

DACIA
PREISTORICĂ

de
NICOLAE
DENSUSIANU

ARHETIP

DACIA PREISTORICA

DE

NICOLAE DENSUȘIANU

CU O PREFAȚA

DE

Dr. C. I. ISTRATI

*27 Aprilie 2002
Biblioteca Cămin (Halea)
lg. Mogoșoara
"10.11.5"*

- ediție facsimil -

BUCUREȘTI
Editura Arhetip
2002

ISBN: 973-9296-33-5
București - 2002
ARHETIP
e-mail arhetip@rol.ro

Tipărit : Tipografia SEMNE

Această ediție este o reproducere
în facsimil a lucrării

Dacia Preistorică
de Nicolae Densușianu

apărută pentru prima dată în

BUCUREȘTI

Institutul de Arte Grafice „CAROL GÖBL”, S-sor Ioan St. Rasidescu

16, STRADA PARIS, (fostă Doamnei), 16

1913.

N. DENSUȘIANU LA BRAȘOV, PE LA 1876—1877

N. DENSUȘIANU
 ÎN ESCURSIUNE ȘTIINȚIFICĂ CU PUȚINI ANI ÎNAINTEA MORȚII SALE.

NIC. DENSUȘIANU

VIEAȚA ȘI OPERA SA.

Insemnătatea Daciei Preistorice.

În revista «Căminul Nostru» dela 1 Aprilie 1911 (1), primul său articol începea cu următoarele cuvinte:

«La sfârșitul săptămânii trecute ziarele publicau, probabil după informațiile poliției, o notiță cu caractere mici cam în această cuprindere: S'a găsit mort, la locuința sa din str. Sfinților, Nic. Densușianu, Bibliotecarul Statului-Major al Armatei. Cam tot atâta ar fi spus și rubrica decesurilor dela Ofițerul Stării Civile, și ca concluziune, Nic. Densușianu se despărția de lume tot așa de modest, precum trăise în ea. Nu plecă din lumea aceasta cu sgomot și alaiu, pentru că ziua de înmormântare nu era — ca pentru numeroși alții — singura în care i se mai pomenia numele».

Aceste puține cuvinte, cari lasă să se vadă așa de limpede și cine era N. Densușianu, și care este soarta — să zic și la noi, dacă nu mai mult la noi ca în altă parte — a celor modești, corecți, muncitori și demni, fac cea mai mare cinste d-lui O. Lu-goșianu. De sigur că Domnia-sa le-a scris, cum le-am citit și eu de altfel, cu inima plină de durere.

Da, Niculae Densușianu nu mai era; el murise la 24 Martie 1911 orele 1 și jumătate după amiază!

Sufletul acestuia, care părăsia valea plângerilor, după o viață plină de resemnațiune și muncă, era sufletul unuia din cei mai de seamă fii ai neamului românesc.

Am credința și curajul a spune că neamul românesc nu a avut mulți fii destoinici ca Densușianu și că în Panteonul nostru va fi el, de sigur, fruntaș între fruntași.

Rar s'a văzut un om mai hotărît în a-și sacrifica viața lui — căci el de 40 de ani nu mai trăia decât pentru un anumit scop, — care să părăsească toate plăcerile vieții, să se izoleze de lume, să renunțe la familie, să se despartă voit și hotărît de tot și toate, pentru a-și consacra toată activitatea de care era capabil, realizării numai unui vis frumos ce ducea la desmormântarea unui trecut de aur al neamului său.

(1) Anul I, No. 21. București.

Modest, inteligent, foarte cult, cunoscător profund al limbii latine și eline, a germanei, francezei, italienei și ungarei; înzestrat cu o voință de fier și cu o răbdare și perseverență extraordinară, omul acesta te uimește prin ceea ce a făcut și prin chipul cum a făcut.

S'a mulțumit în viața sa abia cu strictul necesar, din care totuș a reușit a-și aduna un material bogat de documente, de acte și publicațiuni, de care a avut necesitate.

A strâns îndeajuns însă ca să lase o bibliotecă de seamă danie statului major al armatei, și ceva—o adevărată amintire pioasă—Astrei din Transilvania.

Tot ceea ce a făcut, se vede ușor din ce a publicat și mai ales din notele sale extraordinar de numeroase, de bogate și precise. El a urmărit un singur țel, acela de a desmormânta trecutul nostru măreț și a pune în lumină faptele glorioase ale neamului românesc.

Națiunile ca și religiile au preoții lor, dintre cari unii trăesc și adesea se schingiuesc, numai pentru înălțarea lor.

N. Densușianu a fost un preot; mai mult: un apostol. Acei cari îl cunosc, acei cari îi vor afla activitatea sa, nu vor putea să aibă decât admirație și recunoștință pentru el.

Viitorul va înscrie pe Densușianu printre acei Români cari au contribuit cu ceva la deslegarea chestiunilor ce interesează omenirea.

Am cunoscut personal de mult dar prea puțin pe acest om. Am studiat însă de curând opera sa. Împrejurări fericite m'au pus în pozițiune a-mi da de aproape seamă, consultând notele și scrierile lui inedite și de a fi fericit văzând prin mine însumi, de ce lucrare de seamă a fost capabil un Român!

Din munca și suferința lui, se înalță mândria de neam, care cucerește inimile și întărește cugetele.

Le mulțumesc acelor grație cărora pot să vă desvelesc pe un Densușianu, pe care puținii îl cunosc la noi.

Aduc mulțumiri cu această ocaziune d-lor A. Hențiescu, executorul testamentar al lui N. Densușianu și d-lor C. Göbl și I. Rădescu, cari au meritul, cum se va vede mai în urmă, de a fi contribuit la realizarea unei opere mari.

Adresându-se la mine, Domniile-lor au ghicit că vor găsi o inimă care bate cu ușurință și cu toată căldura pentru o faptă bună. Munca ce am desfășurat, de mai bine de un an, va fi din parte-mi o slabă răsplată numai față cu memoria aceluia care m'a încântat prin opera sa și m'a înălțat mai mult în mândria ce am de a fi de neam românesc.

Am văzut și de astădată că aveam a face cu un om.

Figura lui clasică, aleasă, deschisă, binevoitoare și care-ți des-

văluia firea lui bună și pe omul care cugetă; modestia lui nu prea cunoscută ori mai ales apreciată la noi și care-l făcea sfios, te surprindeau plăcut dela prima sa înfățișare.

Căutătura lui limpede, ca și cugetul său curat; vorbirea sa rară, deslușită, așezată din toate punctele de vedere, îți arătau îndată o fire de seamă și un om simțitor.

Deșertăciune nu eră în el; goliciunea, care ametește pe atâția la noi, eră străină firii lui. Puțin pretențios, natural, fără metehne, fără dorințe cari chinuesc omul și strică societății, el căută liniștea, seriozitatea și relațiile sănătoase.

Se mulțumiă cu puțin; toată vieța lui stă dovadă.

O astfel de fire cumpănită și bine îngrădită nu putea însă să nu aibă și partea ei pasionată, în care furtuna să bântue fără rezervă și care să robească firea cea mai aleasă.

Densușianu eră un patriot adevărat, nu încrezut, nu închi-puit, cu atât mai puțin un înșelător. Tot focul de care eră capabilă o astfel de fire aleasă serviă să încălzească, în inima lui, iubirea de neam și contribuiă a-l face să renunțe la tot, să se sacrifice cu desăvârșire pe el pentru a mai adăoga ceva la înălțarea neamului său.

Și ce iubire aleasă, curată, fu aceasta; dornică numai de a pune în lumină, cât mai mult, părțile bune ale neamului românesc, și a-i arăta trecutul cât mai înalt, pentru a-i asigura urcarea mai sigur în viitor!

El închină astfel toată suflarea lui neamului din care a ieșit.

Densușianu eră dintre Transilvănenii aceia cari nu voesc a mai ști nici de Transilvania lor iubită și martiră, nici de România, pe care așa de mulți dintre ei o critică pe nedrept, nici de Macedonia, pe care pare că am uitat-o cei din țara liberă, după ce i-am pricinuit atâta rău, nici de Basarabia, care a împlinit un secol de letargie, nici de Bucovina cu comorile ei din trecut, nimic din toate acestea..... dar cari iubesc, iubesc cu patimă toată țara locuită de Români, fără anume hotare decât acelea ale graiului nostru iubit, pământ care a fost roșit de sângele eroilor și martirilor noștri, patria vecinică a doinei fermecătoare și a cosânzenelor cu feți frumoși, cari fac să ne sboare gândul înălțându-se tot mai sus.

Dacia, Dacia Felix, eră patria lui Densușianu.

Dacia protolatină, Dacia pelasgă, iată idealul său, iată ce doriă inima lui și pentru a cărei înălțare a muncit și s'a sacrificat.

Să nu fie nimeni sceptic. Se vor convinge toți, sunt sigur, ca și mine, cetind această lucrare de preț.

De Dacia se leagă pe viitor două nume; apropierea lor să nu ni se pară nici curioasă și mai puțin încă nepotrivită: Traian, Densușianu!

Traian cucerî Dacia istorică, cu armata romană și cu puterea geniului său.

Densușianu cuceri Dacia preistorică, prin această monumentală lucrare postumă, numai cu munca lui aprigă și geniala lui divinațiune.

Armatele romane, pentru a pătrunde în inima Daciei și a cuceri capitala ei, urmară mai multe căi. Carpații, acești vecinici buni apărători ai acelor ce au știut să se umbrească sub coamele lor dătătoare de viață, formau însă un zid contra năvălitorilor.

Legiunile cari se ridicaseră, mai de-a dreptul dela Severin spre Sarmisegetuza, urmară cursul Jiului. Ceeace însă putu face tehnica modernă cu inginerii noștri, pe frumoasa dar sălbatica vale a Lainicilor, pe care s'a așternut nu de mult o admirabilă cale, nu fură în stare să o facă, mai ales grăbiți cum erau, specialiștii armatei romane. Iată de ce dela Bumbești, unde-și făcu ultimul său castru în vale, armata romană apucă direct peste munți prin pasul massivului Vulcan și peste munții Hațegului spre a se coborî pe clinul lor de miază-noapte în îngusta dar fertila și mai ales poetica vale a Streiului, ce-și duce apele în Mureș.

În acest centru pur românesc se află nu departe de «Poarta de fier transilvană», *Grădiștea*, acum o mică comună rurală, dar care fu de două ori mândră și impunătoare, mai întâiu ca Sarmisegetuza și apoi ca *Ulpia-Traiana*, foasta capitală a Daciei. Ea e situată pe malurile *Hațegului* în o vale admirabilă, încunjurată de înalte și frumoase catene de munți.

Cevă mai din sus de Grădiștea, se află mica comună Densus, numită Densuș, fosta reședință a lui Claussius Longinus, care-și construisese acolo un mausoleu pentru familia sa, care există și până acum, servind ca biserică greco-catolică română sătenilor.

Acolo se născu N. Densușianu la 18 Aprilie 1846. În acest leagăn al latinității Daciei, în acest cuib de raiu pământesc, în acest colț de pământ sfânt nouă, dar cam uitat, plin de urmele și amintirile marilor popoare, cel dac și cel roman, văzu lumina soarelui și crescû acel care nu putea să fie, făcut în urmă și mai conștient prin o cultură aleasă, decât un mare patriot român.

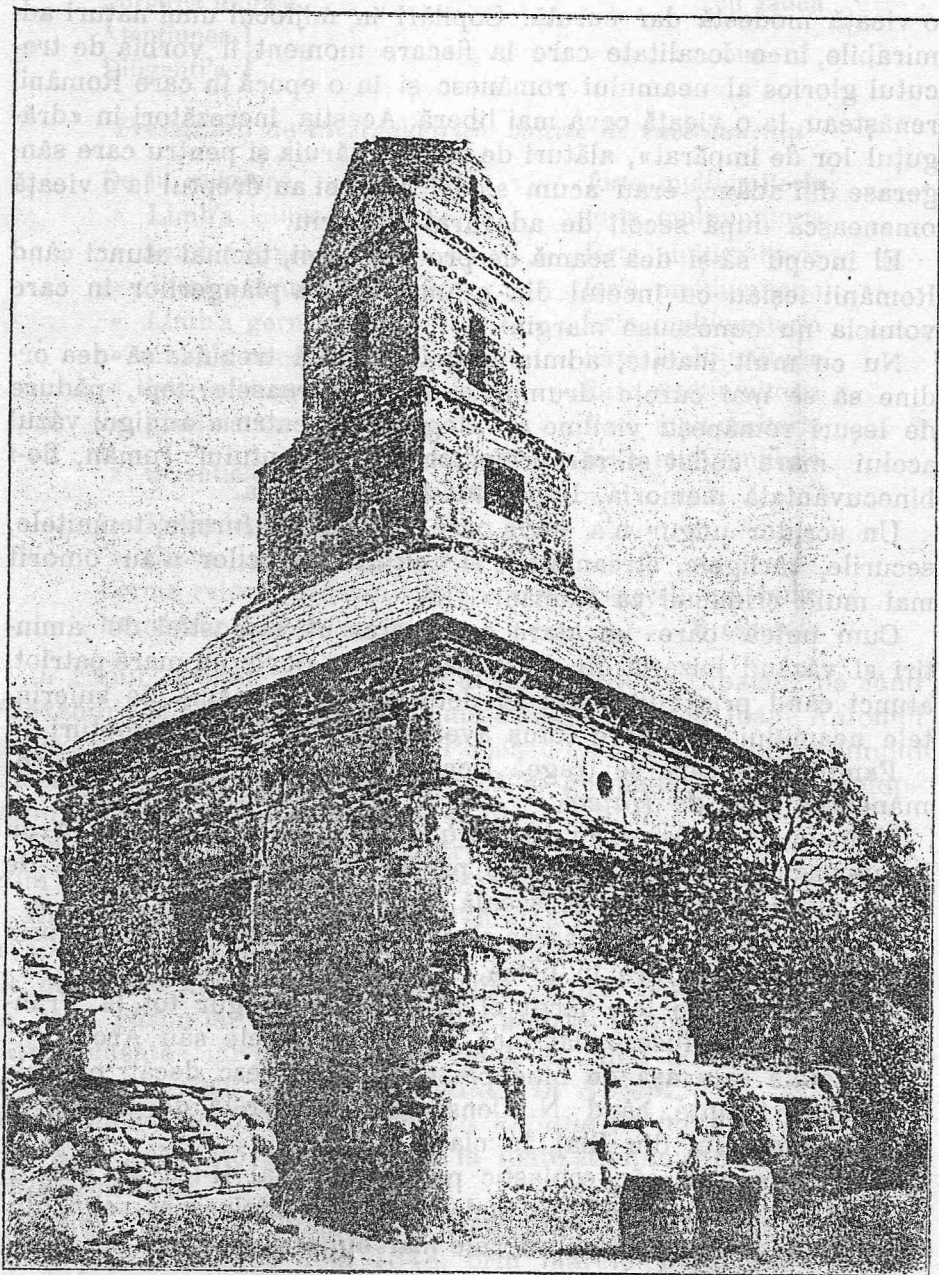
Astăzi *Ulpia-Traiană* se numește *Várhely* și acest nume spune mai mult decât orice, care e soarta de acum a vechiului principat al Transilvaniei și ce se petrece cu frații noștri dinspre nord-est.

Mausoleul lui Longinus, acest admirabil monument, scăpat de vitregia timpilor ca și închinătorii lui, este cea mai vie dovadă și cel mai deplin protest al drepturilor ginților cari nu se pot călca în picioare.

Várhely nu va triumfa nici când de *Ulpia-Traiana*!

Din actul de naștere al lui Densușianu se vede că el eră copilul parohului Densușului, *Bizantius Densușianu* și al soției sale *Sofia*. Nașa sa fu Lapaducia Niculiésca.

El a avut ca frate mai mare pe Aron, poet și critic, născut tot acolo la 1838, fost profesor de limba latină la Universitatea din Iași, autorul *Negriadei*, al istoriei limbii și literaturii române,

Mausoleul lui Longinus din Densuș (Transilvania).

și a numeroase alte publicațiuni de valoare. Fiul acestuia e meritul profesor universitar din București d-l Ovid Densușianu.

Venit pe lume, cu puțin înainte de anul 1848, care ridică viața a peste 40 mii Români, în genere fără cultură, dar conștienți și mândri de originea lor, îngrijit de o mamă iubitoare și în casa unui preot transilvănean cult și patriot, Densușianu a crescut în o viață modestă dar curată. Copilări în mijlocul unei naturi admirabile, în o localitate care la fiecare moment îi vorbiă de trecutul glorios al neamului românesc și în o epocă în care Românii renășteau la o viață ceva mai liberă. Aceștia, încrezători în «drăguțul lor de împărat», alături de armata căruia și pentru care sângerase din adânc, erau acum siguri că și ei au dreptul la o viață omenească după secolii de adevărat martiriu.

El începù să-și dea seamă despre ale lumii, tocmai atunci când Românii ieșiau cu încetul din o lungă vale a plângerilor în care voinicia nu cunoscuse margini.

Nu cu mult înainte, administrația centrală trebuise să dea ordine să se mai curețe drumurile de numeroasele țepi, pădure de leșuri românești victime ale Ungurilor, pentru a nu jigni văzul aceluia mare suflet și rar protector al elementului român, fie-i binecuvântată memoria, Impăratul Iosif al II-lea.

Un scriitor ungur n'a scris oare: «Niciodată furcile, temnițele, securile, cârligele, ștreangurile și colțurile stâncilor n'au omorât mai mulți criminali ca Români». (1)

Cum putea oare un atare copil, crescut cu astfel de amintiri și văzând mizeria din jurul său, să nu devie un mare patriot, atunci când prin cultură el își dăde mai bine seamă de suferințele neamului său, care totuș avea pentru el atâtea drepturi.

Familia din care se trăgea Densușianu era o veche familie românească *Pop de Hațeg*.

Numele de Densușianu se dădù copiilor, mai întâiu lui Aron la gimnaziul din Blaj, de către profesori pentru a-i deosebi de mulți alți Pop ce erau în școală.

Numele acesta le rămăsese și ei îl înnobilară la rândul lor prin munca ce desfășurară în urmă.

Clasele primare le-a făcut el la Hațeg, de sigur tot la Franciscani, la care fusese dat încă din 1846 fratele său Aron.

În actele sale așa de bine păstrate, nu găsesc decât pe cele dela 1862 înainte, când N. Densușianu la vârsta de 17 ani se află la gimnaziul din Blaj, în clasa a VI-a.

Din testimoniul său școlastic pe semestrul al II-lea al acestui an, dat la 1 Iulie 1862, se vede că acest adolescent, cuminte, simpatic și frumos, obținuse cele mai bune note.

(1) Wolfgangi Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*. Ed. II, Tom. IV, 428. Vezi p. 71 din *Horia* de Densușianu.

Testimoniu de clasa prima cu eminentia

No. loc. 1 între 55 scolari examinați.

Portarea morale cu lauda
 Atențiunea }
 Diligenți'a } bune

Prestatiuni de in singularele obiecte de invelimentu

De in religiune forte multumitoria
 » Limb'a latina forte multumitoria
 » Limb'a greca forte multumitoria
 » Limb'a materna (româna) forte multumitoria
 » Limb'a germăna forte multumitoria
 » Limb'a maghiara forte multumitoria
 » Istoria și geografia forte multumitoria
 » Matematica forte multumitoria
 » Științele naturale } Istori'a nat. . forte multumitoria
 } Fisic'a »
 » Propedeutica
 » Cantu
 Forma externa a ocupatiuniloru scripturistece . . f. buna
 Numerulu oreloru neglese 6 escusate

In capul acestui gimnaziu se află nemuritorul Cipariu, pe când Alexandru Micu eră profesor de matematică și fizică. Ioane Antoneli profesor de limba latină, Ioane Popescu de cea maghiară, Olimpiu Blasianu profesor de limba greacă și germană și Ioane Moldovanu profesor de limba latină și filozofie.

Tot primul dintre 50 colegi trecu el examenul de iarnă, după cum se vede din testimoniul școlar dat la 7 Fevruarie 1863.

Dar munca sa aprigă nu putea să aibă loc fără o gravă atingere a acestei naturi alese și delicate, ceea ce se vede din certificatul de absolvire al anului al VI-lea dat la 13 Semptembrie 1863, in care găsim la: *numerulu oreloru neglese, 2 luni și una diumetate escusate*, iar profesorul de clasă A. Micu notează: „*depusu esamenu privatu dein toate studiale in 3 Sept. a. c., fiindu că dein caus'a morbului n'a pututu depune la tempulu seu*“.

N'am necesitate a adăoga că la toate studiile căpătă tot: *forte multumitoria*.

Astfel merse el înainte, în acest mic oraș al Blajului, împunător prin amintirea dela 1848, prin marele număr de Români ce au luptat pentru existența neamului și prin munca depusă de micul număr al *intelenței*, cum se zice pe acolo, a micului pumn de oameni cari căutau să urmeze calea deschisă de Clain, de Șincai și alți cărturari modești, dar harnici și destoinici, ai românismului din acele părți.

La 5 și 6 Iuliu 1865 trecu el maturitatea: *laudabiliter valde bonum*, la toate obiectele afară de *lingua alia (germana)* la care avea *bonum*.

Școli superioare nu aveau Românii din nord-ostul nostru nici la 1861, cum nu au nici în prezent.

Când văd goana ce se pune spre a opri în ridicarea sa culturală mai ales pe acest popor, înțeleg mai bine ca ori și ce groaza ce au de puterea elementului românesc cei ce pentru moment pot comite astfel de volnicii.

Dar cel ce are încredere în triumful adevărului și dreptului și cel ce cunoaște evoluția neamului nostru, nu se va îndoi un moment de viitorul întrevăzut de Bolintineanu, pe care-l are acest popor. Cei din România liberă au însă și sarcini mari și mai grele și am nădejdea că-și vor da seamă de ce trebuie să făptuească față cu neamul întreg din acest punct de vedere!

La 10 Octomvrie 1865, vedem din un: *Akademischer Annahmschein*, iscălit de *Dr. Müller, k. k. Direktor*, că *Nicolaus Densușianu* s'a înscris la Sibiiu la *Rechtsakademie*.

Iată-l într'un oraș german, cu deosebire pe atunci, dar în un admirabil centru românesc, mai departe de Ulpia-Traiană care-i vorbea de trecutul măreț, dar în coastele *Șelebergului*, care-i reamintea fapta, gloria și gândul lui Mihai Viteazul.

Nu știu cum era organizată facultatea juridică din Sibiiu la acea dată, dar din niște *Prüfungszeugniss*, păstrate de Densușianu, putem vedea că el a fost scutit de taxe, din cauza asiduității sale exemplare și din faptul că a fost clasificat *intâiul* la următoarele studii, din anul prim chiar:

Istoria austriacă, cinci ore pe săptămână, cu *Dr. Pfaff*.

Pandectele, zece ore pe săptămână.

Istoria și instituțiile dreptului roman, nouă ore pe săptămână.

Istoria imperiului și dreptului german, 6 ore pe săptămână.

Ceeace făcea o medie de cinci ore de clasă pe zi, la anul prim de facultate.

Aceasta e o medie naturală pentru un student universitar, când studentul vrea să învețe și profesorul să-și facă datoria. Ar fi bine să se iea cunoștință de anumite facultăți de drept, cari când ajung la 2 ore pe zi în program — cu dreptul larg de absentare mai ales pentru profesor — se consideră că au făcut ceva excepțional de laudă.

Densușianu urmă astfel timp de 4 ani cursurile acestei școli de drept, și în *absolutorium* ce i s'a dat la 20 Iulie 1869 de *Dr. Gottfried Müller, consiliariu r. și director*, vedem, cu aleasă mulțumire, că în toți anii și la toate materiile i se pune mențiunea „*frequentat cu mare diligență*“. În toți anii la rubrica „*clasa progresului*“ el este pus „*clasa prima*“ dela început și în urmă tot mai mult, și chiar exclusiv la fine, cu mențiunea „*clasa prima cu distincțiune*“!

Materiile urmate erau numeroase și variate. El urmă etica în anul al II-lea și dreptul canonic sau cel eclesiastic protestant, până la dreptul penal civil austriac, și până la economia politică, statistica și procedura civilă și penală pentru a încheia cu știința politică administrativă, știința legilor financiare și administrative și cu dreptul comercial și cambial și cel montan. Pentru o facultate săsească din Sibiu și la 1869, trebuie să recunoaștem că este destul de lămurit că lucrul eră sănătos înjghebat.

Și la toate acestea el fu printre primii cu distincțiune.

Să nu credem însă că tânărul Densușianu trăia pe trandafiri, că avea vieța asigurată și liniștită, putând să se consacre cu totul numai studiilor sale.

De acești studenți sunt rari peste tot, dar mai ales în țările locuite de Români acest fel de fericiti nici nu se cunosc.

Cine a fost la Blaj știe în ce lipsuri trăesc bieții băieți. Ade-sea ei se hrănesc, sărmanii, pentru a învăța, numai cu *pila* ce li se dă gratuit pe mai multe zile! Mai toți își consumă merindele pe cari le aduc chinuiții lor părinți, în traistă, în fiecare Duminică.

Doamne, câte suferințe și ce vieță de robi! Și câți nu cad în drum din acești copii și câți sărmanii nu rămân infirmi sau nu îngrașă pământul!

Martiri ai neamului ne închinăm în fața voastră! Măcar atât!

În timpul studiilor sale, pierdù Densușianu pe tatăl său și astfel rămase fără mai nici un mijloc de vieță!

În luna lui August 1867, când trecuse cu succes examenul anului al II-lea de drept, el veni în țară, după cum se vede din o petițiune ce adresă în ziua de 15 August *Societății literare*, Academiei noastre, abia înființată.

Prin aceasta cerea «..... *pe temeiul stării mele de orfan..... și lipsei totale de mijloace.....*», zice el, un ajutor pentru a putea studia.

Din fericire Academia avea la dispoziția sa o fundațiune patriotică a municipiului urbei Brăila, pentru ajutorarea tinerilor români de peste hotar.

De ce oare astfel de ajutoare nu se mai dau, de ce oare milionarii transilvăneni din țară nu se gândesc mai mult la amărăciunea lacrimilor vărsate de cei rămași la postul lor de onoare în țara mumă, unde sufer toate greutățile?!

Iată răspunsul din 6 Septemvrie, ce i se dăde de Heliade-Rădulescu, care eră președinte al Academiei.

«Luându în considerare suplica D-Tale și atestatele cu cari é instruita, societatea academică romana a aflatu de bine a te alege pentru de a fi beneficiatu cu un stipendiu de 2000 lei pe anulu scolasticu 1867/8 din fundațiunea votata de municipiulu urbei Brăila.

«Ce pe langa restituirea atestatelor D-Tale și se aduce la cunoștință.

«Dela societatea academica romana».

«Bucuresci, 6 Septembrie 1867.

«Pres. I. Heliade R.»

Cu această ocaziune la 10 Sept. 1867, Densușianu se grăbește a mulțumi și municipalității de Brăila.

Acolo găsim:

«Patriotismulu și amorea de natiune a fostu și este caracterismulu tradiționalu alu Romaniloru și chiaru în anulu acesta de persecutare și tirania asupra fiiloru romani dein Transilvania. Urbea Braila fu aceea ce tresări îndată la plângerile și vaețele noastre în contra jugului magiaru și cu generositate nespusa ne tinsa mana de ajutoriu. Urbea Braila creă stipendia ca să mergem în Italia la tiera mamei noastre că asia se ne salvam nu numai limba și nationalitatea ci se aducem amente că *Italia a fostu leganulu nostru și că o Italia nouă avem de a ridica pre malurite Danubiului.*»

Iar mai departe aflăm tot de acolo și cauza morții tatălui său:

«3 Milioane și jumătate Romani dein Austria, unde părintii nostri în 1848 (de unde se trage si mortea tatalui mieu) și varsara sangele pentru libertate si tron; totu acela Domnu ne dete astadi sub biciulu si teroria aceleuia în contra cărui noi ne-amu luptatu. Astadi nu numai că n'avem libertate, dera chiaru limba, ce s-a pastratu pana acumu cu atata sanctitate de stremosii nostri, se afla nimicita».

Și în fine mărturisește că:

«... «sub scutulu onorabilulu consiliu municipalu alu Brailei mi s-a usioratu astadi cariera ce eră se o întrerupu, mi s'a înlesnit calea către poetica *Italia ce-am visat-o decandu am apucatu lira poetica în mana*».

Fapta bună are totdeauna răsplata sa. De numele lui Densușianu se va afla legat pentru totdeauna ceea ce a făcut municipalitatea din Brăila. Cine știe dacă fără acest modest ajutor Densușianu ar fi putut produce ceea ce a făcut în urmă.

O, voi, mecenafi români, aruncați măcar o fărâmiță celor buni!

Bată inima voastră pentru suferințele neamului! Contribuiți cu ceva spre a întreține lumina, pe care vor vrăjmașii să o stingă cu orice preț.

Stroescu Basarabeanu, Stroescu ce s'a înălțat așa de sus prin priceperea și perspicacitatea lui, Stroescu, care dă așa de mult, trăind așa de modest, fie-vă, de se poate, vouă pildă!

Ce se făcu Densușianu în urmă, după terminarea studiilor salei din Sibiu, la 20 Iulie 1869, și până în Ianuarie 1870 nu putem ști.

Petrecut-a el aceste luni pentru a se odihni în locul nașterii sale și lângă mama sa iubită, călători el undevă? Nu știu nimic.

Cunoaștem numai că fratele său mai mare Aron, care făcuse aceleași studii în aceleași școli, terminase studiile dreptului la 1864.

Insurându-se, el se stabilise ca avocat la Făgăraș, unde a condus opoziția română până la 1875, în care timp fu și închis o lună în temniță!

Iară în hârtiile lui Densușianu găsim o adresă către el din 20 Ianuarie 1870 iscălită «*G. Făgăreșeanu, Praesidium magistratului urbanu*».

Iată conținutul ei, pe care-l dau pentru a se vedea progresele ce s'au făcut din punctul de vedere al curățeniei limbii vorbite și scrise, de Românii de pretutindeni, dela acea dată încoace:

«Devenindu vacantu postulu de notariu supremu la magistratulu urbiei Fogarasiu, me amu aflatu indemnatu de a Te substituiă provisoriu pre spectatu D-ta în acestu postu cu una lăfa anuale de 400 fr. v. a.

«Despre acesta me onorediu a Te incunoscintia cu acea rugare, ca se bine voesci, spre intrarea în serviciu și depunerea jurământului, a Te insinua la mine catu mai curindu».

N. Densușianu avea cu ce să nu moară de foame! Poate chiar pentru starea materială a inteligenței române de acolo, nu numai din 1870, dar chiar din 1912, acest început pare bun!...

Mă tem că acum nu mai pot ei căpăta nici atât!...

Dar nu pot să nu mă gândesc cu fericire sufletească, că pe acea vreme la Făgăraș, micul oraș din țara muntoasă a Basarabilor și a lui Mircea cu deosebire, funcționa un *notariu primariu* și se afla un *avocat*, cari ambii au ajuns, mai în urmă la noi, glorie ale culturii neamului!

Iată de ce în țerile acelea adevărata democrație română se ridică conștiință și temeinică. Iată ce oameni ar trebui să întrebuițăm și la noi, dacă voim a ne ridica din starea urită în care ne sbatem de mai bine de 50 ani!...

Dar Densușianu trebuie să-și treacă examenul de stat pentru avocatură.

Pentru aceasta găsim următoarea lui cerere către:

«Onorabile Presidiu alu Magistratului urbanu!

«Avendu a depune în dilele aceste esamenulu judicalu de statu la Academia de drepturi în Sabiniu, am onore a rogă pre On. Presidiu a-mi concede spre scopulu acesta unu terminu de 10 dile si adeca incepandu cu 1 Iuniu 1870, si totu odata a me dispensa pre tempulu acesta de aface-rile mie incredintiate».

La 6 Iunie 1870, se făcu cererea lui către *Hochgeehrtes Praesidium* din Hermanstadt.

Cum a trecut Densușianu și acest examen de stat se vede din cele trei „*Staatsprüfungszeugniss*“ că: la cenzura de stat

din științele de stat a fost *declarat de apt* cu calculul de „*distincțiune*“, în economia națională, tot astfel la dreptul german și roman și cu «Ausgezeichnet» sau «precelentia», cum spune traducția română, pentru procedura judecătorească civilă.

Tot ca document de limbă și privitor și la activitatea ulterioară a lui Densușianu voi cită și următoarea adresă, făcută de fratele său mai mare, avocatul Arone Densușianu:

Onorabile judecătoria districtuale !

«D-lu Nicôlau Dênșușianu născutu in Dênșușiu in cômîtatulu Hunedórei, legitimandu-șe inaintea șubșcrișului cu testimoniele șub A./ B./ C./ D./ în cîopia legalișate, deșpre abșolvarea ștudiiloru juridiče 'si—despre depunerea cu șucceșu a eșamenelor teoretiče de ștatu, l'am primitu în diua șubșcrișă in cîncelaria mea advočatiale că cîncipiente respective cîndidatu de advočatura.

«Ačesta 'mi-permitu a aduce la cînoșciinția onorabilei judecătorie cu ačea rugare că, șe bine-voeșča a luă ačeșta șpre șciintia și-totu odat-a a așterne ačeșta inșinuare la inčilită tabla regio judiciară șpre luare la cunoșciintia a șușceperé d-lui Ničolau Dênșușianu în pračșă advočatiale.

Fagarașiu în 28-a Iuliu 1870».

Cererea-i fu admisă, spunându-i: «*Tot odată venim de a vă exprimă cea mai mare recunoștință pentru serviciile ce ați prestat acestei urbe, în timp de....*»

La fratele său el a fost mai înțaiu ca practicant și în urmă candidat și concipient.

În fine dreptul de avocatură al avocatului *Densușianu Miklos*, de astădată, și la Curtea de Apel, este recunoscut prin diploma de la 1872, Octomvrie 23: „*A maros-vásárhelyi Királyi Itélő-Tábla*“, adecă „*din partea Tablei regie la curtea de Apel din Muresiu*“, că: „*a susținut înaintea acestei curți de Apel censura de avocat și a depus jurămîntul de avocat*“.

Șederea sa, cum de altfel eră natural, nu a fost tocmai lungă la Făgăraș. Acolo a scos el din inițiativa lui Aron și cu colaborarea lui Teof. Frâncu și I. Lăpădat: *Orientul latin*.

Dar deși latin, aflându-se însă în orient, a sucombat în curând, odată cu închisoarea lui Aron Densușianu, pe o lună, în temniță, pentru a se adeveri, odată mai mult, dreptul libertății de conștiință în Ungaria.

Frații plecară pe rînd dela Făgăraș la Brașov, Nicolae mai înțaiu la 1873, Aron la 1875.

El se stabili ca avocat în Târgu-peștilor No. 100, cum se vede din cererea către «*Onorabilul Tribunal regesc*» din 6 Faur 1873. Acolo a funcționat el ca avocat până la 13 Aprilie 1877, «cîndu a abdisu de buna voe», cum se constată de către Președintele Mály István în un: *Bizonyítvány* (certificat) dat la 9 Iulio 1878.

Odată cu trecerea trupelor noastre în Turcia la 1877, N. Densușianu intră în țară, de data asta în mod definitiv.

Imi închipui ce trebuia să se petreacă în sufletul acestui mare patriot, când se răspândi ca fulgerul printre Români faima primelor noastre izbânde.

Nu cunosc până acuma precis data sosirii sale, dar ea poate fi fixată după o adresă ce a primit dela «*Agence diplomatique et consulat général d'Autriche-Hongrie*» din București, cu data de 7 Ianuarie 1878, în care i se face cunoscut că Ministerul de Interne ungar, cu data de 27 Dec. 1877 îi *acordă dreptul de emigrare*.

De altfel, din fericire, în 1877—78 lucrurile mergeau mai bine și mai repede și în țară ca și la Plevna.

Constatăm cu mulțumire, că în ședința Camerei dela 18 Februarie 1878, raportor al comisiunii de indigenate fiind G. Misail, acel mare muncitor și ales patriot, se propune indigenarea lui N. Densușianu. Intre altele Misail zice: «Vă aduceți aminte de acea operă intitulată Orientul latin, care a atras multe laude din partea presei occidentului».

Densușianu obțină 60 voturi din 62 votanți, iar în ședința Senatului dela 6 Maiu acelaș an, trece cu 29 bile albe din 30 votanți.

La 25 Oct. al aceluiaș an «Nicolae Densușianu equivalent lic, în drept din Sibiiu» este înscris *stagiar* în tabloul avocaților, decan al ordinului fiind V. Boerescu.

Tot astfel se constată prin un certificat al grefei respective că la 25 Februarie 1880, Densușianu depusese jurământul înaintea Curții de Apel, secția I, pentru a putea exercita profesia de avocat.

Ca avocat, la Brașov și București, nu avem a spune nimic deosebit despre Densușianu.

Intre actele rămase dela el, se văd numeroase dosare ale principilor ce a apărat la Brașov.

Dar nu aceasta eră menirea unui om superior ca el. Avocați aveam deja destui de pe atunci, oameni însă în adevăr superiori avem puțini chiar în prezent. Densușianu eră făcut din o altă stofă decât aceea a unui avocat oarecare. El aveă o altă menire, o altă misiune, mare, aș putea adăoga.

Iată de ce în hârtiile sale se găsește o cerere, scrisă curat și timbrată chiar, către Decanul corpului de avocați din Ilfov, prin care după un stagiu de 5 ani cereă el înscrierea definitivă. Deși făcută, el nu a găsit însă cu cale a o mai depune. Din aceasta se vede lămurit calea ce voia el să o urmeze.

Și oare puținul timp cât a șezut la noi până la împământenirea sa, stat-a Densușianu acele luni fără a lucra? Nu.

Prima sa publicațiune în țară a fost:

L'élément latin en orient.

Les Roumains du Sud, Macédoine, Thessalie, Epire, Thrace, Albanie, avec une carte ethnographique par N. Densușianu et Frédéric Damé, din 1877.

Cartea e opera lui și e tradusă de Damé, și eră dedicată: *A Monsieur le Comte de Chaudordy, ambassadeur de France, plénipotentiaire à la Conférence de Constantinople.*

Această lucrare, bazată pe scrierile anterioare și cercetări personale, este una din cele mai serioase relative la Macedonia.

Deoarece chestiunea e mai mult ca ori când la ordinea zilei, cred necesar a vă pune în vedere următoarele pasaje din ea:

«Au lieu de maintenir la Dacie comme un fort avancé, d'une importance stratégique indiscutable, qui arrêterait le torrent, Aurélien ouvrirait la porte toute grande au flot qui allait couvrir pour un temps l'Europe toute entière, emporter Rome et l'Empire, et menacer la civilisation».

Din această scurtă vreme de vedere a lui Aurelian a suferit așa de mult nu numai neamul nostru în urmă, dar întreaga latinătate.

E cazul de a zice ca acel om politic francez: „*On ne se douterait jamais par quels imbéciles le monde est souvent gouverné*”.

La ce bun oamenii mari, când după Traiani vin Aureliani!...

Și cugetarea sa iese mai clar când scrie:

«Enfin, en 1856, après dix-sept cents ans, l'Europe commença à comprendre la haute portée de l'oeuvre de Trajan et à se convaincre que la paix et la tranquillité du continent réclame, aujourd'hui plus hautement que jamais, la création d'un Etat latin aux Bouches du Danube, d'un Etat homogène et non polyglotte.»

Cine dintre oamenii noștri politici a pus chestiunea mai limpede și mai hotărît. Onoare memoriei lui!

Discutând drepturile fraților macedoneni, el face cunoscut lumii politice europene, că:

«A partir du X-e siècle, on les voit apparaître dans l'histoire comme un peuple compact et indépendant. C'est à cette époque que remontent les grandes luttes qu'ils livrèrent à l'empire byzantin et à cet élément grec corrompu jusqu'aux moelles qui est connu sous le faux nom de «Ρῶμαιοι» et qui voulait s'emparer de la partie orientale de l'empire romain. Ces luttes furent couronnées de succès et dès lors les Roumains de Macédoine devinrent complètement autonomes».

Și ca să arate care trebuie să fie situația lor în Turcia, el declară în puterea dreptului faptelor istorice:

„Il est donc constaté que les Macédo-Roumains ont été liés à la Turquie sur la base de capitulation précise, qui leur assurait protection en échange d'un tribut annuel de 1.400 piastres et qu'ils sont restés autonomes et indépendants sous leurs chefs nationaux jusqu'au commencement du XIX-e siècle, quand Ali-Pacha foula aux pieds leurs droits».

Nu sunt ei frații noștri? De ce oare să ne mai mirăm când tratatele noastre fuseseră călcate la fel?

Câtă dreptate e în părerea că *un tratat valorează numai atât cât puterea celui ce-l apără*.

Forța, forța, se vede că e fatal să strivească sau să apere dreptul. Ea e arma cu două tăișuri. Când oare va fi întrebuințată numai în bine?!

În ce privește calitățile rasei acestui popor macedo-român, Densușianu scrie:

«Les Macédo-Roumains ou Tzintzares sont reconnus par tous les écrivains comme le peuple le plus susceptible de culture et présentement le plus avancé de la Turquie d'Europe».

El reproduce părerile lui *Pouqueville*, *William Martin Leake* și *Kanitz*, în această privință, cari sunt așa de elogioase pentru frații noștri.

În fine, în ce privește cu deosebire chestiunea autonomiei ecleziastice a Macedo-Românilor, el arată așa de luminos, când ne spune:

«Vers l'an 1200 les Macédo-Roumains, qui jusqu'alors n'avaient eu avec les patriarches de Constantinople que des rapports dogmatiques, mais non hiérarchiques, se séparèrent entièrement de Constantinople au point de vue politique. Sous leur roi Johannice, ils déclarèrent l'église roumaine de Macédoine indépendante de Constantinople et Basile archevêque roumain de Zagorie devint primat national ayant son siège à Tarnova avec deux métropolitains suffragants (1).

«Cette indépendance hiérarchique dura jusqu'à la chute complète de l'Empire byzantin et l'établissement définitif des Osmanlis sur les rives du Bosphore. Sous les Sultans le clergé grec reprit l'influence qu'il avait perdue. Employant tous les moyens et le plus souvent, les moins honnêtes, pour rétablir son pouvoir religieux sur les Roumains, les Bulgares et les Serbes, il s'efforçait de représenter à la Porte que plus ces populations seraient soumises aux Patriarches byzantins plus elles seraient sous la dépendance des Sultans. La Sublime Porte laissa faire et prêta son appui à toutes les usurpations, jusqu'au jour où les Macédo-Roumains furent complètement dépossédés de toute autonomie religieuse et retombèrent sous le joug accablant du clergé grec».

Ar fi bine ca aceste rânduri să pătrundă până la locul cuvenit, pentru ca în tratativele ce fatal vor urma în această privință să se invoace *da capo* și dreptul istoric.

Chiar cultul la acest popor avea loc tot în limba națională, ceea-ce ne-a deosebit pe Români totdeauna, spre lauda noastră, de alte popoare:

(1) *Gesta Innocenti II.* No. 70. Șincal, *Cronica Românilor*, an. 1202.

«M. B. P. Hajdeu soutient, dans son *Histoire critique des Roumains que vers l'année 400, les exercices du culte se faisaient, dans les églises macédo-roumaines, dans le dialecte macédo-roumain. Cette assertion est vérifiée par d'autres écrivains étrangers*».

Ce fericit am fost acum un an, când în puținele biserici ce au frații noștri auziam, tot în limba română, învocări pentru sănătatea și fericirea M. S. Regelui Carol și a poporului român.

Și cu drept cuvânt Densușianu propune singura soluție posibilă, demnă și urgentă în această privință:

«Pour nous, le meilleur moyen d'arriver à ce but, serait de placer les Macédo-Roumains sous la subordination hiérarchique de l'église orthodoxe roumaine, sous l'autorité directe du Primat de la Roumanie. Cette solution serait conforme à leur langue et à leur caractère, à leur nationalité et à leurs aspirations.»

Este aproape anul de când îmi permiteam să spun acelaș lucru Academiei române! Dar Românul știe să aștepte!..

Și să nu uităm că de organizațiunea lor religioasă este legată ființa neamului românesc în acea țară, unde nefiind Oficiul stării civile, dela botez, cununie, divorț, testație și înmormântare, toate se fac prin preot!

Astfel că în prezent cea mai mare parte din frații noștri rămași credincioși ideii sănătoase și cari au rupt cu organizația veche grecomană, trăesc de fapt afară din lege!

Să sperăm în fine că vom deschide odată ochii. De n'ar fi însă prea târziu, astfel cum merg lucrurile în Peninsula Balcanică. Densușianu mai adaoage la urmă:

«Ce peuple a donc le droit d'espérer, après une si longue attente, des souffrances si fermement supportées, une patience à toute épreuve, que l'Europe dans sa justice, ne permettra plus désormais qu'on le sacrifie à des intérêts qui n'osent pas s'avouer.»

Dar pentru ca Eurupa să-și facă datoria, trebue să ne o facem noi mai întâiu.

El rezumă, în o notă de autobiografie, cuprinsul total al acestei importante scrieri în următoarele cuvinte:

«În această scriere destinată a face cunoscută chestiunea Macedoniei-române, bărbaților de stat și oamenilor politici din Europa, dânsul puneă în evidență importanța etnică și politică a elementului român din peninsula Balcanică și fu cel de întâiu care susțină cu argumente istorice și juridice dreptul Românilor din Macedonia, Tesalia, Epir, etc., de a formă o provincie autonomă națională în sânul imperiului otoman; cereă exemțiunea acestor Români de sub supremația ecleziastică a Patriarhului grecesc din Constantinopol, introducerea limbii române în biserică și subordonarea lor hierarhică Primatului din România.»

Dar, acum, Turcia permite totul și noi nu facem nimic ! E trist, dar noi lucrăm acum față de Macedonia ca și Aurelian, pe vreme, față de Dacia. Cine oare va mai reclădi podul ce ne legă și va face ceea ce se poate, ceea ce trebuie însă în această împrejurare și pentru noi și pentru Turcia !...

Frații noștri așteaptă prea mult, și așteptarea fraților va să zică *durere* ; durere crudă, durere neiertată pentru noi cari am provocat-o de fapt și cari am putea-o alina măcar în parte.

Să sperăm și să trecem !

La acea dată se începuse o vădită mișcare economică în România. Comerțul și industria mai ales, nu mai erau considerate ca ceva bun numai pentru Bulgari și Ovrei.

Un om de seamă care a făcut mult pe aceea vreme, C. Porumbaru, și care în casa sa din Sfinții Apostoli, organizase prima expoziție industrială la noi, constituise societatea «*Concordia Română*». Hasdeu venia des la întrunirile cu caracter intim și fără poză și sgomot, cari aveau loc acolo. L-am și cunoscut la una din aceste întruniri.

N. Densușianu fu ales și el membru în ședința dela 16 Martie 1878. Ori unde eră deci o mișcare serioasă națională îl găsim de față.

Ajungem la un moment deciziv în viața lui N. Densușianu, dela care se alege cu hotărîre și cariera sa ulterioară.

Academia Română, care joacă un rol așă de mare în prima fază a vieții acestui om, îl alege membrul său corespondent. Președinte eră I. Ghica, secretar general Hasdeu.

Cu așă nași, finul nu putea să nu fie de seamă.

I se face cunoscut aceasta în modul următor :

«Academia Română, apreiând înaltele D-v. calități și activitatea ce ați arătat pentru desvoltarea culturii între Români, v'a ales, în ședinția din 15/27 Aprilie 1880, *Membru Corespondent* al ei în Secțiunea istorică.»

Se poate spune că în aceea zi, Academia avusese mâna fericită ! Răspunsul său eră scurt și demn.

Densușianu zicea :

«Distincțiunea arătată cu această ocaziune o primesc mai mult de o sarcină plăcută pentru a persevera și mai departe pe cariera studiilor istorice. Mă voiu sili astfel a corespunde și de aici înainte frumoaselor D-Voastre intențiuni și votului cu care am fost onorat.»

El s'a ținut larg de cuvânt ! (1)

(1) Din o carte de alegător, de sigur singura ce și-a luat, dela 15 Martie 1881 se vede că el locuia în coloarea de roșu, suburbia Sft. Dumitru, Str. Smârdan No. 49

În anul acela, la 9 Octombrie, Academia îi mai comunică că-l însărcinează a țineă locul d-lui Bianu ca Bibliotecar-arhivar, pe tot timpul cât acesta urmă să lipsească din țară.

Această înlocuire a durat în destul, deoarece d-l D. Sturdza, ca președinte, îl însărcinează a continua înlocuirea prin o adresă dela 28 Iunie 1883.

Sunt fericit a constată, că Academia Română, care ajutase pe studentul N. Densușianu în momentul cel mai greu al vieții sale, la 1867, cu bursa Brăilei, tot ea, îndată ce acesta deveni cetățean român, caută a-l utiliza pentru scopurile sale culturale.

Astfel N. Densușianu fu însărcinat cu o misiune pentru culegere de documente.

În volumul *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*, Raport înaintat Academiei Române de Densușianu, din 1880, găsim următoarele :

«Reîntorcându-mă din misiunea istorică, întreprinsă în Ungaria și Transilvania, ce ați binevoit a mi-o încredința în sesiunea anului 1878, am onoare a vă prezenta aici o dare de seamă generală despre cercetările și descoperirile făcute în bibliotecile și arhivele de peste Carpați.

«În timpul de 15 luni, cât a ținut misiunea aceasta, am cercetat peste tot 12 biblioteci și 16 arhive. Am studiat peste tot locul diferitele colecțiuni de manuscrise și documente, ce pot se reverse o lumină nouă, sau să deschiză perspective mai vaste în domeniul istoriei noastre naționale.

«Am urmărit mai cu seamă mișcările și actele Românilor dela 1690 încoace. Caracterul celor mai însemnate fapte din epoca aceasta se alterase aproape cu totul, fie din lipsa unei cunoștințe solide a împrejurărilor, fie că scriitorii străini începuse a subordina evenimentele la propriile lor opinii, și cu modul acesta se depărtase de terenul științific al istoriei.»

«În cât privește *Revoluțiunea lui Horia* din anul 1784, am fost fericit a găsi în Biblioteca Academiei și a Muzeului național din Pesta, precum și în bibliotecile din Cluj, Alba-Iulia și Brașov un număr însemnat de relațiuni contemporane, ce până astăzi rămăsese necunoscute istoricilor străini».

«Dar cel mai prețios material istoric cu privire la epoca aceasta l-am aflat în arhiva cancelariei aulice și în arhiva comisiei Jancoviciane. Actele descoperite aici ne desvelesc înaintea ochilor o lume cu totul necunoscută din suferințele și faptele părinților noștri; ele răstoarnă în mod deciziv rătăcirile scriitorilor străini, ce apucase în literatura modernă se îmbrace costumul verității istorice.»

Multe din aceste așa de importante acte pentru noi «...până în ziua de astăzi nu au fost de loc scrutate»... cum ne spune D-sa.

Cu această ocaziune Densușianu descoperi și mai multe manuscrise:

«Așa am aflat în bibliotecile din Pesta, Orade, Cluj și Brașov, 20 *manuscrise* ce conțin diferite *cronice de ale Țerii-Românești și Moldovei*, din cari unele sunt în limba română, iar altele traduse în limba latină și germană».

În 17 din acestea „..... *conținutul lor istoric este mai lung și mai complet decât în cronicile românești cari s'au publicat până astăzi*....” ne spune acest cunoscător.

El studiază cu această ocaziune și „*manuscrisele nepublicate ale literaților români*” și ne desvăluie astfel pe mai mulți, printre cari voiui cită pe: *Petru Dobra* jurisconsult la 1772 și care scrisese: *Regula Legis* ; și pe : *Aureliu Autoninio Praedectis*, care făcuse la 1792 un *Dicționar român, latin și german*.

În biblioteca Universității din Pesta află el primul dicționar românesc cu litere latine: *Dictionarium Valachico-latinum*, din 1741—42; *găsi 41 tomuri manuscrise ale lui G. Șincai* în bibliotecile din Orade și Cluj, între cari de tot puțin cunoscuta *Chronicon Daco-romanorum et plurium aliorum nationum*, dela anii 86—1186, pe care află, ceeace se știe numai prin tradiție, și anume critica lui Mărtonfi: «An de aliquid brevibus gyaris et carcere dignum! Juvenalis et Sinkay»,—adică: «Este ceva demn de exil și de închisoare».

În fine ceeace interesează și lumea științifică dela noi în special, mai află: «Un vocabular în limba română, latină, maghiară și germană despre *numirile animalelor, plantelor și mineralelor intitulat: Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae*;

Un manuscris cu inscripțiunea: *Istoria Naturii sau a Firii*, aflate la biblioteca episcopiei din Orade.

Dar oamenii doritori de a cunoaște cât spicuisese el nu pot să nu cetească tot ce a scris el și în această direcțiune.

Voiui cită numai pasagiul următor:

«În decursul misiunii mele în Ungaria și Transilvania mi-a succedat să aflu și câteva *tractate originale* din secolul al XVII-lea încheiate între Domniile României și ai Moldovei cu principii Transilvaniei. Așa am găsit în biblioteca universității din Pesta un tractat de alianță între Radul Mihnea și principele Transilvaniei Gavril Bethlen din anul 1617; în arhivele statului din Buda un tractat de alianță între Ion Mihailu Radu și Gheorghe Racoți din anul 1659, și alt tractat între Constantin Basarab cu principele G. Racoți, fără an».

În fine adaug că cu această ocaziune dânsul descoperi în Budapesta, între manuscrisele iezuitului Hevenesi, importantul act original: Manifestul de unire cu biserica Romei a Mitropoliei române din Alba-Iulia, dimpreună cu condițiunile unirii, date și subsemnate în 7 Oct. 1698».

Și în fine pentru a se vedeă cât muncise acest om în timp de 15 luni, iată cu ce se încheie raportul său către Academie:

... «am onoare a înaintă aici întréga colecțiunea făcută în timpul acesta în număr de 38 volumuri *manuscrise*, unul fotografiat, două tablouri vechi în oleiu, mai multe portrete, deseme și facsimile împreună cu trei copii de pe medalia lui Horia».

Pentru a termină cu analiza acestei lucrări, voi spune că el a adunat astfel și analizat:

783 documente relative numai la istoria Revoluțiunii lui Horia din anul 1784.

125 manuscrise și alte documente cu caracter diferit dela 1290 și până în secolul trecut.

Din acestea se mai poate vedeă de ce material a dispus N. Densușianu, când a scris *Istoria Revoluțiunii lui Horia* și de ce această lucrare, bazată pe 783 documente, a fost ultimul cuvânt, în ce privește cumplita tragedie a acestei părți a neamului nostru, care a precedat marea revoluție franceză.

Cât credeți însă că a costat pe Academie această misiune de 15 luni, a unui om silit a sta în oteluri, a călători în atâtea orașe, a plăti de sigur copiiști pentru a-l ajută să facă 38 volumuri de manuscrise, în o muncă așa de încordată!..

3.500 lei a luat Densușianu, adecă șapte lei pe zi!!... N'am de adăogat nimic mai mult!..

Atât de puțin pentru așa comoară de fapte, pentru așa activitate încordată!..

Steie deci această muncă cinstită și rodnică pildă numeroșilor trimiși în misiuni, la băi sau în călătorie de nuntă, cu sume grase, mai importante decât se poate crede, plătite din sudoarea celor desculți și inculți dela țară. Fie ca odată cei cari dau și cei cari primesc, așa de des și de mult, în această țară, să se rușineze — dacă e cu puțință — față cu munca de laudă a unui restrâns număr de oameni de ispravă, în fruntea cărora stă N. Densușianu.

Pe când N. Densușianu lucră din răspuțeri, uitând că are dreptul de a profesă avocatura, pe când aduceă alâtea servicii țerii și neamului său, el duceă aproape mizeria în capitala în care se începuse, de pe atunci, stropirea cu noroiu de către toate spețele de bugetivori, alătura cu altă caracudă și mai puțin simpatică și cu mânuitorii de afaceri zise politice.

Un om cu inimă, un bun Român, care la un moment deciziv, pe când eram și eu jucăria intrigii, a hotărît și de soarta mea, Ioan Brătianu, mai făcū o faptă bună. Lui se datorește numirea lui N. Densușianu ca *Translator* pe lângă Marele Stat major al armatei, unde șef eră Generalul Fălcoianu, care-l numește oficial la 10 Martie 1884.

Și, vorba lui Caragiale, avea el leafă: „200 lei mensual salariu după buget și 100 lei mensual ca diurnă pentru serviciul de translator“.

Această sumă codașă în budgetul țerii noastre, bogat în alte chiverniseli, eră paradisul pentru acest om modest și pentru acest ales muncitor. Avea el cel puțin de aici înainte vieața asigurată, putea el să dispună de o bibliotecă și va avea de aci înainte o masă de scris, a lui, în o cameră caldă!.. Ce putea el visă mai mult!

El, care văzuse ca și mine cum mizeria dusesse la groapă pe atâția, între cari pe acel N. Scurtescu, om cult și cu rari sentimente, cu care ne întâlneau, în acel sâmbure al vieții intelectuale române de pe vreme, dela cafeneaua Fialcowski.

Câtă asemănare între acești doi oameni, amândoi cu inima de aur, cu cugetele curate și cu dorul nestins de a lucra pentru neamul lor!

Văd încă pe acest N. Scurtescu, în o odăiță mizeră și rece ce se află pe locul unde se încheie în vale Bulevardul Măgureanu, fără foc, cu haina groasă pe el, la masa de brad, scriind, slab și fiert de văpaia officei, cu niște mânuși ce fusese albe, rupte și înnegrite, pe cari le pusese pentru a nu-i îngheța degetele când ținea condeiul!

Doamne câtă suferință pe cei buni ai acestui neam!..

Toate acestea le știă și Densușianu. Toate aceste lipsuri mușcau adânc și din sufletul și firea lui!

De sigur că îndelunga vieață de martir și de mizerie a acestui om de seamă eră să devie de acum tolerabilă, deși eră mai mult decât modestă. Dar eră totuș cevă sigur : putea duce o vieață liniștită, putea nebătut de valuri să liniștească, prin muncă, dorul ce-i ardea inima de a face cât mai mult pentru neamul său. Și'n adevăr el munci cum nu cunosc mulți în această țară!

Eu, care am pătruns de aproape în inima și sufletul acestui apostol al neamului, mă închin cu evlavie și adâncă recunoștință în fața vieții sale.

Am credința că după un Șincai și Klain, posteritatea va pune și pe N. Densușianu.

Ajungem acum la momentul când el a publicat cea mai importantă din lucrările sale, pe care n'a văzut-o gata de sub tipar, căci soarta i-a fost vitregă și în această privință.

A murit fără ca să fi dat cel puțin bunul de imprimat și ultimei părți a lucrării sale, care devine postumă, postumă pentru a-l ridică sus de tot în panteonul neamului.

În Octomvrie 1884, el dădă la lumină acea admirabilă carte, model de sinceritate și de stoarcere de izvoare de tot felul : „Re-

voluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784—1785, scrisă pe baza documentelor oficiale“

Dar câți cunosc această carte ?

Cu rușine fac mărturisirea, că și eu am cetit-o acum în urmă !

Cine, cu deosebire după 1907, nu ar fi trebuit să o cetească ! Intre revoluția lui Horia și cea din 1907, diferența stă în timp și loc, dar este aceeași în cauze : *Volnicia clasei domnitoare, lipsa de dreptate și de bună rânduială*. Durerea, mai mare pentru noi, stă numai în aceea, că rolul nobilimii ungurești și administrației străine, la noi a fost jucat de frați ! — frați ? până la un punct oarecare !

Cetiți, aș zice oamenilor noștri conducători ai țerii, cetiți această carte, care e cartea suferinței seculare a unui neam ; cetiți și vedeți ce vă rămâne să faceți pentru ca 1907 să nu aibă a doua zi ! Cetiți voi bogătașilor, cari ați stors un neam întreg pentru vanitatea și goliciunea voastră, și tremurați în fața răspunderii ce vă stă în față ; cetiți-o voi cari vă amestecați nepregătiți la cârma țerii, și dacă mai aveți cuget, dați-vă de-oparte ; cetiți-o în fine voi cari doriți a vedeă o Românie mare și frumoasă între surori și gândiți ce este de făcut. Cetiți-o toți câți desperați de puterea neamului românesc ; cetiți-o toți câți voiți să vă bată inima la fapte patriotice, alături cu scrierea Ioan Vodă cel Cumplit, a neuitatului Hasdeu, pentru a deveni și mai buni Români !

Și să nu credeți că Densușianu s'a lăsat condus numai de dorul înălțării neamului, sau de dorința de a face ceva ce se cheamă o lucrare cu temă !

Nu. Departe de el astfel de faptă. El a urmat ca adevărat istoric cu metoda riguros științifică, căutând numai adevărul și a fost de sigur el cel mai fericit când a văzut la ce rezultat a ajuns. De alt-fel el ne-o spune clar în prefață :

«Istoria având nobila misiune de a înfățișa binele și răul din viața popoarelor, astfel singurul principiu, de care am fost conduși în descrierea acestor evenimente, a fost căutarea și expunerea adevărului».

Din cercetarea sa rezultă matematiceste că :

«Poporul român se ridicase la 1784 în contra servituții feudale, nu pentru că ar fi voit să obțină numai o simplă ușurare a sarcinilor iobăgești, dar fiindcă simția în inima sa că e născut pentru o soartă mai bună. El doria pământul ocupat de nobili, fiindcă avea cunoștință că a fost odată proprietatea sa, doria domnia Transilvaniei, fiindcă se credeă singurul moștenitor legitim al acestei patrie, doria în fine expulsiunea elementului dominant, fiindcă numai singur se considera națiune legală în Transilvania.

«Pe lângă libertatea din servitutea feudală, *revoluțiunea dela 1784 tinde în linia primă la liberarea poporului român din servitutea politică, în liberarea Transilvaniei de domnia altei rase. In scurt revoluțiunea dela 1784 voia să distrugă sistemul politic al celor trei națiuni privilegiate din Transilvania, și pe ruinele sale să se întemeieze un sistem politic român.*»

El consideră această revoluțiune ca un inel numai din un lanț de fapte mărețe, cari trebuie să ducă la acelaș rezultat :

«Deși manifestațiunile acestea întâmplăte în diferite locuri, în Balcani, în Olt, la Prut și în munții Abrudului, s'ar părea la prima vedere a fi numai niște fenomene cu totul izolate, dar cercetând mai adânc natura și misterul lor, *vom afla în ele o intimă conexitate morală, aceleași idei și aspirațiuni, aceeaș luptă inversunată* în contra dominațiunii străine, aceleași convulsii în toate membrele corpului, pentru reconstruirea unei domnii române.

«Aceasta eră fața revoluțiunii dela 1784».

Se ocupă pe larg de drepturile poporului român din acele părți, de trecutul militar — prin organizarea lui specială — a întregului neam românesc, de neștiința în care se aflau străinii față cu acest element asuprit, pe care dușmanii credeau că-l îngenuchiase, ori unde mai eră o suflare românească :

«Această analiză istorică ne este indispensabilă, — zice dânsul — căci *numai cu ajutorul trecutului ne putem explica ideile și diferitele fenomene din vieța unui popor.*

Apasă mult asupra faptului, pe care-l dovedește pe larg că :

.....«*vechea organizațiune socială și politică a Românilor eră bazată pe un sistem militar.*

Și în fine ne spune că :

«*A trebuit ca revoluțiunea dela 1784 să scoată la lumină pe acest popor ascuns al feudalității transilvane, să proclame pentru întâia oară în fața Europei romanitatea acestei țeri, română încă din cele mai vechi timpuri istorice.*»

Pentru a justifica revoluția Românilor, el care scotochise tot ce s'a scris în această privință, reproduce din : *Seconde Lettre d'un Défenseur du Peuple à l'Empereur Ioseph II, sur un règlement concernant l'émigration et principalement sur la révolte des valaques*, ou l'on discute à fond le droit de révolte du peuple, Dublin 1785 :

«Eu sunt cel dintâiu, care apăr încă *cauza Românilor cari au fost victimele forței în această insurecțiune, și repelez că Românii au tot dreptul să se revolteze, până când vor fi sclavi și nefericiți. A-i pedepsi pentru exercitarea acestui drept, însemnează a-i pedepsi fiindcă sunt oameni*».

Iată cum vorbiă un om cu suflet!

Marele Împărat, deși rău impresionat de crimele Românilor cari au fost de altfel așa de mult depășite în urmă de ceeace a făcut nobilimea ungară, spune în o scrisoare către cancelarul Eszterházy :

«Poate că tot cu acelaș succes s'ar putea transforma fierele aceste sălbătice, *dacă cel puțin domnii pământești ai acestor Români ar căpăta prin școală niște principii mai bune*».

Iar în altă împrejurare împăratul spune ritos că : «*Cât de rea este constituțiunea Ungariei, zice împăratul în alt bilet către contele Eszterházy, cât de rele sunt instituțiunile, ce există acum în comitate, nimic nu poate să convingă mai bine nici chiar și pe omul cu prejudițiile cele mai înrădăcinate, decât aceea ce să întâmplă astăzi*».

Nu se poate o justificare mai lămurită, mai sinceră și mai categorică a revoluției sătenilor. — Și în fine tot el adaugă scriind baronului Brukenthal, care lăsă în urma sa un muzeu săsesc la Sibiiu și așa de multe morminte cu leșuri românești, poame ale represiunii prin nepriceperea sa :

«Acest trist exemplu ar trebui să convingă pe nobili și pe posesori, că viața și averile lor sunt în mâna mulțimii mari, adică a poporului, și poporul numai tratându-l cu echitate, cu iubire și încredere poate să fie ținut în frâu într'un mod stabil. Excesul de severitate poate să supună pe un timp oarecare, dar oamenii cari n'au nimic ce se piearză, cari nu sunt legați de casă și de curte, *fiindcă și așa deabiă mai pot trăi după ele, aceștia vor folosi cea de întâi ocaziune, ca să comită excesele cele mai mari*».

Dar ajungem la desnodământul dureros al acestei cumplite tragedii. Densușianu ne spune tot, absolut tot. E de necrezut cum a putut adună atâta material, după care zi cu zi descrie totul și indică și numele celor închiși în beciuri sau martirizați pe piețele publice.

Voiu reproduce ceva din ultimele minute ale marilor eroi :

«Mai întâiu frânseră cu roata pe Cloșca, începând dela picioare către cap, și, după cum ne spune un martur ocular, i deteră cel puțin 20 de lovituri până-și dete sufletul.

«În timpul acesta Horia, primul căpitan, trebuia să privească cu ochii săi oribila moarte a devotatului său amic, care până în ultimul moment îi rămase în toate credincios.

«După Cloșca fu așezat Horia pe șafot.

«*Horia, ne spune un alt martur, merse fără nici o schimbare, cu inima îndrăzneată la locul destinat pentru ora cea amară a vieții sale.... Dar cu dânsul tratară cu mai multă grație, după o lovitură care-i frânse fluierul drept, îi deteră numai decât o lovitură de grație asupra pieptului*».

E cazul de a zice : mulțumim pentru bunăvoință!...

Față cu Horia și Crișanu, Densușianu spune :

«Toți trei însă fură victimele sentimentului național, toți trei își sacrifică vieța pentru fericirea poporului. *Crima lor fu crima libertății la care tindea poporul român*».

Poporul însă zeifică, ca în timpurile preistorice ale Daciei, pe martirii săi. Ce este mai viu în inima fraților îndurerați, de peste munți, ca numele lui Horia și Iancu?!...

«Asupra lui, — vorbind de Horia, zice Densușianu — erau țintiți la 1784 ochii tuturor țăranilor. *Căzut în planurile sale, părăsit de împăratul Iosif, stima lui publică nu încetă ; în lanțuri, în nefericire, el fu iubit de popor*. Cu firmitate antică, el nu ceru grație împăratului, nu tremură dinaintea ororilor supliciului, din contra, cu acelaș nobil devotament precum luptase în vieță, cu aceeaș convicțiune puternică de sfințenia cauzei, el merse pe Golgota despotismului, și făcu, ca și în ultimele sale momente să fie admirat de adversari.

«*Alăturarea cu Petru și Asan, cu Mihaiu și Galu Românul, el își câștigă un loc nepieritor în pleiada acelor inimi nobile, cari au luptat pentru liberarea Românilor subjugăți*».

Și când în lucrarea sa ajunge la partea finală, el pune în vedere care a fost rezultatul bun la care a dat loc această revoluție, pentru care au suferit și sângerat atâți eroi anonimi ai neamului.

Densușianu ne spune :

«*Servitutea personală, legarea iobagiului de glie, interdicțiunea de a se strămuta dela un domn la altul, ce fu decretată de camera Ungariei asupra țăranilor în urma revoluțiunii dela 1514, fu șlearsă după 270 ani, cu sângele poporului român din Transilvania*».

Și că :

«*Desființarea legării de glie, fu cea mai mare și cea mai glorioasă binefacere, ce o făcu împăratul Iosif poporului român*».

În urma revoluțiunii, bine înțeles! — Astfel zice D-sa :

«*Cea mai puternică armă a feudalității fu distrusă*».

Nu pot să nu citez și alăturata frază, care face cinste memoriei lui Densușianu.

«*Nu eră lipsa de morală, care făcuse pe nefericiții țărani și pe preoți*

să se ridice, eră lipsa de moderațiune, lipsa principiilor de umanitate în sinul nobilimii și la guvern».

«Înainte de Dumnezeu și a oamenilor este cu mult mai imoral și neuman de a lăncezi în fiarele sclăviei și a face din legea moralei legea servituții».

Facă-se ca aceste crude zile să fie ultimele, în lungul martirolog al neamului! — Fie ca domnitori ca Iosif al II-lea, dar mai hotărâți, să mai aibă frații noștri; fie ca acest neam să poată, unit sufletește și pe calea culturală cel puțin, contribui și el cu ceva la mersul înainte al omenirii!

A face astfel este nu numai un drept dar o datorie pentru cei liberi.

Cetind această admirabilă lucrare a lui Densușianu, nădejdea naște tot mai mult în sufletul nostru, că suntem în zorile unor zile mai fericite, cari nu pot să nu aducă după ele lumina soarelui cald și binefăcător al dreptăți omenești!

Amintim acum o faptă de laudă.

Academia Română acordă un premiu de 5.000 lei celui ce scriesese *Istoria Revoluțiunii lui Horia*. Răsplăti ea astfel o muncă de seamă și înlesni mijloacele necesare lui Densușianu, pentru lunga lui călătorie, ce o făcu pentru pregătirea operei sale monumentale: *Dacia preistorică*.

Dar despre aceasta vom vorbi mai la urmă.

O carte ca *Revoluția lui Horia* nu putea însă să rămână fără răsunet în Ungaria.

Mai întâiu.... ca de regulă, ea fu oprită.

Iar la Aprilie 1886, în *Budapesti Szemle*, No. 112, redactat de Pavel Gyulai, *Pavel Hunfalvy*, publică un studiu: *Densușian Miklós legűjabb munkái*, care fu scos și în o broșură de 52 pagine. Tot acesta, cu un an mai înainte, scrisese în contra direcțiunii ideilor sale istorice, studiul: *Hogyan csinálodik némely historia?*

Densușianu protestă contra opririi lucrării sale, și sfidă guvernul ungar de a putea să-i indice un singur pasaj din lucrarea sa, care să nu fie bazat pe citațiuni din documente aflătoare în bibliotecile din Ungaria.

La 3 Ianuarie 1885 primește o adresă din partea «*Légation I. et R. d'Autriche-Hongrie à Bucarest*», în care i se spunea:

«Je m'empresse de vous informer que votre ouvrage intitulé „*Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria*“ ayant été examiné, l'interdiction dont son importation en Hongrie avait été frappée vient d'être levée».

Tot în anul 1886 începù publicarea a numeroase: Documente

privitoare la Istoria Românilor, 1199—1345, *culese și însoțite de note și variante*.

Primul volum al acestor documente, pe cari le numește: „*fântâni externe*“, are o mică prefață, în care ne spune:

«Documentele noastre indigene, arhivele domestice ale țărilor române, înainte de secolul al XIV-lea au pierit.

«În timpurile acele pline de calamități ale evului de mijloc prin cari au trecut țărilor române, au fost lovite de fier și de foc nu numai altarele, nu numai orașele și satele noastre, dar ce avem se deplângem mai mult, chiar și monumentele interne ale istoriei noastre naționale».

Aceste șase volume conțin un admirabil material în cele 4822 pagini format mare.

Publicarea acestor documente începute la anul 1887 se finește la 1897.

Iată succesiunea lor :

1887	Tomul I ₁	cu XXX	+ 701	pagini
1890	Tomul I ₂	cu XLVIII	+ 889	»
1891	Tomul II ₂	» XLII	+ 729	»
1892	Tomul II ₃	» XL	+ 747	»
1894	Tomul II ₄	» XXXIII	+ 756	»
1897	Tomul II ₅	» XXXII	+ 770	»

Cercetând volumele mijlocii, nimic nu-ți spune ceva despre această activitate a lui Densușianu.

Numai în ultimul volum din 1897, în care el pare a-și lua rămas bun dela acest fel de publicațiuni, hotărât a da tot timpul său de aci înainte lucrării lui monumentale *Dacia preistorică*, găsim o *prefață*.

În aceasta se arată lămurit scopul urmărit de Densușianu în publicarea cu care fusese el însărcinat și în care adunase din toate părțile și mai ales din Fejér, Pesty, Theiner, Engel, Dogiel, etc., tot ce interesă completarea planului ce-și trăsese.

Acolo găsim deci că:

«În ce privește în fine planul general ce l-am avut în vedere la alegerea și reunirea materialelor istorice din epoca dela anul 1199—1575, publicate în cele 6 volume de până acum, noi am fost conduși de următorul principiu :

„*De a nu uita pe nimeni, de a nu sacrifica pe nime, de a înfățișa în această colecțiune fiecare parte din teritoriul locuit de Români, precum și faptele și evenimentele ce le aparțin.*

«Sau cu alte cuvinte: am avut totdeauna în vedere *istoria întregului element românesc*, în orice țeri s'a aflat el în vechime, fie constituit în state mai mari, fie organizat numai în districte, provincii și bănate naționale, fie în fine răspândit în insule mai mici și mai depărtate prin mijlocul altor națiuni superpuse, însă ducând o viață românească».

Și făcu el astfel, căci după cum ne-o spune cu atât de mare dreptate:

„În istoria veche a unui popor chiar și viața celei mai mici insule etnice, fie ea cât de depărtată, prezintă un deosebit interes pentru a putea explica multe chestiuni confuze din labirintul secolelor trecute“.

Iar în ce privește epoca ce și-a ales pentru a adună materialul publicat, el arată că:

«Timpul dela puternica colonizare a Daciei Traiane și până la finele seculului al XVI-lea conține *epoca fundamentală a istoriei noastre naționale*.

«Această epocă stă în strânsă legătură cu originea latină a poporului român, cu legile și instituțiunile noastre politice, cu noua formațiune a statelor române în seculul al XIII-lea și al XIV-lea, și în fine cu tractatele încheiate de statele române cu Poarta Otomană pentru a asigura frontierele noastre de invaziunile musulmane.

«De aceea documentele istorice, cari se refer la această epocă depărtată, ocupă *locul cel dintâiu* între tezaurele noastre istorice.

«Aceste documente conțin fapte și date, cari ne servesc nu numai pentru luminarea *timpurilor depărtate*, în cari au fost scrise, dar constituie totodată și un material foarte prețios spre a putea pătrunde și pricepe bine condițiunile vieții publice și evenimentele *istoriei mai nouă*.

«Această *îndoită importanță*, ce o au documentele vechi pentru istorie, este foarte explicabilă.

„Societatea veche, ce e drept, a dispărut, însă ea a lăsat urme adânci în legile, în moravurile și în ideile societății mai nouă, și chiar în principiile vieții noastre de stat“.

Și mai în urmă, el, bunul cunoscător al trecutului nostru, afirmă că:

«Examinând și aprofundând cu toată atențiunea aceste resturi scrise ale vechimii, *istoricul imparțial se va convinge că poporul român nu numai că este cel mai vechiu popor între națiunile ce locuiesc astăzi la Carpați și în nordul Dunărei de jos, dar că a fost în evul de mijloc un popor cu un rol foarte însemnat cultural, chiar și în ținuturile ce se întind în părțile meridionale ale Dunărei, dela Adriatica și până la Marea-neagră*».

Această prefață, admirabilă de claritate și plină de învățăminte, se termină cu următoarea indicațiune:

«Ne rămâne astfel totdeauna *o sarcină și o datorie*, către posteritate și către știința istorică, de a adună și codifica pe fiecare zi monumentele istorice vechi externe și a reconstitui astfel arhivele secolelor noastre depărtate».

Academia în această privință este mai mult decât de laudă,

căci pe cât mijloacele i-au permis, a adunat și publicat chiar, un bogat material, care începe să dea roade în toate lucrările de seamă apărute în timpul din urmă.

Dar să ne întoarcem la 1885 unde am lăsat firul depănării acestei vieți de muncă și abnegație.

Tot în acest an publică el un volum: *Monumente pentru istoria țerii Făgărașului*, lucrare care a precedat cu 15 ani publicațiunea încununată de Academie, a lui Ioan Mihályi de Apșa, din 1900 : «Diplome Maramureșene», din secolul XIV și XV publicată în *Maramureș-Sziget*.

În lucrarea sa *Densușianu*, care cu o altă ocaziune scrisese relativ la erorile admise ca fapte sigure în istorie:

«Că atunci când *falsitatea* se introduce odată în istorie, este foarte greu de a o desrădăcină, și chiar de a o pricepe (1)».

Iea la descusut următorul pasaj datorit istoriografului ungar Antoniu Veranțiu, scris între 1538—1540:

«Românii (Transilvaniei) nu se bucură de nici o libertate, nu au nici o nobilime, nu posedă nici un drept al lor propriu, cu excepțiune de puțini Români ce locuiesc în districtul Hațegului, unde se crede că a existat capitala lui Decebal. Românii aceștia (din districtul Hațegului) au câștigat nobilitatea pe timpul lui Ioan Huniadi, care eră născut acolo, fiindcă-l ajutase cu vitejie, în luptele lui continue cu Turcii. Ceilalți sunt toți plebei, iobagi ai Ungurilor, nici nu au districtele lor proprii, ci trăesc răslățiți pe ici și colea în toată țara».

El sdrobește aceste afirmațiuni neadevărate și poate chiar tendențioase cu numeroasele acte ce publică și dovedește că:

«Anume știm astăzi cu o perfectă certitudine, că ținuturile Hațegului, al Hunedoarei și Devei, formau în vechime un complex de districte românești cari se numiau în diplome *districtus olachales*. Știm că întreagă nobilimea de acolo eră o nobilime *românească*, înțelegem românească în sensul etnic și politic. Știm că nobilimea aceasta eră o clasă socială diferită de nobilimea ungurească, distinsă de ea prin originea, prin istoria și natura privilegiilor sale. Știm că această nobilime nu a fost creată de Ioan Huniadi (Corvinul), nici de regii Ungariei; că din contra, eră o nobilime veche, al cărei trecut se pierde în întunericul evului mediu. Această nobilime eră numită în diplomele regilor ungurești : „*Nobiles ut dicitur Valachorum*“ sau „*Nobiles Olachi (Valachi)*“ spre distincțiune de: «Nobiles Hungari» sau «veri nobiles regni nostri». Și pe lângă districtele românești (*districtus olachales*), pe lângă nobilimea națională, mai există în țara Hațegului un *drept particular românesc*. Românul nu putea fi lipsit de proprietatea sa, nici în caz de înaltă trădare decât numai dacă eră judecat de semenii săi: de nobilii, chinezii și bătrânii români. Donațiunile de

(1) Prefața, din Vol. II. 5, a publicațiunii Hurmuzaki, pe 1897.

moșii se făceau acolo cu totul sub alte condițiuni, decum vedem că se conferiau în ținuturile ungurești. Aflăm aci (în țara Hațegului) instituțiunea *chineziatelor românești*, instituțiunea *juraților români*, un sistem românesc de impozite (quingagesima), — tot atâtea particularități străine de spiritul legislațiunii ungurești.

Și nu eră aceasta singura parte în care Românii, prin drepturile ce-și putuseră păstra încă, dovediau prioritatea lor în stăpânirea țerii și originalitatea lor a parte.

Densușianu mai dovedește că :

«Afară de țara Hațegului și de Bănatul Severinului, mai erau în parte, meridională a Transilvaniei încă două provincii românești : «*Distric-tul Făgărașului* și al *Omlașului*. Dar până acum relațiunile vechi ale acestor provincii zac în sânul întunecului. Nu cunoaștem nici seria completă a Ducilor, nici instituțiunile ce le-au întemeiat domnia românească în acele părți ale Transilvaniei.

«*Astăzi însă ne aflăm în plăcuta pozițiune de a publică aici o colecțiune de documente cu privire la țara Făgărașului, extrase din interesanta arhivă a d-lui Aron Densușianu*».

Aceste documente le adunase fratele său Aron, pe când eră avocat la Făgăraș.

Și să nu credem că materialul de care se servi el, nu eră un material oficial, în mare parte cules pentru istoria Ungariei.— El îl secerase și din lanurile scriitorilor unguri chiar, căci ne spune că :

«Prețiosul material scos la lumină de Pesty ne descopere încă un ade-văr de mare importanță. Se constată adecă, că Banatul Severinului formă în sânul regatului unguresc o *provincie politică română* ; că eră împărțit în 8 districte românești, numite *districtus olachales* ; că toate districtele formau o unitate politică cu drepturi și libertăți particulare, cum erau de exemplu cele 7 județe ale Sașilor și 7 districte ale Săcuilor din Transilvania ; se constată că *există în Banat numai o singură nobilime, și aceea eră românească* ; că ea se bucură de imunități și drepturi ce nu derivau dela regii Ungariei ; că în fine în tot Banatul eră în vigoare un drept special românesc numit : *jus volahie, antiqua lex districtum volackicalium*. Și despre toate aceste momentoase împrejurări Veranțiu nu amintește nimic».

Publicarea acestor acte este de o mare valoare și mai ales cum a știut Densușianu a le pune în valoare ; el ne spune iarăș :

«Documentele acestea revarsă o interesantă lumină asupra organizării sociale, politice, judiciare și militare, în scurt asupra vechii constituțiuni a poporului român din Țara-Făgărașului. Anume vedem că în Făgăraș există numai o nobilime istorică, care-și păstrase vechea sa numire de *boieri* și aveă sigilul său propriu (*sigillum Boeronum*) ; că boieria din Țara-Fă-

gărașului nu era numai o simplă prerogativă nobilitară, dar era totodată și *un oficiu în ce privește afacerile publice ale ținutului*; că unica condițiune așa zicând inerentă a boieriei era să presteze *servicii militare equestre*; că boierimea de acolo și în timp de pace era organizată militarăște, având căpitanul, locotenenții și decurionii săi. *Aflăm mai departe că se boierizau chiar și moșiile, adevărat se investiau cu caracterul juridic al acestei instituțiuni.*

«Și care era natura moșiilor boierești din Țara-Făgărașului? În prima linie ele ne apar ca *averi ereditare și inalienabile ale familiei* (haereditates boeronales), dar cu caracterul *deplinei proprietăți* pentru posesorul boier».

Și cu drept cuvânt, din această lucrare Densușianu trage următoarele concluziuni pline de învățământ pentru organizațiunea noastră română din trecut:

«Acea ce formează caracterul general al nobilimii române din Făgăraș, Hațeg și Banat, este *misiunea ei de a fi pururea în arme*. Așa aflăm pe nobilii din Hațeg formând o armată stabilă pe la castelele de acolo, pe nobilii din Banat apărând în continuu fortărețele și vadurile Dunărei, iar pe boierii din Făgăraș în datina veche de a presta servicii militare equestre (*more aliorum verorum natorum indubilatorum..... Boeronum nostrorum equis a frameis ad id aptis et convenientibus inservire*). Pe când din contra nobilul unguresc era chemat la arme numai în timp de resbel».

Și ca concluziune generală el precizează:

«Astfel *nobilimea română își are instituțiunea sa în instituțiunea militară*. Românul a devenit boier și a fost donat cu moșii fiindcă era militar, *dar nu i s'a conferit nobilitatea pentru ca să-l facă vasaal și pentru ca prin donațiune și titlu să fie obligat la servicii, cum este natura feudalității germane și ungurești*».

În Densușianu vibră un patriotism încălzit de o văpaie ce nu stă la îndemâna ori și cui. El nu era patriot fiindcă era Român și crescut în astfel de direcție. Nu era prin instinct și mai puțin sectar și fanatic, cum sunt unii ce strică mai mult cauzei naționale, pe care cred a o servi prin sbuciumări fără rost. Densușianu era patriot prin convingere născută și bazată pe o profundă cultură istorică. Nimeni mai bine ca el nu era convins, bazat pe faptele trecutului, de însemnătatea etnică a neamului românesc și deci de rolul pe care acesta cată să-l îndeplinească în viitor.

El, omul liniștit și doritor a nu supăra pe nimeni, el, firea cea mai puțin dispusă a pierde timpul în ceartă sau daraveri personale, el, cumpănitul în graiu și scris, de ți se părea Englezul răătăcit pe malurile Dunărei, devenia însă foc și pară când vedea că se scriu lucruri ce nu corespund adevărului istoric pe care-l cunoșteă așa de adânc, că rămâi uimit de unde le mai scoate și când a putut el ceti, afla și gândi atât.

Eră el un fel de Hasdeu, dar cu tot cultul ce-l port acestei fenomenale inteligențe, scilpitoare de geniu, farmec și de intuițiune îl cred însă mai pozitiv, mai precis pe Densușianu, în partea istorică, căci avu pare mai multă răbdare. Tocmai fiindcă nu avea geniul lui Hasdeu, el eră nevoit a descurcă mai adânc și a se avânta mai puțin pe aripile imaginațiunii, cari sunt utile în orice știință în atât numai cât le poți stăpâni, pentru a nu fi cuprins de amețeala orizonturilor prea vaste!

Iată de ce vedem pe Densușianu cel calm și rece, pară de foc contra D-lui A. Xenopol în o scriere de 66 pagine, apărută mai întâiu în *Revista științifică și literară „Terra Nouă“*, No. 2 și 3 din 1885.

Acolo el se înalță mândru și triumfător întocmai ca și marele Hasdeu în neuitatele sale discuțiuni și replice.

Aflu în notele sale biografice următoarele șiruri, relativ la acest răspuns la *Teoria lui Roesler* a d-lui Xenopol:

« . . . combat — Densușianu — cu deplin succes păreri istorice ale d-lui Xenopol: că Bulgarii în vechime ar fi domnit timp îndelungat peste Țara-Românească, Moldova și Transilvania, și că țerile acestea s'ar fi numit odată «Bulgaria dincoace de Dunăre», *temă pe care d-l Xenopol a și părăsit-o mai târziu* ».

În aceste cuvinte scrise de el în 1898, după cum se constată de pe data poștei cu care fusese trimise *Enciclopediei* la Sibiu, se vede iar liniștitul care, după focul luptei, redevine calm și stăpân pe el.

Dar ce admirabile pagine a scris el cu această ocaziune și ce puternică dovadă dă el de profunda lui erudițiune.

«Educațiunea națională la toate popoarele o formează istoria. Ea singură are să facă a pătrunde în inimile tinerimii iubirea de strămoși și datoriile patriotice. Istoria are să ne arate principile, pe cari să se bazeze legile fundamentale ale societății noastre».

Și prin urmare, când scriem istorie pentru un neam, indicăm de fapt aptitudinea lui în lume și rostul acestuia în viitor.

Aici este timpul a adăoga, că încă din 1884 societatea istorică din Berlin se adresează Academiei noastre spre a i se trimite rapoarte anuale despre progresele literaturii istorice la Români ca să fie publicate în: *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*. Academia rugă pe Densușianu să primească această însărcinare, pe care dânsul o îndeplini în modul cel mai conștiințios, publicând în timpul dela 1885 — 1904 în volumele acestor ani sub titlul *Rumänien* o serie de rapoarte despre activitatea istorică și filologică a Românilor din toate țerile.

În notele sale nu am găsit decât ultimul articol care poartă titlul:

Rumänien (1897 — 1903) pag. 136 — 153. În acest studiu se află 207 citate și regret că cineva, bun cunoscător al limbii germane, nu traduce în un volum aceste adevărate studii ale lui Densușianu, căci am avea cea mai desăvârșită sinteză a celor ce s'au publicat în românește sau despre Români în acest răstimp.

Chiar din 1885, îndată ce publică volumul relativ la Revoluținea lui Horia, despre care colegul nostru d-l N. Iorga a scris la 3 Aprilie 1911, că este: «o monografie extraordinară de bine informată, care va rămâne și ar merita să fie retipărită», a început să lucreze la marea sa operă: *Dacia preistorică*.

A pus deci pentru realizarea acesteia 26 ani! Anii maturității sale depline, tot vastul arsenal al adâncilor sale cunoștințe, toată judecata sa rece și senină.

În scurta sa autobiografie, pentru Enciclopedia din Sibiu, unde a fost mult trunchiată, găsesc în această privință următoarele deslușiri:

«... dânsul deplin convins că sub vălul cel întunecat al secolelor înaintea de a. 1290 zace ascunsă una din cele mai importante părți ale istoriei române, formarea naționalității și constituirea diferitelor state române din orientul Europei, se hotărî a se devota cu tot zelul studiilor relative la această epocă obscură din Istoria poporului roman. Pentru acest scop întreprinse în a. 1887 o călătorie științifică în Italia. Trecu prin o țară unde studiă în biblioteca Academiei croate din *Agram* toate colecțiunile de manuscrise inedite cu privire la *Vlachii* sau *Românii* din partea meridională a Croației, călători prin satele acestor Români așezați lângă râul Culpă, însă astăzi slavizați. Trecu de aci în *Istria* unde cercetă prin satele Românilor de acolo, dela cari adună un material important de limbă și tradițiuni. Călători în *Dalmația*, pentru mai mult timp la Ragusa, unde studiă (și copiază documente) din arhiva cea veche a republicii ragusane, ale cărei acte încep încă în sec. al XII-lea. Dela Ragusa călători apoi la Roma, unde petrecu în curs de 7 luni studiând în Biblioteca și Arhiva Vaticanului *Regestele* Pontificilor romani, cari încep încă în sec. al VII, apoi spre a se convinge din propria experiență despre obiceiurile și modul de viață al poporului *țăran* din Italia, călători prin campania neapolitană, Apulia, Calabria și Sicilia întorcându-se în țară cu un însemnat material istoric și etnografic».

Iată cum procedă acest om care fiind profund erudit știa ce anume să cerceteze, cum să observe și ce să mănțină din datele ce culegea.

Iată la ce a servit premiul Academiei dat pentru Horia. Iată cum Academia a dat mijloace și cum am mai spus-o, s'a făcut de atâtea ori părtaşă, prin înlesnirile ce i-a acordat, la opera mare a lui Densușianu.

Dar despre această operă monumentală, care încunună așa de

puternic vieața sa doveditoare de cultură, bun simț, pricepere și patriotism luminat, mulți totuș se cam îndoesc.

Chiar marele muncitor care e colegul nostru d-l N. Iorga scrie în pagina ce-a consacrat memoriei lui Densușianu :

«Poate se va vedeà *ce ipoteze, de sigur mai mult decât odată curioase*, se cuprind în cartea de muncă îndelungată în care pretindea se explice altfel decât toți ceilalți vremile stăvechi ale acestor țeri locuite și astăzi de Români» (1).

Densușianu însă nu face ipoteze în studiul său, el dovedește ! Dar cu această operă care va satisface pe mulți și care am convingerea că odată cunoscută în străinătate, ceea ce e o datorie de onoare pentru noi, va servi ca punct de plecare la o nouă cercetare și îndrumare în ce privește geneza popoarelor europene, mă voiu ocupa în partea ultimă a acestui studiu, căci să nu uităm că de fapt ne aflăm cu biografia lui Densușianu abia la 1885.

Să trăim deci și noi câteva clipe din vieața acestuia și urmărindu-l zilnic să ne dăm seama despre activitatea lui și modul vieții sale.

Să fim sgârșiți în altele. Căci nici un moment nu e pierdut, nici pentru biograf, nici pentru cetitor, când e vorba despre o glorie a neamului, despre o icoană curată pe care trebuie să o facem cunoscută cât mai bine, cât mai mult pentru a întări și înălța inimile și cugetele.

N. Densușianu începuse într'un caiet, cu data anului 1893, să scrie *Memoriile Mele*. Sunt acolo, până la 1899, multe tăieturi din ziare asupra chestiunilor mari la ordinea zilei și multe reflecțiuni ale sale din cari atât de puține se pot spune în prezent.

Acolo găsim la 13 Ianuarie 1894 că :

«Fratele meu Beni, canonic în Lugos, îmi scrie că iubita noastră soră Lisca (Iulia), preoteasă rămasă văduvă după preotul Demetriu Dariu din Rechitova, a încetat din vieață și a fost înmormântată în 10 (22) Ianuarie».

Dar asta nu e decât o notă palidă, urmează însă fraza din care se vede omul :

«Lacrimile îmi curg, când mi-aduc aminte că dela 1879, de când n'am mai fost pe la Densuș și pe la Rechitova, au trecut pe cealaltă lume, prea iubita mea mamă Sofia, scumpul meu frate George, preot în Densușiu, și prea iubita mea soră Lisca !»

«Să le fie țărâna ușoară !»

Ce tristă soartă e aceea a unora din frații noștri, cari sunt.

(1) Oameni cari au fost. Amintiri și comunicări. 1911, pag. 484.

nevoiți adesea a părăsi totul și a nu mai revedea locurile natale, decât atunci când ei sunt istoviți, și când toți cei scumpi ai lor nu mai sunt pe pământ; așa s'a întâmplat cu deosebire cu cei ce au venit să facă, începând cu războiul, armata în țara noastră.

În un dosar al său se află epistole dela frații săi.

Astfel să vede cum, cu deosebire fratele său canonicul Veniamin, îi scrie în 1904, că: «Puterile mele împreună cu sănătatea progresează în scădere,.....» și rugându-l să vie să-l mai vadă odată și să-i facă testamentul. Și ce figură senină are acest om, și ce de ispravă pare a fi și el! Nicolae îi dă sfaturi pentru această îngrijorare și-l încurajează.

În fine după *Drapelul* din Lugoj delat 24 Ianuarie 1904, vedem că el s'a repezit în fine pe lângă fratele său iubit pe care nu-l văzuse de 16 ani!

La începutul lui 1898 obosit de muncă și lipsuri scrie lui Aron la Iași:

«A trecut încă un an de greutate peste noi. Să ne felicităm că Dumnezeu ne-a dat tăria sufletească să putem lupta cu aceste valuri ale vieții. *Timpurile sunt grele, obstacule sunt multe pe toate cărările. Luptăm de regulă singuri și adeseori chiar pentru a putea face literatură și de multe ori pentru împlinirea datoriilor celor mai nobile trebuie să luptăm chiar cu ai noștri.*

Cu ai noștri!.. Câte conțin aceste trei vorbe!..

Iar Aron, de *Sf. Niculae* îi răspunde în 1899, spunându-i între altele:... «și să ne înălțăm sufletele în această epocă de îngheț și stărpiciune, ce ne-a cuprins».

Stărpiciune, da, pentru fapte bune; îngheț, da, pentru orice ideal. Boala societății noastre are în adevăr două mari pricini: una sufletească, lipsa de ideal; una morală, creșterea fanfaroană și ciococască, așa de generală în țară.

Să fii fanfaron, lipsit și de ideal, în o țară cu tradiții bizantine!.. iată mai mult decât trebuie pentru a opri cel puțin, dacă nu a pierde chiar, un popor în desvoltarea sa.

Densușenii aveau mare dreptate!

Tot în anul 1893 Nic. Densușianu, care scrisese în mai multe rânduri în *Gazeta Transilvaniei*, după cum se vede din corespondența sa cu Mureșianu, publică interesantul său studiu:

«*Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia.*

«Conciliile provinciale din 1872 și 1882. Manifestul de unire cu biserica Romei din 7 Oct. 1698. Textul original român și traducțiunea latină falsă. Istoricii români despre unirea bisericească cu Roma și foloasele unirei.

«Cercetare istorică-critică despre relațiunile bisericii române din Mitropolia Albei-Iulie cu Biserica Romei». (1).

Această de tot importantă scriere a fost scoasă și în broșură la Brașov, în 1893.

Ea conține numai 44 pagine cu duble coloane, dar are adunat și condensat în ea tot ce privește această așă de arzătoare chestiune a fraților din Transilvania.

Am citit această lucrare tocmai în zilele când atâtea zeci de mii (unii susțin că s'au aflat 60.000) de Români s'au întrunit pentru a protesta la Alba-Iulia în decursul lunii Maiu 1912.

Regret că un patriot român sau o instituție culturală nu tipărește din nou această broșură pentru a fi răspândită cât mai larg în sinul populațiunii române de peste hotare și mai ales la cei uniți.

Câte adevăruri sunt în ea pe deplin restabilite și câtă mișelie se constată din partea iezuiților, ca să nu zic mai mult.

De cunoașterea exactă a faptelor cuprinse încă în ea, din dreapta judecată a *unitului* Nic. Densușianu, Român însă cu suflet curat și cinstit, se va putea ușor vedea ce trebuie să facă Românii pe viitor, și în special uniții, pentru a-și scăpa naționalitatea lor.

Vai cât a mai avut să sufere acest nenorocit neam românesc, sub toate formele, pretutindeni și în toate împrejurările! Toți s'au năpustit ca lupii asupra lui!..

Nic. Densușianu ne arată presiunile ce s'au exercitat asupra Românilor, și nevoia mare a catolicilor, sub imperiul dorinței nu numai a Papei, dar și a Curții catolice din Viena, față cu reformatii și unitarii.

(1) În *Numărul Jubilar*, al *Gazetei Transilvaniei* din Iunie 1908, scos de regretatul *Mureșianu*, este pus și portretul lui Nicolae Densușianu, care e numit „*vechiu colaborator*” al gazetei.

Acolo găsim că: *La începutul lui Aprilie 1893 „Gazeta” publică un ciclu de articoli din peana distinsului nostru istoric N. Densușianu, care pe bază istorică, apără independența bisericii române unite, ... Acești articoli au stârnit mare nemulțumire în sinul clericilor din Blaj și au dat naștere unei nouă și vehemente polemici cu „Gazeta” și cu N. Densușianu. Găsesc că clericii din Blaj ar fi trebuit se fie recunoscători lui Densușianu. Locul lor era de a sta alături cu neamul lor și cu adevărul, ear nu alături cu falșificatorii și înșelătorii, mai ales când sunt și iezuiți! Cred că actualmente la Blaj se judecă lucrările altfel!*

Tot în acel număr se publică și o epistolă și lui Densușianu din 20 Decembrie 1907, în care după ce laudă Redacția ziarului pentru munca neobosită de 70 ani spune:

... „Cestiunile naționale sunt mult mai serioase, griji nouă ocupă toate popoarele și evenimentele se desfășură în jurul nostru cu o precipitare neașteptată”.

„Viitorul așteaptă astăzi dela noi o energie și o constantă mult mai mare în convingeri, lucrări și sacrificii mai mari, progrese supreme, și în densebi se nu uităm, că o viață politică fără viață literară nu poate se existe, că literatura face popoarele mari...”

În toate și totdeauna vedem că el este acelaș cugetător adânc, acelaș observator scris, acelaș mare patriot.

Pentru ca actul dela 7 Oct. 1698 — actul Unirii Românilor — să o poată desăvârși, împăratul declară:

«Care preot românesc va face mărturisirea credinței: că rămâne a so țineă și mai departe de legea grecească, *însă face o legătură cu catolicii*, recunoscând pe pontificele din Roma ca pe cel mai înalt patriarh, acela se va bucura de privilegiile preoților catolici».

Deci urmă ca preoții români să nu mai fie iobagi, ci să-și aibă reprezentanți în dietă și autorități, religiunea română să fie religiune admisă în țară și episcopul român ca și cel catolic să fie membru al guvernului.

Se vede, de asemenea, cât a luptat, cu îndărătnicie și cu teama omului pășit, mitropolitul *Atanasie* pentru a salva tot ce mai putea și a salvat nenorocitul mult. E de mirat chiar cât a putut a-și apăra drepturile în actul fundamental al Unirii.

Dar nu buna credință și cinstea însufleția pe catolici și în special pe iezuiți, această rușine a creștinătății catolice.

Ei falsificară în traducere totul, în mod revoltător și nerușinat. Noroc că *Atanasie* nu puse pecetea. El ignorantul, dar cinstitul creștin, simți cu ce vipere avea de a face.

Nicolae Densușianu, care descoperi la Pesta, cum am văzut, actul autentic al Unirii, le pune în paralel și le arată pe larg mișelia.

Dar ceea ce ne revoltă ca Români, e atitudinea mizerabilă a Mitropolitului Vancea, fie-i grea lespede, căci sufletu-i a fost negru ca păcatul, și care în niște *concilii* improvizate și absolut *nelegale* prin modul cum au fost făcute, în taină, sub jurământ, hoțește, la 1872 și 1882 a căutat să lege din fundamente biserica uniților, astfel ca ea să devie pur catolică — cu nuanța cea mai rea a iezuitismului — în loc de unită aproape de formă, cum eră dela început.

Dumnezeule, de ce ai lăsat să se nască trădători și încă așa de josnici și ticăloși, până și în capul credincioșilor tăi!

De aici : mișelia unora, trădarea altora, de unde decurg toate relele asupra Albei-Iulie.

Mitropolitul deveni Episcop, un iezuit însă eră mentorul său și factotum, clerul superior luă direcțiunea nenorocită de a se considera mai întâiu catolic și apoi român, interesele române fură astfel periclitat, pentru a le face jertfă dușmanilor neamului!

Densușianu unește la un loc și părerile lui Clain, Șincai, Bărnuț, Laurian, Papiu Ilarian și Hurmuzachi, pentru a arăta istoricește și în mod analitic și critic cum s'a făcut această mișelie, și răul ce va decurge pentru neamul nostru.

Această broșură-i face cea mai mare cinste. Sfântă să-i fie memoria și în lumea sufletelor unde se află, întorcând umbra în mersul său asupra lui Vancea și celor de felul lui, arăte-i blestemul unui neam întreg aflat în suferință și durere.

— Încă odată, facă-se ca cineva dela noi, dacă nu e chip altfel, să înlesnească retipărirea acestei broșuri peste hotar, complectându-o cu tot ce s'a mai petrecut dela 1892 și până în prezent.

Românii îi vor fi recunoscători.

Dar să continuăm. În notele sale mai aflăm :

«10 Aprilie 1894. D-II. Kalenderu, administratorul Domeniului Coroanei îmi face astăzi cunoscut că fundațiunea universitară Carol I se va deschide la 10 Maiu sau ceva mai târziu și după înțelegerea ce a avut-o cu d-l Sturdza, autorizat și de M. S. Regele, mă roagă ca să primesc conducerea Bibliotecii acestei fundațiuni, deoarece sunt mulți competenți pentru acest post, dorința însă este ca s'o primesc eu.

«Am răspuns d-lui Kalenderu că cunosc foarte bine intențiunile salutare cu cari s'a înființat această instituțiune, pentru a putea însă corespunde sarcinilor împreunate cu această conducere, fiind mai mult în atingere cu studenții universității, ar trebui să fiu profesor universitar, titlu ce nu-l am, *fiindcă mulțumit să pot lucra în retragere nu am umblat după titlul de profesor de universitate, pentru care de altminterea am mai multe calități decât alți profesori.* Dânsul regretă că refuz de a veni în atingere mai multă cu M. S. Regele, că va vorbi din nou cu d-l Sturdza, zicând totodată, atunci să fac să vă numească profesor de universitate, deoarece între profesorii actuali de universitate nu există nici unul ca să întrunească calitățile spre a putea lua conducerea acestei Biblioteci.»

Cine nu ar fi primit această propunere în locul lui Densușianu ? Câți nu ar fi alergat după această situație de cinste. Cino mai bine ca Densușianu însă, care eră un om, un caracter și un puternic stâlp al științei, putea să fie mai indicat pentru acel loc, totdeauna de cinste pentru numele marelui nostru Rege, unde câtă să se formeze odată cu creierul și inima caracterul tinerimii universitare !

Dar el renunțase la tot, se retrăsese voluntar dela toate, se mulțumiă cu minimum posibil traiului unui om pentru a putea căuta în liniște să-și termine lucrarea de care-și va lega pe vecie numele.

În fine tot din aceste note avem deslușirea genezei unei opere ce se va publica, sper, în curând, care nu are caracterul de cercetare, dar pe cel de vulgarizare și educație cetățenească.

Casa școalelor, care are așa de puține cereri serioase spre a publica lucrări cum ar dori și cum trebuie să se facă, are în această lucrare a lui Densușianu o operă demnă de toată atențiunea ei.

În notele sale, găsim în această privință următoarele :

«În toamna anului 1895 rugat de Ministerul de războiu prin o adresă specială să-i prezint un tablou despre căpitani iluștri ai țărilor române și în care să rezumez totodată întreg trecutul glorios al țărilor române,

am compus o scriere destul de voluminoasă sub titlul: *Domnii glorioși și Căpitani celebri ai țărilor române*. Breviaru istoric despre războaiele mari și învingerile strălucite ale oștilor române. Partea I, Regatul României (Țara Românească și Moldova).

«Această scriere am înaintat-o Ministerului de războiu. Generalul de divizie Budișteanu a pus rezoluția pe raportul Șefului marelui stat major, că mă felicită și-mi mulțumește pentru această lucrare, totodată îmi pune la dispozițiune suma de 500 lei în caz dacă o voiu tipări».

Din nenorocire, manuscrisul a rămas netipărit, și cât a suferit hârtia la tipar în acest timp, imprimându-se pe ea câte parascovenii toate, dar *Domnii glorioși* n'au ajuns încă să se ridice din fundul indiferenței noastre generale.

Se va afla, doresc, un om cu suflet care să o facă.

În introducerea la această lucrare, el pleacă dela o cuvântare a Maiestății Sale Regelui, din 3 Ianuarie 1885, în care zicea:

«Virtutea militară este cea mai scumpă și nobilă moștenire a națiunii române.

«A o păstră întreagă este cea mai mare dorință a inimii Mele, la care cuget neadormit».

Nu pot rezista a nu reproduce din această lucrare nepublicată următorul pasaj:

«Istoria poporului român din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre este numai o lungă serie delupte uriașe războinice, ce a trebuit să le susțină cu multă vitejie și devotament poporul român pentru apărarea țărilor române, a naționalității, limbii, religiunii și libertăților sale.

«În tot cursul evului de mijloc invaziunile la Carpați și la Dunărea de jos s'au continuat, s'au reînnoit și s'au preschimbat cu aceeași rapiditate și vehemență ca și în epoca imperiului roman.

«Și dacă poporul român a ieșit victorios din aceste războaie gigantice, dacă țărele române n'au fost subjugate de popoare străine, dacă naționalitatea română n'a fost distrusă, dacă și azi țărele acestea sunt latine, precum au fost latine înainte aproape cu 1800 de ani, aceasta are s'o mulțumească geniului său național, virtuților sale militare, moștenite dela strămoși, încrederii ce au avut-o totdeauna României în drepturile și în forțele lor, iubirii de țară și de naționalitate, unirii și înțelepciunii lor politice.

«Din nefericire însă, în mijlocul războaielor continue și a greutăților enorme, de cari suferiau țărele acestea, cele mai multe fapte de arme ale Românilor au rămas nescrise, și noi suntem astăzi siliți să reconstruim, pe cât se poate, istoria veche a poporului român din micile fragmente ale unor acte contemporane, sau din relatările scurte ale unor cronicari străini, de multe ori parțiali sau rău informați.

«Însă chiar și din aceste puține fragmente ce ne-au mai rămas din primele secole ale statelor române, istoricul imparțial se va convinge că poporul român luptând secole întregi cu o vitejie fără seamăn în contra

invaziunilor continue ale Cumanilor, Tătarilor și Musulmanilor spre centrul Europei, războaiele și sacrificiile enorme de sânge și avere ale Românilor au fost totodată războaie și sacrificii în folosul civilizațiunii europene».

Lucrarea are 358 pagine.

Ea începe cu : Radu Negru, fondatorul principatului Țerii-Românești și învingătorul Cumanilor, și finește cu Mateiu Basarab ; iar în Moldova începe cu Bogdan I, fondatorul statului Moldovei și învingătorul regelui Ludovic cel Mare din Ungaria, și merge până la Constantin Cantemir. Termină în urmă cu *România ca Regat*.

În această lucrare se află descriși, la părțile respective, și 16 *Căpitani celebri*, dela Dragomir Comisul, comandantul armatei a doua a lui Vlaicu Basarab și până la Părvul Părcălabul, general brav al lui Petru Schiopul.

Adaug, în urma studierii manuscrisului, care e copiat la mână, că în acel, la fel, care se află în dosarul său, se mai găsesc încă oarecari adaose cari ar trebui luate în seamă la imprimarea lucrării.

Dar Densușianu pregătiă și volumul al doilea relativ la *Domnii glorioși și Căpitanii celebri* ai neamului nostru de peste hotar. Se și vede aceasta din două capitole, mici dar definitiv lucrate și cari se vor putea ușor publica, intitulate :

Menomort — *Ducele Bihorului* (an. 903).

Gelu — *Ducele Transilvaniei* (an. 903).

Pe primul îl descrie pe larg, cu deosebire după *Magistri P. Belae regis notarius Gesta Hungarorum*, în care se constată în mod limpede aflarea Românilor în acele părți la sosirea lui Atila și în urmă a lui Arpad. Numeroase note adunase încă pentru această lucrare.

Se întâmplă însă, că pe lângă marile și multiplele lui ocupațiuni la statul maior și la pregătirea studiului ce făcea, să aibă loc ceva cu totul neprevăzut.

Cu ocaziunea marei manifestațiuni culturale, economice și naționale din 1906, Densușianu, în urma dispozițiunii luate de Generalul Brătianu, voiă să facă o lucrare specială pentru armata română cu această ocaziune.

Din nenorocire, timpul eră așa de scurt și materialul așa de abundent, încât cu toată priceperea și puterea lui de muncă nu reuși a termina, în așa de scurt timp, ceea ce concepuse. (1)

Iată însă ceea ce a rămas din această împrejurare, ca o puternică dovadă a întinderii cuprinsului gândirii și voinței lui.

În adevăr, în voluminoasele dosare cu note alcătuite de răpo-

(1) Făcuse chiar un dosar: Lucrări istorice pentru expozițiunea națională, 1906 cuprinzător de multe date importante.

satul, pentru lucrările sale, neterminate din nenorocire în mare parte, aflai ceva din studiul său relativ la: *Istoria militară a poporului român începând din cele mai vechi timpuri până în secolul al XVIII.*

Iată tabla de materie a acestui manuscris reprodus curat la mașina de scris, și care prin urmare se va putea ușor tipări:

Istoria militară a poporului român, începând din cele mai vechi timpuri până în secolul XVIII.

	Pagina
I) — Inceputurile artei militare la Carpați și Dunărea de jos	1
II) — <i>Pelasgii</i>	5
1) Constituțiunea	5
2) Călărima și pedestrima pelasgă	7
3) Armele defensive și ofensive	9
4) Carele de război	14
5) Fortificațiunile permanente	16
6) Modul de luptă	20
III) — <i>Dacii</i>	23
1) Confederațiunea Dacilor și a Geților	23
2) Călărima	30
3) Pedestrima	35
4) Fortificațiuni permanente	37
5) Mașinile de război	44
6) Marina	47
7) Steagurile cavaleriei și ale pedestrimii	49
8) Instrumente de muzică și semnale	51
9) Căpităniile teritoriale	53
10) Formațiunile de luptă	55
11) Disciplina	57
12) Strategia	58
13) Elementul dac în armatele imperiale romane	61
V) — <i>Românii</i> (va urma).	

Nu pot a nu reproduce partea primă, fără notele numeroase pe cari se bazează această parte, pentru a dovedi în: *Inceputurile artei militare la Carpați și Dunărea de jos* că: Arta militară se consideră în timpurile vechi că-și avuse începuturile sale la Carpați și la Dunărea de jos.

«Pe teritoriul locuit de *Geți* și *Daci*, ne spun legendele vechi, se născuse zeul *Marle*, personificarea forței și a curagiului de război. Aici se află reședința sa: aici eră el adorat ca apărătorul câmpiilor getice.

«Din punct de vedere arheologic, pământul Daciei este, între toate țările Europei, cel mai avut de *antichități ce aparțin istoriei militare*.

«Descoperirile arheologice făcute până astăzi au scos la lumină adevă-

rate tezaure de *arme* și instrumente de diferite materiale, de cari s'a servit omul dela Carpați și dela Dunărea de jos pentru atac și apărare cum și pentru trebuințele sale economice, încă începând din cele mai primitive timpuri ale istoriei.

«*Muzeele de peste Carpați*, înțelegem aici cele din Transilvania, Ungaria, Bucovina, Galiția, Bohemia și Viena, sunt pline de colecțiuni de arme de diferite forme, începând dela cele mai primitive până la cele mai perfecționate, descoperite în regiunile acestea și din cari unele aparțin epocii neolitice, iar altele timpurilor preistorice ale metalelor, în deosebire epocii de bronz.

«*Lucrarea minelor de metal* începuse aici încă cu mult înainte de timpurile homerice.

«Intre toate țerile Europei, Dacia veche este singura regiune, unde a existat o puternică *civilizațiune metalurgică*, după cum aceasta rezultă din mulțimea enormă de monumente arheologice, din tradițiunile autorilor vechi, și în fine după cum se constată din nenumăratele urme de lucrări de mine vechi, ce le întâmpinăm aproape peste tot locul în regiunile cele muntoase ale Daciei.

«Cei dintâiu lucrători cunoscuți ai fierului au fost, după tradițiunile grecești, Chalybii din regiunea cea muntoasă a Scyției, numită și «Scytia mama fierului.»

«Vulcan, maistrul cel divin al fabricațiunii metalelor, după cum ne spune Homer, a lucrat 9 ani într'o peșteră de lângă Oceanos potamos, cum se numia Istrul în legendele cele vechi».

Pot face cunoscut, cu această ocaziune, că un tânăr chimist român, d-l Dr. Nicolescu—Otin, face, din punctul de vedere chimic, cercetări asupra armelor și obiectelor de bronz aflate în diferite părți ale României și Transilvaniei, la Ispalanca cu deosebire, pentru a vedea dacă nu se va găsi un mijloc spre a se stabili, dacă curentul acesta metalurgic a plecat dela noi sau dacă a venit aici și anume de unde.

Ca urmare la această primă parte scrisă deja, Densușianu are mai multe dosare pline cu notițe relative la următoarele capitole, ce trebuiau să urmeze și pe cari din nenorocire nu a avut timpul de a le așterne definitiv.

Primul pachet conține:

I.	Istoria milit. a popor. român a.	274—1300	Materiale și notițe.
II.	» » » » » »	274—1300	» » »
III.	» » » » » »	274—1300	» » »
IV.	» » » » » »	274—1300	» » »
V.	» » » » » »	274—1300	Supl.» » »

Al doilea pachet conține:

I.	Istoria milit. a popor. român a.	1300—1700	Mat. și notițe.
II.	» » » » » »	1300—1700	» » » Tactica Trans.
III.	» » » » » »	1300—1700	» » » Transil. și Ungaria.
IV.	» » » » » »	1400—1700	» » » Castrele și miliția lor.
V.	» » » » » »	1300—1700	» » » » » » » »

Se mai află altele separat, relative la :

Istoria militară: Artilerie, sabie încruntată, etc., precum și un dosar voluminos: *Note istorice din documente și autori* tot relativ la *Istoria militară*, și mai multe alte dosare cu *material și notițe*.

Există un volum cu bibliografii în regulă relativ la Mircea Vodă și altul, la fel, relativ la revoluția din Transilvania, dela 1848.

Eră deci o întreagă lucrare studiată, pregătită, gata de a o așterne pe hârtie!

Să sperăm că un specialist tânăr va căuta să pue în valoare această muncă adunată, și care așteaptă numai un om cu suflet și pricepere, care inspirându-se de idea conducătoare a dispărutului și de datele adunate de acesta, să dea la lumină această lucrare de preț a trecutului nostru. În orice caz ar trebui ca Academia să le publice ca indicii bibliografice. Adaog că prima parte terminată are un carton special cu toate figurile armelor și tot ce privește ilustrațiunea părții prime a lucrării indicate.

Pentru a se vedea cât omul acesta a lucrat pentru armată, specialiștii cu deosebire n'au decât a studia arhivele statului major, unde a alcătuit el o bibliotecă foarte bogată și de mare preț din punctul de vedere special al armatei.

Se va vedea acolo la câte chestiuni de detaliu a răspuns el, la câte afaceri serioase a fost el consultat, de ce vază se bucură printre ofițerii noștri, atât de laudă prin pregătirea și pornirea lor sufletească.

Se va vedea ușor de câtă valoare sunt *referatele și lucrările lui pentru Biourul istoric și Referatele asupra lucrărilor istorice trimise pentru Biourul publicațiunii România Militară*.

Când văd studiind viața acestui fruntaș, de ce este capabil un Român, mândru sunt, dar cu durere-mi zic, de ce Doamne ai fost așa de econom cu astfel de oameni în preajma nevoilor acestui neam chinuit!

Munca așa de încordată a lui Densușianu la Statul major al armatei nu a putut să dea loc decât la nașterea unei atmosfere de stimă și respect pentru el. De fapt eră el respectat și iubit de toți cu cari ajungea în legături de serviciu.

Iată de ce pe ziua de 1 Aprilie 1897 i se face cunoscut că este înaintat *Șef de biouro* Clasa II, la vacanța creată prin bugetul a. c. la acelaș serviciu.

N. Densușianu.... șef de biouro! Este de ce să ne mândrim!

În fine la începutul lui 1899, obosit, bolnav chiar și doritor a-și consacra tot timpul ultimei sale lucrări, se retrage până și dela publicarea documentelor istorice, înaintând Academiei o adresă în ziua de 22 Fevruarie, în care el spune:

«De mai mult timp și cu deosebire în anul trecut starea sănătății mele nu a fost de loc favorabilă, pe când de altă parte sarcina încredințată mie cere o muncă neîntreruptă zi și noapte, investigații continue cu studiarea diferitelor colecțiuni istorice, cu alegerea documentelor, cari stabilesc fapte și împrejurări momentoase pentru istoria noastră și totodată cu îngrijirea publicării acelor documente.

«Chiar și astăzi împrejurările sănătății mele sunt astfel, încât nu pot de loc aștepta dacă-mi vor permite cel puțin în viitor se continue această lucrare.

«De altă parte aș dori ca puținul timp ce-mi mai rămâne liber să-l pot întrebuința spre a redacta un material întins adunat în curs de mai mulți ani pentru o lucrare foarte grea, cu privire la istoria poporului român înainte de sec. al XV-lea».

Totuș el continuă a mai publica, scurte dar admirabile studii relative la diferite chestiuni.

Ajungem astfel la 1901 când publică în *România Militară*, și separat, un studiu de 44 pagini asupra: *Originea și importanța istorică a cavaleriei române, Călărași și Roșiori*, în care sunt citate din Ovidiu, Thucydides, Herodot, Corpus inscriptionum latinarum, Notitia dignitatum, Ammian Marcelin, Arrian, Anonymus Belae regis Notarius, Frochner, Lachmann, Cantu, etc., etc.

Și ce instructivă și admirabilă monografie. El leagă originea cavaleriei române de obiceiurile marelui popor pelasg.

Această mică lucrare e, cum ar zice Francezul, un «avant goût» al *Daciei preistorice*.

«Prima lor patrie în Europa, centrul cel mare etnic, politic și militar al acestor Pelasgi, încă înainte de a trece în peninsula Balcanică, a fost la Carpați și la Dunărea de jos.

«Grecii cei vechi nu aveau trupe călărețe. Iliada lui Homer nu amintește nimic despre ele.

«Însă locuitorii din partea de nord a Greciei, anume *Tesalienii* ne apar ca cea dintâi națiune în Europa, care a avut o cavalerie de războiu bine organizată. Intreg poporul Tesaliei eră de naționalitate pelasgă și țara lor se numia odată Pelasgia».

Și precizează de altfel :

«Ca *instituție militară* înflințarea și organizarea cavaleriei de războiu atât la Greci, la Români cât și la Egipteni eră de *origine pelasgă*».

Iar în ce privește pe Români și filologia chiar a cuvântului Călăraș, găsim că:

«La poporul *roman*, cea dintâiu trupă de cavalerie eră compusă din 300 ostași aleși din cei mai avuți cetățeni (patricieni) și acești oșteni se numiau «*Celeres*».

«Cuvântul este vechiu pelasg, și avea înțelesul de «Călărași» (equites).

«De asemenea instituțiunea cavaleriei pelasge a fost introdusă într-o epocă foarte depărtată și în Egipt.

«Cea dintâi clasă a ostașilor Egipteni, ne spune Herodot, se numia *Calasiries* și o mie din acești ostași *Calasiries* se aflau în garda personală a regilor egipteni.

«Cuvântul *Calasiries* ce ni s'a transmis prin o fântână grecească, este de asemenea o expresiune veche pelasgă, ce corespunde la latinul arhaic *Celeres* și la o formă antică română de «*Călușeri*» sau «*Călărași*».

Dar «*Celeres*» se pronunță aproape «*Keleres*», căci: «Încă în timpul regilor — ne spune el — litera C la Romani reprezintă și sunetul K.

Arată ce forță constituia cavaleria română până în secolul al XVI-lea și ce importanță are instituția Călărașilor în istoria militară română. Cu drept cuvânt, față cu obiceiurile altor popoare de pe vreme, el ne spune că :

«Românii din contră, în loc de a ridica înaintea Tătarilor și a Turcilor niște obstacole artificiale, în loc de a face construcțiuni de pământ ori de zid, ei le opuseră în prima linie săgețile și săbiile cavaleriei».

Describe îmbrăcămintea acestora și ne spune că :

«Arhiepiscopul *Varențiu* încă amintește de o *uniformă albă* particulară a ostașilor români din Moldova. «Fiecare militar, — zice acest autor și aici dânsul înțelege pe călărași — poartă drept armătură o *haină scurtă de in*, umplută cu bumbac în grosime de trei, patru degete, mai ales în partea umerilor și până la coate, și *cusută cu șireturi dese* la fiecare distanță de un deget și jumătate și prin această îmbrăcămintă sabia nu poate pătrunde».

«Această haină a cavaleriei moldovene eră așa dar o tunică de războiu cusută cu ceprazuri, și ea ne înfățișează acelaș gen de îmbrăcămintă cum sunt tunicile cele vechi ale Domnilor români».

Dela Pelasgi ar fi trecut acest obicei până în vechiul Egipt și reproduce pe Herodot, care spune că :

«Egiptenii (și aici dânsul înțelege clasa cea mai avută) poartă *vestminte de in* ornate cu șireturi pe șolduri și acestea se numesc *Calasires*, iar peste aceste vestminte ei poartă o *mantie de lână albă*».

Arată în fine importanța cailor noștri de războiu și ne spune între altele în concluziune :

«*Constituțiunea veche*, socială și politică a poporului român eră bazată pe un *sistem militar*.

«Toți Românii erau sau *arcași* sau *călărași*.

«În particular cavaleria română, sau călărașii, formau în evul de mijloc o clasă militară, clasa cea mai avută și mai distinsă a societății, compusă din *boieri și țărani proprietari de pământ*.

«Caracterul acestei instituțiuni este foarte vechiu și nu derivă din dreptul feudal.

«Românii, după situațiunea geografică a țărilor lor fiind așezați la poarta cea mare a invaziunilor, a trebuit, în interesul existenței lor etnice și politice, să păstreze în tot cursul evului de mijloc instituțiunile militare ale civilizațiunii antice, și să dea o deosebită dezvoltare cavaleriei.

«Astfel cuvintele lui Paul Joviu, că la Români s'au păstrat anumite moravuri și legi din viața publică și privată a Romanilor, sunt numai un adevăr istoric.

«În secolul al XVI-lea, cavaleria țărilor române era cunoscută în Germania, în Ungaria, în Polonia și Turcia, ca o instituțiune militară puternică

«Chemați dela plug la lagăr pe câmpul de războiu și de aici la frontiere, *Roșiorii* și *Călărașii* români au adus jertfe enorme pe altarul patriei. Ei au excelat prin o bravură extraordinară, prin o artă admirabilă de războiu; ei au avut un rol activ foarte important în soarta războaielor ce le-au purtat țărele române, și au lăsat după sine drept moștenire cele mai glorioase tradițiuni».

Dar fiindcă suntem în cursul activității scrierilor militare ale lui Densușianu, să mergem ceva mai departe pentru a termina cu acestea.

Astfel în anul 1909 el publică în *Buletinul Armatei și Marinei* două studii foarte importante.

Unul în No. 5 din luna Maiu, despre:

Războiul din 1330 între Carol Robert Regele Ungariei și Basarab Voevodul Țerii-Românești.

În acest studiu nimic nu e lăsat avântului iubirii de țară sau sborului fantaziei, totul e scris rece și bazat numai pe date pozitive. Descrie pe larg stările lucrurilor dela noi și Unguri, cari au dus la luptă cu arma în mână, dă harta pozițiunii dela *Mă-rășești* unde oastea Craiului fu împresurată și distrusă la 10—13 Noemvrie 1330 și ne spune că:

«Voevodul Basarab, care se luptase în anul 1330 cu puternicul Rege Carol Robert, ne apare ca unul din cei mai glorioși domni ai Țerii-Românești, din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

«El înlînde, organizează și consolidează în mod puternic statul românesc întemeiat de Negru Vodă și a fost norocos în toate războaiele sale. Nu a suferit nici o înfrângere».

Intră în o mulțime de detalii interesante din toate punctele de vedere, dovedește eroarea comisă de unii, care-l unește în fața istoriei pe acest Basarab cu fiul său Alexandru, și termină zicând:

«Cunoaștem numai rezultatele domniei sale binefăcătoare, din care vedem că el a fost un domn cu un spirit mare politic, că a trebuit să des-

volte multă activitate și multă înțelepciune, ca să domnească la apus peste *Banatul Severinului*, iar la răsărit să excludă frontierele Munteniei până la Mare și în acelaș timp să dea o putere militară acestei țeri și să-i asigure, din punct de vedere internațional, o situațiune politică independentă».

A doua monografie a fost publicată la Septemvrie acelaș an în No. 9, relativă la:

Războiul dela 1369—1370 între Iudovic I Regele Ungariei și Vladislav Basarab Domnul Țerii-Românești.

Scrierea aceasta are în totul caracterul celeilalte și ambele ar putea fi publicate pentru școlile noastre, drept cărți de cetire cu caracter istoric și patriotic pentru copiii noștri. Ce admirabile descrieri, cât face el să ne bată inima, cu toate că, încă odată, o vorbă nu e mai mult decât trebuie, un cuvânt de laudă nu e de prisos sau riscat.

Dă iarăș patru hărți, ca să indice localitățile unde s'au purtat războaiele și dovedește amănunțit ce întindere și rost avea atunci Țara-Românească. Din citatele străine se vede și de astădată ce îndemânateci arcași aveau de pe atunci, deoarece „săgețile ce le trăgeau ostașii Voevodului Vlaicu, cădeau ca ploaia asupra trupelor ungurești“, după cum spune *M. Iohan de Thor-rocz* în *Cronica Hungarorum*.

După o puzderie de citate, cari întăresc tot ceea ce înaintează, el ne spune că:

«Este un fapt pozitiv istoric, că Basarabii, pe baza unor drepturi antice, au stăpânit în diferite timpuri o mare parte a Bulgariei».

Iar de altă parte adaugă că:

«Constatăm așa dar, ca un fapt pozitiv istoric că, în timpurile lui Vladislav, autoritatea spirituală și drepturile administrative ale Bisericii române se întindeau peste *Banat, Omlaș, Făgăraș* și peste toată *Ungaria*, după cum aceasta rezultă în mod neîndoios din titlul ce-l avea primul Mitropolit al Țerii-Românești».

Ceea ce e mai de seamă, pentru noi cari nu ne prea cunoaștem trecutul, e că:

«In anelele călugărilor minoriți, el figurează sub numele de „*Regele Basarab*“, *Rex Bassarath*, iar în anelele Ragusei, scrise de Giacomo P. Lucari, este numit *Vlaico Re di Valachia*».

Ceea ce reiese și din un pasaj publicat în *Magyar tört. tár*, comentat cum urmează de *Fessler și Klein*:

«Vlaicu merse și mai departe și fără știrea Domnului său suzeran luă titlul de rege».

«Mai notăm aici, — adaugă Densușianu — că în altă diplomă a sa din

anul 1376, regele Ludovic numește pe Vladislav *noster emulus*, adică *rivalul nostru politic*“, sau concurent la regatul Țerilor noastre.

«De fapt Țerile române figurează cu numele de *regate* încă înainte de timpurile lui Vladislav.

«În «Istoria imperiilor și regatelor», scrisă și publicată de Georgius Hornius la anul 1666, se spune: «Pe la anul 1300, *Țara-Românească* și *Moldova* figurează de *Regate*. Cel dintăiu *Rege al Țerii-Românești* se amintește la anul 1320 și *Vlaicu* pe la 1340».

Vedem dar cu mulțumire că *Vlaicu Basarab*, ca și *Ștefan cel Mare* numit *Țar* al Moldovei, dovedesc prestigiul de care s'au bucurat străbunii noștrii cu șase secole în urmă!

Să urmărim firul vieții sale.

În acest timp Societatea Geografică Română alege pe N. Densușianu ca membru *correspondent*, la 21 Septemvrie 1902, ceea ce pare a-l mulțumi mult.

În răspunsul său dela 9 Octomvrie 1902 el spune :

«Din parte-mi mă voi considera fericit, dacă prin cunoștințele și activitatea mea voi putea contribui la mărețele scopuri științifice; ce le urmărește acest înalt institut național, pentru studiarea și ridicarea însemnătății geografice și economice a acestei Țeri, renumite în toate timpurile, și care în o epocă depărtată ante-istorică a fost centrul unei mari civilizațiuni europene, morale și materiale».

Ajungem în fine la 1904.

Academia e din nou în frigurile ortografiei. Densușianu, cititorul hrisoavelor și cronicelor, el cunoscătorul deplin al limbilor clasice și a literaturii populare române, intervine în discuțiune.

Răpește din somnul său, căci odihnă nu are în acest timp când deja începuse publicațiunea *Daciei preistorice*, ca să-și spună părerea și să arate greșelile ce crede el că se comit în această discuțiune.

Scrie un admirabil studiu, pe care aș dori să-l văd cetit în cursul superior al liceelor noastre, în revista «România Militară» (Septemvrie 1903 — Ianuarie 1904) și tras și în broșură de 78 pagine.

Ce admirabilă scriere, ce adânci cunoștințe, câtă logică, cât bun simț!

El ne spune dela început că:

«Ortografia nu poate să aibă de bază alte considerațiuni decât geniul și legile istorice ale limbii. Ea trebuie să fie astfel *rațională*, să oglindeze limba nu numai în spiritul, dar totodată în formele și structura ei. Ea nu poate să fie arbitrară, fără principiu și fără sistemă.»

Pentru a nu da loc la interpretări greșite din atitudinea sa față de Academie, el spune :

«Dacă însă câte odată noi vom exprima și alte păreri, dacă vom cerca să punem în lumină și alte considerațiuni decât acele ce par a rezulta din deciziunile Academiei, aceasta o facem numai conduși de dorința de a păstra *caracterul esențial al limbii române ca o limbă populară latină*, de a nu rupe cu religiunea ce am avut-o totdeauna pentru înalta origine a limbii noastre, de a-i da și în viitor o dezvoltare conformă cu legile sale istorice, fiindcă *limba este națiunea, și când o limbă se distruge, se distruge și poporul*».

Când discută dacă trebuie să pronunțăm și să scriem *Achizițiune* sau *Achiziție*, *Echitațiune* sau *Echitație*, etc. etc., el adaugă îndată:

«Fără îndoială, avem aici un mod vicios nu numai de scriere dar și de pronunțare. *Limba română își are legile sale fixe și cari nu se potrivesc cu legile de pronunțare ale limbii franceze*».

Căci:

«Prețuind limba română ca cel mai scump tezaur, ce ne-a rămas dela strămoși, va trebui tot astfel să prețuim și să respectăm în scriere legile ei istorice....»

Discutând toate fețele chestiunii, el ne spune:

«Când însă cu ajutorul etimologiei în sfera limbii române nu putem afla care este vocala originală pentru sunetul *ж*, atunci vom căuta rădăcina cuvântului în limba latină, ori în limbile neolatine. Vom scrie astfel: *Angeri* (*Angelus*), *ântăiu* (*antaneus*), *blând* (*blandus*), etc., etc.»

Căci adaugă el:

«Căci oricât de deficiente vor fi, noi nu vom putea niciodată sacrifica caracterul general al limbii poporului român, numai simplu pentru a înlesni cetirea și scrierea acelor cari nu au pregătirile necesare. Fiecare este liber să scrie pentru sine cum îi place, însă *aceia cari publică studii, tipografice cari imprimează cărți, vor trebui se urmeze odată legile ortografice ale limbii române*».

Deoarece:

«*Destinațiunea ortografiei nu este de a face pe cineva să poată citi limba română, dar ca s'o înțeleagă*».

Și pentru faptul că:

«In limba română literară trebuie să alegem *cuvintele cele mai bune* și să urmărim totodată *formele cele mai bune*. Numai astfel vom ajunge la o limbă frumoasă în expresiuni și dulce, care va putea odată să ocupe cu demnitate un loc alături cu celelalte limbi neolatine».

Se plânge bine înțeles de modul cum scriem:

«Scrierea astfel cum ne-o înfățișează mai cu seamă presa noastră periodică, nu mai este imaginea cuvintelor, ci denaturarea lor.»

Insistă în urmă asupra rolului *Gramaticii* și *Istoriei limbii*, în stabilirea ortografiei române, care: «*formează adevăratul fundament al unității de limbă*».

«Ortografia, zice el, formează o parte integrantă a gramaticii....»

Și mai în urmă :

«Gramatica determină mai departe formele și pronunțarea adevărată a cuvintelor. Ea susține firul istoric al limbii între trecut și prezent, ea constată și stabilește în definitiv *legile ce constituiesc și guvernează limba*.

«Gramaticii aparține așa dar *limba scrisă și limba vorbită, ortografia și ortologia*».

Și se deslușește în modul următor :

«Această gramatică rațională a limbii române ne lipsește astăzi, și noi înțelegem aici nu o gramatică pentru clasele elementare, ci o gramatică care să constate, să precizeze și să stabilească *legile limbii, formele ce au fost și sunt în uz, și care după cum zice Quintilian să ne arate modul de a vorbi și de a scrie corect*».

Să ridică cu toată vehemența contra modului de a scrie «cum se vorbește» și nu abuzez de sigur reproducând acest temeinic pasaj :

«Principiul *«scrie precum vorbești»*,—și acesta este *fonetismul*, —nu are un scop și o țintă definitivă. Direcțiunea sa este totdeauna nesigură. El nu face deosebire între uzul bun și uzul rău al vorbirii. El nu are în vedere unitatea și unificarea limbii, ci duce necondiționat la diferențierea ei. Dar ce este mai periculos, e că acest pretins *fonetism* ne impune să scriem și să vorbim nu limba cărților noastre bisericești, nu limba poporului, ci o *idiomă coruptă și variabilă a unor centre politice și comerciale, limba unor autori anonimi, mare parte străini, ce scriu în presa de toate zilele*.

«Acest principiu de a scrie fiecare cum i place, ne va duce cu o deplină siguranță la o perturbațiune în mersul și dezvoltarea normală a limbii; el ne va face mai mult rău decât bine. Fiindcă ce bine poate să fie acela, de a scoate la lumină pe fiecare zi cuvinte și forme domestice necunoscute celorlalți Români, locuțiuni străine, pronunțări aspre, expresiuni și termeni cari mai ales în centrele mari politice și comerciale se nasc și se sting cu fiecare generațiune.

«A primii *fonetismul* ca bază a scrierii și a vorbirii corecte, înseamnă a delătură o limbă românească comună, a cărei cronologie, formațiune și unitate se pierde în noaptea timpurilor, o limbă ce are autoritatea cărților noastre religioase și a autorilor noștri mai buni; înseamnă a ne arunca în vârtejul unei idiome nestabile, a unei confuziuni de cuvinte, de forme și pronunțări nouă, totdeauna supuse la alterațiuni succesive».

Și susține aceasta pe faptul potrivit că :

«O mulțime într-adevăr enormă de elemente străine, de forme corupte, de barbarisme în fraze, au intrat în timpurile din urmă în limba noastră, cari cu toții ne grăbim să le îmbrățișem, le introducem în scrierile noastre, le încorporăm în dicționarele noastre și cercăm să le încetățenim în limba vorbită și în limba scrisă sau literară, încât *astăzi ne aflăm în fața nu a unui torent, ci a unui adevărat diluviu de cuvinte și de forme străine, cari vor duce vechea limbă românească la un cataclism.*»

«Se poate că astăzi aceste nuanțe se vor părea unora mici, neînsemnate, însă cu timpul diferențele vor crește și se vor înmulți și noi vom ajunge la o limbă mixtă, sau mai bine zis haotică, ca material, ca forme, ca fraze și ca mod de pronunțare.»

Și el vede așa de limpede și așa de sus când finește merituoasa sa lucrare cu cuvintele :

«A avea o gramatică și o ortografie bazată pe regulile gramaticii, este una din chestiunile naționale ce astăzi nu mai suferă întârziere.

«Limba unui popor nu se poate considera numai ca un Instrument particular pentru exprimarea gândurilor diferiților indivizi, ea este o avere națională și statul prin instituțiunile ei, iar nu individul prin capriciul ori ignoranța sa, are dreptul să dispună cum trebuie să fie limba scrisă».

Ajung acum la marea lucrare a lui Densușianu, *Dacia preistorică*.

Pus-a el în total spre a o face patruzeci de ani! Numai tiparul îi luă 11 ani, cei de pe urmă ai vieții sale chinuite, dar plină de muncă! Lucrarea aceasta cumplit de obositoare îl și sdrobi înainte de a o termina desăvârșit. (1)

Am văzut marea călătorie ce a făcut el prin Italia, Istria și Dalmația, precum și cercetările numeroase pentru a-și aduna materialul necesar acestei opere.

Tot o astfel de călătorie, în mai multe rânduri și mai ales la 1899, a făcut el în județele de munte ale țerii dela Buzău și până în Mehedinți, pentru a-și da seama personal de ceea ce i se ra-

(1) Din copia unei adrese a sa către Excel. sa marchizul I. de Pallavicini, ministrul Austro-ungar la București, din 2 Iulie 1900 se constată că la acea dată, se ocupa cu aceste chestiuni de 15 ani.

Tot de acolo se vede că studiasse în Bibliotecile și muzeele din Budapesta, Viena, Roma, Agram, Orșova și Lemberg tot ce privește trecutul preistoric al țărilor dela Dunăre.

Cere să i se acorde dreptul—el care nu face politică și literatură politică—de a putea să studieze pietrele sculptate și scrise ce se află în Ungaria în jurul Moldovei (Domitatul Krassver) și Mehadia (comit. Szöreunyer), în decursul verei din 1900.

portase și a constată de fapt starea și valoarea unor resturi preistorice de o însemnătate excepțională.

Ca în toate însă procedă tot cu metoda științifică, așa de riguros urmată de Densușianu în tot ce a făcut.

Încă dela 1893, redactă el, tipări și împrăștiă larg, pe cheltueala lui, acest om care abia avea ce-i trebuia pentru a trăi, extrem de importantul său *Cestionariu despre tradițiunile istorice și antichitățile țărilor locuite de Români*. Partea I-a, epoca până la a. 600 d. Hr. București, 54 pagine.

În această broșură se află o admirabilă introducere; el ne spune că:

«În casa țăranului român există încă până astăzi o mulțime de suveniri istorice din secole depărtate, un fel de *istorie nescrisă* despre originea sa, despre vechile sale credințe și instituțiuni, cum și despre evenimentele prin cari a trecut poporul român.

«Fiecare sat, fiecare munte, fiecare vale, fiecare cetate își are *legende* și *tradițiunile sale istorice*.

»Și în special am aflat în poporul nostru țăran tradițiuni importante istorice despre *poporul Dacilor* și despre soarta lor definitivă; tradițiuni despre *podul său de peste Dunăre*, despre *luptele sale cu Dacii* și despre *colonizarea acestor țeri*.

«Mai mult, am aflat în poporul țăran tradițiuni vechi, cari se refer nu numai la țărele acestea, dar cari se rapoartă și la *țările-mame de unde au venit coloniile romane*; tradițiuni cari merg mai departe de epoca colonizării Daciei, și pot zice chiar până în *epoca primilor regi ai Romei*».

Și importanța acestor amintiri el o pune în adevărata lumină prin faptul că:

«De altă parte însă, cercetarea tradițiunilor noastre istorice ni se impune cu atât mai mult, cu cât epoca vieții noastre istorice până la 1290 a rămas fără scriitori. Mulțime imensă de evenimente petrecute pe teritoriul Daciei Traiane dela primul contact al Romanilor cu Dacii și până la 1290 au rămas nescrise. Ne lipsesc cronicile, ne lipsesc hrisoavele. Au pierit și s'au distrus monumentele ridicate, au pierit chiar și popoarele ce le-au distrus, și cari trecuse cu o furie sălbatică peste câmpiile luate și semănate de colonul roman».

El dă indicațiuni precise, cum să se procedeze la culegere și arată lămurit ceace voește să afle. Acest cestionar poate servi pe viitor de pildă la orice astfel de întreprindere.

Răspunsuri a primit el, din fericire, din toate părțile locuite de Români și mai ales dela învățătorii noștri, printre cari constatăm și de astădată cu mulțumire, că se află așa de mulți destoinici.

Densușianu le-a unit aceste răspunsuri în 21 dosare, așezate după proveniența lor. Acolo se află și din alt punct de vedere, decât

cel urmărit de Densușianu, o adevărată comoară de date utile multor specialiști. Sperăm că acestea vor intra în colecțiunile Academiei.

Dacia preistorică a lui Densușianu conține o dublă revelațiune. Ni se arată în ea, mai întâiu un om extraordinar de cult, de larg văzător, și urmărind cu o hotărîre de fier idea pentru dovedirea căreia și-a dat el liniștea și vieța.

În al doilea rând ni se descopere un trecut, aproape de tot necunoscut, trecut de fală pentru Dacia, timp de glorie nemărginită pentru cei ce au stăpânit aceste locuri și pe cari Densușianu ni-i arată, ni-i dovedește, ca străbunii noștri direcți.

Nu sunt istoric, nu sunt om de litere, dar nici nu sunt omul cu totul nepregătit pentru o cetire de așa fel. Ei bine, declar că în viața mea nu am cetit — și am cetit și eu mult și multe — ceva mai temeinic argumentat, ceva mai superior conceput și dat.

Am studiat cu amănunțime *Dacia înainte de Romani* a lui Tocilescu, din 1880. Ei bine, faptele adunate acolo sunt puse ca obiectele dela un colecționar, care adună fără să fie bine orientat.

La Densușianu, este un cadru măreț, în care cele mai mari fapte ale primei impunătoare civilizațiuni a omenirii, cele mai mici dar importante fapte din clasicii și legendele noastre neobservate și neînțelese încă, intră regulat ca în un calapod, la locul lor.

Cât a cetit omul acesta este de necrezut. Sunt peste o sută dosarele și caietele cu mii și mii de note adunate. Clasicii îi cunoștea adânc, pe Ovidiu în mare parte pe de rost, în ce privește Dacia, el îi studiase nu cu pagina, dar cu rîndul, și adesea redă pentru anumite expresiuni adevăratul înțeles ce l-a avut în gândul său autorul și nu cum stă redat adeseori prin neștiința traducătorului sau interpretului nepregătit, cu alt înțeles.

Densușianu deschide cercetătorilor o lume nouă. Geneza popoarelor europene va fi de sigur altfel văzută și explicată cu mult mai precis pe viitor.

Mai rămâi uimit să vezi un fapt extraordinar, care arată continuitatea arhimilenară a populațiunii Daciei și puterea conservatoare a neamului nostru. Luând ca bază textele scriitorilor vechi, începând cu Homer, cari pe vreme au lăsat urmașilor ceea ce ei știau despre începuturile omenirii, în aceste părți, rămâi uimit să vezi cum, până la detaliu, toate acestea se află cuprinse și în legendele și baladele române. E de necrezut și depășește închipuirea aceea ce desgroapă Densușianu din acest punct de vedere.

Atunci, cât cetiam la început *Dacia preistorică*, în Iulie — Septembrie anul 1911 când am studiat-o și când, recunosc cu rușine, nu-mi dădusem adânc seamă ca în urmă de modul de a fi lucrat și de preciziunea expunerii sale în tot ce a făcut, adesea, zic, în unele părți, lăsam să-mi cadă cartea din mână. Gândul meu

se rătăciă în întunericul în care mă conduceă autorul și mă întrebam cu groază, oare nu a pierdut el cărarea, oare să fie aievea ceeace ne face să vedem, de altfel adesea așa de lămurit! Și când credința mea se clătină puțin, urmam restul argumentării sale așa de puternice, așa de luminoase, încât fericit mă ridicam și preamăriam, în inima mea, pe cel ce mă făcea să mi se umple sufletul de fericire, iar prin cele ce scria să mi se înalțe încă mai mare mândria mea de Român, văzând că dintre noi se ridică așa oameni și că trecutul nostru este așa de extraordinar de luminos.

Să nu se creadă că exagerez, ori că sunt prada unui entuziasm care nu ar avea ce căută aici. Sunt om întreg, și pricep și eu lucrurile și modul de a le vedea și interpretă. Am destulă cultură nădăjduesc, ca să nu fiu nici naiv nici superficial. Declar însă că *Dacia preistorică* e una din cele mai mari opere, dacă nu cea mai importantă, pe care a scris-o o pană ținută de mâna unui Român.

Dar înainte de a intra în analiza detaliată a acestei scrieri, iată în câteva cuvinte planul ei general.

Densușianu începe dela omul preistoric, considerat în perioada neolitică, și ajunge treptat la reconstituirea celui mai mare imperiu ce a cunoscut lumea, *Imperiul pelasgic*.

Arată rolul extraordinar pe care l-a avut în civilizațiunea omernirii acest imperiu și ce se datorește împăraților zeificați, Uran și Saturn cu deosebire și reginelor zeificate Gaea și Rhea.

Dovedește, — căci nu pot spune altfel — că toată, dar absolut toată mitologia zisă greacă, cu care se fălește poporul elin, s'a născut în munții Daciei, între Buzău și Porțile de fier. — Templul cel mai mare al lumii, prin importanța lui extraordinară, a fost pe Bucegi, la Omul.

Dovedește că o ramură principală a acestor Pelasgi vorbiă o limbă, pe care o numește proto-latină, și care a dat naștere latinei și limbilor neo-latine! Arată cum acest imperiu, pe care-l cred mai mult cu bază religioasă, alcătuit cu deosebire din păstori, și în urmă din ciclopi și metalurgi, s'a scoborit și a înființat Troia, Micena și Roma.

Caută a reconstitui obiceiurile, credința și limba acestor popoare și reușește a explica nenumărate fapte istorice cari până acum nu-și aveau rostul lor limpezit.

Dacă noi Românii am rezistat puhoiului invaziunilor, dacă existăm din Rusia, dincolo mult de Nistru, și până în Istria, Șvițera și până în Mica Valahie din Boemia, iar la nord până în sudul Poloniei, și la sud până la Atena și în insulele Arhipelagului, nu e numai fiindcă coloniștii romani au fost aduși pe alocurea și cu deosebire de Traian la noi. — Aceștia erau plămada, dar aluatul protolatin, *Arimii*, cum se mai numiau în timp, unul din

principalele lor triburi, de unde *Rimii* ce au înființat Roma, *A-românii* de astăzi, existau deja și de aici au pătruns departe până în fundul Asiei, în nordul Africei, și până în Spania și Dania, căci în toate aceste regiuni se constată că erau ramuri ale aceluiaș popor, cari locuiau cu deosebire și își aveau inima în Transilvania și Oltenia.

Atâta abundență de dovezi, scoase de unde nu crezi, adunate cu liniște și pricepere te uimesc. Acum înțelegem de ce Densușianu se retrăsese din lumea actuală: el trăia sub povara unei mărețe lumi, cu totul însă necunoscută nouă.

Să ne închinăm memoriei lui!

Înainte morții sale, N. Densușianu văzuse tipărite 1120 pagine. De atunci după spaturile tipografiei și după notele ce am găsit, am mai publicat ultimele 2 coale. Lucrarea complectă are 1152 pagine. Cu toată dorința mea nu a mai fost chip însă a mai desface din notele răslețe, nici introducerea, nici partea finală, un fel de vedere generală asupra celor spuse. Ce am mai putut desluși vor fi cuprinse însă în o notă specială ce voi publica în curând.

Acest monument al muncii și al gloriei trecute, datorit lui Densușianu, nu ar fi putut să ne rămână, dacă niște oameni cu suflet nu ar fi făcut larg sacrificiul bănesc necesar.

Tipografului C. Göbl, care a lucrat cu C. Rosetti, și ginerelui său I. Rasidescu datorim aceasta. Ei au făcut creditul de peste 20.000 lei. Ei au tipărit această lucrare și au păstrat închiși banii dela 1900 până acum și cine știe cât încă.

La moartea lui Densușianu ei și cu A. Hențescu, executorul testamentului, știind că mă ocup puțin, în orele mele de odihnă, cu cele preistorice, îmi încredințară lucrarea aceasta spre a vedea ce se mai poate face.

Ceeace am făcut în această privință este fructul muncii mele aduse prinos memorie unui om care a reușit să mai înalțe neamul.

Am făcut-o cu fericire și cu inima plină de mulțumire.

Să trecem acum în o scurtă revistă această lucrare.

Autorul începe lucrarea sa cu *Era quaternară — Periodul Paleolitic*. Primul său capitol e relativ la: *Primii locuitori ai Daciei*. El începe în modul următor:

«Dacia ne prezintă întru toate o extremă antichitate.

«Studiind timpurile preistorice ale țărilor dela Carpați și Dunărea de jos, o lume veche dispărută, *leagănul civilizațiunii ante-clone*, se înfățișează înaintea ochilor noștri.

«Înapoia populațiunilor cunoscute în antichitatea greco-romană sub numele de *Gefi* și *Daci* se întinde o lungă serie de mai multe mii de ani, o istorie înmormântată a unor mari evenimente, a căror importanță a trecut departe peste orizontul acestei țeri, istoria unei națiuni geniale,

puternice și glorioase care, cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel dintâiu Imperiu vast al lumii, întemeiasă prima unitate de cultură în Europa și pusese totodată bazele progresului moral și material în Asia de apus și în Africa de nord».

Iar mai departe își completează idea prin cele ce urmează:

«Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă geografică, ce a fost destinată prin pozițiunea sa particulară, prin abundența populațiunii și prin diversitatea avuțiilor sale, a-și extinde în epoca preistorică influența sa etnică și culturală, de o parte spre sud în peninsula Balcanică și până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus pe calea cea mare și lungă de comunicație a Dunărei.

«Acțiunea civilizatoare ce a exercitat-o populațiunea preistorică antedacă dela Carpați și Dunărea de jos, asupra lumii ante-elene, a fost mult mai mare decum ne putem închipui astăzi pe baza fragmentelor de monumente și a tradițiunilor istorice și poporale, ce le avem din această epocă extrem de depărtată.

«*În această privință noi ne aflăm numai în aurora științei preistorice*».

Face în urmă clasificățiunea epocelor preistorice și descrie primele instrumente de piatră cioplită. Face cunoscută tradițiunea poporului român că pământul la început a fost plan întocmai cu ceea ce se află în Theogonia lui Hesiod. Arată că locuitorii acestor regiuni au cunoscut leul de vizuini (*Felis spelae*), pe care-l numește nu numai *Leu* dar și *Samca* cu *Samcoaia*, după numele indic de *Simha*. Se ocupă de *Bos urus* = *Bos primi-genius*, Bourul, din care ultimul, după cum mi-aduc aminte, a fost ucis după 1700 în Transilvania.

Arată că acesta e pe monedele moldovenești, iar nu Bizonul cu coamă, care însă am dovezi, între altele după un corn aflat la Suceava, la un plăieș, că a existat și el la noi.

Arată că ei au cunoscut *Cervus megacerus*, numit în colinde *Cerbul sur*, găsit înțelenit în picioare în malurile Tisei și în ghiolurile mlăștinoase ale Irlandei unde se află cu zeci de mii de ani înainte.

Ei bine, poporul nostru spune:

... Ploaia că dedea,
Pământul se muia,
Cerb se 'nămolă,
Și-atunci mi-l vână...»

Dar nu-i numai aceasta amintirea ce se păstrează în poporul nostru: Așa avem ceea ce e de necrezut:

O venit omu mare
Dela pădurea mare,
Om *păros*
Și sperios,

Cu mâinile *păroasă*
Și cu picioarele *păroasă*,
Cu *ochii înholbați*,
Cu dinții mari *colțați*
Cu obrazu mare,
Cu căutătura *înflorătoare*...

Cine nu recunoaște aproape Gorilul, și Densușianu o leagă de amintirea rasei umane primitive, a populației locale prime, absolut primitive, cunoscută în autorii vechi Hesiod, Pliniu, etc., ca *satiri* ai *Europei*, *Asiei* și *Africei*.

Describe craniurile aflate la Neanderthal și Cro-Magnon și fi-nește în modul următor:

«Periodul uman în Dacia, întocmai ca și în celelalte părți ale Europei, se întinde înapoi cu mai multe zeci de mii de ani, cel puțin până în prima jumătate a epocii quaternare.

«Ori cu alte cuvinte înainte de Albii și Agavii, de cari ne face amintire Iliada lui Homer, înainte de Titanii, de cari ne vorbește Hesiod, au trăit în țerile Europei și în particular în Dacia, două rase de oameni, cu tipuri și moravuri diferite, una pe gradul cel mai inferior al dezvoltării fizice și intelectuale, aceasta este rassa de Neanderthal, un gen de oameni fără societate, fără moravuri și fără legi, și a cărui origine noi nu o cunoaștem; și altă rassă umană invazionară, cu totul distinctă de cea precedentă, având o constituțiune organică superioară și ajunsă pe un grad însemnat de semi civilizațiune, o populațiune faunică, ale cărei migrațiuni și începuturi de cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

«Ambele aceste rase umane quaternare au fost apoi copleșite, învinse și distruse, și poate în mică parte asimilate, de noii invazori ai epocii neolitice.

«Istoria lor morală și putem zice naturală se încheie cu era quaternară».

Urmând mersul faptelor în scurgerea timpurilor, el ajunge la epoca neolitică și o caracteriză prin:

«Această nouă imigrațiune etnică în Europa constituie așa numita *invaziune neolitică*, cea mai expansivă din câte le cunoaște istoria».

Se ocupă pe larg cu *industria neolitică în Dacia*, cu tot ce arheologia ne pune la dispoziție și cu tot ce textele vechi păstrează ca amintire și ne spune:

«*Aici la Dunărea de jos și în special în țerile Daciei — faptul este cert — s'a format și închegat centrul cel mare și puternic al populațiunii neolitice în Europa; centrul unei rase nouă de oameni, de o statură înaltă și viguroasă, cu o veche organizațiune patriarhală, cu idei severe religioase și cu o pasiune adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă vie statuele enorme ale divinităților sale.*

«Acești noi cuceritori ai lumii vechi aduseră și răspândiră în Europa nouăle elemente de civilizațiune, fundară aici cele dintâi state organizate și dederă o nouă direcțiune pentru destinele omenirii.

«În curs apoi de mai multe sute de ani, această rassă activă și laborioasă, dotată cu o putere miraculoasă de creștere și expansiune, își continuă dela Dunărea de jos migrațiunile sale către părțile meridionale. De pe culmile, de pe văile și de pe câmpiile Carpaților, neconținute roiuri nouă de triburi pastorale trecură peste râul cel mare al lumii vechi, și se revărsară în grupe compacte și organizate peste întreaga peninsulă Balcanică.

«Acesta este curentul cel mare meridional, sau *Carpato-Mycenic*, curent care venind din Asia centrală își formă la Carpați prima sa patrie europeană și puse cele dintâi baze morale ale nouăi civilizațiuni, care se desvoltă mai târziu atât de puternic în Grecia și pe țărmurile Asiei mici».

Se ocupă pe larg și cu o rară competență de *ceramica preistorică a Daciei* și arată că:

«Olăria acestei epoci în Dacia începe a avea caracterele luxului. Ea depășise limitele cele strâmte ale unei simple meserii, și ne relevă începuturile unei arte pline de avânt, o artă însă, care fără de a putea ajunge la apogeul său, o vedem deodată încetată, ca și când o mare perturbațiune economică și socială s'ar fi deslănțuit pe pământul Daciei și ar fi pus deodată capăt desvoltării mai departe a acestei fabricațiuni artistice înfloritoare în nordul Dunărei de jos».

Arată importanța ornamentelor ce se află pe ele, caracteristice pelasgice și cu deosebire semnul misterios al *Svasticeii*, care nu e altceva decât crucea cu ramurile frânte în unghi drept pe care a pus-o acum la modă Alteța Sa Regală Principesa Maria.

Alături cu Virchow, Kršnjavi, Schliemann, etc., arată nu numai identitatea dar prioritatea acestor ornamente la noi față cu Troia, Micena, etc.

Densușianu lămurește în studiul său această chestiune pe deplin.

În raportul său dela 1911, d-l Dr. Hubert Schmidt în urma săpăturilor făcute la Cucuteni, în anul morții lui Densușianu chiar, spune și el lămurit:

«Aceste săpături în ținutul Dunărei de jos ne oferă nouă legătură între Europa centrală și cercul cultural egeic (Creta)».

Tot în acel an, pot adăoga încă, că cercetările făcute de Soc. Arheologică dela Atena sub eforul Sotiriadis, în Pocida, constată după obiecte găsite la Hagia Marina că:

«... Celle de la Grèce du nord qui rapelle plutôt la civilisation de la peninsule balcanique» (1).

(1) *Le bulletin de l'art ancien et moderne*. No. 542, 1912.

Dar această prioritate și superioritate în acelaș timp a cultu-
rei poporului care a locuit în regiunea aflătoare în jurul carpa-
ților este susținută astăzi de mulți alți oameni de valoare ca
Trudy, Ed. Meyer, P. Kretschmer, și alții.

Intâmplarea face că acum de curând a apărut o lucrare de
mare valoare prin importante indicațiuni bibliografice, cu deo-
sebite, datorită tot unui român:

Contribuție la Dacia înainte de Romani (1) de d-l Ioan G. An-
drieșescu.

D-sa ai adunat ca o harnică albină, tot ce privește scrierile re-
lative la această chestiune până în prezent — deci posterioare
morței lui Densușianu — și ajunge la aceleași concluziuni cu toate
că nu cunoștea, de loc, lucrarea de față. Astfel găsim: «*Pelasgii
și Thracii au în realitate multe drepturi să se privească ca
aducătorii civilizației epocii de peatră în Tesalia, Beotia și
Phocis*» și după Tsountas: «*Tradiția întemeierii Athenei de a
acropolilor Argolidei de Cyclopia Thraciei, dacă nu sunt ade-
vurate întru totul, sunt zice Tsountas, de sigur, răsunetul unei
realități.*» (2.)

Astfel că în ce privește cultura eolitică Carpato-balcanice:
«*Thracii vin în rândul întâi în considerarea etnologică a
acestei culturi.*» (3.)

În capitolul următor autorul se ocupă de *Monumentele preis-
torice ale Daciei*, și în special de *Tumulele eroice pelasge*.

Stabilește legătura între *Gorgan* și *Garganus* găsit în Vir-
giliu și între Gruie, Gruniu și cuvântul vechiu latin *Grumus* sau
cu *Grynium* din Strabo, și arată importanța acestor movile, morm-
inte vechi, căci: «*Aici eră locul sfânt de înmormântare al eroi-
lor pelasgi ante-homerici.*»

În fine se ocupă pe larg cu: *Tumulul sau mormântul lui Achile
din insula Albă (Leuce)*.

În această insulă, care nu e alta decât Insula Șerpilor, aflând
acum 20 ani trecuți că stă acolo mormântul lui Achile, m'am dus
și eu pentru a mai adună ceva din cioburile vechi ce se mai gă-
sesc încă. Rușii făcuseră săpături deja, dar nu științificește.

Densușianu dă figura templului după Tabula Peutingeriană și
te minunezi de toate izvoarele ce cunoaște.

Cu această ocaziune descrie pe larg acest *Templu*, zis și al
Hyperboreilor din această insulă. Stabilește patria lui *Apollo* și
a zeiței *Latona*, iar din legendele Apolinice desvăluie mai mult
pe *Hyperborei*, cari nu erau altceva decât *Pelasgii* din aceste țeri.

Pe acești *Hyperborei*, în genere păstori, îi descrie astfel:

(1) Cu 8 planșe originale și o hartă. Iași, 124 pag. 1912.

(2) Αἱ προϊστορικαὶ Ἀκροπόλεις, p. 395 — 403. (Din lucrarea D-lui Andrieșescu, pag. 121)

(3) Ibid. pag. 122.

«Ei sunt blânzi și ospitali, religioși, superstițioși, iubitori de profeții (oracule) și de descânțece. La ceremoniile religioase în onoarea zeilor, ei cântă din fluere, din cimpoi și din cobze. *Melodiile lor sunt dulci și armonioase*».

Dovedește că:

«Apollo din Delos, din Delphi, din Atena și din ținuturile Troiei, nu este nici zeu grecesc, nici egiptean, ci o divinitate cu legende, cu dogme și cu rituri naționale pelasge; în fine cu o patrie pelasgă. Apollo este cu deosebire venerat în ținuturile pelasge, în Tesalia, în Phocis, în Beotia, în Atica, în Arcadia, în Creta și în ținuturile Troiei».

«El este zeul apărător al turmelor și al păstorilor *βοσκός*».

Și iată de ce:

«Pe vechile monumente de sculptură și pictură ale Greciei, Apollo cel *arhaic* ne apare cu bucle și cu pletele cele frumoase pelasge, întocmai precum poartă și astăzi păstorii și țărani români de lângă muntele Retezatului. Din această cauză, el are la Homer și epitetul de *ἀρσεκόμης* (intonsus)».

Dovedește că insula Leuce eră închinată zeului Apollo, iar când cultul acestuia suferise o mare înfrângere, ea fu consacrată umbrei lui Achile.

Avuțiile ce se vărsau la altarele acestui templu, erau de neînchipuit. Iată de ce:

«Din o insulă a Mării Negre, numită Apolonia, situată spre sud de gurile Istrului, Romanii luară una din cele maienerate imagini a zeului Apollo, o statuie colosală înaltă de 30 de coți, și o așezară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Cheltuelile acestei antice și magnifice opere de sculptură au fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenți sau 2.460.000 lei, adică mai mult decât adunase Grecii (300 talenți) pentru reconstituirea templului din Delphi, incendiat în a. 548».

Și după ce fixează exact această insulă și o descrie, se rezumă în modul următor:

«Insula Leuce dela Gurile Dunărei avuse așa dar două epoce de cult și renume. Cea dintâi a fost înainte de căderea Troiei, când această insulă a fost leagănul religiei primitive a lui Apollo, din care epocă derivă și numele său de Leuce sau Albă. Iar a doua epocă începe după războiul troian, când insula Leuce a fost consacrată umbrei eroului Achile, păstrând însă și mai departe vechea organizație a cultului lui Apollo, anume instituția oracolului, privilegiu exclusiv al preoților apolinici, precum și dreptul la ofrande pioase, la rugăciuni, voturi și sacrificii și peste tot tradiția unei insule sfinte și salutare».

Templul lui Apollo eră de o mare magnificență. In colindele române el apare sub denumirea de „*Mănăstirea Albă Sfântă*”

și „*Biserica cea mare cu 9 altare*“. Rămâi mai mult decât uitat față cu detaliile ce se păstrează în neamul nostru pentru fapte așa de vechi în istorie, pe care o pun:

„*Intr'al Mării negre prund,
La dalbele mănăstiri*“

descriind-o cu 9 altare și cu jețuri scrise pe cari șeade bunul Dumnezeu (Apollo), cu bătrânul (Saturnus senex), cu maica sfântă (Latona) și cu Sfânta Maria cea mare (Gaea, Rhea), cu Sfânta Maria mică (Iana, Diana, Luna) și cu Siva Vasilcuța (Consiva sau Ops-Consiva, divinitatea semănăturilor).

Deci tot sfatul ceresc al mitologiei, alterat cu numele eroilor cristianismului, păstrat de acest chinuit popor tot așa de bine ca și în tradițiunile culese și aflate în texte de acum mai bine de 2000 ani!

Este ceva care, depășește orice închipuire, și sunt pagine multe cu aceste legende. Este și o *legendă română despre originea divină a Mănăstirii Albe*.

Când vedem marea importanță ce capăta legendele române, constatăm câtă dreptate avea Winckelmann, când încă dela 1764 (*Histoire de l'art chesles anciens*) spunea că:

... «De plus, au dels' de l'histoire positive, existe pour tous les pays une histoire légendaire destinée, avec le temps à sortir, plus ou moins vite, de la pénombre pour entrer en pleine lumière, grâce aux efforts persévérants des linguistes et des mythographes. *Personne, aujourd'hui n'a plus le droit de considérer les légendes comme des fables. Les légendes suivent la forme primitive de l'histoire, chez presque tous les peuples à la naissance des sociétés. Le langage des légendes est obscur; il n'est pas indéchiffrable. L'histoire légendaire d'un pays fait donc partie intégrante de l'histoire de ce pays. C'est de l'histoire en préparation, si l'on veut, de l'histoire non encore dégagée de l'enveloppe mythique qui la dissimule. Il n'y a là rien de véritablement préhistorique.*»

Această legendă arată cum *puternicul Soare* (Apollo) a vrut să se însoare și n'a găsit «d'albă soție» decât pe sora sa (Iana Sânziana, Ileana Consinziana), care nu este decât Helena (Troiana) care după o tradițiune greco-romană s'ar fi măritat în insula Leuce după Achile.

Consinziana i-ar fi pus soarelui condiție să-i facă: *pod peste mare. . . la Mănăstirea Albă*.

Cu această ocaziune arată el cum numele *Latonei* (Leto, Λητώ) se păstrează în ostrovul *Letea*, iar Luna (Selina) în *Sulina* din apropiere și despre care amintește Hecateu.

E demn de relevat din acest capitol și părerea că:

«Împrejurarea că numirea de *Pontos* s'a dat nu numai Mării Negre, dar și la o parte din *țarmurii* de nord-est ai Asiei-mici, pe unde să făcea comunicarea peste mare între părțile de sus ale Eufratului și între Scitia, confirmă pe deplin că originea acestui termen geografic de *Pontos* se reduce la numele ce s'a dat în vechimea preistorică *stafiunilor*, de unde se făcea imbarcarea cu luntrile numite *ponto* (rom. pod).»

Dar ceea ce e mai curios, sunt *tradițiunile române* despre templul lui Apollo din insula Delos.

Densușiannu, după ce scormonește adânc toate izvoarele, nespune că :

—«Delos a fost în antichitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor populațiunilor pelasge meridionale, iar mai târziu a Grecilor.

«Într'o epocă depărtată istorică, insula Delos a fost numită *Pelasgia*, adică pământul locuit de Pelasgi. Această insulă a mai fost numită și *Schytias*, spre caracterizare că după origine acei Pelasgi erau o migrațiune din Nordul Dunărei de jos. Chiar și numele de *Del-os*, care nu se poate explica din limba grecească, este de origine pelasg. El însemnează *deal* sau *colină* (fără pădure)».

Voiu cită una dintre legendele române ce a adunat :

. . . Una 'n deal (Dél) spre răsărit,

Că acolo-i loc sfințit,

Una 'n jos către apus,

Că acolo-i loc ascuns. . .

aceasta a fost publicată mai întâiu de Dr. Meltzl Hugó și Bras-sai Samuel în 1886, și prin ea se înțelege Templul dela *Delos* și Italia sau Lațiu.

Păginele sunt cuprinse jumătate cu citațiuni și indicări de scrieri doveditoare, cari arată că :

«Acest ilustru templu al lui Apollo dela gurile Dunărei de jos a avut un rol imens în istoria civilizațiunii Europei orientale. El a fost templul mamă al celebrelor locuri de adorațiune a lui Apollo ca zeu al soarelui din Delos și din Delphi. Influența sa culturală s'a extins peste toată Grecia continentală și insulară, peste părțile de apus ale Asiei mici, în Africa, peste Egipt, iar la nord și la apus peste Scytia, Dacia și ținuturile Germaniei numite în antichitatea preistorică Celtica».

Tot de aci dovedește că au fost profeții și poeții *Olen* și *Abaris*, propagatori ai religiunii apolinice și cari au introdus în Grecia : «cele dintâi începuturi ale poeziei literare, sentințele oraculelor și forma hexametrică a versurilor».

Astfel că templul lui Apollo Hyperboreul sau mănăstirea albă dela gurile Dunărei a avut destine mari în lume..... căci :

....«aci a fost cu drept cuvânt locașul cel sfânt ale primelor zori de civilizațiune morală în Europa».

Ca dovadă despre cultul Soarelui — Apollo — voiu mai adăuga ceea ce nu cunoscuse Densușianu, că o admirabilă piatră s'a găsit în Dobrogea, cu ocaziunea Expozițiunii din 1906, și care se află acum în palatul artelor. Ea ar trebui adăugată la această lucrare.

Autorul ajunge în fine a se ocupa și cu *Movilele comemorative ale lui Osiris și cu expedițiunea lui Osiris la Istru*.

«Intr'o epocă preistorică foarte depărtată, — zice d-sa — cel puțin cu 3.000 de ani înainte de era creștină, un important eveniment s'a petrecut în țările Daciei, eveniment care a avut o mare influență asupra civilizațiunii crescânde a Europei, și care a sdruncinat totodată din fundamente primul imperiu lumesc al rasei pelasge.

«Această mare transformațiune politică și culturală în istoria Europei a produs-o expedițiunea lui *Osiris* în părțile Istrului, și luptele sale cu *Typhon* în Oltenia de astăzi, iar drept consecință a acestuirăsboiu a fost întemeierea supremației egiptene peste Europa.

«*Osiris*, regele Egiptenilor, adorat după moartea sa ca divinitate și identificat cu Soarele din religiunea pelasgo-greacă, a fost unul din cei mai mari eroi ai antichității preistorice, și a cărui memorie se mai păstrează până astăzi în țările noastre».

Faptul, se petrece astfel: Marele Imperiu pelasgic, în culmea sa sub Saturn, se desface la moartea acestuia în două: partea de sus, cu noi, are pe Tiphon ca împărat, partea de jos pe Osiris ca împărat, frate de pe tată cu Tiphon, cu sediul în vechiul Egipt. De aici rivalități, dorința de preponderență mutuală și războiul.

Reproduce, după *Diodor Sicul*, identificarea lui Osiris după inscripțiunea de pe columna înălțată la *Nysa* în Arabia, unde fusese immormântat:

«Tatăl meu — se zice acolo — a fost *Saturn*, cel mai tânăr dintre toți zeii. Iar eu sunt *Osiris*, regele acela care a condus oștile prin toate țările, până în ținuturile cele nelocuite ale Indienilor și până în ținuturile cari se închină spre nord, până la *izvoarele râului Istru*, și *înapoi* în celelalte părți până la *Ocean*... Nici nu există loc pe pământ pe unde să nu fi umblat eu, și prin bunătatea mea am distribuit tuturor oamenilor lucrurile aflate de mine» (1).

Acum se va înțelege ușor importanța obiectelor denotând cultul isiac la noi și pe cari le-am comunicat în una din ședințele din anul 1912 ale Academiei.

(1) In: *La Grande Encyclopédie*, găsim că Osiris «A régné sur la terre ou il a laissé un tel souvenir de ses bienfaits qu'il est devenu le type même du bien sans le nom d'*Ounofré*.»

Sau numele de *Onufrie* e unul din cele mai răspândite la țară afară de câte-va specifice române.

De sigur că sub domnia lui s'a aflat și plumbul de oarece în Alchimie *Osiris* = *Pb*.

După ce dă seamă de tot ce află în izvoarele străine și în legendele române, el trage concluzia că :

«Aceleași elemente istorice ni le prezintă tradițiunile române. Eroul învingător este *Ostrea* sau Osiris (în forma grecească *Ostris*), ori Iovan Iorgovan (Hercule Iovio) comandantul militar al lui Osiris peste Egipt în timpul expedițiunii sale».

Acest războiu fu fatal Pelasgilor de aici, numiți pe atunci și Arimi.

«Însă deodată cu războiul cel mare dintre Osiris și Typhon încetează și rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura helenică».

Arată cum prima luptă cu Typhon fu lângă muntele *Casiu*, astăzi *Coșiu*, și locul unde închise pe Joe adversarul său în peștera *Coryciu*, astăzi *Curecea* din Mehedinți, căci la început triumfase Typhon.

El ne spune următoarele ce trebuiesc cunoscute :

«Intr'o antichitate preistorică foarte îndepărtată, epocă care coincide cu începutul desmembrării imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fiii lui Saturn, născuți din două mame diferite, după patrie, după naționalitate și educațiune, unul domnind la sud, cu reședința în Egipt, și altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominațiunea lumii vechi. Imperiul lui Typhon eră de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, dela apus până la răsărit și acest legendar monarh al preistoriei voia să domnească nu numai peste oameni dar și peste cer. El aspiră la onori divine, întocmai după cum le avuse și Uran moșul și Saturn tatăl său. Războiul este lung și de o extremă violență. Expedițiunea lui Osiris peste Etiopia, Arabia și până în părțile cele extreme ale Indiei, apoi întoarcerea lui peste platoul iranic și trecerea lui peste Helespont în Tracia, avu de consecință stabilirea unei puternice coalițiuni formate din Egipteni, Greci, Arabi, Indieni și alți barbari asiatici pentru înfrângerea dominațiunii Pelasgilor dela Nord, a Ariilor, și cucerirea munților Rhipaei. Acțiunea cea mare de războiu a lui Osiris are în vedere *Istrul*, iar teatrul luptelor principale este pe teritoriul vechii Dacie în apropierea Porților-de-fier. Cumpăna victoriei alternează. În primul războiu Typhon este învingător, el prinde pe Joe sau pe Osiris și-l închide în peștera dela Coryciu (Curecea). În al doilea războiu, Typhon se razimă și se apără cu o extremă energie pe pozițiunile cele tari de lângă culmile Cernci (Hem). În fine el este învins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor și Indienilor, și silit a se retrage spre Italia, ultima țară unde-și caută refugiul triburile pelasge, de lângă Marea Neagră și Marea Egeă, când destinele sorții încep a-i persecută».

Movilele lui *Ostrea* sunt numeroase și «perpetuă memoria expedițiunii și a gloriei acestui faimos monarh».

Se ocupă pe larg și amănunțit de brazda lui Novac = Ostrea = Novatus la Suetoniu Augustus.

Arată că sub Osiris «se prezintă pentru prima oară în istoria omenirii *chestiunea cea mare agrară a lumii vechi*», și care : «deschise lupta în contra situațiunii teritoriale a triburilor pas-torale pelasge».

Brazda lui Novac indică de fapt țărnuirea drepturilor lor față cu pământurile lăsate agriculturii.

«Și rezumând — zice D-sa — noi constatăm aici, că această brazdă, că-reia toate tradițiunile vechi și nouă îi atribue un caracter agricol, consti-tue, atât după vechimea cât și după importanța sa particulară, *unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei*».

Ca mici adăogiri la cele spuse de Densușianu voi aminti cele conținute în o comunicație a mea făcută Academiei în sedința de la 13 Aprilie 1912 :

Despre câte-va chipuri reprezentând divinități egiptiene a-flate în România.

În acea comunicare am arătat că idoli egipteni în bronz, re-prezentând pe Osiris, s'au găsit mai mulți dintre care unul chear la Cucuteni.

Dar cea ce arată mai mult câtă dreptate avea Densușianu (vezi pg. 157) e că o corabioară la fel, dar în pământ, a fost găsită și la noi.

Dau figurile principalelelor obiecte aflate.

Fig. I. 2, 4, 5, 7, 8, 9, 10.

Studiază în urmă *monumentele megalitice ale Daciei* în com-parație cu cele de până în apusul Europei și termină spunând :

«În fine semnele și figurile gravate pe diferite monumente megalitice ale apusului și cari consistă din spirale, din linii serpentine, linii arcuate sau semisferice, roate ale soarelui și puncte diseminate, ce imitează cerul cu stelele, ne prezintă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornamen-tațiune și cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

«Aceste caractere mistice de pe monumentele funerare megalitice ale apusului ne înfățișează urmele aspirațiunilor religioase pelasge, cultul ce-rului, al soarelui și al stelelor, și peste tot o credință firmă în o vieață dincolo de mormânt, în regiunile luminii sau ale lumii superioare.

«Mai observăm totodată aici, că formele cele colosale ale acestor mo-numente ne spun că ele aparțin unui popor eroic și cu o ambițiune e-normă de a transmite posterității memoria și gloria celui decedat».

Cu această ocaziune se ocupă pe larg cu *Termini liberi Pa-tris = Calea cea admirabilă a Hyperboreilor*, din care mai există o parte însemnată, *Cheile Băcului*, în Basarabia :

Băcului viteazului,

Ce-a pus straja drumului...

și ne dovedește că :

«Calea cea miraculoasă a Hyperboreilor, de care ne vorbește Pindar, și pe lângă care erau înșirate o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, ni se prezentă atât pe baza situațiunii geografice a Hyperboreilor, cât și după caracterul și destinațiunea acestor monumente ca una și aceeași construcțiune megalitică, cu linia cea lungă de pietroaie implantate în pământ de care face amintire Cantemir și Quint Curtiu».

Bine înțeles că arată și *simulacrele megalitice ale divinităților pelasge*, ocupându-se și de *Vârful Ceahlăului* spunându-ne în aceeași privință:

Fig. 1.—Osiris găsit la Constanța. brute, pe lângă temple și alte locuri sfinte, monumente cari după credința religioasă a poporului din acele timpuri *representau anumite divinități*.

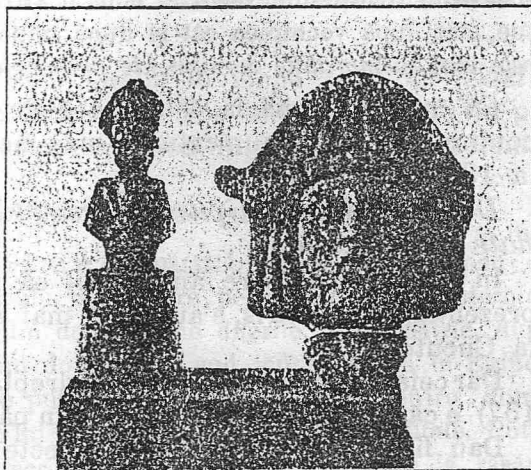

Fig. 2.—La stânga: Osiris găsit în comuna Perișori. În dreapta: Toartă cu caracter egiptian, găsită la Romula.

«Încă din cele mai neguroase timpuri ale preistoriei, existau în părțile de răsărit ale Europei și ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, niște *simulacre arhaice*, unele sculptate în stâncă vie pe vârfuluri ori pe coastele munților și ale dealurilor, iar altele implantate în pământ ca menhire, sau colonne

«Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, încât se pierduse memoria originii și a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei grecești, iar de altă parte timpul ștersese de pe aceste pietri aproape toate formele măiestriei omenești, cum erau de exemplu statuetele Niobei și Ariadnei, și tot ce se mai păstrase în tradițiunile oamenilor eră numai o reminiscență confuză, o simplă legendă mitică».

Cu acestea ajunge bine înțeles la *principalele divinități ale Da-*

ciei ca Kerus (Cerul), Cerus manus (Caraiman), duonus Cerus (cerul domnul).

«Monumentele megalitice ale Daciei, cari ne înfățișează în forme atât de

Fig. 3. — Idol fenecian (?) găsit în comuna Perișori.

Fig. 4. — Idol egiptian găsit la Cucuteni.

primitive imaginile divinităților ante-homerice, fac parte din istoria pozitivă a acestor țeri.

«Caracterul acestor imagini este sacral dela origine și până la disparițiunea acestui cult ante-elenic.

«Cerul pe care Grecii într'o epocă preistorică, altcum destul de târzie, îl personifică sub numele de Uranos și Pământul sau Gaea (Γῆ, Γαῖα,) formează începuturile cele mai arhaice ale religiei europene».

Grecii au primit acestea toate dela Pelasgi.

Acest *Caelus*.... La cer se rugă...

Că e fiul *cerului*
Și e *domn pământului*....

apare ca părintele lui *Dokius*, unul din civilizatorii lumii vechi, identic cu munteanul = Uranus al grecilor. De aceea Densușianu termină spunând că:

«*Prima apoteoză în Europa a fost a lui Uran*. Poporul grecesc, încă dela începutul religiunii sale, a identificat divinitatea cerului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înțelepciunea, activitatea și prin binefacerile sale prodigioase, numită de ei *Uranos* adecă *Munteanul*».

Se ocupă în fine de *Gaea*, *Tellus* sau *Terra*, care se numește și *Mă*, *Mater* și *Parens*, după diferitele dialecte ale triburilor pastorale și agricole.

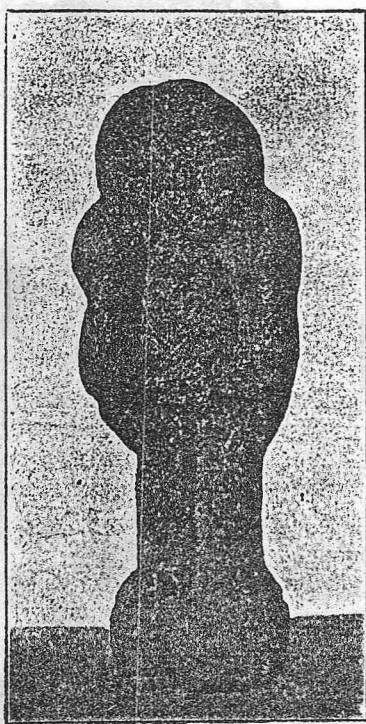

Fig. 5. — Idol găsit la Cucuteni în o oală.

Fig. 6. — Idol egiptian găsit la Vidin în 1877.

În ce privește pe *Saturn*, *Deus Manus*, *Tartaros*, identic cu latinul arhaic *Tatăl*, pe care Geții îl numiau și *Zamolxis*, Densușianu stabilește că:

«*Zamolxis*=*Saturnus senex* = Zeul-moș, căci :

«*Zal* în limba Dacilor, după sens și formă ni se prezintă astfel ca identic cu termenul «zeu» în limba română, iar *moș* este cuvântul nostru «moș» în limba priscă latină majus, iar la *Osei* *maesius* și *moesius*. În fine

mai există la triburile pelasge din Italia și o formă populară (antero-mană) de „moș” cu înțelesul de *memoria veterum*».

Iar :

«Din punctul de vedere al etimologiei și al sensului cuvântul *Zal-mox-is* în limba Dacilor nu înseamnă altceva decât *Zeul-moș*. Finalul *-is* reprezintă aici ca și în alte cazuri analoage numai un simplu sufix grecesc.

«De fapt limba Geților și a Dacilor avea un caracter *proto-latin*; ea formă numai un ram sau un dialect particular rustic al limbii pelasge».

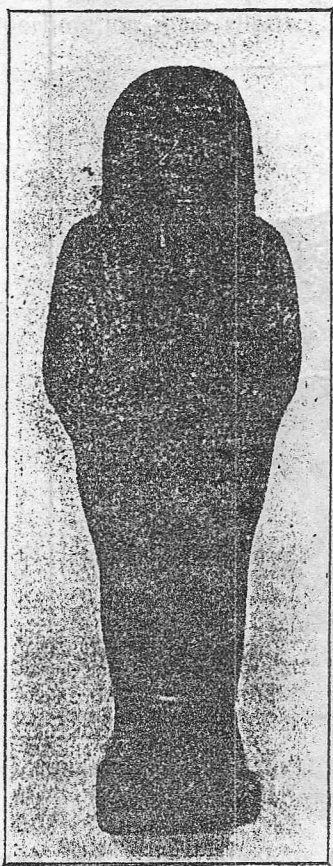

Fig. 7. — Idol egiptian găsit la Constanța.

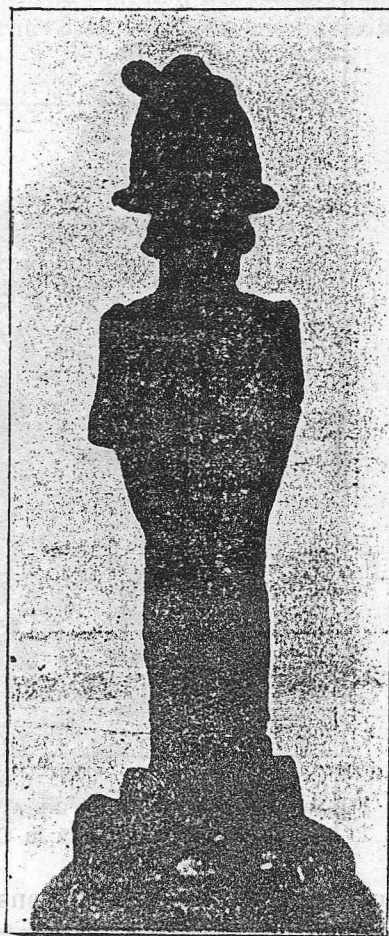

Fig. 8. — Osiris găsit sub muntele Cozia.

Găsește *simulacrul* lui *Zamolxis* lângă *Porțile-de-fier* numit Moș, care pe vreme eră încunjurat de nouă *Babe* din cari a mai rămas numai una.

«Etatea acestui monument, ne spune d-sa, odată atât de religios, dela *Porțile-de-fier* și dela *Cataractele Dunărei*, se reduce după legendele de cari vom vorbi mai târziu la timpurile anterioare *Argonauților*».

Pe Saturn îl identifică cu *Dokius Caeli filius* și arată că în cultul arhaic e onorat cu «*Omolos*» adică *Omul*, căci după faptele ce invocă:

«Este un fapt pozitiv, că sub această numire misterioasă de Ὀμόλος, și care reprezintă o divinitate ante-homerică, literatura veche grecească și romană înțelegea pe *Saturn*».

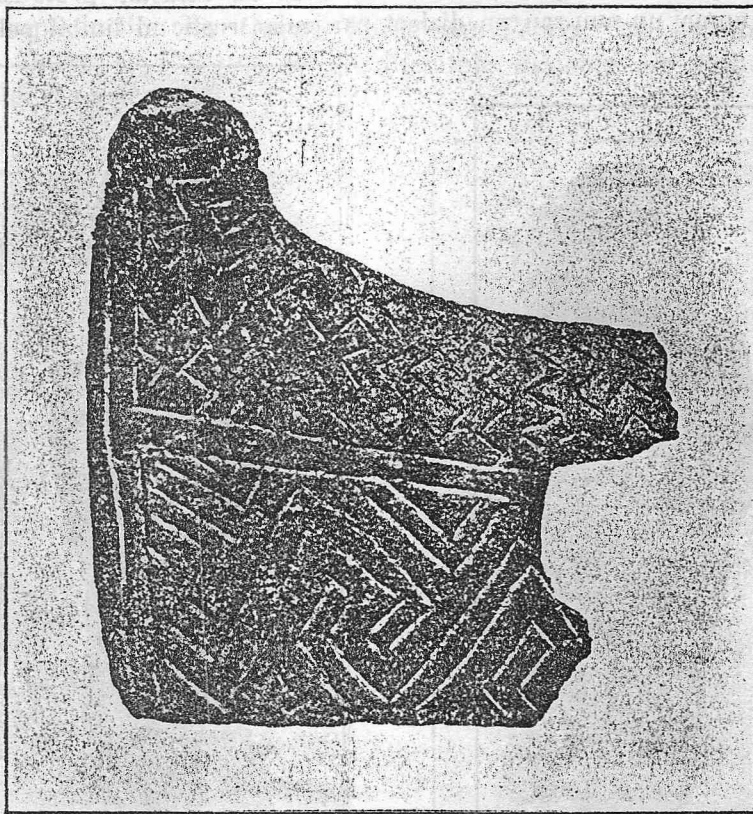

Fig.9. — Partea anterioară dintr'o corăbioară în teracotă, pentru cultul lui Izis, găsită în Comuna Bărzea (Oltenia).

Sub această denumire, Densușianu îl găsește făcut pe vârful zis al «*Omului*», care după toate datele ce invocă :

«... a fost în antichitatea preistorică *muntele cel sfânt* al triburilor pastorale pelasge, pentru cari și șesurile cele întinse dela nordul Istrului erau tot atât de importante ca și văile și culmile Carpaților.

«Această maiestoașă figură a religiunii energice pelasgice dominează și astăzi pe punctul cel mai însemnat al Carpaților, se distinge prin două particularități remarcabile, particularități ce ne pun în evidență că acest simulacru a fost considerat în antichitatea homerică ca imaginea cea mai sacră și cea mai veche a divinității supreme».

De aci, dovedește el, s'au resfrâns în lumea veche și mai ales asupra Greciei credințele religioase, cari au constituit tot panteonul Mitologiei eline.

«După cum civilizațiunea și moravurile cele dulci ale Pelasgilor au avut o influență enormă asupra poporului grecesc, tot astfel și credințele lor. Dela Carpați au emigrat spre sud, de odată cu triburile pelasge, religiunea lui Uran și a Gaei, a lui Saturn și a Rheeli, a Soarelui și a Lunii, ori cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea zeilor și cu formele cultului, așa după cum se desvoltase în centrul principal și puternic dela Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboreilor celor sfinți».

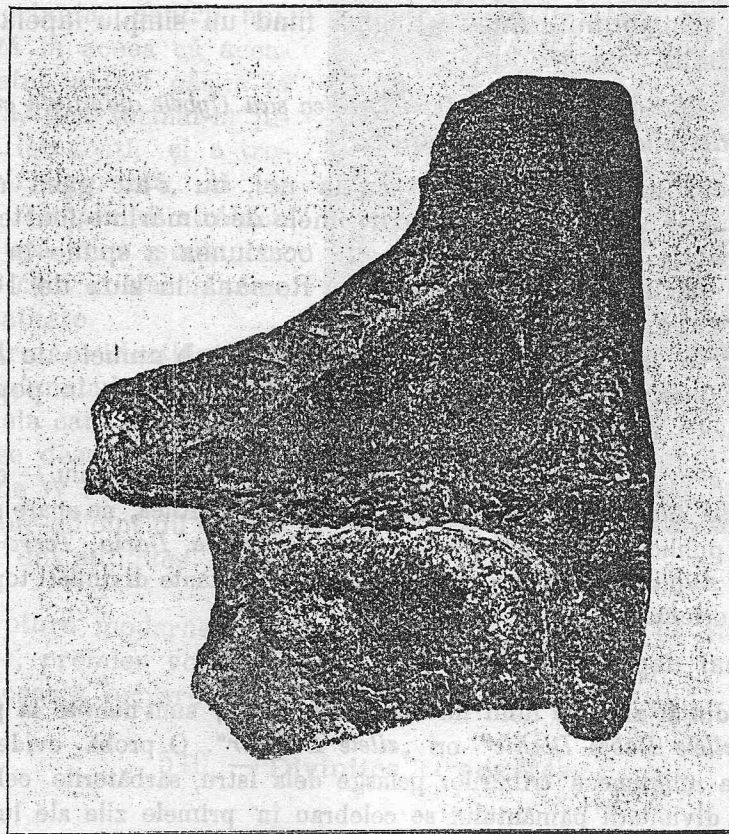

Fig. 10. — Acelaș obiect, văzut pe din lăuntru.

În ce privește importanța pentru Dacia a acestui zeu, și a monumentului al cărui urme se mai află pe vârful Bucegilor, Densușianu spune :

«După Caelus sau Uran, Saturn a fost divinitatea cea mare adorată pe teritoriul Daciei până în timpul când armele romane introduseră aici religiunea oficială a imperiului.»

«Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de dezvoltare etnică și politică a Pelasgilor orientali, și când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.»

„Prin mărirea sa cea colosală, acest simulacru ne exprimă tot odată, cât de fericite, cât de glorioase erau timpurile acelea, și cât de vastă eră puterea lumească a aceleia a cărui figură s'a eternizat prin stânca de pe muntele Omul“.

Iar în urmă dovedește că :

„Jupiter Optimus Maximus eră zeul național al Daciei. Aceasta o constată chiar monumentele epigrafice ale administrațiunii romane“.

Față cu *Saturn*, *Rhea* reprezintă, în o formă mai nouă, divinitatea pământului, *Rhea* = Regină fiind un simplu apelativ în vechea limbă pelasgă.

„Cu deosebire pe teritoriul Daciei, *Rhea* sau *Cybele* asimilată cu *Gaea* a fost o divinitate de prima ordine“.

De aceea nicăieri, mai mult ca la noi, nu s'au găsit resturi ale statuelor acestei zeițe, din cari unele de o mărime foarte mare și admirabile, după cum am avut ocaziunea a spune în o cuvântare specială ținută la Academia Română în ziua de 10 Februarie 1911.

Și lucrul se înțelege, căci ea eră adorată sub numele de *Dacia*, *Terra Dacia* și *Dacia Augusta*, de unde a rămas în popor ca *Dochia* sau *Dochiana*.

«După cum *Saturn* în legendele vechi — spune Densușianu — eră numit *Dokius Caeli filius*, tot astfel sora și soția sa, *Rhea*, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de *Daxia*, *Dacia*, *Terra Dacia* și *Dacia Augusta*. Ea eră una din cele mai importante divinități topice ale Europei orientale».

Iar mai departe:

«Cele dintâi zile ale lunii lui Marte (de 1—12) sunt numite la poporul român „zilele Babei Dochie“ ori „zilele Babelor“. O probă evidentă că în vechea religiune a triburilor pelasge dela Istru, sărbătorile cele mai mari ale divinității pământului se celebrău în primele zile ale lunii lui Marte, iar nu dela începutul lunii lui Aprilie, tocmai după cum la Romani *Matronalele* sau *Saturnalele* feminine erau sărbătorite în calendele lui Marte».

În ce privește chipul Rheeli precum și găsirea acestuia la noi pot adăoga la cele arătate de Densușianu, următoarele date noi care ar fi făcut de sigur bucuria lui dacă le cunoștea:

În colecțiunea *Maria Istrati-Capșa* se află, din fericire, o statueta a acestei zeițe, dar care cu multă mâhnire constatăm că e lipsită tocmai de cap. Ea a fost cu siguranță distrusă în un incendiu, după urmele caracteristice ce poartă.

Se poate însă ușor vedea, dela prima ochire, că această statuie este aceeași cu aceea aflată la Pireu, în 1855.

Are la fel speteaza înaltă a scaunului, același vestmânt, și forma totală și până și absolut aceeași înălțime, de 0.33 m. Ea diferă numai prin faptul că are și la stânga un leu, ca și în partea dreaptă a tronului. (Fig. 11, 12 și 13).

O tranziție deci, între tronul cu un leu și carul triumfal tras de doi lei, pe care a fost uneori reprezentată șezând.

Importanța, pentru noi, consistă în aceea că această statuie a fost găsită la Romula, deci tocmai în județul Romanați, și a trebuit, cu siguranță, să aparție templului strălucitor—după cum sunt convinși—ce a existat în această localitate.

Pentru a o identifica mai bine, m'am adresat la autorul dela care și V. Duruy își trase descrierea sa. E vorba de W. Fröhner, «conservateur-adjoint du département des antiques et de

Fig. 11.

la sculpture moderne», în lucrarea sa: *Notice de la sculpture antique*, premier volume, Paris 1869.

În această lucrare găsim la capitolul XXVI:

540. — Divinités Étrangères.

Cybèle, adică Mater Dei.

Iată descrierea ce face:

«Coiffée d'un polos, la mère des dieux est assise sur un trône à dossier très-élevé. Ses vêtements se composent d'un chiton talaire, retenu au-dessous du sein par une bandelette, et d'un manteau étendu sur les genoux. Quatre longues boucles de cheveux encadrent sa figure et retombent, deux de chaque côté, sur sa poitrine. Ses pieds sont chaussés de souliers.

«Quant aux attributs de la déesse, ils sont malheureusement brisés, mais on voit que sa main gauche a dû reposer sur un tambourin. Un lion est assis à sa droite.

«Ce motif a été imité tant de fois qu'il doit remonter à un original célèbre peut-être à la Cybèle de Phidias».

Ca detalii mai adaogă :

Fig. 12.

No. 541 «est assise sur un trône, dont les bras sont supportés par deux lions»... deci întocmai ca a noastră. Cine știe dacă și această din urmă, ca și cea descrisă de Fröhner, nu avea aceleași atribute : «Coiffée de la couronne murale (mater turrita, terrigera. Elle tient de la main droite étendue un rameau de pin ou de cyprès, arbres qui lui étaient consacré, de la gauche un tambourin», (pag. 478).

Câte odată leul, mai mic, eră culcat pe genunchile sale, cum descrie una sub (No. 543).

Notez, de asemenea, că în un «bas-relief» dela muzeul *Marciana* din Veneția, Mater Dei e reprezentată în picioare, cu un leu alături, iar lângă ea se află Attis (1).

(1) Victor Duruy, l. c., pag. 306.

(Parties brisées : L'extrémité du nez et du pied droit; la main gauche, le bras droit de Cybèle. La patte droite de devant du lion).

și o caracteriză :

« Charmante sculpture en marbre pentélique. Époque d'Alexandre le grand. Trouvée au Pirée, dans les ruines du Temple de Cybèle (Metroon), pendant la guerre de 1855. Donnée par M. le comte de Nieukerke, Surintendant des Beaux-Arts, Hauteur 0,33 m. ».

Tot din importanta descriere a lui Fröhner, se constată că la muzeul dela Louvre mai sunt încă două Cybele, înalte una de 0,75 m., dintre cari cea de sub

Complectând această statuă, ea capătă o formă definită care ne arată mai mult perfectă sa asemănare cu cea dela Pireu descrisă de Densușianu.

Dacă statua noastră nu are capul păstrat, găsim totuș în aceeaș localitate, cu siguranță din acelaș templu, lucrat în cea mai frumoasă marmoră, mai mare puțin ca în natură, un cap coronat cu acelaș *polos* sau *modius* și care a constituit, probabil, o admirabilă statuă a aceleiaș zeițe.

Ca mărime ea a trebuit să fie impunătoare. Ca lucrare e de o artă desăvârșită (Fig. 14).

Această bucată aparține aceleiași colecțiuni.

Această splendidă statuă, căci nu e o cariatidă, dacă așa a fost, e cu totul locală ca factură, în ce privește ornamentația capului. Totuș o mai găsim la fel, în un exemplar din colecțiunea de *Terres cuites Grecques funébres*, făcută de *Prosper Biadort*, pl. XVI, din frumoasa sa lucrare din 1872.

Această cunună primă, comănăcel, «cârpă», cum se zice astăzi, se potrivea foarte bine pentru o cariatidă. Iată de ce credeam mai întâiu a avea a face cu o cariatidă, în ce privește marele cap dela Romula. Dar aceasta ar deferi așa de mult, în cazul acesta, de cele grece clasice, cum se poate vedeă, spre exemplu, la admirabilele cariatide dela «Erechteion» dela Pireu, din lucrarea lui Victor Duruy (1).

Acolo, se vede ușor că avem a face cu un obiect susținut pe cap, ca motiv arhitectural, dar nu ca un ornament al capului.

Pe urmă, o cariatidă nu putea fi așa înaltă, și urmele ornamentelor superioare, ce se pot constata încă, dovedesc în deajuns că avem a face cu capul unei mari și admirabile statui.

Fig. 15.

Fig. 11, 12 și 13 reprezintă pe Rhea, Cibele, sau Dochia, văzută de față și de laturi. — Găsită la Romula-Reșca, jud. Romanați. — Se află în colecțiunea Maria Istrati-Capșa.

(1) *Histoire des Grecs*, Tome II, pag. 338, 1888.

Dacă nu reprezintă pe Mater Dei, ea nu putea fi decât Zeița protectoare a urbei Romula! Viitorul sper, va lumina această chestiune.

Cred că tot dela această Zeiță s'a inspirat artistul care a făcut frumoasa statuie a Zeiței, care personică orașul Lutetia, descoperită la Paris și care se află la Biblioteca Națională din Capitala Franței (3).

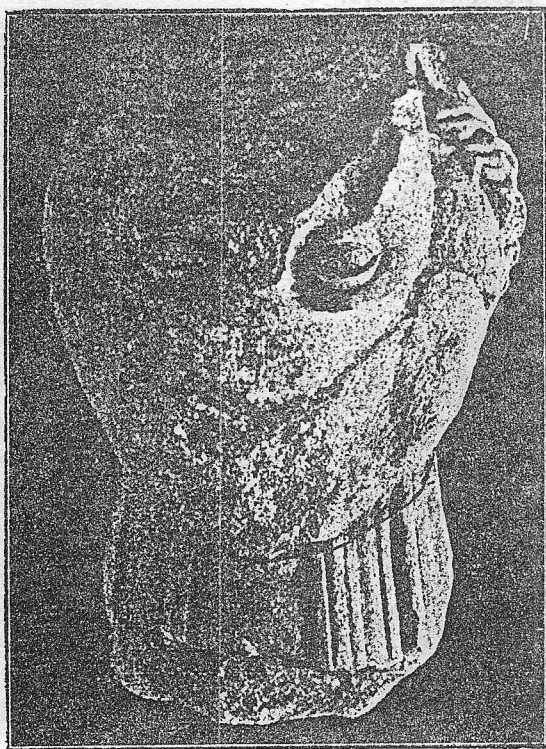

Fig. 14. — Rhea găsită la Romula.

Hera, la judecata lui Paris, după o pictură colorată în roșu și aflată pe un vas.

Ornamentul capului este semnificativ și în totul se aseamănă cu acel al marei statui delat Romula.

Să nu uităm însă, că și Hera eră regina zeilor, că eră sora și soția lui Jupiter, copii deci ai lui Saturn și Rheel. Prin urmare trebuia să aibă aceleași insemne ca și mama sa.

Capul despre care vorbim a fost găsit tot la Romula, localitate de o extraordinară importanță pentru trecutul nostru. De sigur că aparține templului ce există, în acea parte, ridicat ca și la Pireu în onoarea ei și despre care am atras mai de mult atențiunea Academiei, pentru a se face exproprierea locului.

Reconstituită ea se prezintă sub forma alăturată (fig. 15) care ne arată perfectă ei asemănare ca cea dela Lutetia, care cu siguranță după forma coafurei e destinată zeiței protectoare a Cetății vechi a Parisului.

Aici este cazul să adaug, că adeseori și alte zeități, ca de pildă Hera sau Juno, poartă pe cap aceeaș coroană.

Aceasta se vede bino în figura 3, din tabla 20, din lucrarea :

Tabele pentru exerciții arheologice, culese de Gr. Tocilescu, București 1897.

Acolo se reprezintă

(3) *Guide illustré du Musée de Saint-Germain*, par Salomon Reinach, Paris, pag. 82.

Fig. 13. — Capul Rheel reconstituit de sculptorul G. Tudor.

Un particular, iubitor al trecutului, a cumpărat în urmă acest important teren, și-i dorim din inimă să facă săpături sistematice.

Probabil că se vor găsi acolo resturile acestei frumoase poadoabe din vechime.

S'a mai aflat la noi, și se găsesc încă la Muzeul Național din București, și faptul acesta merită osebیلă atențiune pentru noi, mai multe pietre ce reprezintă tot pe *Cybela*, pe Mater Dei, pe Dacia Augusta.

Toate însă, din nenorocire, sunt foarte mult stricate și nici una nu are capul. Cea mai bine conservată e înaltă de 0,25 m., lată de față de 0,12 m. și groasă, la bază, de 0,10 m. Ea are puiul de leu în brațe, și trebuiește notat că e găsită tot la Romula.

Alta, mai mică, găsită la Constanța, e de o factură cu mult mai neingrijită, și este făcută tot cu un leu mic pe brațe.

Mai sunt două mai mici, tot cu leul pe brațe, și alta, înaltă de 0,25 m., cu leul la dreapta, ca și cea dela Paris.

În fine se mai află una, care are soclul destul de înalt, astfel că aveă aproape 1 m. înălțime, și *Cybela* purtă iarăș puiul de leu tot pe brațe.

Nici una dintre aceste din urmă nu are indicat locul unde au fost găsite în țară.

Toate aceste resturi importante stau strânse fără a fi expuse lămurit. Când oare nefericitul de Muzeu, național încă, care are acum un director tânăr, priceput și plin de voință, și un perso-nal de seamă, va aveă localul necesar și mijloacele indispensa-bile pentru a puteă să corespundă, cât de puțin, dacă nu necesi-tății momentului, cel puțin de a nu jigni simțul nostru de dem-nitate națională.

Dintre toate aceste statuete, una numai a fost descrisă de To-cillescu în lucrarea sa: *Monumente epigrafice și sculpturale* din 1908. Iată ce aflăm la pag. 514-517:

Descrițiunea.

«Pe un tron cu reze-mătoare (care lipsește) stă zeița, mamă a zeilor, cu piciorul drept scos înainte, având în poală un leu lungit cu capul spre stânga. E îmbrăcată cu chiton și cu himation așezat pe picioare; la stânga zeiței se vede semidiscul, pe care probabil îl țineă cu mâna».

Monumente de ale Kybelei tronând.

«Acelaș chip de reprezentare, încă în proporțiuni ceva mai mari, ni-l prezintă o Kybelă tronând, găsită la Constanța și aflătoare acum în colecțiunea Muzeului».

.

Proveniența.

«Nu se știe unde a fost găsit; a făcut parte din colecțiunea Generalului Mavros (No. 67 inv. gener. cu indicațiunea: «O vestală pe tron»)».

Natura.

«Marmură, lipsește capul, care de sigur purtă un modius sau o coroană murală; de asemenea brațul drept și rezemătoarea tronului: pentru rest, conservarea este bună».

Epoca.

«Lucrare mijlocie; secolul al doilea d. Hr».

Dar muzeul nostru mai posedă o piesă, de o extremă importanță pentru noi. E o Cybelă călare pe un leu și însoțită de Attis, legendarul ei prieten. Această piesă e făcută în alamă, e bine conservată, și e de o mare vechime, după toate caracterele ei artistice (1).

E demn de observat că a fost găsită la Năeni, județul Buzăului, nu departe de Pietroasa, unde s'a aflat și marea comoară de artă pelasgică, Cloșca cu pui. (Fig. 16.)

Aceste numeroase statuete ale Rheeli, și marea statue dela Romula, ne dau cea mai desăvârșită dovadă, nu numai despre existența, de pe vreme, a acestui cult în țara noastră, dar după cum o dovedește N. Densușianu, despre nașterea chiar a acestui cult în Dacia, unde femeile, chiar acum, nu numai în Romanați, dar pretutindeni unde se află de-ai noștri, după atâtea mii de ani, mai poartă pe capul lor o podoabă la fel (2).

(1) A fost publicată de Tocilescu în *Revista pentru Istorie*, No. 8.

(2) Tot aici trebuie adăugat, pentru lămurirea celor spuse de Densușianu relativ la Rhea (pag. 255) că «*Sabia recurbată Dacă*» ce se vede pe moneda lui Filip Arabul a fost găsită la Maglavit și la Mehedinți.

Iată descripția lor făcută în o notă prezentată Academiei la 13 Aprilie 1912: *Arme dacice și o nouă stațiune romană, la Maglavit, districtul Dolj*.

«Sabia Dacă, găsită la Maglavit, (Fig. 17 și 18.) are o lungime—in linie dreaptă—de 39,5 cm. din care mănunchiul ocupă 12 cm. Arma este deci mai mult un cuțit lung. E de observat mărimea mânerului propriu zis, care nu e mai mare de 8 cm. Marea indoitură are 42,5 cm. Lățimea maximă 3 cm., grosimea maximă 4 mm. Ea a fost lucrată din oțel și cu multă îngrijire după chenarul ce are pe partea convexă.

«O altă armă de această natură, mai mică puțin, o am în colecțiune, cu indicațiunea numai că a fost găsită în județul Mehedinți. Făptura exterioară e la fel, dar pare a fi fost mai puțin îngrijită. Mănerul e tot de 12 cm., cu două plăsele laterale. Lungimea totală e numai de 32 cm. și de 35 cm. pe curbura mare. Lățimea maximă tot 3 cm., grosimea maximă 3 mm. Are acelaș chenar, dar mai puțin bine lucrat.

«Aceste două arme dacice sunt singurele ce cunosc, până acum la noi.

«Muzeul național are o lance indoită și cred că este copia unei lănci romane, adăptată obiceiului dac de a se servi de arme indoite.

«Iată descrierea ce mi-a procurat d-l Teodorescu, asistentul Muzeului: «este un fel de salțiță lungă, incovoiată ușor la vârf, cu două tăișuri. Este prevăzută cu un mâner conic și scobit pentru ca să îmbrace lemnul ce serviă de suport armei și care eră fixat printr'un cuiu: se păstrează încă gaura lui la marginea inferioară a mânerului.

Fig. 16. — Cibela cu Attis, găsită la Năeni, Jud. Buzău.

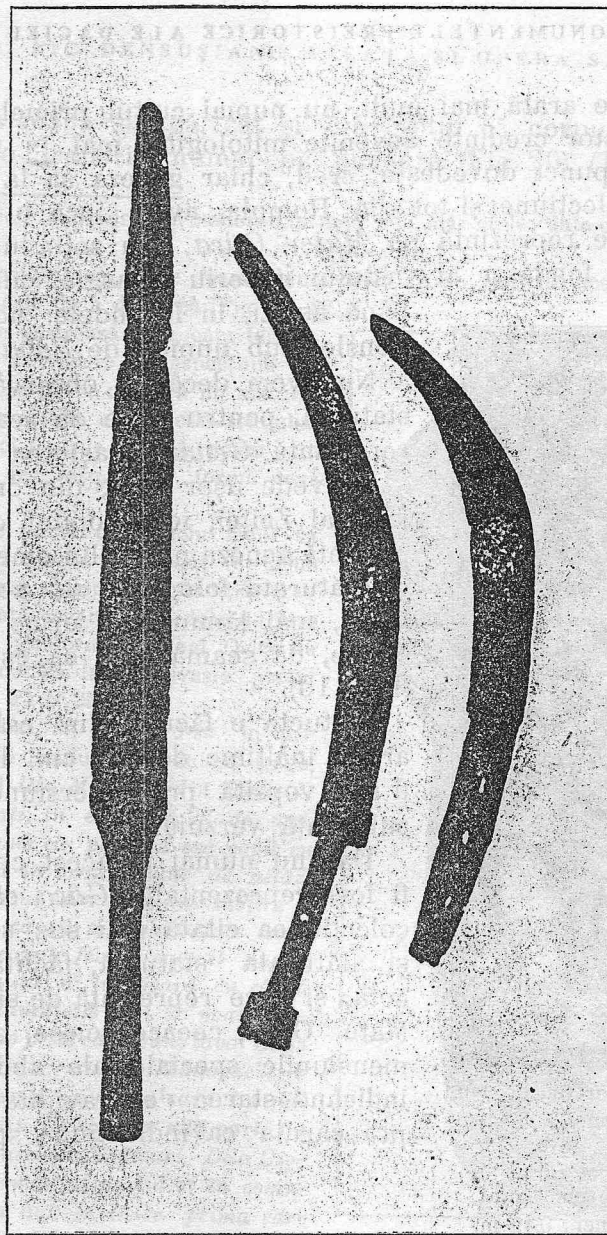

Fig. 17. — De sus in jos :
 Lance romană găsită la Maglavit.
 Sabie Dacă „ „ „ „
 „ „ „ „ in Mehedintzi.

Fig. 18. — Moneda lui Filip Arabul,
 pe care se vede sabia dacică.

Dar ceea ce arată mai mult, nu numai cultul primelor faze, la noi, ale acestor credințe devenite mitologice mai în urmă, dar până la un punct dovedește, cred, chiar geneza sa la noi, e că în aceeași colecțiune și tot din Romula, avem încă o neprețuită statueta, care reprezintă pe *Mater Găea*, sau soția lui *Uranus*, primul mare fondator al vastului imperiu pelasgic, cunoscută și până astăzi, în legendele noastre naționale, sub numele de *Baba Caia*.

Fig. 19. — *Mater Găea*, găsită la Romula.

Nu avem decât a observa această statueta, pentru a ne da seama că ea reprezintă *Geneza*, nașterea omenirii.

Se vede ușor cum, din organul sexual al Zeiței, iese copilul, ceea ce reprezintă geneza neamului omenesc.

Alăturata fotografie a acestei statuete, mai lămurit ca orice altă descriere, dă seamă cum ea este lucrată (Fig. 19).

Statueta e făcută din calcar (1) și are o înălțime de $9\frac{1}{2}$ cm. Ea pare a fi fost vopsită prin imersiune (?) în o substanță verzuie.

Dar nu numai în acest chip pare a fi fost reprezentată *Găea* căci tot în colecțiunea citată mai sus se mai află și alăturata statueta, făcută în teracotă, și care reprezintă de sigur tot pe *Mater Găea*, ceea ce reiese, atât din dimensiunile speciale ale abdomenului, indicând starea de graviditate, și asupra căruia ca indicațiune specială se

«Dimensiunile armei sunt:

«Lungimea lamei: 0,49 m.

» mânerul 0,135 m.

«Lățimea lamei la bază: 0,048 m. Ea merge îngustându-se către vârf, care este rotunjit, având o lățime de 0,010—0,012 m.

«Diametrul mânerului la bază: 0,038 m.

» la împreunarea cu lama: 0,022.

«Arma este de fier și se conservă foarte bine. Ea nu seamănă cu săbiile dace de pe columna lui Traian, ci mai degrabă cu arma barbarului de pe *Metopa No. 20* a Monumentului dela Adamclissi, (publicată în «Monumentul dela Adamclissi» de Tocilescu, la pag. 73) și ca atare foarte interesantă. Din nefericire, nu știm nimica asupra provenienței ei».

(1) Puțină substanță din ea, calcinată pe o lamă de platin, ne dă o cenușe foarte alcalină. Părțile superioare se innegresc mai întâiu, dovadă că ele conțin puțină substanță organică.

afică pusă mâna stângă, cât și din faptul că corpul ei este gol, purtând o draperie numai pe picioare (Fig. 20). (1.)

(1) Dau aici, în privința ornamentului dela noi, mai multe date ce am putut să-mi procur:

Grație acestora, se poate foarte bine vedea, în ce consistă acest ornament care acum e pe cale de a dispărea (Fig. 21, 22 și 23).

Și dacă se păstrează încă, cam identic din punctul de vedere al aspectului exterior, cum se poate observa în alăturatele două fotografii, el însă este schimbat cu totul, căci femeile poartă acum sub maramă un fes roșu, de o formă ceva particulară.

Înainte se purtă un conciu făcut ca *Cârpa*, de care vom vorbi mai în urmă și prin urmare originea și tradiția erau aceleași și iată ce am aflat, dela d-l Marin Lăpădat, primarul comunei Osica de sus din Romanați, în ce privește portul fesului (Fig. 24 și 25).

«Am întrebat, ne spune d-sa, în privința portului fesului de unde se trage, pe locuitorul *Ilin Mustață*, din *Osica de sus*, *Romanați*, în etate de 98 de ani, care mi-a spus că: pe când eră copil cu oile, se purtă în locul fesului de aslăzi un conciu făcut din o nuiă subțire și moale, astfel ca să se poată face cerc, măsurat pe capul femeii care îl purtă. Pe această nuiă o înfășoară cu cârpă cum sunt oblamnicele cari le poartă covrigarii în cap peste cari pune tava. După aceasta un Grec, anume *Tanasache*, a adus din *Turcia* un fes pe care l-a dat la o femeie din *Cioroiu*, în altă parte nu se pomeniă asemenea fesuri. Dela *Cioroiu* s'a împrumutat portul și în comunele vecine la noi. În *Osica* prima care a pus acest fes a fost *Ilinca Nicolae Mustață*, cumnata mai mare a celui de sus *Ilin Mustață*».

Iată cum obiceiurile noastre cele mai bune sunt zădărnice și înlocuite prin altele cari n'au nici un înțeles.

Cercul vechiu, făcut din o nuiă sau, ca în părțile de nord, din o bucătică de lemn subțire, întoarsă circular, reprezintă noțiunea coroanei, pe care au purtat-o împăratele zeificate, acelea tocmăi cari erau zeificate ca născătoare ale omenirii. De aceea ornamentul se pune pe cap numai a doua zi de cununie (Fig. 26).

Acest ornament de lemn, prin faptul că este învelit prin o cârpă colorată sau nu, ornamentată adesea în diferite moduri, poartă chiar numele de *cârpă*. Am fost surprins a găsi acest ornament, îmbrăcat cu roșu, cum cred că au fost la început la ai noștri, la *Rutenii* din nordul *Basarabiei*, de lângă *Hotin*; după cum se poate vedea din un eșantion, pe care mi l'am procurat acolo, și pe care ei îl numesc *Kerpa*. Această denumire arată lămurit că *Rutenii* au împrumutat obiceiul dela *Români*.

Fig. 20. — Mater Găea, proveniență necunoscută, găsită însă în Oltenia.

Fig. 21.

Fig. 22.

Fig. 23.

Fig. 21, 22 și 23, reprezintă, după un tablou al lui Grigorescu, trei admirabile tipuri de sătence, cu «cârpă» din Romanai datorite marelui nostru Grigorescu, făcute după 1870, în Romanai.

Fig. 24.

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. 24 și 25 reprezintă acelaș ornament al capului, format din un fes în loc de cârpă,—tot din județul Romanai.

Fig. 26. — Cârpă, fără fes, cum se poartă încă în Romanai.

Dar Dochiana, Deciana=Cybele, aveà pe Attis, pe care-l identifică cu *Caloian* din legendele noastre.

Și la noi în țară, acest obicei se află foarte răspândit, după cum îl reprezintă alăturata fotografie din comuna Buda, județul Râmnicul-Sărat (Fig. 27).

În partea sudică a jud. Vlașca, dar nu în mod general, se poartă până în prezent o roată de fier sau lemn, învelită cu o cârpă. Numirea locală este *Chemeleț*, după cum am aflat-o dela d-l Remus N. Begnescu, învățător din comuna Pietrele.

«Acest ornament ce-l poartă femeile pe cap—îmi scrie D-sa—este făcut dintr'un cerc de fier sau de lemn învelit cu cârpe, ce-l poartă numai femeile măritate—fetele nu—in comunele Târnava de sus, Târnava de jos, cătunul Comoara, comuna Râsuceni, etc., din județul Vlașca».

Ornamentul acesta se poartă și în Moldova, unde a trecut și la Țigani, și chiar la o bună parte din populațiunea ungară.

Nicăeri însă nu s'a păstrat mai bine ca în acea frumoasă și scumpă regiune numită Bucovina.

Populațiunea de acolo, mai aproape de obârșia vechilor capitale ale Moldovei și a monumentelor scumpe, prin trecutul lor și prin rămășițele sfinte neamului, ce păstrează în ele, a mântinit mai bine obiceiurile cele mai vechi, le-a păstrat cu sentimentul artistic ce o caracteriză, și cu înălțimea suflătească, prin care se impun atât de mult atențiunii noastre.

Cum am aflat despre cele ce se petrec acolo, m'am adresat alesului și simpaticului meu coleg de Academie, părintelui Dan de Straja, care mi-a dat cele mai bune lămuriri pe cari țin a le transcrie în întregul lor, mulțumindu-i cu această ocaziune, atât pentru aceste date cât și pentru mostrele trimise.

«La Români din Bucovina, dară și din alte țeri—zice d-sa—există obiceiul că mireasa a doua zi după cununie se îmbrăode cu ștergar sau și cu o basmă de mătăsă. Luni adevă, se adună nuntași la casa celor însurați și nuna cea mare despletește pe fina ei și îi pune sau îi face «cârpă», după obiceiul locului.

Fig. 27.

Dar de unde acest nume? Densușianu arată că *Attis* e fiul lui

«In cele mai multe comune din districtul Rădăuțului, cărpa constă din o bucată

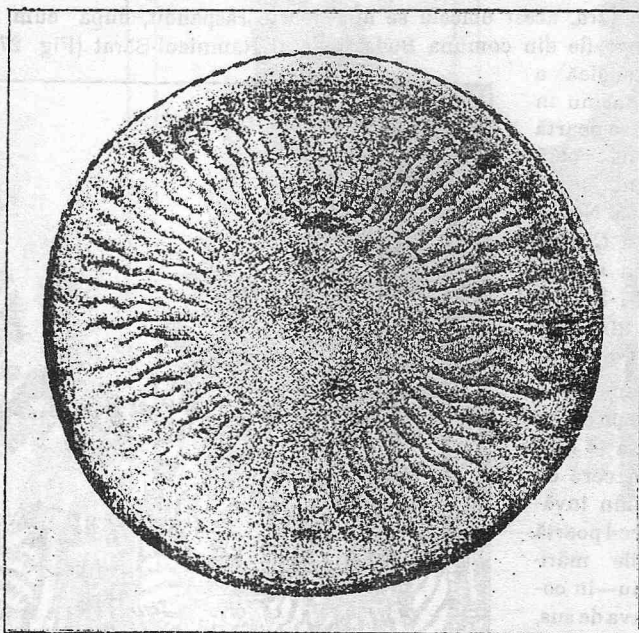

Fig. 28.

Fig. 28 și 29. — «Cârpele» lucrate cu lână văpsită, pe pânză, puse pe un cerc de lemn, purtate la Straja în Bucovina.

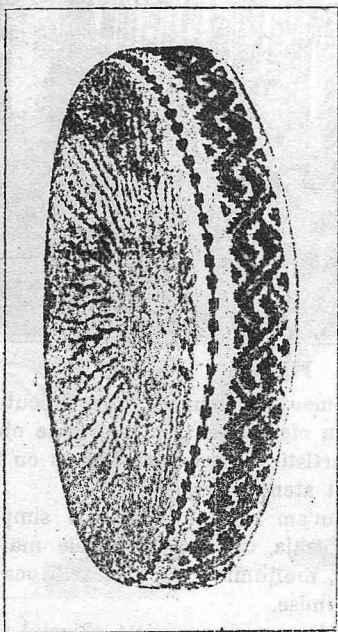

Fig. 29.

Fig. 30.

de pânză albă, care se întinde astfel pe un cerculeț de lemn, că ea dimpreună cu

Colaüs, și că chiar *Cybela* ne apare în inscripțiuni grecești cu numele de *Κουλονη* adică *Caloiana*.

cercul formează un fel de scufie, în forma unui cerevis de al studenților burșicoși din Austria și Germania. Margina acestei cărpe este frumos cusută cu roșu și negru, de care sunt atârinate două ațe lungi, cari se împletesc în cozile părului tinerei neveste, cari atârnă în două sau în una pe spate : ațele astfel împletite țin cărpa pe

Fig. 31.

Fig. 32.

Fig. 31 și 32. — Sus în dreapta, femeie din Straja Bucovina, cu cărpa pe cap.

creștetul capului nevestei, ca să nu cadă jos. Innegrindu-se, cărpa se desprinde de pe cere, și se înlocuește imediat cu alta curată, iar prima se spală. Fiecare femeie își face mai multe cărpe pentru a le putea schimba cât de des. (Fig. 28 și 29).

«Femeia măritată umblă în casă și pe lângă casă în cărpă, peste drum iese c'o basmă pe deasupra ei, iară în sat numai o'un ștergar alb ca omătul, cu care se îmbrobode pe deasupra cărpei. (Fig. 30, 31 și 32).

«În părțile Strajinetului, Sucevei, Siretului, ba și ale Câmpulungului, tânăra nevastă își împletește părul capului ei așa, că face din el o cunună deasupra creștetului, iară deasupra poată, în casă și pe lângă casă, *un fes roșu însă fără de canaf*. Ieșind ea peste drum la o vecină, ia deasupra fesului o basmă de lână sau și de ață, iară când iese în sat, se îmbrobode peste fes cu ștergarul».

Trebue să adaog că fesul, chiar roșu, fără canaf, se purtă, după anumiți cercetători, în aceste părți ale Europei, cu mult înainte de sosirea Turcilor. D-l Dan continuă:

«Murind bărbatul unei femei măritate, ea depune pe loc cărpa, fie ea scufie sau din păr, își despletește părul capului lăsându-l să cadă despletit pe spate și se îmbrobode cu ștergariul. Ea cu capul gol nu umblă nici când.

«După ce au trecut șase săptămâni de doliu, văduva iarăși își pune sau face cărpa, care apoi o poartă până la moarte (1).

(1) În o epistolă ulterioară. colegul păr. Dan îmi mai scrie :

«...în alăturare 2 fotografii pe cari se vede, pe una *cărpa* purtată pe creștetul capului și pe alta cărpa acoperită cu ștergarul. Femeia fotografiată este o văduvă tânără din Straja și este îmbrăcată în portul local care măsurat cu starea ei de văduvă este cam săracuț. De altfel femeile poartă cămăși cu mânecile cusute cu negru, tot așa și gulerul sau cum îi zic pe aici *Ciupagul* (Fig. 31 și 32).

«Partea de jos a corpului este învelită cu catrință, care numai ea se poartă prin Straja, iar picioarele sunt încălțate cu opinci. Femeile mai avute poartă papuci de șnumit sau și ciubote destul de elegante. Mijlocul este legat cu frânghie-cingătoare țesută din lână, în felurite colori și deseme. Pieptul se investează cu un pieptăras, deasupra se poartă un pieptar mai lung și deasupra lui un suman negru».

Dar în urmă, ceea ce-i mai surprinzător, dovedește că această *Sibylla Erythrea* sau *Dacica* este născută în munții noștri, și indică precis și localitatea:

«Originea geografică a Sibyllei Erythrae este astfel pe deplin stabilită.

«Pe baza acestor date geografice și genealogice, cum și pe baza marelui

«Cârpa este uzitată și la nevestele rutene (rușe) din Bucovina, însă ea se face în totdeauna din părul nevestei adaos cu buciu, dacă-l are, iar dacă nu, apoi din niște petece de pânză sau cu buciu impletite cu cât păr are și deasupra se așează o basmă colorată sau fesul cel roșu, care îl poartă numai în sau lângă casă; ieșind însă în sat, atunci se îmbrobodesc peste cârpă și fes cu ștergarul, ca și Românele, sau cu un tulpă mărișor, de regulă în colori intensive roșu și galben. Ștergare poartă ele în părțile Cățmanului și pe șesul Cerencușului, iar în părțile Nistrului tulpăne colorate

«Huțancele de prin munții Bucovinei își învălesc capul acasă cu câte o basmă, ieșind ele în sau plecând spre oraș, atunci se îmbrobodesc c'o mulțime de tulpăne, așa însă că părul capului de deasupra frunții, format în zuluși, cât și urechile trebuie să fie văzute. Capul astfel îmbrobotat al unei Huțance are dimensiuni foarte mari, cari îi cam diformă, fața altfel destul de frumoasă. Se înțelege că toate tulpănele Huțan-celor excelează prin colori intensive, mai ales însă roșii și cu flori. Tulpănel de de-a-supra se așează așa pe cap, că capetele lui atârnă, fără să fie legate, pe spate de-a-supra pieptarului sau scurtului sumăceș.

Huțani, Uți, Huțuli, sunt mai multe sate Romano-slave ca limbă. Au cai mici. Sunt la munte.

Zic: *quartă*=vas de tinichea $\frac{1}{4}$ oca, *Lengura* în loc de *Ioșca*, *Topor* în loc de *So-ehera*, mai zic: Am venit *pedestru*.

Poarta Kerpa. Au haine roșii. Nu se ocupă decât cu creșterea vitelor și facerea vaselor de lemn, ca motiți. (După o comunicare a d-lui V. Mironescu, originar din Bucovina).

Dar se continuăm cu citatul din epistola pâr. Dan:

«Lipovencele din Bucovina poartă și ele subț basmaua de lână sau mătase colorată un fel de cârpă, care o formează ele din păr și petece de pânză și care cârpă, se numește: *опрутник* (obrucinic)=cerc sau kurka (chicica)=ridicătură.

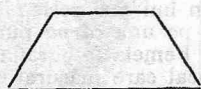
«Țigăncile din Bucovina se acomodează în acoperământul capului dăinei locului în care se află».

Dar chiar în Bucovina, cârpa nu se poartă la fel, de altminterlea ca și în cuprinsul țării noastre.

Iată datele ce-mi mai dă d-l V. Mironescu, bun cunoscător al împrejurărilor poporului român:

«In alte părți ale Bucovinei, cârpa e cu mult mai înaltă, și se apropie de forma exterioară a coperișurilor capului din Romaniți, zugrăvite de Grigorescu și reprezentate prin statueta dela Pergam.

«Kerpa (așa numită de locuitorii de peste Prut) este o anexă la coafura femeilor din satele: Revna, Mamăești, Lujani, Stănceni, Berhometele, Sipișul și a. Forma *cârpei* este cea următoare:

în față

în profil

făcută din călți sau buci, cum îi zic Bucovinenii, și acoperită deasupra cu pânză de cânepă cusută.

«Această *cârpă* femeile o așează drept deasupra creștetului, o fixează de păr și o

mișcări etnice și religioase pornite dela nord spre sud în aceste timpuri pelasge, noi putem constată aici, ca un adevăr absolut istoric, că Sibylla Erythrea, cea mai glorioasă din câte au purtat numele de Sibyllă, a fost originară din comuna *Roșia*, a petrecut mai mult timp în satul *Mărmești*, de lângă muntele *Mama* sau *Moma*, și prin cătunele de pe valea *Iadului*, localități situate în comitatele *Zarand-Bihor*. Ea a fost fiica unui cultivator de pământ, iar mama sa era de origine *Hodișiană*.

îmbracă pe deasupra cu ștergarul sau broboadă, care se prezintă ca în figura alăturată» (Fig. 33).

Ceeace este curios, e că în anumite părți ale Bucovinei cărpa este purtată și de fete. Iată datele ce îmi procură tot d-l W. Mironescu :

«*Cârpa* de toate zilele, purtată de femeile din Bucovina, prin excepție numai de cele măritate, se transformă cu totul la fete. Pe când femeile măritate, poartă «cârpa» acoperită cu un ștergar, fetele o poartă în formă de coroană așezată numai pe cap, cu părul despletit și împodobită cu pene de păun, panglici colorate, monete, etc., pe când la gât poartă ele un gherdan bogat impletit cu mărgelile mici și multicolore» (1) (Fig. 34).

Fig. 33. — Cârpa naltă din Bucovina.

Fig. 34. — Cârpa, la fete în Bucovina.

Înainte de a termina această notiță, țin să mai adaog că dacă Comanacul, până la Mitra Papală, sau acea a Patriarhului Constantinopolului, este ultima fază a coroanei împăraților, cari erau și capii religioși ai statelor lor, micul comanac al mamei noastre, așa de aproape de cărpa mirenelor, și care se păstrează numai la maicele bisericii ortodoxe răsăritene, este ultima reminiscență a coroanei și gâteli *Găiei* și *Rheei*, marile împărătese zeificate de omenire, la începutul civilizațiunii și a servitoarelor primelor altare păgâne.

«Din toate acestea se vede lămurit câtă dreptate a avut Densușianu în cele ce susține și ce bine s'au păstrat la noi cultul acesta din un trecut de câte-va mii de ani».

(1) O cămașă de în cu râuri și o fotă lila sau verzuie, cu dungi roșii sau altele, desăvârșesc acest costum foarte pitoresc. Ghețele sunt și ele cu totul deosebite de cele de toate zilele și sunt de culoare sau galbenă («ocre crome») sau roșie și de forma următoare : (Fig. 35).

Acestea reies cu deosebire din un fragment grecesc din imnul *Sibyllei*.

Atâta erudițiune, atâtea date, atâta discernământ uimește pe cel ce studiază serios lucrarea lui Densușianu.

Describe în urmă *altarele cyclopice de pe muntele Caraiman*, legând ființa *Vârfului Dorului* de *Cultores Doripatis*.

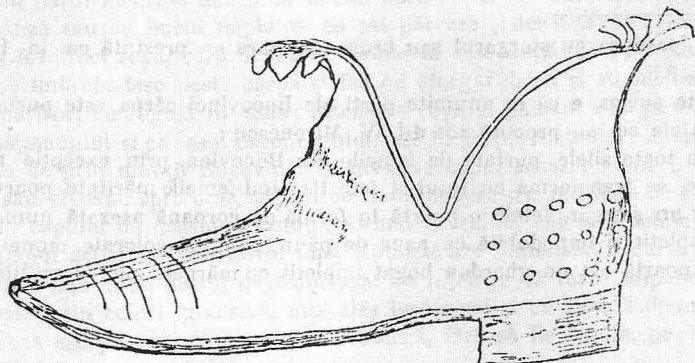

Fig. 35. — Incălțăminte de sărbătoare a femeilor din Bucovina.

Dovedește că în adevăr poporul care a lăsat astfel de monumente gigantice, putea fi definit în *Marțial*, în timpul lui Domițian, „*Giganteus Triumphus*“, căci el ridicase acest templu, despre care tradiția noastră spune că :

. . . . Sus la *munți* la *cer* gureă (urecă),

La mijloc de fagi ședeă,

La masa mare de pială

Beau *Novacii*, nu se'nbată»

sau *Columna Cerului*, nu este alta, după cum o dovedește el, decât *Vârful Omului*.

Ne arată în urmă că *Atlas*=*Alutus*=Oltul, adică *munții Oltului*, căci :

«Ne aflăm cu legendele lui Atlas în periodul al doilea al preistoriei, când vechile tradițiuni despre locurile cele sfinte din nordul Istrului se pierduse în ținuturile meridionale, când simulacru cel miraculos al lui Saturn, ca Ζεύς ἐρύσων, αἰγίοχος, de pe munții Oltului, a fost considerat ca sigura cea împietrită a titanului Atlas. Este acelaș monument al timpurilor ante-homerice, însă cu nume și cu legende diferite».

Deoarece :

«Încă în secolul al doilea înainte de era creștină, gramaticul Apolodor din Atena stabilise pe baza unor texte mai vechi, că măiestrosul munte Atlas, care susținea polul nordic al cerului, se află nu în Libya sau în Africa de nord-vest, ci în țara Hyperboreilor, o populațiune întinsă pelasgă din nordul Traciei sau a Istrului de jos».

Și e natural că ajunge la *Prometheu*, geniul cel mai superior al lumii pelasge și care a fost pus în lanțuri legat de Columna Cerului, de pe Bucegi, lanțuri cari s'au păstrat, cred, până la noi în brăul special al bisericilor noastre.

Arată că în sculptura megalitică ce se află acolo se reprezintă foarte exact vulturul lui Prometheu, care ar fi opera lui Vulcan. Că unii numesc *Caucas* acest munte, el dovedește pe larg după o inscripție dela Colonia, din timpul lui Traian chiar «...*ad alutum flumen secus montem Caucasi*» și bine înțeles aceasta între multe altele mai vechi.

Te minunezi de câte date invoacă până la Nestor din 1056 după Hr., care în cronica sa rusească numește Carpații tot Caucas. Astfel că poate conchide :

«Caucasul lui Prometheu, sau Caucasul cel legendar al Scytiei, este astfel, din punct de vedere al geografiei preistorice, unul și același cu Catena meridională a Carpaților numită la Apollodor, Atlas din țara Hyperboreilor, iar în inscripțiunea dela Köln, *Caucasus ad Alutum flumen*».

S'a vorbit așa de multe ori că civilizațiunea proto-greacă din Mycena are un caracter cu totul străin. Mulți au arătat că modul de zidire de acolo e special. Densușianu dovedește că primele stabilimente ale Pelasgilor din Micena sunt din epoca neolitică, sunt cu totul identice celor ciclopice. Tot astfel s'a dovedit în urmă, cu Densușianu în frunte, legătura ce există între ceramica din acele timpuri și cea din Dacia, care ajunsese așa de înfloritoare până la un moment dat. Singura deosebire e, că din punctul de vedere tehnic vasele de lut, din Mycena și Tyrint, sunt inferioare celor din Dacia.

Descoperirile făcute la Mycena au dat loc la o *civilizație mycenică* pe care Densușianu o dovedește pelasgo-dacică. Perrot spune:

«Aceste descoperiri ne-au oferit mijloacele spre a putea defini această civilizațiune, spre a o distinge de civilizațiunea Egiptului și a Asiei din care nu derivă și de civilizațiunea propriu zisă grecească, pentru care formează numai o prefață..... Fără să uităm rezervele de cari trebuie să ne înconjurăm, noi ne vom considera fericiți dacă vom putea determina cu mai multă precizie, de cum s'a făcut până astăzi, caracterele principale ale acestei stări de cultură, pe care noi continuăm să o numim «civilizație mycenică».

Se mai ocupă pe larg cu construcțiunile pelasgice, în raport cu cele dela Mycena și alte părți.

«Originea construcțiunilor de apărare, pe cari autorii grecești le numesc *ciclopice*, a acelor fortificațiuni murale, ce încoronau coastele stâncoase ale dealurilor și munților, se reduce atât după nume, după principiile de

apărare, cum și după sistemul de construcțiune la γαῖα Κυκλωπων, sau la regiunea păstorilor pelasgi din nordul Istrului de jos» și ne spune că :

«Cyclopii au fost după poetul ionic un *popor* prin exelență *pastoral*. Ei locuiau pe munții cei înalți din nordul Thraciei, se distingeau prin statura lor cea înaltă, gigantică, aveau turme numeroase de oi și de capre; țara lor eră extraordinar de fertilă întru toate, și ei nu făceau nici o întrebuințare de agricultură, nici de navigațiune».

Acești cyclopi ai Daciei au fost primii ce au ridicat ziduri, făcând aceasta în mod colosal de impunător din punctul de vedere al materialului întrebuințat.

Adaug că sunt convins că zidul găsit la Iași de curând, în Valea-Bahluiului și despre care s'a și scris o broșură, nu este roman, dar cu mult mai vechiu. Din descrierea ce i s'a dat reiese că are elemente la fel cu cel din Mycena. (1)

Densușianuarată că chiar emblema Mycenei reprezintă *Columna cerului* din Bucegi și încheie zicând :

«Această columnă figurată de pe vârful Omului a fost așa dar foarte bine cunoscută artiștilor din antichitatea greco-romană. Ea eră considerată ca cel mai sacru monument al lumii vechi, simbol al tronului divin, model tradițional al picturii hieratice».

Dar ceeace ar părea extraordinar, deși legătura istorică e așa de bine stabilită, e că aceeaș columnă reprezintă simbolul trinității egiptene.

El stabilește, cu texte vechi și comentarii moderne, că între regii etiopieni poartă unii până târziu numele de *Ramhâs*, *Letem*, *Rêma*, *Armâh* și că unul din cei mai vechi *Ammon* sau *Hammon*, numit și *Atlaika*, formă derivată dela Alutus, grec Ἀτλας, adecă originar dela Olt — Oltean —, se mai numia : *Remrem*, adecă *Râmlean*. Dar câte cuvinte găsește el, în tehnologia veche a cultului isiac ? Dar câte texte vechi și moderne nu citează, ca să dovedească că : «Pelasgii au fost creatorii și organizatorii celor dintâi mistere, cunoscute în antichitate».

Se ne mai mirăm dar că Doina noastră se cântă la fel, de autohtonii de pe malurile Nilului !

Găsește, de asemenea, *Columna cerului* dela noi ca simbol religios pe cutiile mumiilor și termină acest excepțional de important capitol, plângându-se că monumentul de pe Bucegi este lăsat a fi distrus, cum a făcut-o în parte Societatea Carpatină din Brașov, care l-a stricat, întru câtva, pentru a-și face un adăpost și încheie cu cugetarea așa de justă :

(1) Iezătura Iașului Roman — *Aquarium* — de pe Bahlui. Iașul Cetate romană — *Castrum Iasi*. Origina și semnificația numelui Iași. Studiu original de V. Cocuz, 44 pagini, Iași, 1911.

«Pare că există un spirit rău, *care persecută* toate monumentele mari istorice ale omenirii».

Dar această columnă a cerului care constituia în vechime ceva identic cu Ierusalimul pentru creștini, în ce privește religiunea Pelasgilor, s'a răspândit și în altă direcție. Densușianu dovedește că tot ea a fost simbolul vieții eterne în religiunea etruscă, precum și la Pelasgii din Sicilia, găsind-o și pe monumentele funerare ale Cartagenei; iar pe titanul Atlas îl află ca strămoș al *Ausonilor*.

Densușianu îl indică primul pe mormintele dela *Axia*, (astăzi : Castel d'Asso) în vechea Etrurie și ne spune :

«Acest semn mistic, pe care arheologia preistorică până astăzi nu l-a putut explica, reprezintă în partea sa inferioară columna cerului în forma unei piramide trunchiate (trapez), iar deasupra acestei colonne se află figurat Cerul în aceeași formă ca și pe monumentele hieroglifice ale Egiptului, prin o linie orizontală cu două toarte la margini în forma ».

Iar în ce privește stela funerară din Carthagera, reprezentând columna cerului, el ne arată că:

«Populațiunea cea întinsă a Lybiei o formau dintr'o vechime foarte departată *Getulii*, ale căror locuințe după vechii geografi erau între Mauretania, Numidia, Cyrenaica și între marginile de nord ale deșertului celui mare. *Ei erau imigrați acolo din ținuturile Geților*. Așa spuneau despre dânșii tradițiunile».

Face loc, încă pe larg, la variantele ce se mai află în poporul nostru relativ la Prometeu, între altele bunăoară:

. . . . Vulturii ce zboară'n vânt,
Cu penele zugrăvite,
Cu boturi de pietre scumpe,
Cu picioare gălbioare
Ei pe mine s'or lăsa,
Cu carnea-mi s'or sătura
Cu sânge s'or adăpa

și zice cu drept cuvânt:

«Două colonne grandioase marchează originile poporului român. Una este columna cerului de pe arcul sud-estic al Carpaților, și alta columna din forul lui Traian. Din aceste două monumente celebre ale vechimii, cea mai glorioasă este fără îndoială columna ce dominează și astăzi pe Carpați, simbol maiestos al unității naționale și religioase a tuturor Pelasgilor».

Dar dela Prometheu ajunge la *Mithras genitor luminis*, sau *Deus Arimanius* și constatând că:

«Originea și istoria cultului lui Mithra în părțile acestea a rămas însă o enigmă până în zilele noastre»,

arată că Prometheus=Mithra și după o adâncire specială a subiectului, ne spune:

«Istoria cultului lui Mithra aparține dela originea sa rasei și teritoriului pelasg de lângă Istru. Aici mai răsună și astăzi cântecele tradiționale despre suferințele lui Prometheus ca erou, și imnele religioase ale lui Mithra ca zeu».

Acum înțelegem de ce resturile cultului lui Mithra sunt așa de numeroase la noi.

Finește acest admirabil capitol în modul următor :

„După tradițiunile antichității, Prometheus este reprezentantul întregii stări de cultură din epoca de piatră și dela începutul epocii metalelor.

„El este omul de cea mai adâncă gândire și fericită combinațiune.

„Prometheus învăța pe oameni să construească locuințe la lumina soarelui. El pune forța animalelor în serviciul omului. El face din elementul divin al focului agentul cel mai puternic al civilizațiunii omenestii. El află modul de a putea învinge obstacolele apelor, dând curs corăbiilor cu pânză pe suprafața cea întinsă a mărilor. El introduce cunoștința și uzul metalelor. El pune mâna pe o mulțime de secrete ale naturii. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele ce atacă organismul omului. El a cercat prin arta divinității să poată cunoaște tainele viitorului și hotărârile destinului.

«Aici la Carpați și la Dunărea de jos, ne apare patria acestui geniu titanic martir tot odată al științei și al cugetărilor sale adânci. Aici după toate fragmentele, ce au mai rămas până astăzi, din Biblia cea mare a păgânătății ante-istorice, ni se prezintă leagănul străvechiu al civilizațiunii omenestii, înainte de timpurile asiriene și egiptene».

Un alt capitol important e acel relativ la *columnnele lui Hercule*. Adună un prețios material spre a dovedi că ele erau lângă insula Rușava=Orșova, numită *Erythia*. Arată cum Grecii au denaturat totul, mai ales în ce privește istoria răpirii girezilor lui Geryon de către Hercule.

«Astfel din o frumoasă poemă eroică a timpurilor pelasge, dânsii au creat numai o confuziune din cele mai bizare imaginațiuni, după cum tot în mod nenatural ei au reprezentat pe Giganți, pe Cyclopi, pe Centimani, pe Typhon și pe alți eroi nordici».

Dovedește că: Cerna, Cerne=Κέρνη din vechime, sau *Tierna* din epoca romană.

Numiri vechi, ca insula *Gadira*, o identifică cu actualul *Grad*, și le derivă dela *Gradus*, cuvânt arhaic latin, cu înțeles de pozițiune tare. A doua columnă a lui Hercule (Abyla) o găsește în *Piatra lui Iorgovan*, pe drumul ce duce la Tismana.

Hercule=Iorgovan e descris minunat în:

. . . . Iovan Iorgovan (dela Herculi Iovio),
 Braț de Buzdugan
 Și se preumblă
 Și se prepută
 La vadul Dunărei,
 La podul Rușăvei

Arată că tradițiile române spun că în Cerna se află un chip colosal al lui Hercule și adaugă că:

«Despre ultimele evenimente din viața lui Hercule, nici Homer, nici Hesiod nu amintesc nimic. Însă după narațiunile post-homerice culese de Apollodor, adevărata cauză a morții lui Hercule a fost trecerea peste un râu periculos de munte. În fond este aceeași tradițiune, pe care ne-o înfățișează și legendele române»

și finește spunând:

«Examinând fondul acestor narațiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradițiunea română ne apare ca fântână originală a mitului grecesc anume că râul Cerna este acela care a cauzat moartea marelui erou pelasg».

Ocupându-se de columnele lui Hercule, și în urma călătoriei ce făcû în Oltenia, autorul descrie obeliscul dela Polovraci. Despre acesta ne spune că:

«După calitatea pietrei de unde este tăiat, după arta cu care este lucrat și după pozițiunea maiestasă pe care a fost așezat, acest obelisc se vede că a fost ridicat pe tumulul unui vechiu și avut domnitor din această regiune, sau că a fost destinat să eternizeze memoria unui însemnat eveniment».

Arată legătura ce există între *Pharaxul* lui *Eschyl* și *Parâng-ul* nostru. Caută a identifica epoca ridicării acestui obelisc cu timpul în care trăiau renumiții *Chalybi*, lucrători ai fierului și aramei în Scythia de sus, și în o notă găsim că:

«Carpații Daciei formează o regiune arheologică de o extremă importanță pentru timpurile ante-istorice. Afară de simulacrele și altarele primitive ale divinităților, săpate în stâncă, afară de columnele votive și comemorative de pe vârfurile piscurilor, mai există în Carpați încă o mulțime infinită de alte sculpturi megalitice, reprezentând unele «Scaunele» divinităților, unele urmele unor eroi sau uriași, altele figuri și urme de animale cu deosebire chipul «Calului alb», consacrat Soarelui, rămașite de sub imperiul religiunii urano-saturnice. De asemenea regiunea Carpaților se mai caracterizează prin o mulțime extraordinară de peșteri și caverne, ce ne prezintă în partea din afară niște admirabile portare

circulate ori colibate, lucrate de mâna omului, resturi ale epocii când aceste peșteri serviau de capele pentru ceremoniile lui, ori ca reședințe ale oraculelor.»

Cu aceasta ajunge Densușianu la studiul originii metalurgiei. El scormonește, la rândul său, toate textele vechi în această privință, legând studiul său istoric de fapte precise, ca felul obiectelor de metal găsite în Dacia, natura minelor de cari puteau dispune ei și legendele locale, așa de însemnate prin trăinicia și preciziu-near lor.

„*Lucrarea minelor de aramă în țările Daciei se reduce la timpuri preistorice foarte depărtate. Aici s'au descoperit și se găsesc în continuu adevărate tezaure, de obiecte, de arme și instrumente economice, lucrate din aramă pură, mai multe ca în orice altă țară a Europei. Aici industria acestui metal era indigenă. Arama era unul din metalele prin excelență ale Daciei. Aici a existat o epocă preistorică, numită din punct de vedere arheologic de aramă, pe care n'au avut-o nici țările mediterane, nici cele de nord, nici cele din apusul Europei*“.

Personal afirm acelaș lucru, bazat pe numeroase obiecte ce cunosc, făcute în aramă, găsite la noi sau în apropiere, în Serbia.

Arată legătura între numele de *Chalybi*, dat de Greci fabricantilor de fier din Scythia și vechiul cuvânt pelasg *Colibă*, de unde și termenul metalurgic *Hütte*; de asemenea legătura între *Telchini*, lucrători de metale, și localitatea *Telci* de lângă *Rodna-veche*. Celebrele mine de argint *Alybe* ale lui Homer nu sunt decât *Albiile* în Moldova, nu departe de localitățile Piciorul, Pârâul și Piatra... argintăriei (1).

Când în Odisea, Minerva spune către Telemach: «*Am fost cu corabia peste Marea Neagră la Temesa după aramă,*» aceasta era țara numită în urmă *Castrum Temes*, unde se află cel puțin *Chalcis*=: Baia de aramă a lui Ștefan Bizantinul.

Arată cât aur era în Dacia, unde între altele aflăm în legende că:

... nouă mori în râurel,
de macină aurel;
nouă mori pe sub pământ,
da macină la argint

și merge până la epoca lui Traian, care a dus din Dacia la Roma 5.000.000 libre aur (peste 5 miliarde) și 10.000.000 libre argint (900.000.000) lei, afară bine înțeles de alte obiecte uzuale făcute din metale prețioase.

(1) Această chestiune însă urmează a fi studiată și elucidată. După indicațiunile ce am acolo sunt *mica-schisturi*, selipitoare, care au putut da naștere la numiri ca *Piatra, pârâul... argintăriei*, fără poate ca să fi fost chiar acolo vre-o mină în care să se fi extras argintul.

Arată comorile de juvaeruri găsite în Dacia și termină spunând:

«Civilizațiunea metalurgică care deschide o nouă eră de prosperitate în istoria omenirii, începe, după cum vedem, în nordul Dunărei de jos pe teiritoriul *Daciei*.

«Aici se aflau în timpurile preistorice centrele cele mari de producțiuni metalifere. Aici ne apare prima fază a fabricațiunii obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor și ornamentelor, o industrie care face din ce în ce progrese tot mai însemnate. De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz și de fier iau o extensiune prodigioasă. Transportate cu migrațiunile preistorice, și răspândite prin comerț în toate părțile Europei, în Asia și Africa de nord, ele ne prezintă prin formele, prin semnele simbolice și uneori prin inscripțiunile lor, una și aceeași *origine*, unul și același *tip*, caracteristic al industriei metalice dela Carpați».

Prin această metalurgie primă în Dacia se explică și originea *Tablelor de aramă ale Hyperboreilor*, trimise ca dar templului lui Apollo din Delos, precum și *columna cea înaltă de aramă din munții Oltului*, de care vorbesc Dionysiu, Apollodor, Herodot și alții, precum și *craterul* de o capacitate, după Herodot, de 16.000 litri, ce se află pe columna cerului din Bucegi și despre care se ocupă și lămurește chestiunea Densușianu.

Tot în această ordine de idei, studiază afacerea *Columnei celei mari de aur*, închinată lui Uran, Saturn și Joe.

Se ocupă cu această ocaziune pe larg de Arpii lui Ptolomeu, *Arabia* lui Ammian Marcellin, *Kara-Vlachia* lui Bersonov, *Arabia fericită a lui Erhemer*, cari toate duc la *Dacia Felix*, și stabilește tot ce poate ști despre insula *Pauchea* din delta Dunărei, unde eră *Scaumul lui Uran* și mai în urmă *Olympul Triphilin*.

.... Eră stâlpul de aur

Cu aria de argint,

Ca și care nu mai sunt....

Ajunge astfel la faimoasele *mere de aur ale Găei*, cari erau un dar nupțial al Gaei, nepoților săi Joe și Junona, obicei care se păstrează și azi în popor ca: «Măr de aur Junilor».

. . . . Două mere într'aurele,

Ca să te tot joci cu ele...

și ajunge astfel la Lâna de aur consacrată zeului Marte în regiunea muntoasă numită Colchi (Colți), cu alte cuvinte se ocupă mai întâiu cu legenda greacă despre *Phrixus* și *Helle*.

Suntem dar în urmarea Argonauților.

Stabilește legătura ce există între *Colți* și satul *Mațarea* din Plaiul Buzăului și *Colchi*, *Metereaque turba*, a lui Ovidiu.

....Colo 'n vale la Buzeu
Este un mândru feredeu
Și se scaldă Dumnezeu...

Dovedește legătura între Βύσιος (Buxios) și Buzău precum și faptul că capitala Regelui Aiete, tatăl Medusei, vestita fermecătoare, este Tirighina de lângă Galați, Terrigenae după Ovidiu, care după inscripția monetară găsită de Săulescu dovedește a fi metropola Pontului Euxin, unde legenda spune că se află:

. . . . Curți de piatră întărite
Cu podele poleite (aurite)..

Arată cum *Iason* răpește lâna de aur, cum iea pe Medea și cum pleacă pe corabia *Argo* spre Elada, apucând însă în susul Dunărei, pe unde credințete vechi le arată pe atunci drum deschis spre sud.

....Și te iau doamnă să-mi fii,
Doamnă mie, curților,
Nor' bună părinților,
Stăpână *argaților*....
...Să fii doamna doamnelor..
Stăpâna Argaților....

În literatura populară se află la noi o întreagă serie de legende relative la acest epizod.

«Aceasta confuziune geografică despre cele două brațe ale Dunărei, unul cu direcțiunea spre *Adrian* și altul spre pontul Euxin, s'a putut forma numai pe baza unei vechi harte topografice a preoților din Teba Egiptului, o hartă pe care *Streiul* sau Istrul cel mic din Ardeal era înfățișat din eroare numai ca o simplă ramificațiune a Istrului celui mare».

Regele Aiete ridică un număr mare de locuitori cari urmăresc Argonauții cu înverșunare până la Adriatica. Ei rămân acolo, se constituie un popor aparte, din care, mulțumită slavismului apărât de guvernele monarhiei vecine, ne mai rămân numai câteva odrasle ale Istrienilor.

«*Gintea Istrienilor*», serie Trog Pompeiu, își trage originea sa dela *Colchii* pe cari-i trimisese regele Aiete, ca să persecute pe Argonauți și pe răpitorii fiicei sale. Acești *Colchii* trecură din Pont în apele Istrului, apoi luând urmele Argonauților, ei înaintară pe albia râului Sava, până aproape de izvoarele sale, iar din Sava își transportară corăbiile lor peste culmile munților până la țărmurile Mării Adriatice, aflând că tot astfel făcuse mai înainte și Argonauții din cauza corăbici lor celei mari. Însă acești *Colchi*, ne mai putând să găsească pe Argonauți, și fie că le era frică de mânia regelui Aiete dacă se vor întoarce înapoi fără rezultat, fie că li se urîse de o călătorie atât de lungă și dificilă, ei se așezară lângă Aquileia

și au fost numiți *Istri*, după numele râului pe care navigase dela mare încoace».

Describe pe larg, cu documente, această expediție, și ajuns în Istria se ocupă el, care i-a vizitat la fața locului, de trecutul, de limba și de obiceiurile lor. Dar ce material adunat, ce erudițiune profundă, ce cunoștință de izvoare !

«In ce privește naționalitatea sau filiațiunea etnică a acestor Istrieni de la Adriatica, ei ne apar încă în timpul republicei romane ca un ram al familiei latine extra-italice».

«Din cele expuse până aici rezultă așa dar, că vechea populațiune a Istriei eră de origine extra-italică, că ea aparține la trupina cea puternică și extinsă a Pelasgilor orientali, la naționalitatea *Arimilor* dela Istru ; în fine că Românii așa numiți Istrieni trebuiesc considerați din punct de vedere istoric numai ca descendenți din vechile triburi, ce în timpuri îndepărtate emigrase dela Carpați și cucerise Istria cu insulele vecine».

Studiază adâncit vorbirea Istrienilor și pune *Parabola fiului pierdut* în dialectul vorbit la Bârdo, Șuşnevița, Jeiani, față cu acel al lui Coresi din 1560—61 și termină spunând :

«Limba românească dela Istru și Carpați a ieșit de mult din periodul său de formațiune. Ea a ajuns la forme regulate, la un grad de consolidare și stabilitate, cu mult mai înainte de limbile romanice apusene, cari față de limba română sunt în adevăr limbi nouă. O probă în această privință ne este că pe teritoriul vechei Dacie, începând dela șesurile cele mai deschise invaziunilor și până în sâmurile cele mai nestrăbătute ale Carpaților, noi nu aflăm nici o variațiune de limba românească. Ea ne pare uniformă în toate regiunile, dela Moldova și din pustele Ungariei până departe prin stepile meridionale ale Rusiei europene, însă cu un dialect rotacizat al aceloraș limbi.»

Din momentul când Densușianu studiază chestiunea metalurgiei dacice, și cele petrecute în preajma munților Colții din Buzău, nu putea să nu atingă, ba încă foarte pe larg, chestiunea Tezaurului dela Pietroasa, și lucrarea lui Vulcan și a tagmei sale în aceste părți.

Și eră natural să facă astfel, căci :

«Regiunea dela Dunărea de jos a format în toate timpurile pământul cel clasic al producțiunilor metalifere. Aici începe metalurgia, aici arta de a fabrică metalele. Aici mai mult întâmplările decât cercetările arheologice au făcut și fac a se descoperi nenumărate tezaur de obiecte de aramă, de bronz, aur și argint, cele mai multe de o tehnică admirabilă, mărturii ale unei puternice civilizațiuni dispărute, ale unei arte care nu eră nici grecească nici etruscă. De altă parte pământul Eladei și al Asiei mici a fost totdeauna sărac de mine și sărac de fauri. Chalybii, Dactylii,

Cureții și Telchinii, maieștri în topirea și în lucrarea metalelor, ne apar la dânsii numai ca colonii sau migrațiuni scythe, de multe orică un fel de alchimiști și vrăjitori.

«Pe când la noi avem între altele :

...Cum s'a bucurat Troian împărat

De clopot vărsat,

Drept dela Dumnezeu lăsat....»

Iată de ce studiul chimic al acestor obiecte rămase dela acele epoce e de o extremă importanță. Am arătat mai înainte ceea ce urmărim și lucrarea ce o face d-l Dr. Niculescu-Otin.

Densușianu tratează în maiestru și această parte, arată însemnătatea cuvântului *Vulcan* dela noi și ne spune că :

«Un fiu al lui Vulcan eră cunoscut în vechile tradițiuni grecești sub numele de *Ardalos* (*Ardalus*). Avem aici o numire etnică, care, după cum vom vedeă mai la vale, corespunde la *eponimul de Ardelean*, sau din *Ardeal*».

...Și se 'nvăță *bun faur*,

De mi-și *lucră la d'aur*...

Describe pe larg și amănunțit tezaurul dela Pietroasa, precum și acea admirabilă Mamă mare (Cibelă) cu Caloian (Attis fiul lui Calaus) ce se află la muzeu, găsită la Naieni tot lângă Pietroasa, și dovedește că :

«*Intreaga decorațiune a acestui vas ne înfățișează o mare sărbătoare religioasă în onoarea divinității Găea, Tera Mater, ce dă roade pământului.*»

Cu această ocaziune ajunge a studiă pe *Janus*, care ca divinitate a mărilor eră reprezentat prin un delfin care eră sărbătorit ca *Ioni* sau *Iaoni* la Delos, foarte popular în legendele noastre, confundat în urmă cu Sfântul Ioan:

...O loane arcaș mare

Lângă bunul Dumnezeu (Apollo)

Șade sfintele Ion (Ianus)

Cu d'Iuon, cu sfânt Iuon...

de unde a rămas până în zilele noastre, cum dovedește mai în urmă, ca *Io* la începutul actelor noastre publice :

«Rezultă așa dar din vechile tradițiuni și din legendele religioase ale Românilor, că *Ianus*, primul rege al Italiei, aveă origine pelasgă orientală ; el eră un fiu al lui Apolo, al zeului luminii, pe care-l adoră cu deosebită pietate și cu un cult magnific, gîntea cea sfântă a Hyperboreilor ;

că acest Ianus emigrase în Italia din regiunea situată sub cele două Urse, unde după ideile vechi geografice și astronomice se învârtia polul cerului, adică din țara Hyperboreilor sau a Geților; că Ianus era considerat de triburile latine ca părinte al zeilor și strămoș al întregii rase umane (pelasge), era invocat în rugăciuni cel dintâiu între divinitățile romane, chiar și înaintea lui Iov; că Ianus era o personificațiune a Soarelui, a anotimpurilor și totodată un zeu războinic; atributele sale *principale erau arcul și delfinul*; că în vechile sale imagini era figurat lângă dânsul un copil purtând un coș cu fructe pe cap, simbol al anului nou cu toate darurile sale, pe cari le aducea Ianus. Tot astfel ne apare reprezentat regele Hyperboreilor și pe patera dela Pietroasa.»

Tezaurul dela Pietroasa e descris în numeroase pagini și cu această ocaziune se ocupă și de Phoenixul din emblema țerii, pe care-l găsește și pe vechea pecetie a Buzăului, care reprezintă un templu pe care se lasă pasărea.

Finește acest studiu spunându-ne că:

«Putem așa dar stabili aici cu o deplină siguranță, că a doua pasăre simbolică din emblemele cele vechi ale Țerii-Românești ne înfățișează aceleași caractere, pe cari cei vechi le atribuiau phoenixului, și că ea reprezintă într-adevăr un phoenix. Încă o probă așa dar, că patria adevărată a acestei pasări consacrate soarelui a fost în țările dela Dunărea de jos, după cum aceasta o confirmă și tradițiunile pe carile-am examinat mai sus».

Partea cea mai importantă din acest studiu e cea relativă la veriga scrisă din Tezaurul dela Pietroasa. La 1836, Wilhelm Grimm citește pe ea:

+ utan nothi haila +

La 1857, Mossmann: gut annôm hailag, și în fine mulți alții cari toți o declară de *hunică* sau posterioară epocii *Geților*.

Pentru unii se vede limpede dorința de a fi *unicul monument* runic german, ca pentru Henning, în 1884—1889, profesor la Strassburg. Arată Densușianu ce valoare are studiul lui Odobescu, despre care spune:

«Odobescu nu s'a distins niciodată prin studiile sale istorice și arheologice. Pentru dânsul istoria antică, istoria artelor, arheologia, epigrafia au fost totdeauna numai simple ocupațiuni de distrațiune. Lipsit de cunoștințe mai intensive, și peste tot lipsit de darul de a putea pătrunde în misterele științelor istorice și arheologice, asupra sa făcuse o deosebită impresiune părerile păstorului evanghelic din București, Neumeister, că textul inscripțiunii de pe veriga dela Pietroasa ar fi «gutani owi hailag».

O ipoteză pe care apoi Odobescu în toate scrierile sale a cercat, după cum singur mărturisește, numai să o desvolte și s'o completeze (Une nouvelle interprétation proposée par M. R. Neumeister) și el declară că:

«Dorind cu orice preț a scoate la lumină cuvinte gotice din inscripțiunea dela Pietroasa, literații germani s'au pierdut, în timp aproape de 50 ani, numai în etimologii arbitrare asupra unor cuvinte într'adevăr imaginare, fără să aibă în vedere că cele mai vechi inscripțiuni de pe monumentele și obiectele de artă nu conțin formule de consacrare, ci de regulă ele ne arată numele maeștrilor cari au executat aceste lucrări, cum aflăm d. e.: *Duenos med feced*, pe cea mai veche inscripțiune latină, *Novios Plautios med Roma feced*, pe o lamină din Roma. *C. Ovio (s) Ou (feutina) fecit*, pe un bust de aramă al Medusei din Roma, sau pe monumentele grecești: *Μηρόφαντοι έποισι; Έπαγατος έποισι; Χιερόν έποισεν*, etc».

Astfel că după o discuție lungă și foarte instructivă, în care dovedește o erudițiune filologică profundă, el stabilește că acel obiect poartă scris: *Vulcatios ficut*, arată că Vulcatios eră foarte răspândit și la Etrusci și la Romani și că legenda reprezintă: *Vulcatios o ficut*; cam pe românește *Vulcatios o făcut-o*. Dar ce nu citează el, cu această ocaziune, în acest capitol care e unul din cele mai excepțional de importante din cartea sa?

Pe la jumătatea operei sale, după ce Densușianu stabilește faptele principale relative la imperiul pelasgic, el întrunește în un capitol special: *Pelasgii sau Proto-latinii*, începuturile și civilizația Pelasgilor și descrie toate semințiile principale ale acestui neam. Iată cum pune el chestiunea:

«Încă înainte de emigrațiunea Grecilor, Celților și a Germanilor în ținuturile Europei, cea mai mare parte a acestui continent eră ocupată de o rasă de oameni veniți din Asia, pe cari autori grecești îi numiau în general *Pelasgi și Turseni*.

«Acești Pelasgi formase în timpurile ante-elene cel mai întins, mai puternic și mai remarcabil popor, o națiune care din punct de vedere moral și material a schimbat fața Europei arhaice.

„*Pelasgii ne apar în fruntea tuturor tradițiunilor istorice, nu numai în Elada și în Italia, dar și în regiunile din nordul Dunărei și ale Mării Negre, în Asia mică, în Asyria și în Egipt. Ei reprezintă tipul originar al popoarelor așa numite Arice, care a introdus în Europa cele dintâi beneficii ale civilizațiunii.*

«Urmele extensiunii lor etnografice, precum și ale activității lor industriale, le mai aflăm și astăzi pe cele trei continente ale lumii vechi; începând din munții Norvegiei până în Pustiurile Saharei, dela izvoarele râurilor Araxe și Oxus până la oceanul Atlantic.

«Puținele date ce ne-au rămas asupra Pelasgilor, ne înfățișează pe acest mare și admirabil popor numai în ultimul period al istoriei sale, atunci când independența sa politică eră distrusă aproape peste tot locul și când numele său începe să dispară. Din nefericire însă, chiar și aceste puține date, fragmentare, ce ne-au rămas despre Pelasgi, ne sunt transmise de cei cari i-au cucerit, i-au distrus, i-au persecutat, i-au în-

prăștiat, și în urmă i-au calomniat. Astfel că istoria epocii lor de înflorire, de putere și extensiune teritorială, în Europa, Asia și Africa, istoria imperiilor și instituțiunilor sale, a artelor și industriei lor, a rămas immormântată. Cu deosebire istoria politică a Pelasgilor meridionali se încheie cu căderea Troiei».

Și finește în modul următor:

«Din punct de vedere istoric așa dar faptul este pozitiv :

«Înainte de civilizațiunea greacă și egipteană, o civilizațiune mult mai veche se revărsase asupra Europei. Aceasta a fost civilizațiunea morală și materială a rasei pelasge, și care a deschis un vast câmp de activitate geniului omenesc. Influențele acestei culturi pelasge au fost decizive pentru soarta muritorilor pe acest pământ.

«Pelasgii au fost adevărații fondatori ai stării noastre actuale».

Studiază pe cei meridionali mai întâiu, din peninsula Hemului, cu Tesalia cea românească și în prezent și unde se află Dodona, metropola lor religioasă din epoca homerică, închinată lui Joe al Pelasgilor (Ζεύς Πελασγικός).

Urmează descrierea celor din insulele Mării Egee și Asia mică până în Arabia, unde se găseau încă pe timpul lui Ptolemeu orașele: Istriana, Satula, Rhado (sat), Carna, Latha, Albana, Amora, Draga, Saraca, Deva, Petra, Suratha, Aurana, Sora, etc... iar în Pliniu: Nasaudum, Rhemnina, etc... toate în Africa!—Rămâi uimit, uluit, și te închini în fața aceluia ce a descoperit până și în Arabia așa numiri române, cu peste 2000 ani mai înainte.—Citez numai din Arabia, căci Densușianu ni le indică peste tot, și finește spunând:

«După cum vedem, Pelasgii într'o epocă depărtată, după ce coplesiră cu triburile și cu turmele lor întreg teritoriul Asiei mici, făcură o mișcare de expansiune mai departe. Din Asia mică ei străbătură în Syria, Assyria, Palestina, până în regiunile cele mai fertile ale Arabiei de lângă Oceanul meridional, întemeind peste tot locul diferite centre mari ale vieții lor pastorale, agricole și comerciale».

Trece la Pelasgii din Egipt și Libya, citează pe lângă cei clasici pe Cantù care încă în 1865 scria:

«Il faut dire cependant, que la civilisation pélasgique, commune à l'Asie occidentale et à la Thrace, aux îles et à l'Italie, était antérieure à l'influence égyptienne».

Ibid., p. 399:

«Malgré l'antiquité prétendue des Egyptiens, tout démontre que leur pays reçut du dehors ses habitants et sa civilisation».

Citează și aici numirile: Aquis Dacicis, Arimantis vicus, Arina,

Aripa, Baba, Badea, Curca, Capsa, Caput vada — Capul Vadului — Măgura, Vacca, Măndrus, Cârna, Gaia, Buzenses, Soral, etc., etc.

Iar în Lybia: Annu, Berbex și Berbece, Camara, Casse, Socra, vetranus, mamura, tata, baba, oaia, vacca, etc.

Este, cred, de ce să se mulțumească și cei mai greoi.

Trece în fine la Pelasgii din Italia, unde găsește pe *Deciates* cei rășboinici, numire grevizată dela *Deciani*, și localitatea Ariminium, azi: *Arimini*.

Pliniu arată că Liguria trimetea la Roma *Coebanum caseum*, iar ca orașe aveau Luna, Alba, etc., și erau numiți *Comati*, pentru că erau pletoși.

Natural că nu putea uita *Gallia* și *Iberia* și astfel grație lui Densușianu avem lămurită asemănarea limbii noastre cu aceea a Filibrilor. Limba lor vulgară până târziu în evul de mijloc a fost numită *limba romană*.

Acolo unele triburi se numiau *Datis*, *Sarmasi*, *Deciates*, și găsim numiri ca Ardelay, Ardelles, Ardelu, Ardeuil, Ardillat, Ardilleux, etc...; localități miniere mai importante ca Rhoda—toate acestea după Pliniu, Strabone, etc.—Boxs(ani), Albioeici și chiar nemuritorul Tarascon (Tarasco) își au omonimele în Ruda, Bocsă, Trăscău (ung. Torockó) și Albaci.

Limba aremorică, care derivă dela Arimani, Armâni, indică localități ca:

Alba, Bocsani, Rhoda, Ursulae, Vadum Sabatium, Aurani, Oltis, Albia, Gaura, etc., etc.

Astfel ne putem explica asemănarea mare a dialectului filibru cu limba noastră. Se cunosc atâtea cuvinte comune care însă nu sunt cunoscute în latina clasică, dar care erau desigur comune în *proto-latina* pelasgică. Avem astfel:

Livadă=*Livade*. «Nos *Livades*» sunt cântate pentru frumusețea lor
Riuleț=*Riuléts*.

Cațevică=*Cazabé*.

Zizanie=*Zizanie*.

Stufat=*Estoufat*.

Tindă=*Tyndouls*, în *Aveyron* pentru a indica intrarea în pesteri (Avens în gard).

Arman=*Armas*.

Culă=*Coule* și în forma *Cularo* (vechiul Grenoble) *Coulumier*, etc. (1).

Boul=*Li booul*.

(1) La noi mai putem adăoga cuvântul *Mârfoagă* dispărut la Italieni, s'a găsit totuși în o ocaziune la Constantinopol un fel de sigil reprezentând un leu Heraldic slab de tot, și sub el era însemnat *marzognio*.

Filologii au acum, în această direcțiune, grație lui Densușianu, câmp liber, și astfel se vor vedea multe cuvinte ce credem slave, că sunt pur și simplu Proto-latine.

Astfel mi se pare și cuvântul *Elan* (valea Elanului în jud. Fălciului) expresiune pe care unca o dau ca paleoslovenică. (Vezi: *Cuzestii*, de Gh. Ghibănescu).

Și în Spania găsim triburi ca : Albocenses, Aurienses, Comanascigi, Deciani, Gruui, Letani, Lunarii, Turdetani, Vaccaci, Vloqui, etc., etc. Și erau aceștia fruntași, căci :

«Turdetanii, scrie Strabo, sunt cei mai învățați dintre toți Hispanii. Ei se folosesc de gramatică ; au o descriere a tradițiunilor sale istorice ; au poeme și legi scrise în *versuri vechi, după cum spun dâșii de 6000 ani*».

Astfel că :

«Ca o concluziune istorică putem astfel stabili, că originea geografică a celor mai multe triburi de pe teritoriul Galliei meridionale se reduce la munții și la șesurile Daciei vechi».

Și că :

«... este pozitiv că pe teritoriul Hispaniei există o veche populațiune de origine *daco-getică* și *illyrică*. Aceasta o probează și numele orașului *Deciana* de lângă poalele Pyreneilor, numele familiare *Decianus*, *Davus* și *Docius* din inscripțiunile hispane și în fine un alt trib cu numele *Dagences* sau *Dagenses*, formă identică cu *Dagae*, numele Dacilor orientali de pe Tabula Peutingeriană».

Pliniu adaugă chiar numiri ca :

Galena = Galită = oxid de fier.

Palacras (Palacra) = Părăclău = în Transilvania ciocan de miner, în Spania bucăți de aur massiv.

Casa = Casă

Catare = a căuta

Cusire = a coase

Esca = iască

Lancia = Lance

Porca = poarca, prima, brazdă ; a doua, groapă la jocul copiilor, și așa mai departe.

Trece în urmă la *Pelasgii din părțile de nord ale Dunărei și Mării Negre*. Descrie pe Titani, ca cel mai glorios dintre triburi, numiți și Tătani, și mai ales Teutares, Tătari, cuvânt ce există înainte de venirea Tătarilor în Europa. Herodot spune că Hercul a învățat să tragă cu arcul dela un Scit *Teutarus* și în teogoniile grece chiar Saturn eră numit *Tartaros*.

Descrie în urmă pe giganți, născuți din Terra și Uran, ca și Titanii, deci constituind nobleța în stat.

Nu pot a nu menționa de-asemena numele de *Galina*, așa de răspândit la femei în Dâmbovița și Prahova (satul Șotârle) cu deosebire.

Tot așa e și cu cuvântul *Furcă*, care indică spintecătura în două, doi craci. — Astfel pasul din apropierea izvoarelor Rinului, în «Alpes Bermises» se numește *Furca*.

Se ocupă în special de *Arimi* (Arimani, Rami), cea mai civilizată și războinică populațiune pelasgă, cari apar și ca Rohmani, Rocmani, Rogmani și Rachmani. Ceeace e curios, e că în Basarabia și Bucovina se serbează și acum *Paștile Rahmanilor*, a 7-a zi după Paști.

Un capitol din cele mai importante e relativ la monedele arhaice ale Daciei, seria Armis.

Așa se explică și numele de Hermes, zeul cel vechiu pelasgic al păstorilor, pe care Romanii îl asimilază cu Mercuriu și din care se găsesc, chiar în bronz, atâtea statuete la noi!

Se ocupă cu originea monetelor și ne spune că:

«După tradițiunile istorice ale Romanilor și ale Grecilor, Ianus a fost cel dintâiu care a bătut monete de aramă; iar poetul Lucan (Phars. VI. 405) scrie că Iton, (înțelege Ion), care domnise peste pământul tessalic (sau al Pelasgilor), a fost cel dintâiu care a pus argintul în flăcări, care a bătut monete de aur și a topit arama în cuptoarele sale cele imense».

Găsește atributele lui Hermes în insemnele Domnilor Țerii-Românești identice unele și cu forma cârjei ce se poartă de păstorii din Macedonia și descifră mai multe inscripțiuni de pe monete necitite până la el.

Describe pe Arimi = Arimani, Herimani, Alamanni, Alemani, din *Germania magna*.

Enumără o mulțime de cuvinte cari denotă la originea lor expresiunea *Ram* și arată că: «Cei mai vechi locuitori ai Germaniei au fost din *rassa pelasgă*, în mare parte Râmi sau Arimi». Despre unul din căpeteniile lor se vorbește și în Niebelungen.

Eriminus = Armen, care după manuscriptele din Cambrigia se mai numește și *Boerinus* și din care se trag după legende Sașii, Saxonii, etc., a avut ca fii și pe un *Dacus*.

Se ocupă de migrațiunile Arimilor în Gallia și arată că:

«O probă în această privință ne sunt diferite fabricale ale industriei neolitice descoperite pe teritoriul Galliei, cari după forma, după tehnica și ornamentațiunea lor, aparțin civilizațiunii arhaice pelasge».

Reims nu e decât *Remi* și avem încă localitățile Roumens, Rimon, Rumigny, Ramwille, Rimoy, etc., etc.

De altfel Strabo spune lămurit că *Galii* sunt *popor arimanic*. Arimii migrară cu deosebire în Italia, unde Densușianu găsește în tradițiunile etrusce, Ramnes, Ramnenses. Un vechiu oraș în Umbria purtă numele de Ariminum. În Eneida lui Virgil Tibrul e numit Rumon sau rotacizat Rumor. Vechii Arimi în Etruria erau numiți *Ramnes*; în Umbria Armini; în părțile Tibrului Rumones și Rumores; în Latiu: Rumi, Romi, iar teritoriul Umbriei a purtat până târziu numele de Romania, Romaniola. Înțelegem astfel originea numelui Roma.

În fine descrie migrațiunea Arimilor prin peninsula Balcanică până în Asia mică și Armenia, Siria și Palestina și ei pătrund până în India chiar, de unde probabil plecase în epoca neolitică, și unde aflăm :

Unu = unu

tri = trii nu tres,

șas = șasă nu sex

saptan = șapte nu septem

tâtas = tata nu pater

ap = apă nu aqua

Sarpos = șarpe nu serpens

Saros = zară nu serum,

și așa mai departe cu apropiere de limba noastră mai mult ca de cea latină care se formă după aceasta.

Natural că trebuia să se ocupe pe larg și cu vechea genealogie a triburilor latine.

Se ocupă pe larg cu filologia cuvântului Vlah, și stabilește fapte foarte importante.

Dar ceace surprinde e când găsește un *gnuru Dauketes*, adică un *Negru Dacianul*, ca rege al Sciților și care a fost tatăl lui *Anacharsis*.

Face un studiu special și foarte amănunțit asupra legilor vechi ale Daciei : Citează dela *Leges Bellagines* până la *antiqua Valachorum lex* și cele «numite valahice» din Serbia și alte părți. Dovedește că *Lex Romana Utinensis* a fost scrisă în limba romană barbară.

Susține că :

«Cele dintâi legi politice, civile, religioase și militare aparțin așa dar familiei pelasge din nordul Dunărei de jos. Cele XII table ale decemvirilor erau o compilațiune din legile și consultațiunile vechi ale triburilor pelasge.»

El le stabilește lămurit și se rezumă în modul următor :

«Rezumăm așa dar, că legile cele vechi ale Grecilor și ale Romanilor precum și legile așa numite barbare din părțile de apus ale Europei, se întemeiază în fond pe una și aceeași legislațiune arhaică, modificată în cursul secolelor, în diferite țeri, după trebuințele vieții sociale și politice însă păstrând peste tot locul numele comun de «lex antiqua» și «lex romana».

«Cu deosebire însă vechiul codice de legi politice, civile și religioase ale Daciei, numite «*leges Bellagines*», ni se prezintă după resturile ce s'au mai păstrat și după principiile ce le conține, ca tipul cel mai vechiu și mai puțin alterat al acestei legislațiuni anteromane».

Oamenii de legi vor găsi o adevărată comoară de citațiuni. Ast-

fel se dovedește de ce mai în urmă la noi moșiile nu trecură la femei, căsătoriile străinilor cu femeia română erau prohibite, și că acestea nu puteau stăpâni averi, și de ce Sâmbăta eră ziua legală pentru audiență la tribunale și așa mai departe.

Face un studiu larg în ce privește patria celor dintâi regi pelasgi, descriind această regiune în raport amănunțit cu condițiunile în cari eră marea internă din centrul Europei înainte de spargerea Porților de fier. — Arată că:

«Imperiul pelasg, întemeiat la Dunărea de jos, avuse încă în timpurile lui Uran o extensiune geografică considerabilă». Și că a fost cel mai mare din câte au existat în lume; că Uran eră numit Pelasg.

Caracteristica acestor regi zeificați o face în modul următor:

«Cei dintâi regi ai rasei pelasge au excelat cu deosebire prin virtuțile lor personale, prin meritele lor politice și peste tot prin binefacerile lor față de genul uman. Ei au fost cei dintâi cari au adunat în societate familiile și triburile răspândite prin caverne, prin munți și păduri, au întemeiat sate și orașe, au format cele dintâi state, au dat supușilor săi legi și au introdus în modul lor de viață moravuri mai blânde; peste tot au îndreptat întreaga activitate a lor spre o existență mai bună, fizică și intelectuală, și astfel au deschis o nouă cale pentru destinele omenirii pe acest pământ».

Sfinxul Egiptului arată pe Uran. Dar ceea ce este iarăș surprinzător e că Uran există și în legendele noastre; astfel între altele:

. . . . Când s'a coborît

Domnul pe pământ,

Sate a răsărit

Hotare a împărțit

Dar ceea ce e extraordinar e că legenda cu

. . . . Toma cel bogat

Cu biciu de foc înfocat

Se referă tot la Uran, care în cultul străvechiu, află Densușianu că se numia *Toma*, iar preoții dela *Dodona* se numiau *Τομοῦροι* și dealul vecin templului *Tomaros*.

Tot astfel în ce privește pe *Toma Alimoș*, adică *Toma al lui Moș*, identic cu tradițiunea egipteană *Thumus*, *Tum* și *Moș*.

Pagine întregi sunt pline cu text, legende și citații, pentru a dovedi aceste, *nu zic apropieri*, dar adevăruri, uitate, sau necunoscute până acum.

Tot astfel studiază el pe urmașul lui Uran, pe marele împărat divinizat Saturn.

Arată ceva ce deja e cunoscut în știință, că pe vasele noastre de ceramică preistorice sunt însemnări cari duc la înscrierea faptelor astronomice observate de ei.

Arată, ceea ce este extraordinar de important, că *nomenclatura astronomică a cerului este de origine pelasgică* și afirmă cu dreptul că:

«Din punctul de vedere istoric, leagănul științelor astronomice a fost în regiunile Barbarilor din nordul Istrului».

Și după pagine pline de exemple de aceste numiri, el rezumă :

«După cum vedem din exemplele ce le reproducem aici, numirile stelelor și ale constelațiilor, așa cum le aflăm la poporul român dela Carpați, sunt anterioare antichității clasice ; și aceste numiri ne mai probează tot odată, că *terminologia astronomică greco-romană se întemeiază pe o nomenclatură populară mult mai veche*».

Dar numai cetind se va putea să-și dea cineva seama de extraordinara erudițiune a lui Densușianu, de fenomenala adunare de dovezi, de unde nu crezi și de pe unde alții au trecut alături.

Cauza stă în aceea că el procedă riguros științificește, după un plan hotărât, astfel că tot ce cetia eră limpede pus unde trebuie.

Nu voi mai zice nimic de *Războiul lui Saturn cu Joe* (Titanomachia), nici de domnia lui Typhon și resbelul cu Osiris pe care îl descrie amănunțit. Ceea ce e curios, e că Typhon e numit de Egipteni *Set nehes*, adică *Set Negrul*, care avea lângă el un corb, și că pe un papir gnostic din Leida stă scris, fără îndoială, *Seth Volchul* sau Valahul.

Dar chiar *Set* la ei eră cunoscut și ca *Sutex*, pe care-l află ca *justul*, mai corect *Judex*, adică „județu“, *judices* la consulii romani.

Se ocupă în urmă cu numele și personalitatea lui Saturn în poemele tradiționale române și găsește aceleași elemente, și chiar pe larg de tot întemeierea Tebei din Egipt. În ele se vede și înfrângerea și moartea lui Osiris. Rămâi uimit să vezi aceleași elemente la scriitorii vechii ca și în poemele noastre.

Ceea ce e curios, e că dovedește cu această ocaziune că Saturn = Cronos = Carnubutas = Vodă, din Vedius = Vediovis = Vezovis, de unde și Woda și Vôdan al Germanilor.

De domnia lui Hermes (Armîs) leagă originea Sarmis-etget-usa adică reședința lui (S) *Armîs-egetas*. Iar din studiul războiului lui Marcu viteazu cu Iov împăratul stabilește, dar cu câte fapte, că:

«Marte, părintele lui Romul și Rem, pe care Romanii îl adora cu atâta onoare, a fost așa dar originar din Dacia. El este unul din reprezentanții cei mai iluștri din linia a doua a dinastiei divine».

Se ocupă de domnia lui Hercule, a lui Apollo=Deus luconi, iar pe monedele Dace L(u)cu.

«Atributele sale caracteristice erau : grifonul, simbol al domniei sale peste munții de aur ai Hyperboreilor, corbul lui Novac (Saturn) și șoimul lui Montu (Uran)».

Din dinastia divină se mai ocupă cu Vulcan care se mai numia și *Ardalus* și care inventase fluerul, caracteristic al Pelasgilor. Il urmărește până în tradițiile poporului germanic și bine înțeles și la noi.

. . . . Am avut de căpitan
Pe viteazul de Vâlcân
Junior de ortoman

.
Cu barba, ce'n brâu o înoadă

Ca și în oarecari statui vechi.

Studiază pe Neptun, Dardan (Dardanus, Draganes) = *Drăgan din Bărăgan*, pe Danaus, și termină această parte de descriere a regilor, acești titani :

. . . Puternicii timpului
Cu stâlpii pământului....

cu durata *imperiului pelasg*.

«În timpurile preistorice, gîntea pelasgă avuse o extensiune vastă geografică.

«Ea formase totodată și o mare unitate politică și un imperiu enorm.

«Reședința principală a acestor regi se află în nordul Dunărei de jos pe pământul Daciei vechi. Aceasta o confirmă tradițiunile geografice ce le aflăm la Homer și Hesiod, și aceasta rezultă din istoria cea sacră a Egiptenilor, Fenicienilor, Assyrienilor și Persilor».

Finește în sine, cu o largă parte consacrată limbii pelasge, luând-o dela Herodot încoace.

«Cuvintele numite de autorii romani «barbare» erau așa dar cuvinte de origine latină, însă forma lor eră mai lungă ori mai scurtă ; uneori literele erau dislocate, ori se pronunțau cu alte sunete».

Studiază limba barbară care diferă de limba peregrină.

Grecii nu erau considerați ca barbari, iar limba lor eră peregrină.

Limba latină barbară = limba priscă.

«Cea mai veche limbă latină, ne spune Isidor, a fost numită de unii autori și *lingua prisca, adică limba bătrână*»
și dovedește că :

«Limba priscă așa dar, care se vorbise, după tradițiunile vechi, în tim-

purile lui Ianus și Saturn, nu se formase în Italia. Ea a fost limba triburilor pastorale, arimice și latine, ce se vorbise în timpurile marelui imperiu pelasg, și era astfel identică cu limba barbară veche.»

Se ocupă bine înțeles de limba Geților și Dacilor :

«Limba Geților era, după Ovidiu, o limbă barbară, însă o limbă barbară latină».

Pentru a dovedi că fondul era acelaș, aduce între altele și faptul când o imensă deputațiune de pilofoți și comați se prezintă împăratului pentru a se supune fără mijlocirea vreunui interpret :

«Această scenă din urmă se ilustrează în mod și mai clar prin următorul pasagiu din istoria lui Dio Cassiu. După terminarea primului războiu, serie dânsul, Traian trimise pe câțiva reprezentanți ai Dacilor la senat ca să confirme pacea. Ambasadorii lui Decebal fură introduși în senat, unde după ce depuseră armele, împreună mână după modul captivilor, rostiră oarecare cuvinte, precum și rugarea ce o făceau, apoi consimțiră la pace și își ridicară armele de jos.

Și senatul înțelese cuvântarea lor.

Studiază limba sarmată și pe cea barbară macedonică.

Când, la 196 a. C., Romanii învinse pe Filip pe poetica vale a Vodenei, se celebrară cu mare solemnitate jocurile isthmice, unde se adunară mulțime din toate ținuturile. În fața proconsulului Titu Quintu Flaminiu, heroldul făcu cunoscut că senatul roman ordonă să fie liberi, scutiți de dări și să trăiască după legile lor :

«Auzind vocea heroldului, o bucurie extraordinară cuprinse întreagă mulțimea. Ei nu puteau crede dacă au înțeles bine cele ce li se spuneau și se priviau unii pe alții cu mirare, ca și cum toate acestea ar fi numai iluziunile unui vis deșert».

Ei înțelegeau deci limba latină, căci a lor nu era îndepărtată. Faptul e foarte important și iată de ce Densușianu spune :

«În cercetarea originii unei limbi, precum și în aprecierea elementelor și a formelor sale, nu se poate proceda decât în mod istoric ; ori ce altă sistemă, fiind lipsită de fundament, nu poate duce la adevăr».

Dar acelaș lucru se petrece la cucerirea Iberiei și țărilor germanice. Peste tot se constată că Romanii se puteau înțelege cu eroicii învinși cari erau Armâni.

Urmează un adevărat dicționar al limbii pelasgice, voi cită :

«Diferite cuvinte și forme, ce ne-au rămas din limba veche barbară, cum sunt *Anxurus*, înger ; *Apssorhus*, apșoară ; *Arius*, râu ; *Asarath*, sărat ; *Baba* și *Ababa*, Babă ; *Baku*, taur ; *Brathu*, brad ; *Celeres*, călărași ; *Cerus*, cer ; *Copte*, coaptă ; *Domnus* și *Domna* ; *Daspletis*, despletit ; *De-*

los, deal ; *Dia*, zi ; *Medusa*, mătușă ; *Minthe*, munte ; *Mossulos*, moș, art. moșul ; *Mossun* pl. *Mossuna*, moșină, moșie ; *Moș(is)* moș ; *Nep* (astus) și *Nap* (astus *dies*), năpastă ; *Noii*, noi ; *Ocolon*, ocol ; *Oer*, oier ; *Oie*, piei de oaie ; *Opas* și *Hephaistos*, opaiț și hopaiț ; *Ostasos*, ostaș ; *Rosla*, roșteiu ; *Ser*, fier ; *Sehkti* șeică ; *Sphinx*, sfînți ; *Sir*, soare ; *Sinu*, smeu ; *Sparte*, spartă ; *Sulek* și *Sutez*, judec și județ ; *Zaratha*, sărată ; *Zeranii*, țărani, etc., — ne arată că limba veche romană (arimică, rustică), *nu cea latină, trecuse peste periodul său de transformare încă cu mii și cu sute de ani înainte de era creștină.*

Finește cu *Cântecele Saliare* (Carmina Saliaria), cu *descântecele barbare*, cu *Cântecul Fratrum arvalium* și cu inscripția pelasgă din insula Lemnos, pe care el primul o desleagă.

Se ocupă cu cele două dialecte pelasge, latin și arimic și cu *coruperea* dialectului latin și arimic în Italia.

Adaog că numai cel ce va celi amănunțit această carte va vedea uimit profunzimea acestei scrieri și comorile necrezute de știință și judecată ce sunt adunate acolo.

Mintearomânească, după părerea mea, nu s'a ridicat încă maisus.

Opera în sine e de o valoare științifică și națională extraordinar de mare pentru noi!

Și acum când, foarte pe scurt de sigur, dar în fine ne putem da seama de vieața și opera lui Densușianu, acum când *Dacia preistorică*, grație lui, va căpăta dreptul de cetățenie, în comoara faptelor adunate de munca specialiștilor, în ce privește trecutul omenirii, să ne întrebăm care este și datoria noastră?

O datorie de recunoștință mai întâiu către acest martir al neamului. Am propus academiei care a lipsit la înmormântarea lui că ar face bine, cu ocaziunea îndeplinirii anului dela pierderea lui, să meargă în corpore la mormântul lui Densușianu sau să-i depună o coroană, prin o delegațiune. Prin ea, ziccam că, cu această ocaziune, românismul, Dacia viitoare, vor aduce prinos muncitorului fără seamăn, care a desmormântat din întunec și necunoscut *Dacia preistorică*.

Să ne înălțăm astfel inima noastră pentru a întări conștiința națiunii în spiritul de datorie și sacrificii chiar, al nouălor generațiuni.

Academia română va face aceasta, cu siguranță, dar mai târziu. Așteaptă și alții, de atâta timp!..

Opera lui Densușianu însă nefiind numai un fruct util nouă, o podoabă națională, deoarece prin el trecem cu deosebire la o operă utilă științei, adevărului, omenirii, trebuie să o facem cunoscută tuturor, peste hotarul țerii.

Academia ar putea să ia inițiativa. Instituească ea o comisiune de specialiști, care ținând seama și de cele ce-i voi comunica, relativ la oarecari complectări, schimbări și îndreptări, pe cari le-ar fi făcut însuș autorul dacă trăia, după cum se constată din notele sale, și având în vedere și restul materialului adunat de el, să o traducă în urmă în limba franceză. Se vor comentă și multe din legendele ce invoacă Densușianu, ceea ce pentru noi nu e necesar, dar e indispensabil pentru oamenii de știință străini; se vor da indicații mai precise, necesare acestora și pentru unele localități sau persoane; se vor adăoga toate elementele nouă, și sunt numeroase, cari dovedesc larg justea vederilor lui Densușianu, aflate în țară și în străinătate de trei ani de zile încoace.

Se va face astfel o operă demnă de Densușianu, utilă țerii noastre, înălțătoare pentru neamul nostru, utilă științei.

Banii cheltuiți nu vor constitui un sacrificiu, dar ca și cei dați cu toată inima bună și curată, pentru miresmele ce se ard pe altare, ei vor servi pentru ridicarea cugetelor noastre, pentru întărirea în viitor a sufletului nostru, pentru redeșteptarea hotărâtă a conștiinței naționale și pentru făurirea idealului, de care sunt lipsiți atâția la noi.

Finisem de cetit această neîntrecută lucrare, prin luna lui August anul 1911. Capul meu, inima mea erau pline de încântătoare vedenii ce mi se arătase. Mă înălțasem mai mult în credințele mele; idealul meu și încrederea nețărmurită ce am în neamul din care mă cinstesc așa de mult de a face parte, căpătase puteri nouă.

Sburam cu imaginația mea în acele timpuri de glorie necunoscută, pe cari ni le arată Densușianu, și a căror urzire și făptuire s'au petrecut în jurul Carpaților și cu deosebire în Bucegi.

Eram în Castelul Peleş. Ziua aceea eră minunată, din acelea cu soare, lumină și căldură. Totul eră împodobit cu flori ce răspândiau un parfum îmbătător. Ferestrele larg deschise spre Vârful cu Dor, spre Bucegii cu culmea sfântă a Pelasgilor, ne lăsau priveliștea nețărmurită, pe când ținuit de frumusețea celor ce vedeam, cu capul plin de ce cetisem, ascultam o arie îngerească, cântată de o trupă de seamă.

Majestatele lor Regele și Regina cu aureola de care se bucură pe dreptul, îmi apăreau în acel minut și în acel feeric cadru, ca un nou Uran și Saturn, ca o modernă Gaea ori Rhea!

Aceste clipe de atâta farmec, născătoare de atâtea năzuințe în viitor, erau în adevăr dumnezești.

Văzui gloria măreață a trecutului scoasă din întuneric de Densușianu, mă gândii la întunericul ce am văzut în copilăria mea și din care am ieșit prin munca sfântă a părinților noștri, fie ei bine-

cuvântați, ca și prin a acelor voinici ce am văzut murind la Plevna, pe când în acel moment Suveranii noștri, cucernici, patrioți, muncitori și iubitori de țară și neam, ca și cei zeificați din vechime, mai înălțător se arătau privirii mele.

Trecutu-mi vorbiă, viitoru-mi apărea luminos.

Și atunci am auzit glasul strămoșilor care-mi spunea hotărît: aveți încredere în voi, sunteți de neam, dar hotărîți-vă odată la muncă înălțătoare și cinstită, faceți și voi ceea ce a făcut între alții și Densușianu.

București, August 1912.

Dr. C. I. ISTRATI

TABLA DE MATERIE

	Pagina
Era Quaternară -- Periodul Paleolitic	1
<i>I. Primii locuitori ai Daciei. Civilizațiunea primitivă materială și morală în Europa</i>	<i>»</i>
Clasificațiunea Epocelor Preistorice	4
Periodul petrei noui sau poleite	24
<i>II. Invaziunea neolitică. Curentul paleochton sêu vechiul pelasg</i>	<i>»</i>
Monumentele preistorice ale Daciei	57
<i>III. Tumulele eroice pelasge</i>	<i>»</i>
<i>IV. Tumulul sau mormântul lui Achile din insula albă (Leuce)</i>	<i>70</i>
<i>V. Templul Hyperboreilor din insula Leuce (Alba)</i>	<i>77</i>
1. Hecateu Abderita despre insula și templul lui Apollo din ținutul Hyperboreilor	»
2. Latona și Apollo. Profetii Olen și Abaris din țara Hyperboreilor	80
3. Hyperboreii din legendele Apolinice	85
4. Ὠκεανός (Oceanul) în tradițiunile antice	91
5. Celtii de lângă insula Hyperboreilor	94
6. Insula Ἀρκή (Leuce) consacrată zeului Apollo	97
<i>VI. Mănăstirea Albă cu nouă altare. Tradițiunea Română despre Templul primitiv al lui Apollo din Insula Leuce (Albă)</i>	<i>104</i>
1. Vastitatea și magnificența Mănăstirii Albe	»
2. Legenda română despre originea divină a Mănăstirii Albe	113
3. Tradițiunile române despre templul lui Apollo din insula Delos	122
4. Concluziune despre templul lui Apollo Hyperboreul din insula Leuce sau Albă	126
<i>VII. Movilele comemorative ale lui Osiris. Expedițiunea lui Osiris la Istru. Tradițiunile și legendele despre lupta sa cu Typhon din țara Arimilor . .</i>	<i>130</i>
<i>VIII. Brazda cea uriașă de plug a lui Novac (Osiris). Un monument comemorativ pentru introducerea Agriculturii</i>	<i>150</i>
Monumentele Megalitice ale Daciei	163
<i>IX. Menhirele, caracterul și destinațiunea lor</i>	<i>»</i>
<i>X. Termini liberi Patris</i>	<i>173</i>
1. Ὑπερβορέων θαυμαστὴ ὁδός. Calea cea admirabilă a Hyperboreilor	»
2. Ἐξαμπαῖος, Ἰρὰὶ ὁδοί. Căile sacre ale Sciților	182
<i>XI. Simulacrele Megalitice ale Divinităților primitive Pelasge</i>	<i>186</i>
<i>XII. Principalele Divinități Preistorice ale Daciei</i>	<i>197</i>
1. Kerus, Cerus, manus, duonus, Cerus. Ceriul, Caraiman, Ceriul domnul	»
2. Γαῖα. Γῆ. Tellus, Terra, Pământul	203
3. Saturn ca Princeps Deorum, Manes, Deus Manus și Τάρταρος (Tatăl)	205
4. Saturn adorat în Dacia sub numele de Ζάλμοξ-ις sêu Zeul-moș. Simulacrul său dela Porțile-de-fer	211
5. Saturn ca Ζεὺς Δακίη și Dokius Caeli filius	217
6. Saturn onorat în cultul arhaic cu numele de Ὀμολος (Omul)	221
7. Saturn ca Ζεὺς ἄριστος μέγιστος ἐν ὅλοισι, αἰγίοχος. Simulacrul său cel colosal de pe Muntele Omul în Carpați	226

	Pagina
8. Figura lui Ζεύς Δακίη (ἄριστος μέγιστος, εὐρόπα) și a lui Jupiter din Otricoli .	238
9. Rhea, Πεία, Πέη, Πείη	242
10. Rhea sau Mamă mare, adorată sub numele de Dacia, Terra Dacia și Dacia Augusta	251
11. Rhea sau Mama mare cu numele de Dochia și Dochiana în legende române	256
12. Deciana și Caloian. Cybele și Attis. Sibylla Erythreă sau Dacică . . .	259
XIII. Ἰερεῖς Βουνοί. Altarele Cyclopice de pe muntele Caraiman	275
XIV. Κίων Οὐρανοῦ. Columna ceriului de pe muntele Atlas din țara Hyperboreilor	286
1. Pozițiunea geografică a muntelui Atlas după legende eroice	»
2. Prometheus încatenat pe Columna Cerei din Dacia	295
3. Prometheus pironit pe muntele Caucas din Dacia	303
4. Prometheus încatenat pe stâncile muntelui Pharanx (Parâng) din Dacia .	306
5. Columna Cerei din Carpați ca emblemă sacră a acropolei din Mycena .	310
6. Columna Cerei din Carpați ca simbol al trinității egiptene	329
7. Titanul Atlas strămoș al Ausonilor. Columna Cerei din Carpați ca simbol al vieții eterne în religiunea etruscă	342
8. Columna Cerei din Carpați ca simbol al nemuririi la Pelasgii din Sicilia .	349
9. Columna cerului din Carpați pe monumentele funerare ale Carthagenei .	355
10. Legenda lui Prometheus în cântecele eroice române. Prima variantă . .	359
11. Legenda lui Prometheus în cântecele eroice române. A doua variantă . .	364
12. Prometheus ca Θεὸς πυρφόρος, Mithras genitor luminis, Deus Arimanius .	370
13. Prometheus (Mithra) ca Θεὸς ἐκ πέτρης, invictus de petra natus, în colindele române	378
14. Legenda lui Prometheus în istorie	381
15. Titanul Atlas în cântecele eroice române	383
16. Cyclul epic despre Atlas, Medusa și Perseu în tradițiunea română . . .	386
XV. Στήλη βορείος. Columna Boreală lângă Istrul de jos	389
XVI. Ηρακλεὺς Στήλαι. Columnele lui Hercule	397
1. Vechile tradițiuni despre Columnele lui Hercule	»
2. Tyrienii caută Columnele lui Hercule lângă strimtoarea Mediteranei Romanii lângă Marea de Nord	399
3. Columnele lui Hercule lângă Oceanos potamos sau Istru	401
4. Insula Erythia sau Rușava lângă Columnele lui Hercule	404
5. Insula Erythia sau Rușava de lângă Columnele lui Hercule numită Κέρνη și Cerne	413
6. Insulele numite Γάδεραι (Gadira) de lângă Columnele lui Hercule . . .	417
7. Columnele lui Hercule numite Πόλαι Γαδειριδής (Gherdapuri)	421
8. Columna lui Hercule numită Calpe lângă Porțile-de-fier	424
9. A doua Columnă a lui Hercule numită Abyla (s. Abila) în munții de apus ai României	428
10. Argonauții întorcându-se în Elada pe Oceanos potamos (s. Istru) trec pe lângă Columnele lui Hercule	438
11. Emporiele Tartessos (s. Tertessus) și Cempsî lângă Columnele lui Hercule	441
XVII. Βυγὴς ἡρακλεῖτης εἰδωλόν. Un simulacru preistoric al lui Hercule în albia râului Cerna	450
XVIII. Obeliscul dela Polovragi	461
XIX. Construcțiunile Pelasge în Dacia. Originile Arhitecturii Cyclopice . .	464
Monumentele Preistorice ale artei Toreutice în Dacia	482
XX. Originile Metalurgiei	»
XXI. Tablele Eschatolodice ale Hyperboreilor	497
XXII. Χαλκείος κίων.—Columna cea înaltă de aramă din regiunea muntelui Atlas (Olt)	500

	Pagina
XXIII. Craterul cel enorm de pe Columna Ceriului în Carpați	502
XXIV. Στήλη χρυσή μεγάλη.—Columna cea mare de aur consacrată lui Uran, Saturn, și Joe	504
1. Evhemer despre Columna de aur dedicată lui Uran, etc.	"
2. Patria lui Uran în regiunea munților Atlas. Arabia fericită a lui Evhemer lângă râul Oceanos (s. Istru)	509
3. Insula numită Panchea (Peuce) în istoria sacră a lui Evhemer	512
4. Olympul Triphylia din insula Panchaei	516
XXV. Χρυσά μίλα.—Merele de aur ale Gaei	520
XXVI. Χρυσείον κωες.—Lână de aur consacrată zeului Marte în regiunea muntoasă numită Colchis (Colți)	525
1. Legenda grecească despre Phrixus și Helle. Argonauții pleacă pre Colchis.	"
2. Regiunea muntoasă numită Colchis lângă Istrul de jos	527
3. Capitala și reședința regelui Aiete (Dia, Dioscurias, Sevastopolis, astăzi Tirighina)	536
4. Lâna de aur un palidiu al triburilor pelasge pastorale și agricole	547
5. Argonauții răpind lâna de aur se întorc spre Elada. Cele două cursuri preistorice ale Istrului, unul spre Adria (Adrian), altul spre Pontul euxin	551
6. O mulțime enormă de locuitori din Regatul lui Aiete persecută pe Argonauți până la Adriatică. Ei rămân și se stabilesc în Istria.	554
Originea și limba Românilor Istrieni	"
Parabola flului pierdut (din evangelia S. Luca cap. XV).	572
Traducere în dialectul, românilor din Istria în comparațiune cu textul românesc dela anul 1561—1562	"
Din plângerile profetului Ieremia, Cap. V	576
7. Legenda despre răpirea lânii de aur în cântecele eroice române	578
8. Medea în cântecele tradiționale române	580
9. O reminiscență despre numele eroilor Argonauți în cântecele tradiționale române	584
10. Nephela sau Nebula în tradițiunile române	586
11. Phrixus (Φρίξος), un nume vechiu patronimic în nordul Dunării de jos	590
12. Legenda Hellei în versiunea română	592
XXVII.—Πρωστός. Volcanus.—Patria și Operele sale celebre în tradițiunile române	595
XXVIII.—Τεσσαυρὸς Ἀριμασπικὸς sau Hyperboreic dela Pietroasa	602
1. Comuna Pietroasa și importanța sa arheologică. Descoperirea tezaurului	"
2. Discul cel mare din tezaurul dela Pietroasa. (I. Discus sive lanx)	608
3. Patera decorată cu figuri din tezaurul dela Pietroasa reprezentând sărbătoarea Hyperboreilor în onoarea Mamei mari. Mammes vindemia.	611
Ianus (Ἰάνων, Ἰών) figurat pe patera dela Pietroasa ca primul rege al Hyperboreilor. (II Patera Φυλάκη)	"
4. Fibula în formă de phoenix din tezaurul dela Pietroasa. (III. Fibula maior)	631
5. Veriga cu inscripțiune din tezaurul dela Pietroasa. (VII. Torques)	642
XXIX. Σιδηρεὶα πύλαι. Porțile de fer	664
XXX. Ἰνέη cu Geme din stânca lui Prometheus	667
Pelasgii sau Proto-Latinii (Arimii)	668
XXXI. Începuturile poporului Pelasg	"
1. Vechimea rasei pelasge	"
2. Civilizațiunea preistorică a rasei pelasge	670
XXXII. Pelasgii Meridionali	673
1. Pelasgii în peninsula Hemului	"
2. Pelasgii în insulele Mării egee	676
3. Pelasgii în Asia mică, în Syria, Mesopotamia și Arabia	677
4. Pelasgii în Egipt și Lybya	681

	Pagina
5. Pelasgii în Italia	687
6. Pelasgii în Gallia de sud și în Iberia	692
XXXIII. <i>Pelasgii din părțile de nord ale Dunării și Mării Negre</i>	708
1. Titanii (Τιτᾶνες Τιτῆνες)	"
2. Giganții (Γίγαντες)	715
3. Hecatonchirii (Ἑκατοχίρεις, Centimani)	726
4. Arimi (Arimani, Rami, Arimaspi, Arimphaei) în Dacia	730
Monetele archaice ale Daciei. Seria Armis	742
A. Monetele cu legenda <i>Aquis</i> și <i>Σαquis Βασίλ (νς)</i>	"
B. Monetele cu legenda A(rmi)S 10(n)	748
C. Monetele dace, tipul Maia. Unele specimene având pe revers fi- gura mesagerului călare și legenda IANVM (S) ARIM(us)	754
5. Arimii (Aramaci, Sarmatae, Saurematae) în Scythia europeană	760
6. Arimii (Herminones, Arimani, Alamanni, Alemanii) în Germania	766
7. Migrațiunile Arimilor în Gallia (Aremorici Remi)	779
8. Migrațiunile Arimilor în peninsula iberică	785
9. Migrațiunile Arimilor în Italia	787
10. Migrațiunile Arimilor în Thracia	790
11. Migrațiunile Arimilor în Illyria vechiă (Rascia, Rama)	795
12. Migrațiunile Arimilor în Elada	799
13. Migrațiunile Arimilor în Asia mică și Armenia	802
14. Migrațiunile Arimilor în Syria și Palestina	804
15. Migrațiunile Arimilor în Arabia	808
16. Migrațiunile Arimilor albi (Abiilor sau Abarimonilor) din Sarmația asia- tică în Europa	809
17. Migrațiunile Arimilor în peninsula cea mare a Indiei	814
18. Latinii. Vechia genealogie a triburilor latine	819
19. Tradițiunile populare române despre Latinii dela Istru	824
20. Latinii în peninsula balcanică	829
21. Latinii în regiunii Mării baltice	831
22. Vechile triburi latine din Germania și Gallia	836
23. Latinii, un ram din familia Arimilor albi	840
24. Tursenii, Etruscii și Agathyrișii	842
25. Placi, Blaci, Belaci, Belce (Belcae). Feaci etc.	850
26. Leges Bellagines. Lex antiqua Valachorum	864
27. Forma vechiă populară a numelui «Pelasgi»	907
Marele Imperiu Pelasg	914
XXXIV. <i>Patria celor de întâiu regi Pelasgi. Regiunea dela Oceanos Potamos</i>	"
XXXV.— <i>Domnia lui Uran (Οὐρανός, Munteanul)</i>	926
1. Uran, cel de întâiu rege al locuitorilor de lângă muntele Atlas în Dacia, c. 6000 a. C.	929
2. Uran sub numele de «Pelasgos»	930
3. Domnia lui Uran peste regiunile de răsărit și de Nord ale Europei	932
4. Domnia lui Uran peste Egipt. Romii, cei mai vechi locuitori pelasgi pe șesurile Nilului	"
5. Detronarea lui Uran	939
6. Uran în legende și tradițiunile poporului român	940
XXXVI. <i>Domnia lui Saturn (Κρόνος)</i>	951
1. Domnia lui Saturn în Europa	"
2. Domnia lui Saturn peste Africa de nord	952
3. Saturn domnește peste Asia. (Chaldeii și originile științei astronomice)	953
4. Răsboiul lui Saturn cu Osiris	968
5. Răsboiul lui Saturn cu Joe. (Titanomachia)	969

	Pagina
XXXVII. <i>Domnia lui Typhon. (Seth, Set Nehes, Negru Set)</i>	974
1. Răsboiul lui Osiris în contra lui Typhon	"
XXXVIII.— <i>Memoria lui Saturn în tradițiunile istorice române</i>	991
1. Veacul de aur al lui Saturn în colindele religioase ale poporului român	"
2. Numele și personalitatea lui Saturn în poemele tradiționale române	993
3. Răsboiul lui Saturn cu Osiris în cântecele tradiționale române	1000
4. Înfrângerea și moartea lui Osiris	1006
5. Răsboiul lui Joe cu Saturn în poemele epice române	1009
6. Saturn sub numele de Cronos, Carnubutas și Vodă	1013
XXXIX. <i>Decadența Imperiului Pelasg</i>	1017
1. Domnia lui Hermes (Armis)	"
2. Domnia lui Marte	1021
3. Răsboiul lui Marcu Viteazul cu Iov împăratul	1526
4. Domnia lui Hercule (Ἡρακλῆς, Hercules, Herclus)	1029
5. Domnia lui Apollo (Ἀπόλλων, Apulu, Aplus, Belis)	1033
6. Alți regi din dinastia divină	1037
I. Vulcan (Ἡφαιστος, Opas)	1037
II. Mizraim (Mesrem, Misor, Misir)	1040
III. Neptun (Ποσειδών, Ποσειδάν)	1041
IV. Dardan (Dercunos, Draganes)	1046
V. Danaus (Armais)	1048
XL. <i>Durata Marelui Imperiu Pelasg</i>	1050
XLI.— <i>Limba Pelasgă</i>	1054
1. Limba Pelasgilor după tradițiunile biblice și homerice	"
2. Pelasgii, după Herodot, vorbeau o limbă barbară	1055
3. Caracterul etnic al limbei barbare vechi	1056
4. Limba latină considerată ca limbă barbară	1059
5. Limba peregrină	1060
6. Limba latină barbară numită și «lingua prisca»	1061
7. Limba Geților și a Dacilor	"
8. Limba sarmată	1066
9. Limba barbară în Macedonia și în provinciile Illyricului	1067
10. Elemente de limbă latină barbară	1069
11. Cântecele saliare (Carmina Saliaria)	1111
12. Descăntece barbare	1114
13. Cântecul Fraților arvali (Carmen Fratrum arvalium)	1116
14. Inscripțiunea pelasgă din insula Lemnos	1120
15. Cele două dialecte pelasge, latin și arimic	1126
16. Corumperea dialectului latin și arimic în Italia	1137
17. Origina articolului definit post pozitiv <i>lu, le, și a</i>	1139

DACIA

PREISTORICA

ERA QUATERNARĂ — PERIODUL PALEOLITIC ¹⁾

I. PRIMII LOCUTORI AI DACIEI.

CIVILIZAȚIUNEA PRIMITIVĂ MATERIALĂ ȘI MORALĂ ÎN EUROPA.

Dacia ne prezintă întru toate o extremă antichitate.

Studiând timpurile preistorice ale țărilor de la Carpați și Dunărea de jos o lume vechiă dispărută, lăgănul civilizațiunei ante-elene, se înfățișează înaintea ochilor noștri.

În apoiă populațiunilor cunoscute în antichitatea greco-romană sub numele de Geți și Daci se întinde o lungă serie de mai multe mii de ani,

¹⁾ Epocile preistorice. Periodul acel lung și lipsit de lumină, care se referă la existența genului omenesc pe suprafața globului nostru, începând de la primele urme materiale de industrie ale omului și până în timpul, când el a ajuns în stare să transmită posterității prin scriere faptele mai importante și demne de memorie, se numește epoca preistorică sau ante-istorică.

Acastă eră mare preistorică se subdivide din punct de vedere archeologic în următoarele trei epoci mai mici:

I. Epoca petrei, care este primul period mare al preistoriei, când omul se afla pe un grad de cultură încă cu totul inferior, când el nu cunoștea usul metalelor și i-și fabrica instrumentele și armele sale ofensive și defensive numai din lemn, din piatră, din os și din corne de animale.

Acastă epocă de piatră cu privire la progresul general al industriei omenesci conține în sine două perioade mai mici:

1. Periodul petrei vechi (archeolitic, paleolitic), numit altmintrelea și al petrei tăiate sau cioplite (pierre taillée), și

o istorie înmormântată a unor mari evenimente, a căror importanță a trecut departe peste orizontul acestei țări, — istoria unei națiuni geniale, puternice și glorioase, care cu mult înainte de timpurile troiane, fundase cel d'antăiu imperiū vast al lumii, întemeiasă prima unitate de cultură în Europa și pusese tot-o dată bazele progresului moral și material în Asia de apus și în Africa de nord.

Dacia, acastă țără miraculos dotată de la natură cu toate bunătățile climei și ale solului, — opera unor timpuri depărtate geologice, a format pe drumul cel mare dintre Asia și Europa primul pământ bine-cuvântat pentru descă-

2. Periodul petrii nouă (neolitic) seū al petrei poleite, (pierre polie).

Primul period, paleolitic, se caracterizăză prin arme și instrumente de pētră, lucrate într'un mod brut și în o formă cu totul primitivă; ăr periodul neolitic ne presintă din toate punctele de vedere un progres mult mai însemnat, o tehnică superiōră și o varietate de forme mult mai abundentă ca în epoca precedentă; armele și instrumentele de pētră și de os din acest period sunt lucrate cu mai multă îngrijire și ele de regulă sunt poleite.

Din punct de vedere cronologic periodul paleolitic corespunde cu era quaternară a geologilor, și cu acea parte din epoca terțiară, în ale cărei depozite noi aflăm obiecte de pētră presupuse a fi tăiate de o ființă inteligentă (pierre élatée).

Ēr începutul periodului neolitic corespunde cu disparițiunea cerbului tarand din părțile centrale și occidentale ale Europei.

După epoca de pētră urmăză în țările vechei Dacie, epoca intermediară de aramă.

Ea se caracterizăză prin instrumente și arme fabricate din aramă pură. Cele mai multe din aceste artefacte de aramă au forma instrumentelor de pētră. (A se vedă Pulszky, Die Kupferzeit in Ungarn. Budapest, 1884. — Correspondenzblatt d. deutschen Gesellschaft für Anthropologie. Jahrgang, 1894 p. 128).

Ēr după epoca de aramă succedăză în țările Daciei, periodul preistoric al bronzului, când acastă compozițiune metalică (de aramă și staniu) a fost întrebuințată pentru fabricarea a tot felul de arme și instrumente ascuțite.

Urmăză, în fine, epoca ferului, în care acest metal a ocupat locul bronzului, pentru fabricarea de arme, de securi, cuțite, etc. Inșă epoca ferului se consideră ca ante-istorică numai în ce privește începutul întrebuințării acestui metal.

Tranzițiunea din epoca de pētră în epoca metalelor, s'a operat inșă numai în mod progresiv și foarte lent.

Omenii au continuat a se folosi și mai departe cu arme și instrumente de pētră în totă epoca bronzului și chiar în etatea ferului.

Celebrul naturalist frances G. de Mortillet († 1898) a împărțit epoca paleolitică, din punct de vedere archeologic, în următoarele periōde, ce se caracterizăză, în general, prin anumite tipuri de instrumente de pētră, cu deosebire de silex.

Acastă subdiviziune a epocii paleolitice este următōrea:

1. Epoca Chelleenă, care represintă quaternarul inferior, și care, din punct de vedere paleontologic, se caracterizăză prin osemintele marelui urs de caverne și ale ele-

lecarea, și dezvoltarea vieții morale și industriale, a națiunilor migrătoare. Dacia, în istoria acestor timpuri întunecate, apare ca prima metropolă geografică, ce a fost destinată prin pozițiunea sa particulară, prin abundența populațiunii și prin diversitatea avuțiilor sale, a-și estinde în epoca preistorică influența sa etnică și culturală, de o parte spre sud, în peninsula Balcanică și până dincolo de marea Egeă, de altă parte spre apus, pe calea cea mare și lungă de comunicațiune a Dunărei.

Acțiunea civilisătoare, ce a exercitat-o populațiunea preistorică ante-dacă de la Carpați și Dunărea de jos, asupra lumii ante-elene, a fost mult mai mare de cum ne putem închipui astăzi pe baza fragmentelor de monumente și a tradițiunilor istorice și populare, ce le avem din această epocă extrem de depărtată.

În această privință noi ne aflăm numai în aurora științei preistorice.

fantului antic. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din această epocă este așa numitul «coup de poing» având o formă mai mult orî mai puțin migdaloidă, un capăt mai ascuțit și altul mai rotundit.

2. Epoca *Musteriană*, care reprezintă quaternarul de mijloc și corespunde epocii mamutului. Instrumentele de piatră din acest period, ne prezintă două forme tipice: una din aceste forme este o simplă continuare a tipului caracteristic din epoca precedentă, «coup de poing» având un capăt ascuțit, é la cel-l'alt cu o basă plană brută, spre a servi de muche. Tipul al doilea *Musterian* se caracterizează prin instrumentele destinate a servi în acest period ca rădători de lemne și de piei (racloirs).

3. Epoca *Solutreană*, care a fost numai de o scurtă durată, și cu un caracter mai mult local. Ea coincide cu finele epocii mamutului și începutul epocii cerbului tarand. Tipul caracteristic al instrumentelor de silex din această epocă este în forma foilor de dafin orî de salce.

În fine:

4. Epoca *Magdalénă*, s'eu quaternarul superior, care corespunde cu periodul cerbului tarand, și se caracterizează cu deosebire prin o mare dezvoltare a fabricatelor din oase și din córne de cerb.

Aceste patru subdivisiuni archeologice ale erei quaternare, și-au primit numele lor după celebrele stațiuni paleolitice din Franca: Chelles, Le Moustiers, Solutrée și Madeleine. (Diferite tipuri archeologice din toate aceste epoci preistorice a se vedea la **De Mortillet**, Musée préhistorique, Paris 1883).

Însă clasificarea archeologică a erei quaternare, așa după cum a fixat-o G. de Mortillet, este încă supusă la unele controverse, și în realitate, ea nici nu corespunde pe deplin la toate faptele și nici nu se poate aplica la toate țările Europei. Spre a ne putea da s'eu de rezultatele archeologiei preistorice este absolut necesar, să cunoștem această clasificățiune, care este astăzi cea mai adoptată.

Următoroa tabelă ne va pune și mai mult în evidență raporturile, ce există între epocile preistorice și clasificățiunea geologică și paleontologică:

CLASIFICATIUNEA EPO

ERE geologice		E P O C E		SUBDIVISIUNI ARCHEOLOGICE		
R E G E N T A		E P O C A M E T A L E L O R		ferului	proto-istorică	Epoca La Tène (Elveția). Periodul mai nou. Forme mai rotunde, profile mai exprimate.
						Ep. Hallstadt (Austria de sus). Prima întrebuințare a ferului. Săbii mari de fer. Vîrfuri diagonale.
				bronzului	Ep. Larnaud (Jura). Bronz fin. Artă mai progresată. Obiecte bătute.	
					Ep. Morges (Elveția). Prima introducere a bronzului. Obiecte vîrsate.	
				aramei	Ep. de tranzițiune în țările vechii Dacie. Aparițiunea secerei în Dacia.	
				neolitică	Ep. Robenhausen (Elveția). Pétră poleită. Monumente megalitice. Cetățî lacustre neolitice.	
		E P O C A P E T R E I		arheologică s. paleolitică	Ep. Magdalenă (Dordogne). Instrumente simultane de pétră și os.	
					Ep. Solutré (Saône-et-Loire). Silexe tăiate în forma foilor de dafin.	
					Ep. Moustiers (Dordogne). Silexe tăiate cu un singur vîrf ascuțit. Inceputurile artei.	
					Ep. Chelles (Seine-et-Marne) s. St. Acheul (Somme). Silexe tăiate în formă migdaloidă.	
				eolitică s. aurora epocii de pétră.	Ep. Otta (Portugalia). Silexe tăiate cu intențiune.	
					Ep. Thenay și Puy-Courny (Francia). Silexe arse și tăiate.	
QUATERNARĂ s. PLEISTOCENĂ		superiôră				
		intermediară				
		inferiôră				
TERTIARĂ		pliocenă				
		miocenă				

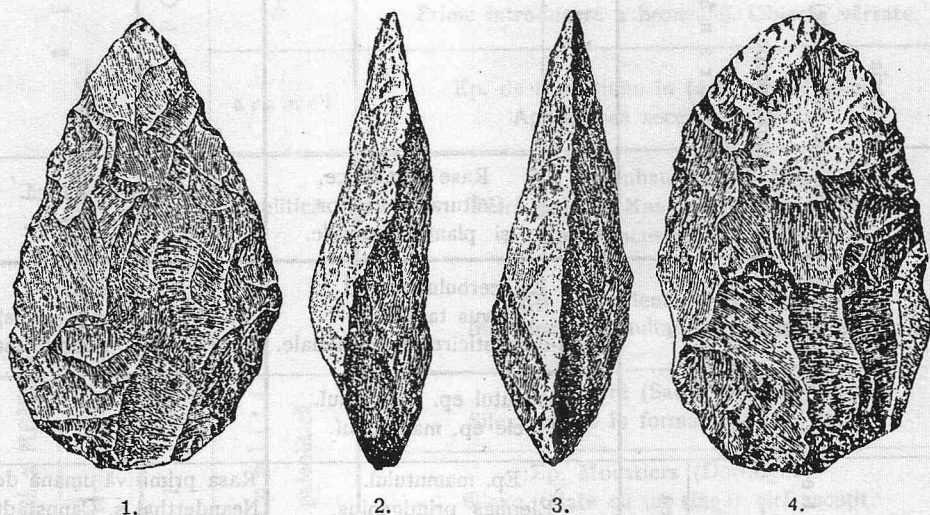
CELORE PREISTORICE

FENOMENE fisice		DATE faunice și vegetale		DATE antropologice
Climă aprôpe de cea actuală	S P E C I I L E A C T U A L E			
In Dacia (pârțile sud-vestice) climă aprôpe mediterană		Rase domestice. Cultura cerealelor și plantelor textile.		Invasiunea neolitică. Nouă tipuri etnice.
In occident temperatura rece și secă.		Ep. cerbului tarand. (Cervus tarandus.) Semi-domesticirea unor animale.		Rasa umană de Cro-Magnon (Francia) super. rasei de Neanderthal
		Inceputul ep. tarandului. Finele ep. mamutului.		
Climă dulce și umedă. Deposite de aluviuni.	Aparițiunea și extensiunea ghețarilor	Ep. mamutului. Elephas primigenius. Rhinoceros tichorhinus.		Rasa primitivă umană de Neanderthal s. Cannstadt Germ.) și de Spy (Belgia).
		Elephas antiquus. Rhinoceros Merckii.		
Climă caldă și umedă. Mari precipitări atmosferice.		Elephas meridionalis Rhinoceros leptorhinus. Mastodon arvernensis		
Ridicarea Alpor, Carpaților și a mării catene asiatice.		Dinotherium giganteum		

Incepem aici studiul acestor timpuri primitive și misterioase — pe o cale nouă și foarte dificilă — cu privire la primele începuturi ale civilizațiunii în Dacia.

Prima cestiune, ce ni se prezintă aici, este, în care epocă se ivesc în țările Daciei cele de întâiu urme ale existenței omenesci ?

Astădî, mulțămîta neobositelor investigațiuni, ce le-au făcut în timpî din urmă cele trei științe surori: geologia, paleontologia și arheologia preistorică, faptul este cert și incontestabil, că omul era reslătit peste o mare parte din suprafața globului nostru încă în cele de întâiu timpuri ale erei quaternare ¹⁾; că el a fost contemporan aproape în toate țările Europei: în Belgia, în Franța, Germania, Austria, Anglia, Italia și Rusia cu marile și puternicele mamifere stinse din epoca diluviului ²⁾; că omul din această epocă, nu cunoștea nici usul metalelor și nu avea alte instrumente mai perfecționate de cît din pîtră tăiată în mod brut și din oseminte de animale prelucrate în o formă cu totul primitivă.

Instrumente de silex (tipul Chelles). Franța, — dep. Somme.

1. fața, 2. profilul, — 4. fața, 3. profilul. $\frac{1}{2}$ mărime naturală. — De Mortillet, Musée préhistorique, fig. 37, 37 bis, 38, 38 bis.

¹⁾ Cartailhac, La France préhistorique Paris. 1889 pag. 34.

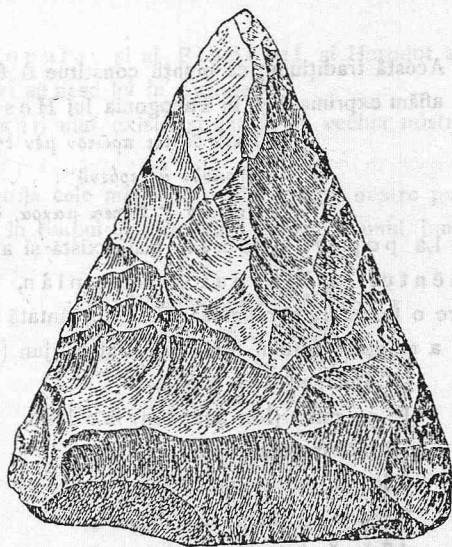
²⁾ Durata epocii quaternare. Știința încă nu a ajuns ca să pótă fixa prin o cronologie cel puțin aproximativă durata epocelor geologice.

Ca elemente de aprețiere pot servi numai două baze. Său că fenomenele generale geologice s'au produs într'un timp relativ scurt și anume prin o intensitate extremă (repede) a forțelor active ale naturii, său că efectele acestor forțe au căpătat o formă reală numai într'un mod gradat și în cursul unui timp foarte îndelungat. Doctrina acesta din urmă despre o acțiune lentă și regulată a forțelor și agenților fizici prevalăză astădî în știință.

Orî, cu alte cuvinte : ştiinţa preistorică a stabilit ađi pe deplin, că omul a trăit şi asistat în Europa la fenomenele, ce au caracterizat întreaga epocă quaternară. El a văduţ acţiunile violente ale naturii în aceste timpuri depărtate, el a fost martor ocular, când mase mari de gheţari acoperiau munţii cei înalţi, văile şi o parte chiar din şesurile Europei; el a contemplat inundaţiunile diluviului şi a asistat la ultima acţiune orogenică a pământului, când diferite catene de munţi se înălţau şi se prelungeau ¹⁾).

În aceste timpuri depărtate geologice încep primele pagini ale istoriei omului în Dacia.

Ce e drept, că pînă astă-đi, în depozitele diluviale ale Daciei încă nu s'au aflat osemintele omului quaternar, însă s'au descoperit alte urme importante ale existenţei şi activităţii sële, şi cari ne formează o convingere nestrămutată, că omul a trăit

5 — Instrument triangular de silex (tipul Chelles). Franca, dep. Corzère. $\frac{1}{2}$ mărime naturală. Musée préhistorique fig. 59.

În această privinţă, Cartailhac (La France préhistorique, pag. 51) se exprimă astfel: On est . . . obligé de s'en rapporter aux impressions des naturalistes qui sont unanimes pour attribuer un immense laps de temps aux événements du quaternaire ancien.

¹⁾ O tradiţiune geologică română. În poveştile populare române ni se prezintă foarte adese-orî o vagă amintire despre accidente orogenice întemplate pe suprafaţa globului nostru în epocile depărtate geologice, când catenele de munţi se prelungeau şi se loviau unele cu altele. Acest fenomen se caracterizează în vechile tradiţiuni ale poporului român prin cuvintele: «când se băteau munţii în capete», «unde se băteau munţii în capete». (Ispirescu, Legende, 1882, p. 126. — Fundescu, Basme 1875 p. 35. — Sbiera, Poveşti, 1886 p. 26. — Reteganul, Poveşti, III p. 37. — Frâncu, Românii din munţii apuseni, p. 286. — Gazeta Trans. Nr. 71 din 1886).

Ştiinţa geologică a constatat astăđi, că diferitele catene de munţi, ba chiar unul şi acelaşi munte, nu s'au format de odată, ci sunt numai opera mai multor efortări repetite orogenice, aşa că bătaia munţilor în capete ne amintesc ridicările, ciocnirile şi svircolirile consecutive ale scôrţei solide a pământului, întemplate în epocile geologice.

în o parte din țările Daciei, atunci, când miserele sale condițiuni de viață, îl făceau să se lupte cu ursul cel gigantic și cu leul cel feroce ¹⁾,

Acastă tradițiune, că munții constitue o formațiune posterioară, pe scórta pământului o aflăm exprimată și în Theogonia lui Hesiod v. 126—129:

Γαῖα δὲ τοι πρῶτον μὲν ἐγένετο ἴσον ἑαυτῇ

Ὀὐρανὸν ἀδτερόενδι'

Γένετο δ' Ὀρεα μακρὰ, θεῶν χαρίεντας ἐναόλους

La poporul român mai există și astăzi o tradițiune foarte răspândită, că pământul la început a fost plan, fără deluri și fără munți. Acastă tradițiune are o formă semi-religioasă. Ea este cântată în colinde și cari atribue ridicarea delurilor și a munților S-tului Ion seú lui Moș-Ajun (ambii identici cu Ianus al Romanilor).

Că Dumneđeú ca prea-nalt
El pe mine (Ion Sânt-Ion) m'o lăsat
Sě mēsur pământu,
Pământu cu umbletu
Și ceru cu stânjenu . . .
Aflai pământ

Că-î mai mult,
M'am păzit
L'am îmbulzit
Făcuî deluri, făcuî văi,
Făcuî munții minunați
Cu zăpadă 'ncunjurați.

(Comunicată de Gr. Crăciunaș, Ciubanca, Transilvania).

Suntem doi îngerași
Trimiși de la Dumneđeú
Sě mēsurăm pământul,
Și-am găsit pământ mai mult.

Ne mirăm ce să-î facem ?
Atunci grăi Moș-Ajun :
Munți înalți întunecați
Văi adânci, isvóre reci!

(Com. Bălțați, jud. Râmnicul-Sărat).

¹⁾ Leul de caverne (*Felis spelaea*) în părțile orientale ale Europei. Diferite resturi fosile ale leului de caverne s'au aflat în Transilvania în pescerea dela Almaș lângă riul Homorodului în districtul Odorheiului. Êr Sir John Lubbock în celebra sa operă «L'homme préhistorique, 1876 p. 267, ne spune, că D-rul John Hains a publicat în a. 1672 desemuul unui os al leului de caverne aflat în munții Carpaților. Alte resturi quateruare din această specie de leu s'au aflat în timpul mai nou în pescerea de la Poracs în comitatul Zips din Carpații de nord-ai Ungariei, (Nyáry, Az Aggteleki barlang. 6. 71).

Êr muzeul de istorie naturală din Viena, posedă scheletul cel mai complet al acestui puternic animal răpitor, și care a fost aflat în pescerea Sloup din Moravia, așa că zona sa geografică în regiunile noastre se întindea până în ținuturile din nordul Carpaților.

Leul de caverne a trăit în părțile orientale ale Europei până târziu în timpurile istorice. Herodot, părintele istoriei grecesci (VII. c. 125. 126) ne relatează curioasă întâmplare, cum pe la a. 482 a. Chr. când Xerxe, fiul lui Dariu Hystaspe, trecea prin Tracia și Macedonia cu formidabila sa oștire, ca să supună Grecia, mai multe cârduri de lei, coborându-se din munți, se aruncară noptea asupra cămillelor, ce transportau bagajele trupei, lăsând însă neatinși pe omeni și pe cele-lalte animale de transport. Zona geografică a leilor din peninsula Balcanică era în timpul acesta, după cum ne spune Herodot, între riul Nestus astăzi Kara-Su din Tracia și între Achelou, astăzi Aspropo-

pentru stăpânirea cavelor; când el, pentru îmbunătățirea sorții sale materiale, era silit să persecute calul cel sălbatic, să prindă boul cel

tamos din Acarnania, adică în munții Rodopului și ai Pindului, și Herodot a daoge tot-o-dată, că numai în aceste ținuturi se nasc lei în Europa.

Diferite tradițiuni despre leul european mai există și astăzi în vechia noastră poezie populară eroică.

Ast-fel în colindele române, unul din genurile cele mai antice ale poeziei noastre populare, se celebră și astăzi, în toamna ca în timpul lui Evandru, eroismul unui june (Hercule) care se luptase cu leul.

Ducu-mă sus la parău,
Că s'arată un câne-rău,
Muscă, sfârtică, omoră

Orî pe cine de sub sora . . .
Nu e câne, ce a aflat
Ci un leu bătrân culcat.

Marinescu, Colinde, p. 136.

Luă Miler (= Ler Miler) se ducea
Minuni mari că el făcea,
După munte a oilor
El cu leul se'ntâlnea . . .
Și la luptă se prindea . . .
Da Miler din graiă grăia:
O voi slugă dragă încreduți,
Aduceți voi lancea mea,

De lungă de nouă coți
Și de lată câtă poți,
Și slugii că i-o aducea
Și în leu că o improtea
Așa răgnia de cu jale
Îrba 'i mare totă pere
Apa stă 'n loc și nu mcre.

D a u l, Colindă, pag. 42.

Că 'n mijlocul codrului
Este un leu de câne-rău,

De mi-a ajuta Dumnezeu,
Duce-m'oi, aduce-l'oi.

Comunicată de Gr. Crăciun în Ciubanca.

Tradițiunea leului antic ni s'a păstrat și în descântecul popular:

Pe miez de cale
De cărare

L'a întâmpinat
Leu cu Leóica...

Marian, Descântec, pag. 201, 207.

Și când o fost
La mijloc de cale
De cărare
Tălnitu-l'o
Opritu-l'o
Lupu cu lupóica,
Ursu cu ursóica,

Leu cu leóica,
Samca cu samcóica,
Samca 'n brațe prinsu-l'o
De pământ isbitu-l'o
Carnea morsocatu-i'o
Singe beutu-i'o

Lupașcu, Medicina Babelor, p. 16.

În vechia limbă indică simhá este leul. La poporul roman samca este numele dat în timpurile preistorice leopardului.

De asemenea se face amintire în cântecul nostru eroic despre lei, ce au existat odată în ținuturile Nistrului, cu deosebire în pustietatea Basarabiei de jos, care în epoca romană se numea deșertul Geților. Așa în balada «Român Gruie Grozovanul»:

furios ¹⁾ și se se măsura cu mamutul și cu atâtea alte animale puternice și feroce, fără alte arme de cât acelea, pe cari le-a putut afla în inteligența sa.

Sus pe câmpul Nistrului,
Sub pôlele ceriului
La cîda Ialpëului,

Unde fat smedicele
Și s'adun zernoicele,
Și s'adap le oicele.

Alexandri, Poesii pop. 77.

Êr în «Blestemul mamei»:

«Sugî măicuță sugî,
«Sugî să nu mai plângî
«Sugete-ar cîinii,
«Cîinii și șerpîi,
«Și balaurîi,

«Cîinii Nistrului
«Ș'aî pustiului
«Șerpîi Leșiei
Ș'aî Șovedrici!

Teodorescu, Poesii populare, p. 446.

În o colindă :

Eșit'a la vînătoare
La vînat peste Bărlad..
Când fu sorcele 'n de-sără..

Sub cel măr mare înflorit
Zări le ul d'aromit.

N. Simionescu, com. Ciōra-Radu-Vodă, jud. Brăila.

¹⁾ Acest boū primitiv, (bos primigenius) contemporan al omului quaternar avea o talie gigantică aprōpe de douē orî mai mare ca boul nostru domestic și făcea parte din rasa sură de vito, care trăesce astăzi în Țerile romānescē, Transilvania, Ungaria, Stiria și Rusia. Rasa boilor sēlbatici aū trăit în părțile nōstre pānă în timpurile istorice.

Herodot, ne relatēză următōrele: Se află în părțile acestea ale Macedoniei (adecă în Rhodop și în Pind) fōrte mulți lei și boi sēlbatici (Βόες ἄγριοι). Cōrnele acestor boi sunt de o mărime uriașă și ele se importēză în Grecia ca un articol de comerciū (l. VII. 126).

Acest boū sēlbatic, despre care ne vorbesce Herodot, se vede reprezentat cu deosebită frumusețā și vigōre naturală pe vasele de aur descoperite la Vaphio lângă Sparta și pe picturile murale din Tirynth din timpul dinastiilor pclasge ale Peloponesului (Bulletin de Correspondance hellénique, An. XV (1892) pl. XV. — Revue encyclopédique, 1891, p. 250).

Genialul Cesar, care în interesul vastelor sale planuri pentru extensiunea dominațiunei romane, studiase cel d'ântăiū, din punct de vedere militar, ținuturile din nordul Dunărei, ne comunică în Comentariile sale următōrele: «Mai există în Germania, ȃice dînsul, o altă specie de boi (sēlbatici), cari se numesc Uri. Acești boi (urii), sunt cu puțin mai mici de cât elefanții, însă după formă, după colōre și tip ei sēmēnă cu taurii. Puterea lor este mare și mare este și velocitatea lor. Ei nu cruțā nici pe om, nici fērele sēlbatrice, pe cari le-aū vēdūt odată. Ōmenii, ca sē-i pōtă prinde sapă nisce gropi în pāmēnt după un anumit sistem, și apoi tot în aceste gropi i și ucid». (B. G. VI. 28).

De asemenea scrie Isidor, episcopul din Sevilla († 636): «Urii sunt o specie de boi sēlbatici (uri, agrestes boves) din Germania, avēnd nisce cōrne enorme și cari se întrebuintēză spre a se face din ele pahare de bēut pentru mesele regale, capacitatea lor internă fiind fōrte mare (Etym. XII. 1. 34.) — Geții, după cum scim, întrebuintău

Probele materiale în această privință ni le oferă resturile industriei primitive a omului din această epocă.

de asemenea cornele de bou ca pahare pentru b ut vin. (Diodori Siculi. lib. XXX. c. 12.)

 r naturalistul Pliniu (VIII, 15) ne transmite următoarea noti a despre fauna Sci iei  i Germaniei: «Sci ia,  ice d nsul, produce f rte pu ine animale  i acestă din cauză, că aici lipsesc tuf urile. Tot asemenea, pu ine animale se află  i în Germania, t r , care este vecin  cu Sci ia. Însă  n Germania sunt importante speciile de bo i s lbatici (bouv ferorum genera), anume bisonii (bisontes) cu c me,  i urii (uri) dota i cu o fără  i cu o viteză extra-ordinară  i pe cari poporul ignorant i nume ce bivoli  s lbatici (bubali).

După cum șcim Germania mare s u Germania «barbară» a autorilor latini era vecin  cu Dacia. Mai mult, pădurea Hercinic  a lui Cesar  i Germania etnografică a lui Tacit, se estinde u  i peste Carpații de nord ai Ungariei  i Transilvaniei. Ast-fel, că aria geografică a urilor  i bisonilor din epoca romană cuprindea regiunile munt se nu numai ale Germaniei, dar  i ale Daciei.

O probă despre acestă avem în istoria resbelului Dacic.

Suidas (v. Κ ςσιος) scrie: Joe mai are  i numele Casius (după muntele Casius)  i d nsului i dedică Traian nisce cupe de argint  i un corn de bou, de o mărime extraordinară, poleit cu aur, drept dar (p rg ) a primelor sale  vingeri asupra Ge ilor. Pe aceste daruri se afla scrisă următoarea epigramă compusă de Adrian: Lui Joe Casiu dedică aceste daruri Traian, din n mul lui Enea,  mp ratul  mcinilor împăratului ceresc.»

 r Sebast. Munsterus (Cosmographi  univ. Basili  1550 p. 920) scrie: In sylvis (Transsylvani ) iubati boves et uri ac sylvestres etiam equi, utrisque eorum mira pernicitas: at equis iuba sunt ad terram usque dimissa.

Boul urus, al autorilor latini era, după părerile unanime ale naturali tilor de ast  i, unul  i acela i cu boul primitiv s u diluvial (bos primigenius).

 n monumentele cele mai vechi ale literatur i n stre populare, anume în colinde  i balade; boul primitiv (bos primigenius, bos urus) apare sub numirea de boul sur.

Vine marea c t de mare,

Da de mare margini n'are . . .

Aduce- i bra i  ncetina i

 mpungu-se Dómne împung

 mpungu-se doi bo i-sur 

Cu molif i al tura i

Notă- i notă  i bo  sur.

M ndrescu Liter. pop. 212.

P n' cununa s rele .

Daul, Colindă p. 41.

Aci epitetul de «sur» este un archaism românesc din aceea i trupină cu urus al Cel ilor  i cu  n elesul de s lbatic său de munte.

 nsemnele vechi ale Moldovei con in figura unui cap de urus (bo-ur), dar nici de cum a bisonului cu c m . (A se ved   i Bolia, Buciumul, An. I, 1862, p. 132.)

Cervus megaceros în tradițiunile române. —  ntre diferitele specii ale faunei quaternare, cari  mpopule u în mare parte câmpiile  i mun ii Daciei în acestă epocă, era  i

Pe teritoriul oraşului Miscołți, situat la p lele Carpaților de nord, în părțile de sus ale Tisei, în comitatul Borsod, de asemenea și pe teritoriul României de astă- i în județul Vlașca, s'au descoperit arme s u instrumente tăiate de silex (cremene) reprezent nd două tipuri paleolitice — aș  numitul cervus megaceros. Acest cerb ante-diluvian, cel mai magnific animal al faunei dispărute, a trăit în Europa și cu deosebire în Irlanda până în secolul al XII-lea al erei n stre. C rnele arcuate și falnice, ce-  decora  capul, erau gigantice și-  da un aspect imposant.

El este amintit în Iliada și în Odysea lui Homer. Ulise v nez  în insula cea lată a nimfei Circe, un cerb mare cu c rne înalte, un monstru gigantic $\delta\psi\acute{\iota}\sigma\pi\rho\nu\ \xi\lambda\alpha\pi\rho\nu\ \mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\nu\ ;\ \delta\epsilon\iota\nu\acute{o}\nu\ \pi\acute{\epsilon}\lambda\omega\rho\omicron\nu\ ;\ \mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\ \theta\eta\rho\acute{\iota}\omicron\nu$ (Odys. X. 158 seq. — Cf. Iliad. XVI 158).

Diferite tradițiuni despre cervus megaceros, s'au conservat până astă- i, în vechile monumente ale literaturii n stre populare. Ast-fel, în colindele semi-religiose ale poporului rom n, se face adese-or  amintire de un cerb nobil și falnic numit cerbul sur, cerbul runcului, f ra c mpului și a p m ntului, care, după frumuseța, mărimea și calitățile, ce i-se atribue, nu p te să fie altul, de c t cerbul cel mai maiestos, ce a existat vre-o-dată pe fața p m ntului, cervus megaceros.

Ler o  Leo,

Cerbul codrului . . .

Cerbu mi se 'ng mfa,

Cerbu se lăuda,

Că el 'și întrece

Cu c rnele lui

Fala bradului

Și cu fuga lui

Sborul șoimului

Și cu mersul lui

Fuga calului.

Teodorescu, Poesii pop. pag. 65.

Velocitatea acestui cerb uriaș fiind f rte mare, v n torii din colindele române se r g  lui Dumnezeu, ca să dea o pl ie, p m ntul să se m ie, și cerbul să se  n mol esc , ca să-l p t  prinde :

Dómne minunate!

Dă un nor de pl ie,

Cerbul să se 'nm ie,

Și eu să-l v nez . . .

El cum se ruga

Pl ie că dedea,

P m ntul se muia.

Cerb se 'n molia,

Ș'atunci mi-l v na

Și-a casă-l ducea . . .

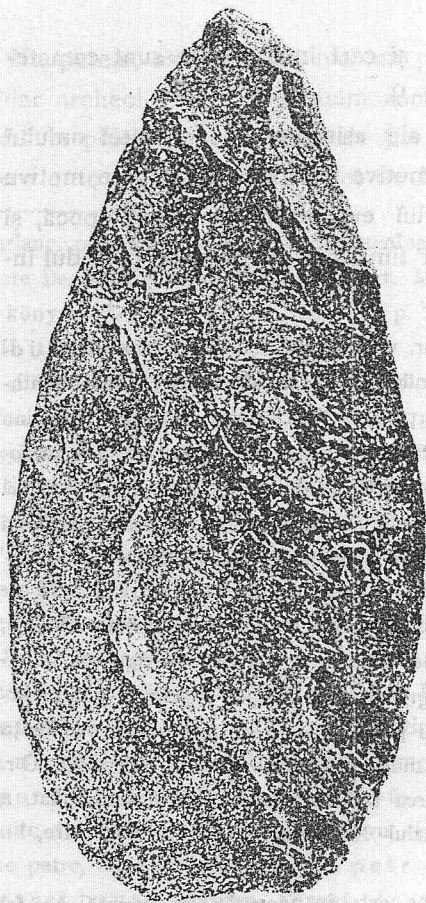
Și 'n c rne că-  puse

L g n de m tase.

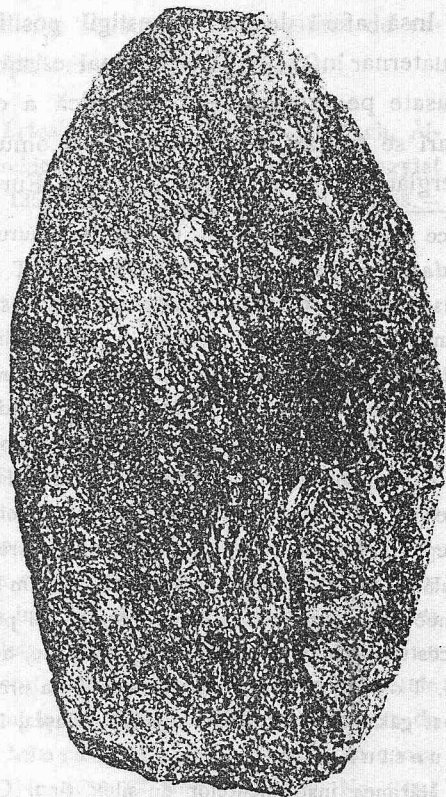
Ibid. p. 66.

Ac st  tradițiune română despre modul cum se v na cerbul cel gigantic ne servește spre a lămuri o împrejurare f rte curioș , pe care paleontologii până astă- i nu și-au putut-o explica.  n Ungaria, cele mai multe schelete de cervus megaceros, s'au aflat în straturile cele lut se de lângă malurile Tisei.  r în Irlanda, după cum ne spune Figuier (La terre avant le d luge. 1863 pag. 321), scheletele acestui animal antic se găsesc în depozitele ml știn se din apropiere de Curragh, și este de remarcat,  ice d nsul, că aproape t te aceste schelete se găsesc în aceeași atitudine, cu capul ridicat în sus, g tul întins, c rnele aruncate pe spate, ca și c nd animalul s'ar fi  n m lit într'un teren ml știn s și ar fi cercat până în ultimul moment al morții s le să p t  găsi aer de respirat.

Epitetul de «sur» care se aplică adese-or  la acest cerb antic, se întrebuință de regulă, atât în poveștile, c t și în poesia populară română, numai pentru animalele gigan-

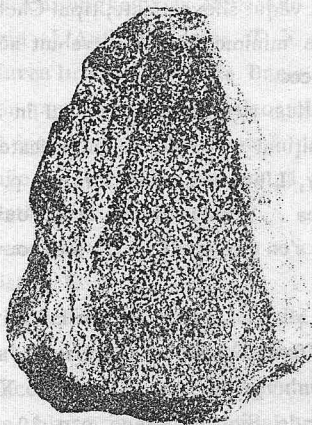

6.

7.

Instrumente de silex (tipul Chelles), Miscolți, comit. Bodrog, Ungaria.
 $\frac{1}{2}$ mărime lineară. — Archaeologiai Értésítő. Uj foly. XIII. pag. 11 și 13.

8. — Instrument triangular de silex
 (tipul Chelles). Miscolți, com. Bodrog,
 Ungaria. $\frac{1}{2}$ mărime lineară. Archaeo-
 logiai Értésítő. Uj foly. XIII. p. 15.

9. — Instrument de silex (tipul Chelles).
 România, Crivedia mare, distr. Vlașca.
 Mărimea reală 7 cm. lung., 5 cm. lăț.
 Muscul de anticătăți, București 1).

Chelles sėu Saint-Acheul din Francia, — și carī instrumente sunt caracteristice ale epocii quaternare interglaciare ¹⁾).

Insă afară de aceste vestigii pozitive ale existenței și locuinței omului quaternar în țările Daciei ²⁾ mai există și motive puternice etnologice, motive basate pe estensiunea geografică a omului european din această epocă, și carī se resumă prin cuvintele, că omul în timpurile quaternarī, periodul interglaciār, era aclimatizat în tőtă Europa.

tice și năsdărăvane, așa d. e. boul sur, taurul sur, vulturul sur sėu sur-vultur (Teodorescu, Poesii, p. 68. — Marienescu, Colinde, p. 26. — Marian, Însmormntarea la romāni, p. 217. — Șăineanu, Basme, p. 375, 388). Acest calificativ aparține limbei romane arhaice și este nu numai sinonim, dar identic cu celticul *urus*, adăugându-i-se la început aspirațiunea pelasgă *s*. Așa. Servius (în Virg. Georg. II. 374) *uri* *ἀπὸ τῶν ὄρων* s. e. a montibus. Din punct de vedere al înțelesului, așa dar, cerbul sur nu exprimă alt-ceva de cât: cerbul codrului, runcului, muscelului.

¹⁾ Studiând colecțiunile preistorice ale Museului de anticități din București, am observat sub Nr. 66 un instrument de silex tăiat cu tipul caracteristic Chelles, depus la un loc cu mai multe aschii de cremene, indicate în dulap, sub numirea generală: Periodul de pétřă, județul Vlașca. Am fotografiat acest prețios specimen pentru arheologia quaternară, și-l reproducem aci pentru prima oră. În ce privesce proveniența acestui instrument quaternar de cremene, adresându-ne d-lui Director al Museului, Gr. G. Tocilescu, am primit de la D-sa următoarea informațiune: «Silexul fotografiat, a fost găsit într'o localitate din jud. Vlașca, în malul Nėjlovului lângă Crivedia mare, în punctul numit Cetatea Fetei.»

Mărimea instrumentelor de silex, tipul Chelles, este în general foarte variată. Ast-fel Mortillet în Musée préhistorique sub fig. 35, 44 și 56 ne înfățișează unele specimene de silexe tăiate din această epocă cu dimensiuni numai de câte 4 cm. 8 mm., 5 cm., 6 cm. 2 mm. în lungime, adecă mult mai mici de cum e silexul tăiat (fig. 9) din România. — Ér Cartailhac (La France préhistorique pag. 50), scrie, că a vădut silexe tăiate, tipul Chelles, unele atât de voluminoase și altele din contră, atât de minime, în cât a trebuit să se întrebe, dacă mâna omului le putea întrebuința cu succes.

Aceste silexe quaternare, caracterisate ca tipul Chelles, se găsesc nu numai în aluviuni, dar și pe suprafața pământului și anume pe pozițiuni mai ridicate, mestecate cu diferite alte resturi ale tuturor epocelor. (Zaborowsky, L'homme préhistorique, p. 49. Mais ce n'est pas seulement dans les alluvions anciennes . . . mais encore à ciel ouvert sur les plateaux, dans les endroits mêmes où l'homme s'en est servi, qu'on a decouvert des haches du type du Saint-Acheul.)

²⁾ Alte diferite elemente arheologice și paleontogice cu privire la coesistența omului în țările Daciei, cu marile mamifere din epoca quaternară, sunt amintite și apreciate în: Archiv d. Vereines f. siebenbürg Landeskunde N. F. XIII. 411—414. — Gooss, Chronik der archaeologischen Funde Siebenbürgens. pag. 10—55. Értekezések a tört. tud. köréből. XII. nr. 8, p. 52—53. — Ortway, A Pozsony város története. I. 18. — Ortway, Temesmegye és Temesvárváros története. Öskor. p. 44 seqq. — Pulszky, Lubbock. A tört. ellöti idök. II. pag. XV. — Br. Nyáry, Az Aggteleki

Nu putem, așa dar, din nici un punct de vedere, nici paleontologic, nici chiar arheologic, ca să limităm zona geografică a omului din epoca quaternară la pólele de nord-vest ale Carpaților, și să separăm din punct de vedere antropologic țările Daciei de Europa centrală și apusană ¹⁾.

barlang. pag. 86. 138. 140. — *Archaeologiai Értesítő*. Uj foly. XIII. 19. — Much, Älteste Besiedlung der Länder d. Österr. Monarchie, p. 44—45.—*Erdélyi Múzeumegylet évkönyvei*, I. (1874) p. 117. 158.—IV. p. 131. 135. —V. p. 125. 154. 158.—VI. 8. 198.—VII. 150—160.

«Fără îndoială, — ȋdice distinsul arheolog al Transilvaniei Dr. Ant. Koch — omul preistoric, a trăit în epoca mainutului pe pământul Transilvaniei.» *Erdélyi Múzeumegylet évkönyvei*, Uj foly. I. 1884. p. 146.

Êr decedatul C. Gooss, un alt erudit arheolog și istoric din Transilvania se exprimă ast-fel: «Es unterliegt keinem Zweifel mehr dass bereits zur Zeit des Diluviums der West- und Nordrand der mittleren Donaugegenden, ja wohl auch Siebenbürgen vom Menschen bewohnt war.» (Gooss, Skizzen zer vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden. *Archiv d. Vereines f. siebenb. Ldkde*, N. F. XIII p. 409.)

În ce privesce România, Cesar Boliac, pe basa cercetărilor sale arheologice preistorice, se exprimă ast-fel: aũ fost și în Dacia epoca petrei lustruite și epoca petrei numai cioplite, că s'a atins pe ici colea epoca bronzului și că ceea ce n'ar pute ȋdice póte altă țără, după cunoscințele preistorice, ce le avem până astăȋ «o epocă de aramă roșie nativă». Autorul constată, tot odată, că între obiectele găsite de dẽnsul numai de vre-o patru cincĩ anĩ încóce sunt 250 silexuri și obiecte de alte petre, între carĩ un topor de petro-silex cu tótul primitiv, din epoca petrei brute. (*Tromp. Carpaț. An. 1872 No. 1010. Cf. ibid. An. 1870. No. 846.*)

Cu privire la țările Austriei a se vedé: Szombathy, Bemerkungen über den gegenwärtigen Stand der prähistorischen Forschung in Oesterreich. (*Correspondenz-Blatt d. deutschen Gesellschaft für Anthropologie XXV (1894) Jahrgg p. 97. Cf. M. Križ Über die Gleichzeitigkeit das Menschen mit dem Mamuthe in Mähren. Ibid. p. 139—144. — Idem in «L'Anthropologie». T. X (1889) p. 257—280.*

¹⁾ Marea internă în țările Daciei în ultimele timpuri geologice. Când noi constatăm aici din punct de vedere paleontologic și arheologic esistența genului uman în țările Daciei încă în epoca quaternară, prin acésta, nu voim să susținem, că într'adevăr tóte regiunile acestei țări, ast-fel după cum ni se presintă astăȋ, aũ putut fi locuite de om în acéstă epocă depărtată.

Fisionomia țerilor Daciei nu a fost tot-de-una aceeași, după cum ni se presintă în epoca istorică.

Cu deosebire, o parte însemnată din șesurile cele întinse și aședate ale Ungariei, se aflaũ chiar până la începutul epocẽi neolitice acoperite cu mase mari de apă dulce, carĩ apoi încet încet, în curs de mai multe miĩ de anĩ, s'aũ retras pe la cataractele Dunărei și póte chiar prin comunicațiunĩ suterane. Chiar și astăȋ un district însemnat din partea de nord-ost a Ungariei pórtă numele de Maramureș, adecă mare mórta. (*Morimarusa m*, hoc est *mortuum mare* numiaũ Cimbrĩ oceanul septentrional. *Plinii, H. N. IV. 27. 4*). De altă parte, documentele istorice ale Ungariei din evul de mijloc, fac

Însă, care era pozițiunea în natură, moravurile și condițiunile de viață ale raselor umane paleolitice din Europa?

Aici ni se prezintă una din cele mai importante și tot odată mai complicate cestiuni ale etnologiei primitive europene.

adese-orî amintire de diferite mlăștini, lacuri și bălți în basinul Tiso-danubian și cari în aceste timpuri purtau numele de *Mortua*, *Mortva* și *Mortua magna*, adecă apa mōrtă.

Chiar și numele de *Mureș*, ce-l pōrtă riul principal al Transilvaniei, și care apare în documentele istorice medievale sub forma de *Morisius* (Cod. Arpadianus, XVIII 62. 1291), *Marusius* (Kemény, Nititia, II. 41), *Morusius* (Schuller, Archiv. I. p. 680), ne pune în evidență, că într'o vechime fōrte depărtată, basinul acestui riū constituia numai o apă mōrtă (*Marusa*).

De altă parte, mai există chiar și astăzi o tradițiune vechiă și fōrte răspândită, că șesurile Țerei-romănesci, ale Ungariei și văile Transilvaniei, au fost o-dată acoperite de o mare internă.

Ast-fel, *Cronica lui George Brancovicî*, scrisă pe la anii 1688 — 1690, conține următōrea tradițiune despre marea din țările Daciei.

«Acest Pombie (Pompeiū cel mare) a tăiat boazul la Bizantia de au intrat marea nēgră în marea albă, și ȳic sē firēmas uscat, țēra Moldovei, țēra Muntenēscă și țēra Ardēlului» (Ar. Densușianu, *Revista critică-literară* 1893 p. 367).

Acēstă tradițiune, că marea nēgră într'o epocă depărtată nu ar fi avut eșire o aflăm exprimată și la peripateticul *Strato* din *Lampsac* († c. 270 a. Chr.), *Marea nēgră*, susține dēnsul, ar fi fost o-dată cu totul închisă, ēr strīmtōrea de la Bizanțiu s'ar fi deschis în urma presiunei enorme a maselor de apă, ce le vērsaū riurile cele mari în *Pontul euxin*. Tot asemenea, s'a întēplat, ȳice *Strato*, și cu marea mediterană, care în urma unei mari acumulări a apelor de riuri, ar fi frânt bariera de la apus, și apoi revērsându-se în marea esternă, s'au scurs și desecat locurile lacustre de mai înainte ale Europei, (*Strabo*, *Geogr.* I. 3. 4.)

O altă tradițiune, în fond identică cu cea din *cronica lui Brancovicî*, ni se comunică din județul *Prahova*, comuna *Habud*:

Pămēntul acești țēri, ne spune acēstă tradițiune, mai de mult era acoperit cu apă și nici odată nu se putea scurge, fiind-că la *Marea nēgră* era un munte de pētră. Turci (Tracii, Troenii?) s'au apucat, ca sē taie acel munte, au săpat 24 de ani și tot n'au putut isprăvi, dar a venit un cutremur mare și a rupt acel munte în douē și îndată apa s'a scurs în mare.

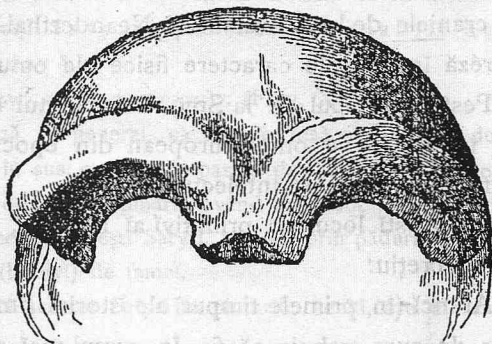
În fine, o tradițiune analogă ni se transmite din Bănat, de către Pār. *Sofr. Luiba* și *Aur. Iana* (com. *Maidan*):

Am auȳit din bētrāni, că pāmēntul, care l locuim noi, ar fi fost o mare de apă și nu-mai la munți au locuit nisce ōmeni sēlbatici, pre cari i-au bătut strāmoșii noștri și ne-au așēat pre noi aicea. Împēratul nostru *Traian* au sloboȳit apa de aici la *Babacai*. (Notăm, că în tradițiunile romāne și *Hercule* apare adese-orî sub numele de *Troian D.*). Cānd a fost aici apă, ōmenii umblau cu vranițe (luntrițe) și corābii. Se ȳice, că «*Cula*» de la *Versēț* ar fi fost făcută de pe vremile acelea. De acolo se vedea la o

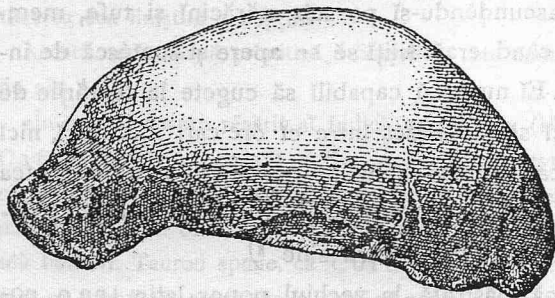
Resultatele științifice, ce ni le ofer numeroasele cercetări paleontogice, făcute pînă astăzi în terenele geologice ale epocii quaternare ne prezintă, în Europa, două rase umane principale, însă ambele aceste rase pe grade diferite ale dezvoltării fizice și intelectuale.

Una din aceste două rase fosile este reprezentată prin o porțiune de craniu exhumat la Cannstadt lângă Stuttgart, în a. 1700, studiat în a. 1835; — de asemenea și prin un alt specimen important, prin craniul aflat în pescerea de la Neanderthal lângă Düsseldorf în a. 1856.

Ambele aceste fosile umane ne înfățișează, din punct de vedere antropologic, aceleași caractere etnice, și ele figurează în știința de astăzi, sub numele în general adoptat de rasa de Neanderthal, și care este considerată ca rasa umană europeană din epoca mamutului. Acestă rasă primitivă, umană, ni se prezintă, în general, cu caractere dolicho-platy-cephale seú cu capul lungăreț și deprimat, fruntea îngustă

10. — Craniul de Neanderthal, văzut din față, după Bertrand, La Gaule, p. 72.

11. — Craniul de Neanderthal, profil, după Bertrand, La Gaule, pag. 70.

și oblică (aruncată înapoi), și cu arcurile sprâncenelor enorm de dezvoltate. Omenii de Neanderthalséú Cannstadt, aveau o statură mai mult mică de cît înaltă; ei erau robuști și îndesați, cu membrele scurte și musculose, însă în urma constituțiunei lor osteologice, după părerile antropologilor de astăzi, ei nu erau în stare de a se ține în pozițiune verticală, ci erau de jumătate plecați spre genunchi întogma ca antropoidii ¹⁾.

culă de peste Dunăre și la alta de peste Mureș; când venia vre-o luntre dușmană, se făcea în vârful culci o lumină mare, ca să scie cei-l'alți frați, că au venit dușmanii în țară.»

Mai notăm aici, că în Ungaria, încă există o tradițiune populară, că șesurile acelei țări au fost odată acoperite de apă, care mai târziu s'a scurs prin pasul de la Porțile-de-fer. *Értekezések a tört. tudom. köréből.* XII. VIII. sz. p. 59.

¹⁾ Cartailhac, La France préhistorique. pag. 328. — Fraipont, Les cavernes et leurs

«Din orî-ce punct de vedere, vom examina craniul acesta de Neanderthal — ȋdice naturalistul engles prof. Huxley — el ne presintă ȋntru t te caracterele maimu ei,  i este ȋntru adevăr craniul uman cel mai pitecoid, ce s'a descoperit până ast  i» ¹⁾).

Tot la ac st  spec   primitivă umană din epoca mamutului mai aparțin  i osemintele fosile descoperite ȋn a. 1866 ȋn pescerea de la Spy ȋn Belgia.

Scheletele exhumate la Spy sunt incontestabil din epoca mamutului  i ele ne presintă acelea i particularit  i anatomice  i osteologice ȋntocmai ca  i craniile de la Cannstadt  i Neanderthal. Mai mult, craniul de la Spy exager z  ȋnc  unele caractere fizice ale omului fosil de Neanderthal ²⁾).

Peste tot, tipul de la Spy, din punctul de vedere al dezvoltării organice, ne ȋnf    z  pe omul european din epoca mamutului, ȋn cele mai ȋnfrumuse ate condițiuni fizice  i intelectuale.

La ace  i locuitori primitivi ai Europei, se rapórtă urm t rele cuvinte ale lui Lucretiu:

Atunci (ȋn primele timpuri ale istoriei omenimei) genul uman era mult mai dur, de cum trebuia să fie. ȋn cursul mai multor m i de ani ale revoluțiunii s relui pe cer, ei duser  peste tot locul o vie   ca animalele s lbatic . Ei nu sciau să facă us de foc, nici să se folos c  de pei, or  să- i acopere corpul cu blăni de fi re s lbatic , ci locuiau prin păduri, prin găurile mun ilor  i prin codrii cei mari, ascund ndu- i pe sub mărăcini  i tufe, membrele lor cele murdare, atunci când erau sili i să se apere  i scut c  de ȋntemperiile v ntului  i ale ploii. Ei nu erau capabili să cugete la lucrările de interes comun,  i nu sciau, nici să stabil c  ȋntre ei  re-car i moravuri, nici să se folos c  de leg i, ci fie-care punea m na pe prada, pe care i-o scotea ȋnainte norocul,  i apoi fugea cu ea, condu  de instinctul propriu, că fie-care să ȋngrij c  de sine  i să tr ie c  pentru sine ³⁾).

Aceea i tradi iune preistorică păstrată la vechiul popor latin, ne o comunică Virgil ⁴⁾).

O-dată, ȋdice d nsul, locuiau ȋn pădurile acestea, o rasă de  meni n scu i

habitants (1896), pag. 69.—Bertrand, *La Gaule avant les Gaulois*, pag. 70. — De Mortillet, *Musée préhistorique*. Pl. XXX.

¹⁾ Huxley, *Man's place in nature*, pag. 156, apud Lubbock, *L'homme préhistorique*. Paris, 1876. pag. 308.

²⁾ Cartailhac, *La France préhistorique*, pag. 87. 329. — Fraipont, *Les cavernes*, p. g. 70.

³⁾ Lucretii *De rer. nat. lib. V. 923 seqq.*

⁴⁾ Aeneid. lib. VIII. v. 314.

din trunchiurile cele dure ale stejarilor (Faunii). Ei nu aveau nici moravuri nici religiiune. Ei nu sciaū nici să prindă boii în jug, nici să adune avere pentru trebuințele vieței, nici să cruțe ceea ce au câștigat, ci trăiau în mod sêlbatic numai cu ramuri și cu vênatul»¹⁾.

¹⁾ Rasa umană primitivă a Satyrilor în Europa, Asia și Africa. Literatura antică greacă și romană, ne-au transmis o lungă serie de relatări și tradițiuni etnografice, cu privire la o rasă primitivă umană numită a Satyrilor.

Ast-fel, Hesiod (circa a. 850 a. Chr.) în unul din fragmentele sale ne amintesc de un gen de ómenî făcători de rele, numiți Satyrî, și cari erau incapabili de a învăța vre-o lucrare omenescă.

καὶ γένος ὀτρυνῶν Σατύρων καὶ ἀμυχνοεργῶν. (Frag. XCI).

Figura acestor Satyrî, ni se înfățișează, în general, ca umană, însă sêlbatică și dură, pêrul mistreț, nasul têmpit și aruncat în sus, urechile în partea de deasupra ascuțite, la gât cu un fel de noduri, êr în partea de jos a spinării, având un smoc de perî lungi, (mai mult o esagerare a artiștilor grecesci). Acești Satyrî, locuiaū prin păduri și munți, și sunt înfățișați ca iubitori pasionați (lascivi) de femeî.

Din punct de vedere etnic însă, tipul acestor Satyrî în picturile vechi, are mai mult un caracter semitic.

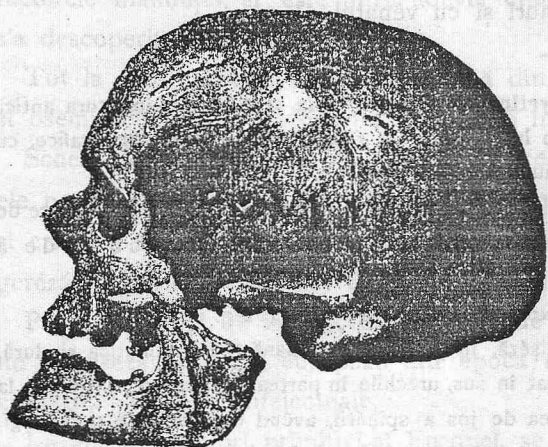
Satyrîi, de cari ne vorbesc Hesiod, se mai numiau și Σελήνοί, sing. Σελήνός, cuvânt, care în ce privește etimologia sa este identic cu Silvanus. Românesc silha = pădure. În locurile acestea, — scrie Lucrețiu (De rer. nat. IV. 582 seqq.) — au locuit o-dată, după cum spun vecinii, Satyrîi, cari cu sgomotele și cu jocurile lor turburaū tăcerea cea liniștită a nopții.»

Acastă rasă umană primitivă a Satyrilor, este amintită și în vechile descrieri geografice ale Asiei.

«În munții despre răsărit ai Indiei, scrie Pliniu (H. N. VII. 2. 17.), în ținutul numit al Catarclușilor, se află și Satyrî. Acești Satyrî, sunt nisce animale foarte striciciose, ei umblă și alergă atât pe patru cât și pe două picioare. Fața lor este ca la ómenî. Însă, din cauza agilităței lor, nu se pot prinde de cât numai când sunt bêtărâni sêu bolnavi. Tauron spune, că Coromanșii sunt un gen de ómenî sêlbatici, cari nu sciū să vorbescă; expresiunile lor fiind numai nisce urlete oribile. Corpul lor este pēros, ei au ochii albaștri și dinții canini colțați.» Acastă relatare a lui Pliniu, despre rasa Satyrică din Asia, se confirmă, putem dice, pe deplin, prin nouele descoperiri ale științei antropologice. Naturalistul A. de Mortillet, publică în «Revue encyclopédique» din a. 1895 pag. 73, sub titlul «Un être intermédiaire entre l'homme et le singe» o notiță despre craniul descoperit în insula Java în a. 1891 de medicul militar Eug. Dubois. «Ce crâne — dice A. de Mortillet — est visiblement plus voisin de celui de l'homme, que de celui de chimpanzé . . . D'après la voussure du crâne, d'après la forme fuyante du front et la proéminence des arcs sourcilliers, ce fossile ne devait pas être beaucoup plus bas dans l'échelle animale, que l'homme paléolithique européen dont les ossements ont été retrouvés à Neanderthal et à Spy.»

În fine, geograful roman Pomponiū Mela (I. 4. și 8) ne spune, că în teritoriul

A doua rasă umană fosilă, din epoca quaternară, este reprezentată prin craniile și osemintele descoperite mai întâi în stațiunea Cro-Magnon din valea Vezerului în Franția.

12. Craniul de Cro-Magnon, după Fraipont, Les cavernes, p. 133.

Acastă rasă umană, căreia în știința antropologică i s'a aplicat numele de Cro-Magnon, după stațiunea paleolitică, în care a fost exhumată, dominază cu siguranță în părțile de apus ale Europei pe la finele epocii quaternare, și ea ni se prezintă din punct de vedere fizic și intelectual, cu mult mai superioară rasei de Neanderthal.

Ômenii de Cro-Magnon, constituiau, după studiile paleontologice, o rasă frumoasă dolichocefală, puternică și inteligentă. În particular, ei se deosebesc de rasa de Neanderthal-Cannstadt-Spy, prin o frunte

Africei, lângă Etiopia occidentală, între alte triburi barbare și nomade se află și Satyri, cari nu au nici acoperișe, nici locuințe stabile, cari de abia sémână cu ômenii, și sunt de jumătate fere sêlbatică. (vix jam homines — præter effigiem nihil humani).

Pliniu, după cum am văzut, amintesc în Asia, afară de genul Satyriilor, și o specie umană përosă cu dinți canini colțați.

Omul în mare parte përos pe corpul său, ne apare și în Europa, reprezentat pe unele specimene de gravuri de la finele epocii quaternare (De Mortillet. Musée préhistorique. Pl. XXVII, fig. 202. 203.)

Despre ômenii përoși (pilosii), ne vorbesc mai departe tradițiunile epocii romane (Isidori Etym. VIII. 11. 103. — Profetul Isaia în textul Vulgatei XIII. 21: et pilosi salubunt ibi).

În fine, despre ômenii sêlbatici și përoși ne relatéză Hannon, ducele Cartagenienilor, care, în epoca de înflorire a patriei sale, întreprinsese o expedițiune navală dincolo de Columnele lui Hercule, ér după ce se întorse la Cartagena dênsul depuse în templul lui Saturn, orî al Junonei, peile a două femei sêlbatică și përoșe, ce le prinsese. (Hannonis Carthaginiensium regis Periplus, în Geographi graeci minores. I. Ed. Didot. p. 13.) Acastă împrejurare, o confirmă și Pliniu, în Istoria sa naturală (VI. 36.) spunënd, că Hannon a spus ca o dovadă și ca o minune în templul Junonei din Cartagena peile përoșe a două femei, ce le-a prins în espedițiunea sa și cari s'a putut vedé în acest templu până la cãderea Cartagenei.

La poporul roman, mai există și astăzi o serie de tradițiuni despre o rasă primitivă

lată și puțin oblică, prin dimensiunile craniului său, prin lipsa arcadelor la sprâncene, prin o față de asemenea lată și prin o statură înaltă de 178—185 cm. la bărbați ¹⁾).

Peste tot, rasa fosilă de Cro-Magnon, judecând-o după tipul său inteligent, după resturile industriei sale și după condițiunile sale de viață, posedă un însemnat grad de semi-civilizațiune.

umană përosă și colțată. Ast-fel în Descântecele române, cari conțin prețioase elemente pentru timpurile preistorice, se face adese-orî amintire de o ființă necunoscută epocelor posterioare, de un om sălbatic, de regulă mare, përos, și inimic constant al omului de azi.

O venit omu mare,
De la pădurea mare,
Om përos
Și sperios,
Cu mânil përoșe
Și cu piciorële përoșe,
Cu ochii înholbați,
Cu dinții mari colțați,

Cu obrazu mare,
Cu căutătura înfiorătoare.
Și-o venit asupra nopții . . .
Și-o venit prin nevoie
Pe N. să-l înspăimânte,
Dilele să-î scurte,
Vięta să-î ciunte.

Marian, Descântece, pag. 242.

Acest om përos, cu dinții mari colțați, și căutătura înfiorătoare, și care locuia în păduri, mai pörtă în tradițiunile române și numele de «moș».

Ese moșu dintr'o casă
Cu mânuri pãroșe,
Cu piciorë përoșe,

Cu unghii përoșe,
Cu degete përoșe, etc.

Șezătórea. An. III (1894) p. 119.

Și este de notat, că în ritualul acestor descântece se întrebuințază de regulă instrumente de pëtră. Probă evidentă, că acest om përos aparținea epocii ante-metalice (Șezătórea, An. 1892 p. 83.)

În părțile de sud-ost ale Germaniei există de asemenea diferite tradițiuni despre «wild Leute» numiți și «Waldleute», Holzleute și Moosleute (Grimm, Deutsche Mythologie, I. 451). Tradițiunea germană însă este împrumutată de la triburile vechi pelasge (neolitice), cari locuise odată în ținuturile acestea. Holzleute nu sunt decât : gens virum truncis et duro robore nata, de care amintesc Virgil, Aen. VIII, 315. Tot ast-fel Homer în Odiseă, XIX. 160. Êr «Moosleute» sunt «moșii» cu mânuri përoșe, din descântecul românesc de mai sus.

În tot cazul, genul Satyrilor și al pilosilor, ale căror reminiscențe s'au păstrat până în timpurile istorice, constituiau aceeași familie primitivă cu rasa quaternară de Neanderthal, de Cannstadt și de Spy.

¹⁾ Cartailhac, La France préhistorique, pag. 105. 330. — De Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XXX. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois. pag. 69. 267. — Fraipont, Les cavernes et leurs habitants. pag. 131.

Pe lângă tăierea petrei, industrie, care ne prezintă o serie de forme variate, civilizațiunea primitivă a rasei de Cro-Magnon, se mai caracterizează prin o dezvoltare întinsă a fabricatelor din oase și corne de animale. Mai mult, unele triburi ale acestei rase posedau un sentiment foarte dezvoltat de gravură și sculptură.

În fine, oamenii de Cro-Magnon, cunoscău într-un mod rudimentar arta de a fabrica vase de lut ¹⁾, și există chiar unele indicii, că ei începuse a cunoște și importanța unor cereale, cum este a orzului și a grâului.

Însă, una din trăsurile cele mai caracteristice ale acestei rase quaternare era aplicațiunea și tendința sa manifestată sub diferite forme, de a pune sub imperiul omului, oarecari specii de animale.

În stațiunile paleolitice ale acestei populațiuni ni se prezintă cele de întâi și urme de semi-domesticire a unor animale, anume a calului, a bouului și a cerbului tarand ²⁾.

Acastă rasă fosilă de Cro-Magnon, care ne apare încă în epoca quaternară într-o dezvoltare fizică remarcabilă, nu poate în nici un caz să fie considerată ca o ameliorare a tipului pithecoïd european de Neanderthal.

Din contră, toate calitățile fizice și morale ne înfățișează pe oamenii Cro-Magnon, mai mult ca o rasă invasiionară.

În tot cazul însă, aparițiunea acestei rase preistorice în Europa — ni se prezintă mult mai vechiă de cum a fost considerată până acum.

Grupele fosile de Cro-Magnon, ne apar încă în epoca quaternară răspândite în diferite părți ale Galiei vechi, de asemenea în peninsula iberică, în o parte a Africei de nord-vest și până în insulele Canari.

Chiar și primele instrumente de silex, și pe cari arheologia preistorică le constată a fi de la începutul epocii quaternare (tipul Chelles), și cari ne prezintă o formă destul de regulată și adeseori elegantă, nu par a fi fabricatele rasei indocile de Neanderthal, ci opera unui gen de oameni mult mai superiori.

¹⁾ Fraipont, Les cavernes et leurs habitants, p. 102, — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois. p. 112.

²⁾ Calul apare domesticit încă în epoca Solutrée. Pe diferite gravuri quaternare el este reprezentat cu frâu în gură. Pe un fragment de corn descoperit în Franța la Tursac (Dordogne) se vede gravată figura unui om cu băta pe umăr ca pășitor de cai. De asemenea ni se prezintă pe la finele epocii quaternare cerbul tarand și boul în condițiuni de semidomesticire. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois. p. 262 seqq — De Mortillet, Musée préhistorique. pl. XXVII. — Zaborowsky, L'homme préhistorique, pag. 74.

Peste tot tipul, și gradul de maturitate al rasei de Cro-Magnon, aplicațiunile sale pentru domesticirea animalelor, coincidența locuințelor acestor triburi cu stațiunile populațiunii neolitice, în fine, ornamentica industrială a acestei rase ¹⁾, — toate acestea ne înfățișează ómenii de Cro Magnon mai mult ca un ram desfăcut încă în timpurile cele misterioase ale erei terțiare din trupina cea mare paleochtonă, a cărei invasiune în mase se operază în Europa pe la începutul epocii neolitice.

Stabilim așa dar :

Periodul uman în Dacia, întocmai ca și în cele-lalte părți ale Europei, se întinde înapoi cu mai multe decii de mii de ani, cel puțin până în prima jumătate a epocii quaternare.

Orî cu alte cuvinte, înainte de Abii și Agaviî, de cari ne face amintire Iliada lui Homer, înainte de Titaniî, de cari ne vorbesce Hesiod, au trăit în țările Europei și în particular în Dacia, două rase de ómenî, cu tipuri și moravuri diferite, una pe gradul cel mai inferior al dezvoltării fizice și intelectuale, acesta este rasa de Neanderthal, un gen de ómenî fără societate, fără moravuri și fără legi, și a cărui origine noi nu o cunoșcem; — și altă rasă umană invasiunară, cu totul distinctă de cea precedentă, având o constituțiune organică superioară și ajunsă pe un grad însemnat de semi-civilizațiune, o populațiune faunică, ale cărei migrațiuni și începuturi de cultură trec departe dincolo de timpurile quaternare.

Ambele aceste rase umane quaternare, au fost apoi copleșite, învinse și distruse, și pôte în mică parte asimilate, de noiî invasori ai epocii neolitice.

Istoria lor morală și putem dice naturală se încheiă cu era quaternară. Ei nu mai avură nici o influență asupra epocelor următoare.

¹⁾ Cartailhac, La France préhistorique, pag. 66.

PERIODUL PETREI NOUE SEU POLEITE

II. INVASIUNEA NEOLITICĂ.

CURRENTUL PALEOCHTON SĂU VECHIŪ PELASG.

Timpurile diluviane au trecut, și noi intrăm în al doilea period preistoric, numit al petrei nouă sėu al petrei poleite.

Acestă epocă, constitue o nouă eră de transformațiune fundamentală morală și socială a lumii vechi. O civilizațiune nouă și neașteptată, se revarsă asupra Europei.

În particular, epoca neolitică se caracterisėză prin introducerea animalelor domestice, prin cultura cerealelor și a plantelor textile, prin arta de navigațiune, prin o abilitate mult mai mare în fabricarea instrumentelor de pėtră; în fine, prin cele de atâtău dogme religiöse, prin tumulele funerari, prin monumentele megalitice, și prin o organizațiune socială puternică.

Însă, întrėga acestă civilizațiune materială și morală a epocēi neolitice aparține în Europa unui nou popor imigrat în aceste părți din alt continent și nici de cum raselor primitive indigene.

Acestă nouă imigrațiune etnică în Europa, constitue așa numita invasiune neolitică, cea mai expansivă din câte le cunósce istoria.

Încă pe la începutul epocēi neolitice, apar în Europa noue tipuri etnice, două rase de ómenī, dintre carī una mai ales, dolichocefală, dotată cu o inteligență mai superióră, cu idei mari, cu acțiunī puternice, și cu instincte sociale mai dezvoltate.

Acești ómenī, după patrimoniul moral, ce-l aduceau cu dēnsī, și după constatările sciinței archeologice, veniau în Europa din ținuturile centrale ale Asiei.

Primele mase neolitice, compuse din triburi imense pastorale și agricole, după ce plecară din Asia centrală, de lângă munții Altaī, probabil încă în

epoca paleolitică, și după ce făcură o stațiune de mai multe sute de ani lângă marea Caspică și Uralii de jos, ele î-și continuă încet drumul lor de migrațiune către apus, pe lângă țărmurile de nord ai mării negre, apoi a-trase în partea meridională de o climă mai dulce și de o vegetațiune mai abundentă, aceste populațiuni belicoase și în mare parte pastorale, se revărsă cu turmele lor nesfârșite peste câmpiile și văile cele fertile ale Moldovei și Țerei-românești.

Aici la Dunărea de jos și în special în țărilor Daciei — faptul este cert — s'a format și închiegat centrul cel mare și puternic al populațiunii neolitice în Europa; — centrul unei rase nouă de omenii, de o statură înaltă și viguroasă, cu o vechiă organizațiune patriarhală, cu idei severe religioase și cu o pasiune, adusă probabil din Asia, de a sculpta în stâncă viă statuele enorme ale divinităților sale.

Acești noi cuceritori ai lumii vechi, aduseră și răspândiră în Europa noul element de civilizațiune, fundară aici cele de atâtă state organizate, și dederă o nouă direcțiune pentru destinele omeniei.

În curs apoi de mai multe sute de ani, această rasă activă și laborioasă, dotată cu o putere miraculoasă de creștere și expansiune, î-și continuă de la Dunărea de jos migrațiunile sale către părțile meridionale. De pe culmile, de pe văile și de pe câmpiile Carpaților, neconținute roiri noi de triburi pastorale trecură peste riul cel mare al lumii vechi, și se revărsă în grupe compacte și organizate peste întreaga peninsulă balcanică.

Acesta este curentul cel mare meridional, sau Carpato-Mycenic, curent, care venind din Asia centrală î-și formă la Carpați prima sa patriă europeană și puse cele de atâtă baze morale ale noului civilizațiuni, care se dezvoltă mai târziu atât de puternic în Grecia și pe țărmurile Asiei mici¹⁾;

¹⁾ Memorabilia imigrațiune, care se estinse și revărsă asupra Greciei continentale și insulare, noi o numim curent Carpato-Mycenic. Acesta este singura numire, care corespunde acestei mișcări din punct de vedere geografic și cultural, și această numire este cu atât mai mult justificată, cu cât Mycena, legendară metropolă a culturii ante-elene, avea drept emblemă sântă un monument preistoric din țărilor Daciei. (A se vedă capitulele următoare). Mycena î-și reducea așa dar vechile sale origini la o populațiune descălecată în Argos de pe văile și cōmele Carpaților.

Ținuturile Greciei ne apar cucerite de noul curent încă în timpurile neolitice. Industria paleolitică pe pământul vechii Elade nu se află reprezentată. Din contră, se găsesc urmele civilizațiunii neolitice în cele mai antice centre pelasge ale Greciei, la Tyrinț, la Mycena, la Orchomen, de și nu în măsură așa mare ca la Hissarlik, (de lângă Troia) în Asia mică. În această privință, Perrot scrie: en Asie Mineure dans les îles et dans l'Hellade, sur l'emplacement des cités les plus anciennes des

orî exprimându-ne cu alte cuvinte, acesta este curentul vechiū pelasg sēū paleochton, al vechilor pāmēntenī, sēū al ómenilor nāscuī de-a-dreptul din pāmēnt (γγενης), după cum se numiaū dēnșī¹⁾.

fouilles que l'on a poussées jusqu'à la terre vierge ou à la roche vive, on a trouvé sous les restes de constructions qui témoignent d'une industrie déjà fort avancée et de puissants moyens d'action, les vestiges d'un âge beaucoup plus grossier, les traces d'hommes dont tous les outils étaient d'os ou pierre et dont les poteries, mal cuites, n'étaient pas préparées au tour. (Perrot, La Grèce primitive, p. 58. 115).

Acestă populațiune neolitică a Greciei însă era pelasgă. (La population primitive de la Grèce, comme celle d'Italie était pélasgique. Reinach, Les origines des Aryens. pag. 113). D'après les traditions et les probabilités historiques... on peut dire que les Pélasges helléniques descendirent des régions du Nord dans la Grèce. Après avoir traversé la Thrace et la Macédoine, ils occupèrent l'Épire et la Thessalie; de là ils gagnèrent, de proche en proche, la Grèce centrale et le Peloponnèse. (Duruy, Histoire des Grecs, Tome I. 1887, p. 44).

Acest puternic curent etnic al epoei neolitice se revărsă din peninsula balcanică nu numai asupra Greciei și a Asiei mici dar și asupra Siriei și Egiptului.

În Africa de nord, și în particular în Egiptul de sus, scrie eruditul arheolog Morgan, civilizațiunea neolitică ne prezintă un caracter european. Aceleași tipuri ale industriei nouă de piatră, sunt comune Egiptului, Europei centrale și sudice și Siriei. Chiar și forma virfurilor de săgeți este identică în Egipt și în Europa. Pe când de altă parte există o completă diferență între săgețile neolitice și faraonice ale Egiptului. (Morgan, Recherches sur les origines de l'Égypte. L'âge de la pierre et les métaux. Paris. 1896—1897).

¹⁾ Pelasgiī, aveau o vechiă tradițiune, că genul lor era născut de a dreptul din pāmēnt (γγενης). Ast-fel Eschyl ne înfățișează pe Pelasg, patriarchul național al acestei ginți, rostind către Danau următoarele cuvinte: «Eū sunt Pelasg, fiul vechiului Pāmēntean, a celui născut din pāmēnt». (Τὸ γηγενὸς γὰρ εἰμ' ἐγὼ Παλαίθρονος ἱνις Πελασγός. Aeschylī Supplices. v. 250.)

Îr Asiu scrie: «Pe Pelasg, cel asemenea ȝeilor, l'a născut Pāmēntul cel negru pe cōmele munților celor înalți, ca să fie începătoriul rasci muritorilor. (Pausaniae Descriptio Graeciae. VIII. 1. 4. — Cf. Dionysii Halicarn. Antiq. Rom. I. 36. — Quintilliani Inst. III. 77.)

Acestă arhaică tradițiune s'a păstrat în fond până astăzi la poporul român. Legende romane, ne spun, că locuitorii acestei țări sunt un gen nou de ómenī «eșit» pe pāmēnt, după nimicirea prin potop a primei rase de ómenī. Îr într'un descântec românesc, bolnavului i se da numele de «pāmēntean», cuvânt, care din punct de vedere al înțelesului, este identic cu γηγενής.

Maică prea-curată,
Aist pāmēntean

Mi-l dăruiesce
De bolă mi-l curătesce.

(Lupașcu, Medicina babelor, p. 13).

Însă, această imigrațiune puternică neolitică forma numai o parte din marea invasiune etnică, care caracterisează această epocă.

Alte triburi pastorale, alte grupe sociale, cari de asemenea veniau din Asia, spre Europa pe urmele primului curent neolitic, ne mai putând străbate spre Dunărea de jos, înaintară peste Basarabia și Moldova de sus și luând direcțiunea arcului nordic al Carpaților se revărsară peste Bucovina, Galiția, Silesia și Moravia ¹⁾. O parte însemnată din aceste nouă mase neolitice, făcu o diversiune spre ținuturile de mătă-đi. Unele triburi trecară peste Carpații de nord și se stabiliră în părțile de sus ale Tisei, ér altele coborând pe valea Marchului în jos se răspândiră peste Panonia, Noric, peste Dalmația de sus și înaintară către Alpi și Italia; — în fine restul maselor, împins de nouă colóne, ce veniau în urmă, 'și continuă mai departe migrațiunea sa spre apus pe lângă malul nordic al Dunărei, și trecând peste Boemia și Germania, înaintă către Galia, Pirenei, Belgia și Britania, lăsând peste tot locul în drumul său rămășițe de triburi și urme ale industriei și cultului său primitiv. Acesta este curentul al doilea neolitic său central, care ne presintă în Europa două ramuri bine constatate, unul Carpato-Panonic-Alpin și altul Carpato-Galic.

¹⁾ În Austria, linia principală a resturilor industriei neolitice se întinde peste Bucovina, Moravia, Bohemia și Austria de jos. (Szombathy: Bemerkungen über den gegenwärtigen Stand der prähistorischen Forschung in Oesterreich, in *Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie*. XXV, Jahrg. 1894, pag. 98-99. — Cf. Much, *Altteste Besiedlung der Länder der österr. Monarchie*.)

²⁾ Bertrand, *La Gaule avant les Gaulois*. p. 256: Si le monde septentrional ou hyperboréen, inconnu des historiens anciens avant l'époque romaine, et révélé de nos jours par l'archéologie... nous cachait des tribus d'une grande vitalité, le monde thraco-danubien et danubien-alpestre se montre à nous plus de mille ans avant notre ère comme un foyer de civilisation bien autrement rayonnant. — *Ibid.* p. 206: A l'âge de la pierre polie deux courants puissants avaient concouru au peuplement de la Gaule, un courant hyperboréen, et un courant danubien. De ces deux courants, le second ne s'est jamais ralenti. Derrière les néolithiques et de très bonne heure... de nouvelles tribus s'étaient avancées peu à peu, se poussant les unes les autres. Elles avaient pris possession de la Thrace, de l'Illyrie, de la Germanie méridionale, pénétrant jusqu'en Italie... laissant des essaims, chemin faisant, au sein de montagnes (Carpathes, Balkans, Alpes noriques), sur les hauts plateaux de la Bohême et dans les vallées adjacentes.

În Transilvania, invasiunea curentului neolitic s'a operat pe două căi diferite, de o parte prin pasurile naturale ale Carpaților de răsărit, de altă parte prin diferite triburi neolitice, cari, după ce trecară peste Carpații de nord, și descălecară în

Acest curent introduse în Europa centrală și apusană, — în Panonia, Noric, Dalmația superioară, Reția, de altă parte în Bohemia, Germania, Galia, Pirene, Belgia și Britania, — aceeași cultură uniformă neolitică ca și în Carpații Daciei, același progres industrial, aceeași viață pastorală, aceeași practică a agriculturii, aceleași doctrine religioase, aceeași organizațiune a cultului și a societății, și în fine, aceeași idiomă și limbă comună primelor curente neolitice.

Însă mișcarea etnică în mase pornită din Asia spre Europa se continuă în tot cursul acestei epoci.

Afară de primele două curente mari neolitice, care aduseră și revărsară asupra Europei o imensă populațiune ¹⁾, alte cete nouă, însă mai puțin considerabile, care de asemenea din împrejurări necunoscute părăsise ținuturile vechii Asie, se ivesc la porțile de răsărit ale Europei.

părțile de sus ale Tisei, se estinseră încet pe valea Someșului și a Crișului repede și în regiunile de apus ale Transilvaniei. A se vedea și charta preistorică a Ungariei și Transilvaniei la **Romer**, *Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie*, pag. 42, reproducă de **Pulszky**, în *Magyarország Archaeológiája*, I. 1897, p. 242.

Aceste drumuri de invasiune neolitică în Transilvania sunt indicate într'un mod foarte clar, prin tipul și prin natura materialului diferitelor fabricate neolitice din aceste regiuni.

¹⁾ Despre această extra-ordinară mulțime de oameni a timpurilor preistorice, scrie scholiastul lui Homer:

«Se spune, că pământul apăsător de mulțimea cea imensă a oamenilor lipsiți de pietate, s'a adresat către Joe cu rugăciunea, ca să o ușureze de această sarcină. Pentru acest scop Joe ațîță mai întâi războiul Tebaic și în care mulți au perit. În urmă însă, cu toate că Joe ar fi putut să nimicească pe toți oamenii aceștia cu fulgerile și cu diluviile, dar fiindcă la acest expedient se opuse Momus (un fiu al nopții), Joe, după sfaturile lui Momus, puse la cale războiul dintre Greci și Barbari (Troieni), și prin care război pământul se ușură, de ore-ce mulți au fost uciși.» Această tradițiune, ne spune scholiastul lui Homer, era cuprinsă în Cântările ciprice ale poetului Stasin. (*Homeri Carmina*, Ed. Didot, pag. 591—592).

În poetul Valeriu Flaccu în *Argonauticele* sale (VI. 33 seqq.), vorbind despre ținuturile de lângă munții Riphei (Dacia și Scitia) se exprimă astfel: Aceste țări, care se întind sub constelațiunile celor două urse și a bălaurului celui gigantic, sunt cele mai avute de populațiune, de cât oricare altă regiune.

În fine, Herodot, (V. 3.) vorbind despre populațiunile din nordul Greciei scrie: Poporul Tracilor formeză după Indieni națiunea cea mai numeroasă de pe suprafața pământului, și dacă ei ar fi guvernați de un singur om, și dacă se ar putea uni între dânșii, atunci ar fi neînvinși și cei mai puternici dintre toate popoarele.

Acești noi invasori, ne mai putând străbate pe drumul cel vechi de migrațiune, fură siliți să apuce o direcțiune cu totul anormală pentru triburile, cari-și caută o patrie nouă și mai fericită. Ei înaintară pe țărmurile Niprului în sus către marea Baltică, ocupară ținuturile Litvaniei, și de aci o parte se estinse spre apus pe lângă cóstele Germaniei de nord, ér alte triburi trecură în Suedia și Norvegia.

Acesta este curentul neolitic nordic, numit de unii archeologi francesi hyperborean ¹⁾.

Primele două curente sée migrațiunii neolitice ne presintă într-o tóte același fond comun de civilizațiune, același mod de vieță și același cult, și ele aparțineau după tipul lor etnic (dolichocefal) și după resturile idiomei lor la una și aceeași rasă de ómení, rasă, care într-o epocă preistorică depărtată trăise în ținurile Asiei într-o comunitate socială și religiósă.

Pe când de altă parte, curentul nordic sée hyperborean ni se presintă în istoria acestor timpuri primitive mai mult ca o serie de diferite migrațiuni etnice și cari nici nu plecase în unul și același timp din interiorul Asiei; un curent compus în mare parte din două rase distincte de ómení, una dolichocefală pastorală și agricolă, din aceeași trupină cu cele două curente

La poporul român, s'a păstrat până astăzi amintirea despre această nenumărată mulțime de ómení, ce a existat odată în ținuturile Daciei.

Mai de mult, ne spune o tradițiune din com. Zelisteanca, jud. Buzău, au fost pe locurile astea lumea de désă și pentru aceea se chemă «Poediiă»; ómenii aceia au fost prăpădiți din voia lui Dumnezeu. (Inv. I. Voiculescu).

Er din comuna Bășesci, jud. Fălciu ni se relatéză: «Prin cavéntul Poediiă înțeleg bătrânii lumea multă, în cât nu mai încăpea să mai stea la un loc, și spun, că în timpul Poediei au fost multe sate pe teritoriul comunei Schiopeni. Ce s'au făcut cu ómenii din acele locuri? Bătrânii dic, că i-o fi prăpădit Dumnezeu din cauză, ea era prea mulți Inv. I. Ghibănescu). Așa dar, în fond aceeași tradițiune ca și la poetul ciclic Stasin: intervenirea divinității pentru ușurarea pământului de această sarcină de ómení.

În fine, «arăturile părăsite de prin munți» ne spune o altă tradițiune din comuna Călinesci, jud. Vâlcea, sunt făcute de când erau ómení prea mulți pe pământ și nu le mai ajungeau locurile de ia câmp.

¹⁾ Numirea de curent hyperborean aplicată la triburile neolitice de lângă Marea baltică nu corespunde nici esactității geografice nici istorice. Hyperboreii (popor pelasg), cari au avut în timpurile preistorice un rol cultural atât de însemnat, ne apar în epoca lor de mărire cu locuințele la nordul Dunărei de jos și la Carpați. (Riphaei). Mai târziu numele de Hyperborei din cauza omogenității etnice fu aplicat de autorii grecesci și alte diferite triburi pelasge, ale căror regiuni însă nici o dată nu au fost bine definite.

precedente ¹⁾, și alta brachycefală, cu capul rotund și statura mai mult mică, ómenî, carî nu cunosceaî nici păstoria, nici agricultura, simpli vênători și pescari, fără nici o importanță în istoria civilizațiunei acestei epoci.

Din tóte aceste migrațiunî neolitice însă, rolul cel mai important în istoria civilizațiunei europene l'a avut curentul meridional sêu paleochton (Carpato-Mycenic).

Prima stațiune, pe care a ocupat-o în mod durabil acest curent neolitic, aû fost țerile vechîi Dacie, înzestrate de la natură cu câmpîi întinse și roditoare, cu văi și păduri magnifice traversate de nenumărate cursuri de ape. Aici se formă centrul cel mare de aglomerațiune al populațiunii neolitice, prima patrie adoptivă pentru masele cele mari de păstori, carî veniaû cu căpeteniile, cu triburile, cu ȕei și cu turmele lor din Asia către Dunăre.

Noî am espus în aceste paginî originea, progresul și caracterul cucerirei neolitice, care supuse, împopulă și civilisă vastele ținuturi ale Europei.

Epoca neolitică, ni se presintă ast-fel în Europa, cu escepțiune de litoralul mării baltice, omogenă și unitară din punctul de vedere etnic, omogenă și unitară din punctul de vedere cultural.

Însă, când noî vorbim aici despre acéstă întinsă și puternică invasiune neolitică în Europa, nu înțelegem nici de cum migrațiunea anachronistă a așa numiților «Arii» ²⁾, de carî se ocupă filologia modernă, și ale cărei conclusiuni ipotetice nu se unesc nici cu rezultatele investigațiunilor archeolo-

¹⁾ În gorganele (tumulele) preistorice ale Galiției ostice, în cele din ținutul Moscovei, din Minsk și din Lituania se găsesc craniî dolichocefale (pe când populațiunea rutenă și polonă de astăzi e brachycefală). Aceste craniî dolichocefale preistorice se găsesc și în Germania de sud și în Lațiu. (*Correspondenzblatt d. deutschen Gesellschaft f. Anthropologie* Jahrgang 1876, p. 63). Tipul neolitic dolichocefal ni se presintă și în palaftele din Elveția (Fraipont, Les cavernes, p. 275. 176).—De asemenea și craniile descoperite în stațiunea neolitică de la Lengyel, comitatul Tolna în Ungaria, sunt dolichocefale. (*Pulszky, Magyarország archaeológiája*, I. pag. 41.

²⁾ Așa numiții «Arii» (Indo-Iranîi, Armenîi, Latinîi, Grecîi, Celțîi, Germanîi, Slavîi și Albanesiî), de carî se ocupă reprezentanții lingvisticeî, nu aû constituit nici o-dată o familie etnică, pe cât ajung luminile istorice.

Anume se scie despre Grecî, că ei sunt o imigrațiune posterioară Pelasgilor, și că aû împrumutat de la aceștia elementele civilizațiunii preistorice. De altă parte, înșiși Grecî consideraû pe Pelasgi de cei mai vechî ómeni pe pământ.

Tot asemenea și Celțîi, ér după ei Germanîi, se aû stabilit cu câte-va mii de ani în urmă peste substratul cel vast și arhaic pelasg din Europa centrală, nordică și apusănă. Din punct de vedere istoric nu există nici un criteriu suficient, că așa numitele limbî

gice, nici cu constatările științei antropologice; ci din contră, noi avem în vedere o mișcare mult mai vechiă de cât epoca metalelor (său a preinșilor Arieni), mișcare întâmplată cu mult înainte de migrațiunea în Europa a Grecilor, a Celților și Germanilor, și care a lăsat urme reale despre cultura sa ante-elenică și ante-celtică prin toate țările, pe cari le-a ocupat ori le-a atins.

ariane ar deriva din o singură limbă primitivă. Atât materialul lexic, și aici înțelegem elementele cu forme identice ori analoge, cât și particularitățile comune ale organismului gramatical, nu se reduc la o moscenire prin descendență genetică, ci la o simplă împrumutare din o limbă mult mai arhaică, mai estinsă și mai perfectă. Este incontestabil, că limba, ca un mod de expresiune a gândurilor, se schimbă mult mai ușor și mai repede, de cât tipul și facultățile spiritului, și aceste două particularități din urmă, cari separă într'un mod atât de fundamental, populațiunile numite indo-europene, răstornă toate ipotezele lingvistice despre omogenitatea lor etnică. Faptul este cert, că din epoca neolitică și până astăzi nu s'a produs nici o diferențiere nouă de tipuri. Ele sunt și astăzi tot ast-fel ca și în timpurile preistorice. Ast-fel, că teoria Atrilor, așa după cum ni-o înfățișează lingvistica, nu se poate susține nici cu argumente istorice, nici antropologice. Peste tot, nu se poate admite la aceste populațiuni, o omogenitate, nici somatică, nici lingvistică.

NOTE ADIȚIONALE.

I. **Industria neolitică în Dacia. Fabricatele de pământ și os.** O mulțime considerabilă de arme și instrumente de pământ, precum și obiecte fabricate din oase și corne de animale, se găsesc răspândite prin toate regiunile vechii Dacie.

În unele din stațiunile neolitice de peste Carpați, ne spune archeologul Romer, se găsesc mii de bucăți de achii (de silex, obsidian, etc.), numai pe o estensiune de câțiva metri pătrați, — și tot de asemenea sute și mii de bucăți de diferite fabricate din corne de cerb și din oase de animale. (*Mouvement archéologique*, p. 9. — *Discours, Congrès international d'anthropologie à Budapest, 1876*. p. 10).

Cu deosebire industria neolitică a instrumentelor de pământ, ne apare în mare dezvoltare în Transilvania și în părțile de nord ale Ungariei.

La congresul preistoric de la Paris, scrie tot archeologul Romer, am fost cel de întâi, care am prezentat un nucleu de obsidian de proveniență din Transilvania. Până atunci toată lumea credea, că obsidianul a fost importat în Europa din Mexic, fiindcă nu se cunoscău de cât câte-va specimene aduse de acolo și unele din Italia.

Întreg comitatul Solnoc-Dobâca, scrie un alt archeolog de peste Carpați, este semănat și încă în mod des cu anticități preistorice din epoca neolitică și a bronzului. (*Archaeologiai Értesítő. Uj foly. XVII. 97*). Tot aceeași, se poate spune și despre celelalte comitate ale Transilvaniei și Ungariei de nord. (A se vedé Gooss, *Chronik der archaologischen Funde Siebenbürgens*. — Idem, *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden*, in *Archiv d. Vereines für siebenbürgische Landeskunde*. N. F. XIII. 407 seqq. — Hampel, *Catalogue de l'exposition préhistorique de la Hongrie. Budapest, 1876*).

Îr cu privire la România, Cesar Boliac scrie: «La noi se găsesc mai multe obiecte de p^étră de cât de bronz prin localitățile dace (înțelege ante-romane); seú pot dice mai mult, că bronzul se găsește f^órte rar, în comparațiune cu obiectele de p^étră (Trompeta Carpaților, Nr. 846, a. 1870, pag. 3).

În fine, cu privire la stațiunea preistorică Vădastra din jud. Romanați, Cesar Boliac, scrie: «Ce ar dice Lubbock . . când ar afla, că în două zile cu câți-va ómení, dintr'un ocol, pe suprafața căruia nu era nimic care se trade depozitele ascunse, s'aú scos din adâncime de la un metru până la unu și jumătate peste trei mii de sílexuri săgeți, cuțițe, rădători (haches celtiques), topóre, ciocane găurite, petre de praștie de sílex rotunjite, petrii de afundat plasa, bolduri, etc.; mai multe petrii de frecat s^émínța, mai multe gresii de ascuțit p^étră . . mătci (adecă nucleí. D.) din carí s'aú scos aschii de săgeți, cuțițe, etc. . . mai bine de trei sute obiecte de lut frământat . . . Apoi ca la vre-o trei sute obiecte lucrate de os, dintre carí vre-o șepte decí scóse întregi . . bolduri, sule, undrele cu gaură . . un ac cu gămălie . . și diferite córne ascuțite, găurite . . Am făcut o mică colecțiune de fálci și dinți de diferite animale, córne mai ales de cerbí. Córne și ósc de un animal cu mult mai mare de cât bivolul actual, abundă în tóte părțile insulei. Cred, precum am dis'o, că este de bos-urus . . . Nimic de metal . . . Ferestrae de sílex cu colți bine pronunțați, de carí am găsit anu, vre-o șese-decí la un loc. M^é hasardez se fac o conjectură: nu cum-va în acei timpí, atât de adâncăți în vechime, erau specialități? . . cu meșteri speciali? . . . Vădastra și până astăzi rămâne pentru mine localitatea care conține obiectele preistorice cele mai primitive, adecă din epoca petrei lustruite. (Analele Soc. acad. X. Sect. 2. p. 270 seqq.)

Acéstă industriá a omulói neolitic în Dacia ni se presintă în mare parte indigenă

Aprópe întreg materialul din care sunt fabricate armele și instrumentele de p^étră, ce s'aú aflat pe teritoriul Daciei, ne presintă un caracter autochton. Acest material, (de sílex, serpentin, amfibol, obsidian, tuf de trachít, marnă calcarósă, gresie, șist de quartz, șist argilos, iaspis, porfirit, spat fosibil, heliotrop, marmoră roșie, gabro, etc.), este extras din stâncile cele mai apropiate ale Carpaților. Am puté dice așa dar, că ne aflăm în fața unui prim început de lucrări de mine în Dacia.

Chiar fără se mai avem în vedere descoperirile ce se vor face în viitoriú, noi putem, pe baza documentelor archeologice, ce le posedăm până astăzi, se stabilim aici următoarele fapte pozitive, anume:

Tăerea petrei în Dacia, și acésta judecând'o după colecțiunile archeologice ale muzeelor de peste Carpați, a fost în epoca neolitică în deosebită flóre. În particular tăierea petrei a avut în regiunile Daciei o dezvoltare mult mai întinsă și mai progresată de cum acésta ni se presintă în părțile Austriei, Germaniei, Franciei și Italiei.

În special, găsim în țările Daciei reprezentate am^éndou^é jumătățile epocii neolitice, începutul acestei ere, care se caracteriséză prin daltele cele cu ascuțis lat, prin arme și instrumente încă nepoleite și neperforate, și partea a doua a acestei epoci, seú cea din urmă, care se manifestă prin arme și instrumente lustruite, sfredelite, cu forme variate și perfecționate.

De asemenea, judecând după mulțimea enormă, și după distribuțiunea geografică a acestor obiecte, rezultă cu deplină certitudine, că în epoca neolitică trăia în părțile Daciei o populațiune desă și laboriósă, răspândită pe tóte câmpiile, văile, colinele, până chiar pe cómele munților celor mai înalți.

În fine, diferitele centre de fabricaţiune neolitică, ce s'au descoperit în anumite puncte ale Daciei, începând de la Dunăre şi până la isvórele Tisei, ne probéză, că prelucrarea armelor şi instrumentelor de pėtră şi de os în acéstă epocă nu era individuală, că se începuse în ţerile nóstre o confecţionare industrială şi un trafic material cu aceste fabricate, trafic, care se întinse departe peste frontierele acestei ţări.

În Bucovina, cea mai însemnată staţiune neolitică este Siretul. De asemenea s'au descoperit diferite obiecte ale industriei neolitice în localităţile Bucovinei, numite: Zâncesci, Sucéva, Ciudin, Cernăuţi, Lujani, Iordănesci, Iasloveţ, Coţiman, Onuth, Dubauţi, Sipeiţi, Dimcă (la Hálbóca), Cuciur-mare, Coţica, Chirllibaba, Sviniaţe şi Babin. (Kaindl, Geschichte der Bukowina, I (1896), pag. 6—10.

Noi reproducem aici diferite tipuri caracteristice ale industriei de pėtră din acéstă epocă în Dacia, precum şi unele specimine similari din Europa de apus şi din ţinuturile Troiei.

Provenienţa acestor artefacte:

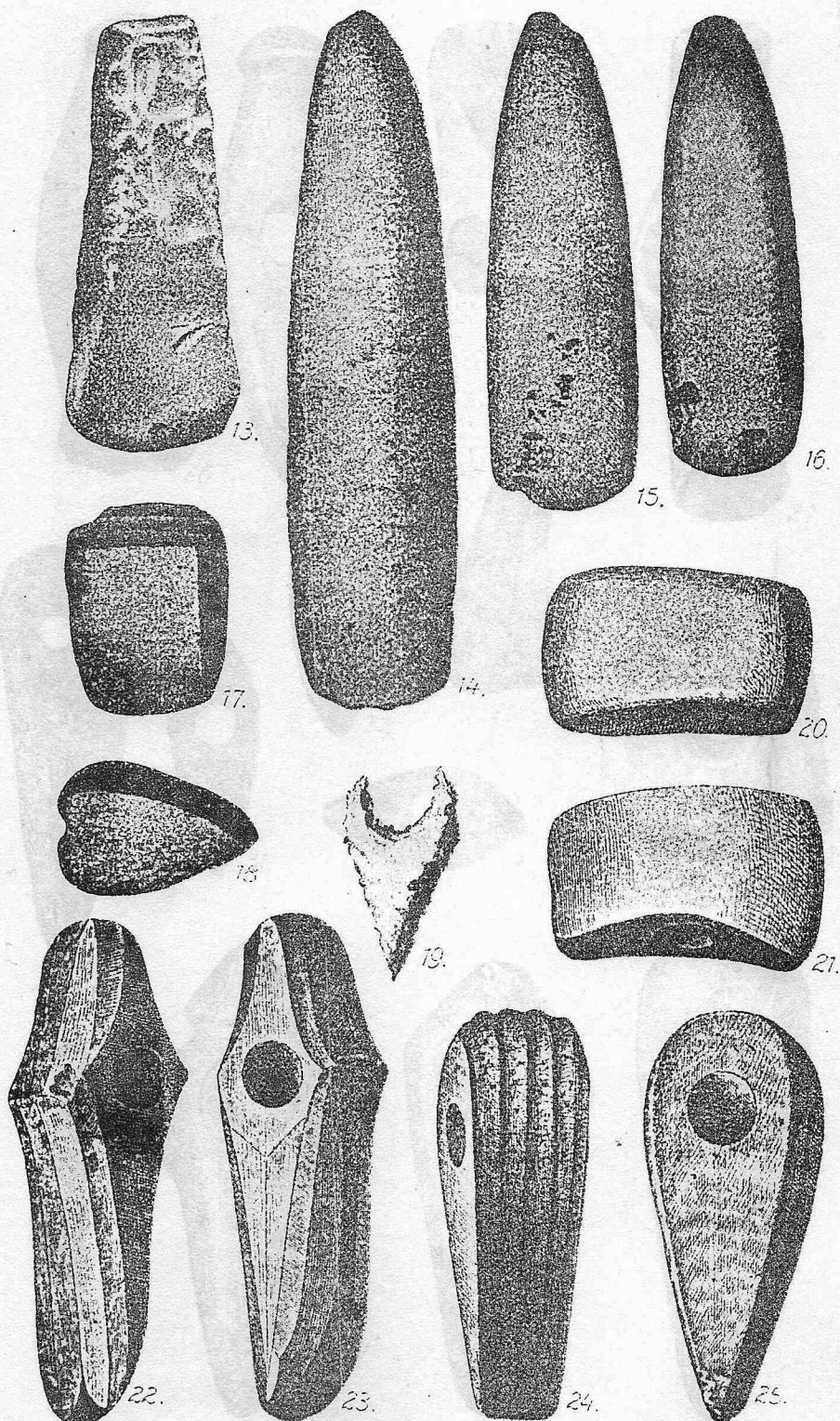
Fig. 13. Toporaş de silex (cremene). România. Revista ştiinţifică. An. III. 1872—1873. Stampa X.

- » 14. Topor neperforat de serpentină verde. România, Zidina Dacilor, lângă schitul Topolniţa. Colecţiunea C. Boliac. Trompeta Carpaţilor, Nr. 1010 din 1872.
- » 15. 16. Tărnăcope neperforate, unul de granit, altul de serpentină. România jud. Vlaşca, găsite la un loc cu fragmente de olărie primitivă. Col. Boliac. Ibid.
- » 17. 18. Topor neperforat de granit (faţă şi profil). România, Vădastra. Col. C. Boliac. Ibid.
- » 19. Săgėtă de silex cu dinţi. România. S'a găsit în năsipuri, între Craiova şi Calafat. Col. C. Boliac. Ibid.
- » 20. Topor de granit. România, Hunia mare. Col. C. Boliac. Ibid.
- » 21. Topor de pėtră găurit. România, Cetatea Latinilor, lângă satul Oreaviţa, jud. Mehedinţi. Col. C. Boliac. Ibid.
- » 22. 23. Ciocan-topor de diorit (faţă, profil). România. Col. C. Boliac. Ibid.
- » 24. 25. Topor perforat lucrat în cute (faţă, profil). România. Cololecţiunea Cesar Boliac, Ibid.
- » 26. 27. Topor elegant (faţă, profil). România. Găsit la pótele muntelui Pescerea cu ólele, jud. Dâmboviţa. Col. C. Boliac. Ibid.
- » 28. Ciocan-topor elegant lucrat. România, Cetatea Dacilor. Col. C. Boliac. Ibid.
- » 29. Topor de serpentină cu dóue ascuţişuri. Transilvania, Bistriţa. Gooss, in Archiv d. Vereines für siebenbürgische Landeskunde. N. F. XIII. Tab. I.
- » 30—33. România, Museul Tėrgul-Jiului.
- » 34. Secure de serpentină. Transilvania, com. Netuş. Colecţiunea gimnasiului din Sighişóra. Gooss, Archiv N. F. XIII. Tab. I.
- » 35. Instrument de serpentină pentru lustruit. Transilvania, Turnul-roşu. Col. gimnasiului din Sighişóra, Gooss, Ibid.
- » 36. Tărnăcop de serpentină. Transilvania. Colecţiunea gimnasiului din Sighişóra. Gooss, Ibid.
- » 37. Ciocan-secure de serpentină. Transilvania. Col. gimnasiului din Sighişóra. Gooss, Ibid.

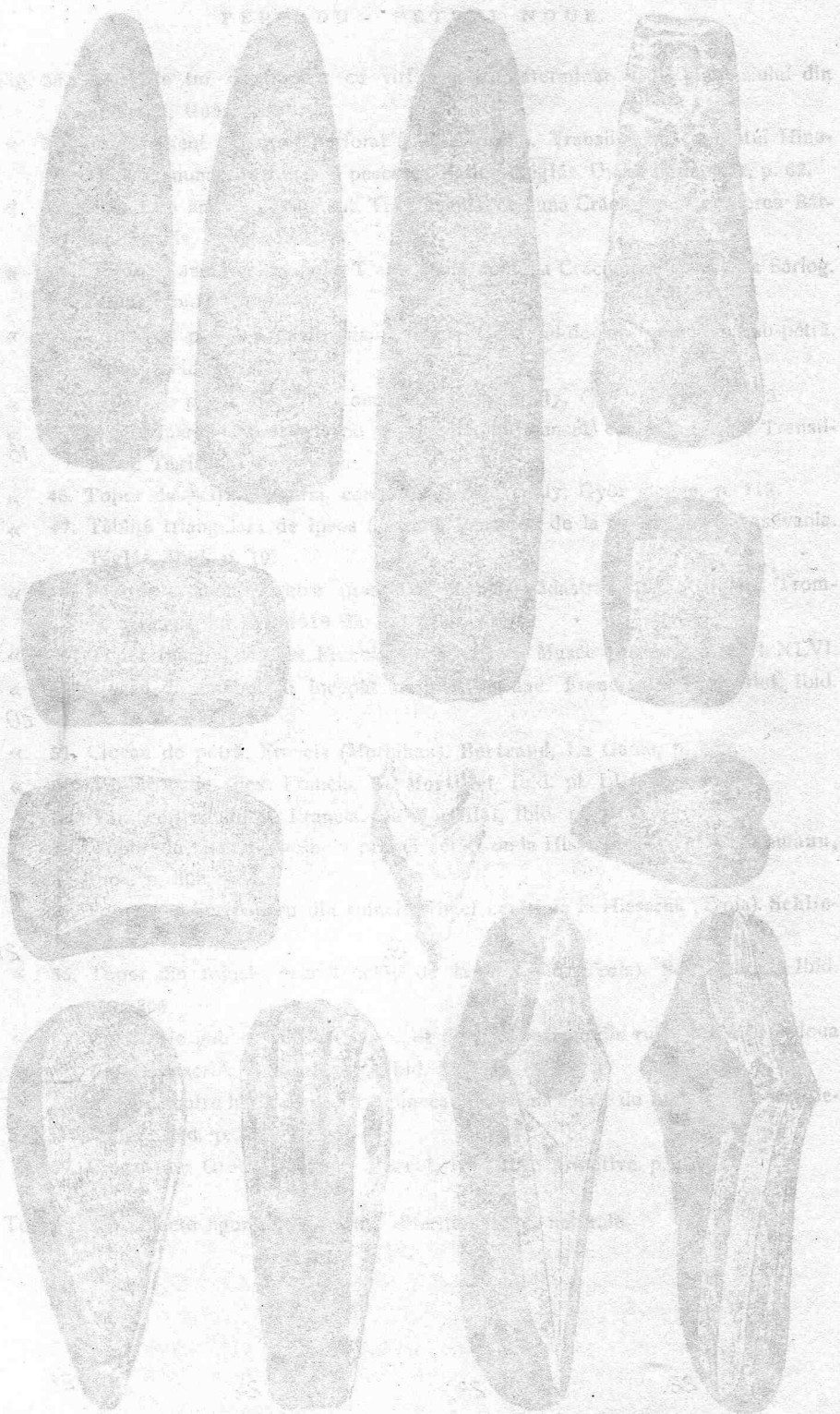
Fig. 38. Topor de tuf de trachyt cu vîrf ascuțit, neterminat. Col. gimnasiului din Sighișoara, Gooss, Ibid.

- « 39. 40. Fragment de topor perforat (față și profil). Transilvania, comitatul Hinedórei, comuna Crăciunesci, pescerea Bârlóg. Téglás, Ujabb barlangok, p. 62.
- « 41. Ciocan de amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciunesci, pescerea Bârlóg. Téglás, Ibid. p. 62.
- « 42. Ciocan de amfibol, fragment. Transilvania, comuna Crăciunesci, pescerea Bârlóg. Téglás, Ibid. p. 63.
- « 43. Topor de pîtră. Transilvania, comuna Geoagiul-de-jos, pescerea Sub-pîtră. Téglás, Ibid. p. 118.
- « 44. Topor de pîtră. Ungaria, comitatul Iaurin. Ipoly, Györ megye, p. 363.
- « 45. Secure mare de pîtră de pe vîrf muntelui Muncel, comuna Ardeu, Transilvania. Téglás, Ibid. p. 152.
- « 46. Topor de pîtră. Ungaria, comitatul Iaurin. Ipoly, Györ megye. p. 118.
- « 47. Tăbliță triangulară de ipsos (amulet). Pescerea de la Godinesci, Transilvania. Téglás, Ibid. p. 19.
- « 48. Bulă de cremene pentru prasciă. România, Vădastra. Col. C. Boliac. Trompeta Carpaților, Nr. 1010 din a. 1872.
- « 49. Topor (hache) de silex. Franția. De Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XLVI.
- « 50. Ciocan de amfibol cu început de perforațiune. Franția. De Mortillet, Ibid. Pl. LIII.
- « 51. Ciocan de pîtră. Franția (Morbihan). Bertrand, La Gaule, p. 165.
- « 52. Tărnăcop de silex. Franția. De Mortillet, Ibid. pl. LIII.
- « 53. Tărnăcop naviform. Franția. De Mortillet, Ibid. pl. LIV.
- « 54. Topor de silex din ruinele primei cetăți de la Hissarlik (Troia). Schliemann, Ilios. p. 300.
- « 55. Topor de diorit negru din ruinele primei cetăți de la Hissarlik (Troia). Schliemann, Ibid. p. 299.
- « 56. Topor din ruinele primei cetăți de la Hissarlik (Troia). Schliemann, Ibid. pag. 306.
- « 57. Ciocan de gabbro verde cu început de perforațiune din ruinele cetății a doua de la Hissarlik. Schliemann, Ibid. p. 554.
- « 58. Topor pentru luptă de diorit întunecat din prima cetate de la Hissarlik. Schliemann, Ibid. p. 307.
- « 59. Ciocan din Grecia de nord. Perrot, La Grèce primitive. p. 124.

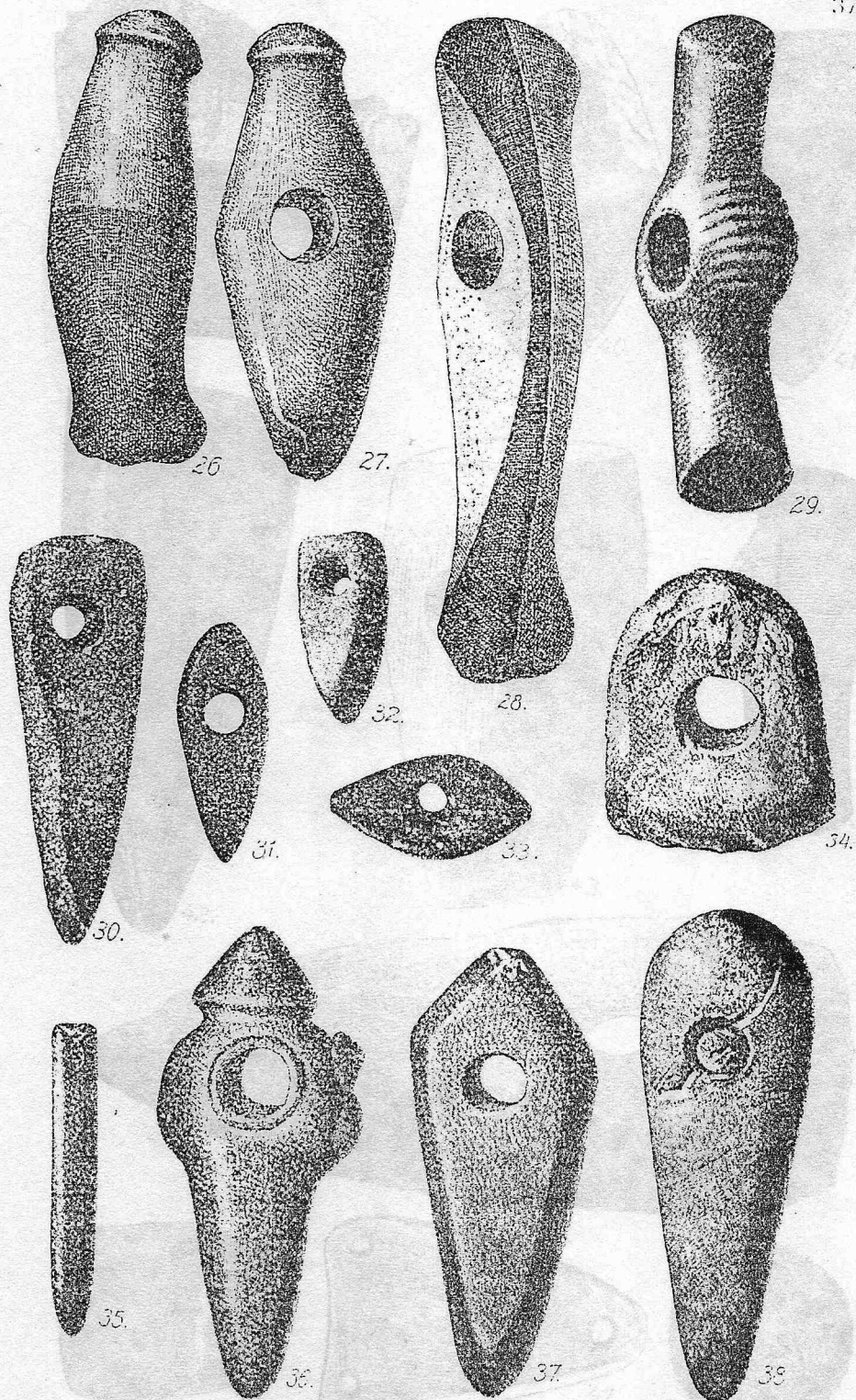
Tóte aceste obiecte figurate represintă diferite mărimi naturale.

INDUSTRIA NEOLITICĂ ÎN DACIA.
DIFERITE SPECIMINE, INSTRUMENTE DE PÊTRĂ, (ROMÂNIA).

INDUSTRIA REOLITICA IN DACIA
OFFICINE REOLITICA REOLITICA IN DACIA

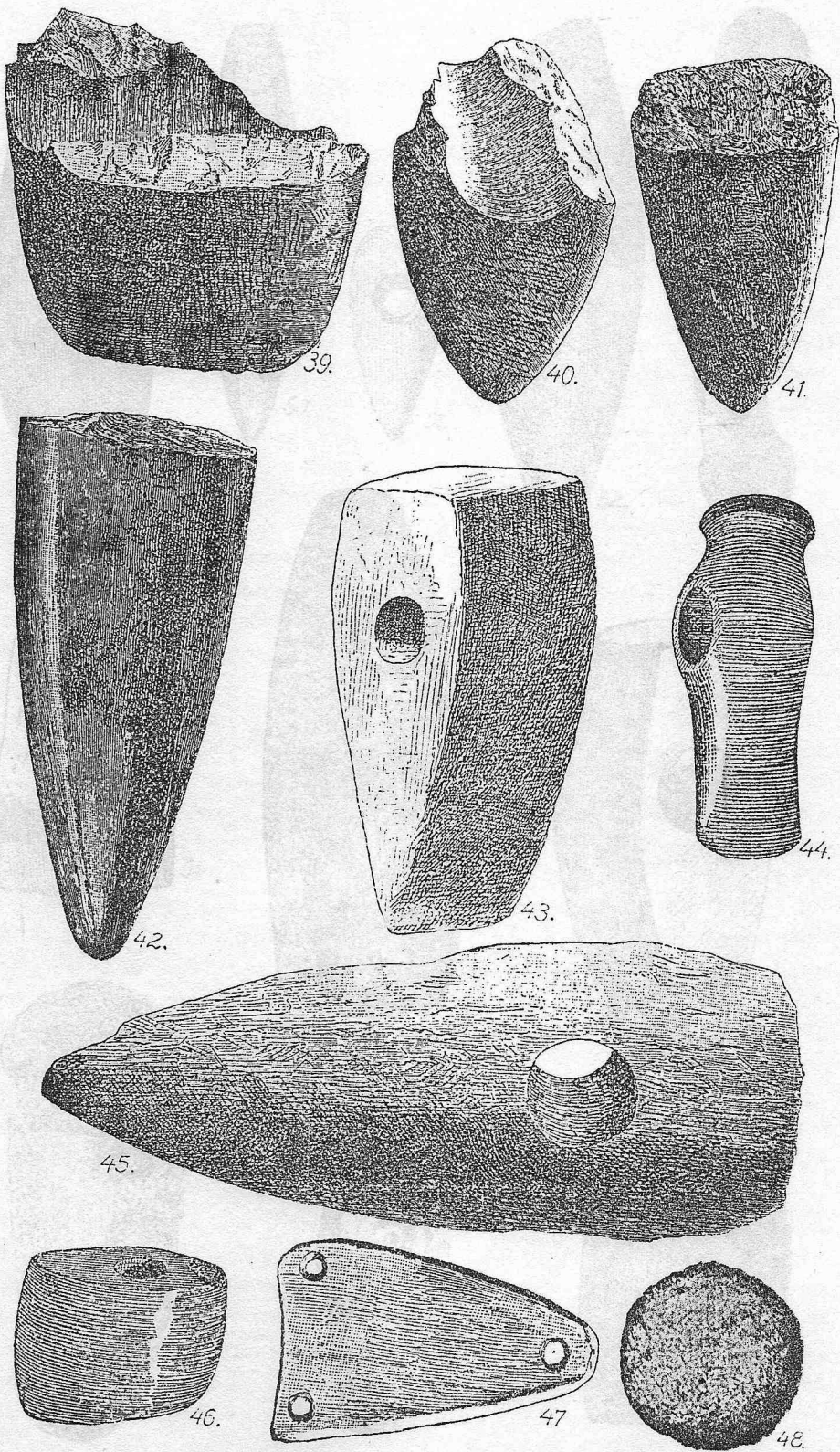

DIFERITE SPECIMINE, INSTRUMENTE DE PÊTRĂ.

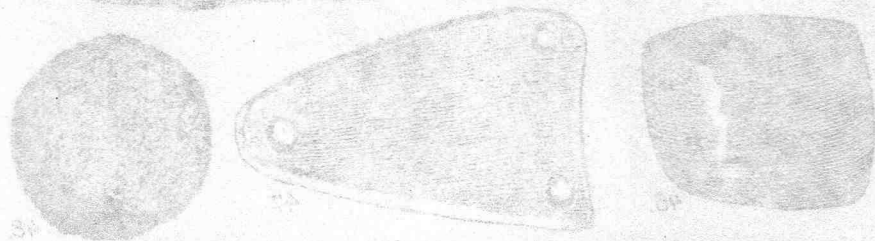
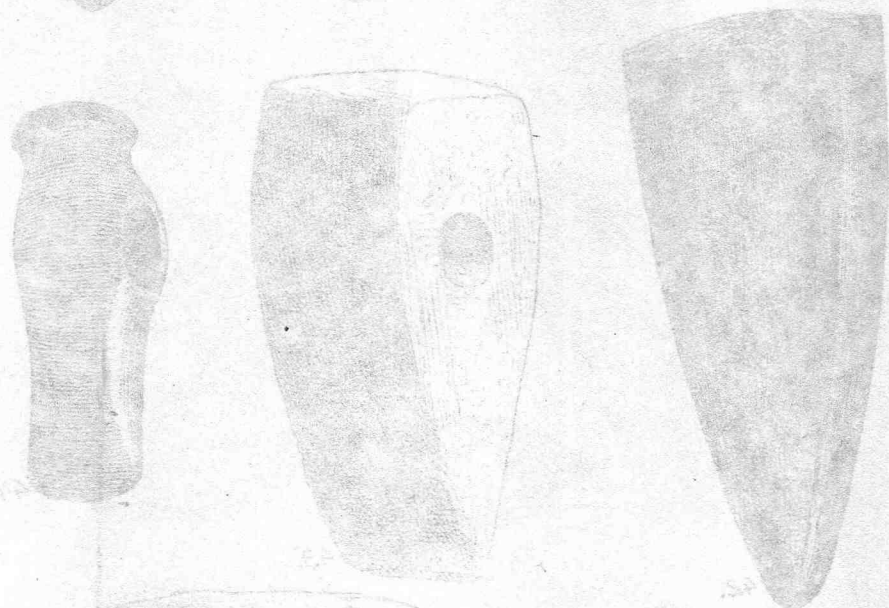
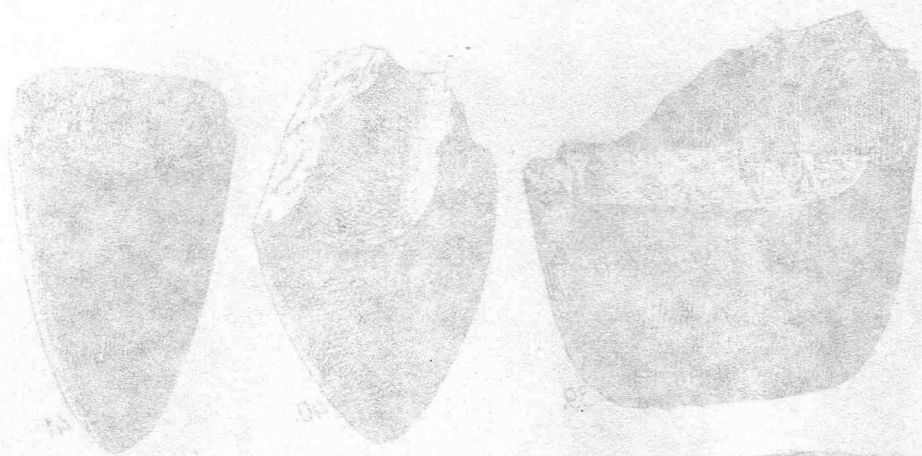
(ROMÂNIA ȘI TRANSILVANIA).

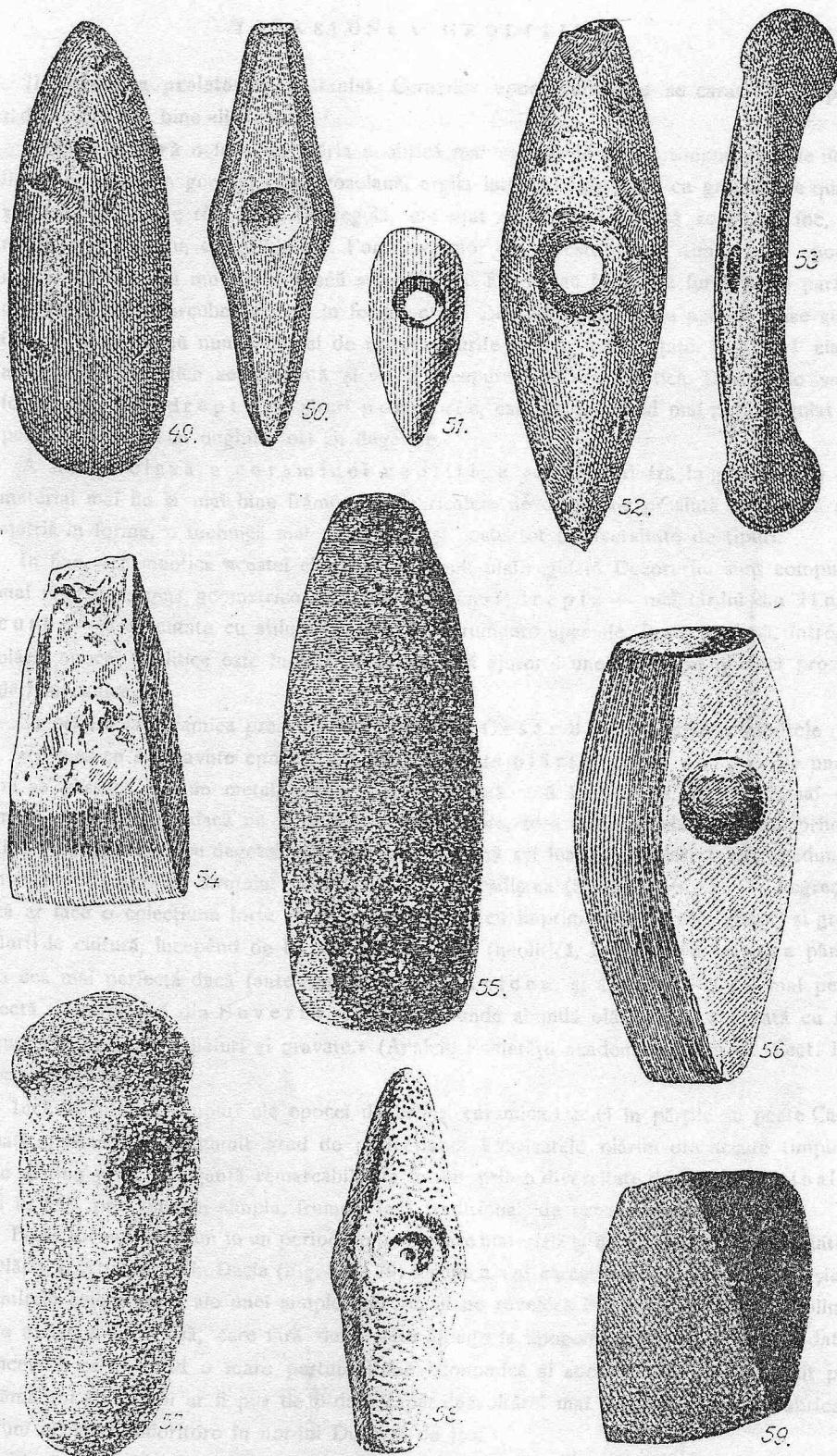
FIGURE 1. STONE ARTIFACTS, INSTITUTE OF THE MUSEUM OF THE UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA.

DIFERITE SPECIMINE, INSTRUMENTE ȘI ALTE OBIECTE DE PÊTRĂ.
 (TRANSILVANIA, ROMÂNIA ȘI UNGARIA).

DIFFÉRENTES ESPÈCES D'OBJETS EN PIERRE
(D'APRÈS LES DÉCOUVERTES DE M. DE LAUNAY)

DIFERITE SPECIMINE, INSTRUMENTE DE PÉTRĂ.
(FRANCIA, TROIA ȘI GRECIA).

OBJETS EN FLINTES (SILEX) DÉCOUVERTS À LA Grotte de la Vache, près de la Roche-aux-Français, département de la Mayenne.

(D'après les collections de M. de la Roche-aux-Français.)

II. *Ceramica preistorică a Daciei.* Ceramica epocii neolitice se caracterizează prin două clase bine distincte.

Prima clasă o formează olăria neolitică mai veche. În aceste timpuri inițiale neolitice, ceramica în general este grosolană, argila impură, mestecată cu grăunțe de quartz și năsip, ér vasele rău arse. De regulă, ele sunt numai la suprafață roșite de foc, ér restul e sur, negru, orî gălbîn-sur. Forma vaselor din aceste prime timpuri ale epocii neolitice, este mai mult sferică séu semi-sferică. Ele nu au basă séu fund lat, ci partea de desupt este curcubetósă, orî în forma oulú. De asemenea vasele acestei clase sunt fără tórté și ele au numai un fel de urechi găurite pentru a fi acățate. În această clasă a ceramicii neolitice se presintă și unele începuturi de ornamentică. Decorurile sunt formate din linii drepte orî șiruri punctate, esecutate, în mod mai puțin regulat și peste tot numai cu unghiile orî cu degetele.

A doua clasă a ceramicii neolitice se caracterizează în general prin un material mai fin și mai bine frământat. Fabricatele de olărie, ne presintă mai multă simetrie în forme, o tehnică mai progresată și peste tot o diversitate de tipuri.

În fine, ornamentica acestei clase este cu mult mai regulată. Decorurile sunt compuse mai mult din figuri geometrice formate din linii drepte — mai târziu din linii curbe — și esecutate cu stilul, orî cu alte instrumente speciale. Peste tot însă, întreaga olărie epocii neolitice este lucrată cu mâna, fără ajutorul unei róte, orî al unei procedări mecanice.

Cu privire la ceramica preistorică a României, Cesar Boliac scrie următoarele :

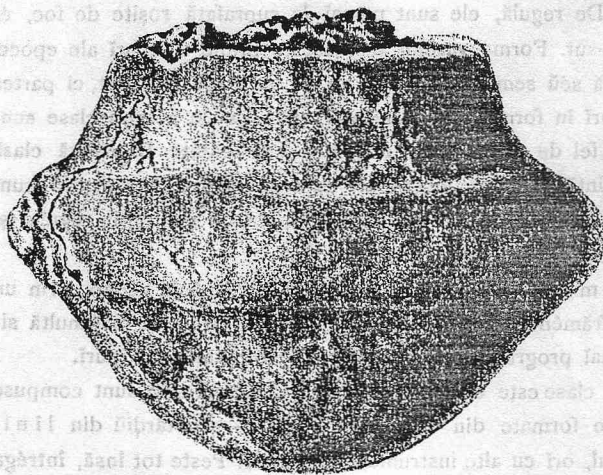
«În ceea ce sunt avute epocile ante-metalice este olăria și la noi . . . Pe unde nu se găsește nici un metal, olăria este grosolană, rău frământată, făcută numai cu mâna și rău cóptă, dacă nu și numai uscată la sóre, tóte ornamentele pe olăria primitivă . . . sunt făcute cu degetul séu unghia . . . Dacă ași lua diferita olărie, ce am adunat numai din marginea Siretului până la Hațeg în Grădiștea (Sarmizegetusa) . . . negreșit că ar face o colecțiune fórte variată și eterogenă cu imprimate și diferite genuri și grade de cultură, începând de la cea mai primitivă (neolitică. D.) din Vădastra până la cea mai perfectă dacă (ante-romană) din Zimnicea, și apoi până la cea mai perfectă daco-romană din Severin și Recica unde abundă olăria samică ornată cu figuri și obiecte în reliefuri și gravate.» (Analele Societății academice. Tom. X. Sect. II. pag. 271. 286).

Încă în primele timpuri ale epocii de bronz, ceramica Daciei în părțile de peste Carpați ajunsese la un anumit grad de perfecțiune. Fabricatele olăriei din aceste timpuri se disting prin o eleganță remarcabilă de forme, prin o diversitate de tipuri originale și în fine, prin un gen simplu, frumos, însă tradițional, de ornamentațiune.

Peste tot noi ne aflăm în un period de bună stare materială și de o civilizațiune înaintată. Olăria acestei epoci în Dacia (Fig. 66 — 79) începe a avé caracterele luxului. Ea depășise limitele cele strîmte ale unei simple meserii, și ne revelază începuturile unei arte pline de avânt, o artă însă, care fără de a puté ajunge la apogeul séu, o vedem de o-dată încetată, ca și când o mare perturbațiune economică și socială se ar fi deslănțuit pe pământul Daciei, și ar fi pus de o-dată capét dezvoltării mai departe a acestei fabricațiuni artistice înfloritoare în nordul Dunărei de jos.

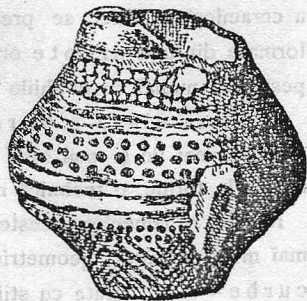
În studiile sale archeologice asupra ceramicii preistorice din Dacia, Boliac ne pune în evidență asemănarea, orî mai bine și înrudirea cea mare, dintre olăria dacă (séu ante-

romană) și cea apusană s'eu galică. «Precum există o afinitate mare între istoria Gallo-Romană și istoria Daco-Romană, ține densul, tot ast-fel afinitate mare este între olăria galică și olăria dacă, preistorică mai ales.» (Analele Societății academice, tom. X. Sect. II. p. 280).

60. — Vas neolitic cu fund rotundit. România.

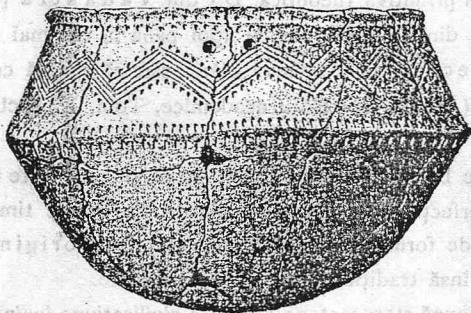
După Revista științifică. An. III. (1872—1873).

61. — Vas neolitic de la Vădastra în România. După Analele Societății academice, Tom. X. S. II. p. 282.

Însă zona geografică a ceramicii, care poartă caracterul Daciei, este mult mai întinsă.

Ceramica Daciei, atât din epoca neolitică cât și din epoca bronzului, ne prezintă din punct de vedere al genului său artistic și al caracterului său etnic, aceleași forme tipice

62. — Vas neolitic cu lund rotundit din Pirenei. După Cartailhac, La France préhistorique, pag. 260.

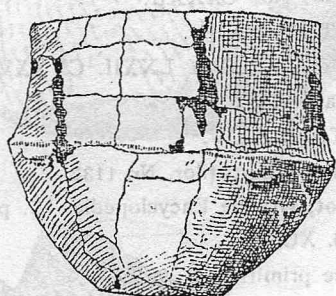

63. — Vas neolitic. Dép. Belfort Francia. După Cartailhac, La France préhistorique, p. 152.

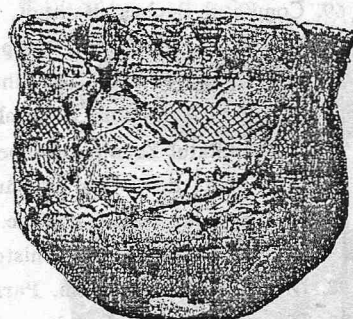
și același sistem de ornamentațiune ca și vasele de lut ale peninsulei balcanice și din insulele archipelagului, ca și ceramica din Austria, Germania centrală și meridională, din Hannovera Francia, Belgia, Britania, Alpi, Pirenei, Apenini, Portugalia și Sicilia. (Cartailhac, La France préhistorique, pag. 263. — Archaeologiai Értesítő. Uj foly. XIX. p. 117—119.)

De asemenea există o omogenitate de tipuri și de ornamentică între fabricatele ceramice ale Daciei și ale Troiei. (Virchow et Schliemann ont découvert des analogies nombreuses entre les antiquités hongroises et celles de Troie : mystère qui s'expliquerait peut-être naturellement, par le fait d'anciennes tribus thraces ayant habité autrefois les bords de la Theiss comme ceux du Scamandre. Ilios. p. 157).

Orî exprimându-ne cu alte cuvinte, întrégă ceramica epocii neolitice și de bronz, este congeneră. Ea poartă caracterele unei unități, ale aceleiași culturi și aceluiași geniu etnic.

64. — Urnă de lut din cimetiriul de la Novac, comitatul Nitra, Ungaria. După Hampel, A bronzkor. II. Tab. CXXXVI.

65. — Vas de lut din o criptă a Alpilor. După Cartailhac, La France pré-historique, pag. 261.

O deosebită importanță pentru caracterul etnic al civilizațiunei primitive europene î-l are studiul comparativ al ornamenticeii industriale pe obiectele de ceramică, de bronz, și chiar pe monumentele vechii arhitecturii mycenice.

Diferitele motive ale acestei ornamentice, începând de la țărmurii de apus ai Asiei mici și până în insulele britanice, ne prezintă aceeași unitate de spirit, aceeași origine comună.

Întreg sistemul acestei ornamentice este pelasg, și acest gen de decorațiune noi î-l găsim și astăzi reprezentat aproape în toate formele sale, în industria casnică, pe țesăturile și cusăturile usitate în particular la poporul român. (Originea ornamenticeii Slavilor de sud este de asemenea romanică. A se vedé Prof. Dr. I. Kršnjavi, Über den Ursprung der südslavischen Ornamentmotive, in Kroatische Revue. 1886. pag. 102 seqq.) Adesea orî sub forme de ornamentică ni se prezintă pe obiectele de ceramică și de bronz anumite semne simbolice, ce au de basă ôre-carî reprezentațiuni religioase preantice, cum este cercul său discul sôrelui, semnul crucei, figura unui X, triumphiurile și semnul misterios însă favorabil al svasticeii 卐 , simbolul divinității supreme a Pelasgilor, a lui Jupiter Tonans, reprezentând fulgerul, său peste tot lumina, viața, sănătatea și averea, semn, care s'a păstrat până astăzi în cusăturile femeilor române din Transilvania.

Acest semn din urmă (svastica) este cu totul necunoscut Asiriei, Fenicieii și Egiptului. El a trecut ast-fel din Europa în Asia mică. (Schliemann, Ilios. p. 526.)

Ca o concluziune și tot-o-dată drept documente la aceste reflecții, noi reproducem aici diferite specimene din ceramica preistorică a Daciei, precum și unele tipuri similare din ceramica britanică și mycenică.

Am adăugat în fine și unele probe din sistemul ornamentice preistorice, așa după cum ni se prezintă pe obiectele de ceramică, de bronz, de aur și pe diferite fragmente ale arhitecturii mycenice.

Proveniența:

Fig. 66. 67. Transilvania, Geoagiu-de-jos, pescaria Sub-petră. Téglás, Ujabb barlangok. p. 115. 117.

» 68. Comitatul Solnok. Pulszky, Magyarország archaeológiája. I. p. 30.

» 69. Comitatul Becheș. Hampel, A bronzkor. Tab. CXXXII.

» 70. Transilvania. Moigrad. Hampel, Ibid. Tab. LXXII.

» 71. 73. 74. 75. 76. Comitatul Bihor. Hampel, Ibid. Tab. LXXII. CXXXVIII.

» 72. Ținutul Dobrișului. Hampel, Ibid. Tab. LXXII.

» 77. 78. Comitatul Zabolți. Hampel, Ibid. Tab. LXXIV.

» 79. Urnă înaltă de 67 cm. România. Trompeta Carpaților, Nr. 1137.

» 80. 81. Vase din tumule engleze. Berthelot, Grande Encyclopédie. IX. p. 1179.

De Mortillet, Musée préhistorique. Pl. XCIX.

» 82. Din ruinele de la Troia. Perrot, Grèce primitive, p. 901.

» 83. Din necropola de la Ialysos în insula Rhodus. Perrot, Ibid. p. 914.

» 84. Din insula Cipru. Perrot, Ibid. p. 917.

» 85—119. 122. 123. Diferite specimene de ornamentică de pe anticități preistorice ale Daciei, Greciei și Troiei. (După publicațiunile citate mai sus: Pulszky, Hampel, Nyáry, Téglás, Archaeologiai Értésítő, Schliemann, Perrot etc.)

» 120. 121. 126. 127. 129. 132. Sigile de argil, probabil pentru ornamentică pe vase. Ungaria. Hampel, Catalogue de l'exposition préhistorique p. 120. 121.

» 124. Ornament pe o fibulă de aur din Muzeul Vatican. Proveniența probabil din Dacia. De Mortillet, Le signe de la croix avant le christianisme, p. 146.

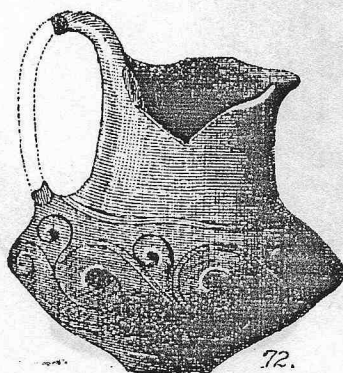
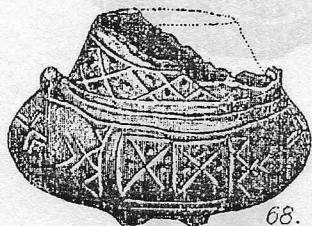
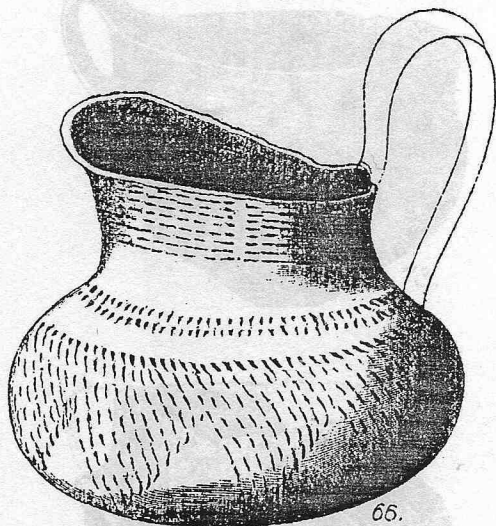
» 125. Ornamente cu svastică și alte figuri lineare pe un vas de lut. Ungaria. Hampel, Catalogue, p. 17.

» 128. Disc de pământ rău ars. Ungaria, pescaria de la Baráthehy. Hampel, Ibid. 17.

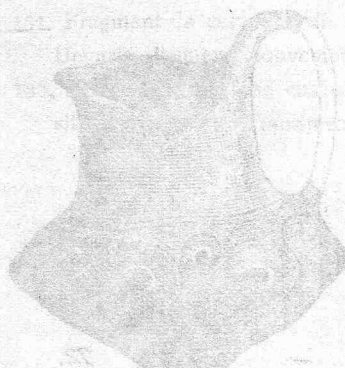
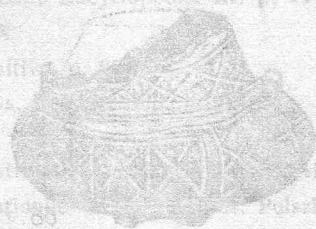
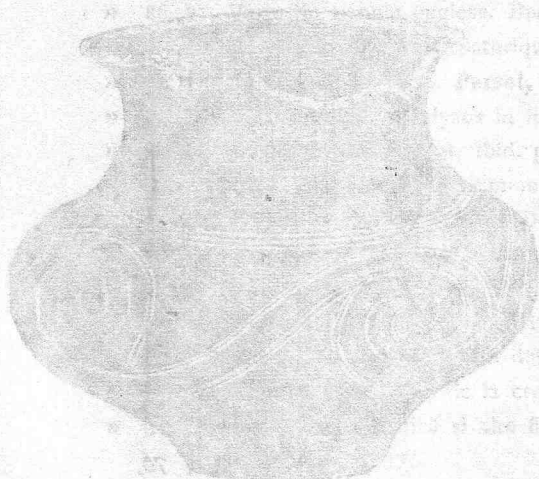
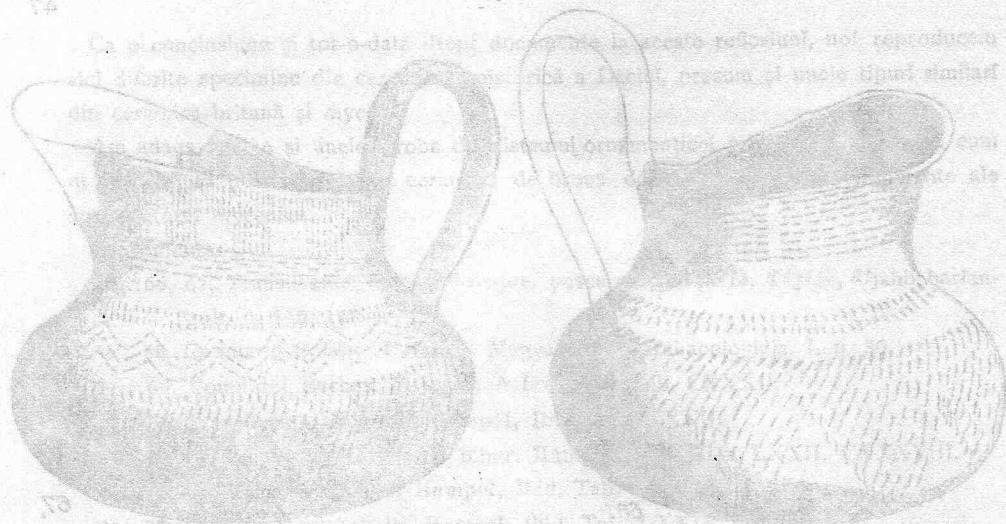
» 130. Bulă de terracotă. Troia. Ilios, p. 521.

» 131. Fragment de ceramică din o serie de tumule, ce conțin și obiecte preistorice. Ungaria. Romer, Mouvement archéologique, p. 119. 120.

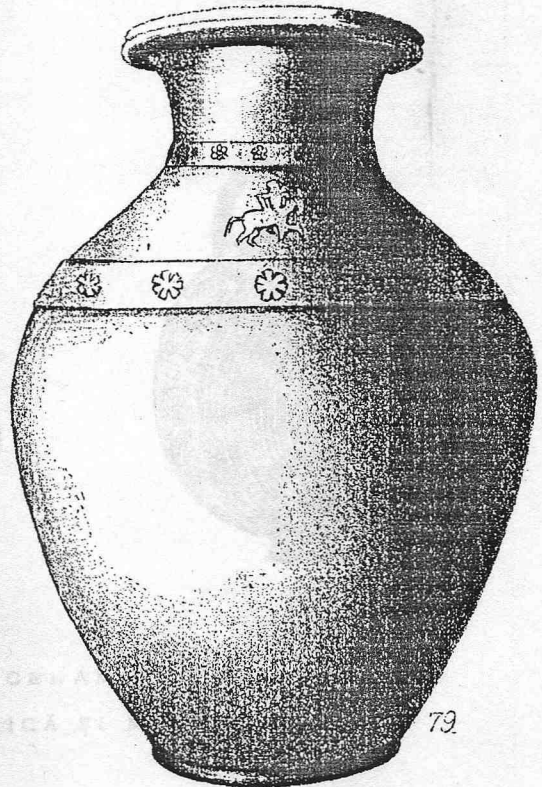
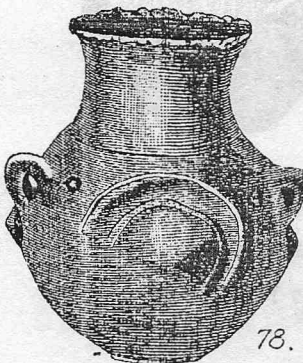
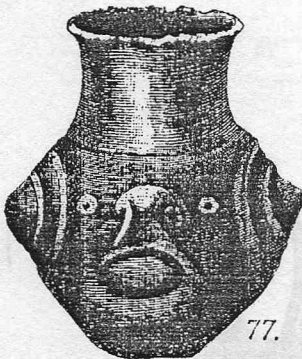
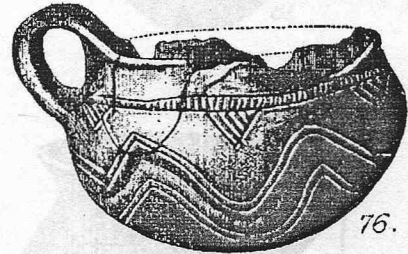
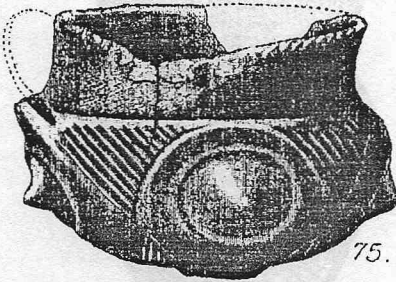
» 133. Semnul svastice pe cusăturile ȣeranelor române din munții apuseni în Transilvania. Revista «Tinerimea Română» N. S. Vol. I. p. 418.

SPECIMINE DE CERAMICĂ PREISTORICĂ A DACIEI.
(TRANSILVANIA ȘI ȚINUTURILE DE LÂNGĂ TISA).

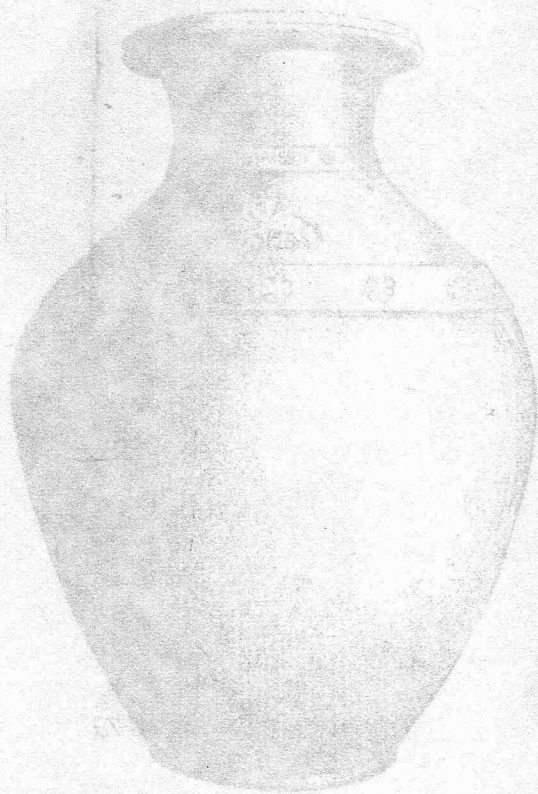
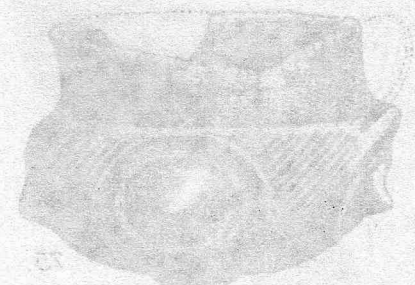
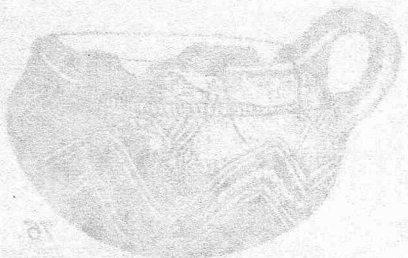
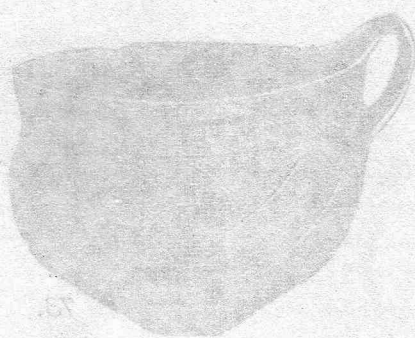
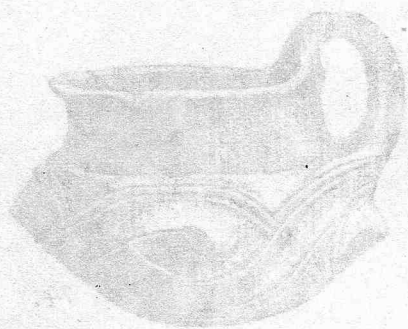

SPECIMINE DE CERAMICĂ PREISTORICĂ A DACIEI
(TRANȘIVANIA DE ÎNTR-UN TIR) (TIBA DE ÎNTR-UN TIR)

SPECIMINE DE CERAMICĂ PREISTORICĂ A DACIEI.

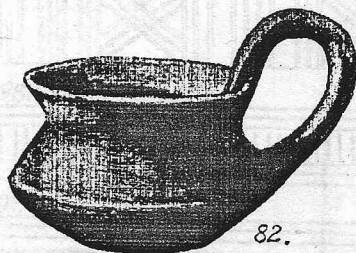
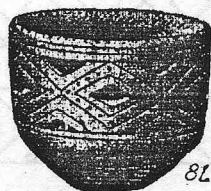
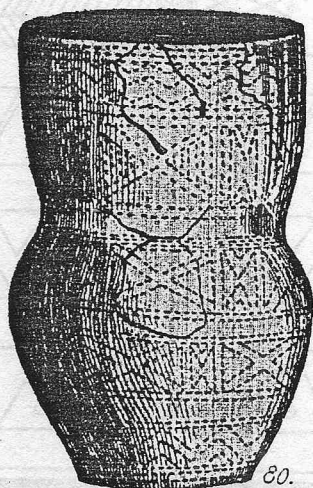
(ȚINUTURILE DE LÂNGĂ TISA ȘI ROMÂNIA).

ESPECIMEN DE CERAMICA PREHISTORICA A DABIEL

(FOTOGRAFIA DE LA COLECCION DE CERAMICA)

MUSEO DE LA CIENCIA

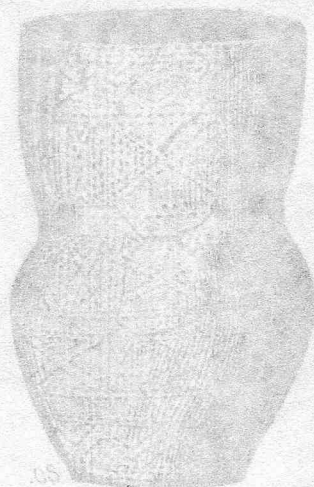

SPECIMINE DE CERAMICĂ PREISTORICĂ,
BRITANICĂ ȘI MYCENICĂ.

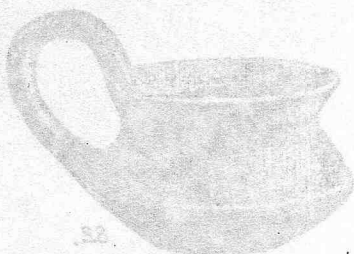
SPECIMINE DE ORNAMENTICĂ PREISTORICĂ
(CERAMICĂ, METAL, ȘI ALTE MATERII)

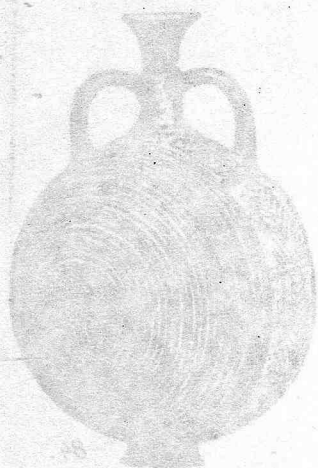
31.

32.

33.

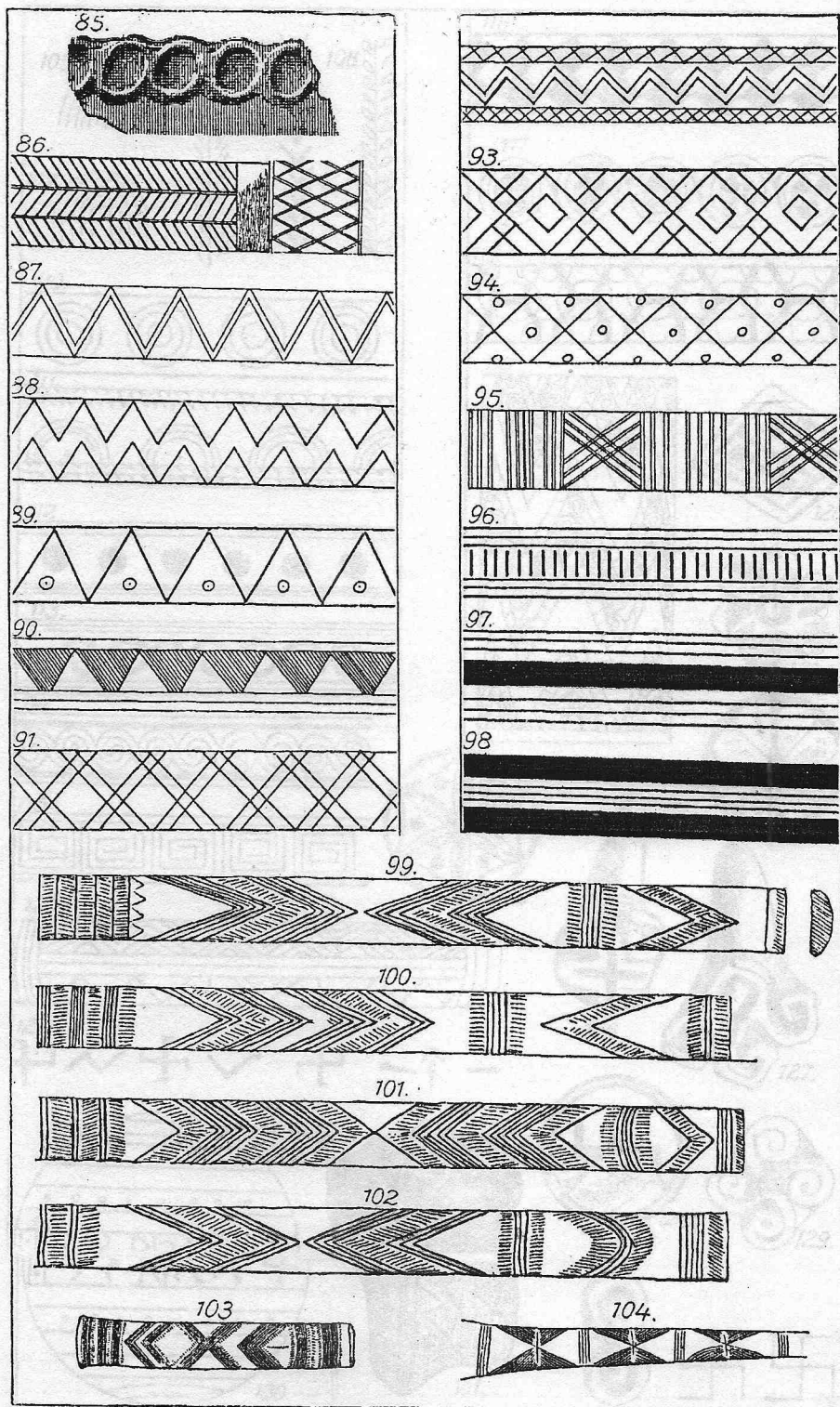

34.

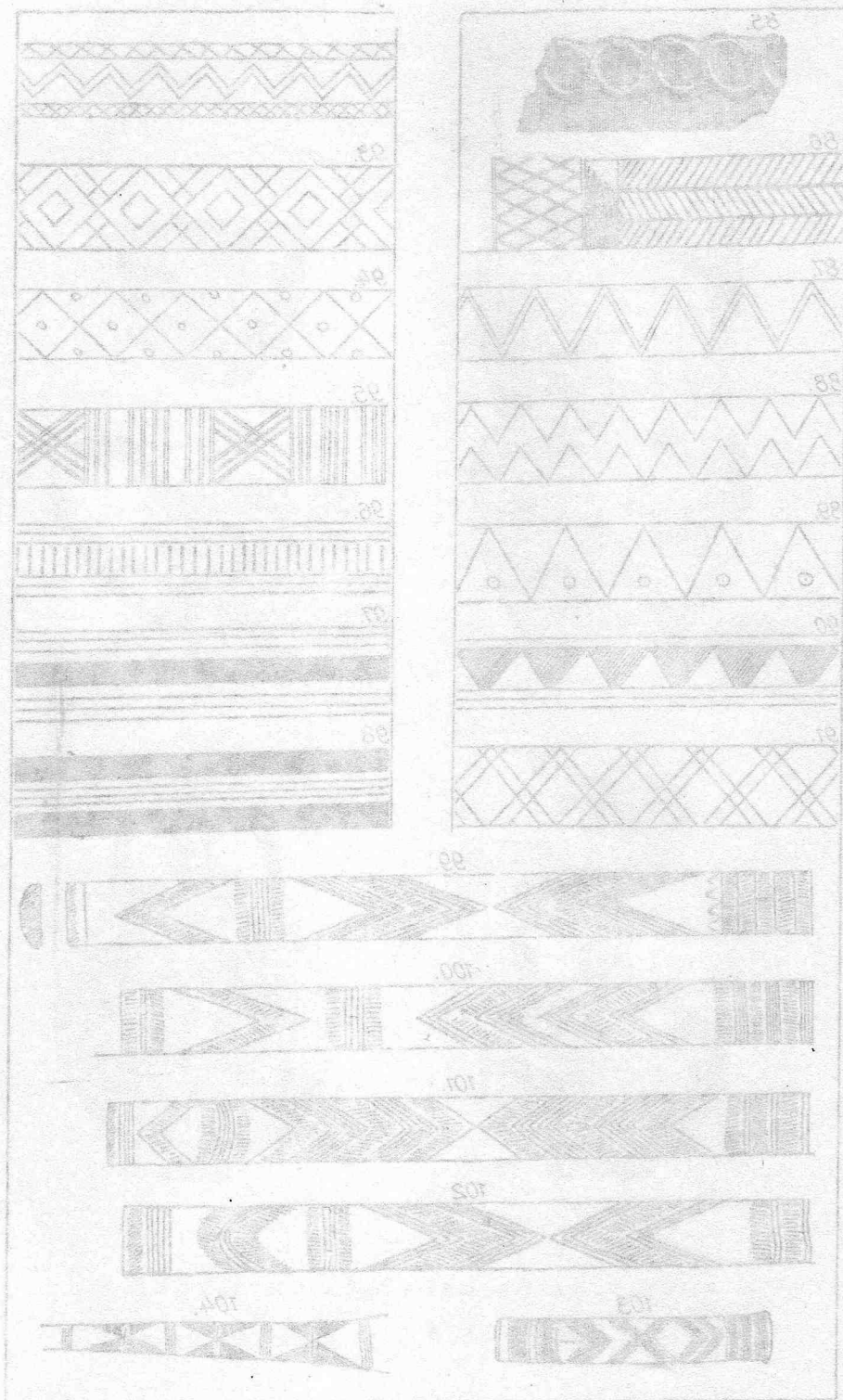
35.

SPECIMINE DE CERAMICĂ PREISTORICĂ
BRITANICĂ ȘI AYONICA

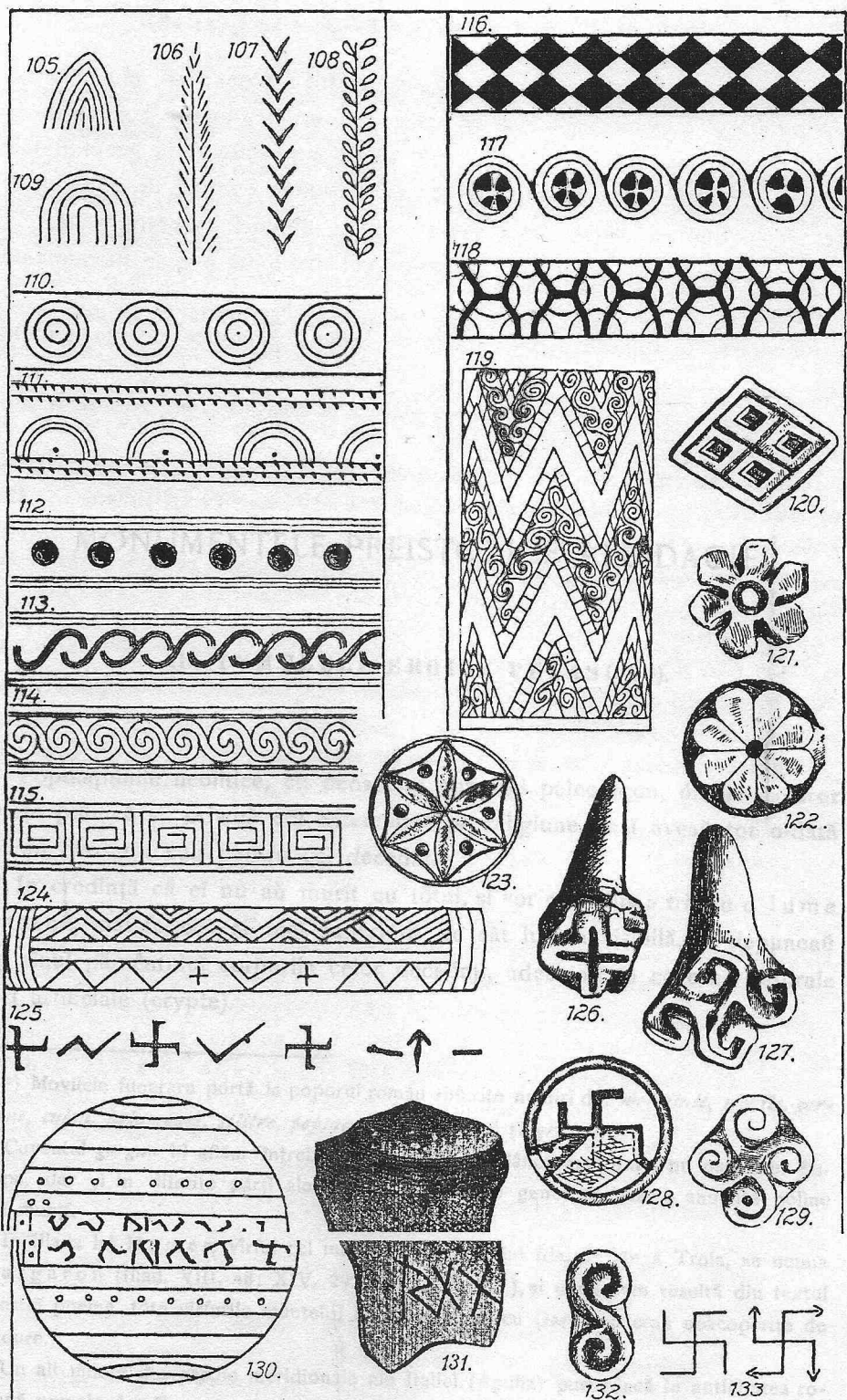
SPECIMINE DE ORNAMENTICĂ PREISTORICĂ.

(DACIA, TROIA ȘI ȚINUTURILE GRECIEI).

SPECIMINE DE ORNAMENTULĂ PREISTORICĂ

(DACIA, TRONIA ȘI TIRISTURILE ORIGINALE)

SPECIMINE DE ORNAMENTICĂ PREISTORICĂ.

(DACIA, TROIA ȘI ȚINUTURILE GRECIEI).

MONUMENTELE PREISTORICE ALE DACIEI

III. TUMULELE EROICE PELASGE ¹⁾

Populațiunile neolitice, cu deosebire curentul paleochton, ómenî a căror viață publică și privată era întemeiată pe religione, mai aveau tot o-dată și un deosebit cult pentru cei decedați.

În credință că ei nu au murit cu totul, și vor continua a trăi în o lume eternă, mai fericită și mai superioară de cât lumea vizibilă, ei depuneau în sînul pămîntului corpurile celor decedați, adese-orî în caverne naturale orî artificiale (crypte).

¹⁾ Movilele funerare pórť la poporul român diferite numirî de: *morminte, movile, gorgane, culmi, holumpurť, silitre, popine, gruić (grunie) și gruiće*.

Cuvîntul *gorgan* i-l aflăm întrebuintat încă într'o adâncă anticitate, nu numai în Europa, dar și în diferite părți ale Asiei, ca o numire generică pentru anumite coline orî munți.

În Iliada lui Homer, vîrfurile cel mai înalt al muntelui Ida, de lângă Troia, se numia Gargaron (Iliad. VIII. 48; XIV. 292. 332; XV. 152.), și după cum rezultă din textul acestei poeme, tóte vîrfurile muntelui Ida dimpreună cu Gargaron erau neacoperite de pădure.

Un alt munte din părțile meridionale ale Italiei (Apulia) purta încă în anticitatea romană numele de Garganus. (Virgiliu Aeneid. XI. 247. — Horatiliu Od. II. 987. — Pliniu Hist. nat. III. 11. 11).

Pe lângă acest înalt sentiment religios pentru cei decedați, ei mai aveau tot o dată și o inspirațiune morală pentru posteritatea lor pe acest pământ.

În dorință, ca memoria eroilor săi să fie transmisă și la generațiunile viitoare, ei ridicau pe mormintele acestora, tumule enorme de pământ, ér pe aceste tumule înălțau drept semn sfânt o columnă de pîtră brută.

Tumulele funerare constitue ast-fel cel mai antic gen de monumente preistorice.

Inhumarea în tumule, séu ridicarea de movile gigantice pe mormintele

Tot asemenea, aflăm numirea de *gorgan* aplicată în România și în Transilvania la o infinită mulțime de mături, deluri și munți.

În documentele medievale ale Ungariei, cuvîntul *gorgan* ne apare adese-orî sub forma de *Kurchan* și *Korhan*. (Cod. Andegav. II. 636. 1332. — *Pesty*, Krassó. III. 428 1471).

Sensul fundamental al acestui cuvînt, atât după indicațiunile, ce ni le dă Iliada lui Homer, cât și după modul cum această numire este întrebuințată la poporul român, se pare a fi: o înălțime de pământ în forma unei cupole, orî în formă conică, însă de dimensiuni mari și neacoperită de pădure.

Cu înțelesul de movilă funerară zona geografică a cuvîntului *gorgan* este de asemenea foarte estinsă.

În Franția, unele tumule sepulchrale din epoca neolitică pîrtă și astăzi numele de *Kerougant*, *Kergonfals*, ér un dolmen se numesce *Kerkonn*. (Bertrand, La Gaule, pag. 124—142). În Irlanda anticul cimiteriu regal se numia *Cruachan* (Fergusson, Les Monuments megalitiques, p. 198 — 212). Chiar și astăzi în limba franceză cuvîntul *galgal*, însemnă o movilă de pîtri și de pământ, și aceste *galgale* se cred a fi morminte antice ridicate în memoria luptătorilor galî și romanî căduți în războie. (Littré, v. galgal. — Bertrand, La Gaule, p. 135).

Originea cuvîntului *gorgan* aparține ast-fel timpurilor preistorice séu epocii pelasge.

În Transilvania, și cu deosebire în Bănat, movilele funerare se mai numesc *gruic*, séu *grunic* (sing. *gruii*, *gruni*), numire, care de asemenea se reduce la timpurile arhaice. Pe teritoriul Eoliei de pe țărmuriî Asiei mici și unde se afla o dată o mulțime nenumărată de movile funerare pelasge, noi aflăm orașul numit *Grynium* (Γρύνιον, citește Grunion. Strabo, XIII. 3. 5; 1, 59. VII, 7. 2). — Același oraș apare la Herodot (I. 149) cu forma plurală pelasgă de Γρύνεα. Ér *Corneliu Nepos* (Alcib. 9.) amintesce castrum *Grunium* din Frigia probabil identic cu localitatea amintită mai sus.

Ca o formă corespunzătoare pentru *gruii* séu *gruni*, cu înțelesul de tumul funerar, noi aflăm în limba vechiă latină cuvîntul *grumus*.

Hospes. resiste. et. hoc. ad. grvmvm. ad. laevam. aspice. vbei:

continentur. ossa. hominis. boni. misericordis. amantis. papperis.

(Inscripțiune din Roma. C. I. L. I. 1027).

În Basarabia, movilele funerare se numesc și *culm* (sing. *culm*); ér în părțile Bihorului de peste Carpați *holumpuri* (sing. *holump*).

eroilor și ale persónelor celebre, începe, ce e drept, în epoca neolitică, și ea se continuă și în epoca bronzului până târziu în timpurile istorice.

Înainte cetății Troia, ne spune poetul Homer, se afla o măgură înaltă izolată, pe care o putea încunjura cine-va din toate părțile, movilă, pe care ómenii o numiau Batiea, ér dei nemuritori, mormântul eroinei Murina ¹⁾.

Acéstă grandiosă movilă, ce forma pe câmpul Troiei pelasge un deal întreg, era după cum vedem, atât de străvechiă, în cât ajunsese să fie mitică chiar în timpurile lui Homer.

La mijlocul acestui vast și frumos șes al Troiei, ne spune tot Homer, se afla mormântul cel grandios al lui Ilu, fiul lui Dardan, un bătrán ilustru din timpurile străvechi, și pe care tumul era ridicată o columnă de pėtră ²⁾.

Tot pe acéstă memorabilă câmpie a Troiei, se afla tumulul său mormântul unuia din fruntașii vechi Troianí, al bătránului Aesyete, și pe care tumul în timpul rėsboiului luase pozițiune Polite, fiul lui Priam, cu trupa sa, ca să observe, când Grecii de la corăbií vor încerca să facă o mișcare ofensivă asupra Troiei ³⁾. Acéstă movilă funerară era așa dar atât de gigantică în cât constituia între Pórta Scheă și între mare, cel mai înalt punct de observațiune al Troianilor.

În cursul resbelului, ce-l avură Troianii cu Grecii, bătránul rege Priam, după cum ne spune Homer, depuse în o urnă de aur cenușa fiului său Hector, a celui de atâtău între eroii Troianí, apoi acoperi urna cu un covor de purpură, o depuse în mormântul săpat în sinul pământului, aședă peste grópă lespeđi mari de pėtră, ér de asupra Troianii ridicară un tumul înalt de pământ ⁴⁾.

De asemenea, ne spune Odissea lui Homer, că Grecii, orí mai bine đis Mirmidonii, după ce arseră corpul eroului Achile, pe care-l ucisese în rėsboiul Troian, Paris fiul lui Priam, i depuseră osemintele în o amforă de aur la un loc cu urna amicului său Patroclu, ér peste ele ridicară un tumul enorm pe țărmurilí Helespontului, ca acest mormânt să-l pótă vedé departe de pe mare, atât ómenii, carí trăiau atunci, cât și aceia, carí vor trăi în viitoriú ⁵⁾.

Andromache, admirabila sođă a lui Hector ⁶⁾, presimđind și plângénd

¹⁾ Homeri Ilias. II. 811 seqq.

²⁾ Iliad. XXIV. 349; XI. 166. 371; X. 415.

³⁾ Iliad. II. 793.

⁴⁾ Iliad. XXIV. 798.

⁵⁾ Odyss. XXIV. 80. — Iliad. XXIII. 126.

⁶⁾ Iliad. VI. 418.

tot o-dată sôrtea, ce are s'o aștepte, dacă soțul său va căde pe câmpul de răsboi, se exprimă ast-fel despre părintele său pelasg, Etion din Teba cea sfântă, care a fost ucis de Achile.

Achile, ȃice dēnsa, nu a despoiat pe tatăl mieu de armele sale, ci le-a ars d'impreună cu corpul său, și peste cenușa lui a ridicat o movilă, ér nimfele munților au plântat ulmî în jurul acestui mormēt 1).

În Arcadia, cel mai antic teritoriū pelasg din Pelopones, se află lângă orașul Orchomen, după cum ne spune Pausania, mai multe movile de petrii acumulate, tumule, ce au fost ridicate în onórea ómenilor căduți în răsboi, însă nu există nici o inscripțiune, ȃice dēnsul, și nici locuitoriū din Orchomen nu mai au nici o tradițiune, cu cine s'a purtat acest răsboi 2).

Lângă vechiul oraș Delphi în apropiere de Parnas, după cum ne relatează tot Pausania, se mai vedeau încă în epoca sa movilele de petrii, în cari au fost înmormētați Laiū, legendarul rege al Tebei, și servitoriul său, uciși amēdoī de Oedip 3).

Același rit religios de a ridica tumule urieșe pe mormintele regilor și eroilor săi, i-l continuă triburile pelasge și după ce trecură în Italia.

La strămoșii noștri, scrie Serviu, era obiceiul, ca nobiliū să fie înmormētați sub munți înalți (movile grandioase), ori în sînul munților 4).

1) Usul de a planta ulmî pe lângă movilele funcrare, a existat o-dată și în părțile Daciei. Ast-fel, după o baladă română eroul Toma Alimóș simțind că móre, se adresează către murgul său cu următoarele cuvinte:

Te grăbesce, alérgă, fugi,
Și ca gândul să mă duci
Colo 'n zarea celor culmî
La gropăna cu cincî ulmî,
Că eu murgule oi muri

Pe tine n'oi mai sări . . .
Din copită să-mi faci sapă
Lângă ulmî să-mi faci o gropă
Și cu dinții să m'apuci
În tainiță să m'arunci.

Alecsandri, Poesii pop. p. 74.

O movilă de pe teritoriul comunei Doicesci, jud. Brăila, poartă de asemenea numele de Ulm. (Cf. Frunzescu, Dict. top. VIII. «Ulm», movilă pe teritoriul jud. Buzău).

2) Pausaniae Graeciae Descriptio, lib. VIII. 13. 3. — Homer, în Iliada (II. 604) mai face amintire și de mormēntul regelui Epyt din Arcadia. Ér Pausania, scrie despre această movilă: am mers de am contemplat cu totă atențiunea mormēntul lui Epyt, despre care face amintire Homer în cantecele sale. Este o movilă de pământ nu de tot mare, încunjurată jur împrejur cu un parapet de petrii. (Descriptio Graeciae, VIII. 16. 3.)

3) Pausaniae Descriptio Graeciae, lib. X. 5. 4.

4) Servius, ad. Aen. X. 849: apud maiores nobiles aut sub montibus altis aut in ipsis montibus sepeliebantur. — Cf. Isidori Hispal. Originum lib. XV. 11. 4.

Mormântul cel grandios de pământ al vechiului rege Dercen din Laurent, forma, după cum ne spune Virgil, un munte înalt acoperit cu stejari umbroși ¹⁾.

Pe șesul dintre Alba și Roma, ne spune istoricul Liviu ²⁾, se vedea încă în epoca sa, movilele, în cari au fost înmormântați frații Curiați și Horați.

În partea de sud a Romei, lângă Porta Ostiensis, călătorul vede și astăzi Piramida cea grandioasă a lui Cestiu, unul din cele mai importante monumente ale Romei, și care s'a conservat întreg până în ziua de astăzi. Această piramidă consistă dintr'un enorm tumul ascuțit, înalt de 155 de picioare, și având patru fețe învelite pe deasupra cu lespezi quadratate de marmură albă.

Însă cea mai magnifică movilă funerară din Roma era Mausoleul împăratului August, care se considera cu deosebire ca descendent din familiile vechi troiane.

Acest mormânt imposant construit în al doilea an al erei creștine, era, după cum ne spune Strabo ³⁾, un tumul enorm de pământ ridicat pe câmpul lui Marte de lângă țărmurile Tibrului. De desupt se afla o boltă de piatră albă, iar pe deasupra acest tumul era acoperit până sus cu arbori verzi.

Pe vârful acestei movile funerare se înălța statuă de bronz a împăratului August, iar de desuptul ei se aflau depuse osemintele sale, ale rudelor și ómenilor săi de casă.

Caracteristica particulară a tumulelor eroice pelasge era, ca ele să aibă dimensiuni enorme ⁴⁾.

Pelasgii ne apar în tradițiunii și în monumente ca ómenii avidi de glorie ⁵⁾. Ambițiunea lor era să aibă morminte colosale și memoria lor să fie celebrată în cântări la generațiunile viitoare ⁶⁾. A ști că după mórte ómenii tăi îți celebrăz gloria ta, era cea mai mare fericire pentru un eroi din epoca pelasgă ⁷⁾.

¹⁾ Virgilii Aeneid. XI. v. 849.

²⁾ Livii Hist. Rom. lib. I. 25.

³⁾ Strabonis Geographica, V. 3. 8.

⁴⁾ Virgilii Aen. lib. III. 62:

..... et ingens

Adgeritur tumulo tellus.....

⁵⁾ Iliad. VII. 86-91.

⁶⁾ Iliad. VI. 358.

⁷⁾ Odyss. V. 311.

În tumulele pelasge corpurile eroilor celebrii se depuneau în urne de aur și lângă urne armele și o mulțime de alte daruri prețioase, adevărate tesaururi.

Pelasgii sunt ómenii cei avuți ai lumii vechi ¹⁾. Ei dispun de cantități enorme de aur și de aramă ²⁾, și tot o-dată de turme nenumărate de oi ³⁾, de cireți de boi urieși ⁴⁾ și de herghelii mari de cai minunați ⁵⁾. Pelasgii sunt în stare să răscumpere pe un prizonier de război cu prețuri infinite de mari ⁶⁾.

Orașul Mycena al Pelasgilor din Pelopones este orașul cel avut de aur ⁷⁾.

Înainte tuturor ómenilor, Troia pelasgă trecea ca avută de aur și de aramă ⁸⁾, și Grecii trăgeau speranță, că după ce vor cuceri Troia, se se întorcă a casă cu toate corăbiile lor pline de aur și de aramă ⁹⁾. Dardan, patriarchul Troianilor și al Romanilor, era după legende, cel mai avut om din toți muritorii lumii sale ¹⁰⁾.

În ruinele cetăților și ale mormintelor pelasge, arheologia găsește astăzi cele mai prețioase vase și ornamente de aur și de argint, și care ne deșteaptă tot-o-dată o adevărată uimire de opulența acestui popor.

O altă caracteristică particulară a vechilor tumule pelasge, era ca ele să fie de pământ ¹¹⁾, un rit, care după cum vedem sta în strînsă legătură cu vechia lor credință religioasă, că autorii genului pelasg erau nașcuți de-a dreptul din pământ.

Pe vârful movilelor funerare pelasge se așează de regulă o columnă de piatră (στήλη). Acesta, ține Homer, este onórea morților ¹²⁾.

Același us de a onora memoria eroilor decedați prin tumule enorme de pământ, vedem, că a existat într-o epocă depărtată și în țările vechii Dacie.

Aprópe în fie-care județ al României se află una ori mai multe movile

¹⁾ Iliad. V. 710.

²⁾ Iliad. II. 230.

³⁾ Iliad. II. 605. 705; IV. 476; VI. 25; IX. 296. 479; XI. 106. 678; XII. 319.

⁴⁾ Iliad. I. 154. V. 313. XX. 91.

⁵⁾ Iliad. II. 230. III. 130; IV. 332; V. 102. 551. 641; XX. 221.

⁶⁾ Iliad. I. 372.

⁷⁾ Iliad. VII. 180.

⁸⁾ Iliad. XVIII. 289; X. 315.

⁹⁾ Iliad. IX. 137.

¹⁰⁾ Iliad. XX. 220.

¹¹⁾ Iliad. VI. 464. Cf. și nota 4 p. 61.

¹²⁾ Iliad. XI. 371; XVI. 457. 674; XVII. 374. — Odyss. XII. 14.

funerare, de dimensiuni colosale, și care poartă numele de «Movilă mare» orî «Măgură mare» ¹⁾.

Dacă aceste monumente sepulchrale ale țărilor noastre, ne apar și astăzi în forme atât de urieșe, ne putem face o idee despre aspectul lor înainte cu câte-va mii de ani, când ele nu erau micșorate orî aplanate nici de dintele timpului, nici de acțiunea economică a țăranului român, și nici de căutătorii de comore.

Aceste movile aședate după ritul pelasg pe câmpuri, de-a lungul drumurilor, orî pe virfurile colinelor, se pot vedea, în general, de la distanțe mari, întocmai după cum era idea timpurilor troiane, ca ele să potta fi vădute

¹⁾ Una din movilele funerare cele mai urieșe, și putem dice tot-o-dată și cele mai vechi ale țerei noastre, este colina artificială numită «Răbăia» de pe teritoriul comunei Răscesc, în județul Fălciu, situată pe malul drept al Prutului.

Despre această movilă, scrie Principele Dimitrie Cantemir: *Haud longe ab eo loco (Husz) conspicitur collis ingens manu factus, Tartaris Chan tepesi i. e. Chani tumulus, incolis Mogila Rabuy dictus. De huius origine variae feruntur sententiae. Aliqui Tartorum quendam Chanum cum toto exercitu a Moldavia ibi deletum tradunt, ac ipsius monumento hunc tumulum impositum, alii reginam quandem Scytharum, Rabie dictam, cum contra habitantes eo tempore in Moldavia Scythas, hucusque exercitum duxisset, ibi cecidisse et a suis sepultam narrant. (Descriptio Moldaviae, P. I. c. 4.)*

După alte tradițiuni, această movilă, înaltă de 18--23 metri, după cum ni se comunică, ar fi făcută din timpul «Poediei» seú al lunei multe, și că în ea ar fi înmormântată o fată de împărat, orî o eroină cădută în bătaia pe câmpul acela.

Nu scim dacă la această movilă, orî la alta, de pe lângă Nistru, se refer următoarele versiuni dintr-o baladă română:

Cine-mi stă și tăbăresce,
Cine-mi stă și poposesce

La movila așa mare
Ce se 'naltă la hotare?

Arbore, Basarabia în sec. XIX. Bucuresc, 1899, p. 179.

Despre o movilă arhaică lângă Nistru vorbesce și Herodot (IV. c. 11.)

Vornicul Grigorie Urechia, face de asemenea amintire de o movilă mare de lângă Siret: «Și acolo de asupra Siretului, la movila cea mare a Tecuciului (lângă comuna Ionășesci) au odihnit trei zile» Ștefan cel Mare. (Kogălniceanu, Cronice, I. 161).

Decedatul Odobescu, membru al Academiei Române, publicase două dări de semă despre movilele funerare din județele Dorohoiu și Romanați. (Mon. Oficial Nr. 152 din 1871 și Analele Soc. acad. rom. X. Sect. II p. 173—339).

Însă datele sale cu privire la înălțimea și perimetrul acestor movile, adunate de la învățătorii sătesci, sunt în mare parte eronate și din această cauză nu am putut face nici o întrebuințare de acest material.

de departe, atât de ómenii, carí traiau atunci, cât și de cei, carí vor trăi în viitorii.

Cele mai multe din aceste movile grândioase ale țărilor noastre au conținut după tradițiunile poporului român tesaure prețioase. Unele mai pórta și astăđi numele de «Movila comórei», orí de «Movila săpată».

Insă astăđi, acéstă nenumărată mulțime de monticule funerare ale țărilor noastre sunt numai nisce monumente mute ale unor timpuri depărtate ¹⁾.

¹⁾ România este una din țărele cele mai avute de tumule funerare. La noi, scrie Cesar Boliac, țăra este plină de aceste movile și movilițe din malurile Dunărei și până în culmile Carpaților, și că aceste movile și movilițe la noi se numără cu decimile, cu sutimile și cu miile, și carí tóte conțin oseminte de un schelet, dacă nu de mai multe. (Trompeta Carpaților Nr. 846 din. 1870 și Nr. 939 din 1871.)

De asemenea, se exprimă archeologul R o m e r din Ungaria : Dacă este o țără avută de monumente în genul acesta (tumule), atunci de sigur este Ungaria. (Mouvement archéologique, p. 104).

Este incontestabil, că nu tóte tumulele din țărele noastre se rapórtă la una și aceeași epocă. Ca în tóte țărele Europei, așa și la noi, unele din movilele funerare aparțin fără îndoieală la etatea petrei, ér altele timpurilor posterioare, preistorice orí istorice.

Ast-fel C. Boliac ne spune, că în două movile ce le-a spintecat, a aflat cadavru l aședat ședënd, cu șira spinărei în liniă verticală, caracter al epocēi neolite. (Trompeta Carpaților Nr. 939 p. 3). De asemenea s'a constatat existența tumulelor neolitice și în Bucovina la comuna Horodnicul-de-jos. (Kaíndl, Geschichte der Bukowina. I. 1896 p. 5 - 6).

În general, putem dice, că aparțin timpurilor preistorice acele movile funerare, carí se caracteriséză prin dimensiunile lor considerabile, prin figura lor conică, prin dispozițiunea lor în linii mai mult orí mai puțin drepte de a lungul drumurilor.

În aceste tumule preistorice, adese orí osemintele, orí urna cu cenușă a celui decedat, se află depuse într'un sicriú format din lespeđi brute (de regulă 4), peste carí este pusă o altă lespede ca acoperemēt séú capac. Pe lângă vasul cu cenușa se mai găsesc în aceste ciste și bucăți de cremene séú marmoră prelucrate în forma dălții și chârburí de olărie grosolană. Despre ast-fel de morminte ni se relatéză din com. Borlescí, în județul Némțu, și din com. Șotânga în județul Dâmbovița. (Pentru Transilvania și Ungaria conferesce: Archiv der Vereines für siebenbürgische Landeskunde, N. F. XIV p. 156 seqq. — R o m e r, Mouvement archéologique, p. 113.)

În Transilvania tumule funerare se află în diferite părți, însă în număr considerabil ele ni se presintă în comitatele de lângă Tisa, Ung, Zabolți, Bereg, Bihor, Becheș, Ciongrad, Cenade, Heveș, Arad și Timișóra, (R o m e r, Mouvement archéologique, p. 150). La aceste movile de lângă Tisa se raportă următorul fragment dintr'un cântec eroic poporal din Transilvania:

Murgule, cómă rotată,
Mai scóte-mé 'n dél o-dată . . .
Și mé scóte pân' la Tisă,
C'acolo-í tabără 'ntinsă

Ș'acolo sub fagii mici
Sunt morminte de voinici,
Care s'au dus de p'aici.

Iurnik-Bârsean, Doine, p. 314.

Noi nu cunoaştem nici numele eroilor a căror cenuşă, ori oseminte, au fost depuse în aceste morminte archaice, nici evenimentele la care ei au participat. Aceste tumule ne spun numai atât, că, în mare parte, ele aparţin la ceremoniile şi onorile funerare pelasge, şi că aceste ținuturi au format

În Besarabia numărul movilelor funerare este de asemenea foarte considerabil, şi o amintire de sigur foarte vechiă despre aceste tumule o aflăm în poezia noastră eroică:

Pe câmpul Tinechiei (s. Tighineî)
Pe zarele câmpiei. . .
Ş'aū dus Costea oile

De aū aşedat stānile
Pe tōte movilele.

Alecsandri, Poesii populare p. 54.

Cf. Negoescu, Balade, p. 103.

Sus pe malul Nistrului
Pe pāmēntul Turcului

Colo'n zarea celor culmī (movile)
La grōpa cu cincī ulmī.

Alecsandri, Poesii pop. p. 72.

Ēr într'o «Conăcariă» de la Romāniī de peste Nistru :

Noī am purces pe crāngul ceriului,
Pe semnele pāmēntului,

Pe zarea movilelor...

Burada, O călătōriă în satele moldovenesci
din gubernia Cherson, p. 34.

Cu privire la tumulele din Rusia meridională comitele Ouvaroff scrie următoarele: Dans les contrées méridionales sur les côtes de la mère Noire, les tumulus eurent . . . beaucoup a souffrir de la cupidité des étrangers. Les Génois et les Vénétiens fouillèrent en Crimée une foule de tumulus, et s'approprièrent les trésors qu'ils y découvrirent. On sait que la plus part des tumulus de la Russie remontent aux Scythes et aux Grecs. . . Les tumulus se trouvent en abondances dans le voisinage des principales villes de l'ancienne Russie . . . Ils (les tumulus) renferment presque tous un tombeau de pierres de forme carrée, formé de grandes dalles calcaires. (Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale. Paris, 1855 — 65 pag. 6. 7 şi 37).

În Bulgaria ne spune Kanitz (Donau-Bulgarien. I. p. 62, 149) tumule se află pe ambele laturī ale Balcanului, şi mai cu sēmă în văile riurilor Osmā, Iantra şi Tundza. Cu deosebire sunt memorabile tumulele aşedate la distanțe regulate pe țărmurele Dunărei dintre Șiștov şi Nicopol. De la Rusciuc până la Samovoda în pasul Iantrei, Kanitz a numărat ca la 40 de tumule pe ambele laturī ale drumului. Ēr despre tumulele din Macēdonia şi Tesalia aflăm următoarele notițe la Boué (La Turquie d'Europe, Tome II, p. 352): Dans la Macédoine méridionale, il y en a (des tertres) surtout près de l'ancienne Pella et de Salonique . . . On dirait que ces tertres ont été alignés le long d'une route, et non pas placés sans symétrie, comme ceux de Sophie et de Philippopoli. Ces tertres macédoniens sont de la plus grande dimension et sont tout-à-fait semblables à ceux de la Troade et à la butte conique artificielle qui existe en Basse-Autriche entre le petit plateau au-dessus de Deutsch-Altenbourg entre Vienne et Presbourg . . . Près de Larisse en Thessalie, il y a un bon nombre de Tepe (= tumuli) . . . dont l'un est le plus grand des environs. . . Il y en a aussi près d'Armyros et de

într'o vechime depărtată o patriă a poporului pelasg, care singur s'a ilustrat prin acest gen de monumente.

Chiar și astăzi unele din aceste imposante monumente de pământ ale țărilor noastre mai poartă numele etnie al Tursanilor ¹⁾ sēu Pelasgilor, ér altele, după diferitele idei și tradițiuni ale locuitorilor, sunt considerate ca morminte de urieși ²⁾, adecă ale unei rase puternice de ómení, care în timpurile preistorice ar fi locuit în aceste țări ³⁾.

Încă în anticitatea grecescă Pelasgií aú fost poporul, cărora tradițiunile și poeții le-aú atribuit numele de urieși.

Lor le aparțin tumulele cele gigantice și construcțiunile titanice de petrii enorme. Lor li se atribue o deosebită forță fizică individuală și o valóre răsboinică mare.

Achile, unul din ducií Pelasgilor din părțile de nord ale Grecií, poartă la Homer numele de gigant (πελώριος). Lancea sa era atât de mare în cât nici un Acheú nu o puté vibra ⁴⁾.

Hector, croul pelasg troian, poartă de asemenea epitetul de πελώριος ⁵⁾.

Enea, ducele Dardanilor, în lupta sa cu Achile, prinde și ridică cu mâna sa un bolovan de pétřă, ce nu puteau să-l transporte nici doi ómení din epoca lui Homer ⁶⁾.

Velestina, non loin du lac de Karlos, en particulier sur la route qui conduit de ce dernier lieu a Larisse; ... on connait aussi. ... en Béotie et près de Tyrinte, en Morée.

Examinând distribuțiunea și direcțiunea geografică a movilelor funerare din părțile de răsărit ale Daciei se constată faptul pozitiv, că linia principală a acestor monumente preistorice prelungindu-se din Rusia meridională către Dacia se întinde peste Besarabia, Moldova, Țera-românească, peste partea de răsărit a peninsulei balcanice, cum și pe cóstele de apus ale Asiei mici; ér un alt ram mai mic al acestei linii de tumule plecând de la Nistru se îndreptéză spre Bucovina și Gallția ostică. (Cf. Archiv d. Vereines für siebenbürgische Landeskunde N. F. XIV. 150).

¹⁾ Ast-fel o movilă din județul Romanați de pe teritoriul comunei Marotinu-de-jos, înaltă de 8 stânjiní, poartă numirea de Grindul Tursanului (An. Soc. acad. Tom X. Sect. II. p. 333). Alta din județul Vâlcea de pe teritoriul comunei Bălteni se numesce Țurțan, și unde se găsesc hârburi de vase de pământ de fabricațiune vechiă. (Responsuri la «Cestionarul istoric» de Nic. Densușianu).

²⁾ Cu deosebire în județele Roman, Némțu și Dorohoiú.

³⁾ În comitatul Solnoc-Dobâca de peste Carpați tradițiunea populară este, că instrumentele de pétřă sunt rămase de la urieși. (Archaeologiai Értesítő. Uj foly. XV. p. 388.)

⁴⁾ Iliad. XIX. 388.

⁵⁾ Iliad. XI. 819.

⁶⁾ Iliad. XX. 286.

Marte, deul pelasg, protectorul Troianilor, și a cărui reședință se afla în ținuturile de la Dunărea de jos, are la Homer numele urieș (πελώριος ¹⁾). Când acest deș al țărilor nordice vociferă, strigarea sa se aude ca glasul a zece mii de oameni în război ²⁾, iar când el cade la pământ lovit cu o piatră de zeița Atena, corpul său acopere un teren de 7 jugere ³⁾.

Cu toate că despre movilele cele mari ale Daciei au perit în mare parte și tradițiunile, după cum au perit despre tumulele eroice de la Troia, însă aceste morminte arhaice ale țărilor noastre au avut odată o istorie a lor religioasă particulară.

Încă în epoca lui Homer și a lui Hesiod se păstrase în ținuturile grecilor diferite legende despre patria cea fericită a Pelasgilor de la nordul Traciei, sau al Dunărei de jos, unde se aflau oamenii cei mai buni și unde ei duceau o viață liniștită și plină de toate mulțumițiile.

Diferitele triburi pelasge, care în curs de mai multe sute de ani plecând din ținuturile Carpaților se revărsară peste ținuturile mai puțin fertile ale Greciei și Asiei mici, păstrară încă până târziu memoria strămoșilor lor din nordul Dunărei de jos, și tot odată memoria acelei țări, care se caracteriza prin o fertilitate exuberantă și prin diferite alte avuții naturale, și unde moravurile și sentimentele de justiție ale oamenilor devenise legendare.

Aici se reducea gloria cea veche a familiilor pelasge meridionale. Aici erau mormintele cele sfinte ale strămoșilor lor.

Aici se aflau locurile acele frumoase și fericite numite Ἑλύσιον πεδίον (câmpul Elysiului), unde se retrăgeau la bătrânețe lor eroii lumii vechi, și unde favoriții zeilor trăiau un vec de aur și o viață eternă.

Astfel Proteuă dăce către Menelau în Odiseu:

«În ce te privesce pe tine, o divine Menelae, destinele sorții tale sunt, că tu nu vei muri în Argos, ci zeii nemuritori te vor trimite în câmpul Elysiului de la marginile pământului, unde oamenii trăesc o viață foarte ușoară (fără greutate), unde nu este nici neamă, nici erva mare, nici vânturi mari de ploie și unde zefirul sușură în continuu, ca să reînsoflească pe oameni ⁴⁾.

¹⁾ Iliad. VII. 208.

²⁾ Iliad. V. 859.

³⁾ Iliad. XXI. 407. După tradițiunile Arcașilor Pelasgi, legendarul patriarch al ginții pelasge, întrecea pe toți ceilalți oameni prin mărimea, prin forța, frumuseța și darurile spiritului său. (Pausaniae lib. VIII. 1. 4.)

⁴⁾ Odyss. IV. v. 561-568. — Despre realitatea geografică a vechiului Elysiu pelasgi, cum și despre situațiunea sa în nordul Dunărei de jos, în părțile de apus ale României actuale, vom vorbi pe larg în cursul acestei scrieri.

De asemenea și Hesiod, în poema sa epică *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* mai face o amintire, ca un ultim răsunset, de generațiunea cea divină a eroilor din timpurile străvechi, răspândiți pe totă suprafața cea imensă a globului, eroi, din cari unii au perit în războiul Thebei, ér alții ducându-se departe peste mare au căzut la Troia din cauza Elenei. Acestora, ȳice dēnsul, Joe, fiul lui Saturn, le-a destinat locuințe în insulele cele fericite de la marginile pământului, unde ei duc o viață fără griji, și unde pământul de trei ori înflorește și de trei ori produce fructe dulci ¹⁾).

Cei vechi nu s'au îndoit nici o-dată de existența reală terestră a câmpului numit Elysium.

Hesiod, întocma ca Homer, cunosccea și dēnsul acest ȳinut fericit și locuit de ómenī, dar pe care dēnsul l-l reduce numai la insulele numite ale «Feriȳilor» — Makaron, — situate la Dunărea de jos ²⁾).

Insă cari erau marginile pământului, de cari ne vorbesce aici Homer și Hesiod ?

Ele erau marginile orizontului geografic grecesc, după cum vom avé o-casiune de a ne convinge de atâtea ori în cursul acestei istorii.

Incă în epoca Homerică și Hesiodică, zona cunoscinȳelor teritoriale ale autorilor grecesci încetéză la nordul Traciei.

Homer nu cunósce în nordul Mysiei séu în ȳerile nóstre, de cât numai dóue grupe etnice, insă cu moravuri fórté pure, pe Agavi și pe Abii, ó-meniī cei mai ȳuști dintre toȳi muritorii, după cum ȳice dēnsul ³⁾).

Chiar și în timpurile lui Herodot întunerecul geografic începe imediat în nordul Dunărei de jos.

«Ce fel de ómenī locuesc la nordul Traciei, ȳice acest autor, nime póte spune cu siguranȳă. Atât insă se pare, că dincolo de Istru este o ȳeră părăsită și infinită . . . Locuitorii din Tracia, mai spun, că ȳinuturile dincolo de Istru sunt ocupate de albine și din cauza acestora ómenii nu pot merge mai departe» ⁴⁾). O ȳeră ocupată de albine ? Ceea ce în fond

¹⁾ Hesiodi Opera et Dies, v. 159 — 173.

²⁾ Avieni Descriptio orbis terrarum, v. 723.

Leuce cana jugum, Leuce sedes animarum.

Plinii IV. 27. 1: Achillea est supra dicta (insula), eadem Leuce et Macaron appellata.

³⁾ Iliad. XIII. 5. 6.

⁴⁾ Herodoti lib. V. c. 9 - 10. — Această tradiȳiune istorică a lui Herodot are un fond real. Incă până acum două sute de ani unul din articulele cele mai importante de esport al ȳerilor române, pentru Egipteni, Venetieni și Ragusani, era céra (Cantemirii Moldaviae Descriptio. Ed. 1872 p. 22). — Tot-o-dată Principele Cantemir vorbind de apicultura cea întinsă a Moldovei mai adaugă, că locuitorii acestei ȳeri ar fi putut, în timpul

consună pe deplin cu tradițiunea Hesiodică: unde pământul de trei ori înflorește pe an și de trei ori produce fructe dulci ¹⁾.

Aici erau marginile pământului, ori mai bine zis al lumii cunoscute de Homer, aici erau ținuturile cele fericite, și omenii cei juși ai legendelor grecesci. Aici era locul sfânt de înmormântare al eroilor pelasgi ante-homerici.

Aici, în fine, după tradițiunile vechi pelasgo-grecesce, a fost adusă și înmormântată cenușa lui Achile, a lui Patroclu, a celor doi Aiaci și alui Antiloc ²⁾, pentru ca sufletele acestor eroi să se bucure aci de o fericire eternă.

său se aibă un folos mult mai însemnat din acest ram de economie, de orice câmpurile sunt pline de cele mai alese flori, iar de altă parte pădurile încă oferă un material abundent pentru ceră și miere, însă prin legile țării s'a oprit, ca nimc să nu țină mai mulți stupi de cât suferă locul său, ca nu cum-va prin mulțimea stupilor să aducă supărare vecinilor săi. Osebit de fagurii obicinuiți de miere, ne spune autorul, albinele moldovenesci mai produc și un fel de ceră cam neagră, însă cu un miros foarte plăcut, și pe care ele o întrebuințază numai spre a împiedica pătrunderea luminii sôrelui în coșnițele lor. (Ibid. p. 33.). De asemenea scria Ragusanul Raicevich în secolul trecut, că una din producțiunile cele mai prețioase și mai întinse ale provinciilor române era cultura albinelor (Osservazioni. 1788 p. 87.)

Pentru completarea acestor date mai adăugem, că mai multe insule din Dunăre precum și diferite sate, cătunc, locuri isolate, deluri, piscuri, virfură de munți și văi, de pe teritoriul României, mai poartă și astăzi numirea de Albină, Albinari, Prisacă, Prisăcani, Prisăcenii, Stupii, Stupăria, Stupină, Stupine, Stiubei și Stiubeieni, drept reminiscențe ale unei estinse apiculturi a țărilor noastre în timpurile vechi. (A se vedă: Marele Dicționar geografic al României. — **Frunțescu**, Dicționar topografic și statistic al României). De asemenea se face amintire în Itinerarium Antonini Augusti (Ed. Parthey et Pinder p. 104) de o stațiune numită **Appiaria** (său Stupini) situată spre răsărit de Transmarisca pe țărmurile drept al Dunărei.

În fine mai notăm aici, că două din județele României, anume Mehedinții și Vaslui poartă și astăzi imaginea albinei în marca lor districtuală.

¹⁾ Fertilitatea cea adevărat prodiguă a țărilor române a fost legendară până în zilele noastre. În această privință Cantemir scrie: *campi Moldaviae celebrati sua fertilitate apud antiquos recentioresque scriptores. . . Arborum frugiferorum non pomaria reperies, sed sylvas. Fructus sua sponte crescunt in montibus. . . Tanta praeterea illorum ubertas, ut pristinis temporibus in Moldaviam moturi Poloni nullo comaeu se indigere putarent, arbitrati sufficere sibi et exercitui fructus quos abunde suppeditat regio.* (Descriptio Moldaviae p. 27—28). Îr George de Reicherstorff, în «Moldaviae Chorographia», (Viennae, 1541) scrie:

Terra armis opibusque potens, belloque superba

Faecundo semper gramine tecta viret,

Sponte sua multos geminata messe racemos

Laetaque non cultus munera reddit ager.

²⁾ Pausanias, lib. III. 19. 13.

IV. TUMULUL SĂU MORMÎNTUL LUI ACHILE DIN INSULA ALBĂ (LEUCE).

Unul din cele mai ilustre tumule preistorice, pe care Arctinos, cel mai însemnat poet ciclic, precum și geograful roman, î-l atribue țărilor noastre este mormântul lui Achile, primul eroi al Iliadei.

După Homer, cântărețul războiului troian, Achile era fiul lui Peleu și al zeiței marine Thetis, a ficei lui Nereu. Peleu, tatăl lui Achile, ne apare ca Domn peste poporul pelasg al Mirmidonilor, ér Achile este ducele curagioșilor ostași Mirmidon și al altor triburi pelasge învecinate, cărî iaă parte ca aliași ai Grecilor la războiul eroic în contra Troianilor ¹⁾.

Despre împrejurările morții lui Achile Iliada nu amintesc nimic. În Odiseă însă se spune numai atât, că el a cădăt la Troia ²⁾, că corpul său a fost îmbrăcat în haine divine, și ars pe rog, apoi osemintele sale aședate în o urnă de aur la un loc cu osemintele lui Patroclu, ér peste ele Grecii au ridicat un tumul mare și înalt pe țărmurile Helespontului, ca să pótă fi vedăt departe de pe mare, atât de cei ce trăiau atunci, cât și de cei, cărî vor trăi în viitorii.

După Homer așa dar Achile ar fi fost înmormântat pe câmpul de la Troia nu departe de țărmurile Helespontului.

Însă în poema Aetiopida scrisă de Arctinos, poet epic din Milet, care a continuat și întregit Iliada, ni se spune, că Achile a fost ucis la Troia de Paris, fiul lui Priam, ajutat de ăeul Apollo, că, în fine, după multe lupte înverșunate a succes lui Ajax și lui Ulise, ca să-î răpescă corpul din mâ-nile inamicilor troian și să-l aducă la corăbiile grecesci. Aci apoi veni mama lui Achile, Thetis, cu surorile sale și cu musele (cântărețele său bocitórele bėtrâne), î-l plânseră și-l bociră, apoi în urmă Thetis ridică cenușa fiului său de pe rog și-o aduse în insula Leuce (Albă), său insula Șerpilor, de la gurile Dunărei. Ér Acheii i ridicară un tumul și-î celebrară jocuri funebre ³⁾.

Esistaă așa dar încă în anticitatea clasică două versiuni despre locul, unde se aflaă depuse osemintele marelui eroi preistoric: una reprezentată

¹⁾ Astădi numită «Insula Șerpilor» în marea năgră, lângă gurile Dunărei, în față cu brațul Chiliei și la o depărtare de 41 km. 60 m. de acest canal.

²⁾ Iliad. II. 681; XVI. 168.

³⁾ Odyss. XXIV. 36 seqq.

⁴⁾ Homerl carmina et cycli epici reliquiae. Ed. Didot, p. 583.

prin Odisea lui Homer, că Achile este înmormântat pe câmpul Troiei, și altă tradițiune, rectificată, reprezentată prin cel mai vechiu poet ciclic, că Achile a căzut, ce e drept, la Troia, însă cenușa sa a fost adusă și înmormântată în insula Leuce.

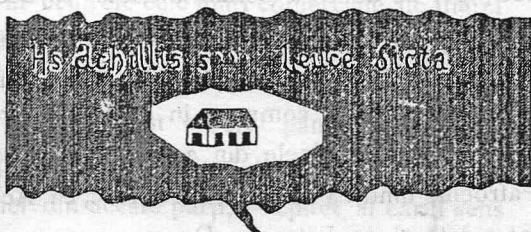
Acastă părere din urmă a fost adoptată și susținută de cei mai competenți autori romani.

Pliniu cel bătrân, pe care Varro îl numește cel mare erudit bărbat, pe care l'am avut vre-o dată Românii, ne spune în mod foarte clar, că tumulul său mormântul lui Achile se află în insula, ce este consacrată dînsului, numită «insula Achillis» său Achillea» departe 50 mile romane de la Delta Dunărei (Peuce), și că tot acolo se află construit și un templu consacrat acestui eroi ¹⁾.

De asemenea, ne spune geograful roman Mela, care s'a folosit de cele mai bune izvoare ale anticității, că Achile este înmormântat în insula numită Achillea dintre Boristene și Istru ²⁾.

Îr geograful grecesc Dionisie Periegetul din Bithinia, care a trăit în timpul împăratului Domițian, scrie următoarele:

«De asupra părții din stînga Pontului euxin în drept cu Borystene (înțelege aici brațul Dunărei numit Boreostoma) se află în mare o insulă foarte renumită consacrată eroilor, și care insulă este numită Leuce, fiind-că fêrele sêlbaticе, ce se află acolo sunt albe. După cum se spune, continuă Periegetul, acolo în insula Leuce se află sufletele lui Achile și ale altor eroi, cari rătăcesc prin văile lipsite de ômenii ale acestei

134. — Insula și templul lui Achile. După Tabula Peutingeriană. Segm. IX. 3. (La Miller, Weltkarte des Castorius)

¹⁾ Plinii Hist. Nat. IV. 27. 1. Ante Borysthenem (înțelege: Boreostomum), Achillea (insula) est supra dicta, eadem Leuce et Macaron appellata. Hanc temporum horum demonstratio . . . ponit . . . a Peuce insula quinquaginta M. — Ibid. IV. 20. Insula Achillis tumulo eius viri clara. — Ibid. X. 41. 3: nec ulla avis in Ponto insula qua sepultus est Achilles, sacratam ei aedem (transvolat).

²⁾ Melae De situ orbis, II. 7. Leuce (insula) Borysthenis ostio (înțelege Boreostoma, său Boreum ostium) obiecta, parva admodum, et quod ibi Achilles situs est, Achillea cognomine. — De asemenea și Marcellanus Capella, care a trăit pe la an. 470 d. Chr., scrie: Achillis insulam eius sepulcro consecratam. (Apud Köhler, Mémoire sur les îles et la course consacrées à Achille, in Mémoires de l'Accadémie de

insule; această binefacere a acordat-o Joe bărbaților, cari s'au ilustrat prin virtuțile lor, fiind-că prin virtute ei au câștigat o onoare neperitorie¹⁾.

Îr Arrian din Nicomedia, cel mai distins dintre istoricii expedițiilor lui Alesandru cel Mare, ne dă următoarele amănunte despre insula lui Achile: «In apropiere de gura Istrului numită Psilum, dacă vei naviga cu vântul despre nord în apele cele deschise ale mării, se află o insulă, pe care unii o numesc insula lui Achile (Ἀχιλλέως νῆσος), alții drumul lui Achille (Δρόμος Ἀχιλλέως), ér alții după colóre Λευκή = insula Albă. Această insulă, după cum se vorbește, a scos-o din mare deita Thetis pentru fiul său Achile, care locuiește acolo. Aci se află și templul lui Achile și statua sa, o lucrare archaică. Insula acesta e lipsită de ómenī și prin ea pasc capre nu de tot multe, pe cari le ofere lui Achile acei, cari se abat cu corăbiile acolo. In acest templu se mai află depuse și o mulțime de alte daruri sfinte, cupe, inele și petrii prețioase, consacrate lui Achile în semn de mulțămire. Se mai pot ceti și inscripțiuni în limba grecescă și latină compuse în diferite metre, și prin cari se celebrăză laudele lui Achile. Unele din aceste inscripțiuni sunt redactate în onórea lui Patroclu, fiind-că aceia, cari doresc, ca Achile să le fie favorabil, onoréază tot-o-dată și pe Patroclu. De asemenea se mai află în această insulă o mulțime nenumărată de pasări, porumbei de mare, fulice și cióre de mare, cari îngrijesc singure de templul lui Achile. In fie-care diminéază ele sbóră la mare, î-și udă aripele cu apă și apoi întorcându-se repede la templu î-l stropesc. Ér după ce au terminat de ajuns cu stropirea, ele curăță vatra templului cu aripele lor. Alții mai spun încă următoarele, anume, că între ómenī, cari se abat la insula acesta sunt unii, cari vin aci cu intențiune anumită. Aceștia aduc tot-o-dată cu dênșii în corăbii și victime (său animale destinate) pentru sacrificiū. Pe unele din acestea le taiă, ér pe altele le dimit libere prin insulă în onórea lui Achile. Sunt însă unii, cari din cauza furtunelor de pe mare sunt siliți a se abate în această insulă. Aceștia ne avênd victime, ca să le taie și dorind să le céră de la însuși deul insulei, ei consultă pe oraculul lui Achile, că ore nu ar fi bine, ca în onórea deului, ei să taie victimele, ce vor alege dintre acele, cari pasc prin insulă,

S. Pétersbourg. Tome X din a. 1825, p. 550. 734). — Ér Pausania (III. 19. 11), contemporanul lui Adrian, ne transmite următoarea notiță: «Se află în Pontul euxin lângă gurile Istrului, o insulă consacrată lui Achile, acoperită peste tot cu păduri și plină de animale, parte sêlbatică, parte blânde. In această insulă se află și templul lui Achile și statua sa.»

¹⁾ Dionysil Orbis descriptio, v. 541 seqq.

ér pentru aceste victime să depună prețul, ce dênșii vor crede, că se cuvine. In cas însă când oraculul le denegă această permisiune, fiind-că există și un oracul aci, atunci ei mai adăugă ceva la prețul, pe care-l oferise, și dacă oraculul refuză de nou, mai dau ceva pe de asupra, până când în fine oraculul se învoesce, cunoscând, că prețul este suficient. Atunci apoi victima nu mai fuge, ci stă de bună voia, ca să fie prinsă. Ast-fel se află acolo o cantitate mare de argint, ce e consacrată croului, ca preț pentru victim le de sacrificiū. La unii din cei, cari se abat în insula acésta, Achile le apare în vis, altora chiar în timpul navigațiunei, dacă nu sunt prea mult depărtați, și le face cunoscut, în ce parte anume a insulei e mai bine să tragă și să ancoreze corăbiile» ¹⁾).

Cultul eroic al lui Achile din insula Leuce a avut o mare estensiune în totă anticitatea greco-romană nu numai în centrele cele mari comerciale ale mării negre, dar și în diferite porturi și orașe maritime ale Archipelagului și Adriaticei, ale căror interese economice erau strîns legate de avuțiile mării negre.

Cu deosebire Achile din insula Leuce a fost venerat până târziu, în epoca romană, ca Domnul și stăpânitoriul mării negre (Ποντάρχης ²⁾) și protectorul special al navigațiunei din aceste părți, — epitet al cărui sens din punct de vedere istoric, ni se pare la prima examinare misterios, dar a cărui origine se reduce la timpurile, când Achile purta încă în viață titlul de rege al Scyției ³⁾).

În insula Leuce se abăteau corăbierii mării negre, unii ca să depună obolul lor benevol ori silit, drept vamă, pe altariul aceluia, care purta titlul de Pont-arch său suveran al Pontului euxin, alții ca să scape de furtunile cele grósne și de cețele cele negre ale acestui vast și adânc pelag, și, în fine, unii, ca să adreseze rugăciuni deului Achile, pentru întorcerea lor fericită din apele acestei mări inhospitale.

De asemenea lui Achile din insula Leuce i se dedicară mai multe centre principale comerciale din apele grecesci, cum au fost porturile numite Achilleion din Mesenia ⁴⁾, Achilleios din Laconia ⁵⁾ și un alt emporiu în Beoția ⁶⁾.

¹⁾ Arrian Periplus Ponti euxini, § 32 și 33.

²⁾ Pe trei inscripțiuni din Olbia Achile are epitetul de Ποντάρχης (Köhler, Mémoire, p. 578, 634—643. — Cf. Ouvaroff, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, II. p. 46).

³⁾ Lykophron apud Köhler, Ibid. p. 552.

⁴⁾ Stephanus Byz., v. Ἀχιλλεῖος ὁρμός.

⁵⁾ Pausaniae lib. III. 25. 4.

⁶⁾ Pauly, Real-Encyclopädie, v. Achilleus portus. Era și un Ἀχιλλεῖος κόμη, sat lângă gurile lacului Meotie, având și un sanctuariu al lui Achile. (Strabo, XI. 2. 6; VII. 4. 5).

Tot ast-fel un centru important comercial, pus sub protecțiunea particulară a lui Achile, se vede a fi fost în antichitatea preistorică și orașul Chilia-vechiă de lângă brațul nordic al deltei Dunărei, și care poartă până astăzi numele de brațul Chilie (său Achileii). Chiar și numirea de $\Psi\lambda\delta\nu\sigma\tau\acute{\epsilon}\mu\alpha$ (în forma feminină $\Psi\lambda\lambda\eta$) dată acestui braț încă în epoca lui Alexandru cel Mare ¹⁾, se vede a fi numai alterațiune fonetică grecescă a formei populare antice Chilleion stoma adică gura (A)Chilie. În fine chiar și numele de Lykostomum sub care ne apare Chilia în evul de mijloc, are o origine mult mai vechiă. Din punct de vedere istoric și geografic Lykostomum nu este alt-ceva de cât $\lambda\epsilon\upsilon\kappa\delta\nu\sigma\tau\acute{\epsilon}\mu\alpha$, adică gura de lângă insula albă său Leuce.

Chilia forma încă acum două sute de ani cel mai important punct comercial de la gurile Dunărei. Principele Dimitrie Cantemir scrie în această privință: Chilia, orașul principal al districtului Chilie, este un emporiū foarte renumit, cercetat nu numai de corăbiile orașelor maritime din vecinătate, dar și de vasele altor ținuturi mai depărtate, din Egipt, din Veneția și Ragusa, cari se ocupă cu exportarea de aici a cerei și a peilor crude de boi ²⁾.

Acosta este prima epocă preistorică a comerțului tot-dé-una viu de pe Marea neagră, epocă, în care insula Leuce apare cu drepturi suverane asupra Pontului, dominază întregă navigațiunea și traficul pro-

¹⁾ Arriani Periplus Ponti euxini, c. 31. 35. — Anonymi Periplus Ponti euxini c. 67.

²⁾ Cantemirii Descriptio Moldaviae p. 21. Ager Ciliensis. Huius urbs praecipua Kilia, olim Lycostomon . . . emporium celeberrimum, frequentatum ab omnibus non circumjacentium solum maritimarum civitatum navibus sed et remotioribus, Aegyptiis, Venetiis et Ragusaeis, qui inde ceram et cruda boum coria solent abducere — În timpurile mai vechi depozitele de nămol și năsip de la gurile Dunărei nefiind așa întinse, Chilia-vechiă forma aproape un port de mare. A se vedea charta «Moldavia et Valachia» a lui Vignola din a. 1686, și charta «Danubii pars infima» a lui Homannus († 1724) reproduse în Analele Acad. rom. S. II. T. II, Memorii; de asemenea și «Tabula geographica Moldaviae» a Principei Cantemir, din Descriptio Moldaviae.

În vechea geografă grecescă ne mai apare la gurile Dunărei încă o numire topică sub forma de Ἀχιλλεῖος πλάζ . Hesychiu crede, că se înțelege insula lui Achile, Leuce. (Köhler, Ibid. p. 543. 729). Însă sensul cuvântului $\pi\lambda\acute{\alpha}\zeta$ (= șes, suprafață) neputându-se aplica la o insulă mică și convexă, cum este Leuce, e probabil, că această denumire se referă la brațul Chilie.

Un alt port pe Dunăre dedicat lui Achile, se pare a fi fost Celeiul din județul Romanat, o dată un centru important comercial, unde se găsesc astăzi ruine și o mulțime de anticități romane, unde se afla un pod de piatră peste Dunăre (construit de Constantin cel Mare), pod, ale cărui picături ruinate se mai văd în timpul scăderii apei, și de unde pornia spre Transilvania un drum roman așternut cu piatră. Chiar și

ductelor pe această mare și tot o-dată î-și estinde influența sa asupra principalelor emporii din Archipelag ¹⁾.

Pe lângă nimbul său cel sfânt, insula Leuce de la gurile Dunărei, mai era tot o-dată renumită în anticitate și ca o insulă salutară.

Aici, după o vechiă tradițiune a oraculelor, î-și căuta sănătatea lor aceea, cari în răsbóie fusese greu răniți. Ast-fel Leonym, ducele Crotonienilor din Bruțiu, care într-o luptă, ce-o avuse cu Locrienii, căpătase o rană în piept, de care suferia foarte mult, consultă mai întâi în privința sănătății sale pe oraculul din Delphi, însă profetese de aici (Pythia), după cum ne spune Pausania, î-l trimise să-și caute vindecare în insula Leuce de la gurile Dunărei, de unde el s'a întors apoi sănătos ²⁾.

De asemenea, ne spune și Ammian Marcellin, că în insula Leuce se află și ape salutare (aquae ³⁾).

Din cele espuse până aici și în particular din relatarea lui Arctinos, din datele precise, ce ni le-au transmis Pliniu și Mela, și în fine, din cultul atât de sacru al lui Achile din insula Leuce, rezultă în mod deplin convingătoriu, că cenușa acestui mare erou al timpurilor troiane a fost adusă și depusă în insula Leuce. Aci se cunoscea încă până târziu tumulul său mormântul său. Insula Achillis tumulo eius viri clara, ȳce Pliniu; ibi Achilles situs est, repetă Mela.

În ce privește însă mormântul lui Achile de pe ȳrmurele Helespontului, de care ne vorbește Homer, acesta se pare, că a fost numai un simplu cenotaf său monument comemorativ.

Un ast-fel de mormânt simbolic al lui Achile se afla, după cum ne spune Pausania, și în orașul Elis din Pelopones, și care a fost construit și dedicat din ordinul oraculului ⁴⁾.

În această privință sunt semnificative cuvintele geografului Strabo, care

o insulă din Dunăre situată din jos de această localitate și în față cu satul Dasova poartă numele de Celciū. — O insulă numită Achillea se află și lângă litoralul Asiei mici. (Plinii Hist. nat. V. 37. 1).

¹⁾ Chiar și Aquileia (Ἀκυλεια), port important al Adriaticei, se pare după numirea sa, că o-dată a fost consacrat lui Achile. Acesta ar fi o probă, că relațiunile comerciale între Adriatică și Marea neagră se reduc până în epoca preistorică, că încă mai înainte de stabilimentele Genovesilor, Venețienilor și Ragusanilor pe ȳrmurii Mării negre, au fost comercianții din Aquileia protegiați Pontarchului din Leuce.

²⁾ Pausaniae lib. III. 19. 13.

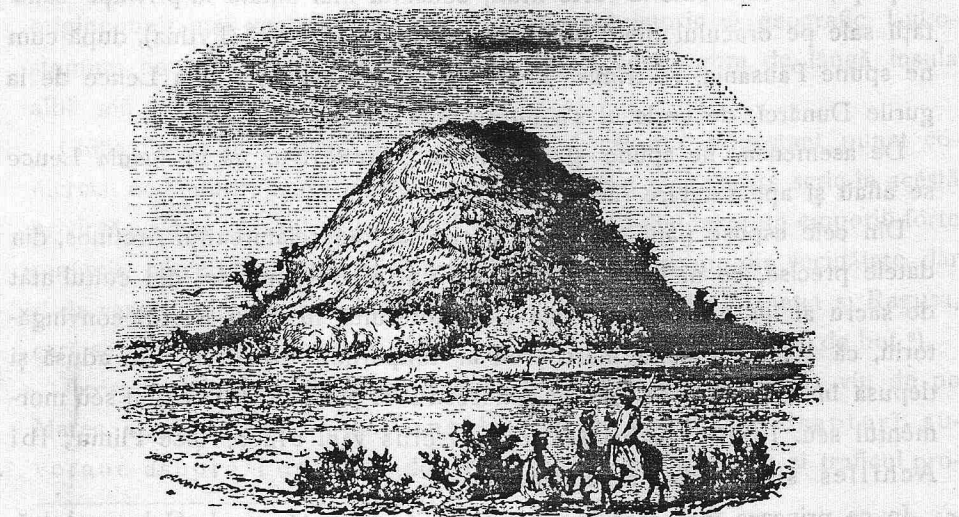
³⁾ Ammiani lib. XXII. c. 8: insula Leuce sine habitatoribus ullis Achilli est dedicata . . . Ibi et aquae sunt.

⁴⁾ Pausaniae lib. VI. 23. 3.

amintesce pe teritoriul Troiei — la Achilleion — numai monumentul lui Achile (τὸ Ἀχιλλέως μνημα), dar dânsul se ferește, ca să afirme, că Achile ar fi fost înmormântat acolo ¹⁾.

Schliemann, activul exploratoriu al anticităților homerice, a cercat pe țărmuri Helespontului să afle resturile mormântului lui Achile.

La o depărtare de 250 de pași de Helespont, scrie dânsul, la piciorul promontoriului Sigeu, pe locul unde era vechiul Achileum, se află un tumul

135. — Cenotaful presupus al lui Achile de lângă Helespont. (Schliemann, Ilios p. 855.)

de pământ înalt de 4 metri spre sud și 12 metri spre nord, și care a fost considerat din cea mai adâncă vechime ca mormântul lui Achile. În a. 1882 am explorat acest tumul, însă n'am aflat în el nici o urmă de oseminte, nici cenușa, nici cărbuni ²⁾. Ast-fel Schliemann este de părere, că acest tumul presupus al lui Achile, întogma ca și tumulul lui Patroclu și alte șese movile funere, pe cari le explorase mai înainte, au fost numai simple cenotafe, un gen de monumente, cari în anticitatea ante-homerică erau într'un us general ³⁾.

¹⁾ Strabo, XIII. 1. 32. 39. 46.

²⁾ Schliemann, Ilios, p. 862: je n'ai trouvé dans le tumulus d'Achille (de la Troade) aucune trace d'os, de cendres, ou de charbon de bois — en somme aucune trace d'ensevelissement... Nous ajouterons donc les tumuli d'Achille et de Patrocle aux six autres tumuli, que mon exploration antérieure a prouvés n'être que de simples cénotaphes.

³⁾ La poporul român mai există până astăzi un ciclu întreg de balade populare, în cari se cântă faptele distinsului eroi al Iliadei. Despre tradițiunile lui Achile la poporul român, și în particular, despre patria și naționalitatea sa, vom vorbi la ultimul act din istoria Pelasgilor, la evenimentul memorabil cunoscut sub numele de «Războiul troian».

V. TEMPLUL HYPERBOREILOR DIN INSULA LEUCE (ALBA).

1. *Hecateu Abderita despre insula și templul lui Apollo din ținutul Hyperboreilor.*

Tumulul lui Achile din insula Leuce seü Albă, ne face se ne ocupăm aici și cu anticitatea templului seü.

Intr'o epocă preistorică förte depărtată, esista în părțile de răsărit ale Daciei, un templu magnific, al căruî renume și influență se estinsese de parte peste ținuturile sud-ostice ale Europei, și a căruî memoriă și sfințeniă este celebrată și astăzi în colindele religiose române.

Despre acest templu, care ni se presintă ca una din minunile cele mari și sfinte ale lunei preistorice, au scris mai mulți autori ai vechimei și între aceștia istoricul Hecateu Abderita, care a trăit în timpul lui Alesandru cel Mare.

Noi vom reproduce aici aceste prețioase relatări ale lui Hecateu după puținele fragmente, ce ni s'au păstrat în scrierile lui Diodor Sicul și Claudiu Aelian.

Anume Diodor Sicul ¹⁾ scrie :

«Acum după ce am descris părțile de mēdă-nöpte ale Asiei, credem că este de interes se menționăm aici și cele ce se povestesc despre Hyperborei. Anume între scriitorii anticității Hecateu (Abderita) și alții relatează, că în față de ținutul Celșilor în părțile Oceanului se află o insulă, care nu e mai mică de cât Sicilia, situată în regiunea nordică și e locuită de Hyperborei, numiți ast-fel, fiind-că sunt mai depărtați de vēntul Borea. Aici pământul este förte bun și roditoriü, clima escelentă, temperată, și din acēstă cauză fructele se produc aici de două ori pe an ²⁾. Se povestesc, că Latona (gr. Ἀρτώ), mama lui Apollo, a fost născută aici, și din acēstă cauză Apollo este venerat aci mai mult de cât alți dei; și fiind-că Hyperboreii din acēstă insulă celebrēză pe acest deü în fie-care di, cāntând în continuü laudele sale și făcādu-ı cele mai mari onori, ast-fel se di, că ömeniü aceștia sunt ca un fel de preoți ai lui Apollo. Se mai află în părțile acestei insule ³⁾ o pădure sfântă mag-

¹⁾ Diodori Siculi lib. II, 47. — Fragmenta Hist. graec. Ed. Didot. II, p. 386.

²⁾ Cf. p. 68—69.

³⁾ Hecateu întrebuințēză aici prepozițiunea κατά cu acusativ (κατά τὸν Ὁκεανόν;

nifică a lui Apollo de o întindere considerabilă și un templu renumit, a căruî figură esterióră este în formă sferică, și care templu e decorat cu multe daruri ¹⁾. Acest deū, Apollo, mai are și un oraș sfânt al său, ér ceî ce locuesc în acest oraș sunt în mare parte cobzarî ²⁾, și aceștia în timpul serviciului divin bat cobzele în chor și cântă imne în onórea deului lăudând faptele sale. Hyperboreîi aū un mod al lor propriū de vorbit (*διᾱλεκτος*) și sunt cu o prietenie fórte familiară (*οἰκείωτατα διακείσθαι*) față de Grecî, cu deosebire față de Atenienî și de locuitorîi din Delos ³⁾; acéstă bunăvoință a lor fiind stabilită și confirmată încă din timpurile cele mai vechî. Se spune chiar, că unîi din Grecî aū trecut la Hyperboreî și at lăsat la ei daruri fórte prețioșe scrise cu litere grecescî; tot ast-fel și Abaris a plecat de aici în Grecia și-a reînuit prietenia și înrudirea cea vechiă (*συγγενίαν*) cu Delenî. Se mai spune de asemenea, că din acéstă insulă se póte vedé Selina (*Σελήνη*) întrégă, fiind puțin depártată de pământ și se vèd în ea óre-carî înălțimî de pământ. Mai departe se relatéază, că deul Apollo vine în acéstă insulă tot la 19 anî, în care timp constelațiunile de pe ceriū î-și îndeplinesc circuitul lor periodic. În tot timpul acestei aparițiunî a deului în insula lor, ei cântă nóptea cu cobzele și fac într-una la jocuri séu hore (*χορεύειν*) începënd de la equinocțiul de primăvéră și până la răsărirea Pleiadelor (Găinușei) în prima jumétate a lui Maiū ⁷⁾, bucurându-se ómenîi de aceste dîle frumóse. Domnia asupra orașului și administrațiunea supremă a templului, o aū așa numiți Boreađi, carî sunt descendențiî lui Boreas, și ei succed la domniă după neam.»

Până aici, fragmentul lui Hecateu Abderita, pe care ni-l comunică Diodor Sicul.

De altă parte, sofistul Claudiu Aelian, care a trăit sub împératul Hadrian, ne comunică un alt fragment din scrierile lui Hecateu, cu privire la acest important templu al preistoriei: «Nu numai poețiî, dîce Aelian, dar și alți scriitori celebréază pe poporul Hyperboreilor și onorile, ce le fac dênșîi lui Apollo. Intre alți, Hecateu Abderita, însă nu cel din Milet, re-

κατὰ τὴν νῆσον), forme, prin carî dênșul voesce se esprime o indicațiune locală neprecisă, adecă în părțile Oceanului, în părțile insulei, ori în apropierea de ea.

¹⁾ Cf. pag. 72—73.

²⁾ *πλείστοις εἶναι κιθαριστάς*. Cithara (*κίθαρα*), instrument cu córde din cea mai adâncă anticitate. După un vechiū baso relief conservat în spítalul St. Ioan din Lateran în Roma, figura acestui instrument séménă întru tóte cu cobza română de astăđi. (Veđi Rich, Dictionnaire des antiquités romaines et grecques. pag. 161).

³⁾ Vechîi locuitori ai Atenei și ai insulei Delos erau pelasgi.

latéază, că preoții lui Apollo sunt fiii lui Boreas și ai Chionei, trei frați la număr, ómenî înalți de câte 6 coși. Când aceștia la timpul în-datinat fac serviciul divin solemn, se ruga (ἱεραρχία), atunci sbóră acolo stoluri nenumărate de lebede ¹⁾ din munții, pe care dênși i numesc Ripae (Ῥίπαι), și aceste lebede, după ce încunjură mai întâi templul cu sborul lor, ca și când ar voi să-l lustreze (purifice), se lasă apoi jos în curtea templului, al cărei spațiu e foarte larg și de cea mai mare frumusețe. În timpul serviciului divin, pe când cântăreții templului intonează laude zeului Apollo cu un fel de melodii ale lor proprii, și pe când cobzarii acompaniază cu cobzele lor în cor melodia cea foarte armonioasă a cântăreților, tot atunci și lebedele (din curte) se asociază și ele la cântările lor guguind împreună; și este de notat, că aceste lebede nu fac nici o greșelă, ca să cante cu sunete dissonante ori neplăcute, ci întogma ca și cum ele ar urma tonul și începutul dat de dascălul corului, ast-fel cântă și ele împreună cu cântăreții cei mai deprinși în melodiile sfinte. Terminându-se apoi imnul, acest cor al paserilor se retrage, ca și cum ele și-ar fi îndeplinit datoria lor obi-cinuită pentru sărbătorirea zeului, ar fi ascultat și ele totă ziua onorile, ce s'au făcut zeilor, au cântat împreună și au desfetat și pe alții.»

Acestea sunt prețioasele fragmente, ce ne-au rămas din scrierea lui Hecateu, despre magnificul templu al lui Apollo din țera Hyperboreilor.

Cultul lui Apollo la Hyperborei reprezintă epoca de aur a civilizațiunii pelasge ante-elene. De o-dată cu migrațiunile pelasge de la Carpați spre sud, acest cult se estinde peste Grecia vechiă, peste insulele Archipelagului și pe țărmuri Asiiei mici.

Noi vom examina aici din punct de vedere istoric și geografic, datele, ce ne-au rămas din scrierea lui Hecateu asupra Hyperboreilor.

Un nou capitol important din istoria lumii vechi pelasge se deschide înaintea noastră.

¹⁾ Κύκνος, cygnus, lebădă, consacrată lui Apollo mai mult pentru frumuseța și colorea sa cea albă de cât pentru cântecul său, care în general, i se atribue numai în momentul morții. O anumită speciă (Cygnus musicus) are un vers sonor și plăcut.

În tradițiunile române rolul mitic al lebedei se pare a-l avea grăia sau cocora (masc. cocor). Într-o baladă populară română, aflăm următoarele versuri despre eroul Corbac, care zăcea în închisore:

Și prin gratii tot privesce
Când la nori purtați de vânt,
Care plouă pe pământ,

Când la călduri de cucóre
Ce mereu sbor către soare.

Alecsandri, Poesii populare p. 141.

2. Latona și Apollo. Profeții Olen și Abaris din țera Hyperboreilor.

În antichitatea grecescă, patria adevărată a zeului Apollo, era considerată la Hyperborei.

Chiar și la locuitorii din Croton, (Italia de jos), celebru oraș pentru puritatea moravurilor sale, Apollo, după cum scrie Aristotele, avea epitetul de Hyperboreu ¹⁾.

136.—Apollo Hyperboreul, încălecat pe un grifon, ținând într-o mână lira și în alta un ram de palmier, călătoresc de la Hyperborei către părțile meridionale (la Delos și Delphi). Pictură pe un vas. După Lenormant et de Witte. Études des monuments céramographiques. II. pl. V. (Duruy, Hist. des Grecs. I. 41).

De altă parte Latona, deși cea amabilă, cu un caracter dulce și blând, mama lui Apollo și a Dianei, atât după Hecateu, cât și după alți autori ai antichității, a fost născută în țera Hyperboreilor ²⁾.

Anume, Latona, după cum ne spune legenda grecescă, fiind însărcinată de Jove, ea fu persecutată pe totă fața pământului, de Junona, cea gelosă, în cât nici o țară nu voia să o primească, ca să poată naște. Respinsă din toate părțile, după multe rătăcirii încôce și încolo, Latona ajunge, în fine, la Delos, o insulă mică, neproductivă din Archipelag, și stâncile cele solitare ale acestei insule,

dederă deștei persecutate un asil. Nouă zile și nouă nopți ținură durerile născerii, și aici pe erva verde, sub un palmier mirositoriu, deștei Hyperboreă (de la Dunărea de jos) născu pe zeul cel mare al luminei antice ³⁾.

¹⁾ Aelian. V. H. II. 26. Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι τῶν Κροτωνιατῶν τὸν Ποθαγόραν Ἀπόλλωνα Ὑπερβόρειον προσμαγορεύσθαι. (Frag. Hist. graec. II. p. 175. frag. 233 b.). — Cicero, De nat. Deor. III. 23: tertius (Apollo) Jove tertio natus, et Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse.

²⁾ Diodori Siculi II. c. 47. — Pausaniae Descriptio Graeciae. I. 18. 5. — Aristotelis Hist. Anim. VI. 35. — Diana, fida Latonei, încă era considerată de Hyperboreă. (Diodori Siculi IV. 51).

³⁾ Apollodori Bibliotheca, I. 4. 1.

Din acest timp insula Delos rămase un pământ sfânt pentru noul zeu Hyperboreu, și relațiunile strînse religioase între Hyperborei și templul lui Apollo din Delos se întemeiază și continuă în totă anticitatea preistorică.

Anume Herodot și Plutarcu, ne amintesc de un vechi obicei solemn al Hyperboreilor, de a trimite în fie-care an la templul lui Apollo din Delos, pîrgă sevă prinose din cea de întâi recoltă a lor. Aceste daruri dîșii le lega în paie de grâu și apoi le trimeteau la Delos cu o delegațiune, care călătoria pînă la locul cel sfânt al destinațiunei în sunetul fluierelor, cîmpocelor și cobzelor ¹⁾. Misiunea hyperboreă mergea mai întâi la Dodona din Epir (spre sud-vest de Ianina de astăzi), centrul cel vechi religios al Pelasgilor din peninsula balcanică, și de la Dodona trecea apoi peste Tesalia în insula Eubea și de aici își continuă călătoria pe mare pînă la Delos.

Mai întâi, scrie Herodot ²⁾, Hyperboreii trimiseră la Delos cu aceste daruri două virgine, ale căror nume, după cum spunea Delenii, au fost Hyperoche și Laodicea. Pentru siguranța acestor fete, Hyperboreii trimiseră cu dîșele, ca să le însoțescă, și cinci bărbați cetățeni, oameni, pe cari după cum ne spune tot Herodot, Delenii i numiau Perpheres (adecă aducători de daruri), și pe cari dîșii i țineau în mare onoare. Și fiindcă se întemplantase, că delegațiunea acasta trimisă la Delos nu se mai întorșe înapoi, Hyperboreilor le cădu acasta foarte greu, și temîndu-se ca acastă întemplantare să nu se mai repete și în viitori, dîșii introduseră usul, că aduceau darurile legate în paie de grâu pînă la frontiera ținutului lor, apoi de aci rugau pe vecinii lor, ca să transmită darurile aceste sfinte din popor în popor pînă vor ajunge la Delos.

Încă înainte de Hyperoche și de Laodicea, continuă Herodot, Hyperboreii trimisese la Delos pe alte două virgine, pe una cu numele Arge și pe alta Opis ³⁾, fete, cari călătorise acolo d'impreună cu Ilithyia, care

¹⁾ Plutarque, Oeuvres. Tome XIV (De la musique) p. 518.

²⁾ Herodoti lib. IV. c. 33—35.

³⁾ Virginele trimise de Hyperborei la Delos erau așa dar după Herodot Arge și Opis (IV. 35), și cele trimise a doua oară Hyperoche și Laodicea (IV. 33). Pausania numește pe cele de întâi Hecarge și Opis (V. 7. 8.) și pe una Achaea trimisă mai târziu. Rezultă așa dar din aceste date, că Arge era identică cu Hecarge și Hyperoche cu Achaea. Este însă afară de orice îndoielă, că numele acestor virgine hyperboree au fost grecisate. Arg(os) în limba pelasgă înseamnă țară și câmp (Strabo VIII. 6. 9). Homer numește țera Pelasgilor Πελαγικὸν Ἄργος (Iliad. II. 681). Peloponnesul întreg se numea odată Argos (Strabo, VIII. 6. 9). Ast-fel, că Arge în cazul de față nu poate avea alt înțeles de cît de țerană sevă din țară; cuvînt identic în

apoi a dat ajutoriū Latonei la nascerea ȑeului Apollo. Pe aceste dōue

137. — Statuă de marmoră descoperită la Delos, prezentând tipul arhaic al femeilor venerate în acastă insulă (sec. VII a. Chr.). Costumul identic cu cel pelasg din Acropola Atenei Fig. 138 (Brunn, Denkmäler griech. und rom. Sculptur. Pl. LVII).

138. — Statuă de femeă din Acropola Atenei prezentând costumul femeilor pelasge, καλλιζωνοὶ γυναῖκες, cu pepteraș de piele, cu vâlnic, și încinse peste mijloc cu bete, ale căror capete cu ciucuri erau lăsate dinainte în jos. (Brunn, Denkmäler, Pl. LVII).

virgine și pe Ilithya, femeile din Delos și din insulele ionice le adoraū ca

fond cu Opis, numele virginei a doua, care în limba vechiă pelasgo-latină, însemna Terra (Varro, L. L. V. 57. 64). La Pausania, după cum am vădūt, numele de Arge ne apare în forma de Hecaege, adecă cu adverbial grecesc ἐξάς de departe. Hecaege așa dar ni se înfățișează ca o numire cu caracter topic avēnd înțelesul: Din țēră depărtată.

Tot asemenea număi o simplă traducțiune grecescă este și numele virginei Hyperoche. In limba pelasgă Oche însemnăză apă mare stagnantă, cuvēt identic cu latinul aqua, cu rădăcina grecescă ὕψα și cu germanul vechiū Oche, Ache sēu Aache. Tot la forma primitivă de aqua se reduce și etimologia cuvētului Achaei cu înțelesul de locuitorī riveranī, germ. Uferbewohner (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopädie ad. v. Achaei). Notăm tot-o-dată aici, că spre nord de gurile Istrului se afla într'adevăr o populațiune numită Achaei. Pliniu (IV. 26. 2.) amintescē aci Portus Achaeorum. Numirea de Hyperoche ni se presintă ast-fel ca un cuvēt compus din Oche cu prepozițiunea grecescă ὑπέρ, de peste, de dincolo, și avēnd înțelesul: De peste apă mare.

pe divinități și le invoca în inele, ce le compusese poetul hieratic Olen ¹⁾.

Insă nu numai templul cel renumit al lui Apollo de la Delos (și unde mai târziu era depus tezaurul confederației grecesc ²⁾), î-și reducea istoria înființării sale la poporul Hyperboreilor, dar Hyperboreii ne apar tot-o-dată și ca întemeietorii oraculului lui Apollo din Delphi lângă Parnas, unul din cele mai importante puncte centrale ale vieții grecesc.

După cum ne relatează Pausania, o sémă de păstori, cari venise cu turmele lor până la locul, unde mai târziu se afla oraculul din Delphi, au fost cei de întâiu, cari au început a se ocupa acolo cu divinațiunea.

De altă parte Bæo o poetisă din provincia Phocis, ne spune într'un imn al său, că oraculul lui Apollo din Delphi a fost întemeiat de nisce ómenī veniți din țera Hyperboreilor ³⁾, și între aceștia dēnsa amintesc pe cel mai învățat om al Hyperboreilor din aceste epocă, pe Olen, un profet al lui Apollo.

Acest Olen trăise, după cum susțin unii, înainte de Hesiod, ér după cum afirmă alții, încă înainte de Orfeu.

El este cel mai vechiu poet hieratic, pe care-l cunoște literatura gre-

Constatăm așa dar, că numele virginelor hyperboree de Arge, Hecarge, Achaca, Hyperoche (probabil și Laodice) sunt numai simple designări topico-etnice, și nu au de a face nimic cu adiectivul grecesc ἀργής, alb, strălucitoriu, luminos, nici cu verbul ὑπερέχω, a escela, etc.

¹⁾ Herodoti lib. IV. 35.—Pausaniae lib. I. 18. 5.—Strabo (V. 2. 8.) ne spune, că Pelasgii din Etruria înființase la portul de lângă orașul Caere un templu Ilithyiei. Ea era așa dar o divinitate pelasgă.

²⁾ Thucydidis lib. I. 36.

³⁾ Pausaniae lib. X. 5. 7. — Geograful Mnaseas din Patrae, discipul al lui Eratosthene, ne spune, că locuitorii din Delphi erau de naționalitate Hyperborei (Fragmenta Hist. graec. III. p. 153. frag. 24). — Clearch din Soli, discipul al lui Aristotele, scrie de asemenea, că Latona, după ce a născut pe Apollo și pe Diana, a venit la Delphi (Fragmenta Hist. graec. Ed. Didot. II p. 318, frag. 46). — Cele mai celebre oracule ale lumii antice au fost cele de la Delphi și de la Dodona, ambele întemeiate de Pelasgi. — Pliniu (IV. 4. 1): liberum oppidum Delphi, sub monte Parnasso clarissimum in terris oraculo Apollinis. — Ér la Ovid aflăm următorul vers:

Haec mihi si Delphi, Dodonaque diceret ipsa. (Trist. IV. cl. 8. v. 43).

Delphienii adresa în fie-care an rugăciuni lui Apollo prin cântări festive, ca deul să vină în timpul verei de la Hyperborei la dēnsii. (Preller, Griech. Myth. I. 1854. p. 157-158). — Pelasgii din orașul Spinetum, situat lângă gura riului Pad, trimeteau la Delphi, după cum ne spune Dionysiu din Halicarnas (I. 18), daruri din veniturile lor maritime.

céscă. Dênsul compusese mai multe imne sacre, în carî celebra peregrina-
țiunile Hyperboreilor la insula Delos, și în carî el amintea de unele femei
pióse, carî luase parte la călătoriile acestea. Luî Olen i-se atribue în special
și aflarea hexametrului ¹⁾).

Un alt propagatoriū devotat al cultului lui Apollo în ținuturile grecesci, a
fost Abaris, de origine de asemenea din ținutul Hyperboreilor, un bărbat,
care prin sentimentele sale cele mari de dreptate și prin viața sa extrem
de frugală, desceptase o adevărată senzațiune în ținuturile grecesci.

Acest Abaris călătorise prin Grecia ca profet și propagatoriū al cultului
Apollo. El arată ómenilor o săgétă, care spunea, că e simbolul lui Apollo.
El compunea și distribuia diferite sentințe profetice ale deului său și vin-
deca prin descântece pe cei bolnavi ²⁾).

Aceste legende și imne religioase ne pun în evidență nu numai cultul cel
puternic al lui Apollo la Hyperborei, dar ele ne mai spun tot-o-dată, că
înființarea renumitelor temple ale deului Apollo din Delos și Delphi, două
centre de cultură, carî au luminat mult timp peste Grecia Orientului, se
datoresc de asemenea unui popor fórte religios, agricol și pastoral, numit
de autorii grecesci Hyperborei.

Dar cine sunt acești Hyperborei admirabili prin sentimentele lor de drep-
tate, prin religiunea și civilizațiunea lor înaintată?

Cestiune importantă pentru esplicarea mai multor probleme dificile din
istoria lumii vechi.

Este ast-fel de lipsă a ne da aici sémă despre caracterul etnic și de
locuințele acestui popor, reprezentant al etății de aur din timpurile preis-
torice.

¹⁾ Autorii vechi grecesci au cercat să naționalizeze și pe poetul epic Olen, după
cum au făcut cu o mulțime de alți eroi din epoca mitică. Așa pe când unii susțin, că
Olen era de origine Hyperboreu, și după cum rezultă chiar din imnele și aposto-
latul său pentru cultul lui Apollo Hyperboreul, alții din contră, i atribue ca patriă ora-
șul Dyme din Achaia, ori orașul Xanthus din Lycia. (Veđi Suidas ad v. Ὀλέην).

Insă, numele de Olen are un caracter cu totul pelasg. Acest nume ne apare la E.
trusci și la Romani. (Etruriae celeberrimus vates Olenus Calenus. (Plinii Hist.
nat. XXVIII. 4. 1.). -- La Tacit aflăm numele gentiliciu de Olennius (Ann. IV. 72).

Pausania scrie, că Olen compusese un imn despre Hyperborei, în care dênslu
celebra venirea la Delos a virginei Achea (V. 6. 8), și un alt imn despre venirea la Delos
a Ilithyiei său Lucinei (I. 18. 5.), și că el a fost cel mai vechi poet, care a compus imne
pentru Greci (IX. 27. 2) și primul care a introdus hexametrul (X. 5. 7).

²⁾ Timpul în care a trăit Abaris este incert. Hyppostat i-l pune în Olimpiada a
treia, adecă pe la a. 768 a. Chr. Suidas în Olimpiada a 53-a, adecă pe la a. 568 a. Chr.

3. *Hyperboreii din legendele Apolinice.*

În relatările lui Hecateu Abderita ni se presintă diferite cestiuni din geografia și etnografia preistorică a Europei.

Dintre aceste cele mai principale sunt cu privire la individualitatea etnică și la locuințele Hyperboreilor în aceste timpuri, și în fine la noțiunea geografică, că ce se înțelegea în timpurile primitive ale istoriei, sub numirea de Ὠκεανός.

Geografia vechei teologii egiptene și grecesci, nu mai corespunde geografică din epoca post-troiană.

O lungă serie de triburi și populațiuni preistorice, mai află încă un slab răsunset în poemele lui Homer și ale lui Hesiod, apoi numele lor dispare din analele lumii.

De asemenea, se întâmplă și cu vechile numiri geografice. O mare parte din localitățile preistorice se confundă mai târziu cu cele istorice, unele rămân cu totul obscure și un vîl mitic se întinde asupra lor, ér altele migreză de la Dunăre și de la Pontul euxin, spre nord până sub polul arctic, în vest până la Oceanul atlantic, ér la sud până dincolo de isvórele Nilului, cu tóte că acestea erau necunoscute în epoca greco-romană.

În această confusiune geografică, produsă încă din timpurile lui Homer, apoi moșcenită și transmisă din autori în autori, sarcina noastră de a preciza și restabili adevărul geografic, cu privire la nisce timpuri atât de despărtate, nu este de loc ușoră.

Patria Hyperboreilor, și anume în epoca aceea, când religiunea lor începe a avé o influență decisivă asupra vieții grecesci, era, după cum ne spun cei mai însemnați autori, în părțile de nord ale Dunărei de jos și ale Mărei negre.

După Pindar, (sec. VI a. Chr.), cel mai erudit poet al anticității gre-

Acest nume ne este de asemenea transmis în formă mai mult ori mai puțin alterată. În ținuturile Moldovei și în particular în județele Fălciú, Roman și Neamțu, noi întîmpinăm 12 numiri topografice de A veresci. Conumele A verescu este de asemenea fórté usitat în părțile Moldovei.

În armata lui Turnus, Virgil ne presintă pe un ostaș cu numele de Abaris (Virg. Aen. IX. 344.). Abaris ne apare ca Hyperboreú la Herodot (IV. 36) și la Plato (Charmides, c. 6). Ér Suidas, ne spune, că Pythagora (ad vocem) a fost discipulul Hyperboreului Abaris.

cesci, Hyperboreii erau locuitorii de pe țărmurile Istrului său al Dunărei de jos.

Apollo, zeul cel mare și popular al antichității, al cărui preoți, profeți, descântători și peregrini cutierau toate drumurile, ce duceau de la Hyperborei și până la Delos, ale cărui imne răsunau în toate templele, la toate sacrificiile și pe toate căile cele sfinte; acest zeu iubit și puternic ¹⁾ al lumii vechi, după ce construiesc împreună cu Neptun și cu muritorii Aeac zidurile cetății Troia, se întorce, după cum ne spune poetul Pindar, în patria sa de la Istru, adică la Hyperborei ²⁾.

De altă parte Strabo:

«Ceî de întâiu, ȳice d nsul, cari au descris diferitele părți ale lumii, ne spun, că Hyperboreii locuiau de asupra Pontului euxin, a Istrului și a Adriei ³⁾».

 n fine, Clemente Alexandrinul, (dec. a. 211—218), care posedă cunoscințe vaste din filosofia și teologia greco-p g n , numesc pe Zamolxe filosoful Dacilor, Hyperboreu, adecă originar din țera Hyperboreilor ⁴⁾.

Amintirea despre locuințele Hyperboreilor în nordul Dunărei de jos, se conservase în nomenclatura geografică a Daciei, până t r i  în epoca istorică.

Unul din orașele cele mai importante ale Daciei orientale, situat în partea de jos a riului Hierasus (ad  Siret), purta în timpurile romane numele de Piriboridava ⁵⁾, numire, ce ne indică, că acest oraș a format o-dată un centru principal al poporului, pe care autorii grecesci  -i numesc Hyperborei.

Primele locuințe ale Hyperboreilor în timpurile preistorice ni se prezintă ast-fel, după ce  mai importanți scriitori ai antichității, în părțile de nord ale Dunărei de jos ⁶⁾.

¹⁾ Homer ne spune, că ȳei se tem de Apollo. C nd el merge în palatul lui Ioe toți ȳei se ridică de pe scaune înainte sa. (Hymn.  n Apoll. v. 1—3).

²⁾ Pindari Olymp. VIII, 46:

 ς  ρα θ δς

Ε νθον  πειγεν και  μυζ νας ε ίππους και  ς  στρον  λα νων.

Ibid. Olymp. III. 14—17.

³⁾ Strabonis Geogr. XI. 6. 2.

⁴⁾ Clemens Alex., Strom. IV. 213 (Apud Pauly, Real-Encyclop die. IV p. 1394).

⁵⁾ Ptolemaei Geogr. lib. III. 10.

⁶⁾ După Bessell (De rebus Geticis, p. 39—40) Hyperboreii locuiau la început în regiunea Geților. După Papadopol-Calimach  n Dacia (Columna lui Traian. An. V. 1874 p. 172).

Însă, care era originea etnică și caracterul civilizațiunii acestui memorabil popor din anticitatea preistorică?

După tradițiunile și datele istorice, cele avem, Hyperboreii, cari figurează în legendele cele sfinte ale lui Apollo, ni se prezintă ca un ram al națiunii celei mari și puternice pelasge.

Ocupațiunile lor pastorale și agricole, instituțiunile lor sociale și religioase, sunt identice cu ale celor alte triburi pelasge din ținuturile Eladei, ale Asiei mici și peninsulei italiice.

Păstori Hyperborei, ne spune Pausania, — adică accia, cari străbătuse cu turmele lor până în partea de sud a Pindului, — aceștia au întemeiat oraculul din Delphi¹⁾; de sigur la început cu un caracter destul de modest, amăsurat necesităților vieții pastorale.

Pe lângă păstorie, la Hyperborei înfloresce tot-o dată și agricultura. Ei trimit în tot anul daruri la Delos din fructele și prima lor recoltă de grâu²⁾. Hyperboreii au un organism de stat, politic și religios. Constituțiunea lor este teocratică. Boreadii, sœurii descendenții lui Boreas, sunt capi guvernului politic și tot-o dată marii preoți ai lui Apollo.

Hyperboreii sunt considerați de autori greci ca un popor cu moravuri foarte pure, și cu sentimente de justiție superioare tuturor oamenilor acestei epoci. Mela numește pe Hyperborei «cultores justissimi»³⁾, ér Hellanic «popor care practică justiția»⁴⁾.

Hyperboreii ne prezintă întru toate caracterul moravurilor și credințelor vechi latine.

Ei sunt blânzi și ospitali, religioși, superstițioși, iubitori de profeții (ora-

¹⁾ Pausaniae lib. X. 5. 7.

²⁾ Ritul religios al Hyperboreilor de a face sacrificii zeului Apollo din prima lor recoltă (frugum primitiae) avea un caracter latin. Ast-fel aflăm următoarele notițe la Festus: Praemetium de spicis, quas primum messuissent sacrificabant Caereri (Ad v. Sacrima). — Ibid.: Florifertum, quod eo die spicae feruntur ad sacrarium. De asemenea scrie Ovidiu (Metam. X. 433): Primitias frugum dant spicae sarta. — Ér Tibullu (I. Eleg. V. 24):

Illa deo sciet agricolae pro vitibus uvam

Pro segete spicas, pro grege ferre dapem.

(Cf. Dionysii Halic. II. c. 23).

³⁾ Mela caracterisează ast-fel țera și poporul Hyperboreilor: Terra angusta (angusta?) aprica, per se fertilis. Cultores justissimi, et diutius quam ulli mortalium, et beatius vivunt. Quippe festo semper otio laeti, non bella movere, non jurgia; sacris operati, maxime Apollinis (III. c. 5).

⁴⁾ Τοὺς Ὑπερβόρειους ἀρεταῖν . . . δικαιοσύνην. (Fragmenta Hist. graec. I. 58. fragm. 96).

cule) și de descântece. La ceremoniile religioase în onorea ȝeilor, ei cântă din fluere, din cîmpoi și din cobze ¹⁾. Melodiile lor sunt dulci și armonioase. La hecatombele seü prasnicele, ce le dau în onorea lui Apollo, ei cântă în continuu laudele ȝeului cu o voce plăcută ²⁾.

Êr în timpul sêrbătorilor celor mari ale acestui ȝeu, (începênd de la equinocȝiul de primăvară și până la jumêtatea lunei lui Maiu), ei jôcă la hore până nôptea târȝiü ³⁾. Peste tot ei sunt ômenî avuȝi și duc o vieȝă fericită.

Hyperboreii cultivă tot-o-dată și sciinȝele, cu deosebire teologia, filosofia și poesia. Ei trimit în Grecia pe cei de ântăiü literaȝi.

În genealogia popôrelor preistorice, Hyperboreii sunt de asemenea înfăȝișăȝi ca un ram pelasg. Protopărintele lor este Hyperboreü (Υπερβόρεος), fiul lui Pelasg ⁴⁾, al puternicului rege și patriarch al întregêi ginte pelasge.

Însă nu numai caracterul lor naȝional este latin, dar și ȝeităȝile lor pôrtă nume arhaice latine: Aplu (Alb ⁵⁾, Latona (seü Leta). Tot nume latine

¹⁾ La Hyperborei mai aflăm tot-o-dată și un colegiü al cântăreȝilor cu cobza pentru ceremoniile religioase, și care corespunde la collegium tibicinum al Romanilor. Despre aceȝti din urmă se exprimă ast-fel Mommsen (Röm. Gesch. I. 203): Auch sie (die Flötenbläser) fehlten bei keinem Opfer, bei keiner Hochzeit, und bei keinem Begräbniss.

²⁾ Pindari Pyth. X. 30.

³⁾ Despre caracterul festivităȝilor religioase latine, Mommsen scrie: Die latiniſche Gottesverehrung beruht wesentlich auf dem Behagen des Menschen am Irdischen . . . sie bewegt sich darum auch vorwiegend in Aeusserungen der Freude, in Liedern und Gesängen, in Spielen und Tânczen, vor allem aber in Schmäusen . . . Aber die Verschwendung wie alle Überschwänglichkeit des Jubels ist dem gehaltenen römischen Wesen zuwider (Röm. Gesch. I. (1856) p. 159).

⁴⁾ Scholiastul lui Pindar la Olymp. III. 28. (Fragmenta Hist. graec. II. p. 387).

⁵⁾ Apollo o vechiă divinitate a Lelegilor (trib pelasg) era numit de ei Aplun. De asemenea și la Tesali. (Tomaschek, Die alten Thraker, II. 48). — La Etrusci Aplu și Apulu (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopädie ad. v. Apollo). Cu privire la etimologia acesteï numiri sunt importante cuvintele lui Festus: Album quod nos dicimus . . . Sabini tamen alpum dixerunt. — Românii numesc timpul de la Pasci până la Dumineca Tomei seȝptămana albă seü a Albilor (Conv. lit. XXI p. 355) și este de notat, că tot în acest timp începeau și sêrbătorile lui Apollo la Hyperborei.

O legendă arhaică română din ciclul Apollinic. — Ni se comunică următorea legendă populară din comuna Floresci, judeȝul Dolj: Un împêrat a avut o fată frumoasă ca «lumea albă». La sôre te uitaȝi, dar la ea nu. Un smeü răpesce fata pe când ea se plimba prin pădure, o pune pe cal, sbôră cu ea și se scufundă departe într'o mare adâncă și lată, unde erau nisce prunduri (insule) frumoase acoperite cu erbă mêruntă și dêsă. Fata furată a fost însărcinată de smeü, care-și avea palatul seü în mare. Când era aprôpe să nască, smeul a fost ucis de Fêt-frumos, êr

aū profeŃii Olen Ńi Abaris, la carī putem adăuga Ńi pe Orfeu. În fine, resturile de limbă, ce ne-aūrēmas de la ei, perpheres (ducători de daruri), Nereu (Negru), Helixœa sēu insula fericitilor, sunt de asemenea latine.

Religiunea Hyperboreilor era prin eselenŃă Apolinică. Apollo, ca divinitate a sōreluī era mult mai aprōpe de necesităŃile vieŃei pelasge, de cât toŃi cei alalŃi deī.

Pe Apollo, ne spune Hecateu Abderita, ei i-l venerăză mai mult de cât pe orī-care alt deū.

De altă parte întreg caracterul religiunei apolinice, după cum se manifestă ea în Ńinuturile Greciei, ne înfăŃișăză imaginea vieŃei Ńi credinŃelor pelasge.

fata s'a pomenit cu palat cu tot în prundul cel frumos al mării. Aici pe prund ea a născut doi copii atât de frumoși, în cât se părea că e aur pe ei. Copii crescēd ceva mai mari, aū plecat o-dată tăriș de lângă mama lor, pe care o furase somnul. O slugă a împēratuluī (tatăl fetei) pășunind vitele în *apropicre de mare*, a vēdut pe cei doi copilași jucându-se în năsipul mării cu nisce mere de aur. «Sōrele a stătit în loc Ńi se uita la ei Ńi luna tot asemenea». Sluga spunēd împēratuluī despre vederea acestor copii, a venit Ńi însu-și împēratul, ca sē-i vadă, Ńi a rēmas uimit de frumuseŃea lor. Apoi apropiindu-se Ńi punēd mână pe acești copii, unul a alb it, ēr cel-alt a înegrit de frică. Celuī alb i-aū dīs Albul, Ńi celuī negru, Negru. Cel alb pe când i-l ținea împēratul în braŃe a săltat de o-dată în sus Ńi a plesnit. (Acēstă legendă, comunicată de învăŃătorul G. Scānteă, după spusele unuī bătrân țeran, se continuă apoi numai cu privire la al doilea fiū numit Negru).

Esaminând fondul mitic al acesteī legende, ea ne preșintă întru tōte caracterul legendelor apolinice. În tradiŃiunea română, Albul, copiluī cel frumos Ńi aurit (Apollo), apare ca fiū al unei divinităŃi marine (Neptun). Tot ast-fel, ni se presintă Ńi legenda cea mai arhaică pelasgă. Aristotele scrie, că anticitatea grecēscă cunoscea patru deī cu numele de Apollo, orī cu alte cuvinte, esistaū patru legende despre genealogia deuluī solar. Cel de ântăiū Apollo, dīce Aristotele, a fost fiul luī Neptun Ńi al Minervei, al doilea, fiul luī Corybas din Creta, al treilea fiul luī Joe, Ńi al patrulea sēu Apollo din Arcadia, era fiul luī Silen, Ńi pe care Arcadienii i-l numiaū «deul păștoriū». (Fragm. Hist. graec. II. p. 190). După Apollodor (Bibl. I. 7. 4.), cei de ântăiū doi fiī ai luī Neptun, aveaū numele, unul Opleus Ńi altul Nereus. Este afară de orī-ce îndoielă, că forma mai vechiă a acestor două numiri a fost Aplus Ńi Nierus, adecă Albul Ńi Negrul, întocma ca în legenda română. Mai adăugăm aici în ce privesce variaŃiunea dialectală, că în limba română meriu sēu mneriu are înŃelesul de vēnăt, vēnăt-sur Ńi azur, Ńi că o fică a bătrânuluī marin Nereus, purta numele de Maera (Homeri Ilias, XVIII. 48).

Ast-fel, legenda română, după care Albul ne apare ca fiul unei divinităŃi marine, aparține la cel mai vechiū ciclu al legendelor apolinice. În legenda română, întocma ca în genealogia comunicată de Apollodor, dominăză principiul dualistic, cu două caractere opuse; una din cele două figuri legendare reprezentând lumina (Albul) Ńi alta întunerecul (Negru).

Apollo din Delos, din Delphi, din Atena și din ținuturile Troiei, nu este nici ȕeu grecesc, nici egiptean, ci o divinitate cu legende, cu dogme, și cu rituri naționale pelasge; în fine cu o patriă pelasgă. Apollo este cu deosebire venerat în ținuturile pelasge, în

139.—Apollo (tip arhaic), încoronat cu dafin și așezat pe tripodul său profetic, ține în o mână arcul său, ȕr în alta o pateră. Pictură pe un vas. (După *Élite des Monuments céramographiques*, II, p. 46, la Dury, *Hist. des Grecs*. I. p. 741).

Tesalia, în Phocis, în Beotia, în Atica, în Arcadia, în Creta și în ținuturile Troiei.

El este ȕeul apărătoriu al turmelor, și al păstorilor *vómoσ*.

Pe șesurile Tesaliei, Apollo păzește cireșile de vite ale regelui Admet din Pherae ¹⁾, ȕr în munții Troiei el servește ca păstoriu la regele Laomedon, tatăl lui Priam ²⁾. El ajută împreună cu Neptun la construirea murilor Troiei pelasge ³⁾, și pe regele Alcatou la zidirea cetății pelasge Megara ⁴⁾. El se luptă împreună cu Pelasgii în contra inamicilor lor. Îndemnă pe Troianii la luptă în contra Grecilor, și dorește, ca victoria să fie pe partea lor ⁵⁾. El ajută adese-orii în luptă pe Enea și pe Hector ⁶⁾. ȕr acest eroi din urmă când pleacă pe câmpul de luptă în contra Grecilor, face următorul vot solemn înaintea

Troienilor și a taberei inimice: că dacă ȕeul Apollo i va da gloriă, ca să ucidă pe cel ce va eși să se lupte cu dănsul, atunci va aduce armele aceluia în Iliul cel sfânt, și le va suspenda ca trofee în templul lui Apollo departe-săgetătoriu ⁷⁾.

1) Apollodori Bibl. I. 9. 15; III, 10. 4.

2) Iliad. XXI. 441 — 44.

3) Iliad. VII, 452; XXI, 515.

4) Pausaniae lib. I. 42. 2.

5) Iliad. IV, 507; VII. 21. — Ovidiu (Trist. II. el. 2. 5): Pro Troja stabat Apollo.

6) Iliad. V. 344; XV. 249.

7) Iliad. VII. 51. seqq.

Tot în cursul acestui resbel Apollo îndrepteză săgeța lui Paris asupra lui Achile și-l ucide ¹⁾.

Apollo apare ca zeul protector al Pelasgilor și atunci, când sörtea pare a-l persecuta peste tot locul, și o parte din ei sunt siliți să părăsescă vechile lor locuințe din peninsula balcanică.

Pelasgi, scrie Macrobiu, alungați din locuințele lor din toate părțile, se adunară cu toții la Dodona și consultară oraculul de acolo, în ce parte a lumii se se stabilescă; ér oraculul, le spuse să mērgă în țera consacrată lui Saturn și acolo să ofere dijme lui Apollo, etc. ²⁾

Apollo, la Pelasgi este zeul luminei fizice și al luminei spirituale; zeul păstoriei, al agriculturii, al sănătății, al răsbóielor, al cetăților și al divinațiunii ³⁾.

Ca tip, Apollo este de o frumseță și tinereță eternă.

Pe vechile monumente de sculptură și pictură ale Greciei, Apollo cel arhaic ne apare cu bucle și cu pletele cele frumoșe pelasge, întocma precum pórtă și astăzi păstorii și țeranii români de lângă muntele Retezatului. Din acéstă cauză, el are la Homer și epitetul de ἀερσεχόμενος (intonsus ⁴⁾).

Tot asemenea, ne spun cântările noastre poporale, că sórele are plete strălucite ⁵⁾.

4. Ὠκεανός (Oceanul) în tradițiunile antice.

Lângă Hyperboreii cei cuvioși ne apare în legendele apolinice și Oceanul cel arhaic din nordul zonei grecesci, și care jócă un rol atât de important în teogonia urano-saturnică.

Insula lui Apollo din regiunea Hyperboreilor, ne spune Hecateu Abderita, se află în părțile Oceanului (κατὰ τὸν Ὠκεανόν).

¹⁾ Arctinus in Aethiopida (Homeri, Carmina, Ed. Didot, p. 583.)

²⁾ Macrobi Saturn. I. 7.

³⁾ Calchas, Cassandra, Helenus și Sibylele aveaú darul profeției de la Apollo.

⁴⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 134.

⁵⁾ În o baladă română apolinică Sórele díce către Lună:

C'amēdoí ne potrivim
Și la plete și la fețe
Și la dalbe tinerețe.
Eú am plete strălucite,

Tu ai plete aurite.
Eú am fața arđētóriă,
Tu față mângăetóriă.

(Din Com. Răsvad, jud. Dâmbovița.)

Cuvântul Oceanos la început nu avea înțelesul, pe care i l'a dat mai târziu autorii grecesci, său cu alte cuvinte, Oceanul primitiv său al vechilor legende, nu este Oceanul istoricilor și al geografilor, începând de la bătrânul Herodot în coce.

Grecii din timpurile lui Homer nu cunoscău marea esternă, pe care noi o numim astăzi Ocean. Ei nu străbătuse în aceste timpuri către apus nici chiar întreaga Marea mediterană. Er în ce privește părțile de nord ale Europei, noțiunile lor geografice nu se estinseră în această epocă mai departe de Marea neagră și de Dunărea de jos.

Lumea n'a fost tot-de-una cunoscută, după cum este astăzi, și chiar în timpul lui Herodot, o epocă de altmintrelea destul de târzie, orizontul geografic grecesc se închidea la Dunărea de jos. «La nord de Tracia, scrie Herodot, ce fel de oameni locuiesc, nimeni nu poate să știe; atât însă se pare, că dincolo de Istru există pământ nelocuit și infinit» ¹⁾.

De altă parte cuvântul Ὠκεανὸς nici nu este grecesc ²⁾. El aparține lexiconului arhaic pelasg, atât după forma sa originară (aqua), cât și după terminațiunea sa în -αν-ος. După sensul său primitiv, cuvântul Oceanos însemna o apă mare stagnantă ³⁾.

La început, autorii anticității întrebuințară cuvântul Oceanos, așa după cum i-l împrumutase de la Pelasgi, aplicându-l exclusiv la Marea neagră, care într-o epocă preistorică foarte depărtată, forma numai un imens lac, neavând nici o esire în Marea mediterană ⁴⁾.

Ast-fel geograful Strabo vorbind de navigațiunea Argonauților către ținutul cel avut de aur (Colchis), ne spune, că în această epocă, Marea neagră era considerată ca un alt Ocean ⁵⁾, și cine naviga în Marea neagră se considera, că a călătorit tot așa departe de lumea locuită, ca și când s'ar fi dus dincolo de columnele lui Hercule, și peste tot se credea, că această mare este cea mai vastă din mările noastre, din care cauză i s'a și dat prin esclență numele de Πόντος.

¹⁾ Herodoti lib. V. c. 9.

²⁾ Pentru noțiunea de mare, Grecii aveau numai termenul general de θάλασσα.

³⁾ În limba română cuvântul ochiș (mai corect ociș) are înțelesul de locus paluster (Lexiconul de Budă), și de «lac» «étang» (Cihac, Dictionnaire d'étymologie Daco-romane. I. 184). Forma de Ocean ni se prezintă ast-fel numai ca augmentațiune din ochiș său ociș, cu înțelesul de lac mare. — După Diodor Sicul (I. 12. 5) cei vechi înțelegeau sub cuvântul Oceane umiditatea (ὁ ὕγρον).

⁴⁾ Strabonis Geogr. I. 3. 4.

⁵⁾ Strabonis Geogr. I. 2. 10.

Chiar și numirea arhaică de *Ἀξενος (Axenus ¹⁾, ce s'a dat la început Mării negre, era numai o simplă formă de pronunțare grecască a vechiului cuvânt pelasg Ocean (Oceanos).

În Galia de altă parte noi aflăm încă în secolul al IV-lea d. Chr. forma de Accion (= Ocean), întrebuințată ca o numire pentru lacurile cele vaste ²⁾.

Acest Ocean (său lac imens) al geografiei preistorice, cuprindea în sine nu numai basinul hidrografic al Mării negre, dar tot-o-dată și cursul cel lat difus, adânc și lin al Istrului, său Dunărei de jos.

Ast-fel în Argonauticele lui Apolloniu Rhodiu, o operă de însemnată erudițiune alexandrină, partea de jos a Dunărei său Istrul cel «lat și adânc» figurează sub numele de Golful său Cornul Oceanului (Κέρας Ὠκεανότης ³⁾).

Cu deosebire însă în legendele teogonice ale lui Homer și Hesiod numirea de Oceanos fu aplicată exclusiv numai la Dunărea de jos (Ὠκεανὸς ποταμός ⁴⁾), și acesta probabil din cauză, că acest mare fluviu al lumii vechi se considera ca ultimul rest al maselor mari de apă, ce acoperise în epocile geologice basinul Țării-romănesci și al Ungariei. Acesta ne explică tot-o-dată cauză, pentru care locuințele Hyperboreilor ne apar la Hecateu lângă Ocean, ér la Pindar lângă Istru ⁵⁾, său Dunărea de jos.

Constatăm așa dar din punct de vedere geografic, că Oceanul Hyperboreilor, de care ne vorbește Hecateu Abderita, nu este nici Oceanul arctic, nici Oceanul de apus, nici altă mare necunoscută, orî fictivă, ci exclusiv marea de la nordul lumii grecesci, aceea pe care și Herodot o numesce «cea mai admirabilă din toate mările» ⁶⁾, pe care Pomponiu

¹⁾ Strabonis Geogr. V. 3. 6. — Melae lib. I. c. 19: ingens Pontus olim Axenus dictus. — Etymologiile antice, că terminul de Ὠκεανὸς ar deriva de la adiectivul ὠκός, repede, și Axenus ar fi cuvântul grecesc ἄξενος, inhospital, nu au nici înțeles, nici fundament istoric.

²⁾ Rufus Avienus (sec. IV. d. Chr.) în poema sa geografică «Ora maritima» amintesce în părțile Galiei un vast lac sub numele popular de Accion (adecă Ocean):

inserit semet dehinc

vastam in paludem, quam vetus mos Graeciae
vocatavit Accion (at)que praecipites aquas
stagni per aequor egerit.

După Müllerus in Cl. Ptolemaei Geographia (Ed. Didot) p. 235.

³⁾ Apollonii Rhodii Argon. IV. 282.

⁴⁾ Homeri Odys. XII. 1. — Hesiodi Theogonia, v. 242. 959.

⁵⁾ Pindari Olymp. III. 17.

⁶⁾ Herodoti lib. IV. 85.

Mela și Dionisiu Periegetul o numesc «mare imensă» ¹⁾, ér tradițiunile poporale române «Marea mărilor» ²⁾, și care, în fine, pe chartele geografice medievale figuréză sub numele de «Mare majus.»

În acest Ocean așa dar, de la marginile lumii cunoscute Grecilor, se afla insula cea sfântă a lui Apollo, și care, după cum vom vedé din capitulele următóre, ni se presintă întru tóte ca insula Leuce séu Albă, care mai târdiu a fost consacrată memoriei și morméntului lui Achile.

5. Celții de lângă insula Hyperboreilor.

În genesa apolinică ni se presintă încă dóue cestiuări importante din geografia preistorică.

Insula cea sfântă a lui Apollo, ne spune Hecateu, se află în părțile de nord (înțelege ale zonei grecesci), și anume în față cu ținutul Celților ³⁾.

După tóte datele istorice și geografice, Celții imigrase din Asia în Europa numai târdiu, în urma celor dóue curențe marí neolitice.

La început, acest popor belicos ocupase o parte însemnată din ținuturile cele vaste de la nordul Mării negre. Împinși apoi de nóuele curențe etnice (germane), carí se revěrsaú din Asia spre Europa, ei se răspândiră prin diferite părți ale Daciei, ale Panoniei și Germaniei, ér unele cete ale acestor nói invasori pětrunseră încă în timpurile pelasge spre mēdă-đi, și se stabiliră în mod sporadic până în Beoția.

Diferite fântâni istorice și geografice ale vechimei, amintesc de Celții de lângă Marea négră.

Ast-fel, renumitul sofist Asclepiade din Tracia, care a trăit în sec. IV a. Chr., ne înfățiséză pe legendarul Boreas (din munții Rhipae, Carpați) ca un rege al Celților ⁴⁾. La alți autori, acest Boreas apare ca rege al Sci-

¹⁾ Melae lib. I. c. 19. — Dionysii Orbis Descriptio, v. 165.

²⁾ Ast-fel într'un descântec de «Děnsele» se đice: «cu mâna le va lua și în Marea Négră le va arunca în Marea Mărilor». (Codrescu, Bucium. rom., III 139.)

³⁾ Diodori Siculi lib. II. 47: ἐν τοῖς ἀντιπέραν τῆς Κελτικῆς τόποις κατὰ τὸν Ὠκεανὸν εἶναι νῆσον etc.

⁴⁾ Probus ad Virgil. Georg. II, 84. Quidam putant, ut Asclepiades ait, Boream fuisse Celtarum regem (Fragmenta Hist. graec. Ed. Didot. III 306; fragm. 28).

ților, ér la Hecateu Abderita Boreađií, séú descendenții regelui Boreas, sunt domnií și preoții cei mari ai Hyperboreilor din insula cea sfântă a lui Apollo.

Agatyrșii cei renumiți pentru avuțiile lor de aur, — o populațiune Tur-senă (pelasgă), — cari în timpurile lui Herodot locuiaú în Transilvania de astăđi, — sunt considerați la unii autori grecesci ca Celți ¹⁾.

În fine, renumitul gramatic și poet Lycophron din Eubea, care a trăit în sec. III. a. Chr. ne spune, că insula Leuce se află situată în față de gu-rile râului numit Keltoș ²⁾, și sub această numire dânsul înțelege Istrul, care după cum scrie și Herodot venia din ținuturile Celților. Despre Celți, ca locuitori în apropiere de Marea neagră, ne mai amintesc și Diodor Si-cul. «Celții, ăice dânsul, cari locuiesc în regiunea nordică și în ținuturile de lângă Ocean și de lângă munții Ercinici, precum și toți accia, cari sunt răspândiți până lângă Sciția, se numesc Galí. Dintre aceștia, accia cari lo-cuiesc sub polul nordic și cei cari se mărginesc cu Sciții sunt cei mai sél-batici Puterea și sélbăticia lor ajunsese atât de cunoscută în lume, în cât se ăice, că în timpurile vechi ei cutrierase și predase tótă Asia, nu-mindu-se de pe atunci Cimerii» ³⁾.

Când Hecateu ne spune așa dar, că insula cea sfântă a lui Apollo, se află în regiunea septentrională (séú din nordul zonei grecesci) și în față de ținutul Celților, el are aici în vedere aceleași fântâni istorice ca și Ascle-piade, la care Boreas de la munții Rhipae apare ca un rege al Celților, ca și Diodor Sicul, care ne prezintă pe Cimerii de lângă țermurií Niprului ca Celți, și în fine, ca și Ștefan Byzantinul, care consideră de Celți pe Agatyrșii séú Tursenii pelasgi de lângă riul Mureșului.

Vom examina acum ultima cestiune geografică din legendele apolinice. Geografia este una din luminile principale ale istoriei.

Din insula cea sfântă a lui Apollo, scrie Hecateu Abderita, se vedeau unele înălțimi de pământ de la Selina, și care nu era mult depărtată.

Acastă Selină de lângă insula lui Apollo a avut darul să complice și mai mult cestiunea geografică a Hyperboreilor celor pii și virtuoși, de cari ne vorbesce Hecateu. Anume comentatorii fragmentelor lui Hecateu Abderita,

¹⁾ Stephanus Byz. Τραυσοί, πόλις Κελτῶν. Ἐθνὸς οὗς οἱ Ἕλληνες Ἀγαθόρσοις ὀνομά-ζουσι. — Cf. Taciti Germania c. XXVIII. XLIII. — Dieffenbach, Origines Europaeae. p. 139 seqq.

²⁾ Lycophron Cassandr. v. 189 (Köhler, Mémoire, p. 544. 730).

³⁾ Diodori Siculi lib. V. c. 32.—De asemenea scrie Strabo (XI. 7. 2): Vechii autori grecesci numiau tóte populațiunile nordice Scyți și Celtoscyți. (Cf. Ibid. VII. 1. 1.)

uniî din lipsă de cunoștințe precise geografice, alții în fine seduși de textul puțin alterat, după cum ni l'a transmis Diodor Sicul, au creșut că sub această enigmatică Σελήνη de lângă insula lui Apollo Hyperboreul, este de a se înțelege luna de pe ceriî, interpretând ast-fel pasagiul lui Hecateu, nu în spiritul curat geografic al autorului, ci dându-i un înțeles cu totul fabulos.

Însă Selina din țera Hyperboreilor era o realitate geografică. Insula Leuce sêu Albă, care după resboiul troian fu consacrată mormântului lui Achille, se află situată, după cum șcim, în față cu cele două guri de sus ale Dunărei, una Chilia și alta Sulina. Acest braț din urmă al Dunărei, care în seculul al X-lea al erei nôstre se vede a fi fost cel mai navigabil, pörtă la Constantin Porfynogenitul numele de Selina ¹⁾, și tot sub numele de Selina ne apare acest braț în periplul catalan de la a. 1375 ²⁾. În fine, sub numele de Selina ni se înfățișează această parte din delta Dunărei în toate cântările nôstre eroice ³⁾.

Când Hecateu Abderita scrie ast-fel, că din insula cea stântă a lui Apollo se vedeau ore-carî înălțimi terestre de la Selina, el nu avea în vedere aspectul ceriului, orî depărtarea mai mică sêu mai mare a luneî de acest colț de pământ, ci exclusiv numai acea parte continentală din delta Dunărei, care și în evul de mijloc era cunoscută navigatorilor din Marea négră sub numele de Selina ⁴⁾.

Am esaminat aici principalele părți ale geografiei pozitive din fragmentele lui Hecateu Abderita. Aceste date ne vor permite de a fixa cu deplină siguranță situațiunea geografică a insuleî, în care se află memorabilul templu al lui Apollo Hyperboreul.

¹⁾ Constantini Porphyrogeniti De admin. Imp. c. 9: τὸν ποταμὸν τὸν Σελινάιν. Diferitele brațe ale deltei Dunărei se mai numiau de geografii vechi și riuri, flumina (Plinii Hist. nat. IV. 22.)

²⁾ Notices et Extraits de manuscrits de la Biblioth  que du roi et autres biblioth  ques publi  s par l'Institut royal de France. T. XIV. 2-me Partie. Paris, 1843. (Charta a 2-a)

³⁾ Turciî 'n droîă se plimba
Pe podmolul Dunării.....
Vedea fete selinence,
Găsia fete brăilence
Cu ie și cu zevelce.....

Cu trei-patru Brăilence,
Cu cincî-șesă Gălățence
Și cu decc Selinence...

Ibid. p. 543.

Teodorescu, Poesii pop. p. 562.

⁴⁾ O împrejurare geografică analógă ni se presintă cu Selina din Italia. Luna, scrie Strabo (V. 2. 5), este un oraș și port al Etruriei, și Grecii numesc orașul și portul

6. *Insula Λευκή (Leuce) consacrată zeului Apollo.*

Insula cea sfântă a lui Apollo, după cum am văzut din datele geografice expuse până aici, era una și aceeași cu insula, care a fost consacrată umbrei lui Achile după războiul troian, atunci, când cultul lui Apollo suferise o mare înfrângere.

Însă renumele și venerațiunea, de care se bucura această insulă, pe când era consacrată lui Achile, și anume autoritatea oraculului de acolo, puterea cea salutară a insulei, tesaurele continue, ce se vărsa la altarele acestui templu, erau numai o simplă moscenire din tradițiunile și instituttele cele vechi ale religiunii lui Apollo.

Asupra insulei lui Achile mai rămase chiar și aureola divină, ce o avusese odată această mică bucată de pământ, când puternicul zeu Apollo inspira de aici întreaga viață antică.

Pindar, în una din odele sale numesce insula lui Apollo φαεννάν *vāson*¹⁾, adică insula luminosă, lucitoare, epitet, care convenia numai reședinței lui Apollo, zeul sôrelui.

Îr poetul Quintus din Smyrna, care a trăit pe la a. 470 d. Chr., o numesce insula divină²⁾, încă mai înainte de ce acest pământ ilustru ar fi ajuns în posesiunea Pontarchului Achile.

Σελήνη. Portul este încunjurat cu munți înalți, de unde se poate vedea marea și Sardinia și o mare parte a țărmurelui atât de dincóce (din Italia) cât și de dincolo (din Sardinia). Esistau așa dar în timpurile vechi, orașe și porturi dedicate Lunei sêu Selenei, și cari purtau numele acestei divinități. Se poate, că astăzi din Insula Șerpilor (Leuce) să nu se mai vedă punctele mai înalte din delta Dunărei, însă acesta nu este o probă, că în vechime relațiunile geologice ar fi fost tot ast-fel. Mai notăm aici, că după tradițiunile române, pe cari le publicăm mai la vale, templul din Leuce se distingea prin o înălțime considerabilă.

¹⁾ Pindari Nemea IV. v. 48—50:

(ἔχει πατρῶαν.)

Εν δ'Εὐβοίῃσι πέλαγος φαεννάν Ἀχιλεός

vāson ...

²⁾ Quinti Smyrnaei Posthomericon III. v. 775: θεοοδὲν νῆσον. — Chiar și legenda despre paserile albe, cari îngrijau de templul lui Achile (pag. 72) este în fond una și aceeași cu legenda, pe care ne-o comunică Hecateu despre lebedele, ce veniau în stoluri nenumărate din munții Ripae și cari mai întâiu încunjurau cu sborul lor templul lui Apollo, ca și când ar fi voit să-l lustreze.

În fine, chiar și numele acestei insule de Leuce sêu Albă, ne pune în evidență sub o formă destul de transparentă, că ea a stat o-dată în strînse raporturi cu cultul lui Apollo, a ȃdeului celui alb, numit Aplun de Tesali și Aplu de Etrusci ¹⁾).

În apropierea acestei insule, noi găsăm în anticitatea greco-romană un cult puternic și estins al lui Apollo și al Dianei.

Sciții, după cum ne spune Herodot, adorau dintre toți ȃei lor mai mult pe Apollo ²⁾, cu escepțiune de supremele (și vechile) lor divinități, numite Istia (Vesta, focul), Papaeos (Moșul) și Apia (Pămêntul).

La gurile riului Borystene sêu Nipru era situat vechiul oraș numit Olbia sêu Olbiopolis ³⁾, cel mai important centru comercial al Sciției în timpul lui Herodot; ȃr partea cea mai mare din moșetele vechi ale acestui emporiu pȃrtă efigia ȃdeului Apollo ⁴⁾. Probabil că acest oraș, după cum scrie comitele Ouvaroff, a fost consacrat ȃdeului Apollo, ȃr numele de Olbia (cetatea Albă) încă pare a confirma acêsta. Din o insulă a Mărei negre, numită Apollonia, situată spre sud de gurile Istrului, Romanii luară una din cele mai venerate imaginii a ȃdeului Apollo, o statuă colosală înaltă de 30 de coți, și o aședară în Capitoliu sub numele de Apollo Capitolinus. Cheltue-lile acestei antice și magnifice opere de sculptură au fost, după cum ne spune Pliniu, de 500 talenți sêu 2.460.000 lei ⁵⁾, adecă mai mult de cȃt adunase Grecii (300 talenți) pentru reconstruirea templului din Delphi, incendiat în a. 548.

În fine, diferite alte orașe și centre comerciale din apropierea acestei insule au purtat, unele în vechime, ȃr altele pȃnă în ȃiua de astăȃi, numele de Alba. Ast-fel ni se prezintă Olbia, Cetatea-albă sêu Tyras ⁶⁾, Bol-

¹⁾ Insula Delos încă avea epitetul de « albă » (candida Delos. Ovid. Heroid. XXI. 82.)

²⁾ Herodoti lib. IV. 59.

³⁾ Seymni Chii v. 804. — Plinii Hist. nat. IV. 26.

⁴⁾ Ouvaroff, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale. p. 44—45: Dans les inscriptions d'Olbie, il est souvent question des sacrifices que l'on offrait à Apollon..... La plus part des monnaies d'Olbie sont frappées à l'effigie d'Apollon..... Il est probable qu'Olbie était consacrée à Apollon.

⁵⁾ Plinii IV. 27. 1. Citra Istrum, Apolloniatarum una, LXXX M. a Bosporo Thracio, ex qua M. Lucullus Capitolinum Apollinem advexit.—Ibid. XXXIV. 18. 1. Talis (colossea statua) est in Capitolio Apollo, translatus a M. Lucullo ex Apollonia, Ponti urbe, XXX cubitorum, quingentis talentis factus.

⁶⁾ Cantemirii Moldaviae Descriptio, Ed. 1872, p. 20: Akierman, incolis Czeta-te alba,..... Polonis Bielograd.—Importantul oraș Apulum (C. I. L. nr. 986) din Dacia încă se vede după numele sêu arhaic, și după numirea poporală de astăȃi.

gradul de la gurile riului Ialpug în Besarabia și Belgarod, una din gurile Dunărei; numiri, ce ne atestă, că odată aceste ținuturi au stat sub patronagiul zeului celui alb, a lui Aplu sēu Apollo.

Însă un document foarte prețios despre identitatea insulei Leuce cu insula cea sfântă a Hyperboreilor, i-l aflăm la Hecateu și la Pliniu. Insula Hyperboreilor după cum ne spune Hecateu, într'un fragment al său, mai avea și numele de *Helixœa*¹⁾, cuvânt de origine incontestabilă pelasgă. Este *Felicia* sēu insula *Fericiților*, și tot cu această numire, însă în traducțiune grecescă — de *Macaron* (a *Fericiților*) — ne apare insula *Leuce* la Pliniu: *eadem Leuce et Macaron appellata*²⁾.

Belgrad (Cetate-albă), că într'o epocă depărtată ante-romană, a fost dedicat zeului Apollo. *Apulum* devenise cunoscut în lumea romană încă înainte de cucerirea Daciei. În *Consolatio ad Liviam* (Ovide, *Oeuvres complètes*. Ed. Didot, 1881, p. 841) cetim următoarele versuri:

*Danubiusque rapax et Dacius orbe remoto
Apulus; huic hosti perbreve Pontus iter.*

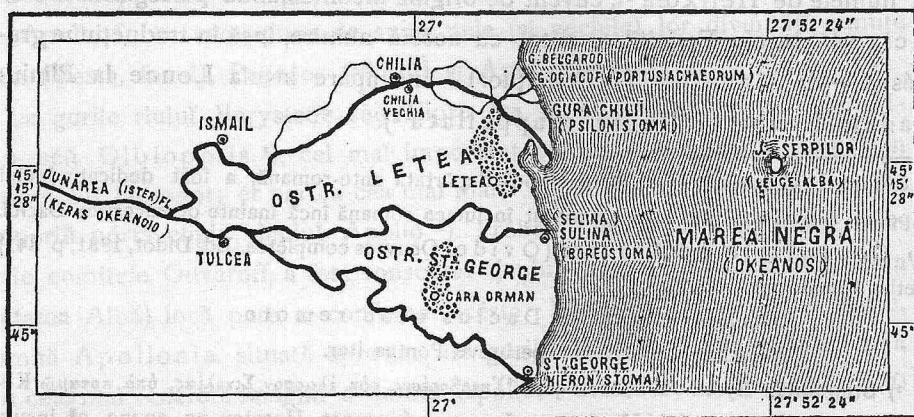
¹⁾ *Stephanus Byz.*: *Ἑλίξοια, νῆσος Ὑπερβορέων, οὐκ ἐλασσον Σικελίας, ὑπὸ ποταμῷ Καρὰμβόκῃ, ὡς Ἑκαταίος ὁ Ἀβδηρίτης*. — În acest fragment Hecateu ne spune, că insula *Helixœa* se afla în fața riului numit *Carambucas* (forțe probabil un braț al Dunărei). Terminul geografic de *Bucis*, *Buces* și *Bucas*, este unul și același cu latinul *bucca* (ostium). În limba italiană *bocca* mai are înțelesul și aplicațiunea de «gură de riu», *ostium*, *στόμα* (*Vocabolario della Crusca*, I. Ed. 1741. p. 325). — De asemenea constatăm aici, că gurile Dunărei mai apar și astăzi sub numele *Buhaz*.

În ce privește mărimea geografică a insulei lui Apollo în anticitatea greco-romană, datele pozitive ne lipsesc. Hecateu ne spune, că această insulă nu era mai mică de cât Sicilia, însă densul adaugă îndată cuvintele «după cum se vorbește». După cum scim dimensiunile geografice ale autorilor din această epocă nu au nici o precizie științifică. Ele sunt numai simple indicațiuni vage. Chiar și Herodot, se uimesce prin neesactitățile sale geografice. Ast-fel densul scrie despre lacul Meotic, că nu era cu mult mai mic de cât *Marca neagră* (IV. 86.) De altă parte Pliniu (IV. 27. 1), ne spune că circuitul insulei *Leuce* era aproximativ de 10.000 pași, adică de 10 miluri romane, sēu de 14 km. 792 m. După Pausania (III. 19. 11.) insula avea o circumferință de 20 stadii, sēu de 3 km. 680 m. Ér Mela se apropie și mai mult de adevăr, când ne spune, că insula *Leuce* era foarte mică — *parva admodum* (lib. III. 7.) În fine după planul ridicat de ofițerii ruși în a. 1823 circumferința acestei insule era în acest timp de 925 sagene, sēu 1 km. 973 m. (Koehler, *Mémoire* p. 600).

Pe charta geografică a lui *Fredutius* de Ancona din a. 1497, această insulă mai apare și sub numirea de *Fidonixi*, evident numire coruptă din *Πύθων* și νῆσος, cu înțelesul de insula *Bălaurului*, astăzi a Șerpilor. (Cf. Comte Potocki, «*Mémoire sur un nouveau périple du Pont euxin*». Vienne, 1796 p. 7. — Koehler, *Mémoire* p. 611. 613). Mai notăm, că Apollo mai avea și epitetul de *Pythios* ca putere triumfătoare asupra *balaurului Python*.

²⁾ Plinii H. N. IV. 27. 1—2.

Reminiscențe prețioase despre raporturile religioase ale lui Apollo și Latonei cu insula Leuce ne-au rămas chiar în epitetele acestor două mari divinități. Încă în antichitatea Homerică, Apollo, zeul pelasg, mai era adorat și sub numele de $\lambda\upsilon\kappa\epsilon\iota\omicron\varsigma$, $\lambda\upsilon\kappa\iota\omicron\varsigma$, $\lambda\upsilon\kappa\eta\gamma\epsilon\nu\eta\varsigma$, epitete misterioase pentru gramaticii vechi, însă al căror caracter era curat geografic. Originea lor se reducea la o localitate ore-care numită $\Lambda\epsilon\upsilon\kappa\eta$ (Albă¹⁾). Latona, «Maica cea

140. — Delta Dunărei. Scara 1: 1500,000 a lungimei naturale.

sfântă» a antichității preistorice, numită de Greci Leto ($\Lambda\eta\tau\acute{\omega}$), ér în dialectul poporal pelasg Lete, Letea ($\Lambda\eta\tau\acute{\eta}$ ²), era născută, după cum ne spune Hecateu, în insula cea sfântă a Hyperboreilor³). În legendele vechi apolinice Latona mai apare cu epitetul de $\lambda\upsilon\kappa\alpha\iota\nu\alpha$ ⁴), formă alterată din $\lambda\epsilon\upsilon\kappa\alpha\iota\nu\alpha$, adică originară din insula Leuce. Chiar și astăzi o parte din delta Dunărei, anume insula dintre brațul Chilie și al Sulinei mai poartă numele de Ostrovul Letei, ér

¹) Macrobius Saturnaliorum I. 17. Antipater stoicus Lycium Apollinem nuncupatum scribit, ἀπὸ τοῦ λευκαίνεσθαι πάντα φωτίζοντος ἡλίου. — În fînturile Troiei (la Colona, Chrysa și la Cilla) Apollo mai era venerat și cu predicatul de $\kappa\acute{\iota}\lambda\lambda\alpha\iota\omicron\varsigma$ (Strabo, XIII. 1. 62; XIII. 2. 5. — Frag. Hist. graec. IV. 376). Epitetul este geografic. Însă cestiunea istorică, ce ni se prezintă este, dacă acest conume al lui Apollo este luat de la micul și neînsemnatul sat (τόπος) Cilla, ori din contră Cilla s'a numit ast-fel după sanctuariul de acolo al lui Apollo $\kappa\acute{\iota}\lambda\lambda\alpha\iota\omicron\varsigma$, numire, a cărei origine se reduce pôte la Achillea de la gurile Dunărei.

²) Cf. Lete ($\Lambda\eta\tau\acute{\eta}$) un oraș al Macedoniei, care după cum ne spune Stephanus Byz. î-și avea numele său de la templul Latonei, ce era în apropiere.

³) Diodori Siculi II. 47. Μυθολογοῦσι δ' ἐν αὐτῇ τὴν Ἀητῶ γενέσθαι.

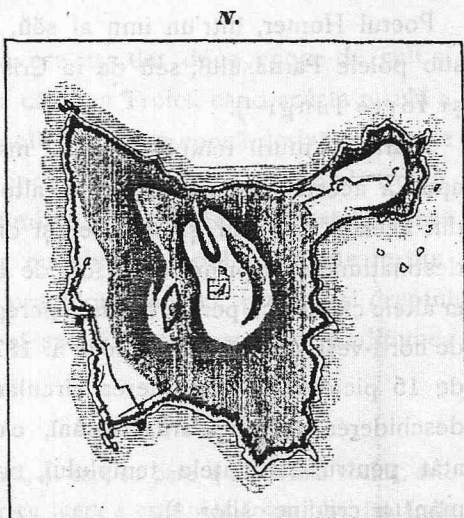
⁴) Aristoteles (Hist. Anim. VI. 35) și Philostephanus Cyrenaeus (Fragm. Hist. graec. III p. 33) amintesc de o vechiă tradițiune, că Latona, persecutată de Juna, a venit de la Hyperborei la Delos în 12 zile sub formă de lupică ($\lambda\upsilon\kappa\alpha\iota\nu\alpha$).

pădurea cea frumoasă de stejarî din acel ostrov, Pădurea Letei¹⁾; tot aci se mai află și un sat cu numele Letea; urme geografice despre un cult antic al zeiței Latona seû Letei în aceste părți.

Cercetările arheologice făcute în insula Leuce confirmă în fond aceste date istorice și geografice.

În mijlocul platoului acestei insule se aû găsit la a. 1823 ruinele unui templu de o întindere estra-ordinar de mare. În unele locuri zidurile acestei clădirî mai aveau încă o înălțime de o archină și jumătate (1 m. 66 $\frac{1}{2}$ c.m.). Construirca acestui templu, după cum ne spune Köhler, se reduce la epoca arhitecturii primitive, seû ciclopice. Muriî craû formați din blocuri fôrte mari de pétră albă calcară, prea puțin cioplite, și aședate unele peste altele, fără nici un ciment. Acest templu, din insula Leuce, ne apare chiar în puținele sale resturî de la anul 1823 ca o operă monumentală de artă. El era bogat împodobit cu marmură albă, după

cum se constată din numeroșele fragmente de sculptură aflate aci²⁾. Astăđî însă, din tôte aceste ruine risipite la anul 1823 pe suprafața insulei, aprópe nu mai subsistă nimic. Proporțiunile cele grandioșe ale acestui edificî sacru, de câte 14 sagene fie-care lature (29 m. 76 c.m.), ne atestă în mod fôrte

141. — Insula Leuce (Albă, Șerpilor) de lângă gurile Dunărei. Reducțiune după charta din Mémoires de l'Académie imp. de St.-Pétersbourg. Tome X, tab. XXIV, la Tocilescu, Revista p. ist. Vol. VII.

¹⁾ Pădurea Letea are o suprafață de 2.000 hectare.

²⁾ Köhler, Mémoire, p. 604: Le temple d'Achille ainsi que les restes des anciens édifices, que l'on voit à Leucé sont construits avec de très-grands blocs d'une pierre calcaire ordinaire de couleur blanche, rudement taillés et placés les uns sur les autres sans mortier le temple d'Achille de l'île de Leucé et les édifices que je viens de citer, sont d'une antiquité très reculée et d'un genre que l'on comprend sous la dénomination d'architecture cyclopéenne. Lorsqu'on examine les restes du temple d'Achille, on est frappé de la grandeur de cet édifice, d'autant plus que les temples, des divinités et des héros étoient ordinairement d'une assez petite dimension. Dans l'antiquité le temple d'Achille étoit richement orné en marbre blanc. Ce fait est attesté par les nombreux fragmens d'une corniche bien travaillée dont quelques uns avaient plus de trois pieds; d'autres fragmens paroissent avoir fait partie du piedestal d'une statue. Les morceaux

evident, că destinațiunea primitivă a acestui maiestos templu de construcțiune ciclopică, nu a fost pentru cultul unui simplu erou, ci pentru o divinitate de primul rang. Aci era templul unei religii sée al unei mari puteri divine.

Forma esterióră arhitectonică a acestei construcțiuni corespunde pe deplin la templele arhaice ale ȃeului Apollo.

Poetul Homer, într'un imn al sée, aminteste de templul acestui ȃeu de sub pólele Parnasului, sée de la Crissa, și ale căruí fundamente, erau late și fórte lungi ¹⁾).

Afară de murii templului se aű mai descoperit în partea de rėsărit și de apus a acestei insule și resturile altor trei construcțiuni de asemenea vaste, din același material și de aceeași origine cu vechiul templu. Probabil că destinațiunea lor primitivă a fost de a servi, unele ca sanctuare și locuințe, ér altele ca portice pentru scutirea peregrinilor. Lângă murii templului în partea de nord-vest se mai vedeau pe la a. 1823, săpată în stâncă o fântână adâncă de 15 picióre cu deschiderea circulară, și alte dóue în partea de apus cu deschiderea rectangulară, fântâní, carí după ritul arhaic aveau de a servi, atât pentru trebuințele templului, cum și pentru lustrarea pe cap și pe mână a credincioșilor ²⁾).

les plus considérables et un chapiteau de colonne aussi en marbre blanc, ont été enlevés en 1814 par le capitaine d'un navire italien.— Ibid. pag. 607: cette dernière (île) portoit dans l'antiquité le nom de Leucé ou île blanche, non pas à cause de la blancheur de ses bords escarpés, puisque ces bords sont plutôt d'une couleur brune et rougeâtre, mais à cause de la blancheur de ses grandes constructions. După ritul vechiű tóte templele lui Apollo erau construite din pėtră albă (Cf. Pausania, I. 42, 5).

¹⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 295.

După Hecateu templul lui Apollo din insula Hyperboreilor avea o formă rotundă, însă este afară de orí-ce îndoielă, că dispozițiunea primitivă a acestui templu a fost modificată în cursul timpurilor. Forma sferică aparține în general templelor primitive ale lui Apollo. Ast-fel Pausania (X. 5. 9.) ne spune, că cel mai vechiű templu al lui Apollo de la Delphi avea forma unei colibe (καλύβης δ' ἔν ἐχῆμα). Dar mai târdiű însă se introduse și la templele lui Apollo sistemul arhitecturii rectangulare, după cum a fost construit și celebrul templu al lui Apollo de la Crissa, despre care ne vorbesce Homer.

²⁾ În planul insulei Leuce de sub Fig. 141, urmele de fundamente ale vechiului templu sunt indicate prin litera A. Interiorul acestui templu, după constatările făcute la a. 1823 de oficerii rusesci, era divizat prin un mur tras de la nord spre sud, ér partea despre apus mai era divisată încă în alte trei apartamente. Lângă laturea de nord a templului se afla alipită o mică atenență, ce conținea o cisternă. Resturile celor alalte construcțiuni, carí se mai vedeau în a. 1823 sunt notate pe planul insulei prin literele a — a,

Homer face de asemenea amintire de un izvor frumos curgătoriu lângă templul lui Apollo de la Crissa ¹⁾, ér Pausania ne spune, că lângă ruinele templului lui Apollo de la Hysiae în Beotia se vedea încă în timpul său puțul cel sacru, despre care spuneau locuitorii din Beotia, că în vechime cine bea de acolo căpăta darul profeției ²⁾.

Insula Leuce de la gurile Dunărei, avuse așa dar două epoce de cult și renume. Cea de întâiu a fost înainte de căderea Troiei, când această insulă a fost lăgănul religiunii primitive a lui Apollo, din care epocă derivă și numele său de Leuce său Albă. Ér a doua epocă începe după războiul troian, când insula Leuce a fost consacrată umbrei eroului Achile, păstrând însă și mai departe vechia organizațiune a cultului lui Apollo, anume instituțiunea oraculului, privilegiu exclusiv al preoților apolinici, precum și dreptul la ofrande pioase, la rugăciuni, voturi și sacrificii și peste tot tradițiunea unei insule sfinte și salutare.

b — b și c — c. Fântâna cu deschidere circulară, și care se pare a fi cea mai vechiă, este marcată în partea de răsărit a templului. Ér cu litera *e* este notată una din fântânele (posteriore) cu apertura patrată. Ceea laltă *d* se află în partea de nord-vest a templului.

¹⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 300.

²⁾ Pausaniae lib. IX. c. 2. 1.

VI. MĂNĂSTIREA ALBĂ CU NOUĂ ALTARE.
TRADIȚIUNEA ROMÂNĂ DESPRE TEMPLUL PRIMITIV AL LUI APOLLO
DIN INSULA LEUCE (ALBĂ).

1. Vastitatea și magnificența Mănăstirei albe.

Am spus în capitulele precedente legende de anticitală grecesă cu privire la insula și templul lui Apollo din ținutul Hyperboreilor.

Pășim acum pe un nou câmp de cercetări, ce se deschide înaintea noastră, la tradițiunile și legende păstrate la poporul român despre acest templu primitiv al lui Apollo de lângă gurile Dunărei.

În colindele române, imne religioase populare, a căror origine se reduce la cele mai obscure timpuri ante-creștine, se celebră și astăzi sfântenia și magnificența miraculoasă a unui templu preistoric numit «Biserica cea mare cu 9 altare» seă «Mănăstirea albă sfântă».

După colindele române, această ilustră Mănăstire albă, mare și sfântă, se afla în părțile de răsărit ale țerilor române: în prundul Mărei negre ¹⁾,

¹⁾ Intr'al Mărei negre prund
 La dalbele mănăstiri,
 Ler, Dómne, Ler,

Écă Dómne 'n prundul mărei,
 Ho! Leronda Lerului Dómne,
 La mănăstirea cu nouă altare
 Mî-ard nouă lumînări,
 Sus 'mî ard și jos 'mî pică,
 Picătura ce pică

Slujescu-mî nouă preoți
 Și cu nouă logofeți . . .

Teodorescu, Poesii populare, p. 43.

Lac de mir, părau de vin,
 Se scaldă Bun Dumneđe ũ,
 Se scaldă se iordănia,
 Cu bun mir se miruia,
 În alt vestmēt se îmbrăca . . .

(Comuna Băltați, jud. Râmnicul-Sărat).

Aici sub cuvintele prund de mare se înțelege o insulă mică în mare. Diferite insule din albia Dunărei încă poartă numele de «Prund». (Frunțescu, Dicționarî topografic, p. 383).

După alte colinde române «Mănăstirea albă» se află situată într'un ostrovel dintre Marea albă și Marea neagră:

Ostrovel de mare,
 Cam din Marea albă
 Și din Marea neagră . . .

(Comuna Băbeni-Român, jud. Dâmbovița).

Prundulețul Mărei dalbe
 La dalbele mănăstiri
 Sunt nouă preoți bătrâni . . .

(Comuna Ianca, jud. Brăila).

în ostrovul mărilor, — în ostrovul mării, — se înalță într'un ostrov de mare lină.

Păreții acestei mănăstiri sunt făcuți din lemn de tămâiă, ușile de alămăie, ér pragurile sunt de alămăie orî de marmură ¹⁾. Ea are 9 statue și 9 altare ²⁾, e cu 9 uși, cu 9 ușițe, cu 9 ferestre, cu 9 ferestruțe, cu 9 praguri, cu 9 prăgurele, cu 9 scaune, cu 9 scăunele, și în ea ard 9 luminări.

Acastă legendară Mănăstire, după un text de peste Carpați, mai are 9 stâlpi de cêră, 9 de tămâiă și 9 de faciă ³⁾. Ea este foarte vechiă, pe din

Marea albă din aceste texte populare este o numire antică aplicată la partea de nord-vest a Mării negre. Reicherstorff, fost tesaurariu al Transilvaniei în secolul al XVI-lea, numesce acest sîn al Mării negre «Mare album»: qui quidem fluvius (Nester) trajicitur aditu, atque in Mare album prope arcem Nester Feijerwar munitissimam continuo suo cursu influit (Moldaviae Chorographia, la Ilarianu, Tesauru de monumente. III. p. 134). — Din punct de vedere istoric originea numirei de Mare albă se vede a se reduce la Insula albă (Leuce), unde se afla Mănăstirea albă a celui albului.

¹⁾ Colo'n sus și mai în sus,
Dómnai bune Dómnai!
Unde sfinții toți s'aũ dus,
E o dalbă mănăstire
Și-i gătita de sfințire,
Cu păreții de tămâiă,
Ușile de alămăie,
Pe la praguri tot de marmuri
Ș'n lăuntru-i plin de prapuri.
Dar în ea óre cine sunt?
La altar e Ion cel sfânt
Cu vre-o nouă popi bătrâni;

Ruga o fac de săptămâni;
Și pe-atâția patriarci
Cu o mulțime de diaci ...
Dar ruga cinc-o ascultă?
Măicuța lui Dumneșu
Pe brațe cu fiul său ...
Fiul țipă-un măr în lună,
Face luna tocmai plină,
Cum e plină pe la cină,
Altu-l țipă sus pe sóre,
Sus pe sóre când răsare
Și când e la prânzul mare ...

Marionescu, Colinde p. 28.

²⁾ Face Domnu ce-și măi face,
Liliu și a nost Domn!
Face-și Domnu mănăstire,

Și de mare încă-i mare,
Nouă șópre, nouă altare,
Cu ferest' de către sóre ...

(Comunicată de Gr. Crăciun, Ciubanca, Transilvania).

Șópru (pl. șópre) este cuvântul unguresc szobor, statuă.

³⁾ Pe fețele munților,
Sus în țelia zorilor,
Nu e țelia zorilor,
Ci-i de-o dalbă mănăstire,
Mare-i mare pe picióre,
Pe nouă stâlpu de cêră
Și pe-atâția de tămâiă

Și pe-a cincea (atâția) de faciă.
Da-i purcesă de demult,
Din afară-i musciu prins,
Pe din lótru-i zugrăvită,
Zugrăvită aurită,
Da cu ce-i d'acoperită?
Tot cu țigla mohorită ...

afară e acoperită cu mușchiu, ér pe din lăuntru aurită. Ferestrele sunt în partea despre răsărit către «sfântul sóre». Ușile spre mare, us-ciorii sunt de făcliă, ér în partea de asupra biserica este «cu zebrele sus la stele» ¹⁾ Altariul, în care șede Maica Domnului este de mărgărint. Jețurile sunt de aur. Scaunul cel mai mare are 9 «picături de sóre» ²⁾.

Tótă Mănăstirea și jețurile sunt scrise ³⁾, și în lăuntru e plină de pră-

¹⁾ Face biserică mare

Cu nouă altare

Către sfântul sóre,

Cu nouă zebrele

Spre sfintele stele.

In zebreua mică

In ostrovul mărei,

Flori dalbe de'li de măr!

Scrisu-î tare, lucru-î mare,

Mănăstiri cu noue altare,

Cu ferești spre răsărit,

Cu 9 uși cu 9 altare,

Cu ferestrele spre sóre,

²⁾ Și s'a făcut o biserică mare,

Cu 9 altare,

Cu 9 altărele,

Cu 9 uși,

Cu 9 ușițe

Cu 9 ferestri,

Cu 9 ferestrele,

Cu 9 praguri,

Cu 9 prăgurele,

Cu 9 scaune,

³⁾ Sus în dalba mănăstire,

Mănăstiri și versuri scrise,

Ce-mi e 'n cer și pre pământ?

Scrise înalte mănăstiri.

Sus mi-e luna, sórele,

Ios mi-e dalbe mănăstiri

Și mai frumoșică

Cine că-mi ședea,

La ce se gândia?

— Șede Maica Domnului

Ea tot cetesce și adeverește . . .

«Familia» (Oradea-Mare) No. 14 din 1889 p. 163.

Cu zebrele sus la stele.

Slujba sfântă cine-o cântă?

Cânt'o nouă popi bătrâni

Și cu noue diecei

«Gazeta Transilvaniei» Nr. 282 din 1892.

Cu ușa în jos spre mare

(Comunicată de Titu Budu, Vicar al Maramureșului).

Cu 9 scăunele,

Și în scaunul cel mare,

Cu 9 picături de sóre,

Maica Prea-curată ședea

Și din o carte cetia,

Cetia carte mare,

Carte mică,

Carte cu slove de aur,

Cu slove de argint

(Comunicată de G. Cătană, Valeadienii, Bănat).

Este nisce mese 'ntinse

Mese 'ntinse făcliî aprinse

(Comuna Plevna, jud. Iaomița).

Dar în ele cine șede?

Șede Bunul Dumneșeu

(Comuna Bora, jud. Iaomița).

Iar în dalbe mănăstiri

Jețuri de aur scrise

Marian, Sărbătorile la Români, I. p. 49.

pori. Întregă Mănăstirea e ca un «mândru sóre». Lângă Mănăstire se află un lac de mir și un pârâu de vin, în care se scaldă și se iordănesce «Bunul Dumneđeũ» și «bêtrânul Crăciun», ér după scaldă și după miruire ei se îmbracă în alte vestminte. Calea de la malul ostrovului și până la mănăstire se numesce «Cărăruica raiului» ¹⁾.

«Buga sfântă» e «multă» și «lungă tare» ²⁾, séra, nóptea și în zorî de diuă ³⁾, și ea «se face de săptămânî» de către 9 popî bêtrânî, de 9 patriarchî și de 9 logofeșî (cântăreșî). Când este slujba cea mare de la această Mănăstire albă, atunci vin aci toșî sfinșî, sosesc corăbiî încărcate de ângerî, și vine în corabiă și însușî Dumneđeũ ⁴⁾.

Scaunele, pe carî șed în Mănăstire «Bunul Dumneđeũ» și cei lalșî «sfinșî» se numesc «verî de aur» ⁵⁾.

Sus în dalbe mănăstiri
La cel șeș de aur scris...

Șede Moș Crăciun bêtrân
Și cu bunul Dumneđeũ
(Comuna Căvânesșî, jud. Buzêșî).

Mănăstiri și jețuri scrise,
Dar în jețuri cine șade?

Șade Bunul Dumneđeũ
(Comuna Pânășu, jud. Buzêșî).

¹⁾ Teodorescu, Poesiî pop. p. 43.

²⁾ Marienescu, Colinde, p. 29.

³⁾ De cu sérâ vecernie,

De cu nópte litrosie,

Êr în zorî mai fac o slujbă . . .

D a u l, Colindî, p. 12.

Hecateu amintesce de ritul nocturn al Hyperboreilor la sêrbătorile cele mari ale lui Apollo de la începutul primăverei. Romanii aveau de asemenea priveghii, per-vigilia și nocturna sacra (Cf. Lîvii Hist. Rom. lib. XXIII c. 38. — Cicero, De legibus II, 9. — Ovid. Fast. V. 421.)

⁴⁾ Pe sub nourî, pe sub mare
Rêsărit'a mândru sóre.
Da nu-î sóre rêsărit,
Că-î o sfântă mănăstire;
Mănăstirea slujba ține.
Iacă vine-o corăbióră

Încărată d'ângerî,
În mijlocu ângerilor
Șade bunul Dumneđeũ
Cu veștmênt
Până 'n pămênt

Bârseanu, Cincî-deci de colinde, p. 5.

Cf. Sevastos, Povescî p. 81: «Dumneđeũ la noi sosesc».

⁵⁾ Sunt în dalbe mănăstiri
Sunt verî aurite,
Dar în verî aurite
Șede Bunul Dumneđeũ;

Maî în rënd cu Dumneđeũ
Șede Maica Precesta,
Maî în rënd cu Dumniador
Șede bêtrânul Crăciun

(Din judeșul Constanșa).

Cu privire la «verile de aur» scrie Preller (Gr. Myth. I. 1854 p. 158): Wenn

Acest locaş sfânt, apare maiestos nu numai prin splendórea sa incomparabilă, dar şi prin dimensiunile colosale ale construcţiunii sale. Mănăstirea albă este atât de vastă în cât «cuprinde o lume întreagă» şi-î cu «turnul pân' la nori». Ea mai pórtă tot-o-dată şi numele de «Mănăstirea Domnilor» ¹⁾, ceea ce în fond consună pe deplin cu relatarea lui Hecateu, că preoţii de la templul Hyperboreilor sunt fiii şi descendenţii regelui Boreas.

Aceste sunt preţioasele date, ce ni le presintă colindele religioase române despre miraculósa Mănăstire albă din ostrovul Mărei negre. Este afară de orî-ce îndoiélă, că acéstă mănăstire sumptuóasă şi sfântă, «mândră ca un sóre», dintr'un ostrovel al Mărei negre, cu 9 altare şi cu ferestrele spre sfântul Sóre, decorată într'un mod atât de uimitor şi de o arhitectură şi sculptură atât de incomparabilă, în care ruga sfântă se făcea şi şi nópte, de săptămâni întregi, la care venia cu corabia pe mare şi însuş Dumneđeş, şi care şedea aici în «vară de aur», şi unde tot-o-dată preotul cel mare observa răsărirea sórelui ²⁾, dicem acéstă monumentală şi principală basilică este incontestabil templul cel făimos al anticităţii preistorice, al lui Apollo séu al Sórelui de la Hyperborei, din insula Mărei negre, numită în anticitatea grecéscă Leuce, adecă Albă.

După aceste importante tradiţiuni arhaice, ce s'aú păstrat în mod hieratic în colindele séu imnele nóstre religioase populare, Mănăstirea albă din ostrovul Mărei negre, aparţinea doctrinelor teologice ante-olimpice séu sistemului de 9 deî principali ³⁾. Ea avea 9 altare pentru 9 divinităţi puternice

Apoll von den Hyperboreern kommt bringt er den goldnen Sommer, (χρσοδὴν θερος) d. h. die Ernte, deren Erstlinge also ihm gebühren.

¹⁾ În ostrovu mărilor
Mănăstirea Domnilor,
Mănăstire dalbă sfântă.

Bârseanu, Ibid. p. 7.

²⁾ Venitu-ne-aú nouă scire,
Florile dalbe,
Că la dalba mănăstire
Nouă preuţi preuţesc,
Nouă diaconî citesc
În locaş Dumneđcesc;

În ostrovul mărilor
Mănăstirea Domnilor....

(Comuna Tămşanî, jud. Prahova).

Îr când popa cel mai mare
Zări eşind sfântu sóre
Se bucură fórte tare
Şi la el că se uita
Şi din gură așa grăia

Burada, O călătorie în Dobrogea, p. 47.

³⁾ În anticitatea greco-romană templele cele mari şi celebre, cu tóte că erau dedicate unui anumit deú, ele însă mai aveau altare şi pentru cele-lalte divinităţi principale.

ceresci său de prima ordine, și ruga sfântă se făcea de 9 preoți și de 9 patriarhi (preoți superiori) ai fiecărei divinități ¹⁾.

Acastă credință religioasă în 9 zei principali, era dogma fundamentală a religiunii vechi pelasge ²⁾.

Însă cui erau consacrate în vechimea preistorică aceste 9 altare, și pe cine reprezentau cele 9 statue din interiorul acestui grandios și admirabil locaș sfânt.

După colindele noastre religioase, influențate în cât-va de spiritul religiunii creștine, în această ilustră Mănăstire sfântă albă seadeau:

Bunul Dumnezeu (Apollo) ³⁾ .	Maica Precesta, său Maica sfântă, Maica Domnului (Latona) ⁴⁾ .
«Bătrânul» orî «Moș» «Crăciun» (Saturnus senex).	Sânta-Maria cea Mare (Gaea, Rhea) ⁵⁾ .

¹⁾ După vechile dogme religioase fie-care divinitate i-și avea sacerdoții săi particulari, *Divisque aliis alii sacerdotes, omnibus pontifices, singulis flamines sunt.* (Cicero, *De legibus* II. c. 8.)

²⁾ Vechiul cult Alban, religiunea Etruscilor și a Sabinilor, erau întemeiate pe sistemul de 9 zei principali. «Novensiles Dii» era numele unei clase de divinități arhaice latine, pe cari învățații din Roma nu le mai puteau preciza. Arnob. III. 38: *Novensiles, Piso Deos esse credit novem in Sabinis apud Trebiam constitutos.* — Îr Pliniu (*Hist. nat.* II. 53): *Tuscorum litterae novem deos emitte fulmina existimant.* — Doctrina de 12 zei olimpici fu introdusă la Romani numai prin literatura grecească.

³⁾ Sus în dalbe mănăstiri (Șede) Bunul Dumnezeu, Lângă Bunul Dumnezeu Șede Maica Precesta, Lângă Maica Precesta, Șede bătrânul Crăciun,	Lângă bătrânul Crăciun Șede Ion Sânt-Ion, Lângă Ion Sânt-Ion Șed toți sfinții de-a rândul Și-mi judecă pe Sivo-Ilio Vasileo-Ilio.... (Comuna Oltina, jud. Constanța).
---	---

În templul lui Apollo din Amyclae (Laconia), statua zeului era așezată pe tronul, său scaunul său (Duruy, *Hist. d. Grecs*, I. 331). Tot ast-fel sunt de a se înțelege textele colindelor române despre divinitățile, cari șed în «dalba mănăstire» pe scaunele lor.

⁴⁾ În templele lui Apollo erau de regulă așezate și statuele Latonei și Dianei. (Pausaniae lib. IX. 22. 1; IX. 24. 4). După Herodot (II c. 156.) Latona era una din cele opt divinități, pe cari le adorați la început Egipteni (adecă vechile triburi pelasge stabilite lângă țărmuri Nilului în primele timpuri ale istoriei egiptene).

⁵⁾ Sânta Maria mare corespunde la Magna Dea său *μυγάλη θεός* (Catull. 63 v. 91. — Pausan. I. 31. 4), numire, sub care cei vechi înțelegeau pe Gaea (său Pământul),

Ion Sânt-Ion (Ianus ¹⁾. Sânta-Maria cea mică,
(Iana, Diana, Luna).

Sfânt Sfântul-Vasile (Tro- Siva Vasilcuța (Consiva seû
phonius, divinitate chtonică, și pro- Ops-Consivia, divinitatea semănă-
fetitoare și care avea epitetul de turilor ³⁾.
Βασιλεύς ²⁾.

Êr a noua divinitate ne-a rămas necunoscută ⁴⁾.

În textul acestor colinde «Bunul Dumneșeu» se amintesc adese-orî ca fiu «fiuș» seû «fiu mic» în brațele Maicei Prea-curate, êr locul «Maicei Prea-curate», este de regulă imediat lângă «Bunul Dumneșeu».

Din punct de vedere istoric al credințelor religioase, această divinitate populară numită «Bunul Dumneșeu fiu» este una și aceeași cu «Bonus deus puer» seû Bonus deus puer p(h)osphorus (aducătorul de lumină), epitet date zeului Apollo, al cărui cult î-l aflăm răspândit în țările Daciei și în epoca romană cu deosebire la Apulum, marele oraș, ce pòrtă numele lui Apollo ⁵⁾.

identificată mai târziu cu Rhea seû Cybele. După una din legendele române Sânta Maria mare ședea în altariul cel mare, Sânta Maria mică în altarul cel mic, êr Maica Domnului în altariul de mărgăritariu (Șezătoarea, Fălticeni, An. I. 177; II. 143).

¹⁾ În imnele cele vechi latine Ianus, după cum ne spune Macrobiu, mai era numit și Iunonius (In sacris quoque invocamus Ianum Iunonium. Sat. I. I. 9). O formă evident coruptă de spiritul literar. Iunonius nu se pòte reduce de cât la un prototip de Ionus.

²⁾ În alte variante (din jud. Dâmbovița și Buzău), în rënd după Sfântul Crăciun, se amintesc Sfântul Vasile, identic cu Trophonius al anticității.

³⁾ Siva din colindele române, este atât după nume, cât și după simbolisarea, ce i se dă, identică cu Ops Consiva a Latinilor, protectoria agriculturii (Varro, L. L. VI. 21. — Macrob: Saturn. III. 9).

⁴⁾ Este de notat, că în seria acestor divinități ale cultului apolinic nu figurază nici Joe, nici Juna.

⁵⁾ C. I. L. III. nr. 1133.

DEO BONO

PVERO POS

PHORO APOL

LINI PYTHIO

T. FL. TITVS ET

T. FL. PHILETVS

P. S. S. S.

Cf. Ibid. nr. 1132: Bono Deo Puero Posphoro. — Despre «fiul» Maicei-Domnului

Atât în tradițiunile vechi pelasge, cât și în tradițiunile latine, Apollo era identificat cu Sorele ¹⁾.

În una din colindele noastre, ce se refer la Mănăstirea albă, această divinitate preistorică este invocată sub numele de «Ilion» ²⁾, cuvânt identic cu «Ἥλιος» al Grecilor, adică Sorele.

Întocma ca în legendele vechi pelasge, această divinitate a Sorelui mai apare în colindele noastre populare tot-o-dată ca «Dumnezeu păstoriu» și

colindele române mai spun:

În față-i luce sorele

Cu rațele,

Că pe fața fiului

Scisă-i rața sorelui

În dos luna

Cu lumină

«Familia» (Oradea-mare An. 1889. p. 163.)

Și pe fruntea lui plină

Luna plină cu lumină

Colecțiunea Reteganul, Partea I. (Academia Română).

¹⁾ Macrobius Saturn. I. c. 17: latinitas eum (Apollinem) solem vocavit. — Sunt importante aceste cuvinte ale lui Macrobius, că Latini numiau pe Apollo, Sorele. Tot cu această numire ne apare această arhaică divinitate pelasgă și în colindele române.

Identificarea Sorelui și a Lunei cu Apollo și Diana o vedem exprimată și pe o inscripțiune din Roma:

SOLI • LVNAE

APOLLINI • DIANAE

TI • CLAVDIVS . . .

(Ephemeris Epigr. IV. p. 269.)

²⁾ Colo'n jos mai în jos

Ilion și-a nost Domn!

Fac o dalbă mănăstire

Cu păreții de-alămăie,

Cu praguri de marmuri mari,

Cu poduri de sfântă cără;

Nici de largă nu-i prea largă,

Făr cuprinde lumea 'ntrégă;

Nici de naltă nu-i prea naltă,

Făr cu turnul sus la nori;

Sus la turnu-i întraurită,

Jos la pâlă-i zugrăvită

Tot cu spicul grăului

Și cu rața sorelui,

De cu séra-i vecernică,

Međ de nópte itros sfânt,

Đori de ăiuă slujbă sfântă.

Slujba sfântă, cine-o cântă?

— Nouă popi, nouă dieci

Și pe-atâția patrierchi.

Patriarchul cel mai mare

Clopot sfânt că clătina

«Gazeta Transilvaniei» Nr. 281 din 1899.

Cu numele de Ilion ne apare numit Sorele său Apollo în timpurile primitive ale istoriei. Macrobius Saturn I. c. 17: Apollodorum in libro quarto decimo περί θεῶν ἑρῶν solem scribit appellari Apollinem.

cântăreț «cu fluerul înverigat» ¹⁾. Ți în altele este înfățișat cu plete strălucite ²⁾, ori ca un «dalb călăreț cu părul galbin» vorvorând după cum ni se presintă tipul său în picturile anticității ³⁾. Apollo, scrie Plato are epitetul «Cu părul de aur», χρυσοκόμης, după strălucirea rașelor sale, cari se numesc pletele sôrelui ⁴⁾.

De o-dată cu tradițiunile preistorice despre magnificența mănăstirei albe ni s'aŭ transmis prin colindele române și o parte din legendele despre ră-tăcirile și suferințele Latonei.

Țeița hyperboreă Latona, persecutată de Junona, spuneaŭ legendele pe-lasgo-grecesci, ră-tăci timp îndelungat prin lume, și nici o țără nu voia să o primescă ca să pôtă nasce, temându-se de răsbunarea Junonei, a puternicei țeițe-regine.

Și memoria acestei legende despre pribegirea Maicei Domnului, care-și caută un adăpost, pentru nascerea țeului luminei, este cântată și astă-Ți în colindele nôstre apolinice ⁵⁾.

¹⁾ Colo'n jos măi în jos
Nu sciŭ cėtă-i o verdėtă,
Ba țeŭ ceea că nu-i cėtă,

Ci-i turma lui Dumnețeŭ
Păcurariŭ i Sfântu Sôre
Cu soru-sa cea măi mare...

(Comunicată de Gr. Crăciunaș din com. Ciubanca, Transilvania.)

Pe cel rit cu flori frumôsc,
Florile dalbe,
Mândra turmă de oi pasce.
Da la turmă cine umblă?
— Umblă, umblă Sfântul Sôre
Cu soru-sa cea măi mare,

Cu flueru 'nverigat,
Cu toporu 'ncoțurat.
(n) Fluer țice, turma 'ntôrce,
Turma 'ntôrce pe ogôre,
Ca să pască tămăiôră....

«Gazeta Transilvaniei» Nr. 287 a. 1890.

²⁾ A se vedé pag. 91, nota 5.

³⁾ Caută 'n sus, caută 'n jos,
Caută 'n sus la răsărit,

Vede-un dalb de călăreț...
Cu pěr galbin vorvorând...

D a u l, Colindi, p. 68.

⁴⁾ Macrobius Saturn. I. c. 17: Plato solem Ἀπόλλωνα cognominatum scibit... Apollo Chrysocomes cognominatur a fulgore radiorum quas vocant comas aureas solis. De asemenea e numit Chrysocomes la Pindar (Olymp. VI. 41; VII. 32).

⁵⁾ Coborit'a, coborit,
Maica sfântă pe pământ,
I-a venit vremea să nască
Și umbla din casă 'n casă,
Nime 'n lumen 'o lăsa.

Până fu Joi de cu séră
S'aședă într'o poi-ciôră
Și-și așternu fên uscat
Și născu mândru 'mpêrat...

«Gazeta Transilvaniei» Nr. 287 a. 1890.— Cf. Ibid. Nr. 277 a. 1897.

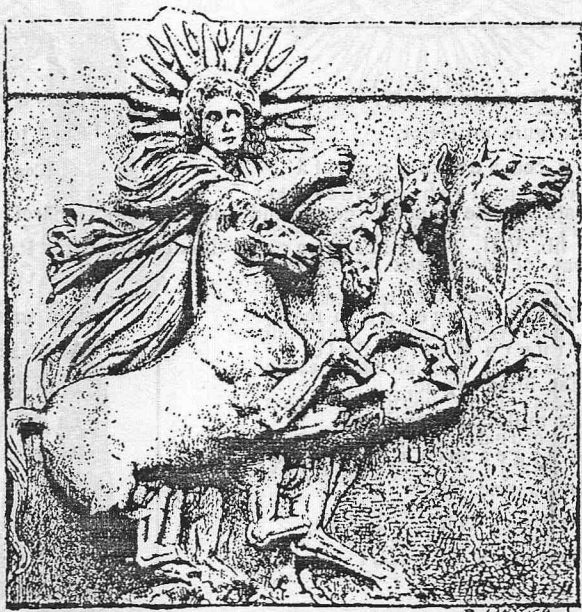
2. *Legenda română despre originea divină a Mănăstirei albe.*

Despre întemcierea Mănăstirei albe există la poporul român un însemnat ciclu de legende, și al căror fond arhaic ne este cunoscut.

După conținutul acestor legende, miraculoasa Mănăstire albă din ostrovul Mărei negre, nu era construită de mână omenescă. Ea avea o origine divină, era făcută de Sfântul Sóre.

Anume legenda română spune, că «Puternicul Sóre» voind să se căsătorească «a colindat ceriul și pământul», a umblat «prin lume și prin stele», 9 ani pe 9 cai ¹⁾, dar n'a putut găsi nici o țină de potrivea sa, care

să-i fie «dalbă soția», de cât numai pe soru-sa Iana Sândiana, sau Iléna Cosindiana ²⁾. Terminându-și această lungă călătorie de 9 ani, Sórele

142. — Sórele, zeul luminei, încălecat, eșind pe Pórta dîilei și întindend cu energiă mîna dreaptă înainte, face semn cailor solari să percurgă universul ³⁾. Metopă din templul Atenei de la noul Ilion. (După Duruy, Hist. d. Grecs, I. 27).

¹⁾ După alte variante Sórele a umblat 18 ani (9×2) pe 18 cai, ca să-și afle soția. (A Hunyadmegyei tört. és régész. társ. évkönyve. III. köt. p. 74. — Alexici, Texte, I. p. 51). — Despre ciclul apolinic de 19 ani vezi p. 78.

²⁾ La Hesiod, Luna ($\Sigma\lambda\eta\gamma\eta$) încă apare ca sora Sóreului ($\text{H}\epsilon\lambda\iota\omicron\varsigma$). (Theog. v. 371).

³⁾ Ceî patru cai, al căror nume după Ovid (Metam. II. 153) era Pyroeis, Eous, Aethon și Phlegon, reprezentaū cele patru anotimpuri (Isidori Orig. lib. XVIII. 36).

se întorce în urmă la Iana Sândiana, «Dómna florilor», care locuia pe țărmuri Mărei negre, — în prundul mării, — într'o verde poeniță ¹⁾, și unde se află 9 argele. În una din aceste argele, care era de marmură ²⁾ și învelită cu alamă ³⁾, ér pe jos pardosită, ședea Iana, sora Sóreului ⁴⁾. Ea țesea și chindisia. Răsboiul și vetalale ei erau de argint, cu aur poleit, ér suveica de aur ⁵⁾. Apoi Sórele adresându-se surorii sale i ȓice, sē termine o-dată cu

1) La Buhazul mărilor
La gura argelelor,
La cea verde poeniță

Este o mică argeluță,
Care țese Iana 'n ea...

(Comuna Glâmbocata, jud. Dâmbovița).

Acastă «verde poeniță» corespunde de la Delta Dunărei. — Valerii Flacei Argonauticon, lib. VIII. 292: *viridem que vident ante ostia Peucen*.

2) Ostrovel verde în mare,
Pruntu Măriei Sale,
Esc nouă argele,
La mijloc de argelușe
E argea mare de marmură,
În ea cine țese?
— Iana Ghiuzulēna,
Sorióra Sóreului...

Dar sora sa ce mi-șî grăia?
Alcū! Sóre luminate,
Trup fără păcate,
Tu mări sē-mî faci,
Peste mare că sē-mî faci
Pod sē-mî faci peste mare
La capătul podului
Dalbă mănăstire...

(Comuna Colțea, jud. Brăila).

3) Comuna Petrari jud. Dâmbovița (Colecțiunea noastră «Răspunsuri la Cestionariul istoric»).

4) F'al buhaz de mare
Sórele-mî răsare,
Coea 'n rechite
Sunt nouă argele,
Este o argea mică,
Mică și mărunță,

Cu ferestî de sticlă,
Cu uși de sipică,
Pe jos pardosită,
Țese Iana 'n ea,
Sora Sóreului...

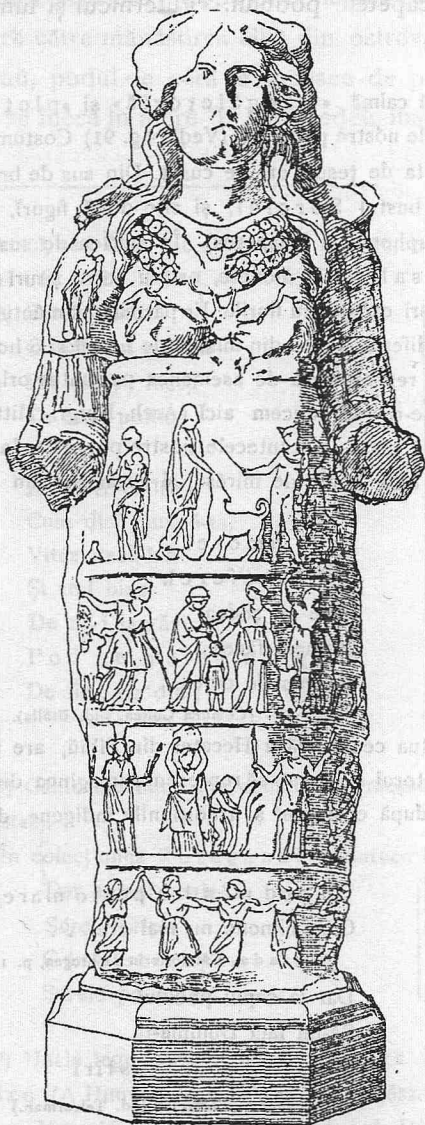
(Comuna Tătarcsî, jud. Telorom o).

Argea în limba română însemnă o cămară rectangulară săpată de jumătate în pământ, în care femeile țerane țes pânză. Cuvântul este arhaic. Ephor, ne spune, că Cimmerii (din peninsula taurică) aveau un fel de locuințe suterane, pe cari ei le numiau ἄργιλλα, și comunicaū între dēnșii printr'un fel de gârliciuri, ἔρογμα (Strabo V. 4. 5). — Acest înțeles de cămară semi-suterană cu gârliciuri i-l are cuvântul argea din textele populare române. Într'o variantă din județul Constanța se mai ȓice:

La nouă argele,
La nouă valcele

5) Comuna Parachioi, jud. Constanța (Colecțiunea noastră).

țesutul și se se găsesc de nuntă, ca să-î fie mirăsă. Insa Iana sficioasă și

143. — Iana seú Luna, una din cele trei fețe ale Hecatei din museul Bruckenthal în Sibiu (Transilvania ¹⁾). După Archaeol.-Epigr. Mitth. V. pl. 1.

144. — Sorele, ȃcul luminei, încunjurat de un cerc radiat. Pic-tură pe un vas. Cele 36 rațe mai mari și 36 mai mici, ce încunjură discul solar, par a corespunde la 360 ȃile, ciclul anual al sorelui după calculul celor vechi. (Din Monumenti dell' Instit. archeolog. II, tav LV.).

piă i răspunde, că unde s'a văȃut și s'a pomenit, ca să iee în căsătoria soră pe frate și frate pe soră? In fine, Iana văȃend, că nu pȃte scăpa de multele insistențe ale Sorelui, i pune condițiunea, ca el să-î facă mai întâi un pod de metal, oră un pod de cėră peste mare ²⁾, oră de la țermurele mă-rei până la Ostrovul de unde ese so-rele ³⁾, ér la capul podului, să-î facă

o «mănăstire albă» cu popă de cėră, seú o «biserică de cėră cu

¹⁾ Hecate, ca divinitate lunară reprezenta în forma sa triplă pe Diana, pe Luna și Proserpina (Hecate, Diana putabatur et Luna et Proserpina. Festus, p. 170). Tipul lunei seú al Lunei, ce-l reproducem aici, formėză figura principală a Hecatei cu trei fețe, una din cele mai originale statue, descoperită la Apulum, oră la Salinae, în

popă de cĂră și cu tĂte de cĂră*)» și acolo sĂ se cunune, — ori sĂ-ı facă dĂue mĂnĂstirı, la amĂndouĂ capetele podului. «Puternicul și lumi-

Transilvania. Aici Iana sĂu Luna are o faĂă calmă «mĂngĂietĂriă» și «plete» lĂsate pe umerı, dupĂ cum o descriĂ și cĂnteccele nĂstre populare (VeĂı pag. 91) Costumul Iancı ne apare ca o lucrare remarcabilă ın arta de ăesut, ori de cusut. Din sus de brĂu vestmĂntul ne ınfĂișĂzĂ la mijlocul pieptului bustul SĂrceluı, și alte dĂue figuri, ce ıntind cĂte o fĂclıĂ cĂtre raĂele SĂrceluı (Phosphorus și Hesperus). ın partea de sus a pieptului costumul Iancı se pare ornat cu o salbă de monete, ori cu patru șıruri de flori cusute, ce simbolisĂzĂ ceriul cu stelele, ori cĂmpul cu florile. ır partea vestmĂntului din jos de brĂu ne ınfĂișĂzĂ ın patru zone diferite scene din misteriele Luncı și o horă de ăine. Semi-luna, ca simbol al divinitĂăii, e reprezentatĂ de asemenea pe statua originală, fiind pusă ın spate dupĂ cĂfa figureı, ce-o reproducem aici (Arch.-Epigr. Mitth. V. 68). Tot aș-fel e descris costumul Iancı ın unul din cĂnteccele nĂstre populare. Iana doresce ca ınainte de cununiă, SĂrele sĂ-ı facă haine de mirĂsă, și acest costum sĂ repesinte:

CĂmpul cu florile,
Ceriul cu stelele;
ın piept sĂ-mı puı sĂrele
Și ın spate sĂ-mı puı luna,

ır ın umerei
Doı lucefereı.
SĂre nu ședeă,
Hainele fĂcea
Pe cum le cerea. . .

(Comuna Colăea, jud. BrĂila).

Figura Iancı, dupĂ cum ne-o ınfĂișĂzĂ statua cea triplă a Hecateı din Sibıu, are un caracter original. TĂte ne aratĂ aici, cĂ sculptorul a cercat sĂ reprezente imaginea divinităăii venerate ın Dacia numai dupĂ tipul, dupĂ costumul și tradiăunile indigene, dar nu dupĂ modele exotice.

2) Du-te, du-te și-mı fĂ mie
De plimbare ca sĂ-mı fie

Un pod mĂndru peste mare,
Cum nimene nu mĂ arc. . .

Bura dă, CĂlĂtorie ın Dobrogea, p. 171.

FĂ-mı un pod de cĂră,
Cu stĂlpiı de cĂră,
Cu urșı de cĂră,
Cu blĂnile de cĂră;

Dar la capul podului
SĂ-mı faci Dumnia-ta
DĂue dalbe mĂnĂstirı

(Comuna TĂlĂresc, jud. Teleorman.)

«Pod de cĂră peste mare» cere Iana SĂrceluı și ın alt cĂntec popular din comuna DracșĂneı, jud. Teleorman.

3) FĂia de cicĂre,
ın prundul de mare
lute cĂ-mı rĂsare

Puternicul SĂre,
Dar cl nu-mı rĂsare
Ci va sĂ se ınsĂre. . .

Teodorescu, Poesii pop. p. 470.

4) Dacă tu vei face
Un pod peste mĂri,

Și popă de cĂră,
Biserici de cĂră. . .

Alexici, Texte, I. p. 52.

DupĂ legenda din comuna Socet, judeĂul Teleorman, Iana SĂnĂiana puse condiăune

natul Sóre» îndeplinesce toate cererile Ianei. Podul de ceră și Mănăstirea albă sunt construite și popa de ceră încă este gata. Apoi amândoi plăcă pe podul de ceră către mănăstirea albă din ostrov, ca să se cunune ¹⁾. Însă, pe când trecea, podul de ceră se topesce de puterea rașelor sórelui ²⁾ și amândoi cad și se înecă în mare ³⁾. Dumnezeu însă i scose îndată din apă, și-i puse pe

Sórelui, să-i facă pod peste mare, biserică de ceră, cu popi de ceră. cu toate de ceră. —

¹⁾ Sórele pleca

Cu gândul gândia

Pre loc se făcea

Ce luna poftia;

Io că te-oî lua,

Cum ȋicî dumné-ta,

Vitéz dacă-i fi

Și te-i bizui

De mi-i isprăvi

Pod pe mară neagră.

De fier, de oțel;

Apoi se 'ntorcea

A se cununa

La Mănăstirea albă

Cu popă de ceră

Comunicată de S. Liuba, Măidan, Bănat.

Êr la cap de pod

Cam d'o mănăstire

Chip de pomenire,

Chip de cununie,

Să-mi placă și mie.

Cu scară de fer

Pân la naltul cer. . . .

Teodorescu, Poesii pop. p. 411.

²⁾ Cântecelul Ianei din comunele Drăcșănci și Tătăresci jud. Teleorman. (Colecțiunea noastră).

În colecțiunea Reteganul «Cântece bătrânesci» (Academia română):

Dar amădî venia

Sórele pripia

Céra se topia.

Sórele pe Ana

Rău se necăjesce

Și de-atuncia érnă

Ei nu măi pripesce

³⁾ Unele legende române ne spun, că Sórele și Luna se-ar fi înecat în Dunăre (A Hunyadmegyei tört. és régész. társ. Évkönyve, III p. 73. — De asemenea într-o legendă din comuna Petrari, jud. Dâmbovița.) Urmele acestei tradițiuni populare le aflăm și în literatura antică. După Diodor Sicul (III. 57) Sórele, "Ἥλιος", a fost înecat de frații săi în riul numit Eridan, ér Luna, Σελήνη, care avea o deosebită iubire pentru fratele său, auzind de această nefericire s'a precipitat de pe acoperișul casei. Tot la gurile riului numit Eridan a căzut și s'a înecat Phaeton, fiul Sórelui (Ibid. V. 23.). Argonauții, după Apollodor (I. 9. 24. 4) se întorc din Marea neagră în Marca tyrhenică, pe riul numit Eridan. Din punct de vedere geografic și etimologic fluviul Eri-dan este unul și același cu Dun-ăre; elementele, din care se compune această numire, fiind întrebuițate în ordine inversă. Cuvântul ari în geografia preistorică ni se prezintă cu înțelesul de riū. Ast-fel aflăm Aris, riū în Mesenia (Pausanias, IV. 31. 2.); Arar sēū Araris, afluent al Rhodanului (Ammian.

ceriū, pe unul la răsărit și pe altul la sfințit: cu ochii să se zărescă, dar vecinic să fie despărțiți, arși de foc nestîngătorii ei vecinic să se alunge, însă nici o-dată să nu se întâlnească, când unul va fi la răsărit, cel altal să fie la apus.

Legenda română atribue așa dar Mănăstirei albe o origine divină. Ea a fost construită de însuși ȋdeul s  relui (s  u de Apollo), ca ea s   fie «chip de pomenire», s  u monument pentru c  s  toria sa cu soru-sa Iana.

Ac  st   prețios   legend   preistoric   despre   ntemeierea biserice   apolinice a Hyperboreilor de c  tre   nsușii ȋdeul S  relui s  u de Apollo, era cunoscut   și r  sp  ndit     n   inuturile grecesci p  n   t  r  ii   n epoca roman  . Locuitorii de la Delphi, dup   cum ne spune Pausania, povestiau, c   Apollo a trimis la Hyperborei o biseric  , pe care o f  cuse albinele din c  r   și din planta numit   mac, π  ρις, lat. filix ¹⁾).

Acest templu al Hyperboreilor, era aș   dar at  t de vechi     nc  t   nceputurile sale ajunsese s   fie mitice   n timpurile grecesci,   r de alt   parte, magnificența și sfințenia sa r  m  sese legendar  , chiar și la locuitorii din Delphi.

Ac  st   legend   rom  n   stabilește ast-fel cu deplin   certitudine, c   renumitul templu al ȋdeului Apollo s  u al S  relui de la Hyperborei, care a str  lucit cu at  ta glori     n lumea preistoric  , se afla situat   ntr'o insul   a M  rei negre de l  ng   gurile Dun  rei.

Iana S  n  diana, dup   cum spun legendele rom  ne, i-ș   avea locuința sa   ntr'o verde poeniță de la ț  rmurile or   din ostrovul m  rei, și aci se afla arg  ua ei cea frum  s   de marmor  ,   n care ț  sea și chindisia ²⁾).

XV. 11); Ararus, afluent al Dun  rei (Herod. IV. 48.); Arauris, fluvi   al Galiei Narbonense (Mela, II 5.)

¹⁾ Pausaniae lib. X. 5. 9. — Dianei i erau consacrate albinele. Simbolul Dianei din Efes era o albin   (Pauly, Real-Encyclop  dic. ad v. Diana p. 994). —   ntr'o inscripțiune de la Apulum, Diana p  rt   epitetul de «mellifica» (C. I. L. III. nr. 1002).

²⁾ Iana, ac  st   divinitate arhaic   danubian  , ne m  i apare   n legendele populare rom  ne și sub numele de Il  na (Helena.) De asemenea exista   n anticitatea greco-roman   o tradițiune, c   Elena (Troian  ) se afla m  ritat     n insula Leuce dup   Achile croul, care ducea aci o vieț   etern   semidivin   (Pausan. III. 19. 11).   r dup   alte legende grecesci, soția lui Achile din insula Leuce era Iphigenia s  u Diana tauric   (Antonin. Liberal. Metam. c. 37. — Colebatur ibi [  n Leuce insula] cum Achille Iphigenia..... quae... dea Luna fuisse videatur etc. Boeckhius, Pindari Opera, Tomus II. 2. p. 385.) Simple confusiuni cu legenda f  rte vechi   de la Dun  rea de jos despre c  s  toria Ianei s  u Il  nei Cosin  cienei cu S  rcele, și cultul lor comun   n insula de la gurile Dun  rei.

Încă în antichitatea romană «Iana» era considerată de identică cu Diana și cu Luna.

Macrobiu, unul din cei mai distinși scrutații ai credințelor arhaice latine, ne spune, că Iana în sacrele vechi era una și aceeași cu Diana ¹⁾; ér Varro mai adaugă, că Iana ca divinitate reprezintă «Luna» ²⁾.

Delta Dunărei în nemijlocită apropiere de insula Leuce a avut în timpurile preistorice și până în epoca lui Alesandru cel Mare, caracterul unui pământ sfânt.

Aci se afla reședința și imperiul Dianeî, chiar și după vechile legende grecesci.

Eruditul poet Pindar în una din frumoșele sale ode, ne spune, că Hercule fiind trimis de regele Eurystheu, ca să prindă și să-î aducă viă cerboica cu cornele de aur, pe care nimfa Taygeta o dedicase Dianeî, dên-sul a persecutat pe acest sprinten animal din Arcadia și până în ținuturile Hyperboreilor în țera numită «Istria». Aici dên-sul a venit la reședința Dianeî, fica Latoneî, care l'a primit cu bună-voință ³⁾.

O deosebită importanță istorică ne presintă acest pasagiū al lui Pindar, care pe basa vechilor tradițiuni religioase ale vechimeî, ne spune, că reședința Dianeî era în țera Hyperboreilor, în ținutul numit Istria, sub care Istria în particular este de a se înțelege regiunea de la gurile Dunărei, care

¹⁾ Macrobii Saturn. I. c. 9: Pronunciavit Nigidius Apollinem Ianum esse Dianam-que Ianam, apposita littera *d* quae saepe *i* litterae decoris causa apponitur. Ér Varro (R. R. I. c. 37) scrie: Numquam rure audisti octavo Ianam (lunam) et crescentem, et contra senescentem, et quae crescente luna fieri oporteret.

²⁾ În unele cântece populare române, cari se refer la acest ciclu, Iana mai este numită Ana și Dana. Despre Ana, considerată ca divinitate a lunii, amintesc Ovid (Fast. III. v. 657). Ér Dana ne apare în următorul text popular:

Colo 'n jos mai în jos,	Nici mi frate nice ver,
Sede Dana, fată dalbă,	Da mi mire tinerel,
Cu junelul lângă ea,	Mi l'a trimis Dumneđeū
Jos pe mare se uita . . .	Să facem o mănăstire
Dană, Dană, fată dalbă	S'o cheme Dumneđcire . . .
Ce ți ție acest junel . . .	Comunicată de Gr. Crăciunaș, com. Ciubanza în Transilvania.

³⁾ Pindari Olymp. III. 26--28:

δή τὸτ' ἐς γαῖαν πορεύειν θυμὸς ὤρμαιν'
 Ἰστρίαν νιν. ἐνθα Λατοῦς ἱπποδῶα θυγάτηρ
 δέξεται ἑλδόντ' Ἀρκαδίας

și alt-cum era mai mult cunoscută comercianților greci și unde mai târziu noi aflăm un oraș însemnat numit Istria și Istros ¹⁾.

Tot în delta Dunărei era adorată fca Latonei în epoca romană sub numele de «Diana regina» ²⁾. În fine, aici mai aflăm și ostrovul numit Letea după numele Latonei (Leto, Λητώ) și portul numit Selina (seu Luna), de care amintesc și Hecateu ³⁾.

¹⁾ La Herodot (II. 33) orașul Ἰστρος de lângă gurile Dunărei ne apare în forma feminină de Ἰστροίη, ér la Arrian (§ 35) Ἰστροία.

²⁾ O inscripțiune din a. 223 d. Chr. aflată în ruinele castelului roman de la mănăstirea Taița între Isacceia și Tulcea (C. I. L. III. nr. 7497):

DIANAE REGIN(ae)

SACRVM · PRO

SALVT · IMP. (M)

(Au) R. S (ev) ER (i) A

(lexandri)

³⁾ Originea numirei Πόντος pentru Marea neagră Tradițiunea despre podul Sôrelui pe Marea neagră, orî pe Dunăre, după cum ne spun alte legende române, ascunde în sine, incontestabil, ôre-carî importante elemente istorice. Vechile legende grecesci amintiau de asemenea, că Sôrele avea o barcă de aur, χρυσὸν ὄπισκος (Pherecydis Fragm. 33; Apollodori lib. I. 5. 10. 5) cu care dînsul se întorcea în timpul nopții pe Ocean (Dunăre și Marea neagră) éráși la reședința sa din insulă. Aceași tradițiune o aveau și Egipteniî. După credințele acestora, barca Sôrelui se afla pe riul divin numit Nun, Dunăre, după cum vom vedé în capitule despre divinitățile primitive ale Egiptenilor. La Romanî cel mai înalt ministru al cultului religios se numia pontifex, adecă făcătoriî de poduri, și întru adevér, după cum ne spune Varro și Plutarch (Numa, c. 9) în atribuțiunile vechilor Pontificî romanî mai era construirea și restaurarea podurilor. (Pontifices... ego a ponte arbitror, nam ab his sublicius est factus primum, et restitutus saepe. Varro, L. L. V. 83). Numirea de pontifex se basa așa dar pe ôre-carî tradițiuni și usuri antice ale preoțimeî latine. De fapt vechia religiune a Latinilor era apolinică. Ianus ca divinitate reprezenta cultul Sôrelui. Tot asemenea și sêrbătorile numite Latinae feriae, carî se ținea în fie-care an la Alba longa, ne presintă întru tôte același caracter al ritului și instituțiunilor apolinice, ca și hecatombele seu prasnicele Hyperboreilor (Pelasgilor) de la Istru, ca și festivitățile cele mari comune ale Pelasgilor insularî la Delos. În particular tradițiunea română despre podul construit de Sôre pe Marea neagră, orî pe Dunăre, ne presintă o lumină neașteptată cu privire la originea numireî Pontos dată Mărei negre în timpurile ante-helene. Grecî numiau cu deosebire Marea neagră Pontos. Înșă pentru ce, și care era sensul fundamental al acestuî cuvânt, nici un autor nu ne-a putut spune. De fapt însă acéstă numire de Pontos dată Mărei negre devenise învechită încă în timpurile lui Homer și Hesiod. În literatura istorică modernă s'a esprimit de

Peste tot cultul și religiunea cea severă a Dianeî seû Luneî, ca o virgină piă și nemăritată, î-și avea originea sa, după cum recunoște și Herodot la poporul Hyperboreilor, de lângă Marea négră. Peste tot locul, pe unde era adorat Apollo, Diana ca divinitate a luneî î-și avea templele și sacrificiile sale. De asemenea și Latona.

unîi scriitori părerea, că probabil numirea de Pontos se reduce la un cuvânt arhaic de pons (punte seû pod), ce ar fi existat în timpurile preistorice la strîmtorile dintre Asia mică și Europa. Din punct de vedere istoric însă nu la pons, ci la ponto (ōnis) se reduce originea acestei numiri arhaice. În limba cea vechiă a populațiilor de origine pelasgă, cari se estindeau de la Marea négră până la Oceanul atlantic, cuvîntul ponto mai avea încă în epoca romană însemnarea de luntre seû pod umblătoriū pe riuri. (Caesar B. civ. III. 29: pontones, quod est genus navium. — Apulejus: et si vado non poterunt, pontonibus transibunt. — Papinianus: flumen, in quo pontonibus trajiciatur. În grăca mediă: ποταγέζονα, pod de luntriî. Cf. Diefenbach, Origines, p. 402). Podul Sôrelui de pe Marea négră, ori de pe Dunăre, de care ne fac amintire legendele române, și care ne apare în tradițiunile grecesci ca o barcă pe Oceanul din nordul Traciei, ér în legendele egiptene ca o barcă pe riul Nun, se numia așa dar ponto încă în primul period al dominațiunei pelasge la Dunăre și Marca négră. În această epocă depărtată preistorică, comunicațiunea pe Marea négră, ori pe Istrul de jos, ni se înfățișează ast-fel ca un privilegiū particular al templului lui Apollo Hyperboreul din insula de la gurile Dunărei, Hercule, după cum ne spun legendele grecesci, voind să vină din ținuturile sud-vestice ale Asiei la Hyperborei, a trecut peste mare cu barca Sôrelui (Apollodori lib. II. 5. 11. 11). Partea de jos a Dunărei de lângă deltă (seû a Eri-danului, veđi nota 2 pag. 117), mai purta încă, în epoca română, numele geografic de Pa d-o s (Diodori lib. V. 23. 3) adecă «Pod». Ér Iornandes, care probabil a fost născut în Mesia de jos, ne spune, că regina Geților, Thamiris, după o luptă, ce o avuse cu regele Cyr, a trecut în Scythia mică și aci în locul numit «podul Mesicii» (pons Moesiac) a întemciat orașul numit Thamiris, unde era și adorată (De reb. Get. c. 10. Ed. Didot p. 431). Împrejurarea, că numirea de Pontos s'a dat nu numai Mărei negre, dar și la o parte din țermuri de nord-ost ai Asiei mici, pe unde se făcea comunicarea peste mare între părțile de sus ale Eufratului și între Scitia, confirmă pe deplin, că originea acestui termen geografic de Pontos se reduce la numele, ce s'a dat în vechimea preistorică stațiunilor, de unde se făcea imbarcarea cu luntrile numite ponto (rom pod).

3. Tradițiunile române despre templul lui Apollo din insula Delos.

Afară de sfințenia Mănăstirei albe de la gurile Dunărei, colindele și cântecele populare române mai celebrăză și astăzi memoria strălucitului templu al lui Apollo din insula Delos (Δῆλος, astăzi Dili), situată în mijlocul Cicladelor din Archipelag.

Delos a fost în antichitatea preistorică insula cea sfântă a tuturor populațiilor pelasge meridionale, ér mai târziu a Grecilor.

Intr'o epocă depărtată istorică insula Delos a fost numită Pelasgia, adică pământ locuit de Pelasgi. Acestă insulă a mai fost numită și Scythias ¹⁾, spre caracterizare, că după origine, acei Pelasgi erau o migrațiune din nordul Dunărei de jos. Chiar și numele de Del-os, care nu se pôte explica din limba grecăscă ²⁾, este de origine pelasg. El însemnăză dél seú colină (fără pădure).

În centrul acestei insule se ridică muntele seú délul numit Cynthos, ne acoperit de pădure după cum ne spune Strabo ³⁾, și pe care Latona rădîmată a născut pe «Domnul Apollo» (Ἀπόλλωνα ἑννακτα ⁴⁾). Ér pe șes la pôlele délului se afla orașul Delos și templele cele magnifice dedicate lui Apollo și Latonei. La picioarele acestui dél se arată în antichitatea greco-romană palmierul (φοίνιξ), sub care Latona, virgina pribegită de la Hyperborei, seú de la Dunărca de jos, a născut pe marele deș Apollo.

Aici, în Delos, Apollo avea o statuă de o mărime colosală, care esista încă pe la anul 1420 cădută jos, și după cum ne spune Bondelmonte, care vizitase insula Delos în această epocă, aú fost acolo o miă de ómenî și n'aú putut se o ridice în picioare ⁵⁾. Ér lângă templu, după cum scrie Herodot, se afla un lac decorat frumos cu margini de pétără, numit «lacul rotund» ⁶⁾.

¹⁾ Stephanus Byz., v. Δῆλος.

²⁾ O amintire despre etimologia rudimentară grecăscă a cuvântului Del-os o aflăm la Pliniu (H. N. IV. 22): Hanc (Delos) Aristoteles ita appellatam prodidit, quoniam repente apparuerit enata. — Cf. Isidori Hisp. Orig. XIV. 6. 21.

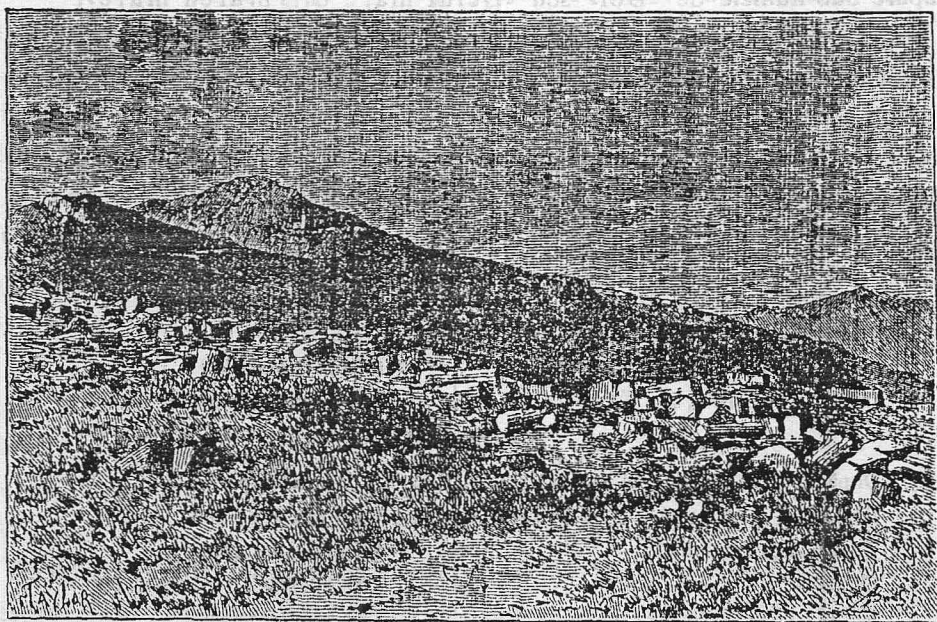
³⁾ Strabonis Geogr. lib. X. c. 5. 2.

⁴⁾ Homerl Hymn. in Apoll. v. 17.

⁵⁾ Bulletin de Correspondance hellénique, XVII. (1893) p. 134.

⁶⁾ Herodoti lib. II. c. 170.

Apollo, marea divinitate a rasei pelasge din insulele Archipelagului, era celebrat aici prin o lungă serie de sărbători, de petreceri, jocuri, cântări și spectacule ¹⁾. La festivitățile cele mari, care se celebrau aci, toate orașele din Cyclade trimeteau delegațiuni cu daruri și coruri de virgine ²⁾. Er fetele Delenilor, după ce sărbătoriau mai întâiu pe Apollo, apoi cântau laudele

142 — Vederea insulei Delos de la o mică distanță din port. În față se văd ruinele templului lui Apollo, în fund la stânga acropola și muntele Cynth, la dreapta ruinele teatrului. (După *Expédition scientifique de Morée*. T. III. pl. 2, la Duruy, *Hist. d. Grecs*, II. 159).

Latonei și Dianei, și în fine imne despre bărbați și femeile străvechi ³⁾.

Aci se făceau adunările solemne ale confederațiunii Pelasgilor maritimi (Ioanilor), care veniau la aceste sărbători, cu femeile lor cele caste și frumoase încinse ⁴⁾. Aici, după cum spune Pliniu, era târgul cel mare al întregii lumi ⁵⁾.

¹⁾ Cultul lui Apollo și al Dianei în insula Delos, avea un caracter arhaic pelasg. Aceste divinități erau adorate aci întocmai ca în nordul Dunării de jos și în Latium, ca personificarea celor două astre mari și bine-făcătoare, a Sorelui și Lunei. (Strabonis Geogr. XIV. 1. 6.)

²⁾ Strabonis Geogr. lib. X. 5. 2.

³⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 157. 160.

⁴⁾ Homeri Hymn in Apoll. v. 147. 154.

⁵⁾ Plinii H. N. XXXIV. 4. 1: mercatus in Delo concelebrante toto orbe.

Orașul Delos avut și magnific, de și era deschis și ne întărit cu murî, însă nime n'a cutezat să-l atace în vechime, nici chiar Perșii din timpul lui Daric ¹⁾. Acest oraș, după cum ne spune Pausania, și-a apărut pe locuitorii săi în contra tuturor injuriilor numai prin religiune ²⁾.

● In tradițiunile cele vechi ale poeziei populare române, insula Delos ne apare sub numele de «Dél» sėu «Délul mare din marea mare».

Aici după cum ne spun legendele române, Maica Domnului avea o «Biserică de aur» întocma după cum era faima și în epoca grecescă ³⁾, — aci se afla o «mănăstire înaltă», în care se făceau rugăciuni de 9 popi, 9 dieci și 9 patriarhi, și această rugă multă o asculta Maica Domnului cu fiul sėu în brațe ⁴⁾.

¹⁾ Herodoti lib. VI. c. 97.

²⁾ Pausaniae lib. III. 23. 3.

³⁾ În délul (Délul) mare,
În Mări mare,

(Maica Domnului)
Avea biserică de aur ..

Marian, Descănțece, p. 176.— Cf. Ibid. p. 188.

⁴⁾ După délul (Délul) cel mare
Răsărit'au sfântul sóre
Tótă lumea luminând
Și mană 'n ea revărsând;
Êr pe dél într'o lărgire
Este o naltă mănăstire;
Da într'insa cine șede?
— Nouă popi, nouă dieci

Și pe-atăția patriarși,
Cariî sta și se ruga
Și lui D-șeu cânta.
Dar această rugă multă
Óre cine o ascultă?
— Măicuța lui D-șeu
În brațe cu fiul sėu. ...

Sbiera, Colinde, p. 9.

După délul (Délul) cela mare,
Răsărit'au sfântul sóre,
Acela nu-î sfântul sóre
Ci-î o sfântă mănăstire,

Cu păreții de tămăiă,
Cu ușorii de făclie
Și cu praguî d'alămăie. ...

Marian, Serbătorile la Români, I. p. 15.

Pe délul (Délul) mare mare
Este-o mănăstire tare,

În mănăstire cine șede?
— Maică-sa cu fiul sėu. ...

Sbiera, Colinde, p. 11.

Spre sóre-răsare
Este un dél (Dél) mare.
După délul mare
Este-un măr de aur. ...
Sub mărul de aur

Este un scaun de aur. ...
Acolo cin' se vede?
— Șede și se vede
Sântă Măria-mare ...

Marian, Descănțece, p. 188.

Templul arhaic al lui Apollo din insula Delos, a fost pe muntele Cynth după cum rezultă din Homer (Hymn. in Apollo v. 141 seqq) și din Aencida lui Virgil (III. 85 seqq), êr templul posterior de marmoră pe șes, la o mică depărtare de munte — În colindele române mai aflăm și o reminiscență despre lacul cel frumos de lângă

Hyperboreii, după cum ne spune Herodot, trimisese la început două virgine însoțite de cinci cetățeni, ca să ducă la templul lui Apollo din Delos darurile din prima lor recoltă. Dar s'a întâmplat, că aceste fete nu s'a mai întors înapoi, din care cauză Hyperboreii supărându-se, introduseră usul, că aduceau darurile numai până la frontiera lor, și de aci rugau pe vecinii lor să le transmită din popor în popor, până vor sosi la destinațiunea lor în Delos ¹⁾.

Reminiscența despre trimiterea acestor fete la Delos, cum și despre întristarea, de care erau ele cuprinse, că nu se vor mai întorce înapoi, au rămas până astăzi în tradițiunile noastre.

Reproducem aici următoarele versuri elegiace dintr'un cântec popular din Transilvania:

Cum soruță io n'oi plânge,
Că maica s'a lăudat,
Ca pe noi să ne despartă,
Una 'n dél (Dél) spre răsărit,
Că acolo-î loc sfințit,
Una 'n jos către apus,
Că acolo-î loc ascuns ²⁾....

Prețioase amintiri despre două locuri celebre ale anticității preistorice. Una despre «Délul cel depărtat de la răsărit și unde era loc sfințit» său despre insula cea sfântă Delos, atât de cunoscută în lumea antică, și care întogma ca insula lui Apollo de la gurile Dunărei a dat un lustru atât de mare poporului Hyperboreu, și o altă amintire istorică, despre un loc depărtat de la apus numit «locul ascuns», — Italia său Lațiu, —

templu, de care face amintire și Herodot:

După délul (Délul) cel mai mare,
Unde sórele răsare
Este un mândru feredeu
Și se scaldă Dumneșeu ...

Marian, Sărbătorile la Român, I. p. 17.

Colo 'n dél (Dél),
După dél,
Florile dalbe
Este-un te u
Și-un feredeu
Și se scaldă Dumnnșeu....

Ibid. p. 19.

¹⁾ Herodoti lib. IV. c. 33.

²⁾ Publicat mai întâiu în «Összehasonlító iradalomtörténelmi lapok» Nr. din 31 Oct. 1881 (Vol. VI nr. V—VI), revistă literară-istorică, ce apărea în Cluș sub redacțiunea lui Dr. Meltzl Hugó și Brassai Samuel. De aici acest cântec a fost reproduș în «A Hunyadmegyei tört. és régész. társ. Évkönyve», III (1886) pag. 78.

țera de retragere a triburilor pelasge în cursul mai multor secole de calamități politice ¹⁾.

Onórea cea mare a insulei Delos, a fost în timpurile eroice său antehomerice.

La această epocă depărtată se reduc tradițiunile istorice române despre insula Delos, când religiunea lui Apollo devenise religiune universală în lumea grecască, când magnificul templu din Delos avea relațiuni strânse religioase cu Hyperboreii de la nordul Dunărei de jos, și când această insulă purta numele de Pelasgia și Scythias.

4. Concluziune despre templul lui Apollo Hyperboreul din insula Leuce său Albă.

Am examinat aici vechile relatări ale autorilor grecesci cu privire la templul lui Apollo din părțile Hyperboreilor.

Cunoscem de asemenea și legende române despre sfințenia, magnificența și originea miraculoasă a Mănăstirei albe din ostrovul Mărei negre. Ca rezultate pozitive pentru știința preistorică, putem resuma aici următoarele:

Pe o insulă a Mărei Negre, situată în nemijlocită apropiere de gurile Dunărei, insulă, căreia în literatura grecască i s'a dat numele de Leuce, adică Albă, a existat într'o epocă depărtată ante-troiană, cel mai important monument religios al lumii vechi, templul lui Apollo Hyperboreul său al Sorelui.

Originea acestui templu este pelasgă.

Hyperboreii din nordul Dunărei de jos și din partea de nord-vest a Mărei negre, constituiau în această epocă, cel mai religios, cel mai avut și cel mai progresat popor al lumii vechi.

¹⁾ Virgili Aen. VIII. 322—323:

(Saturnus) Latiumque vocari

Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Ovidii Fast. I. 238:

Dicta quoque est Latium terra, latente Deo (Saturno).

Ér la Isidorus, Orig. XIV. 4. 18: Italia olim. . . Latium dicta, eo quod idem Saturnus, a Iove sedibus suis pulsus ibi latuerit.

Epoca de înflorire a acestui templu cade în timpurile ante-troiane și anume în era primitivă a religiunii apolinice.

Acest ilustru templu al lui Apollo de la gurile Dunărei de jos a avut un rol imens în istoria civilizațiunei Europei orientale. El a fost templul-mamă al celebrelor locuri de adorațiune al lui Apollo (ca zeu al Sorelui) din Delos și din Delphi. Influența sa culturală s'a estins peste totă Grecia continentală și insulară, peste părțile de apus ale Asiei mici, în Africa, peste Egipt, ér la nord și la apus peste Scythia, Dacia și ținuturile Germaniei numite în antichitatea preistorică Celtica.

De la acest templu peregrinau în continuu spre țările de mătă-și apostoli și profeți de al lui Apollo. La el veniau din orașele meridionale căpeteniile cultului apolinic și alte cete de credincioși inspirați de această religiune, ceea ce se exprimă în mod simbolic prin legendele vechi de călă-

146. — Monetă de argint (tetradrachmă), bătută în Dacia, reprezentând pe revers imaginea zeului Apollo (figură de jumătate) încălecat pe calul solar. In jur legenda ΑΠΛΥC. Pe avers tipul unui rege, mare-preot al lui Apollo. (După Archiv d. Vereines f. siebenb. Landeskunde. N. F. XIII, Taf. XIV ¹⁾).

¹⁾ O mare parte din monetele de argint ante-romane, ce s'au găsit pe teritoriul Daciei, ne înfățișează pe revers imaginea zeului Apollo pe calul său solar. Prețioase documente contemporane istorice pentru imperiul religiunii apolinice în nordul și la sudul Dunărei de jos. O speciă din aceste monete descoperite în Bănat la an. 1840 ne prezintă pe revers legenda cu litere arhaice ΑΠΛΥC (Aplus), ér în partea de jos figura unui altar. Forma de Απλοῦς era cunoscută și lui Plato (Cratyl. Ed. Didot, p. 299). Este aceeași numire arhaică a zeului Apollo, pe care o aflăm și la Etrusci sub forma de Aplu și Apulu (Wissowa, Paulys Real-Encyclopädie, v. Apollo), ér la Tesali ca Aplun și Aplon (Plato, Cratyl. p. 299.) Legenda Aplus de pe această monetă, ce o reproducem mai sus, a rămas până astăzi «necetățiu». Suntem cei de întâi, cari o descifrăm. Modul de scriere este așa numitul Boustrophedon, de la dreapta spre stânga și de la stânga spre dreapta, formă, care era considerată în timpul lui Pausania ca aparținând unei anticități depărtate. Inscriptiunea nu este în limba grecescă, ci într'un dialect pelasgo-latin. Din punct de vedere geografie și istoric această importantă monetă aparține incontestabil Daciei și probabil, că ea a fost bătută în Apulum său Aplum. Pe alte monete dace, capul călărețului, său al lui (Apollo), este radiat, ér pe unele în locul figurei lui Apollo ni se înfățișează de asupra calului, numai simbolul Sorelui, o rotă cu 8 spițe. (Cf. Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde, N. F. Band XIII, Taf. IV, și Band XIV, p. 76 seqq.) — Tipul de pe avers nu reprezintă capul lui Joe, după cum din eróre s'a crezut de unii, ci figura unui rege, mare-preot al lui Apollo, având pe cap o mică căciulă flaminică, semi-sferică (apex, tiara), legată jur împrejur cu o baieră de lână (sacra vitta), în jurul templelor o cunună de

toria lui Apollo la Hyperborei,  r prin colindele s u imnele populare române, că Dumne eu împreună cu îngerii  i sfin ii, venia  cu corabia pe mare la s rb torile cele mari ale acestei M n stir .

Ac st  metropolă religio s  de la gurile Dunărei, a fost tot-odată  i un centru de cultură teologică  i literară.

De aci a  fost profe ii  i poeții Olen  i Abaris, cari pe lângă propagarea religiunii apolinice, a  introdus tot-o-dată în Grecia, cele de  nt i  începuturi ale poeziei literare, senten ele oraculelor  i forma hexametric  a versurilor.

Tot din aceste  inuturi, se pare a fi fost  i c nt re ul divin cu fluerul, Lin (Linos ¹⁾), fiul lui Apollo ²⁾), care a descris faptele lui Bach în limba pelasgă ³⁾),  i  i c ru  discipul  a  fost Hercule, Thamyris  i Orfeu ⁴⁾).

La ra ele de lumină ale templului lui Apollo Hyperboreul se pare, că a fost inspirat  i preotul, profetul  i c nt re ul peregrinatori  Musaeu (Μουσαῖος) din timpurile ante-homerice. El ne apare ca un fi  al lui Linos, ori al Selenei (Lunei),  i în particular ca un favorit al regelui Boreas de la Hyperborei ⁵⁾). Patria sa, după cum scrie Aristoxen, a fost Tracia ⁶⁾),

foi de dafin,  r partea din apoi a capului acoperită cu un v l (velato capite), ornament pontifical. Conferesce următoarele versuri ale lui Virgil (Aen. III. 80—82) despre Anius, regele preistoric  i marele-preot al lui Apollo din insula Delos:

Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos

Vittis et sacra redimitus tempora lauro

Occurrit; veterem Anchisen adgnoscat amicum.

¹⁾ Virgilii Eclog. VI. 67. Linus.... divino carmine pastor etc.

²⁾ Pausaniae lib. II. 19. 8.

³⁾ Diodori Siculi lib. III. c. 67. 4: Τὸν δ'ὅν Λίνον φασὶ τοῖς Πελασγικοῖς γράμματα συνταξάμενον τὰς τοῦ πρώτου Διονύσου πράξεις καὶ τὰς ἄλλας μυθολογίας ἀπολιπεῖν ἐν τοῖς ὑπομνήμασιν. Ὀμοίως δὲ τοῦτοις χρῆσασθαι τοῖς Πελασγικοῖς γράμμασι τὸν Ὀρφέα καὶ Προναπίδην τὸν Ὀμήρου διδάσκαλον.

⁴⁾ Diodori Siculi lib. III. 67. 2. — Pausania (IX. 29. 8.) scrie, că Pamphos, cel mai vechi  poet imnic al Atenienilor  i poetisa Sapho a  cântat în imnele lor pe Lin sub numele de Οἰόλιος. La Eschyl (Agamemnon, v. 121) aceste cuvinte sacramentale ne apar sub forma de αἰλινον, de asemenea la Sophocle (Ajax, 2. 627).  n colindele române, ce ni se prezintă ca imne antice religio se, se mai repetă  i astăzi invoc iunea «Haid  Lin,  r  Lin» (după comunicarea d-lui T. Budu, vicariul Maraure ului). Οἰόλιον-ος  i «Haid  Lin» este una  i aceea i rugare adresată geniului lui Lin.

⁵⁾ Pausaniae lib. I. 22. 7.

⁶⁾ Aristoxeni fragm. 51, in Frag. Hist. gracc. II. p. 284. —  n  inuturile Atenei, Musaeu se pare a fi fost numai un simplu peregrin, după cum a  fost Olen, Abaris, Lin  i Anacharsis.

séu ținuturile dintre Macedonia și Istru; însă, după cum rezultă din numele său, acest celebru reprezentant al literaturii preistorice se vede a fi fost originar din Mesia (Μοσία, lat. Moesia).

Probabil că un discipul al acestor școli apolinice a fost și Anacharsis, contemporanul lui Solon, unul din cei 7 înțelepți ai lumii vechi, și care, după cum ne spun autorii vechimei, era după origine din Sciții păstori ¹⁾, însă nu din cei de la nordul Mării negre ²⁾. În fine, chiar și teologia lui Orfeu se bazează pe dogmele lui Apollo Hyperboreul.

Aici începe primul period al literaturii europene, deși produsele acestei literaturi unele au perit, iar altele au căpătat mai târziu forme grecesci, după cum s'a întâmplat cu imnele cele vechi ale zeilor și cu cântările eroice, care mai conțin și astăzi o mare mulțime de elemente din limba pelasgă.

Templul lui Apollo Hyperboreul său Mănăstirea albă de la gurile Dunării a avut destine mari în lume. Cu toate că în realitate sora nu răsară din această mică insulă a Mării negre, — după cum afirmă poezii epice ai Greciei, și după cum ne spun colindele române, — însă aici a fost cu drept cuvânt locașul cel sfânt al primelor zori de civilizațiune morală în Europa.

Imaginea sfântă a acestui templu a rămas până astăzi în memoria și admirațiunea religioasă a poporului român ³⁾.

Mănăstirea albă de la gurile Dunării nu are rivală în tradițiunile altor popoare europene.

¹⁾ Strabon's Geogr. VII. 3. 9.

²⁾ Herodot's lib. IV. c. 76.

³⁾ Cuvântul «Mănăstire» (monasterium), a cărui etimologie după Isidor (Orig. XV. 4. 5) ar fi de la monos și sterium, id est habitatio solitarii, aparține unei epoci ante-creștine. În Lațiu, la marginile Campaniei, aproape de gurile râului Liris, se afla un vechi oraș al Ausonilor numit în limba oficială romană Minturnae, localitate celebră pentru templul și pădurea sfântă a nimfei Marica, una din vechile divinități latine. După formă, putem dice și după sens, numirea de Minturnae ni se prezintă numai ca o transformațiune din monasterium, rom. mănăstire, în care silaba a doua neaccentuată a fost contrasă, ca și în franc. moustier, moûtier = monasterium.

VII. MOVILELE COMEMORATIVE ALE LUÎ OSIRIS.
ESPEDIȚIUNEA LUÎ OSIRIS LA ISTRU. — TRADIȚIUNILE ȘI LEGENDELE
DESPRE LUPTA SA CU TYPHON DIN ȚERA ARIMILOR.

Într-o epocă preistorică foarte depărtată, cel puțin cu 3.000 de ani înainte de era creștină, un important eveniment s'a petrecut în țările Daciei, eveniment, care a avut o mare influență asupra civilizațiunii născând a Europei, și care a sdruncinat tot o dată din fundamente primul imperiū lumesc al rasei pelasge.

Acastă mare transformățiune politică și culturală în istoria Europei a produs-o expedițiunea lui Osiris în părțile Istrului și luptele sale cu Typhon în Oltenia de astăzi, ér drept consecință a acestui război a fost întemeierea supremației egiptene peste Europa.

Osiris, regele Egiptenilor, adorat după mórtea sa ca divinitate și identificat cu Sórele din religiunea pelasgo-grecă, a fost unul din cei mai mari eroi ai anticității preistorice, și a căruī memoriă se mai păstrează până astăzi în țările noastre.

Tradițiunile egiptene, grecesci și române despre Osiris sunt însă acoperite de vélul credințelor religioase antice.

Noi vom cerca a estrage din aceste tradițiuni și povestiri figurate adevăratul înțeles pentru sciință, și a restabili caracterul real istoric al unor importante evenimente petrecute în țările Daciei în nisce timpuri atât de obscure.

În județul Teleorman din România, pe délul de lângă comuna Lița, se înalță o măgură mare, care pórta și astăzi numele de Ostrea.

Despre această măgură legendele populare române ne spun următoarele:

La răsărit de comuna Viișóra din județul Olt se află un dél ascuțit numit Piscul lui Șérpe. Aici se vede o cavernă, în care, după cum se spune, se ascundea în vechime un șérpe uriaș (bălaur). Pe acest șérpe l'a ucis un vitez cu numele Ostrea, care a făcut o măgură mare pe délul comunei Lița din județul Teleorman, lângă Turnul Măgurele, de unde a tras cu săgéta asupra acestui bălaur. Șérpele rănit se întórce asupra lui Ostrea. Dar acesta trece Dunărea, ceea ce voind s'o facă și șérpele, i se răci rana și se înecă. Din acest loc ese și astăzi un fel de grăsime din care se forméază țințari¹⁾.

¹⁾ Legendă comunicată de oficerul St. Stratilescu. — După o tradițiune din comuna

În altă variantă a acestei vechi legende vitézul Ostrea ne apare sub numele de Stroe Novac.

În timpurile vechi, ne spune această tradițiune, era un bălaur mare, care locuia într'o pesceră aprópe de comuna Almaş din judeţul Dolj. Acest şérpe înspăiméntase prin grozăveniile sale pe toţi locuitorii din ţinuturile aceste, şi ororile sale au mişcat chiar şi pe un mare vitéz din timpul acela pe Stroe Novac. Acest vitéz a hotărít, că seú s'e piéră el, seú s'e ucidă bălaurul. Ast-fel Stroe Novac vine la Craiova, în apropierea căreia se afla o mare pădure şi unde se arăta adese orí acel bălaur. Novac vedënd şérpele încolăcit de asupra pădurei, trage cu săgéta asupra lui; bălaurul se repede atunci spre Craiova; Stroe Novac însă trage a dóua săgétă şi-l lovesce în frunte. Atunci acest şérpe se aruncă cu şuerături înfiorátore prin judeţul Romanaţi, îndreptându-se spre Olt, ér când ajunse în malul Oltului, Novac trage de nouă cu săgéta şi-i reteză códa. Bălaurul trece Oltul şi apucă spre Ialomiţa, ér Novac i-l gonesce mercú tot retezându-i câte o parte din corp, până când i rămase numai capul, care a intrat în Marea négră, de unde apoi es nisce musce veninóse, carí muşcă vitele la nări şi la fiţe şi le causéză răni ¹⁾. Mai esistă în fine încă o altă variantă a acestei legende. După această tradiţiune a timpurilor eroice, «bălaurul cel mare», care a îngrozit întregă lumea antică, locuia în munţii de apus ai României. El a fost ucis de Iovan Iorgovan «Braţ-de-buzdugan» (Hercule al vechimei), care dimpreună cu Stroe Novac au fost întreprins această espe-diţiune, ér capul şerpelui fugind pe Cerna în jos s'a ascuns în «Pescerea cea rea» de la Porţile-de-fer ²⁾.

Slobođia-Mândra (jud. Teleorman) Măgura Ostrei se află în partea de răsărit a acestei comune pe muchea délului, ce pórtă această numire. — De pe această măgură de la Slobođia-Mândra, vitézul Ostrea ar fi tras cu săgéta asupra şerpelui (Legenda din com. Vispesci, jud. Olt). Culcuşul acestui bălaur se afla în o cavernă de la comuna Şopârliţa (jud. Romanaţi).

¹⁾ Legenda din comuna Prisaca, jud. Olt.

²⁾ Legenda din comuna Floresci, jud. Dolj. — De asemenea după o altă tradiţiune, din com. Costesci, jud. Vâlcea, acest bălaur locuia în munţi. Voinicul numit Novac, călare pe un cal negru, s'a dus în munţi, ca s'e-l urmărescă, şi aci s'a început o luptă gróznică între ei. Novac a persecutat bălaurul până la Porţile-de-fer, retezându-i capul, care a intrat într'o vezuină din munţii, ce sugrumă Dunărea. — Acest bălaur, după o legendă din comuna Pleniţa, jud. Dolj, ar fi avut 9 capete, din carí 8 i s'au tăiat, ér al 9-lea a scăpat într'o crepătură de la Porţile-de-fer. — Pe unde fugea acest bálaur gigant, el lăsa urmă prin pământ, numită dăra şerpelui (Legendă din com. Scăiesci, jud. Dolj).

Aceste tradițiuni populare despre Ostrea vitézul, care s'a luptat cu bălaurul cel puternic al lumii vechi, ne înfățișează, atât după numele eroului, cât și după conținutul lor mitic, legenda preistorică egiptenă despre Osiris și Typhon.

Diodor Sicul, care a cercat să aducă o lumină asupra evenimentelor mai importante preistorice, ne spune, că autorii anticității relatează următoarele despre viața și faptele acestui vechi rege egiptean:

Osiris, regele Egiptului a fost fiul lui Saturn, om muritoriu, care însă în viața sa și-a câștigat merite mari pentru genul omenesc ¹⁾. Aname soția lui Osiris, regina Isis, a fost cea de întâi, care a descoperit importanța grâului și a orzului, plante, care până aci cresceau sălbatic pe câmpuri întogma ca și cele lalte buruieni, fără ca bunătatea lor să fie cunoscută oamenilor. Osiris însă a fost acela, care a inventat modul de a cultiva aceste plante cereale, anume el a introdus agricultura ²⁾. Sub domnia lui Osiris se începu prima lucrare a minelor de aramă și de aur din ținuturile Thebei, și tot atunci artele metalurgice luară o întinsă dezvoltare ³⁾. El a cunoscut cel de întâi bunătatea viței de vie și a introdus cultura ei ⁴⁾. Acest Osiris, dorind apoi, ca să facă cunoscute în totă lumea bunătățile, ce le descoperise dânsul, și-a adunat o oște numeroasă și puternică cu intențiunea, ca să călătorască în totă lumea și să învețe pe oameni, care atunci trăiau o viață sălbatică, ca să cultive grâul, orzul și vița de vie. Apoi regele Osiris încredință soției sale administrațiunea civilă a Egiptului, er de comandant militar al imperiului său numi pe Hercule, un bărbat distins nu numai prin bravura sa, dar și prin puterea sa individuală, și care tot o-dată era și înrudit cu dânsul ⁵⁾. După ce Osiris făcu ast-fel toate pregătirile pentru expedițiune, luă cu sine pe fratele său Apollo și apoi trecând peste Etiopia și Arabia ⁶⁾ înainte prin India până la marginile lumii locuite de oameni. În India dânsul întemeie mai multe orașe și ridică peste tot locul semne în memoria expedițiunii sale ⁷⁾. Din India apoi el se întorse la cele lalte popoare barbare din Asia și trecu peste

¹⁾ Diodori Siculi lib. I. c. 13.

²⁾ Ibid. I. 14: εὐρουσσης μὲν Ἰσιδος τὸν τε τοῦ ποροῦ καὶ τῆς κρίθης καρπὸν, ψεύμενον μὲν ὡς ἔπαχε κατὰ τὴν χώραν μετὰ τῆς ἄλλης βοτάνης, ἀγροσούμενον δὲ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, τοῦ δὲ Ὀσίριδος ἐπινοητικέου καὶ τὴν τούτων καταργασίαν τῶν καρπῶν.

³⁾ Ibid. I. c. 15.

⁴⁾ Ibid. I. c. 15.

⁵⁾ Ibid. I. c. 17.

⁶⁾ Ibid. I. c. 18.

⁷⁾ Ibid. I. c. 19.

Helespont în Europa. Pe tînărul Macedon, care-l însoțea în această espedițiune, i-l puse rege peste ținutul Macedoniei și învăță peste tot locul pe ómenî, ca să cunoscă bunătățile agriculturii ¹⁾.

De asemenea ne mai spune Diodor Sicul, că după cum relatează unii scriitori ai anticității, morméntul lui Osiris și al soției sale Isis ar fi fost în orașul Nysa din Arabia, unde era înălțată o columnă avënd următórea inscripțiune cu litere religioase:

«Tatăl meu a fost Saturn, cel mai ténér dintre toți deii. Er eú sunt Osiris, regele acela, care a condus oștile sale prin tóte țările, până în ținuturile cele nelocuite ale Indienilor și până în ținuturile, cari se înclină spre nord, până la isvórele rîului Istru, și înapoi în cele lalte părți până la Ocean. . . Nicî nu esistă vre-un loc pe pămînt, pe unde să nu fi umblat eu, și prin bunătatea mea am distribuit tuturor ómenilor lucrurile aflate de mine ²⁾.»

Din aceste puține fragmente istorice, ce ne-aú rămas la Diodor Sicul, despre viața și faptele lui Osiris din o epocă atât de depărtată, resultă, că acest rege al Egiptului făcuse o espedițiune în părțile Europei, și că el, după cum ne spune inscripțiunea de la Nysa, înaintase victorios până la isvórele Istrului, și supusese întreg continentul european cunoscut celor vechi.

Dar pe când, acest Osiris domnia în mod legitim peste Egipt, fratele său Typhon, după cum ne spun legende osirice, un om violent și impiu, i-l înșelă și i-l închise într'un sicriu, apoi i-l ucise și-i tăia corpul în 26 bucăți, pe cari le distribui între soții conspirațiunii sale spre a-i face părtași pe toți la această fără-de-lege, și în modul acesta să fie pe deplin sigur de ajutorul lor. Însă regina Isis, soția lui Osiris, cu ajutoriul fiului său Horus, se ridică cu armele asupra usurpatoriului Typhon, și într'o bătăie, care se întemplă lângă satul Anteu, în partea de jos a Egiptului, Typhon fu învins și ucis. Ér regina Isis, ocupând de nouă domnia Egiptului și dorind ca decedatul său soț să fie adorat în mod religios de către toți supușii săi, dispuse să i se facă chipul de cêră în mărime naturală spre a distribui aceste figuri în tóte ținuturile regatului său. Tot odată regina Isis chieamă la sine pe toți preoții supuși dominațiunei sale, și asigurând pe fie-care în parte, că numai la dînsul se vor depune pentru înmorméntare osemintele decedatului rege, obligă prin jurămînt, pe fie-care în parte, ca să înmormenteze la reședința sa, corpul său chipul de cêră al lui Osiris, să amintescă poporului de bine-facerile acestui rege și să-l adoreze cu onori divine.

¹⁾ Ibid. I. c. 20.

²⁾ Ibid. I. c. 27.

Preoții îndepliniră întocmai, ce li se ordonase; de o parte fiind-că ei î-și aduceau aminte de binefacerile lui Osiris, ér de altă parte, ca să îndeplinescă mandatul reginei, și în fine, fiind-că așa cereau și interesele lor proprii.

Din aceste cauze — scrie Diodor Sicul — fie-care preot egiptean mai susține și astăzi, că la reședința sa se află înmormântat corpul lui Osiris. Tot o-dată Egiptenii mai consideră de sfinți și pe taurii dedicați lui Osiris, cu numele de Apis și Mnevis, de ore ce cu ajutorul acestor animale, Isis și Osiris, descoperitorii cerealelor, au introdus beneficiile agriculturii ¹⁾.

După ce ast-fel divinitatea și cultul lui Osiris au fost stabilite, vechia teologie egiptenă înfățișă pe Typhon, puternicul inamic al lui Osiris, ca principiul cel rău, ca un spirit demonic, ca un bălaur ²⁾, din care s'au născut

¹⁾ Ibid. I. c. 21.

²⁾ În vechile papire manuscrise depuse lângă mumiele din mormintele egiptene, Typhon, adversariul lui Osiris, poartă diferite numiri, de Apap, de Sati ș. a. El este înfățișat ca un bălaur de la marginile pământului, său din hemisferul nordic, lung de 70 de coți, și care î-și avea culcușul său pe un munte înalt, ér șanțul, în care zăcea acest șerpe, «fiu al pământului» era săpat în pătră dură, larg de 10 coți și înalt de 3 coți la suprafață. — Reproducem aici următoarele texte din aceste monumente ale teologiei egiptene după traducțiunea francesă publicată de Pierret sub titlul de: «Le Livre des morts des anciens Égyptiens» (Paris, Edit. Leroux, 1882):

Ch. LXXXVII. 1. 2: Je suis le serpent, fils de la terre, aux confins de la terre....

Ch. CXLIX. 13. 14: O cette montagne très haute... Sur elle un serpent nommé Sati qui a soixante-dix coudées d'étendue....

Ch. CVIII. 2. 3. Sebek est le seigneur de cette montagne..... Il y a un serpent au front de cette montagne, il a 30 coudées de long et 10 de large et 3 coudées a sa partie antérieure qui est en pierre dure. Je connais le nom de ce serpent qui est sur sa montagne: «Celui qui est dans sa flamme» est son nom.

Ch. XXXIX. 5—9: Apap est renversé, lié, enchaîné, garroté par les dieux du Sud, du Nord, de l'Ouest et de l'Est... Apap, l'ennemi de Ra (al Sôrelui) est à terre, renversé, le grand Apap est tombé... O (Apap), detesté de Ra, toi qui regardes derrière toi, on tranche ta tête, on la coupe en la divisant en deux partie... Osiris brise tes os, coupe tes chaires sous le controle d'Aker.

Tot ast-fel ne spun și legendele române, că acest bălaur încunjurase cu lungimea corpului său muntele Oslea, său vre-o șese virfuri de munți (anume Pestișanul, Stâna Știrbului, Stâna Ursului, Oslea, Oslita și Grópele din jud. Mehedinți și Gorj), ér urma său dăra șerpelui se cunoșce prin pământ și prin pătră pe cóma munților, cu deosebire la muntele Oslea, unde se numesce Troianul Șerpelui, că însuși riul Cerna ar curge pe șanțul, ce a fost tăiat prin pământ de acest urieș bălaur când fugea. (Legendele din com. Busești, Hirisesci Tismana și Isvernea.)

tóte relele fizice și morale pe lume, în particular tóte animalele și plantele veninóse și tóte vânturile periculóse ¹⁾).

De asemenea în monumentele istorice egiptene, Typhon pórtă și numele Σμύ, adecă Smeu ²⁾, cuvânt de origine pelasg, având în cazul de față același înțeles cu terminul de bălaur ³⁾).

În mitologia antică grecescă care adoptase tóte divinitățile și credințele religióse parte de la Egiptenî, parte de la Pelasgî, Osiris, puternicul rege-deu al vechimeî, este identificat cu Joe, ér regina Isis cu Juna. Chiar și genealogia acestor doi monarchî divinisați este una și aceeași. La Egiptenî Osiris și Isis, ér la Grecî Joe și Juna sunt fiîi bérânului și legendarului rege Saturn ⁴⁾, care domnise în aceste timpuri primitive ale istoriei peste partea cea mai mare a Europeî, peste Asia de apus și Africa de nord.

Cu tóte că legendele grecesci, ca monumente scrise, sunt mult mai posterióre de cât cele egiptene, însă noi aflăm în versiunea grecescă detaiuri fórté prețioase despre decursul acestui memorabil răsboiú preistoric întemplat între Osiris sêu Joe și Typhon.

«După ce Joe alungă din ceriú pe Titanî, ne spune Hesiod în Teogonia sa, Pământul cel gigantic (Gaea, Terra, Țera) nascu pe fiul sêu cel mai mic, pe Typhon. El avea mâni robuste, capabile de lucru, întocmai ca și omul, și picióre întocmai ca un deu puternic și neobosit, însă din umerii lui se ridicaú în sus o sută capete înfiorátóre de bălaur, cu limbî negre licăritóre, și focul strălucia din toți ochii acestor capete de bălaur. Tóte aceste capete înfiorátóre aveau voci și produceau fel de fel de sunete, ce nu se pot de-

¹⁾ Plutarque, Oeuvres. Tome XI (1784) p. 346. — Dupuis, L'origine de tous les cultes. Tome I. p. 477; II. p. 300. 351. — Întocma ca în legendele române esista și în antichitate credința, că din Typhon s'aú nascut tóte animalele, cari rânesc prin mușcăturile lor (Acusilai frag. 4, in Fragmenta Hist. gracc. I. p. 100).

²⁾ Manethonis Sebennytæ, frag. 77 in Fragm. Hist. gr. II. p. 613.

³⁾ Lexiconul de Buda, și Cihac, Dictionnaire, v. smeu. Epitetul de smeu și de bălaur, î-l aflăm și în poesia noastră populară ca un predicat simbolic dat eroilor distinși pentru curagiu lor întrepid.

Radul din Calomfiresci,
Zmeul țerii Românesci....

Alecsandri, Poesii pop. 196.

A învîiat ghiaurul (eroul Vâlcân)
Este el bălaurul....

Teodorescu, Poesii pop. p. 557.

Êr despre Iorgovan:

Este el bălaurul....

Este Iorgovan copilul....

Ibid. p. 568.

⁴⁾ Diodori Siculi lib. I. c. 13.

scrie, câte o-dată vocile sale sună ast-fel, ca să le pótă înțelege ȕeii ¹⁾, altă dată ele semănaă cu mugetul unui taur puternic și neîmblândit, oră cu urletul unui leă teribil, oră cu lătratul cănilor ²⁾, ér altă dată se audiaă ca un șuer înfiorătoriă, încât răsunaă munții cel înalți ³⁾. Și întru adevăr s'ar fi întemplat un lucru fatal în ȕiua, când el ar fi ajuns să domnescă peste muritoră și peste ȕei, dacă nu cum-va părintele ómenilor și al ȕeilor (Joe) ar fi înțeles fórte bine gravitatea acesteă situațiunii. Ast-fel Joe adunându-și tóte puterile sale, luă armele, tunetele și fulgerele cele roșii, și dând năvală din Olimp, lovi și arse tóte capetele cele gigantice ale acestui monstru înfiorătoriă, ér după ce-l învlnse și-ă aplică în continu la lovituri, el căđu multilat. Apói Joe întristat în sufletul său i-l aruncă în Tartarul cel vast. Din Typhon s'au născut furtunile cele periculóse, fiind-că există unele vânturi, cară suflă pe mare fără nici un folos și cară deslănțuindu-se asupra mării întunecate, causéză ómenilor mari calamități, produc volbure înfiorátore, risipesc corăbiile și prăpădesc pe navigatoră. De asemenea există unele vânturi rele, cară suflă pe suprafața pământului celui vast acoperit de flori, și aceste vânturi ruinezá munca ómenilor celor născuți din pământ ⁴⁾.

¹⁾ Homer aminteste la diferite ocașiuni de limba ȕeilor, care era limba antică religiósă (pelasgă).

²⁾ Alusiune la o limbă poporală negrecescă (barbară).

³⁾ Legenda Hesiodică pare a ne indica prin aceste cuvinte, că Typhon era și un mare cântăreț. Era o nobilă mândriă pentru eroii vechimeă, ca ei să esceleze tot-o-dată și prin cântecele lor voinesce. Achile, supérat de nedreptatea, ce i-o făcuse Grecii, i-și petrece timpul pe ȕermuriă Helespontelui lângă trupele sale, cântând faptele bărbaților iluștri. Acest nobil și înălțătoriă sentiment i-l auă și eroii din cântecele nóstre bătrânesce.

La délul Bărbat
Pe drumul săpat
Merge hăulind
Merge chiuind
Mihu copilaș,
Mândru Păunaș.
Merge el cântând
Din cobuz sunând
Codrii desmierdând. . .

Un cântec duios,
Atât de frumos,
Munții că răsun,
Șoimii se adun,
Codrii se trezesc,
Frunțele șoptesc,
Stelele sclipesc
Și 'n cale s'opresc. . .

Alecsandri, Poesii pop. p. 62—66.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 820—880. — După Hesiod, Typhon, bălaurul cel mare și puternic, era tot-o-dată și părintele furtunelor. Acastă tradițiune mai există și astăzi la poporul român. «Ómenii, cară auă trăit înaintea nóstră pe aici (ni se comunică din com. Orbic, jud. Némțu) descântăă șerpiă și mergeaă cu ei la bătlăă. Șerpiă accia eraă puiă «voinicului», un bălaur mare, care merge

Alte date caracteristice despre acest puternic rege-bălaur al preistoriei, le aflăm la Apollodor.

După ce zei învinseră pe Giganți, — ne spune acest autor, — Pământul (Gaia) indignându-se și mai mult, avu relațiuni de dragoste cu Tartarul, și născu în Cilicia pe Typhon, care avea o natură mixtă de ființă omenescă și de monstru, și care întrecea cu mărimea și cu puterea corpului său pe toți pe câți i născuse până aci Pământul. Anume corpul său avea o formă umană până la piciore, însă era de o mărime imensă și mai înalt de cât oricare munte. El atinge adese ori cu capul său stelele, cu o mână el ajungea la apus, și cu alta la răsărit, ér din umeri i se ridică în sus o sută de capete de bălaur. Corpul său de la mână și până la piciore avea spirale de viperă (curele), și aceste spirale întinzându-i-se până la capete produceau șuierături înfrigorante. Peste tot corpul el era acoperit cu pene, ér pletele sale cele aspre și sbârlite, și barba, ce-o avea pe fălci, fâlăia în aer la suflarea vântului. Din ochii săi strălucia focul, ér din gură el vărsa o vâpăie mare de foc. Când zei vedură, că el dă asalt asupra ceriului, se grăbiră cu toții să fugă în Egipt, și ca să pótă rămâne acolo ascunși dinaintea furiei acestui bălaur, care i urmăria, ei se transformară în diferite forme de animale ¹⁾. Însă Joe când vedu că Typhon e încă departe, îl lovi cu fulgerele sale, ér când Typhon se apropie, Joe îl înspăimântă cu toporul său de oțel și-l persecută până la muntele Casiu din Siria de dincolo. Aci Joe ajungând pe Typhon și vedându-l ostentat puse mâinile pe el, însă Typhon prinse pe Joe, și-l legă cu spiralele (curelele) sale, apoi luându-l pe umeri trecu cu el peste mare în Cilicia, aci unde-l închise în

șuierând înaintea puhoiului. Ómenii se temeau de furtună și de puhoie, cari ascultau de «voinic», și de aceea descântau ei șerpui și-i lua cu densii la bătaie ca să nu dea puhoi peste densii (apă mare turbure torențială, ce vine în urmă ploilor).

Conferesce: Alecsandri, Poesii pop. 196.

Doi Căplesc și trei Buzesci

Zmeii țerii Romănesci

Purtătorii oștilor....

O deosebită importanță ne presintă legenda din Orbic cu privire la numele de Typhon și Typhoeus, dat acestui croi-bălaur al anticității preistorice. În limba vechiă grecescă τυφών însemnă o furtună distrugătoare, un puhoi (său povoi) de plóc, și de óre-ce în dialectul eolic și doric π se schimbă, adese-ori cu τ, cuvântul românesc puhoi ni se înfățișează, atât după înțeles, cât și după etimologia sa, ca identic cu grecescul Τυφών și Τυφωύς.

pescerea numită Coryciu și puse pe fata sălbatică, de jumătate șerpică, cu numele Delphina, ca să-l pădăscă. Însă Joe scapă din pescere cu ajutorul lui Mercuriū și dede de nouă asalt asupra lui Typhon, pe care-l persecută cu fulgerile sale până la muntele Nysa. Atunci Typhon vădend, că Joe vine de nouă asupra sa, se retrase în Tracia și lupta se întâmplă la muntele Hem, de unde el arunca cu munți întregi asupra lui Joe, ér Joe î-l isbia cu fulgerele sale și întorcea asupra lui munții, pe cari i asvêrlia. Mult sânge (αἷμα) s'a vêrsat la muntele acesta, de unde, după cum se spune, acest munte și-a căpêtat numele său de Haemos. De la Hem apoi Typhon fugi peste marea Siciliei, ér Joe aruncă asupra lui muntele cel mare Etna, de unde și ađi es flacări de foc, acêsta după cum se spune, din cauza multelor fulgere, ce s'aū aruncat aci ¹⁾.

Aceste sunt reminiscențele antice, ce ni s'aū păstrat sub vêlul religiunei osirice despre marele rêsboiū al preistoriei, întâmpilat între Osiris din Egipt și Typhon de la Istru, doi regi tradiționali, ambii fiil lui Saturn, unul divinizat, ér altul condamnat de teologia egiptenă și grecescă.

Aceleași elemente istorice ni le presintă tradițiunile române. Eroul învingătoriū este Ostrea său Osiris (în forma grecescă Ostris ²⁾), orī Iovan Iorgovan (Hercule), comandantul militar al lui Osiris peste Egipt în timpul espedițiunii sale.

Êr eroul învins este puternicul rege-bălaur al anticității preistorice.

Ambii adversari se luptă pentru dominațiunea lumii vechi, și în particular pentru succesiunea în imperiul cel vast al lui Saturn. Însă în fine regele-titan de la Istru e silit a se retrage spre munți, unde el este învins, mutilat și închis într'o pescere adâncă și întunecată.

În legendele române, eroul Ostrea-Novac, care s'a luptat cu bălaurul, este înfățișat ca un «împêrat al Jidovilor», său al rasei semitice. El avea, după tradițiunile romane, curți forte mari în părțile despre Tarigrad, său de mēdă-đi, în cari curți se aflaū sfeșnice de pētră, luminări de pētră și câni încolăciți de pētră (sfinxi egipteni); că peste tot el a fost un mare craiū, «toți se închinaū lui ca la D-đeū» și se supuneaū la poruncile lui ³⁾.

Legenda lui Osiris despre lupta sa cu Typhon, este o legendă cu multă

¹⁾ Apollodori Bibl. I. 5. 3.

²⁾ Pauly, Real-Encyclopădie, V. Band. (1848) p. 1011.

³⁾ Tradițiuni din comunele: Maldăr (Olt), Ciocănesci (Ialomița) și Vêrtop (Dolj), în colecțiunea noastră.

autoritate. Ea a format cea mai glorioasă tradițiune a lumii egiptene și ebraice, un fel de istorie religioasă populară, care a aprins mii de ani spiritele și care a întemeiat pe șesurile Nilului autoritatea imperiului lumesc și divin a lui Osiris, er în ținuturile grecesci puterea autocrată a lui Joe, fie că acesta a fost una și aceeași persoană cu Osiris, fie că i-a dat numai ajutoriu.

Cestiunea, ce ni se prezintă acum din punct de vedere al științei este de a cunoaște fondul pozitiv al acestor legende, de a restabili adevărul istoric în această sintesă teologică, și în particular a ne da seamă, că unde s'a întâmplat acest grandios război, care a decis soarta lumii vechi, și a cărui memorie, o repetăm încă o dată, ni s'a transmis numai sub forma unor descrieri figurate, redactate și propagate de preoții egipteni ¹⁾.

Iliada lui Homer, cel mai antic monument al literaturii grecesci ne spune, că patria lui Typhon sau Typhoeu, după cum i-l numește dănsul, se afla în țara Arimilor, și anume lângă muntele Typhoeu, unde era și patul său culcușul acestui vitez și legendar bălaur ²⁾.

Acești Arimi, după cum ne spune Hesiod, locuiau la marginea de miazănoapte a pământului cunoscut de Greci ³⁾, acolo, unde se afla și suterana cea vastă, în care a fost înfundat acest vechiu și puternic monarch al Istrului ⁴⁾.

Însă de o dată cu războiul cel mare dintre Osiris și Typhon încetează și rolul politic al Arimilor. Numele lor dispare cu totul din literatura helenică. Ei aparțineau unei lumi străvechi și amintirea lor chiar și în poemele lui Homer și Hesiod ni se prezintă numai ca un răsunet depărtat.

¹⁾ Lepsius, Über den ersten aegyptischen Götterkreis (Berlin, 1851 p. 55): Es scheint mir daher fast unabweislich, dass wir diese Erzählung für den symbolischen Ausdruck der grossen geschichtlichen Ereignisse zu halten haben, welche das Reich . . . durch die endliche wiederholte Besiegung der nördlichen Erbfeinde auf dem Gipfelpunkt seines Ruhmes erhoben und die nationalen Gefühle der Aegyptier im Innersten aufregen mussten.

²⁾ Homeri Ilias, II. v. 782—783:

ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφώϊ γαίαν ἱμάσσῃ
εἰν Ἀρίμοις, ὅθι παρὰ Τυφώϊος ἔμμενα: εὐνάς.

Forma de Arimi corespunde la Rimi. Grecii diceau Ἀρμίαι în loc de Πόντις, la o populațiune din Achaia (Phercydis frag. 114 in Fragm. Hist. graec. I. p. 98).

³⁾ Hesiodi Theog. v. 304—306; 731.

⁴⁾ Localizarea Arimilor în Asia mică (Cf. Strabo, XII. 8. 19; XIII. 4. 6) este cu totul nesciunțică și stă în cea mai evidentă contradicție cu geografia homerică, hesiodică și cu legendele egiptene.

Acești Arimi, după importanța, ce li-o da încă Homer și Hesiod, constituiau în prima epocă eroică cea mai întinsă populațiune pelasgă din ținuturile Traciei, de la Dunărea de jos și din Sciția, ér spre apus urmele de stabilimente etnice ale Arimilor noi le aflăm până lângă Alpii Cotică și până dincolo de valea Renului.

Typhon este de naționalitate un Arim său Ariman, și elementul dominant în imperiul său erau Arimi.

Sub numele de Ariman, Typhon este înfățișat ca părintele său principiul răului și în religiunea națională a vechiului Iran.

Marele eveniment petrecut la Istru avuse un adânc răsunet în totă lumea preistorică până lângă țărmurile râului Gange. Se ruinase un imperiū mare și unitar, cel mai vast, ce a existat vre o-dată pe lume, întemeiat de Saturn, tatăl lui Typhon și Osiris, — imperiū, în a cărui orbită cădea o mare parte a Europei, a Africei de nord și a Asiei de apus, ceea ce ni-o indică Apollodor prin cuvintele, că Typhon ajungea cu capul său până la stele, ér cu o mână la apus și cu alta la răsărit.

Acest Ariman, ne spun doctrinele lui Zoroastru, cercă sub formă de bălaur, să se măsoare cu ceriul. Nouă-șeci de zile și nouă-șeci de nopți, toți deii se bătură în contra lui, în fine el fu alungat de Ormazd, deul luminei, și precipitat în infern.

În fond și în formă, teologia lui Zoroastru nu conținea nimic nou.

Personalitatea lui Ariman din Zendavesta este una și aceeași cu personalitatea lui Typhon din teologia egiptenă și grecescă ¹⁾.

Zoroastru, întemeietoriul vechii religiuni a Perșilor, trăise cu o lungă serie de secole, putem dice mii de ani, în urma memorabilului eveniment petrecut la Dunărea de jos, și el resumase numai vechile tradițiuni, credințe și legende ale apusului, transmise în Media și în Parthia prin imigrațiunile și peregrinațiunile Sciților ²⁾.

¹⁾ Dupuis, *Origine de tous les cultes*. Tome II, 285: Osiris et Typhon, qui comme a très bien observé Plutarque répondent à l'Ormuzd et à l'Ahriman des Perses. — Ibid. IV. 410: Typhon est incontestablement l'Ahriman des Perses.

²⁾ Isidori *Origines* XIV. 3. 9: Parthiam Parthia Scythia venientes occupaverunt. — Ibid. IX, 2. 43: Bactriani Scythiae fuerunt, qui suorum factione a suis sedibus puls iuxta Bactron Orientis fluvium consederunt. ... Huius gentis rex fuit Zoroastes, inventor magicae artis. — Ibid. IX. 2. 44: Parthi quoque et ipsi ex Scythis originem trahunt. Fuerunt enim exules eorum. ... Nam Scythico sermone exules Parthi dicuntur. Hi similiter ut Bactriani domesticis seditionibus puls Scythia solitudines iuxta Hircaniam primum ... occupaverunt etc.

Însă numele etnic al Arimilor ne dispăru cu ruina lor politică.

Diferite urme omonime și geografice despre locuințele lor la Dunăre și în nordul Pontului euxin le găsim încă amintite în aceste regiuni până-târziu în timpurile istorice.

În lista diferitelor seminții etnice stabilite lângă țărmuri Mărei negre, Pliniu cel bătrân face amintire de populațiunea numită Arim(ph)aei, o naționalitate cu aceleași moravuri și pe același grad de civilizațiune ca și Hyperboreii, și ale căror locuințe, după cum ne spune acest autor, erau lângă munții Riphaci, lăgănul cel vechi al oamenilor celor juști ¹⁾, și cari munți, din punct de vedere geografic, formau frontiera de apus a șesurilor numite Scythia, erau ast-fel identici cu Carpații ²⁾.

Tot Pliniu, acest ilustru bărbat al Romei, care cu spiritul și cu știința sa cea vastă, a voit să îmbrățișeze întregă lumea, ne mai spune, că într-o vechime depărtată, diferitele triburi etnice ale Sciților purtau numele național de Aramaei ³⁾.

Aceste numiri etnice de Arim(ph)aei și de Aramaei, pe cari din fericire ni le-au păstrat isvorcele geografice ale lui Pliniu, ne presintă una și aceeași

147.—Typhon din țera Arimilor, fiul lui Saturn, înfățișat după doctrinele teologiei egiptene în figură de jumătate om, de jumătate bălaur. În mâna dreaptă el ține cărja pastorală, emblema autorității imperiale la Pelasgii de nord, în mâna stângă un toiag, simbolul puterii monarhice peste țările de sud ⁴⁾. După Planisferul egiptean descoperit de Bianchini în Roma și trimis Academiei de științe din Paris, la Dupuis, Origine de tous les cultes. Atlas, pl. 5.

¹⁾ Plinii Hist. Nat. VI. 7. 1. Arimphaei, qui ad Ripaeos pertinent montes.— Ibid. c. 14. 2: fluvius Carambucis, ubi lassata cum siderum vi Ripaeorum montium deficiunt juga. Ibiq. Arimphaeos quosdam accepimus, haud dissilem Hyperboreis gentem.

²⁾ Justini Historiarum Philippicarum lib. II, c. 2: Scythia autem includitur ab uno latere Ponto, ab altero montibus Rhipaeis, a tergo Asia et Phasi flumine.

³⁾ Plinii Hist. nat. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi antiqui (illos) Aramaeos (appellavere).

⁴⁾ Costumul lui Typhon, după cum rezultă din această figurare simbolică, se compunea din o cămeșă cu mâneci largi și ȋțari lungi cusuți cu flori, având în partea de jos forma

formă grecisată a numelui de Arimî său Arimanî, după cum Grecii au întrebuițat tot-de-una espresiunile de Ῥωμαῖος și Ῥωμαῖοι, drept corespondente pentru terminii de Romanus și Romani.

O prețioasă revelațiune etnică cu privire la Arimî, o aflăm la învățatul geograf alexandrin Ptolemeu, care trăise în timpul lui Adrian și al lui Marc Aurel. Singur dintre toți geografil acestei epoci, dânsul ne amintesc de un vechi oraș ante-roman în Dacia, numit Ramidava ¹⁾, adică cetatea Rânilor, localitate, care cădea în zona meridională a acestei provincii și anume în apropiere de râul numit astăzi Buzău.

O altă grupă însemnată de Rami său Râmi preistorici se afla în timpurile aceste cu locuințele lângă lacul Meotic ²⁾, ér dincolo de Ren expedițiunea lui Cesar ne-a făcut cunoscuți pe Remi său Rhemi (Ῥῆμοι), una din cele mai mari, cele mai nobile și mai puternice populațiuni ale Galiei Belgice, amici și aliați ai poporului roman ³⁾.

De asemenea și Iliada lui Homer ni-a păstrat memoria unui duce pelasg cu numele de Rigm-os, fiul lui Pîrou din Thracia «cea cu pământul gras», erou, care luase parte ca aliat al Troianilor la războiul cu Grecii ⁴⁾.

Între Drava și Sava ne apare în epoca romană o localitate cu numele de Ramista ⁵⁾ său Remista ⁶⁾, în Mesia de sus Remisiana ⁷⁾ său Romeșiana ⁸⁾; spre răsărit de Filipopole Ramlum ⁹⁾ și Rhamis ¹⁰⁾ ér la picioarele Alpilor Cotici în Galia Narbonensă orașul Ramae ¹¹⁾, — numiri geografice

de două aripi la fie-care picior, cum sunt șalvariî oltenesci; ér peste mijloc Typhon era încins cu o curea. — Preoții egipteni au mai atribuit lui Typhon și un caracter sideral. Pe Planisferul egiptean, întreg emisferul nordic pörta numele de «Statio Typhonia» său «Statio Typhonis». Ér Plutarch (Oeuvres, XI, p. 308), ne spune, că preoții egipteni consideraü constelațiunea Ursei ca simbolul astronomic al lui Typhon. Sub «Ursa cea mare», după ideile geografice ale celor vechi, locuiaü Sarmații și Geții (Ovid., Trist. III. 11. 8; V. 3. 7—8).

¹⁾ Ptolemaei Geogr. III. c. 8.

²⁾ Plinii H. N. VI. 7. 2: Sunt qui circa Maeotin ad Ceraunios montes has tradant gentes: . . . Rhymozolos . . . Ramos.

³⁾ Caesaris B. G. II, 3; III, 5; VII, 90. — Plinii lib. IV. 31: Remi foederati.

⁴⁾ Homeri Ilias, XX. v. 484—5.

⁵⁾ Itinerarium Hierosolymitanum, Ed. Parthey, p. 266.

⁶⁾ Die Peutinger'sche Tafel, Segm. V. 3 (Ed. Miller, 1888).

⁷⁾ Itiner. Antonini (Ed. Parthey) p. 63.

⁸⁾ Die Peutinger. Tafel, Segm. VII. 5.

⁹⁾ Ibid. Segm. VIII. 2.

¹⁰⁾ Itin. Hierosol. p. 269.

¹¹⁾ Ibid. p. 263.

a căror origine se reduce la populațiunea cea vechiă, întinsă și omogenă a Rîmilor sêu Arimilor, care devenise atît de celebră în timpurile preistorice.

Noue elemente geografice cu privire la patria lui Typhon și la centrul de putere al vechilor Arimî, le aflăm în importanta descriere, ce ne-a conservat-o Apollodor.

Prima luptă cu Typhon, după cum ne spune acest autor, s'a întîmplat la muntele numit Casiu, Κάσιον ὄρος, și de astă-dată succesul armelor a fost pe partea lui Typhon. Titanul rege de la Istru, prinse pe adversariul sêu Joe și-l închise în pescerea numită Coryciu.

Acest munte Casiu, care devenise atît de celebru în răsboiul lui Osiris (Joe) cu Typhon, a avut un rol istoric și în primul răsboi al lui Traian cu Daciî.

Traian, ne spune Suida, a dedicat lui Joe din muntele Casiu (adecă unui sanctuariu de acolo) nisce cratere de argint și un corn enorm aurit de boû, drept pîrgă sêu daruri pentru învingerea sa asupra Geților ¹⁾.

Incontestabil că acest «Casion oros» a căruî amintire ni se presintă în două răsboie mari întîmplate lângă Istru, nu putea să fie în Siria Antiochenă, unde autoriî grecescî aû cercat să localizeze și primele lupte ale lui Joe cu Typhon și sacrificiile solemne făcute de Traian pentru învingerile sale asupra Dacilor ²⁾.

După vechile dogme și rituri religiöse ale Romanilor sacrificiile de mulțămire pentru succesul fericit al armelor nu se puteau face de cît numai Țeilor principalî ai religiunei statului român, și în casuri extra-ordinare, sêu de răsboi, Țeilor străini, sub a căror protecțiune se afla cetatea, țera și poporul inimic.

Istoria acestuî răsboi legendar dintre Joe și Typhon se petrece la Dunărea-de-jos, unde de altmintrelea memoria acestuî important eveniment o aflăm atît de adânc imprimată în tradițiunile populare.

¹⁾ Suidas v. Κάσιον ὄρος.

²⁾ Muntele Casiu se afla după Apollodor (I. 6. 3) în «Siria de dincolo» (καὶ πέραν τοῦ Ἰστροῦ τοῦ Κάσιον ὄρους συνεδίωνε, τοῦτο δὲ ὑπερμαίνεται Συρίας). — Care era însă acéstă Sîriă de dincolo? Terminul de ὑπὲρ . . . pe care-l întrebuintează în cazul de față isvórele lui Apollodor, ne indică în mod destul de precis, că aici nu e vorba de o Sîriă asiatică, ci de o Sîriă din nordul Ținuturilor grecescî (Cf. οἱ ὑπερμαίνοντες τῆς Μακεδονίας βάρβαροι. Polyb. IV. 29. 1.) Stephan Byzantinul amintesc în Tracia un oraș ori un Ținut (πόλις) cu numele Σιρίαια, a căruî situațiune geografică însă ne-a rămas necunoscută. Êr sub Tracia în timpurile vechi se înțelegea întreg nordul Europei din sus de Grecia (Steph. Byz. v. Σιρίαια).

O parte însemnată din culmea Carpaților, ce se întinde de la Porțile-de-fer în sus către Retezătul a purtat într-o vechime depărtată și ca mai pōrtă și astădī numele de Coșiu, numire în fond și în formă identică cu Κόσιον ὄρος, de care ne face amintire Apollodor.

În sinul acestui vast semi-cerc al Carpaților, care închide șesurile de apus al României, și anume la punctul de origine al văii numite Topolnița, ni se presintă una din cele mai importante pozițiuni naturale de apărare ale acestei regiuni, anume muntele numit Grădeț, ér la basa acestui munte o altă culme abruptă numită Coșuri, termin, ce aparține la același gen de numiri ca și Κόσιον și Coșiu ¹⁾.

Pe vârful acestui pisc înalt al Grădețului se mai vîd și astădī ruinele unei întinse zidării uriceșe numite «Zidina Dachilor».

Resturile acestei puternice și colosale fortificațiuni aparțin unui sistem arhaic de apărare. Este o vastă incintă fortificată a cărei destinațiune primitivă a fost de a protegia pe locuitorii de apus ai Olteniei în contra invasiunilor inimice din părțile de jos sîu ale Dunărei.

«Nu am întîmpinat până astădī, scrie Cesar Boliac, nici o altă cetate. Dacă cu așa întindere și tărie și pe o așa înălțime. Aici ne spune acest distins archeolog, pétra este ruptă din munții vecini și aruncată pe acest pisc cu o forță de titan, apoi aședată prin grămădire și încheștată prin un ciment ca și pétra» ²⁾.

În împrejurimile acestui puternic centru de apărare întărit de natură și de mîna omului se mai găsesc și astădī diferite instrumente de pétră și de olărie neolitică. Aici ne mai spun tradițiunile a fost în vechime teatrul unei mari acțiuni de răsboi cu un popor din părțile de mîedă-đi ³⁾. Aici se mai vedeau până în đilele nōstre, între comuna Balotesci și Scanteiesci, bolovanii enormi ai unei întinse necropole nurite de popor «mormintele Jidovilor» sîu urieșilor ⁴⁾.

Dar ceea ce ne presintă o deosebită importanță în studiul acestor eve-

¹⁾ Numit «Coșiu» pe charta institutului geografic militar din Viena, scara 1: 75.000, și «Coșeiu» în «Expunerea de motive» la convențiunea de delimitare (1887 p. 121), avînd ramificațiunile «Pétra lui Coșei» și «Poiana Coșei».

²⁾ Trompeta Carpaților Nr. 785 din 1869.

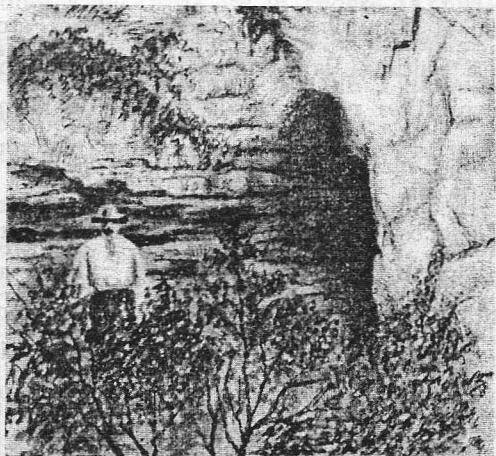
³⁾ Spineanu, Dict. geogr. jud. Mehedinți, p. 166. — Despre «răsboiul cu jidovii», sub care numire aici se înțeleg vechii Egipteni, mai amintesc și c tradițiune populară din comuna Gârla-mare în colecțiunea nōstră.

⁴⁾ Conferesc: Spineanu, ibid. p. 166; și Filip, Studiū de geografic militară asupra Olteniei, p. 96.

nimente istorice, este, că tot în această regiune, între comuna Balotesci și Isvorul Bârzei, nu departe de muntele Grădeț, se află satul și plaiul numit Curecea, ér în fața acestui plaiu o pescere cu o tradițiune poporală particulară, analógă cu cea de la *Κωρύκιον ἄντρον*, anume că în această pescere de la Curecea a fost un jidov séu uriaș; — închis, orî nu, tradițiunea, pe cât o cunoștem noi, nu spune mai mult ¹⁾).

Putem ast-fel să afirmăm, că după tradițiunî și legende, cum și după identitatea numirilor topografice, primul episod al acestui mare răsboiî dintre Joe și Typhon, séu așa numita luptă de la muntele Casiu, s'a petrecut în Oltenia de apus, în sinul munților, ce purta în vechime numele de Coșiû, în apropiere de pescerea de la Curecea, unde basa de apărare a lui Typhon a format'o muntele Grădeț de la punctul de origine al văii Topolnița, care domină întreg șesul Severinului.

Însă Joe, după cum ne spune Apollodor, scapă repede din pescerea de la Coryciu, și răsboiul gigantic dintre cele două coalițiunî de rase, ale

148. — Pescerea de lângă plaiul Curecea, între comunele Balotesci și Isvorul-Bârzei (jud. Mehedinți, România), considerată de identică cu *Κωρύκιον ἄντρον*, în care după legendele antice Typhon din țera Arimilor a închis pe Joe (Osiris). Vederea de pe țărmurele stâng al riului Topolnița. Desemn după o fotografie din a. 1900.

¹⁾ Această pescere se află în fața de «plaiul Curecea» în delul numit «Pétra cu ciórele» și care este situat, în partea dréptă a riului Topolnița, între comunele Balotesci și Isvorul Bârzei, în apropiere de Severin. — Etimologia pozitivă a numirei de *Κωρύκιον ἄντρον* pare a se reduce la cuvântul *κόραξ*, lat. *corax*, corb, cióră. O formă analógă o aflăm la geograful Mela (lib. I. 19; III. 5), care amintesc într'un mod vag de o lungă catenă numită «mons Coraxicus», ce se unia cu munții Rhipaci. — De asemenea mă aflăm la Mela (I. 13) o importantă notiță topografică cu privire la această pescere (specus Corycius). Lângă această cavernă, ne spune densus, se mai află și un riû mare, ce isvoresce din o gură vastă și care, după ce percurge o mică distanță, se scufundă și se perde éráșî în pământ. Aprópe același fenomen ni-l presintă astăđî riul Topolnița, care curge pe lângă pólele delului, în care se află pescerea de lângă Curecea. Acest riû intră în pământ la delul numit Prosec, și ese éráșî la suprafață la gura Pescerei despre mănăstirea Topolnița.

sudului și nordului, se începe de noă. De astă dată luptele se dau cu o extremă înverșunare lângă muntele Hem.

Ne aflăm în nisce timpuri, cari trec departe de limitele istoriei, și o constatare geografică este de lipsă să facem aici.

Muntele Hem din legendele cele sfinte ale vechimei, nu este muntele Hem al timpurilor istorice, seă catena Balcanilor de la sudul Dunărei-de-jos.

La Suida și la Stephan Byzantinul, coróna cea puternică de munți a Carpaților ne apare sub numele de Hem ¹⁾. Chiar și fântânile geografice, de cari s'a folosit în parte Herodot, mai spuneau, că riul Atlas seă Oltul isvorăia din vârful muntelui Hem ²⁾.

La acest munte Hem din nordul Dunărei-de-jos se încheiă ultimul act din drama cea mare preistorică, a cărei amintire s'a eternizat în o formă simbolică în istoria cea sacră a lunei vechi ³⁾.

Lăsând acum la o parte învelișul mitic, în care a fost îmbrăcat acest important eveniment al timpurilor ante-troiane, noi putem resuma în următoarele fondul istoric al acestor tradițiuni.

Într'o antichitate preistorică foarte depărtată, epocă, care coincide cu începutul dismembrării imperiului celui mare pelasg, doi regi puternici, ambii fii lui Saturn, născuți din două mame diferite, după patriă, după naționalitate și educațiune, unul domnind la sud, cu reședința în Egipt, și altul la nord, cu centrul de putere în Dacia, se luptă pentru dominațiunea lunei vechi. Imperiul lui Typhon era de o imensă vastitate. Puterea sa se întindea, după cum scrie Apollodor, de la apus până la răsărit, și acest legendar monarch al preistoriei, voia să domnască nu numai peste ómenii dar și peste ceriū. El aspira la onori divini întocmai după cum le avuse Uran moșul, și Saturn tatăl seă. Răsboiul este lung și de o extremă violență. Expedițiunea lui Osiris peste Etiopia, Arabia, și până în părțile cele estreme

¹⁾ Agathyrșii, după cum ne spune Herodot (IV. 38), locuiau lângă riul Maris, adică în părțile centrale ale Transilvaniei de astăzi. Er după Stephan Byzantinul și Suida, ei locuiau în părțile interioare ale munților Hem. Ἀγάθῳρσοι ἔθνος ἐνδοτέρω τοῦ Αἴμου. (Stephanus și Suidas, v. Ἀγάθῳρσοι).

²⁾ Herodoti, lib. IV. c. 49. — Cf. Tomaschek, Die alten Thraker, I. p. 10.

³⁾ După Pherecyde, un vechiū istoric grecesc (sec. V.), Typhon persecutat de Joe s'a retras în munții Caucas, aici însă aprindându-se munții, el a fost silit să fugă în Italia (Fragmenta Histor. Graec. I. 72. Fragmentum 14). — În geografia antică Carpații figurază adese-ori sub numele de Caucas. O probă în această privință este inscripțiunea din epoca lui Traian: Ad Altvum flumen secus mont(is) Caucasi. (Froehner, La Colonne Trajane. Append. nr. 16. (Cf. Jornandes, De reb. get. c. VII).)

ale Indiei, apoi întorcerea lui peste platoul iranici și trecerea lui peste Helespont în Tracia avu de consecință stabilirea unei puternice coalițiuni formate din Egipteni, Greci, Arabi, Indieni și alți barbari asiatici pentru înfrângerea dominațiunii Pelasgilor de la nord, a Arimilor, și cucerirea munților Rhipaci. Acțiunea cea mare de război a lui Osiris are în vedere Istrul, ȧ teatrul luptelor principale este pe teritoriul vechii Dacie în apropiere de Porțile-de-fer. Cumpăna victoriei alternă. În primul război Typhon este învingătoriu; el prinde pe Joe său pe Osiris și-l închide în pescarea de la Coryciu (Curecea). În al doilea război, Typhon se rașimă și se apără cu o extremă energiă pe pozițiunile cele tari de lângă culmile Cernei (Hem). În fine el este invins de puterile aliate ale Egiptenilor, Grecilor, Arabilor și Indienilor, și silit a se retrage spre Italia, ultima țară, unde-și căută refugiul triburile pelasge de lângă Marea neagră și Marea egeă, când destinele sorții încep a-i persecuta.

Cu înfrângerea lui Typhon se stabilește supremația și influența religioasă egiptenă la Dunărea-de-jos, în Scitia și în părțile centrale ale Europei, ȧ legendele osirice formate de teologia egiptenă ne înfățișează pe eroul învins, ca părintele întunerecului, ca tipul și incorporațiunea tuturor relelor morale și fizice, ca un bălaur-demon, inamic al ȧeilor și al ȧomenilor.

În această formă simbolică, s'a stabilit și s'a propagat apoteoza lui Osiris nu numai în Egipt și în Asia, dar și în Europa, și ast-fel s'a păstrat până astăzi în legendele române.

La această expedițiune a lui Osiris în părțile Daciei, se raportă un important pasagiu din Argonauticele lui Valeriu Flaccu, care pe basa unor fântâni vechi istorice, aminteste de torentele cele mari de popore, ce năvăliau din Egipt, din Arabia și din India, ca să cucerească munții Rhipaci ¹⁾.

*Profetul cel sfânt Varus (Abaris?), scrie dănsul, aduce roiuri de popore din pădurile cele sfinte ale Hyrcaniei (spre a se lupta în contra Argonauților). De trei ani el profetește Scitiei. că vor veni vitezi Argo-

¹⁾ Valeriu Flacci Argonauticon, VI. 114—119:

Ducit ab Hyrcanis vates sacer agmina lucis

Varus; eum Scythiae jam tertia viderat aetas

Magnanimos Mynias Argoaque vela canentem.

Illius et dites monitis spondentibus Indi

Et centumgeminæ Lago novalia Thebes,

Totaque Rhipaeo Panchaia rapta triumpho.

nauți cu corabia numită Argo (ca să răpescă lâna de aur). Încredințați în oraculele sale, națiunile cele avute ale Indiei și câmpurile cele cultivate ale Tebei cu o sută de porți din Egipt și întreaga Arabiă, năvălesc, ca să cucerască munții (cei auți de aur) Rhipaei.

Locul, unde a fost înmormântat Osiris a rămas celor vechi necunoscut ¹⁾.

Acésta a fost și dorința reginei Isis, care luase dispozițiunii, ca în fie-care oraș să se înmormenteze câte un simulacru de cêră al decedatului său soț. Din care causă, scrie Diodor Sicul, fie-care preot egiptean susținea, că la reședința sa se află înmormântat corpul lui Osiris ²⁾.

Pe teritoriul Țerei-romănesci există însă două monumente primitive, drept mărturii ale acestor evenimente, două movile mari, foarte vechi, ce poartă numele lui Ostrea său Osiris. Una din aceste movile se află pe teritoriul județului Teleorman, lângă comuna Slobozia-Mândra ³⁾, é alta în județul Dolj, la comuna Comoscenii ⁴⁾.

După tradițiunii, aceste tumule arhaice ale țărilor noastre, ni se prezintă numai ca simple movile comemorative.

Osiris, ne spune Diodor Sicul, după ce cutreieră India până în ținuturile cele nelocuite de ómeni, lăasă acolo mai multe semne monumentale în memoria acestei mari expedițiunii ⁵⁾.

Probabil, că o parte din aceste monumente despre «sosirea» lui Osiris în India, au fost numai simple movile comemorative, după cum făcuse și regele Darie al Perșilor, care ajungând la riul Artiscus din ținutul Odrysilor în Tracia, puse pe ostașii săi să ridice acolo mai multe movile de petrii, ⁶⁾, drept semne posterității, că vastul imperiū al Perșilor se întinsese și în Europa.

¹⁾ Diodori Siculi I. c. 21.

²⁾ Există la poporul român încă unele tradițiuni cu privire la mórtea și mormântul acestui distins eroū. Ostrea-Novac, ne spune o legendă din comuna Șopêrlita, a fost înmormântat de viū într'un munte, é după alte legende din comunele Bursucanii, jud. Covurlui, și Topal, jud. Constanța, Novac și Iorgovan erau mari meșteri în aruncarea cu arcul, și ei s'au înmormântat de vii, când în locul armelor eroice au eșit armele cele înșelătóre cu foc, dicând, că se duc «acu sub pământ». Tradițiune în fond identică cu legenda antică despre descinderea lui Hercule și Dionysus (Osiris) în infern (Plato, Axiochus).

³⁾ Veđi pag. 131.

⁴⁾ Raportul învăț. Stănculescu din comuna Comoscenii, jud. Dolj.

⁵⁾ Diodori Siculi lib. I c 19: Πολλά δὲ ἄλλα σημεῖα τῆς ἐαυτοῦ παρουσίας ἀπολελοιπέναι κατ' ἐκείνην τὴν χώραν.

⁶⁾ Herodoti lib. IV. c. 92.

Însă nu numai în țările Daciei, dar și dincolo de Dunăre au existat astfel de monumente comemorative ale expedițiunii lui Osiris.

În partea de sud-vest a orașului Filipopole se mai află și astăzi un sat, ce poartă numele de «Ostra Mogila», adică Movila lui Ostrea senu Osiris.

O altă movilă cu numele acestui legendar monarch se afla la Poarta cea veche a muntelui Hem. De la Filipopole spre Dunăre drumul cel mai scurt și mai practicabil era în antichitate prin pasul dintre Karlovo și Trojan ¹⁾, și această strălucitoare a catenei balcanice mai poartă și astăzi numirea de «Ostra Mogila» ²⁾, o reminiscență importantă despre trecerea pe la acest punct a marelui cuceritor egiptean, care venia asupra Nordului cu colonele sale infinite de africani și asiatici ³⁾.

Un promontoriu de la strălucitorile Bosforului de pe teritoriul Bithyniei au purtat în antichitate numele de Ὀῤύρρους ἄκρα ⁴⁾, probabil, că pe această înălțime a fost ridicată o movilă, ori o columnă, în memoria sosirii lui Osiris la cel mai important punct al lumii vechi, unde drumurile apusului și răsăritului se întâlneau cu ale nordului și ale sudului.

Tot asemenea și regele Darie al Perșilor, după cum ne relatează Herodot, sosind la Bosfor se duse cu corabia la insulele numite Cyanaeae, de unde privi frumusea cea admirabilă a Mării negre, apoi întorcându-se înapoi la podul, ce-l construise arhitectul Mandrocle, ridică pe țărmurile Bosforului două columne de piatră albă cu numele tuturor popoarelor, pe cari le ducea la război în contra Scitilor ⁵⁾.

Movilele de pe teritoriul Țerei-românești și din peninsula balcanică, cari mai poartă și astăzi numele de Ostrea, ni se prezintă astfel ca niște monumente primitive, însă solemne, destinate de a perpetua memoria expedițiunii și a gloriei acestui faimos monarch.

Ele corespund pe deplin la itinerariul acestui celebru cuceritor al lumii vechi, care din Asia a trecut peste Helespont în Tracia și a înaintat către izvoarele Istrului, cari atunci erau considerate la cataracte.

¹⁾ Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, p. 156--157. -- Kanitz, Donau-Bulgarien, II. 97.

²⁾ Kanitz, Donau-Bulgarien. III. 171.

³⁾ La capătul de nord al acestui pas se afla în epoca romană orașul numit Sostra (Tab. Peut.). O simplă variantă oficială a formei populare Ostrea, Osiris fiind identic cu Sesostris.

⁴⁾ Dionysii Byzantii Anaplos Bospori, in Fragm. Hist. graec. V. p. 188.

⁵⁾ Herodoti lib. IV. c. 85--87.

VIII. BRASDA CEA URIAȘĂ DE PLUG A LUÎ NOVAC (OSIRIS)

UN MONUMENT COMEMORATIV PENTRU INTRODUCEREA AGRICULTUREI.

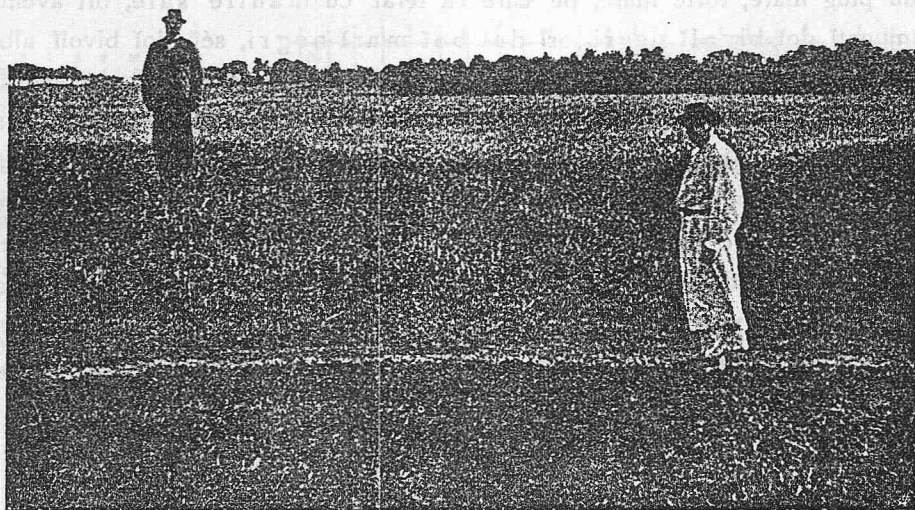
Maî există în țările Daciei un important monument preistoric, a căruî origine, după tradițiunile populare, este strîns legată de faptele, pe carî anticitatea le atribuia lui Osiris.

Anume de a lungul Țerei-romănescî și peste partea de jos a Moldovei, se maî cunosc și astăzi urmele unui șanț adânc și de o lungime estraordinară, care taia în două șesul dintre Carpați și Dunăre.

Acest șanț urieș apare în județul Mehedinți, lângă cotitura cea mare a Dunărei, trece peste județele Dolj, Romanați, Olt și Argeș, de unde, după cum ne spun tradițiunile populare, se prelungește pe lângă Tîrgoviște, Ploiesci și Buzău până la Măxineni. Acest șanț apare de nou în partea de apus a Galaților, lângă cătunul Traian, unde ia numele de «Troian», apoi apucând direcțiunea spre nord-ost trece peste Prut, se prelungește peste Besarabia în două linii paralele, ér din Besarabia se întinde maî departe către Rusia meridională ¹⁾.

¹⁾ După relatările ce le avem, urmele acestei «Brasde» se maî cunosc în următoarele localități: In județul Mehedinți pe teritoriul comunelor Hinova, Broscarî, Poroinița, Orevița, Padina mare și mică, Corlățel, Dobra, Gvardinița, Bălăcița, Clénov și Tîrpedița, unde se spune, că se află și masa și scaunul de pămînt al lui Novac. In județul Dolj: la comuna Brésta, în suburbea Craiovei numită Belivaca (Laurianu, Magazinul, II, 102), și la satele Gârlescî (c. Ghercescî). In județul Romanați: la Popânzelescî, Vișóra, Dobrun, Pârscoveni, Șopérlița, Osica-de-sus, Vlădulești, Brâncoveni și Greci. In jud. Olt: pe la comunele Coteana, Bărcănesci, Mosceni, Tâmpeni și Ursóia. In județul Argeș: la comunele Urluieni, Bârlog și Negrași. In județul Dâmbovița: pe teritoriul comunelor Brosceni, Morteni și Puntea-de-Greci. De la Puntea-de-Greci acest șanț nu se maî pôte urmări cu siguranță sub numele de «Brasdă». Pe «Charta Daciei Romane» a d-lui Tocilescu însă continuitatea acestei brasde este notată «ca explorată» și pe la comunele Finta și Mănesci (jud. Dâmbovița), cum și spre apus și spre răsărit de Ploiesci. In partea de apus a Galaților acest șanț începe lângă satul numit «Traian» de unde apucând direcțiunea spre N. apoi spre NO. trece pe la Fântânele, prin Odaia lui Manolachi și se prelungește până în partea de mîdă-qi a satului Tulucesci. In Besarabia ni se presintă două șanțuri seú troiane vechi de pămînt cu direcțiunea de la apus spre răsărit. Unul din aceste șanțuri seú troianul de jos, începe lângă Prut la Vadul-lui-Isac, de unde urmîndu-și cursul spre răsărit trece riul Cahul pe la nord de Vulcănesci, ér riul Ialpug pe la Tabac (spre nord de Bolgrad) și de aci prelungin-

Tradițiunile populare române numesc acest șanț «Brasda lui Novac» și spun despre ea următoarele:

149. — Brasda lui Ostrea-Novac (Osiris), de pe teritoriul comunei Șopârlița (jud. Romanai, România) vădută din partea de la nord spre sud. Figura din dreapta având pozițiune pe șanțul, 6r cca din stânga pe înălțimea Brasdei. In fund câmp de arături și grădini ale satului. După o fotografie din a. 1899.

«Acastă brasdă este trasă peste mijlocul pământului. Ea vine tocmai

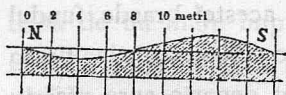
du-se pe la satul Catlabug, trece pe la satul Troianul-vechiu de lângă lacul Chitai, taie teritoriul comunei Spascaia și se întinde până la lacul Cunduc spre sud de comuna Borizovka. La Troianul vechiu din plasa Ismail se cunósce, că pământul este aruncat spre m e d ă - d i. Un al doilea șanț, numit și troianul de sus, începe în partea de nord-est a t6rgului Leova, și urmându-și cursul pe teritoriul comunelor Sărăcina, Ialpuzel, Blagodati-Grădiesci și Baimaclia trece peste riul Botna pe din sus de Sălcuta, apoi prelungindu-se pe la nord de Căușiani și pe teritoriul comunei Ursóia, i se perde urma lângă satul Chircăiesci spre sud de Bender, în apropiere de Nistru. Acastă liniă din urmă ne apare la Cantemir ca o prelungire a șanțului, care vine din Țera-românescă și se întinde până la Don. Intru adev6r, acest troian din partea de sus a Besarabiei, se pare, că a format o-dată una și aceeași liniă cu troianul de lângă Galați, fiind-că de la t6rgușorul Leova (de a lungul Prutului în jos) până la Vadul-lui-Isac din fostul județ Cahul, se v6d de asemenea rămășițele de urme ale unui val (Arbore, Basarabia, p. 379). Este de notat, că în apropiere nemijlocită de acastă brasdă, ce se întinde de la Mehedinți către Nistru, ni se presintă dóu6 localități cu numele de «Ursóia», una în județul Olt și alta în Besarabia. La preoții egipteni, după cum ne spune Helanic, Osiris mai avca și numele "l'oues (Frag. 154).

de unde apune sórele și se stîrșesce la răsăritul sórelui ¹⁾. Acéstă brasdă e trasă de Novac, împăratul Jidovilor, care a eșit la arat cu un plug mare, fórte mare, pe care l'a tîrât cu mînilé sale, orî avénd înjugați doi bivoli negri, orî doi boi mari negri, séu doi bivoli albi urieși, orî doi boi prii (cu o vargă albă naturală peste mijloc); că acéstă brasdă este trasă chiar prin albia riului Olt, și că apa acestui riú face și acum tálazuri în locul unde se împedecă de acest val de pămént; că brasda acésta mare este făcută ca probă pentru arat și mijloc de hrană; — că e trasă pentru pomenélă, séu ca să rămănă de pomenire până va fi lumca și păméntul; că Româniî aú învățat plugăria de când Novac a tras brasda acésta mare; și că păméntul acestei brasde este aruncat spre méďă-ďi, în semn că spre méďă-ďi se ne închinăm» ²⁾.

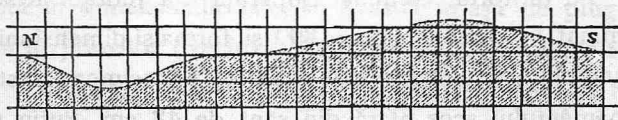
¹⁾ Annalile Societatei Academice. Tom. X. 2. p. 187. Păméntul scos din acest șanț, fiind aruncat în partea despre méďă-ďi, dá acestei linii sárate forma unei brasde late trase de la apus spre răsărit. — Tot asemenea și la Romani, după un vechiú rit agrar, linia de demarcare numită decumanus limes se trágea de la apus spre răsărit. Nam decumanum litem traxerunt, sicut Hyginus describit, ab occidente in orientem (Lachmanni Gromatici veteres, pag. 108).

²⁾ Aceste tradițiuni poporale avénd o deosebită importanță în ce privesce originea și destinațiunea primitivă a acestei brasde, noi le publicăm aici în extens, după cum ni s'aú comunicat de către învățătorii sátesci. Ast-fel ni se relatéază din comuna Măldar, județul Olt: «Novac a tras acéstă brasdă pe lângă comuna Urluicni din jud. Argeș și pe la comuna Tâmpeni din jud. Olt. Acéstă brasdă a tras'o Novac cu un plug, pe care l'a tîrât cu mînilé sale. Novac și Iorgovan aú fost tovarășî. Novac, se ăice, că a fost împăratul Jidovilor, (uriașilor), ómenilor mari» (Inv. Pr. C. Părvulescu). — Din comuna Vișina, județul Vlașca: «La comuna Brosceňi din județul Dâmbovița, în délul riului Néjlov, se véd urmele unei brasde mari de plug, lungi și late. Bětrăniî satului spun despre acéstă brasdă: A eșit Novac la arătură, cu un plug mare fórte mare, tras de 12 boi cu córne mari, cu picióre înalte și cu putere de urieș . . . A arat în lung și lat, în cruciș și curmeđiș. El avea o fată fórte frumósă cu numele Sorina» (Inv. G. Vasilescu). — Din comuna Věrtop, județul Dolj: «Brasda Troianului, trasă de Novac, ajutat de un nepot de soră și un nepot de frate. Acéstă brasdă e trasă pe mijlocul păméntului de la apus la răsărit. Șanțul făcut de acest plug e ca probă pentru arat, mijloc de hrană, ér brasda aruncată la drépta, în-sémnă, că la drépta se ne închinăm» (Inv. Paul Popescu). — Din comuna Slobozia-Mândra județul Teleorman: «Se află brasda lui Novac. Bětrăniî spun, că acéstă brasdă a tras'o un vitéz, anume Novac, cu plugul tras de doi bivoli pentru pomenca-lă. Despre Novac se mai povestesc, că s'a luptat cu un șérpe gros ca butea de 100 vedre, până când l'a rěsbit» (Inv. M. Mihăilescu). — Din comuna Odobesci, județul

Lărgimea și profunzimea acestei brasde se urmărește astăzi după diferitele localități, pe unde se mai cunosc urmele sale.

150. — Profilul Brasdei lui Novac de la punctul unde se încrucișează cu drumul roman, ce merge pe țărmuri Oltului către Turnul-roșu (s. Vlăduleni, județul Roman). După Archaeol.-epigr. Mitth. IX Jahrg. p. 212.

151. — Profilul Troianului, seacă Brasdei lui Novac, de pe teritoriul comunei Tulucești, la nord de orașul Galați. După Archaeol.-epigr. Mitth. IX Jahrg. p. 216.

În unele locuri, după cum ne spun rapoartele învățătorilor sătești, ea era

Dâmbovița: «Se povestesc, că ar fi fost o brasdă trasă de Novac cu un plug cu 2 boi, de la răsărit spre apus, ca să rămăie pentru pomenire cât va fi lumea și pământul» (Inv. M. Al. Mândricel). — Din comuna Galiciuica, județul Dolj: «Românii, se dice, că au învățat plugăria de când a tras Novac brasda cea mare». Intr'un descântec din județul Dolj publicat în revista «Tinerimea română» Vol. II. p. 218:

Se sculă un om mare negru . .

Făcu un plug mare negru,

(Prinse) Doi boi mari negri,

Trase o brasdă mare neagră . .

Apis și Mnevis, cei doi tauri consacrați lui Osiris și cari după tradițiunile egiptene l'au ajutat la aratul pământului, încă erau de coloré neagră (Herodot, III. 29. — Plutarch, Is. c. 34). — Din comuna Clénov jud. Mehedinți: «Acest uriaș (Novac) s'a apucat să tragă o brasdă prin buricul pământului. A înjugat doi bivoli la plug, o fată i-a mânat, ăr el ținea cornele plugului. A început să tragă brasda de la apus la răsărit. Pe când sórele era la prânz el ajunsese cu plugul aproape de Târpezița, acolo a oprit să mănânce, locul acesta se numesce până azi «mesela» (gr. τράπεζα, masă). Acolo a pus Novac lăutari să-î cânte în dulul lui Cinghir (așa se numia lăutarul) și care dăleste spre răsărit de Târpezița». ăr Diodor Sicul (I. 18) scrie: «Osiris era iubitor de petreceri, lui i plăcea musica și horele. Ast-fel, el a dus cu sine în expedițiune o cătă de muzicanți, între cari se aflau și 9 fete maestre în arta de cântat». — În colecțiunea lui Odobescu (Dosare archeologice, jud. Olt. p. 487), încă aflăm următoarea tradițiune: «Șanțul, brasda lui Novac, este făcut cu doi boi pe vremile când cu Jidovi». — ăr A. Treb. Laurianu scrie cu privire la această brasdă legendară: «Unul (dintre țărani) 'mi răspunse: Ler împărat, când a trecut de la apus către răsărit a tras cu plugul această brasdă; alții dic, că o ar fi tras cu sulița, și ea se întinde către răsărit până la Ierusalim» (Magazinu istoriku, II, p. 102). Despre acest «Ler împărat» ni se comunică următoarea importantă tradițiune din comuna Avrămesci, jud. Tutova: «Leru Dóme» era un mare îm-

pe la anul 1871 largă de $1\frac{1}{2}$ stinjină,  r  n l imea p m ntului scos afară din șanț apr pe de 1 stinjin ¹⁾).

Pe teritoriul comunei  op rl a din jude ul Romana i, unde noi am examinat în persoană la a. 1899  i forma  i dimensiunile acestei brasde, fundul  an ului are o lărgime de 4.25 m., ad ncimea sa este de 60 cm.,  r  n l imea p m ntului scos afară din șanț de 48 cm. Pu in mai departe spre r sarit, la cătunul Vl dulen  de lângă comuna Grec , ac st  brasdă a fost măsurată în a. 1885 de archeologul german Schuhhardt. Aici ad ncimea  an ului era de un metru,  r  n l imea p m ntului aruncat pe suprafa  de 80 cm. ²⁾).

Principele Dimitrie Cantemir, Domnul Moldoveĭ, sedus mai mult prin numirea de «Troian», ce o p rt  t te  an urile  i valurile vech  ale Moldoveĭ, numesce ac st  brasdă «fossa Trajani imperatoris». Acest  an ,  ice d nsul, după cum m'am convins însu-mă cu och i miei, se începe în   ra-ungur sc  la Petrovaradin în formă de d ou  valuri, apoi descinde  i trece în   ra-românéscă pe la Por ile-de-fer  i de aci se prelunge  sub formă de un singur val peste t t    ra-românéscă, trece peste Siret la satul numit Traian  i peste Botna la satul numit C u iani (Besarabia), apoi percurge  ntr ga Tartaria  i  ncet z  la riul Tanais (Don); în fine, că în timpul său (pe la anul 1716), acest șanț era adânc de 12 co i, de unde  ice d nsul, putem presupune, că spațiul acestui șanț, când s'a construit, va fi fost încă o-dată pe at t de lat  i adânc ³⁾).

Spre a ne put  însă da s m  de vechimea c t  i de caracterul ori-

p rat de la R sarit, care trecuse multe   ri  i mări până aici cu o  i nenumărate de multe, dar rele  i neascult t re, a a că pe unde a  trecut n'a  lăsat de c t isv re de lacrimi, at ta era  de răi cu Rom ni , dar  i Dumneșu le-a luat min ile de a  fugi pe unde a  putut, până când s'a  str ns unul c te unul, tocmai hăt departe la   ra lui Relian  (Inv. C. Solomon). La Grec , în mister   i în riturile religioșe, Osiris figura sub numele de Dionysos (Herodot, II. 144).  r la Rom ni, acest Dionysos avea numele de Liber pater (Solem et Liberum patrem ejusdem numinis habendum; Dionysus qui est Liber pater. Macrobian. Saturn. I. 18). Ast-fel că «Ler  mp ratul», cunoscut la Rom ni sub numele de «Liber pater», era una  i aceeaș figură legendară cu Osiris al Egiptenilor.

¹⁾ Annalele Societ tei academice, Tom. X. Sect. II p. 336. — După Laurianu (Magazin, II. 102) acest șanț avea în unele p r i ale Olteniei o lătime de 8 pași. —  n jude ul Olt, « n multe locuri brasda lui Novac are o lărgime de peste 2 metri  i o  n l time de 1.50 m.» (Alesandrescu  i Sf n escu, Dict. geogr. jud. Olt, p. 157).

²⁾ Schuhhardt, W lle und Chausseen im s dlichen und  stlichen Dacien, in Archaeol. epigr. Mitth. Jahrg. IX p. 212.

³⁾ Cantemirul Descriptio Moldaviae, p. 23: Fossa Trajani imperatoris...

ginal al acestei brasde, o deosebită importanță ne prezintă tradițiunile populare române. După aceste reminiscențe istorice păstrate în țările vechii Dacie, acest șanț reprezintă în dimensiunile sale, «o brasdă uriașă de plug, trasă de un mare împărat al jidovilor (vechilor Egipteni) ca probă pentru arat și mijloc de hrană, și ca să fie de pomenire până va fi lumea și pământul».

Originea acestei brasde se reduce ast-fel la timpurile primitive ale civilizațiunei omenesci, când pentru prima oră, pe șesurile cele întinse, ocupate de triburile pastorale, se introduse agricultura în o formă oficială și solemnă, cu toate că începuturile activității agricole la poporul pelasg erau mult mai vechi.

În fond această tradițiune populară este în deplin acord cu relatările vechilor scriitori despre viața și faptele lui Osiris, care dorind să faciliteze modul de subsistență al genului omenesc, a cutrierat Asia și Europa însoțit de o armată puternică, învâțând peste tot locul pe oameni să cultive grâul, orzul și să planteze vița de viă.

Lui Osiris i se atribuia în anticitate aflarea celei de întâi forme de plug. Despre el se spunea, că a tras cele de întâi brasde, și că el a fost cel de întâi, care a aruncat sămînța cerealelor în sînul încă virgin al pământului ¹⁾).

Despre șanțul său brasda lui Osiris ne fac amintire chiar și vechile papire depuse în sînul mumiilor egiptene.

Osiris, ne spun aceste manuscrise hieroglife, este acela, care «a deschis șanțul din regiunea nordului și din regiunea sudului» ²⁾, cuvinte, sub cari în teologia egipteană se înțelegeau teritoriile cele vaste din părțile de nord și de sud ale Mediteranei.

Haec, ut ipse ἀπόπτης testis sum, duplici aggere a Petrivaradino in Hungaria incipit, ad montes Demarkapu, ferream portam, descendit, inde simplici vallo per totam Valachiam et Moldaviam transit, Hierasum ad pagum Trajan dictum, Bonnam ad oppidum Causzen secatur, transactaque tota Tartaria ad Tanaim flumen desinit. Ipsa ultra 12 cubitos hodie adhuc profunda est.

¹⁾ Tibulli Eleg. lib. I. 7 v. 29.

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,

Et teneram ferro sollicitavit humum.

Primus inexpertae commisit semina terrae. .

²⁾ Pierret, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLII: Osiris, ouvrant la tranchée de la double terre... Osiris, residant dans les grains... Osiris dans la région du Sud... Osiris dans la région du Nord... Osiris en sa demeure de la terre du midi. Osiris en sa demeure de la terre du nord.

Din punct de vedere istoric, faptul este pozitiv, că această construcțiune uriașă de pământ a existat pe teritoriul Daciei și la nordul Mării negre încă cu mult mai înainte de ce dominațiunea romană se ar fi întins în aceste părți.

Unul din drumurile principale romane, care lega centrul Daciei de Mesia de jos, anume linia Celeiū-Turnul-roșu-Apul, trece pe la cătunul Vlăduleni din județul Romanași de-a curmezișul peste corpul acestei brasde. Acest important drum militar construit incontestabil încă în timpul împăratului Traian ne apare ast-fel posterior brasdei, pe care o calcă ¹⁾.

O tradițiune ante-romană despre brasda lui Osiris din nordul Mării negre o aflăm în vechia literatură grecă.

Încă în timpurile lui Herodot esista în peninsula Crimeei un șanț vechi, lung și lat, care se întindea de la munții Taurici până la lacul Meotic ²⁾.

La acest șanț preistoric al Crimeii se reduce tradițiunea poporală, pe care ne-o comunică Stephan Byzantinul (sec. VI. d. Chr.), anume, că Osiris a prins în jug, unul său doi boi, și a arat pământul acestei peninsule ³⁾.

În fine, de brasda vechiă a Sciției, mai fac amintire și oraculele sibiline.

În Sibila cea vechiă său erythreică, scrisă de un evreu din Egipt pe la a. 160 a. Chr., noi aflăm următoarele versuri:

«Și se vor arăta érași ómenilor semne fórte mari și înfiorátore, fiind-că adâncul riū Tanais (Don) va părăsi lacul Meotic și în albia sa cea adâncă se va vedé urma brasdei fructifere» ⁴⁾.

Aici Sibila egipténă amintesc sub forma de profețiă o credință vechiă

¹⁾ Annalile Societatei academice. Tom. X. 2. 185. 187.

²⁾ Herodoti lib. IV. c. 3. — Herodot (IV. c. 12), mai amintesc tot-o-dată de nisce valuri vechi din Sciția numite ale «Cimeriilor»: Καὶ νῦν ἔστι ἐν τῇ Σκυθικῇ Κιμῆρια τεύχεα. — Într'un document de la a. 1505 cetim: lacessitur (Polonia) continue a sex atrocissimis hostibus . . . uno Caffé propinquo ad latus Borysthenis trans fossam residente (Densusianu, Documente priv. la ist. Românilor. Vol. II. 2. 536).

³⁾ Stephanus Byz. v. Ταυρικῇ. — Eustathii Commentarii in Dionysii periegesin, 306: Οἱ δὲ Ταῦροι τὸ ἔθνος ἀπὸ τοῦ ταύρου τοῦ ζώου, φασι, καλοῦνται, διὸ τὸ ἔχει τὸν ὄστρον ζεύξαντα βοὸν ἀρόσαι γῆν (Müllerus, Geographi graeci minores, II. p. 271)

⁴⁾ Friedlieb, Oracula Sibyllina, lib. III, v. 337—340:

Σήματα δ' ἔσσεται αὖθις, ἐν ἀνδρώποισι μέγιστα
Καὶ γὰρ Μαίωτιν λίμνην Τάναϊς βαθυδίνης
Λείψει, καθδὲ ῥόον βαθὺν αὐλακὸς ἔσεται ὀλκὸς
Καρποφόρου

poporală, că o brasdă miraculoasă trecea prin albia cea adâncă a riului Tanais, tradițiune, ce ne presintă aceeași formă analogă cu legenda română, că această brasdă gigantică a lumii vechi trece chiar prin albia riului Olt, care face și astăzi unde marș în locul unde se isbesce de acest val de pământ.

Când Principele Cantemir ne spune ast-fel în Descrierea Moldovei, că șanțul cel vechiu și lung, care percurge Țera-românească, Moldova și Besarabia, se întindea până la riul Tanais, dânsul ne comunică esact o tradițiune poporală, ce esista în timpurile sale.

Domnia lui Osiris și a primilor săi succesori peste regiunile de nord ale Dunărei și Mării-negre, ni se presintă, atât după vechile monumente ale teologiei egiptene, cât și după urmele religiunii osirice din aceste părți, ca un fapt pozitiv istoric. Nu era numai o simplă ficțiune a preoților egipteni.

Cultul lui Osiris ne apare estins peste o mare parte a Europei orientale și centrale încă în nisce timpuri ante-istorice foarte depărtate.

Sciții, după cum ne spune Herodot, adorau pe Apollo, sêu pe ȧeul sôrelui, sub numele de Oetosyros¹⁾. Atât după nume, cât și după caracterele sale divine, acest Oetosyr-os nu era altul de cât Osiris, «domnul luminei», Osiris, «cel cu corônă albă pe cap, care regula circuitul sôrelui», «Osiris, ȧeul sôrelui».

De asemenea, ni se presintă urme arhaice și adânci ale religiunii osirice și în ȧinuturile Germaniei vechi.

Tacit, marele maestru al istoriei romane, descriind moravurile seminȧiilor germane, ne relatéază următorul fapt important:

«O parte din Svevi (sêu din Germanii, cari locuiau între Elba și Vistula), scrie dânsul, mai sacrifică și astăzi ȧeiței Isis. Insă, cari sunt evenimentele și care este originea acestui cult străin, cû nu am putut afla, de cât numai atât, că statua acestei ȧeițe este figurată în forma unei corăbiore, ceea ce ne arată, că această religiune a fost adusă de peste mare»²⁾.

Tacit ne spune numai atât. În tot cazul însă dânsul ar fi putut sê mai adauge, că acolo unde esistă urme evidente de adoraȧiunea ȧeiței Isis, a trebuit sê esiste și un cult al lui Osiris, aceste două divinităȧi fiind nedespărȧite una de alta.

¹⁾ Herodoti lib. IV c. 59.

²⁾ Taciti Germania, c. 9: pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro, parum comperi: nisi quod signum ipsum, in modum liburnae figuratum, docet advectam religionem.

Intru adevăr, cercetările laborioase și adânci, ce le-a făcut în secolul nostru renumitul filolog și scriitoriu german Iacob Grimm asupra divinităților și credințelor germane ante-creștine, au constatat, că într'o vechime foarte obscură popoarele germane adorau o divinitate a sórelui, séu a luminei, sub numele de Ostará séu Ostar, cuvânt, care în ce privesce originea sa, numai german nu este.

Sărbătorea principală a acestei divinități Germanii o celebrau primăvara, și ea ajunsese atât de populară la toate semințiile germane, în cât părinții Bisericii creștine catolice, pe lângă tot zelul lor apostolic, nu putură să suprimă din lista sărbătorilor germane numele păgânescului Ostará séu Ostar ¹⁾.

Pascile creștine, cari cad în luna lui Aprile séu la finele lui Marte, Germanii le mai numesc și astăzi Oster și Ostern. Și este de notat, că tot pe la începutul primăverii se celebrau în anticitate sărbătorile cele mari ale lui Osiris, căsătoria sa cu Isis, și aflarea corpului acestui rege divinizat al lumii vechi, «Domn al Domnilor», «deu al sórelui».

În Grecia, cultul lui Osiris de asemenea ne apare ca o moscenire rămasă acolo din timpuri foarte obscure.

Afară de Apollo, deul pelasg al luminei, și afară de Uran, de Saturn și de Gaea, una din figurile cele mari ale religiunii grecesci ante-olimpice a fost Dionysos, și acest Dionysos al Grecilor, după cum recunoște însuși Herodot, era una și aceeași divinitate cu Osiris ²⁾.

În insula Creta religiunea dominantă în timpurile anterioare istoriei era a lui Ζεύς ἀστέριος, care reprezenta pe Domnul ceriului cu sórele și stelele, ér simbolul acestei divinități cretene era un taur ³⁾, întogma precum la Egipteni Apis era consacrat lui Osiris și venerat ca imaginea divinității sórelui. Originea acestei religiuni cretene, ce era caracterisată prin numele cel sacru de Ζεύς ἀστέριος, se reducea ast-fel la cultul lui Osiris, personificațiunea luminei după doctrinele egiptene.

¹⁾ Grimm, Deutsche Mythologie, 267: das heilige fest der Christen, dessen tag gewöhnlich in den april oder den schluss des merz fällt, trägt in den frühesten ahd. sprachdenkmälern den namen ôstará. Dieses Ostará, muss gleich dem ags. Eástre ein höheres wesen des heidenthums bezeichnet haben, dessen dienst so feste wurzel geschlagen hatte, dass die bekehrer den namen duldeten.... Ostara... mag also gottheit des strahlenden morgens, des aufsteigenden lichts gewesen sein.

²⁾ Herodoti lib. II. c. 144.

³⁾ Preller, Griech. Myth. II (1854) p. 80.

În Dacia memoria expedițiunii și a faptelor lui Osiris s'au păstrat în tradițiunii și legende. Însă un cult particular la populațiunea pelasgă a Daciei, Osiris, regele Egiptenilor, n'a avut. În reminiscențele istorice ale acestor țări el nu are nici rolul lui Oetosyros din nordul Mării negre, nici al lui Ostară seŭ Ostar din religiunea ante-creștină a Germanilor. El este numai un simplu «împărat al Jidovilor» (seŭ Egipto-semiților), un erou străin, venit din țările meridionale, fără atribuțiunii divine și fără adorațiune ¹⁾.

Unul din evenimentele cele mai glorioase ale epocii preistorice a fost introducerea agriculturii.

La acest mare eveniment în viața omenimei, după cum ne spun tradițiunile populare române, se raportează brasda cea lată, și de o lungime extraordinară, ale cărei urme se mai cunosc și astăzi pe șesurile României, ale Rusiei meridionale și ale Ungariei, o brasă, care după caracterul, ce i se atribue, a fost trasă de Ostrea-Novac ca probă pentru arăt, ca mijloc de hrană și ca să fie de pomenire pentru toate generațiunile viitoare ²⁾.

¹⁾ Novac seŭ Ostrea-Novac, împăratul Jidovilor, care după legende s'a luptat cu bălaurul și a tras brasda cea mare, este o personalitate preistorică, cu totul distinctă de «Novac cel bătrân» seŭ «moș Novac» celebrat așa de mult în cântecele noastre eroice și care era de origine din «Lătâni de cei bătrâni» (Corcea, Balade populare, p. 81. 90). Despre «bătrânul Novac», vom vorbi în capitulele relative la primul imperiu pelasg. În unele părți ale României, cu deosebire în Oltenia, cuvântul Novac mai are și înțelesul de «uriaș», seŭ «vitez din timpurile străvechi». În limbile slavice însă «novac» înseamnă tinăr (Cf. Hasdeu, Marele Dicționar, II. 2262). Însă originea cuvântului nu este slavă. În limba modernă italiană «novell» seŭ «nouvell» înseamnă de asemenea «tinăr» seŭ «născut de curând» (Banfi, Vocabolario Milanese-Italiano, v. novell, giovine. — Peri, Vocabolario Cremonese, v. nouvell, recentemente nato). În legende vechi grecesci Saturn mai avea și epitetul de νεώτατος, cel mai tinăr (Apollodori lib. I. 1. 8. — Hesiodi Theog. v. 132). Tot asemenea ca νεώτατος erau considerați la Greci Hercule, Dionysos (Osiris) și Pan (Herodot, II. 145). Epitetul grecesc de νεώτατος se pare ast-fel a fi numai o traducțiune a unei forme arhaice populare de novac. În onomastica romană numele de Novac ne apare în o formă literară de Novatus (Svetonii Augustus c. 51). De asemenea și în inscripțiuni (C. I. L. III. nr. 569. 2431. — Ibid. II. nr. 134. 777). Constatăm tot-o-dată aici, că Novac din legende române nu are de a face absolut nimic cu Noe, Deucalionul jidovesc, cu toate că tradițiunea ebraică a împrumutat pentru Noe al seŭ unele atribute din legenda lui Osiris, cum este plantarea viței de viă.

²⁾ În Ungaria ni se prezintă de asemenea numeroase urme de valuri și de șanturi vechi, a căror origine până astăzi a rămas necunoscută. O parte din aceste construcțiuni de pământ ne apar în documentele Ungariei sub numele de «Brasda». Ast-fel într'un document de la a. 1086 se amintesc de un monumentum longum... qui

Însă, examinând condițiunile primitive ale societății omenesci din aceste timpuri, brasda, ce se atribue lui Ostrea-Novac său lui Osiris, se pare că mai avea tot-o-dată și o destinațiune socială-economică.

(quod) vulgo dicitur Buheubrazda (Cod. dipl. Arpadianus cont. I. p. 32). În același document de la a. 1086 acastă «Brasdă a lui Buheu», care trecea pe la marginile comitatelor Iaurin, Vesprim, și Castrul-de-fer, ne mai apare și sub numele latin de «sulcus». (Cf. Ibid. XII. pag. 552, a. 1294: a possessione Barazda vocata, que videlicet Barazda separat possessiones Kas et Azynagh). — Alte două șanțuri preistorice ale Ungariei, pe cari tradițiunile populare le consideră de asemenea ca o brasdă uriașă de plug, ne apar pe câmpiele cele fertile și întinse dintre Dunăre și Tisa. Una din aceste construcțiuni primitive începe lângă Gödöllő spre NO de Pesta, de unde luând direcțiunea spre răsărit trece pe lângă comunele Sz. László, Fenszarú, Tarna-Sz.-Miklós și se prelungește până la K. Kőre de lângă Tisa. O a doua linie paralelă cu cea precedentă s'a constatat pe teritoriul comitatului Heves (Arok-Szállás — Dormánd). Ambele aceste șanțuri poartă la poporul unguresc numele de Csörsz-szerű Csörsz-árka. După tradițiunile populare din Ungaria șanțul numit Csörsz-árka, care trece prin comitatele Borsod și Heves formeză o brasdă de arat, ce a fost trasă cu un plug uriaș (Gyárfás, A Iász-Kunok története, I. p. 564). Numele de Csörsz-árka, ce-l poartă aceste două șanțuri din urmă, a rămas până astăzi neexplicat în literatura istorică. Tradițiunile unguresci atribue originea acestor șanțuri unui eroi (național) numit Csörsz, Curz său Curzan (Romer, Mouvement archéologique, p. 39 seqq.). Acastă numire însă aparține incontestabil timpurilor preistorice. Unul din orașele cele vechi ale Panoniei, situat cam în locul, unde se află astăzi Alba-regală, purta în epoca romană numele de Herculia, probabil că au existat și aici unele resturi vechi de șanțuri, brasde, canale ori drumuri, pe cari tradițiunea le atribuia lui Hercule. Același oraș, Herculia, ne apare în Itinerarium Antonini (Ed. Parthey, p. 124), cu numele de Gorsio sive Hercule, și cu variantele gorcio, gursio, cursio și corsio.

Brasda din peninsula Britaniei. În colțul de nord-vest al Franciei, său în așa numita peninsula Bretagne (Armorica în timpul Romanilor), se întinde de la SO spre NV o lungă cômă de deluri, ce poartă numele enigmatic de Sillon de Bretagne, adică brasda Britaniei. Probabil, că o-dată a existat și aici și poate că mai există și astăzi o tradițiune populară analogă cu cea din România și Ungaria, despre o brasdă uriașă. În județul Romanați pe teritoriul comunei Dobrun, brasda, ce se atribue lui Novac, încă e trasă pe cômăa unui del (Annal. Soc. acad. X. 2. 187). În colțul extrem de apus, al acestei peninsule Bretagne se află orașul și portul numit Brest. De asemenea, și în Oltenia (jud. Dolj), un sat, pe lângă care trece brasda lui Novac, poartă numele de Bréstă. Este probabil, că originea numirei localității Brest din peninsula Bretagne se reduce la un cuvânt arhaic pelasg de brasdă său bréstă (în Transilvania brésdă). Mai notăm tot-o-dată aici, că un golf de lângă orașul Brest poartă numele de Canal d'Is, probabil în vechime un port dedicat zeiței Isis, după cum aflăm Ἰσιᾶκων λιμὴν la colțul de nord-vest al Mării negre (Anonymi Periplus, § 61), Isidis portus la

De fapt începuturile agriculturii erau mult mai vechi de cât timpurile lui Osiris. Încă pe la finele epocii quaternare importanța cerealelor, și în particular a grâului și a orzului, devenise cunoscută genului omenesc. Însă progresul acestui nou ram de activitate a omenimei a rămas, în tot cursul epocii neolitice, încă foarte restrâns.

În aceste timpuri primitive ale istoriei, clasa cea mare și puternică a populațiunii, cu deosebire în Europa, o formați triburile pastorale.

La această hierarchia socială a timpurilor vechi, se mai adaugă încă o nouă circumstanță.

Întregă epoca neolitică se caracterizează prin o înmulțire estra-ordinară a populațiunii, și esista în aceste timpuri o mare neegalitate în averi.

Încă Saturn, tatăl lui Osiris, începuse opera cea mare de reformațiune a vieții sociale umane. Sub domnia acestui înțelept monarch cestiunea agriculturii pentru prima dată a fost considerată ca o afacere de stat.

Saturn ne apare ca introducătorul și protectorul politic al întregii activității agricole, și el poartă la populațiunile pelasge titlul de începătorul unui mod de viață mai bun ¹⁾.

Însă, sub Osiris se prezintă pentru prima dată în istoria omenimei cestiunea cea mare agrară a lumii vechi, necesitatea statului pentru ameliorarea situațiunii cetățenilor săraci, a prolețarilor nepăsători, și lipsiți de posesiune.

Pe lângă această luptă economică, ne mai apare tot-o-dată sub domnia

țermurii Etiopiei (Plinii lib. V. 34. 5.), comuna numită Ișalnița, situată lângă brasda lui Novac din România, și Vadul-lui-Isac de lângă Troianul său Brasda Besarabiei.

Brasda din Italia. De asemenea a existat și în Italia o tradițiune antică despre o brasdă gigantică trasă pe șesurile cele fertile ale râului Pad. Aici însă această brasdă se atribuia lui Hercule, întogma după cum în unele părți ale Olteniei brasda lui Novac mai poartă și numele de «brasda lui Iorgovan» (Spineanu, Dict. geogr. al jud. Mehedinți p. 46. 112). Fabulantur Herculem Geryonis boves ex Hispania in Graeciam agente hoc loco (iuxta Patavium ad Geryonis oraculum) arasse et ita ducto sulco calidas illas (Aponae) aquas emersisse (Cluver. Ital. pag. 148 seqq. după Corpus Inscr. lat. I. p. 267).

¹⁾ Macrobii Saturn. I. 7: Janus, cum Saturnum classe pervectum excepisset hospitio, et ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum et rudem ante fruges cognitias victum in melius redegisset, regni eum societate muneravit . . . Observari igitur eum jussit . . . quasi vitae melioris auctorem . . . Huic deo (Saturno) insertiones surculorum, pomorumque educationes et omnium cujus modi fertilium tribuunt disciplinas. — Ibid. I. 10: quod Saturnus ejusque uxor (Ops) tam frugum, quam fructuum, repertoires credantur.

lui Osiris și lupta de putere, seî pentru dominațiunea etnică, între cele două grupe de populațiunii inimice, între rasele meridionale și Pelasgiî de la nord, anume cei din ținuturile Europei.

Posesiunea pământului în aceste timpuri depărtate preistorice era concentrată mai cu seamă în mâna rasei pelasge.

Încă de la începutul epocii neolitice triburile pastorale pelasge trecând peste ape și munți se răspândiră cu turmele lor infinite peste toate ținuturile Eladei, ale Asiei de apus, ér în Egipt până în părțile de sus ale Nilului, și cu posesiunea pământului crescuseră tot-o-dată și puterea lor națională.

Osiris, ne apare în istoria lumii vechi ca cel de întâiî rege egiptean, care deschise luptă în contra situațiunei teritoriale a triburilor pastorale pelasge, cari ocupase munții și câmpiile până în deșerturile Africeî.

După războiul fericit cu Typhon, Osiris în puterea dreptului de cucerire, smulse din domeniul cel vast al triburilor pastorale teritorii întinse rămase necultivate și le distribui agricultorilor. Putem conchide ast-fel, că destinațiunea primitivă a brasdei atribuite lui Osiris a avut tot-o-dată și un caracter de utilitate publică; ea a servit de a marca într'un mod vizibil și durabil terenurile distribuite clasei agricultorilor ¹⁾. Acesta ne esplică, pentru ce această brasdă este trasă în diferite regiuni agricole și une-orî chiar pe cόμεle delurilor ²⁾.

Aceste sunt principalele evenimente politice și economice ale epocii lui Osiris.

Și resumând, noi constatăm aici, că această brasdă, căreia, toate tradițiunile vechi și noul, i atribue un caracter agricol, constituie, atât după vechimea, cât și după importanța sa particulară, unul din cele mai memorabile monumente preistorice ale Europei.

¹⁾ Esecutarea materială a acestei uriașe brasde, ca toate lucrările cele mari și grele din timpurile preistorice, s'a făcut incontestabil prin o mulțime enormă de sclavi publici. În România, pe unele locuri acest șanț mai poartă numele de «Brasdă jidovescă», adică, esecutată de jidovi (Locusteanu, Dict. geogr. al jud. Romanați, p. 137). Tot ca opera unor sclavi era considerat în antichitate șanțul cel lat din peninsula Taurică, și care după unele tradițiuni istorice se atribuia lui Osiris (Herodot, IV. 3.— Steph. Byz., v. Ταυρική. — Tab. Peut.: fossa facta per servos Scutarum).

²⁾ Acestă lucrare de pământ numită «Brasda lui Novac» nu are de loc caracterul unui val roman, construit în mod regulat și fortificat cu castre. De altă parte, după natura terenului, pe unde trece această brasdă, ea nu are absolut nici o importanță defensivă.

MONUMENTELE MEGALITICE ALE DACIEI.

IX. MENHIRELE, CARACTERUL ȘI DESTINAȚIUNEA LOR.

O altă clasă importantă de monumente preistorice, și care ni se prezintă în diferite părți ale Asiei, Europei și Africii, o formează așa numitele monumente megalitice ¹⁾.

Aceste monumente consistă din petre mari, brute, tăiate ori sculptate într-un mod cu totul primitiv, și cari ne descăpătă uimirea, nu prin forma lor estetică, ci prin grandiositatea lor.

Genul cel mai arhaic al acestor monumente megalitice consistă din un singur bolovan enorm de pământ, înălțat vertical în pământ.

Aceste monolite brute, așezate astfel de mâinile omului preistoric, se numesc în știința arheologică de astăzi menhire ²⁾ sau peulvane ³⁾.

Formele menhirelor sunt piramidale, cilindrice, adeseori cu vîrfuri conice. Ori cu alte cuvinte, menhirele sunt numai simple colonne de pământ brută sau obeliscuri primitive.

Despre destinațiunea, ce au avut-o la început aceste colonne groșiere de pământ, părerile până astăzi sunt încă divise.

¹⁾ De la pref. mega..., mare, și lithos, pământ.

²⁾ Etimologia cuvîntului menhir după Littré (Dictionnaire de la langue française, bas-bret. men, pierre, hir, long. — În vechia limbă bretonă, după cum ne spune Legrand d'Aussy, cel de astăzi, care a stabilit o clasificare a monumentelor megalitice, obeliscurile brute se numeau armenir (Cartailhac, La France préhistorique, p. 169. — Reinach, Terminologie des monuments mégalithiques, p. 6). La Germani, Ermen-sul, Irmen-sul, Ormen-sul se numea idolul Saxonilor, un sul sau columnă de lemn, nu de tot înaltă (Grimm, Deutsche Mythologie, p. 106).

³⁾ De Mortillet, Musée préhistorique, pl. LIX: Les menhirs, qu'on nomme aussi peulvans ou pierres-fiches, sont des pierres brutes dressées et fichées dans le sol de manière à former des espèces d'obélisques. Ces monuments des plus simples et des plus primitifs, varient beaucoup de grandeur... depuis 1 mètre jusqu'à 10 ou 12 mètres et au-delà. — În Franța, după cum scrie Cartailhac, cel mai considerabil menhir se află la Locmariaker în departamentul Morbihan, numit «la pierre des fées» sau «la grande pierre». Astăzi acest menhir e resturnat și frânt în trei bucăți. Lungimea sa este de 21 metri, în grosimea de 4 metri (La France préhistorique, p. 319).

Anume unii sunt de părere, că așa numitele menhire sunt numai un fel de monumente funerare, ce au fost ridicate pe mormintele, ori pe cenoatafele celor decedați.

Alții, din contră, întemeiază pe împrejurarea, că la picióarele acestor monolite nu s'a descoperit nici o urmă de inhumatiune, susțin, că menhirele constitue numai simple monumente comemorative, ce au fost destinate într-o vechime depărtată, ca să perpetueze aducerea aminte de un mare eveniment.

În fine, o parte din arheologii de astăzi le consideră în general, numai ca un simbol transparent al unui cult religios din epocile preistorice.

Noi vom preciza aici destinațiunea primitivă, ce au avut-o aceste monumente preistorice, nu pe baza fântânilor medievale, după cum s'a urmat în mare parte până astăzi, ci exclusiv numai după caracterul religios, ce l'au avut aceste monolite în timpurile cele mai depărtate ale anticității grecesci și romane.

Pe câmpul cel întins al Troiei, după cum ne spune Homer, se afla o movilă mare din timpurile străvechi, unde era înmormântat divinul bătrân Ilu, fiul lui Dardan, ér pe această movilă era ridicată o stelă sau columnă funerară de pêtre ¹⁾.

În războiul Troianilor cu Grecii, după cum ne spune tot Homer, vitézul principe Sarpedon, domn peste populațiunea cea avută pelasgă din Lycia, cade în luptă ucis de Patroclu, ér corpul său din ordinul lui Joe a fost dus în Lycia, ca acolo să-î celebreze funeralele frații și rudele sale, să-î ridice o movilă și pe ea o columnă (στήλη), fiind-că acesta este onoarea morților ²⁾.

Încă în timpurile războiului troian, așa dar, columnele de pêtre ni se prezintă ca monumente de onoare eternă ridicate pe tumulele celor decedați ³⁾.

Pe drumul de la Sparta către Arcadia, ne spune Pausania (sec. II. d. Chr.), se mai vedeau încă în timpurile sale ridicate 7 columne sau stâlpi (στόβες) după stilul cel archaic, sau din pêtre brută, și că aceste columne înfățișau simulacrele celor 7 planete ⁴⁾, ale Sorelui, Lunei, ale lui Saturn, Joe, Marte, Mercur și Venus.

¹⁾ Homer Ilias, XI. v. 371.

²⁾ Ibid. XVI v. 457. 674.

³⁾ Ulixe, după cum ne spune Odysea (lib. XII. v. 13-14), ridică în insula Acaca un tumul peste cenușa și armele decedatului Elpenor, ér de asupra tumulului înalță o columnă (στήλη).

⁴⁾ Pausaniae Descriptio Graeciae, lib. III. 20. 9.

În fine, columnele primitive sîu de pîtră brută ne mai apar în anticitatea preistorică și ca simple monumente comemorative.

Hercule, eroul cel mare al lunei pelasge, ridică, după cum ne spun tradițiunile, lângă Oceanul Gaditan două columne uriașe de pîtră, drept semne pentru memoria eternă a expedițiunii și a faptelor sale celor mari ¹⁾.

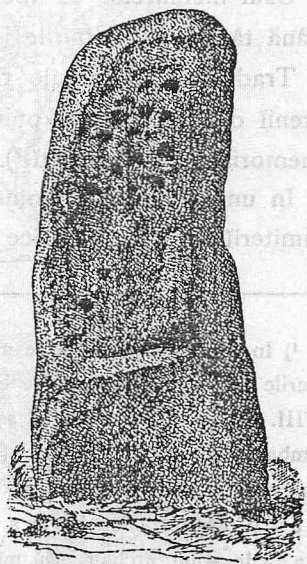
În Italia, la vechile triburi latine, a esistat de asemenea până tîrziu usul de a înălța piramide ori columne enorme de pîtră pe mormintele celor decedați.

«La strămoșii noștri, scrie Serviu, nobilii se înmormîntau sub movile înalte ori în sînul munților, de unde a luat nascere usul, ca peste corpul celui decedat să se ridice piramide, ori columne enorme de pîtră ²⁾.»

Ast-fel după usurile morale ale anticității, menhirele sîu columnele de pîtră brută aveau diferite destinațiuni.

Unele ne apar ca monumente primitive onorifice pe tumulele, ori la mormintele celor decedați. Altele aveau o destinațiune religioasă mai înaltă. Ele representaui, în o formă rudimentară, imaginile unor divinități arhaice și formaui ast-tel obiectul unui cult religios. Altele, în fine, ni se presintă numai ca simple monumente comemorative cu privire la expedițiuni, la fapte ilustre de rășboiui, ori la evenimentele mari politice și religioșe. De asemenea aceste columne de pîtră au mai avut tot-o-dată și o destinațiune economică-religioasă. Ele serviau ca «termini» sîu petre sfinte, spre a marca limitele teritoriilor ³⁾, proprietăților și a indica direcțiunea drumurilor.

Peste tot menhirele au avut în anticitatea preistorică aceea destinațiune

152. — Menhirul Saint-Urnel din Plomeur (dep. Finistère, Francia). După Cartailhac, *La France préhistorique*, p. 323.

¹⁾ Diodori Siculi lib. I 24 1; IV. 18. 2.

²⁾ Servius in Aen. XI: Apud maiores, nobiles aut sub montibus altis, aut in ipsis montibus sepeliebantur, unde natum est, ut super cadavera, aut pyramides fierent, aut ingentes collocarentur columnae. — Cf. Isidori Hispal Originum lib. XV. 11. 4.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. IX. 1. 6.

sacră, pe care a avut-o și o are crucea în era creștină, ca semn de adorațiune, ca monument sepulcral și ca obiect sfânt de comemorațiune.

Usul menhirelor ca monumente funerare a existat și în țările Daciei până târziu în timpurile istorice ¹⁾.

Tradițiunile populare române ne amintesc și astăzi de bolovanii sêu stenii de pîtră, ce se puneau lângă morminte drept semne eterne pentru memoria celor decedați ²⁾.

În unele părți ale României au mai existat chiar până în timpurile noastre cimiterii întregi preistorice numite de popor mormintele Urișilor ³⁾, ale

¹⁾ În documentele istorice medievale ale Ungariei columnele de pîtră brută din timpurile vechi poartă numele de balvan (Cod. dipl. Arpadianus continuatus, VIII. 174. a. 1267: vadit ad statuat lapideam, que dicitur balwankew).— În limba vecheă slavonă *бoлванъ* (στήλη, columna), cuvînt, a căruî origine se reduce la românescul bolovan, identic după formă și sens cu terminul arhaic din Franca, peulvan (Comparăză lat. bolus, gr. βῶλος). — Despre o columnă enormă funerară în stilul arhaic, sêu menhir, scrie Kővary în «Száz történelmi regek» p. 105: În pădurea numită Rica din Sezuime (Transilvania), se vede lângă drumul, ce trece prin această pădure un bolovan enorm de pîtră, înalt de 3 stîneni, care se numesce «Pétra Ricei». Aici, spune poporul, că se află înmormîntată o regină, a căreî cetate era pe dëlul, ce se înălță de asupra acesteî văi.

²⁾ Într'un bocet de peste Carpați, «bradul», care era considerat și în antichitatea romană ca un simbol funerar, se tînguiesce ast-fel:

După minc or vint
Tot patru voinici,
Cu patru hăiduci,
Și m'or înșelat

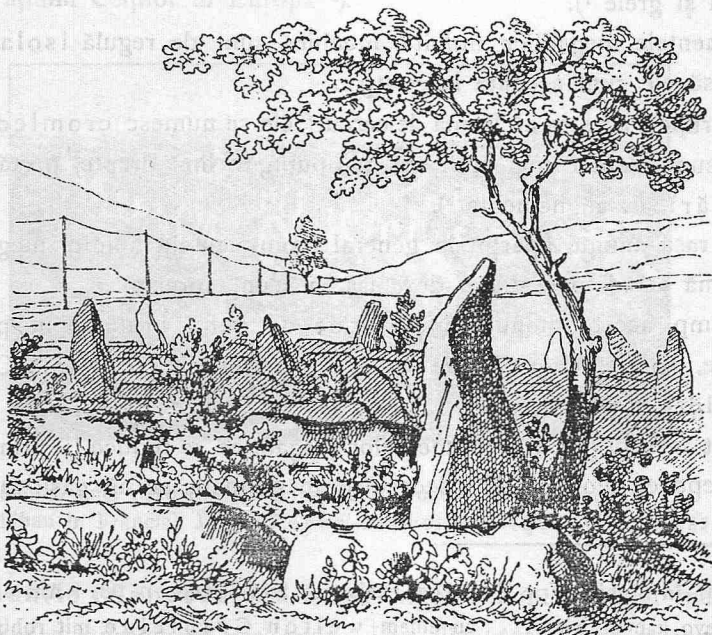
Până m'or tăiat,
Că pe min' m'or pune
La un cap de fată,
La un stande pîtră...

Frâncu, Românii din munții apuseni, p. 175.

«Pétra, ce se pune la capul mortuluî», se numesce în unele părți ale Transilvaniei «zlémăn» (Reteganul, Colecțiune manuscrisă, Partea III. 2. 265, în biblioteca Academiei Române).

³⁾ Spineanu, Dicționar geogr. al jud. Mehedinți, p. 166. — Filip, Studiū de geografie militară asupra Olteniei p. 76. -- La «mormintele Urișilor sêu Jidovilor», dintre comuna Balotesci și satul Schinteiesci din jud. Mehedinți, au existat, după informațiunile, ce le avem, până în zilele noastre, bolovanii sêu lespezi enorme împlantate în pămînt, ca semne funerare.—Profesorul Teohari Antonescu din Iași, într'un raport publicat în Buletinul Oficial al Ministeriului instrucțiunei publice, nr. 99 din anul 1897, scrie, că la comuna Schela din jud. Gorj, pe dëlul numit Harabor, se ar afla un monument dolmenic și o aliniare megalitică, întocma ca cele din peninsula Bretaniei. Am vizitat această comună în vara anuluî 1900, însă nu am aflat acolo nici o urmă de vre o construcțiune megalitică. Cimiteriul vechiū de la Harabor este din contra micro-

Jidovilor, ale Dacilor orî Lazilor, morminte, ce erau indicate prin bolovanî mari și nescrîși ¹⁾).

153. — Mormintele «Latinilor» și ale «Jidovilor» de lângă satul Balwan (Bovan) spre nord de Alexinați în Serbia. După Kanitz, Reise in Süd-Serbien, pag. 33 și Taf. III. fig. 3.

În Serbia cimiteriele, cari se caracterisază prin vechimea lor cea depărtată și prin bolovanîi seû lespețile enorme de pîtră, se numesc mormintele Latinilor orî ale Jidovilor ²⁾, sub care denumire tradițiunile popo-

litic. Am pus pe sătenî de aû scos mai mulți bolovanî (cipurî) de la capetele mormintelor, însă nici una din aceste petre funerare nu avea o lungime mai mare de 50 cm.

¹⁾ Din comuna Rădăuți, jud. Dorohoiu, ni se relatează: «S'a vorbit de bătrîni, că pe moșia Hudescilor micî (Miorcanîi), în hotar cu Rădăuți, ar fi fost îngropați Daci, Sași, orî Lazî, și că pe mormintele acelea ... petrele erau mari și nescrise.» (Inv. I. Nimercan). — În părțile de apus ale Europei columnele funerare se numiau în limba latină medievală *stapulus*. Ast-fel cetim în *Lex Salica*, promulgată de Carol cel Mare la a. 798: *si quis aristatorem hoc est stapulum, qui super mortuum missus est capulaverit* (Tit. LVII. 3). Acest cuvînt se esplică la Baluziu (*Capitularia*, II. p. 687) prin «*lapis, quo summitas sepulcri tegebatur*». În limba slavonă *стѣлѣ*, *стѣла*, *columna*, rom. stălp. Este incontestabil, că acest cuvînt a fost în us în Europa încă înainte de imigrațiunea Slavilor. Unele sate din România pîrtă numele de «Stălp», după columnele de pîtră, ce aû fost ridicate în vechime acolo.

²⁾ Despre necropola cea vastă cu menhire de la comuna Balwan, situată spre nord

rale ale slavilor meridionali înțeleg două generațiuni uriașe de ómenī, cărī se distingeau prin mărimea și puterea lor fizică și prin construcțiunile lor cele mari și grele ¹⁾.

Monumentele megalitice numite menhire sunt de regulă isolate. Câte o-dată însă ele sunt aședate în grupe.

Când grupele acestea au formă de cercuri, ele se numesc cromlech-uri ²⁾, ér când sunt aședate mai mult, orī mai puțin, în linii drepte, pórtă numele de aliniări, fr. alignements ³⁾.

La ce rasă anume aparțin în general monumentele numite megalitice a rămas până astăzi o cestiune deschisă în sciința preistorică.

Mult timp aceste monumente enorme de petró brută, și în particular dolmenele, au fost considerate, fără nici o rațiune, ca opere ale Celților séu Druidilor ⁴⁾.

De fapt însă originea monumentelor megalitice se reduce la primele timpuri ale epocii neolitice. Cu deosebire în dolmene se au găsit la diferite

de Alexinafi, în Serbia, scrie Kanitz (Reise in Süd-Serbien p. 33) : Auf dem Wege nach Kraljevo kamen wir an einem weiten Grabfelde mit rohbehauenen Grabsteinen aus Glimmerschiefer vorüber . . . Nach diesen Schilderungen der Anwohner enthielten die Gräber «latinski» und «židovski groblje». . . Die Umfassung dieser Grabstätte (des zuerst eröffneten Grabes) bestand wie die der meisten der übrigen, aus rohen unbehauenen Felsblöcken, von welchen je zwei der Länge nach als Schutzmauern zu beiden Seiten das Grab umrandeten, einer am Fussende und ein hochauferichtetes am Kopfe die Grabesform im länglichen Vierecke abschlossen.

¹⁾ Kanitz, Donau-Bulgarien I. 51; III. 75.

²⁾ Etimologia după Littré, Dictionnaire: v. cromlek: Bas-breton, kroumle'h', de kroumm, courbe, et lech', pierre sacrée.

³⁾ În Francia cele mai remarcabile aliniări se află la comuna Carnac din departamentul Morbihan în provincia Bretania. Aceste aliniări consistă din trei grupe separate unele de altele prin un anumit spațiu liber, însă făcând parte din unul și același sistem megalitic. Aceste grupe sunt: alinierea de la Ménéac, compusă din 11 linii, cărī conțin 878 menhire, înalte de 3—4 metri; cea de la Kermario de 10 linii conținând 855 menhire, și în fine, cea de la Kerlescant de 13 linii conținând 262 menhire. Direcțiunea acestor linii este de la răsărit spre apus. Bolovanii sunt aședati în mod regulat la mici intervale unii de alții, ér dimensiunile acestor menhire descresc în mod gradat către extremitățile liniilor. Aceste monumente sunt anterióre primelor invasiuni ale Celților, ér destinațiunea lor preistorică a rămas până astăzi un mister pentru sciință.

⁴⁾ Bertrand, Archéologie celtique et gauloise: On ne peut plus hésiter à déclarer que les dolmens ne sont pas celtiques, et qu'ils recouvrent les restes d'une population dont l'histoire ne nous parle pas. (După Fergusson, Les monuments mégalitiques, p. XXVIII).

ocasiuni o cantitate însemnată de obiecte de p  tr poleit  , probe incontestabile, c   introducerea acestu   gen de monumente funerare este anterior   imigra  iunii Celtilor    Europa ¹⁾.

154. — Vederea unei p  r  i din alinierea de menhire de la Carnac (dep. Morbihan    Fran  ia). Dup   *Revue encyclop  dique*, 1895, p. 187.

Tradi  iunile irlandeze   ns   reduc originea monumentelor megalitice la dou   pop  re invasi  nare preistorice. Una din aceste rase,   i anume cea

¹⁾ Dolmenele. O alt   grup   de monumente megalitice p  rt     n archeologia preistoric   numele de dolmene (Etimologia dup   Littr  , ga  l, tol, table, men, pierre). Dolmenele sunt monumente funerare   i ele consist   din o lespede s  u tabl   enorm  , de p  tr   a  c  dat   orizontal pe do  , or   pe mai mul  i bolovan   mari,   mpl  n   i vertical   n p  m  nt. Dimensiunile lesp   ilor   i ale bolovanilor, ce compun aceste dolmene, sunt de regul   at  t de enorme,   r transportarea   i ridicarea lor presint   dificult   i a  a de mari,   n c  t a   i st  m uim   i, c  nd le contempl  m,   i ne   ntreb  m, cum acele pop  re primitive a   putut dispune de mijloce mecanice at  t de eficace, ca s   misce aceste mase gigantice de p  tr  , s   le aduc   adese-or   din dep  rtare   i le urce pe coline or   pe d  lur  , ca s   le pun   la locul, ce li s'   destinat.   n interiorul lor, aceste dolmene con  in una or   mai multe camere de p  tr  ,   n car   se depune  u corpurile, or   urnele cu cenu     ale celor deceda  i.   n num  r mai considerabil dolmenele ni se presint     n Fran  ia,   n Britania,   n Danemarca,   n Svedia   i   n Germania de nord. De asemenea s'   mai constatat existen  a acestu   gen de monumente   i   n Italia,   n p  r  ile de NO ale Caucasulu  ,   n Persia, India, Arabia,   n regiunile de nord ale Africe  i   i   n America central  .

  n Rom  nia singurul dolmen, despre care avem   re-car   not   e archeologice este construc  iunea de bolovan   enorm   s  u pescerea artificial   din muntele Lespedea, de la isv  rele Ialomi  ei, despre care ne vorbe  ce Cesar Boliac. Reproducem aici   n extras propria sa descriere: «Ca s   da   o ide   archeologilor despre primul aspect al acestei numite pescere, le recomand desenul «dolmanul dane  »   i cercul de petri   sepulcrale, fig. 98   i fig. 99, din admirabilul uvr  giu «Omul   nainte de istorie  » al lui Sir

mai vechiă, p^ortă în tradițiunile irlandese numele de Fri-Bolg¹, carⁱ sunt înfățișatⁱ ca ômenⁱ de o statură nu de tot înaltă, și cu p^{er}ul brun s^{eu} închis.

Peste acest popor numit Fri-Bolg¹, carⁱ au ținut cât-va timp domnia etnică și politică peste Irlandă, a năvălit mai târziu o altă rasă de ômenⁱ, așa numiți Dănianⁱ, și carⁱ se caracterisau prin o statură în general înaltă, av^{ând} p^{er}ul blond și ochiⁱ albaștriⁱ ¹⁾.

John Lubbock Intru adev^{er} că aici se vede cine-va în fata unei clădirⁱ de uriaș; în adev^{er}, că omul a trebuit s^e fie tare în brațele și spatele lui, ca s^e apuce, ca s^e așede, ca s^e construiască asemenea locuință pe asemenea locuri . . . Preste petre mari un lespede petroi^u formeză un acoperem^{ent} preste două încăperⁱ, una de 15 pici^ore lungime și 8 pici^ore largul, cu o întrare și cu o eșire în potriva întrărei de 7 palme, înalte și large de trei palme; bolovanⁱ mari drept praguri și câte un bolovan ca treptă de coborît într'una. Intrând înăuntrul acesteia, pe deschid^{et}ura de către apus, la dr^{eu}pta este un bloc de p^{etr}ă în formă pătrată, altar negreșit, înălțime de patru palme și tot atâtea de câte 4 laturile. Pre acest altar numai cenușă și cioburi amestecate cu un fel de nisip . . . D'aci numele acestei capiște, Pescerea cu ôlele . . . Am luat câte-va din aceste hârburi, t^ote vinete și albite pe din afară (caracteristică dacă în olăria, ăisă celtă de anticari) . . . Albuil de pe aceste ôle este negreșit exhalarea leșici cenușei dintr'însele. Ac^{es}ta am observat'o în mai multe ocașuni. Tradițiunea spune, că sunt b^{et}ranⁱ carⁱ au apucat multe ôle întregi, erau unele pe trei pici^ore și în mărimi deosebite . . . Ôle . . . carⁱ au servit drept urne Alături cu ac^{es}tă sală și despărțită printr'un zid format dintr'un singur bloc de p^{etr}ă, este o altă sală mai mică fără altar într'însa și fără nici o îngrădire» (Trompeta Carpaților nr. 846 din a. 1870). Intr'un alt articol C. Boliac confirmă de nouă caracterul dolmenic al acestei pesceri artificiale: «Dolmanul, ăice d^{eu}sul, care l'am găsit acum un an sub denumirea de Peșterea cu ôlele . . . nu p^ote fi îndoielă pentru nime, că nu este o capiște druido-celtă» (Trompeta Carpaților, nr. 939 din 1871). — Despre un alt monument megalitic cu aparență de dolmen ni se comunică următoarele din comuna Chișcani, județul Brăila: În munții Măcinului se află trei petre, din carⁱ două înfipte în pământ, ăr a treia între ele fără a atinge pământul (Inv. I. Nicolescu).

¹⁾ Henri Martin, De l'origine des monuments mégalithiques, p. 14—15: En Irlande la tradition attribue les grands tumulus à dolmens, partie à un ancien peuple de haute taille, aux cheveux blonds et aux yeux bleus . . appelé la race de dieux de Danann (Tuatha-de-Danann), et partie à une population plus ancienne encore, de moindre taille et à cheveux bruns . . celui de Firs-Bolgs, et qu'il faut bien se garder d'identifier, comme on le fait trop souvent, avec nos Belges de la Gaule, incomparablement plus récents et de type très-différent . . Le peuple de dieux de Danann, qui avait conquis l'Irlande sur les Fir-Bolgs, fut à son tour dépouillé de son empire par les tribus héroïques des Scotts . . qui seraient, dit-on, venus d'Espagne,

Dănieni, după tradițiunile irlandese, continuară de asemenea a face usca și Fri-Bolgi, de monumentele megalitice, până când dominațiunea lor peste Irlandia fu înfrântă de un alt popor invasionar numit Scoți.

Din punct de vedere al etnologiei preistorice, Fri-Bolgi, cari după tradițiunile irlandese, au introdus cei de întâi monumentele funerare megalitice în țărilor de apus ale Europei, se par a fi numai un ram emigrat spre apus din poporul cel mare pelasg al Hyperboreilor, stabiliți în timpurile preistorice la Dunărea-de-jos, și cari în monumentele geografiei antice ne apar sub numele de Pirobori¹⁾. Țăra Hyperboreilor din nordul Dunărei-de-jos era renumită și în epoca lui Pindar pentru monumentele sale cele colosale de piatră brută.

Er a doua rasă preistorică așa numită Dănian, de cari ne fac amintire tradițiunile irlandese, se par a fi fost în mișcarea cea mare etnică a lumii vechi numai nise triburi de Danai (Δαναοί), cum numesce Homer pe Greci²⁾, și cari înaintase spre apus pe căile de migrațiune ale altor triburi pelasge neolitice.

Acești Danai, sâu Greci, ne apar în timpurile cele primitive ale istoriei europene ca poporul, ce calcă imediat pe urmele Pelasgilor.

Despre imigrațiunea Danailor în ținuturile pelasge se păstrase până târziu o tradițiune în Elada, și pe care Eschyl ne-o înfățișează în poema sa Supplici sub forma, cum Danaos (representantul Danailor) persecutat de frațele sâu Aegyptos emigrăză din Lybia și vine în imperiul cel vast al lui Pelasg, ca să ceară protecțiune și loc pentru descălecare.

Chiar și tipul etnic al Fri-Bolgilor și Dănienilor din tradițiunile irlandese corespunde pe deplin la aspectul fizic și moral al vechilor Pelasgi și Danai.

Pelasgi ne apar în vechile monumente ale literaturii grecești ca o rasă de omeni cu un colorit negricios, sâu arși de soare, robuști și cu un caracter dominatoriu. Pelasg, primul fondator al imperiului acestei rase, a fost, după cum ne spune vechiul poet Asiu (c. 700 a. Chr.), născut din pământul cel negru.

De altă parte Grecii cei vechi, sâu Danaii, sunt înfățișați în tradițiunile epocii homerice ca omeni cu o statură înaltă, cu părul blond și ochii albaștri.

et qui étaient des Celtes plus ou moins mêlés d'Irécens. — Vechile tradițiuni ale Irlandei mai amintesc tot-o dată și de regi din o rasă numită Hérémón, ale căror morminte se află la Cruachan (Fergusson, *Les monuments mégalitiques*, p. 203).

¹⁾ Ptolemaei Geogr. lib. III. 10. 8., Piroboridava lângă fl. Hierasus.

²⁾ Homeri Ilias, III. 33. 464; IV. 232; VII. 382; XIII. 680.

În fine, semnele și figurile gravate pe diferite monumente megalitice ale apusului și cărî consistă din spirale, din linie serpentine, linie arcuate sêu semisferice, discuri, rôte ale sôrelui și puncte diseminate, ce imităză ceriul cu stelele, ne presintă o afinitate remarcabilă cu sistemul de ornamentațiune și cu semnele simbolice ale Pelasgilor orientali.

Aceste caractere mistice, de pe monumentele funerare megalitice ale apusului, ne înfățișeză urmele inspirațiunilor religiose pelasge, cultul ceriului, al sôrelui și al stelelor, și peste tot o credință firmă în o viață dincolo de mormânt, în regiunile luminei sêu ale lumei superioare ¹⁾.

Mai observăm tot-o-dată aici, că formele cele colosale ale acestor monumente, ne spun, că ele aparțin unui popor eroic și cu o ambițiune enormă de a transmite posterității memoria și gloria celui decedat.

¹⁾ Diferite specimine de genul ornamentice și de semnele simbolice, înfățișate pe monumentele megalitice ale Franciei, Irlandiei și Angliei se pot vedé la Fergusson, *Monuments mégalitiques*, pag. 218 seqq., și la Bertrand, *La Gaule avant les Gaulois*, p. 153 seqq.

X. TERMINI LIBERI PATRIS.

1. 'Υπερβορέων θαυματή ὁδός. *Calea cea admirabilă a Hyperboreilor.*

În istoria monumentelor megalitice ale Daciei, un loc important îl ocupă o lungă serie neîntreruptă de mai multe mii de bolovanii, séu lespeđi enorme, ce se întindea până în sec. al XVIII-lea din Besarabia prin Rusia meridională către Crimea, și din care astăzi mai există încă unele puține resturi în apropiere de Chișineu.

Învățatul Domn al Moldovei Dimitrie Cantemir, scria pe la a. 1716 în această privință următoarele:

«Nu departe de Chișineu, orașel lângă riul Bâcul, se vede o serie de lespeđi foarte mari, dispuse în liniă dréptă în așa mod, ca și când ele ar fi fost aședate acolo prin activitatea omului. Însă ceea ce ne împedică de a crede acésta, este de o parte mărimea acestor lespeđi, ér de altă parte lungimea spațiului, pe care se întind. Întru adevăr, unił din bolovanii aceștia acoper un spațiu de 3-4 coři în lat și în lung, ér seria lor trece peste Nistru și se întinde până la Crimea. În limba poporului acest șir de petróie pórta numele de Cheile Băcului, și țeranii în simplitatea lor spun, că acésta construcțiune e făcută de smei, carı se conjurase, ca să închidă cursul riului Bâcul¹⁾.»

Poetul Constantin Stamati, care locuia în Chișineu, într'o notiță scrisă rusește despre anticitățile Besarabiei și publicată pe la a. 1850, ne mai comunică încă următoarele date importante cu privire la acésta construcțiune megalitică: «Ca la trei verste mai în jos de Chișineu, scrie dănsul, se vede un șir în liniă dréptă de lespeđi foarte mari îngropate până la jumătate în pământ, pe carı locuitorii le numesc Cheile riului

¹⁾ Cantemirii *Descriptio Moldaviae* (Ed. 1872) p. 15: Kissnou, ad flumen Bicul non magni momenti urbecula. Haud procul ab ea conspicitur series maximorum lapidum, ita in recta linea dispositorum, ac si humana industria illuc essent collocati. At hoc credere impedit et ipsorum lapidum magnitudo, et spatii per quod extenduntur, longitudo. Continent enim aliqui trium aut quatuor ulnarum spatium in tetragono, eorumque series trans Tyratem usque ad Crimeam pergit. Vernacula lingua kieile Bycului vocant, diabolorum opus esse, rustica refert simplicitas, obstruere amnem Bycul conjuratorum.

Bâc. Acest şir de petre se începe de la Prut, construit în chip de părete, trece prin codrii Căprianei şi taie în lat întreagă Besarabia. Locuitorii însă din timp în timp desgrăpă acele petre, ast-fel că vechiul zid se distruge» ¹⁾).

Er căpitanul Zaščuk, în cea mai bună descriere statistică-geografică a Besarabiei, pe care o compusese din însărcinarea guvernului rusesc ca oficer de stat-major, ne spune următoarele: «De la actualul Chişineu în direcţiune către Prut prin codrii Căprianei se întindea o-dată un şir de lespeđi pe jumătate îngropate în pământ. Acele lespeđi s'aŭ mai conservat încă în unele locuri, er despre altele mai povestesc ţeraniŭ, că le-aŭ luat rënduri rënduri pentru trebuinţele-lor. Nu cred, că cine-va se va apuca a dovedi, că acele petre formaŭ ore-când un zid compact, din dosul căruia vechii locuitori se vor fi apărat în contra invasiunii răpitorilor vecinŭ. Acele petre mergeaŭ fără întrerupere prin păduri, prin bălţi şi prin rîpe. După totă probabilitatea, ele serviaŭ, ca şi şanţurile de pământ, drept semne de hotar». Căpitanul Zaščuk mai adauge tot-o-dată în notă: «În delimitările posterioare ale unor moşii mănăstiresci din Besarabia, mai ales ale celor din zona păduroasă a districtelor Chişineu, Orheiŭ şi Iaşi, se menţionează în acte şiruri de petre de lespeđi, împlântate în pământ şi rămase din timpuri vechi» ²⁾).

În fine, într'o notiţă manuscrisă, patriotul român Alesandru Haşdeŭ din Besarabia, constată şi densusul, că a văđut acele «blocuri de pētră înfipite în pământ» aproape de Chişineu pe moşiile Petricani şi Ghidighiş ³⁾).

Din aceste date positive, ce ne aŭ fost transmise de diferiţi autori, marţori oculari, rezultă, că acest monumental şir de lespeđi împlântate vertical în pământ, nu era alt-ceva de cât ceea ce în ştiinţa archeologică preistorică se numesce o aliniare (alignement), însă de o lungime estra-ordinară şi care se întindea din Moldova pe lângă valea Băcului până departe spre răsărit. . . către Crimeea, cum đice Cantemir.

Însă o constatare este de lipsă să facem aici în ce privesce aspectul şi sistemul tehnic a acestei construcţiuni megalitice. Acastă gigantică serie de mai multe decŭ de miŭ de bolovanŭ nu a avut nicŭ o-dată caracterul unui mur seŭ construcţiuni de apărare. Nicŭ Principele Cantemir, nicŭ alţiŭ, carŭ aŭ văđut, carŭ aŭ examinat şi aŭ descris acest uimitorŭ monument al ve-

¹⁾ Hasden, Dicţionarul limbei istorice şi poporane, Tom. III. v. Bâc, p. 2795.

²⁾ Ibid. III. p. 2795-6.

³⁾ Ibid. III. p. 2796.

chimei, nu afirmă, că lespețile seü monolite, ce compuneau această liniă megalitică, ar fi fost ast-fel dispuse și atât de alipite unele de altele, în cât se formeze un mur compact și impenetrabil. Principele Cantemir le numesce simplu numai «series maximorum lapidum». Constantin Stamatî, «un șir în linie dréptă de lespeți forte mari», ér căpitanul Zașeuk, destul de competent spre a cunoște caracterul fortificațiunilor de apărare, declară forte precis: «nu cred ca cine-va se va apuca a dovedi, că acele petre formaü ore când un zid compact; după toate probabilitățile ele serviau . . . drept semne de hotar.»

Atât după natura locurilor pe unde trecea, cât și după direcțiunea sa de la apus spre răsărit, această lungă înșirare de lespeți brute împlântate în pământ prin pustietățile cele sëlbatice ale Sciției vechi, nu era făcută ca să împedece o invasiune.

Ni se presintă acum cestiunea cea importantă în istoria evenimentelor și a civilizațiunii preistorice europene, care a fost originea și care a fost destinațiunea acestei miraculoșe lucrări megalitice?

O amintire forte prețioșă despre acest incomparabil monument al vechimei preistorice o aflăm la Quint Curțiu Ruf, unul din istoricii romanî, care trăise, probabil, sub împăratul Vespasian.

Pe basa fântânelor grecesci, din cari o mare parte noi astăzi nu le mai avem, Quint Curțiu Ruf, compusese o lucrare în ęce cărți «De gestis Alexandri Magni», și în care densusul ne spune, că regele Alesandru, încurajat de succesele sale în Asia, după ce supuse pe Persi, pe Bactrianî și alte populațiunii barbare de lângă Marea Caspică, se hotări a-și estinde espedițiunea și asupra Sciților din Europa; anume regele Alesandru era de părere, că până când Macedonenî nu vor supune pe Sciții din Europa, considerați în aceste timpuri ca neînvinși, până atunci imperiul macedonian în Asia va ave o existență numai efemeră. Populațiunile subjugate ale Asiiei, din cari unele începuse a se revolta, vor desprețui pe Macedonenî; ér dacă vor supune și pe Sciții din Europa, Macedonenî se vor arăta cu mândria peste tot locul ca neînvinși. Ast-fel regele Alesandru sosese cu trupele sale la Tanais (Don), riul cel mare, care despărția în aceste timpuri pe Bactrianî de Sciții Europei și Europa de Asia. După ce regele Alesandru puse aici fundamentele unui nou oraș, numit «Alexandria» și făcu toate pregătirile necesare pentru un rășboi cu Sciții, dede ordin trupelor sale să trecă în Europa. Sciții cercară a i se opune pe cel alalt țermure al riului Tanais. Inșă regele Alesandru și trupele sale, pe lângă totă plôia de săgeți a Sciților și pe lângă totă impetuositatea cea mare a riului Tanais, trecură

cu luntrile la țărmurile europene. Scutașii Macedonenii părăsind luntrile începură îndată lupta cu lăncile în contra cetelor călărețe ale Sciților, ce ocupau țărmurile, ér cavaleria macedonénă vedënd, că Sciții încep a-și întorce caii, se aruncă asupra lor și le rupse șirurile. Sciții ne mai putënd susține atacul și vociferările de răsboi ale Macedonenilor, lăsără cailor frânele libere și începură a fugi, ér cavaleria macedonénă din ordinul lui Alesandru i persecută tot restul ăilei și trecu chiar dincolo de Stălpîi lui Liber Pater.

Acești Stălpî ai lui Liber Pater, ne spune Quint Curțiu, «erau nisce monumente, ce consistau din bolovanî sêu lespeđi mari aședate în șir regulat la micî intervale unele de altele» ¹⁾.

Avem așa dar aici un text pozitiv și precis din istoria lui Alesandru cel Mare; text, care se rapórtă direct la această aliniare megalitică din Scitia europeană.

Din acest important document istoric, rezultă așa dar, că această monumentală înșirare de petróie, al cărei capăt de răsărit ajungea până în apropiere de Don, forma numai una și aceeași construcțiune megalitică cu series maximorum lapidum, care după Cantemir se întindea din Besarabia prin Rusia meridională către Crimeea.

În vechia literatură istorică așa dar acest grandios monument de la nordul Mărei negre, compus din un șir estra-ordinar de lung de monolite brute, implântate în pământ, purta numele de Termini Liberi Patris.

¹⁾ Q. Curtii Rufi lib. VII. cap. 7: Bactrianos Tanais ab Scythis, quos Europaeos vocant, dividit: idem Asiam et Europam finis interfluit. — Ibid. c. 9: Ipse rex cum delectis primus ratem solvit, et in ripam (Tanaïs) dirigi jussit: cui Scythae admotos ordines equitum in primo ripae margine opponunt... Barbari... ingentem vim sagittarum infudere ratibus... Jamque terrae rates applicabantur... acies clypeata consurgit... equitum deinde turmae... perfregere Barbarorum aciem... Tum vero non ora, non arma, non clamorem hostium Barbari tolerare potuerunt; omnesque effusis habenis capessunt fugam: quos rex quamquam vexationem invalidi corporis pati non poterat, per LXXX tamen stadia insequi perseveravit. Jamque linquente animo suis praecepit, ut, donec lucis aliquid superesset, fugientium tergis inhaererent... Transierant jam Liberi patris terminos; quorum monumenta lapides erant crebris intervallis dispositi, arboresque procerae, quarum stipites hedera contexerat. Sed Macedonas ira longius provexit; quippe media fere nocte in castra redierunt, multis interfectis, pluribus captis equosque MDCCC abegere. — În anticitatea grecăscă, unii autori erau de părere, că stelele (columnele) sêu Termini legendarî ai lui Liber Pater se aflau în părțile extreme ale Indiei (Apollodori Bibl. III. 5. 2.) Aceștea le răspunde Strabo (III. 5. 6), că în India nime nu a vedut, nici columnele lui Hercule, nici ale lui Dionysiu (Liber Pater).

Îr acest Liber Pater al Romanilor, după cum am văzut și în capitulul precedent, era una și aceeași personalitate legendară cu Dionysos al Grecilor și cu Osiris al Egiptenilor ¹⁾).

Aceeași perfectă identitate între Liber Pater și Osiris o aflăm în tradițiunile preistorice ale poporului român. După unele din aceste legende brasda cea uriașă de plug, care taiă de la apus spre răsărit câmpiile României, ale Besarabiei și Rusiei meridionale până la Don, ar fi tras-o împăratul Jidovilor, Ostrea-Novac (Osiris), ér după alte tradițiuni această brasdă se atribue lui Ler împăratul (Liber Pater), care venise cu oști nenumărat de multe și rele asupra locuitorilor acestei țări ²⁾).

Însă care a fost destinațiunea primitivă a acestor faimóse monolite aședate în șir, ce se întindeau de la Prut peste Besarabia și Rusia meridională către Don, până în apropiere de punctul, unde din Asia se trecea în Europa?

În anticitatea preistorică columnele de pétră brută au mai avut tot-o-dată și o destinațiune de utilitate publică. Ele serviau în aceste timpuri depărtate spre a indica călătorilor direcțiunea drumurilor prin ținuturile mai puțin populate și pe unde alte semne de orientare lipsiau ³⁾.

¹⁾ Herodotî lib. II. c. 144. — Într'o inscripțiune romană din Dalmația, Isis și Serapis (Osiris), divinitățile universale egiptene, ne apar interpretate în limba latină sub forma de Libera și Liber (C. I. L. III. nr. 2903).

²⁾ În descântecele noastre populare Ler împăratul apare ca un croș jăfuitoriu și detestat (Marian, Descântece, p. 134). Ér în alt descântec:

Ér voi Strigóie,
Voi Moróie,
(Sě) vă duceți
La Ler împărat,

La al vostru palat,
Acolo să mergeți,
Acolo să se deți,
Acolo să periti

Ibid, p. 147.

«Ler împăratul» (Osiris) din tradițiunile populare române este o simplă figură resboinică, care cutrieră lumea, însă cu totul distinctă de «Ler Domnul», fiul Maicei sfinte, sěu Apollo, din colindele noastre religioase. Despre originea și semnificațiunea archaică a cuvântului «ler» a se vedé capitulele relative la primul imperiū pelasg. — De asemenea mai notăm aici, că Liber Pater al Romanilor într'o inscripțiune descoperită la Naronă în Dalmația, ne apare și sub forma de Leiber Patrus (C. I. L. III. nr. 1784), numire fórte apropiată de cea românescă, Ler împăratul.

³⁾ Cartailhac, La France préhistorique, p. 315. — Lângă Tanais se mai află până în epoca romană și Altarele consacrate lui Alesandru cel Mare, drept monumente ale espedițiunii sale în aceste părți. Aceste altare, Ἀλεξάνδρου βωμοί, erau, după Ptolemeu (III. 5. 12) din jos de cotiturile riului Tanais. Tot lângă Tanais amintesc și Orosiu, altarele și stâlpi ai lui Alesandru cel Mare: Europa incipit ut

Întregă întinderea cea vastă a Sciției meridionale a format până târziu în timpurile istorice, o regiune pastorală, nisce pustietăți de pășuni, fără limite, fără orașe, fără sate¹⁾ și fără păduri²⁾, pe cari rătăciau neconținut nenumărate triburi de păstori, transportându-și pe care dintr'un loc în altul casele și familiile lor.

«Noi nu avem nici orașe, nici câmpuri cultivate, ca să ne temem, că vor fi cuprinse și devastate de inimiți», răspunde Idanthysus, regele Sciților, către Darie, regele Perșilor, când acesta i cerea, ca orî să primescă lupta, orî să-i aducă daruri, pământ și apă, drept semne de supunere³⁾.

Grecii, după cum ne spune Curțiu, numiau întregă regiunea geografică a Sarmatiei europene, «solitudinile Sciților»⁴⁾, ér partea dintre gurile Dunărei, Nistru și Pont, séu ținuturile Besarabiei de jos, au purtat în particular numele de «deșertul Geților»⁵⁾.

Prin aceste solitudini de la nordul Mării negre se rătăcise Darie, regele Perșilor, cu întreaga sa armată⁶⁾; se rătăcise chiar și cetele militante ale Sciților, cari urmăriau pe Darie⁷⁾.

În aceste timpuri depărtate istorice, singurul drum, care presenta mai puține dificultăți pentru comunicațiunea dintre Carpați și ținuturile de lângă lacul Meotic, era pe valea Bâcului din Besarabia de astăzi, și care apoi de la

dixi sub plaga septentrionis a flumine Tanai . . . qui (fluvius) praeteriens aras ac terminos Alexandri Magni . . . Maeotidas auget paudes (Historiarum adversus paganos, I. 2).

1) Herodoti lib. IV. 47.

2) Herodoti lib. IV. 61.

3) Ibid. lib. IV. 127.

4) Quint Curțiu ne înfățișează pe unul din Sciții europeni rostind următoarele cuvinte către Alesandru cel Mare: Scytharum solitudines Graecis etiam proverbiiis audio eludi; at nos deserta et humano cultu vacua, magis quam urbes et opulentos agros sequimur. — Ammian Marcellin (I. XXII c. 8), încă numesce ținuturile Sciției: solitudines vastas nec stivam aliquando nec sementem expertes. — Ér în «Divisio orbis terrarum» anterioră sec. IV. d. Chr., cetim: Dacia. Finitur ab oriente deserto Sarmatiae (Riese, Geographi latini minores, pag. 17).

5) Strabonis Geogr. lib. VII. 3. 14: Μεταδὲ δὲ τῆς Ποντικῆς θαλάττης τῆς ἀπὸ Ἰστροῦ ἐπὶ Τύραν καὶ ἡ τῶν Γετῶν ἐρημία πρόκειται. — Pe Tabula Peutingeriană regiunea cuprinsă între fl. Agalingus (Cogâlnic din Besarabia) și Hypanis (Bug), este însemnată prin cuvintele: sors desertus.

6) Herodoti lib. IV. c. 136.

7) Ibid. lib. IV. c. 140.

Nistru se prelungia către Don. Însă și această liniă rămase numai o simplă cale «per deserta».

Pe aici se operase în timpurile preistorice invasiunea cea puternică a triburile neolitice în Europa. Pe aici a fost până târziu liniă cea mare de comunicațiune între răsărit și apus, între Asia tot-de-una lipsită și între Europa cea opulentă.

«Termini Liberi Patris», aceste monumente ale vechimeii, ce se întindeau în liniă dreaptă de la Prut pe lângă Valea Bâcului către Tanais, ni se prezintă ast-fel din punct de vedere al intereselor publice, ca simple colonne itinerare prin deșerturile cele sălbătice ale Scitiei, spre a indica călătorilor și comercianților liniă drumului celui mare dintre Asia și Europa ¹⁾.

Osiris, regele Egiptenilor, seü Liber Pater după cum îl numiau Romanii, cucerise de o-dată cu înfrângerea lui Typhon și ținuturile din nordul Mării negre. Lui Osiris i atribuiau tradițiunile și legendele vechi înființarea acestui uimitoriu șir de bolovani implântați în pământ între Asia și Carpații Daciei.

În vechile litanii ale Egiptenilor, redactate de preoții din Teba și din Memphis pentru divinizarea lui Osiris, se amintesc ca o bine-cuvântare eternă, ca una din gloriile cele mari ale acestui monarch, că el a deschis drumurile din regiunea nordului, ér sub «regiunea nordului», geografia timpurilor antice înțelegea prin eselență țera Scitilor ²⁾.

Chiar și Herodot ne spune, că stâlpii seü columnele lui Sesostris (același cu Osiris) mai esistaü și în timpurile sale în ținuturile Scitiei ³⁾.

¹⁾ O importantă notiță aflăm la Pliniu, care ne spune, că Macedonenii în această expedițiune a lor au umblat pe urmele lui Liber Pater și ale lui Hercule, ori cu alte cuvinte, pe drumurile și călăuziți de resturile monumentelor acestor eroi. Haec est Macedonia, terrarum imperio potita quondam, haec Asiam, Armeniam, Iberiam, Albaniam... Caucasum transgressa... per vestigia Liberi Patris atque Herculis vagata (Hist. Nat. IV. 17. 6). — Romanii încă aveaü tradițiuni vechi despre faptele cele mari de război ale lui Liber Pater. Acesta rezultă din un pasagiü al lui Pliniu (Hist. Nat. lib. VII. 1.) relativ la Pompei cel Mare. Verum ad decus imperii rom., non solum ad viri unius pertinet victoriam, Pompei Magni titulos omnes triumphosque hoc in loco nuncupari: aequato non modo Alexandri Magni rerum fulgore, sed etiam Herculis prope ac Liberi Patris.

²⁾ Plerret, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Ch. CXLII:

A. 12—13: Osiris dans la région du Sud.

Osiris dans la région du Nord...

D. 24—25: Osiris... Ouvreur des chemins du sud, maître de la double terre,

Ouvreur des chemins du nord, maître du ciel.

³⁾ Herodoti lib. II. 103.

În poetul Ovid, în cartea a III-a a Fastelor sale, face de asemenea amintire de căile triumfale ale lui Bach său Liber Pater prin Scitia ¹⁾.

Acastă monumentală cale de gloriă a lui Liber Pater ajunsese a fi legendară în ținuturile grecesci încă cu mult mai înainte de timpurile lui Herodot.

Poetul Pindar amintesc în două ode ale sale de acest admirabil monument din țera Hyperboreilor, stabiliți încă din timpul migrațiunii neolitice la nordul Dunărei de jos și al Mării negre.

În una din aceste ode textul relativ la această lungă serie de colonne itinerare sună ast-fel:

«Atât dincolo de isvórele Nilului, cât și în țera Hyperboreilor, există o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, din pétră tăiată, înalți de câte 100 de picióre și așezați în șir, drept monumente ale unor fapte glorióse» ²⁾.

¹⁾ Ovidii Fast. III. 714. seqq.

Bacche, fave vati, dum tua festa cano . . .

Sithonas, et Scythicos longum enumerare triumphos.

Ridicarea columnelor său stâlpilor triumfali a fost în us la Români până în seculul al XIV-lea. Cronicariul polon Strykowski scrie următoarele: Regele ungar Carol (Robert) ridicând un război năprasnic asupra Domnului muntenesc Basaraba, fu bătut cu desăvîrșire prin stratagemă de către Munteni și Moldoveni, ast-fel în cât cu puțină ai săi abia-abia putu scăpa cu fuga în Ungaria. Pe locul bătăliei Domni muntenesci zidiră o biserică și ridicară trei stâlpi de pétră, precum vădúi eú însu-mi în 1574, întorcându-mă din Turcia, din colo de téguşorul Gherghița, două dîle de drum de la oraşul transilvan Sibiu, în munți. (La Haşdeu, Archiva istorică, tom. II. p. 7).

²⁾ Pindari Isthmia, V. 20:

μυρίαι δ' ἔργων καλῶν

τέτμηθ' ἐκτόμπεδοι ἐν σχερῶ κέλευθοι,

καὶ πέραν Νείλοιο παγῶν καὶ δι' Ἰπερβορέους.

Aici cuvântul κέλευθοι (sing. κέλευθος), nu este sinonim cu ὁδοί, ci are înțelesul de stâlpi itinerari. Din punct de vedere al originii și al formei, κέλευθος este identic cu românescul «călăuz» său «călăuză» (lat. dux itineris), cuvânt, care în limba română se aplică atât la persoane cât și la lucruri, în particular, pentru stâlpi, ce indică drumurile. În acest text Pindar ne mai spune, că stâlpii itinerari din țera Hyperboreilor erau înalți de câte 100 picióre. Luând de basă pentru această măsură piciorul vechi grecesc său olimpic de 0,3082 m. noi vom avea înălțimea acestor colonne cu 30,82 metri. În Franța, menhirul de la Locmariaker din Morbihan, este lung de 21 metrii. Ca o parte lespețile-petroice, ce formaș șirul megalitic de lângă riul Bâc, aveaș dimensiuni colosale, rezultă din comunicările călătorului rusesc Svinin, care visitase Besa-

Acastă nenumărată mulțime de stâlpi itinerari, așezați în șir prin țera Hyperboreilor, de cari ne vorbește Pindar, ni se prezintă ast-fel ca una și aceeași aliniare megalitică cu «series maximorum lapidum», de cari ne vorbește Cantemir, și cu «lapides crebris intervallis dispositi», său cu «Termini Liberi Patris» de la Quint Curțiu.

În altă odă a sa, poetul Pindar măi glorifică încă o-dată acest extraordinar monument din țera Hyperboreilor.

Cuvintele sale sunt următoarele:

«Nicî dacă vei călători pe mare, nicî pe uscat, nu vei afla calea cea demnă de admirațiune, care duce la locul principal de adunare al Hyperboreilor» ¹⁾.

Din aceste cuvinte ale lui Pindar rezultă așa dar, că în țera Hyperboreilor de la nordul Dunării și al Mării negre, exista încă în timpurile sale o cale monumentală, însă miraculoasă prin mulțimea și prin mărimea cea colosală a stâlpilor săi itinerari așezați în șir.

Originea acestei căi, ȳice Pindar, se reducea la nisce fapte gloriose. Era ast-fel, o cale triumfală identică cu «Scythici triumphî» ai lui Liber Pater, de cari amintesce Ovid. Ambii poeții Pindar și Ovid, aveau în vedere aceleași evenimente de război, aceleași monumente legendare.

Acastă admirabilă cale sfîntă de la nordul Dunărei de jos și al Mării negre, conducea, după cum ne spune Pindar, la locul comun de adunare al Hyperboreilor. Ea traversa, așa dar, o mare parte din teritoriul cel vast al acestui popor.

După cum scim, magnificul templu al lui Apollo Hyperboreul, se afla în insula numită Leuce său Albă de lângă gurile Dunărei.

Er în părțile de jos ale Prutului, și în apropiere de această metropolă religioasă a Hyperboreilor, măi exista încă în epoca romană un oraș numit

rabia cam pe la a. 1822. După ȳensul, aceste petre aveau o înălțime extraordinară, ele formau pe unele locuri un crescet de munți (Hasdeu, Dicț. III. pag. 2796.)

¹⁾ Pindari Pythia, X. 29:

..... ναυσι δ' οὐτε πεζὸς ἰὼν ἄν εἴποις
ἐς Ὑπερβορέων ἁγῶνα θαυματὰν ὁδόν.

Pindar aplică aici un fapt real, său calea cea triumfală a Hyperboreilor, în sens moral. Prin aceste versuri el voesce a ȳice : calea gloriei eterne și a fericirii adevărate nu o va găsi cine-va, nicî călătorind pe mare, nicî pe uscat. Hyperboreii ne apar în legende vechi ca poporul cel măi just, cel măi fericit, și cu o putere de viață, ce trecea peste limitele bătrânețelor *Pone eos montes* (i. e. *Ripaeos*) . . . *gens felix* (si credimus) *quos Hyperboreos appellavere, annoso degit aevo* (Plinii lib. IV. 26. 11.).

Piroboridava ¹⁾, incontestabil aceeași capitală, același centru politic, pe care Pindar î-l numește Hyperboreon agon.

Tot în părțile de răsărit ale Daciei, între fluviile Agalingus (ađi Cogălnic) și Hypanis (Bug), ne apare stabilită, în epoca romană, o populațiune întinsă numită «Dac(i) Petoporiani» ²⁾, numire evident alterată în loc de Daci Piroboriani, adecă Hyperborei.

Resumăm:

«Calea cea miraculoasă a Hyperboreilor», de care ne vorbesc Pindar, și pe lângă care erau înșirate o mulțime nenumărată de stâlpi itinerari, ni se prezintă atât pe baza situațiunei geografice a Hyperboreilor, cât și după caracterul și destinațiunea acestor monumente ca una și aceeași construcțiune megalitică cu linia cea lungă de petroie implantate în pământ, de care face amintire Cantemir și Quint Curțiu.

2. Ἑξαμπαῖος, Ἰραὶ ὁδοί. Căile sacre ale Sciților.

Herodot, în descrierea Sciției, face amintire de un ținut (χωρος), de la nordul Mărei negre, pe care Sciții în limba lor î-l numiau Exampaeos, cuvânt, care în traducere grecescă însemna Ἰραὶ ὁδοί, adecă Căile sacre.

Aseste locuri, numite Exampae, erau, după Herodot, situate la o depărtare de 4 zile navigațiune pe riul Hypanis (Bug) în sus, și formau frontiera dintre Sciții Agricoli așezați mai la nord, și între Alazoni cu locuințele despre sud ³⁾.

Acastă cale sfântă, din nordul Mărei negre, se afla așa dar aproape pe aceeași paralelă cu Chișineul de astăzi, având direcțiunea de la apus spre răsărit, ori de la răsărit spre apus.

Despre originea și destinațiunea acestor căi sfinte ale Sciților, Herodot nu ne mai spune nimic.

¹⁾ Situațiunea geografică a orașului Piroboridava după Ptolemeu (III. 10. 6. 8), e următoaria: Noviodunum (Isaccea)

54° 40' 46" 30'

Piraporidava

54° 47"

²⁾ Tab. Peut. (Ed. Miller) Scgm. VIII. 3. 4.

³⁾ Herodoti lib. IV. c. 52: Ἐστὶ δὲ ἡ κρήνη αὐτῇ ἐν οὐραίοις χώρῃς τῆς τε ἀροτῆρων Σκοθῆων καὶ Ἀλαζώνων οὐνομα δὲ τῇ κρήνῃ, καὶ ὅθεν ῥέει τῇ χώρῃ, Σκοθιστὶ μὲν Ἑξαμπαῖος, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων γλῶσσαν Ἰραὶ ὁδοί. — Ibid. IV. c. 81: Ἐστὶ μεταξὺ Βοροσθέ- νεός τε ποταμοῦ καὶ Ἰπάνιος χώρος, οὐνομα δὲ οὗ ἐστὶ Ἑξαμπαῖος.

În antichitatea greacă se numiau «căi sfinte» drumurile de comunicațiune, ce erau stabilite între centrele principale și între locurile religioase mai importante.

Pe lângă aceste drumuri sfinte se aflau înșirate în vechime diferite sanctuare și temple ale divinităților, colonne, statue, mormintele eroilor și ale persoanelor de distincțiune, și alte monumente comemorative.

Pe aceste căi se făceau procesiunile solemne ale clerului și ale poporului, pe ele se cântau imnele funebre, peanele de rugăciune, de învingere, de laude și de mulțămire ȡeilor. În fine, pe aceste drumuri de siguranță publică se transportau darurile particularilor, ale orașelor și populațiunilor la sanctuarele ȡeilor.

O ast-fel de cale sfântă (ὁδὸς ἱερὰ), exista în antichitate între Atena și orașul Eleusis, loc celebru pentru misterele Eleusine și unde se credea, că era reședința marilor divinități Ceres și Proserpina ¹⁾.

O altă cale sfântă era stabiilită între Elis, capitala provinciei cu acest nume, și între Olympia, câmpul cel renumit pentru jocurile Olympice ale Greciei vechi ²⁾.

Unele din aceste căi sfinte traversau provinciile întregi.

Cu deosebire la sanctuarele cele celebre din Delphi, care a avut un rol atât de imens în istoria religioasă și politică a Greciei, conduceau trei căi sfinte. Una din acestea începea în partea de nord, la valea Tempe, trecea peste totă Tesalia, peste Doris și Locris și era destinată pentru peregrinii din părțile nordului și ale Traciei. Altă cale sfântă venia din partea de sud-est, din Atica. Ea era construită, după cum spun tradițiunile, de Teseu, și servia pentru trimiterea darurilor la Delphi din partea Atenienilor, a Peloponesilor și Beoȡienilor. În fine, o a treia cale sfântă către Delphi începea de la portul Crissa al Mării egee, avea o lungime de 80 de stadii, și era destinată pentru pioșii călători, ce veniau pe mare ³⁾.

Aceeași instituțiune a căilor sfinte o aflăm și la vechii Egipteni.

Strabo, vorbind de construcțiunea memorabilelor temple de la Teba, cea cu o sută de porți, din Egipt, ne face următoarea descriere a căilor sfinte de aci:

Înainte templelor, ne spune dănsul, se află un spațiu în lătime de un juger ori mai puțin, însă lung de 3—4 ori pe atăta, și chiar mai mult. Acest

¹⁾ Pausanias Descriptio Graeciae, I. 36. 37. 38.

²⁾ Ibid. V. c. 25. 7.

³⁾ Pauly, Real-Encyclopädie, II Bd. (1842) p. 915.

Aceste numiri de «Speia» ne mai probéză tot o-dată, că vechiul Exampaeos al lui Herodot, care forma frontiera dintre Sciîi Agricoli și Alazoni se întindea spre apus până dincóce de Nistru, în valea Băcului ¹⁾).

Restabilim, așa dar, următoritul fapt pozitiv pentru istoria timpurilor arhaice ale Daciei.

Șirul cel lung de lespezi enorme împlântate în pământ, ce se întindea din Besarabia către Crimeea și Don, represinta într'o vechime depărtată tot atâtea monolite sacre seú stâlpi itinerari, numiți în literatura istorică romană «Termini Liberi Patris», înșirați pe lângă drumul cel mare, lipsit de sate și orașe, ce trecea prin pustietățile Sciției vechi și care légă Asia de Europa. Acéstă cale sfântă, care începea în Dacia orientală, presenta un aspect grandios, ea ne apare la Pindar ca una din minunile lumii preistorice (Ἰπερβορέων θαυματή ὁδός).

Originea ei se reducea la fapte memorabile de război. Era o cale triumfală, identică cu «Scythici triumphi» ai lui Bach seú Liber Pater.

Numirea acestei căi în limba triburilor scite era Exampae-os, după Herodot, cuvânt de origine pelasg, a cărui formă națională se vede a fi fost «sâm-bia», adecă sanctae viae ²⁾).

¹⁾ Numele riului Băc nu este de la germanul Bach. Originea acestei numiri se reduce la legenda cea vechiă despre drumurile lui Bach seú ale lui Liber Pater prin Tracia și Sciția. În cântecele eroice populare ale Românilor se mai face încă și astăzi amintire despre «Băcul vitézul», «Băcul haiducul» care înstituisă un serviciu de străji pe lângă drumul cel lung dintre Odriu (Adrianopol) și Diu (Vidin).

(Înălțatul împărat)

Că el, mare, mi-a aflat,

De numele Băcului,

Băcului haiducului,

Băcului vitézului,

Ce a pus străjă drumului

Din délul Odrului

Până 'n préjma Diului . . .

Teodorescu, Poesii pop. p. 605.

Liber Pater seú Osiris avea în tradițiunile și legendele antice diferite supra-numiri, dintre cari una din cele mai cunoscute era Βάχχος. În limba vechiă slavonă, бакъ însemnăză taur (rom. bică, taur ténér). În papirele egiptene Osiris pórtă de asemenea epitetul de «taur» (Pierret, Le livre des morts, ch. I. l.). După doctrinele preoților egipteni Osiris și Apis, taurul cel sacru, formaú numai una și aceeași idee. Apis era numai imaginea cea viă a lui Osiris, orî cu alte cuvinte Osiris era deul-taur (fecundatoriú). Atât de o cam dată în ce privesce istoria și sensul primitiv al numelui Bacchus. Mai adăugem aici următória părere germană: «Es ist unsicher ob der Name griechischer Herkunft ist» (Wissowa, Pauly's Real-Encyclopädie, III, v. Bakchos).

²⁾ În limba română «sânt» capetă forma de «sâm» în cuvintele compuse, când prima silabă a părții a doua se începe cu o labială, precum în Sâ-m-Petru, Sâ-m-Medru, Sâ-m-Micorî.

XII. SIMULACRELE MEGALITICE ALE DIVINITĂȚILOR PRIMITIVE PELASGE.

Un alt gen de monumente megalitice ale Daciei, și care ne deschid o vastă perspectivă asupra vieții morale preistorice de la nordul Dunărei de jos, sunt simulacrele arhaice ale divinităților primitive, săpate de regulă în stâncă viă pe vîrfurile munților, orî pe culmile și pe cîstele delurilor.

Unele din aceste sculpturi preistorice sunt atât de rudimentare, atât de bătute de aer, de lumină și de ploă, în cîte le ne apar astăzi mai mult ca nisce simple colonne brute, ér altele vădute mai ales din depărtare ne presintă, mai mult, orî mai puțin, o asemănare cu figura omului.

Principele Cantemir în «Descrierea Moldovei», compusă pe la a. 1716, ne-a lăsat următoarele notițe archeologice despre una din cele mai importante și mai colosale statue megalitice ale Daciei.

«Cel mai înalt munte al Moldovei», scrie dînsul, «este Céhlăul și dacă acest munte ar fi fost cunoscut poeților vechi, el ar fi fost tot atât de celebru ca și Olimpul, Pindul său Pelia. Din vîrful său, care se ridică la o înălțime enormă în forma unui turn, curge un rîușor cu apa foarte limpede . . . În mijlocul acestui vîrf se vede o statuă foarte vechiă, înaltă de 5 stînjeni, reprezentînd o femeie bătrîna, încunjurată, dacă nu mă înșel, de 20 oi, ér din partea naturală a acestei figure femeiesci curge un isvor nesecat de apă. Întru adevăr, este greu de a decide, dacă în acest monument și-a arătat cum-va natura jocurile sale, orî dacă este format ast-fel de mîna cea abilă a vre-unui maestru. Statua acesta nu este înfiptă în nici o basă, ci ea formeză una și aceeași masă concretă cu restul stîncei, însă de la pîntece și de la spate în sus ea este liberă . . . Probabil, că această statuă a servit o-dată ca idol pentru cultul păgînesc . . . De altă parte, cât de înalt este muntele acesta, se pôte conchide din împrejurarea, că în timpul când ceriul este senin și sórele se înclină spre apus, acest munte se pôte vedea întreg și așa de curat de la orașul Acherman (Ty-ras, Cetatea-albă), departe de 60 de ore, ca și când el ar fi în apropiere. Ér pe delurile din jur, se vîd urme de căi, de cîni și de pasări, imprimate în stînci, în număr așa de mare, ca și când ar fi trecut pe acolo o óste imensă de călăreți» ¹⁾.

¹⁾ Cantemirul *Descriptio Moldaviae* (Edit. 1872) p. 24—25: *Montium (Moldaviae) al-*

Tot despre acest munte sfânt al vechimei preistorice, scria pe la anul 1859 distinsul literat al Moldovei G. Asaky:

«Corăbierul de pe Marea négră», dice dânsul, «vede piscul cel înalt al acestui munte de la Capul Mangaliei și până la Cetatea-Albă. Lo-

tissimus est Czahlow, si antiquorum fabulis notus fuisset, non minus celebraturus, quam Olympus, Pindus aut Pelias... Ex ejus cacumine, quod turris in formam altissime erigitur, rivulus aquae limpidissimae delabitur... In medio ipsius statua conspicitur antiquissima quinque ulnis alta, vetulam ovibus ni fallor XX cinctam referens, e cujus naturali parte, perrenis aquae fons profluit. Difficile certe judicatu, monstravitne hoc in monumento natura suos lusus, an solers artificis manus ita efformaverit. Nulli enim basi imposita est ea statua, sed cum reliqua rupe concreta cohaeret, a ventre tamen et dorso libera... Probabile est, inservisse eam idolorum gentilium cultui... Ceterum ipsius montis altitudo inde colligi potest, quod sereno coelo... Akkermannii, quae urbs LX horarum spatio ab eo distat, totus et tam distincte, ac si in propinquo esset positus, queat conspici... In circumjacentibus collibus subinde conspiciuntur equorum, canum alarumque rupibus impressa vestigia, haud aliter ac si ingens equestris exercitus ibi aliquando transiisset.

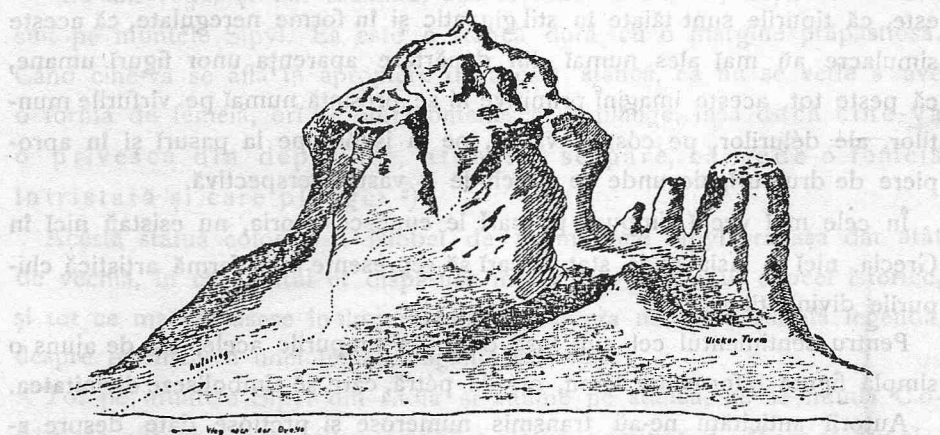
Legendele populare române spun, că acest simulacru reprezintă pe Baba Dochia (Mama cea mare cu epitetul geografic de *Λαλία*) care urcându-se în ziua de 1 Martie cu oile la munte, a fost apucată de un ger foarte mare pe vârful Căhlăului, unde a înghețat cu oile cu tot, și din ghiță s'a prefăcut în piatră. (Inv. A. Nițescu, din comuna Ceptura, jud. Prahova. — Asaky, *Nouvelles historiques* I. pag. 48—50). — Cu privire la această statuă mai aflăm încă următoarele notițe la Asaky: La célébrité dont jouissait ce lieu, y fit bâtir un couvent qui exista jusqu'à l'an 1704; mais le jour de Pâques... une avalanche, descendue du haut du Pion (s. Căhlău), et entraînant avec elle des masses de rochers ensevelit le couvent avec tous ses moines, et donna une nouvelle forme à cet endroit... A cette époque le simulacre de Doquie, malgré sa solidité souffrit également une altération sensible: la partie supérieure qui représentait la tête et le buste, s'est écroulée et on la voit gisante à quelque distance; cette masse, composée de petites agglomérations pouvait figurer le visage et les cheveux. Le tronc et les jambes sont d'un rocher massif de basalte, de graviers accumulés entre les jambes y laissent à peine un passage à l'homme, le ruisseau Albo y prend naissance, ainsi que le dit aussi Cantemir. D'autres pierres agglomérées, représentant des brebis, entourent ça et là le simulacre, et à côté se trouve un autre rocher assez grand, qu'on appelle l'Aigle. — După cum scrie Frunțescu (Dict. top. pag. 356), partea despre răsărit a Pionului său Căhlăului, și care este cea mai înaltă, se numește Panaghia său Fecióra, și partea despre apus Turnul Butului (său Turnurile Budei său Bughei. Inv. G. Caderca, com. Buhalnița). Cuvântul *παναγία* în limba grecească are înțelesul de «sfântă», și această numire ne revelează, că simulacrul de pe vârful Căhlăului a avut odată un cult public. Intocma ca și Panaghia, este de origine grecească și numirea de Pion, sinonimă cu *κίον*, columnă, stâlp.

cuitoriul de pe țărmurile Nistrului vede sôrele apunând, după masele acestui munte,  r păstoriul nomad, după ce  i-a iernat turmele sale pe câmpii Bugeacului, se întorce către casă, av nd în vedere v rful Pionului s u C hleului,  ntogma precum o corabiă se orient z  după lumina farului, ca să între în port» ¹⁾).

¹⁾  saky, *Nouvelles historiques*, I. Iassy, 1859 p. 36. — Alte simulacre argolitice despre cari avem informa iuni sunt urm t rele: La ob r ia s u  sv rele riului D mnei, în locul numit Valca-rea din jude ul Muscelului, se mai văd  i ast  i nisce figură de p tr  în formă de feme ,  r legenda spune, că 9 babe  u plecat în luna lui Marte cu caprele la munte, însă din cauza frigului s' u prefăcut acolo în chipuri de p tr  (Inv. P. Diaconescu, com. Berivoiesc -ungureni). —  n paji tea de la  sv rul Arge ului se  ll  o st nc  cu o figură de feme   ur nd numele de «C pr resa», care a fost  mpetr t  din cauza asprime  v ntului (Mar ian, *Analele statistice*, 1868, p. 120). — La ob r ia Gilortului din jud. Gorji  se  lla o altă st nc , ce reprez nt  pe o «Babă»  mpetr t  din cauza gerului (Tradi iuni din Oltenia, D.) — Din jos de Mănăstirea Tismanei pe c sta orient l  a v lei se  ll  o figură arhaică sculptată în st nc  pe marginea unei prăpăstii. Ea p rt  la popor numele de «Mamă» (Tradi iuni din jud. Gorji , D.). — Pe teritoriul comunelor Balta  i Gornovița din jud. Mehedin i,  u existat până în timpurile din urmă figură săpate în st nc , ce reprezenta  pe Baba Dochia  i pe fiul său Dragomir. Comuna Gornovița e situată pe «D lul Babelor» (Cf. Spineanu, *Dict. jud. Mehedin i* p. 10  i 138). —  n apropiere de Vama Buzelui în valea numită Url t re, se  ll  chipul de p tr  al unei feme  numite Baba Dochia,  i de acolo  svoreste o  p  f rte limpede (Inv. D. Basilescu, comuna Drajna-de-sus, jud. Prahova). — La comuna Caragelele, jud. Buz , o p tr  cu forma de om,  i care a fost asv rl t  din munte de o fată de urie  (Inv. Ionescu, com. Fundeni). Pe muntele  erba din jud. Suc va, la locul numit Petrele ro ii; se  ll  st nc   i petre, ce  u  sem nare cu tipurile de om  i de animale (Inv. V. Chiri escu, com. Négra  arului). —  n Bucovina, lângă apa Homorului, o st nc  p rt  numele de «Dochia,  eci ra muntelui», care a fost  mpetr t  (  ineanu, *Studii folklorice*, pag. 12). Pe mun ii de lângă Pétra-Craului de lângă Zernescĭ  n Transilvania, o st nc  cu chipul de feme  (K v ry, *Sz z t rt. rege.* p. 84—85 — Kandra, *Magyar Mythologia*, p. 257). — Pe teritoriul comunei Vaida-Recea din  ra Făgărașului, o st nc , ce sem na cu chipul unei babe (Inv. E. Cri an, com.  inca-vechi ). Probabil este aceea i figură, despre care relat z  K v ry. — Pe muntele de lângă comuna Cetea  n Transilvania, se ridică d ue piscuri înalte, cari din depărtare sem n  a fi d i călugări,  i din cari unul se pare a  ine în m n  un vas cu  p  (Inv. I. Bota, com. Cetea). — Despre un alt simulacru de acela i gen scrie Müller,  n *Siebenbürgische Sagen*, p. 168: In den wilden Gebirgen unserer s dlichen Grenze befindet sich . . . das walachische Dorf Kopolna am Mühlbach (satul Cop lna lângă riul Sebeș). Die Felsen th rmen sich dort am Ufer des Baches . . . ein unf rmlicher Fels (ragt) aus dem schaumenden Gew sser, welcher seltsam genug einem G tzenbild

Acastă statuă primitivă de pe vârful cel mai înalt al muntelui Céhleu nu este singurul monument de sculptură megalitică din țările Daciei.

Întregă catena Carpaților începând din plaiurile Moldovei și până în părțile de nord-vest ale Ungariei, ne prezintă o mulțime nenumărată de columne brute, ce se înalță imposante pe vîrfurile maselor de stînci, și cari

155. — Vîrful cel mai înalt sîu cupola muntelui Céhleu. Vederea de pe terasa de răsărit ¹⁾. În partea despre nord «Turnurile». După Jahrbuch d. siebenb. Karpathenvercines. XVI Jahrg. p. 10.

ne înfățișează din depărtare formele și atitudinea unor figure omenesci, despre cari poporul în legendele sale ne spune, că represintă chipurile împeprite ale unor personalități mitice.

Pe drumul de la Trebică către Mezeric, scrie literatul Morav Schuller, se vede un bolovan de stîncă cu o formă particulară, ce pare a semăna cu o femeie acoperită cu o cărpă pe cap. Locuitorii de acolo numesc această figură de pîtră «Mama bătrîna» sîu «Bunica de la Trebică» (die Altmutter von Trebics), ér legenda ne spune, că această statuă megalitică

mit angeschlossenen Armen und gebückten Nacken ählich sieht.— În comitatul Bihor din Ungaria există legenda despre «Baba Dochia», care s'a împetrit pe muntele «Găina» din cauza unui ger cu viscol (Inv. V. Sula din Vașcău).— În Bănat, pe muntele de lângă Almaș, se află doi stâlpi de pîtră, cari după legenda populară represintă pe o babă și pe fiul sîu împetriți de ger (Schott, Walach Märchen, nr. 6. p. 112—115 și 330).

¹⁾ Acest puternic masiv, care prin înălțimea sa domină toți munții dimprejur, prezintă o figură destul de curiosă. El singur apare ca un idol colosal. A se vedé figurile ceramice de la Troia (Schliemann, Ilios, p. 385-394) și idolul de la Turdaș (Hunyadm. Évk. I. Tab. IV. 1).

representa pe o mătușă bătrână, foarte înțeleptă, cu numele de «Alruna» ¹⁾, care locuia în apropiere de această stâncă. Ea cunoscea puterea vindecătorii a plantelor și însănătoșia cu bună-voință pe toți bolnavii, cari se adresaui dăensei. Mai târziu însă, ea a devenit o femeie rea și din cauza lacomiei sale pentru bani, a fost împetrită pe vârful acelei stânci ²⁾.

Caracterul general al tuturor acestor monumente de sculptură megalitică este, că tipurile sunt tăiate în stil gigantic și în forme neregulate, că aceste simulacre au mai ales numai din depărtare aparența unor figuri umane, că peste tot, aceste imagini primitive ni se prezintă numai pe vîrfurile munților, ale delurilor, pe cîstele văilor, pe la isvîre, pe la pasuri și în apropiere de drumuri, de unde se deschide o vastă perspectivă.

În cele mai vechi timpuri, pe cari le cunoște istoria, nu esistaui nici în Grecia, nici în Asia mica, statue, cari să reprezente în o formă artistică chipurile divinităților.

Pentru sentimentul cel piu, însă dur, din timpurile acele, era de ajuns o simplă figură informă de lemn, ori de pîtră, care să simbolizeze divinitatea.

Autorii anticității ne-au transmis numeroase și prețioase date despre acest gen de monumente primitive, cari în lumea cea arhaică serviaui de obiecte ale cultului religios reprezentănd anumite divinități.

Ast-fel o figură femeiescă, sculptată în stâncă într'un mod primitiv, ajunsese să fie legendară încă în timpurile ante-homerice ³⁾.

Acastă statuă enormă, tăiată în stâncă pe vârful muntelui Sipyl din Asia mică, reprezinta pe Niobe, fca lui Tantal, soția regelui Amphion din Teba Beoției, nepoța lui Ios și a titanului Atlas, care susținea cu capul său polul cerului.

Niobe, mândră, că dînsa era mama fericită a doi-spre-dece copii, și pe lângă aceea o femeie frumăsă, de origine divină, soția unui rege avut, și cu teritorii întinse, avuse vanitatea să se considere mai pre sus de cît Latona, deiea cea puternică și populară, despre care deica dînsa cu dispreț, că avuse numai doi copii, pe Apollo și Diana. Aspirănd la onori divine în locul Latonei, Niobe invită pe poporul său să părăsescă altarele acestei deie și să nu-i mai adreseze rugăciuni. Latona indignată de această insolență a Niobei, care i-a interzis în regatul său onorile și sacrificiele, și-i contesta divinitatea, ceru ajutoriul fiilor săi, al lui Apollo și Dianei. Aceștia,

¹⁾ Divinitate pelasgă Larunda, Mama Larilor. În legendele germane Alraun.

²⁾ Schuller, Sagen aus Mähren (Brünn, 1888) p. 164. — O altă stâncă cu figura de femeie numită «Fata împetrită», se află în pădurea de la Rakwitz în Moravia (Ibid. p. 167).

³⁾ Homerul Ilias, XXIV. 602 seqq.

ca să răsbune ofensa adusă mamei lor, uciseră cu săgețile sale pe toți copiii Niobei, ér Niobe fu prefăcută în stâncă și dusă de vânturi pe vârful muntelui Sipyl din Lidia în Asia mică, unde acéstă figură de pétără vërsa lacrimi în continuu ziua și nóptea ¹⁾).

Despre acest monument legendar al vechimei preistorice scrie Pausania:

«Eü am văđut și am esaminal acéstă statuă a Niobei, după ce mă am suit pe muntele Sipyl. Ea este o stâncă dură cu o margine prăpăstiosă. Când cine-va se află în apropiere de acéstă stâncă, ea nu se vede a avé o formă de femeică, orî de fință omenéscă, ce plânge, însă dacă cine-va o privesce din depărtare, atunci i se pare, că vede o femeică întristată și care plânge» ²⁾).

Acéstă statuă colosală a Niobei de pe muntele Sipyl era așa dar atât de vechiă, în cât cultul ei dispăruse încă pe la începutul epocii istorice, și tot ce mai rămăsese în timpurile lui Homer, era numai o simplă legendă, despre petrificarea unei femei arogante și impie.

Tot pe muntele Sipyl din Lidia și anume pe stâncă, ce se numia Cordin, se afla în epoca greco-romană o statuă primitivă a «Mamei-mari», séü a «Mamei țeilor», care, după cum ne spune Pausania, era «cea mai archaică din tóte simulacrele acestei divinități» ³⁾), aparținend la aceeași epocă cu chipul cel vetust al Niobei de pe un alt vârî al muntelui Sipyl.

Pe muntele Liban din Siria, după cum scrie Macrobiu, se afla o statuă antică acoperită pe cap, avend o atitudine tristă și susținendu-și fața cu mâna învelită de haină; ér când cine-va o privia din față, ea se părea, că varsă lacrimi din ochi. La Asirienî și la Fenicienî, ție Macrobiu, partea de asupra a pământului, pe care o locuim noi, este personificată prin țeita Venus, și că acéstă statuă de pe muntele Libanului era un simulacru al Vinerei Feniciene și tot-o-dată un simulacru al pământului, simbolisând globul nostru terestru în timpul de érnă, când el este

¹⁾ Apollodori Bibl. III. 5. 6. — Ovidii Metam. VI. 146 seqq.

²⁾ Pausaniae lib. I c. 21. 3. Ibid. lib. VIII. c. 2. 7. — Se pare în vechime «vërsa lacrimi» și statua primitivă de pe Cehlëu:

De jalca puilului mieü

Plâng petrele la Ceahlău.

Tocilescu, Materialulî folkl. I. 2. 1406.

³⁾ Pausaniae lib. III. c. 22. 4; V. 13. 4. — Frigienî credeaü, că divinitatea Mamamare peste iérnă dörme, ér vara se deșteptă (Plutarque, Oeuvres, Tom. XI. 1794. p. 367). Același fond comun cu legenda română despre înghețarea «Babelor».

acoperit de nori și lipsit de soare, când isvóarele, ce înfățișează ochii pământului, dimit apă mai multă, și câmpurile lipsite de cultură ne prezintă o față tristă ¹⁾).

În orașul Paphos din insula Cypru se afla un templu arhaic și renumit consacrat zeiței Venus, ăr statua acestei divinități, după cum scrie Tacit, nu avea formă umană, ci era numai o simplă figură conică, mai lată la basă și ascuțită la vîrf, în forma unui stălp de hotar. Însă ce rațiune avea această formă, nu se pòte sci ²⁾).

Locuitorii din orașul Thespieae în Beoția, după cum ne spune tot Pausania, adoraū încă de la începutul religiunei lor între tóte divinitățile mai mult pe Eros (Cupido), cel mai frumos dintre toți ȃei, ăr statua acestei personificări divine era numai o pētră brută (ἀργός λίθος), însă fòrte vechiă ³⁾).

Hesiod în Theogonia sa ne spune, că pētra, pe care Rhea o prezentase lui Saturn, ca s'o înghiță, când dēnsa născuse pe Joe, acest nou monarch al lunei vechi a împlātat'o mai tārđiū în pāmēnt lāngă orașul Pytho, ca sē fie în viitorii un monument de admirațiune pentru ómenii muritori ⁴⁾).

Pe teritoriul orașului Sicyon din nordul Peloponesului, după cum scrie Pausania, se afla un simulacru al lui Joe cu epitetul de Milichios și al Dianei Patroa. Milichios era în forma unei piramide, ăr Patroa avea figura unei colonne ⁵⁾).

În orașul Orchomen din Beoția cel mai vechiū templu era al Gratiilor, ăr statuile lor erau numai nisce simple pietre brute ⁶⁾).

De asemenea lāngă orașul Gyteon din Pelopones, ne spune același autor, că se mai afla încă în timpul său un simulacru în formă de bolo-

¹⁾ Macrobi Saturnaliorum lib. I. 21: Simulacrum hujus Deae (Veneris) in monte Libano fingitur capite obnupto, specie tristi, faciem manu laeva intra amictum sustinens, lacrimae visione conspicientium manare creduntur. Quae imago, praeterquam quod lugentis est, ut diximus, Deae, terrae quoque hiemalis est; quo tempore obnupta nubibus, sole viduata stupet, fontesque veluti terrae oculi uberius manant, agrique interim suo cultu vidui moestam faciem sui monstrant.

²⁾ Taciti Hist. II. 3: Simulacrum deae non effigie humana; continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens.

³⁾ Pausaniae lib. IX. 27. 1.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 497.

⁵⁾ Pausaniae lib. II. 9. 6.

⁶⁾ Pausaniae lib. IX. 38. 1.

van brut, și această pētră se numia în limba Dorienilor Zeus Cappotas, adecă «Joe, care odihnia» ¹⁾).

Tot Pausania scrie următoarele:

La orașul Pharae din Achaia, lângă statua lui Mercur, sunt cam la vre-o 30 petre împlântate în pământ, avēnd o formă tetragonală, pe cari locuitorii din Pharae le adorēză dānd fie-cărei petre numele unui deū, și «că o-dată toți Grecii aveau ca simulacre numai nisce petre brute, și căroră le da onori divine» ²⁾).

La satul numit Hyett din Beoția, după cum ne spune tot Pausania, se mai afla în epoca sa un tem lu vechiū, dedicat lui Hercule, și o statuă a acestui deū, care nu era o lucrare artistică, ci o simplă pētră brută după ritul cel archaic ³⁾).

Alte petre sfinte dedicate lui Hercule se aflau în Ispania, despre cari Strabo scrie următoarele:

În Promontoriul cel sfânt al Ispaniei, nu există nici un sanctuariū, orī vre-un altar, consecrat lui Hercule, și nici altor divinități. Tot ce se află acolo sunt numai nisce petre brute ridicate în sus, aședate pe unele locuri în grupe de trei, orī patru la un loc, *ér ómenī* fac procesiuni religiose la aceste petre și după obiceiul rămas de la strămoși, depun corōne pe ele și fac libațiuni acolo ⁴⁾).

Pe la anul 549 al Romei (204 a. Chr.) statul roman se afla în una din cele mai grele situațiuni. Hanibal, inamicul cel înverșunat al numelui roman, cu trupele sale de mercenari nedisciplinați, se afla de 16 ani pe pământul Italiei de jos, de altă parte o epidemie acută se răspāndi în întregă armata de operațiune a consulului P. Liciniu Crassus.

Din ordinul senatului, preoții consultară cărțile sibyline, în cari aflară următoria sentență: «Când un inamic străin va fi intrat cu rășboiū pe pământul Italiei, el va putē fi învins și alungat din Italia, dacă se va aduce de la Pessinus în Roma deita Mama cea mare» ⁵⁾).

Același acrostich al cărților sibyline ni-l presintă poetul Ovid în următoria formă:

¹⁾ Ibid. III. 22. 1.

²⁾ Ibid. VII. 22. 4.

³⁾ Ibid. IX. 24. 3.

⁴⁾ Strabonis Geogr. lib. III. 1. 4.

⁵⁾ Livii lib. XXIX. c. 10.

«Mama lipsesce, Romane, mergi de caută pe Mama, și când ea va veni primesce-o cu mâne curate» ¹⁾).

Legaii apărură la țermurii Asiiei mici cu cinci corăbii mari, având câte cinci rânduri de vâsle, ca prin acesta să exprime tot-o-dată și demnitatea poporului roman. Ei se presentară la regele Atal din Pergam, care-i conduse cu bună-voință la Pessinus, și le dade «pétra cea sfântă, care diceau locuitorii de acolo, că era Mama ȧeilor» ²⁾. Legaii o transportară la Roma.

Acéstă pétră, ne spune Arnobiu, nu era de tot mare, avea o formă colturosă pe la margini, era dură, nepoleită și reprezenta un simulacru cu o față măi puțin exprimată.

Despre alte simulacre brute considerate ca imaginii antice ale divinităților scrie Lampridii: că Heliogabal a voit să ridice din templul Dianei de la Laodicea petrele, ce se numiau «sfinte» și se le aducă la Roma ³⁾.

Fără îndoielă, aici e vorba de Laodicea Siriei, seă «de lângă mare», numită în vechime Ramitha ⁴⁾, după numele unui păstoriu Ramanthas (Raman athas), o localitate vechiă pelasgă, căreia Romanii i-au acordat prerogativele unei colonii cu drept italic.

Esista așa dar, în religiunea romană, chiar și în timpul imperiului, o tendință puternică de archaism în ce priveste chipul divinităților.

O deosebită importanță pentru istoria simulacrelor megalitice din Dacia o are legenda Ariadnei petrificate.

În insula numită Naxos, situată în apropiere de Delos, se afla în antichitatea greco-romană o stâncă, care în partea ei superioară reprezenta figura unei femeie, în aceeași formă tristă, ca și statua Niobei de pe muntele Sipyl.

După vechile tradițiuni, acéstă figură de pétră, reprezenta pe frumoșa Ariadna, fca regelui Minos din Creta, plângend după eroul Teseu, care o răpise de la casa părințescă și în urmă o părăsise pe acéstă insulă solitară, după cum măi târziu eroul Enea părăsise pe Dido pe țermurele Africei.

¹⁾ Ovidii Fast. lib. IV. 239.

²⁾ Livii lib. XXIX c. 11. (Legati Romani) Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumque iis lapidem, quam matrem deum esse incolae dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. — Arnobius, VII. 49: lapis quidam non magnus... angellis prominentibus inaequalis, et quem omnes hodie... videmus in signo (sc. Matris Magnae)... positum, indolatum et asperum et simulacro faciem minus expressam simulatione praebentem.

³⁾ Lampridii, Heliogabalus. c. 7: Lapides qui divi dicuntur ex proprio templo Dianae Laodiceae... afferre voluit.

⁴⁾ Stephanus Byz. v. Λαοδικεία.

Ariadna, după cum ne spune tradițiunea greco-romană, se prefăcu aci în pîtră și stîncă, mai mult din cauză asprimei vîntului celui rece și a frigului, de cît sub influența întristării sale sufletesci, ceea ce ne arată, că fondul legendelor române despre petrificarea Babelor în munți, din cauza frigului, este o tradițiune din primele timpuri ale umanității.

Poetul Ovid ne presintă această vechiă legendă în următorul mod:

«Era un munte», dice Ariadna, «pe vîrful căruia se află numai puține tufe de arbori, și pe acest munte se ridică o stîncă poleită de valurile cele murmurătoare ale mării. Eă mă urc pe această stîncă și măsur cu privirile mele întinderea cea vastă a mării. De aici, de unde vînturi fôrte reci mă băteau, eă veduî pânzele corăbiei tale umflate de vîntul cel periculos (Boreas). Îndată ce le-am vedut, orî pôte am cređut, că le ved, mă aă cuprins fiori mult mai reci de cît ghięta și am amorțit ... Cu vederile îndreptate spre mare și înghețată, eă mă aședăi pe stîncă, și întocma ca și scaunul acel de pîtră, eă mă am prefăcut în pîtră. Privesc-mă chiar și acum, nu cu ochii tăi, dar în ideă, dacă poți, cum stău eă pe vîrful acestei stînce, de care se bat valurile cele neliniștite ale mării» ¹⁾.

Originea acestuî antic simulacru din insula Naxos se reducea la o rasă de ómenî din părțile Dunării de jos.

După cum ne spune Diodor Sicul, insula Naxos a fost locuită la început de nisce ómenî, pe cari cei vechî i numiaă Traci, imigrați acolo din imperiul lui Boreas ²⁾. Însă Tracia preantică cuprindea nu numai părțile orientale ale peninsulei Hemice, dar și teritoriile cele vaste ale Daciei și Scitiei ³⁾. În particular imperiul lui Boreas se afla la nordul Dunării de jos ⁴⁾, cu centrul în munții Ripaei sêu Carpați ⁵⁾.

Drept concludsiune, resumăm aici:

Încă din cele mai neguróse timpuri ale preistoriei, existau în părțile de răsărit ale Europei și ale Asiei de apus un gen de monumente megalitice, nisce simulacre archaice, unele sculptate în stîncă viă pe vîrfurile, orî pe cóstele munților și ale delurilor, ér altele împlântate în pămînt ca menhire, sêu colonne brute, pe lângă temple și alte locuri sfinte, monumente, cari

¹⁾ Ovidii Heroid. X.

²⁾ Diodori Siculi lib. V. 50.

³⁾ Steph. Byz. v. Σκόθαι, ἔθνος Θράκιον.

⁴⁾ Diodori Siculi lib. II. 47. — Cf. mai sus pag. 79.

⁵⁾ Homeri Ilias, XV. v. 171. — Isidori Orig. XIII. 11. 13: Boreas, qui ab Hyperboreis montibus flat. — Steph. Byz. v. Πιναια ὕρος Τρεββορέων. — Insula Naxos avuse așa dar la început aceeași populațiune, ca și insula Delos, lângă care se afla. Vedî mai sus p. 122.

după credința religioasă a poporului din acele timpuri, reprezentau anumite divinități¹⁾.

Multe din aceste simulacre megalitice erau de o vechime extrem de depărtată, în cât se perduse memoria originii și a cultului lor încă înainte de începuturile istoriei grecesci, ér de altă parte timpul stersese de pe aceste petre aprópe tóte formele măestriei omenesci, cum erau de exemplu statuele Niobei și Ariadnei, și tot ce se mai păstrase în tradițiunile ómenilor era numai o reminiscență confusă, o simplă legendă mitică.

¹⁾ Urme de statue primitive ale Mamei-mari prin munți le aflăm și în părțile de apus ale Europei. În Itinerarium Hierosolymitanum (Ed. Parthey, 263) se amintesc o stațiune numită «Matrona» în Alpii Cotici, cari astăzi separă Italia de Francia. Acest munte numit Matrona, după cum ne spune Ammian Marcellin (XV. 10), forma piscul cel mai înalt și cel mai greu de suit din Alpii Cotici. O altă numire geografică de «Matrona» ni se prezintă în Galia ante-romană. Cesar (B. G. I. 1) ne spune, că riurile Matrona și Sequana despărțeau pe Belgii de Galii. Fără îndoieală, că riul Matrona a fost numit ast-fel după un simulacru al Mamei-mari, ce a existat la isvórele sale, precum ast-fel de statue primitive (Babe) se amintesc în România la isvórele riurilor Ialomița, Dómneci, Argeșului și Gilortului, și probabil că a existat o-dată una și la isvórele riului Hypanis séu Bug din Sciția (Cf. Herodot, IV. 52: μήτηρ Τύχης)

XII. PRINCIPALELE DIVINITĂȚI PREISTORICE ALE DACIEI.

1. *Kerus, Cerus manus, duonus Cerus. Ceriul, Caraiman, Ceriul domnul.*

Monumentele megalitice ale Daciei, cari ne înfățișează în forme atât de primitive imaginile divinităților ante-homerice, fac parte din istoria pozitivă a acestei țări.

Caracterul acestor imagini este sacral de la origine și până la disparițiunea acestui cult ante-elenic.

Cea mai arhaică religiune, ale cărei urme morale ni se presintă la toate popoarele europene, este adorațiunea primitivă a Ceriului ¹⁾ și a Pământului ²⁾, ca elemente generatoare.

Ceriul, pe care Grecii într-o epocă preistorică, alt-cum destul de târzie, îl personificară sub numele de Uranos — și Pământul său Gaea (Γῆ, Γαῖα), — formeză începuturile cele mai arhaice ale religiunii europene.

Ceriul și Pământul ne apar ca «Principii divinităților» anteo-lympice ³⁾. Ei sunt «Dei cei mari» ai lumii dispărute ⁴⁾, «Părinții» celor de întâiu omenii pe pământ ⁵⁾, și ei sunt invocați în locul prim de către cei mai vechi eroi ai ginții pelasge ⁶⁾.

Pe «Ceriu» și pe «Pământ» se făceau în antichitatea preistorică jurăminte cele mai severe și mai religioase ⁷⁾.

¹⁾ Platonis Cratylus (Ed. Didot) I. 293. -- Plinii H. N. II. 1: mundum et hoc quod nomine alio Caelum appellare libuit, nomen esse credi par est.

²⁾ Platonis Timaeus, p. 211. — Ciceronis De nat. deor. III. 20: Terra ipsa dea est et ita habetur.

³⁾ Varro, De lingua latina, lib. V. 57: Principes dei Caelum et Terra.

⁴⁾ Ibid V. 58: Terra enim et Caelum, ut Samothracum initia docent, sunt Dei Magni.

⁵⁾ Plinii H. N. lib. XVIII. 21: Tellure quae parens appellatur colique dicitur. — Varro R. r. I. c. 1: Primum, qui omnes fructus agriculturae caelo et terra continent, Iovem (Caelum), et Tellurem. Itaque quod ii parentes magni dicuntur.

⁶⁾ Aeschyli Prometheus, v. 88—90:

Ὁ δῖος αἰθ' ἦρ

. παμμήτορ τε γῆ

καὶ τὸν πανόπτην κύκλον ἡλίου καλῶ.

⁷⁾ La Virgil (Aen. XII. 174 seqq.) Enea invocă în jurământul său Sorele

Homer ne înfățișează pe Latona făcând următorul jurământ insulei Delos: «Să scie Pământul și Ceriul cel lat și apa riului Styx, ce curge pe sub pământ, eu fac acest jurământ, care este cel mai mare și cel mai greu înaintea Țeilor fericiți, că aici (în insula Delos) va fi tot-de-una altariul cel adorat și pădurea cea sfântă a lui Phoeb» ¹⁾.

Când Romaniș pe la anul 258 (499), reînnoiră pactul lor de alianță cu toș Latinii, acest legământ al lor cuprindea următoria formulă: «Între Romanș și tôte popórele latine să fie pace, până ceriul și pământul vor sta în locul, în care sunt» ²⁾.

Religiunea creștină consideră această invocare solemnă a «Ceriului» și a «Pământului», ca o manifestare a credințelor păgănesci, și ea cercă prin subtilități teologice să delătore usul atât de înrădăcinat la popor, de a jura pe «Ceriū» și pe «Pământ».

«Nu trebuie, ȡice evangelistul Matheiū, să juraș pe ceriū, fiind-că e tronul lui Dumneȡeu, nici pe pământ, fiind-că e scaunul picioarelor sale» ³⁾.

«Ceriul» și «Pământul» erau cei de ântăiū Ȣei consecrașii ai lumeci vechi. Lor, pentru prima óră, li s'au dedicat virfurile cele înalte ale munșilor, ȡelurilor și promontórelor, cu deosebire înălțimile, unde se adunaū noriș și se formaū tempestașile ⁴⁾. În munș se aflaū templele și altarele lor, aici li se aduceau sacrificiș, ȡupă un rit arhaic misterios, aici se celebraū festivitășile religióse, adunările pentru înșelegerile comune ale diferitelor triburi, și țergurile lor.

Originea acestei vechi religiuni cosmogenice a Ceriului și a Pământului era considerată în epoca clasică a Greciei ca barbară (pelasgă).

«Ȣupă cum vedem», ȡice Socrate la Plato, «cei de ântăiū ómeni în Grecia (Pelasgiș), consideraū de ȡei numai pe aceia, pe cariș în timpurile acele i adoraū cei mai mulș dintre barbari, aȡecă sórele, luna, pământul, stelele și ceriul ⁵⁾.»

Êr sub numirea de «Barbariș», Greciș cei vechi înșelegeauș în prima liniă populașionile din nordul Grecieiș, și numaiș în a doua liniă pe Asiaticiș și pe Africaniș.

(aȡecă Ceriul) și Pământul, êr regele Latin ridicând mânele către Ceriū jură pe Pământ și pe stele. — De asemanea la Siliu Italic (VIII. 105) Enea către Anna: Tellurem hanc juro.

¹⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 84 seqq.

²⁾ Dionysii Halicarn. lib. 6 c. 95.

³⁾ Evang. Mateiū, c. 5—7 v. 34—37.

⁴⁾ Cf. Hesiodi Theog. 129.

⁵⁾ Platonis Cratylus (Ed. Didot) I. p. 293.

«De unde-și trage originea sa fie-care deș», dice Herodot, «și dacă ei au existat tot-de-una și ce formă au, Grecii nu știu până astăzi, când scriu eu aceste ¹⁾».

În alt capitol, Herodot exprimă aceeași părere cu contemporanul său Socrate, că numele divinităților, pe care Egiptenii spun, că nu le cunosc, Grecii le-au primit de la Pelasgi ²⁾.

La Romani, atât în inscripțiunile cele mai vechi, cât și în monumentele literaturii religioase, Ceriul ne apare sub numirea de Kerus ³⁾, Cerus manus ⁴⁾ și duonus Cerus ⁵⁾, având tot-o-dată predicatul de «deus magnus».

În cele mai vechi Carmine Saliari, Cerus manus este o expresiune identică cu μέγας Οὐρανός al lui Hesiod ⁶⁾.

¹⁾ Herodoti lib. II. 53.

²⁾ Ibid. lib. II. c. 50 și 53.

³⁾ În mormintele din Etruria și din Lațiu se au aflat adese-orî depuse pahare cu inscripțiuni, dedicate Țeiilor. Un astfel de pahar se au descoperit pe teritoriul Volscilor cu inscripțiunea KERI POCOLOM, și alte două în alte localități cu dedicațiunea Saeturni pocolom și Volcani pocolom (C. I. L. I. nr. 46. 48. 50).

⁴⁾ La Romani, în vechile Carmine Saliari, Ceriul era adorat sub numele de Cerus manus (Festus s. v. Matrem matutam). — Că în vechia limbă latină populară mai exista pentru numirea de Ceriul și forma de Caer-us se constată cu deplină siguranță din adiectivul caeruleus (de coloré azură său vineție), cuvânt, pe care poeții i-l da drept epitet ceriului. De asemenea aflăm coeli caerula templa la Enni (Cicero, Div. I. 20) său numai caerula coeli la Ovid (Met. XIV, 814).

⁵⁾ Într'un fragment din Carminele Saliari (la Varro, L. L. VII. 26). O mulțime de cuvinte din vechile Carmine Saliari ajunsese obscure pentru autorii romani, și Varro se plânge, că semnificațiunea lor primitivă nu se mai cunoște (Ibid. VII. 2). Aceste cuvinte învechite de duonus Cerus din Carminele Saliari le mai găsim și astăzi conservate în cântecele populare române sub forma de «Ceriului și Domnului».

Păsărica Ceriului

Ceriului și Domnului.

Teodorescu, Poesii pop. 90.

Cât de arhaică este această amintire a «Ceriului și Domnului» rezultă din împrejurarea, că noi astăzi nu mai putem ști, ce rol avea în vechia religiune pelasgo-latină «Păsărica Ceriului». Într'un alt important text al literaturii noastre populare duonus Cerus ne apare sub forma următoare:

Nu cânt împăratului

Ci cânt numai dorului,

Dorului și fiului,

Ceriului pământului....

Marienescu, Colinde, p. 46.

Unde «dorul» și «fiul» sunt numai simple personificări identice cu Ceriul și Pământul.

⁶⁾ Hesiodi Theog. 176. 208.

Din punct de vedere istoric și etimologic epitetul de *manus* este același cuvânt cu *magnus* ¹⁾.

Urme numeroase și importante de imperiul religiunii Ceriului în înțelesul ante-creștin mai există și astăzi la poporul roman din țările vechii Dacie.

«Ceriul» ca divinitate mai este și astăzi adorat și invocat în colinde, în cântecele bătrânesce și în orațiile solemne ale Românilor, sub numele de «Ceriu», «Ceriul sfânt», «Ceriul cu stelele», «Ceriul Domnul», «Naltul Ceriu» și «Părinte bun ²⁾», întocma precum la Latinii vechi aceeași putere cerescă era venerată ca *Kerus*, *Caelus*, *Cerus manus*, *duonus Cerus* și *Parens*.

¹⁾ Interpretarea cuvintelor obscure de *Cerus manus*, pe care ne-o dă *Festus*, sub forma de *creator bonus* nu corespunde epitetelor, ce se da ȝeilor, nici ade-văratului înțeles. Autorii romani, neavând cunoștințe temeinice de limba rustică și despre-țuind din principiu ori-ce investigațiunii pe terenul acesta, au fost cei mai răi etimologiști. Într-o inscripțiune romană din Africa se amintesc *Devs Manvs*, (C. I. L. VIII. nr. 9326), titlu al lui Saturn ca *deus magnus*.—În limba română s'a mai păstrat încă în unele cuvinte suflul arhaic de «*man*» având sensul de «*mare*». Așa d. e. hoțoman, lotroman, cotoșman, goloman. Comparăză l. *immanis*, enorm de mare.

²⁾ Cruce că-și făcea

La ceru se ruga...

Teodorescu, Poesii pop. p. 36.

S'apuca de a ceti

Și la cer a s'umili...

Ibid. pag. 29.

«Dacă mai doresci,

Ca să mai trăiesci,

Cerul să slăvesci...

Ibid. p. 37.

Că e fiul ceriului

Și e domn pământului...

Marieneșcu, Colinde, p. 13.

Er într-o colindă din comuna Dăieni, jud. Constanța:

Numele i-au pus

Fiul Cerului și al pământului...

Cu glas mare din pământ

Pân' la sfîntu ceriu strigând...

Marian, Descăntece, p. 212.

Cu glas mare până 'n ceriu

Cu lacrimi până 'n pământ...

Ibid. Descăntece, p. 2.

Ia-ți copilă iertăciune

De la mamă, de la nene,

De la ceriul cel cu stele...

Marian, Nunta la Români, p. 393.

La Hesiod (Theog. v. 106 seqq.) *Ὀὐρανὸς ἀστερόεις*.

Și mi-l ridicău

Sus la naltul ceriu

La părinte bun...

Teodorescu, Poesii pop. p. 18.

«Este obiceiul, ca omenii în rugăciunile, ce le fac se ȝică: Dă-mi Dómnne ajutoriul Ceriului și al Pământului» (Com. Grumăzesci, jud. Némț).

De asemenea s'a mai conservat până astăzi în tradițiunile populare române numirea arhaică de *Cerus manus*.

Diferiți munți și deluri de pe teritoriul vechii Dacie, cari o-dată au fost consacrați acestei supreme divinități a lui *Cerus manus* mai poartă și astăzi numirile de «Caraiman» ¹⁾ și «Căliman» ²⁾.

În monumentele literaturii populare române, Caraiman ne apare ca Domn al «trăsnetului și al fulgerului», ca judecătorul cel mare și puternic al lumii ³⁾. Prețioase mărturii istorice, că o-dată pe teritoriul Daciei a domnit imperiul unei puternice religii uranice.

¹⁾ Lângă «virful Onului» din Bucegiu, jud. Prahova, se ridică un alt pisc înalt de 2496 m. numit Caraiman în fața cu muntele Babele, unde mai există și astăzi resturile unor vechi altare preistorice. Numirea de Caraiman o mai aflăm și în alte părți ale țării, reducându-se la o vechime depărtată: Caraiman, movilă (j. Buzău); Caraiman, movilă și pădure (j. Iași). — Căta Moșnenilor numiți Musceleni din com. Colți jud. Buzău, au de prim moș pe «Caraiman» (Iorgulescu, Dict. geogr. jud. Buzău p. 189). Numele vechiului poporal însă este Cărăman și nu Caraiman. Pe teritoriul Germaniei, munții, ce odinioară au fost dedicați ceriului, poartă numirea *Himmelberg* (Grimm, D. M. 213. 662). Un *Caelius mons* se amintesc în epoca romană în Rhaetia (Itin. Antonini Aug. Ed. Parthey p. 116).

²⁾ La nord-vest de Căhlău, pe teritoriul Transilvaniei, se ridică un alt munte înalt numit Căliman. Sub acest munte, un virf mai puțin înalt poartă la poporul român numele de «Scaunul Domnului», în limba Secuilor «*Istenszéke*», adică «scaunul lui Dumnezeu». Chiar și numele de Căhlău se pare, din punct de vedere al etimologiei, a se reduce la o formă arhaică, însă coruptă, de *Caelius* (mons). — Cu aceeași numire: Căliman, del, jud. Prahova; Piscul Călimanei, jud. Muscel; Călimăneasa, del, jud. Tecuci; Călimănel, munte, jud. Suceava; Călimănesci, două deluri jud. Vâlcea (Marele Dict. geogr. II. 261—262); Călimănel, munte, în Biharia (Schmidl, Das Bihargebirge, p. 277.)

Ca divinitate preistorică, Căliman s'au Ciliman ne apare și în descântecele populare:

Du-te la fetele lui Căliman,
Că au nouă cuțite ascuțite
Și nouă topore colțurate...

Tocilescu, Revista VII, 1. 137.

Îr Maica precistă a ăis:
Duceți-vă înapoi
La fetele lui Ciliman...

Șezătorea (Fălliceni), I p. 57.

³⁾ Dar slujba nu mi-î face

Eu trăsnetului și fulgerului te-oî da

În Caraiman al mare pe Divan...

Tocilescu, Materialuri folkloristice, I, p. 65.

Carmen Sylva în remarcabilele sale «Povești ale Peleșului» (Pelesch-Märchen, p. 83 seqq.) publică o legendă despre muntele Caraiman din Prahova. În timpurile străvechi, scrie dânsa, când cerul era mai aproape de pământ și mai mult apă

Încă în epoca neolitică credința în o divinitate supremă abstractă începe a primi forme reale umane.

Diferiți monarhi ai acestei lumi depărtate, admirați pentru bine-facerile lor și temuți pentru puterea lor estra-ordinară, începură să fie considerați ca zei, li se institui un cult public, ér după mörte ei fură adorați ca o providență.

Prima apoteosă în Europa a fost a lui Uran. Poporul grecesc, încă de la începutul religiunii sale, a identificat divinitatea Ceriului cu o personalitate politică, care se ilustrase prin înțelepciunea, activitatea și prin bine-facerile sale prodigiöse, numită de ei Uranos ¹⁾, adecă Munteanul ²⁾.

Töte legendele și tradițiunile vechi ne înfățișează pe acest Uranos ca unul din monarhi celi mari ai lumii preistorice. El este întemeietoriul marelui imperiü pelasg în Europa și Africa, cel de întâiü care a guvernat lumea, și căruia pentru meritele sale cele mari față de genul omenesc, preoții instituiți de dñsul i atribuiră calități și onori divine. După Hesiod, Uranos era fiul Gaei, ér după alte tradițiuni fiul lui $\Omega\kappa\epsilon\alpha\nu\omicron\varsigma$ ³⁾, séü al Istrului, al riului «celui mai mare» și «sfânt» (Cf. Herod. IV. 50; Dionys. Per. v. 298).

La vechii Latini însă divinitatea cea mare a universului fu personificată mai întâiü sub propria numire de Caelus ⁴⁾.

Acest Caelus, probabil unul și același cu Uranos (séü Munteanul) al Grecilor, apare ca părintele lui Dokius, unul din primii civilisatori ai lumii vechi, care a învățat pe ómenii să construiască edificii de lut ⁵⁾.

În ce privesce reprezentarea sa iconică, Ceriul era înfățișat ca un om cu barbă, figurat numai până la jumătatea corpului; ér pe alte monumente ale artei romane el este reprezentat cu o pânză întinsă în formă de arc de asupra

de cât uscat, trăia în Carpați un uriaș enörm numit Caraiman. El avea putere să creeze ființe vii, să înverdască munții și câmpurile, să producă cutremur și furtuni. El a făcut, ca marea să se retragă de pe câmpiile acestei țeri, și vocea sa resuna ca tunetul. Cei de întâiü ómenii creați de Caraiman, au fost la început buni și fericiți, în urmă ei deveniră răi, și se resculară în contra creatoriului lor. Însă Caraiman cutremură pământul, care-l înghiți cu töte animalele și casele lor. Legenda se pare a fi populară. «Dies ist din Geschichte, die man sich davon erzählt» sunt cuvintele, ce le permite Carmen Sylva la începutul acestei narațiuni.

¹⁾ Diodori Siculi lib. III. 56.

²⁾ Etimologia de la $\omicron\rho\omicron\varsigma$, ion. $\omicron\omicron\rho\omicron\varsigma$, munte. — Cf. Hesiod, Theog. 129: $\omicron\omicron\rho\epsilon\alpha \mu\alpha\kappa\rho\acute{\alpha}$; și Grimm, D. M. I. 319.

³⁾ Mythogr. Vat. I. 204 la Pauly-Wissowa, Real-Encycl. v. Caelus, p. 1276.

⁴⁾ Ciceronis de natura Deorum, lib. III. 17: Qui (Saturnus) si est Deus, patrem quoque ejus, Caelum esse Deum confitendum.

⁵⁾ Plinii H. N. lib. VII. 57. 4: Dokius Caeli filius, lutei aedificii inventor.

capului ¹⁾, simbolisând ast-fel spațiul infinit și necunoscut al lumii superioare, atribuit, care mai târziu a trecut la Saturn, ca părinte și domn al universului, ér în urmă la Joe.

2. Γαῖα. Γῆ. Tellus, Terra. Pământul.

Pe lângă puterea supremă a Ceriului, ca forță luminosă și creatoriă, cultul primitiv mai adoră și puterea productivă telurică la Pământului sub numele de Γαῖα, Γῆ, Tellus și mai târziu Terra.

Gaea reprezenta, după concepțiunile teologice antice, divinitatea naturii în forma feminină, ca mamă născătoare și educatoare.

Ca divinitate Gaea avea în cultul public diferite numiri după diferitele dialecte ale triburilor primitive, pastorale și agricole ²⁾.

Însă titlul său principal de onoare era Μᾶ, Μητήρ ³⁾; Mater ⁴⁾ și Parens ⁵⁾, ér predicatele sale cele mai vechi erau παμμήτειρα ⁶⁾, παμμήτωρ ⁷⁾, său Mama tuturor, πρωτόμαντις ⁸⁾, prima profetitoare, atribute de altminterlea simple literare, cari în forma lor silită ne prezintă încercările autorilor vechi de a asimila limbei grecesci unii termeni arhaici pelasgi. Precum divinitatea Gaei era de origine barbară, tot ast-fel erau și epitetele ei. Supra-numirile de Pammitera, Pammitor și protomantis, aplicate exclusiv la divinitatea Gaei, sunt numai simple imitațiuni ale cuvântului Pământ (în forma lat. pavimentum), ce aparține idiomei pelasge.

Originea acestei divinități, ca principiu și ca personificațiune, se reducea nordul Dunării de jos, acolo unde Homer și Hesiod pun genesa Țeilor, la vechiul riū numit Ὠκεανὸς πόντος ⁹⁾ său Istru, unde se afla insula cea sfântă a Gaei cu merele de aur ¹⁰⁾.

La punctul, unde munții Bănatului se separă de ai Serbiei, și Dunărea intră în strimtoriile cele periculoase ale Carpaților, din jos de orașul numit

¹⁾ Preller-Jordan, Röm. Myth. 3^e Aufl. II. 372.

²⁾ Aeschylī Prometheus v. 210: Γαῖα, πολλῶν ὀνομάτων μορφή μίξ.

³⁾ Aeschylī Supplices, v. 890: Μᾶ Γᾶ, μᾶ Γᾶ (Mater Terra, mater Terra).

⁴⁾ Varro L. L. V. 64.

⁵⁾ Cf. pag. 197, nota 5.

⁶⁾ Homeri Hymn. in Terram Matrem, v. 1: Γαῖαν παμμήτειραν ἀείσομαι.

⁷⁾ Aeschylī Prometheus, v. 90: παμμήτωρ τε γῆ.

⁸⁾ Aeschylī Eumenides, v. τὴν πρωτόμαντιν Γαῖαν. — Cf. Ibid. Supplices, v. 117.

⁹⁾ Homeri Ilias, XIV. v. 201. — Hesiodi Theog. v. 119.

¹⁰⁾ Pherechydis Frag. 33.

astăzi Moldova, se înalță din mijlocul acestui rîu o stîncă cu o formă particulară, ér lângă ea se întinde o insulă de o mărime considerabilă. Acastă stîncă și insula au avut un rol fôrte însemnat în religiunea preistorică, și ele mai pórta și astăzi numirea de «Babă Caia», adecă Mama bătrână Gaia ¹⁾.

O-dată acastă stîncă din Dunăre a reprezentat un simulacru primitiv al divinității Gaea, căreia i-a fost consacrată și insula din apropiere ²⁾.

În cultul roman din Dacia, Pămîntul, Gaea seú Tellus, ca divinitate națională, mai avea și numirea particulară de «Dacia» ³⁾ și «Terra Dacia» ⁴⁾.

Urme numeroase de cultul Pămîntului, ca divinitate, le mai aflăm și astăzi în credințele și obiceiurile religioase ale poporului român.

În cele mai grele situațiuni ale vieții omenesci ajutorul se cere de la Ceriú și de la Pămînt ⁵⁾. Blestemele cele mai înfricoșate se fac invocându-se Pămîntul ⁶⁾. El este mama protectóriă ale ființei omenesci din primele momente ale vieții sale ⁷⁾ și până dincolo de mormînt ⁸⁾.

¹⁾ La Romanî Caius și Caia era același nume cu Gaius și Gaia. — Varro (L. L. c. 64): *Antiquis enim C quod nunc G.* — În Spania se amintesc în epoca romană un munte cu numele: Caia iuxta Pyrenaeum (Riese, *Geographi latini minores*, p. 36). Împăratul August, după cum ne spune *Liber coloniarum* (Grom. vet. 239) consacră toate vîrfurile munților, *summa montium*, divinității Mamei-mari, ce reprezenta pe Gaea.

²⁾ Vom reproduce în părțile ultime ale acestui volum figura acestei stînci și legendele antice ale Gacei de la Dunăre.

³⁾ C. I. L. III. nr. 1063.

⁴⁾ Ibid. III. nr. 1351. 996.

⁵⁾ Veđi pag. 200, nota 2.

⁶⁾ Dragul mamei mîi copile!..

Pămîntul nu te primescă,

Țerna-afară te svêrléscă!

Pămîntul nu l'a primit

Țerna-afară l'a svêrlit.

Gazeta Transilvaniei, Nr. 151 din 1866.

Cf. Iarnic-Bărsean, Doine, p. 258:

Cine calcă jurămintul

Nu-l primesce nici pămîntul...

⁷⁾ «De regulă, când vine óra născerei, culcă pe fiitoria mamă jos, ca pămîntul, ca mamă a tuturor, se primescă mai întăiú pe noul născut (Reteganul, Colecțiune manuscrisă. Partea III. p. 9, la Academia română).

⁸⁾ Într'un bocet din Bănat, Pămîntului i se dă titlul de părinte, precum avea și în teologia romană epitetul de *parens*.

Pămînte, pămînte,

De aci înainte

Én se-mi fiú părinte,

Să nu te grăbescú

Să mă putredescú....

Mangiuca, Călindăriă pe a 1882, p. 134.

Rógă-te la cel pămînt

Când te-í duce în mormînt...

Burada, Datinele pop. rom. la Iamormîntări, p. 95.

Imaginea Gaei, sœur a Pământului, după cum ne spune Suida (v. Γῆς ἄ-γαλμα) era înfățișată prin o femeie ținând în mână un buciom (τόμπανον).

Tot asemenea în descănțele române. Pământul personificat ca divinitate ne apare aici sub numele de «Maica Domnului», având în mână un buciom de aur, care când răsună în cele patru colțuri ale lumii se adună toate ținutele și pământul se lăgăna¹⁾.

3. *Saturn ca Princeps Deorum, Manes, Deus Manus,* *și Τάραχος (Tatal).*

După încetarea din viață a lui Uran, fondatorul marelui imperiu pelasg din Europa, domnia lumii trecu la Saturn, fiul său.

Întotdeauna ca și Uran, Saturn este unul din regiile celei mari a gândirii pelasge.

După ideile teocratice ale acestor timpuri, lui Saturn i se atribuie aceleași titluri și onori divine, pe care mai înainte le avuse Uran, er înainte de Uran, Ceriul în înțelesul cosmogenic.

Dogmele rămaseră, ce e drept, aceleași, însă în cultul public numele lui Uran fu înlocuit cu al lui Saturn.

Era numai succesiunea unui nou monarch în imperiul lumii, o simplă schimbare de cap politic și de preot suprem al cultului, însă nici de cum o transformare a dogmelor religioase.

Ast-fel, după doctrinele teologice ale acestor timpuri, Saturn era considerat la rândul său ca «Princeps deorum»²⁾ ca «începutul tuturor

¹⁾ Maica Domnului către cel bolnav:

Că eu te-oi învrednici

În mâna dreptă

Cu buciom întraurit,

Cu buciom i bucioma

În patru colțuri de lume s'a resuna

Tote ținutele s'or aduna...

Marian, Descănțele, p. 102.

Maica Precistă cu bucin bucina

Pământu se legăna...

Tocilescu, Materialuri folkloristice, I. 2. p. 1558.

Cf. Marianu, Vrajă, p. 108, 126-137: buciom de aur, trâmbiță de aur.

²⁾ Macrobi Saturn. I. c. 7: quem (Saturnum) deorum principem dicitis.

deilor și al întregii posterități ¹⁾, seû după cum se exprimă Dionysiu din Halicarnas, divinitatea lui Saturn cuprindea acum întrégă natura universului ²⁾.

Sub domnia lui Saturn omenimea face un progres enorm pe calea civilizațiunei.

Saturn este acela, care, după cum spun tradițiunile vechi, făcuse pe ómenî să părăsescă vieța sêlbatică, i adună în societate, le dade legi ³⁾ și i-a învățat agricultura ⁴⁾. În general, el este începătoriul și propagatoriul fericirei omenesci.

Sub imperiul lumesc al lui Saturn a esistat etatea de aur, — paradisul terestru al bibliei, — acei seculi plini de abundență și de mulțămire, când domniau pe acest pămênt justiția și buna-credință, condițiuni esențiale pentru fericirea morală și materială a omenimei ⁵⁾.

Cu deosebire cultul lui Saturn era răspândit în părțile de nord ale Istrului și în Italia.

Vechia religiune a Daciei, a fost de la început celestă seû uranică, ér mai târđiú aceeași religiune ne apare aici în forme saturnice.

Geții, după cum ne spune istoricul Mnaseas din Patrae, adoraû pe Saturn, pe care î-l numiaû Zamolxis ⁶⁾.

Marea nordică ne apare atât în literatura grecescă, cât și în cea romană, numită «Marea lui Saturn» ⁷⁾.

¹⁾ Isidori Hispal. Originum VIII. 11. 30: Saturnus origo deorum et totius posteritatis a paganis designatur. — Platonis Cratylus (Ed. Didot) I. p. 296: ó τιθέμενος τοῖς τῶν ἄλλων θεῶν προγόνοις 'Ρεῦν τε καὶ Κρόνον.

²⁾ Dionysii Halic. lib. I. c. 38.

³⁾ Virgilii Aen. VIII. 320:

Is (Saturnus) genus indocile, ac dispersum montibus altis

Composuit, legesque dedit....

⁴⁾ Macrobi Saturn I, 7: Hic igitur Ianus, cum Saturnum classe pervectum excepisset hospitio, et ab eo edoctus peritiam ruris ferum illum et rudem ante fruges cognitum victum in melius redegisset, regni eum societate muneravit... Observari igitur eum (Saturnum) jussit maiestate religionis, quasi vitae melioris auctorem. (Cf. Diodori Siculi lib. V. 66. 4).

⁵⁾ Hesiodi Opera et Dies. v. 109 seqq. — Ovidii Metam. I. 89. seqq. — Virgilii Eclog. IV. 6: redeunt Saturnia regna.

⁶⁾ Photius Lex: Ζάμολξις... Μνασείας δὲ παρὰ τῆταις τὸν Κρόνον τιμᾶσθαι καὶ καλεῖσθαι Ζάμολξιν (Frag. Hist. graec. III p. 153, frag. 23).

⁷⁾ Dionysii Orbis Descriptio v. 32: πόντον Κρόνον. — Plinii H. N. IV. 27. 3: Septentrionalis oceanus... eum Philemon Marimarusam a Cimbris vocari, hoc est mortuum mare usque ad promontorium Rubeas; ultra deinde Cronium.

Peste tot în antichitate, întregă regiunea nord-vestică era considerată ca imperiul religiunii lui Saturn ¹⁾.

În vechia teologie cosmogenică, numele de onoare al lui Saturn era πατήρ ²⁾, deus parens ³⁾, adică tată al ȋeilor, al ȋomenilor, și al tuturor forȋelor na-turei ⁴⁾, întocmai după cum aceleași predicate le avuse mai înainte Ceriul (Cerus manus).

Pe lângă aceste supra-numiri, Saturn mai avea și epitetul de πρεσβύτης ⁵⁾; la Romanī senex, vetus deus ⁶⁾, adică «bătrânul», «moșul», «ȋeul cel vechiū». În unele părȋi ale Sciȋiei și ale Daciei Saturn mai era numit Papae-os ⁷⁾, cuvânt al cărui înȋeles original era tot «moș.»

Tȋte aceste predicate ale lui Saturn, teologia antică le interpre-tă în sensul de ȋeu al maturității și al perfecȋiunii.

După doctrinele teologiei pelasge, Saturn reprezenta în epoca preistorică nu numai personificarea puterii divine a Ceriului, dar era adorat tot-o-dată și ca o divinitate chtonică, ca domnul lumii suterane.

În această calitate Saturn avea la Romanī titlul de onoare Deus Manus ⁸⁾,

¹⁾ Diodori Siculi V. 66. 5. — Ciceronis De nat. Deor. III. 17. — Theompompi Fragm. 293. — Cf. Ephori Fragm. 38.

²⁾ Pindari Olymp. II v. 84: πατήρ Κρόνος. — Aeschylli Eumenides, v. 641: πατέρα πρεσβύτερον Κρόνον. — Macrobiū Saturn. I. c. 7.

³⁾ Cornelia, mama Grachilor, scrie fiului său: Ubi mortua ero, parentabis mihi et invocabis Deūm parentem (Corn. Nepos, c. 12).

⁴⁾ În o colindă saturnică românească, «bătrânul» său «moș» Crăciun apare cu numele de «Tatăl»:

Tot se ispitiaū
Și se întrebaū
Carele-i mai mare:
Tatăl i grăia,

Tatăl către fiū:
Eū am fost mai mare
În vremi de demult...

Daul, Colindă, p. 30.

⁵⁾ Cf. nota 2. — Lucian Saturn. V: πολὺς καὶ πρεσβύτερος θεός.

⁶⁾ Ovidii Fast. v. 627: Falciferus senex. — Virgillii Aen. VII. 204.

⁷⁾ «Sciȋii» scrie Herodot (IV. 59) «numesc Papaeos, după cum cred cū, pe Joe, ér Pământul Apia; și «ei cred, că Pământul este soȋia lui Joe». Se scie însă că Ops său Opis (la Sciȋi Apia) era soȋia lui Saturn. Paul. p. 187: Opis dicta est coniux Saturni, per quam voluerunt terram significare (Preller-Jordan, R. M. II. 20). În vechia limbă grecească πάππος însemnăză «moș» și acesta este epitetul exclusiv al lui Saturn. Acelaș cuvânt există și în limba latină. Varro (L. L. VII. 29) scrie: Item significant in Atellanis aliquot pappum senem. Ér în limba macedo-română pap auș are de asemenea înȋelesul de «moș bătrân» (Weigand, Aromunen, 94. 244).

⁸⁾ C. I. L. VIII. 2. 9326: Deo Man v. — Ér Servius (V. A. X. 198) scrie: Etrusca lingua Mantum Ditem Patrem appellant.

și Manes ¹⁾, ér sub numele de Mania se înțelegea divinitatea femenină a lumii celei-alalte ²⁾.

Manes, în fine, erau spiritele celor decedați, ale căror locuințe erau sub pământ în imperiul lui Saturn ³⁾.

La început epitetul de Manus, ce se da divinității pelasge a lui Saturn, nu avea alt înțeles de cât de «mare», drept atribut al demnității și al puterii sale particulare, ca deșu suveran.

La Hesiod, Kronos sêu Saturn, este numit μέγας ⁴⁾. În inscripțiunile latine magnus. «Μέγας» și «magnus» erau singurele title maiestatice ale vechimei preistorice.

Pe când Saturn, ca divinitate a lumii inferioare, purta la Romanî numele de «Manus», la Greci el ne apare în această calitate cu epitetul Τάρταρος ⁵⁾.

Termenul de Τάρταρος ni se presintă în literatura grecescă ca o numire exotică, barbară, întocma precum și reședința lui Saturn, Κρόνου τύραις, se afla în afară de orizontul lumii grecesci ⁶⁾.

După înțelesul său primitiv, cuvântul Τάρταρος era identic cu latinul arhaic «tata» ⁷⁾, gr. πατήρ. Labiala π în dialectul eolic se schimba adesea-orî cu τ. Tartaros era ast-fel numai o simplă formă dialectală nordică a cuvântului πατήρ, pater sêu tata, titlu de onóre și de respect, ce se da în vechime părintelui creatoriû al ȕeilor și al ómenilor ⁸⁾.

¹⁾ Appuleius, De deo Socr.: utrum (incertum est) Lar sit an Lara, Manem deum nuncupant. — La Pelasgiî din Asia mică, (Lydieni) se păstrase de asemenea memoria despre un rege străvechiû al lor, numit Manes, fiû al lui Joe (înțelege pe Uran) și al Gaei (Dionysii Halicarn. I. 27). Acest Mane însă era unul și același cu Saturn, care domnise nu numai în Europa, dar și peste o parte a Asiei de apus, cum și în ȕinuturile de nord ale Africei.

²⁾ Macrobiî Saturn I. 7: pueri mactarentur Maniae deae, matri Larum. — Varro, L. L. IX. 61.

³⁾ Cicero, De Legibus II. 9. O dispozițiune din cele XII Tabule: Deorum manium jura, sancto sunt. Hos leto datos, divos habento. — C. I. L. X. nr. 2565: dii inferi Manes.

⁴⁾ Hesiodi Theog. 459: μέγας Κρόνος. — C. I. L. VIII. nr. 4468: deus magnus Saturnus.

⁵⁾ Pindari Olymp. II. 77.

⁶⁾ Homerî Ilias, VIII. v. 479.

⁷⁾ În limba latină populară (Varro in Non. 81. 5. — Inscript. Orell. nr. 2513). Pe teritoriul Eladei exista de asemenea cuvântul τᾶτα, însă de sigur pelasg.

⁸⁾ Intercalarea lui r la mijloc se datoresce tendinței de asimilare a silabei de ântăiû cu cea din urmă, spre a da acestûl titlu de onóre un caracter mai energic și tot-o-dată

De asemenea la Galii, Saturn ca divinitate telurică era venerat sub numirea de Teutates ¹⁾, același cuvânt cu latinul tata, grecescul *τάτα*, *tétta* și litvanul tetis, tetatis.

La Homer și la Hesiod numirile de *Τάρταρος* ²⁾ și *Κρόνος* ³⁾, sunt identice. Êr la Valeriu Flacc, supremul domn al lumii celei alalte ne apare sub numele de Pater Tartarus ⁴⁾, cu toate că ambele aceste cuvinte din punct de vedere istoric și filologic aveau la început una și aceeași origine, una și aceeași semnificațiune.

În fine, după cum ne spune Suetoniu, în o parte ôre-care a Romei Apollo era adorat sub numele de Tortor ⁵⁾, o formă evident alterată din arhaicul Tartar-us.

Am examinat aici pe basa vechilor doctrine religioase, originea și înțelesul primitiv al cuvântului Tartar-os, fiind-că această numire face parte din domeniul preistoric al Daciei.

Diferite vârfuri de munți din țările române, începând de la Siret până în Biharia, și din Biharia până în ținuturile Moraviei, mai poartă și astăzi numirile de Tatăl, Tătar, Tatra ⁶⁾. Originea acestor numiri orografice nu

mai misterios. În limba Oscilor zeul Mamers, scđu Marte, încă era numit Marma și Marmar, Mamor și Marmor (C. I. L. I. p. 9—10).

¹⁾ Lucanl Phars. I. 444. — Cf. Dionysii Halic. I. c. 38.

²⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 335:

Τιτῆνές τε θεοί, τοί ὃνδ' ἔχθονι ναυστάχοντες
Τάρταρον ἀμφὶ μέγαν

³⁾ Hesiodi Theog. v. 851:

Τιτῆνές θ' ὀπιπτατάριοι, Κρόνον ἀμφὶς ἰόντες.

Mai este de notat, că Typhon, al cărui părinte a fost Saturn, apare la Hesiod (Theog. v. 822) ca fiu al lui Tartaros.

⁴⁾ Valeril Flaccl Argonaut. IV. 258-260:

Et pater orantes caesorum Tartarus umbras
Nube cava tandem ad merita spectacula pugnae
Emittit.

⁵⁾ Svetonil Oct. Augustus, c. 70: Tortorem: quo cognomine is deus (Apollo) quadam in parte Urbis colebatur. — Acest Apollo Tortor se pare a fi identic cu Ἀπόλλων πατρώος al Atenienilor.

⁶⁾ Ast-fel de numiri ni se prezintă următoarele pe culmile principale ale Carpaților: Tătarul mare și Tătarul mic la isvórele riului Buzău, ér riulețul, ce isvoréscă din acest masiv și curge în Transilvania pe la Săcele se numesce în limba ungaréscă Tatrang (cuvânt, care presupune o formă arhaică de Tătran); Tătarul, munte spre S. de Porcesci în distr. Făgărașului; Tătăreu munte spre S. de l'aring și un alt munte înalt spre NO de Paring; Tatăl, vârful muntelui Olanul din jud. Mehédinți

este nici familiară, nici etnică. Nu avem de a face aici cu numele personale ale unor vechi proprietari de munți. Ele sunt numai rămășițele obscure ale unui cult primitiv, când vârfurile cele înalte ale Carpaților au fost consacrate supremei divinități a universului, numite «Tatăl».

În întregă Italia, după cum ne spune Dionisiu din Halicarnas, înălțimile munților și ale promontoriilor au fost dedicate lui Saturn ¹⁾.

Tot asemenea și în ținuturile Germaniei diferite vârfuri de munți mai poartă și astăzi numirile de Altvater și Grossvater ²⁾.

La început terminul de Tartar-os ni se prezintă ast-fel în părțile de nord ale teritoriului pelasg, cu deosebire în Dacia, ca un titlu cosmogenic a supremei divinități.

Mai târziu însă, după ce Saturn a fost alungat din domnie și Joe recunoscut de domn absolut al lumii grecesci și de cap al religiunii, autoritatea cuvântului, Tartaros a decăzut. Teologia grecască aplică această numire arhaică a Pelasgilor nordici exclusiv numai la divinitatea lumii inferioare, pentru munți ³⁾

(Convențiunea de delimitare, p. 256); Tătóia, munte în Bănat lângă frontieră, spre N. de Dobrivir; Cracu Tătar în Bănat spre apus de Cracu Tutila; Tărtăroiū sēu Tărtăróia în comitatul Bihorului (Tartaroca, ein auffallend zugespitzter grotesker Berg. Schmidl, Das Bihargeb. p. 18); Tataruka, Tatulski grou și Tatulska, munți în distr. Maramureșului spre SO. de com. Brustura; Tartarka și altul Tatarka în Bucovina spre N. de Chirli-Baba, ér un alt vârf spre S. de această comună se numesce Omul; Tatár-havas spre NO. pe Gyergyó-Ditró în Transilvania; Totrus (ung. Tătros), riū ce curge din Transilvania în Moldova pe la pasul Ghimeș. De sigur, că o-dată și muntele de unde isvorește acest riū a purtat aceeași numire. Întru adevăr în partea de sud a pasului Ghimeș se află vârful numit ung. Apa-havas, adică muntele Tatălui; Pliniu (III. 20. 7) și Tacit (Hist. III. 9) amintesc un Tartarus fluvius, care curgea din Alpi și se vărsa în Pad. În comit. Zips din Ungaria vârful cel mai înalt al Carpaților poartă numele de Tatra. Același munte se numia în evul de mijloc Tatur (Anonymus Belae regis notarius, c. XVIII). Alte două vîrfuri înalte din comit. Turocz și Lyptau poartă numirile de Fatra (de la germ. Vater).

¹⁾ Dionysii Halicar. I. 34. — Un Κρόνιον ὄρος era la Olympia din Pelopones (Paus. VI. 20. 1. — Ptol. III. 14. 15. — Pindari Olymp. VIII. 17).

²⁾ Grimm, Deutsche Mythologie, I. 153. — În Silesia cel mai înalt munte din catena Sudeților încă se numesce Altvater (Wanek, Mähren und Schlesien. 1895 p. 6. 61). Într-o vechime mai depărtată terminul de tater, se vede, că a fost aplicat și la unii munți consacrați ai Germaniei. În mitologia germană tatermann înseamnă idol, spirit demonic, ér un glosator vechiū ne esplică acest cuvânt prin alpinus (Grimm, D. M. I. 470).

³⁾ Tartaros, cu sensul de înălțime, ori munte, ni se prezintă și la autorii vechi. Plato numesce Tartaros locul de lângă nori (Suidas, v. Τάρταρος). La Homer (II. XIV. 279) și la Hesiod (Theog. 851) Titaniī sunt numiți Τάρταράριοι, cuvânt,

și suterane ¹⁾ unde, după legende, Joe închisese pe Saturn și pe Titani, susținătorii săi ²⁾).

4. Saturn adorat în Dacia sub numele de Ζάλμοξ-ις său Zeul-moș.

Simulacrul său de la Porțile-de-fer.

Pe lângă titlul onorific de «tatăl», ce-l avea Saturn în religiunea timpurilor ante-elene, ca personificarea divinității supreme a ceriului și pământului, unul din epitetele sale cele mai populare la toate triburile pelasge, din sudul și din nordul Istrului, a fost acela de «moș».

Numit de Latină Saturnus senex ³⁾, deus vetus ⁴⁾, Deus Majus ⁵⁾, (în limba Oscilor cu formă de Maesius și Moesius ⁶⁾, el ne apare la Pelasgii Greciei cu epitetul de πρεσβύτερος ⁷⁾, πολίος, la Troianii ca Jupiter avus ⁸⁾;

care în forma acesta are înțelesul de Titani, ce locuiesc sub muntele Tartaros, precum tot la Homer, orașul Theba de sub muntele Placos se numește Τροπλαιή (Il. VI. 397).

¹⁾ Homeri Ilias, VIII. 13. — Ibid. Hymn. in Merc. v. 256. — Hesiodi Theog. v. 740. — Platonis Phaedo, I. p. 88.

²⁾ Homeri Il. VIII. 479; XIV. 203. 275. — Hesiodi Theog. v. 851. — Stephanus Byz., v. Τάρταρος.

³⁾ Virgillii Aen. VII. v. 180: Saturnusque senex. — Ovidii Fast. V. v. 629: Falcifero seni. — Lui Saturn i atribuiați tradițiunile vechi o etate patriarchală: Saturnus autem est appellatus, quod saturetur annis (Cicero, N. D. II. 25).

⁴⁾ Virgillii Aen. VII. v. 204.

⁵⁾ Macrobii Saturn. I. 12: Sunt qui hunc mensem (Majum) ad nostros fastos a Tusculanis transiisse commemorant: apud quos nunc quoque vocatur Deus Majus, qui est Jupiter. — Țr după Ovid (Fast. V. 72-75) numele lunei Majus însemna «moși»:

Hinc sua majores posuisse vocabula Mayo...

Et Numitor dixisse potest: Da Romule, mensem

Hunc senibus, nec avum sustinuisse nepos.

Acceșii etimologie la Varro, L. L. VI. 33: a majoribus Maius.

⁶⁾ Festus (De verb. signif.): Maesius lingua Osca mensis Maius. Cuvânt și mai apropiat de românescul moș.

⁷⁾ Aeschylī Eumenides, v. 638: πατήρ πρεσβύτερος Κρόνος.

⁸⁾ Virgillii Aen. VII. v. 219-220:

Ab Jove principium generis; Jove Dardana pubes

Gaudet avo.....

La Eschyl (Frag. 169) Țeul cel mare, ale cărui altare se află pe muntele Ida

Frigienii îl numiau Ζεύς (s. θεός) Ἄτις ¹⁾, Sciții Παπαῖος ²⁾, ér pe teritoriul Germaniei Altvater și Grossvater ³⁾; denumiri, cari toate aveau unul și același înțeles, de «Moș».

Acest epitet desemna pe Saturn ca un om muritoriū, ca autorul ideal al vieții lor naționale, morale și politice, ca trupina genealogică — principium generis — a vechilor dinastii și familii nobilitare pelasge ⁴⁾.

Regele Latin, primind pe ambasadorii lui Enca, le adresază următoarele cuvinte:

«Nu fugiți de ospitalitatea noastră, nu ignorați pe Latini, ginta lui Saturn, ómenī drepti, nu prin pedepse, nici prin legi, cari de bună-voiă, prin inclinațiunea lor, mai păstrează și astăzi cu sfințenie instituțiunile strămoșești rămase de la Dumnezeu cel bătrân (s. moș)» ⁵⁾.

Același titlu de «Deul-moș» (deus vetus sēū avus) îl avea Saturn și la Daci.

Istoricul Mnaseas din Patrac, care trăise în seculul al III-lea a. Chr. ne spune, că Geții adoră pe Saturn, pe care ei îl numesc Zamolxis ⁶⁾.

Tot asemenea scrie Diogene Laerțiu, că Geții numesc pe Saturn Zamolxis ⁷⁾. Ér la Hesychiu aflăm: Ζάμολξις· ὁ Κρόνος.

Forma de Ζάμολξις, ce ni se prezintă la Herodot, la Porfiriu, la Hesychiu, precum și în diferite manuscrite ale lui Plato și Suidas, este recunos-

purta numele de Ζεύς πατρώος, sinonim cu Jupiter avus.

¹⁾ Psellos (p. 109. Boiss.) la Tomaschek, Die alten Thraker, II. 42.

²⁾ Herodoti I. IV. c. 59.

³⁾ Grimm, Deutsche Mythologie, p. 153.

⁴⁾ Troianii își reduceau originea lor la Deul-moș (Ab Jove principium generis; Jove Dardana pubes Gaudet avo. Virg. Aen. VII. 219-220). — Varro (R. R. III. 1.) numesc pe agricultorii Italiei singurele rămășițe din némul lui Saturn: qui eam (terram) colerent... eos solos reliquos esse ex stripe Saturni. — La Virgil (Aen. VII. 203) Latini sunt gens Saturni, adecă descendenți ai Deului bătrân. — Ér Horatiu (Od. I. 12. 50) numesc pe August: Orte Saturno.

⁵⁾ Virgilii Aen. VII. v. 202-205:

Ne fugite hospitium, neve ignorete Latinos,

Saturni gentem, haud vincolo nec legibus aquam,

Sponte sua veterisque dei se more tenentem.

Ér în alt loc (Aen. VII. 177-188): Saturnus senex «ex ordine avorum». — Este semnificativă întrebuintarea, ce o face Virgil în versurile de mai sus de cuvintele «veteris dei mos». După Festus: Mos est institutum patrium, id est memoria veterum, pertinens maxime ad religiones caerimoniasque antiquas.

⁶⁾ Photius Lex.: Ζάμολξις... Μνασίας δὲ παρὰ Γέταις τὸν Κρόνον τιμᾶσθαι καὶ καλεῖσθαι Ζάμολξιν (Fragm. Hist. Graec. III. p. 153).

⁷⁾ Diogenis Laertii, VIII: Ζάμολξις, ᾧ Γέται θύουσι, Κρόνον νομίζοντες.

cută în sciință, ca cea mai corectă ¹⁾. Cuvântul însă a rămas până astăzi fără o explicațiune întemeiată pe fapte positive, istorice și etimologice.

După vechile usuri ale religiunii saturnice, numirea de Zalmoxis nu putea fi alt ceva, de cât un simplu epitet hieratic al lui Saturn, un atribut cu același înțeles de senex, deus vetus, deus avus, Παπᾶτος, πρεσβύτης, Majus (său Maesius), pe cari le avea Saturn și la alte triburi pelasge.

Din punct de vedere al etimologiei și al sensului, cuvântul Zal-mox-is în limba Dacilor nu însemna alt-ceva de cât Zeul-moș. Finalul is reprezintă aici, ca și în alte cazuri analoge numai un simplu sufis grecesc.

De fapt limba Geșilor și a Dacilor avea un caracter proto-latin; ea forma numai ram său un dialect particular rustic al limbei pelasge, după cum vom avea ocașiune a ne convinge din cercetările istorice în cursul acestei opere.

Autorii grecesci ne-au transmis diferite explicări ale cuvântului Zalmoxis.

Unii din aceștia, de și aveau deplină cunoștință de sensul adevărat al cuvântului Zalmoxis, după cum rezultă din scrierile lor, s-au mărginit însă a ne da numai ore-cari interpretări generale.

Lucian, unul din cei mai interesați scriitori ai vechimii, distins prin spiritul și erudițiunea sa, numesce pe Zalmoxis πατῆρος θεός, adică «deu părințesc» său «strămoșesc» ²⁾. La Herodot ³⁾ Zalmoxis este δαίμων ἐπιχώριος (deus indigena), ér la Plato un βασιλεύς θεός ⁴⁾. Această interpretare a lui Plato î-și avea însă un fundament pozitiv. În antichitatea preistorică fundatorii statelor erau obiectul unui cult particular respectuos. Regele întemeietoriu al statului, și colonisatoriu al ținuturilor nelocuite, era considerat ca un proto-părinte comun, ca un Moș ⁵⁾ său Lar ⁶⁾ public, pentru toate generațiunile următoare.

Constatăm așa dar, că anumiți autori ai vechimii au interpretat o parte a numelui de Zal-mox-is prin cuvântul θεός, ér restul prin epitelele de πατῆρος, ἐπιχώριος și βασιλεύς, mai puțin corespunzătoare adevăratului înțeles.

Zal în limba Dacilor, după sens și formă, ni se presintă ast-fel ca identic cu terminul de «deu» său «deul» în limba română, ér moș este cuvântul

¹⁾ Herodoti lib. IV. c. 96: Ζάλμοξις ἄνθρωπος . . . δαίμων . . . ἐπιχώριος. — Porphyrii De vita Pythagorae. c. 14. — Pauly, Real-Encyclopädie, v. Zamolxis.

²⁾ Luciani Samosatensis lib. XXIV. c. 4.

³⁾ Herodoti lib. IV. c. 94 și 96.

⁴⁾ Platonis Charmides (Ed. Didot, Tom. I. p. 505).

⁵⁾ După Manetho dinastia Moșilor (νεχούαι, Manes) a domnit în Egipt 5813 ani.

⁶⁾ Cuvântul Lar (Lares) esprima la început aceeași noțiune cu Manes. În Etruria Lar era tot-o-dată titlu de onoare și de demnitate al regilor. În colindele române

nostru «moș», în limba priscă latină majus, ér la Oscî maesius și moesius. În fine mai există la triburile pelasge din Italia și o formă poporală (anteromană) de «mos», cu înțelesul de memoria veterum.

Cuvântul arhaic de «deu» său «deul» î-l aflăm întrebuițat, ca un termen național, în ținuturile pelasge ale Traciei și Mesiei, și în timpurile imperiului roman.

Pe o inscripțiune descoperită în Mesia de sus, în apropiere de Scopia, ni se prezintă o dedicare adresată lui: DEO ZBELTHIURDO ¹⁾, ori mai corect ZBELTHEURGO, adică «Deului Deu-făcătoriu-de-minună».

În munții Rhodopului un veteran ridică la a 76 d. Chr. un altariu lui DEO MHDYZEI (MHDVZEI Desj., MHDIZEI Ren.), unde ultimul cuvânt ne prezintă numai o formă alterată din Domnudzai său Domnidzei, rom. Dumnezeu, pl. — zei ²⁾.

Numele de Zal-mox-is atât de misterios în literatura istorică modernă, aparține ast-fel dialectului primitiv pelasg din Dacia. Era numai un simplu titlu de onoare și de respect al supremei divinități, aceeași expresiune combinată, ca și Deul-moș (Deus avus) în limba română, numai forma, sub care ni s'a transmis de autorii grecesci este alterată.

Zal-mox-is său Zeul-moș în cultul Dacilor și al Tracilor ³⁾, reprezenta ast-fel aceeași divinitate mare a preistoriei, pe care o adorați și Sciții sub numele de Ζεύς Πατριός, Troianii ca Jupiter avus, și care pe țărmurile Tibrului ne apare sub numele de Saturnus senex, deus vetus, Deus Majus ⁴⁾.

«Lariu pécurariu» este sinonim cu «Baci pécurariu» (Gaz. Trans. Nr. 236 a. 1898).

¹⁾ C. I. L. III. nr. 8191 la Tomaschek, Die alten Thraker, II. p. 60.

²⁾ C. I. L. III. nr. 6120:

DEO · MHDYZEI · MENSAM
C · MINVTIVS · LAETVS · VETERAN
LEG · VII · C · P · F · PRO · SE · ET · SVIS
V · S · L · M
IMP · VESPASIANO · VII · COS

Forma combinată de Deu-Dumnezeu o mai aflăm și astăzi în colindele române:

Fapt'o Domnu mese-întinse

Pângă mese și scaune...

În scaune cine-mi șede

Șede Zeu-Dumnezeu...

Alexici, Texte din Lit. pop. rom. I. p. 142.

³⁾ La Lucian Zamolxis e considerat de zeu al Sciților (lib. XXIV. 1. și 4), și al Thracilor tot-o-dată (lib. XXIV. 42).

⁴⁾ Aceleași tradițiuni istorice au existat în antichitate despre Zal-mox-is ca și despre Saturn în Grecia și în Italia. Saturn, spuneau tradițiunile religioase latine, dispăruse de o-dată din fața oamenilor (Macrobie Sat. I. 7: Cum . . . subito Sa-

Ca zeu al cerului și al înălțimilor Saturn seû Zeul-moș al Daciei, i-și avea aici altarele, simulacrele și sacrificiele sale anuale prin munți. La punctul cel mai important din catena sudică a Carpaților, lângă Porțile-de-fer, pe cîsta ce se numesce Sfântul-Petru, călătoriul mai observă și astăzi bustul unei figuri umane, de o mărime uriașă, tăiat în stîncă, de mîna omului preistoric.

Am văzut și am examinat însuși din apropiere în vara anului 1899 această reprezentare umană de pe acest frumos și important promontoriu al Dunării. Din orice parte privită această figură, ea ne înfățișează chipul unui om misterios cu jocul în spate și avînd o atitudine ca și cînd se ar urca pe dîl în sus.

Legende populare numesc această figură megalitică «Moș», și ne spun tot-o-dată, că mai de mult a existat aci o grupă de 9 chipuri umane, sculptate în stîncă, numite cu un termen general «Babe», din cari 8 au fost distruse în timpurile mai în urmă, pe cînd s'au executat lucrările pentru calea națională, ce trece pe sub pîlele acestui dîl către Vîrciorova ¹⁾.

156. — Simulacrul lui Zalmoxis (Zeul-moș) de pe dîlul numit Sf. Petru lângă Porțile-de-fer (România, jud. Mehedinți, s. Gura-Văii). După o fotografie din a. 1899.

turnus non comparuisset, excogitavit. Ianus honorum eius augmenta). Saturn este un deus în statu abscondito, un latens deus (Virg. Aen. VIII. 321. — Ovidii Fast. I. 236). În particular teogoniile grecesci ne spun, că Ioc, după ce a alungat pe Saturn din vechiul Olymp, l'a închis într-o vastă suterană, numită «Tartaros», la un loc cu Titani, reprezentanții cei vechi ai rasei pelasge. Tot ast-fel aude Herodot despre Zal-mox-is, că acest om-zeu (Ζαλμωνος-δαίμων) ar fi dispărut de o-dată din fața Traciilor (Geților) și că petrecuse cât-va timp într-o locuință suterană (lib. IV. c. 95). Zal-mox-is călătorește prin Egipt, ăr Saturn ne apare în toate tradițiunile istorice dominînd tot-o-dată și peste Egipt și peste o mare parte a Libiei. Hesiod numesce pe Saturn un «astut». Același caracter i-l atribue autorii grecesci și lui Zal-mox-is. În fine Saturn era onorat în timpurile arhaice cu sacrificii umane, viro- rum victimis (Macrobii Sat. I. 7), ăr Geții, după cum scrie Herodot, trimeteau la fie-care cinci ani pe unul dintre dînșii în solă la Zal-mox-is în ceri, pentru lucrurile, de cari aveau mai mare trebuință.

¹⁾ Tradițiune culsă din satul numit Gura-Văii, pe al cărui teritoriu se află acest simulacru.

Acastă figură sculptată în stâncă de lângă Cataractele Dunărei, după numele ce-l poartă, după ideile și după usurile religioase ale vechimii, ne înfățișează unul din cele mai importante monumente preistorice ale țerei, simulacru lui Saturn, numit în timpurile dace Zalmox-is sêu Zeul-moș.

Prin pozițiunea sa la punctul cel mai important al Carpaților și al Dunărei, acest simulacru se pare, că a avut în antichitate o însemnătate cu totul particulară.

El reprezenta divinitatea cea mare a țerei, sub a cărei tutelă specială se afla pasul Porților-de-fer, de unde, în epoca creștină, s'a și dat apoi numele de Sfântul-Petru délului, pe care se ridică acest simulacru.

A fost una din instituțiunile religioase ale timpurilor pelasge, ca sanctuarele și simulacrele lui Saturn să domineze la strimtorile munților, cari serviau de porți naturale ale ținuturilor.

«După cum ne spun autorii», ȳice Varro, «pe locul, unde se află muntele Capitol a fost în vechime orașul numit Saturnia, din care mai există trei resturi vechi, un templu al lui Saturn în strimtorile munților, tot acolo o poartă numită mai înainte Saturnia, ȳr astăđi Pandana, și în fine o poartă din dosul templului lui Saturn» ¹⁾.

Lângă Porțile-de-fer ale Carpaților au existat în vechime și mai există și astăđi Cataractele cele periculoase ale Dunărei, acea barieră de stânci, ce se ridică din adâncimile albiei și produc o precipitare formidabilă a curentului și vârtejuri violente.

Chipul cel arhaic de pe cȳsta délului, numit astăđi Sfântul-Petru, înfățișă tot-o-dată în vechime divinitatea protectȳră a corăbierilor prin această strimtoare, atât de periculoasă navigațiunii cu vȳsle și cu pânze ²⁾.

Înainte de ȳei Olympului grecesc, Saturn singur a fost acela, care a domnit peste ceriũ, peste pământ și peste ape. El liniscia furtunile, el calma valurile, el apȳra pe corăbieri de naufragiũ și de orȳ-ce alte accidente pe ape.

Etatea acestui monument, o-dată atât de religios, de la Porțile-de-fer și

¹⁾ Varro L. L. V. 42: Hunc (Capitolium) antea montem Saturnium appellatum prodiderunt... Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturnia scribitur. Ejus vestigia etiam nunc manent tria: quod Saturni fanum in faucibus, quod Saturnia porta, ... quam nunc vocant Pandanam, quod post aedem Saturni in aedificiorum legibus privatis parietes postici muri sunt scripti.

²⁾ Un templu consacrat lui Saturn și altul lui Hercule, după cum scrie Strabo (III. 5. 3 seqq) se află în insula Erythia de la strimtoarea Gaditană. Vom reveni asupra acestei insule, când vom vorbi de monumentele preistorice atribuite lui Hercule.

de la Cataractele Dunării, se reduce, după legendele, de cărî vom vorbi mai târziu, la timpurile anteriore Argonauților.

Fără îndoieală, că au existat și în alte părți ale Carpaților ast-fel de simulacre primitive, ce reprezentaū pe Zeul-moș, marele protector al Daciei.

Diferite deluri și vîrfuri de munți de pe teritoriul țărilor noastre, mai pōrtă și astăzi numirile semnificative de «Moș», «Vîrful Moșului», «Piscul Moșului», reminiscențe obscure, că o-dată aceste înălțimi au fost consacrate cultului lui Saturn, acestui mare reprezentant al religiunii și civilizațiunii preistorice.

5. *Saturn ca Ζεύς Δακίη și Dokiūs Caeli filius.*

Saturn ca divinitate supremă a Daciei ne mai apare în anticitatea greco-romană adorat și ca Ζεύς Δακίη.

Pelasgi, după cum ne spune Herodot, nu avusese la început nume particulare pentru divinitățile lor, ci ei le numiau numai simplu θεός, deī¹⁾.

Aceste numiri de θεός și deus, cărî la început se atribuisse lui Uran și lui Saturn, ca personificări ale divinității ceriului și pămîntului, au fost înlocuite mai târziu în cultul public prin expresiunile de Ζεύς și Jupiter²⁾.

De fapt însă, atât Ζεύς cu formele sale de Δίς, Δεύς (eolic) și Σθεύς (beotic) la Greci³⁾, cât și Jupiter (diu'piter, divus pater, deus pater) la Latini⁴⁾, erau numai simple apelative⁵⁾.

¹⁾ Herodoti lib. II. c. 52.

²⁾ Macrobi Saturn. I. 10: Philochorus, Saturno et Opī primum in Attica statuisse aram Cecropem, dicit, eosque deos pro Jove terraque coluisse. De asemenea aflăm și în Italia numele de Jupiter aplicat lui Saturn. O inscripțiune de pe un vas de lut descoperit pe muntele Esquilin conține dedicarea: Iovei Sat(urno) deivos. (Preller-Jordan, R. M. II. 10).

³⁾ Jacobitz u. Seiler Hdwb. d. gr. Sprache, v. Ζεύς.

⁴⁾ Varro, L. L. lib. V. 66.

⁵⁾ Stephani Thesaurus l. graecae, v. Ζεύς: nihil aliud esse Ζεύς quam θεός et Jupiter quam deus. — Cu numele de Ζεύς a fost onorat și Agamemnon (Lykophron. Alex. v. 1124) și Hercule (Aeliani H. A. XVII. 40), ér Enca ca Jupiter (Preller-Jordan, R. M. I. 94; II. 321; Pauly, Real-Encyclopädie, v. Jupiter, p. 594). — Acest us, de a atribui și croilor numele de Jupiter, i-l relevă Tertullian (adv. Nat. I. 10) prin următoarele cuvinte: Varro trecentos Joves (seu Iuppiteres dicendum est) sine capitibus inducit.

Atât din punctul de vedere istoric al credințelor, cât și al ritului, Ζεὺς Δωδωναῖος Πελασγικός din Epir ¹⁾, Ζεὺς Πέλωρος ²⁾ sǎu Ὀμολώιος din Tesalia și Beotia ³⁾, Ζεὺς Παπαῖος al Sciților ⁴⁾, Jupiter avus al Troianilor ⁵⁾, Jupiter Latiaris adorat pe muntele Alban, nu reprezentaū pe ȑeul de a treia formaȑiune, pe Joe Hellenicul sǎu al theomachiei, care usurpase tronul lui Saturn, ci pe ȑeul cel mare al ginȑii pelasge, pe divinitatea luminei și a fenomenelor atmosferice, care revǎrsa bine-facerile sale asupra agriculturǎi pelasge, și cǎreia a fost asimilat Saturn, reprezentantul istoric al culturǎi pǎmǎntului, al prosperitǎȑii și al abundenȑei.

Cultul cel mai celebru al marelui «ȑeū pelasg» dupǎ cǎt i-l cunǎsce istoria pǎnǎ astǎȑi a fost la Dodona din Epir.

Însǎ mult mai celebru și mai strǎvechiū a fost cultul «ȑeului celui prea bun și prea mare» al Abilor și Agavilor din nordul Traciei, a. celor mai dreȑȑi dintre toȑi ȑmeni, cǎtre carȑ i-șȑ întȑrce Joe privirile sale de la Troia ⁶⁾.

Aceșȑi Abȑ și Agavȑ, dupǎ moravurile lor cele dulci și dupǎ locuinȑele lor din nordul Istrului, fǎceau parte din familia cea mare a Hyperboreilor evlavioșȑ, la ale cǎror hecatombe sǎu prasnice veniaū toȑi ȑeȑi ⁷⁾.

Urme autentice despre cultul cel estins al marii divinitǎȑi din Dacia le aflǎm pǎnǎ tǎrȑiū în epoca istoricǎ.

Încǎ din cele mai obscure timpuri ale preistoriei, diferite triburi pastorale pelasge emigrǎnd de la Dunǎrea de jos, dupǎ ce trecurǎ peste Tracia, peste Helespont și Frigia, se stabilirǎ în ȑinuturile Cappadociei din Asia micǎ, pe lǎngǎ munȑii numȑȑi Taurus, Anti-Taurus, Amanus, și în apropiere de izvȑrele Eufratului. Aceste colonii de pǎstorȑ muntenȑ, coborȑȑi de pe înȑlȑimile Carpaȑilor, mai duserǎ tot-o-datǎ cu ei și memoria cea sfǎntǎ a divinitǎȑii supremeenerate în patria lor. Încǎ pe la începutul erei creșȑtine, ei adoraū în Cappadocia pe ȑeul cel mare din nordul Istrului, numit de ei Ζεὺς Δακȑνη, (genetiv dialectal corespunȑǎtoriu latinutui Daciae) și acest Zeus Dacie i-șȑ avea la dǎnsȑi un pontificat al sǎu particular ⁸⁾.

¹⁾ Homeri Ilias, XVI. v. 233. — Macrobii Saturn. I. c. 7.

²⁾ Batonis Sinopensis Fragm. 4 (Fragm. Hist. Graec. IV. 349). — Pauly, Real-Encyclopǎdie, v. Jupiter, p. 592.

³⁾ Suidas, v. Ὀμολώιος Ζεὺς.

⁴⁾ Herodoti lib. IV. c. 59.

⁵⁾ Virgillii Aen. VII. v. 219-220.

⁶⁾ Homeri Ilias, XIII. v. 6.

⁷⁾ Homeri Ilias, I. v. 423; XIII. v. 106. — Pindari Pyth. X. v. 33. — Cf. Pauly, Real-Encyclopǎdie, v. Aethiopia.

⁸⁾ Strabonis Geographica (Ed. Didot) lib. XII. 2. 5: Τρίτη δ' ἐστὶν ἱερωσύνη Διὸς Δακȑνης λεγομένη ταύτης, ἀξιόλογος δ' ὄψιμος.

Era una din credințele caracteristice ale tuturor triburilor pelasge, că Țeul lor național ascultă și înțelege mai bine rugăciunile și necesitățile vieței lor.

Afară de cultul arhaic al lui Țeul Dacie mai aflăm la Pelasgii din Cappadocia încă o reminiscență religioasă din patria lor europeană.

Ei mai spuneau, după cum ne relatează Pausania (sec. II. d. Chr.), că imaginea cea sfântă a Dianeî, venerată așa de mult în Taurica (Crimea), se afla în posesiunea lor ¹⁾.

În fine, ei mai adorau pe divinitatea cea mare a Pământului, pe «Mama mare» sub numele de Mă ²⁾.

Pe lângă credințele și tradițiunile religioase, idioma lor mai avea de asemenea un caracter foarte pronunțat pelasg.

O parte din localitățile ocupate de acești Pelasgi ai Cappadociei, pe cât ne sunt cunoscute din scrierile anticității, purtau numele de: Cerasus, Morthula, Gauraena, Campae, Corna, Corne, Domana, Orsa, Dascusa, Dagusă ³⁾, Dacora ⁴⁾, Rimnena sau Romnena ⁵⁾. Un fluviu este numit Apsorrhys ⁶⁾, și un munte Scordicus ⁷⁾.

Romani i declarară de amici și aliați (soți), și le acordară toate libertățile, pe cari le ceruse, până chiar și dreptul de a avea un rege al lor propriu ⁸⁾, iar împăratul Claudiu întemeie în Cappadocia o colonie romană în orașul numit Archelais ⁹⁾.

Probe foarte eloquente despre caracterul lor pelasgo-latin.

Însă nu numai pe teritoriul Cappadociei ni se prezintă urmele primitive ale religiunii, al cărei centru puternic a fost odată Carpații Daciei.

Cultul lui Țeul Dacie a mai fost dominant încă din timpurile cele mai obscure și în Creta, insula cea mare și fertilă a Mediteranei.

Locuitorii cei mai vechi ai acestei insule, după cum ne atestă tradițiunile, credințele, cultul și instituțiunile lor, erau de origine Pelasgi.

După cumne spune Diodor Sicul, ei se numiau Dactyli, adică Dactuli,

¹⁾ Pausaniae lib. III. 16. 8.

²⁾ Strabonis Geogr. lib. XII. 2. 3. — Mă desemna în cult pe Magna Mater Deum, pe Gaea sau Rhea (Cybele). — Cf. Stephanus Byz., v. *Μάστραρα*.

³⁾ Ptolemaei lib. V c. 6.

⁴⁾ Sozomeni Hist. eccles. VII 17.

⁵⁾ Strabonis Geographica, (Ed. Didot), lib. XII. 1. 4.

⁶⁾ Ptolemaei lib. V. 6. — Apsoră, pârâu de apă lângă Muntele sec în jud. Mehedinți. — Cf. Tocilescu, Materialuri folk., I. 85: La apsoră ca să-și ia.

⁷⁾ Ibid. V. 6. — Scordisci, popor din Pannonia superioară. Scardus, munte al Illyriei despre Mesia și Macedonia.

⁸⁾ Diodori Siculi lib. XXXI. 19. — Strabonis Geogr. lib. XII. 2. 11.

⁹⁾ Plinii H. N. VI. 3. 1.

triburi muntene identice cu Corybanții ¹⁾, fiu lui Saturn ²⁾, ale căror arme particulare erau arcu și săgețile ³⁾, cei de întâiu, cari se ocupase în părțile acele cu estragerea metalelor din sinul pământului și cu lucrarea lor.

Până târziu în epoca istorică locuitorii insulei Creta înfățișau pe marele lor Zeús, încunjurat de cele șapte stele ale Ursei mari ⁴⁾, o espresiune simbolică hieratică, că ei adorau sub acest nume pe divinitatea supremă a Pelasgilor din nordul Istrului.

Sub «Ursa cea mare» autorii anticității consideraau că locuesc Geții și Sciții.

Poetul Ovid în tristele sale elegii de la Tomi scrie, că densus locuesce într'un ținut barbar, pe țărmuri Mării negre, sub constelațiunea Ursei, unde sunt Geții și Sciții ⁵⁾.

În la Sfântul Paulin Daci, sunt aceia, cari locuesc sub constelațiunea Ursei mari ⁶⁾.

Este una și aceeași tradițiune religioasă, ce dominază în Cappadocia și în Creta.

Aceste triburi de păstori și lucrători de mine, depărtate de la Carpați în timpurile de putere și expansiune ale rasei pelasge, mai păstrase drept moștenire cultul și instituțiunile religiunii lui Zeus Dacie, întocma după cum Delenii și Delphienii venerau cu deosebită stințeniă pe Apollo Hyperboreul numit și Apollo Dicaeus ⁷⁾. Dicia era numai o variantă geografică a numelui Dacia ⁸⁾.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. X. 3. 7. seqq.

²⁾ La Stesimbrotus, contemporan al lui Pericle, Dactylia apar ca fiii lui Zeus, Corybanții ca descendenți ai lui Saturn (Frag. Hist. Graec. II p. 57), întocmai precum și Latini se numiau Saturni gens (Virg. Aen. VII. 203).

³⁾ Platonis Vol. II (Ed. Didot) p. 263. — Pausanlae lib. I. 23. 4.

⁴⁾ Durny, Hist. de Grece. I. p. 187.

⁵⁾ Ovidii Trist. lib. V. 3 v. 7-8:

Quem nunc subpositum stellis Cynosuridos Urae
Juncta tenet crudis Sarmatis ora Getis.

⁶⁾ În poema dedicată Sfântului Niceta, episcop al Daciei: Ibis Arctoos procul usque Dacos (Coletii, Illyricum sacrum. Tom. VIII. p. 81.)

⁷⁾ Plinii H. N. lib. XXXIV. c. 19. 10: Apollinem citharoedum qui Dicaeus appellatus est. — Dicaeus era un simplu epitet geografic al lui Apollo, în calitate de cântăreț cu cobza (cithara, κιθάρα), instrument național al Hyperboreilor, cu care acompaniau imnele deului la festivități și cântau la horele lor de petrecere (Vezi Hecataei Abderitae frag. 2 și 4). — Dicaeus are în limba latină o formă grecească, ca și Amyclaeus, Thymbracus; Idacus, Dodonaeus etc., în tot casul însă nu are de a face nimic cu adiectivul grecesc δίκαιος (just), ce nu-l aflăm ca epitet al lui Apollo, nici la Homer, nici la Hesiod. De altă parte cithara sau cobza, simbolul lui Apollo Dicaeus, nu putea să figureze ca atribut al justiției.

⁸⁾ C. I. L. III, p. 169.

Acest *Zeús Δακίη* ne mai apare în vechile tradițiuni ale Pelasgilor și sub numele de *Dokius filius Caeli*, care, după cum ne spune Gelliu, a fost cel de întâi, care a învățat pe ómenī sē constrúescă edificii de lut ¹⁾.

După genealogia și după rolul său, ca civilisatoriū, acest *Dokius filius Caeli* era identic cu *Saturn* fiul *Cerifului* din teogoniile grecescī. *Dokius* este un simplu eponim, un genial reprezentant al rasei pelasge din Dacia, în-tocma după cum *Scythes*, fiul lui *Joe*, care a inventat arcul și săgețile ²⁾, ne indică prin numele său, că patria sa originară a fost *Scythia*.

6. *Saturn onorat în cultul arhaic cu numele de "Ομολος (Omulo).*

Saturn în cultul public și în tradițiunile populare ale vechimii mai avea tot o-dată și epitetul de *"Ομολος*, o numire, ce ne presintă o deosebită importanță pentru istoria timpurilor primitive ale Daciei.

În părțile de nord-est ale *Tesaliei*, lângă valea *Tempe*, un munte înalt, cel mai fertil și mai avut de isvóre, se numia încă din timpuri imemorale *"Ομολος*, după scriitorii grecescī ³⁾. De sigur, că pe unul din punctele sale cele mai înalte se aflase o-dată un simulacru al acestui *Homol-os*.

Însă nu numai în *Tesalia*, ce forma un teritoriū prin eselență pelasg, dar și în *Beoția*, o provincie locuită la început de barbari, după cum se exprimă *Strabo*, divinitatea cea înaltă a lumii fizice și morale era numită *Zeús 'Ομολώιος* ⁴⁾, o reminiscență, că odată această divinitate supremă a triburilor pelasge din *Tesalia* și *Beoția* a fost adorată pe muntele *"Ομολος*.

Aceeași numire o aflăm în părțile de nord ale Europei. Deul suprem al seminiilor germane, *Wōdan* său *Guōdan*, este numit «*Omi*» în cele mai vechi poeme germane ⁵⁾.

¹⁾ *Plinii* H. N. VII. 57. 4: *Gellio Dokius Caeli filius*, lutei aedificii inventor, placet, exemplo sumpto ab hirundinum nidis.

²⁾ *Ibid.* lib. VII. 57. 9.

³⁾ *Ephori Fragmentum* 71: *"Ομολος δὲ Θεσσαλίας ὄρος, ὡς Ἐφορος καὶ Ἀριστοδημος ο Θηβαῖος, ἐν οἷς ἱστορεῖ περὶ τῆς ἐορτῆς τῶν Ὀμολίων* (*Frag. Hist. graec.* I. 256). — *Stephanus Byz.*, v. *'Ομολή*.

⁴⁾ *Suidas* v. *'Ομολώιος Ζεός*. — Epitetul de *Homoloios* al lui *Joe* a rămas neînțeles pentru autorii anticității. Singur *Pausania* i-l aduce în legătură cu muntele *Homolos* din *Tesalia*.

⁵⁾ *Grimm*, *Deutsche Mythologie*, I. 131. — Divinitatea *Omi* se mai numia în limba germană și *Mann*. *Tacit* (*Germ.* c. 2) scrie: *Celebrant carminibus antiquis... Tuistonem deum, Terra editum, et filium Mannum*. La *Grimm* (*D. M. I.* 319) acest

Pe la finele seculului al V-lea, regina Francilor Clotilda, voind să înduplece pe soțul său, pe regele Clodovic I., ca să primască religiunea creștină, i adresază, după cum ne relatează Grigorie de Tours, următoarele cuvinte: «Dumnezeii, pe cari i adorați voi, sunt chipuri sculptate în pîtră, în lemn, ori în metale, ér numele, ce le dați voi acestor ȕei, aũ fost «ómenî», ér nu ȕei» ¹⁾.

Este un fapt pozitiv, că sub această numire misterioasă de "Ομολος, și care reprezenta o divinitate ante-homerică, literatura vechiă grecă și romană înțelegea pe Saturn.

Tertullian, cunosătorul adânc al credințelor populare păgâne ²⁾ și Minutius Felix, contemporanul său ³⁾, ne spun, că toți scriitorii anticității, atât cei greci, cât și cei romani, numesc pe Saturn, «homo».

Aceleași probe ni le ofer monumentele epigrafice. Pe o inscripțiune din Numidia se amintesc un Homvllivs Satvrninvs miles legionis III Aug. ⁴⁾, pe altă inscripțiune din Provincia proconsularis găsim pe o femeie numită Homvlia Satvrnina ⁵⁾, adică și aici numele barbare de Homvllivs și Homvlia sunt interpretate în limba latină prin Satvrninus și Satvrnina.

Mannus însemnă «homo» și dînsul adaugă: Mannus .. ist der erste held, des gottes sohn, und aller menschen vater. Mythografi și istorici germani nu aũ putut afla pîna astăzi o explicațiune justificată, etymologică și istorică, a cuvîntului Tuisto. Este afară de orî-ce îndoială, că acest cuvînt nu putea ave altă însemnare de cît de «Tatăl». În limba populară română, care a conservat pîna astăzi un adevărat tezaur de cuvinte arhaice pelasge, Tuțu (la Tacit Tuisto) însemnă Tată. Pelasgi aũ format în timpurile ante-istorice un strat etnic fôrte întins al Germaniei. Aceleași divinități, «Tuisto» și «Mannus», («Om»), sînt «Tatăl» și «Omul», împrumutate de la Pelasgi și adorate de Germani, le mai aflăm și astăzi amintite într-o poemă arhaică populară română:

De la Tatăl de sus,

În ceriul sus.

S'a înălțat în sus

Un nor mare,

Din norul mare

S'a făcut un Om mare...

G. Catană, inv. Valea Dînel, Bănat.

¹⁾ dii quos colitis... sunt enim aut ex lapide aut ex metallo aliquo sculpti, nomina vero, quae eis indidistis, homines fuerunt, non dii (Greg. Tur. II. 29-31 apud Grimm, D. M. I. 96.)

²⁾ Tertulliani Apolog. 10: Saturnum itaque, quantum literae docent, neque Diosdorus graecus, aut Thallus, neque Cassius Severus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator ejusmodi antiquitatum, aliud quam hominem promulgarunt.

³⁾ Minutius Felix in Octavio p. 26: Saturnum... omnes scriptores vetustatis Graeci Romanique hominem prodiderunt. — Lactantius, I. 13: Omnes ergo non tantum poetae sed historiarum quoque ac rerum antiquarum scriptores hominem fuisse (Saturnum) consentiunt.

⁴⁾ C. I. L. VIII. nr. 1875.

⁵⁾ C. I. L. VIII. nr. 1643.

De asemenea se mai păstrase în tradițiunile vechi ale Tesaliei o deosebită amintire despre un «Om gigantic» (ἄνδρα ᾧ ὄνομα ἦν Πέλωρος), a cărui sărbătoare principală erau Saturnalele¹⁾. Această numire arhaică de Ὅμολος a fost înlocuită mai târziu prin termenul ἄνδρος, în unele părți ale Greciei și Asiei mici²⁾. Înțelesul este același, însă cu siguranță nu putem sci, dacă originea cuvântului ἄνδρος, este grecescă ori pelasgă³⁾. Grecii cei vechi mai numiau icóna unui om ἀνδριάς, cu deosebire statuele și columnele.

În fine, luna lui Decembrie, care la Romani era întrégă consecrată lui Saturn, mai pórta și astăzi la poporul român numele de *Andrea* sėu *Indrea* ⁴⁾, ori cu alte cuvinte, ea este «luna Omului» sėu a «sėrbătorii Omului».

Pe baza acestor date positive noi putem face aici următória conclusiune: Cuvėntul «Ὅμολος» în anticitatea pelasgă ne apare ca o numire generală, ce se da primelor simulacre sculptate în stāncile munților, ce reprezentaū în forme umane divinitatea supremă a religiunii.

Aceste figurī ale cultului public, precum și numirea de «Omul», ce li se atribuia, ne mai pun în evidență faptul, că religiunea pelasgă a fost cea de āntāiū, care a introdus în Europa imaginile rudimentare ale ȑeilor cu tipuri umane.

În anticitatea greco-romană, Saturn era înfățișat cu o figură pelasgă rustică, ca un bătrān cu barbă albă, cu pletele lāsate pe umeri (intonsus avus) acoperit pe cap cu un fel de ștraiū, une ori cu sandale în picióre⁵⁾, și gārbovit de greutatea bătrānețelor. În māna drėptă el avea ca atribut un instrument de tăiat, numit de autorii grecesci δρέπανον⁶⁾ sėu ἄρπη⁷⁾, și pe care Hesiod o numesce «colțurată» și «gigantică». La Romani această emblemă caracteristică a vechiului ȑeu a fost numită falx și asimilată cu secerea, ca simbol al agriculturēi⁸⁾.

1) Batonis Sinopensis Fragm. 4.

2) Andros, insulă spre SO. de Eubea, numită o-dată Ant-andros. Acestă insulă avea și un port numit Gaureleon. — Antandros, oraș pelasg sub muntele Ida, pe teritoriul vechii Troie. Sensul acestei numiri este: «În fața Omului». Tot acestă explicare o dă și Mela (I. 18): Antandrum, quasi pro Andro, illi quasi pro viro accipi volunt, adecă: cī voiesc a înȑelege sub numirea de Antandrus «înaintea Andrului» sėu «înaintea Omului».

3) Andru în limba romānă ni se presintă astăzi numai ca sufis, d. e. băiāțandru, copilandru.

4) Marian, Sėrbătările la Romāni, I. p. 97.

5) După o figurină de bronz din museul de la Louvre. Simulacrele lui Saturn din templele cele vechi ale Romei aveaū legături de lānă la picióre, de unde, după cum scrie Macrobiu (Sat. I. 8.), s'a nāscut proverbiul: «deos laneos pedes habere».

6) Hesiodi Theog. I. 162: μέγα δρέπανον.

7) Ibid. I. 179: πελώριον ἄρπην.

8) Macrobii Sat. I. c. 7: Simulacrum eius indicio est: cui falcem, insigne messis,

Originea acestei reprezentări iconice a lui Saturn se reduce însă la timpurile preistorice.

Unul din monumentele megalitice, cele mai importante ale Galiei, ne înfățișează pe Saturn în forma unui menhir său stêlp conic, acoperit pe cap și pe frunte cu o haină, ce-l învelesce tot corpul. Pe față i sunt repre-

157. — Simulacrul divinității supreme reprezentând pe Saturn său Omul-mare, descoperit în sepultura neolitică de la Collogues (Franța meridională, dep. Gard). După Fraipont, *Les cavernes*, p. 221.

sentate două astre, soarele și luna ¹⁾, fiindcă Saturn, ca divinitate a universului, era venerat tot-o-dată și ca deș al luminei ²⁾. Țr drept atribut distinctiv al puterii lumesci, această figură din Galia ne înfățișează la brâu un topor arhaic, său un ciocan mare.

În tradițiunile populare române s'a mai conservat încă până astăzi amintirea despre numele de «Om ul», ce-l avea Saturn în religiunea vechiă, cum și despre emblema sa rustică.

Anume ni s'a păstrat sub forma unei legende scurte în versuri resturile din o vechiă teogoniă populară, numită «Numărătoră cca mare», și cărcia i se atribuie o deosebită putere sfântă, când se recităză.

După cuprinsul său, această poemă genealogică era un fel de «Enumeratio

deorum». Ea conținea în o ordine succesivă și în trăsuri morale numele, originea și faptele diferitelor generațiuni divine.

La începutul său, această poemă populară ne înfățișează pe Saturn sub numele de Omul mare, întocma după cum o-dată a fost venerat și la

adjecit. — La Ovid (*Fast.* V. 627) Saturn e numit *falciferus senex*. De asemenea și la Martial (*XI.* 6).

¹⁾ Caracterul pelasg său protolatin al acestei reprezentări umane îl constată o colindă populară română. Maica Domnului spune despre fiul său:

Că pe fața fiului
Scrișă-i rața sôrelui,

Și pe fruntea lui plină
Luna plină cu lumină...

Reteganul, Colecțiune ms-ă, P. I. p. 274 (Acad. rom.)

Reprezentări analoge și în Italia: Den römisch-italischen Darstellungen, worin er (Saturnus)... auch mit bestirntem Haupt erscheint, liegen astronomische Ideen zu Grunde (Pauly, R. E. v. Saturnus p. 834).

²⁾ Macrobij Sat. I. 22: Saturnus ipse... quid aliud, nisi sol intelligendus est.

Tesalieni ca "Ομολος seǔ ca ἀνὴρ πέλωρος. Țr ca atribute simbolice ale puterii și domniei sale lumesci, «Omul mare» numit și «Dumneǔ» are în tradițiunile române o «secure mare» ¹⁾, orî un «ciocan» la brău.

Acest «Om mare» al tradițiunilor române este coborît de la «Tatăl din Ceriǔ» ²⁾. El ne apare ca primul fundatoriǔ al religiunii. El

¹⁾ Securea este o armă primitivă, ea reprezenta însemnele puterii, sceptrul acestui timp. Fascela romane, emblemă a imperiului și a puterii, ce se purtau înaintea vechilor regi, Țr în timpul republicei înaintea consulilor, dictatorilor, pretorilor etc. încă aveau la mijloc o secure. De asemenea aveau și pontificii romani ca însemne istorice o secure. (Preller, R. M. II. p. 135). — Țeul Ramman al Asirienilor, o divinitate de origine pelasgă, identic cu Jupiter Ruminus al Latinilor, părintele ploilor și al schimbărilor atmosferice, încă era înfățișat stând pe un munte, susținând cu capul seǔ ceriul și având în mână un topor (Maspero, Égypte et Chaldée, p. 662).

²⁾ De la Tatăl de sus în ceriǔ sus

S'a înălțat în sus

Un nor mare,

Din norul mare

S'a făcut un Om mare

Cu o secure mare,

Și din Omul mare

S'a făcut o pădure mare

Cu un lemn mare,

Și din lemnul mare

S'a tăiat o așchiă mare

Și s'a făcut o biserică mare

Cu 9 altare, cu 9 altărele . . .

G. Catană, înv. Valea Dinei, (Ba nt).

Pe la noi, scrie G. Catană, această rugăciune populară se mai ȓice și «Numără-toria mare» și se rostesc la patul unui bolnav de mǔrte, dacă recitǎtoriul se împedecă orî greșesc, atunci se crede că bolnavul mǔre, Țr dacă o reciteză fluent, se însănătoșeză.

Era un Om mare,

S'a dus la pădurea mare

Cu un topor mare,

Ca să taie lemn mare

Să facă mănăstire mare

Cu 9 uși cu 9 altare . . .

(Com. Havernă, jud. Dorohoi.)

Cf. Sevastos, Povești, p. 81. — Ședătorea, (Fălticoni) An. I. 177; II. 143.

În alte colinde române, acest Om mare este identificat cu Dumneǔ:

Da Dumneǔ s'a lăsat

Cu ciocanul pus în brău . . .

(Com. Salcea, j. Botoșani. Colecțiunea noastră.)

Aceste teogonii arhaice pelasge, se vede, că au servit ca model și ca isvǔre principale pentru poema lui Hesiod. Mai există încă o remarcabilă asemănare. Pe când scopul principal al Teogoniei lui Hesiod este învingerea lui Joe asupra lui Saturn și a Titanilor, în «Numără-torea cea mare» se glorifică la început Omul mare, apoi partea a două a acestei poeme, sub influențele cultului creștin, celebrează triumful divin al lui Isus asupra Evreilor.

Cuvântul «Om» reprezenta în anticitate o înaltă putere divină. Profetul Daniel (c. 7. 13) spune, că a văȓut în visiunile sale pe «fiul de Om», că venia pe norii ceriului și a luat domnia, mărirea și regatul de la «cel mai vechiǔ de ȓile». Chiar și

construesce cel de întâi o biserică mare de lemn, cu 3, orî cu 9 altare, cel mai sacru templu al tradiţiunilor pelasge, a căruî istoriă a perit, însă care ne apare mult mai primitiv de cât Mănăstirea-Albă din ostrovul Mărei-negre ¹⁾.

7. *Saturn ca Ζεύς ἑριστος μέγιστος εὐρύοπα, ἀγίοχος.*

Simulacrul său cel colosal de pe muntele Omul în Carpaţi.

Cel mai însemnat munte din catena meridională a Carpaţilor este Bucegiul. Acest munte, care se distinge prin înălţimea sa cea maiestosă şi prin estensiunea orizontului său, a avut o-dată o mare celebritate.

El a fost în anticitatea preistorică muntele cel sfânt al triburilor pastorale pelasge, pentru carî şesurile cele întinse de la nordul Istrului erau tot atât de importante ca şi văile şi culmile Carpaţilor ²⁾.

Vêrfurile cele mai înalte ale acestuî munte pörtă ađî numele, unul de Caraiman şi altul de Omul, şi amêndouê au fost o-dată consecrate divinităţilor supreme ale raseî pelasge, unul luî Cerus manus, μέγας Οὐρανός ³⁾, şi altul luî Saturn numit şi «Omul».

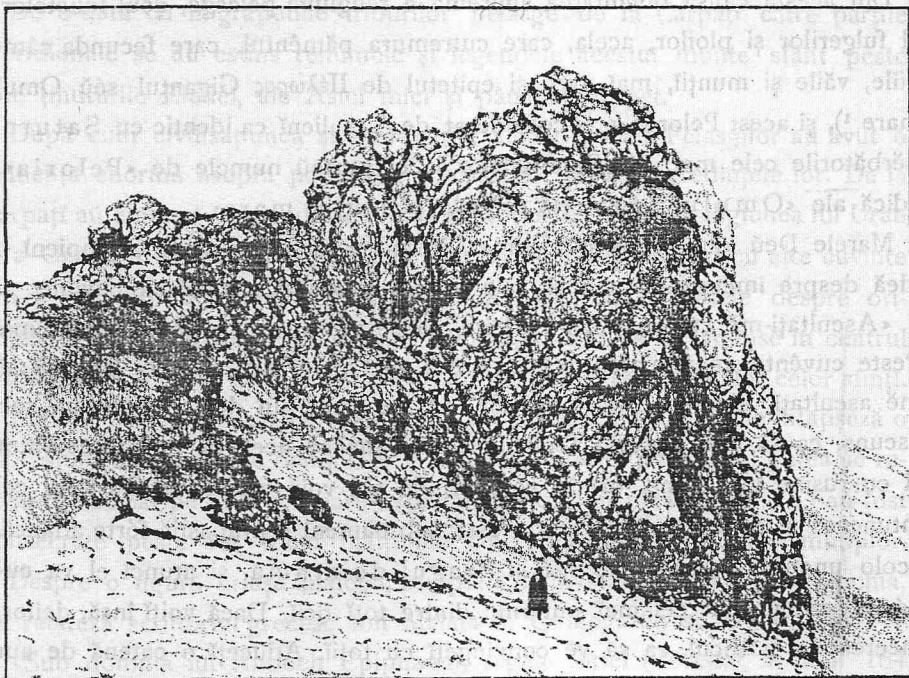
luî Isus i se da atributul de «fiul Omuluî» (Matei ū, c. 16, 27—28; 19, 28), precum şi Joe avea epitetul de «Homoloios» său fiul Omuluî. — Pe teritoriul vechêi Dacie, diferite vârful de munţi au fost consecrate o-dată divinităţîi Omuluî. Ast-fel de numiri mai aflăm următoarele: Vîrful Omuluî, punctul cel mai înalt al muntelui Bucegiū; Omul de pétră, munte în jud. Argeş, spre SO. de comuna rurală Căneni; Dêlul Omuluî spre NV. de com. Bala-de-sus, jud. Mehedinţi; Vîrful Omuluî în Bucovina spre SV. de Chirli-baba, êr în părţile de N. şi de NV. ale acesteî comune se află munţii Tartarka şi Capul; Vîrful Omuluî, munte pe teritoriul com. Brosceŋi, jud. Sucêva. Simulacre arhaice cu numele de «Omul» se par a fi existat o dată şi în părţile de sus ale Italieî. Anonimul din Ravenna şi geograful Guido amintesc lângă Alpi în Galia Transpadană localitatea numită «Omul» (Ed. Pinder, p. 251. 458).

¹⁾ Am vorbit aici despre Saturn ca divinitate, în cât este de lipsă spre a cunoşce caracterul vechilor simulacre ale Dacieî. Despre cele-lalte numiri şi legende ale acestuî puternic monarch al timpurilor preistorice, despre patria şi faptele sale politice vom vorbi mai la vale, în istoria imperiuului pelasg.

²⁾ Este acelaşi munte, pe care Daciî, după cum scrie Strabo (VII. 3. 5), î-l consideraū de sfânt: ὅρος ἱερόν . . . ὄνομα δ' αὐτῷ Κωγαίωνον. Despre înţelesul numiriî, pe care Strabo ne-o dă sub forma de Cogaeonon vom vorbi mai târđiū, în acest volum.

³⁾ Veđi mai sus pag. 201.

Pe punctul cel mai culminant al muntelui Omul se înalță o columnă uriașă, învelită de regulă în nori ¹⁾, ér pe un alt pisc din apropiere mai există și astăzi cel mai important simulacru al lumii preistorice, o reprezentațiune umană sculptată în stâncă, de o mărime întru adevăr formidabilă.

158. — Marele simulacru al lui Saturn ca Ζεύς ἄριστος μέγιστος εὐρύβοτα, αἰγίοχος, sculptat în o stâncă de pe vârful muntelui «Om ul», punctul cel mai înalt de pe arcul sud-estic al Carpaților. După o fotografie de Prof. Em. le Marton din Rennes, din a. 1900.

Acastă figură întru adevăr titanică din munții Daciei vechi, numiți o-dată ai Hyperboreilor, ne înfățișează, după toate caracterele sale, imaginea supremei divinități a timpurilor pelasge ²⁾.

¹⁾ A se vedé capitulele următoare.

²⁾ Despre pozițiunea și constituțiunea geologică a acestei stânci, scrie d-l E. le Marton: Elle représente une forme d'escarpements sur le flanc S. du sommet dénommé Om u, qui est le point culminant du massif du Bucegiu. On peut voir que le rocher... est de taille formidable, d'après la figure humaine qui est à une vingtaine de mètres en avant... Le roc... se compose de 3 parties, la partie supérieure (partea stâncosă de-asupra frunții) est le rest d'un énorme bloc calcaire, aussi que la partie inférieure (partea de la gură în jos). Entre les 2 on voit le grès conglomeratique, qui forme une bande (fruntea și obraji); et si l'on étudie de plus près le pied même de l'escarpement on y trouve le même grès enveloppant le bloc inférieur de calcaire.

După concepțiunile religioase ale Pelasgilor, Țeul cel mare al acestei rase era înfățișat în forme gigantice, cu intențiune, ca prin dimensiunile cele enorme ale simulacrelor, să se esprime tot o-dată puterea și maiestatea acestei divinități.

Din această cauză divinitatea supremă a religiunii pelasge, Țeul tunetelor, al fulgerilor și ploilor, acela, care cutremura pământul, care fecunda câmpiile, văile și munții, mai avea și epitetul de Πέλωρος Gigantul său Omul mare ¹⁾, și acest Peloros era considerat de Tesalieni ca identic cu Saturn. Sărbătorile cele mari ale Saturnalelor la ei purtau numele de «Peloria», adică ale «Omului gigant», său ale «Omului mare».

Marele Țeu din Iliada lui Homer, voind a da celor alaiți Olympieni o idee despre imensitatea puterii sale fizice le adresază următoarele cuvinte:

«Ascultați-mă cu toți, Ței și Țeite, ca să vă spun ceea ce-mi Țice inima. Peste cuvântul meu nimene să nu trecă, nici Țeită nici Țeu, ci cu toți să mă ascultați, fiind-că dacă voiți afla, că vre unul din Ței, a mers pe sub ascuns, ca să dea ajutoriu Troianilor, ori Danailor, acela se va întorce bătut și cu rușine în Olymp, ori îl voi prinde și-l voi arunca în Tartarul cel întunecos și foarte depărtat, unde este sub pământ o prăpastie foarte adâncă, acolo unde-să Porțile de fer și Pragul de aramă, și atunci el va cunoște, că eu sunt cel mai puternic dintre toți Ței. Dacă voiți însă, Țeilor, încercați-vă norocul, ca să vă convingeți cu toți. Aduceți o catenă de aur și legați-o de Uran (cu înțelesul de munte), apoi prindeți toți Ței și Țeitele de ea, și ori cât veți cerca, voi nu veți fi în stare, ca să trageți din Uran pe câmpie pe Țeul deregătoriu vostru cel mai înalt; însă când mă voi hotări eu, ca să prind de catenă, atunci de o-dată cu voi voi trage în sus și pământul și marea, ér catena o voi lega de vârful Olympului și toate vor rămâne suspendate în aer, atât sunt eu de superior peste Ței și ómenii» ²⁾.

Aceste cuvinte, pe cari Homer de sigur le-a estras din cântecele cele vechi ale rapsodilor migratori, se refer de fapt la munții cei sfinți de cari vorbim aici.

Olympul Iliadei nu este Olympul Tesaliei, ci este Olimpul cel vechi de lângă Όκεανός ποταμός sau Istru, unde era «Originea Țeilor» ³⁾,

¹⁾ Batonis Sinopensis De Thessalia, frag. 4., in Fragm. Hist. gracc. IV. p. 349. — Pauly, Real-Encyclopädie, v. Jupiter, p. 592.

²⁾ Homeri Ilias, VIII. v. 19-27. Că Uran este aici un munte rezultă în mod pozitiv și din cuvintele: ἐξ οὐρανὸν πεδίωνδε.

³⁾ Homeri Ilias, XIV. v. 199-205.

«la marginile pământului, ce nutria multă lume». Olympul și Uranul lui Homer sunt munții cei sfinți ai teogoniei, Οὐρανός ¹⁾, acolo unde se afla reședința lui Uran, a Gaei și a lui Saturn ²⁾, unde ómenii erau asemenea ȕeilor și unde acești Titanii purtau resbele unui cu alții pentru domnia lumii.

De o-dată cu migrațiunile triburilor pelasge de la Carpați către părțile meridionale se au estins renumele și legendele acestui munte sfânt peste tóte ținuturile Eladei, ale Asiei mici și până în Egipt.

După cum civilizațiunea și moravurile cele dulci ale Pelasgilor au avut o influență enormă asupra poporului grecesc, tot ast-fel și credințele lor. De la Carpați au emigrat spre sud, de-o-dată cu triburile pelasge, religiunea lui Uran și a Gaei, a lui Saturn și a Rheei, a Sórelui și a Lunei, orî cu alte cuvinte întreg sistemul doctrinelor pelasge, cu numele, cu legendele despre originea ȕeilor și cu formele cultului, așa după cum se desvoltase în centrul principal și puternic de la Istrul de jos, pe teritoriul Hyperboreilor celor sfinți.

Figura cea enorm de colosală din Carpații Daciei și care ne înfățișează o espresiune suverană de demnitate și o imensitate de putere, nu putea să reprezente de cât pe ȕeul cel mare național al triburilor pelasge, căruia i-au fost consacrate peste tot locul înălțimile cele mai impunătoare ale munților.

Despre o figură uriașă analógă, sculptată în o stâncă de lângă Antiochia, ne relatează scriitorul grecesc Ion Malala în Cronografia sa următoarele:

«Sub domnia lui Antioch Epiphanul, regele Siriei (decedat la anul 164 a. Chr.), domnind o epidemie în Antiochia, și din această cauză murind o mulțime de ómenî, un anumit Leios, un om, care avea cunoscințe de misterele religioase, le-a ordonat, ca să sculpteze o stâncă din muntele, ce domină de asupra orașului. El a îngrijit apoi, să se sculpteze în acest munte un cap gigantic încins cu o corónă, întors cu fața către oraș și spre valea de acolo. Apoi a scris ceva pe cap și ast-fel a pus capăt epidemiei, Antiochenii numesc până astăzi acest cap Charonion» ³⁾.

Acest Charonios reprezenta în realitate pe Ζεύς κεραεύς ⁴⁾, adecă «Capul lui Dumnezeu» (ἀπὸ τοῦ κερα, Hesych.), după cum era înfățișată și adorată la Beoțienî divinitatea cea înaltă a ceriului și a pământului.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 129. — Ibid. v. 113.

²⁾ Homeri Ilias, VIII. v. 479 seqq.

³⁾ Ioannis Malalae Chronographia (Bonnae, 1831) p. 205. — Herodot (II. 106.) încă amintesc de două figuri umane sculptate în stâncile de lângă Ephes și Smyrna, în mărime de câte 6 coți și 1 palmă. După cum crede densusul, aceste figuri reprezentaū pe Sesostris (Osiris).

⁴⁾ Preller, Gr. Myth. I. 77.

Am considerat până aici acest colos din Carpații Daciei exclusiv numai din punctul de vedere al ideilor religioase ale timpurilor preistorice.

Rămâne acum să examinăm acest simulacru din punctul de vedere al caracterelor sale simbolice și al istoriei sale speciale.

Acastă maiestosă figură — a religiunii energice pelasge — ce dominază și astăzi pe punctul cel mai însemnat al Carpaților, se distinge prin două particularități remarcabile, particularități, ce ne pun în evidență, că acest simulacru a fost considerat în antichitatea homerică ca imaginea cea mai sacră și cea mai vechiă a divinității supreme.

Una din aceste particularități distinctive ale colosului de pe Omul este expresiunea cea lată a feței.

Homer, în unul din imnele sale, numește pe Țeul suprem al lumii fizice și morale din timpurile sale: Ζῆνα ἄριστον μέγιστον εὐρύοπα, adică «Țeul cel prea bun, prea mare și cu fața lată». Aceste sunt epitetele cele mai vechi, și mai rituale, sub cari era invocată puternica divinitate a lumii pelasge ¹⁾.

Achile pe câmpul de la Troia adresând o rugăciune către Ζεύς (Δωδωναιός) Πελασγικός, i-l numește tot-o-dată εὐρύοπα, τηλόθι ναίων, adică Țeul pelasg cu fața lată și care locuiesce departe ²⁾.

Acest «Țeu cu fața lată» a dăruit, după cum ne spune Homer, regelui Tros de la Troia, nisce caii de cea mai escelentă rasă ³⁾, numiți «cai nemuritori» de către unii autori.

¹⁾ Autorii antichității au fost la îndoială, despre sensul adevărat al epitetului εὐρύοπα, atribuit marelui Țeu ante-homeric, ér în literatura modernă încă nu aflăm o explicațiune satisfăcătoare. Anume unii autori derivă acest epitet de la ὤψ (ὀπός) = φωνή, voce, sunet, traducând pe Ζεύς εὐρύοπα cu late-sonans. Alții din contră recunosc, că radicalul lui οπα se reduce la ὤψ (ὀπός și ὀπός) ochi, față, însă dănsii au interpretat în mod cu totul necorect acest epitet, unii cu latioculus, latum habens oculum (Stephanus, Thes. l. gr.) ér alții cu late-videns, late-cernens. După ideile teologiei antice însă, sub expresiunea de εὐρύοπα se înțelegea forma figurei divine, fața cea lată, extrem de impozantă a lui Joe. Ast-fel la Homer Junona adresându-se către Apollo și Iris (Il. XV. 146) le ȳice: «Joe vă ordonă, să veniți cât mai în grabă pe muntele Ida, și după ce veți veni să priviți fața lui Joe» (Διός τ' εἰς ὤπα ἴδωσθε). La Eschyl. (Suppl. v. 1059) Joe are de asemenea o față imensă (ὄψιν ἄβυσσον). În fine mai este de notat, că Homer întrebuițéază adiectivul εὐρύ, aprópe peste tot locul, numai în sens strict material, așa d. e.: εὐρυάγχιος, εὐρυόδεις, cu strade late; εὐρυμέτωπος, cu fruntea lată; εὐρυρέσθρος, cu albia lată; εὐρύχορος, cu spațiu lat, etc.

²⁾ Homerī Ilias, XVI. v. 233-241.

³⁾ Homerī Ilias, V. v. 265-267.

În timpurile primitive ale istoriei caii cei mai renumiți pentru forma, simetria și viteza lor, erau din nordul Traciei. Pegasus, calul cel divin cu aripi, a fost după legende născut lângă izvoarele (înțelege cataractele) riului Oceanos său Istru ¹⁾.

Cu deosebire în ce privește pe Ζεύς οὐρόπα sunt memorabile următoarele cuvinte ale lui Homer.

«Thetis (mama lui Achile) plecând des-de-diminetă se sui pe Uranul mare (μέγαν οὐρανόν) și pe Olymp și aci află pe fiul lui Saturn cel cu fața lată (οὐρόπα Κρονίδην) ședând la o parte de cei alalți deși pe punctul cel mai culminant al Olympului, care are multe vârfuluri» ²⁾.

Important text pentru istoria acestor timpuri atât de obscure. Și aici μέγας Οὐρανός, care se afla în nemijlocită apropiere de Olymp, exprimă simplu noțiunea de munte ³⁾, ér nici de cum spațiul cel infinit, ce se înalță de asupra pământului. Acest μέγας Οὐρανός, pe care se suie mai întâi Thetis, ca să meargă în Olymp ⁴⁾, este din punct de vedere al geografiei rapsodice identic cu Caraiman, muntele cel imposant al Daciei consacrat divinității lui Cerus manus (Cerule mare) și care ne apare în legendele romane personificat sub numele de Caraiman, creatorul «celor de întâi omeni», ér în cântecetele populare române, ca Domn al fulgerelor și al trăsnetelor și guvernătorul cel mare al lumii ⁵⁾.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 293. — Tot în emisfera nordică am pus cei vechi și constelațiunea Pegasului. — După cum se știe, Sciții au fost în antichitate cei mai celebri călărași. — Calul de vânat al lui Adrian se numea Borysthenes (Dio Cass. lib. LXIX. 10). Ér rasa cailor din Moldova a fost renumită până în sec. al XVIII-lea pentru făptura, agerimea și rezistența lor la oboseală (Cantemirii, Descriptio Moldaviae, p. 32).

²⁾ Homeri Ilias, I. v. 497-499:

ἡερίη δ' ἀνέβη μέγαν οὐρανόν Οὐλυμπόν τε·

εἶρεν δ' οὐρόπα Κρονίδην ἄτερ ἡμενον ἄλλον

ἀκροτάτῃ κορυφῇ πολυδείραδος Οὐλύμποιο.

Este de notat, că Homer numește aici vârful cel mai înalt al muntelui Olymp, pe care ședea Joe, κορυφή, adică crescet, cap. Κορυφή se numește la Homer și vârful muntelui Ida, de unde privia Joe la războiul troian (Il. XIV. 157). Tot aceeași numire o întrebuintează Hesiod pentru punctul cel mai înalt al Olympului (Theog. v. 62).

³⁾ Aristotele (De mundo, c. 6) încă derivă cuvântul οὐρανός de la ὄρος.

⁴⁾ Atât la Homer (Il. I. 197; V. 750) cât și la Hesiod Οὐρανός și Ὀλύμπος ne apar ca două înălțimi din una și aceeași catenă de munți. În lupta cu Titani, Joe fulgeră în același timp de pe Uran și de pe Olymp. Din cauza acestor fulgere, scrie Hesiod, s'a aprins jur împrejur pământul cea estrem de imensă (Theog. v. 689-694). — În fine atât la Homer, cât și la Hesiod, Olympul este un munte din regiunea nordului, acoperit de regulă cu nea (νιφέεις, ἀγάννιφος).

⁵⁾ Vezi mai sus pag. 201.

Pe o monetă din timpul lui Antonin Piul, DACIA ca divinitate este înfățișată ținând în mână dreaptă o grupă de munți ¹⁾, cari fără îndoială aveau o însemnătate istorică-religioasă, erau munții cei sfinți ai Daciei, *ἱερὸν ἔρος* a lui Strabo. Țr poetul P. Papiniu Statiu, care a trăit mult timp la curtea lui Domițian, numesce adese ori Dacia simplu *verticem* și *montem* ²⁾.

În Iliada lui Homer, locuințele marelui Țeu sunt pe o înălțime fizică te-restră. Numai palatul lui *Ζεὺς* se află pe maiestosul *Olymp*, Țr cei alalți Ței locuesc pe văile *Olympului* ³⁾ și pe *Uran* ⁴⁾.

Tot asemenea în teogonia lui Hesiod, *Ζεὺς εὐρύοπα* este Țeul al cărui reședință se află pe *Olimpul* cel sacru al timpurilor *Uranice* ⁵⁾ din «colțul» cel mai depărtat al pământului ⁶⁾, seû din «Țera năgră» ⁷⁾, de lângă Oceanul (seû Istrul) cel cu vultori adânci ⁸⁾. *Ζεὺς εὐρύοπα* este Țeul dreptății ⁹⁾, el împărtesce bunătățile sale celor onești și drepti, dă prosperitate orașelor, abundență pământului, ghindă stejarilor, sporesce al-binele, bine-cuvântăză turmele de oi, face ca femeile să nască copii ase-menea părinților săi și ómenii să se bucure în petreceri de lucrurile câștigate prin munca lor, el resbună nedreptățile și arde cu fulgerile sale pe cei insolenți și făcători de rele ¹⁰⁾.

O altă particularitate cu totul expresivă, ce ne-o presintă tipul cel ar-chaic al marelui Țeu din Dacia, aparține simbolismului antic.

Pe fruntea cea calmă și plină de inteligență a acestui Țeu se vȚd ur-

¹⁾ Eckhel, Doctrina numorum, Vol. VII. 5.

²⁾ P. P. Statii Opera quae extant (Lipsiac, 1857). In Equus maximus Domitiani

..... tu tardum in foedera Montem

Longo Marte domas

Cf. Ibid. p. 247: Dicit Montem Dacorum, eo vocabulo totam gentem de-signans. — Eckhel, Doctrina numorum. VI. 428: Statius Daciam saepe vocat *verticem* vel *montem*.

³⁾ Homeri Ilias, XI. 77.

⁴⁾ Homeri Ilias, I. 195; VIII. 365; XX. 299; XXI. 267. — Odyss. IV. 378. 439. — Adu-nările Țeilor însă se fac pe *Olymp*, când Țeul i convócă anume pentru acest scop. (Iliad. VIII. 3; XX. 4. — Odyss. I. 27. — Hesiodi Theog. v. 391).

⁵⁾ Hesiodi Scut. Herc. v. 203: ἀγνὸς Ὀλομπος. — Ibid. Theog. v. 514. 884.

⁶⁾ Hesiodi Theog. v. 119.

⁷⁾ Ibid., v. 69.

⁸⁾ Homeri Ilias, XIV, v. 201. — Hesiodi Theog. v. 133. 695 și 841.

⁹⁾ Hesiodi Opera et Dies, v. 229 seqq., 281.

¹⁰⁾ Ibid. Theog. v. 514.

mele naturale ori artificiale, ce reprezintă o spargere a capului în partea s... a craniului.

Semne simbolice analoge erau înfățișate și pe imaginea cea sacră a divinității supreme din teogoniile ante-homerice. După vechile legende pelasg-elene Minerva (de la rădăcină *men, mens, minte*) a fost născută din capul lui Joe. Poetul Pindar ne-a transmis această legendă sub formă, că Vulcan a spart cu securea de aramă capul lui Joe (*Ζεύς*), din care apoi a eșit Minerva cu vociferări atât de enorme, în cât s'a înspăimântat ceriul și pământul¹⁾, seû după cum se exprimă Homer, pământul a răsunat și pontul s'a turburat de undele cele purpurii²⁾.

În cele de întâiî timpuri ale istoriei, credințele religioase erau confundate în simbolism, și toate imaginile sacre ale anticității se caracterisau prin o varietate infinită de attribute simbolice.

Ne întrebăm acum. Se reduce ore originea acestei legende alegorice despre nascerea Minervei din capul lui *Ζεύς* la această figură atât de arhaică, atât de adorată și atât de unică în genul seû?

Noi credem, că da! Homer pune în părțile de nord ale Traciei, la Istru, la *Ῥαεανός ποταμός*, originea tuturor Țeilor cunoscuți și adorați în Ținuturile grecesci.

Simulacrul lui *Ζεύς εὐρύοπα* de la Pôrta cea mare a Carpaților ne prezintă încă un important simbol caracteristic.

Lângă umêrul drept al Țeului ni se înfățișează în forme fôrte regulate și bine conservate figura unui scut gigantic.

Acest scut este unul din attributele cele mai principale și mai arhaice ale divinității supreme din timpurile eroice.

În cele mai vechi monumente ale literaturii grecesci, Țeul cel mare al lumii pelasge are epitetul de *αἰγλόχος*, adecă «cel ce ține egida», seû scutul³⁾.

Iliada lui Homer ne descrie acest scut ca fôrte prețios, pe care timpurile nu-l pot îmbêtrâni, și care nu va peri nici o-dată. De el erau suspendați o sută de ciucuri de aur împletiți fôrte frumos, avênd fie-care ciucur o

¹⁾ Pindari Olymp. VII. v. 35-38:

ἀνίχ' Ἀφείσται τέχνησιν

χαλκελάτῳ πέλκει πατέρος Ἀθαναία κορυβάν κατ' ἄκραν

ἀνορούσαισ' ἀλλάλαξεν ὑπερμάνει βοῶ.

Οὐρανὸς δ' ἔφριξέ νιν καὶ Γαῖα μήτηρ.

²⁾ Homeri Hymn. in Minervam.

³⁾ Homeri Ilias, II. v. 375; V. v. 714, 733. — Hesiodi Theog. v. 11, 13, 25, 735, 920; Opera et Dies, v. 483. — Ibid. Fragm. 124.

valore de câte 100 de boi ¹⁾). Jur împrejur, acest scut al puternicului Zeu era încunjurat cu o frică religioasă. Pe el erau reprezentate «Cérta», «Bravura», «Tumultul cel îngroșător de război», și capul Gorgonei, a monstrului celui sinistru și teribil ²⁾).

Acest scut a fost fabricat și dăruit lui Joe de Vulcan ³⁾. Însă după cum rezultă din alt loc al Iliadei, scutul marelui Zeus era de piatră seacă de stâncă ⁴⁾, și la această particularitate se pare, că se refer cuvintele lui Homer, că timpurile nu-l pot îmbătrâni, și că el nu va peri nici o dată.

Acesta era scutul cel miraculos, care inspira, de o parte curajul de luptă, de altă parte o teroare marțială, și da învingere tuturor aceloră, în a căror tabără se afla.

După vechile tradițiuni, Joe a apărut mai întâi cu acest scut în luptele, ce le avuse cu Titanii și cu Giganții.

În memorabilul război ce-l purtă Acheii (Grecii) cu Troianii, Joe trimise pe Apollo în ajutorul Troianilor, i împrumută acest scut, spunându-i să-l scuture pe teatrul de război și va face pe Achei să se retragă înspăimântați la corăbii ⁵⁾).

Minerva, în înțelegere cu Juna, încă luă acest scut, însă fără scirea lui Joe, și alergând cu el în tabăra Grecilor i îndemnă la război în contra Troianilor ⁶⁾.

Egida lui Joe, după cum rezultă din Homer, se purta pe umeri ⁷⁾, și tot astfel ne apare figurată ca atribut al marelui simulacru din Carpații Daciei.

Până târziu în timpurile istorice, credințele religioase erau strâns legate de anumite simulacre legendare, cărora poporul în imaginațiunea sa le atribuia o putere supra-naturală.

Când Homer și Hesiod ne descriu figura cea maiestasă a lui Zeus εὐρύοπα, αἰγίοχος etc., densii nu aveau în vedere o putere divină abstractă, ci o imagine sensibilă, un simulacru consacrat prin o vechiă religiune; întocma după cum și Achile adresa rugăciunile sale lui Joe de la Dodona.

Minerva, ne spune Homer, s'a născut din capul lui Zeus αἰγίοχος ⁸⁾, și aceste

¹⁾ Homer Ilias, II. v. 446 seqq.

²⁾ Ibid. V. 738 seqq.

³⁾ Ibid. XV. v. 308.

⁴⁾ Ibid. XVII. v. 593-594: αἰγίδα μαρμαίρεν. Ca substantiv μάρμαρος la Homer n'are de cât simplul înțeles piatră, stâncă, ér mai târziu sub acest cuvânt se înțelegea numai specia cea călcăroasă, dură și lucitoare, marmorul.

⁵⁾ Homer Ilias, XV. v. 229.

⁶⁾ Ibid. II. v. 447.

⁷⁾ Ibid. V. v. 738.

⁸⁾ Homer Hymn. in Minerv. — Ibid. Iliad. I. 202. — Hesiodi Theog. v. 920. 924.

cuvinte ale sale se refer incontestabil la principalul simulacru al religiunii ante-elene, la figura cea sacră atât de expresivă, din toate punctele de vedere, a lui Ζεὺς αἰγίοχος de pe Olympul cel vechi al teogoniei, acoperit de regulă de néua, de la nordul Istrului de jos.

Acceasi tradițiune o aflăm și în teologia romană.

După importante estrase, ce ni le-a transmis Cicero din biblia cea sacră a păgânătății romane, Minerva, zeița, pe care o adora lumea pelasgo-grecă, a fost născută din Joe și din Coryphe, fica Oceanului ¹⁾.

Ὠκεανὸς ποταμός, părintele tuturor divinităților ante-elene în teogoniile antice, este Istrul «cel sfânt», pe care cei vechi i-l considerau tot-o-dată de «cel mai mare râu» al lumii; ér Coryphe, la Homer este vârful cel mai înalt al Olympului vechi ²⁾, sêu după Pindar însuși capul lui Joe, din care a eșit Minerva ³⁾.

Constatăm așa dar, că atât după legende, cum și după caracterele, ce ni le prezintă importantul simulacru, ce-l reproducem mai sus, zeița Minerva s'a născut pe teritoriul cel sfânt al religiunii vechi, din nordul Traciei, în regiunea Istrului, din capul lui Ζεὺς αἰγίοχος.

Sciința era atributul Minervei, și tradițiunile pun nascerea acestei zeițe în Carpații Daciei, o împrejurare, pe care o confirmă și legenda lui Prometheus, despre care vom vorbi mai târziu.

Egida marelui Ζεὺς de la nordul Istrului a avut tot-o-dată un rol extrem de important în viața de stat a Pelasgilor. Ea ne apare ca paladiul existenței și independenței politice a acestei națiuni. În memorabilul război întemplat pe țărmurile Helespontului acest scut ne apare, acum în rândurile Trojanilor, acum în tabăra Acheilor, după cum unele divinități protegiau imperiul lui Priam, ér altele coalițiunea Acheilor.

Memoria unui scut sfânt al marelui Deu se păstrase până în timpurile lui Numa și la triburile pelasge, ce emigrase în Italia.

Regele Numa, cel de întâiu organizatoriu al cultului public la Romani, doria din motive tradiționale, pe cari astăzi nu le mai putem de ajuns cunoște, ca noul stat întemeiat pe țărmurile Tibrului să aibă un scut protector al marelui Deu.

¹⁾ Cicero, De nat. Deor. lib. III. 23: quarta Minerva Jove nata et Coryphe Oceani filia.

²⁾ Homeri Ilias, I. v. 499.

³⁾ Pindari Olymp. VII. 36.

Dênsul, după cum ne spun legende, urmând consiliile soției sale Egeria, rugă pe Țeul cel a tot puternic, pe saevus Jupiter ¹⁾, pe Domnul tunetelor și al fulgerelor, să descindă din înalta sa locuință la Roma, și aci să-și descopere, prin ce fel de rituri și ceremonii, Romanii vor pute în viitoriu să împace mânia divină.

Marele Țeu național ascultă rugăciunea și se coborî din înălțimea sa la Roma, în pădurea cea sfântă de lângă Aventin. Vîrfurile acestui munte se cutremurază și pămîntul se scufundă sub greutatea Țeului.

Aici marea divinitate a Pelasgilor făcu cunoscut lui Numa sacrificiile rituale, prin cari poporul său va pute, în casuri de trebuință, să abată ori se împace mania divină, și tot-o-dată i promise, că în ziua următoare i va da un semn evident pentru siguranța statului roman. Țer a doua zi, când sôrele apăru pe orizont în totă splendórea sa, și pe când Numa stînd în fruntea poporului său ridicase mânil în sus adresînd rugăciunii divinității supreme, ca să-și trimită darul promis, se vîdu de o-dată, cum ceriul se deschide și un scut legănat ușor de aer cade în jos. Numa ridică scutul și aduse sacrifici de mulțămire Țeului. Apoi aducându-și aminte, că sôrtea imperiului roman este legată de acest scut, pe care î-l numi ancile, el dispuse a se face mai multe scuturi asemenea, pentru ca ómenii răi și inimi ci să nu pótă răpi scutul cel divin, ér pađa acestor lucruri sfinte o încredință colegiului de preoți, numiți Sali ²⁾.

După cum rezultă din această tradițiune religioasă noul stat pelasg simțise o neapărată trebuință de a se pune sub scutul protector al marii divinități naționale, și Numa, un bărbat erudit în toate sciințele divine și umane ³⁾, știu să procure pentru poporul său o ast-fel de garanție sfântă, dată de însuși Țeul cel puternic al ginții pelasge.

Din punct de vedere istoric originea acestei credințe se reduce la ținuturile de lângă Istrul de jos ⁴⁾.

În Laținii cele mai antice tradițiuni religioase păstrase la locuitorii din Aricia. Acest trib pelasg al Aricinilor, celebru prin religiositatea sa ⁵⁾, înainte de a

¹⁾ La V. Maxim (I. 3. 2): Sabazius Jupiter; Macrobiu (Sat. I. 18) Sebazius; alte forme Sabadius, Sebadius, grec. Σεβάζιος. La Silii Italic (VIII. 424) Sabus. În Pannonia: Savus augustus (C. I. L. III. 3896. 4009).

²⁾ Ovidii Fast. III. v. 275 seqq. — Dionysii Halle. lib. II. c. 71.

³⁾ Livii lib. I. c. 18.

⁴⁾ Ancilele romane, aveau după Varro (L. L. VII. 43), forma scuturilor trace, ér pe o monetă de bronz a împăratului Antoniu Piul, figura unui disc oval.

⁵⁾ După cum ne spune Strabo (V. 3. 12) originea templului Dianei din Aricia se reducea la Diana Taurică, și că întru adevăr esistau acolo, instituțiuni religioase

trece în Italia î-și avuse locuințele sale lângă lacul Meotic ¹⁾ și în urmă pe teritoriul Daciei în apropiere de gurile Dunării, unde rămășițele sale etnice ne mai apar în timpurile istorice sub numele de Arrechi ²⁾.

Nimfa Egeria, care după cum ne spun tradițiunile, a fost soția și inspiratoarea lui Numa în totă opera sa de organizare religioasă, era de origine din Aricia. În particular legendele i atribue dăseii idea pentru invitarea marelui Țeu pelasg la Roma și misterii cu scutul cel protector.

O reminiscență religioasă din patria cea vechiă a triburilor pelasge de la Dunărea de jos.

După Herodot, Zalmoxis, Țeul cel mare al Geșilor, mai era numit de uniș și Gebeleizis ³⁾.

Forma, sub care ni se presintă această numire, este afară de ori-ce îndoielă alterată. Herodot nu cunosccea bine dialectul nordic al Pelasgilor, după cum acesta se constată din diferite cuvinte scite, pe cari ni le-a transmis în mod eronat.

Imaginile cele mai vechi ale divinității supreme representaū de regulă numai figura capului.

În unele ținuturi ale Greciei marele Țeός era adorat și sub numele de κεφαλή, cap ⁴⁾. La Beoșienii el mai avea epitetul de καρσιός de la κάρα, cap ⁵⁾. În Italia Jupiter Latiaris mai era numit și Latiale caput ⁶⁾. Țr în Roma când se făceau lectisternele, seū prasnicele cele mari, se aședău pe pulvina și pe lectos imaginile Țeilor numite capita deorum ⁷⁾, adecă chipurile sfinte, ce representaū numai capetele seū busturile Țeilor.

De asemenea și la Troianii, imaginea lui Jupiter fulgurator seū Jupiter

¹⁾ Între populațiunile de lângă lacul Meotic Strabo (XI. 2. 11) amintescce pe Ἀρρηχοί (codd. Ἀρρηχοί). — La Pliniu (VI. 7. 1): Arrechi.

²⁾ Brațul seū gura de nord a Dunării ne apare la Apolloniu Rhodiu sub numele de Ἀρηκος, Țr în unele codice ale lui Ptolemeu sub forma de Ἰναριάκιον (Ed. Didot, I. p. 460) întocmai după cum teritoriul Arimilor pōrtă la Virgiliu (Aen. IX. 716) numele de Inarime. În amēdouē casurile inițialul «In» este numai o simplă prepozițiune a dialectului pelasgo-getic de la Dunărea de jos.

³⁾ Herodoti lib. XCIV: οἱ δὲ αὐτῶν τὸν αὐτὸν τοῦτον (Ζάλμοξιν) νομίζουσι Γεβελείζιν.

⁴⁾ Pauly, Real-Encyclopädie, v. Jupiter, p. 596. — Preller, Gr. Myth. I. 99.

⁵⁾ Preller Gr. Myth. I. p. 77.

⁶⁾ Lucani Phars. I. 535-536:

..... et Arctoia rapiens de partibus ignem,

Percussit Latiale caput.....

⁷⁾ Preller-Jordan R. M. I. 149.

avus, era înfățișată numai prin figura capului, după cum ne atestă specimenul de terra-cottă descoperit de Schliemann în săpăturile de la Troia ¹⁾.

Gebeleizis este numai o numire secundară a lui Zalmoxis, și incontestabil un cuvânt compus. Partea din urmă corespunde la Ζῆς, Ζῆς = Ζεὺς și foarte probabil, că Gebeleizis exprimă numai una și aceeași idee cu κεφαλή-Ζις = κεφαλή-Δις s.e.u. κεφαλή-Διός, adică «Capul-lui-Deu» după cum era înfățișat prin simulacru cel enorm de pe arcul sud-estic al Carpaților.

Figura cea titanică a lui Ζεὺς ἄριστος μέγιστος εὐρύοπα, αἰγίοχος, de pe muntele Omul nu era o personificare abstractă a divinității. Acest simulacru reprezenta de fapt chipul unei celebre personalități preistorice, a lui Saturn, Deul și Domnul ideal, al populațiilor de rasă pelasgă.

După Caelus s.e.u. Uran, Saturn a fost divinitatea cea mare adorată pe teritoriul Daciei până în timpul, când armele romane introduseră aici religiunea oficială a imperiului.

Vechimea acestui monument se reduce la timpurile cele mari de dezvoltare etnică și politică a Pelasgilor, atunci când destinele încă nu începuse să persecute pe Pelasgii orientali, și când o parte însemnată din triburile latine încă nu emigrase în Italia.

Prin mărimea sa cea colosală, acest simulacru ne exprimă tot-o-dată, cât de fericite, cât de glorioase erau timpurile acelea, și cât de vastă era puterea lumescă a aceluia, a căruia figură s'a eternizat prin stânca de pe muntele Omul.

8. *Figura lui Ζεὺς Δακίη (ἄριστος μέγιστος, εὐρύοπα) și a lui Jupiter din Otricoli.*

Există o asemănare surprinzătoare între simulacru lui Ζεὺς Δακίη (Fig. 158) și între bustul lui Ios din Vatican descoperit la Otricoli (Fig. 159).

Încă din timpurile republicei, Romanii începură să imiteze formele arhaice pelasge în reprezentarea iconică a divinităților sale.

Cele mai frumoase statue ale lui Saturn, Hercule, Apollo și Dianei (Ianei), ce ornau templele cele mari ale Italiei și ale provinciilor cucerite, ne înfățișează într-o totă, caracterele stilului arhaic pelasg.

În general exista la Romani principiul, de a considera și adora ca sfinți numai chipurile consacrate prin tradiții și legende vechi naționale. Probă în această privință ne sunt figurile Larilor și ale Penatilor și simulacru cel brut al Mamei mari de la Pessinus.

¹⁾ Schliemann, Ilios p. 806.

Care era însă tipul primitiv al lui Joe Romanul, numit în teologia latină Jupiter Optimus Maximus, și care era originea imaginilor sale, nici un autor nu ne poate spune ¹⁾.

Cel mai vechi simulacru al lui Joe la Romani se numea Jupiter Lapis ²⁾. Pe acest Joe-de-pétră se făceau jurămintele cele mai înfricoșate, și se consacrau tractatele internaționale de pace și de alianță. Însă, ce formă și ce mărime a avut acest simulacru al timpurilor prisce-latine, noi cu siguranță nu putem ști.

Un fapt însă este pe deplin stabilit, că Joe Grecanicul (Ζεύς Ἑλλάγιος s. Παλληνίος), se distingea prin caractere cu totul speciale de Joe al Pelasgilor.

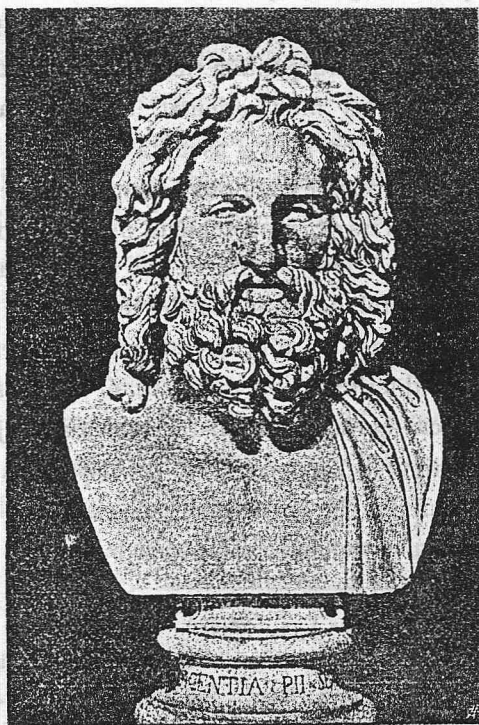
Homer vorbind de marele Deu al timpurilor Troiane se

exprimă astfel: «Fiul lui Saturn (Joe) ȋdise și făcu un semn de aprobare cu

¹⁾ Pliniu ne spune numai atât, că imaginea lui Joe din Capitol consacrată de Tarquiniu cel bătrân a fost de argilă, făcută de un așa numit Vulca seu Vulga din Veii (H. N. lib. XXXV. 157: et Vulcam Veii accitum, cui locaret Tarquinius Priscus Iovis effigiem in Capitolio dicendam; fictilem eum fuisse. Textul după Preller. R. M. I. 1881. p. 218. — La Nisard: Turianumque a Fregellis accitum etc.)

²⁾ Gellii N. A. I. 21: Iovem lapidem, quod sanctissimum iusiurandum est habitum paratus ego iurare sum (Cf. Cicero, Fam. VII. 12). Acel care depunea jurământul ținea în mână o piatră și după ce pronunța formula sacramentală o arunca: Si sciens fallo, tum me Diespiter, salva urbe arceque bonis ejiciat, uti ego hunc lapidem (Festus s. v. Lapidem). Același rit se mai observă și astăzi în unele părți la poporul român. «Țeranii când fac vre-un jurământ seu legământ iau în mână o piatră seu un băț, etc. (Inv. A. Marinescu, com. Gălăești, jud. Argeș. — Inv. C. Popescu, com. Mărgăritești, jud. Romanai).

³⁾ Este vechiul oraș Otriculum din Umbria lângă Tibru, unde se mai văd și astăzi ruinele templelor, aqueductelor, mormintelor, etc.

159. — Jupiter din Otricoli. Bust de marmure aflat la Otricoli ³⁾, astăzi conservat în Sala rotonda din Vatican. După Duruy, Hist. d. Grecs. II. p. 383.

sprâncenele sale cele negre, ér pletele sale arginții, ce cădeau în jos de pe capul nemuritoriū se mișcară și Olympul cel mare se cutremură¹⁾. Acesta era figura divinității supreme adorate de Pelasgi. Grecii din contra până în timpurile lui Phidias înfățișau pe Joe din Olympia, cu un tip mai mult oriental, tuns pe cap, cu părul inelat pe frunte, cu barba tăiată pe fălcă și ascuțită înainte²⁾. Romanii însă urmară tradițiunile arhaice latine. Ei adoptară pentru suprema lor divinitate o figură pelasgă barbară, reprezentând pe Joe cu părul abundant, mai mult neîngrijit, cu pletele lăsate pe umeri, cu barba stufoasă, cu o îmbrăcămintă simplă, și cu pieptul de jumătate desvelit³⁾.

Esaminând cu totă atențiunea caracterul general al formelor și espreșiunea diferitelor detalii, ce ni le presintă aceste două monumente, se pare, că figura cea barbară rustică a lui Joe din Otricoli a fost reprezentată după tipul cel colosal al lui Ζεύς ἄριστος μέγιστος εὐρύπων din Carpații Daciei, sėu din țera Hyperboreilor celor sfinți și fericiți. Încă din timpul lui Numa, tradițiunile romane erau strıns legate de Țeul pelasg de lângă Istru⁴⁾.

¹⁾ Homer I Ilias I. v. 528-530.

²⁾ A se vedé reproducerea de la Duruy, Hist. d. Grecs. I, p. 358. 794. — Cf. Pausania, lib. V. 22. 1; 24. 6 : Ζεύς οὐκ ἔχων γένεσθαι.

³⁾ Fig. 159. — Același tip ni-l presintă Jupiter tonitruialis de pe columna lui Traian (Fröhner, I. pl. 49) și o statueta de bronz descoperită în Ungaria și conservată în Museul britanic (Duruy, Hist. des Grecs, II. 637. Cf. Arnobius, VI. 25. — La Juvenal (Sat. XII. 86—87) încă se accentuează individualitatea națională a lui Jupiter Romanul:

Hic nostrum placabo Jovem, Laribusque paternis
Thura dabo . . .

⁴⁾ Încă în anticitatea preistorică imaginile și obiectele cele mai sacre se consideraū a fi cele din regiunile Dunării de jos și ale Mării negre. Oreste și Pylade răpesc din Crimeea chipul cel sfânt cădut din ceriū al Dianeī Taurice și-l duc la Atena (Eur. Iph. T. 79), orī după cum spune Pausania (III. 16. 7) la Sparta. — Ér după altă tradițiune Oreste duse mai întâiū imaginea cea sfântă a Dianeī Taurice la Aricia în Italia (Pauly, Real-Encyclopädie, V. Band p. 972) — Hercule, trimis de Eurystheu, regele Mycenēi, vine la Hyperborei, ca să răpescă merele cele sfinte de aur (Apoll. Bibl. II. 5. 11. 13). — Tot Hercule, din însărcinarea lui Eurystheu, vine în țera Istriei, ca să cėră de la Diana cerbóica cu córnelor de aur, pe care i-o consecrase nimfa Taygeta, fica lui Atlas (Pindar, Olymp. III. 27). — Argonauii se asociază, ca să răpescă lâna cea sfântă de aur consacrată Țeului Marte. — Consulul M. Liciniu Lucull ridică la anul Romei 682 din o insulă a Mării negre una din cele mai arhaice figuri ale lui Apollo, o statuă colosală de 30 coți (13 m. 86 cm.), care apoi fu aședată în Capitoliu, de unde s'a și numit Apollo Capitolinus.

Jupiter Optimus Maximus era zeul național al Daciei. Acesta o constată chiar monumentele epigrafice ale administrațiunii romane.

Încă în timpul lui Hadrian, curând după cucerirea Daciei, o parte însemnată din populațiunea provinciei a fost ridicată și transferată departe în Britannia lângă vallum Hadriani, unde se formă din ea o trupă auxiliară sub numele de Cohors I Aelia Dacorum și care este amintită aici până în secolul al V-lea. Din cele 23 de inscripțiuni votive ale acestor ostași Daci ¹⁾, 21 sunt adresate lui Jupiter Optimus Maximus, una lui Marte și alte două lui Marte asociat cu Cocidius (cascus deus = vetus deus). Jupiter Optimus Maximus era așa dar o divinitate părintească foarte poporală a Dacilor.

Ca tip și ca ideal al maiestății divine figura cea consacrată a lui Ζεύς εὐρύοπα, după cum ni-o înfățișează stânca de pe vârful muntelui Omul, se caracterizează prin un păr abundent, ce descinde pe umeri în formă de plete lungi autoritare, ér de-asupra frunții, părul se ridică în sus întocmai ca și cóna unui leu.

Aceeași dispozițiune particulară a părului ne-o presintă și bustul din Otricoli.

Maî există încă o analogie foarte caracteristică între aceste două simulacre.

Bustul lui Ioc din Otricoli ne înfățișează în toate trăsurile fisionomieii sale, nu tipul italo-latin, ci o figură nordică barbară, un tip etnic, nobil, însă sever, din părțile Dunării de jos, după cum i-l vedem exprimat și pe monetele cele vechi ale Daciei ²⁾.

În cult, Jupiter Optimus Maximus al Latinilor, era una și aceeași divinitate cu Ζεύς ἄριστος μέγιστος εὐρύοπα, Zeul cel mare al rasei pelasge ³⁾, căruia i adresază Homer imnul său ⁴⁾, ér Achile rugăciunile sale de pe câmpul Troiei ⁵⁾.

Chiar și epitetul de Latiazis, cu formele sale de Latius, Latioris ⁶⁾, ce-l avea Jupiter Optimus Maximus, se pare a corespunde maî mult la εὐρύοπα.

¹⁾ C. I. L. Vol. VII, nr. 806-827. 886. 975.

²⁾ A se vedé tipul regelui Dac de pe moneta reprodusă la pag. 127; ér la Gooss in Archiv des Vereines f. siebenb. Ldkde. N. F. XIII. Taf. XIV. fig. 1. 2.

³⁾ Cicero De nat. deor. lib. II. 25: Sed ipse Jupiter... a maioribus nostris optimus, maximus; et quidem ante optimus, id est beneficentissimus (appellatus est).

⁴⁾ Homeri Hymn. in Jovem.

⁵⁾ Ibid. Ilias, XVI. v. 233.

⁶⁾ În literatura antică modul de scriere a variat și foarte probabil și pronunțarea.

Și dacă peste tot acest epitet de Latiaris, Latius s-eu Latoris are un caracter etnografic, el desemna nu pe Jupiter al Latinilor din limitele cele înguste de la Tibrul de jos, ci pe Jupiter al Proto-Latinilor, stabiliți în regiunile orientale ale Europei înainte de emigrarea lor parțială în Italia.

Din punct de vedere archeologic, Joe din Otricoli ni se prezintă ast-fel, numai ca o simplă imitațiune a figurei celei arhaice a lui Ζεύς εὐρύοπα, ori cu alte cuvinte Jupiter din Otricoli este deul cel topic al Daciei ¹⁾.

Un cas analog ne prezintă statua titanului Atlas din museul de la Neapole, care a fost modelată după columna cea colosală, ce se înalță pe muntele Bucegiu, în apropiere de simulacru cel imposant al lui Ζεύς εὐρύοπα. Despre această columnă atât de celebră în lumea preistorică vom vorbi în capitulele următoare.

9. *Rhea*, 'Ρέα, 'Ρέη, 'Ρεΐα.

Pe când Saturn, în religiunea ante-homerică, era considerat ca personificarea ființei supreme a cerului, Rhea, soția sa, reprezenta în o formă mai nouă, divinitatea pământului, care a născut toate, pe Gaea, Tellus s-eu Terra.

Titlele sale de onoare pe teritoriul vechii Elade erau: Μεγάλη Μήτηρ τῶν θεῶν ²⁾, Μήτηρ τῶν θεῶν ³⁾, μεγάλη θεός ⁴⁾, Μᾶ ⁵⁾ și θεὰ παμμήτωρ Ρεΐη ⁶⁾.

Latiaris la Liviu (XXI. 63); Latialis la Suetoniu (Calig. 22); Latius pe o inscripțiune la Henzen nr. 7415 (Pisaurum) și Latoris într'un manuscript (Lact. Epit. 23; la Preller-Jordan, R. M. I. 210).

¹⁾ Archeologul frances E. David, care a studiat și descris bustul lui Joe din Vatican, a constatat la această figură o neregularitate artistică remarcabilă. O liniă profundă orizontală, dăcă dănsul, separă în două părți fruntea, ceea ce produce o eminentă expresivă a părții superioare a craniului. Învățatul archeolog este de părere, că artistul a voit să reprezinte în partea superioară a frunții gestațiunea Minervei (Larousse, Gr. Dict. univ. v. Jupiter). Bustul lui Joe din Otricoli se pare ast-fel modelat după un simulacru-tip, ce înfățișa tot-o-dată pe fruntea deului urmele concepțiunii Minervei.

²⁾ Diodori Siculi lib. III. 55. 9.

³⁾ Ibid. lib. V. 49. 2. — Goehler, De Matris magnae apud Romanos cultu. Misniae, 1886 p. 69.

⁴⁾ Cf. Pausania, lib. I. 31. 4.

⁵⁾ Stephanus Byz. v. Μάσττωρα.

⁶⁾ C. I. G. 6012c.

Er la Romanî Rhea, în cultul public, era numită: Magna deum Mater ¹⁾, Deum Mater ²⁾, Terra Mater ³⁾, Ops (seu Opis) și Maja ⁴⁾, această numire din urmă (întocmai ca și μεγάλη μήτηρ, magna deum mater) având sensul de mōșă seu bunică.

Numele de Rhea în vechia limbă pelasgă era numai un simplu apelativ, având înțelesul de «regină» ⁵⁾. În forma masculină, cuvântul «Raiū» cu înțelesul de «împărat», s'a mai păstrat în unele cântece eroice române ⁶⁾. Același cuvânt sub forma de Ra (rege) i-l aflăm în terminologia hieratică a Egiptenilor, moștenită de la vechiî Pelasgi, cari se stabilise în epoca neolitică pe șesurile Nilului ⁷⁾.

În legende grecescî numele de Rhea este une ori înlocuit, ori mai bine dis interpretat, cu termenul de Basilea ⁸⁾, er în cultul oficial roman prin apelativul de «regina» ⁹⁾.

Rhea, numită la Romanî și Opis, er la Sciîi-pelasgi Apia ¹⁰⁾, era în

¹⁾ Lucretii R. N. II. v. 591. — Sub această numire ea ne apare adorată și în Dacia la Apulum (C. I. L. III. nr. 1100, 1101, 1102); er pe locul, unde se înalță astăzi turnul de la Severin se afla o-dată un portic dedicat divinității Mater deum magna (C. I. L. III. nr. 1582).

²⁾ Ovidii Metam. X. 103-104; 686. — Livii lib. XXIX. c. 10.

³⁾ Macrobi Sat. I. c. 12: Affirmant quidam . . . hanc Majam cui mense Majo res divina celebratur, terram esse . . . sicut et Mater magna in sacris vocatur.

⁴⁾ Macrobi Sat. I. 10: deam Opem Saturni conjugem crediderunt. — Pauli p. 187: Opis dicta est conjux Saturni per quam voluerunt terram significare. — Ovidii Fast. VI. v. 285. — C. I. L. VIII, nr. 2670.

⁵⁾ Ops Regina. C. I. L. VIII. nr. 2670.

⁶⁾ Într'un Descântec:

Să vă luați să vă duceți

La fata lui Raiū împărat . . .

Teodorescu, Poesii pop., p. 362.

⁷⁾ Ra, regele Țeilor și al Țemenilor, domnul ceriului și al pământului, adorat în Theba Egiptului.

⁸⁾ Diodori Stenli lib. III. c. 57: Γενέσθαι δ' αὐτῶν (lui Uran și Gaea) καὶ θυγατέρας, ὧν εἶναι δύο τὰς πρεσβυτάτας πολὺ τῶν ἄλλων ἐπιφανεστάτας, τὴν τε καλουμένην Βασίλειαν καὶ Πέαν . . . Τούτων δὲ τὴν μὲν Βασίλειαν, πρεσβυτάτην οὖσαν . . . μεγάλην μητέρα προσ-αγορευθῆναι. — După numirea grecescă de Basilea și numirea pelasgă de Rea, tradițiunea culsă de Diodor a format două personalități. Basilea și Rea, au fost considerate de surori, dintre cari cea de întâi fiind mai bătrână a primit numele de Mama mare.

⁹⁾ C. I. L. VIII. nr. 2670: Saturno domino et Opi reginae. — Macrobi Sat. I. 12: Sunt, qui dicunt hanc Deam (Opem) potentiam habere Junonis, ideoque sceptrum regale in sinistra manu ei additum.

¹⁰⁾ Herodoti lib. IV. 59: Ὀνομάζεται δὲ Σκυθιστὶ . . . Ῥῆ . . . Ἀπία.

general considerată ca deîta agriculturii ¹⁾, a viticulturii, ca întemeietoria oraşelor şi a cetăţilor ²⁾.

Cu deosebire însă Rhea era venerată ca «Mama munţilor», ca domnind peste codrii, peste văi şi peste isvóre, ca divinitatea protectoră a păstorilor, a turmelor, *Μήτηρ ὀρέων*, Mater montium ³⁾, şi stăpână peste animalele sălbatică, Mater ferarum ⁴⁾.

În această calitate, Mamei mari său Rheei i erau cu deosebire consacrate înălţimile munţilor ⁵⁾, isvórele, rîurile ⁶⁾ şi pescerile ⁷⁾.

Simulacrele ei primitive esistaî pe piscurile munţilor încă din timpurile, ce trec peste totă memoria.

Figura cea legendară a Niobei de pe muntele Sipyl, chipul împetrit al Ariadnei din insula Naxos, imaginea cea tristă şi acoperită pe cap de pe muntele Libanului, representaî în realitate numai simulacrele străvechi ale divinităţii Mamei mari ⁸⁾.

Cultul Mamei mari său al Rheei a fost în antichitatea preistorică cu deosebire în mare onóre pe muntele Ida de lângă Troia, de unde ea se şi numia Mater Idaea ⁹⁾ său *Μήτηρ Ἰδαία* ¹⁰⁾. Tóte extremităţile acestui munte au fost în antichitate consacrate divinităţii Mamei mari.

Frigienii şi Troianii, cari locuiaî lângă muntele Ida, veneraî, după cum ne

¹⁾ Macrobius Sat. I. c. 10: quod Saturnus ejusque uxor (Ops) tam frugum, quam fructuum, repertores esse credantur, itaque omni jam foetu agrorum coacto, ab hominibus hos deos colí, quasi vitae cultioris auctores, quos etiam nonnullis coelum ac terram esse persuasum est.

²⁾ În această calitate Rhea avea numele de Mater turrita (Virgilii Aen. VI. v. 785. — Ovidii Fast. IV. v. 219). — Êr Varro (la Augustin, Civ. D. VI, 24) interpretă acest atribut al Rheei ast-fel: quod tympanum habeat significari orbem terrae, quod turrem in capite oppida; quod sedens fingatur, circa eam cum omnia moventur, ipsam non moveri. — Cf. Lucretii R. N. II. v. 607.

³⁾ Diodori Siculi lib. III. 58.

⁴⁾ Lucretii R. N. lib. II. v. 590 seqq.

Principio, tellus habet in se corpora prima

Quare magna Deum Mater, materque ferarum

Et nostri genetrix haec dicta est corporis una.

⁵⁾ Liber Coloniarum I, (Lachmanni Grom. vet.), p. 239: summa montium iure templi Idaea ab Augusto sunt concessa.

⁶⁾ Pausaniae lib. VIII. 44. 3.

⁷⁾ Ibid. lib. X. 32. 4. — Preller, Gr. Myth. I. (1854) p. 404.

⁸⁾ Preller, Gr. Myth. I. 409. 423; II, 269.

⁹⁾ Cicero, De legibus lib. II. c. 9. — Livii lib. XXIX c. 10. — Lucretii lib. II. v. 612.

¹⁰⁾ Strabonis Geogr. lib. X. 3. 12. — Dionysii Halic. lib. II. 19.

spune Strabo, cu deosebire pe Rhea, căreia i făceau orgii, și pe care o numiau Mama mare, ér după diferitele localități, unde se aflau sanctuarele sale, ea purta numele de Idaea, Dindymene, Pessinuntica și Cybele ¹⁾.

Ca divinitate a munților și a agriculturii, Rhea seü Mama mare, a fost una din cele mai adorate și populare figuri în religiunea triburilor pelasge imigrate în Italia. În particular Rhea era considerată ca «Mama» seü «Născătoria poporului latin».

Cărțile sibyline, a căror origine se reducea la cele mai vechi timpuri ale statului roman, conțineau o tradițiune arhaică cu privire la simulacrul cel sfânt și făcătoriu de minuni al Rheei seü al Mamei mari, care ajunsese din cea mai obscură antichitate în proprietatea Frigienilor, întocmai după cum imaginea Dianei din peninsula Taurică se afla în posesiunea Pelasgilor din Cappadocia, după cum spuneau dênșii.

«Mama», scrie Ovid în Fastele sale, a iubit muntele Dindym, muntele Cybele, frumosul munte Ida cu isvórele sale și cetatea cea avută a Troiei. Când Enea a strămutat Troia pe câmpia Italiei, puțin a lipsit, ca deita se nu urmeze și dênsa corăbiile, ce transportau de acolo lucrurile cele sfinte. Mai târziu însă, când Roma ajunsese la putere, și-și ridică capul peste lumea subjugată, preoții consultând oraculele cărților sibyline, ei cetiră acolo, după cum se spune, acest vers: «Mama lipsește, te invit Romane se cauți pe Mama, și când va veni se o primesci cu mâni curate». Însă părinții conscriși ai Romei nu sciură cum se interpreteze acest oracol misterios. Ce fel de mamă le lipsește, și unde se o caute, ei nu sciau. Tradițiunea se perduse. Spre acest scop senatul decise a se consulta oraculul lui Apollo din Delphi și de acolo li se răspunse se aducă pe Mama, care se afla pe muntele Ida. Romanii trimis o legațiune în Asia mică, ca se le aducă simulacrul cel celebru al Mamei mari de pe muntele Ida, și când regele Atal le predă chipul cel vetust al deitei, dênsul i adresă următoarele cuvinte: «Plécă! tu vei fi și de aci înainte a noastră. Frigia este légănul eroilor Romani» ²⁾.

În părțile din nordul Istrului și ale Mărei negre, cultul divinității telurice, seü al Mamei mari, a fost preponderant încă din cele mai depărtate timpuri ante-istorice ³⁾.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. X. 3. 12.

²⁾ Ovidii Fast. IV. v. 259. — Tot-o-dată, după cum ne spune Macrobiu (Sat. I. 12) Rhea seü Ops mai avea la poporul roman și numele de Maja adecă Móșă seü Bunică. — Cf. Lucretii R. N. lib. II. v. 598-9.

³⁾ La Sciți ca Apia, la Svevi ca Hertha, și la Aestyi de lângă Marca sveică (baltică) ca Mater deum (Taciti Germ. c. 40. 45). — În părțile de nord-

Cu deosebire pe teritoriul Daciei, Rhea s u Cybele asimilată cu Gaea a fost o divinitate de prima ordine.

Sanctuarele  i templele acestei  ei e purta  in antichitatea greco-romană numele de Μητρ ον, lat. Matroum ¹⁾, adecă loc sfânt, dedicat cultului religios al marii divinit  i, numită Mama  eilor.

Ac st  numire de Μητρ ον s u Matroum, ce era considerată de arhaică incă in timpurile lui Pausania ²⁾, ni se presintă pe teritoriul de odinio r  al Daciei sub o formă populară f rte vechi  de Motru,  i originea acestui termen, in  erile n stre, este incontestabil anterior  dominațiunii romane.

Motru este  i ast  i numele unui insemnat r u din p r ile de apus ale României.

Motru este numele unei mănăstirii situate lângă acest r u in jud. Gorj.

O altă mănăstire a e dat  ca o cetățuiă pe colină de la confluen a riului Motru cu Jiul,  i care s'a bucurat in timpurile istoriei române de o anumită celebritate, se numesce  i ast  i Motru s u Gura-Motrului ³⁾.

In fine un munte din regiunea superio r  a acestui r u  i alte două deluri din p r ile sale inferio re p rt  de asemenea numele de Motru.

Urme istorice pre io se, că o-dată in ac st  vale frum s   i fertilă a Motrului a  existat diferite Matrouri, un cult religios in floritoriu al divinit  ii bine-f c to re pelasge, Mama  eilor, personificațiunea p m ntului ⁴⁾.

Acolo unde ast  i se inal  pe nisce ruine vechi turnul de la Severin se construisese in timpul dominațiunii romane un portic pentru comercianți  i c l tor i, dedicat Mamei mari ⁵⁾, o probă, că lângă ac st  colonadă a existat in timpurile romane o pia   comercială  i un templu renumit, consacrate marii divinit  i a păstoriei  i agriculturii.

Acelea i urme de temple  i sanctuare vechi dedicate Mamei  eilor, ni se

ost ale Galiei ni se presintă de asemenea importante urme arheologice despre cultul acestei divinit  i incă din o epocă f rte depărtată. In cavernele sepulcrale de lângă riul Marne (in epoca romană Matrona) din Francia, se a  descoperit diferite baso-reliefuri neolitice reprezent nd o divinitate feminină (Cartailhac, France pr hist. p. 242-243). Aceste tipuri, sculptate in acelaș gen ca figura 157 de mai sus, ne in     e  incontestabil simulacrul Mamei mari, după cum ne indică  i numele riului.

¹⁾ Plinii H. N. lib. XVI. 50. 2.

²⁾ Pausaniac lib. V. 20. 9.

³⁾ Frunțescu, Dic ionariu top. al României, v. Motru.

⁴⁾ Pe Tabula Peutingeriană in ac st  regiune este insemnat  sta iunea Amutria = Ad Mutria, formă plurală de la Mutrium = Matrium, ca Dianium  i Minervium. Pe aceea i tablă o sta iune din Rhactia p rt  numele de Matreum.

⁵⁾ C. I. L. III. nr. 1582.

presintă și în regiunea cea admirabilă a Oltului, atât în pădurile sale de brați, cât și pe luncile sale cele nesfârșite. Aici aceste sanctuare purtau la populațiunea pastorală și rustică numele, unele de Motru și altele de Mamu ¹⁾.

Dintre toate aceste locuri sfinte însă templul cel mai important al Mamei Țeilor se vede a fi fost acela de la Gura-Motrului²⁾. Istoria vechiă a acestei mănăstiri a perit, însă resturile palatelor de aici și construirea acestei mănăstiri după usurile arhaice, pe vârfurile unei coline ca o fortăreață ³⁾, ne spun, că odată sanctuariul de la Gura-Motrului, a avut un mare renume și un cult expansiv, întocma ca și magnificul templu al lui Apollo de la gurile Dunării.

Pe teritoriul vechii Elade, cultul divinității Pământului a avut tot de una caracterul unei religii străine importate acolo din ținuturile barbare ⁴⁾.

Suida ne-a conservat o prețioasă notiță istorică despre începutul cultului Mamei mari în Atica și în particular la Atena.

«Un om óre care», scrie dñsul, «numit Metragurtes (Μητραγούρτης), călătorind în Atica aú inițiat acolo femeile în cultul Mamei Țeilor, după cum spun acești locuitori. Pe acesta Atenienii i-l precipitară într'o adâncime și-l ucisera. Dar curând după aceea urmă o epidemie și oraculul i dojeni, ca să reconcilieze sufletul celui decedat. Atunci ei construiră pe locul, unde aú ucis pe Metragurtes o casă de svat (seú curia) și împrejmuid'o, o consecrară Mamei Țeilor, ér lui Metragurtes i ridicară o statuă și adâncimea o umplură cu pământ. Acest Matrou a fost întrebuințat apoi pentru depunerea și conservarea legilor ⁵⁾.

¹⁾ Frunțescu, Dicționarul top. al României: Piciorul-Motrului, munte în jud. Vâlcea; Mamu mănăstire cu 40 călugărițe în jud. Vâlcea, Mamu schit în jud. Romanați.

²⁾ Pe teritoriul comunei Filiași, din vecinătate cu mănăstirea Gura-Motrului aflăm de asemenea vestigii importante despre cultul antic al Rheei. Motru este aici numele unui dél, ér alte două locuri sunt numite Siliștea de la Mănesci și Siliștea de la Mănoica. (M. Dict. geogr.). Mane era titlul de onóre al lui Saturn, ér Mănesa ni se presintă ca o numire poporală a divinității Mamei mari. Diferite înălțimi din Carpați poartă acest nume.

³⁾ Marele Dicționar Geogr. al României, Vol. III. p. 668: Gura-Motrului, mănăstire frumoasă în jud. Mehedinți . . . situată la pólá délului la împreunarea riului Motru cu riul Jiul, într'o poziție pitorească. Împrejurul acestei mănăstiri se află ruinele unor vechi și frumoase palate . . . În această mănăstire, care este încunjurată de un zid ca o cetate și cu porți de fer, se închiseseră boerii greci la 1821 de frica lui Tudor Vladimirescu. — Columna lui Traian (Froener pl. 130) ne înfățișez pe teritoriul Daciei, în părțile Olteniei de astăzi, un templu circular al Mamei mari, unde se mai observă și doi preoți ai Țeicii, sacerdos tunicis muliebribus (Cf. poema lui Cyprian la Goehler, p. 21).

⁴⁾ Platonis Cratylus (Ed. Didot.) I. p. 293. — Ibid. Timaeus, II. 211.

⁵⁾ Suidas, v. Μητραγούρτης.

Acésta era după tradițiunile grecesci, originea Matroului și a cultului Mamei ȝeilor la Atenienî.

Numele de Metragurtes nu este personal, ci o numire etnică, după localitatea, de unde era originar acest propagatoriî sêu preot al Mamei mari ¹⁾.

Acéstă formă de Metragurtes presupune o localitate cu numele de Μητρὰ-γυρᾶ, după cum Grecii cei vechi formaî numirile etnice de Gabalites de la Gabala și Abderites de la Abdera ²⁾.

Însă o localitate cu numele de Μητρὰ-γυρᾶ nici pe teritoriul Greciei, nici al Asiei mici nu a existat. Ea aparține unei regiuni barbare și în particular pelasge, după cum ne-o atestă prima parte a cuvântului.

Întocma după cum cultul lui Apollo se a estins către Delphi, către Delos și Troia prin păstorii din nordul Istrului, prin profeții și descântătorii acestui ȝeu solar, tot ast-fel și religiunea Mamei mari a fost importată în Grecia prin preoții ambulanți din ȝinuturile barbare, în particular de la Hiperboreii cei evlavioși, ce trimiteau darurile lor în spice de grâu către părțile meridionale.

Diferite amintiri, ce ni s'au păstrat în tradițiunile populare (în legende, colinde, descântece) din religiunea Mamei ȝeilor, precum și numeroase urme de cultul și de simulacrele acestei divinități prin Carpații Daciei, ne spun, că religiunea Mamei mari, a Gaei, Rheei, sêu a Pământului personificat, a fost o-dată religiunea principală a acestei țeri.

Pe monumentele antice divinitatea Pământului sêu Mama ȝeilor era de regulă reprezentată ședend, orî pe tron, ca o matronă sêu domnitoare (regină, Rhea); ér une ori ea era înfățișată ședend pe un car tras de lei.

Pe cap ea pörtă un *πέλος* sêu modius, de pe care descinde un vel sêu o propodă, ale cărei capete acopere amendoî umerii. În general ȝeița ne apare în același costum caracteristic, ce-l pörtă și astăzi femeile române din județul Romanași. Vestmintele ei erau ornate cu petre scumpe și cu diferite metale ³⁾, și acésta ne revocă în memorie, luxul și costumul Agathyrsilor celor avuți, numiți și *χρυσόφθοι*.

¹⁾ Unul din Dactyli, vechii preoți ai Mamei mari, purta numele de Scythes (Pauly, Real-Encyclopädie, v. Idæi Dactyli. p. 55). — Cecrops, cel de întâiu rege al Aticeî, despre care spune Macrobiu (Sat. I. 10), că a consacrat acolo un altariu lui Saturn și Rheeî, a fost după cum vom vedé mai târziu, unul din eroii rasei pelasge de la Istru.

²⁾ Stephanus Byz. v. Ἀβδερῶν.

³⁾ Albericus de deorum imagine c. 12: cui (Cybelae) antiqui philosophi talem imaginem depinxerunt. erat enim virgo femina in curru sedens lapidibus pretiosis et metallorum diversorum varietate vestita Gochler, p. 35).

Celebra statuă, pe care Phidias, cel mai ilustru sculptor al Greciei, o lucrase pentru Matroul din Atena, reprezenta pe Mama ȝeilor ședând pe tron, ținând în mână un timpan (bucium său surlă) ér în partea de jos a tronului erau figurări nisce lei ¹⁾, ca emblemă a forței și a puterii, și în particular ca un atribut, ce i se cuvenia ca dómna peste toate animalele pământului.

Rheei său Mamei mari i era consacrat și bradul (pinus), un arbore, pe care noi îl mai vedem și astăzi figurând ca un ornament viu pe lângă intrările și altarele bisericilor din România, simbol primitiv sfânt al unei religiuni dispărute pastorale-montane ²⁾.

Simulacrele primitive ale Mamei mari, ce au existat odată și în parte mai există și astăzi în Carpații țerilor noastre, poartă, în general, numele de Babe (sing. Babă).

Originea acestei numiri este foarte vechiă.

Sensul primitiv al cuvântului «babă» în limba română este «bunică» său «mamă mare» ³⁾.

Acest termin exista și în limba populară latină întocma ca și tată și papă (moș).

160. — Rhea (Cybele), Mama ȝeilor ⁴⁾. După Duruy, Hist. d. Grecs. II. 653.

¹⁾ Pausaniae lib. I. 3. 5. — Arriani Periplus, IX. 1.

²⁾ Scaunul (tronul), carul și buciumul, de aur, ale Rheei sunt amintite și astăzi în descântecele populare române.

... Maica Domnului

Din pórta ceriului

Pe scară de argint

S'a scoborit

În scaun de aur o ședut,

Mândru a cuvântat:

Și Maica Domnului . . .

Bucium de aur curat

Nu te tângui,

Că eă te-oii învrednici.

În mâna dréptă

Cu buciumpul într'aurit,

În patru cornuri de lumc s'a răsuna

Tóte ȝinele s'or aduna . . .

Marianu, Descântece, p. 10. 100-102.

În mâna dréptă că mi-a pus,

Trâmbița de aur în mâna stângă mi-a pus . . .

Marianu Vrájfi, p. 126-137.

Maica Domnului le a întâlnit

Și din carul eă de aur ast-fel le-a grăit . . .

Teodorescu, Poezii pop., p. 391.

³⁾ Hasdeu, Marele Dicționar, v. Babă.

⁴⁾ Statuetă de marmure descoperită la Pircă în a. 1855, chiar în ruinele templului

La Plaut găsim toate aceste expresiuni sub forma de Babae, Tatae, Papae ¹⁾, un vocativ, în care diftongul final reprezintă incontestabil pe românescul *ă*.

Același cuvânt ni se prezintă și în nomenclatura geografică antică.

În Frigia seî în Pisidia o localitate purta numele de Baba, după cuvântul etnic Βαβηνός, ce ni s'a transmis prin inscripțiuni; un Baba-nomon se afla în Pont spre apus de Amasia; Baba seî Babae era numele unui oraș din Mauritania Tingitană, care în timpul împăratului August căpătă drepturile de coloniă romană; și în fine Babyle (Βαβύλη) o localitate de pe teritoriul Odrisilor în Tracia ²⁾.

În limba italiană acest cuvânt ne apare în forma masculină de «babbo», în dialectul sardines «babu», cu înțelesul de «tată» ³⁾; în limba greacă modernă βάβα ⁴⁾, ér la Slaviî din peninsula balcanică «baba» înseamnă «bunică» ⁵⁾.

Acastă numire, sinonimă de altmintrelea cu μεγάλη μήτηρ, avea un caracter religios național.

Întocma după cum Saturn, venerat ca părintele Țeilor și trupina genealogică a triburilor pelasge, era numit «Moșul» (avus, senex, πρεσβύτερος) tot ast-fel și Rhea, divinitatea supremă feminină, era considerată ca Mama mare comună a Țeilor și a genului uman ⁶⁾.

Mamei Țeilor și astăzi conservată în museul de la Louvre. Țeîta e înfățișată ședînd pe un tron cu spate înalt, purtînd pe cap drept scufă un polos seî modius, ér un capăt al propodeî adus peste umăr descinde până jos.

¹⁾ Stichus, V. 7. 3.

²⁾ Pauly-Wissowa Real-Encyclopädie, v. Baba. — Pliniu (XIV. 8. 9) mai amintesc o localitate Babia în Italia de jos.

³⁾ Laurianu și Massimu, Glosariu, v. Babă. — În județul Vâlcea, com. Băbeni, babu este un titlu de respect, pe care nepoții i-l dau unchiului.

⁴⁾ Cihac, Dict. d'étym. daco-roum.

⁵⁾ Krauss, Sitte und Brauch d. Süd-Slaven, p. 5.

⁶⁾ După cum înălțimile cele mai maiestose ale Carpaților au fost o-dată consecrate divinității supreme a ceriului, lui Saturn, sub numele de Tatăl, Tatra, Tartar (Tartaros), Manea, Moșul, Popău (Papaeus), tot ast-fel un număr foarte considerabil de culmi, pesceri și piramide naturale ale Carpaților au fost dedicate o-dată cultului Mamei mari ca Terra Mater și Dea montium, sub numele de Tatôia, Matra, Mamă, Tărtăroia, Mănésă și Păpușă, formă feminină de la Papaeus, mac. r. pap și pap auș. Comparăză numele personale de Olympos și Olympusa (Apollod. II. 7. 8), Thoon și Thoosa (Iliad. V. 152. — Odyss. I. 71). — Mama mare ca divinitate a pămîntului a mai fost adotată în țerile noastre și sub numirea arhaică de Popina. În jud. Brăilei și al Buzelui o parte din movilele funerare, situate pe văi

În legende grecești, ce ni le comunică Diodor, Rhea mai era numită și *πρεσβύτατη* ¹⁾.

Ca titlu de respect numirea de «babe» se atribuisse în antichitate și altor divinități naționale pelasge.

La Homer Juna mai are și epitetul de *πρέσβη* (= bătrâna), însă cu înțelesul de «venerată» ²⁾.

Sfântul Augustin ³⁾ amintesc de «baba Vinerea» a păgânilor (aviam Venerem). Êr pe o inscripțiune din Croația cetim o dedicare adresată DIBVS MAIORIBVS, unde epitetul de «majores», este numaî o interpretare oficială a numirii populare de «babe» său «môșe» ⁴⁾.

10. *Rhea său Mama mare adorată sub numele de Dacia, Terra Dacia și Dacia Augusta.*

Pe monumentele istorice ale epocii romane Rhea său Mama mare ne apare în formă oficială ca o vechiă divinitate etnică a Daciei.

La început ea a fost adorată aici întocma ca și în alte ținuturi pelasge sub numele de Rhea.

și pe locuri șese, poartă la poporul român numele generic de popină. În dialectul modern grecesc din insula Thasos *πόπινα* înseamnă «bunică» său «babă» după sensul anticat. Acastă numire a fost aplicată apoi la tumulele funerare după statuetele divinității Pământului său ale Mamei mari, ce se ridicau ca un semn religios pe mormintele persoanelor de distincțiune (Homeri Epigr. III) Originea numirii este arhaică. În cultul vechi al triburilor latine și etrusce mai aflăm încă urme de adorarea unei divinități babe (vidua) numită Juna Populonia, după caracterul său primitiv identică cu Mama mare (Macrobie Sat. III. 11. — Preller-Jordan, R. M. I. 279). La Virgil (Aen. X. 172) ea ne apare sub numele de Populonia mater, êr pe o inscripțiune din Dacia este amintită ca o deită națională suverană cu numele de Juno Regina Populonia Dea patria.

¹⁾ Diodori Siculi lib. III. c. 57. — Epitetul de *παλαιά* (antiqua) i-l avea și Isis, fica Rheei (Ibid. I. 11. 4).

²⁾ Homeri Ilias, V. v. 721; VII. v. 383.

³⁾ Augustini De Civ. Dei. III. 2.

⁴⁾ C. I. L. III. nr. 3939. — În Britania unde i-și aveau castrulele sale statice diferite trupe compuse din Daci, Sarmati, Traci, Pannonieni și Dalmați, aflăm o inscripțiune dedicată DIBVS VITIRIBVS, adică Babelor, (C. I. L. VII. nr. 767), divinități identice cu Deae Majores din inscripțiunea Pannoniei superioare. — Cf. Ara m(atribus) veteribus (C. I. L. II. Hispania, nr. 2128).

Chiar și astăzi mai există în părțile muntose ale Daciei vechi unele sate numite Rêa ¹⁾ și Rêienî ²⁾, numiri ce ne atestă, că o-dată înălțimile din apropierea acestor sate au fost consacrate Rheei, divinității supreme telurice a lumii pelasge. Mai târziu însă, Rhea ne apare venerată în nordul Dunării de jos sub numele de *Δακία*, Dacia și Terra Dacia, ca o divinitate națională, ca personificarea pământului acestei țări.

După concepțiunile primitive pelasge, Rhea seî Mama mare, considerată ca o divinitate națională bine-făcătoria și protectoria, a avut la diferitele triburi pelasge diferite epitețe geografice, după orașele, după ținuturile și munții, pe unde se aflau sanctuarele ori simulacrele sale mai renumite.

În Frigia ea era adorată sub numele de *Θεά Φρυγία* seî Phrygia Mater ³⁾, er pe teritoriul Troiei era venerată Mater Iliaca ⁴⁾.

De asemenea ea mai avea epitetul de *Ιλακκίανη μήτηρ* după orașul pelasg Placia de lângă Helespont în Mysia ⁵⁾, și *Πεσσινουσία* după orașul cel mare Pessinus din Frigia ⁶⁾.

Sub numele de «Dacia», Rhea seî Mama mare ne apare adorată la nordul Istrului de jos în timpurile dominațiunii romane. Pe una din inscripțiunile romane descoperită la Deva, ea este amintită ca divinitate sub numele de TERRA DACIA, ér locul ei de onóre este imediat după Jupiter Optimus Maximus și înainte de Genius Populi Romani ⁷⁾.

Despre cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» mai există încă o importantă inscripțiune din timpul lui M. Antonin Piul.

În ziua de 4 Aprilie tribunul legiunii a XIII-a gemine, inaugurează la Apulum (Alba-Julia) un altariu ori sanctuariu dedicat religiunii naționale a Daciei.

¹⁾ Rêa, sat în valea Hațegului, pe teritoriul vechii Sarmizegetuse romane.

²⁾ Cu numele de Rêienî cunoscem trei sate, toate situate în părțile muntose, unul în jud. Mehedinți, cătun al comunei Ponorele, altul în Bănat spre SO. de Caransebeș și al treilea în Biharia lângă Crișul-negru spre apus de muntele Târtaria.

³⁾ Arnobii lib. II. 73. — C. I. L. II. nr. 179. — Strabonis lib. X. 3. 12: *Φρυγίαν θεὸν μεγάλην*.

⁴⁾ Prudent. c. Symm. I. 629, la Goehler, De Matris magnae cultu, p. 31.

⁵⁾ Pausaniae lib. V. 13. 4.

⁶⁾ Strabonis lib. X. 3. 13.

⁷⁾ C. I. L. III. nr. 1351:

I · O · M
TERRAE · DAC
ET · GENIO · P · R
ET · COMMERCII

Aici, în fruntea divinităților apare Jupiter Optimus Maximus, apoi se amintesc în comun Dii et deae immortales și în fine DACIA ¹⁾.

Întregă inscripțiunea acésta se referă la cultul particular al divinităților adorate în Dacia.

Jupiter Optimus Maximus din acéastă inscripțiune este Ζεύς ἄριστος μέγιστος al Daciei. Ἐρ epitetul de «immortales» este un titlu caracteristic al divinităților homerice sėu pelasge orientale.

Că acéastă divinitate numită «Dacia» și «Terra Dacia» reprezenta în cultul public pe Rhea sėu pe Magna Mater, se mai constată din împrejurarea, că sanctuariul din Alba, dedicat lui Jupiter Optimus Maximus și deitei Dacia, a fost consecrat de tribunul legiunii a XIII-a gemine în ziua de 4 Aprilă, care după Fastele Juliane ²⁾ corespunde cu prima zi a sėrbătorilor celor mari ale Mamei deilor, ce țineau șapte zile cu rugăciuni, cu procesiuni și jocuri.

În ce privește reprezentarea iconică a Mamei mari numită «Dacia» sėu «Terra Dacia», ea ne apare pe o monetă a împăratului Traian din consulatul al VI-lea, (a. 112 d. Chr.) figurată cu căciula națională Dacă pe cap. Scaunul sėu este pe o stâncă. În mâna dréptă ea ține spice de grău ³⁾, ăr în stânga un sceptru imperial decorat în vėrf cu figura unei aquile ⁴⁾. Lângă ea stau doi copii, din cari unul i ofere spice de grău, altul un strugure,

¹⁾ C. I. L. III. nr. 1063:

I O M
ET CETERIS DIIS
DEABVSQVE IM
MORTALIBVS ET DA
CIAE
PRO SALVTE DOMI
NI N M AVR ANTONI
NI PII FELICIS AVG N
C AVR SIGILLIVS TRIB
LEG · XIII · G · ANTONINI
ANÆ PRID NON APRIL
LÆTO II ET CERIALÆ

p. C. 215.

C O S

²⁾ C. I. L. I. p. 390:

³⁾ Cu spice în mâna dréptă era înfățișată și Mama mare. — Cf. Mueller-Wieseler, II. 807: quo Cybele a leonibus circumdata dextera spicas et papaver tenens conspicitur (Apud Goehler, De cultu Matris magnae, p. 29).

⁴⁾ Cf. Juvenalis Sat. X. 43. — Suetonii Galba, 1. — Nu este un însemn militar,

tribute ale Mamei mari, ca deită a agriculturii și viticulturii, și cari tot-o-dată ne indică și fertilitatea pământului Daciei ¹⁾.

Este foarte importantă această monetă. Încă în timpul împăratului Traian noi vedem divinitatea DACIA reprezentată în forma oficială cu onori politice și cutribute telurice, tronând pe Carpați cu sceptrul imperial în mână ca Terra Mater ²⁾, ca o divinitate protectoară a acestei țări și ca «Mamă» a locuitorilor, cari sub forma de doi prunci (Dacia superior et inferior) i aduc primițiile din recoltele lor. Este foarte probabil, că în ultimul mare război dintre Romani și Daci, la asaltul Sarmizegetusei, divinitatea DACIA a fost evocată.

Diferite consecrări de monumente publice, în onorea acestei divinități, înfățișările ei pe monetele imperiului într-o atitudine imponentă și cutribute suverane telurice, ni se prezintă numai ca o confirmare oficială despre împlinirea unui vot solemn, când această divinitate a fost evocată.

După un rit vechiu religios, Romanii în războaiele, ce le purtau cu popoarele inimice, înainte de a face asaltul principal asupra capitalelor și cetăților acestora, evocau prin o anumită ceremonie religioasă pe divinitățile protectoare ale cetății și poporului inamic cu următoarea formulă consacrată: «Dacă e zeu, dacă e deită, sub a căruia tutelă se află cetatea și poporul (urmăză numele gentil după localitatea respectivă), cu deosebire însă pe tine, care ai primit sub a ta tutelă cetatea și poporul acesta, vă rog, vă ador și vă cer ertare, că voi să părăsiți poporul și cetatea acesta (numirea topică), să lăsați locurile, templele, ceremoniile religioase și cetatea lor și să plecați de la ei, să escitați în spiritele lor frică, teroare și uiluire (oblivionem), er după ce i veți fi părăsit și lăsat fără ajutoriu, să veniți la Roma, la mine și la ai miei; locurile, templele, ceremoniile religioase și cetatea noastră să vă fie mai plăcute și să vă mulțămescă mai mult, ca să scim și să înțelegem, că voi sunteți conducătorii mei, ai poporului roman și ai ostașilor mei ³⁾, și dacă veți face ast-fel, eu fac vot, că voiți ridica temple și voiți decreta jocuri publice în onorea voastră».

După această rugăciune, se imolau victimele, apoi dictatorul său împăratul recita o nouă formulă, prin care blestema toate orașele și oștirile inimice încheiând

după cum din eroră a presupus Eckhel (VI. 428). Insemnele legiunilor aveau altă formă și altă dispozițiune a emblemelor. O probă în această privință ne sunt chiar speciimele de pe Columna lui Traian.

¹⁾ Eckhel, *Doctrina numorum*. Vol. VI. p. 428. — *Bollae*, *Buciumul*. An. I. (1862-3), p. 112. 113.

²⁾ *Macrobius* Sat. I. 12: Sunt, qui dicunt, hanc Deam (Opem) potentiam habere Junonis; ideoque sceptrum regale in sinistra manu ei additum. Cf. *Preller-Jordan*, *R. M. I.* 399.

³⁾ *Macrobius* Sat. III. 9: mihi . que . populo . que . romano . militibus . que . meis . prae-positi . sitis.

cu următoarele cuvinte: «Ast-fel te rog pe tine Tellus Mater» și atunci atinge apământul cu mâna, și pe tine «Jupiter» ridicând mâinile către ceriș.

După cum ne spune Macrobiu, în Analele cele vechi ale Romei se făcea amintire despre mai multe orașe și oștiri inimice ale Galilor, Hispanilor, Africanilor, Maurilor și ale altor ginți, în contra cărora s'au întrebuințat aceste formule de evocare și de blestem ¹⁾.

Legenda pe această monetă este în jurul figurei: DACIA AVGVST. De desupt: PROVINCIA S. C. Pe alte exemplare: DACIA AVGVSTA orî AVGVSTI ²⁾. Forma și lecțiunea corectă însă este AVGVSTA ³⁾. Nu numai Saturn și Rhea ca Mater deum ⁴⁾, dar și alte divinități de o ordine inferioară și peregrine, cum erau Bedaius, Belestis, Belinus, *Iria, Noreia, Savus etc. ⁵⁾. Aveau epitetul de Augustus și Augusta, termen sinonim în limba religioasă cu optimus maximus, optima maxima, sanctissimus, — a ⁶⁾.

Pe reversul unei monete bătute în Dacia în timpul împăratului Filip Arabul divinitatea DACIA, protectoară provinciei, (Fig. 161) este reprezentată acoperită pe cap cu o căciulă națională Dacă. În mâna dreaptă deita ține sabia recurbată Dacă, ca simbol al puterii sale de război ⁷⁾. De aceeași parte a figurei se observă un vexil militar înălțat în pământ cu numărul V al legiunii macedonice, jos o aquilă cu o verigă (coronă?) în plisc privind către figura deitei, probabil un atribut al său caracteristic ca divinitate supremă montană și ca Mater fera-

161. — Divinitatea «Dacia» ⁸⁾.

¹⁾ Macrobi Sat. III. 9.

²⁾ Koeliseri, Auraria Romano-Dacica, p. 13. — Griselini, Geschichte d. Temesw. Banats, II. Tab. VI.

³⁾ De această părere se vede a fi și Mommsen. C. I. L. III. p. 160.

⁴⁾ C. I. L. III. nr. 1796. — Ibid. Vol. VIII. nr. 2230. 1776.

⁵⁾ C. I. L. III. nr. 5581. 5572. 4773. 4774. 3032. 4806. 3896.

⁶⁾ Faptul, că divinitatea peregrină a «Daciei» ne apare recunoscută în mod oficial de abia în a. 112, se explică prin împrejurarea, că organizarea particulară, civilă, religioasă și militară a provinciei s'a putut începe de abia la a. 110 (C. I. L. III. nr. 1443), ér de altă parte, după cum scrie Tertulian (Apolog. 5): *vetus erat decretum ne quis deus ab imperatore consecraretur nisi a senatu probatus*.

⁷⁾ Ca divinitate războinică era considerată Mama mare și la Pelasgi din Capadocia (Strabo, XII. 2. 3). De asemenea la Troiani. Enea în lupta sa cu Turnus (Virgil, Aen. X. 252) adresază Mamei mari următoarea rugăciune:

Alma parens Idaea deom, cui Dindyma cordi,

Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones;

Tu mihi nunc pugnae princeps...

⁸⁾ După Boliac, Buciumul, An. 1863, p. 184.

rum ¹⁾; în mâna stângă un alt vexil militar cu nr. XIII al legiunii gemine, jos un leu pășind, atributul clasic indispensabil al Mamei Țelilor. De desupt anul II, al erei Dace, care corespunde la a. Romei 1001 s.e. 248 al erei creștine ²⁾).

Acastă monetă este și mai expresivă. Ea ne înfățișează pe divinitatea națională a Daciei ca protectora celor două legiuni romane, ast-fel după cum se făceau voturile solemne prin formula de evocare.

Cultul Mamei mari sub numele de «Dacia» în nordul Istrului de jos nu era o creațiune a administrațiunii romane. El era mult mai vechi.

Nu aflăm în epigrafia romană nici un exemplu pentru personificarea ca divinitate și cultul religios al provinciilor, d. e. al Panoniei, Dalmației, Mesiei, Traciei, Greciei și nici chiar a Italiei.

În fine mai adaugem, că pe reversul unei monete, probabil din timpul lui Domițian, divinitatea este reprezentată cu tipul unei femei întristate, ședând lângă un trofeu, și cu inscripțiunea ΔAKIA ³⁾.

După cum Saturn în legendele vechi era numit Dokijs Caeli filius ⁴⁾, tot ast-fel sora și soția sa, Rhea, ne apare adorată în cultul public al Provinciei sub numele de Δακία, Dacia, Terra Dacia și Dacia Augusta. Ea era una din cele mai importante divinități topice ale Europei orientale.

11. *Rhea s.e. Mama mare cu numele de Dochia și Dochiana în legendele române.*

Rhea s.e. Mama mare adorată de triburile pelasge din nordul Dunării de jos sub numele de Δακία și «Dacia», ne apare în legendele și în cântecele populare române numită «Dochia» și «Dochiana».

În particular în legendele române ea este considerată ca o femeie bătrână, numită «Baba Dochia», care eșind pe la începutul primăverii prea de timpuriu cu oile la munte, a fost înghețată și apoi prefăcută în st.n de

¹⁾ Cf. Lucretii II. v. 605: Adjunxere feras etc. — Eckhel crede, că aquila și leul de pe monetele Daciei reprezintă emblemele legiunilor V m. și XIII g. O eror.e. Aici aquila și leul sunt figurate jos, pe pământ la picioarele Țetei, dar nu pe însemnele militare ale legiunilor.

²⁾ Eckhel, Doctrina numorum veterum, II. p. 5.

³⁾ Ibid. II. p. 4. — Mittheilungen der k. k. Central-Commission, f. Erforschung d. Baudenkmäler, VII. p. 165.

⁴⁾ A se ved.e mai sus p. 217.

pétră pe vîrfurile orî pe cîstele munților, pe unde se afla, orî se mai află și astăzi simulacrele sale vetuste.

Aprîpe tîte aceste imaginî primitive feminine, sculptate prin stîncile Carpaților sunt considerate de popor, cî reprezîntă pe «Baba Dochia» ¹⁾.

O deosebită celebritate a avut pînă în seculul al XVIII-lea figura cea colosală a Babeî Dochia din Carpații Moldovei ²⁾.

Acest simulacru, după cum rezultă din descrierea Principelui Cantemir, se afla pe turnul cel înalt de lîngă vîrfurile cel maiestros al muntelui Cîhlîu.

Chiar și astăzi munții, ce despărțesc țera Moldovei de țera Ardîului sunt numiți de popor Munții Cîhlîului orî Munții Dochiei, fiind-că după cum spune o tradițiune «Dochia șede în Cîhlîu» ³⁾.

Cele de întîiu țile ale lunei lui Marte (de 1—12) sunt numite la poporul român «țilele Babeî Dochie» orî «țilele Babelor» ⁴⁾. O probă evidentă, că în vechia religiune a triburilor pelasge de la Istru, sîrbătorile cele mari ale divinității pămîntului, se celebrau în primele țile ale lunei lui Marte, er nu pe la începutul lunei lui Aprile, întocma după cum la Romanî Matronalele sîu Saturnalele feminine erau sîrbătorite în calendele lui Marte ⁵⁾.

Legendele române despre înghețarea și petrificarea în munți a Babeî Dochie sunt în fond identice, și se reduc la aceeași epocă, cu legendele despre statuele Niobei, Ariadnei ⁶⁾, și a Vinerii din muntele Libanului, carî tîte reprezîntau de fapt, numai nisce simulacre archaice ale Mamei mari.

Sub o formă diferită și avînd un caracter mai puțin mitic, ni se prezîntă figura Dochiei sîu a Mamei mari din Dacia în colindele române.

În aceste cîntece populare semi-religiîse, ea este, celebrată și astăzi sub numele de «Dochiana», și înfățișată ca o virgină fîrte frumîsă, ce nu îmbetrînesc ⁷⁾. Averei ei pîrintescă consistă din turme de oi, cîreți de boi,

¹⁾ Rîspunsuri la Cestionariul istoric, Colecțiunea nîstră. — Hasdeu, Dicționarul I. ist. și pop. III. 2279. — Marianu, Sîrbătorile la Romîni, II, p. 94 seqq.

²⁾ Cantemirii Descriptio Moldaviae (Ed. 1872) p. 24-25.

³⁾ Rîspunsuri la Cestionariul istoric din com. Cîlugăreni, jud. Nîmțu.

⁴⁾ Marlanu, Ornitologia, I. p. 2796. — Albina Carpaților, IV. 11.

⁵⁾ Festus, 242: Martias calendas matronae celebrabant.

⁶⁾ Preller, Gr. Myth. I (1854) p. 269, 423.

⁷⁾ Coconița Dochiana cître pîrinții sîi:

Că de loc nu îmbetrînesc

Și mi drag sî mai fetesc

Pînă 'n dalba primăvară

Cînd florile-s mai în pară . . .

Sbiera, Colinde, p. 11-12.

Din comuna Dîienî, jud. Constanța, ni se comunică: «Dochienî se țice la nisce

de vaci și herghelii de cai. Mulți pețitori vin să o cêră, însă ea refuză a se mărita «până în dalba primăvară, când florile sunt mai în para.»

Aceleași reminiscențe se păstrase despre Rhea sêu Cybele și la populațiunile pelasge din Asia mică.

După tradițiunile neo-frigiene Rhea sêu Cybele, a fost o virgină de o frumseță estra-ordinară, și care dintr'un exces de virtute morală nu a voit să se mărite ¹⁾. În picturile vechi ea era reprezentată ședând în car, îmbrăcată în haine frumoșe, pe cari străluciau petrele scumpe și metalele ²⁾.

În aceste colinde române ea ne apare sub numele de «Nina Dochiană». Ea are vii cu struguri și este fiica lui «Bădița Migdale» ³⁾.

În religiunea poporului roman Magna Mater mai era adorată și sub numele de «Dea Migale», un cuvânt, pe care autorii i-l deriva de la *μεγάλη*, epitet al Mamei mari ⁴⁾.

În fine, în colindele numite «Urările cu plugul», prin cari se celebrează cu atâta frumuseță bunătățile agriculturii, Rhea, deși fertilității pământului, ne apare sub numele de «Dochiana cea frumoasă», ca o «mândră jupânăsă» cu brațe dalbe, având tot-o-dată și titlul onorific de «Mamă» ⁵⁾.

Mocani, numiți Moroieni, cari vin cu oile de ernéză în bălțile din prjma comunei Dăieni. (Înv. Gr. Ionășescu).

¹⁾ Diodori Siculi lib. III. 58.

²⁾ Albericus, De deorum imagine, c. 12. A se vedé nota 3 de la pag. 248.

³⁾ Bădița Migdale

Trei fetițe are

Pe una o chiémă

Iléna Brăilénă,

Dar holdele ei

În zedar se coc . . .

Pe a doua o chiémă

Gréca Dungurénă,

Dar oile ei

În zedar fêtară . . .

Pe a treia o chiémă

Nina Dochiană,

Dar strugurile ei

În zedar se coc,

Că vin pasărele

De iau strugurele

Și se duc cu ele! . . .

Sbiera, Colinde, p. 13-14.

În o altă variantă (Bârseanu, Cinci-deci de colinde, p. 31) Ardélul apare personificat prin o «dalbă Brașovénă», al cărei simbol sunt spicele de grâu. «Românca de țară» are turme de oi fêtate, ér «Nalta Moldovénă» vii cu struguri. La aceste trei Dacie surori din legende, ér nu la Daciele administrative (Malvensis, Apulensis și Porolissensis) se refere inscripțiunea votivă din Alba Iulia: DACIIS TRIBVS ET GENIO LEG XIII G. (C. I. L. III. nr. 995).

⁴⁾ Ea dea (Mater deum magna) Migale appellatur (Fast. Praenest. C. I. L. I. p. 316).

⁵⁾ Êtă mândra jupânăsă

Dochiana cea frumoasă . . .

Sufleca ea mâneci albe

Și-arata brațele dalbe

Și cernia, mări cernea,

Ninsórea se așternea . . .

Apoi mama plămădia

Și lăsa până dospia,

Apoi colaci învertia . . .

Alecsandri, Poesii pop., p. 390.

În această colindă agricolă română espresiunea de brațe-dalbe este o caracterizare

Nu există nici un contrast în aceste două genuri de tradițiuni populare, cu privire la Baba Dochia cea împetrită și la Dochiana cea frumoasă.

În colindele române se celebrăză tinerețea, frumsețea estra-ordinară și castitatea Mamei mari, ér legendele se refer la a două parte a vieții sale, în particular la apoteosa sa ¹⁾.

12. *Deciana și Caloian. Cybele și Attis.*

Sibylla Erythreă sėu Dacică.

Dochia sėu Dochiana ne măi apare în tradițiunile poporului român și ca Mama cea întristată, care-și caută în tóte părțile pe fiul sėu iubit, numit «Caloian» (Scăloian, Călian), care se rătăcise prin o pădure și ne măi putėndu-se întórce, a perit acolo.

Anume măi există și astăzi la poporul român o importantă datină religioasă din cultul Mamei mari.

Când primavara e secetă mare, fetele române fac o păpușă mare de lut galben în formă de om, pe care o împodobesc cu panglici, cu cărpe colorate și cu florī, ér pe cap i pun drept căciulă o cójă de ou roșu. Pe alte locuri i-l îmbracă în straie țărănesci, cu opinci și cu căciulă ²⁾. Acéstă păpușă, spun dēsele, represintă pe tēnėrul Caloian; ér Marți, în săptămāna a treia după Pasci, fetele aședă acéstă figură de lut într'un cosciug, o fată represintă pe popa, alta pe dascălul, o bocesc, o plāng, unele chiar cu lacremi, invocādu-o în bocetele lor cu cuvintele: «Caloiane, trup de Deciană» ³⁾, adecă copil al Decianeī, sėu «Scaloiene Scaloian, trupușor de

distinctivă a Mamei mari, care cerne, plămădesce etc. Homer în compilațiunea Iliadei a aplicat acest epitet fără nici un sens la Juna, numind'o λευκόλενος.

¹⁾ Dochia sėu Dochiana din legendele și din colindele populare române nu are de a face absolut nimic cu așa numita martiră creștină, Eudocia, care nu a avut în țările aceste nici cult, nici legende. Părinții bisericeī, spre a da un caracter creștin sėrbătorii populare păgāne din 1-a Marte, numită Dochia la Istru, și póte chiar în unele părți ale Asiei mici, au consecrat acéstă di unei martire presupuse din Liban, cu numele de Eudocia. Este interesantă chiar și istoria legendară a acestei Eudocie. Computorii Martyrologiului însățișeză pe împėratul Traian, cuceritoriul Daciei, ca un persecutor al Eudocieī. — *Martyrologium romanum* Gregorii XIII: *Kalendis Martii. Heliopoli (Fenicia Libanului) sanctae Eudociae Martyris, quae in persecutione Trajani . . . percussa gladio martyrii coronam accepit.*

²⁾ Noua Revistă Română, 1900. II. p. 94.

³⁾ După comunicările din comunele Cióra-Doicesci (Brăila), și Seimenii mari (Constanța).

Dician»¹⁾. Apoi acest cortegiū de tēnere vestale duce și înmormēntēază păpușa (ori păpușelē) într'un loc aprōpe de apă, ér după înmormēntare i fac pomană. A treia și după acēstă ceremoniă, fetele se duc érășī la mormēntul lui Caloian, i-l desgrōpă, i-l bocesc de noui, i-l pun într'un cosciug de papură, i aprind lumīnări și-i dau drumul pe Dunăre, ori pe altă apă²⁾.

În unele locuri iaū parte la procesiunea acēsta numai fetele. În alte părți, băieți și fete împărțiți în grupe, după numărul mahalaletor (triburilor) din sat.

Apoi, după ce se termină și acēstă cceremoniă, se face o masă mare, o

¹⁾ Noua Revistă Română, 1900. II. p. 95. — Mărian, Sērbătorile, III. p. 302. — În com. Grind (Ialomița): «Caloiene, Ian, trup de Dician».

²⁾ Din aceste bocete reproducem aici următoarele:

Scaloiene Iene,	Cărăriuă de pe del
Trup de Deciene,	Bătută de Caloian;
Te cată mă-ta	Cărăriuă de pe vale
Prin pădurea rară	Bătută de fată mare.]
Cu inima amară;	Descuie porțițele
Te cată mă-ta	Sē curgă ploilele,
Prin pădurea dēsă	Deschide ușițele
Cu inima friptă arsă.	Sē curgă grăunțele.
[Alte variante mai conțin și aceste versuri:	Caloiene Iene,
Și ea te plānge	Unde-i da cu sapa
Cu lacrimi de sange.	Sē curgă ca apa . . .
	(Din colecțiunea noastră).
Caloiene, Iene,	Iani, Iani, Caliani!
du-te 'n cer și cere	Ia ceriului torțile
sē deschidă porțile,	Și deschide porțile
sē slobodă ploile,	Și pornesce ploile,
sē curgă ca gârlele	Curgă ca șuvōiele
dilele și noptile,	Umple-se păraele
ca sē crēcă grānele . . .	Printre tōte vāile,
	Umple-se fântānele
	Sē rēsăr grānele,
	Florile, verdețile,
	Sē crēcă fēnațele . . .

Teodorescu, Pesei pop., p. 211.

Marian, Descāntece, p. 299.

În alte localități se fac douē păpuși, una de sex bărbātesc, ce representă pe «Tatăl sōrelui» și alta de sex femeiesc înfățișānd pe «Mama ploei». Ambele sunt numite Scaloieni (comunele Gārla-mare și Dālma, jud. Mehedinți. și com. Bārziu, jud. Gorj). Ér în comuna Seimeni-mari din jud. Constanța se fac trei păpuși numite Scaloieni, și cari representă pe un bărbat, o femeie și un copil. — Păpușa de sex femeiesc este numită în bocete: «Scaloiana Iana, trup de Deciană» (com. Parachioi,

nouă pomană, numită «pomană Caloianului»¹⁾. Tinerii tocmesc lăutari și după pomană se începe o horă mare, care ține până seara²⁾.

După tradițiunile populare, acesta este ziua, în care a murit micul copil Caloian. Ea se serbează de regulă în Joia a treia după Paști. În acea zi, numită «Caloian» séeu «Scaloian» nime nu lucrăză. Originea acestei credințe și datine religioase de la Dunărea de jos se reduce la vechile timpuri pelasge. Era o mare sărbătoare poporală de la începutul primăverii pentru prosperarea vegetațiunii și a culturii agricole.

La Romani această festivitate purta numele de *Caianus*³⁾. Ea începea la 28 Martie (INITIVM CAIANI) și se termina în idele lui Maiu, când Vestalele în prezența preoților și a magistraților aruncau de pe Pons Sublicius în Tibru 24 păpuși séeu simulacre de trestia⁴⁾, pe cari însă le numiau Argaei, adecă figuri de lut.

Aceleași legende și aceeași datină religioasă mai esistau în antichitatea romană și la populațiunile de origine pelasgă ale Asiei mici.

Pe când în nordul Dunării de jos, Caloian este fiul răsfățat al «Decianeii» séeu al Mamei mari, în legendele Frigiene, el ne apare ca un ténér păstoriu estra-ordinar de frumos, numit Attis, de a căruia iubire se înflăcărare Mama mare, numită la dênșii Cybele.

Acest Attis a fost, după legendele din Asia mică, fiul unui Frigian cu numele Calaus⁵⁾, ér pe mama sa o chemase Nana⁶⁾. Attis fiul lui Calaus, la Frigieni, este identic cu ténérul Caloian din legendele și usurile religioase

j. Constanța), orî «Caloiană Iana, cap de țuțuiană» (com. Cartal, j. Constanța). Tutulati, ne spune Varro (VII. 44) se numiau în Roma aceia, cari în timpul sacrificiilor se acoperiau pe cap cu o căciulă orî scufă țuguiață. Tutulati . . . qui in sacris in capitibus habere solent ut metam; id tutulus appellatur).

1) Iene Scaloiene,
Tinerel te-am îngropat,
De pomană, că ți-am dat
Apă multă și vin mult,

Să dea Domnul ca un sfânt
Apă multă să ne ude
Să se facă pome multe . . .

Teodorescu, Poesii pop., p. 212.

2) După datele primite la Cestionariul nostru istoric.

3) C. I. L. I. p. 390.

4) Festus p. 17. — Varro, L. L. VII. 48. — Ovidii Fast. III. 791; V. 625. — Festus le numesce «scirpeas effigies». La Varro: Argaei fiunt e scirpeis. Cu «trup de trestia» este numită figura Caloianului într'un bocet din com. Cióra-Doicesci. (Colecțiunea noastră).

5) Pausaniae lib. VII. 17. 9. Ἀττης δὲ ὅστις ἦν, οὐδὲν οἷός τε ἦν ἀπόρρητον ἐς αὐτὸν ἐξεορῆν. Ἀλλὰ Ἑρμησιάναντι μὲν τῷ τὰ ἐλεγεῖα γράψαντι πεποιημένα ἐστὶν ὡς οἷός τε ἦν Κηλαῶ Φρυγός.

6) Nana, fica regelui Sangarius din Frigia la Arnobiu adv. G. IX. 5. 4.

ale poporului român, ér numele mamei sale de Nana ne apare în colindele române sub forma de Nina Dochiana ¹⁾.

După cum Attis este fiul lui Calaus în legendele neo-frigiene tot ast-fel și Mama mare său Cybele ne apare în inscripțiunile grecesci cu epitetul de Κολανή ²⁾, adecă Caloiana.

Tradițiunea este aceeași. Deosebirea e numai, că pe când legenda română și-a păstrat caracterul său primitiv, religios-moral, în tradițiunile Asiei mici, influențate de spiritul erotic grecesc, ténérul Attis, fiul lui Calaus, ne apare ca favoritul Cybeleii său al Mamei mari.

De asemenea a existat și în Asia mică, până în epoca română, usul de a celebra înmormântarea lui Attis, fiul lui Calaus, când pământul suferia de secetă.

În această privință Diodor Sicul scrie :

«În Frigia întemplantându-se o-dată se cadă o epidemie asupra ómenilor, ér de altă parte suferind și pământul de secetă, ómenii consultară oraculul asupra mijlócelor cum se depărteze de la dênșii aceste calamități, ér oraculul le răspunse, că se înmormenteze corpul lui Attis și se venereze pe Cybele ca divinitate. De óre-ce însă din cauza vechimii, din corpul lui Attis nu mai rămăsese nimic, Frigienii au făcut imaginea ténérului, pe care apoi plângend'o o înmormentară îndeplinind și onorile funebre potrivite cu sórtea sa, și această datină dênșii o practică cu constanță până în dílele noastre» ³⁾.

Important document pentru originea cultului Cybeleii său al Mamei mari în Asia mică.

După cum scrie Diodor, oraculul ordonase Frigienilor se înmormenteze corpul lui Attis și se adoreze pe Mama mare, său pe Cybele, ca se fie apêrați de epidemii și secetă. Orí cu alte cuvinte, cultul Cybeleii, a fost importat pe teritoriul Asiei mici din alte ținuturi pelasge, în particular din regiunea Dunării de jos, legată cu Asia mică prin o mulțime de relațiuni etnice, economice și religiose.

În fine mai exista în anticitatea greco-romană, încă o altă tradițiune, care punea patria Cybeleii la Hyperborei, său în nordul Istrului de jos.

După această tradițiune, a cărei origine se reduce tot la populațiunile pelasge ale Asiei mici, Apollo, aprins de iubire către frumoasa Cybele, vagabundase cu dênsa de la Nysa până la Hyperborei ⁴⁾.

¹⁾ A se vedé pag. 258.

²⁾ C. I. G. 3886. D. 270 (Goehler, p. 69).

³⁾ Diodori Siculi, III. 59. 7.

⁴⁾ Ibid. III. 59. 6.

Care era însă originea numelui de Cybele, a rămas până astăzi o enigmă istorică.

Strabo în Geografia sa ne spune, că Mama ȡeilor a fost numită ast-fel după muntele Cybele din Frigia, pe care era adorată ¹⁾.

Însă cu totul alta este originea acestei numiri ²⁾.

Încă din cele mai depărtate timpuri Gaea, séu Mama ȡeilor, considerată ca o ȡeiță bine-făcătóriă, a fost venerată și ca divinitate profetică ³⁾.

La umbra pădurilor și sub acopereméntul stâncilor, preoții și preotesele Mamei mari practicaū în aceste timpuri extrem de religioase, arta divinațiunii și sciințele primitive medicale ⁴⁾.

În descântecele populare române Mama ȡeilor ne mai apare și astăzi sub numele de «Maica Domnului», ca protectórá vieții și sănătății, care aduce ajutoriū și mângăiere bolnavilor

Numele de Cybele, atât după formă, cât și după sens, este identic cu terminul de Sibylla, un cuvânt arhaic pelasg, ce însemnéă «profetitóriă» ⁵⁾.

Acest termin s'a mai păstrat încă până astăzi ca o numire obscură topografică în unele regiuni muntoase ale Carpaților. O vechiă reminiscență despre sanctuarele Mamei ȡeilor, unde se consultaū o-dată oraculele sale.

În părțile de nord ale Transilvaniei între vechiul district al Maramureșului și al Năsăudului, cel mai înalt munte pórtă și astăzi numele de Țibleș ⁶⁾.

O altă înălțime din apropiere este numită Căliman (Kerus manus) și tot în acéstă regiune, unde ni se presintă diferite urme de mănăstiri vechi dispărute, se află și «Vêrful Sibilei» și «Valea Sibila» ⁷⁾. Un alt munte

¹⁾ Strabonis Geogr. XII. 5. 3.

²⁾ Daremberg, Dictionnaire des antiquités. I. p. 1679: Mais ces monts Cybele... n'ont peut-être jamais existé que dans l'imagination de ceux, qui les premiers ont voulu expliquer le nom de Cybele.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 463. — Un oracul al Gaei a esistat din cele mai depărtate timpuri la Delphi (Paus. V. 14. 10). — Cicero, Divin. I. 36. 79: Terrae vis Pythiam Delphis incitabat, naturae Sibyllam. Aeschyl (Eum. 2.) numesce pe Gaea πρωτόμαντις cu înțelesul de prima profetitóriă.

⁴⁾ Heim, Incantamenta magica. Lipsiae, 1892, p. 504: Carmen sic dicas:

Dea sancta Tellus, rerum naturae parens,

Quae cuncta generas et regeneras sub diu...

Herbas quascunque generat maiestas tua

Salutis causa tribuis cunctis gentibus...

⁵⁾ Acéstă resultă și din epitetul Mamei mari de Σπουληνή.

⁶⁾ De asemenea alte două vêrfuri de munți dintre comitatul Bistrița-Năsăud și județul Némț se numesc Țibleșul mare și Țibleșul mic.

⁷⁾ Specialkarte d. oesterr.-ung. Monarchie. 1: 75.000, f. 15. XXX. XXXI.

de pe teritoriul României, în județul Gorj, poartă de asemenea numele de «Sibille» ¹⁾ În fine o comună de pe valea Oltului în apropiere de mănăstirea Cozia este numită «Jiblea» (= Șiblea) și unde se mai văd și astăzi rămășițele unei vechi cetăți și mai multe movile ²⁾.

Numele de Sibylla, după cum constată și Suida este latin ³⁾. De fapt însă proto-latin.

În antichitatea preistorică, când arta divinațiunii a avut în viața publică și privată, un rol atât de însemnat, au existat mai multe Sibylle celebre și ele au rămas cunoscute timpurilor clasice după numele diferitelor ținuturi, de unde-și trăgeau originea lor.

Însă nici una din aceste femei profetice nu a fost originară din ținuturile grecesci. Sibyllele erau inspirate de un sentiment adânc religios mistic, și acest caracter i lipsia spiritului grecesc.

După cum ne spune Pausania, cele de întâiu Sibylle au fost la Delphi ⁴⁾, la templul și la oraculul cel renumit, întemeiate acolo în sinul stâncilor de păstorii Hyperborei ⁵⁾ din nordul Istrului de jos.

Aici î-și practicasese arta sa divinatorie Sibylla numită Erythrea (Roșiană). Ea trăise, după cum spun unii, înainte de războiul cel mare între Europa și Asia și profetise căderea Troiei ⁶⁾, er după alții a fost posterioară acestei epoci. Tradițiunile mai spuneau despre această Sibyllă, că ea avuse o viață legendară, trăise zece cetăți de omeni, nu mai puțin ca o mie de ani, er după alții 120 ani ⁷⁾.

După cum ne spune Suida, această Sibyllă a fost născută în satul Marmissos de lângă orașul Gergittion (la Strabo Gergitha), localități, ce se aflau pe teritoriul o-dată supus dominațiunii Troiene ⁸⁾.

Despre Sibylla Erythrea, după cum scrie Pausania, mai făceau amintire și unele imne în onoarea lui Apollo ⁹⁾.

În unele din aceste imne ea se numesce acum sora, acum nevasta, acum fiica, adică preotesa lui Apollo, al marelui zeu al luminii pelasge.

¹⁾ Frunțescu, Dictionaru topograficu, p. 436.

²⁾ Lahovari, Dict. geogr. jud. Argeș, p. 98.

³⁾ Suidas, v. Σιβυλλα.

⁴⁾ Pausaniae lib. X. 12. 1.

⁵⁾ Ibid. lib. X. 5. 7.

⁶⁾ Apollodorus Erythraeus la Lactantiu, Instit. I. 6.— Suidas, v. Σιβυλλα.— Friedlieb, Oracula Sibyllina, p. 69.

⁷⁾ Phlegontis Tralliani frag. 29, în Fragm. Hist. gr. III. p. 610.

⁸⁾ Suidas v. Σιβυλλα.

⁹⁾ Pausaniae lib. X. 12. 2.

În alt imn însă dēnsa ne face cunoscută originea sa prin următoarele versuri:

Textul după Pausania:

Εἰμὶ δ' ἐγὼ γηγαστὶς μέσσον θνητοῦ τε θεῶς τε,

νόμῳ δὲ ἀθανάτης, πατὴρ δὲ κητοφάγοιο,

μητρὸς δὲν Ἰδογενίης, πατρίς δὲ μοι ἔστιν ἐρυθρή

Μάρπηστος, μητρὸς ἱερή, ποταμός τ' Ἀϊδωνεύς.

Traducerea după Dindorfius:

Inter utrumque sequor medium divasque
hominesque,

Nympha immortalī sata, cetophago ge-
nitore.

Ida meae matri patria est, mihi patria
rubra

Marpessus, matri quae sacra, am-
nisque Aidoneus.

Sibyllele, cari da oraculele sale în momentele unor inspirațiuni sēu estase divine, nu scriau nici o-dată sentințele lor. Erau anumiți scriitori din colegiul preoților de la sanctuarele respective, cari făceau însemnări de cuvintele, ce le rostia Sibylla în timpul furiei sale profetice, și despre cari dēnsa după aceea nu-și mai aducea aminte.

Fragmentul, ce ni-l presintă Pausania din imnul Sibyllei Erythree, este, din punct de vedere al sensului alterat, în mod evident, în primele sale versuri, numai o simplă traducere grecescă din vechia limbă pelasgă. Sibyllele preistorice de la Delphi nu au pronunțat nici o-dată oraculele lor în limba grecescă.

Acest fragment însă ne presintă un deosebit interes istoric în ce privesc patria și naționalitatea Sibyllei Erythree.

Diferiți autori ai vechimii au considerat pe Sibylla Erythreică ca originară de la muntele Ida lângă Troia. Însă în totă literatura geografică a vechimii nu aflăm un singur document autentic, care să confirme, că satele Erythrae, Marmessos și riul Aidoneus au existat pe teritoriul vechiului Ilion.

Cu totul alta era patria acestei gloriose Sibylle.

Întreaga catenă Carpaților a fost o-dată, după cum am văzut, un domeniu sacru al marilor divinități pelasge.

Cu deosebire în regiunea Carpaților dintre Transilvania și Ungaria, în munții cei avuți de aur ai Arimaspiilor și Agathyrsilor, noi aflăm urmele unei prosperități materiale și ale unei civilizațiuni morale foarte înaintate în timpurile ante-istorice.

Aici ni se presintă patria Sibyllei Erythree, după toate datele geografice, pe cari ni le-au transmis autorii vechimii.

În partea de nord a orașului Hălmagiu, ce constituie punctul central al districtului Zarand, se mai află și astăzi satul numit Mărmesci. (Marmissos la Suida, Mermessos la Stefan Byzantinul, și Marpessos la Pausania).

În apropiere nemijlocită de acest sat începe și se întinde pe lângă Crișul-negru o frumoasă catenă de munți, numită «Mama», sēu Moma pe charta statului major austriac, μήτηρ ἱερή la Pausania.

Tot în aceeași regiune, în partea dréptă a Crișului-negru, se află închis între délurî și munți un însemnat sat românesc numit Roșia ¹⁾, ér în partea de răsărit a acestei comune curge spre nord și se varsă în Crișul repede rîul numit Iad sêu al Iadului, Aidoneus la Pausania ²⁾.

Avem ast-fel în fragmentul de la Pausania patru date principale geografice cu privire la patria Sibyllei Erythree, și tóte aceste ni se presintă pe teritoriul Pelasgilor de nord, în ținuturile renumite o-dată pentru minele sale de aur, și unde trei rîuri însemnate pórta și astădî numele de Criș (Χρυσίος).

Originea Sibyllei Erythree din ținuturile de la nordul Istrului se mai confirmă și prin o altă serie importantă de date geografice.

Din fericire Suida în lexiconul sêu istoric-literar a estras din diferiți autori aî vechimiî câte-va prețioase notițe despre individualitatea istorică și patria acestei ilustre Sibylle.

După cum ne spune densusl, acéstă genială femeia, care ocupă un loc atât de însemnat în istoria lumii vechi, a fost născută pe teritoriul Roșienilor numit Batti ³⁾, mai târziu însă s'a întemeiat acolo un oraș, care s'a numit Erythrae (Roșia).

Este fôrte importantă acéstă notiță. Chiar și astădî un dél, ce se află imediat lângă acéstă comună mai pórta numele de «Botiascu», ér alte două înălțimî din partea superiôră a rîului Iad pórta numele de Botea și Bodea ⁴⁾.

Sibylla Erythreică, ne mai spune Suida, a fost numită de unî Sardana, Gergithia, Libussa, Leucana, Samia, Rhodia și Sicelana, numiri date după ținuturi și localități din aceeași regiune, unde ni se presintă și numirile de Mărmesci, Mama, Roșia, Iad și Boti.

Sardana corespunde la Zarandana după numele districtului Zarand, în care se află satul Mărmesci. Gergithia corespunde la Gurguiata, un vîrf de dél în partea de sud-vest a comunei Râienî. Libyssa se reduce la satul Lăpușa ⁵⁾, Leucana la valea Leuca dintre munții Curcubea

¹⁾ Specialkarte, fôia 18. 20. XXVII. — În a. 1858 comuna Roșia avea 990 locuitori.

²⁾ Rîul Iad isvoresce din muntele Vîrful Poienei, și se întrebuințéază pentru transportarea plutelor, când apa sa e mare. Forma grecéscă de Ἀΐδωνεύς derivă de la Ἀΐδης sêu Ἄϊδης, lumea inferiôră, i ad. Ἀΐδωνεύς era și un epitet al lui Pluto.

³⁾ Suidas v. Σιβύλλα, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρμίας κατὰ δὲ τινὰς Ἀριστοκράτους καὶ Ὑδάλης· ὡς δὲ ἄλλοι Κριναγόρου . . . Ἐρυθραία, παρὰ τὸ τεχθῆναι ἐν χωρίῳ τῶν Ἐρυθρῶν ὃ προσήγορεύετο Βάττοι, (var. Βάτας) νῦν δὲ αὐτὸ τὸ χωρίον πολιτεῖν προσαγορεύονται Ἐρυθραί· τινὲς δὲ αὐτὴν Σικελίην ἄλλοι Σαρδάνην ἄλλοι Γεργιθίαν ἄλλοι δὲ Ῥοδίαν ἄλλοι δὲ Λιβύσσαν ἄλλοι Λευκανήν ἄλλοι Σαμίαν ἐδόξασαν.

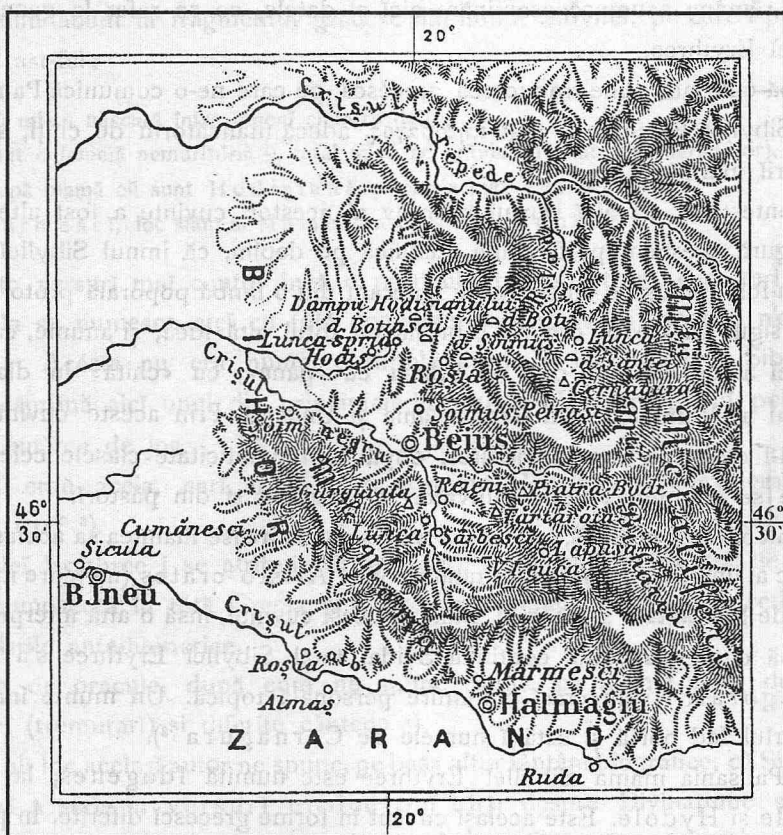
⁴⁾ D. Boti (Specialkarte, f. 18. XXVII). Pétra Boghi (19. XXVII).

⁵⁾ Vechea Sibyllă de la Mermessos (Mărmesci) era cunoscută și în ținuturile pe-

și Zănóga, Samia la satele Șoim ori Șoimuș; Rhodia la minele de aur din Zarand numite Ruda, Sicelana la localitatea Sicula.

Tot în acésta regiune, spre răsărit de isvórele rîului Iad, pe cósta muntelui Britea, se află locul păduros numit Sivla ¹⁾, o numire, pe care n'o mai întîmpinăm în alte părți, și care corespunde în mod evident la forma greco-latină de Sibylla sêu Sibulla.

Întreg ținutul acesta, în care noi aflăm grupate la un loc tóte datele geo-

Scara 1 : 1.600.000.

162. — Patria Sibyllei Erythreë (s. Roșiene).

grafice ale vechimii cu privire la patria Sibyllei Erythreë, a avut o-dată relațiuni importante comerciale și religioase cu țările de la sud.

Sibylla Roșiană sêu Erythreă a primit diferite numiri geografice după

lasge ale Asiei mici sub numele de Lampousa, Sarbis și Taraxandra (Suida, v. Σαρβίς). Esistă o asemănare surprinzătoare între numele Sibyllei de Sarbis și numele satului Sârbesci, situat în apropiere de muntele Moma. O altă comună spre sud-ost de Mărmesci este numită Sârb.

¹⁾ Buteanu, Stana de vale (Gherla, 1887), p. 61.

diferite locuri, unde petrecuse mai mult timp în lunga și neliniscita sa viață de femeică inspirată.

Când Suida ne spune cu ore cară precauțiuni, că satul Marmiss-os și Gergittion se află între limitele teritoriului, peste care domnise o-dată Troianii, în fond aceste date ale sale se refer la timpul marelui imperiu troian, despre care amintesc și Herodot: că o-dată Troianii trecând peste Bosphor în Europa au supus pe toți Tracii întinzându-și dominațiunea lor până la Marea Ionică ¹⁾.

Mai rămâne acum să examinăm aici și datele, ce se refer la genealogia Sibyllei Erythree.

După cum ne spune traducerea grecască, pe care ne-o comunică Pausania, tatăl Sibyllei Erythree a fost *χητοφάγος*, adică mâncătorii de chiți, său de monstrii marin.

Incontestabil, că aici sensul primitiv al acestor cuvinte a fost alterat.

Singură această imperfecțiune, justifică pe deplin, că imnul Sibyllei Erythree a fost tradus de un scriitorii ignorant din o limbă poporală proto-latină.

De sigur că textul original exprimă cu totul altă idee, și anume, că tatăl Sibyllei a fost un om, care se hrănea cu «pâne», cu «chită» în dialectul poporal al Românilor din Transilvania și Ungaria. Prin aceste cuvinte Sibylla l-l desemna ca un agricultor, după cum în antichitate clasele cele mari sociale se compunea din cultivatori de pământ și din păstori.

Un alt autor grecesc ²⁾, care după cum se vede avuse înaintea sa același text arhaic al imnului, numesce pe tatăl Sibyllei Aristo-crates (un mare mâncătorii, de la *ἀριστώ* și *κρατός*). Sunt aceleași cuvinte, însă o altă interpretare.

După cum spun alții, continuă Suida, tatăl Sibyllei Erythree s'a numit Crinagoras. Avem érași o numire personală topică. Un munte înalt de lângă riul Iad poartă și astăzi numele de Cernagura ³⁾.

La Pausania mama Sibyllei Erythree este numită Idogenes, la Suida Hydale și Hydole. Este același cuvânt în forme grecesci diferite. În partea de apus a comunei Roșia, pe valea cea frumoasă a Holodului se află satul numit astăzi Hodiș (Hoghiș), ér un dél însemnat de lângă Roșia poartă numele de «Dâmpu Hodișanului» ⁴⁾. Când fragmentul comunicat de Pausania ne spune, că mama Sibyllei Erythree a fost Idogenă, este cert, că noi avem aici o formă coruptă din Hodișiană, său Hodigénă.

Originea geografică a Sibyllei Erythree este ast-fel pe deplin stabilită.

Pe basa acestor date geografice și genealogice, cum și pe basa marii

¹⁾ Herodoti lib. VIII. 20.

²⁾ Suidas, V. Σιβύλλα.

³⁾ Specialkarte, f. 18. XXVII.

⁴⁾ Ibid. 18. XXVI. XXVII.

mișcări etnice și religioase pornite de la nord spre sud în aceste timpuri pelasge, noi putem constata aici ca un adevăr absolut istoric, că Sibylla Erythreă, cea mai glorioasă din câte au purtat numele de Sibyllă, a fost originară din comuna Roșia, a petrecut mai mult timp în satul Mărmesci, de lângă muntele Mama său Moma ¹⁾, și prin cătunele de pe valea Iadului, localități situate în comitatele Zarand-Bihor. Ea a fost fca unui cultivatorii de pământ, cr mama sa era de origine Hodișiană.

Revenim acum la fragmentul grecesc din imnul Sibyllei, pe care-l putem traduce ast-fel:

Eă mi-să născută între omeni și între deite,
Sunt o femeia nemuritoria ²⁾, tatăl meu se hrănea cu pâne (era agricultor).
După mamă eu sunt Hodișiană și patria mea este Roșia,
Mărmesci, loc sfânt al Mamei (mari), și riul Iadului.

Aceste versuri mai conțin încă o particularitate cu totul caracteristică.

Sibylla se numesce aici cu totă convingerea religioasă o «femeia nemuritoria». Acesta nu era numai o simplă credință individuală a Sibyllei. Densa exprimă aici unul din principiile fundamentale ale religiunii pelasge de la Dunărea de jos.

Geții erau aceia, cari, după cum nespune Herodot, se considera de nemuritori ³⁾.

Sibyllei Erythreă i se atribuia în anticitate o colecțiune celebră de pređiceri, cunoscută în totă Grecia, și a căror redacțiune primitivă se reducea la timpurile ante-homerice.

Afară de oracule, după cum ne spune Suida, ea a mai scris despre palpitări (tremurări) și diferite cântece ⁴⁾.

Erin alt loc același autor ne spune, pe basa altor fântâni biografice, că Sibylla Erythreă a scris în versuri croice trei cărți despre Divinațiune și pe acelea le-a dus în Roma în timpul consulilor, său după cum spun unii în timpurile lui Tarquiniu, în speranță, că va pute avea un mare câștig cu ele. Când însă a văđut, că e desprețuită, a ars două din cărțile, ce le adusese, și numai una a mai rămas, pe care Romanii au cumpărat-o cu un mare preț ⁵⁾.

¹⁾ Probabil că la Mărmesci a existat un sanctuariu renumit al Mamei mari.

²⁾ La Pausania forma de *ἀμρτης ἀθανάτης*, ca genetiv, nu are înțeles, și este în evidentă contradicere cu versul al treilea. — La Hyperborei femeile, după cum ne spune Diodor Sicul (III. 60) erau numite *ἀμρται*. — Cf. Apollod. Bibl. II. 5. 11

³⁾ Herodoti lib. IV. 93.

⁴⁾ Suidas, v. *Σιβυλλαι*.

⁵⁾ Suidas, v. *Ἐρυθραια*. — După Pausania și Suida, numele personal al Sibyllei Erythreă

În Dionysiu din Halicarnas mai adaugă ¹⁾, că regele Tarquiniu, uimit de rezoluțiunea acesteia femeii, a consultat pe auguri asupra cărților rămase ne-arse, (după dânsul Sibylla adusese la Roma 9 cărți din care 6 le arseseră). Augurii examinând restul cărților declarară lui Tarquiniu, că din anumite semne dânsii au ajuns la convingerea, că acele cărți au fost trimise de divinitate, și s'a făcut foarte rău, că nu s'au cumpărat toate. El sfătuia pe Tarquiniu să plătească femeii întreg prețul, ce-l cere. Acesta femeia apoi, după ce a predat cărțile rămase nearse, i-a sfătuit să le păstreze cu sfințenie, a plecat și nu s'a mai vădit ²⁾.

Aceste cărți ale Sibyllei, după cum rezultă din tradițiuni și din respectul, ce le-au arătat tot-de-una Romanii, se caracterisau prin o mare religiositate. Ele erau conforme cu principiile tradiționale ale teologiei vechi pelasge și au avut o influență imensă asupra vieții de stat a poporului roman ³⁾.

Sibylla Erythrea a fost ast-fel considerată de identică cu Sibylla numită Cumană ⁴⁾.

Un fapt însă i-l confirmă toate isvórele istorice, că Sibylla, care a dus la Roma cărțile revelațiunii divine ale Pelasgiilor, nu era din Italia ⁵⁾.

a fost *Ἰεροφύλα*. O formă grecisată. Sibylla Erythrea nu a fost originară din ținuturile Eladei. Unul din numele personale feminine cele mai usitate la țărani români din Transilvania și Ungaria este și astăzi Rafira

¹⁾ Dionysii Halic. lib. IV. 62.

²⁾ În ce limbă erau scrise aceste cărți nici un autor nu ne spune. Faptul, că Romanii instituise anume un colegiu de preoți pentru conservarea și consultarea acestor cărți, denotă, că se cereau cunoștințe speciale pentru interpretarea lor. (Livii lib. X. 8: Decemvros sacris faciundis, carminum Sibyllae ac fatorum populi hujus interpretes) — Cf. Plaut. Pseud. 1. 1. 23: Has (litteras) . . . nisi Sibylla legerit, Interpretari alium potesse neminem.

³⁾ După cum scrie Pliniu (XIII. 27) cartea a treia a Sibyllei, cumpărată de regele Tarquiniu Superb, a ars dimpreună cu Capitoliul în timpurile lui Sulla. — După acest desastru, Romanii căutară în toate părțile imperiului patria Sibyllei Erythrae, în speranță, că vor mai găsi un exemplariu din oraculele ei. Însă toate cercetările au rămas fără rezultat. Cărțile sibylline posterioare erau numai o simplă compilațiune din diferite oracule, mare parte neautentice, scrise în limba grecescă. Ele nu mai reprezentau doctrinele vechi pelasge. — Taciti Ann. VI. 12: Quod a majoribus quoque decretum erat, post exustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et italicas colonias, carminibus Sibyllae (una seu plures fuere), datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere.

⁴⁾ Cf. Marc. Cap. II. 8 7: (Sibylla) quae Erythhris progenita etiam Cumis est vaticinata.

⁵⁾ Livii lib. I. 7: ante Sibyllae in Italiam adventum. — Dionysiu (IV. 62) o numește Γυνή τις . . . ὁν ἐπιγνώσκει.

În vechile tradițiuni, Sibylla Erythreă mai era numită Amalthea și Albunea.

Ambele aceste numiri au un caracter evident geografic. Ele se raportează la patria, seî cu alte cuvinte la ținuturile, de unde era originară această legendară Sibyllă.

Amalthea ¹⁾ este numai o simplă formă etnică grecăscă, după numele orașului Hălmagiū ²⁾, punctul central al comitatului Zarand, lângă care se află satul Mărmesci. Amalthea Marpesia, cum o numește Tibull ³⁾, desemna ast-fel pe Sibylla Erythreă de la Mărmesci de lângă Hălmagiū.

O a doua numire, sub care era cunoscută Sibylla Erythreă în ținuturile de lângă Roma era Albunea ⁴⁾.

Pe teritoriul Italiei însă nu a existat nici o localitate (oraș seî sat), la care am pute reduce cu siguranță originea acestei numiri ⁵⁾. Sibylla cunoscută în istoria romană era numai o peregrină în Italia.

Numele de Albunea, ce i s'a dat acestei femei sfinte, ce venise în Italia din alte ținuturi, derivă incontestabil de la localitatea avută în mine de aur a Daciei, numită în epoca romană Alburnus major ⁶⁾, și din care făcea parte comuna «Roșia» de astăzi, vicus Pirustarum în limba oficială romană.

Se făcuse și în Italia o confusiune cu patria Sibyllei Erythreë seî Roșiene.

¹⁾ După scholiastul lui Plato în Phaed. p. 315, la Stephanus, Thesaurus l. gr. v. Ἀμάλθεια. — Lactantii De falsa religione, c. 6: Septimam Cumanam nomine Amaltheam... quae ab aliis Herophile nominatur.

²⁾ Litera θ corespundea în dialectul doric și eolic la sunetul σ și σδ.

³⁾ Tibulli Eleg. II. 5. 67-68:

Quidquid Amalthea, quidquid Marpesia dixit,
Herophile Phoebos grataque quod monuit...

⁴⁾ Lactantii De falsa religione c. 6: Decimam (Sibyllam) Tiburtem nomine Albunecam, quae Tiburi colitur, ut dea, juxta ripas amnis Anienis, cujus in gurgite simulacrum ejus inventum esse dicitur, tenens in manu librum. — Cf. Virgilii Aen. VII. v. 34. — Diferite numiri geografice, ce s'au atribuit unei și aceleiași Sibylle, au avut de consecință, că autorii posteriori greci și romani au multiplicat în mod arbitrar numărul lor. Acesta s'a întâmplat cu deosebire cu tipul Sibyllei Erythreë; care a fost numită Frigiană seî de la Ida, Cumană, Libycă, Delphică, Siculă, Amalthea, Marpesia, Albunea etc.

⁵⁾ Unii au voit a deriva numele de Albunea de la Aquae Albulae de pe șesul Latiului, însă sanctuariul dedicat Sibyllei Albunea se afla în munții cei mai înalți de la Tibur. (Cf. Pauly-Wissowa, R. E. v. Aquae Albulae: Die Beziehung der Albunea auf die A[quae] A[bulae] ist sehr unwahrscheinlich etc.)

⁶⁾ C. I. L. III. p. 213.

Unele fântâni istorice o numesc Amalthea Marpesia, adică din Mărmescii de la Hălmagiū, cum se numesce și dēnsa de la «Mărmesci» în fragmentul, ce ni-l comunică Pausania. Țr în alte tradițiuni ca este numită Albunea (Alburnea), adică de la Alburnus său Roșia de de lângă Abrud.

Numele acestei nobile și măiestre Sibylle a strălucit în timpurile preistorice nu numai la Delphi și în Lațiu, dar și în ținuturile pelasge ale Germaniei vechi.

Tacit ne spune, că în Germania într'o vechime depărtată (olim) a fost venerată, ca o divinitate, o femeie profetitoare numită Aurinia ¹⁾. Wackernagel rectifică Albruna ²⁾. Aurinia ori Albruna (= Alburna) este una și aceeași Sibyllă sfântă din ținuturile avute de aur ale Daciei, ce a fost adorată ca divinitate și la Tibur sub numele de Albunea ³⁾.

În fine mai esista despre Sibylla Erythreă încă o vechiă tradițiune romană. Enea plecând de la Troia spre a-și căuta o nouă patriă în lumea cea mare pelasgă, a consultat, după usurile religioase ale acestor timpuri, oraculul pelasg de la Dodona, de asemenea dēnsul a consultat și pe Sibylla Erythreă, că în ce parte a lumii se se stabilească cu Troianii emigrați, și că Sibylla Erythreă a fost aceea, care i-a sfătuit să mērgă în țările de apus ⁴⁾.

Țr după o altă tradițiune Enea plecând de la Troia a venit mai întâi în Tracia, la un popor «barbar» numit Crusaei ⁵⁾, său în formă romanică Crușeni. Aceștia l-au primit cu totă ospitalitatea. Enea a rămas la dēnsii o ȣrnă întrēgă și apoi a plecat spre Italia.

¹⁾ Taciti Germania, c. 8: Sed et olim Auriniam et complures alias venerati sunt, non adulatione, nec tanquam facerent deas.

²⁾ Pauly-Wissowa, R. E. v. Albruna.

³⁾ O reminiscență despre această renumită «maică bătrână» cum și despre învățăturile ei, o aflăm în următoarele versuri populare, ce ni se comunică chiar din ținuturile Crișului.

Nu lucra Dumineca,
Vinerea și Mercurca,
Că te bate (sfânta) lună;
Să căutăm maica bătrână
Cu tăimănița în mână

Cu carte albă subsuoră;
Ea e călugăricioră
Și se tot ruga din carte
Pentru a omului păcate.

V. Sala, inv., Vascăii în Bihor.

Simulacrul descoperit în albia riului Anio, înfățișă, după cum scrie Lactantiu, pe Sibylla Albunea cu o carte în mână. Este important, că și în versurile recitative de mai sus, unul din atributele «maicii bătrâne» este o «carte albă subsuoră». — La Virgil (Aen. VI. 321) Sibylla este numită: longaeua sacerdos; la Siliu (XIII. 494): gravaida arcanis anus.

⁴⁾ Dionysii Halic. lib. I. c. 55.

⁵⁾ Ibid. lib. I. c. 47. 49.

Întâmpinăm în aceste tradițiuni despre emigrațiunea Troianilor spre apus o coincidență curiosă, și numele Sibyllei Erythraea, care era originară în ținuturile Crișurilor și numele unui popor din Tracia barbară, foarte ospital, numit Crușeni.

Acastă Sibyllă de la Roșia ni se prezintă în istoria acestor timpuri de pământ ca o profetitoare ambulată în serviciul Mamei mari ¹⁾ și a puternicului Deu pelasg ²⁾ Inspirată de un mare entusiasm religios, ea călătorește din o țară în alta, î-și schimbă locuința de la un sanctuaru la altul, punându-și talentul, arta și vederile spiritului său în serviciul preoților de la oraculele respective. Ea a fost o peregrină la Delphi, la Delos și la Dodona, o peregrină pe țărmurile Asiei mici și în Latium, admirată și respectată peste tot locul pentru înțelepciunea, știința sa universală și viața sa cea sfântă ³⁾.

Sibylla Erythraea nu a fost singura reprezentantă a oraculelor nordice în ținuturile meridionale.

În vechime era cunoscută o grupă întregă de profeți septentrionali, după cum au fost păstorii Hyperborei, cari au întemeiat oraculul din Delphi ⁴⁾, după cum a fost Abaris Hyperboreul, care a scris un volum întreg de oracule, cunoscute sub numele de «Scythice», *χρησμοί Σκυθικοί* ⁵⁾, după cum au fost întemeietorii anonimi ai oraculului lui Apollo din Delos. În fine la aceeași categorie de femei sfinte din ținuturile hyperboree aparține Latona și Ilithyia, adorate ca divinități, și virginile Arge și Opis, celebrate în cântările religioase ale Delienilor și Ionienilor ⁶⁾.

Sibylla Erythraea atât după datele sale biografice, cum și după principiile sale cele severe religioase, neinfluențate de spiritul grecesc, este o reprezentantă ilustră a înțelepciunii și religiunii Hyperboreilor săi Pelasgilor din nordul Istrului ⁷⁾.

¹⁾ Cf. Ovidii Fast. IV. v. 239-240.

²⁾ Cărțile Sibyllei se conserva cu mare grijă pe Capitoliu, în o ladă de piatră, depusă în o boltă suterană de sub templul lui Jupiter optimus maximus.

³⁾ Pliniu (H. N. VII. 33) vorbind de această Sibyllă spune, că în ea a fost ceva divin și un fel de comuniune sfântă cu puterile ceresci: *Divinitas, et quaedam caelitus societas nobilissima, ex feminis in Sibylla fuit.* — Lactantii De ira Dei, cap 22: *Sibyllas multas fuisse, plurimi et maximi auctores tradiderunt Hi omnes praecipuam, et nobilem praeter caeteras Erythraeam fuisse commemorant.*

⁴⁾ Pausaniae lib. X. 5. 7.

⁵⁾ Suidas, v. Ἀβάρης.

⁶⁾ Herodoti lib. IV. 35.

⁷⁾ În diferite manuscrise românești din secolul al XVII-lea și XVIII-lea, cari și ele sunt numai simple copii sau traduceri de pe alte manuscrise mai vechi, se face amintire

«Ómeniî din Elada mă numesc o femeia din altă țera» ȃice ȃensa în oraculele sale.

despre acéstă Sibyllă sub numele de «Savila». Ea este femeia cea mai înȃleptă a lumii vechi. Pentru generositatea, nobleȃa și calităȃile spiritului său ea ajunge împărătésă. (Lactantiu încă o numesce cea mai distinsă și cea mai nobilă din tóte Sibyllele). Cu deosebire însă ea ne apare ca o femeia avută în aur și în petrii scumpe. Ea călătorește și în Palestina, și încredinȃtă în superioritatea spiritului său, ea pune la încercare înȃlepciunea lui Solomon. Patria ei este după unul din aceste manuscripte țera «Ugorescu», adecă ungurésă. Ast-fel într'un manuscript de la a. 1760 se spune despre acéstă Sibyllă: «că era de la marginea pământului, unde este aurul cel scump, ce se chiémă sufr», că «Savila era înȃleptă, atăta, cât și alȃi împăraȃi de pre marginea pământului trimetea de lua sfat și învȃȃtură de la ȃensa . . . și ȃărui bisericii Sionului multe odóre scumpe și veșminte și aur și pietrii scumpe, și se duse în țera ei iarăși cu cinste mare». (Gaster, Literatura, p. 326; Chrestomatie, II. p. 71-72). — În acest manuscript patria Sibyllei se caracteriséă ca fôrte avută de metale și petre preȃiose. În acéstă privinȃ sunt importante cuvintele lui Ammian (XXII. 8): Agathyrsi, apud quos adamantis est copia lapidis. — Agathyrsiî, la Herodot (IV. 104), mai sunt numiȃi și *χρυσόφοροι*. — Êr Fridvalszky în Mineralogia M. Principatus Transilvaniae, p. 174 scrie: Ad fines Transilvaniae cumprimis in Marmatia vulgatissimi sunt adamantes quorum aliqui orientalibus non sunt inferiores, Bohemicis vero duriores omnino. — În tradiȃiunile ebreie acéstă divină «Savilă» este numită «regina de Saba» (Cart. reg. I. 10). Tot despre acéstă Sibyllă se vorbește într'o Bibliă românésă manuscrisă din sec. al XVII-lea. Reproducem din acest manuscript estrasul publicat de Gaster în Literatura pop. rom., p. 338: «Ea ajunge împărătésă. Într'o nópte vȃd boiarii ei din țera «Ugorescu» nouă sorî, ce se ridică pe cer, fie care avȃnd o formă și o lumină deosebită. Savila le tălmăcesce acest vis, ȃicând că acei nouă sorî însemnéă nouă popóre, ce vor stăpâni lumea». — Cărȃile vechi Sibylline ale Romanilor, după cum resultă din Tit Liviu, conȃneau esplicări și profeȃii pentru întȃmplări estra-ordinare, pentru prodigiî, casuri de pestilenȃ, schimbări violente în atmosferă, pentru ierni grele, secetă, fulgere, tunete, cutremure, etc., (lib. III. 10; IV. 21; V. 13; VII. 6. 27; XXI. 62; XXIV. 10. 44; XXV. 7; XXVI. 23; XXVII. 4; XXXVI. 37). Cu deosebire fulgerele și tunetele, după vechile idei pelasge, erau considerate ca o manifestare a voinȃei divine. Încă din cele mai depărtate timpuri esista la populaȃiunile pelasge o doctrină fôrte desvoltată despre fulgere și tunete, doctrină întemeiată pe o lungă observaȃiune a fenomenelor și evenimentelor. Întreg sistemul acestei sciinȃ, cu privire la evenimentele viitoare, era espus în anumite cărȃi sfinte numite libri fulgurales său tonitruales, și pe cari Romanii le împrumutase de la Pelasgiî nordiciî său Turseni (Etrusci). Ast-fel de cărȃi, manuscrise și tipărite, au existat la poporul român până în secolele trecute sub numele de cărȃi pentru cutremure, și Gromovnice, său cărȃi pentru tunete. Ele sunt redactate în același stil ca și cărȃile sibylline și întemeiate pe principii astronomice. Întocma ca și vechile cărȃi ale Romanilor (împrumutate după cum se spune de la Etrusci) cărȃile românesci fac deosebire între fulgerele de ȃi și cele de nópte. Originea acestor cărȃi se reduce la o epocă fôrte

XIII. IEPOI BQMOI. ALTARELE CYCLOPICE DE PE MUNTELE CARAIMAN.

Consecrăm acest capitol unor antiquissime altare de pe muntele Caraiman.

Între valea Prahovei și valea Ialomiței, în dosul muntelui Caraiman, pe culmea ce duce către vârful «Omului», sevă către figura lui Ζεύς αἰγλοχός se întinde o frumoasă pajiste, ér în mijlocul acestei poieni se ridică o grupă însemnată de stânci isolate cu forme neobiceșnute, și cari ne presintă un aspect misterios.

depărtată. Ele derivă de sub imperiul religiunii ante-crestine, când divinațiunea era încorporată la cultul public. Vom cita aici câte-va eșemple din aceste cărți românesce relative la fulgere și cutremure. După Sbornicul Academiei române din 1799: Zodia Leului: De va tuna în numărul leului, în ómení va fi mórte și în grâne stricáciune... Și în latura despre apus va fi durere între ómení... Iar de va tuna sevă va fulgera într'amiédă-đi va fi plóie multă și va fi fómete; văile și părăile se vor umplea de apă... La Râm va fi bine și rod pământului va fi într'aceea lature... Iar de va fi cutremur, atunci mulți împărați se vor turbura, și boerii vor peri în răsboie... și va fi frică mare în laturea despre apus. Și rod va fi peste tot pământul, și într'acel loc unde se va cutremura pământul, iarna va fi grea; și se va scula un om mare óre cine, fórte puternic... Iar de va fulgera sevă tuna nóptea... isvórele și părăile se vor usca». Este de notat că în acest fragment se vorbesce de Râm, nu ca de capitala cea ilustră a unui mare imperiú de la apus până la răsărit, ci numai simplu ca de un oraș național mai însemnat din părțile de apus, ér Lațiul pare a fi numit aici lature. Sub domnia piosului Num a, după cum spuneau vechile Anale ale pontificilor romani, se întéplase fulgerele cele prodigióse, cari înspăiméntase pe poporul Romei, în cât regele se vedu silit după instrucțiunile, ce i le dase soția sa Egeria, să se adreseze divinității, cum ar puté să evite urmările de-asastróse ale acestor prodigií. Ovidiú, care s'a folosit în descrierea Fastelor romane de vechile cărți religióse ale pontificilor, de călindarele și tractatele lor astronomice, ne înfățișéază (Fast. III. 285 seqq) acest prodigiú prin următoarele cuvinte:

Ecce Deúm genitor rutilas per nubila flammias

Spargit et effusis aethera siccataquis...

Rex pavet, et vulgi pectora terror habet.

Esistă o marcă asemănare între cuvintele lui Ovidiú și între textul din Gromovnicul românesc: «plóie multă», «văile și părăile se vor umplé de apă»... «frica mare în laturea despre apus». Ast-fel redactarea primitivă a cărților românesce (grecesce și slave) despre tunete, fulgere și cutremure, se reduce incontestabil la nisce timpuri fórte depărtate. În particular trebuie să amintim aici, că așa numitele cărți etrusce, Libri Etrusci, erau de origine hyperboreă. Caracterul dominant al Hyperboreilor era de a cunoșce viitoriul. Ei erau poporul cel sfânt al lumii vechi, la prasnicele lor ve-

Aici se mai văd și astăzi resturile gigantice ale unui loc sfânt preistoric, unde sanctuarele și altarele, unde statuile divinităților, atributele lor și scaunele destinate poporului erau formate din masele naturale ale stâncilor. Aici fie-care bucată de stâncă se pare, că a reprezentat o-dată o anumită figură, fiind-că natura nu putea să dea acestor petre forme atât de neobiceiuite legilor sale.

Timpu însă a distrus aproape toate formele primitive ale acestor miste-riose figuri, însă cu toate acestea, resturile lor par a ne spune, că mâna omului a contribuit necondiționat la formele aceste atât de curioase, că o-dată aici a fost un loc sfânt (τέμενος) consacrat religiunii preistorice, un loc de adunare comună pentru vechile triburi pastorale și agricole.

La poporul român, aceste steniuri enigmatice poartă numele de «Babe» ¹⁾, o numire tradițională, ce ne atestă, că o parte din aceste monumente primitive astăzi desfigurate, au reprezentat o-dată simulacrele unor divinități montane numite în teologia romană din timpul imperiului Deae majores, Deae veteres. Și într-o adevăr una din aceste figuri informe, contemplată cu toată atențiunea, se pare a ne spune, că ea a înfățișat o-dată simulacru gigantic al unei divinități feminine.

Singurele figuri, ce ne au rămas până astăzi în formele lor aproape pri-mitive din acest templu miraculos al vechimii, sunt trei altare de di-mensiuni gigantice, grupate toate la un loc în forma unui triunghi ²⁾.

Fie-care altariu e format din o singură bucată de stâncă și toate trei ne presintă aceeași formă caracteristică a altarelor din epoca mycenă.

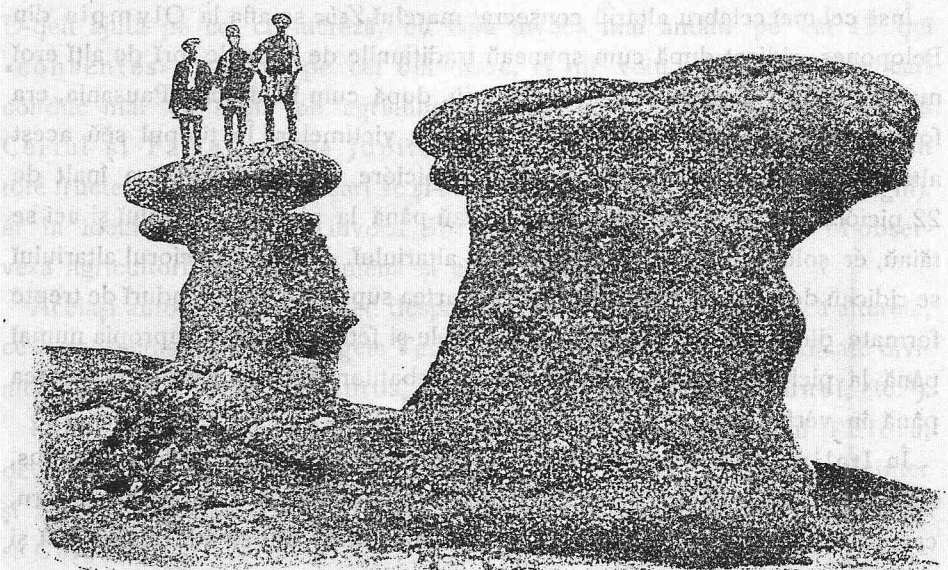
Aceste altare nu au nici inscripțiuni, nici baso-relieful, și chiar dacă vor fi avut vre-o-dată ceva semne hieratice, timpul cel depărtat le-a nimicit.

niau toți zei, ci fundară cele de întâiu oracule în Elada, în Asia mică și în Libya, ei reprezentau vocea divină în antichitate. Cât de vechiu a fost la poporul român usul acestor cărți de fulgere, de tunete și cutremure, se constată din fragmentul unui Gramovnic publicat de Cipariu în «Organul Luminareii» de la 1847, p. 130, și care manuscript, după formele vorbirii și după forma sa din afară, cum ne spune acest ilustru învățat, aparține la cele de întâiu timpuri ale literaturii române, coeve cu Căzania din Brașov și cu Biblia de la Orăștie (1568-1582).

¹⁾ Înălțimea acestui punct de asupra nivelului mării este de 2148 m.

²⁾ Aceste altare nu pot fi considerate din nici un punct de vedere ca o consecință a unei simple eroziuni. Formele lor, mai mult ori mai puțin regulate, cu deosebire însă asemănarea lor unele cu altele, ne indică într-un mod destul de clar, că aceste figuri nu sunt opera unei acțiuni disolvante a apei și cu atât mai puțin a ghețarilor din epoca pliocenă sau quaternară. Ast-fel de altare tăiate în stâncă a aflat Pausania în timpul Antoninilor în Atica și în Pelopones (Descriptio Graeciae, I. 32. 1; II. 31. 3; 32. 7).—Cf. Altarsteine und Felsaltäre la Pauly-Wissowa, R. E. I. p. 1669.

Spațiul, ce-l ocupă aceste trei altare, are o lungime de 11 m. Înălțimea altariului celui mare (ara maxima) este de 3,50 m., a altariului despre apus de 3,50 m., a celui de răsărit de 3,10 m. Diametrul pedestalului la altariul mare este de 3,80 m., al altariului al doilea, despre apus, de 2,30 m. și al altariului despre răsărit de 2,20 m. Partea superioară seî masa de sacrificii la două din aceste altare, la cel de întâiu și al treilea, are formă pătrată, ér la altariul al doilea rotundă, mai mult eliptică.

163. — Altarele cyclopice de pe muntele Caraiman (România).
Vederea din partea de NO. După o fotografie din a. 1899.

În antichitatea preistorică altarele destinate divinităților se află pe aceleași înălțimi, ce le erau consacrate.

Lângă aceste altare, acoperite numai de bolta cea înaltă a cerului, seî crengile stejarilor și ale fagilor, se celebra actul fundamental al cultului, rugăciunile și sacrificiele. La picioarele acestor altare se făceau jurămintele cele mai solemne, aci i-seî căutaî refugiul cei persecutați, aci era locul de întrunire pentru afacerile comune ale triburilor, aci se celebraî festivitățile lor cele mari.

Pe vârful cel mai înalt al muntelui Ida, numit Gargaron, după cum ne spune Homer, se afla un loc sfânt și un altariu (τέμενος βωμός τε) consacrat supremei divinități a timpurilor troiane ¹⁾ lui Ζεός πατῆρς seî Jupiter avus ²⁾.

¹⁾ Homeri Ilias, VIII, v. 48.

²⁾ Aeschylî Fragm. nr. 169.

Pe teritoriul Atticeî, după cum scrie Philochor, Cecrops a fost cel de întâi, care a dedicat un altariu lui Saturn și Rheeî ¹⁾.

Locuitorii din Arcadia, emigrați acolo încă în timpurile neolitice din părțile de nord ale Dunării de jos, adorau divinitatea lor supremă pe vârful muntelui Lycaeu, unde se afla ridicat un tumul de pământ, drept altariu lui Ζεύς Ἀβχαιος, ér înaintea altariului în partea despre răsărit se înălțau două columne, pe cari erau aședate două aquile aurite ²⁾.

Însă cel mai celebru altariu consacrat marelui Ζεύς se afla la Olympia din Pelopones, ridicat după cum spuneau tradițiunile de Hercule, orî de alți eroi mai posteriori cu 2 vécuri. Acest altariu, după cum î-l descrie Pausania, era format din cenușă și din resturile arse ale victimelor. În timpul său acest altariu avea la basă o periferiă de 125 picióre (38,53 m.) și era înalt de 22 picióre (6,78 m.). Hostiele se aduceau până la piciorul altariului și aci se tăiau, ér șoldurile se ardeau pe vârful altariului. De lângă piciorul altariului se ridica de amândouă laturile până la partea superióră două rânduri de trepte formate din cenușa victimelor ³⁾. Femeiele și fetele se puteau apropia numai până la piciorul altariului, însă numai bărbaților le era permis a se urca până în vîrf ⁴⁾.

În Italia cel mai vechi altariu a fost dedicat lui Saturn. Regele Ianus, scrie, Macrobiu, voind să înalțe și mai mult numele și onorile lui Saturn, care dispăruse, a dispus să i se ridice un altariu, să i se aducă sacrificii și să fie venerat ca un deu ⁵⁾.

Mai esista în Latiu încă un alt altariu preistoric renumit, consacrat lui Hercule, în mijlocul unei păduri și care purta numele de Ara maxima, de sigur pentru dimensiunile sale cele enorme ⁶⁾.

Tóte aceste altare preistorice, de cari amintesc autorii anticității, ni se presintă în ținuturile ocupate o-dată de Pelasgi. Și întru adevăr originea lor era pelasgă.

¹⁾ Macrobii Sat. I. 10. Philochorus, Saturno et Opi primum in Attica statuisset aram Cecropem dicit, eosque deos pro Jove Terraque coluisse.

²⁾ Pausaniae lib. VIII. 38. 6.

³⁾ Ibid. lib. V. 13. 8.

⁴⁾ Aceleași idei religioase le mai aflăm și astăzi la poporul român: «Femeia n'are voie să intre în altariu». (Șezătoarea, Fălticeni, III. 32).

⁵⁾ Macrobii Sat. I. 7: (Ianus) aram deinde cum sacris tanquam deo (Saturno), condidit. — Ér Dionysiu din Halicarnas (I. 34. 38; VI. 1) scrie, că altariul lui Saturn a fost consacrat de Hercule și se afla pe cîsta muntelui Capitoliu.

⁶⁾ Virgillii Aen. VIII. 271:

Hanc aram luco statuit, quae maxima semper

Dicetur nobis . . .

Ni se prezintă acum importanta cestiune istorică, cari erau divinitățile, cărora le au fost consacrate altarele cele grandioase de pe muntele Caraiman.

Religiunea preistorică a Daciei, înțelegem aceea din timpurile urano-saturnice, era formată pentru necesitățile triburilor pastorale și agricole.

Varro, unul din cei mai erudiți și mai activi scriitori romani, ne face cunoscut numele divinităților, pe cari le adorau agricultorii latini.

În tractatul său de *Re rustica*, dânsul face următoarea invocațiune: fiind-că D-zeii ajută pe cei ce lucrăză, eu voiu invoca mai întâi pe cei 12 deși «consentes», însă nu pe cei din orașe, ci mă voiu adresa la aceia, cari conduc mai cu sémă pe agricultori, ast-fel voiu invoca în locul întâi Cериul și Pământul, pe Jupiter (Saturn) și Tellus, de la cari provin toate fructele agriculturii și cari se și numesc Părinți mari (Parentes magni), ér în locul al doilea voiu invoca Sorele și Luna, al căror curs i-l observă agricultorii și când sémăză și când culeg ¹⁾.

Același autor în tractatul său despre Limba latină ne mai spune, că altarele, ce le consacrase în Roma regele Tatiu, de origine Sabin, au fost dedicate divinităților Ops, Flora, lui Vedius, Jupiter, Saturn, Sorelui, Lunei, etc. ²⁾.

În vechia religiune pelasgă Ops, ca deși fertilității pământului și Flora, deși fecundității, erau aproape identice, precum erau identici Vedius, Jupiter și Saturn. Sub diferite numiri sacre aceste divinități reprezentau Pământul și Cериul.

Sciții, după cum scrie Herodot, onorau dintre toți deși mai mult pe Vesta, apoi pe Zeús (Saturn) și pe Gaea, creșdend, că Pământul este soția lui Zeús, ér după aceștia ei adorau pe Apollo și Vinerea cerescă, pe Hercule și pe Marte ³⁾. În teologia antică Vesta (Ἥστια, Ἑστία) era considerată ca una și aceeași divinitate cu Gaea sau Rhea. Ea reprezenta pământul ca tron al deșilor Olimpici, ca vatră comună și stabilă a universului.

În fine, mai amintim aici, că regele Filip III, al Macedoniei (decedat 178 a. Chr.) în expedițiunea, ce o întreprinse asupra Denthelților ⁴⁾, ridică,

¹⁾ Varro, R. R. I. 1: prius invocabo . . . Deos, qui maxime agricolarum duces sunt. Primum qui omnes fructus agriculturæ coelo et terra continent, Iovem et Tellurem. Itaque quod ii parentes magni dicuntur . . . Secundo Solem et Lunam, quorum tempora observantur, cum quaedam seruntur et conduntur.

²⁾ Varro, L. L. V. 74: Et arae . . . quæ Tati regis voto sunt Romæ dedicatæ, nam ut Annales dicunt, vovit Opi, Floræ, Vedio, Jovi Saturnoque, Soli, Lunæ etc. — Din punct de vedere istoric și etimologic Vediovis sau Vejovis reprezenta pe vetus deus. «Vij» în Transilvania însemnăză bătrân, moș.

³⁾ Herodoti lib. IV. 59.

⁴⁾ Popor lângă frontiera Mesiei (Ptol. III. 11).

după cum scrie Liviu, pe vârful muntelui Hem două altare, unul consacrat lui *Zeús* și altul *Sórelui* ¹⁾).

Pe baza acestor documente istorice noi putem presupune cu totă probabilitatea, că altariul cel mare de pe muntele Caraiman a fost consacrat supremelor divinități ale timpurilor pelasge, *Ceriului* și *Pământului*, séu lui Saturn, ca *Zeús ἄριστος μέγιστος*, domn al universului, și *Rheei*, ce reprezenta pe Mama mare a Țeilor, pe Gaea séu Pământul.

Pe aceeași culme a muntelui Bucegiu se află și simulacrul cel fără rival în lumea pelasgă, al lui Saturn, și care a trebuit incontestabil să aibă și un altariu în apropierea sa.

Al doilea altariu de pe muntele Caraiman, a cărui parte superioară este rotundă, a fost fără îndoieală consacrat *Sórelui* și *Lunei* (lui Apollo și Dianei), celor mai adorate divinități în religiunea pelasgă, după Pământ și Ceriu.

Locul de onoare al lui Apollo după ideile antice religioase era la dreapta lui *Zeús* ²⁾, și această pozițiune o are altariul al doilea față de Ara maxima a lui Saturn.

În ce privește destinațiunea altariului al treilea, explicațiunea o aflăm în istoria religioasă a poporului Dac.

Marte séu *Gradivus pater* era una din divinitățile naționale cele maienerate la Geți și la Scythi ³⁾. Tot ast-fel și la triburile italice Marte era adorat ca Țeu al războiului și al agriculturii tot-o-dată ⁴⁾. Țr ca divinitate feminină, cea mai apropiată de Marte a fost în tradițiunile latine *Anna* ⁵⁾. Acestei divinități, numite *Anna*, i erau consacrate idele lui Marte, și ea reprezenta începutul primăverii, identică cu *Flora* a Romanilor și cu *Vinerea cerescă* a Scythilor.

Pe aceeași culme a muntelui Bucegiu, în partea sa meridională, mai există încă o altă grupă de trei altare preistorice, formate de asemenea din stâncile naturale ale pământului ⁶⁾.

¹⁾ Livii lib. XL. 22: *Tertio demum die ad verticem (Hemi montis) perventum... Duabus aris ibi Jovi et Soli sacratis.*

²⁾ Preller Gr. Myth. I. (1854) p. 172.

³⁾ Virgilii Aen. III. 35: *Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis.*—Valerii Flacci Argon. V. 619: *Ecce autem Geticis veniens Gradivus ab antris.*—Herodoti lib. IV. c. 59. 62.

⁴⁾ Catonis De re rustica. c. 141.

⁵⁾ Feriae Annae Perennae. C. I. L. I, p. 388.—Cf. Ovidii, Fast. lib. III. v. 653.

⁶⁾ Numărul de trei altare, după cum rezultă din diferite date istorice, se baza pe un anumit principiu religios, însă pe care astăzi nu-l mai putem preciza. Trei altare

Din această nouă triadă de altare, singur numai unul este, care ne înfățișează astăzi o formă mai regulată pătrată.

Partea superioară a masei de sacrificii a acestui altariu are o lățime de 2,80 m. și o lungime de 4,11 m.

Înălțimea, ce dominază asupra acestor trei altare poartă numele de «Dorul» său «Vârful Dorului» (2008 m.).

Fără îndoială, că această numire nu este o expresiune poetică.

Pe una din inscripțiunile Africei romane, unde a existat din cele mai depărtate timpuri un strat etnic puternic pelasg, noi aflăm astăzi o amintire obscură despre cultores *Doripatri ¹⁾.

164. — Altariul cyclopic de pe muntele Vârful Dorului, spre SSV. de muntele Caraiman (România, jud. Prahova).

După o fotografie din a. 1900.

«Dorus pater» este numele unei divinități arhaice, care mai răsună și astăzi în una din colindele române ²⁾. Este aceeași divinitate adorată și în Carminele Saliarilor ale Romanilor ca *duonus Cerus* ³⁾ său domnul cerului.

Presupunând, că fie-care din aceste 6 altare au fost de la început dedicate la câte două divinități, noi vom avea în aceste monumente urme autentice despre cultul unor 12 divinități pastorale și agricole, întocmai după cum Hercule consacrase în Olympia 6 altare pentru 12 divinități principale ⁴⁾ și după cum agricultorii Italiei adorați același număr de zei și zeițe, care constituiau divanul cel mare ceresc (Consentes).

amintesc Herodot (III. 156) în templul lui Apollo din insula de lângă orașul Buto în Egipt. Trei altare au dedicat Heraclidii în Pelopones lui Ζεὺς πατήρ. Descântecurile române, care conțin elemente importante din timpurile preistorice, încă amintesc de o «biserică mare cu trei altare» (Alecsandri, Poesii pop., p. 272. — Lupașcu, Medicina babelor, p. 32.)

¹⁾ C. I. L. VIII. nr. 9409: CVLTORIS (citesce cultores) *DORIPATRI.

²⁾ Nu cânt împăratului

Ci cânt numai dorului,

Dorului și fiului,

Cerului, pământului...

Mariencescu, Colinde, p. 46.

³⁾ A se vedea mai sus p. 199, nota 5.

⁴⁾ Herodori Fragn, 29 in Fragn. Hist. graec. II. 36.

Chiar dacă simulacrul cel grandios al lui Ζεὺς εὐρύπια, nu ar mai exista astăzi pe muntele Bucegiu, totuși aceste altare ar pute singure să ne spună, că o-dată aceste înălțimi ale Carpaților au fost consacrate ca reședință unor divinități principale pelasge.

Caracterul general al acestor altare este teogonic. Ele aparțin unor principii religioase mult mai severe, mult mai arhaice, de cum ni le prezintă epoca lui Homer.

Întocma după cum simulacrul lui Ζεὺς εὐρύπια, este tăiat din stâncă viă pe vârful muntelui Omul, tot ast-fel și altarele divinităților adorate pe muntele Caraiman sunt formate din stâncile naturale eșite din sinul pământului. Gaca, s eu pământul, era, după vechile doctrine pelasge, mama comună a ăeilor și a ómenilor.

Fără îndoieă, că pe Olympul cel vechiu al teogoniei au existat și altarele divinităților, cari i-și aveau aci reședința lor principală terestră ¹⁾.

Unul din aceste altare divine i-și avuse în timpurile ante-elene o deosebită celebritate religioasă și istorică.

El era altariul cel sfânt, lângă care însuși ăei îndeplineau anumite acte religioase și unde în casuri estra-ordinare ei depuneau jurământul de fidelitate unii față de alții.

Acesta era altariul principal, consacrat divinității Pământului și a Ceriului, fiind-că după cum ne spune Iliada, Odysea și imnul lui Apollo, jurământul cel mare pentru ăei era «pe Pământ, pe Ceriu și pe apa riului Styx» ²⁾.

După războiul cel mare cu Titani, figura acestui altariu a fost eternisată prin o constelațiune pe ceriu, numită la Theo θουτήριον, la Proclus θουματήριον, la Eratosthene νέκτρο (cuvânt de sigur corupt), ér în literatura latină Ara și Altare.

Despre acest memorabil altariu al ăeilor, scrie gramaticul Hygin:

«După cum se spune, pe acest altariu au făcut mai întâiu ăei ceremoniile lor religioase și conjurațiunea lor, când se hotărîră să începă războiul cel greu cu Titani. Acest altariu i-l făcuse Cyclopii. Apoi ómenii urmând esemplul ăeilor au introdus și ei obiceiul, când voiau să întreprindă ceva, ca să facă sacrificii mai înainte de a se apuca de lucru» ³⁾.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 117. 124.

²⁾ Homeri Ilias, XV. v. 36. — Odyss. V. v. 184. — Hymn. in Apoll. v. 84.

³⁾ Hygii Poeticon Astronomicon, lib. II. v. Ara: In hac primum existimantur dii sacra et conjurationem fecisse cum Titanas oppugnare conarentur: eam

De asemenea scrie Eratosthene cel mai distins între învățații alexandrinî:

«Lângă acest altariu se au legat ȋei cu jurămēt unii fața de alții, când Joe a plecat la rēsboiū în contra lui Saturn, ȋr după ce căștigară învingerea, conform votului, ce-l făcuse, puseră acest altariū pe ceriū (ἐπιτυχον καὶ αὐτὸ ἐν τῇ οὐρανῷ εἰς μνημόσυνον). De acest altariū se folosesc ȋmenii la ȋspetele (sēu bēuturile lor comune, συμπόσια) și lângă acest altariū, sacrifică când fac societăți și festivități; atunci ei ating altariul cu mână credēnd, că acesta este un semn de bună credință. Acest altariū are două stele în partea sa de asupra și alte două la basă. Peste tot are patru stele» ¹⁾.

La poetul Marc Maniliu această constelațiune pōrtă numele de templum mundi, ara victrix și ara maxima.

«După Centaur, scrie dēnsul, ȋste «Templul lumii» și aici se vede strălucind «Altariul», ce a fost victorios, după îndeplinirea ceremonielor religiōse, atunci când Pămētul infuriat ridică asupra Ceriului cu armele pe Giganții cei enormi, creați din crēpăturile mamei lor, generațiunii cu fețe diferite și cu corpuri de diferite naturi. Atunci chiar și ȋei cāutară alți ȋei mai superiori. Se îndoia chiar Joe și se temea, dacă este în stare sē facă, ceea ce putea sē facă. El vȋdu Pămētul ridicādu-se și creȋu, că întrȋgă natura s'a rēsturnat cu fundul în sus, munți grāmădiți ridicādu-se mercu peste alți munți, în cāt și stelele fugiau de aceste mase enorme, ce se apropiau de ele. Joe nu mai vȋduse ast-fel de asaltări ostile, și nici nu scia dacă mai există ȋre cari puteri divine mai superiōre de cāt ale sale. Atunci Joe formă acest altariū din stele, care și acuma strălucesc ca altariul cel mai mare . . . La piciōrele acestui altariū cādură sacrificai Giganți, și Joe luă fulgerul cel violent ca armă în mână drēptă numai după ce se constitui însuși ca preot înaintea ȋeilor» ²⁾.

Altariul cel sfânt al ȋeilor, de care ne vorbește Hygin și Eratosthene, că era făcut de Cyclopi, că ȋei depusese lângă acel altariū jurămētul lor cel mare, și care se afla ast-fel pe Olympul cel vechiū sēu uranic, este unul și acelaș cu altariul cel mare de pe muntele Caraiman, consacrat după cum am vȋȋut, divinității Ceriului și a Pămētului ³⁾.

Poetul roman Papiniu Statiu amintesc adese-ȋri de muntele cel sfânt al Daciei și lăudă pe împēratul Domițian, că alungase pe Daci de pe

autem Cyclopas fecisse. Ab ea consuetudine homines dicuntur instituisse sibi, ut cum aliquam rem efficere cogitarent, prius sacrificarent, quam agere cœpissent.

¹⁾ Eratosthenis Catasterismi. Ed. Schaubach, 1795 c. 39.

²⁾ Manili Astronomicon, lib. I. v. 413 seqq.; V. v. 340 seqq.

³⁾ În o baladă arhaică română s'a mai păstrat până astăzi amintirea despre acest memorabil altariū sēu «masa mare de pētră». În fine s'a mai păstrat și tradi-

crescetul acestui munte, unde ei se juraseră împreună, și că în fine Domițian prin indulgența sa le-a dăruit érași acest munte ¹⁾.

Un alt poet contemporan, renumitul Marțial ²⁾ numesce triumful lui Domițian asupra Dacilor «triumf asupra Hyperboreilor» (Hyperboreus triumphus), ér în alt loc «triumf asupra Giganților» (Giganteus triumphus).

În fine același Marțial în altă epigramă a sa celebrăză ast-fel învingerile lui Domițian:

«De trei orî a trecut peste córnelc cele perfide (brațele legendare) ale Istrului sarmatic; de trei orî și-a scăldat calul său asudat în néua Geților; și tot-de-una modest el a refusat triumfurile, ce le-a meritat, și nu aduse cu sine de cât numele, că a învins lumea Hyperboreilor» ³⁾.

După aceste învingeri ale sale asupra Dacilor, Domițian dade în Roma un festin magnific tuturor claselor sociale, patricienilor, cavalerilor, și poporului. Cu acéstă ocasiune, după cum scrie Marțial, Roma întrégă a gustat din ambrosia divină ⁴⁾. Domițian, care numai după lupte lungi și grele cucerise muntele cel sfânt al Daciei ⁵⁾, luase, după cum se vede, de la triburile pastorale ale acestui munte și adusesé la Roma și mîncarea națională a vechilor divinități Olympice, numită în tradițiunile grecesci «ἀμβροσία».

Ast-fel muntele cel sfânt, pe care Daciî se jurase împreună înainte de a începe războiul lor cu Romaniî, ne apare atât la Stațiu cât și la Marțial ca muntele cel faimos din țera Hyperboreilor ⁶⁾, unde deîi se legase cu jurămînt

țiunea despre ospetele său băturiile comune, cum le numesce Eratosthenc, ce le făceaû urieșiî lângă acest altariû, și care se afla pe muntele numit «Ceriû» de lângă Brașov:

Sus la munți la ceriû gurca (urca)

La masa mare de pétră

La mijloc de fagi ședea

Beaû Novaciî, nu se 'nbată ...

Frâncu, Moșii, p. 197.

În alte balade publicate de Tocilescu (Materialuri folk. I. 107. 108. 1238) acciași munți, identici cu Caraiman-Omul de astăzi, ne apar sub numirea de CéridéI, Cerdél și munțiî Steriî Délului (gr. στῆλη, columnă, cu deosebire de pétră). Vom reveni asupra acestor balade, când vom vorbi despre tradițiunile române cu privire la Saturn. Homer încă amintesce de ospetele și băturiile comune, ce le făceaû deîi pe Olymp și pe Uran (Iliad. I. 601; IV. 3; XXIV. 97 seqq.)

¹⁾ Statii Thebaid. I v. 19-20: bis adactum legibus Istrum Et conjurato deiectos vertice Dacos. — Ibid. Sylvae III. 3. v. 169: suum Dacis donat clementia montem.

²⁾ Martialis Epigr. lib. VIII. 78. — Ibid. Epigr. VIII. 50.

³⁾ Ibid. Epigr. lib. IX. 102: Victor Hyperboreo nomen ab orbe tulit.

⁴⁾ Ibid. Epigr. VIII. 50:

Vescitur omnis eques tecum populusque patresque,

Et capit ambrosias cum duce Roma dapes.

⁵⁾ Statii Sylvae, I. v. 80—81: tu tardum in foedera montem Longo Marte domas. — A se vedé legenda culésă de V. A. Urechîă, despre lupta lui Troian împératul cu Urieșiî în Bucegiû. Universul literar, nr. 38 din 1901.

⁶⁾ A se vedé capitulul următorî.

lângă altariul cel mare, se lupte uniți în contra Titanilor, și, unde vechii Giganți asaltară pe zei Olympici.

O amintire obscură despre altarele cele sfinte, *ἱερὰ βωμολ*, ale marilor divinități olympice, o aflăm în scrierile lui Hesiod ¹⁾.

Același autor ne mai spune, că pe Olympul — cel acoperit cu néuă — de la marginile pământului, se afla și un loc de adunare, *ἀγορῇ* ²⁾, a zeilor și a oamenilor.

Aceste agore ale vechilor timpuri pelasge erau de regulă decorate cu statue și cu altarele divinităților, cu scaune de piatră și portice pentru popor. Încunjurate adese ori cu blocuri enorme de piatră, ele serviau ca locuri de întrunire pentru deliberările comune ale triburilor, pentru festivitățile lor mai importante, pentru festine, jocuri publice și târguri.

Același aspect al unei agore preistorice, însă în o formă primitivă, gigantică, ni-l prezintă și locul de pe terasa cea frumoasă a muntelui Caraiman, decorat și astăzi cu resturile unor statue desfigurate, numite Babe, și cu altare de sacrificii ³⁾.

Încheiăm:

După însemnătatea geografică, ce a avut-o în istoria migrațiunii pelasge, colțul sud-estic al Carpaților, cu deosebire însă după cultul cel estins al lui Ζεὺς αἰγιόχος, al cărui monument principal se află aci, aceste mese enorme de piatră de pe muntele Caraiman, ni se prezintă într-o totă ca altarele cele sfinte ale vechii teogonice ⁴⁾.

¹⁾ Hesiodi Opera et Dies, v. 136. — Ibid. Theog. v. 557.

²⁾ Hesiodi Scut. Herc. v. 204. — Lângă altariul lui Saturn din Roma, încă se afla, după cum scrie Macrobiu (Sat. I. 8), un loc de sfătuire al bătrânilor. Habet (aedes Saturni) aram, et ante senaculum... Illic... capite aperto res divina fit: quia primo a Pelasgis, post ab Hercule ita eam a principio factitatem putant.

³⁾ Tot cu privire la aceste altare scrie Cesar Boliac: «De două ori am venit aci de la Sinaia peste muntele Furnica către Ialomița, pe unde am întâmpinat trei mese mari de piatră în diferite distanțe, cărora n'am putut ghici altă destinațiune, de cât că au servit ca altare de sacrificii» (Trompeta Carpaților, nr. 846). De și cuvintele sale «trei mese mari de piatră la diferite distanțe» nu sunt destul de clare, ele însă se refer seau la altarele de lângă Vârful Dorului, seau la acele din dosul muntelui Caraiman.

⁴⁾ Un alt altariu preistoric tăiat în stâncă se pare a fi fost «Masa» așa numită a «lui Traian» (Troian) pe malul stâng al Oltului la strîmtoarea Carpaților din sus de comuna Jibla. Despre care scrie Boliac: «în sus de Cozia, la piatră, ce se dice masa lui Traian, și care este necontestat un altar dac; de care se întâmpină foarte des prin Carpați — numai de la Sinaia peste munte până la Pesceră se pot număra trei asemenea altare» (Trompeta Carpaților, nr. 939 din 1871, p. 2). Noi am vădit în două rânduri stâncă numită «Masa lui Traian», însă forma primitivă a vechiului altariu astăzi nu se mai poate distinge.

XIV. ΚΙΩΝ ΟΥΡΑΝΟΥ. COLUMNĂ CERIUȚII DE PE MUNTELE ATLAS DIN ȚERA HYPERBOREILOR.

1. *Posițiunea geografică a muntelui Atlas după legendele eroice.*

Lângă simulacrul lui Ζεύς αἰγίοχος de pe vârful cel mai înalt al muntelui Bucegiu (2508 m.), între județul Prahova și comitatul Brașovului, se ridică o columnă gigantică de stâncă, ce dominază întreg colțul de sud-est al Carpaților, ăr lângă această columnă, alte două vârfuri de stâncă, eșite din sînul pămîntului în formă de monolite puternice, î-și înalță în aer capetele lor.

Întocma ca și figura lui Ζεύς αἰγίοχος, această columnă a avut în antichitatea preistorică o celebritate particulară religioasă la toate triburile pelasge, ce emigrase de la Carpați către Elada, către Asia mică și Egipt.

Ea a fost considerată în legendele meridionale ca columnă cea miraculoasă a pămîntului, care susținea bolta cea înstelată a ceriului, sêu polul nordic al universului.

Noi vom examina mai ăntăiu aici vechile tradițiuni elene cu privire la pozițiunea geografică a acestei columnne, vom espune apoi legendele și rolul însemnat, ce l'a avut această columnă în credințele religioase ante-homerice ¹⁾.

După vechile tradițiuni geografice grecesci, această columnă legendară a ceriului se afla în părțile extreme, sêu de nord, ale lumii cunoscute, pe muntele cel înalt și vast din țera Hyperboreilor numit Atlas.

Acest Atlas este una din figurile cele mari ale timpurilor saturnice.

După cum spuneau vechile fântâni istorice, de cari s'a folosit Diodor Sicul, Atlas a fost frate cu Saturn și ambii fiți lui Uran și ai Gaei. În particular titanul Atlas a fost un rege puternic și avut, care a domnit peste poporul Atlanților ²⁾, ce făceau parte din familia cea mare a Hyperboreilor.

Despre acest Atlas se mai spunea, că el avuse turme de oi admirabil de elegante, de o colóre roșietică-auriă ³⁾. ăr poetul Ovidiu ne înfățișează pe acest rege-păstoriu din timpurile teogoniei cu următoarele cuvinte: «Miș de turme

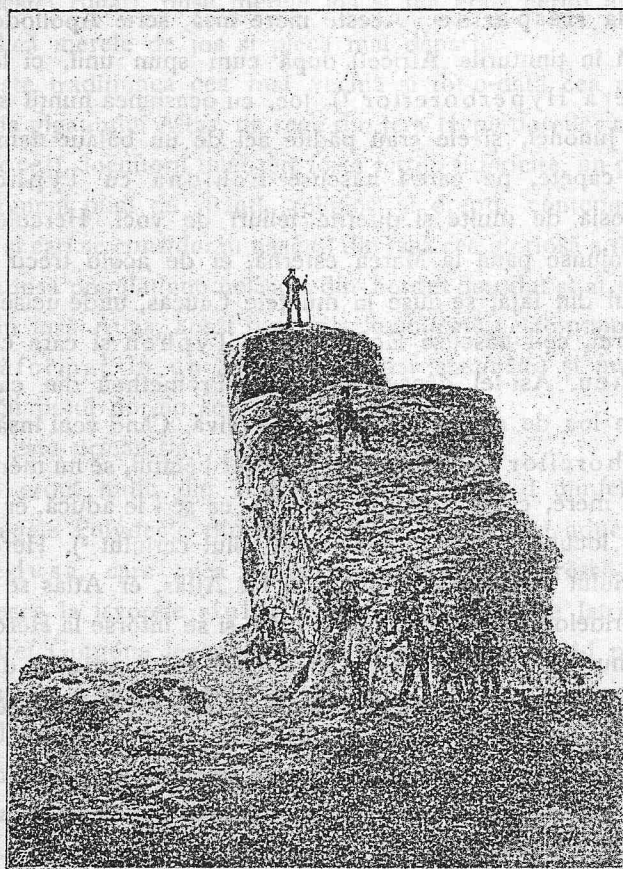
¹⁾ Din punct de vedere geologic, cele trei columnne de pe vârful muntelui «Omul» sunt formate dintr'un conglomerat fin cuarțos, care trece într'o veritabilă gresie. Elementele acestui conglomerat sunt legate printr'un ciment de calcar. După ctatea sa, acest conglomerat aparține epocii cenomane.

²⁾ Diodori Siculi lib. III. 57. 60.

³⁾ Ibid. lib. IV. 27.

și cireșii de vite rătăcesc pe câmpiile sale. Țera sa nu e strimtorată din nici o parte de hotarele vecinilor. Pe arborii săi frunzele cresc strălucind în aur, ramurile arborilor sunt de aur și tot de aur sunt și pomele, ce le acoper» ¹⁾).

Acest Atlas, ca frate al lui Saturn, luase parte la războiul Titanilor în contra lui Joe, din care cauză, după învingerea desăvârșită a acestui nou

165. — Columna Cerului (κίον οὐρανό) de pe vechiul Atlas din țera Hyperboreilor, astăzi Vârful Omului pe colțul sud-estic al Carpaților. Vederea din partea de ONO.

După o fotografie din a. 1899.

monarch, el a fost condamnat la una din cele mai grele munci, pe care le cunoște istoria legendară a vechimii, să susțină cerul cu capul și cu mâinile sale neobosite ²⁾).

Gramaticul Apollodor din Atena, care trăise pe la a. 145 a. Chr., redactase o importantă scriere despre tradițiunile și legendele timpurilor croice, și pe cari densus le estrăsese din poezii cyclici, din vechii logografii și istorici.

¹⁾ Ovidii Met. lib. IV. v. 634 seqq.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 517.

În această lucrare a sa, de mare valoare pentru istoria timpurilor ante-homerice, noi aflăm următoarele date geografice cu privire la regiunea, peste care domnise odată titanul Atlas.

Eurysteu, regele Mycenei, ne spune Apollodor, ceruse de la Hercule, ca să-î îndeplinească și a un-spre-decea lucrare, anume să-î aducă merele de aur de la Hesperide. Aceste mere însă, scrie Apollodor, nu erau în Libya (seu în ținuturile Africei) după cum spun unii, ci la muntele Atlas din țera Hyperboreilor ¹⁾. Joe, cu ocasiunea nunții sale, dăruise aceste mere Junonei, și ele erau pădite aci de un bălaur nemuritori, cu una sută de capete, pe care-l născuse Echidna cu Typhon, și acest bălaur se folosia de multe și diferite felii de voci. Hercule călătorind peste Libya ajunsese până la Marea esternă, ér de acolo trecu cu corabia pe continentul din față, se duse la muntele Caucas, unde ucise cu săgețile sale pe vulturul, ce-l născuse Echidna cu Typhon și care ciupia ficatul lui Prometheus. Ast-fel dânsul liberă pe Prometheus din catenele sale, care acum în loc de catene luă coróna de olivă. Când veni însă Hercule în țera Hyperboreilor la Atlas, Prometheus î-l sfătui, să nu mERGă dânsul în persoană după mere, ci să trimită pe Atlas ²⁾, ca să i le aducă, ér el (Hercule) să susțină în locul lui Atlas cu umerii săi polul ceriului ³⁾. Hercule ascultă luă polul ceriului pe umerii săi în locul lui Atlas, ér Atlas se duse la grădinele Hesperidelor, luă de acolo trei mere și se întorse la Hercule ⁴⁾. Însă acum Atlas nu mai voia să iee pe umerii săi polul ceriului, dîcînd, că va merge singur la Eurystheu, ca să-î ducă merele, ér Hercule să rămână aci

¹⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 5. 11: Ταῦτα (χρύσα μῆλα) δὲ ἦν, οὐχ, ὡς τινες εἰπον, ἐν Λιβύῃ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντος ἐν Τρεββορείοις. — Despre grădina Hesperidelor vom vorbi mai târziu în acest volum.

²⁾ Scriitorii grecesci perduse încă de timpuriu cunoștința exactă despre pozițiunea geografică a muntelui Atlas. Din această cauză unii î-l localisază în Mauritania din Africa, alții în Italia și în fine unii în Arcadia din Pelopones. Însă nu a existat în nici o parte a lumii vechi vre un alt munte cu numele Atlas, de cât numai cel din țera Hyperboreilor. La populațiunile indigene ale Africei de nord-vest, numele de Atlas a fost cu desăvârșire necunoscut. Această numire s'a dat catenei muntoase de acolo numai în scrierile literare grecesci. Cf. Pliniu (V. 1. 13) și Strabo (XVI. 3. 2).

³⁾ La Apollodor (II. 5. 11): τὸν πόλον. — Cicero, De nat. deor. II. 41: Extremusque adeo duplici de cardine vertex Dicitur esse polus.

⁴⁾ Această scenă e reprezentată pe o metopă de la templul lui Joe din Olympia. Atlas vine la Hercule, care ține cerul în locul său, și-î presintă merele luate de la Hesperide (Duruy, Hist. d. Gr. I. 85) Atlas e înfățișat aici cu părul buclat, după obiceiul pastoral al Hyperboreilor (vezi Fig. 139), ér pe cap el are un apex său șapcă în același gen ca și regele Dac de pe moneda Fig. 146.

și se susțină și mai departe ceriul în locul său. Hercule la început promise, că va face așa după cum i dăse Atlas, însă în urmă folosindu-se de o viclenie, ce-l învățase Prometheu, el puse éráșî ceriul pe umerii lui Atlas. Anume Hercule rugă după sfatul lui Prometheu, pe Atlas, ca să susțină ceriul numai pentru câte-va momente, până-și va pune o perină pe cap. Atlas, în urma acestei rugări, puse merele jos și luă éráșî ceriul asupra sa. Însă Hercule ridică merele de jos și plecă mai departe.

Acésta este tradițiunea cea mai vechiă și tot-o-dată cea mai acreditată despre patria gigantului Atlas, un rege din țera Hyperboreilor celor evlavioși.

Hyperboreii, locuitorii unei țări foarte fertile și fericite, un popor pastoral și agricol, ómenî plini de virtuți, religioși și drepți, contemporani cu ȕeii Olympului, și cari se consideraú născuți din rasa cea glorioasă a titanilor ¹⁾, constituiaú o întinsă populațiune pelasgă din nordul Istrului și al mării negre ²⁾.

Mai târziu însă Atlas, acest puternic dómnitoriú peste poporul Atlanților, a fost străformat în un munte imens, susținénd și mai departe cu crescetul său polul nordic său osia ceriului.

Legenda este următória:

Perseu, eroul mitic din Argos, fiul lui Joe și al nimfei Danae, este trimis de regele Polydecte din insula Seriphos, ca să-î aducă capul Gorgónei Medusa, care avea putere magică să împetréscă pe muritorii. Perseu sosese la isvórele rîului Oceanos (cataractele Istrului), unde se aflaú cele trei Gorgóne legendare ³⁾, taia capul Medusei, i-l pune în traistă și plécă înapoi. În drumul său, Perseu se abate pe la regele Atlas din țera Hyperboreilor, căruia i cere ospitalitate pentru o nópte. Atlas însă aducându-și aminte de un vechiú oracul, că o-dată un fiú al lui Joe i va răpi pómele sale de aur, i respunse brusc: să plece îndată mai departe, fiind-că alt-cum nu-l va scăpa de mânia sa nici vitejiele sale mincinoase, nici tatăl său Joe. Atunci Perseu scóse din traistă capul cel urît al Medusei și de o-dată Atlas — pe cât era de mare — fu prefăcut în un munte, capul său deveni crescetul unui pisc înalt ⁴⁾, ér corpul său o catenă imensă ⁵⁾.

¹⁾ Scholiastul lui Pindar la Olymp. III. 28: τοὺς Ὑπερβορείους τοῦ Τιτανικοῦ γένους Φερσένικος φησιν εἶναι (Boeckhius, Pindari opera, II. 96).

²⁾ A se vedé mai sus pag. 85. După Pindar (Olymp. III. 14-17) Hyperboreii locuiaú lângă isvórele (său cataractele) Istrului.

³⁾ Apollodori Bibl. II. 4. 2. 8. — Hesiodi Theog. v. 274. 281. — Preller, Gr. Myth. II. (1854) p. 44.

⁴⁾ Ovidii Metam. lib. IV. 627 seqq. — Pindar (Pyth. X. 50) încă amintesc de cǎlătoria lui Perseu la Hyperborei.

⁵⁾ O legendă analógă există și la poporul român: că figura de pe muntele «Omul»

Idea fundamentală în legendele lui Atlas este, că acest rege-păstoriu al lumii vechi susținea cu capul și cu mânele sale polul, său extremitatea nordică a osiei, în jurul căreia se învârtesc sfera cerască.

Tot în regiunile de nord ale Europei ne apare muntele Atlas în Teogonia lui Hesiod ¹⁾, și în Eneida lui Virgil, amândouă aceste opere fiind scrise pe baza datelor geografice ale literaturii sacre.

Mercuriū, ne spune acest autor din urmă, trimis de Joe în Africa cu ordin către Enea, ca să plece fără întârziere în Italia, el sboră peste țări și mări cu ajutorul aripelor de la călțunii săi. «În această călătorie a sa prin aer, Mercuriū vede căciula și costele cele prăpăstioase ale lui Atlas cel dur, care susține ceriul cu crescutul său. Capul său e încoronat de brad, și încins tot-de-una de nori negrii, bătut de vânturi și de ploă. Umerii săi sunt acoperiți cu troiane de nouă, ér din fața bătrânului se precipită rîuri de apă, și barba sa cea înfiorătoare e plină de ghiță» ²⁾.

Am vorbit până aici despre Atlas ca una din personalitățile cele mari ale timpurilor preistorice, ca despre un rege puternic, avut de turme și avut de aur, din țera Hyperboreilor; am vorbit în fine despre Atlas, ca un munte însemnat din aceeași regiune, și care reprezenta după nume și după legende pe vechiul titan.

represintă pe un păstoriu, pe care D-zeu pedepsindu-l pentru impietatea sa, l'a prefăcut în o stâncă puternică (Müller, Siebenbürgische Sagen, p. 174).

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 518. 736. — Ovidii Met. IV. 130-131 ultima tellus Rege sub hoc, et pontus erat

²⁾ Virgiliū Aen. IV. v. 246 seqq.:

. . . . Jamque (Mercurius) volans apicem et latera ardua cernit

Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit;

Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris

Piniferum caput et vento pulsatur et imbris;

Nix humeros infusa tegit; tum flumina mento

Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.

În altă poemă a sa (Georg. III. 349 seqq.) Virgiliu mai amintescă lângă Istru de catena cea prelungită a muntelui Rhodope, (Carpați), care se întorce înapoi în jurul osiei centrale a cerului.

. . . . qua Scythiae gentes, Maeotique unda,

Turbidus et torquens flaventis Hister arenas,

Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.

Illic clausa tenent stabulis armenta

Sf. Paulin în poema sa, dedicată episcopului Niceta din Dacia la a. 398 d. Chr., consideră de asemenea pe Daci, că locuiau sub polul nordic: Ibis Arctoos procul usque Dacos.

În antichitatea grecească însă, numirea de Atlas a mai avut încă un deosebit sens geografic.

La Herodot Atlas este numele unui râu însemnat, care curge din înălțimile Hemului vechi (Carpați) și se varsă în Istrul de jos ¹⁾, identic cu Alutus fluvius al Romanilor ²⁾, și cu râul Olt de astăzi (germ. Alt).

Acelaș înțeles arhaic, ca munte și ca râu tot-o-dată, l'a avut în secolele trecute și-l are încă astăzi numele Olt la poporul român.

Importanta catenă a Carpaților meridionali, cari o-dată au servit de asil și de putere pentru triburile pastorale pelasge, — începând din țera Bârsei (Burzenland) și până la isvórele Motrului, — mai poartă și astăzi numele de munții Oltului ³⁾ și munții Oltenilor ⁴⁾.

¹⁾ Herodoti lib. IV. 49: Ἐκ δὲ τοῦ Αἴμου τῶν κορυφῶν τρεῖς ἄλλοι μεγάλοι . . . ἐρβήλουσι ἐς αὐτὸν (τὸν Ἰστρὸν), Ἀτλας καὶ Ἀῤῥας καὶ Τίβρις. — Gooss, Studien zur Geographie d. Trajanischen Daciens, p. 10: In Atlas erkennen wir die griechische Form der Aluta. — La Dio Cassiu, Carpații sud-ostici sunt de asemenea numiți Hem (lib. LXVII. 6).

²⁾ Numele de Alutus (gr. Ἀλῦτας) ni se presentă ca un vechi cuvânt pelasg, al cărui sens primitiv a fost fără îndoieală «aur spălat» și locul, unde se spală aurul (lat. alluo, a spăla, vorbind în particular despre ape). De aici și legenda, că în regatul lui Atlas și frunzele de pe arbori erau de aur. În timpurile lui Pliniu mai exista la spălătorii de aur din Dalmația, terminul de alutatum, cu înțelesul de aurul, ce se găsește pe suprafața pământului: Cum ita inventum est (aurum) in summo cespite alutatum vocant, si et aurosa tellus subest (H. N. XXXIII. 21. 2.) — Spălarea aurului din nisipurile Oltului a fost în us în Țera-românească până cu puțin înainte de a. 1848 — Tunusli, Ist. politică și geografică a Țerei românești. Trad. Sion, p. 37: «Aurul se exploatează din nisipurile râurilor Olt, Topolog, Argeșul și Dâmbovița, de către țigani domnesci numiți Rudari». — Sulzer, Geschichte d. transalp. Daciens I. 152-153: Zur Zeit der österreichischen Regierung im Krajowaer Banate lieferte die von Steinville errichtete Goldwaschergesellschaft aus dem Altflusse gefischtes Gold, welches viel höher, reiner und schöner als das siebenbürgische war.

³⁾ În poeziile populare din Bănat «Vârful Oltului» este muntele cel mai înalt despre Transilvania:

Peste vârful Oltului

Sufală vântul codrului . . .

Hodoș, Poesii pop. din Bănat, p. 127.

La Marienescu, Colinde, p. 133: Sus la munții Oltului . . .

În Transilvania munții Făgărașului sunt numiți și munții Oltului. — În România mai întâmpinăm pe lângă râul Oltului încă următoarele numiri: Olt, del spre NV. de Drăgășani. Olt, del spre apus de com. Fiscălia (jud. Vâlcea). Olt, del pe teritoriul com. Gémăna (jud. Dolj).

⁴⁾ La Teodorescu, Poesii pop., p. 557:

Prin șesul Motrenilor

Sub munții Oltenilor . . .

În fine istoria legendară a lui Atlas, ne mai prezintă și un caracter arheologic.

După vechile tradițiuni elene, vârful cel mai înalt al muntelui Atlas înfățișă figura împetrită a acestui puternic reprezentant al rasei titanice.

«Pe cât a fost Atlas de mare», scrie Ovidiu, «el a fost prefăcut într'un munte. Barba și pletele sale deveniră acum păduri, umerii și mânele sale nisce culmi întinse; ceea ce mai înainte a fost capul acum este creștetul muntelui celui mai înalt; oșele sale se prefăcură în stânci; și apoi crescând în toate părțile el a căpătat o estensiune imensă»¹⁾.

Tot asemenea amintesc și Virgil de capul cel încoronat cu brazi și încins de nori al lui Atlas, de umerii săi acoperiți cu troiane de nouă, de fața cea mare a bătrânului, din care se precipită râuri de apă și de barba sa înfricoșătoare și plină de ghiță.

Acastă figură colosală împetrită, pe care ne-o descriu cu atâta realitate legende de Atlas, mai există și astăzi lângă columna, ce se înalță pe vârful muntelui Omul. Este simulacru cel grandios al lui Ζεύς αἰγίλοχος, format din un pisc întreg de munte.

La aceeași figură se raporta cuvintele poetului roman Statii, când vorbește de Jupiter nubilus de pe osiele Hyperboreilor²⁾.

Ne aflăm cu legende de Atlas în perioada al doilea al preistoriei, când vechile tradițiuni despre locurile cele sfinte din nordul Istrului se pierd în ținuturile meridionale, când simulacru cel miraculos al lui Saturn, ca Ζεύς εὐρύοπα, αἰγίλοχος, de pe munții Oltului, a fost considerat ca figura cea împetrită a titanului Atlas. Este același monument al timpurilor ante-homerice, însă cu nume și cu legende diferite³⁾.

Ni se prezintă acum ultima cestiune geografică din istoria legendelor gigantului Atlas anume: care este originea numelui de «Columna Ceriului», ce l-a avut piramida cea colosală de pe vârful muntelui «Omul».

¹⁾ Ovidii Metam. IV. v. 656 seqq.

Quantus erat, mons factus Atlas: Jam barba comaeque

In silvas abeunt; juga sunt humerique, manusque;

Quod caput ante fuit, summo est in monte cacumen;

Ossa lapis fiunt: tum partes auctus in omnes

Crevit in immensum

²⁾ Statii Thebaid. lib. XII. v. 650: Qualis Hyperboreos ubi nubilus institit axes Jupiter. — Martial încă numește triumful lui Domițian asupra Dacilor Hyperboreus triumphus.

³⁾ Acastă lipsă de cunoștințe geografice cu privire la ținuturile din nordul Istrului, o constată Herodot (V. 9) prin următoarele cuvinte: «Spre nord de Thracia, ce fel de oameni locuiesc nimeni nu poate spune cu siguranță. Atâta însă se pare, că idncolo de Istru este un pământ deșert și infinit».

La Aeschyl acest măiestros monument al lumii pelasge, poartă numele de κίων οὐρανοῦ τε καὶ χθρόνος ¹⁾, adică «columna ceriului și a pământului».

În Homer în *Odyssea* se face numai amintire despre «columnnele cele lungi», κίονας μάκρας, de pe muntele Atlas, care despărțesc cerul de pământ ²⁾, însă fără de a ne spune numărul acestor columnne.

La Hesiod însă Atlas susține cerul cu capul și cu mânele sale neobosite, și acest autor mai adaugă tot-o-dată, că pe columna din mijloc a fost ferecat în lanțuri astutul Prometheus ³⁾.

Esistau așa dar, după vechile legende ale teogoniei, trei columnne de piatră sau stâncă, pe muntele Atlas, dintre care una, cea mai înaltă și mai puternică, era considerată de columnă principală.

Trei columnne cu forme particulare, ce au reprezentat o-dată anumite simboluri sfinte, se mai văd și astăzi pe vârful cel mai înalt al muntelui Omul, dominând de asupra figurei lui Ζεὺς εὐρύοπα sau αἰγίοχος ⁴⁾.

Fără îndoială că la început numele de «Columna Ceriului» a fost numai o simplă expresiune a geografiei sacre.

Ea desemna nu o columnă imaginară, miraculoasă, care susținea bolta cea înstelată a ceriului, ci o columnă reală, însă grandioasă, de pe muntele cel mai sfânt al vechimii, numit în literatura grecăscă οὐρανός, μέγας οὐρανός, astăzi Caraiman (Cerus manus) o columnă, ce a fost consacrată divinității supreme a ceriului.

După tradițiunile și după datele pozitive arheologice, pe care le avem, primele monumente religioase, pe care omenirea le ridicase în onoarea divinităților ceresci au fost numai simple columnne de lemn ori de piatră.

Ast-fel columnnele cele gigantice ale lui Hercule o-dată atât de faimoase în lumea veche, au fost, după cum ne spune scholiastul lui Dionysiu Periegetul, consacrate mai întâi lui Saturn, adică zeului, care reprezenta pe marea divinitate a ceriului celui imens ⁵⁾.

¹⁾ Aeschyli Prometheus v. 349. — Cf. Herodoti lib. IV. c. 184: Τοῦτον (Atlantem) κίονα τοῦ οὐρανοῦ λέγουσι . . . εἶναι. — Virgili Aen. VI. 797: coelifer Atlas Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

²⁾ Odyss. I. v. 53-54.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 521-522:

Δῆσας δ' ἄλυστοπέδῃσι Προμηθεά ποικιλόβουλον
δεσμοῖς ἀργαλέοις μέσον διὰ κίων' ἐλάσας.

⁴⁾ Din punct de vedere al formațiunii orografice piscul numit Omul a fost și mai este și astăzi considerat numai ca unul din vârfurile muntelui Caraiman. Cf. Frun-
descu, Dict. top., p. VI.

⁵⁾ Fragm. Hist. gr. (Ed. Didot) III. 640. 16.

În Pausania în Descrierea Greciei amintesc, că pe drumul de la Sparta către Arcadia se aflau șapte columne (*κίονες ἑπτὰ*) ridicate după ritul cel vechi (*κατὰ τρόπον τὸν ἀρχαῖον*) și despre cară se spunea, că reprezentau simulacrele celor 7 planete ¹⁾.

Încă în seculul al doilea înainte de era creștină, gramaticul Apollodor din Athena stabilise pe baza unor texte mai vechi, că măiestosul munte Atlas, care susținea polul nordic al ceriului, se afla, nu în Libya său în Africa de nord-vest, ci în țera Hyperboreilor, o populațiune întinsă pelasgă din nordul Traciei său al Istrului de jos.

Același adevăr î-l confirmă astăzi numirile și descrierile geografice, precum și monumentele, de cară ne fac amintire legendele lui Atlas.

După toate aceste diferite indicațiuni geografice ale vechimii, muntele cel imens Atlas, muntele pastoral al Hyperboreilor, corespunde la catena meridională a Carpaților, cunoscută în istoria română sub numele de munții Oltului ²⁾. În particular punctul culminant al vechiului Atlas (*vertex, summo in monte cacumen*) ni se prezintă întru toate ca identic cu vârful cel măiestos, numit Omul, din masivul Bucegiu ³⁾, acel masiv pe care se află și simulacru lui Ζεὺς ἀλγίτοχος, unde sunt altarele cyclopice, și unde se înalță cele trei columne de piatră, despre ale căror legende vom vorbi în capitulele următoare.

¹⁾ Pausaniae lib. III. 20. 9.

²⁾ După cum în antichitate devenise legendare turmele cele nenumărate ale titanului Atlas cu lâna lor cea aurie, tot ast-fel au fost renumită până în zilele noastre rasa oilor cu lâna fină, scurtă și creță din munții Făgărașului și ai Bârsei. Despre oile din munții Făgărașului scrie Fridvalszky (*Mineralogia M. Pr. Transilvaniae*, 1767 p. 6): *Lana his densa et crispa, et quo crispa magis, tanto carior, chariorque . . .* — Tot cu privire la turmele și cireșile cele mari, ce împoprau odată această grupă de munți, scrie Babeș, «Din plaiul Peșului» p. 58-63. «Din timpurile preistorice, pe piscurile munților și în vârfurile cele mai înalte ale Carpaților, se aduceau la pășune nenumărate turme de oi, herghelii de cai și cirești de vite . . . Erau mocani, cari posedau herghelii de sute și chiar de mii de cai, alții aveau turme de câte 10-20.000 oi . . . Rasele de oi predominante la noi sunt țurcana sau bârsana și țigaia . . . Oia țigaia se ține de grupul oilor cu lâna creță și măruntă; ăr după coloră țigaia este albă, neagră, roșcată sau fumurie și seină». Colindele din Dobrogea încă fac amintire de oile mocănesci: miore cu lănița galbionă; cu lănița poleită; cu lănița de mătasă (Colecțiunea noastră).

³⁾ Piscurile Omului sunt și astăzi de regulă acoperite de nori și de neguri, întocmai după cum se spunea despre vechiul Atlas; ăr sub adăpostul stâncelor sale noua stă vecinic ascunsă (Turcu, *Excursiuni*, p. 20. — Marele Dicționar geogr. IV. p. 585). În legende vechi, Atlas a fost considerat de cel mai înalt munte al lumii cunoscute. Ast-fel la Ovidiu (*Met. VI. 115*) este numit: *Maximus Atlas . . . aetherium qui fert cervicibus axem*. La Virgil (*Aen. IV. 482*): *maximus Atlas Axem*

2. *Prometheu încatenat pe Columna Ceriului din Dacia.*

Pe columna principală de pe muntele Atlas, același munte și aceeași columnă, ce dominază întreg colțul sud-estic al Carpaților, a fost, după vechile legende ale teogoniei, încatenat Prometheu, geniul cel mai superior al lumii pelasge.

Legenda lui Prometheu ne înfățișează una din cele mai sublime imagini ale civilizațiunii născând a poporului pelasg.

După ce Joe învinse pe bătrânul Saturn și luă dēnsul în locul său toate onorile divine și politice, o gravă neînțelegere, după cum ne spun aceste legende, se produse între ómenii muritori și între noul autocrat.

Representantul lumii nemulțămite era înțeleptul titan Prometheu.

În una din tragediile cele mai frumoase ale lui Aeschyl, Prometheu, părintele civilizațiunii și amicul ómenimii, inculpă pe Joe ast-iel: că dēnsul îndată, ce s'a urcat pe tronul părințesc, ca să domnéască peste ȕei și ómenii, a împărțit toate bunătățile numai ȕeilor, ér de miserii muritorii nu a ținut nici o socotélă, mai mult Joe a voit să stingă întreg genul și să creeze un alt gen, și la acest plan al lui Joe s'a opus numai singurul el, Prometheu ¹⁾

Joe era puternic prin domnia sa de fapt peste ȕei și peste ómenii, însă Prometheu era puternic prin înțelepciunea sa, superior prin forța cugetărilor sale, ér elementul pe care se întemeia dēnsul, era ómenimea. De aici o jeloșiă enormă și cértă în consiliul ȕeilor între Prometheu și Joe.

Prima cauză a discordiei între acești doi ȕei, a fost, după cum ne spune Hesiod, următória:

Pe când ȕei și ómenii ținuse o adunare comună la Mecone ²⁾ spre a se înțelege despre onorile și detorințele fie-cărei părți, Prometheu aduse un bou mare pentru sacrificiú și propuse, ca să-l împărțescă. Apoi dēnsul

humero torquet. Tot ast-fel se credea în seculul al XVIII-lea, că munții Clăbucet, Pétra Craiului și Bucegiú, constitue înălțimile principale ale Carpaților Daciei (Fridvalszky, Mineralogia M. Principatus Transilvaniae. 1767, p. 11).

¹⁾ Aeschyl's Prometheus vinctus, v. 228 seqq.

²⁾ Μηκώνη s. Μοκώνη, localitate obscură. Ea a fost considerată de unii autori grecesci ca identică cu Sycion s. Sicyon din Pelopones (Strabo, VII. 6. 25). De óre-ce însă evenimentele teogoniei și în particular scena cea trágică a lui Prometheu, se petrec în nordul Istrului, său în Scythia, ast-fel tot în aceste părți este de a se căuta și vechia localitate Mecone. Notăm aici, că două sate din Transilvania, situate în apropiere de muntele «Omul», mai poartă și astăzi numele de Moeciú.

tăiând victima făcu două părți. În o parte el puse totă carnea cu intestinele cele bune și grăsimea, pe care le acoperi cu burduful bouului. Țr în altă parte el puse numai oșele, pe care le acoperi cu multă șiretenie cu o grăsimă albă lucitoare. Prin acesta Prometheu voia să înșele pe Joe, ca să alégă pentru Țr partea cea mai slabă. Cu toate, că Joe observase îndată înșelăciunea, însă fiind-că și așa nu avea planuri bune față cu ómenii de atunci, el alese cu intenție partea cea mai rea, ca ast-fel să aibă motiv de res-bunare asupra muritorilor. Din acest timp, Țre Hesiod, se introduse usul, ca ómenii să ardă pe altarele Țrelor numai oșele. Acum Joe adânc supărat, că Țreii au fost scurtați în onorile lor, denegă ómenilor usul focului ¹⁾. Însă Prometheu având porniri titanice, fură din focul cel nestins al lui Joe câte-va scântei, pe care le aduse și le dăru muritorilor ²⁾. Acum pasul cel mare pentru civilizațiunea genului uman era făcut. Ómenii începură a se bucura de be-neficiile focului, ale acestui element divin. Cele întemplate nu se mai puteau face nefăcute.

Țr Joe vedând acum din depărtare, cum flăcările focului ard pe vetrele muritorilor se aprinse de mânia, și fiind-că nu voia, ca prin acest dar, rivalul său Prometheu să câștige înaintea muritorilor o considerațiune mai înaltă de cum o aveau însuși Țreii, se hotărî să-l pedepsescă pentru această faptă îndrăsnită a sa.

Ast-fel dede ordin lui Vulcan să-l ferece pe stâncile cele înalte și solitare ale muntelui Atlas de la marginea pământului său din țera Scythilor.

«Atlas», scrie Hesiod, «susține la marginile pământului cu capul și

¹⁾ Ibid. Theog. 535 seqq. — Cf. Opera et Dies v. 47 seqq.

²⁾ O completare a acestei legende o aflăm la Hygin (Poeticon astronomicum. II. 6). După cum ne spune dânsul, cei vechi având obiceiul să facă sacrificii Țrelor cu cere-monii foarte mari, ardeau în flăcările focului hostiele întregi, și fiind-că din cauza chel-tuelilor prea mari cei săraci nu puteau face sacrificii, Prometheu, care se distingea prin o eselență miraculoasă a geniului său, obținu de la Joe favoarea, ca să fie permis muritorilor să ardă numai o parte din carnea victimelor, Țr restul să-l întrebuințeze pentru usul lor personal. Joe învoindu-se, Prometheu imolă doi tauri, depuse intestinele pe altariu, apoi adunând la un loc resturile cărnii de la amândouă victimele, le acoperi cu pielea unui taur, Țr la mijloc puse la un loc toate oșele, pe care le acoperi cu cea-laltă piele de bou. Apoi propuse lui Joe să alégă una ori cea-laltă parte, care să fie arsă. Joe, care de și era Țeu, nu prevedea toate, creșând, că fie-care parte repre-sentă resturile unui taur, alese oșele în partea sa. În urmă însă Țeul vedând, că a fost înșelat, luă focul de la muritori (mortalibus eripuit ignem), ast-fel ca ei să nu aibă nici un folos de carnea victimelor neputând-o ferbe. Însă Prometheu tot-de-una învențios cugetă, ca să restituie ómenilor focul, ce li s'a răpit din cauza sa, și ast-fel se apropiă de locul, unde era depus focul lui Joe, luă câte-va scântei, le puse în lăuntru plantei numite ferula și le aduse muritorilor.

cu mâinile sale neobosite, ceriul cel vast, fiind constrâns la acesta din o dură necesitate. Acastă sorte i-a destinat'o înțeleptul Joe, care a legat și a ferecat pe columna din mijloc cu catene gróse, indisolubile, pe astutul Prometheu. Ér asupra lui a trimis un vultur cu aripe marí, care i ciupía în continuu ficatul, ce nu se gata nici o-dată, fiind-că peste nópte, ficatul său creștea éráșí la loc, în tóte părțile, pe unde-l ciupise în timpul dilei pasărea cu aripele cele late. Pe acastă pasăre a ucis'o Hercule, vitezul fiú al Alcmenei, al deíței cu piciorușele frumoșe, și ast-fel eliberă pe Prometheu din suferințele sale» ¹⁾.

Din punct de vedere istoric legendele lui Prometheu ne prezintă un deosebit interes pentru originile civilizațiunii europene în nordul Istrului de jos, și pentru progresele acestei civilizațiuni spre țărilor meridionale.

După Hesiod, Prometheu a fost frate cu Atlas și ambii fií al titanului Iapet, care dimpreună cu Saturn se aflaú la marginile lumii cunoscute ²⁾.

Ér după cum ne spune istoricul Herodor, care a trăit înainte de Herodot, Prometheu a fost un rege din Scythia ³⁾. Sub acastă numire geografică, — de Scythia, — la autorii vechi ai Grecilor, când e vorba de evenimente marí istorice, religioșe orí politice, de regulă se înțelegeau ținuturile din partea de nord a Istrului și de la colțul de nord-vest al mării negre.

Chiar și la Herodot, Scythia vechiă se întindea pe lângă Istrul de jos, până în regiunile Oltului de astăzi.

După legende, Prometheu, figura cea mai genială a lumii preistorice, a dăruit ómenilor nu numai beneficiul focului, dar și o mulțime de alte bunătăți, pe cari Aeschyl le enumeră ast-fel:

«Ómenii», ȕice Prometheu, «eraú la început cu mintea de copii, și eu i-am făcut înțelepți și cu putere de judecată. La început, lucrurile, pe cari ei le vedeau, le vedeau în zădar, și cele ce le auȕiau nu le auȕiau. Timp îndelungat ei confundaú tóte lucrurile unele cu altele, întocma precum se confundă fantomele unor visuri. Ómenii aceștia, urméză Prometheu, nu cunoscEAU nici modul, cum să construésca case de cărămidă, espuse la lumina sórelui; ei

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 517 seqq.

²⁾ Ibid. Theog. v. 509-510. — Cf. Homeri Ilias, VIII, v. 479. — După Hesiod (Theog. v. 507) mama lui Atlas și a lui Prometheu a fost o fică a Oceanului (a vechiului Istru) numită Clymene.

³⁾ Herodori fragm. 23: Ἡροδωρος ξένος περὶ τῶν δεσμῶν τοῦ Προμηθεῦς ταῦτα εἶναι γὰρ αὐτὸν Σκυθῶν βασιλεῖα φησὶ. (În Fragm. Hist. gr. II. p. 34). — Pe trei baso-reliefuri antice, dóue din palatul Mattei, și unul din villa Medici, Prometheu apare îmbrăcat ca un rege barbar, și cu o manta largă pe dânsul.

nu sciaū nicī sē lucreze lemnul, ci locuiaū în suterane, ca furnicile cele agile, ascunși în sînul cel întunecos al pescerilor; ei nu aveau nicī un semn sigur nicī pentru începutul ernei, nicī al primăverei, nicī pentru vară, când se coc fructele, ci trăiaū, fără nicī un fel de cunoștințe, până când eū i-am învățat sē cunoscă răsăritul stelelor și apunerea lor, lucru ce e mai greu de ținut în minte; eū am inventat științele cele mai folositoare, sistemul numerilor, eū am aflat modul de a combina literele, și cum se pot ține în memorie lucrurile, acesta este mama științelor. Eū cel de întâiū am prins vitele în jug, ca sē fie întrebuințate la transporturi . . . și tot eū, er nu altul, am aflat corăbiile cu pânza spre a pute naviga pe mare Mai mult, când cine-va cădea morbos, el nu mai avea nicī un lēc, și nicī un mijloc de traiū, și omenii muriau din lipsa remediilor, până când eū cel de întâiū i-am învățat modul de a compune medicamentele folositoare sănătății, prin cari sē se apere în contra tuturor morburilor; eū i-am învățat diferite moduri de profesiă În fine cine ar pute dice ore, că a aflat mai înainte de mine lucrurile folositoare omenilor, ce sunt ascunse sub pămēt, arama, ferul, argintul și aurul, și resumând tōte aceste în puține cuvinte: sē scii, că tōte artelē, omenii muritori le-au învățat de la Prometheū¹⁾.

În legendele antice Prometheu ne mai apare tot-o-dată și ca creatoriul unui nou gen uman. Prometheu, ne spune Apollodor, formă din apă și din pămēt pe omenii și le dăruie focul, ce-l furase de la Joe, și pe care-l aduse ascuns în planta numită ferula²⁾.

O versiune mai completă a acestei legende o aflăm la poetul Claudian:

După cum spun legende, dice dēnsul, doi frați gemeni, fi lui Iapeti formară din una și aceeași materie pe cei de întâiū strămoși ai genului nostru uman, dar cu succese diferite. La omenii, pe cari i crease Prometheu cu multă grijă, dēnsul le puse în lut mai mult spirit divin, și aceștia, fiind formați de un meșter mai bun, cunoscău cu mult mai înainte lucrurile, ce aveau sē se întēple, și ast-fel ei întēpinau pregătiți evenimente, ce puteau sē le aducă vre un rău. Al doilea autor însă al genului uman, pe care poeziile grecesci îl numesc cu tot dreptul Epimetheu (s. cu mintea din urmă) fiind un meșter mai rău, alesese un lut de o calitate mai inferioară, și nu inspiră omenilor formați de dēnsul nicī o esență

¹⁾ Aeschylus Prometheus vincus, v. 443 seqq.

²⁾ Apollodori Bibl. I. 7. 1. — Cf. Ovidii Met. I. 81. — Stephan Byzantinul (v. Ἰκόνιον) scrie: că în timpul lui Deucalion, când a fost diluviul, perind toți omenii, și pămētul devenind erăși, uscat, Joe a dat ordin lui Prometheu și Minervei, ca sē formeze idoli din lut, și apoi chieamând tōte vēnturile le-a dat suflet și i-a făcut vii.

divină. Aceștia întocma ca și dobitocele nu știu să evite pericolele, ei nu prevăd lucrurile, ce au să se întâmple, ér după ce sufer vre-o nefericire, atunci încep a se tânguî și deplâng lucrurile, carî s'au întemplat¹⁾.

Care este adevăratul sens istoric al acestei legende despre creațiunea omului din apă și din pământ, este astăzi imposibil de a mai afla.

Originea acestei credințe se reduce la timpuri foarte vechi.

Este aceeași legendă, care a emigrat de la nord spre sud, care a trecut de la Carpați în Elada și din Elada în Egipt, și care mai târziu a fost introduse de profetul Moise în cărțile cele sfinte ale Ebreilor.

Timpurile lui Prometheu sunt cu mult mai vechi de cât eliberarea poporului judaic din sclavia Egiptenilor ; în particular legenda nordică despre creațiunea omului din apă și pământ este mult mai arhaică de cât redacțiunea definitivă a cărților lui Moise.

În fine, mai avem încă un monument de o extremă importanță arheologică, care ne atestă, că încatenarea lui Prometheu pe columna principală a muntelui Atlas se referă la stîlpul cel gigantic, ce dominază întreg colțul de sud-ost al Carpaților.

Lângă această maiestrosă columnă de pe vârful muntelui Omul i-și ridică în aer capetele lor, după cum am amintit mai sus, alte două bucăți de stânci, în formă de două monolite arhaice, și carî au avut o dată anumite destinațiuni religioase.

Una din aceste petre misterioase ne înfățișează o sculptură megalitică, ce reprezintă capul, gâtul, pieptul și o parte din aripele unui vultur gigantic întors cu fața spre columna principală.

Acastă monumentală figură este vulturul acel mitologic, căruia legendele anticității i atribuisse rolul de torturatoriū al lui Prometheu.

Acestui vultur divin, pe care puternicul Joe i-l trimise asupra lui Prometheu, i se consacrase încă din cea mai obscură antichitate o constelațiune în emisferul nordic, numită la autorii grecesci ἀετός, ér în literatura romană aquila²⁾, aquila Promethei, tortor Promethei³⁾.

Posițiunea acestei constelațiuni este lângă altă grupă de stele, ce poartă numele lui Prometheu său Ingeniculus⁴⁾.

¹⁾ Claudianus in Eutropium. II. v. 470 seqq.

²⁾ Cicero, De nat. deor. II. 44. — Columella, R. R. II. 43.

³⁾ Dupuis, Origine de tous les cultes. Tome VI, 467-8 și Atlas, pl. 9. 13.

⁴⁾ Lângă constelațiunea vulturului se află și grupa de stele numită Serpentariū. După unui autori ai vechimii Serpentariul reprezenta pe Carnubitas, regele Geților,

Figura unui vultur enorm de p  tr  , l  ng   columna, pe care suferise dup   tradi  iunii   nțeleptul Prometheus, era cunoscut     i autorilor vechi.

Ast-fel gramaticul Hyginus   n Poema sa astronomic  , ne comunic   o parte din istoria legendar   a acestei f  im  se aquile:

«Joe,   ice d  nsul, trimise asupra lui Prometheus aquila, ca s  -i devoreze ficatul, ce se ren  scea   n fie-care n  apte. Acest   aquil   era n  scut   dup   cum spun unii, din Typhon   i din Echidna, dup   alii din P  m  nt (Terra)   i Tartar.   ns   cei mai mul  i autori sus  in, c   acest   aquil   a fost f  cut   de Vulcan,   r Polyzeus demonstre  z  , c   a f  cut-o Vulcan,   i c   Joe i-a dat suflet»¹⁾.

Avem a  a dar   nainte  a n  str   un specimen de sculptur   din cele mai obscure timpuri ale civiliza  iunii ante-elene, o emblem   religio  s  , care a fost considerat   dup   tradi  iunii, ca opera celui mai genial maiestru al lumii vechi, a lui Vulcan.

Cu t  te c   acest   figur   arhaic   de pe v  rful cel   nalt al Carpa  ilor a fost espus   mii   i mii de ani la cele mai aspre intemperii, ea   ns   ne desc  pt     i ast  dii admira  iunea prin formele sale deosebit de elegante.

Acest   aquil   sf  nt  a a timpurilor preistorice nu este singurul tip de sculptur  , ce ne-a r  mas p  n     i ast  dii de la acest divin artist.

Simulacrul cel colosal al lui Ζεϋς εϋρύνομς, din apropiere de acest   column  , care se caracterize  z     ntru t  te ca o oper   de etern   admira  iune,   i care o-dat   a dominat sentimentele religio  se ale lumii   ntregi, ne atest     ntru t  te concep  iunea grandio  s     i stilul aceluia  i maiestru incomparabil²⁾.

care ucise pe Triptolem. Hygini Poeticon astronomicon (Ed. Basileae, 1549) lib. II. p. 68: Ophiuchus, qui apud nostros scriptores Anguitenens dictus est . . . tenens manibus anguem, medium corpus eius implicentem. Hunc complures Carnubutam dixerunt nomine, Getarum regem, qui sunt in Mysia regione, fuisse, qui eodem tempore regno est potitus, quo primum semina frugum mortalibus tradita esse existimantur. — S  g  ta, cu care Hercule a ucis vulturul, ce devora ficatul lui Prometheus, a fost de asemenea pus     ntre constela  iunii sub numele de δισκός, τόξον, sagitta.   r dup   alt   tradi  iune (Hyginus, Poet. astr. lib. II. v. sagitta) acest  a a fost s  g  ta, cu care Apollo ucisese pe Cyclopii, cari fabricase fulgerele lui Joe. Apollo   ngropase acest   s  g  t   pe muntele Hyperboreilor (in Hyperboreo monte),   ns   v  nturile o duser     r   i la Apollo dimpreun   cu cele de   nt  ii fructe, ce se produsese atunci. Din acest   cauz   s  g  ta a fost pus     ntre stele.

¹⁾ Hygini Poeticon astronomicon lib. II. cap. Sagitta: Hanc autem aquilam nonnulli ex Typhone et Echidna natam, alii ex Terra et Tartaro, complures a Vulcano factam: Polyzeus autem Vulcani factam manibus demonstrat, animamque ei ab Jove traditam dicunt.

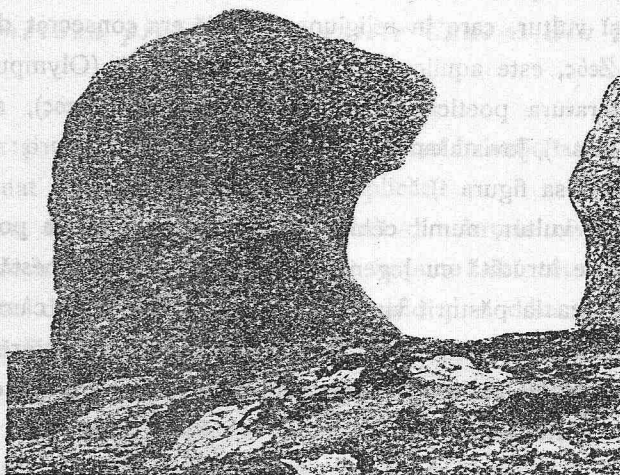
²⁾ A se ved   mai sus pag. 227.

³⁾ Vulcan ne apare   n tradi  iunile vechi nu numai ca un faur ceresc, care fabric   cele mai admirabile obiecte de metal, cum au fost scep  rul lui Joe, armele lui Achile, scutul

Când poetul Pindar în una din odele sale ne spune, că Vulcan a spart cu secura sa de aramă capul lui Joe, din care a eşit deîta inteligenţei Minerva, dînsul ne comunică prin aceste versuri ale sale numai o parte din tradiţiunea poporală că Vulcan a fost marele maestru, că a format imaginea seî capul cel sfînt al lui Zeûs, pe care erau simbolisate urmele acestei creaţiuni.

Ambele aceste dîoue figuri, sunt monumente de artă naţională a Pelasgilor nordici.

Phidias aparţine timpurilor istorice. Vulcan celor preistorice. Phidias Eladei.

166. — Aquila lui Prometheu. Sculptură megalitică lângă Columna cea mare de pe Vêrful Omului. După legendele vechi opera lui Vulcan. Vederea din partea de SSV. În dreapta un segment din Columna principală. Înălţimea de asupra feţei pămîntului cam de 6,50 m.

După o fotografie din a. 1900 ¹⁾.

Vulcan regiunii de lângă Oceanos potamos, seî de lângă Istru. Phidias este un imitator celebru, Vulcan însă un creatoriî divin în arta sa.

De sigur, că destinaţiunea primitivă a acestei aquile megalitice, «născute din Pămînt» după cum spuneau cei vechi, a fost cu totul alta.

Acastă figură reprezentată în mod hieratic lângă columna, ce a fost consacrată Ceriului, exprimă la început numai o simplă idee religioasă, ea a fost numai un simbol sfînt al maiestăţii şi al forţei divine.

lui Hercule ş. a., dar el este tot-o-dată şi un măestru divin universal, un lucrătoriî în argilă, un sculptor (Hesiodi Op. 60. 70) şi un architect. El construiesce pe vechiul Olymp casele deilor şi porticele cele frumoase de pîtră poleită (Iliad. I. v. 607; XX. 11. — După Iliada lui Homer (XVIII. v. 402) Vulcan a lucrat 9 ani lângă riul Oceanos (Istru). Êr după Pausania (II. 31. 3) un fiî al lui Vulcan, care aflase fluera, avea numele de Ardalus.

¹⁾ Vederea acestei figuri simbolice din cea-l-altă parte o reproducem mai la vale sub ş. 6.

Pe muntele Lycaeu din Arcadia, de unde se vedea întreg Peloponesul, se afla, după cum ne spune Pausania, un grandios altariu de pământ în forma unui tumul, dedicat lui Ζεύς Λύκαιος, ér în partea de răsărit a acestui altariu se înălțau două colonne (κίονες), pe cari se aflau două aquile, însă foarte vechi.

Dintre toate speciile de vultur, ce dominază astăzi pe piscurile cele mai înalte ale Carpaților, specia cea mai frumoasă și tot-o dată mai remarcabilă prin caracterul său violent este vulturul ȃis auriu, numit altmintrelea și céhlău (caelius), adecă vulturul ceriului ¹⁾.

Este același vultur, care în religiunea vechiă era consacrat divinității supreme a lui Ζεύς, este aquila Olympului celui vechiu (Olympus aetherius) numită în literatura poetică a anticității χρυσαίετος (ἀέτος), aquila fulva, fulvus Jovis ales ²⁾, Jovis ales de plagă aetheria ³⁾, ér la Cicero : Nuntia fulva Jovis, miranda visa figura ⁴⁾.

Despre acest vultur, numit céhlău, mai există și astăzi la poporul român o credință foarte înrudită cu legenda lui Prometheu, că această pasăre violentă vine noaptea la păstorii vitelor de prin munți și de pe câmpii, le înfige clonțul său de fer în piele și prin acesta le cauză mară durere ⁵⁾.

După teogonia lui Hesiod, Prometheu suferă încatenat pe columna cea faimosă a muntelui Atlas.

La Apollodor, muntele Atlas este în țera Hyperboreilor.

ÉR Pindar ne spune, că Hyperboreii erau poporul, ce locuia lângă izvoarele (cataractele) Istrului ⁶⁾.

În fine în Dacia sunt stâncile lui Prometheu, și muntele cel fabulos (al Atlasului) ne spune și mai clar poetul latin Martial.

În una din cele mai frumoase epigrame ale sale, dedicată unui ostaș roman, ce pleca în Dacia, dânsul se exprimă ast-fel :

«Marceline, ostașule, tu pleci acum, ca să ieși pe umerii tăi ceriul de nord al Hyperboreilor și astrele polului Getic, cară de abia se

¹⁾ În formă feminină cilihóie și cilióie (Marianu, Ornitologia, I. p. 176). Acest vultur este numit, în Transilvania sorliță. O deosebită semnificațiune are și această numire. Eratosthene (Catasterismi, c. 30) spune, că acest vultur este singurul dintre pasări, care sbóră către sóre, fără să-l împedece rațele. — Vulturii din Bucuregiu sunt renumiți pentru mărimea și audacia lor (Babeș, Din plaiul Peșelului, p. 72).

²⁾ Virgilii Aen. XII. v. 247.

³⁾ Ibid. Aen. I. v. 394.

⁴⁾ Ciceronis De Leg. I. 1. 2.

⁵⁾ Marianu, Ornitologia, I. p. 193.

⁶⁾ Pindari Olymp. III. v. 14. 17.

mișcă. Ță și stâncele lui Prometheus. Ță și muntele acela faimos în legende. În curând tu le vei vedé toate aceste din apropiere cu ochii tăi proprii. Când tu vei contempla aceste stânci, în care răsună durerile imense ale bătrânului, vei dice: Da, el a fost încă mai dur de cât aceste petre dure, și la aceste cuvinte tu vei puté încă să mai adaugi: că acela, care a fost în stare să sufere ast-fel de chinuri a putut întru adevăr să formeze și genul uman» ¹⁾).

3. *Prometheus pironit pe muntele Caucas din Dacia.*

Încatenarea și chinuirea lui Prometheus a format în antichitate obiectul unui număr însemnat de poeme, descrieri și explicări.

Împrejurarea, că această memorabilă scenă din istoria civilizațiunii antelene s'a petrecut pe teritoriul Daciei, ne impune aici tot-o dată sarcina, ca să analizăm din punct de vedere geografic și a două legendă despre suferințele lui Prometheus.

La diferiți autori grecesci, însă posteriori epocii lui Hesiod, Prometheus a fost ținut cu cuie pe muntele Caucas din Scythia.

Ast-fel gramaticul Apollodor scrie:

«Prometheus formând ómenii din apă și din pământ, a furat foc, pe sub ascuns, de la Joe și l'a adus în planta numită ferula. Dar Joe simțind acesta a dat ordin lui Vulcan, ca să-l bată corpul cu cuie pe muntele Caucas. Acest munte este în Scythia, unde Prometheus a rămas pironit timp de mai mulți ani» ²⁾.

Avem așa dar aici o nouă cestiune din geografia antichității, și anume: care este Caucasul, de care ne vorbește legenda a două a lui Prometheus?

Acest Caucas al Scythiei, pe care a fost încatenat, ori a fost pironit

¹⁾ Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperboreos modo, Marcelline, Triones
Et Getici tuleris sidera pigra poli;
Ecce Prometheae rupes, et fabula montis,
Quam prope sunt oculis nunc adeunda tuis.
Videris immensis quura conclamata querellis
Saxa senis, dices: Durior ille fuit.
Et licet hoc addas: Potuit qui talia ferre,
Humanum merito finxerat ille genus

²⁾ Apollodori Bibl. lib. I. 7. 1.

Prometheu, reprezentantul civilizațiunii preistorice, a rămas un misteriu geografic chiar și pentru cei mai distinși autori ai vechimii.

Caucasul din legendele lui Prometheu, nu era de loc identic cu Caucasul albano-iberic, său cu catena, ce se întinde între marea neagră și marea caspică.

Unul din cei mai distinși învățați ai secolului al XII-lea, episcopul Eustathiu din Thessalonica, în Comentariile, ce le scrisese asupra Periegezei lui Dionysiu ne spune următoarele:

«Însă Caucasul acela, pe care după legende a fost crucificat Prometheu, nu figurează pe tabulele geografice, așa afirmă autorii cei vechi» ¹⁾.

Avem așa dar aici o constatare foarte prețioasă, făcută pe baza vechilor legende și fântâni geografice, că Caucasul lui Prometheu, nu era Caucasul din Asia, său din partea de răsărit a mării negre.

În această privință epoca dominațiunii romane în părțile de răsărit ale Europei ne aduce o deplină lumină.

Îndată ce suveranitatea lumii trecu în mânele Romanilor, cunoscințele geografice începură a face un progres imens. Fie-are expedițiune romană era tot-o-dată și o recunoșcere geografică.

Cu deosebire, îndată ce legiunile romane ajunseră la Istru, regiunea de sud-est a Carpaților ne apare în diferite monumente istorice și geografice sub numele de «Caucas».

Cel de întâiu general roman, care ajunsese la Dunăre, a fost Marc Liviu Drus în anii 642 și 643 R. ²⁾

În scurt timp după aceea, fostul consul Piso, urmând aceeași politică firmă, de a pedepsi, de a sdruncina pe barbari și de a face recunoșceri militare în ținuturile lor, străbătu, după cum ne spune istoricul Florus, munții Rhodopului și munții Caucasului ³⁾.

În resumatul istoric al lui Florus, sub numele de Rhodope este a se înțelege întreg sistemul cel complicat de munți ai Traciei vechi, dimpreună cu Hemul său Balcanul de astăzi, după cum cu 70—80 ani mai târziu poetul Virgil numia Rhodope nu numai munții Traciei dar și munții Scythiei din nordul Istrului ⁴⁾.

Er sub numele de Caucas la Florus figurează, fără îndoială, un munte de pe teritoriul Scythiei vechi, său catena meridională a Carpaților Daciei.

¹⁾ Eustathii Commentarii in Dionysium, v. 663: Τὸν δὲ τοιοῦτον Καύκασον, περὶ ὃν καὶ ὁ τοῦ Προμηθεύς πλάττεται ἀνασκοπισμὸς, οἱ παλαιοὶ μὴ ἐγκρίσθαι φασὶ τῷ τῆς περιηγήσεως πίνακι.

²⁾ Florus lib. III. c. 5. — Mommsen, Röm. Gesch. II. 173.

³⁾ Florus lib. III. 5: Piso Rhodopen Caucasumque penetravit.

⁴⁾ Virgillii Georg. III. v. 351.

Acésta o confirmă o remarcabilă inscripțiune romană din timpul împăratului Traian, unde grupa Carpaților de lângă Olt poartă numele de Caucas.

Matronis | Aufanib(us) | C(aius) | Jul(ius) Mansuetus M(iles) l(egionis) I. M(inerviae) | p(iae) f(idelis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) fu(it) | ad Alutum | flumen secus | mont(em) Caucasi ¹⁾.

este textul acestei inscripțiuni de mare valoare pentru geografia Daciei în timpurile ante-romane.

Sub numele de Caucas ne mai apar Carpații Daciei și în diferite alte descrieri istorice și geografice.

În secolul al V-lea d. Chr., geograful roman Iuliu Honoriu compusese, pe baza unor fântâne mai vechi, un mic tractat de cosmografie, și în care dânsul face amintire de două catene de munți cu numele de Caucas, una pe teritoriul Europei în apropiere de muntele Hem, și care corespunde la Carpații de sud-est ai Daciei, și alta pe teritoriul Asiei în partea de răsărit a mării negre ²⁾.

O altă prețioasă constatare geografică o aflăm la Jornande, istoricul Geților, care probabil a fost născut în Mesia.

Caucasul, scrie dânsul, începe de la Marea Indică, el trece apoi în Syria, unde formând un unghi rotund se întorce spre nord, se prelungește peste ținuturile Scythiei, se scoboră până în Pont, apoi adunându-și înălțimile sale atinge și cursurile Istrului, acolo unde râul se desparte și curge în două direcțiuni ³⁾.

În fine sub numele de Caucas ne apar Carpații și în cea mai vechiă cronică rusă. atribuită călugărului Nestor, născut pe la a. 1056 d. Chr.

¹⁾ În muzeul de la Köln. Henzen, nr. 5939. — Froehner, La Colonne Trajane, I. p. 28, nr. 16.

²⁾ Iulii Honorii Cosmographia (Excerpta) 28: Montes quos habet oceanus septentrionalis. Hyperborei Ripaei mons | Hypanis mons | Caucasus ex alia parte mons | Haemus mons | Taurus mons | item Caucasus mons | Amanus mons (Riese, Geogr. lat. min. p. 41). — Honoriu amintesc aici lângă Caucasul din Europa și muntele Hypanis. Notăm, că un munte de lângă Olt spre sud-est de comuna Sâmbotenii, poartă astăzi numele de «Vârful Upănaș». (Charta României meridionale, 1864. Scara 1 : 57.600, f. 35. — General-Karte von Central-Europa, 1 : 300.000, f. N. 10).

³⁾ Jornandis De reb. Get. c. VII: Caucasus ab Indico mari surgens . . . Mox in Syriam curvato angulo reflexus . . . in Boream revertens, Scythias terras . . . pervagatur: atque ibidem opinatissima flumina in Caspium mare profundens . . . ad Pontum usque descendit: consortisque collibus, Histri quoque fluentia contingit, quo amnis scissus dehiscens.

«În partea de nord a Pontului», scrie dânsul, «se află Dunărea, Nistru și munții Caucas sêu munții unguresci» ¹⁾).

Caucasul lui Prometheus, sêu Caucasul cel legendar al Scythiei, este ast-fel din punct de vedere al geografiei preistorice, unul și același cu catena meridională a Carpaților numită la Apollodor Atlas din țera Hyperboreilor, ér în inscripțiunea de la Köln Caucasus ad Alutum flumen ²⁾).

4. *Prometheu încatenat pe stâncile muntelui Pharanx*

(*Parâng*) din Dacia.

După Eschyl, renumitul poet tragic al Greciei, născut în seculul al VI-lea a. Chr., Prometheus, geniul cel mai puternic al timpurilor pelasge, a fost încatenat în Scythia, în țera ferului ³⁾, pe teritoriul cel depărtat al lumii vechi ⁴⁾, într'o regiune muntoasă nestrăbănută, pe nisce stânci, carî în poema sa pòrtă numele de φάραγγις, φάραγγος și φάραγγι ⁵⁾, forme flexionare de la nominativul φάραγγς, munte sêu stâncă cu derîmături și prăpăstii adânci.

Din întrebuițarea constantă, ce o face Eschyl în tragedia sa de terminul Pharang-, spre a desemna stâncile și muntele, pe carî a fost crucificat Prometheus, rezultă, că avem în cazul de față nu un cuvânt generic, ci o numire particulară topică.

În apropiere de acest munte, numit Pharang-, pe care după legenda lui Eschyl se esecutase supliciu lui Prometheus, curgea după cum ne spune același autor, rîul cel mare și divin al lumii vechi numit Oceanos potamos sêu Istrul din timpurile istorice ⁶⁾.

În ce privece însă în particular situațiunea geografică a acestui Pharang-, o deosebită importanță ne presintă itinerariul, ce-l prescrie Prometheus nimfei Io.

¹⁾ Schlözer, *Российские Annalen*. II. (Göttingen, 1802) c. II, pag. 22: Do Pont'skago moria na polunoscznyia strany, Dunaj, Dniestr, i Kaukasijskyja gory rekse Ugor'skyja.

²⁾ Hasdeu, *Istoria critică*, p. 285. «Este dar un fapt înregistrat în șapte fântâne irecusabile, pe lângă carî Ovidiu e a opta și Strabone o sê fie a noua, cum-că Carpații, începând din timpii cei mai depărtați și până în evul mediu se chiămau Caucas».

³⁾ Aeschyl's Prometheus vinctus, v. 2: Σκόδιον ἐς οἶμον. — Cf. ibid. v. 301.

⁴⁾ Cf. Herodot lib. V. 9.

⁵⁾ Aeschyl's Prometheus, v. 15. 142. 618. 1015.

⁶⁾ Ibid. v. 284-285.

Tânăra preotă Io, fca regelui Inach din Argos, persecutată de Juna, fiind-că era iubită de Joe, vine pe Pharang- la Prometheu cel restignit, care tot-o-dată era și primul profet al timpurilor sale, ca să-l descopere, câte suferințe și câte rătăcirii va mai avea dânsa să îndure din cauza persecutării puterniceî deîte-regine.

Prometheu indică feciôrei persecutate următorul itinerariu:

«Mai înainte», ăice dânsul către Io, «apucând de aici drumul spre răsărit vei trece peste câmpii nearate și vei ajunge la Scythii păstori (nomadi), ômenî superbî, armați cu săgeți, ce bat departe, și cari î-și petrec vieța lor în care bine ferecate acoperite cu cobere. Eă însă te consiliesă nu te apropii de ei, ci să te abați către stâncile cele bătute de valuri ale mării și să-ți continui drumul pe uscat. În partea stângă locuiesc Chalybi, fauri de fer, de cari să te păzesci, sunt ômenî violenți și nu primesc bucurosi pe străini; de aci vei ajunge apoi la riul cel violent (ὄβριστην ποταμόν) numit ast-fel cu drept cuvânt, pe care însă să nu-l treci, fiind-că e periculos, până nu vei ajunge la Caucas, muntele cel mai înalt, unde se adună torenții, ce se scurg de pe vârfurile acestui munte, și de unde apoi riul duce violența lor în jos. De aci apoi trecând peste vârfurile muntelui, ce se apropiă de stele, Ἀστροειτονας κορυφάς, să apuci drumul spre mēdiă-și și vei ajunge la mulțimea Amazonelor, ce urăsc pe bărbați . . . Ele î-ți vor arăta calea cu totă buna-voință, apoi vei ajunge la istmul Cimmeric, de lângă gurile cele strimte ale lacului Meotic. După ce vei părăsi acest istm, luându-ți curagiu în suflet, va trebui să treci peste gurile lacului Meotic, și-ți va rămâne o faimă neperitôriă în lume pentru trecerea acēsta. În urma acestui eveniment strimtorile lacului Meotic se vor numi Bospo, apoi lăsând în urma ta pământul Europei vei trece în continentul Asiei» ¹⁾.

Resultă din acēstă nouă legendă, ce ne-o comunică Eschyl, că stâncile, pe cari a fost ferecat marele eroi al civilizațiunii ante-homerice, se află în partea de apus a mării negre, pe teritoriul Scythiei muntôse, lângă vechiul Oceanos potamos.

De asemenea resultă din acēstă legendă a lui Eschyl, că tragica scenă a lui Prometheu se petrecuse pe una și aceeași catenă de munți, care la Hesiod e numită Atlas și la Apollodor Caucas.

O singură deosebire există numai, că la Eschyl Golgotha preistorică este o altă grupă de munți, Parangul, masivul cel grandios din partea de apus a Oltului, celebru prin sēlbăticia stâncilor sale și prin văile sale cele solitare.

¹⁾ Aeschylus Prometheus, v. 707 seqq.

În legendele lui Eschyl Scythii păstori, ómenî superbî și bine armați, sunt faimoșii păstori Hyperborei, cari cutrierase o-dată lumea întregă și cari dominau munții și câmpiile cele nearate din părțile de nord ale Istrului.

În apropiere de muntele Pharang- sunt renumiți Chalybi¹⁾, faurî de fer, din timpurile preistorice. După formă și după înțeles, acest cuvânt este de origine pelasgă, sinonim cu germanul *Hüttenarbeiter*, lucrători în usinele de metale. Semnificațiunea originală însă a cuvântului *Χάλυβες* a fost fără îndoieală una și aceeași cu românescul *Colibași*, locuitori în colibe²⁾.

Până astăzi o localitate de sub pólele muntelui Parâng mai pórtă numele de *Baia-de-fer*, însă fără să cunoșcem timpul când începuse, când înflorise și încetase industria siderurgică de aci. Tot ce mai cunoșcem astăzi, sunt, după cum spun descrierile noastre geografice, urmele aprópe dispărute ale unei fabrici vechi³⁾.

Munții Parângului au fost o-dată renumiți pentru avuțiile lor metalice.

Regiunea Carpaților a fost în timpurile preistorice, țera cea clasică a minelor, și este un fapt fórté remarcabil din punct de vedere istoric, că la Eschyl, partea de apus a mării negre, adecă aceea pe lângă care curgea riul *Oceanos potamos*, purta numele de «*Mama ferului*»⁴⁾.

Între muntele Phiarang- și marea négră, legenda lui Eschyl mai face amintire de un riú însemnat, ce curge din munți însă celebru pentru violența cursului său⁵⁾.

Dintre tóte riurile Carpaților, ce se vërsa în Dunărea de jos, riul cel mai periculos în tradițiunile române este Oltul. El este riul cel «turbat», riú «blestemat», cu vârtejuri violente. Când plóia la munte, el vine umflat, turburat, mâniat, cu sânge amestecat, aducând plăghii și butuci, trupuri de hăiduci și căpestre de cai murgi⁶⁾. În Olt, spun legendele populare, trebuie pe fie-care di, să se înecă cel puțin un om, și când trece vre-o di fără ca

¹⁾ *Aeschyl* Prometheus v. 715. — În altă tragediă a sa (*Septem adversus Thebas*, v. 729) Eschyl spune, că Chalybii erau emigrați din Scythia în părțile meridionale: *Χάλυβες, Σκυθῶν ἄποικοι*. — *Er Suidas*: *Χάλυβες*. ἔθνος Σκυθίας, ἐνθεν ὁ σίδηρος τίκτεται.

²⁾ Diferite sate de pe teritoriul României din județele Mehedinți, Gorj, Muscel, Dâmbovița și Râmnicul-sărat, pórtă numele de *Colibași*.

³⁾ *Marele Dict. Geogr. Rom.*, v. *Baia-de-fer*.

⁴⁾ *Aeschyl* Prometheus v. 301-302: τὴν σιδηρομήτορα . . . αἶαν.

⁵⁾ *Aeschyl* Prometheus v. 717.

⁶⁾ *Alecsandri*, *Poesii pop.*, p. 159 și *Doinile XLIX. LIV.* — *Teodorescu*, *Poesii pop.* p. 320. 323. — *Măndrescu*, *Literatura*, p. 119. — *Șezătoarea* (Fălticeni) An. V. 93.

riul să-și primescă jertfa sa, atunci el începe să urle și trebuie să se pădască cine-va, ca să intre în el, fiind-că cere cap de om ¹⁾).

Până în timpurile domniei principelui Bibescu, după cum scrie Margot, se credea cu neputință de a se stabili un pod peste acest râu chiar și la Slatina ²⁾).

Lângă riul cel violent ne mai apare în geografia lui Eschyl și muntele numit *Caucas* ³⁾), însă nu Caucasul din Asia, ci Caucasul din partea de apus a mării negre. Este același munte, despre care ne vorbește și inscripțiunea romană din Brambach: *Ad Alutum flumen secus montem Caucasi* ⁴⁾).

După *Caucas*, punctul cel mai însemnat din partea de apus a mării negre este în geografia lui Eschyl, muntele ale cărui vârfuri se apropiă de stele ⁵⁾). Este vechiul *Atlas* al *Hyperboreilor*, despre care ne spune Virgil, că poartă pe umerii săi osia anume făcută, ca să susțină stelele cele înflăcărare ⁶⁾).

«*Îr după ce vei trece peste vârfurile muntelui, ce se apropiă de stele, dăce Prometheu către nimfa Io, să apuci drumul spre mătă-đi și vei ajunge la mulțimea Amazónelor*».

Aceste Amázone aparțineau ținuturilor barbare. Homer amintesc despre ele numai ca de o vechiă tradițiune.

Patria lor originară a fost *Scythia*, și în particular *Scythia* de lângă Dunărea de jos.

După tradițiunile, ce le culesese istoricul roman Trog Pompeiū, Amázonele se lăudaū, că erau «ficele ăeului Marte» (după cum tot la Marte, ăeul pelasg, i-și reduceau originea lor și Romanī), și în fine, că ele «eraū din nămul *Scythilor*» ⁷⁾).

La Virgil Amázonele poartă de asemenea epitetul geografic de *Threiciae* ⁸⁾), ér după Hecateu ⁹⁾), ele vorbeiau limba tracă, adecă getică ¹⁰⁾).

¹⁾ Șezătoarea, An. III. p. 101.

²⁾ Margot, O viatorie. București, 1859, p. 56.

³⁾ Aeschyl Prometheus, v. 719.

⁴⁾ A se vedé mai sus p. 305.

⁵⁾ Aeschyl Prometheus, p. 721.

⁶⁾ Virgilii Aen. IV. v. 482.

⁷⁾ Justini lib. II. c. 4: genitas se Marte praedicabant . . . Genus se Scytharum esse.

⁸⁾ Virgilii Aen. XI. v. 659-660.

⁹⁾ Hecataei Fragm. 352.

¹⁰⁾ După Valeriu Flacc (Argon. IV. 602) strămoșul Amazónelor era *Gradivus pater* (Marte) ăeul național al Geților: *Inclita Amazonidum, magnoque exorta Gradivo Gens* . . . (Cf. ibid. V. 619. — Virg. Aen. III. 35).

Afară de Marte, divinitatea geto-thracă, Amazónele adoraū în particular pe deīŝa Diana, a cārei reŝedinŝă principală după Pindar se afla în Istria ¹⁾, lângă gurile Dunării.

Pe vechile monumente ale artei grecescī, reliefurī, statue ŝi picturī de vase, ele sunt armate cu scuturī, cu arcurī ŝi cu securea de rēsoiū (bipennis). Pe cap ele pōrtă coif sēu o căciulă în genul dac ²⁾.

În fine fisionomia lor încă ne presintă un caracter naŝional pelasg.

Pharang-ul lui Prometheu, ne apare ast-fel ca un munte din părŝile de apus ale Oltuluī. După nume, după situaŝiune ŝi descrierile sale, el corespunde într-o tōte la muntele Parāng de astădī ³⁾.

5. *Columna Ceriuluī din Carpaŝi ca embleă sacră*

a acropolei din Mycena.

Columna Ceriuluī de pe colŝul sud-ostic al Carpaŝilor, care-ŝi ascunde ŝi astădī vârful sēu în norī, a avut în cele mai depărtate timpurī ale preistoriei, ŝi în parte mai are ŝi astădī, forma unei piramide trunchiate în patru unghiurī.

Fie-care faŝă a acesteī colonne reprezenta ast-fel forma unui trapez, ŝi fie-care faŝă a fost o-dată decorată cu anumite figurī, din carī unele se mai cunosc ŝi astădī de abia, ŝi despre carī vom vorbi în capitulele aceste.

Dimensiunile acesteī colonne, după cum le-am mēsurat noi înŝi-ne în a. 1900, când am urcat vârful Bucegiuluī spre a studia din punct de vedere istoric acest important monument al lumī vechī, sunt:

înălŝimea 9.99. m.

lăŝimea la basă a laturilor mai lungī 10.72 m. ⁴⁾.

Acēstă columnă a fost considerată în timpurile ante-homerice ca cel mai sacru simbol religios al întregēi lumī pelasge. Ea era reprezentată în aceeaŝi

¹⁾ Pindari Olymp. III, v. 27.

²⁾ Jahn, Über die Ephesischen Amazonenstatuen (in Berichte d. sächs. Gesellschaft d. Wissenschaften. Phil.-Hist. Cl. I. 1850. Taf. I-VI.)

³⁾ Muntele Parāng se caracterisēză cu deosebire prin prăpăŝti enorme, dērimăturī de stāncī ŝi valurī formate din bolovanī giganticī. Sub vârful numit Cârja (2520 m.) se ridică din aceste ruine de stāncī două spicurī, ca nisce colonne informe, înalte de câte 10 m. Eschyl (Prom. v. 142) încă amintesc de nisce colŝurī de stāncī (σκοπέλοι) de pe muntele Pharanx.

⁴⁾ Laturele de SO. ŝi de NV. fiind mai late, ēr cele de SV. ŝi de NO. mai ānguste.

formă pe monumentele religioase ale Eladei și ale Egiptului, în arta statuară a Romanilor, cum și pe diferite specimene de pictură ceramică din epoca grecască și etruscă.

Cea mai vechiă reproducere a acestei colonne o aflăm pe murii cyclopică, ce încunjura o-dată acropola atât de celebră a Mycenei din Pelopones.

Partea meridională a Eladei, numită Pelopones, a fost o-dată o țară prin eselență pelasgă. Numele său cel mai vechiu a fost Pelasgia ¹⁾.

Una din provinciile cele mai însemnate ale Peloponesului a fost în vechime Argos, un șes vast, ce se întindea în partea de răsărit a acestei peninsule, între munții Arcadii și marea egeă.

După legende și după tradițiuni, locuitorii cei mai vechi ai Argosului au fost Pelasgii ²⁾.

Și fiind-că șesurile acestei provincii erau în timpurile vechi mlăștinose și aduceau puțin folos economiei de oi, Pelasgii stabiliți aici se ocupau în deosebi cu ținerea și crescerea ergheliilor de cai.

Homer numesce Argosul, ținutul «unde se cresc cai» ³⁾.

La început esista în Argos două state, și două orașe principale, ca reședințe regale, Argos și Mycena ⁴⁾. Mai târziu însă Mycena, sub domnia Pelopidiilor, ridicându-se la o putere și desvoltare mai mare, egemonia peste Argos și întreg Peloponesul ajunse în mânele sale. Țăr în timpurile războiului Troian, în Mycena era rege Agamemnon și puterea sa se întindea peste toată Grecia ⁵⁾.

Homer numesce Mycena «oraș frumos edificat» ⁶⁾, «oraș cu strade late» ⁷⁾,

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. V. 2. 4: Καὶ τὴν Πελοπόννησον δὲ Πελασγίαν φησὶν Ἐφορος κληθῆναι.

²⁾ Strabonis Geogr. lib. V. 2. 4: Αἰσχύλος δ' ἐκ τοῦ περὶ Μυκῆνας Ἀργούς φησὶν ἐν Ἰκέτιαιν ἢ Δαναῖσι τὸ γένος αὐτῶν (τῶν Πελασγῶν).

³⁾ Homeri Iliad. II. 287: ἀπ' Ἀργεὸς ἱπποβότοιο. — Ibid. III. v. 75 și XV. v. 30: Ἀργὸς ἐς ἱπποβότον. — Odyss. III. v. 263. — Pelasgii, a căror avuție consta de regulă în turme și cireți întinse, erau tot-o-dată renumiți pentru ergheliile lor cele mari de cai frumoși. Homer numesce pe Troianii «înblânditori de cai» (II. III. v. 131 et pass.) Țăr în evul de mijloc Românii din peninsula balcanică sunt amintiți adese ori ca păstori de iepe». (Hasdeu, Archiva, III. 119. 121). În fine despre mocanii de lângă Brașov scrie Babeș (Din plaiul Peșului p. 60): «Eraū mocani cari posedau herghelii de sute și chiar de mi de cai».

⁴⁾ Strabonis Geogr. lib. II. c. 6. 10.

⁵⁾ Pausanias lib. VIII. 33. 2. — Homer numesce pe Agamemnon ποιμένα λαῶν, păstoriul popoarelor (Odyss. IV. 532.)

⁶⁾ Homeri Ilias, II. v. 569: Μυκῆνας . . . ἐυτίμενον πολίεδρον.

⁷⁾ Ilias, IV. v. 52: εὐρύαγυια Μυκῆνη.

«Mycena avută de aur» ¹⁾, și același epitet de «avuți în aur» se atribuie și locuitorilor săi.

Acropola Mycenei se afla situată pe o stâncă înaltă, ce avea forma unui triunghiū neregulat ²⁾.

Acastă citadelă era încunjurată cu murī cyclopicī ³⁾, din carī astădī mai subsistă încă unele resturi înalte de 10.50 m., gróse 4.80 m. ⁴⁾.

Êr în partea de sud-vest a citadelei se afla orașul de jos al Mycenei, încunjurat de asemenea cu murī de mai puțină însemnătate, însă pe vatra acestui oraș se mai află și astădī un număr óre-care de edificī construite în stil cyclopic ⁵⁾.

Puterea construcțiunilor de aici ne arată, că o-dată Mycena s'a bucurat de o populațiune imensă, disciplinată și opulentă.

La Euripide, Mycena este numită «opera Cyclopilor» ⁶⁾, «cetatea Cyclopilor» ⁷⁾, «Mycena cyclopică» ⁸⁾, «murī cyclopicī de pétră» ⁹⁾.

El numesce Peloponesul: «Pelasgia patria mea» ¹⁰⁾, și amintesc «de femeile iubite din Mycena, carī ocupă locul cel de întâiū pe scaunele Pelasgilor din Argos» ¹¹⁾.

Primele stabilimente ale Pelasgilor în Mycena se reduc la epoca neolitică.

Cultura materială și morală a acestor Pelasgi, în epoca neolitică, ne presintă din tóte punctele de vedere același caracter etnic, aceeași evoluțiune pe calea cea mare a industriei și a artelor, ca și civilizațiunea Pelasgilor din nordul Traciei, cu deosebire din Dacia.

Instrumentele lor de pétră ¹²⁾, daltele și săgețile de luptă ¹³⁾, descoperite sub

¹⁾ Ilias, VII. v. 180 și XI. v. 46: βασιλῆα πολυχρόσιο Μοχῆνης. — Odys. III. v. 305.

²⁾ Schliemann, Mycènes, p. 80.

³⁾ Pausaniae lib. II. 16. 5. seqq.

⁴⁾ Schliemann, Mycènes, p. 81.

⁵⁾ Schliemann, Mycènes, p. 92. 94. Dintre aceste cea mai monumentală construcțiune cyclopică suterană este așa numitul «Tesar al lui Atreu».

⁶⁾ Euripidis Iphigenia in Aul. v. 1500-1501: Κυκλωπίων πόνον χερῶν.

⁷⁾ Euripidis Herc. Fur. v. 15: Κυκλωπίαν πόλιν.

⁸⁾ Euripidis Iphig. Aul. v. 265: Μοχῆνας... τὰς Κυκλωπίας.

⁹⁾ Euripidis Electra, v. 1159: Κυκλώπειά τ' οὐράνια τείχε' — Ibid. Troades, p. 1088: τείχεα λάϊνα Κυκλώπει' οὐράνια.

¹⁰⁾ Euripidis Iph. Aul. v. 1498-99:

Ἰὼ γὰρ μήτερ ὦ Πελασγία

Μοχνηταίαι τ' ἱμαί θερᾶναι

¹¹⁾ Euripidis Orestes v. 1246-1247.

¹²⁾ Schliemann, Mycènes, p. 144. 181. — Perrot, Grèce primitive, p. 119. 127.

¹³⁾ Ibid. Mycènes, p. 144. 354. — Perrot, Grèce primitive, p. 116.

ruinele edificiilor cyclopice, olăria lor arhaică ¹⁾ și ornamentica sa ²⁾, idolii lor de lut ³⁾, ne prezintă aceleași tipuri, și aceeași concepțiune nordică a industriei și a artei, ca și fabricatele aflate pe teritoriul Daciei ⁴⁾.

O singură deosebire există numai: tehnica vaselor de lut din Mycena și din Tirynth, ne apare inferioară celei din Dacia.

Peste tot, Pelasgii timpurilor cyclopice din Mycena aparțin după industria și după arta lor la aceeași familie, la aceeași civilizațiune ca și Pelasgii din regiunile Carpaților ⁵⁾.

În timpurile războiului Troian, ori cu alte cuvinte în epoca preistorică a metalelor, o civilizațiune cu totul particulară începe și înflorește în ținuturile, ce constituie basinul oriental al Mediteranei, o stare de cultură, care, după originea și dezvoltarea sa, e cu totul deosebită de civilizațiunea Asiriilor, Egiptului și chiar a Greciei post-homerice.

Monumentele acestei civilizațiuni le găsim cu deosebire reprezentate în ruinele Mycenei, a orașului celui avut de aur; și această nouă fasă în istoria progresului omenirii, ce rămăsese necunoscută până în timpurile noastre, a primit numele de civilizațiunea mycenică.

Statul, scrie Perrot, al cărui capitală a fost Mycena, se pare a fi fost cel mai puternic, ce s'a constituit în Grecia continentală în cele de întâi 4—5 secole anterioare invasiunii dorice. Acesta o atestă epopea prin rangul, ce se dă lui Agamemnon, regelui din Mycena, acelui Agamemnon, pe care-l pune în fruntea alianței principilor, ce se înarmază în contra Troiei. Ruinele incintei și ale edificiilor din Mycena sunt cele mai importante din câte se atribuie epocii eroice în Elada. În nici un loc săpăturile făcute în ruine nu au scos la lumină atâtea așuri din această epocă depărtată, și nu ne-a dat o idee atât de frumoasă despre dezvoltarea artei și industriei ca la Mycena. Din toate descoperirile, câte se au făcut de 30 de ani încôce, descoperiri, ce ne pun în vedere o lume de mult uitată și mult mai veche de cât Grecia lui Homer, nu au fost nici unele, cari să aibă atâta resunet ca descoperirile făcute la acropola Mycenei. Aceste descoperiri ne au oferit mijlocele spre a pute defini această civilizațiune, spre a o distinge de civilizațiunea Egiptului și a Asiei, din care nu derivă, și de civilizațiunea propriu zisă grecă, pentru care formează numai o prefață . . . Fără să uităm

¹⁾ Ibid. Mycènes, p. 107. 243.

²⁾ Ibid. Mycènes, p. 127. 130. 167. 191. 192.

³⁾ Ibid. Mycènes, p. 61. 137. — Tocilescu, Dacia, p. 877.

⁴⁾ A se vedea mai sus pag. 47-49.

⁵⁾ Divinitățile cele mari ale locuitorilor din Argos erau ca și ale Dacilor: Jupiter Optimus Maximus (Livii l. XXXIV. 24) sevă Ζεύς πατήρ și Apollo (Iliad. II. 371. IV. 288). — În ce privește tipul fizic al aristocrației din Mycena, judecând după

rezervele, de cari trebuie să ne încunjurăm, noi ne vom considera fericiți, dacă vom pute determina cu mai multă precisiune, de cum s'a făcut până astăzi, caracterele principale ale acestei stări de cultură, pe care noi continuăm să o numim: «civilizațiune mycenică» ¹⁾.

Originea națională a Pelasgilor din Pelopones și în particular a celor din Mycena, se reduce la ținuturile din nordul Istrului, nu numai după ocupațiunile și caracterul civilizațiunii lor, dar și după tradițiunile lor istorice și credințele lor religioase.

Între Argos, între Mycena și între țările din nordul Istrului, au existat din cele mai vechi timpuri raporturi continue familiare și religioase.

Pelasg, regele cel legendar din Argos, a fost născut, după cum scrie poetul Asiu, care a trăit pe la a. 700 a. Chr., «pe munții cei cu cόμεle înalte din Pământul negru» ²⁾.

Pelops, întemeietoriul dinastiei Mycenei, este un nepot al lui Atlas, al titanului din țera Hyperboreilor ³⁾.

Eurysteu, regele Mycenei, trimite pe Hercule, marele eroi al timpurilor vechi, să-i aducă merele cele sfinte de aur din țera Hyperboreilor ⁴⁾.

Tot din însărcinarea lui Eurysteu, a regelui Mycenei, Hercule vine în Istria după cerbóica cea sfântă cu córnel de aur ⁵⁾.

Putem presupune, că tot în părțile aceste trimise Eurysteu pe Hercule, ca să-i aducă de la Hippolyta, regina Amazónelor, brâu «ântăietății», ce i-l dase Marte.

Acest puternic rege al Mycenei, se considera ast-fel, probabil pe basa unei vechi genealogie, că avea ore-cari drepturi la anumite lucruri sfinte din nordul Dunării de jos.

Oreste, fiul lui Agamemnon, persecutat de Furi, fiind-că ucisese pe mama sa Clytemnestra, vine să se purifice, ca să-și recâștige sănătatea, lângă altariul cel sfânt din Scythia ⁶⁾.

mascele de aur, ce au fost descoperite în mormintele acropolei (Schliemann, Mycenes p. 300. 301. 371 și 418), ea ne apare ca o rasă puternică, și serioasă, dotată cu o mare inteligență, cu un spirit întreprinzător și dominant; este un tip, care în trăsurile sale caracteristice se deosebesce cu totul de figurele grecesci din timpurile istorice.

¹⁾ Perrot, Grèce primitive, p. 133-134. — Reinach, L'origine des Aryens, p. 113: La population primitive de la Grèce, comme celle d'Italie, était pélasgique.

²⁾ Pausaniae lib. VIII. 1. 4.

³⁾ Hygini fab. 83.

⁴⁾ A se vedé mai sus pag. 288.

⁵⁾ Pindari Olymp. III. v. 27.

⁶⁾ Lucani Phars. VII. v. 776:

Haud alias nondum Scythica purgatus in ara
Eumenidum vidit vultus Pelopeus Orestes.

Oreste, ne spun vechile traditiuni, după ce a fost liberat de Furi, a fugit în Mace-

Tinera preotésă Io, persecutată de casta preoților din Argos, se refugiază în munții din nordul Istrului, de aici trece la Amazóne, apoi la Pelasgi din Scythia, apoi la cei din Asia și de aci la conaționalii săi din Egipt ¹⁾.

Menelau, fostul rege din Sparta, frate mai mic al lui Agamemnon, se retrage la bătrânețele sale în locurile cele sfinte părintești din nordul Istrului.

«Sórtea ta», ȃice Proteu către Menelau, «nu este ca să mori în Argos, unde se pasc caii, ci ȃei nemuritori te vor trimite în câmpul Elysiului la marginile pământului..... unde ómenii duc o viață foarte ușoră, unde nu e nici néuă, nici érnă, nici plóia multă, și unde Oceanul (Istrul) trimite tot-de-una zefirii săi cei blândi, ca să reînsuflească pe ómeni» ²⁾.

În fine Elena, frumoasa eroină a timpurilor troiane, după mórtea lui Menelau, ne apare retrasă lângă templul din insula Leuce de la gurile Dunării, măritată după Achile, cum spun legendele ³⁾.

O gravură de pe o oglindă etruscă din Cabinetul Franciei (Catal. nr. 3124) ne înfățișează pe Elena (Elinai) îmbrăcată într'un costum avut pelasg, ședând pe tron și întinđend mâna lui Agamemnon (Achmenrum), pe care-l primesce în regatul său din insula Leuce. Între aceste două persoane este figurat Menelau (Menle) ca un om tiner, ținând în mâna dreaptă o fială, ér în stânga o lance ⁴⁾.

Locurile din partea de nord a Istrului, din țera Hyperboreilor celor pui și fericiți, erau considerate în tradițiunile Pelasgilor din Pelopones ca primele locuri ale istoriei lor sfinte, ca țera de reședință a divinităților sale protectóre, admirată tot-o-dată pentru bunătățile sale.

Un interes deosebit însă pentru originea Pelasgilor din Argos și pentru originea civilizațiunii mycene, ne presentă emblema religioasă, ce decorază murii cyclopicí ai Mycenei.

donia și a murit în Arcadia, în localitatea numită după densus Orestion, său în formă feminină Orestis și Orestias (Frag. Hist. graec. IV. 510. 10. — Strabo, XIII. 1. 3). Este de notat, că sub numele de «Arcadia» figurază adese-oră la autorii anticí un teritoriú din nordul Dunării de jos. Acéstă confusiune geografică o aflăm și în legendele lui Atlas, care după unii era un munte din Arcadia (Apollod. III. 10. 1; Dionys. Hal. I. 61). Probabil, că legenda despre mórtea lui Oreste în Orestion din Arcadia, se refera la început la orașul Orestia din Ardél (Transilvania). Enea plecând de la Troia vine din Tracia în Arcadia (Dionys. I. 49), de sigur că nu în Arcadia din Pelopones, aliată cu cei alaiți principii ai Eladei în contra Troianilor.

¹⁾ A se vedé mai sus p. 307.

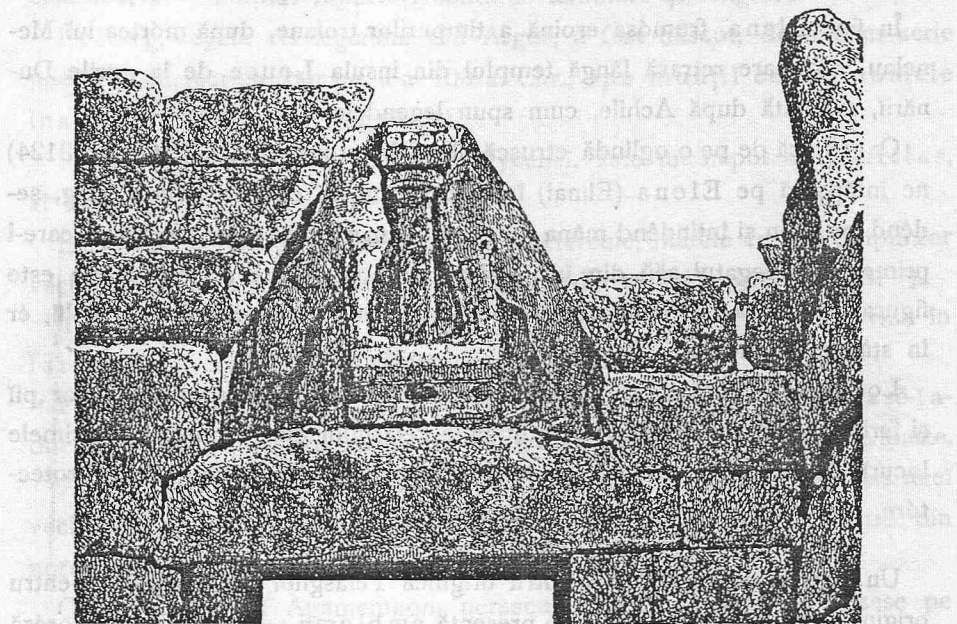
²⁾ Homeri Odys. IV. 561. seqq.

³⁾ Pausaniae lib. III. 19. 12. 13.

⁴⁾ Reproducere la Duruy, Hist. d. Gr. I. p. 152.

De asupra porții principale a acropolei din Mycena se află încadrată în murei săi cyclopici o lespede enormă de basalt, în forma unui trapez, înaltă de 3 m., lată de 3.60 m. și având o grosime de 0.60 m. ¹⁾.

Este un fel de baso-relief, ce reprezintă la mijloc, în partea inferioară, trei altare, două în față și unul în fund, însă de la acest din urmă numai o parte a pedestalului e vizibilă ²⁾. De pe altariul cel mare din fund se ridică în sus o coloană în stil doric. Îr de ambele laturi este figurat câte un leu cu fața în afară, reșimându-se cu picioarele dinainte pe lespețile, ce sunt așezate pe mesele altarelor ³⁾.

167. — Emblema Mycenei. Baso-relieful, ce decora porța principală a acropolei.

După Duruy, Hist. d. Grecs. I. p. 59.

Ne aflăm ast-fel în fața unui monument de sculptură religioasă anterior epocii lui Homer.

Încă din timpurile eruditului Creuzer, diferiți archeologi au cercat să interpreteze sensul obscur al acestei monumentale opere de sculptură, însă,

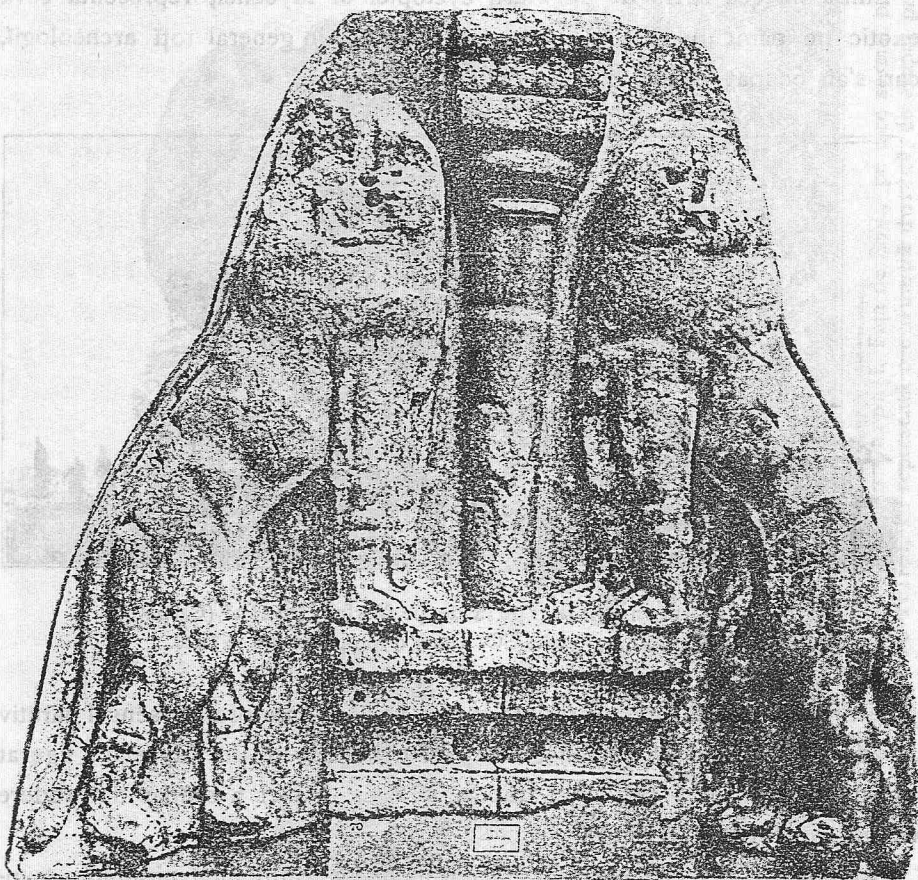
¹⁾ Schliemann, Mycènes, p. 87.

²⁾ Schliemann ocupat mai mult cu cercetările de cât cu studiile archeologice a creșut, că pe baso-relieful Mycenei e reprezentat numai un singur altariu (Mycènes, p. 87).

³⁾ Prin aceste trei lespeți artistul a voit tot-o-dată să indice și numărul altarelor, cari și aici se văd dispuse în forma unui triunghi , după cum sunt tăiate în stânci și altarele cyclopice (p. 277).

la un rezultat satisfăcătoriu, întemeiat pe date pozitive, și care se corespundă cel puțin în parte ideei originale, până astăzi nu s'a putut ajunge.

«Se consideră în general», scrie Schliemann, «că această figură are un sens simbolic. Dar care este acest sens? Asupra acestui punct se au făcut diferite conjecturi. Unii cred, că columna face alusiune la cultul, cu care

168. — Emblema Mycenei. După forma vărsată din muzeul de la Berlin.

După Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XIV.

Perșii adoraū sórele. Alții vëd în această columnă un simbol al focului sacru, și în fine unii sunt de părere, că ea representă pe Apollo Agyieus, păditiuriul porților. Eū împărtășesc opiniunea acésta din urmă¹⁾.

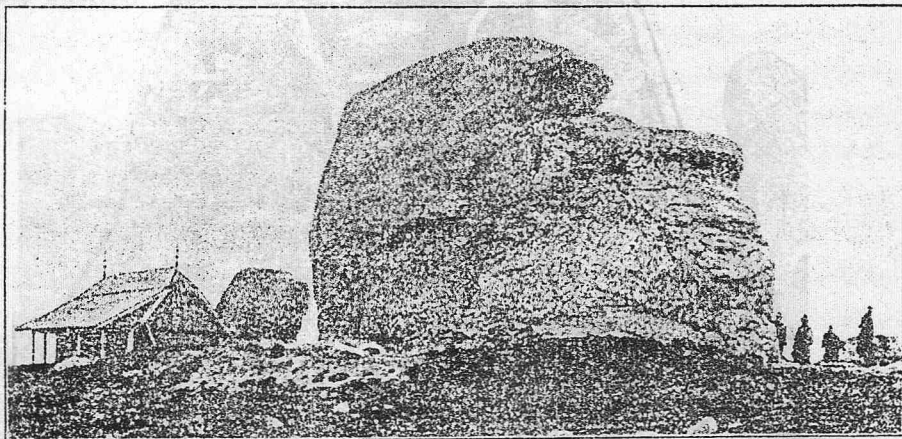
Perrot, un alt distins archeolog modern, mărturisesce, că dificultățile încep când e vorba să interpreteze anumite detaiuri ale acestei embleme. În fine

¹⁾ Schliemann, Mycènes, p. 87.

dânsul este de părere, că această columnă este numai o figurare în miniatură a palatului regilor Mycenei, ale cărui mase le suportă, a acelui palat, care o-dată încorona vârful stâncei, pe care era clădită acropola Mycenei ¹⁾.

Simple suposițiuni, în favorul cărora nu se pot aduce nici texte, nici vre-un specimen ôre-care analog de arheologie.

Emblema cea sacră de pe murii cyclopici ai Mycenei, reprezenta ceva exotic pe pământul Eladei, acesta o recunosc în general toți arheologii, cari s'au ocupat studiul civilizațiunii ante-homerice.

169. — Columna principală de pe Vârful Omului (Carpați).
Vederea din partea de SO. După o fotografie din a. 1900.

Primul punct, ce ni se presintă, când voim să interpretăm sensul narativ al acestui relief monumental, este: pentru ce artistul din Mycena a figurat această lespede în forma unui trapez, și acest punct a scăpat din vedere tuturor arheologilor critici.

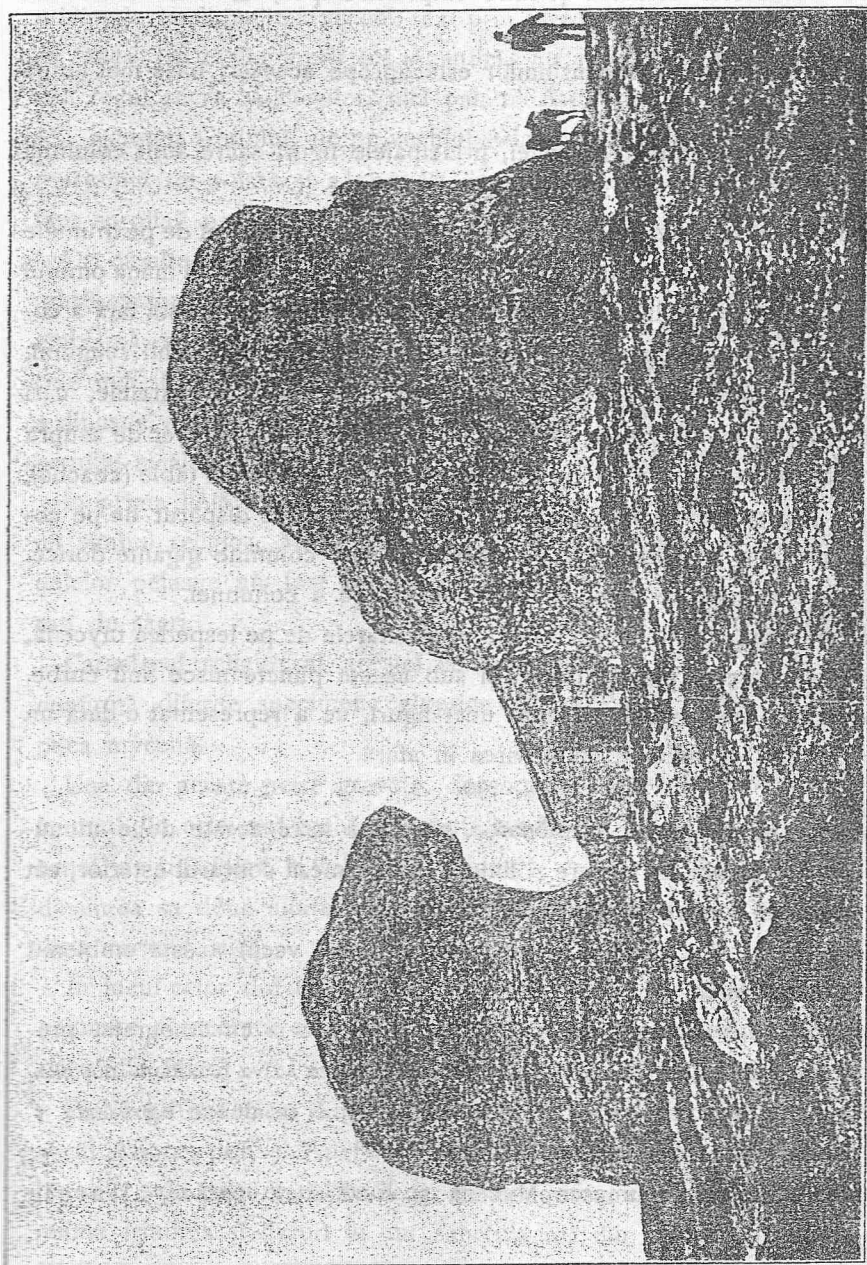
Artistul din Mycena a dat acestei lespede aspectul unei piramide trunchiate, s'eu figura unui trapez, nu pentru că i-ar fi lipsit pétra, dar fiind-că era o necesitate hieratică imperioasă.

Intențiunea sa nu era de a esecuta o operă originală s'eu de imaginațiune, ci de a reproduce în mod pe cât se póte mai fidel formele unei figuri sacre reale.

Chiar și proporțiunile relativ enorme, ce le-a dat artistul lespedii și figurilor reprezentate pe ea, arată, că el imita un model.

Cine a contemplat din apropiere, s'eu a văduț chiar și numai din depărtare, figura cea grandioasă a columnei, ce se înalță pe vârful muntelui

¹⁾ Perrot, Grèce primitive, p. 800-801. 875.

170. — Columna Ceriului de pe Vârful Omului în Carpați. Fața de SSV., pe care se mai pot cunoaște încă urmele aprôpe dispărute ale unui baso-relief, ce reprezintă o columnă dorică, de asupra profilul unui cap uman cu plete. În stânga aquila lui Prometheu. După o fotografie din a. 1899.

Omul, rămâne surprins de asemănarea cea mare, ce există între formele esteriore ale acestei colonne și între lespedea-trapez, ce decorază murii cyclopici ai Mycenei.

Chiar și proporțiunea dimensiunilor este aproape aceeași: basa mai lungă de cât înălțimea.

Pe relieful cel gigantic al Mycenei, principalele figuri sacre sunt columna și altarele.

Examinând cu totă atențiunea partea meridională a columnei de pe muntele Omul, vom ajunge, fără multă greutate, la convingerea, că o-dată mâna omului a exprimat pe această columnă anumite cugetări ale sale, că această față a columnei a fost o-dată decorată cu anumite figuri simbolice ale vechii religiuni.

Ochiul nostru mai întâiu sunt atrași de două linii aproape paralele, cari începând de la basă, din fața pământului, se prelungesc în sus, ér de asupra acestor paralele se observă două linii orizontale în forma unei table (abacus), ast-fel că putem presupune, că acest baso-relief aproape dispărut de pe columna Carpaților, a reprezentat o-dată forma unei colonne gigante dorice.

Alte urme vetuste se prezintă în partea stângă a columnei.

Jos figura unui altariu în același stil ca și altarele de pe lespedea mycenă, ér de asupra câte-va puncte negre, și sub aceste puncte nisce linii curbe, ce se ridică în sus, având aparența unei figuri, ce a reprezentat o-dată un cap de om său de animal, cu privirea în afară.

Am vorbit până aici de asemănarea, ce există între aceste două monumente, atât din punct de vedere al liniilor, ce formază conturul exterior, cât și din punct de vedere al figurilor.

Rămâne acum să cunoștem, cum interpretați cei vechi această emblemă cyclopică a Mycenei.

Euripide, care s'a ocupat în special cu legendele și cu etnografia preistorică a Argosului, numesce acropola Mycenei: τεῖχεα λάϊνα Κυκλώπι' οὐράνια, adică: murii de piatră cyclopici ceresci ¹⁾; ér în alt loc Κυκλώπια τ' οὐράνια τεῖχεα, murii cyclopici și ceresci ²⁾.

Tot acest autor mai numesce Mycena și Κυκλώπων θυμέλας, altarele Cyclopilor ³⁾.

Aceste expresiuni figurate de murii ceresci și altare cyclopice, ce le întrebuințază Euripide spre a desemna Mycena, sunt incontestabil

¹⁾ Euripidis Troades, v. 1088.

²⁾ Ibid. Electra, v. 1138.

³⁾ Ibid. Iphig. Aul. v. 152.

numai o alusiune la emblema, ce caracteriza murii pelasgici ai acropolei ¹⁾.

Avem ast-fel un text pozitiv de la unul din cei mai competenți autori cu privire la tradițiunile Mycenei, text prin care se constată, că lespedea-trapez, ce făcea parte din murii săi gigantic, nu reprezenta pe Apollo Agyieus, nici focul sacru al Perșilor, nici palatul Atridiilor, ci columna uranică său columna Ceriului, de pe vechiul Atlas din țera Hyperboreilor, că ea mai represintă tot-o-dată și altarele cyclopice ale ȕeilor olympici, cari de fapt se aflaū pe același munte nu departe de figura lui Zeū *ἀλγίοχος* ²⁾.

Orī cu alte cuvinte, aceia, cari aū construit murii cyclopici ai Mycenei aū voit prin această emblemă să reprezente tot-o-dată lucrurile cele mai sfinte strămoșești din patria vechiă a dinastiei și a locuitorilor Mycenei, columna ceriului și altarele cyclopice.

În prima liniă relieful Mycenei reprezenta un simbol religios. Murii orașelor și ai citadelor pelasge aū fost tot-de-una considerați de sacri.

Caracterul religios al acestei embleme î-l confirmă diferite specimene glyptice din epoca mycenă.

Una din aceste petre gravate, descoperită în unul din cele mai vechi morminte ale Mycenei, ne înfățișează la mijloc o columnă, ér dinaintea sa două altare, unul mai mare și altul mai mic, însă cu o variantă foarte caracteristică.

În locul celor două lei, aici sunt figurați doi grifoni, legați cu fire de aur de columna consacrată ceriului și reținuți cu picioarele dinainte pe altariul cel mare din fund.

Patria grifonilor era după legendele vechi în țera Hyperboreilor. Ei pădăiaū aurul Arimaspilor, și Apollo Hyperboreul călătoria în țările de sud, la sərbătorile sale cele mari, încălecat pe un grifon, ceea-ce desemna, că patria mamă trimitea și daruri în aur sanctuarelor din Elada.

171. — Intaliu reprezentând columna ceriului, altarele cyclopice și grifonii hyperborei. Mărire îndoită. Mycena. Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 801.

¹⁾ Deasupra columnei reprezentate pe relieful Mycenei se mai observă un specimen din murii citadelor preistorice, format din două lespezi și patru trunchiuri transversale (Cf. Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 479. — Froehner, La Colonne Trajane, Pl. 147-149). Artistul a voit prin această compozițiune să exprime, că susținerea murilor acropolei din Mycena este încredințată columnei celei sacre a ceriului.

²⁾ A se vedé mai sus p. 80.

După Euripide stânca, ce se înălța pe vechiul Olymp între ceriū și între pământ, era legată jur împrejur cu catene de aur. O expresiune alegorică. Ea desemna munții cei avuți de aur, ce încunjuraū această columnă.

Pe alte două petre gravate, ce au fost descoperite, una în Creta și alta în Mycena, columna de la mijloc a dispărut.

Unul din aceste specimine ne înfățișează două altare, unul mai mare și altul

172. — Pétă gravată în stil mycenic reprezentând altarele cyclopice. Creta ¹⁾.

mai mic, ér de asupra acestor altare o stea cu 12 rađe, simbol al consecrării, prin care artistul a voit să exprime, că aici sunt reprezentate altarele cyclopice ale șteilor olympici, altare, ce au fost puse între constelațiuni.

Pe această pétă gravată capetele leilor, întocma ca și ale grifonilor, sunt întórse înapoi. Este o înfățișare forțată, executată ast-fel de sigur numai spre a pune și mai mult în evidență forma mistică de trapez, consecrată prin o vechiă tradițiune și care reprezenta columna ceriului ²⁾.

173. — Pétă gravată. Mycena ³⁾.

Pe cea-l-altă pétă gravată artistul a reprezentat numai un singur altariū mare. Este ara maxima a teogonică, aceea, lângă care șteii olympici făcuse conjurațiunea lor în războiul cel greū cu Titaniū. Ér de ambele laturī ale acestui altariū e figurat câte un leū,

amândoi însă având un singur cap.

Studiul archeologic al acestui important monument din Carpați ne impune sarcina să deschidem aici o parentesă.

De asupra celor două linii aprópe paralele, ce le vedem marcate atât de expresiv pe această columnă, se mai pot distinge și astădī urmele aprópe dispărute, ce reprezintă un enorm cap uman în profil. Figura privesce spre stânga, ér de lângă cap descind trei șuvițe lungi de păr sucit după usul arhaic. Este o fisionomiă fórte curiosă. Partea superióră a profilului are o proeminență remarcabilă asupra părții inferióre.

Este același tip caracteristic, ce ni se presintă și pe unele picturi de vase descoperite în casele cyclopice ale Mycenei ⁴⁾.

¹⁾ Perrot et Chipiez, Grèce primitive. Pl. XVI. 11.

²⁾ Columnele funerare din Mycena aveau de asemenea forma de trapez. Pe una din aceste stele funerare este figurată la mijloc o columnă, și de ambele sale laturī catenele de aur ale stâncei de pe Olimp în forma unor funii gróse, îndoite în zigzaguri undulante. (A se vedé figura de la Schliemann, Mycènes, p. 160).

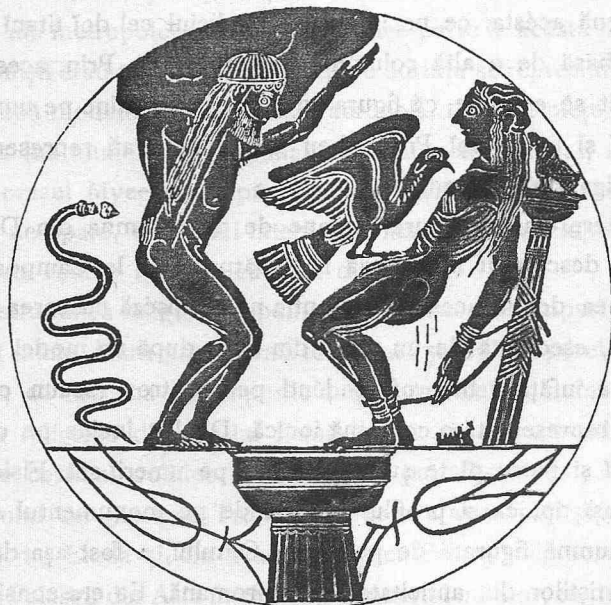
³⁾ Perrot et Chipiez, Ibid. Pl. XVI. 20.

⁴⁾ Schliemann, Mycènes, p. 211. 217. — Perrot, Grèce primitive, p. 935. — Duruy, Hist. d. Grecs. I. 35.

Acastă figură umană, care mai decorază și astăzi columna de pe Carpați, era cunoscută și anticității grecesci.

Diferite specimene de pictură ceramică ne înfățișează stâlpul cel legendariu al ceriului în forma unei colonne ionice sau doric, ér lângă această columnă o figură umană în profil, având întru toate același tip caracteristic ca și cel de pe monumentul Daciei.

Una din aceste picturi reprezintă supliciul lui Prometheus pe muntele

174.—Supliciul lui Atlas și al lui Prometheus. Scenă susținută de columna cea gigantică a universului. Pictură de vas după Gerhard, Auserles.

Vasenbilder. Taf. LXXXVI.

Atlas. Aici eroul înțelepciunii omenesci este legat cu mânele și picioarele de o columnă dorică. Vulturul cel torturător i sfâșie cu aviditate pieptul. Înaintea lui Prometheus stă Atlas, susținând cu umerii săi și cu genunchii îndoiți greutatea cea imensă a ceriului sub forma unui bolovan enorm. În stânga e înfățișat un șerpe mare, ce se ridică, iritat, în vârful coții, ca să musce pe Atlas. De sigur artistul a voit să reprezente pe bălaurul din grădina Hesperidelor, care, după legende, pădăia merele de aur, ce le luase Atlas ¹⁾. Fisionomia lui Prometheus și pletele sale cele lungi ne prezintă aici o curioasă asemănare cu capul uman, ale cărui urme se mai observă și astăzi pe columna din Bucegiu.

Pe vârful acestei colonne, de care este legat Prometheus, amicul omenimii,

¹⁾ A se vedé mai sus p. 288.

Oraşul Mycenei, după acest monument al timpurilor cyclopice, ne apare ca o coloniă întemeiată de locuitorii din nordul Istrului, de păstori pelasgi, ce trecuse de la Carpaţi către ţerile meridionale ¹⁾.

În ce priveşte condiţiunile, sub cărî se formau şi se guvernau vechile colonii ale Eladei, scrie Curtius:

Aceste colonii duceau peste tot locul patria cu dînsese. Ele luau focul din vatra oraşului părintesc. De aci luau şi imaginile ȕeilor rasei sale. Aceste colonii erau însoţite de preoţi şi de profeţi descendenţi din vechile familii. Divinităţile protectoare ale metropolei erau invitate să iee parte la această nouă stabilire, şi aceşti colonişti erau tot-de-una inspiraţi de dorinţa să represinte în noua lor patriă toate după modelul oraşului natal, acropolă, templu, pieţe şi strade. Adeseori colonia lua numele oraşului-mame, ori numele unui sat, ce-i aparţinea ²⁾.

Ast-fel oraşul Mycenei, după cum ne exprimă într'un mod figurat această emblemă, ne apare, în timpul întemeierii murilor săi cyclopici, ca subordonat din punct de vedere religios cultului din Dacia.

Administraţiunea religioasă şi politică însă, în aceste timpuri, era concentrată în aceleaşi mâne. Marii preoţi erau tot-o-dată şi regii popoarelor. Putem ast-fel presupune, că Mycena în timpurile ante-homerice nu numai că era supusă hierarchiei religioase din nordul Dunării, dar că era tot-o-dată subordonată în anumite cestuii politice la decisiunea patriei-mame.

În răşboiul cel mare cu Troianii, Mycena a avut rolul principal şi decisiv.

Pelasgi din Elada şi din Tracia, aliaţi cu Pelasgi din nordul Istrului ³⁾, se luptase cu Pelasgi din Asia mică pentru imperiul mărilor, ce despărţia Europa de Asia. Troia a fost distrusă. Cetăţenii săi parte duşi în captivitate şi parte mare siliţi să emigreze.

Însă istoria, această divinitate răşbunătoare a nedreptăţilor pe lume, a rezervat Mycenei aceeaşi tristă sorte.

În Olympiada a 78-a* (468 a. Chr.), după cum scrie Diodor Sicul, «un răşboi erupse între locuitorii din Argos şi între Mycena. Causa era următoare. Locuitorii din Mycena, mândrii pentru gloria cea vechiă a patriei lor,

¹⁾ Atlas ne apare în vechile tradiţiuni ca strămoşul mai multor dinastii şi familii celebre din ţinuturile pelasge meridionale, nu numai din Pelopones (Mycena, Corinth, Sparta, Elis, Arcadia) dar şi în alte ţinuturi ale Eladei, Asiei mici, Italiei şi Africei. Electra, una din ficele sale, este mama lui Dardan, patriarchul Troianilor. O altă fică a lui Atlas, Calypso, este mama lui Auson şi a lui Latinus; şi în fine fica sa Pasiphae este mama lui Ammon, a regelui păstoriu din Libya şi Egipt. (Cf. Pauly-Wissowa, R. E. v. Atlas, p. 2122.

²⁾ Curtius, Histoire grecque, trad. par Bouché-Leclercq. I. 575.

³⁾ A se vedé mai la vale capitulele relative la răşboiul troian.

nu voia să recunoscă egemonia Argienilor, după cum făcuse celelalte orașe din provincia Argolidei, ci ei se guvernau după legile și instituțiile lor proprii, ne având nimic comun cu obștea Argienilor. Mycenienii mai erau în certă cu Argienii și pentru templul Junonei, cum și pentru ceremoniele religioase de la acel templu, și mai pretindeau tot-o dată, că lor le aparține direcțiunea și administrațiunea jocurilor Nemeice. Afară de aceea, Argienii mai aveau și un alt resentiment asupra Mycenei, din cauză, că Argienii luase hotărîrea, să nu trimetă nici un ajutoriu Spartanilor la Thermopyle, de cât numai sub condițiune, ca să le cedeze o parte din comandamentul suprem. Însă Mycenienii singuri din toți locuitorii Argolidei trimiseră trupe în ajutoriul Spartanilor. În fine Argienii se temeau, ca nu cum-va crescând puterea Mycenienilor și încurajați de gloria lor cea veche, să le contesteze egemonia. Din aceste cauze Argienii având invidiă asupra Mycenei, și fiind-că de mult doriau să distrugă acest oraș, ei creșură, că acum e timpul bine-venit, mai ales vedînd, că Spartanii, din cauza situațiunii lor grele, nu le puteau da nici un ajutoriu. Ast-fel adunară o oște numeroasă, din Argos, cât și din alte orașe aliate, și o trimiseră asupra Mycenei. Locuitorii Mycenei fiind învinși se retraseră în lăuntrul murilor săi, unde fură asediați. Cât-va timp ei susținură asediul cu energiă, dar în urmă fiind slăbiți, și fiind-că Spartanii nu le puteau trimite nici un ajutoriu din cauza resbóielor ce le aveau, și a calamităților, de cari suferise în urma unor cutremure de pământ, ast-fel Mycena, ne putînd căpeta ajutoriu din nici o parte, din lipsa ostașilor, fu luată cu asalt. Cetățenii fură duși în captivitate și Mycena asemănată cu pământul. Acest oraș, care în timpurile vechi se bucurase de o mare prosperitate, care a născut omenii iluștrii și a îndeplinit fapte glorioase, a fost ast-fel distrus și lipsit de locuitori până în zilele noastre¹⁾.

Er Pausania²⁾ scrie:

După ce Perșii au fost alungați din Grecia, Mycena și Tirynthul³⁾ fură distruse de Argienii, și fiind-că Argienii nu puteau să cucerescă Mycena, din cauza murilor săi, cari erau foarte puternici, construiți, după cum se spune, de Cyclopi, ca și mureii Tirynthului, locuitorii Mycenei fură învinși prin fâme și siliți să părăsescă orașul și cetatea. Unii se retraseră la Cleonae (între

¹⁾ Diodori Siculi lib. XI. 65.

²⁾ Pausaniae lib. V. 23. 3; VII. 25. 6.

³⁾ Tirynthul (Τίρυνς), un vechiu oraș pelag nu departe de Argos în Argolida. «Argienii», scrie Pausania (II. 25. 8), «isgoniră și pe locuitorii din Tirynth . . . Din toate ruinele sale mai subsistă numai singur mureii cetății, cari sunt opera Cyclopiilor, construiți din petre netăiate, fie-care piatră fiind așa de mare, în cât nu se poate mișca din loc nici bucata cea mai mică, prindînd chiar două animale în jug.

Corinth și Argos), alții fugiră la Cerynia în Arcadia și aproape jumătate se retraseră în Macedonia.

Căderea și distrugerea Mycenei se întâmplase în timpul pe când trăia poetul Euripide. La această sorțe a Mycenei face dânsul alusiune în una din frumoșele sale tragedii ¹⁾.

Electra, fca regelui Agamemnon, care după întorcerea sa de la Troia fu ucis de soția sa Clytemnestra și de adulterul ei Egisth, se lamentază ast-fel:

«O țără a Pelasgilor (ὦ Πελασγία), eu încep să te lamentez, și cu unghiile mele cele albe î-mi sgârii fața sângerândă, și-mi bat capul, care ți se cuvine ție, frumoasă regină a lumii celei alalte. Să lamenteze împreună cu mine țera Cyclopilor (γὰ Κυκλώπια), să-și despletască cositele sale și să deplângă nefericirea casei Atreilor. Această lamentare li se cuvine pentru stingerea familiei, care a comandat o-dată armatele Greciei. A perit, a perit întreg genul descendenților lui Pelops, s'a stins gloria, ce a încoronat capul acestei case a fericirii. Ea a succumbat din cauza invidiei Țeilor, și din cauza sentinței oștile și ucigătorie, ce a cuprins comunitatea Argosului. O! rasă deplorabilă a muritorilor, condamnată la suferințe, poți vedé cum sorțea aduce pe neasceptate asupra noastră, nefericiri peste nefericiri O! dacă a-și putea să mă duc la stânca aceea, ce se înalță între ceri și între pământ, la bucata aceea de pământ din Olympul cel legat jur împrejur cu catene de aur și plângând să strig de acolo pe bătrânul părinte Tantal, care a născut pe strămoșii nămului meu» ²⁾.

¹⁾ Euripidis Orestes, v. 947 seqq.

²⁾ Ibid. Orestes, v. 969-977:

μόλοιοι μὲν τὰν οὐρανὸν καὶ
μέσων χθονὸς τεταμέναν
αἰωρήμασι πέτρᾱν
ἀλύσει χρυσέαις φερομένην
δῖναισι βῶλον ἐξ Ὀλύμπου,
ἦ ἐν θρήνοισιν ἀναβοᾶσομαι
γέροντι πατρὶ Ταντάλῳ·
ὅς ἔτικεν ἔτεκε γενέτορας
ἐμέθεν δόμων . . .

Olympul lui Euripide este Olympul de lângă Oceanos potamos, părintele Țeilor (Hom. Il. XIV. v. 201. 246. Hes. Theog. v. 119), Olympul Atlantiacus al lui Calpurniu (IV. 83) său din țera Hyperboreilor de la Istru, unde după Ovidiu, după Pliniu și Mela se află cardines mundi, stâlpii său Țișinile universului. — Ovidii Pont. II. 10. 45: Ipse quidem extremi quum sim sub cardine mundi. — Plinii H. N. IV. 26. 11: Pone eos (Ripeos) montes . . . gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, annoso degit aevo . . . Ibi creduntur esse cardines mundi (Cf. Mela. III. 5.) Ho-

Acastă stâncă de pe vechiul Olymp, de la marginile lumii, identică cu columna din Carpați, a avut așa dar un rol imens în tradițiunile și în credințele Pelasgilor din Argos. Ea a fost simbolul cel sfânt al patriei, de unde î-și trăgea originea sa dinastia Mycenei, și acest simbol era figurat pe murii săi cyclopicî, era reprezentat pe stelele funerare ale aristocrației mycene și pe petrele gravate, ce serviau de sigile și de amulete ¹⁾.

mer încă face amintire de *ῥίον* Ὀδλύμποιο său de stâncă, ce forma vârful Olympului (II. VIII. 25).

¹⁾ Originea dinastiei mycene de lângă munții Bucegiului se mai confirmă și prin vechia filiațiune a familiilor. Există o identitate de nume familiare între vechiul Argos și între regiunea Carpaților de sud-est. Ca reprezentanți ai familiilor vechi pelasge din Argos ne apar: Perseu (Περσεύς, ἑως) întemeietorul Mycenei (Paus. II. 15. 4), ér un fiu al său purta numele de Sthenelos; Pelops (Πέλως) cel mai mare erou al Eladei, adorat și de Hercule ca un semi-zeu (Paus. V. 13. 1. 2); domnia sa se întinsese peste întreg Peloponesul, de unde s'a dat acestei peninsule numele de Πελοπόννησος; Atreu (Ἄτρεύς), un fiu al lui Pelops, rege al Mycenei; Tantal (Τάνταλος) amic și comensan al zeilor din Olymp, tatăl lui Pelops; fost rege în Sipylus (Apoll. II. 5. 6), însă de sigur nu în Sipylus din Frigia; căsătorit cu una din ficele lui Atlas (Dione său Tagyete); un fiu al lui Tantal poartă numele de Dasculos (Δάσκυλος); Inach (Ἰναχος) un fiu al riului Oceanos (al Istrului preistoric), rege mitic în Argos; Proetos (Προίτος), rege în Argos, sub a cărui domnie Tirynthul a fost încins cu murî cyclopicî (Paus. II. 16. 5). În comunele române de sub pîelele muntelui Bucegiu în Transilvania, mai esistau după actele oficiale de la începutul secolului trecut, și pôte mai există și astăzi, următoarele vechi familii: Pîrșoiu, Pleșa, Andrei, Inescu, Preoteasa, Turia, Stanciu, Stăniloiu și Tătar. Numele de Tătar ne apare foarte vechi în părțile din nordul Istrului. Istoricul Herodor, care a trăit înainte de Herodot, amintesc de un Scyth cu numele de Teutaros, care învățase pe Hercule arta de a trage cu arc (Frag. 5.) După cum vedem, există o asemănare remarcabilă între numele vechilor persoane princiare din Argos și între numele unor familii române de lângă Bucegiu, și această asemănare capătă o valoare istorică, când avem în vedere, că originea Pelasgilor din Argos se reduce, după monumente și după tradițiune, în nordul Istrului la aceeași grupă de munți. Numele de Pelops se pare însă a corespunde mai mult la forma de Pelescu ori de Peleş. În fine în ce privește numele de Atreu, forma sa originară a fost de sigur Andrei, după cum același nume ne apare la poporul român și în forma de Andrei și în forma de Udrea (În județele Prahova, Dâmbovița și Argeș există trei sate numite Udrescî). Andrei a fost una din familiile celebre pelasge, cari se stabilise în Elada. Ast-fel Pausania ne spune (IX. 34. 6), că un anumit Andrei (Ἀνδρεύς) a fost întemeietorul Orchomenului, oraș pelasg din Beotia, care în timpurile preistorice ajunsese la aceeași stare de prosperitate ca și Mycena. — În ce privește numele de Mycena sau Mucena (gr. Μυκήναι și sing. Μυκήνη) Pausania scrie (II. 16. 4), că orașul s'a numit ast-fel după Mycene, fca regelui Inach, ér după poezii cyclicî Mycena, fca lui Inach, era o nepoată a Oceanului său Istrului (Homeri Carmina. Ed. Firmin-Didot p. 601. 3). În comitatul Făgărașului, care se întinde până sub pîelele muntelui Bucegiu, există numele familiar de

6. *Columna Ceriului din Carpați ca simbol al trinității egiptene.*

Colonizarea și domnia Pelasgilor în Africa de nord, începe în timpuri extrem de depărtate.

Cu deosebire Egiptul se caracterizează prin o civilizațiune neolitică europeană, civilizațiune, al cărei caracter este pelasg ¹⁾.

Despre coloniele pelasge din Africa amintesc și Herodot.

În părțile de apus ale rîului Triton, sîu în provincia numită «Africa» în timpul Romanilor, exista o populațiune agricolă, numită Maxyes, cari, după cum spuneau dînșii, se trăgeau din nîmul Troianilor ²⁾.

Carthagena însași a fost la început pelasgă, mai târziu însă acest oraș ajunsese în stăpînirea unei colonie comerciale Tyriane ³⁾. Însă populațiunea de pe teritoriul supus Carthagenei nu era feniciană. Ea rîmase pelasgă, după cum acesta se cunoște din progresul cel mare, ce-l facu civilizațiunea română în această parte, precum și din particularitățile limbei latine populare, ce se dezvoltă aici.

Alte triburi africane aveau moravuri și tradițiuni europene.

Getuli, cel mai numeros popor din Libya ⁴⁾, care începea de la țîrmurile oceanului atlantic și se întindea spre sud de Mauritania, de Numidia și Cyrenaica, ne apar atît după nume, cît și după tradițiunile și caracterul lor etnic, ca o populațiune emigrată acolo din părțile de sud-est ale Europei.

Despre dînșii scrie episcopul Isidor din Sevilla: «Getuli, se spune, că au fost Geți, cari plecînd din locurile lor în număr foarte mare cu corăbiile, au ocupat Syrtile din Libya, și fiind-că venise din teritoriul Geților, ei au fost numiți Getuli» ⁵⁾.

Mucia,  r în j. Prahova un sat p rt  numele de Mucesci,  n Râmnicul-Sărat alte d oue sate Mucesci  i unul Mucheni în j. Brăilei.

¹⁾ Morgan, Recherches sur les origines de l'Égypte. L' ge de la pierre et les métaux. Paris, 1896-1897.

²⁾ Herodoti lib. IV. c. 191.

³⁾ Silii Italici Punica (Ed. Nisard), lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto,

Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

⁴⁾ Melae lib. I. c. 4: natio frequens multiplexque Gaetuli. — Eustathii Commentarii in Dionysium, v. 215: Γαιτο λοι  θνος μ γιστον Λιβυκ ν.

⁵⁾ Isidori Origines, lib. IX. 1. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis venerunt, derivato nomine Getuli cognominati sunt.

Alte triburi pastorale, care plecase de la Carpați și Dunărea de jos, se stabilise în Etiopia încă în timpuri foarte depărtate.

Pliniu cel bătrân amintesc în părțile de sus ale Nilului, în Etiopia, de un trib cu numele de Dochi, ér lângă aceștia se afla o altă populațiune cu moravuri și credințe pelasge, numită la autori grecesci Macrobi¹⁾, adică cei ce aveau o viață îndelungată. În Europa sub această numire erau cunoscuți Hyperboreii, cari, după cum se spunea, trăiau mai mult și mai fericiți de cât ori care alt popor din lume ²⁾.

Între regii etiopieni unii poartă până târziu numele de Ramhâi, Letem, Rêma și Armâh ³⁾, numiri, a căror origine se reduce la timpurile anteromane.

Un deosebit rol însă l-au avut în civilizațiunea Africei Pelasgi⁴⁾ din Egipt.

Ammon, a fost unul din cei mai vechi regi ai Libiei și Egiptului.

Acest Ammon a fost, după cum ne spun tradițiunile, un mare păstoriu, un «om avut de oî» ⁴⁾, nepot al lui Atlas din țera Hyperboreilor ⁵⁾, a celui Atlas, care ne apare tot-o-dată ca strămoșul mai multor dinastii și familii celebre din Elada, de la Troia și din Lațiu.

În textele cele sacre ale Egiptenilor, Ammon mai poartă numele de Altaika ⁶⁾, o formă derivată de la Alutus, gr. Ἀλως, și care corespunde la numirea etnică românească de «Oltean», adică originar de la Olt.

El mai este numit Remrem ⁷⁾, adică Râmlén, Arim seú Ariman, și Harmakhis seú Armakhis ⁸⁾, ce ne prezintă numai o formă egiptenă a cuvântului etnic grecesc Ἀριμάσπειος și Ἀριμασπός, care la rândul seú era numai o simplă variantă a numirii de Ἀριμῆος și Ἀριμφαῖος. Suida încă amintesc, că Ἀριμάνιος era zeul Egiptenilor ⁹⁾.

¹⁾ Plinii lib. VI. 35. 12: Ex adverso in Africae parte Macrobi . . . Ultra eos Dochi.

²⁾ Melae lib. III. 5: Hyperborei . . . diutius quam ulli mortalium . . . vivunt.

³⁾ Drouin, Les listes royales Éthiopiennes (Paris, 1882) p. 50-53.

⁴⁾ Tertullian¹⁾ De pallio. 3: Ammon . . . ovium dives.

⁵⁾ După unele tradițiuni vechi, mama lui Ammon a fost Pasiphae, fca lui Atlas (Plutarchi Agis, c. 9).

⁶⁾ Pierret, Le livre d. morts, Ch. CLXV 1-3: O Ammon! O Ammon! . . . Altaika-Sataika est ton nom.

⁷⁾ Ibid. Ch. LXXV. 1. 2: j'arrive aux confins de la terre . . . je prends route vers les pylônes sacrés . . . je foule la demeure du dieu Remrem.

⁸⁾ Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 95: Ammon-Ra-Harmakhis dieu grand (Lepsius, Denkm. III. 125 d.).

⁹⁾ Suidas, v. Ἀριμα: Ἀριμάνιος θεός παρ' Ἀιγυπτίοις.

Theba cel mai vechi și cel mai mare oraș al Egiptului și peste tot al lumii întregi, centrul unei prosperități fără părechi în istorie, scaunul străvechi al dinastiei egiptene și metropola cultului lui Ammon, poartă un nume pelasg.

Acești Thebanii după cum scrie Diodor, spuneau, că ei sunt cei mai vechi dintre toți oamenii muritori ¹⁾; er unul din simbolurile lor religioase era pasărea prin eselență a munților înalți, vulturul (aquila, ἀετός).

Cei mai vechi regi ai Egiptului, de cari amintea arhivele cele sacre ale templelor, au fost Vulcan, fiul lui Vulcan, Saturn, (Osiris și Isis, fiii lui Saturn), Typhon, Marte, Hercule și Apollo ²⁾, personalitățile cele mari ale istoriei pelasge din Europa și al căror nume nu era nici grecesc, nici egiptean.

Saturn, după cum scrie Polemon, domnise peste Libya și Sicilia și colonisase și ținuturile acestea ³⁾. Er Diodor Sicul ne spune, că Saturn, fratele lui Atlas, domnise peste Sicilia, peste Libya, peste Italia și întinse imperiul său peste toate ținuturile din occident, stabilind peste tot locul garnisone prin cetăți și prin locurile întărite ⁴⁾.

Încă în epoca neolitică numeroase triburi de Pelasgi plecând cu turmele lor cele mari de la Carpați către Elada și Asia mică, er din Asia mică întinzându-se încet pe lângă cotele Libanului în jos, trecură dimpreună cu alte triburi din Elada și din insule pe șesurile cele întinse ale Nilului.

Popor disciplinat, religios, laborios și războinic tot-o-dată, Pelasgii păstori și agricultori ori unde se stabiliau în aceste timpuri depărtate, ei erau stăpâni. De o-dată cu ei duceau și instituțiunile lor naționale, o religiune strămoșască formată, divinitățile și preoții rasei lor. Acolo își făceau și centrele lor politice.

Însă țera cea sfântă în religiunea pelasgă egiptenă rămase cea de la marginile pământului, de la Oceanos potamos său Istru.

În această parte a lumii era pentru vechii Pelasgi din Egipt «regiunea divină», monumentele lor cele vechi religioase, imaginile ȋeilor săi protectori, țera strămoșilor adorați ca ȋei.

Aici erau munții lor cei sfinți.

Aici erau columnele cerului.

Aici după credințele vechi egiptene era regiunea divină a grâului ⁵⁾,

¹⁾ Diodori Siculi lib. I. 50. 1. — Ibid. I. 87. 9.

²⁾ Manethonis Sebennytae Fragmenta in Müllerus Fragmenta Hist. graec. Tom. II. p. 526-531.

³⁾ Polemonis Iliensis Fragn. 102 in Fragn. Hist. gr. III. 148.

⁴⁾ Diodori Siculi lib. III. 61.

⁵⁾ Pierret, Le livre d. morts. Ch. CXI. 5: la région divine de blé, j'en viens.

locul abundenței, unde grâul creștea înalt de 7 coști, paiul de 4 și spicul de 3 coști.

Aici era locul renașterii, țera eternității sêu a vieții eterne, pe care Hyperboreii, ér mai târziu Geții și Dacii, o predicaü cu atâta convingere religioasă.

Aici emigraü sufletele celor decedați în Egipt spre a continua o viață nouă și fericită ¹⁾, întocma după cum tot aici veniaü după mörte sufletele eroilor Pelasgi din Elada.

Aici era râul cel mare divin, numit Nun, «părintele ȕeilor» ²⁾, care curgea de la apus spre răsărit, identic cu Oceanos potamos sêu Istrul preistoric.

Întocma ca și în legendele pelasge ale Greciei sórele răsăria din râul cel mare divin Nun (Oceanos) și apunea tot în el ³⁾.

În cursul ȕilei discul sórelui circula pe râul Nun în barca sa divină ⁴⁾, ér nóptea el dispărea în strimtorile munților numite Dait, în umbrele cele sumbre ale nopții ⁵⁾.

Cu barca sórelui treceaü peste râul Nun în această țără divină ⁶⁾, sufletele credincioșilor osirici, după cum ne spun papirele, ca să lucreze pământul, să are, să semene și să secere ⁷⁾.

Trecând peste râul Nun, sufletele egiptene se presentaü mai întâiu înaintea judecării ȕeilor ⁸⁾, în locul numit «regiunea adevărului» ⁹⁾, unde se afla și o incintă de fer, numită Rosta și Rostau ¹⁰⁾.

©RedAbaris 2012

¹⁾ Pierret, Le livre d. morts. Ch. LV. 1. Je suis Shou. J'attire les souffles devant les mânes des confins du ciel aux confins de la terre. — Ch. LXXV 1. 2: J'apparais à la porte, j'arrive aux confins de la terre.

²⁾ Pierret, Le livre d. morts. Ch. XVII. 3-4: le Noun, père des dieux. — În Nun a fost înecat bălaurul cel legendariü, Apap (Typhon), inimicul lui Osiris. Ibid. Ch. XXXIX. 1: A pap. Tu es submergé dans le bassin du Noun.

³⁾ Pierret, Le livre. Ch. XV. 18: Adoration à toi qui t'es levé dans le Noun, qui as illuminé la double terre. — Ibid. 19: Grand illuminateur sorti du Noun.

⁴⁾ Maspero, Égypte et Chaldée, p. 18.

⁵⁾ Ibid. p. 19: Du soir au matin, il disparaît dans les gorges du Dait.

⁶⁾ Pierret, Le livre. Ch. I. 18. 19: Je traverse le Noun... j'avance dans la barque; mon âme n'est pas éloignée de son seigneur. — Ch. LXVII. 2: et j'arrive au naos de la barque du soleil.

⁷⁾ Pierret, Le livre d. morts. Ch. LXXV. 1: j'arrive aux confins de la terre. — Ch. I. 10: je reçois l'office de labourer la terre. — Ch. XII. 1. 2: Je t'invoque Ra... Fais que je labourez la terre. — Ch. CIX. 13: J'y suis fort, j'y suis muni d'incantations favorables pour y peiner, pour y labourer, pour y moissonner, pour y ensemençer. — Ch. CXX. 2: Je me présente pour labourer la terre.

⁸⁾ Pierret, Le livre. Ch. VI; XII; XVII. 95; LXIX. 5; LXXII; CXXV.

⁹⁾ Ibid. Ch. CXXV 12-13, 31: terre de vérité... région de la vérité.

¹⁰⁾ Pierret, Le livre d. morts: Ch. CXVII. 1: Ta route est vers Ro-sta. — Ch.

Er după ce decedații egipteni erau cercetați, purificați și inima lor ținea echilibrul cumpenei, ei treceau în regiunea divină inferioară (sub-montană), pe care papirele egiptene o numesc locul renașterii ²⁾, țera eternității ³⁾.

Această regiune era locuită de spiritele și de omenii numiți Mani (stră-moși) înalți de câte 8 coți ⁴⁾, er în partea de răsărit se aflau spiritele și omenii numiți Harmakhis ⁵⁾.

Aceste credințe egiptene se basaă pe o vechiă doctrină pelasgă. Era instituțiunea misterielor celor mari, ale Hyperboreilor, pentru purificarea și espiarea crimelor făcute în viață, misterii, al căror scop era propagarea credinței în viața după moarte și necesitatea de a ispăși păcatele prin penitență.

Pelasgii au fost creatorii și organizatorii celor de întâiū misterie, cunoscute în anticitate.

Lor le aparține înființarea misterielor din Samothracia, din Creta și Eleusis. Aceste misterie se basaă pe cultul divinităților sub-pământene (chtonice, inferioare), și în numele acestor divinități se făcea purificarea. Ele se celebraă de regulă noptea și prin suterane spre a mișca și mai mult imaginațiunea celor inițiați.

Despre instituțiunea misterielor celor mari Hyperboree din nordul Istrului amintesc și Plato.

Virginile Opis și Hecarge, trimise de Hyperborei cu daruri la Delos, dusesse acolo și două table de aramă, cari conțineau o descriere amănunțită a acestei instituțiuni, în cari table se spunea, că sufletele celor decedați se duc mai întâiū într'o locuință suterană, unde se află palatul lui Pluto. Intrarea, care conducea la acest palat este închisă cu un rosteiū de fer. Deschidându-se porța, sufletele merg mai întâiū înaintea judecătorilor Minos și Rhadamanth în «Câmpul Adevărului». Aici judecătorii cercetază cu de amănuntul viața fie-căruī decedat, și aflând că el în viață a fost condus de un geniū bun, atunci i conferesc locuință în regiunea

CXIX. 2: Je constitue mon nom dans Ro-sta. — Ch. CXXVI. 4-5: Entre et sors dans Ro-sta . . . nous dissipons toutes les impuretés que tu a conservées. — Ch. CXXX. 9: Il . . . traverse l'enceinte de fer. — Rosteiū în limba română înseamnă gratii, sēu vergele de fer ori de lemn, îngrădite la ferești, uși, etc.

¹⁾ Ibid. Ch. VI. XV. 15. 21.

²⁾ Ibid. Ch. LVIII. 2: lieu de renaissance. — Ibid. Ch. XVII. 79; și p. 332.

³⁾ Ibid. Ch. XV. 7: Je parviens à la terre d'éternité.

⁴⁾ Ibid. Ch. XV. 15; LV. 1. CIX. 4-6; CXLIX. 4-5. 18 și p. 332.

⁵⁾ Ibid. Ch. CIX. 4-6; CXLIX 4-5; CXLI. 2.

papirele egiptene Khar, Ker, Kherau, Cher, și acest ținut era locuit de spiritele și de ómenii numiți Harmakhis ¹⁾.

Columnele ceriului după cele mai vechi dogme egiptene erau susținute de marele deș Ammon-Ra.

Acest Ammon-Ra avea după tradițiunile și doctrinele egiptene două imperie, el domnia peste două regiuni seú lumí. În Egipt reședința sa principală era la Theba, însă reședința sa divină, unde era adorat de deí, se afla în partea de nord a riului Nun în Paur. El este suveranul ceriului și domn al pământului, părintele deilor și autor al ómenilor, stăpân al apelor și al munților. El este producătorul animalelor, autorul pășunelor, ce nutresc animalele și al plantelor nutritive pentru ómení ²⁾. El susține cu brațele sale ceriul. El a ridicat ceriul în sus și a împins pământul în jos ³⁾.

Numele de Ammon seú Hammon cu aspirațiune, din limba egiptenă nu se póte esplica ⁴⁾. Cuvântul aparține fără îndoieală limbei pelasge. El corespunde la numele divinității arhaice numite în limba grecescă "Ομολος ⁵⁾, și amândouă aceste variante de Ammon și de "Ομολος se reduc la formele originare pelasge de Homo și Omul ⁶⁾.

¹⁾ Pierret, Le livre. Ch. I, 18; XVII, 89; CXXXVI, 1.—Grebaut, Hymne à Ammon-Ra. p. 8.

²⁾ Grebaut, Hymne à Ammon-Ra (Paris, 1873) p. 4: I. — Adoration d'Ammon-Ra... chef de tous les dieux... Ammon-Ra! seigneur du trône de deux régions, résidant dans Thèbes... souverain du ciel et prince de la terre... père des dieux. Auteur des hommes... producteur des plantes nutritives, auteur des herbes qui nourrissent les bestiaux... Les dieux sont en extase devant ses beautés, lui faisant des adorations dans Paour... (Ils lui disent:) Maître... qui fait croître les produits de la terre... ô père des dieux, qui soulèves le ciel et refoules la terre!... III. — Auteur des pâturages... seigneur des trônes des deux mondes. — În ce privesc sensul geografic al cuvintelor de «două regiuni» seú «regiunea de sud și regiunea de nord» din papirele egiptene vom reproduce aici următoarele cuvinte ale lui Varro (R. r. I. 2): Eratosthene a făcut două părți din globul pământului, având în vedere mai mult caracterul lor natural, una, care se întinde spre miedă-qi și alta spre miedă-nópte. Fără îndoieală, că regiunea de nord este mai sănătósă și fiind mai sănătósă este tot-o-dată și mai fertilă.

³⁾ Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 96. (Pap. magique Harris. IV): Dieu... levant le bras et portant haut Atef (ceriul).

⁴⁾ Pauly-Wissowa, R. E. v. Ammon, p. 1854: Die Etymologie des Namens Amūn (Ammon) ist unbekannt.

⁵⁾ A se vedé mai sus pag. 221.—După legendele române, ángerul-titan Andreiú, sinonim cu Omul (a se vedé pag. 223), susține pământul cu capul seú. De asemenea: Der Omophorus ist unten und er ist es, der die Erde auf den Schultern trägt (Flügel, Mani, Leipzig. 1862, p. 8. 89. 221, la Hasdeu, Dict. l. rom. II. p. 1185).

⁶⁾ Ammon, după cum scrie Pausania (IV. 23. 10), a fost un păstoríu, care construisese

Același rol ca susținătoriu al columnelor ceriului s'a atribuit mai târziu zeului numit Șu, un fiu al lui Ammon.

După genealogia și după sens, zeul Șu, care simboliza soarele ce răsare, era una și aceeași divinitate cu Ζεύς al Grecilor, cu Deus al Latinilor și cu Deu al Românilor.

Șu, ne spun papirele egiptene, susține stâlpii ceriului. El a despărțit cerul de pământ, a ridicat cerul de asupra pământului și l'a stabilit cu cele două mâini ale sale ¹⁾.

Pământul personificat prin Seb, Sib (seu Saturn), și cerul prin Nut, Nuit (seu Rhea), au fost, după cum ne spune teogonia egiptenă, numai o perechiă de amanți perduți în Nun, apa cea întunecată, și care se țineau îmbrățișați, deita de asupra zeului. Însă ziua creațiunii sosi. Noul zeu Șu se furișă între cei doi zei și prinzând pe Nut cu amândouă mâinile sale o ridică de asupra capului său. Pe când corpul înstelat al deitei se lungia în spațiu, capul la apus, cōpsele la răsărit, picioarele și mâinile ei cădeau de o parte și de alta pe pământ. Erau cei patru stâlpi ai firmamentului, însă sub altă formă. Conservarea fie-cărui stâlp era încredințată la anumite divinități populare egiptene. Osiris seu Horus simbolizat la stâlpul meridional. Set la cel de nord, Toth la cel de apus, ér Sapti, autorul luminii zodiacale, la cel de răsărit. Sib cercă să se lupte în contra lui Șu și picturile egiptene ni-l arată în pozițiunea unui om, ce se descéptă, și care se întorce de jumătate spre patul său spre a se scula. Însă în momentul acesta creatorul i-l lovi cu imobilitatea și Sib rămase ca petrificat în pozițiunea, în care se afla ²⁾. (A se vedé figurele de la pag. 338).

Imaginea, sub care vechia teologie egiptenă simboliza stâlpul principal, seu de răsărit al ceriului, era numai o copie fidelă de pe fața de nord a columnei, ce există și astăzi pe vârful Omului.

După cum regiunea divină seu a zeilor în tradițiunile și credințele egiptene era în părțile de nord ale lumii, dincōce de riul Nun seu de Istru, tot ast-fel de aici adoptase teologia egiptenă și simbolul religios al creațiunii, repre-

un templu. Este aceeași tradițiune, pe care o aflăm și în «Numărătoría cea mare» a poporului român despre «Omul mare», care a făcut o biserică mare. (A se vedé mai sus p. 225).

¹⁾ Pierret, *Le Panthéon égyptien*, p. 20-21: Shou a «séparé le ciel de la terre, il a élevé le ciel pour des millions d'années au dessus du sol, il a soulevé le ciel et l'a établi de ses deux mains» (Denlkm. III. 234). — Idem, *Livre d. morts*. Ch. CIX. 1. 3. Je connais cette montagne de l'Est du ciel dont le sud est vers le bassin des oies Khar . . . ou Shou soulève les piliers du ciel.

²⁾ Maspero, *Égypte et Chaldée*, p. 128-129.

sentat prin columna cea gigantică a ceriului de pe Carpați, întocma după cum făcuse și Pelasgiî din Mycena.

Aceleași forme esteriore le are fața de nord-vest a columnei din Carpați și aceleași contururi ni le prezintă simbolul trinității egiptene. Mai mult încă. Există o identitate absolută între simbolul egiptean și între columna din Carpați, când examinăm figurile, ce le vedem înfățișate pe aceste două monumente arhaice.

În partea de asupra a columnei de pe vârful Omului se mai cunosc și astăzi conturile unui corp de femeie, în formă nudă, cu spatele în sus, cu fața în jos, cu capul la apus și cu cîrpele la răsărit, o figură în același stil, după cum ne înfățișează simbolul egiptean pe Nut, doamna ceriului.

Mai aflăm aici aceleași particularități în linia, ce formează conturul superior, iar linia inferioară marchează și formele pieptului de femeie.

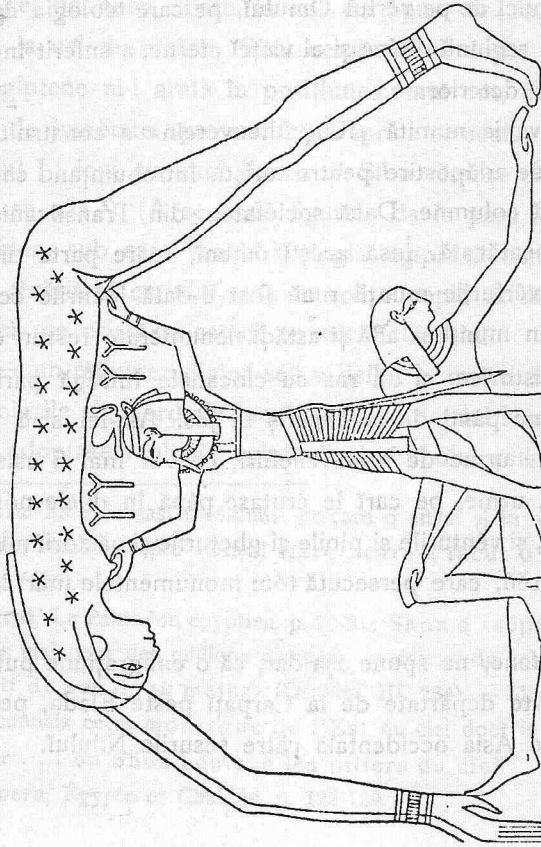
În fine pe aceeași față a columnei, la mijloc în partea stîngă, se mai pot cunoaște și astăzi, însă cu mare greutate, urmele aproape dispărute din bustul divinității Ch num, cu atributul capului de berbec.

Ce figuri vor fi fost încă reprezentate pe această față a columnei din Carpați nu putem ști.

Acastă latură a columnei de pe vârful Omului, pe care teologia egipteană o adoptase ca simbol al regiunii divine și al vieții eterne, a suferit în partea sa inferioară o regretabilă deteriorare.

Societatea din Transilvania numită «Karpathenverein» a construit aici în anii din urmă o casușă de adăpostire pentru turiști, întrebuintând ca părete partea inferioară a acestei columne. Dacă societatea din Transilvania ar fi lăsat cel puțin stîncă neatăcată. Însă acești oameni, mare parte diletanți, nesciind, ori uitînd, că vîrfurile munților au fost odată locurile cele mai sfinte ale omenirii, că în munți se află și astăzi nenumărate resturi de monumente importante preistorice, ei au ras cu ciocanele întregă partea inferioară a acestei lature începînd de la coperiș în jos. Ast-fel s'au distrus pentru tot-de-una puținele urme de baso-reliefuri, ce vor mai fi existat pe această parte a columnei, urme, pe cari le crușase până în zilele noastre, în timp de atîtea mii de ani, și vînturile și ploile și ghețurile și păstorii munților. Pare că există un spirit rău, care persecută toate monumentele mari istorice ale omenirii.

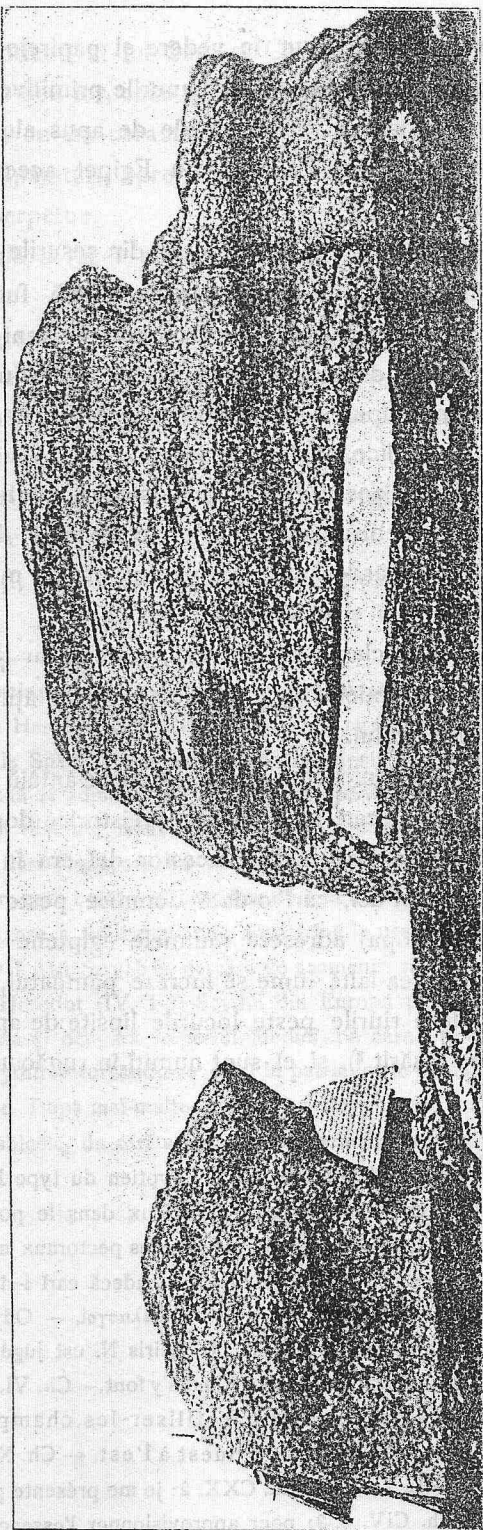
Simbolul trinității egiptene, ne spune așa dar, că o emigrațiune puternică se operase în timpuri foarte depărtate de la Carpați peste Elada, peste insulele mării egee și peste Asia occidentală către țășurile Nilului.

5. — Columna Ceriului ca simbol religios pe cutiele mumiilor Egiptene. În partea de sus, divinitatea feminină a cerului Nut (Rhea), ale cărei mâini și picioare ating de o parte și de alta suprafața pământului. Jos, Sibul Saturnului simbolisând pământul. La mijloc, deul Șu separând cerul de pământ. De ambele sale laturi se văd figurați cei patru stâlpi ai universului. După Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 22.

176. — Columna Ceriului figurată în stilul hieratic egiptean. De ambele laturi se văd simbolisate divinitățile, ce îngrijesc pentru conservarea columnei. La mijloc, deul Șu susține cu mâinile sale pe Nut, divinitatea cerului, și este adorat de două suflete egiptene transformate în figura deului Chnum cu capul de berbec, mai târziu identificat cu Ammon. Pictură pe un sarcofag din Boutchamon, în muzeul de la Turin. Maspero, Égypte et Chaldée p. 129.

177. — Columna Ceriului de pe vârful Omului (Carpați). Fața de NV. adoptată în teologia egiptenă ca simbol al regiunii divine. — În partea superioară se mai pot distinge conturile, ce reprezintă pe Nut, divinitatea feminină a cerului, din sim-bolul egipten (A se vedé figurile de la p. 338). Jos, partea superioară a camerei de adăpost, ce a fost construită de Societatea carpatină din Transilvania. În dreapta, columna a doua de pe Vârful Omului, séu stânca sculptată, ce reprezintă Aquila ceriului séu Aquila lui Prometheu, în dosul căreia se vede o parte din casa de adăpost construită de Eforia spitalelor române. După o fotografieă din a. 1900.

Același fapt istoric ni-l pun în vedere și papirele din cutiele mumiilor.

Pelasgiî domnise peste Egipt în timpurile primitive ale istoriei ¹⁾, precum ei domnise peste Elada și peste părțile de apus ale Asiei.

Se întâmplase însă cu Pelasgiî din Egipt aceeași fatalitate, ca și cu Pelasgiî din Elada.

Peste vechiul strat pelasg, care făcuse din șesurile palustre ale Egiptului o țără agricolă, care a pus acolo cele de întâi fundamente ale civilizațiunii, se ridică mai târziu la domniă un nou element, o altă rasă de oameni, aduși acolo probabil din regiunile superioare ale Nilului. Era populațiunea faraonică, care în timpul, pe când ea se stabilise în Egipt, nu a fost nici pastorală, și putem dice, nici agricolă.

Forțe probabil, că acești Semiți ante-istorici, au fost aduși în Egipt de Pelasgi ca sclavi, pentru lucrările lor cele mari de irigațiuni, desecări, pentru canalele, ce brăsdéză întreg Egiptul, pentru munca câmpului, pentru deschideri de drumuri și clădirile lor cyclopice.

Aceste semne de sclaviă se văd exprimate chiar și în rugăciunile, ce le adreséză sufletele mumiilor egiptene către divinitățile lor supreme, ce residéză în nordul Istrului.

Acești Egipteni faraonici consideraū, că cei de întâi locuitori de pe șesurile Nilului au fost de ei, cari în timpurile preistorice domnise peste Egipt ²⁾, că patria și reședința principală a acestor deși era în nordul Istrului (Nun).

Către acești oameni-deși, cari o-dată domnise peste regiunile de sud și de nord (Africa și Europa) adreséză mumiele egiptene rugăciunile lor, ca să le permită și pe ceea-laltă lume să lucreze pământul, să are, să semene, să secere, să inundeze riurile peste locurile lipsite de apă, să transpórte năsip de la apus spre răsărit ³⁾, și ei sunt numiți în rugăciunile lor osirice Ro-bi, adecă sclavi ⁴⁾.

¹⁾ Maspero, Égypte et Chaldée, p. 47: L'Égyptien du type le plus noble était grand, élancé, avec quelque chose de fier et d'impérieux dans le port de la tête et dans le maintien. Il avait les épaules larges et pleines, les pectoraux saillants et vigoureux.

²⁾ Homer încă numesce pe Pelasgi «divini», adecă cari i-și trăgeau originea din deși. Ilias, X. v. 429: Ἀέλεγες καὶ Καύκωνες δῖοι τε Πελασγοί. — Odyss. XIX. v. 177.

³⁾ Pierret, Le livre d. morts. Ch. VI. 1: Osiris N. est jugé digne de faire dans la divine région inférieure tous les travaux qui s'y font. — Ch. VI. 3: Jugez-moi digne, pour chaque journée qui s'accomplit ici, de fertiliser les champs, d'inonder les ruisseaux, de transporter le sable de l'ouest à l'est. — Ch. XII. 2: Je t'invoque Ra... Fais que je laboure la terre. — Ch. CXX. 2: je me présente pour labourer la terre.

⁴⁾ Pierret, Ibid. Ch. CIV. 2. 3: pour approvisionner l'essence des dieux grands qu'amène(nt) Ro-bi.

Acești Egipteni, descendenți ai lui Sem și Cham, se considerați fericiți să lucreze ca sclavi pentru zeii lor, chiar și în viața destinată repausului etern.

Era o religie severă, cu un caracter politic și social, formată de casta preoțască a Pelasgilor stăpânitori, spre a ține în supunere o rasă de oameni destinată unei servituți perpetue.

Cu ajungerea la domnie a rasei africane, istoria vechiă a Egiptului se transformă.

Noua familie adoptase sub imperiul pelasg elementele unei vechi civilizațiuni înaintate, adoptase instituțiunile politice, sociale și principiile religioase ale stăpânitorilor săi, pe cari însă le modificase în mare parte și le îmbrăcase în forme potrivite cu caracterul său african.

Pentru acest nou element în istoria Egiptului, regiunea geografică a nordului, domeniul cel vechiu al rasei pelasge, rămase o regiune mitologică. Țăr Columna de pe Carpați, simbolisa pentru acești Egipteni osirici, teritoriul paradisului terestru ¹⁾.

¹⁾ Mulțimea cea mare de sclavi a fost o proprietate periculoasă pentru Pelasgi și în alte ținuturi. După cum scrie Herodot (lib. VI. 83) orașul Argos, în urma războiului, ce-l avuse cu Cleomene regele Spartei (519-490), rămânând lipsit de oameni capabili de arme, sclavii lor le conduceau și administrau toate afacerile private și publice. Crescând însă mari copii celor periți în război, sclavii fură alungați din Argos. Igoniți de aci, ei se retraseră la Tirynth, pe care-l ocupară cu război. Mai târziu însă veni la sclavi un profet cu numele Cleander, care i sfătui să se ridice de nou cu armele asupra domnilor săi. Se începu apoi războiul, care a ținut mai mult timp până în urmă Argienii cu mare greutate i învinseră. — Sclavii din Scythia cercară de asemenea să iie locul stăpânitorilor săi pelasgi. După cum scrie Herodot (IV. 1-3) Scythii din Europa persecutând pe Cimmeri, făcură o irupțiune în Asia și ocupară imperiul Mediei, pe care-l ținură 28 de ani. După acest lung interval Scythii întorcându-se îrași în patria lor le eși înainte o armată a sclavilor săi, care li se opuse. După mai multe lupte fără succes, Scythii aruncară lăncile și arcurile și luând în mână sibile, de cari aveau respect sclavii lor, i aduseră ast-fel îrași la supunere și ascultare.

7. Titanul Atlas strămoș al Ausonilor.

*Columna Ceriului din Carpați ca simbol al vieții eterne
în religiunea etruscă.*

În tradițiunile italice, titanul Atlas, regele Hyperboreilor, ne mai apare și ca strămoș al Ausonilor, în particular al Latinilor și al Romanilor.

Eustathiu, arhiepiscopul Thessaloniceî, scria, în secolul al XII-lea, pe baza unor fântâni mai vechi:

«După cum spun unii, Auson, de la care î-și trag numele lor Ausoniî, a fost cel de întâi, care a domnit în Roma, și acest Auson a fost fiul lui Atlas și al Calypseî, după cum ne spune autorul scrierii despre numele ginșilor», adică Stephan Byzantinul ¹⁾.

La Hesiod Auson (Ναυσίνοος) este de asemenea un fiu al Calypseî ²⁾, care însă după Homer a fost fika, ér nu soția, titanului Atlas ³⁾.

Ausoniî formase în anticitatea preistorică populațiunea preponderantă a Italieî. Ei sunt caracterizați de autorii vechi, ca o rasă puternică și răsboinică. Cu deosebire în literatura poetică numele de Ausones se aplica la toți locuitorii Italieî, «Ausonia» desemna Italia întregă ⁴⁾ și cuvântul «Auson» era sinonim cu latin, italian, roman ⁵⁾.

O parte din populațiunea Dacieî ne apare sub numele de Ausoni până în secolul al V-lea al ereî creștine.

Istoricul byzantin Priscu, trimis de împăratul Teodosiu cel tînăr în legațiune la reședința lui Atila, care se afla pe șesurile Ungarieî de astăzi dincóce de Tisa, numesce «Ausoni» pe supușii acestui rege barbar, cari locuia în regiunea, unde se afla palatul său, cari vorbeiau o limbă romană rustică și trăiau aci mestecați cu Hunii și cu Goșii ⁶⁾.

O parte din Românii de la Sat-mar se mai numesc și astăzi Oșeni ⁷⁾. Un

¹⁾ Eustathii Commentarii in Dionysium, v. 78. — Este de notat, că Romul, regele legendar al Romanilor, mai avea și numele de Altellus (Festus, p. 7), ér familia Iulii conumele de Altinus (Pauly-Wissowa, R. E. v. Altinus).

²⁾ Hesiodi Theog. v. 1017.

³⁾ Homeri Odys. I. v. 50. — După Hesiod însă (Theog. 359) Calypso, este o fică a riului divin Oceanos. În realitate aceeași patriă.

⁴⁾ Virgilii Aen. IV. 349: Ausonia Teucros considerare terra.

⁵⁾ Ovidii Pontica, lib. II. 2. 72: Promovet Ausonium filius imperium. — Virgilii Aen. XII. 834: sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt.

⁶⁾ Prisci Excerpta de legationibus (Ed. Bonnae, 1829) p. 190. 206.

⁷⁾ Ambasadorii lui Teodosiu, după ce trecură dincóce de Dunăre, au trebuit să călăto-

chineziat românesc din Maramureș p^ortă încă în seculul al XIV-lea numele de Ozon¹⁾; în fine o comună importantă din ț^{er}a Bârsei este numită și astă^zî Uzon; t^ote treⁱ numirⁱ etnice, a căror formă originală a fost de sigur Osonⁱ, Ozonⁱ, Uzonⁱ.

O tradițiune anal^ogă mai esista în anticitate și despre originea Latinilor.

După cum scrie Dionysiu din Halicarnas, Latinus, regele eponim al Latinilor, a fost un fi^u al lui Hercule și al unei feci^ore hyperboree²⁾. Ț^{er}ă după altă tradițiune regele Latinus a fost frate cu Auson și ambiⁱ fiⁱ Calypseⁱ³⁾, ai ficeⁱ lui Atlas⁴⁾.

În fine mai esista în Italia și o altă tradițiune, care aducea în legătură începuturile Romei cu descălecarea acolo a unuⁱ trib pelasg venit de la muntele Atlas.

Evandru, care întemeias^e lângă Tibru un oraș numit Pallantium, din care s'a dezvoltat mai târ^zîu Roma, ne apare după vechile genealogii, ca un strănepot al lui Atlas⁵⁾; Ț^{er}ă patria lui Evandru a fost după aceeași tradițiune, Arcadia, în care locuise și domnise Atlas; prin urmare nu Arcadia din Pelopones⁶⁾.

reacă mai mult de opt zile spre nord, trecând peste câmpii întinse, peste mai multe riuri și locuri mlăștin^ose, spre a ajunge la reședința lui Atila, care se afla într'o localitate, pe care Priscu o numește sat f^orte mare, μέγιστη κώμη, Ț^{er}ă Jornande vicum, ad in star civitatis amplissimae (De Get. orig. c. 34). După cum rezultă din descrierea ce ne-o prezintă Priscu, ac^oastă reședință, nu era în Bănat, în apropiere de trupele romane, ce apăra^u linia Dunării, ci în părțile superioare ale Ungariei de astă^zî, la Sat-mar. În ac^oastă regiune a^u trebuit să se afle așa dar locuitorii, ce vorbea^u o limbă romană rustică și pe carⁱ Priscu i numește Ausonⁱ. Întru adev^{er} o parte din comitatul Sat-marului se mai numește și astă^zî ț^{er}a Oașului, Ț^{er}ă locuitorii români de aici se numesc Oșenⁱ (Comunicarea d. Titu Budu, vicari^u în Maramureș). Tacit în Descrierea Germaniei (cap. 43) încă amintesc^e de un trib însemnat, ce locuia în dosul Marcomanilor și al Quadiilor, unii pe câmpii, alții prin păduri, pe văi și pe v^{er}furi de munți și carⁱ purta^u numele de Osi. Ei erau tributarⁱ ai Quadiilor și ai Sarmaților și vorbea^u limba pannonică s^eu dialectul vechi^u pelasg de la Dunărea de mijloc. Ausonⁱii lui Priscu, Oșenⁱii de astă^zî, sunt ast-fel numaⁱ o parte din vechiul trib pelasg de lângă Carpații de nord, numit la Tacit Osi. Un alt ram din ac^oastă populațiune se afla după Tacit (cap. 28) în Pannonia superioară, de dincolo Dunăre; și întru adev^{er} Itinerariul împ. Antonin (Ed. Parthey, 263) amintesc^e între Acinnum (Buda) și între Sabaria (Stein am Anger) o localitate numită Osonibus (nom. pl. Osones).

¹⁾ Kurz, Magazin. II. 30. 6. 1361: Keneziatum possessionis Olachalis Ozon vocatae.

²⁾ Dionysii Halicarn. lib. I. c. 43: Λατίνων δ' ἔκ τινος ὑπερβορίδος κόρης.

³⁾ Apollod. Epit. VII. 24.

⁴⁾ Calypso (Καλυψώ) este forma grec^oască a unuⁱ nume barbar. În comunele române situate lângă muntele Bucegi^u în Transilvania, mai esistă și astă^zî familiile Coleș s^eu Coleșa. Ț^{er}ă Coleșanⁱ este numele vechi^u al satuluⁱ Corbu din j. Râmnicul-sărat.

⁵⁾ Virgili Aen. VIII. 134-140.

⁶⁾ Dionysii Halic. I. c. 31-33. 61. — Cf. mai sus pag. 315 nota.

Acest Evandru, după cum spuneau tradițiunile istorice, transportase în Italia mai multe divinități pastorale ¹⁾, întemeiase acolo temple, introdusese sărbători, legi și diferite industrii utile ²⁾.

Evandru și soții săi descălecase așa dar în Italia din o țară, care se bucura de o vechiă organizațiune religioasă și politică, peste tot de o civilizațiune înaintată.

După vechile genealogii etnice teritoriul titanului Atlas din țera Hyperboreilor ne apare ca patria originară a mai multor triburi și a multor familii princiare însemnate din Elada, din Asia mică, din Africa și Italia.

Atlas, scrie Diodor Sicul, a avut mai multe fice, cari căsătorindu-se cu cei mai distinși eroi și chiar cu zei, au avut fi, cari pentru virtuțile lor s'au numit eroi și zei, și au fost tot-o-dată autorii mai multor genți ³⁾.

Pe un fragment de vas descoperit în Apulia, Atlas, domnul țerei fericite a Hyperboreilor, întemeiătoriul mai multor dinastii pelasge meridionale, acel Atlas, în al cărui regat nu numai fructele, dar și ramurile arborilor, erau de aur, este înfățișat ședând pe tron în deplin ornat regal ⁴⁾.

Fără îndoială, această imagine avea un caracter genealogic. Artistul a voit să reprezente aici pe unul din strămoșii cei mai glorioși ai vre-unei familie ausonice din Apulia.

În ce privesce reprezentarea mitologică a titanului Atlas, el este înfățișat pe un vas din Apulia susținând ceriul figurat în forma unui glob ⁵⁾. Tot asemenea ne apare Atlas și pe o oglindă etruscă de la Vulci ⁶⁾.

Idea de a reprezenta ceriul său universul în forma unui glob este foarte vechiă.

După Plato, Hyperboreii au fost cei de întâi, cari au considerat universul ca o sferă, în centrul căreia se afla pământul ⁷⁾.

Îr după Diodor Sicul, regele Atlas, al cărui imperiu se afla lângă Oceanos (potamos), avuse cunoștințe foarte esacte de astrologie, și el a fost cel de întâi, care a privit universul ca un glob, din care cauză se dicea, că întreg firmamentul se rașimă pe Atlas ⁸⁾.

¹⁾ Ovidii Fast. II. v. 279: Transtulit Evander silvestria numina secum.

²⁾ Livii Hist. lib. I. c. 5.

³⁾ Diodori Siculi lib. III. c. 60.

⁴⁾ Roscher, Lexikon der gr. u. röm. Mythologie. I. p. 710.

⁵⁾ Ibid. I. p. 710.

⁶⁾ Daremberg, Dict. d. ant. v. Atlas.

⁷⁾ Platonis Axiochus (Ed. Didot. tom. II. p. 561).

⁸⁾ Diodori Siculi lib. IV. 27. 5. — Plinii Hist. Nat. lib. II. 2: Formam eius (mundi) in speciem orbis absoluti globatam esse. — Id. lib. II. 6. 3: Sphaeram ipsam ante multo Atlas. — Id. VII. 57. 12: Astrologiam Atlas (invenit).

Cea mai celebră statuă a artei romane, ce înfățișa pe titanul Atlas cu globul în spate, este aceea din muzeul de la Neapole, desemnată în comun sub numele de Farnese.

Aici Atlas ne apare sdrobot de greutatea sarcinei sale. El se rașimă cu genunchiul drept pe un colț de stâncă. Capul său e apăsător și torturat sub glob, de sub care cu fața obosită el privește încă cursul constelațiilor ¹⁾.

Statua titanului Atlas din muzeul de la Neapole nu era o operă originală, său de imaginațiune, a artistului italian.

Sub aceeași formă era simbolizat în arta egiptenă și zeul Șu, care susținea pe cap ceriul în forma unei semisfere concave, reșimându-se cu genunchele drept pe pământ ²⁾.

O altă figură analogă a lui Atlas este reprodusă în magnifica edițiune a Eneidei, publicată de ducesa Devonshire. Aici puternicul titan susține în spate cu amândouă mânele columna ceriului în forma unei piramide trunchiate, reșimându-se cu genunchele stâng pe pământ ³⁾.

Ceea ce-i dă însă statuei din Neapole o deosebită valoare istorică, ceea ce o distinge de alte reprezentări analoge, este, că această operă de sculptură e modelată după un tip original, după piramida de lângă Istrul de jos, ce a fost considerată din cea mai depărtată vechime, ca stânca titanului Atlas, pe care se rașimă ceriul, ca polul nordic al ceriului, ca osia Hyperboreilor, cardines mundi ⁴⁾.

Columna din Carpați era un simbol sacru, era cel mai celebru monument religios al lumii pelasge.

¹⁾ La vechile imagini religioase, ce reprezenta o divinitate cu ceriul pe cap, par a se reduce următoarele versuri dintr'un descântec român:

Și-î puse (Maica Domnului)
În umerei doi lucefere,

În cap ceru' cu stelili,
La picere pământu' cu florili ...

Tocilescu, Materialuri folcl. I. 2. 1135.

La Ovidiu (Met. IV. 661): et omne Cum tot sideribus coelum requiet in illo (h. e. Atlante).

²⁾ Maspero, Égypte et Chaldée, p. 127.

³⁾ Duruy, Hist. d. Rom. II. p. 264. — Este însă greșită ideea, că această figură ar reprezenta pe Sisyph.

⁴⁾ Plinii H. N. IV. 26. 11. Pone eos montes (Ripaeos) . . . gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, annoso degit aevo, fabulosis celebrata miraculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extremique siderum ambitus Regio aprica felici temperie, omni afflatu noxio carens . . . discordia ignota et aegritudo omnis. — Id. lib. II. c. 64: et (caelum) cardini suo, hoc est terrae, undique incumbit. — Macrobius Somnium Scipionis, II. 7: regiones, quas praeterfluunt Tanais et Ister, omniaque super Scythiam loca, quorum incolas vetustas Hyperboreos vocavit.

Pe când fețele de sud și de sud-vest ale columnei din Carpați au servit mai mult de subiecte pentru picturele ceramografice, pe când teologia egiptenă adoptase ca simbol al trinității fața de nord-vest a acestui stâlp al lumii, artistul roman a figurat pe titanul Atlas susținând sfera universului după fața de răsărit a acestor piramide legendare.

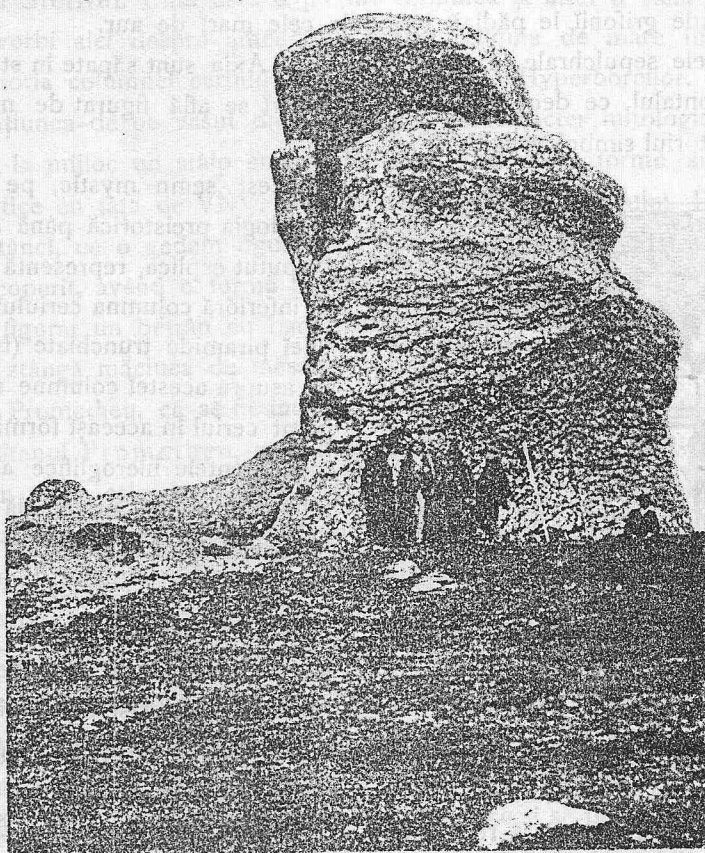
178. — Titanul Atlas susținând sfera universului. Statuă antică de marmure în muzeul de la Neapole. După Berthelot, *La Grande Encyclopédie*, Tome IV. p. 459.

Esistă o identitate, putem dice absolută, între conturile esteriore ale acestor două monumente, până la cel mic detaliu. Se mai cunosc pe columna din Carpați chiar și urmele, ce par, că au figurat o-dată brațele ridicate în sus spre a susține în spate forma globului, ce reprezintă bolta cerului.

Probabil, că această statuă atât de memorabilă a fost lucrată în timpul împăratului Domițian, atunci când armatele romane avură să susțină o luptă lungă și grea pentru a cuceri muntele cel sfânt al Dacilor, numiți Gigantii și Hyperborei, când legendele lui Atlas deveniră érași populare

în Italia, când cei mai distinși poeți ai acestei epoci, Statii și Marțial, se ocupară cu osia ceriului din țera Hyperboreilor și cu suferințele lui Prometheus pe această stâncă ¹⁾.

«Tu pleci acum Marcelline ostașule», ȃice Marțial, «ca să ieși pe umerii tăi ceriul de nord al Hyperboreilor și astrele polului getic, cari de abia se mișcă. Étăl și stâncă lui Prometheus, étăl și muntele cel făimos în legende» etc. ²⁾.

179. — Columna Ceriului de pe Vârful Omului (Carpați). Fața de NO. reprezentând în conturile sale esteriore tipul original al statuei titanului Atlas din muzeul de la Neapole. A se vedé Fig. 178. După o fotografie din a. 1900.

Afară de tradițiunile istorice și afară de legendele mitologice cu privire la titanul Atlas, mai esista în Italia și o credință religioasă arhaică cu privire la columna ceriului din Carpați.

Etruscii erau considerați în epoca romană ca reprezentanții vechilor

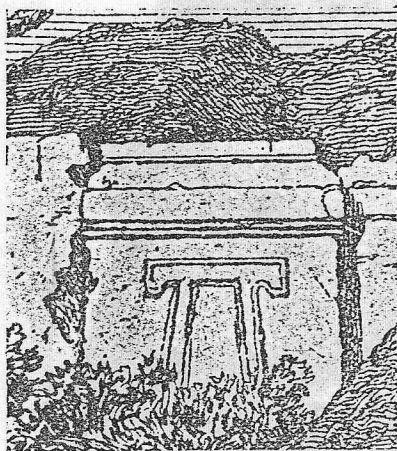
¹⁾ A se vedé mai sus pag. 283.

²⁾ Cf. mai sus pag. 302.

doctrine teologice pelasge. Ei aveau o preoțime instruită și o literatură avută în rituale, pentru cari poporul roman arăta un deosebit respect.

Una din cele mai vechi necropole ale Etruriei se afla în munții de la Axia (astăzi Castel d'Asso) de pe teritoriul vechiului oraș Tarquini, locul natal al lui Tarquiniu cel bătrân, și metropola celor 12 orașe confederate ale Etruriei. Locuitorii din Tarquini au fost, după cum ne spune Hierocle, originari din ținuturile Hyperboreilor¹⁾, de la acei Hyperborei, unde grifonii le pădăiau tesaurele cele mari de aur.

Camerele sepulchrale în necropola de la Axia sunt săpate în stâncă viă, ăr pe frontalul, ce decorăză aceste sepulturi se află figurat de mai multe ori următorul simbol religios (Fig. 180).

180.—Columna Ceriului, figurată ca simbol religios pe mormintele din necropola de la Axia (astăzi Castel d'Asso) în vechia Etruriă. După Duruy, Hist. d. Rom. Tom. I. (1879), p. LXXVII.

Acest semn mystic, pe care arheologia preistorică până astăzi nu l'a putut esplica, representă în partea sa inferioară columna ceriului în forma unei piramide trunchiate (trapez), ăr de asupra acestei colonne se află figurat ceriul în aceeași formă ca și pe monumentele hieroglifice ale Egiptului, prin o liniă orisontală cu două tórtelă la margini, în forma .

Acest simbol religios al vieței viitoare și al regiunii divine, ne spune așa dar, că vechia religiune etruscă, era una și aceeași cu religiunea Pelasgilor de la Istru, din Argos și din Egipt²⁾; în particular acest simbol esprima aceeași credință religioasă, că sufletele celor decedați se duc la reședința ăeilor (de la Oceanos potamos), unde era Olimpul Atlantiac, în țera Hyperboreilor celor juști și lung trăitori, unde ceriul se ređima pe pământ, unde era județul suprem, unde era locul fericirii, regiunea celor piî.

¹⁾ Stephanus Byz., v. Ταρχονία: Ταρχοναῖοι, ἑθνος Ὑπερβορέων, etc.

²⁾ Disciplina etruscă i-și luase începuturile sale în nisce ținuturi muntóse afară de Italia. Ast-fel Pliniu vorbind de pasérile, ce serviau de auguriu ne spune (lib. X. c. 17): că în disciplina etruscă se afla depinse mai multe genuri de paséri, pe cari nimeni nu le a văđut. — În ce privesce vechile locuințe ale Etruscilor, este importantă tradițiunea, ce ne-o comunică Pliniu (III. 81.), că orașul Pisa din Etruria a fost întemeiat de Pelops seú de Teutani. După cum vom vedé mai la vale locuințele vechilor Teutani, seú Titanii, erau lângă Istru.

8. *Columna Ceriului din Carpați ca simbol al nemuririi la Pelasgi din Sicilia.*

Columna Ceriului din Carpați o aflăm reprezentată pe două monumente antice ale Siciliei. Unul este o pictură ceramică și altul o stea funerară.

Vom vorbi aici despre amândouă aceste reliquie de mare importanță pentru istoria columnei ceriului din vechia țară a Hyperboreilor.

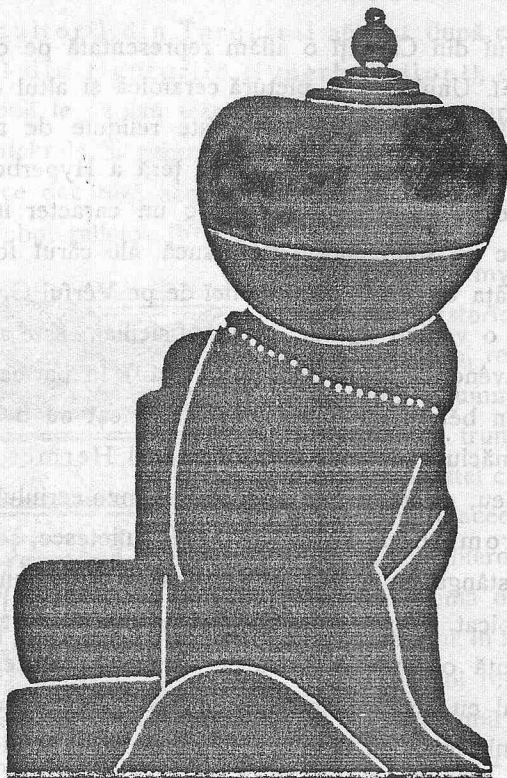
Decorațiunea de pe vasul din Sicilia are un caracter mitologic. Ea ne înfățișează la mijloc un stâlp enorm de stâncă, ale cărui forme sunt întru toate identice cu fața de VNV. a columnei de pe Vârful Omului. De asupra acestei stânci, ce o vedem figurată pe vasul sicilian, este aședat un crater enorm acoperit, având o formă aprópe sferică ¹⁾. În partea dréptă a acestei stânci e figurat un bătrân cu barbă albă, îmbrăcat cu o mantiă și ținând în mâna stângă măciuca de mesager. Este ȕeul Hermes (Mercuriul), care duce pe Prometheus, ca să fie încatenat pe columna ceriului. Lângă Hermes se vede titanul Prometheus, ostent și sdrobot sufletesce, ședend pe o pétă. El ține în mâna stângă un obiect, ce semăna cu tuleul unei plante (ferula) de jumătate despicat. Hermes întinde mâna dréptă peste capul lui Prometheus și pronunță o formulă sacră. În semn de protestare Prometheus î-și acopere capul cu mâna dréptă. În partea stângă a acestei stânci se vede o femeia îmbrăcată cu o tunică talară și cu un hemi-diploidion. Este ȕeița Themis, personificarea ordinii legale. Cu mâna dréptă dēnsa face un semn imperativ către faurul Vulcan arătându-i stâncă, ér cu mâna stângă atinge curelele, cari pun în mișcare foiă faurăriei. Prin acēsta ȕeița Themis comunică lui Vulcan ordinul lui Joe, ca să ferece și să pironēscă pe acēstă stâncă pe astutul Prometheus ²⁾. Faurul Vulcan înțelegând ordinul se întórce spre a pleca la faurăria sa, făcend cu mâna stângă un semn de supunere și imediată esecutare ³⁾.

¹⁾ Despre acest crater vom vorbi mai la vale într'un capitol special relativ la monumentele metalurgiei și aurăriei preistorice.

²⁾ După Eschyl (Prom. v. 12) gigantul Cratos (Puterea) însoțit de sora sa Bia (Violența), personalități simbolice ale teogeniei, conduc pe Prometheus la locul de supliciū, și Cratos comunică lui Vulcan ordinul lui Joe.

³⁾ Unii au creȕut, că acēstă scenă representă un subiect din misteriile Icmnice. Le-normant vede în acēstă pictură pe Vulcan în mijlocul Cyclopilor lângă muntele Etna. Explicațiunii neadmisibile lipsite de un sens mitologic ori religios. Nu există nici un

Artistul a mai voit tot-o-dată să exprime, că această scenă se petrece pe vârful unui munte înalt din regiunea nordului. Spre acest scop el a tras o linie undulantă cu puncte albe până la jumătatea figurilor și care desemnează înălțimea troianilor de néua, ce acoperiaș culmea acestui munte.

181. — Stâncă, pe care a fost crucificat titanul Prometheus, identică după conturile sale cu stâncă, ce formeză columna principală de pe Vârful Omului (Fig. 182). De asupra pe vârful acestei stânci se vede așezat un crater enorm acoperit. — Pictură cu figuri negre pe un vas sicilian. După Lenormant, *Élite d. monuments céramographiques*. Tome I. Pl. LI.

Din punct de vedere istoric importanța, ce o are decorațiunea de pe vasul sicilian este, că stanca figurată aici ne prezintă întru toate aspectul feței de VNV. al columnei ceriului din Carpați.

Acastă pictură însă ne mai pune tot-o-dată în lumină încă una din cestiunile cele mari, dar obscure, ale geografiei sacre din epoca pelasgă.

cyclop în această compozițiune, nici stâncă figurată nu prezintă forma conică a vulcanului Etna. — O stâncă analoă, pe care șede Joe, se vede reprezentată în o pictură de vas din Apulia (Lenormant, *Élite des monuments céramographiques*, I. pl. XXIII).

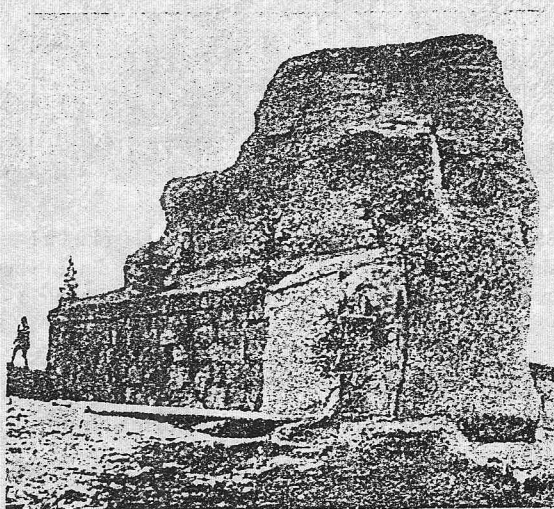
După Homer faurăria lui Vulcan se afla pe vechiul Olymp ¹⁾.

Thetis, mama lui Achile, se adresază cu următoarele cuvinte către surorile sale:

«Eu mă duc pe Olympul cel mare, la Vulcan, artistul ilustru, ca să facă fiului mieu arme frumoase lucitoare» ¹⁾.

Pe vasul din Sicilia faurăria lui Vulcan este indicată în apropiere de stânca, la care este dus Prometheus, și această stâncă, o repetăm aici încă o dată, ne înfățișează întru toate profilul de VNV. al columnei din Carpați.

Avem așa dar aici un important document din antichitatea italo-grecă, un document, prin care se constată cu certitudine absolută, că Olympul preistoric său al teogoniei, Olympul de la marginile pământului

182.—Columna Ceriului din Carpați, față de VNV., identică după conturile sale cu stânca lui Prometheus, reprezentată în pictura de pe vasul sicilian (Fig. 181). Jos: camera de adăpost construită de Societatea carpatină din Transilvania ²⁾.

după Hesiod, era muntele acela, pe care se află columnele cele legendare ale ceriului, Atlas din țera Hyperboreilor, Olympus atlantiacus la Calpurniu ²⁾, astăzi vârful Omului de pe muntele Bucegiu lângă Istrul de jos, unde, afară de columne, ni se mai prezintă încă o altă clasă de monumente celebre în istoria teogoniei, figura lui Ζεύς αἰγλοχος și altarele cyclopice.

Pe acest vârf măiestros al Carpaților, după cum am amintit mai sus, se

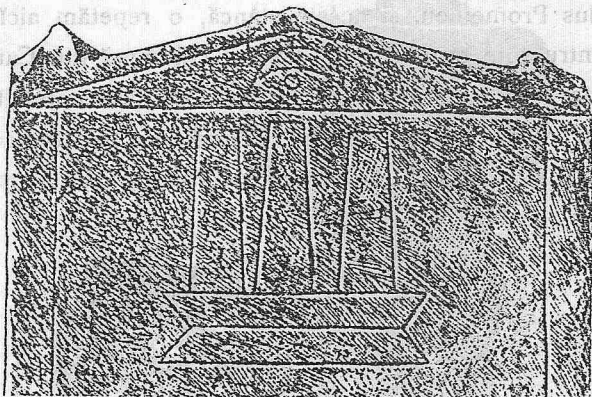
¹⁾ Homeri Ilias, XVIII. v. 140 seqq.

²⁾ Calpurnii IV. v. 83.

³⁾ După Dr. E. d. Myss, Wegweiser für Ausflüge in die Berge und Gebirge der Umgebung von Kronstadt. Kronstadt, Gabony, 1898.

înaltă și astăzi trei colonne gigantice. Fie-care din aceste colonne a reprezentat în antichitate o deosebită figură, fie-care a avut un anumit sens simbolic.

Aceste trei colonne, monumente importante consacrate divinității principale a Ceriului încă în timpurile anterioare Troiei, Mycenei, Tirintului și Thebei din Egipt, au avut un rol însemnat și în credințele religioase ale Pelasgilor din Sicilia.

183. — Cele trei colonne ale Ceriului ca simbol religios pe o stelă funerară din Lilybeu în Sicilia. După Perrot et Chipiez, Phénicie — Cypre, p. 309.

Pe o stelă funerară descoperită nu de mult pe teritoriul vechiului oraș Lilybeu din Sicilia vedem reprezentate în partea superioară trei colonne, cea din mijloc mai înaltă, cele de margini mai mici, iar de asupra acestor colonne un triunghi și un simbol sideral.

Orașul Lilybeu, după cum ne spune Diodor Sicul, a fost întemeiat de Carthageneni, cari după resbelul cu Dionysiu, tiranul Siracusei, strămutase aci resturile locuitorilor din Motya, un oraș, care se bucurase de o mare prosperitate ¹⁾.

Aceste trei colonne figurate în partea superioară a stelei din Lilybeu, reprezintă cele trei colonne ale ceriului din teogonia lui Hesiod ²⁾, numite, de autorii romani cardines mundi, pe cari se reținea ceriul din țara Hyperboreilor ³⁾, sunt cele trei colonne de pe «Vârful Omului», al căror aspect în grupă, ni-l prezintă Fig. 184.

¹⁾ Diodori Siculi lib. XXII. 10. 4. — Pe ruinele Lilybeului se află astăzi orașul Marsala.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 522.

³⁾ Plinii H. N. lib. IV. 26. 11: Ibi (apud Hyperboreos) creduntur esse cardines mundi. — Id. lib. II. c. 64: Namque in illo (caelo) cava in se convexitas vergit, et cardini suo, hoc est, terrae, undique incumbit.

Pelasgii din Sicilia aveau, după cum vedem, întogma ca și Pelasgii din Grecia și din Italia, o credință în o supraviețuire în altă regiune terestră deosebită, însă fericită.

Este doctrina Hyperboreilor.

Este aceeași credință, pe care o exprimau tabulele trimise de dănșii la Delos, că sufletele celor decedați se duc la judecata supremă într'un loc

184. — Cele trei Columne ale Ceriului de pe Vârful Omului (Carpați) vădute în grupă. După o fotografie de L. Adler (Brașov).

anumit din țera lor, de unde apoi aceia, cari au fost conduși în vieță de un geniū bun, trec în regiunea celor pii ¹⁾.

¹⁾ Platonis Opera (Ed. Didot) Tom. II. p. 561.

Acastă credință ne-o exprimă și Hesiod sub forma, că sufletele eroilor căzuți în războaiele de la Theba și de la Troia au fost duse în insulele cele fericite de la marginile pământului, de lângă Oceanul cel cu vultori adânci ¹⁾. Una din aceste insule fericite, după cum scim, era Leuce de la gurile Dunării ²⁾. Aici ne înfățișează legendele și picturele vechi pe Achile, pe Ajax, pe Telamon, Patroclu, Antiloch, pe Menelau, Helena și Agamemnon, ducând o viață fericită și eternă ³⁾.

Pelasgii din Sicilia, numiți Sicanii și Siculi, ne apar în tradițiunile grecesci și romane ca cei mai vechi locuitori ai Italiei. Ei locuise mai întâiu în Umbria și în jurul Ariminiului ⁴⁾. Însă în urma invasiunii Umbrilor ei fură siliți să-și schimbe locuințele lor și trăiră mai mult timp în Latium ⁵⁾. De aci împinși de alte triburi pelasge, ei se strămutară cu locuințele lor în Italia de jos, în Brutium și în Lucania ⁶⁾, de unde în urma nouelor curente, ce veniau din părțile de sus ale Italiei, ei trecură peste mare în Sicilia ⁷⁾, care se numi ast-fel după numele lor (mai întâiu Sicania, apoi Sicilia).

Imigrațiunea acestor Pelasgi în Sicilia se operase așa dar pe drumul continental al Italiei, de la Alpi spre sud. Ei veniau însă de la centrul cel mare al lumii pelasge, de la Carpați, de unde în urma unei imense aglomerări de triburi, și poto în urma unor evenimente politice, ei se separară și plecară cu turmele lor înainte.

Acosta o probază simbolul lor național și religios, columnele ceriului din Carpați. Pelasgii din toate părțile au avut un deosebit cult pentru patria lor originară de lângă Istru.

Un vechiu oraș de pe țărmurile de nord al Siciliei purta în epoca romană numele de Agathyrson ⁸⁾, care desemna, că locuitorii de acolo erau din nămul, séu din țera, Agathyrilor. Ei păstrară până târziu un spirit de independență. Nu recunoscău nici legile nici autoritatea altora. Liviu i numesce străini și aventurari, adunați din toate părțile lumii, oameni demni de marte, cari trăiau din răpiri și tâlhării, în cât consulul M. Valeriu Laevin se vedu silit la a. 210 a. Chr. să ridice 4000 locuitori din Agathyrson și să-i transporte în

¹⁾ Hesiodi Opera et Dies, v. 161 seqq.

²⁾ Plinii lib. IV. 27. 1: eadem Leuce et Macaron (a Fericitilor) appellata.

³⁾ Pausaniae lib. III. 19. 11-13.

⁴⁾ Plinii H. N. lib. III. 19. 1.

⁵⁾ Ibid. lib. III. 9. 4.

⁶⁾ Ibid. lib. III. 10. 1.

⁷⁾ Dionysii Halic. lib. I. 22.

⁸⁾ La Stephan Byzantinul și la Suida: Agathyrsa.—La Strabo (Ed. Didot, lib. VI. 2. 1.) Agathyrson.—În epoca romană mai purta și numele de Agathyrnum.

Italia ¹⁾. Un orașel întărit cu numele de Aegitharsus exista și lângă Lilybeu ²⁾.

Lângă faimosul Agathyrson de pe țărmurile de nord al Siciliei se mai afla încă un alt oraș pelasg înfloritoriu numit pe monetele sale Αλοντινοι ³⁾, o numire, ce ne presintă o curioasă asemănare cu forma de Alutani, rom. Olteni.

Îr pe țărmurile de sud ale Siciliei se întemeiasă încă din timpuri depărtate preistorice un oraș numit Cauconia ⁴⁾, probabil, că primii săi locuitori au fost numai un fragment din tribul Dac, ce poartă la Ptolemeu numele de Caucoenses.

În fine mai exista o tradițiune preistorică despre o emigrațiune de la Istrul de jos în această insulă a mediteranei.

Titanul Typhon, învins de Joe, fuge după cum ne spun autorii grecesci, în Sicilia ⁵⁾.

9. *Columna Ceriului din Carpați pe monumentele funerare ale Carthagenei.*

Aceeași doctrină religioasă despre nemurirea și migrațiunea sufletelor în o altă regiune terestră mai fericită o aveau și vechii locuitori ai Carthagenei.

Orașul Carthagenei înainte de a ajunge în mânele Fenicienilor a fost o coloniă pelasgă ⁷⁾.

Numele cel vechiu al citadelei era Byrsa, mai corect însă Byrsan ⁸⁾.

¹⁾ Livii Rer. Rom. lib. XXVI. c. 40.

²⁾ Ptolemaei lib. III. 4. 3.

³⁾ British Mus. Sicily, 30. — De asemenea și pe inscripțiuni: τῶν Ἀλοντίνων, in tit. nr. 5608. Boeckh.

⁴⁾ Ptolomaei. (Ed. Didot) lib. III. 4. 5. — Tot în partea meridională a Siciliei, mai în apropiere de Lilybeu, un riuleț poartă la Ptolemeu numele de Isbur(os). Este unul și același cuvânt cu românescul isvor.

⁵⁾ Ibid. lib. III. 8. 3.

⁶⁾ Apollodorī Bibl. lib. I. 6. 3.

⁷⁾ Silli Italici Punica (Ed. Nisard) lib. XV. p. 444:

Urbs colitur, Teucro quondam fundata vetusto,

Nomine Carthago; Tyrius tenet incola muros.

⁸⁾ În forma de Βύρσαν, ca acusativ, ne apare această numire la Strabo, și în o forma analoă de Byrsam ni se presintă acest nume la Virgiliu și la Liviu. Încă începând din timpurile lui Eschyl, cei vechi cercau să reproducă în scrierile lor numirile personale și geografice ale Barbarilor ast-fel, ca să corespundă de o parte formei originale, ır

Acastă numire aparține idiomei pelasge de la Istrul de jos.

Bârsa sėu Bîrsa este numele unui rîu însemnat în istoria poporului român. El isvorește din munții de lângă Bucegiu, traversază o mare parte din șesul cel întins al Brașovului, care după acest rîu pōrtă numele de țera Bârsei; őr locuitorii acestui ținut sunt numiți Bârsani.

Chiar și numele Carthagenei aparține după forma sa grupei etnice pelasge de lângă Dunărea de jos.

Trei sate de pe teritoriul Romăniei pōrtă și astăzi numele de Cărtojanî sėu Cărtogianî (în j. Vlașca); őr un oraș de pe șesurile Ungariei, din părțile dincōce de Tisa, este numit Kardszag.

Nici una din aceste localități nu este situată lângă un rîu őr-care navigabil, și ast-fel nu avem nici un motiv de a presupune, că ele ar fi fost vre o-dată colonii comerciale fondate de Carthageneni.

Carthagena însă, Byrsa sėu Byrsan, nu era numai un punct pelasg isolat pe continentul Africeî de nord.

Populațiunea cea întinsă a Libyeî o formău dintr'o vechime fōrte de părtată Getuliî, ale căror locuințe, după vechii geografi, erau între Mauritania, Numidia, Cyrenaica și între marginile de nord ale deșertului celui mare. Ei erau imigrați acolo din ținuturile Geților. Așa spuneau despre dēnșii tradițiunile ¹⁾.

Columna ceriului ca simbol al vieței viitoare o aflăm reprezentată și pe monumentele funerare ale Carthagenei din timpul dominațiunii punice.

Unul din aceste vechi monumente este o stelă funerară descoperită în ruinele orașului distrus de Romani. Ea ne înfățișează în partea superiōră o columnă în forma unei piramide trunchiate ²⁾. La mijloc este figurat Prometheu ținēnd lângă pept figura de lut a omului creat de dēnsul ³⁾; őr de

de altă parte legilor gramaticale ale limbei, în care scriau. — Strabonis lib. XVII. 3. 14: κατὰ μέτρον δὲ τὴν πόλιν ἢ ἀκρόπολιν, ἣν ἐκάλεον Βύρσαν, — Virgiliî Aen. I. v. 366-367: novae Carthaginis arcem, Mercatique solum, facti de nomine Byrsam. — Livii lib. XXXIV. c. 62: Quicquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque injuria partum habere.

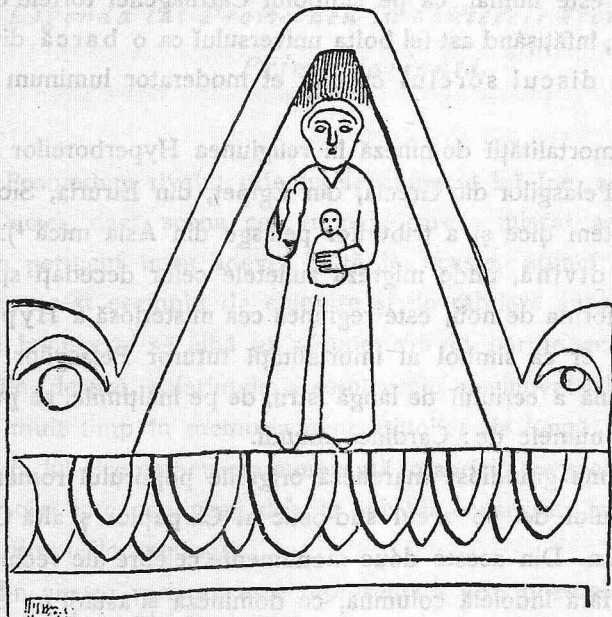
¹⁾ Isidori Hispalensis Originum lib. IX. 2. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis venerunt, derivato nomine Getuli cognominati sunt.

²⁾ Alte stele asemenea a se vedē la Perrot et Chipiez, Phénicie—Cypre, p. 458. 460.

³⁾ Pe trei baso-reliefuri antice, două din palatul Mattei și unul din villa Medici, Prometheus ne apare îmbrăcat ca regii barbari cu o mantiă largă. őr pe un sarcofag antic din museul de pe Capitol, ce ne înfățișează legenda creațiunii omului prin Prometheus, acesta ține în brațele sale pe omul, ce-l formeză.

ambele laturi ale columnei, la dreapta și la stânga, e reprezentat în stilul pelasg de la Carpați sôrele, ce răsare, și sôrele, ce apune ¹⁾).

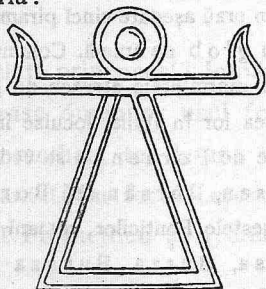
Acest simbol religios de pe stelele funerare ale Carthagenei înfățișă ceva real.

185. — Stelă funerară din Carthagena reprezentând în partea superioară Columna Ceriului în forma unei piramide trunchiate. — După Perrot et Chipiez, *Histoire de l'art*. Tome III. p. 53.

Cu deosebire, această piramidă trunchiată ne prezintă în formele sale o asemănare foarte caracteristică cu figura columnei principale din Carpați și cu emblema Mycenei.

O altă stelă funerară din Carthagena ne înfățișează emblema regiunii divine sub forma următoare:

186. — Stelă funerară din Carthagenă ²⁾.

Avem aici înaintea noastră un vechi simbol religios și nici de cum o figură umană sculptată în mod rudimentar.

Este figura unei columne pelasge, a unei piramide trunchiate, pe care

¹⁾ Hampel, *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. I (1886) p. LXXIV. LXXXVIII.

²⁾ Perrot et Chipiez, *Histoire de l'art*, Tome III. p. 79. — Conf. *ibid.* p. 52.

se rađimă ceriul, simbolisat prin o liniă orisontală cu tórte la margini, întogma ca și pe monumentele funerare ale Egiptului și pe cele de la Axia.

Deosebirea este numai, că pe simbolul Carthagenei tórtele ceriului sunt ridicate în sus, înfățișând ast-fel bolta universului ca o barcă divină ¹⁾, și pe care e figurat discul sórelui ca dux et moderator luminum ²⁾.

Principiul imortalității domină în religiunea Hyperboreilor de la Istru, în religiunea Pelasgilor din Grecia, din Egipt, din Etruria; Sicilia, Carthagena ³⁾, și putem dice și a triburilor pelasge din Asia mică ⁴⁾.

Regiunea divină, unde migrează sufletele celor decedați spre a se purifica și transforma de nou, este regiunea cea misterioasă a Hyperboreilor de la Carpați, ér ca simbol al imortalității tuturor Pelasgilor este una și aceeași columnă a ceriului de lângă Istru, de pe înălțimile, ce purtau în teologia romană numele de: Cardines mundi.

Două columne grandioase marchéză originile poporului român. Una este Columna Ceriului de pe arcul sud-ostic al Carpaților și altă Columna din forul lui Traian. Din aceste două monumente celebre ale vechimii, cea mai glorioasă este fără îndoieală columna, ce domină și astăzi pe Carpați, simbol maestos al unității naționale și religioase a tuturor Pelasgilor.

¹⁾ A se vedé barca sórelui figurată în picturele și desemele egiptene la Maspero, *Égypte et Chaldée*, p. 161. 196. 197; 139 (Khopri), ér barca lunei la p. 93. Variante analóge ale simbolisării ceriului se vedé reprezentate pe stâncile de la Iasili-Kaia (Cappadocia) și pe monumentul de la Eflatunbunar (Lycaonia) (Perrot et Chipiez, *Hist. de l'art. T. IV.* 639, 645, 731).

²⁾ Globul ca simbol al universului i-l aflăm figurat și pe columnele funerare ale Etruriei. După cum scria Varro (la Pliniu lib. XXXVI. 19. 7) pe Mausoleul lui Porsenna din jos de orașul Clusium erau aședate cinci piramide, 4 la colțuri și una în mijloc fie-care având de asupra câte un glob de aramă. Columna ceriului, după cum am vedut mai sus, era reprezentată și pe mormintele etrusce de la Axia, ceea-ce ne indică, că aceste triburi înainte de imigrarea lor în Italia, locuise în regiunea Carpaților de lângă Dunărea de jos. Chiar și numele de Porsenna se vede a fi numai o formă coruptă, la autorii vechi, în loc de Bârsan, Bursan séu Borsan, adecă originar din țera Bârsei, un teritoriū, care în regestele Ponticilor romani din a. 1211 și 1222 pórtă numele de terra Borza, Bursa, Burza, Bursza (Densușianu, *Documente privitoare la istoria Românilor. Vol. I.* pag. 57. 74. 76.)

³⁾ Vechii Cartageneni, după cum ne spune Diodor Sicul (IV. 66. 5; XIV. 77. 5.) adoraū pe Saturn, și făceau sacrificii divinităților sale după ritul grecesc, adecă al Pelasgilor din părțile orientale ale Europei. Mai notăm aici, că Hannibal, după cum ni-l înfățișéză Siliu Italic (I. 118) jóră pe Marte, ca pe un deū național (hanc mentem juro nostri per numina Martis.)

⁴⁾ Columna ceriului în forma unui stâlp puțin conic, de asupra cu un căpătăiū

10. *Legenda lui Prometheus în cântecele eroice române.**Prima variantă.*

Dacă Prometheus rivalul prin înțelepciune al lui Joe, a fost un eroi din părțile Daciei, dacă scena cea tragică, care a mișcat așa de mult antici-tatea, s'a petrecut într-adevăr în ținuturile acestea, atunci a trebuit fără în-doielă, ca acest exemplu de chinuire și de răbdare supra-omenescă, ér în urmă de învingere, să aibă un răsădit viú în părțile acestea, a trebuit ca tradițiunile despre suferințele acestui amic nevinovat al omenimii să se păstreze mult timp în memoria generațiunilor de lângă Carpați și Istru.

Legenda lui Prometheus era cunoscută în antichitatea grecă în mai multe variante, cari toate conțineau diferite episoade consacrate istoriei acestui mare geniú al timpurilor pelasge.

Una din aceste variante este reprezentată prin poemele lui Hesiod.

Titanul Prometheus, după cum ne spune acest autor, scurtase pe ȕei în drepturile și în onorile, ce ei credeau, că li se cuvin la sacrificiile ómenilor.

La adunarea comună dela Mecone, unde se întruniră ȕei și ómenii, ca să discute și stabilească drepturile și datorințele fie-cărei părți, Prometheus ne apare ca un rex sacrificulus, ca marele preot al ceremoniilor religioase. El alege, el aduce și taiă taurii de sacrificiú. El împărșește carnea victimelor între ȕei și între ómenii, însă el știu să facă părțile așa de bine, în cât ȕei se aleseră cu ósele, ér ómenii cu carnea și cu intestinalele cele bune de mâncat ¹⁾.

ȕei se creșură înșelați prin această împărșire nepotrivită a victimelor.

În mânia sa Joe retrase ómenilor usul focului, ca ei să nu pótă ferbe mâncările lor. Însă Prometheus, tot-de-una invenșios, înșelă pe Joe a doua óră, răpind câte-va scântei din focul ceresc. Acum întregă mânia lui Joe se deslănșui asupra lui Prometheus și a creaturilor sale. Titanul, amic al quasi-doric, susținută de câte un leú la ambele laturí, o vedem figurată și pe un mor-mént săpat în stâncă, ce face parte din necropola preistorică de la Ayazinn în vechia Frigiă. (Perrot et Chipiez, Histoire de l'art. Tome V. p. 111. — O sculptură religioasă de pe stâncile de la Iasili-Kaia ne înfășeșză cele trei colonne ale cerului în forma unei edicule, ér din columna de la mijloc se vede ridicându-se ȕeul Mithra (Perrot et Chipiez, Hist. de l'arts. IV. p. 639).

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 521 seqq. — Id. Dies et Opera, v. 50 seqq.

omenimi, fu legat pe columna din mijloc a ceriului, ér asupra ómenilor Joe trimise tóte relele și miseriele lumesce (ascunse în cutia Pandorei).

A dóua legendă despre încatenarea lui Prometheu ne este transmisă de istoricul grecesc Herodor din Heraclea, care trăise înainte de Herodot.

Acest Herodor compusese dóue opere însemnate, una despre faptele lui Hercule și a dóua despre espedițiunea Argonauților.

Ca fântâni, afară de scrierile logografilor, Herodor mai folosise și cântecele epice vechi, cari însă s'aũ perdut.

După tradițiunea, ce o aflăm la Herodor, Prometheu fusese un rege din Scythia ¹⁾. În timpul domniei sale se întâmplase, că riul numit Aetos ²⁾ se revêrsase și acoperise cu apă câmpurile. Fiind însă că Prometheu nu putea să dea supușilor săi cele trebuincioase pentru traiu, aceștia i-l puseră în catene, însă venind Hercule, abătu riul în mare și liberă pe Prometheu din catenele sale.

Amândóue aceste legende vechi, una a lui Hesiod și alta a lui Herodor, le mai aflăm și astăzi reprezentate într'un anumit cyclu de cântece eroice române.

În varianta română Prometheu, eroul preistoric al suferințelor, pórtă numele de Badiu, Badea și Badu. Βαδὺς ἀνὴρ în vechia limbă grecescă avea dóue înțelesuri: de om înțelept și de om avut.

Curțile eroului român erau peste Prut lângă drumul cel lung, — calea vechiă, care trecea prin pustiiurile cele întinse ale Scythiei către Asia ³⁾.

¹⁾ Herodori Heracleensis Fragm. 23 in Frag. Hist. Graec. (Ed. Didot) II. p. 34: εἶναι γὰρ αὐτὸν (Προμηθεΐα) Σκυθῶν βασιλεὺς φησὶ. — Atlas și Prometheu aũ fost după Hesiod (Theog. v. 507 seqq.) fiu ai lui Iapet și ai Clymenei, ficei Oceanului (s. Istrului). Tot la Hesiod (Theog. v. 543) Prometheu este numit «cel mai i-lustru dintre regi».

²⁾ Sub numele de Ἄετος am puté presupune, că este a se înțelege riul numit astăzi Oltuz din Moldova, care isvoresce în Transilvania și se vêrsă în Trotuș. Însă șesul Moldovei, pe unde trece riul Oltuz este prea mic, pentru ca esundările sale să póată avé de consecință o calamitate publică atât de însemnată. Mai mult e de cređut, că numele acestui riũ din Scythia a fost alterat spre a i se da o semnificațiune grecescă cu raport la legenda lui Prometheu (Ἄετος, aquilă), și că forma originală a numelui, ce l'a avut acest riũ în vechile legende grecesci a fost Ἄλτος, adecă Oltul. În colindele și în cântecele populare române Oltul este riul, care când se revarsă acopere câmpiele cu apă pe un spațiu întins; el este riul, ale cărui isvóre, după ideile poetice ale poporului, ar trebui secate. (Tocilescu, Materialuri folkloristice. I. 387. — Francu, Moșii p. 231. — Bibicescu, Poesii pop. din Transilvania, p. 237. — Alexici, Texte, I. 136).

³⁾ După alte fragmente curțile domnesci ale lui Badea se află în Bucures (Tocilescu, Materialuri, I. 511. 512).

După cum în legenda lui Hesiod, Prometheu ne apare ca un mare preot sacrificatoriu, care aduce și taiă victimele, tot ast-fel se spune despre eroul român, că el era măcelariu al Turcilor ¹⁾, și haham al Ovreurilor (care taiă carnea după ritul judaic), și că el avea lângă sine cinci-șapte de măcelari, tot agale (boieri) și Turci mari. Asupra sa se ridică șapte sute Brăileni, opt mii Carabineni din Bugeac, cari ne apar tot-o-dată și ca tovarăși ai eroului.

Causa nemulțămirii lor nu o cunoscem.

Acești locuitori din părțile de jos ale Dunării prind pe eroi și-l lăgă cot la cot, nu pe vârful unui munte, ci de stălpul hornului ²⁾, la dugórea focului, unde-i greu voinicului ³⁾, până când în fine vine Marcul Vitézul, frățiorul Bădiului, și-l liberă. Marcul Vitézul reprezintă în cântecele eroice române pe Marte, vechiul zeu pelasg al resbóielor și al luptelor ⁴⁾, despre care spuneau Geții, că se născuse la densii ⁵⁾.

Plecarea lui Marcul Vitézul, ca să libereze pe eroul și pe fratele său Badiu cel legat, are în cântecele populare române un caracter foarte arhaic și într-adevăr epic.

Bădulésă cere ajutorul lui Marcul Vitézul în contra Turcilor.

Êr Marcul după ce-i răspunde:

Fă, 'nainte că te-ajung.

— Puse șéua pe-un cal murg

Și când s'a încălecat

Pământul s'a cutremurat,

¹⁾ În cântecele bătrânesci (eroice) ale poporului român, cari după conținutul lor se refer la epoce, la evenimente și personalități obscure, se face adese-ori amintire de luptele cu Turcii și cu Frâncii. Acești Turci din vechile cântece eroice române nu sunt Osmanii, ale căror invasiuni la Dunăre încep numai în secolul al XIV-lea, ci sunt, după cum vom vedé mai târziu Turcii preistorici, Troiani, numiți la autorii greci și romani Τευκροί, Teucuri, fie după vechiul lor rege Teucer, fie după numele unui trib emigrat acolo din Tracia. Êr sub numele de Frânci (sing. și Frâng la Tocilescu, Mater. I. 80) sunt a se înțelege Frigienii (Φρύγες, Phryges).

²⁾ Athenienii numiau Promethees (προμηθεΐς) pe fabricanții de ôle, de cuptóre și de ori-ce obiecte lucrate din argilă.

³⁾ Badea în cântecele române este tot-o-dată și un om avut de aur. Însă Turcii desprețuesc aurul său și-l chinuesc tot mai mult. Este foarte importantă această circumstanță. Horațiu încă amintesc (Odae, lib. II. 18. 35), că Prometheu aruncat de Joe în infern, nu a putut pe lângă tot aurul său, să înduplece pe Charon, ca să-l readucă cu barca pe țărmurile lumii.

⁴⁾ A se vedé mai la vale capitulele relative la Marcul Vitézul.

⁵⁾ Jornandis De reb. Get. c. 5: Adeo ergo fuere laudati Getae, ut dudum Martem . . . apud eos fuisse dicant exortum.

Norii s'au împrăsciat,
 Apa în Prut s'a turburat,
 Și Turcii cându-l vedea
 Din gură așa dicea:
 Cine-mi este acel nebun?
 Său i nebun, său turbat,
 Său i de femeii stricat.
 — Nicî nu-î nebun,
 Nicî nu-î turbat,
 Nicî nu-î de femeii stricat;
 Ci-î un negustoriu bogat,
 Și-a vîndut cireșile
 Și-și cam bea dobîndile ... 1).

Tot ast-fel ne apare figura lui Marte și în poema lui Valeriu Flacc, când plîcă în contra Argonauților :

«Étă, că vine din munții Geților grozavul Marte, ridicând în urma sa un nor imens de pulvere peste câmpurile Scythiei» 2).

După cum spuneau legendele grecesci, Hercule liberase pe Prometheu, după ce luase cireșile cele numeroase de la faimosul Geryon și le predase lui Eurystheu, regelui din Mycena 3).

Tot ast-fel Bădulésă, spre a nu descoperi Turcilor numele cel îngrozitoriu al lui Marcu Vitézul, le spune numaî, că e un negustoriu bogat, care și-a vîndut cireșile și acum bea dobîndile 4).

1) Comunicat de inv. V. Alexă din com. Vutcani, j. Fălciu, în colecțiunea noastră.

2) Valerii Flacci Argon. V. 619-620:

Ecce autem Geticis veniens Gradivus ab antris
 Ingentemque trahens Arctoa per aequora nubem.

Cf. Homeri Ilias, V. v. 864 seqq.

3) Apollodori Bibl. lib. II. 5. 12.

4) Reproducem aici părțile mai esențiale din ciclul eroic despre Badiu:

I. Departe, vere departe,
 Departe, nu prea departe,
 Peste Prut, la drumul lung,
 Aprópe de mii de mii (?)
 De curțile Badiului,
 Turcii că mi se ducea,
 Marî la număr că era
 Șapte sute Brăileni,
 Opt mii de Carabineni,
 Carabineni din Bugeac,
 Ce vin Badiului de hac.

II. — ei de cine-mi întreba ?
 tot de Badiul cărciumarul,
 tot de Badiul măcelarul:
 cărciumarul Frâncilor
 măcelarul Turcilor,
 spatiul (var. chisagiul, hahamul)
 [Ovrellor ...
 el ȕiua cărciumăresce ...
 ér nóptea măcelăresce,
 cu ȕinci-ȕeci de măcelari,
 tot agale și Turci mari.

Eroul Badiu din cântecele populare române, măcelariul Turcilor, spațiul Ovrelor, pe care Brăilenii și Carabinenii îl lăgă lângă foc, de stâlpul co-

Badiul tot măcelăresce,
găbenet că dobândesce,
cu bănet se 'mbogățesce
mulți dușmani agonisesc...

— Turcii, mare, că umbla...

până etă se 'ntempla,
că la casă-i nimeria...
pe Bădulésă găsia...
și la dēnsa se ducea,
și la dēnsa înainta,
temenēle că-i făcea...
și din gură și-o întreba:

Bădulésă, mult frumósă...
cu statu de jupănésă...
cu ochi mari de puică-alésă,
unde este Badiul tēu,
de e 'n târg, la carne grasă,
și-i se viă iute acasă,
de e dus Badiul la vie,
trimete ca 'n pas se vie,
c'avem sfat de sfătuit,
ș'avem vorbe de vorbit!...

că ni-i Badiul ca un frate:

la negoț negustorim
și cu el măcelărim,
gălbenet agonisim,
cu bănet i-l bogătim...

— Turcilor, agalelor,
cinstiți caimacanilor...

de-l cătați cu răutate

nu v'ar face sfântul parte...

de-l cătați pentru vr'un bine,

aflați lucrul de la mine:

nu e 'n târg la carne grasă,

ca se vie Badiu acasă,

nu e dus Badiu la vie

ca de-acolo 'n pas se vie...

III. — Dar Badu mi s'a culcat

Și el când mi s'a culcat,

Fragmentele, ce le reproducem aici, sunt estrase: I și V din balada, ce ni s'a comunicat de înv. V. Alexă, com. Vutcani, j. Fălcu, în colecțiunea noastră; — II de la Teo-

Pe sabie s'a jurat,
Că pe el cin' l'o scula
Frumos capul i-o tăia....

Și el, mare, s'a culcat
Cu paloșu pus pe piept
Și-mi e frică să-l descept!

V. — Așa Turcii c'auția...

Peste Badu că intra...

Frumușel că mi-l lega

Sfarc cu mânil 'ndērēt,

Cu frânghie de mētasă,

Care e 'npletită 'n șesă...

Și bine mi-l priponia,

Tot de stâlpul coșului

(var. Tot de lemnul coșului)

În bătaia fumului,

În dogórea focului,

Unde-i pās voinicului!...

V. — Și Badiu așa ȃcea:

Surióră Bădulésă...

Ia covilița ca crăiță,

Cofele ca florile,

Și ia lungul uliții

La scursurile gârlei,

La curțile Marcului,

Marcului Vitézului,

Frățiorul Badiului.

— Bădulésă așa făcea

Și la Marcu c'ajungea...

— Marcule Vitézule,

Tu beî și te veselescî

Și de Badiu nu gândescî,

Că Turcii mi-l chinuesc

La piciorul hornului,

În duhórea focului,

Unde-i greú voinicului.

— Ér Marcu așa-i ȃcea:

(Urméză versurile de mai sus, p. 361-362).

șului, este una și aceeași personalitate preistorică cu Prometheus, care la adunarea din Mecone, figurează ca un măcelariu ritual al zeilor și al omenilor, este una și aceeași personalitate cu Prometheus, regele din Scythia, asupra căruia se ridicară și-l puseră în catene supușii săi.

11. *Legenda lui Prometheus în cântecele eroice române.*

A doua variantă.

Titanul Prometheus voind să ușureze soarta nefericiților omenii, înșelase, după cum ne spune Hesiod, a doua oră înțelepciunea lui Joe, răpind câte-va scântei din focul ceresc, pe care le ascunse în tubul plantei numite ferula, le aduse pe pământ și astfel aprinse de nouă focul pe vetrele muritorilor.

Acésta a fost a doua cauză, pentru care Prometheus i-și atrase asupra sa ura și mânia lui Joe, a noului monarch al lumii, care dădea ordin lui Vulcan, să-l ferece pe columna din mijloc a ceriului, și apoi trimise asupra lui pe vulturul cel gigantic născut din Typhon și Echidna, care să-l distrugă ficatul, sediul patimelor rele ¹⁾, său, după alte variante, să-l devoreze inima, originea înțelepciunii și a energiei ²⁾.

Despre suferințele lui Prometheus mai exista în antichitate încă o a doua legendă foarte răspândită în popor, după care acest bine-lăcătoriu al umanității a fost mai întâi închis într-o pescare de pe vârful muntelui Caucas ³⁾, ori de pe Pharang, de unde după un timp îndelungat el a fost scos ărași la lumină, ferecat pe columna ceriului, său pe un alt colț de stâncă, când apoi Joe trimise asupra lui aquila cea flămândă, ca să-l sfășie corpul și să-l devoreze ficatul. «În mijlocul Caucasului», scrie Diodor Sicul, «este o stâncă, ori mai

dorescu, Poesii pop., p. 538-540; — III și IV de la Tocilescu, Materialuri folklorice, Partea I. p. 1245-1246 și 72. — Alte variante a se vedea la Alecsandri, Poesii pop., p. 125. — Negoescu, Balade, p. 63. — Șezătoarea (Fălticeni) An. V. p. 61. — Alexici, Texte, I. 28.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 520 seqq.

²⁾ Hygini Fabularum lib. CXLIV: Ob hanc rem Mercurius Jovis iussu . . . aquillam apposuit, quae cor eius exesset, quantum die ederat tantum nocte crescebat, hanc aquillam post triginta annos Hercules interfecit, eumque liberavit. — Fulgentii Mythol. II. 9: Jecur vero Prometheum vulturi praebentem quod nos cor dicimus, quia in corde aliquanti philosophorum dixerunt esse sapientiam.

³⁾ Diodori Siculi lib. XVII. 83. 1. — Strabonis lib. XV. 1. 8. — Cf. ibid. lib. XI. 5. 5.

bine  is o bucat  de st nc  (      ), cu o circumferin  de 10 stadii  i  nalt  de 4 stadii ¹⁾,  i aici locuitorii din vecin tate arată spelunca (          ) lui Prometheus, cuibul vulturului  i urmele lan urilor  i ale c tu elor, cu care a fost ferecat.

 r în poema lui Eschyl, Mercuri  adreséză lui Prometheus următoarele cuvinte:

     nt i  părintele  eilor va sf r ma cu tunetele  i cu focul fulgerelor sale acest col  al Pharangului  i corpul t    -l va ascunde într'un s n de p tr ,  r după un interval lung de timp tu vei e i éráși la lumină  i atunci c nele cel cu aripi al lui Joe, aquila cea set s  de s nge, va sf  ia cu aviditate buc  i din corpul t    i se va nutri cu ficatul t   cel negru ²⁾.

Ac sta a dóua variantă despre suferințele lui Prometheus, care mai  nt i  a fost aruncat într'o pescere, or  într'un s n adânc de p tr ,  i în urmă torturat de vulturul cel cr ncen al lui Joe, o aflăm de asemenea reprezentată în poezia eroică română.

 n ac st  seriă de c ntece epice, eroul român p rt  numele de Corbea vitézul, Corbea nevinovatul, de Badea, M rza etc. ³⁾

El a fost, după cum ne spun textele populare,  feciora  de Domn , unul din boerii căi mar , un bărbat  iste , un om cu o voce titanică, care  c nd vorbea, mun ii se cutremur u .

Eroul român este închis  i ferecat într'o  pescere afurisită, umedă  i otrăvită, ad nc  de 9 st njin  în p m nt , s u într'o  temni   de p tr  în p m nt adânc săpată. Aici el zace  restignit cu fața în sus, cu m nile în c tu i  i cu pici rele în butuc , s u după alte variante   n c tu i de o el  i în lanțuri de fer, pecetluit la pept cu 5 litre de argint .

Causele închisorii sale sunt d ue. De o parte aspira iunile sale la domni ,  fiind-că el a po tit  i a purtat sabia  mp r tesc , cuca împăratului  i caf-tanul Domnului , s u fiind-că  poftesce caftan de  mp r  i .

¹⁾ Măsură de lungime. Un stadi  180 metri.

²⁾ Aeschyl, Prometheus vinctus, v. 1016 seqq.

³⁾ Variantele consultate: Teodorescu, Poesii pop., p. 517-536. — Tocilescu, Materialuri folkloristice. Vol. I. 147. 149. 179. 1225. — Tocilescu, Revista pentru istoriă, An. II, Vol. III. 399; VII. 2. 423. — Densușianu Ar., Revistă critică literară, An. III., p. 60. — Bibicescu, Poesii pop. din Transilvania, p. 329. — Cătană, Balade populare, p. 17. — Negoescu, Poesii pop., Balade, p. 201. — Pompiliu, Balade, p. 36. — Bugnariu, Musa Someșiană, Balade, p. 82. 87. — Burada, O călătorie în Dobrogea, p. 151. — Marianu, Balade române (1869) p. 38-43. — Idem, Poesii pop. I. (1873), p. 116. — Daul, Colind i, p. 30. — Coreea, Balade pop., 87. — Colec iunea n str  inedită.

Tot ca un rival al lui Joe pentru domnia lumii ne apare titanul Prometheus și în legenda lui Hesiod ¹⁾).

A doua cauză, pentru care eroul român suferă în pescarea sa, este o simbolizare foarte caracteristică a răpirii focului.

Stefan Vodă, Domnul țerei, inculpă pe eroul român, că-l furase un cal nebun, roșu sglobiș, roșu ca focul, și atât de roșu, în cât sôrele se închidea, un cal care se hrănea numai cu jăratec aprins, care scotea scântei pe nări, care când bătea vântul de vară, și adia vântul de sêră, el se înviora, în urma sa petrele scăpărau și brasă roșie revêrsaș; era un cal năsdrașan, un cal cu aripă; care când fugea, cu norii se amesteca, êr când necheza munșii se cutremuraș, copaci mari se resturnaș.

Pe acest cal, care se nutria numai cu jăratec aprins, eroul român î-l ascunsese într'un grajdii de pêtră adânc de 7 stânjinii sub pământ.

Este aceeași idee, pe care o aflăm și la autori anticii, că Prometheus răpind focul ceresc de la Joe, î-l ascunsese în tubul plantei numită ferula. Însă o altă figură.

Asupra lui Prometheus, Joe, părintele Țeilor și al ómenilor, trimise vulturul cel sinistru, ca să-l tortureze. În tradițiunile române însă eroul este chinuit la început, nu de un vultur, ci de o șerpóică infernală, care cu còda î-l încolăcia, êr când se întindea inima-î cuprindea, o năpârcă urciósă, care i-a puțat în sinu-î, acolo puî și-î cresce, care din carne, orî din còste, î-l ciupesce și puî și-î adapă cu sângele eroului.

După legendele antice, Prometheus susține torturile sale în timp de 30 anî, și tot aceeași lungă durată de anî o aflăm și în legenda română.

Eroul român este chinuit în pescarea sa cea otrăvită, seú în temnița cea de pêtră de sub pământ, în timp de 27 anî și jumătate ²⁾, êr după alte variante el suferă 32 de anî ³⁾.

După acest lung interval de timp, de când eroul român stă închis, chinuit, uitat de tótă lumea, și în care timp, după cum ne spune dênșul, numai corbi i aduceaș hrana, se presintă la Domnul țerei mama eroului, o vêduvă bêtrână, o «babă slabă și înfocată, dar la minte înțelêptă», și-l rógă «cu foc», ca să-î libereze din închisóre pe fiul seú. Însă nemilosul Domn i răspunde cu figuri ironice, că va erta pe fiul dênșei «sus pe malul

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 534.

²⁾ Teodorescu, Poesii pop., p. 532:

de nouă anî (și) jumătate,
de trei orî tot câte nouă

'mî fac dóue Țeci și șepte
de când în temniță zace . . .

³⁾ Bibicescu, Poesii pop., p. 330.

Oltului cu trei lemne a codrului», că pe fiul ei l'a logodit cu o fată din Slatina, cu jupânesea Carpina din pădurea Cocala ori Cocana ¹⁾, numai din topor cioplită și din bardă bårduită, că i-a găsit și nănași doi cloncani suri (urieși) de sus, cari din carne-î se vor sătura și din sângele lui se vor adăpa, seû că va trimite asupra lui un vultur sur, ca să-l chinuască ²⁾).

Patria eroului român este țera Moldovei, ér după alte variante el este un Muntean, ori un voinic de peste Olt.

Pescerea ori temnița de pētră, în care dēnsul este închis, e sus pe apa Nistrului, ér după alte variante pe malul Dunării, în câmpul Bărăganului pe drumul Rusalimului, seû el este închis în temnița lui Opriș, în temnița lui Sanfius, ori în temnița din Zărlat de peste Carpați.

În textele populare române ca și în legendele grecesci, eroul ne apare ca omul cel mai chinuit pe lume, aruncat de Stefan Vodă, ori de împăratul din Țarigrad, într'o pescere otrăvită de 9 stâneni sub pământ, unde șerpiî cei veninoși î-l strâng cu cōdele lor și-î sug sângele, unde el zace ca un mare păcătos, nevinovat, nejudecat, și de tōtă lumea uitat ³⁾).

Chinurile sale sunt atât de grōznice, în cât «el strigă așa de tare, de se aude peste mare, însă nime nu-l aude, numai dulce maica sa» ⁴⁾).

Aceleași versuri caracteristice ale suferințelor lui Prometheu, deși astă-dî alterate în formă, au existat și în vechile cāntece epice de la Dunăre. Noi le aflăm reproduse și în poema lui Apolloniu Rhodiu despre Argonauți, care ne spune, că vaetele lui Prometheu, ferecat și torturat pe Caucas, resună și cutrierau aerul așa departe, în cât le audiră și Argonauți de pe marea négră ⁵⁾).

¹⁾ Pădurile seû munțiî numiți Slatina și Cocana, ne apar aici ca reminiscențe din vechile legende, după cari Prometheu a fost încatenat pe Atlas, ori pe Caucas.

²⁾ În alt loc:

Vulturii ce sbōră 'n vânt.
cu penele zugrăvite,
cu boturi de pietre scumpe
[[grifonii]

cu piciōre gălbiōre . . .
ei pe mine s'or lăsa,
cu carnea-mî s'or sătura,
cu sânge s'or adăpa . . .

Teodorescu, p. 520.

Ér la Bugnariu, Musa Someșiană, Balade, p. 82:

De o parte vântu-l bate,
De una sōrele-l arde,

Ér de-asupra prin prejur
Sbōră-un puiî de vultur sur.

³⁾ În alte texte populare eroul ne mai apare și sub numele de Badea ca în prima variantă română:

Tōtă lumea slobodă,
Numai Badea la închisōre

Cu șēpte perechi de fēre,
Ferele s'au ruginit . . .

(Inv. D. Ștefănescu, com. Grind, j. Ialomița).

⁴⁾ Cătană, Balade pop., p. 17.

⁵⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. II. v. 1257 seqq.

Păditoriul temniței eroului român este un așa numit căuș Vâlcea ¹⁾.

O prețioasă reminiscență din nisce timpuri foarte depărtate.

Vâlcea din textele populare române este celebrul faur Vulcan, căruia tradițiunile vechi i atribuisse tristul rol să ferece și să pironască pe geniul cel mai profund al vechimii, pe cel mai mare bine-făcătoriu al omenimii.

În fine după lungi și grele suferințe eroul român triumfază peste puterea și mânia severului Domn. El scapă din închisore, seî din pescerea cea adâncă, prin istețimea sa, și ajunge în urmă Domn în țără ²⁾, orî Domn mare pe tronul Țărigradului ³⁾.

După cum vedem tradițiunea română ne presintă același episod din luptele vechilor titanî, aceeași acțiune eroică, aceeași desvoltare a evenimentelor ca și legenda lui Eschyl și a lui Diodor.

Cu deosebire elementul focului, ca o putere misterioasă și bine-făcătoria, este amintit și simbolisat adese-orî în acest cyclu de cântece române.

Calul eroului, un cal nădrăvan, este roșu ca focul, atât de roșu, în cât se întunecă și sórele; el se hrănesce numai cu jăratec aprins, pe urmele sale petrele scapără și o brasdă roșă de foc se întinde. Mama sa este o babă slabă și înfocată, dar la minte înțeleptă. Ea rógă cu «cu foc» pe Domnul țerei, să-î libereze din închisore pe fiul seî, «ca la vreme de slăbiciune să-î aducă d'un tăciune, să-î ațîțe un foc în vatră» ⁴⁾.

Încă un resunet neperdut despre nisce fapte, pe carî ađi nu le mai înțelegem, dar carî au lăsat urme adâncî în spiritul poporului: că Prometheus adusese nefericiților ómenî scânteile focului ceresc, ascunse în tuleul plantei numite ferula.

În fine unele cântece române mai celebrăză triumful eroului și prin următoarele cuvinte: că suđ pólele codrului se vede o zarc de foc, unde Corbea se încălădesce ⁵⁾.

Prometheus a fost una din cele mai populare figuri din timpurile eroice ale omenimii. Tot ast-fel ne apare el și în cântecele române. Ele ne es-

¹⁾ Tocilescu Materialuri folkl. I. p. 152. — După Homer (Il. XVIII. 397; Hymn. in Apoll. 317). Vulcan a fost schiop din nascere. Lui căuș Vâlcea i tócă picioréle, seî i-l lasă numai cu un picior, eroul român.

²⁾ Tocilescu, Revista, An. II. vol. III. p. 400.

³⁾ Idem, Revista, Vol. VII. 2. 424.

⁴⁾ Tocilescu, Materialuri folkl. I. 192.

⁵⁾ Marianu, Poesii pop., Tom. I. (1873), p. 116. — La Teodorescu, p. 535:

de pe cal descăleca

un foc mare c'aprindea . . .

primă sentimentele de durere ale poporului pentru nefericirea nemeritată a unui eroi și bucuria pentru învingerea lui.

Sunt nise accente vechi, ce resună din aceste cântece tradiționale.

Însă legenda română despre Prometheu a ajuns la noi numai fragmentară.

Din marele tesaur de cântece epice, ce a resunat o-dată la nordul Istrului, în ținuturile așa numite ale Hyperboreilor, a ajuns la noi numai o mică parte.

Un eroi cu numele de Corbea era cunoscut și anticității homerice.

Vechiul poet cyclic Lesches amintesc în «Iliada cea mică» despre un eroi legendar pelasg numit Coroeb(os), care luase parte la resboiul troian, ca aliat al lui Priam.

Acceași legendă o aflăm și la Virgil.

Când Enea povestesc reginei Dido luptele desperate, întâmplare în noaptea cea fatală, când Troia a căzut în mâinile Grecilor, dânsul se exprimă ast-fel :

«Inspirat de ȳei, eu mă arunc în mijlocul armelor și al flacărilor, peste tot locul unde mă chiamă trista Erinnys, furia luptelor și strigătele, ce se înălȳau la ceriũ. În același timp sosiră și aliaȳii noștri Rhipeus și Epytus, omul cel mai bătrân în arme. La lumina lunei se strâng lângă mine Hypanis, Dymas și tinerul Coroebus, fiul lui Mygdon. El venise la Troia tocmai în ȳilele aceste fatale, aprins de o iubire nebună pentru Cassandra, și ca ginere el aducea acum ajutoriũ lui Priam și Frigienilor, nefericitul, care nu auȳise profeȳiele miresei sale inspirate de divinitate» ¹⁾.

O vechiă pictură de pe muri de la Delphi înfăȳișea, după cum ne spune Pausania, distrugerea Troiei și plecarea flotei grecesci către casă. Între cei căduȳi în luptă se vedea aci și tinerul Coroeb(os), ȳer peste el Priam, Axion și Agenor ²⁾.

Numele croilor Rhipeus și Hypanis, cari alergase, după cum ne spune Virgil, ca aliaȳi ai lui Priam la Troia, ne apar numai ca simple numiri personale geografice. Rhipaci erau munȳii Hyperboreilor seũ Carpaȳii de astăȳi. Virgil mai numesc pe Rhipeus, justissimus unus ³⁾, un epitet caracteristic al Hyperboreilor și al Geȳilor ⁴⁾. ȳer Hypanis este după Strabo numele rĩului Nistru.

De aceeași origine hyperboreă se vede a fi și eroul Coroebos.

Esista așa dar în anticitatea homerică o seriă de cântece epice despre

¹⁾ Virgiliu Aen. II. v. 341.

²⁾ Pausaniae lib. X. 27. 1: Κόροβος ὁ Μυγδόνοϋς.

³⁾ Virgiliu Aen. II. 426.

⁴⁾ Melae lib. III. 5. — Herodoti lib. IV. 93.

un erou faimos pelasg, numit Coroebos, fără însă ca mythografiile grecesci să pōtă presupune, că acest erou de lângă munții Rhipaei era una și aceeași personalitate legendară cu figura cea mare a lui Prometheu din Scythia ¹⁾.

12. *Prometheu ca θεός πυρφόρος, Mithras genitor luminis,*

Deus Arimanius.

Prometheu a fost adorat ca deū încă din timpuri preistorice foarte depărtate ²⁾.

Vechia teologie pelasgă sciuse să eternizeze, prin dogme și prin misterii, meritele și suferințele cele legendare ale acestui Christ al lumii vechi.

Urme despre cultul lui Prometheu, ca deū, le aflăm și pe teritoriul vechii Elade.

La Sophocle, titanul Prometheu ne apare sub numele de θεός πυρφόρος, deul aducătorii al focului ³⁾.

Er Pausania scrie :

«În Academia din Athena se află un altariu consacrat lui Prometheu.

¹⁾ Prometheu și diluviul lui Deucalion. În vechile tradițiuni grecesci Prometheu mai era adus în legătură și cu diluviul, ce acoperise într-o epocă depărtată întreg pământul Greciei. Este așa numitul diluviu al lui Deucalion. Joe, după cum scrie Apollodor, (I. 7. 2.) hotărînd să stingă întreg genul de aramă al omenilor, Prometheu învăță pe fiul său Deucalion (care părăsind Caucașul ajunsese rege în Thesalia), ca să construiască o arcă, în care să-și pună toate lucrurile necesare pentru traiu. Îndată după aceea Joe slobozînd din ceriu torenți de ploaie, acoperi cu apă partea cea mai mare a Greciei, în cât au perit toți omenii, afară de aceia, cari fugise pe munții cei mai înalți din apropiere. Urmele acestei legende Prometheice le mai aflăm și astăzi la poporul român. «Despre un iudov (urieuș, titan), se povesteste, că dănd Dumnezeu potop, ca să-l prăpădescă, el a pus un picior pe un munte, și alt picior pe un alt munte, de o parte și de alta a Oltului, dar punându-se paserile ceriului pe el, a căzut în apa Oltului. Acolo Oltul face și acum un tălaz mare, formând o brasdă de a curmedişul apei, ca și cum ar trece peste un gard. Omenii numesc locul acesta «unde a căzut urieușul» și care se afla în județul Vâlcea din sus de Râmnic» (Înv. V. Marienescu, com. Ibănesci, j. Olt). După o altă variantă în fond identică cu cea precedentă: «Urieșii au perit de când cu popotul. Atunci ei de frica înecului s'au suit pe vîrfurile munților, er paserile ceriului, cari umpluse vîsduhul cu mulțimea lor, ne avînd unde a se odihni, se au pus pe urieuși, și cum ele erau flămînde i-au tot ciugulit de carne, până ce i-au isprăvit» (Înv. D. Basilescu, com. Drajna de sus, jud. Prahova).

²⁾ La Eschyl (Prom. v. 92) Prometheu se numește însuși «un deū» persecutat de deī.

³⁾ Sophocles Oed. Col. v. 55-56: ὁ πυρφόρος θεός Τίταν Προμηθεύς.

Pe acest altăriu (la sărbătoria zeului) ómenii aprind făcliele lor și apoi cu ele aprinse cutrieră orașul. Dacă în această cursă de emulațiune se stînge cui-va făclia, el cedeză victoria următorului său¹⁾.

Însă foarte răspândit ne apare cultul lui Prometheu sub numele de Mithras, Mithras genitor luminis, deus invictus Mithras, în ținuturile vechi pelasge de lângă Istru, cari în timpurile dominațiunii romane ne sunt cunoscute sub numele de Dacia, Pannonia și Noric²⁾.

Originea și istoria cultului lui Mithra în părțile aceste a rămas însă o enigmă până în zilele noastre.

Pe monumentele figurate din epoca romană, zeul Mithra este înfățișat ca un tîner de o frumuseță estra-ordinară sacrificînd un taur într'o pescere. Pe aceste table de sacrificiū, zeul ne apare îmbrăcat în costumul național dac, cu o cămășă cevași cam lungă, încins peste mijloc și avînd pe umeri o mantiă flușturândă, ce-î ajunge până din jos de genunchi. Pe cap zeul pòrtă căciula națională dacă, cu vîrful țuguat, rotundit și plecat înainte, ér pe umeri i descind nisce plete lungi după datina pelasgă, orî un pèr frumos buclat³⁾. Cu mîna stîngă el prinde viguros taurul de un corn, orî de bot, ridicându-î capul în sus; cu genunchele stîng i apasă spatele, i-l încovóia și supune la pămînt, ér cu mîna dréptă i înfinge pumnalul în gât, îndreptându-și în același timp ochiî cătră ceriū⁴⁾.

¹⁾ Pausaniae lib. I. 30. 2.

²⁾ Corpus Inscriptionum latinarum, Vol. III. Illyricum.— Cf. ibid. p. 1164, v. Mithras.— Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen, II. 33; VI. 98. 101; VII. 200-225: Mithraeen und andere Denkmäler aus Dacien. — Fabri, De Mithrae Dei Solis invicti apud Romanos cultu. Elberfeldae, 1883. — Lajard, Introduction à l'étude du culte public et des mystères de Mithra. Paris, 1847. — Lajard, Recherches sur le culte public . . . de Mithra. Paris, 1867. — Tocilescu, Monumente epigrafice și sculpturale ale muzeului național din București, I. p. 83-88. — Kuzinszky, Az Aquincumi Mithracum, in Arch. Értesítő. U. F. VIII (1888) p. 385-392. — Bojničič, Denkmäler des Mithras-Cultus in Kroatien (in Kroatistische Revue, I. p. 139-152). — Királyi, Dacia Provincia Augusti. II. 134-151.

³⁾ În diferite descrieri archeologice publicate asupra monumentelor mithriace din Dacia, Pannonia, Noric, Italia și Gallia, se amintesc adese orî în mod cu totul superficial de pileul frigian (phrygia tiara, die phrygische Mütze) a zeului și despre costumul său semi-asiatic (asiatische Tracht in ihrer griechischen Stilisierung). Însă pileul său căciula dacă, cum ne apare pe monumentele figurate din epoca lui Traian, se deosebesce prin o formă cu totul caracteristică de pileul frigian și de tiara Persilor.

⁴⁾ Tot ast-fel ne înfățișeză cântecele eroice române pe Corbea în temniță:

ochiî la cer îndrepta,
la Dumnezeu se gîndia,
la Dumnezeu se uita,

Dumnezeu că se 'ndura,
Dumnezeu l'învrednicia
și putere că i da

Teodorescu, Poesii pop., p. 519.

Lângă deū sunt figurați de o parte și de alta doi tineri adolescenți îmbrăcați în același costum național dac; unul ținând în mână o făclie cu capetul aprins în sus, ér cel alalt cu capetul aprins în jos. Probabil acești Cautopați reprezentaū sórele, ce rësare, și sórele, ce apune, orî pe Phosphoros și Hesperos.

Atât deul cât și tinerii figurați pe aceste baso-reliefuri ne presintă nisce tipuri eroice, nobile și dulci pelasge. Nimic asiatic, nici în espresiunea figurilor, nici în costumele lor.

Pe lângă figurele deului și ale Cautopaților măi vedem reprezentate pe aceste monumente mithriace diferite alte scene caracteristice din vieța deului, diferite imaginii topografice, atribute și semne simbolice, dintre carî unele sunt amintite în legendele vechi ale lui Prometheu, altele în legendele române.

Din aceste accesorii și ornamente simbolice noi vom aminti aici pe cele măi remarcabile pentru originea și istoria cultului lui Mithra.

Pe un baso-relief din Roma, deul Mithra este înfățișat suflând din gură, ca să aprindă focul pe un altariū, ér de amëndoue părțile dënsul este încunjurat de șerpî, dintre carî unul se ridică în sus, ca să-l musce de cõste ¹⁾.

Pe un alt baso-relief din Ostia se vëd figurate de asupra pescerii, în care sacrifică Mithra, ș é sã altare, situate pe o culme întinsă și pădurusă ²⁾. Avem aici o indicațiune topografică, că scena sacrificiului se petrece lângă altarele cyclopice sêu lângă altarele teogoniei ³⁾.

O deosebită importanță însă ne presintă un alt baso-relief, ce a fost descoperit în ruinele mithreului de la Sarmizegetusa. Aici sunt figurate dõue grupe de altare lângă capul deului, una în drépta și alta în stânga. Fiecare grupă este compusă din câte trei altare ⁴⁾. Primul altariū fiind măi mare, cele-lalte gradat măi micî. Sunt cele dõue grupe de altare cyclopice, despre carî am vorbit măi sus.

O altă sculptură analógă se află în museul Báttanyi din Alba-Iulia. Aici de asupra pescerii se vëd figurate ș é pte altare, și lângă fie-care altariū câte un stâlp de lemn acoperit cu o căciulă dacă ⁵⁾. Avem érășî o figurare simbolică, ca cele ș é pte altare se aflău pe culmea unui munte dac ⁶⁾.

¹⁾ Lajard, pl. LXXI.

²⁾ Lajard, pl. LXXIX. 2. Lângă capul deului constelațiunea boreală a Ursei mari.

³⁾ A se vedé măi sus p. 277.

⁴⁾ Arch.-epigr. Mitth. VII. p. 207. — Ș é sã altare aū fost descoperite și în sanctuariul deului Mithra de la Deutsch-Altenburg (C. I. L. III. 4414).

⁵⁾ Lajard, pl. LXXIX. 1.

⁶⁾ În Transilvania tablele, ce reprezintă sacrificiul lui Mithra, aū adese orî forma unui

O altă indicațiune geografică despre locul unde se petrec scenele cele memorabile din viața lui Mithra se vede exprimată prin figura mitologică a unei importante divinități fluviale. Aici zeul râului ne apare întins pe pământ ¹⁾, cu o barbă lungă și fluidă, care la mijloc se despică în două părți ²⁾.

Este, fără îndoială, reprezentarea Istrului, a râului celui mare și divin, despre care spuneau vechile tradițiuni geografice, că lângă munții Daciei el se despărțese în două ramuri ³⁾.

Tablele cele sacre ale zeului Mithra, avea, după cum vedem, și un caracter topografic. Pe lângă pescerea de sacrificiu ele mai reprezenta, prin figuri și prin monumente, pământul cel sfânt, pe care se petrecuse acțiunile lui Mithra.

Pe monumentele figurate din epoca romană zeul Mithra este înfățișat cu diferite atribute.

Unele din aceste atribute amintiau devotaților diferite episoade din viața zeului, iar altele simbolisau virtuțile ori calitățile sale particulare.

Din toate aceste embleme, corbul este unul din simbolurile cele mai caracteristice și mai tradiționale, ce ni le prezintă monumentele mithriace.

Pe una din aceste sculpturi se vede figurat un corb, ce intră în pescere prin o gaură său spărtură a stânței ⁴⁾.

Același corb este înfățișat pe un alt monument mithriac într-o atitudine cu totul domestică. Intrând în pescere prin gaura său spărtura stânței, el plcă capul și strigă pe Mithra, ce sacrifică taurul ⁵⁾. Este o solă, pe care o îndeplinește acest corb.

Pe un alt monument mithraic din villa Torlonia se vede lângă bustul sorelui un cal cu aripă ⁶⁾, despre care fac amintire și cântecele populare române ⁷⁾. Patria cailor cu aripă era după legende vechi Scythia, în particular ținuturile de lângă Istru ⁸⁾.

stălp conic obtus (Arch.-epigr. Mitth. VII. Taf. VII). Este o simbolizare a Columnei principale a cerului, pe care a fost încatenat Prometheus.

¹⁾ Lajard, pl. LXXVIII.

²⁾ Arch.-epigr. Mitth. II. p. 119.

³⁾ Jornandis De Get. orig. c. 7: Caucasus... Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

⁴⁾ Lajard, pl. LXXV.

⁵⁾ Lajard, pl. LXXXVII.

⁶⁾ Lajard, pl. LXXXII.

⁷⁾ Densușianu Ar., Revista critică-literară. III. 63.

⁸⁾ Plinii l. X. 70. 1: Pegasos equino capite volucres... in Scythia. — Cf. Hesiodi Theog. v. 282-283.

Alte figurî ne înfățișează pe ȕeul Mithra cu cȕte o cheiȕ în fie-care mȕnȕ ¹). Sunt «cheile raiului», despre carȕ amintesc ſi colindele mithriace romȕne. Mithra ne apare pe aceste monumente ca ȕeul claviger, el are rolul lui Ianus, care deschide ſi ȕnchide ceriul, noriȕ, pȕmȕntul ſi marea ²).

O statuȕ de marmure descoperitȕ la Ostia ne înfățișează pe ȕeul Mithra ca $\Theta\epsilon\omicron\varsigma \pi\rho\varphi\acute{o}\rho\omicron\varsigma$, ſinȕnd în mȕna stȕngȕ tuleul unei plante, ce fumegȕ ³). Este $\nu\alpha\rho\theta\eta\zeta$, sȕu ferula, în care Prometheu a adus ȕmenilor scȕnteile focului ceresc ⁴).

ȕn epoca romanȕ, misteriele lui Mithra aveau ſȕpte grade de iniȕiare, numite: Corax, Gryphus, Miles, Leo, Perses, Heliodromus ſi în fine Pater patratus, care constituia capul hierarchieȕ mithriace ⁵).

Se pare ȕnsȕ, cȕ la ȕnceput aceste numiri formase numai simple epitete populare ale ȕeului Mithra.

Corax, sȕu corbul, ne apare figurat aprȕpe pe tȕte baso-reliefurile mithriace. ȕn cȕntecele populare romȕne, eroul, ce reprezȕntȕ pe Prometheu în pescere ori în temniȕȕ, pȕrtȕ de regulȕ numele Corbea. Corbiȕ dupȕ legendele romȕne aduc, în temniȕȕ ori în pescere, hranȕ acestui martir popular ⁶), ȕr dupȕ alte variante un corb vine la ferȕstra eroului ȕnchis (numit Gruia), trimis de tatȕl acestuia, ca sȕ-l caute în tȕtȕ lumea ⁷).

¹) Lajard, pl. LXXI.

²) Ovidii Fast. I. v. 116 seqq.

³) Lajard, pl. LXX.

⁴) Pe unele baso-reliefuri, cu deosebire pe cele din Dacia, pescerea ȕeului Mithra este ȕncunjuratȕ cu o corȕnȕ de lauri, ori de olivȕ. Este simbolul ȕvingerii, sȕu liberȕrii lui din catene, despre care amintesc ſi Apollodor (II. 5. 11. 12). — ȕntre accesoriile figurate lȕngȕ pescerea lui Mithra se mai vede ſi o barcȕ cu un om eſind din undele apelor (Lajard, pl. XCIV). Se pare a fi arca lui Deucalion, ce a fost construitȕ dupȕ consiliul lui Prometheu.

⁵) ȕn epistola 107 cȕtre Laeta, Hieronym face amintire cu urmȕtorcele cuvinte despre sanctuariul lui Mithra din Roma, ce a fost distrus în anul 376 ori 377: ante paucos annos propinquus vester Gracchus . . . quum praefecturam gereret urbanam, nonne specum Mithrae et omnia portentosa simulacra, quibus Corax, Gryphus, Miles, Leo, Perses, Helios Dromo (Heliodromus), Pater initiantur, subvertit, fregit, excussit? — Aici enigmaticul $\text{Heli}\phi\varsigma \text{Dromo}$ grecisat (Heliodromus) este numai o simplȕ formȕ coruptȕ din invocaȕiunea «Ilion ſi-a nost Domn» (A se vedȕ mai sus p. 111, n. 2).

⁶) Burada, O cȕlȕtorie în Dobrogea, p. 153.

⁷) Frȕncu, Romȕniȕ din munȕi apusenȕ, p. 209:

Pornȕ corba croncȕnind
ſi din aripȕ fȕlſȕind
Pȕn' la temniȕȕ de pȕtrȕ,

Tot în pente ferecatȕ;
ȕn ferȕstȕ cȕ se puse
ſi ȕncepu a croncȕni . . .

Este corbul cel legendar al lui Novac bȕtrȕnul, «de cȕnd era Gruia mic, scia sȕ

Al doilea grad de inițiere în misterele lui Mithra poartă numele de Gryphus, adică grifon.

Vulturii mythologici, numiți grifoni, simbolisau, după cum scim, țera Hyperboreilor. Pe stolele, ce le îmbrăcau cei inițiați în misterele lui Mithra, după cum ne spune Apulei, mai erau figurați și grifonii, fiind numiți espres: gryphes hyperborei ¹⁾.

Se pare însă că numirea de Gryphus este numai o formă alterată latină, și că ideea originală a fost la început cu totul alta.

În diferite cântece române eroul, ce reprezintă pe Prometheus cel încatenat, mai poartă numele de Gruia, lat. grus ²⁾.

Este o probabilitate istorică, că Gryphus întocmai ca și Corax, era numai o simplă formă latinisată a unei numiri, sub care figura eroul Mithra în tradițiunile populare.

Al cincilea grad din misterele lui Mithra, după cum scrie Hieronym, era numit Perses.

Sub numele de Perses, Mithra ne apare și la Porphyriu ³⁾. Êr poetul Statiu, amintesc de pescerea lui Mithra sub forma de «Persei antri» ⁴⁾.

Originea acestei numiri a rămas până astăzi obscură.

Cuvântul «Perses», după forma, în care ni se prezintă, nu are de loc caracterul unei numiri etnice.

În legende populare române eroul suferă «în temnița lui Opriș» ⁵⁾. Este aceeași suterană, pe care poetul Statiu o numește «Persei antri». Este același cuvânt, identic din punct de vedere al legendelor cu forma literară latină de «Perses».

vorbescă un pic». La Alexici (Texte, I. p. 19) aceleași versuri despre solia corbului sunt de o frumusețe într-adevăr clasică:

Corb din aripă fâlăia

Și din gură foc țipa;

Șapte țări el o sburat

Și de Gruia nu o dat,

Când era a șéptea țără

Ostenit era să móră,

Se puse să croncănescă,

Gruia când (l') o auđit . . .

¹⁾ Appuleji Metam. XI. Ed. Garnier, I. p. 394.

²⁾ Corcea, Balade populare, p. 88:

La cea pétără muschiată

Unde bate gârla 'n pétără.

Multă țără-i adunată,

Ca pe Gruia să i-l vedă.

— Unde, Dómne, i-l lega?

La țépa lui Corbea,

Tot cu dosul către mare

Și cu fața către sóre . . .

La Gruia ce-mi tot venia?

Vre-o doi trei vulturei . . .

Cf. Cătană, Balade populare, p. 133.

³⁾ Porphyrius, De antro Nympharum, 16; la Fabri, De Mithraei cultu, p. 32.

⁴⁾ Statii Thebaid. I. 719-720.

⁵⁾ Teodorescu, Poesii pop., p. 517. — Tocilescu, Materialuri folklor. I. 147. 1256.

În teologia Pelasgilor de la Dunăre, Prometheus cel divinizat poartă numele de Mithra (Μίθρας). Este érašî o simplă numire epică din regiunile Istrului.

În diferite cîntece tradiționale române eroul cel chinuit, însă nevinovat, Prometheus al anticității, este celebrat sub numele de Mărza ¹⁾, sêu Mirza ²⁾. Este una și aceeași numire cu forma grecescă de Μίθρας, cele două consonante de la mijloc fiind dislocate. Μίθρας în loc de Μίρδας = Μίρσας. În dialectul doric litera θ avea și sunetul de σ ³⁾.

Prometheus, ca ȕeul Mithra, mai avea în antichitate diferite epitete. El mai era numit «deus invictus», ȕeul vitéz. Avuse așa dar după legende ore-carî lupte grele, din carî reușise învingătoriu.

În inscripțiunile romane din Pannonia el mai are epitetul de «patrius» ⁴⁾, adecă era un ȕeu vechiu național, al triburilor pelasge de la Dunăre.

O deosebită însemnătate istorică însă o are epitetul sêu de Arimanius.

Pe două inscripțiuni din Aquincum (Buda) Mithra este numit DEVS ARIMANIVS ⁵⁾ adecă ȕeu din națiunea Arimilor (Arimanilor) sêu Râmle-
lenilor celor vechî ⁶⁾.

Tot ca DEVS ARIMANIVS ne apare Mithra pe o inscripțiune din Roma ⁷⁾, și este important, că acéstă numire i se dă aici de către însuși Pater patrum, de către marele cap al religiunii mithriace din tot imperiul. Fără îndoielă că acéstă gloriificare a lui Mithra ca Arimanius mai avea și caracterul unei propagande religioase. Inscriptiunile cu Deus Arimanius din Roma și din Aquincum puneau în vedere poporul roman și coloniilor din Pannonia, că acesta este ȕeul strămoșesc al Arimilor sêu al vechilor Râmle-
leni.

Și întru adevăr ȕeul Mithra avea tradițiuni puternice naționale în Pannonia, în Dalmația și în Dacia.

Împérații romanî din casele numite «Jovii» și «Herculii» consideraû pe

¹⁾ Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, p. 329:

Strigă, Dómné, cine strigă,
Strigă Mărza din temniță

Și-așa strigă de cu jale,
Când sórele nu-î rêsare . . .

²⁾ Cătană, Balade populare, p. 17-18:

Strigă, Dómné, cine-mî strigă,
Mirza 'n temniță că-mî strigă,

Și-așa strigă el de tare,
De s'aude peste mare . . .

³⁾ În documentele istorice Mursa (Mărsa) este numele unei familii nobile române din țera Făgărașului. An. 1518: honestac Dominae Stanka, filiae Mursae, Relictae quondam Theodori Popae. (Densușianu, Monumente pentru istoria Țerei Făgărașului, p. 74).

⁴⁾ C. I. L. III, nr. 4802.

⁵⁾ C. I. L. III, nr. 3414, 3415.

⁶⁾ A se vedé mai sus p. 139.

⁷⁾ C. I. L. VI, nr. 47.

la a. 307 d. Chr. pe Mithra ca un zeu strămoșesc, ca patron al domniei său al imperiului lor, fautor imperii sui ¹⁾).

Din familia «Jovii» făceau parte în timpul acesta: Diocletian, născut în Dalmația; Galeriu, născut la Sardica în Dacia Aureliană și a cărui mamă era emigrată din Dacia vechiă ²⁾; Maximin Daia său Daza, originar din Dacia vechiă ³⁾, Liciniu, tatăl, născut în Dacia Aureliană ⁴⁾ și Liciniu, fiul.

În familia «Herculii» aparțineau Maximian, bătrânul, născut la Sirimiu și fiul său adoptiv Constanțiu Chlor, al cărui tată era din Dacia de peste Dunăre ⁵⁾, în fine Constantin (cel Mare), fiul lui Constanțiu Chlor.

Ca un zeu național, ca protector al imperiului și al poporului roman, ne apare Mithra pe o inscripțiune din Apulum, unde i se face o dedicațiune: *pro salute imperii populi que Romani et ordinis coloniae Apuli* ⁶⁾.

Despre originea, caracterul și estensiunea cultului lui Mithra în provinciile romane, cei vechi aveau idei cu totul confuze. Ei nu aveau nici o cunoștință, că regiunile așa numite barbare de lângă Istru formase dintr-o vechime foarte depărtată, pământul cel sfânt al religiunii lui Mithra.

După Lactantiu Placid din secolul al VI-lea d. Chr., ca să nu mai amintim aici de Plutarch, religiunea lui Mithra era originară din Persia, de unde ea trecuse în Frigia, și din Frigia la Romani ⁷⁾.

În Frigia însă, și peste tot pe teritoriul Asiei mici, noi aflăm numai foarte puține monumente consacrate zeului Mithra, dar și aceste numai în spiritul tradițiilor hyperboree ⁸⁾.

¹⁾ C. I. L. III, nr. 4413.

²⁾ Lactantii De mort. pers. c. 9: mater eius Transdanubiana infestantibus Carpis in Daciam novam transjecto amne confugerat. — Eutropii lib. IX. c. 22: Maximianus Galerius in Dacia haud longe a Sardica natus.

³⁾ Lactantii, De mort. pers. c. 18: Daia adolescentem, quendam semibarbarum, quem recens jusserat (Maximianus) Maximum vocari de suo nomine. — Zosimus, II. c. 8. — Zonaras, c. XII.

⁴⁾ Eutropii lib. X. c. 4: Licinius imperator est factus, Dacia oriundus.

⁵⁾ Trebellii Pollionis Divus Claudius, c. 13.

⁶⁾ C. I. L. III, nr. 1114.

⁷⁾ Lactantius Placidus în Operele lui P. Papiniu Statii (v. 717-720, I. Thebaid.) Ed. Parisiis, 1618.

⁸⁾ Cultul zeului Mithra a fost introdus în Persia dimpreună cu alte credințe pelasge încă din timpul, când Scythii ocupase Media. La Perși însă religiunea lui Mithra ne apare cu totul heterodoxă. Ea se deosebia prin o mulțime de precepte, teoretice și practice, de religiunea ortodoxă a lui Mithra de pe teritoriile pelasge. După cărțile teologice ale Perșilor, Mithra era o divinitate, subordonată, cu totul distinctă de Ahri man. Acest din urmă fiind considerat ca principiul răului, ca demon al tenebrelor. În după

Numărul cel mare de inscripțiuni mithriace, în afară de Italia, ni se prezintă în Dacia, în Pannonia, în Noric și în Britannia lângă valul lui Hadrian, unde au fost espatriați o mare mulțime de Daci, sub numele de Cohors I Aelia Dacorum ¹⁾.

Istoria cultului lui Mithra aparține de la originea sa rasei și teritoriului pelasg de lângă Istru. Aici mai resună și astăzi cântecele tradiționale despre suferințele lui Prometheus ca erou, și imnele religioase ale lui Mithra ca zeu ²⁾.

13. *Prometheu (Mithra) ca Θεός ἐκ πέτρας, invictus de petra natus, în colindele române.*

În antichitatea greco-romană mai exista o legendă formată de teologia pelasgă de la Dunăre, care se ocupa cu nascerea zeului Mithra (Prometheu) din stâncă, numit în sens dogmatic Θεός ἐκ πέτρας ³⁾ invictus de petra natus ⁴⁾.

Herodot (I. 131) la Persi Mίτρα era o divinitate feminină. Peste tot ideile zoroastrice despre natura și pozițiunea zeului Mithra în hierarchia divină erau cu totul confuze.

¹⁾ Sanctuarele consacrate zeului Mithra se află în suterane. Un astfel de templu suteran al lui Mithra a fost descoperit în a. 1837 la comuna Slăveni, pe malul drept al Oltului, în j. Romanai (Annalele Soc. acad. T. XI. Sect. 2. p. 210-215. 250-256). Un alt sanctuarium al zeului Mithra construit de asemenea sub pământ s'a descoperit în a. 1881 în partea de sud a comunei Grădiște (în ruinele Sarmizegetusei romane) cu o mulțime de monumente mithriace, inscripțiuni, reliefuri, altare, statue și colonne (Arch.-epigr. Mitth. VI. 99. 101; VII. 202-225). Probabil că un Mithreum a existat și la Apulum, unde s'a aflat mai multe baso-reliefuri și inscripțiuni dedicate zeului Mithra (C. I. L. III. n-rii 1114 seqq.). Tot la regiunea Carpaților aparține Mithreul descoperit la Aquincum, Budavichia (Kuzsinszky, Az Aquincumi Mithraeum, in Arch. Értesítő. U. F. VIII. 385-392) și un altul la Deutsch-Altenburg pe teritoriul vechiului Carnuntum.

²⁾ Lui Mithra ca zeu al focului, i era consacrată în vechime sărbătorea, pe care poporul român o mai numește și astăzi Săm-Medru, Săm-Miedru (în calendarul creștinesc Sf. Dumitru, 26 Oct.). În seara ajunului de Săm-Miedru se mai fac și astăzi pe unele locuri focuri, la care se adună băieții și strigă: Ha! la focul lui Săm-Miedru». (Ionneanu, Superstiții, p. 56). La poporul latin încă se celebra în ziua de V Id. Oct. (11 Oct.) o vechiă sărbătoare națională rustică numită «Meditrinalia». Varo și Festus fără de a mai cerceta caracterul istoric al sărbătorii, derivă această numire de la mederi, a vindeca. De fapt însă Meditrinalia, după nume și după luna în care se celebra, ne apare ca una și aceeași festivitate religioasă cu sărbătoria numită la poporul român Săm-Medru.

³⁾ Firmicus, De err. prof. rel. c. 20: de idolatrarum lapide, de quo dicunt Θεός ἐκ πέτρας.

⁴⁾ Commodianus, Ed. Migne, Patr. curs. ser. prim. lat. V. 210-211.

Diferite statue și baso-reliefuri din epoca romană ne înfățișează pe Mithra ca un tînăr cu plete lungi, orî cu un pîr buclat, gol orî îmbrăcat într'un fel de costum daco-frigian, ridicându-se sîu eșind la lumină dintr'un stîlp de pîtră, ér în jurul stîlpului se vede figurat un șérpe încolăcit ¹⁾.

În fond eșirea la lumină a lui Prometheus, sîu Mithra, dintr'un stîlp de pîtră, se referă la aceeași legendă antică, pe care ne-o comunică Eschyl.

Mercuriu trimis de Joe la Prometheus cel încatenat pe Pharang, i adreséază următoarele cuvinte:

«Măi întăiū părintele ȑeilor va sfărîma cu tunetele și cu focul fulgerelor sale acest colț al Pharangului și va ascunde corpul tîu într'un sîn de pîtră, ér după un interval lung de timp tu veî eși éráșî la lumină și atunci cănele cel cu aripî, al lui Joe, aquila cea setósă de sînge, va sfășia cu aviditate bucăŷî din corpul tîu și se va nutri cu ficatul tîu cel negru» ²⁾.

După ce doctrina despre nascerea ȑeului Mithra dintr'un stîlp de pîtră a fost stabilită ca o veritate religiósă absolută, teologia pelasgă atribui un caracter divin și stîlpului (puterî creatóre) din care s'a născut ȑeul. «Petra genetrix» ³⁾ și «Petra genetrix domini» ⁴⁾, sunt amintite ca divinităŷî pe dóue inscripŷiuni din Pannonia superióră ⁵⁾.

Acest cult al lui Prometheus, sîu Mithra, eșit orî născut dintr'un stîlp de pîtră, se măi celebréază și astă-ȑî în colindele române.

În unul din aceste imne religiósé se spune, că Dumneȑeū a fost închis într'un stîlp de pîtră, ce se afla pe o înălŷime, în partea de jos a cheiei raiului, orî esprimându-ne cu alte cuvinte, într'un stîlp de pîtră din regiunea, pe care vechia teologiă romană o numia Cardines mundi.

¹⁾ O statuă, ce representă nascerea ȑeului Mithra din pîtră, a fost descoperită la Sarmizegetusa, și este reprodusă în Arch.-epigr. Mitth. VII. p. 224. și la Királyi, Dacia, II. p. 343. — Alte dóue monumente, ce înfăŷișăū pe ȑeȑs ex pîtracs, au fost descoperite la Apulum. Unul din aceste mutilat este reprodus la Henc. Beyträge z. dachischen Geschichte, Fig. 13.

²⁾ Aeschylî Prometheus vinctus, v. 1016 seqq.

³⁾ C. I. L. III, nr. 4424: Petrae Genetrici | P(ublius) Ae(lius) Nigri|nus Sarced(os) | v(otum) s(olvit).

⁴⁾ C. I. L. III, nr. 4543.

⁵⁾ La divinitatea Petra genetrix se refer următoarele versuri din o colindă română de peste Carpaŷî:

La o pîtră neslovată,

Leru-î Dómne,

Șede Maica 'ngenunchiată,

Ca să nască fiū din pîtră,

Fiū din pîtră și-o născut . . .

Reteganul, Colect. manuscr. P. I, 237 (Acad. rom.)

Aceste versuri măi au și un caracter iconografic. Titanul Atlas încă susŷine îngenuchiată sfera universului (p. 346).

Textul acestei colinde române, care după conținutul său ne apare foarte arhaică, este următorul:

Sus la cheia raiului
 Bună cetă mi-e adunată
 Tot de Sfinți de aceia sfinți
 Și-mi citiau, proorocia¹⁾,
 Și-mi citiau de Dumneșu
 Și pe Dumneșu nu-l știu.
 — Ți Ion Sânt-Ion . . .
 Din gură așa grăia . . .
 Voți citiți, proorociți,
 Și-mi citiți de Dumneșu
 Și pe Dumneșu nu-l știu,
 Ți eu viu și bine-l știu
 Jos la cheia raiului
 În stâlp-chétră mi-e 'ncheiat.
 — D'unde Sfinți c'aușia,
 Ei săltară și sburară,
 Sus mai sus se ridicară,
 Cu norii s'amestecară,
 Jos mai jos că se lăsa,
 Pe stâlp de chétră cădea;
 Când acolo c'ajungea
 Cărți pe brațe că-și lua,
 Și citia, proorocia,
 De trei zile și trei nopți,
 Stâlp de chétră în patru crépă
 Ți Dumneșu că scapă²⁾.

După cum vedem, textul acestei colinde, se ocupă cu închiderea Țului Mithra într'un stâlp de pétă și cu eliberarea lui prin puterea misterioasă a vechilor rugăciuni și formule sacre³⁾.

O altă varianta ne înfățișează pe *θεός εν πέτρας* în sensul legendelor posterioare, ca un Dumneșu născut din pétă.

O cetă de Sfinți mărunți
 Lerului Dómne, Domn din ceriș,
 Întreba de Dumneșu
 Întrebară, nu-l aflară,

¹⁾ Adecă consultați cărțile de oracule. După cum rezultă din această colindă, al cărei fond este epic-teogonic, triburile pelasge de lângă Dunărea de jos încă-și aveau cărțile lor cele sfinte de profeții. Mai notăm, că Abaris, renumitul preot și profet al lui Apollo, încă scrisese, după cum ne spune Suida, o carte de oracule în limba Scythă.

²⁾ Comunicată de învățătorul T. Popescu din comuna Rașova, j. Constanța.

³⁾ Rasa latină a avut tot-de-una o mare credință în puterea miraculoasă a rugăciunilor și a formulilor vechi (Cf. Pliniu, II. 54; XXVIII. 3). Ți Virgil se exprimă ast-fel: Carmina vel coelo possunt deducere Lunam (Ecl. VIII. 69).

Dar Ilie ¹⁾ bine-l scie . . .
 Și-mi grăiră și mi-l spuse . . .
 Vedeți voi cea stână de pétără,
 De departe sē-mi cădeți
 De-apropē să vē rugați,
 Pétra în patru s'o făceți,
 Dumneđeū de-acolo nasce,
 Dac'o nasce-l vēți cunósce,
 În aripióre sē-l luați,
 Sus maț sus sē-l ridicați,
 Sus maț sus la lighion
 Că-acolo-ī sfântu Ion . . . ²⁾

14. *Legenda lui Prometheus în istoriă.*

Numele de Προμηθεύς, sub care ne apare în legendele grecesci acest vechiū reprezentant al civilizațiunii pelasge, era numai un simplu epitet caracteristic al calităților sufletului său ³⁾.

Cuvēntul «Prometheu» în forma sa originară nu avea alt înțeles de cât de: cel întâiū la minte, om mintos, înțelept, cu sufletul adânc ⁴⁾.

Întocma după cum patria lui Prometeū era în regiunile din nordul Thraciei, în Scythia de apus, tot ast-fel și epitetul de Prometheu, ce s'a dat acestuī eroi al înțelepciunii, nu era o creațiune grecescă.

Originea cuvēntului este pelasgă nordică. În tradițiunile române s'a mai păstrat până astăzi acest termin sub forma de «Preminte», însă aplicat la o personalitate biblică: «Preminte Solomon», adecă Solomon cel prea înțelept ⁵⁾.

Ast-fel forma grecescă de Προμηθεύς (lat. Providus) ne apare nu numai ca o modificare a cuvēntului primitiv pelasg de «Preminte», avēnd însă, ca tôte împrumutările făcute din altă limbă, un sens cevași mai depărtat de cât cel primordial ⁶⁾.

¹⁾ Este deul Helios (Sol), al căruī ochiū etern le vede tôte. Videt hic Deus (Sol) omnia primus (Ovid. Met. IV. 170. Cf. Homeri Hymn. in Cer. v. 62). Sub numele de «Ilion» este invocată divinitatea Sorelui în o colindă română din Transilvania (Gaz. Trans. nr. 281. 1899).

²⁾ Comunicată de inv. Băiculescu, com. Bălțați, j. Râmnicul-sărat.

³⁾ La Eschyl (Prom. vinct. v. 85) divinitatea Κράτος adresază lui Prometheu următoarele cuvinte: «Cu nume fals te numesc deī Prometheu».

⁴⁾ Teodorescu și Gorovei, O samă de cuvinte din munții Sucevei (Șezătoarea, III. 86): priminti, cel întâiū la minte, mintos, înțelept.

⁵⁾ Șezătoarea (Fălticeni) An. III. 84. 110; V. 4. 49.

⁶⁾ În limba grecescă cuvintele de Προμηθεύς și προμηθής aveau înțelesul de «pre-

Legende de luĳ Prometheu, aceste tradiĳiuni religioųse, istorice ųi poetice, ne prezintă un deosebit interes pentru ųerile de la Carpaĳi ųi Dunăre. Ele ne aduc o raĳă de lumină asupra unei epoci pline de fapte ųi de evenimente mari, însă lipsită de istorie.

După tradiĳiunile anticitaĳii, Prometheu este reprezentantul întregii stări de cultură din epoca de pētră ųi de la începutul epocii metalelor.

El este omul de cea mai adâncă gândire ųi fericită combinaĳiune.

Prometheu învēĳă pe ômenī sē construiescă locuinĳe la lumina sôrelui. El pune forĳa animalelor în serviciul omului. El face din elementul divin al focului agentul cel mai puternic al civilizaĳiunii omenescē. El află modul de a putē învinge obstaculele apelor, dând curs corăbiilor cu pânză pe suprafaĳa cea întinsă a mării. El introduce cunoșcinĳa ųi usul metalelor. El pune mâna pe o mulĳime de secrete ale naturei. El află puterile oculte ale plantelor spre a combate relele, ce atacă organismul omului ¹⁾. El a cercat prin arta divinaĳiunii sē potă cunoșce tainele viitorului ųi hotărârile destinului. Mai mult. Prometheu a căutat sē pună mâna chiar ųi pe spiritul omului. El a creat tipuri nôue de ômenī din pământ ųi din apă, ųi a cercat sē le deē chiar vieĳă, ceea ce, după cum spuneau cărĳile cele sfinte ale teologiei pelasge, i-a ųi succes²⁾. Ast-fel că legenda ebraică, după care Jehova, a format pe om din pământ, că i-a dat suflet ųi înĳelepciune, ne apare numai ca o copie de pe o legendă mult mai vechie a creaĳiunii omului prin Prometheu.

Ceea-ce prezintă însă o valôre pozitivă pentru sciinĳă este, că după tôte aceste legende sacre, ce formēză cyclul Prometeic, începuturile desceptării genului uman, întregă starea de cultură, anterioară timpurilor troiane ųi timpurilor faraonice, se atribue unui ilustru reprezentant din ųerile de nord ale Thraciei.

Aici la Carpaĳi ųi la Dunărea de jos ne apare patria acestui geniū titanice, martir tot-o-dată al sciinĳei ųi al cugetărilor sale adâncē. Aici după tôte fragmentele, ce au mai rămas până astăzi, din Biblia cea mare a păgânătaĳii ante-istorice, ni se prezintă légănul străvechiū al civilizaĳiunii omenescē înainte de timpurile asiriene ųi egiptene.

vēĳătoriū» (providus) ųi numai în a două linie ele mai aveau ųi noĳiunea de «om înĳelept». — Fulgentius, Myth. II. 9: Enimvero Prometheum, quasi προμηθεϊαν, quod nos latine providentiam dicimus, ex dei providentia et Minerva, quasi coelesti sapientia hominem factum (Frag. Hist. graec. 2. 292. fr. 92).

¹⁾ Aeschylī Prometheus vinctus, v. 447 seqq.

²⁾ Apollodori Bibl. I. 7. 1.

15. *Titanul Atlas în cântecele eroice române.*

În antichitatea ante-homerică exista o legendă eroică, în care titanul Atlas, acest nepot al lui Oceanos potamos (Istrului), și rege din țera Hyperboreilor ¹⁾, era înfățișat ca un urieș al apelor, și în particular al mărilor.

Din această legendă pelasgă s'a păstrat la Homer numai un mic fragment, în care se spune, că titanul Atlas cunoscea toate adâncimile mărilor ²⁾.

La următorii lui Homer însă nu aflăm nimic mai mult în această privință. O probă, că legenda despre Atlas, ca un urieș al apelor, nu era originară din ținuturile meridionale.

Din fericire însă pentru studiul tradițiunilor ante-homerice s'a păstrat până astăzi la poporul român o mulțime de cântece eroice, al căror fond se reduce la o antichitate foarte depărtată.

O parte din aceste cântece tradiționale române ne prezintă în mai multe variante legenda homerică despre Atlas, ca urieș al Dunării și al mării ³⁾.

În acest ciclu de cântece bătrânești faimosul titan Atlas poartă numele de Tanislav ori Stanislav.

După origine, eroul este din părțile Moldovei, ori ale Oltului, ér scena se petrece pe podmolul Dunării de jos, în ținuturile Ialomiței și ale Brăilei.

După textele populare, ce le cunoștem până astăzi, conținutul acestei legende este următorul:

Turcii Dârstoreni, Giurgiuveni și Brăileni, Turci păgâni și zurbagii, plăcă pe Dunăre să prindă pe Stanislav vitezul, «om, ce cică e vătav», care-î «mare la statură și grozav la căutătură», pe care «Dunărea l'a crescut și lat în spate l'a făcut». Sosind la întorsăturile gârlei, la podmolul Dunării, ei întâlnesc nisce «fete Craiovese, mândre ca nisce crăiese», ori ei văd nisce fete selinence, brăilence și neveste ialomițence înălbind pânzele la apă, întindându-le și încrușindu-le pe câmpuri la sóre. Întrebate dacă au vădut pe Tanislav vitezul, feciorul Mătușei, puiul de șerpe al Dunării, ele răspund, că mama lui Tanislav se află mai în jos pe podmolul

¹⁾ După Hesiod (Theog. v. 507) Clymena (adecă «Vestita» de frumoasă) fica Oceanului, a fost mama lui Atlas și a lui Prometheus.

²⁾ Homer, Odyss. I. v. 52—53.

³⁾ Colecțiuni consultate: Teodorescu, Poesii pop. pag. 558-577. — Tocilescu, Materialuri folk. I. 80. 84. — Cătană, Balade, p. 22. — Negoescu, Balade, p. 74. — Sezătoarea, An. V. p. 85. — Colecțiunea noastră inedită. — În alte variante eroul ne apare sub numele de Vêlcan seu Vulcan (Teodorescu, p. 550; Alecsandri, Poesii pop. p. 134).

Dunării, unde se adună gârlele de î-și varsă apele. Ea spală armele și hainele lui Tanislav de sângele turcesc. Acești Turci plecând apoi pe Dunăre în jos prind pe Mătușa, mama lui Tanislav, o légă, și o chinuesc, ca să le spună unde este fiul densei. Inspăimântata bătrâna le răspunde, că mai în jos pe Dunăre, la o salcie plecată cu ramurile până în apă și pe maluri resfirată, se află caicul lui Tanislav, priponit cu lăntușul de argint, ér în caic dórme Tanislav cu paloșul gol pe piept, cum e Tanislav descept. Plecând mai la vale Turcii găsesc pe Tanislav culcat în caicul său, scris cu slove de argint, și cu paloșul gol pe piept, cum e Tanislav descept. Când ei vëd însă përul lui Tanislav flușturând în vënt, o gróză și fiorî reci i cuprind. Ei nu mai cutéză a se apropia de Tanislav, ci fug și se tērësc ca bróscele prin tóte li-veđile. Atunci se presintă înaintea Turcilor sluga lui Tanislav, un fecior de grec pripășit, și le propune, ca să le vîndă legat pe stăpânul său. Plătit de Turci, el légă pe Tanislav, care încă dormia, cu 12 stréngurî de mëtasă, ca parii de fën de gróse. Ér după ce Tanislav este legat, un turc mai mic, orb de un ochiú și schiop de un picior, svătuesce pe tovarășii săi, ca să mai lége de gátul lui Tanislav pétra morei din țera Moldovei și apoi să-l arunce în Dunăre, fiind-că «Dunărea l'a crescut și lat în spate l'a făcut, Dunărea să-l prăpădëscă și viéța să-î sfârșëscă» ¹⁾. Turcii aduc îndată pétra morei din țera Moldovei, pe care o légă lui Tanislav după cap, orî între spete, și apoi rëstórnă caicul în Dunăre, «unde-î apa mai afundă, de nu se mai vede undă, ci cât ochiul î-mî zăria tot mare lată vedea, mare lată și pustiă și nici o făptură viă, nici luntre, nici corabiă». Tanislav încă dórme când ajunge pe fundul Dunării și treî đile el stă în apă cu gura în năsip. După treî đile eroul se descéptă și simțindu-se legat cu pétră după cap, «la Dumneđeú se gândia, la Dumneđeú se ruga și Dumneđeú l'împuteria»; el pune mânilé pe pétră, pétra pe pept o aședă, în picióre se proptesce, pétra în sus el o ridică ²⁾, apa în lăturî se retrage și de malurî se isbesce, apoi la fața apei ese și voinicesce el înótă, că-cî «Dunărea î-l cunósce, ea pe el și el pe ea». Când étă se întémplă, că «o fetiță rumeióră, cu cofița gălbioră» sosind cu cofele la Dunăre vede pe Tanislav înótând și greú suflând de ostenélă. Inspăi-

¹⁾ La Romanî esista și în timpul imperiului pedépsa tradițională, de a precípita pe cei culpabili în riú, legați cu petre de gát (Suetonii Octavius Augustus, c. 67).

²⁾ Aceeași imagine și aprópe cu aceleași cuvinte o aflăm și în *Odyssëa* lui Homer (XI, 595). «Și am vëđut», ăice Ulysse, «pe Sisyph truding-se cu muncile sale cele grele, prinđënd și ridicând cu amëndouë mânele pétra cea gigantică; el adecă, se proptia cu mânele și cu piciórele, și împingea bolovanul cel enorm în sus către vërful înălțimiî». Avem așa dar aici încă o probă, că *Iliada* și *Odyssëa* lui Homer represintă de fapt nu-mai o compilațiune de diferite episoade estrase din vechile cãntece epice populare.

mântată ea trântesc cofele de pământ și alergând repede acasă spune tatălui său, că Tanislav se înecă și să-l lase va fi păcat. Êr tatăl său i răspunde : cum pôte să se înecce, când înotă ca un pesce, Dunărea în picior o trece și se luptă în ea cât dece. Apoi acest bătrân cu suflet bun, luând în mână vâsla de argint alergă la Dunăre, alege un caic de aramă și vedând pe Tanislav, cum se opintea și pétra de trei stânjini în sus de asupra sa o ridica, el intră numai de cât în Dunăre, tăia sforile, pétra se scufundă, apa în două se desface, valurile se clătesc și trei césuri borborelesc. Acum Tanislav, liberat de greutate, apucă singur în mână vâsla caicului și când o înfige în undele Dunării, caicul saltă peste mal, răstornă pe Tanislav, și-l întinde lung pe érbă.

Êr după altă variantă, Tanislav, după ce se descéptă în fundul apei, simțindu-se legat, ferecat și cu pétra după cap, de o-dată se opintea, în fața apei eșia, voinicesce înota, și la țermure eșia, de trei stânjini pe uscat, tot cu pétra după cap.

Aceste sunt părțile principale din legenda română despre Tanislav vitézul, fiul Mătusei, figura cea măi titanică din câte ni-le presintă cântecele eroice române, gigantul, care dórme trei zile pe fundul Dunării, pe care Dunărea l'a crescut, lat în spate l'a făcut, pe care Dunărea-l cunoște, ea pe el și el pe ea ¹⁾.

Admirabilă rapsodiă superiôră în eloquență și în imaginii orî-cărui alt episod epic din Homer.

După cum vedem, personalitatea croului român Tanislav său Stanislav este identică cu figura titanului Atlas, care după Odysseă cunoște toate adâncimile mărilor.

O imagine fórte caracteristică ne presintă legenda română, când ea ne spune, că Turciî i legase lui Tanislav vitézul o pétră după cap, și tot cu pétra după cap el ese pe uscat. Avem aici o importantă reminiscență antehistorică despre simulacrele titanului Atlas, figurat cu un glob de pétră, său cu sfera universului, după cap ²⁾.

Numele de Tanislav său Stanislav ³⁾, sub care ne apare făimosul titan

¹⁾ Său după altă variantă publicată la Teodorescu. (Poesii pop. 552):

El cunoște Dunărea
până 'n vale la Slina (Sulina)
și malurile turcesci
și schelele bogdănesci.

El înotă ca un pesce
și ca plutele plutesce . . .
de stă omul și-l privesce
șede 'n loc și se crucește . . .

²⁾ A se vedé măi sus fig. 178, p. 346.

³⁾ Stanislav este numele unei vechi familii hoeresci din țera Făgărașului (Densușianu, Monumente pentru ist. țerei Făgărașului, p. 151). Êr dincóce de Carpați aflăm

Atlas în cântecele epice române, aparține de asemenea timpurilor antehomerice. Unul din eroii Dardanî, care se luptă la Troia în contra Grecilor poartă în *Iliada* lui Homer numele de Sthenelaos ¹⁾. În tradițiunile istorice ale Romanilor eroul Tanislav era cunoscut sub numele de Tanus, și despre dînsul se spunea, că a fost un rege al Scythilor de lângă munții Rhipaei, adică tot de lângă Carpați ²⁾.

16. *Ciclul epic despre Atlas, Medusa și Perseu*

în tradițiunea română.

În cântecele eroice române despre titanul Atlas mai aflăm și elementele principale ale vechii legende despre Perseu, Medusa și Atlas.

După cum ne spun tradițiunile grecesci, Perseu renumitul erou din Argos, un fiu al lui Joe și al nimfei Danae, a fost trimis de regele Polydectes din insula Seriphos, ca să-i aducă capul Medusei, a unei din Gorgónele, ce locuia în părțile de nord ale faimosului rîu Oceanos ³⁾.

Perseu, după ce tăia capul Medusei, pe care o aflase dormind, se abate și pe la Atlas, regele din țera Hyperboreilor ⁴⁾, i spune că dînsul este un fiu al lui Joe, i vorbește de vitejiile sale miraculoase și-i cere ospitalitate pentru o noapte. Însă Atlas aducându-și aminte de sentința unui vechiîu ora-

la a. 1247 pe un Szeneslaus, ca Woiauoda Olatorum (Densușianu, Documente privitoare la Istoria Românilor, I, 251).

¹⁾ Homer II. XVI. v. 586.

²⁾ Isidori Hispal. *Originum* lib. XIII. 20. 24: Tanus rex fuit Scytharum, primus a quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Rhipaeis veniens silvis dirimit Europam ab Asia . . . atque in Pontum fluens. Avem în acest pasagiû al lui Isidor o simplă confușiune între numele cel vechiû al Dunării, Danusis la Stephan Byzantinul (v. Δάριος) și riul cel mare numit de autorii grecesci Tanais, care se varsă în lacul Meotic. Însă Tanais, sêu Donul de astă-zi, este un rîu de stepe și isvórele sale nu se află în munți. După Eschyl (Frag. 73) Istrul este riul, care curge din ținuturile Hyperboreilor și din munții Rhipaei. Tot asemenea și la Apoloniu Rhodiu (IV. 287) isvórele Istrului se află în munții Rhipaei. În fine mai notăm aici, că Dunărea figura sub numele de Istru numai de la cataracte în jos (Strabo, VII. 3. 13). Numele de Tanais a fost aplicat la Istru chiar și în legenda Argonauților. După cum ne spune scholiastul lui Apoloniu Rhodiu (IV. 282) Argonauții din Pontul euxin au intrat în riul Tanais, și în urmă transportând corabia pe uscat au eșit în marea cea mare.

³⁾ Hesiodi, Theog. v. 274 seqq.

⁴⁾ Poetul Pindar (Pyth. X. 50) încă amintesc de călătoria lui Perseu la Hyperborei.

cul din Parnas, care-î dăcea: Atlas! va veni o-dată timpul, când arborii tîi vor fi despoiați de aurul lor și această gloriă e rezervată pentru un fiu al Joe, denegă lui Perseu ospitalitatea, pe care o cerea. Perseu însă insistând asupra cererii sale, Atlas î-l invită să plece imediat mai departe, fiind-că alt-cum nu-l va scăpa din mâncle sale nici gloria faptelor sale mincinoase, nici chiar însuși Joe. La aceste cuvinte, Perseu, care nu se putea măsura în puteri cu titanul Atlas, scose din traistă capul Medusei, ce avea proprietatea magică să im-petrască pe cei, cari i vedeau fața, și ast-fel prefăcu de-o-dată pe Atlas într'un munte i-mens, capul titanului deveni vârful unui pisc înalt, ér óselc sale se transformară în petre. Acesta a fost voința ȕeilor, scrie Ovidiu, și acum ceriul cu toate stelele sale se rađimă pe Atlas ¹⁾).

Numele celor trei Gorgóne, ce locuiau pe ȕermurele de nord al riului celebru, Oceanos, era după Hesiod, Stheno, Euryale și Medusa ²⁾).

Despre Medusa mai spunea o variantă, că ea a fost fca unui așa numit Sthenelos, considerat ca rege al Mycenei ⁴⁾).

187. — Medusa. În tradițiunile române Mătușa, mama eroului Stanislav. Sculptura antică în muzeul Ludovisi din Roma. După Brunn, Denkmäler griech. u. röm. Sculptur. Taf. 238 ³⁾).

În tradițiunea română însă Mătușa este mama lui Stanislav ⁵⁾. Turci, cari vin asupra lui Stanislav, prind mai întâiu pe Mătușa, o légă, o chinuesc, și unul dintre ei, céușul, seú căpitanul, acestei glóte de Turci, voesce să-î taie capul ⁶⁾. Ér lui Stanislav orî Tanislav, ce representă aici pe titanul Atlas, Turci i légă o pétără după cap.

Tradițiunea este aceeași. Însă o deosebire există în formă. Elada fiind mai depărtată de teatrul evenimentelor, legenda grecéscă s'a alterat; ea a luat caracterul unei simple povestiri fabuloase, pe când varianta română a păstrat caracterul seú fundamental istoric și prin urmare o formă mai originală.

¹⁾ Ovidii. Metam. IV. 637 seqq.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 276.

³⁾ După cea mai mare parte a mitologilor, Medusa a fost o fată de o frumuseță es-traordinară (Ovidii Metam. IV. v. 791; Procles Carthaginiensis, Frag. 1 in Frag. Hist. graec. IV. 483). Ea avea un păr magnific, ce strălucia ca aurul. Însă Minerva iri-tată de frumusețea ei, i schimbă părul în vipere, cari se impleteau în jurul capului.

⁴⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 4. 5.

⁵⁾ Negoescu, Balade (1896) p. 75. De asemenea în cântecul bătrânesc, ce ni-s'a co-municat de înv. G. Teodorescu din com. Mănesci, j. Dâmbovița.

⁶⁾ Teodorescu, Poesii pop. 565.

Tradițiunea română despre Tanislav vitezul, Tanislav vătavul și vestitul, «cel mare la statură și grozav la căutătură» și despre mama sa Mătușa, contribuie ast-fel a stabili, că titanul Atlas al mitologiei grecesci, acest reprezentant al vechii generațiunii pelasge, a fost unul din eroii legendarii de la Carpați și Dunăre ¹⁾.

¹⁾ Medusa (Mătușa), una și aceeași cu Clymena («Vestita» de frumoasă), a fost la început o personalitate cu totul distinctă de Gorgóna cea legendară. După cum scrie Pliniu (VI. 36. 3. 4) Gorgónele erau nise femei sălbatice përoșe. Èr după Diodor Sicul (III. 54. 55) Gorgónele erau un popor de femei, ce se află în rësboiù eontinuù cu Amazónele. Legenda vechii Gorgóne, seù a Gorgónei celei teribile, o aflăm și în cantecele eroice române. Ea este o «fată sălbatecă», ce locuesce în «câmpia Nistrului» la «marginea mărilor». Ea are o figură cu totul sinistră, când cine-va o vede, fiori de mörte i-l cuprind. Eroul cel mai rësboinic al tradițiunilor române, Novac cel bëtân plécă, ca sê taie capul acestei fete slëbatice, pe care o află adormită, cum aflase Perseu pe Medusa. Novac o descéptă, se luptă cu dënsa, i taiă capul, pe care-l pune în sulită și-l duce acasă, ca semn de învingere (Catană, Balade, p. 108).

XV. ΣΤΗΛΗ ΒΟΡΕΙΟΣ. — COLUMNA BOREALĂ LÂNGĂ ISTRUL DE JOS.

În poema geografică, ce în comun se atribue lui Scymnus din Chio, se face amintire despre o columnă colosală, ce se înalța pe culmea unui munte de lângă Istrul de jos, și care purta numele de Στήλη βόρειος, Columna boreală.

Textul acestui important pasagiū pentru geografia preistorică a Daciei vechi, este următorul:

«În părțile cele mai estreme ale Celtilor există o Columnă, ce se numește boreală. Ea este foarte înaltă și culmea munților, pe care se află, se întinde către marea cea plină de valuri. În apropiere de această columnă locuiesc cei mai depărtați dintre Celți, și cari se estind numai până aci. Mai locuiesc în vecinătatea acestei Columnne și Eneții, precum și Istrienii de jos, cari de aici se întind în lăuntru spre Adrian» ¹⁾.

În timpurile din urmă diferiți autori au cercat să stabilească pozițiunea geografică a acestei columnne, unii lângă strimțoarea de la Gibraltar, alții în Alpi, în Pirenei, orî pe colșul extrem al peninsulei numite Bretagne ²⁾.

Însă toate aceste localisări presintă dificultăți enorme, geografice și etnografice, pentru părțile de apus ale Europei.

Orî cât de misterioase ne apar astăzi monumentele cele primitive și colosale din timpurile ante-homerice, ele însă sunt vestigiile importante ale civilizațiunii unei lumi dispărute, și noi nu vom pute evita nici o dată sarcina, ce ne-o impune istoria, de a studia pe cele ce mai subsistă astăzi, de a

¹⁾ Anonymi vulgo Scymni Chii Orbis Descriptio, in Geographi graeci minores. Ed. Didot. Vol. I. v. 188-195:

Τούτων (τῶν Κελτῶν) δὲ καί ταις λογομένης τῆς ἐσχατῆς

στήλης βορείος· ἔστι δ' ὑψηλὴ πᾶν

εἰς κυματώδεις πέλαγος ἀνατείνουσα ἄκραν.

Οἰκοῦσι τῆς στήλης δὲ τοὺς ἐγγὺς τόπους

Κελτῶν ὅσοι λέγουσιν ὄντες ἔσχατοι.

Ἔνετοι τε καὶ τῶν ἐντὸς εἰς τὸν Ἀδρίαν (Cod. Paris. Ἀνδρίαν)

Ἰστρων καθ' ἡρόντων· λέγουσι δ' αὐτόθεν

τὸν Ἰστρον ἀρχὴν λαμβάνειν τοῦ ρεύματος.

Cuvintele Ἰστρων καθ' ἡρόντων însemnăză textual: «Istrienii, cari se întind în jos», ér forma genetivului este condiționată de ἔσχατοι.

²⁾ A se vedé: Müllerus, Geographi graeci minores, I. p. 202-203. — Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 299-300.

fixa pozițiunea celor enigmatice și de a pune în lumină caracterul și însemnătatea lor primitivă.

În vechia literatură geografică, făimosul monument al lumii preistorice despre care ne vorbește Scymnus, purta numele de «Columna boreală». Ea se afla așa dar situată în acele părți ale continentului european, pe cari vechia geografie le considera ca regiune a nordului.

Ephor, unul din istoricii grecesci, care cercase să aducă o lumină asupra timpurilor ante-homerice, resumă ast-fel ideile celor vechi, despre divisiunile geografice și etnografice ale pământului.

«Regiunea orientală o locuiesc Indieni, cea meridională Ethiopii, cea occidentală o țin Celții, ér regiunea boreală o ocupă Scythii. De altmintrelea, nu toate părțile aceste sunt egale în mărime unele cu altele, fiind-că regiunile, ce le ocupă Scythii și Ethiopii, sunt mai întinse, ér ale Indienilor și ale Celților mai mici» ¹⁾.

Columna boreală se afla așa dar în regiunea geografică a Scythilor, însă în părțile de apus ale acestora, în apropiere de Celți, după cum scrie Scymnus.

Despre situațiunea acestei gigantice Columne a lumii vechi mai aflăm încă o indicațiune importantă geografică la Scymnus.

După cum ne spune acest autor, culmea de munți (ἄκρα), pe care se înălța Columna boreală se întindea înainte spre marea cea plină de valuri, său către marea cea furtunosă. O singură mare furtunosă prin eselență, era cunoscută de Grecii cei vechi și acesta era Ἰόντος ὄψεως, marea inhospitală său marea neagră de astăzi. Același Ἰόντος figuréză la Hesiod sub numele de marea cea furtunosă său mâniósă ²⁾, ér la Herodot sub numele de βορρηνή θάλασσα, adecă marea boreală ³⁾. Resultă așa dar, că așa numita Columnă boreală se afla pe una din înălțimile munților, ce se întindeau în partea de apus a Pontului euxin, numit de altmintrelea și marea boreală.

Rămâne să examinăm acum datele etnografice, ce ni le presintă Scymnus cu privire la pozițiunea geografică a acestui important monument preistoric.

După Scymnus, trei popore cunoscute în istoria etnografică a lumii vechi, se aflaū stabilite în vecinătatea Columnei boreale.

Cei de întâiū, pe cari i aminteste autorul acestei geografie, erau Celții

¹⁾ Ephori Fragm. 38, in Fragmenta Hist. graec. I. p. 243. — De ascemenea și la Scymnus regiunea geografică a nordului aparține Scythilor, v. 174: πρὸς βορρᾶν Σκυθία.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 131-137.

³⁾ Herodoti lib. IV. c. 37.

estremă, s'eu Celții cei mai depărtați de trupina lor, și cari, dice d'ensul, se estindeau numai până aci.

După Diodor Sicul, Celții erau răspândiți în vechime, în grupe mai mult, orî mai puțin, considerabile, până lângă Scythia ¹⁾; ér după Stephan Byzantinul, Agathyrsiî, s'eu Turseniî cei avuți de aur, ce locuiaû lângă riul Maris (Mureș din Transilvania), erau considerați ca un popor celt ²⁾.

O a doua grupă etnică, ce locuia în apropiere de Columna boreală, p'ortă la Scymnus numele de 'Evetoi.

Despre acești Eneți mai aflăm la Scymnus încă o importantă notiță geografică: ei erau vecinî cu Thraciî numiți Istrieni ³⁾.

De asemenea ne spune Scylax, că Eneții erau stabiliți lângă Istru și lângă Istrieni ⁴⁾. După Herodot Eneții locuiaû dincóce de Istru, în nordul Thraciei și erau vecinî cu Sigynniî ⁵⁾, ér la Eustathiu, Eneții erau vecinî cu Tribalii ⁶⁾, ce locuiaû lângă riul Oescus (Isker) din Mesia de jos.

Avem așa dar aici o certitudine absolută istorică, că Eneții, de cari ne vorbesce Scymnus în textul de mai sus, erau un popor de lângă Istrul de jos ⁷⁾.

Numele etnic al Eneților preistorici, ('Evetoi, 'Evetoi, Veneti), aû lăsat încă până astăzi amintiri neșterse în topografia română. În părțile de apus ale României de astăzi, unele sate mai p'ortă și acum numele de «Vineți» ⁸⁾.

¹⁾ Diodori Siculi lib. V. c. 32.

²⁾ Stephanus Byz., v. Τραυροί, πόλις Κελτῶν, ἔθνος, οὗς οἱ Ἕλληνες Ἀγαθύρσουσος ὀνομάζουσι.

³⁾ Scymni Orbis Descriptio, v. 391: 'Evetῶν ἔχοντα: Θράκες Ἰστροί: λεγόμενοι.

⁴⁾ Scylacis Periplus, c. 20.

⁵⁾ Herodoti lib. V. 9. — Cf. Apollonii Rhodii lib. IV. 320.

⁶⁾ Eustathii ad Hom. II. v. 852: ἔθνος παρὰ Τριβάλλοις Ἐνετοί.

⁷⁾ Homer (II. II. 852) face amintire de Eneții din Paphlagonia, ca aliați ai Troianilor. De origine troiană erau considerați și Veneții din Italia, o mică grupă separată din tribul cel mare al Eneților (Venetos Trojana stirpe ortos, auctor est Cato. Plinii I. III. 23. 3). Aceleași idei le aflăm și la Strabo (XII. 3. 8). Eneții din Paphlagonia, scrie d'ensul, după distrugerea Troiei se răspândiră prin Tracia și rătăcind aû ajuns până la Veneția (Cf. Scymnus, v. 889 seqq.). Însă cu totul altmintrelea ni se prezintă în istoria curentul migrațiunilor dintre Europa și Asia mică. Este un fapt pozitiv, că toate triburile pelasge, ce le aflăm stabilite în Asia mică, cum erau Brygiî, Bithyniî, Mysiî, Troianiî, Lelegiî, Cauconiî etc. imigrase acolo din peninsula Hemului și din părțile Dunării de jos. Se pare ast-fel, că și Eneții din Paphlagonia, ce locuiaû lângă țărmurii mării negre în strînsă vecinătate cu așa numiții Caucones, erau numai un fragment din grupa cea mare a Eneților de lângă Istru.

⁸⁾ Vênăta sat, Tismana, jud. Gorj; Vênăta cătun, Roșița, jud. Mehedinți; Vineți sat, Ceptura-de-jos, jud. Olt; Vineți sat, Mircesc, jud. Olt; Vineții-de-jos și de-sus, sate, Spinenii de sus, jud. Olt; Vinețesci sat, Oltenesc, jud. Fălciu, după cum se

În fine un al treilea popor, ce locuia în apropiere de Columna boreală erau așa numiții Ἰστροί.

Sub numele de Ἰστροί ne apar aici amintiți locuitorii din părțile de jos ale Istrului, și nu sunt de a se confunda cu Ἰστροίανοι ¹⁾, locuitorii orașului celui avut și puternic numit Ἰστρος, Ἰστρία, Ἰστρίη, situat lângă gura cea vechiă a Istrului ²⁾.

Acești «Istri», după cum ne spune Scymnus, făceau parte din familia cea mare și importantă în istoria a Thracilor ³⁾, și ei se întindeau «în lăuntru» (ἐνδοος) spre Adrian ⁴⁾. Formaș așa dar o grupă etnică considerabilă, omogenă și omoglotă cu locuitorii din regiunea, pe care Scymnus o numesce Adrian.

Espresiunea geografică de «în lăuntru», ce o aflăm la Scymnus, desemna după sensul natural al cuvintelor un teritoriū mai depărtat de regiunea ceea deschisă a apelor mari, un teritoriū închis de toate părțile cu munți înalți, în forma unei incinte.

Jornande, istoricul Geților și al Goților, aplică de asemenea același vede emigrați din Oltenia; Vânăta, sat, Mărginesci, jud. Ialomița; Vânăta, moșiă, Mălăiesci, jud. Prahova; Vincția, două sate, țera Făgărașului.

¹⁾ Memnonis Fragm. 21, in Fragmenta Historicorum graecorum (Ed. Didot), Vol. III, p. 537. — Herodoti lib. IV. c. 78.

²⁾ Herodoti lib. II. 33. — Arriani Periplus Ponti euxini, c. 35: Ἰστρία πολίς. — Anonymi Periplus Ponti euxini, c. 69: πόλις Ἰστρος. — La Pliniu (IV. 18. 5) și Mela (II. 2) Istropolis.

³⁾ Scymni Chil v. 391 Ἐνετῶν ἔχοντες Θράκες Ἰστροί λεγόμενοι. — La Mela sub numele de Istrici se înțelege întreagă populațiunea de la Dunărea de jos începând de lângă fluviul Tyras sėu Nistru. (Axiaces proximus intra Callipidas Axiacasque descendit. Hos ab Istricis Tyra separat, surgit in Neuris. Melae. De situ Orbis, lib. II. c. 1). — Acciași Ἰστροί sėu Istrici figurėză la Trog Pompeiū și sub numele general de Istriani (Justini lib. X. 2: Erat eo tempore rex Scytharum Atheas, qui, cum bello Istriarum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonienses petit, in successionem eum regni Scythiae adoptaturus. Quum interim Istriarum rex decedens, et metu belli, et auxiliorum necessitate Scythas solvit.

⁴⁾ În Periegesa lui Scymnus ni se presintă de trei ori numirea geografică de Ἀδριαν (ca acusativ). Tot ast-fel și la Theopomp (Frag. 143). Esista așa dar o rațiune științifică, ce ne pune în evidență, că adevărata numire a teritoriului din cestiune nu era nici de cum Ἀδρία, ci o formă ore-care apropiată de modul de exprimare grecesc Adrian, ori Andrian după cum spune o variantă. Autorii greci și romani au cercat adese-ori, și exemple avem numeroase, ca să asimileze diferite numiri personale și geografice ale barbarilor cu formele gramaticale ale limbei, în care scriau. În nici un cas însă, sub terminul geografic de Adrian sėu Andrian, pe care Scymnus i-l aduce în legătură cu Istru și cu Columna boreală, nu se pot înțelege ținuturile din părțile de nord-ost ale mării adriatice, precum nici orașul Adria de pe șesurile riuului Padus (Po) în Italia.

termin de «intorsus» (în lăuntru) pentru regiunea interioară a Daciei, pentru Ardélul de asiăđi¹⁾.

Cestiunea geografică devine ast-fel și mai clară. Regiunea, pe care Scymnus o numesce «în lăuntru»²⁾, Adrian ori Andrian, și care se afla într-o continuitate etnică cu Istrienii de jos, nu putea să fie alta de cât regiunea centrală a Daciei Traiane, ad coronae speciem arduis Alpibus munita, séu Ardélul de astăđi³⁾.

Scymnus însă nu este singurul autor al anticității, la care zona cea muntoasă din nordul Istrului de jos figurează sub numele de Adrian.

Sub aceeași numire geografică, de Ἀδρίαν și de Ἀδρία, ne apare acest complex de munți, de văi, de deluri, la Theopomp⁴⁾, la Eratosthene⁵⁾, în istoria lui Alesandru cel Mare⁶⁾ și chiar la Herodot⁷⁾.

Se presintă acum cestiunea principală istorică, anume se scim, ce însemnătate a avut în credințele celor vechi așa numita Columnă boreală.

După ideile cosmografice ale Hyperboreilor, universul (κόσμος, mundus) era considerat ca o sferă concavă în centrul căreia se afla pământul⁸⁾. Firmamentul cu toate stelele sale se învârtia neconținut în jurul pământului.

1) Jornandis De Getarum origine, c. 5: Introrsus illi (Danubio) Dacia est, ad coronae speciem arduis Alpibus munita.

2) Acastă espresione mai este și astă-đi în us la poporul român. Cei cari călătoresc din România ca să mērgă în Ardél, spun că se duc «în lăuntru».

3) Hyperboreii, după cum scim, locuiau în părțile de nord ale Istrului de jos, ale Pontului euxin și dincolo de munții Ripaei séu de Carpații meridionali. În cele mai vechi fântâne geografice însă în loc de Ripaei figura numele de Adria (Ἀδρία). «Cei de ântăi, cari au descris regiunile pământului, ne spune Strabo (XI. 6. 2), numiau Sauromați și Arimaspi pe Hyperboreii, ce locuiau de asupra Pontului euxin, a Istrului și a Adriei». Este evident, că și aici, sub numele de Adrias nu se înțelege teritoriul de lângă marea Adriatică. Nime nu amintesc de Arimaspi și Sauromați în părțile acele. — Un suburbiu al Filipopolei era numit pe la a. 227 d. Chr. vicus Ardilenus (C. I. L. VI. nr. 2799). Fôrte probabil, că locuitorii acestui vicus au fost emigrați ori strămutați acolo din părțile de nord ale Istrului, din Ardél.

4) În pasagiul lui Scymnus relativ la Columna boreală se mai spune în ultimul vers: «De aici (din ținuturile Istrienilor) se începe, după cum se ăice, cursul Istrului». Însă sub aceste cuvinte nu sunt nici de cum de a se înțelege isvórele (πηγαί), ci cataractele Istrului. După Strabo (VII. 3. 13) Dunărea se numia Istru numai de la cataracte în jos.

5) Theopompi Fragm. 143 in Fragm. Hist. graec. I. p. 303.

6) Strabonis lib. VII. 5. 9.

7) Strabonis lib. VII. 3. 8.

8) Herodoti lib. V. 9.

9) Platonis Axiochus, Ed. Didot. Vol. II. p. 561.

Osia (axis) în jurul căreia se învârtia ceriul, sîu universul, se considera, că trece prin centrul pămîntului. Aveau așa dar aceeași osiă comună, ceriul și pămîntul ¹⁾.

Părțile extreme ale osiei dintre pămînt și ceriul se numiau Cardines mundi (îîfînele lumii), cele de nord Septentrio sîu axis boreus, cele de sud Meridies ²⁾. Ele atingeau de o parte și de alta suprafața globului terestru, și reprezentau ast-fel anumite puncte ale geografiei celeste și terestre.

După ideile astronomice și geografice ale anticității clasice, polul nordic, numit și axis boreus sîu cardines mundi, în jurul căruia se învârtia sfera universului, atinge pămîntul lângă Istrul de jos pe teritoriul Hyperboreilor ³⁾, sîu al Geților, în particular pe munții Rhipaei.

Poetul Ovidiu esilat la Tomi, se plînge în una din elegiile sale, că dînsul trebuie să-și petreacă viața sub axis boreus, pe pămîntul din stînga Pontului euxin ⁴⁾, ér în altă scrisoare, adresată amicului sîu Macer din Roma, Ovidiu ne spune, că dînsul se află chiar sub Cardinele lumii, și că adeseori în idee vorbește cu amicul sîu sub osia boreală (axis gelidus) în țera Geților ⁵⁾.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. II. c. 5. 2.

²⁾ Vitruvii De architectura, lib. IX. 1 (4): Id (coelum) volvitur continenter circum terram atque mare per axis cardines extremos. Namque in his locis naturalis potestas ita architectata est collocavitque cardines tanquam centra, unum a terra et a mari in summo mundo ac post ipsas stellas septentrionum, alterum... sub terra in meridianis partibus. — Isidori Originum, III. 32. 1. 2: Sphaerae motus duobus axibus involvitur, quorum unus est septentrionalis, qui nunquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui nunquam videtur et Austronotius dicitur. His duobus polis moveri sphaeram coeli dicunt. — Ibid. III. 36: Poli... Horum alter est septentrionalis... appellaturque Boreus; alter Australis. — Ibid. III. 37. Cardines coeli extremae partes sunt axis. Et dictae cardines eo, quod per eos vertitur coelum. — Ibid. XIII. 1. 8: Cardines autem mundi duo, Septentrio et Meridies, in ipsis enim volvitur coelum.

³⁾ Plinii H. N. IV. 26. 11: Pone eos montes (Ripaeos)... gens felix (si credimus) quos Hyperboreos appellavere, fabulosis celebrata miraculis. Ibi creduntur esse cardines mundi, extremique siderum ambitus.

⁴⁾ Ovidii Trist. lib. IV. 8. 41-42:

Vita procul patria peragenda sub axe Boreo,
Qua maris Euxini terra sinistra jacet.

⁵⁾ Ovidii Pontica, lib. II. 10. 45-50:

Ipsc quidem extremi quum sim sub cardine mundi...
Te tamen intueor, quo solo, pectore, possum,
Et tecum gelido saepe sub axe loquor...
Inque Getae media visus ab urbe venis.

La Marțial același punct geografic și astronomic este numit *Geticus polus* ¹⁾, la Statii *Hyperborei axes* ²⁾, la Virgiliu *Hyperboreus septentrio* ³⁾. Același Virgiliu ne mai spune, că polul nordic se află în *Scythia*, pe munții *Rhipaei*, de unde se ridică în sus în forma unui pisc de stâncă ⁴⁾.

După cum vedem din textele, ce le-am reprodus aici, terminii astronomici și geografici de *axis boreus*, *Geticus polus*, *Hyperborei axes*, *cardines mundi* (apud *Hyperboreos*), erau expresiuni identice, și ele indicați, că în regiunea Istrului de jos se află acel punct însemnat geografic, în jurul căruia cei vechi credeau, că se învârtesc sfera cerască.

Aceeași idee geografică ni se prezintă și sub altă formă la autorii anticiții.

După gramaticul Apollodor din Athena, titanul Atlas din țera *Hyperboreilor* susține polul universului ⁵⁾. La Virgiliu: Gigantul Atlas învârtesc pe umerii săi osia cea înstelată a cerului ⁶⁾. Îr la Ovidiu: Atlas încă se muncesce, el de abia susține pe umerii săi osia cea albă și strălucitoare a cerului ⁷⁾.

Acastă osă septentrională a universului, numită și *polus Geticus*, ce o susținea titanul Atlas pe umerii săi, era ast-fel identică cu *Columna cerului* de pe muntele Atlas, *κίον οὐρανό* la Eschyl ⁸⁾, seú după cum se exprimă Homer, cu «columnele cele lungi, ce le suportă Atlas și cari țin cerul în jurul pământului» ⁹⁾.

¹⁾ Martialis Epigr. lib. IX. 46:

Miles hyperborcos modo, Marcelline, Triones,
Et Getici tuleris sidera pigra poli.

²⁾ Statii Thebaid. lib. XII. v. 650-651:

Qualis Hyperboreos ubi nubilus institit axes
Jupiter . . .

³⁾ Virgillii Georg. III. v. 381.

⁴⁾ Virgillii Georg. I. v. 240-241:

Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arces
Consurgit
Hic vertex nobis semper sublimis.

Sub numele de «vertex» este amintită osia seú polul ceresc și la Pliniu (II. 13. 15; 64. 1).

⁵⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 5. 11. 13: Ἀτλαντος τὸν πόλον.

⁶⁾ Virgillii Aen. IV. v. 482: maxumus Atlas Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

⁷⁾ Ovidii Metam. lib. II. v. 297: Atlas en ipse laborat; Vixque suis humeris candentem sustinet axem.

⁸⁾ Aeschyl's Prom. vinct. v. 349.

⁹⁾ Homer's Odys. I. v. 53-54.

Am reprodus și am examinat aici principalele texte cu privire la caracterul geografic al Columnii boreale.

Din toate aceste date, fragmentare și risipite la autorii anticității, un adevăr important istoric ne apare în lumină, că după ideile geografice ale timpurilor ante-homerice Columna numită Στήλη βίρειος de lângă Istrul de jos era unul și același monument sacru tradițional cu Columna cea mare a teogoniei, séu κίων οὐρανόσ, de pe arcul sud-estic al Carpaților.

XVI. ΗΡΑΚΛΕΟΣ ΣΤΗΛΑΙ. — COLUMNELE LUI HERCULE.

1. *Vechile tradițiuni despre Columnele lui Hercule.*

În antichitatea greco-romană se păstrase o reminiscență despre două monumente celebre ale lumii preistorice numite *Ἡρακλέος στήλαι* sėu Columnele lui Hercule, și cari se aflau lângă o strimțore de munți în părțile de apus ale Oceanului homeric.

Despre originea și destinațiunea acestor colonne circulau în antichitate două versiuni.

După unele din aceste tradițiuni, faimósele colonne ale lui Hercule erau simple monumente comemorative, «*laborum Herculis metae*».

Hercule, după cum ne spune Pliniu, ajunsese până în locurile aceste, și fiind-că aici munții din aměndouă părțile erau împreunați, děnsul a tăiat catena, a deschis strimțorea și a lăsat sė curgă în lăuntru marea, care era eschisă. În memoria acestei expedițiuni și a faptelor sale neperitóre, indigenii au dat numele de Columnele lui Hercule la cei doi munți, ce formėază strimțorea de aci ¹⁾.

După o altă tradițiune, tot asemenea de vechiă, reprezentată prin poetul Pindar, Columnele lui Hercule erau numai simplii termini, sėu mete ale navigațiunii pe Ocean și ale călătoriei pe uscat.

Hercule, scrie Pindar, a pus aceste colonne ca nisce mărturii celebre pentru terminul extrem al navigațiunii, fiind-că el a supus monștriil marinil (spre a face marea navigabilă), el a scrutat vadurile apelor curgătóre până la capėtul drumului și a însemnat tot-o-dată (prin mete) și pământul; őr dincolo de aceste colonne nici cei înțelepți, nici cei imprudenți, nu mai pot străbate ²⁾.

¹⁾ Plinii H. N. III. Proem.: Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coercent claustra: Abila Africae, Europae Calpe, laborum Herculis metae. Quam ab causam indigenae columnas ejus dei vocant, creduntque perfossas exclusa antea admisisse maria, et rerum naturae mutasse faciem. — *Metae* lib. I. c. 5: Deinde est mons praecaltus, ei quem ex adverso Hispania attollit, objectus: hunc Abylam, illum Calpen vocant, Columnas Herculis utrumque. Addit fama nomini fabulam, Herculem ipsum junctos olim perpetuo jugo diremissee colles, atque ita exclusum antea mole montium Oceanum, ad quae nunc inundat, admissum. — Cf. *Diodori Sic.* I. IV. 18. 4. — *Strabonis* I. III. 5.

²⁾ Pindari Nem. III. v. 19-20; IV. v. 69-70. — *Olymp.* III. v. 46-48. — *Pyth.* III. v. 22. — *Isthm.* III. v. 30.

Aici era așa dar terminul estrem al navigațiunii pe vechiul Ocean, fiind-că după cum scrie Scylax, lângă columnele lui Hercule se întindea de la un țărmure la altul o fâșia de stânci, dintre cari unele erau isbite de valuri, ér altele ascunse sub suprafața apei ¹⁾.

Situațiunea geografică a acestor columne, după cum rezultă din sentențele oraculelor și din unele descrieri topografice mai autentice, a fost în primele timpuri ale istoriei foarte bine cunoscută.

Mai târziu însă, când navigațiunea pe apele cele mari a trecut din mânele Pelasgilor sub imperiul Fenicienilor, când Oceanul homeric a fost confundat cu marea esternă seú cu Oceanul iberic, adevărata pozițiune a Columnelor lui Hercule a devenit enigmatică pentru lumea grecescă din părțile meridionale. Acastă obscuritate geografică a făcut apoi pe o mare parte din autorii grecesci să presupună, că Columnele lui Hercule se află, nu lângă Oceanul pelasgic, seú al teogoniei, ci lângă Oceanul iberic, care de altmintrelea numai foarte târziu a început să fie cunoscut lumii comerciale din părțile de răsărit ale Mediteranei.

Ast-fel se introduse în literatura grecescă credința generală, că Columnele cele miraculoase ale lui Hercule trebuiau să se afle la strimtoarea Mediteranei dintre Spania și Mauritania, și fiind-că în aceste părți nu esista, nici tradițiun, nici monumente privitoare la Hercule, numele de Columna a fost aplicat (în contra tuturor usurilor vechi) la cele două promontore ale Europei și Africei, cel din partea de nord fiind numit Calpe, ér cel de sud Abila.

Acastă transpozițiune a Columnelor lui Hercule de la Oceanul homeric la Oceanul iberic aduse apoi o confusiune enormă în geografă, în etnografia și istoria timpurilor ante-herodotice.

Munți și râuri, insule și lacuri, popore și orașe, legende și evenimente istorice, fură dislocate din părțile de răsărit ale Europei, și aruncate pe tablele geografice ale estemului occident ²⁾.

Din secole în secole erorile se multiplicară, și ficțiunea unor compilatori și poeți, despre Columnele lui Hercule la strimtoarea Mediteranei, capătă un caracter geografic.

¹⁾ Scylaxis Periplus, §. 112.

²⁾ O probă curiosă în acastă privință ne ofere Cosmographia lui Iuliu Honoriu. După acest tractat de geografă scolastică, compilat în sec. V-VI, fără ordine, fără critică, dar care resumă în mare parte teoriile unor autori mai vechi, munții Hem și Rhodope, provincia Moesia, Sarmati, Bastarnii și Carpii erau considerați ca făcând parte din regiunea Oceanului occidental. Montes quos habet oceanus occidentalis mons Pyrenaeus . . . mons Haemus, mons Rhodope . . . Provincias quas

2. Tyrienii caută Columnele lui Hercule lângă strimătorea Mediteranei,

Romaniți lângă Marea de nord.

Tyrienii, celebrii reprezentanți ai comerțului fenician, căutară, după cum ne spune Strabo, în trei rânduri Columnele lui Hercule lângă strimtorile de apus ale Mediteranei, tot-de-una însă fără un rezultat pozitiv.

Locuitorii din Gades, după cum ne spune acest autor, povestiau, că Tyrienii voind să întemeieze o colonie, au consultat mai întâi oraculul, după cum erau usurile religioase ale vechimii, ér oraculul le răspunse că denșii să fundeze colonia lor lângă Columnele lui Hercule. Ómenii, pe carí i trimise Tyrienii, ca să viziteze locurile aceste, sosiră la Calpe, séu la strimătorea de apus a Mediteranei. În credință, că în aceste părți extreme este capétul pământului și al expedițiunilor lui Hercule, ei cugetară, că tot acolo vor trebui să fie și columnele, de carí le vorbia oraculul. Făcură ast-fel un serviciu religios, însă rezultatul sacrificiului fiindu-le nefavorabil, ei se întórseră înapoi acasă. După un timp óre-care, Tyrienii trimiseră de nou pe alți ómení, la locul, ce le indicase oraculul. Aceștia trecură dincolo de strimătore până la depărtare de 1500 de stadí și ajunseră la o insulă, ce era consacrată lui Hercule. În credință, că aici trebuie să fie Columnele lui Hercule, ei făcură un sacrificiu ȑeului, însă victimele nu le au fost favorabile nici de astă dată și ast-fel se întórseră acasă. În fine Tyrienii mai trimiseră și a treia óră o altă grupă de ómení. Aceștia se stabiliră în insula numită Gadeira (Gades), unde întemeiară un templu în partea de răsărit, ér orașul în partea de apus a insulei. Din acéstă cauză, ȑice Strabo, unii cred, că părțile extreme ale strimtorii ar fi așa numitele Columne ale lui Hercule, alții din contră consideră, drept Columne ale lui Hercule, munții Calpe și Abila, orí nisce insule mai micí din apropierea acestor munți.

Însă Artemidor din Ephes, un investigatoriu renumit geografic, care navigase pe lângă ȑermurií mării mediterane și în o parte a Oceanului estern,

habeat oceanus occidentalis. Hispania provincia, Baetica provincia . . . Moesia provincia Noricum provincia . . . Quae oppida in provinciis suis habeat oceanus occidentalis. Calpis oppidum, Corduba oppidum . . . Naissos oppidum, Viminacium oppidum, Peuce oppidum, Singidunum oppidum, Sirmium oppidum . . . Gentes occidentalis oceani. Tolosates gens, Novempopuli gens, Narbonenses gens . . . Quadi gens, Sarmatae gens, Basternae gens, Carpi gens (Iulii Honorii Cosmographia, la Riese, Geographi latini minores, p. 34-41).

ne spune, că nu există la strimătorea Mediteranei nici un munte cu numele Abila. Ér Strabo mai adaugă din partea sa, că nici insulele, nici munții de aici nu au aspectul unor columne, și că ast-fel au motive raționale aceia, cari susțin, că așa numitele Columne ale lui Hercule sunt de a se căuta în altă parte ¹⁾.

Romani cucerise părțile meridionale ale Iberiei încă înainte de distrugerea Carthagenei (146 a. Chr.), însă nici unul din generalii romani, cari străbătuse cu legiunile Italiei până lângă Oceanul de apus, nici unul din comandanții flotelor, cari trecuse prin strimtorile Mediteranei ²⁾, nu și-au atribuit gloria, că ar fi descoperit Columnele cele sacre ale lui Hercule și că ar fi trecut cu aquila imperiului roman dincolo de terminii estremi ai lumii vechi.

Din contră la poporul roman era o tradițiune generală, că legendarele columne ale lui Hercule se afla lângă un alt Ocean, ér laurii pentru aflarea lor și pentru estensiunea imperiului roman până la aceste margini ale pământului a voit să-î câștige Drus Germanicul.

«Noi», scrie Tacit, «am cercat să străbatem și Oceanul din partea de nord, fiind după cum se vorbește mai există și astăzi acolo columnele lui Hercule, fie că Hercule a fost și pe acolo, fie că noi suntem obicinuți să atribuim gloriei lui toate lucrurile miraculoase, orî unde se află ele pe suprafața pământului. În această privință nici nu a lipsit curajul lui Drus Germanicul, însă Oceanul i s'a opus, ca să-l pôtă cunoște și să afle columnele lui Hercule. De atunci nime nu a mai cercat să caute aceste columne. De altmintrelea este mult mai religios și mai respectuos să credem în actele ȃeilor, de cât să le cunoșcem» ³⁾.

Ast-fel miraculoasele Columne ale lui Hercule, căutate de Tyrienii și de Artemidor la strimătorea Mediteranei, ér la Drus Germanicul în Oceanul de nord, au rămas o enigmă geografică în tot decursul anticității greco-romane și până în ȃilele noastre.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. III. 5. 5.

²⁾ Cf. Pliniu (V. 1. 8), Flor (II. 7), și Orosiu VI. 21.

³⁾ Taciti Germania, c. 34. Ipsum quin etiam Oceanum illa tentavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est in claritatem eius referre consuevimus. Nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit oceanus in se simul atque in Herculem inquiri.

3. *Columnnele lui Hercule lângă Oceanos potamos său Istru.*

Columnnele lui Hercule au fost în antichitatea preistorică o realitate geografică. Aceasta era părerea generală a vechilor geografi și istorici.

Însă un fapt pozitiv rezultă din toate aceste tradițiuni, că așa numitele Columnne ale lui Hercule nu se aflau lângă Oceanul iberic, care până în secolul al VII-lea era necunoscut Fenicienilor și Grecilor, nici lângă marea de nord său baltică, care abia numai din epoca lui Cesar începuse să fie cunoscută lumii vechi, — ci ele se aflau lângă Oceanul arhaic din nordul Thraciei, riul cel mare al teogoniei ¹⁾, acolo unde se petrec cele mai remarcabile acțiuni ale eroului pelasg Hercule, în țera cea fericită a Hyperboreilor, avuți de aur, avuți de turme, de cireți miraculoși și de recolte fabuloase, — țără, către care era îndreptată încă din cele mai vechi timpuri navigațiunea comercială a Pelasgilor meridionali, a Egiptenilor, a Fenicienilor și a Grecilor.

Vom resuma aici principalele fântâne geografice cu privire la Columnnele lui Hercule de lângă Oceanos potamos său Istru.

După Pindar, unul din cei mai iluștri poeți ai Greciei, Columnnele lui Hercule se aflau în regiunea cea depărtată și legendară a Hyperboreilor celor pii și fericiti.

În una din cele mai frumoase ode ale sale, Pindar ne vorbește de călătoria lui Hercule la isvórele (său la cataractele) Istrului din țera Hyperboreilor, de la carl densus ceruse un oleastru (oliv sălbatic), ca să-l planteze lângă templul lui Ioe din Olympia, și care oleastru să acopere cu umbră altarele cele sfinte ale divinităților și să fie de încoronare pentru bărbații virtuosi ²⁾.

În aceeași odă, Pindar mai amintesc și de călătoria lui Hercule în țera Istriana, la Diana, călăreța cea măiestră, și de Columnnele lui Hercule, ca un termen extrem al faptelor virtuose ³⁾.

În fine în alte ode ale sale, Pindar ne mai spune, că Hercule pusese aceste Columnne ca nisce mărturii celebre pentru părțile extreme ale navigațiunii; și, că ultimele puncte ale călătoriei pe apă și pe uscat erau în regiunea Hyperboreilor ⁴⁾.

¹⁾ A se vedé mai sus pag. 91 seqq.

²⁾ Pindari Olymp. III. v. 11-19.

³⁾ Pindari Olymp. III. v. 26. 45. — Isthm. III. 30.

⁴⁾ Pindari Nem. III. v. 19-25. — Pyth. X. v. 29-30.

După noțiunile geografice, ce le vedem așa dar exprimate la Pindar, Columnele lui Hercule, aceste mete extreme ale navigațiunii și ale faptelor virtuose, se află pe teritoriul Hyperboreilor ¹⁾, la poporul cel just, sfânt ²⁾, înțelept ³⁾ și îndelung trăitori, de lângă Istru său Dunărea de jos.

La Herodot aflăm de asemenea două indicațiuni importante despre situațiunea geografică a Columnelor lui Hercule.

După cum ne spune acest autor, Grecii de lângă Pontul euxin aveau cunoștințe positive despre Columnele lui Hercule, cari se află, după densii, în afară de Pontul euxin, lângă riul cel mare numit Oceanos ⁴⁾.

În alt loc, Herodot ne vorbește despre Columnele lui Hercule ca fiind situate în regiunea geografică a Istrului.

«Istrul», scrie densul, «î-și începe cursul său din ținuturile Celților și curge prin mijlocul Europei, pe care o tăie în două părți. Celții însă locuiesc dincolo de Columnele lui Hercule, și se mărginesc cu Cynesi, cari sunt cel mai extrem popor în părțile de apus ale Europei. În Istrul se varsă în mare lângă Istria, oraș, ce este locuit de o coloniă milesiană ⁵⁾».

Dacă așa dar Columnele lui Hercule se ar fi aflat în părțile meridionale ale Iberiei, între Africa și Europa, atunci nici Grecii de lângă Pontul euxin nu puteau să aibă în aceste timpuri cunoștințe autentice despre ele, nici Herodot nu putea scrie, că dincolo de Columnele lui Hercule locuiesc Celții, și în fine, că dincolo de Celți se află Cynesi, poporul cel mai extrem al Europei în părțile de apus.

După fântănele geografice ale lui Herodot, Columnele lui Hercule se află așa dar, nu lângă marea iberică, ci în o regiune continentală a Europei, lângă Istru, în părțile de răsărit ale Celților, său între Celți și între Scythi, fiind-că după cum scrie Diodor Sicul, Celții erau răspândiți în grupe, mai mult ori mai puțin considerabile, până lângă Scythia ⁶⁾.

¹⁾ Cf. Boeckhius, Pindari Opera, II. 2. 140: qui (Hyperborei) ab illis columnis prope absunt.

²⁾ Pindari Pyth. X. v. 42.

³⁾ Origenes c. Cels. I. 16.

⁴⁾ Herodoti lib. IV. 8: «Ἑλλήνων δὲ οἱ τὸν Πόντον οἰκόντες ὄδῃ (λέγουσι): Ἡρακλέα ἐλαύνοντα τὰς Γηρῶνας βοῦς ἀπικέσθαι ἐς γῆν ταύτην ἐοῦσαν ἐρήμην, ἥτινα νῦν Σκύθαι νέμονται. Γηρῶνας δὲ οἰκῆειν ἔξω τοῦ Πόντου, κατοικημένον τὴν Ἑλληνες λέγουσι. Ἐρύθειαν νῆσον τὴν πρὸς Γηδεύροις τοῖς ἔξω Ἡρακλέων στηλέων ἐπὶ τῷ Ωκεανῷ».

⁵⁾ Herodoti lib. II. c. 33: «Ἰστρος τε γὰρ ποταμὸς ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Ἰουρήνης πόλιος ῥέει μέσσην σχίζων τὴν Εὐρώπην. Οἱ δὲ Κελτοὶ εἰσι ἔξω Ἡρακλέων στηλέων, ὁμοῦροοι δὲ Κυνηρίοις, οἱ ἔσχατοι πρὸς δυσμέων οἰκοῦσι τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ κατοικημένων. Τελευτὰ δὲ ὁ Ἰστρος ἐς θάλασσαν τὴν τοῦ Εὐξείνου πόντου etc.»

⁶⁾ Diodori Siculi lib. III. 32. 1.

Un alt autor remarcabil din secolul al IV-lea d. Chr., poetul roman Avien, născut la Volsiniu în Etruria, fost proconsul al Africei și al Achaiei, resumă ast-fel ideile geografice și astronomice ale celor vechi cu privire la Columnele lui Hercule:

«În părțile extreme ale pământului (cunoscut) se înălța până la ceriî Columnele (lui Hercule) cu o formă lungăreță. Aici este locul numit Gadir, aici se ridică superbul Atlas cel stâncos, aici se rotește ceriul în jurul unei cardinî dure, aici osia pământului și a universului este încinsă jur împrejur cu nori ¹⁾».

Cardinele lumii de pe muntele Atlas, numite și axis boreus, axis hyperboreus, polus Geticus, se afla, după cum am văzut în capitulul precedent, în părțile de apus ale mării negre, pe teritoriul Daciei romane ²⁾. Columnele lui Hercule aparțineau așa dar după vechile teorii astronomice și geografice regiunii boreale.

Acésta era și tradițiunea Romanilor, însă o tradițiune dificilă de înțeles pentru timpurile lui Drus Germanicul. El cercă să afle Columnele lui Hercule lângă marea de nord ³⁾.

În fine, la triburile pelasge din Asia mică se păstrase până în timpurile lui Pausania o reminiscență istorică despre Geryon, regele cel avut de cireți admirabile, care locuia lângă Oceanos potamos, seî lângă Columnele lui Hercule.

«Lydieni», scrie Pausania, «povestesc, că Geryon, fiul lui Chrysaor, locuia lângă torentul numit Oceanos potamos, și acolo într'o ruptură de munte se află și scaunul lui ⁴⁾».

Este așa dar un fapt pozitiv, confirmat prin legende, prin tradițiuni și descrieri geografice, că faimósele Columne ale lui Hercule se afla lângă riul cel mare din nordul Thraciei, numit Oceanos potamos, seî Istru în epocele posterioare.

¹⁾ Rufi Avieni Descriptio orbis terrae, v. 98-104:

. oraque terrae

Ultima proceras subducit in astra columnas.

Hic modus est orbis, Gadir locus, hic tumet Atlas

arduus, hic duro torquetur cardine coelum,

hic circumfusus vestitur nubibus axis.

²⁾ A se vedé mai sus pag. 395.

³⁾ A se vedé mai sus p. 400.

⁴⁾ Pausaniae lib. I. 35. 7: Ἀδρία δὲ λόγος ἦλθεν ἐς τοὺς πολλοὺς Γηρυόνου τοῦ Χρυσάορος εἶναι μὲν τὸν νεκρὸν, εἶναι δὲ καὶ τὸν θρόνον· καὶ γὰρ θρόνος ἀνδρὸς ἐστὶν ἐνεργασμένος ὄρους λιθώδει προβολῇ· καὶ χεῖμαρρὸν τε ποταμὸν Ὀκεανὸν ἐκάλουν.

4. *Insula Erythia s u Ru ava lângă Columnele lui Hercule.*

 n apropiere de Columnele lui Hercule se afla situată, după cum spun vechii geografi, insula, pe care Grecii o numiau Erythia (Roșia s. Ru ava),  i în care regele urie , numit în legendele grecesci Geryon,  - i ținea la păşune cire ile sale cele minunate de boi  i vaci, cu frun ile late  i cu pici rele flexibile ¹⁾.

 ntre cele 12 lucrări, pe care regele Eurystheu din Mycena le impusese lui Hercule, se amintesc  i aceea, ca să-i aducă cire ile cele faimóse ale lui Geryon din insula Erythia.

Hercule, ne spune Apollodor, după ce sosesc lângă Oceanos, unde se afla insula Erythia, pune în mun i două colonne, una în fața alteia, drept monumente ale călătoriei sale, apoi ucide pe boariul Eurythion  i pe c nele acestuia numit Orthros, ia cire ile lui Geryon  i plecă. Geryon însă aflând despre ac st  răpire, alergă după Hercule  i-l ajunge la riul numit Anthemunta. Se începe lupta. Hercule trage cu s g ta asupra lui Geryon  i-l a terne la p m nt, apoi trece cu cire ile în Abderia  i de aci în  inutul Lygienilor. Aci i e ir  înainte eroii Alebion  i Dercunos (Dercynos), cari voiau să-i iee cire ile. Însă Hercule i ucide  i pe ace tia, apoi  - i continu  drumul peste Tyrrhenia ²⁾.

Ac st  insulă, numită Erythia, în care regele Geryon  - i ținea cire ile sale cele magnifice, nu se afla în Oceanul estern, după cum presupuneau din er re geografi grecesci din timpurile din urmă ale anticitt ii, ci ea se afla situată în apropiere de Pontul euxin în p r ile de apus ale riului numit Oceanos potamos s u Istru.

 Grecii, cari locuiesc lângă Pontul euxin , scrie Herodot,  povestesc, că Hercule aducând cire ile de vite, ce le luase de la Geryon, a venit în țera ac sta, care atunci era pusti   i pe care acum o st p nesc Scythii.  r Geryon locuia în afară de Pontul euxin, în insula, pe care Grecii o numesc Erythia (Roșia, Ru ava), situată lângă Gadira (Gedeira)  n afară de Columnele lui Hercule,  n Ocean  ³⁾.

După cum rezultă din ac st  povestire, Grecii de l ng  marea n gr  aveau tradițiunii istorice despre luarea cire ilor lui Geryon, ei aveau cunosc n e

¹⁾ Livii lib. I. c. 7: boves mira specie. — Hesiodi Theog. v. 290-291.

²⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 5. 10.

³⁾ Herodoti lib. IV. c. 8.

geografice positive despre locul, unde se află Columnele lui Hercule, despre insula numită Erythia, situată în afară de Pontul euxin, lângă aceleași Columne.

Numele de «Erythia» sub care ne apare în vechia literatură geografică insula lui Geryon, ni se prezintă numai ca o simplă traducere grecească a unei numiri indigene. Această constatare o face însuși Herodot prin cuvintele: «Grecii o numesc Erythia».

Un alt autor al vechimii, celebrul Hecateu din Milet, care trăise în timpurile lui Darie Hystaspe, și navigase pe lângă țărmurile Spaniei și ai Italiei, declară de asemenea pe baza cunoștințelor sale, că insula numită Erythia nu se afla la strimțorea iberică. «Geryon acela», scrie dânsul, «asupra căruia regele Eurystheu a fost trimis pe Hercule, ca să-î iee cireșile și să le aducă la Mycena, nu are de a face nimic cu regiunea Iberilor, nici nu a fost, trimis Hercule la vre o insulă oarecare, Erythia, în afară de marea cea mare (Mediterană), ci la Geryon de pe continent, care era rege peste regiunea de lângă Ambracia și Amphiloch» ¹⁾.

În fine poezia orphică despre Argonauți ne spune, că insula Erythia se afla la strimțorea munților Caucas ²⁾. Țr sub numele de «Caucas», figurăză, după cum știm, Carpații Daciei, nu numai în legendele lui Typhon, ale lui Prometheu și ale Argonauților, dar și pe o inscripțiune latină din timpul împăratului Traian, în istoria Geșilor a lui Jornande și în fine chiar și la cronicariul rusesc Nestor.

Insula Erythia așa dar, care era numai o simplă ficțiune geografică la strimțorea de apus a Mediteranei, despre care aveau însă cunoștințe positive Grecii comercianți stabiliți lângă Pontul euxin, și care era situată la strimțorile munților Caucas, în riul cel mare de la nordul Thraciei (Oceanos potamos), nu putea să fie alta, de cât insula de asupra cataractelor Istrului, de lângă orașul, numit în limba română populară Rușava, Țr în formă oficială Orșova.

¹⁾ Hecataei Fragm. 349 in Fragm. Hist. graec. (Ed. Didot) I. p. 27: οὐδὲν τι προσήκειν τῇ γῇ τῶν Ἰβήρων, Ἑκαταῖος ὁ λογοποιὸς λέγει, οὐδὲ ἐπὶ νηρόν τινα Ἐρυθρίαν ἔξω τῆς μεγάλης θαλάσσης σταλῆναι Ἡρακλέα· ἀλλὰ τῆς ἡπείρου τῆς περὶ Ἀμβρακίαν τε καὶ Ἀμφιλόχους βασιλείᾳ γενέσθαι Γηρόννην, καὶ ἐκ τῆς ἡπείρου ταύτης ἀπελάσαι Ἡρακλέα τὰς βοῆς. — Artemidor încă denegă existența insulei Erythia la strimțorea Mediteranei. Strabo de asemenea nu o cunoște (Geogr. III. 2. 11; 5. 4). — În fine aceeași constatare aū făcut'o istoricii și geografii timpurilor mai noue: Les annotateurs de Méla ont été fort embarrassés pour trouver l'emplacement de cette île (d'Erythie): aussi Mariana, dans son histoire d'Espagne, s'est-il cru autorisé à avancer, sans preuves suffisantes, qu'elle avait été engloutie par la mer, et qu'il n'en reste plus aucun vestige (Pomponius Méla, Oeuvres complètes. Ed. Didot, p. 652).

²⁾ Orphel Argonautica, v. 1048: Καυκάσιον παρὰ πρῶν, διὰ στείνης Ἐρυθρίας.

O indicațiune foarte prețioasă despre numele, sub care figura insula Erythia la indigenii de lângă Istru, o aflăm în genealogia lui Geryon.

În legende grecesci, tatăl lui Geryon este numit $\chi\rho\omicron\sigma\acute{\alpha}\omega\rho$, adică cel cu sabia de aur¹⁾. Lăsând afară aspirațiunea aspră X, acest cuvânt ni se presintă sub forma de Rusa o r. Avem așa dar aici un nume personal topografic după localitatea numită și astăzi Rușava.

Încă din cele mai depărtate timpuri ale istoriei pelasge părțile de jos ale Istrului erau renumite pentru turmele, cirețile și ergheliile cele estra-ordinar de frumoase ale locuitorilor săi.

Mii de turme și tot atâtea mii de cireți, spuneau vechile legende, că rătăceau prin pășunile cele întinse ale titanului Atlas, rege din țera Hyperboreilor²⁾.

De asemenea scrie Theopomp, că în regiunea Peonilor, ce constituia un popor estins prin Macedonia și Tracia, se aflau boii cei admirabili de Greci³⁾, ale căror corne de o mărime estra-ordinară se ferecau cu aur și cu argint spre a se întrebuința la banchetele solemne și spre a servi ca ornamente prețioase.

În fine Dacii de pe țărmurile Dunării erau renumiți în secolul al IV-lea d. Chr., până în Italia, pentru avuțiile lor cele imense de boi⁴⁾.

În timpurile cele vechi (seu în epoca pelasgă), scrie Pausania, ambițiunea principală a oamenilor, în ce privește averea, era, ca să aibă cireți magnifice de boi și herghelii de cai, și faima mersese departe despre rasa cea nobilă de boi, a lui Geryon⁵⁾.

1) Hesiodi Theog. v. 281-283.

2) Ovidii Metam. lib. IV. v. 633-634.

3) Theopompi Fragm. 43 in Frag. Hist. graec. I. 285.

4) Paulinus episcopul din Nola (a. 353-431 d. Chr.) în poema către Niceta episcopul Daciei:

Et Gethae currunt, et uterque Dacus

Qui colit terrae medio vel ille

Divitis multo bove pilleatus

Accola ripae.

Avuțiile de turme, de cireți și erghelii, se mai celebră și astăzi în colindele și în cântecele bătrânești ale poporului român:

Mi cer turma cea de oi

Și ciobanii amândoi,

Ciréda cu vaci cu boi

Și văcarii amândoi,

Herghelia cea de cai

Și cu dânsa doi locaî . . .

Ce am văduț la Opișanul,

N'am văduț nici la Sultanul,

Mii și sute de miore

Es în vară fătătoare . . .

Doue, trei, cinci mii de epe

Tot alese și sirepe . . .

Sbiera, Colinde, p. 11.

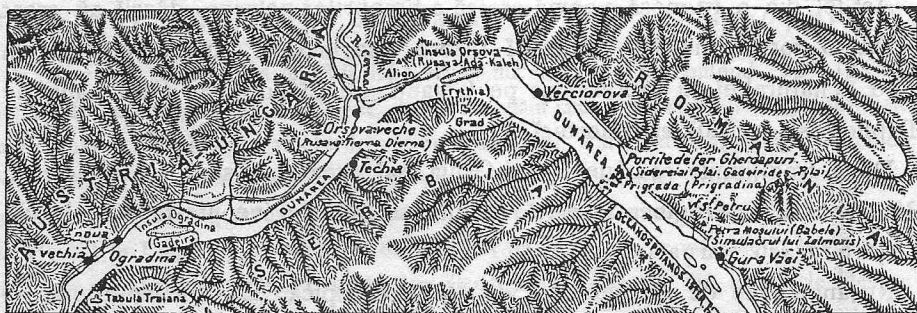
Alecsandri, Poesii pop., p. 201-202.

5) Pausaniæ lib. IV. 36. 3.

Legenda despre expedițiunea lui Hercule asupra lui Geryon avea un fundament istoric.

În cântecele eroice române mai resună și astăzi amintirea despre Grecii, ce trecuse dincăce de Dunăre și răpise cireșii de boi magnifici (surî, gigantic) din munții, ce despart România de Transilvania ¹⁾.

În fine un alt cântec tradițional român amintesc despre un vechi eroi, luptătorii cu busduganul (Hercule), care luase din ținuturile de lângă Dunăre cinci mii de boi și-i dusesese la un rege (cadiu, khediv) din părțile meridionale ²⁾.

188. — Strimtoarea Dunării de la Porțile-de-fer. Fretum Herculeum. Cu insulele Rușava (Erythia) și Ogradena (Gadeira). Scara 1 : 200.000.

Legenda lui Geryon avuse în antichitatea greco-romană o estensiune mult mai mare, de cum ne-o prezintă episodul din acțiunile lui Hercule.

Geryon este unul din eroii cei mari ai epopeei pelasge de la Dunăre.

În cântecele epice romane el figurază sub numele de Gruia, Gruian și Iorguță ³⁾. El mai este numit Pană Rușiana, Român Grue Grozovanul ⁴⁾ și Roscovan ⁵⁾, epitete topografice după numele insulei și al orașului «Rușava».

¹⁾ Daul, Colindii, p. 59:

Că, dio, veste le-o venit
Mai din jos din răsărit,
Din craci Argișului

Și din țera Oltului,
C'o intrat Grecii la munți
Și-o strîns boi de cei mai suri ...

²⁾ Tocilescu, Revista pentru istorie. Vol. VII. p. 419:

Acela-i rudă cu noi

Ne-a adus cinci mii de boi. ...

Hercule și Eurystheu încă erau înrudiți, ambi strănepoți ai lui Perseu.

³⁾ La Teodorescu (Poesii Pop. 615): Gruia Pazavan Gruian; Γηρυόννης la Apollodor (II. 5. 10. 1); Γηρυονεύς la Hesiod (Theog. v. 287. 982); Geryon, Geryoneus, Geryones la Varro (L. L. IX. 90).

⁴⁾ Alecsandri, Poesii pop. p. 77.

⁵⁾ Colecțiunea noastră. — Șezătoarea (Fălțiceni) An. II. p. 34.

Gruia este «fecior de Domn», un «voinic ardelenesc» ¹⁾, orî «din munții «de Ardél» ²⁾. El vine adese-orî la Dunăre, unde se plimbă pe luciul apei în caic mândru gătit cu postav verde înflorit» ³⁾.

În ce privește figura eroului, el este de o frumuseță epică, «de trei palme lat în frunte, lat în spate, nice nalt și nice gros, cum e omul măi frumos, și lumea de el se teme» ⁴⁾.

Însă autorii grecesci au esagerat într'un mod fantastic calitățile sale fizice, înfățișându-l ca un tip monstruos, cu trei capete ⁵⁾, cu trei pepturi ⁶⁾, orî cu trei corpuri ⁷⁾.

Ast-fel din o frumoasă poemă eroică a timpurilor pelasge, densiul au creat numai o confusiune din cele măi bizare imaginațiuni, după cum tot în mod nenatural ei au reprezentat pe Giganți, pe Cyclopi, pe Centimanî, pe Typhon și pe alți eroi nordici.

După tradițiunile române, eroul Gruia măi avea și o soră cu numele de Rusanda ⁸⁾. Originea acestei numiri se reduce incontestabil la insula Erythia sêu Rușava.

Rusanda este de asemenea o vechiă figură epică. Ea era cunoscută și legendelor grecesci sub numirea corespondentă de Erythia ⁹⁾. Deosebirea este numai, că în tradițiunile grecesci Erythia (sêu Rusanda) este fica, ér nu sora, lui Geryon.

1) Frâncu, Români din Munții apuseni, p. 207.

2) Toculescu, Materialuri folkl. I. 106. — După poetul grecesc Stesichor din Sicilia (a. 630-550 a. Chr.), care compusese o poemă epică sub titlul de «Geryonis», erou. Geryon a fost născut pe continentul din partea opusă a insulei Erythia (Strabo, III. 2. 11).

3) Corcea, Balade, p. 86-87. — Toculescu, Materialuri folkl. I. 106.

4) Cătană, Balade populare, p. 129-130. — Marienescu, Balade, I. 80. — În Theogonia lui Hesiod epitetul de «lat în frunte» este aplicat la boii lui Geryon. Încă o probă, cât de alterată este compilațiunea Theogoniei față de rapsodiile vechi populare.

5) Hesiodi Theog. v. 287.

6) Lucretii R. N., V. v. 28: tripectora tergemi vis Geryonai.

7) Apollodori Bibl. II. 5. 10. 1. — Pausaniae lib. V. 19. 1. — Cu privire la fabula despre Geryon cel cu trei corpuri, scrie Trog Pompeiu (Justini lib. XLIV. 4): Porro Geryonem ipsum non triplicis naturae ut fabulis proditur, fuisse fertur; sed tres fratres tantae concordiae extitisse, ut uno animo omnes regi viderentur. — Tot ast-fel ne spune și tradițiunea română, că Gruia măi avea doi frați (Negoescu, Balade, p. 208).

8) Bibicescu, Poesii pop. din Transilvania, p. 290. 310. — Marienescu, Balade, I. p. 69.

9) Pausaniae lib. X. 17. 5. — Stephanus Byzantinus, v. Ἐρύθεια. — De la insula Erythia (Rușava) derivă și numele boarului Eurytion. În o formă alterată ne apare și numele cânelui Orthros, care păzea cireșile lui Geryon, spre a i se da ast-fel o semnificațiune grecască (ὄρθρος, ortul zilei, revărsatul zărilor). Câni cei mari ai păstorilor români poartă adese orî numele de «Ursu».

Legende grecesc despre lupta lui Hercule cu Geryon mai făceau încă amintire despre doi eroi distinși ai vechimii, unul cu numele de Alebion și altul Dercunos, din ținuturile Ligyenilor, ambi fiii lui Neptun. După genealogie, Alebion și Dercunos erau ast-fel de lângă apele mari, peste cari domnia Neptun, ce avea epitetul particular de θαλάσσιος și ποντομέδων. Ei întâmpinase cu resboiul pe Hercule, ca să-î iee cireșile, probabil ca aliați naturali ai lui Geryon ¹⁾.

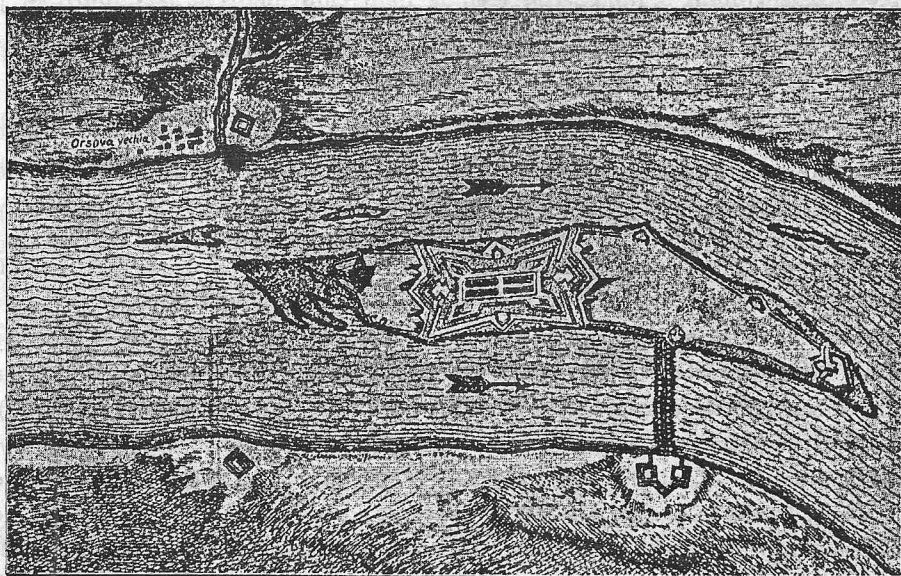
Despre eroul Dercunos ni s'au păstrat până astă-dzi în tradițiunile române mai multe reminiscențe. În vechile cântece populare el figură sub numele de Drăgan, său Drăgan din Bărăgan ²⁾, nepotul lui moș Stan ³⁾.

¹⁾ Ligyenii (Λίγυες) din legenda lui Geryon nu sunt de a se confunda cu Ligurii, numiți de autorii grecesci tot Λίγυες, pe cari i aflăm mai târziu stabiliți lângă țărmurile meridional al Galiei și în ținuturile vecine ale Italiei. Fără îndoieală, că din punct de vedere etnografic aceste grupe formați una și aceeași seminție. Aristotele în una din scrierile sale (Theologumena) vorbea despre Ligyreii din Thracia (Macrobiu, Sat. I. 18). În Hesiod în Fragm. 132 amintesc de Ligyi (Λίγυες) ca un popor stabilit lângă Scythii ippomolgi. Teritoriul Ligyenilor (la Apollodor Λιγύη) din legende despre Hercule și Dercunos se pare a fi fost în partea de jos a Istrului. După tradițiunile, ce le aveau Grecii de lângă Pontul euxin (Herodot, IV. 8), Hercule întorcându-se cu cireșile lui Geryon la Mycena a trecut prin Scythia, adică prin părțile de apus ale mării negre. În fine după cum ne spune Eschyl (fragm. 76), locul, unde a avut Hercule să se lupte cu oștea «cea întrepidă» a Ligyenilor, era plin de smârcuri și lipsit de petre. Un episod analog ni se prezintă în cântecele tradiționale române despre Drăgan, și aici locul cel mlăștinos ne apare lângă Dâmboviță (Tocilescu, Materialuri folkl. I. 65-66).

²⁾ Teodorescu, Poesii pop., p. 688. — Tocilescu, Materialuri folkl. I. 65. — Negoescu, Balade, p. 176. Un cântec vechiu despre eroul «Drăgan din Bărăgan» a fost aplicat la postelnicul Drăgan, ce gonesce și face să pribegescă din țară pe Radu-Vodă de la Afumați (Marienescu, Balade II. 98; Tocilescu, Materialuri I. 1234; Alexici, Texte I. 23).

³⁾ Acest «moș Stan» este unul din eroii cei mai vechi ai cântecelor populare române. El ne apare identic cu Stanislav, «cel mare la statură și grozav la căutătură, pe care Dunărea l'a crescut, pe care Dunărea-l cunoște, ea pe el și el pe ea» (p. 384-385). În fine el mai este celebrat și ca un mare măiestru în prinderea și domesticirea cailor (Teodorescu Poesii pop. 688; Negoescu, Balade 176; Tocilescu, Materialuri folkl. I. 125). Tipul epic al lui «moș Stan» ne prezintă întru toate caracterile speciale ale lui Poseidon (Neptun), zeul meridional al apelor, care mai avea și epitetul de εὐροσθενής (de la σθεῖνος, putere fizică) și de ἵππιος, fiind-că era considerat ca cel de întâiu, care introdusese usul cailor. Despre Poseidon mai spuneau tradițiunile grecesci întogma ca și cântecele române despre Stanislav, «dass er fesste Massen aus dem Schoosse des Meeres hervorsteigen liess (Preller, G. M. I. 1854. 364). În reminiscențele populare române însă el este numai un simplu «moș-eroi», o personalitate cu un caracter pur istoric, pe când în legendele Eladei el este o figură mitologică (împrumutată ast-fel din țări mai depărtate), o divinitate, ce domină Pontul (ποντομέδων) și fluviile, căile cele mari ale comerțului, și de aici respectul și onorile, de cari se bucura în ținuturile

Maî avem chiar un fragment, în care sunt amintiţi la un loc Iorgovan (Hercule), Drăgan şi Iorguţă Roşcovan (Geryon), aceştii iluŝtrii reprezentanţi ai vechilor resbóie, ale căror nume resunase o-dată departe în lumea pelasgă ¹⁾.

189. — Insula Rușava (vechia Erythiă) din albia Dunării din sus de Porțile-de-fer. După o gravură din sec. XVIII. Urechiă, Ist. Rom. Tom. III.

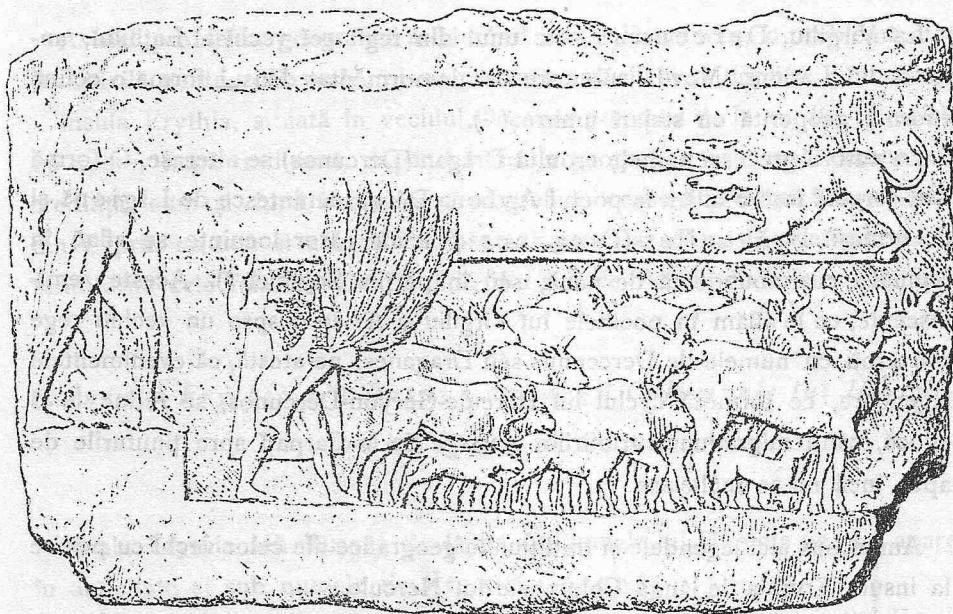
Despre Dercunos seû Drăgan esistaû tradiţiuni istorice şi la Pelasgiî din părţile de apus ale Europei.

grecesci acest puternic regent al apelor mari. În Italia Poseidon era onorat sub numele de Neptunus. Care era însă originea acestei numiri, deşi forma este vechiă latină, autorii romani nu ne pot spune. Varro (L. L. V. 72) cercă să derive această numire la nuptus, învélire, de unde nuptiae (nuntă). O etimologie gresită, fiind-că literaţiî romani negliase în general studiul tradiţiunilor populare. În ce priveste însă originea numelui de Neptunus, şi istoria vechiă a acestei divinităţi a apelor, așa de mult adorată în Grecia şi în insulele ionice, ne presintă o deosebită importanţă împrejurarea, că în cântecele tradiţionale române despre «Drăgan» şi «mos-Stan» ne apare într'un mod constant epitetul de «Nepotul», ce constituie ast-fel o parte a numelor. Acum «Drăgan din Bărăgan» este «nepotul lui moş Stan», acum «nea Stan din Bărăgan» este «nepotul lui moş Drăgan». Avem așa dar înaintea noastră elementele unei vechi tradiţiuni istorice, anterióre migraţiunii triburilor latine spre Italia.

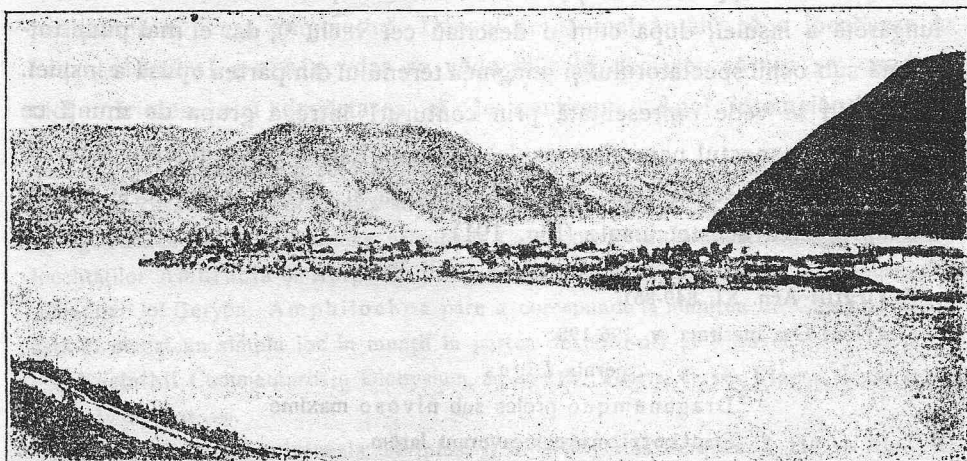
¹⁾ Cântecul lui Iorgovan, ce ni s'a comunicat de inv. N. Corciova, com. Docani, jud. Tutova:

Frunză verde odolean
Ici în vale, colo'n dél,
La rateşul de sub mal

Bea Iorgovan cu Drăgan
Şi Iorguţă Roşcovan . . .

190. — Baso-relief descoperit la Athienau în Cypru reprezentând a 7-cea lucrare a lui Hercule, seû răpirea cireşilor lui Geryon din insula Erythia, astăzi Ruşava (După Ceccaldi, *Monuments antiques de Cypre*, pl. V.) În stânga e înfăţişat Hercule în momentul descinderii sale la capătul din jos al insulei, purtând pe spate pielea leului nemeic, a căruî coddă i depinde între picioare. Partea superioară a corpului şi capul sunt şterse. Braţul drept, care în parte se mai vede, este îndoit. Eroul trage cu arcul asupra cânelui vigillant Orthros, cu trei capete, ce-l ameninţă. Eurytion, boariul lui Geryon, se grăbeşte să mănă cireşile de boi, vaci şi viţei către capătul de sus al insulei, ca să treacă cu ele în not pe partea din apropiere a continentului. Cu mâna stângă el stringe lângă piept oleastrul (κότινος), arborele cel sfânt al insulei, pe care-l smulsese şi luase cu sine, ca să nu-l răpescă Hercule, 6r cu mâna dreaptă el face un semn de ameninţare către Hercule, părend a-i exprima, că răsplata pentru această fără-de-lege are să-i urmeze. Dincolo şi dincóce de fâşia acestei insule, artistul ne înfăţişeză două secţiuni aproape lucii, ce reprezintă apele cele calme ale Dunării. În fund la marginea albiei se v6d figuraţi în contururi munţii din apropiere, ce ne presintă aceleaşi forme, ca şi înălţimile de pe ţermurele meridional al Dunării din dreptul insulei Ruşava (A se vedé Fig. 191).

191. — Vederea actuală a insulei Ruşava. Vechia Erythia. În fund aceeaşi grupă de munţi, ce o vedem reprezentată şi pe baso-relieful din Cypru (Fig. 190).

La Virgiliu, Dercennus este unul din regiî ceî vechî ai Laŭiului, anterior lui Latinus. Movila sub care era inmormântat dînsul forma o colină enormă acoperită cu stejarî umbroşî ¹⁾.

La autoriî grecescî numele eroului Drăgan (Dercunos) se alterase. O formă mai corectă însă o aflăm la poetul Avien. Dînsul amintesc de Ligienî şi de urmaşii Drăganilor (Draganes pl.), ale căror locuinţe se aflau în regiunea cea abundentă de năuă, sîu în părţile Scythiei ²⁾. Aceste reminiscenţe, ce le aflăm în poemele lui Virgiliu şi Avien despre un vechi rege sîu erou cu numele de Dercennus sîu Draganes, ne atestă, că evenimentele legendare, ce formeză cyclul lui Hercule-Geryon-Dercunos, se reduc la o epocă, cînd migraţiunea triburilor pelasge de la Carpaţi spre ţinuturile de apus încă nu se încheiase.

Am spus aici legende şi tradiţiunile geografice ale celor vechî cu privire la insula Erythia de lîngă Columnele lui Hercule.

Despre identitatea acestei insule, Erythia, cu insula Ruşava de la strimtorile Dunării, dincolo de Porţile-de-fer, mai avem încă un preţios document arheologic.

Pe un baso-relief, descoperit în insula Cypru, şi care decorase o-dată pedestalul unei statue colosale a lui Hercule, se vede reprezentată scena răpirii cireşilor lui Geryon din insula Erythia.

Acest monument, pe care-l reproducem mai sus (Fig. 190), presintă o importanţă excepţională pentru identitatea insulei Erythia cu insula de astă-ŭi a Ruşavei.

Artistul din Cypru ne înfăţişeză în acastă sculptură nu numai forma cea lungăreţă a insulei, după cum o descriau ceî vechî ³⁾, dar el mai pune tot-o-dată sub ochii spectatorului şi imaginea terenului din partea opusă a insulei.

În fund se vede reprezentată prin contururi întregă grupa de munţi ce completează aspectul natural al insulei Erythia. Esistă o asemănare surprîndetoriă cu perspectiva reală, ce ne-o presintă şi astă-ŭi colinele şi munşii din apropierea acestei insule (Fig. 191).

¹⁾ Virgiliu Aen. XI. 849-851.

²⁾ Avien Ora maritima, v. 196-198:

..... pernix Ligus

Draganumque proles sub nivoso maximo

Septentrione collocaverant larem.

Aici «nivosus Septentrio» corespunde la «Scythia nivosa» (Ovid. Her. XII. 29).

³⁾ Pliniu H. N. IV. s. 36: altera insula est longa . . . Vocatur ab Ephoro (fr. 40) et Philistide Erythia, a Timaeo et Sileno Aphrodisias. — Aici Aphrodisias se pare a fi

Ast-fel problema geografică a faimoasei insule Erythia, o problemă atât de dificilă pentru cei vechi, ni se prezintă astăzi în o deplină lumină.

Insula Erythia, situată în vechiul Oceanos potamos de la nordul Thraciei, ne apare, după tradițiunii, după descrierile geografice cele mai demne de credință, cum și după imaginea chorografică, ce ne-o prezintă baso-relieful din Cypru, ca una și aceeași cu insula Rușava sevă a Rușavei de la strimtorile cele faimoase ale Dunării, din sus de Porțile-de-fer.

5. *Insula Erythia sevă Rușava de lângă Columnele lui Hercule numită Kérvn și Cerne.*

Insula Erythia sevă Rușava de lângă Columnele lui Hercule ne mai apare în anticitate și sub numele de Kérvn și Cerne.

Mulț timp geografii grecesci au fost de părere, că această insulă, Kérvn sevă Kérvns, situată în vechiul Ocean, ἐν τῷ ὠκεανῷ ¹⁾, se ar afla la strimtorile de apus ale Mediteranei, acolo unde densii credeau, că au trebuit să existe odată și Columnele lui Hercule ²⁾.

Însă după cum în părțile de apus ale Mediteranei, la strimțorea numită astăzi Gibraltar, nu s'au aflat nici Columnele lui Hercule, nici insula Erythia, tot ast-fel se constatare, că n'a existat acolo nici o insulă cu numele de Cerne. În această privință Strabo scrie următoarele: insula Cerne, pe care Eratosthene o amintesc lângă Columnele lui Hercule, nu există nicăiri ³⁾.

Er Pliniu cel bătrân credea ce e drept în existența acestei insule, însă pozițiunea ei i era enigmatică. Densul cercă mai întâi să o localizeze în fața sinului persic, dar se vedu silit să declare, că nu se cunoște nici mărimea, nici depărtarea ei de continent. Apoi întemeiându-se pe numai o transformățiune grecescă a numirii indigene de «Grădisce». Este foarte probabil, că insula Rușavei, care dominază strimțorea Dunării a avut și în timpurile vechi un fel de «grădisce» sevă fortificațiune primitivă. Ca simple forme grecisate ne apar și numele localităților Ambracia și Amphilochoș, ce sunt amintite la Hecateu, ca supuse dominațiunii lui Geryon. Amphilochoș pare a corespunde la numirea de Câmpul-lung, astăzi numai un simplu loc în munții în partea de nord-est ai Rușavei.

¹⁾ Eustathii Commentarii in Dionysium, ad. v. 218: Ταύτην δὲ τὴν Κέρβην οἱ μὲν νῦν φασιν ἐν τῷ ὠκεανῷ.

²⁾ Hannonis Carthaginiensis Periplus, c. 8. — Scylacis Periplus, 5. 112. — Dionysii Orbis Descriptio, v. 219. — Palaephati Incred. c. 33. — Cf. Geographi graeci minores, Vol. I. Ed. Didot, pag. 6-7.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. I. 3. 2.

mărturia lui Ephor, dânsul amintesc de nisce columne, ce se află lângă această insulă ¹⁾. Erau Columnele cele legendare ale lui Hercule.

¹⁾ Plinii H. N. lib. VI. c. 36. 1: Contra sinum Persicum Cerne nominatur insula adversa Aethiopiae, cujus neque magnitudo, neque intervallum a continente constat, Aethiopes tantum populos habere proditur. Ephorus auctor est, a Rubro mari navigantes in eam non posse propter ardores ultra quasdam columnas (ita appellantur parvae insulae) provehi. — După Pliniu, cum și după alți autori ai anticității, insula Cerne era locuită de Ethiopii. Însă ce fel de Ethiopii? O cestiune geografică, asupra căreia s'a scris foarte mult. Încă Homer amintesc de două grupe etnice de Ethiopii. Unii din aceștia locuiau la răsărit, ér alții lângă Oceanos potamos, acolo, unde apunea sórele după credințele celor vechi. Ethiopii acești din urmă mai sunt numiți și *εσπεριοι*, occidentali, séu din ținuturile hesperice (Strabo, II. 5. 15), *εσχατοι ἀρδρων*, cei mai extremi din lumea cunoscută Grecilor, *ἀρόμωνα* séu virtuoși, și *ἱεροι* séu sfinți. Ethiopii occidentali, séu de lângă Oceanos potamos, sunt ómenii favoriți ai ȳeilor. După Stephan Byzantinul (v. *Αἰθιοψ*), ei au fost cei de întâi, cari au adorat pe ȳei, cei de întâi, cari s'au folosit de legi; ér începătorii civilizațiunii lor au fost Mithra și Phlegyas. Joe cu toți ȳeii iaș parte la banchetele lor solemne, când ei aduc sacrificii de sute (hecatombe) de tauri și de miei (Odys. I. 23. — Iliad. I. 428; XXIII. 205). La poetul Pindar, Ethiopii acești din urmă figuréză sub numele de Hyperborei (Pyth. X. 30 seq.), ér la Dionysiu Periegetul sub numele de Macrobii, adecă ómenii cei îndelung trăitori. Hesiod (Fragm. 132) pune pe Ethiopii în ordine geografică cu Ligyi și cu Scythii ippomolgi (*Αἰθιοπας, Λιγυας τε ιδε Σκυθας ἱππημολγος*). După Eschyl (Prom. vinct. 808. 809) ei locuiau lângă Arimaspii cei avuți de aur, ér după Dionysiu Periegetul în văile cele frumoșe ale Cernei, *παρὰ τέμπεα Κέρνης* (v. 218 seq.), séu lângă Erythia de lângă muntele Atlas (Ibid. v. 558-560. — Avienus, v. 738 seq.). — După Scylax ei erau cei mai frumoși și cei mai înalți din toți ómenii cunoscuți. Ei purtau haine cu diferite colorii, barbă și păr lung, *παγωνοφόροι καὶ κομήται*, erau călăreți deprinși, arcași și luptători cu pilul. Comercianții fenicienii le importaș sticle și vase de pământ, cari se vindeau la sêrbătorile libațiunilor (Moșilor). Ei se nutriaș cu carne și lapte, produceau vin mult, pe care-l esportaș de la dênșii Fenicienii. Însă textele autorilor vechi cu privire la Ethiopii de lângă Oceanos potamos, în urma confusiunii geografice, ce se făcuse cu Ethiopii din părțile Africei, sunt pline de neesactități și interpolări. De unde derivă însă numele de Ethiopii, ce a fost aplicat la locuitorii de lângă insula Cerne, séu de lângă cataractele Istrului, în starea de astă-ȳi a cunoscințelor vechi geografice și etnografice, este greu a ne pronunța. Atât însă este cert, că Grecii sub numele de Ethiopii, înțelegeau în general pe ómenii arși de sóre, și dênșii aplicară această numire nu numai la o parte din Pelasgi, ce locuiau în nordul Istrului, dar și la Pelasgi din insula Samothrace, și la cei din Lesbos (Pauly, R. E. I. [1839] v. Aethiopia). În vechile descrieri geografice Ethiopii de lângă Columnele lui Hercule erau înfățișați ca un popor avut de aur (Mela, III. 9. — Herodot. III. 145. IV. 196). În această privință merită sê amintim aici, că o parte din Românii de peste Carpați, anume aceia, cari se ocupă cu lucrarea minelor de aur, sunt numiți în mod satiric *ȳopi*. Se pare a fi numai un rêsunset din vechia numire grecescă de *Αἰθιοπες*. Ca forme grecesci ne apar și numele de Criș (*χρύσειος, χρυσορρῶας*), ce-l pórtă trei riuri principale din munții auriferi ai Transilvaniei, și numele orașului Baiă-de-Criș (*χρυσειον, χρυσεία*).

În fine în alt loc al istoriei sale naturale, Pliniu consideră insula Cerne, ca situată în apropiere de Africa, însă într'un «Ocean» nedeterminat ¹⁾.

În această stare de confuziune a vechilor păreri geografice cu privire la situațiunea insulei Cerne, o lumină importantă ne aduce literatura orphică.

În poema epică intitulată «Argonautica», ce se atribue lui Orpheu, și al cărei fond geografic se reduce la timpuri foarte depărtate, se face amintire de insula numită Ἰερνίς, situată în rîul cel mare Oceanos ²⁾ de la strimtorile munților Rhiphaei, din sus de stîncile cele periculoase pentru navigațiune ³⁾.

După forma numelui și după pozițiunea sa geografică, insula Iernis din Argonauticele lui Orpheu, este una și aceeași cu Κέρνη seú Cerne a lui Eratosthene, ér acésta ne apare întru toate identică cu insula cea făimosă a lui Geryon, Erythia seú Rușava ⁴⁾.

După vechile descrieri geografice, Erythia, intogma ca și Cerne, este cea de întăiū insulă de lângă Columnele lui Hercule, situată în strimtorea munților, dincolo de fășia cea periculoasă de stînci, ce se întindea prin albia apei de la un țărmure la altul.

Numele insulei Cerne derivă incontestabil de la orașul din apropiere. Pe teritoriul Rușavei seú al Orșovei-vechi, acolo unde făimosul rîu Cerna i-și varsă apele sale cele furióse în Dunăre, se afla situat în epoca romană orașul numit Tierna, Tsierna, Διερνα, Ζέρνης ⁵⁾.

¹⁾ Plinii H. N. X. 9. 2: In insula Africae Cerne in Oceano etc.

²⁾ Aceia, cari au considerat insula Iernis ca identică cu Hibernia (Irlandia) au avut în vedere numai simpla asemănare de nume, dar nici de cum situațiunea geografică, după cum ne-o înfățișează poema orphică.

³⁾ Orphel Argonautica, Ed. Schneider. Ienae, 1803, v. 1166. 1181. Cf. Ibid. v. 1123:

Ἐν μὲν γὰρ Ῥίπαιον ὄρος καὶ Κάλπιος ἀρχὴν

ἀντολίας εἰργουσιν

⁴⁾ După Diodor Sicul (III. 54. 4) insula Cerne se afla lângă muntele Atlas în apropiere de Amazóne, prin urmare tot în regiunea nordică. Ér după Palaephath (Incred. c. 33) Phorcys, tatăl Gorgónclor, al Hesperidelor și al balaurului, ce pădja merele de aur de lângă muntele Atlas, era originar din insula Cerne.

⁵⁾ Pe tabula Peutingeriană Tierna. La Ulpian (lib. I. De censibus): In Dacia (cod. dicia) Zernensium colonia a divo Traiano deducta. La Ptolemeu (III. 8. 10) Διερνα. Pe o inscripțiune de la Mihadie (C. I. L. III. 1568) statio Tsiernensis. În fine Stephan Byzantinul amintesce, pe basa unui autor necunoscut, de Θέρνη πόλις Θράκης, seú din Thracia cea vechiă, etnografică, care se întindea și la nordul Dunării de jos. Este de notat, că în dialectele grecesci litera Θ represintă adese-orî pe Z (ast-fel Θυμβραίος și

La Herodot insula Cerne figurează sub numele de Κύραυις (Cyraunis). Ea era situată lângă Columnele lui Hercule. Se afla în posesiunea comer-cianților Carthagenienī. Era lungă de 200 de stadii și îngustă, plină cu olivī și vițe de viă ¹⁾. Avea așa dar aceeași formă, pe care o presintă și astă-dî insula Rușavei ²⁾.

În anticitate riul Cerna avuse o celebritate particulară, după cum o mai are și astă-dî în legendele române.

Culmea cea puternică a Carpaților, care se precipităză de la nord-ost spre Dunăre și separăză basinal României de al Ungariei, purta în vechia literatură geografică numele de Κεραύνια, Ceraunia ³⁾; fără îndoieală numită ast-fel după Cerna, riul principal al acestei grupe de munți.

La acești munți Ceraunia, carī făceau navigațiunea atât de dificilă în părțile de sus ale Istrului, se rapórtă următoarele versuri scrise de poetul Ovidiu in Tomi:

«Dacă ași mai puté să trec în liniă dréptă cu pânzele mele dincolo de munții Ceraunia, atunci ași puté fi dojenit, ca să evit stâncile cele sêlbatece. Însă astă-dî eu sunt un om, care a suferit naufragiū, și ce-mī

Ζωμβραίος). Orașul Θέρωνη al Thraciei vechi, despre care nu avem nici o notiță, că ar fi fost situat în părțile meridionale, corespunde ast-fel la Tierna sêu Δίερνα, Zernensium colonia, Zernis in Not. Orient. (I. 109.) Zernes al lui Procopiu (De aedif. IV. 6).

¹⁾ Herodoti lib. IV. c. 195. 196. — Conferesce Comentariul din Geographi graeci minores (Ed. Didot) I. p. 7: Fama quaedam de Cerne ins. et de Carthaginiensibus in hac regione aurum merce commutantibus jam in Herodoti notitiam pervenerat. — În ce privesce valórea fonetică a literei K din formele grecescī Κέρωνη, Κύραυις amintim aici următorul esemplu. După cum ne spune Herodot (IX. 20) Grecii numiaū Makistios pe un general al lui Xerxe, al cărui nume însă era Masistios.

²⁾ După Corneliu Nepos (Pliniu, VI. 36) insula Cerne nu avea mai mult de 2000 de pași (2958.52 m.) în circuit. Êr după Draghicescu lungimea actuală a insulei Ada-Kaleh, sêu a Rușavei, este cam de 1800 de pași, și lățimea cam de 400 pași (Dunărea de la gura Tisei până la mare, p. 53).

³⁾ Eustathii Comm. în Dion. v. 389: Εἰς δὲ καὶ πρὸς ἄκρὸν τοῦ βορείου Καυκάσου ὄρη Κεραύνια. — Despre Caucasul de lângă Istru a se vedé mai sus pag. 304. — Acești munți Ceraunia sêu Ceraunii, pe carī vechiū geografī i caracteriséză prin un «cursus brevissimus undis» și ca «montes opaci» (Virg. Aen. III. 506-508), aū mai fost localisați lângă țermuriī Epirului și la capul de sus al mării roșie, o confusiune între sînul vechiului Oceanos, sêu al Istrului, de lângă insula Erythia și între marea erythrea. În fine o alusiune la cele două columne de lângă munții Ceraunia o aflăm la Eustathiu (Comment. in Dionys. v. 389): τῆς Ἰλλυρικῆς χώρας πέρας αἱ ἡλίβητοι κολῶναι, τὰ Κεραύνια ὄρη.

mai pôte folosi mie, care înot în mijlocul valurilor, se mai cunosc acum drumul, pe unde ar fi trebuit să trec cu barca mea» ¹⁾.

6. Insulele numite Γάδιρα (Gadira) de lângă

Columnele lui Hercule.

În apropiere de Columnele lui Hercule, vechii geografi mai făceau amintire de două insule numite Γάδιρα, Gadira ²⁾, amândouă situate în interiorul acestei strimtori ³⁾.

Una din aceste insule era considerată ca terminul estrem al navigațiunii pe vechiul Oceanos, de unde mai departe vasele comerciale nu puteau străbate ⁴⁾.

După informațiunile, ce le luase Hérodote de la Grecii din Scythia, această insulă estremă numită Gadira se afla în riul cel mare numit Oceanos, dincolo de Columnele lui Hercule, în apropiere de insula Erythia ⁵⁾; orî cu alte cuvinte, insula Gadira era cunoscută și comercianților de lângă Marea neagră. Ea se afla așa dar situată în părțile de nord-vest ale Thraciei.

Din punct de vedere al geografiei actuale, vechia insulă Gadira co-

¹⁾ Ovidii Pont. lib. II. 6. v. 9-12:

Quum poteram recto transire Ceraunia velo,
Ut fera vitarem saxa, monendus eram.
Nunc mihi naufragio quid prodest discere facto,
Quam mea debuerit currere cymba viam?

Claudian. în poema sa De bello Getico (v. 237 seqq.) încă amintesc de Porțile-de-fer, ce se deschideau Geților (Ferrataeque Getis ultra se pandere portae), de stâncile cele inhospitale de la Cerna (inhospita Cyni saxa, și de strimțoarea ce clocotia în spume (freto spumante) său «Căzane», cum le numesc poporul. Însă situațiunea acestor locuri dificile pentru comunicațiunea europeană, devenind obscură în timpurile din urmă ale clasicității, numele de Cynus, său Cynos, a fost aplicat la Corsica.

²⁾ Scylacis Periplus, §. 1: νῆσοι . . . δύο, αἷς ὄνομα Γάδιρα. — Ibid. § 111.

³⁾ Dionysii Orbis Descriptio, v. 450.

⁴⁾ Pindari Nem. IV. 69.—Solinus o numesc extremum noti orbis terminum (la Stephanus Byzantinus, Ed. 1688: v. Gadira). — Pliniu (V. 17. 2): Gadibus extra orbem conditis. — La Eustathius (Commentarii in Dionysium, v. 451): νῆσος ἐσπεριωτάτη Γάδιρα.

⁵⁾ Herodoti lib. IV. c. 8: ἔξω τοῦ Πόντου . . . Ἐρυθραίων νῆσον, τὴν πρὸς Γηδείροι-αι τοῖσι ἔξω Ἑρακλείων στηλῶν ἐπὶ τῷ Ὠκεανῷ.

respundea la insula numită adî Ogradina din clisura Dunării, și care este situată la o depărtare de $9\frac{1}{2}$ kilometri din sus de insula Rușavei.

Originea și forma numelui «Ogradina» aparține lexiconului proto-latin, său vechii limbe pelasge¹⁾. În apropiere de Syracusa, după cum ne spune Stephan Byzantinul, se afla insula numită Ἀχραδινή (Achradine). Este aceeași numire, pe care o are astăzi insula Ogradina de lângă Porțile-de-fer.

Maî în sus de insula Gadira, spuneau vechile tradițiuni geografice, nu se putea naviga. Aici păreții stîncilor erau atât de apropiati unui de altii, în cât după o notiță, ce ne-o transmite Pliniu, un singur arbore putea să împedecă cu ramurile sale trecerea mai departe a vaselor de navigat²⁾.

Tot ast-fel ni se presintă și astăzi făimosa strimtoare a Dunării din sus de insula Ogradina. Aici munții de o parte și de alta se înalță în forma unor păreți aproape verticali. Aici albia fluviului este extrem de îngustă (113 metri), ér partea navigabilă de abia are o lărgime de patru metri³⁾. Era ast-fel o esactitate geografică notița, pe care ne-o comunică Pliniu, că din sus de insula Gadira, ramurile unui singur arbore puteau să împedecă trecerea mai departe a vaselor plutitoare.

Maî târziu însă, când adevărata pozițiune a Columnelor lui Hercule devenise obscură, insula Gadira, întocma ca și insula Erythia său Rușava, întocma ca și Columnele lui Hercule, a fost dislocată și transferată în părțile de sud-vest ale Europei. Și fiind-că în interiorul strimtorii dintre Europa

1) În limba română: Ograda, septum, hortus, loc închis cu gard.

2) Plinii H. N. lib. IX. 3. 1: In Gaditano Oceano arbor in tantum vastis dispansa ramis, ut ex ea causa fretum numquam intrasse credatur. — Acastă tradițiune geografică nu se putea aplica la strimtoarea Gibraltarului, care la punctul său cel mai îngust după cum scrie Strabo (II. 5. 19) era lată de circa 70 stadie, său 12 chilom. 390 m., luând de basă stadiul attic de 177 m., orî de 14 chilom. 700 m., dacă vom presupune, că Strabo a avut în vedere stadiul ionic de 210 m.

3) Niox, Géographie militaire. IV. Autriche-Hongrie, p. 116: Le fleuve (Danube) sort du bassin hongrois et descend dans le bassin roumain par une étroite et longue brèche, qui commence à Bazias et se termine en aval d'Orsova. Ce sont les Portes de fer, que l'on distingue en Portes supérieures et Portes inférieures... Les Portes de fer supérieures commencent en aval de Goloubatz. Le fleuve, qui s'étalait sur une largeur de 2 à 3 kilomètres, se rétrécit jusqu'à 113 mètres, bordé par des murailles de 600 mètres de hauteur. La profondeur est 60 mètres en certains endroits; dans d'autres, au contraire, des rochers à fleur d'eau encomrent son lit, produisent des rapides dangereux et gênent la navigation; les canaux navigables n'ont pas plus de 4 mètres d'eau à l'été. Des bateaux à vapeur de construction spéciale peuvent seuls remonter le courant. — Reclus, Nouv. Géogr. univ., Tome XII, p. 316: les canaux navigables ont à peine 4 mètres de largeur dans cette Petite Porte de Fer.

și Africa, nu exista nici o insulă similară, vechia Gadira a fost localizată în apele cele deschise ale Oceanului estern, lângă Hispania Baetica, la o depărtare de 25.000 pași romani (aproximativ 37 kilometri) în afară de strimțoarea Gibraltarului ¹⁾.

Situațiunea Gadirei însă în Oceanul estern era numai o simplă ficțiune. Ea nu corespundea din nici un punct de vedere cu vechile tradițiuni geografice.

A doua insulă, pe care geografii grecesci o numiau Gadira, era considerată ca identică cu Erythia, insula cea renumită pentru vegetațiunea sa exuberantă.

Erythia, scrie Apollodor, este o insulă, care astăzi se numește Gadira, în această insulă locuia Geryon, fiul lui Chrysaor ²⁾.

Însă după poema geografică a lui Avien, nu insula Erythia, ci un loc din apropiere, și o fortăreță situată pe vârful unui munte, ce domina strimțoarea, purta numele de Gadir ³⁾.

¹⁾ Plinii H. N. lib. IV. 36: In ipso vero capite Baeticae ab ostio freti passuum XXV mill. Gadis. — În după Strabo (III. 1. 8) această insulă era depărtată de promontoriul de la gura strimțorii cu 750—800 stadii, seacă 157 $\frac{1}{2}$ — 168 kilometri.

²⁾ Apollodori Bibl. lib. II; 5. 10. 1. — În Priscian (v. 462-463) scrie:

Est igitur ponto tellus circumflua prima

Cui nomen Gadis. Statuas haec Herculis inter

La Stephan Byzantinul *Γάδισσα* este o insulă îngustă și lungărească ca o fâșie, astfel identică cu Erythia seacă insula Rușavei. Tot astfel la Eustathiu (în Dion. 64). Sub numele de Gadira (Gadis) apare Erythia și la alți autori ai anticității (Strabo, III. 2. 11; 5. 4).

³⁾ Ruffi Festi Avieni Descriptio orbis terrae, v. 98-102:

In zephyrum tellus extenditur, oraque terae

ultima proceras subducit in astra columnas.

Hic modus est orbis, Gadir locus, hic tumet Atlas

arduus, hic duro torquetur cardine caelum,

hic circumfusus vestitur nubibus axis.

Idem v. 610:

Gadir prima fretum solida supereminet arce

attollitque caput geminis inserta columnis.

Haec Cotinusa prius fuerat sub nomine prisco.

Cea de întâi insulă de lângă Columnele lui Hercule (Erythia seacă ins. Rușavei) a fost, după cum ne spune Avien în versurile de mai sus (Pliniu, Dionysiu Periegetul și Priscian) numită în timpurile mai vechi Cotinusa, adică insula olivilor sălbateci, de la *κότινος*, oleastru. De asemenea scrie Pindar (Ol. III. 13-14), că Hercule călătorind la Hyperborei, a luat de la fântânile cele umbrase ale Istrului (seacă de la cataracte, de unde fluviul curgea sub acest nume) un oliv sălbatec (Cf. Pausania, V. 7. 7.), pe care l'a adus și l'a plantat lângă templul lui Iov din Olympia, ca

Acest «locus» și «arx Gadir» corespunde din punct de vedere al geografiei actuale la promontoriul meridional din fața insulei Rușava, care poartă și astăzi numele de Grad, și unde se găsesc urmele unei vechi fortificațiuni¹⁾.

Cuvântul «grad» cu sensul de fortificațiune (τεῖχος), nu este de origine slavonă. El aparține idiomei pelasge de la Dunăre²⁾. În literatura clasică latină arhaicul gradus mai avea încă sensul militar de «pozițiune tare, ocupată de combatanți»³⁾.

să umbrască cu ramurile sale altarele ȝeilor și să fie pentru încoronarea ȝemenilor, ce se vor distinge prin faptele lor virtuose. Oleastrul era așa dar la Hyperborei un arbore sfânt. De aceea vedem pe boariul lui Geryon, că luase cu sine și strîngea lângă piept un oleastru, când Hercule venise să prădeze insula Erythia. Părerea generală este, că olivul a fost importat din Asia în Grecia, Africa, Italia și Ispania prin popoarele, ce au emigrat din părțile Orientului în ținuturile acestea (Cf. Mommsen, Röm. Gesch. I. 187). Însă, după cele mai vechi tradițiuni, olivul se afla în stare sălbatecă pe ȝermurele de nord al Istrului încă pe la începutul istoriei omenesci, după cum se mai află și astăzi în mare abundență vița de viță sălbatecă. Reminiscența măslinilor (olivilor, olea), smochinilor (ficus) și a arborilor de lămâie (citrus), plante, ce au stat odată în strînsă legătură cu instituțiunile religioase, mai resună și astăzi în poesia populară a tuturor Românilor, din Transilvania, Ungaria, Țera-românească și Moldova.

Peste del, peste colină

Sufă vîntul și-o clătină

Este-o crîngă de măslină

Din vîrf până la tulpină

Iarnik și Bărsanu, Doine din Ardel, p. 252.

Cf. Marian, Descăntece p. 301-302. — Același autor, Nunta la Români, p. 60.

În particular despre clima de la Mihădie, din regiunea Porților-de-fer, se exprimă ast-fel D-rul Popovici: Că clima de aici este mai moderată, dovedesce întregul tip al vegetațiunii; aici în jurul acestor băi se află plante Tauru-Caucasice, precum și multe de Istria și câte unele dintre florile, ce cresc în partea de apus a Franciei și în partea de răsărit a Apeninilor și a Pireneilor. Aerul de aicea este mai mîle și mai lin de cît în alte părți ale Bănătuului și ale României Aici via stă liber espusă tuturor furtunelor de iernă și totuși pe la jumătatea lui August produce struguri frumoși și copti. Smochinul stă aici totă ierna desvelit, espus frigului, fără să aibă cea mai puțină scădere în vegetațiunea sa (Băile lui Hercule, Pesta, 1872. p. 65-68).

¹⁾ Usul de a întemeia fortificațiuni pentru apărarea căilor de navigațiune pe anumite puncte mai importante a esistat și în anticitatea preistorică. După cum ne spune Strabo în Geograficele sale (XVII. 1. 18) Milesienii ocupând gura Nilului numită Bolbitinon, au construit acolo o fortificațiune cu valuri și șanțuri, το Μιλεσιων τεῖχος, adică Grădiscea Milesienilor.

²⁾ În nomenclatura topică română s'a păstrat mai mult forma de «Grădisce», adică locul unde a fost construită o vechiă fortificațiune. Dar mai aflăm și grad (Bel-grad seu Alba Iulia), de asemenea Grădeț, ruinele unei importante cetăți preistorice din jud. Mehedinți.

³⁾ Livii lib. VI. 32: hostes gradu demoti. — Ciceronis Off. lib. I. c. 23: tumul-

7. *Columnnele lui Hercule numite Πύλαι Γαδειρίδες*

(Gherdapuri).

Columnnele lui Hercule p^ortă la poetul Pindar numele de Πύλαι Γαδειρίδες ¹⁾, adică «Porțile Gadira».

Încă din cele mai depărtate timpuri, făim^osa strim^tore, pe unde Dunărea, riul cel urieș al lumii vechi, străbate din basinul Ungariei în basinul României, a avut o deosebită importanță comercială, politică și militară.

În Iliada lui Homer, această vestită p^ortă a Europei este cunoscută sub numele de σιδηρειαί πύλαι, adică Porțile-de-fer, și carⁱ se aflaⁱ în țera Arimilor, acolo unde a fost aruncat într'o pescere adâncă Typhon, le-gendarul bălaur al thegoniei²⁾; ér la poetul Claudian ele figuréază sub numele de Ferratae portae ale Geților ³⁾.

De aici înainte comunicațiunea pe vechiul Oceanos potamos, séu Istru, ne apare extrem de dificilă pentru vasele de comerci^u ale ținuturilor meridionale.

Lângă Columnnele lui Hercule, spuneau cei vechi, se afla o fășiă lungă și lată de stânci colțurate (ἔρμα, ἔρματα μεγάλα), unele vizibile, ér altele ascunse sub suprafața apei, și carⁱ se întindeau de-a curmezișul prin vechiul Oceanos de la un țărmure la altul ⁴⁾.

Aceste stânci atât de pericul^ose navigațiunii până în ăilele n^ostre, și pe carⁱ poetul Ovidiu le numesce fera saxa de lângă munții Ceraunia (séu al Cernei ⁵⁾) mai purtau în anticitate și numele de Καταρράκται.

Suida ⁶⁾, pe basa unui autor necunoscut, le descrie ast-fel: «Cataractele sunt stânci (πέτραι) în fluviul Istrului, ce se ridică ca un munte sub suprafața apei. Aici Istrul, precipitându-se cu repeziune asupra acestor stânci,

tuantem de gradu dejici. — Cornelli Nepotis Themistocles, c. 5: Interim (Xerxes) ab eodem (Themistocle) gradu depulsus est. -- La vechiul termin de grad séu gradus este a se reduce și epitetul de Gradivus al lui Marte, ca de^u al castrelor, citadelor și al tuturor fortificațiunilor. Conferesce la Silius Italicus (IV. 222): Gradivicolam celso de colle Tudertem.

¹⁾ Pindari Frag. 153 după Strabo, lib. III. 5. 5-6.

²⁾ Homeri Ilias, VIII v. 15. — Cf. Ibid. II. v. 783. — Hesiodi Theog. v. 820 seqq.

³⁾ În poema despre resbelul în contra Geților, v. 237.

⁴⁾ Scylacis Periplus, §. 112.

⁵⁾ Ovidii Pont. II. 6. 10.

⁶⁾ Suidas, v. Καταρράκται. — Cf. Strabonis Geogr. VII. 3. 13.

este isbit înapoi cu un sgomot enorm, apoi valurile trecând peste ele cu un vuiet asurđitoriu formeză vărtejuri repedă, fluxuri și refluxuri, întocma ca nisce carybde, ast-fel că fluviul în locurile aceste nu se deosibesce mult de strimțorea Siciliei».

Lângă această barieră înfricoșată de stânci, ce forma locul cel mai periculos al Istrului, se afla pe țărmurile de nord așa numita Pórtă-de-fer, *σιδηρειαί πόλαι* la Homer, *Πόλαι Γαδειρίδες* la Pindar, o strimță potecă pentru călătorii pe uscat, de sigur închisă o-dată cu o Pórtă de fer.

Care era însă originea numirii de *Πόλαι Γαδειρίδες*?

După usul limbii române obstaculele naturale, de stânci și petre mai mari, ce se întind de-a curmezișul prin albia unui riú de la un mal la altul, și unde apa în cursul său isbindu-se de ele formeză o liniă de talazuri, pórtă numele de «gard»¹⁾.

Tot ast-fel interpretaú și vechii geografi numele locului Gadir, séu *Γάδειρα*, de lângă Columnele lui Hercule.

După autorii romani, Gadir în limba punică însemna «sepes», adecă «gard»²⁾. Acestă numire însă, care la autorii grecesci ne apare sub forma de *Γάδειρα* (la Eratosthene *τὰ Γάδειρα*, la Steph. Byz. *ἡ Γάδειρα*) nu aparținea idiomei feniciene din Libya³⁾. Vechia populațiune a Africei de nord, supusă în mare parte Carthagenei, era de origine pelasgă. Getuli, locuitorii cei mai numeroși ai Libyei, emigrase acolo, după cum spuneau tradițiunile, din regiunea Geșilor europeni⁴⁾.

Cuvântul Gadir după forma și după sensul său de «sepes», ce i-l dau textele latine, nu este de cât o reproducere alterată a terminului poporal pelasg de gard, pl. garduri. De aici numirea grecescă (în formă plurală) *τὰ Γάδειρα*, de aici numele de *Πόλαι Γαδειρίδες*, séu Pórtă de lângă gardul de stânci, ce tăia de-a curmezișul albia vechiului Oceanos.

Aceeași interpretare a numelui *Γάδειρα*, însă sub o altă formă, o aflăm și la vechii autori grecesci.

¹⁾ Conferesce mai sus. pag. 370, nota 1.

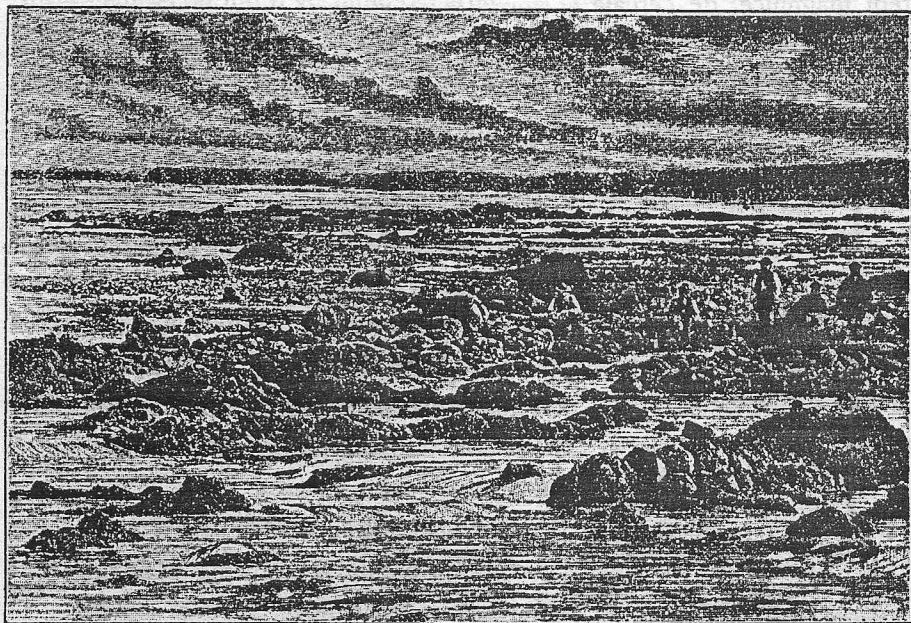
²⁾ Plinii H. N. lib. IV. 36: Poeni Gadir (appellant), ita Punica lingua sepem significante. — Avienii Descriptio orbis, v. 614-615:

Poenus quippe locum Gadir vocat undique septum
aggere praeducto.

³⁾ Claudius Iulius séu Iolaus, care scrisese o istorie a Fenicienilor (*Φοινικικά*) cercase a deriva din limba feniciană cuvântul *Γάδειρα*, însă densus nu a aflat pentru etimologia acesta nici un cuvânt mai apropiat de cât *γάδον*, care însemna «mic» (Etým. M. p. 219, 32 v. *Γάδειρα*).

⁴⁾ Isidori Hispal. lib. IX. 2. 118.

Hercule, ne spune Suida după un autor necunoscut, a aruncat petre enorme în gura Oceanului, ca să împedecă întrarea bestiilor său monștrilor ¹⁾. El făcuse așa dar după legende un gard de petre de-a curmezișul prin albia fluviului Oceanos. Êr Apollodor scrie, că ȕeiȕa Junona trimetȕend o strechiȕa asupra cireȕilor luate de la Geryon, ele se împrȕsciarȕ prin munȕilȕ Thraciei. Hercule însȕ atribuind acȕstȕ calamitate riului Strymon (Istrului), i umplu albia sa cu petre, și-l prefȕcu ast-fel dintr'un riȕ navigabil în un riȕ nenavigabil ²⁾.

192. — Cataractele Dunȕrii din jos de Rușava (Orșova) lângȕ Porȕile-de-fer, între Gura-Vȕiei și Vȕrciorova (Romȕnia). Desemn după o fotografie, publicat de Reclus, în *Nouvelle Géographie universelle*, III. p. 319.

Numele de Γαδειρίδες πȕλαι al comercianȕilor și navigatorilor grecesci devenise o-datȕ fȕrte poporal în regiunea Porȕilor-de-fer. Locuitoriȕ din Serbia maȕ numesc și astȕ-ȕȕi cataractele său gardul de stȕnci de lângȕ Porȕile-de-fer Gherdapuri, o simplȕ formȕ alteratȕ din vechia numire comercialȕ Γαδειρίδες πȕλαι.

¹⁾ Suidas, v. "Ερμȕ.

²⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 5. 10. 12. — La Eschyl (Supplices v. 254-255) Strymon (Istrul) și Algos (probabil Oltul) ne apar ca dȕue riuri celebre ale mȕrelȕi imperiu pelasg. — Maȕ este de notat, cȕ strechea, de care face aici amintire Apollodor în legȕturȕ cu insula Erythia și cu riul Strymon, este numai o reminiscenȕȕ a tradiȕiunilor grecessi despre muscele Columbace de lângȕ Istru.

8. *Columna lui Hercule numită Calpe lângă Porțile-de-fer.*

Tyrienii, ne spune Strabo, au fost cei de întâi, cari căutase Columnele lui Hercule spre a întemeia acolo o coloniă comercială.

Întru adevăr celebra metropolă a Fenicie, avea în mare parte a-și mulțami opulența și prosperitatea sa, comerțului celui viu cu regiunea Columnelor lui Hercule, avută de aur și de alte metale, avută de turme, de cireși magnifice, de cereale și vin.

În templul cel mare al lui Hercule din Tyr erau reprezentate cele două Columne ale faimosului eroi pelasg.

Una din aceste columne, după cum ne spune Herodot, era de smaragd (seu de o culoare frumoasă diafană, verde ori albastră). Ea reprezenta ast-fel

193. — O monetă romană a Metropolei Tyrului reprezentând cele două Columne ale lui Hercule, cu inscripțiunea Col(onia) Tyro Metr(opolis). De deșupt o conchilă, în care suna magistrul corăbiei spre a anunța sosirea sa în port. După Rich, Dict. d. ant. rom. 1861, p. 181.

navigațiunea comercială pe apele cele mari, în particular pe divinus Oceanos potamos, părintele tuturor apelor. Țr a doua columnă din metropola Tyrului era de aur ¹⁾. Ea înfățișa așa dar ceea-l-altă Columnă a lui Hercule de lângă bătrânul Oceanos, unde, după cum ne spune Herodot, toate mărfurile feniciene se plăteau în aur ²⁾.

Cele două Columne ale lui Hercule mai formau tot o-dată și emblema politică și comercială a Tyrienilor.

Pe o monetă din epoca romană figurează ca însemne ale metropolei Tyrului cele două

Columne ale lui Hercule.

Pe această monetă, una din Columnele lui Hercule este înfățișată lângă un vas cu o materie inflamată, seu lângă un far, ceea ce ne indică, că prima Columnă a lui Hercule era situată pe malul unei ape navigabile, lângă Oceanos potamos. Acesta era columna, pe care Tyrienii o reproduceau în smaragd, seu în culoare azurie.

După vechii geografi, una din Columnele lui Hercule și în particular aceea, care se afla pe țărmurile de nord al strimtorii, purta numele de Κάλπη, Calpe ³⁾. În vechia limbă grecăscă cuvântul κάλπη și κάλπις însemna vas de

¹⁾ Herodoti lib. II. c. 44.

²⁾ Herodoti lib. IV. c. 196.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. II. 1. 8. — Plinii lib. III. Proem. — Avienus v. 478. —

apă, urceor și urnă, după cum tot lângă un vas este indicată Columna Calpe și pe moneda Tyrului.

Κάλπις, după poema epică, ce se atribue lui Orpheu, era una din înălțimile de la strîmtórea munților Rhipaei¹⁾, vechia numire a Carpaților, pe lângă care curgea riul Oceanos.

După vechile descrieri geografice această Columnă numită Calpe se afla pe culmea unui munte, din jos de insula Erythia (Cerne seú Rușava), lângă fâșia de stînci, ce se întindeau prin vechiul Oceanos, și lângă un promontoriu, ce fusese consacrat într'o vechime depărtată lui Saturn²⁾. Ea se afla așa dar în apropiere de cataractele Dunării, seú lângă Porțile-de-fer. Aici mai există și astă-đi o comună românească, ce pórta numele de Vêrciorova; aici exista în evul de mijloc o fortăreță importantă strategică numită în documentele Ungariei Vrchoy (= Urciow³⁾), numiri, care ne prezintă o formă fôrte apropiată de semnificațiunea originală a cuvîntului grecesc κάλπη și κάλπις, lat. urceus, rom. urceor⁴⁾. Aici în fine pe malul stîng al Dunării se înalță un frumos promontoriu pe vîrfu cărui religiuina creștină a așeđat «Crucea Sfîntului Petru», unde se mai cunoște încă forma unui scaun tăiat în pîtră (este scaunul lui Geryon, cum î-l numește Pausania⁵⁾), și unde mai există și astă-đi simulacrul cel archaic al lui Saturn (Zalmoxis) tăiat în stîncă viă⁶⁾. Acesta

Priscianus v. 335. — Charax Pergamenus fragm. 16 in Frag. Hist. graec. III. p. 649).

¹⁾ Orphel Argonautica (Ed. Schneider. Jenae, 1803) v. 1123-1124:

Ἐν μὲν γὰρ Πίπαιον ὄρος καὶ Κάλπιος ἀρχὴν
ἀντολίας εἰργουσιν

După Trog Pompeiú (Justini, lib. II. c. 2) Rhipaei erau munții de apus ai Scythiei. La Avien (Descr. Orbis v. 455-6) Rhipaei sunt în partea de nord a Istrului, tot acolo și Agathyrsi. Êr la Valeriu Flacc (Argon. v. 603-4) lângă Rhipaei sunt amintiți Geții.

²⁾ Orphel Argonautica, v. 1167. — Scylacis Periplus, §. 112. — Dionysii Orbis Descriptio, v. 451. — Rufi Avieni Descriptio orbis. v. 111. 739-740. — Prisciani Periegesis, v. 334. 462. — Promontoriu consacrat lui Saturn după Avien, Ora maritima, v. 215. Cf. Strabo, III. 5. 3.

³⁾ Fejér, Cod. dipl. V. 3. 157. 1283. — Ibid. X. 2. 444. 1396. — De asupra Vêrciorovei se mai cunosc și astă-đi ruinele unei vechi fortificațiuni, numite Cetatea Oréva, situată pe vîrfu unui munte de formă piramidală, fôrte greu de suit, și care predominază valea Dunării (Spineanu, Dict. geogr., v. Oreava. — Tocilescu, Revista p. istoria, I. 1. 165).

⁴⁾ Avieni Ora maritima, 348: Calpe . . . in Graecia species cavi teretisque usu nuncupatur urcei. — Schol. in Juvenal Sat. XIV. 279: Calpe urnae similis mons.

⁵⁾ Descriptio Graeciae, lib. I. 35. 5.

⁶⁾ A se vedé mai sus p. 403.

este promontoriul cel sfânt (ἱερὸν ἀρωγῆριον), de care amintesc Scylax în Periplul mărilor și Orpheu în poema Argonauților.

În antichitatea grecescă se atribuiau lui Hercule mari merite pentru facilitarea navigațiunii pe diferite ape curgătoare.

Cu deosebire Hercule ne apare ca una din divinitățile, ce veghia asupra navigațiunii pe Istru.

După cum scrie Trog Pompeiū: Filip II, regele Macedoniei, trimise o legățiune la Athea, regele Scythilor, din nordul Dunării de jos, prin care i făcea cunoscut, că pe când se afla dânsul ocupat cu asediarea Byzanțului, făcuse vot, ca să ridice la gurile Istrului o statuă de aramă lui Hercule, probabil pentru succesul favorabil al transporturilor de victuale de la Dunăre. Însă Athea temându-se, că sub acest pretext de religione, regele Filip póte să ascundă ore-carî planuri ostile, ceru, ca să-i trimetă dânsului statua, promițându-i, că va îngriji nu numai, ca acest monument să fie așezat, dar să rămână și în viitoriu neviolat ¹⁾.

În istoricul grecesc Arrian din Nicodemia ne spune următoarele: Alesandru cel Mare trecând peste Istrul de jos, după ce bătut pe Geți și distruse orașul lor cel mare din apropiere, făcu un sacrificiū pe țărmurile Istrului lui Joe Soter (mătuitorul), lui Hercule și chiar Istrului, «fiind-că i se arătase favorabil în trecerea acésta» ²⁾.

În fine împăratul Traian plecând cu resbel asupra Dacilor, Frații Arvali făcură în ziua de 25 Martie a. 101 un vot solemn de sacrificiū și lui Hercules Victor, pentru ca împăratul să se întorcă, sănătos, fericit și victorios din locurile și provinciele, la carî se va duce pe uscat și pe mare ³⁾.

Posițiunea Columnelor lui Hercule în apropiere de cataractele Dunării seǔ de Porțile-de-fer o mai confirmă și o vechiă tradițiune poporală.

După cum ne spune Pliniu, indigenii de lângă Columnele lui Hercule povestiau, că o-dată în aceste locuri munții din amândouă părțile erau împreunați prin o catenă neîntreruptă, și că Hercule tăiând apoi jugul acestor înălțimi a lăsat să curgă oceanul, seǔ marea, care era eschisă și în modul acesta el a schimbat fața naturei ⁴⁾.

¹⁾ Justinī Historiarum Philippicarum ex Trogo Pompeio, lib. IX. c. 2.

²⁾ Arrianī De expéditione Alexandri, lib. I. c. 4.

³⁾ Henzen, Acta fratrum arvalium, p. CXLII. — În fine mai notăm aici, că tipul lui Hercule ne apare adese ori figurând pe monetele orașelor comerciale din apropierea Dunării, Tyras, Calatis și Tomi.

⁴⁾ Plinii H. N. III. Proem.: Proximis autem faucibus utrinque impositi montes coercent claustra: Abila Africae, Europae Calpe, laborum Herculis metae. Quam ob causam

Câmpia Pannonică, după cum scim, a fost până târziu în epoca neolitică, acoperită de o mare de apă dulce, care se întindea de la Alpii orientali până lângă Carpații Transilvaniei, și al căreia nivel era mult mai ridicat de cât al mării negre. Carpații și Balcanii se aflau în aceste timpuri în o legătură directă unii cu alții, și ei despărțeau marea cea dulce seacă albă de marea neagră.

Locuitorii romani de lângă Porțile-de-fer mai povestesc și astăzi, că odată munții din partea de miază-noapte și de miază-zi a strimtori formați o linie orografică neîntreruptă, și că Dunărea în aceste timpuri își avea cursul său prin Serbia pe la Milanovaț și se întorcea pe valea Timocului în albia sa de astăzi¹⁾. O altă tradițiune din Bănat ne mai spune, că împăratul Adrian (seu după altă variantă Troian), a tăiat stâncile de la Rușava, și a făcut ca apa, ce acoperia șesurile Banatului, să se scurgă în Marea neagră²⁾.

indigenae columnas ejus dei vocant, creduntque perfossas exclusa antea admisisse maria et rerum naturae mutasse faciem. — Melae lib. I. 5: hunc Abilam, illum Calpen vocant, columnas Herculis utrumque. Addit fama nominis fabulam, Herculem ipsum junctos olim perpetuo jugo diremisit colles, atque ita exclusum antea mole montium Oceanum, ad quae hunc inundat, immissum. — Cf. Diodori Siculi lib. IV. 18. 4. — Pausania (VIII. 14. 3) încă amintesc de un vechi canal (șant) în Arcadia, lung de 50 stadii, ce a fost făcut, după cum se spunea, de Hercule pentru derivarea râului Olbios.

¹⁾ Tradițiune populară culesă în satul Gura-Văii de lângă Porțile-de-fer.

²⁾ Ast-fel Lukas Ilić scrie (Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler. X Band p. XXXIV): Die National-Ueberlieferung sagt: Kaiser Adrian (wahrscheinlich nicht Hadrian) habe bei Reseve (Orsova) die Felsen durchbrochen und das Wasser (als die Banater Ebene das weisse oder süsse Meer ausmachte) in das schwarze Meer ausgelassen. — O altă tradițiune din comuna Maidan în Bănat: «Am auzit din bătrâni, că pământul, care-l locuim noi ar fi fost o mare de apă și numai la munți au locuit niste oameni sălbateci, pe cari i-au bătut strămoșii noștri și ne-au așezat pe noi aici. Împăratul nostru Troian a slobozit apa de aici la Babacai (Aur. Iana și Sofr. Liuba). — Este de notat, că în legendele populare ale Slavilor meridionali și chiar ale poporului român, Hercule figurează adese ori sub numele de «Troian». Ast-fel într-o colindă română, ce ni se comunică de înv. I. Simionescu (com. Cioba-Radu-Vodă, j. Brăila) cetim următoarele versuri:

Că Troian voinicul
bun cal hărănesce
bun cal și-un ogar,

ș'un vînēt șoimel;
Joie de diminătă
la vînāt, că-mi esă

Aici «Troian voinicul», după cum vom vedea mai târziu și din alte legende române, este una și aceeași personalitate preistorică cu Iovan Iorgovan seu Hercule. Comparăm și variantele din capitulul următoriu XVII. — Un Hercule cu epitetul de Ἰδαίος (de la muntele Ida, seu Troian) era cunoscut și anticității (Pausania, V. 8. 1. VIII. 31. 3). — După Iliada lui Homer (XIV. 250) Hercule mai avuse și un război cu Troia.

Întru adevăr strîmtórea numita Clisurá a Dunárii ne presintă și astă-đi în diferite părți ale sale aspectul, nu al unei erosiuni naturale, ci al unei tăieri de munți sėu opere grandioase a omului preistoric ¹⁾.

În nici un cás însă, vechia tradițiune despre tăierea munților de lângă Columnnele lui Hercule nu se póte aplica la strîmtórea Gibraltarului, dintre Europa și Africa. Aici lărgimea canalului chiar și la punctul sėu cel mai îngust este de 13 kilometri, ast-fel că acest mare bosfor dintre Europa și Africa, nu póte fi considerat ca o lucrare de demolare a geniului și a mánilor omenesci.

*9. A dóua Columnă a lui Hercule numită Abyla (s. Abila)
în munții de apus ai României.*

Pe moneta romană a metropolei Tyrului se măi vede reprezentată și a dóua Columnă a lui Hercule (Fig. 193).

Pe când prima Columnă e înfățișată pe acéstă monetă lângă un far, adecă lângă o apă navigabilă, pozițiunea Columnnei a dóua e indicată în mod fórte clar prin un frumos arbore de munte; este un stejariu, specia caracteristică a Europei centrale. Ast-fel Columna a dóua a lui Hercule se afla cevași măi depărtată de Oceanos potamos, în interiorul unei păduri seculare.

După Herodot Columna a dóua a lui Hercule din templul cel magnific de la Tyr era de aur ²⁾. Prin acéstă reprezentare simbolică Tyrienii voiau sė exprime, că una din Columnnele lui Hercule, sėu de la emporiul cel mare al prosperității lor comerciale, se afla situată în óre carí munți celebrii pentru avuțiile lor de aur.

¹⁾ Tradițiunile populare române, cu deosebire cele din Oltenia, măi amintesc de diferite tăieri de munți făcute de Jidovii preistorici, confundați adese ori cu urieșii, pentru derivarea riurilor și scurgerea lacurilor măi mari. Urme de acest gen de lucrări se află în jud. Mehedinți de asupra comunei Isvernea, pentru derivarea Cernei pe valea Coșusteii, după cum se spune; la comuna Valea-Boerescă pentru împreunarea Topolniței cu Cosuștea; în județul Gorj pe muntele Pleșa la Pétra-scobită pentru aducerea Jiului din Transilvania; la comuna Timișani pentru derivarea riului Tismana în Dunăre (în Jițul mare?). O altă tradițiune din comuna Vértop (j. Dolj) ne spune, că aceiași Jidovi cercase sė taie un munte, ca sė abată apa Oltului și s'o reverse asupra Românilor, ca sė-í prăpădescă.

²⁾ Herodoti lib. II. c. 44.

După vechile tradițiuni geografice Columna a doua a lui Hercule purta numele de Abyla, Abila, Abyle sėu Abile ¹⁾).

Este un cuvėnt de rėdăcină pelasgă, sėu proto-latină, ce nu avea alt ınteles de cėt Albula ²⁾ sėu Alba ³⁾ ın limba latină, romănesce Alba, pl. Albe și Albele; őr ın dialectul romăno-istrian aba, pl. abe și abele ⁴⁾. O espresiune főrte usitată ın nomenclatura topografică română sub forma de Pétra-albă, Petrele-albe, sėu Albele ⁵⁾.

După ce vechile noțiuni geografice despre adevărata situațiune a Columnelor lui Hercule se perduse și amintire despre ele se păstrase numai ın cărțile cele sfinte ale unor timpuri depărtate; după ce vechiul Oceanos potamos a fost confundat cu Oceanul estern, őr Libya de la Istru cu Libya din Africa ⁶⁾, autorii grecesci transferară pe țermurii Mauritaniei și Columna lui Hercule numită Abyla și muntele, pe care se afla acéstă columnă, numit de unii Abylix, őr de Pliniu promontorium Album.

Însă celebrul geograf Artemidor din Ephes (pe la a. 104 a. Chr.), care visitase țermurii Africei, Spaniei și Italiei, ne spune, că nu a esistat pe teritoriul Libyei ın apropiere de strimțorea Mediteranei nici un munte cu numele de Abilyx ⁷⁾, sėu promontorium Album, cum ı-l numesce Pliniu ⁸⁾.

De altă parte Charax Pergamenul și Dionysiu Periegetul ne

¹⁾ Abyla (Melae lib. I. 5. — Avieni Descr. Orb. v. 111. — Plinii lib. III. Proem. ın edițiunile mai vechi). — Abila, variante la Pliniu și la Mela. — Ἀβύλη στήλη la Ptolemei (IV. 1) și ın Comentariile lui Eustathiu la Dionysiu Periegetul (Geogr. gr. min. II. p. 228). — Ἀβίλη ın codicii cei mai buni ai lui Strabo. — Ἀλόβη la Charax Pergamenus, fragm. 16. — Ἀλβη cu v scris de asupra la Dionysiu Periegetul.

²⁾ Albula era numele vechi al rului Tibru, a cărui apă tot-de-una turbure are o colóre albă-gălbuiă (Livii lib. I. 3. — Plinii lib. III. 5. — Virgilii Aen. VIII. 330).

³⁾ După cum ne spune Pliniu (III. Proem.) ınălțimea, pe care se afla columna numită Abyla se numia promontorium Album.

⁴⁾ Malorescu, Itinerar ın Istria, p. 83.

⁵⁾ Pétra-albă, cătun ın jud. Mehedinți. — Pétra-albă, dél ın plaiul Cloșani. — Petrele-albe, o parte din culmea Olanului, de sub vârful Tatălui. — Petrele-albe, munte ın j. Buzău. — Albele, munte ın j. Némțu. Diferite alte ınălțimi cu aceste numiri a se vedé ın Marele Dicționariu geogr. al Romăniei și ın Convențiunea de delimitare. Ed. București, 1887, p. 99. 107. 119 și 253.

⁶⁾ La Apollodor (Bibl. II. 5. 11. 11; 5. 10. 9) Ἀβύλη și Ἀγύλη. — Despre Ligyi de lângă Istru a se vedé mai sus pag. 409. — Liber generationis (la Riese, Geogr. lat. min. p. 162) ıncă presintă o variantă de libie's ın loc de ligyes. — De asemenea amintesc Liviu (V. 35) de un trib pelasg (liguric) din Italia de sus sub numele de Libui.

⁷⁾ Strabonis Geogr. III. 5. 5.

⁸⁾ Plinii H. N. III. Proem.

spun cevași mai mult. După dênșii columna numită Abyla nu se afla în Africa, ci pe teritoriul Europei¹⁾.

Acéstă Columnă a lui Hercule, Abyla sêu Abula trebuia să se afle așa dar în aceeași regiune a vechiului Oceanos potamos, în apropiere de strimtorile cele legendare ale acestui fluviu, de unde mai departe călătoria pe apă și pe uscat era împreunată cu dificultăți atât de enorme.

Una din liniile principale de comunicațiune, care în epoca preistorică unia regiunea Porților-de-fer cu părțile interioare ale Daciei (Transilvania), trecea din vălea Jiului pe vălea Tismanaiei, de unde urmându-și cursul sêu pe plaiuri, sêu pe culmea delurilor și a munților, ajungea la Vârful Oslea și Delul-negru, ér de aici scoboria la Câmpul-lui-Nég în vălea Jiului din Transilvania.

Acest drum public, comercial și militar, care lega cele mai importante țări ale Daciei, cu direcțiunea către centrele cele mari politice și industriale, Sarmizegetusa, Apulum și Alburnum, este astă-dă cu totul distrus și în mare parte acoperit cu arbori seculari. El mai servește numai de comunicațiune păstorilor și turmelor sale, a căror patriă, dintr'o vechime depărtată a fost Oslea și Retezatul.

Un alt ram al acestei linii preistorice de comunicațiune trecea de la Tismana peste Baia-de-aramă, de aci la Isvernea, la Cireș și descindea la Vêrciorova sêu Porțile-de-fer.

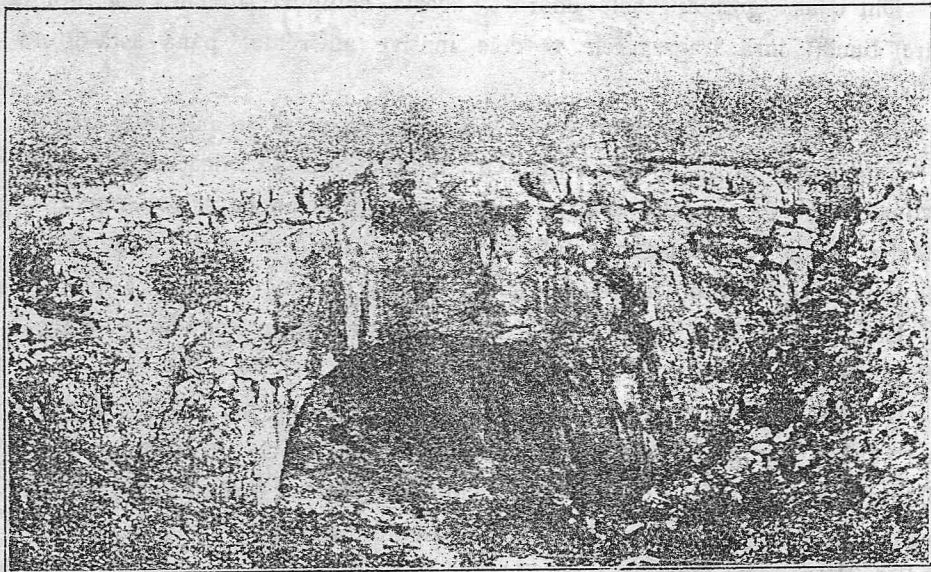
În tradițiunile populare române acest vechi drum de munte, deschis în unele locuri prin mijlocul stâncilor, pórta numele de «drumul lui Iorgovan»²⁾, sêu al lui Hercule, și una din cele mai importante urme ale acestui drum este maiestosul Pod tăiat în stâncă viă de la comuna Ponoré, între Baia-de-aramă și Isvernea, vechi monument al lucrărilor și al timpurilor, pe cari tradițiunile le atribue lui Hercule³⁾.

¹⁾ Schol. ad Dionys. Perieg. 641, de columnis Herculis: Ὅνομα δὲ τῇ μὲν Ἐδρωπαίᾳ κατὰ μὲν βαρβάρους Κάλπη, κατὰ δὲ Ἑλλήνας Ἀλώβη . . . ὡς Χάραξ Ἰστροπέι (in Frag. Hist. graec. III. p. 640). — Dionysii Orb. Descr. v. 334-336. Pe moneda romană a metropolei Tyrului, Columnele lui Hercule sunt reprezentate având aceeași basă comună fără a fi separate prin albia, orî cursul vre unei ape, ceea ce ne arată, că améndoué aceste colonne principale ale lui Hercule se află pe aceeași parte a continentului.

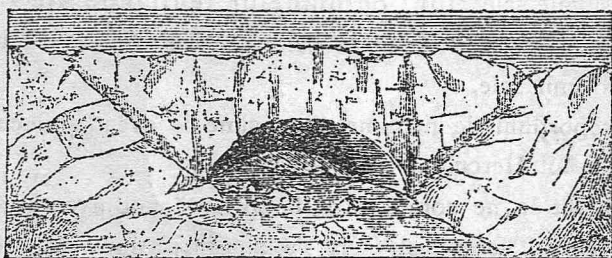
²⁾ Spineanu, Dicționar geogr. al județului Mehedinți, p. 159: «Iorgovan: drum roman, cunoscut sub acest nume în județul Mehedinți, în plaiul Cloșani și plasa Dumbrava». — Autorul acestui Dicționar geografic consideră așa numitul drum al lui Iorgovan, ca roman, o eróre, de altmintrelea fôrte scușabilă în starea actuală a cunoscințelor preistorice.

³⁾ Acest pod se caracteriséază prin același arc frumos circular, ce-l aflăm și la

Lângă linia principală a acestui drum Herculan, la o distanță de 4 ore de asupra Tismanei (seu la o depărtare de 78 kilometri de la cataractele Dunării) se mai poate vedea și astăzi o coloană gigantică de piatră tăiată (gresie calcară cu mică) și care la lumina soarelui prezintă o albeț strălucitoare¹⁾. Este

194. — Pod archaic (pelasgic) tăiat în stânca viă, calcară, lung de 30 m., larg de 3 m., înalt 12 m., la com. Ponoare, jud. Mehedinți, pe drumul dintre Baia-de-aramă și Isvernea. După o fotografie din a. 1899.

195. — Același pod după schița publicată de Căpitanul N. Filip (Studiu de geografie militară asupra Olteniei, 1886 p. 116).

un monument obscur, cunoscut numai păstorilor și locuitorilor din apropiere, și pe care tradițiunile populare î-l aduc în legătură cu faptele lui Hercule.

vechile construcțiuni romane, cum sunt d. e. Cloaca maxima, Pôrta citadelei din Faleria și Pôrta de la Volaterra (Duruy, Hist. d. Rom. I (Ed. 1877) p. 127, 237 și XXXIX.

¹⁾ Este remarcabil, că Herodot (II. 44) încă spune despre coloana de smaragd din templu lui Hercule de la Tyr, că strălucia noaptea într'un mod admirabil.

Astă-đi acéstă columnă monolită, ce a fost destinată o-dată să eterniseze memoria unei mari lucrări a imperiului pelasg, este căđută jos, după cum au căđut la pământ nenumărate menhire din țările de apus ale Europei și obeliscuri ale orașelor egiptene.

Din cauza greutateii sale enorme, acéstă columnă archaică s'a rupt în trei bucăți, însă fragmentele ei cele masive au rămas până astă-đi ne-dislocate.

Am vizitat în două rânduri acéstă monumentală pétă, în anii 1899 și 1900.

Este o măiestosă columnă de pétă tăiată în formă conică, de o grosime considerabilă, cu fețele recurbate către basă, întocma ca și columnele din Malta, ce au fost consacrate lui Hercule de către Abdosir și Osirsamar pe la începutul secolului al doilea înainte de era creștină ¹⁾.

Lungimea său înălțimea acestei colonne este 4.90 m., ér diametrul de la basă de 2.31 m.

Nici un ornament, nici o figură, nici o inscripțiune pe părțile columnei, ce sunt la lumina ăilei, dacă nu cum-va timpul le-a făcut să dispară. Ér laturea, pe care acéstă columnă este căđută la pământ, a rămas necsaminată, neavând la dispozițiune mijlocele, spre a puté mișca din loc acest colos de pétă. Tóte aceste cercetări și studii trebuind să le facem numai nostro Marte.

Acéstă columnă misteriosă din munții Tismanei, nici în ce privesce figura sa, nici în ce privesce arta cu care este tăiată, său lucrată, nu presintă caracterele epocelor istorice. Din contra ea ne înfățișează în tóte formele și în tóte dimensiunile sale tipul columnelor feniciene ale lui Hercule.

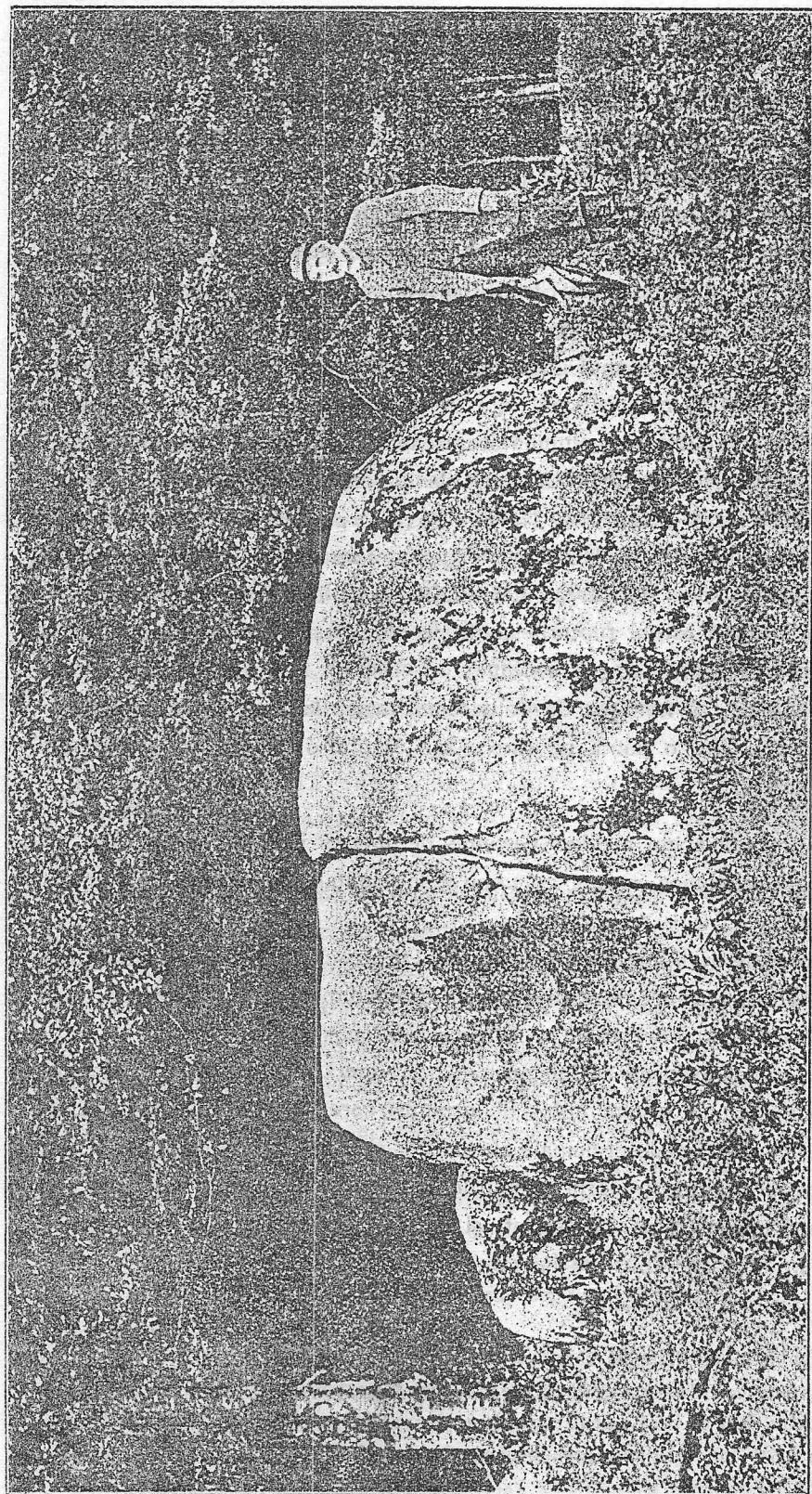
Cu deosebire acéstă columnă se caracterisază prin dimensiunile cele enorme ale grosimii sale.

Aceleași proporțiuni de înălțime și grosime le aveau și vechile imitațiuni ale Columnelor lui Hercule.

Pliniu cel bătrân ne comunică o importantă notiță extrasă din scrierile filosofului grecesc Theophrast (sec. IV a. Chr.), după care columna cea de smaragd a lui Hercule din templul de la Tyr se distingea prin amplitudinea, său circumferența sa considerabilă ²⁾.

¹⁾ Aceste colonne având partea de jos arondată în formă ovală, erau aşezate pe o basă circulară concavă, după cum se vede din exemplarul, ce a fost reprodus de Perrot și Chipiez (Phénicie-Cypre, p. 79).

²⁾ Plinii lib. XXXVII. 19. 2. Se (Theophrasto) autem scribente, esse in Tyro Herculis templo stelen amplam e smaragdo, nisi potius pseudosmaragdus sit. — În templul Vinerii din Paphos în Cypru încă se afla o columnă conică, lată la basă și subțindu-se către vârf (Taciti Hist. II. 3: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exurgens).

196. — Columna comemorativă, numită «Pétra-tăiată a lui Iorgovan» (Hercule), lângă drumul de munte, ce trece de la Tismana peste Carpați în Transilvania. Astă-dî cădută și frântă în trei bucăți. După o fotografie din a. 1900.

Același tip ni-l prezintă și Columnele lui Hercule, de pe moneda romană a Tyrului. Aici înălțimea ambelor colonne este numai cu puțin mai mare de cât diametrul îndoit al basei.

În fine vom mai aminti aici de pseudo-columnele lui Hercule, ce se află în templul de la Gades (Cadix) în Hispania, simple imitațiuni ale columnelor originale. După cum ne spune Strabo, aceste colonne erau înalte numai de 8 coști ¹⁾, adică cam de 5.09 m. ²⁾. Aveau așa dar aceeași înălțime, pe care o are și columna din munții Tismanei, a cărei lungime după măsurarea noastră este de 4.90 m.

Poporul român numește columnă cea arhaică din plaiul Tismanei «Pétra tăiată», și reduce istoria ei la timpurile eroice ale lui Hercule.

Tradițiunea este urmată de Iovan Iorgovan (Hercule al vechimii) plecând să se lupte cu bălaurul cel gigantic, care se afla încolăcit pe lângă vârful muntelui Oslea, și-a cercat mai întâi paloșul în pétra acesta. Legenda română consideră ast-fel rupturile naturale ale acestei colonne ca tăieturi făcute de paloșul lui Iorgovan.

Fără îndoială, că numirea de Pétra-tăiată avuse la început cu totul altă semnificațiune. Era o pétră, pe care mâna omului o tăiașe, spre a i se da o formă anumită.

Ni se prezintă acum a două cestiune de interes istoric: care a fost în vechime destinațiunea acestei colonne monumentale din munții de apus ai României?

După vechile tradițiuni păstrate de autori grecesci, Columnele lui Hercule erau mete seî terminî, nu numai pentru navigațiunea pe riul Oceanos, dar și pentru călătoria pe uscat ³⁾, — laborum Herculis metae.

Încă în epoca pelasgă se începuse marea operă de dezvoltare a activității economice; un sistem întins de drumuri, care se lege Europa cu Asia apusană. Una din liniile principale ale acestor căi publice continentale trecea pe la nordul Mării-negre prin pustiurile cele pastorale ale Scythiei, un alt ram prin Thracia către Helespont, și în fine al treilea drum se întindea de la Carpați către apus pe lângă valea Dunării, avînd probabil o liniă laterală peste Alpi în Italia.

¹⁾ Strabonis Geogr. III. lib. 5 și 6.

²⁾ Lungimea cotului grecesc (πῆχυς) a fost foarte variată (Cf. Herodot. II. 149; I. 178). Luând însă de basă cotul moldovenesc, seî al comercianților de lângă Marea-négră, cu 0.637 m., înălțimea pseudocolumnelor lui Hercule de la Gades era aproximativ de 5.096 m.

³⁾ Pindari Nem. III. — Suidas, v. Γάζερα.

Aceste linii preistorice de comunicațiune purtau în tradițiunile poporale numele de drumurile lui Hercule ¹⁾.

Tit Liviu ne spune în istoria sa romană, că după legendele mitologice exista prin «Alpi» un vechi drum, a cărui construcțiune se atribuia lui Hercule.

O altă tradițiune o aflăm la Diodor Sicul. Hercule, scrie dănsul, după ce luase cireșile lui Geryon, voind să trecă din ținuturile celtice peste Alpi în Italia, a deschis și așternut cu petre drumurile cele rele și grele, ca să pōtă trece pe acolo cu trupele și cu tōte bagajiele, ce se aflau pe carele sale de transport; și fiind-că barbarii din ținuturile aceste i atacase și-jă-fuise trupele în strimtorile munților, Hercule a pedepsit cu mōrte pe căpeteniile acestor făcători de rele, și a făcut ca drumul acesta să fie sigur pentru posteritate ²⁾. Aceeași tradițiune o repetă Siliu Italic cu următoarele cuvinte: Cel de întâi a fost Hercule din Tirynt, care a trecut peste aceste colțuri neaccesibile (ale Alpilor). Deii de sus l-au văduț urmându-și calea sa prin nori, frângând prăpăstiele munților și cu puteri estra-ordinare deschidēnd prin stâncile neatinse, un drum necunoscut secolelor anteriōre ³⁾.

În fine Ammian Marcellin ne spune, că cea de întâi cale prin Alpi a fost construită de Hercule, când acest eroi a mers, ca să nimicēscă pe Geryon ⁴⁾.

După cum vedem, tradițiunile preistorice, pe cari ni le-au păstrat autorii grecesci, vorbeau în particular despre un drum prin Alpi și pe care i-l aduceau în legătură cu expedițiunea lui Hercule asupra lui Geryon. Sub numele de Alpes, gr. Ἀλπεις, de la albus (alb, seu acoperiți cu neauă), cei vechi înțelegeau ori-ce sistem de munți înalți și întinși.

Este posibil, că Hercule să fi deschis un drum și prin Alpii centrali ai

¹⁾ Livii lib. V. c. 34: Alpes inde oppositae erant . . . nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule, fabulis credere libet).

²⁾ Diodori Siculi lib. IV. 19. 3. — În scrierea, pe care unii o atribue lui Aristotele, sub titlul de Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, §. 85, se amintesc de asemenea, că din Italia conducea în Celtica, în Liguria și Iberia un drum, care se numia al lui Hercule (Genthe, Über den etruskischen Handel nach dem Norden, p. 8).

³⁾ Siliu Italic lib. III. v. 513 seqq:

Primus inexpertas adiit Tiryntius arces (Alpium):

Scindentem nubes, frangentemque ardua montis

Spectarunt Superi, longisque ab origine seclis

Intemerata gradu magna vi saxa domantem.

⁴⁾ Ammiani lib. XV. 1. 10: Primam (viam) Thebaeus Hercules ad Geryonem exstinguendum ut relatum est . . . prope maritimas composuit alpes.

Europei, deși Liviū ne spune foarte precis, că în această privință nu există nici o tradițiune poporală; că despre drumul lui Hercule prin Alpi vorbeau numai legendele mitologice — nulla dum via, quod quidem continens memoria sit, nisi . . . fabulis credere libet.

Însă făimosul drum al lui Hercule, construit când luase cireșile lui Geryon din insula Erythia, este acel din Alpii Transilvaniei, cără pe Tabula Peutingeriană figurază sub numele de Alpes Bastarnice,  r în documentele medievale ale Ungariei Alpes Ultrasilvanae ¹⁾.

De asemenea m i vorbeau tradițiunile anticit  ii  i despre un drum construit de Hercule lângă lacul Avern, în acela i timp când pr dase insula Erythia ²⁾. Este aceea i liniă de comunica iune, ce duce de la Tismana peste Baia-de-aramă la Isvernea, o localitate foarte celebră în tradițiunile vechim i, după cum vom ave  ocasiune a ne convinge m i t r i ,  i pe care drum se află podul cel monumental pelasgic săpat cu multă artă în stânca nativă ³⁾.

Despre drumurile construite o-dată de Iorgovan, se  Hercule, în țările aceste m i amintesc  i astă- i c ntecele n stre populare ⁴⁾.

¹⁾ Densușianu, Documente, Vol. I. p. 250-251 a. 1247: terram de Zeurino cum al-pibus ad ipsam pertinentibus. — Ibid. p. 251: a fluvio Olth et Alpibus ultrasilvanis totam Cumaniam. —  n acelea i documente de peste Carpa i,   ra-rom nesc  ne apare sub numele de Terra transalpina,  r Domn i rom ni sunt num i Wayvodae Transalpini (Densușianu, Documente, I. 2. p. 92-93. a. 1365. — Ibid. p. 359 a. 1395; p. 472. 476, a. 1411).

²⁾ Diodori Siculi lib. IV. 22.

³⁾ Acest pod susținea comunica iunea peste canalul, ce se vede deschis acolo,  i care după cum spun tradițiunile populare, servia pentru scurgerea lacului, ce acoperia într'o epocă depărtată suprafa a basinului din apropiere. Tot pentru scopul acesta a fost perforat  i d lul, ce se află la capul canalului. Diodor Sicul (IV. 18. 6)  nc  amintesc  o tradi iune, după care câmpurile numite Tempe din Tesalia (   ka o       a                           ) fiind acoperite cu apă stagnantă, Hercule perfor nd d lul a derivat  i scurs acest lac în riul Peneu. Se pare a fi numai una  i aceea i tradi iune, pe care autorii grecesci au localizat-o în Tesalia.         i        ca apelativ în limba grecesc  însemna or -ce vale frumo  .

⁴⁾ Ast-fel un c ntec eroic românesc despre Iovan Iorgovan con ine următoarele versuri:

Că-că un proclat  erpe
Chiar în drum  -m  se e,
Drumul  nchidea!
Iorga ce făcea
(El) a a grăia:
E  se mă pornesc,

Proclat se găsesc,
Proclat se ucid,
Drumul se deschid,
Lumea m'a vorbi
 i m'a pomeni

Burada, O călătorie în Dobrogea, p. 145.

O amintire despre aceste drumuri vechi ale lui Iorgovan, o aflăm  i în Doinele

În fine mai adăugem aici câte-va cuvinte cu privire la Columna Abyla.

După cum ne spune Herodot columna a doua din templul lui Hercule de la Tyr era din aurul cel mai curat ¹⁾. O simplă simbolizare a regiunii, unde se afla de fapt a doua columnă a lui Hercule. Această columnă nu avea așa dar nici un raport cu navigațiunea, ci numai cu munții, sevă căile continentale, după cum tot ast-fel era reprezentată și pe moneda romană a Tyrului.

După tradițiunile populare române regiunea Carpaților din partea de nord a Porților-de-fer purta o-dată numele de Munții-de-aur ²⁾. Chiar și astă-dzi vârful de sud-vest al Retezatului este cunoscut sub numele de Slată, adecă Muntele-de-aur ³⁾.

Ast-fel această columnă monumentală de lângă drumul lui Iorgovan, ce trece peste culmea Carpaților în Transilvania, ne apare, atât după tradițiunii, cât și după tipul sevă, ca una și aceeași cu Columna a doua a lui Hercule, numită Abyla sevă Pétra-albă ⁴⁾.

române:

Taie lunca de din vale

Și răchita din cărare,

Ca se se deschidă cale

Să trecă Iorgu călare.

Tu se-mă tai aşchia mare

S'o puî punte peste mare,

Să trecă Iorgu călare.

Tocilescu, Materialuri folklorice. I. p. 275.

Sezătóra, (Fălticeni) I. p. 13.

Aceste versuri din urmă sunt satirice. Însă ele se esplică prin notița lui Diodor Sicul (IV. 19. 4), că Barbarii din ținuturile alpiilor, pe unde î-și construiseră Hercule drumul sevă, i atacaseră și jăfuiseră trupele în strimtoriile munților; Hercule însă prinse și pedepsi cu morțe pe căpeteniile acestora. Un alt fragment ironic, însă în formă alterată, ni se comunică de la Vașcău (comitatul Bihor):

Constantine Iorgovan,

Busdugan, săgeți ne dă . . .

Să-ți păzim armadia . . .

¹⁾ Herodoti lib. II. c. 44.

²⁾ «Că Iovan a venit din partea de la răsărit, ca se caute o fată din Munții de aur» (Înv. D. Petrescu, com. Sâmburesci, j. Olt.) — A se vedé și capitulul următoriu despre legenda Hercule și Echidna.

³⁾ Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, 1 : 75.000, Zone 24, Col. XXVII.

⁴⁾ Columna lui Hercule numită Cynegetice. Despre numărul Columnelor lui Hercule esista în anticitate diferite păreri. După cum scrie Hesychiu, unii vorbeau de două, alții de trei, de una, or de patru colonne ale lui Hercule. Scylax în Periplusul mărilor (§ 1) încă se exprimă ast-fel: «Voi începe de la Columnele lui Hercule în Europa și voi continua până la Columnele lui Hercule, ce sunt în Libya». Rezultă așa dar din aceste cuvinte, că în literatura geografică mai veche se vorbea într-adevăr de mai multe colonne ale lui Hercule. Unul din istoricii greces, Charax Pergamenul, care trăise în timpurile lui Hadrian și ale Antoninilor, consi-

10. *Argonauții întorcându-se în Elada pe Oceanos potamos (s. Istru)
trec pe lângă Columnele lui Hercule.*

După Odyssea lui Homer, expedițiunea eroilor Argonauți se întorce în Thesalia pe râul cel mare, Oceanos potamos, și renumita lor corabiă, Argo, trece pentru prima oră cu deplin succes pe lângă stâncile cele periculoase din albia acestui râu.

«De primejdia acestor stânci», scrie Homer, «nu a scăpat nici o corabiă omenescă din câte se au încercat să trecă pe aici. Tablele lor s'au sfărâmat și valurile apei cu vârtejurile lor cele violente le au înghițit dimpreună cu corpurile omenilor. Numai o singură corabiă de mare s'a străcurat pe aici, Argo, cea mai ilustră dintre toate, când s'a întors de la Aeta, și ea de sigur ar fi fost isbită de petrele cele mari (μεγάλας ποτὶ πέτρας), însă deși Junona a ajutat-o ca să trecă, fiind-că iubia pe Iason» ¹⁾.

Aceste stânci atât funeste navigațiunii din așa numitul Oceanos potamos erau cataractele Istrului.

deră columna numită Calpe ca identică cu Alybe (s. Abyle), ér despre columna a două densusul ne spune, că Grecii o numiau Κονηγετική și Barbarii Ἀβεννα (κατὰ μὲν Ἑλλήνας Κονηγετική, κατὰ δὲ βαρβάρους Ἀβεννα. Frag. Hist. graec. III. 640). În vechia limbă grecescă cuvântul κονηγέω înseamna a vâna; κονηγός, vânătoriu și κονηγετική vânătoare. Avem așa dar aici érași o numire geografică alterată, spre a i se da o semnificațiune grecescă. Pozițiunea acestei colonne, numită Cynegetice era după Charax în Libya. Însă de sigur, că vechile isvóre vorbiau nu de Libya africană, ci de Libya de lângă Istru (Conf. pag. 409 nota 1), ale cărei frontiere astăzi nu le mai putem cunoaște. Este însă de lipsă să amintim aici un fapt important, că la comuna numită Câmpul-lui-Nég din valea Jiului în Transilvania, unde coboară drumul cel de munte al lui Iorgovan, o parte de hotar poartă și astăzi numele de «Pétra lui Iorgovan». Se pare așa dar, că Κονηγετική, ce desemna una din cele trei, ori patru, Columne ale lui Hercule este numai o formă coruptă din numirea topografică Câmpul-lui-Nég. În fine în ce privesce numirea de Ἀβεννα, séu după o variantă Ἀβιννα, acesta este numai o simplă traducere posterioară a cuvântului grecesc Κονηγετική. Însă Charax a întrebuintat pentru substantivul grecesc Κονηγετική, vânătoare, infinitivul popular: a vâna, (Ἀ βεννα séu Ἀ βιννα). Locuitorii barbari de lângă Columnele lui Hercule, din a căror limbă a luat Charax, ori predecesorii săi, cuvântul Ἀ βεννα, cu înțelesul de κονηγέω, erau așa dar un popor de origine proto-latină séu pelasgă. Se vorbia așa dar încă în timpurile lui Hadrian lângă Istru cu aceleași forme gramaticale, cu cari se mai vorbește astăzi. Însă foarte probabil, că această notiță a lui Charax derivă din timpuri anterioare cuceririi Daciei.

¹⁾ Homeri Odys. v. 66-72.

Însă eroii Argonauți continuându-și navigațiunea pe râul Oceanos în sus, ajung cu corabia lor cea sfântă și la Columnele lui Hercule de la strîmtórea munților Rhipaei.

După poema epică, ce se atribue lui Orpheu, Argonauții întorcându-se cu lâna de aur în Elada, trec mai întâi cu corabia lor pe lângă Scythii arcași și pe lângă păstoriți Hypeborei, apoi ei intră în valea cea lată a munților Rhipaei, ajung la strîmtórea acestor munți, unde se afla înălțimea numită Calpis, de aci cuprinși de frică și de fiori extreme, ei trec pe lângă vulturile și stâncile, ce se află în apropiere de insula Iernis (Cerne), apoi ajung la gura râului Ternesos și se abat în port lângă țermurele, pe care se află Columnele lui Hercule ¹⁾.

Ternesos de lângă Columnele lui Hercule, de care ne face aici amintire poema orphică, este în fond una și aceeași numire geografică, ce ne apare și în epoca romană, sub forma de Tierna, statio Tsiernensis, Dierna, Zernes, Zernensium colonia, un oraș important o-dată pe teritoriul Orșovei de astă-dî ²⁾. Există însă o singură deosebire, în ce privește

¹⁾ Orphei Argon. v. 1242—1243 :

κῆμα διαπρήσσοντες ἀνὰ στόμα Τερνησοῖο
ἐκόμεθα, στήλαισι δ' ἐκέλευμεν Ἡρακλῆος.

După poetul Pindar (Pyth. IV v. 251) Argonauții trec din apele Oceanului în pontul roșu (ἐν τ' ὤκεανῳ πελάγῃσσι μίγην πόντῳ τ' ἐρωθρῳ). Sub această numire însă, de pontul roșu, este a se înțelege cotul său sinul cel lat al Dunării de lângă insula Rușavei (Erythia), ér nu Marea-roșă dintre Arabia și Egipt. Pindar luase cuvintele de πόντος ἐρωθρός din o vechiă colecțiune de cântece eroice populare, în cari «vadul Rușavei» (Popoviciu, Băile lui Hercule, p. 41) se numia «podul Rușavei», după cum sub această numire ne mai apare și astă-dî într'un cântec tradițional românesc :

Iovan Iorgovan,
Braț de busdugan,
Și se preumbla

Și se prepurta
La vadul Dunării,
La podul Rușavei...

Cătană, Balade pop. p. 49.

Herodot încă amintesc de o vechiă tradițiune, ce i-o comunicase preoții egipteni, că regele Sesostris plecând cu o flotă compusă din corăbii lungi, a supus pe locuitorii de lângă Ἐρωθρά θάλασσα, de unde mai departe nu a putut naviga din cauza strîmtorilor (ὀπὸ βραχέων). Acest Sesostris este unul și același cu Osiris, marele rege al Egiptenilor, care străbătuse cu oștirile sale până la isvórele (cataractele) Istrului (Diodor I. 27. 5), Poema orphică încă amintesc de strîmtórea Erythia (v. 1048) de lângă munții Caucas, său Carpați. — Pe când la Homer și în poema orphică, Istrul, pe care se întorc Argonauții în Elada, figurează sub numele de ὤκεανός ποταμός și ἀκαλαρός ὤκεανός, același Istru la Apollodor (I. 9. 24. 4) ne apare sub numele de Eridan, ér la Diodor Sicul de Tanais Danuvius al Romanilor (A se vedé mai sus pag. 117 nota 3, și pag. 386 nota 2).

²⁾ A se vedé mai sus pag. 416, nota 5.

aplicațiunea acestei numiri. Sub numele de στόμα Τερνησοῖο aici sunt a se înțelege numai gurile râului Cerna, care se vărsă în Dunăre lângă Orșova.

Cu legenda despre cucerirea lănei de aur se ocupase în timpurile din urmă ale antichității încă doi poeți celebri, Apolloniu Rhodiu (sec. III a. Chr.) și Valeriu Flacc.

Amândoi acești autori se distingeau prin erudițiunea lor mitică și geografică și amândoi recunoscneau, că râul cel mare al geografiei ante-home-ric, Oceanos potamos, și care se vărsa în Pontul euxin, nu era altul de cât Istru.

Eroi Argonauți, după Apolloniu Rhodiu, se întorc în Elada cu lâna de aur pe apele Istrului, numit Ἰστροῖο μέγας ῥόος și κέρας Ὠκεανοῖο ¹⁾. Ei trec mai întâiu pe lângă păstorii cei sălbateci (ποιμένες ἄγραιοι), pe lângă Thracii mestecați cu Scythi, și pe lângă Sigynii ²⁾, cari locuiau după Herodot în părțile de nord ale Istrului de jos.

Tot prin gurile cele vaste ale Istrului se întorc Argonauții în patria lor și după poema epică a lui Valeriu Flacc ³⁾.

Ast-fel Columnele lui Hercule, pe cari poema orphică le pune la strîm-torea munților Rhipaei și lângă râul numit Ternesos, se aflau în apropiere de catataractele Istrului, lângă Cerna.

O importantă notiță despre Columnele lui Hercule o mai aflăm și la gramaticul roman Servius Maurus Honoratus din seculul al IV d. Chr., un literat cu cunoștințe extraordinare antiqare, istorice și mitologice.

În comentariile, ce le scrisese Serviu asupra Eneidei lui Virgil, dînsul ne spune următoarele: «După cum cetim, Columnele lui Hercule se află și în regiunea Pontului și în Hispania» ⁴⁾.

Serviu, după cum vedem, mai adause aici cuvintele «și în Hispania», fiind-că această ficțiune devenise consacrată în curs de mai multe secole pe tabulele geografice grecesci, cu tôte că Romani, cari cucerise Iberia și Africa de nord, nu aflate acolo nici o urmă, nici o tradițiune, despre Columnele lui Hercule.

¹⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. IV. v. 302. 282.

²⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. IV. v. 316 seqq.

³⁾ Valerii Flacci Argon. VIII. v. 189-191:

... sequemur

Ipsius amnis (Istri) iter, donec nos flumine certo

Perferat, inque aliud reddat mare.

⁴⁾ Servius în Virgillii Maronis opera (Ed. Venetiis, 1544 p. 455 verso): Nam Colum-nas Herculis legimus et in Ponto et in Hispania.

11. *Emporiile Tartessos (s. Tertessus) și Cempsî lângă Columnele lui Hercule.*

În apropiere de Columnele lui Hercule, vechii geografi și istorici mai amintiau pe baza unor tradițiuni anterioare, de două emporii, seu târguri, însemnate din punct de vedere industrial și comercial, unul cu numele Tartessos, seu Tertessus, și altul Cempsî ¹⁾.

Aceste două emporii tradiționale întogma ca și Columnele lui Hercule, ca și insulele de lângă aceste Columnne, au fost transportate în timpurile din urmă ale anticității pe teritoriul Hispaniei, în apropiere de strîmtórea Gibraltarului. De fapt însă de la Pyrenei și până la țărmurile meridionale ale Iberiei nu a existat nici o localitate cu aceste numiri.

În lipsă de orî-ce urme pozitive istorice și de orî-ce tradițiuni locale, unii din autorii grecesci presupuneau, că vechiul Tartessos se ar fi aflat în delta rîului numit Baetis ²⁾. Alții însă din contră susțineau că Tartessul preistoric ar fi fost identic cu orașul numit în epoca romană Carteia (astă-đi San-Roque) de lângă strîmtorile Mediteranei ³⁾.

Însă un Tartessos pe teritoriul Carteiei era numai o simplă ficțiune a autorilor grecesci, căreia administrațiunea publică romană și geografia romană nu-i atribuia nici o credință. Ast-fel Pliniu cel bătrîn ne spune, că numai Grecii numiau Carteia Tartessos ⁴⁾. Țr geograful Mela, care era născut lângă Carteia, încă nu póte să ne spună nimic cu siguranță în acéstă privință, ci se mulțumesc numai să reproducă părerile altora, însă cu un fel de îndoieală din partea sa. «Carteia», ȓice dînsul, «care după cum socotesc unii, a fost Tartessos» ⁵⁾.

Tartessos avuse un rol însemnat în istoria civilizațiunii. El fusese unul din emporiile cele mai celebre ale lumii vechi. Cu deosebire ȓl ajunsese

¹⁾ Ruffi Avleni Descr. orb. v. 478-480:

..... tumet illic ardua Calpe

Tartessusque super sustollitur, indeque Cempsî
gens agit.

²⁾ Strabonis Geogr. III. 2. 11.

³⁾ Strabonis Geogr. III 2. 4.

⁴⁾ Plinii H. N. III. 3. 2: Carteia Tartessos a Graecis dicta.

⁵⁾ Melae lib. III. 6: Carteia, ut quidam putant, aliquando Tartessos. — Cicero într'o epistolă a sa către Atticus (VII. 3) numesc în mod ironic pe senatorul Cornelius Balbus, care era originar din Ispania dela Gades, Tartessium istum.

la o importanță imensă pentru comerțul Fenicienilor ¹⁾. Ținutul său era extrem de avut în mine de argint, de aur, de aramă, de cositoriū, și plumb ²⁾.

O interesantă notiță despre tesaurele sale cele mari metalice o aflăm la Herodot. «Nisce comercianți din insula Samos», scrie dēnsul, «aruncați de vânturi în navigațiunea lor și rătăcind, ajunseră până la Tartessos dincolo de Columnele lui Hercule, ca și când i-ar fi dus în părțile acele sôrtea lor cea bună. În timpurile acele, acest emporiū era încă întreg. De acolo ei se întorseră cu cel mai mare câștig, ce l-au făcut Grecii vre o-dată, după cum scim până astă-dî. Apoi Samienii separară a decea parte din câștigul lor, în valoare de 6 talenți, din care dispuseră a se face un crater de aramă, după modelul celui Argos, și în jurul căruia se ridicau în sus nisce capete de grifoni ³⁾. Ei apoi dedicară acest crater în templul Junonei, unde-l aședară pe trei colose de aramă, înalte de câte 7 coși și ingenunchiate» ⁴⁾.

După cum rezultă din toate aceste notițe istorice și geografice, vechiul emporiū Tartessos, celebru pentru avuțiile sale metalice, a fost un oraș de proprietari și de lucrători de mine.

În Carpații Transilvaniei, cu deosebire în regiunea munților metaliferi, noi mai întîmpinăm și astă-dî o mulțime de înălțimi păduroase, ce poartă numele enigmatic de Certeș. Este un cuvânt de origine pelasgă, fiind-că-l aflăm în ținuturile cele mai vechi ale Pelasgilor europeni; un cuvânt însă, al cărui sens primitiv astă-dî cu siguranță nu-l mai putem cunoște.

În timpurile dominațiunii romane, un oraș din Pannonia inferioară, situat în apropiere de Dunăre, purta numele de Certis ⁵⁾, Certisia ⁶⁾, Κέρτισσα ⁷⁾. Êr în Transilvania o localitate cu numele de Certeș, este până în zilele noastre renumită pentru minele sale de aur și de argint.

¹⁾ În istoria Fenicienilor numele Tartessos ne apare sub forma de Tarșis.

²⁾ Producțiunile metalifere ale Tartesului erau după profeții Ieremia (10. 9), și Ezechiel (27. 12) argint ciocănit, fer, cositoriū și plumb; după Scymnus (v. 165-166) staniu, aur și aramă foarte multă. După Stephan Byzantinul (v. Ταρτησός și Ἰβόλλα) argint, staniu și aur. Êr ținuturile Eladei esportaū de aici aramă (Herodot, IV. 152. Pausania, VI 19. 2).

³⁾ Acești grifoni (γρύπες), simbol al țerei Hyperboreilor, indicaū în mod foarte clar proveniența metalului. Isidori Orig. XII. 2. 7: Gryphes . . . hoc genus ferarum in Hyperboreis nascitur montibus.

⁴⁾ Herodoti lib. IV. 152.

⁵⁾ Tab. Peut. (Ed. Miller) Segm. VI. 2.

⁶⁾ Ravennatis Cosmographia (Ed. Pinder et Parthey) p. 216.

⁷⁾ Ptolemaei lib. II. 15. 4.

Făimosul Tartessos, orî mai corect Tertessus, după cum ne apare el în edițiunile cele mai vechi ale lui Priscian, aparținea așa dar după numele său, la regiunea Carpaților, unde civilizațiunea metalurgică luase o dezvoltare încă din cele mai depărtate timpuri. Numirea sa indigenă se vede a fi fost cu siguranță Certeș.

În ce privește pozițiunea sa geografică, «prea fericitul» Tartessos, cum îl numește Scymnus, se afla situat din sus de promontoriul Calpe ¹⁾, însă mai depărtat de țermurii riului Oceanos seu Istru ²⁾.

Poetul epic Siliu Italic ne prezintă următoarea iconă a regiunii, în care se afla orașul Tartessos.

«Tot ast-fel părintele Oceanos cu apa sa cea mândră bate promontoriul Calpe ale lui Hercule, tot ast-fel vârtejurile sale cu undele lor ce urlă, se precipită cu violență în cavitățile, ce se deschid în sinul acestui munte, stâncile din albia riului gem, ér undele sale se bat și resfrâng de còstele cele stâncòse cu un sgomot așa de enorm, în cât l'aude și Tartessus, separat de țermuri prin ținuturi întinse ³⁾.

După toate fântănele istorice și geografice, Tartessos, orașul ómenilor celor avuți, se afla în apropiere de Cerna.

În părțile de sud-vest ale Mihădiei, în apropiere de linia cea mare de comunicațiune a Daciei, Dierna—Tibiscum, o grupă însemnată de munți poartă numele de Certeg ⁴⁾. În aceeași regiune, cam la jumătatea drumului între Mihădia și Orșova, pe valea cea frumoasă a Cernei, noi întîmpinăm astăzi un sat însemnat românesc, al cărui nume este Topleș. Este o numire, ce ni se prezintă adese orî în ținuturile metalifere din Carpați. Doue sate din Transilvania, însemnate din punct de vedere al industriei metalurgice, ne apar sub numele de Toplița, unul cu mine de aur și de argint, altul

¹⁾ Prisciani v. 335 337:

... Calpen quae summam sustinet unam
Herculis e statu; quam supra dives et alta
Tartessus, Cempsique sedent ...

Cf. Avieni Descr. Orb. v. 478-481.

²⁾ Poetul Stesichor la Strabo, lib. III. 2. 11.

³⁾ Siliu Italic Pun. lib. V. v. 395 seqq.:

Ceu pater Oceanus quum saeva Tethye Calpen
Herculeum ferit, atque exesa in viscera montis
Contortum pelagus latrantibus ingerit undis,
Dant gemitum scopuli; fractasque in rupibus undas
Audit Tartessos latis determina terris.

⁴⁾ Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, 1: 75.000. Z. 26. C. XXVI.

cu mine de fer ¹⁾. Tot în apropiere de Topleți mai aflăm încă alte două înălțimi numite «Rudina» și «Rudina-mare». Un al treilea dél cu numele de «Rudina» se află de asupra Orșovei. Sunt nisce vechi numiri topografice, ce ne pun în evidență faptul, că o-dată în această regiune au existat lucrări întinse de mine ²⁾.

În părțile de jos ale Cernei tradițiunile populare române despre Hercule sunt cu deosebire localizate pe teritoriul satului Topleți.

După cum ne spune gramaticul Apollodor din Atena, Hercule, răpind cireșile lui Geryon din insula Erythia, a trecut cu ele la Tartessos ³⁾. În aceste timpuri așa dar, localitatea cea mai importantă din apropiere de Erythia sau de insula Rușavei era Tartessos.

Încă din o vechime foarte depărtată a existat lângă satul Topleți un vad principal de trecere peste râul cel sălbatec și periculos Cerna.

Aici pe ambele maluri ale râului călătoriul poate observa nisce podișuri naturale din stânci, din cari unele se întind aproape până în mijlocul albiei, iar pe aceste stânci se mai pot cunoaște până astăzi diferite forme săpate, ce ne prezintă o asemănare uimitoare cu urmele de om, de cai, de boi, de viței și de câni. Am examinat în două rânduri aceste vechi și curioase vestigii de la Topleți, și tot de una convicțiunea noastră a fost, că e foarte greu a decide, dacă ele sunt formate de natură, de mâna omului, ori dacă ele sunt într-o adevăr mărturie ale unor timpuri geologice depărtate. Tradițiunile populare ne spun, că pe aici a trecut Iorgovan cu calul său ⁴⁾. Fără îndoială, că această tradițiune despre urmele lui Hercule, ale calului său (și poate ale cireșilor lui Geryon) imprimate în stâncile de la Topleți își are sorgintea sa în cultul cel vechi al acestui erou lângă Cerna. Hercule, ne spune istoricul lui Alesandru cel Mare, Arrian din Nicomedia, era adorat în Tartessos ⁵⁾.

Mai aflăm la satul Topleți de lângă Cerna încă o altă importantă tradi-

¹⁾ Fridwaldszky, *Minero-logia* (Claudiopol, 1767) p. 83. — Bielz, *Handbuch d. Landeskunde Siebenbürgens* (1857) p. 274.

²⁾ Diferite localități metalifere din Transilvania și Ungaria poartă astăzi numele Ruda, Rudina și Rodna. În vechia limbă latină rudus, său raudus și rodus, însemna o bucată de mineral de aramă și peste tot aramă nelucrată (Varro, *L. L. V. 34.* — Festus, v. Rodus). Probabil, că în limba lucrătorilor de mine rudus său rodus se aplica pentru toate frustele de metal. De aici în limba română Rudari (Băiași), culegători de aur din năsipul riurilor.

³⁾ Apollodori *Bibl.* II 5. 10. 8.

⁴⁾ Popoviciu, *Băile lui Hercule* (Pesta, 1872) p. 40.

⁵⁾ Arrian *De expeditione Alexandri*, lib. II. 16. 4.

țiune poporală, ce se pare a fi numai un rest din legenda vechiului Tartessos.

În timpul, pe când luxul și tot genul de plăceri făcuse o violentă irupțiune în sînul societății romane, unul din terminii cei mai aleși, ce caracteriza făimósele cine ale aristocrației de la Tîbru, era «muraena Tartessia» ¹⁾, séu mréna de Tartes. O espresiune mai mult legendară de cât geografică. În aceste timpuri de decadență a moravurilor vechi latine, însemnătatea industrială și comercială a Tartessului dispăruse de mult, ér pozițiunea sa geografică devenise obscură.

Un fapt însă destul de instructiv resultă din această tradițiune romană, că mrenele cele luxóse de Tartessus î-și avuse o-dată legendele lor particulare, că ele erau socotite ca cele mai superióre în genul lor.

Întru adevér pe o medaliă autonomă, ce pórta numele de TARTES ²⁾, însă a cărei proveniență nu o cunoșcem, ne apare, ca un fel de emblemă a acestui vestit oraș, un spic și un pesce, de sigur o muraena Tartessia, simbol espresiv al unei vechi legende.

După tradițiunile poporului român, și cu deosebire după cele de la Topleți, mrenele cele legendare ale timpurilor eroice se afla în rîul Cerna. Iovan Iorgovan urmărind bălaurul cel urieș, aude lângă Topleți glasul cel melodios al unei fete ce cânta. Răpit de frumusețea acestei cântări și uitându-și de bălaurul, pe care-l persecuta, el se adresază Cernei cu rugarea, să-și înceteze urletul, promițendu-î, că-î va da o mrénă de aramă, o mrénă argințîă, în fine o mrénă auriă ³⁾. Acastă mrénă de aur, după cum ne spune poporul, se mai găsește și astă-dî în apele Cernei. Pescarii adese-orî o prind, însă ei o lasă éráșî liberă în Cerna, teméndu-se de mânia acestei furióse ape ⁴⁾.

¹⁾ Auli Gellii N. A. lib. VII. c. 17. — De *Ταρτησία μύραινα* amintia și poetul comic Aristophane, născut pe la a. 444 a. Chr. (Suidas, v. *Ταρτησιός*).

²⁾ Mionnet, Description d. médailles antiques, I p. 26. — Tartesul avuse o însemnătate nu numai industrială dar și politică. Ast-fel Herodot (I. 163) ne amintesc despre un rege al Tartesienilor, de pe la mijlocul sec. VI a. Chr., al cărui nume era Arganthonius (Sate cu numele de Argintóia, Argintoieni și Argitoieni există în j. Dolj și Romanați, ér lângă Tartessos se afla Muntele-de-argint. Cf. p. 446). Acest rege, celebru pentru avuția sa cstra-ordinară, a stat pe tron 80 anî. El trăise peste tot 120 anî și se afla în relațiuni fórte amicale cu Phocienii din Elada, pe al căror teritoriū, după cum scim, se afla oraculul și templul de la Delphi, întemeiate de Hyperboreii de la Istru.

³⁾ Popoviciu, Băile lui Hercule, p. 36-37. — Spineanu, Dict. geogr. Mehedinți, p. 161. — Marienescu, Balade, II p. 13. — Alexici, Texte, I. p. 110.

⁴⁾ Popoviciu, Băile lui Hercule, p. 40. — Mrenele de aramă, de argint și de aur, ce ne apar în legendele Cernei, simbolisau tot o-dată și avuțiile metalice ale acestei regiuni.

Dacă însă până astăzi noi nu cunoaştem încă adevăratele ruine ale acestui oraş, atât de fecund în industria sa metalurgică, este destul să amintim aici, că nici din zidurile splendidului Tyr, a capitalei Fenicienilor, nu s'au descoperit nimic până în zilele noastre ¹⁾, aşa că s'au împlinit cuvintele profetului: «Ōmenii te vor căuta şi tu nu vei fi mai mult» ²⁾.

A doua piaţă importantă de lângă Columnele lui Hercule pentru comerciul cu metale, era în timpurile preistorice Cempsî.

După Dionysiu Periegetul, după Avien şi Priscian, tribul, ce purta numele de Cempsî, îşi avea locuinţele sale din sus de Tartessus, pe nisce coline mai mici ³⁾, la pîelele munţilor celor arşi, pe cari Grecii în limba lor i numiau Πυρρναία ὄρη, Pyrrhene ⁴⁾.

gaţiune, este cu totul neesactă, probabil o interpolare posterioară. O altă importantă notiţă geografică, cu privire la Tartessos o aflăm la Avien (Or. mar. v. 462). După cum ne spune dînsul, hotarele Tartessusului se întindeau până la oraşul Herna (Hic [ad Theodorum] terminus stetit Tartessiorum. Hic Herna civitas). O numire, ce corespunde la Κέρνη. Tierna, Dierna, astăzi Orşova. În vechile descrieri geografice mai aflăm amintite şi câte-va triburi, ce locuiau în apropiere de Tartessos. Ast-fel erau după istoricul Herodor, care trăise înainte de Herodot, aşa numiţii Elbysinii (Steph. Byz. v. Ἐλβυσίαι), la Philist Elbesti, foarte probabil locuitorii de pe valea rîului Apă-Albă (s. Bela-reca), care se varsă în Cerna, din sus de Topleţi. Un alt trib erau Mastieni (la Avien, Or. mar. 416: Massieni), fără îndoială Moşteni, o clasă pastorală şi agricolă cu tradiţiuni foarte vechi, pe cari i mai găsim şi astăzi nu numai lângă Cerna, dar şi în alte părţi ale României, constituind diferite cete şi cătune. În fine un alt trib de lângă Tartessos poartă la Herodor numele de Rhodanos, de sigur un sat de băiaşi, de pe valca Cernei, ori a Apei-Albe, unde diferite deluri şi văi mai au şi astăzi numele de Rudină şi Rudariă.

¹⁾ Hengstenberg, De rebus Tyriorum, p. 92.—Perrot et Chipiez, Phénicie—Cypré, p. 325.

²⁾ Ezechiel, c. 26. 21.

³⁾ Priscian Periegesis, v. 335-337:

... quam (Calpen) supra dives et alta

Tartessus, Cempsique sedent qui collibus imis

Pyrrhenes, caelum quae tangit vertice summo.

Cf. Dionysii Orb. Descr. v. 338. — Avien Descr. orb. v. 480-481.

⁴⁾ Cu privire la originea numirii de Pyrenei, Diodor Sicul (V. 35. 2) scrie: Şi fiind-că munţii aceştia erau acoperiţi cu păduri întinse şi întunecoase din cauza mulţimii celei enorme a arborilor săi, se întîmplase în timpurile vechi, după cum se spune, că păstorii punînd foc a ars întregă regiunea acesta muntosă. Focul continuînd cu violenţă mai multe zile a ars tot, ce se afla pe suprafaţa pămîntului, din care causă aceşti munţi au fost numiţi Πυρρναία, adică arşi. Tot o-dată începu atunci să apară la suprafaţă o mare cantitate de argint, care topindu-se forma în unele părţi rîuri de argint curat. Însă locuitorii de aici necunoscînd usul acestui metal, Fenicienii îndată ce aflară, cumpărau

Acești Pyrenei ai timpurilor preistorice, a căror pozițiune se afla lângă Columnele lui Hercule, nu erau identici cu Pyreneii, ce despărțiau Galia de Iberia, și cari ne apar sub această numire numai în timpurile mai târzie ale anticității.

Chiar și astăzi una din înălțimile principale, ce formează culmea cea muntoasă a Mihădiei, poartă numele de Arsana ¹⁾.

Lângă acest munte, Arsana, care prin numirea sa mai păstrează încă memoria unei vechi arderi, exista la a. 1535 un însemnat sat românesc, Canicia-de-sus și Canicia-de-jos (astăzi simplu Canicia).

În apropiere de acest sat Canicia se afla o dată stabilit tribul, pe care cei vechi îl numiau Cempsii ²⁾.

Cea de întâi probă în această privință o aflăm la Strabo. După cum ne spune acest autor, una din grupele etnice, ce se aflau stabilite lângă Pyreneii din tradițiunile grecesci, se afla lângă Cempsii, purta numele de Conisci ³⁾. Acești Conisci ai geografiei preistorice erau locuitorii cei vechi ai satului de astăzi Canicia. În o formă grecisată, ei ne mai apar și sub numele de Cynetes ⁴⁾ și Cunetes ⁵⁾.

Însă cea mai importantă mărturie despre locuințele tribului Cempsii în apropiere de strimtorile Dunării o aflăm la istoricul bizantin Procopiu (sec. VI).

În lista diferitelor cetăți și fortificațiuni, pe cari le întemeiasă orî le reparase împăratul Justinian, Procopiu amintescă lângă strimtorile Dunării următoarele castele: Cantabazates (var. Cantabrază), Smornes, Campses, argintul de la densii în schimbul unor mărfuri de puțin preț, pe care apoi transportându-l în Grecia, în Asia și la toate popoarele, ei câștigă aușii imense.

¹⁾ Un alt munte cu numele de Arsana se vede Arsanul ne apare din sus de satul Topleți.

²⁾ Pe teritoriul Caniceii mai aflăm încă o interesantă numire topografică, Dêlul Hamți (Special-Karte d. oesterr.-ung. Monarchie, 1 : 75.000, Z. 25. C. XXVII).

³⁾ Strabonis Geogr. lib. III. 12. 5. — Cu privire la acești Conisci se exprimă astfel Müllerus in Geographi graeci minores, II. p. 123: Ex Straboniana geographia Cempсорum vicinos dixeris Coniscos, nisi fortasse Conisci cum ipsis Cempsis componendi sunt. — De altmintealea în vechile isvóre geografice se făcea amintire și de un trib cu numele de Campsiani. Pe aceștia Strabo (VII. 1. 3) neputându-l localiza în Iberia i-a aruncat pe țărmurile Oceanului septentrional.

⁴⁾ Avieni Or. mar. (200): inde Cempsis adjacent populi Cynetum.

⁵⁾ Justinii lib XLIV. c. 4. Saltus vero Tartesiorum.... incolere Cunetes. — Cel mai vechi rege al acestor Cuneti (autonomi) se numea Gargoris, după cum ne spune Trog Pompeiu.

Tanatas (Tunata? Taliata?), Zernes (Tierna) și Ducepraton ¹⁾. Avem așa dar aici un Campses nu departe de Zernes s.e. Orșova de astă-zi. Din punct de vedere geografic una și aceeași localitate cu vechiul Cempsî de lângă Columnele lui Hercule.

Ce e drept, că la istoricul Procopiu castelul Campses este amintit în șirul fortificațiunilor de pe țărmurile meridional al Dunării. Însă în epoca lui Justinian ambele maluri ai Dunării constituiau din punct de vedere militar și politic una și aceeași «Ripa» ²⁾; de altă parte Procopiu a confundat foarte adese ori situațiunea geografică a castelelor, despre cari vorbește, după cum el făcuse chiar și cu Zernes (s. Orșova) în textul, ce l'am citat mai sus ³⁾.

¹⁾ Procopii De aed. 4. 6. p. 2881: Μετὰ Νόβας δὲ προούρια Κανταβαζέτης καὶ Σμόρνης τε καὶ Κάμψης καὶ Τανάτας καὶ Ζέρνης καὶ Δουκέπρατον, (probabil: După-pétră, vîrf de dél de asupra Orșovei lângă «Rudina»).

²⁾ În Novella a XI-a Justinian se exprimă ast-fel către Catellian, arhiepiscopul primel Justiniane: Cum igitur in praesenti, Deo auctore ita nostra respublica aucta est, ut utraque ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentaretur, et tam Viminacium, quam Recidua, et Literata, quae trans Danubium sunt, nostrae iterum ditioni subiectae sunt, etc.

³⁾ Un al treilea oraș din regiunea Columnelor lui Hercule ne apare la Hecateu din Milet sub numele de Calathe, la Ephor Calathusa (Steph. Byz. v. Καλάθη). Era una și aceeași localitate cu Cladova de astă-zi, punct însemnat comercial de pe țărmurile meridional al Dunării, în față de satul românesc Schela Cladovei, ce este spre apus de Turnul-Severinului. Avien (Or. mar. v. 421) face numai amintire de sinus Calacticus, adăugând tot o-dată, că până aci se întindeau hotarele (politice) ale Tartesienilor (divites Tartessios, qui porriguntur in Calacticum sinum).

XVII. ΒΗΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΗΣ ΕΙΔΩΛΟΝ. — UN SIMULACRU PREISTORIC AL LUI HERCULE ÎN ALBIA RIULUI CERNA.

Faima despre călătoriile și faptele lui Hercule în părțile de nord ale Istrului mai trăesce și astăzi în legendele poporului român.

Poetul Pindar în odele sale face amintire despre călătoriile lui Hercule la Hyperborei¹⁾, despre persecutarea cerbóicei cu córnel de aur până în țera numită Istria de lângă Pontul euxin. Gramaticul Apollodor amintesc de asemenea despre venirea lui Hercule la muntele Atlas din țera Hyperboreilor, unde el liberéză pe Prometheu din catenele sale. Hercule ia parte la expedițiunea Argonauților²⁾ pentru a duce în țările meridionale un vechi paladiu al păstorilor pelasgi, lâna de aur din pădurea cea sfântă a lui Marte. Herodot ne comunică tradițiunea, după care Hercule apare ca protopărintele Agathyrsilor, Scythilor și Gelonilor, și amintesc de urma sa cea gigantică, lungă de doi coși, imprimată în o stâncă de pe țărmurile riului Tyras (Nistru).

În colindele populare române acest ilustru eroi al timpurilor preistorice, este celebrat ca junele, care se luptă cu leul (Nemeic); în baladele române se cântă învingerea și tăierea bălaurului celui gigantic al lumii, luptele sale cu Marte (Marcociu = Mavors), relațiunile sale de amor cu Echidna, (Șerpóica), călătoria sa în părțile meridionale ale Dunării de jos pentru căutarea hergheliei de cai a regelui Diomede din Thracia (Dobrișanul³⁾), persecutarea cea strașnică a cerbóicei cu córnel de aur (a ciutei galbióre) prin munții Jiului și ai Oltului. Peste tot în cântecele populare române, el este eroul călătoriu⁴⁾, după cum tot ast-fel î-l înfățișéză și tradițiunile grecesci.

Numele, sub care Hercule, acest nemuritori eroi al lumii pelasge, figuréză în cântecele și legendele poporului român este Iovan Iorgovan⁵⁾, braț de

¹⁾ Pindari Olymp. III. 14. 27.

²⁾ Orphei Argon. v. 118.

³⁾ Cântec eroic din comuna Gârla-mare, j. Mehedinți. Colecțiunea noastră.

⁴⁾ Tocilescu, Materialuri folkl. I. 34. 274. 1298.

⁵⁾ Hercule sub numele de Iovan era cunoscut și anticității clasice, însă autorii grecesci și latini au preferat să întrebuințeze o simplă formă tradusă în locul unei forme populare tradiționale. După teogonia pelasgo-grecescă Hercule era fiul lui Joe. Ast-fel la Homer (Il. XIV. 250) și la Hesiod (Theog. v. 316) Hercule este numit numai simplu Διὸς υἱός, adică «fiul lui Joe», fără a i se mai adăuge și numele particular de Ἡρακλῆς, cu tóte că Joe avuse după legende o mulțime infinită de fii. Tot ast-fel și la Virgil

busdugan, mândru falnic căpitan, Iovan cel tare și mare; el este eroul, care a cutrierat lumea în lung și în lat, și care a învins toate halele său monștrii din lume ¹⁾.

Cu deosebire memoria faptelor lui Hercule este localizată în Oltenia și în părțile vecine ale Bănatului, unde el ne apare în epoca romană ca zeul tutelar al regiunii Cernei, adorat ca Hercules invictus, Hercules sanctus, Hercules salutiferus ²⁾, și unde se au descoperit un număr însemnat de statue ale sale.

Aici în mijlocul Cernei, ne spun tradițiunile populare române, a existat odată un chip colosal al lui Hercule, un vechi monument, pe care cântecele noastre eroice îl aduc în legătură cu legenda unei frumoase fecioare, ce locuia într-o pescere din munții Cernei.

Vom reproduce mai întâi tradițiunea antică despre relațiunile de amor ale lui Hercule cu nimfa Echidna, ce locuia în o regiune muntioasă numită «Pădurusă» (Hylea) de lângă Scythia.

Grecii, cari locuiesc lângă Pontul euxin, scrie Herodot, povestesc următoarele despre originea Scythilor. Hercule întorcându-se cu cireșile, ce le luase

(Aen. VIII. 301), Hercule este numit numai simplu Iovis proles. O vechiă inscripțiune din teritoriul Pelignilor (Abruzzo) este dedicată lui Herclo Iovio, și alta în Roma, din timpul imperiului, lui Herculi Iovio (Preller-Jordan, R. M. I. 1881 p. 187). Toate aceste diferite date grecesci și romane ne arată, că în tradițiunile populare Hercule se numia Iovan. Al doilea nume popular al lui Hercule în legendele române este Iorgu, Iorga și Iorgovan, o numire, ce corespunde la forma grecească de Γεωργός, adică arătorul. Pe unele monete ale împăratului Commod din a. 192, Hercule e înfățișat trăgând brasda Romei cu un plug cu 2 boi (Eckhel, Doctr. num. VII. 131. — Taciti Ann. I. XII. 24). De asemenea exista în Italia o tradițiune despre Hercule, că el cel de întâi, a împărțit agrii ostașilor, cari se luptase în expedițiunile sale (Dionys. I. 22). Er în legendele române «Brasda» cea mare a lui Novac mai este numită și «Brasda lui Iorgovan» (Spineanu, Dict. geogr. Mehedinți, 161). În ce privește însă numirea de Iorgovan, acesta nu este de cât o formă compusă din Iorgu și Iovan, o repetare finală a numelui precedent, forțe usitată de altminterlea în colindele și cântecele eroice române, ca: Novac Baba-Novac, Ion Sânt-Ion, Ilie Sânt-Ilie, spre a se da ast-fel o strălucire mai eroică, mai religioasă persoanelor, cărora vechimea le-a acordat o deosebită celebritate. În evul de mijloc părinții bisericii au cercat să mai creeze și un Hercule creștin; pe Sf. George, care s-a luptat cu bálaurul. Însă hagiologii critici au pus la îndoială, nu numai patria Sfântului, dar și existența sa. În Martirologiul roman nu se amintesc nimic despre această luptă. Peste tot lui Sf. George începe a i se atribui luptă cu bálaurul numai din secolul al XIV-lea încôce (A se vedé: Acta Sanctorum Hungariae. Tyrnaviae, 1743, II. 231. — Farlati Illyricum sacrum, I. 649. 681).

¹⁾ Densușianu Ar., Revista crit.-lit. An. V. p. 26.

²⁾ C. I. L. III, nr. 1566. 1569. 1570. 1571. 1573. 1573-a.

de la Geryon, a venit și în țera acésta, pe care acum o locuiesc Scythiî, și care atunci era pustiă. Însă ajungându-l o vreme grea și un ger, el se acoperi cu pelea leului și adormi. În acest timp epele de la carul său, pe cari le slobođise, ca să pască, dispărură, ca și când ar fi fost un destin divin ¹⁾. Hercule desceptându-se începu să-și caute epele, și cutrierând toate ținuturile din giur, sosi în urmă în o regiune, al cărei nume era Pădurósa (Hylea). Aci locuia într'o pescere nimfa Echidna (Vipera, Șerpóica), care avea o natură mixtă. De la brâu în sus era femeia, ér de la brâu în jos șerpóică, și ea domnia peste Scythia întregă. Hercule vedénd'o a rămas uimit, apoi a întrebat'o dacă nu cum-va i-a vedút epele sale rătăcite. Ea i răspunse, că epele sunt la dēnsa și i le va restitui, dacă mai întâi se vor culca amēndoi. Hercule petrecu apoi mai mult timp la Echidna și avu cu dēnsa trei fiî, pe Agathysos ²⁾, pe Gelonos și pe Scythos ³⁾. În urmă Echidna restituindu-i epele, Hercule plecă mai departe. Cei trei fiî ai lui Hercule și ai Echidnei, au fost, după tradițiunea, ce ne-o comunică Herodot, întemeiătorii dinastiilor regale, a Agathysilor (din Transilvania de astă-đi) a Gelonilor (din părțile Podoliei) și a Scythilor din nordul Mării-negre.

Herodot crede, că regiunea numită Hylea său Pădurósa, patria nimfei Echidna, se afla în apropiere de riul Borysthene (Nipru) în Scythia.

Însă după tradițiunile anterióre epocēi lui Herodot, reședința Echidnei, a acesteî femeî legendare, nu se afla în ținuturile Scythiei din nordul Mării-negre, ci în ținutul Arimilor de la nordul Istrului.

«Echidna cea divină și cu inimă neînfrântă», scrie Hesiod, «era de jumătate nimfă cu ochi negrii și gene frumoșe, ér de jumătate un șerpe gigantic. Țeî i destinaseră ca locuință o pescere celebră sub o stâncă din o vale încunjurată de munți, departe de țeî nemuritori și de ómenî muritori. Aici în ținutul Arimilor se retrăsese sub pământ misera Echidna, nimfă nemuritoare, și nesupusă bătrâneței în totă viața sa» ⁴⁾.

Vechia legendă despre întâlnirea lui Hercule cu Echidna s'a mai păstrat în parte până astă-đi în cântecele eroice ale poporului român.

¹⁾ Un rēsunet din vechia tradițiune, pe care o amintesc aici Herodot, i-l mai aflăm în următorul fragment din ținutul Sucēvei:

Pe malul păreului

Pasce murgul Iorgului

Murgul pasce și nechcă

Iorgu dórme și visézá.

Șezătoarea (Fălticeni) An. I. p. 12.

²⁾ După alte tradițiuni vechi, Echidna a fost fca lui Agathysos I și mamă a lui Agathysos II (Roscher, Lexicon d. gr. u. róm. Myth. I. 1214).

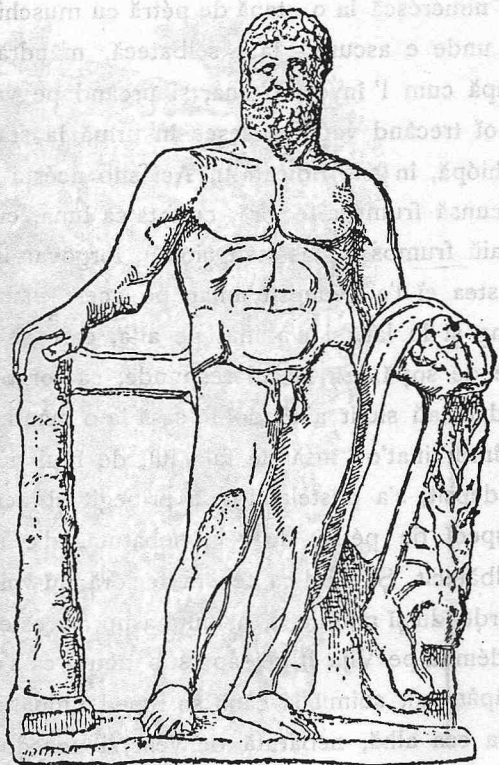
³⁾ Herodoti lib. IV. 8. 9.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 295 seqq.

Conținutul acestei tradițiuni este următorul ¹⁾:

Iorgovan, un vitéz mare din părțile de răsărit, vine să vâneze cerbii și căpriore în munții Cărunți (ai Cernei), orî după alte variante în munții Vergii, orî Convergiî, Șovergiî, (Sarmației?), seî se caute o fată frumoasă din Munții-de-aur. Sosind la Cerna, Iorgovan plécă căjare într'o Joî de diminétă pe malul apeî în sus, armat cu arc și săgeți și avénd cu sine șoimî de la Bogaz (de la gurile Dunării) și ogari din Provaz, ér înaintea sa mergea luând sémă cățéua sa cea istétă numită Vija. În aceste timpuri însă Cerna era un riî mare, sêlbatec și cu apă négră. Talazurile sale erau înalte ca mănăstirile și ea curgea cu un urllet înfiorătoriî. Cerna rēpusese pe toți voiniciî (eroiî vechi), câî s'au dus pe riî în sus. Iorgovan negăsind nici un vad, pe unde să pótă trece pe cel alalt mal al apeî, se adreséză Cernei cu rugarea, sê-și móie tálazele, sê-și încete urletul, sê-î arâte vadul, sê nu-l rēpună și întru adevér sê-î spună, pe unde póte trece, fiind-că dēnsul a

purces și a venit, după cum a fost ursit, ca sê găséscă aci și sê iee cu sine o fată sêlbatecă mândră și voinică. La rugarea lui, Cerna i re-

197. — Hercule, tip pelasg, după idealul artiștilor romanî din periodul din urmă al anti-cității. Statuetă de marmoră albă, înaltă de 0.28 m., aflată în a. 1876 la Alba-Regală, vechia Herculia din Pannonia inferiôră. Eroul ține în mâna stângă merele luate de la Hesperide, ér mâna dreptă o rađimă pe un puternic maiü (măciucă). De pe brațul stâng i atárnă în jos pelea cea mare a leului Nemeic. După Arch.-Epigr. Mittheilungen aus Oesterreich. Jhg. III. p. 125.

purces și a venit, după cum a fost ursit, ca sê găséscă aci și sê iee cu sine o fată sêlbatecă mândră și voinică. La rugarea lui, Cerna i re-

¹⁾ Ca fântâne am întrebuințat următoarele colecțiuni: Alecsandri, Poesii populare; Teodorescu, Poesii populare; Tocilescu, Materialuri folkloristice (I. 1. 2.); Den-sușianu Ar., Revista critică-literară (An. V); Alexici, Texte (I); Catană, Balade; Burada, O călătorie în Dobrogea; Șezătoarea (Fălticeni); în fine Colecțiunea noastră inedită.

spunde: se mǎrgă pe riŭ în sus până se va osteni, până la trei paltineî — la délul rotat, la malul săpat — acolo trecând pe cel alalt țermure, dĕnsul va se nimerescă la o stană de pétă cu muschiul de o schiôpă, unde este dusă, și unde e ascunsă fata sĕlbatecă, mândră și voinică. Iorgovan pornesce după cum l' învĕță Cerna, și urcând pe vale în sus ajunge la trei păltineî, apoi trecând vadul sosescce în urmă la stana de pétă, cu muschiul de o schiôpă, în sus ridicată ¹⁾. Aci sub acĕstă stâncă, la umbra adâncă, plângea ascunsă frumôsa feciôră, cu fața că luna, cu păr aurit, pe umeri leit, cu un graiŭ frumos și glas mângâios ²⁾. Iorgovan îndată, ce o vede, i spune, că dragostea ei l'a pedepsit amar pe acest pămĕnt, că el a cutrierat lumea în lung și în lat, și n'a aflat pe alta, care se semene cu dĕnsa, și pe care s'o iee de sofiă. Ea însă i răspunde, că Iorgovan se-și aducă bine aminte, că o-dată au slujit amĕndoi în casă la o mândră crăiĕsă ³⁾, că el a sărutat'o și a însărcinat'o; însă de fala lui, de rĕul mamei și de rușinea taiciŭ, ea s'a pedepsit, s'a pustelnicit, s'a pribegit și aci a venit pe o vale adâncă sub lespeđi de pétă, de vĕnt nebătută, de nimeni vĕđută ⁴⁾ și unde s'a sĕlbătecit. Și fiind-că tĕnĕra feciôră nu voia se ĕsă din pescere, Iorgovan, perđĕndu-și minșile ⁵⁾, asmuță asupra acĕstei nefericite fete, șoimiŭ, ogariŭ și îndĕmnă pe Vija ⁶⁾, se sape sub pétă, ca s'o scôtă la lumina đilei. La voința stăpănuuŭ, șoimiŭ și căniŭ se reped numaŭ de căt în pescere, încep se sgărie fața cea albă, nebătută de vĕnt și nevĕđută de om, a feciôrei pribegite.

¹⁾ Acĕsta este pescerea a sa numită Gaura Fetei situată pe linia frontierei dintre România și Bănat în partea de nord-vest a comunei Costesci din județul Mehedinți. Am vizitat acĕstă pescere în anul 1899 însoțiți de preotul și primarul comunei Costesci. Poiana paltinilor (în căntecele lui Iorgovan, La trei păltineî) se află din jos de acĕstă pescere, în partea despre Cerna.

²⁾ În altă variantă română acĕstă feciôră apare ca o nimfă frumos cântătóre. Ast-fel cetim în Dicționarul geografic al județului Mehedinți, de Spineanu (p. 161) următórele: «Aici (la Gaura Fetei) Iorgovan atras de cântecul unei đine s'a oprit puțin spre a o asculta. Dar fiind-că apa Cernei urla prea tare, Iorgovan a đis către apa Cernei următórele cuvinte: Încĕtă Cernă, încĕtă, s'aud glas de fată», etc.

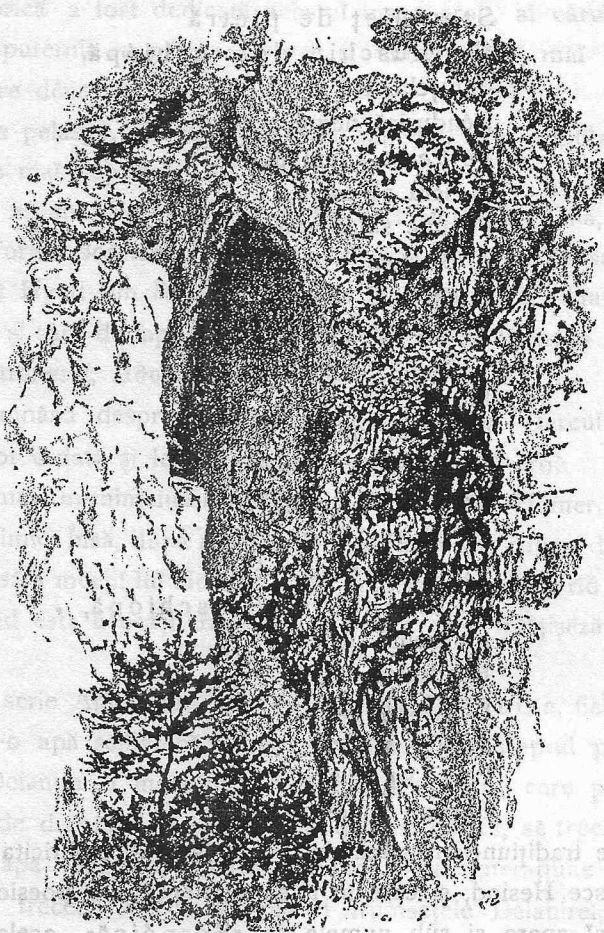
³⁾ Legende grecesci încă făceău amintire, că Hercule fusese în serviciul unei regine numite Omphale din Lydia (Apollodori Bibl. II. 6. 3).

⁴⁾ La Hesiod (Theog. v. 302): «departe de đeiŭ nemuritori și de ómeniŭ muritori».

⁵⁾ După tradițiunile grecesci Hercule, persecutat de đeița Junona, ajunsese de două ori în stare de furiă (Apollodori Bibl. II. 4. 12; 6. 2).

⁶⁾ O statuă antică, ce a fost descoperită în anul 1736 la Băile de la Mihadiă încă ne înfățișĕză pe Hercule avĕnd lângă sine un căne puternic, care-și îndreptĕză cu atĕnțiune privirile sale asupra eroului, gata în tot momentul se esecute ordinele sale. Se află reprodusă la Popoviciŭ, Băile lui Hercule, Tab. III.

În zădar ea plânge și rîgă pe Iorgovan să-și chieime șoimii și ogarii, carî o pișcă, o sgăriă, și copilașul i plânge. Însă Iorgovan înfuriându-se și mai mult

198. — Pescerea numită «Gaura Fetei» situată în apropiere de riul Cerna, (spre NV. de com. Costești, j. Mehedinți), identică, după vechile tradițiuni geografice, și după legendele române, cu Pescerea nimfei Echidna. După o fotografie din a. 1899.

voiesce acum să o răpună cu totul. Atunci fata pribegită și pustelnicită în suferințele și disperarea ei blestemă ast-fel pe Iorgovan:

Iovane, Iovane,
Dare-ar Dumneșeu,
Tu că mi-î pleca,
Prin Cerna mi-î da,
Cerna-î apă rea.
Dare-ar Dumneșeu
La mijloc de Cerna

Cal să poticnescă,
 Pe tin' te trântescă
 Și să mi te faci
 Steniuleț de piétră
 Cu muschiu de-o schiópă,
 Călușelul tēu
 Rëndurică négră,
 Pe Cerna să-mi umble,
 Și séra să tragă,
 Pe tine să-mi dórma.

Blăstemul de fată
 E ca și ăl de tată,
 Te ajunge îndată.

El că mi-și pleca
 Prin Cerna că da,
 Calul poticnia,
 Pe el mi-l trântia,
 Precum ea ȕicea;
 Și el se făcea
 Steniuleț de pétră
 Cu muschiul de-o schiópă,
 Călușelul lui
 Rëndurică négră,
 Pe Cerna umbla,
 Și séra trăgea,
 Pe el se culca,
 Precum ea ȕicea ¹⁾).

Acésta este tradițiunea română despre «misera și nefericita» Echidnă, cum o numesce Hesiod, și care în alte fragmente ale poeziei noastre populare ne mai apare și sub numele de «Șerpóică», același cuvânt cu grecescul Echidna ²⁾).

¹⁾ Cântec eroic popular comunicat de inv. G. Vlădescu, din com. Vrata, j. Mehedinți. După ce Iorgovan s'a înecat, ne spune o altă variantă, tēnēra fecióră a fost măritată «c'un ficior de craiū tot de peste plaiū» (Teodorescu, p. 419). Este tradițiunea de la Herodot, care face din Echidna pe mama lui Agathysos.

²⁾ La Alecsandri (Poesii pop. p. 313) aflăm următorul fragment:

Căprióra codrului
 Du-mă 'n valea Oltului,
 Dór, oiū mai zări o-dată

Pe șerpóica cea de fată,
 Care amar m'a înșelat
 Și în codri m'a băgat

Alte urme despre originea mitului grecesc, ce ne înfățișează pe acésta nimfă ca o semi-șerpóică, le aflăm în o baladă despre Iorgovan:

Cosicióra ei
 Doi bălăurei

De gurî înceștați
 Pe spate lăsați

Din punct de vedere istoric această figură împetrită a lui Hercule nu putea să fie de cât o statuă primitivă, săpată în stâncă viă ¹⁾, ce în epoca preistorică a fost dedicată acestui mare eroi, al cărui cult era odată atât de puternic în părțile Cernei și unde astăzi mai există atâtea legende despre dânsul.

În ținuturile pelasge, Hercule, ca eroi național, avea simulacre încă din timpurile cele mai depărtate.

După cum ne spune Pliniu, cea mai vechiă statuă în Italia, a fost a lui Hercule din Forum Boarium, consecrată de Evandru ²⁾. Ér Pausania scrie, că în satul numit Hyett din Beoția, locuit de Pelasgi, exista o statuă primitivă a lui Hercule și care de fapt nu era alt-ceva de cât un bolovan inform după obiceiurile bătrânesce, λίθος ἄργός κατὰ τὸ ἀρχαῖον ³⁾.

Legenda română despre statua cea colosală a lui Hercule din Valea Cernei este tot odată și legenda apoteosei acestui eroi.

Despre ultimele evenimente din viața lui Hercule, nici Homer, nici Hesiod, nu amintesc nimic. Însă, după narațiunile post-homerice culese de Apollodor, adevărata cauză a morții lui Hercule a fost trecerea peste un riș periculos de munte. În fond este aceeași tradițiune, pe care ne-o înfățișează și legendele române.

Hercule, scrie Apollodor, sosi cu frumoasa Deianira, fca lui Oeneu, la rișul Even, o apă sâlbatecă. Hercule trecu de a dreptul prin riș fără frică, ér pe Deianira o încredință centaurului Nessus, care pentru sentimentele sale de dreptate obținuse de la deș privilegiul, să trecă pe călătorii peste această apă fugătoare, firesce pe lângă o remunerațiune ór-care. În timpul acestei treceri, Nessus admirând frumsețele Deianirei, cercă să o siléscă, însă când ajunse pe cel alalt mal, Hercule trase cu arcul asupra-í și-í strâpunsé pieptul cu săgéta. În ultimele sale momente Nessus, ca să-í resbune asupra lui Hercule, învătă pe Deianira să pregătéscă cu sângele înveninat din rana sa o alifă de dragoste pentru Hercule. După un timp ór-care, Hercule avénd să facă un sacrificiú lui Joe pe promontoriul Cenacon din Eubea, Deianira, ca să-í câştige și mai mult iubirea, i trimise pentru această ceremoniă o cămésă solemnă unsă cu alifia, ce o învățase Nessus ⁴⁾.

¹⁾ Tóte variantele române localiséază această metamorfosă a lui Hercule în mijlocul rișului Cerna.

²⁾ Plinii H. N. lib. XXXIV c. 16.

³⁾ Pausaniae Descr. Gr. IX. 24. 3.

⁴⁾ Numele centaurului Nessos este de asemenea o formă alterată grecéscă. Într'un fragment, ce ni se comunică din com. Parachioi, j. Constanța, despre mergerea lui Iorgovan pe valea Cernei în sus, se amintéscé de un «Niță, fétul lui Mimiță».

Se întâmplă însă, că în timpul sacrificiului, Hercule apropiându-se de foc, cămășa se încălzi și veninul de hydra, cu care a fost infectat sângele lui Nessus, pătrunse în corpul eroului ¹⁾. Hercule vădând acum, că nu mai poate scăpa cu viață, î-și construi singur, în mijlocul durerilor sale, un rog pe muntele Oeta, se aședă pe acest pat de lemne și începu să rōge pe trecători să se îndure de dēnsul și să-și pună foc. Însă nimeni nu cuteză. Un singur păstoriu cu numele Poias, care-și căuta turmele sale rētăcite ²⁾, cuprins de milă pentru suferințele eroului, i făcu acest ultim serviciu, ér Hercule drept mulțămītă i dăruī arcul său ³⁾.

În fine mai aflăm la Herodot încă o altă tradițiune, după care riul Dyras, din Thessalia, la vestea, că Hercule arde viū, eși din albia sa și alergă repede, către locul de suferință al eroului, ca să-și salveze viața cu apele sale, să-și stingă rogul ⁴⁾.

Amēndōue aceste legende antice, aduc așa dar sfârșitul vieței lui Hercule în legătură cu un riū ore ore-care repede curgătoriū.

Esaminând fondul acestor narațiuni cu privire la ultimele momente ale eroului, tradițiunca română ne apare ca fântână originală a mitului grecesc, anume că riul Cerna este acela, care a causat mōrtea marelui eroū pelasg.

Nimfa Deianira, cu care voiesce Hercule să trecă peste un riū sēlbatec, nu este alt-ceva de cât Dierna ⁵⁾, numele cel vechiū al Cernei; ér numirea de Even (Εὔηνος), pe care autorii grecesci o dau riului, peste

¹⁾ Legendara cămășă a lui Hercule mai este și astă-dī amintitā în unele fragmente ale poesiei nōstre populare, însă sub o formă mai puțin mitică, ca o «cămășă mândră flōre, spēlată de fată mare, și uscată cu foc de la inimiōră» (Șezătoarea, Fălticeni, I. 13; III. 153).

²⁾ Ovidiu (Metam. IX. 233) numesce pe acest păstoriu «Poeante satum», adecă născut din Pocas. Numele de Poias, este fără îndoiclă un simplu epitet topic. În cāntecele populare române cei mai distinși ciobani sunt de la Poienari, sēū Poiana din Transilvania (Pojana, eines der grōssten rumänischen Dōrfer mit 4030 Einwohnern, die bedeutende Viehwirtschaft treiben. Bielz, Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. 1857 p. 405).

Vin nouă ciobani
De la Poienari,
Tot prima-primari,
Cu căciulī de urs,

Că nu sunt supuși,
Nalte și moțate
Pornite pe spate,
Cătă (a) strinătate . . .

Tocilescu, Materialul folkloric. I. p. 3.

³⁾ Apollodori Bibl. II. 7. 6. 5. — Ibid. II. 7. 7. 14.

⁴⁾ Herodoti lib. VII. 198.

⁵⁾ Ptolemaei Geogr. III. 8. 4: Διερνα. — Pe Tabula Peutingeriană Tierna; ér pe o inscripțiune de la Mihădiă (C. I. L. III. nr. 1568) Statio Tsiernensis.

care trece eroul, este numele poporal al lui Hercule din nordul Istrului, Ivan ¹⁾ s^{eu} Iovan ²⁾).

Vi^{le}ta sa ca păstoriu ³⁾, agricultoriu și luptătoriu cu arcul s^{eu} săg^eta ⁴⁾, cu busduganul ⁵⁾, măciuca ⁶⁾, sabia s^{eu} paloșul, cu sulifa, cu șoimii și căniⁱ; călătoriele sale prin lume, mai mult pe uscat de cât pe mare; un eroi care cutrieră munții după lei, porci sălbateci, cerbi, fete, bălauri; epitele sale de Râmlean ⁷⁾, Român ⁸⁾, Mocan ⁹⁾ și Craiovean, ce i se dau în legendele române; tradițiunile, cari î-l pun ca protopărintele Agathyrsilor, Gelonilor, Scythilor, și Latinilor ¹⁰⁾; forțele sale corporale, tipul s^{eu} fisic, cultul s^{eu} particular în ținutul Cernei, — toate acestea ne presintă pe un erou pelasg din nordul Istrului de jos ¹¹⁾.

¹⁾ Tocilescu, Materialuri folk. I. 34. — De asemenea și în colecțiunea noastră, j. Teiorman.

²⁾ Mai există încă o tradițiune română, care pune de asemenea sfârșitul vieții lui Iorgovan, s^{eu} Hercule, în țările aceste. «Iorgovan întorcându-se de la urmărirea bălaurului ajunge la malul drept al Oltețului. De aci voind să sară cu calul pe cel alalt mal a căd^{ut} și a murit, fiind-că se sleise și puterile calului de atâta g^onă» (Înv. D. Dogariu, com. Cănci, j. Gorj). După altă legendă din com. Drăgoesci, j. Gorj, Iorgovan a căd^{ut} la pescarea de la Polovragi lângă Olteț, când a voit să sară cu calul s^{eu} dintr'un d^el în altul.

³⁾ După legendele grecesci, Hercule până la etate de 18 ani a fost păstoriu (Pauly, R. E. v. Hercules, p. 1159. 1160. — Apollodori Bibl. II. 4. 9).

⁴⁾ Hercule, după cum spuneau cei vechi, a învățat arta de a trage cu arcul de la un păstoriu scyth, cu numele de Teutarus (Frag. Hist. graec. II, p. 29, frag. 5. 6).

⁵⁾ În cântecele eroice române, arma principală a lui Hercule este busduganul, de unde și epitetul s^{eu} de «Braț-de-busdugan». Eroul Achile încă avca busdugan, pe care însă Homer î-l numește «sceptru străpuns cu cuie de aur» (σκηπτρον χρυσεῖοις ῥλοις πεπαρμένον. Ilias, I. 245-246).

⁶⁾ Poetul epic Pisandru din Rhodos, care trăise, după unii înainte de Hesiod, după alții în Olympiada a XXXIII-a (648—645 a. Chr.) și scrisese o poemă despre faptele lui Hercule, a^u fost cel de întâi, ne spune Suida (v. Η^ερ^ακλ^ης), care atribuisese lui Hercule măciuca, ῥοπαλον.

⁷⁾ «Ficior de Râmlean» (Alecsandri, p. 14. — Teodorescu, p. 420), adecă din națiunea Rânilor s^{eu} Arânilor. Un Hercoles Romanillianus era adorat și în Roma (Fabretti Corpus Inscript. ital. p. 584).

⁸⁾ Ca «Român vitéz» la Alexici (Texte, I. 105) și în Colecțiunea noastră (Bălesc, j. Dolj). Ca «viță de Rumân» într'un fragment de la Vașcău (Bihor).

⁹⁾ În numeroase variante ale cântecelor noastre eroice, Iorgovan apare ca «Ficior de mocan, mocan năsdra^van» etc., ér după o tradițiune din com. Găliciua, j. Dolj, el mai purta și chică înodată.

¹⁰⁾ Dionysii Halic. lib. I. c. 43.

¹¹⁾ Există însă unele tradițiuni populare, cari ne spun, că Iorgovan era «fⁱu de împ^{er}at

Herodot în călătoriile sale prin Egipt și Fenicia, cercase cu deosebire a se informa despre originea tradițiilor și a cultului lui Hercule. Însă, după cum ne spune dânsul, nu a putut să afle, nici de la Egipteni, nici de la Fenicieni, care a fost adevărata patriă a lui Hercule, de cât numai atât, că cultul acestui erou era foarte vechiu ¹⁾.

Poetul Homer în *Odyssea* sa consacră memoriei lui Hercule câte-va cuvinte, cari sunt de o valoare neprețuită pentru însemnătatea, ce o avuse într-o vechime foarte depărtată monumentul cel legendar din valea Cernei.

Ast-fel dânsul amintesc de un curios simulacru a lui Hercule, de o figură reală, însă fără vieță a eroului, pe care o numesce βίην Ἡρακλεΐην, εἰδωλον, idolul puterii lui Hercule ²⁾.

Acastă formă fără de suflet a lui Hercule, și care nu era o statuă cioplită de mâna omenescă, se afla după Homer în părțile extreme ale riului Oceanos potamos (s. Istru), acolo, unde la Plato ne apare patria Hyperboreilor celor pii ³⁾, și unde după cum ne spune Hesiod, Joe aruncase în o pescere adâncă pe bălaurul cel gigantic al lumii vechi ⁴⁾.

Este așa dar fără îndoieală, că idolul puterii lui Hercule, de care ne vorbește Homer, acastă statuă primitivă de lângă Oceanos potamos (s. Istru) era unul și același simulacru tradițional cu figura cea împetrită a eroului de pe valea Cernei, de care amintesc cântecele noastre eroice ⁵⁾.

de la scăpătat» (Cătană, Balade, p. 56), seé că «venise din părțile de răsărit» (Sâmburesci j. Olt), ori «de peste Dunăre» (com. Ionesci, j. Dolj). Însă toate aceste tradițiuni diferite române (precum și grecesci, feniciene, egiptene) i-și aveau sorgintea lor în împrejurarea, că Iorgovan seé Hercule a fost un erou călătoriu.

¹⁾ Herodoti lib. II. 43. 44.

²⁾ Homeri Odys. XI. 601. — Conf. Hesiodi Theog. 950.

³⁾ Platonis Axiochus (Ed. Didot, Vol. II. p. 561).

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 820—868.

⁵⁾ Este de notat, că soldații romani, cari lucrau la spargeri de stânci, adorau pe un Hercules Saxanus (Preller-Jordan, Röm. Myth. I. [1881] p. 1873), o numire, ce din punct de vedere religios și tradițional, nu putea să aibă alt înțeles de cât de «Hercule cel prefăcut în stâncă».

XVIII. OBELISCU DE LA POLOVRAGI.

Între Jiù și Olt, în partea de nord-vest a României, sub pôlele Carpaților, se întinde șesul cel admirabil al comunelor Polovragi și Baia-de-fer.

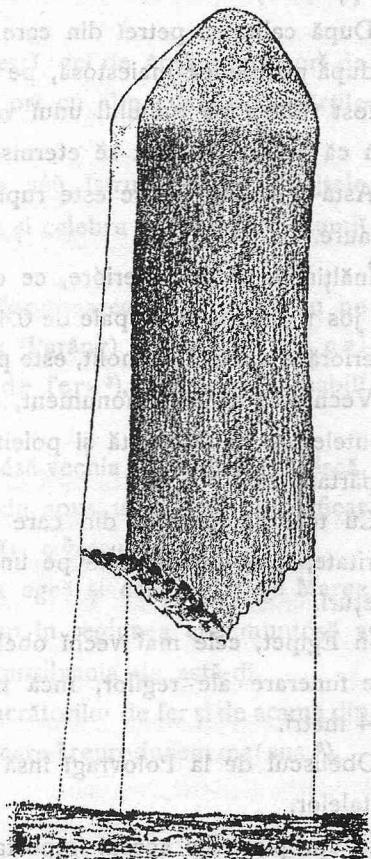
Este o regiune, care în timpuri de-părtate î-și avuse o istorie a sa particulară; unde noi întâmpinăm ađi numeroase urme ale unei civilizațiunii preistorice, începând de la cele de întâiu silințe ale omului de a eși din starea de barbarie, de la olăria arhaică și fabricată cu mâna, până la instrumentele cele frumose de pētră poleită și în fine până la estragerea ferului din sinul pământului și prelucrarea acestui metal.

Însă, o importanță deosebită arheologică o presintă colina din stânga rîului Oltețu, ce dominază mănăstirea și comuna Polovragilor ¹⁾.

Pe culmea de răsărit a acestei coline, pe o poenă aplanată de mâna omului, ni se înfățișează o întinsă necropolă preistorică, de unde am adunat noi înși-ne numeroase fragmente de olărie neolitică, scóse la suprafață de căutătorii de comori, dimpreună cu diferite resturi de oseminte omenesci.

Êr în partea de apus a acestei vechi necropole, se ridică punctul culminant al colinei, o pozițiune fortificată de o parte de natură, cu pāreți prăpăstioși de stânci, êr de altă parte încinsă de mâna omului cu valuri vechi de pământ.

Pe vârful acestui pisc înalt, de unde se deschide un aspect magnific peste șesul Polovragilor, se mai pôte vedé și astă-đi fragmentul unui monument

199. — Obeliscul de granit (colóre albă-cenușie), ce a fost ridicat pe colina, ce dominază șesul Polovragilor. După un desen din a. 1902.

¹⁾ Conferesce Buletinul oficial al Ministeriului instrucțiunii publice. An. 1897, p. 1121.

archaic, unic în genul său între monumentele preistorice ale Europei, ce le cunoaştem până astăzi.

Este o columnă monolită de granit, tăiată în patru feţe şi terminată la vârf prin o mică piramidă; un obelisc în o formă puţin phallică, ce a fost înfipt în o basă de lespezi tăiate şi îngropate în pământ. Tote feţele acestui important monument sunt frumos poleite, însă fără nici o inscripţiune ¹⁾.

După calitatea petrei din care este tăiat, după arta cu care este lucrat şi după poziţiunea maiestasă, pe care a fost aşezat, acest obelisc se vede că a fost ridicat pe tumulul unui vechi şi avut domnitoriū din această regiune, său că a fost destinat să eternizeze memoria unui însemnat eveniment.

Astăzi acest obelisc este rupt şi scos din basă de către căutătorii de tesaur.

Înălţimea părţii superioare, ce o reproducem aici este de 1.09 m., lăţimea de jos a feţelor principale de 0.45 m., ér fragmentul al doilea, său partea inferioară a acestui monolit, este perdut.

Vechimea acestui monument, ce formază un specimen unic între monumentele de piatră tăiată şi poleită ale Europei, se reduce la timpuri foarte depărtate.

Cu toate că granitul din care este tăiat acest obelisc, presintă o mare duritate, însă dungile sale pe unele locuri sunt tocite, rōse de ploii şi de gheţuri.

În Egipt, cele mai vechi obeliscuri, ce s'au aflat aşezate lângă camelele funerare ale regilor, încă n'au înălţime mai mare de cât de 1 până la 4 metri.

Obeliscul de la Polovragi însă aparţine în tot casul epocii preistorice a metalelor.

În apropiere de această importantă staţiune preistorică a Polovragilor se află situată comuna numită Baia-de-fer, o localitate, care după cum ne spune însuşi numele său avuse odată o însemnată industrie siderurgică.

În istoria ţerilor române începând din secolul al XIII-lea încōce nu aflăm nici o amintire de fabricaţiunea ferului şi oţelului în părţile aceste ²⁾. Aū perit

¹⁾ După Pliniu (lib. XXXVI. 14. 1) obeliscurile egiptene erau consacrate Sōrelui (Solis numini sacratos); ele erau o imagine a raşelor sōrelui şi tot acelaşi sens îl avea numele lor în vechia limbă egiptenă.

²⁾ Sub numele Baia-de-fer, ne apare această localitate şi într'un document de la Constantin Brâncoveanu din a. 1693. (Hasdeu, Dicţionarul limbii istorice şi poporane a Românilor, v. Baia, p. 2346).

chiar și tradițiunile, ér urmele vechilor stabilimente de abia se mai pot cunósce astă-dí pe unele locurí ¹⁾.

Însă, când a început înțérile de lângă Carpați epoca așa numită a ferului ?

În Egiptet acest metal ne apare cunoscut încă în timpurile dinastiilor V și VI, séu cu 4200—4650 aní înainte de era nóstră. Însă pe șesurile Nilului ferul era importat. Cea mai vechiă populațiune a Egiptetului, după cum scim, era compusă din triburí pastorale și agricole, ce emigrase o-dată de la Carpați spre ținuturile meridionale.

De altă parte, după vechile tradițiuni grecescí, cei de atâtăi lucrători de fer nc apar în ținuturile de apus ale Scythiei, orí cu alte cuvinte în părțile României și ale Transilvaniei de astă-dí.

Homer amintesce lângă Oceanos potamos séu Istru de așa numitele Porți-de-fer, σιδηρεiai πύλαι ²⁾, ca de un vechiú și celebru monument al lumii ante-elene.

ÉR Eschyl în poema sa dramatică despre încatenarea lui Prometheu ne spune, că între muntele așa numit Pharanx (Parâng) și între «Ríul cel turbat» (Oltul) locuiaú «Chalybií, faurii de fer» ³⁾, cei mai remarcabili metalurgi ai lumii vechi ⁴⁾.

În aceeași poemă a sa, Eschyl ne mai repetéză vechia tradițiune grecescă, după care regiunea cea muntósă a Scythiei de apus, unde a fost crucificat Prometheu, era numită «téra mama-ferului», σιδηρομήτωρ αἰα ⁵⁾.

Vedem ast-fel, că ținuturile de lângă Marea egeă și cele de lângă Marea mediterană localisase originea industriei ferului în regiunea cea muntósă a Scythiei de apus, în Téra-românescă și în Transilvania de astă-dí.

La acéstă epocă a renumiților Chalybií, séu a lucrătorilor de fer și de aramă din Scythia de apus, se reduce etatea obeliscului, pe care-l reproducem mai sus ⁶⁾.

¹⁾ Vasillu-Năsturel, Dicționarul geogr. Gorj, p. 28.

²⁾ Homeri Ilias, VIII. v. 15.

³⁾ Aeschylí Prometheus vinctus, v. 714-715: σιδηροτέκτονες Χάλυβες.

⁴⁾ Scholiastul lui Apolloniu Rhodiu (Arg. II. 375) ne spune, că Chalybií í-și reduceau originea lor la Marte, adecă la deul național al Geților.

⁵⁾ Aeschylí Prom. vinct. v. 301.

⁶⁾ Carpații Daciei forméză o regiune archeologică de o extremă importanță pentru timpurile ante-istorice. Afară de simulacrele și altarele primitive ale divinităților, săpate în stânci, afară de columnele votive și comemorative de pe vârfurile piscurilor, mai există în Carpați încă o mulțime înfinită de alte sculpturi megalitice, reprezentând unele «Scaunele» divinităților, unele urmele unor eroi séu urieși, altele figuri și urme de animale (cu deosebire chipul «Calului alb», consecrat Sórelui), ră-mășițe de sub imperiul religiunii urano-saturnice. De asemenea regiunea Carpaților se mai caracteriséză prin o mulțime estra-ordinară de pescerí și caverne, ce ne presintă

XIX. CONSTRUCȚIUNILE PELASGE ÎN DACIA.

ORIGINILE ARHITECTUREI CYCLOPICE.

O altă clasă de monumente preistorice sunt construcțiunile cele gigantice, ce au fost întrebuițate pentru încunjurarea acropolelor și orașelor mai vechi și pe cari autorii grecesci le numesc cyclopice sêu pelasge.

Cele mai vechi clădiri de acest gen sunt formate din bolovanî poligonali de stâncă, mai mult ori mai puțin în stare brută, așezați unii peste alții, fără ciment, fără o ordine aparentă și fără nici o legătură.

Alte construcțiunilor de acest gen ne apar în o formă mai regulată. Cu toate că zidurile sunt formați din bolovanî colosali, însă petrele aceste prezintă oarecare urme de lucrare omenească. Aceste monumente însă aparțin unei epoci mai târzie.

Resturi din aceste construcțiuni particulare, ce au mai resistat până astăzi timpurilor și omenilor, se mai află încă pe teritoriul Eladei la Mycena ¹⁾, Tirynth ²⁾, Orchomen ³⁾, la acropola Athenei ⁴⁾, în diferite orașe ale Cretei, de asemenea în Asia mică la Troia ⁵⁾ și în număr considerabil în orașele cele mai vechi din Lațiu, din Etruria și de pe teritoriul Sabinilor ⁶⁾.

Ele sunt aceleași în Grecia, în Asia mică și în Italia. Toate ne arată aceeași destinațiune, aceleași influențe, și ori-unde ni se prezintă rămășițele acestui gen de construcțiuni. Istoria ne arată, că locurile acele au fost din cea mai obscură vechime în posesiunea triburilor pelasge. Ele aparțin așa dar, fără îndoială civilizațiunii acestui popor.

în partea din afară nise admirabile portale circulare ori colibate, lucrate de mâna omului, resturi ale epocii, când aceste pesceri serviau de capele pentru ceremoniile cultului, ori ca reședințe ale oraculelor.

¹⁾ Euripidis Iphig. in Aul. v. 265: Μυκήνας . . . τὰς Κυκλωπίας. — Schliemann, Mycènes, Paris, 1879. p. 81-82.

²⁾ Pausaniae lib. II. 25. 8: Τὸ δὲ τεῖχος (a Thirynthului) Κυκλώπων μὲν ἐστὶν ἔργον. — Schliemann, Tirynthe. Paris 1885. — Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 258 seqq. — Duruy, Hist. d. Grecs. Nouv. Ed. Tome I. 1887, p. 66.

³⁾ Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 434 seqq.

⁴⁾ Pausaniae lib. I. 28. 3. — Strabonis lib. V. 2. 4; IX. 2. 3. — Boetticher, Die Akropolis von Athen. Berlin, 1888, p. 60.

⁵⁾ Schliemann, Ilios. Paris 1885, p. 237.

⁶⁾ Duruy, Hist. d. Romains. Nouv. Ed. Tome I (1879), p. XXXIX. — L'Anthropologie Tome X. 1899. Paris p. 342.

Pelasgii ne apar peste tot locul, la Mycena, la Tirynth, la Orchomen, la Athena, în Creta, în Samothracia ¹⁾, la Troia și în Italia ca constructorii de opere cyclopice.

În vechia literatură grecască însă originea acestor construcțiuni gigantice se atribuia unei clase de oameni numiți Cyclopî.

Sub numele de Cyclopî în timpurile primitive ale Eladei se înțelegea un anumit popor istoric, cu obiceiuri particulare, barbare.

Cele mai vechi notițe cu privire la patria și caracterul etnic al Cyclopilor le aflăm la Homer.

Cyclopîi au fost după poetul ionic un popor prin eselență pastoral. Ei locuiau pe munții cei înalți din nordul Thraciei, se distingeau prin statura lor cea înaltă, gigantică, aveau turme numeroase de oi și de capre; țera lor era estraordinar de fertilă întru toate, și ei nu făceau nici o întrebuintare de agricultură, nici de navigațiune.

Pentru clarificarea situațiunii vom estrage aici următoarele din descrierea, ce ne-o face Homer, în cartea IX a Odysseei, despre țera și modul de vieți al Cyclopilor ²⁾.

După ce Troia, puternicul oraș al Pelasgilor de pe țărmurile Asiei mici a fost cucerit, jăfuit și distrus de Achei, Ulysse cu soții săi plăcă cu 12 corăbii încărcate de o pradă enormă spre a se întorce în patriă, în insulele Ithaca, Cephallenia, Zacynth, etc. Însă vânturile i aruncă la cóstele meridionale ale Thraciei, lângă Ciconi. Eroii rătăciți atacă capitala Ciconilor, numită Ismaros, o prădéză, le mai răpesc câte-va femei și în fine, după ce perdură mai mulți oameni, în lupta ce o avură cu Ciconii, ei călătoresc mai departe. Acum însă i cuprinde vântul nordului Boreas, care i aruncă în marea, pe care Homer o numesce în continu πόντος. După ce densii rătăcesc mai multe zile încóce și încolo, «ajung lângă țera superbilor Cyclopî» (Κυκλώπων ἐς γαῖαν ὑπερφιάλων), cari, ȑice Ulysse, «încredințându-se în bunătatea ȑeilor nemuritori, trăiesc fără nici o grijă, fiind-că ei nici nu sădesc cu mânele lor vre-o plantă și nici nu ară, ci pământul le produce aci toate de sine, fără sēmônță și fără arătură, grâu, orz și vițe încărcate cu struguri mari, pe cari singur numai plóia ceriului le face să créscă. Ei nu au nici legi, nici adunări poporale, ci locuiesc prin spelunci (colibe) împrăsciați pe vêrfurile munților celor înalți,

¹⁾ O parte a murilor pelasgi din insula Samothracia (Σάμος Θρηκική la Homer, Threicia Samus la Virgil) se póte vedé la Conze, Reise auf den Inseln des Thra-kischen Meeres. Taf. XIV și p. 57.

²⁾ Homeri Odys. IX. v. 39 seqq.

ὄψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα. În față de portul, pe unde se pôte intra despre mare în țera Cyclopilor, se află situată o insulă mică și pădurósă, care nu e nici aprópe, nici departe, ér în insula acésta se află o mulțime mare de capre sêlbatece, pe carî nimic nu le turbură aci, nici umbletul ómenilor, nici vênătorîi, ce cutrieră cu atâtea greutăți codrii și vêrfurile cele înalte ale munților. Nicî nu este cineva, care sê îngrijescă aci de ele. Nimenî nu ară în acéstă insulă, ci ea stă vecînic nearată, neseménată și lipsită de ómenî, singur numai caprele pasc și bálăesc pe aci. De altmin-trelea insula acésta, continuă Ulysse, nu e cu totul neproductivă. Pe lângă țêrmurîi mării albe (ἀλὸς πολιοῦ παρ' ὅχθας) se întind pășunî umede și moî și cresc vițe de viă, carî nu per nicî o-dată. Acéstă insulă maî are și un port natural fôrte favorabil, în care se pôte abate cine-va fără sê aibă tre-buință sê arunce ancorele, orî sê prindă corăbiile cu otgóne de țêrmurî. Corăbierîi rêmân aci atât, cât le place și până când încep sê sufle éráși vênturile cele favorabile pentru navigațiune. La insula acésta am sosit noî cu corăbiile nóstre, și întru adevêr, că un đeu óre-care ne-a condus aci într'o nópte întunecósă, când eram încunjurați de o cêță désă în cât nu puteam sê maî vedem nimic înaintea nóstră. A dóua đî, îndată ce s'a făcut dimi-néța, noî am eșit din corăbiî, ne-am preumblat prin insulă, pe care am ad-mirat'o, apoî împărțindu-ne în trei cete am vênat maî multe capre sêlbatece... Aici noî ne aflăm în față de țera Cyclopilor, carî erau aprópe, de unde vedeam ridicându-se în sus fumul, auđiam strigările lor, bálăitul oilor și al caprelor. Apoî a doua đî, îndată ce s'a făcut diminéța, eû am chie-mat pe toți prietenîi meî la adunare, și le-am đis, că o parte din eî sê rêmână aci, ér eû cu corabia mea și cu soțiî meî mă voiû duce, ca sê vêd, ce fel de ómenî locuesc în țera aceea, dacă eî sunt violenți și sêlbateci, orî dacă sunt iubitorî de străinî și cu frică de đei. Đicênd aceste, noî ne suirăm pe corabiă, soțiî meî desfăcură otgónele și plecarăm veslând prin marea oea albă. Când am sosit însă în ținutul acela, care era aprópe, am observat nu departe de țêrmurele mării o speluncă înaltă (σπέος ὄψηλόν) acoperită cu crengî de dafin (colibă). Aci era locul, unde odihniaû turme marî de oi și de capre, ér jur împrejur era construită pentru oi și pentru capre o târlă înaltă (αὐλή ὄψηλῇ) încunjurată cu petriî lungî împlântate în pămênt, cu brađi și cu stejarî. Aici locuia uriașul, care era cel maî puternic între toți Cyclopiî și asemenea unui đeu (Od. I. 70). El î-și páscea singur turmele sale departe de cei alaiți. Era un monstru înfiorătorî și nicî nu semêna cu ómenî, ce se nutresc cu pâne. Se părea, că este 'în pisc înalt de munte cu crescutul acoperit de pădurî'. Ulysse și cu soțiî sêî intrară în stâna Cyclopului, pe

când acesta se afla dus cu turmele sale la pășune, și ei rămăseră încântați de escelenta economie pastorală a acestui cyclop. Aici toate se aflau în cea mai bună ordine, jur împrejur coșuri cu caș, staule pline cu miei și cu iedii, însă separați, cei mai mari la un loc, în altă parte cei mijlocii, și erau deosebiți cei fetați mai în urmă. Toate vasele erau pline cu zer; gălețile și scafele, lucrate din lemn, gata pentru muls. Deși neinvitați, eroii se pregătiră să iee prânzul în stâna Cyclopului. Ei aprinseră focul, sacrificară ȕeilor, se înțelege din mieii cei mai grași ai Cyclopului, apoi începură să iee și să mănânce din cașul, pe care-l admirase așa de mult. «Când se făcu sêra, Cyclopul se întorse cu turmele sale de la pășune, aducând tot o-dată în spate, o sarcină mare de lemne uscate, ca să-și gătescă cina. Ajungând înaintea colibeii, el trânti sarcina la pământ cu mare sgomot. Apoi el mână în târla sa cea largă (în strungă) toate oile și caprele cele grase, ca să le mulgă ¹⁾, lăsând afară numai berbecii și țapii; închise intrarea de la târlă cu un bolovan enorm, foarte înalt, pe care nu l'ar fi putut mișca din loc nici 22 de care, cu câte 4 rôte ²⁾; apoi ședând, el începu să mulgă oile și caprele așa după cum se cade, punând la fie-care să sugă mielul orii iedul. Terminând cu mulsul, Cyclopul închiegă laptele, ăr după ce laptele se strînse, i-l scose din vase și-l puse în străcurători țesute. În urmă, după ce făcu toate aceste, Cyclopul aprinse focul și vădând pe străinii îndesuiți în fundul târlei, i întrebă, dacă ei sunt neguțători, ori rătăcesc încóce și încolo pe mare, ca nisce tâlhari criminali, cari fac răutăți ómenilor de alt ném». Auđind glasul cel apăsător al Cyclopului, cutremurul i cuprinse pe eroi. Însă Ulysse luându-și inima în dinți i spuse Cyclopului, «că dênșii sunt Achei rătăciți de la Troia; călătoresc spre casă, dar vântul i-a aruncat în alte părți, că ei sunt ómenii

¹⁾ Homer întrebuintează cuvintele de *αδλή, σπείος* și *ἀντρον*, fără o distincție clară, atât pentru târlă, cât și pentru strungă, colibă și comarnicul Cyclopului. Atât însă rezultă din descrierea Odysseii (IX. v. 237 seqq.), că spelunca cea largă (*εἰς τοῦ σπείος*), în care Cyclopul i-și mulgea sêra oile sale, fără să aibă altă lumină de cât a ceriului, nu era o pescere.

²⁾ Târla Cyclopului de la gurile Dunării formată din bolovani înalți, din brađi și stejari, și pe care sêra o închidea cu un alt bolovan enorm, încă este un fel de construcție cyclopică. Un staul întru adevăr cyclopic l'am vădut noi înși-ne pe colina de răsărit, ce domină comuna Polovragilor, în apropiere de obeliscul, ȕe care l'aú descris mai sus la pag. 461. Acest staul este săpat de mâna omului în stânci naturale. Are aprópe forma unui paralelogram. Este lung de 18.10 m. și lat de 12.10 m. Părțile sêi sunt destul de înalți, verticali și fracturați. Poporul l-i numesce «oborul jidovilor», adecă al urieșilor. Intrarea, care tot-o-dată servia și pentru eșire, fiind mai largă, s'a pus la mijloc un bolovan enorm spre a o separa în două părți, ast-fel că staulul său oborul cyclopic de la Polovragi era întrebuintat tot-o-dată și ca strungă.

din óstea cea făimósă a lui Agamemnon, a bărbatului celui mai glorios astă-đi pe pământ, care a distrus un oraş așa mare, și a nimicit atâtea popóre; că ei au venit la dēnsul, ca să le facă daruri, după cum este obiceiul, când vin străini la cine-va, și în fine Ulysse amenință pe Cyclop cu mânia și cu răsbunarea ȕeilor», dacă el ar refusa cum-va să le facă daruri. Auđind aceste, situațiunea deveni clară înaintea Cyclopului, care nu cunoscea de cât două clase de străini, neguțători și tâlhari criminali, ce cutrieră mările și fac răutate ómenilor de alt nēm; ast-fel el tractă pe acești óspeți pretențioși ca pirați, ér nu ca eroi rētăciți. Cunóscem în fine scenele fabuloase, ce se petrecură la stāna Ciclopului. Ulysse și câți-va din ómenii săi nu putură să scape din târla cea încunjurată cu bolovanī înalți a Cyclopului de cât ascunși sub lâna berbecilor mai mari.

Acésta este descrierea, ce o aflăm în *Odyseea* lui Homer despre «poporul cel superb și fără de lege» al Cyclopilor, și despre țera lor cea fericită, care producea fructe fără arătură ¹⁾.

¹⁾ O altă tradițiune despre Ciclopī o aflăm la Hesiod (*Theog.* 139 seqq.). La dēnsul Cyclopīi sunt titani, fiii lui Uran și ai Gaei (acéstă numire din urmă fiind numai o simplă personificare geografică despre care vom vorbi mai târđiú). Întocma ca și Homer, Hesiod numesce pe Cyclopī «cu inima superbă» și tot-o-dată ne mai spune, că ei dederă lui Joe tunetul și-i fabricară fulgerele. Autorii posteriori desvoltară și mai departe acéstă tradițiune a lui Hesiod și făcură din Cyclopī pe lucrătorii lui Vulcan, cari fabricau arme pentru ȕei și pentru eroi. Cu acest înțeles, Cyclopīi lui Hesiod fură identificați cu Chalybiī. Acéstă confusiune între primii lucrători de metale și între Cyclopīi păstori se póte esplica prin împrejurarea, că unii și alții erau din aceeași regiune, din țera numită *Κυκλώπων γαῖα*, că locuințele și ale unora și ale altora erau pe munți, și în fine că în timpurile vechi lucrătorii de metale erau mai mult în dependența triburilor pastorale pelasge, fórte avute și răsboinice. Etimologia cuvēntului Cyclops este până astă-đi necunoscută. După Hesiod (*Theog.* v. 144) Cyclopīi se numiau ast-fel, fiind-că aveau un ochiú rotund în frunte, adecă de la *κύκλος* și *ὤψ*. O simplă interpretare mitologică. Însă cu totul alta a trebuit să fie originea acestui cuvēnt. Se-ar păré mai mult, că numirea grecésă de Cyclops este a se reduce la cuvēntul barbar (pelasg) cucullus, rom. căciulă, ce caracteriséză în particular pe păstoriī din Carpați și de la Dunăre. Ast-fel de cemplu scrie Reclus (*Nouv. Géographie univ.* I. 1875, p. 259): et même le berger valaque, avec sa haute cachoula (căciula) ou bonnet de poil de mouton, la large ceinture de cuir qui lui sert de poche, la peau de mouton jetée sur une épaule, et ses caleçons qui rappellent la braie des Daces sculptés sur la colonne de Trajan, impose par la noblesse de son attitude. În limba latină rustică esista un vechiú cuvēnt cu o formă cam analogă, cocles, pe care-l aflăm în versurile lui Enniu (239—169 a. Chr.), unde dēnsul amintesce de «ȕece Cocliți, cari săpaú în munții cei mai înalți Rhipaei» (*Varro, L. L. VII. 71: Apud Ennium Decem Coclites, ques montibus summis Rhipaeis fodere*). Însă autorii posteriori, reprezentați prin Varro, cari de altmintrelea aveau cu-

Din punct de vedere geografic, Ulysse învălmășit de vântul nordului, Boreas, rătăcesce în apele Mării-negre, pe care Odyssea o numește în repetite rânduri πόντος ¹⁾. Insula caprelor celor sălbatece, unde furtuna aruncă pe Ulysse și pe soții săi într'o năpte plină de cătă, și care se afla în părțile Pontului, ce se numiau Marea-albă ²⁾, este insula, care mai târziu ne apare sub numele de Leuce, s'eu insula lui Achile, pe care tot ast-fel ne-o înfățișează și Arrian din Nicomedia, ca o insulă lipsită de ómenī și locuită numai de capre sălbatece ³⁾.

În fața acestei insule se afla, după descrierea Odysseei, țera păstorilor cyclopī. Este regiunea cea clasică a timpurilor vechi pelasge, de la Carpați și Dunăre, caracterisată prin văi fertile și plăcute, prin șesuri vaste și frumoase.

Cyclopīi lui Homer, ómenī de o constituțiune vigurósă, ale căror locuințe se aflau pe vârfurile «munților celor înalți», sunt triburile pastorale de pe culmile cele măiestose ale Carpaților, cari până în zilele noastre și-au păstrat încă în mare parte caracterul lor primitiv pelasg. O jumătate de an o petrec cu turmele lor cele numeroase pe alpii Transilvaniei, ér altă jumătate lângă bălțile Dunării și pe malurile Mării-negre ⁴⁾.

Delta Dunării a fost până în timpurile noastre o regiune căutată și locuită nescinte forte slabe de limba latină populară, asimilără acest cuvânt cu grecescul Cyclops. Spre a opera acéstă tranșițiune, maestrul etimologist Varro identifică mai întâi pe cocles cu ocles (rom. oches), apoi încă un pas și ajunse la giganti cu un ochi (Cocles ut ocles dictus, qui unum haberet oculum, Varro, L. L. VII. 71. Cf. Isidori Hisp. Orig. lib. X. 163). Însă în timpul lui Pliniu cel bătrân (H. N. XI. 55. 3) cocles nu mai avea înțelesul, ce i-l atribue Varro, și este sigur, că nu-l avuse nici o-dată. Faptul pozitiv este, că la Enniu cuvântul Coclites are înțelesul de ómenī (s'eu personificări mitologice) «cari săpa», și ast-fel vechiul latin cocles corespunde la românescul de astă-dî cioclu (fossor).

¹⁾ Strabo (Geogr. lib. I. 2. 10) constată de asemenea, că la Greci sub numele de πόντος se înțelegea prin eselență Pontul euxin.

²⁾ Sinul de nord-vest al Mării-negre s'a numit din cea mai depărtată vechime marea albă (Reicherstorf, Moldaviae Chorographia, la Ilarianu, Tesaur, III. 135: qui quidem fluvius [Nester] in Mare album prope arcem Nester Fejérwar munitissimam continuo suo cursu influit).

³⁾ Arriani Periplus Ponti euxini, c. 21. 2: 'Η δὲ νῆσος (Λευκή) ἀνθρώπων μὲν ἐρημὴ ἐστίν, νέμεται δὲ αἰετὶν οὐ πολλαῖς. — Conferesce mai sus p. 70 seqq.

⁴⁾ Caracterul de mândri (superbi, venusti) și voinici (valentes, corpore magni) i-l au păstorii români și în vechile noastre colinde:

Turme multe și bărbate

Venite tot de departe

Tocmai de la mēdă-năpte (de la Carpați);

Ciobani mândri și voinici,

Care nu sunt de aici,

Ci veniți din lumea mare

Pe gorgane (déluri, munți) și pe vale...

Colindă, s. Ungureni, j. Tecuci. Colect. n. ined.

numai de păstorii ardeleni. Apolloniu Rhodiu în Argonauticele sale amintesc de asemenea lângă gurile Istrului de păstorii cei sălbateci, ποιμένες ἄγραιλοι ¹⁾, cari sunt ast-fel identici cu Cyclopii de pe țărmurile Pontului, despre cari ne vorbește Odyssea.

Țera Cyclopilor poseda, după Homer, o putere de rodire excepțională. Aici pământul, fără să mai aștepte grija lucrătorilor, producea de sine grâu, orz și vițe încărcate cu struguri, fecundat numai de ploile cele mâniașe ale cerului. Este aceeași regiune, care devenise legendară și în antichitatea clasică pentru fertilitatea sa cea estra-ordinară; este pământul cel bine-cuvântat al Hyperboreilor din nordul Istrului, și pe care Hecateu Abderita î-l descrie ast-fel:

«Pământul acestei țări este foarte bun, și fertil întru toate, ăr clima are o temperatură escelentă, din care cauză fructele se produc aici de două ori pe an» ²⁾.

Ăr geograful Mela ne vorbește despre regiunea Hyperboreilor, ca și Homer despre țera Cyclopilor. El o numește un «pământ, care produce recoltele de sine» ³⁾, fără să mai fie arat și semănat.

Pământul Țerei-romănesci și al Moldovei s'a bucurat până în zilele noastre de renumele unei regiuni protegiate de ceriș, în ce privesc puterea sa de producțiune și abundența recoltelor sale.

În a. 1599 Michaiu Vitezul, marele Domn al Țării romănesci, aflându-se pe câmpul de la Șelimbru, declară nunțiuului apostolic Malaspina, «că dânsul n'a intrat în Transilvania pentru pofta de domniă, ori ca să verse sângele creștinilor, fiind-că dânsul putea să trăească în deplină siguranță și fericit pe pământul său, în Țera-romănescă, unde dacă ară cine-va o singură dată și împrăscie sămânța, cresce grăul» ⁴⁾.

Ăr cu cinci-șeci de ani mai târziu (1648), călugărul minorit Marcus Bandinus, arhiepiscopul Marcianopolei, sub a căruia administrațiune se află și bisericile catolice din Moldova, descrie ast-fel calitățile cele escelente ale acestei țări: «Cât de mare este bunătatea pământului Moldovenesc

¹⁾ Apollodori Argon. IV. 317.

²⁾ Hecataei Abderitae De Hyperboreis, fragm. 2 (ex Diodori Siculi lib. II. c. 47).

³⁾ Melae De situ Orbis, lib. III. c. 5: Hyperborei super Aquilonem Rhypaeosque montes sub ipso siderum cardine jacent... Terra angusta, aprica per se fertilis.

⁴⁾ Egli (Michele) mi replicò, che non per libidine di dominare, nè per sete che avesse di sparger il sangue Christiano (avveniva in Transilvania)... e che a lui bastava di poter viver sicuro nella sua provincia di Valacchia, nella quale con una sola aratura spargendosi il seme, nasceva il formento (Scrisoarea nunciului Malaspina către cardinalul San Giorgio din 14 Nov. 1599. Hurmuzaki, Documente, III. p. 511).

nu va pute să o credă ușor cine-va, până nu vede cu ochii. Aici pământul se ară numai o singură dată, chiar dacă n'a mai fost cultivat nici când și chiar dacă e plin cu mărăcinii. Îndată ce agricultorul a spin-tecat cu plugul fața pământului și a semănat grâu, orî alte sămēțe, el culege vesel un seceriș îmbelșugat. Ba încă se întēplă une-orî, că un pământ arat o singură dată se sēmēnă de două orî și produce rōde abundente Chiar și viile, dacă le sapă cine-va numai o singură dată într'un an întreg și lēgă vițele încărcate de struguri, este o muncă prea de ajuns Turmele de oi sunt așa de numeroase, în cât sunt câți-va boieri, dintre cari unul singur are câte 24 mii proprii ale sale, ér oile sunt așa de mari, în cât străinii privindu-le din depărtare, cred, că sunt boi sēu vaci; singur numai cōda unei oi moldovene are o greutate cât o jumătate de ôie nemțescă¹⁾.

După cum vedem, țera cea fāimōsă a Cyclopilor, aceea unde singur numai ceriul făcea să germineze și crēscă recoltele, ni se presintă ca una și aceeași regiune cu pământul cel atât de fecund al Țērei-romānesci și Moldovei.

Despre pozițiunea geografică a țerei Cyclopilor mai avem încă un important document ante-istoric.

După cum ne vorbește Homer în alt loc al *Odyseei* sale, în vecinătate cu pământul Cyclopilor se afla țera numită *Hyperea* (Ἰπέρεια) de la ὑπέρ, și αἶα, adecă «Țēra-de-dincolo»²⁾, o vechiă espresiune geografică, pe care o mai întrebuițēză și astă-đi poporul din Tēra-romānescă și Moldova, când vorbește despre *Ardél* sēu *Transilvania*.

Din cele espuse până aici rezultă așa dar, că construcțiunile, pe cari autorii grecesci le numiaū cyclopice, aparțin în ce privesce originea acestui

¹⁾ *Marci Bandini Visitatio generalis* (Edițiunea Academiei romāne, Bucuresci 1895), p. 135: quanta vero sit bonitas Moldavici soli, nisi quis oculis conspiciat, non facile sibi persuadebit. Hic semel aratur terra, etiam si nunquam culta, herbisque inutilibus oppleta, modo findatur aratro, sive triticum, sive aliud quodcunque semen terrae concredatur copiosam laetus agricola messem trahere solet. Quinimo non semel accidit, ut semel arata tellus bis semina recipiat, et fructus copiose producat . . . Adeo numerosae oves, ut nonnulli sint ex Baronibus, quorum unus viginti quatuor millia suarum ovium recenset. Oves vero tam grandes, ut *Advenae* remotius intuendo boves aut vaccas esse putent. Sola cauda ovis *Moldavicae* medietatem ovis *Germanicae* ponderat. — Ér G. Reicherstorffer, care cunoscea fōrte bine Moldova, caracterisēză acēstă regiune în broșura sa *Moldaviae Chorographia* publicată la a. 1541 (*Ilarianu, Tesaur*, III, 152) prin versurile următoare:

Sponte sua multos geminata messe racemos,

Laetaque non cultus munera reddit ager.

²⁾ *Homeri Odys.* VI. v. 4.

sistem de fortificațiune, populațiunilor pastorale de la nordul Istrului de jos.

Întru adevăr cel mai arhaic gen de construcțiuni cyclopice, atât din punct de vedere tehnic, cum și strategic, î-l aflăm la triburile pastorale ale Carpaților.

În apropiere de Sarmizegetusa, capitala Dacilor, Columna lui Traian ne înfățișează pe o culme înaltă și prăpăstioasă, în sinul unor munți greu de străbătut, o construcțiune cyclopică de o enormă estensiune ¹⁾.

Muri acestei cetăți ne prezintă trei sisteme de construcțiune, fie-care sistem din o epocă diferită ²⁾.

Partea principală a acestei periferii murale este construită din petre poligonale, mai mult ori mai puțin brute și aședate unele lângă altele fără o linie orisontală aparentă. Aceștia sunt muri primitivi ai acestei mari acropole; incontestabil anteriori murilor cyclopică de la Mycena și de la Tirynth ³⁾.

O a doua parte din murii acropolei Dace este construită din petre tăiate în formă cubică și aședate în linii regulate. Aceste petre, având în vedere proporțiunile lor față de înălțimea Porții principale, ne apar de aceeași mărime ca și petrele cubice din murii Mycenei. Chiar și Pórta acropolei Dace ne prezintă același stil ca și Pórta de la Mycena.

În fine ultima parte a circumferenței murale este formată din petre tăiate în

¹⁾ Froehner, La Colonne Trajane, Pl. 146-149.

²⁾ Muri acropolelor de la Mycena, Troia și Athena încă prezintă diferite sisteme de construcțiune.

³⁾ După cum vedem din specimenul, ce-l publicăm la pag. 475, murii vechii acropole Dace erau formați din câte două sevă trei straturi de petre neregulate și câte un rând de trunchiuri gróse de arbori aședate în linii transversale. Acestă combinațiune de petre și de lemne în construcțiunile cyclopice sevă pelasge, era o procedare tehnică fórte vechiă. În această privință Perrot și Chipiez (Grèce primitive, p. 479) scriu următoarele: Enfin, et ceci est un des caractères originaux de la construction mycénienne, le bois n'y était pas seulement apposé ou superposé à la muraille . . . il y pénétrait, il s'y mêlait intimement. A Troie et à Tirynthe, lorsque l'on a examiné ce qui reste du mur . . . on y a remarqué des vides qui sont aujourd'hui remplis des cendres et des débris carbonisés; on a reconnu que ces vides représentaient des poutres horizontales. Însă murii primitivi ai Mycenei întocma ca și cei de la acropola Dacilor erau formați din petre și trunchiuri transversale ér nu orizontale, după cum acesta se constată din pétra cea monumentală de la pórta Mycenei (Fig. 168 p. 317), care ne înfățișează un specimen din vechii muri ai acestei cetăți, susținuți în mod simbolic de Columna ceriului. În fine mai vedem lângă murii acropolei Dace și o galerie de lemn acoperită, cum a esistat la Tirynth și la Athena, ér pe crésta murilor o serie de creneluri, a căror origine de altmintrelea se reduce la primele începuturi ale fortificațiunii (Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 663-664).

formă paralelipedică, și această porțiune aparține fără îndoială unor timpuri preistorice mai târzie.

Planul acestei cetăți preistorice, al cărei mur ne înfățișează ast-fel trei epoce de arhitectură, ocupă jumătate din spirala Columnei. Fără îndoială că intențiunea artistului Apollodor din Damasc a fost să înfățișeze lumii romane o iconă cât se poate mai fidelă a acestei puternice fortificațiuni cyclopice.

Din nefericire Commentariile lui Traian despre greutățile cele enorme ale războiului cu Daci s-au pierdut, însă noi aflăm despre această formidabilă cetate a Daciei o notiță foarte importantă în estrasele, ce ne-au rămas din istoria lui Dio Cassiu. «Traian», ne spune acest autor, «î-și dădea totă silința, ca să ajungă pe înălțimile, de unde se apărau Daci, el luă o colină după alta cu pierderi imense, . . . și ocupă munții lor cei încunjurați cu ziduri, unde află armele, mașinile de război, captivi și însemnele, ce le luase ei de la Fuscus» ¹⁾, în a. 86 d. Chr. ²⁾. Acestea se petrec în cursul primului război cu Daci.

Esista așa dar în Dacia o grupă întinsă de fortificațiuni particulare pe vârfurile unor munți stâncoși, și cari constituiau punctul cel mai deficil pentru cucerirea acestor țări.

Cetatea cea uriașă de pe Columna lui Traian, reprezenta așa dar tipul caracteristic al munților fortificați ai Daciei, una din pozițiunile sale strategice, cele mai puternice.

Acastă vastă fortificațiune a Dacilor, ne prezintă în partea sa mai arhaică (Fig. 203, p. 475) același sistem de construcțiune, din bolovanii poligonali, pe care-l aflăm și la construcțiunile cele mai vechi cyclopice ale Troiei, la o parte din zidurile Mycenae și la acropola Athenei ³⁾.

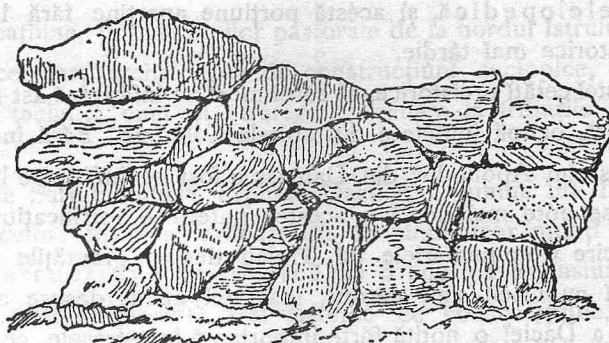
Prin pozițiunea sa enorm de dificilă, prin întinderea sa extraordinară de mare, cum și prin stilul său arhitectonic, ea este o adevărată construcțiune de giganți, după cum tot «Giganții» ⁴⁾ numește Martial pe Daci, când vorbește despre războiul lui Domitian.

¹⁾ Dion Cassius, *Histoire romaine*. (Ed. Gros et Boissée), Tome IX, lib. LXVIII c. 8-9:
 «Ὁ δὲ Τραιανὸς ὄρη τε ἐντεταχμένον ἔλαβε.

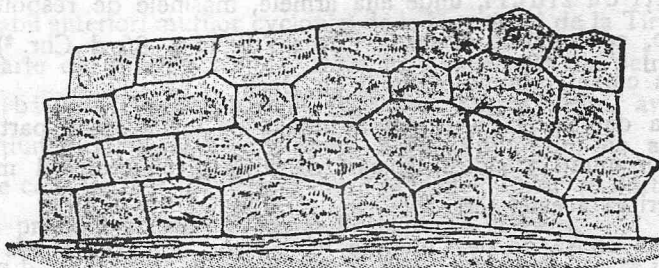
²⁾ Corneliu Fusc, prefect al cohortelor pretoriane, fusese însărcinat de împ. Domitian cu comanda generală a trupelor în războiul al doilea cu Daci (Suetonii T. Fl. Domitianus, c. 6. — Jornandis *De Getarum origine*, c. 13. — Eutropii lib. VII. 23: a Dacis Oppius Sabinus consularis, et Cornelius Fuscus praefectus praetorio, cum magnis exercitibus occisi sunt).

³⁾ Schliemann, *Mycenae*, p. 81. — Boetticher, *Die Akropolis von Athen*, 1888, p. 60.

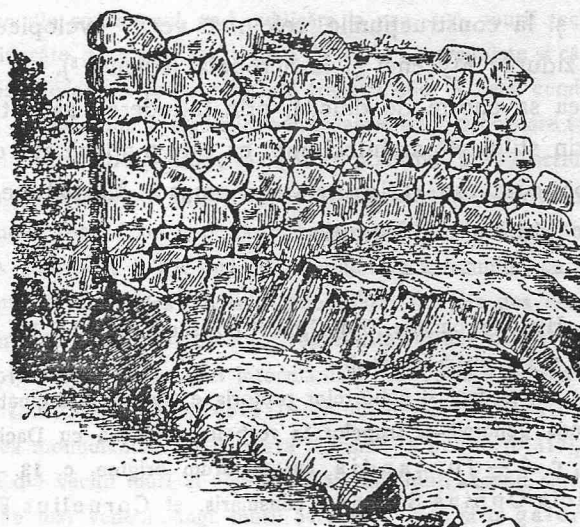
⁴⁾ Martialis *Epigr.* VIII. 50.

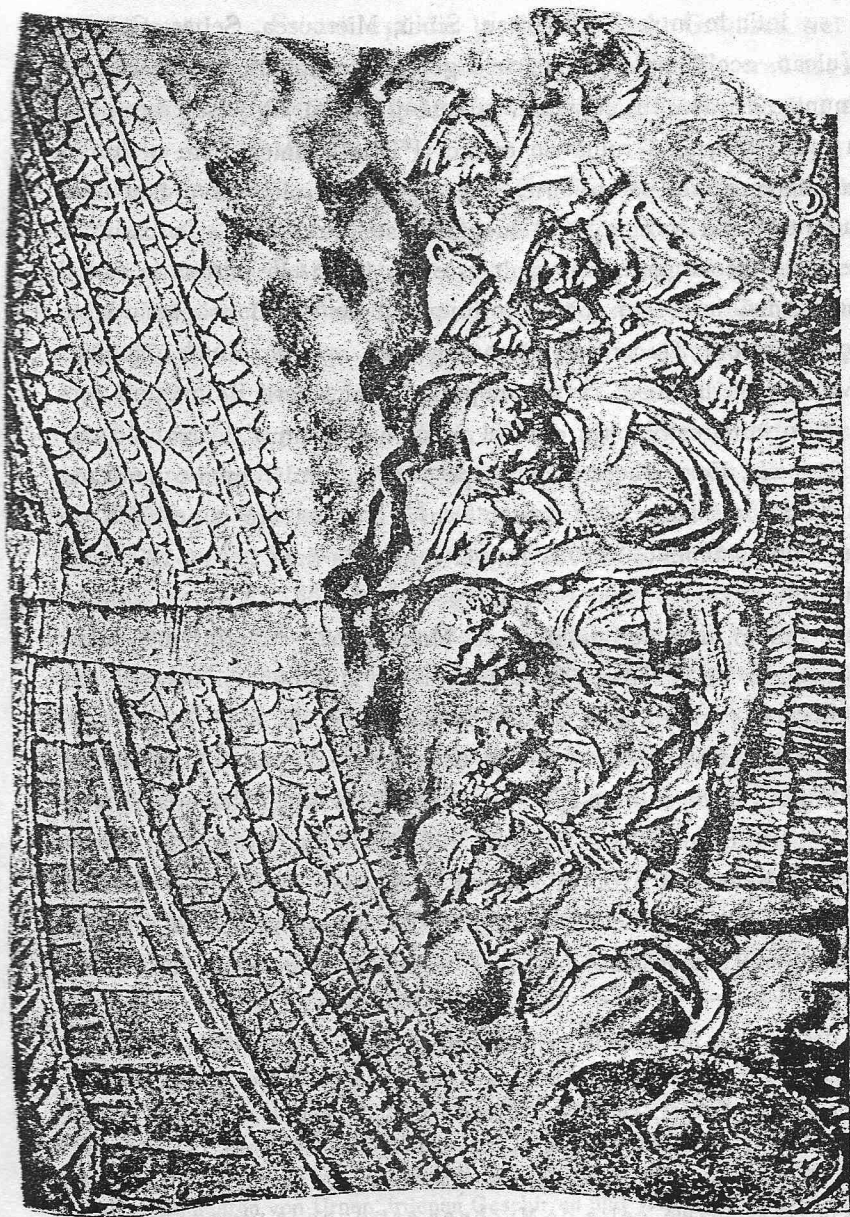
200. — Fragment din murii primitivi ai acropolei de la Bali-dag în Troada, presupusă de unii a fi Pergamul lui Priam. După Schliemann, *Ilios*, p. 239. — Perrot et Chipiez, *La Grèce primitive*, p. 236.

201. — O parte din murii acropolei de la Mycena, forma din petre poligonale de mărime neegală și ajustate cu deosebit artă. Alt-cum o simplă imitațiune a stilului primitiv. După Schliemann, *Mycènes*, fig. 18.

202. — O parte din murii așa numiți cyclopici ai citadelei de la Tiryinth în Argolis. După Schliemann, *Tirynthe*, fig. 135.

203 — O parte din murașii poligonali, cyclopici, ai unei vaste acropole Dace, construită pe o culme înaltă, stâncosă și prăpăstioasă. Din jos pe o colină mai mică se vede figura împăratului Traian, încunjurat de statul său major. Este momentul suprem al luptei. Împăratul plin de îngrijire, ține pe mâna stângă gladiul și dirigă operațiunile de asalt. În fața sa un principe mai ténér (Hadrian) pare a-i inspira curagiu. După Froehner, La Colonne Trajane, Pl. 147.

Ruinele acestei superbe cetăți preistorice mai există în parte și astăzi și ele formează una din cele mai curioase anticități ale Transilvaniei ¹⁾.

În partea meridională a acestei țări, pe masivul cel înalt și vast al Carpaților, ce se întinde între Turnul-roșu, Sibiu, Miercurea, Sebeș, Orăștie, Hațeg și Vulcan, acolo unde pe chartele geografice noi nu vedem de cât păduri și munți nestrăbătuți, cutrierați și astăzi numai de păstorii români, se află cea mai importantă ruină de cetate a Transilvaniei. Este o întinsă acropolă în mijlocul unei păduri urieșe de fagi, construită pe creșta unui deal înalt, numit Grădisce, a cărui lungime este de 3 ore, și a cărui lățime, unde poena se lărgesc mai mult, este de 1 oră. În partea de sud și de nord, această înălțime este apărată prin pereți de stânci prăpăstioși de o adâncime înfricoșătoare. De ambele părți curg două ape de munte, Rîul-alb la sud și Valea albă la nord. Era jur împrejur o altă serie de înălțimi fortificate, și văi strimte, extrem de dificile nu numai în timp de război dar și în timp de pace. Forma acestei cetăți, pe care poporul român o numește «Grădiscea de la Muncel», este circulară și ea are o periferie de 1.200 pași sau 560 stânjinii (1062.031 m.), era după alte date 1280—1290 pași (1141.68 m.).

După cum vedem, aria acropolei de la Muncel este cu mult mai vastă de cât a acropolelor de la Troia, de la Tirynth, de la Athena și chiar de cât a Mycenei, a cărei periferie este numai de 925 metri ²⁾.

Masele zidurilor acestei cetăți formează astăzi numai grămezi enorme de ruine. Acești muri, după cum ne spun archeologii Ackner și Neigebaur, erau construiți din petre frumos tăiat în formă cubică sau paralelipipedă, și așezate unele peste altele fără nici un ciment ³⁾. În unele locuri mai subsistau încă aceste ziduri, pe la a. 1838, în înălțime de un stâncin și mai bine în vechia lor pozițiune și construcțiune. Însă trebuie să constatăm aici, că nu

¹⁾ Archiv des Vereines für siebenb. Landeskunde, I (1844) 2. p. 17—33. — Ibid. N. F. Band XIV, p. 108—112. — Neigebaur, Dacien aus den Ueberresten des klassischen Alterthums, p. 96-104. — Ackner, Die röm. Alterthümer und deutschen Burgen Siebenbürgens, 1857, p. 11-12. — Gooss, Chronik d. arch. Funde Siebenbürgens, 1876, p. 39-40.

²⁾ Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 309: De toutes les acropoles dont les enceintes datent de cet âge reculé, celle de Mycènes est donc la plus spacieuse.

³⁾ Cei doi archeologi ai Transilvaniei, Ackner și Neigebaur, cari vizitase pe la a. 1838 și 1847 ruinele acestei Grădisce, au avut după cum vedem mai multă atențiune la aceea parte din zidurile fortăreței, ce era formată din petre tăiate cubice și paralelipipedice. Lucrul este explicabil. În ochii dărilor acest mod de construcțiune înfățișă o stare mai înaintată de civilizațiune materială și morală, și credeau ast-fel, că această parte a construcțiunii prezintă un interes mai înalt istoric.

întreaga fortificațiunea acésta era formată din petre tăiate. O parte din zidurile acestei acropole a fost construită din bolovanii bruși de stâncă, după cum acésta se constată din ruinele, ce s'au aflat în interiorul și exteriorul acestei cetăți ¹⁾. Esistau așa dar la cetatea de la Grădisce trei genuri de construcțiune întocma ca și la zidurile acropolei Dace. Ele erau ast-fel identice nu numai după pozițiunea geografică, după tăria lor strategică dar și după modul lor de construcțiune ²⁾.

Porța principală a acropolei de la Grădisce se afla în partea de miază-zi. Aici se mai vedea pe la a. 1838 o deschidătură în zid, pe care poporul român o numea «La Pórtă», ér în apropiere de acésta intrare se aflau cădute jos două columne de porfir syenitic, având o formă cilindrică. Ele erau lungi de 4' (1.264 m.), ér grosimea lor avea un diametru de $2\frac{1}{2}'$ (0.79 m.). Alte două porți par a fi fost, una în partea de răsărit și alta în partea de apus. În afară de periferia cetății, însă în apropiere de ziduri, se mai vedeau în partea de sud, resturile unui templu antic de o formă rotundă cu un diametru de 15 stânjeni (28.447 m.). Mai subsistau aici și bazele de porfir, pe cari au fost aședate columnele templului, însă aceste columne pe la a. 1838 erau dispărute, orî póte acoperite de ruine. Ér la o depărtare de 100 pași de ruinele templului se mai vedeau două altare frumoase, însă fórt simple, fără inscripțiuni, unul de porfir syenitic și altul de marmoră albă. Se mai cunoscneau aici resturile unui vechi apeduct, format din tuburi de lut ars, îmbrăcate pe din afară cu petre tăiate și scobite; de asemenea și rămășițele unui circ (agora?) în afară de ziduri, ce fusese încunjurat cu un zid gros de $2\frac{1}{2}'$ (0.79 m.) format din petre tăiate, având o periferie de 115 pași (101.777 m.) și o lățime de 90' (28.447 m.). În fine s'au mai aflat aici urmele unui stabiliment balnear, ce o-dată fusese pavat cu mozaic; precum și basinul unui lac artificial, pe lângă ale cărui margini se vedeau împrăsciate petre mari tăiate.

¹⁾ Archiv d. Vereines für siebenbürgische Landeskunde, I. 2. (1844), p. 19: Der Schutt inner der Burg und ausser derselben besteht aus einer mit Urfelsbruchstücken, Mörtel, ganzen und zerbrochenen Backsteinen, Mauer- und Hohlziegeln, Fragmenten von Urnen, irdenen Geschirren und Wasserröhren vermischten Erde.

²⁾ Froehner (La Colonne Trajane, p. 21 nr. 90) face o confusiune între Grădiscea de la Muncel și Grădiscea de la Hațeg (Várhely), și acésta este cauza, pentru care dânsul crede, că cetatea cea bătrână de pe Columna lui Traian ar fi însuși Sarmizegetusa, capitala Dacilor. Însă Sarmizegetusa romană era construită pe șes, și în jurul satului numit astă-zi Grădisce (între Hațeg și Porțile-de-fer ale Ardélului) nu se află nici o înălțime cu ruine dace orî romane. Acropola de pe Columna lui Traian este

Ca monumente de artă se-au descoperit în ruinele acestei acropole, un relief, ce reprezenta un cap cu barbă, acoperit cu coif, ér de asupra capului o roasă, o sabiă Dacă, arc și săgeți. Un al doilea relief înfățișa un bărbat ținând în mâna stângă o lance și călcând pe un om mai mic, ambele aceste figuri neîmbrăcate. S'a mai descoperit aici un basin oval de porfir foarte frumos lucrat, lat de 3' (0.948 m.) și lung de 4½' (1.422 m.). Săpături sistematice însă aici nu s'au făcut, și ast-fel suntem încă departe de a cunoște întreg materialul sculptural al acestei civilizațiuni. Acești munți au mai avut și o epocă neolitică. Se-au aflat la Grădiscea de la Muncel două securi de serpentin și un ciocan de amfibol. Au mai esistat în această regiune și o industrie siderurgică ante-romană. Lângă délul numit Sub-Cunună se-au descoperit urmele unei topitorii de fer, s'au mai aflat în ruinele cetății de la Muncel o nicovală de fer de formă cubică, cu o greutate de 88 pfunđi (49.280 chilogr.) și având patru colțuri prelungite, ca să pótă fi aședată pe ele. Ea avea așa dar același tip cum este figurată pe monumentele sculpturale antice și nicovala lui Vulcan. Ér un dél în apropiere de «Grădisce» mai pörtă și astă-đi numele de «Ruđa», un cuvânt, ce în vechia limbă poporală din Dacia desemna locul, de unde se estrăgeau metalele ¹⁾).

Acest oraș dispărut avuse așa dar o vieță de prosperitate fecundă în curs de o lungă serie de secole, și probabil că această bătrână și puternică cetate a fost mama mai multor fortărețe pastorale pelasge din ținuturile meridionale.

Vięta acropolei de la Grădisce încetéză de o-dată cu cucerirea Daciei. Columna din forul lui Traian ne înfățișéză trista icónă, cum soldații romaní după asaltul lor desperat, încep să demoleze, din ordinul și sub ochii împăratului, murii acestei superbe și gloriose cetăți, ce a fost stălpul cel mai puternic de apărare al Daciei. Probă că ea n'a mai fost reconstruită, este, că în ruinele sale nu s'au descoperit nici un obiect de artă romană ²⁾).

Acropola de la Muncel nu era însă singurul munte fortificat din acest vast masiv al Carpaților.

În partea de nord a acestei măiestóse acropole se mai vęd și astă-đi un munte fortificat și Dio (lib. LXVIII, c. 8. 9) face anume deosebire între ἄκρα, ὅρη ἐντειχομένηα și între βασιλεία Dacilor.

¹⁾ La Grădiscea de la Muncel se-au mai descoperit pe la începutul seculului trecut (1800—1806) cam la o miă monete de aur cu inscripțiunea ΚΟΣΩΝ, ér în apropiere, lângă culmea Anieșului, un alt număr însemnat de monete de aur cu inscripțiunea regelui Lysimach din Macedonia.

²⁾ Monetele romane, ce se-au aflat aici, încă nu trec mai departe de timpul lui Traian fără predicatul de Dacicus (Gooss, Chronik, p. 40).

ruinele unei alte cetăți antice, ce poartă numele de Fețele-albe, amândouă separate una de alta numai prin o prăpastie adâncă. O a treia fortificațiune formată din bolovanii bruți de stâncă (Bruchsteine) a fost, după cum ne relatează arheologii Ackner și Neigebaur, nu departe la Pétra-roșie, unde se-au descoperit de asemenea resturile unui apeduct antic și petre tăiate risipite. În fine ruinele altor cetăți din aceeași regiune și înființate după aceleași principii strategice se mai văd pe înălțimile de la Ciata, Luncani, Ocolişul-mic și cari toate poartă numele de Grădisce.

Vechimea acropolei de la Muncel și a fortificațiunilor dimprejur a inspirat un adevărat respect arheologilor de peste Carpați.

În această privință scrie Ackner: «Eū am vizitat regiunea acēsta, cu deosebire masivul Carpaților dintre Valea Jiului, valea Mureșului, Sibiu și Hațeg, în repețite rânduri, dar mai în urmă însoțit de cavalerul Neigebaur, însă am trebuit să ne convingem îndată, că începând de la Vêtope (sēu din partea de nord-vest a Grădiscei Muncelului) și până la Maleia (lângă Petroșani), cu deosebire diferitele ruine de cetăți și de orașe, ce au fost construite aici pe piscuri înalte și ascunse prin păduri nestrăbătute, precum și cele mai multe obiecte antice descoperite aici ne presintă un caracter cu totul deosebit, de cum î-l au anticitățile romane de pe locurile plane ori din alte părți ale Transilvaniei. Aici se-au aflat mai multe monete grecesci cu deosebire de aur, mai multe fortărețe cu o formă circulară, construite pe culmi și pe piscuri înalte de munți greu de urcat, ér cărămișile, ce se află în aceste ruine, sunt sēu mai mari de cât cele romane, ori sunt de altă formă, în fine resturile vechilor construcțiuni, ce mai subsistă astă-dzi ne presintă în ori-ce privință un tip cu totul deosebit» ¹⁾.

Acestea sunt făimoșii «munți fortificați» sēu «încinși cu ziduri» ai Dacilor (ὄρη ἐντειχιόμενα), a căror cucerire enorm de grea aduse o glorie imensă expedițiunii lui Traian.

¹⁾ Ackner, Die römischen Alterthümer . . . in Siebenbürgen (Wien, 1857), p. 12: Da ich diese Gegend . . . mit dem Ritter Neigebauer besucht habe, so mussten wir uns bald überzeugen, dass von Virtosz oder Vurtope bis Meleja, namentlich die inmitten auf den hohen Bergkuppen im Urwalde verborgenen Schloss- und Stadtruinen, und die meisten daselbst gefundenen Gegenstände aus der alten Zeit einen ganz anderen Charakter haben als die im Flachlande und auch sonst in Siebenbürgen vorkommenden römischen Alterthümer. Hier sind mehrere griechische und besonders Goldmünzen gefunden worden, mehrere Festungen auf hohen schwer ersteiglichen Bergrücken und Bergkuppen von abgerundeter Bauart, die Ziegel entweder viel grösser oder von anderer Form; die noch vorhandnen Überreste der alten Bauwerke haben in jeder Hinsicht einen

În acest vast complex de fortificațiuni muntôse pozițiunea strategică cea mai importantă era Grădiscea de la Muncel. Pentru ca acest centru principal de apărare să pótă fi espus unui asalt, inimicul avea să lupte cu o seriă de alte înălțimi fortificate și tot cu atâtea pericole să străbată prin o mulțime nenumărată de văi strimte și înfundate.

Același sistem de apărare îl aveau și triburile pastorale ale Thraciei, cari, după limbă, după obiceiuri și rasă, constituiau una și aceeași națiune cu Geții și cu Dacii din nordul Istrului.

În anul 26 d. Chr. «sub consulatul lui Lentul Getulicul și al lui Calvisiu», scrie Tacit, «se acordară ornamente de triumf lui Poppaeu, care supusese triburile, ce locuiau munții cei înalți ai Thraciei Anume se lășise fama între locuitorii aceștia, că Romaniî voiesc să-î împrăscie prin țeri depărtate și să-î amestece cu alte naționalități Ei însă declarară, că dacă Romaniî voiesc să le impună jugul sclaviei ca la nisce învinși, atunci ei au fer și tinerime de ajuns, cu inimă gata, și pentru libertate și pentru mörte. Tot o-dată ei arătară fortărețele lor ridicate pe stânci, unde î-și retrăsese părinții și familiile lor, și ne amenințau cu un rășboi de munte teribil și sângeros» ¹⁾. Căpeteniile acestor Thraci munteni, purtau după Tacit numele de Dinis, Turesis și Tarsa, numiri pelasge

După cum vedem caracterul munților fortificați ai Daciei, și în particular al acropolei de la Muncel, era, că aceste incinte de apărare, prin înălțimea și pozițiunea lor cea tare, erau apröpe inespugnabile, dificile nu numai la asalt, dar dificultățile de apropiere erau mari chiar și în timp de pace. Ele ne apar ca fortificațiunile unei grupe sedentare de păștori, adăpostiți în dosul Parângului, departe de starea de barbariă, ajunși pe un grad înaintat de civilizațiune și constituiți aci în o vieță urbană plină de prosperitate. Nicăiri pe teritoriul Eladei și al Troiei nu ni se presintă un sistem de apărare în o formă atât de vastă și puternică ca în Dacia ²⁾. Incintele murale ale

ganz anderen Typus. — Conf. Neigebaur, Dacien, p. 97 seqq. — Gooss, Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens, p. 39.

¹⁾ Taciti Annal. lib. IV. c. 46-50.

²⁾ Nu numai masivul cel puternic de la Parâng, dar întrégă linia Carpaților este plină de fortificațiuni ridicate pe vârfurile stâncilor (apoî reparate și folosite în diferite epoci), și pe cari poporul român le numesce cetățile urieșilor. O vechiă fortificațiune de lângă comuna numită Tălmaci în Transilvania, unde Oltul începe să taie linia Carpaților, a fost construită, după cum ne spun tradițiunile locale, de către urieși (Müller, Siebenb. Sagen, p. 7), ér gigantul, ce locuia în această cetate, se numia Tursan (Torreschöng). Cu privire la această numire notăm aici, că în petițiunea Scaunelor Sălisce și Tălmaci înaintată în a. 1871 ministrului ung. de interne V. Thot, ne apare într'un act

Tirynthului, ale Troiei și Athenei erau aședate pe înălțimi mediocre ¹⁾ și ele ni se prezintă din punctul de vedere strategic defensiv numai ca o copie slabă a munților fortificați din Dacia.

Resumăm :

Originea construcțiilor de apărare, pe care autorii grecesci le numesc cyclopice, a acelor fortificațiuni murale, ce încoronau cóstele stâncóse ale délurilor și munților ²⁾, se reduce atât după nume, după principiile de apărare, cum și după sistemul de construcțiune la γαῖα Κυκλώπων, séu la regiunea păstorilor pelasgi din nordul Istrului de jos ³⁾.

de la 1823 (pag. 29) un martore din comuna Cacova cu numele de Iacob Turs. Un caracter cyclopic se pare a-l avé și cetatea așa numită, Zidina Dachilor, construită pe vârful unui pisc înalt (Gradeț) din j. Mehedinți, despre care scrie Bolliac: «Cu mari greutate am putut urca și nici o altă cetate Dacă până aci, cu așa întindere și tăria, pe o așa înălțime n'am întâmpinat . . . Aci pétra este ruptă din munții vecini și aruncată pre acest pisc cu forță de titan, apoi aședată prin grămădire și încheștată printr'un ciment ca și pétra (Esc. arch. din 1869, p. 60-61). Epoca neolitică o aflăm reprezentată și la Zidina Dachilor. În împrejurimile acestei cetăți s'aú aflat un topor séu târnăcop de serpentin (Fig. 14, p. 35) și un ciocan-topor găurit foarte elegant (Fig. 28, p. 37. A se vedé și Tromp. Carp., Nr. 1010 din 1872, p. 3).

¹⁾ Perrot et Chipiez, La Grèce primitive, p. 660: les acropoles de Troie, de Tirynthe et d'Athènes, n'ont, au regard de la plaine, qu'une très faible élévation.— Singur numai acropola Mycenei avea o importanță strategică. Ea era strimtorată între munți și muri ei încoronau mai mult séu mai puțin cóstele abrupte (Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 661).

²⁾ Studiile făcute asupra murilor de la Mycena și Tirynth aú constatat, că adevăratul caracter al construcțiilor numite cyclopice nu consistă în mărimea bolovanilor. Petrele poligonale din muri Mycenei nu aú de loc proporțiuni colosale. Tot ast-fel și petrele din muri de la Tirynth încă nu erau așa de masive cum le descrie Pausania. Ér Troianii la început construiseră cu materiale mici (A se vedé Schliemann, Tirynthe, p. 166 seqq.— Perrot et Chipiez, Grèce primitive, p. 474).

³⁾ După Aristotele, Cyclopii (adecă păstorii cei violenți homerici) aú fost cei de întâiú, cari aú construit turnuri, séu fortificațiuni de apărare pe înălțimi. Plinii H. N. VII. 57: Turres, ut Aristoteles, Cyclopes (sc. primi aedificaverunt).

MONUMENTELE PREISTORICE ALE ARTEI TOREUTICE ÎN DACIA.

XX. ORIGINILE METALURGIEI.

În antichitatea grecăscă esistau două tradițiuni principale despre începutul industriei minelor și amândouă aceste tradițiuni reduceau originea metalurgiei la țările din nordul Istrului de jos.

După tradițiunea pelasgă, și care este cea mai vechiă, divinus Prometheus a fost cel de întâiu, care a cunoscut valoarea metalelor, a aurului, argintului, aramei, ferului, și el cel de întâiu a inventat arta de a pune aceste elemente în serviciul omului.

«Cine poate spune, că ar fi aflat mai înainte de mine, arama, ferul, argintul și aurul, aceste lucruri folositoare ascunse în sinul pământului? Sciū bine, că nime nu va pute susține acesta, dacă nu cum-va ar voi să se laude într'un mod cutezătoriu» ¹⁾. Ast-fel se exprimă Prometheus în tradițiunile, ce le culesese vechiul poet tragic Eschyl. Și acest Prometheus este reprezentantul primei civilizațiuni europene, ȋr patria sa după toate legendele meridionale ne apare în nordul Istrului de jos, în țările vechii Dacie (A se vedé mai sus p. 295 seqq.).

O a două tradițiune o aflăm la Hesiod. După cum ne spune acest autor în Theogonia sa, cei de întâiu lucrători de mine și de metale au fost Cyclopii, fiii lui Uran și ai Gaei. La început Cyclopii lui Hesiod locuiau în interiorul pământului. În resbelul cu Titani ei fabricară fulgerele lui Ios și-ȋ dederă tunetul ²⁾; Ei aveau așa dar ȋre-carȋ cunoscȋnȋe ȋnaintate de chimie pyrotehnică, cunoscȋnȋe, carȋ mai târȋiu s-au pierdut. Cyclopii lui Hesiod erau maeștrii în diferite lucrări de artă ³⁾. Orașele resunau departe de sunetul ciocanelor sale ⁴⁾. Patria acestor Cyclopi, sȋu titani de a două ordine, se afla în nordul orizontului grecesc, dincȋce de riul cel mare și celebru, numit Oceanos potamos (Istru), acolo unde era originea tuturor ȋeilor.

Maȋ târȋiu Cyclopii lui Hesiod, aceșȋi sȋpȋtori și lucrători de metale,

¹⁾ Aeschyl's Prometheus vinctus, v. 500—504.

²⁾ Hesiod's Theog. v. 141. 504.

³⁾ Hesiod's Theog. v. 146.

⁴⁾ Valerii Flacci Argon. IV. 286 seqq.

despre cari mai spuneau legende, că aveau un ochi rotund în frunte ¹⁾, au fost confundați cu Arimaspi (Arimascii), un popor istoric, ce forma un ram din națiunea cea mare a Hyperboreilor. Arimaspi locuia lângă munții Rhipaei ²⁾, de lângă Istru ³⁾, ce forma în timpurile mai târzie frontiera de apus a Scythiei ⁴⁾ și pe cari Stephan Byzantinul i numește «munții Hyperboreilor» ⁵⁾. Poetul epic Aristeia, care trăise, după cum ne spun unii autori, înainte de Homer, caracterizează ast-fel pe poporul cel legendar și vitez al Arimaspiilor: «resboinică nenumărată și voinică, avuți de herghelii de cai, avuți de oi și vite, cu plete stufoase, cei mai puternici din toți oamenii, având fie-care în fruntea cea frumoasă câte un ochi» ⁶⁾. O alusiune mitologică la podóbele de aur și de petre scumpe, ce le purtau Arimaspi în pletele lor, cu deosebire de asupra frunții ⁷⁾.

Țe-ra, în care se află locuințele Arimaspiilor avuse în antichitatea preistorică o celebritate estra-ordinară pentru avuțiile sale imense de aur. Aici, după cum spuneau legende grecesci, aurul îl scoteau din cunicule (ocne) grifoni (γρύπες), ér Arimaspi se află în resboi continuu cu aceste pasări mitologice, de la cari sciau cum să fure aurul ⁸⁾.

¹⁾ Unii autori sunt de părere, că sub acest ochi mitologic este de a se înțelege lampa, ce o aveau legată pe frunte aceia, cari lucrau în suteranele întunecose. Conf. Diodor Sicul, lib. III, 12.

²⁾ Damastis Sigensis fragm. 1 în Fragm. Hist. graec. II. 65. — După geograful Mela (lib. II, c. 1) munții Rhipaei aparțineau Europei. În apropiere se află o regiune foarte fertilă (regio ditis admodum soli), apoi urmau Scythii și Arimaspi.

³⁾ După Apolloniu Rhodiu (Argon. IV. 287) isvórele cele murmurătoare ale Istrului (cateractele) se află în munții Rhipaei.

⁴⁾ Justin Hist. Philipp. lib. II. c. 2.

⁵⁾ Stephani Byz., v. 'Ρίπαϊα, ὄρος Ὑπερβορέων.

⁶⁾ Aceste sunt versurile, ce ni le au conservat Tzetzes din poema lui Aristeia numită Arimaspea. Vorbesc Issedoni:

ἡμῖν δ' ἄνθρωποι εἰσὶν καθίπερθεν δμῶροι
πρὸς βορέω, πολλοὶ τε καὶ ἐσθλοὶ κάρτα μαχηταί,
ἀφνειοὶ ἱπποῖσι, πολόρρηγες, πολυβούται — —
χαίτησι λάσοι, πάντων στιβαρώτατοι ἀνδρῶν.
ὀφθαλμὸν δ' ἐν ἑκάστος ἔχει χαρίεντι μετώπῳ.

După Tomaschek, Sitzungsberichte d. kais. Acad. d. Wiss. CXVI Bd. p. 758.

⁷⁾ A se vedé mai la vale capitulul despre tesaurul de la Petrósia. — Cf. Isidori Orig. I. XIX. 30. 3: Athenienses enim cyclades (κυκλάς, circulariū) aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte.

⁸⁾ Plinii H. N. VII. 2. 1: Arimaspi, quos ut diximus uno oculo in fronte medio insignes: quibus assidue bellum esse circum metalla cum grypis. — Grifoni erau o specie de animale fabuloase ale antichității. Ei au însă o istorie reală, fiind-că forma o

În antichitatea greacă se mai păstrase ore-carî amintiri istorice despre ținuturile, unde luase mai întâiu naștere industria metalelor.

Ast-fel după cea mai vechiă tradițiune aurul, aurum, χρῶς, a fost descoperit de Sol (Sóre), fiul Oceanului ¹⁾, seú al Istrului.

Er arta de a topi și vërsa arama (aes, aeramen, χαλός), o inventase, după cum ne spune o altă tradițiune culésă de Aristotele, Lydus (Lud) din Scythia ²⁾, adecă din regiunea cea muntósă și fericită a Scythiei europene, seú din Carpați, fiind-că, după cum ne scrie Herodot, Scythii din nordul Mării-negre nu făceau întrebuințare de aramă ³⁾.

Lucrarea minelor de aramă în țările Daciei se reduce la timpuri preistorice fórte depărtate. Aici se-aú descoperit și se găsesc în continuú adevërate tesaure, de obiecte, de arme și instrumente economice, lucrate din aramă pură, mai multe ca în orî-ce altă țéră a Europei ⁴⁾. Aici industria acestui metal era indigenă. Arama era unul din metalele prin escelență ale Daciei. Aici a esistat o epocă preistorică, numită din punct de vedere

credință stabilă a lucrătorilor din minele de aur. După cum auđise naturalistul Aelian (Hist. anim. IV. 27) grifonii aveaú un corp ca de leú, ghiare puternice, pene negre pe spate, pe pept roșie, ér aripele albe. După Ctesias, ei aveaú pe spate pene vinete, cap de vultur și ochi fulgerători. Grifonii i-și făceau cuiburile lor pe munți, de unde era imposibil de a le lua. Ei păđiau aurul, i-l sápaú singuri, și-și făceau din aur cuiburile lor (Seeburg, Die Sage von den Greifen bei den Alten, p. 20). După Isidor din Sevilla (Orig. XII. 2. 17) grifonii se náscăú în munții Hyperboreilor (adecă Rhipaci s. Carpați). În tradițiunile de astă-đi ale poporului român, vechiul grifon apare sub numele de găină. «Vidrenii» din munții de apus ai Transilvaniei, scrie Frâncu și Candrea (Moții, p. 67) «spun, că în timpul când și în munții Biharei se lucaú băile, o găină de aur eșia din băi spre a se așeđa în vârful muntelui pe cuibul seú, în care erau ouële sale de aur. Vidrenii atrași de frumșeța ne mai pomenită a găinei s'aú încercat s'o prindă, ea însă a fugit în jurul minelor de aur de la Roșia (lângă Abrud). De atunci ne mai putendu-se găsi aur în băile din acest ținut al Bihării, Moții aú încetat de a le mai luera, fiind-că găina din poveste era Válva băilor (ființa divină, care supraveghează și distribue aurul. Ibid. p. 40) și ea a dus aurul cu sine în părțile unde a sburat». De aici numele de «Găina», ce-l are unul din munții cei mai înalți ai Bihării. — O altă tradițiune din Transilvania vorbesce de o comóră de la satul Volcan lângă Sighișóra, și care e păđită de o cloșcă (găină), ce șede pe puí (Müller, Siebenb. Sagen. p. 67).

¹⁾ Plinii lib. VII. 57. 6: Auri metalla et conflaturam . . . ut alii (putant) Sol Oceani filius (invenit).

²⁾ Plinii lib. VII. 57. 6: Aes conflare et temperare, Aristoteles Lydum Scythen monstrare, . . . aerariam fabricam alii Chalybas, alii Cyclopos.

³⁾ Herodoti lib. IV. c. 71.

⁴⁾ Pulszky, Die Kupferzeit in Ungarn (B. Pest, 1884, p. 10): Ingwald Unstedt

arheologic, de aramă, pe care n'au avut-o nici țările meridionale, nici cele de nord, nici cele din apusul Europei.

De altă parte, ferul (ferrum, σιδηρος) este unul din metalele căruia anticitatea grecască i atribuisese o origine scythică. Cel de întâi lucrător cunoscut al ferului, a fost, după tradițiunile vechi grecesci, Chalybi¹⁾ Unul din centrele lor cele mai însemnate de fabricațiune, se afla, după cum ne spune Eschyl, între muntele Pharanx (Parâng) din nordul Istrului și între «riul cel violent și greu de trecut»²⁾, Oltul din tradițiunile populare române.

Acești Chalybi maieștrii renumiți în fabricarea ferului, erau considerați în părțile meridionale, în Grecia, în insulele Mării-egee și în Asia mică, ca emigrați și stabiliți acolo din ținuturile Scythiei³⁾. La poetul Eschyl, regiunea cea muntoasă a Scythiei, aceea unde a suferit divinus Prometheu, poartă numele de «Țăra mama-ferului»⁴⁾. Țer după Stephan Byzantinul

spricht sich in seinem Werke über das Bronzealter in Ungarn über die Kupferfrage folgendermassen aus: «Was die allgemeine Aufmerksamkeit auf das Bronzealter in Ungarn richtete, war der merkwürdige Umstand, dass hier (înțelege Ungaria și Transilvania) Gegenstände aus reinem Kupfer in grösserer Menge gefunden werden, als in jedem anderen Lande Europa's. — Ibid. p. 92: Kupfergegenstände kommen sporadisch in ganz Europa vor, in Frankreich, Italien, Deutschland und dem skandinavischen Norden, ebenso wie in Irland und in den Pfahlbauten der Alpenseen; diese sind aber . . . in so geringer Zahl, dass in allen diesen Ländern von einer besonderer Kupferzeit kaum gesprochen werden kann. Hingegen kommen in Ungarn Kupfergegenstände in solcher Menge vor . . . von Pressburg und Kroatien bis nach Maros-Vasarhely (Transilvania) überall . . . dass wir daher vollberechtigt sind für Ungarn (înțelege: und Siebenbürgen) ein besonderes Kupferzeitalter aufzustellen, dessen Grenze nach Norden und Osten die Gebirgskette der Karpathen bestimmt. — «În Dacia», scrie Bolliac (Tromp. Carp. Nr. 1255 din 1876), «a existat această epocă a arămii . . . judecând de pre diferitele obiecte, pe cari le posedă din timpuri preistorice».

¹⁾ Ammiani l. XXII. 8: Chalybes, per quos erutum et domitum est primum ferrum.

²⁾ Aeschyl Prom. vinct. v. 714-715: οἱ σιδηροτέκτονες . . . Χάλυβες.

³⁾ Aeschyl Septem. adv. Thebas, v. 729: Χάλυβος Σκοθῶν ἀποικος. — Am arătat mai sus (p. 308) că numele de Chalybi, pe care Grecii i-l dă fabricanților de fer din părțile Scythiei, derivă de la cuvântul vechiu pelasg «colibă» (cabane), unde se reduce și terminul metalurgic german de «Hütte» (Anlage zur Erzeugung oder Verarbeitung eines Metalls). Despre sensul, ce l'a avut în Țăra-românească cuvântul «colibă», încă pe la mijlocul secolului trecut, reproducem aici următoarele cuvinte ale lui Moltke (Campagnes des Russes, I. [1854] p. 34): Aujourd'hui encore ces villages (din Țăra românească) n'ont ni jardins, ni arbres . . . les habitations appellées kolibis étant pour la plus part creusées dans le sol, et couvertes seulement de branchages.

⁴⁾ Aeschyl Prom. vinct. v. 301: τὴν σιδηρομήτορα . . . ἐς αἶαν. — Cf. Ibid. Prom. 2.

ferul avuse în antichitatea grecă atributul calificativ de *scythic* ¹⁾.

Primele începuturi ale istoriei argintului (*argentum*, *ἄργυρος*) se reduc de asemenea la ținuturile cele metalifere ale Scythiei.

După tradițiunile culese de Hyginus, cel de ântăiū, care aflase importanța metalică a argintului a fost Indus (*Sindus*), un rege din *Scythia*, ér *Erichtoniū*, fiul lui Vulcan, a fost cel de ântăiū, care a dus de aici argintul la *Athena* ²⁾.

Alte tradițiuni atribuiaū descoperirea acestui prețios metal, unui incendiu estra-ordinar întâmplat în munții cei clasici *Rhipaei* ³⁾. Aici pădurile cele urieșe și bătrâne aprinđându-se și focul luând estensiuni imense, argintul din straturile superioare ale pământului se topise și eșind la suprafață începuse a curge în formă de adevărate râuri. Acastă tradițiune o aflăm reprodusă și la poetul didactic *Lucrețiu*, care reduce începutul cunoscinței tuturor metalelor la «Munții cei mari» (*Montes magni*, *Ὄρεα μακρά* la *Hesiod*), o numire, sub care în timpurile ante-herodotice se înțelegeau cu deosebire la *Rhipaei* sėu *Carpații*.

«În resumat», ȃice *Lucrețiu*, «arama, aurul, ferul, masele de argint și plumbul cel greū, au fost descoperite în Munții cei mari, unde flăcările focului distrusesese pădurile cele imense, fie, că ele s'au aprins de fulgerele cerului, fie, că ómenii purtând rėsboiū prin păduri unii cu alții au pus foc la inamic ca sė-ȳ inspire teróre, fie, că ei atrași de bunătatea pământului voiaū sė-și deschidă poenī noue pentru cultivare și se prefacă locurile de pășune în câmpuri arate. În fine, orȳ-care va fi fost cauza, flăcările fo-

¹⁾ *Stephanus Byz.* v. *Σκόθαι*: *Σκόθης, ὁ σιθηρός*. — *Eschyl* (*Septem c. Thebas* v. 816 — 817) amintesc de fer *scythic* bătut cu maiul, *σφυρηλάτω Σκόθῃ σιδήρῳ*. — Alte tradițiuni atribue descoperirea și lucrarea ferului și peste tot a metalelor unor vechi colegii semi-religioșe, ce purtau numele de *Dactyli*, *Cureți*, *Corybanți* și *Cabiri*. Originea tuturor acestor societăți se reduce la părțile din nordul Istrului de jos. După scholiastul lui *Apolloniu Rhodiu*, *Dactylii* erau de origine barbară sėu *scythă*. Unul din *Dactyli* și pórta numele de *Scythes* (*Pauly*, *R. E. Idaei Dactyli*, p. 55). Ca lucrători maeștrii de metale se mai amintesc și *Telchirii*. Numele acestora însemna după unii «topitori», ér alți autori i-l derivă de la *χαλκός* (*Schrader*, *Sprachvergleichung*, 236). Un resunet de numele metalurgilor *Telchini* i-l aflăm în *Telki-bánya* din com. *Aba-uj* și în localitatea numită *Telci* nu departe de *Rodna-vechiă* în *Transilvania*. O altă localitate din *Zarand*, unde există urme de lucrări vechi de mine, pórta și astă-ȳi numele de *Cureți*, incontestabil un cuvânt de aceeași origine cu vechia numire *Κουρήτες*.

²⁾ *Hygini Fab.* 274: *Indus rex in Scythia argentum primus invenit, quod Erichtonius Athenas primum attulit.*

³⁾ Ast-fel gramaticul grecesc *Athenaeus* (*lib. VI*) scrie: *Καὶ τὰ τε πάλαι μὲν Ῥιπαῖα καλούμενα ὄρη, εἴθ' ὕστερον Ὀλβια προσαγορευθέντα, νῦν δὲ Ἀλπια αὐτομάτως ὀλης ἐμπρησθείσης ἀργύρῳ διεσπύη* (*Fragm. Hist. Graec. Ed. Didot, III. 273*).

cului a consumat cu trosnituri înflorătoare codrii cei înalți până în rădăcinii, și focul a copt până în adâncime pământul, ér vinele sale topindu-se, a început să curgă pe suprafață riuri de argint, de aur, de plumb și de aramă, cari adunându-se în cavitățile pământului se-au închiegat. Ér mai târziu ómenii vedând aceste mase sleite strălucind pe suprafața pământului, atrași de colórea lor cea frumósă și vedând, că aceste metale luase aceeași figură ca și cavitățile în cari se adunase, atunci lor le veni idea, că topind aceste metale în foc se pótă forma din ele orí-ce vor voi¹⁾.

Aceste sunt principalele tradițiuni ale lumii grecesci despre regiunile, unde valórea economică a metalelor a început să fie mai întâiu cunoscută.

Tot în părțile de nord ale Istrului de jos ne apar în timpurile preistorice și centrele cele mari de fabricațiune a metalelor, cum aú fost Alybe, Temesa, Tartesos, și Chalcis séu Baiă-de-aramă.

În Iliadă, poetul Homer face amintire de minele cele renumite însă depártate de la Alybe, din ținutul Halizonilor, unde după cum ȃice dénsul s'a născut argintul²⁾.

Halizonii lui Homer, popor pelasg, aliații lui Priam, numiți la Herodot Alazoni³⁾, locuiau pe ambele ȃermuri ale riului Hypanis (Bug în guvernământul de aȃ Cherson). Ei se întindeau însă până în regiunea Carpaților de sus aȃ Transilvaniei⁴⁾. Un centru însemnat al lor se pare a fi fost orașul, ce pórtă numele de Halitz, lângă Nistru. În aceste părți de răsărit ale Carpaților, sunt a se căuta celebrele mine de argint, Alybe, ale lui Homer.

Cuvéntul Alybe nu este grecesc, el aparține idiomei pelasge vorbite în părțile de nord ale Istrului. Forma originală a acesteȃ numiri a fost în tot casul Albile séu Albiile.

În evul de mijloc cele mai productive mine de argint din zona Carpaților se aflaú la Rodna-vechiă în părțile de nord-ost ale Transilvaniei⁵⁾.

Tot în acéstă regiune a Carpaților de răsărit, tradițiunile populare din seculul al XVIII-lea amintiau de un munte întreg de argint, de unde

¹⁾ Lucretii De rer. nat. V. v. 1240 seqq.

²⁾ Homeri Ilias, II. v. 857.

³⁾ Herodoti lib. IV. 17. 52.

⁴⁾ La Valeriu Flacc (Argon. VI. v. 100—104) Alazonii apar ca vecini cu Ba(s)ternii și pórtă scuturi alb-lucitoare (albentes parmas), alusiune la minele lor de argint, Alybe.

⁵⁾ La Magister Rogerius (Carm. mis. A. 1241): diuitem Rodanam inter magnos montes positam regis argenti fodinam, in qua morabatur innumera populi multitudo. — Ér în relațiunea oficială «De Proventibus regiis in Transilvania». A. 1552: Sunt Fodinae Argenti omnium testimonio excelentes apud Possessionem Rodna (Engel, Allg. Welthistorie, XLIX Th. 3. Bd., p. 7).

se puteau culege cantități enorme de cele mai avute stufe de aur și de argint; reminiscențe ale unei epoci depărtate. Acest miraculos munte de argint al Carpaților se afla, după istoricul Sulzer, în partea de apus a județului Némțu, la frontiera dintre Moldova și Transilvania ¹⁾. În actele internaționale pentru delimitarea frontierei dintre Moldova și Transilvania din a. 1791, această importantă culme metaliferă a Carpaților ne apare sub numele de Albiele ²⁾, ér de către poporul român ea se numesce astă-đi Albia, Albele ³⁾, mai corect Albiele (1597 m. ⁴⁾). În apropiere nemijlocită de această culme, ce pórta în general numele de Albiele, se află pe teritoriul Moldovei muntele numit «Piciorul Argintăriei» și «Păreul Argintăriei» ⁵⁾; ér în partea de sud-vest, séu pe teritoriul Transilvaniei, o altă înălțime cu numele de asemenea caracteristic «Pétra Argintăriei», din care isvoréscé și curge spre méđă-đi un alt riuleț de munte numit «Păreul Argintăriei» ⁶⁾. În fine la apus și la nord de această grupă întinsă formată din munții Albiele, Piciorul Argintăriei, Pétra Argintăriei și Păreiele Argintăriei, se află înălțimile, ce pórta numele de Arsița (dóue), Délul Arsurilor, «Pétra arșă» în Transilvania, și Arsița Șiragului în Moldova, numiri ce ne indică, că o-dată nisce flacări vaste și puternice consumase codrii cei bătrâni, ce aco-periaū acești munți.

La acest important munte al Daciei vechi se rapórtă următorul text al în-vêțatului gramatic Athenaeu din sec. II d. Chr.: că în muntele ce purta în vechime numele de Rhipaea, mai târđiú Olbia, ér acum Alpia, pădurile aprindêndu-se din întêmplare, aū curs riuri de argint ⁷⁾.

Acéastă făimósă regiune de argint, unică în tradițiunile populare, compusă din munții Albiele, Piciorul Argintăriei, Pétra Argintăriei și Păreiele Argintăriei,

¹⁾ Sulzer, Geschichte d. transalpinischen Daciens, I (1881) p. 143: Sobald mein Leser und ich Baja verlassen, und unsern Weg in den Gebirgen hinter der Festung Niemts hinunter fortsetzen: sogleich werden ihm die dort herumwohnenden Bauern, sowohl Walachen als Ungarn, vieles von einem ganz silbernen Berge in die Ohren zischen, den sie, wo mir recht, auf ungarisch Alscho-Felschö (rom. Arsu), das ist, das Obere-Untere nennen; sie werden ihm ganz leise erzählen, dass man dort die reichsten Gold- und Silberstufen auf dem Dache mit Metzen sammle.

²⁾ Espunere de motive la Convențiunea de delimitare, Bucuresci, 1887, p. 246. 267.

³⁾ Marele Dictionar geografic al României. Vol. I. p. 36.

⁴⁾ Acest masiv se compune din vêrfurile Albia și Albiuța.

⁵⁾ Charta Moldovei (Institut. geogr. al armatei) S. 1: 50.000, și minuta orig. inedită.

⁶⁾ Specialkarte d. oesterr. ung. Monarchie. (1:75.000), fóia Z. 17., C. XXXIII.

⁷⁾ Fragm. Hist. graec. III. (Ed. Didot) p. 273: Καί τὰ τε πάλαι μὲν Ῥιπαία καλοῦ-μενα ἔρη εἶδ' ὕστερον Ὀλβία προσαγορευθέντα νῦν δὲ Ἀλπία αὐτομάτως ὕλης ἐμπρησθείσης ἀργύρου διεσπύη.

este incontestabil identică cu minele cele celebre de la Alybe, unde, după cum ne spune Homer, se născuse argintul, orî cu alte cuvinte, unde argintul eşise din sînul pămîntului la suprafaţă. Cu privire la Alybe mai adăugem aici încă o circumstanţă geografică. În partea meridională a acestui vast masiv de munţi argentiferi curge rîul numit Bistricióră, ce se vîrsa în Bistriţa Moldovei, o numire, care de asemenea o vedem reflectată în numele, ce-l dă Homer eroului de la Alybe, Epistrophos.

Ţările Daciei se caracterisează până în epoca romană prin o mare abundenţă de argint, ér de altă parte Scythii din nordul Mării-negre, după cum ne spune Herodot, nu făceau nici o întrebuintare de argint, lucru natural fiind-că şesurile Sarmatiei europene au fost tot-de-una lipsite de mine ¹⁾.

O a doua piéţă însemnată pentru avuţiile sale metalice a fost în timpurile ante-helene la Temesa (Τεμεσσον).

În Odyssea lui Homer, ȕeiţa Minerva se exprimă ast-fel către Telemach fiul lui Ulysse: «Am fost cu corabia peste Marea négră la Temesa după aramă, însă aduc fer lucitoriu» ²⁾, adecă oţel.

Avem aici o indicaţiune geografică fórte preţioasă. Drumul comercianţilor grecesci, cari navigau la Temesa, ca să cumpere aramă şi fer, era peste Marea-négră séu Pontul euxin.

O a doua notiţă importantă despre situaţiunea Temesei o aflăm la poetul Ovidiu. După dînsul itinerariul celor ce navigau la Temesa, trecea prin strimtórea cea abruptă şi dificilă navigaţiunii, numită o-dată Ceraunia (munţii de la Cerna), şi pe lângă un oraş barbar astă-ȕi necunoscut numit Romechium ³⁾. Avem aici două numiri topografice, pe cari poetul Ovidiu le estrăsese din vechile descrieri geografice, fără ca dînsul, în timpurile sale să-şi pótă da bine sémă de adevérata situaţiune a Temesei homerice. Fără îndoiélă, că acéstă făimósă piéţă de metale a timpurilor preistorice,

¹⁾ Bolliac, intemeiătorul archeologiei preistorice române, încă remâne surprins de cantităţile cele mari de argint, ce le posedau Dacii. «De unde», ȕice dînsul, «scoteau Dacii atăta argint pentru atăta numerariu şi cum de numerariul lor nu era nici aur, nici aramă . . . De unde vine acésta, că monetele cele mai vechie ale Daciei sunt de billon, argint, aramă şi puţin aur, de multe orî şi plumb? Cu cât înaintéază remâne argintul fórte lămurit şi se găsesc mulţime de monete Dace, drachme, didrachme şi tetradrachme mai ales imitaţiunii, dară localisate» (Tromp. Carp. Nr. 846). — Despre minele de argint şi de aur de la oraşul Baia din Moldova a se vedé Cogălniceano, Album istoric, p. 54.

²⁾ Homeri Odys. I. 187.

³⁾ Ovidii Met. XV. 520. — Despre poziţiunea geografică a munţilor şi a strimtorii numită Ceraunia a se vedé mai sus p. 416.

de unde ținuturile meridionale cumpărau arama trebuincioasă pentru edificie și obiectele destinate cultului divin, se afla în regiunea cea abundentă de metale din nordul Istrului de jos, acolo unde erau concentrate cele mai principale și cele mai productive mine ale lumii vechi ¹⁾. Diferite localități de lângă pârâiele Carpaților (în Ungaria și Transilvania) au purtat unele în timpurile trecute și altele mai târziu și astăzi numele de Timiș (Temes). Din aceste vom aminti aici singur două: Timișoara, cetate veche și vestită, orașul cel mai principal și mai comercial al Bănățului, situat spre mijlocul de râul Timiș, care în documentele mai vechi ale Ungariei figurează sub numele de castrum Temes ²⁾, și un sat românesc astăzi dispărut din districtul Mădăriei, care pe la a. 1408 purta numele de Temes ³⁾.

Un al treilea emporiu al timpurilor preistorice renumit pentru averile sale minerale a fost la Tartesos (Certeș), lângă Columna lui Hercule, în apropiere de Cerna, izvorul cel imens de prosperitate comercială a Tyrienilor ⁴⁾.

În fine Stephan Byzantinul mai amintește în regiunile Scythiei de o localitate cu numele Chalcis (Χαλκίς), adică Băi-de-aramă ⁵⁾.

Numele de Chalcis îl avuse în nise timpuri depărtate ale anticității diferite localități. În particular acest nume se atribuie unui oraș important, unde după anumite tradițiuni se lucrase mai întâi arama. După toate probabilitățile, acest celebru oraș, numit în formă grecească Chalcis, unde se începuse mai întâi industria minelor de aramă se afla în regiunea cea abundentă de metale a Scythiei, fiind-că după vechile tradițiuni Lydus (Lud, nume pelasg) din Scythia descoperise mai întâi arta de a topi și vârsa arama ⁶⁾. Originea aramii era în tot cazul scythică, după cum acesta o constată și

¹⁾ Unii au crezut, că Temesa (Τεμέση) lui Homer ar fi fost identică cu orașul din Italia de jos numit în epoca romană Tempsa și Temsa (Plinii lib. XIV. 8; III. 10. 2. — Livii lib. XXXIV. 44). Însă nici numele, nici pozițiunea geografică nu corespunde tradițiunilor homerice, și nici nu s'au constatat până astăzi pe teritoriul acestui oraș din Brușu vre o urmă de care de lucrări arhaice de mine.

²⁾ Fejér Cod. dipl. III. 1. 124. 1212: castrum Temes. — Pesty, Várispánságok, p. 500-502: castrum Tymys, și castrum de Tymes. — Obiecte preistorice de aramă pe teritoriul Bănățului, după cât cunoscem, se-au găsit în comitatul Timișoara și la Segedin (Pulszky, Kupferzeit, p. 19. 22); vase și mai multe table mari de aramă la Mădăria lângă Oravița (Liuba și Iana, Topografia s. Mădăria, p. 56).

³⁾ Pesty, A Ször. Bánság. II. 543.

⁴⁾ A se vedea mai sus pag. 441.

⁵⁾ Stephanus Byz., v. Χαλκίς.

⁶⁾ A se vedea mai sus pag. 484, nota 2.

epoca așa numită a arămiî, ce caracterisează Carpații Daciei¹⁾. În particular orașul Chalcis din Scythia, de care face amintire Stephan Byzantinul, nu putea să fie altul, de cât așa numita Baiă-de-aramă din părțile de apus ale României, unde administrațiunea austriacă constatare încă pe la a. 1719, că aceste mine lucrate încă din timpurile cele vechi erau aproape sleite²⁾, unde pe toate colinele și pe toate văile dimprejur se mai pot cunoaște și astăzi nenumărate urme de ocne sevă escavări după sistemul arhaic, unde am vădit noi înși-ne în anii 1892, 1899 și 1900 irugele unor vetuste apeducte săpate în stânci și deposite grandioase de sgură topită, acoperite pe unele locuri cu un strat aluvial de pământ de un metru și mai bine.

Este un fapt pozitiv, că industria minelor, această creațiune a geniului și a culturii pelasge, avuse în timpurile ante-elene o imensă dezvoltare în țările Daciei. Este singura regiune de pe continentul Europei, unde după toate datele geografice și archeologice, după toate condițiunile geologice, a existat o puternică civilizațiune metalurgică, o civilizațiune, care prin produsele și fabricatele sale metalice a dominat în timpurile cele sacre pelasge, nu numai țările meridionale, dar și cele de apus, de nord și în parte de răsărit³⁾.

¹⁾ Unii autori, între aceștia Pliniu (IV. 21. 3) și Stephan Byzantinul au fost de părere, că bătrânul oraș Chalcis, unde s'a descoperit mai întâi arama, ar fi fost așa numitul Chalcis din insula Eubea în Marea egeă. Nu numai că nu avem nici o notiță pozitivă despre lucrarea aramii în Eubea, dar această insulă după părerile unora, nici nu conține straturi metalice (Schrader, Sprachvergleichung u. Urgeschichte, p. 284).

²⁾ Instrucțiunile date în timpul ocupațiunii austriace (1719) cu privire la Baia-de-aramă din jud. Mehedinți cuprind următoarele: Weillen das zu Baia di arame befindende Bergwerkh von Alters hero zimlih ausgehauen, vorhin aber, wie auch anjetzo, nicht von dem Landesfürsten, sondern denen Inwohnern des Markts Baia di arame auch umbliegenden Dorffleuthen cultivirt worden . . . hat es bei diesen allen eben auch sein Verbleiben. (Wenzel, Magyarorsz. Bányászatának kritikai története, p. 243). — Archidiaconul Paul de Aleppu, care a călătorit prin Moldova și Țera-românească între a. 1650-1660, scrie despre aceste mine următoarele: «În Țera-românească se afla o frumoasă baie de aramă, din care metalul se estrage din puțuri foarte adânci în forma unei petre negre și apoi se manufacturăză cu multă artă» (Hasdeu, Arch. ist. Tom. I. P. 2. p. 105). — Îr I. Ionescu, (Agricultura jud. Mehedinți, p. 49) scrie: «Multe minerale s'au scos din aceste hrube (cunicule) judecând duple sgure, duple resuflătorile și frământăturile de pământ, ce se ved pe aici . . . Sgurele și irugele (săpate în petra) ocnele și drumurile sunt semne positive, că aici s'au scos și topit mine multe. Minele însă sunt vechi» etc. Pe teritoriul județelor Mehedinți și Gorj se găsesc în număr considerabil diferite obiecte și instrumente de aramă, ceea ce probă, că în timpurile preistorice a existat în această regiune un centru, unde se estrăgea și fabrica acest metal.

³⁾ În a. 1580 un anumit Basilius Transalpensis în o petițiune adresată sul-

Aici noi aflăm peste tot locul urme infinite de numeroase de lucrări arhaice de mine: spălări de aur, băi părăsite, topitori de metale, câmpuri de sgură, table de aramă, bucăți informe de plumb și de aur topit și diferite instrumente necesare industriei metalurgice ¹⁾.

În timpurile homerice teritoriul Eladei a fost cu totul lipsit de mine. Grecii cei vechi nu se ocupa cu estragerea metalelor din pământ. Avem numai exemple, că ei se ocupa cu schimbarea lor ²⁾.

În Sarmatia europeană nu au existat mine nici de aramă nici de argint, precum nici de aur, ori de fer.

Tot astfel și în Germania. «Dacă zeii cei buni», scrie Tacit, «ori zeii cei nefavorabili le-au denegat Germanilor aurul și argintul nu pot spune,

tanului descrie astfel avuțiile metalice ale Transilvaniei: *esse regnum quoddam sub imperio Serenis Vrae Transylvaniam nuncupatum, regnum sane inaeestimabile, in quo quotcunque genera metallorum in mundo sunt, omnium fodinae inveniuntur, fodina auri et argenti, ferri et cupri, stanni et plumbi, calybis et viui argenti, sulphuris et salis . . . et omnibus ad vitam humanam necessariis abundantisimum, cuiusque utilitatem et fertilitatem lingua humana effari et enumerare nequit* (Hurmuzaki, Documente III, p. 57—58). — Trei riuri însemnate, ce isvorăsc din Carpații de apus ai Transilvaniei poartă numele de Criș (*χρῖστος*), un altul Arieș, corespunzător cu latinul Aureus, *er* Oltul (Alutus), care descinde din Carpații de răsărit este după numele său de asemenea un riș de aur. Numele riului Arieș îl aflăm încă pe la a. 1075 tradus cu latinescul Aureus (Fejér, Cod. dipl. I. 437). Căderea lui *z* după *A* nu este un fenomen izolat. În limba latină vulgară încă se dicea *Arelus* în loc de *Aurelius* și *agustus* în loc de *augustus*, *er* rom. *Agustin* în loc de *Augustin*. În limba albanesă cuvântul aur încă s'a prefăcut în *âr*. Arieșul pare a fi același riș, care la Herodot (IV. 49) figurează sub numele de Auras. Cuvântul Alutum ca termen metalurgic însemna în timpurile vechi aur spălat, de la *alluo*. După Pliniu (XXXIV. 47) minele de aur din Lusitania și Gallaecia se numiau, *alutia* vulg. *aluta*; *er* aurul ce se afla în stratul superior al pământului *alutatum* (ibid. XXXIII. 21).

¹⁾ Căntecele tradiționale românești mai amintesc de epoca, când, pe lângă turme și cireți de vite, omeni ai avuții mai posedau și mori de aur și mori de argint:

și-și avea Tudor ș'avea

nouă mori în riurel

de macină auriel

nouă mori pe su pământ

dă macină la argint . . .

Că-mi dă taica mie (zestre)

Bunătați o mie,

Nouă mori în vânt,

Nouă în pământ

Macină argint . . .

Ședătoarea (Făluceni), An. III, p. 212.

Negoescu, Balade, p. 195.

²⁾ În această privință învățatul italian E. Saglio încă se exprimă astfel (Dict. des antiquités gr. et rom. v. Caclatura p. 784, nota 51): Nulle part il n'est question dans les poèmes d'Homère de l'exploitation des mines (pe teritoriul Eladei): les métaux que les Grecs possèdent leur sont venus par le commerce ou par la rapine.

dar nici nu pot afirma, că nu ar fi în Germania vre-o vână de aur sêu de argint, că-cî cine a explorat pămîntul acesta. Fer încă este puțin la ei, după cum se pôte judeca din armele lor¹⁾.

În Galia obiectele de metal aũ fost în general importate prin comerciũ, nu însă prin comerciul maritim, ci pe drumul cel mare continental al migrațiunilor etnice preistorice²⁾. Êr Britaniĩ după cum ne spune Iuliu Cesar se folosiaũ de aramă importată³⁾.

Din contră triburile pelasge de la CarpaȚi aũ fost din cele mai depărtate timpuri ale civilizațiunii europene fãimöse nu numai pentru avuȚiele lor în turme, cireȚi, ergheliĩ, nu numai pentru câmpiile lor prodigios de mănöse, dar și pentru opulenȚa lor metalică.

Aici eraũ Arimaspii cei legendari, de pe ale căror plete strãluciaũ podöbele de aur și de petre scumpe⁴⁾.

De aici cãlătoria Țeul Apollo spre Ținuturile meridionale încãlecat pe un grifon, simbol al avuȚielor de aur⁵⁾.

Aici eraũ Agathyrsiĩ cei luxoși cu costumele lor încãrcate de aur⁶⁾.

Chiar și în timpurile lui DomiȚian și Traian avuȚiele metalice ale Daciei avuse un renume estra-ordinar.

¹⁾ Tacitĩ Germania c. 5: Argentum et aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen affirmaverim nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est. — În alt loc Tacit (Germ. 45) vorbind despre poporul Aestylilor de lãngã Marea baltică, Țice despre dênșii: Rarus ferri, frequens fustium usus.

²⁾ Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 6: La métallurgie n'a point pris naissance dans nos contrées. — Ibid. p. 195—196: une époque existe, où les métaux, le bronze et l'or (exceptionnellement l'argent et le fer) font leur apparition chez nous, apportés par le commerce. Êr în alt loc (p. 204): La grande civilisation n'a donc pénétré par mer ni en Gaule, ni en Espagne Le grand mouvement, qui a transformé le pays est venu par voie de terre, continuation du mouvement, auquel nous avons dû l'introduction dans le pays des monuments mégalitiques. — Mai adãugem în fine aici, că după Diodor Sicul (V. 27. 1) în Galia nu aũ esistat mine de argint.

³⁾ Caesaris B. G. V. 12: (Britanni) aere utuntur importato.— Despre Africa, archeologul Morgan se exprimã ast-fel: que ce n'est pas en Afrique qu'il faut rechercher le foyer du fer (Congr. int. ant. et arch. préh. Paris, 1889, p. 286). Êr despre India scrie Pliniu: India neque aes neque plumbum habet (H. N. XXXIV. 48. 3).

⁴⁾ Lucanĩ Phars. III. 278-279: auroque ligatas Substringens, Arimaspe, comas.

⁵⁾ A se vedé mai sus pag. 80.

⁶⁾ Herodotĩ lib. IV. c. 104. — Pãnã la finele seculului al XVI Boiariĩ romãni eraũ încã adevãraȚi chrysophori. VeranȚiu, fost locotenent regal al Ungariei († 1573) scrie despre Moldova ast-fel: Boiariĩ . . . se împodobesc cu inele multe, cu haine de mêtase, aurite . . . apoi cu catene de gât și cu alte asemenea ornamente, cari tôte

Regele Decebal, după cum ne spune Dio Cassiu, î-și ascunse tesaurele sale cele fălmôse de aur, argint și diferite lucruri prețioase sub albia râului Sargetia, ce curgea pe lângă capitala sa. Traian însă cu ajutorul lui Bicile, unul din amicii intimi ai lui Decebal, descoperi secretul și ridică aceste imense avuții ¹⁾.

Columna lui Traian ne înfățișează de asemenea câte-va scene caracteristice, cum soldații romanî, după înfrângerea puterii Dacilor, aduc înaintea împăratului Traian nisce cai robuști de munte încărcăți cu vase prețioase de aur și de argint.

Despre prada cea imensă în aur și argint, ce o ridicase împăratul Traian din Dacia, aflăm o importantă notița la istoricul Ion Laurentiu Lydus din secolul al VI-lea.

Împăratul Justinian, ne spune acest autor, grăbindu-se să facă ceva folositoriu pentru stat, se hotărî să înființeze demnitatea de prefect al Scythiei; anume fiind el un om înțelept și studiind cele scrise, aflase, că regiunea Scythiei a fost în timpurile vechi fericită, nu numai pentru avuțiile sale, dar și pentru ómenii săi cei vitezi, și că tot ast-fel se află ea acum precum fusese o-dată. Acastă regiune o subjugase mai întâiul înaltul principe Traian, când Decebal a fost rege al Geților, de la carî densusul a luat ca prada de război 5.000.000 libre de aur (5.071.400.000 fr.) și 10.000.000 libre de argint (897.354.684 fr. ²⁾), afară de pahare și de vase, ce erau mai pe sus de orî ce preț, și afară de turme, de arme și mai mult ca 500.000 ómenî, bărbații cei mai războinici dimpreună cu armele lor, după cum acesta a afirmat-o Crito, care a fost de față în acest război. Ast-fel Justinian nevoind să fie mai inferior de cât Traian în nici o pricină, se hotărî să țină sub puterea sa și părțile mătă-nópte, carî o-dată se desfăcuse de jugul Romanilor ³⁾.

se lasă în jos de la umărul stâng peste pept sub brațul drept până la cõpse (De situ Transsylv. Mold. Transalp. la Ilarianu, Tesaur, III, p. 181).

Êr în poesia noastră populară aflăm următoarele amintiri:

La coșarul derîmat

Stă boierul reșîmat

Nu mai aur îmbrăcat.

ce te porți așa gătit

numa'n aur și argint

din crescet până 'n pământ?

Teodorescu, Poesii pop., p. 326.

Ibid., p. 326.

¹⁾ Dion Cassius, Hist. rom. (Ed. Gros et Boissée) lib. LXVIII. c. 14.

²⁾ Avînd în vedere pondul libreî romane cu 327,1873 grame și proporțiunea dintre argint și aur în timpul lui Domițian cu 11,303 : 1.

³⁾ Lydi De Magistr. II. c. 8: ἤν (χάραν) πρῶτος ἐλὼν σὺν Δεκεβάλῳ τῷ Γετῶν ἡγήσα-
μενῳ Τραιανὸς ὁ πολὺς πεντακοσίας μυριάδας χρυσίου λίτρων, διπλασίας δὲ ἀργύρου ἐκπα-
μάτων ἄνευ καὶ σκευῶν τιμῆς ὅρον ἐκβεβηκότιον ἀγγέλων τε καὶ ὀπλων . . .

Împăratul Traian ridicase așa dar din Dacia, afară de sumele enorme în monete și în diferite mase de aur și de argint, încă și o mulțime prodigiōsă de vase prețioase. Valōrea lor, dīce Crito, era necalculabilă. Și fără îndoielă, că aceste obiecte de aur, de argint și de petre scumpe, lucrute în stilul Hyperboreilor său Arimaspile, aveau în această epocă de opulență și de lux a Romanilor, un preț ne mai pomenit ¹⁾.

În fine, dacă pe lângă prada, ce a fost ridicată pentru erariul statului, vom avē în vedere și jafurile imense comise de tribuni, de centurioni și soldați, cari toți devenise omeni avuți în urma acestui război, și dacă vom socoti, ca întregă națiunea Dacă a fost spoliată de averile sale, atunci vom putē dīce, că prada de război ridicată din Dacia în metale prețioase s'a urcat la cel puțin la 10 biliōne (miliarde) de franci.

Ce valōre reprezentaū aceste sume în epoca lui Traian, ne putem face o idee din cele ce ne spune Pliniu, că până în timpurile sale tesaurul public al statului roman, ce se conserva în templul lui Saturn, nici o-dată nu a fost mai mare de 1.620.829 libre de aur ²⁾, ori cu alte cuvinte, visteria metalică a imperiului roman, după atâtea războaie fericite și după atâtea impozite asupra țărilor subjugate, nu făcea nici chiar a treia parte din prada de aur și de argint, ce se luase de la Daci.

Prada lui Traian din Dacia întrece prin avuția și magnificență tot ce văduse până aci poporul roman. Era triumful cel mai mare al Romei, nu numai asupra puterii și vitejiei unui popor temut ³⁾, dar și asupra avuțiilor de aur și de argint ale unei țări «fericite», avuții acumulate aici în curs de atâtea secole și mii de ani.

Din aceste spolie prodigiōse construi împăratul Traian aria său Forul său cel vast ⁴⁾, decorat cu diferite statue și figuri de Daci, for, pe care se afla arcul său de triumf, ce reprezenta diferite scene din războiul Dacic, Basilica Ulpia, Columna lui Traian, cele două Biblioteci Ulpia, și un templu al împăratului, o construcțiune, pe care Marcellin o numesce unică în

¹⁾ Homer (Iliad. XXIV, 234) încă amintesc de un pahar magnific de aur al lui Priam, ce-l primise ca dar de la Thraci, când fusese în legațiune la ei. — La cel vechi sub numele de Thraci se înțelegea întreg poporul Geților din partea de sud și de nord a Dunării de jos, dimpreună cu Scythii (Steph. Byz. v. *Σκύθαι*, ἔθνος Θράκηων. — Cf. Herodot, IV. 93; VII. 20.)

²⁾ Plin. H. N. lib. XXXIII. c. 17.

³⁾ Cf. Lucan Phars. II, 54: Hinc Dacus premit, inde Getes. — Ibid. VIII. 423.

⁴⁾ După cum scrie Gellius (Noct. Attic. XIII. 24) pe lângă extremitățile Forului lui Traian mai erau așezate diferite simulacre și însemne militare aurite, având de desupt inscripțiunea: Ex manubiis, adică din sumele provenite din vânzarea prăzii.

univers și demnă chiar de admirațiunea ȕeilor, care întrec ea orî-ce descripțiune, și pe care nici un muritorîu nu va mai fi în stare să o reproducă ¹⁾).

Dar ceea ce presintă o caracteristică particulară al avuției acestei țări în obiecte prețioase de artă, este, că pe lângă toate spoliările Romanilor și ale Barbarilor, pămîntul Daciei este și astăzi o fântână nesecată de aurării și argintării preistorice, ast-fel că tesaurele lui Priam, ale dinastiilor din Mycena și din Orchomen, ne apar ce e drept ca visterii prețioase familiare, însă în tot casul modeste față de comorile imense, ce s'au descoperit până astăzi pe teritoriul Transilvaniei, Ungariei și al ȕerilor române, din carî însă nici a ȕecea parte nu au fost colectate și conservate cu îngrijire.

Civilizațiunea metalurgică, care deschide o nouă eră de prosperitate în istoria omenimii, începe, după cum vedem, în nordul Dunării de jos, pe teritoriul Daciei.

Aici se află în timpurile preistorice centrele cele mari de producțiuni metalifere. Aici ne apare prima fasă a fabricațiunii obiectelor de metal, a armelor, instrumentelor și ornamentelor, o industrie care face din ce în ce progrese tot mai însemnate ²⁾. De aici aceste fabricate, cu deosebire cele de aramă, de bronz și de fer iaă o estensiune prodigiösă. Transportate cu migrațiunile preistorice, și răspândite prin comerciū în toate părțile Europei, în Asia și Africa de nord, ele ne presintă prin formele, prin semnele simbolice și une orî prin inscripțiunile lor, una și aceeași origine ³⁾, unul și același tip caracteristic al industriei metalice de la Carpați ⁴⁾.

¹⁾ Ammian lib. XVI. c. 10.

²⁾ Pulszky, Magyarország Archaeológiája, I. p. 141: Unstedt Ingwald ily szép szavakban fejezi ki lelkesedését a magyarországi őskori emlékekről (Études sur l'âge de bronze de la Hongrie. Christiania, 1880, p. 40 seqq.): Az ország, mely a Kárpátoktól délre terjed, úgy jelentkezik előtttem mint a régészeti csodák országa, oly nagy a formák gasdagsága, melyek itt megleptek, oly nyomatékos azon eredmények súlya, melyekkel itt találkoztam, midőn Europa prachistorikus civilisatiójának történelmét tanulmányoztam.

³⁾ Bertrand, La Gaule avant les Gaulois, p. 222: Un fait important sur lequel on ne saurait trop insister, est l'air de parenté de tous ces bronzes en Europe, la certitude qu'à l'origine des rapports commerciaux reliaient entre eux les pays aussi éloignés . . . Les découvertes faites dans ces différents pays démontrent, sans doute possible, que les bronzes primitifs, danois, lacustres, gaulois, italiens, avaient une origine commune.

⁴⁾ Distinsul archeolog Montelius din Svedia constată de asemenea, că obiectele preistorice de aramă pură aflate pe teritoriul Scandinaviei au fost importate acolo din regiunea Austro-Ungariei (Correspondenzblatt d. deutsch. Gesellsch. f. Anthropologie u. Urgeschichte, Jhg. 1894 p. 128-129). — Cf. Pulszky, Magyarország Archaeológiája, I (Budapest, 1897, p. 137)

XXI. TABLELE ESCHATOLOGICE ALE HYPERBOREILOR.

Între cele mai principale monumente ale metalurgiei preistorice din părțile de nord ale Dunării de jos se amintesc Tablele de aramă ale Hyperboreilor, trimise prin virginele Opis și Hecaeerge ca dar la templul lui Apollo din insula Delos.

Despre aceste Table Socrate vorbește ast-fel la Plato:

«*Étā* și o altă narațiune, pe care mi-a comunicat-o magul Gobryas. După cum î-mi spunea dânsul, în timpul când Xerxe trecuse cu armata sa în Europa (an. 480 a. Chr.), moșul sēū, care purta același nume (de Gobryas) a fost însărcinat ca să apere insula Delos, unde se născuse cei doi *dei* (Apollo și Diana). Aici dânsul a luat cunoștință de conținutul unor table de aramă, pe care le adusese (virginele) Opis și Hecaeerge de la Hyperborei ¹⁾: că sufletul omului, după ce părăsește corpul, se duce într'un loc necunoscut, în o locuință suterană, unde se află reședința regală a lui Pluto și care nu e mai mică de cât palatul lui Joe. Pórta, care servește de intrare la drumul, ce duce la reședința lui Pluto, e închisă cu 200 lacăte și chieș; ér după ce se deschide acéstă pórtă, sufletul ajunge la rîul Achéron, apoi la rîul Cocyt, și după ce trece peste aceste rîuri, el trebuie să fie dus la Minos și la Rhadamanth. Aici judecătorii țin ședință și întreabă pe fie-care din cei care vin, că ce vieță aū dus și cu ce fel de lucrări s'aū ocupat până era în corp. Înaintea acestor judecători este peste puțină să póttă minți cine-va. Apoi aceia, care aū fost conduși de un geniū bun până când aū trăit, capētă locuință în regiunea celor piī, unde anutimpurile produc cu abundență tot feliul de fructe, unde curg isvóre cu apă limpede, unde câmpurile sunt acoperite cu tot feliul de florī de primăveră, unde el asistă la conversări filosofice, la reprezentațiunī teatrale de ale poeșilor, concerte de musică, ospețe cu cāntece și musică, unde sunt mese întinse cu bucate pregătite de sine, petreceri inocente și o vieță plăcută. Aici nu e nici iérnă aspră, nici călduri mari, ci o climă temperată, îndulcită de rađele cele blānde ale sórelui. Aceia care aū fost inițiați (în aceste misterie) aū un loc mai de frunte și ei îndeplinesc aici ceremoniele

¹⁾ Platonis Axiochus: ΣΩ. ΕΙ δὲ καὶ ἕτερον βούλει λόγον, ὃν ἐμοὶ ἤγγειλε Γωβρύης. ἀνὴρ μάγος ἔφη κατὰ τὴν τοῦ Εὐρέου διάβασιν τὸν πάππον αὐτοῦ καὶ ὁμώνυμον, πεμφθέντα εἰς Δῆλον, ὅπως τηρήσειε τὴν νῆσον, ἐν ᾗ οἱ δύο θεοὶ ἐγένοντο, ἐκ τινῶν χαλκίων δέλτων, ἃς ἐξ Ἑπταβωρέων ἐκόμισαν Ὀπίς τε καὶ Ἑκαέρρη, ἐκμεμαθηκέναι etc.

religioase. Se spune, că aici au fost inițiați Hercule și Bach (Osiris ¹⁾ înainte de ce ei ar fi descins în infern. Er aceia, cari au petrecut viața lor în fapte rele, sunt duși de Furiți prin Tartar la Erebus și Chaos, în regiunea celor impii, unde ficele lui Danaus căcă neconținut să umple vasul cel fără de fund, unde se vede Tantal, ce suferă de sete, unde vulturii (seu șerpii) sfășia ficatul lui Tityus, unde Sisyp se trudește în zădar să urce pe un munte un bolovan enorm de piatră, er după ce ajunge la capăt, el trebuie să începă de nou munca sa cea grea; unde monștrii ling jur împrejur corpurile făcătorilor de rele; unde divinitățile pedepselor i ard cu făclii aprinse și unde ei suferă tot felul de supliciți eterne. Aceste mi le-a comunicat Gobryas».

După cum vedem, aceste table de aramă, a căror formă era triunghiulară, δέλτοι ²⁾, conțineau doctrina teologică a Hyperboreilor despre destinele omului după moarte ³⁾.

Acastă doctrină se întemeia, după cum vedem, pe principiul vieții eterne a sufletului, pe un județ suprem, pe o resplată dincolo de mormânt, a faptelor bune și a faptelor rele; idei anterioare vechiului și noului Testament, pe cari Hyperboreii, seu Pelasgiți din nordul Istrului, le răspândise departe în totă lumea antică, și cari ast-fel devenise baza fundamentală a religiunii populare din Elada, din Egipt, din părțile de apus ale Asiei și mai târziu din imperiul roman.

Aceste celebre table epigrafice ne prezintă tot-o-dată și o iconă despre forma, cum erau organizate misteriele cele mari ale Hyperboreilor, misterii, cari se celebrau într-o locuință suterană, unde erau înfățișate curțile lui Pluto, județul din urmă în frunte cu marii legistator Minos și Rhadamanth ⁴⁾, regiunea celor pii, seu locurile fericirii eterne, și Tartarul cu toate ororile sale.

Pelasgiți și cu deosebire Hyperboreii, au fost singurul popor al vechimii,

¹⁾ Diodori Siculi lib. I. 11. 3: Τῶν δὲ παρ' Ἑλλήσι παλαιῶν μυθολόγων τινὲς τὸν Ὀσίριν Διόνυσον προσονομάζουσι. — Egipteniți, dice Herodot (II. 42) spun, că Osiris este Bach.

²⁾ δέλτος, οι, tablă de scris, fiind-că în vechime aceste table aveau forma unui Δ (δέλτα).

³⁾ După poetul Ovidiu (Met. XV. 809-810) în palatul Parcelor încă se află nise table imense de aramă și de fer, pe cari erau scrise destinele neschimbăcioase ale omului.

⁴⁾ Minos și Rhadamanth apar după legende vechi ca fiii lui Ios. Despre Minos, se spunea, că a fost un rege just, remarcabil prin inteligența sa, un simbol al legislațiunii anterioare civilizațiunii grecesci. El domnise după vechile tradițiuni peste Creta peste insulele din Marea egeă și peste litoralul Asiei. Invidiând pe fratele său Rhadamanth pentru gloria sentimentelor de dreptate, i-l trimise în părțile extreme ale imperiului său (εις τὰς ἐσχάτας τῆς χώρας. Diodor, V. 84. 2). După moarte amândoi au fost constituiți ca judecători în imperiul celei alalte lumi.

carî au escelat prin sciința de a organisa misteriele și oraculele, mijlôce fôrte puternice pentru propagarea credinței în o vieță viitoare și tot-o-dată o școlă de filosofă morală și religiôsă.

Cele mai vechi sunt misteriele Hyperboreilor din nordul Istrului, carî după cum ne spun Tablele trimise la Delos au esistat încă în timpurile lui Hercule și Osiris, inițiați și dênși în aceste misterie, și ast-fel transformați în fideli devotați ai acestei religiuni. Și întru adevăr, că paradisul și infernul osiric, după cum vom vedé mai târziu, sunt localisate tot în acéstă regiune a Hyperboreilor de la Istru.

Templul lui Apollo din Delos, întocma ca și templul și oraculul de la Delphi au fost întemeiate de Hyperboreii din nordul Istrului ¹⁾. De aici plăcă Latona cea persecutată și nasce în insula Delos pe Apollo și pe Diana.

Din aceste timpuri depărtate Hyperboreii se află în relațiuni continue religiôse cu sanctuarele din Delos, o insulă, locuită de triburi pelasge emigrate de la Carpați.

În fie-care an Hyperboreii, acest popor avut și pios, trimit la sanctuarele din Delos daruri înveluite în spice de grâu. La început Hyperboreii, după cum ne spune Herodot, trimiteau aceste daruri cu două virgine, însoțite pentru siguranță de cinci fruntași Hyperborei ²⁾. În cea de întâiu misiune sacră la Delos au fost virginele Opis și Hecaege ³⁾, carî au dus daruri prețioase Ilityci, ce dase ajutoriu Latonei la nascerea celor doi zei ⁴⁾.

După Socrate tot aceste două virgine, Opis și Hecaege, au dus la Delos și tablele legii despre județul din urmă. O notiță fôrte importantă despre vechimea acestor table monumentale. Etatea lor se reducea ast-fel la timpurile Latonei, séu la cele de întâiu timpuri ale întemeiării sanctuarelor din Delos.

Aceste table eschatologice ale Hyperboreilor, carî au avut o influență imensă asupra religiunii din Delos și din insulele Mării-egee au fost ast-fel fabricate și scrise în țările din nordul Istrului, în Dacia.

Textul lor, a fost de sigur redactat în limba cea sacră a Pelasgilor, după cum tot în acéstă limbă au fost scrise la început tôte cărțile cele sfinte de pe teritoriul Eladei, după cum vom vedé mai târziu ⁵⁾.

¹⁾ Despre întemeierea templului din Delos a se vedé mai sus p. 81 și 122.

²⁾ Herodoti lib. IV. c. 33.

³⁾ Herodoti lib. IV. c. 35.

⁴⁾ Darul făcut Ilithyei pentru ajutoriu, ce-l dase Latonei, a fost după tradițiunile vechi un lanț magnific împletit din fire de aur (Preller, Gr. Myth. I, p. 154).

⁵⁾ Se pare, că locuitorii din părțile de nord ale Istrului, urmând obiceiul strămoșesc, continuau de a trimite daruri la Delos cu 2 virgine până aproape în timpul, când orașul

XXII. ΧΑΛΚΕΙΟΣ ΚΙΩΝ.— COLUMNNA CEA ÎNALTĂ DE ARAMĂ DIN REGIUNEA MUNȚILOR ATLAS (OLT).

Un al doilea monument important al metalurgiei din părțile de nord ale Istrului a fost în timpurile preistorice o columnă înaltă de aramă ridicată sub culmile munților Atlas.

Despre această columnă scrie Dionysiu Periegetul (sec. III—IV d. Chr.) pe baza unor fântâne geografice mai vechi.

«Lângă Oceanul esoteric, în apropiere de Gadira cea din părțile extreme, sub culmea munților Atlas, ce se întind departe, staă ca termine columnele lui Hercule, un mare miracul. Tot aici se ridică la ceriă o Columnă înaltă de aramă acoperită cu nori deșii¹⁾.

După cum scim, Atlas, muntele cel făimos din legendele vechimii, se afla în țera Hyperboreilor²⁾. El reprezenta cu deosebire catena meridională a Carpaților, pe care riul Olt, numit Atlas la Herodot³⁾, o tăia și separă în două grupe însemnate. Țr Columnele lui Hercule⁴⁾ și Gadira⁵⁾, punctele cele extreme, până unde se putea naviga pe lângă Atlas, în timpurile preistorice, se afla în părțile de apus ale celebrului Oceanos potamos, scău Istru, numit fôrte adese ori numai simplu Oceanos⁶⁾.

și templele de aci au fost jăfuite și distruse de Menophan, un general al lui Mithridate, în a. 87 a. Chr. A se vedă cele două table de marmură din sec. II. a. Chr. reproduse la Tocilescu, Monumente epigrafice (I. 436 seqq.) cu privire la virginile Martina și Heraclea. Virgil (Aen. IV. 146) încă amintesc pe picti Agathyrsi la sărbătorile din Delos.

¹⁾ Dionysii Orb. Descr. v. 63—68:

... . ἄφ' ἐσπέρου Ὠκεανοῖο
ἐνθα τε καὶ στηλαὶ περὶ τέρμασιν Ἑρακλῆος
ἐστᾶσιν, μέγα θαῦμα, παρ' ἐσχατῶντα Γάδειρα,
μακρὸν ὑπὸ πρῆῳνα πολυσπερέων Ἀτλάντων,
ἧχι τε καὶ χάλκεος ἐς οὐρανὸν ἔδραμε κίων,
ἡλίβατος, πυκνολοῖσι καλυπτόμενος νεφέεσσιν.

²⁾ Apollodori Bibl. II. 5. 11. 2: ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντος ἐν Ἑπερβορέοις. — După Diodor Sicul (V. 21. 32) lângă vechiul Oceanos, care nu este de cât Istru, se afla și munții Hercynici (τὸ Ἑρκύνιον ὄρος).

³⁾ Herodoti lib. IV. 49. — Cf. Gooss, Studien z. Geographie u. Geschichte d. Traj. Daciens, p. 10: Im Atlas erkennen wir die griechische Form der Aluta.

⁴⁾ A se vedă mai sus pag. 397 seqq.

⁵⁾ A se vedă mai sus pag. 417 seqq.

⁶⁾ A se vedă mai sus pag. 91 seqq.

Acastă columnă de aramă se afla așa dar în regiunea de apus a României de astă-dîi în apropiere de Porțile-de-fer.

Despre această columnă nu scim nimic mai mult. Nu scim la ce divinitate era consacrată, dacă ea a fost vîrsată din o singură masă de metal, orî compusă din mai multe table, dacă avea vre-o inscripțiune ¹⁾, orî era decorată cu figurî simbolice religioase.

În tot casul această columnă ne apare ca un colos al metalurgiei Hyperboreilor, fiind-că munții Atlas, erau prin eselență munții Pelasgilor de nord, numiți Hyperborei.

Aședată în apropiere de cataractele Istrului, ea se pare a fi fost opera lucrătorilor metalurghi de la Baia-de-aramă ²⁾, un monument din epoca de înflorire a acestor mine, destinat să eternizeze memoria celor de întăiî începuturi ale fabricațiunii aramei în aceste părți.

Un exemplu analog ni-l oferă în istoria insulei Rhodos. În timpurile cele mai vechi această insulă a fost locuită de făimoși lucrători de metale numiți Telchini, cari după cum ne spun autorii grecesci fabricau aici fer și aramă ³⁾.

Numele de Rhodos, ce-l avea această insulă pelasgă ⁴⁾, precum și numele grecesc al altei insule din apropiere, Chalcia ⁵⁾, ne spun de asemenea, că în timpurile vechi esistase aici o industrie metalurgică înflorită. La a. 300—285 a. Chr., acești metalurghi ridică lângă portul insulei Rhodos un adevărat colos metalic, o statuă de aramă, ce reprezenta pe Helios (Sórele), înaltă de 70 de coși și care cu tot dreptul a fost considerată ca una din cele șapte minuni ale lumii antice ⁶⁾.

Columna cea de aramă de lângă muntele Atlas avuse de asemenea dimensiuni considerabile, acesta o confirmă și împrejurarea, că ea devenise celebră în lumea antică și căpătase o însemnătate geografică ⁶⁾.

¹⁾ Istoria faptelor împăratului August încă a fost scrisă pe două colonne de aramă (in duobus ahenis pilis, quae sunt Romae positae). C. I. L. III. Monumentum Ancyranum, p. 774 și 788.

²⁾ A se vedé mai sus pag. 490.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. XIV. 2. 7.

⁴⁾ În limba latină raudus și rodus, bucată de metal, în particular de aramă. În jud. Mehedinți (România) pétra din care s'a scos arama se dice rudă (Hasdeu, Dicționar, v. Aramă, p. 1451).

⁵⁾ Plinii H. N. lib. XVII. 3. 6.

⁶⁾ Plinii lib. XXXIV. 18. 3: Ante omnes autem in admiratione fuit Solis colossus Rhodi, quem fecerat Chares Lindius . . . Septuaginta cubitorum altitudinis fuit . . . Maiores sunt digiti, quam pleraeque statucae. — După epitetul caracteristic de

XXIII. CRATERUL CEL ENORM DE PE COLUMNA CERIUÎ ÎN CARPAȚI.

Un vas antic descoperit în Sicilia ne înfățișează ca decorațiune stălpul cel făimos de stâncă de care avea să fie legat Prometheu. Este Columna ceriului din Carpați, pe vârful căreia se vede figurat un crater enorm (Fig. 181, pag. 350).

Acest crater ¹⁾ dedicat și așezat pe cea mai religioasă columnă a rasei pelasge, a trebuit să aibă o deosebită însemnătate istorică.

O amintire despre un crater colosal de aramă din părțile Scythiei o aflăm la Herodot.

După cum ne spune dînsul, un rege al Scythilor, cu numele Ariantan ²⁾, voind să cunoscă numărul supușilor săi a dat ordin, ca fie-care Scyth să-î aducă câte un vîrf de săgétă, amenințând cu mörte pe cei ce nu vor asculta. Adunându-se ast-fel o mulțime imensă de vîrfuri de săgeți, și Ariantan voind să lase un monument pentru posteritate, a îngrijit să se facă din aceste vîrfuri de săgeți un crater de aramă, pe care l'a dedicat în Exampaeu, seú în căile cele sfinte. Acest crater, după cum ne spune Herodot, avea o capacitate de 600 amfore (15,880 litre) și o grosime de 6 degete ³⁾.

Însă, în care epocă a trăit regele Ariantan și peste cari Scythi anume? Herodot nu ne spune. Tot ce ne comunică dînsul pare a avé numai caracterul unei simple tradițiuni orale, culese de la Greci din Olbia.

Despre originea acestui crater aflăm însă la Herodot următoarele cuvinte memorabile: Τοῦτο (χαλκήρον) ὃν ἔλεγον οἱ ἐπιχώριοι ἀπ' ἀρδίων γενέσθαι, «acest crater, după cum spun indigenii a fost făcut ἀπ' ἀρδίων». După ce premite aceste cuvinte, Herodot povestesc apoi tradițiunea cu vîrfurile de săgeți. În limba grecescă ἀρδης înseamnă, ce e drept, vîrf de săgétă.

ἡλίβατος, ce-l are, la Dionysiu, columna de aramă de lângă muntele Atlas, se-ar păré, că acest monument a fost de asemenea consacrat Sorelui (Helios). Anume după unii etimologia cuvîntului ἡλίβατος, s'ar reduce la ἥλιος sóre și βαίνω a trece peste, adecă luminată de sóre.

¹⁾ La cei vechi vasele de o capacitate mai mare (de lut, ori de metal), ce erau destinate pentru temple, ori pentru locurile sfinte, de și aveau forme diferite, pörta însă de regulă numele de κρατήρ, κρατήρες.

²⁾ Herodot ne transmite acest nume numai în formă de acusativ grecesc.

³⁾ Herodoti lib. IV. c. 81.

Se pare însă, că la început cuvintele ἀπ' ἄρδίων din tradițiunea lui Herodot avuse numai o semnificațiune topografică, anume, că acest crater era făcut de locuitorii din Ardia ¹⁾ seû Adria (Ardél), ἀπ' Ἀρδιαίων, o numire pe care apoi Grecii din Olbia o confundase cu ἀπ' ἀρδίων, seû vîrfuri de săgeți. Chiar și numele regelui Ariantan se pare a fi numai o formă coruptă.

În tot cazul, faptul ne apare pozitiv: pe Columna ceriului din Carpați se afla aședat în timpurile ante-herodotice un crater enorm de metal, fie că acest crater este cel amintit de Herodot, fie că a fost un altul.

Craterele avuse la poporul pelasg o deosebită însemnătate religioasă. Ele formau darurile cele mai prețioase ale regilor și ale principilor, pentru temple și pentru căile sfinte ²⁾. De regulă ele erau aședate pe colonne, orî pedestale, și conțineau apa sfântă lustrală.

Unul din sanctuarele cele mai vechi și mai însemnate ale Pelasgilor meridionali era la Dodona în Epir, unde se afla templul și oraculul cel renumit al lui Ioe Pelasgicul. Aici se afla de asemenea un crater misterios aședat pe o columnă. După cum ne spune Polemon Periegetul, un literat din școala alesandrină, și care trăise în sec. II. a. Chr., la Dodona se aflau două colonne paralele și aproape una de alta. Pe una se afla aședat un crater de aramă asemenea unui lebes (vas de metal cu margini arundate). În partea dreaptă a acestui prunc se afla columnă cu vasul. Când sufla vîntul, sforile de aramă ale sbiciului, cari erau flexibile întogma ca cele naturale, se mișcau și ele băteau fără întrerumpere vasul până când înceta vîntul ³⁾.

¹⁾ Strabo amintesc după fântănele vechi de o regiune geografică muntoasă numită Ἀρδία (lib. VII. 5. 2), pe care însă dînsul o confundă cu o parte a Dalmației. De asemenea după cum ne spune Strabo (XI. 6. 2) vechii autori mai vorbeau de Sarmatiî, de Arimaspiî seû Hyperboreiî, ce locuiau de asupra Istrului și a Adriei, o regiune, care în tot cazul nu putea să fie lângă marea adriatică, unde nu se aflau nici Sarmatiî, nici Arimaspiî.

²⁾ Herodot lib. I. c. 14. 25. 51. 70.

³⁾ Stephanus Byz., v. Δωδών.

**XXIV. ΣΤΗΛΗ ΧΡΥΣΗ ΜΕΓΑΛΗ. — COLUMN A CEA MARE DE AUR
CONSECRATĂ LUÎ URAN, SATURN ȘI JOE.**

1. Evhemer despre Columna de aur dedicată lui Uran; etc.

Un alt monument de o importanță capitală istorică, ce a existat în timpurile vechi pe teritoriul locuit de Daci, a fost Columna cea mare de aur, ridicată în onoarea lui Uran, Saturn și Joe, despre care ne vorbește istoricul Evhemer din Mesena, bărbat de o vastă erudiție, care după Pliniu a trăit în epoca după Herodot ¹⁾, ér după alții pe la a. 316 a. Chr.

Acest Evhemer, un discipul al școlii filosofice Cyrenaice, scrisese o istorie sacră (ἱερὰ ἀναγραφή) pe baza documentelor și inscripțiunilor, ce le culesese în diferite călătorii ale sale.

În literatura antică cartea lui Evhemer se bucurase de o mare vedită, și după cum ne spune Varro, poetul Enniu făcuse o traducere de pe ea ²⁾. Din nefericire însă din această importantă istorie sacră a lui Evhemer nu ne-a rămas de cât puține estrase, dar și aceste transformate și interpolate de cei ce s'au folosit de ele, fie, că nu cunoscău regiunile, de cari vorbea Evhemer, fie că nu erau de ajuns familiarizați cu numirile geografice obscure, ce le întrebuintă acest filosof.

În această scriere a sa, Evhemer vorbea de o columnă de aur dedicată lui Uran, lui Saturn, Joe, Apollo și Diane, în o regiune numită de densus «Arabia de la Ocean», sedit «Arabia fericită», și locuită de Doi, de Scythi, Oceaniți și Panchei (Peucini).

Vom reproduce mai întâi aici o parte din pasagele lui Evhemer, astfel după cum le aflăm estrase și intercalate în istoria lui Diodor Sicul ³⁾. «În această regiune» — autorul ne vorbește de Arabia de la Ocean — «se află mai multe sate și orașe însemnate, din cari o parte sunt aședate pe valuri mari de pământ (spre a fi apărate de esundări), ér altele pe coline, ori pe câmpii. Orașele cele mai mari au palate magnifice, o mare mulțime de locuitori și abundență de averi. Întreg ținutul acesta (Πᾶσα ἡ χώρα) e plin de

¹⁾ Plinii H. N. lib. XXXVI. 17. 2.

²⁾ Varro, De agricultura, I. 43.

³⁾ Diodori Siculi lib. V. c. 41—46.

turme numeroase de diferite genuri. El produce o recoltă copioasă, dar tot-o-dată este abundant în locuri de pășune pentru turme de oi și cireși de vite. Ținutul acesta este traversat de o mulțime de riuri, cari umezesc în un mod favorabil suprafața pământului și contribuie astfel la o deplină dezvoltare a fructelor. Acesta este cauza, pentru care această parte a Arabiei, care prin bunătatea sa întrece celelalte părți, se numește Fericită (εὐδαίμων), o numire, ce i corespunde într-adevăr. La estremitățile acestui ținut, din partea de jos a Oceanului, se află mai multe insule, din cari trei anume merită o descriere istorică. Cea de întâiu se numește insula sfântă (Ἱερὰ) și în care nu e permis de a înmormânta pe cei decedați. Altă insulă (a doua) e depărtată de cea de întâiu numai cu 7 stadie (1 chilom. 470 m.), și în aceasta se transportă și înmormântează cei decedați Afară de aceste (două insule) mai există încă o insulă mare (a treia) depărtată la 30 stadie (6 chilom. 300 m.) de cea precedentă . . . Ea este situată în partea de răsărit a Oceanului (εἰς τὸ πρὸς ἕω μέρος τοῦ Ὠκεανοῦ κειμένη) și are o lungime de mai multe stadie. De pe promontoriul, ce se întinde spre răsărit se vede, că se vede regiunea Indică (Ἰνδική) ca și cum ar fi învăluită în cea din cauza depărtării sale celei mari. În Panchea (acesta este numele insulei celei mari și al regiunii din apropiere) se află mai multe lucruri demne, ca să fie memorate în o descriere istorică. Locuitorii din Panchea parte sunt autochtoni (αὐτόχθονες) și aceștia se numesc Panchei, parte sunt veniți acolo, anume Oceaniți, Indieni, Creteni și Scythi. În Panchea se afla un oraș celebru numit Panara și care în privința prosperității sale întrece pe toate celelalte orașe. Locuitorii de aici se numesc rugătorii lui Joe Trifyliu (τοῦ Διὸς τοῦ Τριφυλίου) și sunt singurii din totă populațiunea Pancheei, cari trăesc după legile lor (αὐτόνομοι) și fără să aibă vre un rege (ἀβασίλευτοι) Pe o câmpie deschisă, la o depărtare cam de 60 stadii (12 chilom. 600 m.) de acest oraș se află templul lui Joe Trifyliu și care se bucură de o mare venerațiune pentru anticitatea și construcțiunea sa cea magnifică Acest sanctuariu e construit din piatră albă, are o lungime de două plectre (70 m.) și o lățime potrivită cu lungimea sa. El este așezat pe colonne înalte și masive decorate cu sculpturi executate de maeștrii celebrii. Aci se află și statuile cele memorabile ale zeilor, sculptate cu cea mai mare artă și admirabile prin colosele lor De la templu se întinde un drum așternut cu pietre având o lungime de 4 stadie (840 m.) și o lățime de un plectru (35 m.). Pe ambele margini ale acestui drum sunt așezate vase mari de aramă (χαλκεία μεγάλα) pe base patrute Dincolo de

câmpul acesta se afla un munte înalt consacrat ȃeilor și care se numesce Scaunul lui Uran și Olympul Trifyliu (Οὐρανὸς διφρος καὶ Τριφύλιος Ὀλυμπος). Anume se spune, că Uran cel bătrân, în timpul când ținuse dēnsul imperiul lumii, petrecea cu plăcere în locurile aceste și că din vârful cel mai înalt al acestui munte dēnsul observa ceriul și stelele. Mai târziu însă acest munte a primit numele de Olympul Trifyliu, fiind-că locuitorii erau compuși din trei ginți, anume din Panchei, Oceaniți și Doi, cari mai târziu au fost espulsați de aici de Ammon. Anume se spune că acest Ammon, nu numai că a alungat de aici pe poporul acesta, dar a și distrus cu totul și asemēnat cu pământul orașele lor Doia și Asterusa. În fie-care an preoții fac pe muntele acesta o festivitate óre-care cu multă sfințenie Se mai află în această insulă trei orașe mari însemnate anume Hyracia, Dalis și Oceanis. Întrēgă regiunea acēsta (Τὴν δὲ χώραν ὅλην) produce fructe în abundență. Cu deosebire se face aici vin mult de tóte felurile. Bărbații sunt reșhoinici și se folosesc în lupta de care, după obiceiul cel vechi. Întrēgă organizarea lor socială se compune din trei părți. Clasa cea de întâiu este a preoților (ἱερεῖς) și tot de clasa acēsta se țin și meseriași. Clasa a doua e compusă din agricultori (γεωργοί), ér în clasa a treia sunt ostași (στρατιῶται); de acēstă clasă se țin și păstorii (βομῆς). Conducătorii tuturor sunt preoții. Aceștia desbat judecățile asupra controverselor, ce se ivesc și au putere peste tóte lucrurile, ce se petrec în popor. Agricultorii lucrēză pământul, însă fructele le adună și pun în comun. Er când se împărtesce recolta, acela care a lucrat pământul mai bine capētă partea cea mare (după judecata preoților) De asemenea și păstorii dau în comun cu tot devotamentul victimele și cele-l-alte lucruri destinate pentru usul public În general nu e permis nimerui să aibă ceva ca proprietate particulară, afară numai de casă și de grădină. Preoții primesc tot ce fată dobitócele, tóte produsele, și dēnșii distribue apoi fie-căru, ce i se cuvine după drept Ca îmbrăcăminte locuitorii întrebuintēză vestminte mo, fiind-că oile lor se disting prin o lână de calitate fină. Atât bărbații, cât și femeile, pórtă ornamente de aur. Anume i-și pun lanțuri împletite în jurul gâtului și brățare la mână Ostași primesc lēfă pentru serviciile ordinare, ce le fac; ei sunt împărțiți în cete, apărá patria, o întăresc cu castre și propugnacule . . . Preoții îndeplinesc serviciul religios pentru ȃei mai mult cu imne și encomii, lăudând prin versuri faptele sēvērșite de ei și bine-facerile lor pentru ómenii. Némul lor după cum povestesc ei, se trage din Creta, de unde au fost aduși de Joe în Panchea pe când acesta trăia între ómenii și ținēa domnia pământului. Ca o probă

despre acesta ei aduc modul lor de vorbire, arătând, că în limba lor sunt multe cuvinte rămase de la Cretenî. Buna-voință și ospitalitatea, ce o au față de aceștia, spun că le-a rămas de la strămoși, și această tradițiune s'a propagat din generațiune în generațiune la urmași. Ei mai arată chiar și inscripțiuni (ἀνγγραφάς), după cum spun redactate chiar de Joe, în timpul când acesta trăia cu muritorii și pusese fundamentul templului de acolo. Se mai află în ținutul acesta (χώρα) mine abundente de aur, de argint, de aramă, de staniū și de fer, însă din aceste nu e permis de a se esporta nimic afară din insulă Se mai află în templul acela o mare mulțime de daruri sfinte de aur și de argint consacrate în onorea ȋeilor și cari se conservă adunate în grămeȋi din o vechime depărtată Patul său Scaunul ȋeului (ἡ κλίνη τοῦ θεοῦ) este lung de 6 coȋ, lat de 4 coȋ; el este întreg de aur și fie-care parte a sa e lucrată cu multă artă. Lângă pat se află aședată masa ȋeului, tot ast-fel de magnifică și sumptuoasă ca și cele-l-alte aparate. La mijlocul patului se află aședată o columnă enormă de aur, scrisă cu litere, pe cari Egiptenii le numesc sacre. Cu aceste litere sunt descrise faptele lui Uran și ale lui Joe, și la această inscripțiune Mercur a adaus și descrierea faptelor Dianeî și ale lui Apollo¹⁾.

¹⁾ Diodori Siculi lib. V. c. 46. 7: Κατὰ δὲ μέσσην τὴν κλίνην ἔστηκε στήλη χρυσοῦ μεγάλη, γράμματα ἔχουσα τὰ παρ' Αἰγυπτίοις ἱερὰ καλούμενα, δι' ὧν ἦσαν αἱ πράξεις Οὐρανοῦ τε καὶ Διὸς ἀναγεγραμμέναι, καὶ μετὰ ταύτας αἱ Ἀρτέμιδος καὶ Ἀπόλλωνος ὅφ' Ἑρμοῦ προσαναγεγραμμέναι. — În alt loc Diodor Sicul resumă de nouă descrierea lui Evhemer despre Arabia fericită, despre insula Panchea și Columna lui Uran cu următoarele cuvinte: «Cei vechi», ȋice Diodor, «au lăsat urmașilor săi două concepțiuni diferite despre ȋei, anume, că unii sunt eterni, cari nu vor peri nicî o-dată, cum sunt soarele, luna și cele-l-alte astre ale ceriului, de asemenea vânturile și altele de natura acesta, de ore-ce fie-care din acestea are o origine și durată eternă. Êr alȋi ȋei, ne spun dênșii, sunt pămênteni, cari au câștigat cult și onori divine pentru bine-facerile aduse ômenilor, cum sunt Hercule, Bach, Aristeu și alȋii asemenea acestora Anume Evhemer, amicul regelui Cassandru (din Macedonia), care avuse să îndeplinescă în interesul acestui rege, ore-cari legațiunii și să facă călătorii depărtate, spune, că imbarcându-se din Arabia fericită a navigat mai multe ȋile pe Ocean, și în fine a sosit la nisce insule încunjurate de ape mari, din cari una este mai însemnată și care se numesce Panchea. Acolo dênșul a vȋȋut pe locuitorii numiȋi Panchei, cari êsceléză prin pietatea lor și veneréză pe ȋei cu pregătiri și sacrificii magnifice precum și cu cele mai alese daruri de aur și de argint. Acestă insulă este sfântă (ἱερὰ) ȋeilor și are mai multe lucruri demne de admirat, atât pentru vechimea lor cât și pentru eselența artei, lucruri pe cari noi le-am descris în particular în cartea noastră precedentă. Anume se află în această insulă un dël înalt, êr pe vârful său templul lui Joe Trifyliu, construit de el însuși pe când trăia între ômeni și ținea imperiul lumii pămêntesci. În acel templu se vede o columnă de aur,

Aceste sunt datele principale geografice și etnografice, ce ne-au rămas de la Evhemer cu privire la «Arabia fericită» de lângă Oceanos și la regiunea orî insula numită Panchaea.

Istoria sacră a lui Evhemer avuse în antichitate mulți adversari din cauza tendințelor, ce le urmăria acest filosof cyrenaic, care voia să esplice mitologia prin istoriă și cu deosebire voia să probeze, că o parte din deii cei mari ai religiunii vechi au fost simpli muritori, cari pentru meritele și puterea lor câștigase onori divine.

Acești antagoniști ai sistemului, ce-l introduseseră Evhemer în istoria sfântă a vechimii, declarară de mincinosă întregă descrierea, ce o făcuse dînsul despre regiunea numită Panchaea, despre poporul cel fericit și model de pietate, ce locuia în aceste extremități ale lumii vechi ¹⁾. Motivele lor aveau ore cari aparențe convingătoare. Ca probă, acești adversari ai doctrinelor cyrenaice aduceau împrejurarea, că în Oceanul arabic, acolo unde căuta dînsii acest pămînt fericit al lui Evhemer, nu au existat nici popoarele, nici orașele, nici instituțiunile, nici insulele, de cari vorbea acest filosof ateist, care în definitiv nu voia nici mai mult, nici mai puțin, de cât să răstörne vechia religiune grecască.

Noi vom examina aici această importantă relatare a lui Evhemer, din punct de vedere istoric și geografic, spre a ne pute da sîmă de existența și situațiunea adevărată a acestei memorabile regiuni.

care conține o descriere sumară cu litere Pancesci a faptelor ilustre sêvêrșite de Uran, de Saturn și de Joe (Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἀθήλην εἶναι χρυσῆν, ἐν ᾗ τοῖς Παγκραίοις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τὰς τε Οὐρανῶς καὶ Κρονῶς καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς). Dînsul (Evhemer) mai adaugă, că Uran a domnit cel de întăiū dintre toți, fiind un bărbat cu înalte sentimente de dreptate, cu o bună-voință foarte mare și foarte instruit în ce privesce cursul stelelor. El cel de întăiū a adorat divinitățile cerești cu victime și din această cauză a fost numit Οὐρανός, Ceriū (Diod. Sic. Ed. Didot. lib. VI. c. 2). — Punînd față în față aceste două estrase făcute de Diodor unul în cartea a V și altul în cartea a VI a istoriei sale, avem înaintea noastră o mică imagine despre confusiunea, ce s'a introdus în textul original al lui Evhemer chiar și numai din partea lui Diodor Sicul. În primul estras insula Sfântă este diferită de Panchaea, în al doilea ele sunt identice. În primul estras columna lui Uran era scrisă cu litere, pe cari Egiptenii le numiau sacre, în al doilea cu litere naționale Pancesci. În cartea a V-a Diodor spune, că templul lui Joe Trifyliu se afla pe o câmpie, ér în cartea a VI-a pe un déi, confundând ast-fel magnificul sanctuariū cu muntele dedicat Țeilor sóū cu Olympul Trifyliu.

¹⁾ Polybii lib. XXXIV. 5. 9. — Strabonis lib. II. 4. 2. — Plutarque, D'Isis et d'Osiris. Cităm traducțiunea francesă din 1784, Tome XI, p. 309: qui seroit ouvrir de grandes portes à la tourbe des mescreants atheistes et donner manifeste ouverture et

2. Patria lui Uran în regiunea munților Atlas.

Arabia fericită a lui Evhemer lângă riul Oceanos (s. Istru).

După cum ne spune Evhemer, bătrânul rege Uran, pe când dânsul ținea imperiul lumii, petrecea adese-orî în regiunea numită Panchaea, ce forma o parte din Arabia fericită.

Care era însă patria lui Uran? Este prima cestiune, ce ni se prezintă aici spre a ne pute orienta asupra situațiunii geografice a Arabiei fericite.

După cum ne spune Diodor, locuitorii de lângă muntele Atlas (Oltului), stăpânitorii «țării fericite» (χώρα εὐδαίμων), cari escelau prin pietatea lor deosebită și prin ospitalitatea lor față cu toți vecinii, se glorificau, ca zei lumii vechi s'au născut la dânsii.

Anume ei spuneau, că cel de întâiu rege al lor a fost Uran ¹⁾, adică Ceriul în înțelesul posterior al cuvântului, în realitate însă «Muntean» ²⁾, că acest Uran a adunat mai întâiu în societate pe ómenii răsăliți și i-a făcut să constituie comune; că el le-a dat legi și i-a oprit să trăiască în fără-de-legi, orî după modul férelor sêlbatece; el i-a învățat să cultive fructele bune și să le conserve; că el a supus cea mai mare parte a lumii, cu deosebire ținuturile despre apus și nord; că el devotându-se cu un zel particular în a observa cursul stelelor, ajunsese să pótă pređice multe, ce se puteau întempla în univers, că el a stabilit legile anului după cursul sórelui și le-a adus la cunoșcința ómenilor; dânsul a împărțit anul în luni după cursul lunei și după anumite ore Numele lui apoi a fost aplicat la ceriú, nu numai din cauză, că el cunoscuse adânc răsăritul și apusul stelelor și alte fenomene ceresci, dar tot-o-dată pentru a face cunoscute lumii meritele sale.

Domnia lui Uran în părțile de nord ale Istrului ne apare nu numai în tradițiunea Hyperboreilor de lângă muntele Atlas, pe care ne-o comunică

grande licence aux impostures et tromperies de Evemerus le Messenien, lequel . . . a respandu par le monde universel toute impiété, transmuant et changeant tous ceulx que nous estimons dieux, en noms d'admiraulx, grands capitains, et de roys . . .

¹⁾ Diodorî Siculi lib. III. 56: Ἀτλάντιοι τοὺς παρὰ τὸν Ὠκεανὸν τόπους κατοικοῦντες καὶ χώραν εὐδαίμονα νερόμενοι . . . τῇν δὲ γένεσιν τῶν θεῶν παρ' αὐτοῖς γενέσθαι φασι Μυθολογοῦσι δὲ πρῶτον παρ' αὐτοῖς Ὀδρανὸν βασιλεῦσαι.

²⁾ Numele Țeului Uran (Ὀδρανός) derivă de la οὐρός (în formă ionică) munte.

Diodor, dar ea formeză tot-o-dată fundamentul celor mai vechi legende pelasge cuprinse în poemele lui Homer și Hesiod. Originea tuturor ȕeilor, ne spune Homer, era la Oceanos potamos ¹⁾.

Arabia cea fericită a lui Evhemer, traversată de o mulțime de râuri, o țară, ce se caracteriza prin recoltele sale abundente, avută de turme, de mine de aur, de argint, de aramă și de staniū, cu ómenii sēi cei pīi și cu organizarea sa cea patriarchală, este una și aceeași cu χώρα εὐδαίμων, sēu cu regiunea cea fericită a locuitorilor de lângă muntele Atlas, unde era patria și reședința lui Uran, primul întemeiătoriu al marelui imperiū pelasg.

Ca o regiune geografică, Arabia de la Istru, sēu de la Pontul euxin, o întēpinām adese ori amintită la autorii anticității.

Încă în cele mai vechi legende grecesci Istrul, Ἰστρος, ne apare ca un fiū al Egiptului și al Arabiei ²⁾. Esista așa dar o Arabiă lângă Istru încă în timpurile mitologice.

De altă parte la poetul Eschyl, mulțimea cea belicosă de lângă muntele Caucas, unde suferise Prometheus, și pe unde curgea riul Oceanos, este numită «flórea marțială a Arabiei» ³⁾.

Tot ast-fel poetul latin Plaut, care trăise în seculul al III-lea a. Chr. amintesc de o Arabia lângă Pontul euxin, o țară, ȕice dēnsul, unde crește în abundență absintul sēu pelinul ⁴⁾. Arabia Pontică a lui Plaut se întindea de la muntele Hem pe lângă țermurii mării negre în sus până către apele riului Borysthene sēu Nipru, o regiune despre care poetul Ovidiu scrie: că-l înfióră, câmpurile ei cele deșerte acoperite numai cu absintul cel trist, seceriș amar, demn de pământul, ce l'a produs ⁵⁾. Aceeași Arabiă europeană a lui Plaut o mai aflăm și în seculul al XVII-lea tot ast-fel descrisă de archidiaconul Paul din Alepp. «În Moldova» ȕice dēnsul, «în Țera-românescă și până la Moscova, spațiul câmpiilor dintre tóte erburile e acoperit mai ales cu absint» ⁶⁾.

¹⁾ Homeri Ilias, XIV. v. 201.

²⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 1. 5. 4.

³⁾ Aeschyl's Prom. vinct. v. 420: Ἀραβίας τ' ἔρειον ἄνθος.

⁴⁾ Plauti Comoediae, Trinumus. Actul al III-lea: Syc. Omnium primum in Pontum aduecti ad Arabiam terram sumus. Charm. Eho, An etiam in Ponto Arabiast. Sv. Est: non illa ubi tus gignitur. Sēt ubi apsinthuim fit ac cunila gallinacea.

⁵⁾ Ovidii Ep. ex Ponto. III. 1. 23-24:

Tristia per vacuos horrent absinthia campos

Conveniēnsque suo messis amara loco.

⁶⁾ Hasdeu Arch. ist. I. 2. 79.

Afară de genealogia mitologică a Istrului, fiu al Arabiei, și afară de notițele geografice, ce ni le-a transmis Eschyl și Plaut, noi mai aflăm unele amintiri obscure despre Arabia din părțile de nord-vest ale mării-negre și la alți autori.

La geograful Ptolemeu litoralul Mării-negre începând de la brațul de nord al Dunării până la gurile riului Borysthene și mărginit la apus cu riul Hierasus său Siret, era locuit de o populațiune, ce purta numele de Arpii ¹⁾. În Ammian Marcellin același ținut ne apare sub numele de Arabia ²⁾.

În fine eruditul archeolog Bessonov din Rusia mai scrie următoarele: «Tot ce se numesce din vechime, însă într'o epocă deja istorică Kara-Vlachii în înțelesul cel mai larg al cuvântului, poartă în poesia populară a Bulgarilor numele de Arab, iar poesia populară a Sârbilor este și mai explicită». D. Bessonov citează mai multe legende sârbe și bulgare, prin care își întărește aserțiunea. Bună oră. Într'o baladă, făimosul crăișor Marcu, eroul favorit al eposului bulgaro-sârb, și inimic înverșunat al marelui Mircea, este descris răpind de la Arabii toate orașele până la Pont ³⁾.

La toate aceste fântâni geografice vechi despre Arabia de lângă Istru, noi vom adauge aici încă o împrejurare caracteristică, că în evul de mijloc insemnele eraldice ale Țerei-românești erau trei capete negre, iar ale Moldovei două capete negre, adică arabe ⁴⁾.

După cum vedem, numele de Arabia era aplicat la regiunea dintre Carpați, Istru și Pontul euxin încă din timpuri foarte obscure. Partea principală a acestei Arabii pontice orî oceanice (istrice), și anume aceea de lângă muntele Atlas ne apare la Evhemer ca Arabia fericită (ἡ εὐδαίμων Ἀραβία). Conumele de «fericită» i se atribuisse acestei regiuni favorisate de cerii încă din timpuri foarte depărtate ⁵⁾. La această numire face alusiune Pliniu când scrie: gens felix, si credimus, quos Hyperboreos appellavere ⁶⁾, și tot de acest titlu consacrat prin tradițiuni vechi i s'adusesse aminte împăratul Aurelian, când bătuse monetele cu inscripțiunea DACIA FELIX ⁷⁾.

¹⁾ Ptolemaei Geogr. lib. III. c. 10. §. 7.

²⁾ Ammiani lib. XXXI c. 3: Athanaricus Therwingorum dux castris denique prope Danasti (Nistru) margines . . . metatis, Munderichum ducem limitis postea per Arabiam . . . misit hostium (Hunnorum) speculatueros adventum.

³⁾ Hasdeu, Ist. crit. Vol. I (Ed. 2.) p. 98.

⁴⁾ La Homer Hyperboreii cei pii de lângă Oceanos apar sub numele de Ethiopii (Ilias, I. 22. — Cf. Aeschyli Prom. vinct. v. 808).

⁵⁾ Odyss. IV. 563 seqq. IX. v. 109 seqq. — Aeschyli Choeph. v. 373—374: μετὰ λητος δὲ τόχης καὶ ὑπερβορείου μελίζονα.

⁶⁾ Plinii lib. IV. 26. 11.

⁷⁾ Eckhel, Doctr. numm. VII. 481.

Avem de a mulțami numai confusiunii, ce o făcuse autorii grecesci din epoca de decadență a geografiei, că numele de «Arabia fericită» a fost atribuit unei părți a Arabiei asiatice. Dar însuși Pliniu cel bătrân constată, că acest conume era fals ¹⁾. Arabia asiatică, acoperită de deșerturi vaste, cu o climă arđetóre, cu munți stâncoși și sterpi, cu un pământ puțin productiv chiar pe lângă mare, lipsită chiar și de pășuni, unde nu există nici un riú, care să aibă un curs continuú de apă, de cât numai când plouă, lipsită de metale nobile, și peste tot regiunea cea mai sêracă a Asiei afară de Iranul oriental, o țêră, pe care nici Romanii nu avură ambițiunea să o cucerescă, și care încă până astă-dî este în mare parte un pământ necunoscut, nu a putut nici o-dată să capete numele de Arabia «fericită».

3. *Insula numită Panchea (Peuce) în istoria sacră a lui Evhemer.*

Lângă regiunea, pe care Evhemer o numesce «Arabia fericită» dînsul mai face amintire de un teritoriú cu orașe însemnate, cu munți și câmpii întinse numit Panchea (Παρχαία) și care se afla în partea de răsărit a apei Oceanos.

Textul lui Evhemer cu privire la acéstă parte a Arabiei fericite nu este destul de clar. Panchea figuréză la dînsul acum ca χώρα, sêú ca regiune continentală, acum ca νῆσος, sêú insulă. O probă că Panchea lui Evhemer forma de fapt numai o continuitate geografică a Arabiei fericite, și nu se afla situată în apele cele deschise ale mării mari.

Cei vechi, cu tóte că avuse înainte întreg textul acestui istoric-filosof, însă nu erau nici dînsii pe deplin orientați în ce privesce caracterul geografic a acesteî regiunî.

La Polybiu, Panchea lui Evhemer este numita regiune ²⁾, la Strabo țêra ³⁾, ér la Diodor Sicul ea ne apare ca χώρα și ca νῆσος. În tot cazul Panchea lui Evhemer este o insulă, însă nu maritimă.

Delta Dunării ne apare în literatura geografică grecescă, încă începînd

¹⁾ Plinii lib. XII. c. 41: et tamen Felix appellatur Arabia, falsa et ingrata cognominis.

²⁾ Polybii Hist. lib. XXXIV. 5. 9: 'Ο (Εὐήμερος Μεσσηνίος) μέντοι γε εἰς μίαν χώραν, τὴν Παρχαίαν, λέγει πλεῖσαι.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. II. c. 4. 2: χώραν τὴν Παρχαίαν. — Ibid. lib. VII. 3. 6: παρ' Εὐημέρω δὲ τὴν Παρχαίαν γῆν . . .

din secolul al III-lea a. Chr., sub numele de Peuce (Πεύκη), o numire, pe care Eratosthene o derivă de la specia de arbori πεύκη (brad), ce creștea în această insulă ¹⁾. În realitate însă Πεύκη era numai o formă grecesată a unei numiri indigene.

În poema epică despre Argonauți, ce se atribue lui Orpheu, se amintescce lângă gurile râului Oceanos sevă ale Istrului de locuitorii așa numiți Pacti ²⁾, și cari nu erau alții de cât Panceii lui Evhemer.

Diferite numiri topografice similare ni se presintă până în zilele noastre în părțile de jos ale Dunării. Din aceste vom aminti aici următoarele: Pangalia, unul din orașele cele mai însemnate ale Dobrogei în evul de mijloc, situat spre sud de Constanța pe ruinele vechiului Calatis ³⁾; Panga, vale spre nord de comuna Dăienii; Păncesci, tîrg în județul Roman; alte trei comune numite Păncesci în județele Putna, Bacău, Roman; Panceu, o comună urbană în județul Roman; Pancea, del în județul Prahova.

Putem așa dar stabili cu o deplină convingere istorică, că numirea de Peuce, pe care geografii grecesci din timpurile din urmă ale anticității o atribuiseră insulei formate de brațele Dunării, este una și aceeași numire geografică cu Pancea lui Evhemer. Însă filosoful Cyrenaic estinde această numire și la o parte însemnată din Scythia mică, sevă Dobrogea ⁴⁾.

Se mai presintă aici încă o circumstanță geografică, pe care nu putem trece cu vederea. După cum scrie Evhemer, regiunea, sevă insula, numită Pancea, se afla situată în apropiere de altă insulă mai mică, considerată însă de sfântă, și care nu pôte fi alta de cât insula Leuce, căreia până în timpurile din urmă ale anticității i se atribuiseră epitetul de sacră ⁵⁾, divină și luminosă ⁶⁾.

¹⁾ Stephanns, Thesaurus gr. L. v. Πεύκη. Nomen insulae ab arboris nomine derivat Eratosth. ap. schol. Apoll. Rh.: διὰ τὸ πολλὰς ἔχειν πεύκας. — Cf. Scymnus, v. 785-790.

²⁾ Orphci Argonautica (Ed. Schneider, 1803) v. 1070-1073:

... διὰ στόματος κίεν Ἀργῶ ...

λείπομεν ἔνθα καὶ ἔνθα βροτῶν ἀπηνεία φύλα

Πακτῶν Ἀρκτηίων τε γένος Ἀελίων τ' ἀγερῶχων.

τοῖσφ' ὁρόρους τε Σκύθας ...

³⁾ Jireček, Gesch. d. Bulg. 1876, p. 400. — În un portulan manuscris din a. 1351 în Biblioteca Laurențiană din Florența: Pangalla.

⁴⁾ Într-o vechime foarte depărtată gura principală a Dunării se afla mult mai spre sud. Astfel Herodot (II. 34), care după cum se vede avuse înaintea sa nisce fântâni geografice mult mai vechi, ne spune, că Istrul se vărsa în mare în față de orașul Sinope al Asiei mici. — Cf. Aristotele, Meteor. d. I. 13; si De generat. anim. VIII. 28.

⁵⁾ Seylaclis Periplus c. 68: Λευκή, ἱερὰ τοῦ Ἀχιλλέως.

⁶⁾ A se vedé mai sus p 97.

Regiunea, orî insula, Panchea, situată în apropiere de mare, între Scythi și Gei, ne apare încă din timpurile lui Evhemer ca un colț fericit de pământ, unde interesele economice și interesele comerciale făceau să se întâlnească și stabilească diferite grupe de locuitori din ținuturile vecine și din insulele mării egee.

Populațiunea Pancheei, ne spune Evhemer, afară de locuitorii autochtoni, cari se numiau Panchei, se mai compunea din următoarele triburi, ce imigrase mai târziu acolo, anume Scythi, Oceaniți (seu locuitori din părțile superioare ale Oceanului, Istrului), Creteni, Indieni și în fine Doi.

Acești Doi, despre cari ne spune Evhemer, că locuisc o-dată în număr considerabil în Panchea, de unde ei au fost apoi espulsați, nu sunt de cât Daii lui Strabo ¹⁾, un nume, sub care cei vechi înțelegeau pe Daci, seu triburile pastorale de la Carpați. Tot ale lor au fost după cum rezultă din Evhemer orașele Doia și Dalis, din cari cel de întâiu se pare a fi identic cu Dausdava al lui Ptolemeu, situat între brațele Dunării ²⁾, ér al doilea a fost probabil comuna cea însemnată de păstori, numită astă-zi Dăieni în Dobrogea.

În ce privesce pe Creteni imigrați în Panchea, ei nu sunt de cât premergătorii preistorici ai coloniilor comerciale Milesiene de la Dunărea de jos. Însuși Miletul, acest oraș înfloritoriu și puternic de pe țărmurile Asiei mici, a fost la început numai o colonie Cretenă.

În fine Evhemer în descrierea Pancheei mai face amintire de o grupă de locuitori imigrați, pe cari dînsul i numesce Indi. După Apolloniu Rhodiu, pe câmpul cel vast și deșert, ce se întindea de la gurile Istrului în sus, locuiau în timpurile mai vechi așa numiții Sindi ³⁾. Indi lui Evhemer imigrați în insula Panchea și Sindi lui Apolloniu Rhodiu din sus de gurile Dunării ne apar ca unul și același popor de rasă pelasgă. După cum ne spune Pliniu, riul cel mare al Asiei, Indus, era numit de locuitorii indigeni Sindus ⁴⁾. De aici se esplică pentru ce geografil vechi identifica numirea de Sindi cu Indi. Despre locuitorii numiți Indi de la Istru mai avem și o tra-

¹⁾ Strabonis lib. VII. 3. 12: Δακούς ... οὗς οἶμαι Δάους καλεῖσθαι τὸ παλαιὸν ἀφ' οὗ καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐπεπόλασε τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα ἔεται καὶ Δάοι.

²⁾ Ptolemaei Geogr. III. 10. 6: Μεταξὺ δὲ τοῦ ποταμοῦ πόλεις αἵδε· Δαούσδανα γρ' μὲν γοῖ· Τιβίσκα γε' μὲν γ'.

³⁾ Apollonii Rhodii lib. IV. v. 322. — După istoricul Timonax câmpul Sindilor (τῶν Σινδῶν πεδίων) se întindea până la punctul, unde Istrul se despărția în două albi seu până la cataracte, după cum vom vedea mai târziu (Fragm. Hist. graec. IV. 522. 1). — O altă grupă de Sindi locuia după Scylax (§. 72) lângă lacul Meotic: Μετὰ δὲ Μαϊώτας Σινδοὶ ἔθνος. La aceștia se refere pasagiul lui Evhemer, unde scrie, că după cum se spune, din Panchea se poate vedea Indica (Ἰνδική), ca și înveluită în cefă.

⁴⁾ Plinii lib. VI. 23. 1: Indus incolis Sindus appellatur.

dițiune geografică. În o vechiă baladă sârbescă teritoriul actual al Țerei-românești poartă numele de India ¹⁾).

Ca centre mai însemnate ale populațiunii din Panchea, afară de Doia și Dalis, Evhemer mai amintește orașele Hyracia, Oceanis și Panara.

Hyracia pare a fi vechiul oraș încunjurat cu muri Heraclea, ce existase o-dată în apropiere de gurile Istrului, care însă în timpurile lui Pliniu era dispărut ²⁾. Ér Oceanis este probabil vechiul Axiu sau Axiopolis, de pe țărmurile drept al Dunării, lângă Rașova de astăzi. În fond Oceanis și Axiu era una și aceeași numire.

În ce privește organizațiunea politică și socială a locuitorilor din Panchea, ea ne prezintă întru toate caracterele instituțiunilor tradiționale ale Hyperboreilor și Dacilor.

În toate orașele Pancheei, după cum ne spune Evhemer, clasa orî casta dominantă o formau preoții. Ei erau nu numai miniștrii altarelor, dar tot-o-dată și cărmuitorii poporului. Pe lângă funcțiunile sacerdotale, preoții din Panchea mai concentrasero în mâinile lor toate puterile politice și juridice.

Acceași formă de guvernare a aflăm și la Hyperborei. După cum ne spune Hecateu, descendenții regelui Boreas aveau nu numai domnia politică peste insula cea sfântă a Hyperboreilor, dar erau tot-o-dată și administratorii templului celui mare al lui Apollo ³⁾. Aceleași instituțiuni naționale teocratice le aveau și Dacii ⁴⁾.

În fine comuniunea de averi, ce o aflăm la triburile agricole și pastorale din Panchea, are între toate caracterul vechilor instituțiuni pelasgo-gete.

¹⁾ Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*. Tom. IV. Introducere, p. CXXXV.

²⁾ Plinii lib. IV. 18. 5: Jamque Thracia altero latere a Pontico littore incipiens, ubi Ister amnis immergitur, vel pulcherrimas in eo parte urbes habet. . . . Heracleam habuit, et Bizonen terrae hiatus raptam. — Acestă Heraclea pare a fi fost situată lângă brațul de sud al Istrului, numit astăzi al Sf. George, ér la Ptolemeu (III. 10. 2) Inariacion stoma, unde regele Filip II al Macedoniei voise să ridice o statuă lui Hercule (Justini lib. IX. 2: vovisse se [Philippum] statuam Herculi, ad quam in ostio Istri ponendam se venire). Conferesce și notița lui Arrian despre sacrificiul, ce-l face Alexandru cel Mare lângă Delta Dunării lui Ios Soteris, lui Hercule și Istrului (De exp. Alex. I. 4. 5). — Mai este de notat aici, că una din gurile Nilului încă era consacrată lui Hercule și purta numele de stoma Heracleoticon (Taciti Ann. II. 60. — Strabo, II. 1. 35. — Diodor, I. 3. 37).

³⁾ Diodori Siculi lib. II. 47: Βασιλεύειν δὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ τοῦ τεμένους ἐπάρχειν τοὺς ὀνομαζομένους Βορεάδας.

⁴⁾ Strabonis lib. VII. 3. 11; XVI. 2. 39. — Jornandis De Get. orig. c. 5. — O constituțiune analoagă o aflăm și la triburile pelasge ale Cappadociei (Strabo, XII. 2. 3).

Ne sunt cunoscute următoarele versuri ale lui Horațiu: Mai bine trăește poporul cel rigid al Geților, ale căror moșii nehotărnicite produc recolte pentru toți. Aici nime nu cultivă pământul mai mult de un an; ér după ce unul și-a îndeplinit munca sa, până când el se odihnesce, vine altul și-l înlocuiește cu asemenea îndatorire¹⁾. Ér Criton, care trăise în timpul lui Traian și scrisese o istorie a Geților, ne spune într'un fragment al său, ce a rămas la Suida, că o parte din Geți aveau să îndeplinescă lucrările de agricultură, iar cei ce urmau pe rege în război, adică militarii, îngrijau de castele²⁾.

Originea comuniunii de averi la poporul pelasg se reducea la timpurile cele fericite ale lui Saturn.

În această privință scrie Trog Pompeiū: că Saturn a fost un rege cu sentimente de dreptate așa de înalte, în cât în timpul, când domnise dănsul, nime nu a servit unul altuia, și nici nu a avut cine-va vre-o avere particulară, ci toate erau comune și neîmpărțite, ca un singur patrimoniu al tuturor³⁾.

4. *Olympul Triphylu din insula Pancheei.*

În insula Panchea, după cum ne spune Evhemer, se afla un munte consacrat ȕeilor, care mai întâiu se numise Scaunul lui Uran, ér mai târziu Olympul Triphylu.

Acest munte sfânt al Pancheei purta după Evhemer conumele de Τριφύλιος, fiind-că locuitorii acestei memorabile insule se compuneaū din trei ginți, τρίς și φυλή, trib. O etimologie viciōsă. Triphylul din insula Panchea nu putea sē fie de cât un Trimonțiu sēu Τρίφυλλον, de la τρίς și φύλλον, fōia, în cazul de față vēr sēu pisc, după cum în timpurile lui Pliniu un munte al

¹⁾ Horatii Od. lib. III. 24:

Campestres melius Scythae . . .

Vivunt et rigidi Getae;

Immetata quibus jugera liberas

Fruges et Cererem ferunt . . .

²⁾ Suidas, v. Βουτλαῖς.

³⁾ Justini Hist. ex Trogo Pompeio, lib. XLIII. 1: rex Saturnus tantae justitiae fuisse traditur, ut neque servierit sub illo quisquam, neque quicquam privatae rei habuerit: sed omnia communia et indivisa omnibus fuerint, veluti unum cunctis patrimonium esset.

Campaniei se numia *Trifolium*¹⁾ și după cum un munte cu numirea de Trifoiu se află în județul Prahova (România) spre nord-vest de cătunul Scurtesc²⁾.

Încă din cea mai obscură antichitate, credințele populare atribuite o putere mistică numărului combinat de trei. Trinitatea este o vechiă dogmă religioasă, pe care o aflăm exprimată în mod simbolic în formele rituale și pe diferite monumente ale epocii pelasge. Marele zeu din Panchea se numise *Τριφύλλιος*, se mai corect *Τριφύλλιος*, nu după numărul ginților din Panchea, ci după cele trei înălțimi ale muntelui sfânt, întocmai, după cum la Greci Io avea conumele de *Ὀλύμπιος*, la Troianii *Idaeus* și la Roma *Capitolinus*, după munții, ce erau consacrați maiestății divine ca o reședință demnă pe pământ.

O reminiscență religioasă despre Olympul *Triphylliu* din părțile de jos ale Istrului, o aflăm și astăzi în tradițiunile locuitorilor români din Dobrogea. Colindele române din această parte a Dunării de jos celebră cu deosebită pietate pe Maica Domnului, care luând în brațe pe fiul de curând născut, plăcă să urce cei trei munți sfinți, vechia reședință a divinităților antecreștine din această regiune.

Reproducem aici un specimen din aceste colinde particulare ale Dobrogei:

 Er Maica sfântă Maria
 Fiu la brațe că-și lua,
 Cărăruia și-o lua,
 Cărăruia la trii munți,
 Urcă-și munte, urcă-și doi,
 Când fuse la munte de trii
 Puse jos să s'odihnescă,
 Coconas se-și premenescă . . .³⁾

De asemenea mai aflăm și astăzi în aceste părți ale Istrului de jos unele resturi importante din vechiul cult al lui *Zeus Τριφύλλιος*. Tradițiunile populare de pe teritoriul Dobrogei, cum și din unele părți ale județelor vecine, Brăila și Covurlui, atribue o deosebită importanță religioasă unui sfânt cu numele de Trif sevă Triful, ale cărui caractere însă sunt cu totul antecreștine. Acest sfânt Trif sevă Triful este după credințele populare române divinitatea, care dă rod pământului. El fructifică ținuturile sevă câmpurile de

¹⁾ Plinii H. N. lib. XIV. 8. 9.

²⁾ Un oraș cu numele de *Τρίφυλλον* este amintit la Ptolemeu (III. 8) în Dacia, în regiunea de sus a Prutului.

³⁾ Comunicată de inv. I. Negrescu, com. Parachioi, jud. Constanța. O variantă la Burada (O călătorie în Dobrogea, p. 51—53), er alte variante din același județ în colecțiunea noastră inedită.

arătură, grădinile, pomi, viile; le apără de distrugerea gadinilor și a fêrelor sêlbatece; el este mai mare peste turme și vite, favorisează producțiunea liveșilor, peste tot el este protectorul întregii economii rurale și pastorale¹⁾.

Cultul lui Trif sêu Triful întrece după cum vedem pe al tuturor celorlalți sfinți creștinî. El este un fel de conducătoriu al naturii. El mai are și astă-dî o parte din atributele divinității supreme, a lui Ζεὺς εὐρύβοπα, care după Hesiod, face pămîntul să producă cele trebuincioase pentru traiul ômenilor, face să crească în munte ghinda pe stejari, înmulțesce albinele, face ca oile să fie încărcate cu lăna, și câmpurile să producă recolte abundente²⁾. Atât după nume, cum și după caracterele cultului sêu, Trif sêu Triful este identic cu marea divinitate, pe care Evhemer o numesce Ζεὺς Τριφύλιος.

În fine în alte colinde române, cari se ocupă cu lucrările și bine-facerile agriculturii, s'a mai conservat o importantă reminiscență despre un stâlp misterios de aur, unde se adună și trierau recoltele de pe câmpurile arate:

Apoi carele pornia
La stâlpul de aur
Cu aria de argint,
Ca și care nu mai sunt;
Grăul pe ariă-l întindea . . .³⁾

Sêu în altă variantă :

S'o dus la stâlpul de aur,
La aria de argint,
Unde boieri nu mai sunt . . .⁴⁾

Este afară de orî-ce îndoieală, că acest stâlp de aur, de care fac amintire colindele agrare române, nu era o ficțiune poetică, ci o columnă reală istorică de o însemnătate particulară, ridicată în timpurile preistorice lângă un templu ôre-care. Agricultorii din Panchea, ne spune Evhemer, lucră pămîntul, ér fructele le aduc și pun în comun, pe cari apoi preoții le împărțesc între agricultorii după meritele și activitatea fie-cărui. Însă dacă acest stâlp de aur al tradițiunilor române este identic cu columna de aur, de care ne vorbește Evhemer, nu putem sci. Noî ne mărginim a constata aici numai

¹⁾ După răspunsurile primite la Cestionariul nostru istoric din comunele Gârliciu, Gărdănesci, Oltina, Seimenii-mari, j. Constanța, și Gârla-mare, j. Mehedinți.

²⁾ Hesiodi Opera et Dies, v. 230 seqq.

³⁾ Măndrescu, Literatură și obiceiuri poporane, p. 220.

⁴⁾ Reteganul, Colecțiune inedită. Partea I. Datinele Crăciunului, p. 435, în Biblioteca Academiei române,

faptul, că în țările române mai există și astăzi reminiscența unui celebru stâlp de aur al timpurilor arhaice, cântat în colindele plugarilor ¹⁾.

Inscripțiunea de pe columna cea memorabilă de aur, de lângă râul Oceanos, sēu Istru, consacrată marilor divinități pelasge, lui Uran, Saturn, Joe, Apollo și Diane, conținea, după Evhemer, o descriere sumară a evenimentelor mari politice și religioase, ce se petrecuse în timpurile acestei dinastii divinizate. Cu alte cuvinte această inscripțiune cuprindea istoria întemeierii marelui imperiu pelasg, despre care vom vorbi mai târziu; monument de o extremă importanță pentru civilizațiunea vechiă europenă, și care foarte probabil a dispărut pentru tot-de-una.

¹⁾ În colindele române, în cari se cântă magnificența Mănăstirii albe, din insula de lângă gurile Dunării, se mai face amintire, în unele de un «jeț de aur scris», în care șede Dumneșeu, ér în altele de «jețuri de aur scrise», în cari șed Bunul Dumneșeu și Moș Crăciun. În Babilon, după cum ne spune Herodot (I. 183) încă se afla un mare simulacru de aur, ce reprezenta pe Joe ședând. Lângă deș se afla aședată o masă mare de aur, un scăunel pentru picioare și un tron, tot de aur.

XXV. ΧΡΥΣΕΑ ΜΗΛΑ — MERELE DE AUR ALE GAEEI.

După vechile tradițiuni grecescî a un-spre-decea lucrare, pe care regele Eurystheu din Mycena o impusese lui Hercule a fost să-i aducă merele de aur, χρύσεια μήλα, din grădina Țeilor, ce se afla lângă muntele Atlas din țera Hyperboreilor.

Despre originea tradițională a acestor mere istoricul Pherecyde din sec. V a. Chr. scrie următoarele: că la căsătoria lui Joe cu Junona, Gaea, sœur Terra, adusese ca dar nisce mere de aur cu ramuri, pe cari Țeii Junona admirându-le foarte mult a dat ordin să le planteze în grădina Țeilor¹⁾, numită și grădina Hesperidelor²⁾, de lângă muntele Atlas, în țera Hyperboreilor, și fiind-că fetele lui Atlas culegeau în continu merele acestea pe furiș, Țeii Junona puse un bălaur gigantic, ca păditoriul al grădinei.

Hercule, după ce primesce de la Eurystheu însărcinarea, ca să-i aducă merele de aur de lângă muntele Atlas, plécă din Argos, călătorește peste Macedonia, Illyria, și vine în țera Hyperboreilor, unde liberéză mai întâi pe Prometheu din catenele sale. În semn de mulțumire Prometheu sfătuesce pe Hercule, ca să nu mérgă în persónă după mere, ci să róge pe Atlas, ca să i le aducă. Hercule plécă la Atlas, i enaréză însărcinarea, ce o promise de la Eurystheu și-l rógă să-i aducă cele trei mere de la Hesperide. Atlas i îndeplinesce dorința, ér Hercule ia merele și le duce la Eurystheu³⁾.

Acum însă începe o nouă fasă în istoria răpirii acestor mere de aur.

Regele Eurystheu, se convinge în fine, că s'a sêvêrșit un act de impietate cu răpirea acestor mere și le dăruiesce lui Hercule. Acesta la rëndul său avênd aceleași scrupule nu voiesce să țină merele pentru sine, ci le dă Minervei, care le aduce înapoi la locul de unde au fost luate, fiind-că era un sacrilegiu, Țice Apollodor, că acele mere să fie duse în altă parte.

După alte tradițiuni Hercule plécă din Argos cu oștire numerosă ca să pótă lua de la Hyperborei aceste daruri prețioase și sfinte.

Era o expedițiune formală de război, στρατία⁴⁾, întocma precum a fost

¹⁾ Pherecydis lib. I. frag. 33 a: εἰς τὸν τῶν θεῶν κήπον, ὅς ἦν παρά τῳ Ἀτλαντι. — Cf. ibid. fragm. 33 in Fragmenta Hist. graec. I. p. 78—79.

²⁾ Despre Hesperidele de lângă riul Oceanos, ori de lângă Atlas și Rhipaci, vom vorbi mai la vale, într'un capitol special.

³⁾ Apollodori Bibl. II. 5. 11. — A se vedé mai sus la pag. 453 figura lui Hercule ținând merele luate de la Hesperide.

⁴⁾ Strabonis Geogr. lib. III. 2. 14.

espedițiunea pentru luarea cireșilor lui Geryon și a Argonauților pentru răpirea și transportarea în Thesalia a lănei de aur.

Acésta este pe scurt istoria legendară a merelor de aur din țera Hyperboreilor.

După cum ne spune Pherecyde, aceste făimóse mere de aur, ce se păstrău într'un loc sfânt de lângă muntele Atlas, constituia un dar nupțial, ce-l făcuse Gaea la căsătoria nepoților săi, Joe cu Junona. Avem aici un act caracteristic din vechile ceremonii ale căsătoriei pelasge.

Datina de a se da miresei la încredințare unul său dóue mere s'a mai păstrat până în ziua de astăzi la poporul român, cu deosebire în ținuturile de peste Carpați.

În această privință părintele Fl. Marian din Bucovina scrie următoarele: «În alte părți ale Transilvaniei, și anume despre Maramureș, pețitorii (adecă ómenii de încredere ai tinerului, care voiesce a se căsători) după ce mai întâiu ia pe departe pe părinții fetei și cunosc din vorbele acestora, că ar voi să-și mărite fata, unul scóte de sub șuman o ploscă de rachiú, ér cel alalt un măr și le pun pe masă. Plosca e ca tóte ploscele, însă mărul se deosibesce mult de alte mere. În el sunt băgați de regulă vreo doi, trei, taleri, vr'o câțiva pușori (banii mărunți de argint) și cel puțin un galbin... și fie-care ban trebue să fie nou. La vederea acestora toți cei din casă se conving pe deplin, că óspeții aceștia sunt pețitori. Toți o știu, că mărul e semnul încredințării... în aceste părți încredințarea se face printr'un măr. Pețitorii dau fetei în mână un măr înzestrat cu banii¹⁾».

Se presintă acum cestiunea, dacă aceste mere, cărora vechimea le mai atribua și o putere fermecătóriă, au fost întru adevăr de aur, adecă obiecte prețioase consacrate șteilor, ori dacă ele au fost numai simple fructe naturale.

Chiar și istoria răpirii acestor trei mere, trimiterea unei expediții, în frunte cu cel mai celebru eroi al vechimii; ca să le póta lua; ducerea lor în părțile meridionale ale Greciei și în fine aducerea lor éráși înapoi, ne pun în evidență faptul, că aceste mere nu erau nisce fructe naturale, supuse stri-

¹⁾ Marian, Nunta la Români, p. 104. -- În Bucovina această ceremonie se face cu dóue mere:

Constantine Bălucele!
Légă calul de zebrele
Și-i dă fân cu floricele,

Și-l adapă în covățele,
Și ia 'n mână dóue mere
Vin' la mama și mă cere.

Marian, Nunta la Români, p. 152.

În alte părți ale Transilvaniei sub decursul ospéțului mai face nunul încă o cinste finei sale, predându-i adecă un măr mare și chindisit cu crucerii (Ibid. p. 753).

căciuni, ci obiecte prețioase de artă cu tradițiuni vechi și cu o însemnătate religioasă particulară ¹⁾).

În cântecele tradiționale române se mai face și astă-zi amintire de obiceiul, ce era introdus la familiile princiare de a se da miresei orî mi-relui ca semn de încredințare un măr într-o adevăr de aur ²⁾).

Tot de aur au fost ast-fel și merele, pe cari le dăruise Gaea Junonei în aceste timpuri vechi ale fericirii pelasge, numite alt-cum și vécul de aur.

Memoria acestor mere de aur, ca dar făcut din partea unei divinități, s'a mai păstrat încă până astă-zi în tradițiunile române.

Ast-fel într-o colindă poporală română, Hercule figurază sub numele de Troian, după cum tot ast-fel figurază și în alte tradițiuni de la Carpați și Balcani ³⁾. Acest Hercule-Troian după ce se închină dimineața la iconă, Dum-neđeū i aruncă în pólă două mere de aur, întocma cum Jupiter Elicius, în urma rugăciunilor lui Numa, face să-î cadă din ceriū scutul cel memorabil, de care era legată sôrtea imperiului roman.

¹⁾ Tradițiunea despre cele două orî trei mere de aur din țera Hyperboreilor nu este identică cu legenda despre arborele mitologic, ce producea mere de aur; o confusiune, care de altmintrelea se făcuse și în antichitatea clasică.

²⁾ Marienescu, Balade II, p. 71—72:

Dară socrul mare vine	Măr de aur 'mî scotea
Cu trii fete ca și ține	Și pe masă i-l puneă;
Și la mire se uita	P'urmă sabia trăgea,
Și din graiū i cuvânta:	Către fete așa dicea:
— «Numai una e mirésă	— «Care e din voi mirésă
Pentru Răducan alésă,	Să ie mărul de pe masă,
Dacă vrea s'o dobëndescă,	Dară care nu mi fină
Trebuie să și-o cunoscă.!	Să-și ia sēma de a sa mână;
— Răducan în griji se bagă,	Și mirésă mâna întinde,
Că nu-i lucru cam de șagă...	Mărul be pe masă-l prinde.
— Apoi Iancu Sibinjan	— Toți privia se minuna,
(Dascălul lui Răducan),	Să trăescă le striga,
Om vitez dar cam iclén,	De ospet se apuca
	Multe zile s'ospeta...

Din contra obiceiul, ca fetele să dea mere de aur celui ales, i-l aflăm amintit în următorul cântec tradițional:

Ștefan Vodă ce-mî făcea?	Și el că le 'nveta:
Fetele că le 'mbrăca,	— Care voue vi s'o părca
Tôte la un port era,	Merișore le veți da...
Mere de aur le da	

Tocilescu, Mater. folkl. I. 180.

De asemenea mai aflăm într-o colindă, ce ni s'a comunicat din com. Grind, j. Ialomița, și refrenul: Măr de aur junilor.

³⁾ A se vedé mai sus p. 427.

Dar mai an s'a sculat
Bădică Troian,
Pe ochi negri s'a spălat,
La iconă s'o închinat,
Dumnezeu că i-ajutat,
Dóue mere de aur
În pólă i-a aruncat . . . ¹⁾

Séu în altă variantă:

Bucurați-vă boieri mari,
Cum s'a bucurat Troian imperat,
Când cele trei mere de aur
În pólă la Sfântul George le-a aruncat . . . ²⁾

După această variantă din urmă Troian primesce de la Dumnezeu merele de aur, pe cari dănsul le dăruiesc apoi Sfântului George. După cum vedem, sub numele de Sfântul George, ca protector al agriculturii (Γεωργός), figurează în această colindă Eurystheu, celebrul rege al Mycenei.

În fine, în alte variante același Eurystheu ne apare sub numele de Irod, și el dăruiesc merele de aur plugarilor:

Dar când a inserat
Pe la Irod împărat am umblat,
El în odaie ne-a chemat
Și mâna în busnariu a băgat,
Și a scos dóue mere de aur infundate,
Pe de o parte ne-a făcut și nouă dreptate
Ca să umblăm cu plugul pân' la mórte . . . ³⁾

Că aceste mere legendare de aur au fost o-dată obiecte consacrate în un templu óre-care, probabil al lui Apollo (Helios, Phoebus, Sórele) din țera Hyperboreilor, mai rezultă din următoarea colindă.

Maica Domnului (Latona pelasgă) dice către fiul său:
Tacî copile, nu mai plânge,
Că mama ție ți-a da
Dóue mere într'aurele,
Ca să te tot joci cu ele . . . ⁴⁾

¹⁾ Comunicată de inv. G. Năstăsescu din com. Puiescî, j. Tutova.

²⁾ Comunicată de inv. G. Urechîă din com. Buda, j. Tecuci.

³⁾ Comunicată de inv. Pr. I. Ștefănescu, com. Havârna, j. Dorohoi. — În altă variantă primită din com. Rădeni, j. Botoșani:

Îr Irod împărat s'a bucurat,
Plugărașii a numărat
Dóue mere de aur le-a aruncat . . .

⁴⁾ Bârseanu, Cinci-deci de colinde, p. 7.—Gazeta Transilvaniei, Nr. 268 din 1895.—

Faima despre mercele de aur din țările Daciei străbătuse departe în epoca preistorică, nu numai până la Mycena din Pelopones, dar încă până la Pelasgiile de la Marea baltică.

La Litvanii, popor vechiul pelasg, se mai cântă încă din prima jumătate a secolului trecut, și poate că se mai cântă și astăzi următoarea doină populară:

Astăzi noi bem alus (olavină),
 Er mâne plecăm de aici
 Și mergem în Țera-ungurască,
 Acolo rîurile sunt de vin,
 Acolo-s mercele de aur
 Și pădurile-s grădini¹⁾.

După cum ni se comunică din com. Hângulesci (j. Râmnicul-sărat) unele colinde populare din ținutul de acolo sunt adresate «Mărului, merișor de aur», cuvinte, sub cari este a se înțelege, nu pomul, ci un obiect consacrat de aur, în forma unui măr. — În alte colinde religioase române se mai amintesc, cum Iuda biruind a intrat în rai și a luat luna, sôrele, crucea și bulzul, sevă mărul, de aur, al junilor (Bărsan, Colinde p. 11. 3).

¹⁾ Rhesa, Dainos, oder Litthauische Volkslieder, Berlin, 1843, p. 57:

Heute trinken wir Alus;	Wo die Ströme Wein sind,
Morgen zieh'n wir wandernd	Wo die goldnen Aepfel
In das Land der Ungarn	(Aukso Oboláciei,
(I Wengerújú Zéme);	Und die Wälder Gärten.

XXVI. XPYΣEION KQAZ. — LÂNA DE AUR
 CONSECRAȚĂ ȊEULUI MARTE ÎN REGIUNEA MUNTÔSA
 NUMITĂ COLCHIS (COLȚI).

1. *Legenda grecăscă despre Phrixus și Helle.*

Argonauții pleacă spre Colchis.

Legenda Argonauților se reduce la o vechime foarte depărtată. Însuși Homer amintesc de această expediție ca de un eveniment arhaic.

De legenda Argonauților sunt legate o mulțime de cestiuni istorice, etnice și geografice cu privire la țările din partea de jos a Istrului. Cu deosebire se face amintire în legenda Argonauților de o stare de cultură foarte înaintată a populației de la Istru (Oceanos potamos), și de o serie de monumente foarte remarcabile din punct de vedere al artei, al religiunii și al moravurilor.

Conținutul acestei legende este următoriu:

Athamas, un rege vechiu pelag din Theba Beoției, ținuse mai întâi în căsătorie pe Ino, fca lui Cadm. Însă după un timp ôre-care dânsul repudiază pe Ino din ordinul oraculului, apoi ia în căsătorie pe Nephele și are cu dânsa un fiu cu numele Phrixus și o fică cu numele Helle. Însă Nephele môle, ér Ino, care ajunge de nouă soția lui Athamas și la putere în casa dânsului, începe să persecute pe copiii Nephelei. În aceste timpuri o secetă și fômete mare întâmplându-se în Beoția, Ino sfătuesce pe Athamas să consulte oraculul din Delphi. Pe de altă parte însă, Ino lucră pe sub mână ca oraculul să dea răspunsul, pe care-l doria dânsa, și anume că această calamitate, ce bântuie Beoția, nu va înceta de cât numai atunci, când regele Athamas va sacrifica pe unul din copiii săi. Athamas, după ce primesce răspunsul oraculului, chiemă de la câmp pe fiul său Phrixus, ér pentru formă i ȑice să aducă tot-o-dată și berbecelul cel mai frumos din turmă. Acest berbec însă, după darul unei divinități, începe să vorbescă și descoperă lui Phrixus și surorii sale tôte planurile insidiôse ale mamei lor mascare, și apoi îndemnă pe copii să încalce pe dânsul, ca să le scape vieța din pericol.

După altă variantă a acestei vechi legende, regele Athamas silit de lucrătorii câmpurilor, cari suferiau din cauza acestei secete, duce pe Phrixus la altariu, însă Nephele trimite un berbec cu lâna de aur, ce-l primise ca dar de la Mercuriu, ca să-l transporte copiii prin aer, peste pământ și mare,

până în ținutul numit Colchis. Helle cade în mare la strîmtórea dintre Europa și Asia, care în urma acestei nefericiri primește numele de Hellespont, ér Phrixus ajunge în ținutul Colchilor. Aici dînsul în semn de mulțămire pentru scăparea sa, sacrifică berbecele lui Joe Phyxios, ér pelea o dăruiesce regelui Aiete, din țera numită Aia, care apoi o ținuesce în Colchis pe un stejariu din pădurea consacrată ȕeului Marte și unde era păđită de un bălaur neadormit¹⁾.

Acésta este pe scurt tradițiunea legendară, grecéscă, despre originea lănei séu pelcelej de aur din ținutul Colchilor.

În timpurile aceste domnia peste Iolcus din partea de sud-ost a Thesaliei regele Pelias, care usurpase coróna acestuî mic ținut înlăturând pe fratele séu vitreg Eson. Ca să scape însă și de fiul acestuia Iason, Pelias î-l trimite, ca să-î aducă lâna cea sfântă de aur din pădurea cea umbrósă a ȕeului Marte din Colchis.

Iason se adreséază către cei mai celebri eroi ai epoei sale, ca să-l însoțéscă în acéstă călătorie. După vechile legende luară parte la acéstă expedițiune: Hercule, Castor și Pollux fii lui Joe, Theseu fiul lui Egeu, Anceu fiul lui Lycurg, Leit fiul lui Alektor, Orpheu marele cîntăreș, Zete și Calais fii lui Boreas din regiunea Geșilor²⁾ și în fine alți eroi tineri din Iolcus, din Orchomen și Pylos.

Toți acești eroi doritori de gloriă, 54 la număr, numiți de altmîntrelea și Minyî³⁾, se imbarcă pe corabia numită Argo, ce o construisese spre acest scop Iason cu ajutoriul Athenei, și în care ȕeița pusese o bucată din stejariul cel profetic al Pelasgilor de la Dodona.

Înainte de plecare eroii argonauți depun cu toți jurămêntul de credință și supunere față de Iason. În acest jurămênt ei invócă mai întăi divinitatea vechiului Oceanos séu Istrului, a Pontului și ale apci celei estreme Thetys, apoi pe Proteu și Triton, divinități de o ordine secundară de lângă același Ocean homeric⁴⁾.

¹⁾ Apollodori Bibl. I. cap. 9. — Apollonii Rhodii Argonauticon. Ed. Didot. 1878. — Orphei Argonautica, Ed. Schneider, Jenae, 1803. — Diodori Siculi lib. IV. c. 40 seqq: — Philostephani Cyrenaei fragm. 37 in Fragmenta Hist. graec. Vol. III (Ed. Didot). p. 34.

²⁾ Siliî Italici Punica, lib. VIII. v. 501—502.

Calais, Boreae quem rapta per auras

Orithyia vago Geticis nutrit in antris.

³⁾ Cei mai mulți Argonauți î-și reduceau originea lor la Minyas, un vechi și avut rege, care întemeiasc orașul Orchomenos din Beoția, și a căruî mamă a fost Callirrhoe, fca Oceanului (Istrului).

⁴⁾ Orphei Argonautica, v. 333.

2. Regiunea muntoasă numită Colchis lângă Istrul de jos.

Evenimentul din timpurile eroice cunoscut sub numele de expedițiunea Argonauților pentru cucerirea lănei de aur avuse în lumea antică un mare resunet.

În fond această legendă se referia la o țară miraculoasă, superioară în civilizațiune ținuturilor meridionale. Locuitorii regiunii, peste care domnia făimosul rege Aiete, se bucură de o escelentă bună-stare economică, pastorală și agricolă, precum și de avuții enorme metalice ¹⁾.

Avuțiile de aur ale regelui Aiete, ce domnia peste Colchis, au fost fabuloase în totă antichitatea.

Pliniu amintesc de camerele de aur ale acestui rege, de grindile, de columnele și stâlpii de argint ai palatului său ²⁾. În camerele sale de aur, dice Minnermus, erau închise rațele sórelui ³⁾.

Er Argonauții, după cum ne spune poema orphică, sosind la capitala lui Aiete, rămaseră uimiți, când vădură pe acest rege preumblându-se pe malul râului într'un car de aur, pe care dânsul strălucia întocmai ca un sóre, că-cî hainele sale revărsa numai lumină ⁴⁾.

Vom examina mai întâi legenda argonautică din punct de vedere al tradițiunilor geografice, pentru ca să putem pătrunde în secretele istorice ale acestui eveniment legendar.

Încă în antichitatea grecă se observase, că cele mai vechi date geografice despre expedițiunea Argonauților nu corăspundeau la părțile de răsărit ale Mării-negre, seú la ținuturile de lângă Caucasul asiatic.

După vechile legende, mama regelui Aiete era fica marelui fluviu Oceanos, seú a Istrului. Însuși regele Aiete ia în căsătorie pe Idyia o fică a Oceanului ⁵⁾; ér splendida sa reședință se afla tot lângă râul Oceanos seú Istru ⁶⁾.

Phrixus, după cum ne spune Hesiod, fugind de persecuțiunile mamei sale mascere vine în Scythia ⁷⁾; ér nicî de cum în Colchis din părțile meridionale a Caucasului asiatic, care de fapt nu aparținea nicî Scythiei europene, nicî Scythiei asiatice.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. I. 2. 39.

²⁾ Plinii H. N. lib. XXXIII. 15.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. I. 2. 40.

⁴⁾ Orphel Argonautica, v. 811 seqq.

⁵⁾ Hesiodi Theog. v. 956 seqq. — Apollodori Bibl. I. 9. 23. 6.

⁶⁾ Homerî Odys. X. 137. — Strabonis Geogr. I. 2. 10.

⁷⁾ Hesiodi Fragm. LIX.

În poema epică a lui Valeriu Flacc teatrul evenimentelor celor mai însemnate din legenda argonautică este Scythia europeană. Aiete este un rege al Scythiei ¹⁾, regatul său se afla sub Ursa cea mare, ori cu alte cuvinte în aceeași parte din regiunea nordului ²⁾, pe care vechile geografii o atribuiau Geților.

În templul cel magnific al Sorelui, ce forma cu deosebire splendorea capitalei lui Aiete, Argonauții ved statua robustului Atlas, de ai cărui genunchi se frângeau undele Oceanului, ér pe porțile de aramă ale acestui templu era reprezentată învingerea, ce o reportase Geții asupra regelui egiptean Sesostis ³⁾. Capitala regelui Aiete se afla așa dar în țera poporului celui vitez al Geților, de lângă Istru.

Regiunea geografică, peste care domnia regele Aiete, pörta la autorii vechi numele de Aiz, adecă «Tëră» ⁴⁾. Înșuși numele regelui Αἰήτης este numai o formă derivată din Aiz ⁵⁾, cu înțelesul de «Tëră» ⁶⁾. Acastă

¹⁾ Valerii Flacci Arg. I. 2: Scythici . . . Phasidis oras. — Ibid. I. v. 43—44: ferus Aetes Scythiam Phasique rigentem Qui colit. — Ibid. v. 345: scythicus rex. — Ibid. v. 503. — Ibid. VIII. 185: ingens Scythici ruit exitus Istri.

²⁾ Valerii Flacci Arg. lib. V. v. 318: Soligenam Aetem media regnare sub Arcto.

³⁾ Valerii Flacci Argon. lib. V. v. 408 seqq.:

. ast illi propere monstrata capessunt

Limina stat ferreus Atlas

.

Oceano, genibusque tumens infringitur unda

Ad geminas fert ora fores, cunabula gentis

Colchidos hic ortusque tuens: ut prima Sesostis

Intulerat rex bella Getis;

⁴⁾ Pauly-Wissowa, R. E. v. Aia. — Stephanus Byz., v. Φάσις: Φάσις πόλις τῆς Αἴας.

⁵⁾ Stephanus Byz., v. Aiz.

⁶⁾ Cuvântul de «aian», pl. «aienî», cu înțelesul de pământeni, autochtoni, ni se mai presintă și astăzi în porsiele eroice române din Dobrogea:

ÉR aeniî Chiustengii

Și boeriî Dobrogii

Haraciū mare că-mi dedea

— Da 'mpëratur ce făcea ?

Carte mândă că scria:

De-î găsi oi aenesci

Să le scrii împărătesci.

Burada, O călătorie în Dobrogea, p. 120-125.

În altă baladă, la Buradă p. 127 :

Căruce m'oiū face

Și pe drum oiū trece

Cu mărfuri aenesci,

Aenesci și domnesci.

Cuvântul «aian» introdus probabil de coloniile comerciale Milesiene, a trecut și în limba turcăscă, însă perđându-și înțelesul primitiv și având numai semnificațiunea de

Aia seû «Téra» renumită pentru avuțiile sale fabuloase este ținta expedițiunii Argonauților¹⁾.

Însă unde era Colchis?

În tradițiunile argonautice Colchis ne apare numai ca o regiune muntoasă din regatul cel întins al lui Aiete, numit în particular Aia, seû Têră, și în general Scythia²⁾.

După poetul Ovidiu, poporul cel marțial al Colchilor locuia în partea de nord a Dunării de jos. Numai acest fluviu mare, ne spune dînsul, separă regiunea orașului Tomis de regiunea Colchilor, unde o-dată venise eroul cel legendar Iason, ca să răpescă lâna de aur. «Aruncat în mijlocul unor populațiuni ostile, scrie Ovidiu din esiliul seû, eu sufer aici cele mai extreme chinuri și nici nu este vre un esilat mai departe de patria sa de cum sunt eu. Numai eu singur sunt trimis la gurile Istrului celui cu șapte brațe, unde polul de ghiață al nordului se rașimă pe umerii mei. Apele Istrului de abia mai pot să formeze o barieră între mine și între Iasigî, Colchî, órdele Meteree și Gefî»³⁾.

«notabil». Că acest termin esistase pe teritoriul Dobrogei încă înainte de invasiunea turcască, avem o probă la geograful Ptolemeu, care amintescce spre sud de gurile Dunării, seû de insula Peuce, pe așa numiții *Οιτύνσιοι* (III. 10. 4), unde avem o formă greco-latină a cuvîntului românesc păstrat în Dobrogea de Aieni (*Αἰνῆτες*).

¹⁾ În legendele posterioare despre Argonauți, teritoriul, unde se afla reședința Aiete, mai pórta și numele de Cytaea, adecă Cutaea (*Κυταίη γαῖα*. Apoll. Rh. IV. 511); Cytaea terra (Val. Flac. VI. 693); Cytaeis (*Κυταίς*. Steph. Byz. v. *Κύτα*). Aceeasi populațiune este amintită la Ptolemău (III. 8) sub numele de *Κοτύνσιοι*, avînd locuințele sale pe teritoriul Daciei, în părțile din jos ale Siretului. Pe o inscripțiune romană (C. I. L. VI. nr. 2831) ne mai apar și Cives Cotini ex provincia Mommsen suplinesce: Moesia superioare, în loc de inferioare, căreia i se atribuisse în timpurile din urmă ale imperiului și părțile de răsărit ale Daciei. Chiar și astă-đi mai întîmpinăm în Moldova conumele de Cotin (Șezătoarea, Fălticeni, An. II. p. 14). — Se mai presintă în regiunile Buzului și Siretului încă o numire topografică analógă cu forma vechiă de *Κυταίς*. Ast-fel aflăm în apropiere de Colți, pe teritoriul comunei Păltineni, un munte însemnat avînd numirea de Cătiaș. Tot acolo un părău Cătiaș și un sat Cătiaș, cătun al comunei Chiosd, situat spre S. V. de comuna Colți; ér pe teritoriul com. Filescî lângă gura Siretului avem balta Cătușa. În fine Cătieșeni este numele unei cete de moșneni din com. Păltineni.

²⁾ După poema orphică (v. 821—824, 1006—1012) Aiete avea domnia peste țera Cytea, *Κοττίδα γαῖαν*, și peste ținutul Colchilor, *Κόλχων χώρον*. Numai ca un simplu ținut din regiunea Aia ne apare Colchis și la Stephan Byzantinul (v. *Φάαις*).

³⁾ Ovidii Trist. lib. II. 1. v. 191—192:

Iazyges, et Colchi, Metereaque turba, Getaeque
Danubii mediis vix prohibentur aquis.

Tot ast-fel, în părțile de apus ale Mării-negre, seû între munții Rhiphaei și

Îr în alt loc același poet latin se exprimă ast-fel: «Consideră, că în părțile aceste venise o-dată fiul lui Eson, și cu ce laude mari îl încărcase posteritatea, cu toate că greutățile lui au fost mult mai ușore și mai mici de cât ale noastre¹⁾).

În fine în altă poemă a sa, Ovidiu ne înfățișează pe Medea rostind următoarele cuvinte către Iason: «er tatăl meu (Aiete) domnesce peste întregă regiunea din partea stângă a Pontului până în Scythia cea acoperită de nevă²⁾»).

Colchiî poetului Ovidiu, cari locuiau lângă un alt trib resboinic numit de densus Meterea turba, erau ast-fel identici cu fâmoșii Colchi din legendele argonautice.

Originea și înțelesul numirii topice de Colchis au rămas până astă-zi neexplicate.

În regiunile superioare ale Carpaților, locuite o-dată de triburi pastorale pelasge, noi întâmpinăm foarte adese ori numirea orografică de Colți, un cuvânt a cărui semnificațiune este: vârfuri de stânci ascuțite și proeminente.

Același înțeles îl avuse în timpurile preistorice și numirea grecască de Colchis, ce ne apare în legenda Argonautilor³⁾.

Ceraunii (Cerne), ne apare pozițiunea geografică a Colchilor la Mela (I. 19) și la Pliniu (VI. 11. 1). Însă față de confuziunea enormă geografică, ce o făcuse autorii grecesci dela Herodot încôce, nici Pliniu, nici Mela, nu mai sciau cu siguranță, în ce parte a Mării-negre se aflau Rhiphaei și Ceraunii.

¹⁾ Ovidii Ep. ex Ponto. I. 4. v. 23—26.

Adspice, in has partes quod venerit Aesone natus,

Quam laudem a sera posteritate ferat.

At labor illius nostro leviorque minorque.

²⁾ Ovidii Heroid. XII. v. 27.

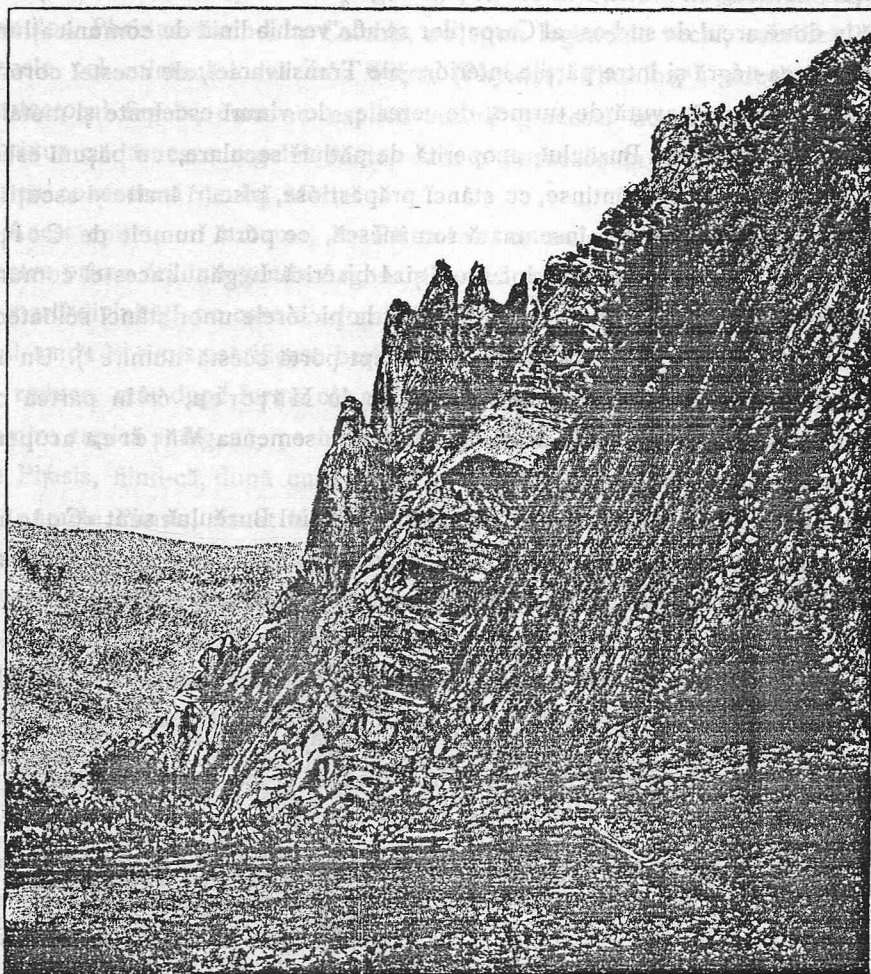
..... Scythia tenus ille (pater meus Aectes) nivosa

Omne tenet Ponti qua plaga laeva jacet.

La Ovidiu, ca și la cei alaiți geografi grecesci, partea stângă a Pontului euxin era cea de apus. (Trist. I. 8. v. 39. — I. 11. v. 31.).

³⁾ Limba grecască ne având sunetele pelasge, sevă barbare, de χ și ψ , le exprima foarte adese ori prin litera χ . Ast-fel autorii grecesci scriau Κολχίς, un cuvânt, care în limba română se pronunță astă-zi Colți și care de sigur tot ast-fel se pronunțase de indigeni și în vechime. Un alt exemplu analog îl aflăm la istoricul Nicolae Damascenul din timpul împăratului August. Pe lângă legații, pe cari i trimesese regele Por (Pandion) din India, ca să încheie un tractat de alianță cu Romanii, se afla, după cum ne spune acest autor, și un Indian, care ajungând la Athena și acum urindu-i-se să măi trăiescă, ridând se desbracă în pelea gôlă, se unse, apoi se urcă pe rog și se arse, ér pe mormentul sevă a fost pusă următorea inscripțiune în limba grecască: «Sărmanul Tëgan, Indian din Barga (Ζάρμανος χήγαν, Ἰνδὸς ἀπὸ Βαργόνης), care urmând obiceiul strămoșesc

După Apolloniu Rhodiu, eruditul poet alexandrin, poporul cel resboinic al Colchilor locuia pe colțurile, *στόπελοι*, muntelui Caucas¹⁾. Întîmpinăm

204. — Colții (*στόπελοι*), stânci enorme cu forme piramidale în comuna Colții (*Κόλχοι*, Colchi) din jud. Buzău în România. După o fotografie din a. 1900. A se vedé pag. 532.

aici același Caucas, celebru în legendele și tradițiunile vechimi. Este Caucasul de lângă Istru, seú din părțile de nord ale Thraciei.

al Indienilor s'a trecut singur la Dumneșei. (Strabo, Ed. Didot, lib. XV. 1. 74 fine. Cf. ibid. p. 1034). După cum rezultă din textul satiric al acestei inscripțiuni cuvântul *Ἰέγαν* ori *Cegan* (*χίγαν*) nu este un nume propriu personal, ci un cuvânt etnic, identic în formă și în înțeles cu numirea de *Țigan*.

¹⁾ Apollonii Rhodii lib. III. v. 1275-6.

O deosebită importanță economică și strategică o avuse în timpurile vechi zona cea muntoasă a județului Buzău, în apropiere de gurile Dunării și de orașele comerciale ale Scythiei mici (Dobrogei). Pe valea râului Buzău, care taie în două arcul de sud-est al Carpaților se afla vechia linie de comunicațiune între Marea-negă și între părțile interioare ale Transilvaniei, ale acestei corone fălmoșe de munți, avută de turme, de cereale, de vinuri escelente și metale.

În această regiune a Buzăului, acoperită de păduri seculare, cu pășuni escelente, fânețe și islasuri întinse, cu stânci prăpăstioase, piscuri înalte și ascuțite, se află situată o comună însemnată românească, ce poartă numele de Colți, având o populațiune de 2080 locuitori și 4 biserici. Lăgănul acestei comune i-l formează satul așa numit Colți, așezat la picioarele unor stânci sălbatice cu formele de colți (fig. 204) și cari de fapt poartă această numire¹⁾. Un alt cătun al acestei comune Colți poartă numele de Mățerea, ăr în partea de sud a comunei Colți se află muntele numit de asemenea Mățerea acoperit numai cu puțină pădure²⁾.

Aceste două sate, Colți și Mățerea, din plaiul Buzăului, sunt «Colchi, Meterea que turba» ai lui Ovidiu, triburi pastorale, cari trecând cu turmele lor pe teritoriul Scythiei mici, inspira o-dată atâta teroare poetului obicnuit să trăiească numai în viața cea moleșită a Romei imperiale, departe de populațiunile cele severe și belicoase ale munților.

Phasis. — Pe lângă teritoriul Colchilor, după cum ne spun legendele anticității, curgea râul cel repede numit Phasis și care avea o deosebită importanță economică și comercială. Lângă Phasis, ne spune Suida, se producea rasa cea frumoasă de cai³⁾, admirată de Greci. Lângă Phasis se stabilise încă din timpuri foarte depărtate anumite colonii comerciale ioniene (Milesiene).

După cum am avut ocaziunea a ne convinge mai adese ori, o mulțime infinită de numiri topografice, de cursuri de apă, triburi, comune și orașe de pe teritoriul Barbarilor, au fost alterate în literatura geografică grecă, unele modificate numai în formă, ăr altele schimbate cu totul, vechii geografi, istorici și poeți, întrebunțând în locul numirilor originale numai simple

¹⁾ Teritoriul comunei Colți ne apare locuit și în epoca neolitică. Lângă stâncile de la fig. 204 țărani găesc adese ori aschiile de silex și hărburile cu cenușă. Un monument, ce aparține de asemenea timpurilor primitive, se află în cătunul Aluniș pendent de comuna Colți. Este o bisericuță săpată din întregul în o stâncă de pământ. După tradițiunea populară, acest vechi sanctuar a fost săpat în stâncă de către un păcurariu (cioban).

²⁾ Iorgulescu, Dicț. geogr. jud. Buzău, p. 317.

³⁾ Suidas, v. Φασις.

traducţiunii grecesci, ceea ce a cauzat şi va cauza şi în secolele viitoare dificultăţi enorme ştiinţei istorice.

Acelaşi cas ni se prezintă şi cu numirea râului Phasis în geografia Argonauţilor. Phrixus sosind în Colchis, ne spun legendele vechi, sacrifică berbeculele cel miraculos lui Ζεύς Φύξιος (Phyxios, Phuxios ¹⁾), adică lui «Joe protectorul fugei», cum ne explică autorii grecesci acest epitet; ér pelea Phrixus o dăruiesce regelui Aiete, care o ţintuesce în templul, său în pădurea consacrată zeului Marte.

Acest epitet, orî conume, de Phuxios, ce se atribuia lui Joe, ne apare pentru prima óră în legenda Argonauţilor. El este fără îndoieclă un epitet local al marii divinităţi, pe care o adorañ Colchiî, o numire după altarele, său templul, unde Phrixus sacrificase berbecule. De fapt, originea cuvântului Phuxios se reduce, atât după formă cât şi după circumstanţiele geografice, la aceeaşi numire topică indigenă, ce în literatura grecescă ni se prezintă sub forma de Phasis, fiind-că, după cum ne spun vechii geografi mai esista şi un oraş cu numele Phasis, situat la punctul, unde râul Phasis eşia din strimtorile munţilor, oraş întemeiat de Milesieni ²⁾). Grecii cei vechi schimbañ fôrte adese orî sunetul β cu φ, cu deosebire în cuvintele Pelasgilor din părţile de nord ale Eladei. Ast-fel ei diceaű Φρόγες în loc de Βρύγες ³⁾), Philippos în loc de Bilippos, Phalacros în loc de Balacros, Pherenice în loc de Berenice, după cum de fapt pronunţaű Macedonenii. Ei mai diceaű Φόσιος în loc de Βόσιος la luna său timpul, în care era usul de a se consulta oracul hyperboreu de la Delphi ⁴⁾).

Numele adevêrat al râului Phasis, atât după situaţiunea geografică a teritoriului Colchis, după poziţiunea oraşului Phasis, cum şi după epitetul local de Phuxios, ce se atribuia marelui zeu de la Colchis, nu putea sê fie în limba grecescă de cât Buxios, orî mai corect Buzios, adică Buzêul de astă-dî, râul cel important, ce trece din o ţeră în alta prin arcu de sud-ost al Carpaţilor.

Acéstă identitate între râul Phasis şi Buzêu se mai confirmă şi prin poema argonautică a lui Apolloniu Rhodiù, care amintesce ca popor vecin cu Colchiî, său lângă Phasis, pe Βόζηρες (Buzeres ⁵⁾), la Pliniu şi Mela Buxeri ⁶⁾), o numire fără îndoieclă formată după numele râului Buzêu. Se mai confirmă

¹⁾ Apollodori Bibl. lib. I. 9. 1. 6.

²⁾ Melae lib. I. c. 19. — Stephanus Byz., v. Φάσις. — După Scylax (Peripl. 81.) Phasis era un oraş grecesc.

³⁾ Herodoti lib. VII. 73.

⁴⁾ Plutarque, Oeuvres. (Ed. 1784) Tome XIII. Demandes gr. p. 105.

⁵⁾ Apollonii Rhodii lib. II. v. 396. 1244.

⁶⁾ Plinii lib. VI. 11. — Melae lib. I. 107. La Pauly-Wissowa, R. E. v. Buxeri.

și prin împrejurarea, că riul Phasis în regiunile sale superioare, avea numele de Boas ¹⁾, și în fine, că orașul Phasis se afla situat la punctul unde riul Phasis eșia din strimtorile munților ²⁾, adică acolo unde noi avem astă-dîi orașul Buzău.

Saranges. — Făimosul Phasis din geografia Argonauților mai avea și un afluent important, care purta numele de *Saranges* ³⁾. Amîndouă aceste riuri ne apar aprópe de aceeași mărime, cu deosebire, că Phasis era repede ⁴⁾, lat și cu vultori ⁵⁾, ér *Saranges* domol.

Riul *Saranges* din poema orphică ne apare la Pliniu sub numele de *Surius* ⁶⁾, de fapt unul și același cu Siretul de astă-dîi, al cărui curs se împreună cu Buzăul lângă comuna Măxineni, pe câmpia cea vastă de lângă Dunărea de jos.

Aceeași fisioniă, pe care o avuse în vechime Phasis și *Saranges*, ne o prezintă astă-dîi Buzăul și Siretul. Panta, pe care curge riul Buzău, ne spune Dicționarul Societății geografice române, fiind foarte înclinată, face ca Buzăul să fie unul din riurile cele mai repeđi ale țerei ⁷⁾. Albia sa fiind acoperită cu bolovanî mari face dificilă trecerea prin vad. Lărgimea albiei sale atinge 300 și 400 metri ⁸⁾. Ér despre Siret, ne spune colonelul Iannescu în Geografia sa militară: Fundul riului Siret nisipos în partea superioară, devine nămolos în partea inferioară a cursului său. Înclinarea albiei este mică, din care causă cursul riului este domol ⁹⁾.

Maî este de remarcă, că în județul Buzăului noi maî întîmpinăm și astă-dîi o comună, ce poartă numele de Șaringa ¹⁰⁾. O probă destul de evidentă, că în nomenclatura geografică din ținuturile aceste, *Saranges* era o formă usitată.

¹⁾ Procopli Bell. Pers. II. 29. — Ibid. Bell. Goth. IV. 2. — Lecțiunea corectă se pare a fi Bosa nu Boas, după cum Ungurii din Transilvania numesc și astă-dîi Bodza cursul superior al acestui riū.

²⁾ Plinii lib. VI. 4. 4: (Oppidum habuit) in faucibus Phasin.

³⁾ Orphei Arg. v. 1052.

⁴⁾ Ovidii Met. lib. VII. v. 6.

⁵⁾ Apollonii Rhodii lib. II. v. 400--401. 1261. — Eustathii Comm. in Dionys. v. 689.

⁶⁾ Plinii lib. VI. 4. 5; II. 106. 5.—Riul numit de Pliniu *Surius* și care se vărsa în Phasis la punctul, de unde corăbiile mari nu puteau merge maî departe în sus, corespunde ast-fel numai la Siret și nu este în nici un cas de a se confunda cu Șiriu, un alt afluent al Buzăului în munți și în apropiere de isvórele acestuia.

⁷⁾ Marele Dicț. geogr. al României. Vol. II p. 130.

⁸⁾ Iannescu, Geografia militară, I (1889), p. 126.

⁹⁾ Iannescu, ibid. p. 162.

¹⁰⁾ Iorgulescu, Dicț. p. 477.

Lângă Saranges, acest afluent considerabil al râului Phasis, ne spune poema orphică, se afla stabilită și o grupă de Sindi¹⁾. Este aceeași populațiune numită și la Apolloniū Rhodiū Sindi, care i-și avea locuințele sale din sus de gurile Dunării²⁾.

În fine încă o circumstanță hidrografică. După Hecateu și Pindar, riul Phasis (împreunat cu Saranges) nu se vărsa de a dreptul în mare (εἰς τὴν θάλασσαν), ci în fluviul cel admirabil și gigantic al lumii vechi, Oceanos³⁾, sėu Istru. Tot în Dunăre se varsă și apele Buzėului unite cu ale Siretului. Este însă de remarcat, că Siretul cel domol, îndată de la confluența sa cu Buzėul cel repede, i-și schimbă direcțiunea sud-ostică și curge de aci înainte spre răsărit pe albia naturală a Buzėului. Acėsta este cauza, că în antichitate Phasis, sėu Buzėul de astă-đi, a fost considerat ca riū principal, őr Saranges, sėu Siretul, numai ca un afluent al sėu⁴⁾.

¹⁾ Orphei Arg. v. 1046.

²⁾ Apollonii Rhodii lib. IV. v. 322.

³⁾ Hecataei fragm. 187. 339 în Frag. Hist. gracc. I. p. 13. 26. — Pindari Pyth. IV. 211. 251. — La Hesiod (Theog. v. 340) Phasis este un fiū al fluviului Oceanos.

⁴⁾ Alte date geografice cu privire la regiunea vechilor Colchi. După Apolloniū Rhodiū riul Phasis isvorăia departe din munții Amarantilor (II. v. 399—400: Ἀμαραντῶν τηλόθεν ἐξ ὀρέων) Amarantii lui Apolloniū Rhodiū sunt un popor, un trib. Numele lor ni s'a conservat până astă-đi sub forma de Măruntiș, comună situată în sinul Carpaților pe ambele maluri ale râului Buzėu. După Eratosthene însă, riul Phasis isvorăia din munții așa numiți Mosci (Pliniu, VI. 4. 4: Phasis . . . Oritur in Moschis. La Strabo, XI. 14. 1: Μοσχικά ὄρη. La Mela, I. 19: Moschici). În părțile superioare ale jud. Buzėu, lângă frontiera Transilvaniei, o grupă însemnată de munți pórta și astă-đi numirile de Mușă mare, Mușă mică și Mușica. Pe lângă acești munți curge unul din afluenții râului Buzėu, numit Băscă mică (Iorgulescu, Dict. geogr. Buzėu, p. 343—344). După cum ne spune Scylax (c. 82) dincolo de poporul Colchilor i-și avea locuințele sale tribul numit Buzeres, la Pliniu și Mela Buxeri. Ei locuiau după Strabo (XII. 3. 18) pe muntele cel stāncos Σκοδισος, ale cărui ramificațiuni se împreună cu munții numiți Moschica, situați de asupra Colchilor. Scudises din Geografia lui Strabo, după nume și pozițiune, se vede a fi unul și același cu muntele cel vast din sus de Cheile Buzėului, numit Spediș. Dincolo de Buzeres locuia, după cum ne spune tot Scylax (c. 83), un alt trib numit Ἐκεχίριαις (Ekechiries). Avem aici o formă etnică după numele unei localități. Întru adevăr din sus de muntele Spediș, în partea stāngă a râului Buzėu, aprópe de frontiera Transilvaniei, se află muntele numit astă-đi Tehereu (Charta Romāniei meridionale, 1856, scara: 57,600, fóia 72). Un alt munte din apropiere și care face parte din masivul Tătarului ne apare pe Charta specială a Statului major austriac cu numele de Chichereu. Locuitorii numiți de Scylax Ekechiries sunt așa dar grupele pastorale de pe munții Tehereu ori Chichereu, din părțile superioare ale râului Buzėu. În poema lui Valeriu Flacc despre Argonauți (VI. 130. 155) se mai face amintire de triburile colchice Cessæe și Coastes.

3. Capitala și reședința regelui Aiete (Dia, Dioscurias, Sevastopolis, astă-qi Tirighina).

Capitala și reședința regelui Aiete, se afla după cele mai esacte fântâne istorice, situată la gurile râului Phasis¹⁾, al cărui afluent important era Saranges.

Poema orphică ne descrie ast-fel splendórea acestuî memorâbil oraș:

«Din aintea palatuluî și a râuluî celuî încântătoriu se ridică împreșmuirea neaccesibilă a cetățiî, înaltă de 9 stânjenî, apărată de turnuri și mase puternice de petre tăiate frumos, și încunjurată cu 7 muri circulari. Trei porți urieșe de aramă se află în zidurile cetățiî, ér murul, ce trece pe deasupra lor, e încoronat cu crenele aurite. De asupra pe grinda porților se

Aceștia se par a fi vechiî locuitori din comunele numite astă-qi Tisău și Chiosd, situate în părțile muntóse ale Buzăuluî. Rîul Phasis coborîndu-se din munții Amarantilor, ne spune Apolloniū Rhodiū, trecea prin câmpul Circe u (πείρον Κυρκάων. II. 400—401). Este o numire, ce ni se presintă adese-orî în regiunea, unde rîul Buzău ese din strimtorile munților. O «poénă Cârcea» se află pe teritoriul comunei Viperesci de lângă rîul Buzăuluî. «Chirculésca» este numele unei moși de pe teritoriul comunei Similésca situată pe malul drept al Buzăuluî. O altă moșiă «Chirculésca» în apropiere de cea de ântăiū se află pe teritoriul comunei Costesci. Tot în aceste părți amintesc istoricul Fotino de un rîu numit Cârcea, ce isvoría din plaiul Slăniculuî și se varsa în Buzău (Iorgulescu, Dict. geogr. Buzău, 179. 162. 564). Pliniu (VI. 4. 5) și Stephan Byzantinul (v. Ała) amintesc încă de dóue afluate ale râuluî Phasis, unul cu numele de Hippos și altul Cyaneos, și cari par a fi identice cu Valea Caluluî (probabil o albiă vechiă a Slăniculuî) și Călnău, ce aměndóue se varsă în Buzău. În apropiere de orașul Phasis și de rîul Πυρός (Cyaneos). Scylax (§. 81) mai notéză încă dóue ape curgătóre, Χερόβιος ποταμός și Χόρσος ποταμός, ce par a corespunde la păreiele de astă-qi Rușaveți și Ursóe, de pe teritoriul satelor cu aceleași numiri. Stephan Byzantinul mai face amintire de o localitate, din regiunea Colchilor, numită Τυήνις. Este fără îndoieîlă aceeași comună, care ne apare astă-qi sub numele de Tohanî în partea de sud-vest a jud. Buzău. La acéstă localitate se pot aplica cuvintele lui Arrian (Peripl. 6), că Tyana din Cappadocia (?) a fost o-dată numită Thōana. O altă localitate din ținutul Colchilor avea după Stephan Byzantinul numele de Πυήνις. În regiunea Carpaților numirea topică de Poieni este fórté usitată. Un cătun al comunei Colți mai pórtă și astă-qi numele de Poiénă, avěnd 35 case. Regiunea de jos a râuluî Phasis ne apare la autoriî vechi plină de mlaștini și lacuri fluviale, întocma după cum este și astă-qi câmpia Buzăuluî. Apolloniū Rhodiū face amintire de unul din aceste lacuri prin cuvintele: Φάσιδος ελαμενήν Ἀμαπαντίου (III. 1220). Fără îndoieîlă, că fântánele geografice, de cari se folosise Apolloniū, se referiaū la cel mai considerabil lac de lângă términoirî râuluî Phasis, séu Buzău, un lac, care mai pórtă și în timpurile nóstre numirea de «Balta Amară».

¹⁾ Apolloniū Rhodiū Argon. lib. II v. 402-403. 1267.—Orphēi Argon. v. 763-764.

află aşezată statua divinităţii, pe care Colchi o adoră sub numele de Diana (Artemis). Ea este deîta Portilor, călăreţa cea sgomotoasă, aşintită cu privirile în depărtare şi revărsând o lumină tremurătoare întocma ca o văpaie de foc»¹⁾. Când Iason sosese cu soţii săi la gurile râului Phasis, Aiete cu ficele sale, Chalciope, veduva decedatului Phrixus şi cu Medea încă nemăritată, eşise la preumblare pe câmpul de lângă riş «într'un car de aur, pe care Aiete strălucia întocma ca un sôre, că-cî aurul de pe hainele sale revărsa numai lumină; pe cap el purta o corônă de raşe strălucitoare, sceptrul său lucea întocma ca un fulger, ér de ambele sale laturî şedeau ficele sale»²⁾.

Despre cetatea şi palatul cel magnific al lui Aiete mai aflăm încă următoarele notiţe la Apolloniu Rhodiu³⁾:

Iason, însoţit de copiii lui Phrixus şi de doi eroi ai trupeî sale, intră în oraşul şi în palatul lui Aiete. «Ei se opresc mai întâi în vestibul şi Iason admiră aici murii lui Aiete, porţile cele largi, columnele, ce se înălţau pe lângă păreşii de pîtră ai palatului decorat în partea superioară cu triglife de aramă (capete de grindî). Apoi ei trec în tăcere peste prag, de lângă care se ridicau în sus vişe de via cu foî verşii şi pline de florî, ér de sub vişe curgeau în continuu patru fântâni săpate şi construite de Vulcan, una de lapte, alta de vin, a treia de mir frumos mirositoriu şi a patra de apă. Din partea de apus a acestei fântâni din urmă curgea apă caldă, în care se scâldau figurele Pleiadelor, ér din partea de răsărit curgea din o stâncă apa rece ca ghiaţa. Ast-fel de lucruri divine, sciuse se esecute măiestrul Vulcan în palatul regelui Aiete»⁴⁾.

În fine, în oraşul lui Aiete, ne spune Valeriu Flacc, se aflau şi altarele

¹⁾ Orphel Argon. v. 896.

²⁾ Orphel Argon. v. 798 seqq.

³⁾ Apollonii Rhodii lib. III. v. 210 seqq.

⁴⁾ În diferite colinde religioase române, ce le avem din părţile de jos ale Dunării, cu deosebire din judeţele Buzău, Brăila şi Constanţa, se mai celebrează şi astăzi magnificenţa unor «curţi», unor «domnii», unor «înalte împărăţii», în cari erau făcute «trei riuri, trei pâcuri», unul de vin, altul de mir, şi al treilea de apă limpede; în acest din urmă se scâldă şi băieţii Bunul Dumnezeu (Teodorescu, Poesii pop. p. 33. — Alte variante din judeţele Brăila şi Constanţa în colecţiunea noastră inedită). În o colindă românească din Bucovina această baie legendară este localisată lângă Buzău:

Colo'n vale la Buzău

Este un mândru feredeş

Şi se scaldă Dumnezeu,

Dumnezeu cu fiul său...

Marianu, Sărbătorile la Români, I. 21.

În fine mai există şi un cântec nupţial despre unele curţi sumptuoase, construite în

Sórelui, ér templul acesta era atât de strălucitoriū, atât de inundat de lumină, în cât se putea crede, că este însuși palatul Sórelui¹⁾.

Acesta era aspectul miraculos al capitalei lui Aiete, domn peste regiunea numită «Aia», seū «Țără» și peste ținuturile cele muntóse ale Colchilor.

Ne putem acum întreba, în ce parte a vechiului Oceanos potamos, seū a Istrului, se afla situată acéstă magnifică capitală, ale cărei fortificațiuni, palate și temple, prin modul lor de construcțiune și splendórea lor fabulósă, uimise lumea eroică, o reședință a unui rege atât de glorios, de avut și luxos, în cât el căpétase ilustrul titlu de «fiū al Sórelui».

Făimósa capitală a regelui Aiete se afla, după cum am amintit mai sus, situată pe înălțimile, unde cele dóue riuri memorabile, Phasis unit cu Saranges, (adeacă Buzéul împreunat cu Siretul) se vërsaū în Oceanos potamos seū Istru.

205. — Charta împrejurimilor Tirighinei. După Charta României meridionale din a. 1856, scara 1:57,600. Col. XIII. Ser. 2.

Într'adevăr pe țărmurile stâng al Siretului aproape de punctul, unde apele sale se unesc cu ale Dunării, se află încă până în zilele noastre ruinele unei vechi și puternice cetăți, ce mai pórtă și astă-ăzi numele de Tirighina.

În a. 1836 și 1837 profesorul Seulescul din Iași, unul dintre cei mai erudiți bărbați români ai epocii sale, studiase cu deosebit interes aceste ruine antice

același gen ca și palatul regelui Aiete, numit și «Fiul Sórelui»:

Unde șede nunul mare

Parcă sórele răsare...

De la pórtă nunului

Pân' la pórtă finului

Merge un riū de lapte dulce.

De la pórtă finului

Pân' la pórtă runului

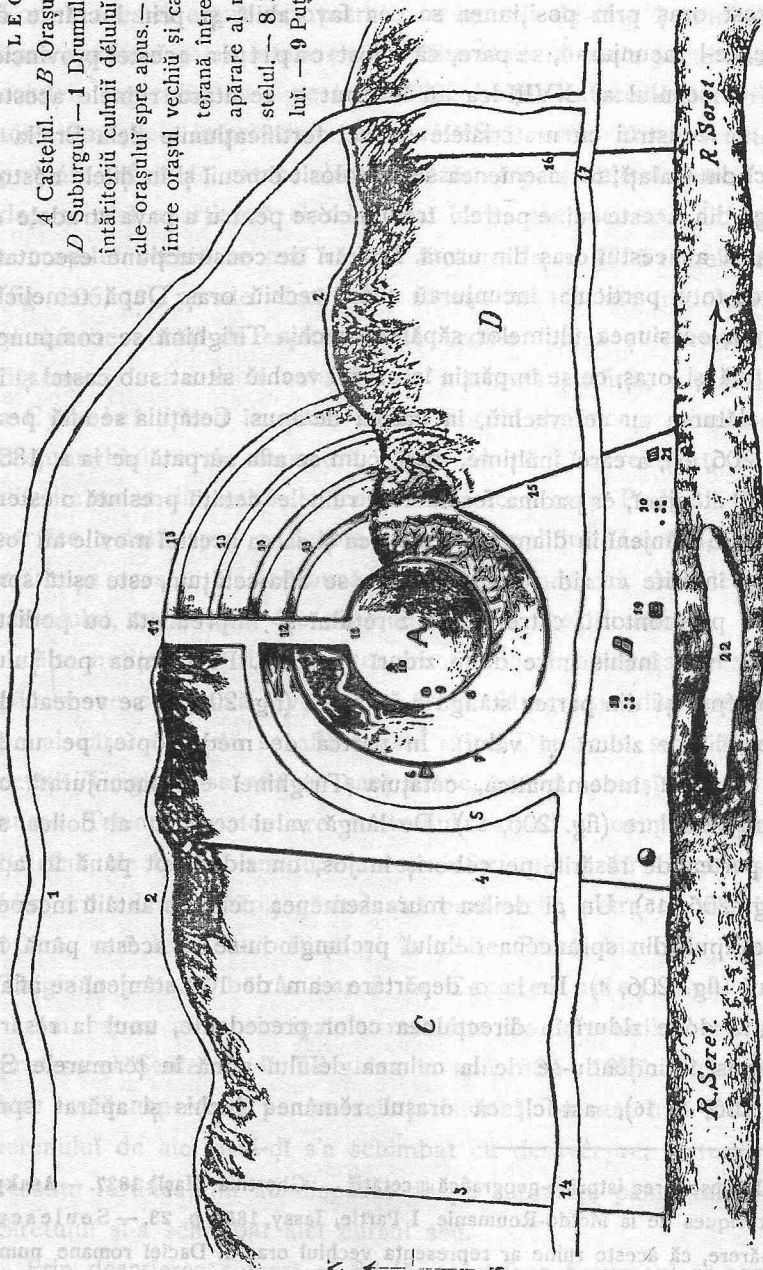
Curge riū de vin roșu...

Marian, Nunta la Români, p. 753.

¹⁾ Valerii Flacci Argon lib. V. v. 404.

LEGENDA

A Castelul. — B Orașul vechiu. — C Orașul nou. —
D Suburgul. — 1 Drumul spre Barboși. — 2 Val și zid
întăritoriu culmii delului. — 3, 4 Zidurile de apărare
ale orașului spre apus. — 5 Drumul de comunicație
între orașul vechiu și castel. — 6 Comunicație su-
terană între oraș și castel. — 7 Zidul de
apărare al movei, pe care se află ca-
stelul. — 8 Zidul de apărare al castelu-
lui. — 9 Puțul de comunicație cu dru-
mul suteran. — 10 Cata-
combele. — 11 Porțile ca-
stelului. — 12 Drumul de
intrare în fortăreață. — 13
Valurile, sée șanțurile, apă-
rătoare. — 14 Drumul spre
Brăila. — 15, 16 Zidurile
de apărare ale orașului spre
răsărit. — 17 Drumul spre
Galați. — 18 Templul Cy-
bele. — 19 Postamentul
unui monument roman. —
20 Ruinele unui templu (Cu-
pido). — 21 Baia cu fieviele
de plumb. — 22 Insula.

206. — Planul general al citadelei și orașului Tirigina (Dia, Dioscurias, Dinogetia, Diogentia, vechia capitală a regelui Aiete. După săpăturile făcute în a. 1836 și 1837 de Prof.G. Seulescul (Descrierea istorico-geografică a cetății . . . Gherțina. Tab. 1).

de la gura Siretului și dânsului avem de a-î mulțumi prețioșele date, ce le avem astă-zi despre resturile arhitectonice ale acestei cetăți atât de glorioase¹⁾.

Spre mătă-zi de Galați, scrie dânsul, la o depărtare de o jumătate de mil de acest oraș, se află ruinele situate pe țărmurele stâng al Siretului, aproape de gura, unde acest rîu se varsă în Dunăre. Aceste ruine pōrtă în ȃilele nōstre numele de Țiglina, sēu Triclina (maî corect însă Tiri-ghina). Acest oraș prin pozițiunea sa cea favorabilă și prin lucrările de fortificațiune, ce-l încunjuraū, se pare, că a fost capitala acestei provincie. Abia numai în seculul al XVIII-lea aū început a se ataca ruinele acestui oraș spre a se construi cu materialele de aci fortificațiunile dela Brăila și unele biserici din Galați; tot asemenea se aū folosit ômenii și în ȃilele nōstre, ca sē estragă din aceste ruine petrele trebuinciōse pentru a pava stradele și calea națiōnală a acestui oraș din urmă. Lucrări de construcțiune esecutate într'un gen cu totul particular încunjuraū acest vechiū oraș. După temeliile descoperite cu ocaziunea ultimelor săpături, vechia Tirighină se compunea dintr'o cetățuiă și oraș, ce se împărția în orașul vechiū situat sub castel și în orașul nōu, alătura cu cel vechiū, în partea de apus. Cetățuia se află pe o movilă (fig. 206, A), a cărei înălțime, după cum se afla surpată pe la a. 1837 era cam de 40 stâneni, ér padina formată de ruinele cetății presintă o estensiune cam de 35 stâneni în diametru. Pōlele ca și zarea acestei movile aū fost încunjurate și întărite cu zid. Movila, pe care se afla cetățuia, este eșită spre amēdi ca un promontoriū către șesul Siretului și împreunată cu podișul vecin prin un istm închis între dōue ziduri paralele. Pe culmea podișului din partea drēptă și din partea stângă a istmului (fig. 206, 2) se vedeau de asemenea temeliile de ziduri și valuri. În partea de mătă-nōpte, pe unde apropiarea era maî îndemânatică, cetățuia Tirighinei era încunjurată cu 4 valuri scmi-cerculare (fig. 206, 13). De lângă valul circular al doilea se întindea în partea de rēsărit, pe coboriș în jos, un zid drept până în apa Siretului (fig. 206, 15). Un al doilea mur asemenea celui de ântăiū începea în partea de apus din sprâncēna dēlului prelungindu-se și acēsta până în rîpa Siretului (fig. 206, 4). Ér la o depărtare cam de 100 stâneni se află construite alte dōue ziduri în direcțiunea celor precedente, unul la rēsărit și altul la apus, întindēndu-se de la culmea dēlului până în țărmurele Siretului (fig. 206, 3. 16), ast-fel, că orașul rēmânea închis și apărat spre

¹⁾ Seulescul, Descrierea istorico-geografică a cetății... Ghertina. (Iasi) 1837. — Asaky, *Nouvelles historiques de la Moldo-Roumanie, I Partie, Iassy, 1859, p. 23.* — Seulescul era însă de părere, că aceste ruine ar reprezenta vechiul oraș al Daciei romane numit Caput Bubali (Caput Bovis). O erōre de altmintrelea scusabilă pentru timpurile sale.

méză-nópte, spre răsărit și apus de înălțimea delurilor, a castelului și de fortificațiunile pe uscat, ér în partea de mēdă-đi se află încins cu apa Siretului, care aici în mărimea sa cea mai cumplită face un semi-cerc și o insulă (fig. 206, 22) dina'ntea Tirighinei. În interiorul castelului, ale cărui temelii până la a. 1837 încă nu se sfărîmase, s'a descoperit, după cum ne spune Seulescul, o criptă suterană alcătuită din catacombe (fig. 206, 10). Forma acestei cripte era patrată, cu laturele de câte 2 stânjină, în care din lipsa spațiului mormintele erau clădite rënduri, unele peste altele, cum sunt celulele fagurului. Însă pe la a. 1837 bolțile catacombelor erau surpate și toate rămășițele împrăsciate. Baso-réliefuri, urne, lămpi și alte ornamente prețioase, aflate în catacombe, probéză, că persoanele ale căror resturi fusese depuse aici aparțineau claselor mai înalte ale societății. În partea de apus a orașului vechi se mai vedeau încă pe la a. 1836 temeliele unui templu (fig. 206, 18), pe ale cărui ruine zăceau împrăsciate trunchiuri de colonne și diferite bucăți de capitelluri, de ordine ionică și corintică. Se au mai descoperit aci o mică columnă de marmură porfiriă, o statueta de aramă a Cybeleî ținend în mâna stângă cornul abundenței, și mai multe lespeđi dreptunghiulare de marmoră (12×24 cm.) cu reliefuri, ce reprezentaū diferite scene din resbóiele, ce le avuse acest oraș. Probabil. că aceste table servise o-dată spre a decora pereții templului. Lustrul, măiestritatea și mărimea acestor clasice bucăți, continuă Seulescul, dovedesc magnificența templului, ce înfățișa ore când naiestatea unei divinități.

Alte notițe, cu privire la construcțiunile și opulența acestei cetăți dispărute, ne comunică învățătorul G. A. Murgeanu din comuna Filescă, pe al cărei teritoriū se află aceste ruine. După cum scrie dēnsul: «în jurul cetății Tirighina se află un șanț adânc, avend aceeași formă ca și șanțul numit Troian. Cetatea are conturnul rotund și ocupă capul unui dél. Bētrâni, de la cari am luat aceste informațiuni, au săpat înșși de beilic (din ordinul autorității) găsind aici bani vechi, petre cu inscripțiuni și alte odóre, cari le-au luat Ruși și în parte Părcălabia Galașilor. La cetatea Tirighina poporul bētrân i-ar fi đis Cetatea urieșilor».

Am espus aici principalele rezultate ale cercetărilor serióse făcute de profesorul Seulescul la Tirighina în anii 1836—1837. Ele ne presintă o valóre reală neprețuită pentru sciința istorică, cu atât mai mult, că aspectul terenului de aici astă-đi s'a schimbat cu desăvērșire, resturile acestor interesante fortificațiuni au dispărut de pe suprafața pământului, chiar și riul Siretului și-a schimbat aici cursul său.

Prin descrierea sinceră și fidelă, ce o face Seulescul, se constată în mod

destul de clar, că vechia cetate de lângă gurile Siretului, încunjurată cu 9 muri de diferite sisteme, reprezenta metropola o-dată fericită a regelui Aiete de lângă gurile râului Phasis, încinsă, după cum ne spune poema orphică, cu 7 rânduri de muri circulari.

O deosebită considerare în studiul acestor ruine o merită împrejurarea, că vechile tradițiuni din poema orphică, despre avuțiile imense ale regelui Aiete, mai resună și astăzi în narațiunile locuitorilor de lângă Tirighina. «Am audiat de la mai mulți locuitori bătrâni, ne scrie învățătorul G. A. Murgeanu din comuna Filesc, că în partea de răsărit a cetății Tirighina, în fața de gara Bărboși, se află un beciu cu porți strașnice, că în lăuntrul acestui beciu ar fi statue de aur, înfățișând pe împăratul ședând în trăsură și cai de aur¹⁾».

Rămâne acum a ne da sémă despre numele vechi al acestui important oraș de la confluența Siretului cu Dunărea.

În tradițiunile populare române ruinele orașului și ale cetății de lângă gurile Siretului poartă numele de Tirighina (la Seulescul Terighina) și Gherghina²⁾. Adevărata și singura explicațiune a acestor numiri arhaice o aflăm numai în legenda Argonauților.

După diferitele versiuni argonautice, așa cum le aflăm la Pindar, la Apolloniu Rhodiu³⁾ și la gramaticul Apollodor, Iason sosind la râul Phasis trage corabia în port și se duce la regele Aiete, ca să-și espună însărcinarea, ce o primise de la Pelias, cerând lâna de aur. Aiete promite lui Iason a i-o da, dacă dânsul va fi în stare se îndeplinescă anumite lucrări, ce i le va impune. Ast-fel mai întâiu regele Aiete aduse un plug de oțel, fabricat de Vulcan, și doi tauri renumiți pentru sêlbătăcia și mărimea lor, ce-î primise ca dar de la Vulcan. Acești tauri aveau unghiele de aramă și suflau foc pe nări. Aiete i prinse mai întâiu singur în jug și trase câte-va brasde drepte, înalte de un stânjin pe suprafața pământului (o alusiune la brasda cea uriașă dintre Șerbesci și Tulucesci, ce acopere spre apus și spre miedă-nôpte cetatea Tirighinii, și care se consideră ca o prelungire a brasdei lui Novac din Țera-românescă). Apoi Aiete rostesc următoarele cuvinte: când conducătoriul corăbiei va face acêsta, atunci pôte lua cu dânsul lâna cea de aur, care nici o-dată nu se strică. Iason, ajutat în secret de farmecele Medeei, supune taurii în jug și ară 4 iugere din câmpul numit al lui Marte

¹⁾ Din Răspunsurile la Cestionariul nostru istoric.

²⁾ Cantemirul Descr. Mold. Ed. 1877, p. 13. — Seulescul, Descrierea istorico-geografică a Ghertinei p. 2. 4.

³⁾ Pindari Pyth. IV. — Apollodori Bibl. lib. I, 9. 20.

(*πρόιον Ἀρήιον*). Acum regele Aiete impune lui Iason o nouă lucrare, să semene peste brasdele arate dinți de bălaur, din aceia, pe cari i semănase Cadm la Theba. Medea însă aprinsă de iubire către Iason, care i promisese, că o va lua și duce ca soție în Thesalia, i descopere eroului, că din dinții de bălaur, ce-i va semăna peste brasde, vor răsări din pământ oameni urieși înarmați, cari vor cerca să-l atace, însă dânsul să arunce petre între oamenii aceștia, cari apoi vor începe a se bate între sine, și atunci dânsul să atace pe fie-care în parte, până i va ucide pe toți. Lucrurile după legende se și petrec ast-fel ¹⁾. Acești urieși eșiți din sânul pământului, pe câmpul de lângă capitala lui Aiete, sunt numiți în legenda argonautică *Γηγενές* ²⁾, ér la autorii latini *Terrigenae* ³⁾, adică oameni născuți din pământ. Numirea de Tirighina séeu Terighina, ce o mai poartă și astăzi cetatea ruinată de lângă gurile Siretului, este ast-fel numai o formă arhaică poporală a cuvântului pelașgo-latin *Terrigena* ⁴⁾. În fine încă o circumstanță. În tradițiunile poporale române Tirighina se mai numesce și «Cetatea urieșilor», și tot cu epitetul de cetate a urieșilor, *Τιταλις* ⁵⁾, ne apare capitala lui Aiete și la Apolloniu Rhodiu.

Putem ast-fel stabili cu o deplină convingere istorică, că făimósa capitală și reședință a lui Aiete se afla situată pe malul stâng al Siretului, acolo unde până la a. 1837 se mai cunoscău împrejuririle orașului și ale cetății Tirighina, dispărută din istorie și despoiată de monumentele și de splendoarea sa.

¹⁾ O legendă analogă o aflăm în cântecul tradițional român despre Badiu (Prometheu):

Turcii scrum că se făcea . . .
 scrum pe vânturi se ducea . . .
 pe câmpuri se semăna,
 în cârduri că răsăria,
 Turci la loc că se făcea . . .
 De mergea și pomina

d'aici până'n Ianina (Epir),
 din Ianina 'n Țarigrad
 și d'acolo la Bagdad,
 că Badiul i-a semănat
 și pământul i-a înviat . . .

Teodorescu, Poesii pop. p. 549.

²⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. III. v. 799. 1338. 1342. 1355.

³⁾ Ovidii Met. lib. VII. v. 141: *Terrigenae pereunt per mutua vulneca fratres*. — Ibid. Heroid. VI. v. 35: *Terrigenas populos civili marte peremtós*.

⁴⁾ Prof. Vaillant (La Romanie. III. 1844. 456) încă derivă numele Tirighina de la *terrigena*, însă fără a cunoște istoria legendară a acestei capitale de la Dunărea de jos. Pliniu amintescce lângă Phasis de un oraș celebru însă dispărut Tyndarida (Tyndaris), ér la Arrian, care a localizat în mod frivol întrégă geografia Colchilor în Asia, același oraș este numit Tyndaridae. Herodot (IV. 145; IX. 73) are două tradițiuni despre Tyndaridae. După una, ei au fost aliați cu Argonauii. După alta, ei au năvălit cu óste mare în Attica, ca se céră în apoi pe Helena, nesciind în care parte a fost dusă.

⁵⁾ Apollonii Rhodii lib. IV. v. 131.

Acastă cetate-regină de la gurile Siretului prin pozițiunea sa favorabilă prin fortificațiunile sale puternice între Delta Dunării și Carpați. dominase o dată întreg Pontul occidental, de la Hem și până în părțile superioare ale Moldovei de astăzi¹⁾. Capitala unui stat puternic riveran, ea a fost în timpurile eroice cheia marelui mișcări comerciale pe Dunăre; ea avuse chiar și drepturi de suveranitate asupra Pontului euxin.

Eruditul poet alexandrin, Apolloniu Rhodiu, amintesc de stâlpii cei vechi din orașul lui Aiete, pe cari se afla descrise drumurile și limitele mărilor și ale țărilor pentru instruirea celor ce vor voi să călătorească în ori-ce părți²⁾. Acastă preponderanță particulară a cetății Tirighina asupra navigațiunii pe Pontul euxin o mai confirmă și monumentele numismatice.

Pe o monetă de bronz, ce a fost descoperită în timpurile lui Seulescul în ruinele acestei cetăți, se vede pe avers figurată o femeie călărească apărându-se cu sabia recurbată (națională Dacă) în contra unui eroi, ce o persecută. Este lupta unei Amazone cu Hercule. Lângă capul femeiei ne apare litera Δ, ér în jur inscripțiunea:

MHTPO. PONTOY TOY EYKE

Μητρό(πολις) Πόντου τοῦ Εὐκα(είνου.)

Din fericire, spre a ne pute da sémă de valórea istorică a acestei monete s'a mai descoperit în derimăturile acestei cetăți încă un al doilea exemplar de bronz, cu calificațiunea de Metropolă a Pontului euxin. Acastă a doua monetă ne întâișeză pe avers bustul unui împărat roman cu inscripțiunea:

AΥΤΚΜΑΥΡΣΕ. ΑΛΕΞΑΝ.

Αὐτ(οκράτωρ) Κ(αῖσαρ) Μ(άρκος) Αὐρ(ήλιος) Σε(βήρος) Ἀλέξαν(δρος) [Σεβαστός].

Ér pe revers, figura unei divinități feminine, ținând în mâna stângă cornul abundenței, și în dreapta o pateră. Este Cybele, seú Dea Mater³⁾. Sub picióarele deitei ne apare litera Δ, ér în jur inscripțiunea:

MHTPO. PONTOY ΤΟΗ ΕΥΕ

Μητρό(πολις) Πόντου τοῦ Εὐξ(είνου)⁴⁾.

¹⁾ Ovidii Heroid. XII. v. 27-28:

... Scythia tenus ille (pater meus Aetes) nivosa

Omne tenet Ponti qua plaga laeva jacet.

²⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. IV. v. 277 seqq.

³⁾ O inscripțiune descoperită la Filiești (în Moldova, dar nu Füzsed în Transilvania) conține dedicațiunea: TERRAE MATRI (C. I. L. III. nr. 1559). Iason, ne mai spune Apolloniu Rodiu (II. 1273), îndată ce sosesc lângă capitala lui Aiete, face libațiunii în onórea divinității Gaea (Terra), a deilor indigeni și a sufletelor eroilor decedați.

⁴⁾ A se vedé figurile acestor două monete reproduse la Seulescul în Descrierea Ghertinei. Tab. 3.

Diferite orașe autonome ale anticității, cu deosebire din provinciile Asiei mici și ale Syriei, purtau numele, orî titlul, de Metropolis, unele fiind-că se aflau sub tutela particulară a divinității Cybele, a Mamei ȝeilor, altele fiind-că erau cetăți-mame ale coloniilor, orî capitale ale provinciilor.

Demnitatea de ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΠΟΝΤΟΥ ne apare mai întăi pe monetele împăratului Traian, însă fără altă indicațiune locală. Mai târziu acest titlu de Metropola a Pontului și-l atribuie orașele Amasia și Neocaesarea din Asia mică, precum și Tomis din Mesia ¹⁾. Nu trebuie însă să perdem din vedere, că nici unul din aceste orașe, nici Tomis, nici Amasia, nici Neocaesarea, nu se numesc Metropole ale Pontului euxin, ci simplu numai metropole ale Pontului, adică ale litoralului său Provinciilor de lângă Marea neagră (Pontica terra ²⁾).

Cu totul altă semnificațiune o avea titlul de metropolă a Pontului euxin și pe care îl aflăm exclusiv numai pe monumentele descoperite la Tirighina. Aici avem un titlu de suveranitate maritimă. Aiete ne apare ca cel mai puternic rege al Scythiei vechi. El era în stare, după cum ni-l descrie Apolloniu Rhodiu, să se ridice cu război și asupra Greciei. Renumele său străbătuse departe în apus până la marea adriatică. De altă parte, Pontul euxin este adese-orî numit de autorii anticității Scythicus Pontus, Scythicum și Sarmaticum mare ³⁾, adică supus suveranității regilor Scythiei.

Însă cum se explică litera izolată Α pe aceste monete descoperite în ruinele Tirighinei. Ea este fără îndoială litera inițială din numele orașului autonom orî suveran, care bătuse aceste monete.

Glorioasă capitală a lui Aiete ne apare la geografii anticității sub numele de Dia ⁴⁾, Dioscurias ⁵⁾, Sebastopolis, adică σεβαστή πόλις, orașul venerabil,

¹⁾ Eckhel, Doctr. num. Pars I, Vol. II. p. 344.

²⁾ Pe o inscripțiune romană din a. 161—168 d. Chr. Tomis ne apare ca Civitas pontica Tomitanorum (C. I. L. III, nr. 753).

³⁾ Valerii Flacci Argon. I. v. 331: scythicum pontum polumque metuens. Ibid. II. v. 576. — Statii Thebaid. XI. v. 436-437: Scythia Pontus. — Ovidii Ex Ponto. lib. IV. 10. 39: Sarmaticum mare.

⁴⁾ Stephanus Byz., v. Δία, πόλις . . . Σκυθίας περὶ τῷ Φάσιδι. — Dia era o vechiă divinitate pelasgă, ȝeița protectoară a câmpurilor, identică cu Rhea (Cybele) său Mama ȝeilor. La Români cultul ei era administrat de colegiul Fraților arvali. În literatura grecăscă ea ne apare sub numele de Ἀπόλλων (Apoll. Rh. III. 413; IV. 896), însă era considerată ca identică cu Demeter (Ceres). Templul principal din orașul pustiit de la gurile Siretului era dedicat Cybele, adică Diei.

⁵⁾ Stephanus Byz., v. Διοσκουρίας. — Plinii lib. VI. 5. 1: urbe Colchorum Dioscuriade. — Cf. Ibid. VI. 4. 6.

sfânt, seü august. Acest oraş ruinat de lângă gurile Siretului mai esista şi în epoca romană, însă despre numele seü adevărat avem numai simple variante. La Ptolemeu ne apare ca *Dinogetia*, *Diogetia*, *Dinogenia*, *Diogenia* ¹⁾; în itinerarul lui Antonin *Diniguttia* ²⁾, în *Notitia Orientis* *Dirigothia* ³⁾; la *Ravennas* *Dinogessia* ⁴⁾.

Putem presupune așa dar, că litera *Δ* de pe monetele descoperite la Tirighina cu inscripțiunile de *μητρόπολις Πόντου τοῦ Εὐξείνου*, ne indică numele vechi al acestui oraş, *Dia*, prefăcut de geografii grecesci în *Dioscurias*, ér în epoca romană în *Dinogetia*, *Dinogenia*, *Diniguttia*, *Dirigothia* ⁵⁾.

În fine mai avem încă un important monument numismatic cu privire la capitala regelui Aiete. Este o monedă autonomă aflată în țările române și probabil în părțile Tirighinei.

¹⁾ Ptolemaei Geogr. (Ed. Didot) I p. 458.

²⁾ Itinerarium Antonini Aug. (Ed. Parthey et Pinder) p. 105.

³⁾ Notitia Orientis (Ed. Boecking) p. 79.

⁴⁾ Ravennatis Cosmographia (Ed. Pinder et Parthey) p. 178.

⁵⁾ Într'un cântec eroic românesc mai aflăm și astă-zi un resunet despre sosirea la gurile Siretului a unei mici corăbii, cu intențiuni ostile. Se pare a fi numai un fragment modificat din o vechiă poemă populară despre Argonauți. Chiar și numărul trupei de 50 eniceri este aproape același cu al eroilor argonauți.

La gura Siretului
Pin postul sîn Petrulei,
Ean, mări, că s'a ivit
Un caic lung poleit (aurit),
Cu postav verde 'nvelit.
Dar în el cine-mi era?
Era Suliman Aga

Cu cinci-șeci de Eniceri,
Care poartă 'n brâu hangeri.
Ei venia încet, încet,
De la Dunărea 'n Siret,
Vadurile străbătând
Malurile cercetând . . .

Alecsandri, Poesii pop. p. 134.

O altă baladă populară română amintesc de curțile mari bezadesci (princiare) din părțile de jos ale Moldovei, de la întorsătura gârlei (seü Cotul Tirighinei):

Jos în țera Moldovei
La întorsătura gârlei
La curți mari, curți românesce,
La curțile bezedesci,
La curtea lui Tudurel
Multă jale-i și oftare . . .
Și Tudur averi avea . . .
Avea turme, avea voinici . . .
Avea cireți și glotași,
Avea lădi de gălbinași,

Paș-spre-șee mori de vânt
Și nouă pe sub pământ,
Care macină argint . . .
Treș sute de moșioare
Și pe atâtea sătășore . . .
Și cinci mi de iepușore
Pe sub pole rotogole . . .
Curți de pētră întărite
Cu podele poleite (aurite) . . .

Marianu, Poesii pop. Tom. I, p. 30.

Notăm aici, că în legende de argonautice ne apar renumiți caii de lângă riul Phasis și în particular caii lui Aiete, ce-i dăruise Sorele.

Cesar Bolliac, distinsul archeolog și numismat român, publicase în Nr. 939 al «Trompetei Carpaților» din a. 1871, o serie de monete Dace, din cari una de argint (fig. 43) ne prezintă un deosebit interes istoric.

Pe avers, această monetă ne înfățișează bustul unei divinități feminine, pe Cybele sau Dea Mater, o figură, ce ca tip prezintă o mare asemănare cu statueta Cybele descoperită de Săulescu în ruinele Tirighinei. În pe reversul monetei se vede figurat un leu, atributul particular al zeiței Cybele. De asupra leului inscripțiunea mai mult de jumătate ștersă:

..... ΠΑΣΣ

Er sub picioarele leului: ΑΙΗΤ

În tot cazul această monetă nu este din timpul legendarului rege Aiet. Ea însă se raportează la capitala și la teritoriul peste care domnise o dată Aiet.

Primul șir conține fără îndoială numele particular al orașului și al doilea al poporului său confederațiunii. Noi vom restitui și ceti această inscripțiune astfel:

(Διοσκου)ρ(ι)ὰς Σ(εβαστή) [πόλις] Αἰγ(ων)

adică: Dioscurias, orașul venerabil al Aienilor.

4. *Lâna de aur un paladiu al triburilor pelasge pastorale și agricole.*

Iason cu ajutorul Medeei, a celebrei fermecătoare, învinge și balaurul cel teribil din pădurea consacrată zeului Marte și răpescă lâna de aur.

Acastă lâna avea după legende o origine divină ¹⁾. Ea avea o deosebită importanță religioasă, economică și politică, pentru vechile triburi pelasge de la Carpați și pentru triburile, ce se stabilise pe pământul Eladei.

După cum ne spune Pindar, oraculul pelasg din Castalia lângă Delphi ordonase lui Pelias să pregătească o expedițiune, ca să aducă înapoi lâna de aur a berbecului, cu care fugise Phrixus ²⁾. În Valeriu Flacc ne înfățișează pe Pelias adresând următoarele cuvinte lui Iason: «Tu, care ai energia și curajul bărbătesc, pleacă scumpul meu, și adă înapoi pentru cupola templului grecesc pielea cu lâna oiei nephelee ³⁾». În fine după un alt oracul, regele Aiet avea să-și piardă domnia, când i se va fura lâna de aur ⁴⁾.

¹⁾ Menecratis Tyril fragm. in Fragm. Hist. graec. II. p. 344.

²⁾ Pindari Pyth. IV. v. 164.

³⁾ Valerii Flacci Argon. I. 55 seqq.

⁴⁾ Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie, v. Aietes. — Diodori Siculi lib. IV. 47. 6.

După cum vedem, diferite destine, de bună stare economică ¹⁾ și politică erau legate de posesiunea acestei lâne de aur.

Ne aflăm aici în fața unei cestiuni enigmatice istorice, dacă această lână dedicată zeului Marte în pădurile Colchilor era numai o simplă pelcea naturală de berbece ²⁾, ori un obiect consacrat de metal și ast-fel nesupus stricăciunii.

Aurul în cultul și în sacrificiile pelasge a fost tot de una materialul cel mai prețios.

Gaeaa, marea divinitate a poporului pelasg, presintă la nunta lui Joe cu Junona merele tradiționale în aur.

Vulcan divinul măiestru al anticității dăruiesce lui Joe, părintelui zeilor și al oamenilor, o vișă cu foi și cu struguri de aur, lucrată cu multă artă de dânsul ³⁾. Croesus renumitul rege al Lydiei dăruiesce templului din Ephes boi de aur ⁴⁾.

Paladiul protector al Scythilor agricolii a fost, după cum ne spune Herodot, un plug, o secure cu două tășuri și o fială de aur, obiecte, ce căduse din ceri ⁵⁾.

Din acest gen de obiecte prețioase de artă, cu origine divină, făcea parte și lână de aur dedicată zeului Marte în țera cea avută a regelui Aiete.

Poetul Pindar numesce această lână de aur a Colchilor χρυδαυρον στρώματιν, adică nesupusă stricăciunii, neperitoare ⁶⁾. După Valeriu Flacc ea a fost un monument, din metalul, sevă aurul, cel mai pur ⁷⁾. Ți după altă tradițiune, ce o aflăm la poetul Ovidiu, nu numai lână, dar și berbecele a fost de aur ⁸⁾. Și întru adevăr, valoarea neprețuită a acestei lâne o aflăm exprimată în forma alegorică prin cuvintele, că era pădită de un bălaur neadormit, întocmai ca și făimósele mere de aur ale Gaeei.

¹⁾ Marte (Mavors al poezilor latini, Ares la Greci) căruia i era consacrată lână de aur, a fost în timpurile vechi divinitatea protectoare a păstoriei și agriculturii.

²⁾ În cultul vechiului pelasg lână, ori pielea de oi cu lână, au avut tot de una un rol însemnat (Cf. Pausania, VIII. 43. 11. — Polemonis Iliensis frag. 88 în Fragm. Hist. graec. III. 144. — Servius în Aen. IV. 374). — La poporul român mai există și astăzi usul religios, ca la pomana, ce se face după înmormântarea celui decedat, să se dea preotului o piele de oi sevă de berbece (Marianu, În mormântarea, p. 363).

³⁾ Homerii Ilias parva, ed. Didot, fr. 3. p. 595.

⁴⁾ Herodoti lib. I. 92.

⁵⁾ Herodoti lib. IV. c. 5.

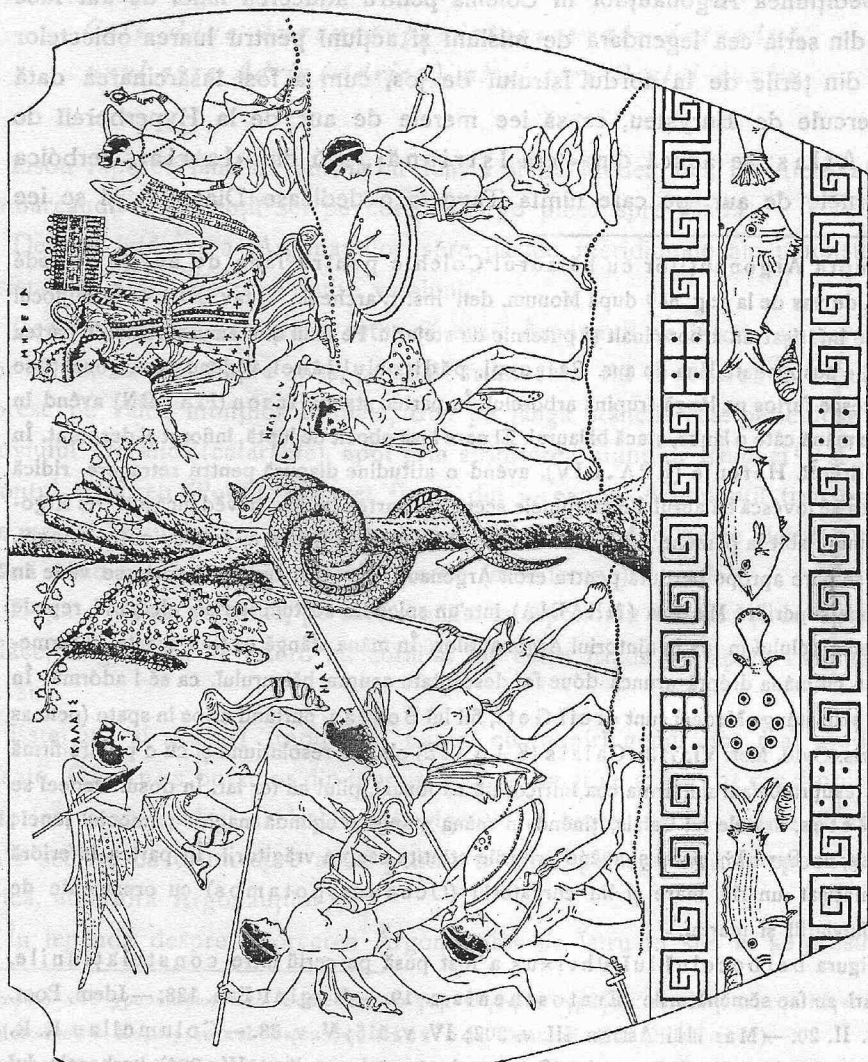
⁶⁾ Pindari Pyth. IV. 23.

⁷⁾ Valerii Flacci Argon. lib. V. v. 231: ardentis quercum complexa metallo.

⁸⁾ Ovidii Heroid. XII. 202. 203. Medea către Iason:

Aureus ille aries villo spectabilis aureo

Dos mea.

207. — Lupta Eroilor Argonauți cu balaurul din Colchis (Colți) ajutați de Medea. (A se vedé p. 550, nota 1).

În fine nu trebuie să perdem din vedere importanța estra-ordinară a acestei lâne: celebrul oracul pelasg de la Delphi ordonă aducerea acestei lâne și pentru executarea acestei sentințe se aliază toate dinastiile pelasge de pe teritoriul Eladei ²⁾).

Espedițiunea Argonauților în Colchis pentru aducerea lânei de aur face parte din seria cea legendară de misiuni și acțiuni pentru luarea obiectelor sacre din țările de la nordul Istrului de jos, cum a fost însărcinarea dată lui Hercule de Eurysteu, ca să iee merele de aur de la Hyperboreii de lângă Atlas; se aducă din «țera Istriană», scđ din «Istria», cerbóica cu córnel de aur, pe care nimfa Taygeta o dedicase Diane ³⁾, și se iee

¹⁾ Lupta Argonauților cu bălaurul Colchic pentru lâna de aur (A se vedé pictura de vas de la pag. 549 după Monum. dell' Instit. archeol., V. tav. XII). — În mijlocul scenei e înfățișat un arbore înalt și puternic de stejariu. Pe unul din ramurile sale, în partea stângă, e suspendată lâna de aur. Bălaurul, pădătoriu lânei, vėdend pe Argonauți se incolăcesce furios pe lângă trupina arborelui. În partea stângă Iason (ΙΑΣΩΝ) avėnd în fie-care mână câte o lance, atacă bălaurul. El pare însă obosit de luptă, înfiorat și desperat. În partea dréptă Hercule (ΗΡΑ. LIV), avėnd o atitudine dispusă pentru retragere, ridică maiul, ca să lovėscă bălaurul. Pe marginele scenei, în partea de jos, se vėd încă alți trei Argonauți, unul isbit la pământ, őr doi cėrcă să mai lupte din depărtare, însă cu puțin curagiu. Lupta se pare aprópe percută pentru eroii Argonauți. În acest moment critic se vede în secțiunea superióră Medea (ΜΗΔΕΙΑ) într'un splendid costum istrian, alergând repede pe culmea délului în jos în ajutorul Argonauților. În mâna stângă ea ține caseta cu farmecele, őr cu mâna dréptă aruncă dóue foi descântate asupra bălaurului, ca să-l adórmă. În dréptă și în stânga Medeei sunt eroii Geți, fiil lui Boreas, purtând aripe în spate (pennas genitoris. Ovid. Met. VI. 713). Calais (ΚΑΛΑΙΣ) plin de resoluțiune și cu o privire firmă aruncă asupra bălaurului arma cea înfricoșată națională, pilul cu fer lat. În dosul Medeei se vede Zetes, fratele lui Calais, ținend în mâna stângă o oglindă magică (simbolul lunel; Suidas, v. Θερμαλή γυνή) și avėnd privirile ațintite asupra vrăgitorii. În partea inferióră este înfățișat un riu mare și lin curgătoriu (Oceanos potamos) cu ornamente de pesci fluviatili și marinii.

²⁾ Figura berbecelui lui Phrixus a fost pusă pe ceriu între constelațiunile, sub carl se fac sēmănăturile (Eratosthenis c. 19. — Hygini Fab. 138. — Idem, Poet. astron. II. 20. — Manilii Astron. III. v. 302; IV. v. 515; V. v. 33. — Columellae R. R. lib. X. v. 155). — După Dupuis (Origine de tous les cultes, VI. 271) berbecelul lui Phrixus numit la autorii latinii: aries, princeps zodiaci, ductor exercitus zodiaci, dux gregis, princeps signorum, ovis aurea, Jupiter libycus, este faimosul miel al religiunii creștine și sub numele de «mielul Pascilor» în religiunea Jidovilor. Mai adăugem, că după Columella (XI. c. 2) în 16 ale Calendelor lui Aprilie (17 Martie) sórele intră în constelațiunea berbecelui. Cf. Isidori Hisp. lib. III. 24: in Martio mense, qui est anni principium, solem in eo signo (arietis) cursum suum agere (Gentiles) dicunt.

³⁾ Pindari Olymp. III. 27 seqq. — Schol. Pindari, Olymp. III. 52: Θήλειαν δὲ εἶπε (τήν

de la Hippolyta, regina Amazónelor, brăul cel prețios (ζωστήρ), ce i-l dăruise ȋeuul Marte, ca simbol al ăntăietății ¹⁾.

5. Argonauții răpind lâna de aur se întorc spre Elada.

*Cele două cursuri preistorice ale Istrului,
unul spre Adria (Adrian), altul spre Pontul euxin.*

Iason răpescce lâna de aur, ia cu dănsul și pe Medea, fica lui Aiete, apoi imbarcându-se cu soții săi pe corabia Argo plăcă spre Elada.

Despre întorcerea Argonauților spre părțile meridionale ale peninsulei, esistaă în anticitate mai multe versiuni.

Cea mai vechiă tradițiune este, că eroii Argonauți se întorc cu corabia lor Argo, navigănd spre apus, pe apele frumosului rîu Oceanos ²⁾. Ei călătoresc pe valea munților Rhipaei, trec pe lângă stăncile cele periculose ale fluviului Oceanos (cataracte), apoi prin strimțórea munților Rhipaei ³⁾, și prin Pontul erythreu (Podul Rușavei ⁴⁾; ér din Oceanos, Argonauții transportă pe umeri renumita lor corabiă în timp de 12 ȋile trecēnd peste deluri pustii până când ajung în apele mării interne (mediterane).

După a două versiune, pe care o aflăm la Apolloniu Rhodiu și la Valeriu Flacc, Argonauții se întorc cu corabia lor către Elada pe apele Istrului în sus.

Este una și aceeași tradițiune, numai cu numiri geografice mai modernisate. Oceanos potamos din timpurile ante-homerice și Istrul din timpurile istorice, erau unul și același fluviu gigantic al lunei vechi. Apele și văile sale servise ca drum spre apus pentru triburile pelasge încă în epoca neolitică, anterioră Argonauților ⁵⁾.

În legenda despre întorcerea Argonauților pe Istru în sus ni se presintă

ἐλαφον) καὶ χρυσόκερων ἀπὸ Ἰστρίας: ὁ γὰρ Θησῆϊδα γράφας τοιαύτην αὐτὴν λέγει καὶ Πείσανδρος ὁ Καμειρεὶς καὶ Φερικύδης (Hesiodi Carmina. Ed. Didot. p. 7).

¹⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 5. 9.

²⁾ Pindari Pyth. IV. — Schol. Apollonii Rhodii la IV. v. 259: Ἡσιόδος δὲ καὶ Πίνδαρος . . . καὶ Ἀντίμαχος ἐν Λυδῇ διὰ τοῦ Ωκεανοῦ φησὶν ἐλθεῖν αὐτοὺς εἰς Λιβύην καὶ βασιτάσαντας τὴν Ἀργῶ, εἰς τὸ ἡμέτερον πέλαγος γενέσθαι.

³⁾ Orphel Argon. v. 1079. 1123.

⁴⁾ Pindari Pyth. IV. 251. — La Orphen (Arg. 1048): διὰ στείνης Ἐρυθρίας.

⁵⁾ După o altă versiune, pe care o aflăm la Timaeu (în Diodor Sic. IV. 56) Argonauții ar fi navigat pe fluviul Tanais în sus. Tanais, este aici numai o altă numire, sub care figurăză Istrul în geografia vechiă. — A se vedé mai sus p. 386 nota 2.

două cestiuări importante geografice, despre cari s'a scris mult, dar cari au rămas obscure până în ziua de astăzi.

Istrul, ne spune această versiune din urmă, avea două ramuri, două brațe; din cari unul se vărsa în Pontul euxin, iar altul curgea spre interiorul Adriei, și fiindcă regele Aiete aflând de răpirea ficei sale, ocupase îndată gurile Pontului, Iason aducându-și aminte de învățăturile preoților din Theba Egiptului¹⁾, că fluviul Istrului se compune din două brațe, din cari unul curge spre apus, dânsul a trecut cu corabia Argo din Pontul euxin de-a dreptul în Marea adriatică. Avem aici o simplă fabulă poetică.

Acastă ficțiune despre împreunarea Pontului euxin cu Marea adriatică prin mijlocirea Istrului își luase originea sa dintr-o simplă neînțelegere a vechilor fântâne geografice. Vom reproduce aici cele mai autentice texte.

Istrul, ne spune geograful Scymnus, divisându-se în două albi, un ram al său curge spre interiorul Adriei, εἰς τὸν Ἀδρίαν²⁾, Aceleași idei geografice le vedem exprimate și la istoricul Theopomp din sec. IV a. Chr.³⁾, la geograful Hipparch din sec. II a. Chr.⁴⁾ și la scholiastul lui Apolloniu Rhodiu⁵⁾, că una din gurile, ori unul din cursurile Istrului, se vărsa spre Adria, εἰς τὸν Ἀδρίαν.

Totă aceste texte au una și aceeași origine. Nică unul din geografii și literații amintiți mai sus nu vorbesc despre Ἀδριατικὸν πέλαγος, sau de Marea adriatică, ci numai despre o regiune enigmatică, nedefinită mai de aproape, εἰς τὸν Ἀδρίαν, tot-de-una cu forma semnificativă de acuzativ⁶⁾.

Însă în ce parte a lumii vechi se afla situată această regiune, maritimă ori continentală, pe care autorii grecesci o numesc în mod constant numai Ἀδρίαν, tot-de-una cu un fel de nesiguranță și precauțiune geografică?

Vom cerca mai întâiu se cunoscem în ce parte a vechiului continent european, fluviul cel mare, Dunărea, se despărția în două ramuri.

Istrul, ne spune Apolloniu Rhodiu, îndată ce intră pe hotarele Thracilor

¹⁾ Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 260. 282 seqq.

²⁾ Scymni Orb. Descr. v. 776: καὶ οὗτοι δὲ περιχιζόμενος (ὁ Ἴστρος) καὶ εἰς τὸν Ἀδρίαν ῥεῖ.

³⁾ Strabonis lib. VII. 5. 9: φησὶ δὲ ὁ Θεόπομπος . . . καὶ τὸ τὸν Ἴστρον ἐνὶ τῶν τομάτων εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐμβάλλειν.

⁴⁾ Hipparch la Strabo lib. I. 2. 15.

⁵⁾ Schol. Apollonii Rhodii, IV. p. 321: Κατὰ δὲ τὸ τῶν Σίνδων πεδίων σχίζεται ὁ ποταμὸς Ἴστρος, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ ῥεῦμα εἰς τὸν Ἀδρίαν, τὸ δὲ εἰς τὸν Εὐξείνιον πόντον ἐμβάλλει (Frag. Hist. Graec. IV. p. 522). — Diodori Siculi lib. IV. 56: Τοὺτους γὰρ ὁ χρόνος ἤλεγξεν ὑπολαβόντας, τὸν ἐν τῷ Πόντῳ πλείοσι στόμασιν ἐξερευγόμενον Ἴστρον καὶ τὸν εἰς τὸν Ἀδρίαν ἐκβάλλοντα τὴν ῥοὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν αὐτῶν τόπων.

⁶⁾ A se vedé mai sus pag. 392 nota 4 și pag. 355 nota 8.

și ale Scythilor se divizează în două brațe, din care unul se varsă în marea Ionică ¹⁾. Mai clar ne vorbește Jornande istoricul Geților și al Goților. Muntele Caucas, scrie dînsul, începe de la Marea Indică, se prelungește către Syria,  r din Syria întorcându-se spre m d -n p te cob r  la Pontul euxin, trece peste Scythia, unde se numesce Taurus,  i atinge apoi  i cursul Istrului la punctul, unde riul acesta se desp r tesce în două ramuri ²⁾.

Resultă a a dar din aceste date precise, ce le aflăm la Apolloniu Rhodiu  i Jornande, că regiunea geografică, unde Istrul se desp r ia în două cursuri de apă, se afla la strimtorile Carpa ilor lângă cataracte,  i întru adevăr, că aici se începeau în timpurile vechi hotarele geografice, de o parte ale Thraciei, de altă parte ale Scythiei vechi.

Chiar  i bra ul al doilea al Dunării, care  se arunca în l untr  (or  în afară) spre Adrian  p rt  la geografii grecesci numele de Istru.

Ast-fel Hipparch scrie:  Esist  un ri , ce p rt  ac la i nume cu Istru,  i care se aruncă în afară spre Adrian  ³⁾ .  r Strabo se exprimă ast-fel:  Un  cred, că un ri   re-care Istru, lu ndu- i începutul său din Istrul cel mare, curge în afară spre Adrian  ⁴⁾ .

Acest braț mitologic al Istrului, care curgea prin regiunea numită Adria, s u Adrian, se întorcea iar  i, după un circuit  re-care, în albia fluviului principal.  Dun rea, ne spune Cosmografia lui Juli  Honoriu,  isvoresce din Alp   i urm ndu- i cursul s u înainte se desparte în două, apoi ambele aceste cursuri se împreună din nou formând un singur fluvi  ⁵⁾ .

Este a a dar evident:  n vechile texte ale geografiei Istrului, ce se ocupau numai cu litoralul  i cu afluen ii acestui mare fluvi  comercial, nu putea fi vorba de Marea adriatică, său de sinul Ionic, ci de o regiune  re-care muntósă, numită Adria, s u Adrian, a cărei pozi iune geografică se afla în nemijlocită apropiere de hotarele Thraciei  i ale Scythiei.

 ntru adevăr din unul  i acela i masiv vast, s u nod orografic, unde catena

¹⁾ Apollonii Rhodii Arg. IV. v. 285.

²⁾ Jornandis De Get. orig. c. 8: Caucasus ab Indico mari surgens . . . ad Pontum usque descendit: consertisque collibus, Histri quoque fluenta contingit, quo amnis scissus dehiscens.

³⁾ Hipparch la Strabo (I. 3. 15):                                                                 .

⁴⁾ Strabonis lib. I. 2. 39:                                                                                    .

⁵⁾ Julii Honorii Cosmographia (in Riese, Geographi latini minores, p. 38): Fluvius Danuvius nascitur ex Alpibus. procedens geminatur, hoc est, efficiuntur duo, [qui intra se includunt Pannoniorum civitates]. redeunt ad unum qui fuerant facti duo, et

Carpaților atinge Istrul, î-și ia începutul său, un râu însemnat al Ardélului (Transilvaniei) numit Streiū (g. Strell, m. Sztrigy), de fapt numai o formă diminutivă din Ister ¹⁾. El isvorește în apropiere de basinul celor două Jiuri ale Transilvaniei. De la comuna Petros cursul său ia direcțiunea spre interiorul Ardélului, traversează țera Hațegului, se vârsă în Mureș, cu Mureșul în Tisa și apoi cu Tisa împreună în Dunăre.

Acesta este râul cel enigmatic, numit de geografil grecesc al doilea Istru, ce «se arunca în lăuntru (orî în afară) spre Adrian» său Ardél, și despre care se mai spunea, că se întorcea éráșî în Istrul cel mare.

Realitatea geografică este așa dar evidentă. Regiunea cea muntosă din nordul Istrului de jos, său Ardélul, figurează în tradițiunile argonautice sub numele de Adrian, în tocmai după cum tot cu această numire constantă de «Adrian» ni se prezintă Ardélul și în geografia lui Scymnus ²⁾ și în istoria despre resbelul lui Alesandru cel Mare cu Geții ³⁾.

Acastă confusiune geografică despre cele două brațe ale Dunării, unul cu direcțiunea spre Adrian și altul spre Pontul euxin, s'a putut forma numai pe baza unei vechi charte topografice a preoților din Theba Egiptului, o chartă pe care Streiul, său Istrul cel mic din Ardél, era înfățișat, din eróre, numai ca o simplă ramificațiune a Istrului celui mare.

*6. O multime enormă de locuitori din Regatul lui Aiete
persecută pe Argonauți până la Adriatică.*

Et rămân și se stabilesc în Istria.

Originea și limba Românilor Istrieni.

După tradițiunile, ce le aflăm la autorii grecesci și romani, vechii locuitori ai Istriei erau de origine din regatul lui Aiete. Ei se stabilise acolo în timpurile Argonautilor.

«Gintea Istrienilor», scrie Trog Pompeiū, «î-și trage originea sa de la Colchi, pe cari i trimisese regele Aiete, ca să persecute pe Argonauți și pe răpitoriî ficeî sale. Acești Colchi trecură din Pont în apele Istrului

per non parva solus procurrens efficitur in oblongam rutunditatem, quae rutunditas oppidum Peuce includit.

¹⁾ Ca și costeiū (l. castellum), albeiū, negreiū (l. nigellus din niger).

²⁾ A se vedé mai sus p. 389 nota 1.

³⁾ Strabonis lib. VII. 3. 8: φησὶ δὲ Πτολεμαῖος ὁ Λάγρου κατὰ ταύτην τὴν στρατείαν συμμῆξαι τῷ Ἀλεξάνδρῳ Κελτοὺς τοὺς περὶ τὸν Ἀδρίαν φιλίας καὶ ξενίας χάριν.

apoî luând urmele Argonauţilor, ei înaintară pe albia riului Sava până aproape de isvóarele sale, ér din Sava î-şi transportară corăbiile lor peste culmile munţilor până la ţermurii Mării adriatice, aflând că tot ast-fel făcuse mai înainte şi Argonauţii din cauza corăbiei lor celei mari. Însă aceştii Colchi ne mai putând să găsească pe Argonauţi, şi fie, că le era frică de mânia regelui Aiete, dacă se vor întórce înapoî fără rezultat, fie, că li se urise de o călătorie atât de lungă şi dificilă, ei se aşedară lângă Aquileia şi au fost numiţi Istri după numele riului, pe care navigase de la mare încóce» ¹⁾.

Aceeaşi tradiţiune preistorică despre vechia populaţiune a Istriei o aflăm reproduşă şi la cronicariul Isidor din Sevilla (sec. VI—VII). «Gintea Istrienilor», scrie dñsul, «î-şi trage originea sa de la Colchiî, carî au fost trimeşi să persecute pe Argonauţi. Ei, după ce eşiră din Pont, intrară în apele Istrului şi după numele riului, pe care venise de la mare încóce, au fost numiţi Istri» ²⁾.

În acéstă tradiţiune, așa după cum ne-o comunică aceştii doi autori latinî, întîmpinăm dóue eróri principale.

Trog Pompeiû şi Isidor din Sevilla, mai erau întru cât-va de părere, că vechile locuinţe ale Colchilor din regatul lui Aiete se-ar fi aflat în părţile de răsărit ale Mării negre. Aceste erau întru adevér ideile geografice cele mai răspândite în timpurile din urmă ale anticităţii, cu privive la Colchiî din legenda argonautică. O neesactitate, pentru care nu putem face responsabili nici pe Trog Pompeiû, nici pe Isidor din Sevilla, carî nu se ocupase în special cu partea istorică a acestei legende.

O a dóua eróre, ce ni se presintă în tradiţiunea lui Trog Pompeiû, este, că Colchiî stabiliţi lângă stñul mării Adriatice se ar fi numit Istri după fluviul Istrului, pe care navigase după ce eşise din Pont. Avem aici o simplă ipotesă lipsită de or-cc valóre scientifică şi care de sigur, că nu mulţimea nici pe învăţatul Trog Pompeiû.

¹⁾ Justinî Hist. Philipp. ex Trogo Pompeio, lib. XXXII c. 3: Istrorum gentem fama est originem a Colchis ducere, missis ab Aeeta rege ad Argonautas, raptoresque filiae persequendos: qui ut a Ponto intraverunt Istrum, alveo Savi fluminis penitus invecti, vestigia Argonautarum insequentes, naves suas humeris per juga montium usque ad littus Adriatici maris transtulerunt; cognito, quod Argonautae idem propter magnitudinem navis priores fecissent: quos ut avectos Colchi non reperiunt, sive metu regis, sive taedio longae navigationis, juxta Aquileiam consedere; Istrique ex vocabulo amnis, quo a mari concesserant, appellati. — Cf. Apollodorî Bibl. lib. I, 9, 24. 25.

²⁾ Isidorî Origines, lib. IX. c. 83: Istrorum gens originem a Colchis ducit, qui missi ad Argonautas persequendos ut a ponto recesserunt intraverunt Istrum fluvium, a vocabulo amnis, quo a mari recesserunt appellati sunt.

Numele de Istri ne apare, încă din o epocă foarte depărtată, ca un apelativ etnografic general pentru toate triburile pelasge, ce locuiau pe câmpiile, văile și în regiunile cele muntose ale Istrului de jos.

În vechile genealogii ale popoarelor preistorice se formase chiar un părinte mitologic, sub numele de Istros ¹⁾, pentru Istrienii din părțile de jos ale Dunării. Thracii și Geții de la Dunărea de jos sunt numiți în poema geografică a lui Scymnus, Istri ²⁾; la Trog Pompeiū ei ne apar ca Istriani ³⁾. În fine la Mela sub numele de Istrici figurază locuitorii din părțile de jos ale Dunării până lângă riul Tyra său Nistru ⁴⁾.

Trupele, ce le trimise regele Aiete cu vasele plutitoare, ca să persecute pe Argonauți, au fost, după cum ne spune Apolloniu Rhodiu, într'un număr atât de enorm, în cât de mulțimea lor cea mare resunau toate apele ⁵⁾.

Acești locuitori din regiunea cea muntosă a Colchilor, orî mai bine ȕis din regatul lui Aiete, ne mai putînd să aducă înapoi pe Medea, rîmaseră lângă Adriatică. O parte din ei se stabili în peninsula Istriei și în cele două insule vecine numite în anticitate Apsoros ⁶⁾, astă-ȕi Cherso și Ossero ⁷⁾, ér alȕii în insula cea fecundă și plăcută a Pheacilor, astă-ȕi Veglia ⁸⁾, și în insula din apropiere numită Arbe ⁹⁾. În fine o altă parte însemnată

¹⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 1. 5. 4.

²⁾ Scymni Orb. Descr. v. 391: Θρᾶκες Ἴστροι λεγόμενοι. -- Cf. mai sus p. 389.

³⁾ Justini lib. IX. 2: Istriarum rex.

⁴⁾ Melae De situ Orbis, lib. II. c. 1.

⁵⁾ Apollonii Rhodii lib. IV. v. 236—241. 1001.

⁶⁾ Ptolemaei Geogr. lib. II. 16. 8. -- Orphei Argon. v. 1033: Ἀψορτίδες. — Pliniu (III. 140): insulae Absortium. — Stephanus Byz.: Ἀψορτίδες.

⁷⁾ Hygini Fab. XXIII: Colchi qui cum Absyrto venerant, timentes Aectam illic remanserunt, oppidumque condiderunt, quod Absyrti nomine Absorin appellaverunt. După vechile tradiȕiuni Apsyrtos a fost fiul regelui Aiete din nimfa Asterodea. Este un nume familiar. În regiunea muntosă a județului Buzău mai există și astă-ȕi în comunele Mănesci și Sărulesci două cete și două cătune de moșneni, numite Apostari. La aceste triburi se reduce fără îndoicłă numele locuitorilor stabiliȕi în insulele Apsortides.

⁸⁾ În Odyssea lui Homer insula Pheacilor este numită Σχερίη (Scheria). La Apolloniu Rhodiu (IV. v. 984—990) ea pörtă numele de Δρεπάνη (Secere), Δηοῦς ἔρπη (Sc-cerea Dicē, Cybelei), Κουρήτις χθών (Curetum terra). În inscriȕiunile romane insula Veglia este numită Curictae, la Strabo Ceryctice și Cyricctice. Lucan (IV. 406) amintesc de populaȕiunea acestei insule sub numele de: belaci gente Curetum. Ér la Cesar (B. C. III. 10) ea ne apare sub numele de Corcyra.

⁹⁾ La Apolloniu Rhodiu ea figurază sub numele de Δηοῦς ἔρπη; o confundă însă cu insula Pheacilor (Veglia). În C. I. L. III. nr. 2931 este numită Arba.

din trupele cele numeroase ale regelui Aiete î-și alege locuințe pe țărmurile Illyriei, uniți pe teritoriul ocupat de Nestii ¹⁾, lângă gurile râului Naro, astăzi Narenta, alții întemeiază orașele Oricum lângă golful Avlonei ²⁾ și Cholchinium sau Olchinium, astăzi Dulcigno în regiunea Montenegro ³⁾.

În ce privește vechimea acestor Istrieni de lângă Marea adriatică, faptul este pozitiv, că ei ne apar stabiliți în această regiune încă din timpuri foarte obscure.

Cea de întâiu amintire geografică despre densii o aflăm la istoricul Hecateu din Milet născut pe la a. 549 a. Chr. ⁴⁾.

Mai există însă o tradițiune importantă despre vechimea lor în părțile aceste la istoricul Timaeu din Sicilia (sec. IV a. Chr.).

După căderea Troiei, ne spune acest autor, eroul Diomede (cel mai brav după Achile și Ajax) întorcându-se la Argos, a scăpat numai cu mare greutate, ca să nu fie ucis de soția sa. Atunci el se întorse spre Italia și avu să lupte în părțile aceste cu bălaurul Colchic, care devasta insula Pheacilor ⁵⁾.

După istoricul Timaeu așa dar, migrațiunea și descălecarea Istrienilor în părțile de sus ale Adriaticei aparținea timpurilor anterioare resboiului troian.

Din această tradițiune, care de altminterlea face parte din ciclul eroilor homerică, mai rezultă tot-o-dată, că bălaurul cel legendar, care pădăia merele de aur de la muntele Atlas în țera Hyperboreilor, bălaurul, cu care avură să lupte Argonauții pentru răpirea lănei de aur, bălaurul, care urmărise pe Argonauți până la Adriatică, și în contra căruia avu să lupte Diomede, ca erou mercenar în insula Pheacilor, a fost bălaurul cel glorios, cu o falcă în sus, cu alta în jos, de la Istru, stégul de război al triburilor Dace, în contra căruia trimiseră și Romanii atâtea expedițiuni mari dincóce de Dunăre.

Afară de tradițiunii și afară de numirea etnografică de Istri, ce s'a dat acestor triburi pelasge de la Adriatică, noi mai aflăm încă unele urme im-

¹⁾ Apollonii Rhodii lib. IV. v. 1215.

²⁾ Apollonii Rhodii Argon. IV. 1214. — Plinii lib. III. 26. 4: Oppidum Oricum a Colchis conditum.

³⁾ Plinii lib. III. 26. 3: Olchinium, quod antea Colchinium dictum est, a Colchis conditum.

⁴⁾ Stephanus Byz. v. Ἰστροί.

⁵⁾ Timaei fragm. 13 in Fragm. Hist. graec. (Ed. Didot) I. p. 195: τὸν Κολχικὸν δράκοντα λυμαίνόμενον τὴν Φαιακίδα ἔκτεινε.

portante despre originea acestei populațiuni și în topografia istorică a Istriei.

O vechiă localitate din părțile de răsărit ale Istriei, seîu din regiunile Alboneî, pîrtă la Pliniu numele de Alutae¹⁾. Un alt oraș pe țărmurile Adriaticei, nu departe de Aquileia, era numit în epoca romană Altinum²⁾. Sunt două apelative etnice pentru cele de ăntăiî triburi, cari ău întemeiat aceste localități. Etimologia acestor numiri se reduce fără ăndoielă la Aluta seîu Alutus fluvius din Dacia.

O altă grupă stabilită în părțile de răsărit ale peninsulei pîrtă la Pliniu numele de Mentores³⁾, ădecă Muntenî⁴⁾. Aici, în silaba din urmă ăvem un rotacism (*r* în loc de *n*), ăr cea laltă parte a cuvântului este o formă coruptă de autoriî grecesci⁵⁾. ănsuși Pliniu, atăt de ilustru prin cunoscințele sale cele vaste, se plănge, că-î este rușine, că dănsul trebuie să se folosească în descrierea Italiei cu datele grecesci⁶⁾.

Afară de triburile numite la Pliniu Mentores în interiorul Istriei, navigatoriul și geograful grecesc Scylax, care trăise în timpurile lui Darius Hy-staspe mai ămintește în golful Adriaticei și insulele Mentorides⁷⁾, ădecă Muntenesci.

Originea numiriî etnografice de Mentores se reduce la Istrul de jos. În poema geografică a lui Scymnus din sec. I a. Chr. figurăză sub numele de Mentores o populațiune, ale cărei locuințe se aflău de asupra «Thracilor numiți Istri»⁸⁾. Aici fără ăndoielă e vorba de locitoriî din «Muntenia» geografică de la Istru (Țera muntenescă, Valachia montana, Transalpina, Multany la autoriî polonî⁹⁾).

1) Plinii lib. III. 25. — Un sat cu numele de Altini se află astă-đi în Istria spre nord-vest de valea Montonei (Special-Karte, f. Z. 24. C. IX).

2) Mai notăm aici o curiosă conexiune. Altinum era ăședat lăngă fluviul numit în vechime Silis, astă-đi Sil și Sille. Aceeași numire, orî mai bine đis aceeași etimologiă istorică, o are Jiul (germ. Schill, ung. Sill, Zsil), riul principal din regiunea centrală a Olteniei de la Istru. Se pare, că triburile de Olteni ăședate la Altinum, ău dus și localizat lăngă Adriatică și numele riului Jiu.

3) Plinii lib. III. 25. 1.

4) O formă analógă de muntari o aflăm la Romăniî din munții apusenî ai Transilvaniei. Muntari, sunt cei ănsărcinați cu păđirea vitelor la munte (Frăncu, Romăniî din munții apusenî, p. 25).

5) Ptolemeu (III. 14. 35) ămintește de muntele Minthe (Μινθη ὄρος) în Pelopones.

6) Plinii lib. III. 20. 8: Pudet a Graecis Italiae rationem mutuari.

7) Scylaxis Periplus, §. 21.

8) Scymni Orb. Descr. v. 394.

9) O Munteniă în Dacia ne apare și la Strabo (VII. 3. 1). Țera Geților, scrie dănsul, .

Terminul geografic de Munteni devenise în antichitate un apelativ etnic pentru diferite triburi pelasge, Liguri¹⁾ și Istrieni, ce emigrase în timpuri depărtate de la Carpați și se stabilise în regiunile de sus ale peninsulei italiice. În inscripțiunile romane mai aflăm și conumele familiare de Montanus în Montona, Montanus și Montania în Aquileia, Muntana în Verona²⁾, Montana în Senia în fața insulei Veglia, Montanus în Iader (Zara), Muntana în Salona³⁾. Sunt apelative geografice ereditare, aplicate unor triburi sœur familiei emigrate. Ele ne indică, că originea primitivă a acestor familii a fost într-o regiune numită Montania, adică Muntenia. Alături de Montanus și Montana noi mai aflăm pe teritoriul Istriei și în regiunea vecină conumele geografice de Messius în Piquentum, un alt Messius pe teritoriul Veneților, un Messius, Dacco și Decia în Aquileia și o femeie supranumită Dacia în Verona⁴⁾. Mai notăm aici, că un vechiu oraș Istriei, situat în apropiere de Pinguente, poartă astăzi numele de Montona. În fine, Slavii din peninsula Istriei numesc până în zilele noastre Bresani, adică Munteni, pe locuitorii din districtul Capodistria și pe cei din comunele vecine ale districtului Pinguente⁵⁾. O numire, pentru care literații Istriei nu pot să afle nici o explicațiune, nici în configurațiunea terenului, nici în tradițiunile locale.

O a treia numire geografică din regiunea Istriei, a cărei origine se reduce la Istrul de jos este Tergeste, cu variantele sale de Tregeste și Tregesten⁶⁾, sœur Triestul de astăzi. Tergeste a fost în epoca romană unul din orașele maritime cele mai importante ale Istriei, o mare piață de depozite pentru importul, ce se făcea din regiunile barbarilor și esportul către ținuturile meridionale.

Care era însă originea istorică a numelui de Tergeste, nici un autor nu ne poate spune.

care la început e îngustă, întinzându-se pe lângă Istru cuprinde în partea sa meridională și o parte ore care a munților (μέρος τι τῶν ὀρέων), apoi începe a se deschide spre mătă-nópte.

¹⁾ Plinii lib. III. 24. 3: Vagienni Ligures, et qui Montani vocantur. — Ciceronis Agr. II. 35: Ligures, montani, duri atque agrestes. — În o inscripțiune din regiunea Milanului Montunates vicani (C. I. L. V. nr. 5604). — Cf. Liviu (XXVIII. 46) și Tacit (Hist. II. 12).

²⁾ C. I. L. Vol. V. nr. 423. 1241. 1307. 3808.

³⁾ C. I. L. Vol. III. nr. 3017. 2927. 2624.

⁴⁾ C. I. L. Vol. V. nr. 449. 210. 1298. 1645. 1252. 3647.

⁵⁾ De-Franceschi, Sulle varie popolazioni dell' Istria (în diariul «L'Istria» a. 1852, p. 225). — Numele de Berchini și Montanari se mai atribue și locuitorilor din districtul Castelnuovo (L'Istria. 1851, p. 80; 1852, p. 231).

⁶⁾ Ravennatis Cosmographia. Ed. Pinder, p. 255. 257.

Geografii Strabo și Ptolemeu amintesc în părțile de răsărit ale Daciei o grupă etnică însemnată cu numele de Tyregetae (cu variantele de Tyrigetae, Tyragetae, Tyrangitae, Tyrangotae ¹⁾). Locuințele acestor Tyregeți se aflau după Strabo mai depărtate de mare, ἐν τῇ μεσογείᾳ, însă în apropiere de gurile Istrului, lângă Peucinî, Britolagi ²⁾ și Harpi sîu Carpi.

Apelativul de Tyregetae, după cum o probă terminatiunea geografică de τῆς și τῶν, este o formă grecască și care corespunde la forma latină de Tyregenae. O probă decisivă în această privință o avem în numele orașului de la gurile Siretului, care ne apare sub formele de Dinogetia și Dinogenia, Diogetia și Diogenia ³⁾. Ast-fel, că după nume și după pozițiunea lor geografică, Tyregeții (s. Tyrangotii) lui Strabo și al lui Ptolemeu, erau locuitorii de lângă gurile Siretului, al căror centru politic a fost Dinogetia, numită în manuscrisurile vechi și Dirigothia, sîu Tirighina, o-dată capitala cea opulentă și puternică a regelui Aicte ⁴⁾.

Orașul numit Tergeste, sîu Tregeste, al Istriei ne apare ast-fel întemeiat de anumite triburi de Tyregeți, ce emigrase în timpurile preistorice de la Dunărea de jos.

O inscripțiune romană din Pannonia inferioară amintesc de un Domatius Tergitio (Tergitius) negociator ⁵⁾ adică un comerciant din Tergitia, sîu Tergeste. Un Trygetus libertus ⁶⁾ ne apare pe o inscripțiune de la Milan. Un alt Trygetus este amintit pe o inscripțiune din Dyrrachium ⁷⁾, oraș situat între Olchinium și Oricum, în regiunea, unde după Apolloniu Rhodiu și după Pliniu se stabilise o parte din Colchi, ce emigrase în timpurile Argonauților.

În fine noi mai aflăm pe teritoriul Istriei vechi o localitate ce poartă numirea, în formă grecască de Peucetiae ⁸⁾, ér în formă latină de Paucinum și Pucinum ⁹⁾. Peuce era, după cum scim, numele insulei celei mari din delta Dunării, ér Peucinî se numiau locuitorii acestei insule.

Cestiunea istorică, ce ne ocupă în cazul de față, devine ast-fel clară.

¹⁾ Strabonis Geogr. (Ed. Didot) lib. II. 5. 12; III. 4. 17; VII. 4. 17. — Ptolemaei Geogr. (Ed. Didot) lib. III. 10. 7.

²⁾ Britolagii locuiau «deasupra gurilor Dunării», probabil lângă lacul Brateș.

³⁾ Ptolemaei Geogr. Ed. Didot. Vol. I. p. 458.

⁴⁾ Numele Tyregeților nu derivă de la riul Tyra (Nistru), și nici nu erau stabiliți acolo.

⁵⁾ C. I. L. Vol. III. nr. 4251.

⁶⁾ C. I. L. Vol. V. nr. 5891.

⁷⁾ C. I. L. Vol. III. nr. 619.

⁸⁾ Plinii lib. III. 25. 1.

⁹⁾ Ptolemaei Geogr. (Ed. Didot) lib. III. 1. 24.

Vechii locuitori ai Istriei erau originari de la Dunărea de jos nu numai după tradițiune, și după numele lor geografic de Istri, dar și după topografia istorică a acestei peninsule ¹⁾.

În ce privește naționalitatea său filiațiunea etnică a acestor Istrieni de la Adriatică, ei ne apar încă în timpul republicei romane ca un ram al familiei latine, însă al familiei latine estra-italice.

În anul 221 a. Chr. Romaniî cuceriră peninsula Istriei și cea de întâiă grijă a lor a fost să consolideze în părțile aceste autoritatea statului roman și să asigure calea cea mare de comunicațiune pe uscat între Italia, Illyria și Pannonia. Pentru acest scop, senatul roman întemeie în a. 182 lângă golful Triestului orașul Aquileia cu fortificațiuni puternice, care însă după numele său de Ἀχιλλεία (Achillea) se vede, că esistase și mai înainte ca un port comercial al Adriaticei.

Însă acum se ivi în sinul senatului roman o cestiune importantă politică: dacă e mai bine se trimită la Aquileia o coloniă latină, orî o coloniă romană. În fine părinții conscriși se hotărîră pentru o coloniă latină ²⁾. În cursul timpului Romaniî mai acordară apoi «drepturile poporului latin» locuitorilor din Alutae și Flanates în Istria ³⁾, precum și orașelor Fertinates și Curictae din Veglia ⁴⁾.

Faptele în sine sunt destul de eloquente. Populațiunea indigenă pe care Romaniî o aflase stabilită în regiunea Aquileiei, în Istria și în insula Curictae, astă-dî Veglia, era, în ce privește religiunea, instituțiunile sale naționale și simpatiele politice, mai aproape de păstorii latini de cât de elementele heterogene însă latinisate ale Romei.

Vechile orașe ale Istriei, cu toate că nu erau întemeiate de Romani, poartă

¹⁾ Mai notăm aici următoarele: Buzeres și Sapires, după cum scim, formaū două triburi însemnate din regatul lui Aiete. Un sat numit Buzari și un cătun Puzzeri se află în distr. Capodistriei (Special-Orts-Repertorium d. oesterr.-illyr. Küstenlandes, 1894, p. 75. 80). Er Anonimul din Ravena amintesc în Istria orașul Siparis, la Guido Sapaara.

²⁾ Titii Livii lib. XXXIX. c. 55: Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur; nec satis constabat, utrum Latinam, an civium romanorum, deduci placeret. Postremo latinam potius coloniam deducendam Patres censuerunt.

³⁾ Flanațiii său locuitorii din Flanona adoraū pe deul vechiū latin Ianus (C. I. L. III. nr. 3030).

⁴⁾ Plinii lib. III. 25. — Alte orașe din Istria căpătară prerogativele cetățeniei romane. Oppida Istriae civium rom. Aegida, Parentium, colonia Pola... quondam a Colchis condita (Pliniu, III. 23. 2). De asemenea și colonia Tergeste (Pliniu, III. 22. 2). Beneficiile cetățeniei romane au mai fost acordate orașelor «întemeiate de Colchi» în Dalmația, Colchinium s. Olchinium (Pliniu, III. 26. 3) și Oricum.

însă aprópe tóte nume latine: Parentium, Capris, Albona, Ruginum (Ru-
vigno, Ruigno), Ningum, Piranum, Flanona, Pola, Alutae, Silvum (Silvium)
Arsia etc.

În ce privesce numele vechiú național al locuitorilor indigeni din Istria,
acésta se pare a fi fost Rămî cu diferitele sale variante de Rămni, Remi,
Rimî, Rumî, Râmleni, Armânî, Arimanî.

Ast-fel noi întempinăm în inscripțiunile romane din regiunile aceste urmă-
torele conume personale: Romulus în Montona ¹⁾, Romulus Bizegoni f.
în Aquileia ²⁾, Romulus și Romulianus în Concordia spre apus de
Aquileia lângă riul Romatinus ³⁾, Rominus pe teritoriul Mediolanului ⁴⁾,
Remus în Vicetia și Trident ⁵⁾, Remmius, Remmia în Patavium, Vicetia
și Verona ⁶⁾, Remmia în Arbe ⁷⁾, Rhome în Salona ⁸⁾ Rumno, Rumia fca
lui Tatuca Vervex, și Roma în Noric ⁹⁾, Armonia în Pola ¹⁰⁾ și Ar-
minu ¹¹⁾ în Brixia ¹²⁾.

1) C. I. L. vol. V. nr. 423.

2) C. I. L. vol. V. nr. 1045.

3) C. I. L. vol. V. nr. 8669. 8662.

4) C. I. L. vol. V. nr. 5662.

5) C. I. L. vol. V. nr. 3180. 5033.

6) C. I. L. vol. V. nr. 2837. 8110, 285. 320. 321. 3701.

7) C. I. L. vol. III. nr. 3125.

8) C. I. L. vol. III. nr. 2083.

9) C. I. L. vol. III. nr. 4966. 5350. 5667.

10) C. I. L. vol. V. nr. 41. — Armonia este un nume familiar etnic întocma ca și
Histria mater, Hister libertus (C. I. L. vol. V. nr. 243. 1444).

11) C. I. L. vol. V. nr. 4844. — Numele de Arimanni și Aremanni îl aflăm întrebuințat
pentru populațiunea vechiă romanică din Italia superiőră până în sēc. XII. Privil. Henr.
II. reg. Germ. ann. 1014: Cunctos Aremannos in civitate Mantuae (Du Cange, Gloss.
med. latin. v. Herrimanni).

12) Teritoriul cel vast al Veneților cu orașele Aquileia, Concordia, Patavium,
Vicetia, Verona și cu ținuturile alpine ale Carnilor, forma în epoca romană, dim-
preună cu Istria, una și aceeași regiune etnografică, ér în cvl de mijloc una și
aceeași provincie eclesiastică. Farlatus, *Illyrici sacri* Tom. I. (1751) p. 128-129:
maritimam Venetiae partem, quae suberat Patriarchae Gradensi, olim denominatam
fuisse Istriam supra mare. Nec vero dubium est quin Istria etiam Aquilejam,
cum universa Carnia, Venetiamque omnem comprehenderet; id quod vetustissima
monumenta declarant etc. . . . Immo Hundius ex antiquis Chartophylaciis Veronam
nominat alpestrem Istriae urbem Ferdinandus Ughellus tom. V. Ital. sac.
de Patriarch. Aquil. Tridentum etiam Istriae attributum fuisse existimat. — Despre
numele Istriei estins și la Dalmația, Farlatus (I. 129) se exprimă ast-fel: Hoc tamen
interest, quod in aliquibus Catalogis Istria supra mare in ipsam Dalmatiam Il-

Un vechiū oraş din părţile aceste, probabil în Istria, care însă dispăruse în timpurile Romanilor, poartă la Pliniu numele de Iramine ¹⁾. De sigur, că forma vechiă naţională a acestei numiri a fost Arimini, însă o localitate diferită de Arininium din Umbria. Un sat de lângă Pola purta pe la a. 990 d. Chr. numele de Rumianum ²⁾; alte diferite cătune de pe teritoriul Istriei ne apar astă-đi sub numele de Rim (Roma), Rimnjak, Rumaţi, Romeo ³⁾.

Sunt numiri, cari după cum vom vedé mai târđiū, nu derivă nici de la Roma, care cucerise cu armele ținuturile aceste, nici de la vechiul trib Ramnes de lângă Tibru, ci de la un apelativ arhaic al rasei pelasge, ale cărei centre puternice au fost Arimi de la Istru ⁴⁾ și Aramaei (séqu Aramani în forma latină) de la nordul Mării negre ⁵⁾.

La acéstă vechiă populațiune pelasgă a Istriei se vede, că a aparținut și grupa de locuitori, care începând de pe la finele sec. XVII-lea ne apare în literatura etnografică și lingvistică sub numele de Româniī Istrienī.

Numérul acestor Români a fost o-dată fôrte însemnat, nu numai în peninsula Istriei, dar și în regiunile vecine. Nu există un district în părţile Istriei, în care noi sē nu întēpinăm, aprópe la tot pasul, numiri românesce de locuri, de déluri, de munţi și de văi, orī urme de limbă românescă în dialectele Slavilor de acolo, în fine tradițiunii, că o-dată acéstă populațiune rustică pelasgă a fost respândită peste întrega Istriă. Astă-đi acest ram vechiū al trupinei române de la Istru este aprópe dispărut. Pe la a. 1887 când noi am călătorit o parte însemnată a Istriei, măi vorbiaū românesce toți locuitoriī din satele Bērdo, Șușnevița, Gradine, Letai, Villanova, Jeianī (Žejane), și numai o parte din locuitoriī de la Senovic și Posert ⁶⁾.

Când au emigrat acești Români din patria lor cea vechiă de la Istrul de jos, orī cu alte cuvinte, când s'au stabilit acești Români lângă Adriatică, nu aflăm nici o amintire istorică, nici în cronicile Țērilor românesce, nici în do-

lyricam.... jus suum ac nomen protendat... In ea quippe Notitia, cujus confectio ad Pontificatum Caelestini tertii refertur, una cum Gradensi Patriarchatu, duo Archiepiscopatus Dalmatici, Jadrensis et Spalatensis, in Istria supra mare positi este dicuntur.

¹⁾ Plinii H. N. lib. III. 23. 4.

²⁾ Codice diplomatico Istriano. Tom. I. an. 990.

³⁾ Special-Orts-Repertorium d. oesterr.-illyr. Küstenlandes, 1894, p. 89. 90. 92. 97.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 304. — Homeri Ilias, II. v. 783. — Cf. măi sus pag. 139.

⁵⁾ Plinii lib. VI. 19. 1: Ultra sunt Scytharum populi... illos... antiqui Aramaeos (appellavere).

⁶⁾ Pe la a. 1698 se măi vorbia românesce în satele Opchiena (Opcina), Tribichiano (Tribiciano) și Gropada de lângă Triest (Ireneo, Hist. di Trieste, p. 334).

cumentele Transilvaniei, Ungariei, Croației, Istriei, Veneției, nici în actele patriarhatului din Aquileia.

Opiniunile, ce le avem până astă-dî despre originea geografică și despre vechimea acestor Români din Istria — emigrați, după unii în sec. al XIV-lea, ér după alții în seculul al X-lea al erei noastre ¹⁾ — sunt absolut lipsite de orî-ce fundament real. Ele nu se baséză nici pe cercetări istorice, nici pe studiul individualității etnice a acestui popor la fața locului. Din contra, până unde putem străbate înapoi cu făclia documentelor istorice, noi întîmpinăm în continuu urme de existența acestei naționalități vlache pe teritoriul Istriei și în insulele vecine.

Încă în timpurile republicei romane esista în părțile de sus ale Italiei, cum și în insula Veglia, o vechiă populațiune blacă.

Pe arcul de triumf de la Susa (Segusium), ridicat în onórea împăratului August la a. 8 a. Chr., se amintesc o grupă însemnată de locuitori din Alpii Cottici, ce purtau numele de Belaci ²⁾. Este fără îndoielă una și aceeași numire etnografică cu forma de Blaci, ce ne apare și în cursul evului de mijloc în diferite regiuni, în carî o-dată locuise națiunea cea mare și puternică a Pelasgilor.

Același cuvînt de «bellaci», însă cu un sens etnografic și etimologic tot-o-dată, îl aflăm întrebuițat de poetul epic Lucan spre a caracteriza populațiunea cea rășboinică din insula Cureților séu Veglia:

Illic (Antonius) bellaci confisus gente Curetum,

Quos alit Adriatico tellus circumflua ponto . . . ³⁾.

Prin acest epitet de bellax, séu în formă aplicată de bellaci gente Curetum, poetul Lucan voiesce să exprime, că populațiunea indigenă din insula Veglia era din némul așa numit al Belacilor, séu că erau ei înșiși Belaci, séu Blaci ⁴⁾.

¹⁾ După Miklosich din Major Vlachia, o regiune de lângă frontierele Bosniei și Corbaviei (Wanderung d. Rum. p. 6). După Hasdeu din Pannonia (Dict. I. ist. III. p. XXX), ér literatul istrian Kandler consideră pe Români din Istria ca urmași ai coloniilor militare romane (L'Istria, An. I. nr. 11. 12. An. VII. 18. 19. 20).

²⁾ C. I. L. vol. V. nr. 7231.

³⁾ Lucani Phars. lib. IV. v. 406—407.

⁴⁾ O populațiune blacă séu română a esistat și în insula Arbe vecină cu Veglia. În o scrisóre cu data din Arbe, 10 luglio 1852, subsemnată D. Spiridone Murvar, și anexată la Statutum Arbensis Civitatis din Biblioteca Academiei de la Agram (nr. II. d. 4.) citim următoarele: Se vi sono traccie in quest' Isola della Popolazione Valacca o Rumena, ciò si potrà deduire dal linguaggio, comme anche dal vestito si di Maschi che di Femmine. Mai aflăm în «Statutum Arbensis Civitatis» din a. 1331—1336 și unele dispozițiuni, prin carî se interdice femeilor de pe teri-

Numele național al locuitorilor români din regiunile Triestului și din Valdarsa, a fost, după cum ne asigură literații Istrieni, până pe la finele secolului al XVII-lea *Rumeri* (Rumări) și *Râmleni*¹⁾. Astăzi însă au dispărut și numirile aceste. S'a mai conservat însă apelativul de *Rumăr* numai ca un simplu conume familiar.

Terminul de *Romarius* (Româr) începe să ne apară în părțile de sus ale Italiei încă din secolul al IX-lea încôce. O diplomă imperială din a. 895 amintesc de satul numit *Romarias cum* ca proprietate a mănăstirii Bobbio din provincia Paviei²⁾. Țr în actele sinodului de la Campostella în Campania (a. 1114) se face amintire de «*Mercatores Romarii et peregrini*»³⁾. Fără îndoieală, că acești *Mercatores Romarii* erau din părțile de sus ale Adriaticei, unde se află concentrate liniile cele mari comerciale ale Europei centrale⁴⁾.

În alt document de la a. 1102 locuitorii din părțile de răsărit ale Istriei sunt numiți *Latini*⁵⁾. În timpurile aceste sub numele de *Latini* se înțelegea în ținuturile Istriei și Dalmației o populațiune deosebită de Slavi, și care vorbea o limbă latină rustică. *Latini* Presbyterului Diocleas sunt *Vlachii*⁶⁾. Slavi din Istria numesc până în zilele noastre *Latini* pe foștii *Vlachii* din

toriul orașului: *pro mortuo boccare.... et.... ad plangendum supra monumentum mortuorum*; plângerii funebre caracteristice ale poporului român.

¹⁾ Ireneo della Croce, *Historia della citta di Trieste*. Venetia, 1698, p. 334: *I nostri Chichi* (locuitorii de pe Carsul Istriei) *addimandansi nel proprio linguaggio Rumeri*. — Antonio Covaz în *Diariul L'Istria* din 1846, p. 7: *Nella Valdarsa.... abita un popolo, che sè stesso altravolta Rimigliani (Romani) chiamava, e che oggi adottando il nome, che gli estranei gli danno, si dice Vlahi. La lingua che parlava e che ancora parla famigliarmente non è slava, non l'italiana, ma un latino rustico comunque frammisto a voci slave.... e che essi (Cicci) dicevansi Rumeri (Rumeni)*.

²⁾ *Historiae patriae monumenta*. Chartarum t. I. col. 81 D, 82 A (la Jubainville, *Les premiers habitants de l'Europe*, II. p. 62).

³⁾ Du Cange, *Glossarium med. et inf. latinitatis*, v. *Romarius*: *Synodus Campostell. ann. 1114 can. 23: Mercatores Romarii et peregrini non pignorentur*.

⁴⁾ Forma de *Rumărul* în loc de *Românul* o aflăm și în regiunile de la Carpați, într'un document al Moldovei din a. 1489 (Hasdeu, *Arch. ist. I. 1. 155*). Mai notăm aici, că un oraș din părțile de nord-est ale Daciei poartă la Anonimul din Ravenna numele de *Ermerium* (Ed. Pinder, p. 178). De sigur, că forma poporală indigenă a fost *Armări*.

⁵⁾ *Codice diplomatico Istriano*, I. an. 1102. Comitele Wodalrico dăruiesce Bisericeii din Aquileia moșiele sale din Istria: *castrum Pinquent, ... castrum Baniol... et castrum Letai... et villa ubi dicitur cortalba inter latinos, castrum Veneris, villam cuculi, et villam mimilliani... et villam petre albe*.

⁶⁾ Presbyter Diocleas, *Regn. Slav. c. 5: totam Provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Mauro-Vlachi, hoc est Nigri Latini*

Dignano și pe cei din Valle ¹⁾, ér literații Istriei aũ considerat tot-de-una dialectul Românilor de la Adriatică ca o limbă latină rustică ²⁾. În fine pe lângă forma de Rumâr (Romarius) ni se măi presintă în documentele Albonei de la a. 1170, 1341, 1363 ³⁾, și conumele de Rumin, Rumen, ér în documentele insulei Veglia Romanus (a. 1248 ⁴⁾, numiri ce sunt caracteristice pentru populațiunea română seũ blacă din părțile de răsărit ale Europei meridionale.

Din cele espuse până aici resulta așa dar, că vechia populațiune a Istriei era de origine estra-italică, că ea aparținea la trupina cea puternică și estinsă a Pelasgilor orientali, la naționalitatea Arimilor de la Istru ⁵⁾; în fine, că Româniș așa numiți Istrieni sunt a se considera din punct de vedere istoric numai ca descendenți din vechile triburi, ce în timpuri depărtate emigrase de la Carpați și cucerise Istria cu insulele vecine.

Limba națională a acestor Români de la Adriatică este și astă-đi în formele sale fundamentale mult măi arhaică de cât cele măi vechi texte, ce le cunoșcem până astă-đi din cărțile bisericesci române.

În particular dialectul Românilor din Istria, se caracterisează prin rotacismul consonantei *n* între două vocale. Existența acestui fenomen pe teritoriul Istriei, al Aquileei și al Veneției, o putem urmări până departe în timpurile romane. În actele sinodului de la Campostella (a. 1114 d. Chr.) se face amintire, după cum am văđut, de Mercatores Romarii din regiunile superioare ale Adriaticei. Cu două secole măi înainte, la a. 895, aflăm satul numit Romarias cum ca proprietate a mănăstirii Bobbio. O insulă din golful Adria-

vocantur. — Ibid. c. 9: Igitur omnes congregati, tam latina, quam et slavonica lingua qui loquebantur.

¹⁾ Biondelli, Studii linguistici, Milano, 1856, p. 57-59: Reliquie d'una colonia valacca sembrano ancora nell'Istria i 4080 abitanti di Dignano, non che i 1130 di Valle, i quali dagli Slavi che li circondano sono chiamati Latini.

²⁾ Kandler în L'Istria (A. 1848, p. 226): lingua romanica o valacca, la quale non è altra che la lingua romana rustica. — Biondelli, Studii linguistici, Milano 1856, p. 57-59: in alcune vallette, distinte nel linguaggio dell'isola (Veglia) col nome di Poglizze... serbano tuttavia l'incerta tradizione, che un tempo gli avi loro parlassero un latino sermone. — Appunti storico-etnografici sull'isola di Veglia. Trieste, 1882, p. 12: I Vegliani parlavano fino allo scorso secolo un dialetto ladino o romancio.

³⁾ Codice dipl. Istriano, Vol. I. An. 1275. 1363. — L'Archeografo Triestino, N. S. vol. I. p. 6. An. 1341.

⁴⁾ Kandler, Inscrizione romana del secolo IV. in Veglia. Trieste, 1862, p. 23.

⁵⁾ A măi esistat în Istria și numirea etnică de Armăni. Unul din satele Istriei, în care o-dată se vorbea românesce, pörtă și astă-đi numele de Armăni (Burada, p. 63. — Orts-Repertorium, 1894, p. 140) Ér un cătun și munte de lângă Portole este numit Armagna.

țiceî ne apare în *Cosmographia* lui *Ravennas* (sec. VII d. Chr.) sub numele de *Tenaria* și *Teraria* ¹⁾. O grupă din vechii locuitori ai Istriei (probabil *Montanari* de astă-dî) ne apar în fântănele geografice grecesc și romane sub numele de *Mentores*, unde *r* din ultima silabă reprezintă de sigur pe un *n* primitiv.

Încă în epoca romană exista o dispozițiune particulară a limbei latine din Istria și din regiunile vecine pentru întrebuițarea literelor *r*.

În cele mai bune manuscrise ale geografiei lui *Ptolemeu* și *Mela*, numele orașului *Tergeste* ne apare sub formele de *Tergestron* și *Tergrestum* cu intercalarea unui *r* inutil ²⁾. În inscripțiunile romane ale *Veronei* găsim cuvintele *cereberrimus* în loc de *celeberrimus* ³⁾ și *haustum* în loc de *haustum* ⁴⁾, unde éráșî avem un exemplu de influența spiritului dialectal.

Acest dialect, în care litera *r* substituie foarte adese ori pe *n*, a fost o dată foarte răspândit în părțile *Moldovei* și în regiunea superioară a *Transilvaniei*. O probă în această privință ne sunt vechile monumente de limbă: *Faptele Apostolilor* de la *Voroneț*, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea* de la *Voroneț* și fragmentele de la *Măhacî*.

Originea acestui fenomen limbistic aparține epocii ante-romane. Încă înainte de cucerirea *Daciei* dialectul *elasg* (înțelegem *daco-get*) de la *Dunărea de jos* se caracterisază prin o întrebuițare multiplă a sunetului *r*. Litera *r* este care dă asprime cuvintelor, și dă ea ei întrebuițare face ca o limbă să fie dură.

La această particularitate a limbei vorbite în regiunile de nord ale Istrului se refer cuvintele lui *Ovidiu*, când numesce limba *Geților*: *vox fera*, *vox ferina*, *barbara verba*, *murmur in ore* ⁵⁾; când el întrebuițază pentru caracterizarea poporului *Get* espresiunile de: *rigidos Getas*, *duros Getas*, *diros Getas*, *ferox Getes*, *feros Getas*, *trux Getes*, *fera gens*, *turba Getarum*, *barbara turba* ⁶⁾, sîu când combină la adresa

¹⁾ *Ravennatis Anonymi Cosmographia*. Ed. *Pinder*, p. 408.

²⁾ *Ptolemaei Geogr. lib. III. 1. 23* (Ed. *Didot*, p. 336).

³⁾ *C. I. L. vol. V. nr. 3332*. — Un vechiu oraș din *Veglia* apare în codicii lui *Ptolemeu* (II. 16. 8. Ed. *Didot*) sub numele de *Fulfinion* și *Furfinion*.

⁴⁾ *C. I. L. vol. V. nr. 3683*.

⁵⁾ *Ovidii Trist. V. 7. 17; V. 12. 55*. — *Ibid. Ex Ponto, IV. 13. 20. 36*. — În această privință mai sunt remarcabile următoarele versuri ale lui *Ovidiu*:

Sarmatico cogor plurima more loqui (*Trist. V. 7. 56*).

Omnia barbariae loca sunt, vocisque ferinae,

Omnia sunt Getici plena timore soni (*Trist. V. 12. 55—56*).

⁶⁾ *Ovidii Trist. lib. V. 1. 46; III. 10. 5; IV. 6. 47; III. 3. 48*. — *Ibid. Ex Ponto, lib. I. 5. 12; I. 2. 82; II. 1. 66; IV. 15. 40; I. 7. 12; II. 2. 38*.

Geților un vers plin de rotacisme: *Vox fera, trux vultus, verissima Martis imago* ¹⁾.

Substituirea lui *r* în locul literei nasale *n* era în us și în dialectul, ce se vorbea în regatul preistoric al lui Aiete. Mai multe localități seû triburi situate în apropierea capitalei acestui rege, pörtă numiri evident rotacisate: *Philyres, Bechires, Sapires, Buzeres* ²⁾, unde litera *r* din terminațiunea geografică corespunde la un *n* original.

Vechimea Românilor din Istria se reduce însă, nu numai după documente, dar și după caracterul lor etnografic, la timpuri foarte obscure.

Întru adevăr, dacă noi studiăm la fața locului condițiunile fizice și morale ale acestei grupe de Români, ne convingem fără multă greutate, că ei nu mai au astă-đi nimic specific românesc, de cât dialectul lor arhaic. Tipul lor, în general romanic, a pierdut astă-đi caracterul particular al Românilor de la Carpați. Numele lor vechi național este uitat. Reminiscențele originii pierdute. Poesia lor eroică stînsă ³⁾. Din cântecele nupțiale și din bocete numai puține resturi. Melodiile naționale aproape dispărute. Ritmul lor în învorbire atât de alterat, în cât conversațiunea lor nu sémănă a fi romanică, nici chiar atunci, când toate elementele vorbirii sunt românesce. Portul lor de asemenea schimbat. Din economia domestică a Românelor Istriene au dispărut țesăturile și cusăturile cele frumoase cu riuri și altițe, ce căpătase o-dată în literatura grecăscă renumele de «*Istriene*» seû din părțile Scythiei ⁴⁾.

Tóte aceste circumstanțe reale ne probéză, că separațiunea acestor Români de trunchiul lor original de la Istru se reduce la timpuri foarte vechi.

Dacă însă limba Românilor din Istria a rămas aproape staționară, dacă filiațiunea acestui dialect față cu limba română de la Carpați este și astă-đi atât de strînsă, singura esplicațiune o aflăm în istoria particulară a limbei române.

Limba romană, ast-fel cum se vorbește la Dunărea de jos și în Istria, nu este o limbă formată în momentul cuceririi romane, nici în cursul evului de mijloc. Ea nu este o modificare a limbei latine italice, nu este născută din amestecul limbei latine rustice cu o limbă óre care indigenă și eterogenă, și nici nu este compusă din diferite dialecte ale unor trupe schimbătoare.

¹⁾ Ovidii Trist. V. 7. 17.

²⁾ Apollonii Rhodii lib. II. v. 393—395.

³⁾ Tradițiunea despre Novac cel bătrân se pare, că au avut-o și Români din Istria. Un cătun al comunei Montona pörtă numele *Sella di Novaco* (*Special Orts-Repertorium*, p. 147).

⁴⁾ După Hesychiu: Ἰστριάνιδας vocari τὰς Σκυθικὰς στίλας (H.-Stephanus, Thes. gr. I, ad v. Ἰστριος).

Limba românească de la Istru și Carpați a eșit de mult din periodul său de formațiune. Ea a ajuns la forme regulate, la un grad de consolidare și stabilitate, cu mult mai înainte de limbile romanice apusene, cari față de limba română sunt într-adevăr limbe nouă. O probă în această privință ne este, că pe teritoriul vechii Dacie, începând de la șesurile cele mai deschise invasiunilor și până în sînurile cele mai nestrăbătute ale Carpaților, noi nu aflăm nici o variațiune de limbă românească. Ea ne apare uniformă în toate regiunile, de la Morava și din pustele Ungariei până departe prin stepele meridionale ale Rusiei europene, însă cu un dialect rotacisat al aceleiași limbe.

Peste tot în ce privesce originea istorică și formațiunea limbei române, ea nu este o limbă neolatină, orî un dialect al limbei italice de la Tibru; din contra ea este în fond numai o continuare a limbei pelasge de la Carpați, de unde au emigrat în diferite timpuri preistorice o mulțime de triburi unele spre apus, ér altele spre ținuturile meridionale.

Ast-fel se esplică, pentru ce diferite forme ale limbei române, chiar și cele cu articolul postpus, le aflăm și în antichitatea grecăscă, după cum vom vedé mai târziu; pentru ce în limba română de la Carpați există și astă-zi o mulțime de cuvinte cu un sens mult mai primitiv de cum î-l au aceleași cuvinte în limba latină clasică, orî în limba rustică a Lațului, pe cât acesta ne este cunoscută.

Limba romană de la Carpați a putut în cursul secolelor să schimbe unele vocale, să moie orî să elimineze unele consonante, să scurteze terminațiunile, să pîrdă unele cuvinte și să adopteze altele, să modifice unele forme ale verbelor, acesta este o revoluțiune normală, prin care trece fie-care limbă.

Și dacă în limba Românilor din Istria noi aflăm astă-zi particularități, din cari unele sunt comune limbei daco-române, altele dialectului macedo-român, acesta este numai o probă directă, că separațiunea acestor triburi, stabilite lângă Adriatică, a urmat într-o epocă, când deosebirea între limba vorbită la Carpați și cea de la Pind nu era atât de mare.

Mai rămâne încă o cestiune de esplicat.

Limba Românilor din Istria și-a conservat aproape nealterat caracterul său arhaic oriental, său românesc. La acesta a contribuit în prima linie împrejurarea, că o-dată întregă Istria și ținuturile vecine ale Aquileei, Veronei și ale Carnilor ¹⁾ erau locuite în mase compacte de una și aceeași populațiune omogenă și omoglotă; a contribuit mai departe izolarea geografică

¹⁾ Carni locuiau în părțile muntoase de asupra Triestului. De la dîșii derivă și numele Carinției (Kärnthen). Pe o inscripțiune din timpul lui Adrian ei se numesc Carni cives Romani (C. I. L. III. nr. 2915).

a acestor Români în peninsula Istriei și în insulele vecine, în fine ocupațiunile lor pastorale, cari i făceau să ducă mai mult o viață restrînsă de triburi ¹⁾).

¹⁾ Din Gramatica dialectului istro-român. Reproducem aici câte-va forme din gramatica limbei istro-române, ast-fel după cum le-am studiat și cules noi înși-ne în Istria la a. 1887.

Declinațiunea I-a.

Fără articol: Sing. n. a. feta (fată); g. d. fete. Plur. n. g. d. a. fete.

Cu articol: Sing. n. feta; g. a fete-lei s. a lu feta, de feta; d. fete-lei s. lu feta, lu fete; v. fet'o! Plur. n. fete-le; g. a fete-lor s. de fete-le; d. fete-lor s. lu fete, lu fete-le, lu fete-lor; v. fete-lor!

Declinațiunea a II-a.

Genul masculin. *Fără articol:* Sing. n. g. d. a. filiū. Plur. n. g. d. a. fili.

Cu articol: Sing. n. a. filiu (cu u întreg fără l); g. a filiu-lui, s. de filiu, a lu filiu; d. filiu-lui s. lu filiu; v. filiu-le. Plur. n. fili-i; g. a fili-lor s. de fili-i, d. fili-lor s. lu fili-i; v. fili-lor!

Genul neutru: cap, pl. capete, ér capure, când se vorbește de vite.

Declinațiunea a III-a.

Genul masculin. *Fără articol:* Sing. n. g. d. a. șarpe. Plur. n. g. d. a. șarpī s. șērpī.

Cu articol: Sing. n. a. șarpe-le; g. a șarpe-lui s. de șarpe-le; d. șarpe-lui s. lu șarpe. Plur. n. șarpi-i s. șērpi-i; g. a șarpi-lor s. de șarpi-i, lu șarpi; d. șarpi-lor s. lu șarpi-i.

În monumentele, ce ne au rămas despre limba română vorbită în insula Veglia, aflăm și forma: nume-lu în loc de nume-le.

Verbe auxiliare.

Am.—Pres. ind.: Sing. io am, tu ai, ie a s. aū, av. Plur. noi am, voi ați, ielī (eale) aū s. av.

Pres. opt.: Sing. io rași s. rēși, tu rași s. rēși, raī, ie ra s. ré. Plur. noi ram s. rem, voi rați s. reți, ielī ra s. ré.

Voī.—Pres. ind.: Sing. io voī, tu verī, ie va. Plur. noi 'rem, voī vreți, ielī vor.

Sūm.—Pres. ind.: Sing. io sūm s. escu, tu escī, sti, -stī, -sī; ie ie, iaste, i, -ī. Plur. noi smo s. esmo, voī ste, ielī scu s. ī-sū (nu există forma sunt).

Imperfectul și Perfectul simplu lipsesc.

Perfectul compus: am fost s. fost-am.

Futurul I: voī fi s. fi-voī. *Futurul II:* voī fi fost.

Pres. conj.: Sing. neca fiu io, fiī tu, fie ie. Plur. neca fim noi, fieți voī, fie ielī.

Pres. opt.: Sing. se rași fi, raī fi, ra fi, ram fi, rați fi, ra fi.

Perf. II opt.: Sing. se fusera io, fuserī tu, fusera ie. Plur. se fuseram noi, fuserați voī, fusera ielī.

În limba română din Istria există patru clase de verbe, seū 4 conjugățiuni, cu infinitivele în á, é, e și í întocma ca și în limba română de la Carpați. Spre a nu ne estinde însă cu formele gramaticii prea departe, ne mărginim aici numai la câte-va exemple

Din Conjugățiunea I-a.

Ind. Pres.: Sing. lucru, lucrī, lucre s. lucra. Plur. lucrām, lucrați. lucru s. lucra.

Imperf.: Sing. lucraiam, lucraiaī, lucraia. Plur. lucraiam, lucraiați, lucraia.

Perfectul simplu lipsește la toate conjugățiunile.

Perfectul compus: am lucrat s. lucrat-am. Mai usitată forma a doua.

Limba Romanilor din Istria mai are tot-o-dată și o importanță capitală spre a ne pute da sémă de archaismul și locul, ce se cuvine limbei române în genealogia limbelor romanice. Ea este un monument antic, între grupele latine ale apusului și între trunchiul cel vechi al rasei pelasge de la Istru ¹⁾.

Din limba Românilor de la Istria noi nu avem până astă-đi de cât un mic număr de cuvinte isolate și fôrte puține texte, dar și aceste rău auzite și rău transcrise ²⁾.

Ca să putem însă apreția și mai bine caracterele istorice ale acestei limbe, noi reproducem aici următoarele specimine comparative din «Parabola fiului perdut», texte, pe cari le-am cules noi însine din graiul viu al poporului în trei localități ale Istriei.

Prea-perfectul simplu în sem lipsește. *Prea-perfectul compus*: am fost lucrat.

Futurul I: voi lucră s. lucră-voi. *Futurul III*: voi fi fost lucrat.

Imperativ: Sing. lucra tu, lucre s. lucra ie. Plur. lucrați voi, lucre ieli.

Pres. conj.: che io lucru; în cele-lalte ca Presentele indicativ.

Pres. opt.: Sing. io rași lucră, tu rași lucră, ie ra lucră, noi ram lucră, voi rați lucră, ieli ra lucră. Există și forma: io rași vré lucră.

Gerundiu: lucrandu și lucrându. *Infinitivul* în r e lipsește la tôte conjugățiunile

Pronumele personale: Sing. n. io, tu, ie, ea; g. — a lui, liei; d. mic, me, mi, mî, -m, ție, tî, a lui, lui, liei, li, lî, î; a. me, mire, te, tire, ie, lû, se, sire, ea, o (vo). Plur. n. noi, voi, ieli, eale; g. — a lor; d. noue, a noi, ne, ni, nî; vouc, a voi, ve, vi; lor, le, li, lî; a. noi, ne, voi, ve, ieli, eale, i, le, se.

Pronumele posesive: Sing. m. meu, teu, seu (s. mev, tev, sev; a mevo, a tevo fără substantiv); f. mé, té s. ta, sé s. sa; nostru, vostru, nostra, vóstra. Plur. m. melî, telî, selî; f. mele, tele, sele; g. d. melora s. meloré, selora s. seloré; nostri, vostri, nostre, vóstre.

Numerale. Card. ur, doi, trei, patru, cinci, șase (s. șóse), șapte (s. șópte), opt (s. osan), nuc (s. devet), deçe (s. deset). Ord.: cela m'ancele, doile, treile, patrule, cincile, șasele, etc.

¹⁾ Studiile făcute până astă-đi cu privire la etimologiile cuvintelor românesce sunt în mare parte lipsite de valóre științifică. Vom aminti aici un exemplu. Dóuc câtune de pe teritoriul Istriei, aparținând la com. Antignana și Valle, pórta numele de Ciobani și Ciubani, ér în comuna românescă Bêrdo există și familia numită Ciubón (Cioban). Însă după părerile unor literați, cari se au ocupat cu originea cuvintelor românesce, termenul de cioban (berger) ar fi de origine turcescă (Cihac, Dict. II. p. 565). Se ar pute presupune ast-fel, că Româniî din Istria ar fi descălecat acolo după invasiunea Turcilor în Europa. Însă cuvântul cioban aparține timpurilor arhaice ale limbei române. El a emigrat de la Carpați spre Italia încă cu mai multe sute de ani înainte de era creștină. Pliniu amintesc de cașul ciobănesc, făcut mai cu sémă din lapte de oi, ce venia în Roma de la Liguriî din Italia de sus. Coebanum (caseum) hic e Liguria mittit ovium maxime lactis (IX. 97. 1).

²⁾ Maiorescu (I.), Itinerar în Istria. Iași, 1874. — Miklosich, Ueber die Wanderungen der Rumunen (Denkschr. Akad. d. Wiss. Band. XXX). De același autor: Istro- und macedo-rumunische Spachdenkmäler (Ibid. Band. XXXII). — Welgand, Istrisches (Erstes Jahresbericht d. Instituts f. rum. Sprache, Leipzig, p. 122 seqq.)

PARABOLA

(din

TRADUCERE ÎN DIALECTUL ROMÂNILOR DIN ISTRIA

*După graiul românesc
din Bêrdo.*

*După graiul românesc
din Șușnevița.*

11. Și ȕis'a. Un (*s.* ur) om avut-a doi fiľi.
12. Și ȕis'a cela mǎi tirêru de ieli lu ciace:
Ciacio, da-mĩ porționu de tot a tev
(*s.* paretu de té avé; de té imanie), ce
mie mere (*s.* ce mie cade). Și spartit-a
lor a sa avé.
13. Și nu după ciuda ¹⁾ ȕile poverit-a cela
mǎi tirêru fiľiu tot a sev, și mess-a în
at loc largo (*s.* în atǎ provincia largo),
și colé (*s.* colo) spendit-a tot a sev,
viiundu grumbo în pecațĩ ²⁾.
14. Și după cea ce a consumeit, făcut-s'a
mare fome în cela loc, și ie îns pocĩ-
nit-a pati.
15. Și mess-a, și s'a pũs con un de celĩ ce în
cela loc staie (*s.* con ur din cetate de
cela loc); si l'a trimis în sé vila che ra
pasce porciĩ (*s.* neca pasce porciĩ).
16. Și ie jelit-a sev fole avé plir de me-
chine, ce porciĩ muncaia (*s.* și ie je-
lit-a satura-se de mechine etc.) și nici
ur nu-lĩ ³⁾ daia.
17. Cǎn a pac ⁴⁾ în sire verit ȕis-a: Cǎțĩ tejațĩ
(*s.* cǎte slughe) în casa lu ciace meu a-
bundescu pǎre, io pac ancĩ moru de fome
(*s.* poghinescu ⁵⁾ de fome, *s.* de home).
18. Sculǎ-me-voĩ și voĩ mere la meu ciace
(*s.* la ciace meu), și voĩ ȕice a lui:
ciace, pecat-am ⁶⁾ în cer și în tire
(*s.* la tire, întru tire);
11. Și ȕis'a. Ur om avut doi fiľi (*s.* doi fiľi avut).
12. Și cela mǎi tirêru ȕis-a lui ciace: Ciacio,
da-m mé parat ce mere, și ie res-
partit (*s.* rěspǎrtit-a) lu selĩ fiľi.
13. După zalic ȕile cela tirêru fiľiũ ¹⁾ tot a sev
pohitǎit, și mess-a largo în loc și tot a
sev poidit-a cia ²⁾, și jivit-a cu curbele.
14. Când a tot poidit, mare fome fost-a în
cela loc.
15. Și mess-a, și s'a legat cu ur om din cela
loc (*s.* slujit-s'a cu ur om), și trimes-l'a
porchele pasce.
16. Și ie jelit-a cu mechine satura sev tar-
buch (*s.* folele ³⁾), ce porciĩ muncat (*s.* av
muncat), și nici ur nu li-a dat.
17. Atunce resmislit-a și ȕis-a: Cǎțĩ tejațĩ a
lu mev ciace aru ciuda pǎre, io crep
de fome.
18. Sculǎ-me-voĩ și voĩ mere (*s.* voĩ i) catr'a
mev ciace, și voĩ ȕice a lui: Ciacio, io
am zagreșit contra de cer și tru'n tire
(*s.* de tire);

¹⁾ multe. ²⁾ sing. pecat. ³⁾ It = i s. lui. ⁴⁾ însă.
⁵⁾ a suferi lipsă de lucrurile necesare; germ. darben.
⁶⁾ io pecu, tu pechĩ, ie peca, noĩ pecam, voi
pecațĩ, ieli peca.

¹⁾ În limba istrianzǎ pozițiunea adiectivelor este de
regulǎ înaintea substantivelor. Êr la verbe formele mǎi
usitate pentru Perfectul compus și Futurul I sunt cele
cu auxiliariul la urmǎ. ²⁾ acolo. ³⁾ În Șușnevița cu-
vântul fole se întrebuițezǎ numai pentru animale,
êr pentru ômenĩ tarbuch.

P E R D U T

i. XV).

INE CU TEXTUL ROMÂNESC DE LA A. 1561—1562.

*După graiul românesc
din Jeianî (Jejane ¹).*

11. Şi av ²) ڏis. Ur om av avut doi fii.
12. Şi cela mai tirëru av ڏis a lu cióia:
Da-mî cióio, ce ie a mé parte de primojenie (³ ce ie a mev), şi ccla av raspartit ⁴) a lor parte.
13. După mârva ⁴) ڏile a sberit ccla tirëru filiū tot, şi mers-aū în departe dejélă ⁵), şi ancî a rastreşit tótă a sa primojenie, jivit-a po sterţarit cu curbele ⁶).
14. După ce av tot zapravit, fost-a mare fóme ⁷) pre cea dejélă, şi ie a pocînit stradaî.
15. Şi mers-a, şi ie s'a legat cu ur om din cea dejélă, şi ie trimese-l'a a sale în polie ⁸) porchele ⁹) pasce.
16. Şi ie au jëlîit ¹⁰), che sev naponi ¹¹) fólele cu posîi ¹²), ciale ce porchele av muncat ¹³), ali ¹⁴) nici ur nu li-av dat.
17. După ce s'a promislit ڏis-aū: câţî a mev cióie are tejaţî, carli aru ciuda pâre, io de fóme moru.
18. Io me voî sculă şi voî i ¹⁵) la mev cióie,
dice: Cióie, io am greşit sub

*După Evangeliariul românesc
tipărit de Diaconul Coresi în a. 1560/61.*

11. ڏise . . . Unū omū avea doi feciori .
12. şi ڏise celū mai tînērū părintelui . Părinte, dă-mî ce mi se cade partea dein avuţie . şi înpărţi lor avuţia .
13. şi nu după multe ڏile . adună totū celū feciorū micū . se duse întrū o parte departe . şi acolo risipi avuţia lui . viin cu curvele .
14. resipi alū lui toţū . fu foamete tare în traceea parte . şi acesta începu a flămânda .
15. şi merse lipi-se de unulū ce lăcuia în traceea parte . şi tremese elū la satulū lui se pască porcii .
16. şi jeluia sē-şî sature maţele lui de rădăcinile ce mânca porcii . şi nemică nu dēde lui .
17. întrū el mērse . ڏise . câţî năcmnici la tatălū mieū mănāncă pâine . eu pieri de foamē .
18. scula-mē-voiu de mē voiu duce către părintele mieu . şi ڏice-voiu lui . părinte . greşii la ceri şi naintea ta .

¹) Numele satului Jeianî derivă fără îndoială de la cel numit Seii, foarte răspândit în epoca romană pe coasta Adriaticei. Conumele de Seius, este cunoscut în inscripţiunile latine de la Bérdo (C.I.L. vol. V).
²) În toate cele trei comune, Bérdo, Şuşani şi Jeianî, există o oscilaţiune între av şi aū chiar şi în graiul a-
celeiaşi persoane. ³) v. io raspartez. ⁴) puţine. ⁵) ţeră.

⁶) curvele. ⁷) Forma fómēte nu există. ⁸) câmp.
⁹) ura porcă, o scrófă. ¹⁰) dorit. ¹¹) implé. ¹²) teriţe. ¹³) În Jeianî nu aū forma imperfectului, care de altminterlea există în Bérdo. ¹⁴) însă. ¹⁵) Infinitivul istriian al verbului ire (a merge); io voî i, tu verî i, etc. Perfectul însă este format cu mers. ¹⁶) cerli.

*După graiul românesc
din Bêrdo.*

19. Cmo ¹⁾ nu sôm vreden clemă-me tev filiū, fê-me ca și ur de telî tejați (*s. de telî slughe*).
20. Sculându-se verit-a la ciace seu. Cân a ²⁾ înca largo fost vêdūt-l'a ciace lui, și de milina gânit-s'a ³⁾, și têrlinda ⁴⁾ cădūt-a pre gutu lui (*s. pre cerbice a lui*) și bușnit-l'a.
21. Și đis-a lui filiu: Ciace, pecat-am în ceru și în tire, cmo nu sôm vreden (*s. de-niu*) clemă-me filiu teu (*s. tev*).
22. Đis-a pac ciace lu scu slughe: vred ⁵⁾ duceți (*s. purtați*) cela mai bur vestitu (*s. cela mai mușat vestitu*), și investiți-l, și daieți pêrstenu în mâră lui, și încățați picioarele lui.
23. Și dopeleiți ⁶⁾ graso vițelu, și ucideți, și mucam și se veselimu.
24. Cân (*s. che*) av cesta filiu meu mortu fost, și verit-a viiu (*s. viiu s'a facut*); plierdut-s'a și aflat-s'a, și pocînit-a ⁷⁾ veseli-se.
25. Fost-a pac a lui filiū cela mai betêru în campaniă, și cân a verit și mai aproape de casa auđit-a mujica și choru (*s. jocu*).
26. Și clemat-a un de slughele și întreat-a ie, ce ra cêsta fi.
27. Și cela li a đis: Fratele tev verit-a, și ciace teu ucis-a vițelu grasu, che l'a sâr ⁸⁾ primit.
28. Mâniat-s'a ⁹⁾ și n'a vrut mere în nutru. Ciace pac a lui mess-a fară și pocînit-a rugă-l (*s. pocînit l'a rugă*).

*După graiul românesc
din Șușnevița.*

19. Și nu sôm vreden clemă a tev filiū vechi ¹⁾, (*s. nu sôm rentie ²⁾ destoiene a tev filiū fi*), fê-me ca și un tejac a tev.
20. Ie sculat-s'a și pac a mess catre a sev ciace, și când a fost largo de casa l'a zagledit a lui ciace, și durut-a irima ciacelui de ie (*s. l-a durut irima*), și a têrlit catre ie, pac l'a cătat (*s. l'a acățat ³⁾*) pe după gut și bușnit-l'a.
21. Și filiu đis-a lu ciace: Ciacio, io am zagreșit contra de cer și tru'n tire, și nu sôm vreden clemă a tev filiū vechi.
22. Atunce ciace đis-a lu sele slughe: Du-ceți (*s. Aduceți ³⁾*) ocîa ⁴⁾ cea mai bură rôba, și investiți-l, și pureți pêrstenu pre a lui géget, și încățați a lui picior.
23. Și ucideți ur gras viț ⁵⁾, che rem muncă și veseli.
24. Că ⁶⁾ cesta filiu a mev mort a fost, și pac i viiu; și plierdut a fost, și pac s'a aflat.
25. Filiu cela betêru fost-a în polie, și când verit și prôpe de casa a fost, a avđit mujica și jucă ⁷⁾.
26. Și clemat-a ur de hlapeți și întreat-a, că ce-l cea.
27. Și cela đis-a: A tev frate verit-a, și tev ciace ur gras vițel ucis-a, că-l are sâr.
28. Ie s'a mâniat pac, și n'a vrut în luntru i. Ciace a lui iese fară (*s. afară*) și rogă-lu.

¹⁾ Prescurtare din *acmoce*. ²⁾ a, auxiliariu la fost. ³⁾ io me gânesc, lat. *moveor*. ⁴⁾ têrlinda, gerundiu adverbial, alergând înainte. ⁵⁾ Vred, adv. repede. ⁶⁾ dopelei, v. a aduce, germ. *föhren*. ⁷⁾ pocînit, v. a începe. ⁸⁾ sânatos. ⁹⁾ Constatăm aici, că există și în dialectul Românilor din Istria vocalele întunecate *a* și *â* (2), precum și vocalele diftongice *e* (en) și *o* (oa).

¹⁾ vechi, adv. mai mult. ²⁾ rentie, adv. înainte, de aci înainte. ³⁾ Există în Șușnevița tendința de a elimina pe *a* inițial, ast-fel de exemple avem aici în cuvintele: *acățu*, *află*, *aduce*, *afară*. ⁴⁾ ocîa, aicf. ⁵⁾ viț, sêu vițel, m., art. vițelu; vițea f. ⁶⁾ Se observă în graiul oscilațiunea între *che* și *că*. ⁷⁾ jucă, ca substantiv.

*După graiul românesc
din Feianț (Lejane).*

19. Și nu sîm vișe ¹⁾ vreden, che io me clemu a tev filiū, fé-me ur tejac a tev.
20. Ie s'av scolat și mers-aū la sev cióie, și când aū fost colé departe l'aū vëdūt cióie a luī, și l'av durut irima, și aū tērlit ²⁾ catre ie, și l'aū acățat de după cap, și atunce l'aū șutcat (*s. sutcat-l'aū* ³⁾).
21. Nego filiu î-lī dice: Cióie, io am greșit sub nevo și între tire, și nu sîm vișe vreden, che io me clemu a tev filiū.
22. Nego cióie đis-aū a seloré hlapțī ⁴⁾: a-ducețī cea măi mușata róbă și învestiți-l, și dați-î-lī arelu pre géget, și postóle ⁵⁾ pre picióre.
23. Și doppeléitī pitait ⁶⁾ vité (*s. gras vité*), și zacoliți-l și muncanda ⁷⁾ na rem veselī ⁸⁾
24. Ca cesta filiu a mev a fost mort, și viiu ⁹⁾ s'a făcut; și plierdut a fost, și pac' s'aū aflat, și se pocínez veselī (*s. și s'a pocínit veselī*).
25. Nego ¹⁰⁾ cela măi betēru filiū a fost in polie, și când era aprópe de casă atunce avđit-aū cāntá ¹¹⁾ și jocu.
26. Și ie clemat-av ur hlapet a luī, și întrebat-aū, ce ra cea fi.
27. Ie î-lī pac đice, a tev frate av verit, și zacolit-aū a tev cióie ur pitait vité, che l'are încă sār.
28. Și atunce a fost mánios, și n'a vrut i în nuntru. Atuncea a verit a luī cióie afară și l'aū rugat.

*După Evangeliariul românesc
tipărit de Diaconul Coresî în a. 1560/61.*

19. și de acmu nu sîntū destoinicū se me chemū fiulū tēu . fă-me ca unulū de în năemnicii tēi .
20. și se sculā duse-se cātrā părintele luī . încă elū departe era vëdu-lū elū părintele luī și-i fu milā dînsul (d'însul) . și curse căđu pre cerbicea luī și sārutā elū .
21. đise luī fiulū . părinte greșī la cerī și înaintea ta . și de acmu nu sîntū destoinicū a me chema fiulū teu .
22. đise părintele catre robī luī . aducețī veșmēntulū de āntaiū . și îmbrăcațī elū . și dațī inelulū la māna lui . și cālțunī la picióre .
23. și aducețī vițelulū hrānitū de-lū junghiēțī . și se māncāmū sē ne veselimū .
24. că fiulū micū acesta mortū era și invise . și pierdutū era și se aflā și începurā a se veseli .
25. era fiulū lui cela măi marele la sate . și ca vine apropiē-se către casā auđi cāntārī și glasurī .
26. și chemā unulū de în feciorī întrebā ce sîntū acestea .
27. elū đise luī . că fratele tēu au venit . și junghe părintele tēu vițelul hrānitū . că sārātósū elū priimi .
28. mānie-se si nu vrea sē între . părintele luī eși ruga el .

1) vișe, măi, măi mult. 2) fugit. 3) șutcă, a săruta. 4) a seloré (*s. selora*) hlapțī, a hlapților seī. Hlapet, muncitorū cu điuā, pl. hlapțī. 5) sing. postolā, încălțăminte, germ. Schuh. 6) îngărășat. 7) muncanda, gerundiu adverbial. 8) na corespundea la ne pron. pers. 9) viiu, cu dot ȳ. 10) *p. pac*, însă. 11) substantiv format din infinitiv, d. e. o mușată cāntā, o frumósā cāntare.

*După graiul românesc
din Bêrdo.*

29. Și răspundendo (*s. răspundendo*) ȕis-a lu ciace sev: Veȕi cȃta ani slujescu ȕie, și n'am nic dar pritrecut tev mandat (*s. zapovet*), și nic dar ¹⁾ nu mi-ai iedu dat, de rași (*s. che rași*) cu prieteli meli me veselî.
30. Ma după cea acesta tev filiũ, carle a poidit ²⁾ tot a seu avé cu curvele verit, ucis-ai a lui vițelu grasu (*s. i-ai ucis*).
31. Ma ie îns ȕis-a lui filiu: tu 'stî ³⁾ cu mire în tota vreme, și tot a mev ie a tev.
32. Bire ie acmoce jucă și veselî-se, ca av cesta fratele tev mortu fost și viiu s'a făcut, plierdut fost, și aflat-s'a.

(Scrisă de noi în a. 1887 după traducerea, ce ne-a făcut-o din textul Vulgatei, Părintele Ant. Micetic I, preot în Rozzo, român din comuna Bêrdo).

*După graiul românesc
din Șușnevița.*

29. Și ie odgovoria (*s. ie odgovorit-a*) lui sev ciace: Cavtă, cȃți ani te slujez, și nic dar n'am a tele zapovite falit, și nu mi-ai vrut da ur ied, se rași io cu a meli priatelî veselî.
30. Ma zacî ¹⁾ a verit a tev filiũ, carle a tot poidit cu curbele, li ucis-ai gras vițé.
31. Ma ciace ȕis-a lu filiu: Tu sti în tota vreme (*s. va vec*) cu mire.
32. Bire ie, că noi ne veselin (= veselîm), și că smo ²⁾ de bura volia, che a mev filiu fost-a mort și viiu-i acmo, plierdut a fost, și flat-s'a (*s. aflat-s'a*).

(Traducere făcută în a. 1887 cu doi țărani români din comuna Șușnevița. — Atât în Șușnevița cȃt și în Jeianî ne-am folosit la această traducere numai de textul german al Societății bibl. britanice).

DIN PLÂNGERILE I

După graiul românesc din Bêrdo¹⁾.

1. Adă ȕie (*s. aduce ȕie*) la minte, Dómne, ce a pre noi verit. Caută și veȕi nostra rușire.
2. Nostra avé de ciaciî nostrîi dat-s'au lu allȕi, și casele nostre la celîi din ate ²⁾ locure
4. Apa nostră beiem cu pinezii; lemnele nostre cu draghinia ³⁾ amo cumperat.
5. Pre cerbicea nostră vor iarămu ⁴⁾ pure, și la celî ce lucrat-au, nu s'a dat o
- Ciacîi nostrîi pecat-au și nu 'scũ ⁵⁾, și i a lor marî pecaȕi portat-amo.

8. Hlapȕiî nostrîi s'a pus preste noi, și n'a fost carle ra na cumpera de lor mârî
15. Finit-a (*s. smincheit-a*) bură volia de irima nostră, și jocu nostru s'a tornat în planctu (*s. în jale*).
16. Caȕut-a cruna de capu nostru, și vai a noi che am pecat.
17. Din cea s'a irima nostră rejalit, si oculî nostrîi s'au înclis.
21. Tornă-ne, Dómne, la tire, și noi 'rem turna la tire; fé nove ȕilele nostre ca și cum m'antîe ⁶⁾ fost.

¹⁾ nicl-o-dată. ²⁾ v. poidesc. ³⁾ sti, 'stî, 'sî — estî.

⁴⁾ Traducere de Păr. Ant. Micetic I din Rozzo.

⁵⁾ alte. ⁶⁾ preț mare. ⁴⁾ jugul. ⁵⁾ sunt.

¹⁾ zacî, după ce, însă. ²⁾ suntem, se fim.

⁶⁾ s. m'anche, mai înainte.

*După graiul românesc
din Jeiană (Jejane).*

29. Ie odgovore și dîce a lui cióie: Veđi
a cîta anî i-ți slujez, nic dar n'am pri-
lomit încă a tev zapovit, mie n'ai încă
nic dar iedu dat, se me réși cu a meli
(s. c'a meli) priatelî veseli.

30. De cea ce a verit a tev filiū, carle av
a sa primojenie (s. parte) cu curbele
prăpădit, tu li-ai zacolit pitait vițé.

31. Ie av a lui đis: Filiu a mev, tu-și în
totă vreme (s. vâ vâc) la mire, și tot
ce ie a mevo ie a tevo.

32. Ie bire (s. treba) s'a veseli și de bura
volia fi, che a tev frate a fost mort
și viiu s'a-ă făcut, și ie a-ă 1) fost
plierdut, și pac s'a-ă aflat 2).

(Traducere făcută în a. 1887 cu patru țărani români
din comuna Jeiană). Parabola fiului pierdut, tradusă în
12 dialecte populare italiene din diecesa Como, se

*După Evangeliariul românesc
tipărit de Diaconul Coresi în a. 1560/61.*

29. el respunse dîse părinte . étă cîți anî
lucraî ție . și nemică đisa ta călcaî . și
mie nece dinioară mi dedeși o capră
de cu soții miei sê mē veselescū .

30. e cînd fiulū teū acesta de la curvie
vine . junghiēși lui vițelulū hrănitū .

31. el đise lui . fii . tu pururea ești cu
mine . și toate ale mele ale tale sîntū .

32. sê te veselescî și sê te bucurî cade-
ți-se . că fratele tēu acesta, mortū era
și învise . și pierdutū era și se află .

află publicată de Monti, in Vocabolario dei dia-
letti della città e diocesi di Como (Milano, 1845)
p. 410—423.

IEREMIA, CAP. V.

După Biblia tipărită la Blașiū în a. 1795.

1. Adu-ți aminte Dómnē ce s'au făcutū
nouă, privesce și veđi ócara nóstră.

2. Moscenirea nóstră s'au mutată la străini,
casele nóstre la cei din afară.

4. Apa nóstră cu argint o am beut, lem-
nele nóstre cu schimbū au venitū.

5. Preste cerbicea nóstră ne amū gonitū,
ostenit'am, nu ne am odihnî.

7. Părinții noștri au păcătuitū, și nu sîntū,
noi făr-de-legile lor amū purtatū.

8. Robii ne au stăpănit pre noi, mîntuit
nu este din mîinile lorū.

15. Stricatu-s'au bucuria inimii nóstre, in-
torsu-s'au întru plângere jocul nostru.

16. Căđut-au cununa capuluî nostru, și vai
nouă că am păcătuitū.

17. Pentru acésta s'au făcutū durere, in-
tristată este inima nóstră, pentru a-
cesta s'au întunecat ochiî noștri.

21. Întórce-ne pre noi Dómnē către tine si
ne vomū întórce, si înnoiesce đilele
nóstre, ca și mai înainte.

1) Oscilațiune între a, a-ă sêu a v, din a 3-a per-
sónă sing. a perfectului compus. 2) După cum vedem,
dialectul din Istria este unul singur, el nu are va-

rietăți. Singura deosebire, ce se observă este, că unele
cuvinte românesesc și forme de verbe au dispărut din
o comună, pe cînd ele se află în graiul altei comune.

7. *Legenda despre răpirea lânnei de aur în cântecele eroice române.*

În antichitate, după cum ne spune gramaticul Apollodor, mai esistase încă o tradițiune cu privire la Argonauți, după care, conducătoriul expedițiunii ar fi fost Hercule¹⁾, însă nu Iason.

Sub această formă noi mai aflăm și astăzi unele resturi importante din legenda Argonauților la poporul român. În tradițiunile române, Hercule, acest mare erou al timpurilor pelasge, ne apare de regulă sub numele de Iovan Iorgovan, braț de busdugan, mândru falnic căpitan. Fărte adese ori însă el este numit în colinde și în cântecele bătrânesce Iorgu, Gheorghe, Gheorghiiță, Gheorghelaș²⁾. Cu deosebire sub aceste numiri din urmă se cântă călătoriele, aventurile și vitezile sale în părțile de jos ale Moldovei.

Conținutul versiunii române este următorul:

Căpitan Gheorghiiță, voinic ténér și gingaș, înarmat la brâu cu iatagan, în stânga cu busdugan și în drépta cu o măciucută, nič lunguță nič scur-tuță, nestrujită, necioplită și numai din topor făcută (arma de predilecțiune a lui Hercule), urcă în timpul mișuitului pe muntele Istria în sus, și de aici pe plaiul Buzului, umblând din stână în stână, din perdea în perdea³⁾ să-și alégă o pelcea, să-și facă cușmă din ea, cușmulită țurcănescă, ca nime să nu-l cunoscă. Căpitan Gheorghiiță ajunge în urmă la pășunea lui Macoveiș de la «Fântâna bradului» (pe teritoriul comunei Nehoiăș de lângă Colți), unde află pe Moș Radu Barbă-sură, păstoriul lui Macoveiș⁴⁾. Căpitan Gheorghiiță se plânge lui Moș Radu Barbă-sură, că a servit șépte ani ca argat lui Macoveiș⁵⁾, în urmă însă Macoveiș l'a despoiat de totă averea, ce o agonisise, și acum e silit să umble din perdea în perdea, să adune la pel-cele, să se negustoréscă cu ele, însă dacă ar prinde pe Macoveiș, să scie

¹⁾ Apollodorî Bibl. lib. I. 9. 19. 7.

²⁾ A se vedé mai sus pag. 450, nota 5.

³⁾ perdea, adăpost pentru oi, făcut din bârne seú scânduri.

⁴⁾ Diferite variante ale acestui cântec eroc sunt publicate la: Teodorescu, Poesii pop. p. 591. 594; Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, p. 335; Tocilesu, Revista p. istoriă, Vol. VII. 420; Tocilesu, Materialuri folk. Vol. I. 155; Negoescu, Balade, p. 172. Altele inedite în colecțiunea noastră.

⁵⁾ Viéta lui Hercule ca erou se caracteriséză prin servituțiile sale. Din ordinul oracului de la Delphi el servește 12 ani regelui Eurysteu din Mycena, care i impune cele 12 lucrări grele; apoi trei ani ca sclav la regina Omphale din Lydia.

că ar fi dus dintre cei vii. Apoi căpitan Gheorghiță tot cere lui Moș Radu să-î aducă la pelcele, pe cele mărunte le aruncă, pe cele mari le alege, când étă, că zăresce în fundul stânei pe Macoveiū, începe să-l judece, î-l prinde de chică, î-l învêrtesce prin stână, î-l lovesce cu măciuca, grea de dece ocale, și-l silește să-î înapoieze tótă averea luată, în urmă i răpescă și turmele de oi¹⁾.

Avem aici o parte din legenda Argonauților, însă în o formă acomodată timpurilor moderne, și din care au dispărut toate elementele păgânismului. Pelea berbeceluī cu lâna de aur, τὸ χρυσόμαλλον δέρας, este aici înlocuită cu simple pelcele naturale de miei, ori de berbeci. Din toți eroii Argonauți, este amintit în această poemă rapsodică română numai căpitanul Hercule sub numele de Gheorghiță său Gheorghelaș, ér deul Marte figuréză aici sub numele de Macoveiū²⁾. Bălaurul cel legendar, Lado său Ladon,

¹⁾ Reproducem aici următorii estras din varianta publicată la Teodorescu, p. 594 seqq.:

Foiă verde și-o crăiță,
cine-mi urcă la Istriță?
Sevai, căpitan Gheorghiță . . .
și voinicul tot silia
la Istrița de-mi suia . . .
la fântâna bradului,
la pășunea Radului,
Radului mocanului,
Radului pândariului . . .
Radul, măre, că-mi pleca
cu Gheorghiță alături.
Mult pe munte nu suia
pân' la stână c'ajungea . . .
turme de berbeci scotea
lui Gheorghiță le-arăta . . .
ér Gheorghiță ce-mi făcea?

Mâna p'un berbec punea,
numa 'n frunte că-l tunde:
î-l tunde, ori nu-l tunde . . .
î-mi zăria pe Macoveiū,
feciorul lui Moș Mateiū
de la vârful lui Urseiū . . .
Gheorghelaș, decă vedea
tot pelcele că-î cerea,
și moș Radu l'asculta,
la grămadă că-l ducea,
Gheorghelaș se tot uita,
piei mărunte c'arunca,
P'ale mari le alegea . . .
până bine că-î venia
la Macoveiū alerga . . .

Caracterul archaic al cântecelor noastre eroice a fost până astăzi cu totul ignorat. Teodorescu, unul din cei mai buni culegători ai poeziei noastre populare, era de părere, că eroul (voinicul) Gheorghiță din această poemă populară ar fi trăit în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Teodorescu, căduse în această eróre, fiind-că nu-și putea da seamă de vechimea poeziei noastre eroice, și nici nu se ocupase, ca să aducă într-o sintesă, cel puțin rapsodică, dacă nu istorică, întreg ciclul eroic român despre Iorgu, Gheorghe și Gheorghiță. Mai multă pătrundere avuse Anton Pan (O ședătore la țără. P. II. p. 72), care publicând o variantă despre Ghiță Cătănuță face următoarea introducere: «Ăst cântec nu e d'acuma, copilăresc, d'ale noi, ci este din alte vécuri, rămas de la cei bătrâni, cântecele pe atuncea ast-fel erau la Români».

²⁾ În tradițiunile române Macoveiū este numele deului Marte. «Lunī e Luneiū, Marți e Macoveiū» său «Marcoveiū» (Marianu, Nunta la Român, p. 256.—Șeză-

care pădia merele de aur, probabil unul și același cu bălaurul, ce pădia și lăna de aur, ne apare în această serie de cântece tradiționale sub numele de Moș Radu Barbă-sură ¹⁾. Lado și Radu este una și aceeași numire din același ciclu eroic ²⁾.

Reminiscențele geografice încă sunt identice. Scena se petrece în regiunile superioare ale râului Buză, sevă ale vechiului Phasis, și în apropiere de comuna Colți (Colchi sevă Colchis). Eroul Iason călătorește pe Istru în sus. Căpitan Gheorghiță urcă pe Istrița în sus, ér de la stâna lui Macoveiú el î-și urmăzeă drumul pe poteca munților către Ardél (Adria din legendele grecesci).

8. Medea în cântecele tradiționale române.

În o serieă de cântece eroice ale poporului român, Medea, fica lui Aiete, ne apare sub numele de Nedea.

După legendele grecesci, Medea a fost cea mai făimosă fermecătoare dintre femeii ³⁾. Mamă-sa Idyia (s. Hecate) o instruisé în tóte secretele sciințelor magice ⁴⁾.

În tradițiunile românesce, Medea escelézeă nu numai prin frumuseța sa neîntrecută, și prin costumul sevă «numai aur și argint, din crescé până în pământ», dar ea ne apare tot-o-dată ca cea mai renumită cântăréță a timpurilor vechi ⁵⁾.

La cântecele ei se ivesce mândra lună, résar stelele și tótă natura se mișcă.

tórea, Fálticeni, An. V. 80). — După calendariul poporal, Macoveiú este și «cap de post» în mezul păresimilor, adecă în luna lui Marte (Codrescu, Uricarul, Vol. XII. 437). Etimologia numelui derivă de la μάχη (μάχομαι) și βίος, adecă cel ce trăiesce din lupte.

¹⁾ În pictura de vas, pe care am reprodus-o mai sus la pag. 549, bălaurul Colchic încă e înfățișat cu un fel de barbă sură. Putem presupune ast-fel, că acest cântec poporal despre Moș Radu Barbă-sură, era cunoscut și anticității grecesci.

²⁾ După Pisandru (fragm. 16) Lado a fost născut ἀπὸ τῆς γῆς, o espresiune geografică, al cărei înțeles primitiv a fost «din țéră». Γῆ (poet. Γαῖα) era numele regiunii dintre Istrul de jos și Carpați. Sensul geografic mai târziu dispărând, autorii grecesci sub cuvintele ἀπὸ τῆς γῆς înțelegeau «din pământ».

³⁾ Suida v. Μηδεια: φαρμακιστὴρ γυναικῶν.

⁴⁾ Diodori Siculi lib. IV. c. 46. 1.

⁵⁾ Marienescu, Balade I, p. 12. — Alecsandri, Poesii pop., p. 24. — Teodorescu, Poesii pop., p. 627. 632. — Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, p. 320. 323. — Tocilescu, Materialuri folkl. I. p. 137. 108. 171. 173. 199. 207. 1065. 1247. — Burada, O călătorie în Dobrogea, p. 195. — Marianu, Poesii pop. I. p. 161. — Mândrescu, Literatura

Nedea, în poesiile populare române, este o «copiliță», o «dalbă mândruță» a eroului tânăr și frumos, Ghiță Cătănuță, a lui Hercule din timpurile legendare, primul căpitan al expedițiunii argonautice, după cum ne spun unele tradițiuni ¹⁾.

Eroul Ghiță Cătănuță se plimbă cu Nedea, frumoasa lui mândruță, pe culmița délului, délului Ardélului, și o rógă să-î cante un cântecel, să trecă codrul cu el. Ea însă i răspunde, că are un glas femeiesc, puternic la cântat, se aude 'ndepărtat, că de va prinde a cânta :

Ceriu 'n lacremi s'a scâlta,
Văi adânci mi-or răsuna,
Munții s'or cutremura,
Maluri mari s'or surupa,
Ripele s'or risipi,
Petrile s'or despica,
Ape mari s'or turbura,
Fântâni reci s'or astupa,
Vadurile or seca,
Copacii s'or despica,
Pădurile s'or clătina,
Livețile s'or culca,
Vulturii s'or aduna,
Stelele or eși,
Mândra lună s'a ivi,
Tălharii s'or descepta

Și pe dânsa o va lua Păunașul codrilor, voinicul voinicilor, orî Gruia Căpitan, Gruia Pazavan Codrean.

În fine Nedea la rugămintele lui Ghiță Cătănuță cedeză și când ea începe a cânta cu glasul ei de foc :

Codrii verđi se scutura,
Văi adânci că răsuna,
Munții se cutremura,

și obiceiuri pop., p. 181. — Cătană, Balade pop., p. 100. — Bugnariu, Musa Someșană, I. Balade, p. 32. — Rădulescu-Codin, Din Muscel. Căntece, p. 274. — Alte variante din jud. Covurlui, Dâmbovița, Prahova și Vâlcea în Responsurile, ce ni s'au trimis la Cestionariul nostru istoric. — În unele variante ale acestui cântec, eroul Ghiță Cătănuță ne apare sub numele de Petrea orî Stoian. Sunt numiri fără îndoieală formate din vechi epitețe ale lui Hercule. Așa d. e. πατρώος (la Paus. IV. 8. 2); Hercules inpetra(bilis) (C. I. L. vol. V, nr. 5768, 5769).

¹⁾ În cântecele române, Nedea ne măi apare și ca o ténără «nevastă» a lui Ghiță Cătănuță. Istoricul Timonax în cartea I despre Scythi încă ne spune, că Iason, pe când se afla în țera Colchilor, luase în căsătorie pe Medea, pe care i-o logodise însuși regele Aiete (Fragm. Hist. grăec. IV. 522).

Maluri mari că se surpa,
 Ape mari se turbura,
 Vântu 'n cale se opria,
 Copacii se sdruncina,
 Petrele se despica,
 Isvóre se turbura,
 Liveđi se înfiora,
 Tótă frunđa tremura,
 Flori la flori se aduna,
 Érba verde se pârlia,
 Ceriú 'n lacremi se scălda,
 Tóte stelele-aú eșit,
 Mándra lună s'a ivit.

Dar étă că Păunașul Codrilor, seú după altă versiune, Gruia Căpitan, aude cântecul cel dulce și fermecătoriu al Nedei, codrii și văile resunând. El ese înaintea lui Ghiță Cătănuță, ca să-î răpescă pe această seducătoare femeie ce-î turburase inima încă de când era micuță. În lupta dintre acești doi eroi, Nedeia însă se arată viclenă față de Ghiță Cătănuță. Însă acesta reușește să învingă pe rivalul său, și apoi pedepsește cu mórte pe Nedeia pentru necredința ei. În urmă Ghiță Cătănuță plécă pe culmea ardelenescă, pe cărarea voinicescă, către țera unгурescă, ca acolo să haiducescă.

Despre Medea, ca o măiestră cântăreță, nu aflăm nici o amintire în totă literatura mitologică și poetică a anticității de cât numai la Ovidiu.

În cartea a VII-a a Metamorfozelor sale, poetul roman esilat la Tomi ne înfățișează pe Medea rostind următoarele cuvinte:

«Voî stelelor, cari dimpreună cu luna cea aurie linisciți focul cel ardătoriu al ăilei, voî cantece și măiestrii magice, tu pământ, ce produci erburile cele puternice pentru vrăjitoare, voî adieri dulci și vânturi, riuri și lacuri, voî tóte divinitățile codrilor și ale nopții, fi-ți lângă mine; cu ajutorul vostru când voiú voi, eu fac ca riurile să se întórcă la isvórele lor, în cât malurile să se uimescă; cu cantecele mele eu liniscesc vadurile cele agitate, și pun în mișcare apele stătătoare; eu risipesc și adun norii, mân și întorc înapoi vânturile, mișc stâncile cele vii, smulg din rădăcinii copacii, fac să se cutremure munții, pământul să mugescă și moșii să éșă din morminte» ¹⁾.

¹⁾ Ovidii Metam. lib. VII. v. 191-204.

..... quaeque, diurnis

Aurea cum Luna succeditis ignibus, astra,

..... cantusque artesque magarum,

..... Dique omnes noctis adeste:

Quorum ope, quum volui, ripis mirantibus, amnes

Tóte ideile, tóte imaginile, ce le exprimă în versurile aceste poetul Ovidiu, aũ un caracter original poporal. Ele sunt versuri naturale, instinctive, pline de viețã și de armoniã, însă nu versuri artificiale. Ele ne oglindézã moravurile și viețã rusticã a gintii pelasge, scene, ce ni se presintã și astã-đi în regiunea Carpașilor, când târđiũ în amurgul sereĩ, la lumina lunei, vãile și codrii resunã pãnã în depãrtare de cãntecele cele dulci, sentimentale, ale fetelor și nevestelor, ce se întorc în grupe cãtre casele lor, de la munca câmpului.

Versurile lui Ovidiu despre Medea, care prin cãntecele sale liniscesc vadurile agitate, turburã apele stãtãtore, mãnã și întorce norii, mișcã stâncile, desrãdãcinézã copaciĩ, cutremurã munșii, sunt în fond numai simple estrase din poesiile eroice de la Istrul de jos. La Ovidiu însă ele sunt intercalate numai în mod fragmentar în legenda Medeei, fãrã raport cu episodele, ce le preced, seũ le urmézã, fãrã legãturã naturalã în text, fãrã nici o explicațiune logicã, ast-fel cã rãmân numai simple figuri poetice, frumoșe, dar neînțelese. Ovidiu, dupã cum scim, fãcuse în esilul seũ de la Tomi ultimã revisiune a Metamorfoselor sale și aici dẽnsul a profitat de cãntecele poporale ale Geșilor, ca sã completeze tradițiunile mitologice grecesci ¹⁾.

Nedea, fãimósa cântãrẽã din poesiile eroice române este Medea ferme-cãtorea timpurilor argonautice ²⁾.

In fontes rediere suos; concussaque sisto,
Stantia concutio cantu freta; nubila pello,
Nubilaque induco; ventos abigoque, vocoque, ...
Vivaque saxa, sua convulsaque robora terra,
Et silvas moveo; jubeoque tremiscere montes;
Et mugire solum, manesque exire sepulchris.

În aceste versuri cuvẽntul cantus are înțelesul seũ propriũ, originar, de cântec, cãntece, ẽr nu de formule magice. Tot ast-fel și în Heroidele lui Ovidiu (XII, v. 167).— În unele variante române, Medea ne apare sub numele de Vidã (Vidra, Vidrusca). O confusiune cu numele mamei sale Idyia (Ίδύια, Iduia), o ficã a Oceanului seũ Istrului.

¹⁾ Dupã pomelnicul Mitropoliei din Bucuresci erau o-datã în us la poporul român și numele femeiesci de Maida și Neda (Hasdeu, Arch. ist. I. 90).

²⁾ În cãntecele tradiționale despre Nedea mai aflãm și o reminiscențã geograficã din vechia legendã a Argonaușilor. Dupã Diodor Sicul (IV. 48) codrii seũ pãșunile cele renumite ale zeului Marte, unde se afla suspendatã lâna de aur, nu erau departe de reședința regalã numitã Sybaris din ținutul Colchilor. Un Sabar, seũ Sybaris, ne apare și în rapsodiile române. Eroul Ghițã Cãtãnuțã, dupã cum ne spune una din aceste variante, trece cu Nedea, dẽlul Ardẽlului, valea Sabarului și câmpul Severinului (Tocilescu, Mat. folkl. I, p. 169). Sybaris și Sabarul din aceste fragmente epice este una și aceeași numire geograficã. La Diodor însă ca oraș și reședința regalã (πόλις, βασιλεία), ẽr în balada romãnã numai simplu ca o vale. Sabarul din tradițiunea romãnã este fãrã îndoiełã apa cea repede, care isvoresce din județul Dãmboviței, curge

9. *O reminiscență despre numele eroilor Argonauți
în cântecele tradiționale române.*

Continuăm cu tradițiunile românesce despre Medea.

După legendele vechi, Medea a fost răpită din palatul cel splendid al lui Aiete, din care curgeau patru isvóre admirabile, săpate și construite de Vulcan, un isvor de lapte, altul de vin, al treilea de mir frumos mirositoriu și al patrulea de apă caldă și rece ¹⁾.

Aceeași tradițiune despre Medea o aflăm în o serie de colinde românesce, cari, după cât cunoșcem noi, se cântă numai în părțile de jos ale Dunării.

Conținutul acestei legende este următorul:

În nisce curți domnesc înalte, din cari curg în jos la țără trei isvóre, sede în légân de argint una din cele mai frumoșe eroine ale cântecelor populare. Ea cósă, chindisesce și împletește fir de aur, când étă, că în partea de jos a rîului se ivesce un caic, cu postav verde învelit, pe de asupra poleit (aurit). Este o cétă de eroi străini. Ei vin de peste mari să răpescă pe frumoșă fetiță, să o trecă peste munți, la alte curți, la alți părinți. Și pe când ea vërșă lacrimi duióse pentru despărțirea ei de casa părintescă și de sórtea, ce are s'o aștepte în o țără necunoscută, ei o consoléză că nu o duc, ca róbă să le fie, ci noră bună părinților, Dómnă Dómnelor și stăpână argaților ²⁾.

prin județul Ilfov, spre SV. de București, și se varsă în Argeș lângă satul Ghimpați.

¹⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. III. v. 322 seqq.

²⁾ Reproducem aici o variantă din comunele Dragoslăveni și Hângulesci (jud. Râmnicul-Sărat):

Sus în vêrf la ceste curți
Trei isvóre curg spre jur,
Se scobóră jos la țără . . .
Dar în légân cine-mi șade?
Tot (cutare) D'ochii-și-negri,
'Mi cosia și-mi chindisia . . .
Ia uitați-vê la vale
Pe sub zare, pe sub sóre!
Și-mi vêdură d'un caic
Cu postav verde 'nvelit . . .

Pe de-asupra poleit.
Ăla vine să mă ia,
Să mă ia din ceste curți,
Ceste curți, de l'aști părinți . . .
Ia tací Dómnă nu mai plânge!
Nu te iaú róbă să-mi fi,
Și te iaú Dómnă să-mi fi,
Dómnă mie, curților,
Nor' bună părinților,
Stăpână argaților.

Séu în altă variantă din com. Brădeanu (jud. Buzău):

Să fie Dómnă Dómnelor

Stăpâna argaților.

Frumoșă eroină, pe care o celebréză acéstă serie de colinde, pórtă diferite numiri.

Stăpâna argaților?

Acastă espresiune ni se repetă în continuu, în mod nevariabil, în toate cântecele tradiționale române, ce se refer la răpirea acestei încântătoare principese din curțile înalte domnesci de lângă vadul Brăilei.

Încă în timpurile clasice, etimologia terminului epic de Ἀργοναῦται ajunsese să fie cu totul neînțelesă. Iason și cei alalți soți ai săi, ne spun autorii vechi, s'au numit Argonauți, fiind-că ei călătorise cu corabia Argo¹⁾. Însă de unde derivă numele corabiei Argo? A rămas o enigmă²⁾.

Cu totul altă semnificațiune și altă formă a trebuit să aibă la început în poesia populară cuvântul Ἀργοναῦται.

După cum scim, inițiativa expedițiunii asupra Colchilor și a capitalei lui Aiete o luase Pelasgii din Thessalia.

În epoca homerică Thessalia, renumită pentru câmpiile și pășunile sale fertile, ne apare sub numele de Argos, Ἄργος Πελασγικόν. Mai mult încă, Elada întregă a fost o-dată numită Argos³⁾. În Iliada lui Homer, locuitorii Eladei ne apar sub numele de Ἀργεῖοι, ér într'o epocă mai depărtată ei erau numiți Ἀργεῖάδαι, Argeadae.

După geograful Strabo, Ἄργος era un cuvânt de origine macedonică și thessalică, adecă pelasgă. Înțelesul său în timpurile din urmă ale anticității era câmp (πεδῖον), ér după Stephan Byzantinul toate câmpurile situate lângă mare se numiau ἄργος⁴⁾.

În limba română argați (sing. argat) se numesc lucrătorii moșielor său câmpului⁵⁾; un cuvânt, însă, pe care-l aflăm întrebuițat numai în părțile de lângă Marea neagră și Dunăre.

Ea mai are și epitetul de «Ochii-și negrii». Regele Aiete avuse două fice. Cea mai mare măritată după Phrixus, purta în poemele grecesci numele de Chalciope adecă «Ochi-albastri». Despre o croină cu același epitet de «Ochi-albastri» amintesc și poesiele noastre populare (Teodorescu, p. 83—87). A doua fică a regelui Aiete a fost Medea. Tipul ei, după cum rezultă din vechile tradițiuni, a fost negricios. Ast-fel după cum scrie Pliniu, una din gemele cele mai prețioase ale anticității era neagră și purta numele de Medea (Medea nigra est a Medea illa fabulosa inventa. Pliniu, XXXVII. 63). În antichitate adevărata valoare a gemelor consistă în strălucirea lor. Este ast-fel probabil, că Medea, care dase nume unei geme negre scânteietoare, să fi avut în rapsodiele vechi și epitetul de Ochii-negri, după cum de altă parte sora sa era numită Chalciope său Ochii-albastri.

¹⁾ Suidae Lex. v. Ἀργοναῦται.

²⁾ Diodori Siculi lib. IV. 41.

³⁾ Strabonis Geogr. lib. VIII. 6. 5.

⁴⁾ Strabonis Geogr. lib. VIII. 6. 9.—Pausaniae lib. VII. 7. 1.—Stephanus Byz. v. Ἄργος.

⁵⁾ Laurianu și Massimu, Dictionariulu l. rom. v. Argatu.

Esistă fără îndoieală un raport de filiațiune între «argații» din cântecele eroice române și între «Argonauții» vechilor legende. Supușii, peste cari are să domnească frumoasa eroină răpită din curțile de lângă vadul Brăilei, sunt numiți argați. Eroul, care vine să răpescă pelcele de berbeci din munții Buzăului, ne spune, că a fost șapte ani argat ¹⁾. Putem ast-fel presupune cu totă probabilitatea, că sub numirea de «argați», astă-dî modificată în formă și în înțeles, se înțelegeau o-dată Argonauții cei legendari, originarii din Argos, sîu din Thessallia și Elada, cari venise să prădeze țările cele fericite de la Istrul de jos.

10. *Nephele sîu Nebula în tradițiunile române.*

A doua soție a regelui Athamas purta la poezii grecesci numele de Nephele, un cuvînt, care în limba română însemnă nor sîu negură și pe care autorii latini i-l traduceau cu Nebula ²⁾.

Care a fost însă patria Nephelei sîu Negurei, cine au fost părinții ei, nici un autor nu ne spune. Atît însă pare a fi cert, că Nephele sîu Nebula, nu-și trăgea originea din familiile thessalice.

Împrejurarea, că Phrixus și Helle persecutați de Ino, mama lor masceră, fug în ținutul Colchilor sîu în nordul Istrului de jos, ne face a presupune, că ei i-și căutase un asil sigur, nu într'o țară cu totul străină, ci la rudele mamei lor, că regiunea Colchis, unde se afla depusă lâna de aur a berbecului legendar, a fost tot-o-dată și patria natală a Nephelei sîu Nebulei, un nume personal, care în limba poporului de la Istrul de jos nu putea să fie de cît Néga.

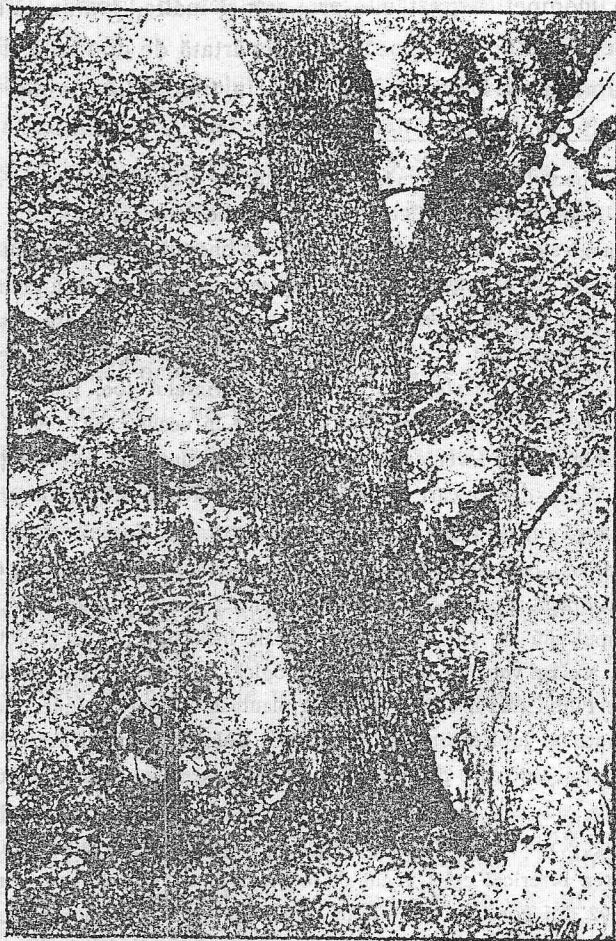
În zona cea muntoasă a județului Buzău, cu deosebire în apropiere de comuna «Colți» mai există și astă-dî o tradițiune despre o «Dómnă» legendară, despre o «împărătesă» din timpuri fôrte depărtate, numită Néga. Însă despre soțul ei nici o amintire.

Dómnă Néga, după tradițiunile locale, trăise în timpurile Tătarilor, însă a Tătarilor celor vechi, a Titanilor preistorici. După mórtea părintelui sîu, Dómnă Néga rămase singură stăpînitore pe țera acésta. Pe lângă aureola «împărătescă», pe lângă renume, avuție, pietate, se mai atribue Dómnăi Néga o mare mulțime de diferite construcțiuni sumptuoase, palate luxoase, grădini, drumuri, aleie etc.

¹⁾ A se vedé pag. 578.

²⁾ Hygin Fab. 1: Athamas Aeoli filius, habuit ex Nebula uxore filium Phrixum et filiam Hellen.

Pe teritoriul comunei Cislău, în apropiere de cătunul Buda, și în mijlocul unei păduri seculare, se mai cunosc și astăzi ruinele unui palat fortificat, numit adese ori cetatea Dómnai Néga, de unde țărani scoteau până în zilele

208. — Stejarul cel bătrân de lângă ruinele palatului Dómnai Néga în cătunul Buda, comuna Cislău.

După o fotografie din a. 1900 ¹⁾.

noastre petre cioplite pentru trebuințele lor; ér lângă ruinele acoperite de mușchiu ale acestui palat se înălță maiestros un gorun de o vechime, ce nu se póte calcula. Acest palat, după cum ne spun tradițiunile populare, servia Dómnai Néga ca loc de scăpare în timpuri de retriste.

¹⁾ Acest gorun urieș, cunoscut și respectat în tot plaiul Buzăului pentru vechimea sa tradițională, are o periferică cam de 5 metri și un diametru de 2 metri (Iorgulescu, Dict. geogr. Buzău, p. 349. — Răspunsurile la Cestionariul nostru istoric, c. Glodeanu, jud. Buzău). Dacă acest arbore străvechiu, crescut, ori plantat, lângă pórtă unui palat legendar, a avut la început vre o destinațiune, ori vre o istorie a sa particulară, nu putem

Despre personalitatea istorică a acestei făimóse Dómnē nu aflăm nici o urmă în documentele române. Din contră totul pare a confirma, că ruinele cele vechi ale palatelor sale din munții Buzăului construite din petre cioplite, că drumurile Dómnēi Néga tăiate prin stânci înalte, grădinele și aleiele sale cele legendare, se reduc la o epocă fórte depărtată de opulență și de linisce ¹⁾.

Légănul familiar al Dómnēi Néga pare a fi fost în apropiere de Colți în

sci. Însă după aspectul său, el sémănă fórte mult cu stejariul din pictura de vas, ce ne înfățișează lupta Argonauților cu bălaurul Colchic (A se vedé pag. 549). La poporul pelasg și chiar la Romani stejarii au fost tot-de-una fórte onorați. Plantați înaintea unui templu, lângă pórtă unei cetăți, a unui palat, ori lângă un mormént, ei erau considerați de religioși. Încă în anticitate se atribuia stejarelor o etate estra-ordinară. Iliada lui Homer (VII. 60; XI. 170) ne spune, că lângă Pórtă Scheă de la Troia se afla un gorun înalt (φηγός, cu înțelesul de stejariu), consecrat «părintelui Joe, ținătoriului de egidă». Naturalistul Theophrast (Hist. Plant. IV, 14) născut în seculul al IV-lea a. Chr. amintesc între arborii celebrii pentru vechimea lor și despre gorunii (φηγοί) plantați pe morméntul lui Ilus de la Troia, despre cari vorbiau și mitologii. Pliniu cel bătrân scrie de asemenea (XVI. 88), că lângă orașul Ilium, său vechia cetate a Troiei, mai esista încă în timpul său gorunii (quercus), cari, după cum spuncau tradițiunile, au fost sădiți pe morméntul lui Ilus atunci, când orașul acesta a început să se numescă Ilium. Pausania (VIII. 23. 5) amintesc, că în timpul său (sec. II. d. Chr.) mai trăia încă stejariul cel profetic al Pelasgilor de la Dodona, a cărui vechime devenise mitologică. La Heraclea, din Pontul Thraciei, după cum scrie Pliniu (XVI. 89. 1), Hercule plantase doi goruni (quercus) lângă altarele, ce erau consecrate lui Jupiter Stratius. În ținutul Colchilor lâna de aur se afla suspendată de un stejariu (φηγός), pe care poema orphică i-l numesc sacru (v. 890). Gorunul (quercus) de la Mambra, sub care locuise patriarchul Avram, a esistat, după cum scrie Isidor din Sevilla (Orig. XVII. 7. 38) până în timpurile împératului Constans. În fine mai notăm aici, că în curtea bisericeii celei vechi de la Pociovalisce în jud. Gorj, am văduț noi înși-ne la a. 1892 doi goruni fórte bătrâni, unul lângă altariu, altul lângă ușa bisericeii, cu un diametru de câte 1.50 m. Acești goruni erau considerați de religioși. După credința poporului, acela care ar cerca să-i taie se îmbolnăvesce îndată și în scurt timp móre. (Cf. Vasiliu-Năsturel, Dict. geogr. Gorj, p. 275). Sciința nu a putut până astă-đi să stabilească cu óre care certitudine, care póte să fie etatea cea mai îndelungată a stejarelor său gorunilor. Tot ce se scie este, că acest gen de arbori cresce încet și are o vieță fórte vigurósă. Póte că în scurt timp gorunul cel străvechiu de lângă palatul distrus al Dómnēi Néga, va dispăré și densus. Am creduț ast-fel necesar, să-i conservăm aici figura pentru timpurile viitoare. El este un reprezentant al unor vechi idei și usuri religiose.

¹⁾ Unii din scriitori mai noi s'au încercat să reducă vechimea istorică a Dómnēi Néga la seculul al XVI-lea al erei nóstre, un secul plin de miserie, politice și sociale, care nu póte să corespundă la palatele și grădinile cele magnifice, atribuite Dómnēi Néga. În tot casul dacă în seculul al XVI-lea a esistat vre-o Dómnă, ori jupánésă, numită Néga, ea nu este identică cu Néga cea legendară, al cărei vast domeniu familiar, înfrumșețat cu palate strălucite a fost plaiul Buzăului.

comuna Nechoiaş, sêu Negoiaş ¹⁾, o localitate, care o-dată se bucurase de o escelentă bună stare materială. Ea are şi astă-đi 3030 locuitori, 4 biserici şi 4 târguri anuale. Aici, după tradiţiuni, î-şî căutase Dómnă Nêga scăparea, când o urmăriaŭ Tătariŭ, ca sê-ŭ iee ţera; aici se aflaŭ ómeniŭ sêŭ cei mai încređuŭŭ, rudele sale ²⁾.

Originea etimologică a numelui de Nechoiaş se reduce la una din cele mai vechi, mai numeroase şi mai distinse familii din plaiul Buzêului, Nêg sêu Nêgul, de unde formele derivate de Negoiu, Negoiaş, Negoiaş, Negoşina etc. ³⁾. Nechoicnŭ mai este şi astă-đi numele unei cete de moşneni, din comuna Păltineni în apropiere de Nechoiaş; alte două cete de moşneni numite Negoşanŭ, există, una în comuna Cănesci şi alta în comuna Policiori ⁴⁾.

Fuga lui Phrixus în părţile din nordul Istrului şi expediţiunea cea sfântă a Pelasgilor meridionali pentru luarea lânei de aur, o expediţiune, în fruntea căreia se aflaŭ Thessalieniŭ, ne pun în evidenţă comunitatea de rasă, de religie şi legăturile vechi familiare, ce aŭ existat o-dată între Pelasgiŭ de la Pind şi între Pelasgiŭ de la Carpaŭ.

Eroul Iason, după cum rezultă chiar din Homer, nu era de naţionalitate grec, dar nici numele sêu nu era grecesc. Mama lui Iason, după istoricul Pherechyde, a fost fca unui așa numit Φύλακος (Phulacos ⁵⁾). Era ast-fel din tribul cel estins al Pelasgilor thessalieni, numit Fulaci, un cuvânt care după cum vom vedé în capitulele următoare, este identic în formă şi în înţeles cu terminul etnic de Vlacŭ sêu Vlachi.

În fine spre a completa, pe cât ne este astă-đi posibil, aceste amintiri vechi despre Dómnă Nêga, noi reproducem aici în notă o tradiţiune română, prin care se constată, că acéstă remarcabilă Domnitóre, retrasă în plaiul Buzêului, a fost una şi aceeaşi personalitate preistorică cu Nephele sêu Nebula, mama lui Phrixus din legenda Argonaŭtilor ⁶⁾.

¹⁾ Sub acéstă formă ne apare la Sulzer, Gesch. d. transalp. Daciens I (1781) p. 311.

²⁾ Mai notăm aici, că la poetul Lucan (IX. v. 956) Helle pórta conumele de Nepheleias (adecă fca Nephelei), un epitet cu o formă fórte apropiată de numele comunei Nechoiaş.

³⁾ Pe teritoriul acestei comune se află muntele Negoiu, apa Negoiu şi pârçul Nechoiaş (Negoiaş), numiri a căror etimologiă se reduce la conumele unei vechi cete de moşneni, Nêgu sêu Nêgul.

⁴⁾ Iorgulescu, Dict. geogr. Buzêu, p. 559.

⁵⁾ Fragm. Hist. gr. Vol. I. 87. 59.

⁶⁾ Acéstă importantă tradiţiune este publicată de Odobescu în scrierea sa intitulată Ψευδο-Κορυνητικὸς (Ed. 1887, p. 175 seqq.) «În vremea de demult», ne spune acéstă naraţiune, «pe când ómeniŭ de pe lumea asta sciaŭ şi puteaŭ mai mult trăia în

11. *Phrixus* (Φρίξος), un nume vechiă patronimic
în nordul Dunării de jos.

După cum numele de Nephelē era numai o simplă traducțiune grecescă, tot ast-fel autorii grecesci alterase și numele lui Φρίξος.

Grecii cei vechi, după cum scim, schimbaū adese ori pe B al Pelasgilor în Φ dîcînd: Φρύγες în loc de Βρύγες, Φίλιππος în loc de Βίλιππος, Φερηνίκη în loc de Βερηνίκη, Φόβιος în loc de Βόβιος etc. ¹⁾.

Tot ast-fel ei aū modificat și numele pelasg al lui Phrixus.

În comuna Nehoiaș din plaiul Buzăului mai există până astă-dî o cetă de Moșneni, ce pîrtă un nume vechiă strămoșesc de Briciū ²⁾. Moșnenii din părțile muntose ale Țerei-romănesci și ale Moldovei forméză din punct de vedere istoric cele mai vechi familii nobile, autochtone ale acestor țări. Ei mai păstrează până astă-dî instituțiunea caracteristică a devălmășiei dacogete cu privire la proprietatea imobiliară rămasă de la strămoși ³⁾.

plaiul Buzăului o împărătésă tare și mare, pe care o chiea Dómna Néga. Ea i-și avea palatele ei tocma colo, în codrii Cislăului, unde se vîd și astă-dî pe o măgură mare temeliele de zid, ale cetății ei Din toți copii, căți D-deū i dase și-i luase înapoi la sine, Dómna Néga rămăsese în vîduvie cu un ficior, pe care-l iubia ca lumina ochilor El înțelegea și graiurile tînuite ale pasărilor și fiérelor . . . Mama sa i-l trimite să colinde lumea. El cu boieri mari apucă pe apa Buzăului în sus . . . Când sosiră la înfîrcitura Bâscoi, el dede pîntenii calului său fugar, trecu în sbor cu fugariul spumegând . . . peste stînci și ape, calul sbura ca nebun cu cóma și narea în vînt, ér călărețul se simția dus ca vîntul și ca gîndul peste stînci, peste verdéță, peste gol și erbă crétă . . . El este un copil rătăcitoriū prin păduri etc. — Ca un rătăcitoriū prin păduri ne apare Phrixus și în tradițiunea lui Hyginus (Fab. 3): Phrixus et Helle insania a Libero obiecta cum in silva errarent. — Despre Néga cea legendară mai există și unele cîntece tradiționale române. În unul din aceste ea este numită «împărătésă» întocma ca și în tradițiunea culésă și publicată de Odobescu:

Astă-dî ești împărătésă

Măne te vîd fără casă

(Tocilescu, Mat. folkl. 46).

¹⁾ A se vedé mai sus pag. 533.

²⁾ Iorgulescu, Dicț. geogr. Buzău, p. 554.

³⁾ Cetele cele numeroase de Moșneni (Moșteni, Moșinași) stabilite în regiunea superiôră a riului Buzău (Phasis) erau cunoscute și în geografia antică sub numele de Moscheni, Mossyni și Mossynoeci (Pliniu, lib. VI. 10. 3; 4. 2; 4. 4; V. 33. 4. — Scylax, §. 86. — Steph. Byz. v. Μοσσύνοικοι). După Strabo (XII. 3. 18), ei locuiau în regiunea muntelui Scudises, astă-dî Spediș în plaiul Buzăului, și făceau parte din o populațiune de munteni, ol ὄρειοι. La Apolloniu Rhodiu (II. v. 379) Mossynoeci sunt amintiți în apropiere de Amazóne și de Colchi. Locuințele lor se

După tradițiunile populare din plaiul Buzăului, esista între Dómnă Néga cea legendară și între familia Briciú din comuna Nehoiaș óre-carí legăturí vechí de înrudire ¹⁾. De fapt însă, noi avem aici numai una și aceeași familiă mare Negoiescă.

209. — Phrixus, fiul regelui Athamas și al Nephelei, încălecat pe b'erbecele cu lăna de aur, trece peste valurile cele agitate ale mării și peste câmpii întinse spre a-și căuta siguranța vieții în Colchis. Pictură de vas după Gerhard, Phrixos der Herold, Berlin, 1842 ²⁾.

afiau într'un ținut păduros în partea de jos a unei regiuni muntoase (ὀλῆσσαν ἐξείης ἡπειρον, ὀρωρείας τε νέμονται). Avem aici éráși numai o perifrasă a numelui vechiú geografic de «Munténia». Casele acestor Mossynoeci erau de lemn, însă de o arhitectură particulară. Ele erau înalte și construite în forma turnurilor, séú cum se numesc astă-qi cule. Acești Moșneni (Moscheni, Mossynoeci) întocma ca și Colchii, vecinii lor, ca și Amazónele, ca și Chalybií, au fost dislocați în epoca de decadență a geografiei grecesci și transportați pe țărmurile de sud-ost al Mării negre, unde numele lor a fost aplicat la nisce triburi obscure de lângă frontierele de nord ale Armeniei. O altă grupă de Moșteni este amintită în geografia vechiă lângă Columnele lui Hercule, séú cataractele Istrului (Μασσηνοί la Stephan Byzantinul și Massieni la Avienus, Or. marit. v. 421 seqq.).

¹⁾ Dómnă Néga, ne spune o tradițiune populară, urmărită de Tătari fuge în Nehoiaș la familia Vlădoian, din care i-și trage originea sa familia Briciú.

²⁾ Acastă pictură de vas, în stil etrusc, ne înfățișează una din cele mai frumoase re-

Putem ast-fel susține cu totă probabilitatea, că din punct de vedere istoric și etimologic numele Phrixus din legenda argonautică este identic cu numele cetei de moșneni, Briciū din comuna Nehoiăș.

12. *Legenda Hellei în versiunea română.*

Despre Helle legenda grecască ne spune numai foarte puțin. Totul se reduce aici la o simplă amintire, că tânăra princesă cercând să fugă cu frațele său Phrixus de persecuțiunea mamei sale mascere, Ino, a căzut de pe berbecele cu lână de aur la strimțorea dintre marea egeă și marea de Marmara, care în urma acestei nefericiri s'a numit Hellespont, adică Marea Hellei.

Helle în legenda argonautică, nu are absolut nici un rol, dar cu toate acestea ea a trebuit să fie o figură foarte interesantă populară, fiind-că, după cum ne spun mitologii, ea a dat numele unei mări.

În cântecele istorice ale poporului român mai există și astăzi o tradițiune despre o tânără feciură numită Iléna, care se aruncă în mare. Însă aici sörtea eroinei mișcă mai adânc inimile de cât în legenda grecască. Iléna este o frumuseță ideală a cântăreșilor români și figura ei se distinge tot-o-dată prin un caracter nobil, moral ¹⁾.

presentări a legendei lui Phrixus. Tip nobil pelasg, figură sveltă, Phrixus ne apare aici încins pe cap cu o diademă (panglică albă), ca emblemă a descendenței sale din o familie regală. Părul său buclat, ce-l ajunge până pe umeri, i dă figurei sale o deosebită grație. Același tip ne mai apare și astăzi la păstorii români din Valea Hațegului, de pe Retezat-Parângu și din munții Moldovei. Cu mâna stângă, Phrixus se ține de gâtul berbecelui, ér cu mâna dreaptă ridică în sus căciula națională Dacă și varga cea legendară de aur (τὴν χρυσὴν ῥάβδον. Apollod. Bibl. III. 10. 2. 8), simbol magic al păstoriei, al prosperității și al păcii. Ca vestmânt Phrixus are cu sine numai o haină ușoară cu vęrgi negre pe margine, în forma unui palii său toge primitive. Este un fel de suman fără mâneci, cum se mai pörta și astăzi în părțile muntóse ale Olteniei și Moldovei. Făimosul berbec Colchic, ast-fel cum ne apare reprezentat în pictura de vas, ce o reproducem mai sus, aparține la rasa oilor cu córnel belciugate din regiunea Carpaților. Este rasa oilor Dace, ce le vedem figurate și pe reliefurile Columnei lui Traian (Froehner, Pl. 35. 54. 76 și 133).

¹⁾ Marlenescu, Balade I. (1859) p. 6. 45. — Teodorescu, Poesii pop., p. 635. — Cătană, Balade pop., p. 140. — Alexici, Texte. I. p. 70. — Iarnik-Barseanu, Doine, p. 491. — Mariann, Poesii pop., Tom. I. (1873) p. 86. — Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, p. 261. 267. 271. 273. — Toellessu, Materiale folk. I. 35. 1248. 1269. 1273. — Denșușianu Ar., Revista critică-literară, An. 1895, p. 24. — Bugnariu, Musa Someșiană. I. Balade, p. 57. 65. — Popp, Lira Bihorului, p. 19. — Gazeta Transilvaniei, Nr. 37 din 1888; Nr. 96 din 1895. — Șezătoarea (Fălticeni) An. I. 43. 76. An. II. 137. An. III. 211.

3. Conținutul variantei române este următorul:

Iléna (Ilinca, Lénca, Lina) fca Sandului, o nepotă de împărat, era întocma ca un sóre de vederósă, și de cât ea mai mândruță flóre pe câmp nu era. Despre farmecul frumuseței sale vestea mersese departe peste țări și mări și chipul ei săgetase multă lume. Într'o Joi de diminéța, téněra fecióră, cu ochi negri, se duce la Dunăre, cu cofele ca florile, și privind spre răsărit ea vede înspăimântată venind pe apă în sus un caic cu postav roșu învelit, cu covóre împodobit, pe din afară poleit și de arme strălucind. Erau Turcii Țarigradeni cu feciorul de împărat. Ei veniau să o răpescă. La început Iléna, cea vestită de frumósă, nu scia, dacă lângă țermurii Dunării sunt macii înfloriți, orî sunt Turcii înveliți, tot cu roșu împodobiți. Apoi înfricoșată ea aruncă vedrele la pământ și alergând la părinți le ȃice plângând și suspinând. Maică, măicuța mea, ascundeți-mă unde-va, că vin Turcii să mă ia! Turcii sosind se duc îndată la casele cele frumóse ale Sandului și găsesc pe téněra Ilincuța ascunsă în grădinița sub o tufă de romaniță. Ei o smulg din sínul familiei, o pun în caic și plécă cu dēnsa pe apele Dunării în jos. Desperată de o despărțire atât de violentă de lângă sínul mamei sale, și de sórtea, ce are s'o ascepte în casa răpitoriului său, nobila fetiță se aruncă în Dunăre, orî după alte versiuni în mare, că-cî de cât róba Turcilor și Dómnă păgânilor, mai bine hrană pescilor și rugină petrelor.

Patria adevărată a acestei frumóse eroine a fost, după cele mai multe variante române, lângă Dunăre, acolo unde sosesc caicul cel făimos, ér curțile Sandrului, ale părintelui său, se par a fi fost la Tirighina. Comuna Filescî, unde se mai vđ ruinele acestei avute acropole preistorice, mai pórtă și astă-ȃi numele vechiú de Șăndreni.

Acéstă interesantă rapsodiă de la Istrul de jos era cunoscută și anticități.

După cum Ovidiu intercalase în legenda Medeei cele mai frumóse versuri din cântecele populare despre Nedea, cântăreța cea vestită, tot ast-fel făcuse și poetul epic Valeriu Flacc din sec. I d. Chr., care în Argonauticele sale reproduce episoade întregi din poema tradițională a Ilenei celei frumóse de la Istru.

Jason, după cum ne spune Valeriu Flacc, sosind cu corabia la gurile riului Phasis ordónă eroilor Argonaui să iee armele, apoi în diminéța următóre dēnsul cu 9 sofi ai săi părăsesce corabia spre a se duce în orașul lui Aiete. În aceeași ȃi diminéța, pe când răsăria sórele, Medea merge la țermurele riului Phasis și privind în depărtare ea vede de o-dată pe acești Argonaui înaintând încet pe lângă țermure în sus. Se opresce îndată. Apoi întristată și cuprinsă de frică ȃice către crescătórea sa: ce trupă este acésta

măiculiță? de sigur ei vin ca să mă cêră, eu n'am mai vêdut nici arme, nici îmbrăcăminte, cum au ômenii aceștia, te rog, vină să fugim, să ne ascundem unde-va în tufe, ca să nu ne găsească.

Êr bătrâna Henioche i ȃice: nu te înfricoșă, nu te înspăimênta, ei nu sunt dușmanî, carî să te amenințe, orî să-ȃi facă vre-un rêu; după cum vêd, ei au haine roșii ca flacăra, ei pòrtă panglice și frunđe de olive, ei sunt Greci, asemenea întru tôte lui Phrixus, care încă venise din Grecia ¹⁾.

Ce e drept legenda Ilenei celei frumoșe, însă nefericite, de la Dunărea de jos, ne presintă în partea ântăia o mare asemênare cu legenda epică a Medeei. Mai mult, ea este o eroină din aceeași cetate preistorică, de unde era și Medea ²⁾.

Însă în tot cazul Iléna, cea «fără de sémên în lume», fica Sandului, pe care o celebréază cântecele populare române, nu este Medea, fermecătórea cea fâimósă a anticității. Avem aici un alt tip, și un alt ciclu epic, ce ne apare în legendele grecesci, numai în formă fragmentară, sub numele de Helle.

Este probabil, că în cele mai vechi variante grecesci, Helle nici nu figura ca sora lui Phrixus. Acésta o confirmă și pictura de vas, ce o reproducem mai sus (pag. 591), unde ne apare numai Phrixus, fără să aibă lângă dînsul și pe Helle.

¹⁾ Valerii Flaccl Argonauticon, V. v. 342 seqq.:

..... fluvios ripamque (Medea) petebat

Phasidis

Ut procul extremi gelidis a fluminis undis

Prima viros tacito vidit procedere passu,

Substitit, et moesto nutricem affata timore est:

Quae manus hacc, certo ceu me petat agmine, mater,

Advenit haud armis, haud unquam cognita cultu?

Quaere fugam, precor, et tutos circumspice saltus...

Non tibi ab hoste minae, nec vis, ait (Henioche), ulla propinquat,

Nec metus; externo jam flammea murice cerno

Tegmina, jam vittas frondemque imbellis olivae.

Graius adest

²⁾ După altă variantă, Iléna cea frumoșă, «cum nu mai era în lume», se lasă de bună voiă, ca să fie răpită, fiind-că mama-sa murise, tatăl-sêu îmbêtrânise, și el rêu o necăjia. Avem aici aceeași tradițiune legendară, ca și despre Nephele și Athamas. Eroul, care răpesc pe Iléna, o pune lângă dînsul pe cal, și întocma ca Phrixus cu sora-sa Helle, el alérgă de nici nu mai atinge pămêntul.

Și trecură peste munte...

Și trecură peste ape

Ca de tatăl sêu să scape...

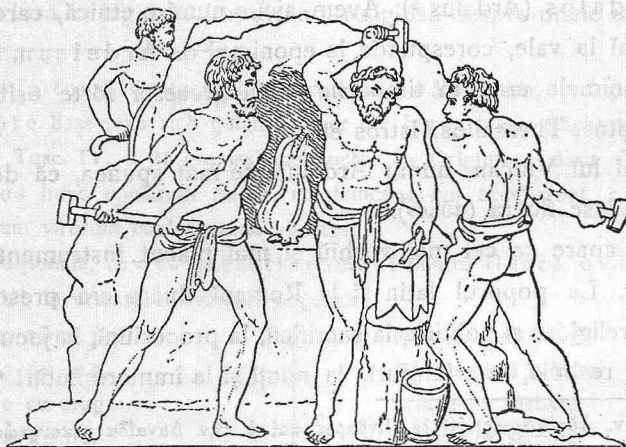
Marlenescu, Balade, I. p. 8.

XXVII.—ΗΦΑΙΣΤΟΣ. VOLCANUS.—PATRIA ȘI OPERELE SALE CELEBRE ÎN TRADIȚIUNILE ROMÂNE.

După tradițiunile homerice, istoria artei vechi metalice era încorporată în cel mai genial tehnic al timpurilor eroice, numit de Greci Hephaistos, de Egipteni Opas ¹⁾, ér de Romani Vulcanus și Vulcanus.

Patria lui Vulcan a fost în regiunea cea fericită din nordul peninsulei thracice, acolo unde se născuse toți zeii, lângă Oceanos potamos, numit și părintele zeilor ²⁾.

Vulcan, după cum ne spune Homer, precipitat din Olymp de mamă-sa Junona, fiind-că se născuse diform, petrecuse 9 ani într-o speluncă, seû făurisce, de lângă fluviul Oceanului, acolo unde riul murmură și spumegă cu un vuiet imens, adică lângă cataractele Istrului. Aici el se ocupa lucrând agrafe, inele, brățare, cercei și colane ³⁾.

210. — Făurăria lui Vulcan. Baso-relief din Museul Capitolin. Vulcan bate cu ciocanul o bucată de metal. Lângă dânsul doi cyclopî (Bronte și Sterope) i dau ajutoriû, un al treilea (Arges) suflă cu foi. După Müller, Manuel d'archéologie, Pl. 32, fig. CV.

Pe monumentele de sculptură ale epocii romane, Vulcan este înfățișat cu o căciulă Dacă pe cap. Aspectul făurăriei sale este în general același din nordul Istrului de jos. El lucră cu aceleași instrumente simple, pe cari le mai vedem și astă-đi la ferarii din regiunea Carpaților, doi foî, clesce, ciocane și o nicovală în forma celei descoperite la Grădiscea Muncelului, așezată pe un butuc de lemn nelucrat.

¹⁾ Ciceronis Nat. Deor. lib. III. c. 22.

²⁾ Homeri Ilias, XIV. v. 201.

³⁾ Homeri Ilias, XVIII. v. 400.

Cu privire la patria lui Vulcan, noi mai aflăm o importantă notiță la Pindar și la autorul poemei epice Danaïs. După cum ne spun dênșii, Vulcan eșise la lumina din țără, ἐκ γῆς ¹⁾). Avem aici éráșși numele poporal geografic al regiunii dintre Carpații meridionali și Istru: Τῆρα.

Regiunea de la Dunărea de jos a format în toate timpurile pământul cel clasic al producțiunilor metalifere. Aici începe metalurgia, aici arta de a fabrica metalele. Aici, mai mult întâmplările, de cât cercetările archeologice, a făcut și fac a se descoperi nenumărate tesaure de obiecte de aramă, de bronz, aur și argint, cele mai multe de o tehnică admirabilă, mărturii ale unei puternice civilizațiuni dispărute, ale unei arte, care nu era nici grecescă, nici etruscă. De altă parte pământul Eladei și al Asiei mici a fost tot-de-una sărac de mine și sărac de fauri. Chalybi, Dactyli, Cureții și Telchini, măiestrii în topirea și în lucrarea metalelor, ne apar la dênșii numai ca colonișii sau migrațiunii scythe, de multe ori ca un fel de alchimisti și vrăjitori.

Un fiu al lui Vulcan era cunoscut în vechile tradițiuni grecesci sub numele de Ardalos (Ardalus ²⁾). Avem aici o numire etnică, care după cum vom vedea mai la vale, corespunde la eponimul de Ardelean, sau din Ardél ³⁾). Eponimele erau în timpurile vechi grecesci foarte usitate. Ast-fel avem: Aegyptos, Thessallos, Istros etc.

Despre fiul lui Vulcan, numit Ardalus, se mai spunea, că dênșul a fost acela, care aflase fluera (αὔλον):

Fluera ne apare ca cel mai vechiu și mai plăcut instrument de muzică al Pelasgilor. La poporul latin și la Romanii fluera era prescrisă la toate ceremoniile religioase și politice, la sacrificii, la procesiuni, la jocurile publice, la ospete, la resboie, la triumfuri, la nunți și la înmormântări ⁴⁾). Cu fluera

¹⁾ Harpocr. v. Ἀπόχθονες: 'Ὁ δὲ Πίνδαρος καὶ ὁ τὴν Δαναΐδα πεποιηκώς φασιν Ἐριχθόνιον καὶ Ἡφαίστον ἐκ γῆς φανῆναι (Homeri Carmina, Ed. Didot. p. 586).

²⁾ Pausaniae lib. II. 31. 3.

³⁾ Numele poporal de Ardél, ce-l are Transilvania sau regiunea centrală a Daciei vechi, este, după cum am vădit mai sus, foarte vechiu. Un vicus Ardilenus este amintit în epoca romană lângă Filipopole (C. I. L. VI. nr. 2799), probabil o coloniă de păstori ardeleni. De asemenea se pare a fi fost o coloniă de Ardeleni și în Roma, despre cari amintesc Phaedru, fabulistul născut în Thracia: Est ardalionum quaedam Romae natio (lib. II. fab. 5), și Martial în epigramele sale (I. 80. II. 7); ómeni de altmintearea foarte activi, dintre cari unii se ocupaau cu arta declamațiunii, cu advocatura, istoria, poesia, gramatică, astrologia. Însă, după cum ne spune Phaedru, ei erau tot-de-una nemulțămiiți și foarte urgisiți în Roma.

⁴⁾ Mommsen, Röm. Gesch. I. 220: Auch sie (die Flötenbläser) fehlten bei keinem Opfer, bei keiner Hochzeit und bei keinem Begräbniss; und neben der uralten öffentlichen Priesterschaft der Springer steht gleich alt, obwohl im Range bei weitem

se acompaniaă după terminarea festinelor cântecele pentru lauda ȃeilor, a eroilor și a bărbaților iluștri ¹⁾).

Și astă-ȃi culmile și văile Carpaților măi răsună întocma ca în timpurile pelasge de cântecul cel dulce al fluerelor pastorale. Fluera este, care dă și astă-ȃi solemnitate ospețelor, nedeilor și petrecerilor populare în părțile cele muntôse ale țerilor locuite de Român. Cu fluera se însoțesc cântecele vi-tezescă despre Novac, Gruia și Iorgovan, ce dăă meselor populare un ca-racter festiv tradițional. În fine cu fluera se acompaniăă bocetele femeilor pentru cei ce trec în altă lume ²⁾).

Între operele cele măi renumite de artă ale lui Vulcan, cei vechi amin-teăă o viță de aur încărcată cu foi și cu struguri, pe care o fabricase Vulcan pentru părintele săă Joe, și pe care acesta o dăruise apoi lui Lao-medon, regelui Troiei ³⁾. Vulcan, după cum ne spune Iliada lui Homer, măi lucrasedeosebită măiestriă, scaune poleite pentru ȃei din Olymp ⁴⁾, și un tron de aur pentru Junona ⁵⁾.

Măi esista însă o legendă importantă religiôasă despre unele obiecte sacre

niedriger, die Pfeifergilde (collegium tibicinum). — Mommsen, *ibid.* p. 230: Die einheimische Flöte liess man sich gefallen, aber die Lyra blieb geachtet.

¹⁾ Ciceronis Tusc. IV. c. 2: gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.

²⁾ Iubirea tradițională, ce oăă păstorii românî pentru flueră, o aflăm esprimată, în mod admirabil, în următoarele versuri populare:

Țr la cap să-mi pui	Mult ȃice cu foc!
Flueraș de fag,	Vântul când o bate
Mult ȃice cu drag!	Prin ele-a răsbate
Flueraș de os,	Ș'oile s'or stringe
Mult ȃice dois!	Pe mine m'or plânge
Flueraș de soc,	Cu lacrimi de sânge.

Alecsandri, *Poesii pop.*, p. 2.

După legendele române fluera e «blagoslovită». Ea este făcută de Dumnezeu, când a păscut oile pe pământ (Șezătoarea, Fălticeni, An. I. 156). Înțelege aici pe Apollo săă Sôrele. Figura Sôrelui o măi vedem și astă-ȃi reprezentată pe fluerele păstorilor românî, ca ornamentațiune sub formă de discuri cerculare.

³⁾ Ilias parva, frag. 3. — Acastă viță de aur a trecut măi târȃi în posesiunea regilor Persiei, la Cyr și la Dariu Hystaspe (Cf. Pliniu, lib. XXXIII. c. 15; Herodot, lib. VII. c. 27).

⁴⁾ Homeri Ilias, XX. v. 11. — După Diodor Sicul (V. 74) Vulcan a aflat nu număi modul cum se pôte lucra ferul, arama, aurul și argintul, dar el este autorul tehnic al tuturor operațiunilor industriale, la cară focul jôcă un rol principal.

⁵⁾ Homeri Ilias, XVII, v. 238-239.

ale Scythilor, o tradițiune, ce stă în raport foarte strâns cu lucrările miraculoase, pe cari anticitatea le atribuia lui Vulcan.

În timpurile primitive, ne spune această legendă, pe când domniau la Scythiei regi Lipoxais, Arpoxais și Colaxais, au căzut din ceriul pe pământul Scythiei următoarele obiecte de aur: un plug, un jug, o secure cu două tășuri și o pateră ¹⁾. Aceste obiecte prețioase formau aurul cel sacru al Scythilor, pe care, după cum scrie Herodot, îl conservau însuși regi cu cea mai mare pietate și îngrijire. În fie-care an se faceau întruniri publice și sacrificii mari la locul, unde se aflau depuse aceste daruri sfinte. Aceste obiecte sacre cădute din ceriul ni se prezintă ast-fel ca nisce vechi paladii naționale ale Scythilor. Ele aveau o însemnătate nu numai religioasă, dar tot-o-dată politică și economică. Plugul cel sfânt simboliza de sigur introducerea binefăcătoare a agriculturii, gloria cea veche a națiunii pelasge; jugul, domesticirea animalelor trebuincioase la cultura pământului; securea de resboi, apărarea în contra inamicilor, ér patera, sacrificii și libațiuni deilor.

În ce privesce plugul cel miraculos de aur al Scythilor mai e de lipsă să amintim aici încă o vechiă tradițiune, pe care o aflăm la Apolloniu Rhodiu. Vulcan, după cum ne spune acest erudit poet alexandrin, fabricase pentru regele Aiete, domnul Scythiei, și al părților de apus ale Pontului, un plug de adamant, său de oțel, și doi tauri cu picioarele de aramă. Cu acest plug, regele Aiete trase câte-va brasde înalte de câte un stânjin pe câmpul cel întelenit de lângă reședința sa ²⁾. Este una și aceeași tradițiune la Herodot și la Apolloniu Rhodiu, însă sub forme deosebite. Vulcan este autorul tehnic al plugului celui sfânt al Scythilor. Lui Vulcan, după cum ne spune Suida, i atribuiau vechile tradițiuni, fabricarea celor de întâiți instrumente agricole, γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

Despre vița și despre plugul de aur mai există și astăzi la poporul român diferite reminiscențe ³⁾.

¹⁾ Herodoti lib. IV. c. 5. 7. — O tradițiune analogă despre un clopot lăsat din ceriul, o aflăm într-o «Uurare» românească «cu plugul» din comuna Ancesci, jud. Tecuci:

Bucurați-vă boieri, bucurați-vă

De clopot vărsat

Cum s'a bucurat Troian împărat

Drept de la Dumnezeu lăsat.

Aici sub numele de «Troian împărat» nu este a se înțelege «Traian» cuceritorul Daciei, ci Novac Troian său Hercule cel legendar (Cf. p. 427, nota 2, și p. 599).

²⁾ Apollonii Rhodii lib. III. v. 230-233. — Pindari Pyth. IV.

³⁾ O viță de aur era trasă pe fâșia Domnului sfânt:

Dumnezeu e mititel

Cu fasuța de mătăș

mititel și înfășătel

C'o viță de aur trasă.

Sezătoarea (Fălticeni), An. I, p. 148.

Despre vârga de aur, aflăm diferite notițe la autori de peste Carpați. Ea se găsea

Cu deosebire se spune despre plugul de aur, că eroul mitic Novac Troian a fost acela, care a tras de-alungul țercii de la apus spre răsărit o brasdă uriașă cu un plug de aur și pe care dânsul l'a tărît cu mânele sale fără ajutorul boilor ¹⁾. Un principe al Transilvaniei, ne spune altă tradițiune, a început să are cu un plug de aur, însă venind inimicii și trebuind să părăsască lucrul, dânsul a îngropat plugul de aur în pământ și a fugit ²⁾. În comuna Romos din Transilvania, după cum ne spune poporul, se ar fi descoperit un plug de aur și diferite obiecte în forma instrumentelor de agricultură ³⁾; în comuna Cufóia și în Șardul-unguresc două pluguri de aur în miniatură ⁴⁾, ér în comuna Gostovefi din județul Romanați un plug de aur și diferite obiecte antice ⁵⁾.

Aruncând acum o privire generală asupra acestor diferite tradițiuni populare, noi vom pute considera ca un fapt istoric, că la Scythii din regiunile agricole a existat într-adevăr un plug de aur, ca obiect sacru de venerațiune, ca un paladiu național al existenței lor politice și economice.

prin vîile, ce se cultivă în regiunile aurifere ale Transilvaniei și Ungariei.—**Petri Ranzani** Epit. rer. Hung. Index II. Ed. Floriani, p. 154: Et quod mirabile in vinetis in aurifero loco satis, aureae virgunculae . . . quandoque leguntur. Cuius generis complures nos vidisse fatemur. La acest text Florianus face următoarea notiță: In Transilvania aureae virgulae in vinetis nascuntur. De asemenea scrie **Fridwalszky**, *Minero-logia Transilvaniae* (1767) p. 26: videre mihi datum est, in Augustissimo Domus Austriacae Cymeliarcho virgam auream e montibus Tokajerutam, viti adnatam implexamque, longam si distendatur, facile unius et medii pedum. Conferesce în această privință și **Benkö**, *Transilvania*, I (1778) pag. 95. Fără îndoială, noi avem aici numai simple credințe populare, ce nu se pot prin nimic justifica; însă aceste credințe se reduc la timpuri foarte depărtate. Despre varga de aur se face amintire și într-o colindă populară română.

Pare-că era

Ici în curtea mea

Un lac chiserac

Și 'nprejur de lac

Vergă ca de aur,

Cu ochi de bălaur.

Marienescu, Colinde, p. 152.

¹⁾ Cestionariul istoric. Respunsuri din com. Sâmburesci, jud. Olt.

²⁾ Müller, *Siebenbürgische Sagen*, p. 75: Bei Neudorf (lângă Sighişoara) . . . pflügte einmal Fürst Apafi und zwar mit goldenem Pfluge. Da kamen die Kurutzen und zwangen ihn die Arbeit aufzulassen . . . Zuvor aber vergrub er den goldenen Pflug.

³⁾ Ackner, *Die römischen Alterthümer in Siebenbürgen*, p. 13: Von Romos oder Rams, östlich von Broos gelegen, wird erzählt, dass daselbst schwer goldene, einem Pfluge und Ackerwerkzeugen ähnliche Gegenstände gefunden und von dort weggeführt worden seien.

⁴⁾ Cestionariul istoric. Respunsuri din comuna Geaca în Transilvania.

⁵⁾ Frunțescu, *Dicționarul topogr. al României*, p. 221. — O altă tradițiune la Lehoczky (Beregvarmegye, III. 276).

Însă de o parte, numărul cel mare de tradițiuni, ce le aflăm, despre plugul de aur în țările locuite de Români, de altă parte importanța, ce se atribue acestui simbol al agriculturii în reminiscențele poporului nostru, ne fac a presupune, că tradițiunea lui Herodot se referia la țările Daciei.

Ce e drept, Scythii din Olbia povestiau lui Herodot, că țera, unde se aflau depuse aceste obiecte sacre se afla situată în părțile despre mătă-nópte. Însă după ideile și după cunoștințele geografice vechi, regiunea Daciei, cu munții săi cei înalți, după cari se ascundea sórele, era considerată ca cea mai nordică; ea se afla situată tocmai sub Ursa cea mare; pe ea se redîma polul boreal al cerului, Geticus polus ¹⁾. Mai mult, în poesia populară română din Moldova se mai spune și astă-đi, că turmele cele frumoase ale păstorilor ardeleni vin tocmai de la «mătă-nópte» ²⁾.

Însă cea mai importantă tradițiune despre operele cele faimóse ale lui Vulcan o aflăm în o colindă română din munții apuseni ai Transilvaniei. Lucrătorii minelor de aur din aceste părți, o-dată atât de fericite, ale Transilvaniei, mai celebréză și astă-đi în colindele lor pe faurul cel măiestru al anticității, căruia dênșii i atribue găsierea viței de aur, fabricarea plugului de aur, a fluerului de aur și a scaunelor pentru ceta cea alésă a sfinților.

Textul acestei memorabile colinde este în părțile sale esențiale următorul:

Ferice de ăst Domn bun,
De trei fii ce-o d'avut....
Unul d'umblă cu plugul,
Unul pasce oile,
Unul sapă viile.
Tot săpând și îngropând
Găsi vița de d'aur
Și se 'nvěță bun faur,
De mi-și lucra la d'aur.
Și ăo el, mi-și mai făcea
La cel frate plugărel
Tot un pluguț de d'aur
În cătr'o cu plug pornia
Tóte cóstele resturna...
Și ăo el, mi-și mai făcea
La cel frate păcurar

¹⁾ Martialis Epigr. lib. IX. 46. v. 2.

²⁾ turme multe și bărbate
venite tot de departe
tocmai de la mătă-nópte;
ciobani mândri și voinici,

care nu sunt de aici,
ci veniți din lumea mare
pe gorgane și pe vale
până la curțile tale.

(Cătușul Ungureni, jud. Tecuci).

Tot un fluer de d'aur,
 În cătro cu oi pornia
 Tóte hócile răsuna,
 De codrii se legăna . . . ¹⁾
 Și ȑo el mi-și mai făcea
 Tot jilțuri (jețuri) părinților
 Și scaune sfinților,
 De ȑo ei se-mi hodinéscă
 La Pasci și la ȑile mari
 La sfințele Dumineci
 La dalbele biserici . . . ²⁾

În această colindă, după cum vedem, se face amintire despre obiectele cele mai miraculoase de artă ale antichității preistorice, despre vița de aur, pe care Vulcan o dăruise lui Joe, despre plugul de aur din tradițiunile lui Herodot și Apolloniu Rhodiu, despre fluerul de aur, a cărui invențiune se atribuia lui Ardalus, unui fiu al lui Vulcan, despre tronurile (jilțurile) și scaunele cele minunate, pe cari acest neîntrecut maestru al artei pelasge, le făcuse părinților săi și ȑeilor din Olymp ³⁾.

În această colindă din regiunea minelor celor mai avute de aur, Vulcan ne apare numai sub numele de «faur» (faber), ce «lucra la d'aur», însă el este cântat ca un «bun» faur. Este același epitet, pe care-l dă Homer lui Vulcan sub forma de κλυτοτέχνης, adică maestru celebru.

Avem ast-fel aici un fragment foarte prețios dintr'un cântec religios în onórea lui Vulcan, un imn popular, ce vedem că a resunat în continuu, din nóptea timpurilor până în ȑilele nóstre, despre patria și operele celebre ale acestui nemuritoriu părinte al artelor.

¹⁾ În tradițiunile române fluerul de aur este atributul «Bunului Dumnezeu» (Apollo), ca păstoriu de oi:

Dér, după oi cine umblă?

Umblă bunul Dumnezeu

Cf. Daul, Colindi, p. 8.

Cu fluer de aurel . . .

Bârscanu, Colinde, p. 18.

²⁾ Frâncu-Candrea, Românii din munții apuseni, p. 188. — După cum scrie Pliniu (VI. 35. 8) un fiu al lui Vulcan se numia Aethiops. Foarte probabil, el este unu și același cu Ardalus. Locuitorii minelor din munții apuseni ai Transilvaniei se mai numesc și ȑopi. Despre Aethiopi de lângă fluviul Oceanului, lângă văile Cerneli amintesc Dionysiu Periegetul (v. 219). Aceiași Aethiopi după Priscian (v. 570) locuiau în Erythia lângă muntele Atlas. Ne întrebăm însă de care Erythia pôte să fie vorba aici? De Rușava séu Orșova, ori de minele cele avute de aur de la Roșia (Verespatak) lângă Abrud?

³⁾ Homer nu ne spune, dacă scaunele cele poleite din porticele Olympului erau de pétă ori de metal. Însă colindele române fac o deosebire. În dalbele mănăstiri erau

XXVIII. — TESAURUL ARIMASPIC SĂU HYPERBOREIC DE LA PETRÔSA.

1. Comuna Petrôsa și importanța sa archeologică.

Descoperirea tezaurului.

În județul Buzăului, acolo, unde catena meridională a Carpaților începe a se recurba spre mătă-nôpte, se ridică în forma unui vast amfiteatru, muntele Istrița cu stâncile sale cele abrupte și cu pădurile sale seculare, ér pe o mică terasă de sub pólele acestui munte, se află situată comuna Petrôsa.

Muntele Istrița, care dominéză până în depărtare linia cea vechiă de comunicațiune dintre Moldova și Țera-românescă, forméză o pozițiune strategică de prima ordine, și de sigur, că acest punct escelent de observațiune și de apărare a fost utilizat încă de cele de ântăiū triburi resboinice pelasge, ce se aședase în valea cea frumósă a Dunării de jos.

Pe vârful cel mai înalt al acestui munte se mai cunoseaū încă înainte de a. 1847 urmele unui val circular, cu un diametru de 20" (6 m. 32), care purta numele enigmatic de «Șura de aur».

Cu ocasiunea săpăturilor, ce se făcuse aici în seculul trecut, s'aū descoperit, în lăuntru al acestui val, un pavagiū de pétă, ér împrejur fundamente de edificii, table subțiri de marmoră și fragmente de sticlăriă. Probabil, că noi avem aici ruinele unui vechiū templu și care la trebuință servia și de fortăréță ¹⁾.

O stâncă de pe muntele Istrița mai păstréză încă până în zilele nôtres forma unui cal alb, ér culmea, pe care se ridică acéstă figură simbolică, se numesce de popor «Piscul Calului alb». Fără îndoiélă, că avem aici un monument votiv consacrat divinității Sôrelui, lui Apollo, deului hyperboreū, încă din timpurile când simulacrele și atributele divinităților se tăiaū în stâncă viă pe vârfurile munților, adese ori în proporțiuni colosale.

doue feluri de scaune: «jețuri stoborite pentru sfinți mai mărunțel, și «jețuri de aur scrise» pentru bunul Dumneđeū, pentru Moș Crăciun, Ion Sânt-Ion, Maica Precesta etc. (Marian, Sărbătorile, I. 48—49. — Cestionariul istoric. Respunsuri din com. Găvănesci, jud. Buzău).

¹⁾ Nelgebaur, Dacien. Aus den Ueberresten des klassischen Alterthums. Kronstadt, 1851, p. 122.

Alte două stânci de pe muntele Istrița poartă fie-care numele de «Pétra Șoimuluï». În una din acestese află săpată o căsuță «din vremile de demult», sétu «de urieș», cum dice poporul, înaltă și largă de câte un stânjîn (1 m. 89). Ér în apropiere se află o «urmă mare de urieș» ¹⁾.

O altă înălțime de pe muntele Istrița se numesce «Cuibul Corbuluï», un isvor de acolo «Fântâna Vulturuluï», ér în apropiere se află «Lacul Vulturuluï».

Resturile unei alte construcțiuni antice de apărare se află sub pólele munteluï Istrița, însă fundamentele sale sunt astă-đi în mare parte acoperite de casele sătenilor din Petrósa. Forma acestei fortificațiuni este patrungiulară, ér lungimea laturelor sale este de 226 m. și 180 m. ²⁾. Distîșul archeolog Bock, care visitase pe la anul 1861 acéstă localitate, ne spune, că murii acestei puternice fortificațiuni de la Petrósa, aveau o grosime cyclopică ³⁾, și că laturile acestei cetățuï erau apărate cu 4 turnuri urieșe. Pe la a. 1866 însă, aceste turnuri erau distruse și în locul lor se vedeaú numai movile enorme de ruine.

Un deosebit interes archeologic ne presintă și câmpiile de aici.

De sub pólele munteluï Istrița se întind întocma ca nisce rađe, lungi și-ruri de movile, unele către părțile de jos ale Moldovei, altele spre Dunăre, ér de la Dunăre ele se prelungesc pe cel alalt țărmure către peninsula balcanică. Avem aici în mare parte tumule funerare ale epocei preistorice, ridicate pe lângă căile de comunicațiune ale Pelasgilor de la Carpați.

Însă nu numai muntele Istrița cu colinele, cu văile și câmpiile sale, dar întrégă regiunea Buzěuluï forméză un district fórte important pentru studiile archeologice.

Aprópe nu există o comună în acest interesant județ al României, unde să nu se găséscă o mulțime enormă de fragmente de ceramică primitivă, bucăți mari și gróse de vase stricate, urne cu cenușă, olane pentru aducerea apei de pe cóstele munților, arme de metal, ornamente de bronz, verigi de gút, cercei, mărgelae, catene, în fine urme de fortificațiuni și de edificii antice,

¹⁾ Responsuri la Cestionariul archeologic, jud. Buzěú, p. 344, 367, 556 (Bibl. Acad. rom. Ms.).

²⁾ Planul acestei fortificațiuni ridicat în a. 1866 se află reprodus la Odobesco (Le Trésor de Pétroussa, III. p. 20). Originalul în Biblioteca Academiei române în volumul «Vederi din Buzěú» (nr. cat. A. 28). Pe acest plan grosimea zidurilor este indicată cu 2 metri. La Iorgulescu (Dict. jud. Buzěú, p. 390) cu 2.20 m.

³⁾ Die Fundamente eines «Tatarenschlosses . . . in ihrer cyclopischen Dicke (Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erhaltung der Baudenkmale. XII. Jhrgg. 1868, p. 128).

mai tóte, după cum ne spune poporul, din vremile Tătarilor celor mari, sêu ale urieșilor ¹⁾. Prețioșe resturi arheologice din timpuri depărtate, cărora

211. — Mama mare (Cybele) încălecată pe un leu. Alături de țeia, ténêrul Attis (fiul lui Calaus) sêu Caloian în legendele române. Statuetă de bronz descoperită pe teritoriul comunei Năieni lângă Petrósa. Înălțimea 15 cm., lungimea 12 cm. (Museul național de anticități în București ²⁾).

până astă-đi nu li s'a dat atențiunea cuvenită, dar cari ne fac a medita cu multă serioșitate asupra trecutului depărtat al țărilor de la Dunărea de jos.

Între cele mai interesante anticități, ce caracteriséză această regiune, noi vom reproduce aici o mică statueta de bronz, ce a fost descoperită în comuna Năieni, aprópe de Petrósa, și care se distinge prin formele ei întru adevăr remarcabile. Acestă statueta representă pe Cybele sêu Mama mare, încălecată pe un leu, ér lângă dênșă se vede în partea dréptă, stând în picióre ténêrul Attis, fiul lui Calaus, numit în tradițiunile române Caloian.

Fără îndoiélă, că din aceste ruine de fortificațiuni de diferite sisteme, din această mulțime enormă de resturi ale unei industrii antice, variată în tehnică și variată în forme, se reflectéză dóue epoce diferite de civilizațiune, una preistorică sêu pelasgă, și alta, care corespunde timpurilor romane.

Venim acum la cestiunea fámóșelor obiecte de aur, ce au fost descoperite în seculul trecut pe cóștele de rêsărit ale muntelui Istrița și cari astă-đi

¹⁾ Responsurile la Cestionariul nostru istoric: «Se mai găsesc în moșia Aliceni la un loc, ce-î ăice «Podul Tătăranî», nisce bucăți mari și mici de vase stricate și hârburi gróșe, mai ales sunt de mirare nisce tórte mari de vase, gróșe ca mâna unui om și de lungime ca de 3 și 4 decimetri și late aprópe un decimetru, (se trimite desemnul), ér hârburile sunt gróșe ca de dóue degete și se vêd, că fac parte din vase destul de mari. Sunt unele acoperite cu fel de fel de figuri și litere. Ómenii se miră, că nu pot ara locul din pricina acestor cioburi» (Învêțătorul I. Voiculescu din com. Zilișténca).

²⁾ Acestă statueta ne înfățișéză pe Mama mare sêu Cybele ca o divinitate a res-

sunt cunoscute în literatura archeologică sub numele de «Tesaurul de la Petrósă», obiecte a căror epocă, proveniență și importanță istorică a rămas până astăzi obscură ¹⁾.

În a. 1837 doi țărani români din comuna Petrósă, cu numele Ion Lemnariul și Stan Avram, ce lucrau pe cóstele muntelui Istrița, ca să estragă petrele trebuincioase pentru construirea unui pod, descoperiră sub un bolovan de pétără, la o mică adâncime în sînul pămîntului, o colecțiune fôrte prețioasă de diferite vase și ornamente de aur.

La început cei doi țărani cercară să ascundă obiectele găsite, însă mai târziu partea cea mai însemnată din acest tesaur trecu în mâinile unui speculant albanes, numit Anastase Verussi, care frânse cu ciocanul și cu securea aproape toate aceste neprețuite obiecte, ca ast-fel să le deformeze și să scape de prescripțiunile legilor române cu privire la tesauze.

Unele din aceste obiecte erau ornate cu petre fine și cristale, de diferite colorî, roșii, albastre, verđi, galbine și albe; însă fiind-că gемеle aceste erau considerate de puțină valóre, ele aũ fost în mare parte scóse din obiectele, pe carî le ornaũ.

Abia în a. 1838 guvernul țerei informat despre descoperirea acestui important tesaur, ordonă o cercetare. Însă pe lângă toate perquisițiunile, și pe boiului. Ȑeița pórtă pe cap un coif și este înbrăcată cu o tunică strînsă pe corp și ițari bărbătesci. Coiful avuse la început o créstă de asupra. Cu mâna stângă Ȑeița se ține de cóma, ér cu mâna dréptă prinde códa leului aruncată pe spate spre a-l governa. Ténérul Attis, favoritul Ȑeiței, se ține cu mâna dréptă de cóma leului, ér cu mâna stângă imbrățișeză pe la spate corpul Ȑeiței. El pórtă dóue chici lungi pe umere și una pe spate. Acopereméntul capului nu se póte bine distinge, figura fiind în partea acésta cam tocită. Se pare însă, că a fost figurat cu o căciulă plecată spre stînga. Pe vechile monumente de sculptură și pictură, Attis era tot-de-una reprezentat cu o căciulă (frigiană) pe cap. O altă figură se afla în partea stîngă a statuetei. Ea a fost însă ruptă ori separată, probabil de preoții ortodoxi ai Cybeleî. Se mai cunoște numai un fragment din palma și degetele mînei drepte, cu care se ținea de códa leului.

¹⁾ Dintre publicațiunile mai de valóre, carî s'aũ ocupat cu descrierea și studiul tesaurului de la Petrósă, vom aminti aici: Spicuitoriul Moldo-Român sub direcțiunea lui G. Assaky, An. 1841, p. 60—67 cu dóue stampe. — Arneth, Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k. k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien, 1850, Abth. II. III, p. 83. — Charles de Linas, Histoire du travail à l'exposition universelle de 1867. Paris, 1868, p. 183—197. — Notice sur la Roumanie. Paris, 1868, p. 359—404. — Canonicus Dr. Fr. Bock in Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. Wien, 1868. XIII. Jhrgg., p. 105—124. — Charles de Linas, Les origines de l'orfèverie cloisonnée. Arras et Paris. 1877—1887. Tome I. III. — Odobesco, Le trésor de Pétroussa. Tom I. II. III. în un singur volum. Paris, 1889—1900.

lângă toate măsurile întru adevăr severe, ce se luară, de abia se mai putu salva numai o parte din această monumentală comoră arheologică. Aprópe jumătate dacă nu mai mult din aceste obiecte antice dispăruse.

Procesul în contra lui Ion Lemnariul și Stan Avram, cari descoperise, împărțise și vânduse tesaurul, precum și în contra Albanesului Anastase Verussi și a complicilor săi, cari voiau să ascundă, să deformeze și înstrăineze obiectele cumpărate, se continuă până la a. 1842.

Din diferitele depozițiuni ale inculpaților și ale martorilor, ce se află consemnate într'un voluminos dosariu, depus în arhivele statului din Bucuresci, rezultă, că tesaurul de la Petrósa în momentul descoperirii sale se compunea din cel puțin 22 obiecte de aur, de mărime și de forme diferite.

Însă pe lângă tot zelul comisiunii, ce se institui, și pe lângă toate măsurile extrem de rigurose, ce se luase, nu se mai putu constata cu esactitate locul, unde se descoperise aceste obiecte. Tot ce s'a putut stabili în această privință a fost, că tesaurul de la Petrósa a fost descoperit pe cóstele de răsărit ale muntelui Istrița, la colțul de sud-vest al locului numit pe atunci «Via Ardelenilor».

În fine la a. 1842 principele M. Ghica, pe atunci mare vornic, seú ministru de interne, al țerei, depuse în museul național din Bucuresci 12 bucăți din acest tesaur, atât se constatase prin actele procesului, că s'aú mai putut regási din aceste prețioase reliquií ale timpurilor trecute.

Noi vom specifica aici aceste obiecte, nu după aspectul lor exterior — din aur simplu și din aur cu petre prețioase — după cum s'a făcut până acum, ci după valórea, ce se póte atribui astă-dí acestor anticități ca monumente istorice.

Ele sunt următoarele:

I. Un disc (discus sive lanx) în forma unei strachine mari rotunde, având un diametru aprópe de 56 cm.

II. O pateră ciselată (patera, écuelle circulaire), având o statuétă la mijloc, ér pe margini o serie de figuri și simbóle, reprezentând sərbătórea Hyperboreilor în onórea divinității Mamei mari. Diametru 257 mm.

III. O fibulă seú agrafă mare (fibula major) în forma paserei sacre phoenix, ornată pe suprafață cu diferite petre prețioase de diferite colorí. Lungimea fără pendeloce 0^m27, ér lărgimea corpului 0^m105.

IV. V. Dóue fibule mijlocii (fibulae utriusque humeri), ornate cu gregnate, și reprezentând figura unei paseri sacre, necunoscute. Dimensiunile: lungimea corpului fără pendeloce 0^m25 și 0^m235, ér lărgimea 0^m080 și 0^m065.

VI. O fibulă seú agrafă mai mică (fibula minor), având forma paserii

sacre ibis, și decorată cu petre prețioase de diferite colorii. Lungimea 0^m175, lărgimea 0^m055.

VII. O verigă mare simplă de aur masiv (torques); având și o inscripțiune. Diametru 0^m153.

VIII. O verigă mare simplă (torques) mult mai subțire ca cea precedentă, fără inscripțiune și cu un diametru de 170 mm.

IX. Un urcioraș seû cană (capis) pentru usul templelor antice, decorată pe partea din mijloc cu linii undulante de sus în jos și imitând în forma sa figura unei colonne. Înălțimea 36 cm., ăr diametru în partea mai largă de 10 cm.

X. Un colan seû ornament de gût (collare), decorat cu petre prețioase. Diametrele 0^m20 și 0^m15.

XI. XII. Dóue corfițe cu câte dóue tórtē (calathus), una cu 8 laturî, alta analógă cu 12 laturî ¹⁾. Cea de ăntăiü avěnd diametrul mare 0^m185, diametrul mic 0^m165. A dóua: diametrul 0^m175 ²⁾.

Noî vom ăsamina acum aici vechimea, proveniența și valórea istorică a celor mai importante obiecte din acest tesaur.

¹⁾ Odobesco în publicațiunea sa «Le trésor de Pétrossa» caracteriséză aceste corfițe cu numele de cantharos. Însă cantharele vechi erau cupe de běut pentru usul bărbaților, pe când cele dóue obiecte din tesaurul de la Petrósă au forma de corfițe pentru lucrările femeiesci, ori pentru fructe. Mai notăm aici, că aceste obiecte, cu laturile lor străpunse, de și găurile erau împlute cu petre prețioase, nu puteau în nici un cas să fie destinate, ca să conțină liquide.

²⁾ Obiectele dispărute din tesaurul de la Petrósă. După cum resultă din mărturisirile, ce le făcuse Ion Lemnariul, precum și din alte acte ale procesului, tesaurul descoperit la Petrósă se compunea la început din 22—26 obiecte de aur. Din aceste următóarele au rămas pentru tot-de-una înstrăinate:

XIII. O verigă simplă de aur (torques), avěnd mărimea cât un fund de pălăriă și grosimea ca dóue pene de gască (Părechea la cca de sub nr. VIII).

XIV. O verigă simplă (torques), avěnd grosimea ca de dóue degete și pe care se aflau litere, ce nu se puteau citi (Părechia la nr. VII).

XV. O verigă simplă (torques) cu un diametru ca un fund de pălăriă, la mijloc mai grosă și la extremități mai subțire.

XVI. XVII. Dóue verigi (torques) de mărimea unui fund de pălăriă, una avěnd o lățime ca de dóue degete, alta tot asemenea de grosă însă rotundă, subțiindu-se către mijloc. Aměndóue ornate la extremități cu petre prețioase fórtē mici.

XVIII. XIX. Dóue brățare pentru mână (armillae), avěnd în centru o proeminență rotundă destinată pentru o petró prețiosă, ăr în jurul acestei proeminente se aflau ăședate petre mici roșii de mărimea unui grăunte de meiü.

XX. Un urcioraș seû cană (capis), avěnd o capacitate cam de 2 ocale de apă (Părechia la nr. IX).

2. *Discul cel mare din tesaurul de la Petrósă.*

(I. *Discus sive lanx*).

Acest disc masiv de aur ne înfățișează după tehnica și decorațiunile sale, caracterul cel mai arhaic din toate obiectele descoperite la Petrósă, ér prin dimensiunile sale el forméază cea mai grandioasă reliquiă din acest neprețuit tesaur. Diametrul său este aproape de 56 centimetri, greutatea sa de 7 kilograme 1540, ér valoarea sa în aur pur de 24.000 fr.

Întregă decorațiunea acestui vas este formată din două grupe de motive, una pe marginea interioară și alta la mijloc.

Decorațiunea de pe marginea interioară se compune din două șiruri de perle formate din corpul vasului, ér în lăuntrul acestor șiruri serpentéază jur împrejur o linie dublă, ale cărei unghiuiri ascuțite sunt acoperite cu linii paralele verticale.

Este un gen arhaic de ornamentațiune, ce ne apare și pe ceramica neolitică din ținuturile pelasge.

Cu deosebire această formă de ornamentare ne prezintă o perfectă ase-

XXI. O fibulă în forma unei paseri mai mici (fibula minor), ornată cu petre prețioase (Părechia la nr. VI).

XXII. O pateră simplă (patera), său strachină rotundă, de mărimea celei de sub nr. II.

XXIII. O catenă de aur lungă cam de două palme și puțin mai grosă ca o penă de găscă. Ion Lemnariul, descoperitoriul tesaurului, declarase în cursul procesului, că cele două fibule mijlocii au fost legate cu o catenă de aur. Se pare a fi aceeași. Din această catenă însă, după cum scrie Odobesco, nu mai există astăzi de cât o mică bucată cam de 11 cm.

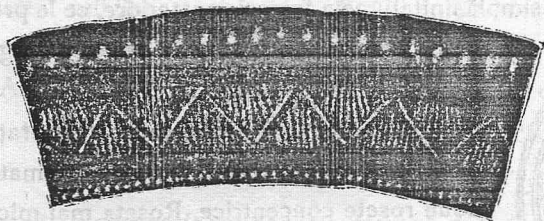
După raportul logofetului Kyr Iacov, arendașul mănăstirii St. George-noi din București, adresat în 12 Iulie 1838, se mai află între obiectele, ce compunea tesaurul de la Petrósă:

XXIV. XXV. Două strachine de aur (patellae) de forma unor fârfurii de cositorii, și

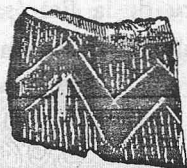
XXVI. Un al treilea urcioraș (capis) de aceeași mărime ca cele de sub nr. IX. XX.

Dacă vom face acum o comparațiune între obiectele, ce s'au putut regăsi și între acelea, cari au rămas înstrăinate, atât în ce privește numărul cât și felul lor, se pare a rezulta, că importantul tesaur de la Petrósă, a fost împărțit în două jumătăți aproape egale, din cari numai o parte s'a putut reafila în cursul procesului, ér ceea laltă jumătate a rămas pentru tot-de-una înstrăinată. Tot ast-fel scrie și Iorgulescu (Dict. jud. Buzău, p. 389): «Arendașul moșiei, Frunză-Verde, aflând, vine și împarte cu găsitorii obiectele, ce i s'au prezentat . . . apoi vinde repede unele obiecte, ascunzând ceea ce i s'a cuvenit».

ménare cu desemnul de pe un vas de lut descoperit de Schliemann în prima cetate preistorică de pe colina de la Hissarlik (Troia).

212. — Decorațiunea de pe marginea interioară a discului celui mare de la Petrósă.

213. — Fragment de ceramică din ruinele primei cetăți preistorice de la Hissarlik (Troia). După Schliemann, Ilios, p. 266, fig. 33.

Am puté presupune așa dar, că din punct de vedere al decorului și al artei, aceste două obiecte aparțin la una și aceeași epocă preistorică de civilizațiune.

În această privință mai avem și un alt specimen important de comparațiune.

O vechiă pictură de vas ne înfățișează pe Apollo ținând în mâna dréptă o pateră, decorată pe margini cu aceleași forme de linii. simple dar elegante, ce le presintă și discul cel grandios de la Petrósă.

214. — Decorațiune pe marginea esterióră a unei pateră apollinice. Formă mărită. După Lenormant, Élite de mon. cér. II. pl. XXXVI.

Avem aici așa dar o decorațiune esecutată după regulele hieratice ale timpurilor eroice, seú vechi pelasge.

Acest desemn se mai bucură până în zilele nóstre de favórea poporului român ca un vechiú simbol tradițional. El face parte din ornamentica națională a populațiunii pastorale de la Carpați.

Pe scórțele de casă lucrate de țăranele române din comuna Moroieni (județul Dâmbovița) am vădút noi însine în anul 1903 următoarele decoruri.

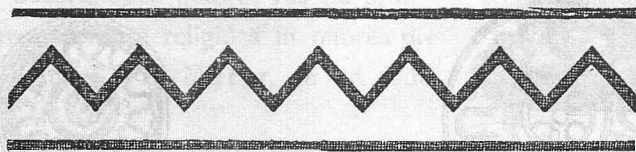

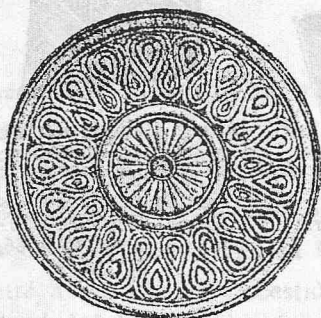
Fig. 215.

Fig. 216.

215. 216. — Specimine de ornamentațiune pe țesăturile țăranelor române din comuna Moroieni, jud. Dâmbovița în România.

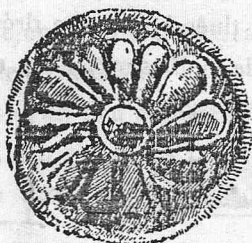
Idea fundamentală a acestui desemn circular, ce decorază marginile vasului sacru de la Petrôsa, î-și are originea sa în sistemul de arhitectură al poporului pelasg. Este numai o simplă imitațiune a formelor esteriore, ce le presintă

217. — Roseta din centrul discului celui mare de la Petrôsa.

muriî circulari ai vechilor cetăți pelasge sêu cyclopice (A se vedé pag. 475).

Un caracter arhaic î-l are și decorațiunea de la mijlocul discului. Ea este formată din două rosete concentrice. Roseta mai mică, reprezintă un vechiî simbol al sórelui. Ea se compune din 24 foi de petale, și este, după stilul sêu întru tôte asemenea rosetelor de pe vec' i'e monumente de arhitectură și aurăriă ale Mycenêi, Orchomenului și Troiei.

218. — Rosetă în o diademă de aur descoperită în rîinele acropolei din Mycena. După Perrot et Chipiez, La Grèce primitive, p. 969, fig. 539.

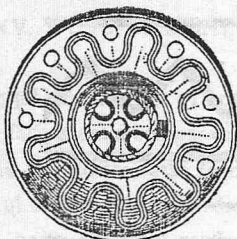
219. — Rosetă sculptată pe plafondul unei camere funerare preistorice din Orchomen în Beoția. După Perrot et Chipiez, La Grèce primitive, p. 543, fig. 220.

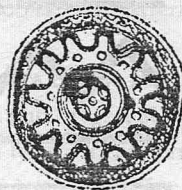
220. — Roseta unei agrafe de aur din ruinele acropolei preistorice de la Hisarlik (Troia). După Schliemann, Ilios, p. 616.

Er roseta cea mai mare e formată din o liniă dublă, ce se recurbéază ca un riî în drépta și în stânga în jurul rosetei celei mai micî.

Același model de ornamentațiune ni se presintă fôrte adese ori pe armele de bronz, ce s'au descoperit pe teritoriul Daciei (Fig. 221. 222).

221. — Decorațiune pe mâneriul unei sabie de bronz descoperite în comitatul Hăiducilor pe teritoriul Ungariei din cöce de Tisa. După Hampel, Alterth. d. Bronzezeit. Pl. XXIV, fig. 5.

222. — Decorațiune pe mâneriul unei sabie de bronz descoperite în Transilvania pe teritoriul districtului Rupea (Reps), în apropiere de Olt. După Archiv de Vereinés f. siebenb. Lndskunde, N. F. XIII. Pl. II. 1-a.

Discul cel mare de la Petrósă nu are caracterul unui vas de lux, pentru usurile domestice. După forma și ornamentațiunea sa, el era destinat serviciului religios și aparținea fără îndoială unui vechi templu pelasg din nordul Dunării de jos ¹⁾.

Astă-đi acest disc este tăiat în patru bucăți, de mărime aproape egală, încă din timpul, când el ajunsese în mâinile destructorului Anastase Verussi.

3. *Patera decorată cu figuri din tesaurul de la Petrósă reprezentând sărbătoreca Hyperboreilor în onórea Mamei mari. Mammes vindemia.*

Ianus (Ἰάνωv, Ἰών) figurat pe patera de la Petrósă ca primul rege al Hyperboreilor.

(II. *Patera. Φιάλη*).

Acéstă pateră forméză una din cele mai venerabile reliquie ale tesaurului din Petrósă, nu numai prin arta, cu care este lucrată, dar tot-o-dată și prin subiectul, ce-l reprezintă ornamentele sale.

Din toate obiectele, ce constituie inventariul tesaurului de la Petrósă, acéstă pateră a suferit mai puțin de peripețiile, prin cari a trecut acest prețios tesaur. Ea se află și astă-đi în o stare aproape perfectă de conservațiune. Se ar păré, că și destructorii acestei monumentale comoii au avut óre-care respect religios de frumseța deosebită a acestui vas.

Forma paterei e circulară. Înălțimea sa dimpreună cu suportul este de 0^m112, ér diametrul de 0^m257.

Întregă decorațiunea acestui vas ne înfățișeză o mare sărbătore religioasă în onórea divinității Gaea, Terra Mater, ce dă róde pământului.

Figura principală în acéstă decorațiune o forméză o statuétă de aur a divinității Gaea, înaltă de 0^m075, ce se ridică în mijlocul acestei frumoșe patere. Ȋeița e înfățișată ședënd. Ea pórtă o tunică lungă fără mâneci, e încinsă peste mijloc și ține cu amândóue mâinile lângă pept un pahar de

223. — Statuétă de aur reprezentând pe Gaea sêu Terra Mater tronând în mijlocul paterei de la Petrósă. Mărime originală.

¹⁾ O pateră de bronz descoperită la Pompeji cu asemenea motive de ornamen-

formă conică. Tronul său este rotund, fără spate, și ornat cu o vișă de aur, încărcată cu foi și cu struguri. Deița se distinge prin o figură nobilă, maiestasă și plină de bunătate. Tipul ei nu este nici grecesc, nici gotic. După trăsurile sale caracteristice el reprezintă o fisionomie de la Istrul de jos.

În jurul acestei statuete se ved sculptate în corpul paterei o serie de figuri simbolice: un păstoriu, care fiind culcat pe pământ, se deșteptă înaintea maiestății divine și reșimându-se pe mâni, căcă să se ridice în sus; lângă păstoriu un câne, urmăzează apoi un măs de asin, un leu, doi asini față în față ¹⁾ și un leopard.

În cultul cel vechiu al rasei pelasge, Gaea seü Terra Mater, Magna deum Mater, era tot-o-dată divinitatea particulară a munților, μήτηρ ὄρηα, mama păstorilor, μήτηρ νομεία, și stăpăna férelor sêlbatece, Mater ferarum ²⁾. Acest caracter primitiv al divinității Gaea ni-l pune în evidență și medalionul, ce încunjură statueta.

Pe cele mai vechi monumente de sculptură și pictură, Gaea era reprezentată ședend, ca matrônă, ca dômă și stăpână, seü după cum se exprimă Varro: «ea era înfățișată ședend, fiind-că, pe când tôte se mișcă în jurul ei, singură stă nemișcată» ³⁾.

Pe teritoriul Daciei vechi, Gaea seü Terra Mater ne apare în teogoniă, în legende, precum și în cult, ca o divinitate primordială. Patria ei era lângă Oceanos potamos, seü Istru. În timpurile romane, Gaea era adorată în Dacia ca o divinitate principală, sub numele de TERRA MATER ⁴⁾. Aici ea mai pörtă și numele de TERRA DACIA și locul ei de onóre este imediat după Jupiter Optimus Maximus și înainte de Genius Populi Romani ⁵⁾.

tațiune, se află reproducă la Rich, Dict. d. antiq. rom. et grecq. 1861, pag. 461.

¹⁾ Eroul Perseu călătorind pe la Hyperborei, după cum ne spune poetul Pindar (Pyth. X. 30), i aflase pe aceștia sacrificând deului Apollo hecatombe de asini. Êr Clemens Alexandrinus (Protrept. p. 25, edit. Oxon.) scrie: Φοῖβος Ὑπερβορείοισιν ὄνων ἐπιτέλλεται ἱροῖς. — Păstoriu român de la Carpați mai țin și astă-zi pe lângă turmele lor cele mari un anumit număr de asini. Acest animal rămâne tot-de-una nedespărțit de turme și este întrebuințat de păstori pentru transportul obiectelor necesari în timpul zilei.

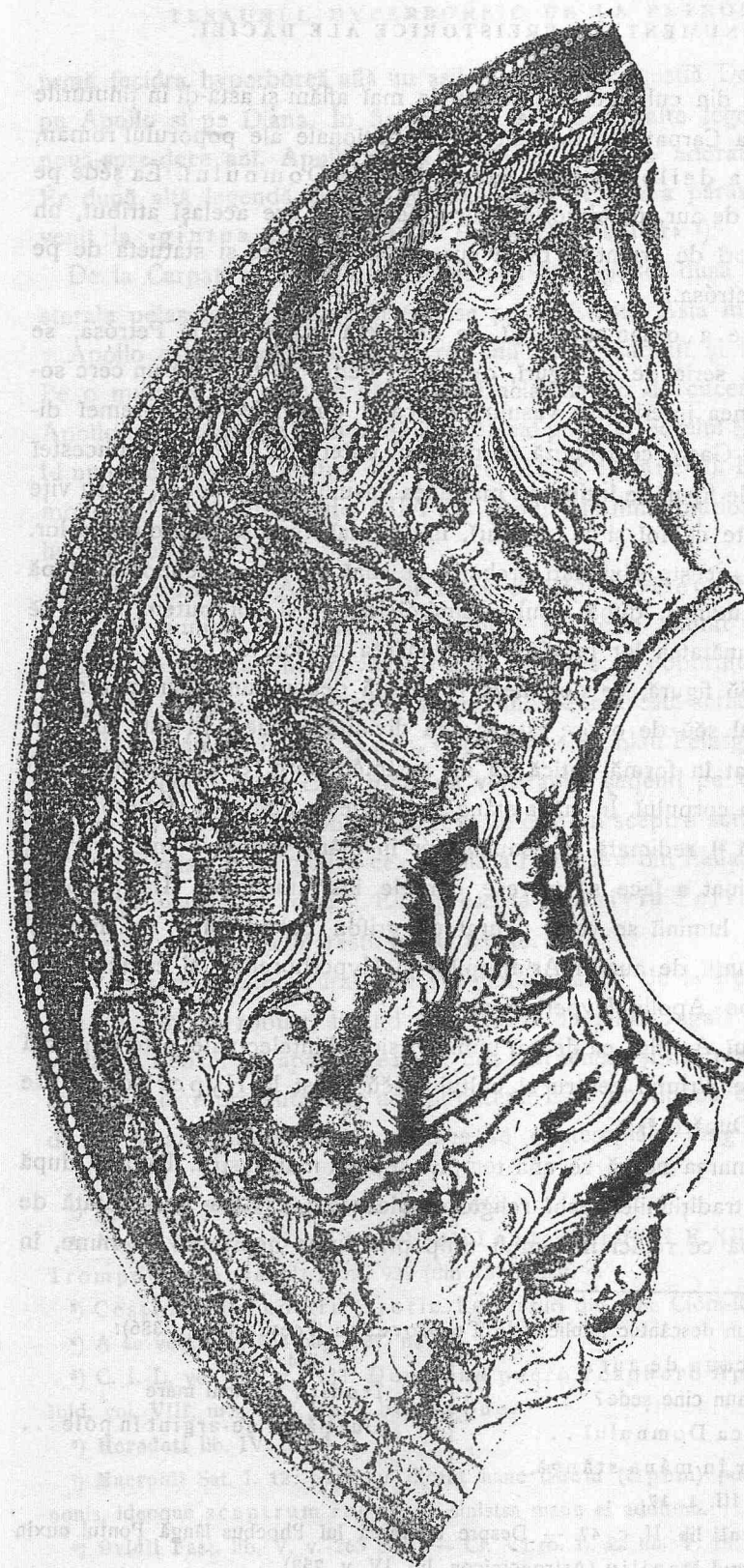
²⁾ Férele sêlbatece, scrie Apolloniu Rhodiu (I. v. 1144), se umiliau pe lângă picioarele Mamei mari.

³⁾ Varro, la Augustin, De civitate Dei, VI. 24: quod sedens fingatur, circa eam cum omnia moveantur, ipsam non moveri.

⁴⁾ C. I. L. vol. III, nr. 996. 1284. 1285. 1364. 1152. 1154. — Cf. ibid. nr. 1063. 1100. 1101.

⁵⁾ C. I. L. vol. III, nr. 1351:

I . O . M
TERRAE . DAC
ET . GENIO . P . R

224. — Segment din patera de la Petrosa. Apollo, zeul luminei, al păstoriei și armoniei, asistă la serbătorea Hyperboreilor în onorea divinității Terra Mater. Lângă zeu se vede figurat Ianus, regele Hyperboreilor, având pe cap ornamente arinaspice, în mâna dreaptă o diademă, ca însemne ale demnității, în stânga un arc cu corda înfășurată și jos ca atribut un delphin, emblema puterii sale peste mări. Lângă Ianus un prunc, personificațiunea anului nou, aduce ca dar un coș cu un spic mare de grâu, ér în mâna stângă ține o palmă, simbol al tuturor succeseilor fericite. — După reproducțiunea fototipică de Soden Smith, The Treasure of Petrosa. (London, 1869) Pl. I.

Reminiscențe din cultul ei cel vechi le mai aflăm și astăzi în ținuturile de la Istru și la Carpați. În descântece tradiționale ale poporului român, vechia Mamă a ȋeilor este adorată ca Maica Domnului. Ea șede pe un scaun (tron) de aur, dă ajutoriul celor suferinȋi și are același atribut, un pahar de aur, ori de argint ¹⁾, după cum ne-o înfățișează și statueta de pe patera de la Petrósa.

A doua parte a ornamentațiunii, ce decorază patera de la Petrósa, se compune din o serie de 16 figuri, de ȋei și ȋeițe, ce formază un cerc solemn pe marginea interioară a vasului, aducând omagiile lor supremei divinități pelasge Gaea, ce tronază în mijlocul paterei. Ȋr de asupra acestei frumoșe serie de figuri se întind pe marginea vasului, ca un decor, patru vițe de via, încărcate cu foi și cu struguri, în cea mai frumoșă desvoltare a lor.

O parte din aceste divinități arhaice se mai pot ușor recunoșce, după tipul, după atitudinea, după locul și simbolele lor, și noi putem chiar să precisăm însemnătatea lor religioasă la Dunărea de jos.

Cea de întâiu figură, ce dominază în această decorațiune sacramentală e Apollo. Locul său de onóre este în fața divinității Gaea. El este înfățișat ședend, îmbrăcat în formă antică cu un vestmânt larg, ce-ȋ acopere numai partea din jos a corpului. În mâna stângă acest ȋeu național al Hyperboreilor ține lira Getică ²⁾ reȋimată pe genuche, ȋr în mâna dréptă o mică vergea, plectrum, destinat a face să vibreze córdele instrumentului. La picióarele marelui ȋeu al luminiȋ se vede figurat un grifon culcat, însă vigiland. El simbolisază munții de aur ai Arimaspile și Hyperboreilor, și caracterisază în particular pe Apollo Hyperboreul.

Religiunea lui Apollo, ca ȋeu al luminiȋ fise și intelectuale, este originală a gintii pelasge. Primul centru al cultului său a fost la Hyperboreii de la Carpați și Dunăre ³⁾.

Aici lângă marea négră se afla templul său cel mai ilustru. De aici, după cum ne spun tradițiunile vechi religioșe, plecase Latona persecutată de Junona, și după ce rătăci mai mult timp prin lume neprimită de nime, în

¹⁾ Ast-fel într'un descântec publicat de Teodorescu (Poesii pop. p. 386):

este un scaun de aur
dar pe scaun cine șede?
șede Maica Domnului ...
Cu păhar în mâna stângă.

Ibid. p. 384:

Iroȋita cea mai mare
C'un păhar de-argint în póle...

²⁾ Statii Silv. III. 1. 17.

³⁾ Diodori Siculi lib. II. c. 47. — Despre adorarea lui Phoebus lângă Pontul euxin amintesc și poetul Maniliu (Astronomicon. lib. IV. v. 753).

urmă fecióra hyperboreă află un asil în insula cea pustiă Delos, unde nascu pe Apollo și pe Diana. În fie-care an, seú după alte legende, la fie-care nouă-spre-zece ani, Apollo venia la Hyperborei, la adoratorii săi favoriți. În după altă legendă, Apollo supărându-se pe Joe a părăsit Olympul și a venit la «gintea cea sfântă a Hyperboreilor» ¹⁾.

De la Carpați și de la Istru religiunea lui Apollo, dusă de triburile pastorale pelasge se propagă și estinse peste Elada, Asia mică și Egipt.

Apollo este un zeu tutelar al regiunii de la Carpați și Dunărea de jos. Pe o mulțime de monete bătute în Dacia înainte de cucerirea Romanilor, Apollo este figurat ca zeul luminii încălecat pe calul Sóre lui ²⁾, seú, după cum îl numesc colindele noastre, este «Sóre ténér călare» ³⁾. Pe una din aceste monete el pòrtă numele de ΑΠΛΥΣ (Aplus) în limba națională a Pelasgilor hyperborei ⁴⁾.

În epoca romană, Apollo are în Dacia epitetul de «Deus Bonus» ⁵⁾, după cum sub numele de «Bunul Dumnezeu» mai este cântat și astă-đi în colindele, ce ne reamintesc vechiul cult apollinic al poporului român.

A dóua divinitate, ce se póte bine recunósce în această seriă de figuri (nr. 6), este Ops seú Opis, orî Apia, după cum o numiaú Pelasgiî din Scythia ⁶⁾. Ea este reprezentată ca o matronă venerabilă ședend pe un tron cu spate și învelită pe cap. Simbolul puterei sale este un sceptru scurt ⁷⁾ cu o flóre în vârș. Opis, în religiunea cea vechiă a Pelasgilor din Italia, era o divinitate fórte apropiată de Flora ⁸⁾. Ea reprezenta consivia Terra, pământul, care primesce semințe și le restituie cu fructe.

A opta divinitate figurată pe marginile vasului de la Petrósa, este zeul Marte, un tip robust, ținend în mână o diademă regală.

Lângă densusul ne apare Venus, cea mai ténéră și cea mai frumoasă dintre tóte deítele reprezentate pe această pateră. Este un tip cu o espresiune atât de viă și atrăgătoare, în cât ne face să contemplăm lung această figură și

¹⁾ Apollonii Rhodii Argon lib. IV. v. 612.

²⁾ Archiv d-Vereines f. siebenb. Landeskunde, N. F. XIII Band, Taf. XIV.—Trompetta Carpaților, nr. 939 (din 1871) pag. 4.

³⁾ Cestionariul nostru istoric. Rspunsuri din com Cióra-Radu-Vodă, j. Brăila.

⁴⁾ A se vedé mai sus pag. 127, nota 1.

⁵⁾ C. I. L. vol. III, nr. 1133: Deo bono puero Posphoro Apollini Pythio.—Ibid. vol. VIII, nr. 2665: Deus bonus puer.

⁶⁾ Herodoti lib. IV. c. 59.

⁷⁾ Macrobi Sat. I. 12: Sunt qui dicant hanc deam (Opem) potentiam habere Junonis, ideoque sceptrum regale in sinistra manu ei additum.

⁸⁾ Ovidii Fast. lib. V. v. 263 seqq. — Cf. Varro. L. L. lib. V. 74.

admirăm, cât de maestru a fost artistul, care a executat decorațiunea acestei paterne sacre.

A 11-a figură este Hercule. El șede pe capul vărului erylantic și ține în mâna dreaptă busduganul.

Urmază apoi Castor și Pollux (nr. 13. 14) având fie-care în mână câte un sbiciu, simbol al domesticirii cailor sălbatici¹⁾.

Fără îndoieală că și cele-lalte 9 figurî intermediare reprezintă ore-carî divinități vechi pelasge. După ideile severe religioase ale poporului pelasg nici nu se putea să aibă loc pe o pateră de sacrificiu alte figurî de cât ale ȃeilor.

Însă noi aflăm aici un alt sistem de divinități, de cum î-l formase mitologia grecăscă. Formele lor iconografice și atributele lor difer. De aceea caracterizarea acestor divinități din urmă presintă mai multe dificultăți.

După cum scim, o mare parte din vechile divinități ale rasei pelasge erau ex ordine avorum, strămoși vechi, cărora pentru binefacerile și gloria lor neperitoare li se acordase un cult religios.

Între aceste figurî de ȃei și ȃeițe, ce decorăză patera cea sfântă de la Petrosa, se distinge prin tipul său eroic, prin costumul său resboinic și prin atitudinea sa maiestasă un rege hyperboreu. Locul său de onore este imediat după Apollo. Ne apare așa dar, într'un rang mai înalt și cu o putere mai mare de cât toate cele-lalte divinități reprezentate pe patera de la Petrosa, cum sunt Opis, Marte, Venus, Hercule, Dioscurii etc., cu excepțiune însă de Gaea și de Apollo.

În ce privesce imaginea sa, acest rege venerat al Hyperboreilor, e figurat ca un om cu barbă, îmbrăcat într'o tunică frumoasă de zale, de formă Getică, și încins peste mijloc; peste tunică, el poartă o chlamidă flotantă, ce-l acopere numai spatele; are pantalonî strimți, său ițari, și un fel de călșunî de formă Dacă, ce-l acopere numai partea din jos a picioarelor. Țr jos lângă picioarele sale se vede figurat un delfin. Ca simbol principal, regele hyperboreu are în mâna stângă un arc puternic, a cărui cordă e înfășurată pe lângă lemn, ȃr în mâna dreaptă ține diadema sa regală, de sigur în semn de venerațiune către Gaea și Apollo. La stânga lângă regele hyperboreu se vede figurat un mic băiat (puer), neavând alte haine pe dânsul de cât un mic suman pe spate, ȃr pe cap el poartă un coș cu un spic mare de grâu, și în mâna stângă o palmă.

Fără îndoieală, că acest glorios rege, figurat pe patera cea sacră de la

¹⁾ Pe monetele orașului Istros se vȃd adese ori reprezentate două capete tinere, ce se cred a fi Dioscurii. Ei au avut un cult particular în orașele Pontului (Eckhel, Doctr. num. P. I. vol. II, pag. 14.)

Petrósa, represintă pe un strămoș al ginții hyperboree, căruia pentru meritele sale i se acordase onorile unei apoteoze și o înțâietate față de cele mai multe divinități naționale ale Hyperboreilor.

Tradițiunile istorice, ce ne au rămas despre cei mai distinși regi ai națiunii pelasge, ér de altă parte, reminiscențele religiunii arhaice, ce mai răsună și astă-đi în colindele române, ne ușuréză sarcina, ca să putem recunósce și acéstă figură enigmatică.

Unul dintre cei iluștri strămoși ai ginteí pelasge, contemporan cu Saturn, a fost Ianus, primul rege al Italiei. După originea sa, acest Ianus era din țera Hyperboreilor. Urmând curentul cel vechiú de migrațiune al semin-țiilor pelasge, Ianus trecuse cu o parte din Hyperborei în Italia încă înainte de Saturn.

Despre dñsul scrie Plutarch: «După cum ne spun istoricií, Ianus venise din Perrhaebia și trecând în Italia el se aședă între barbarii de acolo, le schimbă limba și modul de viétă, i învață și aduse, ca să trăiésză împreună în mod onest și sölucrze pământul» ¹⁾. Perrhaebia, despre care vorbiaú în anticitate fântánele istorice, la carí se provocă Plutarch, nu este alta de cât regiunea Hyperboreilor de la Carpați și Dunăre. Așa numiții Perrhaebi, ce locuiaú în partea de nord a Thessaliei erau numai triburi emigrate, μεταναστεύειν ²⁾, din munții și câmpiele Hyperboreilor.

În acéstă privință mai avem și alte date importante istorice. Unul din vechii Pontifici romani, Praetextatus, care luase parte cu Constantin cel Mare la întemeierea Constantinopolului, spunea, după cum scrie Lydus, că imperiul divin al lui Ianus se afla în regiunea celor două Urse ³⁾. După ideile vechi geografice, sub constelațiunea celor două Urse se aflau locuințele Geților și ale Dacilor. Tot în regiunea nordică a ceriului era localizat Ianus și la Marcianus Capella.

Ianus, după Fastele lui Ovidiu, învêrtesce polul nordic al ceriului ⁴⁾, numit de alți autori Geticus polus, Geticum plastrum ⁵⁾. Ér Roscher, unul din cei mai distinși mitologi moderni, constată cu multă dreptate, că este o împrejurare fórte remarcabilă, că sanctuariul lui Ianus din Roma se afla situat în partea de nord-ost a forului.

¹⁾ Plutarchi Quaest. Rom. c. 22.

²⁾ Strabonis Geogr. lib. IX. 5. 12.

³⁾ Lydi De mensibus lib. IV. 2: δύο μιν αὐτὸν εἶναι τίνα βόλβας: ἐφ' ἑκατέρας ἄρκτου τεταγμένην.

⁴⁾ A se vedé pag. 618, nota 6.

⁵⁾ Martialis Epigr. IX. 46. 1—2. — Claudiani Bell. Gët. v. 268.

În ce privește genealogia sa, Ianus era după vechile tradițiuni un fiu al lui Apollo ¹⁾, al Țeului prin eselență hyperboreu, de lângă Istru.

Venim acum la istoria religiósă a lui Ianus.

După cum scrie Macrobiu, în timpul domniei lui Ianus toate casele erau cuprinse de religiune și vârtuț, — o epocă cu moravuri fericite, — pentru cari i se decretase onori divine. Ianus a fost cel de întâiu, care a întemeiat temple în Italia și a introdus rituri pentru serviciile divine ²⁾. Din această cauză, la ceremoniile religióse, Ianus era invocat tot-de-una cel de întâiu în rugăciuni, ca prin dânsul să se poată apropia de divinitatea, căreia i se aducea sacrificiu. Sunt uni, continuă Macrobiu, cari spun, că Ianus este unul și același cu Apollo și Diana, și că sub numele lui se exprimă amândouă aceste divinități. În cântecele cele mai vechi ale Salilor, el era celebrat ca deorum deus și era invocat în ceremoniile sacre romane ca Ianus pater, adică părintele Țeilor și al ómenilor.

Peste tot Ianus era considerat și adorat ca cel mai vechiu dintre Ței, antiquissimus divum ³⁾, vetustissimus deorum ⁴⁾.

Ianus era păditoriul porților ceriului, el închidea și deschidea mările, el era părintele isvórelor și al rîurilor ⁵⁾. Poetul Ovidiu, în Fastele sale, ne înfățișează pe Ianus rostind următoarele cuvinte: «Tot ce veți, ceriul, marea, norii și pământul stați sub mâinile noastre, să le închidem și deschidem. Eu unul singur am dreptul să învârtesc polul ceriului. Eu veghez la porțile ceriului . . . însuși Joe nu poate să intre și să iese fără voia mea» ⁶⁾.

¹⁾ Duruy, *Histoire des Romains*, I (1870) p. 83: Au commencement régnait, sur les Aborigènes du Latium, un roi étranger, un fils d'Apollon, Janus, dont la demeure s'élevait sur le Janicule.

²⁾ Macrobius Sat. I. 9: Janum in Italia primum diis templa fecisse, et ritus instituisse sacrorum . . . sunt, qui Janum eundem esse, atque Apollinem et Dianam, dicant.

³⁾ Juvenalis Sat. VI. 393.

⁴⁾ Augustini De civ. Dei (Ed. 1569, p. 242): vetustissimus hic (Janus) esset omnium deorum, ideo initijs praeesse creditus est.

⁵⁾ Ovidii Fast. I. v. 269. — C. I. L. I. p. 399: Janus pater fuit Tiberini. — După Arnobiu (III. 9) tatăl lui Fontus.

⁶⁾ Ovidii Fast. I, p. 116—117:

Quidquid ubique vides, coelum, mare, nubila, terras,

Omnia sunt nostra clausa patentque manu.

Me penes est unum vasti custodia mundi:

Et jus vertendi cardinis omne meum est . . .

Praesidio foribus coeli cum mitibus Horis;

It, reddit officio Jupiter ipse meo.

Simbolul principal al regelui pelasg Ianus era arcul, după cum tot arcul este și atributul regelui figurat pe patera de la Petrósă. Pe un medalion al împăratului Commod, Ianus este figurat ținând în mâna dreaptă un arc, pe sub care trec patru Hore, personificațiunile celor patru anotimpuri¹⁾. Pe același medalion în partea stângă a șteului Ianus este înfașșat un băiat (puer), fără haine pe el, purtând pe cap un coș plin cu fructe. Avem aici o simbolizare a anului nou, pe care o aflăm reprezentată în același mod și pe patera de la Petrósă.

Un alt simbol al regelui Ianus era delfinul²⁾. Ianus era o divinitate primordială a mărilor. Delfinul este un atribut principal și al regelui hyperboreu reprezentat pe patera de la Petrósă, o alegoriă, a cărei semnificațiune este, că imperiul acestui rege divinizat se estindea și asupra mărilor.

Ianus era tot-o-dată și șteul resbóielor fericite. Templul său din Roma, după tradițiunile vechi religioase ale Latinilor, era deschis în timp de resbóie și închis în timp de pace. Despre acest templu scrie Suetoniū, că de la fundațiunea Romei și până în timpul lui August a fost numai de două ori închis³⁾, o-dată sub Numa, și a două oră după primul resbóiu cu Cartageniū, Romanii în curs de 700 de ani aflându-se aproape continuu în resbóie.

În onórea lui Ianus, Romanii consecră luna lui Ianuariū. Sărbătórea sa principală era stabilită pe ziua de 7 Ianuarie⁴⁾. Êr după introducerea religiunii creștine, părinții bisericești substituiri în locul festivității celei populare a lui Ianus adorațiunea Sfântului Ion «Botezătóriu».

Resultă așa dar din vechile tradițiuni și din legendele religioase ale Romanilor, că Ianus, primul rege al Italiei, avea o origine pelasgă orientală; el era un fiu al lui Apollo, al șteului luminii, pe care-l adora cu deosebită pietate și cu un cult magnific, ginta cea sfântă a Hyperboreilor; că acest Ianus emigrase în Italia din regiunea situată sub cele două Urse, unde după ideile vechi geografice și astronomice se învêrtia polul ceriului, adevă din țera Hyperboreilor său a Geșilor; că Ianus era considerat de triburile latine ca părinte al șteilor și strămoș al întregii rase umane (pelasge), el era invocat

¹⁾ Roscher, Lexicon d. griech. u. röm. Mythologie, v. Janus, p. 51. — Deecke, Etr. Forschungen, II: Er (Janus) sei der Gott des Bogens (Preller-Jordan, Röm. Myth. I. 1885, p. 169.) — Janus în limba clasică latină are și sensul de arc, arcadă, boltitură.

²⁾ Eckhel, Doctr. num. vet., Pars I. Vol. I, p. 94.

³⁾ Suetonii Oct. Augustus, c. 22.

⁴⁾ În Fastele lui Philocal ziua de 7 Ianuarie apare consecrată lui Iano patri (C. I. L. I. p. 334).

în rugăciuni cel de întâiu între divinitățile romane, chiar și înaintea lui Iov; că Ianus era o personificațiune a sôrelui, a anutimpurilor și tot-o-dată un deș resboinic; atributele sale principale erau arcul și delfnul; că în vechile sale imagini era figurat lângă dênșul un copil purtând un coș cu fructe pe cap, simbol al anului nou cu toate darurile sale, pe cari le aducea Ianus. Tot ast-fel ne apare reprezentat regele Hyperboreilor și pe patera de la Petrósa.

Am vorbit până aici de legendele și cultul religios al lui Ianus la semințiile pelasge, ce imigrase în Italia.

Însă Ianus era nu numai o divinitate italică, el este tot o-dată și un rege divinizat al Pelasgilor orientali.

Aici el ne apare ca un strămoș venerat al unor triburi de Hyperborei, ce emigrase de la Carpați spre Elada. Stabiliți mai întâiu în Thessalia, ei trecură din Thessalia în Attica, din Attica în Pelopones, ér din Pelopones în Delos, Naxos și în insulele vecine. Numele lui Ianus la aceste seminții pelasge emigrate de la Carpați și Istru era Ἴων sêu Ἰών. După genealogia sa, acest Ἴων era un fiu al lui Apollo și al aceleiași mame Creusa, întocma ca și Ianus. El învățase pe Athenieni riturile religioase, întocma după cum se spunea despre Ianus în Italia, că el introdusese acolo cele de întâiu ceremonii pentru serviciile divine.

Acești Pelasgi hyperborei stabiliți în insulele meridionale ale Mării egee, cari considerau pe Ἴων ¹⁾, sêu Ἰών ²⁾, ca un strămoș și patron divin al lor, poartă la autorii grecesci numele național-religios de Ἰωνες, Ἰώνες ³⁾ și Ἰάωνες ⁴⁾.

Sărbătorea cea mare națională a acestor Ioni sêu Ianoi maritimi se celebra în timpurile vechi în insula Delos.

Despre această festivitate în onórea marelui deș Apollo, se exprimă ast-fel Homer într'un imn al sêu: «Tu (Apollo) ai multe temple și grădini înfrumusețate cu arbori însă tu te desfătezi mai mult în Delos, unde se adună Ianoi îmbrăcați în talare (haine lungi) aducând cu dênșii pe copii și nevestele lor cele caste, și unde aceștia te sărbătoresc cu lupte, chore și cântece. Când se adună acolo Ianoi ar pute dice cine-va, că întâlnește numai figuri divine, ómenî, ce nu îmbătrânesc nicî-o-dată, că-cî i vede pe toți plini de

¹⁾ Herodoti lib. VII. 94; VIII. 44.

²⁾ În comentariile lui Eustathiu asupra lui Dionysiu Periegetul (v. 92) Ianus apare sub numele de Ἰών, om din Italia, carele ar fi avut un fiu cu numele Adrias. Scim, că sub numele Adria în geografia timpurilor preistorice figurază cu deosebire Ardélul (Transilvania).

³⁾ Homeri Ilias, XIII. v. 685. — Aeschylî Pers. v. 178. 563.

⁴⁾ Aeschylî Pers. v. 949. — În Italia Janus mai era numit și Janes (Tertullianus, Adv. gent. c. 10).

grație, în cât sufletul și inima omului se desfătează privind pe bărbați și nevestele lor cele frumos încinse» ¹⁾).

După Virgil la aceste sărbători Ioniene din Delos luaș parte și Agathyrșii de la Carpați, îmbrăcați în haine cusute cu flori ²⁾).

Sub numele de Ion sēu Iuon se vede, că a fost adorat Ianus și în Italia. Macrobiu ne spune, că în cărțile cele sacre Ianus era invocat și cu epitetul de Iunonius ³⁾, unde noi avem de sigur numai o formă latinisată sēu coruptă a numelui de Iuon.

Venim acum la reminiscențele istorice despre Ianus sēu *Iow în patria sa natală de la Carpați și Istrul de jos.

La poporul român cultul lui Ianus se reduce la timpuri foarte depărtate.

În colindele populare române, ce aparțin ciclului apollinic, vechiul Ianus ne mai apare și astăzi ca una din cele mai sacre, și mai populare figuri, investit cu toate caracterele sale cele vechi. În aceste cântece religioase el este celebrat sub numele de Ion Sânt-Ion. Locul sēu de onoare în unele din aceste cântece este înainte de «Bunul Dumneșeu» ⁴⁾, sēu de șeul luminii (Apollo), ér în altele lângă «Bunul Dumneșeu» ⁵⁾. Atributul sēu este arcul, după cum e figurat Ianus și pe patera de la Petrósă. El mai are și epitetul de «arcaș mare» ⁶⁾.

¹⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 134 seqq.

²⁾ Virgilli Aen. lib. IV. v. 152 seqq.:

Qualis, ubi

. Delum maternam invisit Apollo

Instauratque choros, mixtique altaria circum

Cretesque, Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi . . .

³⁾ Macrobi Saturn. lib. I. c. 9.

⁴⁾ Ast-fel într'o colindă la Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, p. 234:

Supt pôlele ceriului . . .

frumósă masă e întinsă.

Dar la masă cine șede?

Șede Ion Sf. Ion

și cu bunul Dumneșeu

și judecă pe Adam.

⁵⁾ Șeșătoarea (Fălticeni) An. IV. 1896, p. 7:

Lângă bunul Dumneșeu (Apollo)

Șade Sfintele Ion (Ianus).

Lângă Sfintele Ion

Șade bătrânul Crăciun (Saturn).

Lângă bătrânul Crăciun

Șade Maica Prăcesta (Ops) . . .

După tradițiunile române Ion Sânt-Ion a fost frate vitreg ori frate de cruce cu Moș-Crăciun.

⁶⁾ Din mai multe variante vom cita aici următoarele:

O Ioane arcaș mare

Trage arcu cam napoi,

Că nu-să eă ce ție-ți pare . . .

Cu D'Iuon, cu Sânt-Iuon

Luă-și d'arcu încordat

Pe cel dél îndelungat . . .

Despre Ion Sânt-Ion, la poporul român, tradițiunile religioase sunt identice cu acelea, ce le aveau vechii Latini despre Janus pater și Janus Junonius. Anume se spune și se cântă despre Ion Sânt-Ion: că până a trăit pe pământ a învățat pe omenii numai la bine, ér după ce s'a urcat în ceriú, séú după apoteosă, el pune cuvinte pe lângă Dumneđeú să ierte păcatele ómenilor ¹⁾; că el este de un mare ajutoriú luí Dumneđeú pentru buna sporire a rodurilor pământului ²⁾, că el a zidit jos la țéră o mănăstire cu 9 altare spre răsărit de sóre, că el ține în mână cheile mănăstirilor ³⁾, el închide și deschide ceriul, el este acela, care vegھیézá pe ape, așéđă vènturile și alină mările ⁴⁾. În fine el este patronul pruncilor ⁵⁾.

Cu privire la Ianus, figura cea măréță a națiunii pelasge s'a păstrat la poporul român de la Dunărea de jos ímportante tradițiuni istorice și religioase.

După cum vechile triburi pelasge, stabilite în insulele mării egee și pe țărmurii Asiei micé, consideraú pe *Ἰων*, ca pe un strămoș ilustru al lor și purtau cu pietate numele de Ioniení, tot ast-fel s'a păstrat cu religio-sitate numele de *Ἰων* până în zilele nóstre în titlele oficiale ale Domnilor Țérei-romănescé și Moldovei, drept simbol al unei succesiuni ereditare, legitime, din dinastia cea vechiă, gloriósă și sfântă a lui *Ἰων*.

¹⁾ Cestionariul nostru istoric. Respunsuri din com. Suchăreu, j. Dorohoiú.

²⁾ Cestionariul istoric. Respunsuri din com. Râsleți-Vierosiú.

³⁾ Marian, Sărbătorile la Români, I. p. 223. 224:

Jos la țéră-a coborit	Jos la țéră duce-m'oiú
Și-o mănăstire-a zidit	Cheí în mână prinde-voiú
Către răsărit de sóre	Mănăstiri deschide-voiú . . .
Cu nouă uși, cu nouă altare	Slujbe sante face-voiú . . .

Avem aici aceeași iconă despre Ion Sânt-Ion, pe care o aflăm și la Albericus, De deorum imaginibus, De Jano: Hic autem taliter figurabatur . . . Iuxta illum quoque erat templum, et in manu ei dextra habebat clavem, qua templum ipsum aperire se monstrabat.

⁴⁾ Maica Domnului către Ion Sânt-Ion, după o colindă din Zarand:

Iuane, Iuane,	Ei mine-or rugat
De ce n'ai venit,	Vèntul s'èl așed,
Când ți-am poruncit.	Marca s'o alin,
De ce n'am putut,	Vènt'am aședat,
Că cū mi-am vèđut	Mare-am. alinat,
Trei abrudărei (luntrași)	Lă margini i-am țiPAT (aruncat) . . .
Pe mare perind . . .	Reteganul, Datinile Crăciunului (Ms. Acad. rom.)

⁵⁾ Marian, Sărbătorile, I. p. 221. — Mai notăm aici, în epoca romană se aduceau ca daruri, séú sacrificii, lui Ianus și bani vechi de aramă (aera vetusta. Ovid. Fast. IV. 216), tot ast-fel aruncă Româniú și astă-đi căți-va bani de aramă în căldărușa cu apă sfîntită, când preotul umblă cu crucea în ajunul Bobotezei.

Însemnătatea politică și religioasă a acestui nume devenise în tradițiunile române atât de mare, în cât predicatul de «Ion», ca un titlu sacramental și nume genealogic, se punea tot-de-una înaintea numelor proprii ale marilor voievozi. Ast-fel în Țăra-românească: Ion Dan Voevod (1385), Ion Mircea mare Voevod (1399), Ion Michail Voevod (1599) etc., în Moldova: Ion Roman Voevod (1392), Ion Alexandru Voevod (1428), Ion Ștefan Voevod (1485) etc.

Principele Cantemir scrie în această privință: Esistă o tradițiune constantă la noi, ca Dragoș i-și trăgea originea sa din dinastia regală a Moldovei, de la Bogdan, fiul lui Ion, de la care toți principi se îndatinéză a se numi tot-de-una Ion în titele lor¹⁾.

Cantemir însă comite aici o eróre, de altmintrelea scusabilă pentru timpurile sale. Dênsul, era de credință, că tradiționalul Ion, capul cel venerat al dinastiei regale din Moldova ar fi fost Ion, tatăl lui Bogdan. Cantemir însă uitase, ori cređuse că nu mai e de lipsă să amintescă, că afară de Domniî Moldovei mai purtau și Domniî Țărei-românești numele de «Ion» în titele lor oficiale²⁾.

O tradițiune analógă se pare a fi existat și la triburile pelasge din Italia.

Împărații romanî, după cum scim, se aũ numit cu toții Cesarî, după numele lui Iuliu Caesar, care puse nouele fundamente ale monarchiei romane. De altă parte Suetoniu ne spune, că atunci, când senatul roman conferi împăratului Octavian titlul sacramental de Augustus, aũ fost uniî, cari susțineau, că Octavian trebuie să se numescă Romulus, de ôre-ce și dênsul póte fi considerat ca un întemeiătoriũ al Romei³⁾.

După cum numele lui Ianus seũ Ion, al acestui rege divinizat de la Dunărea de jos, a fost eternizat în titele oficiale ale Domnilor Țărei-românești și Moldovei, tot ast-fel s'aũ păstrat în ținările aceste usuri particulare tradiționale din cultul religios, cu care o-dată vechile triburi pelasge de la Dunăre adoraũ pe Ianus, seũ Iov.

Cea mai solemnă sêrbătoare națională a Țărei-românești și a Moldovei a fost până pe la aniî 1830 ziua de 6 Ianuarie, numită în cărțile bi-

¹⁾ Cantemirii Descr. Mold. Ed. 1872, p. 40: Dragoss, licet ejus genealogiam nostri annales non deducant, e regia tamen veterum Moldaviae stirpe, patre Bogdano, Ioannis filio, a quo principes omnes semper Ioannes suis in titulis scribi solent, ortum fuisse, constans apud nos est traditio.

²⁾ Seyvert, Von dem walachischen Wappen (Ungrisches Magazin, I. Band, 1781, p. 370). Den Namen Johann führen alle Walachische und Moldavische Fürsten, die Ursache aber ist mir unbekannt.

³⁾ Suetonii Oct. Augustus, c. 7: quibusdam consentibus, (Octavianum) Romulum appellari oportere, quasi et ipsum conditorem Urbis praevaluisse.

sericescî «Botezul Domnului prin Ion», o festivitate, care după ideile vechi religioase ale poporului român era numai o sărbătoare întru amintirea și lauda lui Ion ¹⁾).

Archidiaconul Paul din Aleppo, care pe la mijlocul secolului al XVII-lea însoțise pe patriarhul Macarie din Antiochia în călătoria sa prin Moldova și Țera-românească, ne descrie cu un fel de admirațiune magnificența ceremoniilor religioase, oficiale, militare și populare, ce se obișnuiau la această sărbătoare în Têrgovisce, în vechia capitală a Munteniei.

«La Bobotéză» — scrie dînsul — «se adună aci, din toate părțile Țerei-românești și din țările limitrofe mii de egumeni, preoți, călugări, diaconi, cu mitropolitul din Têrnova, carele servește în această ocaziune și cu alți mitropoliți... Ceremonia se face așa: Sêra după rugăciunea asupra apei, clericii își umplu urcióarele și căldărușele dintr'însa și îmbrăcându-se în *φελόνια* iau crucile în mîni și merg mai întăi la palatul principelui, pe care-l stropesc fie-care la rîndul său și separat... apoi merg la mitropolitul local și de acolo pe la casele tuturor miniștrilor și ale cetățenilor mai avuți pentru a-i stropi... Tot în acest mod banda musicanților cu tobe, cu fluere, cu torțe aprinse, cutrieră orașul în cursul nopții și în noaptea următoare, făcând serenade boierilor... Mulțimea și bucuria glótelor în Țera-românească la Bobotéză întrece tot, ce se petrece la curțile celor mai mari principii ai creștinătății... În dimineța sărbătorii... plecaram (la liturghiă) cu mare pompă, trupele fiind înșirate la dreapta și la stînga de la mănăstire pînă la palat... falfăind stégurile lor cele cu cruci. De câte ori descărcau muschetele lor, fumul se ridica de asupra capetelor. Numărul total al trupelor, după cum ne-am informat mai în urmă, fu cam la 100.000... Apoi intraram în biserică... Când principele sărută crucea, se dede semn trupelor și ele au descărcat toate muschetele lor de bubuia prin aer, și noi ne temeam să nu cadă pe noi biserica și urechile noastre asurziră de tot etc.» ²⁾.

Tot în același timp, un alt superior bisericesc, Marcus Bandinus, archiepiscopul Marcianopolei, întreprinse și dînsul o călătorie prin Moldova — un fel de visitațiune canonică pe la bisericile catolice din acest principat —

¹⁾ Ast-fel rezultă din o serie de colinde române, ce se cîntă la Bobotéză:

Apoi toți se ne-adunăm

Și pe Ioan se-l lăudăm,

Lângă apă când vom sta:

Toți se ne rugăm așa:

— Oh! cerescule 'mpérate

Spală și-a noastre păcate...

Marian, Sărbătorile, I. p. 198.

²⁾ Hasdeu, Arch. ist. II. 92. seqq.

și   t  cum ne descrie d nsul solemnitatea s rb torii de 6 Ianuarie, ce se celebra în capitala Moldovei.

«După un us  i obicei  tradi ional se adună în ajunul Bobotezei la Ia i, în capitala  i reședința Voivodului, to i vlădiciei s u episcopii schismatici din   ra ac sta, patru la număr dimpreună cu Mitropolitul, făcând voivodului servici  divin, cu t m i , cu apă sfin it , cu sărutarea crucii  i cu alte ceremonii  i ur ndu-  prin c nt ri: domni  fericită, an  fericită, prosperitate  i succese fericite în t te lucrurile» ¹⁾.

Caracterul adânc religios, al acestei festivit  i solemne, care prin strălucirea ceremoniilor sale, bisericesci, oficiale  i militare, întrecea t te usu-urile religioșe de la Nascerea  i  nvierea Domnului, fară îndoiélă, că nu apar inea riturilor  i tradi iunilor creștine. Miile de egumeni, de preo i, călugări  i diaconi cu mitropolitul de la T rnova  i cu al i mitropoli i, precum  i mul imea glótelor din t t    ra-rom nesc , ce se adun u la T rgovisce în  iua de 6 Ianuarie, în fine acela i caracter impozant al acestei s rb tor  la Ia i, în ceea laltă capitală rom nesc , ne rev c  în memorii întrunirile  i solemnit  ile mari anuale ale Ionienilor,  i ale Hyperboreilor la templele lui Apollo.

După splendórea estra-ordinară, cu care se celebra ac st   i în am nd ue Principatele române, după feli it rile oficiale, ce se adresa u cu ac st  ocasiune Domnilor — numi i Ion — pentru un an bun favorabil, fericit  i norocos,  iua de 6 Ianuarie ne apare la poporul român ca o solemnitate religio s   i politică pentru începutul anului nou, ca o s rb t re mare tradi ional  în on rea lui Ianus s u    , care deschide anul nou, care aduce prosperitate  i abunden   în t te,  i fericirea la to i ²⁾.

Vechimea acestei s rb tor  na ionale în Dacia o putem urmări până în epoca romană.

Martirologiul roman consacr   iua de 7 Ianuarie pentru Dacia, episcopului Niceta al Daciei (a. 398. 402 d. Chr.), care după cum se exprimă

¹⁾ *Marci Bandini Visitatio generalis a. 1647: Ex usu et recept  consuetudine  n Vigilia Epiphaniae omnes Vladicae, sive Episcopi Schismatici hujus Provinciae (qui sunt quatuor cum Metropolita) Iassium ad Sedem Metropolitanam Vajvodae conveniunt, thure, aqu  benedict , osculo crucis et aliis ceremoniis eidem solemnizantes, et felix regimen, felices annos, fortunatos rerum progressus, decantantes* (Codex Bandinus. Ed. Acad. rom., Bucure i, 1895 p. 141).

²⁾  iua de 7 Ianuarie (septimo Idus Ianuarii) avuse  i la Rom ni o însemnătate tradi ional . Era o  i de bun auguri , adevăratul început al anului nou politic.  n aceea  i, consacrată lui Ianus, luase Cesar fascele puterii,  i tot în  iua de 7 Ianuarie luase nepotul s u Octavian c rma imperiului roman. (C. I. L. I. p. 383).

textul acestui martirologiū a îmblândit și adus la ascultare gințile sëlbatice predicându-le cuvintele evangheliei ¹⁾.

Se atribuia așa dar Sfântului Niceta în Dacia același rol civilisatoriu, pe care î-l avuse într'o vechime depărtată Ianus sêu Ἴων, veneratul strămoș al națiunii pelasge ²⁾.

Serbătorile creștine au înlocuit, după cum scim, pe altele mai vechi. Însă caracterul poporal al festivităților au rămas peste tot locul aceleași, numai numirile s'au schimbat. Țiua de 7 Ianuarie, avuse așa dar la Carpați și la Dunărea de jos o însemnătate particulară religioasă încă în epoca romană. După călindariul oficial al imperiului roman, Țiua de 7 Ianuarie, era Țiua festivă a lui Ianus, ér în menologiele bisericice creștine orientale ea este consacrată memoriei lui Ion Botezătorul.

De numele lui Ianus, după cum vedem, sunt legate începuturile politice ale rasei pelasge nu numai în părțile de apus, dar și în părțile de răsărit ale Europei.

Revenim acum la patera de la Petrósa.

Acéstă importantă reliquiă deschide înaintea noastră un câmp vast de vederi, de cercetări și meditațiuni.

Vom examina acum acest prețios document și din punct de vedere al particularităților sale etnografice.

Costumele divinităților, reprezentate pe acéstă frumósă pateră, nu sunt nici grecesci nici asiaticе. Ele au din contră un caracter arhaic pelasg, însă pelasg nordic. Același caracter î-l au și atributele divinităților: arcul, busduganul, sbicele, corbul, făcliele, paterile și coșurile cu fructe.

Cu deosebire, ne atrage atențiunea, împrejurarea, că regele hyperboreu, Ianus, precum și alte șese divinități figurate pe acéstă pateră, pórta ornamente prețioase în pěr, unele de asupra frunții, altele pe vârful capului. Tot ast-fel, cu o decorațiune rotundă de asupra frunții, e înfățișat Ianus pe un vechi as sêu libră română.

Fără îndoielă, noi avem aici ornamentele caracteristice ale Hyperboreilor și Arimaspiilor.

Hyperboreii, după cum i numiau Grecii, constituiau un popor pelasg foarte estins în părțile de nord ale peninsulei Thracice ³⁾. O parte din acești Hyperborei, aceia, cari escelau cu deosebire prin pietatea și vieța lor pacnică, î-și

¹⁾ Martyr. rom. Septimo Idus Ianuarii (7): In Dácia sancti Nicétae Episcopi, etc.

²⁾ Pe un relief descoperit la Turda (Potaissa) în Transilvania, și reprodus în *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen*, XVII, p. 16, Esculap, fiul lui Apollo, ne apare figurat în același costum, și aprópe în aceeași atitudine ca Țeul Marte pe patera de la Petrósa.

³⁾ Apollonii Rhodii Argon. II. v. 675.

aveau locuințele sale lângă gurile Dunării; ér în partea de apus, lângă acești Hyperborei legendari se află stabiliți Arimaspi cei belicoși. Locuințele acestor Arimaspi, ne spun cele mai vechi fântâni geografice, se află lângă Oceanos potamos, ῥόος Ὠκεανοῦ, séu Istru ¹⁾, ér de asupra lor se întindea catena munților Ripaei séu Carpați ²⁾. La Dionysiu Periegetul, acești Arimaspi de lângă Oceanos potamos sunt amintiți cu epitetul caracteristic de ἀρειμανίοι ³⁾. În fond acest epitet, de Arimanii, este numai un termen sinonim cu Arimaspi, o formă alterată de autorii grecesci în loc de Arimaschi ⁴⁾ și care corespunde din punct de vedere geografic și etnografic la Arimi din Iliada lui Homer ⁵⁾ și din Theogonia lui Hesiod ⁶⁾.

Din punct de vedere etnic, Arimaspiii formați cu vecinii lor Hyperboreii numai una și aceeași naționalitate mare pelasgă. Arimaspiii, ne spune

¹⁾ Dionysii Orb. Descr. v. 27—33. — În Argonauticele lui Orpheu (v. 1063) Arimaspiii sunt amintiți în apropiere de Geți și ei locuiau lângă Maeotis (înțelege aici Matoas, numele vechi al Istrului. Stephanus Byz., v. Δάνουβιος).

²⁾ Damastes din Sigeion, un contemporan al lui Herodot, în cartea περὶ ἔθνων: ἄνω δ' Ἀριμασπῶν τὰ Ῥίπαια ὄρη, ἐξ ὧν τὸν βορέαν πνεῖν. — Pescerile lui Boreas din munții Ripaei se află, după cum știm, în ținutul Geților. Silii Italici Pun. VIII. 501 seqq.:

... Calais, Boreae quem rapta per auras

Orythia vago Geticis nutrit in antris.

Cu privire la locuințele Arimaspiilor în părțile de nord ale Istrului mai aflăm următoarele date în geografia lui Strabo: «Cei de ântăiū, cari aū descris regiunile, spuneau, că de asupra Pontului euxin, a Istrului și a Adriei (Ardélului) locuiau Hyperboreii, Sauromatii și Arimaspiii (οἱ δ' ἔτι πρότερον διαλόντες τοὺς μὲν ὑπὲρ τοῦ Εὐξείνου καὶ Ἰστροῦ καὶ τοῦ Ἀδρίου κατοικοῦντας Ἱπερβορέους ἔλεγον καὶ Σαυρομάτας καὶ Ἀριμασποὺς. Strabonis lib. XI 6. 2). — Mela (II. 1) încă amintesc pe Arimaspi între cele de ântăiū popore ale Scythiei europene, ér după Arimaspi urmaș Essedonii până la Meotida: Scythia Europaea. Hominum primi sunt Scythae, Scytharumque, quis singuli oculi esse dicuntur, Arimaspae. Ab eis Essedones usque ad Moeotida. — Tomaschek însă neținând seamă de vechile isvóre geografice și voind a aduce o lumină în etnografia preistorică numai pe baza unor etimologie cu totul arbitrară rătăcesce căutând pe Hyperborei și pe Arimaspi până prin regiunile cele mai depărtate ale Asiei centrale (Sitzungsberichte, Akad. d. Wiss. hist.-phil. Classe, CXVI B. pag. 757 seqq.).

³⁾ Dionysii Orb. Descr. v. 31: πρὸς βορέην, ἔνα παῖδες ἀρειμανέων (ἀρειμανίων) Ἀριμασπῶν. — Cf. Eustathii Commentarium v. 31.

⁴⁾ Suffixul antic pelasg în ascus, ascii, ce corespunde la românescul escu, escii, mai esista și în epoca romană la Ligurii din Italia superioară, și el s'a mai păstrat până astăzi la o mulțime de localități din ținuturile de acolo. D. e. Rimasco, Romagnasco etc. (Cf. Jubainville, Les premiers habitants, II. 46).

⁵⁾ Homeri Ilias, II. v. 783.

⁶⁾ Hesiodi Theog. v. 304.

Stephan Byzantinul, erau un popor din gîntea Hyperboreilor¹⁾. Însă domnia politică peste Hyperboreii cei pacînici de la Istrul de jos o aveau vecinii lor de apus Arimaspii cei răsboinici.

Poetul epic Pherenicos din Heraclea, ne descrie ast-fel pe Hyperborei:

«Hyperboreii locuiesc în părțile extreme (τὰ ἑσχατα), sub templul lui Apollo. Ei sunt cu totul nedeprinși la răsboi, și se trag, după cum spun tradițiunile, din nîmul Titanilor celor vechi²⁾; ei sunt stabiliți sub cursul cel recé al lui Boreas și adoréază pe un rege din nîmul Arimaspiilor³⁾».

Atât Hyperboreii de lângă gurile Istrului, cât și Arimaspii vecinii lor, devenise făimoși înaintea Grecilor pentru avuțiile lor cele enorme, în turme, în ciređi de vite și în metale prețioase, dar cu deosebire în aur.

După poetul Pindar, Hyperboreii purtau pe cap coróne aurite de laur⁴⁾, ér Arimaspii î-și legaú pletele lor cu șireturi de aur⁵⁾ și purtau de asupra frunții ornamente strălucitoare în formă de stele séu flori.

Acest lux national, prin care se distingeau cu deosebire Arimaspii cei avuți de aur, făcuse pe poeții grecesci să caracterizeze pe Arimaspi într'un mod satiric séu mitologic, dîcând despre dênșii, că pórtă un ochiú în frunte.

Ast-fel poetul și istoricul Aristea, care trăise înainte de Herodot, ne descrie pe Arimaspi în modul următoriu: «răsboinici mulți și puternici, avuți de ergheli, de turme și ciređi de vite, bărbați cu plete stufoase, ce fălăie în aer, cei mai robusți din toți ómenii, avénd fie-care câte un ochiú în fruntea sa cea frumoasă»⁶⁾.

1) Stephanus Byz., v. Ἀριμασποί, ἔθνος Ὑπερβορέων.

2) În tradițiunile populare române vechii Titanii ne apar sub numele de Tătarii cei mari, séu urieși. Despre ei se vorbește, că ar fi locuit o-dată și pe teritoriul comunei Petrósa. «Bétránii spun, că în acéstă localitate (Petrósa) ar fi locuit altă dată Tătarii, și că-și aveau chiar și biserica lor în mijlocul satului, unde astă-đi se află construit un zid de pétră, un han, unde, când s'a săpat beciul s'a găsit o mulțime de oseminte, mai mari de cât mărimea naturală a omului, și care se dîc, că sunt óse de Tătarii» (Răspunsuri la Cestionariul istoric). De regulă în toate locurile aceste, unde poporul ne spune, că au locuit o-dată Tătarii, se găsesc resturi vechi de construcțiuni, arme de bronz, fragmente de ceramică preistorică, și instrumente de pétră.

3) Pherenicos la Boeckhii Pindari opera, I. 1. 96.

4) Pindari Pyth. X. 30.—Veđi și Eckhel despre Ianus, in Doctr. num. vet. Vol. V. p. 215.

5) Lucani Phars. lib. III. v. 295: auroque ligatas substringens Arimaspe, comas.

6) Tzetzes la Tomaschek in Kritik d. ältesten Nachrichten über den scythischen Norden (Sitzungs. b. d. Acad. d. Wiss. Phil.-hist. Cl. Wien, CXVI B. 758.)—Athenienii, cari se consideraú ca o vechiă coloniă a lui Ἰων séu Ianus (Plato, Euthydemus, Ed. Didot, vol. I. p. 227. 24.—Stephanus Byz., v. Ἰωνία), încă purtau pe vérful capului, séu pe frunte, ornamente de formă circulară, cyclade (Isidori

Pe vechile monumente de artă, Arimaspij erau înfățișați ca un popor cu caracter eroic, însă violent. Ei pōrtă pe cap o căciulă țurcănescă cu vârful plecat înainte; au o cămășă lungă, ce le trece până peste genunchi și un fel de ismene seū pantalonj mai strimți (anaxyrides, braciae ¹). Nicj o-dată însă, pe aceste monumente vechi, Arimaspij nu sunt figurați cu un ochiū în frunte.

În fine mai amintim aici, că în colindele apolinice române s'au păstrat încă până astă-đi unele reminiscențe, că o-dată în ținuturile de la Carpați și de la Istrul de jos se purtau ornamente arimaspice pe cap, orj de asupra frunții ²).

După cum am văđut mai sus, patera de la Petrósă ne înfățișează prin decorațiunile sale hieratice sērbătōrea cea mare a Hyperboreilor și a Arimas-pilor în onōrea divinității Terra Mater, a pământului productiv, mama cea fecundă a tuturor ființelor.

Timpul acestei importante festivități anuale se vede indicat pe pateră în mod destul de expresiv. O viță frumoasă de viă cu struguri decorază tronul de aur al Mamei mari; alte patru vițe de viă, încărcate cu struguri ajunși la maturitate, încing jur împrejur patera cea sfântă; în fine lângă regele Ianus este înfățișat un mic prunc, ce aduce ca dar un spic de grău de o mărime extraordinară.

Avem așa dar aici o mare festivitate anuală întru lauda și preamărirea

Etymologiarum lib. XIX. 30. 3). — Dioscurii, fii lui Tyndareus, pe cari i vedem figurați și pe patera de la Petrósă, pōrtă ornamente prețioase, seū stele, pe vârful capului. La Valeriu Flacc ei sunt numiți Astrocomantes Tyndaridae (Argon. lib. V. v. 367—368). Dioscurii, după cum se spune, întemeiasă vechia capitală a regelui Aiete, numită și Dioscurias, aceeași unde astă-đi se află ruinele Tirighinei (Cf. Pliniu, V. 5). — În cântecele eroice române Tyndareus, părintele Dioscurilor ne apare sub numele de Tudor Tudorel. Despre cyclul epic al Tyndariđilor la poporul român vom vorbi mai târđiū.

¹) Daremberg, Dictionnaire des antiquités, v. Arimaspi.

²) Șezătoarea (Fălticeni) An. I. p. 148:

în cap are o scufie

și scufia-i de scumpie

și de desupt de scumpie

este o pétră despicață

de se vede lumea tōtă . . .

În altă variantă de la Teodorescu, Poesii pop., p. 21:

. . . o pétră nestimată

de pe fruntea-i coronată.

Ornamente în formă de stelute de asupra frunții se vđ și la unele tipuri reprezentate pe monetele vechi ale Daciei (Bolliac, Trompeta Carpatilor, nr 939, an. 1871, fig. 49. — Vechii Domni ai Țării-romănesci încă purtau pe căciulă, de asupra frunții orj în partea drēptă, medaliōne rotunde, ornate cu petre prețioase.

divinității Terra Mater, după ce se termină secerișul câmpurilor și când începe culesul viilor.

În Fastele lui Philocal (d. Ch. 354), ce ne înfățișează călindariul oficial din timpurile din urmă ale imperiului, ziua de 5 Septembrie (Nonis Septembris) ne apare consacrată prin cuvintele MAMMES · VINDEmia (sărbătorea Mamei. Culesul viilor ¹⁾). «Mammes» este aici un cuvânt eminamente pelasg, însă în formă grecisată. După Stephan Byzantinul, Rhea identificată cu Terra Mater era numită și Mă ²⁾, de sigur un simplu vocativ (Mam'!), după cum același cuvânt îl aflăm și la Eschyl: Mă Γă (Mater Terra! ³⁾).

Împrejurarea, că sărbătorea principală religioasă a Hyperboreilor, în onorea divinității Terra Mater, se celebra în luna lui Septembrie, după stringerea recoltelor, și că între divinitățile, ce iaș parte la această mare solemnitate vedem și personificarea anului nou, ne face a presupune, că Hyperboreii și Arimaspii, ce adoraș pe Terra Mater și pe Apollo, ca o divinitate a sôrelui, aveaș un călindariu agricol și pastoral; că la dênșii anul nou începea în luna lui Septembrie, întocmai după cum în Septembrie începea anul nou la Hyperboreii de la Delphi, la triburile pelasge din Creta, din Cypru, din Asia mică, și într'o epocă depărtată la Romanii și Volsinii ⁴⁾).

Terminând aici această esaminare a paterei de la Petrósa, care prin figurile sale hieratice ne înfățișează o vechiă sărbătore pelasgă numită în călindariul imperiului roman «Mammes vindemia», ne întrebăm, dacă acest vas de sacrificiu a putut avé, din punct de vedere al festivităților agricole, vre un raport ôre care cu regiunea de la Carpați și Istru.

În părțile de apus ale Mării negre, cultura viței de viă se reduce la timpuri fôrte depărtate. Centrul cel puternic al cultului lui Liber Pater (Bacchus) era în ținuturile locuite de Geți. O monetă romană din timpul lui Traian reprezintă pe DACIA personificată ședând pe o stâncă, având pe cap o căciulă națională Dacă și ținând în mâna dreaptă spice de grâu, ér lângă dênșea se vèd figurați doi copii, dintre cari unul i ofere un mănunchiu de spice, ér cel alalt un strugure ⁵⁾).

Tot ast-fel și în timpurile istorice mai noué, țerile române de la Istru aș fost tot de una renumite pentru calitatea cea escelentă a cerealelor și a vinurilor sale. Vechiul județ numit Săcuieni, astă-đi desființat, pe al cărui teri-

¹⁾ C. I. L. vol. I. p. 401. — În călindariul creștin: 8 Sept. Nascerea Maicii Domnului.

²⁾ Stephanus Byz. v. Μάσταρα: Ἐκκλησία δὲ καὶ ἡ Πέα Mă. — Cf. Strabo, lib. XII 2. 3.

³⁾ Aeschyl's Suppl. v. 890.

⁴⁾ Livii R. R. lib. VIII. 3.

⁵⁾ Eckhel, Doctr. num. vet. Vol. VI, p. 428.

toriū se afla comuna Petrósă, a purtat ca emblemă o ciorchină de struguri ¹⁾).

Putem ast-fel presupune, că acéstă pateră magnifică a fost de la început destinată ca un vas sacru, pentru un templu óre-care, din regiunea cea viticolă și agricolă a Geților, seū a vechilor Hyperborei, de la Dunărea de jos.

4. *Fibula în formă de phoenix din tezaurul de la Petrósă.*

(III. *Fibula maior*).

Vom vorbi aici despre un al treilea obiect din tezaurul de la Petrósă, despre o fibulă, ce reprezintă figura unei pasări sacre de mărimea unui șoim.

Întregă suprafața acestei pasări de aur se afla în momentul descoperirii tezaurului decorată în mod strălucit cu diferite petre fine și cristale, de colóre roșiă, verde, albastră și galbenă.

De asupra, pe cap, acéstă pasere avea ca moț un granat roșu, ochii erau formați din petre roșie, ér de códă, se află suspendate cu lăntușóre fine de aur, patru globule de petre albe în formă de oușóre.

Întreg aspectul acestei pasări era de o frumseță estra-ordinară. Ea reprezenta în tot casul o pasere miraculósă a religiunii antice.

Pasările aū avut în credințele și superstițiunile poporului pelasg un rol fôrte important, cu deosebire la Etruscî și Latinî. Din aceste pasări unele erau considerate de bun auguriu ér altele de reu auguriu seū ominóse.

Aparițiunea, cântecul și sborul lor în anumite timpuri și locuri erau semne, ce prevestiaū intențiunea bună, orî rea, a divinităților.

În ritualele etrusce, se află depinse mai multe specii de pasări, pe carî, după cum scrie Pliniu, nime nu le-a văđut, și carî e mirare đicea densus, că lipsesc, când vedem, că sunt în abundență chiar și acele, pe carî le distruge în continuū gura omenescă ²⁾).

Remâne însă afară de orî-ce îndoielă, că ornamentarea paserei celei marî de aur din tezaurul de la Petrósă nu se datoresce nicî de cum spiritului de imaginațiune al artistului.

La poporul pelasg, cu deosebire în cultul religios, tóte î-și aveau formele sale tipice, tradiționale, de la carî nu era permis nimenui a se abate. Putem

¹⁾ Grecianu, *Eraldica română*, p. 149. — Ér Iorgulescu în *Dict. geogr. Buzău*, p. 89, scrie: Viile în acest județ (al Buzăului) se cultivă din timpuri depărtate și reputațiunea lor e stabilită din vechime, ceea ce a făcut pe Domnul Țerei, Constantin Brâncoveanu se-și aibă via sa Domnescă în délul Dumbrăvii*.

²⁾ Plinî H. N. lib. X. c. 17.

ast-fel presupune, că noi avem aici figura unei pasări, căreia artistul i-a dat fință după un model tradițional.

O particularitate însă atrage cu deosebire atențiunea archeologului și istoricului. Pe pieptul acestei pasări misterioase se vede figurat un lectulum, un pat, orî lăgă, format din lamine subțiri de aur, ér cavitățile intermediare ale acestui lăgă se aflaă împlute cu petre prețioase, când tesaurul a fost scos la lumină din sinul pământului ¹⁾. În mijlocul acestui lăgă se vedea aședată o pētră mare albastră de forma unui ou ²⁾. În fine pasērea e figurată cu aripele strînse sub piept și cu cōda întinsă, sēu în atitudinea descinderii sale din sbor. Ce fel de pasēre religiōsă era acēsta, vom cerca sē aflăm cu ajutoriul descrierilor, ce ni le-aū transmis autorii greci și romani.

Cea mai nobilă, și tot-o-dată cea mai fenomenală pasēre a tradițiunilor vechi, a fost phoenixul.

Acēstă pasēre, după cum spunea teologia antică, era numai una singură în tōtă lumea (unica semper avis). Ea era consecrată sōrelui (Solis avis) și trăia, după cum scriaū uni, 700 anī, după alții 509 anī. Când se apropia de sfârșitul lungei sale vieți, ea î-și construia din ramuri și plante frumos mirositoare un pat sēu cuib, se aședa pe acest cuib, și ast-fel î-și termina vieța; apoi din mēdua sa se forma îndată un ou și din care se nășcea un nou phoenix.

Vom reproduce aici principalele date, ce le aflăm menționate la autorii

¹⁾ Descrierea canonicului Dr. Fr. Bock: gerade dieses Objekt ehemals eine äusserst reiche Ausstattung besass. . . . Namentlich bemerkt man auf der Brust ein grosses rechteckiges lectulum, welches von einem Kranze von kleineren, unregelmässig polygonen Fassungen umgeben ist.

²⁾ Odobesco, Le Trésor de Pétrossa, I. 16: Déposition des paysans Nicolas Baci, Georges, son fils, Ion Lemnar et Achim, fils de Nicolas, faite le 10 juillet 1838: un oiseau, grand comme un épervier, ou plus grand qu'un merle, couvert de pierres bleues, rouges et vertes. — Interrogatoire de l'Albanais Anastase Vérussi: Le grand oiseau avait un bec, sur lequel on reconnaissait la trace des pierres qui avaient disparu. — Rapport du logothète Kyr-Iacov. . . adressé le 12 juillet 1838: Cinq oiseaux, dont l'un, grand comme un pigeon, portait sur le dos (ventre) un gros rubis balais, de forme ovale et de la grosseur d'un oeuf, tandis que son corps était recouvert de diverses pierres, rouges, bleues, vertes, jaunes et blanches. — Déposition de Ion Lemnar (16 juillet 1838): Un oiseau de la grosseur d'un merle, sans ailes ni pieds, sa tête était recourbée vers la voussure du dos, qui était ornée de trois rangées de pierres rouges, vertes et bleues, les unes grosses comme des noisettes et les autres plus grosses encore . . . et sur le jabot se trouvait une pierre bleue ovale, de la grosseur de deux noisettes. Cet oiseau était creux à l'intérieur, et par toutes les cavités d'où les pierres étaient tombées il s'échappait une poussière noire. Aux yeux, il avait des pierres rouges de la dimension d'une lentille.

vechî cu privire la această pasăre fabulosă; ele ne vor servi spre a ne pute da sémă de caracterul și importanța istorică a acestui obiect unic, în toate te-saurele archeologice, câte ne sunt cunoscute până astă-đi.

Vom începe mai întâi cu Herodot. Dênsul scrie:

«Mai există și altă pasăre sacră, numită phoenix, pe care eu ce e drept nu am vădu'to, de cât numai depinsă. Ea vizitează foarte rar Egiptul, numai la câte un interval de 500 anî, dupa cum spun Heliopolitaniî. Ea vine, după cum se spune, numai atunci, când a murit tatăl ei. Mărimea și forma ei, dacă pictura o reprezintă esact, sunt ast-fel: unele din penele sale au colóre auriă, altele roșă, ér după formă și după mărime, ea sémănă foarte mult cu aquila. Acest phoenix, după cum se spune plécă din Arabia, transporté în templul sórelui corpul părintelui său învéluit în smirnă și-l în-mormêntéază în templul sórelui. Transportarea o face în modul următoriu: mai întâi alcătuesce din smirnă o formă de ou, de o greutate, cât póte sê o ducă, apoi se încercă mai întâi, dacă e în stare sê transporte greutatea acésta, și după ce a făcut experimentul acesta, ea escavéză oul, pune în lăuntru resturile părintelui său, ér partea escavată a oului pe unde a pus în lăuntru rămășițele părintelui său, o astupă éráși cu altă smirnă. Ast-fel, că greutatea părintelui său învéluit în smirnă este aceeași cu a oului. Apoi lipind acest ou jur împrejur, ea î-l transportă în templul sórelui¹⁾».

Ér la Pliniu aflăm următoarele:

«Cea mai nobilă pasăre este phoenixul din Arabia, însă nu știu, dacă nu cum-va e numai o fabulă, că ea ar fi una singură în tótă lumea, și că numai rar se póte vedé. După cum se spune, ea este de mărimea unei aquile, gâtul jur împrejur i strălucesce ca aurul, ér pe cea laltă parte a corpului este roșă, códa e albastră întreșesută cu pene roșii, sub gât are bărbii și pe cap un moș. Cel de întâi dîntre Romanî, care a vorbit despre acésta pasăre este Maniliu, un senator distins prin cunoscînțele sale, ce singur și le-a câștigat. Dênsul spune, că în Arabia acésta pasăre e consecrată Só-relui, că trăesce 509 anî, ér când îmbêtrânesce î-și construesce un cuib cu ramuri de canele și de tāmăiă, î-l umple cu miroșuri, se așéđă pe acest cuib și móre. Apoi din ósele și din mēduva sa se nasce mai întâi un verme, din care se desvóltă un pui, și cea de întâi grijă a acestui nou phoenix este, sê îndeplínescă onorile funerare pentru cel de întâi. El transportă cuibul întreg în apropiere de Panchea în orașul Sórelui și-l depune aci pe altariu. Același Maniliu ne mai spune, că de-o-dată cu viéța acestei pasări se termină și revoluțiunea anului celui mare, și că atunci începe un

¹⁾ Herodoti lib. II. c. 73.

noû period cu aceleaşi caractere pentru anu-timpuri şi pentru constelaţiuni. Corneliu Valerian scrie de asemenea, că sub consulî Q. Plautiu şi Sex. Papiniu (a. R. 789, d. Chr. 36) phoenixul a sburat în jos spre Egipt. Acastă pasere a fost adusă în Roma, pe când principele Claudiu era censor, în anul 800 al Romei (47 d. Chr.), ea a fost arătată în comişi şi s'a încheiat un proces-verbal asupra acestui cas, însă nimenea nu se îndoia, că era numai un phoenix fals ¹⁾».

Alte importante notiţe le aflăm la Tacit, care scrie:

«Sub consulatul lui Fabiu şi al lui L. Viteliu (a. R. 788; d. Chr. 34), după un lung period de secole, a sosit în Egipt paserea phoenix. Venirea ei aici a servit ca materie pentru cei mai învăţaţi bărbaţi din ţera acesta şi din Grecia, ca să discute acest miracul. Eu voi raporta aici faptele, despre cari în general părerile sunt uniforme, precum şi alte date mai puţin sigure, cari însă presintă un interes, ca să fie cunoscute. Acastă pasere este consecrată sórelui, şi toţi câţi au descris forma ei spun, că are o figură şi pene deosebite de cele lalte paseri. Despre lungimea vieţii sale părerile variază. După cum spun cei mai mulţi, ea trăesc 500 anî, sunt însă unii cari afirmă, că ea are o vieţă până la 1461. Cel de întâiu phoenix s'a arătat, după cum se spune, în timpul lui Sesostre, al doilea în timpul lui Amasis. al treilea sub Ptolemeu Macedonianul, ce a domnit peste Egipt; că această pasere a sburat în oraşul, al cărui nume este Heliopolis, însoţită de mai multe cârduri de alte paseri, uimite şi ele de această formă necunoscută. Însă vechimea este întunecată. Între Ptolemeu şi Tiberiu au fost mai puţin de 250 anî, din cari causă unii cred, că această pasere nu a fost phoenixul cel adevărat şi că nici nu a venit din ţerile Arabilor, de ore-ce nu avea nici unul din caracterele confirmate de tradiţiunile vechi. Acastă pasere, când se împlinesce numărul de anî al vieţii sale şi când i se apropia mórtea, î-şi construiesc în ţerile sale un cuib, pe care î-l fecundă cu puterea generatoare, din care apoi se nasce un pui, care îndată, ce a crescut mare, mai întâiu se îngriesc se înmormenteze pe tatăl său, şi acesta o face nu fără o conştiinţă ore-care, ci ea ridică mai întâiu greutatea cu smirnă, şi încercă o cale mai lungă, dacă póte să ducă sarcina şi să facă această călătorie, apoi ia corpul tatălui său şi-l duce la altariul sórelui, unde-l arde. Dar datele aceste sunt nesigure şi pline de fabule. Cu toate acestea în Egipt ómenii nu se îndoesc, că această pasere se vede câte o-dată pe acolo» ²⁾.

De asemenea scrie poetul Ovidiu, care se ocupase în particular cu vechile tradiţiuni religioase ale timpurilor preistorice.

¹⁾ Plinii H. N. lib. X. c. 2.

²⁾ Taciti Annal. lib. VI. c. 28.

«Phoenixul», ȃice d nsul, «după ce a împlinit cele cinci sute de ani ale vie ei sale, i- i construiesc cu unghiele  i cu ciocul un cuib format din coji aromatice, din canele frumos mirositoare, din spice de nard, din smir n  galbenă  i din cinam, se culcă pe acest pat  i- i termin  vieța în mijlocul parfumelor; apoi din corpul său, după cum se spune, se nasce un alt phoenix t n r, destinat să tr esc  tot at tea sute de ani,  i după ce etatea i-a dat puteri de ajuns, ca să p t  transporta o greutate, el ridică de pe arborele cel înalt cuibul de surcele cu greutatea sa,  i apoi lu ndu- i av nt cu un sbor ușor transport  cu pietate l g nul s u  i cosciugul părintelui s u,  i-l depune în templul lui Hyperion,  nainte  u ilor celor sacre» ¹⁾.

 n fine poetul Claudian, care trăise în secolul al IV-lea d. Chr. descrie ac st  pas re ast-fel:

«Ochii săi sc nteie  de o lumină secretă, în jurul g tului penele i strălucesc ca flacăra, de asupra capului are o cr st  ro ie , al cărei v rf luceste ca o stea  i revarsă în întunecul nopții o lumină senină, pici rele sale sunt ro ii ca purpura de Tyr, un cerc azur trece peste aripele sale,  r partea superi r  i este decorată cu pene aurii» ²⁾.

D ue cestii  importante de geografie se presintă acum  nainte  n str .

Cea de  nt iu este:  n ce p r i ale lumii vechi trăia ac st  pas re miraculo  ?  i a dóua: unde transporta, după legendele vechi, ac st  pas re cuibul, ori patul cu osemintele părintelui s u?

După Suida, care avuse  nainte  sa un număr considerabil de isv re mitologice  i istorice, astă- i însă perdue, phoenixul venia în  gipt «dintr'un loc necunoscut» ³⁾.

După poetul Claudian, phoenixul trăia într'o pădure încunjurată de apele cele curg to e ale Oceanului (Oceanos potamos ⁴⁾). Acela i Claudian mai numesce phoenixul «pas re Titanic » (Titanius ales), ori cu alte cuvinte phoenixul figura la autorii vechi ca o pas re din  inuturile Titanilor celor legendari.

După geograful Mela, patria phoenixului era în Panch a, — lângă Oceanos potamos, —  n apropiere de mun i Ceraunici s u ai Cernei de astă- i ⁵⁾.

¹⁾ Ovidii Metam. lib. XV. v. 397. seqq.

²⁾ Claudiani Phoenix.

³⁾ Suidas, v. Φοινίξ.

⁴⁾ Claudiani Phoenix, v. 1.

⁵⁾ Melae Descr. Orb. lib. III. c. 8. Extra sinum verum in flexu tamen non modico, Rubri maris . . . partem Panchaei habitant . . . De volucris praecipue praeferenda

După poetul Ovidiu, phoenixul trăia pe o colină din locurile cele frumoase ale Elysiului¹⁾, una și aceeași regiune geografică a timpurilor preistorice cu Valea cea admirabilă a Jalesului din România, care începe din sus de Arcani, și despre care vom vorbi mai târziu.

Resultă așa dar din tradițiunile geografice, ce le avem, că phoenixul, pasărea cea făimăasă a religiunii ante creștine, trăia în regiunea cea legendară din emisfera nordică, sub orisonul cel pur și senin al Istrului, în apropiere de munții Ceraunici, sēu al Cernei, în părțile cele apărute de vânturile reci și violente ale nordului.

Ne întrebăm acum unde-și transporta această pasăre măiestră cuibul și cosciugul cu resturile părintelui său.

După Pliniu, phoenixul se ducea în orașul Sôrelui, ce era situat în apropiere de Panchaea (prope Panchaeam in Solis urbe²⁾). Același oraș, urbs Solis, se afla după geografia lui Mela chiar pe teritoriul Panchaei în apropiere de munții Ceraunici. Er după Tacit, phoenixul transporta corpul părintelui său la Heliopole (orașul Sôrelui). Însă Tacit ca un istoric precaut, se ferește să afirme, că phoenixul se ducea la Heliopole din Egipt, fiind că esista, în diferite părți ale lumii, mai multe orașe, pe cari Grecii le numiau Heliopolis. După Ovidiu, phoenixul se ducea la templul lui

phoenix, semper unica Ipsum promontorium quo id mare clauditur, a Cerauniis saltibus invium est. — Aici Rubrum mare este numai o simplă confușiune geografică cu πόντος ἐρυθρός și ἐρυθρά θάλασσα de la cotul Istrului, numit în cântecele eroice române «podul Rușavei». A se vedé mai sus pag. 404—417 și 439 nota 2.

¹⁾ Ovidii Amor. lib. II. 6. v. 49 seqq.

Colle sub Elysio nigrâ nemus illic frondet,

Udaque perpetuo gramine terra viret.

Si qua fides dubiis, volucrum locus ille piarum

Dicitur, obscenae quo prohibentur aves.

Illic innocui late pascuntur olores

Et vivax Phoenix, unica semper avis.

Numele de phoenix, ce se atribuia acestei pasări, nu este nici egiptean, nici grecesc; el nu putea fi de cât din limba Pelasgilor, la cari pasările sacre au avut un rol atât de însemnat. Întru adevăr, după cum ne spune Ovidiu, la Assyrienii, sēu pôte la un alt popor ascus sub acest nume, phoenixul era numit phœnica (Metam. lib. XV. v. 393: Assyrii Phœnica vocant). Fără îndoială, că noi avem aici numai o numire, ce aparține la trupina vechiă a limbelor romanice. În realitate «phœnica» este una și aceeași numire cu forma românescă de «păunica», genul feminin al păunului. Figura cea nobilă a phoenixului, capul său elegant (cu moț), ce se sēmăna cu al păunului, varietatea și frumseța estra-ordinară a penelor sale, cu deosebire strălucirea lor în aur, tôte aceste au putut face pe cei vechi să considere phoenixul ca o speciă mai mică a păunilor.

²⁾ Plinii H. N. lib. X. 2.

Hyperion (al Sôrelui-Tată). Însă unde se afla acest sanctuariu, densus tace ¹⁾. Ér după poetul Claudian, phoenixul transporta corpul părintelui său în urbe Titana său în orașul Titanilor ²⁾. După cum vedem, orașul Heliopole din legenda phoenixului este cu totul deosebit de cel din Egipt. Pentru clarificarea acestei cestuini este de lipsă să mai adaugem aici, că însuși Herodot, care visitase Egiptul, nu amintesc cu un singur cuvânt, că preoții din Heliopolis i-ar fi spus, că această pasere străină numită phoenix se ar fi arătat vre-o-dată la templul de acolo. Templul cel mai ilustru al lui Apollo, ca divinitate a Sôrelui, se afla, după cum scim, nu în Egipt, ci în părțile de nord a lumii vechi, în regiunea Hyperboreilor celor piî.

E evident așa dar, că pasărea, care prin escelejă era consacrată Sôrelui, său lui Apollo, nu putea după credințele celor vechi, să călătorească la alt templu, de cât la sanctuariul cel mai renumit al timpurilor preistorice, din regiunea fericită a Hyperboreilor celor sfinți, acolo unde călătoria însuși deul Apollo ³⁾.

Despre templul și orașul Sôrelui de la Dunărea de jos mai avem și alte date importante. După tradițiunile argonautice, sanctuariul cel miraculos al Sôrelui se afla în orașul regelui Aiete, care domnia peste Colchi, adică pe teritoriul așa numiților Hyperborei. În camerele cele aurite ale lui Aiete se afla, după poetul Mimnermus, rațele cele strălucitoare ale Sôrelui ⁴⁾. Însuși capitala acestui rege avut pörtă numele de «Solis urbs» ⁵⁾. Ea se mai numesce și Titania (Τιτανία Aia ⁶⁾), ér poetul Claudian ne spune, că phoenixul transporta resturile părintelui său în orașul Titana. Mai notăm că lângă Istrul de jos se afla teritoriul numit Panchaea și regiunea cea făimósă pentru bunătățile sale, Arabia felix ⁷⁾.

În fine e de lipsă să amintim aici încă un fapt important. Județul Buzăului, din România, pe al cărui teritoriū s'a descoperit tezaurul de la Petrôsa, pörtă ca emblemă un templu în stilul arhitecturii religioase a Dacilor, ér pe frontispiciul acestui templu se vede figurată o pasere în momentul descinderii

¹⁾ Ovidii Metam. lib. XV. v. 405 seqq.:

Fertque pius cunasque suas, patriumque sepulcrum
Perque leves auras Hyperionis urbe potitus,
Ante fores sacras Hyperionis aede reponit.

²⁾ Claudian Phoenix, v. 92.

³⁾ Diodori Siculi lib. II. c. 47.

⁴⁾ Valerii Flacci Argon. lib. V. v. 409—416.—Mimnermus la Strabo, Geogr. lib. I. c. 2. 40.

⁵⁾ Valerii Flacci Argon. lib. V. v. 225.

⁶⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. IV. 131.

⁷⁾ A se vedé mai sus pag. 509.

séu sosirii sale acolo. După vechile idei religioase pe un locaş sfânt nu putea să fie figurată de cât o pasere sfântă.

În alte specimene ale sale, această emblemă ne înfăţişază o biserică cu trei turnuri, ér jos dinaintea acestei catedrale se vede figurată o pasere întorsă cu faţa spre uşa principală, şi având legat de picioare un obiect de formă rotundă ¹⁾.

225.—Marca Judeţului Buzău (România) reprezentând un templu, pe care descinde o pasere (phoenix). După sigilul judecătoriei jud. Buzău din a. 1851. Colecţ. noastră.

Fără îndoieală, că elementele acestei embleme sunt antice, după cum sunt foarte vechi însemnele mai multor judeţe din Țara-românească şi Moldova ²⁾. Marca judeţului Buzău ne înfăţişază așa dar, după cum vedem, legenda vechiului phoenix, care sburând se aşază pe frontispiciul unui templu de formă ante-creştină, séu care după cum ne spune Ovidiu, depunea înaintea uşilor celor sacre resturile părintelui séu învăluite într'un ou de smirnă ³⁾.

Am vorbit până aici despre legendele şi patria misterioasă a paserii phoenix, pe care autorii latini o mai numiau şi *solis avis*, *ignea ales*, *unica semper avis*, *vivax phoenix*, *aeterna avis*.

Rămâne să stabilim acum care este caracterul adevărat al fibulei celei mari de la Petrósa.

După forma şi ornamentaţiunea sa, această pasere de aur, figurată cu un lectulum pe piept, şi având în acest légăn o pétă preţioasă de forma unui ou gălbuiu orî albastru, ne înfăţişază tipul unui phoenix ténér, ce transportă la altariul sórelui, cuibul şi rămăşiţele părintelui séu învăluite într'un ou de smirnă, după cum spuneau cei vechi ⁴⁾.

¹⁾ Greclanti, *Eraldica română*, p. 147.

²⁾ Oraşele autonome i-şi aveau încă în anticitatea preistorică însemnele lor religioase.

³⁾ Mai notăm aici, că celor vechi le era cunoscut şi un Apollo cu epitetul de *Φόξιος* (Pauly-Wissowa, v. Apollo), o numire, ce ne indică un cult deosebit al lui Apollo lângă apa Buzăului. Cf. mai sus pag. 533.

⁴⁾ Charles de Linas era de părere, că această fibulă reprezintă o aquilă, orî un şoim (fibule en forme d'aigle ou d'épervier), fără să aibă în vedere două împrejurări decisive, că dacă artistul ar fi voit întru adevăr să reprezente pe una din aceste paseri, atunci de sigur, că densusul, ca un tehnic celebru în lucrarea metalelor şi petrelor preţioase, ar fi fost în stare să dec acestei paseri o formă mai asemănată cu aquila, orî cu şoimul, şi în acest cas de sigur, că nu şi-ar fi decorat lucrarea sa cu petre roşii, albastru şi verzi. — În fine mai e de lipsă să facem aici amintire de o particularitate importantă. Ion Lemnariul, descoperitorul tezaurului, ne spune, că interiorul acestei paseri

În timpurile din urmă s'a discutat foarte mult, dacă emblema Țărei-romănesci represintă în scutul său un corb său o aquilă.

Faptul însă e pozitiv, că figura acestei pasări eraldice, variază pe scutul Țărei-romănesci încă începând din seculul al XIV-lea. Amintim acest secul, fiind-că numai de atunci încep să ne fie cunoscute cele mai vechi specimene ale acestei embleme. Întru adevăr pe unele steme și peceți domnesci, ne apare un corb, însă pe altele noi vedem figurată o pasăre, care după formele și atitudinea sa nu este nici corb, nici aquilă, cum au creșut în timpul din urmă mai mulți literați români, de sigur sub influența ideilor naționale, că poporul român fiind format din coloniile romane, nu putea să aibă alte însemne politice și militare de cât aquila.

Însă mai întâiu e de lipsă să stabilim aici, care este în general caracterul istoric al emblemelor naționale române.

Atât simbolele Țărei-romănesci cât și ale Moldovei, Transilvaniei și Banatului¹⁾ sunt apolinice. În toate aceste ne apare figurat soarele și luna nouă. Însă câte o dată, pe lângă soare și pe lângă lună, noi mai vedem în emblemele Țărei romănesci reprezentată și Ursa mare (ἄρκτος) cu 9 ori 6 stele. Ea simbolizează așa numitul *Geticum polum*, *Hyperboream Ursam*, *Geticum plastrum*²⁾, *cardinem mundi*³⁾, care după vechile idei geografice și astronomice se rădima pe munții cei înalți ai Daciei, pe columna cea legendară a muntelui celui imens Atlas său Oltului⁴⁾.

Vom vorbi acum în particular despre cele două pasări diferite, ce ne apar figurate, când una, când alta, în emblemele Țărei-romănesci.

Corbul în legendele vechi era de asemenea un simbol al lui Apollo⁵⁾.

era gol,  r în cavitățile din cari c  dușe petritele se afla un fel de prav negru, care, după cum ne spune Verussi, c  nd c  dea pe foc producea un miros ca de puci s ; f rte probabil, c   erau substan e aromatice decompose.

1) Sulzer, Geschichte d. Transalp. Daciens, III. 680—681: Will man aber mit dem Ingenieur Friedrich Schwanz . . . glauben: der Seweriner Banat habe im Anfang nur Sonn und Mond im Wappen gef hrt.

2) Martialis Epigr. lib. IX. 46 v. 1—2. — Lucani Phars. lib. V. 23. — Claudiani, Bell. Get. v. 268. — Statii Thebaid. XII. v. 650. —  r  n poema lui Paulin c  tre Niceta: Ibis Arctoos procul usque Dacos.

3) Plinii lib. IV. 26: gens felix, quos Hyperboreos appellavere . . . Ibi creduntur esse cardines mundi.

4) Virgilii Aen. IV. 482: maxumus Atlas axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

5) Eratosthenis Catast. 41. — Herodoti lib. IV. 15. — Statii Silv. II. 4. 17: Phoebeius ales.

El însoția pe zeul luminei în călătoriile sale ¹⁾. Herodot amintesc de tradițiunea, că poetul Aristeia din Proconnes, care compuse o poemă epică despre Arimaspi, urmasa pe Apollo în formă de corb până la Metapontion în Italia de jos ²⁾. Corbul este pasărea cea sfântă a zeului Mithra adorat așa de mult în regiunile Daciei ³⁾. Corbul ne apare figurat și pe patera cea sacră de la Petrosa; peste tot el este un simbol al divinităților hyperboree, său din nordul peninsulei thracice ⁴⁾.

Ne întrebăm acum, ce reprezintă în emblema Țării-românești a două figură de pasăre, cu un aspect blând și nobil, care nu seamănă nici cu forma cea vulgară a corbului, nici nu are caracterul unei păsări răpitoare, cum este aquila. Ea nu are nici dimensiuni puternice, nici forme masive, nici ghiare robuste și dezvoltate, nici cioc brusc cârligat, nici picioare acoperite cu pene până la ghiare, care sunt caracterul particular și bine marcate ale genului aquilei.

În Pravila tipărită la Govora în a. 1640, această pasăre se vede figurată în momentul, când ea i-și depune cuibul de asupra unor flăcări. Se poate chiar distinge, în mijlocul cuibului și între ghiarele păsării, forma unui ou alb (Fig. 226, p. 641).

Acastă pasăre eraldică e figurată și în Liturgia românească tipărită la București în a. 1680, stând aici pe vârful unui arbore (phoenix), ă lângă acest arbore se ved treizec altare păgâne (Fig. 227, p. 641). Pe un alt specimen din 1682 se ved de asemenea figurate treizec altare păgâne ⁵⁾ și phoenixul depunându-și cuibul pe altariul cel mare din față, care arde (Fig. 228, p. 641).

Putem așa dar stabili aici cu o deplină siguranță, că a două pasăre simbolică din emblemele cele vechi ale Țării-românești ne înfățișează aceleași caractere, pe care cei vechi le atribuiau phoenixului, și că ea reprezintă într-adevăr un phoenix. Încă o probă așa dar, că patria adevărată a acestor păsări consacrate sora lui a fost în țările de la Dunărea de jos, după cum acesta o confirmă și tradițiunile, pe care le-am examinat mai sus.

¹⁾ După legendele române, corbul a fost alb la început și penele sale s-au înegrit de arșița sora lui (Marian, Ornith. II. 5).

²⁾ Herodot lib. IV. c. 15.

³⁾ Cf. mai sus pag. 373.

⁴⁾ Bolliac, Trompette Carpatilor, Nr. 939 (a. 1871): «Corbi de bronz se găsesc... deși în Dacia... Observ însă, că corbi nu sunt făcuți în dimensiuni spre a servi drept alt-ceva de cât ca amuleți sau ornamente».

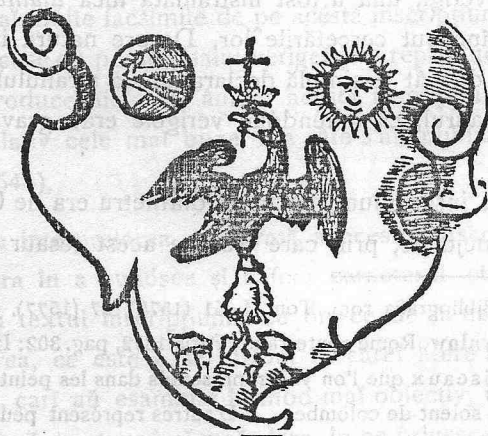
⁵⁾ A se vedă cele treizec altare cyclopice de la pag. 277 în acest volum.

226. — Phoenixul, ca pasere eraldică, în însemnele Țărei-romănesci, reprezentat în momentul, când i-și depune cuibul de asupra unor flacări. În partea de asupra sôrele, luna și Ursa mare compusă din 9 stele ¹⁾. După Pravila tipărită la Govora în a. 1640. Cf. Bianu și Hodoș, Bibliografia românească vechiă, Tom. I, p. 110.

227. — Phoenixul ca emblema a Țărei-romănesci, reprezentat pe un palmier (phoenix), lângă care se văd trei altare de formă antică. După Lyturgia tipărită la București în a. 1680. Cf. Bianu și Hodoș Bibliografia românească vechiă, I, 231.

228. — Însemnele Țărei-romănesci de la a. 1682, înfățișând trei altare de formă antică și phoenixul depunând cuibul său pe altariul cel mare din față, care arde. După Evangelia tipărită la București în 1682. Cf. Bianu și Hodoș, Bibliografia rom. v., I. 247.

¹⁾ Semiluna încunjurată de 7 stele ale Ursei mari e reprezentată și pe un denariu roman, din timpul republicei, purtând numele L. Lucretius Trio. Duruy, Hist. d. Grecs, I (1887) p. 24. — Mai notăm aici, ca scutul din armele Țărei-romănesci, cum este figurat în Pravila de la Govora, are forma plăcei de bronz descoperite la Dodona, ce reprezintă disputa lui Hercule cu Apollo pentru tripedul de la Delphi (Carapanos, Dodone, pl. XVI. 1).

În fine încă o particularitate.

Pasărea cea eraldică a Țerei-românești este figurată transportând în plise o cruce, une ori simplă, alte ori dublă.

În Octoichul slavonesc tipărit la a. 1575, această cruce are în partea superioară forma unei svastice vechi pelasge , simbol al sórelui renăscut, seú al sórelui de primăvară. Tot ast-fel în Psaltirea slavo-română de la a. 1577 ¹⁾.

Phoenixul în religiunea cea vechiă era simbolul nemuririi, al eternității ²⁾. Poetul Claudian o și numesce aeterna avis. Tot ast-fel în religiunea creștină crucea este simbolul reînvierei, seú al vieței eterne.

5. Veriga cu inscripțiune din tesaurul de la Petrósa.

(VII. Torques ³⁾).

În tesaurul descoperit pe cóstele muntelui Istrița, la a. 1838, se află și dóue verigă mari de aur (colane), având fie-care câte o inscripțiune.

Din aceste dóue verigă, una a fost înstrăinată încă înainte de ce autoritățile române ar fi început cercetările lor. Despre natura inscripțiunii sale nu avem alte date, de cât o simplă declarațiune a țeranului Ion Lemnariul, care descoperise tesaurul, că amândóue verigele erau gravate cu litere, ce nu se puteau ceti.

A dóua verigă cu inscripțiune, al căreí diametru era de 0^m153, a scăpat nevătămată din primejdiele, prin care trecuse acest tesaur în a. 1838; însă

¹⁾ Bîanu și Hodoș, Bibliografia rom. Tom. I. 61 (1575), 67 (1577).

²⁾ Northcote et Brownlow, Rome souterraine, Paris 1872, pag. 302: Il ne faut pas croire, du reste, que tous les oiseaux que l'on voit représentés dans les peintures et les inscriptions des catacombes soient de colombes . . . D'autres représentent peut-être le phénix. Les actes de sainte Cécile racontent qu'elle fit sculpter un phénix comme symbole de la résurrection, sur le sarcophage du martyr Maximus . . . On le sculptait sur les tombeaux païens . . . on le voit, de même, souvent représenté debout sur le palmier symbolique (φοινῖς, en grec, veut dire en même temps palmier et phénix) . . . Peut-être faut-il voir une image du phénix dans ceux des oiseaux des catacombes qui portent dans leur bec non un branche d'olivier, mais un branche de palmier.

³⁾ Secchi o numesce colana d'oro; Micali torques, χρῖκος; Arneth torques; Charles de Linas armilla seú torques; Soden-Smith Neckring; argintariul Telge din Berlin Halsring, O dobescu o consideră ca armilla (brățară), însă având în vedere dimensiunile cele mari ale lărgimii, această verigă nu putea fi întrebuintată nici chiar pentru partea superioară a brațului.

din fatalitate, ea a avut să sufere mai mult, după ce a intrat în muzeul național din Bucuresci.

În noptea din 20 Nov. 1875, această verigă dimpreună cu cele-lalte obiecte, ce aparțineau tezaurului de la Petrósă, au dispărut din muzeul național, furate de un individ pervers și îndrășneț, cu numele de Pantazescu.

Cercetările se încep îndată și autorităților române le succede să descopere pe acest făcătoriū de rele, și să readune éráșī în muzeū aceste prețioase anticități, însă de astă-dată în o stare mult mai deteriorată, de cum ele scăpase la 1838 din mânele destructorului Verussi. Sceleratul Pantazescu predase veriga cu inscripțiune unui complice al său, argintariū din Bucuresci, care a tăiat'o în mai multe bucăți și a frânt'o chiar pe la mijlocul inscripțiunii. Astă-đi din această monumentală verigă nu mai există de cât două mici bucăți, — ce pórtă inscripțiunea, — un fragment în lungime de 0^m10, altul de 0^m185; ér cele două extremități ale verigei au dispărut.

Prin mutilarea, la care a fost espusă această verigă în a. 1875, a fost distrusă numai o singură literă de la mijloc X , precum și partea de asupra a literei a treia de la fine. Din fericire însă forma acestor două caractere ne este astă-đi pe deplin cunoscută. Încă înainte de a. 1875 se publicase atât în țéră, cât și în străinătate, mai multe facsimile de pe această inscripțiune, ér pentru muzeul din Berlin se făcuse de pe originalul verigei și o reproducere galvanoplastică.

Noi vom reproduce aici mai întâiū această inscripțiune după următoarele trei facsimile, relativ cele mai bune, din câte s'au publicat până la a. 1875. (A se vedé p. 644).

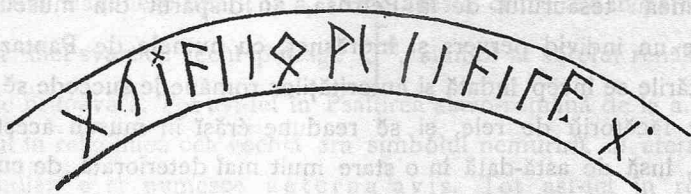
În ce privesce interpretarea adevărată a acestei inscripțiunii, dificultatea cea mai mare era în a cunósce și a fixa caracterul etnografic al elementelor, ce formău textul inscripțiunii, de óre-ce de la natura acestui alfabet depinde și valórea, ce este a se atribui fie-cărei literé în parte.

Cei de întâiū, carī au esaminat în mod mai obiectiv, inscripțiunea verigei de la Petrósă, și-au avut vederī mai clare, în ce privesce forma paleografică a literelor, au fost învățați italieni.

În anul 1843 Părintele iesuit Secchi făcuse o comunicare Institutului archeologic din Roma asupra descoperirii tezaurului de la Petrósă. Dênsul numesce această verigă un colan de aur, și consideră caracterele inscripțiunii ca litere clare și neîndoióse eugane ¹⁾.

¹⁾ Bolletino dell' Instituto di Corrispondenza archeologica per l'anno 1843, (Roma), p. 92: collana d'oro trovata in Vallachia su cui leggesi una chiara ed indubita iscrizione euganea.

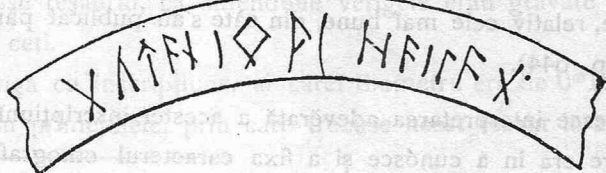
În anul următoriu, 1844, se ocupă cu această verigă un alt distins arheolog din Italia, Micali. Dînsul declară, că acest colan, său torques în ce privesce forma sa, nu presintă ceva rar, însă ceea ce-l face extrem

229. — Inscripțiunea de pe veriga de la Petrósă, ast-fel cum a fost publicată de Micali în Monumenti inediti (Firenze, 1844. Tav. 53) și reprodusă de Fabretti in Corpus inscr. ital. (1867) nr. 62.

230. — Inscripțiunea de pe veriga de la Petrósă, după reproducerea galvanoplastică, făcută pentru muzeul din Berlin în a. 1855—56. După Henning, Die deutschen Runicdenkmäler, 1889. Taf. II. 3.

231. — Inscripțiunea de pe veriga de la Petrósă reprodusă de C. Bolliac în Trompetta Carpatilor, nr. 939 din 1871.

de rar este inscripțiunea gravată, a cărei lectură e obscură, deși caracterele prin forma lor sunt foarte apropiate de cele eugane ¹⁾).

În anul 1850 Ioseph Arneth, directorul muzeului imperial de anticități din Viena, face și dînsul o descriere a monumentelor de aur descoperite la Petrósă, și reproduce în facsimile inscripțiunea acestei verige. Arneth adoptează întru toate părerile învățaților italieni, că caracterele acestei inscripțiuni sunt asemănate întru toate cu cele pelasge și chiar cu cele eugane ²⁾).

¹⁾ Micali, Monumenti inediti. Firenze, 1844; 2 vol., Nr. 337 și Tav. LIII. 3.

²⁾ Arneth, Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k. u. k. Münz- und Antiken-

Însă cu totul alte păreri aveau literații din Germania.

Seduși prin asemănarea unor caractere cu așa numitele rune anglo-saxone, dânsii erau de credință, că inscripțiunea de pe veriga de la Petrósa este runică, și că ea conține cuvinte gotice, orî cel puțin germane posterioare epocii Goților.

Cel de întâiu, care emise această părere, a fost Iuliu Zacher din Halle la a. 1855. După dânsul caracterele, ce formază inscripțiunea de pe veriga de la Petrósa, ar fi numai o variațiune a runelor anglo-saxone, pe cari dânsul le califică ca adevărate rune gotice ¹⁾. Basat pe aceste vederi, Zacher era de părere, că inscripțiunea se pôte citi ast-fel:

G...aniovihailag.

De aici se începe apoi o lungă generațiune de erori, cu privire la textul inscripțiunii și la proveniența tezaurului de la Petrósa, erori, cărora a cădut jertfă în timp de o jumătate secul un mare număr de literați, unii mai iluștri, și alții mai obscuri.

În anul 1856 filologul german Wilhelm Grimm face asupra tezaurului de la Petrósa o comunicare Academiei din Berlin. În opozițiune cu teoria lui Zacher, Grimm susține, că ceva gotic în inscripțiunea verigei nu se pôte afla, din contra, ȃice dânsul, se pare mai mult, că această inscripțiune conține cuvinte, ce aparțin dialectului teuton (altdeutsche Worte ²⁾). Grimm consideră inscripțiunea ca runică, declară cele două caractere extreme $\times - \times$ ca simple cruci, orî semne decorative, și citește inscripțiunea ast-fel:

+ utan nothi haila +

Pe care o traduce în limba germană prin cuvintele:

Glück, frei von Bedrängniss.

În anul 1857 un alt distins literat, Massmann, citește inscripțiunea:

Gut annôm hailag.

și o esplică prin cuvintele:

Den gothischen Jahrgeldern heilig,

séu

Der Gothen Jahrgeld unverletzt ³⁾.

Cabinettes in Wien. Wien, 1850, p. 86: Ein Goldring... mit nachstehender, schon etwas schwer zu unterscheidender Schrift (urmază facsimilul literelor), welche den pelasgischen oder auch den euganischen Charakteren gleichen.

¹⁾ Zacher, Das gothische Alphabet Vulphilas und das Runenalphabet. Leipzig, 1855, p. 44-50.

²⁾ Grimm in Monatsberichte der k. Preuss. Akad. d. Wiss. 1856, p. 602: Etwas gothisches ist hier nicht zu finden, vielmehr sind es ganz entschieden altdeutsche Worte.

³⁾ Massmann, Der Bukarester Runenring (in Germania, Vierteljahrsschrift für deutsche Alterthumskunde, II Jahrgang. Stuttgart, 1857), p. 209—218.

În același an (1857) Lauth e de părere, că această inscripțiune conține cuvintele:

Gutani od hailag

Wodan's heiliges Gut ¹⁾.

În 1861 Dietrich propune o nouă interpretare:

Guta niothi hailag

Divino cultui sacer ²⁾.

Însă în a. 1866 dânsul consideră veriga a fi de proveniență gotică, i-și modifică părerea, ce o avuse mai înainte cu privire la sensul cuvintelor de mai sus, pe cari acum le traduce

Dem Gothenbedürfniss heilig ³⁾.

La a. 1867 un alt învățat, Dr. Georg Stephens, profesor de limba și literatura englesă la universitatea din Copenhaga, exprimă părerea, că inscripțiunea este a se citi:

Gutanio wi hailag

La al Goților templu consecrat.

Însă la anul 1884 Stephens face o nouă împărțire a cuvintelor

Guta nio wi hailag ⁴⁾,

pe cari acum le traduce:

Dedicat noului templu al Goților.

La a. 1878 P. I. Cosijn publică asupra tesaurului de la Petróșa o notiță în Memoriile Academiei de științe din Amsterdam și explică textul presupus de Gutanio wi hailag prin cuvintele:

Heilig wijgeschenk van gotische vrouwen ⁵⁾,

Dar consecrat din partea femeilor gote.

În anii 1884—1889 profesorul Henning de la universitatea germană din Strassburg se ocupă și dânsul cu studiul verigei de la Petróșa, pe care la a. 1884 o numesce «unicul monument runic german» ⁶⁾, ér la

¹⁾ Lauth, Das germanische Runenfuthark. München, 1857, p. 76—81.

²⁾ Dietrich, De inscriptionibus duabus runicis ad Gothorum gentem relatis. Marburg, 1861.

³⁾ Germania de Pfeiffer, XI. 1866, p. 202.

⁴⁾ Stephens, The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England. London, 1867—1884. Tom. II, p. 567—573. Tom. III, p. 265—266.

⁵⁾ Cosijn, De Runeninscriptie van den Bucharester Ring (in Verslagen en Mededeelingen der k. Akademie van Wetenschappen. 2de Reeks. Amsterdam, 1878, p. 354—364.)

⁶⁾ Henning, in scrisoarea sa către Telge: Strassburg, 23 Juli, 1884. Wie oft hatté ich danach verlangt, diess einzige deutsche Runendenkmal, welches ich nicht mit eigenen Augen gesehen, im Original kennen zu lernen! (Telge, Prähistorische Goldfunde, p. 24).

a. 1889 o consideră ca «cel mai vechi obiect principal din monumentele runice germane» ¹⁾).

Henning adoptă lectura lui Stephens:

Gutaniowi hailag

al cărei înțeles ar fi după dânsul

Das gothische heilige (unverletzliche) Göttereigen (Tempelgut) ²⁾.

În fine mai e de lipsă să amintim aici și părerile preotului lutheran Rudolf Neumeister din Bucuresci (1861—1866).

Dânsul propunea trei interpretări diferite pentru textul acestei inscripțiuni, care dacă se ar citi

Gutaniowi hailag

ar însemna

Dem Wodan heilig.

Separând însă cuvintele în forma de:

Gutaniowi hailag

și având în vedere că Goții numiau Scythia «Ovim», atunci înțelesul ar fi

Dem guten Scythenland heilig.

Cetindu-se însă

Gutaniowi hailag

atunci ar însemna

Dem guten Vaterlande wie heilig (gewidmet) ³⁾.

Ipotesa, că inscripțiunea de la Petrôsa ar fi în limba gotică, orî în limba germană vechiă (teutonică), nu a putut da până astăzi nici o interpretare satisfăcătoare.

«Cuvântul hailag», scrie Bock, «nu se găsește în limba gotică (în traducțiunea bibliei făcută de Ulphila) și acest cuvânt aparține de sigur dialectului german teuton și nici nu poate să corespundă aceluși secol depărtat (al invasiunii Goților). Când noi am trimis un facsimil de pe această inscripțiune distinsului linguist Dr. Parinet, docent privat de filologie la Academia din Münster, și i-am exprimat dorința să ne comunice părerea sa cu privire la cetirea acestei inscripțiuni, dânsul după un studiu aprofundat ne-a declarat, că aici nu avem de a face cu rune, ci cu litere vechi grecesci, cari pe lângă toate, că gravorul neîndemânatic (?) nu scia să facă de cât linii drepte, totuși au pierdut numai foarte puțin din forma lor adevărată originală» ⁴⁾.

¹⁾ Henning, Die deutschen Runendenkmäler. Strassburg, 1889, p. 27: Der Ring von Pietroassa, das älteste Hauptstück unserer Runendenkmäler.

²⁾ Henning, Die d. Runendenkmäler, p. 43.

³⁾ Mittheilungen d. Central-Commission (Wien). XIII (1868) p. 115—117.

⁴⁾ Bock, Der Schatz d. Westgothenkönigs Athanarik (Mitth. d. Central-Commission XIII. 1868), p. 117: Als wir nämlich diesem anerkannt tüchtigen Sprachforscher (Dr.

De altă parte Labarte, distinsul archeolog frances, vorbind despre caracterul artistic și originea etnografică a tesaurului de la Petrósa se exprimă ast-fel :

«În nici un cas nu se pôte presupune, că aceste obiecte prețioase ar fi fost fabricate de industriași Goți. Goții erau cultivatori de pământ, și soldați, și peste tot jăfuitori desfrânați. Aceste calități bune și rele ale lor nu se unesc în nici un cas cu artele, și nu e posibil să fi existat vre o-dată în colibele lor din mijlocul pădurilor ateliere, cari să pótă fabrica obiecte așa elegante de aur și de un preț atât de mare¹⁾).

Revenim acum la textul acestei interesante inscripțiuni.

În examinarea critică a caracterelor grafice, ce le presentă această verigă, nu trebuie să perdem din vedere, că aceleași forme de litere le aflăm în inscripțiunile vechi grecesci, în cele italice și peste tot locul, pe unde s'a estins o-dată poporul pelasg. Alfabetul așa numit runic nu conține de cât numai o parte din elementele vechiului alfabet pelasg, a poporului celui mare, puternic și înaintat în civilizațiune, care în epoca neolitică și în epoca de bronz a fost reslăjit nu numai peste părțile meridionale ale Europei, dar și peste ținuturile Germaniei, Galiei, Svediei, Norvegiei și Britaniei²⁾.

Parmet) ein Facsimile der Inschrift mit dem Wunsche vorlegten, uns seine Ansicht über ihre Lesung mitzuthellen, erklärte derselbe nach eingehenden Studien, dass wir hier nicht mit Runen sondern mit altgriechischen Buchstaben zu thun hätten.

¹⁾ Labarte, Histoire d. arts industriels. I. p. 332—333: On ne peut d'ailleurs supposer, en aucun cas, que tous ces beaux bijoux aient été fabriqués par des ouvriers goths... Les Goths étaient cultivateurs et soldats et surtout pillars effrénés. Ces bonnes et mauvaises qualités ne s'allient pas avec les arts, et il n'est pas possible que des ateliers pouvant fabriquer des bijoux d'or d'un tel prix aient jamais pu exister dans leurs cabanes au milieu des forêts.

²⁾ Cuvântul «runa» seú «rhuna», după cum rezultă din vechii autori, era la început numai o numire generală pentru caracterele grafice, ce se întrebuintău în ținuturile locuite de Celți, de Germani și de Pelasgi din nordul Dunării. Originea și înțelesul acestui cuvânt nu se pôte explica, nici din limba celtă, nici din limba germană. Din contră se pare mai mult, că acest termin are un caracter etnografic, după numele vechiului popor pelasg, numit Rimi, Arimi, seú Râmnî. În părțile Asiei, după cum scrie Berger (Hist. de l'écriture, p. 205), alfabetul a fost propagat sub forma și sub numele Aramilor, după originea lor, o vechiă populațiune pelasgă, stabilită în munții și în văile Siriei și ale Mesopotamiei. Archeologul danes, Olaus Wormius († 1654) ne spune de altă parte, că așa numitele rune se mai numiau și Ram runer (Du Cange, Gloss. med. et inf. lat. ad vocem Alyrumnae); probabil avem aici o esepresiune danesă formată după numele de Râmleni. Episcopul Venanțiu Fortunat din Gallia (sec. al VI-lea) numesce aceste

Încă în timpurile lui Cesar, în părțile meridionale ale Germaniei și în Galia, nu erau în us de cât literele vechi pelasge ¹⁾, pe cari însă autorii romanii, cu un termen general și mai ușor de înțeles, le numiau litere grecesci. Vom reproduce aici următoarele cuvinte ale lui Iuliu Cesar.

«În castele Helvețienilor», scrie dînsul, «se au aflat ore-cari tabule (registre) scrise cu litere grecesci și cari au fost aduse la Cesar».

Êr în ce privesce pe Galii, același Cesar scrie, că Druidii învățau de rost o mulțime mare de versuri (psalmi) și dînșii erau de credință, că nu e bine să pună acele versuri în scris; însă în cele-lalte afaceri publice ale lor și în socotelile private ei se folosiau de literele grecesci ²⁾.

În această privință noi aflăm și la Tacit următoarea notiță:

«În confiniile Germaniei și ale Rheției, după cum se spune, mai există și acum ore cari monumente și tumule scrise cu litere grecesci» ³⁾.

Usul literelor vechi pelasge în părțile de nord ale Eladei, se în ținuturile așa numite ale Barbarilor, se reduce la timpuri foarte depărtate. «Ionienii», după cum scrie Herodot, «numiau încă din vechime cărțile scrise (τάς βιβλους ⁴⁾) pei rase, din cauză, că lipsindu-le papirul, ei întrebunțau pentru

caractere «barbara rhuna» (Carm. lib. VII. 18. 19), adică litere ale Barbarilor, êr nu ale Germanilor, și după cum scim, sub numele de Barbari, se înțelegea cu deosebire populațiunea indigenă din părțile de nord ale Eladei. În fine mai este de lipsă să amintim aici, că Ungurii încă în sec. al XIII-lea numiau literele cirilice, literae Blackorum, se în românesci (Kéza, Gesta Hung. I. 4. 15), cu tôte că în timpurile aceste se scria cu așa numitele cirilice mai mult în limba slavonă de cât românescă. Chiar și în seculul al XVIII-lea și al XIX-lea literele cirilice erau numite de Unguri oláh betűk și de Români slove românesci.

1) Plinii H. N. VII. 57. 3: In Latium eas (litteras) attulerunt Pelasgi.

2) Caesaris Bell. Gall. I. 29: In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt literis graecis confectae et ad Caesarem relatae. — Ibid. lib. VI. c. 14: Magnum ibi numerum versuum (Druides) ediscere dicuntur . . . Neque fas est esse existimant, ea litteris mandare, quum in reliquis fere rebus publicis, privatisque rationibus, graecis utantur litteris. — Cu privire la acest pasagiū, istoricul H. Martin (Histoire de France, I, 1860, p. 67) scrie: Cette écriture, qu'on retrouve sur quelques monnaies gauloises et dans quelques inscriptions . . . se rapproche beaucoup de la grecque, mais de la grecque primitive, c'est-à-dire pélasgique: elle appartient à cette famille d'alphabets antiques qui comprenait, avec le pélasgique, l'étrusque, le samnite, l'osque, le latin ancien, le celtibérien et l'ombrien. — Tot ast-fel scrie Pliniu (VII. 58. 1): Veteres graecas (litteras) fuisse easdem paene quae nunc sunt latinae.

3) Taciti Germania, c. 3: monumentaque et tumulos quosdam Graecis literis inscriptos, in confinio Germaniae Rhaetiaeque adhuc extare.

4) Acest cuvînt derivă fără îndoială, de la adiectivul pelasgo-latin bubulus, d. e. coria bubula, piei de vită, de unde apoi s'a format grecescul βιβλος carte, βιβλίον,

scris pei de capre și de oi. Chiar și acum în etatea mea, mulți din Barbari scriu pe ast-fel de pei» ¹⁾).

Însă cu stingerea elementului pelasg de pe teritoriul Germaniei ajunge în desvetudine în părțile acestea și usul scrierii.

Diferitele populațiuni de rasă celtă și germană, ce ocupară, după Pelasgi, teritoriul Germaniei și al Scandinaviei, nu avuse nici un fel de scrisore, nici particulară, nici comună. Tot ast-fel rezultă și din cuvintele lui Tacit despre Germani: *literarum secreta viri pariter ac feminae ignorant* ²⁾).

Er în alt loc același Tacit scrie :

«Dacă ȋei cei bunȋ, orȋ ȋei cei rȋi, le-aũ denegat Germanilor argintul și aurul, nu sciũ. Dar nici nu pot sȋ afirm, cȃ nu ar esista în Germania vre o vȋnȃ de aur, sȋu de argint, fiind-cȃ cine a scrutat pȃmȋntul acesta? Dar ei nici nu aratȃ vre un interes, ca sȋ aibȃ și sȋ întrebuintȋze aceste metale. Vasele de argint, ce se vȋd la ei, sunt date ca daruri la ambasadorii și principii lor, dar ei nu le preȋuesc mȃi mult de cȃt vasele de pȃmȋnt» ³⁾).

Dupȃ cum am vȋȋut mȃi sus, pentru literaȋii germanȋ, cuvȋntul «hailag» presenta cea mȃi mare garanȋȃ, cȃ inscriȋiunea de pe veriga de la Petrȋsa are un caracter și înȋeles german.

Dorind cu orȋ-ce preȋ a scȋte la luminȃ cuvinte gotice din inscriȋiunea de la Petrȋsȃ, literaȋii germanȋ se aũ perdut, în timp aprȋpe de 50 anȋ, numai în etimologii arbitrare asupra unor cuvinte întru adevȋr imagine, fȃrȃ sȋ aibȃ în vedere, cȃ cele mȃi vechȋ inscriȋiuni de pe monumentele și obiectele de artȃ nu conȋin formule de consecrare, ci de regulȃ ele ne aratȃ numele maiestrilor, carȋ aũ executat aceste lucrȃri, cum aflȃm d. e. *Duenos med feced* pe cea mȃi vechiȃ inscriȋiune latinȃ ⁴⁾, *Novjos Plautios med Romai feced* pe o laminȃ de aramȃ din Roma ⁵⁾, *C. Ovio(s) Ou(fentina) fecit* ⁶⁾ pe un bust de aramȃ a Medusei din Roma, sȋu pe monumentele grecesci: *Μηνόφαντος ἐποίησι*; *Ἐπάχατος ἐποίησι*; *Χιερὸν ἐποίησεν* etc.

pl. βιβλία cȃrticicȃ. Același înȋeles i-l avuse la început și cuvintele *charta bibula* (*χαρται βιβλίω*). Mȃi târȋu Grecii aplicȃrȃ numele de βιβλος, βόβλος, βύβλον, βύβλιον la scȋrȃ plantei numite papyrus, pe care scriaũ Egipteniȋ.

¹⁾ Herodoti lib. V. 58: *Καὶ τὰς βιβλους διφθέρους καλεῖσι ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ οἱ Ἴωνες...* ἔτι δὲ καὶ τὸ κατ' ἐμὲ πολλοὶ τῶν βαρβάρων ἐς τοιαύτας διφθέρους γράφουσι.

²⁾ Taciti Germ. c. 19.

³⁾ Taciti Germ. c. 5.

⁴⁾ Bréal, La plus ancienne inscription latine (Revue arch. août 1882) p. 16.

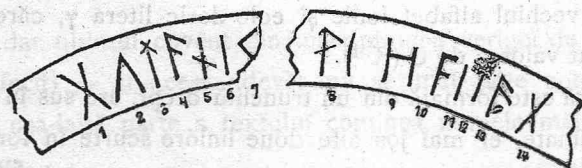
⁵⁾ C. I. L. vol. I. nr. 54.

⁶⁾ C. I. L. vol. I. nr. 24.

În fine dacă interpreții germani ar fi supus la un examen serios însuși originalul acestei verigi; dacă densii nu s'ar fi mulțumit numai cu simple copii făcute de oameni neversați în punctele cele delicate ale archeologiei și paleografiei; cu deosebire însă, dacă nu ar fi neglijat comparațiunea literelor de pe verigă cu alte inscripțiuni, atunci ar fi putut ușor să ajungă la convingerea, că ultimele litere ale inscripțiunii de la Petrósa nu aș putut, în nici un cas, să conțină cuvântul «hailag».

Noi am examinat în muzeul din București în diferite rânduri originalul acestei verige. Gravura literelor e în general uniformă și bine executată, ér sgărieturile superficiale și percusiunile întâmplătore, la care a fost supusă această verigă de la 1838 încôce, se pot ușor deosebi de trăsurile drepte și adânci ale literelor, făcute cu un instrument ascuțit.

Noi reproducem aici un desenm' de pe această inscripțiune, ast-fel după cum ni se presintă ea astă-dî.

232. — Inscriptiunea de pe veriga de la Petrósa, în starea sa actuală.

Ultimele cinci litere ale acestei inscripțiuni (10—14) le vedem figurate aprópe în aceeași formă și pe alte două monumente, ce aș fost considerate de runice, anume, pe o fibulă descoperită la Osthofen între Worms și Mainz

WIMX¹⁾

și pe o altă fibulă, ce se conservă în muzeul de la Mainz (Fig. 233).

233. — Inscriptiunea gravată pe fibula descoperită la Kerlich, astă-dî în muzeul de la Mainz, avënd la fine aceleași caractere grafice, ce ni se presintă și pe veriga de la Petrósa. După Henning, Die deutschen Runendenkmäler, p. 156 ²⁾.

¹⁾ Henning, Die deutschen Runendenkmäler, p. 70 și Taf. II. 5.

²⁾ Henning, care în ce privește descifrarea inscripțiunilor runice, se află într'un labirint de erori, declară fibula din muzeul de la Mainz ca falsificată, însă fără nici un motiv serios.

Cele cinci litere finale constitue așa dar un cuvânt de sine stătătoriu și ele vor trebui să fie separate, din punct de vedere al interpretării, de ceea laltă parte a textului. De altmintrelea putem observa chiar pe corpul verigei o separațiune marcantă între litera H și între ultima grupă formată de cinci litere.

Cea de întâi literă în acest cuvânt final, **FIFEX**, are sus în partea dréptă două linii paralele orizontale. Ea reprezenta așa dar pe un F din alfabetul Volșcilor și al Latinilor.

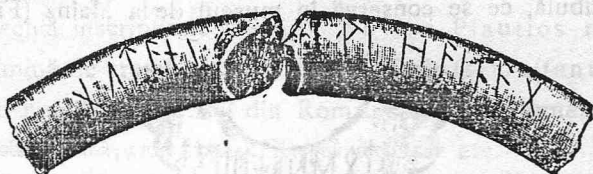
A doua literă este un I etrusc și latin.

A treia literă a suferit în anul 1875 o deteriorare. În partea de asupra ea a fost rósă, de clescele argintariului, complice cu Pantazescu, care pilise și tăiasse veriga pe la mijlocul inscripțiunii.

Însă acéstă literă astă-đi pe jumătate ștérșă ne apare sub forma de Γ séú Γ în toate facsimilele, câte s'aú publicat de la 1841 până la 1875. Ea reprezintă în vechiul alfabet ionic și eolo-doric litera γ, căreia Etruscii și Volșcii i-aú dat valórea de C (K ¹).

A patra literă este formată din un trunchiú drept, are sus în partea dréptă două linii înclinate, ér mai jos alte două linióre scurte în formă de puncte ovale, pe carí însă le-aú trecut cu vederea, orí le-aú desconsiderat, tođi aceia, carí aú copiat până astă-đi acéstă inscripțiune. Singur numai în facsimilul publicat de Micali. în a. 1844, cele două linióre micí apar sub forma unui singur punct (pag. 644). Avem aici așa dar un E, care sub forma acéstă de **3** ni se presintă și pe inscripțiunea pelasgă din Lemnos ²).

¹) În facsimilul, ce ni-l presintă Henning, după reproducțiunea lui Telge, se mai

234. — Inscripțiunea verigei de la Petrósă după reproducțiunea lui Telge, la Henning, Die d. Runendenkmäler, p. 29.

vede lângă trunchiul acesteí litere, esprimată o pétă, ca și când acéstă literă ar avé două picíóre sub forma de **h** (L), însă după cum se póte convinge orí-cine, care va examina originalul, acest semn, nu forméză o linióră gravată, ci este numai urma unei simple loviri întâmplátóre, de carí se află mai multe pe corpul acesteí verige, chiar și în părțile acele, unde nu există nici o literă.

²) Bulletin de Correspondance hellénique, X. p. 1. — Un E cu un punct de desupt ne apare și pe o inscripțiune din Italia superióră (Fabretti, Corp. inscr. ital., nr. 31.)

Ultima literă X reprezintă pe un T din epigrafia Italiei superioare. Cu deosebire T ne apare ca X în alfabetul așa numit cadmic, în inscripțiunile Umbrilor, Salașilor și Rheților ¹⁾).

Resultă așa dar, că ultimul cuvânt din textul inscripțiunii de la Petrósă corespunde la literele latine

FICET,

adeacă *fecit*.

Tot FICET este ultimul cuvânt și pe cele două fibule de la Osthofen și Kerlich (pag. 651), considerate din nesciință ca runice.

În fine noi mai cunoșcem încă două inscripțiuni presupuse de runice, în cari ultimul cuvânt FICET, ori FECIT, ne apare sub forma prescurtată, inversă, de FO (Fig. 235. 236, pag. 659).

«În loc de FECIT», scrie Fabretti, «cei vechi scriau câte o dată FC în formă abreviată, ér pe titlele greco-romane se citește ΦHKIT și rar ΦIKIT ²⁾).

Dacă așa dar ultimul cuvânt din inscripțiunea verigei de la Petrósă este un FICET (*fecit*) — și acest adevăr nu se mai poate contesta, — atunci de sigur, că cea-laltă parte a textului conținea numele măiestrului, care a fabricat veriga.

Vom examina acum și restul de 9 litere, ce formază începutul și partea de mijloc a inscripțiunii.

Cele mai multe caractere din această parte a textului nu prezintă aproape nici o dificultate în ce privește valoarea lor adevărată.

A doua literă de la început este un Λ (L), pe care-l aflăm întrebuințat sub forma acesta în alfabetul pelasgo-grec, în particular însă la Falisci, la Etrusci și pe monetele vechi ale Daciei.

A treia literă este un ↑ = χ = ch, pe care-l aflăm și în alfabetul din partea de nord-ost a Etruriei ³⁾. Forma acestei litere ne mai apare și pe inscripțiunea pelasgă din Lemnos ⁴⁾.

¹⁾ Daremberg, Diction. d. ant. gr. et rom. v. Alphabetum, p. 199, 212, 214, 218. — Fabretti, Corp. inscr. ital. p. CCCXV. — Mommsen, Die nordetruskischen Alphabete. Taf. III (in Mitth. d. antiquar. Gesellschaft in Zürich, VI. Band., 1853, p. 199 seq.).

²⁾ Fabretti, Corpus inscr. ital. p. 458: Pro *fecit* aliquando FC per compendium scribebant veteres. In titulis graeco-romanis legitur ΦHKIT, raro ΦIKIT. — Forma de *fecit* și *ficit* o întimpinăm adese ori în limba latină vulgară (Schuhardt, Vokal. I. 311).

³⁾ Berger, Hist. de l'écriture, p. 149. — Lenormant, Étude sur l'origine et la formation de l'alphabet grec. 49. — Pauly-Wissowa, R. E. v. Alphabet, p. 1618.

⁴⁾ Bulletin de Correspondance hellénique, X. p. 2, 3.

A patra literă cu brațul superior mai lung de cât cel de desupt reprezintă pe un *F*, adică *A*, din alfabetul Rheiților și Salasilor ¹⁾.

A cincea literă este un *T* de formă eugubină. A șasea un *I* etrusc și latin. A șeptea un *O* format din patru linii drepte, cum ne apare și pe inscripțiunile din Italia superioară, pe monumentele vechi latine, și pe cele din Tomi, cu singura deosebire, că pe veriga de la Petrósa această literă are două linii prelungite în jos, după tipul ionic.

A opta literă este un *Σ* (*S*) în formă arhaică de *M* cum ni se prezintă în alfabetul eolo-doric, etrusc și vechiul roman ²⁾.

O singură dificultate se pare a o prezenta inițiala *X*. Însă dacă observăm cu atențiunea cuvenită modul cum artistul a gravat acest semn grafic, atunci faptul ne apare evident, că noi avem aici o literă combinată, un *V* consonantă cu un *V* vocală.

Usul de a lega împreună două, ori mai multe litere, este anterior epigrafiei latine.

Proba ne este și numeralul *X* compus din două semne *V*, unul având liniorele în sus, altul în jos. În fine un *V* sub forma de *X*, având partea de asupra mai deschisă, ne apare și pe un grafit, ce a fost descoperit în ruinele vechiului Aquincum din Pannonia ³⁾. Avem așa dar aici următoarele litere :

VULCHATIOS . FICET ⁴⁾.

Terminațiunea în *os* în loc de *us* la substantive, nume proprii și adiective, este o caracteristică a timpurilor arhaice. În limba umbrică noi aflăm : *çerfos* (*servus*), *manos* (*manus*), *alfos* (*albus*) *salvos* (*salvus*), ér în inscripțiunile vechi latine: *Volcanos* ⁵⁾, *Duenos*, *Novios*, *Plautios* etc.

Împrejurarea, că pe inscripțiunea de la Petrósa, litera *M* (*S*) din *Vulchatios* ne apare mai depărtată de literele precedente, nu formeză nici de cum un cas isolat. În epigrafia latină avem o mulțime infinită de exemple, unde *S* final, la numele proprii, este aruncat la o parte, ca și cum ar fi fost o literă, care de mult nu se mai pronunța. D. e. *VRSV S*, *VIBIANV S* etc. ⁶⁾.

¹⁾ Daremberg, Dict. d. antiquités, v. Alphabetum, p. 214. — Fabretti, Corp. inscr. ital. Tab. 1.

²⁾ Daremberg, ibid. v. Alphabetum, p. 196—198. — Lenormant, Études sur l'origine de l'alphabet grec, p. 55. — Fabretti, Corp. inscr. ital. p. CCCXV. — C. I. L. vol. I, p. 255.

³⁾ Rómer, Kiadatlan Római feliratok. Budapest, 1875, p. 30.

⁴⁾ Volcatius, ca nume familiar, ne apare atât în istoria Etruscilor cât și a Romanilor. Forma este arhaică, pelasgă.

⁵⁾ C. I. L. vol. I. 20.

⁶⁾ C. I. L. vol. III. nr. 4778. — Cf. ibid. nr. 4785.

Rămâne acum să examinăm valoarea și înțelesul literei H, a cărei pozițiune, după cum vedem, este izolată între cele două cuvinte Vulchatios și ficet.

Care era, în inscripțiunea de la Petrósă, caracterul fonetic al acestei litere, ne-o spun alte două inscripțiuni pelasge, considerate în mod unilateral de runice germane. Pe una din aceste inscripțiuni litera, ce precedă cuvântul FICET ne apare sub forma (Fig. 233, p. 651). Acest semn grafic în alfabetul Pelasgilor din Lycia , reprezintă pe un O ¹⁾. Că într-adevăr litera H, pe veriga de la Petrósă, are valoarea unei vocale, a unui O, și că nu este o abreviațiune, o confirmă inscripțiunea de pe fibula de la Osthofen, ce am reprodus-o la pag. 651, unde acest H este înlocuit cu (O) înainte de FICET, sub forma de ²⁾.

Ca să putem însă ajunge la o concluziune pe deplin sigură cu privire la acest H, e de lipsă să examinăm aici valoarea fonetică a acestei litere și în alfabetul Pelasgilor meridionali, de pe teritoriul Eladei și al Asiei mici.

În vechiul alfabet cadmic litera H se întrebuița atât ca aspirațiune cât și ca vocală. Însă în alfabetul ionic-attic H era o literă pentru sunetul ionic *e* și care corespundea la grecescul primitiv *α* ³⁾.

Resultă așa dar, că acest H izolât, care în alfabetul ionic-attic corespundea unui *e* său *α*, ér în alfabetul Pelasgilor de nord este înlocuit prin (O), avea într-adevăr valoarea unei vocale, a unui O, și probabil, că era un *o* aspirat.

Avem așa dar determinate toate caracterele acestui text. Întrégă legenda inscripțiunii de pe veriga de la Petrósă este:

VULCHATIOS O FICET ⁴⁾.

După cum vedem, noi avem aici un text epigrafic — priscis literis verbisque scriptum — și care ne prezintă o particularitate lingvistică demnă de atențiunea filologilor noștri. Ne întrebăm acum, care este rolul gramatical al acestui *o*, identic, în ce privește derivațiunea sa, cu primitivul grecesc *α*.

Este el un verb auxiliar la FICET, persóna a treia sing. de la verbul *am* (habeo), ca în limba românească: *o* făcut său *α* făcut? Orî este acusativil feminin al pronumelui personal III, un *o* născut din *la*, cu înțelesul de *illam*

¹⁾ Daremberg, Dict. d. antiquités, v. Alphabetum, p. 209.

²⁾ Că în acest cuvânt a doua literă de la fine reprezintă pe un E este cert (Cf. Henning, p. 151).

³⁾ Pauly-Wissowa, R. E. v. Alphabet, p. 1615. — Lenormant, p. 14.

⁴⁾ Legenda inscripțiunii de pe veriga de la Petrósă: VULCHANOS O FICET. Învățătul german Wilhelm Grimm în comunicarea, ce o făcuse la anul 1856, Academiei de științe din Berlin, cu privire la textul inscripțiunii de pe veriga de la Petrósă.

v. *ollam* (fecit)? Noi înclinăm pentru această posibilitate din urmă, având cu deosebire în vedere formulele analoge de pe inscripțiunile vechi latine și

declară, că singur numai litera *n* șésea din inscripțiune, *I*, nu este destul de sigură, de ôre-ce se pôte observa o liniă transversală peste mijlocul acestei litere (Hennig, Die deutschen Runendenkmäler, p. 29: Auf ein deutliches N [† runic] folgt sodann an sechster Stelle ein Buchstabe, von dem Wilh. Grimm bemerkte, es sei der einzige nicht ganz sichere, doch lasse sich ein Querstrich in der Mitte des Hauptstabes noch erkennen).

Massmann întocmai ca și Grimm consideră pe acest *I* ca un †. Noi am esaminat la diferite ocațiuni această literă din punct de vedere palcografic pe originalul verigéi și tot ce am putut constata, este numai o linióră fôrte subțire, aprôpe imperceptibilă, ce se întinde, nu peste mijlocul, ci spre partea din jos a lui *I*, având aceeași direcțiune cu liniă transversală de pe litera precedentă. Însă convingerea noastră este, că această linióră microscopică nu este făcută din partea artistului, care a gravat în mod uniform și destul de adânc tôte cele-lalte litere ale inscripțiunii. Dar presupunând, că această linióră, aprôpe invizibilă, ar fi întru adevăr o parte integrantă a lui *I*, atunci cele două caractere † *I* (5 și 6) ar constitui numai o singură literă și atunci am avé aici același tip, pe care-l aflăm și între semnele de proprietate, séu în alfabetul plutașilor din Moldova, sub forma de *N* = *N*. În acest cas, citirea inscripțiunii de pe veriga de la Petrósa ar fi: VULCHANOS O FICET. — Numele de Vulcan ne apare sub forme analôge și pe alte monumente. Velchanu pe o inscripțiune etruscă, Felchanos pe o inscripțiune din Creta și Volcanos pe un ban din Aesernia. După Iliada lui Homer, Vulcan (Hephaistos) petrecuse timp de 9 ani într'o speluncă de lângă marele riú Oceanos (Istru), lucrând agrafe, inele, brățare, cercei și colane. În particular se spunea despre Vulcan, că densusul fabricase un colan de aur pentru soția lui Cadm, numită 'Αρμονία, după legende o fică a lui Marte și nepôtă a lui Atlas. Cuvintele lui Apollodor (Bibl. lib. III. cap. 4. 2) sunt: «Și Cadm i dede, Harmoniei, colanul cel de Vulcan-făcut» (ἔδωκε δὲ αὐτῇ Κάδμος καὶ τὸν Ἥφαιστότεκτον ἔρπον). În tradițiunile vechi acest ornament de gât are o istoriă particulară, sinistră. De la Harmonia colanul cel de «Vulcan-făcut» a trecut la Polynice, care l'a dăruit Eriphylei, ca să înduplece pe bărbatul séu Amphiarauș să iee parte la resboiul celor șépte căpitani asupra Thebei din Beoția, și Amphiarauș a trebuit să plece, cu tôte, că scia, că are să péră acolo. Pentru resbunarea morții lui Amphiarauș, Eriphyle a fost ucisă de un fiú al séu, apoi acest colan funest a trecut la Arsinoe soția acestuia, de la Arsinoe la Phegeus și la soția sa Callirrhoe, causând peste tot locul discordii, certe și omoruri. În urmă, după ce Phegeus a fost ucis de fiú séi, colanul Harmoniei a fost consacrat lui Apollo și depus în templul de la Delphi (Apoll. Bibl. III. 4—7. — Diod. IV. 64—65). Însă acest curios ornament nu încetă să cauzeze nefericiri și de aci înainte. Tiranul Paylus, fiind înduplecat de o amantă a sa, răpi colanul din templul lui Apollo, însă îndată copilul séu înnebuni și-l aprinse casa. Dacă veriga de aur, descoperită la Petrósa și care dimpreună cu alte obiecte prețioșe a fost consacrată unui templu al lui Apollo, ar fi întru adevăr identică cu veriga, séu colanul, cel de «Vulcan-făcut», dăruit lui Cadm și Harmoniei (amândoi înmormențați după tradițiunii lângă Porțile-de-fer), atunci ómenii superstițioși ar puté susținé, că acest colan a continuat

grecesci: Duenos med feced; Novios Plautios med Romai fecid; Χάρης μ' ἔγραψε; Τιμωνίδας μ' ἔγραψε etc.

Resultă așa dar, că ipoteza runelor germane, pe care se întemeiează textul imaginar de «*gutani owi hailag*», este, și nu pôte să fie de cât cădută.

Nu există o singură literă pe veriga de la Petrósă, care să nu fie arhaică pelasgă, însuși conținutul textului este pelasg, sêu ca să fim bine înțeleși pelasgo-latin. Avem aici formele unor elemente grafice, ce aparțin alfabetului barbar, sêu nordic pelasg, care a format veriga de unire între alfabetul din Archipelag, numit ionic, și între caracterele rhetice, salassice și ale Italiei superioare.

Usul acestor litere a fost general în timpurile arhaice, Cesar și Tacit le numesc litere grecesci; Liviu litere bătrânesci (priscæ literæ); Pliniu litere ionice și litere grecesci ¹⁾.

să aibă consecințe fatale pentru posesorii săi, și după ce a fost descoperit pe cóstele muntelui Istrița. Êtă ce scrie Odobescu pe basa actelor oficiale: Les poursuites violentes exercées, lors du procès, contre toutes les personnes qui avaient été plus ou moins impliquées dans l'affaire, ont laissé chez les habitants de la localité des souvenirs si terrifiants, qu'aujourd'hui encore les paysans hésitent, semble-t-il, à parler des jours néfastes, où le mauvais esprit poussa quelques-uns des leurs à céder aux tentations de la fortune. Le veillard Stan' Avram et son gendre Ion Lemnar sont morts tous les deux en prison, avant la fin même du procès, qui dura jusqu'en 1842. Tous leurs partageants, paysans ou citadins, furent réduits à la misère et périrent en peu de temps (Le Trésor, I. 12). Pantazescu, care în 1875 furase acéstă verigă din museul de la Bucuresci dimpreună cu cele-lalte obiecte ale tesarului depuse acolo, după ce a fost condamnat la 6 ani reclusiune, fu în urmă ucis de o sentinelă, pe când cercase să fugă din închisórea de la Cozia. — Vulcan era cunoscut și vechilor locuitori din părțile de nord ale Istrului, ca cel mai renumit măiestru în lucrarea metalelor, cu deosebire a obiectelor de aur. În colindele române el este cântat ca un bun faur, ce lucrăză la d'aur. În tradițiunile eroice germane (Grimm, Die deutsche Heldensage, v. Wieland) el figureză sub numele de Wayland, Walland, Weland, Wieland, Wielant, Valland, Völund, Velint: el mai apare și ca un nepot al regelui Vilkinus; ér făurăria sa se afla în muntele Glogensachsen sêu Gökelsass (womit wohl der Koukesas gemeint wird. Grimm, Heldensage, p. 196). Sub numele de Caucas, după cum scim, figureză în timpurile preistorice Carpații Daciei. După aceleași tradițiuni germane, el lucrăză diferite obiecte de aur, sculptăză geme și pahare prețioase într'un oraș necunoscut Germanilor, în «urbe Sigeni» (Grimm, Heldensage, p. 41). Notăm aici, că într'o colindă românescă de anul-noă (urare cu plugul) cel mai renumit faur este din târgul Sibiului (Colecțiunea noastră). Urbs Sigeni și Târgul Sibiului, numit în alte părți ale Transilvaniei Sighiu și Sibiniū, se pare a fi numai una și aceeași localitate din istoria legendară a celui mai mare faur al vechimi.

¹⁾ Plinii lib. VII. c. 58. 1: Gentium consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut Ionum litteris uterentur. Veteres graecas fuisse easdem pacne quae nunc sunt latinae.

Cu deosebire în părțile Daciei usul acestui vechi alfabet pelasg se reduce la timpuri foarte obscure.

Plutașii români de pe malul Bistriței în Moldova mai întrebuințază și astăzi în mod tradițional aceleași litere, însă fără valoare fonetică, numai ca semne distinctive pentru cherestelele, sâu lemnele de construcțiune, ce le transportă ¹⁾).

Reproducem aici o parte din aceste semne al căror caracter pelasgo-latin este evident. Tóte aceste semne sunt formate din linii drepte. După aspectul lor, atât în general cât și în particular, ele sunt caractere grafice, carî pe lângă tóte că astăzi și-au pierdut valoarea lor fonetică, au însă o origine istorică; ele nu sunt nici de cum semne voluntare, inventate de fie-care plutaș în parte.

Nu există în acest alfabet arhaic al plutașilor Români din munții Moldovei aproape nici un caracter, pe care să nu-l aflăm tot-o-dată în runele scandinave, în cele anglo-saxone și în alfabetele Rheților și Salassilor.

Înainte de a încheia acest capitol asupra verigei de la Petrósă, noi vom reproduce aici încă două inscripțiuni. Ele ne vor pune și mai mult în evidență faptul, că așa numitele rune scandinave și anglo-saxone nu sunt de cât resturile arhaice ale alfabetului nordic pelasg.

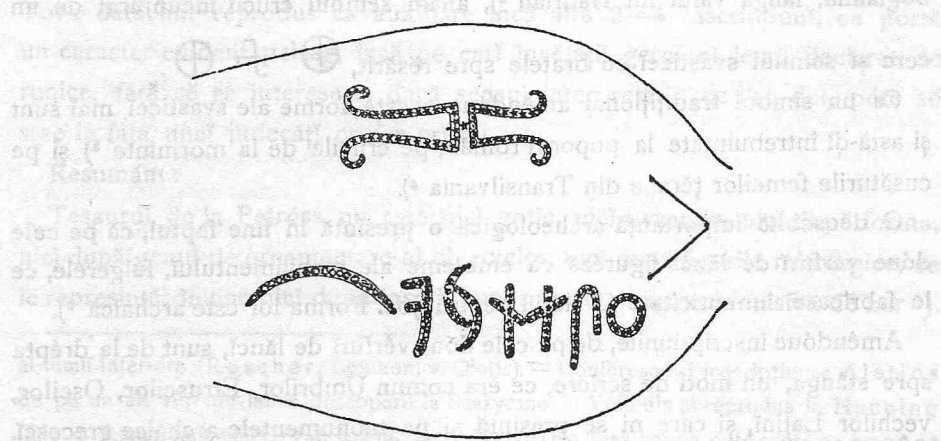
Una din aceste inscripțiuni ni se prezintă pe un vîrf de lance, fabricat de bronz, ce a fost descoperit la Torcello lângă Veneția. Literele sunt formate din stelute și din cercuri mici, stampate în linii gravate (Fig. 235, pag. 659). Archeologii italieni au considerat această inscripțiune ca etruscă.

A doua inscripțiune e gravată pe un alt vîrf de lance, material de fer, ce a fost descoperit la Müncheberg, în marchionatul Brandenburg (Fig. 236, pag. 659).

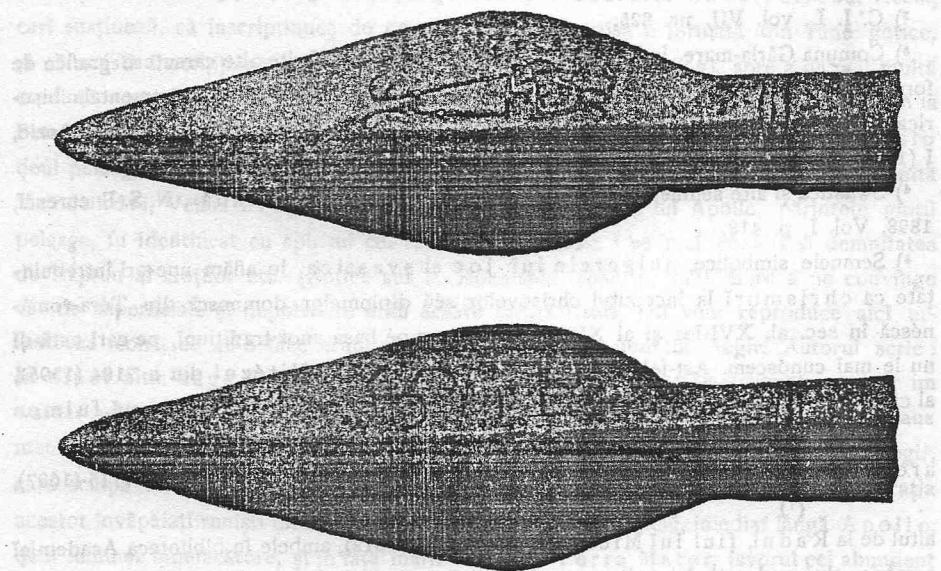
Amîndouă aceste vîrfuri de lănci poartă decorațiuni simbolice, o sva-
stică și un triquetru.

¹⁾ Burada, Despre creștările plutașilor pe cherestele. Iași, tip. Goldner, 1880.

Svastica, sub cele două forme ale sale,卐卐, reprezenta în timpurile arhaice, sôrele de primăvară și sôrele de toamnă. Aceste semne ieratiche ne

235. — Inscripțiunea de pe vârful de lance de la Torcello.
Henning, Die d. Runendenkmäler, pag. 22.

236. — Vârful de lance de la Müncheberg. Henning, Die d. Runendenkmäler,
Taf. I. 2.

apar în diferite părți ale lumii vechi, pe unde se estinsese o-dată rasa pelasgă, în Europa, Asia și Africa de nord.

Cultul svasticeii exista în țările Daciei și în epoca romană. Un monument votiv descoperit în Turda și dedicat Dianeii (sorei lui Apollo) poartă de asupra

semnul ¹⁾. Esiilații Dacî duseră cu sine în Britannia acest simbol al credințelor sale religioase. Pe o inscripțiune a Cohortei I Aelia Dacorum din Amboglanna, lângă valul lui Hadrian ²⁾, aflăm semnul crucii încunjurat de un cerc și semnul svasticeî cu brațele spre răsărit,   .

Ca un simbol tradițional amândouă aceste forme ale svasticeî mai sunt și astăzi întrebuințate la poporul român, pe crucile de la morminte ³⁾ și pe cusăturile femeilor țărane din Transilvania ⁴⁾.

O deosebită importanță archeologică o prezintă în fine faptul, că pe cele două vârfuri de lănci figurază ca embleme ale stabilimentului, fulgerele, ce le fabricase în anticitate Cyclopii pentru Joe. Forma lor este archaică ⁵⁾.

Amândouă inscripțiunile, de pe cele două vârfuri de lănci, sunt de la dreapta spre stânga, un mod de scriere, ce era comun Umbrilor, Etruscilor, Oscilor, vechilor Latini, și care ni se prezintă și pe monumentele archaice grecesci. Ultimele două litere sunt FC, și lectura întregii inscripțiuni ar fi:

OLETOS F(e)C(it) ⁶⁾,

¹⁾ Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen, II, p. 81.

²⁾ C. I. L. vol. VII. nr. 825.

³⁾ Comuna Gârla-mare, jud. Mehedinți. — Svastica și diferite alte caractere grafice de formă antică figurază cu miile pe petrele cioplite, din cari e construită monumentala biserică «Trisfetitele» din Iași. Ele se află reproduse la Tocilescu, Revista pentru istorie, I (1883), p. 242.

⁴⁾ Swastica și alte semne accadice în revista «Tinerimea română». N. S. București, 1898. Vol. I, p. 418.

⁵⁾ Semnele simbolice, fulgerele lui Joe și svastica, le aflăm uneori întrebuințate ca chrismurî la începutul chrisóvelor său diplomelor domnesci din Țera-românească în sec. al. XVI-lea și al XVII-lea, de sigur pe basa unor tradițiuni, pe cari astăzi nu le mai cunoscem. Ast-fel pe un chrisov al lui Michaii Vitézul din a. 7104 (1596), al cărui original se află în biblioteca Academiei, chrismul ne apare sub forma unui fulmen

archaic . Pe alte două chrisóve, unul de la Radul Șerban din a. 7115 (1607), altul de la Radul, fiul lui Michnea, din a. 7120 (1612), ambele în biblioteca Academiei române, chrismul este înlocuit cu o svastică în spirale având următoarele forme:

⁶⁾ În ce privește descifrarea acestui cuvânt mai notăm aici, că un E sub forma de F se află și pe inscripțiunea pelasgă din Lemnos (Bull. d. Corresp. hell. X. 3). În Corpus inscr. lat. III, nr. 14799¹ găsim un F = E. — Polybiu (X. 10. 11) amintesc de un Aletes, despre care spuneau tradițiunile vechi, că ar fi descoperit minele de argint, și din care cauză i se acordase onori divini. În legendele antice, un Oletis figurază ca demon

Terminăm aici cu acest studiu asupra verigei de la Petrósă.

Noi am examinat și explicat această inscripțiune pe basa fântânilor istorice. Tot-o-dată am reprodus ca auxiliare încă alte 3—4 inscripțiuni, ce poartă un caracter evident pelasg, însă pe cari învățații germani le-au declarat de runice, fără să se intereseze, dacă sensul interpretării, ce l-au dat, poate să stea în fața unei judecăți critice ori nu.

Resumăm :

Tesaurul de la Petrósă nu este nici gotic, nici byzantin, nici după forma, nici după genul de ornamentare al obiectelor, nici după figurile mitologice, ce le reprezintă; în fine nici după inscripțiunea de pe veriga cea masivă de aur ¹⁾.

al lumii inferioare (Roscher, Lexikon, v. Oletis). — Conferesc și inscripțiunea Aletios de pe un alt vîrf de lance descoperit la Suszyczno în Volhinia și reprodus la Henning (Die d. Runendenkmäler, Taf. I. Fig. 1). — Henning însă spre a pute scote un cuvînt german în rune din inscripțiunile de la Fig. 237—8, declară literele O și ʁ de la început și de la fine ca simple semne de ornamentațiune, și ast-fel dînsul citește prima inscripțiune RNNGA, ér a doua RANNGA. Un adevărat non-sens.

¹⁾ Ipoteza despre proveniența gotică a tesaurului de la Petrósă. Aceia, cari susțineau, că inscripțiunea de pe veriga de la Petrósă e formată din rune gotice, și că această inscripțiune conține un text german (gutani owi hailag), spre a da mai multă credință acestei ipoteze se vedură siliți să declare, că și figurile, ce decorază patera de la Petrósă nu reprezintă alt-ceva de cît divinitățile panteonului german Walhalla. Apollo deul pelasg, primi în noul botez numele de Balder, fiul lui Odin, deîta Opis fu numită Verdandri, Venus Freya, Hercule Thor, ér Ianus, fiul lui Apollo, părintele ginții pelasge, fu identificat cu spiritul cel rău Aegir, căruia i se mai conferi și demnitatea de Neptun al Goților etc. (Notice sur la Roumanie, 1868, p. 382). Spre a ne convinge cît de superficiale și nepotrivite erau aceste caracterisări, noi vom reproduce aici următorea iconă, ce ne-o face eruditul Grimm despre așa numitul Aegir. Autorul scrie : In einer altn. saga findet sich ein dämon Grîmr aegir genannt, weil er im wasser wie auf dem lande gehen kann, er speit gift und feuer, trinkt das blut aus menschen und thieren (Deutsche Mythologie. II, 1854, p. 969). Și acest Grîmr Aegir, care scuipa venin și foc, care bea sângele ómenilor și al animalelor, capătă din grația acestor învăpăiați runiști un loc de onóre pe o pateră de sacrificiu, imediat lângă Apollo, deul luminei binefăcătoare, și în fața marii divinități Terra Mater, izvorul cel abundent al tuturor bunătăților. — Credem tot-o-dată, că e locul aici să amintim în puține cuvinte și despre conținutul ultimei publicațiuni a lui Odobescu, intitulată «Le Trésor de Pétroussa» (Paris, 1900). Odobescu nu s'a distins nici o-dată prin studiile sale istorice și archeologice. Pentru dînsul istoria antică, istoria artelor, archeologia, epigrafia, au fost tot-de-una numai simple ocupațiuni de distracțiune. Lipsit de cunoștințe mai intensive, și peste tot lipsit de darul de a pute pătrunde în misteriele sciințelor istorice și archeologice, asupra sa făcuse o deosebită impresiune părerile păstoriului evangelic din Bucuresci, Neumeister, că textul inscripțiunii de pe veriga de la Petrósă ar fi «gutani owi hailag», și al cărei sens ar fi «dem guten Scythenland heilig»; o ipotesă, pe care

Acest important monument de aurărie, unic în lume, aparține unei alte civilizațiuni, unor altor idei religioase. Totul ne apare aici arhaic, începând de la

apoi Odobescu în toate scrierile sale a cercat, după cum singur mărturisește, numai să o desvolte și s'o completeze (*une nouvelle interprétation proposée par M. R. Neumeister ... que nous développerons et compléterons. Notice sur la Roumanie, 1868, p. 371*). După ce diferitele articule și notițe, ce le publicase Odobescu asupra tezaurului de la Petrosă în cursul anilor 1865—1877, au rămas fără nici un resunet în lumea științifică, dânsul în ultimii ani ai vieții sale, scose la Paris în limba franceză o lucrare voluminoasă, în forme mai mult luxoase, de cât științifice, sub titlul de: «*Le Trésor de Pétroussa*», un aglomerat incoherent de compilațiuni despre diferite obiecte de artă, din diferite epoce, fără nici un fond de erudițiune, fără nici o sintesă critică și ce este mai elementar, fără ca autorul să-și poată da seamă de caracterul distinctiv al fiecărei epoci în parte; o lucrare în care dânsul propunea următoarele trei interpretări capricioase pentru textul tot așa de imaginar «*gutani ocwi hailag*»: 1° «*A Odin la Scythie consacré*»; 2° «*Le (peuple) Goth n'(a-t-il) pas consacré la Scythie*»; 3° «*Pour un Goth la Scythie n'(est-elle) pas consacré*» (*Le Trésor de Pétroussa. Tome I. p. 414—415*). Pentru această interpretare fantastică scrisese Odobescu un volum atât de mare. Ți se închipuie concluderea finală a operei sale, dânsul o formulează astfel: *Les pièces qui constituent le trésor trouvé à Pétroussa proviennent d'un peuple germanique, professant le paganisme, et très probablement des Goths, qui habitèrent la Dacie du III au V-e siècle de l'ère chrétienne (!?)* (Tom. III, p. 6). — Tot o dată spre a da o aparență de veritate acestei teorii eronate, Odobescu ne înfățișează figurile de pe patera de la Petrosă sub un aspect barbar (Tom. II. 33), atât din punct de vedere al artei, cât și al tipurilor, pe când de altă parte învățatul Dr. Bock constatare încă la a. 1868, că această pateră e opera unui măiestru de mare merit (*erkennen wir hier auf den ersten Blick das Werk eines geschulten Künstlers ... und der es namentlich in technischer Beziehung zu einer vollendeten Meisterschaft gebracht hatte*. (Mitth. d. k. k. Central-Commission. XIII. 109). Odobescu mai creă și o literă nouă neexistentă în textul verigei, pe <, pe care în facsimilele sale formate ad-hoc o înfățișă în forme foarte marcante; și spre a da mai multă credință alegațiunii sale cu privire la această literă imaginată, dânsul afirmă, că veriga a fost ruptă în a. 1875 tocmai asupra literelor & și < (*Le Trésor de Pétroussa, I, p. 358, 376, 397, 398 și Pl. II*) pe când în realitate fractura a fost numai asupra literei &. În fine ca să obscureze pe cât e posibil caracterul pelasg, ori grecesc, al paterii, Odobescu aședă pe Apollo ca cel din urmă între divinitățile figurate pe pateră (*Le Trésor de Pétroussa, II, p. 39*). Atât credem, că este de ajuns pentru caracterizarea operei lui Odobescu. — Ipoteza, că tezaurul de la Petrosă ar fi de origine gotică, a fost în timpul din urmă abandonată chiar și de archeologul francez De Linas, care în publicațiunea sa de la 1887, «*Origines de l'orfèvrerie cloisonnée*», declară, că diferitele figuri grupate în interiorul paterii de la Petrosă nu au nici un raport cu mitologia Goților. — Aceeași părere o exprimase încă pe la a. 1868 canonicul Dr. Fr. Bock: *Das jedoch möchte wohl keines besonderen Beweises bedürfen, dass wir hier nicht mit Gestalten der nordischen, sondern der griechischen oder überhaupt classisch-antiken Götterwelt zu thun haben* (Mitth. d. Central-Comm. XIII, p. 110).

discul cel grandios, de aur cu ornamente apollinice, de la patera cu figură, între cari Terra Mater și Apollo Hyperboreul au rolul principal, de la fibula-phoenix și până la veriga său colanul cu caractere grafice pelasge. Fără îndoială, că noi avem aici resturile unui tezaur religios, compus din diferite obiecte prețioase, ce au fost consacrate în timpuri depărtate unui templu ilustru, al Mamei-mari, ori al lui Apollo Hyperboreul, în ținuturile de la Dunărea de jos.

Nu suntem cei de întâi, cari avem aceste convingeri.

Încă la a. 1870 Cesar Bolliac, inițiatorul studiilor archeologice în România, exprimase următoarea părere: «dăcă cine orî-ce va dice, svêrcolêscă-se orî cât vor putê archeologii noștri, vasele de la Petrôsa sunt vase Dace, cu stil Dacic, pentru un cult din Dacia» ¹⁾.

Îr în alt loc dînsul scrie: «Sunt multe caractere pe cărămîșile și petrele de la Slon, cari ar avê analogiă cu caracterele de pe brățara (veriga) din aurăria (de la Petrôsa), pe care de la aflarea ei și până astă-dî eu am cređut'o ș'o cred încă Dacă» ²⁾.

Bolliac, explorase din punct de vedere archeologic, diferite ținuturi ale țerei. Dînsul vedea numai un șir neînterupt în civilizațiunea preistorică a Daciei, începînd din epoca petrei lustruite și până în timpurile romane. Această civilizațiune Bolliac o atribuia Dacilor, pe cari i considera ca populațiunea aborigenă, său de obîrșă, a acestor țeri.

¹⁾ Bolliac, Trompetta Carpaților, An. 1870, nr. 876, pag. 3.

²⁾ Bolliac, Trompetta Carpaților. An. 1871, nr. 939, p. 3 și 4.

XXIX. ΣΙΔΗΡΕΙΑΙ ΠΥΛΑΙ. PORȚILE DE FER.

Usul de a închide cu porți de fer pasurile munților mai înalți a existat și în timpurile preistorice. Aceste porți, ce erau tot-o-dată apărate și de castele situate pe vârfurile stâncilor, aveau destinațiunea să împedecă incursiunile glótelor inimice.

Despre cea mai vechiă Pórtă de fer face amintire Homer ¹⁾. Ea se afla lângă Oceanos potamos, séu Istru, acolo, unde după Hesiod a fost aruncat într'o cavernă adâncă, bălaurul cel legendar, care înspăimântase și pe dēi Olympulu ²⁾.

Acéstă pórtă de fer forma, după cum rezultă din Homer și Hesiod, nu numai o barieră puternică, dar era tot-o-dată, și o lucrare demnă de admirațiune. Ea era cunoscută comercianților meridionali din Elada și Asia mică. Ea devenise un punct geografic important.

Locul, unde se află Porțile de fer ale lui Homer, este identic cu strimtórea cea făimósă de lângă cataractele Dunării, numită și astă-dí Porțile de fer.

La Pindar aceleași Porți pórtă numele de Γαδειρίδες πύλαι ³⁾, astă-dí Gherdapuri în limba locuitorilor din vecinătate.

În timpurile romane, aceste Porți de fer erau cunoscute sub numele de Portae Caucasiae, de óre-ce, Carpații meridionali după cum scim, purtau numele de Caucas, nu numai în tradițiunile vechi, dar și în geografia militară a Romanilor ⁴⁾.

Pliniu cel bătrân, ne descrie Porțile de fer séu Caucasice ca «o operă gigantică a naturei. Aici catena munților se întrerumpea de-o-dată. Porțile erau formate din grindii îmbrăcate cu fer, ér pe sub ele curgea un pērēu, din care exhală un miros fórte greú. Dincóce (în partea de apus), aceste Porți erau apărate de un castel aședat pe vârful stâncilor spre a împedeca trecerea

¹⁾ Homeri Ilias. VIII. v. 13: σιδήρειαι πύλαι.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 746, 790 (695), 811 seqq., 864. — La Hesiod (Theog. v. 811) aceleași Porți monumentale figuréză sub numele de μαρμάρειαι πύλαι. Se pare, că Hesiod face aici o confusiune geografică cu Porțile de fer dintre Bănat și Țera Hațeguluí, cari în limba poporului român de acolo se numesc «La Marmore» (ung. Vaskapu).

³⁾ Pindari fragm. 25 (la Strabo, III. 5. 5).

⁴⁾ Jornandis De Getar. orig. c. 7: Caucasus... Histri quoque fluentia contingit. — Flori H. R. lib. III. 5: Piso Rhodopen Caucasumque penetravit. — Inscriptiunea ostășului Mansuetus din Leg. I Minervia: ad Alutum flumen secus montis Caucasi (Froehner, Col. Trajane, p. 156).

ginților nenumărate». Ele se aflaș așa dar situate în drumul cel mare al migrațiunii ginților barbare către părțile de apus ale Europei. De lângă Porțile Caucasice se începeaș munții Gordyaei, locuiți de populațiunii nesupuse Valli și Suarni, cari se ocupaș cu lucrarea minelor de aur; ér de lângă triburile aceste și până la Pontul euxin, se întindeaș mai multe seminții de Heniochi. «Acésta, ne spune Pliniu, «este fisionomia acestuș sîn de pămênt, unul din cele mai celebre» ¹⁾.

Tot-o-datâ Pliniu mai face aici următórea rectificare. Mulți, ȓice dênsul, numiaș acéstâ trecătóre Porțile Caspice (Portae Caspiae), ceea ce este o mare eróre geografică.

Porțile de fer de la Istru aveaș în epoca romanâ o îndoitâ însemnătate. Ele formaș o despărțire geografică. Pentru apus, ele eraș porțile orientuluș, ér pentru răsărit eraș porțile apusuluș.

În istoria romanâ cea de ântâiû amintire despre aceste Porți o aflâm în timpul lui Nero.

Nero, cum ne spun autorii romanî, decretase o expedițiune asupra Sarmașilor, séu Scyșilor europenî, cari devenise o calamitate permanentâ pentru statul roman încă din timpurile republicei. Pentru scopul acesta, dênsul strînse o marc mulțime de óste, din Britannia, Germania și Illyria, pe care o trimise la strimtorile Caucasice ²⁾. Însâ legatul pro-pretor al Mesiei Plauțiu Elian (a. 57 d. Chr.) terminâ repede acéstâ expedițiune asupra Sarmașilor, mai înainte de ce împêratul ar fi sosit cu legiunile sale la Porțile de fer. Inscriptiunea, ce formézâ epitaful acestuș brav general, ne spune, că dênsul sili pe câți-va regi, până aci necunoscuți, să trecâ pe cel alalt țermure al Dunării și să închine înaintea stêgurilor romane, apoi el puse în libertate pe fiii regilor, ce domniaș peste Bastarni, peste Roxolanî și pe fratele regeluș Dac, asigurând și estindênd în modul acesta pacea și liniscea provinciei ³⁾.

¹⁾ Plinii lib. VI. 12. 1: portae Cascaſiae, magno errore multis Caspiae dictae, ingens naturae opus montibus interruptis repente, ubi fores obditaе ferratis trabibus, subter medias amne diri odoris fluente, citraque in rupe castello comunito ad arcendas transitu gentes innumeras . . . A portis Cascaſiis per montes Gordyaeos, Valli, Suarni indomitaе gentes, auri tamen metalla fodiunt. Ab iis ad Pontum usque Heniochorum plura genera . . . Ita se habet terrarum sinus e clarissimis. — Heniochiî, cari ne apar și în legendele argonautice, sunt din punct de vedere geografic și etnografic unul și același popor cu Arimaspii, cei cu un ochiû.

²⁾ Suetonii Nero Claudius, c. 19: Parabat et ad Caspias portas expeditionem. — Cf. Taciti Hist. I. 6. — Plinii lib. VI. 15. 6: Et Neronis principis comminatio, ad Caspias portas tendere dicebatur, quum peteret illas (Caucasias) quae... in Sarmatis tendunt.

³⁾ C. I. L. vol. XIV nr. 3608.

Tot lângă Istru se aflau Porțile Caspice și după poetul Papiniu Stațiu ¹⁾. Aceste porți, ce formaū basa de operațiune a trupelor de apus asupra Sarmaților, se află, după cum scrie Pliniu, în masivul de munți numit Ceraunius ²⁾, adecă al Cernei.

A doua grupă de munți, Gordyaci, cari după descrierea lui Pliniu începău de lângă Porțile de fer, sunt identici cu munții districtului Gorjū, din părțile de nord-vest ale Țerei-romănesci. ³⁾. De asemenea s'a mai păstrat în toponimia română și numele triburilor Valli și Suarni, de cari face amintire Pliniu. Cea de întâi localitate de lângă Porțile de fer pōrtă numele de Gura Văii, adecă a Valii celei mari, seū a clisurei Dunării. Țr numele Suarnilor s'a conservat până astă-đi în numele comunelor romănesci Șovarna-de-jos, și Șovarna-de-sus din plaiul Cloșanilor, o regiune, unde se lucraū minele încă din timpurile ante-romane ⁴⁾.

Aceleași Porți de fer măi sunt amintite și în seculul al IV-lea al erei creștine sub numele de Ferratae Portae, și ele serviaū, după cum ne spune Claudian, ca basă de operațiune pentru incursiunile Geților în părțile de apus ale imperiului roman ⁵⁾.

¹⁾ Statii lib. IV. 4. v. 56 seqq.

At tu si longi cursum dabit Atropos aevi
Forsitan Ausonias ibis frenare cohortes,
Aut Rheni populos, aut nigrae litora Thules,
Aut Istrum servare latus, metuendaque portae
Limina Caspiacae.

²⁾ Plinii lib. V. 27. 3. — Cf. măi sus pag. 416.

³⁾ Confusiunea între Porțile Caspice din Asia și între Porțile Caucasice de la Istru măi produse o nouă rătăcire în geografia antică. Munții Gordyaci fură transportați și localizați în părțile meridionale ale Armeniei, în apropiere de Tigru. — De altmintrelea o expedițiune a Romanilor asupra Sarmaților din Europa, cu trupe din Britania, din Germania și Illyria prin Caucasul asiatic, ar fi fost în contra celor mai elementare principii de strategie.

⁴⁾ Lângă Șovarna-de-jos se află delul numit Rudină (adecă, din care se estrăgeaū metale). — Păreū, pe care Pliniu i-l numesce amnis diri odoris, pōrtă astă-đi numele de Slatinic, adecă pēreū cu apă sērătă, seū mocirlos; el curge în Dunăre tocmai prin același loc, unde se află în vechime Porțile de fer.

⁵⁾ Claudiani Bell. Get. v. 235 seqq:

Nonne videbantur, quamvis adamante rigentes,
Turribus invalidis fragiles procumbere muri,
Ferrataeque Getis ultro se pandere portae?

XXX. INELE CU GEME DIN STÂNCA LUI PROMETHEU.

Pliniu în istoria sa naturală vorbind despre originea gemelor, și cum au ajuns ele la o admirațiune așa de mare, ne spune următoarele :

«După povestirile populare, primul us, ce s'a făcut cu gemele, începe de la stânca din Caucas (a lui Prometheus). Omenii voind să simbolizeze în-catenarea și suferințele lui Prometheus au început să lege jur împrejur cu fer câte un fragment din stânca acésta și să-l pórte în deget. Acésta este începutul inelului și acésta a fost pétra prețioasă sêu gema» ¹⁾.

Despre aceeași tradițiune scrie și Hygin: «Joe, ca să nu-și calce jurământul, ce-l făcuse, că nu va libera nici o-dată pe Prometheus din catenele sale, i puse în mână un inel, din același metal ca și catenele, și în care, dânsul a mai pus și un fragment din stânca Caucasului» ²⁾.

Stânca lui Prometheus, care forméază și astă-dí cel mai important monument al Carpaților, se bucurase în antichitatea preistorică de o mare venerațiune. Ea era emblema Panteonului pelasg. Acéstă stâncă era figurată de asupra porților cyclopice ale Mycenei; ea era reprezentată ca un simbol sfânt al eternității pe stelele funerare ale Siciliei, Cartagenei și chiar în catacombele creștine ale Romei ³⁾.

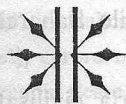
O altă stelă funerară, ce a fost descoperită în necropola preistorică de la Bologna, ne înfățișéază de asemenea o imitațiune a formei, ce o are acéstă legendară stâncă din Carpați ⁴⁾.

¹⁾ Plinii H. N. lib. XXXVII. 1: Quae fuerit origo gemmarum Fabulae primordium a rupe Caucasea tradunt: Promethei vinculum interpretatione fatali: primumque saxi hujus fragmentum inclusum ferro, ac digito circumdatum, hoc fuisse anulum, et hoc gemmam.

²⁾ Hygini Astronom. II. 15. — Cf. Servius in Eclog. VI. 42.

³⁾ O pictură din crypta Lucinei (sec. I—II) în catacombele Romei ne înfățișéază acéstă stâncă în aceeași formă, ori cu alte cuvinte în aceleași fețe, cum se află reprodușă mai sus la pag. 350. (A se vedé Northcote et Brownlow, Rome souterraine, 1877, p. 325).

⁴⁾ Bertrand et Reinach, Les Celtes, p. 165—166.

Tot lângă Iatru se află Porțile Caspice după postul Papinu Stații 4).
 Aceste porți se formează dintr-o grupă de munte care se înalță de-a lungul
 Sarmatiei și se înalță dintr-o grupă de munte care se înalță dintr-o grupă de munte
 Cernăuți la Iatru.

Prin urmare, în urma acestor considerații, se poate conchide că în
 Europa de Nord-Est, în regiunile din nordul Dunării și ale Mării negre, în
 Asia mică, în Asyria și în Egipt. Ei reprezintă tipul original al popoarelor
 așa numite arice, care a introdus în Europa cele de întâi beneficii ale
 civilizațiunii.

PELASGII SĂU PROTO-LATINII

(ARIMII).

XXXI. INCEPUTURILE POPORULUI PELASG.

1. *Vechimea rasei pelasge.*

Încă înainte de imigrațiunea Grecilor, Celților și a Germanilor în ținuturile
 Europei, cea mai mare parte a acestui continent, era ocupată de o rasă
 de oameni veniți din Asia, pe cari autorii grecescri i numiau în general Pe-
 lasgi și Turseni.

Acești Pelasgi formase în timpurile ante-elene, cel mai întins, mai pu-
 ternic, și mai remarcabil popor, o națiune, care din punct de vedere moral
 și material a schimbat fața Europei arhaice.

Pelasgii ne apar în fruntea tuturor tradițiunilor istorice, nu numai în Elada
 și în Italia, dar și în regiunile din nordul Dunării și ale Mării negre, în
 Asia mică, în Asyria și în Egipt. Ei reprezintă tipul original al popoarelor
 așa numite arice, care a introdus în Europa cele de întâi beneficii ale
 civilizațiunii.

Urmele estensiunii lor etnografice, precum și ale activității lor industriale,
 le mai aflăm și astăzi pe cele trei continente ale lumii vechi; începând din
 munții Norvegiei până în pustiurile Saharei, de la isvórele râurilor Araxe și
 Oxus până la Oceanul atlantic.

Însă istoria lor politică și istoria civilizațiunii lor sunt acoperite de întu-
 nerecul vechimii.

Puținele date, ce ne-au rămas asupra Pelasgilor, ne înfățișează pe acest mare și admirabil popor numai în ultimul period al istoriei sale, atunci când independența sa politică era distrusă aproape peste tot locul și când numele său începe să dispară. Din nefericire însă, chiar și aceste puține date, fragmentare, ce ne-au rămas despre Pelasgi, ne sunt transmise de cei, cari i-au cucerit, i-au distrus, i-au persecutat, i-au împrăsciat, și în urmă i-au calumniat. Ast-fel că istoria epocelor lor de înflorire, de putere și extensiune teritorială, în Europa, Asia și Africa, istoria imperiilor și instituțiunilor sale, a artelor și industriei lor, a rămas înmormântată. Cu deosebire istoria politică a Pelasgilor meridionali se încheie cu căderea Troiei. De aici încolo tot ce mai aflăm despre acești Pelasgi din jurul Mării egee, sunt numai simple amintiri de resturi mici și împrăsciate, silite de inamicii lor să emigreze din o țară în alta, spre a-și căuta o nouă patriă.

Pentru poporul grecesc, Pelasgi erau cei mai vechi oameni de pe pământ. Rasa lor li se părea atât de arhaică, atât de superioară în concepțiuni, puternică în voință și în fapte, atât de nobilă în moravuri, în cât tradițiunile și poemele grecesci atribuiau tuturor Pelasgilor epitetul de «divini», *ἄνθρωποι*,¹⁾ adică oameni cu calități supranaturale, asemenea Țeilor, un nume, ce ei întru adevăr l-au meritat prin darurile lor fizice și morale.

Grecii î-și perduse de mult tradițiunea, când, cum, și de unde au venit ei în ținuturile Eladei; însă ei aveau o tradițiune, că înainte de dășii a domnit peste pământul ocupat de ei un alt popor, care a desecat mlaștinile, a scurs lacurile, a dat cursuri nouă râurilor, a tăiat munții, a împreunat mările, a arat șesurile, a întemeiat orașe, sate și cetăți, a avut o religiune înălțătoare, a ridicat altare și temple Țeilor, și că aceștia au fost Pelasgi.

După vechile tradițiuni grecesci, Pelasgi locuise în părțile Greciei încă înainte de cele două diluvii legendare, ce se vărsase peste Attica, Beoția și Thessalia, unul în timpul regelui Ogyges²⁾ și altul în timpurile lui Deucalion³⁾. Ei domnise așa dar peste continentul grecesc încă înainte de timpurile lui Noe.

Un ram al poporului pelasg, Arcații, ce locuiau pe culmile și văile din centrul Peloponesului, aveau tradițiunea, că dășii au fost pe pământ încă

¹⁾ Homeri Ilias, X. v. 429; Odys. XIX. v. 177: *ἄνθρωποι τε Πελασγοί*. — Aeschyl's Suppl. v. 967: *ἄνθρωποι Πελασγῶν*. — După Dionysiu din Halicarnas (1. 18) Pelasgi de lângă Dodona erau considerați ca sfinți (*ἱεροί*), cărora nime nu cuteza a le face resboii.

²⁾ În timpul diluviului lui Ogyges domnia peste Argos Phoroneu, tatăl lui Pelasg (Eusebius, Praep. Evang. X. 10. p. 489, in Fragm. Hist. gr. I. 385. 8).

³⁾ Herodotus lib. I. c. 56. — Apollodorus Bibl. lib. VIII. 2.

înainte de ce luna ar fi apărut pe ceriū ¹⁾. Cu privire la această importantă tradițiune, scholiastul lui Apolloniu Rhodiu se exprimă ast-fel: «Se pare, că Arcađii au existat încă înainte de lună, după cum scrie Eudoxus în scrierea sa *Πεπλοδοξ*. Ér Theodor scrie, că luna a apărut pe ceriū cu puțin înainte de resboiul lui Hercule cu Giganții. Tot ast-fel ne spun Aristo din Chios și Dionysiu din Chalcida în cărțile lor despre Origini ²⁾).

În fine Ephor, unul din scrutătorii cei mai diligenți ai anticității și istoric iubitoriū de adevăr, care trăise în seculul al IV-lea a. Chr. scrie: «Tradițiunea ne spune, că Pelasgii au fost cei mai străvechi, cari au domnit peste Grecia ³⁾).

2. Civilizațiunea preistorică a rasei pelasge.

Când Pelasgii apărură pentru prima oră pe pământul Eladei, ei nu aflară aci, după cum ne spun tradițiunile, de cât o populațiune rară și sălbatecă, risipită prin munți și păduri, trăind în caverne, fără societate, fără legi, fără religiune și fără cunoscințe utile.

Arcađii, popor pastoral și vitéz, cei mai vechi locuitori în Elada, povestiau, după cum ne spune Pausania, că cel de întâiū om născut pe pământ a fost Pelasg, un bărbat, care se distingea prin mărimea, prin puterea și frumseța figurei sale și care întrecea pe toți cei alalți muritori prin facultățile spiritului său; că acest Pelasg, după ce a început să domnească, a fost cel de întâiū, care a învățat pe omenī să-și construiască colibe (καλύβας) spre a se apăra de incomoditățile frigului, ale ploilor și căldurilor; că el a învățat pe omenī să-și facă haine din piei de oīe, le-a interdis, ca să se nutrească și mai departe cu frunze, cu burueni și rădăcinī, din cari unele erau periculoase sănătății; că el a învățat pe omenī, ca să nu mai mănânce tot feliul de ghindă, ci numai ghindă de fag ⁴⁾.

Ér vechiul poet epic Asiu scrie despre acest Pelasg, că el a fost născut

¹⁾ Apollonii Rhodii Argon. lib. IV. v. 263—265. — Ovidii Fast. lib. II. v. 289—290:

Ante Jovem genitum terras habuisse feruntur

Arcades, et luna gens prior illa fuit.

²⁾ Schol. Apoll. Rh. IV. 264 (in Fragm. Hist. Graec. III. 325, frag. 4.)

³⁾ Ephori fragm. 54: Οἱ δὲ Πελασγοὶ τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα δυναστευσάντων ἀρχαιοτάτοι λέγονται. — Herodoti lib. I. c. 56: τὸ ἀρχαῖον τὸ μὲν Πελασγικὸν . . . ἔθνος. — Cf. ibid. lib. VII. 161. VIII. 44.

⁴⁾ Pausaniae Graeciae Descr. lib. VIII. 1.

din «Pământul cel negru», pe culmile cele înalte ale munților, ca să fie începtorii genului muritoriu¹⁾.

Un alt reprezentant al vechii civilizațiunii pelasge a fost divinul Prometheus, fiul lui Iapet, fiul Gaei.

Poetul Eschyl, în una din cele mai frumoase lucrări ale sale, ne înfățișează pe Prometheus espunând singur beneficiile, ce le-a adus dânsul omenirii.

«Acești ómenî,» ȑice Prometheus, «nu cunoscău nici arta cum să construiască case de cărămiȑi la lumina sórelui, nici modul cum să lucreze lemnele, ci locuiau pe sub pământ în ascunsurile cele întunecóse ale cavernelor, întocmai ca furnicile cele agile; ei nu aveau nici un semn sigur, ca să cunóscă, când are să fie érnă, când are să soséscă primăvara, anutimpul florilor, când are să fie vară, anutimpul fructelor, ci duceau o vieȑă de pe o ȑi pe alta, lipsiȑi cu desăvârșire de orȑ-ce cunoscinȑe, până când eu i-am învăȑat să cunóscă răsăritul stelelor și apusul lor, lucruri de altmintrelea greu de însemnat. Afară de acestea, eu i-am învăȑat sistemul tuturor sciinȑelor utile; eu am aflat modul de scriere, și cum ómenii, pot să ȑină în minte tóte sciinȑele; eu cel de ântăiu am prins în jug animalele, ce pot servi la transporturi. Nime altul, de cât eu singur am inventat corăbiile cu pânze, ca ómenii să póta trece peste mare Mai înainte, dacă se întempla, ca cine-va să se bolnăvéscă, el muria din lipsa mijlócelor de vindecare, până când eu le-am arătat, cum au să se compună medicamentele și cum se pot vindeca de tóte bólele; eu am introdus diferite moduri de a cunósce viitorul și în fine cine póte să afirme, că ar fi aflat mai înainte de mine lucrurile cele folositoare ascunse sub pământ, cum sunt arama, ferul, argintul și aurul?»²⁾.

Pelasg și Prometheus sunt personificarea vechii culturii pelasge, și tot ce ne spun tradiȑiunile, că a inventat, orȑ creat spiritul lor, aparȑine geniului întregului popor.

De asemenea exista în Creta o vechiă tradiȑiune, ca Dactylii și Corybanȑii, triburi pelasge, au fost cei de ântăiu în acéstă insulă, carȑi au învăȑat pe ómenii să formeze turme de oi, să domesticéscă și alte genuri de animale, porci, capre, vite, cai; că ei au învăȑat pe ómenii măiestria de a arunca cu lancea (arma naȑională pelasgă) și de a trăi în societate comună; că ei cu deosebire au fost autorii buneȑi înȑelegeri, a vieȑii regulate și cumpătate³⁾.

¹⁾ Pausaniae lib. VIII. 1. 4.

²⁾ Aeschyl's Prometheus vinctus, v. 450 seqq.

³⁾ Diodori Siculi lib. V. c. 64.

Datele, ce le avem despre istoria vechiă a Pelasgilor, corespund pe deplin cu faptele, ce ni le procură arheologia din epoca neolitică.

Pelasgii ne apar după vechile tradițiuni istorice ca una și aceeași populațiune cu neoliticii, cari introduc în Europa cele de întâi elemente ale civilizațiunii, animalele domestice, cultura cerealelor și o artă industrială mai progresată. Chiar și olăria neolitică, pōrtă semne de ornamentațiune și simbōle mistice pelasge.

Tot ast-fel tradițiunile grecescī atribue Pelasgilor cel de întâi cult al ȕeilor în Europa.

Cu deosebire se spunea despre Arcaȕi, că dēnșii aū fost cēi de întâi, cari aū făcut sacrificii și ceremonii religiose ȕeilor ¹⁾.

Grecii de altă parte, după cum scim, împrumutase principalele lor divinităȕi de la Pelasgi ²⁾.

Joe cel vechiū al Romanilor purta în mână o pētră în loc de fulgere ³⁾, și pe acest Jupiter Lapis Romanii făceau cele mai obligatōre și mai solemne jurămintele ale lor ⁴⁾. Chiar și în ritul jurămintelor, Romanii păstrară până târȕiū usul petrilor sfinte de silex ⁵⁾.

Din punct de vedere istoric așa dar faptul este pozitiv:

Înainte de civilizațiunea grēcă și egiptēnă, o civilizațiune mult mai vechiă se revērsase asupra Europei. Acēsta a fost civilizațiunea morală și materială a rasei pelasge, și care a deschis un vast câmp de activitate genului omesc. Influenȕele acestei culturī pelasge aū fost decisive pentru sōrtea muritorilor pe acest pământ.

Pelasgii aū fost adevēraȕii fundatori ai stării nōstre actuale.

¹⁾ Hygini Fab. 274: Arcades res divinas primi Diis fecerunt.—Herodoti lib. II. c. 52: Ἐθνον δὲ πάντα πρότερον οἱ Πελασγοὶ θεοῖσι ἐπαυχόμενοι.

²⁾ Herodoti lib. II. c. 51 și 53. — Platonis Cratylus (Ed. Didot, vol. II. p. 293). — Romanii încă atribuiaū Pelasgilor riturile lor religiose. Ovidii Fast. lib. II. v. 281—282:

Inde Deum colimus, devectorum sacra Pelasgis

Flamen adhuc prisco more Dialis agit.

³⁾ Arnobii lib. IV. 25. — Augustini De civit. Dei, II. 29.

⁴⁾ Festus, v. Lapidem. — Ciceronis Fam. 7. 12. — Gellii lib. I. 21. — Și astă-ȕi în unele părȕi locuite de Romāni, țeraniȕ jōră cu o pētră în mână, ori punēnd mână pe pētră (jud. Covurlui, com. Căvādinescī și Mestēcāni).

⁵⁾ Livii lib. I. 24; IX. 5; XXX. 43. — Polybii lib. III. 26.

XXXII. PELASGII MERIDIONALI.

1. *Pelasgii în peninsula Hemuluî.*

Pelasgii, poporul cel estins al lumii vechi, domnise în timpurile ante-istorice, nu numai peste continentul Eladei, dar peste întregă peninsula Hemuluî.

Noi vom resuma aici diferitele date, ce le aflăm în această privință la autorii grecesci.

Thessalia, teritoriul cel mai fertil și mai frumos al Greciei vechi, situat între munții Olymp, Ossa, Pelion și Pind, purta o dată numele de Pelasgicon Argos ¹⁾, Pelasgicon pedion ²⁾, adică câmpia Pelasgilor, și Pelasgia ³⁾.

Epirul, țera lui Pyrrhus, o regiune cu văi adânci, sălbatece și în parte fertile, a fost o dată locuit de Pelasgi ⁴⁾. Aici se afla Dodona, metropolă religioasă a Pelasgilor din epoca homerică ⁵⁾, unde suprema divinitate, ce guverna pământul și ceriul, era adorată sub numele național de «Joe al Pelasgilor», Ζεύς Πελασγικὸς ⁶⁾.

Întreg Peloponesul, o țară acoperită cu păduri vaste, brăsdate de riuri și pâraie numeroase, și în condițiuni foarte favorabile pentru o viață pastorală, se numise în vechime Pelasgia, după cum ne spun istoricii Acusilau ⁷⁾ și Ephor ⁸⁾.

Arcadia, o regiune încunjurată de toate părțile cu munți și locuită de un popor pastoral, cu moravuri simple și patriarcale, avuse o dată numele de «Pelasgia» ⁹⁾.

¹⁾ Homeri Ilias. II. v. 681: Πελασγικὸν Ἄργος. — Strabonis Geogr. VIII. 6. 5.

²⁾ Strabonis Geogr. IX. 5. 22: Πελασγικὸν πεδῖον.

³⁾ Hecataei Fragm. 334: Ἡ Θεσσαλία δὲ Πελασγία ἐκαλεῖτο ἀπὸ Πελασγοῦ τοῦ βασιλεύσαντος (Fragm. Hist. graec. I. Ed. Didot p. 25. — Cf. ibid. vol. IV. p. 501. — Eustathii Comm. in Dionysium v. 427.)

⁴⁾ Strabonis lib. V. 2. 4: πολλοὶ δὲ καὶ τὰ Ἰππειρωτικὰ ἔθνη Πελασγικά εἰρήκασιν.

⁵⁾ Strabonis lib. VII. 7. 10.

⁶⁾ Homeri Ilias XVI. 233.

⁷⁾ Acusilai fragm. 11: Πελασγὸς . . . ἀπὸ δὲ ἡ Πελοποννήσου χώρα, ἣ καὶ Ἀπία λεγομένη, μέχρι Φαρακίας καὶ Δαρίσσης, Πελασγία ἐκλήθη (Frag. Hist. graec. I. p. 161.)

⁸⁾ Ephori fragm. 54: Καὶ τὴν Πελοπόννησον δὲ Πελασγίαν φησὶν Ἐφορος κληθῆναι (Ibid. p. 248). — Plinii lib. IV. 5. 1: Peloponnesus appellata et Pelasgia.

⁹⁾ Steph. Byz.: Ἀρκάδια· ἐκαλεῖτο δὲ Πελασγίη, ὡς Νικόλαος πέμπτη. — Herodoti lib. I. 146: Ἀρκάδες Πελασγοί. — Conferesce cu privire la Pelasgii din Elada și Bruck, Quae

Argosul, regatul lui Agamemnon, celebru prin orașele sale Mycena și Tirynt, unde s'au descoperit în timpurile noastre tesauru neprețuite ale unei civilizațiuni înmormântate pelasge, a fost de asemenea o patriă a Pelasgilor. La Eschyl și Euripide, Argosul poartă numele de Pelasgia ¹⁾.

Beoția de asemenea, o țară avută de turme de oi, de cireți de vite, și ergheli de cai, unde se aflau faimoși munți Parnas și Helicon cu văile lor cele frumoase dedicate divinităților, a fost în vechime locuită de Pelasgi ²⁾.

Tot ast-fel și Attica, o simplă provincie agricolă, ne apare la începutul istoriei sale ca o regiune locuită de Pelasgi ³⁾. Athena, centrul vieții intelectuale și politice a Greciei vechi a fost întemeiată de Pelasgi. În timpul când Pelasgi domnise peste Grecia, scrie Herodot, Athenienii au fost Pelasgi ⁴⁾. Zidul cel puternic, ce încunjura o-dată acropola Athenei, era construit de Pelasgi, Πελασγικὸν τείχος ⁵⁾. Chiar și în timpurile imperiului roman o parte din orașul Athenei purta numele de Palasgicon ⁶⁾.

Macedonia intră, o țară cu ideale mari politice, și stăpâna lumii în timpurile lui Alesandru cel Mare, avuse în vechime o populațiune pelasgă ⁷⁾. Macedo, patriarhul național al Macedoniei, ne apare în vechia genealogie a popoarelor din peninsula Hemului, ca un descendent al lui Pelasg ⁸⁾. De asemenea scrie Herodot, că Pelasgi, ce locuiau în regiunea Pindului, se numiau Macedoni ⁹⁾.

Vechile populațiuni ale Illyriei, erau de aceeași naționalitate cu Macedonenii ¹⁰⁾. Diferitele ginți ale acestei regiuni, Liburnii, Dalmații, Iapodi,

veteres de Pelasgis tradiderint. Dissertatio inauguralis historica, Vratislaviae, 1884.

¹⁾ Aeschyl Prom. v. 860; Suppl. v. 250 seqq. — Euripidis Ὀρέστης v. 675. 849. 1611; Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αἰδίδι, v. 1494; Ἴπρακλῆς μαινόμενος, v. 462. — Eustathii Comm. in Dionysium, 347: Εὐρυπίδης δὲ καὶ τοὺς Ἀργεῖους Πελασγοὺς οἶδεν εἰπών. Πάλαι Πελασγοί, Δαναῖδαι δὲ δευτέρων. — Strabonis lib. VIII. 6. 9.

²⁾ Strabonis lib. IX. 2. 25: εἴρηται δ' ὅτι τὴν Βοιωτίαν ταύτην ἐπέκησάν ποτε Θρᾷες, βιασάμενοι τοὺς Βοιωτοὺς, καὶ Πελασγοὶ καὶ ἄλλοι βάρβαροι. — Ibid. IX. 2. 3.

³⁾ Herodoti lib. I. c. 57: τὸ Ἀττικὸν ἔθνος ἐὼν Πελασγικόν. — Cf. ibid. lib. VI. 137; VII. 94.

⁴⁾ Herodoti lib. VIII. 24.

⁵⁾ Herodoti lib. V. 64. — Fragm. Hist. graec. II. 111. 17; IV. 457. 3.

⁶⁾ Strabonis lib. IX. 2. 3. — Cf. ibid. V. 2. 3; V. 2. 8.

⁷⁾ Justin. lib. VII. 1. 1: Macedonia . . . Emathia cognominata est. . . Populus Pelasgi.

⁸⁾ Apollodori Bibl. lib. III. 8. 1.

⁹⁾ Herodoti lib. I. 56: οἵκτε ἐν Πίνδῳ Μακεδόν (ἔθνος) καλεούμενον.

¹⁰⁾ Appiani Bell. Mithr. 55.

Dindarii, Brygi, Byllionii, Taulanții, Dasareții, Ardiei, Dardani etc. au nume, moravuri și tradițiuni pelasge.

Illyria așa numită «barbara» purta din timpul lui August, numele de Illyris Romana.

În fine întreg teritoriul Thraciei, care într-o vechime depărtată cuprindea și populațiunile omoglate din nordul Dunării de jos a fost de asemenea o țară pelasgă ¹⁾. Troianii și Mysienii, ne spune Herodot, făcuse în timpurile preistorice o mare expedițiune în Europa, și densesi supusese întregă Thracia până la Marea ionică ²⁾. O probă așa dar, că Thracii constituiau în aceeași epocă una și aceeași naționalitate etnică cu Pelasgii din Asia mică.

În fine poetul Eschyl ne înfățișează următoarea iconă despre estensiunea dominațiunii pelasge în părțile de sud-est ale Europei. Regele Pelasg din Argos se exprimă ast-fel către Danaos: «Eă sunt Pelasg Domnul acestei țări. Gintea Pelasgilor, numită ast-fel cu tot dreptul după numele mieu, regele lor, stăpânesce această țară. Eă domnesc peste tot pământul, din care se scoboră râul Algos (Altos?) și Strymonul, ce curge din partea de unde apune soarele. Între hotarele împărăției mele se află și țera Perrhebilor (din nordul Thessaliei) și ținuturile dincolo de Pind lângă Paeoni și munții Dodonei (Epirul). Marea întrerupe, ce e drept, hotarele țerei mele, însă domnia mea se estinde și dincolo de mare, ăr numele țerei acesteia este Apia» ³⁾. Râul cel important, de care ne vorbește aici Pelasg, ce curgea de la marginea lumii, de unde apune soarele, care îngheța în timpul iernei ⁴⁾ și care se afla în zona de unde suflă vânturile cele reci ⁵⁾, nu este nici de cum Strymonul Thraciei, ci Istrul cel făinos al Europei ⁶⁾.

¹⁾ În timpurile mai târzii se mai amintesc în peninsula muntelui Athos unele resturi ale vechilor Pelasgi (Herodot, I. 57. — Strabo, VII. 35. — Thucydides, IV. 109). — Scymnus din Chio (Orb. Descr. v. 585) încă vorbește de Pelasgioții emigrați din Thracia în insulele Scyros și Schiathos. — Cf. Giseke, Thrakisch-Pelasgische Stämme der Balkanhalbinsel, pag. 25. 31. — Gooss (Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Dunauegenden, in Archiv d. Ver. f. siebenb. Lndskunde, N. F. XIV, p. 118): welche (Illyrier, Thraker) mit den Pelasgern Griechenlands und den Siculern Italiens identisch sind.

²⁾ Herodoti lib. VII. 20. — Strabo (XIII. 1. 31) de altă parte constată, că multe nume proprii sunt comune la Thracii și la Troianii. — Mysienii (Mysoi), ce emigrase din Thracia în Asia mică, erau de aceeași origine și limbă cu Moesi sau Mysii dintre Dunăre și Hem. (Strabo, XII. 3. 3; VII. 3. 2; XIII. 1. 8).

³⁾ Aeschyl Suppl. v. 250.

⁴⁾ Aeschyl Persaeus, v. 497.

⁵⁾ Aeschyl Agamemnon, v. 192.

⁶⁾ Pindari Olymp. III. 18.

În timpurile vechi rîurile cele mari, cu deosebire Istrul cel sfânt, (căruia i sacrifică și Alesandru cel Mare), serviau în locușunile oficiale spre a înfățișa mărimea, puterea și trăinicia unui imperiū.

Regii cei vechi, după cum ne spune Dinon, da ordin să aducă apă din Istru și din Nil, pe care o conservaū în tesaurul lor, ca să probeze mărimea imperiilor, și în consecință, că ei sunt domniū tuturor ¹⁾. Aceleași cugetări voiesce să le esprime Pelasg, și acesta este adevăratul înțeles al tradițiunii, pe care ne-a transmis'o Eschyl ²⁾.

2. Pelasgiū în insulele Mării egee.

De la Carpați și din peninsula Hemuluī, Pelasgiū se respândise încă în cele mai depărtate timpuri preistorice prin toate insulele principale ale Arhipelaguluī.

Insula Lemnos consecrată deului pelasg Vulcan, cum și insula vecină Imbros, amîndouă situate în apropiere de Dardanele, au fost locuite de Pelasgi, din o vechime foarte obscură ³⁾.

Insula Samothrace din aceleași părți ale mării egee, celebră prin cultul Cabirilor său Corybanților, și unde descălecaser mai întăiū Dardan, al doilea patriarch al poporuluī troian, avuse la început o populațiune pelasgă ⁴⁾.

¹⁾ Dinonis fragm. 16 (in Fragm. Hist. gr. II. 92).

²⁾ Părerăa lui Niebuhr despre Pelasgiū din Europa (Römische Geschichte, I Theil. Berlin, Verlag Reimer, 1833 p. 56): Ich stehe an dem Ziel, von wo aus sich der Kreis überschaut, worin ich pelasgische Völker... als fest angesessene, mächtige, ehrenvolle Nationen, in jener Zeit gefunden und erwiesen habe, die grösstentheils, vor unsrer hellenischen Geschichte liegt. Nicht als Hypothese, sondern mit voller historischer Überzeugung, sage ich, dass eine Zeit war wo die Pelasger, vielleicht damals das ausgedehnteste aller Völker in Europa, vom Padus und Arnus bis gegen Bosphorus wohnten... dass die nördlichen Inseln im ägäischen Meer die Kette zwischen den Tyrrhenern Asiens, und dem pelasgischen Argos erhielten. — Niebuhr este singurul dintre istoricii germani, care începuse să aibă vederi mai clare asupra epocii pelasge. Însă icóna etnografică, ce ne-o presintă densusul, nu e completă. În cercetările și studiile sale asupra vechilor Pelasgi, densusul avuse în vedere numai peninsula italică și balcanică. Atât i se părea de ajuns pentru istoria sa romană.

³⁾ Herodoti lib. VI. 140: Μελτιάδης ὁ Κίμωνος... νηὶ κατανύσας ἐξ Ἑλαιοῦντος τοῦ ἐν Χερσονήσῳ ἐς Ἀἰῖνον προηγόρευε ἐξίέναι ἐκ τῆς νήσου τοῖσι Πελασγοῖσι. — Strabonis lib. V. 2. 4: Ἀντικλειδῆς δὲ πρώτους φησὶν αὐτοὺς (Πελασγοὺς) τὰ περὶ Ἀἰῖνον καὶ Ἰμβρὸν κτεῖσαι. — Herodoti lib. v. 26. — Strabonis lib. VII. frag. 35: ὤκησαν δὲ τὴν χερρόνησον ταύτην (τοῦ Ἀθωνος) τῶν ἐκ Ἀἰῖνου Πελασγῶν τινες, εἰς πέντε διηρημένοι πόλιστατα.

⁴⁾ Herodoti lib. II. 51. — Strabonis lib. VII. fragm. 49. 50.

(Tot ast-fel și Delos, insula cea sfântă a anticității grecesci, unde Latona, pelasgă, persecutată de Junona, născuse pe ȕeul cel poporal al lumii vechi, se numise o-dată Pelasgia, după cum scrie Nicanor Alexandrinul ¹⁾).

Insula Creta, regatul lui Minos, a celui mai mare legislator din epoca ante-troiană, patria adoptivă a Cureșilor seú Corybanșilor, ni se presintă de asemenea locuită de Pelasgi ²⁾.

Insula Samos, patria filosofului Pythagora, a fost în vechime pelasgă ³⁾. Dionysiu Periegetul numesce această insulă reședința Junonei pelasge ⁴⁾.

Insula Lesbos, patria mai multor bărbați erudiți și esceleți, de unde erau filosofi Pittac, Theophrast, Phanas, istoricii Hellanic și Theophane, cântăreșii Arion și Terpander, poetul Alceu și poetesa Sapho, încă se numise o-dată Pelasgia ⁵⁾.

Chiar și insula Rhodos, unde se afla una din cele șapte minuni ale lumii vechi, statuă cea colosală de aramă consecrată Sorelui (Solis colossus), a fost la început pelasgă ⁶⁾.

De asemenea au fost locuite de Pelasgi, insula Scyros ⁷⁾ și insula Chio ⁸⁾, ai cărei locuitori se glorificaú, că bėtrănul cântăreș Homer a fost unul din cetățenii lor.

În fine o insulă pelasgă a fost și Eubea. Aici, după cum ne spun tradițiunile, descălecase Hellops, un fiú al lui Ion seú Ianus, și de la acest Hellops insula Eubea a fost numită mai întâiú Heliopia ⁹⁾.

3. *Pelasgii în Asia mică, în Syria, Mesopotamia și Arabia.*

Încă din timpurile primitive ale istoriei, rasa pelasgă se estinsese departe nu numai în continentul Europei dar și în regiunile Asiei mici, pe câmpiile

¹⁾ Nicanoris Fragm. 11: Ἀήλος ἐκαλεῖτο καὶ Πελασγία. (Cf. Fragm. Hist. graec. III. 633).

²⁾ Homeri Odys. XIX. 177. — Herodoti lib. I. 173. — Diodori Siculi lib. V. 64. 80. 81. — Dionysii Halle. lib. I. 18. 1.

³⁾ Herodoti lib. I. 142. — Cf. ibid. lib. VII. 94.

⁴⁾ Dionysii Orb. Descr. v. 534.

⁵⁾ Strabonis lib. V. 2. 4: καὶ γὰρ τὴν Λέσβον Πελασγίαν εἰρήχασιν. Herodoti lib. V. 26.

⁶⁾ Diodori Siculi lib. V. 55 seqq. — Strabonis lib. X. 3. 7; XIV. 2. 7.

⁷⁾ Diodori Siculi lib. XI. 60.

⁸⁾ Strabonis lib. XIII. 3. 3.

⁹⁾ Stephanus Byz., v. Ἑλλοπία.

cele fertile ale Tigrului și Eufratului și pe țărmurile orientale ale Mediteranei ¹⁾.

În ce privește Asia mică, geograful Strabo, născut în Cappadocia, scrie următoarele: «că Pelasgii au fost un popor mare, se poate documenta și cu alte izvoare. Asume Menecrat Elaita, în cartea sa despre «Originile orașelor» ne spune, că întreagă regiunea maritimă, ce se numește acum Ionia, începând de la Mycale și de la insulele vecine a format o dată locuințele Pelasgilor» ²⁾. Tot astfel ne scrie Herodot, că Ionienii, cari trecuse din Achaia și din Pelopones pe țărmurile Asiei mici (în Lydia și în Caria) erau de naționalitate Pelasgi.

Între orașele cele mai renumite ale Pelasgilor Ionienii au fost Efesul și Miletul.

În Efes se afla templul cel magnific al Dianei Efesene, una din minunile lumii vechi, unde această divinitate era înfățișată, nu ca o virgină, ci după ideile religioase pelasge, ca o mamă nutritoare a tuturor ființelor vii; având peptul său acoperit cu un mare număr de fițe ³⁾.

Cu deosebire Miletul ajunsese la un grad înalt de prosperitate. În curs de mai multe secole, Miletul figură ca primul oraș maritim și comercial al lumii vechi, rival al Fenicienilor, Cartagenienilor și al Etruscilor. Încă înainte de timpurile argonautice, Milesienii devenise intermediari între porturile Mediteranei și între ținuturile cele avute de turme, de cereale, de vin și de metale, din nordul Mării negre și al Dunării de jos. Cu deosebire în părțile despre Dacia, Milesienii întemeiasă o mulțime de agenții, de stabilimente comerciale și tîrguri permanente.

Din Milet era Thales, unul din cei 7 înțelepți ai lumii vechi și istoricul Hecateu.

¹⁾ Diefenbach, Origines europaeae, p. 78: Zunächst hinter diesem thrakischen Stamme, wohnt, jenseits an Iranier und Semiten grenzend, der pelasgische, d. i. der (damals noch einheitliche) griechisch-italische Stamm.

²⁾ Strabonis lib. XIII. c. 3. 3: οἱ δ' οἱ Πελασγοὶ μέγα ἦν ἔθνος, καὶ ἐκ τῆς ἄλλης ἱστορίας οὕτως ἐκμαρτυρεῖσθαι φασί: Μενεκράτης γοῦν ὁ Ἐλαίτης ἐν τοῖς περὶ κρίσεων φησὶ τὴν παραλίαν τὴν νῦν Ἰωνικὴν πάσαν, ἀπὸ Μυκάλης ἀρξάμενην, ὑπὸ Πελασγῶν οἰκίσθαι πρότερον καὶ τὰς πλησίον νήσους. — Cf. ibid. lib., XIV. 2. 27. — Herodoti lib. VII. c. 94: Ἰωνες δὲ ὕσαν μὲν χρόνον ἐν Πελοποννήσῳ οἰκεῖν . . . ἐκλεῖοντο Πελασγοὶ Αἰγυαῖες. — Bruck, Quae veteres de Pelasgis tradiderint, Vratislaviae, 1884, p. 49: Jam vero in Asia minore Pelasgi magnum atque continuum spatium obtinebant. Nam tota fere ora ad occasum vergens quondam Pelasgis impleta fuisse putabatur: In Caria ante Cares Pelasgos et Leleges habitasse; totam oram Ioniam . . . Pelasgorum fuisse etc. Despre Pelasgii din Caria amintesc și Mela (I. 16). După Steph. Byz. v. Νινὴ, Lelegii (cari locuiau în Pisidia și Caria) erau de naționalitate Pelasgi.

³⁾ Pausanias lib. IV. 31. 6; VII. 5. 2.

O altă grupă însemnată de Pelasgi stabiliți pe litoralul Asiei mici, din sus de Ionieni, o formau Eolii ¹⁾. Ei erau răspândiți prin totă regiunea Troiei de la Cyzic până în apropiere de riul Hermus în Lydia ²⁾ și aveau aceeași limbă ca și Pelasgii din Lesbos și din Arcadia. După tradițiunii Eolii erau însă de origine din Thessalia. Cel mai avut, și mai puternic oraș pe teritoriul acestor Eoli a fost Troia, cetate pelasgă încunjurată cu ziduri vechi cyclopice, construite după legendele grecesci de Apollo și Neptun ³⁾.

Alte seminții vechi pelasge pe teritoriul Asiei mici erau Mysienii ⁴⁾, Bithynii ⁵⁾, Phrygienii ⁶⁾ și Cauconii ⁷⁾, populațiuni pastorale, cari încă din timpuri foarte obscure emigrase acolo, unii din Mesia de la Dunăre, alții din Scythia, din Thracia și din Macedonia.

De aceeași origine cu Mysienii și Cariii erau Lydienii ⁸⁾, o populațiune avută, întinsă și viteză, stabilită pe țărmurile de apus al Asiei mici ⁹⁾. O parte din acești Lydieni, după cum ne spune Herodot, trecuse în Italia sub numele de Turseni ¹⁰⁾.

Urme numeroase despre estensiunea etnică a Pelasgilor pe teritoriul Asiei mici mai aflăm în Lycia ¹¹⁾, Paphlagonia ¹²⁾, Pisidia ¹³⁾, Lycaonia, Cilicia și Cappadocia ¹⁴⁾.

¹⁾ Herodoti lib. VII. 95: Αιολῆες καὶ τὸ πάλαι καλεόμενοι Πελασγοί.

²⁾ Strabonis lib. XIII. 1. 3. — Cf. Pausania lib. X. 24. 1.

³⁾ Jubainville, Les pr. habit., I. p. 93. seqq. — Flor, Ethn. Untersuchung ü. d. Pelasger, p. 14.

⁴⁾ Strabonis lib. VIII. 3. 2; XIII. 8. 1. — Plinii lib. V. 32.

⁵⁾ Herodot lib. VII. 75. — Strabonis lib. XII. 3. 3.

⁶⁾ Herodoti lib. VII. 73; V. 49; II. 2.

⁷⁾ Strabonis lib. VIII. 3. 17; XII. 3. 5.

⁸⁾ Herodoti lib. I. 171.

⁹⁾ Numele etnic de Λυδοί, Λυδοί (întocmai ca și Σύρος, Σύροι etc., corespunde, în ce privește vechia pronunțare, la forma Ludos, Ludi. Vechia patria a Lydienilor înainte de stabilirea lor în Asia mică se pare a fi fost în nordul Dunării de jos. Aristotele amintea, ca un Scit cu numele Lydus aflase arta de a topi arama (Plinii VII. 57. 6: Aes conflare et temperare, Aristoteles Lydum Scythen monstrasse). În țera Făgărașului numele familiar de Lud mai există și astăzi foarte răspândit. În districtul Sălcișii și Tâlmaciului se amintesc la a. 1383 un «Knez Lud» (Fejér, X. 1. 134).

¹⁰⁾ Herodoti lib. I. 94.

¹¹⁾ Diodori Siculi lib. V. 81. 2.

¹²⁾ Strabonis lib. VIII. 3. 17.

¹³⁾ Lelegii, cari locuiau în Pisidia erau de naționalitate Pelasgi întocmai ca și Lelegii din regiunile Troiei și Cariei. Cf. Steph. Byz. v. Νύλη. — Strabonis lib. XIII. 1. 59. — În Iliadă (X. 426) Lelegii sunt amintiți lângă Cauconii și «divinii Pelasgi».

¹⁴⁾ După vechii autori, Cappadocia era numai un ram din aceeași trupină etnică cu

Tradițiunea, că locuitorii din Lycaonia erau înrudiți de aproape cu Romanii o aflăm exprimată și în *Novela 25* a împăratului Justinian: *Lycaonum gentem . . . tradiderunt nobis qui vetera conscripserunt et naraverunt, quoniam est cognatissima Romanorum* ¹⁾.

Maî notăm aici că istoricul Ephor din Eolia ²⁾ amintesc în Asia mică ca populațiuni barbare (seu emigrate din părțile de nord ale Eladei) pe Cilicii, Lycii, Pamphylii ³⁾, Bithyni, Paphlagoni, Mariandyni, Troieni, Cari, Pisiđi, Mysieni, Chalybi, Phrygieni și Milyeni ⁴⁾.

Vechii locuitori ai Armeniei erau, după cum ne spune Herodot, descendenți ai Phrygienilor ⁵⁾. Însă după Strabo originea Armenilor era din Thessalia. Un anumit Armenus, originar din orașul Armenium în Thessalia, luase parte la expedițiunea Argonauților. Acest Armenus colonisă apoi pe ómeni, ce-î luase cu sine, în părțile de sus ale Eufratului și Tigrului și de aici numele de Armenia ⁶⁾.

În Syria și în Mesopotamia întîmpinăm de asemenea o mulțime de localități, ce poartă numiri vechi pelasge. Ast-fel aflăm în Syria: orașele Balaneae, Deba, Chaonia, Arimara, Larissa, Mamuga, Chalybon, Barbarissus; munții Amanus, Casius și Libanus ⁷⁾. În Mesopotamia ⁸⁾ orașele: Deba, Ombrea, Dorbeta și Nisibis ⁹⁾.

Frigienii (Diefenbach, Orig. 44). — Unul din orașele Cappadociei despre Armenia era Dacusa Euphratis (Riese, Geogr. lat. min. 92). — O altă vechiă localitate a Cappadociei purta numele de Rimnena, seu Romnena (Strabo, XII. 1. 4. Ed. Didot). — Ei adorau pe Mama-mare sub numele de Mă și pe Joe sub numele de Ζεύς Δακίη (Strabo, XII. 2. 3, și 5. 1).

¹⁾ Osenbrüggen, Corpus Iur. civ. P. III. 177. Nov. 25. — În vechile genealogii ale popórelor, Lycaonii erau considerați ca descendenți din Lycaon, fiul lui Pelasg. — Numele vechiu al Lycaonilor a trebuit să fie în formă pelasgă Lucaoni și Lucani. Acesta rezultă nu numai din modul cum scriau Grecii numele Lycaonilor cu $\gamma = \alpha$, dar se confirmă și prin înrudirea lor cu locuitorii din Lucania (Oenotrii), cari încă se consideraau ca descendenți din Lycaon (Pherecydis fragm. 85).

²⁾ Ephori fragm. 80 in Frag. Hist. graec. I. p. 258.

³⁾ Pamphylii după Herodot (VII. 91) erau rămășițe ale Troianilor.

⁴⁾ La Pliniu (V. 25. 1): Thracum soboles, Milyae.

⁵⁾ Herodoti lib. VII. 73. — Steph. Byz. v. v. Ἀρμενία.

⁶⁾ Strabonis lib. XI. 4. 8.

⁷⁾ Ptolemaei lib. V. c. 14.

⁸⁾ Ptolemaei lib. V. c. 17.

⁹⁾ Nisibis, la Philo Nasibis, la Uranius Nesibis, ar fi însemnat în limba Fenicienilor «petre adunate și grămădite» (Steph. Byz. v. Νίσιβις). Însă maî mult e de cređut, că în limba propriă a Pelasgilor acest cuvânt avea aceeași însemnare, pe care o are și astă-đi în limba română: năsip, nesip, seu nisip (arena), adecă pământ arid, năsipos.

Locuitorii primitivi ai Palestinei înainte de invasiunea Ebreilor sunt descriși în vechiul Testament ca oameni războinici și având o statură gigantică ¹⁾. O parte însemnată din vechile localități ale Palestinei poartă nume pelasge. Din aceste cităm aici următoarele: În Samaria: Scythopolis, Thirza, séu Tharsae; în Judea: Lydda, Rama séu Arimathia; în Perea, séu în ținutul dincolo de Jordan: Raphana și Scythopolis, despre care ne spune Pliniu, că era o colonie de Sciți ²⁾.

În Arabia vechile numiri topografice încă au în mare parte un caracter pelasg. Ptolemeu amintesc aici orașele: Istriana, Satula; Rhadu (sat), Lugana, Carna, Sata, Domana, Baeba, Latha, Albana, Amara, Draga, Saraca, Deva, Dela, Lysa, Petra, Medana, Lydia, Suratha, Gavara, Aurana, Sora etc. ³⁾. Er la Pliniu mai aflăm și orașele: Thatice, Sandura, Nasaudum și Rhemnina ⁴⁾.

După cum vedem Pelasgii într-o epocă depărtată, după ce copleșiră cu triburile și cu turmele lor întreg teritoriul Asiei mici, făcură o mișcare de expansiune mai departe. Din Asia mică ei străbătură în Syria, Assyria, Palestina, până în regiunile cele mai fertile ale Arabiei de lângă oceanul meridional, întemeiând peste tot locul diferite centre mari ale vieții lor pastorale, agricole și comerciale.

4. *Pelasgii în Egipt și Libia.*

Curentul migrațiunii pelasge către părțile de sud se estinse și peste regiunea de nord a Africei.

Încă din primele timpuri neolitice, am pute dice, chiar din ultimele timpuri ale epocii paleolitice ⁵⁾ numeroase triburi pastorale pelasge trecură de pe continentul Europei și al Asiei anterioare pe câmpiile cele fertile ale Nilului și de aici în regiunile cele vaste ale Libiei.

În Libia încă aflăm un trib numit Nisibes și o localitate Arina; er pe teritoriul României de astăzi întâmpinăm cinci sate numite Nisip, Nisiposa și Nisipuri.

¹⁾ Deuteron. Cap. 2. 10—20; Cap. 3. 3—11. — Iosua, 12. 4.

²⁾ Plinii lib. V. 16.

³⁾ Ptolemaei lib. VII. 7; V. 16 și 18.

⁴⁾ Plinii lib. VI. 35. 1.

⁵⁾ Silixe paleolitice admirabil frumos tăiate, având tipul Saint-Acheul, au fost descoperite nu de mult în Algeria lângă satul Remchi (L'Anthropologie, Ann. XI, 1900, p. 1 seqq.).

Aceste triburi pastorale și războinice tot-o-dată, însă dotate cu calități mari civilisatoare, întemeiază cea d'ântăiu domnie politică peste Egipt.

Cea mai vechiă dinastiă egiptenă, așa numită a «*șeilor*» era de naționalitate pelasgă ¹⁾. Grecii, după cum știm, încă atribuiau epitetul de *θεός*, său «divin», numai Pelasgilor ²⁾.

Saturn, unul din strămoșii cei mai iluștri ai rasei pelasge, domnise, după cum ne spun tradițiunile istorice, nu numai în Europa dar și peste Egipt și Libya ³⁾.

Theba cea mai vechiă și mai grandioasă capitală a Egiptului poartă un nume pelasg. Homer o numește cetatea cu averi imense și cu 100 de porți ⁴⁾. Mai exista încă tradițiunea, că orașul Theba din Egipt a fost întemeiat de un rege pelasg, Ogygus din Beotia ⁵⁾, care trăise înainte de diluviul cel mare al lui Deucalion (Noe). În fine Thebanii, după cum scrie Diodor, aveau aceeași tradițiune ca și Pelasgii din Europa, că ei sunt cei mai vechi oameni de pe pământ ⁶⁾.

Religiunea cea vechiă a Egiptenilor încă poartă caracterul naționalității pelasge.

Egiptenii, după cum ne spune Diodor, adorați la început cerul și pământul, său pe Uran și Gaea, pe care o numiau Mamă ⁷⁾. De asemenea mai aflăm în Egipt și cultul lui Saturn, al lui Amon, al Latonei, al lui Apollo, Diane și Ilithiei, divinități pelasge ⁸⁾.

În vechile papyre, pe cari preoții egipteni le depuneau lângă corpul mumiilor, se face adese-ori amintire de țera cea fericită și divină din părțile de nord ale lumii vechi, situată lângă riul cel mare și sfânt, unde se au născut zeii și unde migreză sufletele celor decedați ⁹⁾.

Vechii locuitori ai Egiptului aveau aceeași credință a vieții după moarte, pe care o aveau și Pelasgii din Europa, cu deosebire Hyperboreii. Columna Ceriului de pe Carpați figurează și pe cutiele mumiilor egiptene ca simbol al vieții eterne și fericite ¹⁰⁾.

¹⁾ Cf. Manethonis Fragmenta in Frag. Hist. graec. II. p. 526 seqq. — Diodori lib. I. c. 13.

²⁾ Vezi pag. 669.

³⁾ Diodori Siculi lib. I. 13.

⁴⁾ Homeri Ilias IX. v. 381—383.

⁵⁾ Tzetzes in Lycophron v. 1206.

⁶⁾ Diodori Siculi lib. I. 50.

⁷⁾ Diodori Siculi lib. I. 12.

⁸⁾ Herodoti lib. II. 155. 156. — Diodori Siculi lib. II. 12—13. — Ptolemaei lib. IV. 5.—
Plinii lib. V. 11. 1.

⁹⁾ Pierret, Le livre des morts des anciens Égyptiens. Paris, Leroux, 1882.

¹⁰⁾ Vezi mai sus pag. 329.

În aceleași texte religioase ale papyrelor egiptene ni se prezintă numeroase cuvinte de origine pelasgă, despre care vom vorbi mai târziu.

Primul period al istoriei egiptene este pelasg. Acest period se distinge prin caractere bine determinate, religioase, etnice și politice, de epocile următoare. Pe lângă vechile tradițiuni, ce ne-au rămas la scriitorii anticității, documentele noue arheologice confirmă pe fiecare din ele, că înainte de Egiptul faraonic a existat un Egipt pelasg ¹⁾.

Suntem în timpurile expansiunii teritoriale a Pelasgilor.

Venim acum la teritoriul cel vast al Libiei, care se întindea din părțile de apus ale Egiptului până la marea atlantică.

Cea mai veche și mai numeroasă populațiune a acestei regiuni o formați Getulii. Locuințele lor se află în părțile de nord ale desertului african, spre sud de Mauritania, de Numidia și Cyrenaica.

Getulii erau înfățișați de către autorii vechi ca un popor barbar și violent. Împărțiți în mai multe triburi și îmbrăcați în piei, scuturi, ei cutierău cu turmele lor oasele desertului celui imens; ei unele seminții trăiau din vânat și răpire. Călăreți eselenți, ei nu întrebuntau frâu la cal.

O cronică africană scrisă, după cum ne spune Salustiu, de Hiempsal regele Numidiei conținea despre Getuli următoarele: «Africa a ținut-o mai întâiu Getulii și Libyenii, popore dure și neculte, ce se nutria cu carne de fere sălbatică și cu ierbură întocmai ca și turmele lor. Ei nu se guvernau nici prin moravuri, nici prin legi, nici prin autoritatea cui-va. Tot-de-una migratori și fără locuințe stabile, ei se culcau acolo, unde-î cuprindea noaptea» ²⁾.

După tradițiune, Getulii emigrase în Africa din părțile Dunării de jos. Isidor din Sevilla scrie: «Despre Getuli se spune, că au fost Geți, care în număr foarte mare au plecat cu corăbiile din locurile lor și au ocupat Syrtele din Lybia, și fiind-că venise din ținuturile Geților li s'a aplicat numele derivat de Getuli» ³⁾.

¹⁾ Cantu, Hist. univ. I. (1865) 631: Il faut dire cependant, que la civilisation pélasgique, commune à l'Asie occidentale et à la Thrace, aux îles et à l'Italie, était antérieure à l'influence égyptienne. — Ibid. p. 399: Malgré l'antiquité prétendue des Égyptiens, tout démontre que leur pays reçut du dehors ses habitants et sa civilisation.

²⁾ Salustii B. Jug. c. 17: Africam initio habuere Gaetuli et Libyes, asperi, inculti, etc.

³⁾ Isidori Orig. lib. IX. 2. 118: Getuli Getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis venerunt, derivato nomine Getuli cognominati sunt.

De origine europenă erau și așa numiții Libyenii. Ei trecuse în Africa din regiunile Mării negre probabil tot în aceleași timpuri obscure cu Getulii.

În partea de răsărit a riului Triton, scrie Herodot, se află Libyenii agricultori, cari au locuințe stabile și poartă numele de Maxii. Ei își lasă plete în partea dreaptă a capului, ér în partea stângă le tund și susțin, că se trag din Troieni ¹⁾. Femeile Libyene purtau peptare de piele și Herodot crede, că de la aceste femei Libyene își are originea bocitul, βολογγή ²⁾. Ér Hecateu spunea, că ele purtau ștergare pe cap ³⁾.

După alte texte însă, Libyenii locuise într'o epocă foarte depărtată lângă Dunărea de jos.

Odyssea lui Homer amintesc de Libya care se afla situată lângă Erembi (Arimii de la Istru ⁴⁾).

Ér după genealogia vechiă a popoarelor preistorice, Libya personificată era o fiică a riului Oceanos, adecă a Istrului ⁵⁾.

În Țera Făgărașului precum și în regiunile vechi ale Țerei românesce, numele familiar Lăbu este și astăzi foarte usitat ⁶⁾.

Aceste populațiuni pastorale și agricole ale Libyei transmarine adora cu deosebire pe Saturn, marele deșu pelasg. Cel mai usitat epitet al său era «dominus» și «domnus» ⁷⁾, un termin a căru esplacățune o aflăm în tradițiunile vechi, că Saturna domnise odată și peste Libya, unde stabilise mai multe colonii ⁸⁾.

Urme numeroase istorice, că pe teritoriul Libyei locuise o populațiune întinsă pelasgă ni se presintă în numirile topografice ale acestei regiuni ⁹⁾.

¹⁾ Herodoti lib. IV. 191. — Pindar (Pyth. V. v. 82—86) încă susține, că făimosul oraș Cyrene din Africa a fost întemeiat de Troiani.

²⁾ Herodoti lib. IV. c. 198.

³⁾ Hecataei fragm. 329 in Fragm. Hist. graec. I. 25.

⁴⁾ Homeri Odys. IV. v. 85.

⁵⁾ Andronis Halicarnassensis fragm. 1 in Frag. Hist. Graec. II, p. 349.

⁶⁾ În vechia inscripțiune egiptenă de la Karnak, Libyenii sunt numiți Rebu, adecă Lebu (De Rouge, Les attaques dirigées contre Égypte par les peuples de la méditerranée p. 6). În județul Olt din România cunoscem numele familiar de Liba. În Bănatul Severinului se amintesc la a. 1404 satul Liban, ér la a. 1447 un chinez cu numele Lyuban (Pesty, A Ször. Bănság, II. 295).

⁷⁾ C. I. L. VIII. nr. 9329 et passim. — Bertholon, Les premiers colons de souche européenne dans l'Afrique du Nord, p. 22: le souvenir de Chronos demeura religieusement gravé dans le coeur des Libyens. — Cf. Bulletin arch. du Comité 1889 p. 207. — Tutain, De Saturni Dei in Africa Romano cultu.

⁸⁾ Polemonis Iliensis fragm. 102 in Fragm. H. gr. III. 148. — Cf. Diodori lib. III. 61.

⁹⁾ A se vedé: C. I. L. vol. VIII. — Ptolemaei lib. IV. — Plinii lib. V. — Ravennatis

Vom aminti aici următoarele exemple din geografia epocii romane.

Orașe și sate: Aquis Dacicis, Amuncla, Arimantis vicus, Arina, Aripa, Armonaca (Armoniacum), Arsinna, Baba (Babba), Badea, Banasa, Bescera, Boballica, Bobisciani, Bunobora, Burca, Calefacelenses, Capsa, Caputvada (Κεφαλή βράχους, adică Capul vadului¹⁾, Cerbica, Cotuza (Cotuzani²⁾, Floria, Galybe, Gelanus, Geva, Magura, Mansat, Masclianis³⁾, Musol (Musula), Nigra, Colonia Oea (s. Oaca), Orbita, Oviscae (Ovisce), Pisciana, Ruscada (Rusicade), Rusconia, Rusuccuru (Rusucurrus, Rusucurium⁴⁾, Scythopolis⁵⁾, Setrenses, Silice, Siur (portus), Sudava, Thabba, Themisua, Thieba, Thibinis, Thimisa, Turza, Urbara, Uzycath, Vacca, Velisci (Velesci), Vala, Zaratha, Zurmentum etc. Mai multe numiri de localități sunt compuse cu Casae, d. e. Casae Aniciorum, Casae Silvanae, Casae Calanenses, Casae nigrae. Munți: Albus, Aurasius, Buzara, Cirna, Cotes promontorium, Durdus, Mandrus, mons Pastorianensis, Salthi, Septem Fratres, Stoborum promontorium. Fluvii: Alba, Agna, Ardilio, Armua, Asarath, Salathus⁶⁾, Chulchul, Cosenus, Ger, Lathon, Malva (Malba), Nigris, Sala, Savus, Tusca, Valo(n), Vior⁷⁾, Zilia. Lacuri: Laccos, Marea, Ad oculum marinum. Insule: Cercina, Gaia, Lopadusa. Triburi: Asaracae, Babii, Banturarii, Buzenses, Zyges⁸⁾, Caetae, Cauni, Cirtesii, Dauchitae, Dolopes, Eropaei, Gongalae, Iobacchi, Masices, Miaedii, Mideni, Misulani, Musuni (Musioni, Mussini), Mycenii, Nisibes (Nisives), Salassii, Sittiani, Sorae, regio Scythiaca (var. Sciathica), Verveces, Zegrenses⁹⁾.

Cosmographia, Ed. Pidner, p. 139. — Itinerarium Ant. Augusti. — Tab. Peutingeriana. — Caesaris Bell. Gall. — Melae Descr. orbis, lib. I și III. — Riese, Geogr. lat. minores.

¹⁾ Procopii B. V. lib. I. 14.

²⁾ După cum ne spune Pliniu (IV. 18. 6), Barbarii de la Dunăre numiau «Cattuzi» pe pygmeii său piticii, ce locuiau spre sud de gurile Dunării (Cf. Strabo, VII. 5. 12). Astăzi în limba română există numai conumele «Cotuș».

³⁾ O numire omonimă, «Masclianis» o aflăm și pe teritoriul Daciei, în Bănatul de astăzi (Tab. Peut.).

⁴⁾ În județul Prahova din România încă se află un munte și stână cu numele de Curu-roșu (Frunțescu, Dict. top. 153).

⁵⁾ Alexandri Polyhistoris fragm. 119—132 in Fragm. Hist. graec. III, p. 238.

⁶⁾ Conferesce Riese (Geogr. lat. min., p. 5): flumen salsum si flumen salat.

⁷⁾ În poeziile populare române diferite râuri sunt numite adeseori «apă vioră», adică albastră, vineție. Șezătoarca (Fălticeni) An. I. 47: Prutule, apă vioră, face-te-ai neagră cernelă!

⁸⁾ Dionysiu Periegetul numesce pe Heniochi și pe Zygi de lângă Colchi: posteritate a rasei pelasge (v. 687: Ἡνίοχοι Ζύγιοι τε, Πελασγίδος ἔκγονοι αἴης).

⁹⁾ Fără îndoială că autorii greci și romani nu ne au transmis forma exactă a acestor numiri. Însuși Pliniu mărturisește (lib. V. 1) că numele populațiilor și al orașelor din Libya aproape nu se pot pronunța, de cât numai în limba acestor popoare.

De asemenea aflăm pe teritoriul Libyei urmele unei limbe rustice de origine latină, ce nu are însă caracter italic. Cităm următoarele exemple: annu, berbex și berbccc, camara, casae, cerbus, coniuuga, santus, sepellita, serbus, silban, soçra, vetranus¹⁾ mamma, tata²⁾. La aceste vom adăuga și cuvintele din nomenclatura topografică: asarath și zaratha, baba, bescera, mandrus, oca, stoborrurn, zurmentum, vacca, vior.

În fine o inscripțiune votivă din Numidia ne prezintă următorul text: C. C. Primus, sac(erdos) Saturni, agnu tauro domino, oviola Teluri, berbecu Iovo..... edu Merc(urio), aedua Veneri³⁾.

Mai notăm aici încă următoarele particularități caracteristice. Sibilarea lui *c*, *d* și *t* înainte de *i*, când mai urma și altă vocală. În limba plebeia a Libyei sunetul *v* trecea foarte adese-orî în *b*, d. e. berbecu, *l* între doi *i* apröpe dispărea. Ast-fel aflăm de trei orî *f*ius = *f*ilius în codicele palatin al Evangelieiilor, scris în Africa în seculul al IV-lea sèu V-lea. Sunetul *e*, când urma imediat, orî în a două silabă, un *a*, se pronunța ca un diftong, *ae* = *ea*, d. e. edu, aedua, rom. ed, é dă = eadă, sèu ied, iédă. Limba africană forma câte o-dată femininele numelor proprii în *ica* (d. e. Colonica, Matronica), mai avea diminutive în *ic* și omitea pe *s* final în cuvintele flexibile (d. e. veteranu, maritu, agnu tauru, edu⁴⁾). O asemănare uimitoru cu limba română vorbită la Carpați și Dunărea de jos. Urme neîndoişö, că elementul latin din Africa este anterior dominațiunii romane în părțile aceste; că păstoriî de pe teritoriul Libyei vorbeau o limbă arhaică de familie latină, ce nu deriva din sermo plebeius al Italiei și al cărei caracter era barbar-oriental, sèu thraco-danubian⁵⁾.

¹⁾ C. I. L. vol. VIII, pag. 1108 seqq.

²⁾ Juvenalis Epigr. lib. I. 101 1: Mammās atque tatas habet Afra.

³⁾ C. I. L. vol. VIII, nr. 8247.

⁴⁾ Conferesce C. I. L. vol. VIII. pag. 1108 seqq. — Suchhardt, Der Vokalismus des Vulgärlateins. I. 98. 99; II. 279.

⁵⁾ Dr. Bertholon (Les premiers colons de souche européenne dans l'Afrique du Nord. Paris, 1899) esaminând toponimia geografică a Africeî de nord din punct de vedere al originii vechilor populațiunii stabilite aci, încă vine la următörea conclusiune: qu'au temps d'Hérodote, et même à celui de Ptolémée, la Province Afrique (Afrique du Nord) était un pays thraco-phrygien (pag. 110 și 94).

5. *Pelasgii în Italia.*

Italia, care a lăsat de mosceniune lumii nouă o civilizațiune și direcțiune politică neperitōre, a fost la început pelasgă.

Încă cu mii de ani înainte de căderea Troiei o mare parte din Pelasgii de la Carpați și Dunărea de jos, din peninsula Hemului, cum și din regiunile de apus ale Asiei mică, trecuse, uni peste Alpi, ér alții peste mare, în Italia, uni mânați de necesitățile vieții pastorale, alții din instinctul inerent de expansiune al rasei pelasge, și alții în fine persecutați și alungați din țările, în cari locuise și peste cari ei domnise o-dată.

Stabilirea triburilor pelasge în Italia se întâmplă în diferite epoci. Tradițiunile istorice, atât ale Grecilor cât și ale Romanilor, amintesc de o lungă serie de migrațiuni pelasge în Italia, unele din părțile de răsărit ale Europei, altele de pe litoralul Asiei mică: a Oenotrilor, Peuceților și Iapygilor, conduși de Oenotriu, Peucețiu ¹⁾ și Iapyx ²⁾, toți trei nepoți ai lui Pelasg, a lui Tursen, care trecu din Lydia în Italia cu numeroase cete de Pelasgi Turseni și se stabili pe teritoriul Etruriei vechi ³⁾; a lui Ianus, care din împrejurări necunoscute emigră din țera Hyperboreilor în Italia; a lui Saturn, care după o luptă de 10 ani fu detronat și alungat din imperiū de către fii săi; a puternicului Typhon din țera Arimilor, învins într'o luptă formidabilă de Joe noul stăpânitoriū al lumii vechi ⁴⁾; a lui Hercule, care după ce a luat cireșile cele admirabile de vite ale lui Geryon, trecu în Italia în fruntea unei oștiri numeroase și întemeiă aci mai multe colonii agricole ⁵⁾; a lui Evandru, care se aședă cu o parte din Pelasgii Arcadiei pe țărmuri Tibrului; a Istrilor, cari persecutând pe Argonaui i-și formară o nouă patriă lângă golful Adriaticei, și în fine a lui Enea, care se stabili în Lațiu cu o parte din nobilimea troiană.

¹⁾ Pherecydis fragm. 85 in Fragm. Hist. graec. I. 92. — Apollodori Bibl. lib. III. 8. 1. — Strabonis lib. VI I. 4.

²⁾ Anton. lib. XXXI (la Pauly, R. E. v. Japyx).

³⁾ Herodoti lib. I. 94. — Hellanici fragm. 1 in Fragm. Hist. graec. I. 45. — Strabonis lib. V. 2. 2. — Probabil, că o parte din coloniile tursene s'fi trecut în Italia de pe litoralul Asiei mică, însă curentul cel mare al migrațiunii Tursenilor a fost din părțile Istrului (Despre Turseni, Tyrrheni și Etrusci vom vorbi în special în capitulele următoare).

⁴⁾ Pherecydis fragm. 14.

⁵⁾ Dionysii Halic. lib. I. 39—42.

Între toate aceste seminții pelasge, ce formează primele colonii istorice ale peninsulei italiice, Liguriile ne apar ca cei mai vechi. Pliniu atribuie Ligurilor mele de antiqua stirps ¹⁾. Patria lor primitivă, înainte de a se stabili pe teritoriul Italiei, a fost lângă Carpați și Dunărea de jos.

Hesiod face amintire de Liguriile (Λίγυες), ce locuiau în apropiere de Scirii hipomolgi ²⁾. Archiepiscopul Eustathiu din Thessalonica în comentariile sale asupra geografiei lui Dionysiu ne spune, că se află Liguriile și în ținutul Colchilor ³⁾. Aristotele în sec. III ne vorbește de o populație numită Ligyreii pe teritoriul Thraciei vechi ⁴⁾, în fine o parte din Liguriile emigrați se află în Asia mică lângă Cappadocia ⁵⁾.

În ce privește pe Liguriile din părțile de apus ale Alpilor, unul din cele mai rășboinice triburi ale lor erau așa numiții Deciates ⁶⁾, o numire grecisată, ce corespunde la forma latină vulgară Deciani ⁷⁾. Acești Deciați ocupau o regiune întrîngă a Alpilor maritimi ⁸⁾. Unul din orașele lor principale era Antipolis ⁹⁾, căruia Romaniile i acordară dreptul cetățeniei latine ¹⁰⁾.

Alte triburi ligure stabilite în Alpi ne apar sub numele de Montani ¹¹⁾, Stoeni ¹²⁾, Belaci ¹³⁾, Comati sau Capilati. Acestora împăratul Nero le conferi de asemenea privilegiul dreptului latin ¹⁴⁾.

Acești Liguriile, înainte de migrațiunea lor spre părțile de apus ale Europei,

¹⁾ Plinii lib. III. 21. 1: (Colonia) Augusta Taurinorum, antiqua Ligurum stirpe.

²⁾ Hesiodi fragm. CXXXII.

³⁾ Eustathius in Dionys. Perieg. v. 76.

⁴⁾ Macrobius Sat. I. 18: Nam Aristoteles scripsit... etiam apud Ligyreos... in Thracia esse adytum Libero consecratum.

⁵⁾ Herodoti lib. VII. 72.

⁶⁾ Plinii lib. III. 7. 1.

⁷⁾ La Ravennas Dicei. Însă o localitate din Hispania Tarraconensis, lângă Pyrenei, pe unde se estinsese de asemenea Liguriile, poartă numele Deciana (Rav. Cosm. p. 339—341). Dacia sub formă de Dicia ne apare și într'un manuscris al lui Ulpian (C. I. L. vol. III. p. 169).

⁸⁾ Plinii lib. III. 5. 5: Regio Deciatium (în părțile, unde se află astăzi orașul Nice, în timpurile romane Nicaea).

⁹⁾ Ptolemaei lib. II. 10. 5.

¹⁰⁾ Plinii lib. III. 5. 5.

¹¹⁾ Plinii lib. III. 24. 2: Ligures... qui Montani vocantur. — Aici Montani este un apelativ etnic. Cf. C. I. L. vol. VII. nr. 3808, Iulie Muntane.

¹²⁾ C. I. L. vol. I. Acta Triumphorum, pag. 460 a. 637: De Liguribus Stoeneis. Aceștia se află în apropiere de Eugani.

¹³⁾ A se vedea mai sus pag. 564.

¹⁴⁾ Plinii lib. III. 24. 2.

formase o parte din populațiunea cea întinsă și rășboinică a Arimilor de la Carpați și Dunărea de jos. Un vechi oraș întemeiat de Liguri, pe când aceștia locuiau în centrul Italiei mai purta și în epoca romană numele de Ariminium (ađi Arimini).

Vechia populațiune rustică de pe teritoriul Liguriei pórta în legile longobarde numele de Arimani ¹⁾. Avem aici o numire, a cărei origine istorică este arhaică. După cum ne spune Strabo, născut pe la a. 50 a. Chr., diferitele seminții ligure din valea Padului, mai purtau pe lângă numirile lor etnice particulare, și numele comun de Romanī (Ρωμαῖοι ²⁾), în realitate însă de Arimanī, după cum rezultă cu deplină certitudine din monumentele evului de mijloc. În fine o localitate pe teritoriul acestor Liguri din Alpī ne apare în epoca romană sub numele de Rama ³⁾.

Din vechia limbă națională a Ligurilor, stabiliți între Alpī și Apeninī, ne-a rămas numai foarte puține urme; dar și aceste resturi ne sunt suficiente spre a ne forma convingerea, că idioma acestor Liguri aparținea ramurei orientale a Pelasgilor, și în particular celei de la Dunărea de jos.

Geograful grecesc Metrodor Scepsius spunea, că riul Padus în limba Ligurilor se numia Bodincus; un cuvânt a cărui semnificațiune în limba latină era «fundo carens» ⁴⁾. Avem aici un termen aprópe sinonim în formă și înțeles cu românescul «adânc» séu «afund» (profundus). După cum ne spune Pliniu, Liguria trimetea la Roma cașul anumit ciobănesc (coebanum caseum) făcut mai cu sémă din lapte de oi ⁵⁾. Un vechi, oraș al Ligurilor purta numele de Luna ⁶⁾. Alte două orașe erau numite Alba; ér numele cel vechi al Alpilor, după cum ne spune Strabo, a fost Albia ⁷⁾.

¹⁾ Du Cange, Gloss. med. et inf. lat. v. Herimanni, Arimani: Ita dicebatur apud Longobardos certus hominum genus, quos humillioris fuisse conditionis quidam rentur.— Baluzii Capitularia, T. II. 899: neque Sculdasius ab arimanis suis aliquid per vim exigat praeter quod constitutum legibus est, sed neque per suam fortunam in mansione arimani se applicet etc.

²⁾ Strabonis lib. V. 1. 10.

³⁾ Itin. Hierosolym. 269.

⁴⁾ Plinii lib. III. 20. 8: Ligurum quidem lingua amnem ipsum (Padum) Bodincum vocari, quod significet fundo carentem. La Polybiu găsim forma Bodencus. În ce privește pronunțarea acestui cuvânt vedem aici o oscilațiune între *i* și *e*. Liguri aveau așa dar un sunet obscur nasal, când vocala era urmată de *n* cu altă consonantă.

⁵⁾ Plinii lib. XI. 97. 1: Coebanum (caseum) hic e Liguria mittit, ovium maxime lactis.

⁶⁾ Frontini Stratag. III. 21: Lunam Ligurum oppidum.

⁷⁾ Strabonis lib. IV. 6. 1: τὰ γὰρ Ἀλπια καλεῖσθαι πρότερον Ἀλβια.

Mai aflăm pe teritoriul vechilor Liguri un *Vadum Sabatium* și un munte numit *Mancelus*, său *Manncelus* ¹⁾, rom. muncel.

În obiceiurile lor naționale, Ligurii erau foarte tenaci. O parte din ei mai purta și în timpul lui August chice și plete; de unde și numele lor de *Comati* și *Capillati*.

Diodor Sicul, vorbind despre moravurile Ligurilor din Alpi și Apenini, scrie despre densii: «Ei locuiesc un pământ aspru și steril. Ocupați tot-de-una cu munca și având să suporte în continuu greutatea lucrărilor publice, ei duc o viață grea și plină de necasuri. Regiunea acesta este acoperită de arbori. Unii din ei taia totă ziua la lemne, cu securi puternice și grele; ei cei, cari se ocupă cu agricultura, au să lupte mai mult cu spargerea petrelor. Pământul aici e atât de sălbatic, în cât ei nu pot să scotă nici chiar o gliă cu instrumentele lor, de cât numai pără... La suportarea acestor greutăți, ei au de părtași pe femeile lor, deprinse și ele la lucrări întocma ca bărbații lor» ²⁾.

Cu toate că Ligurii, pe acest pământ ingrat, erau supuși la o viață atât de dură, laborioasă și obositoare, literatul Nigidius Figul, contemporan cu Cicero, le atribue epitetul de *fallaces*, înșelători ³⁾. De sigur, că avem aici numai o alusiune satirică la numele de *Beia ci*, ce-l purtau unii dintre acești Liguri ⁴⁾.

Un răsădit de numele Ligurilor pe teritoriul de la Carpați îl mai aflăm încă în documentele medievale ale Ungariei. Un sat, astăzi dispărut, din comitatul Cărașului, situat în apropiere de Dunăre, purta pe la anul 1421 numele de *Ligoroci* (*lygoroch* ⁵⁾). Alte două localități de pe teritoriul Ungariei sunt numite: una *Ligyr* ⁶⁾ la a. 1311, și alta *Igor* și *Igol* ⁷⁾ la 1193.

¹⁾ C. I. L. vol. V. nr. 7749.

²⁾ Diodori Siculi lib. V. 39.

³⁾ La Micali, *L'Italia avanti il dominio dei Romani*, I (1826), p. 89.

⁴⁾ A se vedea mai sus pag. 564.

⁵⁾ Pesty Krassó vármegye, III, p. 296 a. 1421: (possessionem) *lygoroch* cum piscaturis fluviu danoby.

⁶⁾ Knausz, *Monum. Eccl. Strig. II*. 1311, p. 651: *Iohannes et Paulus filij Ligyr de eadem*. — De asemenea ne apare la a. 1219 în Transilvania lângă Mureș villa *Liquj* (*Ibid.* pag. 223). Aici forma adevărată a numelui nu poate să fie de cât *Liguj* (= *Liguri*).

⁷⁾ Knausz, *Mon. Eccl. Strig. I*. 1193, p. 142. 145. — Se pare, că în timpurile vechi urmat de *i*, în numele *Ligur* și *Ligus*, se pronunța muiat, de ôre-ce o parte din Liguri se numiau *Igauni* (*Mela*, II. 4, *Albigaunum*). Un oraș de pe teritoriul Umbrilor, odată locuit de Liguri, se numia *Iguvium*. — Numele familiar de *Igu*, *Igul* și *Igă* mai există și astăzi la poporul român, atât în Transilvania cât și în România. Eroul legendar al Rusiei meridionale, *Igor*, are tot un nume ligur.

În ce privește pe vechii Aborigeni, ai Italiei, ei formase numai unul și același popor cu Latinii. După alți autori însă, Aborigenii ar fi fost coloniile de ale Ligurilor ¹⁾.

Tot din regiunile, ce aparțin Carpaților, emigrase în Italia și așa numiții Umbri, un trib vechiu și faimos pelasg ²⁾. Ptolemeu face amintire de o populațiune, din Sarmația europeană, numită Ombrones ³⁾, ale cărei locuințe se află între isvórele Vistulei și muntele Carpathos (Tatra). Fără îndoială, că noi avem aici numai resturi din familia cea veche a Umbrilor, ce emigrase spre Italia ⁴⁾. Din punct de vedere al genealogiei etnice, Scymnus pune pe Latinus ca protopărinte al Umbrilor ⁵⁾; ér istoricul Zenodot spunca, că Umbri ar fi numele cel vechiu al Sabinilor ⁶⁾.

Ast-fel Pelasgii ocupară succesiv, sub diferite numiri, și în curs de mai multe mii de ani, toate regiunile Italiei de la Alpi și până în extremitățile de sud ale peninsulei: Istria, Liguria, Veneția, Umbria, Etruria, teritoriul Sabin, Lațiu, Campania, Apulia, Iapygia, Lucania, Bruțiu și insulele vecine Corsica, Sardinia și Sicilia.

Tóte aceste populațiuni, cari pun fundamentul celei de întâiu vieți politice pe pământul Italiei, unele mai dure, mai rășboinice și mai faimoșe, altele mai pacinice și mai laborioșe, cum erau Aborigenii, Ligurii, Istrii, Veneții, Umbrii, Tursenii (Etruscii), Sabinii, Latinii, Ramnii, Oenotrii, Peucetii, Iapygii, Siculii, Sicani, aparțineau, după cele mai vechi tradițiuni ale Grecilor și Romanilor, la familia cea mare a rasei pelasge.

În aceste timpuri depărtate, peninsula italică pe lângă unitatea sa etnografică, ne mai presentă și o unitate de civilizațiune, de limbă și religiiune ⁷⁾.

¹⁾ Dionysii Halic. lib. I. 9—10.

²⁾ Plinii lib. III. 19. 1: Umbrorum gens antiquissima Italiae existimatur.

³⁾ Ptolemaei lib. III. 5. 8. — Scriitorii grecesci numiau Umbria ή Όμβρικη.

⁴⁾ În inscripțiunile romane referitoare la Dacia noi aflăm pe un Cocceius Umbrianus, pontifex civitatis Paralisensium Provinciae Daciae, și pe un Aur. Umbrianus (C. I. L. III. nr. 2866 și 864). Dacă aceștia erau originari din Dacia nu putem ști.

⁵⁾ Scymni Orb. Descr. v. 225. — Cel mai important document despre limba umbrică sunt Tablele de aramă așa numite eugubine (Tabulae Iguvinae) descoperite la a. 1444 în o suterană a orașului Gubbio (Iguvium). Cu toate că aceste Table nu reprezintă idioma populară a Umbrilor, ci o limbă coruptă urbană, cam de pe la a. 400 a. Chr., ele însă ne arată, că Umbrii erau de aceeași origine cu Latinii. — Bertrand et Reinach, Les Celtes dans les vallées du Pô et du Danube, p. 7: La linguistique a établi que la langue de ces tables (eugubines) appartient à la même famille que l'osque et le latin. — Cf. Bréal, Les Tables eugubines, I (1875) p. XXVIII.

⁶⁾ Dionysii Halic. lib. II. 49.

⁷⁾ Helbig (la Bertrand, Les Celtes, p. 70): Au-dessous de la civilisation étrusco-

6. *Pelasgi în Gallia de sud și în Iberia.*

Încă cu mult înainte de invasiunea Celților în Europa, întreg teritoriul Galliei era ocupat de un număr însemnat de triburi, ce vorbeau una și aceeași limbă, aveau aceleași instituțiuni și moravuri, și aparțineau la una și aceeași rasă pelasgă.

În acest capitol, noi ne vom ocupa numai cu teritoriul cel vast al Galliei meridionale, cuprins între Alpi, Mediterană, Pyrenei, Ocean și râul Loire.

Un ram al Ligurilor ocupase, după cum am văzut, încă cu mult înainte de timpurile troiane, o parte însemnată a peninsulei italiice; ér alte triburi ligure, părăsind regiunile Alpilor, se revarsă, în cursul secolelor, cu turmele lor cele numeroase peste câmpiile Galliei meridionale ¹⁾; și în fine, unele seminții trecură chiar dincolo de Pyrenei.

La Eratosthene (sec. III a. Chr.) întregă peninsula occidentală a Europei poartă numele de Liguria, ἡ Λιγυστική ²⁾; ér Marea mediterană din părțile de sud ale Galiei era numită la autorii grecesci Λιγυστικὸν πέλαγος ³⁾ și de autorii romani Ligusticum mare ⁴⁾.

În fine, râul cel mare al Galiei, care astăzi curge pe lângă Orleans, Tours și Nantes, purta în vechime numele de Liger (Loire). Era așa dar un râu al Ligurilor.

De o dată cu stabilirea Ligurilor în părțile meridionale ale Galliei se estinse peste regiunile aceste și numele lor cel vechi național de Arimani.

După cum ne spune Pliniu, Aquitania, provincia cea mai însemnată a Galiei meridionale, care se întindea de la Liger până la Pyrenei, era numită la început Aremorica ⁵⁾. Avem aici numai o numire geografică derivată din

hellénique existe, en Italie, un couche antérieure uniforme. — Duruy se află așa dar pe căi rătăcite, când vorbind de timpurile primitive ale Italiei susține: L'Italie a été de tous les points de l'Europe celui, où se sont rencontrées le plus de races étrangères (Hist. d. Rom. I. 1870, p. 17).

¹⁾ Arbois de Jubainville, distinsul istoric frances, care s'a ocupat în special cu timpurile preistorice ale Europei, estinde dominațiunea Ligurilor în epoca ante-celtică peste întreg teritoriul Galliei. «Après les Ibères, avant les Celtes, ils (les Ligures) ont dominé dans le pays, qu'on a plus tard appelé Gaule» (Les premiers habitants, I. pag. 382).

²⁾ Strabonis lib. II. 1. 40.

³⁾ Strabonis lib. II. 4. 4; 5. 19. — Ptolemaei lib. III. 1.

⁴⁾ Columellae R. R. lib. VIII. 2. — Plinii lib. II. 46. 4.

⁵⁾ Plinii IV. 31. 1: Aquitania Aremorica antea dicta.—La Cesar Armorica (Bell.

terminul etnic de Arimari ¹⁾ = Arimani, după cum erau numiți vechii locuitori ai Liguriei și în legile Longobarților.

Limba vulgară, ce se vorbea în părțile meridionale ale Galliei, era numită, până târziu în evul de mijloc, *lingua romana* ²⁾. Originea acestei numiri aparține unei vechimi depărtate. Ea nu se datorește civilizațiunii, orî acțiunii de asimilare a Romanilor.

Acastă limbă romană, care domnise o dată peste toate părțile meridionale ale Galliei până la Liger, era foarte apropiată de limba latină.

O mărturisire importantă avem în această privință la Cicero. În dialogul său despre cei mai celebri oratori romani, dînsul amintesc, că limba, ce se vorbea pe teritoriul Galliei, diferia, numai în ce privește lipsa de urbanitate, de limba, ce se vorbea în Roma. «Cînd tu Brute, vei merge în Gallia», dice Cicero, «vei auzi acolo unele cuvinte, cari nu sunt usitate la Roma, însă aceste se pot schimba și se pot desvîța» ³⁾.

Romani, după cum știm, cucerise părțile meridionale ale Galliei până la Rhodan numai cu 75 ani înainte de timpul, cînd Cicero scria cuvintele aceste. Faptul este așa dar evident, că limba vulgară latină, ce se vorbea în Gallia meridională, nu era o limbă importată, orî formată sub imperiul dominațiunii romane ⁴⁾.

Gall. lib. VII. 75: universis civitatibus, quae Oceanum attingunt, quaeque eorum consuetudine Armoricae appellantur (quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Caletes, Osismii, Lemovices, Veneti, Unelli) etc.

¹⁾ A se vedea mai sus (p. 565) formele de Romarii și Romariascum. Predilecțiunea, ce o avea dialectul ligur de a schimba pe *n* în *r*, între două vocale, se estinsese și în părțile meridionale ale Galliei. Varro (R. R. I. 32): quae alii legumina, alii (ut Gallicani quidam) legaria appellant.

²⁾ Canonul al XVII-lea al Conciliului de la Tours (sec. VII) cuprinde următoarele: Eisdem hominibus quisque episcopus aperte transferre studeat in romanam rusticam linguam aut theotiscam, quo facilius cuncti possint intelligere quae dicuntur (Labbe, Concilia. T. IX. 351). — În evul de mijloc acest teritoriu meridional al Galliei, unde se vorbea limba vulgară romană, ne apare adese-orî sub numele de *Languedoc*. Cei mai mulți literați francesi consideră acest termen geografic numai ca o caracterizare a populațiunii din părțile meridionale ale Franciei, care întrebuița cuvîntul *oc* în loc de *oui*. Însă originea numirii este mai veche. Unul din triburile ligure, ce trecuse din Gallia peste Pyrenei, poartă în inscripțiunile romane ale Hispaniei numele de *Longeidoci*. Acastă populațiune, o dată foarte estinsă în Gallia meridională, cu deosebire în regiunile locuite de Volci, a dat ast-fel nume teritoriului *Languedoc*.

³⁾ Cicero, Brut. 46: Id tu, Brute, iam intelliges, cum in Galliam veneris. Audies tu quidem etiam verba quaedam non trita Romae, sed haec mutari dedisci quae possunt.

⁴⁾ De fapt exista pe întreg teritoriul Galliei, în epoca ante-celtică, una și aceeași

Geograful Strabo, care trăise în același secol cu Cicero, constată de asemenea, că populațiunea rustică, stabilită în timpurile sale pe țărmurile de răsărit al Rhodanului, era romană, nu numai prin limbă și moravuri, dar și prin tipul său fizic ¹⁾.

Se prezintă însă acum cestiunea, care era vechea origine geografică a acestei populațiuni ligure de pe teritoriul Galliei meridionale, care încă înainte de timpurile cuceririi romane vorbea o limbă latină rustică.

Noi vom resuma aici datele principale, ce le putem avea în această privință până astăzi.

Unul din triburile, ce locuiau pe teritoriul Aquitaniei, său în vechea Armorica, purta numele de Datii (ed. Rom. Dacii ²⁾). În apropiere de acești Datii, noi mai aflăm în părțile de sud, lângă de Tolosa, o localitate numită Sarmati ³⁾; ér ca vecini în părțile despre nord figurează așa numiții Petrucorii, probabil o populațiune de aceeași origine și limbă cu Daci Petoporiani din regiunile de răsărit ale Daciei traiane.

O altă grupă de Daci, numiți de geografil grecesc Deciates, său în formă latină Deciani ⁴⁾ î-și avea locuințele sale lângă Alpii maritimi. Deciații era un trib războinic și iubitoriu de independență. Ei începuse cele de întâiu lupte cu Romanii în Gallia, și Pliniu cel bătrân i numără între cele mai celebre popore ligurice ⁵⁾.

De ceea laltă parte a Rhodanului se întindea pe lângă cóstele Mării mediterane până la Pyrenei o populațiune numită Volcae Arecomici. Fără îndoieală, că noi avem aici numai o numire alterată de Grecii din Massilia în loc de Volcae Aremorici, după cum Aremorica se numia întreaga Aquitania și după cum Romanii până în timpurile lui August numise «Provincia romana» cóstele meridionale ale Galliciei. Volcii Arecomici se bucurau de o autonomie națională chiar și în timpul dominațiunii romane. Ei se administrau singuri, după legile lor proprii, fără să fie supuși guvernului provincial ⁶⁾. Orașul lor principal era Narbo, astăzi Narbonne.

La periodul ante-celtic avem să reducem și originea numirilor Ardelay, limbă latină barbară. Însă în părțile de nord ale Galliei, această limbă, în urma contactului cu Celții și Germanii, se corupse mai repede și se divisi în o mulțime de dialecte-

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. IV. 1. 12.

²⁾ Plinii lib. IV. 109. — Müllerus, Ptolemaei Geogr. I. 206.

³⁾ Tab. Peut. Segm. II. 1. 2.

⁴⁾ În unele tradițiuni populare române vechii Daci sunt numiți Decieni. Compară numele Deceneu și Decebal.

⁵⁾ Plinii lib. III. 7. 1: Ligurum celeberrimi ultra Alpes Salluvii, Deciates, Oxubii.

⁶⁾ Strabonis lib. IV. 6. 4.

Ardelles, Ardelu, Ardeuil, Ardillats, Ardilleux, Ardillières ¹⁾, ce le mai p^ortă și astă-dⁱ diferite comune de pe teritoriul meridional al Franciei.

Lucrarea minelor se începuse pe teritoriul Galliei meridionale încă din timpuri foarte obscure, cu deosebire în părțile de apus ale Alpilor.

Unul din centrele cele mai importante ale acestor lucrători de mine a fost în timpurile ante-celtice orașul Rhoda ²⁾, o numire de origine pelasgă, de la care derivă numele Rhodanului. O altă localitate situată în apropiere de Rhodan purta în epoca romană numele de Boxs(ani ³⁾), adică Cărbunari (rom. bocșă, cărbunariă). Un alt oraș din părțile de jos ale Rhodanului este numit la geografii vechi Taruscon s^{eu} Tarasco ⁴⁾. În aceeași regiune munt^osă a Alpilor mai aflăm lângă Deciați un trib cu numele Albioeci ⁵⁾; ér de ceea laltă parte a Rhodanului lângă Volcae Arecomici erau așa numiți Helvii.

Este important, că omonimele acestor localități ni se presintă în regiunile cele avute de metale ale Ardélului s^{eu} Transilvaniei: Ruda, Rodna (mine celebre de argint numite în evul de mijloc și Rhodana), Bocșa, Bocșani, Trăscău (ung. Torockó), Albac (Albăcenii) și Ilva-mare de lângă Rodna.

Din vechia idiomă, ce o vorbeau semințiile pelasge ale Galliei meridionale, ne au rămas numai puține cuvinte, cu deosebire în numirile topografice. Elemente din această limbă aremorică ne prezenta localitățile: Alba, Boxsani, Piscenae, Raurica s^{eu} Raurici, Rhoda, Ursulae, Vadum Sabatium ⁶⁾, Vesuna; fluviile: Arauris, Argenteus amnis, Druentia ⁷⁾, Oltis, Varus; munți: Albia ⁸⁾, Gaura ⁹⁾, Mancelus, Matrona, Stura ¹⁰⁾ și Vesulus ¹¹⁾. Un trib din Aquitania stabilit lângă râul Oltis (ađi Lot) ne apare sub numele de Cocosates ¹²⁾.

¹⁾ Janin, Dict. d. communes de France. 1851, p. 19. — O comună cu numele de Ardauili se află și în Sardinia (pr. Cagliari-Oristano).

²⁾ Plinii lib. III. 5. 2: Rhoda... unde dictus Rhodanus amnis.

³⁾ C. I. L. vol. XII. nr. 1783.

⁴⁾ Strabonis lib. IV. 1. 12.

⁵⁾ Strabonis lib. IV. 6. 4.

⁶⁾ Se ar păre, că avem aici o formă coruptă. Într'un manuscris al lui Strabo (Ed. Didot, p. 965) această localitate e numită *Εαζάρον Οβδα*. Pe teritoriul României se află o comună numită Vadul-săpat.

⁷⁾ În România: Drince, sat și p^orâu.

⁸⁾ Strabonis lib. IV. 6. 1.

⁹⁾ Itin. Hierosol., p. 555.

¹⁰⁾ Plinii lib. III. 20. 4.

¹¹⁾ Vesulus, muntele din care isvorește râul Padus (Plinii lib. III. 20. 3).

¹²⁾ Omonime pe teritoriul locuit de Români: Alba, Bocșani, Pescăna, Ruda,

Vechile populațiuni ale Galliei, întocmai ca Români de la Carpați, diceau marga ¹⁾ la pământul calcaros și lutos, ce se întrebuintează pentru îngrășarea arăturilor și fânajelor. Pentru legume (legumina) ei aveau cuvântul legaria ²⁾. Er pe o inscripțiune descoperită pe teritoriul Volcilor Arecomici, scrisă cu litere grecesci (pelasge), se poate ceti foarte clar cuvântul ΔΕΔΕ = dedit. ³⁾

Tóte aceste cuvinte aparțin, după cum vedem, la același dialect arhaic, pe care-l mai vorbesce și astă-đi (se înțelege cu transformările normale) poporul român de la Carpați.

Ca o concluziune istorică putem ast-fel stabili, că originea geografică a celor mai multe triburi de pe teritoriul Galliei meridionale se reduce la munții și la șesurile Daciei vechi.

Venim acum la peninsula iberică.

Înainte de Liguri, o altă grupă însemnată pelasgă locuia pe teritoriul Galliei meridionale, începând de la Rhodan și până la Pyrenei. Aceștia erau Iberii.

Urmază invasiunea Celților. O parte din Liguri de la Alpi și de la Rhodan, strimtoarați de acest popor până aci necunoscut, ocupă locurile Iberilor din Gallia meridională și-i alungă pe aceștia dincolo de Pyrenei.

Iberii din părțile de apus ale Europei, formați, după cum ne spune gramaticul Apollodor, unul și același popor cu Iberii de lângă Caucazul asiatic ⁴⁾.

Despre aceșii din urmă scrie Tacit în Analele sale: «Iberii și Albani (din părțile de răsărit ale Mării negre) locuiesc ținuturi muntoase și ei s'aau obicnuit cu greutățile și cu suferințele. Ei spun, că sunt de origine Thes-salieni» ⁵⁾. Resultă așa dar, că Iberii de răsărit și Iberii de apus aparțineau la una și aceeași generațiune a rasei pelasge.

Tot ast-fel și vechile genealogii etnice consideraū pe Iberii de apus ca frați bunți cu locuitorii primitivi ai Italiei ⁶⁾.

Ursóie, Gaura, Muncel, Stura, Cocolași și Vesul. Arauris este același cuvânt cu românescul Rîuri având prostesa lui *a* înainte de *r*, ca în Arimani.

¹⁾ Plinii lib. XVII. 4. 1.

²⁾ Varronis R. R. lib. I. 32.

³⁾ Monin, Monuments d. anciens idiomes gaulois. Paris, 1861, p. 17.

⁴⁾ Apollodori fragm. 123 și 161. După acest autor Iberii de la Caucaș ar fi fost un popor emigrat din Iberia de la Pyrenei. — Cf. Varro la Pliniu, lib. III. 3. 3.

⁵⁾ Taciti Annal. lib. VI. 34: Nam Iberi Albanique saltuosos locos incolentes, duritiae patientiacque magis insuevere. Feruntque se Thessalis ortos.

⁶⁾ Isidori Orig. lib. IX. 2. 26—29: Filii igitur Iaphet... Iuvan a quo Iones... Tubal a quo Iberi qui et Hispani, licet quidam ex eo et Italos suspicentur.

În timpurile romane însă numele Iberilor din peninsula pyreneică dispăruse aproape cu totul.

Când legiunile romane pășesc pentru prima dată pe pământul Spaniei, majoritatea populației de aci, o formău alte seminții, alte colonii de păstori, de agricultori și lucrători de mine, cari de fapt nu mai făceau parte din familia cea vechiă a Iberilor.

La această nouă serie de migrațiuni pelasge aparțineau următoarele triburi și ginți: Albocenses, Ambirodaci, Ablaidaci, Arevaci, Argeli, Aurienses, Barbarii (Barbarium promont.), Berones, Bibali, Bursanenses, Calnici, Comanesciqi, Cosetani, Dagences, Deciani, Ergavicenses, Gruii, Ilergetes (Ilergetae, Ilaraugatae), Indigetes, Laetani sêu Letani, Longeidoci, Lunarii (Lunarium promont.), Pelendones, Ossigi, Orienses (Aurienses), Turdetani, Turduli, Tarraconenses, Vaccaeii, Vascones, Virvesci și Vloqi.

Între toate aceste seminții, rangul principal, ca număr și ca stare socială, îl aveau Turdetanii. Ei se aflau stabiliți în părțile meridionale ale Spaniei, în regiunile de astăzi ale Sevillei și Granadei. Turdetanii se ocupaau în mare parte cu lucrarea minelor de aur, de argint, de fer și de staniu ¹⁾, și formau unul și același popor cu așa numiții Turduli, la Pliniu Turduli veteres din Lusitania (Portugalia ²⁾).

Turdetanii, scrie Strabo, sunt cei mai învățați dintre toți Spanii. Ei se folosesc de gramatică; au o descriere a tradițiilor sale istorice; au poeme și legi scrise în versuri, vechi, după cum spun dășii, de 6000 ani ³⁾.

După nume, moravuri, ocupațiuni și particularitățile idiomei lor, Turdetanii se ved a fi fost originari din părțile de răsărit ale Europei, de la Carpați.

Urme de vechile lor locuințe, și resturi de numele lor, mai aflăm și astăzi în Transilvania și Ungaria.

Turda (ung. Torda) este unul din cele mai vechi orașe ale Transilvaniei ⁴⁾. Situată lângă pârâiele munților de aur ai Transilvaniei și pe malurile râului Arieș (Aureus), Turda a fost în curs de trei secole (XIV—XVII) capitala legislativă a Transilvaniei; o prerogativă, care a trebuit fără îndoială să aibă drept fundament o tradițiune vechiă istorică. Să nu perdem aici din

¹⁾ Strabonis lib. III. 2. 3; 2. 8; 2. 9.

²⁾ Plinii lib. IV. 35. 1.

³⁾ Strabonis lib. III. 1. 6: σοφώτατοι δ' ἐξετάζονται τῶν Ἰβήρων οὗτοι (οἱ Τουρθητανοί), καὶ γραμματικῇ χρῶνται, καὶ τῆς παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι συγγράματα καὶ ποιήματα καὶ νόμους ἐμμέτρους ἐξᾠχίλιων ἐτών, ὥς φασι.

⁴⁾ În jurul orașului Turda se găsesc adese-ori diferite obiecte, ce aparțin epocii de piatră.

vedere o coincidență caracteristică, că Turdetani, cel mai civilizat popor al Hispaniei, se glorifică a avea un codice de legi, vechi de 6000 ani ¹⁾.

La aceeași origine se reduc și numirile altor localități din regiunile interioare ale Carpaților. Două sate situate pe valea Mureșului, poartă numele de Turdaș, unul lângă Orestie, și altul în apropiere de Aiud. Turdașul de lângă Orestie formează tot-o-dată și una din cele mai însemnate stațiuni neolitice ale Transilvaniei ²⁾. Un al treilea sat, Turda, se află pe valea Someșului în părțile de nord ale Transilvaniei. Alte trei sate cu numele Turda în comitatele Bihor, Becheș și Zabolți. Ți al șaptelea sat, Tordat, pe teritoriul de răsărit al Transilvaniei, în Secuime ³⁾. În fine, numele de familie Turdea se află până astăzi răspândit pe valea cea frumoasă a râului de aur (Arieș) din Transilvania ⁴⁾.

Întreg teritoriul Hispaniei, era foarte abundent de metale ⁵⁾.

În părțile de nord ale peninsulei, cele mai celebre mine figura în epoca romană sub numele de metalla Alboc(ensia ⁶⁾); o numire, ce ne presintă o deosebită importanță, când cercetăm originea geografică a triburilor metalurgice din Hispania. Pe teritoriul Transilvaniei, Albac este numele unei însemnate comune românești. Locuitorii săi, Albăcenii, se ocupă din timpuri, ce trec peste toate memoriile omenilor, cu lucrarea minelor de aur. De aici isvorește și râul numit Arieș.

Între toate populațiunile hispanice, ce locuiau sub pârâie Pyreneilor, cei mai viguroși, cei mai iubitori de independență, și mai bine organizați din

¹⁾ Numele de Turdetani, formă derivată din Turdi, este numai o simplă imitațiune grecească, după cum Volci din Italia erau numiți și Volcentani (Arch.-epigr. Mitth. XI. 104). Turdetani se mai numiau și Turti și Turtutani (Steph. Byz. v. Τούρτανια). Mela, întocmai ca și Pliniu, întrebuințează numai forma de Turduli. Mai notăm aici, că în Hispania esista și o regiune numită Turta: Turtam regionem dicit Cato apud Charisium, 2. p. 190 (Müllerus, Ptolemaci Geogr. I. 107).

²⁾ Gooss, Chronik d. arch. Funde Siebenbürgens, pag. 56—59.

³⁾ De asemenea mai aflăm astăzi satele numite Torda (com. Torontal), Tordincze, (Syrmiu), Torda (com. Iaurin), Tordács (com. Alba regală), Turdanitsch (Carintia), ceea-ce ne indică, că linia de migrațiune a Turdilor său Turdetanilor a fost peste Panonia către Alpi.

⁴⁾ La a. 1213 se face amintire lângă Tisa de un locus cum populo, numit Tordi (Wenzel, Cod. dipl. Arpad. cont. I. 131).

⁵⁾ Strabonis lib. III. 2. 8—9. — Justinii lib. XLIV. 1. — Plinii lib. IV. 34.

⁶⁾ C. I. L. vol. II. nr. 2598: procurator metallorum Alboc(ensium). Hübner crede Alboc(olensium). Însă Albocola, în Itin. Ant. Albocela, este în tot cazul numai o formă diminutivă, ce presupune o localitate mamă, sub numele de Albocum.

punct de vedere militar, erau așa numiți *Pelendones* ¹⁾. Stabiliți lângă izvoarele râului *Durius* (*Duero*), ei susținură, împreună cu vecinii lor *Arevaci*, un război eroic de 20 ani cu Romanii. Numanția forma centrul lor cel puternic de apărare, pe care o distruseră Romanii în a. 133. a. Chr.

După nume, *Pelendonii* *Hispaniei* se vedea a fi fost unul și același popor cu *Pelendonii* *Daciei* ²⁾. O localitate cu numele *Pelendoua*, s-eu mai corect *Pelendona*, o aflăm amintită pe *Tabula Peutingeriană*. Ea se afla situată în *Dacia Malvensă*, pe drumul, ce ducea de la *Amutria* (*Gura Motrului*) către *Romula* (*Reșca*).

În apropiere de *Pelendonii* cei energici ai *Hispaniei* se afla orașul numit în inscripțiunile romane «*Uxama*». Despre vechii întemeietori ai *Uxamei* mai exista încă în timpurile romane tradițiunea, că ei au fost originari din părțile de răsărit ale Europei, de pe teritoriul *Sarmaților*.

Siliu Italic numesce *Uxama* un oraș încunjurat cu murii *Sarmatic*; tot-o-dată ne mai spune, că acești locuitori aveau și obiceiuri sarmate ³⁾. Același oraș figurază la *Ptolemeu* sub numele de *Uxama Argelae* ⁴⁾, iar pe o inscripțiune latină din *Lusitania* se face amintire de o femeie cu epitetul local de *Uxame(n)sis Argelorum* ⁵⁾, adică din *Uxama Argelorum*. În fine o altă inscripțiune din *Tarraconia* ne vorbește despre un *magister Larum* din *Uxama*, că era din ginta *Ambirodacilor* ⁶⁾. După cum vedem, locuitorii *Uxamei* sunt numiți în timpurile romane, acum *Sarmați*, acum *Argeli*, acum *Ambirodaci*. Fără îndoială, că ei constituiau un trib emigrat de pe teritoriul *Sarmației* europene. Numele de *Sarmați*, ce li se da în general, și numele de *Argeli*, cum se numiau ei singuri, ne arată, că acest trib a fost o-dată emigrat din regiunea *scythică*, numită și astăzi de poporul român *Ardél* s-eu *Transilvania* ⁷⁾.

Acești locuitori din *Uxama* i-și conservară până târziu caracterul lor primitiv. În inscripțiunile romane, ce se refer la *Uxama*, noi aflăm o serie de

¹⁾ *Plinii* lib. III. 4. 10. — *Ptolemei* lib. II. 6. 53 și 55.

²⁾ *Tab. Peut. Segm. VII. 4.*

³⁾ *Siliu Italic* *Pun. lib. III. v. 384 seqq.*: *Sarmaticos adtolens Uxama muros.*

⁴⁾ *Ptolemei* lib. II. c. 6. 55. (Ed. Didot). Variante: *Uxama Argaela* s. *Argaelae*.

⁵⁾ *C. I. L.* vol. II. nr. 696: *Cornelia ... Uxame(n)sis Argelorum.*

⁶⁾ *C. I. L.* vol. II. nr. 4306: *C. Titius* *magister Lar(um) Uxamens(is) Ambirodacus. Uxamenii* adorau cu deosebire pe *Hercule* (*C. I. L.* Vol. II, p. 387).

⁷⁾ Cu privire la numele *Ardél*, *Wolff* în articolul s-eu «*Die Landesnamen Siebenbürgens*» (*in Korresp.-Blatt d. Vereines f. sieb. Landeskunde*, X. 50) se exprimă ast-fel. *Das rumänische Ardial, Ardeal, ist der uralte Landname Dakiens... und das magyarische Erdel ist eine blosse Nachbildung des Ardeal.* — Cf. mai sus p. 695.

nume barbare cu totul singulare. Numele personale sunt de regulă terminate în *o* cum sunt: Arraedo, Atto, Crastuno, Docilico, Eburaneo, Magulio, Ranto, Urcico; ér ca numiri de ginți sėu némuri se amintesc următoarele cătune: Calnici, Coronici, Corovesci, și Comenesciqi ¹⁾.

Aceleași numiri de cătune și comune ni se presintă și astă-dî pe teritoriul de apus al Țărei-romănesci sub formele de Călnic, Cornesci, Corobesci, și Comănesci. Tot în părțile de apus ale Romăniei, de unde se revărsă atâtea colonii pelasge către Apenini și Pyrenei, măi există chiar în timpurile noastre satul Erghevița, omonim cu Ercavica (Ergavicenses, Ergevicenses) din Tarraconia ²⁾. Putem presupune ast-fel cu o deplină siguranță, că triburile hispanice, ce purtau numele de Pelendones, Calnici, Coronici, Corovesci, Comenesciqi și Ergevicenses, erau emigrate din regiunile de apus ale Daciei vechi, de pe teritoriul Olteniei de astă-dî.

Afară de Numanția, acropola cea renumită a Pelendonilor, o altă cetate puternică și avută a Hispaniei Tarraconense a fost Saguntul, situat în apropiere de țărmuri Mării mediterane. Locuitorii din Sagunt aveau și dēnșii o tradițiune, că părinții lor emigrase în timpuri depărtate din părțile de răsărit ale Europei, din Ardea. Liviu presupune Ardea din Lațiu ³⁾. În realitate însă era aceeași Ardia, sėu Adria, din părțile de nord ale Istrului, de care se face amintire și în istoria lui Alesandru cel Mare ⁴⁾; aceeași Ardea, de unde-și trăgeau originea lor și locuitorii din Uxama Argelae sėu Argelorum ⁵⁾. Tradițiunile geografice la cei emigrați se păstrează de regulă după numele țărilor sėu al ținuturilor ⁶⁾.

¹⁾ C. I. L. vol. II. p. 387.

²⁾ C. I. L. vol. II. 4203. — Plinii lib. III. 4. 8.

³⁾ Livii lib. XXI. 7: (Saguntini) oriundi a Zacyntho insula dicuntur, mixtique etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis. — Fabula cu insula Zacynth derivă din forma greacă Ζάκυνθος a numelui de Sagunt.

⁴⁾ A se vedé măi sus pag. 393.

⁵⁾ Este locul sė amintim aici, că în numele de Uxama noi avem numai un simplu termen geografic celtisat. Pe o inscripțiune latină din Hispania măi aflăm și forma de Uxensis în loc de Uxamensis (C. I. L. vol. II. nr. 3125), ceea ce ne arată, că măi exista și numirea de Uxena sėu Uxana. La Appian (Hisp. 17) aflăm întru adevăr 'Αξελία. Tot ast-fel și locuitorii din Sagunt originari din una și aceeași Ardea sėu Argela cu Uxenii, măi erau numiți și Ausonii (Ausonia Saguntus la Liviu, XXI. 7. 14. — Silii Ital. I. 291. 332). În părțile Daciei numele de Ausoni l-1 aveau locuitorii din comitatul Sat-marului, astă-dî Oșeni (A se vedé măi sus pag. 343).

⁶⁾ Aurelius Victor (Caes. c. 13) face amintire de Saci, adecă Sacani, din Dacia. Pe teritoriul țărilor române aflăm astă-dî localitățile numite Zagon, Zăgan m., Zăgance, Zăgaia (etim. Zăgania).

La aceeași familie cu locuitorii cei vechi ai Uxamei și ai Saguntului aparțineau și némurile său gințile numite în inscripțiunile romane *Ambirodaci*, *Ablaidaci*, *Longeidoci*, *Arronidaeci* și *Couneidoqi* ¹⁾. Incontestabil, că noi avem aici numai nisce seminții *liguro-dace* (*Deciates*, *Decii*, *Datii*, *Deciani*, *Daci*), ce trecuse din regiunile Alpilor și ale Galliei meridionale în peninsula iberică.

Ambirodaci ²⁾, după cum i arată numele, se par a fi fost numai o fracțiune din *Deciații* său *Decii*, cari trăise o-dată în vecinătate, ori comunitate cu *Ambarii* de lângă *Rhodan* ³⁾. De aceeași origine erau probabil și *Ablaidaci* ⁴⁾, un trib pastoral de *Decii* său *Deciați*, ce părăsise vârfurile cele stâncose ale Alpilor (τὰ Ἀλβία la *Strabo*). *Longeidoci* ⁵⁾ din *Hispania* aparțineau fără îndoială la populațiunea cea numerosă a *Volcilor* din *Gallia meridională*, unde numele geografic de *Languedocia* ni se prezintă până târziu în evul de mijloc ⁶⁾. Despre *Couneidoqi* ⁷⁾ putem presupune, că formați numai o mică grupă din populațiunea, ce a dat nume muntelui *Caunus* în regiunea *Pelendonilor*; ér *Arronidaeci* ⁸⁾ sunt probabil un fel de *Daci Arimi* său *Arămnii* ⁹⁾.

Faptul este pozitiv, că pe teritoriul *Hispaniei* exista o vechiă populațiune de origine *daco-getică* și *illyrică*. Acesta o probază și numele orașului *Deciana* de lângă pólele *Pyreneilor*, numele familiare *Decianus*, *Davus* și *Docius* ¹⁰⁾ din inscripțiunile *hispane*, și în fine un alt trib cu numele *Dagences* său *Dagenses* ¹¹⁾, forma identică cu *Dagae*, numele *Dacilor* orientali de pe *Tabula Peutingeriană* ¹²⁾.

¹⁾ Sunt numiri etnice compuse după același sistem ca și numirile de *Celtoligures*, *Celtiberi*, *Gallograeci*, *Galatosarmatae*, *Massagetae*, *Carpodacae* etc.

²⁾ C. I. L. vol. II. nr. 4306.

³⁾ *Livii* lib. V. 34. — *Caesaris Bell. Gall.* I. 2.

⁴⁾ C. I. L. vol II. nr. 2710. 5731.

⁵⁾ C. I. L. vol. II. nr. 3121; (D)ru(ttius) *Satullus*, *Druttia Festiva*, *Longeidocum*.

⁶⁾ A se vedé mai sus pag. 693 nota 2.

⁷⁾ C. I. L. vol. II. nr. 5779.

⁸⁾ C. I. L. vol. II. nr. 2697.

⁹⁾ *Rhyndacus*, comandantul trupelor din *Uxama* în resbóiele cu *Românii* (*Sil. Ital.* III. v. 390), încă poartă un nume de ginte. Probabil avem aici un *Rhym-Dacus*. (A se vedé mai la vale capitulul despre *Arimi*).

¹⁰⁾ C. I. L. vol. II. nr. 941. 4970¹⁰², 2623.

¹¹⁾ C. I. L. vol. II. nr. 3082.

¹²⁾ În poema epică germană «*Rabenschlacht*» se face amintire de *Tubal*, patriarhul legendar al populațiunilor primitive *hispane*, sub numele de «*Tibalt von Siebenbürgen*» (*Grimm*, *D. Heldensage*, 104. 212).

La aceeași origine geografică aparțineau și triburile numite *Ilergetes* (*Ilergetae*, *Ilaraugatae* ¹⁾, *Indigetes* ²⁾ și *Misgetes* ³⁾. Probabil, că *Ilergeții* constituiau o populațiune formată din *Geți* și *Illyri* emigrați către părțile de apus. Două orașe din Hispania, unul în Baetica, altul în Tarraconia, purtă numele de *Iluro*. Un al treilea oraș *Iluro* se afla peste Pyrenei în Aquitania, cam în față de *Ilergetae* sée *Ilaraugatae* ⁴⁾. De la Dunărea de jos se par a fi și *Indigetes* (*Sindi-getae*) și *Misgetes* (*Myso-getae*). *Ilergeții* și *Indigetișii*, se aflau stabiliți în vecinătate unii cu alții, sub pôlele Pyreneilor, și constituiau numai una și aceeași naționalitate omogenă. În luptele lor cu Romanii, ei au una și aceeași istorie și aceeași sorte comună. Orașul principal a *Indigetișilor* purta numele de *Deciana* ⁵⁾.

Originari de la Carpați se ved a fi fost și așa numiții *Tarraconii* (*Tarraconenses*). Mai multe sate cu numele de *Tárkány* ni se prezintă în comitatele Bihor, Heves, Zemplin, Borsod, și chiar până dincolo de Dunăre în comitatele Iaurin și Tolna ⁶⁾, ceea ce ne indică, că în regiunea acesta a format o-dată locuințele unui trib însemnat, ce purta numele de *Tárcaii* ⁷⁾.

În fine mai aflăm pe teritoriul Hispaniei și urmele unei ginți pelasge, ce purtă numele caracteristic de *Vloqi* = *Vloci*. Pe o inscripțiune sepulcrală din Tarraconia, descoperită în apropiere de Madrid, se face amintire de un *Britto*, fiul lui *Daticus*, din ginta *Vloqilor* ⁸⁾.

Vechia populațiune a Hispaniei se afla în timpurile ante-romane divizată în o mulțime de seminții și triburi independente, întocmai ca și rasa pelasgă din Galia, Thracia, Illyria și din peninsula italică.

¹⁾ La Pliniu și Liviu *Ilergetes*, la Strabo și Ptolemeu *Ilergetae*, la Hecateu (frag. 15) *Ilaraugatae*.

²⁾ La Pliniu *Indigetes*, la Ptolemeu *Indigetae*.

³⁾ *Hecataei* fragm. 12.

⁴⁾ O populațiune emigrată din Illyria se ved a fi fost și așa numiții *Ilercaones*, la Liviu *Ilercaonenses*, la Caesar *Illurgavonenses*. *Caunii*, la geografii grecesci *Chaones*, formați în vechime unul din principalele popóre pelasge ale Epirului. Ast-fel că după toate probabilitățile *Ilercaonii* constituiau numai un trib emigrat de *Illyro-Chaonii*. Nu departe de *Ilercaonii* se afla muntele *Caunus*, din care isvorăia riul *Durius*. La ginta *Chaonilor* aparțineau și *Couneidoqi* sée *Cauno-Dacii*. O monetă barbară din regiunile inferioare ale Dunării purtă inscripțiunea *COVNV*, un alt exemplar *COVNVS* (Archiv. d. Ver. f. siebenb. Lndskunde, N. F. XIV. 85).

⁵⁾ *Ptolemaei* lib. II. 6. 72. — La *Ravennas* *Deciana* și *Diciana*.

⁶⁾ *Lipszky*, Rep. loc. Hungariae, p. 672. — *Hornyánsky*, Geogr. Lex. d. K. Ungarn, p. 371.

⁷⁾ În particular satul *Tárkány* din districtul *Beiușului* este numit astă-zi în limba română *Târcaia*, ce presupune forma vechiă de *Târcaia*.

⁸⁾ C. I. L. vol. II. nr. 6311.

Istoria politică a acestor triburi hispanice noi nu o cunoaştem. Însă după moravuri, după instituţiuni şi religione, ele aparţineau la una şi aceeaşi civilizaţiune, la una şi aceeaşi rasă. Caracterul lor etnic era în general «barbar», însă barbar în sensul geografilor grecesci; adică făceau parte din familia cea mare a populaţiunilor stabilite în părţile de nord ale Eladei, în Thracia, în Illyria şi în Scythia. Cu deosebire populaţiunile cele resboinice din părţile de nord ale peninsulei, aveau, după cum ne spune Strabo, obiceiuri comune cu Gali, cu Scyţi şi cu Thracii ¹⁾. Un promontoriu al Hispaniei din părţile de miazănoapte poartă în geografia vechiă numele de Scythicum ²⁾, de sigur după caracterul etnic al triburilor, ce locuiau în această regiune. Un oraş al Cantabrilor era numit în epoca romană Decium ³⁾ adă Dax. Aşa numiţii Concani, cari formau de pe teritoriul Cantabriei un trib independent, erau, după cum ne spune Siliu Italic, de origine Massageti ⁴⁾, adică Scyţi. În fine noi mai aflăm la Cantabrii un obicei particular hyperboreu. Când omenii aceştia ajungeau la o etate mai înaintată, ei se precipitau de pe vârfurile stâncelor, ca ast-fel să evite slăbiciunile bătrâneţelor ⁵⁾. Instrumentul principal de muzică al acestor populaţiuni barbare de pe teritoriul Hispaniei era fluera pastorală a Pelasgilor. Strabo scrie: «Pe când unii îşi petrec bând, alţii jocă în hore la sunetul fluierii şi al trâmbiţei ⁶⁾ Alţii, din cei cari locuiesc din părţile de nord, se adună seara cu familiile lor înaintea porţilor şi aici întind la hore până noaptea târziu ⁷⁾. În particular, în ce privesce pe Callaecii din părţile de apus ale Pyreneilor, ei aveau în jocurile lor naţionale strigături în versuri, şi săltau bătând pământul, acum cu un picior, acum cu altul ⁸⁾; usuri şi petreceri sociale, pe cari le aflăm şi astăzi la poporul român de la Carpaţi. Eer femeile hispane purtau tot-de-una haine cu flori şi aveau vâluri pe cap ⁹⁾.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. III. 4. 17.

²⁾ Melae Orb. Descr. lib. III. 1: ad septentriones toto latere terra (Hispaniae) convertitur a Celtico promontorio ad Scythicum usque.

³⁾ Melae Orb. Descr. lib. III. 1.

⁴⁾ Silli Ital. III. v. 360—61: (Concanus) Massageten monstrans feritatem parentem.

⁵⁾ Silli Italici l. III. v. 325. — Despre Hyperborei Mela (III. 5).

⁶⁾ Strabonis lib. III. 3. 7.

⁷⁾ Strabonis lib. III. 4. 16.

⁸⁾ Silli Italici lib. III. v. 345 seqq:

..... misit dives Callaecia pubem,

Barbara nunc patriis ululantem carmina linguis

Nunc, pedis alterno percussa verbere terra.

⁹⁾ Strabonis lib. III. 3. 7; 4. 17.

Vechile populațiuni ale Hispaniei, vorbeau una și aceeași limbă națională. Însă în timpurile cuceririi romane limba primitivă hispanică era în mare parte coruptă prin amestecul de diferite cuvinte și forme celtice, grecesci și asiaticе.

Acastă limbă rustică barbară, ce se vorbea pe teritoriul Hispaniei, aparținea la familia limbei latine vulgare.

Limba Turdetanilor, cu deosebire a celor de lângă riul Baetis, devenise în timpurile lui Strabo (sec. I a. Chr.), aproape o limbă latină italică ¹⁾. Tacit face amintire în Analele sale, că în timpul lui Tiberiu un țeran din Tarraconia vorbise înaintea tribunalului roman în limba părinților săi, *sermone patrio* ²⁾. Ér Tit Liviu ne relatează despre două conversări, ce le avuse în a. 209 a. Chr. Scipio Africanul în Hispania: una cu soția lui Mandoniu, un frate cu regele Ilergeților, și alta cu un principe celtiber, Alluciu, a cărui logodnică, de o frumseță extraordinară, a fost adusă captivă la Scipio ³⁾. După cum rezultă din espunerea, ce ne o face Liviu, aceste conversări se urmasе fără ajutorul vre unuî interpret; ast-fel că, Scipio Africanul putea foarte bine să înțelegă idioma Ilergeților, ér de altă parte și aceștia puteau fără multă greutate să pricépă idioma latină vulgară, în care de sigur le vorbise Scipio.

Ca elemente din această limbă națională a triburilor hispanice avem următorii terminî de localități: Alba, Argenteola, Arsa și Arsi, Baniana, Banienses, Blanda s. Blandae, Ceresus, Ceret ⁴⁾, Lancia, Plumbarii și Plumbaria ins., Rhode (Rhoda), Turbula, Urson s. Ursaone ⁵⁾, Vacca, Vama și Vesperies; munți: Argenteus mons, Cuneus prom. ⁶⁾ și Lunarium prom.; fluviî: Alba, Florius, Pisoraca ⁷⁾ și Vacca ⁸⁾.

În ce privesce terminologia metalurgică a triburilor hispanice, sunt caracteristice numirile de localități: Argenteola, Argenteus mons, Baniana, Banienses ⁹⁾, Plumbarii, Plumbaria, Rhode s. Rhoda.

¹⁾ Strabonis Geogr. lib. III. 2. 15.

²⁾ Taciti Annal. lib. IV. 45.

³⁾ Livii lib. XXVI. c. 49—50.

⁴⁾ Eckhel, Doctr. num. I. 60.

⁵⁾ C. I. L. vol. II. p. 191.

⁶⁾ Plinii lib. IV. 35. 4. — Strabonis lib. III. 1. 4.

⁷⁾ C. I. L. vol. II. nr. 4883.

⁸⁾ A se vedé nomenclatura geografică a Hispaniei la Pliniu (III. IV), Strabo (III) și Ptolemeu (II. c. 4—6).

⁹⁾ Baniana din Turdetania (Ptol. II. 4. 9) și Banienses din Lusitania (tit. nr. 760) ni se presintă numai ca simple derivațiuni din forma radicală Bania (la Românii din Transilvania baniă și baie, locul de unde se estrag metalele). În Lusitania mai esista

Alte resturi din idioma lucrătorilor de mine în Hispania, le aflăm la Pliniu. Din acestea estragem următoarele:

alutatum, aur aflat pe suprafața pământului, adică adus de aluviuni¹⁾;

alutia, minele, în care se întrebuița apa pentru spălarea și alegerea aurului din substanțe de altă natură; aceleași cuvinte au existat odată și în Dacia²⁾; probă este numele râului Alutus (Olt), din care odată se spăla aurul cel mai bun;

balucem (balux s. baluca), grăunțe mai mici de aur aflat în nisipul râurilor, rom. beuță, petrică albă adusă de curentul apelor;

palacras (palacra), bucăți mai mari de aur masiv³⁾. În limba lucrătorilor de mine în Transilvania părăclău, ciocan pentru spargerea petrelor, și părăcluire, spargerea petrelor⁴⁾; cuvinte, ce presupun forma de părăclă pentru petrele sparte cu părăclăul;

galena, sulfură de plumb⁵⁾, rom. galiță, oxyd de fer.

Mai adăugem aici cuvântul

cuniculus, galeria suterană pentru estragerea metalelor⁶⁾, rom. culcuș⁷⁾, înclinațiunea venei⁸⁾.

La fondul primitiv al limbei hispanice mai aparțin încă următoarele cuvinte: casa⁹⁾, rom. casă,

catare = videre¹⁰⁾, rom. a căta seă a căuta;

și un râu cu numele Baenis (Strabo, III. 3. 4). Despre un alt oraș al Hispaniei Baenae face amintire Ukert (Iber. 464) după o inscripțiune la Muratori. Același cuvânt sub forma de Valebanae ni se prezintă și pe teritoriul Galiei (Ausonii Epigr. 69. 1).

¹⁾ Plinii lib. XXXIII. 21: (aurum inventum) in summo cespite alutatum vocant.

²⁾ Plinii lib. XXXIV. 47: Invenitur (plumbum) et in aurariis metallis, quae alutia vocant, aqua immissa eluente calculos nigros.

³⁾ Plinii lib. XXXIII c. 21: Inveniuntur ita massae (aureae) ... Palacras Hispani, alii palacranas; item quod minutum est balucem vocant.

⁴⁾ Frâncu și Candrea, Românii din munții apuseni, pag. 43.

⁵⁾ Plinii lib. XXXIII. c. 21.

⁶⁾ Plinii lib. XXXIV. 47.

⁷⁾ Frâncu și Candrea, ibid. p. 42.

⁸⁾ Cuniculus avea în limba latină literară două înțelesuri: galeria suterană și iepure de casă. Cu sensul din urmă, cuvântul era după Varro (R. R. III. 12. 6) de origine hispanică, fiind-că iepurii de casă, ție dănsul, fac gropi în pământ, în care se ascund. Etimologia cuvântului cuniculus, sub amândouă înțelesurile, este de la cunae, lăgă, seă culcuș, ast-fel că terminul de culcușul venei la metalurgii români ne apare ca unul și același cuvânt cu forma latină și hispanică cuniculus, galeria suterană, pentru estragerea metalelor.

⁹⁾ Isidori Orig. lib. XV. 12. 1.

¹⁰⁾ Isidori Orig. XII. 2. 38.

cusire ¹⁾, rom. a cöse;
 domno ²⁾, rom. domnului;
 esca ³⁾, rom. éscă;
 lancia, rom. lance; după Varro acest cuvânt nu este latin, ci hispanic ⁴⁾.
 porca ⁵⁾, brasdă, séu pământ scos de ferul plugului, rom. p ó r c ă, gro-
 piță în pământ în jocul copiilor de-a pórca;
 tubracus ⁶⁾, rom. turéc;

Lucem dubian, ast-fel numiaă, după Strabo, locuitorii din Hispania meridională un sanctuariu dedicat Lunei luminătoare ⁷⁾. Orientalistul Movers presupune *Lucem divinam* ⁸⁾. Însă, în mitologia vechiă *Lux* divina este mai mult un termen literar și teologic de cât popular. Dacă cuvintele *Lucem dubian*, ar fi avut o formă curat latină, de sigur că Strabo nu le aducea ca o particularitate dialectală a Hispanilor. Noi înclinăm mai mult a crede: *Lucem du bia* (n ⁹⁾, adică Luna, care luminează calea călătorilor ¹⁰⁾, după cum tot ast-fel este invocată luna și în poeziile tradiționale române ¹¹⁾.

Mai adaugem aici numele personale: *Domnina* și *Florica* ¹²⁾.

Din cele espuse vedem, că vechia limbă hispanică avea aceeași sorginte originară cu limba latină rustică a Italiei ¹³⁾, cu o singură deosebire, dar foarte importantă, că era mai aprópe de limba, ce se vorbește și astă-đi la Carpați și Dunăre.

În ce privește originea limbei hispanice mai notăm aici, că alfabetul național al populațiunilor din Tarraconia ¹⁴⁾ era unul și același cu vechiul al-

¹⁾ Isidori Orig. la Diez, Etym. Wörterbuch (1853) p. 119.

²⁾ C. I. L. vol. II. nr. 4442: Iovi Domno; nr. 6273. Domno.

³⁾ Isidori Orig. XVII. 10. 18.

⁴⁾ Gellii Noct. Att. lib. XV. 30.

⁵⁾ Isidori Orig. lib. XV. 15. 6: sed porca quod in arando extat, quod defosum est. Cf. Varro, L. L. V. 39: quo ea terra jacta id est projecta, porca.

⁶⁾ Isidori Orig. lib. XIX. 22. 30.

⁷⁾ Strabonis lib. III. 1. 9.—Diana séu Luna cu epitetul de Lucifera la Cicero, N. D. III. 17.

⁸⁾ Phoenix, II. 652.

⁹⁾ Finalul *n* este numai forma acusativilui grecesc.

¹⁰⁾ În inscripțiunile latine ale Hispaniei aflăm biator pentru viator (C. I. L. II, nr. 5418), de unde rezultă, că exista și forma de *bia* pentru *via*; ér particula *du* corespunde la *do* = *de* din limba hispanică de astă-đi.

¹¹⁾ Între versurile, ce le recităză copii români de la țără aflăm și următoarele: Lună, lună, vêrgă-lună, eși în cale cu lumină etc.

¹²⁾ C. I. L. vol. II. nr. 1836. 4994.

¹³⁾ Diefenbach (Orig. 115) încă se exprimă ast-fel: Unter den von den Alten aufbewahrten hispanischen Wörtern sind die meisten nur lateinische Idiotismen.

¹⁴⁾ C. I. L. vol. II. nr. 4424, 4318^a.

fabet al Daciei, ale cărui urme se au mai păstrat până astăzi la plutașii români de pe malurile Bistriței ¹⁾.

În fine încă un fapt demn de remarcat. Sistemul administrațiunii interioare, ce-l aplicară Romanii în Hispania, încă ne pune în evidență, că populațiunile vechi ale acestei provincie aparțineau familiei latine. În timpurile lui Pliniu cel bătrân, 50 de orașe ale Hispaniei aveau dreptul cetățeniei vechi latine, *jus Latii antiqui sēu veteris* ²⁾; ér în a. 75 d. Chr. împăratul Vespasian acordă Hispaniei întregi privilegiul dreptului latin ³⁾.

Resultă așa dar, că instituțiunile politice, civile și religioase ale populațiunilor hispane, erau în general identice cu ale vechilor Latini. Peninsula iberică conținea o populațiune de rasă latină preesistentă cuceririi romane.

Stabilim ast-fel din punct de vedere istoric, că Pelasgii, emigrați în mare parte de la Carpați, au fost cei de întâi importatori ai civilizațiunii în Gallia meridională și în Hispania ⁴⁾.

¹⁾ A se vedé mai sus pag. 658.

²⁾ Plinii lib. III. 3. 1; 4. 1; IV. 35: 5.

³⁾ Plinii lib. III. 4. 15: *universae Hispaniae Vespasianus imperator... Latium tribuit.*

⁴⁾ Afară de numirile de ginți amintite mai sus, toponimia peninsulei iberice ne prezintă o mulțime de omonime cu localitățile și riurile de la Carpați și de la Dunărea de jos. Din aceste noi reproducem aici următoarele:

<i>În Hispania:</i>	<i>În Transilvania și România:</i>	<i>În Hispania:</i>	<i>În Transilvania și România:</i>
Acinipo	Asinip	Ergavicenses (Ergavica)	Erghevița
Alba	Alba	Gerunda	Grind
Alboc(um)	Albac	Gruii	Gruia
Areva fl.	Oréva fl.	Ieso	Ieși, Iași
Argenteus m.	Argintariu m.	Laelia	Lelesci
Arsa, Arsi	Arsa, Arși	Laminium	Lemniu, Lémna
Balsa	Balșa	Lunarium prom.	Luna
Bania, Banienscs	Baniă, Baiă	Murgi (Murgis)	Murgaș, Murgesci, Murgeni
Barca	Barca, Bărcănesci	Ossigi	Osica, Gura Usicei
Batorensis (Batora).	Bator (com. Bihor, Heveș, Zabolți)	Rhode (Rhoda)	Ruda
Brana	Bran	Sacili (Sacilis)	Săcele
Bursaonenses	Bursan, Bursani	Salacia	Sălași (Sălagiū)
Burum	Buru	Samus fl.	Someș, Șomuz fl.
Cauca (ađi Coca)	Coca	Tuati	Tuhat
Caunus m.	Căun	Turbula	Turbura, Turburea
Ceresus	Circș	Turta	Turda
Cerēt	Ceret	Ucia	Ucea
Decium	Decia	Ursaone	Ursóia
Deciana	Deciani	Vama	Vama
Deva fl.	Deva		

În tot cazul, numărul acestor omonime ar fi mult mai mare, dacă noi am avé o topo-

XXXIII.—PELASGII DIN PĂRȚILE DE NORD ALE DUNĂRII ȘI MĂRII NEGRE.

1. *Titaniî* (Τιτᾶνες, Τιτῆνες).

Cei mai vechi, și cei mai glorioși, între toate triburile pelasge au fost Titaniî. Ei sunt numiți la autorii vechi *genus antiquum Terrae* și *Terrae filii* ¹⁾.

După theogonia lui Hesiod, cei de întâi copii, pe cari i-a născut Terra, sêu Gaea, cu Uran, au fost Titaniî, doi-spre-dece la număr, șese bărbați și șese femei; ér numele lor erau următoarele: Oceanos, Coeos, Crios, Hyperion, Iapetos, Cronos (Saturn), Rhea, Tethys, Themis, Thia, Mnemosyne și Phoebe ²⁾.

De fapt, cele mai multe din aceste numiri reprezintă numai simple personificări de regiuni geografice, de râuri și de munți ³⁾. Vechia familiă a

nimiă mai autentică și mai completă a Hispaniei vechi. Însă literații romani, adoptară în general nomenclatura localităților din Hispania ast-fel cum o aflase la autorii grecesci, apoi administrațiunea romană la rândul sêu alteră și dênse o mare parte din vechile numiri. Sunt memorabile cuvintele lui Pliniu. În descrierea geografică a provinciei Baetica, dênsul ne spune, că va aminti numai localitățile mai însemnate și pe acelea, al căror nume se pôte pronunța mai ușor în limba latină; ér Mela (III. 15) scrie, că se află la Cantabrii mai multe populațiuni și râuri, ale căror nume nu pot pronunța în gura Latinilor.

¹⁾ Virgiliu Aen. lib. VI. v. 580. — Servius ibid.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 133—136.

³⁾ Hyperion, un cuvânt, al căruî înțeles este «om de dincolo», reprezenta regiunea de peste munte, Transilvania de astă-zi, sêu «țera de dincolo», cum o numesce poporul din România (La Anonymus Belae reg. notarius, cap. 24 și 26: terra ultrasilvana și Ultra siluas). Odyssea (VI. 4) încă face amintire de Hyperia, sêu «Țera de dincolo», situată în apropiere de Cyclopi, și de unde emigrase Pheacii.— Tethys (Τηθύς), în ce privește vechia pronunțare, corespunde la formele de Tetsys și Tezys. În vechia limbă grecăscă litera θ avea un sunet șuerătoriu; pe lângă *t* se mai audia și un *s*; ér une-orî această literă reprezenta pe *z*, ast-fel că Ζεύς era în realitate unul și același cuvânt cu θεύς. După legendele vechi, Tethys a fost măritată cu Oceanos potamos, sêu Istru, și ast-fel au dat naștere la o mulțime de numiri de râuri mari și însemnate, pe lângă cari se află stabilite diferite populațiuni pelasge (Hesiodi Theog. v. 337). Atât după nume, cât și după geografia legendelor teogonice, Tethys (Tetsys sêu Tezys) este numai o personificare a râului celui mare, care curge în părțile de apus ale Daciei vechi și se varsă în Dunăre, numit la Jornande Tysia, la Ravennas Tisia, la Constantin Porphyrogenitul Τίτσα (Adm. imp. c. 40), ér în documentele și cronicile medievale ale Ungariei Titia, Tisza, Tiza, Tyscia,

Titanilor se compunea ast-fel din 12 ginți. Patria Titanilor a fost, după toate tradițiunile istorice, în părțile de nord ale Thraciei, lângă riul Oceanos potamos. Cel de întâiu Titan și poartă numele de Oceanos, adică Istru.

Ca descendenți din genul Titanilor erau considerați Hyperboreii, cari locuiau, după cum scim, în nordul Dunării de jos ¹⁾. Atlas, regele cel puternic al Hyperboreilor, care mai târziu a fost prefăcut într'un munte imens, era și dânsul un Titan; orî cu alte cuvinte, tribul dominant în regatul său îl forma Titanii. Latona, virgina hyperboreă, care fiind persecutată de Junona pribegesce în lume, și apoi nasce în insula Delos pe Apollo și pe Diana, era și dânsa fca unui titan.

Titanii au avut în istoria primului imperiu pelasg un rol foarte însemnat. Ei formeză cea mai vechiă, cea mai nobilă și mai energică clasă în hierarchia socială din timpul lui Uran și Saturn. Cei de întâiu regi ai statului pelasg erau din familia Titanilor. Titanii administrează toate funcțiunile publice. Ei sunt tot-o-dată și căpeteniile religioase ale statului pelasg, din care cauză erau numiți și *dei* Titanii ²⁾. Titanii formeză pe lângă regiul vechi pelasgi un consiliu patriarchal de stat, întemeiat de o parte pe dreptul divin, de altă parte pe vechimea familielor. Titanii detronéză pe Uran și dau imperiul lui Saturn; apoi susțin o luptă grea de zece ani cu Saturn în contra lui Joe. Însă Saturn e învins și Joe ocupă tronul lui Uran.

Thiscia. Epitetele *dei*ței Tethys de «cana, candida, fecunda, și magna» încă sunt numai calificative ale aceluiași riū. — *Themis*. Patria acestei *dei*țe se afla în părțile de nord ale Illyriei (Apollod. II. 5. 11. 4), lângă isvórele riului Oceanus (Pindarus ap. Clem. Str. VI. p. 731) său Istru. Din punct de vedere geografic Themis personifica în vechime riul numit astă-đi Timiș, Τιμήσις la Const. Porphyrogenul (Adm. imp. 40), ce isvoresce din Carpații de sud-vest ai Transilvaniei și se varsă în Dunăre. Una din ficele *dei*ței Themis era numită Dice, *dei*ța dreptății. Ea representa, după nume și atribuțiunile sale, regiunea numită Dacia (Dicia la Ulpian). Geții, său Dacii, erau după Herodot (V. 93) cei mai juști, δίκαιοτατοι, dintre Thraci; ér după Homer (II. III. 3) locuitorii din nordul Thraciei erau cei mai juști dintre ómeni, δίκαιοτατοι ἄνθρωποι. — *Thia* (Θεία, pronunță Tsia, Zia) ne apare în vechile teogonii ca soția lui Hyperion (Hesiodi Theog. 374), său a «Țerei de dincolo». De fapt Thia este numai o personificare a riului numit astă-đi Jiu, ce curge din părțile de sud-vest ale Transilvaniei, străbate Carpații pe lângă pasul Vulcanului, traverséză Oltenia și se varsă în Dunăre. — *Phoebe* are la Hesiod (Fragm. 177) și epitetul de μάμνα (bunică, mósă). După forma numelui și după interpretarea, ce vedem, că i-o dă Hesiod, Phoebe se pare a fi numai personificarea unui munte, ce în vechia limbă pelasgă purta numele de «Babă» său «Babe».

¹⁾ După scholiastul lui Pindar la Olymp. III. 28: Hyperboreii erau ἀπὸ τοῦ Τῆτα-νι:κῶ ὑπερβοῦς (Frag. Hist. graec. II. 387. 3). La Hyperborei se născuse și *dei*i. Cf. Diod. III. 56.

²⁾ Homerî Hymn. in Apoll. v. 335: Τιτῆνες θεοί. — Hesiodi Theog. v. 630. 668.

Nemulțămii cu această schimbare, Titanii se ridică de nouă sub conducerea lui Atlas, ca să alunge pe Joe din imperiū și se restituie în domniă pe Saturn. Însă destinul le este nefavorabil. Ei sunt învinși a doua oară ¹⁾, și acum clasa lor întrăgă e exterminată. Unii sunt închiși într-o pesceră adâncă și vastă, numită Tartaros ²⁾; ér alții părăsesc regiunile de lângă Istru, emigrăză și se risipesc prin diferite ținuturi pelasge.

237.—Figura unui Titan după planisferul egiptean al lui Kircher; la Dupuis, Origine de tous les cultes, Atlas Pl. 6.

Lupta Titanilor cu Joe se întâmplă în pădurile de la Tartesiu ³⁾, lângă Cerna, adică pe teritoriul vechii Dacie, în aceeași regiune, care la Homer figură sub numele de σιδηρεαι πύλαι ⁴⁾, séu în munții de lângă cataractele Dunării.

De asemenea aflăm la Dio Cassiu următoarea tradițiune: «Generalul roman Crassus în lupta, ce o avuse cu Geții (a. 29—28 a. Chr.), prinse pe fratele regelui Dapyx (Dabigia), apoi dînsul plecă asupra pescerii numite Cira, o cavernă vastă și puternică, unde se retrăsese un mare număr din locuitorii acestui ținut, luând cu dînsii obiectele lor cele mai prețioase și turmele lor; în această pescere, după cum ne spun legende, i-și căutase refugiū Titani, când au fost învinși de Ței» ⁵⁾.

Etimologia și forma numelui de Τιτάν nu e grecă. În ce privește vechiul înțeles al acestui cuvînt, Homer ne spune, că Titani erau «proto-

¹⁾ Hygini Fab. 150: Titanosque (Iuno) hortatur, Iouem ut regno pellant, et Saturno restituant. Hi cum conarentur in coelum ascendere eos Iouis praecipites in Tartarum deiecit. Atlanti autem, qui dux eorum fuit, coeli fornicem super humeros imposuit.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 717.

³⁾ Justinii lib. XLIV c. 4: Saltus Tartesiorum in quibus Titanas bellum adversus deos gessisse proditur, incoluere Cunetes: quorum rex vetustissimus Gargoris, mellis colligendi usus primus invenit. Marca județului Mehedinți, pe al cărui teritoriu se află Porțile de fer, mai are și astăzi o albină ca emblema. Ér Herodot (V. 10) scrie: «Thracii spun, că pământul dincolo de Istru e ocupat de albine, și din cauza acesta oamenii nu pot călători mai departe».

⁴⁾ Homeri Ilias, VIII. 15. — Hesiodi Theog. v. 814.

⁵⁾ Dion Cassius, Histoire rom. (Ed. Didot) lib. LI. 26.

părinții ȃeilor și ai ómenilor distinși ¹⁾; ér în imnul orfic al 37-lea, Titanii sunt numii protopărinții părinților noștri, ἡμετέρων πρόγονοι πατέρων ²⁾). Avem așa dar esplicațiunea cuvântului Τῑτᾱνες cu înțelesul de patres și progenitores. Etimologia acestei numiri se reduce ast-fel, după forma și după semnificațiunea sa, la radicalul τάτα sėu τέττα, tată sėu părinte. Resultă așa dar, că terminul de Τῑτᾱνες, după originea și înțelesul sėu, este identic cu forma românescă tătătănī (pluralul de la tată).

Cu alungarea lui Saturn din imperiū încetěză și rolul politic al așa numiților Titanī. Clasa lor cea numerosă, avută, puternică și superbă este stinsă cu desăvėșire. Unii sunt nimiciți în marele rėsboiū civil, care se termină cu catastrofa de la Tartesiu, alții sunt închiși în pesceri întunecóse (Tartaros), ér aceia carī putură sė scape de mânia învingătorilor, sunt siliți sė-și caute o nouă patriă. Unii se refugiěză în Italia, alții se risipesc prin Elada, Asia mică, Hispania și prin părțile de nord ale Europei (Germaniei).

Între cele mai vechi triburi ale Romei, tradițiunile istorice ne amintesc pe așa numiții Tatienses (Taties, Titienses și Tities).

Acești Tatieni formaū dimpreună cu alte două triburi, numite Ramnes și Luceres, cea mai avută, cea mai nobilă și mai înaltă clasă socială a Romei vechi ³⁾. Ei pórta numele de patres, mai târziu patricii, și sunt considerați ca antiquissimi cives ⁴⁾. Tóte afacerile publice ale statului roman erau pe mână acestor patres. Ei singuri administrěză în curs de mai multe secole tóte demnitățile preoțesci, civile și militare. La început ei se consideraū ca singurii mijlocitori între ȃei și stat; erau un fel de Τῑτῑνες θεοί. Ei formaū în statul roman un consiliū permanent de guvernământ. Ei aveau dreptul sė desemneze pe succesorul regelui. Lor li se cuvenia decisiunea asupra rėsboiului și păcii. Superbi pe gloria lor cea vechiă, ei se consideraū în fine ca o clasă de alt ném și de un alt sänge, de cât cei alaiți cetățeni sėraci, neculți și de origine obscură ⁵⁾, pe carī i numiaū plebs. Numele lor tradițional și privilegiat de patres este amintit și în cele XII Tabule: Ne patribus cum plebe connubium sit ⁶⁾.

¹⁾ Homeri Hymn. in Apoll. v. 335—337: Τῑτῑνες τε θεοί... τῶν ἔξ ἄνδρες τε θεοί.— Cf. ibid. Ilias, XIV. v. 201: Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσσι.

²⁾ Pauly, Real-Encycl. v. Titanes, p. 2003.

³⁾ Varronis L. L. lib. V. 55: Ager Romanus primum divisus in parteis tris, a quo tribus appellata Tatiensium, Ramnium, Lucerum etc.—Tities și Taties sunt numai simple forme literare.

⁴⁾ Cicero pro Caecina c. 35.

⁵⁾ Livii lib. IV. 4; VI. 42; IX. 26; X. 15.

⁶⁾ Tab. XI. frag. 1.

Originea acestei instituţiuni patriarcale, a acestui senat compus din reprezentanţii unor anumite familii vechi, era fără îndoieală anterioară epocii lui Romul. Ea aparţinea organizării primitive a societăţii pelasge. Orî cu alte cuvinte, constituţiunea fundamentală a Romei era aceea, pe care o avuse Pelasgii în timpul Titanilor.

Poetul Persiu numesce pe patricii *ingentes Titos*¹⁾, o alusiune evidentă la vechii Tatienses, Taties sêu Tities şi la originea lor din genul cel puternic şi ilustru al Titanilor.

Poporul roman, ne spune Suetoniu, mai numia pe aceştii patres şi Orcini²⁾, adecă cari au fost o-dată închişi în Orcus sêu Tartaros; ér Plutarch scrie, că li se atribuia şi epitetul satiric de *Charonitae*³⁾, adecă cari trecuse o-dată cu barca lui Charon în Tartaros sêu infern. În fine, poetul Juvenal face o alusiune ironică la acei Romani, de sigur patricieni, cari i-şi reduceau originea lor la vechii Titanii⁴⁾. Mai notăm aici, că Pisa, unul din cele mai vechi oraşe etrusce, încă a fost întemeiat de o coloniă de emigraţi din părţile orientale ale Europei, numiţi Teutani⁵⁾.

Ne aflăm așa dar în faţa unui fapt istoric pozitiv. Vechiul trib roman cunoscut sub numele de Tatienses (Taties, Tities şi Titienses) constituia numai o mică grupă din ginta cea puternică şi glorioasă a timpurilor pelasge, numită Titanes sêu Titenes, o comunitate de familii, cari scăpând din războiul cel nefericit de la Carpaţi trecuse în peninsula italică şi se stabilise acolo lângă un alt fragment de Râmni sêu Arimi, emigraţi şi aceştia de la Dunărea de jos.

Alte resturi din tribul cel nobil şi făimos al Titanilor le aflăm risipite în jurul Mării egee.

După cum ne spune Philochor, unul din vechii Titanii se aşezase în Attica⁶⁾.

Un uriaş puternic, cu numele de Tityus, fiu al Gaeei, este amintit ca rege al Eubeei⁷⁾.

¹⁾ Persii Sat. I. 20.

²⁾ Suetonii Oct. Aug. c. 35: quos (Senatores) Orcinos vulgus vocabat.

³⁾ Plutarque Oeuvres, (Paris, 1784) T. VII. c. 15, p. 131.—Suetoniu şi Plutarch sunt de părere, că originea acestor numiri satirice derivă din epoca lui Iuliu Cesar; o expli-caţiune fără nici un fundament istoric.

⁴⁾ Juvenalis Sat. lib. VIII. v. 131—133:

..... altaque si te

Nomina delectant, omnem Titanida pugnam

Inter majores ponas.

⁵⁾ Plinii lib. III. 8. 2: Pisae..... ortae a Teutanis, graeca gente.

⁶⁾ Philochori fragm. 157: ἀπὸ Τιτηνίου, ἐνὸς τῶν Τιτάνων (Fragm. Hist. gr. I. p. 410).

⁷⁾ Apollodori Bibl. lib. I. 4. 1. 3. — Odyss. VII. v. 324; XI. v. 576—81.

Un frate al regelui Priam de la Troia p^ortă numele de Tithonus ¹⁾.

În Gallia aflăm pe un principe barbar Tatinos ²⁾.

În fine un trib cu numele de Titti (Dittani) ne apare pe teritoriul Hispaniei încă în timpul, când această peninsulă nu era cucerită de Romani. Ei aveau o deosebită simpatie pentru poporul roman; tot ast-fel și părinții Romei pentru ei ³⁾. Legații lor sunt admiși în senat, și cu tote că erau barbari, li se permite să vorbescă în limba lor națională.

Reminiscențe despre numele vechilor Titanii de la Dunărea de jos ni s'au păstrat și în documentele medievale ale Ungariei; un sat cu numele de Tathen este amintit la 1295 în apropiere de Buda, ađi Tétény. Un alt sat Tathun se afla pe la a. 1279 în comitatul Simigiu ⁴⁾. O familie avută și puternică de comiți, ale cărei posesiuni se află între rîurile Drava și Sava, este amintită în documentele Ungariei sub numele de genus Thethen ⁵⁾; ér unul din membrii acestei familii p^ortă numele de Deschen (Decian ?).

În fine un Tetenius ⁶⁾ ne apare pe o inscripțiune romană din Dalmația ⁷⁾.

Venim acum la patria cea legendară a Titanilor, la teritoriul Daciei.

În tradițiunile populare române vechii Titanii figuréză sub numele de Tătari. Despre acești Tătari se spune, că formase o-dată un popor puternic. Ei locuise pe pămîntul Țerei-romănesc după urieși, și înainte de Români; ér Dacii, cari se află la munte, erau numai un fel de Tătari ⁸⁾.

Acestor Tătari vechi li se atribue diferitele resturi de olărie primitivă (neolotică), ce se găsesc pe teritoriul țerei; mormintele cu petre mari, nelucrate; chiliile săpate prin stînci; cetățile vechi de pămînt și de zid; fântânile și conductele de apă, ce se descoper prin ruinele acestor fortificațiuni; cărămiđile gróse, pe cari le scot țeranii cu plugurile de pe câmpurile de arătură; caldarîmurile séu drumurile împetrite; movilele, cele mari, ce se întind în șiruri lungi către Dunăre și către părțile de jos ale Moldovei; în fine un număr însemnat de sate pustiite, pe unde se găsesc resturi de construcțiuni antice, și cari se numesc seliscii tătăresci.

¹⁾ Homeri Ilias, XX. v. 237.

²⁾ Mionnet, Description des médailles antiques, Suppl. Tome I. 161.

³⁾ Polybii lib. XXXV. 2.

⁴⁾ Jerney, Thesauri l. hung. I. p. 137. 140.

⁵⁾ Wenzel, Cod. dipl. Arp. cont. vol. VI. 457. a. 1228. — Altă familie nobilă cu numele de Tétén la Fejér, Cod. dipl. X. 4. 419.

⁶⁾ Lucii Inscriptiones Dalmaticae. Venetiis, 1673, p. 25.

⁷⁾ Dóue sate din Stiria p^ortă astă-đi numele de Tettenghengst (Sp.-Ortsreperatorium f. Steiermark, 1893, 430). De sigur o etimologie greșită în loc de Tetenest

⁸⁾ Responsuri la Cestionariul nostru istoric (j. Gorj, Dolj, Olt, Prahova și Buzău).

Este evident, că acești Tătari, cărora tradițiunile române le atribue resturile civilizațiunii primitive ale acestor țări, nu au de a face nimic cu órdele cele vagabunde ale Cumanilor din nordul Mării negre (sec. XII—XIII) și cu Mongolii lui Gingischan (1241—43).

Terminul de «Tătari» în tradițiunile istorice române, este numai o simplă formă dialectală a cuvântului tătân.

Încă din cele mai depărtate timpuri esista la Carpați și la Dunărea de jos o idiomă pelasgă particulară, care se caracteriza prin trecerea lui *n* în *r* între două vocale ¹⁾.

Acastă particularitate fonetică s'a păstrat pe teritoriul Daciei vechi, până târziu în evul de mijloc. Vom cita câte-va exemple. În codicele Voronețian, scris pe la începutul secolului al XVI-lea, aflăm următoarele forme ale cuvântului tătân:

Pag. 18: «Dumereca 7 a sântșilor tătări», adică a sântșilor părinți.

Pag. 38: Legea tătărăscă = legea părințescă.

Pag. 102: «obiciteloru tătărăsci» = obiceiurilor părințesci ²⁾.

În fine mai notăm aici, că într'o vechiă baladă poporală română părinții, sêu senatorii orașului Brașov din Transilvania, sunt numiți «Tartorii têrgulu» ³⁾ și este de notat, că această numire li se atribue într'un sens tradițional bun, dar nici de cum ironic.

În nordul Dunării de jos terminul de Tătar are o vechime foarte depărtată.

Istoricul grecesc Herodor ne spune, că Hercule a învățat arta de a trage cu arcul de la un Scyth cu numele de Teutarus ⁴⁾. Acest păstoriu, din nordul Dunării de jos, era așa dar din genul vechilor Titanii.

În teogoniile grecesci, Saturn mai are și epitetul de Tartaros ⁵⁾, adică tatăl sêu tătân. La Egipteni însă Saturn era numit ceva mai corect, Tattunen ⁶⁾, și era invocat în următorii termi: «Părintele părinților, mare de la prima dată» etc.

¹⁾ Veđi mai sus pag. 567.

²⁾ Sbiera, Codicele Voronețean (Ed. Acad. Rom.) 1885. — Ibid. p. 74: upovăința (speranța) ceea ce e cătră tătări giuruită.

³⁾ Tocilescu, Materialuri folkl. I. p. 1238:

Frumoasă masă e întinsă,

De mulți boeri e cuprinsă

Dar la masă cine șede?

Tot bunii Brașovului

Și tartorii têrgulu.

Aici *bunii* au înțelesul de moși și *tartorii* de părinți.

⁴⁾ Fragm. Hist. graec. Vol. II. 29, fr. 5.

⁵⁾ Veđi pag. 208.

⁶⁾ Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 6. 55.

În fine, Apollo, deul sórelui, care mai avea și epitetul de Titan, era adorat în unele părți ale Romei sub numele de Tortor, după cum ne spune Suetoniu ¹⁾.

Din punct de vedere etnic, Titanii aparțineau la familia rasei pelasge. În genealogia popórelor preistorice, Titan, protopărintele Titanilor, figuréază ca un nepot al regelui Pelasg ²⁾.

2. Giganții (Γίγαντες).

O altă generațiune titanică, de care fac amintire vechile teogonii grecesci, au fost Giganții (Γίγαντες). Ei erau născuți din Terra séu Gaea și din Uranus ca și Titanii; orî cu alte cuvinte, amêndóuc triburile erau din aceeași țéră și din același popor.

La epicii grecesci, Giganții sunt înfățișați ca un gen de ómenî superbî, violenți și impiî, fiind-că nu aveau credință în deî ³⁾. Statura lor era de o mărime uimitóre. Ei aveau arme lucitóre, și lănci lungi în mână ⁴⁾.

«Gaea séu Terra, «scrie gramaticul Apollodor», supêrându-se pentru sórtea nefericită a Titanilor, născu din Uran pe Giganți, carî se distingeau prin mărimea corpului și prin enormitatea puterii lor; ei aveau o față teribilă și plete lungi le cădeau în jos de pe cap și de pe barbă; aveau pe picitóre soldî ca de balauri și aruncau asupra ceriului cu petre și cu lemne aprinse ⁵⁾.

Giganții formau prin eselență un popor de munte. În rêsboiul ce-l avură cu Joe, noul cârmuitoriu al imperiului pelasg, ei ridicară munți peste munți, ca să se urce în Olymp; imensul Atlas se cutremură la asaltul lor; și pe lângă tóte că Joe arunca asupra lor cu fulgerele sale, deî n'au fost în stare sê-î învingă, de cât numai după ce au cerut ajutoriul unui om muritoriû, al lui Hercule.

Patria lor se afla pe teritoriul Daciei, lângă Oceanos potamos, în aceeași regiune, unde se născuse și frații lor mai mari, Titanii.

În epoca romană, Daciî erau considerați ca o posteritate a vechilor Titanî și Giganți.

¹⁾ Suetonii Oct. Aug. c. 70: Apollinem... Tortorem, quo cognomine is deus quadam in parte Urbis colebatur.

²⁾ Apollodori Bibl. lib. III. 8. 1.

³⁾ Macrobiî Sat. I. 20: Gigantes autem quid aliud fuisse credendum est, quam hominum quandam impiam gentem, Deos negantem.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 186. — Batrachomyomachia, v. 170—171.

⁵⁾ Apollodori Bibl. lib. I. 6. 1.

Împăratul August face amintire în testamentul său (*Monumentum Ancyranum*), că a condus însuși în persoană o expedițiune asupra Dacilor; că după ce a învins și respins invasiunea, ce o făcuse acest popor pe teritoriul roman, oștirile sale au trecut dincóce de Dunăre și a silit pe Daci să fie supuși la ordinele poporului roman ¹⁾. În urma acestor succese, Horațiu celebră pe August ca al doilea învingătoriul al Titanilor ²⁾. După războiul cu Daci, împăratul August ridică în forul său un templu magnific dedicat lui Marte războiului, *Mars Ultor*. Despre acest templu scrie poetul Ovidiu în *Fastele* sale: «Grandios e monumentul, grandioasă e statua zeului și demne de trofee luate de la Giganți» ³⁾.

Împăratul Domițian întreprinse și dânsul, după cum știm, o mare expedițiune asupra Dacilor. *Martial*, unul din poeții săi favoriți, îl celebră ca pe un învingătoriul al Giganților ⁴⁾; er poetul *Arruntius Stella*, care poseda o avere însemnată, dădă un banchet magnific, prin care solemniză învingerea lui Domițian asupra Dacilor ca un triumf asupra Giganților ⁵⁾.

Locuințele Giganților, după cum ne spun logografi grecesci, se află în regiunile muntelui *Phlegra* ⁶⁾, unde se întâmplase și lupta lor cea eroică cu zeii.

Poetul roman *Stațiu* ⁷⁾, care se ocupă adese-oră cu triumful lui Domițian asupra Dacilor, confirmă și dânsul, că memorabila *Phlegra*, unde se luptase Giganții cu zeii, se afla pe teritoriul *Daciei* ⁸⁾.

¹⁾ *Monumentum Ancyranum* (C. I. L. III, p. 796): *Quod Dacorum transgressus exercitus meis auspiciis profligatus victusque est, et postea trans Danuvium ductus exercitus meus Dacorum gentes imperia populi romani perferre coegit.*

²⁾ *Horatii Od. III. 4.*

³⁾ *Ovidii Fast. lib. V. v. 552 seqq.*

Et deus est ingens, et opus (templum): debebat in urbe

Non aliter nati Mars habitare sui.

Digna Giganteis haec sunt delubra tropaeis.

⁴⁾ *Martialis Epigr. lib. VIII. 50:*

Quanta Gigantei memoratur mensa triumphii...

Tanta tuas, Caesar, celebrant convivia laurus;

Exhilarant ipsos gaudia nostra Deos...

⁵⁾ *Martialis Epigr. lib. VIII. 78. v. 1—3:*

Quos cuperet Phlegraea suos victoria ludos...

Fecit Hyperborei celebrator Stella triumphii.

⁶⁾ *Apollodori Bibl. lib. I. 6. 1.*

⁷⁾ *Statii Thebaidos lib. III. v. 595: Geticae si fas est credere Phlegrae.*

⁸⁾ După *Argonauticele* lui *Orpheu* (v. 1125) muntele *Phlegra* se afla în apropiere de strimătorea munților *Rhipaei* (*Clisura Dunării, Porțile de fer*).

Acastă regiune muntosă, care devenise atât de celebră în legendele grecescî, și-a păstrat încă până astă-dî numele său cel vechi.

Pe teritoriul Țerei-românescî, în apropiere de Cerna, se află muntele așa numit Pregleda. Lipsit de pădure, din cauza unor evenimente depărtate, suprafața sa este acoperită numai cu stânci calcaroase și arse. Este vechia Phlegră din istoria Giganților, care, după cum ne spun autorii grecescî, primise numele acesta, fiind-că a fost arsă de fulgerele lui Ioc ¹⁾.

Identitatea muntelui Pregleda cu Phlegra din legenda Giganților o confirmă toate datele geografice, ce le avem în această privință.

Lângă Phlegra Giganților se afla pescerea cea renumită a vechimii numită Avernus, gr. Ἀαρνος, Ἀουερνίς. Lângă pôlele muntelui Pregleda se află astă-dî o comună românească de moșneni numită Isvernea, cu o pesceră imensă, extrem de complicată și întunecată, despre care vom vorbi în special mai târziu. Lângă Phlegra din geografia timpurilor eroice, a fost acoperiți cu stânci și munți, Giganții cei învinși ²⁾, numiți Avernii ³⁾; ér în còstele muntelui numit Pregleda de la Isvernia se mai vede și astă-dî o surpătură, extraordinară, scû o tăietură gigantică și uimitoare, unică în felul său, ce se spune, că a fost făcută de un urieș ⁴⁾.

¹⁾ Diodori Sic. I. V. 75. — După alte tradițiuni, lupta Giganților cu deii s'ar fi întemplat în poiana de la Phlegra (τὸ Φλεγραίων πεδίων), scû la Pallene ori Ballene, de altminterlea identică cu Phlegra. Probabil, că acest câmp deschis în pădurile de la Phlegra este așa numita Poiana Beletin de lângă muntele Pregleda, unde se mai cunosc și astă-dî urmele unor vechi fortificațiuni de pământ.

²⁾ Strabonis I. VI. 3. 5. — Val. Flacci Argon. II. 16. — Silii Italici lib. XII. v. 151.

³⁾ În geografia lui Strabo (VI. 3. 5; Ed. Didot) Giganții, cari se luptase la Phlegra cu deii, mai sunt numiți și Ἀουερνίοι, în codicele Venețian Ἀουερνίοι (ibid. p. 980), formă coruptă în loc de Ἀουερνίοι (Vezi Diodor, IV. 22).

⁴⁾ Gramaticii Apollodor (Bibl. I. 6. 2) și Hygin (Fab. 1) ne comunică numele mai multor Giganți, cari s'au distins în luptele lor cu deii. Între aceștia aflăm pe Coemse Pallas, Phorcus, Ienios, Alemone, Gration și Poliboetes. Sunt nume, ce le mai aflăm și astă-dî la poporul român sub formele de: Comșa, Bala, Porcu, Ianeș, Aleman și Crăciun. Polyboetes (adecă cel cu cireți mari de vite) este o formă greșită. Boetiu, ca nume familiar, ni se prezintă și astă-dî în regiunea Guga-nilor din plaiul Cloșani. S-tul Paulin în poema sa către Niceta, episcopul Daciei, încă amintesc de locuitorii cei avuți de cireți de vite de la Dunărea de jos:

Te patrem dicit plaga tota Boreac;

Ad tuos fatus Scythia mitigatur...

Et Getae currunt, et uterque Dacus:

Qui colit terrae medio, vel ille

Divitis multo bove pileatus

Accola ripae.

Ne aflăm așa dar în regiunea geografică a vechilor Giganți.

De la Pregleda spre nord începe masivul cel maiestos al Retezatului, un vast labirint de piscuri înalte și cu adâncimi prăpăstioase, de păduri seculare cu văi închise și întunecose; o cetate naturală puternică, care rămăsese aproape necucerită și în epoca romană ¹⁾.

În același masiv, în partea de sud-vest a Retezatului se afla muntele așa numit Gugu, care în casul de față ne prezintă un deosebit interes. În jurul

238. — Lupta între Neptun și gigantul Polyboetes. Pictura executată cu multă îngrijire de artistul Aristophane pe o cupă din fabrica lui Erginos. Gigantul Polyboetes, o figură nobilă marțială, e înfățișat având pe cap un coif cu creastă; el poartă peste cămeșă un peptariu cusut cu flori și cu două stelute la umeri; lângă laturea stângă are o sabie suspendată cu o încingătoare peste pept, și ține în mâna stângă un scut rotund și o lance. La spatele umerilor apare Terra sau Gaca; expresiunea feței și gesturile arată adâncă suferință și înfiorare. După Gerhard, Trinkschalen u. Gefässe d. k. Museums zu Berlin (Trinkschalen, Taf. II. III).

acestui munte trăesc din cele mai depărtate timpuri o populațiune de păstori, oameni robuști, bărbați și femei de o statură înaltă, adese-ori uimitoare, cu tip, cu port și cu tradițiuni particulare. Ei sunt numiți Gugași.

O parte însemnată din acești păstori Gugași, se află răspândiți, încă din timpuri depărtate, prin regiunile muntoase ale județelor Mehedinți și Gorj. Aici ei formează cătunele și comunele lor proprii, ducând o viață mai mult izolată de trib, ca și când ei se ar considera mai vechi, mai de năm, și cu alt trecut istoric, de cât cei alaiși locuitori ai acestei țări. Tradițiunile populare spun despre acești Gugași, că ei sunt originari din țara gugașească, care se află peste munte.

¹⁾ C. I. L. vol. III. nr. 1579. 1585.

Limba acestei populațiuni de Gugași se distinge prin unele particularități fonetice caracteristice, ce se reduc la o epocă foarte vechiă. Gugașii nu au pe *s* și *j*, în locul cărora ei întrebuițează numai pe *s* și *z*. Ast-fel ei es-primă *si*, *sede*, *septe*, *zoc*, *zos*. Ei pronunță pe *z* format din *d* ca *dz*: *dzece*. Êr sunetul *ce* și *ci* are o șuerare môle, după cum se pronunță de poporul român de la Hațeg, din Bănat și de locuitorii din Trastevere în Roma ¹⁾.

239. — Dóue figuri de Giganți (anguipeđi), un ténér și un bătrán. Indignați și plini de încredere în drepturile lor, ei amenință cu crengi de arbori puterile nevédute ale ȝeilor ²⁾. Relief pe un sarcofag din Vatican. După Stark, Gigantomachie auf antiken Reliefs. Heidelberg, 1869.

Numele de Gugași, ce se aplică la acești locuitori munteni, era cunoscut și anticității grecesci. O localitate din regiunea, unde se luptase Gigașii cu ȝei, purta numele de Gigonus ³⁾. Hercule, ale cărui legende sub numele de Iorgovan sunt strâns legate de munții Mehedinților, mai avea la Egipteni și epitetul de Gigon ⁴⁾. În tradițiunile române el este numit «fior de mocan» ⁵⁾, séu de păstoriu de pe culmile Carpaților.

¹⁾ Satele de pe teritoriul României, în cari se măi întrebuițează acest dialect, sunt următoarele: Bărăiac, Șipot, Cracul-muntelui, Cloșan, Obârșă, Isvernia, Sălisce, Gornovița, Preșna, Costesci, Gornenți, Podeni, Cireș, Marga, Godean, Bala și Cernavêrf, toate situate în plaiul Cloșanilor din jud. Mehedinți.

²⁾ Cele mai vechi opere de artă ne înfățișează pe Gigași ca figuri umane (eroice, robuste) fără nici un amestec cu alte caractere; însă mai târziu ei se vêd reprezentați cu picioarele transformate în șerpî, de unde și epitele lor de anguiapedes și serpentipedes.

³⁾ Stephanus Byz. (Ed. Berkelius, 1688, p. 273), v. Γίγωνος.

⁴⁾ Hesychius v. Γίγων.

⁵⁾ Teodorescu, Poesii pop., p. 415: Iovan Iorgovan, fior de mocan.

De asemenea era cunoscut numele de Gugañi și în epoca romană. O localitate a Daciei vechi, situată pe drumul dintre Ad Mediam (Meadie) și Tiuisco (Caransebeș), poartă pe Tabula Peutingeriană numele de Gaganis, adică Gaganis ¹⁾. Ligurii (emigrați de la Carpați), ce locuiau în Italia pe un teren stâncos, aveau un fel de cai și catări numiți γυγῆνοι (adecă gugănesci, sêu de munte), după cum ne spun cele mai vechi manuscrise ale lui Strabo ²⁾.

Stabilind ast-fel regiunea geografică, unde î-și avea locuințele sale acest trib de ómenî înalți, superbî și violenți, putem acum să ne dăm séma și despre originea numelui grecesc de Γίγαντες.

Cei mai mulți din poezii, gramaticii și istoricii grecesci, derivaū această numire de la cuvântul γηγενεῖς, adică născuți din pământ ³⁾; un epitet, care de altmintrelea se aplica în vechime la întreg poporul pelasg. Această etimologiă însă nu este esactă. Cuvântul γίγας, γίγαντες, nu este de origine grecéscă.

Numele personal (și familiar) de Gyges, adică Guges, era fórté usitat în timpurile primitive pelasge.

Unul din vechii Gigañi (hecatonchir) poartă numele de Gyges, adică Guges ⁴⁾.

Un alt uriaș al lumii vechi a fost așa numitul Ogyges (Ὀ Γύγης), rege al Beoției, orî după alte tradițiuni un rege al ȕeilor ⁵⁾.

Un Gyges, fiū al lui Dascylos, este amintit ca rege al Lydienilor ⁶⁾. Acesta ridicase favoritei sale, după cum ne spune Herodot, o movilă funerară de o mărimé estra-ordinară, ca să o póta vedé toți Lydienii.

După Iliada lui Homer, eroul cel mai teribil din toți muritorii a fost originar de lângă lacul Gygaea în Meonia ⁷⁾.

În fine o localitate din Africa romană numită Gigantes o mai aflăm scrisă și în forma de Gygantes ⁸⁾, adică Gugantes.

Terminul de Γίγαντες, ce-l întémpinăm în legendele vechi grecesci, este

¹⁾ Tab. Peut. Segm. VII. 4. — O comună cu numele de Goganis se află astă-ȕi în Transilvania în munții despre Moldova.

²⁾ Strabonis Geogr. (Ed. Didot) lib. IV, 6, 2, și pag. 965.

³⁾ Isidori Orig. lib. XI. 3. 13: Gigantes dictos iuxta graeci sermonis etymologiam, qui eos γηγενεῖς existimant, id est terrigenas. — Timaei fragm. 10, in Fragm. Hist. graec. I. 195. — Diodori lib. IV. 21. 7.

⁴⁾ Suidae Lex, v. Τριτοπάτορες.

⁵⁾ Schol. Hesiod. Theog. 806.

⁶⁾ Herodoti lib. I. 14. — Clearchi fragm. 34, in Fragm. Hist. gr. II. 314.

⁷⁾ Homeri Ilias, XX. 390.

⁸⁾ Ravennatis Cosmogr. Ed. Parthey, p. 162.

numai o simplă numire etnică din nordul Dunării de jos. Forma originală a acestui cuvânt a fost în tot casul Guganî, de la radicalul Gugu, gr. Γύγες ¹⁾).

Giganții, cari în timpurile primitive pelasge ajunsese la o celebritate așa de mare, sunt amintiți și în tradițiunile ebraice. Aici ei figurază sub numele de Gog și Magog. Cea mai vechiă legendă cu privire la Gog și Magog o aflăm la Ezechiel.

240. — Două statue colosale, cunoscute sub numele de Gog și Magog, ce decorază sala cea mare a palatului municipal (Guildhall) din Londra. Vechimea lor se reduce la timpuri depărtate. Figura din stânga, probabil un rege-pontifice, poartă pe cap o coronă, ce pare a înfățișa un phoenix în mijlocul flăcărilor ²⁾, ér în mâna dreaptă ține o lance cu trei vârful dispuse în formă de cruce ³⁾. A doua figură, cu o coronă de lauri pe cap, poartă îmbrăcăminte și arme scythice. După Berthelot, *La Grande Encycl.* vol. XVIII, p. 1168.

În una din profețiile sale, Ezechiel amenință pe Ebrei, că Iehova va aduce asupra țerei lor pe regele Gog din țera Magog, cu oștea sa cea frumoasă de cai și călăreți, înarmați cu scuturi, coifuri, săbii, lănci, piluri, arcuri și săgeți. Aceștia venind din fundul mătă-nopții, însoțiți de alte popore multe, călărind pe cai, vor năvăli ca o furtună asupra țerei lui Israel,

¹⁾ Numele de Gugu, Gugă, Gogă și Gogan sunt și astăzi în us la țărani români, mai cu seamă la cei de la munte.

²⁾ Phoenixul, pasărea cea rară și miraculoasă a anticității, era venerată și în nordul Dunării de jos. A se vedea pag. 640.

³⁾ Vechii regi romani încă aveau o lance (hasta) ca emblema a puterii suverane. — Justini lib. XLIII. 3: Per eadem tempora (Romani) reges hastas pro diademate habebant, quas Graeci sceptrum dixerunt.

ca să o prădeze și devasteze. Ei, vor cutriera pământul în triumf, vor duce pe Ebrei în captivitate, apoi împlinindu-și misiunea lor, vor fi distruși cu toții de mânia ceriului ¹⁾.

Profeția lui Ezechiel avea, fără îndoială, în vedere tradițiunile vechi despre înfricoșatul război al Giganților, când aceștia urmărind pe deși i alungase până în Egipt.

Profetul Ierimia, care trăise cu puțin înainte de Ezechiel, vorbește despre același popor ²⁾, pe care-l numește numai simplu, prădătorii ginților (praedo gentium), care va veni din o țară depărtată din părțile de miedă-nopte, de la capătul pământului; popor de călăreți și arcași, vitez, puternic și vechi ³⁾, vorbind o limbă, pe care Ebreii nu o înțeleg. Ei sunt un popor mare, cruzi și fără milă; vocea lor mugesc ca marca, și vin pe cași mai iuși de cât vulturii, toți în șiruri, ca omenii de război. Ei vor împresura cetatea Ierusalimului, vor distruge toate cetățile cele întărite ale lui Iuda și vor prefăce țara Ebreilor într-o pustietate, în cât nu va mai rămâne om în Ierusalim; ér Ebreii vor ajunge să fie sclavi străinilor într'un pământ, care nu este al lor ⁴⁾.

Cu șese secole în urma lui Ezechiel, face amintire de Gog și Magog Apocalipsul lui Ioan Teologul.

Vorbind despre timpurile cele din urmă ale lumii, autorul Apocalipsului ne spune, că atunci când se vor împlini o miă de ani, de când a fost închis într'un adânc bălaurul cel vechi (Typhon, diavolul, satana), atunci acesta va fi deslegat și eșind din închisoarea sa va aduna pe lângă sine și va conduce la război pe popoarele Gog și Magog, ce sunt răspândite în cele patru colțuri ale lumii, și al căror număr este cât năsipul mării ⁵⁾. Aceștia se vor revêrsa peste suprafața pământului, vor asedia cetatea cea iubită a Ierusalimului; în urmă însă, focul ceresc va căde asupra lor și-î va nimici ⁶⁾.

În Apocalips, după cum vedem, noi avem numai o simplă variantă din tradițiunile, de cari ne vorbește Ierimia și Ezechiel, ori cu alte cuvinte din legenda cea vechiă a Giganților, sêu a Pelasgilor de la Carpați.

Sub numele de Gog și Magog, cei vechi înțelegeau cu deosebire pe Geți și Massageți.

¹⁾ Cartea lui Ezechiel, c. 38. 39.

²⁾ Cartea lui Ieremia, c. 4—6.

³⁾ Cf. Virgiliu, Aen. VI. 580: Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes.

⁴⁾ Despre captivitatea Ebreilor la Gog și Magog, vom vorbi mai târziu.

⁵⁾ După cum vedem, Apocalipsul consideră pe Gog și Magog ca popoarele mame, din cari descindeau toate gințile pelasge, răspândite în diferite părți ale lumii vechi.

⁶⁾ Apocalipsul S. Ioan Teologul, c. 20, 7—10.

Însă Sântul Augustin, mai mult teolog de cât istoric, a cercat să interpreteze pasagele Apocalipsului, cu privire la Gog și Magog, mai în mult sens eclesiastic. Însă cu toate acestea, cuvintele sale sunt remarcabile; ele constată un adevăr istoric, că o parte din autorii vechimii, credincioși tradițiunilor moscenite, înțelegeau, sub Gog și Magog, pe Geții și Massageții.

«Gințile acestea», scrie dânsul, «pe cari Apocalipsul le numesce Gog și Magog, nu sunt a se înțelege ast-fel, ca și cum ar esista în unele părți ale pământului ore-cari barbari constituiți sub numele acesta, seú precum i numesc unii Geții și Massageții» ¹⁾.

Tot ast-fel rezultă din oraculele sibylline, că țările, în cari locuia popórele Gog și Magog, se aflaú situate la nordul Thraciei ²⁾.

Tradițiunea despre Gog și Magog ni se presintă și în legendete epice despre Alesandru cel Mare ³⁾.

Țera popórelor numite Gog și Magog e descrisă în narațiunile acestea, ca neospitală, sălbatică și sterilă; ea este espusă vânturilor, ploilor și gerului de medă-nópte; însă câte o-dată ținuturile aceste sunt înfățișate ca un pământ fecund și având o climă fórte blândă.

Gințile Gog și Magog, ne spun aceste legende epice, făcuse o invasiune către părțile meridionale. Ele închiseră pe Alesandru în Macedonia și-l făcură prizonieriú. Însă Alesandru scapă, apoi strângând o oștire nenumărată plecă și cucerí țera acestor popóre, care se afla situată lângă strimtorile Caucasului ⁴⁾. Cei învinși se retraseră între dóue catene de munți, cari se înălțau până la ceriú. Alesandru însă, ca să împedice pe viitoriú incursiunile acestor popóre, închise pasul acesta cu o pórtă înaltă, lată și puternică de bronz, orí de fer ⁵⁾. De aici aceste ginți vor eși numai la capétul lumii spre a face invasiune asupra țerei lui Israel.

Dimpreună cu Gog și Magog, Alesandru cel Mare închise cu porțile sale de bronz, seú de fer, încă alte 37—40 popóre, ale căror nume le aflăm în mare parte, în aceeași regiune geografică, unde locuia vechii Giganți, seú Giganți de astă-dí.

¹⁾ Augustini De civit. Dei, lib. XX. c. 11: Gentes quippe istae, quas appellat Gog et Magog, non sic sunt accipiendae, tamquam sint aliqui in aliqua parte terrarum barbari constituti, sive quos quidam suspicantur Getas et Massagetas etc.

²⁾ Friedlieb, Oracula Sibyllina, lib. III. v. 508—513. — Ibid., p. XXXIII.

³⁾ La legenda di Gog e Magog, la Graf, Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo. Torino, 1883. Vol. II. p. 507—563.

⁴⁾ Veđi mai sus pag. 664.

⁵⁾ De fapt, numai o simplă variantă ebreă din legenda Titanilor, cari au fost închiși sub pământ cu un zid puternic și cu porți de aramă (Hesiodi Theog. v. 715—735).

Noi reproducem aici numele acestor popore după versiunea intitulată *Revelationes* din sec. VIII—IX, ce se atribue lui Metodiu; adaugem unele variante din narațiunea lui Pseudo-Callisthene, anterioară sec. VIII d. Chr., și punem tot-o-dată în comparațiune numirile actuale ale mai multor localități din România, ce ni se par, a fi mai mult ori mai puțin, identice cu cele din legendele sus amintite.

*Lista popórelor din familia Gog și
Magog după legenda epică a lui
Alesandru cel Mare.*

*Numiri actuale de localități
în părțile de apus ale
României.*

1. Gog și Magog ¹⁾	1. —
2. Marson ²⁾	2. Mârșani (jud. Dolj).
3. Mosach	3. Mozăcenii (Argeș și Teleorman).
4. Thubal ³⁾	4. —
5. Anog (Anugi, Nunii <i>Ps. Cal.</i>)	5. —
6. Ageg (Egi <i>Ps. Cal.</i> ⁴⁾).	6. Ogean (Dolj).
7. Athenal	7. Antina (Romanați); Olteni (Vâlcea).
8. Cephar	8. Cepari (Romanați și Argeș).
9. Pothim (Photinaei <i>Ps. Cal.</i>)	9. Putinei (Mehedinți și Dolj).
10. Hei	10. (Hau, nume familiar ⁵⁾).
11. Libii	11. Libicesci (Mehedinți).
12. Cumei	12. Cămuesci (Mehedinți).
13. Pharilei (Pharizaei <i>Ps. Cal.</i>)	13. Făuresci (Vâlcea).
14. Cebilei	14. Ceple (Dolj).
15. Lamarchiani (Zarmantiani <i>Ps. Cal.</i>)	15. —
16. Charchanii	16. Gorganii (Olt).
17. Amathartae	17. Amarade, rișu, vale, plasă (Gorj).
18. Agrinardi (Agrimardi <i>Ps. Cal.</i>)	18. Atârnați (Mehedinți, Dolj).
19. Alan (Alani <i>Ps. Cal.</i>)	19. Olan (Mehedinți), Olănesci (Vâlcea).
20. Anufagi sêu Cynocephali	20. Afumați ? (Olt, Dolj), Căneni (Vâlcea).

¹⁾ Dóue sate cu numele de Mocod se afla în regiunea de nord a Carpaților, unul în districtul Năsăudului și altul în comitatul Zabolți.

²⁾ Numai în Oraculele sibylline (Ed. Friedlieb) lib. III, v. 512. — Acești Marsoni, sêu Marsani, au constituit probabil în vechime poporul nedivizat, din care făceau parte triburile, ce le aflăm risipite mai târziu: Marsi în Apenini, Marsi de lângă pădurea teutoburgică și Marsigni, ce locuiau lângă Riesengebirge în Silésia de astă-ql.

³⁾ Mosach (Mesech, Mesoc, Mosoc) și Tubal ne apar și în tradițiunile biblice. Amândoi erau fiili lui Iapet, care domnia peste munții Scythiei și regiunile de nord (Chronicon pict. Vindob. cap. 1). Din Mosach descindeau Cappadocii (Ibid. c. 1). După alte tradițiuni Illyrii și Mossynii (Riese, Geogr. lat. min. 161. 165). — Patria lui Tubal era, după legendele germane, Transilvania (Tibalt von Siebenbürgen. Grimm, Deutsche Heldensage, p. 104. 212). Din Tubal descindeau Hispanii (Chron. pict. Vindob. c. 1).

⁴⁾ În Oraculele sibylline Aggon (= Agoni), în Liber generationis Aggei lângă Gangini (Riese, 164, XLVIII). Se pare, că numele de Agathyrși ne indică pe Aggei Tyrseni. Un rege vechiu al Scyților purta numele de Agaëtes (Steph. Byz. v. Παντινάπαιτος).

⁵⁾ Jipescu, Opincaru, (Bucuresci, 1881), p. 21.

21. Caribei	21. Corobăi (Mehedinți), Corobesci (Gorj).
22. Thasbei (Tarbaei Ps. Cal.)	22. Tărbesci (Romanați).
23. Phisolomici (Phisolonicaei Ps. Cal.)	23. Fișcalia (Fișcăleni) ? (Vâlcea).
24. Arceni	24. Arcani (Gorj).
25. Saltarei (Saltarii Ps. Cal.)	25. Slătărei (Vâlcea); Slătari (Dolj).

La acestea mai adaugem încă următoarele triburi din Pseudo-Callisthene¹⁾:

26. Phonocerati	26. Pângărași (numai în Moldova).
27. Syriasori	27. Siliscioră (Gorj, Romanați).
28. Ionii	28. Ionesci (Gorj, Olt, Vâlcea).
29. Catamorgori (De sub măguri?)	29. —
30. Campani	30. Câmpeni (Romanați, Olt).
31. Samandri	31. Șumandra (Mehedinți).
32. Ippii	32. Călărași (Dolj).
33. Epambori	33. Iepurani (Olt).
34. Diphar	34. Dêrvari (Mehedinți, Dolj).
35. Caloni, var. Chalonii	35. Caloiu (Mehedinți), Căluu (Romanați).
36. Exenach	36. —
37. Imantopodi (= Cari aș picioarele încinse cu curele).	37. —

După cum vedem diferitele triburi aliate cu Gog și Magog i-și aveau locuințele lor pe teritoriul Olteniei de astăzi; erau așa zicând vecine cu Guginii²⁾.

În fine mai amintim aici încă două variante cu privire la legenda despre Gog și Magog.

În una din aceste, de origine germană, al cărei fond este foarte vechiu, populațiunile Gog și Magog ne apar sub numele de Rimtursi³⁾ adică Arimi Turseni.

La Homer și Hesiod, Giganții, cari se luptau cu Typhon în contra Țeilor, încă sunt din țera numită Arimi⁴⁾, situată în partea de nord a Dunării de jos. Tot ast-fel și la poetul Claudian patria Giganților poartă numele de Inarime⁵⁾, o simplă imitațiune a formei grecesci *ἐν Ἀρίμοις*.

¹⁾ Pseudo-Callisthenes (Ed. Mullerus), lib. III, c. 26. 29.

²⁾ După Cosmographia lui Aethicus Istricus (Graf, Roma, II. p. 534), aceste populații aveau o metropolă vastă și puternică, ce purta numele de Tareonta (var. Taracont). Ea se afla situată în o insulă a Oceanului (seu a Istrului, din timpurile pelasge), care curgea pe lângă Țerile Gog și Magog. Alesandru cel Mare, în cursul războiului cu Gog și Magog, a venit până la o distanță de 20 miliarde de această metropolă. Am pute crede, că sub numele de Tareonta este a se înțelege vechia Tirighina de lângă gurile Siretului. În părțile acestea a trecut Alesandru cel Mare Dunărea, când a avut resbel cu Geții. Tot în regiunea acesta, de la mare până la Siret, locuia poporul numit Tyragetæ, var. Tyrangottæ (Ptolemaei lib. III. 10. 7. Ed. Didot).

³⁾ Graf, Roma nella memoria del medio evo. II. 560.

⁴⁾ Homeri Ilias II v. 783. — Hesiodi Theog. v. 304.

⁵⁾ Claudianus, Panegiricul despre consulatul VI al lui Honoriu. Praef. v. 18.

După altă legendă, gințile Gog și Magog se află sub dominațiunea lui Popa Ion (presbyter Johannes, prest Ian), un principe, a cărui putere se estindea și peste o parte mare a Asiei¹⁾.

Fără îndoială, noi avem aici numai o reminiscență despre regele atât de onorat în istoria poporului pelasg, Ianus, care înainte de a trece în Italia, domnise peste Arimi²⁾, și al cărui tip ni se presintă și pe monetele Daciei.

3. Hecatonchirii ('Εκατοχίρες, Centimani).

La familia Giganților aparțineau după tradițiunile grecescî și așa numiții Hecatonchirii, 'Εκατοχίρες, o generațiune superbă, ómenî, de o statură colosală, cei mai puternici din toți fii pămîntului.

Hecatonchirii erau numai trei la număr. Numele lor era Cottus³⁾, Briareus și Gyas sîu Gyges⁴⁾. Ei dau ajutoriul lui Joe în contra Titanilor⁵⁾; ér după terminarea acestui război nefericit pentru rasa pelasgă, ei sunt însărcinați să pădêscă pe Titanii învinși în închisórea numită Tartaros⁶⁾.

Hecatonchirii, după cum rezultă din Hesiod, nu formaú un trib sîu ginte deosebită. Ei erau numai reprezentanții sîu căpeteniile puterii militare a statului pelasg, «cei mai puternici din toți fii pămîntului»⁷⁾.

Pe lângă atribuțiunile lor militare, Hecatonchirii mai aveau tot-o-dată și funcțiuni judecătorescî. Ei erau chemați să judece ca arbitri în procesele cele mai însemnate⁸⁾. Închisorile publice erau sub autoritatea lor. Originea numelui de Hecatonchirii, după înțelesul cuvîntului ἑκατόν, și după explicațiunea, ce ne-o dă Hesiod, se reduce la numărul de 100.

¹⁾ Graf, ibid. vol. I, p. 258; II, p. 548—557.

²⁾ A se vedé mai sus pag. 617.

³⁾ O familiă regală a Geților din Thracia purta numele Cotys=Cotus. Un Cotiso este rege al Dacilor în timpul războiului civil dintre Octavian și Antoniu. La Ptolemeu un trib al Daciei are numele de Cotenses. Numele familiare de Cotu sîu Cotul și Cotea sunt răspîndite și astă-đi la poporul român.

⁴⁾ Ἰόνis la gramaticul Apollodor, Gyas la Horațiu, Gyges la Ovidiu și Hygin. — Guiul, ca nume personal la poporul român ne mai apare și în documentele istorice (Hasdeu, Cuvente, I. 131).

⁵⁾ Hesiodi Theog. v. 714.

⁶⁾ Hesiodi Theog. v. 734—5. — Apollodori Bibl. I. 1. 4.

⁷⁾ Hesiodi Theog. v. 154—155. — Caracterul militar al Hecatonchirilor rezultă și din Eneida lui Virgil, I. X. v. 565.

⁸⁾ După cum ne spune Pausania (II. 1. 6), hecatonchirul Briareus a fost luat ca judecătóriu-arbitru în procesul, ce l'a avut Neptun cu Sórele pentru istmul Corintului.

Noi avem aici numai urmele unei instituțiuni vechi pelasge, care se întemeia pe centurii, sêu pe numărul de 100 familii, și care ni se prezintă în o lumină ceva mai clară în istoria primelor secole ale poporului roman.

Cea mai vechiă constituțiune militară și politică a Romei a fost întemeiată pe centurii, sêu pe numărul de 100 familii ¹⁾.

La început fie-care trib, sêu comunitate de familii stabilite pe teritoriul Romei, avea să dea câte o centuriă, sêu 100 de călărași, celeres ²⁾. În fruntea fie-cărei centurie militare se afla câte un centurio ³⁾ sêu centenarius ⁴⁾; la Dionysiu *ἐκατονάρχης* ⁵⁾.

Pe lângă acești centurioni sêu căpitanii de centurii, ni se mai prezintă în organizațiunea vechiă a poporului roman încă o altă clasă de demnitari, sub numele de *Centumviri*. Membrii acestui colegiu erau aleși după triburi, câte trei pentru fie-care trib.

Caracterul primitiv al acestei instituțiuni antiquissime era militar, întocma ca al centurionilor sêu căpitanilor de centurii.

Centumvirii constituiau la început un înalt tribunal militar, numit *judicium hastae* (de sigur cu înțelesul de judecătoria ôstei). Insemnele demnității Centumvirilor erau hasta sêu lancea. Înaintea tribunalului centumviral era împlântată o hasta. Martial numesce colegiul Centumvirilor, «*gravis hasta*» ⁶⁾, adică tribunal (ostășesc) de o înaltă autoritate; Silviu Stațiu i dă numele de «*moderatrix hasta*» ⁷⁾, adică tribunal (ostășesc), care guvernează.

Însă în timpurile din urmă ale republicei, colegiul cel ponderos al Centumvirilor ajunsese a fi numai o umbră a însemnătății sale de odată; un simplu tribunal de arbitrii, chemat să judece mai cu sêmă în cestiunile de ereditate, unde se tracta de originea familială a averilor.

Centuriile, sêu comunitățile militare administrative de câte o 100 de familii, au format baza dreptului public în toate ținuturile pelasge, încă din cea mai obscură vechime.

¹⁾ Mommsen, *Röm. Gesch.* I. 65.

²⁾ Livii lib. I. 13.

³⁾ Varronis L. L. lib. V. 35: *Centuriae qui sub uno centurione sunt, quorum centenarius justus numerus.*

⁴⁾ Vegetii lib. II. 8: *Erant etiam centuriones, qui singulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominantur.*

⁵⁾ Dionysii lib. II. 13.

⁶⁾ Martialis Epigr. VII. 63. 7: *miratur adhuc centum gravis hasta virorum.*

⁷⁾ Statii Silv. IV. 4. 43: *Cessat centeni moderatrix judicis hasta.*

În Hispania, comunitățile naționale sub numele de *centuriae*, au continuat să subsiste chiar și în timpul dominațiunii romane; aici fie-care *centuriă* corespundea din punct de vedere al organizațiunii politice unui *pagus roman* ¹⁾.

La a. 415 d. Chr. împăratul Honoriu promulgă o lege, prin care desființează pentru tot-de-una în imperiul de apus instituțiunea cea nelegală a centenarilor, cari, după cum ne spune textul acestei legi, î-și atribuiau dreptul să împărțescă poporul păgân în *centurii* ²⁾. În Gallia, în provinciile germane de lângă Ren și pe teritoriul Ligurilor, ni se prezintă de asemenea centena sêu *centuria*, ca cea din urmă subdiviziune administrativă. În fruntea unei centene se afla un centenariu, cu atribuțiunile unui judecătoriu mai mic, sêu *jude de sat* ³⁾.

Același sistem de administrațiune comunală î-l avuse și Românii din peninsula balcanică. Aici centenele ne apar sub numele de *κατονοτόπια* ⁴⁾, întocma după cum pe teritoriul României se numesc și astăzi cătune subdiviziunile administrative ale unei comunități rurale.

La populațiunea de origine pelasgă din Dalmația autoritatea civilă și militară a comunelor era constituită în evul de mijloc tot pe baza centenelor ⁵⁾.

Pe teritoriul Transilvaniei și al Ungariei, Românii au format încă din timpuri depărtate o miliție stabilă pentru apărarea castrelor și frontierelor, juxta antiquam et laudabilem consuetudinem. Aceste comunități militare și-au avut *centurionii*, sêu *centenarii* sêi, până în secolul al XIII-lea ⁶⁾.

¹⁾ C. I. L. vol. II. nr. 1064.

²⁾ Codex Theodosianus (Ed. Godofredi, a. 1665) Tom. VI. 291. an. 415: Imp. Honorius et Theodosius AA.... Chiliarchas insuper, et Centonarios, vel qui sibi plebis distributionem vsurpare dicuntur, censuimus removendos.

³⁾ Baluzii Capitularia reg. Franc. Tom. I (Ed. 1677) p. 19: «Decretio Childeberti regis data circa annum 595: Si quis Centenarium aut quemlibet judicem noluerit super malefactorem ad prindendum adjuvare, etc. — Cf. Ibid. Tom. I. p. 690. — Du Cange, Gloss. med. et inf. lat. v. Centena: singuli comitatus, pagi seu territoria et regiones dividebantur in Centenas, quibus praeerant minores judices... qui a Centena Centenarii appellabantur... Dicta vero Centena a centum familiis quibus constabat.

⁴⁾ Nicetas in Alexium III. 2, după un anumit codice (Vezi Du Cange Gloss. med. et inf. graecitatis v. κατονοτα). — Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel (Sitz.-Ber. Akad. d. Wiss. Phil. hist. Classe, XCIX B. 486): Unter Isaakios II Angelos (1185 fg.)... bargaen doch noch immer die Schluchten des Haemus und der Rhodope zahlreiche walachische κατονοτόπια.

⁵⁾ Lucio, Hist. di Dalmatia (Venetia, 1674) p. 212: Vengono anco iui nominati alcuni Setnici, il che in Croato si dice Satnitk, e significa capo di 100, huomini, e è il medesimo che Centurio, in Latino, e di questi ve n'erano anticamente molti.

⁶⁾ Regestr. Varad. § 44. An. 12.: quod praenominatus Vaiavoda... cum esset

O tradițiune importantă istorică despre instituțiunea centenarilor, sêu cătunarilor, la populațiunea română de la Carpați o aflăm în cea mai vechiă cronică medievală a Ragusei.

Reproducem aici partea privitoare la aceste căpetenii vechi ale triburilor pastorale române :

«În an. 743 a venit și s'a stabilit (pe teritoriul Ragusei) popor foarte mult din Bosnia . . . și au mai venit și Murlaci din pădurile de asupra Narentei, mai mulți Cătunari, dintre cari unul era cap peste toți, și venise cu o mare mulțime de animale domestice de diferite rase An. 744. Er după ce au venit ómenii Valachii din Dogiu ¹⁾, ei începură să pună la cale ca să separeze pe fie-care generațiune pentru sine însași, fiind ómenii cu averi mari, de aur, argint, vite și alte lucruri, între cari erau mulți Cătunari, și fie-care din aceștia se considera ca un comite, având fie-care directorii săi. Unul era mai mare peste cai, altul peste vitele cele mari, altul pentru animalele mai mici, altul peste porci; unul pentru rânduella casei, și altul, care se dee ordine la supușii amintiți mai sus. Apoi era unul peste toți, care se chema Marele Cătunariu și acesta era din némul Păstorilor, fiind-că ast-fel se numiau ei, considerându-se ca nobili, atât erau ei de avuți de vite, și mai cu sémă de oi. Acești Cătunari amintiți mai sus făcură un sbor (consiliu general) și împărțiră poporul în trei clase, după starea fie-căruia. În o parte se afla ómenii de ném (nobili), în alta ómenii din popor, iar în a treia servitorimea, fiind-că venise din Valachia atâtea slugi pentru vite, încât formau o mulțime mare de ómenii ²⁾.

eorum centurio et ipsi castrenses. — Ibid. § 254. a. 1216: Castrenses de Clus de centurionatu Agad.

¹⁾ Aici sub numele Dogiu, înlocuit mai la vale prin terminul de Vulachia, avem a înțelege teritoriul Daciei vechi.

²⁾ Cronica la più antica di Ragusa, scritta, per quanto pare, nel XIII secolo, ricopiata da un Ms. molto antico, e consumato. Manuscrit în Biblioteca Academiei jugo-slave din Agram sub Nr. II. d. 160: (An.) 743. Vensero asai gente de Bosna . . . et eziand vensero de Murlachi da bosco sopra Narenta, più Catunari, fra li quali era uno capo sopra tuti, e vensero con grande multitudin de bestiame de diverse raxon . . . (An. 744). Et dopo che sono venuti homeni de Dogiu Valasi, de quel tora (hora) comenzarno far modo di spartir ogni generazion per si (se). Perche parici Valasi esendo richi de avere, d'oro, d'argento, bestiame, et altre cosse; fra li quali erano molti Chatunari, che ognuno se stimava come Conte, et ogni uno aveva soi Naredbenizi (direttori). Chi era governor di cavali, chi alo bestiame grande, chi alo menudo, chi ali porzi, chi servia a la ordinazion de la casa, chi stava per comandar ali diti subjecti. Pur era uno sopra tuti, qual si cjamava Chatunar.

După cum vedem, Analele cele vechi ale Ragusei fac amintire de trei grupe de migrațiunii pastorale, cari se stabilise pe teritoriul acestui district.

O grupă de păstori venise din Bosnia, alta din pădurile de asupra Narentei; ér a treia, cea mai numărósă, mai avută și mai bine organizată, era compusă din păstori valachii, cari venise din Dogiu, séu din Valachia, de la Dunărea de jos.

Acéstă migrațiune din urmă este în tot casul anterioră erei creștine. Noi avem aici numai un resunet al unor evenimente din timpuri depărtate, o tradițiune despre mișcarea cea mare a triburilor pelasge de la Carpați către părțile de apus ale Europei.

Ca nume și ca instituțiune, Hecatonchirii lui Hesiod corespund la Centumvirii din timpurile vechi ale Romei și la marii Cătunari ai triburilor pastorale de la Carpați ¹⁾.

4. *Arimi (Arimani, Rami, Arimaspi, Arimphaei)* in Dăcia.

Cea mai estinsă, mai civilisată și mai răsboinică populațiune pelasgă în părțile de nord ale Dunării și ale Mării negre, au format-o în timpurile primitive ale istoriei așa numiți Arimi.

Arimii ridicară la cea mai înaltă gloriă puterea militară și politică a Pelasgilor.

Teritoriul ocupat o dată de acéstă națiune în Europa, Asia și Africa, a fost foarte vast, și numele Arimilor, Arimanilor, Ramilor séu Ramnilor, cum se mai numiau ei, a rămas prin tradițiunii, prin legende și prin numiri de localități, în memoria diferitelor populațiuni din cele trei continente.

Cea mai vechiă amintire despre Arimi de la Carpați și Istru, noi o aflăm

grande, et era della stirpe Perorale (Pecorale); perche si cjamavano cuxi (cuxi) per nobiltà, tanto erano ricchi de bestiame maxime pecore. Quali diti Catunari fezero fare un sboro (consiglio generale) et per suo chasa (chaso) fezero spartia de populacio in tre parti: in una parte gentilomeni, in altra populi, in terza servidori; perche tanti servidori erano venuti de Vulachia con bestiame, che erano gran quantita de homini (A se vedé și Cronica publicată de Makușev în Изслѣдованія объ историческихъ памятникахъ и летописателяхъ Дубровника. St.-Peterburg, 1867, p. 305—315).

¹⁾ O legiune romană avea în timpurile vechi 55 de centurioni séu centenari (Vegetiu, II. 8). Când Hesiod ne spune așa dar, că Hecatonchirii aveau fie-care câte 50 de capete, este afară de orî-ce îndoielă, ca densus voiesce prin acéstă espresiune figurată să indice, că fie-care Hecatonchir avea sub ordinele sale alți 50 hecatonchirii séu centenari mai mici.

la Homer ¹⁾, care ne spune, că teribilul gigant Typhon, — care ajungea cu o mână la răsărit, cu alta la apus ²⁾ — care se luptase cu Titanii și cu Giganții în contra coalițiunii Țeilor, — a fost din Țera Arimilor.

Acest Typhon, un adversar violent și neîmpăcat al populațiunilor de altă rasă, umpluse de teróre, prin incursiunile și răsbóiele sale, toate regiunile Asiei anterioare și ale Egiptului.

În tradițiunile naționale ale Grecilor, el este înfățișat ca un monstru înflorătoriu, care după ce cucerise lumea de la răsărit până la apus, voia să domnescă și peste ceriū ³⁾. În religiunea osirică, el este reprezentațiunea idealistă a spiritului rău ⁴⁾; ér la popóarele dintre Euphrat și Indus, séu în religiunea lui Zoroastru, Typhon e demonul inamic al genului uman, principiul răului și al întunerecului, anticristul păgânătății; și aici el este desemnat sub numele séu național de Ariman, Ἀρειμάνιος, Ἀρειμάνης ⁵⁾.

Un alt eroū al anticității pelasge era adorat pe teritoriul Panonniei și în suburbele Romei sub numele de Arimanius ⁶⁾. Acesta era Prometheus, regele martir al Scythiei de la Carpați, reprezentantul civilizațiunii pelasge din epoca de pétră, numit în limba religiósă Mithras.

La Umbrii, pe al căror teritoriū noi aflăm un vechiū oraș numit Ariminum, Joe, părintele Țeilor și al ómenilor, mai avea și epitetul de Arimunus ⁷⁾, adecă Jupiter al Arimilor, întocmai după cum la vechii Romanī divinitatea supremă a ceriului era numită și Jupiter Ruminus; ér la Capadoci Ζεύς Δακίη ⁸⁾.

În fine, Marte, puternicul Țeu al răsbóielor, a cărui reședință se afla pe teritoriul Geților ⁹⁾, încă purta epitetul de Arimanius ¹⁰⁾; ér o fică a sa era numită Ἀρμονία.

La familia etnică a Arimilor de la Dunăre aparținea și populațiunea cea avută de aur din regiunile centrale ale Carpaților.

¹⁾ Homeri II. v. 783: εἰν Ἀρίμοις, ὅθι πασι Τυφώεος ἔμμεναι: εὐνάς.

²⁾ Apollodori Bibl. lib. I. 6. 3.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 836 seqq.—Apollodori Bibl. lib. I. 6. 3.

⁴⁾ Lepsius, Über den ersten ägypt. Götterkreis, p. 48 — Plutarchus, De Isid. c. 41.

⁵⁾ Plutarchus, De Isid. c. 46.

⁶⁾ C. I. L. vol. III. nr. 3414. 3415.—Ibid. vol. VI. nr. 47.—Cf. mai sus pag. 370.

⁷⁾ Huschke, Die Iguvischen Tafeln. II-a. 7. pag. 20. 322.

⁸⁾ Strabonis lib. XII. c. 2. 5.—Cu epitete naționale, Joe era adorat la Dodona ca Ζεύς Ηελαστικός, pe vârful muntelui Alban ca Jupiter Latialis și în Caria ca Ζεύς Κάριος.

⁹⁾ Val. Flacci Argon. VI. v. 619: Ecce autem Geticis veniens Gradivus ab antris.

¹⁰⁾ Plutarchus, Themist. c. 28 fine.—Țeul Marte sub numele de Hirmin este amintit și în cronica medievală a lui Witechind: quia Hirmin graece Mars dicitur (Grimm, D. Myth. I. 1854, p. 327).

După tradițiunile culese de Herodot de la Grecii de lângă Marea neagră, Agathyrsus, protopărintele Agathyrșilor de lângă riul Μάρις (ađi Mureș), a fost un fiu al Echidnei ¹⁾; ér după Hesiod Echidna era din țera Arimilor ²⁾.

În Odyssea lui Homer, Arimi de la Dunăre sunt amintiți sub numele de Erempi ³⁾, séu Arambi, după cum rectifică această numire Posidoniu, filosoful stoic din sec. II a. Chr. ⁴⁾. Aici litera *b* reprezintă un sunet nasal, pe *n*, Arambi = Aramni ⁵⁾.

241.—Figura unui Ariman, după planisferul egiptean al lui Kircher.—Dupuis, Origine de tous les cultes, Atlas Pl. 6.

Aceiași Erempi ne apar la Dionysiu Periegetul cu epitetul de munteni, ὄρεσκιφοί. Tot-o-dată Dionysiu mă face în poema sa geografică o alusiune destul de evidentă, că Erempi locuia lângă munții Rhipaei ⁶⁾ și că erau din genul Titanilor ⁷⁾.

În tradițiunile epice ale anticității, noi mă aflăm și alte amintiri importante despre țera Arimilor din nordul Thraciei.

La Hesiod, regiunea de lângă muntele Atlas — séu țera Hyperboreilor — aceea, unde se afla bălaurul, care pădia merele de aur, este numită ἐρεμνὴ γαῖα ⁸⁾.

Sub numele de ἐρεμνὴ γαῖα ne apare în Odyssea lui Homer ⁹⁾ și teritoriul cel legendar al Hyperboreilor, unde se retrăgeau sufletele eroilor decedați spre a se bucura de o viață eternă și fericită ¹⁰⁾.

Aici terminul de ἐρεμνὴ aplicat la γαῖα, este — în ce privește originea și semnificațiunea sa — numai un simplu epitet geografic, format din numele etnic al Arimilor, Arimanilor séu Arâmnilor.

Autori grecesci au cercat în toate timpurile să reproducă în scrierile sale

¹⁾ Herodoti lib. IV. 9. — Echidna mă apare și ca fca lui Agathyrsos I și mama lui Agathyrsos II (Roscher, Lex. d. gr. u. röm. Myth. I. 1214).

²⁾ Hesiodi Theog. v. 304.

³⁾ Homeri Odys. IV. 84.

⁴⁾ Strabonis lib. XVI. 4. 27. — După Avienus (Descr. Orb. v. 271) nigri Erempi locuia în apropiere de Gades. Cf. mă sus pag. 417.

⁵⁾ Schuchardt (Vokal. d. Vulgärlat. III. 93—4): Samnium = sabnium; somnus = sobnus; scamnum — scabnum.

⁶⁾ Dionysii Per. v. 962—3: πρὸς ἀντιπέριαν ὄρειν ῥιπήν ἑσφόροιο | λοπρὸν ὄρεσκιφῶν παρφαίνεται οὐδας Ἐρεμίων.

⁷⁾ Dionysii Per. v. 180: ταῖνεται οὐδας Ἐρεμίων. — Hesiodi Theog. v. 209.

⁸⁾ Hesiodi Theog. v. 334.

⁹⁾ Homeri Odys. XXIV. v. 106.

¹⁰⁾ Platonis Axiochus, la fine.

numirile etnice și geografice ale Barbarilor sub o formă, care se aibă două înțelesuri, unul originar grecesc și altul derivat barbar ¹⁾. Ἐρεμνή γὰρ cu înțelesul său geografic este țera Eremnilor său Arâmnilor; ér cu înțelesul etimologiei grecesci, ἐρεμνή γὰρ este țera cea negurósă, négră și înfiorătoare ²⁾.

Același epitet geografic, însă sub forma de ἐρυμνός, ni se presintă și în Argonauticele lui Orpheu. Aici cetatea cea puternică a lui Aiete, care domnia și peste regiunea Colchilor, este numită τειχος ἐρυμνόν ³⁾. În aceeași poemă, riul Phasis, său Buzul de astă-dî, este numit Φάσις ἐρυμνός și Φάσις εὐρυμενής ⁴⁾. Caracterul geografic al acestui epitet îl aflăm și mai bine precizat la Dionysiu Periegetul, care ne spune pe baza unor fântâni vechi, dar astă-dî dispărute, că riul Phasis isvoresce din muntele Armenios, ἀπ' οὐρεος Ἀρμενίοιο ⁵⁾.

Arimi, sub forma de Armeni, ni se presintă și la Pliniu. Într'o notiță geografică, estrasă nu scim din ce autor vechi, dînsul amintesc în apropiere de munții Ceraunici, său de munții Cernei, pe Armenochalybes ⁶⁾, său pe faurii de fer din țera Arimilor. Sunt aceeași măiestrii celebrii în lucrarea metalelor, pe cari Eschyl i numesce în o formă alterată cu intențiune, Χάλυβες ἀνήμεροι ⁷⁾, dând ast-fel cuvîntului de Armeni său Arimeni înțelesul grecesc de ἀνήμεροι, adică barbari, inhumanî.

Arimi de la Dunărea de jos ni se presintă în fântânile geografice vechi și sub numele de Rami.

După Ptolemeu, unul din orașele cele mai însemnate ale Daciei meridionale purta numele de Ramidava ⁸⁾, adică cetatea Ramilor său Rânilor. După distanțele de longitudine și latitudine, ce le aflăm la Ptolemeu, orașul

¹⁾ Micali, *L'Italia avanti il dominio dei Romani* (Ed. 1826) I. 40: i Greci... ebbero mai sempre vaghezza far convenire al proprio idioma le voci straniere che dinotavan l'origine e i costumi delle nazioni... nè solamente le città e le province, ma i mari, i fiumi e gli uomini etc.—Platonis Critias (Ed. Didot, Vol. II. 254).

²⁾ Schimbarea lui *a* în *e* în numele Arimanilor ni se presintă și în părțile de apus ale Europei; ast-fel în o diplomă a imp. Conrad din 1039 în loc de arimanos și arimanas aflăm erimanos și erimanas (Baluzii Capit. II. 899).

³⁾ Orphel Arg. v. 764.

⁴⁾ Orphel Arg. v. 85. 1052.

⁵⁾ Dionysii Per. v. 694.—Tot ast-fel ne spune Procopiu (Bell. Pers. II. 29), că riul Phasis, care în părțile sale de sus se numia Boas (Bosa) isvoresce ἐν Ἀρμενίοις. Cf. ibid. Bell. Goth. IV. 2.

⁶⁾ Plinii lib. VI. 11. 1: Ultra sunt Colchicae solitudines, quarum a latere ad Ceraunos verso, Armenochalybes habitant.

⁷⁾ Aeschyl'i Prom. vinct. v. 715—716.

⁸⁾ Ptolemaei Geogr. lib. III. 8. 4.

Ramidava se vede a fi fost aşezat în regiunea de astă-đi a Buzăului şi a Si-retului de jos.

O altă grupă de Ramî î-şî avea locuinţele sale în apropiere de catenele Caucasului ¹⁾. Acéstă notiţă o aflăm la Pliniu. Însă nu putem sci, dacă fântânile geografice grecesci, de cari s'a folosit autorul roman, nu înţelegeau cum-va aici Caucasul Daciei.

O populaţiune cu numele de Ryndaci, înţelege Rym-Daci ²⁾, era stabilită lângă Colchi, în apropiere de riul Phasis ³⁾, sêu cu alte cuvinte în aceeaşi regiune geografică, unde se aflau vechii Arimî.

În Argonauticele lui Orpheu aflăm un oraş numit Ἐρμιονία, situat în apropiere de strimţorea munţilor Rhipaei şi unde locuia ōmenii cei mai drepti, δικαιότατοι ἄνδρες ⁴⁾, epitet istoric cunoscut al Geţilor şi al Hyperboreilor.

Ἐρμιονία din Argonauticele lui Orpheu se pare a fi una şi aceeaşi localitate cu oraşul amintit de Ovidiu sub numele de Rom echium ⁵⁾, a căruî poziţiune geografică se află tot lângă strimţorea munţilor Ceraunici, sêu ai Cernei.

În fine un oraş din părţile meridionale ale Daciei, purta în timpurile administraţiunii romane numele de R o m u l a. Avem aici de sigur numai o formă latinisată. O parte din ruinele acestui municipiu înfloritoriū, unde se întâlneau patru drumuri importante romane, se mai cunosc şi astă-đi pe teritoriul satului Râşca (= Râmsca) din judeţul Romanaţi. Originea numirii este fără îndoieală anterioară epocii romane.

Vechii Arimî din nordul Thraciei, contemporani cu ȑeii cei mari ai poporului pelasg, Uran, Ianus, Saturn, Marte şi Apollo, mai figuréză în fântânile posterioare grecesci şi sub numele de Arimaspi, adecă Arimasci ⁶⁾, o simplă formă dialectală a numelui de Arimî.

¹⁾ Plinii lib. VI. 7. 2: Sunt qui circa Macotin ad Ceraunios montes has tradant gentes... et ad juga Caucasi Icatalas, Imaduchos, Ramos.

²⁾ Înlocuirea lui *m* cu *n* înaintea unui *d* ni se presintă adese-orî în limba latină, ast-fel: eundem, quendam, quorundam.

³⁾ Riese, Geogr. lat. min. p. 45. Pentru formă veđi Ermingaulo (ibid. p. 33). — În Hispania aflăm pe un Rhindacus comandant al locuitorilor din Uxama Argelorum, cari emigrase în timpurile preistorice de pe teritoriul Daciei. Cf. mai sus pag. 699.

⁴⁾ Orphel Arg. v. 1136.

⁵⁾ Ovidii Met. lib. XV. v. 705.

⁶⁾ Sufixul antic pelasg în ascus, asca, s'a mai păstrat până astă-đi în ţinuturile ligurice ale Italiei, unde aflăm localităţile numite Rimasco, Romagnasco (Veđi mai sus p. 627). Pe o monetă a Carnuţilor, din Gallia, cari aparţineau la naţionalitatea Arimilor, aflăm numele de Arimacios (La Grande Encycl. v. Gaule, p. 611). La poporul român sufixul ascu s'a păstrat în numele familiari: Ionaşcu, Dumitraşcu, Lupaşcu etc.

După Stephan Byzantinul, Arimaspiï aparțineau la gîntea Hyperboreilor, Ἀριμασποί, ἔθνος Ὑπερβορέων ¹⁾.

Aristea din Proconnes, celebrul poet și profet al lui Apollo, care trăise după unii în timpurile lui Homer, caracterisează ast-fel pe Arimaspi: «Răsboinici mulți și foarte puternici, avuți de ergheli, de turme și cireți de vite; bărbați cu pletele stufoase, ce fâlfâie în aer; cei mai robuști din toți oamenii, avînd fiecare câte un ochi în fruntea sa cea frumoasă» ²⁾.

Arimaspiï locuiau în părțile meridionale ale munților Rhipaei, sîu Carpați, după cum ne spune istoricul Damaste din Sigeu ³⁾, care trăise în timpurile lui Herodot ⁴⁾.

De asemenea scrie Pliniu: Arimaspiï, după cum ne spun unii, sunt vecini cu popoarele din părțile de mîedă-nópte; ei locuiesc în apropiere de

242.—Un Arimaspi în luptă cu grifonul pădătoriu de aur. Artistul ne înfățișează tipul Arimaspuului ca o figură înaltă, sveltă și titanică, plină de energie și serioșitate, cu pletele lăsate pe umeri, purtând pe cap o căciulă turcănescă plecată cu vârful înainte, îmbrăcat cu o cămășă lungă până la genunchi, încins peste mijloc și ținînd cu mîna stîngă un scut rotund ⁵⁾. Desemn de pe o teracotă din muzeul de la Louvre. Daremberg et Saglio,

Dict. d. antiq. Tome I, 424.

¹⁾ Stephani Byz., v. Ἀριμασποί.

²⁾ Sitzungsab. d. k. Akad. d. Wiss. Phil.-Hist. Cl., CXVI Band, p. 758.

³⁾ Damastis Sigensis frag. 1, in Fragm. Hist. gr. II. 65.—Eustathii Comm. in Dionys. v. 32.

⁴⁾ La Orpheu (Arg. v. 1063), Arimaspiï sunt vecini cu Sauromații și cu Geții.—După poetul Lucan (Phars. III. v. 295) Arimaspiï locuiau între Pontul euxin și Columnele lui Hercule.—Cf. Strabo, XI. 6. 2.

⁵⁾ După Pliniu, Arimaspiï au fost numiți mai înainte Cacidari (IV. 19; Arimaspi antea Cacidari [appellati]); o numire, care nu este nici grecescă, nici latinisată, și care aparține idiomei, ce se vorbea în regiunile locuite de Arimaspi. După Dio Cassiu (LXVIII. 8) și după Jornande (Get. 10), Dacii erau împărțiți în două clase sociale. Cei mai de nîm și mai avuți erau pilophori sîu pileati, adică accia, cari purtau căciule, după cum i vedem reprezentați pe monumentele de artă ale Romanilor;  r a doua clasă o formă poporul de jos, Capillati, Comati, κομηταί. Arimaspiï, cari purtau căciule pe cap și-și lega  pletele lor cu fire de aur, aparțineau în mare parte la clasa cea nobilă a pilophorilor. Terminul de Cacidari, cum îl aflăm în edi iunile lui Pliniu, nu ne este transmis esact. Vechii copiatori ai manuscriselor au considerat pe *ol* = *d*, cetind Cacidari în loc de Caciolari. Cuv ntul grecesc πιλοφοροι este numai o simplă traducere a numelui vechiu indigen Caciolari. Chiar  i astă- i poporul român numesce C ciulari, pe cei ce poartă căciule înalte turc nesci.

pescerea din care suflă aquilonul (Boreas, séu vântul de nord), și care loc se numesce Gesclitos (probabil un cuvânt corupt în loc de Desclitos, deschis). Acești Arimaspi sunt în răsboiū continuū pe lângă mine, cu grifoni, un gen de animale sburătore, carī după cum ne spun legendele, estrag aurul din cavitățile pământului, și-l apără cu o nespūsă înverșunare în contra Arimaspiilor, carī cărcă să-l răpescă ¹⁾.

Pescerea lui Boreas, lângă care locuia Arimaspi, se afla după Iliada lui Homer în munții Rhipaei ²⁾; după Siliu Italic pe teritoriul Geților ³⁾.

La Dionysiu Periegetul ⁴⁾, Arimaspi mai au și epitetul caracteristic de arimani și arimanii (ἀρειμανεῖς s. ἀρειμάνιοι); un cuvânt, care, după terminațiunea și după forma sa radicală, nu aparține limbei grecesci.

Prin terminul de arimani séu arimanii, Dionysiu ne pune în lumină numele vechiū național al Arimaspiilor; de altă parte însă, dēnsul voiesce, ca această numire să aibă și un sens etimologic grecesc: că Arimaspi erau arimanī, adecă ómenī resboinicī, séu inspirați de ȕeul Marte ⁵⁾.

Același epitet de arimani i-l aplică Appian și Colchilor ⁶⁾, celor fâimoiș pentru lâna lor de aur, ale căror locuințe se aflau, după cum scim, în regiunea geografică a Carpaților, séu a vechilor Arimī.

Istoricul evreu Flavius Josephus, care trăise în sec. I d. Chr., numesce arimanī pe Lusitanī și pe Cantabrii ⁷⁾. În alt loc dēnsul ne spune, că Iberiī cei vechi, Ἰβηρες οἱ πάλαι, adecă populațiunile barbare ale Hispaniei, se numiau Ῥωμαῖοι, adecă Romanī ⁸⁾, cu tóte că după cum scim, Hispania, de abia în timpul lui August, a fost pe deplin cucerită. Avem aici aceeași numire etnică de arimani, însă sub o formă mai nouă.

Numele de Arimanī, ce se atribuia în general populațiunilor pelasge din peninsula iberică, ne pune în lumină faptul, că ele aparțineau la familia cea mare a Arimilor séu Arimanilor, din părțile de răsărit ale Europei, de unde emigrase în timpurile preistorice ⁹⁾.

¹⁾ Plinii lib. VII. 2. 2.

²⁾ Homeri Ilias XV. 171; XIX. 356.

³⁾ Sili Ital. Pun. lib. VIII. 500—501:

... Calais, Boreae quem rapta per auras

Orithyia, vago Geticis nutrit in antris.

⁴⁾ Orbis Descr. v. 31: παῖδες ἀρειμανέων (Var. ἀρειμανίων) Ἀριμασπῶν.

⁵⁾ Eustathii Comm. in Dionys. v. 31.

⁶⁾ Appiani Mithr. c. 15: Κολχίδες, ἔθνος ἀρειμανές.

⁷⁾ Fl. Josephi Bell. Jud. II. c. 16. 4: ψῦλα τε Λουσιτανῶν καὶ Καντάβρων ἀρειμάνεια.

⁸⁾ Fl. Josephi c. Apionem lib. II. 4: Ἰβηρες γοῦν οἱ πάλαι καὶ Ῥωμαῖοι καὶ Σαβῖνοι Ῥωμαῖοι καλοῦνται.

⁹⁾ A se vedé mai sus p. 692 seqq.

Arimii de la Dunărea de jos ne mai apar la autoorii romani și sub numele de Arimphaei; la Herodot *Ῥορμηπαῖοι*.

Despre aceștia scrie Pliniu: Acolo, unde se termină catena munților Rhipaei (adecă în apropiere de Marea neagră), aflăm, că locuiesc ore-carî Arimphaei ¹⁾, un popor, ce nu se deosebesce de Hyperborei. Arimphaei locuiesc prin păduri; se nutresc cu fructele arborilor, și au moravuri blânde. Din care cauză, ei sunt considerați ca sfinți chiar și de triburile barbare ale populațiilor vecine, cari nu le fac nici un rău, nici lor, nici acelora, cari vin să-și caute un asil la dânsii. Er dincolo de Arimphaei, pe câmpii deschise, locuiesc Scythii și Cimerii ²⁾.

În această notiță etnografică, terminul de Arimphaei este numai o simplă transformare fonetică în loc de Arimnaei. Un sat românesc din Bănat, Ramna, ne apare în documentele istorice și sub forma de Rampna și Rafna ³⁾.

În fine, Arimii, vechii locuitori ai Daciei, mai erau numiți Rumoni și Rumuni. Acesta rezultă din numele principelui dac Rumon ⁴⁾ și din numele localității Sclavinum Rumunnense ⁵⁾, astăzi Slăveni în jud. Romanați. Originea acestor forme este în tot cazul anterioară ocupațiilor romane ⁶⁾.

Venim acum la tradițiunile poporului român cu privire la faimoșii Arimii, ce locuise odată pe teritoriul Daciei vechi.

Unele din aceste tradițiuni ne înfățișează pe Românii de astăzi ca autochtonii la Carpați și la Dunărea de jos, ca descendenți ai unui popor vechiu, numit Râmleni și Râmnii, cari locuise odată în regiunile acestea.

«Românii», ne spun aceste tradițiuni, «nu au venit de nicăieri, ci s'au pomenit aici» ⁷⁾ — «Românii, de când sunt ei, au stat tot pe aceste locuri» ⁸⁾

¹⁾ O cetă de moșneni din (j. Buzău) mai poartă și azi numele de Rîmbei (Iorgulescu, Dict. geogr. 150. 561.

²⁾ Plinii lib. VI. 14. 2: *Ibique (ubi Rhipaeorum montium deficiunt juga) Arimphaeos quosdam accepimus, haud dissimilem Hyperboreis gentem. Sedes illis nemora, alimenta baccae, capillus juxta feminis virisque in probro existimatur: ritus clementes. Itaque sacros haberi narrant, inviolatos esse etiam feris accolarum populis: nec ipsos modo, sed illos quoque qui ad eos profugerint. Ultra eos plane jam Scythae, Cimmerii etc.*

³⁾ Pesty, A Ször. Bácság. II. p. 470.

⁴⁾ Ammiani lib. XVII. c. 12: *Duxerat (Zizais) cum ceteris Sarmatis etiam Rumonem et Zinafrum, et Fragiledum subregulos (a. 358 d. Chr.)*

⁵⁾ Jornandis De Get. orig. c. 5: *a Civitate nova et Sclavino Rumunnensi, et lacu qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum.*

⁶⁾ A se vedé capitulele următoare.

⁷⁾ Densușianu, Cest. ist. Responsuri. Com. Michăesci (Muscel).

⁸⁾ Ibid. com. Joresci (Covurlui).

— «ei sunt aici de la începutul lumii» ¹⁾), — că «sămënța noastră este de la urieși» ²⁾ — și în fine, că «Românii de astă-dî s'a'u numit mai înainte Râmni și Râmneni» ³⁾.

Sub numele de Râmneni ne apar Românii de la Carpați și în fragmentele, ce ne a'u mai rămas din poesia noastră vechiă eroică. În orațiunile, ce se țin la nunțile țărănesci — după un rit vechi, numit «lege românescă», — colăcerii mirelui, ne spun în dialoguri rimate, că ei sunt voinici de călărime, că vin pe cai mai iuți ca smei, cu capete de lei (grifoni), și că sunt oșteni, cari se chiémă Râmneni ⁴⁾.

În cântecele bătrânesci, Iovan Iorgovan, unul și același cu Hercule din timpurile pelasge, este numit «fior de Râmlean» ⁵⁾ și «căpitan Râmlean» ⁶⁾. În alte variante, epitetul său de Râmlean este înlocuit prin cuvintele mai ușor de înțeles «Român» ⁷⁾ și «mocan».

Acești Râmneni, din tradițiunile populare române, nu a'u de a face nimic, cu vechii locuitori ai Romei, nici cu vechii cetățeni ai imperiului roman; ei reprezintă după ideile poporului român numai o naționalitate străvechiă și autohtonă a acestor țări.

Cuvântul Râmlean din punctul de vedere al etimologiei sale, este numai o transformare fonetică a termenului vechi de Râmnean.

Trecerea lui *n* în *l* și a lui *l* în *n* este unul din fenomenele vechi ale limbilor romanice ⁸⁾. O localitate din Bănat, numită a'di Radimna, ne apare în documentele istorice și sub forma de Radumlya ⁹⁾.

Termenul de Râmlean era cunoscut în imperiul roman încă înainte de invasiunea Slavilor.

Pe o vechiă inscripțiune din muzeul Capitolin ne apare un Hercoles Romanillianus ¹⁰⁾. Este același epitet de Râmlean, pe care î-l are Iovan Iorgovan, său Hercule, și în cântecele eroice ale poporului român. O loca-

¹⁾ Ibid. com. Cosmesci (Tecuci).

²⁾ Ibid. com. Bordeiu-verde (Brăila), Podeni (Prahova).

³⁾ Densușianu, Cest. ist. Responsuri. Com. Drajna de sus (Prahova).

⁴⁾ Marilau, Nunta la Români, pag. 476. 480.—Teodorescu, Poesii pop. 177.

⁵⁾ Teodorescu, Poesii pop., p. 419.

⁶⁾ Alecsandri, Poesii pop., p. 14.

⁷⁾ Gazeta Transilvaniei, Nr. 140 din 1894.

⁸⁾ Schuchardt, Vokal. d. Vulgärlat., I. 143: Uebertritt des *l* in *n* und des *n* in *l* ist in den romanischen Sprachen häufig.

⁹⁾ Pesty, Krassóvármegye, Tom. II. 15.

¹⁰⁾ Guasco Mus. Capit. I. 60. nr. 30 (Orell. nr. 1607).—Fabretti, Corp. inscr. ital. p. 584.

litate numită *Romulianum* ¹⁾ esista în Dacia ripensă și alta cu numele de *Ramlum* în Thracia.

Arimii de la Dunăre, după cum am văzut, au fost numiți în anticitatea grecască și Armeni.

Forma acestei numiri ni s'au mai păstrat încă până astăzi. Cu deosebire în Moldova, numele de Armani și Armeni este aplicat la locuitorii «dintre bălți», séu din delta Dunării ²⁾.

În unele tradițiuni și legende, făimoșii Arimi de la Dunărea de jos ne mai apar și sub numele de Rohmani, Rocmani, Rogmani și Rachmani.

Acești Rohmani, după cum ne spun tradițiunile țăranilor din Bucovina și Moldova, au fost Români, ca și noi. Ei au avut o dată țera lor numită Țera Rohmanilor, care era situată spre miédă-qi de Moldova ³⁾, și nu tocmai departe ⁴⁾. Ei au fost ómenii din vechime, pe cari i-au înlocuit Români de astăzi ⁵⁾.

Un anumit trib din acești Rohmani forma o clasă socială deosebită. Ducând o viață ascetică, ei credeau, că vor ajunge la o viață eternă. Acești Rohmani sunt înfățișări ca un fel de eremiți, ómeni de o pietate și bunătate deosebită, venerabili și sfinți, cari mai trăesc încă și astăzi. În memoria lor, țăranii români din Moldova, din Besarabia și Bucovina serbeză a șeptea qi după Paști, sub numele de Pascile Rohmanilor ⁶⁾. Ei locuiesc lângă gurile rîurilor, ce curg din Moldova — lângă apele cele mari, în cari se vîrsă toate rîurile — în ostróvele mărilor — séu în o pustietate de pe țărmurii mării; ei nu au case, ci trăesc sub umbra arborilor, se nutresc cu pómele pustiului, se întănesc cu femeile lor numai o singură dată pe an, atunci petrec 9 zile împreună, apoi éráși se despărțesc și trăesc deosebiți, bărbații în o

¹⁾ Aur. Victor, Epit. 40.

²⁾ Tocilesen, Materialuri folkl. I. 1319:

Véd o fată di armencă.

Nu-i armencă-i Moldovencă,

Moldovencă dintre bălți.

O tradițiune analógă ni se comunică din jud. Constanța, com. Dăieni: «Se spune de bătrâni, că aici (în Dăieni) erau mai înainte nisce ómeni numiți Armeni» (Cest. ist. Resp.) Numele de Arman sinonim cu Român îl aflăm și într'un cântec epic din Moldova:

La crâșmuța de sub dél

Cu trei fete de arman

Bea Bugcan și Vărgan

Și una de Moldovan

Sevastos, Căntece mold. 1888. p. 385.

³⁾ Densușianu, Cest. ist. Resp. com. Bogdăncscî (Tutova).

⁴⁾ Ibid. com. Christescî (Sucéva).

⁵⁾ Ibid. com. Golăescî (Iași).

⁶⁾ Marianu, Sărb. la Rom., vol. III, p. 171 seqq. — Miklosich, Wand. d. Rum. 18.

parte, femeile în altă parte. Acești Rohmani anachoreți î-și petrec viața lor mai mult în devoțiunii religioase; sunt oameni foarte buni, și cu moravuri blânde, din care cauză se numesc «Buni» ¹⁾ și «Blăjini»; ei sunt feriți de oricare păcat, nu fac stricăciuni nimănui, dar nici pe ei nu-i supără nimeni; și fiindcă sunt sfinți, ei merg după moarte de a dreptul în rai și se numesc «Feriți Blăjini». Rohmanii aveau o presimțire de căsăl morții; se pregăteau singuri pentru ultimul moment al vieții lor; se îmbrăcau în haine de moarte, veniau preoți, rudele și pretinii, se făcea ceremonia de despărțire; apoi acela, cărui i-a sosit căsăl, trecea singur după un del cu trup cu tot, ăr cei alalți se întorceau acasă ²⁾.

Acastă legendă, conține după cum vedem, elemente importante istorice. Rohmanii cei buni, evlavioși și sfinți, pentru cari țeranii români din Moldova, din Besarabia și Bucovina mai au și astăzi un respect religios, se vedea a fi unul și același popor cu Arimphaei lui Pliniu ³⁾ și Mela ⁴⁾, cari locuiau prin păduri, se nutreau cu fructele arborilor; cari își petreceau viața numai în rugăciuni și în adorarea ăeilor, și erau considerați ca sfinți, chiar și de triburile barbare ale popoarelor vecine; sunt aceiași cu Hyperboreii religioși de lângă munții Rhipaei, cari trăiau un lung vec de ani, și când viața li se părea o sarcină grea, ei făceau ultimul ospet, se îmbrăcau într'un lux bătrânesc și apoi se aruncau de pe stânci în mare ⁵⁾.

După alte legende locuințele Rohmanilor se aflau la Macarele ⁶⁾, înțelege *Μακάρων νῆσοι*, insulele Fericiților.

Între toate insulele «fericite» ale anticității, cea mai sfântă și cea mai celebră a fost, după cum scim, insula Leuce, de lângă gurile Dunării, astăzi insula Șerpilor ⁷⁾. Leuce a fost insula consacrată eroilor pelasgi ⁸⁾. Aici petreceau, sufletele fericite ale lui Achile, Patroclu, Ajax ș. a.

Alte urme despre locuințele Arimilor la Carpați și Dunărea de jos ni se presintă în terminologia topografică. Din aceste notăm aici numai următoarele:

¹⁾ Cf. *Buonomae* (Orph. Arg. v. 1045) și *Euergetae* (Făcători de bine) la Steph. Byz.

²⁾ Ibid. com. Bolesci (Roman).

³⁾ *Plinii* lib. VI. 14. 2.

⁴⁾ *Melae* Orb. Descr. lib. I. 2. 19.

⁵⁾ *Plinii* lib. XXVI. 11. 12. — *Melae* lib. III. 5.

⁶⁾ *Densușianu*, Cest. ist. Responsuri. Com. Dolhescii mari (Suceva).

⁷⁾ *Plinii* lib. IV. 27. 1: eadem Leuce et Macaron appellata. — *Rufi* Descr. Orb. v. 723: Leuce sedes animarum.

⁸⁾ *Dionysii* Orb. Descr. v. 543. — Cf. *Diod. Sic.* lib. II. 47. — *Prisciani* *Periegesis* v. 557—561.

Râma (Rîma), sat (Vâlce).
 Râma, pârâu (Gorj).
 Râmna, 2 saie (Râmnicul-sărat).
 Ramna a. 1475, 2 sate (Bănat).
 Râmescl, 2 comune (Vâlce).
 Rama, cătun (Brăila).
 Rymna, localitate, 1274 (Gömör, Ung.)
 Rima-Szombat, s. R. Rimanska
 Sobota, oraş lângă riul Rima
 (Gömör, Ungaria).
 Rigmanî, s. (Transilvania).
 Roma, cătun (Buzău).
 Romlia, etim. Romnia, s. (Transilv.)
 Romos, în documentele medievale
 Rams ¹⁾, s. (ibid.).
 Romosz şi Wolczek, 2 cătune apro-
 piate (Sokal, Galiția).
 Rum, oraş (Vasvár, Ungaria).
 Ruma, oraşel (Sirmiu, Ungaria).

Rumno, s. (Rudki, Galiția).
 Rumno, moşia (ibid.).
 Arămescl, 3 sate în Moldova.
 Oromescl, cătun (Argeş).
 Haram (Aram), a fost în sec. XIV
 oraşul principal al unui districtus
 valachialis din Bănat ²⁾. În apro-
 piere pe ţermurele Serbiei se află
 ruinele unui castel numit Ram ³⁾.
 Arimănésa, loc (Brăila).
 Armeniş (Armenys), s. (Bănat).
 Ormeniş, s. (Transilvania).
 Râşca, etim. Râmsca, mai multe
 sate în Transilvania şi România.
 Lângă satul Râşca din jud. Ro-
 manaţi se află ruinele vechiului oraş
 dacic, numit Romula în geografia
 oficială romană.
 Râşcanî, 4 sate în Moldova ⁴⁾.

Diferințele de forme sunt numai simple dialectale ⁵⁾.

Legende şi tradițiunile Germanilor ne spun de asemenea, că locuințele urieşilor vechi se află în ținuturile numite Runtalo, Rimlo (Rim-land) şi Rimis ⁶⁾; ér Hrimnir, Hrimgrîmr, Hrimgerdr, sunt nume proprii de Giganți ⁷⁾.

¹⁾ Nimirile cu *r* s. s. final (Romos, Armeniş, Ormeniş) sunt forme rămase din timpuri antice, când se pronuntau de regulă cu o propozițiune, ad Romos, în Armenis, ca în Tarquinius (Italia), Remis în loc de Remi (Gallia), Petris (Dacia).

²⁾ În idiomele vulgare ale limbei latine încă aflăm aspirațiunea vocalelor la începutul cuvintelor, mai cu seamă sub influența lui *r*, p. e.: harena, harida, harundo, haruspex, hircus, honerare etc.

³⁾ Aram şi Arim, numele unui eroi național în poezia populară română (Teodorescu, P. p. 627. — Hasdeu, Dict. II. 1660). În aceleaşi cântece vechi, voinici, cari luptă sub ordinele eroului, sunt numiți Haraminî («Voî vitejilor, Haraminilor»; «Voî voinicilor, Haraminilor». Alecsandri, Poesii pop. 64—69). Acest termen desemna la început naționalitatea omenilor, ce devenise renumiți prin virtuțile lor ostăşescl: însă de la finele evului de mijloc încôce sub numele de haraminî (serb. haramija) se înțelegeau cetele de haiduci din peninsula balcanică, cari făceau incursiuni şi luptau pe socotela lor propriă.

⁴⁾ Pe o inscripțiune romană de la Igliza T. Rascanius Fortunatus (C. I. L. III. nr. 6203).

⁵⁾ Acelaşi caracter etnic i-l au şi nimirile de jocuri ţărănescl: Romnia în Țera-românescă (Jipescu, Opincaru, 52), Armănésca şi Arminésca în Moldova (Sevastos, Nunta, 280).

⁶⁾ Mitth. d. C.-Commission z. Erforsch. d. Baudenk. XV. Wien, (1870), 143.

⁷⁾ Grimm, D. Myth. I. (1854), 498: heissen alle riesen hrimthursar (Râmî-turseni).

Monetele arhaice ale Daciei. Seria Armis.

A. Monetele cu legenda **APMIS** și **ΣΑΡΜIS ΒΑΣΙΛ(ΕΥΣ)**.

Existența unor monete vechi cu legendele **APMIS** și **ΣΑΡΜIS** a fost cunoscută arheologilor și istoricilor Transilvaniei încă pe la finele sec. al XVI-lea. Exemplarele, de cari fac amintire autorii de peste Carpați, sunt următoarele:

1. O monedă de argint, despre care raportază arheologul transilvan Steph. Zamosius (sec. XVI-lea), că din cauza vechimii era atât de ștersă, încât se cunoseau numai puține litere, dar și acelea rōse (numisma argenteum, annis ab hinc plus quam 160 Zamosio in Dacia visum, ita tamen vetustate detritum, ut paucas literas graecas, easque abrasas haberet: **APMIS** **ΣΙΑΕ**. — Benkő, Transsilvania, Ed. 1778, pag. 10). Se pare, că despre aceeași monedă scrie Troester (Dacia, Nuernberg, 1666, 129): «Da auch dieses Königes Sarmitz Müntz noch gefunden wird, mit der Überschrift: **ΣΑΡΜIS ΒΑΣΙΑΕΥΣ**. Auf der andern Seiten ist eines wilden Schweins Kopff geprägt, der in dem Rüssel einen Pfeil hält. Zamosius». Soterius (sec. XVIII) încă amintesc, că moneta lui Sarmis avea ca emblemă un porc sălbatic cu o săgētă în gură (Schmidt, Die Geten und Daken, p. 60).

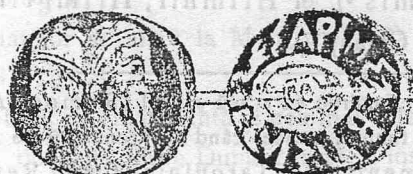
2. O monedă de aur, descoperită în 1826 pe câmpurile de arătură de la Turda (Fig. 243).

Av. Un tip cu barbă; legenda **APMIS ΒΑΣΙΛ(ΕΥΣ)**. — *Rev.* Perspectiva unei vaste cetăți cu muri construiți din pētră tăiată; înaintea porții semnul svastice, după cum se vede adese ori pe teracotele de la Troia; în drēpta figura de jumătate a unui boū cu capul ridicat în sus.

243. — O vechiă monedă de aur cu legenda **APMIS ΒΑΣΙΛ** descoperită în a. 1826 la Turda în Transilvania. După Hene, Beiträge z. dacischen Geschichte.

Tab. 1.

244. — Altă monedă antică de aur cu legenda **ΣΑΡΜIS ΒΑΣΙΛ** descoperită în a. 1826 la Turda în Transilvania. După Hene, ibid. Tab. 1.

3. O monedă de aur descoperită în a. 1826 la Turda (Fig. 244).

Av. Un tip cu două fețe, fără epigrafă. *Rev.* O brōscă țestoasă, ale cărei piciorē dinainte se confundă în parte cu două litere din legenda **ΣΑΡΜIS ΒΑΣΙΛ(ΕΥΣ)**.

4. O medaliă, aur (calitate transilvană), care pe la a. 1848 se afla în colecțiunile contelui Eszterhazy din Viena, descoperită, după cum ne spune arheologul Neigebaur, la Grădisce (Sarmizegetusa) în Transilvania. Despre această medaliă, Neigebaur a făcut o comunicare în ședința Institutului arheologic din Roma la 4 Febr. 1848 (Bulletino dell' Istituto di corrisp. arch. a. 1848, p. 50). Acastă medaliă avea legenda **ΣΑΡΜIS ΒΑΣΙΛ** și ca simbol o brōscă țestoasă. Diametrul era de 1 deget (1 Zoll) și grosimea de 1/4 deget (Neigebaur, Dacien, p. 39).

5. O monetă de aur în greutate cam de trei ducăți reprezentând: *Av.* Un cap cu legenda ΣΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. *Rev.* Un templu având în lăuntru un altar, pe care arde focul; de o parte o figură umană, de alta un asin, jos două cuțite (Arneth, Sitz.-Ber. Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Cl. VI B. 307).

6. O monetă de argint. *Av.* Un cap cu două fețe, cam în forma cum este reprezentat Ianus. *Rev.* ΣΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΑ. O brăscă țestă, pe care se vede un scut și pe scut o lance. De ambele laturi Σ (Arneth, Sitz.-Ber. ibid.).

7. O altă monetă, care face parte din această grupă, se află astăzi în colecțiunile muzeului de la Gotha și reprezintă ca tip un cap cu două fețe, er pe avers poartă o monogramă, ce pare a fi (Kenner, Wien. Num. Zeitschr., XXVII B., 71). Această monogramă ar conține ast-fel literele AP. AI'. (Ἀρμῆς ἀγῆτωρ = ἡγῆτωρ). Ultimul cuvânt, cu înțelesul de *dux*, este epitetul homeric al lui Hermes său Armes (Hymn. in Merc. v. 14. — Cf. Paus. VIII. 31. 7).

După cum vedem din aceste date, pe cari le aflăm la autori de peste Carpați, monetele cu legenda ΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΑ se deosebesc prin tipurile, prin legendele, prin metalul din cari sunt fabricate, și prin greutatea lor, de monetele cu inscripțiunea ΣΑΡΜΙΣ, ori ΣΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΑ; ast-fel, că noi avem aici două varietăți de monete, cu tipuri și legende diferite, ce se refer la unul și același rege. Din punct de vedere onomastic, Armis și Sarmis este același nume, S de la început fiind numai o simplă aspirațiune dialectală.

Arheologii și istoricii transilvani, Zamosius, Soterius, Hene și Neigebaur, au considerat exemplarele, pe cari le văduse, ca autentice, atribuindu-le lui Sarmis, întemeietorul presupus al Sarmizegetusii, identic cu Syrmus, regele Triballilor și al Geților, care avuse un război cu Alesandru cel Mare lângă Dunăre.

În a. 1851 consiliarul Arneth face o comunicare Academiei de științe din Viena despre monetele cu legenda ΣΑΡΜΙΣ, pe cari dânsul le consideră de false; însă fără să ne indice urmele reale ale unei falsificări, fie în ce privește tehnica fabricațiunii, calitatea metalelor, ori forma tipurilor și caracterul literelor. Singurul motiv, pe care-l vedem exprimat la Arneth, că nu cunoștem până astăzi nici un rege dac cu numele Sarmis, nu se poate considera ca decisiv. Câte monete antice, cu nume de regi și de principii necunoscuți, nu s'au descoperit până astăzi în diferite părți ale lumii, fără ca să putem susține din punct de vedere istoric, că toate aceste exemplare sunt apocrife.

În ce privește cestiunea autenticității acestor monete, mai este de lipsă să relevăm aici, că în Transilvania, cel puțin până la mijlocul secolului trecut, nu a existat nici un comerț cu monete false antice, fiindcă, după cum observă foarte just Troester, în regiunile aceste, se descoper în continuu așa de multe monete antice, prin ruinele cetăților, pe câmpurile de arătură și prin vii, încât le scot din pământ, nu numai oamenii cu plugurile, dar și porcii când rimăză.

Despre monetele cu numele ΑΡΜΙΣ, cari încep să ne fie cunoscute încă de pe la finele sec. XVI-lea, Arneth nu face nici o amintire.

Monetele cu legendele ΑΡΜΙΣ și ΣΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΑ(Σ) nu constituie o grupă izolată în numismatica vechiă a Daciei; din contra ele formează numai o verigă importantă din o lungă serie de monete ante-romane ale acestei țări, cari ne înfățișează sub diferite forme tipul și atributele regelui divinizat Armis.

În deosebi tipul cu două fețe i-l aflăm reproduș și pe alte monete vechi ale Daciei și Galliei; ér brósca țestósă și verul erymantic sunt simple simbole astronomice, ce ni se prezintă și în numismatica altor triburi pelasge stabilite în Gallia, Italia și Pelopones.

Numele Armis, ce-l aflăm pe două exemplare din monetele specificate mai sus, mai este și astă-zi uitat la țărani români de pe teritoriul vechii Sarmizegetuse, sub forma de Armie ca nume personal și Armioniū ca nume familiar (în particular în comunele Grădisce, Rea, Ostrov, Păucinesci, Ciula, Ciulișóra).

Din punct de vedere istoric, existența unui vechi rege al Daciei cu numele de Arimus, seú Armes, este afară de orî-ce îndoială. Logograful Xantos, care trăise pe la a. 500 a. Chr. ne spune, că peste regiunile, unde Typhon purtase războiul cu zeii, domnise un rege cu numele de Arimus (Arim ūn) (Fragm. Hist. gr. I. 37. fr. 4). După cum șcim, luptele cele serioase ale Titanilor și Giganților cu noul stăpânitoriu al Olympului se întemplase pe teritoriul din nordul Thraciei, în apropiere de οὐρανὸν πόλιν, seú Porțile de fer (II. VIII. 15). În această parte a lumii vechi domnise așa dar regele Arimus. Despre același rege ne vorbește și Valeriu Flac, unul din preoții însărcinați cu păzirea cărților sibylne. În Argonauticele sale, Valeriu Flac amintesc de un Armes din Scythia, adorat ca zeu de populațiunile pastorale ale acestor ținuturi, și care devenise faimos prin actele sale de violență și prin deprinderile sale frauduloase de a răpi cireșile și turmele de oi ale altora (Arg. VI. v. 530).

245. — Statuetă de bronz înfățișând pe ténérul Hermes (Armes) cu brósca țestósă în mână. Mărimă originală ¹⁾. După Arch.-epigr. Mitth. II. Taf. V.

consideră această întemplare, ca un bun auguriu, ridică de jos brósca, o despoia de țeștul, seú de scutul seú, din care apoi face o liră frumos sunătoare.

¹⁾ Această statueta a fost descoperită la Ó-Szőny lângă Komorn (Brigetio), în părțile de sus ale Pannoniei, peste cari domnise Dacia în timpurile lui Boerebista. În templul lui Apollo din Argos, încă se afla o statuă, ce reprezenta pe Hermes, meditând să facă o liră din brósca țestósă (Pausania, II. 19. 7).

Resultă așa dar din legenda, ce o aflăm la Homer, că zeul Hermes, care avuse un rol așa de însemnat în cultul Pelasgilor din părțile de răsărit ale Europei, este unul și același cu Armes, zeul populațiilor pastorale ale Scythiei, despre care ne face amintire Valeriu Flac; că este unul și același cu Armis, sau Sarmis, figurat pe monetele, despre cari am vorbit mai sus, și cari ne prezintă atributele caracteristice ale zeului Hermes, un boi cu capul ridicat, o brăscă țestoasă și un porc sălbatic.

Patria zeului Hermes, adorat de Pelasgii meridionali, a fost, după legendele cele mai vechi în nordul Thraciei lângă Oceanos potamos, unde se născuse toți zeii (Hom. II. XIV. 201). Mama sa este nimfa Maia, fiica titanului Atlas, a puternicului rege hyperboreu; er tatăl său a fost Ζεύς αἰγίοχος, marele zeu al Daciei, despre care am vorbit mai sus (pag. 226), unul și același cu I. O. M. Despre Hermes ne mai spune Homer, că dânsul cânta și glorifica cu o voce plăcută pe γαῖα ἑρμηνή, în care se născuse zeii; că în urmă împăcându-se cu Apollo pentru boii, ce-i furase, acesta i dăruie o vargă de aur cu trei foi, simbol al prosperității și al tuturor succesorilor. Din această cauză, Homer i mai atribuie lui Hermes și epitetul de χρυσόρραπις (etim. de la χρυσός aur și ῥάβδος vargă), un termin, care după forma sa și după modul, cum cei vechi sciau să făurască epitele, se pare a ascunde numele dinastiei dace, Zarabi (Jorn. Get. c. 5). În vechea literatură epică, Hermes mai are epitele caracteristice de ἐριούνης, aducătoriu de bine; δίκαιος, făcătoriu de dreptate. El mai este numit ὁρμαίνων δόλον, care meditează la înșelăciuni; ἡγήτωρ βνεύρων conducătorul viselor, de fapt însă ἡγήτωρ Ὀνείρων, Ducele Onirilor (înțelege Arimilor). După Argonauticele lui Orpheu, poporul Onirilor, ὁ δῆμος Ὀνείρων, i-și avea locuințele sale în apropiere de orașul cel întărit cu ziduri Ἑρμιονία (Hermionia), situat lângă munții Riphei (Orph. Arg. v. 1142. — Cf. Odyss. XXIV. v. 12. — Dionys. Per. v. 714).

Urme despre un cult foarte vechiu în onoarea divinității Armin mai există și astăzi la Carpați. Prima zi a lunii lui Maiu este una din cele mai solemne sărbători populare ale păstorilor și țăranilor români din Transilvania și Bănat. Ea se celebrează cu rituri tradiționale ante-creștine și are numele de Arminden. Cuvântul se vede a fi compus din Armin și den, foarte probabil cu înțelesul de aniversarea morții lui Armin (Cf. lat. feriae denicales; gr. θανά, morțe). Părinții bisericii creștine consacrau această zi profetului Ieremia. Pe teritoriul Sarmizegetusei, sărbătorea cea mare a Armindenului se celebrează la Densuș, unde mai există până astăzi cel mai vechiu monument arhitectonic al Transilvaniei, un mausoleu de formă ante-creștină, a cărui istorie nu o cunoscem, dar care se vede, că a fi fost restaurat în cursul evului de mijloc tot în stilul antic. În ajunul acestei sărbători se înfige în pământ lângă porța fiecărei case românești o prăjină lungă de fag, sau de stejariu, cu crengi și frunze la vârf, numită de asemenea arminden. Ea rămâne lângă stâlpul porții până când se secără grâul, sau se face cea de întâiu pâine nouă; atunci de regulă, femeile române, în semn de mulțumire lui D-zeu, fac o pogace coaptă în țest, ars cu lemne din arminden. În Attica și Arcadia, unde elementul pelasg rămase mult timp preponderant, sărbătorile populare în onoarea lui Hermes se numiau Ἑρμαῖ; la porțile edificiilor publice și ale caselor private se puneau stâlpi sau armindeni, numiți Ἑρμαῖ (Ἑρμῆς στροφαῖος. Ἑρμῆς ὁ πρὸς τῇ πυλίδι). Mai notăm aici, că numele de arminden pentru stâlpii lui Hermes era cunoscut și în antichitate. Autorii grecesci însă transformară acest cuvânt în Ἑρμαδ-ήνη, cu înțelesul de statuă sau pilastru, ce înfățișa lângă o-altă, capul lui Hermes și al Athenei (Cf. Cic. ad Att. I. 9). În ce privește vechile reprezentări ale lui Hermes, el ne apare adese ori figurat cu barbă, uneori cu două, trei

și patru capete. În cultul roman sârbătorea cea mare în onorea lui *Hermes* (*Mercuriu*) era în ziua de 15 Maiu; ăr pentru *Maia*, mama lui *Hermes*, sacrificiile se făceau în prima zi a lui Maiu, adică la *Arminden* (*Macrob. Sat. I. 12*).

Despre *Armes*, seü *Hermes*, se păstrase unele tradițiuni istorice și la triburile arimice, ce emigrase de la Carpați în Italia. *Faunus*, vechiul rege al Latinilor, a cărui reședință se aflase pe muntele *Aventin* din Roma, mai avea, după cum ne spune *Diodor Sicul* (VI. 5. 2), și numele de *Ερμῆς* (*Ερμῆς*), de sigur însă în dialectele italice sub forma de *Armes* și *Armen*. Soția lui *Faun* a fost o fată din țera *Hyperboreilor* (*Dionys. I. 43*), și el are, în mare parte, aspectele tradiționale ale lui *Armes*¹⁾. Unele din monetele vechi ale Romei poartă pe o față tipul lui *Ianus*, pe alta tipul lui *Hermes*. Probabil, că *Armes* seü *Hermes*, este deul ocult, sub a cărui protecțiune specială se afla cetatea Romei (*Macrob. Sat. III. 9*). La *Faun*, seü la *Hermes*, cum i-l mai numesce *Diodor*, apellază *Numa*, când voesce să înduplece mânia lui *Joe* (*Ovid. Fast. III. 491*).

După cucerirea Daciei, *Hermes*, seü *Armes*, rămase și mai departe o divinitate protectoară a *Sarmizegetusei* și a întregii provincie. În inscripțiunile latine însă, numele seü cel vechiu național, este tot-de-una înlocuit cu numele altor divinități similare romane.

Cea de întâiu alusiune la vechiul fondator și patron al *Sarmizegetusei* o aflăm în inscripțiunea monumentală a legatului imperial *M. Scaurianus*, despre întemeierea coloniei *Sarmizegetusa*. Textul acestei memorabile inscripțiuni, ast fel cum a fost copiat înainte de a. 1465, când momentul era aproape întreg, și cum se află transcris în cele mai vechi codice epigrafice, are următoarea cuprindere:

I · O · M

ROMVLO · PARENTI

MARTI · AVXILIATORI

FELICIBVS·AVSPICIIS·CAE

5

SARIS · DIVI · NERVAE

TRAIANI · AVGVSTI

CONDITA · COLONIA

DACICA

SARMIZ

10

PER

M · SCAVRIANVM p. Chr. 110.

EIVS · PRO · PR²⁾

În această inscripțiune, *Romulus* cu epitetul de «*Parens*» figurază ca o divinitate protectoară a coloniei *Sarmizegetusa*, imediat după *Jupiter Optimus Maximus*; ăr *Marte*, o divinitate superioară olympică, unul din cei 12 *Consentes*, este amintit numai în locul al treilea, în urma unui simplu croș, seü semișcică, și numai cu epitetul modest

¹⁾ *Armes* ca deș al păstorilor și protector al turmelor avea ca simbol caracteristic două cörne pe cap. Tot ast-fel era reprezentat și *Faunus* (*Val. Flacci Arg. VI. v. 530—533: inglorius Armes frontem cum cornibus auxit. — Ovidii Fast. III. v. 312: quatiens cornua Faunus*).—Una din monetele vechi ale Daciei (*Fig. 246, nr. 11*) ne înfățișază de asemenea pe *Armis* cu două cörne de asupra frunții.

²⁾ *C. I. L. vol. III. nr. 1443. — Am omis aici rectificările și suplınirile lui Mommsen în linia 4: ex auctoritate imp., și în linia 11: leg(ionem) V. M(acedonicam), de öre-ce conjecturile sale adese ori nu au fost satisfăcătoare. De altmintrelea însuși recunöșce, că întregirea, ce o propune, cu privire la linia 11, nu are o basă destul de sigură.*

de «auxiliator» Se ar păré, că vechia hierarchia dogmatică este resturnată în această inscripțiune; și ne întrebăm, se póte óre, ca teologia romană, atât de severă și consequentă în forme, să degradeze o divinitate olympică?

Romul, în calitate de conditor urbis (Romae), era, ce e drept, venerat cu numele «Quirinus» pe cele șapte coline de lângă Tibru. Însă nu putea să existe nici un motiv religios, ca Romul să fie decretat în cultul public al Daciei, ca «Parens» al coloniei Sarmizegetusa, care nu purta nici cel puțin numele adoptiv de «Romula», ori «Romulea». Este așa dar afară de ori-ce îndoielă, că numele de «Romulus Parens» din această inscripțiune se referă la altă divinitate, nu însă la «Romulus Quirinus».

Explicațiunea acestei misterioase inscripțiuni o putem afla numai în tradițiunile religioase și istorice ale Daciei. Sarmiz-egetusa purta de fapt numele lui Armis seú Sarmis, care avea un cult religios vechiú nu numai în Dacia, dar și în Scythia, în Thracia etc. La a. 110 d. Chr. se pune fundamentul noiei colonii. Senatul roman hotărește a se păstra numele istoric al acestei capitale, și ast-fel noua coloniă este consacrată sub numele de Sarmiz-egetusa. O-dată numele cel vechiú al cetății fiind adoptat, era o condițiune indispensabilă a dreptului public sacral să se respecte și drepturile vechilor divinități tutelare, cu atât mai mult, că în rugăciunile de evocare, se făcea acestor divinități o promisiune solemnă, că ele vor rămâne și pe viitorii protectóre ale poporului și ale ostașilor romani (Macrobian. Sat. III. 9).

Legatul imperial Scaurian face în inscripțiunea de inaugurare a coloniei numai o schimbare de formă. Numele lui Armis seú Sarmiz, al vechiului întemeietoriú și patron al Sarmizegetusei, a fost substituit în această inscripțiune prin divinitatea equivocă a lui «Romulus Parens», un nume, care din punct de vedere istoric și dogmatic se refera la Armis, ér din punct de vedere politic onóra pe Romul, numit de altmintrelea în legende de evului de mijloc și Armelus (Graf, Roma nella memoria del medio evo, I. p. 107). Cele-lalte divinități protectóre ale Coloniei Sarmizegetusa, aveau de asemenea tradițiuni religioase la Dunărea de jos. Jupiter Optimus Maximus representa de fapt pe Ζεύς ἄριστος μέγιστος, εὐρύστα, divinitatea cea vechiă tutelară a Daciei (Veđi mai sus p. 226). O probă în această privință ne sunt cele 24 inscripțiuni ale Cohortei I Aelia Dacorum din Britannia, din cari 21 se vėd dedicate lui I. O. M. (C. I. L. vol. VII, nr. 806—826, 975). În fine Marte, era ȕeul protector al câmpiilor getice (Virgiliu, Aen. III. 35: Gradivum patrem Geticis qui praesidet arvis).

Hermes, pe care Romanii i-l asimilără mai târđiú cu Mercuriu, ne mai apare a divinitate protectóre a coloniei Sarmizegetusa și pe un stălp tetragon, seú pe un arminden antic (hermathene), ce a existat în sec. XVI-lea în biserica românescă din Hațeg cu inscripțiunea: Mercurio et Minervae dis tutelaribus (Neigebaur, Dacien, p. 88, 1; 29, 48).

Despre Hermes, ca părinte al rasei romane și despre raporturile sale filiale față cu Dacia mai avem încă o inscripțiune de o importanță deosebită, al cărei înțeles însă până astă-ȕi a rămas cu totul obscur. Această inscripțiune pusă pe un altar votiv, s'a păstrat întregă până în ȕilele noastre (C. I. L. vol. III, nr. 1351, 7853).

1) Chipul tradițional al lui Romul se vede a fi fost reprezentat în aceeași formă, ca și al lui Hermes, dóue pene ș pe cap. Virgil, Aen. VI. v. 779—80:

Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater

Educet: viden' ut geminae stant vertice cristae?.

Textul dedicațiunii este următorul:

I • O • M
TERRAE • DAC
ET • GENIO • P • R
ET • COMMERC
FELIX • CAES • N • SER
VIL • SĀTO PONĒ NC
PR • M • S EX ST MIC
EX • VI / / / / /

I(ovi) O(plimo) M(aximo), Terrae Dac(iae) et Genio P(opuli) R(omani) et commerc(i) Felix Caes(aris) n(ostri) se(r)vus vil(icus) statio(nis) pont(is) Aug(usti) promot(us) ex st(atione) Mic(ia) ex vi.....

În această inscripțiune Terra Dacia, Mama cea mare a timpurilor preistorice. (Cf. p. 251), identică tot-o-dată cu Maia, mama lui Hermes (Macrob. Sat. I. 12), ocupă locul vechimii și al demnității înainte de Genius Populi Romani et commercii. Ne întrebăm însă, cine este acest mare Geniū tutelar, fiind-că sub numele acesta după cum vedem, se vorbește aici, numai de o singură divinitate, însă cu două calități principale, una ca Părinte al Poporului Roman și alta ca Părinte al comerțului. De fapt, noi avem aici o simplă perifrază. Geniul, sēu divinitatea, la care se refer aceste cuvinte, este Hermes (Hermias), unul și același cu Armes al Scythiei și cu Armis al Sarmizegetusei, numit și Romulus Parens în inscripțiunea legatului imperial Scaurian. Ne aflăm așa dar aici în fața unor tradițiuni cu forme oficiale și religioase, cari atribue vechiului Hermes, sēu lui Armis al Daciei, onôrea de Părinte al Poporului Roman.

Monetele cu inscripțiunile APMIS și ΣΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΑ au fost, fără îndoială, bătute în timpurile mai târzii ale Daciei, când Armis devenise o personalitate legendară și avea un cult religios. Tipul sēu pe aceste monete ne înfățișează numai efigia unei divinități protectoare a Daciei, a unui Domn glorios, ce a ilustrat această țară.

B. *Monetele cu legenda A(rmi)S 10(n).*

O altă grupă de monete arhaice ale Daciei, ce se descoper adese-orî în părțile de sud-vest ale Transilvaniei, sunt fabricate din aramă mestecată cu argint și puțin aur. Aceste monete se caracterisază prin forma lor scufată, sēu foarte concavă; au un diametru de 30—36mm., o grosime de 1—2mm. și prezintă o coloré galbenă-cenușă (Fig. 246).

Cele mai multe din aceste monete ne înfățișează pe revers, sēu pe partea concavă, figura unui cal cu picioare de pasăre. Călărețul este indicat în mod simbolic prin o simplă cârjă, sēu prin un bățu având un caduceu în partea de asupra, atributul principal al zeului Hermes. La început, varga cea de aur a lui Hermes avuse forma unei simple nuiele cu trei foi, ῥάβδος χρυσήν τριπέτηλος (Hymn. in Merc. v. 529). Mai târziu însă, această vargă ne apare sub forma unei cârje pastorale (ceryx). Cele două foi superioare fură apropiate mai mult una de alta și în urmă transformate în șerpî; o alușiune la fabula, că Hermes vâdând doi șerpî bătându-se i-a despărțit cu varga sa. Sub forma aceasta, după cum ne spune Pliniu (l. XXIX. 12. 2), varga lui Hermes era usitată la popoarele barbare, ca simbol al reconciliării, al concordiei și al păcii. Pe unele din

246. — Vechile monete ale Daciei. Grupa Armis-Ion ¹⁾.

¹⁾ După Archiv d. Vereines f. siebenb. Landeskunde. N. F. XV. Bd. Taf. I—III. V. — Denkschriften d. Wiener Akademie. Phil.-hist. Cl. IX. Bd., p. 402. 9. — Alte varietăți din această categorie se pot vedea la Bolliax, Trompette Carpaților, Nr. 939 din 1871, și la Froehner, La Colonne Trajane, t. I, p. VIII.

aceste monete, în locul caduceului figură o liră arhaică cu trei corder, atributul musical al lui Hermes. Córma calului e formată de regulă din şapte globule sêu stelute, numărul Pleiadelor, din cari făcea parte Maia, mama lui Hermes. Une ori aceste stelute se vđ grupate lângă o-altă în forma constelaţiunii Pleiadelor ¹⁾.

Adese ori pe reversul acestor monete ni se presintă şi unele monograme, sêu inscripţiuni abreviate. Literele însă au de regulă o formă simbolică. Ast-fel, că una din variaţiile aceste (Fig. 246, 1) ne înfăţişeză pe revers un patrat lungăreţ divizat de a lungul în două secţiuni Π . De fapt, noi avem aici o literă arhaică, şi fiind-că reversul acestei monete pórta ca simbol un caduceu, va trebui să considerăm mai întâi acest semn grafic ca un Θ , literă iniţială din numele lui Hermes, după cum cei vechi scriau

$MA\Lambda\theta\alpha\beta = \text{Ἑρμῆς}$ ²⁾. Pe un alt revers (Fig. 246, 7) vedem imprimată litera \Diamond ,

care sub forma acésta corespunde în prima liniă la $\Theta(\epsilon\delta\varsigma)$.

Rămâne să examinăm acum aversul, sêu partea convexă a acestor monete.

Pe acésta faţă se vede imprimat tipul principal, un cap viril, care la primul aspect se ar päre, că a fost desemnat şi gravat în un stil cu totul capricios şi barbar. Însă forma acésta singulară a capului, nu se datoresce în nici un cas barbariei artei, ci noi avem aici un tip hieratic tradiţional, compus ast-fel din mai multe semne şi figuri simbolice, după nisce doctrine vechi metafisice.

În partea de jos a capului se vede litera S sêu A , ornată cu globule sêu stelute (Fig. 246, 3, 8). Din ainea frunţii este litera S avënd forma de la dreapta spre stânga, ori vice-versa. Pe un alt specimen, litera A ne apare sub o formă mai arhaică T , ce corespunde la un A latin. Ast-fel că avem aici două litere isolate, una iniţială şi alta finală, ce ne indică numele regelui $\text{A}(\text{rmi})\text{S}$, după cum acelaşi nume ne apare indicat şi pe revers prin semnul grafic Π (H/ermes). Mai există încă o varietate din aceste monete (Fig. 246, 3), unde înaintea lui A se vedé şi litera ∇ (D/eus), ce corespunde la \Diamond ($\Theta\epsilon\delta\varsigma$) de pe reversul de sub nr. 7.

Despre Hermes mai spuneau legende vechi, că dñsul a fost autorul limbei vorbite; că el a dat voce celor de întâiü ómeni, sêu facultatea de a-şi exprima gândirile prin cuvinte ³⁾, din care causă, mai avea şi epitetele de $\lambda\acute{o}\gamma\iota\omicron\varsigma$ şi $\epsilon\rho\mu\eta\nu\epsilon\delta\varsigma$. Acésta legendă teologică, care ne înfăţişeză pe Hermes ca verbum, sêu ca inteligenţă divină a anticităţii, o vedem exprimată în un mod fórte clar pe aversul acestei grupe de monete. Capul regelui Armis, sêu Hermes, este figurat aici cu buzele deschise sub forma unui V (verbum) sêu $\text{A}(\lambda\acute{o}\gamma\iota\omicron\varsigma)$, ca şi cum el ar învăţa pe cineva primele elemente ale exprimării cuvintelor.

După cum vedem, cele mai multe din aceste monete vechi ale Daciei, ne presintă pe avers capul hieratic al regelui Armis, sub forma lui $\text{Ἑρμῆς } \epsilon\rho\mu\eta\nu\epsilon\delta\varsigma$, ér pe revers aflăm attributele lui Hermes ca nunţiu al ǎeilor, cârja pastorală, ori cârja cu formă de

¹⁾ Un caracter simbolic l-l are şi forma particulară concavă a acestor monete. Avem aici o emblemă teologică a bróscii ţestoase din legenda lui Hermes, şi într'un sens mai vast a bolţii cerului (Servius, Virg. Aen. I. 505).

²⁾ Lenormant, L'origine et la formation de l'alph. gr., pag. 13. 25.

³⁾ Hesiodi Opera et dies v. 78. — Horatii Od. I. 10. — Ovidii Fast. V. v. 669. — Macrobii Sat. I. 19.

caduceu și calul său ceresc, ușor și repede, numit și equus ales, Arion, Scythius, (Dupuis, Orig. d. tous les cultes, VI. 480—83).

Hermes întocmai ca și alte divinități avea în antichitate diferite numiri ¹⁾. Ast-fel unele din aceste monete concave ale Daciei poartă pe avers numele lui A(rmi)S, ér pe revers numele lui IO(u) său Ianus ²⁾. La această categorie aparține specimenul dela (Fig. 246, 6) unde monograma \square ne apare sub forma de $\square = IO$. Pe un alt specimen (nr. 2) aflăm literele \square . Este același nume de $\square(v)$, însă sub o formă mistică de $\omega\eta$, = vox, verbum, clamor, flatus ³⁾. De altminterlea chiar și monograma \diamond ($\Theta\epsilon\delta\varsigma$), de la Fig. 246, 7, ne înfățișează sub această formă și o combinațiune din $\diamond = IO(v)$. În alfabetul plutașilor români de la Rucăr (j. Muscel) monograma \diamond se folosește spre a indica numele personale, ce încep cu Io (Ion, Iosif).

În fine, mai e de lipsă să notăm aici, că numele de IG ($\text{I}\omega\nu$) se mai vede indicat pe aceste monete prin semnul astronomic al cumpenei \smile , și prin forma caduceului Ψ și Ψ .

Afară de tipurile și afară de legendele abreviate, despre cari am vorbit până aici, mai aflăm pe aceste monete diferite simbole astronomice, cari ne probază în mod pe deplin cert, că acest Armis, reprezentat pe monetele concave ale Daciei, era una și aceeași personalitate preistorică cu Ianus său $\text{I}\omega\nu$.

Ast-fel vedem, că cele mai multe varietăți din aceste monete ne prezintă pe revers un atribut cu totul particular, trei globule sau stelute, împreunate prin o linie dreaptă și având forma unei măciuce cu trei noduri $\circ-\circ-\circ$. De asemenea se ved și pe avers mai multe globule sau stelute, ce încunjură tipul lui Armis în formă circulară, sau semicirculară.

Una din constelațiunile boreale cele mai frumoase, a fost consacrată în antichitate lui Ianus și purta numele său. Această constelațiune compusă din 25 stele vizibile, se caracterizează cu deosebire prin trei stele frumoase de mărime secundară, aședate în linie dreaptă și numite în era creștină bastonul lui Iacob.

Arabii, cari ne-au transmis în evul de mijloc cunoștințele astronomice, ce le primise în diferite timpuri de la Greci și de la triburile pelasge ale Asiei, numiau întregă constelațiunea acesta Aramech. Cu deosebire se da acest nume stelei celei mai strălucitoare din cele trei aședate în linia dreaptă (Dupuis, t. VI. 411). Ast-fel sub forma de Aramech, Arabii ne au păstrat numele lui Armis, sau Armes, pentru constelațiunea atribuită lui Ianus ⁴⁾.

Numele lui Ianus, sub forma de Ionos, ne mai apare și pe altă monetă din această serie.

Una din aceste varietăți, pe care o reproducem aici sub Fig. 246, 12, ne înfățișează pe avers tipul lui Armis cu buzele deschise ($\epsilon\rho\mu\eta\nu\epsilon\delta\varsigma$). Pe revers vedem reprezentat pe același Armis în calitate de Fatuus, sau profet al păstorilor (Hymn. v. 566), ședând pe un tron decorat cu stele, și având în mâna stângă un sceptru de globule sau stelute,

¹⁾ Cicero, N. D. I, 30: In Pontificum libris Deorum non magnus numerus, nomina magnus.

²⁾ Archeologul Kenner din Viena, vorbind despre o serie de monete barbare, ce aparțin în mare parte Daciei, constată de asemenea același fenomen, două nume pe una și aceeași monetă (Wiener Num. Zeitschr. XXVII B. p. 71).

³⁾ Constelațiunea lui Ianus se mai numea și clamans, clamator, vociferator (Dupuis, VI. 411).

⁴⁾ În antichitate greco-latină numită și Bootes (Boariul), la Hesychiu Orion.

ér în mână dreptă ținând o pasăre, pe care o privește în față (avem aspiciens). În partea dinainte a figurei legenda $\overset{\text{MI}}{\text{A}} \Sigma \text{I} \text{A} \text{E} \text{Y}(\varsigma)$, ér în dos A. MI IONON¹⁾, adică două nume unul A(ρ)MI(ς) și al doilea foarte clar IONOS.

După cum vedem, noi ne aflăm aici în fața unor date positive, că în timpul când se bătuse aceste monete, tradițiunile teologice ale Daciei identificau pe Armis, vechiul rege al acestei țări; séu pe Hermes al Pelasgilor meridionali, cu Ion séu Ianus, numit de Juvenal antiquissimus divum, și despre care spuneau tradițiunile italice, că domnise mai întâiu în părțile de răsărit ale Europei²⁾. De altminterlea au existat și în teologia greco-romană raporturi foarte apropiate între Ianus și Hermes. Amândoi sunt rectores viarum; amândoi pădătorii porților; amândoi mijlocitori între omenii și zei; amândoi aveau ca atribut cărja séu varga; amândoi erau considerați ca una și aceeași divinitate a sórelui (Macrobii Saturnal. I. 9. 19); amândoi înfățișați cu două fețe, Hermes în părțile de răsărit ale Europei și Ianus în părțile de apus. În fine mai notăm aici, că unele emisiuni ale așilor romani purtau pe o față tipul lui Ianus și pe alta tipul lui Hermes séu Mercuriu³⁾.

Aceste monete concave ale Daciei, ne înfățișează ast-fel, cea mai arhaică formă oficială a numelui, séu conumelui, de IO(η), ce-l avuse primul rege divinizat al acestei țări, un nume glorios, pe care l-au păstrat, ca un titlu sfânt și tradițional, Domnii români până în zilele noastre; însă de sigur fără să-și potă da séma de originea, de vechimea și strălucirea extraordinară a acestui nume adoptiv.

Pe unele din aceste monete (nr. 6) ne mai apare ca simbol și figura unui câne , desemnat în același mod elementar arhaic ca și figurile de animale pe pristenele descoperite la Troia. Cănele era animalul sacru al lui Hermes séu Mercuriu, simbol al vigilenței și fidelității. Un vechiu as libral, ce a fost atribuit orașului Hadria din Picenum, ne înfățișează pe avers tipul lui Ianus, încins peste frunte cu o diademă de trei stele o—o—o, alături se vede legenda HAT, ér pe revers un câne culcat. După cum ne spune Ovidiu (Fast. V. 129 seqq.), vechii zei tutelari ai Romei, numiți Lares praestites, a căror sărbătoare religioasă era în 1-a și a lunei Maiu (séu la Arminden), încă aveau ca simbol un câne lângă picioare, de ore-ce, după cum scrie Ovidiu, Larii aceștia, dimpreună cu cănele, vegheză pentru siguranța poporului roman și a murilor cetății.

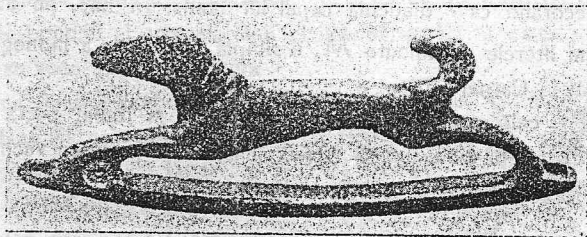
Acest atribut al zeului Hermes reprezenta de fapt constelațiunea australă, numită $\kappa\omicron\nu\nu$, canis, séu cănele ceresc, compusă din 20 stele, între cari se află Sirius, stéua cea mai frumoasă și mai strălucitoare a cerului, consacrată în particular lui Hermes, și pe care Arabii o numiau altemini și aliaminio (Dupuis, VI. 509). Rolul, ce l-a avut în teologia vechiă a Daciei, această constelațiune (cuius sideris effectus amplissimi in terra sentiuntur. Pliniu. II. 40.) se constată prin figura simbolică, ce o reproducem aici (Fig. 247).

¹⁾ Această monetă face parte din colecțiunea Prokesch-Osten. Desemnul s'a publicat mai întâiu în Denkschr. d. Wien. Akad., IX. Bd., p. 402, nr. 9. Neavând la în demână publicațiunea vieneză, noi reproducem la p. 749, nr. 12 tipul acestei monete după Tocilescu, Dacia înainte de Romani (Ed. Acad. rom.) Tab. I, nr. 9.

²⁾ La Bulgarii de astăzi, cari reprezintă în mare parte numai populațiunea slavizată a Mesiei vechi, aflăm o mulțime de cântece bătrânești despre un erou mitic, numit Iancul voivod valach și Iancula Iunac (vitezul), a cărui atribute sunt un cal nădrăvan séu fugaci, o stea de séră și o pasăre măiestră (Șezătoarea, Fălăcen, 1896, p. 142. 209.)

³⁾ Se pare, că teologia romană cunoștea numele de Armis a lui Ianus. Diferite alusiuni la acest nume aflăm la autorii vechi Cf. Liviu (I. 19): (Ianus) apertus ut in armis esse civitatem significaret. — Ovidiu, Fast. I. 264; V. 665.

În partea din ainte, sub piciorul stâng al cânelui, se observă o mică cavitate de formă circulară, destinată pentru o piatră lucitoare, sau stelută emblematică. Tot astfel era reprezentată constelațiunea Sirius și după învățatul ebreu Aben Iezra: Figura Canis, în cuius sinistro pede anteriore lucerna (Dupuis, VII. 53). Arcul, pe care se rădămă figura,

247. — Canis sidereus, simbolul constelațiunii australe Sirius. Figură de bronz descoperită în România. Mărime originală. Colecțiunea noastră.

este perforat la ambele capete, de unde rezultă, că acest simbol astronomic a fost destinat să fie ținut pe un obiect de formă emisferică.

Monetele cu tipul lui Ianus erau cunoscute încă din cea mai depărtată antichitate. După tradițiunile istorice ale Romanilor și ale Grecilor, Ianus a fost cel de întâi, care a bătut monete de aramă; ér poetul Lucan (Phars. VI. 405) scrie, că Iton (înțelege Ion), care domnise peste pământul thessalic (seu al Pelasgilor), a fost cel de întâi, care a pus argintul în flacări, care a bătut monete de aur și a topit aramă în cuptorele sale cele imense ¹⁾.

Cele mai vechi monete, ce aparțin acestei grupe, au fost bătute, fără îndoială, în timpurile, când tradițiunile și doctrinele teologice ale Daciei formase din Armis o personalitate divină, când misteriele religioase de la Carpați ajunseser în deosebită flăcă, și când influența lor — condusă de proselitism — începuse a se estinde și la Pelasgii meridionali ²⁾. Această epocă este în tot cazul anterioară ultimelor migrațiuni arimice către apus și miedă-qi.

În Gallia Belgică, unde emigrase din timpuri depărtate diferite triburi arimice, noi vedem imitată forma concavă a monetelor dace. Lângă Sequana și Rhodan se reproduc în mod arbitrar tipurile, simbolele, une-ori și litera S de pe monetele lui Armis, fără a se ține seamă de valorea particulară istorică, ce o aveau aceste semne pe monetele originale. Gallia vechiă nu a avut, după cum știm, o creațiune proprie de tipuri monetare. Caracterul esențial al monetelor sale a fost, până la începutul dominațiunii romane, copierea și imitațiunea tipurilor italiene, siciliene și hispanice, și chiar a monetelor din Thracia și Macedonia.

În Italia, cele mai vechi monete de aramă purtau numele de As; un cuvânt a cărui origine a rămas până astăzi obscură. De asemenea nu putem ști cu siguranță, nici până astăzi, în care parte a Italiei de mijloc au început a se bate cele de întâi monete numite asii. Un fapt însă, ce merită totă atențiunea noastră, este, că asii cei vechi ai Italiei centrale ne prezintă foarte multe forme simbolice și chiar litere imitate, ori

¹⁾ Plutarch. Quaest. Rom. — Macrob. Sat. I. 7. — Athenaeus, lib. XV.

²⁾ Cf. Platonis Axiochus la fine. — Hermes era personalitatea principală și în cultul mistic al Samothraciei (Preller, Gr. Myth. I. 241).

copiate, de pe monetele lui Armis-Ianus din Dacia. Ast-fel unele emisiuni ale așilor romani poartă pe avers efigia lui Ianus și pe revers a lui Hermes. O altă serie de ași cu tipul lui Hermes aparțin orașului Ardeu. O monedă autonomă a Albeii din Lațiu are pe avers capul lui Hermes și pe revers figura Pegașului fugind de la dreapta spre stânga. Pe un alt as italic cu legenda HAT vedem reproduse cele trei stele simbolice ale Daciei o—o—o, decorând ca o diademă capul lui Ianus. În fine, pe un as roman, de sistem libral, aflăm literele combinate *MA*, o simplă imitațiune a monogramei *MA* (Maia) de pe monetele de la Carpați ¹⁾.

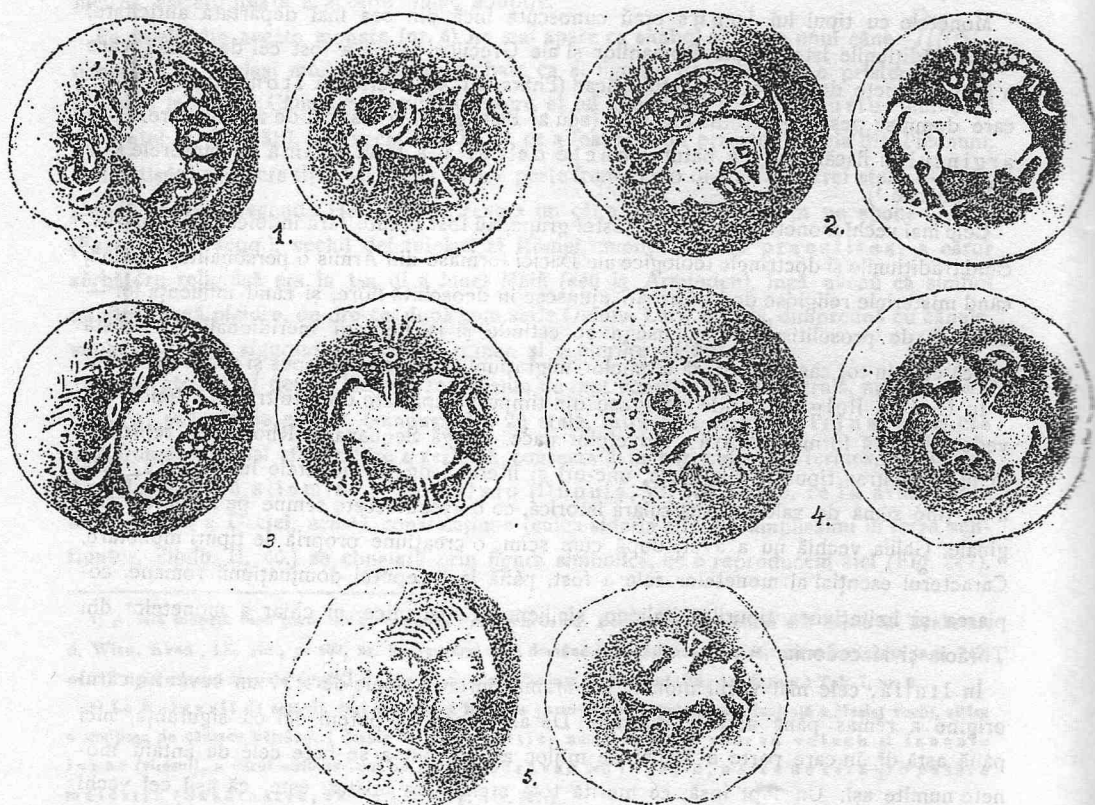
După cum vedem, cele mai vechi monete ale Daciei și Italiei poartă tipurile și atributele aceleiași divinități, a lui Ianus-Armis; însă, în ce privesce vechimea și concepțiunea simbolică, prioritatea o au monetele Daciei.

C. Monetele dace, tipul Maia.

*Unele specimene având pe revers figura mesagerului călare
și legenda IANVM(S) ARIM(n.s.).*

La această grupă de monete aparțin două categorii.

Unele sunt fabricate din același metal, ca și cele precedente, din aramă mestecată

248. — Diferite monete concave ale Daciei. Tipul Maia ²⁾.

¹⁾ A se vedé pag. 755, fig. 250.

²⁾ După Archiv d. Vereines f. siebenb. Landeskunde, N. F. XI Bd, Taf. IV—VI.

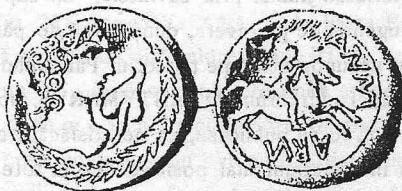
cu argint. Forma lor este concavă și aparțin la clasa drachmelor și tetradrachmelor dace (Fig. 246): Greutatea efectivă variază între 15/32—18/32 după lotul vienes.

Aceste monete, descoperite în Transilvania, ne prezintă pe avers tipul nimfei Maia, une ori cu o grupă de 6—8 globule sevă stelute, simbolul constelației Pleiadelor, între cari locul vechimii și al onorii i-l avea Maia, fca lui Atlas. Pe una din aceste monete, nimfa Maia este figurată cu fața în formă de pasăre (Fig. 248, 3), o alușiune la numele poporal al constelației Pleiadelor: gallina cum pullis suis.

Pe revers se vede imprimată figura calului ceresc cu diferite simbole, cărja pastorală a lui Hermes, cele trei stele sevă globule din constelațiunea lui Ianus împreunate cu o liniură dreptă, grupa de stele a Pleiadelor, cari une-ori formeză coma calului, alte ori sunt aședate în cerc în jurul altei stele centrale ¹⁾.

A doua categoriă din această grupă de monete se caracterizează prin o artă mai progresată, în ce privește desemnarea și imprimarea tipurilor. Aceste monete sunt de argint și au o greutate efectivă între 16.685 — 17 gr.

Pe avers se vede imprimat un bust de femeie, tip nobil și inteligent, cu părul frumos inelat. De ambele laturi ale tipului câte o foie de mlin. Este Maia, mama «gloriosului» Hermes, cărcia Homer (Hymn. in Merc. v. 4) i dă epitetul de *ἐπὶλόχαμος*, cu părul frumos buclat (Fig. 249).

249. — Monetă dacă, tipul Maia, având pe revers legenda IANVM(S) ARIM(us). După Archiv d. Vereines f. siebenb. Ldsckde, 1877. Taf. XIV. 10 ²⁾.

250.—Monetă dacă. Av. Tipul Maia cu atributul foilor de mlin și legenda *MA* (Maia). După Wien. Num. Zeitschr. 1895. Taf. III. 15.

251.—Monetă dacă, tipul Maia. Revers cu legenda IANVM(S) ARIM(us). Cabinetul numism. imp. din Viena, nr. 26724.

Reversul acestor monete ne înfățișează de regulă figura unui călăreț în fugă mare, ținând în mână un ram de mlin cu trei frunze ³⁾. Este Hermes, mesagerul ăeilor, cu varga sa homerică ⁴⁾.

¹⁾ Pe aceste monete, une ori calul ceresc e reprezentat fără cap și fără gât. Cf. Aratus: *exoriens virgo... occidit... Equinum caput, occidit etiam collum* (Dupuis, VII. 4). La picioarele Virginiei se află stéua numită Ianus (Ibid. VI. 317).

²⁾ Împrumutăm acest desemn din Arhivul de peste Carpați; însă după cum amintim în text, nu toate literele legendei sunt reproduse exact, cu deosebire ultima literă din grupa de jos.

³⁾ La Horațiu (Od. II. 7. 13) Mercuriu, sevă Hermes, are și epitetul de «celer»; un cuvânt, care în timpurile vechi avuse înțelesul de călăraș (eques). — Cf. Fulgentii Myth. lib. I. — Vechile monumente de artă ale Greciei înfățișau pe Hermes cu aripă la pălărie, ori la picioare, ca ast-fel se pōtă trece nu numai peste uscat, dar și peste mări. Însă la Pelasgii de nord, după cum se constată din monumentele numismatice și din ornamentele urnelor funerare, Hermes alérgă călare.

⁴⁾ Mlinul, numit în unele părți scumpiă și lilac (*syringa vulgaris*), este un gen de arbuști, cu flori de colóre lila (vénăță-roșietică) și albe, ce decoréză primăvara în luna lui Maiu, nu numai grădinele cele modeste dar și parcurile cele luxose. Originea geografică a acestui arborel se reduce după nouele cercetări la Carpații de răsărit (Transilvania și Ungaria). În datinele religioase ale poporului român, mlinul are un rol particular; el este flórea Armin denuiui, sevă a sêrbătorii celei mari poporale din ziua de 1 Maiu (Hlasdeu, Dict. I, p. 1710).

Maî multe esemplare din această specie de monete se află în colecţiunile cabinetului imperial din Viena. Unele au fost descoperite în anul 1776 la Poşon (Pressburg) în Ungaria; altele în anul 1855 la Deutsch-Jahrendorf în comitatul Moşon lângă ţermurele drept al Dunării (Pannonia de sus); în fine alte esemplare au fost aflate în anul 1880¹⁾ la Simmering în Viena.

Distinşii arheologi Seidl şi Kenner din Viena, cari s'au ocupat cu descrierea acestor monete, au trecut cu vederea importanţa istorică a tipurilor numismatice, pe cari dênşii le caracteriséză numai prin cuvintele, «un cap de femeie» şi «un călăreţ». În ce privesc însă legenda de pe revers, dênşii erau de părere, că acesta conţine numele unui principe barbar necunoscut de pe teritoriul Pannoniei superioare, IANTVMARVS. Această descifrare a legendei, sub forma de IANTVMARVS, nouă ni s'a părut încă de la primul aspect al desemnului, ce se publicase, ca nesatisfăcătoare. Din această cauză am creşut, că e necesar să avem informaţiuni mai positive despre toate esemplarele acestor monete, câte se păstrează astă-zi în colecţiunile cabinetului numismatic imperial din Viena. După comunicările, ce a bine-voit a ni le face în această privinţă, Direcţiunea muzeului imperial, legenda este uniformă pe toate esemplarele acestei monete, compusă din două grupe de litere, una în partea de sus, la dreapta, şi alta în partea de jos, fie-care grupă conţinând aceleaşi litere. Tot-o-dată Direcţiunea muzeului imperial a bine-voit a ne pune la dispoziţiune şi o copią în ipsos de pe reversul esemplariului celui mai bine conservat, şi al cărei desen noi i-l reproducem aici sub Fig. 251.

Intru adevăr, îndoielile, ce le avusem încă de la început, despre esactitatea descifrării acestei epigrafe, au fost pe deplin întemeiate. IANTVMARVS, că legenda numismatică, este o simplă eróre.

Însă mai înainte de a examina conţinutul acestei legende, este de lipsă să facem aici o constatare. Monetele dace î-şi au particularităţile lor naţionale, în ce privesc forma tipurilor şi a simbolelor, forma alfabetului şi execuţiunea epigrafică a legendelor. Adese-orî, literele imprimate pe aceste monete au formă simbolică, ca să corespundă mai mult, orî mai puţin, caracterelor dogmatice ale divinităţilor tutelari. Ast-fel vedem, că pe monetele din grupa Armis-Ion atât simbolele, cât şi literele, au caractere astronomice; toate sunt ornate cu stelute séu globule, fiind-că globul era forma primitivă dogmatică, din care se născuse Ianus (Ovid., Fast. I, v. 110: Tunc ego [Ianus] qui fueram globus). Pe alte monete, literele sunt formate din linióre neîmpreunate, mai gróse la basă şi mai subţiri la vârf, având aspectul unor corniţe simbolice; adese-orî alfabetul legendelor este compus din litere de formă latină, mestecate cu caractere arhaice pelasge; în fine, se mai întemplă, că unele părţi ale literelor sunt aşa de slab imprimate, încât pot să rămână neobservate şi de ochii cei mai deprinşi cu cetirea legendelor numismatice. Toate aceste particularităţi epigrafice ale vechilor monete dace, produc dificultăţi serioase şi adese-orî rătăcirî în descifrarea esactă a legendelor.

Revenim acum în particular la inscripţiunea, ce o vedem imprimată pe reversul acestor monete (Fig. 249. 251).

În ce privesc prima grupă de litere, *ΛVMM*, vom face aici o constatare de fapt.

¹⁾ Seidl, Beiträge zu einer Chronik der arch. Funde der oesterr. Monarchie, in Archiv f. Kunde d. oesterr. Geschichtsquellen, XV (1856) p. 303.—Kenner, Der Münzfund v. Simmering, in Wiener Num. Zeitschrift, XXVII B. p. 57 seqq.

După examinările, ce a bine-voit a le face distinsul archeolog d-l W. Kubitschek din Viena, nu există nici cea mai mică urmă de vre un T legat cu N pe nici unul din cele cinci esemplare ale muzeului imperial; și acesta se confirmă și prin copia în ipsos, ce ni s'a trimis (Fig. 251). A doua cestiune paleografică este, că litera *M*, prin care termină această primă parte a legendei, nu are nici de cum valoarea unui M latin, ci este una din literele caracteristice ale alfabetului cadmic pelasg, dacic, etrusc, și retic, reprezentând pe *σάν* (=Σ); ast-fel, că prima parte a legendei de la Fig. 249 și 251 conține numele de *INVM* = *IANVS* ¹⁾.

A doua grupă de litere, ce se vede în partea de jos a reversului, are pe esemplarul cel mai bine conservat al muzeului din Viena (Fig. 251) forma de *ARM*, unde litera R este însemnată de asupra cu un globuleț, ast-fel că reprezintă aici valoarea unui RI. În ce privește însă ultima literă *M*, acesta nu este un VS, după cum au presupus archeologii Seidl și Kenner, ci avem aici numai un simplu M în gen arhaic, cu piciorul dinainte foarte subțire (care a rămas neobservat). Spre a pune mai bine în evidență această împrejurare, noi vom reproduce aici câteva specimene despre forma acestei litere în alfabetul cadmic-fenician, cadmic-grecesc, și din manuscrisele ce aparțin primei perioade a evului de mijloc: *ϣ ϣ ϣ M m M M*; ele vor servi spre a lumina

și mai bine cestiunea, că acest caracter epigrafic, ce a fost considerat într'un mod eronat ca VS, nu este de cât un simplu M.

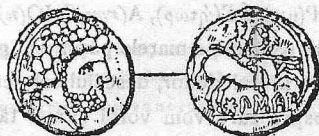
Ultima grupă de litere de pe monetele Fig. 249, 251 ne prezintă așa dar numele de *ARIM(us)*.

Istoricul Xantus (fr. 4) încă amintesc despre un rege cu numele Arimus (Arimûn), care domnise peste ținuturile, unde Typhon purtase războiul cu zeii.

Pe monetele de aur ale Daciei, mai aflăm forma de *APMIΣ* ²⁾.

O vechiă monetă de bronz, pe care numismaticii o atribue orașului Ariminum din Italia, ne prezintă pe avers un cap cu barbă și căciulă conică, ér pe revers numele *ARIM* (Mionnet, Descr. d. méd. Suppl. T. I, p. 208).

O monetă a Illegetilor din peninsula iberică, ne înfățișează pe revers figura călărețului dacic cu legenda **PMAN* (Orman), ér pe avers tipul lui Ianus cu globule pe cap și pe barbă.

252. — O monetă a Illegetilor din Hispania, bătută la Osca, reprezentând pe revers tipul călărețului dacic cu legenda **PMAN* ³⁾. După Berthelot, Gr. Encycl. t. XVI. 354.

¹⁾ În cântecele eroice tradiționale ale poporului român, vechiul Hermes, mesagerul zeilor din Olymp, încă poartă numele de Iuănaș. Gazeta Trans. Nr. 160 din 1905:

Colop mândru înstruțat,

In jos către Belgărad,

Cine fuge și se duce

Pe murg negru călăriind?...

Da se duce Iuănaș,

Voinic mândru din Mițaș.

Aici primul vers ne indică pe Hermes, al cărui atribut în mitologia grecească era o pălărie cu aipi său cu pene.

²⁾ Mai există încă unele monete dace, ce poartă pe revers figura călărețului (Hermes) cu monograma *R* și cu legendele *EICCAIO*, *ECCEAIO*, *HCCAIO* și *SVICCA* (Arch. d. Ver. a. 1877, p. 85—86). Notăm aici, că monograma *R* o mai aflăm și pe unele monete ale regelui Filip II din Macedonia și a fiului său Alesandru cel Mare fuzioasă de tipul, orî attributele, lui Hermes (Mionnet, Planches, LXX. 2. 4.—Prokesch-Osten, Wien. numism. Zeitschr. 1869. nr. 115). Însă pe toate aceste monete, monogramele *R* și *R*, ce stau în raport imediat cu numele principilor, au numai un sens genealogic. Regii Thraciei, ne spune Herodot, consideraū pe Hermes ca protopărintele lor.—Arcașii adoraū pe o vechiă divinitate sub numele de *Ζεὺς Χάρμων* (Paus. VIII. 12. 1).

³⁾ Cu o sulită în mână, în loc de varga simbolică, este figurat călărețul și pe diferite monete ale Daciei. Cf. Archiv d. Vereines, a. 1877, p. 85; și Fig. nr. 253, pag. 758.

Întreaga legendă de pe reversul acestor monete de argint (Fig. 249. 251) conține așa dar numele de IANVS ARIM(us), după cum amândouă aceste nume ne apar și pe monetele concave ale Daciei sub forma de A(rmi)S IO(n) ¹⁾.

Aceste monete, cu legenda IANVM(S) ARIM(us), cu toate că au fost descoperite lângă frontierele Pannoniei de sus, aparțin însă, după divinitățile și după simbolele, ce le înfățișează, la clasa monetelor vechi naționale a Daciei ²⁾. Dominațiunea Dacilor se estinsese în timpurile din urmă ale republicii romane și peste Pannonia de sus. În această privință vom aminti aici de expedițiunea lui Boerebista, contemporanul lui Cezar, care cucerise teritoriul Boilor din Pannonia de sus și al Tauriscilor din părțile de răsărit ale Noricului ³⁾.

Mai rămâne să amintim aici încă de o varietate a monetelor dace, ce face parte din grupa

253.— Moneta dacă, tipul Maia. Pe revers figura călărețului dac și legenda IANVM(S). După Archiv d. Vereines f. sieb. Ldsckde, 1877. Taf. XIV. 12.

Maia (Fig. 253). Această monetă ne înfățișează pe revers tipul călărețului dac, având de deasupra o legendă, ce a rămas până astăzi nedescifrată. Unele părți din literele, ce compun legenda, se văd a fi fost sterse, ori mai slab imprimate, astfel că desemnul, ce-l reproducem aici după Arhivul din Transilvania, este într-o măsură defectuos. Însă dacă facem o comparațiune cu monetele IANVM(S) ARIM(us), descoperite la Deutsch-Jahrendorf și la Poșon, putem ușor recunoaște, că legenda de pe revers este INVM, adică Ianus ⁴⁾.

În resumat, toate aceste monete antice ale Daciei, cu legendele ΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΛ(εύς); ΑΡ(μς) ΑΓ(ήτωρ), A(rmi)S IO(n), A(ρ)MI(s) IONOS și IANVM(S) ARIM(us), glorifică, după cum vedem pe marele părinte al gintii arimice de la Carpați, pe Armis, său Hermes, interpretul ȳeilor, dascălul cel genial al lumii vechi, autorul alfabetului și al astronomiei, despre care vom vorbi și mai târziu ⁵⁾.

¹⁾ În tezaurul descoperit la Deutsch-Jahrendorf, pe lângă monetele cu legenda IANVM(S) ARIM(us) s'a aflat și două exemplare cu inscripțiunea AINORIX (Wiener Num. Zeitschr. a. 1895, p. 58). Aici, primele două litere sunt transpuse. Forma originală a numelui este IANORIX (Iano rix). Tot astfel ne spune Suida, că Ἰανουάριος ca divinitate era numit și Ἀἰωνάριος. La Eschyl (Suppl. 574) este invocat Ζεύς αἰώνιος κρείων (Jupiter aeterno regnans).

²⁾ Eckhel, Doctr. num. I. 2. 4: verisimiliter tamen in hoc tractu (Daciae) signati sunt numi tetradrachmi fabricae rudis . . . qui . . . illinc (pe revers) equitem sistunt . . . quorum magna in hunc diem copiam in Transilvania, quae veteris Daciae nobiliorem partem constituit, eruitur; quorum et pertinent numi Biatec, Busu, Nonnos, Suicca, alique. — Despre monetele Biatec descoperite în Transilvania scrie Hene (Beiträge zur dacischen Geschichte. Hermannstadt, 1836, p. 82): Vor einigen Jahren habe ich Gelegenheit gehabt einige in Fel-Gyogy (Transilvania) ausgegrabene Biastechs oder Bia-thecks zu sehen, welche für patriotische Münzen gehalten wurden: Allein aus 30—40 Stücken, konnte ich mit Mühe entziffern, dass die convexe Form eine Münze, und in der Concaven eine kleine Erhöhung, die aufgehende Sonne bedeuten soll.

³⁾ Strabonis lib. VII. 3. 11.—După Tacit (Germ. 1) teritoriul Dacilor era vecin cu al Germanilor. — Conf. ibid. Hist. IV. 54.

⁴⁾ Pe aversul acestor monete, vedem figurat tipul nimfei Maia, sub formă de Terra mater (Macrob. 1. 12), având pe cap un coif craticulat și de asupra legenda DVTEVTE. Nu putem ști, dacă legenda de pe această față este exact reproducută, și astfel nu ne putem pronunța, dacă avem aici un nume al divinității, ori numele monetei, său poate o devisă în limba națională a Arimilor din Dacia.

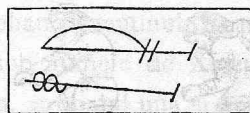
⁵⁾ Un relief de marmură descoperit pe la începutul secolului trecut la Grădiște, în ruinele Sarmizegetusei, reprezintă figura unui călăreț în aceeași pozițiune, cum ne apare și pe monetele Daciei. Desemnul acestui

Înainte de a încheia acest studiu asupra vechilor monete ale Daciei, credem, că prezintă un deosebit interes să reproducem aici unele date istorice despre varga de aur a lui Hermes, ca emblemă a puterii suverane a Domnilor români.

În această privință Fotino (*Ἱστορία τῆς παλαιᾶς Δακίας*, II, 6) scrie: După ce Negru Vodă și-a estins domnia sa peste totă Țēra muntenescă, a venit la dēnsul Banul Craiovei (din familia Basarabilor), i s'a închinat și supus de bună voie, ér Negru Vodă a lăsat pe Banul Craiovei autonom în cârmuirea celor cinci județe și i-a conferit vargă de argint (*ἀργύρεον ῥάβδον*). Fotino estrage această notiță din o vechiă cronică sērbescă. De aici rezultă așa dar, că varga de aur era în timpurile aceste simbolul autorității superioare a Domnilor români.

În afară de cronică sērbescă, pe care o citēză Fotino, mai avem în această privință și altă fântână istorică.

Un manuscris latin din sec. XVII intitulat «Historica relatio de statu Valachiae, 1679—1688», publicat de J. C. Engel in *Geschichte d. Walachey*, p. 109, ne înfățișează paloșul și varga lui Hermes (Fig. 254) ca însemnele naționale ale puterii și demnității suverane a Domnilor Țērei romānesci. Despre atributele lui Hermes scrie Albericus (*De deorum imaginibus*): sua laeva virgam tenebat... quae erat serpentibus circumsepta, et gladium curvum, quem harpen homo vocabat.

254. — Atributele lui Hermes ca însemne ale Domnilor Țērei romānesci.

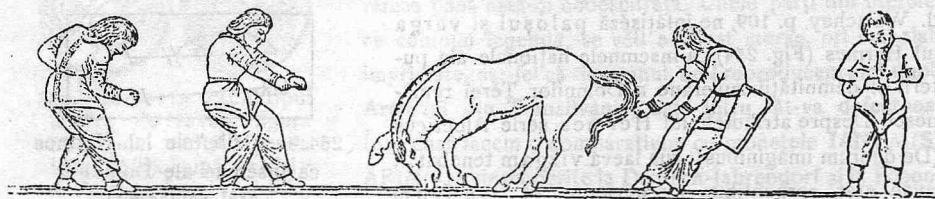
Rezultă așa dar, că varga de aur a fost în timpurile mai vechi sceptrul tradițional al Domnilor români.

monument este publicat în revista ungară «Tudományos Gyűjtemény» (Pest, 1836, t. IV, p. 114) sub titlul: A' Várhelyi régi lovag (Vechiul călăreț de la Grădiște). Este personalitatea cea legendară a lui Hermes, și probabil că acest relief forma o iconă sfântă pentru un templu ori sanctuarul de penaf.

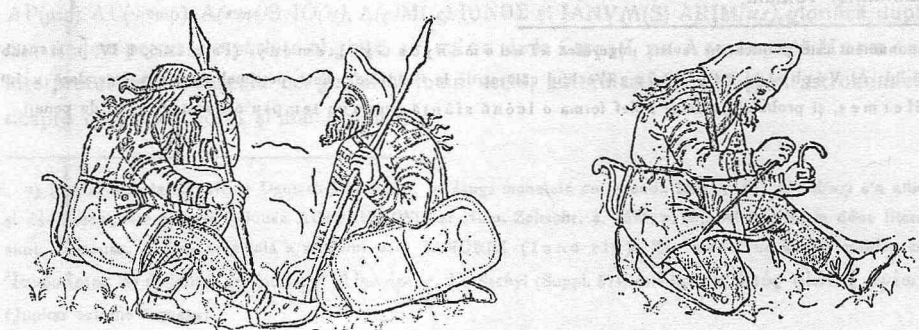
5. *Arimiî (Aramaei, Sarmatae, Sauromatae)*
în Scyția europeană.

Numele cel vechiū național al Scyților a fost, după cum ne spune Pliniu, *Aramaei* ¹⁾, o numire modificată după usul limbei grecesci, ce corespunde la o formă latină de *Aramani*, după cum Grecii diceau *Ρωμαῖοι* în loc de *Romani*.

În altă notiță geografică, același Pliniu vorbind despre regiunile Europei dincolo de munții Rhipaei, ne spune, că o parte a Scyției europene se numia *Raunonia* ²⁾, adică *Ramnonia*, cu *m* prefăcut în *v = u* ³⁾.

255.—Figuri de Scyți păstori. Scena reprezentată pe un vas de argint descoperit în un tumul de lângă Nicopol, pe țărmurile de apus al Niprului de jos (Eremitagiul imp. din St. Petersburg).

256.—Figuri de Scyți regali (*Σκῦθαι βασιλῆες*). Scene gravate pe un vas de electru descoperit la Cherci (Panticapacum s. Bosphorus) în Crimeea. În stânga doi războinici conversează; unul răzîmat pe lance are arcul legat de brâu, al doilea se rașimă pe scut și pe lance. Urmază apoi un alt Scyt, care pune o cîrdă la arc. Spre a se apăra în contra intemperiilor, ei pîrtă căciule (cucullos) pe cap. Vestmintele lor aū ornamentațiuni pelasge (Eremitagiul imp. din St. Petersburg).

O altă numire analogă, o aflăm la Eustathiu, învîțatul arhiepiscop al Thesaloniceî. În comentariile sale asupra lui Dionysiu Periegetul, dînsul scrie,

¹⁾ Plinii lib. VI. 19. 1: *Persae illos (Scytharum populos) Sacas in universum appellavere a proxima gente, antiqui Aramaeos.*

²⁾ Plinii lib. IV. 27. 3: *Insulae complures sine nominibus (in Oceano septentrionali). Ex quibus ante Scythiam, quae vocatur Raunonia, unam abesse diei cursu.*

³⁾ Ca la Romanii Mavors în loc de Mamors, și în Bănat Rafna în loc de Ramna.

că Scyții au fost un popor de origine thracă, cari s'au numit și $\Lambda\eta\mu\nu\alpha\iota\omicron\iota$ ¹⁾. Aici Λ este numai o schimbare fonetică în loc de P ²⁾; $\Lambda\eta\mu\nu\alpha\iota\omicron\iota = \text{'}\rho\eta\mu\nu\alpha\iota\omicron\iota$, s.e.u. Rhemnaei, după cum rezultă și din fântânile geografice, pe cari ni le comunică Pliniu ³⁾.

La autorii grecesci, vechii locuitori ai Scyției, mai erau numiți și Sauromatae, ér de Romanî Sarmatae ⁴⁾.

Originea acestei numiri se reduce de asemenea la poporul Arimilor s.e.u. Arameilor.

În cuvântul Sauromatae, S de la început este numai o simplă aspirațiune usitată în timpurile vechi la popoarele, ce aparțineau rasei pelasge ⁵⁾. În cosmografia lui Iuliu Honoriu mai aflăm pentru terminul de Sarmatae și variantele de Auromatae și Rumate ⁶⁾. La Stephan Byzantinul, Sarmatia este numită și Armataia ⁷⁾. La același geograf, sub numele de $\chi\alpha\rho\iota\mu\acute{\alpha}\tau\alpha\iota$ figurază o populațiune stabilită lângă Pontul euxin, probabil una și aceeași cu vechii Arimaspi. Aici inițialul X ține numai locul unei aspirațiuni mai aspre de cât h .

În ce privește silaba finală $t\alpha\epsilon$ din numirile de Sauromatae, Auromatae, Rumate și $\chi\alpha\rho\iota\mu\acute{\alpha}\tau\alpha\iota$, ea corespunde sufixului latin ani ; ast-fel că din punct de vedere istoric și filologic cuvântul Sauromatae, orî Sarmatae, este numai o formă dialectală grecisată a terminului de Sauromani s.e.u. Sarmani.

Alte urme etnografice despre Arimi s.e.u. Armani din Scythia le aflăm în numirile de triburi și localități.

Pliniu amintesc în tre populațiunile, ce locuiau în partea meridională a Scythiei, pe Rhymozoli și pe Rami ⁸⁾.

La Ptolemeu aflăm pe $\text{'}\rho\acute{\upsilon}\mu\mu\omicron\iota$, s.e.u. $\text{'}\epsilon\rho\acute{\upsilon}\mu\mu\omicron\iota$, cu locuințele de asupra Mării caspice ⁹⁾.

¹⁾ Eustathii Comm. in Dionys. v. 728: $\text{'}\Pi\sigma\alpha\nu\ \delta\epsilon\ \Sigma\acute{\kappa}\theta\alpha\iota\ \kappa\alpha\iota\ \Theta\rho\acute{\alpha}\kappa\iota\omicron\nu\ \acute{\epsilon}\theta\nu\omicron\varsigma$, $\sigma\acute{\iota}\ \kappa\alpha\iota\ \Lambda\eta\mu\nu\alpha\iota\omicron\iota\ \acute{\epsilon}\kappa\alpha\lambda\omicron\upsilon\nu\tau\omicron$ (Ed. Didot. Cod. Paris. L, 2708). Cf. Ephorus, fr. 78; Scymnus, v. 350.

²⁾ Ca și la Romanî Lemuria în loc de Remuria (Ovid. Fast. V. 421. 483).

³⁾ Un $\text{'}\Lambda\rho\iota\mu\nu\alpha\iota\omicron\varsigma$ ne apare ca vechi rege al Cappadociei (Diod. lib. XXXI. 19. 2).

⁴⁾ Plinii lib. IV. 25. 1. Sarmatae, Graecis Sauromatae.

⁵⁾ S se adăugea înaintea cuvintelor, cari începeau cu un spiritus asper, d. e.: $\delta\varsigma = \sigma\delta\varsigma$ (col.) = sus, $\acute{\alpha}\lambda\varsigma = \text{sal}$, $\acute{\epsilon}\xi = \text{sex}$, $\acute{\epsilon}\pi\tau\alpha = \text{septem}$, $\acute{\epsilon}\rho\pi\omega = \text{serpo}$. — În limba italiană s ca aspirațiune se aude și înaintea lui r . D. e. sradicare (Vocab. d. Crusca, Ed. 1738, lit. R).

⁶⁾ Riese, Geogr. lat. min. p. 45.

⁷⁾ Stephanus Byz., v. $\text{'}\text{Α}\lambda\acute{\alpha}\nu\omicron\varsigma$, $\theta\rho\omicron\varsigma\ \text{'}\text{Α}\rho\mu\alpha\tau\iota\acute{\alpha}\varsigma$. — La Eusthatiu in Dionys. v. 305: $\text{'}\text{Α}\lambda\acute{\alpha}\nu\omicron\varsigma$, $\theta\rho\omicron\varsigma\ \Sigma\alpha\rho\mu\alpha\tau\iota\acute{\alpha}\varsigma$.

⁸⁾ Plinii lib. VI. 7. 2.

⁹⁾ Ptolemaei lib. VI. c. 14.

(Ammian Marcellin (sec. IV) ne spune, că cea mai feroce și mai neumană populațiune din peninsula taurică o formau Arinchi ¹⁾).

Jornande amintesc despre ore-carî femeî vrăjitoare scyte, numite Aliorumnae ²⁾, probabil Ario-Rumnae. După Tacit, Arii constituiau un trib resboinic și barbar stabilit lângă Vistula de mijloc (în Polonia rusescă). Trupele lor aveau un aspect înfrătoriu și lugubru. Scuturile lor erau negre, corpurile văpsite cu negru, și ei î-și alegeau nopțile întunecose, ca să atace pe inimi ³⁾. Acești Arii făceau parte din familia etnică a Herminonilor, sêu Arimilor din Germania ⁴⁾.

O localitate de lângă gurile râului Tyras (Nistru) purta numele de Ἐρμώνιακτος κόμη ⁵⁾. Lângă Bosphorul cimmeric esista orașul Ἐρμώνιασσα, întemeiat de o femeie cu același nume ⁶⁾; ér pe còstele de răsărit ale peninsulei taurice se afla Hermisium ⁷⁾, astă-đi Armiansky.

În fine un vechi oraș de lângă Nipru (Borysthene) ne apare la Ptolemeu sub numele de Serimon ⁸⁾, unde prima literă este numai o simplă aspirațiune, ca în Σαρματία (Ἀρματία); Σόργις (Ἰργις) fl. în Scythia; Σερμολία (Ἐρμολία), localitate în Thracia; Sarminium, oraș în Pannonia ⁹⁾; Sardiaei (Ardiaei), populațiune din Dalmația.

Venim acum la etimologia numelui de Σκόθης, Σκόθαι. Herodot ne spune, că numele de Σκόθαι l-au dat Grecii ¹⁰⁾.

Rasa pelasgă, popor numeros și puternic, care cucerise prin civilizațiunea și prin armele sale cea mai mare parte a lumii vechi, a avut încă în timpurile eroice o organizațiune militară escelentă ¹¹⁾. Toți erau deprinși în arme, toți erau obligați la serviciul militar, fie pentru apărare, fie pentru cucerire. Însă fie-care popor sêu trib î-și avea usurile sale particulare de luptă. Uni erau

¹⁾ Ammiani lib. XXII c. 8: Tauri inter quos immani diritate terribiles Arinchi, et Sinchi, et Napaei.

²⁾ Jornandis Get. c. 24: Filimer rex Gothorum qui et terras Scythicas cum sua gente introisset reperit in populo suo quasdam magas mulieres, quas patrio sermone Aliorumnas is ipse (Orosius) cognominat.

³⁾ Taciti Germ. c. 43.

⁴⁾ Melae Descr. orb. III. 3. — Plinii lib. IV. 28.

⁵⁾ Strabonis Geogr. lib. VII. 4. 16.

⁶⁾ Eustathii Comm. in Dionys. 553.

⁷⁾ Melae lib. II. 12.

⁸⁾ Ptolemaei lib. III. 5.

⁹⁾ Ravennatis Cosmogr. p. 218.

¹⁰⁾ Herodoti lib. IV. 6: Σκόθας δ' Ἑλληνες ὀνόμασαν.

¹¹⁾ În tradițiunile germane (Vilkinasaga, c. 328, 329) mai aflăm încă o reminiscență de aceste trupe formidabile numite Ostacia sêu Ostansia (Grimm, D. M. p. 1008).

mai deprinși a se bate din depărtare, alții din apropiere. Unii erau armați cu arcuți și scuturi, alții cu lănci ori sulite, unii luptau pedestri alții călare. De aici numirile de arcarii (ἀρκάτοι med.), scutarii, scutati, sagittarii, lancearii, hastati, pedites, celeres (equites)¹⁾, la Egipteni καλασίριες²⁾.

Scutul a fost una din armele cele sfinte ale popoarelor de la Dunăre și Marea neagră. Marele zeu de la Carpați este Ζεὺς αἰγίοχος, Joe purtătorul de scut³⁾. Juno Sospita⁴⁾ și Juno Curulis⁵⁾ erau reprezentate cu scuturi în mână.

Paladiul național al Romei a fost un scut divin⁶⁾.

Întregă călărirea de resboi a Latinilor vechi purta scuturi, equites scutati omnes⁷⁾. Er Lydus ne spune, că Romul separă din armată 300 de scutati (σκούρατοι), pentru pașa persoanei sale⁸⁾. Avem așa dar aici un fel de scutași regali.

Samniții aveau scuturi elegante, ornate cu aur și argint; Liguri scuturi de aramă; Marsii o specie de scuturi mari⁹⁾. Brușii, Lucanii și Etruscii, toți purtau în resboi scuturi, cu forme mai mult ori mai puțin identice. Scutul a fost arma permanentă defensivă a legionariului roman.

Trupele naționale ale Celtiberilor — emigrați în timpurile vechi de la Carpați — erau compuse mai mult din scutași¹⁰⁾.

În general, scutul a fost o vechiă armă națională a popoarelor arimice. Homer numesce scutul marelui Ζεὺς, ἐρεμνὴν αἰγίδα¹¹⁾, adică scut înfiorătoriu, după etimologia grecă, se scut arimic, cu înțelesul etnic barbar.

Scyții au fost la început un popor de scutași¹²⁾. Etimologia numelui derivă de la scut (lat. scutum; gr. σκῦτος, pelea de animal, cu care se acoperiau scuturile).

Vechii Arcađi încă au fost un popor de arcași¹³⁾.

1) Festus p. 42: Celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus.

2) Herodoti lib. II. 166. 168.

3) Veđi mai sus p. 226.

4) Ciceronis De Nat. Deor. I. 29.

5) Servius, I. 17.

6) Livii lib. I. 20.

7) Virgillii Aen. IX. 370.

8) Lydi De magistr. I. 9.

9) Livii lib. IX. 40. — Strabonis lib. IV. 140. — Festus v. Albesia scuta.

10) Livii lib. XXVIII. 2: Erant autem in Celtibero exercitu quatuor millia scutorum et ducenti equites.

11) Homeri Il. IV. 167.

12) Despre scuturile Scyților amintesc Aelianus, De nat. anim. II. 16.

13) După Suida (v. Ἀρκάδας), Arcađii au fost cei mai belicoși dintre popoarele Eladei. Numele ginții, după cum rezultă din Stephan Byz., a fost Arcas. Numele vechi patro-

Samniții i-și aveau numele lor după sulile (gr. *σάβια*), ce le purtau ¹⁾.

Sabini, unul din cele mai vechi popoare ale Italiei, au fost numiți Curites (Quirites), adică hastati, după arma națională curis (quiris) = hasta ²⁾.

Între toate populațiunile scyte, cei mai bavi, mai puternici și mai distinși au fost Scyții regali, *Σκόθαι βασιλῆες*, de cari amintesc Herodot ³⁾. Întocmai ca și scutarii lui Romul, Scyții regali constituiau un fel de miliție permanentă, a căror plată consta în anumite porțiuni de pământ; aceeași organizațiune, pe care o aveau și așa numiții *καλασίριες* din Egipt ⁴⁾.

Semnificațiunea numelui Scythes o mai aflăm și într-o notiță etnografică a lui Herodot.

Perșii, ne spune densus, numiau pe Scyți Sacae ⁵⁾. În limba vechiă grecească, *σάκος* însemna scut; probabil că și în limba Meșilor; ast-fel că în fond cuvintele Scythes și Saces aveau unul și același înțeles de scutaș ⁶⁾.

După tradițiunii și moravuri, Scyții aparțineau la unitatea etnică pelasgă.

Ei se considera, ca cei mai vechi oameni de pe pământ ⁷⁾, întocmai ca și Pelasgii din Grecia, din insulele Mării egee, din Asia și Egipt. În deosebi, Scyții erau de aproape înrudiți cu Thracii și cu Geții de la Dunărea de jos ⁸⁾. După o tradițiune culasă de Herodot, Scythes, vechiul reprezentant al poporului scyt, a fost un fiu al Echidnei ⁹⁾ din țera Arimilor ¹⁰⁾, frate bun cu Agathyrsus, primul rege al Agathyrșilor de lângă riul Maris.

Popor cu rituri simple, dar caste, și cu sentimente înalte de dreptate, Scyții avuse la început aceleași doctrine religioase ca și Romanii.

După cum ne spune Herodot, Scyții nu aveau usul să ridice Țeilor nici statue, nici temple, nici altare ¹¹⁾.

nimic era Arcasidae în loc de Arcadides și femeninul Arcasis. Pe un ban vechi din tesaaurul regilor Franciei se afla, după cum spune Spanhemius, legenda: TOIC APKACI (Steph. Byz. Ed. Berkelius, 1688 v. *Ἀρκάδες*).

¹⁾ Festus in Samnites: Samnites ab hastis appellati sunt, quas Graeci *σάβια* appellant, has enim ferre assueti erant.

²⁾ Virgilii Aen. VII. v. 710. — Ovidii Fast. II. 477: hasta curis (var. quiris) est dicta Sabinis.

³⁾ Herodoti lib. IV. 20.

⁴⁾ Herodoti lib. II. 168.

⁵⁾ Herodoti lib. VII. 64.

⁶⁾ Eustathii Comm. in Dionys. 749: Sacas illos quidam aiunt inventores fuisse *σάκων*, scutorum (Trad. Müllerus).

⁷⁾ Justinii lib. II. 1: Scytharum gens antiquissima semper habita. — Ammiani lib. XXII. 15. 2.

⁸⁾ Stephanus Byz., *Σκόθαι*, ἔθνος Θράκη.

⁹⁾ Herodoti lib. IV. 9.

¹⁰⁾ Hesiodi Theog. v. 304.

¹¹⁾ Herodoti lib. IV. 59.

Tot ast-fel ne spune Varro, că Romanii, au adorat pe deî mai mult de 150 de ani fără simulacre său idolî ¹⁾.

Un singur simbol era în deosebită onoare la Scyî: sabia de fer a lui Marte ²⁾, deul național al poporului getic.

Același cult simbolic î-l aflăm și la Romanii.

Istoricul Trog Pompeiî, care trăise în timpul lui August, ne spune, că Romanii au adorat la început lăncile (hastele), ca simulacre ale divinităților ³⁾. Cu deosebire însă, Romanii aveau un cult tradițional religios pentru hasta lui Marte ⁴⁾.

În fruntea divinităților scyte aflăm pe Vesta (Ἰστία), o deitate prin eselență pelasgă. Vesta avea și la Romanii un cult principal. Ea simbolisa atotputernicia naturei, focul și pământul.

Scyîi adoraî pe Terra sub numele Apia, la Romanii Ops, său Opis mater; și pe Apollo, marele deî al Hyperboreilor, de lângă Dunăre.

Vinerea ne apare la Scyî sub numele de Ἀρτίμιασσα, Ἀργίμιασσα, Ἀρίμιασσα ⁵⁾, o formă dialectală, ori coruptă, în loc de Arimnassa, unde ασσα este numai un simplu sufix feminin. La Greci, Marte era numit și Arimanius ⁶⁾ și Venus era considerată ca soția lui Marte al Geților ⁷⁾; de aici conumele ei de Ἀρεία ⁸⁾, ér la Scyî de Artimpassa, ce de fapt corespunde la Arimnassa.

¹⁾ Augustini De civ. Dei, IV. 31: Dicit etiam Varro antiquos Romanos plus quam annos centum et quinquaginta deos sine simulacris coluisse.

²⁾ La Herodot (IV. 62) ἀκινάκης αἰδήρειος; la Q. Curtiu (VII. 8) hasta

³⁾ Justinî lib. XLIII. 3: Nam et ab origine rerum pro diis immortalibus (Romani) hastas coluere.

⁴⁾ Servius in Virg. Aen. VIII. 3: Nam is qui belli suscepit curam, sacrarium Martis ingressus, primo ancilia commovebat, post hastam simulacri ipsius, dicens: Mars vigila. — După Juvenal (XIII. 79) Romanii juraî (per) Martis frameam. În o poesiă eroică română: Dar Badu mi s'a culcat (și) Pe sabiă s'a jurat (Tocilescu, Mater. folkl. I. 1245).

⁵⁾ Herod. lib. IV. 59. — Cf. Ὀρχιμπαῖοι, Ἀργιμπαῖοι și Ἀρτιμπαῖοι în loc de Arimphaei.

⁶⁾ A se vedé mai sus p. 731.

⁷⁾ Statii Silv. I. 2. 53: Getici . . . mariti (Veneris).

⁸⁾ Preller, Gr. Myth. I (1854) 215.

257. — Terra mater. Figura colosală de pētră (Babă), cum se află adese ori pe tumulele din Rusia: în parcul orașului Novo-Cerkask, lângă extremitatea de nord a lacului Meotic. Costumul se caracterisează prin vëlul de pe cap și prin cătrînta din ainte cu ornamente particulare ale portului românesc. După Th. Schieman, Russland, Polen u. Livland. I. 1866. p. 31.

6. *Arimii (Herminones, Arimani, Alamanni, Alemanni)*
în Germania.

Cea mai vechiă populațiune a Germaniei mari, sĂu barbare, care se întindea de la Rhen până la Vistula și cuprindea tot-o-dată peninsulele numite astă-đi Danimărca, Suedia și Norvegia, au format-o Arimi.

În timpurile lui Tacit, întregă populațiunea Germaniei mari se află divisa în trei grupe principale.

În ce privește originea istorică a acestor semini, Tacit scrie:

«Germanii celebrăză prin cântece vechi pe Tuisto, đeu născut din Terra, și pe fiul sĂu Mannus, autorul și întemeiătorii ginții lor. Ei atribue lui Mannus trei fi, și după numele acestora, locuitorii cei mai apropiați de mare s'au numit Ingaevones, cei din părțile interioare Herminones, ér cei alalți Istaevones» ¹⁾.

Din cuvintele lui Tacit, «e quorum nominibus — Ingaevones — Herminones — Istaevones vocentur», rezultă, că cei trei fi ai lui Mannus, întemeiătorii vechilor semini germane s'au numit Ingaevo, Hermino și Istaevo.

La familia Ingevonilor aparțineau, după Pliniu, Cimbri, Teutoni și Cauci, stabiliți pe litoralul Oceanului, de la Rhen și până la Elba. La familia Hermi(n)onilor, cari formaú cel mai estins și mai puternic popor al Germaniei mari, aparțineau Suevi, Hermunduri, Chatti și Cherusci; ér din seminția Istevonilor, cari locuiaú în Westphalia, Nassau și Hessen, Pliniu amintesc numai pe Sigambri ²⁾.

¹⁾ Taciti Germ. c. 2: (Germani) Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriae et annalium genus) Tuistonem deum, Terra editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Herminones, ceteri Istaevones vocentur. — Istevonii din Germania se par a fi fost numai o fracțiune dintr'un trib mai numeros pelasg. Pliniu (VI. 19. 1) amintesc între populațiunile scyte din Asia pe Histii. În Samniu aflăm un oraș numit Histonium (Pliniu, III. 17. 1), sĂu Istonii în Liber coloniarum. În Eubea esista un vechiú oraș numit Hestiaeia și o parte a Thesaliei se numisc Hestiaeotis.

²⁾ Plinii lib. IV. 28. 2: Germanorum genera quinque: Vindili: quorum pars Burgundiones, Varini, Carini, Guttones. Alterum genus, Ingaevones: quorum pars Cimbri, Teutoni ac Chaucarum gentes. Proximi autem Rheno, Istaevones: quorum pars Cimbri (Sigambri). Mediterranei Hermiones, quorum Suevi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. Quinta pars Peucini, Basternae, supradictis contermini Dacis. — Pliniu, după cum vedem face aici amintire încă de două familii etnice ale Germanilor: a patra sub numele de Vindili (Vandali), subdivisați în Burgundiones, Varini, Carini și Guttones. Însă aceste triburi ne

Acceaşi tradiţiune istorică, pe care ne-o transmite Tacit, ne apare mai târziu sub o formă mai dezvoltată şi acomodată împrejurărilor etnografice din timpul migraţiunii celei mari a popórelor.

Este tabela numită «*Generatio regum*», redactată probabil în timpul celor de întâiu Merovingi, cam pe la a. 520 d. Chr. Ea conţine pe lângă numele regilor tradiţionali şi o grupare etnică a populaţiunilor germane de pe la începutul seculului al VI-lea.

După acastă tabelă genealogică, cel de întâiu om, care a venit în Europa, seú mai corect în Germania, a fost un așa numit Alanus, primul rege al Romanilor, înţelege al Romanilor (s. Arimilor) de pe teritoriul Germaniei.

Acest Alanus din genealogia de la a. 520 este unul şi acelaşi cu Mannus din varianta lui Tacit ¹⁾. Însă forma cea mai vechiă a numelui e Manus, ér Alanus un simplu conume seú epitet etnic.

La Tacit, Manus, orí Mannus, este fiul lui Tuisto (deus terra editus). Etimologia şi înţelesul cuvântului Tuisto a rămas până astă-đi obscură pentru literaţi germani.

Din acelaşi părinte cu Mannus, descinde şi Alanus. În tabela genealogică din timpul Merovingilor, Alanus este fiul lui Fetuir, Fetebir seú Fadir = Vater, o simplă traducere a cuvântului pelasg Tuisto, rom. tuşiu seú tată ¹⁾.

Acest Alanus, întocma ca şi Mannus din varianta lui Tacit, a avut trei fii. Numele lor sunt aceleaşi. La Tacit Hermino, Ingaevo, Istaevo; în tabela merovingică Erminus, Inguo, Istio. Mai notăm aici, că în cele mai multe manuscrise ale tablei medievale, Erminus este numit Armen, Armeno, Armenon, Armenio, Armenion cu A în loc de E;

apar ca Suevi, şi ast-fel se pot considera ca făcând parte din familia Herminonilor; şi a cincia familiă cuprindea pe Bastarnii din Carpaţi de nord şi pe tribul Peucinilor de la gurile Dunării. Însă Bastarnii erau Geţi (Appiani De reb. Mac. IX. 16). O parte din Bastarni, după cum ne spune Strabo (VII. 3), purtau numele de Atmoni, probabil o formă coruptă în loc de Armoni; ér Peucini, seú locuitorii din delta Dunării, sunt numiţi în tradiţiunile române Armăni. Confusiunea a urmat ast-fel din cauza numelui. Vechii Herminoni ai Germaniei, au format, ce e drept, una şi aceeaşi familiă cu Arimi de la Carpaţi. Însă Germanii din timpurile lui Pliniu constituiau un popor cu totul transformat.

¹⁾ Mannus (Manus) din notiţa etnografică a lui Tacit nu este un cuvânt de origine teutonică. Pelasgii din Lydia aveau şi ei o tradiţiune analógă, că în timpurile unui vechiu rege al lor, Atys fiul lui Manes (ἄτις = tată. Fragm. Hist. gr. III. 592), o parte din poporul Lydiei emigrând au descălecat în Umbria, unde s'au numit apoi Turseni (Herodot I. 94). Un alt Manus ne apare ca întemeiătorul oraşului Manesion din Frigia (Fragm. Hist. gr. III. 233). Romanii încă aveau un Deus Manus seú Manes. Veđi mai sus p. 207—208.

ér Inguo ne apare mai mult în forma de Negue, Niguelo, Negro, Neugio, Neugio și Neugrio, adică cu *Ne* în loc de *In* ¹⁾.

Reproducem aici textul acestei memorabile tabel etnografice, ast-fel cum a fost publicat de K. Müllenhoff în Memoriile Academiei de științe din Berlin și punem tot-o-dată în paralel variantele din Historia Britonum a lui Nennius (sec. VII), precum și din alte manuscrise ale evului de mijloc, în cari aflăm unele forme mai corecte ale numelor proprii.

Tabela Merovingică.

După Mommsen și Müllenhoff,
Verzeichniss d. röm. Provinzen um 297 ²⁾.

Varianțe după Nennius, *Historia Britonum*, c. 17; etc.

1. INCIPIT GENERATIO REGUM
(ITEM DEREGIBUS ROMANORUM B ³⁾).	
2. PRIMUS REX ROMANORUM ALANEUS (Allanias B) dictus est.	Primus homo venit ad Europam de genere Iafeth Alanus
3. Alaneus genuit Papulo (Pabolum B ⁴⁾).	
4. Papulus (Pabulus B) genuit Ege-tium ⁵⁾ .	
5. Egetius genuit Egegium.	
6. Egegus genuit Siagrius ⁶⁾ (Fadiru A).	
7. per quem Romani regnum perdiderunt (et ipsum Romani perdiderunt A).	
8. TRES fuerunt fratres unde sunt gentes:	cum tribus filiis suis, quorum nomina sunt ⁷⁾

¹⁾ *In*, ca particulă negativă, se prefăcea în limba latină une-orî în *ne*: infandus, nefandus; infaustus, nefastus; inscius, nescius; ér în limba română negativul *in* are tot-de-una forma de *ne*.

²⁾ In Abhandlungen d. königl. Akad. d. Wissenschaften zu Berlin, 1862.

³⁾ Siglele manuscriselor: A, Sangall 732 din sec. IX.—B, Paris 4628 din sec. X, și Ottobonian 3081 sec. XV.—C, Vatican 5001, Legile Longobarde sec. XIII/XIV. — D, Paris 609, sec. IX. — E, ms. La Cava. Legile Longobarde, sec. XI. — F, Reichenau 229 în Karlsruhe, sec. VIII/IX; *bcdefghi* = Ms. Stevenson la San-Marte *B G K L N P R a*.

⁴⁾ După Diodor (II. 43), Scythos, părintele legendar al Scyților, a avut doi fii, pe Palus și Napes.—La Romani Pales, divinitatea protectoare a păstorilor, a turmelor și a pășunilor, mai avea și caracter masculin.

⁵⁾ Un rege vechiu al Scyților, contemporan cu Aiete, care domnia peste Colchi, purta numele de Agaetes (Steph. Byz. v. Παντιχάντιον).

⁶⁾ Aici textul este evident alterat. Syagrius a fost comandantul trupelor romane din Gallia după căderea lui Romulus Augustulus. Cugetăm la Agrius, fratele lui Latinus după Hesiod.

⁷⁾ La Nennius, fiii lui Alanus sunt amintiți în ordinea: Hessitio, Armeno, Negue. Noi însă reproducem aceste variante în paralelă cu textul publicat de Müllenhoff.

9. Erminus (Ermenius *B*, Ermenus *D*, Armen *E*, Ermenone *F*). Armeno (Armenio *b*, Armenon *ehi*, Armenion *g*)
 Inguo (Ingo *B*, Igngus *D*, Tingus *E*, Niguo *F*). Negue (Negno *e*, Neguo *fgh*, Neugio *i*, Neugrio *Flavigny*)
 et Istio (Escio *B*, Scius *D*, Ostjus *E*, Hisisione *F*) frater eorum. Hessitio (Hessicio *b*, Hisicion *ei*, Ysicion *g*, Usicion *h*).
10. Erminus (Ermenius *BC*, Ermenus *D*, Armen *E*) genuit Armenon autem habuit quinque filios:
11. Gotos [Walagotos] Wandalus, Gipedes et Saxones. Gothus Valagotus Gebidus Burgondus Longobardus
12. haec sunt gentes V¹).
13. Inguo (Ingo *BC*, Tingus *E*, Niguo *F*) frater eorum genuit Neugo autem habuit tres filios:
14. Burgundiones Thoringus Lango-bardus Baioarius Wandalus Saxo Boguarus (Boguarus Targus *cdefgi*)
15. haec sunt gentes IV.
16. Istio (Escio *BC*, Sciut *D*, Hostjus *E*) frater eorum genuit Hissitio autem habuit filios quattuor:
17. Romanos Brittones Francus Alamannus hi sunt Francus Romanus Britto Albanus (Romanus Allemannus et Brito a quo primo Britannia habitata est *ce*).
18. haec sunt gentes IV.
 Alanus autem ut aiunt fuit filius Fetebir («Fetuyr». Mon. hist. Germ. SS VIII. 314) filii Ougomun filii Thoi²) etc. hanc peritiam inveni ex traditione veterum, qui incolae in primo fuerunt Britanniae.

¹) Avem aici o vechiă tradițiune pelasgă. Hermes (Ἑρμῆς, Ἑρμάων, Ἑρμᾶν), era considerat în timpurile preistorice ca un strămoș divin al multor seminiți arimice. Pe o inscripțiune romană de la Mannheim lângă Rhen, Hermes, numit de Romani Mercurius, mai are și epitetul etnic de Alaunius sėu Alaunus (Genio Mercur/*ii*) Alauni. La Pauly-Wissowa, R. E. v. Alaunius). Forma de Alaunus corespunde aici la Alanus, ca în limba reto-romană christiaun la christianus (Cf. Schuchardt, Vulgärlat. II. 318). Este ast-fel clar, că Erminus sėu Armen, fiul lui Alanus ori Alaneus din tradițiunile germane, este una și aceeași personalitate legendară cu Hermes, sėu Mercurius Alaunus din inscripțiunea de la Mannheim. După Val. Flac, care murise înainte de cucerirea Daciei (c. a. 87 d. Chr.), Alanii locuiau în timpurile argonautice lângă Istrul de jos (per saevos Ister descendit Alanos. Argon. VIII. 219). Lângă Istru pune pe Alanii și poetul Seneca (Thyeste). Cf. Dionys. Per. v. 305.—Geții de la Istru avuse așa dar în timpurile preistorice și numele de Alanii. Resultă ast-fel, că Armen, fiul lui Alanus, este unul și același cu Hermes al Pelasgilor meridionali, care ne apare tot-o-dată ca un rege glorios și divinizat al Daciei (p. 742 seqq.), ca întemeietorii al dinastiilor thrace (Herodot. V. 7) și ca un rege plin de merite al Aborigenilor (Diod. VI. 5. 2).

²) Ζῆός (mit. germ. Zio) mai avea și epitetul de Ὀμωνῶς (C. I. Gr. 3569). — Cf. mai sus p. 221.

După cum vedem, această tabelă reduce originea triburilor germane la aceeași strămoș, de care ne vorbește și Tacit: la Erminus său Armen (Hermino), Inguo (Ingaev) și Istio (Istaev).

Tabela merovingică mai stabilește tot-o dată ca principiu, că vechia populație a Germaniei a fost de origine arimică. Ea vorbește numai «De regibus Romanorum», între care Alaneu (Alanus său Mannus) figurează ca primus rex Romanorum. Aici termenul de «Romani», aplicat la primele seminții germane, este numai o formă latinisată a numelui de Herminones, său a vechilor Ariman; un popor, care a lăsat reminiscențe adânci în tradițiunile germane ¹⁾.

După această genealogie, de la Erminus său Armen își trageau originea lor Goții, Walagoții, Wandalii, Gepidii și Saxonii ²⁾; din Inguo său Neguo descindeau Burgundii, Thuringii, Langobardii și Bavarii; ér Istio este părintele comun al Romanilor de lângă Rhen, al Britonilor, Francilor și Alamanilor.

Goții, după cum știm, emigrase din Scandinavia; și ei sunt considerați în tabela merovingică ca făcând parte din familia lui Armen său a Herminonilor.

Tot la familia Herminonilor aparțineau populațiunile scandinave și după autorii romani.

Germania mare său barbară, a lui Tacit, mai cuprindea, și teritoriul cel vast al Suediei și Norvegiei, considerat în timpurile aceste numai ca o insulă mare în sinul Oceanului ³⁾.

¹⁾ În tradițiunile și legende germane mai aflăm amintiri și despre alți regi, așa numiți ai «Romanilor», cum sunt: Dietwart, römischer König; Dietmâr, care domnește peste Römisch lant și Römisch marc; Diether, der junge künig von Roemisch lant; Otnit, Römischer keiser; Künig Lwdwig von Ormanie, și Ermanaricus (Airmanareiks), împărat la Romaborg (Grimm, D. Heldensage, p. 113. 133. 168. 185. 189. 190. 290. 329). Fără îndoială, că sub numele de «Römisch lant», «Römisch marc» și «Ormanie», vechile cântece său tradițiuni populare nu înțelegeau imperiul cel istoric al Romanilor, ci diferitele regate naționale ale Herminonilor său Arimilor de pe teritoriul Germaniei.

²⁾ Același Erminus ne apare în unele manuscrise ale bibliotecelor din Cambrigia și Paris sub numele de Boerinus. El ar fi avut 9 fii pe: Cinrincius, Gothus, Jutus, Suethedus, Dacus, Wandalus, Ehecius (său Gethus) Fresus și Geathus. O notă marginală adaugă, că de la acești fii descind cele nouă popoare nordice, care au ocupat Britannia, anume Saxonii, Anglii, Iuții, Dacii (Danesii?) Norvegii, Goții, Vandalii, Geatii și Frisii, (Bessell, Ueber Pytheas von Massilien. Göttingen, 1858, p. 213).

³⁾ Taciti Germ. c. 1: Germania omnis a Gallis Rhaetisque et Pannoniis, Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens.

În particular Tacit ne vorbește de o populațiune numită Suiones din Oceanul nordic, séeu Scandia ¹⁾. Acești Suioni formaū însă numai o mică ramură din seminția Suevilor; ast-fel, că făceau parte din familia Herminonilor. Mela estinde de asemenea pe Hermi(n)onī și în Scandinavia ²⁾; ér Jornande aminteste între populațiunile Scanziei pe Raumaricae și pe Raugnaricii ³⁾, triburi, cari, după cum vedem, constituiaū unul și același popor de Romarici ⁴⁾.

258. — Germania magna.

După toate aceste tradițiuni, al căror fond de altmintrelea se reduce la timpuri foarte depărtate, tabela genealogică a vechilor populațiuni ale Germaniei ni se prezintă sub următoarea formă.

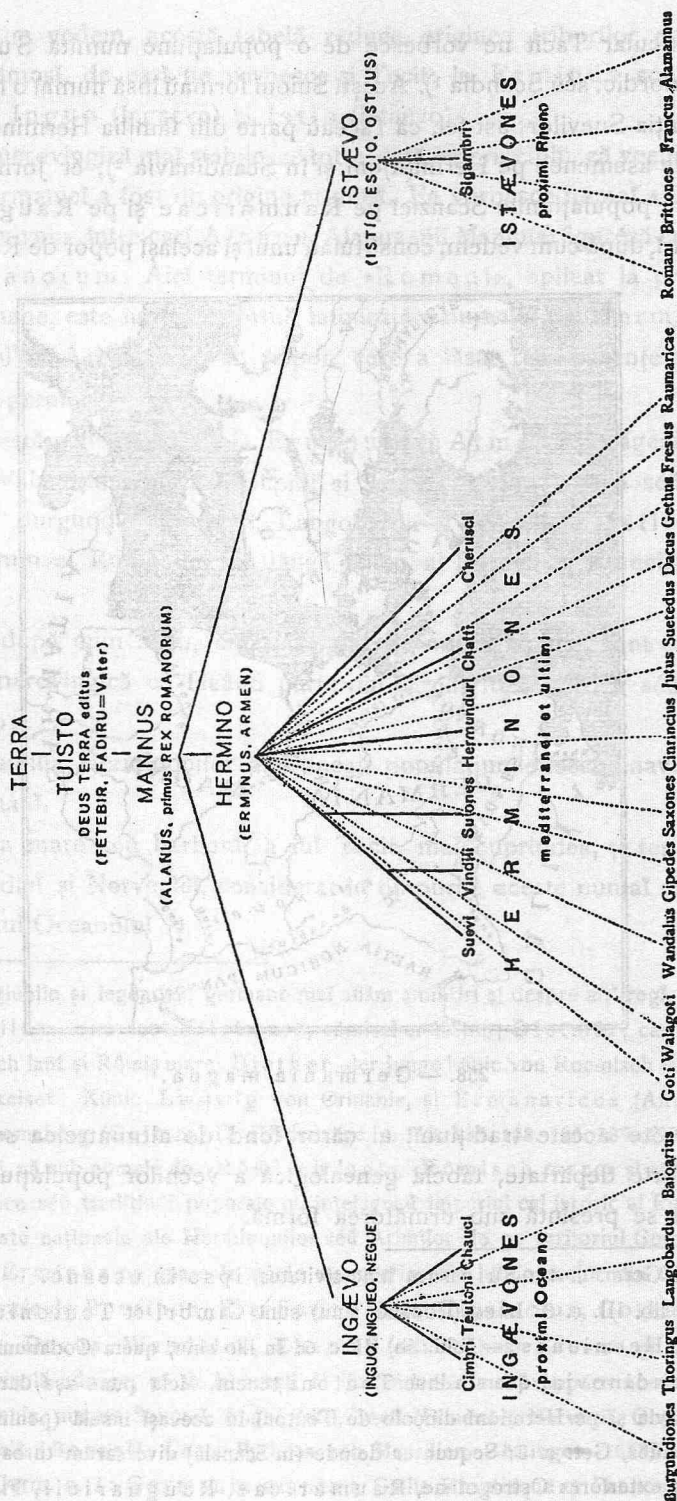
¹⁾ Tacit. Germ. c. 44: Suionum hinc civitates, ipso in oceano.

²⁾ Melae lib. III. c. 3: In eo (Codano sinu) sunt Cimbri et Teutoni: ultra, ultimi Germaniae Hermiones. — Ibid. lib. III. c. 6: In illo sinu, quem Codanum diximus, ex insulis Scandinavia, quam adhuc Teutoni tenent. Mela pune așa dar pe Teutoni în Scandinavia și pe Hermioni dincolo de Teutoni în aceeași insulă (peninsulă).

³⁾ Jornandes, Get. c. 3: Sequuntur deinde (in Scanzia) diversarum turba nationum... Sunt ex his exteriores Ostrogothae, Raumaricae, Raugnaricii, Finni mitissimi.

⁴⁾ Forma acestei numiri ni se prezintă și pe teritoriul Franciei la a. 870: Romerici mons (Baluzii Capit. II. 223).

Tabela genealogică a vechilor populaţiunii germane.

Herminoniî constituiau în timpurile romane cea mai numerosă și mai puternică populațiune de pe teritoriul Germaniei. Ei se întindeau de la izvoarele Rhenului și ale Dunării peste Württemberg, Bavaria, Boemia, Saxonia, Prusia ¹⁾, Moravia, Silesia, Polonia, Litvania și Danimarca; ér dincolo de Ocean séu de Marea baltică, ei erau respândiți în triburi numeroase prin Suedia și Norvegia.

Forma cea vechiă a numelui Herminones a fost în tot casul Armini (Armani și Aramani) fără aspirațiune; după cum fără aspirațiune este numele lui Erminus, séu Armen ²⁾, precum și alte nume familiare, de origine etnică, ce le aflăm în regiunile aceste.

Făimosul liberatoriū al Germaniei, care învinse pe Varrus în pădurea teutoburgică, este numit de autorii romanī Arminius, la Strabo și la Dio Armenios ³⁾. El era din gintea Cheruscilor; ér Cheruscii formaū, după cum ne spune Pliniu, numai un ram din familia cea mare a Herminonilor ⁴⁾.

În Noric, unde locuise o-dată o mare parte de Herminoni, aflăm de asemenea numele personale Ariomanus, Arimanus și Armianus ⁵⁾.

Dionysiu Periegetul numesce pe toți locuitorii Germaniei ἀρριμανέες ⁶⁾; un epitet, ce ne indică în mod foarte clar, că numele național al acestor populațiuni a fost în vechime Arimanī.

Sub numele de Arimani, Eremani și Erimani, ne apar vechii locuitori ai Alpilor și în legile Francilor și ale Longobarților ⁷⁾.

Un port al mării nordice, situat în apropiere de Rhen, pórta la Ptolemeu numele de Μαγαρμανίς λιμήν (Mar armanis portus), adecă al Mării armanice ⁸⁾. Aceeași regiune maritimă se numesce la Pliniu în formă latinisată Germanicum mare ⁹⁾.

¹⁾ Herminoniî din Prusia ne apar mai târziu sub numele de Hermiini (Dieffenbach, Orig. europ. p. 192).

²⁾ În acest nume propriu, A neintonat din prima silabă a trecut sub influența lui r în e și ast-fel s'aū născut formele de Eremani, Erimani, Ermani, Ermeni și Ermini. A se vedé pag. 733 nota 3.

³⁾ Strabonis lib. VII. 1. 4. — Dionis Cassii vol. VIII (1866 p. 52).

⁴⁾ O princesă a Cheruscilor pórta numele de Rhamis (Strabo, VII. 1. 4).

⁵⁾ C. I. L. III. nr. 4880: Ariomanus Terti et Qvarta Mascli f(ilia); nr. 11502 Arimanus filius Arionis; 5289: Armianus; nr. 5350: Adiatullus. . . . Tatucae Verveci filiae uxori et Rumae f(iliae); nr. 4966: Rumno; in Pannonia, nr. 4594: Ariomanus Iliati f(ilius).

⁶⁾ Dionysii Orb. Descr. v. 285: πόλιν ἀρριμανέων Γερμανῶν.

⁷⁾ A se vedé pag. 689, nota 1. — Despre cetățenii din Mantua, Muratori, Antiquit. IV. p. 15: praedictos cives, videlicet eremanos.

⁸⁾ Ptolemaei (Ed. Didot) lib. II. c. 11. 1. (var. în mai mulți codici din Paris, Vatican și Florenția).

⁹⁾ Plinii lib. IV. 30. 2.

Arimaniū sėu Aramaniū din părțile de sus ale Rhenului și ale Dunării încep sė ne apară în seculul al III-lea al erei creștine sub numele de Alamanni și Alemanni ¹⁾. O simplă transformățiune fonetică: Alamani și Alemanni în loc de Aramani și Aremani prin schimbarea lui *r* în *l*.

Forma acesteia nimiră e főrte vechiă. Unul din Giganții cei făimoși de la munții Rhipei, cari se ridicase sė restabilėscă în domniă pe Saturn, pőrta la Hygin numele de Alemone. Acėstă luptă se întėmplase, după cum scim, pe teritoriul Arimilor; și Neviu, poetul epic roman, pune în fruntea legiunii Giganților pe un așa numit Runcus (Rumcus), probabil unul și același cu Alemone.

În fine, numele de Aliman, ca o rėmășiță din timpuri vechi, s'a mai păstrat până astă-dī în onomastica țėranilor romăni și în terminologia toponografică a acestor țėri ²⁾.

Venim acum la originea și la forma numelui de «Germani».

Numele de Germania, scrie Tacit, este nou și introdus numai de curėnd; fiind-că cei de ăntăiū, cari ău trecut Rhenul și ău alungat pe Galii din locuințele lor ău fost Tungrii de astă-dī, numiți atunci Germani, . . . în urmă acest nume național s'a estins la tőte populațiunile Germaniei ³⁾. Țr Strabo scrie: Romanii ău fost cei de ăntăiū, cari ău dat numele de Germani la populațiunile, ce locuiaū în părțile de rėsărit ale Rhenului ⁴⁾.

Faptul rėmăne însă pozitiv, că pe teritoriul Germaniei nu a existat nici un trib, nici o populațiune, care sė fi ăvut numele de Germani ⁵⁾.

Acest termin este numai o simplă latinisare a numelui etnic de Herimani sėu Hermani, unde Romanii din anumite considerațiuni politice ău prefăcut pe *H* în *G*, numind populațiunile dintre Rhen și Vistula Germani, adecă ómeni de același nēm, sėu frați, γνήσιοι, ἀδελφοί, după cum ne

¹⁾ Steph. Byz.: Ἀλαμανοί, ἔθνος Γερμανοῖς πρόσχωρον. — După cum la Pliniu Suevi sunt Hermioni, la Ravennas (p. 230) Suavi sunt Alamani.

²⁾ Aliman com. (Constanța), Aliman dël (R.-Sărat), Aliman dël (Vâlcea), Aliman moșie (Teleorman), Aliman plaiū (Gorj), Alimănesci com. (Olt și Argeș).

³⁾ Taciti Germ. c. 2: ceterum Germaniae vocabulum recens et nuper additum. — Numele Germaneis (Germanis) ne apare mai ăntăiū în Fast. Capit. la a. 222 a. Chr.

⁴⁾ Strabonis Geogr. lib. VII. 1. 2.

⁵⁾ Pauly's Real-Encyclopädie d. kl. Alterth. v. Germani, p. 773—774. Der Name Germanen, dessen Sinn wir mit den Mitteln unserer heutigen Sprachkenntnisse nicht bestimmen können, ist kein Appellativum, sondern ein Nomen proprium Es findet sich in den Mundarten des jetzigen Deutschlands keine Spur, dass irgend ein deutscher Stamm, oder das deutsche Volk sich jemals den Namen Germanen als Eigenname beigelegt hätte.

explică cei vechi înțelesul acestei numiri etnice ¹⁾. Într'un codice parisian al lui Eustathiu din Thessalonica se mai spune, că Germanii se numiau și hermen ²⁾.

În timpurile lui Cesar, locuitorii Germaniei constituiau un popor mai mult pastoral de cât agricol. Ei nu aveau orașe, dar nici case în vecinătate unii cu alții, ci locuiau mai mult răspândiți pe lângă fântâni, pe lângă păduri și pe câmpii. Arma lor națională era sulița său lancea pelasgă, pe care o numiau framea. Pe un ban al împăratului Domițian, «Germania învinsă» e personificată ședând tristă pe un scut lung, ér jos lângă picioarele sale se vede o lance frântă ³⁾.

În timp de război fie-care sat avea să dea câte 100 luptători; ceea ce ne arată, că exista și la densii instituțiunea centenelor ca o vechiă moscenire pelasgă ⁴⁾.

Credințele și tradițiunile lor religioase erau de asemenea pelasge. Ei nu aveau nici idoli, nici alte imagini, cari să reprezinte divinitățile sub forme sensibile.

Tuisto (cu înțelesul de «tuțu» său «tată») era zeul suprem și părintele populațiunilor germane. După tradițiunile vechi naționale, el era deus Terra editus ⁵⁾, adică născut din aceeași mamă, ca și divinitățile cele mari pelasge.

Germanii vechi adorau pe Terra mater (Hertha), Sorele și Luna. Ei venerau pe Saturn, Mercur (Hermes), Hercule, Castor, Pollux, și aveau un cult particular pentru Marte, pe care îl numiau Guôdan Wôdan ⁶⁾ și Geat ⁷⁾; Mars Geticus la Romani ⁸⁾.

Vechii Saxoni (popor din familia Herminonilor), cari pe la începutul secolului al VI-lea ocupase Britannia sub conducerea lui Hengist și Horsa, adorau cu deosebire pe strămoșul lor divin, Hermes său Armen, sub numele de Irmin său Hirmin.

¹⁾ Strabonis lib. VII. 1. 2.

²⁾ Eustathii Comm. in Dionys. Ed. Didot (Cod. Paris. 2723), v. 285: Ἡ ἑρμηνὶς δὲ κατὰ Ῥωμαίων γλωσσᾶν οἱ Γερμανοὶ ὀνομάζονται ἢ ἑρμην.

³⁾ Eckhel, Doctr. num. VI. 379.

⁴⁾ Taciti Germ. c. 6: ex omni juventute delectos ante aciem sistunt. Definitur et numerus: centeni ex singulis pagis.

⁵⁾ Cuvintele lui Tacit despre Tuisto, «deus Terra editus», corespund la epitetul grecesc γηγενής. La început, această expresiune avuse un sens curat geografic și nici de cum fabulos. Sub Γῆ, Γαῖα său Terra, din genealogiile pelasge, se înțelegea o regiune anumită geografică, dar nici de cum pământul întreg.

⁶⁾ Wôdan, nici după nume, nici după caracterele sale speciale, nu reprezintă o divinitate națională teutonică. Acesta o confirmă și Paul Diaconul, când scrie: Wodan sane, quem adiecta litera G wôdan dixerunt..... longe antierius, nec in Germania, sed in Graecia fuisse perhibetur (Grimm D. M. I. 123). Diferiți munți din regiunile Carpaților mai poartă și astăzi numele de Godean.

⁷⁾ Grimm, D. M. I. (1854) p. 149.

⁸⁾ Statii Silv. I. 2. 53.

În onoarea lui Irmin se afla la Erisburg în Westphalia ridicată o columnă de lemn, numită Irminsûl, Ermensûl și Ormensûl (sulul lui Irmin), său cu alte cuvinte un vechi arminden pelasg ¹⁾. Acastă columnă a fost arsă în a. 772 de Carol cel Mare, când învinse pe Saxonii ²⁾. Din timpul acesta cultul lui Irmin (s. Armen) a fost interzis.

Despre locuințele Arimilor pe teritoriul Germaniei vechi ni s'au mai păstrat încă până astăzi numeroase amintiri în terminologia topografică a acestor regiuni.

Din aceste cităm aici următoarele:

Armansberg	Ramlingen	Ramsbach	Řimau (Řimov)
Harменинг	Ramma-Gau	Ramschen	Rimberg cu s. Heř-
Ram (Ramm)	Rammelsberg	Ramshausen	manetz ³⁾
Rambach	Rammenau	Ramsthal	Řimowitz în distr.
Ramberg	Rammingen	Ramstorf	Vlašim, Boemia
Ramels	Rammisperc	Rems	Ruhmland
Ramelsen	Rammo	Remesen	Romsdal, Norvegia.
Ramelsloh	Ramolt	Řemešin	Rumburg
Ramesbach	Rams	Remse	Rumelant
Raming	Ramsau	Rimai	Rumlingen ⁴⁾

După cum vedem, Germania de astăzi, cu țările sale surori, poartă încă urmele numeroase ale unei rase preistorice, anterioare rasei teutone, care a brădat pentru prima dată pământul dintre Vistula și Rhen, și care și-a înscris numele său pe munții, pe colinele și pe văile acestei regiuni ⁵⁾.

Resumăm:

Forma primitivă a poporului german a fost cu totul alta, de cum ne-o prezintă fisionomia timpurilor actuale și după cum ne apare în timpurile lui Cesar.

Cei mai vechi locuitori ai Germaniei au fost din rasa pelasgă, în mare parte Rămii său Arimi.

¹⁾ Rudolf von Fuld (ap. Grimm, D. M. I. 106): frondosis arboribus venerationem exhibebant truncum quoque ligni in altum erectum sub divo colebant, patria eum lingua Irminsul appellant.

²⁾ Grimm, D. M. (Ed. 1854) p. 105—106. 116. 324—328.

³⁾ În Bohemia sunt cu deosebire numeroase localitățile formate cu numele Hermani (Ermani = Armani), cum sunt: Heřman, Heřmaň, Heřmanč, Heřmanetz, Heřmanice, Heřmanitz Hermanov, Heřmann, Heřmanovice etc.

⁴⁾ Pott, Die Personennamen unter Berücksichtigung d. Ortsnamen, Leipzig, 1859. — Bacmeister, Alemannische Wanderungen, Stuttgart, 1867, I. 96. — Special-Orts-Repertorium von Böhmen, Wien, 1893. — Special-Orts-Repertorium von Schlesien, Wien, 1894.

⁵⁾ Despre viți Romanisci din Bavaria vedă Jung, Rom. Landsch p. 460.

Acésta o probéază tradițiunile istorice, credințele religioase, numirile de localități, în fine urmele materiale ale civilizațiunii preistorice, ce le aflăm răspândite pe teritoriul Germaniei de la Rhen și până la Vistula și chiar dincolo de Ocean, în peninsula scandinavică.

Însă, o fatalitate nemilósă urmăresce și pe Arimiî din Germania, întocmai ca pe cele lalte populațiunii pelasge din Scythia, din Asia, din peninsula Hemului și din Egipt.

Pe la finele epocéi eroice, în tot cazul înainte de resboiul troian, o nouă invasiune de popóre, venite, după cum spuneau cei vechi, de la ultimele margini ale pământului, se revarsă peste regiunile dintre Tanais și Oceanul atlantic, peste Scythia, Germania, Gallia și Britannia.

Fața Europei pelasge începe a se schimba.

Cei de întâi, cari apar în fruntea acestei migrațiunii în mase, sunt Celții, popor până aci nevédut și necunoscut în Europa. Mișcați și împinși de evenimente, ce nu le putem întrevédé, acești barbari năvălitori, resboinici și aventurierî — cari nu se ocupaû nici cu păstoria, nici cu agricultura — părăsesc regiunile cele depărtate ale Asiei, apoi îndreptându-se pe drumul cel mare al lumii vechi către apus, ei se opresc cât-va timp pe câmpiile Scythiei, unde duc o viață necunoscută istoriei; de aci trec peste Vistula, pëtrund pe teritoriul Arimilor și produc aici o nouă dislocare a triburilor pelasge.

Cu câte-va secole mai târziu în urma invasiunii Celților, forțe probabil după resboiul troian, un alt ram al familiei indo-europene se ivesce la frontierele de nord-ost ale Germaniei. Aceștia erau predecesorii Germanilor de astă-zi. Dacă acești ómeni veniau din Asia, séu din nordul Europei, nu scim. Însă tipul, tradițiunile și limba lor, ni-î înfățișéază ca o ginte, care trăise mult timp sub o climă boreală. Ei erau din aceeași familie etnică cu Celții. Se deosebiau însă de Celți, după cum ne spune Strabo, că erau mai barbari, aveau corpuri mai înalte, și păr galbin-roșietic; în toate cele lalte însă, în formă și în moravuri, erau asemenea Celților.

Acest nou popor, impetuos, violent și resboinic, obicînit să trăéscă numai din vînat și pradă, străbate pe teritoriul Germaniei, aruncă triburile pelasge și celte unele peste altele, restórnă vechia stare de lucruri și devine stăpân peste o mare estensiune din teritoriul Germaniei vechi; apoi încet, încet, se substitue populațiunii pastorale și agricole a Arimilor, adoptând civilizațiunea, religiunea, instituțiunile, o parte însemnată din tezaurul de limbă și tradițiuni ale poporului supus.

Vechile triburi pelasge espulsate din locuințele lor, sunt împinse mereu către médă-zi și apus; unele trec peste Alpi în Italia, altele peste Rhen în Gallia,

orî peste Ocean în Britannia, ér aceia, carî mai rămaseră, fură deposeați asimilați, orî aserviți, și numele de Arimanî deveni acum în Germania sinonim cu terminul de clăcași său țeranî feudalî (Herimani).

Încă până târziu în epoca romană, diferitele triburi ale Germaniei, cele vechi și cele noue, se aflau în lupte și în resbóie necontenite unele cu altele; locuințele lor se schimbă mereu, și migrațiunea de pe teritoriul Germaniei, cu deosebire către Gallia, se continuă fără întrerupere.

Cicero, în memorabilul său discurs despre Provinciile consulare, caracteriséză ast-fel popóarele Germaniei și ale Galliei din timpurile sale: «Cesar a purtat resbóie fericite cu popóarele cele mai violente și mai temute prin curagiul și prin numărul lor, cu Germaniî și cu Helvețiî; ér pe cele lalte le-a strivit, le-a învins, le-a subjugat și le-a obicînuir să asculte de ordinele poporului roman; acest împérat al armatei noastre a străbătut cu legiunile și cu armele poporului roman regiuni și popóre, despre carî până aci nu ajunsese la noi nici o scire, nici în scris, nici prin vorbă viă, dar nici cel puțin prin svonul public. Întru adevér, Părinți conscriși, tot ce stăpânam noi până în timpurile aceste în Gallia, era numai o mică potecă; ér cele lalte părți erau cuprinse de națiuni, său inimice, său necredincióse, său necunoscute, orî cel puțin teribile prin figurile lor cele mari, barbare și resboinice, în cât nu era nime, care să nu doréscă, ca aceste popóre să fie înfrânte și supuse Este o bunătate nemărginită a providenței, că natura a fortificat Italia în părțile de nord cu Alpi, căci dacă acéstă intrare ar fi fost deschisă la mulțimea cea nenumérată și îngrozitoare de barbari ai nordului, nici o-dată Roma nu ar fi fost în stare, ca să fie centrul și reședința acestui mare imperiū al lumii» ¹⁾.

Acéstă invasiune succesivă și violentă, a dóue popóre noue și barbare, în părțile de nord ale Europei, transformă din fundament vechia stare de lucruri în Germania. Încă pe la începutul erei actuale, elementul pelasg din Germania era în mare parte espulsat, ér restul descompus. Independența politică și personalitatea etnică a vechilor Arimi de pe teritoriul Germaniei încetéză, și tipul lor se stinge.

În timpurile pe când Marcu Ulpriu Traian guverna provinciile romane de la Rhenul de jos, puținî mai erau din Arimi Germaniei, carî să vorbescă limba lor națională, și puținî, carî să mai aibă consciința despre înrudirea lor cu Romani.

Singurul popor din părțile de nord ale Dunării de sus, care i-și păstrase timp mai îndelungat caracterul arimic, se vèd a fi fost Hermunduri ²⁾.

1) Ciceronis De provinciis consularibus, c. 13—14.

2) Pe tabula Peutingeriană, Hermunduri ne apar sub numele de Armalausi, o

Despre aceştia scrie Tacit:

«Dacă vom urma acum cursul Dunării, cei mai aproape de noi sunt Hermundurii, popor credincios Romanilor. Din această cauză, ei sunt singurii dintre Germani, cari au dreptul să facă comerci cu noi, nu numai pe țărmurile Dunării, dar și în părțile interioare, precum și în coloniile cele splendide ale provinciei Reția. Ei trec la noi pe unde le place și fără să fie pădiți, și pe când comandanții noștri arată celor alalte ginți germane armele și castelele noastre, noi deschidem Hermundurilor casele și vilele noastre, fără ca ei să aibă dorința să ni le iee»¹⁾.

7. Migrațiunile Arimilor în Gallia (Aremorici, Remi).

Migrațiunile triburilor pelasge către apus începuse încă în timpurile primitive ale istoriei, cu mult înainte de invasiunea Celților.

O probă în această privință ne sunt diferite fabricate ale industriei neolitice descoperite pe teritoriul Galliei, cari, după forma, după tehnica și ornamentațiunea lor, aparțin civilizațiunii arhaice pelasge.

În timpul, când senatul roman însărcinase pe Iuliu Cesar, cu apărarea frontierelor de nord ale Italiei, cele mai vechi triburi pelasge ale Galliei se aflau dislocate și împinse înainte de migrațiunile posterioare până în părțile extreme de lângă Oceanul cel mare.

Aceste regiuni de apus și de nord ale Galliei purtau în geografia oficială romană numele de Aremorica; un termen, ce ne indică tot-o-dată numele de Aremori pentru cea mai vechiă naționalitate pelasgă de pe pământul Galliei. Din punct de vedere al etimologiei, numele de Aremori este numai un simplu rotacism arhaic în loc de Aremoni.

Sub această formă termenul este foarte vechiu.

Un Ἀρχέμορος (unde χ reprezintă numai o aspirațiune guturală) ne apare în legendele epice despre resboiul celor 7 în contra Thebei ca un fiu al principelui Lycurg din Nemea²⁾.

În Roma mai esista în seculul al IV-lea unele părți ale orașului vechiu, ce formă, ce presupune numele de Armalausa pentru teritoriul locuit de acest popor. Sufisul topic usa ni se prezintă adese ori în numirile de localități ale Reției (Steub, Über d. Urbewohner Rätien, 161 seqq.) În Cosmografia lui Aethicus, Armalausi sunt numiți Armolai (Riese, Geogr. lat. min. 40. 84). Un munte din regiunea vecină a Bohemiei poartă numele Hromolan.

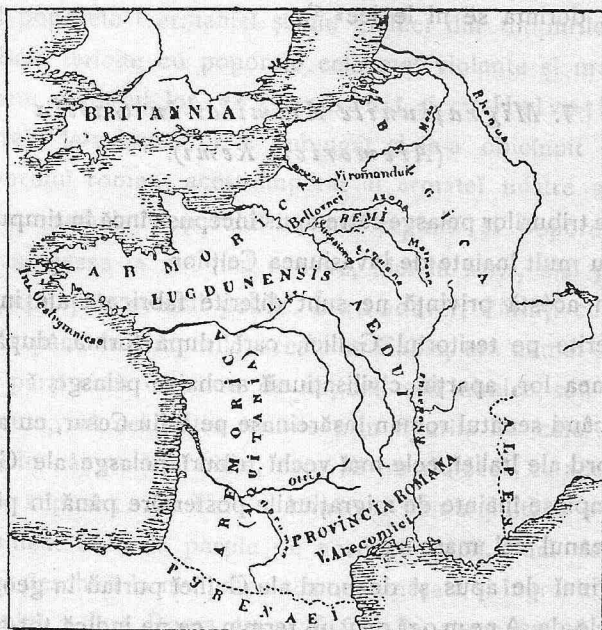
¹⁾ Taciti Germ. c. 41.

²⁾ Apollodori Bibl. lib. III. 6. 1.

purtau numele de vicus Archemonium s u Archemorium  i forum Archemorium ¹⁾.

Remora ²⁾  i Remona ³⁾, s u Remoria ⁴⁾  i Remonia ⁵⁾, se mai numia pe la inceputul erei creștine partea cea mai înaltă a muntelui Aventin, unde, după cum spuneau tradițiunile, Rem, fratele lui Romul, voise să fie construită cetatea Romei.

Remores, ne spune Aureliu Victor, se numise în vechime un gen  re-care de  men  ⁶⁾.

259. — Gallia.

Remuria s u Remoria ⁷⁾, era o vechi  sărbătore na ional  a Roma-nilor în on rea strămoșilor buni  i ilu tri . Aceea i solemnitate, cu rituri nocturne, se mai s rb z   i astă- i la Carpa i, sub numele de Alimor i, cu deosebire în Bănat  i în regiunile de apus ale Transilvaniei ⁸⁾;  r în Bucovina  i Moldova aceea i str mo i din vechime (Remor i s u Alimor i) sunt numi i Rahman i  i Rohman i ⁹⁾.

¹⁾ Sexti Rufi, De reg. urb. Romae. Regio VII.

²⁾ Ciceronis De div. c. 4: Certabant (Romulus et Remus) urbem Romam Remo-ramne vocarent.

³⁾ Fabretti Gloss. ital. p. 1158.

⁴⁾ Dionysii lib. I. 86: λ φος Αδεντινός καλούμενος,  ς δ  τινες Ιστοροῦσιν,   Περμορία.

⁵⁾ Plutarque, Oeuvres, Romulus.

⁶⁾ Aur. Victor, Orig. gent. rom. 21: homines ab antiquis Remores dicti.

⁷⁾ Ovidii Fast. lib. V. 480—481.

⁸⁾ Hasdeu Etym. magn. Rom. v. Alimor i.

⁹⁾ Miklosich,  ber d. Wand. d. Rumunen, p. 18. — Marian, S rb torile, III. p. 171.

În Gallia, cea mai însemnată grupă de Aremori o formau locuitorii din Aquitania, sêu din Aremorica vechiă ¹⁾; o regiune, care din punct de vedere al elementului etnic, al idiomei și al administrațiunii, cuprindea teritoriul de apus al Galliei de la Pyrenei până la râul Liger (Loir). În această parte de sud-vest a Galliei domnise, în tot cursul evului de mijloc, o idiomă latină poporală, numită *lingua romana* (la *langue romane*).

În ce privește originea geografică a acestor Aremorici stabiliți între Pyrenei și Liger, S. Ieronim în comentariile sale asupra epistolei S. Paul către Galateni, ne spune, că Aquitanii (sêu Aremoricii) se glorificaū a fi de origine grecescă ²⁾; adică din părțile de răsărit ale Europei, ce se aflaū în timpurile aceste în sfera de influență a civilizațiunii grecesci.

O altă grupă considerabilă de Aremori sêu Aremorici se afla stabilită în părțile de nord-vest ale Galliei, în apropiere de Ocean, între râurile Liger și Samara ³⁾. Cesar numește districtele aceste *Armoricae civitates*. La Jornande, ei sunt numiți *Armoritiani* ⁴⁾ și la Procopiu *Arborychi* ⁵⁾. Între acești Aremorici, cei mai estreni erau așa numiți *Ostiones* sêu *Ostiaei*, ér insulele din apropiere purtau numele de *Oestrymnicae* ⁶⁾.

Armorica din părțile de nord-vest ale Galliei cuprindea în deosebi peninsula numită astă-zi *Bretagne*, o regiune importantă archeologică, unde ni se presintă cele mai grandioase și mai frumoase monumente megalitice ale Galliei: menhire, peulvane, alinieri, dolmenc și cromlecuri ⁷⁾.

¹⁾ Plinii IV. 17: *Aquitanica, Aremorica antea dicta*. — Etimologia celtică din *ar* (= ad sêu ante) și *môr* (= mare) e lipsită de orice fundament istoric. — La Ausoniu (Epist. 9. 35) aflăm și *Aremoricus pontus*. — Schnakenburg, *Idiomes populaires de la France*, p. 40: dans l'Auvergne (pe teritoriul vechii Aquitanie sêu Aremorice) ... On remarque de fortes aspirations guturales; le *r* remplace souvent *l* et la lettre *a* à la fin des mots prend un son sourd et inarticulé qui ressemble à *l'ai*.

²⁾ S. Hieronymi Comment. in epist. ad Galatos, lib. II. c. 3: *maxime cum Aquitania Graeca se jactet origine*.

³⁾ Caesaris B. G. lib. VII. 75: *universis civitatibus, quae Oceanum attingunt, quacque eorum consuetudine Armoricae appellantur (quo sunt in numero Curiosolites, Rhedones, Ambibari, Caletes, Osismii, Lemovices, Veneti, Unelli)*. — Cf. Ibid. B. G. lib. V. 53. — Eutropii lib. IX. 21. *per tractum Belgicae et Armoricae*.

⁴⁾ Jornandis De reb. Get. c. 36.

⁵⁾ Procopii Bell. Goth. I. 12.

⁶⁾ Avienii Or. mar. v. 130.

⁷⁾ Cartailhac, *La France préhistorique* (Ed. 1889) p. 201: *Les monuments mégalitiques, de la vieille Armorique ne sont pas seulement les plus grandioses; il y sont accumulés sous toutes leurs formes*. — Cf. Bertrand, *La Gaule*, p. 124.

O altă populațiune pelasgă a Galliei, care făcea parte din familia Arimilor, se afla stabilită între cursurile superioare ale râurilor Liger și Arar (Saône). Acest trib figurează în actele oficiale ale republicei romane sub numele de Aedui.

Eduii, ne spune Cesar, au avut tot-de-una primul rang între popoarele Galliei ¹⁾. Senatul roman recunoscuse la diferite ocazii în mod oficial, că Eduii forma un popor din vechia familie latină, din care cauză le-a și conferit titlul onorific de «*fratres et consanguinei*» ²⁾, frați și popor de același sânge cu Romanii; ér Cicero i numesce: *fratres nostri Aedui* ³⁾.

A patra grupă numerosă de Arimi se afla stabilită în Gallia Belgica, lângă râurile numite Axona (Aisne) și Matrona (Marne).

În timpurile lui Cesar, semințiile arimice ale Belgiei se aflau unite între dênsele prin confederațiuni și clientele particulare, însă preponderanța politică o aveau așa numiții Remi. Când Cesar se apropia cu legiunile romane de frontierele Galliei Belgice, Remii au fost cei de întâi, cari i trimiseră o deputațiune și-i făcură cunoscut, că dênșii se predau cu toate ale lor în credința și în puterea poporului roman ⁴⁾.

Remii, scrie Cesar, s'au bucurat tot-de-una de o onoare principală înaintea sa ⁵⁾, că ei se aflau pe gradul al doilea al demnității între popoarele Galliei, ér rangul întâi i-l aveau Eduii ⁶⁾. Strabo numesce pe Remi, cei mai nobili, între popoarele de nord ale Galliei ⁷⁾; ér senatul roman le acordă titlul de *foederati*, cu alte cuvinte, o autonomie administrativă, stabilită, prin tractate speciale.

Orașul lor principal se numia Durocorter și Remi. Aici se afla reședința legatului imperial al Galliei Belgice.

¹⁾ *Caesaris B. G. lib. I. 43: omni tempore Galliae principatum Aedui tenuissent, prius etiam quam nostram amicitiam appetissent.*

²⁾ *Caesaris B. G. I. 33: Aeduos, fratres consanguineosque saepenumero ab Senatu appellatos.*

³⁾ *Cicero ad Atticum, I. 19.* — La Eduii, după cum ne spune Cesar (*B. G. I. 16*), cel mai înalt magistrat se numia vergobretus. Etimologia propusă de unii, de la cymr. *guerg* (eficax) și *braut* (judiciu), nu are nici o basă în terminologia instituțiilor vechi. Din contra, noi credem, că avem aici numai o formă coruptă, dialectală, a unui cuvânt vechi pelasg, ce corespunde termenului latin de rector (*civitatis*), rom. *deregătoriu*.

⁴⁾ *Caesaris B. G. II. 3.*

⁵⁾ *Caesaris B. G. lib. V. 54: quos (Remos) praecipuo semper honore Caesar habuit.*

⁶⁾ *Caesaris B. G. VI. 12: Eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Aedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent.*

⁷⁾ *Strabonis lib. IV. c. 3. 5.*

Remii, întocmai ca și Eduii, avuse încă înainte de cucerirea Galliei tradițiuni naționale vechi, că ei, în ce privesce originea lor, ar fi din aceeași familie etnică cu poporul roman.

În timpul dominațiunii romane, o poartă a orașului era consacrată ȋeului Marte. Acastă poartă mai subsistă în parte și astă-ȋi. Prima arcadă, numită a lui Rem, represintă pe Rem și pe Romul sub lupóică; la drépta se vede Faustul, la stânga Acca Laurentia. Este un monument, care, după cum vedem, consacrase o vechiă tradițiune, că Remii erau fraȋi din același sânge cu Romanii.

În evul de mijloc mai aflăm, despre originea Remilor, încă o legendă fórte respândită în apus, care spunea, că Rem, separandu-se de fratele său Romul, a trecut în Gallia, unde a întemeiat orașul Remi, care prin avuȋia și frumseȋa sa întrecuse cu mult cetatea lui Romul de lângă Tibru ¹⁾.

Se pare însă, că Remii mai aveaȋ și alte reminiscenȋe istorice, că originea lor geografică se reducea la părȋile de răsărit ale Europei, după cum aceeași tradițiune o aflăm la Aremoricii din Aquitania și la diferite triburi pelasge, ce se stabilise pe teritoriul Hispaniei. Faptul ce ni se presintă este următoritul.

În catedrala de la Reims (Remi), ce avuse un rol fórte însemnat în istoria religióasă și politică a Franciei, se păstrase încă până în seculul al XVIII-lea un evangeliar scris în limba slavonă, pe care regii Franciei depuneaȋ jurământul lor la ceremonia încoronării, și care din cauza acesta căpătase numele de evangelia consecrării, *Le texte du sacre* ²⁾. Acest evangeliar se compunea din dóue părȋi, una scrisă cu litere cirilice, și alta cu litere glagolitice séu dalmatine. Porȋiunea scrisă cu caractere cirilice era de fapt numaȋ o copiiă făcută în Țera românescă pe la începutul seculului al XIV-lea (1300—1310) de pe un alt exemplar scris în Moldova pe la finele seculului al XII-lea (1180—1200). Acest manuscris a trecut apoi din Țera românescă în Dalmaȋia, unde a fost legat cu un alt fragment evangelic scris cu litere glagolitice. Evangeliarul ast-fel legat ajunsese apoi în posesiunea împăratului Carol IV (1348—1378), care-l dăruie mănăstirii Emmaus din Praga, de unde după a. 1390 manuscrisul trecu în Francia, nu scim cum; unde s'a păstrat cu religiositate în catedrala de la Reims și ajunsese la atăta veneraȋiune, în cât dóue dinastiȋ succesive regale, a Valesilor și Burbonilor, jurau la ceremonia încoronării pe acest evangeliar, scris în parte pe teri-

¹⁾ Legenda Athis et Prophilias (la Graf, Roma nella memoria del medio evo. I. 101):

Et Remus s'en ala en France

Une cite (Rains) fist par poissance . . .

²⁾ Hasden, Textul sacruului de la Reims (în ȋiariul «Traian», a. 1869, Nr. 64—69).

toriul țărilor române, cu litere bătrănesci său cirile și cu unele particularități ale limbei românesce ¹⁾).

Vecini cu Remi din Gallia Belgică erau în timpul lui Cesar așa numiții Viromandui său Veromandui. Orașul lor principal era Augusta Viromandorum, numită de Ptolemeu πόλις Αὐγούστα Πομώνδων ²⁾. Forma mai corectă a numelui era așa dar Romandi, nu Veromandui, unde inițialul *V* substituie numai pe un *H* ca aspirațiune, întocmai ca în Veneti (Ένετοί), Vesta (Έστία).

Un alt trib din Gallia Belgică îl formați așa numiții Oromansaci ³⁾; un termin, pe care geografia romană ni l'a transmis de sigur numai în formă barbarisată.

La aceeași unitate de rasă și la aceeași confederațiune politică aparțineau în Gallia Belgică și Suessionii, pe cari vecinii lor, Remii, i numiau «frați și popor de același sânge» ⁴⁾.

În fine, vecini cu Remii, erau așa numiții Bellovaci, cari, după cum ne spune Cesar, formați în Gallia Belgică poporul cel mai puternic, prin curagiul, prin autoritatea și numărul lor. Ei puteau să pună în arme 100.000 oameni luptători ⁵⁾. După nume și după caracterul lor, Bellovacii, se pare, că formați unul și același popor cu Belaci, un alt trib rășboinic pelasg, ce-și avea locuințele sale în Alpi ⁶⁾.

Diodor Sicul, care trăise în timpul lui Cesar și August, ne spune că esista între Galii și Romani o înrudire etnică, din timpuri foarte depărtate ⁷⁾; ér Strabo numesce pe toți Gallii popor arimanic ⁸⁾.

¹⁾ Această importanță deosebită, ce s'a acordat în Reims unui evangeliar scris în parte cu litere bătrănesci și în o limbă neînțeleasă pentru clerul, de altminterlea destul de instruit, al Franciei, nu se poate explica de cât prin o vechiă tradițiune. Probabil, că evangeliarul din sec. XIV a substituit numai pe un altul mai vechi, scris cu caractere pelasge (său grecesci, cum le numia Tacit), însă pierdut ori distrus din cauza evenimentelor.

²⁾ Ptolemaei (Ed. Didot) lib. II. 9. 6 (var. în diferiți codici).

³⁾ Plinii lib. IV. 31.

⁴⁾ Caesaris B. G. II. 3: Remi, qui proximi Galliae ex Belgis sunt, ad eum (Caesarem) legatos . . . miserunt, qui dicerent . . . ne Suessiones quidem, fratres consanguineosque suos, qui eodem jure et eisdem legibus utantur, unum imperium, unumque magistratum cum ipsis habeant, deterere potuerunt, quin cum his (reliquis Belgis) consentirent. — Un oraș vechi cu numele Suessa se afla în Lațiu.

⁵⁾ Caesaris B. G. II. 4. — Cf. Strabo, lib. IV. 4. 3.

⁶⁾ C. I. L. vol. V. nr. 7231.

⁷⁾ Diodori Siculi lib. V. 25: ὅν (τῶν Γαλατῶν) ἐστὶν ἐν πρὸς Ῥωμαίους ἔχον συγγένειαν παλαιάν καὶ φίλαν τὴν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαμένουσιν.

⁸⁾ Strabonis lib. IV. c. 4. 2: Τὸ δὲ σύμπαν φῶλον, ὃ νῦν Γαλλικὸν τε καὶ Γαλατικὸν καλεῖσθαι ἁρσιμάνιον ἐστὶ καὶ θυμακόν.

În fine, la vechia populațiune a Arimilor se reduce originea mai multor numiri de localități de pe teritoriul Franciei de astăzi.

Din acestea însemnăm aici următoarele:

Aramon	Ramecourt	Réméréville	Reméray
Arembécourt	Ramicourt	Rémering	Rimay
Armancourt	Ramonechamp	Remigny	Rimancourt
Armenonville	Ramous	Reminiac	Rimogne
Ermenonville	Ramousies	Remiremont	Rimon
Harmonville	Ramville	Remois	Roumens
Ormancey	Rémeling	Remoncourt	Rumigny
Ormenans	Remenoville	Remonville	Rumont ¹⁾

8. Migrațiunile Arimilor în peninsula iberică.

Din regiunile Alpilor și din Gallia de sud, o parte din triburile arimice trec și se estind în peninsula iberică.

Istoricul Flaviu Ioseph, care trăise în timpurile lui Vespasian, numește pe Cantabrii din Pyrenei, și pe Lusitani de lângă marea de apus (pe vechii locuitori ai Portugaliei) triburi arimane ²⁾; un termen, care, după cum am văzut mai sus, avea la autori greci două înțelesuri, unul indica rasa, sevă familia etnică, a acestor popoare, și altul moravurile lor rășboinice barbare.

Același autor ne mai spune, că Iberii cei vechi, Ἰβηρες οἱ παλαιοί ³⁾, întocmai ca Etruscii și Sabini, se numiau Πρωτοί. Aici Flaviu Ioseph, după cum vedem, întrebuițează și pentru Arimani din Iberia termenul general, politic, de Romani.

Despre existența unei vechi populațiuni arimice pe teritoriul Hispaniei mai avem încă următoarele date.

Un trib, sevă ginte, din Pyrenei poartă în inscripțiunile romane numele de

¹⁾ Janin, Dict. d. com. d. France. Paris, 1851. — Ca nume personale de origine arimică notăm aici: Ariamnes, un Gal avut emigrat în Asia (Phylarcus in Fragm. Hist. gr. I. 334); IROMIAOS (Eromelos), numele unui principe pe o monetă a Senonilor (Monin, Mon. d. anc. idiomes gaul. 36); în o vechiă legendă francesă, Romul încă este numit Heromulus (Graf, Roma, I. 223); Ramellenus sevă Chramullenus, ex genere romano, unul din duci lui Dagobert I (Mon. hist. Germ. SS. II. 160); Chramnus (Dahn, Urgesch. d. rom. u. germ. Völk. III. 92. 4); Ramno (s. Ramnus) episcopus Helensis, a. 876 (Baluzii Capit. II. 1497); Ramnulfus, dux Aquitaniae, a. 889.

²⁾ Flavii Iosephi Bell. Jud. lib. II. 16. 4.

³⁾ Flavii Iosephi c. Appion. lib. II. 4.

Viromenici ¹⁾; de sigur, o simplă formă dialectală în Țoc de Romenici, său (H) Romenici, după cum Romandi din Gallia erau numiți Viro-mandui în geografia oficială romană.

Argamonici (mai corect însă Aramonici) este numele unei alte ginți din Tarraconia ²⁾. Probabil, că aparțineau la aceeași familie cu Viromenici.

Un oraș de pe teritoriul Vacceilor se numia în epoca romană Hermandica ³⁾; un termin, ce corespunde la o formă mai vechiă de (H) Armantica; în itinerariul lui Antonin Salmantica, astăzi Salamanca (cu S ca aspirațiune și cu un l format din r).

Catena principală a munților din părțile de sus ale Lusitaniei purta în epoca romană numele de Herminius mons ⁴⁾, în evul de mijloc Arminna. După cum vedem, triburile pastorale arimice ocupase încă din timpuri forțe depărtate această regiune muntoasă.

Ruinele unei vechi cetăți din munții Lusitaniei se mai numesc și astăzi Aramanha său Aramenha ⁵⁾.

Pe două inscripțiuni redactate în idioma națională a unui trib din Lusitania aflăm cuvintele Arimo și Arimom; probabil numele unei localități ⁶⁾.

În părțile de sud-est ale Pyreneilor există un vechi oraș al Ilergeților, numit Osa, unde se bătuse cele de întâi monete naționale ale Hispaniei, cunoscute sub numele de argentum Oscense. Unul din acești denari ne înfățișează pe revers figura lui Armis al Daciei, ca mesager al Țeilor, și având de desupt inscripțiunea *PMAN (Orman) (v. pag. 757, fig. 252). Alte două monete din Tarraconia, de asemenea anterioare cuceririi romane, ne prezintă numele unor principii naționali, scrise cu litere vechi pelasge: PAMK (Ramescyus) și PAM. ⁷⁾

În fine, mai aflăm la vechii locuitori ai Hispaniei numele personale de Armonicus și Harmonicus, Armonia, Harmonia și Ramnia, după cum ni le-au transmis inscripțiunile romane ⁸⁾; unde noi vedem aceeași vaccilare între formele aspirate și neaspirate, întocmai ca în numirile de triburi și localități, despre care am vorbit mai sus.

¹⁾ C. I. L. vol. II. nr. 5741.

²⁾ C. I. L. vol. II. nr. 2856.

³⁾ Livii lib. XXI. 5.

⁴⁾ Suetonii Caes. c. 54.

⁵⁾ C. I. L. vol. II, p. 21.

⁶⁾ C. I. L. vol. II. nr. 738. 739.

⁷⁾ Mionnet, Descr. d. méd. ant. Suppl. I. Pl. IV. nr. 71. 72.

⁸⁾ C. I. L. vol. II. nr. 3892. 4. 4008. 4373797. 920.

9. Migrațiunile Arimilor în Italia.

Cel mai vechi trib pelasg, pe care-l aflăm stabilit lângă cele șapte coline ale Romei, poartă în tradițiunile istorice ale Etruscilor numele de Ramnes și Ramnenses ¹⁾.

După Dionysiu din Halicarnas, partea superioară a muntelui Aventin se numise o-dată Remoria ²⁾, la Plutarch Remonium și Remonia ³⁾. Aceeași tradițiune o aflăm și în epoea națională a lui Enniu: Romul și Rem se certau, cum se numescă noua cetate de lângă Tibru, Roma se numea Remora ⁴⁾.

Remores, scrie Aureliu Victor, era în vechime numele unui gen orecare de omeni ⁵⁾.

Același termen ne mai apare și sub forma de Archemores și Archemores, după cum rezultă din numirile de Vicus Archemorium se numea Archemonium, și Forum Archemorium ⁶⁾, ce le aveau unele părți mai vechi ale Romei.

Romilia, probabil însă că la început Romiria, era numele unui vechi trib roman, care avea primul rang al demnității între triburile așa numite rustice ⁷⁾. Teritoriul acestui trib începea de lângă zidurile Romei și se întindea până la mare.

Încă cu mult înainte de întemeierea Romei, întreaga regiune centrală a Italiei se vede a fi fost locuită de triburi arimice.

Tibrul, care despărțea teritoriul Etruscilor de al Umbrilor, de al Sabinilor și Latinilor, era numit în cărțile vechi religioase Rumon ⁸⁾, se numea Rumor în formă rotacisată, după cum rezultă din Eneida lui Virgiliu ⁹⁾. Această numire arhaică, de origine etnică, ne pune în evidență faptul, că în tim-

¹⁾ Varro L. L. lib. V. 55: Sed omnia hanc vocabula Tusca (Tatienses, Ramnenses, Luceres), ut Volnius, qui tragoedias Tuscas scripsit, dicebat.

²⁾ Dionysii Halic. lib. I. c. 85—87. — Festus (v. Remurinus ager): sed et locus in summo Aventino Remoria dicitur, ubi Remus de urbe condenda fuerat auspicatus.

³⁾ Plutarch, Oeuvres, vol. I. (Ed. 1784) Romulus, p. 79. 81.

⁴⁾ Enniu (la Cicero De div. I. 48): Certabant (Romulus et Remus) urbem Romam Remoramne vocarent.

⁵⁾ Aur. Victor, Orig. gent. Rom. c. 21: homines ab antiquis Remores dicti. — O vechiă divinitate națională a Romanilor purta numele de Remureina (C. I. L. vol. I. nr. 812).

⁶⁾ Sextus Rufus, De reg. urb. Romae. Regio VII.

⁷⁾ Varro, L. L. lib. V. 1.

⁸⁾ Servius ad Aen. VIII. 63.

⁹⁾ Virgiliu Aen. VIII. 90.

purile primitive ale istoriei italice amândouă țărmurile Tibrului erau locuite de o populațiune arimică, pastorală și agricolă.

Unul din cele mai vechi orașe de pe teritoriul Umbrilor purta numele de Ariminum. O monetă antică de bronz a acestui oraș ne înfățișează pe avers un cap cu barbă și căciulă conică, ér pe revers legenda ARIM. Alte două monete ne prezintă același tip, ér pe revers inscripțiunea ARIMI și ARIMNO ¹⁾.

În vechia religie a Umbrilor, Jupiter mai era adorat și cu epitetul de armunos său armunis ²⁾.

Pădurile cele vaste ale Apeninilor, cari despărțeau pe Umbri, pe Sabini, și pe Etrusci, purtau încă din timpuri obscure numele de montes Romani ³⁾. Din acești munți isvorăa Tibrul, numit în vechime Rumon și Rumor. În acești munți locuise odată poporul primitiv al Italiei, așa numiți Aborigines ⁴⁾; un termen etnic alterat, probabil în loc de Are-morici, său Are-moricenses, ca la Procopiu Arborychi în loc de Armorici. Faunus, regele cel înțelept și plin de merite al Aborigenilor, se mai numise, după cum ne spune Diodor Sicul ⁵⁾, și Ἐρμῆς (Ἑρμῆν).

În fine, mai notăm aici, că întreg teritoriul Umbriei, dimpreună cu părțile de nord, până lângă țărmurile de jos ale Padului, purta în evul de mijloc numele de Romania și Romaniola ⁶⁾. Fără îndoieală, că originea acestei numiri este anterioară dominațiunii romane, după cum acesta se probază și din numele cel vechiu al orașului «Ariminum» ⁷⁾.

În Lațiu, triburile arimice se află, încă din timpuri foarte depărtate, răspândite prin diferite părți ale acestei regiuni, începând de la mare și până lângă Apenini.

Cu deosebire, Rutuli, a căror capitală era Ardea, ni se prezintă în tradițiunile naționale ale Latinilor, ca un popor de origine arimică. Virgiliu amintesc pe un Rhamnes, ca rege și augur al Rutulilor ⁸⁾,

¹⁾ Mionnet, Descr. d. méd. Suppl. Tome I, p. 208. — C. I. L. vol. I, nr. 23.

²⁾ Huschke, Die Iguv. Taf. II-a 7. p. 322—323.

³⁾ Siculi Flacci, De condit. agr. (Grom. vet. Ed. Lachmann, p. 137): În Piceno et in regione Reatina montes Romani appellantur. — Liber Coloniarum I (Campania), ibid. 239: priuati possident montes nomine Romanos.

⁴⁾ Dionysii Hal. lib. I. 9: Ἀβοριγίνες . . . ὅτι τὸ μὲν πρότερον ἐπὶ τοῖς ὕδασι φῆκον ἀνὰ τὰς κορυφὰς καὶ σποράδας.

⁵⁾ Diodori Siculi lib. VI. 5. 2.

⁶⁾ Muratori, Scriptores, Tom. X. p. 381.

⁷⁾ Despre Arimani, său Aremani, din părțile superioare ale Italiei am vorbit mai sus.

⁸⁾ Virgiliu Aen. IX. v. 325—327: superbum Rhamnetem aggreditur. . . . Rex idem et regi Turno gratissimus augur.

și pe un alt eroi legendar al acestui popor cu numele de Remus ¹⁾.

Orașul Tibur, situat la colțul de răsărit al Lațiului, care devenise o cetate puternică, înfloritoare și «superbă», cu mult înainte de întemeierea Romei, era de asemenea o colonie arimică. Unul din vechii reprezentanți ai acestui municipiu poartă la Virgiliu numele de Remulus ²⁾.

În istoria Lațiului, elementul arimic ne apare dominant încă înainte de întemeierea Romei. Unul din regiile cele vechi ale Lațiului este numit la Liviu Romulus Sylvius ³⁾, la Orosiu Aremulus ⁴⁾ și la Plutarh Romis ⁵⁾.

În regiunile cele muntoase ale Apeninilor, vecini cu Latinii și Campanii locuiau Samniții, un popor pastoral și agricol, iubitorii de glorie și independență. Ei făceau parte din una și aceeași seminție arimică cu Sabinii și Oscii. Cea mai veche și mai puternică cetate a lor se chema Romulea, după cum o numește Liviu ⁶⁾, situată pe un vârf de munte, pe care însă Romanii o asemănă cu pământul.

În Enotria, se în părțile inferioare ale peninsulei italiice, domnise odată, după cum ne spun tradițiunile, regele numit Italus, un principe glorios din familia arimică. Un fiu al lui Italus purta numele de Romus ⁷⁾, și o fică a sa se chiamă Roma ⁸⁾. Hecateu (sec. VI. a. Chr.) mai amintește aici și un oraș cu numele de Erimon ⁹⁾.

La familia Arimilor aparțineau și vechile triburi ale Siciliei. Sicanii se în Siculi, popor de origine barbară, locuise în timpurile mai vechi în Umbria, apoi în Lațiu. Din Lațiu espulsați de Aborigeni și de alte triburi pelasge, ei trecură în Lucania, ér din Lucania în Sicilia, cam cu 80 de ani înainte de războiul troian ¹⁰⁾.

În timpurile lui Antoniu, după cum ne spune Cicero, Sicilienii au fost declarați de cives Romani ¹¹⁾. Fără îndoieală, că această lege avea de basă o tradițiune veche națională, că amândouă aceste popore, Romanii și Siculi,

¹⁾ Virgiliu Aen. IX. v. 330.

²⁾ Virgiliu Aen. lib. IX. v. 360.

³⁾ Livii lib. I. c. 3.

⁴⁾ Orosii Hist. lib. I. 20.

⁵⁾ Plutarque, Oeuvres, vol. I, Romulus, p. 62.

⁶⁾ Livii lib. X. 17.

⁷⁾ Dionysii Hal. lib. I. 72.

⁸⁾ Plutarque, Oeuvres I (1784), Romulus.

⁹⁾ Stephanus Byz. v. Ἐριμων.

¹⁰⁾ Dionysii Hal. lib. I. 9, 22. — Plinii lib. III. 19. — După Thucydide (VI. 2), Siculi au trecut în Sicilia, cam cu 300 ani înainte de prima imigrare a Grecilor în această insulă, adică cu vre o 1000 ani a. Chr.

¹¹⁾ Ciceronis Epist. ad Att. XIV: Antonius fixit legem qua Siculi cives Romani.

avuse o-dată aceeași origine, aceeași limbă, aceleași locuințe și același nume comun.

În părțile meridionale ale insulei, Pliniu amintesc rîul numit Hirminium ¹⁾, la Philist Ἰρμυνός ²⁾, de sigur o vale locuită în timpurile preistorice de o grupă însemnată de păstori arimi.

După cum vedem, triburile arimice ale peninsulei italice ne apar la autorii vechi sub diferite numiri dialectale.

Pe baza elementelor, de cari am vorbit mai sus, noi resumăm și reconstituim aici aceste numiri sub următoarele forme:

În Etruria, vechii Arimi erau numiți Ramnes; în Umbria, Arimini și Armuni; în părțile de sus ale Tibrului, Rumones și Rumores; pe cele șapte coline ale Romei, Remones, Remores, Archemones și Archemores; în Lațiu Ramnes, Remi ³⁾, Romi și Rumi; în Lucania, Erimones (Arimones); ér în Sicilia, Hirmini sêu Hurmini.

În fine mai exista în Italia de mijloc și forma arhaică de Rumini, după cum acesta rezultă din numirile divinităților Jupiter Ruminus ⁴⁾, Dea Rumina ⁵⁾, precum și din numele locurilor vicus Ruminalis ⁶⁾, ficus Ruminalis ⁷⁾ sêu Rumina ficus ⁸⁾.

10. Migrațiunile Arimilor în Thracia.

Thracia, în timpurile primitive ale istoriei, cuprindea din punct de vedere etnografic întreg nordul Europei de asupra Thessaliei și Epirului.

Macedonia era considerată numai ca o parte a Thraciei ⁹⁾; ér Herodot scrie, că Troianii, în timpurile lor de putere și mărire, cucerise Thracia întreagă până lângă sinul ionic ¹⁰⁾.

¹⁾ Plinii lib. III. 14. 4.

²⁾ Fragm. Hist. graec. I. 186. fr. 8.

³⁾ Cf. C. I. L. vol. I: M. Ramnius (nr. 571) și C. Remis = Remius (nr. 946).

⁴⁾ Augustini Civ. Dei, lib. VII. 11.

⁵⁾ Augustini Civ. Dei, lib. IV. 11. — Varro, L. L. lib. II. 11. 5: divae Ruminiae sacellum. — Cf. Cicero, N. D. lib. I. 29: Romana Juno, h. e. quae ab Romanis et Romano ritu colebatur.

⁶⁾ Sexti Rufi De reg. urb. Romae. VII.

⁷⁾ Livii lib. I. 4. — La Tacit, Ann. XIII. 58: Ruminalis arbor.

⁸⁾ Ovidii Fast. II. v. 411.

⁹⁾ Hecataei fragm. 115.

¹⁰⁾ Herodoti lib. VII. 20.

În părțile de nord, Scyții erau considerați de asemenea ca un popor de origine thracică ¹⁾.

«Națiunea Thracilor», scrie Herodot, «este, după Indieni, cea mai mare dintre toate națiunile lumii, și dacă acești Thraci ar fi sub domnia unui singur om, se ar putea înțelege între dâșii, ei ar fi neînvinși și cei mai puternici dintre toate popoarele. Însă acest lucru e imposibil să se întemple vre o-dată, din care cauză ei sunt slabi. După diversitatea regiunilor, în care locuiesc, ei poartă nume diferite, însă cu toții au aceleași moravuri și aceleași instituțiuni» ²⁾.

Din punct de vedere al originii etnice, vechile populațiuni ale Thraciei aparțineau aproape în total familiei arimice.

Homer amintesc în Iliadă pe un Rigmus ('Ρίγμων), care alergase în ajutorul Troianilor, ἐκ Θρήκης ἐριβόλακος, adică din Thracia, unde plugul scotea glie mari și grase de pământ ³⁾. În alt loc Homer caracterizează regiunea, numită ἡ Θρήκη ἐριβόλαε κα μήτηρ μῆλων, mama oilor ⁴⁾, — cuvinte care în nici un caz nu se pot aplica la Thracia de lângă Marea egeă, ci numai la basinul cel vast, fertil și avut de turme al Dunării de jos.

Un alt rege din timpurile lui Alesandru cel Mare, care domnise peste Triballii din părțile de apus ale Mesiei, poartă la istoricul Arrian numele de Sirmus ⁵⁾; un nume, care, din punct de vedere al etimologiei, este identic cu Rimus, însă cu transpozițiunea lui R (= Irmus) și cu S la început ca aspirațiune dialectală.

Pausania mai amintesc pe un rege al Tursenilor, cu numele Arimnestus, care cel de întâiu dintre barbari, a trimis daruri pioase lui Ioc din Olympia ⁶⁾. Dacă acest Arimnestus domnise peste Tyrsenii din părțile de răsărit ale Macedoniei (Herod. I. 57), ori peste Trausi și Agathyrșii de la Carpați, nu putem ști. Probabil, că nici Pausania nu putea să ne spună mai mult.

De asemenea aflăm la Suida o amintire despre un Ἑρμων ὁ Πελασγῶν βρασιλεύς ⁷⁾, care trăise în timpul lui Darius și domnia peste insula Lemnos situată lângă țărmurile de sud ale Thraciei ⁸⁾.

¹⁾ Stephanus Byz : Σκόθαι, ἔθνος Θράκιον.

²⁾ Herodoti lib. V. 3.

³⁾ Homer I. XXV. 485. — În timpurile romane un centurion din Mesia inferioară poartă numele de L. Messius Rimus (C. I. L. III. nr. 7420).

⁴⁾ Homer I. II, XI. v. 222.

⁵⁾ Arrian De exp. Alex. I. 4. 6.

⁶⁾ Pausaniae lib. V. 12. 5.

⁷⁾ Suidae Lex., v. Ἑρμώνιος χάρις.

⁸⁾ Diod. lib. X. 19. 6. — Fragm. Hist. gr. III. 643. 30.

Un Roemetalces este rege al Thracilor în timpul lui August și un alt Roemetalces în timpul lui Caligula.

După cum vedem, diferiți regi ai Thraciei, uni din părțile de sud, alții din părțile de nord ale Hemului, poartă nume arimice, începând încă din timpurile antchomerice.

Faptul în sine e destul de remarcabil și are drept fundament o vechiă tradițiune istorică.

Regii Thraciei, după cum ne spune Herodot, adorați între toți zei mai mult pe Έρμης (Έρμην), pe care-l considerați tot-o-dată ca începătorul dinastiei lor ¹⁾. Este același Hermes, numit și Hermias, Hermaon, Herman și Armis, pe care-l vedem reprezentat pe monetele Sarmizegetusei, identic cu Armen, părintele divin al Herminonilor din Germania, cu Έρμης (Έρμην) numit și Faunus, regele cel mitic al Aborigenilor, și cu Orman, ce figurează pe monetele Ilergeților din Hispania.

Ca descendenți din Hermes se mai considerați Filip II al Macedoniei și fiul său Alesandru cel Mare. Amândoi acești regi întrebuintează, pe unele monete ale lor, monograma R, une-oră cu efigia, alte oră cu atributele lui Hermes ²⁾.

Aceleași tradițiuni genealogice se pare că le avuse și familia cea puternică română din Târnova, care înființase și reînființase imperiul româno-bulgar.

O cronică armenescă pretinde, că împăratul româno-bulgar Samuil (a. 976—1014) ar fi fost de origine Armean ³⁾. Hasdeu crede, cu tot dreptul, că n'a fost Armean, ci Armân, cum se numesc Macedo-Românii. Noi însă mai adaugem aici, că un fiu al lui Samuil numit «Arménul» se cheama Roman (a. 1015), că un văr al acestui Samuil are numele de Armonius ⁴⁾, și un fiu al împăratului Petru I, se cheama de asemenea Roman ⁵⁾ (976—1002).

În numirile de localități aflăm de asemenea urme importante despre estensiunea triburilor arimice pe teritoriul Thraciei.

Întregă regiunea cea fertilă dintre Hem și Adrianopol poartă pe tabula Peutingeriană numele de Rimesica ⁶⁾; o numire geografică de origine etnică, ca și Aremorica, Belgica etc.

¹⁾ Herodoti lib. V. 7.

²⁾ Mionnet Descrip. d. méd.: Tom. VI. pl. LXX. nr. 2. 4. 9.

³⁾ Mateiș de Edessa, ap. Hilferding, Gesch. d. Serben und Bulgaren, Bautzen, 1864, p. 61. (Hasdeu, Etym. magn. II. 1705).

⁴⁾ Wenzel, Cod. dipl. Arpad. cont. VI. 29.

⁵⁾ Wertner, A középkori délszláv uralkodók, p. 132, 145.

⁶⁾ Tab. Peut. Segm. VIII. 3.

Pe drumul cel mare al Thraciei de la Filipopol către Adrianopol aflăm în timpurile romane două localități cu nume arimice, una *Ramlum* ¹⁾ și alta *Rhamae* (mutatio *Rhamis*), astăzi Harmanli ²⁾. În apropiere de muntele Athos esista un vechi oraș numit *Σερμολία* și *Έρμολία*, amintit încă de Hecateu în sec. VI. a. Chr. ³⁾, ér pe cóstele meridionale ale Thraciei se amintesc *Rumbodunum*, situat între rîurile Nestus și Strymon ⁴⁾.

După cum vedem, regiunile din părțile meridionale ale Hemului, unde domnise odată Odrysi, poporul cel mai civilizat și mai puternic al Thraciei, ne prezintă un strat foarte vechi arimic, nu numai pe văile Mariței (Hebrului) și ale Tungei (Tonzus), numite în timpurile romane *Rimesica*, dar și pe grupele cele muntoase de lângă Marea egeă.

Venim acum la o cestiune importantă a geografiei preistorice.

Încă începînd din sec. V, întreg imperiul roman oriental se mai numia și *Romania*, gr. *Ρωμανία* ⁵⁾; un termen geografic, ce-l aflăm întrebuințat pentru imperiul constantinopolitan în tot cursul evului de mijloc, la cronicari, în buletele Papilor, cum și în actele oficiale ale statelor de apus ⁶⁾.

Originea acestei numiri este în tot cazul poporală, însă foarte vechiă. Ea nu este nici politică, nici literară.

O prețioasă indicațiune în această privință o aflăm la Virgiliu. În *Eneida* sa, care se ocupă cu primele timpuri ale istoriei romane, dînsul amintesc două regiuni mari geografice, ce erau destinate ca moscenire pentru descendenții lui Enea, una sub numele de *regnum Italiae* și alta sub numele de *Romana tellus* ⁷⁾.

Numele de țera rumică (*Rum* său *Rum-ili*) a rămas, prin tradițiune, la populațiunile Asiei anterioare, ca o numire geografică pentru peninsula balcanică chiar și după căderea imperiului byzantin. Încă în primele timpuri ale domniei turcesci dincóce de Helespont, Thracia, Macedonia și Mesia aveau numele comun de *Rumili*, său *Rumelia*; ér în sec. XIX-lea, marele gu-

¹⁾ Tab. Peut. Segm. VIII. 2.

²⁾ Itin. Hierosol. p. 269: mutatio Rumbodona.

³⁾ Steph. Byz., v. *Σερμολία*. — Tomaschek în Sitz.-Ber. XCIX Bd. 475.

⁴⁾ Itin. Hierosol. p. 284.

⁵⁾ Chron. Idatii a. 295: Carporum gens universa in Romania se tradidit. — *Jornandis* Get. c. 25: Vesegothae. . . . legatos ad Romaniam direxere, ad Valentem imperatorem . . . ut partem Thraciae, sive Moesiae. . . si illis traderet ad colendum etc. — *Malalae* Chronogr. lib. XVI p. 378. — *Du Cange*, Gloss. med. lat. v. Romania: Bromptonus în *Richardo* I: Caput Rumaniae est civitas Constantinopolis.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. III. 1. 204. 1217. — Mon. Germ. SS. XIV. 660.

⁷⁾ Virgiliu Aen. IV. 274—276: Ascanium surgentem, et spes heredis Juli Respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus Debentur.

vernământ al Rumeliei mai cuprindea și regiunile de sus și de mijloc ale Albaniei de astăzi ¹⁾.

În părțile de răsărit ale Thraciei, vechia populațiune arimică î-și păstrase caracterul său național până pe la începutul sec. XIV-lea.

În timpurile împăratului Andronic Paleologul (1282—1328), după cum scrie Pachymer, Blachii din Thracia se întindeau de la suburbiile Constantinopolului până la Byzia și mai departe. Acești Blachii locuiau mai mult în ținuturi muntoase; erau oameni deprinși în arme, aveau de turme și cirești de vite și se înmulțise în număr atât de considerabil, încât inspirau îngrijiri serioase, că se vor alia în contra imperiului cu Scyții de la Dunăre (Românii lui Basarab cel Mare), având același mod de viață și probabil aceeași origine. Spre a întâmpina un astfel de pericol, împăratul Andronic a crezut, că lucrul cel mai nimerit este, să strămute pe acest popor, de pe continentul de apus în cel de răsărit, dincolo de Helespont, pe țărmurile Asiei, dar tot-odată să le sleiească și puterile materiale, prin diferite extorsțiuni, ca nu cum-va cunoscându-și forțele, de care dispun, ei să devină prea audaci. Amendându-le aceste lucruri, ne spune Pachymer, s-au și executat apoi cu o rigoare extremă; s-au aruncat asupra lor tributuri imense, care s-au și încasat cu o severitate ne mai audită. Sateliții administrațiunii grecesci siliră pe acești Blachii într'un mod nemilos să plece numai decât dincolo de Helespont; astfel că ei au pierdut o mare parte din averile, pe care nu le puteau transporta; s-a mai întâmplat, că această strămutare a lor se execută sub asprimile iernei, în cât a perit o mare parte din oameni și din turmele lor ²⁾.

Pachymer numește pe acești vechi locuitori ai Thraciei Blachii; însă numele lor național a fost Rămii, Râmnii și Armânii. Acesta rezultă și din descrierea geografului arab Idrisi (finele sec. XII), care amintesc între Șumla și Sliven un oraș însemnat cu numele de Așermîni și o altă localitate, situată între Șumla și Anchial, cu numele de Fremniac ³⁾.

Mai rezultă, în fine, din împrejurarea, că diferitele grupe române din

¹⁾ La Arabii și la alte popoare orientale, termenul geografic de Rum sau Rum-ili (țara Rum), avea, în ce privește părțile Europei, două semnificațiuni. Ca numire generală, Rum cuprindea în regiunile Europei: teritoriul Spaniei, Franciei, Italiei, Germaniei, Poloniei, Bohemiei, Angliei, Ungariei și întrăgă peninsula balcanică. În particular însă, sub numele de Rum, sau Rum-ili, se înțelegeau provinciile europene supuse dominațiunii turcesc. În fine, în sens mai restrins, Rum, sau Rum-ili, era numele, ce se aplica la Thracia și Grecia (Cantemiru, Ist. imp. otom. Vol. I (București 1876), p. 27. 45. 101.

²⁾ Pachymeris De Andronico Palaeologo (Ed. Bonnae) lib. I. 106.

³⁾ Tomaschek in Sitzungsberichte, CXIII Bd. p. 301—317.

Macedonia, Thessalia, Epir și Albania de mijloc se mai numesc și astă-đi Armăni, Arămăni și Arămenī ¹⁾.

După tradițiunile vechi grecesci, originea geografică a populațiunilor thrace era din părțile de nord ale peninsulei Hemului. În genealogiile popórelor antice, Thracia ne apare ca o fică a rîului Oceanos, seú a Istrului.

11. Migrațiunile Arimilor în Illyria vechiă (*Rascia, Rama*).

Rascia.— În evul de mijloc, întreg teritoriul Mesiei de sus, aprópe același cu al Serbiei de astă-đi, pórtă numele de Rascia ²⁾, Rasia, Raxia, Rassa, Rasa, terra Racy ³⁾, ung. Rác-ország.

Vechimea acestei numiri geografice, o putem urmări până în epoca romană.

Unul din cele mai însemnate orașe ale Mesiei superioare, situat pe țărmurile drept al Dunării, în față cu Calafatul de astă-đi al României, purta numele de Raetiaria, Retiaria, Reciară, 'Ραζαρία ⁴⁾, mai tărđiú Colonia Ulpia Ratiaria.

După părăsirea Daciei traiane, orașul Retiaria devine capitala Daciei ripense, care din punct de vedere al administrațiunii politice, se întindea de lângă Cuppae (Golubați) până lângă rîul Utus (Vid), ér spre méđă-đi până lângă Balcanii de apus.

Tocmai acéstă importantă regiune a Daciei aureliane — unde Ratiaria avuse o egemoniă politică și religioasă, unde elementul românesc forméază și astă-đi majoritatea — ne apare pe charta lui Sebastian Münster din 1550 cu numele particular de Rascia.

Ca estensiune geografică, Rascia din evul de mijloc cuprindea întreg teritoriul Mesiei de sus și o parte a Illyriei până lângă frontierele Dalmației.

În aceste timpuri esista între Rascia și Serbia o deosebire geografică și etnică.

Serbia vechiă nu era Serbia de astă-đi.

Adevărata Serbiă cuprindea numai un mic teritoriú situat în părțile meridionale ale Bosniei și care constituia din punct de vedere politic o simplă dependență a Rasciei.

¹⁾ Weigand, Die Aromunen, II. pag. VIII.

²⁾ Donsușianu, Documente, II. 5. 522. 1563. Ep. Veranțiu: Servia olim nunc Rascia. — Thurocz, P. IV. 35: Seruiae regnum, quod communi vocabulo Rasciam vocant.

³⁾ Donsușianu, Doc. I. 2. 268. 1379. — Presbyter Diocleas, c. 9. 15. — Philippí de Diversis Situs Ragusii, p. 131. — Anon. Belae reg. notarius, c. 45. — Fejér, Cod. dipl. Hung. passim. — Wenzel, Cod. Arpad. cont. T. V. 187. 1298 et passim.

⁴⁾ Ptolemael (Ed. Didot), III. 9. 3. — Hierocles p. 655. — C. I. L. vol. III, p. 1020.

La a. 1298 Papa Bonifaciu VIII face anume deosebire între Serbia, Rascia, Dalmația, Croația și Bosnia ¹⁾; ér la anul 1443, Stefan Toma se intitulează: Nos Stephanus D. G. Rasciae, Serviae, Bosnensium seu Illyricorum, Primordiaie, partium Dalmatiae, Corbaviae etc. rex ²⁾.

În ce privește populațiunea Rasciei vechi, acesta ne apare, în cronicile și în actele oficiale ale apusului, până pe la mijlocul sec. XIX-lea, sub numele tradițional de: Rascii, Rasciani, Rasceni, Rassiani, Rasseny ³⁾, germ. Razen, Răzen, Raitzen, Rätzen, Raizen și Rascier.

Din punct de vedere istoric, noi avem aici aceeași numire etnică, sub care figurează în timpurile romane Raeti sêu Rhaeti din Elveția, a căror descendenți sunt astăzi Romanci din districtul Graubünden în Tyrol și din Lombardia de nord ⁴⁾.

La aceeași familie cu Reții din Alpi aparțineau și vechii Etruscii, cari, după cum ne spune Dionysiu din Halicarnas, se numise în primele timpuri ale istoriei italice Rasennae ⁵⁾.

Din punct de vedere al etimologiei, termenul geografic de Rascia este numai o simplă formă dialectală în loc de Ramscia, după cum diferite localități de pe teritoriul Daciei vechi mai poartă și astăzi numele de Râsca, o simplă abreviațiune în loc de Râmsca ⁶⁾.

Pe o inscripțiune romană din Igliza aflăm numele patronimice de Rascanius și Rascania ⁷⁾, și care ne indica pe un Rascanus ca autor al acestei familie.

Un rege al Thraciei din timpul lui August purta numele de Rhescuporis și Rascuporis; un nume ce corespunde din punct de vedere al etimologiei și al înțelesului la forma latină Rasci-puer, adică fiul lui Rascu. Un frate al acestui Rascuporis se numia chiar Rascus ⁸⁾.

¹⁾ Wenzel, Cod. Arp. cont. Tom. V. 187: 1298: Bonifacius etc. . . . in partibus Servie, Rasie, Dalmatie etc.

²⁾ Pesty, Az eltűnt várm. II. 343. 1443:

³⁾ Presb. Diocleas, c. 45.—Mon. Hung. (epoca regelui Mathia) I. 49—50.—Cod. dipl. Andeg. I. 639. 1311.—Chron. Dubnicense, c. 207.—Hasdeu, Etym. magn. IV. p. CCXXX.

⁴⁾ Reții erau considerați și de Români ca popor illyric. Cf. Appiani De reb. Illyr. c. 29.

⁵⁾ Că terminii de Rasciani (Risciani) și Arimanii erau omogeni și aveau la cei vechi același înțeles, o probăză două manuscrise ale lui Dionysiu Per (Ed. Didot) v. 285, unde în loc de ἀρειμανέων Γερμανῶν ne apare varianta de ἐπισθενέων Γερμανῶν. Aici epitetul de ἐπισθενέες, cu sensul de valde robusti, ne indică prin forma sa și pe Germanii ca un popor riscian.

⁶⁾ Dionysil Halic. lib. I. 30.

⁷⁾ C. I. L. vol. III, nr. 6203.

⁸⁾ Appiani De bell. civ. lib. IV. 87.

O deosebită importanță, în ce privește originea istorică a acestei numiri, o presintă faptul, că în peninsula balcanică, termenul de Risciani a fost tot-de-una sinonim cu termenul de Vlasi ¹⁾. În chrisovul împăratului Dușan din a. 1348, *хрициани* este un sat românesc de lângă Prizren ²⁾, vechia reședință a țarului Dușan.

O parte însemnată a comitatului Posega din Croația, așa numită «Valachia mică» mai purta în evul de mijloc și numele particular de Rascia ³⁾.

O altă Rascia se afla lângă frontariile de sud-vest ale Serbiei de astăzi, și se caracterisează în particular prin grupa de munți numită și astăzi Rașca, prin riul, valea și târgulețul Rașca, la Constantin Porphyrogenitul Rasa. Această regiune frumoasă a Serbiei vechi purta în evul de mijloc numele de Stara-Vlaska. În această Rascia se «Valachia-vechiă», esista după cum ne spun poemele sârbesci, una din cele mai pioase și mai monumentale biserici numită Iania ⁴⁾. Astăzi Valachia-vechiă formează un sangiac administrativ al Turciei; ea poartă însă și numele tradițional de Rascia. Capitala acestui district este Novibasar se «Ienipasar».

Diferite localități ale Mesiei de sus ne apar și în epoca romană cu nume vechi arimice.

În Dacia mediterană se afla Romesiana (Tab. Peut.), numită în Itinerariul Antonin Remesiana, la Procopiu Rumisiana. În timpurile lui Justinian, orașul Remesiana (situat, unde se află astăzi Ak-Palanca) formase capitala unui important district militar, «Regio Remesiensis», având 29 castele și turnuri de apărare. Lângă Serdica (astăzi Sofia), capitala Daciei mediterane, Procopiu amintește castelul Romania. Pe valea Timocului se mai afla în timpurile romane și castelul Romulianum (Romyliana), unde a fost născut și înmormântat împăratul Galeriu; ă lângă Dunăre în fața de Palanca-nouă mai subsistă și astăzi ruinele unui vechiu castel, numit în cursul evului de mijloc Ram ⁵⁾, în timpurile noastre Rama.

În fine, în apropiere de vechiul Sirmiu (Mitroviți), unde se născuse împărații Aurelian, Prob și Gratian există și astăzi un orașel, ce poartă numele de Ruma.

Resumăm:

Întreg teritoriul Mesiei de sus ne presintă și în cursul evului de mijloc

¹⁾ Kaznačič, Bosnia (Zara, 1862) p. 20—21: esistono in Bosnia tre nazionalità.... i Turchi.... i Latini (denominati anche Kérsťjani) cioè i cattolici; ed i Serbiani (detti Rišćani e dispregievolmente Vlasi), cioè i greco-orientali.

²⁾ Chrisovul imp. Dușan, a. 1348 (Hasdeu, Arch. ist. III. 94. 95).

³⁾ Pesty, Az eltűnt várm. II. 206—207.

⁴⁾ Talvi, Volkslieder der Serben, II (1826), p. 192.

⁵⁾ Jireček, Die Heeresstrasse v. Belgrad nach Constantinopel, p. 17.

resturile unei populațiuni vechi pelasge, robuste, războinice, cu moravuri simple, cu superstițiuni și credințe religioase antecreștine, cutrierând munții și văile cu turmele și cu ergheliile sale întocmai ca în timpurile arhaice, și trăind după anumite legi tradiționale, ce nu erau nici romane, nici grecesci, nici slave. Aceștia sunt așa numiții Rasci sėu Vlachii, pe cari i-au rărit războiele române, și în urmă i-au cutropit și sufocat valurile invasiunii slave.

Rama. — În evul de mijloc, Bosnia și o mare parte a Herțegovinei purtau numele de Rama ¹⁾; un termen geografic, ce ne indică, că acest teritoriu al Illyriei «romane» sėu «barbare», a fost în timpuri depărtate locuit de o populațiune arimică.

Hecateu, care trăise cu 70—80 ani înainte de Herodot, amintesc în părțile Illyriei un oraș cu numele de Orgomenae ²⁾.

O tradițiune poporală din Bosnia ne vorbește de asemenea despre un făimos oraș din părțile acestea, numit Ermenia ³⁾, care ar fi avut 18.000 case și se afla situat spre sud de Saraievo, pe țărmuri Drinei, unde este astăzi Gorazda.

Lângă frontierele de nord-vest ale Bosniei se afla în timpurile romane o vechiă localitate numită în geografia oficială Romula (Tab. Peut.).

Spre răsărit de Saraievo, se ridică muntele cel legendar al Bosniei Romania Planina, unde, după cum ne spun cântecele vechi sėrbesci, petrecea odată eroul român Novac cel bătrân cu fiul sėu Gruiță și cu fratele sėu Radivoi ⁴⁾.

Un alt munte al Bosniei, de lângă Costainița, este numit de Romanobreg, ăr în părțile de sud ale Montenegrului, în apropiere de Dulcigno, se înalță figura cea imposantă a muntelui Rumia, care în geografia lui Vibiu Sequester (sec. V—VII) ne apare sub numele de Rhamnusium ⁵⁾.

În fine, în părțile de sus ale Herțegovinei, valea cea mai frumoasă, și mai fertilă se numește și astăzi Rama.

Triburile arimice au imprimat, după cum vedem, în timpurile preistorice numele lor la diferiți munți, riuri și văi, pe unde necesitățile vieții pastorale le-a făcut să se așeze cu casele, cu sălașele, colibele și turmele lor.

Vlachii păstori ai Bosniei și ai Rasciei ne apar adeseori amintiți în documentele medievale ale Ragusei sub numele de Vlachi regis Bossine, Vlachi domini imperatoris (Sclavoniae), ăr cei din Herțegovina sub

¹⁾ Densușianu, Documente. Vol. II. 5. 1563, p. 522: Rama est quae nunc Bosna dicitur.

²⁾ Hecataei fragm. 152.

³⁾ Sitzungsber. d. Wien. Akad. Phil.-hist. Cl. XCIX Bd. p. 884.

⁴⁾ Gerhard's Gesänge der Serben (1877), p. 160.

⁵⁾ Riese, Geogr. lat. min. p. 157.

numele de Vlachi de terra Chelmo, și Vlachi Sandali Voivodae etc. ¹⁾).

Numele cel vechi al populațiunii pastorale din Bosnia și Herțegovina se vede a fi fost Ramī, Rumī și Armānī, după cum rezultă din numirile topografice de Orgomenae, Ermenia, Rama, Rumia și Ὀρμος ²⁾, sėu Vrām în documentele sėrbescē ³⁾, o localitate situată spre răsărit de Trebinie.

Acēsta o confirmă și cronicariul dalmatin din sec. XII, Presbiterul din Dioclea, că în timpul invasiunii Bulgarilor, așa numiți Morlacī din munții Bosniei, ai Dalmației și Croației, se numiau Romanī ⁴⁾; de sigur numai o formă latinisată, a unui nume poporal mai vechi.

12. Migrațiunile Arimilor în Elada.

Diferite localități ale Thessaliei, ale Eladei propriu zise, și Peloponesului pōrtă încă din timpuri fōrte depărtate nume arimice.

În Iliadă, Homer face amintire de un oraș cu numele Ὀρμένιον, situat în Thessalia lângă vėrfurile cele înalte ale muntelui Titan ⁵⁾.

La Hecateu aflăm în Thessalia o localitate cu numele grecisat de Εὐρυμέναι ⁶⁾. Pliniu vorbește de două orașe ale Thessaliei, cu nume arimice, unul Orchomenus și altul Hormenium ⁷⁾; ér Strabo amintescē în Thessalia un Ὀρμένιον sėu Ὀρμίνιον ⁸⁾ lângă sinul Pegasetic, un Ἀρμένιον pe drumul dintre Pherae și Larisa și al treilea oraș cu numele de Ἐρυνναί lângă marc ⁹⁾, probabil unul și același cu Εὐρυμέναι, din geografia lui Hecateu.

¹⁾ Archiva Ragusei, An. 1361. 1403. — Cf. Jireček, Die Wlachen in d. Denkm. v. Ragusa, p. 3 seqq.

²⁾ Constantini Porphy. De adm. imp. c. 31.

³⁾ Cf. Daničić, Rječnik.

⁴⁾ Presbyter Diocleas, c. 5: totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Moroulachi, hoc est Nigri Latini vocantur. — Lucio, Hist. di Dalm. (Venetia 1674), p. 279: Erano detti Vlachi, ò Morlacchi in quel tempo (1362) li Pastori delle montagne, che diuidono la Bosna dalla Croatia. — Felix Petantius (Schwandtner, SS. rer. hung. I. 868): Valachi montana (incolunt), genus agreste hominum, hi gregibus tantum pollent et armentis. — Mai notăm aici, că pe teritoriul vecin al Pannoniei se vorbea o limbă poporală romană, sėu latină vulgară, încă în timpurile lui August, sėu înainte de subjugarea definitivă a acestei provincii. Cf. Velleii Patere. II. 110: In omnibus autem Pannoniis linguæ... quoque notitia Romanæ.

⁵⁾ Homeri II. II. 2. 734.

⁶⁾ Hecataei fragm. 111.

⁷⁾ Plinii lib. IV. 15. 1; 16. 1.

⁸⁾ Strabonis lib. IX. 5. 18; XI. 4. 8.

⁹⁾ Strabonis lib. IX. 5. 22.

Un alt Orchomenos (Ὀρχομενός) se afla în timpurile troiane în Beoția, situat pe țărmurile lacului Copais ¹⁾, întemeiat, după cum se spunea de un rege cu numele de Orchomenos ²⁾. Acest Orchomenos al Beoției devenise în timpurile pelasge unul din cele mai avute și mai celebre orașe ale Eladei.

Când Agamemnon trimite pe Ulysse și pe Ajax în tabăra lui Achile, ca să-l înduplece a lua parte activă la război în contra Troianilor, acesta le răspunde, că nu va renunța la mânia sa, nici chiar dacă Agamemnon i va da toate averile Orchomenului din Beoția și ale Thebei din Egipt ³⁾.

Afară de Orchomenul, cel avut de aur al Beoției, Homer mai amintesc aici încă o altă localitate cu numele de Ἄρμυ; probabil în formă poporală pelasgă Ἀρμένη (Armeni), după cum rezultă din cuvintele lui Homer: οἱ τ' ἄμφ' Ἄρμυ' ἐνέμοντο ⁴⁾.

Un comandant al cetățenilor din Platea Beoției, în luptele cu Mardoniu, (479 a. Chr.) are numele de Ἀρίμνεστος ⁵⁾.

Un al treilea oraș străvechiu cu numele Orchomenos se află în Arcadia, construit și fortificat pe vârful unui munte ⁶⁾. Acest Orchomenos are la Homer epitetul caracteristic de πολύμηλος, adică avut în turme de oi ⁷⁾.

O altă localitate din Arcadia ne apare la Stephan Byzantinul sub numele de Rhamnus ⁸⁾.

Pelasgii din Arcadia adorau pe un Ζεύς χάρμων ⁹⁾, probabil una și aceeași divinitate cu Jupiter Ruminus al Romanilor și cu Jupiter armunos din religiunea vechiă a Umbrilor.

În fine, un al patrulea oraș numit Orchomenos se afla în Eubea, și despre care face amintire Strabo ¹⁰⁾.

În Argos, afară de cele două cetăți faimoase cyclopice, Mycena și Tirynth, mai există încă un oraș străvechiu situat lângă mare, numit Ἐρμιόνη, întemeiat, după cum ne spune Pausania, în timpurile mitice de un așa numit Ἐρμίων. Întrăgă partea meridională a acestei provincii, se numia Ἐρμιόνη, ér sinul mării din apropiere κόλπος ὁ Ἐρμιονικός ¹¹⁾.

¹⁾ Homeri Ilias II. v. 511.

²⁾ Apollonii Rh. II. 654. 1093. — În genealogiile antice, Orchomenos apare ca un nepot al lui Pelasg (Apollodori Bibl. III. 8. 1).

³⁾ Homeri Ilias IX. v. 381.

⁴⁾ Homeri Ilias, II. v. 499.

⁵⁾ Pausaniae lib. IX. 4. 2. — Herodoti lib. IX. 72.

⁶⁾ Pausaniae lib. VIII. 3. 8. — Apollodori Bibl. lib. III. 8. 1. — Fragm. Hist. gr. II. 475. fr. 26.

⁷⁾ Homeri Ilias II. 605.

⁸⁾ Stephanus Byz. v. Σχοινοῦς.

⁹⁾ Pausaniae lib. VIII. 12. 1.

¹⁰⁾ Strabonis lib. IX. 2. 42.

¹¹⁾ Pausaniae lib. II. 34. 5. — Strabonis lib. VIII. 6. 3.

Epeiî, cari locuiau în părțile de nord-vest ale Peloponesului, în provincia Elis, mai aveau și numele de "Ορμύναι ¹⁾. Homer amintesc aicî orașul numit "Υρμύνη ²⁾. În timpurile lui Strabo această localitate nu mai esista, însă munții din apropiere mai purtau încă numele de "Ορμύνα și "Υρμύνα ³⁾. Mai notăm aici, că în părțile de răsărit ale provinciei Elis începea culmea cea făimósă de munți, numită Erymanthus, ce despărția Arcadia de Achaia.

Un frate al bătrânului Nestor din Pylos (în Messenia) are la Homer numele de Χρυσίλος ⁴⁾.

Pe teritoriul Atticeî se afla orașelul numit Rhamnus, cu templul cel renumit al Nemeseî, care, după cum spuneau tradițiunile, a fost o fică a bătrânului Oceanos potamos séu Istrului ⁵⁾. O altă localitate a Atticeî ne apare la Stephan Byzantinul sub numele de "Αρμα, la Suida "Ερμος ⁶⁾.

Formele de "Ορμένιον, "Ορμύνιον, "Ορμύναι, "Ορχομενός, Εδρύμεναι, "Ερμύνη și "Υρμύνη, ce ni se presintă în topografia istorică a Eladeî, sunt de fapt numai simple variațiuni de pronunțare și de ortografie. Ele se reduc, în ce privește derivațiunea etimologică, la numirile etnice mai vechi, însă și mai corecte, de Armeni, Armini, Aromeni, Arumeni și Armiones.

Turciî, după cucerirea peninsuleî balcanice, întrebuițară termenul de Rum ca o numire particulară geografică pentru teritoriul Eladeî ⁷⁾.

De fapt, avem aici numai o tradițiune vechiă etnografică.

Romaniî consideraû și dênșii provinciele Eladeî ca un pămênt al raseî latine. Timp îndelungat, legatîi Grecieî au trebuit să vorbescă în senatul roman numai în limba latină; ér în a. 198 a. Chr., comisiunea de organizare, trimisă din Roma, se presentă la festivitatea cea mare a jocurilor isthmice, și făcu aici publicațiunea numai în limba latină: că senatul roman și generalul T. Quincțiu acórdă deplină libertate tuturor popórelor, ce au fost mai înainte supuse regelui Filip din Macedonia ⁸⁾.

Limba grecescă a fost ast-fel ignorată și tot-o-dată ignorată și individualitatea politică a unui stat grecesc.

¹⁾ Stephanus Byz. v. "Υρμύνη

²⁾ Homeri II. II. v. 616.

³⁾ Strabonis lib. VIII. 3. 10.

⁴⁾ Homeri II. IV. 295. — Odys. XI. v. 286.

⁵⁾ Plinii lib. IV. 11. 2. — Pausaniae lib. I. 33. 2—3. — În Creta, locuită în vechime de Pelagî, încă se află un oraș și port cu numele de Rhamnus (Plin. IV. 20. 3; Ptol. III. 15).

⁶⁾ Steph. Byz. v. "Αρμα. — Suidas ad voc.

⁷⁾ Cantemiru, Ist. imp. ottom. (Ed. 1876) p. 101, nota 16.

⁸⁾ Livii lib. XXXIII. c. 32.

13. *Migrațiunile Arimilor în Asia mică și Armenia.*

Troia, capitala cea avută a Pelasgilor din Asia mică, situată lângă țărmurile Helespontului, ni se prezintă în vechile tradițiuni ale Eladei și Italiei ca o cetate arimică.

Un fiu al lui Priam poartă la Homer numele de $\chi\rho\omicron\mu\iota\omicron\varsigma$ ¹⁾; probabil este unul și același cu fiul lui Priam numit *Aromachus*, de care face amintire Hygin (Fab. 90).

Un alt eroi troian are de asemenea numele de $\chi\rho\omicron\mu\iota\omicron\varsigma$ ²⁾.

La Homer mai aflăm doi eroi troiani cu numele de $\omicron\rho\mu\epsilon\nu\omicron\varsigma$, unul pe care-l ucide eroul grec Teucros, și altul, care cade învins de Polypoete din Thessalia ³⁾.

Enea, după cum ne spune unul din cei mai vechi istorici grecesci, avuse patru fii, pe Ascaniu, Euryleonte, Romul ($\rho\omicron\mu\upsilon\lambda\omicron\varsigma$) și Rom ($\rho\omicron\mu\omicron\varsigma$) ⁴⁾.

O altă tradițiune o aflăm la Hellanic (sec. V. a. Chr.), că Roma î-și primise numele său dela o femeie troiană ($\rho\omicron\mu\eta$), care venise cu Enea în Latium ⁵⁾.

Virgiliu reduce de asemenea originea Romanilor la Troia: *Pater Aeneas Romanae stirpis origo* ⁶⁾. Este o simplă fabulă grecescă, pe care Romanii o adoptară din motive politice spre a se înfățișa înaintea populațiilor Asiei mici, ca succesori legitimi ai Troianilor ⁷⁾. Această fabulă capătă mai târziu o formă oficială. Împăratul Claudiu, după cum scrie Suetoniu, acordase pentru tot-de-una cetățenilor din Iliul-noi libertatea de imposite, în considerare, că ei au fost autori gintii romane ⁸⁾.

Un duce al Mysienilor din Asia mică, aliat cu Troianii în resboiul cu Grecii, avea de asemenea un nume arimic, $\chi\rho\omicron\mu\iota\omicron\varsigma$ ⁹⁾.

Adramyttion, unul din cele mai vechi orașe ale Mysiei, a fost întemeiat, după cum se spunea, de un așa numit $\epsilon\rho\mu\omicron\nu$, său *Adramyn*, cum se pronunța acest nume în limba frigiană ¹⁰⁾.

¹⁾ Homer *Ilias*, V. v. 160.

²⁾ Homer *Ilias*, VIII. v. 275.

³⁾ Homer *Ilias*, VIII. v. 274; XII. v. 187.

⁴⁾ Dionysii Halic. lib. I. c. 72.

⁵⁾ Hellanici frag. 53.

⁶⁾ Virgillii *Aen.* XII. v. 168. — Cf. I. v. 234.

⁷⁾ Cf. Cauer, *Die röm. Aeneassage*, Leipzig, 1886, p. 98.

⁸⁾ Suetonii *Claudius*, 25: *Iliensibus quasi Romanae gentis auctoribus in perpetuum tributa remisit.*

⁹⁾ Homer *Ilias*, II. v. 858.

¹⁰⁾ Stephanus Byz. v. $\alpha\delta\rho\alpha\mu\upsilon\tau\tau\epsilon\iota\omicron\nu$.

Un oraș al Lyciei era numit Ἐρωμναι ¹⁾. Un principe al Lyciei aliat cu Troianii avea numele de Χρομῖος, și un alt eroi din Lycia este numit de asemenea Χρομῖος și cu epitetul de «figură divină» ²⁾. În aceste nume proprii, guturala χ este numai o simplă aspirațiune aspră a lui ρ, după cum aceleași nume ni se prezintă la autori grecesci din epoca romană sub formele de Ῥωμῖλος și Ῥώμος.

În părțile de răsărit ale Bithyniei, Ptolemeu amintesc muntele Orminius, sub care locuiea un trib pastoral pelasg, numit Caucones ³⁾.

Pe lângă muntele Olympus al Asiei mici, care despărțea Bithynia de Mysia, curgea râul numit Ryndacus. Un afluent al său purta numele de Rymus ⁴⁾.

Unul din regi ai mai vechi ai Lydiei avuse numele de Ἐρμῶν, Adramyn la Stephan Byzantinul, Adramon la Hesychiu.

Regatul Lydiei — de unde o parte însemnată a populațiunii trecuse în Umbria sub numele de Turseni, cum scrie Homer — se formase lângă râul numit Hermus. Același râu are la geografii români numele de Ermunas și Hermunas ⁵⁾.

Un rege cu numele de Ἐρμῶν este amintit și pe o monetă a Ephesului. Același nume de Ἐρμῶν ne mai apare și pe o monetă a orașului Erythrae, situat pe țărmurile mării în față de insula Chios ⁶⁾.

În fine mai există în Lydia un oraș cu numele de Εῤρωμνᾶ ⁷⁾.

Vechia dinastiă a Cappadociei, după cum amintesc Diodor Sicul, a fost întemeiată de un rege cu numele de Arimnaeus ⁸⁾.

O provincie a Cappadociei, după cum ne spune Strabo, se numea Rimnena sau Romnena ⁹⁾, încă în timpurile regilor, ce domnise înainte de Archelau (sec. I d. Chr.).

În Pont, lângă frontiera de nord a Cappadociei, ne apare localitatea numită Rogmi ¹⁰⁾. Un port al Ciliciei avea de asemenea numele de Rogmi ¹¹⁾, probabil identic cu Rhegma, despre care ne vorbește Strabo ¹²⁾.

¹⁾ Steph. Byz. v. Ἐρωμναι.

²⁾ Homeri Ilias V. v. 677; XVII. v. 218. 534.

³⁾ Ptolemaei lib. V. 1.

⁴⁾ Hecataei fr. 202.

⁵⁾ Riese, Geogr. lat. min., p. 44. 86. 87. 101.

⁶⁾ Mionnet, Descr. d. méd. Suppl. VI. 129.

⁷⁾ Steph. Byz., v. Ῥεῤωμνᾶ.

⁸⁾ Diodori Siculi lib. XXXI. c. 19.

⁹⁾ Strabonis Geogr. (Ed. Didot) lib. XII. 1. 4.

¹⁰⁾ Tab. Peut. Segm. X. 1: Rogmorum.

¹¹⁾ Stephanus Byz. v. Ῥωγμοί.

¹²⁾ Strabonis lib. XIV. 10. 10.

În Paphlagonia, situată între Bithynia și Pont, se afla un sat cu numele de Armene ¹⁾.

Armenia, una din cele mai importante țări ale Asiei, a fost colonisată, după cum scrie Strabo, de un așa numit Armenus din Thessalia, care luase parte la expedițiunea Argonauților ²⁾.

Românii din Thessalia, din Epir și Macedonia mai poartă și astăzi, după cum știm, numele de Armăni și Armeni.

O tradițiune analoă despre începuturile Armeniei o aflăm la Flaviu Ioseph. Armenia, scrie dânsul, a fost întemeiată de un fiu al lui Aram ³⁾, fiu al lui Sem, fiu al lui Noe.

Erzerum, capitala Armeniei, situată lângă isvórele riului Euphrat, a fost încă din cele mai depărtate timpuri, unul din cele mai importante centre industriale și comerciale între Persia și Europa. În limba arabă, Erz însemnează țără; așa că Erzerum are înțelesul de țera Rumilor ⁴⁾.

În fine mai notăm aici, că inscripțiunile egiptene din timpul lui Tudmes III (sec. XVI a. Chr.) fac amintire de o țără muntoasă, situată pe continentul nordic și numită Remen ⁵⁾. Brandes crede, că aici e vorba de Armenia. Se pare însă, că această numire geografică preistorică se raporta mai mult la teritoriul din nordul Thraciei, numit la Homer εἰν Ἀρμενός.

14. Migrațiunile Arimilor în Syria și Palestina.

Una din provinciile cele mai importante ale Romanilor în Asia a fost Syria, ce constituia de fapt o frontieră militară întinsă a imperiului în părțile despre Orient, cu deosebire în contra Parților.

Limitele acestei provincie erau: la nord muntele Taurus, la răsărit Euphratul, la sud Arabia și Egiptul. Palestina și Fenicia au fost uneori anexate la Syria, alte ori separate.

Grecii numiau pe locuitorii acestei vaste regiuni Syrî (Συροί). Însă numele lor național, după cum ne spune Strabo ⁶⁾ și Flaviu Ioseph ⁷⁾, a fost Aramaei.

¹⁾ Stephanus Byz. v. Ἀρμένη.

²⁾ Strabonis Geogr. lib. XI. 14. 13.

³⁾ Flavii Iosephi Ant. Jud. I. 6. 4.

⁴⁾ Cantemiru, Ist. imp. ottom. (Ed. 1876) p. 101.

⁵⁾ Brandes, Über d. geogr. Kenntnisse d. alten Aegypter, p. 46: Nur ausnahmsweise reichte die Macht Aegyptens bis nach Remenen (Armenien) mit seinen Gebirgen: Tudmes III. zählt unter den tributpflichtigen Ländern im Nordosten Remenen auf.

⁶⁾ Strabonis lib. I. 2. 34: τοὺς γὰρ ὅφ' ἡμῶν Σύρους καλουμένους ὅτ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμμαίους καλεῖσθαι. — Cf. ibid. lib. XVI. 4. 27.

⁷⁾ Flavii Iosephi Antiq. Jud. lib. 1. 6. 4.

În tradițiunile cele sacre ale Ebreilor pământul Syriei figurază sub numele de Aram.

După genealogia mosaică, Aram a fost un fiu al lui Sem, fiul lui Noe ¹⁾. Descendenții lui Aram se au estins apoi în cursul timpurilor peste Syria, Armenia, Mesopotamia și Arabia, ast-fel că toate semințiile aceste constituise la început numai unul și același popor numit Aramei și Arimi ²⁾.

O parte din Arameii Syriei ne apar în epoca romană sub numele de Rhamaeenses ³⁾.

Nomații de lângă Euphrat, ne spune Strabo, se mai numiau și Rhambaei ⁴⁾; de sigur o variațiune de pronunțare în loc de Ramnaei.

Un ostaș din regiunile Palmyrei este amintit pe o inscripțiune romană din Dacia cu numele de Salmas Rami ⁵⁾, adică fiul lui Ram. De asemenea trebuie să considerăm ca syrian și pe Abillahas Rummei miles coh. II Sardorum ⁶⁾.

În fine Laodicea, unul din orașele principale ale Syriei, se numise mai înainte Ramitha și Ramanthas, după cum spune Stephan Byzantinul ⁷⁾.

În timpul dominațiunii romane, unele triburi ale Syriei mai aveau orî-carî tradițiuni vechi, că ele făceau parte din una și aceeași familie etnică cu Romanii.

Zenobia, fica unui principe cu numele Amru de lângă Euphrat, făimósa regină a Palmyrei și a Orientului, vorbea și dânsa o limbă poporală romană; spunea însă, că i rușine să converseze în limba literară latină. Ea dede fiilor săi, Timolau, Herennian și Balbat (Vaballath) o educațiune romană, și le impuse să vorbescă numai în limba latină ⁸⁾. Ea însăși se presenta în adunările poporului în costumul împăraților romani. Ea voia să facă din Palmyra o rivală a Romei în Orient, și spunea, că după origine, descinde din regii cei vechi ai Macedoniei.

Cât de puternic a fost o-dată elementul arimic în Asia mică și în regiunile Euphratului rezultă și din împrejurarea, că în timpurile mai vechi sub numele de Aramei și Arimi se înțelegeau toate popóarele Asiei de la Tigrul până la

¹⁾ Genesa, c. 10.

²⁾ Strab. I. XIII. c. 4. 6: οἱ δὲ τοὺς Σύρους Ἀρίμους δέχονται, οὗς νῦν Ἀραμαίους λέγουσι.

³⁾ Bramb. 1236 și 895 la Harster, Die Nationen d. Römerreiches, p. 45. — Una din provinciile Persiei, dincolo de Tigrul (sec. IV. d. Chr.) purta numele de Rhemene (Zosim, III. 31) sêu Rehimena (Ammian, XXV. 7).

⁴⁾ Strabonis lib. XVI. 2. 10.

⁵⁾ C. I. L. vol. III. nr. 837.

⁶⁾ C. I. L. vol. VIII. nr. 9198.

⁷⁾ Steph. Byz., v. Λαωδίστα.

⁸⁾ Treb. Pollionis XXX tyr. 26. 27. 29. — Fl. Vopisci Aurcl. c. 38.

Mediterraneană; în evul de mijloc se numea România, în particular, întreg teritoriul Asiei supus imperiului byzantin ¹⁾; un termen geografic de o formă mai nouă, ce substituia în realitate pe un altul mai vechi.

După vechile tradițiuni grecesci, originea populațiunii arimice din Asia se reducea la părțile de răsărit ale Europei, în particular la Dunărea de jos. După teogonia lui Hesiod, Asia era o fiică a rîului Oceanos și a Istrului celui bătrîn ²⁾.

Tot astfel după istoricul Andron din Halicarnas: Thracia, Europa, Libya și Asia ³⁾, au fost fiice ale rîului Oceanos.

Palestina. — Până la invasiunea Ebreilor în sec. XVI a. Chr., regiunile de răsărit și de apus ale Iordanului, acoperite în mare parte cu păduri și pășuni întinse, avuse o populațiune arimică. În vechiul testament se face amintire de mai multe cetăți și orașe întărite, ale populațiunii indigene a Canaanului, pe cari le ocupase Ebreii veniți din Egipt ⁴⁾.

Din aceste însemnăm aici următoarele.

În regiunea dincolo de Iordan:

În Galead. — Ramoth, Ramath-Haram, Ramatha (Aramatha și Arimanus), Armatha (Ramatha, Ramatho, Aramatho).

Dincoace de Iordan:

În tribul Naphtali. — Rama (Ruma), Horem.

În tribul Zabulon. — Remon.

În tribul Benjamin. — Rama (Ruma s. Arimathia).

În tribul Dan. — Gat-Rimon.

În tribul Iuda. — Rimon (s. Remon) și Horma.

În tribul Simeon. — Remon, Arma și Horma.

Un ram al Anti-Libanului, ce se întindea în părțile de nord ale Palestinei, poartă în cărțile cele sacre ale Ebreilor numele de Ermon și Hermon. De la Ermon către Euphrat începea regiunea Basanului, unde în timpurile lui Moise și Iosua domnia regele cel făimos, Og, din rămășița urieșilor ⁵⁾.

Un alt munte din regiunea Moabilor, în părțile de răsărit ale Mării morțe, unde domnise, în timpurile lui Moise, regele Balac, purta numele de

¹⁾ Du Cange, Gloss. med. lat. v. Romania: Romania appellata etiam ea Asiae pars, quae Graecis Byzantinis parebat. — Ibid. Apud Tudebodem lib. 7. p. 781: Nicaea Bithyniae urbs Romaniae caput appellatur.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 359.

³⁾ Fragm. Hist. gr. II. pag. 349. 1. — Apollodor. Bibl. I. 2. 2.

⁴⁾ Cf. Cartea lui Iosua, cap. 12. 13. 15 și 24. — Flavius Josephus, Antiq. Jud.

⁵⁾ Ibid. cap. 12: Og, regele Basanului, din rămășița urieșilor, domnind în muntele Ermon, în Salca și în tot Basanul.

Abarim ¹⁾. Pe muntele acesta, după cum ne spun tradițiunile cele sacre ale Ebreilor, a murit Moise, înainte de a trece cu poporul lui Israil în țera promisă ²⁾.

După cum vedem, topografia istorică a Canaanului ne arată, cât de vechiă este forma numelui Remon și Rimon, întrebuițat de Ebreii din Egipt ca o denumire etnică pentru Pelasgii arimi.

Același nume ni se prezintă și în inscripțiunile egiptene din sec. XVI-lea a. Chr. sub forma de Remen; ér în cărțile cele sfinte ale Romanilor sub forma de Rumon și Ruminus.

Populațiunea cea mai numerosă și mai războinică a Palestinei, o formau în timpurile invasiunii Ebreilor, așa numiții Amorraei (³Amorrai); un termin etnografic transformat din Aromaei = Aramaei ³⁾, după cum se numise o dată în general toate populațiunile Syriei, Assyriei, Mesopotamiei, Babyloniei și Arabiei.

O interesantă iconă despre starea etnografică a Palestinei, în timpul invasiunii Ebreilor ne o prezintă Cartea lui Iosua, care formeză, așa zicând, epopea cuceririi Canaanului.

În capitulul 24 al acestei cărți aflăm următoarea cuvântare a lui Iosua, către bătrânii, căpeteniile și judecătorii Ebreilor :

«Ast-fel vorbește Iehova către poporul lui Israel: Și v'am scos pe voi și pe părinții voștri din Egipt și eu v'am adus în pământul Amoreilor, cari locuiau dincolo de Iordan și ei se luptară cu voi, și eu i-am dat în mâinile voastre și voi ați stăpânit pământul lor și Balac regele Moabului (din părțile de sud-est ale mării Iordanului) s'a sculat și s'a luptat contra lui Israel și v'am scăpat din mâinile sale. Și trecurați Iordanul și venirați la Ierichon și se luptară cu noi locuitorii Ierichonului, Amoreii etc. și eu i-am dat în mâinile voastre, și am gonit dinaintea voastră pe cei doi regi ai Amoreilor; dară nu cu sabia voastră și nici cu arcul vostru; și eu v'am dat un pământ, pentru care voi nu v'ați ostenit, și cetăți, pe cari nu le-ați zidit, și voi locuiți în ele; și vii și olive, pe cari nu le-ați plantat, voi le mâncați alegeți-vă astă-dă cu voișii a servi: seú ȋeilor, căroră ați servit părinții voștri dincolo de riú, seú ȋeilor în al căror pământ locuiți?».

La această cuvântare a lui Iosua, poporul răspunse: «Departă de noi de a părăsi pe Iehova spre a servi altor ȋei Iehova a gonit pe toate popoarele dinaintea noastră, pe Amoreii, locuitorii pământului».

¹⁾ Despre Abarimonii seú Arimi albi, a se vedé pag. 810 seqq.

²⁾ Deuteron. c. 32. 49.

³⁾ Un exemplu analog de transpunerea consonantelor i-l aflăm în cuvântul latin *forma*, gr. μορφή.

15. Migrațiunile Arimilor în Arabia.

În anticitate, Arabii erau considerați ca un popor, ce făcea parte din rasa Arameilor ¹⁾.

Pliniu estinde numele Arabiei și în părțile de sus ale Euphratului, până lângă Armenia ²⁾, adică, și peste regiunile de răsărit ale Syriei, ce erau locuite de Aramei. Êr Strabo scrie, că numele de «Arabî» este asemenea numelui de «Aramei» și pôte, că o-dată Grecii au numit Arabi pe Aramei ³⁾.

După Hesiod ⁴⁾, Arabus a fost un fiu al lui Έρμῶν, Έρμῆς (Hermes său Armis al Daciei). De la acest Arabus, crede Strabo, că derivă numele Arabiei ⁵⁾.

De fapt, terminologia etnică și topografică a Arabiei vechi ne prezintă diferite numiri arimice.

Un trib arab, ce locuia în colțul de sud-vest al peninsulei, pörta la Strabo numele de Rhammanitae ⁶⁾. Un alt trib al Arabiei fericite avea numele de Hamirei. Ei locuiau lângă așa numiții Homeritae ⁷⁾. Probabil, că amândouă aceste triburi autonome, formaü numai una și aceeași familie, unul și același popor, după cum rezultă din numele și din vecinătatea lor.

Pliniu măi face amintire de două triburi, unul cu numele de Charmaei ⁸⁾, și altul cu numele de Ramisi ⁹⁾; locuințele acestor din urmă se aflaü în deșerturile Arabiei. Un alt trib, său oraș, al Arabiei, pörta la Ravennas numele de Coromanis, în unele manuscrise Romanis ¹⁰⁾.

Pe ținuturi de răsărit ai Arabiei, lângă sinul persic, se afla orașul Regma ¹¹⁾, probabil una și aceeași localitate cu Raama de astă-đi.

Tot în această regiune a Arabiei de sud-ost se afla și orașul Istriana ¹²⁾, întemeiat, după cum se vede, de o colonă comercială, de la Dunărea de jos ¹³⁾.

¹⁾ Plinii lib. VI. 32. 1.

²⁾ Chronographus, a. p. Chr. 354 (Riese, Geogr. lat. min.): Aram ex quo Arabes.

³⁾ Strabonis lib. I. 2. 34.

⁴⁾ Hesiodi fragm. XXXII.

⁵⁾ Strabonis lib. I. 2. 34.

⁶⁾ Strabonis lib. XVI. 4. 24.

⁷⁾ Plinii lib. VI. 32. 15.

⁸⁾ Plinii lib. VI. 32. 14.

⁹⁾ Plinii lib. VI. 32. 1.

¹⁰⁾ Ravennatis Cosm. p. 57.

¹¹⁾ Ptolemaei lib. VI. 7. 14.

¹²⁾ Ptolemaei lib. V. 7.

¹³⁾ Despre Arimiä din Egipt și Ethiopia vom vorbi măi târđiü.

16. *Migrațiunile Arîmilor albi (Abiilor sêu Abarimonilor)
din Sarmatia asiatică în Europa.*

Munții așa numiți Urali, cari se întind în liniă continuă până la Oceanul cel înghețat și despărțesc continentul Asiei de al Europei, au fost locuiți în timpurile străvechi de o populațiune pelasgă.

În timpurile romane, întregă partea meridională a acestor munți, acoperiți cu păduri și cu pășuni escelente, purta numele de τὰ Πόμυκκα ὄρη ¹⁾, sêu Munții rumici.

Din această grupă de munți isvoresce riul numit Πόμπος la Ptolemeu ²⁾, Πόμος la Eustathiu ³⁾ și Πόμνος la Agathemer ⁴⁾, astă-dî însă Ural, și care se varsă în Marea caspică.

În părțile de jos ale acestui fluviu locuia în vechime poporul numit la Ptolemeu Πόμμοι și Ἐπόμμοι ⁵⁾, la Pliniu Rhymnici ⁶⁾ și pe Tabula Peutingeriană Rumi Scythae ⁷⁾.

În regiunile aceste mai aflăm încă până târziu în evul de mijloc resturile unei populațiuni autochtone, de rasă romanică.

Călugărul minorit Wilhelm de Rubruquis, trimis în a. 1253 de Ludovic IX, regele Franciei la Tătarii sêu Mongolii din Asia, cari devastase în anii 1241 o mare parte din țările Europei, ne relatează următoarele: «Am sosit în fine la Etilia (Volga), un fluviu foarte mare... ér a doua dî, după sêrbătorea Sfintei Crucî, am continuat mai departe călătoria, călare, și am mers în continuu, spre răsărit, până la sêrbătorea numită Toți Sfinții. În tot cuprinsul acestei țeri, dar și mai departe, locuiesc așa numiți Cangle, un popor înrudit cu Romanii ⁸⁾. În partea de nord se află situată Bulgaria mare (de unde curge riul Volga), ér în partea de mēdă-dî Marea caspică. După ce am călătorit ast-fel, timp de 12 dîle, dela Etilia spre răsărit, am ajuns la un riū mare, pe care locuitorii de acolo î-l numesc Iagag (Iaik). Acest riū curge din părțile de mēdă-nópte din țera Pascatir (Baschiria), și se varsă

¹⁾ Ptolemaei lib. VI. 14. — Unul din punctele cele mai înalte ale Uralilor de mijloc pōrtă și astă-dî numele de Iremel, formă coruptă din Arămeni.

²⁾ Ptolemaei lib. VI. 14.

³⁾ Eustathius ad Odys. XXIV, p. 843 sêu 1967.

⁴⁾ Agathemer lib. II. 10.

⁵⁾ Ptolemaei lib. VI. 14.

⁶⁾ Plinii lib. VI. 14. 10.

⁷⁾ Tab. Peut. Segm. XII. 1. 2.

⁸⁾ La Ascelin (a. 1246), același popor este numit Kangitae.

în Marea caspică. Lângă țera Pascatir locuiesce poporul Ilac, un nume identic cu Blac, însă Tătarii nu pot să pronunțe pe *B*. De la acești Ilac aș venit aceia, cari locuiesc în țera lui Asan. Amândouă popoarele aceste se numesc Ilac ¹⁾. . . . Ast-fel am călătorit prin țera Cangle de la sărbătorea Sfintei Crucii până la sărbătorea Tuturor Sfinților, făcând pe fiecare oare un drum, cam așa de lung cum este de la Paris până la Orlean . . . În fine în ajunul sărbătorii Tuturor Sfinților am părăsit drumul de răsărit și am călătorit timp de 8 zile spre mătă-și, trecând prin nisce munți înalți. Aici am întrebat de cetatea numită Thalass, în care locuia și Germani . . . Când am sosit însă la cetatea lui Mangu Cham, am aflat că Mangu i transferase pe aceștia de la Thalass spre răsărit la un sat numit Bolac, departe de aci cale de o lună de zile, și unde ei lucrează la minele de aur.

O altă grupă însemnată din familia Scyților său Arameilor asiatici poartă la autorii vechimii numele de Abii, *oi Ἀβιοι Σκύθαι* ²⁾.

Locuințele acestei populații pelasge se afla, după cum ne spune Ptolemeu, în părțile de mătă-noapte ale Asiei de răsărit, dincolo de isvorele râului Iaxarte în Scythia extra Imaum.

Muntele Imaus, după credințele celor vechi, se întindea în liniă meridiană prin părțile interioare ale Asiei și forma numai o ramură din masivul cel vast și puternic al Himalaiei, numit de Greci și Romani Emodus. Abii locuia așa dar, după Ptolemeu, în părțile de răsărit ale muntelui Imaus său în regiunile de apus ale Thibetului, ale Turchestanului-oriental, Mongoliei și în Siberia orientală.

Pe Tabula Peutingeriană, Abii ne apar sub numele de *Abyoscythae* ³⁾ și ei ne înfățișează aici cel mai nordic popor din părțile cunoscute ale Asiei ⁴⁾.

¹⁾ Densușianu, Documente, Vol. I, a. p. 272—279: Venimus tandem ad Etiliam maximum flumen Et secunda die, post exaltationem sanctae Crucis, incepimus equitare . . . versus orientem vsque ad festum Omnium sanctorum; per totam illam terram, et adhuc amplius habitabant Cangle, quaedam parentela Romanorum. Ad aquilonem habebamus maiorem Bulgariam, et ad meridiem praedictum mare Caspium. Postquam iveramus duodecim diebus ab Etilia, inuenimus magnum flumen, quod vocant Iagag, et venit ab aquilone de terra Pascatir descendens in praedictum mare et iuxta Pascatir sunt Ilac, quod idem est quod Blac, sed *B* nesciunt Tartari sonare; a quibus venerunt illi qui sunt in terra Assani. Vtrosque enim vocant Ilac. — Cf. Fejér, C. dipl. IV. 2. 261 seqq. — Despre Vlachi de lângă Baschirii și Madsarii din Asia amintesc și Abulgasi (Hist. général. d. Tatares. Leyde, 1726) p. 45.

²⁾ Ptolemaei lib. VI. 15.

³⁾ Tab. Peut. Segm. XII. 3.

⁴⁾ Avienus (Descr. Orb. v. 937) amintesc în Asia orientală, dincolo de Serii, pe Epetrimi (Ultima Epetrimos tellus habet).

Abii constituiaŭ, după Arrian din Nicomedia (sec. II. d. Chr.), un popor autonom. Ei se guvernaŭ după legile lor naŭionale, nu erau supuși nimeruŭ, erau ómenŭ sĕracŭ, însă dreptŭ ¹⁾).

La geografii anticitaŭii, Abii mai pórta numele de Barbari albi și Leucofirimanae ²⁾ (citesce Leucoarimanae, adecă Arimanŭ albŭ).

Din punct de vedere al înŭelesuluŭ și al etimologicŭ, terminul de Abii — după cum rezultă de altmintrelea și din sinonimele de sus — este numaŭ o simplă formă dialectală în loc de Albi, după cum Românŭ din Istria mai đic și astă-đŭ *abi* în loc de *albi* ³⁾).

În timpurile luŭ Alesandru cel Mare, Abii de lângă muntele Imaus ne mai apar și sub numele de Abarimon, adecă Arimonŭ albŭ. Seminŭiile scyte, scrie Pliniu, atât cele din Asia, precum și cele din Europa, aŭ avut în vechime numele comun de Aramaei, adecă Aramamŭ.

Abarimonŭ sĕu Aramonŭ albŭ, locuiaŭ, după cum raportase Beton inginerul militar al luŭ Alesandru cel Mare, în o vale întinsă a munteluŭ Imaus, unde ei duceau o viaŭă nomadă, cu totul primitivă ⁴⁾).

Aceste triburŭ pelasge, din nordul munŭilor Himalaia, aŭ fost numite Abii, Barbari albi, Leucoarimanae, și Abarimones, de sigur numaŭ în antitesă cu populaŭiunile scyte sĕu arimice, din părŭile meridionale, carŭ se deosebiaŭ prin un colorit mai negricios ⁵⁾).

În regiunile meridionale ale Ganguluŭ, scrie Pliniu, ómenŭ sunt mai atinși de sóre, însă ei nu sunt așa de arși ca Ethiopenŭ. Dar cu cât triburile aceste sunt mai aprópe de riul Induluŭ, cu atât colórea negricióasă se manifestă mai mult ⁶⁾).

Cu migraŭiunile triburilor pelasge din regiunile Asiei către apus, numele Abiilor sĕu Abarimonilor trece și se estinde și pe continentul Europeŭ.

Homer amintesc pe Abii, ce locuiaŭ în vecinătate cu Thraciŭ și cu Mysŭ de la Dunărea de jos ⁷⁾).

¹⁾ Arrian Exp. lib. IV. I. 1. — Cf. Curtii Rufi lib. VII. 6.

²⁾ Riese, Geogr. lat. min. p. 87—88: Oceanus septentrionalis habet gentes barbaros albos Scythi Cumi Leucofirimanas.

³⁾ De asemenea și în dialectul ionic litera λ cădea adese ori.

⁴⁾ Plinŭ lib. VII. 3.3: Super alios autem Anthropophagos Scythas, in quadam convalle Imai montis, regio est quae vocatur Abarimon, in qua silvestres vivunt homines passim cum feris vagantes Baeton itinerum ejus (Alex. Magni) prodidit.

⁵⁾ Conferesc terminul turcesc Kara Iflac (Românŭ negri), mediogrecescul μαυρό-βλαχος, la Sĕrbŭ karavlah și în documentele latine ale Dalmaŭiei morovlachi, moroblachi, ital. morlacchi.

⁶⁾ Plinŭ lib. XXII. 6.

⁷⁾ Homeri Il. XVI. v. 5—6. — Cf. Aeschylŭ Prom. fr. 72. — Albenŭ și Albescŭ

Eroiī cei mai distinși ai ginții pelasge, ale căror suflete petreceau în insula cea fericită de lângă gurile Dunării, ne apar la Hesiod cu epitetul de ὀλβιοι ¹⁾, cu înțelesul de «fericiți» în limba grecescă, însă tot-o-dată cu indicațiunea de albi, în ce privesce rasa său familia lor etnică.

Marcellin amintește pe Abiī, ce locuiau în părțile de răsărit ale Mării caspice ²⁾. Însă, Abiī ocupase un teritoriū vast și dincóce de Marea caspică.

Wilhelm de Rubruquis, călugărul minorit, trimis de regele Franciei în legățiune la Tătarii din Asia, scria pe la a. 1254: că întregă regiunea, ce se mărginea la răsărit cu Marea caspică, la apus cu Lacul meotic și la nord cu Oceanul, se numise o-dată Albania ³⁾.

Acastă importantă notiță geografică a lui Rubruquis se întemeia pe date positive etnografice.

În evul de mijloc întregă partea de nord a Rusiei europene era locuită de un popor numit Biarmi. O simplă formă abreviată a numelui de Abarimonī său Arimanī albi, despre carī am vorbit mai sus. Locuitorii Islandiei numiau Biarmaland ⁴⁾ întreg teritoriul Rusiei de nord, începând de la țărmuri Mării albe și ai Mării înghețate până la gurile rîului Dvina și până la Urali.

Acești Biarmi (numiți și Parmii) au format o-dată națiunea dominantă în nord-ostul Europei. Teritoriul lor mai cuprindea și Uralii de nord, său peste tot guvernamele numite astă-dî Perm, Vologda și Archangel. La cronicarii evului de mijloc, Biarmi ne apar ca un popor avut, puternic și civilizat, care cunoscă agricultura și artele industriale. Pe țărmuri rîului Vișera din regiunea centrală a Uralilor se mai găsesc și astă-dî urmele unor localități întărite, ale unor construcțiuni de apărare, făcute de acest popor, care, după cum se vede, avuse o vechiă organizațiune socială, politică și militară.

Biarmi, după cum ne spune Nestor, nu vorbeau limba slavă ⁵⁾. Astă-dî însă, ei sunt cu totul desnaționalizați și tipul lor aprópe stins.

În vechile tradițiuni ale Polonilor și Rutenilor, acești Biarmi ne apar sub numele de Olbrimī. Semințiile slave din părțile de nord ale Europei au

sunt numele mai multor comune din România. Alba este o numire caracteristică pentru femeile române de la munte (Alecsandri, P. p. p. 267).— Cantemirii Descr. Mold. c. 1: Turcae enim... Moldavis primo Ak Ulach (Ak Iľlak, Român albi) nomen indiderunt.

¹⁾ Hesiodi Op. v. 170.

²⁾ Marcellini lib. XXIII. 23.

³⁾ Densușianu Documente I. 271. 1254: Tota illa regio a latere istius maris (Caspiei) occidentali usque ad oceanum aquilonarem et paludes Macotidis, vbi mergitur Tanais, solebat dici Albania.

⁴⁾ Schlözer, Hecropol. Russ. Annalen, 1802, p. 44.

⁵⁾ Несторъ (Ed. Schlözer) c. 17.

fost o dată supuse Olbrimilor. În legendele polone, ei sunt înfățișați ca nisce urieși înspăimântători pentru triburile slave; domnia lor se întinsese la apus până în Gallia, ér la nord fórte departe ¹⁾.

Acéstă tradițiune o confirmă și vechile descrieri geografice.

Dionysiu Periegetul, care trăise în sec. I d. Chr., numesce populațiunile germane de lângă oceanul de nord: λευκά πῦλα ἀρριμανέων Γερμανῶν ²⁾, adecă triburile albe ale Germanilor arimanî, orî cu alte cuvinte ale Arimanilor albî.

În Cosmografia lui Ravennas, părțile de nord ale Germaniei, situate în apropiere de Danimarca sunt numite Albis patria ³⁾; ér la Other, navigatorul norvegian din sec. X, teritoriul Prusiei ne apare sub numele de Witland, adecă terra alba ⁴⁾.

De pe continentul Europei Abii séu Arimoniî albî trec încă în timpurile preistorice în Britannia mare, care, după cum ne spune Pliniu, se numise la început Albion ⁵⁾, adecă țera Albilor.

Din Britannia și probabil din părțile de nord ale Rusiei europene, Arimiî albî se estind peste Islandia, de unde apoi unele grupe trec și mai departe peste mare către apus în insulele vecine ale Groenlandiei.

Cânteele epice ale Islandiei celebréză pe un vechiū eroū al acesteî insule numit Arimarsson; un nume, pe care autorî modernî l'au tradus cu Arius Maris filius; însă forma corectă a numelui se vede a fi Arimars-son, adecă Arimari filius.

Acest fiū al lui Arimar emigréză din Islandia și ajunge după o navigațiune de 6 zile către apus în insula, séu țera, numită Hvitramanalandia = terra alborum hominum ⁶⁾, mai corect însă țera Arămanilor albî.

¹⁾ Lelewel (ap. Ossolinski, Vincent Kadlubek. Warschau, 1822, p. 513 seqq.): Die Slawen wurden von den Olbrimen bedrückt... Bey den Lachen wurde dieser furchtbare Name zur Bezeichnung der Riesen gebraucht, der im Altpolnischen Obrzym jetzt Olbrzym heisst. — Cf. Mickiewicz, Les prem. siècles de l'hist. de Pologne, (Paris, 1868) p. 34.

²⁾ Dionysii Descr. Orb. v. 285. — La Theophanes (555 d. Chr.) simplu Ἑρμηνιώνας.

³⁾ Ravennatis lib. I. c. 11: (Daniae) ad frontem... patria Albis.

⁴⁾ Schlözer, Gesch. v. Littauen (Allg. Weltgeschichte, L Theil, p. 10). — Schlözer, Несторъ, p. 55.

⁵⁾ Plinii lib. IV. 30. 1: Albion ipsi Britanniae nomen fuit. — Suetoniu (Caligula c. 44) amintesce de un rege al Britanilor cu numele Adminius (= Arminius). Despre schimbarea lui r în d veđi Schuchardt, Vulgärlat. 1. 142. — Cea mai vechiă dinastiă a Irlandiei a fost a Heremonilor.

⁶⁾ Rapa, Antiquitates Americanae (Hafniae, 1837) p. 208—215.

În poemele epice germane încă se vorbește de un eroi celebru din părțile de nord cu numele de Rāmunc von Islande ¹⁾.

Poetul Juvenal, amintesc de asemenea un fapt foarte caracteristic pentru condițiunile etnografice ale Islandiei vechi, numite în geografia grăcă și romană Thule. Se vorbește, dize dēnsul, că locuitorii din Thule voiesc să ducă la dēnșii un profesor ²⁾, care să-î învețe a vorbi corect și frumos limba latină.

În fine mai notăm aici, că Islandia se numia în limba vechiă germană Valland, întocmai ca Francia și Italia ³⁾.

După cum vedem, ne aflăm aici în fața unui nou capitol din etnografia și civilizațiunea lumii vechi. Ne oprim de astă-dată aici, lăsând pentru alte timpuri, orî pôte pentru alții, urmărirea migrațiunilor pelasge dincolo de Marea atlantică.

Acum însă vom puté pricepe adevărata importanță a tablei etnografice a lui Ephor din sec. IV a. Chr., că întrégă regiunea de nord a lumii vechi, a fost ocupată de Scyții, numiți o-dată, după cum ne spune Pliniu, Aramei ⁴⁾.

17. Migrațiunile Arimilor în peninsula cea mare a Indiei.

Arimii au format încă din o vechime foarte depărtată elementul dominant și civilisatoriu și în cele două peninsule mari ale Asiei meridionale, în India dincóce și în India dincolo de riul Gang.

Cea mai vechiă poemă epică a Indiei glorifică pe un așa numit Rama, (sec. XV a. Chr.), în care se întrupase Vișnu, spiritul cel bun, ce străbate întreg universul.

După legendele indiene, Rama a fost un fiu al regelui indian Dasaratha (al cărui strămoș era Sórele), și el purtase răsbóie fericite în contra popórelor conduse de spiritul cel rău, numit Ravana.

Istoricul și geograful grecesc Megasthene, care trăise în sec. III a. Chr. ne spune, că în timpurile sale esista în India trei ginți sēu popóre mai însemnate, ce trăiau după anumite precepte filosofice și religióse. Numele lor era Brachmanes, Garmanes și Pramnae ⁵⁾. Întrē aceste popóre

¹⁾ Grimm, D. Heldensage, p. 140. 197.

²⁾ Juvenalis Sat. XV. 111—112: De conducendo loquitur jam rhetore Thyle.

³⁾ Schlözer, Heeropf, p. 57.

⁴⁾ Ephori fragm. 38, în Fragm. Hist. gr. I, p. 243.

⁵⁾ Strabonis lib. XV. 1. 59 seqq.

cei mai religioși erau Brachmanii ¹⁾. Ei duceau o viață frugală, trăiau numai cu fructe și cu apă, erau oameni devotați filosofiei, adorați cu deosebire soarele, petreceau totă viața lor sub cerul liber și considerați moartea ca o naștere pentru o viață mai fericită.

Brachmanii au avut din cele mai depărtate timpuri supremația socială și superioritatea religioasă în cele două peninsule mari ale Asiei meridionale. Brachmanii nu formați o simplă castă, ori sectă religioasă, ci constituiau un popor foarte numeros divizat în mai multe seminții ²⁾. De la ei derivă construcțiunile cele prodigioase ale Indiei și templele tăiate în stâncă viă. Orașul lor principal se numia, după Diodor, Harmatelia ³⁾.

Din punct de vedere al etimologiei, numele de Brachmanii, Garmanii și Pramni se vede a fi numai o formă coruptă a termenului mai vechi de (H)Armanii, Rahmanii și Ramnii. La cronicariul rusesc Nestor, Brachmanii ne apar sub numele de Rachmanae ⁴⁾, ér Clemente Alexandrinul numesce pe Garmanii Sarmanae ⁵⁾ (cu S ca aspirațiune).

Ptolemeu, care trăise în secolul II d. Chr., amintesce în părțile de apus ale Indiei un popor cu numele de Ramnae ⁶⁾. Un alt trib cu același nume de Ramnae își avea locuințele sale în regiunile centrale ale Indiei, lângă muntele Vindius ⁷⁾.

Pliniu mai face amintire încă de un alt munte al Indiei cu numele de Oromenus, renumit pentru minele sale de sare ⁸⁾; probabil, că aci se afla și un trib cu numele de Oromeni.

În părțile meridionale ale Indiei, în față de insula Ceylan, se află ținutul Ramnad, care formase odată un principat puternic; ér partea de lângă mare, peninsula Ramnad se termină în forma unui vârful de lance în promontoriul numit și astăzi Ramen ⁹⁾.

În limba cea veche a Indiei, numită sanscrită, ce reprezenta limba cea sacră vorbită de Brachmanii, ni s'au păstrat încă o parte din formele preistorice ale mai multor cuvinte latine. Acestă limbă însă, așa cum ne-o prezintă vechile monumente literare ale Indiei, se vede a fi fost alterată de

¹⁾ sing. Βραχμάν și Βραχμῆν, pl. Βραχμᾶνες, Βραχμῆνες.

²⁾ Plinii lib. VI. 21. 9: multarum gentium cognomen Brachmanae.

³⁾ Diodori lib. XVII. 102.

⁴⁾ Несторъ (Ed. Schlözer) c. 13.

⁵⁾ Clemens Alex. (Ed. Potter) p. 359.

⁶⁾ Ptolemaei lib. VI. 21: τὰ πρὸς τῷ Ἰνδοῦ κατέχουσι Πάμναι (var. Πάμναι).

⁷⁾ Ptolemaei lib. VII. 1. 65.

⁸⁾ Plinii lib. XXXI. 39. 3.

⁹⁾ Reclus, Nouv. Géogr. univ. VIII. 575.

influențele altor idiome străine, cari au distrus și aici societatea pelasgă, precum au distrus-o și în alte părți.

Limba sanscrită, cum ne-o înfățișează cărțile cele sfinte ale Indiei, nu este nici mama, dar nici sora, limbei latine; ea însă conține elemente suficiente spre a cunoște, că cele mai vechi triburi ale Brachmanilor au format la început un popor arimic.

Noi estragem aici din această idiomă următoarele cuvinte de origine latină ¹⁾. Ele ne vor pune în vedere, cum erau formele acestei limbe, în momentul când o nouă invasiune de diferite popoare se revărsa asupra Indiilor și limba cea vechiă a Brachmanilor, Rachmanilor, său Ramnilor se stinse.

Aceste specimine sunt:

<i>Sanscrită</i>	<i>Latină</i>	<i>Română</i>
ûnas	unus	unu
dvi	duo	doi
tri	tres	trei, trii
âtatur (ciatur)	quatuor	patru
pañcan (pancier)	cinqne	cinci
șas	sex	șasă
saptan	septem	șapte; <i>istr.</i> șapte
aștan	octo	opt; <i>istr.</i> osan
navan	novem	nouă
dașan	decem	dece
șatan	centum	sută
tâtas	pater, tata	tată
mâ, mâtâr	mater	mamă
vidhava	vidua	vêduvă
priyas, prayat	amicus, amator	prietin
sûris	sol	sóre
ap	aqua	apă
udan	udum, aqua	undă, apă
vâr, varșas, v. varș	aqua pluvialis	apă de ploie; a vêrsa
dharâ	terra	țêră, țară
çikhâ	cacumen	ciocă
masa	mensis	lună
nas, năsă	nasus	nas
jivâ, v. jiv.	vita, vivere	viêța, v. <i>istr.</i> jivi
sarpas	serpens	șêrpe, șarpe
saras	serum	zêr, zară
svanas	sonus	sunet, svon
manyus	gr. μῆνις	mâniă
dharșas	trux, audax	dârz
vid	video	vêd
dâ	dare	a da
mri	mori	a muri
martis	mors	môrte
martas	mortuus	mort

¹⁾ Eichhoff, Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde. Paris, 1836.

<i>Sanscrită</i>	<i>Latină</i>	<i>Română</i>
asmi	sum	sunt, îs, 'să
asti	est	este, ieste
smas	sumus	(săm) suntem; <i>istr.</i> smo, esmo
santi	sunt	sînt, sânt
ady	hodie	astă
hyas	heri	ieri
upa	post; <i>gr.</i> ὕπο	după.

Riul Induluî, ce isvorește în părțile de nord ale Himalaiei, și are un curs foarte lung, se numea în limba indigenilor Sindus ¹⁾. Alesandru cel Mare, după cum spuneau istoricii săi, de abia a putut termina navigațiunea pe Ind în curs de cinci luni și câte-va zile, cu toate că făcea pe fie-care și o călătorie de 600 stadii (110 chilom.).

De alungul acestui fluviu locuiau pe amîndouă țărmurile sale o mulțime de populațiunii scyte; și întreaga această regiune vastă se numise o-dată Ind o-scythia ²⁾.

Din aceste părți ale Indiei se vedea a fi emigrat Sindi de lângă Lacul meotic ³⁾, Sindi de la Istru ⁴⁾, Sinti din Thracia ⁵⁾, și așa numiții Sinties, adoratorii lui Vulcan, din insula Lemnos, despre cari ne vorbește încă Homer ⁶⁾.

În părțile de jos ale Induluî mai locuiau și popoarele așa numite Umbrae, Umbrittae și Mesae ⁷⁾, dintre cari unele grupe puternice, după cum ne arată numele, trecuse în timpurile migrațiunii pelasge și se stabilise pe continentul Europei, sub numele de Umbri și Meși.

Dacă vechile populațiuni arimice din cele două Indii au fost pămîntene, ori imigrate din alte părți ale Asiei, cu siguranță nu putem ști. Diodor Sicul ne spune, că India avînd o estensiune foarte mare și fiind locuită de diferite popoare, toate aceste ginți se consideraau ca autochtone, și că nici una din ele nu era venită din altă parte, dar nici nu trimisese coloni în afară de India ⁸⁾. Însă valoarea istorică a acestor tradițiuni se reduce numai la un

¹⁾ Plinii lib. VI. 23. 1: Indus incolis Sindus appellatus.

²⁾ Ptolemaei l. VII 1. — Dionysii Per. v. 1088. — Eustathius ad Dionys. ibid. — Cf. Avienus, Descr. Orb. v. 1287—8: at flumen ad Indum auroraeque latus Scythia ... accolit.

³⁾ Hellanici fragm. 92. — Strabonis lib. XI. 2. 11.

⁴⁾ Apollonii Rh. IV. 322.

⁵⁾ Strabonis lib. XII. 3. 19; VII. fr. 36.

⁶⁾ Homeri Il. I. v. 590; Odyss VIII. 294. — Hellanici fr. 112. 113. — În Transilvania, Bănat și România mai aflăm și astăzi numirile de comune: Sint (Turda) cu morininte presupuse preistorice, Sintesci (Căraș), Sintesci (Ialomița) și Sintesci (Ilfov).

⁷⁾ Plinii lib. VI. 23. 6—7.

⁸⁾ Diodori lib. II. 38. — Arriani Indica c. 9. — Plinii lib. VI. 6. 17.

singur fapt pozitiv, că toate aceste diferite populațiuni ale Indiei se aflau stabilite acolo încă din timpurile cele mai arhaice. Fărte probabil însă, că Brachmanii sėu Ramnii din cele dőue peninsule ale Indiei au fost numai o simplă migrațiune, însă fărte vechiă, din Sarmatia asiatică.

Când legiunile romane trecură Euphratul și cutrierară victoriőse Armenia, Assyria și Mesopotamia, Brachmanii și regii Indiei se declarară de aliați naturali ai Romanilor, întocmai cum făcuse și Remii din Gallia în timpurile lui Cesar.

Împăratul August în testamentul sėu amintesc, că regii Indiei i-au trimis adese-orî legațiuni ¹⁾; ér istoricul grecesc Nicolae Damascenul ne spune, că dēnsul a întâlnit în Antiochia o legațiune, pe care o trimisese Indienii la August. În epistola scrisă pe pergamen în limba grecescă, Por dīcea, că deși dēnsul domnesc peste 600 de regi, totuși prețuesce fărte mult amicitia împăratului și este gata sē-l concedă intrare în țera sa, orî pe unde ar voi, și sē-l ajute în toate lucrurile bune și cuviinciőse. Între diferitele daruri, pe carī le trimisese Por împăratului August, se afla și un Herman (Έρμαν) cu brațele tăiate încă de când a fost mic; acēstă legațiune mai era însoțită și de un filosof indian, numit Sarmanus ²⁾, adecă din gintea Sarmanilor sėu Garmanilor

Expedițiunile lui Bach, Hercule și Alesandru cel Mare către acēstă țēră depărtată din regiunile de rėsărit ale Asiei, renumită pentru moravurile, legile, instituțiunile și civilizațiunea sa, se par că au fost numai rezultatul unor sentimente naționale, de a uni, dacā se pőte sub un singur guvern toate grupele etnice pelasge.

La India cugeta și împăratul Traian.

După ce învinse pe Parți, el navigă pe Tigru în jos până la Ocean, și aici vedēnd o corabiă trecând pe dinaintea sa către India esclamă: «O! dacā ași fi mai tēner, ași merge și în India ³⁾».

Și întru adevăr, după cum ne spune Eutropiu, el dede ordin sē i se construēcă o flotă în sinul persic, ca sē plece, sē devasteze (cucerēcă) India ⁴⁾. Însă primind scire, că provinciile, pe carī le supusese mai înainte, au început a se revolta, el se întorse la Babylon.

¹⁾ Monum. Ancyr. (C. I. L. III, p. 796) c. 31.

²⁾ Strabonis lib. XV. 1. 4 și 74.

³⁾ Dionis Cassii lib. LXVIII. c. 29.

⁴⁾ Eutropii lib. VIII. 2.

18. *Latiniî. Vechia genealogiă a triburilor latine.*

Triburile latine din Italia constituiau la început numai o mică ramură din familia cea mare a ginții latine, răspândită în timpurile preistorice prin diferite regiuni ale Asiei și Europei.

După cele mai vechi tradițiuni, pe cari le aflăm la autorii greci și latini, originea geografică a Latinilor din Italia se reducea la părțile de răsărit ale Europei.

Una din aceste tradițiuni, care de altminterlea se pare a fi cea mai vechiă, ne este transmisă de Dionysiu din Halicarnas: că Hercule, după expedițiunea sa asupra lui Geryon, a trecut în Italia și aici a avut un fiu cu numele Latinus, născut din o fată hyperboreă, pe care o luase ca ostatecă de la părinții săi ¹⁾.

În această tradițiune etnografică, Latinus figurază ca patriarchul eponim al ginții latine. Genealogia sa este genealogia poporului latin din timpurile ante-romane. Hercule, după cum știm, este eroul cel mare național al Pelasgilor de la Dunărea de jos. Aici se află și locuințele Hyperboreilor celor legendari, cari avuse un rol așa de însemnat în cultul lui Apollo (sórelui). De aici, de la Dunărea de jos, luase Hercule așa dar pe fecióra hyperboreă, cu care trecuse în Italia.

O altă tradițiune ne înfățișează pe Latinus ca fiu al lui Hercule, însă născut din soția ²⁾, ori din fica ³⁾, regelui Faunus. Această legendă însă este de fapt numai o simplă variantă a celei de întâi. Soția lui Faunus, care a născut pe Latinus, a fost, după Dionysiu din Halicarnas una și aceeași cu «fata» (κόρη) hyperboreă, de care am vorbit mai sus.

A treia tradițiune despre originea Latinilor o aflăm la Suida, al cărei conținut este: că Hercule a avut un fiu cu numele Telephus, supranumit Latinus, care domnise peste Cetiî (Κητιοί), și că din timpul domniei lui Latinus, Cetiî au început a se numi Latini ⁴⁾.

¹⁾ Dionysii Halic. lib. I, 43: Λέγουσι δὲ τινες αὐτὸν (Ἡρακλέα) καὶ παῖδας ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις . . . ἐκ δύο γυναικῶν γενομένους καταλιπεῖν. Πάλλαντα μὲν ἐκ τῆς Εὐάνδρου θυγατρὸς ἣ Λαῶναν ὀνομάσασιν εἶναι. Λατῖνον δ' ἐκ τινος ὑπερβορίδος κόρης ἣν πατὴρ εἰς Ἱμμηρείαν δάαντος ἐπήγετο . . . καὶ ὅτε δὴ ἀπαίρειν εἰς Ἀργεὺς ἐμελλε, τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀβοριγίνων Φαῦνφ γυναῖκα ποιήσασθαι δίδωσι· δι' ἣν αἰτίαν τοὺς πολλοὺς τὸν Λατῖνον τούτου οὖν νομίζειν, οὐχ Ἡρακλέους.

²⁾ Dionisii Cassii lib. I—XXXVI fr. 8. — ³⁾ Justin. XLIII. 1: Fauno fuit uxor nomine Fatua . . . Ex filia Fauni et Hercule . . . Latinus procreatur.

⁴⁾ Suidas, v. Λατῖνοι: Τήλεφος γὰρ υἱὸς Ἡρακλέους, ὁ ἐπικληθεὶς Λατῖνος, μετωνόμασε τοὺς πάλαι Κητιοὺς λεγομένους Λατῖνους.

Prima cestiune, ce ni se prezintă în examinarea acestei tradițiuni, este: cine a fost în timpurile preistorice Telephus-Latinus, și cari sunt ținuturile, peste cari domnise el?

În vechile poeme și legende epice, Telephus ne apare ca un rege al Mysiei. Telephus și fiul său luase parte activă la războiul troian ca aliați ai lui Priam. Unii din autorii vechi au crezut, că aici e vorba de regiunea Mysiei din Asia mică, însă Dio Chrysostomul din Bithynia, care, în timpurile lui Domițian, se retrăsese la Geții de la Dunărea de jos și scrisese o istorie a Dacilor sub numele de *Γετικά*, ne spune, că acest Telephus a fost un rege al Geților; că regatul său avuse o extensiune foarte mare; că el domnise peste întreg teritoriul numit Mesia, care se mărginea la răsărit cu gurile Dunării, la apus cu Istria, la sud cu Macedonia și la nord cu Dunărea ¹⁾; orî, cu alte cuvinte, că Telephus-Latinus din timpurile troiane domnise peste Mesia, Illyria, Dalmația, Pannonia și Noric.

Tote aceste tradițiuni vechi, ce ne înfățișează pe Hercule ca cel de întâi strămoș al Latinilor, sunt în realitate numai un simplu fragment din o tabelă genealogică a unei grupe mai mari de popoare, și în care Hercule, eroul național al Pelasgilor din nordul Eladei, figurază tot-o-dată ca părinte al Agathyrsilor, Gelonilor și Scythilor.

Acastă a doua parte a tradițiunii istorice, de care ne ocupăm aici, o aflăm la Herodot (IV. 9—10).

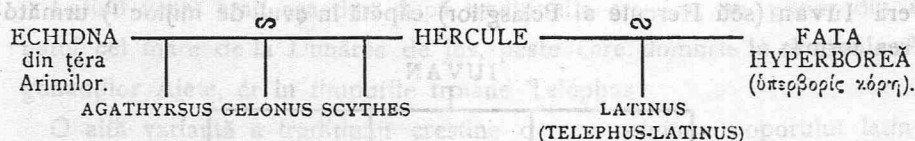
Grecii de la Marea neagră, ne spune Herodot, povestesc următoarele despre originea Scythilor: că Hercule, după ce luase cireșile de vite ale lui Geryon, a venit în Scythia, unde perțându-și caii, i-a aflat în fine după multe și îndelungate cercetări la virgina Echidna, ce domnia peste țera acesta. Hercule a petrecut mai mult timp la Echidna și a avut cu dânsa trei fii: pe Agathyrsus, Gelonus și Scythes; de la cari după tradițiunile vechi, î-și trăgeau originea lor dinastiile Agathyrsilor, Gelonilor și Scythilor.

Patria Echidnei, după cum ne spune Hesiod, a fost țera Arimilor ²⁾. După Herodot însă, Echidna era din o regiune a Scythiei, numită Hylea (Silvosa), un termen geografic tradus, orî grecisat, care, după cum rezultă din înțelesul numirii, se vede a indica una din regiunile cele muntoase ale Daciei vechi, Transilvania (ung. Erdély, adecă Pădуроsa), orî Țera românească (Muntenia, Transalpina, ung. Havasalföld).

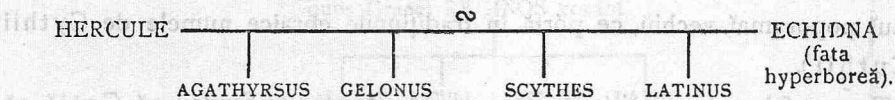
¹⁾ *Jornandis De Get. orig. II. c. 9: hic Dio regem illis (Getis)... commemorat, nomine Telephum... Huius (Telephi, filii Herculis)... regnum Moesiam appellavere majores. Quae provincia ab oriente ostia fluminis Danubii, a meridie Macedoniam, ab occasu Histriam, a septentrione Danubium habet.*

²⁾ *Hesiodi Theog. v. 304: 'Η δ' ἔρως ἐν Ἀρίμοισιν ὅπερ χθόνα λεγέειν Ἐχιδνα.*

După toate aceste tradițiuni etnografice, două italice, și două pontice, genealogia celor patru popoare vechi, de cari ne ocupăm aici, ni se prezintă sub următoarea formă :

Dacă vom examina acum mai de aproape aceste versiuni — cari toate fac parte din unul și același ciclu epic, Hercule-Geryon — legenda genealogică a Latinilor devine mai clară și acordul primitiv între diferitele versiuni se restabilește ușor : că virgina hyperboreă este una și aceeași cu Echidna din țera Arimilor și că forma vechiă a acestei table etnografice era următoarea :

După aceste tradițiuni genealogice, Agathyrsii din Transilvania, Scythii de lângă Marea neagră, Gelonii, ce locuiau dincolo de Borysthene până lângă Urali, și în fine Latinii din peninsula italică au constituit în timpurile preistorice patru ramuri ale unei și aceleiași familii pelasge, arimice ¹⁾.

Venim acum la legenda creștină despre originea populațiunilor așa numite latine.

După cap. X al Genezei: din Iavan, fiul lui Iaphet, fiu al lui Noc, s'au născut Elisa, Tharsis și Dodanim.

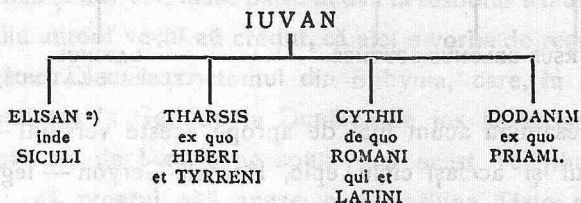
Tradițiunea mosaică însă, avea după cum șcim, în vedere numai populațiunile de lângă basinul de răsărit al Mediteranei și din jurul Mării negre. Cunoștințele geografice ale lui Moise erau încă foarte restrânse.

După o lungă serie de secole însă, când creștinismul cu doctrinele și tradițiunile ebraice se estinse peste întreaga lumea greco-romană, genealogia biblică despre originea popoarelor nu mai corespundea împrejurărilor etnografice. Din această cauză, cronicarii evului de mijloc se vedură siliți, ca să completeze tradițiunea biblică despre descendența și înrudirea po-

¹⁾ Horațiu, în una din odele sale (II. 20), amintesc ca popoare de limbă latină pe locuitorii de la Bospor, pe Getulii din Africa, pe Hyperborei, pe Colchi, Daci, Geloni, Iberi, pe Volcii și Ligurii de la Rhodan. — Că Hyperboreii au fost un popor latin, rezultă și din numele zeiței hyperboree Latona, gr. Ἀητώ, dor. Λατώ.

pórelor cu alte date noue, pe cari le oferiau, de o parte tradițiunile vechi, de altă parte cunoscințele lor istorice.

În modul acesta, tradițiunea biblică despre popórele, al căror protopărinte era Iuvan (sėu Hercule al Pelasgilor) căpėtă în evul de mijloc ¹⁾ următórea formă:

Tradițiunile creștine ne înfățișează așa dar pe Iuvan (sėu Hercule al timpurilor eroice, rom. Iovan) ca protopărinte al întregii ginte latine meridionale: al Siculilor, Iberilor, Tursenilor, Romanilor, Latinilor și Troianilor.

După acéstă tabelă etnografică, Romanii și Latini sunt numaí descendenții unui popor mai vechi, ce pórtă în tradițiunile ebraice numele de Cythii (Cuthii).

Tot ast-fel ne spune și tradițiunea, ce ne o transmite Suida: că Cetií au început a se numi Latini numaí din timpurile regelui Telephus-Latinus ³⁾.

Ne întrebăm însă, în ce parte a lumii vechi se afla locuințele Cetiilor, cari, după cum se vede, au trebuit să fie un popor celebru în timpurile ante-mosaice.

În tradițiunile argonautice, sub numele de Cytaei figurėză locuitorii din regatul cel vast al lui Aiete, care domnise peste Colchi și peste o mare parte a Scyției de lângă Marca nėgră.

La Apolloniu Rhodiu, regiunea Scyției, peste care domnia Aiete, mai are și numele de Κυταῖς γαῖα, Cytaea terra ⁴⁾; însuși regele Aiete are epitetetele de Κυταῖος și Κυταῖος ⁴⁾, ér capitala sa ⁵⁾ se afla, după cum scim, lângă Dunărea de jos ⁶⁾.

In Odyssea lui Homer ⁷⁾, locuitorii Mesiei, peste cari domnia Telephus, încă

¹⁾ Riese, Geogr. lat. min., Liber generationis, p. 161. 168.

²⁾ Sub numele de Elisa din tabula etnografică a lui Moise, se înțelegeau, în primele timpuri ale creștinismului, locuitorii primitivi ai Eladel (Pelasgil) și triburile pelasge emigrate din părțile aceste în Italia și Sicilia. — Cf. Isidori Orig. lib. IX. 2. 34. — Dlugossi Hist. Polon. I (1871) p. 4.

³⁾ Apollonii Rh. IV. 511.

⁴⁾ Apollonii Rh. II. 403. 1094; III. 228.

⁵⁾ O tradițiune analógă o aflăm la Hesiod (Theog. v. 1013), după care Latinus a fost un fiu al nimfei Circe, nepótă a lui Oceanos potamos (Istru) și soră a regelui Aiete.

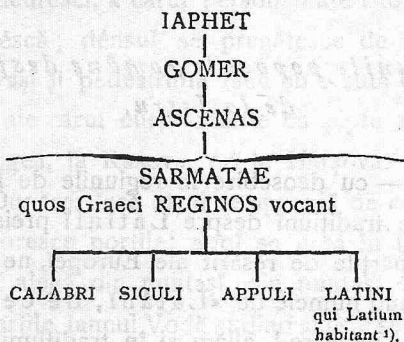
⁶⁾ A se vedé mai sus p. 536.

⁷⁾ Odys. XI. v. 521.

sunt numiți Cetei (Κήταιοι), ér după Dio Chrysostomul, Telephus a fost regele Geților și imperiul său se întindea peste regiunea de la gurile Dunării până la Istria.

Latini vechi erau așa dar, după tradițiunile creștine, un popor din regatul cel mare de la Dunărea de jos, peste care domnise în timpurile Argonauților Aiete, ér în timpurile troiane Telephus.

O altă variantă a tradițiunii creștine despre originea poporului latin o aflăm la istoricul polon Dlugos († 1480). Acastă versiune, al cărei fundament îl formeză genealogia biblică, ni se presintă sub următoarea formă:

După acastă tabelă, ce ne-o comunică Dlugos, originea triburilor latine din Italia, a Calabrilor (Enotrilor), Siculilor (Sicanilor), Apulilor și Latinilor din Lațiu se reducea la Scyții său Sarmații din Europa, și anume la acea parte din populațiunea Scyților, pe cari Grecii i numiau Regini.

Ne întrebăm însă, cine erau Sarmații, pe cari Grecii i numiau Regini?

O importantă amintire despre acest popor misterios o aflăm în notițele istorice relative la viața sf. Dumitru, ce au fost descoperite în mănăstirea Castamonitu.

Pasagiul respectiv din aceste manuscrise are următorul cuprins: «în zilele împăraților iconomachii (726—780), popóarele, cari locuiau în regiunile de lângă Dunăre, așa numiți Rechinii său mai bine diș Blacho-Rechinii și Sagudații, profitând de anarhia, ce urmase din cauză, că nepioșii împărați ai Romanilor făcuse războiul icónelor sfinte, după ce supuseră Bulgaria, se estinseră puțin câte puțin și în diferite alte părți, cuprinseră Macedonia și în fine veniră până la muntele Athos» ²⁾.

¹⁾ Dlugossi Hist. Polon. T. I. (1711) p. 4: Porro tres filii Gomer (filii Iaphet): Primus Ascenas, a quo Sarmatae seu Sauromatae, quos Graeci Reginos vocant, ex quibus processerunt Calabri, Siculi, Appuli, et Latini, qui Latium habitant.

²⁾ Uspenskiĭ, Ist. Athona, III. 311 (Sitz.-Ber. XCIX, p. 476): κατά τὰς ἡμέρας τῶν εἰκονομαχῶν βασιλέων τὰ ἔθνη, ἀπὸ τὰ παραδουνάβια μέρη... οἱ λεγόμενοι Ῥηχῖνοι καὶ ἀπλωστέρον Βλαχορηχῖνοι καὶ Σαγούδαται, ἐξουσιάζαντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἀπλώσαντες ἀπὸ ὀλίγον

Aşa dar Blacho-Rechiniî din notiţele istorice ale mănăstirii Castamonitu erau un popor, ce locuia lângă Dunărea de jos. După nume, după locuinţe şi tradiţiuni, ei sunt identici cu Sarmaţiîi Reginî, de cari ne vorbeşte Dlugos ¹⁾.

Din toate aceste tradiţiuni rezultă aşa dar, că Latiniî din Italia erau numai o ramură a poporului pelasg din părţile de răsărit ale Europei, a Hyperboreilor de la Dunărea de jos; că ei formaî una şi aceeaşi familie etnică cu Agathyrsîi din Transilvania, cu Scyţiî cei vechi de la Marea neagră şi cu Geloniî, ce locuiau dincolo de Borysthene şi chiar dincolo de Tanais.

19. *Tradiţiunile poporale române despre Latiniî de la Istru.*

La poporul român — cu deosebire în regiunile de lângă Dunăre — mai există şi astăzi unele tradiţiuni despre Latiniî preistorici.

Aceşti Latiniî, din părţile de răsărit ale Europei, ne apar în poezia populară eroică din Banat sub numele de «Latâni, de cei bătrâni» ²⁾. Este de fapt acelaşi nume, pe care-l aflăm şi în tradiţiunile vechi italice, sub forma de «Prisci Latini» ³⁾.

O altă tradiţiune populară, ce o aflăm în judeţul Teleorman din România, ne spune, că Latiniî cei vechi au locuit în regiunile aceste mai înainte de venirea Românilor ⁴⁾.

În judeţul Mehedinţi, din părţile de apus ale României, mai există şi astăzi urmele unor vechi fortificaţiuni de pământ, ce poartă numele de «Cetatea Latinilor». Este o staţiune importantă preistorică, unde, după cum ne spune Bolliacu, unul din cei mai distinşi archeologi ai noştri, abundează ceramica dacă, şi unde nu se găseşte nimic roman, ori daco-roman ⁵⁾.

κατ' ὀλίγον εἰς διάφορα μέρη, ἐκوریεσαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, τέλος ἤλθον εἰς τὸ Ἄγιον ὄρος. Sub numirea de Sagudatei figurează aici locuitorii din părţile meridionale ale Transilvaniei, unde se mai află şi astăzi lângă Olt satul românesc numit Săcădate.

¹⁾ Forma mai corectă a numelui de Rechini şi Regini se vede a fi fost în tot cazul Remini sau Remni. Cf. la Homer Rigmon în loc de Rimon şi numele localităţilor din Asia mică Rogmi şi Regma.

²⁾ Corcea, Balade populare; Caransebeş, 1899, p. 81:

Prin oraş, prin Țărigrad
Proporţă-se, umblăse,

Trei fecioraşi de Lătâni,
De Lătâni, de cei bătrâni.

³⁾ Paulus ex Festo, p. 226: Prisci Latini appellati sunt ii, qui prius quam conderetur Roma, fuerunt.

⁴⁾ Densuşianu, Cest. ist. Responsuri, P. II; com. Voivoda, j. Telcorman.

⁵⁾ Bolliacu, Trompeta Carpaţilor, Nr. 1137, a. 1874, p. 1.

În părțile de jos ale Dunării, în Dobrogea actuală, se vorbește de asemenea, că în ținuturile de acolo au locuit, înainte de Români, Latini și Letini, un popor puternic; și că toate cetățile vechi din regiunile acele au fost construite de Latini ¹⁾; însă ce fel de oameni au fost, nu se știe ²⁾.

Venim acum la una din cele mai importante tradițiuni populare române despre Latini de la Dunărea de jos. Această tradițiune ni s'a păstrat într-o rapsodie populară despre Iancul Vodă și Letinul bogat, răspândită în o mulțime de variante prin diferite părți ale României de astăzi ³⁾.

Iancul Vodă din Bucuresci, a cărui personalitate istorică nu o putem fixa, voese să se căsătorească; dânsul se pregătesce de nuntă și pleacă cu o mândră oște de călărași și pedestrimi (seu cu o sută de nuntași), ca să ție fata Letinului bogat, ale cărui curți întărite cu șapte ziduri se află dincolo de Dunăre, în Dobrogea, la Rasova, ori la Hârșova. Iancul Vodă trece cu oștea sa dincolo de Dunăre. Însă când se apropie de curțile Letinului bogat, acesta închide și zăvoresce porțile; apoi se urcă în foișor și de aci strigă lui Iancu Vodă, să-și aleagă din nuntași, din nuntași din călărași, ca să sară zidurile să deschidă porțile. Iancul Vodă auzind aceste se îngrijesce și întristează. Greutățile, ce avea să le învingă, erau mari; în fine zidurile sunt sărite și porțile descuiate. Dar Letinul bogat nu se mulțamește; el cere de la mire și de la oștea sa nouă probe de curagiu, nouă fapte de vitejie.

Întreg conținutul acestei poeme populare ne prezintă o asemănare uimică cu legenda italică despre căsătoria lui Enea cu fiica regelui Latinus.

În Eneida lui Virgiliu, întreg războiul lui Enea cu regele Latinus este de fapt numai o simplă afacere de căsătorie.

Latinus, după cum ne spune această epopee națională a Romanilor, avea numai o singură fiică de măritat, și pe care o pețeau mulți din «Lațul cel mare» și din «tota Ausonia» ⁴⁾. Când regele Latinus aude, că Troianii

¹⁾ Densușianu, Cest. ist. Răspunsuri. P. I, j. Tulcea, com. Greci și Văcăreni; j. Constanța, com. Beilic.

²⁾ Unele localități de pe teritoriul României mai poartă și azi numele de: Lăteni s. (Ialomița), Lătăi s. (Botoșani), Lătin c. (Brăila), Liteni s. (Suceva), Letesci s. (Némțu). — În Bucovina: Liteni s. — În Bănat: Letenița, sat dispărut (Pesty, A Ször. Băns. II. 295). — În Ungaria de sus: Leton seu Latina villa în com. Zips (Fejér, V. 2. 128, 582); Lythene și Lethene în com. Șașos, an. 1411. 1430 (Fejér, X. 7. 230).

³⁾ Teodorescu, Poesii pop., p. 653. 656. — Alecsandri, Poesii pop. (Ed. 1866) p. 175. — Burada, O călătorie în Dobrogea, p. 211-217. — Colecțiunea noastră (Cest. ist. Răspunsuri, P. II, j. Constanța, c. Turcobia) — Tocilescu, Mat. folkl. I, p. 110. 112. 1260. 1268.

⁴⁾ Virgiliu Aen. VII, v. 52 seqq.

aū sosit la Tibru şi aū debarcat pe teritoriul Laŧiului, el nu cugetă de cât la căsătoria ficeī sale ¹⁾. Enea, îndată după debarcarea sa pe ţermuriī Laŧiului, trimite 100 de oratorī, cu panglici şi năfrămī în mână, ca să ducă daruri regelui Latinus şi să încheie cu dēnsul un tractat de alianŧă ²⁾. Regele Latinus primesce darurile, aduce însă îndată pe tapet cestiunca măritării ficeī sale; dēnsul răspunde oratorilor lui Enea, că are o singură fică, pe care însă nu o pōte mărita după un bărbat din ginea sa, fiind-că oraculele şi semnele cerescī nu-ī permit; crede însă, că Enea este acela, pe care sōrtea i l'a destinat să-ī fie ginere ³⁾. La această căsătoria însă se opune Amata, soŧia regelui Latinus; dēnsa crede, că numai Turnus, regele Rutulilor din Ardea, este demn de fica sa. Întreg Laŧiul se revoltă şi luptele încep între Troianī şi Latinī.

Întocmai după cum în rapsodia română, Iancul Vodă este supus la trei încercări grele de vitejie, tot ast-fel şi Enea are să susŧină trei lupte, până în fine i succede să cucerească cetatea lui Latinus şi să iee în căsătoria pe fica acestuia, pe tēnēra Lavinia.

În poema română, Iancul Vodă se întristă şi incremenesce, când aude, că Letinul bogat i strigă din foisorul curŧilor sale să-şi alēgă din nuntaşi, din nuntaşi din călăraşi, să sară zidurile şi să descuie porŧile.

Tot ast-fel ne înfăŧişează şi poema lui Virgiliu pe Enea, cuprins de întristare, de frică şi desperare, când vede stēgul de rēsboiū înălŧat pe cetatea regelui Latinus ⁴⁾.

¹⁾ Virgiliū Aen. VII. v. 253.

²⁾ Virgiliū Aen. VII. v. 153, 237.

³⁾ Virgiliū Aen. VII. v. 272.

⁴⁾ Virgiliū Aen. VIII. v. 1 şi 18—19. — Aici versurile lui Virgiliu sunt numai o simplă parafrasă a textului, ce-l aflăm în rapsodiile populare. Ca probă cităm aici următoarele rēnduri:

Variantele române.

Iancu Vodă de audia,

Iancu Vodă incremenia ...

D'ale fine Iancule,

Ia ŧine-ŧi inima

Şi nu te mai întrista.

De altmintrelea mai aflăm în Eneidă introdus încă un alt fragment din rapsodia populară de la Dunărea de jos:

O variantă română.

O bucată aşa mergând,

La mijlocul locului,

La puŧul porumbului,

Şi mare, poposia,

Frumosă masă 'ntindea.

Eneida, VIII v. 19 seqq.

Cuncta videns, magno curarum

fluctuat aestu;

Atque animum nunc huc celerem,

nunc dividit illuc...

Eneida, VII v. 107 seqq.

Corpora sub ramis deponunt

arboris altae;

Instituuntque dapes, et adorea

liba per nervam

Subjiciunt epulis...

Acest popas ne apare în poema română cu totul natural şi bine intercalat; Virgiliu însă cărcă să dea acestei mese un caracter profetic, ce nu apare de loc justificat.

Pe Iancul Vodă î-l încuragiază nașul său Michnea Vodă; ér pe Enea î-l îmbărbătează figura cea maiestósă a lui Tiberinus, un vechiú rege divinizat al Lațiului.

Iancu Vodă se apropie cu óstea sa de călárași și pedestrași de curțile Letinului bogat; apoi însuși Iancul Vodă, orí Michnea Vodă, î-și repede calul, sare zidurile și descuie porțile.

Tot ast-fel ni se presintă decursul acțiunii în poema lui Virgiliu. Enea merge cu trupele sale de cavalerie și pedestrime asupra cetății regelui Latinus. Cetele Troianilor, în frunte cu Enea, dau asalt asupra porților. Enea însuși este cel de întâiu, care se urcă pe vârfurile zidurilor. În fine cetatea este cucerită și Enea ia în căsătorie pe fca regelui Latinus ¹⁾.

În poema nupțială română, socrul lui Iancul Vodă este numit în mod constant «Letinul bogat» său «de blagă bogat». Același epitet caracteristic, sub forma de «praedives», î-l are și regele Latinus în Eneida lui Virgiliu ²⁾.

În poema română, Letinul bogat mai este numit Sava ³⁾ și Savalat (Sava-Lat). La Virgiliu însă, Sabinus ⁴⁾, la Siliu Italic Sabus, este unul din strămoșii regelui Latinus.

În cântecele române, Letinul bogat este numit «de lege lăpădat». La Virgiliu același epitet, sub forma de «contemptor deom», se dă lui Mezentius, regelui etrusc, aliat cu Rutuli și cu Latini în contra lui Enea ⁵⁾.

După cum vedem, tradițiunea din cântecele epice române și tradițiunea și din poema eroică a lui Virgiliu au același fond comun. Chiar și numele eroilor principali, Aeneas și Latinus praedives, Iancul Vodă și Letinul bogat, sunt aceleași.

Virgiliu, după cum scim, întrebuițase pentru compunerea epopeii sale naționale diferite legende și tradițiuni. Cucerirea Troiei și rătăcirea lui Enea pe mare este luată după isvórele grecesci ⁶⁾. În ce privesce însă partea a doua a poemei sale, debarcarea lui Enea în Lațiu și luptele acestuia cu regele

¹⁾ Virgiliu Aen. XI, 17, 304, 381, 621; XII, 577, 595, 597, 698.

²⁾ Virgiliu Aen. XI, v. 213.

³⁾ Acest nume are o origine istorică. Un vechiú popor din Thracia purta numele de Sabi (Eustathii Comm. ad Dionys. v. 1069: Ἦσαν δὲ καὶ ἔθνος Θρακικὸν Σαβοί).

⁴⁾ Virgiliu Aen. VII. v. 178.

⁵⁾ Virgiliu Aen. VIII. v. 7. — Despre vechia deosebire religioasă între Albaní (Latini) și Romaní compară Liviu, I. 31.

⁶⁾ Macrobiu (Saturn. V. c. 17) despre imitările lui Virgiliu: quia non de unius racemis vindemiam sibi fecit, sed bene in rem suam vertit quidquid ubicumque invenit imitandum. — Cf. Causer, Die röm. Aeneassage (Leipzig, 1886) p. 176.

Latinus, peste tot desfășurarea acțiunii, acesta se întemeiază exclusiv pe rapsodiile populare, ce le aflăm și astăzi la Dunărea de jos. Se poate, că această vechiă rapsodie de la Istru s-a fi trecut în cursul secolelor, cu migrațiunile triburilor pelasge, și în Italia, după cum au trecut și s-au răspândit în regiunile de sud ale Galliei și în peninsula iberică multe cântece populare de la Dunărea de jos ¹⁾.

Însă Virgiliu, în poema sa națională, a schimbat caracterul primitiv tradițional al legendei lui *Latinus praedives*. Dintr'un rit străvechiu nupțial, dintr'un simplu simulacru de lupte eroice, ce se făceau o dată la Dunărea de jos cu ocaziunea solemnităților de căsătorie ²⁾, poetul roman a făurit și pus la cale un război epic, înverșunat, între cele două ginți, Troianii și Latinii.

Letinul bogat, după tradițiunile populare române, a fost un domnitoriu peste o vechiă țară românească, situată la sud de gurile Dunării ³⁾. El ne apare aici identic cu regele *Telephus Latinus*, care, după cum spuneau poezii cyclici și Dio Chrysostomul, domnise peste Mysia cea vechiă său peste nordul peninsulei balcanice începând de la gurile Dunării și până la Istria ⁴⁾.

O influență a legendelor lui *Telephus* o aflăm și în poema epică a lui Virgiliu.

Telephus, scrie gramaticul Apollodor, a fost espus, după nascerea sa, în un munte, unde din grația providenței divine a fost lăptat de o cerbăică (*ἔλαφος*), ér păstorii aflându-l i-au pus numele *Telephos* ⁴⁾.

Urmele acestei legende le aflăm și în poema epică a lui Virgiliu.

¹⁾ Acest cântec popular român a trecut și la Sârbii. În colecțiunea lui Karadžić se află o variantă sub titlul *Însurătorea lui Dušan* (Cf. Hasdeu, *Magn. Etym. Rom.* IV p. CXVII). O traducțiune germană e publicată în *Gerhard's Gesänge der Serben*, 2te Aufl. Leipzig, 1877.

²⁾ Principele Cantemir (*Descr. Mold. Ed. 1872 p. 132—133*) descrie ast-fel acest frumos rit nupțial: *Die dominica ad accersendam sponsam legatos . . . praemittunt sponsi adventum nunciaturos. His insidias in via struunt ad sponsam convocati, eosque, antequam ad illius aedes pervenerint, interciperent student, ut caveant, legati celerrimis uti solent equis. Si autem capti fuerint . . . quasi sub custodia ad illius (sponsae) usque domum ducuntur. Eo cum pervenerint, interrogati, quid sibi vellent, respondent se missos esse ad bellum indicendum, militem autem expugnandae arcis sufficientem statim adfuturum . . . Tandem cum in sponsae domo utrinque convocati convenerint, equorum instituitur certamen, et praemium proponitur.*

³⁾ *Densusianu*, *Cest. ist. P. II. Responsuri, j. Romanați, com. Mărgăritesci*: «Țările românești, de cari vorbesc bătrânii sunt: Țera-Românească, Moldovenescă și Dobrogenescă, peste care domnia Letin bogat, cel de lege lăpădat — Hașdeu (*Etym. magn. Rom. Tom. IV, p. CIII seqq.*) confundă pe «Letinul bogat», personalitate preistorică, al cărui regat se afla dincolo de Dunăre, cu Lythen Woyvoda, care domnise după a. 1272 în Țera românească (ultra alpes).

⁴⁾ *Apollodori Bibl. lib. II, 7, 4; III, 9, 1.*

În cartea a VII-a a Eneidei, Virgiliu face amintire de un cerb de o frumuseță admirabilă, ce se afla în turmele regelui Latinus. Tânerul Ascaniu (Iulus), âmbând într'o ȃi la vânătoare, trage cu săgêta asupra blândului animal, ce păscea pe lângă ȣermuriî Tibrului, și-l rănesce. Păstorii regelui Latinus se înfuriéză, se înarméză cu bâte nodurose și cu măciuci pârlite în foc și daŭ, din tôte părȣile, semnalul de rêsboiŭ asupra Troianilor. Acêsta, ȣice Virgiliu, a fost cea de ântâiŭ causă a calamităȣilor, ce aŭ devastat Laȣiul și aŭ aprins flacăra rêsboiului în inimile ȣeranilor latinî ¹⁾.

20. *Latinii în peninsula balcanică.*

Regele Telephus ²⁾, supranumit Latinus, domnise, după cum ne spune Dio Chrysostomul, peste părȣile de nord ale peninsulei balcanice. Mesia, Thracia, Illyria de nord, Pannonia și Noricul formase așa dar în timpurile troiane un regat al rasei latine.

Urme vechi, despre locuinȣele Latinilor în peninsula balcanică, ni se pre-sintă și în epoca romană.

Regiunea cea fertilă, dintre Hem și Adrianopol, ne apare pe tabula Peutingeriană sub numele de Letica ³⁾.

Două localități, una cu numele de Mutatio Latina și alta Translitaie ⁴⁾, le aflăm în Mesia de sus, în apropiere de Remesiana, pe linia cea mare de comunicaȣiune dintre Naissus și Sardica (Niș-Sofia).

Lete era numele unui vechiŭ oraș din Macedonia.

Un popor, ce aparȣinea conventului (jurisdicȣiunii) din Scardona, purta în timpurile lui Pliniu numele de Lacinienses ⁵⁾.

În fine, tradiȣiunile populare din Serbia și Bulgaria mai atribue și astă-ȣi Latinilor și Rumilor tôte ruinele de castele vechi, construite pe dëlurî, ori pe vârful de stânci, precum și mormintele vechi formate din lespeȣi mari de pêtă necioplită. Acești Latinî, după cum ne spun legendele de peste Dunăre, au fost o generaȣiune de ômenî uriașî, înalȣi de 6' ⁶⁾.

¹⁾ Virgiliu Aen. VII, v. 483 seqq.

²⁾ La Serviu (Aen. VIII. 478): Telesus.

³⁾ După un cântec poporal eroic (Revista crit.-lit. IV. 27), reședinȣa Letinului bogat era în Odriu sêu Adrianopol.

⁴⁾ Itin. Hierosol. p. 266.

⁵⁾ Plinii lib. III. 25. 1. — Un trib dispărut din Laȣiu ne apare sub numele de Lati-nienses (ibid. III. 9. 16).

⁶⁾ Kanitz, Donau-Bulgarien, I, p. 51: In seinem (Belogradȣik's) höher gelegenen Theile,

Poetul Virgiliu, în prima carte a Georgicelor sale, ne înfățișează această vechiă legendă din peninsula balcanică sub următoarea formă profetică: «De două ori am văzut oștirile romane luptându-se unele în contra altora pe câmpurile de la Philippi cu aceleași arme; de două ori ȋei de sus au suferit, ca Thessalia, Macedonia și câmpurile cele late ale Hemului (et latos Haemi campos) să se îngrășe cu sângele nostru; însă va veni un timp, când ȋeranul, brăzdând cu plugul său pământul din ȋinuturile aceste, va afla bucăȋi de arme mancate de rugină; se va lovi cu grapa de coifurile cele grele și góle și va admira ósele cele mari ale acestor ómeni scóse din morminte» ¹⁾.

Poetul Virgiliu întrebuintează aici cuvintele de *latos Haemi campos* ca o numire geografică. Probabil, că sub această espresiune, dñsul înțelegea una și aceeași regiune, care, pe Tabula Peutingeriană, ne apare sub numele de *Letica*.

Venim acum la amintirile, ce ne-au rămas, despre Latiniȋ din Elada continentală și insulară. Aici aflăm orașele *Litae* în *Laconica* ²⁾, *Ledon* în *Phocis* ³⁾, *Lato* în *Creta* ⁴⁾ și insulele numite *Letoia* lângă *Creta* ⁵⁾, *Letoia* lângă *Epir* ⁶⁾ și *Lade* (*Laden*) său *Late*, situată lângă ȋermuriȋ *Asiei* mici, în faȋă cu *Miletul* ⁷⁾.

Unul din principii cei vechi ai *Pelasgilor meridionali* pórtă la *Homer* numele de *Lethus Pelasgus* ⁸⁾.

Însă, o mare parte din numele proprii pelasge, ce indicaȋ originea său familia latină a persónelor, a suferit în vechea literatură grecescă o completă metamorfosă. Aceste nume proprii etnice au fost pur și simplu traduse prin cuvñtul grecesc *εὐρύς*, *lat*, adăugându-se la fine un al doilea nume, orȋ o terminaȋiune corěspunđetőre limbei grecesci. Ast-fel, fiul lui *Telephus-Latinus* ne apare la *Homer* sub numele de *Eurypylos* adecă fiul lui *Lat(in)*; *Eurymedon* este regele giganȋilor din *Epir*; *Eurytion*,

... fand ich Substructionen von Thürmen und Mauern, die jedenfalls einer weit zurückliegenden Vergangenheit angehören. Nach der Meinung der uns begleitenden türkischen Orts-Notabeln sollen sie von den «Latinski» herrühren.... Türken und Slaven bezeichnen gewöhnlich mit diesem Namen alle Bauten, deren Ursprung sie nicht kennen. — Cf. *ibid.* III. 67 și 91. — *Kanitz*, *Reise in Süd-Serbien*, p. 33.

¹⁾ *Virgilii Georg. I. v. 493 seqq.*

²⁾ *Apollođ. fragm. 168 (Fragm. Hist. gr. I. 457).*

³⁾ *Pausaniae lib. X, 33. 1.*

⁴⁾ *Frag. Hist. gr. IV. 528. 7.*

⁵⁾ *Ptolemaei lib. III. 15. 8.*

⁶⁾ *Ptolemaei lib. III 13. — Plinii lib. V. 19. 3.*

⁷⁾ *Plinii lib. V. 37. 1.*

⁸⁾ *Homeri Il. II. 843.*

un centaur din Thessalia; Eurytion, păstoriul cireșilor lui Geryon; Eurydamas, un principe troian; Eurymachos, ducele Phlegienilor din Thessalia; Eurynome, o fică a Oceanului său a vechiului Istru; Eurydice, nevasta legendariului Nestor, al cărui frate se cheama *Xpouros*.

Cu deosebire, insula Ithaca, din marea ionică, se vede a fi fost locuită în timpurile străvechi de un trib latin, ce se bucura de un renume particular.

În tradițiunile posthomerică, Ulysse, regele cel viclean din Ithaca și nimfa cea faimosă, Circe, sora regelui Aiete de lângă Pontul euxin, figurează ca părinți ai regelui Latinus¹⁾. De sigur, că autorii grecesci, voiau să indice prin această genealogie, că Latinii din Italia constituiau un popor format din două ramuri pelasge, unul meridional și altul nordic.

În această privință merită o deosebită atențiune numele proprii ale nobilimii din Ithaca, pe cari ni le-a transmis Odysea lui Homer. Eurylochus este cumnatul lui Ulysse; Eurybates, un aprod al său; Eurymachos, Eurydamas, Euryades, Eurynomos sunt pețitori ai Penelopei; Euryclia este crescătorea lui Ulysse și Eurynome, economă sa.

Analisa istorică a acestor nume personale formate cu *εὐρύς*, de altă parte genealogia antică, ce ne înfățișează pe Ulysse ca părinte al regelui Latinus, ne indică în mod destul de clar, că populațiunea primitivă a insulei Ithaca aparținea familiei latine.

În fine, mai notăm aici, că în aceeași regiune maritimă cu Ithaca, se afla și insula numită Letoia.

21. *Latinii în regiunile Mării baltice.*

Diferite triburi latine se află răspândite prin regiunile de nord ale Europei, încă din timpuri foarte depărtate.

Cea mai însemnată grupă a Latinilor de lângă Marea baltică o formau populațiunile așa numite letice: Litvani, Livonii, Iațvingii și Prusi cei vechi, astăzi desnaționalizați.

Despre aceste populațiuni scrie istoricul polon Długos († 1480), care cunoștea foarte bine relațiunile etnografice, nu numai ale patriei sale, dar și ale țărilor vecine:

«Cum, când și în ce calitate, a venit ginta Litvanilor și a Samoșigilor în ținuturile aceste de nord, unde locuiesc astăzi, și din ce feliti

¹⁾ Heslodi Theog. v. 1011.

de trunchiū i- s trage originea sa, fôrte pușin se scie, fiind-că nici un autor nu a scris nimic în acestă privință. Esistă însă o presumpțiune probabilă și pe care o confirmă forma limbei, modul lor de vorbire și concludsiunile, ce rezultă din alte împrejurări și fapte, că Litvaniī și Samogițiī sunt un popor de nēm latin, și dacā cu tôte acestea, originea lor nu derivă de-a dreptul dela Romanī, ei se trag însă din un popor latin; și că au părăsit pământul strămoșesc al Italiei și vechile lor locuințe în timpul răsboielor civile, ce s'au întemplat mai întâiū între Mariu și Sulla, apoi între Iuliu Cesar și Pompeiū cel Mare și următorii acestora. Din cauza acestor calamități civile, ei temându-se, ca întregă populațiunea Italiei sē va pustii, au venit cu femeile, cu turmele și cu familiile lor în regiunile aceste de nord, vaste, pustii, și străbătute numai de fere sēlbatece. ... Litvaniī și Samogițiī, înainte de primirea creștinismului, aveau aceeași religiune, aceleași divinități, aceleași rituri religiōse și aceleași ceremonii, pe cari le-au avut și Romanī cei păgāni; anume, ei adoraū focul cel sfânt, pe care în credința lor deșertă i-l consideraū etern, după cum și în Roma focul cel sfânt era păzit de virginele Vestale, cari erau pedepsite cu môrte, când focul se stingea din negligența lor. Litvaniī și Samogițiī mai aveau și păduri numite sfinte și credeaū, că nu numai e păcat, dacā cine-va le atinge cu ferul, dar că faptul acesta aduce și pericolul de môrte. ... Ei adoraū viperele și șerpīi, ceea ce ne arată, că aveau cultul ȃeului Esculapiu, sub formă de șerpe. Și cu tôte că prin credințele și datinele aceste religiōse, ei nu înfățișau în mod destul de clar pe Romanī și pe Italiani, însă imitau, în mare parte cultul acestora. Pe când Litvaniī, erau încă dominați de negura păgānismului și mai țineau la obiceiurile lor părințesci, ei se adunau în fie care an, pe la începutul lunei lui Octobrie, cu femeile și cu familiile lor în nisce păduri, ce le credeaū sfinte, și aici în curs de trei ȃile făceaū sacrificiī ȃeilor sēi părințesci, ardându-le victime întregi, boi, viței, berbeci și alte animale, ér după ce îndeplineau sacrificiul acesta, i-și petreceau în ospețe, în jocuri și hore. Acest sacrificiu era considerat ca festivitatea cea mai principală și mai solemnă a lor, de la care nu era permis nimēruī sē absenteze. Înșā de o parte, pământul, pe care locuiesc ei și natura climei, sub care trăiesc, de altă parte viețuirea lor la un loc cu Ruteniī și amestecul lor cu aceștia, le-au schimbat în multe privințe natura cea antică, însă nu le-a stins'o cu totul. Litvaniī, Samogițiī și Iațvingiī, cu tôte că au numiri etnice deosebite și cu tôte că sunt divisați în mai multe familii, au format însă o-dată un singur popor, care-și trăgea originea sa dela Romanī și din Italia, constituind ast-fel o națiune, ce a rămas timp îndelungat necunoscută și obscură. La început, ei trăiau după bunul lor plac, și fiind-că veciniī

lor nu le puneau nici o pedecă, ei se sporiră și înmulțindu-se în continuu împoporară și țera de jos despre Prusia, pe care, după natura limbei lor, o numiră Samogithia, ceea ce înseamnă țera de jos; în urma ei ocupară și țera vecină cu Polonia, pe care o numiră Iaraczones. Limba lor este latină, și se deosebesce de acesta numai prin o mică varietate, fiind-că din cauza comerțului, ce-l aveau cu popoarele vecine, ei au adoptat în idioma lor și cuvinte slavone. Óstea lor e compusă în cea mai mare parte din sclavii. Pe aceștia i țin în edificiile lor, i întrebuințază la serviciile de casă și apoi i dau ca zestre ginerilor săi. Adese ori ajung în sclavia lor și ómenii liberi, uni pentru datoriile, ce le-au contractat înșiși, alții pentru că au dat garanția, și în urmă au fost condamnați de justiția să fie sclavi, fiind-că n'au fost în stare să facă plățile ¹⁾.

Până aici Dlugos.

La aceeași familie etnică cu Litvani, Samogitii și Iațvingii aparțineau, după Cromer († 1591), și Livoni, sevă Leții, ce locuiesc pe țărmurile de răsărit ale sinului Riga.

«Livoni, Samogitii, Litvani și Prusii, ăice Cromer, se folosesc aproape de una și aceeași limbă poporală, diferită cu totul de limba slavă și în care se află nu puține cuvinte de origine latină, însă în mare parte corupte și având un caracter mai mult italic și hispanic de cât latin. Însă, când s'a amestecat limba latină cu idioma poporală a Prusienilor, Litvanilor și Livonilor, nu putem sci» ²⁾.

¹⁾ Dlugossi Hist. Pol. (Ed. 1711) lib. X col. 113—118: Lithuanos et Samogithas Latini generis esse, etsi non a Romanis, saltem ab aliqua gente Latini nominis descendisse, et sub tempore bellorum civilium, quae primum inter Marium et Sullam, deinde inter Iulium Caesarem et magnum Pompeium eorumque successoribus efferbuerant, sedibus veteris, et solo patrio ... derelictis ... ad plagam septentrionalem cum coniugibus, pecore, et familiis venisse ... Sermo his latinus modica varietate distinctus. Qui etiam ex commercio gentiliū vicinorum, ad proprietatem vocabulorum Sclauonicorum defluxit. — Pruthenorum gens... speciale habens (saec. X-o) idioma, a Latino tamen aliquantulum derivatum, et quod cum Lithuanico habet concordantiam aliquam, eosdemque paene ritus, deos et sacra eadem colentes, unum et eundem sacrorum Pontificem apud ciuitatem eorum pro metropoli habitam Romouē vocatam, residentem, a Roma intitulatam, venerabantur.... Vnius et moris et linguae, cognationisque Prutheni et Lithuani, Samogitaeque fuisse dinoscuntur. — Cf. Taciti Germ. 43 seqq. — Limba vechiă prusiană a dispărut pe la finele sec. XVII-lea, ăr a Iațvingilor (din voiv. Bielsk sevă Podlachia) și mai înainte (Diefenbach, Orig. europ. 203).

²⁾ Cromeri De orig. et reb. gest. Pol. lib. III. p. 42: Liuones, Samagitae, Litvani et Prussi eadem penē se lingua vulgō adhuc vtentes, Slauiacae prorsus dissimili,

După cum vedem, Dlugos era de părere, că Litvani, Samogiții și Iațvingii, erau popore de origine latină, emigrate de pe teritoriul Italiei în cursul calamităților celor mari civile din ultimele timpuri ale republicei romane ¹⁾.

Întru adevăr, este un fapt pe deplin cunoscut, că în timp de o jumătate de secol, dela Mariu și până la Octavian, populațiunea agricolă a Italiei a fost preschimbată cu totul. Proscrierile lui Sylla și ale următorilor săi se estinseră asupra peninsulei întregi. Poporul Italiei fu împrăsciat până în cele mai depărtate regiuni. În timpurile aceste, toate drumurile peninsulei erau pline de emigranți; unii fugiau spre sud și alții spre nord. Pământurile țăranilor le ocupară veteranii și bandele de mercenari, adunați din toate provinciile și din toate nemurile. Atunci se stinse rasa cea vechiă a Italiei, atunci peri națiunea Etruscilor cu știința și cu literatura sa, atunci dispăru și vechia idiomă a Lațiuului.

Poetul Virgiliu, în una din eclogele sale, compusă pe la finele războaielor civile, ne înfățișează pe un țăran din Italia rostind următoarele cuvinte mișcătoare:

«Alungați de pe moșiile noastre părintești, de pe câmpiile noastre cele frumose, noi trebuie să părăsim această patriă.... Unii ne vom duce în ținuturile cele lipsite de apă ale Africei, alții în Scythia, unii pe țărmurile râului celui torențial Oaxe din Creta, alții în țera Britanilor despărțiți cu totul de lumea această.... Soldatul fără de lege va stăpâni în viitori câmpurile ce le-am lucrat noi și barbarul va culege semănăturile noastre! Étă, unde discordia a adus pe nefericiții cetățeni» ²⁾.

Însă, cu toate că unele grupe italice au fost silite în timpurile acestor sgudiri politice să-și caute o nouă patriă în pustietățile cele vaste ale Scythiei,

sed quae non paucas habeat admixtas Latinas voces, corruptas ferè etc. — La Ptolemeu (II. 11. 16), Levoni apar ca un trib din Scandia.

¹⁾ Litvani, atât bărbați, cât și femei, formeză o rasă frumoasă de oameni. În timpurile mai vechi, până nu erau încă așa mestecați cu diferite triburi slave, ei aveau o statură mai înaltă și se aflau între ei chiar și figuri urișe. Litvani sunt aproape cu toții blonzi și în anumită măsură albi în tinerețe, însă cu cât înainteză în etate, părul lor devine mai închis. Ochii sunt albaștri. Nasul are o formă antică și presintă cu fruntea o liniă dreptă. Bărbații poartă mai mult păr lung retezat deasupra frunții (Brennsohn, Zur Anthrop. d. Litauer. Dorpat, 1883 p. 18—19. — Pauly, Descr. ethnogr. des peuples de la Russie. St.-Petersb. 1867, p. 123).

²⁾ Virgiliu Bucolicon, Ecl. 1, v. 3 seq.:

Nos patriae fines et dulcia linquimus arva.

Nos patriam fugimus.....

At nos hinc alii sitientis ibimus Afros;

Pars Scythiam.....

stratul primitiv al populațiunii din Litvania și din regiunile vecine aparține unor timpuri muli mai depărtate ¹⁾).

Acésta o probéază condițiunile morale și sociale ale poporului litvan, o probéază elementele și formele limbei litvane, ce aparțin, fără îndoielă, unui fond primitiv latin, însă extraitalic.

Noi reproducem aici ²⁾ următoarele elemente latine din idioma actuală a Litvanilor.

<i>Litvană</i>	<i>Latină</i>	<i>Română</i>
vėnas, f. vėna (vianas, viana)	unus, -a	unū, -ă
du, f. dvi	duo, duae	doi, două
trys (triis)	tres	trei, trii
šeši	sex	șesă, șasă
septyni	septem	șapte
dešimtis și dešimt	decem	dece
šimtas	centum	sută
pirmas, f. pirma	primus, -a	primă (<i>comp.</i>)
antras, f. antra	secundus, alter	al doilea, alt
alėjus (=ali'ius)	oleum	oleiū
angėlas (angialas)	angelus	ânger
ariu	arare	ara
augštas, f. augšta	altus, augustus	—
ausis	auris, auricula	urechiă
auša	aurora	zori
avis	ovis	oie
hernas	verna	servitoriū, sclav
daina	cantilena	daină, doină
dėna (di'ana)	dies	zi
dėvas (de'vas)	deus	deū, dumneđeū
drasus	trux	dărz
ėdu (e'adu)	edere	măncă
iaunas, f. iauna	juvenis	june, jună
iauna-marte, nutaka	nova nupta	de curėnd măritată
kada	quando	când
lanka	pratum	luncă
laukas	locus, campus	loc
marti	nupta	măritată, nevastă
mama	mater, mamma	mamă
melzu	mulgere	mulge

¹⁾ Litvania (litv. Letuva, lat. med. Litava și Lithvania) ne apare la cronicarii români sub numele de Litva. La poporul român, cuvėntul litfă este sinonim cu terminul de latin séu letin și înseamnă: om păgân, séu care nu este de o lege cu noi. Sub forma de litfă, cuvėntul e főrte vechiū. Soția lui Hercule, după cum ne spune Cedrenus (I. p. 245), s'a numit Λότση (adecă Latina). În timpul lui Diocletian aflăm pe un Aur. Litva ca praeses Prov. Mauritaniae Caesariensis (C. I. L., vol. VIII, nr. 8924, 9041 și 9324).

²⁾ După Schleicher, Litauische Grammatik (Glossar). Prag, 1856—1857. — În locul ortografiei, cu semne particulare ale autorului, noi transcriem aici cuvintele litvane cu ortografia română.

<i>Lilvană</i>	<i>Latină</i>	<i>Română</i>
mēnesis (meānesis)	mensis	lună
midus	mulsum	mied
mundras, f. mundra	laetus, animosus	mândru
murmu	murmurare	murmura
naktis	nox	nópte
nosis	nasus	nas
oras	aura	aer
ratas	rota	rótă
rona	vulnus	rană
saule	sol	sóre
sēdzu (seadzu)	sedere	ședé
sēmens (seamens)	satus	seménătură
senis	senex	bêtrân
smertis	mors	móрте
ugnis	ignis	foc
vynas	vinum	vin
viras	vir	bărbat
žakas (jakas)	saccus	sac ¹⁾ .

22. Vechile triburi latine din Germania și Gallia.

Pe teritoriul Germaniei mari, de asemenea în părțile de răsărit și de nord ale Galliei, ni se prezintă încă din timpuri foarte depărtate, două ramuri mari ale familiei pelasge, așa numiții Arimanii (Herminones, Alamanni), care avuse la început o supremație politică, și diferite triburi latine, mai puțin numeroase, ce ne apar la autorii romani și greci sub numele general de Laeti și Leti.

Cu invasiunea cea mare a Celților și a Teutonilor, condițiunea politică și socială a Arimanilor și Letilor, de pe teritoriul Germaniei și al Galliei, începe a se schimba încetul cu încetul.

Până în sec. VI al erei creștine, Letii din Germania și Gallia î-și mai păstrase încă individualitatea lor etnică. Ei erau considerați ca un popor, ca o naționalitate cu tradițiuni și obiceiuri particulare. Acești Leti locuiau în mase, mai mult ori mai puțin compacte, în anumite regiuni și fie care trib forma pentru sine o societate deosebită.

Eumeniu în panegiricul, ce-l rostise în onoarea lui Constanțiu pe la a. 297 d. Chr. amintesc, că în urma dispozițiunilor sale, Letii desmosceniți de pe teritoriul Nerviorilor și al Trevirilor au fost restabiliți de nou în posesiunea

¹⁾ Diferite localități din Litvania, Curlandia, Samogitia și Prusia orientală poartă până în zilele noastre numele de: Laten, Laden, Lade, Ladenghof, Latu, Leteniski, Ledence, Lediken.

moșiilor sale părintești ¹⁾. Acești Leți din Gallia Belgică erau vecini cu Remi și cu Romandi său Viromandui.

Legea lui Honoriu din a 400 d. Chr. amintesc de Laeti Alamanni ²⁾, cari făceau imperiului roman servicii militare voluntare.

Grupe însemnate de Leți se află stabilite în sec. IV d. Chr. pe amândouă părțile Rhenului de mijloc și ale Rhenului de jos.

Ammian numesc pe Leții de pe teritoriul Germaniei Laeti barbari ³⁾, ér pe cei, cari se află pe țărmurile de apus al Rhenului Laeti barbarorum progenies ⁴⁾. O importantă notiță despre Leții din Gallia o aflăm la istoricul grecesc Zosim, care ne spune, că împăratul Magnențiu (350—353) era de origine barbar, și că el primise o educațiune și instrucțiune latină la Leții, ce forma un popor în Gallia ⁵⁾. După Zosim așa dar, Leții din Gallia constituiau o populațiune barbară de rasă latină.

Notitia Dignitatum utriusque imperii amintesc în Gallia: un Praefectus Laetorum Teutonicianorum, un Praefectus Laetorum Batavorum, un Praefectus Laetorum Francorum, un Praefectus Laetorum Lingonensium, un Praefectus Laetorum Nerviorum, un Praefectus Laetorum Lagensium etc. ⁶⁾.

Generalul roman, Aeci, născut la Dorostena (Silistria) în Mesia de jos, pregătindu-se să respingă órdele cele înfricoșate ale lui Attila din Gallia, mai adunase pe lângă trupele romane, după cum scrie Iornande, și o óste auxiliară compusă din Franci, Sarmati, Armorici și Litiani ⁷⁾, adecă Leți.

Un oraș din Gallia Belgică, situat în apropiere de Bellovaci, ne apare în itinerarul lui Antonin sub numele de Litanobriga, adecă cetatea Litanilor ⁸⁾.

Armorica, regiunea din partea de nord-vest a Galiei, astă-đi Bretagne, mai avea în evul de mijloc și numele de Letavia ⁹⁾.

¹⁾ Eumenii Panegyricus Constantio Caesari dictus, c. 21: tuo, Maximiane Augusto nutu, Nerviorum et Treverorum arva iacentia Laetus postliminio restitutus... excoluit.

²⁾ Codex Theodos. lib. IV. tit. 20. 12. (Ed. I. Gothofredi), Tom. II (1665), p. 434.

³⁾ Ammiani lib. XVI. 11.

⁴⁾ Ammiani lib. XX. 8.

⁵⁾ Zosimi Hist. II. c. 54: (Μαγνέντιος) γένος μὲν ἑλλων ἀπὸ βαρβάρων μετακίχας δὲ εἰς Αἰτοὺς, ἔθνος Γαλατικόν, παιδείας τε τῆς Λατίνων μετάσχω.

⁶⁾ Böcking, Not. Dign. II p. 119* seqq.

⁷⁾ Jornandis De reb. Get. c. 36.

⁸⁾ În părțile de nord-est ale Franciei mai există și astă-đi unele localități cu numele de: Latainville, Lodingshem, Lethuin, Létang-la-ville, Létanne, Litzenheim (Janin, Dict. d. comm. de France, Paris. 1852).

⁹⁾ Din viața Sf. Gilda (Acta SS. Jan. 2. 961): Cum dei jussu pervenisset in Armo-

Lejii (Litiani, Litanii) de pe teritoriul Germaniei și al Galliei se estinseră în cursul timpurilor și în Britannia mare. Ravennas amintesc aici localitățile numite Litana, Ledone și Litinomag¹⁾.

Du Cange, care trăise în sec. XVII-lea, consideră pe Leti sêu Laeti ca populi septentrionales, ca popore nordice, și densus era de părere, că Lejii împreună cu Francii și cu alte națiuni barbare, străbătând pe teritoriul Germaniei și al Galliei, au primit în urmă de la împărații romani pământuri, pentru aședare și cultivare, însă cu obligamentul serviciului militar²⁾.

Acastă părere din urmă a lui Du Cange este însă, din punct de vedere al cronologiei și al istoriei, eronată.

Lejii, Litani sêu Litavii ne apar stabiliți pe teritoriul Galliei barbare încă înainte de timpurile lui Cesar.

Unul din conducătorii Gallilor din Aquitania poartă la Cesar numele de Litavicus³⁾; era așa dar originar din Litavia. Pe unele monete gallice, anteriore dominațiunii romane, ne apare numele de LITA și LITAV⁴⁾. Și în fine, o populațiune de lângă Rhen poartă la Cesar numele de Latobrigi, mai corect însă Latovici⁵⁾.

Numele de Laetus sêu Letus, care, după cum am văzut, avuse la început numai un simplu caracter etnografic, cu înțelesul de Latinus, ajunge în cursul evului de mijloc, sub formele de letus, litus, ledus, lidus⁶⁾, un termen feudal cu înțelesul de colon, arendaș de pământ, om semi-liber, clăcaș. Lejii devin acum o clasă socială subjugată, desmoștenită și tributară; un fel de cetățeni imperfecti, din punct de vedere al drepturilor civile. Ei aveau să plătescă Francilor, Frisilor și Saxonilor, a treia parte din recoltele lor⁷⁾.

ricam, quondam Galliae regionem, tunc autem a Britannis, a quibus possidebatur, Letavia dicebatur. — Cf. Du Cange, Gloss. med. lat. v. Leti. — Glück, Die Keltischen Namen. München, p. 121.

¹⁾ Ravennatis Cosm. p. 435—6. — Un trib cu numele de Laetani sêu Letani se afla și în provincia Tarraconiei din Hispania (Ptol. II. 6. 8).

²⁾ Du Cange, Gloss. med. et inf. lat.: v. Leti, sive Laeti. Populi septentrionales, qui cum Francis alisque nationibus barbaris in Gallias et Germaniam irrupentes, ibi tandem imperatorum concessione considerunt, acceptis ad excolendum agris, ita ut delectibus et servitio militari obnoxii essent.

³⁾ J. Caesaris B. G. lib. VII. 37. 38. — Dion. Cassii lib. XL. 37.

⁴⁾ Duchalais, Descr. d. méd. gaul. p. 115. 354—357.

⁵⁾ J. Caesaris B. G. I. 5. 28. — Cf. Glück, Kelt. Namen, p. 112.

⁶⁾ În legea salică e scris lidus, ledus, litus, letus, laetus, ér în traducțiunea latină a codicelui Speculum Saxonum, Latinus. (Böcking, Not. Dign. II. p. 1050*).

⁷⁾ În Legea salică dela a. 798, termenul de lidus ne mai apare încă ca o numire

Până în timpurile lui August, o parte óre-care din triburile latine, ce locuiau în regiunile Germaniei de lângă Elba, mai vorbeau încă un fel de limbă latină populară; după cum acesta o constată și istoricul polon Dlugos, că idioma națională a Litvanilor din părțile de răsărit ale Vistulei, mai era și în sec. al XV-lea un fel de sermo latinus.

Despre limba latină, ce se vorbea în Germania de nord, Suetoniu ne relatează următorul cas: «Drusus . . . comandantul trupelor romane în războiul cu Germanii, a fost cel de întâiu general, care a navigat în Oceanul de nord . . . apoi trecând peste Rhen a bătut în repețite rânduri și a respins pe inamic până în fundul pustietăților, și n'a încetat să-l urmărească de cât în momentul, când i eși înainte o femeie barbară de o mărime extraordinară și care adresându-i-se în limba latină, opri pe acest comandant viteaz să înainteze mai departe» ¹⁾.

Aceeași întâmplare o relatează și Dio Cassius ²⁾ sub următoarea formă:

«Drusus dorind să estindă și mai departe puterea Romanilor în Germania de nord, străbătu până la Elba. Când voi însă să trecă cu óstea sa dincolo de riú, i eși înainte o femeie de mărime estraordinară, care-î díse: Unde mergi în ruptul capului nesăturatule Druse? Sórtea ta nu-ți permite să veđi țera acesta întrégă. Întórce-te înapoi, fiind-că ai ajuns la capétul faptelor și al vieței tale!. Drusus se întórse înapoi, dar încă înainte de a sosi la Rhen, el se îmbolnăvi și încetă din vieță» (a. 9 a. Chr.) ³⁾.

națională seú etnică: Si hominem Francum occiderit. — Ibid.: Si vero Romanus vel lidus . . . occisus fuerit, huius compositionis medietas solvatur. — De asemenea în Capitulariele dela a. 813: Qui hominem Francum occiderit . . . pro fredo solidos ducentos componat . . . qui lidum occiderit solidos centum componat. (Baluzii Capit. I. 310, 311, 511).

¹⁾ Suetonii T. Claudius, c. 1: Drusus . . . dux Raetici deinde Germanici belli, Oceanum septemtrionalem primus romanorum ducum navigavit: trans Rhenum . . . hostem etiam frequenter caesum, ac penitus in intimas solitudines actum, non prius destitit insequi, quam species barbarae mulieris, humana amplior, victorem tendere ultra, sermone latino prohibuisset.

²⁾ Dionis Cassii lib. LV. 1.

³⁾ Riul Elba (Albis) isvoresce din munții numiți Riesengebirge (Sudeți), ce despart Boemia de Silesia; curge prin Boemia, Saxonia prusiană, Hanovera și se varsă în Marea de nord. În regiunile Boemiei, elementul latin se vede a fi fost o-dată fórte estins, după cum acesta resultă din următoarele numiri de localități (Spec.-Orts-Repertorium v. Böhmen):

Ladung	Ledeč	Letňan	Letti
Latschen	Ledetz	Letnik	Lety
Latschnau	Ledska	Letow	Liteň
Lattenhäusel	Letin	Letowy	Litensky Mlyn
Ledenitz	Letiny	Lettendorf	Liteňmühle.

Cf. Pič (Zur rum.-ung. Streitfrage. Leipzig, 1886, p. 92): unterhalb des Riesengebirges,

În această privință merită atențiune și următoarele cuvinte ale lui Seneca. «Livius», scrie dînsul, «a pierdut pe fiul său Drusus, care promitea a fi un principe mare în viitoriu, și care ajunsese încă de acum, să fie un comandant mare. El străbătu până în fundurile Germaniei și plîntă insemnele romane (tropeiele) pe locurile, unde de abia se mai scia, că există ore cari Romanii¹⁾».

În fine, încă un alt exemplu despre cunoscința limbei latine în părțile de nord ale Germaniei.

La a. 16 d. Chr., Germanicus străbate cu legiunile romane pe teritoriul Cheruscoilor până lângă Vesper, și aședă aci castrarele sale. Peste noapte, scrie Tacit, unul din inimiți, care scia limba latină (unus hostium, latinae linguae sciens) se repede cu calul său până lângă fortificațiunile romane și începe a striga în gură mare, că Ariminu promite fie căruia ostaș roman, care va trece la dînsul, că-i va da femeii, pămînturi de cultivat și câte 100 sesterții (20 lei) pe fie-care și în tot timpul cât va ține războiul²⁾.

23. *Latini, un ram din familia Arimilor albi.*

Latini ce-i vechi, numiți în tradițiunile poporale române Latîni de cei bătrîni, ér în Italia Prisci Latini, formau din punct de vedere etnografic numai un ram din familia cea mare și estinsă a Arimilor.

După locuințele și migrațiunile lor, după tipul lor fisis și viața lor mai mult păstorală, Latini ce-i vechi aparțineau grupei arimice celei mai de nord său Arimilor albi.

În Europa, afară de Italia, esista în timpurile primitive, două grupe mai însemnate de Latini.

Una din aceste grupe o formau populațiunile letice de lângă Baltică și Marca de nord: Biarmi, Olbrimi și «triburile cele albe ale Germanilor arimani»; ér grupa a doua, cea mai importantă, o aflăm în părțile de nord ale peninsulei balcanice, lângă Dunărea de jos, peste care domnise în timpurile troiane Telephus, supranumit Latinus.

in der Umgegend von Hochstadt (Boemia nord-ostică) wurden noch in der neuester Zeit walachische Weihnachtslieder gesungen.

¹⁾ Seneca in Consolatio ad Marcianam, c. 3; Intraverat (Drusus) penitus Germaniam et ibi signa Romana fixerat, ubi vix ullos esse Romanos notum erat.

²⁾ Taciti Ann. lib. II c. 13.

Acești Latini de la Dunărea de jos, întocma ca și populațiunile letice de lângă Baltică și Marea de nord, făceau parte din familia cea numărösă a Abiilor, pe cari Homer i aminteste în vecinătate cu Mysii și cu Scythii crescători de cai ¹⁾. Abii, scrie Stephan Byzantinul, s' estinsese în timpurile vechi și peste Thracia ²⁾.

După tipul lor fisic, Latini din părțile de nord ale Europei, ne apar în general ca o rasă de omenii de o statură înaltă, vigurosă și apröpe gigantică.

Femeia, care după cum ne spune Suetoniu, eșise înaintea lui Drusus lângă riul Elba (Albis) și-i vorbise în limba latină, era de o mărime supraomenească; tot ast-fel ne apar și Litvani celi vechi, figuri înalte, une ori uriașe, cu piele albă, pör blond, în tineretă mai mult alb.

Ca un popor de urieși ne apar în tradițiunile Sörbilor și Bulgarilor și vechii Letini din peninsula balcanică ³⁾.

Aceleași caractere fisice și morale le aveau și Latini din Italia.

Virgiliu ne înfățișează pe eroii latini din timpurile lui Enea ca omenii de o statură înaltă și grozavă ⁴⁾, ör pe tinerimea latină cu pör și cu barbă blondă ⁵⁾.

Unele triburi din Lațiu au numele de Albani, Albenses, Bolani, Abolani ⁶⁾. De multe ori autori vechi înțeleg sub terminii de Albani și Albanenses întreg poporul latin. La Virgiliu, töte orașele Lațiuului sunt urbes Albanae ⁷⁾.

În cele mai vechi inscripțiuni ale Lațiuului ni s' presintă adese-ori numele familiar de Albus și Albis ⁸⁾. Alba era un vechi rege al Lațiuului; după Liviu, fiu al regelui Latinus Silvius ⁹⁾.

În fine mai notăm aici, ca religiunea națională a Latinilor din Italia se numia lex Albana ¹⁰⁾, de sigur în antiesă cu lex Romana și cu mos Romanus.

¹⁾ Homeri II. XIII v. 6.

²⁾ Steph. Byz. v. Ἀβιοί.

³⁾ Formele de Laetinus, Letinius, Laetina și Letina le aflăm și în inscripțiunile romane ale Hispaniei, Daciei, Dalmației și Lațiuului (C. I. L. vol. II, nr. 1067, 2342; III, nr. 811, 1866, 2618; VI, nr. 141; XIV, nr. 723) — Cicero (Verr. III, 43) aminteste de o localitate Letini în Sicilia.

⁴⁾ Virgillii Aen. VIII. 330; X. v. 312. 318.

⁵⁾ Virgillii Aen. X. 324; XII. 605.

⁶⁾ Plinii lib. III. 9. 16. — ⁷⁾ Virgillii Aen. VII. 601—602.

⁸⁾ C. I. L. vol. I. nr. 122. 129. 468. 830. — Albanii de lângă Caucas se consideraü a fi de aceeași origine cu triburile din Lațiu (Justini lib. XLII. c. 3. — Taciti Ann. VI. c. 34. — Strabonis lib. XI. 4. 4). — Cf. Isidori Orig. XIX. 23. 7: Nitent Albani albertibus crinibus.

⁹⁾ Livii lib. I. 3. — Dionys. Hal. I. 71.

¹⁰⁾ C. I. L. vol. I. nr. 807: (A)ra leege Albana dicata.

24. *Tursenii, Etrusci și Agathyrsii.*

Vechii Etrusci, numiți de greci *Τυρσῆνοι*, *Τυρσηνοί*, *Τυρρηνοί*, de Romani *Etrusci* și *Tusci*, — popor de origine pelasg¹⁾ — formase la început numai un ram din familia cea mare, puternică și civilizată a Arimilor.

Etrusci, ne spune Flaviu Ioseph, întocmai ca și vechii locuitori ai Iberiei (Hispaniei) și ca Sabinii, se numiau Romani²⁾; înțelege însă, sub această denumire politică, numele cel vechiu și general de Arimi, Arămani și Arimanii.

Roma, scrie Dionysiu din Halicarnas, a fost la început un oraș etrusc³⁾.

Tibrul, numit în cele mai vechi cărți sfinte ale Italiei *Rumon*, ne apare la Virgiliu ca un râu etrusc⁴⁾. Un alt râu al Etruriei, ce curge pe lângă Vulci, se numia *Armina* său *Armine* în formă grecisată.

Un vechiu rege al Tursenilor barbari — nu putem ști cu siguranță, al Tursenilor din Italia, ori al Tursenilor din părțile de răsărit ale Europei — avuse numele de *Arimnestus*⁵⁾.

Însuși Romul, după cum ne spune o tradițiune italică, a fost un împărat etrusc⁶⁾.

Amândouă aceste popoare posedau aceleași caractere ale civilizațiunii primitive. Între Etrusci și Romani au existat încă din cele mai vechi timpuri o unitate de religie și o mare afinitate de rasă.

Romani au considerat tot de una religie etruscă, ca cea mai antică și mai ortodoxă religie națională. Riturile și ceremoniile religioase ale Etruscilor erau recunoscute ca cele mai sfinte; templele romane tot-de-una pline de ornamente etrusce; leturgia romană etruscă; și preoții etrusci venerați ca cei mai învățați în secretele cele mari ale religiunii antice. La toate fenomenele extraordinare, ce îngrijiau pe poporul cel superstițios al Romei, erau chemați profesii și preoții etrusci, ca să le interpreteze și espieze. Numai ei singuri aveau știința să esplice avertismentele ȝeilor și să induplece mânia lor. Nică un act mare de stat nu se putea întreprinde, nică un răs-

¹⁾ Hellanici fragm. 1 în *Fragm. Hist. gr.* I p. 44.

²⁾ Fl. Josephus c. Apion. II. 4.

³⁾ Dionysii Halic. lib. I. 29.

⁴⁾ Virgilii Aen. VII. v. 242. — Ibid. Georg. I. v. 499.

⁵⁾ Pausaniæ Descr. Gr. lib. VI. 3.

⁶⁾ Servius, Virg. Georg. II. 530: *Etrusci bellicosissimi, apud quos Romuli imperium fuit.*

boiū nu se putea declara, nici o pace nu se putea încheia, fără de a consulta pe preoții etrusci.

Ca popor de origine arimică, ne apar Tursenii și în tradițiunile etnografice ale Germanilor. Uriașii, genul cel vechi și puternic de oameni din timpurile primitive ale istoriei, figurează în legende și în tradițiunile Germanilor sub numele de *hrimthurs*, *hrimthursar*, *hrimthurse* ¹⁾, adică Arimi tursani.

Despre originea geografică a Etruscilor sēu Tursenilor din Italia, au existat în antichitatea grecească două tradițiuni.

Una din aceste versiuni o aflăm la Herodot (I. 94), că un așa numit *Tyr-senos*, fiul regelui *Atys* din *Lydia*, emigrând cu o parte din locuitorii acestei țări a debarcat pe țărmurile Italiei și s'a stabilit în *Umbria*, unde, după numele regelui conducătorii, ei au început a se numi *Tursenii*.

Lydia formase, după cum știm, încă din cele mai vechi timpuri un teritoriu arimic (pag. 803); ast-fel, că *Tursenii* din Italia ne apar și după tradițiunea lui Herodot, numai ca un ram al familiei arimice.

O altă tradițiune, despre originea geografică a Etruscilor, o aflăm la *Dionysiu* din *Halicarnas* (I. 28), că *Tyrrhenus*, primul rege al *Tursenilor*, cari au descălecat în Italia, a fost un fiu al regelui *Telephus*.

După această versiune din urmă, locuințele cele vechi ale Etruscilor se par a fi fost în părțile de miedă-nopțe ale peninsulei balcanice, în acea regiune, peste care domnise o-dată *Telephus*, supranumit *Latinus*.

Amendouă aceste versiuni, după cum rezultă din ocupațiunile, din formele civilizațiunii și din moravurile Etruscilor, se ved a fi avut un fundament istoric.

Cu toate, că din punct de vedere al rasei, Etruscii cei vechi formaū un popor omogen, ei ne apar însă în istoria italică sub două aspecte diferite.

O parte din vechii locuitori ai Etruriei, și anume triburile tursene stabilite pe lângă litoralul de apus, ni se prezintă, încă din timpuri foarte depărtate, ca un popor faimos de navigatori, comercianți și pirai ²⁾.

Întregă regiunea Mediteranei, cuprinsă între Italia, Corsica, Sardinia și Sicilia, avea în vechime numele de Marea tursenică, *Τυρρηνικὴ θάλασσα*, *Tyrrhenum Mare*, *Mare Tuscum*. Foarte probabil ast-fel, că această populațiune de comercianți și navigatori îndrăzneți, din părțile de apus ale Etruriei, să fi fost o emigrațiune din *Lydia* și din insulele Archipelagului, fiind-că *Lydienii*, după cum ne spune *Diodor Sicul* (VII. 13), au fost cei de întâiū, cari au domnit peste mare, după războiul troian.

¹⁾ Grimm, D. Myth. (1854) p. 487 seqq.

²⁾ Livii lib. V. 33.

În ce privește însă regiunile continentale ale Etruriei, elementele etnice difer. În loc de triburi, cari se se ocupe cu marea, noi aflăm aici un popor viguros de păstori și țărani, având o civilizațiune antică, o organizare puternică militară și o forță extremă de rezistență; putem dice un popor cu altă origine geografică, cu altă istorie.

Aceste triburi etrusce se par a fi într-adevăr numai o emigrațiune din părțile de răsărit ale Europei, de lângă Hem și Carpați, ori cu alte cuvinte din regatul cel vechi al lui Telephus, după cum ne indică numele lor cel arhaic de *Rasennae* său *Rasenni* ¹⁾, rămas ca moscenire în peninsula balcanică, și după cum de altă parte rezultă din o notiță istorică a lui Pliniu, că Reții din Alpi au fost un popor etrusc, său Turseni, cari se retrăsese acolo sub conducerea unui așa numit *Rhaetus* ²⁾.

Mai notăm aici, că Romanii cei vechi, după cum ne spune Cicero, au considerat tot-de-una pe Etrusci ca un popor barbar ³⁾; o numire, pe care autorii grecesci o aplică de regulă la populațiunile pelasge, ce aparțineau civilizațiunii nordice.

Diferite resturi din o vechiă populațiune tursenă ne mai apar în peninsula balcanică până târziu în timpurile romane.

O grupă însemnată de Pelasgi-Turseni se mai află încă pe la a. 435—400 a. Chr. în peninsula muntelui Athos ⁴⁾.

Un popor de origine getică, cu numele de Trausi ⁵⁾, la Nic. Damascenul *Trausiani*, își avea locuințele sale în regiunile centrale ale munților Rhodope (*Despoto-dag*), unde după legende petrecuse Orpheu.

Pe la a. 26 d. Chr., după cum scrie Tacit, Romanii avură un război înverșunat cu populațiunile cele feroce din munții cei înalți ai Thraciei, unde aveau pentru apărarea lor un număr însemnat de castele construite pe vârfuri de stânci prăpăstioase. Doi comandanți ai acestei populațiuni muntene, energice și iubitori de independență, purtau nume tursene, unul *Turesis* și altul *Tarsa* ⁶⁾.

Pe țărmurile Mării negre, între Tomis și Dionysopolis, se afla pe vârful unui promontoriu un castel puternic *Tirizis*, la *Ravennas Tirisa* (var. *Trissa* și *Turisia*). În geografia lui Hecateu, Trizi figurază ca un popor din părțile meridionale ale Istrului ⁷⁾.

¹⁾ *Dionysii Hal.* lib. I. 33.

²⁾ *Plinii l. III.* 24. 1: *Rhaetos Tuscorum prolem arbitrantur*, a Gallis pulsos duce *Rhaeto*.

³⁾ *Ciceronis Nat. Deor.* II, 4: *At vos Tusci, ac barbari, auspicio populorum Romanorum jus tenetis?* — Cf. *ibid.*, *De republ.* II. 4.

⁴⁾ *Thucydidis lib.* IV. 109. — *Herodoti lib.* I. 57.

⁵⁾ *Livii lib.* XXVIII. c. 41. 6.

⁶⁾ *Taciti Annal.* lib. IV. 46—50.

⁷⁾ *Steph. Byz.* v. Τριζοί.

În Macedonia, după cum ne spune gramaticul Stephan Byzantinul, esista orașul Tirsae, numit ast-fel după Tirse, o femeie macedoneană.

În Attica, în Argos și în Lemnos aflăm de asemenea resturi din o vechiă populațiune pelasgă, ce aparținea la familia Tursenilor ¹⁾.

Homer amintesc pe Turseni, cari se ocupa cu pirateria pe marea neagră ²⁾. În fine, Tursenii din regiunile de răsărit ale Mediteranei sunt amintiți și pe o inscripțiune egipteană din sec. XIV a. Chr., sub numele de Tursa și Turisa ³⁾.

Am vorbit până aici de migrațiunile tursene în Italia și de resturile acestei populațiuni în peninsula balcanică și în insulele mării egee.

A existat însă un strat considerabil din o vechiă populațiune tursenă în părțile de nord ale Dunării de jos și ale Mării negre.

În această regiune, faimosă în timpurile preistorice, grupa cea mai importantă și mai civilizată o formau așa numiții Agathyrși de lângă riul Maris (Mureș) în Transilvania, numiți de Stephan Byzantinul Trausi ⁴⁾. Agathyrși, le diceau autorii grecesci ⁵⁾.

Din această familie, o-dată foarte numerosă, a Traușilor sêu Agathyrșilor de la Carpați, se vede, că făceau parte și Traușii din munții Rhodope, numiți de Hesychiu, ἑδνοὶ Σκυθίων. Rasa dacică, scrie Dio Cassiu (l. 51. 22) stabilise o-dată colonii în munții Rhodope.

Agathyrșii și Etruscii ne apar, de altminterlea, în multe privințe, ca două popore, ce avuse o-dată aceeași civilizațiune comună.

În timpurile romane, Etruscii sêu Tursenii din Italia erau considerați ca cei mai perfecți măiestrii în architectura militară. Locuințele lor aveau formă de turnuri, τύραις=turris ⁶⁾.

Ca întemeietorii de cetăți ne apar și Agathyrșii dela Carpați.

Cetatea cea vechiă dela Tălmaci (Landscron), situată în față cu pasul dela Turnul roșu, se aflase o-dată, după cum ne spune o tradițiune populară ⁷⁾, în posesiunea unui uriaș cu numele Toreșan = Turșan ⁸⁾.

¹⁾ Thucydides lib. IV. 109. — Dionysii Hal. lib. I. 25.

²⁾ Homer's Hymn. VI. 8.

³⁾ Rougé, Les attaques dirigées contre l'Égypte, XIV-e s., p. 25.

⁴⁾ Steph. Byz. v. Τραυσοί. — Traușani, un sat din j. Argeș. (Lahovari, Dict. 71).

⁵⁾ În Bănat, lângă Oravița, se amintesc la a. 1690—1700 satul Agatis, ați Agadic. Pesty (Krassó várm. II. 4) observă, că aproape jumătate din locuitorii acestei comune poartă conumele Turc. (A se vedé pag. urm.).

⁶⁾ Dionysii Halic. lib. I. 26.

⁷⁾ Müller, Siebenb. Sagen, p. 8.

⁸⁾ Turs, ca nume de familie, ne apare în districtul vecin al Săliscii.

Un oraș vechi al Daciei, situat în părțile meridionale ale Transilvaniei, poartă la Ptolemeu numele de Tiriscum (Tilișca de lângă Săliște, ori poate Cetatea de la Muncel?).

Maî multe castre sĂu cetăți preistorice din Transilvania și Ungaria au purtat în evul de mijloc, și unele ruine maî poartă până în ađi, numiri tursene.

Turch (=Turci), Theurch, Törösvár, Türtzburg (cetatea Törös), este în documentele istorice ale Ungariei și Transilvaniei numele cel vechi al castelului, ce închidea pasul Branului în părțile de sud-est ale Transilvaniei. În tablele eugubine, Turscc=Turce este forma dativului dela Turscos=Tuscus ¹⁾.

Turuskou castrum, Torockovár și Troskovár (cetatea Truscului, Trăscăului) este numele istoric al unui vechi castel din munții Arieșului în părțile de apus ale Transilvaniei. În tablele eugubine forma de Turskum corespunde la Tuscum ²⁾.

Un alt castel străvechi cu numele de Thursch (Turucz și Turocz) se afla în Carpații de apus ai Ungariei și forma cetatea principală pentru apărarea comitatului Thurocz.

În fine, Turschan lapis ³⁾ (pătra sĂu cetatea Turșanului) era, pe la a. 1263, numele unui munte din Carpații de nord ai Ungariei.

Agathyrsii cunoscău metalurgia și erau renumiți pentru costumele lor cele fine, frumoșe, și cusute cu flori. După cum scrie Herodot, ei erau foarte luxoși și purtau în mare parte ornamente de aur, χρυσοφόροι ⁴⁾. O probă evidentă despre gradul de civilizațiune a acestei națiuni.

Tot ast-fel ne apar și Etruscii cei vechi sĂu Tursenii din Italia: un gen de ómeni, ce iubia fastul și magnificența, după cum scrie Dionysiu din Halicarnas ⁵⁾.

Etruscii, cari în timpurile maî vechi, purtau plete lungi, maî aveau în us și corónele de aur ca recompense civile și militare ⁶⁾; ér tinerii nobili etrusci purtau la gât ornamente de aur (Hetruscum aurum).

Isidor din Sevilla scrie, că Grecii și Etruscii au fost cei de întâi, cari au scris pe table cerate ⁷⁾.

¹⁾ Huschke, Die Iguv. Taf. VII a. 12. p. 267.

²⁾ Huschke, Die Iguv. Taf. I b 17. p. 238.

³⁾ Wenzel, Codex dipl. Arpad. cont. III. 41.

⁴⁾ Herodoti lib. IV 104: 'Αγάθυρσοι δὲ ἀβρότατοι ἄνθρωποι εἰσι καὶ χρυσοφόροι τὰ μάλιστα.

— Arvenus, Orb. Descr. v. 447: Praecintique sagis semper pictis Agathyrsi.

⁵⁾ Dionysii lib. IX. 16: 'Αβροδιαυτον γάρ δὴ καὶ πολυτελες τὸ τῶν Τυρρηγῶν ἔθνος.

⁶⁾ Plinii lib. XXI. 4. 1; XXXIII. 4. 4; XXXVI. 19. 7. — Juvénalis Sat. V. 164.

⁷⁾ Isid. Orig. VI. 9. 1: Graeci autem et Tusci primum ferro in ceris scripserunt.

Ca material de scris, tablele cerate le aflăm întrebuințate, în timpul dominațiunii romane, și la minele de aur ale Daciei ¹⁾; un us, care pare, că s'a continuat aici încă din timpurile Agathyrsilor.

Pe monetele cele vechi ale Tursenilor din Italia figurează adese ori tipul lui Hermes (Armis al Daciei, Armes al Scythiei), precum și attributele sale: brósca țeștósă, caduceul, calul cel miraculos al timpurilor mitice pelasge, boul și verul sêlbatec.

Musica națională a Etruscilor era pastorală. Se cânta cu fluera și tinerii etrusci esecutau saltări grațioase însoțite de strigări în versuri, întocmai după cum este și astăzi usul la poporul român dela Carpați.

Acești jucători, cari i-și câștigase o mare reputațiune în Italia, erau numiți de Romani *histriones* ²⁾, un termen etnic, ce reducea originea acestor jocuri etrusce la populațiunile de la Dunărea de jos, Istri sêu Istriani, cum se numiau în timpurile eroice ³⁾.

În Transilvania și în regiunile vecine ale Carpaților mai întâmpinăm până astăzi o mulțime de nume familiare, ce ne indică, că o-dată esistase în părțile aceste o populațiune de familie tursenă. Din aceste notăm aici următoarele:

În Transilvania și Bănat:

Turs	Turşa	Târsu	Tuşcă
Tursa	Tursan	Târşa	Tuşcan
Tursea	Turşan	Târsea	Trişcă
Turzea	Târs	Târsean	Truţ.

În România:

Târsu	Târsan	Târziman	Truşcă
Târşa, Târsea	Târsean	Târzoman ⁴⁾	Truşcoiu.

În documentele istorice ale Transilvaniei și Ungariei:

Tarsa	Turs	Turzo	Turuzo	Ters
Torsa	Torsol	Turzol	Tusk ⁵⁾	Tyrch=Tirci ⁶⁾ .

¹⁾ C. I. L. vol. II, p. 921 seqq.

²⁾ Livii lib. VII. 2.

³⁾ După cum artiștii și meseriașii din Phrygia erau numiți *phrygiones*.

⁴⁾ Cf. Lacus Trasimenus în Etruria, cu înțelesul de lac tursenic la Sil. Ital. IX. 11.

⁵⁾ Numele de Tusc a trecut cu migrațiunile pelasge din Asia în Europa. Seneca (Cons. ad Helv. 6): *Tuscos Asia sibi vindicat*.

⁶⁾ Notăm aici următoarele localități cu numiri tursenice: Târseni s. (Muscel); Târseni s. (Mehedinți); Târsesci s. (Argeș); Târsu cătun (Roman); Tresesci sêu Trisesci s. (Bănat); Trusculesci s. (Vâlcea); Trusenii s. (Basarabia); Grindul Tursanului mov. (Romanai); Tuscia s. (Hațeg); Tuscuresci pichet (Brăila); Turțu s. (Ugocea); Turzinesca m. (Gorj); Şelimbru s. (Sibiu); Salembrium op. la Guido (Etruria); Selymbria op. (Thracia, lângă Propontis); Tarquinii, Tarcynia, Tarconia op. (Etruria); în timpurile preistorice Tarcynaei, popor hyperboreu (Steph. Byz.); Locul, unde se afla vechiul oraş Tarquinii din Etruria, are astăzi numele Turchina

Cu deosebire în Țera Făgărașului și în fostul Ducat al Amlașului mai există până astăzi o mulțime de nume familiare tursene, cum sunt:

În Transilvania

Bârsan, Borzan, Bursan (orig.
din Ț. Bârsei, terra Borza),

Călin

Cluș, Clóșa (Clójá)

Hêrșu, Hêrza, Hêrsan

Lehu, Lehul

Ludu

Măican

Mămulea

Manta

Marcîu

Meternea

Metea

Moșoiu, Mușină

Olia

Onia

Pepelea

Picu ¹⁾, Pica

Popăneci, Popeneci

Sinea

Tarcea

Terhenu, Tirhenia

Tósgă, Toeșă

Togan

Turia

Vâlsan; Volso, Volzan (doc. ist.)

Volcan, Vulcan

Vulcu

În Etruria

Porsena

Calenus

Clausus (Claudius)

Hersenna

Lechu (Lichas. Virg.)

Lydius

Maecenas

Mammula

Mantus

Marcius

Mastarna (numele etr. al reg. Ser-
viu Tului)

Metas

Musonius

Olenus

Annius, Aunus

Perperna

Picus (rex Tyrrheniae. Lact.)

Cupenci (Sabinorum sacerdotes)

Sena (opp.)

Tarco

Tyrrhenus

Tuscus

Tages

Turianus

Volsinii, Vulsinii (opp.)

Volcanus, Vulcanus

Vulci (opp.)

Din vechia idiomă tursenă s'a mai păstrat în colindele religioase ale Românilor din Transilvania cuvântul lariu (lar), cu înțelesul de «păstoriu-stăpân», după cum același caracter î-l avuse cuvântul lar și în cultul cel vechi al regiunii etrusco-romane ²⁾.

¹⁾ Florent, Szelistyei fiókszék községei, 9. Csitolm. p. 24.

²⁾ Colinde din c. Ciubanca, comit. Dobăcei (Colecțiunea noastră):

Sus în plaiu muntelui

Sunt trei lari, pecurari...

Strigă 'n lume, strigă 'n țăară

Strigă D'Ana D'Argheliana...

Din cetatea mohorită,

Cine 'n lume s'a d'afia,

Colindă din c. Bora, j. Ialomiță (România):

E un lar de pecurar

Cu fluere de luere,

Să-î învețe-un murg din stéavă

Fără fréu, fără căpăstru,

Fără léc de șea pe dēnsul.

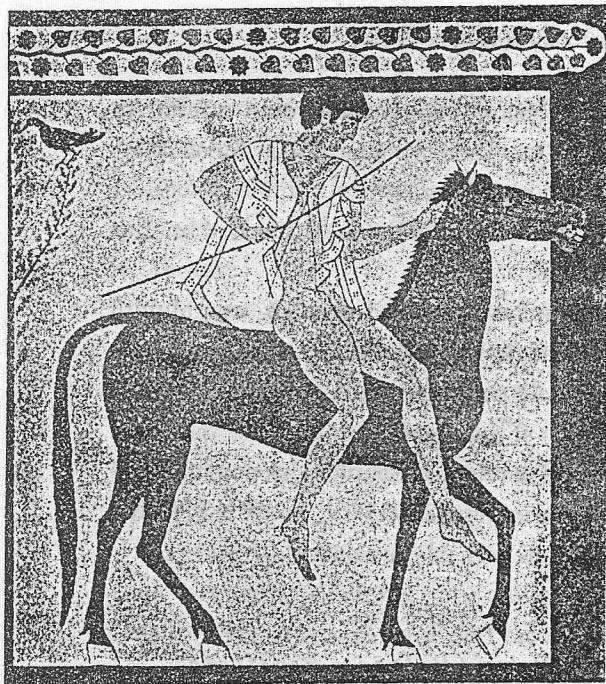
Nime 'n lume nu s'afia

Num' on lariu, un pecurariu

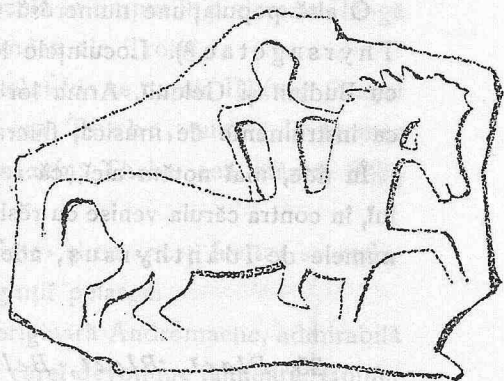
Cum veni, pe murg sări...

Când în fluere dicea

Tóte oile plângea...

260.—Pictură simbolică etruscă, descoperită în camerele septicale de la Tarquinii (Corneto), reprezentând călătoria sufletului după moarte. (Museul din Vatican).

261.—Călărețul din doctrinele tursene, figurat pe o urmă funerară, descoperită la Zimnicea (România), simbol al călătoriei sufletului pe ceea laltă lume ¹⁾.—Bolliacu, Trompeta Carpaților, nr. 1137.

262.—Pictură etruscă din necropola suterană dela Tarquinii, înfățișând o devoțiune înaintea urnelor funcrare părintești, între cari se vede așezat un crater mare. (Museul din Vatican).

¹⁾ Acest simbol însă are o dualitate; el reprezintă nu numai sufletul celui decedat, dar și imaginea lui Hermes, domnul și conducătorul sufletelor pe ceea laltă lume, figurat ca mesager călare. Același simbol ni se prezintă și pe unele monumente funerare din Serbia. (Arch.-epigr. Mitth. X. 213—5.—Kanitz, Röm. Stud. in Serbien. 139).

Lariî, ca zeiî tutelari ai satelor, oraşelor şi câmpurilor, erau adoraţi în păduri. Fraţii Arvali sacrificau Larilor 2 berbeci şi Mamei Larilor 2 oi ¹⁾. Simbolul Larilor era un câne dinaintea piciórelor.

Cuvântul lar mai era tot-o-dată şi un titlu onorific la Etruscî, d. e. Lar Porsena, Lar Tolumnius, Lar Herminius.

O altă populaţiune numerosă din familia tursenă o formau aşa numiţi Thyrsetae ²⁾. Locuinţele lor se aflau lângă riul Tanais, în vecinătate cu Budiniî şi Geloniî. Arma lor naţională de război era lancea (hasta), ér ca instrumente de musică, fluera (tibia) şi timpanele.

În fine, mai notăm aici, că regele cel înţelept a Scyţilor din nordul Istrului, în contra căruia venise cu război Dario, regele Persilor, poartă la Herodot numele de Idanthyrus, adică Munteanul tursan ³⁾.

25. *Placi, Blaci, Belaci, Belce (Belcae), Feaci etc.*

Diferite triburi şi populaţiuni păstorale pelasge ne apar încă din timpuri foarte depărate cu numirile etnice de Placi, Blaci, Belaci, Belce etc.

În această privinţă vom reproduce aici următoarele date.

O localitate pelasgă din Asia mică, situată lângă muntele Olymp din Bithynia, era numită Πλακία ⁴⁾.

Aceşti Placi, după cum ne spune Herodot (I. 57), emigrase o-dată de pe teritoriul Athenei, a cărei populaţiune o formase în vechime Pelasgiî. După Artemidor însă, care trăise pe la a. 100 a. Chr., locuitori de lângă muntele Olymp în Bithynia au fost o colonie a Mysienilor (Geţilor) din nordul Dunării de jos ⁵⁾. Suida mai aminteşte pe teritoriul Atticei o localitate, numită în forma literară greacă, Πλακιάδα.

Placi de lângă muntele Olymp, în Bithynia, adorau cu deosebită pietate

¹⁾ Henzen, Acta fr. Arv. p. 145.

²⁾ Val. Flacci Argon. VI. 134.

³⁾ Herodoti lib. IV. 76. — Ἰδάρ, ion. Ἰδάρ, munte păduros.

⁴⁾ Melae lib. I. 19: Placia et Scylace, parvae Pelasgorum coloniae, quibus a tergo imminet mons Olympus. — Scylacis Peripl. c. 94. — Plinii lib. V. 40. 2. — Burada, O călătorie la Români din Bithynia (Iasi, 1893), p. 3 seqq.: auzind... că s'ar afla mai mulţi Români în Asia mică şi anume în Bithynia la pîelele muntelui Olimp în apropiere de oraşul Brusa.... am ajuns la Brusa.... Aici.... mi-au spus că (acei păstori din muntele Olimp) se numesc Armăni, că erau foarte mulţi.... dar de vre-o zece ani încóce nu se mai vîd cu oile prin munte.

⁵⁾ La Strabo, libr. XII. 8. 1.

pe Mama mare séu Mama ȝeilor (Terra Mater), suprema divinitate a lumii vechi pelasge, venerată în particular ca stăpâna munților, pădurilor și pășunilor, dómna turmelor și a păstorilor (μήτηρ ὀρεία). Sanctuariul Mamei mari din Placia, numit Μήτηρ Πλακιανή, ajunsese în anticitate la o deosebită celebritate.

O importantă grupă pelasgă de Placi locuia în timpurile preistorice lângă muntele Ida, ce domina câmpiile cele frumoșe ale Troiei.

După Homer, partea meridională a muntelui Ida se numia Πλάκος. Orașul principal al populațiunii pastorale de aici era Theba, numită la Homer Theba de sub muntele Placos, Θῆβη ὑποπλακίη; Theba cea sfântă, Θῆβη ἱερή ¹⁾; la Dicearch Thebe Placia ²⁾.

Începuturile istorice ale acestei cetăți «sfinte» și cu «porți înalte» se reduc-așa dar la timpurile cele mitice ale ginții pelasge.

Din Theba, de sub muntele Placos, era originară Andromache, admirabilă soție a lui Hector, a primului erou troian, a cărei devoțiune familiară, Homer ne-o înfățișează ast-fel:

«Și când Hector ajunsese la Pórta Scheă, i alergă înainte soția sa Andromache, care i adusese o zestre mare. Ea era fica lui Ietion, care locuia sub codrul, numit Placos, în Theba de sub muntele Placos, un principe ce domnia peste vitejii din Cilicia. Anume, fica acestuia se măritase după Hector, cel cu armele de bronz. Andromache, urmată de o servitoare, i alergă înainte ținând în brațe pe micul său fiu, întocmai ca o stea de frumos... Ea se apropia de Hector vârsând lacrimi, și pe când acesta o ținea de mână, ea i ȝise aceste cuvinte: O, bărbat minunat, pe tine te va perde virtutea ta, și ție nu-ți este milă de fiul tău cel mic și de mine amărita, care acuși voi rămâne văduvă, fiind-că pe tine te vor ucide Grecii, cari năvălesc cu toții asupra noastră; ér eu, lipsită de tine, mai bine ar fi să întru de via în pământ, că-că nu voi avea mai mult nici o mângâiere, dacă tu vei muri, ci numai întristări. Eă astă-ȝi nu mai am nici tată, nici mamă iubită, fiind-că pe tatăl meu l-a ucis divinus Achilles, când a devastat Theba cea cu porți înalte și plină de popor; atunci el a ucis și pe tatăl mieu Ietion, însă nu l'a despoiat de armele sale, ci având un sentiment de pietate pentru densus, l'a ars dimpreună cu armele, ce i le făcuse fauri. . . ér pe mama mea, care domnia peste codrul Placos, Achilles a luat-o captivă, a dus-o cu totă averea ei și nu a liberat-o, de cât după ce i s'a plătit un preț de răscumpărare enorm de mare; însă Diana, care trimite săgeți asupra ómenilor, a lovit-o, și ea a

¹⁾ Homerl II. I. 366 seqq.; VI. v. 397.

²⁾ Dicearchi fr. 11, în Frag. Hist. gr. II. 238.

încetat din viață în casele tatălui meu ; ast-fel, că tu ești astă-đi pentru mine tată, mamă și frate și tot-o-dată bărbatul mieu în flórea vieței sale. Dar fie-ți acum milă și rămânî în casele tale cele înalte, ca să nu lași pe copilul tău orfan și pe nevasta ta văduvă» ¹⁾).

Presimțirea tristă, ce o avea Andromache se împlinesce îndată. Hector este ucis de Achille, și când Andromache primesce acéastă durerósă scire, ea se lamentéază ast-fel:

«O ! Hectore, o ! nefericita de mine, în ce cés rău ne-am născut amêndoî, tu în Troia, în casele lui Priam, ér eú în Theba sub codrul Placului, în casa lui Ietion, care m'a crescut pe când eram mică, nefericitul pe o ființă nefericită. O ! de nu m'ar fi născut. Acum tu te duci în ascunsele pămêntului și pe mine mă lași văduvă în casă, în jélea cea mai mare ; ér fiul tău, pe care l'am născut noi amêndoî nefericiți, este numai un copil de tot mic ; și el nu va mai avé nici un ajutoriú de la tine și nici tu dela el, fiind-că deși va scăpa din rêsboiul acest funest al Grecilor, el va avea tot-de-una să sufere numai calamități și rele. Acéastă đí nefericită va lipsi pe acest copil de toți cei asemenea lui ; fața lui va fi tot-de-una întristată și ochii lui plini de lacrimi... Lipsit se va duce copilul acesta la soții părintelui său ; însă pe el i-l va alunga de la masă un alt copil, aí căruí părinți trăesc ; îl va îmbrânci și-l va persecuta cu injurii strigându-i : «du-te de aici, că tatăl tău nu e la masă cu noi» ²⁾).

Andromache ³⁾, a cărei mamă se numia Laothoe ⁴⁾, ne apare ca una din cele mai nobile figuri ale Iliadei. Model de iubire conjugală și maternală, ea este tipul femeiei blace de lângă Troia, religiósă, superstițiósă, presimțitoare, și neîncrêdătoare în străini. Plângerile ei se par a fi numai lamentările funebre ale unei femei române din ȕilele noastre ⁵⁾.

¹⁾ Homeri Il. VI. 390 seqq.

²⁾ Homeri Il. XXII v. 477 seqq.

³⁾ Andromache, nume grecizat. Forma mai corectă se vede a fi fost Aromache, după cum un fiú al lui Priam se numia Aromachus (Ilygini Fab. 90).

⁴⁾ Homeri Il. XXI. 85.

⁵⁾ Reproducem aici câteva estrase din búcetele femeilor române dela Carpați (după Marian, Înarmoréntarea la Românî, p. 123, 505 seqq.):

La pórtă la ȕintirim
Noi astă-đi ne despărțim,
Să stăm dar să mai vorbim,
Unde să ne întâlnim.

Mult iubitul mieu bărbat,
De cum de te-ai îndurat,
Cópilașii de aí lăsat,
Pe mine m'ai vėdănit.

Că noi de astă-đi incoale
Tătuță n'om mai avé ;
Nici tătuță, nici miluță,
Nici pe mine cu priință.

Cine mi te-o sfătuit,
Pe astă cale de aí pornit,
Să mi te duci în pămênt.

Un alt teritoriū cu numele de Βλακεία se afla, după cum ne spune Aristotele ¹⁾, pe țărmurii Asiei mică, în apropiere de orașul Cyme, patria lui Homer, spre nord de gurile rîului Hermus sēu Hermuna.

Mama lui Priam, a ultimului rege al Troiei, are la Apollodor numele de Placia ²⁾. Ea a fost fca regelui Atreu din Mycena, orașul cel străvechiū, cyclopic, avut de aur și făimos al Peloponesului, capitala lui Agamemnon.

Pelasgi formase, după cum am vădut (pag. 681), în timpurile preistorice populațiunea primitivă a Egiptului.

În prefectura Alexandriei, lângă gurile Nilului, se afla întrodus, după cum ne spune Suida, un imposit — de sigur din timpuri foarte vechi — numit Blachennomium, pe care aveau să-l plătescă regilor egipteni astrologii, ca să pótă profeți poporului de jos evenimentele, ce li se vor întempla în cursul vieței ³⁾. Mai notăm aici, că lângă delta Nilului se aflău stabilite încă din timpuri foarte obscure diferite triburi pastorale pelasge. (Cf. Βουκολικὸν στόμα la Herod. II 17. 164).

Blachennomium era așa dar un imposit consuetudinar asupra veniturilor, ce le aveau astrologii dela păstorii și țăranii pelasgi, tot-de-una curioși să cunoscă succesiunea evenimentelor și destinele sorții lor.

Numele de «Blachi» se pare, că a fost o-dată o numire generală pentru locuitorii de pe șesurile Nilului.

Clasele de jos ale populațiunii egiptene, de la țăra cât și de la orașe, cu deosebire lucrătorii de pământ, ne mai apar și astă-zi sub numele de Felahi și Fulahi; un termin, pe care Turcii îl întrebuințază ca expresiune de desconsiderare pentru Egipteni.

Felahi forméază din punct de vedere etnografic, cea mai vechiă rasă a populațiunii din Egipt; ei sunt descendenții locuitorilor primitivi ai acestei

Cum de mi te-ai îndurat,
Și copii ți-al lăsat
Mititei și neînvățați,
În sēma nimēruī dați?
Că ei s'or tređi o-dată,
Că n'aū milă de la tată.

De or eși din casă afară
La toți le-or fi de ocară,
De or intra de afară în casă
La toți le-or fi de probază.

Dacă nu-î fi dumnia-ta,
Străiniī că ne or muștră!
Da de cum te-ai îndurat
Și prin străini ne-ai lăsat,
Tot de chin și de necaz
Și cu lacrimi pe obraz;
Că noi cât om mai trăi
Nime nu ne-a milui;
Tot cu «du-te» și cu vină,
Că la nime n'avem milă.

¹⁾ Suidas, v. Βλακκα: οἱ δ' ἀπὸ τοῦ πρὸς τῇ Κόμῃ χωρίου τῆς Βλακείας (Βλακίας, Etym. M.) οὗ μνημονεύει καὶ Ἀριστοτέλης.

²⁾ Apollodori Bibl. III. 12. 3. 11; III. 12. 5. 1.

³⁾ Suidas v. Βλακκα: καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ τέλος τι βλακεννόμιον, ὃ οἱ ἀστρολόγοι τελοῦσι, διὰ τὸ τοὺς μωροὺς εἰσιέναι πρὸς αὐτοὺς.

țări. Calitățile lor fizice sunt remarcabile: un cap frumos dolichocefal cu o frunte lată eșită înainte, ochi negri strălucitori și o gură bine formată. În fine, numele de Felahî se mai aplică până în zilele noastre și la vechii locuitori ai Syriei de lângă cóstele Mediteranei.

În Palestina, care înainte de invasiunea Ebreilor, era locuită de Pelasgiî Amorei, cărțile testamentului vechi ne amintesc pe un Balac séu Balacus, ca rege al Moabilor, de lângă muntele Abarimon (al Arimoniilor albi). O insulă de lângă colțul de sud al Indiei are la Petolemeu numele de Balaca ¹⁾.

Polybiu amintesc în părțile de apus ale Peloponesului, în Trifylia, un orașel cu numele de Bolax ²⁾, formă identică cu Bălaci, sate în România.

La Homer, numele de Πλάκος ne mai apare și sub forma de Ίλλακος ³⁾, unde sunetul υ reprezintă pe un digama colic și care se înlocuia uneori cu β, cu și ο ⁴⁾.

Adese ori, numele de Ίλλακος ne apare sub forma de Φύλλακος ⁵⁾, ce corespunde din punct de vedere al etimologiei la Vulacos. Localități, cu numele grecisat de Φυλλάκη, ni se prezintă în diferite ținuturi locuite în vechime de Pelasgi: în Thessalia, în Epir, în Arcadia etc.

În Chersonesul tauric (Crimea) exista de asemenea, încă înainte de timpurile lui Traian, un district cu numele de Placia ⁶⁾. Un rege scyt din această localitate, contemporan al lui Mithridate cel Mare (131—63 a. Chr.), ne apare la autori greci cu numele de Palaços ⁷⁾.

Formele grecesci de Placos, Placia și Palacos corespund din punct de vedere al etimologiei la Blacos, Blacia și Balacos. Grecii cei vechi schimba adese ori sunetul β cu π. Ei diceau: πάλλειν în loc de βάλλειν (a jace), πατεῖν în loc de βατεῖν (a urca), Ἀμπρακία în loc de Ἀμβρακία ⁸⁾ etc. Ptolemeu numește insulele britanice Πρεττανικαὶ νῆσοι, ér istoricul byzantin Chalcocondyla afectând și densul usul cel vechi grecesc, scrie Πόγδανος în loc de Βόγδανος.

Scyții, popor cu moravuri, cu instituțiuni și credințe religioase pelasge, ne apar la autotii anticitații sub două numiri etnice generale. «Cei vechi», scrie

¹⁾ Ptolemaei lib. VII. 4. 12.

²⁾ Polybii lib. IV. 77 și 80.

³⁾ Cf. Odyss. XIV. 204.

⁴⁾ Un munte din Bithynia se numea Olachas (Plin. XXX. 18).

⁵⁾ Homeri II. II. 705. — Herodoti I. VIII. 85. — Apollod. Bibl. I. 9. 4.

⁶⁾ Plinii lib. IV. 26. 7: Taurorum civitas Placia.

⁷⁾ Strabonis lib. VII. 4. 3.

⁸⁾ Cf. Pherecydis fragm. 101. — Steph. Byz. v. Ἀμβρακία.

Pliniu, «aū numit pe Scyṭi Aramei», adecă Arămanî; fără îndoielă, acesta era numele lor național; ér geograful Mela ne spune, că aprópe tóte populaṭiunile Scyṭiei aū fost numite în general Belcae ¹⁾; o numire de origine străină și care corespunde la forma de «Belacae», orî «Balacae».

Despre așa numiṭi Arimphaei, carî locuiaū «sub pólele munṭilor celor înalṭi ai Scyṭiei» (lângă Carpaṭi), mai aflăm la Herodot o importantă notiṭă etnografică, că ómenîi aceṣtia, după cum spuneau Grecîi, erau φαλακροί ²⁾; un termin, care de fapt ne indică rasa séu familia acestuî popor, dar care sub forma acésta mai avea în limba grecéscă și înṭelesul de: ómenî fără pěr pe cap, adecă pleșugî.

Un locuitorîu din Dacia este amintit pe o inscripṭiune din Delos cu numele de Balacros ³⁾.

Un fiu al regeluî Amynta III din Macedonia (392—368 a. Chr.) are de asemenea numele Balacros. Un alt Balacros, Macedonean, se afla în garda luî Alesandru cel Mare, și în fine un al treilea Balacros era comandantul trupelor sale ușóre ⁴⁾.

Pe arcu triumfal dela Susa, una din populaṭiunile ligure, ce locuia în Alpiî de apus, în regatu luî Cottius, ne apare sub numele de Belaci ⁵⁾. Pe inscripṭiunile dela Nicaea (Nizza), unde locuiaū Deciaṭiî séu Decianiî, mai aflăm numele de Vellacco și Velacus Blaisicius ⁶⁾; identice de altmintrelea cu Belacus.

Aprópe tóte populaṭiunile Galliei meridionale erau cunoscute încă din timpurî fórte obscure sub numele general de Volcae.

Pliniu amintescce lângă gurile Rhodanuluî, insula Blascorum ⁷⁾, adecă a Blascilor, numită de Ptolemeu în formă grecéscă Βλασκῶν ⁸⁾.

În Hispania, o vechiă ginte din provincia Tarraconiei purta numele de

¹⁾ Mela lib. III. 5: Scythici populi fere omnes in unum Belcae appellati. Cf. Pauly-Wissowa Real-Encycl. v. Belcae. — În regiunile Germaniei de lângă Scyṭia, Cesar amintescce pe Volcae, aceeași numire cu Belcae. (B. G. VI. 24: loca, circum Hercyniam silvam, Volcae Tectosages occupaverunt, atque ibi consederunt).

²⁾ Herodoti lib. IV c. 23: οἰκέουσι δ' ἰσθμῶν οὐρέων ὀψιτῶν ἄνθρωποι λεγόμενοι εἶναι πάντες φαλακροί.... Οὐνομα δὲ σφί ἐστι 'Οργισματοί.

³⁾ Pauly-Wissowa, Real-Encycl. v. Dacia.

⁴⁾ Cf. Arriani De exp. lib. I. 29. 3, II. 12. 2; III. 12. 3.

⁵⁾ C. I. L. vol. V. 7231. — Numirile de Bălaciū și Bălaci le mai aflăm și astă-ḡi pe teritoriul Daciei vechi: Bălaciū n. p. (Gorj), Bălaci c. (Teleorman), Bălaci cât. (Vâlcea).

⁶⁾ C. I. L. vol. V. 7845. 7888. 7897.

⁷⁾ Plinil lib. III. 79.

⁸⁾ Ptolemaei lib. II. 10. 9.

Vloqui). În Baetica aflăm o femeie cu numele de Cornelia Vallata, ér în Asturia un Blecaenus alătura cu un Docius ¹⁾).

Numele Belacilor séu Blacilor ne mai apare sub diferite forme dialectale în părțile de nord ale Germaniei și ale Galliei.

În timpurile lui Carol cel Mare (797), întregă regiunea cuprinsă între Rhenul de jos și Elba forma două provincii: una în partea de apus, numită Vestfalahi, alta în partea de răsărit, Oostfalahi ²⁾, adică Falahi de apus și de răsărit.

O insulă de lângă gurile Rhenului era numită în evul de mijloc Walacra.

În Gallia Belgică, cuprinsă între râurile Sena, Rhen și Marea de nord, populațiunea cea mai numerosă și mai puternică o formau în timpurile lui Cesar așa numiții Bellovacii, la Strabo în două manuscrise Balloacii ³⁾. Fără îndoieală, că acești Bellovacii séu Balloacii aparțineau la aceeași familie cu Belacii din Alpi și cu Falahi din părțile de răsărit ale Rhenului de jos.

În fine, mai este de lipsă să amintim aici, ca pe unele monete, anterioare dominațiunii romane, ce au fost descoperite în regiunile Armorice, séu ale Galliei de nord-vest, aflăm numele Vlatos ⁴⁾ și care în tot cazul este identic cu Vlacos.

În peninsula italică, numele Blacilor ne apare sub diferite forme, încă din timpuri foarte vechi. Unele din numirile aceste se reduc la timpurile migrațiunilor pelasge, altele însă sunt introduse prin scrierile geografice ale autorilor greces. În această privință sunt memorabile cuvintele lui Pliniu: că simțesce o adevărată rușine să facă descrierea geografică și etnografică a Italiei după autorii greces ⁵⁾.

La Dionysiu din Halicarnas, Oblacus este numele unui Etrusc din Volsinii séu Vulsinii; un comandant vitez, care se distinsese în războiul cu Pyrrhus, făimosul rege al Epirului ⁶⁾.

Divus pater Falacer era o vechiă divinitate romană, cu un cult particular. Marele preot se numia Flamen Falacer. Etimologia numelui se reduce în tot cazul la φαλακροί, de lângă munții cei înalți ai Scythiei, despre cari ne vorbește Herodot, și la numele proprii de origine etnică, Balacros, ce le aflăm în Dacia și în Macedonia.

¹⁾ C. I. L. vol. II, nr. 6311. 1798. 2633.

²⁾ Baluzii Capitularia, Tom. I (Ed. 1687) p. 275.

³⁾ Strab. Geogr. (Ed. Didot) p. 173.

⁴⁾ Revue celtique, t. XII, 404. — Cf. ibid. t. XIV, 179.

⁵⁾ Plinii lib. III. 20. 8: Pudet a Graecis Italiae rationem mutuari.

⁶⁾ Dionysii Hal. lib. XIX. 12.

Un vechi oraș etrusc se numia Felathri. O altă localitate numită Falacrinum, în formă grecisată Palacrinis (Tab. Peut.), se afla pe teritoriul Sabinilor.

Diferite alte triburi italice, ce aparțineau familiei vechi pelasge, purtau numele de: Volci în Lucania, Volsci în Lațiu ¹⁾ Volci, Vulci, Volsinii și Falisci în Etruria. Este o linie etnografică, care trecea din Italia de jos peste Lațiu și Etruria; de aci se prelungia la Belaciș său Velaciș din Alpi, la Blasciș de lângă gurile Rhodanului, la așa numiții Volcae din Gallia meridională, la Falahiș de lângă Rhen și la Bellovacii său Balloacii de lângă Marea de nord.

Mai rămâne acum să ne ocupăm aici cu originea și semnificațiunea etnică a numelui familiar Flaccus, pe care-l întâmpinăm adese ori, în Italia și în diferite provincii ale imperiului roman.

De fapt, Flaccus, ca nume de familie, este numai o simplă formă literară în loc de Vlacus. În vechia limbă latină, sunetul *v* se schimba adese ori cu *f*; ast-fel aflăm Folcatius și Volcatius, falvae și valvae, Felathri la Etrusci și Volaterrae la Romani, patria natală a celebrului poet satiric Aulus Persius Flaccus.

În nici un cas, etimologia acestui nume familiar nu se poate reduce la cuvântul latin flaccus, «om cu urechile blegoșate» (auribus flaccis), cum au cercat să ni-l explice o parte din autorii romani.

Una din familiile cele mai numeroase și mai ilustre ale Romei a fost ginta numită Cornelia, din care a eșit un număr însemnat de bărbați mari, cari au înălțat gloria poporului roman și între cari cei mai celebrii au fost Scipioni. Unele ramuri ale acestei familie purtau conumele de Blasio, Flaccus, Balbus, Barbat, Dolabella, Lentulus, Lupus, Mamula, Maluginensis, Merula, Niger, Cethegus, Corculus, Crus, Rufus, Rufinus, Sisenna, Sylla, Vatia etc. Numele de Blasio și Flaccus sunt amândouă sinonime și amândouă identice cu Vlacus ²⁾. Multe secole, Corneliile patricianii țineau sărbătorile lor particulare tradiționale; ei mai

¹⁾ În limba Volscilor, numiți o-dată Volosci și Volusci, aflăm formele: vinu în loc de vino (*abl.*) și fasia în loc de faciat, unde guturalul *c* (*k*) a trecut în consonantă sibilantă și finalul *t*, litera caracteristică a persoanei a treia, a dispărut. (Corssen, De Volscorum lingua, p. 1. 48. 50).

²⁾ În limba Slavilor din peninsula balcanică, Românii sunt numiți Vlasi. — La Anonymus Belae reg. notarius, Blaciș din Transilvania încă sunt numiți Blasii (cap. 25: terre illius [ultrasilvane]... homines essent... blasii et sclavi). — Cf. Parčić, Voc. illir.-ital. (Zara, 1858): Vlasē, giovine vallaco.

păstrase încă până în timpurile lui Cicero ritul cel vechi de înmormântare, ca să așede în sinul pământul, séu să înhumeze, corpurile celor decedați, punând dinaintea mormintelor înscripțiunea: «Hic situs est» (Aici odihnesce). Dictatorul Sylla a fost cel de întâiu din această familie, care, după cum scrie Cicero, a dispus, ca corpul séu să fie ars în foc, temându-se ca inimi să nu-î desmormenteze și risipescă osemintele, după cum făcuse densusul cu rămășițele lui Caiu Mariu. În ce privește pe Cornelii Cethegi, aceștia au arătat tot-de-una un despreț pentru tunică greco-romană, pe care nu a purtat-o nici un membru al acestei familii. În țera Făgărașului mai există și astăzi vechile familii boieresci, ce poartă numele: Cornea, Balbu, Barbu, Bărbat, Lencul, Lupul, Mămulea, Mărginean, Negrea, Cotigă, Cocoră, Cârșă (Cârjă)¹⁾, Roșu, Săsarmă, Silea, Băția²⁾. În comuna Boteni de lângă Câmpulung aflăm și familia Dolbea, ér în munții de apus ai Transilvaniei, familia Mălăgeanu³⁾; aceleași nume cu Dolabella și Maluginensis.

Gintea Cornelia, care făcea parte din *minores gentes*, séu din cele aședate mai târziu în Roma⁴⁾, a fost considerată și în timpul imperiului ca un ném străin, care nu se asimilase încă cu moravurile, cu obiceiurile și credințele religioase ale celor alalte familii vechi romane.

Poetul Juvenal, care trăise în timpul lui Domitian, ne înfățișează pe Cornelia, mama Gracchilor, ca o femeie superbă, ce desprețuia pe Latin, asemănând-o cu Niobe, care se considera mai nobilă de cât ginta Latonei

¹⁾ Cei vechi derivau numele familiei Scipio de la cuvântul *scipio* (σκιπών), baston lung al unei persoane însemnate, sceptru (Isid. Orig. XVIII. 2. 5). Cu înțelesul acesta, numele de Scipio este sinonim cu numele familiei boieresci din Țera Făgărașului Cârșă=Cârjă (în l. rom. cârjă, baston al unui om avut, séu înalt demnitar: etim. χρῆσιον [σκήπτρον] la Homer). Se poate, că aceeași însemnare a avut-o la început numele familiei Crus (din ginta Cornelia), pe care cei vechi nu l-au putut explica. În limba franceză, *crosse*, cârjă

²⁾ Despre familiile boieresci ale Făgărașului a se vedé publicațiunea noastră, *Monumente p. ist. Ț. Făgărașului*, București, 1885, și *Revista crit.-lit.* I. p. 477 seqq.

³⁾ Cf. Alessandrescu, *Dicț. geogr. Muscel.* p. 43.—Frâncu, *Motii*, p. 118.

⁴⁾ Gintea Cornelia, forma, după cum vedem, o grupă socială compusă din mai multe familii patriciene și plebeie, cari nu derivau de la unul și același strămoș comun; cari erau însă unite între dênsele prin tradițiuni, prin moravuri, prin obiceiuri, prin credințe religioase și origine geografică comună, și cari toate recunoscău superioritatea, ér la început, de sigur, și autoritatea militară a familiei Cornelia. — Cu ginta Cornelia se mai afla în relațiuni familiare apropiate și ginta Aemilia, din care un ram purta conumele de Barbula. Notăm aici, că în Țera Făgărașului, în comuna Ileni, unde se află lăgănul familiei boieresci Cornea, mai există și astăzi familia boierescă Milea, și care pe la a. 1711 avea un ram cu numele de Barbu Milea.

și-i dăce : să-și iee pe Annibal al său, să iee pe Syphax, regele cel învins al Numidiei, pe care Scipio l'a dus ca prizonieru la Roma, să-și iee în fine totă Carthagera (înțelege aici familia sa) și să migreze ¹⁾.

În altă satiră a sa, în contra nobilimii istorice, Juvenal face alusiune la familiile patriciane din Roma, cari i-și reduceau originea lor la triburile cele rășboinice ale Titanilor din regatul lui Atlas și la fratele acestuia Prometheu.

Putem ast-fel presupune, că ginta Cornelia cu ramurile sale Flaccus și Blasio — mai ales însă după gruparea familiilor din cari era compusă — aparține la trunchiul cel vechiu pelasg, din nordul Dunării de jos, și în particular nobilimii din Dacia.

Cu această ocaziune vom face aici amintire și de un Publiu Corneliu, originar din Dacia.

La a. 260, împăratul Valerian cade în captivitatea Persilor. În diferite părți ale împăratului se ridică o mulțime de concurenți, cari voiau să dispute fiului său, lui Gallien, purpura, tronul și imperiul. Unul din acești competitori a fost Regalian (s. Regillian), născut în Dacia traiană, și care pretindea, că se trage din familia regală a Daciei ²⁾.

În timpul domniei lui Valerian, Regalian fusese comandant general (duce) peste trupele romane din Illyria; el bătuse în repețite rânduri pe Sarmații Iazygi și recucerise aproape de nouă Illyria pentru imperiul roman. Există o scrisoare, pe care împăratul Claudiu, pe când se afla în viață privată, o adresase lui Regalian și în care i dăce : că este o fericire pentru imperiul roman, că are un bărbat atât de espert în lucrurile militare, cum este dânsul, și că ar fi demn de triumf, dacă ar mai exista timpurile vechi. În general, Regalian era considerat în armata imperiului ca un bărbat cu talente escelente militare și demn pentru tronul imperiului. Trupele din Mesia, la care aparțineau în timpurile aceste și părțile de sud-est ale Daciei, proclamară pe la a. 263 pe Regalian ca împărat; însă el a fost ucis de Roxolan în înțelegere cu trupele romane, cari se temeau de crușimile lui Gallien.

De la acest Regalian există câte-va monete de argint, ce ne înfățișează pe avers tipul împăratului cu corónă de rațe pe cap și cu inscripțiunea : IMP(erator) C. ³⁾ P(ublius) C(ornelius) REGALIANVS (s. REGALIANV) AVG(ustus) ⁴⁾.

¹⁾ Juvenalis Sat. VI. 169—170: Tolle (Cornelia, mater Gracchorum) tuum Annibalem, victumque Syphacem In castris, et cum tota Carthagine migra.

²⁾ T. Pollio, XXX tyr. 9: Regillianus... gentis Daciae, Decebal ipsius, ut fertur, affinis. — La Câmpulung (mah. Marcușea) exista pe la a. 1850 familia Răghiloiu.

³⁾ Aici lit. C poate avea diferite semnificațiuni, de Caesar, Caius și Cnaeus.

⁴⁾ Eckhel, Doctr. num. VII. 461. — Arch.-epigr. Mitth. XVI. 239.

Unele exemplare din aceste monete ne înfățișează pe revers figura ȃleului Apollo-S6rele cu legenda: ORIENS AVG(*ustus*); de unde vedem, c6 Regalian voia s6 formeze din provinciile romane de r6sarit, dela Adriatic6 6i p6n6 la frontierele Persiei, dela Carpa6i p6n6 la cataractele Nilului ¹⁾, un imperiu deosebit al Orientului, al6turala cu imperiul provinciilor de apus, unde se ridicase al6i pretenden6i. Gallien 6ns6, dup6 ce 6vinse pe to6i compe6itor6i s6i, b6tu unele monete, pe car6i puse inscrip6iunea: restitutor Orientis (recuceritoriul Orientului).

Regalian este 6n tot cazul un nume latinizat. 6ns6, r6m6ne 6n mare parte o enigm6 istoric6, pentru ce Regalian, acest reprezentant al vech6i famil6i regale din Dacia, se asociase la g6ntea Cornelia din Roma.

6n tot cazul, nu se p6te contesta, c6 exist6u 6n Dacia 6re car6 tradi6iuni vech6i 6i credin6e nou6, c6 imperiul roman 6-6i d6toresce 6n mare parte succesele sale str6lucite, p6te chiar 6i 6nceputurile sale, elementului celui energetic dac.

Cu 42 ani dup6 proclamarea lui Regalian ca 6mp6rat al Orientului, tronul imperiului roman trece la Galeriu Maximian, un b6rbat escelent 6n arta militar6, plin de curagi6 6i superb. Mama sa a fost originar6 din p6r6ile de dinc6ce ale Dun6rii. C6nd Carpi6 6ncepur6 s6 devasteze 6inuturile Daciei vech6i, d6nsa trecu peste Dun6re 6i fugi 6n Dacia nou6 ²⁾.

Galeriu disting6ndu-se 6n continu6 prin virtu6ile sale militare, trecu repede prin t6te gradele. 6mp6ratul Diocle6ian i conferi titlul de Cesar 6i-6i dede comandamentul general peste trupele din Illyria 6i Thracia, apoi i-l f6cu ginere al s6u. 6n a. 296, Galeriu fu 6ns6rcinat cu r6sboiul 6n contra Per6ilor; d6nsul str6nse o armat6 puternic6 din Illyria 6i Mesia, 6nt6mpin6 pe Narse, regele Per6ilor, 6n Armenia mare, i-l resp6nse dincolo de frontierele imperiului 6i-6i lu6 o prad6 imens6. Dup6 ce 6vinse 6ns6 pe Narse, scrie Lactantiu, el devenise 6i mai ambi6ios; el voia acum s6 fie considerat 6i numit pe fa66 ca fiu al lui Marte 6i ca un alt Romul ³⁾. Apoi, 6ndat6 ce lu6 titlul de 6mp6rat (dup6 abdicarea lui Diocle6ian), el se declar6 pe fa66 de inamic al numelui roman 6i voia s6 schimbe 6i titlul oficial, ca s6 nu s6 mai num6sc6 imperiu roman, ci imperiu dacic ⁴⁾.

¹⁾ Regalianu era considerat ca unul: qui a rep. deficit. (Pollio, Claudiu, c. 7).

²⁾ Lactantius, De morte pers. c. 9: Mater eius Transdanubiana infestantibus Carpis in Daciam novam transjeto amne confugerat...

³⁾ Lactantius, ibid. c. 9: Exinde insolentissime agere coepit, ut ex Marte se procreatum et vederi et dici vellet, tamquam alterum Romulum.

⁴⁾ Lactantius, ibid. c. 27: Olim quidem ille (Galerius Maximianus) ut nomen imperatoris acceperat, hostem se Romani nominis erat professus, cuius titulum immutari volebat, ut non Romanum imperium, sed Daciscum cognominaretur.

Continuăm a ne ocupa aici cu terminul etnic *Flaccus* în loc *Vlacus*.

Cruciații din a doua jumătate a sec. XII-lea laudă avuțiile regiunii numite *Flachia*, care nu era departe de *Thessalonica* ¹⁾.

Dominicus Marius Niger numesce pe păstorii vlachî, din peninsula muntelui *Athos*, *Flacci* ²⁾; într'un document latin al jud. din Brașov, de la a. 1534, mai aflăm și forma de «flaccice» în loc de «vlachice» ³⁾; urme evidente despre un us vechi, ce a existat în limba latină, de a scrie *Flaccus* în loc de *Vlacus*.

În tradițiunile preistorice, *Flacci* sîu *Vlaci* din nordul Dunării de jos ne mai apar și sub numele de *Feaci* (*Φαλακες, Φαλγες*).

Homer în *Odyssea* sa ⁴⁾ ne vorbește despre un popor numit *Feaci*, cari locuiau în o insulă depărtată, *Scheria*; una și aceeași cu insula cea frumoasă din *Adriatică*, *Veglia*, numită în timpurile romane *Curicta* și *Corcyra* ⁵⁾.

Acești *Feaci*, ne spune autorul *Odysseei*, locuise mai înainte ἐν εὐρυχόρῳ Ἰπηρεσίῃ, în țera cea lată *Hyperia* (s. De dincolo), lângă *Cyclopii* cei superbî ⁶⁾. Însă nelinisciți în continuu din partea acestora, ei emigrară și se stabiliră în insula *Scheria*, unde deveniră apoi navigatori celebri.

După tipul, după moravurile și obiceiurile lor, *Feaci* aparțineau familiei pelasge din părțile de răsărit ale Europei. Homer ne înfățișează pe *Feaci* ca un popor de eroi. Ei aveau doisprezece duci (ἡγήτορες, voievozi), peste cari era mai mare regele *Alcinou* (*Altinou* ?); ei aveau un for, sîu loc comun de adunare (ἄγορά); consiliul intim al regelui i-l formați cei mai de frunte din bătrîni (γέροντες); ei adorați cu deosebire pe *Hermes* și credeau în sôrtea omului, cum i-au destinat-o ursitele; aveau o aversiune în contra străinilor, erau însă miloși; compătimeau pe cei nefericiți, pe cari valurile mării i aruncau la țărmurii lor și le da tot ajutoriul spre a se întôrce érași în patria lor. Femeile lor erau măiestre în arta de țesut și de cusut. În sala de consiliu a lui *Alcinou*,

¹⁾ *Ansberti Expedit. Friderici I imp.* (ed. Tauschinski et Pangerl): *Fridericus Advocatus de Berge — invasit regionem opulentam, Flachiam dictam, non multum a Thessalonica distantem.*

²⁾ *Dominicus Marius Niger*, *Comm. Geographiae* (Ed. 1557) lib. 11: item *Antigonea Psaphara* cognomine, cuius nunc ager a pastoribus vicatim habitatus, quos *Morias*, sive *Flaccos* appellant (*Tomaschek, Zur Kunde d. Haemus-Halbinsel*, c. 4).

³⁾ *Densusșlann*, *Documente p. ist. Românilor* Vol. II. 4. 65.

⁴⁾ *Homeri Odys.* VI v. 4 seqq.

⁵⁾ *Caesaris B. C.* lib. III. 10. — Cf. *C. I. L.* vol. III, p. 398.

⁶⁾ Țera *Cyclopilor* era *Dacia*. (A se vedé pag. 464). — Imp. *Maximin* cel bătrîn (a. 235), ai căruî părinți au fost originari din *Dacia traiană* — un om aspru, superb, desprețuitori și, după cum scrie *J. Capitolin*, iubit numai de Geți, ca concetățian al lor — mai era numit în mod ironic și *Cyclop*, *Typhon* și *Gyges*, adică om din nêmul *Cyclopilor* și al *Titanilor* (*J. Capitolinus, Maximini duo*, c. 1--8).

jur împrejurul păreților, se aflau suspendate diterite țesături și haine de ceremonie (culmi). În palatul regelui Alcinou, putea orî cine să intre, fără să aștepte la ușă. Regina Feacilor ședea de regulă lângă vatra focului depănînd la torturi de lână roșie. Un străin, care intra în casă, lua loc lângă vatra focului;  r dacă era din cei mai de frunte, era invitat să șed  pe scaun. La ospetele Feacilor se cântau laudele bărbaților renumiți. Petrecerile tinerimii erau luptele, jocul și alergările. Feacii aveau lângă curțile lor grădini mari cu per , cu mer , smochină, oliv , vițe de vi  și cu tot felul de fructe;  r în partea estrem  a grădinilor erau straturile pentru legume. Este aceeași civilizațiune, același mod de vieț  domestică, aceeași organizare politică și militară, care a existat, și în parte mai există și astă- i la poporul român de la Carpați.

Numele de Feac  (*Φαλαξες*) este identic cu Flacc  s u Flac ; derivă însă din formele de Balac  = Falac  cu trecerea sufisului *ac*  n *iac* ¹⁾ și cu disparițiunea lui *l* ²⁾.

 n epoca romană, populațiunile din părțile meridionale ale Daciei ne mai apar și sub numele de Bastarnae și Basternae.

Pentru prima  r , numele acesta se ivesce în istoriă pe la a. 182 a. Chr.

Locuințele Bastarnilor se aflau pe  ermurele de nord al Dunării. Liviu ne spune, că Bastarnii erau vecini cu Thracii și cu Scordisci ³⁾, adecă se întindeau pe lângă cursul Dunării, dela Marea ne r  până în regiunile Panoniei de sud. De asemenea ne spune Dio, că Bastarnii se aflau în față cu provincia Mesie ⁴⁾. Lângă Dunărea de jos i amintesc  și Ovidiu ⁵⁾.

Bastarnii forma  un popor numeros și r sboinic;  i dispuneau de o forță mare în călărime și pedestrime.

Pe la a. 182 a. Chr., Filip din Macedonia ceruse ajutoriul Bastarnilor în contra Romanilor și planul său era: că după ce va estermine pe Dardan , inimiți Macedonenilor, să trimite  pe Bastarn  ca să devasteze Italia ⁶⁾.

Pe tabula Peutingeriană, Bastarnii ne apar sub numele de Blastarni ⁷⁾.  n cosmografia lui Iuliu Honoriu,  i sunt numiți și Uasternae = Vasternae ⁸⁾.

¹⁾ Ca în rom. Poliac, ital. Polacco, germ. Palak.

²⁾ Ca în limba italiană: bestemmia, lat. blasphemia; mai pensieri, tai cose, în loc de mali, tali; rom. ai , lat. alium.

³⁾ Livii lib. XLI. 19. — Cf. Strabo, VII. 3. 2.

⁴⁾ Dionis Cassii lib. LI. c. 23. — La Steph. Byz.: v. Βαστάρνοι,  θνος  π ρ τ ν Ἰστρον οἰκο ν.

⁵⁾ Ovidii Trist. II. 1. 197.

⁶⁾ Livii lib. XL. 57.

⁷⁾ La Tacit și Pliniu ne apar sub numele de Bastarn  și locuitori  Daciei din părțile despre Germania.

⁸⁾ Riese, Geogr. lat. min. p. 40. 84.

Sunt forme dialectale, mai mult sêu mai puțin alterate, ale numelui «Blacî» ¹⁾.

Terminul de Blastarni—orî Blasterni, cu *e* în silaba a doua, după analogia Basternae — este variantă cea mai puțin coruptă, și care corespunde la forma de Blasca(n)ni, Blasce(n)ni (rom. Vlăscaŋi, Vlăsceŋi), după cum corespunde Blachernae la Blachennae = Blacena ²⁾.

În limba populațiilor slave din peninsula balcanică, Têra românească se numesce Vlaska zemlia; un district al României, din părțile de lângă Dunăre mai are și astă-dî numele de Vlașca; ér o tradițiune română ne spune, că ómenii de la munte ȕiceaŋ celor de la vale Vlăsceŋi ³⁾.

Mama mare a ȕeilor, Μητηρ Πλακιδνῆ sêu ἡ ἐκ Πλακίδας ⁴⁾, mai era numită, după cum scrie Pausania, și Πλαστηνῆ μήτηρ ⁵⁾, adecă Mater Plastena = Blastena, nume identic cu Blascena sêu Vlasceŋa.

Înainte de a încheia acéstă recensiune, despre formele numelui «Blac» în anticitate, mai este de lipsă sê facem amintire aici de epitetele de bellax și bellaces, pe carî unii autorî latinî, le aŋ întrebuinȕat cu intenȕiune anu-mită, spre a indica caracterele etnice ale unor populaȕiunii barbare de origine pelasgă.

Ast-fel aflăm la Priscian numirile de: Sarmata bellax, Germani bellaces și Pannonii bellaces ⁶⁾. Același termin î-l întrebuinȕeză poetul epic Lucan pentru locuitorî din insula Curicté (Veglia), sub forma de «bellaci genti Curictum» ⁷⁾.

În anticitate, aprópe tóte populaȕiunile scyte, după cum ne spune Mela, erau cunoscute sub numele de Belcae. Acecași numire ne apare la Priscian sub forma de Sarmata bellax. Pe teritoriul Germaniei între Rhen și Elba esistaŋ douê grupe însemnate de Falahi. La Priscian aflăm pe Germani bellaces. Cele mai vechî cronicî ale Ungariei fac amintire de Blaciî din Pannonia ⁸⁾ ér Priscian vorbesce de Pannonii bellaces. Fără îndoiélă, că epitetele de «bellax» și «bellaces», în textele de mai sus, ne indică, nu numai

¹⁾ Despre naȕionalitatea Bastarnilor a se vedé mai sus. p. 766.

²⁾ Blachernae, partea Constantinopolului de lângă Cornul de aur, unde se afla un palat luxos al împéraȕilor byzantinî. — Formă analogă, rotacisată, Perpenna și Perperna.

³⁾ Cest. ist. Rêspunsuri. Comuna Prêjba, jud. Vlașca.

⁴⁾ C. I. G. 3657.

⁵⁾ Pausaniae Descr. Gr. lib. V. 13. 7.

⁶⁾ Prisciani Descr. Orb. v. 274. 294. 314.

⁷⁾ Lucani Phars. IV. 406. — Despre Vlachiî sêu Româniî din ins. Veglia vedî Miklosich, Wand. d. Rum. p. 4.

⁸⁾ Anonym. Belae reg. not. c. 9. — Simon de Keza, Chron. Hung. 3. 4.

caracterul marțial al Sarmaților, al Germanilor (Herminonilor) și Pannónilor, dar tot-o-dată și rasa séu naționalitatea lor antică.

O alusiune la numele de Valacî al Ligurilor, din Italia de sus, o aflăm la poligraful roman Nigidiu Figul, care trăise pe la a. 59 a. Chr.

Liguriî din Alpî și din Apeninî, cari până în timpurile lui August mai purtau plete lungî și erau numiți *Capillati* și *Comati*, ne apar la Nigidiu Figul cu epitetul de *fallaces*¹⁾, cu tóte că acești Liguriî, după cum scrie Diodor Sicul, duceau o vieță fórte grea; erau ómenî sêracî, însă laborioși. Este afară de orî ce îndoieală, că prin termenul de «*fallaces*», aplicat la Liguriî, Nigidiu Figul ne indică, sub o formă mușcătóre, numele lor etnic de *Belacî*²⁾, care, nu scim cum, ajunsese încă din timpuri fórte obscure sê fie o espresiune de dispreț pentru populațiunile pastorale pelasge.

26. *Leges Bellagines. Lex antiqua Valachorum.*

I

Ne-am ocupat în capitulul precedent cu vechimea și cu estensiunea geografică a numelui *Blac* până în timpurile homerice.

Rămâne acum sê vorbim de o colecțiune vechiă de legî ale Daciei, cunoscută în sec. VI-lea al erei creștine sub numele de *Leges Bellagines*; o denumire, care, sub forma acêsta, ne indică numele *Belacilor* séu *Blacilor* din Dacia.

După tóte tradițiunile istorice, ce ne-au rămas, legile cele mai vechî, cari au guvernat societatea ómenescă, au fost de origine pelasgă.

În particular însă, primele începuturi ale istoriei dreptului și legislațiunii se reduc la regiunile de nord ale Dunării de jos.

Homer ne înfățișeă populațiunile pelasge din părțile de nord ale Thraciei, pe Mysî, pe Scyî și pe Abiî, ca cei mai drepți ómenî de pe fața pământului, *δικαιοτατοι ἄνθρωποι*³⁾.

Același caracter moral i-l atribue populațiunilor barbare din părțile de mēdă-nópte și geograful Strabo, când ne spune, că Greciî, cari au trăit înainte de timpurile sale, au judecat pe Scyîi cei vechî tot ast-fel, după cum i înfățișeă și Homer; că în timpurile vechî era o credință generală, că *Nomađiî*, cari

¹⁾ *Nig. Figulus: Ligures.... fallaces.* (Micali, Italia av. il dom. d. Romani, t. 1 [1826] p. 89).

²⁾ A se vedé pag. 855.

³⁾ *Homeri Il. XIII. v. 6—7.*

locuiaă mai depărtați de cei alalți ómenî, erau cei mai drepți dintre toți ¹⁾).

Plato (sec. V—IV a. Chr.) amintesc de legea Scyților, $\delta\ \tau\omega\upsilon\ \Sigma\upsilon\theta\omega\upsilon\upsilon\ \nu\acute{o}\mu\omicron\varsigma$, care conținea dispozițiunii cu privire la instrucțiunea militară ²⁾; ér Clearchi din Solos ne spune, că Scyții aă fost cei de ântâiă, carî se aă folosit de legî comune ³⁾).

În fine Herodot scrie, că Geții erau ómenîi cei mai viteji, dar tot-o-dată și cei mai justî dintre toți locuitoriî Thraciei ⁴⁾).

Codificațiunea cea mai vechiă de legî a lumîi ante-homerice, despre care ne vorbesc tradițiunile greco-romane, a esistat în părțile de nord ale Dunării de jos; în o regiune, care începënd din timpurile primitive ale istoriei ne apare succesiv sub diferite numiri geografice, ca: Gaea (Terra) în legendele Titanilor; țera Arimilor ($\epsilon\iota\nu\ \text{Ἀρίμοις}$, Inarime), țera Hyperboreilor ($\epsilon\iota\nu\ \text{Ἵπερβορ-}\rho\epsilon\iota\omicron\iota\varsigma$); țera, peste care domnise titanul Atlas; regiunile dincolo de Oceanos potamos (Istru); părțile extreme ale lumîi vechî ($\tau\acute{\alpha}\ \epsilon\varsigma\chi\alpha\tau\alpha$), Hyperia (țera de dincolo), Hesperia, țera Cyclopilor (Κυκλώπων γαῖα), Aetheria, Munții cei înalți (Οὐρεα μακρὰ), Munții Ripei ($\tau\acute{\alpha}\ \text{Ῥιπαῖα ὄρη}$); în fine Scyția și Scyția «mama ferului», fiind-că populațiunile din nordul Dunării de jos adese orî aă fost considerate numai ca un ram din familia cea mare a Scyților.

În regatul lui Atlas, care domnise peste Hyperboreiî din nordul Thraciei, aă esistat, după cum scrie Plato, cele mai vechî legî de origine divină, scrise cu litere pe o columnă de aramă ⁵⁾).

Însă o mare parte din autoriî vechimiî atribuiăă redactarea acestor legî lui Hermes (Armis al Daciei, séu Armes al Scyției), care ținuse în căsă-toriă pe Maia, fica lui Atlas.

Hermes, după tradițiunile anticității, a fost secretariul ȃeilor din Olympul cel vechiă, în particular secretariul lui Saturn, și era considerat ca înteme-iătorul tuturor instituțiunilor sociale, politice și religiöse, ca dascălul și mă-iestrul tuturor sciințelor și al artelor. În deosebî se spunea despre Hermes, că dēnsul a scris din ordinul divinității supreme legile, ce aă fost destinate să

¹⁾ Strabonis Geogr. I. VII. 3. 8—9. — Cf. Pliniu (IV, 26, 11; VI, 14, 2—3). — Bessel, De reb. Get. p. 40: inde a primis historiae temporibus gentes septentrionales sanctas, justas, pacificas esse habitas.

²⁾ Platonis Leges VII. (ed. Didot, vol. II. 370).

³⁾ Clearchi Sol. fragm. 8: Μόνον δὲ νόμοις κοινοῖς πρῶτον ἔθνος ἐχρήσατο τὸ Σκύθων (Fragm. Hist. gr. II. 306).

⁴⁾ Herodoti lib. IV. 93: οἱ δὲ Ἴεται . . . Θρηάκων ἐόντες ἀνδρώτατοι καὶ δικαιότατοι.

⁵⁾ Platonis Critias (ed. Didot, II. 259): ὡς ὁ νόμος αὐτοῖς (Περσίδων) παρέδωκε καὶ γράμματα ὅπο τῶν πρώτων ἐν στήλῃ γεγραμμένα ὀρεγαλκίνη. — Cf. ibid. p. 201.

conducă guvernul tuturor ființelor vii. Cărțile lui Hermes conțineau o serie vastă de precepte morale, religioase, politice și civile; se mai ocupau cu astronomia, cosmografia, geografia, medicina și cu toate invențiunile sciințelor ¹⁾.

În timpurile aceste, dominațiunea rasei pelasge se estinsese departe, și legile din regatul lui Atlas, său legile lui Hermes, emanate în numele divinității, devenise universale pentru toate ținuturile locuite de Pelasgi.

Acastă codificațiune, după care se conducea guvernarea lumii vechi, poartă la Hesiod numele de lege arhaică, νόμος ἀρχαῖος ²⁾; la Sophocle legi arhaice, ἀρχαῖοι νόμοι ³⁾; la Eschyl «lege divină», νόμος θεῶν ⁴⁾; ér la Ovidiu sacrata jura parentum și jura sacerrima ⁵⁾.

Despre legile cele vechi ale Daciei face amintire și Aristotele (sec. IV a. Chr).

Agathyrșii — cari locuiau lângă râul Maris în Transilvania — scrie Aristotele, aveau obiceiul să cânte legile lor; și dânsul se întrebă cu această ocaziune, dacă nu cumva usul acesta particular al Agathyrșilor a fost introdus, pentru ca legile să nu fie uitate? ⁶⁾.

Acastă datină, de a cânta legile divine ca imne, are caracterele vieții religioase arhaice.

După cum scrie Hesiod, musele său cântărețele cele vestite, ce locuiau pe Olympul de lângă Oceanos potamos, cântau cu voce plăcută la palatul lui Joe și la ospetele Țeilor faptele ómenilor viteji, luptele Giganților și legile tuturor popórelor, μέλπονται πάντων νόμους ⁷⁾.

Cu migrațiunile triburilor pelasge către părțile de apus ale Europei, legile cele divine din nordul Dunării de jos trecură și în peninsula Apeninilor și a Pyreneilor.

Saturn, fratele lui Atlas ⁸⁾, — care după Hesiod și Diodor, domnise la început lângă Oceanos potamos, său Istru ⁹⁾ — fiind alungat din imperiul său, trecu în Italia și aici introduse aceleași legi și instituțiuni, cari esistase și în patria sa cea vechiă ¹⁰⁾.

¹⁾ Diodori lib. I. 16; 43, 6; V. 75, 1. — Philonis Byblii fr. 2.

²⁾ Hesiodi fragm. 193.

³⁾ Sophoclis Oed. Col. v. 1382.

⁴⁾ Aeschylus Eum. 172.

⁵⁾ Ovidii Heroid. 9. 159; Met. X. 340.

⁶⁾ Aristotelis Probl. Sect. XIX. 28: Διὰ τί νόμοι καλοῦνται ὁδὸς ἄρδουσιν; ... ὥσπερ ἐν Ἀγαθήρσις ἔτι εἰσθασι?

⁷⁾ Hesiodi Theog. v. 66.

⁸⁾ Diodori Sic. III. 60.

⁹⁾ Hesiodi Op. v. 169. Idem, Theog. v. 695. — Diodori lib. III 56. 60.

¹⁰⁾ Virg. Aen. VIII. 319 seqq.: Primus ab aethereo venit Saturnus Olympo, Is genus indocile ac dispersum montibus altis Composuit legesque dedit. — Macrobi. Sat. VII. 17.

În Hispania, aflăm de asemenea urmele acestei legislațiuni arhaice. Tur-ditanii sêu Turduli, cari emigrase în timpuri depărtate, din regiunile de apus ale Transilvaniei (p. 697), aveau, după cum scrie Strabo, o colecțiune de legi scrise în versuri, vechi după cum spuneau dênșii, de 6000 ani ¹⁾. Acéstă dată, care se întemeia, fără îndoiclă, pe o vechiă cronologiă a preoților iberici, corespunde aproximativ la epoca, în care trăise Saturn, Atlas și Hermes.

Legile Turditanilor erau în tot casul tradiționale, și ele nu puteau fi diferite de legile cele sfinte ale anticității pelasge, pe cari Hesiod le numesce «universale» și «arhaice».

Despre colecțiunea cea vechiă de legi a Daciei amintesce și episcopul got, Iornande, din sec. VI, născut și crescut în Mesia de jos.

Istoricul got însă atribue redacțiunea acestui codice de legi lui Deceneu (Decianul), care pusese basa instituțiunilor politice și religioase ale Daciei, și care în tot casul se vede a fi identic cu Dokius filius Caeli ²⁾, adecă Saturn.

Reproducem aici cuvintele lui Iornande :

«Acest Deceneu, fiind un bărbat foarte învățat în științele filosofice, introduse la Geți o disciplină morală, ca ast-fel să îmblânDESCĂ moravurile lor cele barbare; el i învăță să cunoscă regulile cele nestrămutate ale lumii fizice, făcându-i să trăiescă amăsurat ordinii de lucruri stabilite de natură, și după legile lor proprii, pe cari le au scrise până în zilele noastre și le numesc Leges Bellagines; el i-a învățat să potă deosebi lucrurile adevărate de cele neadevărate (logica), și ast-fel i-a făcut superiori altor popore în privința judecării lucrurilor, îndemnându-i tot-o-dată să-și petrecă viața în fapte bune; el i-a făcut să cunoscă secretele astronomiei, le a explicat cele 12 semne ale zodiacului, și în particular, cum trec planetele prin semnele aceste, cum cresce și scade luna, cum se numesc cele 344 stele și prin ce semne anume trec ele, când răsar și când apun; apoi el alege din tinerii cei mai nobili, pe cei mai descepti, i învăță teologia, riturile și ceremoniile cum se veneraze anumite divinități și cum să facă serviciul religios în temple; din aceștia apoi le formă preoți, cărora le dede numele de pileați ³⁾».

¹⁾ Strabonis l. III 1. 6: οἱτοὶ (Τουρδοῦλοι) . . . καὶ τῆς παλαιᾶς μνήμης ἔχουσι συγγράμματα καὶ ποιήματα καὶ νόμους ἐμμέτρον ἐξακισχίλιον ἔτων, ὡς φασί.

²⁾ Plinii lib. VII. 57. 4.

³⁾ Jornandis Get. orig. c. 11: Qui (Diceneus) . . . omnem pene philosophiam eos instruxit; erat enim huius rei magister peritus. Nam ethicam eos erudivit, ut barbaricos mores ab eis compesceret: physicam tradens naturaliter propriis legibus

După cum vedem, Iornande, ne vorbește aici despre același sistem vast de științe umane și divine, despre același complex de legi morale, religioase, politice și civile din nordul Dunării de jos, pe cari cu mult înainte de densus, autorii greci și romani le atribuiau lui Hermes.

Maî notăm în fine, că Stephan Byzantinul ¹⁾ și Eustathiu din Thessalonica ²⁾ fac de asemenea amintire de legile matrimoniale și fețiale ale Geșilor (Νόμοι Γετών, Νόμος Γετικός).

II

Pe această codificațiune arhaică de legi din nordul Thraciei, care în diferite epoce figurază ca legi ale Atlanților său Hyperboreilor, ale Scyților, Agathyrșilor și Geșilor, s'a întemeiat și vechia legislațiune grecescă ³⁾.

Cea de întâiă compilatiune de legi a Eladei a fost a orașului Sparta din Pelopones, făcută de Lycurg în sec. IX a. Chr.

Spartani, scrie Herodot, au fost singurii din toți locuitorii Greciei, cari aveau legile cele mai rele; din care causă Lycurg, membru al familiei regale, se hotărî să introducă în patria sa un sistem de legi mai bune. Pentru scopul acesta, densus consultă oraculul dela Delphi, fiind-că în timpurile mai vechi, ori ce legislațiune avea trebuință de scutul religiunii. Pythia său preotăsa lui Apollo dela Delphi, după cum spunea unii din istoricii vechi, a comunicat apoi lui Lycurg legile și instituțiunile de organizare, de cari se folosea Spartanii și în timpurile lui Herodot ⁴⁾.

În această privință, filosoful creștin Clemente Alexandrinul scrie, că Lycurg mergând adese ori la oraculul lui Apollo dela Delphi a învățat dela acesta legile; același fapt î-l menționează Plato, Aristotele și Ephor ⁵⁾.

Oraculul de la Delphi, după cum scim, a fost întemeiat de Hyperborei ⁶⁾,
vivere fecit, quas usque nunc conscriptas Bellagines nuncupant: logicam instruens, eosque rationis supra caeteras gentes fecit expertos . . . omnemque astronomiam contemplari edocuit . . . Elegit et eis tunc nobilissimos prudentiores viros, quos theologiā instruens . . . fecitque sacerdotes nomen illis Pileatorum contradens.

¹⁾ Stephani Byz. v. Γετικά.

²⁾ Eustathii Comm. ad Dionys. 304.

³⁾ Legislațiunea lui Minos, care după tradițiunile vechi, domnise peste Creta, încă avea un caracter hyperboreu. Cf. Plato, Axiochus; Diodor. V. 84. 2.

⁴⁾ Herodoti lib. I. 65. — Pausaniae lib. III. 2. 4.

⁵⁾ Clemens Alex., Stromat. I. 26. — Aristotelis Respubl. fr. 156.

⁶⁾ Pausaniae lib. X. 5. 7 seqq.

și mult timp acest sanctuariu renumit al lui Apollo s'a aflat exclusiv sub administrațiunea și conducerea preoților și profetilor hyperborei.

Pe aceleași principii vechi, cuprinse în dreptul public al Scyților, și al Agathyrsilor, s'au întemeiat în mare parte și legile Athenienilor, pe cari le compilase Solon (sec. VII a. Chr.).

Pe când Solon, scrie Plutarch, era ocupat cu redactarea legilor sale, dânsul face cunoscință în Athena cu Anacharsis, celebrul filosof al Scyților păstori și unul din cei 7 înțelepți ai lumii vechi. Solon, admirând înțelepciunea lui Anacharsis, i-l ținu câțva timp la sine în casă, și cu această ocaziune discută cu dânsul proiectul său de legi ¹⁾.

Acastă cestiune presintă un deosebit interes pentru vechia civilizațiune și organizare a țărilor de la nordul Dunării de jos. Noi vom examina aici textele, ce le avem despre patria și naționalitatea lui Anacharsis, ca să putem ajunge în această privință la mai multă lumină, de cum o avem până astăzi.

Anacharsis, după datele ce le avem despre viața și operele sale, ne apare ca unul din cei mai învățați oameni de legi din părțile de nord ale Istrului.

Ephor, care trăise în sec. al IV-lea a. Chr., ne spune în unul din fragmentele sale, că Anacharsis, în ce privesce patria și naționalitatea sa, a fost din Scyții păstori ²⁾.

După Homer, Scyții păstori, Hippomolgi și Galactophagi ³⁾, erau vecini cu Mysii din nordul Thraciei. Tot ast-fel și după Eschyl ⁴⁾, locurile Scyților păstori se află în regiunile din nordul Thraciei: lângă Caucasul de lângă Istru (Oceanos patamos), în Scythia, numită «mama ferului», și în apropiere de riul cel violent și greu de trecut, ce curge din munții cei înalți (Atlas, Alutus, Olt).

Scyții păstori ai lui Homer și Eschyl, formați așa dar o populațiune cu totul deosebită de Scyții nomazi ai lui Herodot, răspândiți prin regiunile din nordul Lacului meotic, lângă porțile cele deschise ale Asiei mari, unde nime nu ara, nime nu semăna, unde nu erau nici sate nici orașe ⁵⁾.

¹⁾ Plutarque, Oeuvres, Tom. I (1784), Solon, p. 280.

²⁾ Ephori fragm. 78.

³⁾ Homeri Il. XIII. 5.

⁴⁾ Aeschyl's Prom. v. 709.

⁵⁾ De altmintearea rezultă chiar și espunerile lui Herodot (VI. 84; IV. 99. 125), că locuințele Scyților păstori, asupra cărora venise cu războiul Darie, regele Persilor, începeau de lângă Dunăre și Carpați. — Mai adăugăm, că Scythii de lângă Pontul euxin, spuneau, după cum scrie Herodot (IV. 76), că ei nu știu cine a fost Anacharsis.

Numele lui Anacharsis, sub aspectul, cum ni-l prezintă autorii grecesci, nu corespunde formelor onomastice din nordul Dunării de jos. În tot cazul, noi nu avem aici un singur nume, ci o numire compusă: Ana Charsis. Sub forma acésta, numele lui Anacharsis aparține onomasticeii populare din nordul Dunării de jos.

Ónă ¹⁾ și Cârșă (s. Cârjă) sunt nume de botez și de familie foarte răspândite în părțile meridionale ale Transilvaniei. În Țéra Făgărașului, Cârșă (gr. Chryses) este numele unei vechi familii boieresci, care pe la anul 1862 cuprindea 7 părinți de familie. Cu deosebire, în familia boierescă Cârșă, numele Óna se vede a fi rămas până în secolul al XVIII ca o moscenire din timpuri depărtate. În documentele moșnenilor din Câmpulung, cari constituie de fapt numai o vechiă emigrațiune din Țéra Făgărașului, noi aflăm în anii 1792/93 pe doi moșneni cu același nume de «Óncea Cârșă», unde «Oncea» este un simplu 'diminutiv din Ónă, ca la Romanii Ancus din Anus.

În ce privește familia lui Anacharsis, aflăm la autorii grecesci mai multe date genealogice, ce ne prezintă un deosebit interes, pentru istoria politică și istoria civilizațiunii Daciei, înainte de cucerirea Romanilor.

După scholiastul lui Plato, Anacharsis a fost fiul lui Γνούρου (Γνούρος) — adică al lui Niuru — un rege al Scyților ²⁾, înțelege păstorii.

După Diogeniu Laerțiu, care trăise pe la a. 190 d. Chr., Anacharsis a fost fiul lui Γνούρου (Niuru) și trate cu regele Scyților Cathuidos ³⁾. Suida însă, care se folosea de alte fântâni istorice, probabil mai vechi, ne spune, că Anacharsis a fost fiul lui Γνύρου și frate cu Caduias, regele Scyților ⁴⁾.

După cum vedem, tatăl lui Anacharsis este numit Γνούρου său Γνούρος la scholiastul lui Plato și la Diogeniu Laerțiu. Suida însă scrie, Γνύρου (Γνύρος), cu o mică variațiune de ortografie.

¹⁾ În formă latină: Annus, Annius, Anius, Ania (C. I. L. v. I. 78), etr. Annaeus. În munții de apus mai există și astăzi amândouă formele, Ana și Óna, ca nume de familie (Frâncu, Moșii, p. 116). În Moldova Ónă Ureacii la 1445 (Uric. IX. 137).

²⁾ Scholiastul lui Plato, ed. Didot III, p. 333: 'Ανάχαρις Γνούρου υἱός τοῦ βασιλέως Σκυθῶν.

³⁾ Diogenis Laertii lib. I. c. 8: 'Ανάχαρις, ὁ Σκυθῆς Γνούρου μὲν ἦν υἱός, ἀδελφός δὲ Καθουίδου (var. Καδοῦδα) τοῦ Σκυθῶν βασιλέως . . . οὗτος ἐποίησε τῶν παρὰ τοῖς Σκυθαῖς νομίμων καὶ τῶν παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, εἰς εὐτέλειαν βίου καὶ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον, ἔπη ὀκτακόσια.—Cf. Suidae Lex., ed. Bernhardt, v. Δίγλωστος.

⁴⁾ Suidas: 'Ανάχαρις, Γνύρου . . . Σκυθῆς, φιλόσοφος, ἀδελφός Καδοῦδα τοῦ Σκυθῶν βασιλέως. Ἐγραψε Νόμιμα Σκυθικά δι' ἐπὶ. Ibid. v. Δίγλωστος.

Numele Niuru său cu terminațiunea grecască Niuros are în tot cazul o formă latină barbară.

În dialectul neapolitan niro, calabru niguru și în cel sicilian niuru înseamnă «negru» ¹⁾.

Tatăl lui Anacharsis avea așa dar numele de Niuru său Negru, orî cu alte cuvinte, era din familia numită «Negru»; el mai era tot-o-dată un rege al Scytilor, după cum ne spune scholiastul lui Plato. Ne aflăm așa dar în fața unor prețioase documente pentru istoria țărilor dela Dunărea de jos înainte de timpurile lui Traian.

Negru este familia cea vechiă și legendară a voievozilor români din Țera Făgărașului. Afară de Negru Vodă, despre care ne spun cronicile românesce că i-și strămutase scaunul domniei dela Făgăraș la Câmpulung (a. 1290), documentele și tradițiunile istorice ne mai vorbesc și despre alți voievozi români din aceeași familie și cu același nume. Un Negru Vodă domnise pe la a. 1232 după vechile acte de posesiune ale comunei Reșinari de lângă Sibiu ²⁾. Un Negru Vodă construiesce pe la a. 1215 biserica cea mare domnescă de la Câmpulung. Un Negru Vodă trăise pe la a. 1185, după cum ne spune genealogia familiei Monea din Vineția Făgărașului. În cântecele epice ale poporului român se mai face amintire de un Negru Vodă, din epoca când domnise peste Dobrogea Letinul bogat (Telephus, supranumit Latinus) ³⁾. Un alt Negru Vodă trăise în timpurile mitice. El construiesce mănăstirea cea renumită de la Argeș, după un rit păgânesc; pe care apoi o dedică zeului Marte, după cum rezultă din textul unei rapsodii populare ⁴⁾.

Acastă vechiă familie a voievozilor români din Țera Făgărașului mai există și astăzi ca familie boierască în comuna Poșorta, cu numele de Negrea, și cuprindea pe la a. 1862 douăzeci și opt părinți de familie ⁵⁾. Pe teritoriul aceleiași comune, în apropiere de satul numit Bréza, se mai ved și astăzi, pe o stâncă înaltă, ruinele unei fortificațiuni din timpuri obscure, pe care poporul o numesce Cetatea lui Negru Vodă ⁶⁾.

¹⁾ Mortillaro, Nuovo Diz. siciliano-italiano, Palermo (1876) p. 747: Niuru.... opposto al bianco, nero.

²⁾ Hasdeu, Etym. Magn. Tom. IV. p. CII.

³⁾ Tocilescu, Mater. folkl. I. p. 1268.

⁴⁾ Tocilescu, Mater. folkl. I. p. 18. 20. 25.

⁵⁾ Forma feminină a conumelor, cum sunt d. e.: Bunea, Córnea, Codrea, Lupea, Puia Mămulea, Negrea, Băsărabă etc., se refere la familia său la trupina, din care făceau parte persoanele respective, ca la Romanii: ex gente său ex tribu Cornelia.

⁶⁾ Herodot (IV. 76) scrie, că Anacharsis întorcându-se din Grecia, s'ar fi retras ἐς τὴν κελουμένην Ἰλλίην. O comună boierască, numită Ileni, se află în Țera Făgărașului nu departe de Poșorta, lăgănul familiei Negru.

În ce privește patria lui Anacharsis, mai aflăm o notiță istorică importantă la Lucian din sec. II d. Chr., care numește pe Anacharsis fiul lui Dauketes ¹⁾, adică al Dacianului, după cum Strabo și Iornande numesc Deceneu (Δεκαίνεος) pe unul din marii civilisatori ai Daciei vechi.

Se prezintă acum o interesantă cestiune din istoria vechiă a limbei române: dacă cuvântul «niuru» aparține limbei populare, ce se vorbea odată în Dacia; séu dacă în sec. VI a. Chr., se dicea în Țera Făgărașului, «niuru», în loc de «negru», după cum vorbesc astăzi Sicilienii.

Tot ce aflăm în această privință este, că într'o epocă foarte depărtată se dicea, atât în Bănat cât și în Țera Hațegului, neru, f. neră (s. néră) în loc de «negru, -ă». Ast-fel, în vechile noastre cântece populare despre Iovan Iorgovan, apa Cerna, care curge pe la Mehadiă, este numită neră ²⁾, adică «négră». Un alt rîu, ce isvorește din munții de apus ai Mehadii, mai poartă și azi numele de Nera. Două sate românesce din Bănat, astăzi dispărute, poartă în documentele istorice dela 1598 și 1636, unul numele de Ner și altul Neresci ³⁾. În fine, Nera se numise odată și apa Cernei, care curge în Transilvania pe lângă Hinedórá ⁴⁾.

Rămâne însă deschisă întrebarea, dacă nu cum-va datele, de cari s'a folosit autorii grecesci pentru biografia lui Anacharsis, s'fi fost împrumutate dela Pelasgii, ce locuiau pe lângă țărmurile Mării mediterane și cari pronunțau, póte, niuru în loc de «negru».

Fratele lui Anacharsis, după fântânile istorice, de cari s'a folosit Suida, se numia Caduias; și el ne apare ca rege al Scyților. Caduias devenise așa dar succesor al tatălui său Gnuu.

În Țera Făgărașului mai există și astăzi (în comuna Șercăița) familia numită Codâia. Aflăm așa dar, în una și aceeași regiune: familia Negru (Niuru), familia Carșă (Charsis) și familia Codâia (Caduias).

Dacă a mai existat vre-o familie cu numele «Codâia» și în alte părți ale Transilvaniei, ori ale României, noi până astăzi nu avem nici o cunoștință ⁵⁾.

¹⁾ Luciani lib. XXIV (Scytha), c. 4.

²⁾ Alecsandri, Poesii pop. (ed. 1866), p. 14:

Pe mal se opresce,

Cu Cerna grăcesce,

Neră, limpede,

Stăi de-mi spune mic...

³⁾ Pesty, A Ször. Báns. II. p. 376. 377.

⁴⁾ După cum rezultă din numele comunei Meria séu Mneria de lângă isvórele acestui rîu. Pe charta lui Lipszky de la 1806, valea Cernei, din aceeași regiune, ne apare cu numele de Valle Miria; ér două sate românesce (Lunca Cernei de sus și de jos) din aceeași vale, se mai numesc și astăzi unguresce Nyires-falva.

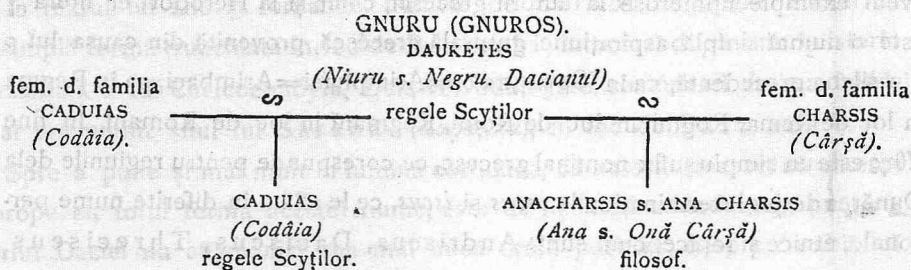
⁵⁾ După Diog. Laertiū (I. 101), fratele lui Anacharsis se cheama Cathuidos (var.

Amândoi fiți lui Gnuru (Niuru), după cum vedem din datele, pe cari le-am examinat până aici, poartă nume familiare, unul Cârșă și altul Codăia.

În timpurile vechi esistase la toate populațiunile barbare de rasa pelasgă, cu deosebire însă la Geți, la Thraci și la Scyți o lege națională, licențioasă de căsătorie: ca bărbații să poată avea în același timp mai multe femei sau soții ¹⁾. Copiii născuți din aceste căsătorii simultane cu mai multe femei, purtau, pe lângă numele propriu, ce-l avea fie-care, și numele de familie al mamelor sale ²⁾.

Resultă așa dar, că regele Gnuru din secolul al VII—VI a. Ch. avuse și dânsul, după obiceiul Geților și al Scyților, mai multe femei; că mama lui Anacharsis a fost din familia numită Cârșă, iar mama fratelui său din familia Codăia.

După toate aceste date, de cari ne-am ocupat până aici, genealogia a lui Anacharsis ni se prezintă sub următoarea formă:

La Herodot însă, care trăise cu o sută de ani în urma lui Anacharsis, mai aflăm încă unele notițe importante despre familia lui Anacharsis, și cari tot-o-dată ne revarsă o deosebită lumină în ce privește istoria dinastiei regale a Agathyrsilor din Dacia.

Ca tată al lui Anacharsis, Herodot amintesc pe Gnuru (Niuru), ca moș pe Lykos (Lupul), ca strămoș pe Spargapithes, regele Agathyrsilor de lângă Maris în Transilvania, ca frate pe Saulios, rege al Scyților, și ca nepot pe Idanthysus ³⁾, regele Scyților, din timpurile, când Daric, fiul lui Hystaspe, venise cu războiul asupra Scyților păstorii.

Caduidas). Este de notat însă, că în aceeași comună a Țerei Făgărașului, unde noi aflăm familia Codăia, mai există, după documentele ce le avem, și familia vechiă Candit. Se pare a fi același nume cu Cathuidos.

¹⁾ A se vedea mai la vale Lex Valachorum, p. 888.

²⁾ Diodori Sic. lib. III. 57. — Micali, L'Italia, II. (1826), 92: Il nome materno.... per antichissima usanza de' Toscani era costantemente incluso nella nomenclatura de' figli.

³⁾ Herodoti lib. IV. 76.

Numele Spargapithes ne apare numai la Herodot. Din punct de vedere etnic însă, are un caracter agathyrsic și getic.

Un Spargapithes este un rege al Agathyrsilor, din sec. VII. a. Chr., strămoșul lui Anacharsis. Un alt Spargapithes este regele Agathyrsilor din secolul al V-lea a. Chr.¹⁾; în fine un al treilea Spargapizes (aici cu *z* în loc de *th*) este fiul reginei Tomyris, care domnise peste Masageți în timpurile lui Cyr²⁾.

Numele Spargapithes, în forma, cum ne-o prezintă Herodot, ne apare cu totul alterat de pronunțarea și de ortografia grecescă; mai mult însă de mania, ce o aveau autorii grecesci, de a helenisa numele barbarilor; în cât putem dice, că noi avem aici numai un mod de scriere al acestui nume, însă nici de cum forma sa adevărată originală.

În acest nume, care, după cum am văzut, aparține populațiunii agathyrse, litera π din silaba întâia și a treia ține locul lui β , după cum în această privință avem exemple numeroase la autorii grecesci, chiar și la Herodot; ér litera γ este o numai simplă aspirațiune guturală grecescă, provenită din cauza lui ρ din silaba precedentă, ca în $^{\circ}\text{Ορυειπαιροι}$ = Arimphaei = Arimbai, ca în Regma în loc de Rema, Rogmi în loc de Romi, Rogmani în loc de Romanii. În fine $\epsilonιθης$ este un simplu sufix nominal grecesc, ce corespunde pentru regiunile dela Dunărea de jos la terminațiunile *escus* și *iscus*, ce le aflăm în diferite nume personale, etnice și topice, cum sunt: Andriscus, Daciscus, Threciscus, Teurisci, Scordisci, Ardescos, Securisca, Transmarisca.

Rectificând ast-fel ortografia grecescă a lui Herodot, vom avea următoarele forme de reconstruire ale acestui nume: Spargapithes = Sbar(g)abithes = Sbarabithes, unde forma radicală său patronimică este Sbarab. În fine înlocuind terminațiunea $\epsilonιθης$ (ithes) cu sufixul greco-latin *ita*, său cu terminațiunea *iscus* orî *escus* din regiunile Carpaților, vom căpăta formele de Sbarabita, Sbarabiscus și Sbarabescus³⁾.

¹⁾ Herodoti lib. IV. c. 78.

²⁾ Herodoti lib. I. 211.

³⁾ Justin (II. 4) amintesc, după fântânile grecesci, de un Scolopitus din familia regală a Scyților, care emigrând se stabilise în Cappadocia încă înainte de timpurile Amazoneilor. Scolopitus corespunde la forma românească Scorobețiu, numele unei familii țărănesci din com. Streja-Cârțișora în Țera Făgărașului. Numele regelui scyt Ariapithes, care avuse în căsătoria o femeie Istriană (Herod. IV. 70), se pare a fi identic cu numele vechii familii boicresci Arăpesci = Arăbesci din Moldova (Cantemirii Descr. Mold. P. II. c. 15). — Despre Boerebistas (Byrebistas, Birebystas, Byrbistas, Boroista, Buruista, Burvista), din cauza formelor sale multiple și nesigure, nu ne putem pronunța; în tot cazul sufixul *istas*, *ista*, corespunde patronimicului *iscus*, *escus*.

Avem așa dar aici ôre-carî urme mai positive despre forma cum se pronunța numele acesta.

Spargapithes, după cum rezultă din datele, ce le aflăm la Herodot, nu este un nume individual, ci un nume de familie său de nēm al dinastiei regale din țera Agathyrșilor.

Cestiunea, ce ni se prezintă acum este, dacă mai întîmpinăm și la alți autori ai anticității vre-o amintire ôre-care despre numele acestei dinastii regale?

Istoricul got Iornande ne comunică un pasagiū din scrierea pierdută a lui Dio Chrysostomul τὰ Τετιχά, în care acest autor ne spune, că toți regiī Dacilor erau din familia său nēm al așa numit al Zarabilor ¹⁾. Avem aici o formă fôrte apropiată de numele familiar al regilor agathyrșī: Spargapithes (Sbarabita, Sbarabiscus) dela patronimicul Sbarab.

Este însă de observat, că nici Dio Chrysostomul, nici Iornande, nu reproduc destul de esact numele dinastiei dace.

În textul lui Dio și Iornande, numele de Zarabi ne apare numai ca o simplă formă trunchiată în loc de Bazarabi, întocmai după cum în istoria byzantină a lui Chalcocondyla, Dan, voivodul Țerei românesce de la a. 1444, mai era numit «fiul lui Saraba» (Σαραμπα), în loc de Basaraba ²⁾.

Spre a pune și mai mult în lumină cestiunea, că autorii grecesci au alterat aprôpe cu totul forma acestui nume, este de lipsă să amintim, că pe teritoriul Daciei nu aflăm nici cea mai mică urmă pozitivă, despre Zarabiī lui Dio și Spargapițiī lui Herodot. Dacă aceste forme onomastice ar fi existat într-adevăr, atunci ar fi trebuit, ca cel puțin un ram ôre-care din această familie întinsă, o localitate, un munte, o ruină de cetate, în fine o tradițiune ôre-care, să ne fi păstrat vre-o slabă amintire despre numele Zarabilor și al Spargapiților. Însă, nici un rēsunset mai mult, nici în numele de familie, nici în terminologia topică.

În istoria poporului român de la Dunărea de jos, nēm al cel mai nobil, mai vechiū și mai puternic a fost al Basarabilor.

Din această trupină, care pe la finele evului de mijloc era răspândită dincolo și dincôce de Carpați în o mulțime de ramuri de chinesi, boierī, moșnenī și nobili, se alegeau vechiī banī ai Severinului, ai Craiovei și domniī Țerei românesce. În cronicе, în biografii și în diferite alte lucrări istorice, familia

¹⁾ *Jornandis* De reb. Get. c. 5: Qui (Dio) dixit primum Zarabos Tereos, deinde vocitatos Pileatos hos, qui inter eos generosi exstabant: ex quibus eis (Getis) et reges, et sacerdotes ordinabantur.

²⁾ *Stritterus*, *Memoriae pop. II.* 918 nota 2.

domnitore a Basarabilor ne mai apare cu numele de némul Basarabesc său Basarabescii ¹⁾. Țera românească, peste care domniau Basarabi, este numită în fântânile istorice italiene, sârbesci și polone Bessarabia și Besserabia; ér locuitorii țerei sunt: Bessarabeni ²⁾, Bessarabitae ³⁾ și Bessarabisci ⁴⁾.

Numele Basarabilor, ca familia domnitore, se întinde cu multe vécuri în-apoi în istoria țărilor de la Dunărea de jos.

Diodor Sicul amintesc pe un rege, numit Barsaban (*ac.*), care domnișe pe la a. 149 a. Chr. peste părțile de nord ale Thraciei ⁵⁾. În acest pasagiū, forma de «Barsaban» corespunde la «Basraban» — aceeași numire cu Basarabă — litera *p* în dialectele grecesci își schimbă adese ori locul său.

Un răsunset depărtat despre o «Bessarabiă» preistorică, ni se reflectează în toponimia italică.

Pliniu amintesc între vechile populațiuni ale Calabriei pe Deciani, Aletini și Basterbini ⁶⁾; fără îndoieală, că noi avem aici o grupă de triburi emigrate în timpuri foarte obscure din alte regiuni geografice, unde putem întrevéde foarte ușor numele Decienilor, al Oltenilor său al locuitorilor de lângă Olt (Alutus) și al Basarabenilor, originari din Besserabia său Bessarabia, cum se numia Țera românească în fântănele italiene și polone, în cele din urmă secole ale evului de mijloc.

În fine geograful Ravennas, pe basa isvórelor grecesci, face amintire de două popóre învecinate: Bassarini și Melanglini ⁷⁾, ale căror locuințe se aflaū în părțile de nord ale Scyției mari. După ideile geografice ale autorilor mai vechi, regiunile Daciei se aflaū situate de-a dreptul sub polul nordic, numit și «polus Geticus»; ast-fel că Bassarini și lui Ravennas ne apar din punct de vedere al geografiei și al numelui ca același popor cu

¹⁾ Hasdeu, *Etym. Magn.* III. 2541. 2555.

²⁾ Sommersberg, *Siles. rer. script.* II. 82: MCCLIX. Thartari subiugatis Bessarabenis (ap. Hasdeu, *E. M.* III. 2544).

³⁾ O scrisóre a marelui duce litvan Vitold din a. 1429: Walachi Bessarabite.... attulerunt nobis quandam descriptionem granicierum et locorum per woyewodam Moldwanum uti asserunt occupatorum et a Bessarabitis abstractorum (Ulianitzkii, *Матеріалы*, în *Uricarul*, vol. XI. 39).

⁴⁾ Instrucțiunea dată ambasadorilor poloni trimiși la împ. Sigismund, a. 1430: woyewoda Dan Bessarabie, adunatis sibi exercitibus gentium Bessarabie et nonnullo Turcorum (Ibid. *Uricarul*, vol. XI p. 41.)

⁵⁾ Diodori Sic. *libr.* XXX—XL fr. 16: Βαρσαβάν τὸν Θρακῶν βασιλεῦς.

⁶⁾ Plinii *lib.* III. 16. 7.

⁷⁾ Ravennatis *Cosmogr.* ed. Pinder, p. 174.

locuitorii din nordul Thraciei, peste cari domnia dinastia Basarabilor. În ce privește pe Melanglini, ei sunt Melanchlaeni autorilor grecesți, ómenii cu haine negre; triburi păstorale, răspândite în timpurile vechi prin diferite regiuni ale Scyției meridionale. În deosebi însă, Melanglinii lui Ravennas — vecinii cu Bassarini — se par a fi identici cu așa numiții Mărginenii, cari i-și avuse în evul de mijloc un ducat al lor propriu (al Omlașului) și cari mai păstrează încă până astăzi același port caracteristic de haine negre, orî închise ¹⁾.

Am văzut în cele precedente, cât de vechi este numele Basarabilor, nu numai în istoria politică, dar și în terminologia geografică, a țărilor dela Carpați și dela Dunărea de jos.

Resultă așa dar, că din punct de vedere istoric, Spargapiții lui Herodot — regi ai Agathyrsilor — sunt identici, ca familie și ca dinastie, cu Barsabanii lui Diodor, cu Zarabii lui Dio și cu Basarabii sêu Basarabescii din evul de mijloc, cari domnesc în Țera Hațegului ca chinești, în Bănat și Oltenia ca bani, în Țera românească ca voievozi, ér peste Făgăraș și Omlaș ca domni și ca duci ²⁾.

În fine încă o notiță din istoria dinastiei Agathyrsilor.

Herodot amintesc pe doi regi ai Agathyrsilor; amândoi cu numele de Spargapithes, care se vede a fi fost un nume de familie, ereditar și istoric.

Aceleași exemple le aflăm și în istoria Basarabilor români.

Pe inscripțiunea de la Câmpulung din 1364, Alesandru Basarab este numit «fiul marelui Basarabă voivod». Mai târziu, fiul lui Vladislav (III) Basarab se numesc numai «tênerul Basarabă voivod, fiul bunului Basarabă voivod». Tot ast-fel și Négoe, din ramura Dănescilor, îndată ce ajunge domn la 1512, începe a se scrie pretutindinea «Basarabă voivod, fiul prea bunului Basarabă voivod» ³⁾, ca și când «Basarab» sêu «Băsărabă» ar fi fost, nu numai un nume dar și un titlu sacru pentru domnitorii acestei țări. Însă ne oprim aici, nu ne putem estinde mai departe ⁴⁾.

¹⁾ Diaconovich, Encicl. rom. III. 204: Mărginenii, se numesc în Ardeal locuitorii din Sălisce și satele din jur.... Mărginenii mai înainte se ocupa în măsura mare cu oieritul, cutrierând cu turmele lor câmpiile României, Basarabiei și Rusiei sudice.

²⁾ Cf. Pauli Iovii Hist. lib. XL p. 210: In primis Valacchiae regulos antiquissimae stirpis ferunt repetita origine. — Urii Năsturel în stichurile sale din Pravila tipărită la Govora în a. 1640 încă numesc dinastia Basarabilor: «casă prea luminată și preantică».

³⁾ Hasdeu, Etym. Magn. III. p. 2546. — Venelin, Влахо-Болгарския Граматы, p. 111. a 1472. — Archiva ist. I. 1. 142.

⁴⁾ Cf. formele: Βασσαρεός, Βασσαροι, Βασσαριδες; în doc. ung. Basaras, Bazaras, Bazarad, Basarath, Bassaratus.

Despre familia lui Anacharsis avem așa dar după datele, ce le culesese Herodot, următoarea tabelă genealogică:

SPARGAPITHES (SPARGAPIZES)	
(Sbarab —, Sbarabita, Sbarabiscus, Basarabescu)	
rege al Agathyrsilor.	
c. 694 a. C.	
x x x	LYKOS (<i>Lupu</i>)
	c. 660. a. C. ¹⁾ .
	GNURU s. GNUROS (<i>Niuru = Negru</i>)
	c. 627 a. C. ²⁾ .
	SAULIOS (<i>Săulca</i>).
	rege al Scyților.
	c. 594 a. C.
	ANACHARSIS s. ANA CHARSIS
	(<i>Ana s. Óna Cârșă</i>)
	filosof.
	c. 594 a. C. ³⁾ .
SPARGAPITHES	IDANTHYRSUS
(Sbarab —, Basarabescu)	(<i>Munteanul tursan</i>)
rege al Agathyrsilor.	508—506 a. C.

Avem așa dar după notițele lui Herodot, un Gnuru (Niuru) său Negru (rege al Scyților păstori), care trăise pe la a. 627 a. Chr., și avem un Spargapithes, adică un Sbarab, Basarab său Basarabescu, ca rege al Agathyrsilor, său al părților de apus ale Transilvaniei, care domnise pe la a. 694 a. Chr., în aceleași timpuri cu Numa Pompiliu al Romei.

Anacharsis, după cum ne spun fântănele grecesci, mai compuse și o lucrare în versuri despre legile Scyților păstori.

Despre legile Agathyrsilor, scrise în versuri, am văzut, că amintesc și Aristotele.

În tot cazul redacțiunea legilor scyțe său agathyrșe, ce se atribue lui Anacharsis, era cu mult mai vechiă.

Turduli său Turditanii din peninsula iberică, cari emigrase în timpuri foarte

¹⁾ La această genealogie aparține și notița ce o aflăm la Apollodor (III. 10. 1), că o fică a titanului Atlas, numită Celaeno (Négra), a fost mama unui așa numit Lykos (rege?), trecut la viață nemuritoare în insulele Fericiților (de la gurile Dunării).

²⁾ Negru Vodă, descălecătorul Țerei românești, încă era din familia Basarabilor, după cum rezultă din un chrisov al lui Matei Basarab de la a. 1636 și din inscripțiunile mănăstirii de la Câmpulung.

³⁾ Suida ne spune, că Anacharsis ar fi fost contemporan al lui Croesus, care a trăit în timpul de la a. 595—525 a. Chr. Noi am luat însă pentru viața lui Anacharsis ca dată mai sigură a. 594, când Solon a fost ales ca archont, cu misiunea să compileze și redacteze legi noi pentru Athenieni, în care timp, dănsul primise visita lui Anacharsis. În ce privește cronologia ascendenților lui Anacharsis, noi am avut în vedere legea stabilită de Herodot (II, 142; VI, 98) și de alți autori moderni, că trei generațiuni fac o sută de ani.

obscură din părțile de apus ale Transilvaniei, încă avea, după cum ne comunică Strabo, un codex de legi scris în versuri, vechi, după cum spuneau dâșii, de 6000 ani.

Putem ast-fel considera ca un fapt pozitiv, că legile lui Solon au fost în mare parte o compilațiune și imitațiune după legile politice și civile ale Scyților de la Carpați și Dunărea de jos; instituțiunile, cari aveau din o vechime depărtată auctoritatea unor legi divine, cari tot-o-dată mai erau și legi strămoșești pentru concetățenii lui Solon, fiind-că după cum scrie Plato, Athenienii i-și reduceau originea lor la Atlantis, seî la regatul cel vechiu al lui Atlas din nordul Istrului.

III

Venim acum în particular la colecțiunea cea vechiă de legi a Daciei, numită la Iornande *Leges Bellagines*, cari se mai află încă scrise pe la jumătatea seculului al VI-lea d. Chr.

În documentele istorice ale Transilvaniei, Ungariei, Poloniei, Țerei românești și Moldovei, se face adese ori amintire de o lege particulară a Românilor dela Carpați, numită:

În Bănat: *antiqua et approbata lex districtuum volahicalium universorum* ¹⁾; *jus Wolachie* ²⁾; *lex et approbata consuetudo* ³⁾; *antiqua consuetudo* ⁴⁾; *doctrina nobis a deo data* ⁵⁾;

În Țera Făgărașului: *lex Valachorum* ⁶⁾; *antiqua lex huius terre* ⁷⁾; *vetus huius terre consuetudo*; *jus et consuetudo vetus*; a *vidéknek régi törvények*, legile cele vechi ale ținutului ⁸⁾;

¹⁾ Pesty, Oláh kerületek, 82. 1478: Nos . . . vice Bani Zewrinienses . . . Quod ipse prefatus Georgius duodecimo se personis sacramentum deponere teneatur juxta antiquam et approbatam legem districtuum volahicalium universorum.

²⁾ Pesty, A Ször. Báns. III. 134—5. 1500. Nos . . . Bani Zewrinienses . . . quod nullo ampliori documento edem partes sua allegata: Jure volachie requirente coram nobis probare potuerunt. — Ibid. 1500. 136: omnes dotes . . . ab eodem Nobili Georgio Gaman . . . Jure wolachie requirente rehabere et recipere sperarent.

³⁾ Pesty, A Ször. Bánság. III. 253. 1548.

⁴⁾ Pesty, A Ször. Báns. III. 273. 1555.

⁵⁾ Pesty, A Ször. Báns. 116. 1494.

⁶⁾ Kolozsvári és Kelemen, Monum. Hung. juridico-historica, I. 173. 1508: quia in lege Valachorum hereditates sexum femineum non concernunt.

⁷⁾ Densușanu, Monumente p. ist. Ț. Făgărașului (1885), p. 74.

⁸⁾ Densușanu, Monum. p. ist. Ț. Făgărașului, p. 17. 21. 76. 80.

În Ungaria: antiqua Valachorum lex et consuetudo ¹⁾; mos Valachorum ;

În Polonia: jus valachicum ²⁾; jus et consuetudo Valachorum ³⁾;

În Țăra românească într'un document de la 1591: lege Dumnezească ⁴⁾; er în prefața Legiuirii lui Ion Caragea de la 1818: «pravilnicésca condică scrisă», ce au avut-o Țăra românească «din vechime» ⁵⁾, cu totul deosebită de pravilele împărătesci ale Romanilor ;

În Moldova: lege bătrână ⁶⁾;

În Serbia: законъ Влахъма, legea Românilor ⁷⁾, și старини законъ, legea vechiă ⁸⁾.

Acastă lege, după cum rezultă din textele oficiale ale documentelor, conținea diferite dispozițiuni din domeniul dreptului public: cu privire la organizarea politică, judiciară, fiscală și militară a bănatelor, voivodatelor, provinciilor, districtelor, chimesiatelor și comunelor românești ; regule cu privire la drepturile și obligămintele diferitelor clase ale societății, ale preoților, voievozilor, chimesilor, boierilor și militarilor, însărcinați cu apărarea cetăților și castrelor, a frontierelor, vadurilor și drumurilor, de asemenea cu privire la condițiunea țăranilor (vecinilor, iobagilor, clăcașilor) față de clasele privilegiate. Mai aflăm în această lege un sistem de dispozițiuni din domeniul dreptului privat: cu privire la proprietate și posesiune, la obligațiuni, succesiuni, drept matrimonial și procedură înaintea instanțelor judecătorești.

¹⁾ Plč, Abstammung d. Rumänen, 142. 1493: eisdemque (Valachis pertinentiarum Krayna) more solito... Voivodam, quem maluerint pro se eligere permittatis... Praeterea antiqua eorum lege vitulorum trium annorum... ab eisdem... exigatis.

²⁾ Hasdeu, Arch. ist. II. 117. 1569: Sigismundus (concede întemeierea unui sat rom. în căpit. Zambor) ad ea onera dacias et tributa pendenda quae aliae Villae nostrae... in eodem jure Walachico locatae nobis pendere consueverunt.—Hasdeu, Ist. Coloniilor rom. în Galiția, p. 79 a. 1532: Nos Sigismundus... pollicemur quod incolae villae ejusdem (în distr. Sanoca) non alio jure nisi ipso Valachico a nobis et successoribus nostris judicabuntur. — Ibid. p. 98 a. 1572: Nos Sigismundus... rex Poloniae... damus et concedimus facultatem... in omnibus et singulis causis parvis et magnis tam ratione fundi, injuriarum, quam ratione criminis cujuscumque jure Valachico, judicandi, sententiandique poenisque... affiendi.

³⁾ Plč, Abst. d. Rum. p. 142. 1493.

⁴⁾ Влахо-Болгарскии граматъ, p. 232 (ap. Hasdeu, Arch. ist. III. 147).

⁵⁾ Legiuirea lui Io Ioan George Caragea VV. din 1818. (Prefața și pitacul către isprăvnicii județelor).

⁶⁾ Chrisov de la Stefan al V-lea, cel Têner (Uricarul, I. 139).

⁷⁾ Chrisovul Țărului Dușan, a. 1348 (Hasdeu, Archiva ist. III. 120):

⁸⁾ Hasdeu, Archiva ist. III. 143.

În fine unele dispozițiuni se referiau la penalitățile, ce aveau să se aplice făcătorilor de reie. Cu deosebire, această lege era foarte severă față cu cei ce distrugeau recoltele și cari furau vitele dela pășune, ori din turme.

Din această codificațiune imemorială, numită «Lex antiqua Valachorum», ni s'au păstrat unele importante fragmente în așa numitele Statute și Constituțiuni ale Țerei Făgărașului din sec. XVI și XVII, cari prin dispozițiunile, ce le conțin, și prin forma lor de redacțiune, se deosebesc de statutele, constituțiunile și legile particulare ale celor alalte naționalități din Transilvania, Ungaria și Polonia.

Noi vom reproduce aici câte-va dispozițiuni din această «Lex antiqua Valachorum», punându-le tot-o-dată în paralelă cu unele fragmente din legile celor XII tabule romane, cum și cu alte percepțe din legile vechi ale poporului pelasg.

Leges XII tabularum

și diferite alte dispozițiuni din dreptul
consuetudinar antic.

Lex antiqua Valachorum ¹⁾.

1.

Dacă boierul încetază din viață fără să aibă moștenitori în linie bărbătească, moșiile sale ereditare vor trece la frații condivizionali; în lipsa acestora, succesiunea în averea imobiliară se cuvine domnului pământesc, fiind-că după legea românească, moșiile nu trec la sexul femeiesc.

Tab. V:

Si intestato moritur cuius suus heres nec (escit), agnatus proximus familiam habeto. ²⁾

Si agnatus nec escit, gentilis familiam nancitor.

Lex Romana Utinensis:

Ille homo qui sic moritur, qui testamentum non faciat sua hereditas.... si filii non sunt, ad suos propincoi qui de patre sunt (debet pervenire)... nam ipsa hereditas ad feminas venire non potest (Schupfer, L. R. U. p. 96).

De legitima patroni hereditate. (Digest. l. XXXVIII. 16. 3).

Statuta Distr. Fogaras (173):

Quando Boyaronem mori contigerit et heredes non habuerit.... Si.... masculo caruerit: et filiam habuerit.... fratres diuisionales.... puellam (cum quarta parte puellari) contentant et hereditates.... ad se redimant. Casu vero quod fratribus diuisionalibus deficeret.... Dominus terrestris.... puellam de talibus hereditatibus excludere valeat.... Quia in lege Valachorum hereditates sexum femineum non concernunt.

Acceași ordine de succesiune la nobilimea română din Bănat și Maramureș. (Cf. Pesty, A Ször. Bánság. III. IV. — Mihályi, Dipl. Maram. p. 257. 1421 et passim).

¹⁾ O parte din dispozițiunile legale, ce urmează aici, sunt luate din Statutele Țerei Făgărașului (Fogarasvidéki Statutumok) din a. 1508 și din Constituțiunile Districtului Țerei Făgărașului (Constitutiones Districtus Terrae Fogaras), compilate în sec. XVI—XVII și publicate în Monumenta Hungariae juridico-historica de Dr. Kolozsvári Sándor și Dr. Óvári Kelemen, (Tom. I, Budapest, 1885). Paginile Statutelor și Constituțiunilor indicate mai sus se refer la această colecțiune.

²⁾ A se vedé Goodwin, Le XII Tavole dell' antica Roma (Città di Castello, 1887) și Dirksen, Uebersicht d. bisherigen Versuche zur Kritik u. Herstellung d. Zwölftafel-Fragmente (1824).

2.

Despre dreptul țăranilor la ghindă din pădurile domnilor pămăntesci și ale boierilor.

Plinii lib. XVI. 6:

Cautum est practerea, lege XII tabularum, ut glandem in alienum fundum proidentem liceret colligere.

Statuta Distr. Fogaras (p. 175):

dum glandines fertiles erunt.... nec domini Terrestres, nec Boyarones a colonis exigere valeant quicquam.

3.

Pedepse judiciare în contra celor ce distrug valul orașului și mormintele.

Tab. X:

Ne forum sepulcri bustumque usuapiatur. (Cf. Cicero, Leg. II. 24).

Constit. T. Fogaras (p. 321):

Contra Valli circa Oppidum jacentis et Sepulcri disruptores poena declaratur.

Cicero, De Leg. II. 9:

Deorum Manium jura sacra sunt. Hos leto datos, divos habento (Leg. sacr.).

Herodot. IV. 127: Idanthysus, regele Scytilor păstori, către Darie, regele Persilor:

«Dacă tu voesci să ajungi cât mai în grabă la o luptă cu noi, atunci să știi, că avem morminte părințesci; veți de le cauta și dacă le veți găsi, căcă să le distrugă și atunci veți vedea, dacă noi ne vom lupta cu voi pentru morminte, ori nu?»

4.

Despre cel ce ocupă în mod ilegal casa său curtea altuia dela sate, ori dela moșii.

Tab. VII:

Hortus. — Haeredium. — Tugurium.

Statuta Distr. Fogaras (171):

Qui domum vel curiam vel hortum in aliqua villa, vel terris, agris, siue pratis eiusdem.... absque Juris ordine potentialiter occupauerint etc.

5.

Despre limitarea pământurilor vecine.

Virgiliu Aen. XII. 897:

Saxum antiquum ingens.... Limes agro positus, litem ut discerneret arvis. (Cf. Homeru II. XXI. 405).

Constit. T. Fogaras (p. 323):

quicumque.... runcatas Terras habent, cum vicinis et commetaneis suis in bona harmonia signent, magnis et praestantibus lapidibus. (Cf. ibid. p. 323).

6.

Controversele de hotare între moșiile vecine se regulază prin arbitrii.

În controversele «de finibus regundis», legile celor XII tabule dispunea a se da trei arbitri ca judecători.

Cicero, De leg. I. 21:

Controversia nata est de finibus: in qua.... (ex XII tabulis) tres arbitri fines regemus.

In actione finium regundorum, illud

Pesty, Krassó várm. tört. III, 25. 1347:

Ita erectionem ipsarum metarum ordinassent.... quod partes adducent communiter quatuor probos viros.... Quiquidem.... iusticiam inter ipsas partes observent, vadant et videant illas veras et rectas metas erectas ex antiquo. (Cf. Pesty, A Ször. Báns. III. 55. 1448).

observandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis (XII tab.) scriptum est (Dig. I. X. 1. 13).

Pesty, A Ször. Bántág, III. 145. 1503:

Banus Zewriniensis . . . vtrasque partes amonuimus, vt certos probos nobiles viros ad id sufficientes iuxta ritum (legem) Volahie eligant et adoptent etc.

Despre reambulacio et metarum ereccio iuxta modum Olachorum în Maramureş, se face amintire într'un document publicat de Mihályi, Dipl. Maram. 31. 1353.

7.

Despre cel ce insullă pe cine-va înaintea tribunalului.

Tab. VIII:

Si injuriam faxit alteri viginti quinque aeris poenae sunt.

Statuta Distr. Fogaras (p. 174):

In sede Judiciaria alter alteri verba de honestatoria dixerit, tunc ille conuincatur in floreno vno. (Cf. Constit. T. Fogaras, p. 305).

8.

Despre boierii, carl se substrag dela plădirea contribuţiunilor şi în modul acesta păgubesc pe țăranii lor.

Tab. VIII:

Patronus si clienti fraudem fecerit sacer esto.

Constit. T. Fogaras (p. 326):

. . . quicunque . . . inter Boërones in dolo deprehensi fuerint (quod in miserae Plebis maximam ruinam contributionem subterfugiant) eorum domos . . . occupare possint illi qui pro talibus fraudulentis tributum deposuerint.

9.

Când vitele cui-va, marl orl micl, fac stricăciunl pe locurile altuia.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, actio ex lege duodecim tabularum descendit (Dig. I. IX. 1. 1).

Constit. T. Fogaras (p. 317):

Si pecora de die aliqua Loca invaserint interdicta, nec adeo notabilem damnum intulerint, singulum Pecus redimatur Den. 1. (Cf. Statuta, p. 171).

Ibid. p. 317:

Si (pecora) vero noctu intraverint, neque adeo magnum damnum fecerint, pariter a singulo pecore solvantur den. 2.

10.

Despre ccl ce pasc cu vitele lor semănăturile şi liveşile altuia, orl fură de pe câmpuri ierbă, ovės şi bucate.

Plinii H. N. lib. XVIII. 3. 4:

Frugem quidem aratro quaesitam furtim noctu pavisse, ac secuisse, puberi XII tabulis capitale erat: suspensumque Cereri necari jubebant, gravius quam in homicidio convictum: impubem Praetoris arbitratu verberari, noxiamque duplione decerni.

Constit. T. Fogaras (p. 317):

Si quis potentiose . . . sua pecora in vetita aliorum Loca videlicet segetes, pratum, impelleret, . . . in tali casu ipse et pecora ejus capiantur et se redimat fl. 12. insuper damnum juxta aestimationem solvat.

Constit. T. Fogaras (p. 320):
 qui Herbam, Avenam, ac cuius-
 cunque generis, et speciei frumentum ex
 campis.... invehunt.... ac qui suspicioni
 obnoxiantur, (Portarii) eos significant. (Cf.
 ibid. p. 318).

11.

Despre furul, care sparge casele, orî intră pe ferăstră.

Tab. VIII:

Si nox furtum factum sit si im occisit
 iure caesus esto. (Cf. Macrobr. Saturn.
 I. 4).

Statuta Distr. Fogaras, (p. 175):

Qui domos aliorum foderint, vel de se-
 nestra intrauerint, capite priuentur.

12.

Despre furul, care se ridică asupra celor ce voiesc să-l prindă.

Cicero pro M. Tullio, fragm. 10:

Atque ille legem mihi de XII tabulis re-
 citavit, quae permittit ut furem noctu
 liceat occidere, et luci si se telo defendat.

Cicero pro Milone, c. 3:

Quod... duodecim tabulae noctur-
 num furem, quoquo modo; diurnum au-
 tem, si se telo defenderit, interfici impune
 voluerunt.

Constit. T. Fogaras (p. 318):

Si quis vero insurgeret, et se capi,
 aut pecora sua ex loco vetito impelli non
 sineret, eotum contumax in fl. 24. convin-
 catur.

Indreptarea legei (ed. 1652), c. 247:

Cela ce va ucide furul, cându-l va
 găsi furându-i bucatele, acela nu se va certa
 de se va afla, că aū sărit asupra stă-
 pânului cu bucatele.

13.

Pedepsă de mörte pentru cei ce fură oi, porci sèu alle vite, mari orî micî.

Gaius, Comment. III. §. 189:

Poenam manifesti furti ex lege XII ta-
 bularum capitalis erat.

Iustini lib. II. 2:

Nullum scelus apud eos (Scythas) furto
 gravius: quippe sine tecto munimentoque
 pecora et armenta inter sylvas haben-
 tibus, quid salvum esset, si furari liceret?

Statuta Distr. Fogaras (p. 174):

Ex parte furum observetur antiquis
 modis, ita videlicet, quod si vnum ouem
 vel porcum, sive alias pecudes et
 pecora furauerit duodecies tamen soluat,
 et sic caput suum redimat a pati-
 bulo, sicuti hucusque consuetum fuit in
 talibus. ¹⁾

Un document din a. 1509:

Quod agiles Mussatt et Komsa.... coram
 nobis (Capitano T. Fogaras).... sunt con-
 fessi in hunc modum, quomodo... fratrem
 ipsorum carnalem Man vocatum in quoddam
 furticinium, pro quo de jure suspendi
 debebat, incidisse etc. (Colect. noastră ine-
 dită).

¹⁾ In Zăconicul lui Ștefan Dușan din a. 1349 aflăm de asemenea unele precepte împrumutate din Lex antiqua Valachorum. Aceste dispozițiuni ale legii vechi românesce, trecute în Zăconicul lui Dușan, sunt de regulă rău traduse, alterate și defectuoase, după cum rezultă în particular din comparațiunea articulelor 37, 52, 53, 65 și 87 cu textul Statutelor și al Constituțiunilor Țerei Făgărașului. O traducere germană a codicelui lui Dușan se află la Engel în Allg. Welthistorie, XLIX Th. 3 Bd. p. 293, și alta franceză la Ami Boué în La Turquie d'Europe, T. IV. (Ed. 1840) p. 426.

14.

Despre cei ce pun foc la casele, fânul, ovėsul ori paieile altuia.

Gaius, I. IV. ad legem XII. tabularum:

Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus, verberatus igni necari iubetur (Dig. I. XLVII. 9. 9).

Constit. T. Fogaras (p. 322):

in Protocollo de praecautione eorundem (incendiorum) nonnulli inserti habeantur articuli.... 1° Nemo versus Plateam in ordine Domorum, Faenum, aut Avenam, stramen.... collocet.

Statuta Distr. Fogaras (173):

Incediary..... Ignis Incendio conburantur.

15.

Despre răniri.

Tab. VIII:

Si membrum rupsit, ni cum eo pacit talio esto (Festus).

Propter os vero fractum aut collisum trecentorum assium poena (ex lege XII tab.) erat (Gaii Comm. III. 223).— Cf. Instit. D. Iustiniani, I. IV. 4.

Statuta Distr. Fogaras (p. 171):

Prius erat consuetudo, quod pro effusione sanguinis florenos 13 pro birsa-gio exigebant.

Constit. Distr. T. Fogaras (p. 316. 330):

.... si.... rusticum Nobilis incruentaverit (multetur) fl. 3.

16.

Despre cei ce vor uide pe alții cu arma, venin, ori cu vrăji.

Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit paricidas esto. (Leges regiae).

Tab. VIII:

Qui malum carmen incantasset — — Malum venenum.

Statutum Comitatus Hunyadiensis, a. 1773. (p. 494):

Quicumque e praedestinata malitia aliqueum quocunque telo, pharmaco, aut arte magica occiderit.... capitis amputatione punitur.

17.

Despre cei ce întrebuințază farmece, ca să iee mana din sămănăturile altuia.

Tab. VIII:

Qui fruges excantassit — — Neve alienam segetem pellexeris.

Teodorescu, Poesii pop. (p. 384):

Descântec pentru desfăcutul farmecelor:
«Fapt cu luatul mâinii vacilor și a oilor fapt cu luatul mâinii grăului și a păpușoiului și a tôte sămănăturile Lună luminată, să vii să ieși faptul din țarina mea, din grădina mea etc.»

Credința, despre luarea maneî din sămănături cu vrăji, a existat, după cum vedem, și la poporul român; a trebuit astfel, că vechia lege românească să conțină o dispozițiune penală și în privința acésta, după cum era cuprinsă în cele XII tabule și în Lex Baiuvariorum, tit. XII: si quis messes alterius initiaverit maleficis artibus etc.

18.

Despre trădători și cei ce se ridică în contra autorității.

Lex duodecim tabularum iubet, eum qui hostem concitaverit, quive civem hosti tradiderit, capite puniri (Dig. I. XLVIII. 4. 3).

Cicero pro M. Tullio, fragm. 10:

recitavit... legem antiquam de legibus sacratis, quae jubeat impune occidi eum, qui tribunum plebis pulsaverit.

Statuta Distr. Fogaras (p. 170):

Proditores, infideles Castri, capite priventur.

Ibid. (p. 175):

Qui.... contra Castellanos vel Officiales et homines eorum insurgere audent ex tunc capite priventur.

19.

Despre cei care fug din luptă în timpul războiului.

Livii I. XXIV, 20:

et recepti perfugae trecenti septuaginta; quos cum Romam misisset consul, virgis in comitio caesi omnes, ac de saxo dejecti.

Ibid. I. XXX, c. 43:

De perfugis gravius, quam de fugitivis, consultum; nominis latini qui erant, securi percussi, Romani in crucem sublati. (Cf. Dionys. VII. 40).

Schard, Script. rer. Germ. (Ed. 1574), p. 1276:

Haec est Valachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur suppliciiis gravioribus, quam si in bello cecidissent afficiant.

20.

În țera Făgărașului, pedeșpa pentru pierderea capului se putea pronunța numai de tribunalul superior al acestui ținut.

Tab. IX:

De capite civis nisi per maximum comitiatum.... ne ferunto (Cic. Leg. III. 4 și 19).

Constit. T. Fogaras (p. 328):

Quod in hoc Districtu Terrae Fogaras non aliud Forum sit, quod Jus Gladii haberet (quam Fogarasiensis Sedes Superior, quae etiam Sedes Capitaneatus appellari solet).

21.

Legea vechiă interzice leșinarea în biserică peste corpul celui decedat.

Tab. X:

Mulieres.... neve lessum funcribus ergo habentio.

Statutum Arbensis civ. (sec. XIV), I. IV. 12:

quod mulieres non possint pro aliquo mortuo boccare: nisi illo die quo morietur.... Insuper nullus homo audeat se projicere supra aliquem mortuum in ecclesia. (Bibl. Acad. din Agram. Ms. Nr. II. d. 4).¹⁾

¹⁾ În scrisoarea anexată la acest manuscris, D. Spiridone Murvan scrie: Se ui sono traue in quest' Isola (Arbe) della Popolazione Valacca o Rumena.

22.

Esiliul, ca pedepsă judiciară, pentru cel ce aŭ comis anumite furturi, ori aŭ devastat moșiile altora cu ăment armaŭ străinŭ.

Esiliul, sub forma de «aquae et ignis interdictio», a existat la Romani încă înainte de cele XII tabule. (Cf. Dionys. Hal. II. 53).

O sentință a tribunalului din Făgăraș dela a. 1500 :

quod cum.... in oppido Fogaras iudicium facere consedissemus... in nostrum iudicium extilit inducta (sic), quod filius quondam Juga de Beriwoy nomine Man per furticinum suum amisisset.... Boicronatum suum.... idem fuisset in exilium positus.... vt mos predecessorum fuit etc. (Col. noastră inedită).

În Maramureș, sentința pentru trimiterea cui-va în esiliu se pronunța în adunarea generală a întregii nobilimi și a frunțașilor comitatului.

Mihályi, Dipl. Maram. p. 363. 1453):

Nos.... Comes.... et universi nobiles Comitatus Maramarosiensis.... nobiles viros Michaellem et Georgium Ficze dictos... ratione et pretextu.... quorundam latronum alienorum.... et depopulationis possessionis nobilis Petri Gerhes.... cum universis proceribus prescripti Comitatus.... (in) exilium duximus ponendos.... ipsos.... exules captivare et possessiones eorum depopulare commiseramus.

23.

Pedepse judiciare pentru femeile beŭive.

Lactantii Div. Inst. lib. 1:

Clodius.... refert, Fauni hanc uxorem (Fatuum Faunam) fuisse: quae quia contra morem.... clam vini ollam cibierat, et ebria facta erat; virgis myrticis a viro usque ad mortem caesa.

Plinii lib. XIV. 14. 2:

Non licebat id (vinum) feminis Romae bibere.... Egnatii Mecenii uxorem, quod vinum bibisset e dolio, interfectam fusti a marito.

Constit. T. Fogaras (p. 333):

Facmina ebria inventa prima vice fl. 1., secundo vero in Cippum inclusa verberibus afficiatur.

24.

Legea vechiă interdŭce căsătoria între boicrŭ și țeranŭ.

Tab. XI:

Ne patribus cum plebe connubium sit.

Legile cele vechi tradiționale (nescrise) ale Brachmanilor din India conțineau de asemenea dispozițiunea, că nu se putea lua în căsătorie o femeie din alt trib. (Diodor. II. 41. — Strabo, XV. 1. 49).

În Țera Făgărașului, căsătorii între boicrŭ și țeranŭ nu se făceau.

În România, căsătorii între reŭași și clăcași nu se fac (Hasdeu, Columna, IX. 178).

25.

După legea vechiă românească, căsătoria simultană cu două ori mai multe femei era permisă.

Scopul suprem al căsătoriei, din punct de vedere al legislației, a fost în timpurile arhaice înmulțirea nămului și conservarea statului.

Uranos (Munteanul), cel mai vechi rege al locuitorilor de lângă muntele Atlas și de lângă Oceanos potamos (Istru), avuse 45 copii cu mai multe femei (Diod. III. 57).

Priam, ultimul rege al Troiei, povestesc lui Achille, că a avut 50 copii, din cari 19 de la o singură femeie, 31 pe cei alături cu femeile din casă (Homer, II. XXIV. 495).

Regii Scythilor aveau mai multe femei (Herod. IV. 78).

La Thraci și Geți exista un vechi obicei, ca fie-care bărbat să aibă câte 2—12 și chiar mai multe femei (Strabo, VII. 3. 4. — Herod. V. 5).

Acest obicei a fost o dată aproape general la toate populațiile de rasă pelasgă. Tacit (Germ. 18) scrie: nam (Germani) prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui... ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. RedAbaris 2012

Aceleași moravuri există de fapt și în armata romană, recrutată din provincii, după cum rezultă din privilegiile date veteranilor, prin cari li se conferesc jus connubii numai cu o femeie: dedit et connubium cum uxoribus, dum taxat singuli singulas; sēu: dum taxat singulis et primis uxoribus (C. I. L. vol. III).

În unele părți ale Transilvaniei, a mai existat încă până în sec. XVI, obiceiul de a avea mai multe femei. Dela a. 1543 încôce însă, legislațiunea Transilvaniei începe a lua măsuri severe în contra acestor moravuri.

Mon. Hung. jur.-hist. I. 513:

Ex communi tocius Universitatis Saxonum congregatione (a. 1543): Conclusum est, quod... Valachi vxores legitimas habentes, et alias superinde ducentes capitulis poena plecti debent.

Statutum Com. Hunyad, a. 1773 (p. 494):

Quicumque (Valachus) Crimine... Bigamiae, aut Polygamiae sciet contaminaverit, ac polluerit, gladio ferietur.

Decisiunea dietei Transilvaniei din a. 1554:

(În terra Fogaras) viri duas uxores habentes... solita poena puniantur (Densusianu, Doc. priv. ist. Rom. II. 5. 168).

Verancii Exp. Solimani (ap. Ilarianu, Te-sauru, III. 160):

Licet enim eis (Valachis) omnibus communiter et duas et tres uxores habere, nobilibus ac potioribus etiam plures; vaivodis vero quot volunt, liberum est;... illarum quoque liberi, nihil obstante quod concubinarum speciem prae se ferant... pro legitimis habentur, successionesque dominationis sortiuntur. (Cf. ibid. p. 179).

Anon. Belae reg. not. c. 11:

Menemorout (dux bythoriensis)... plurimas habebat amicas.

Mircea cel Mare, Domnul Țerei românești, încă a avut copii de la mai multe femei (Engel, Geschichte d. Walachey, p. 162).

26.

Legea vechiă românească permitea desfacerea căsătoriei legitime prin repudiare.

Plutarch, Romul. c. 22:

O ordonanță a lui Romul permitea bărbatului despărțirea de femeie și fără cauză legitimă, sub condițiune, ca jumătate din

Statuta Distr. Fogaras (p. 172):

Boyarones siue rustici valachi vxoribus proprijs matrimonialiter juncti, si maritus vel uxor verum matrimo-

averea bărbatului să fie adjudecată femeiei, ăr ceea laltă jumătate deștei Ceres.

În Grecia, bărbatul putea ori când să repudieze femeia, sub condițiune, ca să-î restituie lucrurile ce le adusese, ori să-î plătescă lunar câte 9 oboli ca interese pentru fic-care mină grecască. (Pauly, Real-Encycl. II [1842] v. Divortium).

Cele XII tabule, permiteau de asemenea repudiarea, sub condițiune, de a se da femeiei lucrurile, ce le adusese. (Cic. Phil. II. 28: suas res sibi habere jussit ex duodecim tabulis. Claves ademit; exegit).

nium non observaret; Extunc talis pars non observans, portionem suam in hereditatibus, quam in rebus amittat, portio vero pars (partis) observantis vna cum hereditatibus suis sola (salva) remaneat.

Statuta Distr. Fogaras (p. 172):

Boyarones more et lege ipsorum vxores a se abycere vellent et cum easdem (sic) amplius manere nollent, pars separans, castellano.... soluat pro birsa-gio florenum vnum. Rusticus Valachus similiter, uxorem abycere voluit.... boyaroni suo.... soluat asporas nouem.

Gratiani De I. Heraclide Despota (Ed. 1759) p. 21:

Matrimonia viri (Valachi) vel minimis de causis saepe solvunt remisso uxori nuncio pensisque fisco duodecim denariis.

Wrancii De situ Transsylvaniac, Moldaviae etc. (ap. Ilarianu, Tesauru, III. p. 179):

matrimonia... dato repudii libello, et pecunia quadam admodum modica, in signum dissolutae desponsationis uxori redita, dirimere nullum nefas est.

27.

După legea vechiă românească, căsătoriile străinilor cu femei române, în cuprinsul teritoriului român, erau prohibite. O astfel de căsătorie nelegitimă nu putea să conferască străinului și copiilor săi nici drepturi politice, nici civile, pe pământul românesc.

Seneca, De Benef. IV. 35:

Promisi tibi filiam in matrimonium; postea peregrinus apparuisti; non est mihi cum externo connubium. Eadem res me defendit, quae vetat. (Cf. Liviu, lib. XLIII. 3.

Revista nouă, An. III. 302. Chrisovul lui Ion Ștefan Michaiu Racoviță din a. 1764:

De vreme ce străinii, cari vin aici în țară.... să și însoră, ce iaș femeii de aici de pământ și fete de boiari și cu multe feluri de mijlociri intră și în rândul boiariilor cu diregatorii.... obicei, ce rău s'a înrădăcinat aici în pământul țerei, hotărîm Domnia mea, că de acum înainte nimeni din străini să nu se mai însore aici în pământul țerei și se ia fată de pămîntean și pămînteni iarăși să nu îndrănescă a-și da pe fiă sa sau alte rudeni după străini, măcar ori cine ar fi, pentru că oricare de acum înainte va face peste porunca și hotărîrea acesta a Domniei mele să scie, că cei însurați se vor isgoni din pământul țerei împreună cu femeia, și totă averea lor se va lua pe sēma Domniei etc.

28.

După vechia lege românească, străinul erau incapabilul de a câștiga și slăpăni avere imobiliară pe teritoriul districtelor, ori al țărilor românești.

Tab. III (s. VI):

Adversus hostem aeterna auctoritas.

Cicero, De off. I. 12:

Hostis enim apud majores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant duodecim Tabulae: «ut status dies cum hoste», itemque: «adversus hostem aeterna auctoritas».

Ast-fel străinul (hostis), după cele XII tabule, nu avea nici drepturile publice, nici drepturile civile ale cetățianului roman. În particular, el nu avea dreptul de a cumpăra, de a posedea și de a vinde în mod legitim (jus commercii).

În contra străinului, dreptul de proprietate și de posesiune, al cetățianului și al statului roman, nu se prescria în veci.

Pesty, A Szörény vármegyei oláh kerületek, p. 73—74. a. 1457:

Nos Ladislaus Dei gr. Hungarie.... Rex.... omnia et singula eorundem Valachorum et Keniziorum priuilegia.... perpetuo valitura, roboramus.... Et.... decreuimus a modo in posterum in prefatis octo districtibus (Valachorum) nullo unquam tempore alicui extraneo possessiones et villas donare.

Pesty, A Ször. Bánság. III. 300. 1561:

Nicolaus pobora in vniuersitatis dominorum nobilium Comitatus Zewriniensis (nomine) asserens: habere ipsam vniuersitatem nobilium efficacia priuilegia, ne videlicet maiestas Regia cuiuspiam in Comitatu ipso Zewriniensi Bona non habenti Bona conferre possit.

Acastă dispozițiune a legii românești este arhaică. O inscripțiune romană din a. 201 d. Chr. amintesc de legile antice ale locuitorilor din Tyra (Cetate albă, Akherman), după care singur numai reprezentanții municipiului Tyra, nu imperatul, puteau să conferască unui străin dreptul de cetățian în această localitate.

C. I. L. vol. III. nr. 781:

Epistula imp. Severi et Caracallae ad Heraclitum: quod attinet ad ipsos Tyranos quique ab eis secundum leges eorum in numerum civium adsumpti sunt, ex pristino more nihil mutare volumus.

În a. 1525, bătrânii țărgului Vaslui u cer de la Ștefan Vodă cel tînăr să le facă dreptate pe legea bătrână, se iese din mâinile Armenilor, Jidovilor și Grecilor locurile de casă, fâneațele și prisecile, fiindcă, după legea bătrână, străinii nu au drept să cumpere ocini, locuri de casă, de fâneațe, de prisec. *Er Domnul hotărește: «ma ocini nimeni, veri care străin, fire-ar și Grec, n'are volnicie în pământul nostru moldovenesc a ține veri a birui»* (Uricariu, I. 139).

29.

După legea vechiă românească, Sâmbăta era ziua legală destinată pentru audiențe înaintea tribunalului.

Lex Alamannorum, tit. XXXVI:

Constit. Distr. T. Fogaras (p. 304):

1. Conventus autem secundum consuetudinem antiquam fiat in omni centena coram Comite... et coram Centenario.

Juxta antiquum et in praesens usque retentum modum ac consuetudinem terminus Celebrationis Sedis Judiciariae praefixus est dies Sabbathi.

2. Ipsum placitum fiat de sabbato in sabbatum.

Încă înainte de introducerea creștinismului esista la poporul roman un ciclu calendaristic de 7 zile, despre care însă vechii autori nu fac aproape nici o amintire. A șeptea zi din acest ciclu se numia sabbatum.

În această privință, Suida (v. Σάββατον) scrie: Sâmbăta era a șeptea zi din ciclul de șapte zile, pe care o venerau Romanii.

Filosoful Seneca, născut în Hispania la a. 3 d. Chr., amintesc de asemenea (Epist. 95), că esista un obicei vechiu la Romani să aprindă candelile în ziua de Sâmbătă (Accendere aliquem lucernam sabbatis).

După Ovidiu (R. Am. 219) însă, Sâmbetele erauenerate de către peregrini (peregrina sabbata); o numire generală, care după cum vedem se raporta la toți străinii, nu numai la Ebrei.

Un vechiu oraș cu numele Sabata se află situat pe teritoriul Etruriei, lângă un lac frumos, în apropiere de Roma (Strabo, V. 2. 9). Liviu (XXVI 33) amintesc de o grupă de locuitori numiți Sabatini de pe teritoriul Campaniei.

Este afară de orî ce îndoieală, că la populațiunile de rasa pelasgă, numele zilei săptămânale «Sâmbătă» este anterior creștinismului, și că prin urmare nu este biblic.

Sabinii și Umbrii adorați pe o vechiă divinitate națională, sub numele de Sabus (Dionys. II. 49. — Sil. Ital. VII. 424). Același Sabus, numit de Virgiliu Sabinus, ne mai apare ca un strămoș al regelui Latinus (Aen. VII. 178).

În Thracia, după cum ne spune Macrobiu (Sat. I. 18), Liber pater său Bacchus era adorat ca divinitate a sorelui sub numele de Sebazius, Sabazius, Sabadius, (un cuvânt compus din Saba(s) și dius, Saba zeul); unde mai avea și un templu de formă rotundă pe o colină, numită Zilmissus.

Acest Sabadius său Sabazius al Thracilor, orî cu alte cuvinte al populațiunilor gete, ne apare ca una și aceeași divinitate cu Sabus al Umbrilor, Sabinilor și Latinilor. Acestei divinități solare se vede, că a fost consacrată la semințele vechi pelasge ziua a șeptea din săptămână, sabbatum, rom. Sâmbăta.

În dialectul venețian, Sâmbăta se numesc și astăzi Sabo (Boerio, Diz. d. dial. venez. 1861, p. 590), adică ziua consacrată lui Sabus. În provincia Neapolului se mai aude și în timpurile noastre espresiuinea caracteristică pentru această zi: nun c'è sabetto senza sole, «nu e Sâmbăta fără sora» (Andreoli, Voc. napol.-ital. p. 578).

În Transilvania mai aflăm încă unele urme importante despre cultul divinității Sabus. Una din mănăstirile cele mai vechi și mai celebre ale Țerei Făgărașului a fost cea de la Sâmbăta, o localitate, al cărei nume derivă fără îndoieală dela un vechiu sanctuar al divinității adorate odată acolo.

În dialectele medievale ale Galliei (Franciei), ȋia Sămbetei se numia sambba-di (Littré, Dict. v. Samedi), un termen, în care vechia divinitate Sabus ne apare sub numele de Sambba.

În Transilvania, se mai aude pe la începutul sec. XIX-lea cuvântul Sămbea și sfântul Sămbean, ca o formulă de întărire scđ dejurămint (Lexicon valach.-lat., Budac, 1825, v. Simbé).

Cele 9 nimfe (muse), carî însoțiau pe Sabazius în călătoriile sale (Diod. IV. 4. 1) se numesc în descântecelor române «nouă sămbe albe» (Schmidt, Das Jahr u. s. Tage, p. 15). Probe evidente, că Saba-zius al Thraco-Geților era identic cu Sabus și cu Sămbea, de la care derivă numele ȋlei Sămbăta.

Vechiul us, de a ȋine judecăȋile în ȋia de Sămbăta, i-l aflăm conservat și în Lex Alamannorum.

În fine aceeași consuetudine a existat o dată și în părȋile de sus ale Italiei. În provincia Boloniei se mai aude și astă-ȋi expresiunea: «mancar un sabet a on» (i lipsesce cui-va Sămbăta), cu înȋelesul de: «non aver tuto il suo giudizio», adecă «a rămâne scurtat în drepturile sale» (Berti, Voc. bologn.-ital. II. 275).

Din acestă dispoziȋiune a legiî vechî rezultă așadar, că Sabus scđ Saba-zius a fost o divinitate principală a triburilor pelasge din nordul Dunării de jos.

Nume personale și de familie Savu, Savul și Săulea sunt pâna astă-ȋi forȋte răspândite în ȋera Făgărașului și în judeȋul Muscelului din România. Pe la a. 1679 aflăm pe un Sava Basarab (Hasdeu, Etym. magn. III, 2543).

Fratele lui Anacharsis (594 a. C.) poartă la Herodot numele de Saulios (Săulea). Sfântul creștin Sava (Sabas), înecat în apa Buzăului (Musaeus), încă a fost originar din Dacia (Acta S. Sabae martyr. în Acta Sanct. Hung. I. p. 199).

IV

După cum vedem, acestă legiuire vechiă a poporului român, numită «Lex antiqua Valachorum», «antiqua et approbata lex districtuum volahicalium universorum», «Jus Volahie» și «Jus valahicum», ce conȋinea dispoziȋiuni din tôte ramurile dreptului public și privat, se reduce la o vechime forȋte depărtată.

Fără îndoieală, că acestă constituȋiune tradiȋională a poporului român este în fond una și aceeași cu așa numitele Leges Bellagines din sec. VI, despre carî ne face amintire Jornande ¹⁾.

¹⁾ Statutele Țerei Făgărașului (Fogarasvidéki Statutumok) din 1508, ne apar, în ce privește particularităȋile limbei, numai ca o simplă traducere latină de pe un text românesc mai vechiu, după cum acesta rezultă din expresiunile: grauitates Boyaronum (greutăȋile boierilor); filiam prefacere haeredem masculinum; fur iste solito more vocatur Induspes (fur, care intră pe din dos); proditiōe domus (prădăciunea casei); humanitatem amittant (scđ pėrdă omenia), una pinta vini (o pintă scđ cupă de vin).

Aici cuvântul *Bellagines* are însă o semnificațiune etnică ¹⁾; este o expresiune identică cu *Bellacенаe* sѣu *Bellacorum*, adecă Legile Bel-lacilor, cum se mai numiau în epoca romană unele triburi barbare ale familiei pelasge.

Termnul geografic de *Blacena* ni se presintă la Dunărea de jos încă cu 200 anі mai înainte de timpurile lui Jorname.

În actele conciliului ținut la Sardica (Sofia) în a. 343, aflăm pe lângă alți episcopi ai Daciei aureliane și pe un *Athenodorus* a Dacia de *Blacena* ²⁾. Aici «*Blacena*» pôte sѣ fie numele orașului de reședință al episcopului *Athenodor*; însă pôte sѣ fie și numele eparchiei sale. În tot cazul, «*Blacena*» este o numire topografică dela Dunărea de jos, și care ne indică că acest oraș, orі ținut, a fost locuit de *Blaceni* încă înainte timpurile lui Jorname.

Același înțeles cu numele de *Leges Bellagines* și *Lex Valachorum* i-l avea în sec. III a. Chr. și terminul grecesc de *Blacennomion* (τέλος, vectigal), derivat din *Blaconomos*, o lege tradițională, după care se guvernau *Blachi* stabiliti în părțile de jos ale Nilului ³⁾.

În ce privește manuscrisul al doilea, sub numele de *Constitutiones Districtus Terrae Fogaras*, acesta conținea în mare parte numai simple estrase din o con-dică mai vechiă de articule și edicte (*Protocolares articuli et edicta*. Tit. XIX. art. 9), și care se păstra la Căpitănatul Țerei Făgărașului. Unele dispozițiuni din Constituțiunile aceste pörtă datele de 1635 și 1690; altele însă amintesc de *Dux* sѣu *Ducele Făgărașului* (Tit. XIX, art. 4), și de *vajvoda* *les homines*, un fel de comisari judecătorești ai *voivodului*; o numire ce se vede a fi rămas din timpuri vechi, de ôre ce Căpitănatul T. Făgărașului, care ținea mai târziu locul *Voivodului* de o-diniöră, avea dreptul să pedepsescă pe acești comisari; erau așa dar însărcinați sѣi (*quos [vajvoda] les homines] Dominus Capitaneus, legaliter puniat*. Tit. VII, art. 2). Resultă așa dar, că o parte din articulele acestor Constituțiuni avuse putere de lege și în timpurile, când Făgărașul constituia un *Ducat* sѣu *Voivodat*.

¹⁾ Exemple analôge sunt: *Lex Salica*, *Lex Burgundiorum*, *Lex Alamannorum*, etc.

²⁾ *Migne*, *Patrologiae cursus*. Ser. lat. T. LVI. p. 54.—*Bini* Severini Concilia generalia. Lutetiae. 1636. I. 523—524.—Mai notăm, că *Blacaenus*, ca nume familiar, adecă de origine din o *Blacaena* ôre-care, ne apare și pe o inscripțiune romană din *Asturia* (C. I. L. II. 2633), unde după cum am vădut mai sus, se afla triburi emigrate din regiunile Scythiei încă înainte de cucerirea peninsulei iberice de către *Romani*.

³⁾ Un cuvânt compus, în care ultima parte ne apare ca un adiectiv neregulat format din νόμος, lege. *Impositul fiscal* din *Alexandria* era basat, pe δ των Βλακων νόμος, după cum dările fiscale ale *Românilor* din *Transilvania*, *Ungaria*, *Polonia* și *Serbia* încă se întemeiau pe *Lex antiqua Valachorum*. Cf. *Henr. Stephanus*, *Thesaurus l. gr. v. Βλακωννόμιον*: Quoniam scilicet in legibus erat ut των Βλακων nomine id penderent qui sciscitatum eos adibant (Etym. Magn. p. 199. 10. Sch. Βλακωννόμιον).—*Plč*, *Abst. d. Rum.* 142. 1493: antiqua eorum (Valachorum) lege... vitulum trium annorum exi-

V

În ce privește istoria legislațiunii vechi pelasge ne prezintă un deosebit interes asemănarea cea mare, ce există între *Lex antiqua Valachorum* și între fragmentele, ce ne-au mai rămas din cele XII Tabule ale Decemvirilor romani.

Ambele legislațiuni se bazează pe aceleași principii juridice. Ele se refer la aceleași timpuri arhaice, la aceeași constituțiune a societății, în fine la același mod de viață și la aceleași trebuințe.

Istoricul Paul Joviu, născut pe la finele sec. al XV-lea, avuse ore-cărî cunoștințe despre acest vechi codice de legi al Românilor, fiind că dânsul a rămas surprins de caracterul antic al acestor legi, pe carî le credea că sunt în realitate numai legi vechi romane ¹⁾.

Despre cele XII tabule ale Decemvirilor se credea în general, că ele au fost împrumutate din Grecia, în particular din legile Athenienilor ²⁾.

Polybiu însă, născut pe la a. 204 a. Chr., ne spune cu totul alt ceva: că vechia constituțiune și administrațiune a Athenei nu se asemăna, nici în fond, nici în formă, cu instituțiunile Romei. Poporul Athenei, dice dânsul, a fost tot-de-una asemenea unor corăbii fără guvernatori ³⁾. De asemenea scrie și Dionysiu din Halicarnas: că legile celor XII tabule erau cu mult mai escelente și mai bune de cât legile Grecilor ⁴⁾; ér Tacit, la rândul său, scrie, că Decemvirii însărcinați să prezinte un proiect de legi pentru Romani, au cules din toate părțile, unde au putut să afle ceva bun ⁵⁾.

În fine, mai aflăm la Serviu o importantă notița istorică, că Falisci din gatis.—Hasdeu, Coloniile române din Galiția, p. 43, 1541: census, omnem daciam, more aliarum villarum Valachicarum dabit quolibet anno.

¹⁾ Pauli Jovii Hist. libr. XL (ed. Basiliae, 1567, tom. II. p. 310): Apud Valachos enim, non Romanae modo disciplinae certi mores et leges vigent, sed ipsa quoque Latinae linguae vocabula servantur.

²⁾ Livii l. III. 31: missi legati... jussique inclutas leges Solonis describere, et aliarum Graeciae civitatum instituta, mores, juraque noscere. — Ibid. III 33: Decemviri creati.... His proximi habiti legati tres, qui Athenas ierant.... simul peritos legum peregrinarum ad condenda nova jura usui fore credebant.

³⁾ Polybii lib. VI. 43—51.

⁴⁾ Dionysii lib. XI. 44.

⁵⁾ Taciti Ann. III. 27: creatique decemviri, et, accitis quae usquam egregia, compositae Duodecim Tabulae.—Krueger, Histoire des sources du droit romain (Paris, 1894) p. 17: il faut se garder d'attribuer une origine grecque à la plus grande partie des dispositions des Douze Tables.... les fragments que nous possédons ne laissent pas de doute à cet égard.

Etruria aŭ fŕost numiŕi ōmenŕi «drepŕi», fiind-că Romanŕi aŭ trimes la dēnŕi pe Decemviri, ŕi aceŕtia aŭ copiat de aici multe dispoziŕiuni legali ŕi aŭ mai luat ŕi unele suplimente la cele XII tabule ¹⁾.

Falisciŕ, scrie Strabo, aveaŭ o idiomă particulară, ei aveaŭ cireŕile ŕi turmele cele mai frumoŕe ŕi câmpuri fŕte bune de păŕune ²⁾. Probabil, că aceŕŕi Falisciŕ, popor mai mult pastoral, cari mai aveaŭ ŕi un renume tradiŕional de ōmenŕi «drepŕi» (epitet particular al Geŕilor), sē fi fost numai o grupă de Blaci sēu Vlasci ³⁾, emigraŕi din regiunile Carpaŕilor ŕi ale Istrului de jos.

Faptul însă rēmane pozitiv, că cele XII tabule ale Romeŕi nu conŕineau nimic original; ele erau numai o simplă operă de compilaŕiune din legile ŕi consvetudinile cele vechŕi ale triburilor pelasge, cari, după credinŕa generală, mai aveaŭ ŕi autoritatea unor legŕi «sfinte», rēmase din bētrāni.

Populaŕiunile de rasă pelasgă aŭ avut tot-de-una o deosebită veneraŕiune pentru instituŕiunile lor vechŕi, sēu strāmoŕescŕi (vetus mos).

Romul, scrie Dionysiu din Halicarnas, după ce a pus primele fundamente ale Romeŕi, după ce a fortificat-o cu ŕanŕuri ŕi muri, a convocat la adunare pe cetăŕeniŕi noului oraŕ, ŕi punēdu-le în vedere, că liniscea ŕi fericirea fiecărui stat depinde de la forma guvernului, a cerut sē-ŕi dea părerea: că după ce fel de constituŕiune voesc sē fie guvernaŕi: dacă voiesc sē asculte numai de unul, ori de mai puŕini, sēu dacă voiesc sē încredinŕeze păŕirea legilor întregului popor; ér ei rēspunseră: Noi nu avem trebuinŕă sē fim guvernaŕi după forme noue, ci voim sē fim guvernaŕi în modul, după cum strāmoŕiŕi noŕtriŕi aŭ aflat că e mai bine, ŕi modul acesta, care ne-a rēmas de la bētrāni, noi nu-l vom schimba, nici nu ne vom depărta de aŕeŕăminŕele lor, cari credem, că aŭ fost stabilite cu multă înŕelepŕiune ⁴⁾.

În Roma, mai vedem, că legile Decemvirilor se promulgă cu aceleaŕi formalităŕi tradiŕionale ca ŕi în Dacia.

În regatul lui Atlas — din părŕile meridionale ale Dacieŕi — cele mai vechŕi legŕi din timpurile preistorice aŭ fost gravate pe o columna de aramă galbină ⁵⁾.

Tot ast-fel ne spune Dionysiu, că legile Decemvirilor, la început numai

¹⁾ Servius, Aen. VII. 695: Justos (Faliscos) autem dicit, quia populus Romanus missis decem viris, inde multa jura collegit, et nonnulla supplementa duodecim tabularum accepit.

²⁾ Strabonis Geogr. lib. V. 2. 9.

³⁾ Cf. pag. 863.

⁴⁾ Dionysii Hal. lib. II. 3—4.

⁵⁾ Platonis Critias (Ed. Didot, vol. II. p. 259).

10 tabule, corectate, primite de senat și votate de popor, au fost gravate pe columne de aramă, expuse în for și aduse ast-fel la cunoștința publică ¹⁾.

În fine, mai aflăm la Romani încă un alt obicei juridic, împrumutat fără îndoială din Dacia.

Agathyrși, de lângă riul Maris (Mureș), aveau obiceiul, cum scrie Aristotele, să cânte legile lor ²⁾, fie din cauză, că le considera ca legi sfinte, ori pôte numai din motivul, după cum presupune Aristotele, ca legile să nu fie uitate.

Același mod de venerațiune îl vedem introdus și la Romani pentru legile celor XII tabule. Tinerii Romani, scrie Cicero, învățau, până în timpurile sale, să cânte legile celor XII tabule: *discebamus enim pueri XII (tabulas), ut carmen necessarium* ³⁾; un obicei, care de sigur a fost împrumutat de la Agathyrși, singurul popor, care în timpurile vechi î-și cânta legile sale.

VI

O parte din legile cele sacre ale Romanilor, anterioare celor XII tabule, o forma, după cum spune Dionysiu, legile fețiale (*jura fetialia*), ce conțineau prescripțiunile cele sacre: cum să cêră satisfacțiune dela inimiți, cum să declare războiele și cum să încheie tractatele de pace.

Romani împrumutase aceste legi în timpurile lui Numa, ori ale lui Ancu Marciu, dela alte seminții pelasge; însă pe la finele republicei nu se mai scia cu deplină siguranță de la cari popore anume. Tradițiunile vechi aminteau numai de două popore, de Falisci (*Aequicoli*) și de locuitorii din Ardea, de la cari se credea, că au fost copiate aceste legi ⁴⁾.

În această privință, Dionysiu scrie:

Faliscii și Fescenii mai păstrează încă până astă-dî unele urme puține ale originii lor pelasge. În orașele aceste au existat timp îndelungat multe instituțiuni arhaice; ast-fel, de câte ori aceste orașe aveau trebuință să porțe război cu alții și să respingă agresiunile lor dincolo de hotarele sale, ei trimeteau în fruntea trupelor sale ôre-care preoți fețiali fără arme ⁵⁾.

Acești fețiali aveau să îngrijescă, că poporul roman să nu facă un război pe nedrept cu alt popor federat, și în cas dacă un alt popor a violat le-

¹⁾ Dionysii Hal. lib. X. 57.

²⁾ Aristotelis Probl. Sect. XIX. 28.

³⁾ Ciceronis Leg. II. 23.

⁴⁾ Dionysii Hal. lib. II. 72.

⁵⁾ Dionysii Hal. lib. I. 21.—Livii lib. I. 32.

găturile internaționale, poporul roman se trimită legați, cari se ceră prin graiuri vii repararea nedreptății, și numai în cas dacă cererile aceste rămăneau nesatisfăcute atunci poporul român se le declare război.

Modul, cum î-și îndeplineau feșialii misiunea lor, era următorul: Unul, doi, trei ori patru feșiali, îmbrăcați în vestminte de ceremonie și luând cu dănsii însemnele cele sfinte, mergeau la orașul celor ce au făcut nedreptate poporului roman. Ajungând la hotarul inamicului, unul din feșiali, punând pe cap un vâl de lână, începea să strige: «Audi Joe, audiți voi hotarelor, audiți voi (aci rostia numele orașului și al poporului inamic), audiți și tu Dreptate, eu sunt trimisul public al poporului roman și vin la voi cu o misiune dreaptă și se credeți în cuvintele mele»; apoi făcea expunerea cererii, și invoca de nouă pe Joe și pe cei-alalți zei ca mărturie. După ce rostia aceste cuvinte, feșialul pleca înainte către orașul poporului inamic, și repeta din nou aceleași jurăminte și declarațiuni către cel de întâiu cetățean, ori jăran, pe care-l întâlnea în drumul său pe teritoriul inamicului; ajungând apoi la porța orașului, el invoca de nouă pe zei și repeta aceleași cereri către portariu, ori către acela, pe care-l întâlnea aci; în fine se ducea în forul orașului străin și aci aducea la cunoștința magistraților cauza venirii sale, repetând tot de una aceleași jurăminte, aceleași cereri și blesteme. În cas, dacă cererea sa se îndeplinea, feșialul se retrăgea ca amic de la un popor amic, ér dacă poporul inamic cerea timp pentru deliberare, atunci i se concedeau 30 cel mult 33 zile, și în fine dacă trecea și acest interval fără rezultat, feșialul invoca de nouă pe zeii de sus și de sub pământ ca mărturie pentru nedreptatea ce s'a făcut poporului roman, se întorcea la Roma și raporta senatului, că s'au îndeplinit toate cele prescrise de legile sfinte, și dacă acum senatul voiesce să declare război, zeii i permit acesta. Dacă în urma acestor formalități sacre, senatul hotăria declararea războiului, atunci se trimitea un feșial, ca să anunțe inamicului în mod solemn, că poporul roman i declară război. Feșialul lua cu sine o hastă (lance) ferecată, seu o hasta sângerată și pârlică în flăcări, mergea la hotarul inamicului și aici rostia următoarele cuvinte: «De ore-ce poporul și oamenii (indica numele orașului său națiunii inimice) au lucrat în contra poporului roman, poporul roman a hotărât să facă război cu poporul și cu oamenii (numele inamicului), ér senatul poporului roman a consimțit și a aprobat să se facă război cu poporul și cu oamenii (numele); din această cauză eu și poporul roman declar și fac război poporului și oamenilor (numele orașului ori al poporului)», și după ce rostia aceste cuvinte, el arunca lancea sângerată pe hotarul inamicilor ¹⁾.

¹⁾ Dionysii Hal. lib. II. 72.—Livii lib. I. 32.

Aceste formalități îndeplinite, Romanii numiau războiul, ce aveau să-l porțe, *bellum justum et pium*; just, fiind-că era întemeiat, legitim; și pium, fiind-că era declarat cu formele cele sfinte, prescrise de religiune.

VII

Originea istorică a legilor fețiale se vede a fi fost în părțile de răsărit ale Europei, și în particular în țărilor de lângă Dunărea de jos.

Urmele acestei instituțiuni le aflăm la Geți în o formă mult mai religioasă, și prin urmare mai arhaică.

După Stephan Byzantinul, legea Geților era, că legații, pe cari i trimeteau la inamic, se mergă bătând citerile său cobzele ¹⁾.

În țărilor de lângă Oceanos (potamos) și de la munții Riphei, ori cu alte cuvinte de la Dunărea de jos și Carpați, citerile erau instrumente de musică religioasă.

Cu citerile se acompaniau aici imnele religioase, pe cari le cântau Hyperboreii în onóra lui Apollo ²⁾.

O altă amintire despre fețialii Geților o aflăm la Iornand ³⁾.

«După cum scrie Dio», ȳice istoricul got, «Filip (regele Macedoniei, tatăl lui Alesandru cel Mare) fiind strimtorat din lipsa banilor, strinse armata ce o avea disponibilă și plecă să prădeze orașul Udisitana din Mesia, ce se afla în vecinătate cu orașul Thamiris de lângă Dunăre, și care în timpurile aceste se afla sub stăpânirea Geților. Inșă, pe când Filip se apropia cu trupele sale de orașul, pe care voia să-l prădeze, observă de o-dată, că nisce preoți de ai Geților, din clasa celor, cari se numesc pii, deschid porțile cetății și-î vin înainte îmbrăcați în haine albe și bătând citerile. În rugăciunile lor, ce le cântau cu vocea, preoții aceștia învocaū pe ȳeiū lor strămoșesci să le fie în ajutoriū și să respingă de la dênșii departe pe inimici. Macedonenii vȳdȳnd pe preoți, că le vin înainte cu atȳta încredere, sunt cuprinși de uimire, și putem ȳice, că acești ȳomeni armați ai lui Filip sunt oprii în loc de ȳomeni fără de arme. Armata lui Filip, ce se afla acum pusă în ordine de luptă, i-și desface îndată rȳendurile sale, renunȳă să prădeze orașul și nu numai că se retrage, dar restituie Geților și pe ȳomeni, pe cari i prinsese în afară de zidurile cetății. Apoi Macedonenii încheiară un tractat de pace cu Geți și se întȳrseră în apoī». ⁴⁾.

¹⁾ Steph. Byz. v. Γετία.—Theopompi fr. 244.

²⁾ Diodori Siculi lib. II. 47.

³⁾ Jornandis De reb. Get. c. 10.

⁴⁾ La Romanī, fețialii formaū o corporaȳiune anumitȳ religioasă. Fețialul tri-

În fine, Aureliu Victor (sec. IV), care avuse la îndemână unele isvóre mai vechi, atribuie înființarea instituțiunii fețialilor unui așa numit Rhesus¹⁾.

După Homer, Rhesus, fiul lui Ioneu (Ῥιόνεύς), a fost un rege avut din timpurile troiane. El domnise peste Thracii din părțile cele mai extreme ale peninsulei (ἔσχατοι ἄλλων), seî peste regiunile din nordul Dunării de jos, numite adese ori în poemele epice τὰ ἔσχατα. Rhesus luase parte la războiul troian, ca aliat al lui Priam, având cu dînsul un car de război, lucrat din aur și argint, și arme uriașe de aur și argint, cari, după cum țice Homer, se potriveau mai mult pentru deî de cît pentru ômenî ²⁾.

mis să cêră satisfacțiune de la inimic este numit la Liviu punciis publicus (I. 32). La Cicero, ei sunt oratores fetiales (Leg. II. 9). În ce privește forma numelui, Romanii scriau mai mult feciales de cât fetiales; Grecii însă numai cu τ, φειάλοι, φειάλοι, φειάλες. Despre originea numelui fecialis ori fetialis, cei vechi nu erau pe deplin în clar. Festus (v. Fetiales) ne pune cu deosebire în vedere cuvântul facere, fiind-că fețialii aveau dreptul să facă pace și război. Varro cêrcă să derivă numele fețialilor dela fides, credință, și foedus, tractat internațional (L. L. lib. V. 86). Simple etimologii arbitrare, după asemănarea cuvântului «fetialis» cu alte cuvinte latine. În Transilvania, îngrijitorul și pădătorul bisericeii se mai numește și astă-zi fêt, lat. aedituus. Aici fêtul trebuie să fie o persoană onorabilă; el este pădătorul vaselor sfinte, al ornamentelor preoțești, și el ajută în altariu pe preot la cele trebuincioase pentru îndeplinirea serviciului divin. Fêtul mai servește ca trimis al preotului pe la poporenii săi și duce circularele bisericești pe la preoții din satele vecine; peste tot, este un ministru al cultului religios. În Moldova și în unele părți ale Transilvaniei, fêtul se numește țircovnic. Același cuvânt црквенник în limba slavă vechiă însemnăză ecclesiae defensor, clericus; în limba bulgărească homo pius; ér în limba polonă orthodox și preot orthodox (Cihac, Dict. d'étym. daco-romane, II. 435). — O altă numire, pe care o aflăm în Transilvania, este aceea de fiu al bisericeii. Aceștia sunt curatorii sêu administratorii averii bisericești. În fine, se mai numesc în Transilvania fețe bisericești persoanele cu un caracter religios, cum sunt preoții, arhieriei și diaconii. În sens mai larg, această numire se mai aplică și la cântăreții, feții și fiu bisericeii. La Geții, după cum ne spune Iornande, clasa preoților, cari îndeplineau funcțiunile de fețialii, se numiau pii (De reb. Get. c. 10). Romanii numiau bellum pium războiul declarat cu îndeplinirea formalităților prescise de legile fețiale (Varro, De vita pop. rom. II. 13. — Cicero, De off. I. 11). Aici termenul «pium» are fără îndoieală un raport istoric, nu cu «bellum», cum credeau Romanii, ci cu instituțiunea cea vechiă a preoților, numiți «pii». După cum vedem, există o legătură intimă între instituțiunile bisericești, ce le aflăm în Dacia, și între instituțiunea fețialilor romani. Originea cuvântului însă se pare a se reduce la termenul «fêt», după cum rezultă din cântecul bătrânesc (pag. 901, nota 2) și din etimologia, ce o propune Varro, sub forma de «foedus» (L. L. V. 86).

¹⁾ S. Aur. Victor, De vir. illustr. 5: (Ancus Marcius) jus fetiale, quo legati ad res repetendas uterentur, ab Aequiculis transtulit, quod primus fertur Rhesus excogitasse.

2) Homeri Il. X. 441.

Legaiți trimiși în anticitate se ceară satisfacțiune de la inamic, ori se încheie un tractat internațional, purtau ca însemne ale misiunii lor un caduceu, sau o vergea înfășurată la un capăt cu doi șerpi, ca simbol al concordiei, al păcii și al prosperității ¹⁾. Aceste însemne, ne spune Pliniu, au fost cu deosebire

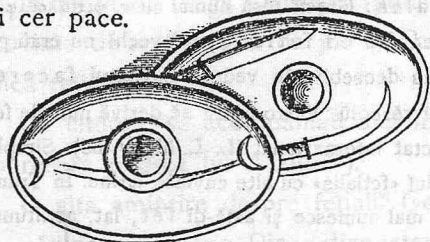

263.—Caduceul pe monetele anteromane ale Daciei. (V. p. 748 seqq.)

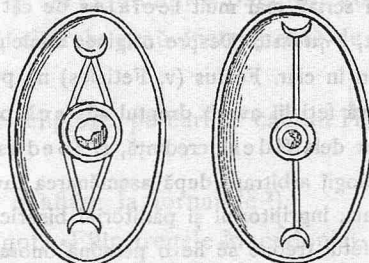
în us la populațiunile barbare; înțelege însă, de rasă pelasgă ²⁾.

Caduceul ne apare în anticitatea pelasgă ca atribut particular al lui Hermes său Armis al Daciei și figurează sub diferite forme mistice ca emblema națională pe monetele anteromane ale Daciei.

Caduceul în forma unei carje simple, ori cu două propte, este figurat și pe scutul unuia din cei doi regi ai Daciei, cari îngenunchază înaintea lui Traian și cer pace.

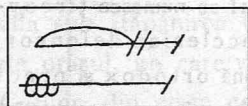

264.—Scuturile celor doi regi ai Daciei, cari cer pace dela împ. Traian.—După Froehner, La Col. Traj. pl. 102.

265—266.— Alte scuturi dace. Froehner, pl. 104, 168.

În fine, caduceul în o formă foarte arhaică, ca un simplu baston, înfășurat cu doi șerpi la capetul de jos ne apare și ca atribut tradițional al Domnilor Țerei românești din sec. al XVII-lea ³⁾.

267.— Însemnele tradiționale ale puterii suverane a Domnilor Țerei românești. (V. p. 759).

¹⁾ Cic. De orat. I. 46.—Varro, Vita p. r. l. II.—Liv. l. I. 20; LXXXI. 38.—Suida, v. Ἀρχαγορεύς.

²⁾ Pliniu l. XXIX. 12. 2: Hic... complexus anguium... causa videtur esse, quare exterarum gentes caduceum in pacis argumentis circumdata effigie anguium fecerint.

³⁾ Despre cârja sașă toiașul tradițional al regilor vechi din țările aceste mai amintesc și astăzi colindele religioase române. Toiașul de argint a fost dăruit de Crăciun bătrânul (Saturnus senex) lui Ion (Hermes, Armis, Ion, Ianus), ca simbol al puterii peste cer și pământ.

Iar Crăciun bătrânul
Din gură graia:
— Eu oiu fi mai mare
Și mai de de mult
Pe negrul pământ;
Ióne, Ióne,
De când te ai născut

Pe negrul pământ,
Eu m'am prilegit
Și ți-am dăruit
Toiaș de argint,
Pólă de vestmânt,
Să stăpânești cerul,
Cerul și pământul.

După legile fețiale ale Romanilor, fie, că aceste legi au fost împrumutate de la Falisci, ori de la locuitorii din Ardea Italiei, fie pôte de a dreptul din părțile de răsărit ale Europei, din Ardia său Ardélul dela Carpați, cea din urmă formalitate pentru declararea solemnă a războiului se îndeplinea prin aruncarea unei lănci sângerate pe hotarele inamicului.

În Transilvania, sabia sângerată, ca simbol marțial, a avut de asemenea un rol însemnat până în ultimele timpuri ale constituțiunii medievale (a. 1848).

În aceste părți ale Daciei vechi, de câte ori se ivia necesitatea să se aducă la cunoștința locuitorilor, că războiul s'a proclamat, se purta din comitat în comitat, din district în district și din oraș în oraș o sabie dréptă, cu doué tășuri, ori o țépă sângerată, în semn de proclamare oficială, că toți cetățenii și iobagii obligați la ôste se prindă fără întârziere armele și se plece la locurile lor de concentrare ¹⁾.

Se pare însă, că aruncarea săbiei, ori a lăncii sângerate, pe hotarele inamicului, a fost o-dată în us și în țerile de la Carpați.

O reminiscență în această privință, o aflăm într'un cântec bătrânesc din Moldova, care se termină prin cuvintele: «Săi Ștefane la hotare, c'a intrat sabia în țéră!» ²⁾.

Doué erau așa dar insemnele solemne, ce le întrebuițau fețalii romanii pentru îndeplinirea misiunii lor: caduceul (toiagul său cărja), atributul lui Armis său Hermes, ca simbol al păcii, și hasta ori sabia, attributele de războiuri ale lui Mars Gradivus (Geticis qui praesidet arvis) ³⁾.

¹⁾ Szabó, Székely Oklevéltár, I. p. 197: Constitutiones exercitiales a. 1463: si necessitate ingruente generalis Insurrectio sive literis Domini Wajudae Transylvaniensis, sive ense cruento... velociter promulgetur.—Olachus, Hungaria, l. I. 3. 2: Nostra quoque tempestate, haec circumlatio ensis vel pali cruore aspersi, observari solet.

²⁾ Alecsandri, Poesii pop. ed. 1866, p. 170. Ștefan Vodă către rezeșul Burcel:

— Măi Burcele, fétul micu!

Iată ce hotăresc eu...

Ia-ți movila răzășie

Ca s'o ai de plugărie...

Și Tătarii de-î vedea,

C'a intrat în țera mea,

Tu se strigi cât i putea:

— Săi Ștefane, la hotare

C'a intrat sabia 'n țéră!

La Romani, în timpurile mai târzii, fețalii aruncau lăncea sângerată de pe o mică înălțime de lângă așa numitul «ager hostilis» (Ovid. Fast. VI. 201); tot ast-fel face la a. 178 însuși împăratul Marc Antonin, când plécă cu războiul asupra Scyților (Dio, l. LXXI. 33). La început însă de sigur, că lăncea sângerată se arunca de pe o movilă de lângă hotarul inamicului. În ce privește cuvintele din versurile de mai sus: «Tu se strigi cât i putea», compară terminii fețalii: clarigare, și clarigatio, a face reclamațiunile solemne cu voce clară și sonoră, adecă «a striga».

³⁾ După Gelliu (X. 27. 3), Romanii trimiseră Cartagenienilor hasta și caduceul, ca să-și alégă.

Amândouă aceste simbole le vedem figurate pe scuturile celor doi regi ai Daciei, cari cer pace dela Traian, și amândouă ne apar și în sec. XVII-lea ca însemne tradiționale ale puterii suverane a Domnilor Țării românești ¹⁾.

VIII

Limba latină a celor mai vechi legi romane se caracterizează în deosebi prin unele cuvinte și forme gramaticale, ce aparțin mai cu seamă trupinei romanice din părțile de răsărit ale Europei.

Ast-fel aflăm în cele XII tabule formele: *occisit* în loc de «*occiderit*», *legassit* în loc de «*legaverit*», *excantassit* în loc de «*excantaverit*», *rupsit* în loc de «*ruperit*», *escit* și *escunt* în loc de «*erit*» și «*erunt*», *faxit* în loc de «*fecerit*», *occantaverit*, «*a făcut cântece*», un termen de formă extraitalică, pe care Decemvirii aflară necesar să-l explice chiar în textul celor XII table prin cuvintele: *sive carmen condiderit*.

Una din dispozițiunile celor XII tabule conținea cuvintele: *Mulieres.... neve lessum funeris ergo habento*.

Cu privire la această dispozițiune din legile Decemvirilor, Cicero scrie: vechii interpreți, S. Eliu și L. Acilliu, spuneau, că nu înțeleg bine cuvântul *lessum* și ei presupuneau, că înseamnă un gen ȳre-care de vestimente funebre (*vestimenti aliquod genus funebris*); ȳr L. Eliu (al treilea interpret) era de părere, că *lessum* înseamnă un fel de bocire sȳu lamentare lugubrȳ (lugubrem ejulationem), și «*eu cred*», scrie Cicero, «*cȳ acesta este sensul adevȳrat, fiind-cȳ legile lui Solon interȳdiceau bocirile la ȳnmormȳntȳri*» ²⁾.

Avem aȳa dar aici numai simple presupunȳri despre ȳnȳelesul adevȳrat al cuvȳntului «*lessum*» (ȳntrebuȳnȳat de autorii romȳni tot-de-una numai sub formȳ de acuzativ). ȳi este de remarcat, cȳ Cicero vorbește aici de vechii interpreȳi ai celor XII tabule, cu tȳte cȳ dela promulgarea acelor legi și pȳnȳ ȳn timpurile sale nu trecuse mai mult de 3 1/2 secole, ȳn care interval nu putem de loc admite, cȳ limba romanȳ sȳ se fi schimbat aȳa de mult, ȳn cȳt sȳ nu mai pricȳpȳ unele dispoziȳiuni ale acestor legi nici vechii interpreȳi. Cuvȳntul «*lessum*» a trebuit aȳa dar sȳ existe chiar ȳn textul original al legilor, pe cari le copiase Decemvirii, precum sȳ aflase de sigur ȳn textul acelor legi și cuvȳntul *occantaverit* ȳn forma sa popularȳ, și pe care Decemvirii ȳu trebuit sȳ-l explice prin «*sive carmen condiderit*».

¹⁾ A se vedȳ pag. 900.

²⁾ Cicero, De leg. II. 23.

De fapt însă, cuvântul «lessum» din cele XII tabule, pe care comentatorii cei vechi nu-l înțelegeau și pe care nu-l pricepea nici însuși Cicero, mai există și astăzi, aproape în aceeași formă, în limba poporului român dela Carpați. Aici însă, acest cuvânt nu înseamnă nici vestimente de jéle, nici boală, ci simplu leșin (deliquium, defaillance), după cum acest înțeles rezultă din o altă dispozițiune cuprinsă în legile Vlachilor din insula Arbe: că nimeni să nu se arunce sevă să leșine în biserică peste corpul celui mort ¹⁾.

IX

Aceeași codificațiune vechiă din timpurile pelasge, numită în Dacia *Leges Bellagines*, în Egipt *ὁ Βλακῶν νόμος*, în evul de mijloc *Lex antiqua Valachorum* și *jus Volachie*, ne apare în părțile de apus ale Europei ca o lege tradițională imemorială, numită de autorii romani *vetus lex romana* ²⁾, *leges romanae* ³⁾, uneori *vetus mos* ⁴⁾ și *Romanus mos* ⁵⁾.

În Gallia, aceeași lege tradițională, politică, socială și religioasă, are caracterul unui obicei național consacrat și este numită îndată după invasiunea cea mare a barbarilor *vetustissima paganorum consuetudo* ⁶⁾, *consuetudo antiqua* ⁷⁾, *consuetudo prisca* ⁸⁾, *antiquum jus* ⁹⁾, *leges antiquae* ¹⁰⁾ și în mod vag *lex romana* și *leges romanae* ¹¹⁾.

¹⁾ Din punct de vedere al etimologiei, *lessum* este de aceeași origine cu *letum* sevă *lethum* «morte», de la gr. *λήθη* «uitare» (Cf. *λήθη*). Despre trecerea lui *l* în *s* vezi Schuchardt, *Vokalismus*, I, 146; III, 79.

²⁾ Nonius p. 531: *Nubentes veteri lege Romana*. — Marianus, *Nunta*, p. 594: Și-o dă 'n legea românească, C' așa-i dată la nevastă.

³⁾ *Juvenalis Sat.* XIV. 100.

⁴⁾ Cicero, *De republ.* I. V. 1.

⁵⁾ *Servius*, *Aen.* III. 222.

⁶⁾ Vezi nota 1. p. 904.

⁷⁾ *Lex Alamannorum* (Baluzii *Capit.* I. 66).

⁸⁾ În legile Longobarților *prisca consuetudo* (Muratori, *SS.* II. P. 1. 256). — La *prisca consuetudo* a provincialilor, în ce privește prestațiunile datorite erariului, se provacă și legea lui Theodosiu din a. 393 (Cod. Theodos. XI. 1. 23).

⁹⁾ Chlotarii r. *Constitutio generalis* a. 560: *jubemus ut in omnibus causis antiqui juris forma servetur* (Baluzii *Capit.* I. 7).

¹⁰⁾ Du Cange, *Gloss. med. et inf. lat. v. Lex antiqua*.

¹¹⁾ Chlotarii r. *Constit. gen.* a. 560. — *Lex Ripuariorum*, tit. 58 și 61 (ap. Baluzium, *Capit.* I. 9. 42. 46).

Ast-fel în Prefața cea vechiă, ce există la Capitularele lui Dagobert din a. 630, se spune, că legile barbare, numite *Lex ripuaria*, *Lex Alamannorum* și *Lex Baiuvariorum*, au fost compilate în mare parte, în timpurile regelui Teodoric (sec. V) și a succesorilor săi, din «*legibus antiquis*», avându-se tot-o-dată în vedere și «*vetustissima paganorum consuetudo*» ¹⁾.

Aceste legi și obiceiuri particulare ale provinciilor, pe cari le subjugase invasiunea ce mare a barbarilor, nu sunt legile imperiului roman, de cari se deosebiau în principii și în formele de procedură, ci sunt legile cele vechi naționale ale populațiilor autochtone ale acestor provincii, legi, cari au subsistat și în timpul dominațiunii romane alături cu legile oficiale. În limbă poporală a provinciilor, ele se numiau adese ori «*lex romana*», nu pentru că aparțineau legislațiunii romane, ci fiind-că au fost legile cele vechi ale populațiilor arimice, ori arimane, răspândite încă din timpuri foarte obscure dela răsărit până lângă țărmurile Oceanului de apus.

Din aceeași fântână a legislațiunii arhaice î-și compilase și Decemvirii legile lor.

Ast-fel Cathulph în o scrisoare adresată lui Carol cel Mare dice, că *Lex romana* a fost cea de întâiu lege a lumii întregi ²⁾.

De asemenea se spune în Suplimentele Capitularelor, că *Legea romană* a fost mama tuturor legilor omenesci ³⁾.

X

La familia acestor legi «romane», de cari ne fac amintire legile barbarilor din sec. VI și VII-lea, aparține și un vechi codice de legi al evului de mijloc, cunoscut astă-dzi sub numele de *Lex Romana Utinensis* ⁴⁾.

¹⁾ Praefatio ad Leges Ripuariorum, Alamannorum et Bajuvariorum: Theodoricus Rex Francorum, cum esset Catalaunis, elegit viros sapientes, qui in regno suo legibus antiquis eruditi erant . . . (et) jussit conscribere legem Francorum etc. . . . Et quicquid Theodoricus Rex propter vetustissimam paganorum Consuetudinem emendare non potuit . . . Chlotarius Rex perfecit . . . (et) Dagobertus Rex (a. 630) . . . omnia vetera legum in melius transtulit.

²⁾ Du Cange, Gloss. med. et inf. lat. v. *Lex Romana*. Cathulpho in Epistola ad Carolum M. Imp. dicitur totius mundi prima . . . Hac porro lege, utebantur praesertim Galli Romani, id est qui a veteribus Galliae incolis . . . ortum ducebant.

³⁾ Baluzii Capitularia. Additio quarta. Tom. I. (1677) p. 1226: *lex Romana*, quae est omnium humanarum mater legum.

⁴⁾ Canciani, Barbarorum leges antiquae. Tom IV. 469—540.—Walter, Corpus jur. germ. antiqui. Tom. III.—Schupfer, La legge romana udinese (Memorie. Scienze morali, vol. VII).

La început, această lege, dice Haenel, nu a fost scrisă în limba latină, ci într-o limbă romană barbară din părțile de apus ¹⁾.

Ca specimine de limba, în care a fost redactată la început această lege, aflăm cuvintele: tima și tema în loc de «timor» (rom. tēmă); furor în loc de «fur», ce corespunde la o formă românească de furor = furul cu / trecut în r ²⁾; atta și atto cu înțelesul de moș, un cuvânt, care se mai află și astăzi în us la Romancii din Tyrol, ér într-o vechime depărtată esista la păstorii său Placii de pe muntele Olymp din Bythinia, sub forma de ἄττις (cum scriu autorii grecesci) și cu înțelesul de «moș» ³⁾. Mai aflăm în această lege favelant, cu înțelesul de «vorbesc», un cuvânt, ce aparține în deosebi dialectului volsc. La Festus: Obsce et volsce fabulantur, nam latine nesciunt.

În această lege, numită «romană», dar care nu conține nimic italic, toate prepozițiunile sunt întrebuițate cu acuzativ, d. e.: «a culpam», «cum suum», «de tertium digitum», «pro mortuum», «sine voluntatem»; prepozițiunea *de* servește spre a indica genetivul și a dativul: «sine consensu de suos patrianos», «per negligentiam de suos tutores», «a curialem hominem non licet», «a principem dicendum est».

În ce privește obiceiurile și instituțiunile țerei, pentru care a fost destinată la început această lege, este de notat, că noi aflăm aici: o clasă proprie de ostași, sub numele de «milites» și «personae altae», cu un for judecătoresc particular; ei nu puteau fi trași în judecată de cât numai înaintea principelui ⁴⁾, întocma ca și nobilii români din Bănat ⁵⁾.

În judecarea proceselor, după această lege, aveau un rol foarte însemnat așa numiții *ómení buní* (boni homines); ei funcționează ca asesori ai judecă-

¹⁾ Haenel (ap. Schupfer, 67): ut liber non latina, sed alia quadam lingua scriptus videatur, quae everso romano imperio in Occidentis aliqua parte ... paulatim ficta est.

²⁾ Cf. Hasdeu, Cuvinte, I. 152: robol = robul; șerbo = șerbu.

³⁾ Arriani Nicom. (in Fragm. Hist. gr. III. 592) fr. 30. — Cf. Diodor, III. 58.

⁴⁾ Schupfer, L. R. U. p. 54: I militi ... avevano un foro speciale davanti ai loro principi.

⁵⁾ Pesty, A Ször. Bántág. III. 197—199. 1531: Ioannes d. gr. Rex Hungarie ... Capitulo Ecclesie orodiensis ... mandamus ... prelibatum franciscum fyat in dominium Earundem (possessionum in districtu Karansebes existentium) statuat ... contradictores vero si qui fuerint Euocet eosdem ... Juxta consuetudinem Nobilium illius districtus In Curiam nostram Regiam ... Racionem contradictionis eorundem Reddituros. — Ibid. III. 212—213. 1539: Comes Georgius Pesthyeny ... Judex curie ... Comití districtus Karansebes ... Committatis Eidem (Gregorio Wayda, de prefata Karansebes) ... vt ... Comparere debeat ... Judicium in premissis, a sua Maiestate, More Curie Sue Militaris Recepturus.

torilor, ca martori și ca ómenî de bună credință ¹⁾, întocma după cum aceeași instituțiune a «ómenilor bunî», ca arbitrii și ca martori, o aflăm și în dreptul vechiú românesc, numit în documentele evului de mijloc «jus Volachie» ²⁾.

Primul esemplar al acestei legî «romane» a fost descoperit în archiva catedralei din Udine, însă aparținuse la început bisericeî catedrale din Aquilea. Învățatul Bethmann este de părere, că originea acestei legî trebuie căutată în Istria ³⁾, de óre ce conține unele dispozițiuni judiciare, ce corespund la stările de lucruri, cum aceste se presintă în cursul evului de mijloc în Istria.

Locuitoriî Istrieî, după cum am văđut mai sus, formase la început numai o emigrațiune de la Dunărea de jos, după cum acesta ne-o indică de altminterlea și numele lor. De altă parte și idioma, în care a fost scrisă această lege la început, are unele particularități caracteristice ale limbei vorbite la Carpați și pe țărmuriî Mării negre. Chiar și principiile fundamentale ale acestei legî se întemeiează pe «lex antiqua Valachorum».

Cele de óntăiú legî politice, civile, religióse și militari aparțin așa dar famílieî pelasge din nordul Dunării de jos.

Aceste legî au fost scrise în limba națională a acestuí popor.

Hermes, ne spune Lactanțiu, a scris întru adevăr multe cărți, în ce privește cunoșcința lucrurilor divine, și în carî susținea, că există numai un singur Dumnezeu mai pre sus de tóte, și pe care i-l numia ca și noi «deum» și «patrem» ⁴⁾.

Schupfer L. R. U. p. 85. I. 6. 2: Quicumque iudex... cum bonus homines (bonis hominibus)... suum iudicium donet. — Ib. I. 4: qui maiorem numerum habuerit de bonos homines, ipse in iudicio secundum legem suam causam vincat.

¹⁾ Hasden, Arch. ist. III. 146. Un raport moldovenesc din sec. XVII-lea: care județ l'ai ales Maria ta dinaintea divanului, să punem doispredece ómenî bunî bătrâni să jure, precum le-au fost uricul Bălășescilor. — Ibid. I. 1. 66. 1490: căci s'au sculat Petru de au jurat cu 12 boieri și au luat hotarul de jos, dar pre urmă éráși s'a sculat și starețul Mateiú (din Tismana) de au jurat cu 24 boieri de au recástigat acel hotar de jos. — Hasden, Cuvinte din bătrâni, I. 26. 1577: și eú o am vëndut lui Dumitru Tehni (o parte de ocină din sat din Brăhășești)... și în tocmelă ne au fost Ona sulifașul... și mulți ómenî bunî. — Cf. ibid. I. 72. 1596. — Pesty, Krassó vármegye tört. II. 25. 1347: Quiquidem quatuor probi viri Jurando... iusticiam inter ipsas partes obseruent. — Ibid. 70. 1364: quiquidem illi Sex probi viri... arbitrarentur sew Iudicarent. — Cf. ibid p. 153. a. 1378; p. 282 a. 1416; p. 284 a. 1418; p. 364 a. 1424. — Pesty, Oláh kerületek, p. 60 a. 1428.

²⁾ Hegel, Storia della costituzione dei municipii italiani, (1861), p. 421: nell' Istria avrebbe avuto origine, secondo Bethmann la lex romana (Utinensis).

⁴⁾ Lactantius, Div. Instit. I. I. 8: Hic (Hermes) scripsit libros et quidem multos, ad

În această limbă vechiă a Pelasgilor au fost scrise și legile cele sacre ale Athenienilor, în care se mai păstrase, până în timpurile lui Varro, cuvintele *κάρω* și *πόρω* ¹⁾.

Resumăm așa dar, că legile cele vechi ale Grecilor și ale Romanilor, precum și legile așa numite barbare din părțile de apus ale Europei, se întemeiază în fond pe una și aceeași legislațiune arhaică, modificată în cursul secolelor, în diferite țări, după trebuințele vieții sociale și politice, însă păstrând peste tot locul numele comun de «lex antiqua» și «lex romana».

Cu deosebire însă, vechiul codice de legi politice, civile și religioase al Daciei, numite «leges Bellagines», ni se prezintă după resturile, ce s'au mai păstrat, și după principiile ce le conținea, ca tipul cel mai vechi și mai puțin alterat al acestei legislațiuni anteromane.

27. Forma vechiă populară a numelui «Pelasgi».

I.

Pelasgi, scrie Dionysiu din Halicarnas, și-au primit numele lor dela Pelasg, fiul lui Ios și al Niobei ²⁾.

Aceeași tradițiune o aflăm la poetul Eschyl, care ne înfașează pe Pelasg rostind următoarele cuvinte: «Eū sunt Pelasg, fiul lui Palaechton, născut din Terra (Gaea), domnul acestei țări, și după mine regele său, s'a numit, cu drept cuvânt, ginta Pelasgilor, ce stăpânesce acest pământ» ³⁾.

Aici, «Pelasg», după cum vedem, este numele național al unui rege ilu-

cognitionem divinarum rerum pertinentes, in quibus majestatem summi ac singularis dei asserit, iisdemque nominibus appellat, quibus nos, deum et patrem.

¹⁾ Varro, L. L. V. 97: quod Athenis in libris sacrorum scripta *κάρω* καὶ *πόρω*.—Ast-fel de cuvinte, ce aparțin după formele lor la trunchiul vechi romanice din părțile de răsărit ale Europei, ni se prezintă și în legile Ripuarilor, Alamannilor, Baiuvarilor și Francilor salici. În particular însă cuvântul barones (sing. baro), cu înțelesul de «primores», «optimates», «homines regis» (Baluzius, Capit. II. 692. 774), ce nu se poate explica din instituțiunile de apus, corespunde după formă și după înțelesul său la românescul boiariu (boyaro, boyarones). Cf. Baluzius, Capit. II. 774 a. 1285: praesente novo Rege et ... pluribus ... baronibus et personis.—Statuta T. Fogaras, 1508. 169: Castellanus castri nostri Fogaras cum Boyaronibus universisque valachis.

²⁾ Dionysii Halic. lib. I. 11 și 17.

³⁾ Aeschyl's Supplices, v. 250—251:

Τὸν γηγενοῦς γάρ ἐμ' ἐγὼ Παλαίχθονος
 υἱὸς Πελασγός, τῆσδε γῆς ἀρχηγέτης.

stru, care a pus fundamentele celui de întâi stat puternic cu o destinațiune morală în Europa.

Însă, înainte de a căuta să ne dăm séma despre forma cea vechiă a numelui «Pelasgi», este de lipsă să cunoșcem, în care parte anume a lumii vechi a fost patria acestui mare civilisatoriu al nămului pelasg.

În vechia literatură grecască, patria ori naționalitatea persónelor mai celebre, din timpurile mitice, se indica adese ori în o simplă formă genealogică. Se personifica țările, ținuturile, munții, riurile, pescerile și se spunea d. e., că strămoșul unui trib, un rege său eroi, a fost fiul Thraciei, al Libyei, al muntelui Atlas, ori al riurilor Oceanos, Scamandros, Alpheos etc.

O ast-fel de genealogiă geografică a avut-o și Pelasg, ce-l de întâi rege tradițional al poporului pelasg.

După una din aceste tradițiuni ¹⁾, Pelasg a fost un strănepot al lui Oceanos potamos (Istrului) și al afluentului său mai mare Tethys (Tisei), ambele aceste riuri personificând ținuturile dela Carpați și Dunărea de jos.

O altă genealogiă alegorică o aflăm la poetul Asiu din Samos, care trăise cu 700 ani înainte de era creștină. După această tradițiune: Pelasg, «cel asemenea Țeilor», a fost născut «în țera neagră, pe munții cei cu culmile înalte» ²⁾.

Aici, mama lui Pelasg este țera, său pământul cel «negru», o numire de altmintrelea foarte vechiă.

La Hesiod, regiunea cea fericită, situată în părțile de nord ale riului Oceanos, unde pământul înfloria și producea fructe de trei ori pe an, se numesce Γαῖα μελαίνα ³⁾.

¹⁾ A se vedé pag. 911, nota 1.

²⁾ Asii fragm. la Pausania, lib. VIII. 1:

Ἀντίθεον δὲ Πελασγὸν ἐν ὀψικόμοισιν ὄρεσσι

γαῖα μελαίν᾽ ἀνέδωκεν, ἵνα θνητῶν γένος εἴη.

La Homer (Odys. IX. 113) ὄψηλῶν ὄρεων, la Hesiod (Theog. v. 127) Ὀὔρα μακρὰ (munții cei lungi și înalți). Carpații, sub numele de «munții înalți» figură și în colindele religioase române (Teodorescu, Poesii pop. p. 19):

Noi ne am nimerit ...

Și te am ridicat

Sus la naștii munți ...

Și te am scoborit

'n țera unгурescă

Și 'n țera săsescă.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 69. — Ibid. Dies et Opera, v. 171. — Numirea de γαῖα μελαίνα nu derivă de la tipul fisic, ori dela colorăa locuitorilor, ci de la calitatea geologică a zonei de pământ, negru, gras și extraordinar de productiv. Cf. Neumann, Die Hellenen im Skythenlande, p. 14, 20: Von den Karpathen aus erstreckt sich durch das südliche Russland ein Granitlager ... mit einem Gemisch von schwarzer Dammerde und schwerem Thon ... Auch der nördliche hügelige und wohl bewässerte Theil der Moldau und Bessarabiens gehört zur Zone des schwarzen Erdreichs und zeichnet sich

Aceeași numire ni s'a păstrat în o formă tradițională și în cursul evului de mijloc pentru anumite părți ale Daciei vechi.

În timpul, când domnia peste Ungaria regele Stefan, numit «cel sfânt» (a. 997—1038), Transilvania ne apare sub numele Ungria Nigra¹⁾.

Aici, importanță adevărată în istorie o are numai epitetul de Nigra, ér «Ungria», dacă nu este cum-va o simplă formă coruptă din «Nigra», ne apare cel mult numai ca o denumire politică, datorită autorului, fiind-că Transilvania nu a avut nică o dată numele particular geografic de «Ungria».

Dela țără, epitetul de «negri» trece asupra Românilor.

În cronică lui Fazel-ullach-Rasid de pe la 1303, Românii din părțile de sud ale Carpaților sunt numiți Kara-Ulaghi, adică «Valachi negri»²⁾.

Turcii numesc Țera românească Kara-Iflak și Moldova Kara-Bogdan³⁾.

În poemele epice ale Slaviilor meridionali, Țera românească este zemlja karablaska⁴⁾.

În actele patriarhatului constantinopolitan, dintre anii 1390—1400, Moldova figurază ca Μαυροβλαχία⁵⁾. La Chalcocondyla însă Μελανή Πογδανία⁶⁾.

În fine o a treia tradițiune despre patria lui Pelasg o aflăm la Eschyl.

În poema sa Ἰκέτιδες (Supplices), Eschyl ne spune, că Pelasg a fost fiul lui Palaechton (al vechiului pământean), născut din Γαῖα seu Terra⁷⁾.

În literatura vechiă grecască, epitetul de «Palaechton» i-l avea numai Țeul

durch ungemeine Fruchtbarkeit aus. — Însă, trebuie să recunoscem, că concepțiunea geologică și etnografică a acestei expresiuni o vedem confundată, încă din cea mai depărtată vechime, chiar și la Homer.

¹⁾ Ademar Chabaniensis, Historiar. III. 33: Stephanum etiam rex Ungariae, bello appetens Ungriam Nigram, tam vi quam timore et amore ad fidem veritatis totam illam terram convertere meruit. — Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, p. 217 și 417: Zur Zeit Stephan des Heiligen nannte man diesen Theil (Siebenbürgen) Schwarz-Ungarn, welchem Namen wir öfters begegnen.

²⁾ D'Ohsson, Histoire des Mongols. La Haye, 1834, t. II, 627—8 (ap. Hasdeu, Ist. critică, pag. 63).

³⁾ Cantemir, Cronicul vechimii Româno-Moldo-Vlahilor (ed. 1901) p. 307. — Cf. Hasdeu. Ist. crit. p. 107.

⁴⁾ Miladinovitzl, 203 (ap. Hasdeu, Ist. crit. 110). — Karadzit', Srpske narodne pjesme, III (Becz) 1846, p. 54 (ap. Hasdeu, Ist. crit. 83).

⁵⁾ Acta Patriarchatus Constantinopolitani, II, nr. 404. 435. 444. 454. 461. 465, 468, 472, 487, 495, 514, 516, 660. — Codinus, De officiis magnae eccl. (Paris, 1625, p. 130).

⁶⁾ Chacocondylas, lib. IX, p. 514.

⁷⁾ Aeschyl Suppl. v. 250.

Marte ¹⁾, numit de poeții latinî *Geticus* ²⁾ și protector al câmpiilor getice ³⁾.

Se prezintă însă aici o a doua cestiune, pentru ce zeul Marte, protectorul câmpiilor gete, se numia «vechiul pământean», ori cu alte cuvinte se spunea că Marte, era originar din *Țera cea vechiă*?

Sub numele de *Terra antiqua* ne apare în geografia timpurilor pelasge o regiune ore-care făimósă pentru ómenii sėi cei rėsbóinici și pentru avuția produciúnilor sale ⁴⁾.

Despre acéstă «*Țera vechiă*» vorbesce și Virgil, care ne spune tot-o-dată, că Grecii o mai numiau și *Hesperia*, sėu «*țera de la scăpėtat*» ⁵⁾.

Numele de «*Terra antiqua*» este o espresiune geografică poporală.

«*Țera vechiă*» este antitesa țărilor nouė; ori cu alte cuvinte, «*Țera vechiă*» este țera mamă a triburilor păstorale pelasge, cari emigrând în cursul unei lungi serii de secole spre sud și apus, i-și mai aduceau încă aminte de o țeră vechiă, sėu de locurile de unde venise părinții lor, după cum aceeași semnificațiune o mai are și în timpurile nóstre numirea de «satul vechiú», ori «bėtrán», față de «satul nou».

Din acéstă «*Țeră vechiă*», o-dată puternică în rėsbóie și binecuvėntată prin ródele pământului sėu (*potens armis atque ubere glebae*), a fost originar așa dar Marte, numit *Palæechton*, tatăl regelui *Pelasg*.

¹⁾ Aeschylî Sept. c. Th., v. 105.—La Homer (Il. II. 842), ducii Pelasgilor aliați cu Troianii încă sunt numiți: descendenți ai lui Marte.

²⁾ Statil Silv. I. 2. 53.—³⁾ Virgiliî Aen. X. 542.—⁴⁾ Cf. Homer, Hymn. XXX. 2.

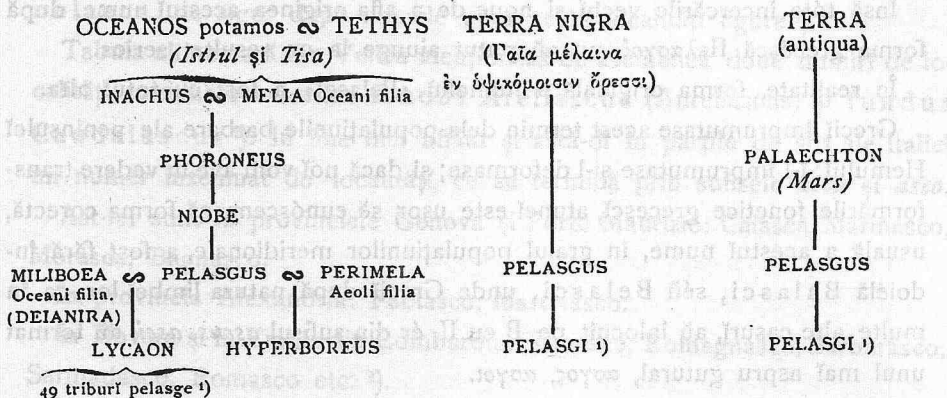
⁵⁾ Virgiliî Aen. I. v. 530; III. v. 163 seqq:

Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,

Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebae. . . .

Despre originea numirii *Hesperia*, scrie Diodor Sicul (IV. 27), că *Atlas* — vechiul rege al *Hyperboreilor* (*Apollod. II. 5. 11*)—împărțise moscenirea părintescă cu fratele sėu *Hesperus*, őr partea peste care domnia acest din urmă s'a numit *Hesperia*. Resultă așa dar, că după tradițiunile timpurilor mai vechi, *Hesperia* se afla în nemijlocită vecinătate cu regatul lui *Atlas* de la munții *Atlas* (ai Oltului), în părțile de nord ale Istrului. Din punct de vedere geografic, numele de *Hesperia* se rapórtă în tot cazul la ținuturile situate dincolo de munții Carpați, cari formău linia de despărțire între regiunile de răsărit și de apus ale Daciei vechi; după cum resultă și din *Rufus Avienus* (*Descr. Orb. v. 738—739*); *Propter Atlantei tergum. . . Hesperides habitant*. În cântecele eroice române, ce se reduc la o vechime fórte depărtată, mai aflăm și astă-đi unele amintiri despre țera de la scăpėtat, identică cu *Ardélul*. Ast-fel în ciclul epic despre *Novac* cel bătrán se spune, că cerdacul seú se afla la scăpėtat (*Cătană, Balade pop. 108*); în alte variante însă, fii sėi sunt numiți «voinici ardelenesci» (*Șezătoarea, I. 44*). *Iovan Iorgovan*, «fior de mocan», este numit în unele variante «fior de împėrat, de la scăpėtat». Tot ast-fel se spune despre fata rėtăcită în munții *Cernei*, că era «fică de împėrat, de la scăpėtat» (*Cătană, ibid. 56*).

Avem așa dar aici următoarele genealogii, în ce privesce patria lui Pelasg, a celui de întâiū monarch, care domnise peste poporul cel mare al Pelasgilor.

Resultă așa dar, că după tradițiunile anticității, Pelasg, vechiul reprezentant al poporului pelasg, era originar din părțile de nord ale Istrului.

II

Cunoscem așa dar Țéra cea vechiă (Terra antiqua) a poporului pelasg, situată în părțile de nord ale Istrului.

Rămâne acum, să ne ocupăm aici cu forma numelui Πελασγοί, după cum ni se presintă în literatură vechia grecescă.

Însă înainte de toate, este de lipsă să facem aici o constatare.

Despre forma numelui Πελασγοί, așa cum ni se presintă la autori grecesci, nu aflăm nici cea mai mică urmă în nomenclatura topică vechiă, nici pe teritoriul Elladei, nici al Asiei mici și nici în peninsula italică, unde, după cum scim, s-a stabilit odată așa de multe triburi pelasge 2).

Probă evidentă așa dar, că numele Πελασγοί, cum vedem, că-l întrebuințase încă Homer, nu corespunde unei forme adevărate poporale; că noi avem aici numai un termen corupt de modul de pronunțare și de modul de scriere al autorilor grecesci.

Geograful grecesc Strabo, originar din Asia mică, voind să indice o etimologie a numelui Πελασγοί — însă cu totul neseriösă — ne spune, că locuitorii din Attica în timpurile mai vechi numiau pe acest popor Πελαργοί, (ciconiae, adică berze), fiind-că ei migrau dintr'un loc într' altul 3).

1) Diodori Sic. lib. I. 11. 17. — Acusillai fragm. 11 și 14. — Pherecydis fragm. 85. — Hecataei fragm. 375. — Apollod. Bibl. III. 8. 1. — Pausaniae Gr. Descr. I. VIII. 1.

2) Numirile de Πελασγία și Πελασγιῶτες, pe cari autori grecesci le aplică la diferite ținuturi din Ellada, locuite în vechime Pelasgi, nu au caracterul unor forme poporale exacte.

3) Strabonis Geogr. lib. V. 2. 4.

Aceeași idee o vedem exprimată și la Diodor Sicul ¹⁾, care întrebuințează pentru Pelasgi epitetul de *πλανώμενοι*, «vagabunzi», dela *πλανάω*, a rătăci.

Însă toate încercările vechi și noue de a afla originea acestui nume, după forma grecescă *Πελασγοί*, nu au putut ajunge la un rezultat serios.

În realitate, forma originală a numelui «Pelasgi» a fost cu totul alta.

Grecii împrumutase acest termen dela populațiunile barbare ale peninsulei Hemuluș; î-l împrumutase și-l deformase; și dacă noi vom avea în vedere transformările fonetice grecesci, atunci este ușor să cunoștem, că forma corectă, usuală a acestui nume, în graiul populațiunilor meridionale, a fost fără îndoială Balasci, său Belasci, unde Grecii după natura limbei lor, ca în multe alte cazuri, au înlocuit pe B cu Π, ér din sufisul *ascus*, *asci*, au format unul mai aspru gutural, *ασγος*, *ασγοι*.

După cum șcim, în antichitatea preistorică au existat numai două grupe mari de Pelasgi, una a Arimilor, o numire, care în diferite regiuni ni se prezintă sub diferite forme de: Rami (Ramnes), Remi, Romi, Rumi, Aramaei, Arimi, Arimani, Remores, Aremorici, Ormini, Orchomeni etc., și altă grupă, numită a Abiilor său Arimilor albi (Abii, Abarimones), la care aparțineau locuitorii Lațului (Albani, Bolani, Abolani) și diferite alte triburi pelasge, răspândite dela răsărit până la apus prin cele trei continente, sub numele de: Balaci, Belaci, Bolaci, Bellovaci, Belloaci, Blasci, Blaci, Placi, Palaci, Blaceni, Belcae, Volcae, Volsci, Vloqui etc.

Că forma de «Balasci» său «Belasci», ca numire etnică, a fost odată usitată în peninsula balcanică, o probază terminul de *balascae*, cum erau numiți Thracii în prima jumătate a evului de mijloc ²⁾.

Țăra românească, în limba Slavilor meridionali, se numește și astăzi *Vlaska zemlia*. Un district al Țării românești poartă numele de *Vlașca*. Mai aflăm aici satele *Bălaci* (s. Bălaci) și numele familiare *Bălaci* și *Bălășcu* ³⁾.

În fine, se mai numește *Valaska* și partea Moraviei, unde în timpurile vechi se afla stabilită o însemnată grupă de Români.

Sufisul *ascu* nu este grecesc, nici slav. Acest sufis a existat și în limba veche a populațiunii pelasge, cu același înțeles, ca *escu* în limba română de astăzi

¹⁾ Diodor Sicul I. V. 80.

²⁾ Tomaschek, Die alten Thraker, II. 4: *balascae*, *Θρακας*. Gloss. Labb. ad Goetz, II. 28.--Aceeași numire o mai aflăm sub forma de *Bolax*, un sat în provincia Elis din Pelopones (Polyb. IV. 77. 80).

³⁾ Hasdeu, Etym. Magn. III. 2992, 2943.—În ce privește etimologia cuvântului *bălășcu* (ibid. 2926): «Din *băl* (= *běl*, blond, alb) prin sufixul *as* se formează masculinul *bălăș*, din care apoi vine *bălășcu*».

Pe o inscripțiune romană descoperită la Genova pe teritoriul vechilor Liguri, găsim amintite riurile Neviasca, Tulelasca, Veraglasca, Vinelasca, de sigur după numele unor vechi localități ligure ¹⁾.

Tabula alimentară din Veleia menționează de asemenea două numiri de localități, terminate în *ascus*: fundus Areliascus (Aureliascus) și fundus Caudalascus ²⁾. În fine mai aflăm și astăzi în părțile de sus ale Italiei un număr însemnat de localități, ce se termină prin sufixele *asca* și *asco*.

Ast-fel sunt în provinciile Genova și Porto Maurizio: Caiasca, Marinasco, Morasca, Bagnasco.

În provincia Alexandria: Fabiasco, Martinasco.

În Novara și în Emilia din Lombardia: Rimasco, Romagnasco, Barbarasco, Sarmadasco, Romasco etc. ³⁾.

Aceleași sufise ni se prezintă și în nomenclatura topică din Elveția, Tirol, Bavaria de sus, Alsația, Lorena, Francia, Corsica, Spania și Portugalia ⁴⁾.

Resumăm ast-fel: forma cea vechiă poporală a numelui Pelasgi a fost Belasgi și Balasgi; ér patria cea vechiă, centrul puterii de acțiune și expansiune a acestui popor a fost, în Europa, la Carpați și la Dunărea de jos.

¹⁾ C. I. L. vol. V. nr. 7749 l. 9. 10. 19. 21.

²⁾ C. I. L. vol. XI. p. 215, nr. 1147, p. 5. l. 21.

³⁾ De Jubainville, Les premiers habitants. Tome II. 46 -59.

⁴⁾ De Jubainville, ibid. II. p. 68. 86. 99.

MARELE IMPERIU PELASG.

XXXIV.—PATRIA CELOR DE ÂNTĂIU REGI PELASGI.

REGIUNEA DE LA OCEANOS POTAMOS.

I.

Vechile tradițiuni istorice ale Grecilor, Egiptenilor, Fenicienilor și Asirienilor, amintiau de un vast imperiu, al rasei pelasge, care în epoca sa de putere și de mărire se estinsese peste o mare parte din Europa, Asia și Africa ¹⁾.

Însă, istoria acestor timpuri primitive, pelasge, este învăluită în o mulțime de legende și mituri.

Cei de ântăiu regi ai rasei pelasge au eselat cu deosebire prin virtuțile lor personale, prin meritele lor politice, și peste tot prin binefacerile lor față de genul uman. Ei au fost cei de ântăiu, cari au adunat în societate familiile și triburile răspândite prin caverne, prin munți și păduri, au întemeiat sate și orașe, au format cele de ântăiu state, au dat supușilor săi legi și au introdus în modul lor de viață moravuri mai blânde; peste tot au îndreptat întreaga activitatea lor spre o existență mai bună, fizică și intelectuală, și astfel au deschis o nouă cale pentru destinele omenirii pe acest pământ.

În semn de recunoștință pentru aceste merite neperitoare ale lor, acești regi ai rasei pelasge au fost divinizați și onorați cu un cult religios; unii după

¹⁾ Cf. De Jubainville, Les premiers habitants de l'Europe. I. 77: Cet empire (pélasgique), à l'époque de sa puissance, sans parler de ses colonies en Italie et en Afrique, comprenait une partie de l'Asie-Mineure, la Grèce; il s'étendait au nord de la Grèce sur une portion de la vallée du Danube.

mărte, cum au fost Uran și Saturn, er alți încă până trăiau, cum a fost d. e. Joe.

Vechia teologieă pelasgă a considerat apoi pe acești regi civilisatori ai lumii vechi ca asemenea ȃeilor, mai mult ca adevărați ȃei, descinși din ceriū pe pământ, le-a ridicat temple și altare, le-a instituit sacrificiū și sərbătorī, le-a compus imne, legende și rituri, le-a înființat colegiū de preoți și oracule; și în fine, numele lor au fost eternisate pe sfera cerescă, atribuite la anumite constelațiuni.

Ast-fel acești regi, cari avuse o existență muritoare, încep să fie numiți ȃei¹⁾; ei devin capi ai religiunii vechi și priveghază chiar după mărtea lor, ca nisce strămoși glorioși, asupra popórelor sale.

Îndată ce natura divină a acestor regi — cari au pus cele de ântăiu fundamente ale fericirii omenesci — ajunse să fie proclamată, epoca lor începe a se întuneca. Tradițiunile istorice, redactate de colegiile preoților, se schimbă în legende miraculoase. Ființa lor începe, tot mai mult, a fi adusă în legătură dogmatică cu formațiunea lumii și ast-fel istoria lor devine mitică-teologică²⁾.

Cei vechi, scrie Evhemer, au transmis posterității două noțiuni diferite despre ȃei: anume, că unii au fost și sunt eterni, adevă nesupuși peririi, precum sunt sórele, luna și astrele; er alți au fost ómeni pământeni, cari pentru binefacerile lor față de genul uman, au câștigat onori divine și cult religios. Uran a fost cel de ântăiu rege, care a domnit; un bărbat cu sentimente înalte de dreptate și un mare binefăcătoriu pentru toți. El era tot-o-dată și un om adânc instruit în ce privesce cursul astrelor și cel de ântăiu care a introdus jertfele cu victime pentru divinitățile ceresci; din care cauză a și fost numit Ceriū (*Ὠρεωνός*). Lui Uran i-a urmat apoi în domniă Saturn; er după Saturn a domnit Joe³⁾.

Tot ast-fel se spunea în vechime despre Saturn, că a fost un simplu muritoriu; că el a fost cel de ântăiu, care a adunat în societate, în sate și în

¹⁾ ȃeficarea se continuă în epoca romană sub formă de apoteosă, er în timpurile noastre sub formă de canonisare.

²⁾ Aceia, cari caută în legendele vechi numai simbolisme sêu personificarea forțelor elementare ale naturii, sunt pe căi rătăcite. În anticitatea preistorică, cugețările ómenirii au fost predominante de faptele reale, nici de cum însă de imaginațiunile personale.

³⁾ Diodori Siculi lib. VI. 2. — Cicero, De nat. Deor. II. 24: Suscepit autem vita hominum, consuetudoque communis, ut beneficiis excellentes viros in caelum fama ac voluntate tollerent. — Ibid. De nat. Deor. lib. III. 21: hos Deos, ex hominum genere in caelum translatos, non re, sed opinione esse dicunt, quos auguste omnes sancteque veneramur.

orașe, pe ómenii răspândiți prin munții cei înalți și le-a dat legi ¹⁾. Ianus, scrie Macrobiu, a fost cel de întâiu, care a ridicat altare lui Saturn ca unui deu, și a dispus să fie considerat ca cea mai înaltă autoritate religioasă, fiind că densus a fost începătorul unui mod de viață mai bun ²⁾.

De asemenea scrie Tertullian, că dintre toți autori, cari s'au ocupat cu cercetarea anticității preistorice, nu există nici unul singur, nici Diodor Grecul, nici Thallus, nici Cassiu Sever, nici Corneliu Nepos, care să fi înfățișat pe Saturn altmintrelea, de cât numai ca un simplu om ³⁾.

Cercetările archeologice, făcute în cei din urmă cincideci de ani, constată de asemenea, că a existat în timpurile preistorice o unitate de noțiuni religioase și de precepte morale, același gen de instituțiuni politice, civile și militare, aceeași direcțiune a activității omenesci, peste tot o unitate de civilizațiune, care în rezultatele sale pentru progresele omenimii, a fost mult mai fecundă și mai intensivă de cât civilizațiunea egipteană și greco-română, ce s'au întemeiat și dezvoltat numai pe substratul celei de întâiu.

Însă, înainte de a începe a ne ocupa cu istoria celor de întâiu regi tradiționali ai rasei pelasge, este de lipsă să cunoșcem légănul, unde vedem că se descéptă și se dezvoltă cele de întâiu noțiuni ale vieții sociale vechi, și unde se manifestă centrul cel mare și puternic al vieții politice pelasge.

¹⁾ Virgili Aen. VIII. 321:

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis

Composuit, legesque dedit . . .

Cf. Diodor Siculi lib. V. 66.

²⁾ Macrobi Saturn. lib. 1. 7: Cum inter haec subito Saturnus non comparuisset, exco-gitavit Janus honorum eius augmenta . . . aram deinde cum sacris, tanquam deo, condidit . . . Observari igitur eum (Saturnum) jussit majestate religionis, quasi vitae melioris auctorem. Simulacrum eius indicio est: cui falcem, insigne messis, adjecit.

³⁾ Tertullian Apolog. 10: Saturnum, itaque, quantum literae docent, neque Diodorus Graecus, aut Thallus, neque Cassius Severus, aut Cornelius Nepos, neque ullus commentator ejusmodi antiquitatum, aliud quam hominem promulgarunt. Tot aceea o spune Lactanțiu (+ 13), și Minuțiu Felix în Octavio (p. 24, ed. 1652). — Regina Chrothilda a Francilor, voind să înduplece pe soțul său, regele Chlodovich (a. 481—511), să primescă legea creștină, după cum scrie episcopul Gregoriu de Tours (+ 594), i adresază următoarele cuvinte: dii, quos colitis . . . sunt enim aut ex lapide, aut ex ligno, aut ex metallo aliquo sculpti; nomina vero, quae eis indidistis, homines fuere, non dii . . . deus vero vester, nec de deorum genere esse probatur (Greg. Tur. 2. 29—31, ap. Grimm, D. Myth. I. 1854, p. 96).

II

După Homer și Hesiod, patria celor de ântăiu regi divinisați al lumii vechi a fost în părțile extreme ale orizontului grecesc, în nordul Thraciei său al Istrului, numit în legende grecesci Oceanos potamos, părintele Țeilor ¹⁾.

Vechiul «Oceanos potamos» din geografia timpurilor pelasge, nu era o mare internă, dar nici esternă cum s'a crezut mai târziu, ci un simplu riș, ῥόος ²⁾; mediteran, μέσσω; mare, μέγας ποταμός ³⁾; adânc curgătoriu, βαθυ-ῥόος ⁴⁾; care-și avea isvórele ⁵⁾, cataractele ⁶⁾ și vulturile sale ⁷⁾ și care, după cum ne spune Homer, nu se putea trece cu piciórele, ci numai cu corabiile ori cu luntri bine construite ⁸⁾.

Dincolo de Oceanos potamos, adecă în regiunile despre nord, mai exista încă o parte considerabilă din continentul european, cu alte riuri, cu munți înalți, stânci, păduri ⁹⁾, câmpii întinse și mănóse ¹⁰⁾, numită adese ori în geografia acestor timpuri τὰ ἔσχατα, și πείρατα γαίης, adecă regiunile extreme; la Ovidiu ¹¹⁾ «ultima terra» ¹²⁾.

¹⁾ Homeri Il. XIV v. 201: Ὠκεανόν, θεῶν γένεσιν. — După Homer (Il. XIV. 227), Junona trece peste munții Thraciei ca să vină la Oceanos potamos.

²⁾ Homeri Il. XVIII. 402. — Odyss. XI, 21, 639; XII. 1. — Hesiodi Op. 566.

³⁾ Homeri Odyss. XI. 157—158.

⁴⁾ Homeri Odyss. XI. 13.

⁵⁾ Hesiodi Theog. v. 282.

⁶⁾ Homeri Il. XVIII. 403. — Orphel Argon. v. 1069. 1160. — Strabo, I. 1. 7.

⁷⁾ Homeri Odys. X. 511.

⁸⁾ Homeri Odyss. XI. 158.

⁹⁾ Homeri Odyss. X. 508 seqq. — Hesiodi Theog. v. 129.

¹⁰⁾ Homeri Il. XVIII. 541 seqq.

¹¹⁾ Trist. III. 4. 52: Heu! quam vicina est ultima terra mihi!

¹²⁾ Este o interpretare cu totul greșită a tradițiunilor vechi geografice, că Oceanos potamos ar fi fost un riș, său mare curgătoare, ce încunjura părțile extreme ale întregului pământ. Homer, nu spune nicăiri, că Oceanos ar fi fost o mare esternă. De altmintearea în timpurile aceste, Grecii nu cunosceaū nici Oceanul de apus, nici cel de nord. Ce e drept, că Homer (Hymn. in Ven. 228) și Hesiod (Theog. 79. 282) ne spun, că Oceanos potamos curgea pe lângă Gaea său Terra; însă sub această expresiune nu este a se înțelege întreg continentul pământului, ci numai o regiune anumită geografică, Γαῖα său Terra, pământul său țera cea fericită, care formeză teatrul legendelor și al evenimentelor celor mari tradiționale din timpurile pelasge, după cum Istrul său Dunărea de jos încunjură și astă-zi de trei părți, în formă de arc, teritoriul numit «Téră» și «Téra româ-

În legende argonautice, Oceanos potamos este unul și același riū lin curgătoriū cu Istrul din timpurile mai târzi.

După Hesiod, Pindar, Antimach și Orpheu, Argonauți trec din Pontul euxin în Mediterană, navigând pe Oceanos potamos ¹⁾; ér după Apolloniū Rhodiū și Valeriu Flac, ei se întorc pe aceeași cale către apus, însă navigând pe Istru, numit și κέρας Ὠκεανοῖο ²⁾.

Riul cel mare, numit Oceanos potamos, venia din regiuni depărtate ³⁾, curgea către Pontos, de la apus spre răsărit, trecea prin strîmtorile cele înguste ale munților Riphei ⁴⁾, seū Carpați, unde forma o mulțime de vertegiuři adânci și fôrte periculose pentru navigațiune ⁵⁾. Din aceiași munți, Riphei, curgea, după Eschyl, și Istrul ⁶⁾. Lângă Riphei și lângă Istru locuiaū Agathyrși ⁷⁾.

nescă» și care din punct de vedere geografic și al numirii sale este identică cu «Gaea» seū «Terra» din legende vechimii (v. p. 920). Aceași idee geografică o vedem exprimată și în textul Iliadei. Pe scutul lui Achille, după cum ne spune Homer, Vulcan a reprezentat de fapt, nu întreg globul terestru, ci numai pămîntul cel fecund din părțile de nord ale Thraciei, Γαία (Terra), unde se învîrtesce constelațiunea «Ursei» seū a «Carului», numită altcum și «polus Geticus»; unde unli ară câmpiile cele grase și late, ér alții seceră semănăturile cele abundente, unde sunt vii cu struguri escelenți, aurii și negri, pe cari îi culeg în coșuri, fetițe și tineri, cîntînd cu voce grațioasă și bătînd în cadență pămîntul cu picioarele. Lângă acest pămînt, atât de avut în recoltele sale și atractiv prin datinele și festivitățile sale păstorale și agricole, Vulcan, după cum ne spune Iliada, a înfățișat pe marginea scutului și riul Oceanos potamos.—În vechile poeme grecesci, Oceanos potamos mai are și epitetul de ἀψοβόρος (Hom. Il. XVIII. 399. Odyss. XX. 65), un cuvînt al cărui sens adevărat este, că apa cea curgătoare a riului Oceanos se întorcea în unele locuri înapoi seū forma vultori. Adese ori, același termin este înlocuit cu epitetul βαρυδίνης, cu vîrtejuri adânci (Hom. Odyss. X. 511, Hesiod. Theog. v. 133). În ce privește vechile semnificațiuni geografice ale cuvîntului Oceanos, putem distinge trei periode. În primul period, seū antehomeric, se înțelegea sub numele de «Oceanos» Pontul, seū Marea neagră, o numire, din care s'a mai păstrat până târziu epitetul de ἄλκιος, însă avînd în limba grecăscă un înțeles cu totul diferit de cel primitiv, ér Istrul era considerat în timpurile aceste numai ca un golf al Oceanului (Strabo, I. 1. 7.). Un alt golf al acestui Ocean i-l forma Lacul meotic (Pliniu, II. 67). În al doilea period geografic, seū în timpurile homerice și hesiodice, Marea neagră este Ἰόντος, ér Istrul ne apare sub numele de Ὠκεανὸς ποταμὸς și ῥόος Ὠκεανοῖο. În fine, în al treilea period, numirile de «Oceanos» și «Oceanos potamos» se confundă și terminul de «Oceanos» se aplică numai la marile esterne.

¹⁾ Hesiodi Fragm. 57.

²⁾ Apollonii Rhodii Argon. IV. 288.—Val. Flacci Argon. VIII. 185.

³⁾ Aeschyl Prom. v. 284.

⁴⁾ Orphel Argon. v. 1080. 1123. 1201.

⁵⁾ Orphel Argon. v. 1083.

⁶⁾ Aeschyl fragm. 73.

⁷⁾ R. Avieni Descr. Orb. v. 455.—Val. Flaccus (V. 603) amintescă lângă Riphei pe Geți.

Oceanos potamos, după ce părăsia apoi strîmtorile cele prăpăstioase ale munților Riphei, curgea prin valea său basinul acestor munți Riphei ¹⁾, trecea pe lângă câmpii cu pășuni întinse, unde locuiau ómenii cei mai drepti ²⁾ și triburi numeroase pastorale de Scyfi, Hyperborei, Gefi, Sauromafi, Sindfi, Arimaspi etc. ³⁾.

Pe Oceanos potamos în sus, corabiile cu pânze navigau cu ajutorul vîntului de nord, Boreas ⁴⁾.

La Hesiod, Oceanos potamos este un rîu «sfânt», *ἱερὸς ῥόος* ⁵⁾, orî cu alte cuvinte, el aparținea istoriei religioase a timpurilor primitive. Mai tîrziu același epitet se moscenesce asupra Istrului ⁶⁾.

Lîngă Oceanos potamos se aflau «insulele celor fericiți», *μακάρων νῆσοι*, destinate ca locuințe eterne pentru bărbații cei iluștrii căduți la Theba și la Troia ⁷⁾.

Între aceste insule «fericite», cea mai fîimósă a fost în timpurile homerice Leuce ⁸⁾, astă-đi «Insula șerpilor», situată lîngă gurile Dunării, și unde după legende a fost înmormîntat Achille, marele eroi al timpurilor troiane.

În apropiere de Oceanos potamos î-și aveau locuințele lor Pygmeii cei legendari, cari, după cum ne spune Homer, se aflau în rîsboiî continuu cu stolurile de grui, cari fugind de iérna și de ploile cele multe din părțile de nord, sburau către méđă-đi peste apele curgátore ale Oceanului ⁹⁾. Aceiași Pygmei ne apar și în notițele geografice ale lui Pliniu ca stabiliți în părțile de sud ale Istrului de jos, său pe teritoriul Dobrogei actuale ¹⁰⁾.

Este așa dar, afară de orî ce îndoiélă, că fluviul cel renumit al timpurilor antehomerice, Oceanos potamos, care curgea în părțile de nord ale Illyriei și Thraciei, între apus și răsărit, era identic cu rîul cel mare și sfânt al anticității greco-romane, numit Istros și Danubius.

III

Câmpiile cele întinse și mănóse de lîngă Oceanos potamos se numesc în teogoniile și în poemele epice ale anticității *Γαῖα* său Terra, ér munții din părțile de nord, cari încingeau ca o corónă fruntea acestei țéri, au la

1) Orphel Argon. v. 1079.

2) Orphel Argon. v. 1136.

3) Orphel Argon. v. 1062 seqq.

4) Homeri Odys. X. 97.

5) Hesiodi Opera et dies, v. 566.

6) Dionysii Descr. orb. v. 298.

7) Hesiodi Opera et dies. v. 171.

8) Plinii lib. IV. 27. 2: eadem Leuce et Macaron appellata.

Hesiod numele de Οὔρεα μακρά, «munții cei lungi și înalți», la Homer «munții cei înalți» și la Asiu «munții cu culmile înalte» ¹⁾.

Pământul acesta avuse încă din timpurile cele mai vechi renumele unei țări fericite ²⁾, înzestrate în abundență cu toate darurile naturii și cu o putere de producțiune extraordinară ³⁾.

Aici, scrie Homer, pământul produce toate, fără sămânță și fără arătură, grâu, orđ și vițe cu struguri mari ⁴⁾. Lângă Oceanos (potamos), ne spune Hesiod, pământul înfloresce și produce fructe de trei ori pe an ⁵⁾.

La Homer, Oceanos potamos este numit «părintele Țeilor» (θεῶν γένεσις), înțelege al regilor vechi divinizați. La Hesiod însă, genealogia acestor regi se reduce la Gaea, țera cea fericită de lângă Oceanos potamos. În fine după poetul Asiu, Pelasg cel de întâiu rege al ginții pelasge, identic de altmintrelea cu Uranos, a fost născut pe «Munții cei cu culmile înalte», de pe teritoriul, numit Γαῖα μέλαινα, adică din «Țera cea neagră».

După cum vedem, noi avem aici una și aceeași tradițiune istorică despre aceeași regiune geografică, pe care Homer o caracterizează prin Oceanos potamos, Hesiod prin câmpiile cele fecunde, numite Γαῖα, sėu Terra, őr poetul Asiu prin «Munții cei cu cómele înalte și întinse».

În ce privesce configurațiunea geografică a acestei țări, filosoful stoic, Posidoniu (sec. II a. C.), ne spune, că Terra saű Gaea avea forma unei prascie, mai lată în partea de mijloc, și mai îngustă în partea de răsărit și de apus ⁶⁾.

Aceași figură geografică o avea după Strabo și țera Geților, ἡ Γετῶν γῆ, care la început era îngustă, apoi se prelungia în partea meridională pe lângă Istru, őr în partea opusă, sėu de mēdă-nópte, se întindea până la pólele munților Hercynici, mai cuprindēnd și o porțiune din munții aceștia; în fine în părțile de nord (înțelege de răsărit) se deschidea până la Tyregeți ⁷⁾.

Despre țera Geților, considerată în anticitate ca identică cu țera de

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 129.—Homeri Odys. IX. 114.—Asii frag. la Pausania, lib. VIII. 1.

²⁾ Diodori Siculi lib. III. 56.

³⁾ În timpurile antehomerice, temperatura țărilor dela Dunărea de jos era mult mai favorabilă vegetațiunii; acesta rezultă din o mulțime de date fragmentarii, ce le aflăm la autorii grecesci și în papirele egiptene, în cari se face amintire de patria Țeilor celor mari din regiunea nordului.

⁴⁾ Homeri Odys. IX. 109.

⁵⁾ Hesiodi Opera, v. 169.—La Hyperborei, scrie Diodor (II. 47), pământul produce de două ori fructe pe an.—Cf. Chronicon Dubnicense (Ed. Florianus) c. 28: quod optimus fluvius esset Danubius, terraque melior in mundo non esset partibus illis.

⁶⁾ Posidonii fragm. 69 (in Fragm. Hist. gr. III. 282).—Dionysii Orb. Descr. 7.

⁷⁾ Strabonis Geogr. lib. VII. 3. 1.

lângă Oceanos, mai avem o importantă notiță geografică. Astronomul Pytheas din sec. IV a. Chr. numise țera Geților Παρωκεανίτις, adică țera de lângă Oceanos potamos, și densusul susținea această numire geografică întemeiându-se pe vechile descrieri astronomice și geometrice ¹⁾.

Nu suferă ast fel îndoielă, că teritoriul, numit Gaea sėu Terra, din legendele anticității, care mai avea și epitetul de ὄρεστέρα, «munténă» ²⁾ și πελώρη, «țera uriașilor» ³⁾, era identică cu regiunea din nordul Dunării de jos, care până în zilele noastre mai pōrtă numele de «Țéră», și «Țera muntenescă», ér în legendele populare «țera uriașilor».

IV

După alte tradițiuni istorice, imperiul cel mare al rasei pelasge și-a avut începuturile sale lângă muntele cel înalt Atlas, din părțile de nord ale zonei grecescē, situat în regiunea geografică Gaea sėu Terra ⁴⁾.

Titanul Atlas, după teogoniile grecescē, a fost frate cu Oceanos potamos ⁵⁾, orī frate cu Saturn ⁶⁾, ér după alte genealogii frate cu Prometheu ⁷⁾.

Atlas luase parte la luptele Titanilor în contra lui Joe, din care cauză, noul stăpânitoriu al lumii vechi i-l condamnase să susțină ceriul cu umerii și cu mâinile sale neobosite ⁸⁾. Însă mai târziu, Atlas a fost prefăcut într'un munte imens, pe care se reținea polul nordic al ceriului, numit cardines mundi, septentrio ⁹⁾, Rhiphaeus axis ¹⁰⁾, Hyperborei axes ¹¹⁾ și Geticus polus ¹²⁾.

¹⁾ Strab. Geogr. VII. 3. 1.

²⁾ Sophoclis Philoctetes, v. 391.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 731.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 517—8: Ἄτλας... πείρασιν ἐν γαίης — Diodori Siculi lib. III. 60.

⁵⁾ Aeschyl's Prom. v. 347 seqq.

⁶⁾ Diodori Siculi lib. III. 60. — Fragm. Hist. Gr. III. 567. 14.

⁷⁾ Hesiodi Theog. v. 509 — 510.

⁸⁾ Hesiodi Theog. v. 517—519.

⁹⁾ Plinii lib. IV. 26 11: Ibi (apud Hyperboreos) creduntur esse cardines mundi. — Isidori Orig. XIII. 1. 8.—Ovidii Pont. lib. II. 10: Ipse quidem extremi quum sim sub cardine mundi.

¹⁰⁾ Claudiani lib. XXXVIII. v. 30—31. — Cf. Virg. Aen. IV. 481—482: Maximus Atlas Axem humero torquet.

¹¹⁾ Silvii Thebaid. XII. v. 650. — Melae lib. III. 5: Hyperborei sub ipso siderum cardine jacent.

¹²⁾ Martialis Epigr. lib. IX. 46. v. 1—2.—Pe ceriū, acest pol era reprezentat prin cele 7 stele, numite Ursa mare sėu Carul.

Din punct de vedere al pozițiunii geografice, muntele Atlas din legendele vechimii reprezintă catena meridională a Carpaților, prin mijlocul căreia străbate râul numit astăzi Olt, la Herodot Atlas și în epoca romană Alutus ¹⁾.

Pe cele mai vechi monete ale Daciei, Maia, fca titanului Atlas, este adese ori reprezentată ca o divinitate protectoară a acestei țări ²⁾.

Țera, peste care domnise titanul Atlas, este numită în tradițiunile grecesci Atlantis ³⁾, identică după nume și după pozițiunea geografică cu regiunile de lângă muntele ori de lângă fluviul Atlas, astăzi Oltenia și țera Olutului, dincóce și dincolo de Carpați.

Despre locuitorii acestui ținut, numiți Atlantes (Olteni), Diodor Sicul scrie: Atlanții, cari locuiesc în ținuturile de lângă Oceanos (potamos), stăpânitorii țerei celei fericite, se disting, după cum se vorbește, între toate popóarele vecine prin pietatea și ospitalitatea lor deosebită. Ei se glorifică, că dei s'au născut la dênșii și spun, că cel de întâi rege al lor a fost Uranos (Munteanul), care a adunat în sate și în orașe pe ómenii ce locuia risipiți, și le-a interzis ca să mai trăiescă și de aci înainte în fără-delegi și după modul férelor sélbatice. Acest Uran, a avut sub stăpânirea sa partea cea mai mare a lumii, cu deosebire regiunile despre apus și mędă-nópte ⁴⁾.

O altă narațiune istorică despre locuitorii de lângă muntele Atlas o aflăm la Plato, estrasă dintr'un manuscris al lui Solon, ce rămăsese în posesiunea familiei Critias.

Solon, ilustrul archont al Atheni, născut pe la a. 639 d. Chr., făcuse în viața sa mai multe călătorii, în scop de a cunoște starea de civilizațiune și moravurile popórelor vecine. Visitând și Egiptul, Solon avusese cu această ocaziune o interesantă convorbire cu preoții din Sais, oraș situat în delta Nilului.

Unul din preoții aceștia se exprimă ast-fel către Solon ⁵⁾: Tóte evenimentele mari și memorabile, a căror faimă a ajuns până în Egipt, au fost încă din timpurile cele mai depărtate scrise, și aceste documente s'au conservat apoi

¹⁾ Geografia timpurilor preistorice nu este geografia timpurilor greco-romane. O mulțime de numiri geografice, dimpreună cu legendele și cu tradițiunile lor, au migrat, unele spre apus, altele spre mędă-qi, de o-dată cu triburile pastorale pelasge. Muntele Atlas din legendele teogoniei nu este nici de cum muntele Atlas din părțile de nord-vest ale Africei; după cum acesta rezultă din poemele lui Homer și Hesiod și după cum ne-o spune de altmintrelea în mod fórte clar și gramaticul Apollodor (Bibl. II. 5. 11).

²⁾ V. pag. 754.

³⁾ Platonis Critias, pag. 251 seqq.

⁴⁾ Diodori Siculi lib. III. 56.

⁵⁾ Platonis Timaeus, (ed. Didot, II. 199 seqq.).

în arhivele templelor noastre. Anume, se află scris în analele noastre cele vechi, că Athena înfrânsese o-dată o mare putere, care plecase de la apa cea mare, atlantică, supusese mai multe ținuturi și ajunsese să fie stăpână peste Libya până în Egipt și peste Europa până în Tyrrhenia. Acastă țără, numită Atlantis, i-și adunase o-dată toate puterile sale ca să cucerească și țera noastră (Egiptul) și țera voastră (Eljada). Atunci orașul vostru, Solone, care se distingea prin vîrtutea și puterea sa, punîndu-se în fruntea celor alalți Elleni a raportat o învingere strălucită asupra acestor învasori, și ast-fel a scăpat de sclaviă pe cei ce nu erau încă subjugăți, și a liberat de domnia acestora toate popóarele, ce locuiesc dincóce de columnele lui Hercule. Însă, după ce trecură aceste evenimente mari de război, urmară nisce cutremure de pămînt, însoțite de inundațiuni, și ținutul Atlantis, dispăru într'o singură zi și nopțe sub talasurile apelor, așa că nici până astă-zi nu se mai poate naviga în părțile acele, din cauza nămolului celui mult, ce l'a depus ținutul scufundat¹⁾.

Manuscrisul lui Solon despre convorbirile sale, cu preoții din Sais, se ocupa apoi cu istoria politică, militară și economică a țării, numite Atlantis. Din aceste notițe, noi estragem aici următoarele:

La început, de iei (regii din dinastia divină a Pelasgilor) împărțise între dênșii întreg pămîntul prin sorți și ei guvernau genul muritorilor după înțelepciunea lor, întocma ca și conducătorii unor corăbii. Atunci Neptun (Posidaon) căpătase prin sorți ținutul numit Atlantis, pe care apoi l'a împărțit între cei de ce fi ai săi. Partea cea mai bună a acestei țări, dênsul o dede lui Atlas, fiului său mai mare, pe care l'a pus să fie rege peste cei alalți frați, ér pe aceștia i numise comandanți de oști (ἄρχοντας), dând fie-căruî domenii întinse și-o putere de guvernare peste o mulțime mare de ómenii.

¹⁾ În această narațiune istorică, cum o reproduce Plato, nu toate expresiunile grecesci corespund în mod exact înțelesului primitiv. Dacă vom analiza din punct de vedere critic textul grecesc al acestei descrieri, este foarte ușor să ne convingem, că în traducerea grecescă a lui Solon s'au schimbat nu numai forma originală a numelor personale (cea ce o recunoște și Plato), dar s'au modificat sub influența ideilor mai nouă și înțelesul primitiv al mai multor termeni geografici. Ast-fel vedem d. e., că în traducerea grecescă a lui Solon, Atlantis figurază ca νῆσος, adică «insulă», fiind-că era situată dincóce de Oceanos (potamos); însuși fluviul Oceanos, care curgea pe lângă Atlantis, este confundat cu Oceanul de apus, din care cauză este numit une ori πῆλαγος, alte ori θάλασσα (Cf. și Aristotele, De mundo, c. 3). De altmintrelea, termenul de νῆσος se aplica în timpurile mai vechi și la ținuturi, ce nu formau adevărate insule, cum era d. e. Πελοπόννησος (Eustath. Comm. ad Dionys. 403). Spre a nu continua și mai departe cu aceste erori geografice, noi am tradus aici termenul νῆσος prin cuvintele «ținut» și «țără», întemeiându-ne în această privință pe textul lui Diodor Sicul, la care Atlantis figurază ca χώρα, și nici de cum ca «insulă».

După numele lui Atlas, întreg ținutul acesta și apa cea mare de acolo s'a numit «Atlantică». Regiunea acésta era avută de tot feliul de minerale, ce se estrăgeau din sînul pămîntului în stare solidă ori fluidă; cu deosebire însă se scotea din minele de acolo un fel de aramă galbenă (aurichalcum), care în timpurile acele se considera ca metalul cel mai prețios după aur ¹⁾. Ținutul acesta mai era avut de tot feliul de lemne trebuincioase pentru construcțiuni, ér pămîntul producea aci recolte abundente de două ori pe an. Întrégă regiunea acésta era formată din câmpie, cea mai frumoasă din toate câmpiile, înzestrată cu toate darurile naturei, și încunjurată cu o corónă de munți, ce descindeau până la apa mare. Prin estensiunea, prin mărimea și frumusețea lor, munții aceștia întreceau pe toți munții cunoscuți până atunci. În acești munți se afla o mare mulțime de sate avute, cu rîuri, lacuri și pășuni abundente, și cu tot feliul de animale blânde și sîlbaticе. Câmpia era plană și privită de la mare, ea avea aspectul unui șes ridicat. În partea sa cea mai mare, câmpia acésta avea forma unui patrat lungăreț cu direcțiunea de la sud-vest către nord-est, aflându-se situată pe linia vîntului de nord. Una din laturile acestui pătrat avea o lungime de 3000 stadii (540 chlm.), ér lărgimea de la mijloc, începînd de la apa cea mare în sus, era de 2000 stadii (360 chlm.). În fine, perimetrul acestei câmpii avea o lungime aproximativă de 10.000 stadii (1800 chlm.) ²⁾.

După cum rezultă din aceste notițe geografice, teritoriul numit Atlantis avea aceeași configurațiune ca și țera de lângă Oceanos potamos, despre care ne spune Posidoniu, că avea forma unei prașcie; de asemenea ca și țera Geților, cum ne o întărește Strabo, îngustă la început, séu în partea de apus și deschisă spre nord-est; în fine ca și figura geografică a Țării românesce din timpurile noastre, a cărei lungime de la Porțile de fer până la Marea neagră este în linie dréptă de 551 chlm., și care ne prezintă o circumferință aproximativă de 1611 chlm.; fiind ast-fel aproape egală în formă și în mărime cu țera numită de cei vechi Atlantis.

Manuscrisul lui Solon despre convorbirile, ce le avuse cu preoții din Sais, se termină ast-fel: În curs de mai multe secole, locuitorii acestei țări (Atlantis) fiind conduși de cele mai nobile sentimente de dreptate au fost moderați și înțelepți: pentru virtute, ei desprețuiau toate lucrurile lumesci. Însă, după ce partea divină a început să dispară din ei și natura umană a învins, ei cădură în depravare și atunci Joe, deul Țărilor, care domnesce prin legi,

¹⁾ Intr'o colindă românească din j. Constanța (colec. noastră) se face amintire de același metal: «scaun de chier galbin, pe care șede D-deu».

²⁾ Platonis Critias (Ed. Didot, II. 255 seqq.).

înțelegând, că un gen bun de ômenî a devenit plin de răutăți, a cugetat să le aplice o pedepsă, ca pedepsiți, ei să devină mai moderați ¹⁾.

¹⁾ Din această ultimă parte a narațiunii rezultă așa dar, că din punct de vedere istoric aici nu pôte fi vorba de o disparițiune sêu submersiune totală a țerii ori a ținutului numit Atlantis, ci numai de o inundare estraordinară, însă trecătoare. O proba în această privință, o avem la Diodor (III. 57), care ne vorbește de unele tradițiuni istorice ale Atlanților (sêu ale locuitorilor de lângă Atlas), culese mult mai târziu de timpurile cele depărtate, despre cari vorbeau preoții din Sais. — În colindele religioase ale poporului român s'aũ mai păstrat încă până astă-đi unele amintiri despre o reversare estraordinară a apelor Oltului (Atlas, Alutus). Acestă catastrofă a căpătat în multe privințe un caracter mitic; ea aparține așa dar timpurilor arhaice. Din aceste colinde, noi reproducem următoarele versuri:

Alergat'aũ, alergat,
Doi sfinți împodobiti,
Pân' pe Domnul l'aũ aflat
Intr'o chilie de tãmăia,

Cu ușa de alămăia.
Cum ședea și socotia
Și cetia vanghelia
Cum s' sece Oltul mare.

(Bibicescu, Poesii pop. 237).

Cf. Teodorescu, Poesii pop. 61:

Oltul mic, mare a venit
Și de mare, margini n'are.

Despre Olt și Mureș mai avem încă următoarele legende: «Bêtrâni (din com. Gârla-mare, jud. Mehedinți) povestesc, că Oltul și Mureșul aũ fost doi frați de cruce. Intr'una din ȓile plecând amândoi sê-și caute câte un loc de moșie, fiind-că fusese urgisiți de părinții lor, aũ ajuns până la o pădure în țera Ardélului, unde voind sê mai odihnescă, Mureșul a adormit, ér Oltul s'a sculat și a fugit spre Mărul roșu (Erytheia, cotul Dunării de la Rușava). Mureșul însă desceptându-se și vêđcnd, că Oltul nu mai este, a cređut că l'aũ mâncat fêrele sêlbaticice și a plecat plângând spre sóre-apune; mai târziu acești frați s'aũ găsit éráși unul pe altul și ca frați aũ format o împêrațiă mare; însă ei aũ fost omoriți de un vitéz Fêt-frumos, care a plecat după smeul cu 12 aripe (Boreas), care răpise pe logodnica sa.» Aceeași legendă ni se comunică din com. Sirinésa (j. Vâlcea) sub următoarea formă: «Mureșul a fost frate de cruce cu Oltul, și ei s'aũ luat la întrecere, care va ajunge mai înainte la vêrsare ori încotro. Oltul căutând mai drept s'a repeđit numai la munți, a zăbovit vre-o cât-va până ce i-a spart și în urmă ca un fulger s'a aruncat în Dunăre, dar Mureșul mai ocolind a rămas mai domol etc.» — După cum vedem, fondul comun al acestor două legende se reduce la timpurile, când basinul transilvan al Oltului și al Mureșului formaũ două lacuri mari, fără sê aibă vre-un loc de eșirc. De altmintrelea chiar și numele Mureșului ne indică, că acest riũ formase odată o apă stagnantă sêu mórta, morusa (Cf. Pliniu IV. 13 [27]: *Morimorusa*, hoc est *mortuum mare*). În aceleași timpuri se vede, că — în urma unor cutremure estraordinare — s'a rupt și catena munților de la Jiũ: («Jiul mare a venit, căci de mare, margini n'are». Burada, Călăt. în Dobrogea, 102). În fine merită sê reproducem aici următoarea tradițiune poporală, pe care o aflăm la Margot (O viatorie, p. 52): «La porțile orașului (Craiova), mergând spre Jiul, se vede o mare baltă, numită Craiovița. Tradițiunea pórta, că orașul era zidit în vechime în acel loc, că în urma unui mare cutremur de pământ fu cufundat cu totul, înecat și apele bălții i-l cuprinsêr».

După cum vedem țera, orî ținutul, numit de autorii grecesci Atlantis, aparține regiunii geografice din nordul Thraciei. Istoria politică a rasei pelasge începe ast-fel la Carpați și la Dunărea de jos.

Dacia cu munții săi cei înalți, cu câmpiile sale mănóse, cu riurile sale cele multe și frumos curgătóre, cu avuțiile sale cele făimóse de aur, de argint și aramă, și în fine cu populațiunile sale ospitale, religióse, juste, viteze și fericite, este țera cea legendară a timpurilor preistorice.

XXXV. — DOMNIA LUI URAN (OYPAHOZ, MUNTEANUL).

1. *Uran, cel de ântăi rege al locuitorilor de lângă muntele Atlas în Dacia, c. 6000 a. C.¹⁾*

Cel de ântăi rege, care a domnit peste ținuturile de lângă muntele Atlas, în nordul Istrului, a fost după tradițiunile vechi istorice Uranos (Munteanul).

¹⁾ Despre epoca, în care au domnit cei de ântăi regi ai dinastiei divine pelasge, avem, la diferiți autori, diferite cronologii. Un deosebit interes ne prezintă în această privință cronologiile egiptene, ce le aflăm la Manetho, Diodor Sicul, Herodot (II. 142) și Plato (ed. Didot, II, 201. 251. 285), fiind-că cei de ântăi regi din dinastia divină pelasgă, Uran și Saturn, domnise și peste Egipt. Ast-fel, preotul egiptean Manetho (sec. III a. C.) calculase o durată totală de 24.925 ani pentru cele trei dinastii divine, a ȝeilor, semi-ȝeilor și Manilor său moșilor, cari domnise la început peste șesurile Nilului (Fragm. hist. gr. II. 526 seqq.); și dacă vom adauge la această cifră încă 5264 după Eusebiu pentru dinastiile următóre, începând dela Menes până la Artaxerxe Ochus și în fine alți 340 ani până în timpurile lui August, când s'a născut Christos, atunci vom ave un total de 30.529 ani până la începutul erei noastre. De asemenea scrie Diodor Sicul (I. 26), că preoții egipteni calculă aproximativ 23.000 ani de la domnia Sorelui ("Ιλλιος = Uran) până la trecerea lui Alexandru cel Mare în Asia (334 a. C.). Însă, adevărata valóre a acestor date cronologice nu se pôte stabili, fiind-că nu putem sci, nici chiar cu o probabilitate óre care, ce durată avuse anul teologic în diferitele epoce ale istoriei vechi egiptene. Ast-fel, după unii cronologiști, anul vechi egiptean din timpul domniei regilor divinisați ar fi fost de o ȝi (Malalas), orî de o lună (Eusebiu și Diodor); iar în timpul semi-ȝeilor și al Manilor de 3 și de 4 luni (Pandor, Diodor, Syncellus). Va trebui ast-fel, pentru rezolvarea acestei cestiuni complexe și dificile, să aflăm o altă cale, ca să ne putem da séma, cel puțin cu aproximațiune, de epoca în care domnise peste câmpiile Nilului cei de ântăi regi divinisați, Uran și Saturn. În primele timpuri ale istoriei egiptene, după cum ne spune Manetho, domnise peste Egipt trei dinastii divine succesive, a ȝeilor semi-ȝeilor și Manilor, său a regilor «nemuritori», după cari au urmat apoi dinastiile umane său ale regilor «muritori», cari încep cu regele numit Menes, Mena său Manis. De la Menes până la Alesandru cel Mare, preoții egipteni numeau 5000 de ani. Acastă cifră rezultă din datele, ce le aflăm la Diodor (I. 26. 44—45), că preoții egipteni calculă 23.000

Atlanții (său locuitorii de lângă muntele Atlas, lângă Oceanos potamos), scrie Diodor Sicul, excelază între toate popoarele vecine prin pietatea lor deosebită și prin ospitalitatea lor. Ei se glorifică, că zeii (regii cei vechi diviniști) s'au născut la dênșii, și anume povestesc: că cel de ântăi, care a domnit la dênșii, a fost Uran; că acesta a adunat pe ómenii, ce trăiau risipiți, și i-a făcut să locuiască în sate și orașe; le-a interzis să trăiască și mai departe în fără-de-legi, după modul férelor sêlbatic; i-a învățat să cultive pământul și să păstreze fructele, ce sunt bune de mâncare, și multe alte lucruri folositore pentru vieța de toate ȳilele. Domnia sa se estinsese peste partea cea mai mare a lumii, mai cu sémă în regiunile de apus și de mēdă-nópte. Observând și studiând cu deosebită atențiune cursul astrelor, Uran profeția multe fenomene, ce aveau să se întēple pe ceriū. El a învățat poporul să cunoscă sistemul anului după cursul sórelui și a stabilit lunile fie-cărui an după cursul lunei și după anumite óre din an. Din acéstă cauză, poporul de rēnd, care nu cunoscea mersul regulat al astrelor, admirând esactitatea, cu care se ani de la începutul dinastiei divine până la Alexandru cel Mare, din care cifră, 18.000 ani aparțineau exclusiv dinastiilor divine înainte de Menes. Acest Menes ori Manis, figurează însă în istoria egiptenă ca un mare legislator, ca unul care a regulat cultul ȳeilor și a întreprins expedițiuni în țēri depărtate, astfel că, după nume, după modul său de guvernare și după faptele istorice, ce i se atribue, Manis ne apare ca una și aceeași personalitate cu Cronos său Saturn, numit Manes la Pelasgii turseni din Lydia, Minos în Creta, deus Manes la Romani și Mannus la Arimi din Germania. În modul acesta vom ave un total de $5000 + 332 = 5332$ ani de la Menes (pe care noi îl considerăm ca identic cu Saturn) până la începutul erei creștine. Aceeasi analogia o aflăm și în datele cronologice ale lui Manetho. Monarchia dinastiilor umane, începând de la Menes până la finele domniei lui Nectanebo II (341 a. C.), cuprindea după preotul și istoricul egiptean un total aproximativ de 6000 ani, după Eusebiu 5264 ani, adecă 5605 ani până la începutul erei creștine. Aprópe aceeași cifră o aflăm și la egiptologii moderni. După Champollion (*L'Univers*, p. 269) cea de ântăi dinastia umană a Egiptului începe să domnescă pe la 5867 a. C.; ér după studiile cronologice ale lui Boeckh, Menes ar fi domnit pe la a. 5702 a. C. (cf. *Fragm. Hist. gr. II*, p. 600). Vom socoti așa dar începutul domniei pelasge în Egipt, cu aproximățiune, pe la 6000 înainte de era creștină. Acéstă dată se mai confirmă și prin alt isvor, cu totul independent de cronologia egipteană. Turditanii din Hispania, un popor care emigrase în timpuri depărtate din părțile de răsărit ale Europei, aveau după cum scrie Strabo (*III*, 1. 6) un codice de legi scris în versuri, vechiū cum spuneau dênșii de 6000 ani. Aceste legi ale Turditanilor, scrise în versuri, erau în tot casul identice în fond, și póte chiar în formă, cu legile cele scrise în versuri ale Agathyrsilor de la Carpați, ori cu alte cuvinte, ele aparțineau la aceeași legislațiune vechiă pelasgă, ce se atribuia lui Hermes, care trăise în timpurile lui Uran și Saturn. Vom considera ast-fel anul 6000 a. C. ca data cea mai verosimilă pentru începutul monarchiei divine pelasge.—Cf. Maspero, *Égypte et Chaldée*, p. 45.—Henri Martin, *Opinion de Manéthon sur la durée totale de ses trente dynasties égyptiennes*.

îndeplinia lucrurile, ce le prevestia dânsul, și-a format credința, că acest profet are într-adevăr o parte din natura divină; ér după ce a încetat din viață i-a atribuit onorî divine, atât pentru meritele, ce le avea, cât și pentru cunoștințele sale astronomice și a aplicat apoi numele de Οὐρανός (Munteanul) la ceri, de o parte fiind-că cunoscuse foarte bine răsăritul și apusul astrelor, cum și alte fenomene ceresci, ér de altă parte ca să înalțe meritele lui și toți să-l numescă rege pentru veciă ¹⁾).

Despre Uran se spune, că a avut 45 copii cu mai multe soții, dintre cari 22 cu soția sa Tita ea (Titana), mama Titanilor, care pentru meritele și înțelepciunea sa, a fost pusă după mórte între deî, dându-i-se numele de Ga ea ²⁾).

În timpul lui Uran, statul pelasg avuse, după cum rezultă din legendele și tradițiunile vechi, o organizațiune puternică, politică și militară.

Cea de întâi clasă a nobilimii o formau așa numiții Titanî, cu epitetul de χθόνιοι, pământeni ³⁾; ἀγαυοί, glorioși ⁴⁾; și θεοί, divini ⁵⁾, fiind-că după tradițiunii, ei aparțineau la familia cea puternică și ilustră a dinastiei regale.

O altă clasă a societății pelasge din timpurile aceste o formau meseriașii, cari se ocupaui de tot felul de lucrări industriale (μηχαναὶ ἤσαν ἐπ' ἔργοις) și cari figurază la Hesiod sub numele de Cyclopi ⁶⁾).

Puterea militară a statului era reprezentată prin Centimanî, ἑκατόγχοιρες ⁷⁾. După Hesiod, erau numai trei centimanî; fie-care centiman având câte 50 capete, înțelege căpităni. Resultă așa dar, că în primele timpuri ale domniei lui Uran, regatul său se compunea numai din trei comandamente său circumscripțiunii militare, după cum și în timpurile dominațiunii romane, Dacia era împărțită în trei provincii administrative.

Constituțiunea statului era teocratică. Tóte afacerile publice se conduceau în numele divinității. Uran este un monarch absolut. El unesce în mânele sale întregă puterea politică, administrativă, judiciară, militară și sacerdotală.

Οὐρανός, ca nume personal, este un simplu apelativ geografic, ce derivă de la ὄρος ⁸⁾, cu sufisul ionic ανος și cu înțelesul de «om de la munte» (Munteanul),

¹⁾ Diodori Siculi lib. III. 56; VI. 2. 7.

²⁾ Diodori Siculi lib. III. 57.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 697.— Cf. Marianu, Nunta, p. 107, 168, 325: boieri pământesci.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 632.

⁵⁾ Hesiodi Theog. v. 630.

⁶⁾ Hesiodi Theog. v. 139. In Odysseă însă, Cyclopii sunt păstori.

⁷⁾ Hesiodi Theog. v. 150.

⁸⁾ Conexitatea numelui Οὐρανός cu ὄρος, ὄρος, munte, o recunoscuse și Grimm, D. M. I (1854) 319. Aristotele (De mundo, c. 6) derivă numele lui Uranus de la ὄρος (margină): Οὐρανός ἐτόμως καλοῦμεν, ἀπὸ τοῦ ὄρου εἶναι τῶν ἄνω.

după cum și soția sa Gaea avea epitetul de *θεσπέρα*, adică «Munteana». Tot ast-fel ne spune Diodor Sicul, că zeii cei vechi au fost oameni și că unii din aceștia au primit numele lor de la regiunile peste care domnise ¹⁾.

2. *Uran* sub numele de «*Pelasgos*».

În tradițiunile istorice, Uran, cel de întâi rege al rasei pelasge, ne mai apare și sub numele de Pelasgos (Πελασγός).

Acest Pelasg, după o tradițiune de la Pausania, se distingea prin mărimea corpului său, prin puterea și frumusețea sa și întrecea pe toți cei alalți muritori prin darurile sufletului său *).

La Eschyl, Pelasg este fiul Gaei s u al Terre   );  r poetul Asiu (c. sec. VII a. Chr.) scrisese despre d nsul urm t rele versuri:   ra cea n gr  (*T  a m  λaina*) a născut pe Pelasg, cel asemenea  eilor, pe mun ii cei cu culmile înalte, ca să fie  ncep toriu  genului omenesc  ).

Pelasg, cum ne spune Pausania, a fost cel de întâi, care a învățat pe omenii să-și construiască colibe (καλύβας) spre a se apăra în contra frigului, a ploilor și a căldurii; tot el i-a învățat să-și facă haine cusute din piei de oi, le-a interzis să se mai nutrească și în viitorii cu frunze verzi, cu buruieni și cu rădăcini, din care unele, nu erau bune de mâncare, erau altele periculoase sănătății; în fine, în ce privește diferitele specii de ghindă, Pelasg le-a permis să întrebuințeze pentru mâncare numai ghinda de fag.

În această tradițiune, după cum vedem, Pelasg are aceeași genealogie, aceeași patriă și aceleași caractere civilisatoare ca Uran.

Pelasg este «asemenea ȃeilor»; el este fiul Gaei s u al Terrei, născut pe mun i cu culmile înalte;  ncep toriu l genulu  uman  i primul monarh al lumii vechi. Peste tot, are acelea i merite  i aceea i calific tiune ca Uran.

După gramaticul Apollodor, Pelasg este strămoșul Titanilor ⁵⁾, după cum la Hesiod, Uran este părintele Titanilor.

După unii autori mai vechi ⁶⁾, Pelasg este cel de ântâi strămoș al Hyperboreilor, de lângă muntele Atlas ⁷⁾, după cum la Diodor, Uran este cel de ântâi rege al locuitorilor de lângă același munte, Atlas ⁸⁾.

¹⁾ Diodori Sic. lib. VI. 2. 12.

²⁾ Pausaniae Graeciae Descr. lib. VIII. 1.

³) Aeschyl. Suppl. v. 842. 901.

4) Pausaniae lib. VIII. 1.

⁵⁾ Apollodori Bibl. lib. III. 8. 1.

⁶) Schol. Pind. Ol. III. 28. (in *Fragm. Hist. gr.* II, 387).

⁷⁾ Apollodori Bibl. lib. II. 5. 11. — ⁸⁾ Diod. Sic. III. 56.

3. *Domnia lui Uran peste regiunile de răsărit și de nord ale Europei.*

Imperiul pelasg, întemeiat la Dunărea de jos, avuse încă în timpurile lui Uran o estensiune geografică considerabilă.

După Diodor Sicul, domnia lui Uran se estindea mai cu seamă peste părțile de apus și de miedă-nopie ale lumii vechi ¹⁾).

După cât putem culege însă din tradiiunile celor vechi, Uran domnise în Europa peste regiunile de la Oceanos potamos (Istru său Dunărea de jos); peste plaiurile munților celor înalți, *Oὔρεα μακρά*, său Carpați ²⁾, unde se afla centrul cel puternic, politic și militar, al imperiului pelasg; peste Pontos, considerat ca fiu al Gaei său Terrei ³⁾; peste Scythia, unde era adorat sub numele de Papaeus, «moș» ⁴⁾, și peste teritoriul cel vast al Germaniei, unde în timpurile lui Tacit mai era venerat sub numele de Tuisto deus, Terra editus ⁵⁾.

Spre sud de Oceanos potamos, domnia lui Uran se estindea peste întreagă peninsula Hemului. În Macedonia și în Thracia, Uran era venerat ca Ζεύς Οὐριος ⁶⁾ și Ζεύς ἄναξ, identic cu Jupiter Imperator al Romanilor. Jupiter Urius, scrie Eschyl, este marele începătoriu al genului omenesc, împărat (ἄναξ) prin puterea sa proprie ⁷⁾.

Un vechi sanctuariu, dedicat lui Jupiter Urius (încă din timpurile Argonauților), se afla pe țărmurile Bosphorului thracic, la strimtorile Pontului euxin ⁸⁾. Aici trebuiau să aducă sacrificii lui Jupiter Urius toți navigatorii, cari intrau cu vasele lor în Pontul euxin, ca să aibă vânt favorabil, după credința generală ⁹⁾; însă în realitate, acest sacrificiu nu era de cât o vamă său taxă de liberă navigațiune și comerț pe apele Mării negre. Pontul euxin aparținea în aceste timpuri imperiului pelasg de la Dunărea de jos.

¹⁾ Diodori Siculi, l. III. 56.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 129.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 132.

⁴⁾ Herodoti l. IV. 59. La Herodot, Vesta (Terra) este soția lui Papaeos, la Evhemer (Diod. VI. 2. 8) soția lui Uran.

⁵⁾ Taciti Germ. 2.

⁶⁾ Dela οὐρος, în dialectul ionic, munte.

⁷⁾ Aeschyl Suppl. v. 589—594.

⁸⁾ Arriani Periopl. Pont. eux. c. 12.

⁹⁾ Grecii numiau οὐρος vântul de munte, favorabil navigațiunii; este același pe care poporul român l-a numesce «munteanul». Pe la a. 1863, Bolliac scria: «Am mai avut oca-

Despre Ζεύς Ὀυριός aflăm la Cicero o importantă notiță istorică.

Acusând pe Verres, făimosul despoilătoriu al templelor din Sicilia, Cicero se exprimă astfel: «Ce? aū nu ai luat tu din templul lui Joe de la Syracusa statuaceea mai religioasă a lui Jupiter Imperator, pe care Grecii îl numesc Urios, o operă de cea mai escelentă frumuseță. Cu câtă onoare era venerat Jupiter Imperator în templul său, vă puteți închipui, dacă vă aduceți aminte, cu câtă pietate a fost respectată o statuă de aceeași formă și frumuseță, pe care a adus-o ca trofeu Flaminii din Macedonia și a așezat-o în Capitoliu. În totă lumea erau cunoscute numai trei statue ale lui Jupiter Imperator, toate trei lucrate în același gen și de cea mai minunată frumuseță. Una din aceste a fost cea din Macedonia, pe care noi o vedem astăzi așezată în Capitoliu; alta este statua dela strîmtorea Pontului euxin; ăra treia se afla în Syracusa înainte de pretura lui Verres. Cea de întâiu (statuă din Macedonia) a ridicat-o Flaminii din templul, unde era așezată, ca s'o aducă în Capitoliu, adevărat s'o așeze în casa terestră a lui Joe. Aceea, care se află astăzi la intrarea Pontului euxin,

268. — O statuă presupusă a lui Jupiter Imperator (Urius), descoperită în ruinele de la Tindari pe coasta septentrională a Siciliei, astăzi în muzeul de la Palermo, restaurată de sculptorul Villa-reale. — După Abeken, Di Giove imperatore ossia Urio. Roma, 1839.

siune a spune, că Urieșii ca și Urus (bourul) nu însemnă alt de cât muntean, și vine de la vorba dorică Urios, de unde și urios anemos, vântul muntean (Buciumulu, An. I, p. 131).

s'a conservat întrăgă și neviolată până în zilele noastre, pe lângă toate războaiele, ce au venit de la Pont, ori au intrat în marea acesta. A treia statuă se afla la Syracusa, pe care o adorau nu numai cetățenii și locuitorii Syracusei, dar mergeau acolo și străinii ca s'o venereze, însă pe acesta a luat-o Verres ¹⁾.

La Dodona din Epir, orașul cel sfânt al Pelasgilor din părțile meridionale ale peninsulei, Uran mai era venerat sub numele de Ζεύς ἄναξ Πελασγικός (Jupiter Imperator Pelasgus).

În Iliada lui Homer, Achille ridicând ochii spre ceri (οὐρανὸν εἰς), invocă pe Ζεύς ἄναξ Πελασγικός de la Dodona, rugându-l să dea învingere trupelor sale în luptele ce le vor avea cu Troianii ²⁾. Ζεύς ἄναξ Πελασγικός era așa dar o divinitate identică cu Uranos ³⁾; în deosebire însă după epitetele sale de ἄναξ și Πελασγικός, el ne apare ca un strămoș divin al lumii vechi, identic cu Pelasg, pe care Eschyl îl numește ἄναξ Πελασγῶν și «Domn peste munții de la Dodona» ⁴⁾.

4. Domnia lui Uran peste Egipt.

Romii, cei mai vechi locuitori pelasgi pe șesurile Nilului.

După tradițiunile anticității, domnia lui Uran se estindea în părțile meridionale și dincolo de Mediterană, pe șesurile Nilului.

Încă din timpuri foarte depărtate, triburile pastorale pelasge, în migrațiunile lor de la Carpați spre sud, ocupase și regiunile de mediu-năpoca ale Africii.

Aceste grupe de păstori, avute și războinice ⁵⁾, transportase cu dânsese în Africa cele de întâiu elemente ale civilizațiunii preistorice; ele întemeiară aici cele de întâiu sate și orașe, construiră cele de întâiu temple și oracule,

¹⁾ Ciceronis c. Verr. 10. c. 67: Quid? ex aede Jovis religiosissimum simulacrum Jovis Imperatoris, quem Graeci Urion nominant, pulcherrime factum, nonne abstulisti?... Etenim tria ferebantur in orbe terrarum signa Jovis Imperatoris, uno in genere pulcherrime facta: unum illud Macedonicum, quod in Capitolio videmus; alterum in Ponti ore et angustiis, tertium quod Syracusis, ante Verrem praetorem, fuit.

²⁾ Homerli II. XVI. 232.

³⁾ Grecii, în timpurile mai vechi, încă adorase pe Uran ca supremă divinitate cerească; ast-fel se explică, pentru ce terminul de οὐρανός, care la început avuse numai un înțeles etnic-geografic, ajunsese la densii sinonim cu «bolta cerului».

⁴⁾ Aeschyl Suppl. v. 327 și 258.

⁵⁾ Păstorii de la Dunărea de jos mai umblau înarmați și în timpurile lui Ovidiu (Trist. V. 10. 25): «sub galea pastor junctis pice cantat avenis». De asemenea aflăm următoarele versuri într'un cântec popular românesc:

Și ciobani tot înarmați,
Cu postavuri îmbrăcați,

De nu crești că sunt ciobani,
Ci chiar neaoși Căpitani.

(Alecsandri, P. p. 201).

desecară mlaștinile Nilului, fertilisară o mare parte a deșerturilor și puseră ast-fel fundamentele celei de atâtău vieți politice în părțile acele.

Acești locuitori primitivi ai Egiptului se numiau Romi¹⁾, și aparțineau după credințele lor religioase, după tradițiunile și dialectul ce-l vorbeau, la familia cea vechiă și puternică a Arimilor din nordul Thraciei.

Regii cei vechi ai Egiptului, au fost, după cum spuneau preoții egipteni, din nēm în nēm Piromi, un cuvânt, care, după cum scrie Herodot, însemna în limba grecă «om onest și generos»²⁾.

La început, termenul de Pi-Romis (Πίρωμις) a fost numai o simplă denumire etnică, unde *Pi* este un articol egiptean prepus³⁾.

De la Pi-Romi, ori mai bine din Pi-Rami, derivă numele Piramidelor, a vechilor monumente funerare ale regilor egipteni, pe cari Arabii le numesc mai corect, Haram⁴⁾, adică morminte arimice⁵⁾.

Caracterul acestor monumente funerare nu este specific egiptean. În realitate, piramidele nu ne prezintă decât format tradițională, însă mai luxosă, a movilelor funerare pelasge⁶⁾.

Piramidele cele mai renumite se află la Gizeh, lângă Memphis, minuni, cari au uimit anticitatea și lumea din timpurile noastre.

1) Maspero, Égypte et Chaldée, p. 43. — Forma de Romi ni se mai prezintă și în numele personale Χρόμος și Χρομίος, ce le aflăm la Troiani și la alte populațiuni pelasge din Asia mică și Pelopones. (Homeri Ilias, II. 858; IV. 295, VIII. 275; XVII. 218; Odyss. XI. 286). În Italia aflăm de asemenea numele personal Romus (Dionys. I. 72). Mai mulți regi egipteni din familia Romilor poartă în inscripțiuni și la autorii vechi numele de Rama-tu, Ramen, Ramen-ter, Ramen-ma, Ramesses, Armesses, Armais și Armaeus (Fragm. Hist. gr. II. 573—589). În listele regilor din Ethiopia aflăm de asemenea numele de Rhamai, Rema, Armah și Letem (Drouin, Les listes royales éthiopiennes, p. 50—53). Un vechi oraș din Egipt era numit 'Ρομοῖν (ac.), cum scrie Steph. Byzantinul (v. 'Ερμούπολις). Pliniu (VI. 178.179) amintesc o localitate Aramam său Aramun spre sud de Syene. În cartea I a lui Moise (c. 47. 11) cetim, că Iosif aședă pe părintele său și pe frații săi în partea cea mai bună a Egiptului în pământul Raamzes. Pliniu (VI. 35. 1) amintesc în Ethiopia orașul Rhemnina. În fine mai notăm, că după Steph. Byzantinul, Egiptul se numise în vechime și 'Ερμούδιος, probabil o numire coruptă. Theophane face amintire în Chronografia sa, sub anul lumii 6056 (555 d. C.), de 'Ερμηχίωνες (Hermiones), o populațiune din provinciile interioare ale Germaniei.

2) Herodoti lib. II. 143.

3) Lepsius, Über d. ersten ägypt. Götterkreis, p. 7.

4) Pauly, R.-Encycl. VI (1852) p. 297: Haram ist der arab. Name für Pyramiden.

5) Ortografia cu *o* (πυραμίδες) și etimologia de la gr. πῶρ sunt greșite. În ritul funerar al Egiptenilor, focul n'a avut nici un rol.

6) O reminiscență despre acest gen de morminte o aflăm într-o invocațiune populară

Vechimea acestor piramide se reduce la timpuri foarte depărtate. Champollion le consideră anterioare epocii de 5000 a. C.

Memoria vechii populații din Egipt, numite «Romî», mai trăesce până astăzi în părțile de sus ale Egiptului.

269. — Grupa piramidelor dela Gizeh (Memphis). Pe planul anterior sfînxul cel colosal Montu-Ra-Harmakhis în semi-profil.

Ținutul cel frumos al Ethiopiei, numit Bogos, situat în apropiere de Marea roșie, ne spune Reclus, a fost după tradițiunii locuit de Romî, cari sunt celebrați și astăzi în cântecele de acolo ca nisce războinici viteji și atât de îndrăzneți în cât aruncau cu lăncile lor în contra cerului. Osemintele lor sunt acoperite cu morminte de petre, în cari, după cum se spune, sunt îngropate tesauri, pe cari le pădesc spiritele cele rele ¹⁾.

Descendenții acestei populații primitive a Egiptului mai poartă și astăzi numele de Felahî, un simplu revers al numelui de Arimî său Romî, er caracterul acestor Felahî, după cum ne spun etnografii moderni, se resumă în trei cuvinte: ospitalitate și inimă bună ²⁾.

Cea mai vechiă dinastiă, care a domnit peste câmpiile Nilului, a fost, după listele monumentale și după analele preoților egipteni, a deilor său a regilor pelasgi divinișai.

de la anul nou: Sore, sore, frățioare! Nu resari pe munți, pe codri, pe curți zugrăvite, pe movili clădite, resai pe satul meu. (Lupașcu, Medicina Babelor, p. 25).

¹⁾ Reclus, *Nouv. Géographie univ.* t. X. p. 233: D'après la tradition, l'ardmirable contrée qu'habitent aujourd'hui les Bogos (în Ethiopia) était la patrie des Rom, que les chants célèbrent encore comme des vaillants guerriers «si hardis qu'ils jetaient leur lance contre le ciel». Aceleași moravuri le aflăm la Geți, cari aruncau cu săgețile asupra cerului când tuna și fulgera (Herod. IV. 94).

²⁾ Reclus, *Nouv. Géogr. univ.* X. 229.

Pelasgii au fost singurul popor al lumii vechi, căruia i s'a atribuit o origine divină. În Iliada lui Homer, ei figurează sub numele de *διοι Πελαγιοι*¹⁾, și întru adevăr, că în acele timpuri primitive, ei au meritat acest nume, pentru inteligența lor extraordinară, pentru calitățile lor morale și fizice, care se păreau că au în sine ceva divin; în fine, pentru acțiunile și operele lor întru adevăr grandioase și uimitoare²⁾.

În amintirea dominațiunii glorioase a acestor triburi pastorale, Faraonii Egiptului, purtați, încă din timpurile lui Osiris, ca însemne tradiționale ale suveranității lor: cârligul de păstoriu și biciul boarilor³⁾, după cum aceleași însemne le mai poartă și astăzi stăpânii turmelor și cireșilor de la Carpați⁴⁾.

Cel de întâiu rege din dinastia divină, care a domnit peste Egipt, a fost, după cele mai vechi liste monumentale, Montu sau Mentu⁵⁾. Este același nume, care în teogoniile grecescilor ne apare sub forma de Uranos, adică Munteanul.

Légănul acestei tradițiuni istorice a fost Theba din Egiptul de sus, reședința străvechiă a lui Montu și a dinastiei divine, orașul cel mai avut și mai mare al lumii vechi. Theba, după cum ne spune Homer, avuse 100 de porți. Pe fie-care poartă puteau să iese de o dată câte 200 de oameni cu cai și care de război sau peste tot 20.000 luptători.

Thebanii, la început popor pastoral, considerau oile (berbecii) ca sfinți⁶⁾ și spuneau tot-o dată, că ei sunt oamenii cei mai vechi de pe fața pământului.

¹⁾ Homer II. X. 429. — Odyss. XIX. 177.

²⁾ La numele regilor ethiopeni se adăuga înainte cuvântul *Za* (Drouin, p. 15). Același exemplu ni se prezintă în Arabia, unde la numele principilor homeriți se mai pune o particulă specială: *Dzu, Dzul, Dhu și Du* (ibid. p. 3. 33). În tot cazul, avem aici numai forme vechi dialectale din lat. deus, rom. «deu» și «dzu». Ethiopenii, ne spune Strabo (XVII. 2. 2) adorați pe regi ca zei. O tradițiune română ne mai spune: La Jidovi (semiti), care era mai bogat, acela era D-deu. I-și făcea chipul de piatră sau de metal și toți se închinau la dânsul. (Cest. ist. II. c. Mârlean, j. Constanța).

³⁾ Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 58.

⁴⁾ Alecsandri, Poesii pop., p. 201:

Ce-am vădut la Opișanul,
N'am vădut nici la Sultanul,
Că el are în câmp la sora
Mii și sute de miore...
Opișan din Stoenesci
Cu averi împărătesci,

El în curte a intrat,
De zebra a îninat
Un cârlig de împărat,
Cu petre scumpe lucrat,
Ce lucește ca un sora
Într-o zi de sărbătoare.

⁵⁾ Lepsius, Über den ersten ägyptischen Götterkreis (Berlin, 1851) p. 15: fast alle monumentalen Listen (stellen) die Götter Mentu (Month) und Atmu (Tum) an die Spitze der Reihe. Cf. ibid. p. 17.

⁶⁾ Herodot, II. 42. — În Moldova, țărani români consideră și astăzi oia ca sfântă.

tului, că ei au inventat filosofia și au adus în ordine anul și lunile ¹⁾. Este aceeași tradițiune, pe care o aveau și locuitorii de lângă muntele Atlas, séu din părțile de nord ale Istrului.

Montu, cel de întâiu domn al Egiptului, mai avea și epitetul de Ra, rege, ²⁾, și era înfățișat cu sabiă strâmbă, cu busdugan, cu arc și săgeți ³⁾; el purta așa dar armele naționale ale Pelasgilor din nordul Istrului și în particular ale Dacilor ⁴⁾.

Pe vechile monumente egiptene mai aflăm personificată și patria lui Montu, sub numele de Ka, Kai și Tera, cuvinte identice cu Gaea și Terra din legendele greco-romane.

Ast-fel pe o columnă de altariu din timpurile dinastiei a VI-a, ce se păstrează în muzeul de la Turin, divinitatea Kai figurează cea de întâiu în ordinea ȝeilor mari, cară au domnit peste Egipt ⁵⁾, după cum în teogoniile grecesci, Gaea séu Terra este mama cea mare a ȝeilor, $\Theta\epsilon\omega\nu\ \mu\acute{\eta}\tau\eta\rho$, și tot-o-dată soȝia lui Uran.

Montu-Ra séu Uran, «regele sudului și al nordului», mai figurează în istoria vechiă a Egiptului cu diferite alte numiri și epitete, ce stău în legătura de aprôpe cu legendele grecesci și cu tradițiunile istorice din părțile de nord ale Istrului.

¹⁾ Diodori Siculi lib. I. 50.

²⁾ Este greșită opiniunea lui Maspero: Ra... signifiait soarele, rien de plus (*Études d. myth.* II. 7). — În limba Țiganilor (numiți Egipteni în diferite țeri), ráy séu raya însemnăză domn, Herr, seigneur (Wlislocki, *Die Sprache d. transs. Zigeuner*, p. 114. — Vaillant, *Gramm. de la langue romanne*, p. 124). După cum la Greci, numele de Uranos fu aplicat la ceriū, tot ast-fel la Egipteni, Ra a fost identificat cu sôrele.

³⁾ Pierret, *Le Panthéon égyptien*, p. 43. — Cf. Maspero, *L'Égypte et Chaldée*, p. 101.

⁴⁾ Memoria lui Uran, sub numele de «Raiū împărat», o aflăm și în tradițiunile populare române: «Se ȝice, că Raiū împăratul a fost cel de întâiu împărat pe fața pământului» (Cest. ist., c. Bogdănesci, jud. Tutova).

⁵⁾ Lepsius, *Über d. ersten ägypt. Götterkreis*, p. 29: in einer ... Darstellung des Götterkreises, die ich hier anführen will, wird derselbe Gott (Ka oder Kai) nochmals genannt, und zwar an der Spitze der ganzen Reihe. Es findet sich auf einer granitenen Altarsäule in Turin ... auf diesen (Gott Kai) folgt der oberägyptische Atmu; hinter diesen werden zwei andere Götter Tera und Terer, die auch in anderen Götterlisten an derselben Stelle vorkommen, hinzugefügt. — Este de notat, că în legendele egiptene, Pământul séu Terra figurează ca divinitate masculină (cf. Pierret, *Le Panthéon*, p. 53). Forma Caia în loc de «Gaea» ni se mai prezintă și astă-ȝi în regiunea Carpaților. În Bănat, din jos de orașelul Moldova nouă, unde Dunărea intră în pasul Porților de fer, se mai vede și astă-ȝi în mijlocul fluviului o stâncă cu o figură particulară, numită de popor Baba Caia, un simulacru primitiv al Găei divinise.

În cele mai vechi liste monumentale și în papirele egiptene, Montu se ă Uran ne mai apare sub numele de Tum, Tumu ¹⁾, Atmu, Atumu ²⁾, la Plato Thamus ³⁾, ă în listele etiopene Tomai ⁴⁾. Reședința cea vechiă a lui Tum se afla în ăerile de mădă-năpte. Vântul de nord venia de la Tum ⁵⁾. La Manetho, Montu este numit Helios (Sol, sôrele) ⁶⁾, și era onorat în teogonia egipteană cu titlul de Mōç, un cuvânt, ce nu este egiptean (lat. avus, rom. moș) ⁷⁾.

Montu-Ra se ă Tum mai avea în tradițiunile preoșilor egipteni și numele de Harmaku se ă în formă grecescă Harmachis, Armakhis, Harmais și Armais ⁸⁾, adecă «Arimul», «Armanul». Harmakhis pörtă pe fruntea sa diadema sudului și a nordului ⁹⁾

Sfinxul cel colosal de la Gizeh, tăiat în stâncă naturală, cu figură de om și cu picioare de le ă, ne înăășeză imaginea lui Harmakhis se ă Montu, și conăinea, după tradițiunea ce ne o comunică Pliniu, mormântul se ă ¹⁰⁾. În inscripăiunea de pe stela Meternich se spune, că «picioarele leului» sunt picioarele lui Montu ¹¹⁾, ă în alt text religios aflăm cuvintele: «Ah! imagine a lui Montu! Oh! leule!» ¹²⁾.

¹⁾ Pierret, Le Panthéon égypt. 39. 112. Maspero, Études de myth. et d'arch. égypt. II 281.

²⁾ Lepsius, ibid., p. 31: die beiden Götter Mentu und Atmu . . . (bedeuten) nichts anderes als eine Spaltung dieses Gottes in seine zwei Hauptphasen, die aufgehende und die untergehende . . . Sonne.

³⁾ Platonis Phaedrus, c. 59.—In forma Atmu în loc de Tamu (Thamus), noi avem numai o simplă dislocare a vocalei *a*, întocma ca în numele regilor etiopeni: Asgad și Sagad, Asfar și Safar etc. (Cf. Drouin, p. 50—52); la Egipteni: Armesses și Ramesses.

⁴⁾ Drouin, Les listes royales éthiopiennes, p. 50, liste B.

⁵⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 300. 525.

⁶⁾ Despre identitatea lui Helios cu Montu se ă Uran, mai avem și unele fântăni grecesci, fôrte vechi. La Hesiod, titanul Hyperion este fiul Uran, ă la Homer același Hyperion este fiul lui Helios (Odyss. XII. 263).

⁷⁾ Într'un fragment, ce ne-a rămas de la Ioan Antiochenul, estras, după cum se vede din o listă mai vechiă a lui Manetho, se amintesc, după Helios, un rege egiptean cu numele de Mōç. Lepsius constată, pe basa monumentelor egiptene, că forma exactă a acestui nume în textele grecesci a trebuit să fie Mōç (Über d. ersten ägypt. Götterkreis p. 14). Înă acest cuvânt se vede a fi fost numai un titlu particular al lui Helios, ă nici de cum numele unui rege deosebit, după cum rezultă și din împrejurarea, că în Vetus Chronicon și la Eusebiu acest cuvânt a fost omis cu totul, ă Syncellus l'a substituit prin grecescul Agathodaemon se ă pe romănesc Bun și Bunic (moș, lat. avus, manes).

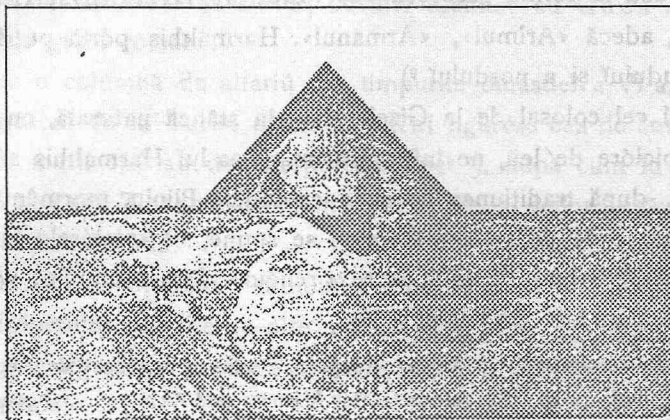
⁸⁾ Pierret, Le Panthéon égypt. 95. 112.—Maspero, Études. I. 257. II. 448.—Brugsch, Hist. d'Égypte, I. (2-e édit.) p. 57.—Grébaut, Hymne à Ammon-ra, p. 12.

⁹⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 40. — ¹⁰⁾ Pliniu, lib. XXXVI. 17.

¹¹⁾ Pierret, Panthéon. p. VII. — ¹²⁾ Maspero, Étud., II. 452: Ah! image de Mentu!... Oh! lion!

În fine, preoții egipteni au mai considerat pe Tum ca identic cu Ammon, omul cel avut de turme, onorat ca zeu suprem al Thebei, căruia i-au atribuit și epitetul de «Altaika»¹⁾ (originar de la muntele Atlas?)

În vechia teologie egipteană, Montu, Tum, Harmakhis, Ammon, ne apar ca una și aceeași personalitate și ne presintă din punct de vedere istoric și dogmatic același tip și aceleași caractere ca Uran în teogoniile grecesci.

270. — Sfînxul cel colosal dela Gizeh, tăiat în stîncă viă, reprezentînd figura lui Montu-Ra-Harmakhis (Uran), cu pîntecele și pîcióarele de leu, desvîlit pentru a șesa óră, în a. 1886, de sub masele cele enorme de năsip, ce se adună în continuu în jurul piramidelor de o lungă serie de secole. — După Maspero, *Égypte et Chaldée*, p. 249. ²⁾

Montu-Tum-Harmakhis-Ammon este «eșit din pămînt» (din Terra), o expresiune identică cu *γηγενής* a autorilor grecesci, și «Terra editus» la Tacit. El este: domnul domnilor, regele ȳeilor, părintele părinților, puterea puterilor, marele zeu, stăpînul ceriului, al pămîntului și infernului, al apelor, al

¹⁾ Pierret, *Le livre d. morts*, p. 569.

²⁾ După Pliniu (36. 17) circumferința capului peste frunte era de 102' (30 m. 17 cm.); lungimea corpului de 143' (42 m. 29 cm.), ér înălțimea de la pîntece până în vîrfu capului de 62' (18 m. 33 cm.) Din corpul de leu al statuei, astă-ȳi nu mai există de cît forma generală. Despre acest vechiu monument istoric, Maspero scrie: Des mamelouks fanatiques lui ont mutilé le nez et la barbe à coups de canon; la teinte rouge qui vivait les traits s'est effacée presque partout. Et pourtant, l'ensemble garde jusque dans sa détresse une expression souveraine de force et de dignité. Les yeux regardent au loin devant eux avec une intensité de pensée profonde, la bouche sourit encore, la face entière respire le calme et la puissance.

munților, începutul formelor, autorul ómenilor, creatoriul tuturor speciilor de animale, autorul pășunilor pentru animale și al plantelor nutritive pentru ómenî; el domnesce peste două regiuni sėu lumî, peste mėđă-đi (sud) și peste mėđă-nópte (nord). Unul din însemnele suveranității și puterii sale era «sbiciul» ¹⁾.

5. *Detronarea lui Uran.*

Uran, după cum ne spun tradițiunile grecescî și feniciene, a fost detronat și alungat din imperiu de către fiul sėu mai mic, numit de Grecî Cronos și de Romanî Saturnus.

Causele detronării sale aũ fost, după cum rezultă din teogonia lui Hesiod, de o parte neînțelegerile, ce existau între dēnsul și soția sa Gaea sėu Terra, ér de altă parte ura, ce o avusese Uran asupra Titanilor, a fiilor sėi născuți din Gaea, pe carî i aruncase în închisorî suterane în cāt gemeau sinurile pământului de mulțimea lor.

După instigațiunile Gaeel, scrie Hesiod, Saturn, cel mai tînăr dintre Titanî, atacă pe neasceptate, în timpul nopții, pe tatăl sėu Uran, i tăia genitalele cu o sabiă strămbă de oțel, din care causă, acesta și încetează din viéță ²⁾.

Aceeași tradițiune o aflăm în scrierile cele sînte ale preoților fenicienî, atribuite lui Sanchoniaton. Preotul și analistul Sanchoniaton trăise, după cum spuneau unî, înainte de timpurile troiane, și compusese — pe basa isvórelor feniciene, egiptene și a altor elemente vechî — o istoriă a Fenicianilor, scrisă cu multă sîrguință și iubire de adevăr, pe care apoi în sec. II d. Chr. a tradus-o în limba grecescă Herenniu Philo din Byblus ³⁾.

Despre detronarea lui Uran, Sanchoniaton scria următoarele: Uran, avuse o soră cu numele Gaea, pe care o luase în căsătorîă, ér cu alte femeî avuse o mare mulțime de copii. Din acéstă causă Gaea, cuprinsă de gelosiă, după mai multe neînțelegerî, se despărți de Uran, însă cu tóte acestea, dēnsul o primia adese orî în casă la sine. Când însă Uran cercă să ucidă pe Titanî, sėu pe fii născuți din Gaea, acéstă ceru ajutoriul trupelor armate, ce le avea la dispozițiune, și se opuse la tóte încercările sale. Mai tărđiũ însă, după ce Saturn ajunsse la maturitate, acesta î-și propuse să-și rēsbune asupra tatălui

¹⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 247: Je suis Toum, auteur du ciel . . . sorti de la terre . . . qui enfante les dieux. — Ibid. p. 48: Père des dieux.

²⁾ Hesiodi Theog. v. 154 seqq.

³⁾ Philonis Byblli fragm. 2 din Phoenicum Historia (in Fragm. Hist. gr. III. 567).

său pentru injuriile, ce le făcuse mamei sale, și ast-fel, ajutat de secretariul său Hermes Trimegistul (de trei ori marele), începu războiul cu Uran, pe care-l alungă din împărăție și ocupă scaunul domniei. Însă, după un timp ore care, Uran, esilat din imperiul său, trimise pe ficele sale Astarte, Rhea și Dio la Saturn, ca să-l piardă prin înșelăciuni și mijloce ascunse. Însă, Saturn le cuceri inimile prin dragoste și blândățe și le luă în căsătorie. Uran inventase și un fel de petre ce aveau spirit (λιθοι ἐμφυχοι), numite Baetulia, pe cari le fabricase cu deosebită înțelepciune¹⁾; și apoi încercă un nou război cu Saturn. Însă în anul al 32-lea al domniei sale, Saturn prinse pe tatăl său Uran într'un loc ore-care mediteran, unde-l pregătise anume curse, și-i tăia genitalele. Sângele curgându-i în isvóre și în riuri, spiritul său se despărți de corp. Acest loc, ne spune apoi Sanchoniaton, a fost mai târziu consacrat lui Uran.

6. Uran în legendele și tradițiunile poporului român.

La poporul român s-au păstrat încă până astă-dzi unele tradițiuni foarte vechi despre cei de întâiu regii ai rasei pelasge, cari domnise la Carpați și Dunărea de jos.

Unele din aceste tradițiuni sunt cuprinse în colindele religioase, ce se cântă la sărbătorile Crăciunului și în prima săptămână a anului nou; ér alte amintiri le aflăm în cântecele eroice populare, numite și «cântece bătrânesci».

În colindele religioase (ce nu sunt decât imne festive ante-créștine), acești monarhi glorioși din timpurile pelasge, ne apar ca personalități divine, ca semi-dei scoboriți din ceriú, cari domnesc de o-dată peste pământ și peste ceriú.

Aceste colinde au fost la început opera colegiilor de preoți și teologi și ele au devenit populare numai în cursul timpurilor. Aprópe în fie-care din aceste colinde religioase se răsfrâng cestiunile dogmatice ale teologiei vechi

¹⁾ Pliniu (XXXVII, 51) încă face amintire de o specie de petre din clasa ceramnelor său fulguritelor, cari se întrebuințau la espugnarea cetăților și a flotelor (quae nigrae sint et rotundae, sacras esse, urbesque per illas expugnari et classes, easque betulos vocari). Se pare însă, că numele de βαιτόλια, ce-l aveau aceste petre «cu spirit» (explosive), destinate anume pentru războie, se reduce la un cuvânt vechiú pelasg de aceeași formă cu rom. «bătălie». În evul de mijloc, termenul acesta era foarte usitat în țările romanice. La Adamantius Martyrius aflăm batualia, quae vulgo battalia dicuntur (Diez, E. W. I. ed. 1853, p. 49).

pelasge. Spiritul și forma solemnă, în care sunt redactate, ne arată tendința, ce se urmărea cu aceste cântece: de a desvolta sentimentele morale ale poporului și de a întemeia un cult religios pentru anumite personalități, cărora li se atribuiseră onori divine.

Una din aceste colinde conține următoarele versuri:

Când s'a coborît
Domnul pe pământ
Sate a răsădit
Hotare a împărțit.
Domnul împărția
Până se 'nsera.

Dacă se 'nsera,
Domnul că pleca
Sus la drumul mare,
Unde a căpeta
Cină și lumină,
Sălaş de odihnă ¹⁾.

Esaminând acum cu totă atențiunea elementele istorice ale acestei vechi colinde populare, noi aflăm aici aceeași tradițiune despre originea societății omenescă, pe care o avuse și locuitorii de lângă muntele Atlas: că Uran adunase pe oamenii ce trăiau risipiți și i făcuse să locuască în sate și în orașe, că dânsul i-a învățat să cultive pământul, ori cu alte cuvinte, le-a împărțit hotare.

Memoria lui Uran (s. Munteanul), a celui de întâiul rege tradițional de la Dunărea de jos, se mai celebrează în o datină festivă populară din ajunul anului nou.

În orațiunea solemnă, ce se recită cu ocaziunea acestei serbări populare, Uran ne apare sub numele de «Toma cel bogat», după cum în istoria egipteană, Uran se numea Montu mai are și numele de Thamus și Tum.

Cei de întâiul regii ai timpurilor pelasge au fost păstori, stăpâni de turme, de cireți și de hergheli admirabile.

«Toma cel bogat» din tradițiunile române își petrece viața sa prin munți; el cutrieră văile, luncile și câmpiile cu turmele, cu cirețile și cu hergheliile sale cele minunate. Ca însemne, Toma poartă un «sbiciu de foc înfocat», simbol al autorității și cărmuirii sale pastorale.

În regiunile cele muntoase ale Bucovinei, această festivitate populară în memoria și în onoarea lui «Toma cel bogat» se petrece în următorul mod: săteni, tineri și bătrâni, cari voiesc să-și petreacă în ajunul anului nou după obiceiul strămoșesc (să serbătorească Vergelul), se strâng în aceeași seră, îndată ce se întunecă, la casa unui țăran mai avut și cu trecere în sat. Semnalul de adunare se dă cu buciume și cu trâmbițe pastorale. Pe masă se ascerne o față albă curată, peste care se aședă un ciuberaș cu apă neîncepută; ér junii și fetele, cari iau parte la această serbare, pun fie-care câte

¹⁾ Din Valea Hațegului. (Gazeta Transilv. Nr. 282 din a. 1892).

un semn în vasul cu apă, inele, mărgel, cercei, bani, cuțitașe ș. a. Apoi se începe sorocirea. Unul din sătenii mai isteți, numit vergelătoriul (profetul) ținând în fie-care mână câte o vergea verde atinge cu ele încetișor vasul cu apă și recităză următoarele versuri:

Cine trece și petrece?	Î-și alege doi cai tari
Irodia Dómnai	Și după vin se pornesce
Trece Toma cel bogat,	Către slugi așa grăiesce...
Cu biciu de foc înfocat,	Acum dragii miei ficiori...
Văile cu oile,	Anul vechiu ia se sfârșesce
Pórtă Toma cârmele,	Și cel nou ia se ivesce,
Luncile cu juncile,	Mergeți măi, tăiați un boi,
Pórtă Toma vacile;	Că-cî mîni este Anul nou
Vacile i-s bune fórte,	Și fripturi bune făcând
Toma póte să le pórtē;	Să bem vinul gâlgăind;
Prin tóte câmpiile	Semnele din acest vas
Pórtă Toma oile;	Să vă fie tot de tras,
Oile sunt mari ca boi,	De tras sorți de bucurie
Luț Toma stă după oi.	Din anul, ce o să vie;
Toma umblă tot pe munți	Scóte-un semn și-mi spune drept:
Alegându-și tot cai iuți;	Măne, care an încep? ¹⁾
Dintr'a lui hergheliu mari	

După ce se termină cu recitarea acestor versuri solemne, un băiat de 10—13 ani scóte un semn din vasul cu apă și vergelătoriul profetesce celui care l'a depus, ce fel de noroc are să-î aducă prima di din anul nou. Apoi se repetăză aceeași ceremoniă. Vergelătoriul atinge de nou vasul cu vergelele, se recităză aceleași versuri, se scóte al doilea semn și vergelătoriul profetesce celui care l'a depus, ce fel de noroc are să-î aducă diua de Bobotéza din anul care vine, și se urmăză ast-fel până se scot tóte semnele din vasul cu apă, făcându-se pe rënd amintire de tóte sêrbătorile mai însemnate de peste an, cari au să aducă fericire, prosperitate și bucuriă pentru toți, și în particular pentru cei cari au venit să afle destinele noului an ²⁾.

Întreg spiritul acestei sêrbări tradiționale are un caracter istoric fórte vechiu.

«Toma cel bogat», a cărui memoriă se celebrăză în versurile de mai sus,

¹⁾ Marian, Sêrbătorile la Români. I. 53 seqq. — Șezătórea (Fălticeni), II. 209.

²⁾ În formula orațiunii populare de mai sus, vedem, că se invocă după fie-care vers «Irodia Dómnai» sêu «Arodia Dómnai». Este personificarea generațiunii sêu rodirii universale, pe care Hesiod o amintesce sub numele grecisat de Ἔρος (Amor), ce urmăză imediat după Chaos, de o-dată cu Terra, însă fără să aibă vre-o legătură genealogică.

ne apare ca un strămoș venerat. El este un păstoriu legendar, avut, care învață pe ómenii săi să cunoscă, când se începe anul nou, cari sunt sărbătorile mai însemnate de peste an și profeșce evenimentele fericite pentru cei ce depun sorți în vasul tradițional cu apă neîncepută, simbol al prosperității și divinațiunii.

Este aceeași reminiscență, pe care o aveau într-o vechime depărtată și locuitorii de lângă muntele Atlas său Oltului: că Uran, care domnise peste ținuturile aceste, i învățase să cunoscă întreg sistemul anului, și că dănsul le profeșca multe lucruri din cele ce aveau să se întâmple pe ceriu ¹⁾.

În ritul acestei sărbări populare mai aflăm încă unele elemente importante din cultul cel vechiu al lui Uran.

La Dodona din Epir, Uran era adorat sub numele de Ζεύς ἄναξ Πελαγονικός. Aci, el avea un templu străvechiu și un oracul făinos. La templul acesta, scrie Aristide, se aflau două colonne. Pe una era așezat un vas de aramă, ér pe a doua era figurat un băiat ținând în mâna dreptă un sbiciu cu sfori subțiri de aramă. Când vântul sufla, sforile cele flexibile de aramă se puneau în mișcare și atingeau vasul, care răsuna timp îndelungat ²⁾. Aceste vibrațiuni ale vasului se interpretau apoi ca răspuns pentru cei ce consultaü oraculul de acolo. Aceleași elemente le aflăm și în sărbarea datinei populare din ajunul anului nou: vasul, pruncul, atingerea, sunetul și răsunetul vasului; în fine o amintire în textul orațiunii, de «biciul de foc înfocat».

Preoții și profeții de la Dodona se numiau τομοῦροι ³⁾ său după cum scrie Strabo τομάριτοι ⁴⁾, ér délul, lângă care se afla sanctuariul de la Dodona, se numia Tomaros, numiri, a căror origine, după cum vedem, se reduce fără îndoieală la cultul cel străvechiu al lui Uran sub numele de Toma ⁵⁾.

Cu totul sub alt aspect ni se presintă acești strămoși glorioși ai ginții pelasge în cântecele eroice ale poporului român. În colințele religioase, ei ne apar ca personalități sfinte; în cântecele eroice însă, cari sunt opera cântăreților lumesci ⁶⁾, ei au un caracter, mai mult profan, mai mult istoric de cât teologic.

Aici, ei sunt înfățișați ca ómeni doritori de gloriă, cu patimi și cu slăbi-

¹⁾ Diodori Sic. lib. III. 56.

²⁾ Steph. Byz. v. Δωδώνη.

³⁾ Homeri Odyss. XVI. 403.

⁴⁾ Strabo, Geogr. lib. VII. 7. 11.

⁵⁾ Misiunea, pe care o trimeteau Hyperboreii de la Dunărea de jos, ca să ducă daruri din recoltele lor la templul lui Apollo din Delos, încă trecea mai înainte pe la Dodona (Herodot, IV. 33).

⁶⁾ La Hesiod (Theog. v. 95) ἄνδρες ἀοιδοί (viri cantores).

ciunii omenesci. Ei se iubesc, se desprețuesc și se luptă unii cu alții. Ei petrec de regulă la mese mari, în ospete și veselii, de unde apoi plăcă îndată la răsbóie, ori în aventuri amoróse.

În aceste cântece tradiționale române, personalitatea lui Uran ne apare sub numele de Toma Alimoș, «Toma al lui Moș» său «Toma Lumoș» (lui Moș)¹⁾, după cum în orațiunea solemnă, ce se recită în ajunul anului nou, el este numit «Toma cel bogat»; ér în tradițiunile egiptene «Thamus», «Tum» și «Moș» (p. 937).

Toma al lui Moș este un «voinic nalt la stat, un vitez cum n'a mai stat». El are turme de oi, ciređi de vite și ergheli de ca, așa de multe, în cât pasc toate erbile și beaú toate apele pe unde trec.

În aceleași cântece eroice, cari ne vorbesc despre Toma al lui Moș, Saturn figurează sub numele de Manea, după cum el este numit Manes, fiul Gaei, în tradițiunile istorice ale Pelasgilor turseni din Asia mică²⁾; Menes, Mena său Manis în Egipt³⁾, Minos în Creta⁴⁾, Mannus la Arimi din Germania⁵⁾ și Manes ori Manes deus în cărțile cele sfinte ale Romanilor⁶⁾. Mai notăm, că în aceste poeme populare române, Manea mai

¹⁾ În antichitatea preistorică, întemeietorii dinastiilor erau onorați cu titlul de moși și venerați cu un cult religios. Troianii consideraú pe Joe (înțelege Uran) ca «moș» al lor (Jove Dardana pubes gaudet avo. Virg. Aen. VII. 220.) Latini celi vechi adoraú ca «moși» (ex ordine avorum) pe Italus, Sabinus, Saturnus (Virg. Aen. VII. 177; VI. 891). Scythii veneraú pe Uran sub numele de Papaeos = moș (gr. πάππος, lat. pappus); în limba macedo-română «papauș», moș bătrân (Delametra, Dict. mac.-rom., 162). În Egipt, a treia dinastie divină, a fost, după Manetho, a Moșilor său Manilor (Fragm. Hist. gr. II. 526), o numire, care de altminterlea se referă la familia întregă a regilor de, cari domnise în timpurile primitive peste șesurile Nilului. În tradițiunile grecesci, Uran sub numele de Jupiter Urian încă era considerat ca «incepătorul genului omenesc», adică moș. În poezia tradițională română, epitetul de «moș» i-l are și D-deu (Ene, Ene Scaloene, Du-te la Moș D-deu! — Cest. ist. j. Vlasca). În limba română moș, pl. moși, corespunde la forma vechiă latină maios, maioses în loc de maior, maiores (Festus, p. 472: R pro S littera saepe antiqui posuerunt).

²⁾ Herodoti I. I. 94; IV. 95.—Dionysii Hal. I. I. 27.

³⁾ Herodoti I. II. 4. 99.—Plutarchus, De Isid. et Osirid.—Diodori I. I. 45.

⁴⁾ Legislativul tradițional al Pelasgilor din Creta. Imperiul său se estindea și în părțile de nord său extreme. Cf. Plato (ed. Didot) I. 623. — Diodor, V. 84. 2. — Identitatea lui Saturn cu Minos din Creta mai rezultă și dintr'o odă a lui Pindar (Olymp. II. 136), unde în loc de Minos și Rhadamanth figurează ca judecători pe cea laltă lume Saturn și Rhadamanth.

⁵⁾ Veđi p. 207—208.

⁶⁾ În teologia egiptenă se numia Manu partea cea muntósă a regiunii divine unde apunea sórele (Pierret, Livre d. morts. 48).

este numit «înșelătoriul Domnilor», după cum Cronos său Saturn are în teogoniile grecesc epitetul de «astut» său «înșelătoriu» (ἀγκυλομήτης, versutus).

Toma al lui Moș este un vitez din Țera de jos, adică din părțile de răsărit ale Țerei românesce ¹⁾, ér Manea domnesce peste părțile de apus și este numit «stăpânul Jiilor».

Venim acum la rapsodia populară română, ce ne descrie lupta lui Manea cu Toma al lui Moș, și care ni se prezintă ca una din cele mai frumoase și mai importante poeme tradiționale.

Manea încunjurându-și moșiile găsește erbile păscute și apele bătute de turmele cele numeroase ale lui Toma; î-l atacă pe neașteptate și-l taiă cu paloșul pe la furca peptului, pe la încinsul brăului.

Textul acestei poeme după versiunea din Bănat ²⁾ este următorul. Pentru completare, noi reproducem aici și variantele mai importante, ce ne sunt cunoscute ³⁾.

La gropanul cu cincî ulmî,
Cu cincî ulmî dintr'o tulpină,
Tăbărit-a, nimerit-a,
Voinic Toma Alimoș,
Ficior din țera de jos...

- Var. 1.* Ședea Toma Alimoș,
Boeriū din țera de jos.
- » *2.* Șede Toma Alimoș,
Nalt la stat, mare la sfat
Și vitez cum n'a mai stat.
- » *3.* Săvai Toma d'Alimoș,
Săvai din țera de jos.
- » *4.* D'al de Toma d'Alimoș,
Sava din țera de jos ⁴⁾.
- » *5.* Nemerit, mi-au tăbărit
Ș'incă (Șincă?) Toma d'Alimoș.

¹⁾ ung. Havas-Alföld, Țera muntenescă de jos.

²⁾ Corcea, Balade pop., p. 15.

³⁾ Cf. Teodorescu, Poesii pop., p. 581. — Alecsandri, Poesii pop., p. 72. — Tocilescu, Materiale folkl. p. 38. — Alexici, Texte din lit. pop. rom. I. 34. — Arbore, Basarabia, p. 186. — Bugnariu, Musa Someșiană, p. 94. — Rădulescu-Codin, Din Muscel, p. 263—267. — Caranfilu, Căntece pop. p. 21. — Calendaru ist. și pop. pe a. 1860. Bucuresci, p. 149.

⁴⁾ Aici Sava (var. Savaî Săvai) ne apare numai ca un simplu titlu al demnității suverane și corespunde la termenul grecesc σεβαστός, venerat, lat. augustus.—Eschyl (Choeph. 157) încă întrebuințează cuvântul σεβας ca un titlu onorific ce se da regelui: κλός . . . σεβας ὁ δέσποτα (audi, venerande rex). Același cuvânt se mai prezintă și ca nume propriu. Sabus, fiul lui Sancus, în tradițiunile italice este întemeietoriul ginții Sabinilor (Dionys. II. 49. — Sil. VIII. 424). În inscripțiunile egiptene Saturn încă figurază sub numele de Seb.

Tot şedea, câtu-mi şedea,
 Ş'încă fómeea l'ajungea...
 Şi-începea de a se gosta...
 Şi din gură așa ȕicea:
 «Mult mi-ar păré mic bine
 S'am un voinic lângă mine,
 Să beau un păhar de vin,
 Că n'am la cine să-închin.
 Închinare-aşî, închina,
 Închinare-aşî armelor,
 Armelor şi bâtelor,
 Armele sunt fere reci,
 Băgate în lemne seci,
 Nu pot ca să-mi mulţumescă,
 Nu pot nimic să-mi vorbescă.
 Închinare-aşî, închina,
 Închinare-aşî murgului,
 Murgului şi soţuluî;
 El are urechî de auȕit,
 N'are gură de vorbit.
 Închinare-aşî, închina,
 Închinare-aşî frunȕelor,
 Frunȕelor şi crengilor.»

Var. 1. «Închina-voiŭ codrilor,

Ulmilor şi fagilor,
 Braȕilor, paltinilor,
 Că-mi sunt mie frăȕiorî.»

» 2. «Închina-voiŭ ulmilor;

Urieşî culmilor,
 Ce sunt gata să-mi răspunȕă
 Cu frémăt voios de frunȕe
 Şi 'n vȕzduh s'or clătina
 Şi mie s'or închina.»

Vântul mare abura,
 Crengile se aplecau,
 Frunȕele se scuturau,
 Luî păreau că-î mulȕamiau.

Var. 1. Êr ulmiî când auȕia

Pólele şi le lăsa,
 Vîrfurile le apleca
 Şi luî Toma mulȕumia.
 Armele din loc eşa,
 Êră calul recheza.

Plosca la gură punea...

Ér cu ochii se uita,
 Ce vedea, tare-î plăcea,
 Un voinic, el î-mî vedea
 Şi pe el î-l cunoscea,
 Că era voinicul Manea.

Var. 1. Tocma (Toma?) Manea al câmpiilor,
 Stăpânul Jiilor,
 Stăpânul moşiilor,
 Drăgăstoşul fetelor,
 Iubitul nevestelor ¹⁾.

» 2. Săvai Mane al câmpiilor...
 Înşelătoriul Domnilor.

La Toma î-mî ajungea,
 Bună ziua, că i da
 Şi din gură-l dosădia:
 «Tomo din ţera de jos,
 Cin' pe tine te-a adus,
 Au negre păcate a mele,
 Au zile scurte a tale?»

Var. 1. «Măi Toma cu turmele,
 Tu apele mi-ai băut
 Şi ierbile mi-ai păscut.»

» 2. «Ce ne calcă moşiile
 Şi ne strică fâneţele?»

Dar Toma aşa-î grăia:
 «Ei tu Maneo, frate Maneo,
 Lasă-te tu de mânie,
 Vină 'n coci la veselie,
 Se bem un păhar de vin,
 Că n' am cu cine se 'nchin».
 Dar Manea

. aşa dicea:

«Dacă ți-asa drag de mine,
 O se viu eu lângă tine,
 Tu cu plosca se închină,
 Ochii la min' se nu-î ţin!».
 Şi Toma î-l asculta,

Că lui frică nu-î era,
 Plosca la gură punea

Şi cu ochii nu căta;
 Êră Manea se punea,

Săbióra î-şi trăgea,

Peste fole î-l lovia,
 Măişoarele-î vërşă.

¹⁾ Cf. pag. 940.

Var. 1. Manea stânga-și întindea
Să ia plosca și să bea,
Êr cu drépta ce-mi făcea?
Paloș mic că resucea,
Pântecele-î atingea.

» 2. Manea cu stânga lua,
Cu drépta se înarma,
Paloșul din sîn scotea
Și așa bine-l învêrtia
Și așa bine mi-l chitia,
Că pe Toma mi-l tăia.
Pe la furca peptului
La încinsul brăului,

» 3. C'o mână plosca-mi ținea,
Cu alta ageru-și trăgea ¹⁾.

» 4. Când sórili îndisară,
Pi Toma că mi-el obóră.

Și unde fuga că-mi da?
Sub cea ripă surupată ²⁾,
Unde-a mai scăpat odată.

Și săracu de Toma
La mațe se slobođia
Și începea de le strîngea
Și în fóle le băga

Și cu cârpa le lega,
Către murg așa dîcea:
«Murgule, murgușul mieș,
Ascultă-mă ce-ți dîc eș:
Vină tu până la mine,
Ca să mă suiș eș pe tine,
După Manea să me iau...

Că mi-a scurtat dîlele
Și m'a tăiat muieresce,
Dar l'oiș tăia voinicesce».
Murgul î-l înțelegea,
Pân' la Toma î-mi venia,
Pușinel ingenunchia,

¹⁾ Hesiod, după cum rezultă din Theogonia sa (v. 178—182), încă avuse cunoștință de o variantă din acest cântec popular, fiind-că unele versuri ale sale se văd a fi numai o simplă imitațiune după cântecul bătrânesc, reprodus mai sus. Cu deosebire cuvintele: ὠρέξατο χεῖρ | σκιαῖ, δεξιτερῇ δὲ πάλωριον ἔλλαβεν ἄρπην, | μακρὴν, καρχαρόδοντα (se întindea cu mâna stângă, êr cu drépta prindea paloșul cel grozav, lung și cu dinți ascuțiți) arată împrumutarea făcută dintr'un text popular.

²⁾ Mantele Pregleda seú Pregreda de asupra Isvernei (România, j. Mehedinți). Cf. p. 717.

Toma pe el se suia,
 După Manea se lua.
 Unde Dómn-e-l ajungea,
 În douăe î-l despica,
 Mort acolo î-l lăsa
 Și 'napoi că se 'ntorcea,
 La gropan că ajungea
 Și din gură așa dicea:
 «Murgule, murguțul meu,
 Acuși mă prăpădesc eu.

Var. 1. «Murgule, murguțul mieu,
 Vaî, trăi-te-ar Dumne-deu,
 Lângă mine, ca se staî,
 Vedî la nópte c'oiu sê mor».

» 2. «Și ca gândul să mă ducî
 Colo'n zărea celor culmî,
 La gropana cu cincî ulmî».

Daca eû m'oiu prăpădi,
 Cu copita tu sê-mî rascî
 Și-o grópă tu sê-mî faci,
 Cu dințiî în ea sê mă tragî,
 Vêntul mare o abura,
 Multă frunđă o pica,
 Pe mine m'a astruca»....
 Puțină vreme trecea,
 De loc Toma că muria.
 Și murguțul se punea,
 Cu copita reschira,
 Puțină grópă făcea,
 Cu dințiî în ea-l trăgea,
 Vêntul mare abura
 Multă frunđă că pica,
 Pe Toma î-l astruca ¹⁾.

Var. 1. Sufletul că-și dedea,
 Codrul se cutremura,
 Ulmî și brađî se clătina,
 Fagî și paltinî se pleca,
 Fruntea de i-o recoria,
 Mâna de i-o săruta
 Și cu frémăt î-l plângea.

¹⁾ În varianta publicată de Rădulescu-Codin, rolurile sunt schimbate. Aici Toma Damolschî taie pe Manea, ér pe Manea cel cădút î-l învêlesc frunđe de ulmî. Tra-dițiunea sub forma acêsta era cunoscută și vechilor Egipteni. Pierret, Le Panthéon égyptien, p. 54: Seb (Saturn) est souvent figuré couché à terre, tous les membres couverts de feuillage.

După cum vedem, noi avem aici aceeași tradițiune vechiă, pe care o aflăm și în teogonia grecescă.

După Hesiod, Saturn, cel «astut», atacă nóptea pe Uran și-i taiă genitalele cu un paloș său sabiă strîmbă dințată (ageră). Tot ast-fel în tradițiunea română, Manea, «înșelătoriul Domnilor», atacă, pe neasceptate pe Toma al lui Moș cu un paloș său «ager», i taiă pântecul și apoi fuge la rîpa surupată, unde a mai scăpat o-dată.

În cântecul bătrînesc de mai sus, Toma al lui Moș este «frățiorul corbilor, al brașilor și ulmilor», după cum la Hesiod, Uran este frate cu «Munții cei înalți» (Ὀῦρα μακρὰ). Toma al lui Moș încetăză nóptea din viêtă, ca și Uran, orî pe cînd apune sórele ¹⁾, după cum Tum (Montu său Uran) din teologia egiptenă era numit și «sórele ce apune» ²⁾.

În teogoniile vechi grecesci și în poema populară română caracterele sunt aceleași și scena se petrece în același mod.

Pe Toma, cînd închină, î-l salută, și lui i mulțămesc culmile munților cu arborii lor cei urieși și cu vîntul cel mare; ér cînd el încetăză din viêtă, se clătina codrii, se plécă și-l plîng ulmii, brașii, fagii și paltinii cu frémétul lor, ér vîntul cel mare î-l acopere cu frunzele lor.

Aici Toma al lui Moș are ceva măiestos și divin. El este o personalitate superióră tuturor eroilor anticitații.

În această poemă eroică, Toma are caracterele simbolice ale lui Ζεύς ἄναξ Πελασγικός de la Dodona, întocma ca în ceremoniile serbării populare din ajunul anului nou.

La Dodona, cel mai vechi rit de profeție era, de a observa și asculta frémétul frunzelor și al crengilor unui fag orî stejari înalt (φηγῶς) ³⁾, după cum aceleași manifestări simbolice ni se presintă și în poema eroică de mai sus. Peste tot acțiunea vîntului era principiul divinațiunii de la Dodona.

¹⁾ Arbore, Basarabia, p. 187.

²⁾ Despre identitatea lui Toma al lui Moș cu Tum său Montu din Egipt, mai avem o reminiscență importantă. În varianta publicată de Corcea (Balade, p. 20) se mai spune la fine, că Toma avuse un frate în țera turcescă, care venind a ridicat osemintele lui Toma de la Gropana cu cinci ulmi, pe cari apoi le-a dus și înmormîntat cu mare pompă la un sat mare din țera turcescă. Theba din Egipt, reședința lui Montu, Tum său Thamus, se numia de Egipteni, după cum ne spune Plato (Phaedrus, c. 59), μεγάλη πόλις, adică orașul mare, un nume, ce se vede a fi identic cu «satul mare» din cântecul popular românesc. În limba vechiă românească, cuvîntul, «sat» se aplica și la orașe. (Cf. Alexici, Texte. I. 169).

³⁾ Herodoti I. II. 55. — Homeri Odys. XIV. 327; XIX. 296. — Aeschylus Prom. v. 832. — Sophocles Trach. v. 171.

XXXVI. — DOMNIA LUI SATURN (ΚΡΟΝΟΣ).

1. *Domnia lui Saturn în Europa.*

Despre domnia lui Saturn asupra lumii vechi, tradițiunile locuitorilor de lângă muntele Atlas, spuneau, după cum scrie Diodor, următoarele:

După mórtea lui Uran, puterea suverană asupra imperiului a trecut la fíca sa Basilea (lat. Regina), care luase în căsătorie pe fratele său mai mare Hyperion. Însă, Hyperion încetând din viață, ceilalți fii ai lui Uran împărțiră între dênșii imperiul părintelui său. Între acești fii se distingeau cu deosebire Atlas și Saturn. Atlas primi regiunile de lângă riul Oceanos (Istru), ér Saturn, care luase în căsătorie pe Rhea, sora sa a doua, a domnit peste Sicilia, Libya, Italia și mai cu sémă peste regiunile de la scăpétat, év τοῖς πρὸς ἑσπεραν τόποις ¹⁾, înțelege părțile de apus ale muntelui Atlas, numite de cei vechi Hesperia ²⁾.

În timpul domniei lui Saturn, ca și în timpurile lui Uran, centrul politic și militar al imperiului se afla în părțile de nord ale Istrului, în regiunile muntelui Atlas, său ale Daciei vechi.

La Homer și la Hesiod, Saturn este înfățișat ca rege al Titanilor, său al nobilimii celei vechi și puternice de la Oceanos potamos ³⁾.

Zalmoxe, filosoful și legiuitorul cel mare al Geților, a fost, după tradițiunile grecesci, unul și același ca Saturn ⁴⁾.

Pliniu face de asemenea amintire de un civilisator al lumii vechi, numit Dokius, filius Caeli (Dacianul, fiul lui Uran), care după cum rezultă din această genealogie nu póte să fie altul decât Saturn.

Intrégă peninsula Hemului, deși probabil se afla împărțită în mai multe state mici, aparținea din punct de vedere politic imperiului pelasg. Saturn, după cum scrie Philo, dăruise ficei sale Athena regatul Attice ⁵⁾. Sărbătorile lui Saturn, numite Cronia, erau celebrate cu deosebită onóre în tótă Elada, mai cu sémă însă în Athena ⁶⁾.

¹⁾ Diodori Siculi III. c. 57—61. 66; V. 66. 5.

²⁾ Cf. Ovidii Metam. IV. 618: Constitit Hesperio regnis Atlantis în orbe.

³⁾ Homeri II. VIII, 479; XIV, 203. 279, XV, 225. — Hesiodi Theog. v. 851. — Apollonii Rhodii Arg. I. 507. — Apollodori Bibl. I. 1. 4.

⁴⁾ Mnaseas în Fragm. Hist. gr. III. 153. 23.

⁵⁾ Philonis fragm. 2, în Fragm. Hist. gr. III. 569.

⁶⁾ Macrobi Sat. I. 7 la fine.

Suveranitatea lui Saturn se estindea și asupra Germanilor. În cântecele lor istorice, după cum scrie Tacit, Germanii celebrau pe Tuisto, «deus Terra editus» (Uran) și pe fiul său Mannus (Saturn), ca întemeietorii ai națiunii.

Francii, popor de origine germană, adorați, după cum scrie Gregoriu din Tours pe Saturn ¹⁾. Saxonii vechi de asemenea. Hengist, unul din ducii triburilor saxone, cari debarcase în Britannia (c. 445), se exprimă astfel către regele Vortigern: «noi adorăm divinitățile părinților noștri, pe Saturn și pe ceilalți zei, cari guvernează lumea» ²⁾.

Gallii și alte națiuni apusene, scrie Dionysiu din Halicarnas, sacrificau lui Saturn victime umane ³⁾.

Marea de nord său înghețată se numia de geografii vechi Marea lui Saturn, Κρόνιος Ὠκεανός, Κρόνιος πόντος, Mare Cronium ⁴⁾.

2. Domnia lui Saturn peste Africa de nord.

Saturn, întocma ca Uran (Montu), domnise și peste Egipt ⁵⁾.

În listele monumentale ale regilor egipteni, Saturn figurează sub numele de Seb ⁶⁾, un nume, ce corespunde la forma vechiă latină Sabus.

La Manetho însă, care scrisese istoria Egiptului în limba grecă, Saturn este numit Cronos.

În alte tradițiuni istorice, Saturn, ca rege al Egiptului, ne apare sub numele de Manis, Men, Menes, Min, ér în textul unei inscripțiuni din Theba Mena, după cum sub același nume, Saturn figurează și în tradițiunile istorice ale Pelasgilor din Creta, din Lydia, la Hyperborei, la Germani și în cântecele eroice tradiționale ale poporului român.

Acest Manis său Mena era considerat de preoții templelor din Memphis ca începătoriul dinastiilor umane în Egipt; ca un rege rășboinic, care condusesese oștirile sale în afară de frontierele Egiptului și se făcuse renumit prin gloria faptelor sale ⁷⁾. Manis său Mena a fost cel de întâi, care a ese-

¹⁾ Gregorii Tur. II, 29—33.

²⁾ Galfredus Monemut., lib. VI. ed. 1587, p. 43, ap. Grimm, D. M. 116.

³⁾ Dionys. Hal. I. 38.

⁴⁾ Ptolem. Geogr. I. 1. — Plinii l. IV, 27, 4; 30. 3. — După Apolloniu Rhodiu (IV. 323) însă, Marea lui Saturn se afla în regiunile, unde Istrul se despărția în două ramuri, său pe șesurile Ungariei de astăzi. Cf. Orph. Arg. v. 1081.

⁵⁾ Diodori Siculi lib. I. 38.

⁶⁾ Lepsius, Über d. ersten ägypt. Götterkreis, p. 11 și 30.

⁷⁾ Diodori Siculi I. 45. — Fragm. Hist. gr. II. 539 (540).

cutat lucrări colosale pentru canalizarea Nilului; el a organizat Egiptul din punct de vedere militar, a învățat pe locuitorii să adoreze pe zeii, a introdus sacrificiile și a întemeiat o nouă capitală în Egiptul de jos, Memphis ¹⁾, în limba ebraică *Manufi*, la Arabi *Manuf* ²⁾, o numire, ce ne indică pe un rege *Manu*, ca fondatorii al acestei reședințe.

Pe continentul de nord al Africei, domnia lui Saturn mai cuprindea și teritoriul cel vast al Libyei ³⁾, de la frontierele Egiptului până la Oceanul de apus.

Încă înainte de estensiunea dominațiunii romane în Africa, Saturn era divinitatea principală a populațiunilor supuse Carthagenei. Unii dintre Carthageneni, scrie Plato, sacrificau pe fiii lor lui Saturn ⁴⁾.

Cultul și religiunea lui Saturn rămaseră dominante în Libya și după cucerirea Romanilor.

În Mauritania, în Numidia și în Africa proconsulară, Saturn era adorat ca o vechiă divinitate națională sub numele de *dominus* și *domnus Saturnus* ⁵⁾, unde titlul de «dominus» ni se prezintă numai ca o simplă reminiscență istorică despre domnia glorioasă a lui Saturn peste Africa de nord ⁶⁾.

Probabil, că în timpurile aceste ale lui Uran și Saturn, au fost strămutați și stabiliți în dosul Mauritaniei așa numiții *Getuli*, despre cari scrie Isidor, că emigrase din ținuturile Geților, fiind transportați cu corăbiile peste mare ⁷⁾.

3. Saturn domnesce peste Asia.

(Chaldeii și originile științei astronomice).

I

Saturn domnise și peste Fenicia.

În templele feniciene se păstrase până în timpurile lui Adrian, o colecțiune despre știința lucrurilor ceresci și despre legile ce guvernează lumea, numită Sanchoniaton, scrisă, după cum spuneau preoții templelor, de Taaut, din ordinele lui Saturn, și întregită cu alte comentarii pesterioare.

¹⁾ Herodoti I. II. 99.

²⁾ Pauly, R. E. ad voc. Memphis.

³⁾ Polemonis Illensis fragm. 102 în Fragm. Hist. gr. III. 148. — Diodor. III. 61.

⁴⁾ Plato, Minos. c. 5. — Diodor. V. 66. 5; XIII, 86. 3; XX, 14. — Dionysii Hal. I. 38.

⁵⁾ C. I. L. VIII. nr. 8452. 8461. 9329. Cf. nr. 6353: ex imperato domini Saturni.

⁶⁾ În inscripțiunile latine ale Daciei ni se prezintă foarte adeseori titlul maiestatic de «Dominus» pentru împărații romani, de la L. Sept. Sever și până în timpurile lui Galien (C. I. L. vol. III. nr. 858, 875, 877, 884, 950, 1062, 1063, 1129, 1343, 1602).

⁷⁾ Isidori Orig. I. IX. 2. 118.

Aceste cărți vorbeau cu un deosebit respect, despre viața și faptele lui Saturn, ca rege al Feniciei.

Fenicienii numiau pe Saturn El ¹⁾, un nume pe care-l aflăm și în cărțile lui Moise, aplicat la suprema divinitate a Ebreilor ²⁾

Ebreii, scrie Tacit, celebrau ziua a șaptea, în onoarea lui Saturn ³⁾, după cum spuneau uni.

Epitetul de Sabaoth, ce se atribue maiestății divine în testamentul vechi, încă nu se poate explica din limba ebreă ⁴⁾.

Autorii anticității consideraă această denumire ca identică cu Sabazius ⁵⁾. Însă amândouă formele aceste, «Sabaoth» și «Sabazius», derivă din Sabus și Seb, numele lui Saturn.

II

În aceste timpuri, domnia politică a rasei pelasge se întindea și dincolo de Fenicia, peste Eufrat și Tigru, până în regiunile cele mai depărtate ale Asiei orientale.

Regatul Babiloniei, întemeiat pe șesul cel fertil al Mesopotamiei de jos, forma în timpurile lui Saturn o parte integrantă din imperiul pelasg.

Ca întemeietoriu al acestui regat, cei vechi amintiau pe un așa numit Belus ⁶⁾, care colonisase părțile de jos ale Eufratului și Tigrlui și a fost cel de întâiu, care încunjurase Babilonul cu muri ⁷⁾.

¹⁾ Philo Byblius, Phoen. Hist. in Fragm. Hist. gr. III. 562 seqq.—Cf. Diod. II. 30. 3.

²⁾ Isidori Orig. I. VII. 1. 3: Primum apud Hebraeos Dei nomen El dicitur. — Nume incontestabil pelasg. Vechiul întemeietoriu al Troiei a fost după Homer Ilos.

³⁾ Taciti Hist. I. V. 4.

⁴⁾ După Hieronym (Epist. 136 ad Marcellam), cei 70 de interpreți au tradus cuvântul Sabaoth prin Aquila exercituum. — Isidori Orig. I. VII. 1. 7. Quantum nomen (Dei) dicitur Sa'baoth, quod vertitur in Latinum exercituum.

⁵⁾ Val. Maximi Fact. mem. I. 3. 2: C. Cornelius Hispallus praetor peregrinus... Chaldaeos abire ex Urbe atque Italia jussit... Idem, qui Sabazii Jovis cultu simulato mores Romanos inficere conati sunt, domos suas repetere coegit

⁶⁾ După cărțile cele sfinte ale Fenicianilor, Belus a fost fiul lui Saturn I și frate cu Saturn II (Philonis Byblii Phoen. Hist. fragm. 2. 21.

⁷⁾ Unul din cele mai vaste orașe ce au existat, încins cu un zid, lat de 50 coți și înalt de 200 coți (Herodot, I. 178—185). La mijlocul cetății se afla curtea regală, vastă și puternică, în altă parte templul cel renumit al lui Belus, construit în formă patrată, având fie-care lature o lungime de câte 2 stadii. Din mijlocul templului se înălța un turn, lat și lung de câte un stadiu, pe care erau clădite alte 8 turnuri, unul peste altul.

Coloniile cele vechi ale Babiloniei, ne spune Diodor Sicul, au fost luate din Egipt¹⁾. În tot cazul însă, această notiță istorică a lui Diodor se raportează numai la clasele de jos ale populațiunii, compuse din elemente de diferite popoare subjugate, din sclavi de război și din triburi semitice, strămutate pe șesurile Babiloniei, pentru executarea lucrărilor publice, pentru muncă agricolă și meserie.

Încă până târziu în timpurile istorice, numărul sclavilor publici și particulari la popoarele de origine pelasgă a fost enorm de mare, și această mulțime imensă de coloni de sclavi și de lucrători, formate din triburi și popoare învinse, unele țărute din părțile meridionale, altele din nordul est, aduse apoi mestecarea limbilor și ruina civilizațiunii pelasge nu numai pe teritoriul Chaldeei, Fenicie și al Egiptului dar și în Elada²⁾.

În ce privește însă clasele superioare sau privilegiate ale Babiloniei, a preoților, militarilor, proprietarilor de moșii și păstorilor, aceste le forma încă de la început numai Titani și Giganți, cuceritorii cei vechi ai acestei regiuni, veniți din părțile de nord ale Istrului. Aceștia reprezentau pe adevărații cetățeni. Puterea politică și militară, precum și administrațiunea cultului public se aflau în mâinile lor.

Giganții, care au locuit pe teritoriul Babiloniei, scrie Alexandru Polyhistor, au fost prăpădiți de Dumnezeu prin diluviu din cauza impietății lor, ei cei care au putut scăpa din catastrofa aceasta au construit apoi turnul Babilonului, care în urmă distrugându-se, Giganții s-au împrăsciat³⁾.

De asemenea scrie istoricul Thallus, că Belus cu Titani, stabiliți pe teritoriul Babiloniei, a dat ajutorul lui Saturn în războiul ce-l avuse cu Ioe⁴⁾.

Rezultă așa dar, că regatul Babiloniei, în cele mai vechi timpuri ale existenței sale politice, a fost guvernat de Titani, și că acest regat constituia de fapt numai un stat vasal, supus autorității suverane a dinastiei divine.

În timpurile lui Saturn, imperiul cel vast al rasei pelasge era în mare parte guvernat prin regi provinciale. Teritoriile supuse suveranității dinastiei

Acesta era faimosul turn al Babilonului. În partea de nord a cetății se afla piramida cea grandioasă, sau Mormântul lui Belus, care deși este distrusă prezintă însă și acum o formă gigantică și face o impresiune puternică.

¹⁾ Diodor. Sic. I. I. 28. 1.

²⁾ Despre sclavi din Scythia și Elada aflăm unele notițe la Herodot (VI. 83; IV. 1—4). Heloții din Sparta au fost de asemenea prizonieri de război. Despre sclavi domestici ai Chaldeilor amintesc Berosus (fr. 3), și despre sclavi Germanilor Tacit (Germ. 25).

³⁾ Alex. Polyhistoris fr. 3 și 4.

⁴⁾ Thallus fr. 2, în Fragm. Hist. gr. III. 517.

divine erau prea depărtate de centrul imperiului, ca ele să pótă fi cărmuite de la metropolă.

Acești regi provinciali, ca reprezentanți ai puterii esecutive, erau de regulă aleși din aristocrația cea vechiă a Titanilor, sėu din membrii familiei domnitore. Ast-fel în regatul Babiloniei, Saturn avea ca locușitoriu pe Belus, (fiu, orș nepot al sėu), în Egipt pe Thoth, considerat ca identic cu Hermes sėu Mercuriu ¹⁾. În Italia guvernează Janus sub dependența lui Saturn, őr peste regatul Atticei domnia fica lui Saturn, Athena.

III

Locuitorii cei mai vechi ai Babiloniei erau numiți de Orientali Chaldei (Χάλδοι, Χαλδαῖοι).

Acești Chaldei nu aparțineau rasei semitice ²⁾. Ei formau de fapt numai resturile nobilimii celei vechi și rėsboinice, a Titanilor și Giganșilor, carș cucerise în timpurile lui Uran și Saturn Mesopotamia de jos. Mai tărduș însă, sub numele de Chaldei se înțelegea numai clasa preoșilor, carș se ocupau cu observașunile și profeșile astronomice. Acestă sciinșă se moscenia la Chaldei din ném în ném ca o tradișione familială. Fiul o învăța de la părintele sėu și el era ast-fel în stare de a cunosce tóte secretele acestei filosofii, fără sė i se ascundă ceva. Chaldeiș aplicau cu deosebire observașunile lor astronomice la cele 5 stele, numite planete, cărora, afară de sóre și de lună, ei le atribuiau cea mai mare influenșă asupra pământului și a ómenilor, și pe carș ei le numiau stele tálcutóre ale voinșei ȑeilor. Între aceste planete, cea mai mare considerașione o avea Saturn, pe care î-l numiau Heliu, și care, după cum spuneaș dēnșii, prevestia fenomenele și evenimentele cele mai multe și cele mai mari ³⁾. După doctrinele Chaldeilor, sufletul omului este nemuritoriu ⁴⁾, o credinșă vechiă, al cărei légăn î-l aflăm la Hyperborei ⁵⁾, la Geș și Daci ⁶⁾. Doctrina nemuririi sufletelor nu era de origine semitică; ea nu ne apare nicș chiar în legile lui Moise.

¹⁾ Philonis Byblli fragm. 2.

²⁾ Cartea II-a a Regilor, 18. 26. — Isaia, 36. 11. — Daniel, II. 4.

³⁾ Diodori Siculi I. II. c. 29—31. — Censorini De die natali, c. 8.

⁴⁾ Pausanias, I. IV. 32.

⁵⁾ Platonis Axiochus (ed. Didot. II. p. 561).

⁶⁾ Herodoti lib. IV. 94.

În ce privește patria cea vechiă a Chaldeilor, tradițiunile grecesci spun-neau, că ei locuise mai înainte în ținuturile Barbarilor ¹⁾; După altă notiță istorică, ce o aflăm la Cicero, Chaldei erau originari din Caucas ²⁾, înțelege însă aici Caucasul din timpurile preistorice, sistemul cel vast de munți din nordul Dunării de jos ³⁾.

Din punct de vedere istoric, lăgănul științelor astronomice a fost în regiunile Barbarilor din nordul Istrului.

Uran, cel de întâi rege al locuitorilor de lângă muntele Atlas, ne spune Diodor, se ocupase timp îndelungat cu observarea fenomenelor ceresci; el cunoscea adânc cursul astrelor și profeția multe lucruri din cele ce aveau să se întâmple pe ceri ⁴⁾.

Alte tradițiuni și legende atribuiau începuturile astrologiei lui Atlas, regele celui faimos din țera Hyperboreilor, despre care scrie Diodor ⁵⁾, că avuse cunoștințe esacte de mișcările astrelor, că a fost cel de întâi, care a considerat lumea fizică ca o sferă, din care cauză anticitatea își formase opiniunea, că întreg universul se rașimă pe umerii lui.

După cum ne spune istoricul arab Abulfaragiu, Chaldei, când făceau rugăciunile lor, se întorceau cu fața către polul nordic ⁶⁾, care, după cum știm, se mai numia «Ursa Getică» și «polus Geticus», și era reprezentat pe pământ prin columna de pe muntele Atlas ⁷⁾.

¹⁾ Steph. Byz. v. Χαλδαῖοι.

²⁾ Ciceronis Div. I. 19.

³⁾ Unul din regii cei vechi ai Chaldeilor, păstoriu, anterior cu patru generațiuni diluviului celui mare al lui Xisuthru, purta numele de Daos, adică «Dacul» (Abydeni fragm. 1).

⁴⁾ Diodori Siculi lib. III. 56. 3.

⁵⁾ Diodori Siculi III. 60. 2. — Alex. Polyhistoris fr. 3 (in Fragm. Hist. gr. III. 212): Ἐλληνες δὲ λέγειν τὸν Ἀτλαντα εὐρηχέναι ἀστρολογίαν. — Isidori Orig. libr. III. c. 24. 1.

⁶⁾ Dupuis, Origine de tous les cultes, I. 14.

⁷⁾ Din punct de vedere etimologic, numele Chaldeilor (gr. Χαλδαῖοι și Χάλδοι) ne apare în strînsă conexitate cu numele muntelui Atlas și al râului numit de Herodot Atlas (lat. Alutus, rom. Olt). În diferite idiome din părțile de nord-vest ale Asiei, aurul se numesce altun (Schrader, Sprachvergleichung, p. 247, 253), un cuvânt, care a existat odată și în limba metalurgilor pelasgi din Europa (Cf. Pliniu, XXXII. 21). Diferiți munți și deluri din regiunile Carpaților poartă numele de Aldea (Cf. Marele Dicț. geogr. v. Alghia). În Transilvania se dice haldină și holdină la grămețile de petre rele, scóse din minele de aur. Tot în regiunile aceste ale Transilvaniei mai aflăm și numele familiare de Găldău, adică lucrătorii la minele de aur, după cum din forma cea vechiă alt (altun) s'a născut și germanul Gold. Strabo (XII. 3. 19) ne spune de asemenea, că lucrătorii de la minele cele renumite din Alybe se mai numiau și Χαλδαῖοι.

Lângă muntele Atlas esistase, încă din timpurile primitive ale istoriei, școala cea renumită a astrologiei.

Hercule, după cum ne spun istoricii grecesci, Herodor și Diodor, învățase astrologia și arta divinațiunii de la titanul Atlas ¹⁾.

Despre studiul și învățământul științei astronomice la Daci ne vorbește și Iornande: că Diceneu, unul din marii preoți și filosofi ai Geților, le desvelise acestora toate secretele astronomiei, le explică cele 12 semne ale zodiacului, cum î-și urmăze planetele cursul lor prin semnele aceste, cu cât globul de foc al soarelui este mai mare de cât pământul, cum crește și scade luna; el îi învețe să cunoscă numele celor 344 de stele și prin ce semne trec ele, când se apropie și când se depărtează de polul ceriului, în cursul lor de la răsărit spre apus ²⁾.

În tot cazul, acest Diceneu (la Strabo Decaeneos) aparține unei epoci mult mai depărtate de cât timpurile lui Boerebista ³⁾.

O mare parte din monetele cele vechi ale Daciei, anterior dominațiunii romane, sunt acoperite de simboluri astronomice ⁴⁾, ca și când țera acasta de la Carpați ar fi fost pusă o-dată sub protecțiunea religiunii astrelor.

Ceramica preistorică a Daciei ne prezintă de asemenea unele urme foarte semnificative despre cultul astrelor în părțile aceste.

Cele mai multe fragmente din această ceramică, cu simboluri astronomice, se găsesc mai cu seamă în pescerile Carpaților, cari se ved a fi fost destinate într'un timp ore care oraculelor populare și superstițiunilor astrologice.

Resultă așa dar, ca forma originală a numelui *Χαλδαῖοι* a fost *Ἀλδαῖοι*, unde X ține locul unei simple aspirațiuni ca în *χλαῖνα* = *λαῖνα*, *χλαρὸς* = *λαρὸς*. În definitiv, numele *Χαλδαῖοι* ne apare la Orientali ca un simplu apelativ geografic pentru locuitorii de la muntele Atlas, ori mai corect Altas. Acastă origine a numirii *Χαλδαῖοι* se mai confirmă și prin faptul, că Titanii de la muntele Atlas au fost cei mai vechi locuitori ai Babiloniei; în fine, că mai există și astăzi în țera Făgărașului de lângă vechiul Atlas, o mulțime de nume familiare boieresci Aldea.

1) Herodori Heracl. fragm. 24 in Fragm. Hist. gr. II. 34. — Diodori Siculi I. IV. 27.

2) Iornandis De Goth. orig. 11. Qui (Diceneus) omnem pene philosophiam eos (Getas) instruxit... theoricen demonstrans, signorum duodecim, et per eam planetarum cursus, omnemque astronomiam contemplari edocuit; et quomodo lunaris orbis augmentum sustinet, aut patitur detrimentum, edixit: solisque globus igneus quantum terrenum orbem in mensura excedat, ostendit: aut quibus nominibus, vel quibus signis in coeli polo vergentes, aut revergentes CCCXLIII stellae ab ortu in occasum praecipites ruant, exposuit. (Cf. Strabo, VII. 3. 11).

3) «Diceneus» este un apelativ geografic de la Dacia, cum se mai numea Dacia la autorii vechi. Saturn încă era numit Dokius (Pliniu, VII. 57).

4) A se vedea mai sus pag. 749. 754.

271. — Fragmente din ceramica preistorică a Daciei cu ornamente astronomice. Pe unele fragmente (nr. 2—5), stelele sunt reprezentate prin buburuze, ér rațele lor prin trasuri oblice, umplute une-ori cu un ciment alb. Pe fragmentul nr. 5, stelele sunt împărțite în constelațiuni prin linii convergente formând unghiuri ascuțite în partea de jos (hexagone). Alte ornamente ce ni se prezintă pe fragmentele aceste sunt: calea albă (via lactea), formată din linii paralele punctate, fluviul ceresc, cloșca cu puil și sôrele ce răsare ¹⁾.

¹⁾ După Teutsch, Prähist. Funde aus d. Burzenlande, p. 190 (nr. 1. 2. 3), — Téglás, Ujabb bar-

În fine mai aflăm și astă-dzi în limba și în credințele poporului român unele elemente tradiționale foarte importante din sistemul de cunoștințe al astronomiei și astrologiei vechi.

Cu deosebire nomenclatura stelelor și a constelațiilor la poporul român este în mare parte aceeași pe care o aflăm în literatura greacă și romană.

Din această terminologie astronomică ¹⁾ notăm aici următoarele:

Numiri vechi	Numiri populare românescl
1. Stele principale: <i>Sol, Luna (nova, plena).</i>	<i>Sórele, luna (nouă, plină).</i>
2. <i>Ursa, ursa minor.</i> <i>Ursa Hyperborea</i> ²⁾ . <i>Ἀρκτος.</i> <i>Plaustrum, plaustrum minus, Geticum plaustrum</i> (Claudian. B. G. 269). <i>Septemtriones</i> (dela <i>trio</i> , bou de plug). <i>Hyperborei triones.</i> <i>Septem boves.</i> <i>Lycaonia Arctos, Lycaonius axis.</i> Ursa mare, considerată ca fca lui Lycaon (Ovid. Fast. III. 793; Trist. III. 2. 2.) <i>Polus. Geticus polus</i> (Martial. IX. 46). <i>Cardo coeli, mundi; columna, κίον</i> (stéua polară). Indieni numesc constelațiunea Ursei <i>Marea de aur.</i> Pe sfera Ebreilor figurează aici <i>verul sêlbatic</i> (al Erymanthului).	<i>Ursul mare, mic.</i> Această numire lipsesce la Germani și Slavî. <i>Carul mare și carul mic;</i> cel din urmă mai având numele de <i>Plugușorul și grapa.</i> <i>Șapte boi.</i> <i>Lupul,</i> stéua din urmă a Carului mare. <i>Stâlpu</i> (stéua polară, cea din urmă a Carului mic). <i>Împêrat</i> ³⁾ . <i>Țăgăra, Țăgăra</i> ⁴⁾ . La Arabi, <i>Tsege</i> ⁵⁾ este Saturn.
3. <i>Bootes, bubulcus, arcturus, arctophylax.</i> La Arabi <i>aramech.</i>	<i>Văcariul.</i>
4. <i>Draco.</i>	<i>Bălaurul, smeul.</i>
5. <i>Taurus.</i> La Chaldei <i>tauro</i> , la Syrieni <i>thauro</i> , la Arabi <i>altaur</i> și <i>thaur</i> . La Perși și Indieni <i>ghao</i> .	<i>Taurul, gonitoriul.</i>

langok, p. 53 (nr. 4). — Hampel, Alterth. d. Bronzezeit in Ungarn, p. LXXXVIII (nr. 7. 8). Fragmentele nr. 5 și 6 au fost descoperite de noi în pescarea lui Iorgovan de la Băile Mîhadiei (Bănat), cu ocaziunea săpăturilor ce le-am făcut acolo, în vara a. 1907.

¹⁾ Otescu, Credințele poporului român despre cer și stele. București, 1907. — Densușianu, Cestionar istoric. Răspunsuri. Partea II (colecțiune inedită).

²⁾ Lucan Phars. I. V. 23.

³⁾ Statil Theb. I. IV. 422.

⁴⁾ Reședința divinității supreme se afla pe polul nordic, seû pe osia hyperboreă, susținută de muntele Atlas (Lucan. I, 53; IV. 72; V, 4. — Stat. Theb. VII, 650. — Cicero Div. I, 12).

⁵⁾ După Otescu, în com. Uscăți, j. Némțu.

⁶⁾ În limba Țiganilor din Transilvania și România, *thágár* seû *tagar* înseamnă: Führer, König, empereur (Wlislöcki, Die Sprache d. transsilv. Zigeuner, p. 123. — Vaillant, Gramm. de la langue rommane des Sigans, p. 130).

6. *Pleiades* (Πλειάδες, Πληϊάδες), șapte fice ale titanului Atlas și ale nimfei Pleione. La Homer (Hymn. 7. 7) ἑπταπόροι (carî umblă pe șapte căi).
Gallina cum pullis suis.

7. *Hyades* (de la ὕς, porc, scrofă), *parili-cium, sulae* (sucula, scrofă tânără). Stéua măi mare numită de Ptolemeu *hypocirros*.
8. *Lucifer, stella Veneris. Hesperus, Vesperus, Vesper.*

Pe monumentele mithraice din Dacia, Lucifer (Phosphorus) și Hesperus, ca și deul Mithra, care sacrifică taurul, sunt reprezentați în costume de păstorî dacî.

9. *Lyra* (lui Hermes). Stéua principală din această constelațiune este numită de Arabî *vega* și *al-nesr al-wākî*, o numire alterată din o formă vechiă poporală, ce o aflăm astă-zi la Români.
10. *Cepheus*. La Arabî *Ciobanul cu oile*, înfățișat cu învingătoare și căciulă (tiara); stéua de asupra umărului stîng se numește *aderaimin, alderamin*.
11. *Gemini*.
12. *Cancer*.
13. *Virgo*.
14. *Libra* (fr. Balance).
15. *Arcitenens. Centaurus. Chiron*. La Arabî *al-rami*.

Posițiunea Centaurului este sub constelațiunea Cântariului sêu a Librei, care la cei vechi reprezenta simbolul justiției. Centaurul Chiron avea de asemenea caracterul înțelepciunii și justiției. Originea numirii acestei constelațiuni, Κένταυρος, la autorii grecesci, se reduce fără îndoială la o formă vechiă poporală, ce corespunde la

Găina, găinușa, cloșca cu puî; neogr. ποῦλια. La Romancii din Graubünden *clotschas*. La Sêrbî *Vlašici*.

Pe planisferul egiptean al lui Kirker, această constelațiune este reprezentată de asemenea prin o cloșcă cu puî. Tot ast-fel o numiau Ebreii și Arabii. Adevărata etimologiă a cuvîntului Πλειάδες se reduce, nu la ἀπό τοῦ πλείστον (pluralitate), cum scrie Isidor, nici la πλεῖν, a naviga, cum cred unii, ci la o formă vechiă poporală din aceeași rădăcină cu lat. *pullus*, fr. *poulet*, prov. *polet*, după cum acesta rezultă și din numele de ἑπταπόροι, ce-l aflăm la Homer, cuvînt, care la început avuse semnificațiunea de «șapte puî», dar nu de șapte drumuri. In limba latină vechiă *por* = puer, de unde *pullus* (p. puellus).
Porciî, scrôfa cu purceî.

Luceșêrul de diminêță, luceșêrul boilor. Luceșêrul de sêră, stéua ciobanului, luceșêrul cailor.

Vaca. Măi are și numele Ciobanul cu oile.

La Români, *Ciobanul cu oile* se află în constelațiunea Lyrei.

Gemeniî, frațiî.

Racul.

Feciôra.

Cântariul.

Arcașul. Rêșboinic roman.

numele românesc *Cântariul* (libra),
neogr. *κavτάρι*.

16. *Scorpius*.
17. *Capr, hircus, capricornus*.
18. *Aquarius, fusor aquae*.
19. *Vultur. Jovis ales*.
20. *Falx*.
21. *Perseus*. În această constelațiune se află și *caput Medusae*.
22. *Cassiope. Sella, solium, sedes regalis, θρόνος*.
23. *Ara, altare. Mundi templum*.
24. *Leo*.
25. *Pegasus, Equus gorgoneus, fontis Musarum inventor*.
26. *Auriga, cu stelele Capra și Hoedi*¹⁾

Orsilochus (cel de ântăiū care a inventat carele).

Sphaereus.

27. *Corona, corona borealis*.
28. *Anguifer, anguitenens, Ophiucus*.
29. *Pisces*.
30. *Orion (Arion), Orionis baltheus. Baculus Iacob*.
31. *Canis magnus, canis siderius. Sirius*.
32. *Canicula, canis parvus*. La Greci *Procyon* (care precede Cănele mare), de unde la Romani *Antecanis*.
33. *Area*. Seneca (Qu. Nat. I. 2): tales splendores (circulos circa solem), Graeci *Areas* vocavere, quia fere terendis frugibus loca destinata sunt rotunda.
34. *Cetus*.
35. *Axis coeli. Hyperborei axes*²⁾,
36. *Circuli (zonae) coeli*. După Isidor³⁾, ceriul avea 5 *zonae* său *circuli*, cari se deosebiau prin temperatura lor. Cel de ântăiū se numia *ἀρκτικός* (de mēdă-nôpte); al doilea *θερινός τροπικός* (de vară), al treilea *ὑμερινός* (de zi) etc.

Scorpiă.

Țapul, cornul caprei.

Versătoriul.

Vulturul. Vulturul Domnuiut.

Côsa.

Căpățina.

Scaunul lui D-geū.

Mănăstirea, un nume al Cassiopei.

Leul. Gavădul mare, calul.

*Gavădul mic*⁴⁾. *Puțul cu sghiab*.

Vizitiul. Una din aceste stele *Capra*, alte trei măi mici *Ieđi*.

Trăsura. Carul lui D-geū.

Sfredelul.

Cununa ceriului.

Șerpele.

Pescii.

Brăul lui Arion. Cingătorea regelui (cra-iului). Toiagul. Plugul.

Cănele mare. Porcariul. (Transilv. *Boian*).

Cănele mic. Lucăfêrul porcilor. Porcariul este «Cănele mare».

Areă, numele unei constelațiuni la poporul român (Hasdeu, Etym. m. III, 1638).

Chitul.

Osia, împrejurul căreia se învârtesc ceriul.

Crângurile ceriului. În limba română, cuvântul *crâng*, ca termen de astronomie populară, are diferite semnificațiuni.

În prima liniă, sub *crâng* se înțelege prefăcerea său schimbarea timpului în bine său rău: «s'a schimbat crângul în secetă», «merge crângul spre vară», «s'a mărit crângul țilei»⁵⁾.

¹⁾ În dialectul sicilian, *caváddu* și *cavádd* înseamnă *equus*, cal (Mortillaro, Diz. sicil-ital., 1876, p. 209. — Roccella, Vocabolario d. lingua parlata în Piazza Armerina, 1875. p. 79.)

²⁾ Varro, R. R. II. 3. — Vitruv. IX. 6.

³⁾ Stat. Thebaid. XII. 650.

⁴⁾ Isidori Orig. I. III. 43. 1.

⁵⁾ Densușlana, Răspunsuri la Cest. ist. II. (Colecțiunea noastră).

- sunt axium *cycli* (Isid. Orig. III. 36).
38. *Polus* (stéua polară). Vitruviu (IX. 6): stella quae dicitur *polus* elucet circa caput maioris septentrionis.
39. *Candidus circulus, lacteus circulus*, κύκλος γαλαξίας.
40. *Circulus pluvialis, coelestis arcus*. Crângul, clugul său *crugul ceriului* se mai numește *osia* împrejurul căreia se învârtesc ceriul, sórele, luna și stelele. Crângul *ceriului* se mai numește stéua polară, după care se conduc nóptea călătorii. Crângul *ceriului* se mai dîce la *calea albă* de pe ceriū. Numele de *crângul ceriului* se mai aplică și la *curcubeu*, un cuvânt compus cu *beu*. Acésta formă este vechiă: *bibit* arcus, pluet hodie (Plaut. Curcul. I. 2). Purpureus pluvias *cur bibit* arcus aquas (Propert. II. 5. 32).
41. *Circuli* circa solem (Seneca, Qu. Nat. I. 2). Cércăn. Comp. lat. circen, circinus; span. cercen.
42. *Stellarum numeri*. După Seneca, Grecii (Pelasgii) au dat numeri stelelor cu 1500 ani înainte de timpurile sale ¹⁾. La Ausoniu (Parent. IV. 17) *coeli numeri*. Numărul stelelor ²⁾.
43. *Cometes*, altă formă latină *cometa*; gr. κομήτης. *Stea comată*. (Teodorescu, P. p. 21).

După cum vedem din exemplele, ce le reproducem aici, numirile stelelor și ale constelațiunilor, așa cum le aflăm la poporul român de la Carpați sunt anteriore anticității clasice; și aceste numiri ne mai probéză tot-o-dată, că terminologia astronomică greco-romană se întemeiază pe o nomenclatură poporală mult mai vechiă.

Contemplarea ceriului a fost încă din cele de întăiū timpuri ale civilizațiunii omenesci o trebuință indispensabilă a vieței pastorale și agricole. Numirile de Car, Plug, Boi, Taur, Vacă, Porci, Găinușă, Cioban cu oile, Cănele, Berbecule, Capra, Ieși și Calul sunt probe evidente, că păstoria și agricultura au fost puse în timpurile vechi sub patronagiul constelațiunilor ³⁾.

¹⁾ Seneca, Qu. Nat. VII. 25: Nondum sunt anni mille quingenti, ex quo Graecia... stellis numeros et nomina fecit.

²⁾ Mariannu, Nunta, p. 454: El ne-a trimes pe crângul ceriului... pe numărul stelelor, pe lumina luceferilor.—Ibid. p. 481: Și ne-a trimes înainte, să călătorim ferbinte pe numărul stelelor.—In alte variante românesce, în loc de «numărul stelelor», aflăm espresiunile «clipirea», «clipetul» și «lumina stelelor», de unde rezultă, că stelele au fost clasificate și numerotate, după lucirea său mărimea lor, încă din cea mai depărtată vechime. Acésta o confirmă de altmintrelea și notița de mai sus a lui Seneca.

³⁾ Mariannu, Mitologia daco-română (Albina Carpaților, III. p. 104): In séra de Sf. Vasile (Anul nou), țeranii es afară și se uită la stele și lună, ca din lucirea și pozițiunea lor să cunoscă cum va fi anul viitorii.

Aceste numiri populare române mai au o istorie a lor cu totul particulară; ele ni se prezintă numai ca resturi din o vechie știință astronomică, dispărută de la Carpați.

Vechii preoți și filosofi ai Daciei, pe lângă studiile și doctrinele lor despre nemurirea sufletelor, se mai ocupau tot odată și cu știința despre fenomenele ceresci, despre natura astrelor și influența lor secretă asupra vieții, a fericirii și nefericirii omenesci.

Astrologia de la Carpați nu are origine exotică. Ea era numai o parte din sistemul teologic de la Dunărea de jos.

După credințele ce le mai aflăm și astăzi la țărani români de la Carpați, fie-care om capătă la nașterea sa o stea, și până când stăua acesta lucește pe bolta cerului, până atunci trăiește și individul, iar când i cade stăua de pe cer, atunci se curmă și firul zilelor sale ¹⁾. Soarele e stăua din D-zeu, iar luna stăua Maicii Domnului ²⁾. Stelele mai mari sunt ale oamenilor mari, ale împăraților și domnilor. Când se ivesc pe bolta cerului o stea cu codă sau cometă, e un semn, că s-a născut un om mare, ori că va fi război ³⁾.

Unele stele principale, în număr de 9, sunt considerate ca sfinte, și sunt invocate în cântecurile populare sub numele de «stele logostele», ori «stele gostele», ca să dea ajutoriu la stăua omului ⁴⁾. Invocarea lor se face de regulă Sâmbăta, în ziua lui Saturn (Sabus).

Divinațiunea din observarea stelelor a avut odată un rol însemnat la Carpați. Acest mod de profeție se mai numește și astăzi în limba poporului român «căutarea în stele» și «citirea pe stele» ⁵⁾, precum mai există și astăzi în regiunile aceste profeții populare, fermecători și ghicitori, care știu să citească pe stele, să descopere secretele trecutului și ale viitorului, pentru cei ce vin să consulte știința lor tradițională astrologică ⁶⁾.

¹⁾ Marilau, *Nașterea la Români*, p. 62.

²⁾ *Șezătoarea* (Fălticeni), I, 232; II, 192.

³⁾ *Șezătoarea*, I. 233. — Cf. Pliniu, II. 6 și 23.

⁴⁾ Marilau, *Vrăji*, p. 36. 39. 40. — *Familia*, a. 1892, p. 122.

⁵⁾ *Albina Carpaților*, a. III. 363. — Marilau, *Vrăji*, p. 3.

⁶⁾ Într'un vechiu cântec românesc, numit «Numărătorea cea mare», ce se rostesc la patul unui bolnav pe moarte, se face amintire de: un Om mare (Uran), care a făcut o biserică mare, pe câmpul mare, cu 9 uși cu 9 altare, cu ferestrele spre sfântul soare, cu 9 turnuri, cu 9 turnurele, ca se caute la stele (*Șezătoarea*, I. 177. — *Sevastos*, *Povești*, p. 81. — *Reteganu*, *Colecțiunea noastră*, P. II, 272, în *Bibl. Acad. rom.* — *Colecțiunea noastră inedită*). Este așa dar vorba aici de un vechiu templu, destinat cultului sideral.

IV

În timpurile lui Saturn, imperiul rasei pelasge s'au arimice se estindea și dincolo de Tigru, peste Assyria, Persia, Bactria și celelalte regiuni ale Asiei vechi.

Despre domnia lui Saturn peste continentul cel vast al Asiei locuite, aflăm la un vechi cronicariu byzantin următoarele:

«Am mai fost și altul de o statură gigantică, Saturn, fiul unui Coelus și al Vinerii, care a avut sub stăpânirea sa Syria, Persia și celelalte regiuni ale Orientului. Acesta, ajungând la o putere mare, și-a estins domnia sa peste mai multe popoare și a fost cel de întâiu, care a introdus arta de a guverna și modul cum pot fi subjugate alte popoare. Acesta a fost cel de-întâiu, care a domnit peste regatul Syriei (Assyriei) în curs de 56 ani, și făcând începutul cu Syria și-a întins stăpânirea sa peste întreaga Persia. Soția sa a fost Semiramis, pe care Assyrienii o numiau Rhea, de la care d'nsul a avut doi fii... pe unul Joe și pe cel-alt Ninus. Pe fca sa a chemat-o Junona, pe care a luat-o în căsătorie fratele său Picus, numit și acesta Joe... Acest Jupiter Picus, fratele lui Ninus, a ținut regatul Italiei» ¹⁾.

Primele începuturi pentru cucerirea Assyriei se făcuse de Chaldeii din Babilonia în timpurile lui Saturn ²⁾, din care cauză, Assyria se numise mai înainte Chaldea ³⁾.

Ca întemeietorii al dinastiilor assyriene figurează la cei vechi Belus, regele Babiloniei, fratele lui Saturn.

Elementele arimice formase și aici clasele dominante. O parte însemnată din populațiunea acestei țări poartă la Ptolemeu numele de Garamaei ⁴⁾, la Stephan Byzantinul Choramnaei, forme corupte din numirea cea veche de Aramaei. În această privință Strabo scrie: «Aceia, pe cari noi i numim

¹⁾ Anonymi Chronologica (in Ioannis Malalae Chronographia. Ed. Bonnae, 1831, trad. lat. p. 17): Exstitit et alius giganteae staturae, Coeli cujusdam et Veneris filius, Saturnus...dictus, qui Syriam, Persidem, reliquasque Orientis regiones sibi subiectas habuit. Hic, cum ad potentiam magnam esset eVectus, imperioque suo multos subiecisset, primus regnandi modum, aliosque sub jugum mittendi ostendit. Qui cum Syriae regno primus per annos LVI potitus fuisset, Persidem sibi omnem facto a Syria initio subiecit. Uxor huic fuit Semiramis, apud Assyrios Rhea appellata etc.

²⁾ Abydeni fr. 11 și 12 (Fragm. Hist. gr. IV. 283—5).

³⁾ Xenocratis Chronica, in Frag. Hist. gr. IV. 530.

⁴⁾ Ptolemaei Geogr. lib. VI. 1.

Syrienî, Syrienî i numesc Aramaei » ¹⁾. Țr în testamentul vechi sub numele de Aram se înțelegea Syria, Assyria, Mesopotamia și Palestina.

În religiunea cea vechiă a Assyrienilor mai aflăm și unele urme importante despre cultul divinităților de la Dunărea de jos.

Ninive, capitala cea vastă a regilor assyrienî, se afla situată în față cu delul, ce poartă și astăzi numele caracteristic de «Mossul».

Pe această înălțime, care formase în timpurile vechi numai o suburbă a Ninivei, s'au descoperit în secolul trecut o serie întinsă de sale cu pereți acoperiți cu ornamente arhaice. După forma, după înțelesul și aplicațiunea sa geografică, cuvântul «Mossul» aparține limbei populare, ce se vorbește și astăzi în nordul Dunării de jos. În regiunile Carpaților, diferite înălțimi mai poartă și astăzi numele de Moșul ²⁾, lat. avus. Ele au fost odată consacrate divinității supreme ³⁾, numite de Scyfi «Papaeos», adică «moșul».

Vechii Assyrienî adorați pe un așa numit «Ramman», ca divinitate a fenomenelor meteorologice, identic cu Harmakhis al Egiptenilor și cu Jupiter (Ruminus) al Romanilor, care, după cum scrie Enniu, reprezenta vântul, norii și apa de ploie ⁴⁾. După numele și după caracterul său de fecunditate, zeul Ramman al Assyrienilor corespunde la vântul de primăvară, numit odată la Carpați Roman și Romon ⁵⁾.

Sistemul religiunii assyriene era de origină chaldaică.

O inscripțiune romană, descoperită în ruinele de la Sarmizegetusa, amintesc pe lângă Belus și o vechiă divinitate syro-assyriană cu numele de Manavat ⁶⁾. Este aceeași personalitate legendară, pe care Turseni din

¹⁾ Strabon. I. 2. 34.

²⁾ Lipszky, Repert. loc. r. Hung. II. 95. — Spezialkarte d. oest.-hung. Monarchie, M. 1: 75,000. — Marele Dict. geogr. al României, v. Dealul.

³⁾ Ptolemeu (IV. c. 7) amintesc un Μόσολον ἄκρον καὶ ἐμπόριον lângă Marea roșie în Ethiopia. — Cf. Riese, Geogr. lat. min. p. 59.

⁴⁾ Varro, L. L. lib. V. 65.

⁵⁾ Marian, Poesii pop. rom. I. 116. — Pompiliu, Balade pop. 81. — În o colindă din Transilvania (Gazeta, nr. 273 a. 1895), Rouărița Romani apare ca țina rourării (Aurora). Alte colinde din Zamă de asemenea refrenul Răoriță Romoniță (Col. noastră).

⁶⁾ Arch.-epigr. Mitth. VI. 109:

DIIS . PATRIIS .

MALAGBEL . . . ET BEBELLĀHA

MON . ET BENEFAL . ET MANA

VAT . P . AEL . THEIMES II VIRAL

COL TEMPLVM FECIT SOLO ET

INPENDIO SVO

Belus a fost adorat mai târziu de populațiunea semită a Babiloniei ca Domnul cerului și al luminei. În inscripțiunea de mai sus, Malag, corespunde la epitetul grecesc

Asia mică o numiaŭ (Manes fiul Terre), Indienii Manu, Egiptenii Mena, Cretenii Minos, Germanii Mannus, și care ne apare în cântecele tradiționale române sub numele de Manea-Vodă, despre care vom vorbi mai târziu.

Saturn mai avuse sub stăpânirea sa Persia și cele lalte părți ale Orientului, după cum ne spune cronica anonimă byzantină.

Acastă domnie a dinastiei divine (arimice) asupra Asiei mari, autorii grecesci din timpurile mai târzii, o atribuiseră Scythilor.

În fond, însă, noi avem aici numai una și aceeași tradițiune istorică.

Scythii, se numise în timpurile mai vechi «Aramaei», ér originea lor se reducea, la regina Echidna, din țera «Arimilor», lângă Oceanos potamos.

Scythii, scrie Diodor Sicul, după ce supuseră mai multe popoare dintre Scythia și Nil, își întorseră armele lor asupra Asiei; ocupară Media, Syria și Assyria, pe cari le colonisară; apoi își întinseră dominațiunea lor mai departe până la Oceanul orientali).

Acceași tradițiune o aflăm și la Trog Pompeiŭ, că Scythii au cercat în trei rânduri să domnescă peste Asia, că ei au întemeiat imperiul Parthiei și al Bactriei și că Asia a rămas tributară Scythilor timp de 1500 ani²⁾.

La aceeași epocă depărtată trebuie să reducem și cuvintele lui Herodot, că Scythii din Europa au domnit o-dată peste Asia întregă³⁾.

μεγάλητος, ce-l avea Joe la Fenicieni (Philo, fr. 2. 8), însă probabil, că înțelesul primitiv al cuvântului «Malag» s'ar fi fost μέγας, μέγας, mare. Bebellahamon reprezintă aici nu pe Belus Hammon, cum au crezut unii, ci pe unul din fiii lui Belus, numit Belus s'eu Babylon (Cf. Al. Polyhistor, Abydenus și Philo), orî pe Belbanu, un rege al Assyriei din timpuri foarte obscure (Berthelot, Gr. Encycl. III. 339), același nume cu Bălaban din cântecele eroice române, despre cari vom vorbi mai la vale. Benefal este Bin s'eu Ben, divinitatea fenomenelor atmosferice, identic cu Ramman. Împrejurarea, că Mana-vat (Saturn) figurază aici în locul al 4-lea, nu modifică întru nimic cestiunea istorică. Un exemplu analog ni se prezintă în «Cartea morților» a vechilor Egipteni, unde Montu s'eu Mentu (cel de întâiu în lista ȝeilor mari) este amintit numai în locul al 9-lea (Pierret, Livre d. morts, p. 434).

¹⁾ Diodori Sic. I. I. 43.

²⁾ Justinii lib. II. 3: Imperium Asiae ter quaesivere... Parthicum et Bactrianum imperium ipsi (Scythae) condiderunt... Asiam perdomitam vectigalem fecere... His igitur Asia per mille quingentos annos vectigalis fuit. — Despre domnia lui Saturn (numit de Chaldei și Zerovan) asupra Mediei și Bactriei aflăm încă următoarele la Moses Chorenens. Hist. Arm. 1. 5: Sibylla Berosiana... haec dicit: Ante turrim ac priusquam generis humani sermo multiplex factus est... Zerovanus (Saturnus), Titan (Atlas) ac Japetosthes (Japethus) principatum terrae tenere.... quem (Zerovanum).... Bactrianorum regem, fuisse dicit, qui fuit Medorum principium ac deorum pater etc. (Fragm. Hist. gr. II. 502).

³⁾ Herodoti lib. I. 104; VII. 12.

Poemele și cărțile cele sfinte ale Persiei, Bactriei și Indiei sunt pline de reminiscențe istorice despre domnia dinastiei arimice peste regiunile de acolo.

Saturn, sub numele de *Manu* și *Manuspitar*, este reprezentat în cea mai vechiă tradițiune indiană (*Veda*) ca o personalitate de origine divină, ca părintele-moș și regenărătorul rasei umane distruse prin diluviu. *Manu* a fost cel de întâi, care a introdus sacrificiile pentru zeii, cel de întâi legislatoriu și organizatoriu al societății omenesci. O vechiă colecțiune de legi scrise a Indienilor ¹⁾, poartă la dânsul numele de «Cartea legilor lui *Mānu* (*Manava-Dharma-Sāstra*). Aceste legi conțin tot ce privesc purtarea civilă și religioasă a omului, și sunt considerate ca instituțiuni divine.

Astăzi este greu de a determina, până unde se întindea imperiul arimic în Asia; însă dacă vom avea în vedere monumentele vechi ale literaturii asiatice, putem să afirmăm, că autoritatea politică a lui Saturn se întinsese peste toate regiunile locuite ale Asiei vechi, și ast-fel ne putem explica tradițiunile grecesci și feniciene, că Uran și Saturn domnise peste lumea întregă, adică peste Europa, Asia și Africa de nord.

4. Răsboiul lui Saturn cu Osiris.

Saturn, după ce ajunsese acum stăpân peste partea cea mai mare a lumii vechi, avu să susțină două războaie lungi și serioase, unul cu Osiris, care se proclamase ca rege al Egiptului și altul cu fiul său, Joe, războie, ce avură consecințele cele mai fatale pentru soarta imperiului pelasg.

Osiris, numit de Greci și Dionysos ²⁾, era de origine African din Ethiopia. Tatăl său, după cum susținea dânsul, a fost Ammon (Uran), regele Libiei și al Egiptului ³⁾.

După unele tradițiuni, Osiris a fost crescut la Nysa din Arabia, ér după alți autori la Nysa de lângă fluviul Triton în Libya, unde dânsul primise o instrucțiune îngrijită în toate ramurile științelor vechi.

Despre războiul lui Saturn cu Dionysos-Osiris aflăm la Diodor următoarele notițe:

Saturn, după ce ocupă regatul lui Ammon, plecă cu trupele sale asupra

¹⁾ *Pauthier, Les livres sacrés de l'Orient. Paris, 1843.*

²⁾ *Herodot lib. II. 144. — Diodori Sic. lib. I. 11.*

³⁾ *Diodori Sic. lib. I. 15. 6; III. 68 și 70. — În inscripțiunea de pe mormântul lui Mycerinus, Osiris este coelitus-oriundu's (Bunsen, *Fragm. H. gr. II. 551*). — În «*Livre d. morts*» (ed. Pierret, p. 23), Osiris este născut din Tum (Ammon s. Uran).*

lui Dionysos-Osiris, care se proclamase la Nysa ca fiu legitim al lui Ammon ¹⁾ și unde-și adunase o armată numeroasă, compusă mai ales din elemente africane. După o luptă înverșunată de amândouă părțile, Saturn fiind rănit și învins se retrase cu trupele Titanilor în locurile, pe cari le stăpânise Ammon mai înainte, ér Dionysos-Osiris luând cu sine pe Titanii, ce-î făcuse prizonieri, se întorse la Nysa. Aici, densus se proclamă ca «deu» (rege peste Egipt); apoi ceru de la Titanii, pe cari i făcuse captivi, să-î depună jurământul, că-î vor presta serviciul militar credincios, ca să pótă îndeplini opera începută, și plecă din nou cu trupele sale asupra lui Saturn și a celor alaltii Titanii, cari se aflaü la orașul lui Ammon, πόλις Ἀμωνίων seu Theba.

Saturn, cu trupele Titanilor, întâmpină pe Dionysos-Osiris înaintea zidurilor cetății, însă fu învins și de astă-dată. Peste nópte, Saturn cercă să dea foc orașului și apoi fugi. Însă Osiris prinse pe Saturn și pe Rhea și-î liberă numai după ce densus i-l adoptară ca fiu, cu drepturile de moscenire asupra imperiului ²⁾.

5. Răsboiul lui Saturn cu Joe.

(*Titanomachia*).

Pe când Saturn se afla acum în etate înăintată (Saturnus senex) și obosit de expedițiunile sale multe ³⁾ și prin țeri depărtate, ca să întemeieze o singură monarhiă peste întregă lumea vechiă, același guvern, aceleași legi și aceeași religiune, și se introducă în tóte părțile imperiului beneficiile agriculturii, densus avu să susțină cu fiul său Joe un răsboi lung și înverșunat, în timp de 10 ani, care apoi se termină cu detronarea sa și cu distrugerea totală a nobilimii celei vechi pelasge, a Titanilor.

Causele acestui răsboi au fost, după tradițiunile grecesci, de o parte neînțelegerile ce esistaü între Saturn și soția sa, Rhea, ér de altă parte severitatea lui Saturn față de clasa cea puternică a Titanilor, cu ajutorul cărora, densus detronase pe Uran, dar pe cari i aruncase éráși în închisorii subterane, fiind-că acești Titanii, erau tot-de-una în conspirațiune, tot-de-una voiaü să fie densus stăpân asupra tronului.

¹⁾ Diodori Sic. I. III. 71—72.

²⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 116: Je suis Osiris, qui a enfermé son père Seb (Saturn) avec sa mère Nout (Rhea). — Ibid. p. 213: Il est Osiris, l'aîné des cinq dieux, héritier de son père Seb. — Ibid. p. 397: Osiris... premier fils de Seb.

³⁾ Philo, Phoen. Hist. fr. 2. 24. — Tertullianus adv. Gentes, c. 10.

Însă mai mult de cât generațiunea cea superbă a Titanilor, a contribuit la desfășurarea acestor funeste evenimente discordiele familiari.

Saturn, după cum ne spun cei vechi, fiind prevestit din partea oraculului, că unul din fiil săi i va lua domnia cu puterea ¹⁾, cercase în repețite rânduri să ucidă pe copiii, pe cari i născuse soția sa, Rhea.

Însă, pe lângă toate precauțiunile sale, hotărârile destinului se împlinesc.

Rhea, simțindu-se însărcinată pentru a șesa oră, ca să scape acum de furiile lui Saturn, fuge în insula Creta și aci, într'o pescere, numită Dicte, dânsa nasce în ascuns pe Joe, pe care-l încredințează nimfelor, seî muntelnelor de acolo, ca să-l crească și Cureșilor să-l păzescă.

Ajungând însă la maturitate, Joe î-și propune să-și răsbune asupra tatălui seî pentru violențele comise asupra Titanilor și a fiilor seî proprii. Ast-fel, dânsul chiamă în ajutoriî pe Centimanî (conducătoriî oștilor), pe Cyclopî, măiestri în tot felul de lucrări mecanice, cari i fabricară fulgerele și tunetele și liberéză din închisori pe Titaniî nemulțumiî cu domnia lui Saturn. Probabil însă, că partea cea mai numărósă a trupelor sale era compusă din elemente adunate de prin țerile meridionale, unde dânsul a fost educat și unde-și câștigase deosebite simpatii.

În primul rășboiî, Saturn este învins și silit a se retrage la Ianus în Italia, un regat, ce se afla sub dependența imperiului pelasg.

Tradițiunile italice, cele mai vechi, vorbesc despre Saturn cu un deosebit respect. El este înfățișat ca civilisatoriul acestei țeri. El învață pe locuitoriî Italiei să cunoscă bunătățile agriculturii și introduse aici cele de ântâiî legi de origine divină ²⁾.

Însă, după un timp ore-care, Saturn dispare din Italia.

Indignat de revoluțiunea, ce se ridicase în imperiî, Saturn chiamă din noi pe Titani în arme, cerând să-i dea tot ajutoriul, ca să se alégă într'o parte, care este sôrtea destinului ³⁾.

¹⁾ Hesiodi Theog. v. 463. seqq. — Apollodori Bibl. I. 1. 5. — Diodori I. V. 70.

²⁾ Virgiliî Aen. VIII. 319: seqq.:

... venit Saturnus

Arma Jovis fugiens, et regnis exsul ademtis.

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis

Conposuit, legesque dedit

Cf. Tertull., Adv. gentes, c. 10. — Isid. Orig. XIV. c. 4. 18. — Macrobiî Sat. I. 7.

³⁾ Ovid. Fast. III. 796:

Saturnus regnis ab Jove pulsus erat.

Concitat iratus validos Titanas in arma;

Quaeque fuit fatis debita, poscit opem.

Cf. Hygini Fab. 150.

Saturn rămase însă și de astă dată învins. El fu prins, pus în lanțuri ¹⁾ și închis în pescerea, seû adâncimea cea întunecată, numită în fântânile grecesci Tartaros, ér în papirele egiptene Tatu.

În acest război, după cum ne spune istoricul Thallus, Belus, regele Babiloniei și al Assyriei, a dat ajutoriul lui Saturn și s'a luptat cu Titanii din regatul seû în contra lui Joe și a celorlalți aliați cu Joe ²⁾.

Poeemele grecesci ne înfățișează acest război ca o comoziune generală, a ómenilor muritori, a ómenilor deî și a tuturor elementelor naturei.

Vuietul războiului, scrie Hesiod, se înalță până la ceri, Joe asvêrlia în continuu din Olymp cu fulgerele sale, pământul se cutremură și începu să urle, focul cuprinse pădurile cele imense, Oceanul (Istrul) și Pontul cel vast clocotiau, caosul întreg se aprinse și se părea, că ceriul s'a amestecat cu pământul ³⁾.

Aceeași iconă o aflăm la poetul Quintus: că ceriul i-și vărsă asupra Titanilor totă puterea focului seû; pământul se aprinse și flăcările încinseră de tóte părțile pe Titanii; fluviul cel vast al Oceanului începu să clocotescă din adâncimile sale, isvórele secară și periaû tóte animalele, pe cari le născuse pământul ⁴⁾.

Locul, unde se petrecuse aceste evenimente extraordinare de război, a fost, după cum rezultă din tradițiunile și legendele vechi, lângă Oceanos potamos (Istru), în apropiere de muntele Atlas ⁵⁾, pe teritoriul Daciei vechi.

Cetele Titanilor învinse se retrag spre apus în regiunea cea muntosă, numită Tartaros ⁶⁾, la Egipteni Tatu ⁷⁾, unde sunt Porțile de fer, la Homer σιδήρειαι πόλαι ⁸⁾, în papirele egiptene «Porta Ser» ⁹⁾, unde sunt munții

¹⁾ Cicero, N. D. II. 24: vincitum autem Saturnum a filio Jove. — Ibid. II. 25. — Plato, Euthyphro, c. 6.

²⁾ Thallus fragm. 2, in Fragm. Hist. gr. III. 517.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 678 seqq.

⁴⁾ Quintus, Posthomer. V, 104; VIII, 461 seqq.

⁵⁾ Hesiodi Theog. v. 746. — Hygini Fab. 150.

⁶⁾ Homeri Il. XIV. 279. — Ibid. VIII. 481. — Ibid. Hymn. Apoll. v. 335-6. — Hesiodi Theog. v. 721.

⁷⁾ Pierret, Le Livre d. morts, p. 62: les âmes qui sont dans Tatou. — Ibid. p. 134: Je (le défunt) vis dans Tatou. — Ibid. p. 61: Osiris entre dans Tatou.

⁸⁾ Homeri Il. VIII. 13-15: βίψω ἐς Τάρταρον ἡρώεοντα, | τῆλε μάλ', ἤχλ' βάθιστον ὁπὸ χθόνος ἐστὶ βέρεθρον, | ἐνθα σιδήρειαι τε πόλαι.

⁹⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 58: La porte Ser est celle où le dieu Shou (Atlas) soulève (le ciel). — Ibid. p. 242: la porte qui conduit à Tatou. — La Claudian (sec. IV), în poema despre resbelul cu Geții, Ferratae portae (v. 237).

cel înalț, Ripheii, după care sorele trece în altă lume geografică, a întunecului său a nopții ¹⁾.

În sinul acestor munți, «acoperiți cu cătă și cu păduri întunecose», celele glorioase ale Titanilor cercă să mai susțină ultimele lupte de apărare, dar ele sunt învinse și copleșite de trupele lui Joe și de flăcările pădurilor aprinse.

Acastă grupă de munți, numită de cel vechi «Tartaros» și «Tatu» se vede a fi citadela cea puternică, formată de culmea de apus a Cernei, unde trei vârfuri principale mai poartă și astăzi aceleași nume: unul Tatul ²⁾, altul Tătoiă (fem.) și al treilea Tătar ³⁾, o formă vechiă dialectală în loc de «Tatăl și «Tătân».

Memoria acestor evenimente preistorice, petrecute în această regiune, se mai păstrează până astăzi în o mulțime de legende, tradițiuni și cântece bătrânești ale poporului român.

Istoricul Dio Cassiu, care trăise în sec. II d. C., amintesc și dânsul de o pescere de pe teritoriul Geșilor, numită Κεῖλην (ac.), vastă și puternică ⁴⁾, unde dânsul, se retrăsese Titanii, bătuți de zei, după cum spuneau legendele ⁵⁾.

Acest război se termină cu distrugerea desăvârșită a nobilimii celei vechi și ilustre a Titanilor ⁶⁾, numiți θεοὶ Τιτῶνες ⁷⁾, genus antiquum Terrae și Terrae filii ⁸⁾, ceea ce, de altminterlea, se vede că a fost și planul coalițiunii meridionale, fiindcă Titanii și Giganții, puseser pe celelalte popoare sub jugul celei mai grele robii, după cum spuneau cei vechi.

Autorii grecesci atribuiră lui Joe epitetul onorific de Τιτανόκτονος, omoritoriu al Titanilor ⁹⁾, și întreg războiul acesta fu celebrat în literatura vechiă grecască, sub numele de Τιτανομαχία, ca o învingere divină asupra acestor rase puternice și arogante.

O parte din Titanii, credincioși lui Saturn, au fost închiși de vii în pe-

¹⁾ Orphel Argon. v. 1123. — Hesiodi Theog. v. 748. — Homerl Odys. XI. 14. seqq.

²⁾ Espunere de motive la Convențiunea de delimitare. 1887, p. 253-257.

³⁾ Generalkarte v. Central-Europa, 1: 300.000, foia «Orsova». — Spezialkarte d. oesterr.-ung. Mon. 1: 75.000, foia «Korniareva».

⁴⁾ Fără îndoială o pescere din sinurile cele adânci ale munților de la Cerna. Cf.: Spineanu, Dicț. geogr. jud. Mehedinți, p. 67: Cerna... isvoresce... dintr-o pescere.

⁵⁾ Dionis Cassii Hist. rom. I. 51, c. 26.

⁶⁾ Despre etimologia cuvântului Τιτάν de la «tătân», cu înțelesul de părinte, a se vede p. 714. — La Plaut (Men. 5. 2. 101), apelativul Titanus încă înseamnă bătrân, moș.

⁷⁾ Homerl Il. XIV. 378-279.

⁸⁾ Virgiliul Aen. VI. 580. — Servius, ibid.

⁹⁾ Homerl Batr. v. 282.

scerile, seû adâncimile cele întunecóse, numite «Tartaros». Êr acei, cari putură să scape de mânia noului stăpânitor, emigrară şi se risipiră prin diferite părţi ale lumii de apus.

Numele lor genealogic, de Titanî, adecă din rasa seû din familia Titanilor, ne mai apare şi în epoca romană şi până târziu în evul de mijloc, prin diferite regiuni ale Italiei, Galliei, Dalmaţiei şi Pannoniei ¹⁾.

Despre locul, unde a fost înmormântat Saturn, tradiţiunile celor vechi nu sunt destul de clare. După unele amintiri, ce le aflăm la Homer şi Hesiod, Saturn a fost aruncat sub pământ lângă Oceanos potamos ²⁾, ori a fost închis de viû, dimpreună cu cei-lalţi Titanî, în prăpastia seû caverna cea enormă şi întunecósă, numită Tartaros ³⁾.

În fine, mai aflăm o tradiţiune la Hesiod, şi care ne înfăţişeză pe Saturn petrecând în insulele fericite de la Oceanos potamos, unde densus domnesce peste sufletele eroilor decedaţi ⁴⁾.

Cea mai renumită, între aceste insule fericite, a fost, după cum scim, Leuce, seû «insula Şerpilor» de lângă gurile Dunării, numită şi «locuinţa sufletelor», *sedes animarum* ⁵⁾, unde, după cum spunea poetul Arctinos ⁶⁾, a fost adusă şi înmormântată cenuşa lui Achille ⁷⁾.

¹⁾ După Ravennas (ed. Parthey, p. 292), Alpii de lângă Marea gallică se mai numiau şi Montes Titani (var. Tytani). Aceşti munţi erau locuiţi de Liguri, între cari avuse un rol principal aşă numiţii Deciates (var. Decietes, Dicaei). Cf. Florus, lib. II. 3.—Un Tetenius este amintit pe o inscripţiune din Dalmaţia (Lucius, Inscr. Dalm. p. 25),—un Tatinos pe o monetă ante-romană din Gallia (Mionnet, Descr. d. méd. Suppl. t. I. 161). — În Ungaria, diferite familii vechi purtau numele nobilitar de Teten (Tathun). Wenzel, Cod. Arp. cont. VI. 457. 1228: Comitem Petrum... de genere Thethen et totam generationem suam.—Fejér, Cod. dipl. X. 4. 419. 1405: Sigismundus Rex Hungariae pro familia Téten arma gentilitia concedit.—Fejér, ibid. V. 2. 534. 1279: villa Tathun.— Cf. Cod. dipl. patrius. II. 125—127. 1373.

²⁾ Homeri II. XIV. 204.

³⁾ Homeri II. VIII, 482; XIV, 274 seqq. — Hesiodi Theog. v. 851. — AeschylI Prom. vinct. v. 219. — Apollonii Rh. I. 507.

⁴⁾ Hesiodi Op. v. 169. — Pindari Olymp. II. 136.

⁵⁾ Avieni Descr. orb. v. 724:— ⁶⁾ Homeri Carmina, (ed. Didot) p. 583.

⁷⁾ După Philochor (fr. 184), Saturn ar fi fost înmormântat în Sicilia (Σικελία). O simplă confusiune geografică. Aici, termenul de Σικελία este pus în loc de Θρινακία seû Τρινακρία. La Homer însă, Θρινακίη νῆσος este o insulă de la Oceanos potamos. (Odys. XI, 107; XII, 127; XIX, 275). La Apolloniu Rhodiu (IV. 84), πόντος τρινακριος este marea, unde se varsă braţul de răsărit al Istrului (cel de apus curgea în marea ionică). La acelaşi Apolloniu Rhodiu (IV. 310), delta Dunării (Peuce) este numită τριγλῶχίς, adecă triangulară.

XXXVII. — DOMNIA LUI TYPHON.

(SETH, SET NEHES, NEGRU SET).

1. *Răsboiul lui Osiris în contra lui Typhon.*

După detronarea lui Saturn, liniscea internă a marelui imperiū pelasg se turbură din nou și un nou război mult mai violent, și mai întins se începe între fiul lui Saturn pentru domnia lumii vechi.

Saturn avuse, după tradițiunile vechi, trei fi¹⁾, cari însă poartă în teogoniile vechi diferite numiri. Unul din aceștia e numit de autorii grecesci Typhon²⁾, de Egipteni Set³⁾, ér în tradițiunile religioase ale Persiei și Bactriei Ahriman. Al doilea fiu a fost Osiris, numit de Greci și Dionysos, un African, de origine obscură, însă adoptat de Saturn cu drepturile de moscenire asupra imperiului. În fine, al treilea fiu a fost Joe, crescut și acesta în țările meridionale.

Războiul, ce-l purtase Osiris și Joe în contra lui Typhon pentru stăpânirea lumii vechi, poartă în literatura vechiă grecăscă numele de Gigantomachia, séu lupta cu triburile cele superbe și feroce ale Muntenilor Giganți, ἀγρία φύλα Γιγάντων⁴⁾, de lângă Oceanos potamos.

Despre aceste evenimente depărtate, cari ni se prezintă ca începutul unei noue faze în istoria civilizațiunii omenesci, noi avem două tradițiuni: una egiptenă, care ne înfățișează pe Osiris ca învingătorul și distrugătorul Giganților, și alta grecăscă, în care toate victoriile și toate onorile sunt atribuite lui Joe, nu lui Osiris.

Fie-care din aceste două versiuni ne prezintă date importante, geografice și istorice; cari se completează în multe privințe unele cu altele.

Noi ne vom ocupa aici mai întâi cu versiunea egiptenă séu cu războiul lui Osiris în contra lui Typhon, numit în papirele și în inscripțiunile egiptene Set.

După detronarea lui Saturn, părțile de nord ale imperiului pelasg rămaseră de fapt în stăpânirea lui Typhon, a cărui reședință se afla în țera

¹⁾ Homeri II. XV. v. 187.

²⁾ Philonis H. Ph. fr. 2. 21. — Plutarchi De Is. — Diodori I. I. 13. 21.

³⁾ Plutarchi De Is. c. 41: τὸν Τοφῶνα Σῆθ ἀπὸ Αἰγύπτιοι καλοῦσιν.

⁴⁾ Homeri Odys. VII. 59–60. Batr. v. 285.

Arimilor ¹⁾, spre nord de Oceanos potamos (Istru), de unde și numele său de Ahriman ²⁾ la populațiile Persiei și ale Bactriei.

Peste Egiptet însă, usurpase domnia, un aventurier african, numit Osiris, care la început susținea, că este un fiu natural al lui Ammon (Uran) ³⁾, ér mai târziu spunea, că este fiul cel mai mare al lui Saturn și că acesta i-a transmis dănsului întrăgă moscenirea imperiului ⁴⁾.

Despre expedițiunea lui Osiris în Asia și în Europa pentru cucerirea lumii vechi aflăm la Diodor Sicul următoarele date, culese de la preoții egipteni: Osiris, cuprins de dorința, ca să-și câștige prin binefacerile sale o glorie neperitoare, strînse o armată numerosă cu intențiunea să călătorască prin totă lumea locuită și să învețe peste tot locul genul omenesc să planteze via de via, să cultive grâul și orzul, a căror bunătate, spunea, că o descoperise dănsul și soția sa Isis. După ce pregăti ast-fel toate cele necesare pentru expedițiune, Osiris încredință administrațiunea regatului soției sale Isis, căreia i dede de consiliariu pe Hermes, ér în calitate de comandant militar pe Hercule. Apoi punându-se în mișcare cu trupele sale, trecu din Egiptet în Ethiopia, de aci în Arabia și înainte până la marginile cele locuite ale Indiei. Din India se întorse la cele-lalte popore ale Asiei, trecu peste Hellespont în Europa, supuse Thracia și Macedonia, și în urmă el se întorse în Egiptet aducând cu sine darurile cele mai frumoase, pe cari le primise de la poporele subjugate. În memoria acestei expedițiuni, după cum spunea unii, se afla la Nysa din Arabia ridicată o columnă cu următoarea inscripțiune: «Tatăl meu a fost Saturn, cel mai ténér dintre toți deii, ér eu sunt Osiris, regele acela, care a condus oștirile sale în toate regiunile până în ținuturile cele nelocuite ale Indienilor și de acolo către părțile Ursei, până la isvórele rului Istru, și de aci mai departe în cele-lalte părți ale pământului până la Ocean. Eu sunt, după etate, fiul cel mai mare al lui Saturn... Nicî nu este vre-un loc în lume, unde să nu fi ajuns eu, și am împărțit tuturor bunătățile, pe cari însu-mi le-am descoperit ⁵⁾.

Osiris cucerise așa dar, după tradițiunile vechi, nu numai Thracia și Macedonia, dar și regiunile centrale ale Europei, până la Oceanul de apus.

¹⁾ Homerî II. II. 783: εἰν Ἀπίροισ, ὅθι παρὶ Τυφώνος ἔμμεναι εὐνάς.

²⁾ Dupuis, Orig. d. tous les cultes, IV. 410: Typhon est incontestablement l'Ahriman des Perses.

³⁾ Pierret, Le Panthéon égypt. p. 23. 107.

⁴⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 213: Osiris, l'aîné des cinq dieux, héritier de son père Seb. — Cf. ibid. p. 83. 395. 488.

⁵⁾ Diodori Siculi I. I. c. 17 și 27.

XXXVII. — DOMNIA LUI TYPHON.

(SETH, SET NEHES, NEGRU SET).

1. *Răsboiul lui Osiris în contra lui Typhon.*

După detronarea lui Saturn, liniscea internă a marelui imperiu pelasg se turbură din nou și un nou război mult mai violent, și mai întins se începe între fiul lui Saturn pentru domnia lumii vechi.

Saturn avuse, după tradițiunile vechi, trei fi ¹⁾, cari însă poartă în teogoniile vechi diferite numiri. Unul din aceștia e numit de autorii grecesci Typhon ²⁾, de Egipteni Set ³⁾, ér în tradițiunile religioase ale Persiei și Bactriei Ahriman. Al doilea fiu a fost Osiris, numit de Greci și Dionysos, un African, de origine obscură, însă adoptat de Saturn cu drepturile de moștenire asupra imperiului. În fine, al treilea fiu a fost Joe, crescut și acesta în țările meridionale.

Războiul, ce-l purtase Osiris și Joe în contra lui Typhon pentru stăpânirea lumii vechi, poartă în literatura vechiă grecăscă numele de Gigantomachia, se lupta cu triburile cele superbe și feroce ale Muntenilor Giganți, ἀγρία φύλα Γιγάντων ⁴⁾, de lângă Oceanos potamos.

Despre aceste evenimente depărtate, cari ni se prezintă ca începutul unei noue faze în istoria civilizațiunii omenesci, noi avem două tradițiuni: una egiptenă, care ne înfățișează pe Osiris ca învingătorul și distrugătorul Giganților, și alta grecăscă, în care toate victoriile și toate onorile sunt atribuite lui Joe, nu lui Osiris.

Fie-care din aceste două versiuni ne prezintă date importante, geografice și istorice; cari se completează în multe privințe unele cu altele.

Noi ne vom ocupa aici mai întâi cu versiunea egiptenă se lupta cu triburile cele superbe și feroce ale Muntenilor Giganți, ἀγρία φύλα Γιγάντων ⁴⁾, de lângă Oceanos potamos.

După detronarea lui Saturn, părțile de nord ale imperiului pelasg rămasă de fapt în stăpânirea lui Typhon, a cărui reședință se afla în țera

¹⁾ Homeri II. XV. v. 187.

²⁾ Philonis H. Ph. fr. 2. 21. — Plutarchi De Is. — Diodori I. I. 13. 21.

³⁾ Plutarchi De Is. c. 41: τὸν Τοφῶνα Σηθ ἀπὸ Αἰγύπτου καλοῦσιν.

⁴⁾ Homeri Odys. VII. 59—60. Batr. v. 285.

mane ale Svevilor făceau sacrificii divinității Isis. Originea acestui cult egiptean în țările germane se reduce fără îndoială la timpurile lui Osiris ¹⁾.

Însă Typhon, crescut în tradițiunile vechi arimice, un caracter superb, cutezătoriū, rășboinic și cu pasiunē energice, se considera ca singurul moșcenitoriū legitim al lui Saturn, și nu putea suferi ca un bastard, cum numia dēnsul pe Osiris ²⁾, să domnēscă peste imperiul părintelui său.

În timpurile aceste, forțele cele mai escelente ale imperiului pelasg, nobilimea cea vechiă a Titanilor, se stinsese. Unii perise în expedițiunile și luptele cele multe ale lui Saturn, ér alții se risipise prin diferite țări, în cât acum singura putere de rășboiū a imperiului pelasg o forma generațiunea Giganților, a triburilor celor feroce de la Oceanos potamos, muntenī, cari prin făptura lor cea înaltă și prin puterea lor întreceau cu mult figurile cele mijlocii și pigmeice ale indigenilor africanī.

În contra acestei invasiuni meridionale se ridică acum Typhon cu triburile Giganților.

Osiris este învins și silit a se retrage peste Istru, ér Typhon i-l urmăresce cu cetele călărețe ale Giganților până în Egipt.

Textele religioșe egiptene ne spun, că Osiris și alți aliași ai săi se transformară în animale, îndată ce vădură că Typhon străbătuse cu oștirile sale în Egipt ³⁾; o simplă alusiune la figurile de animale, sub cari erau înfățișate divinitățile osirice.

În fine, Typhon prinse pe Osiris și-l tăia în bucăți ⁴⁾, ceea ce, după cum ne spune Suida, a căusat o mare jale Egiptenilor, cari au celebrat apoi în toate timpurile memoria acestei sfâșieri ⁵⁾.

După tradițiunile egiptene, Osiris a fost ucis de Typhon în Egipt. După tradițiunile române însă, despre cari vom vorbi mai la vale, tăierea lui Osiris s'a întâmplat pe teritoriul din nordul Istrului de jos ⁶⁾.

¹⁾ Tacitū Germ. c. 9: pars Suevorum et Isidi sacrificat.

²⁾ Plutarhī De Is. c. 19. 54. — Lepsius, Über d. ersten ägypt. Götterkreis, p. 53.

³⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 78.

⁴⁾ Diodori l. I, 21; III, 62, 6. — Macrobiū Somn. Scip. I. 12. — ⁵⁾ Suidas, v. Ὀσίρις.

⁶⁾ Unii din preoții egipteni atribuiaū această expedițiune lui Sesostris său Sostris, un rege, a cărui personalitate și cronologiă până astăzi nu s'a putut fixa. După Malala (l. II), Sesostris a trăit în timpurile lui Hermes. El a fost așa dar un contemporan al lui Saturn și Typhon, și ast-fel identic, din punct de vedere cronologic, cu Osiris. După Herodot (II. 103), Justin (II. 3) și Strabo (XV. 1. 6), Sesostris a fost cel de întâiū rege egiptean, care a subjugat toate popoarele Asiei, pe la cari ajunsese, apoi din Asia a trecut peste Hellespont în Europa, a supus pe Thraci și pe Scythi. Însă, după textele religioșe egiptene, cea de întâiū expedițiune în Asia și Europa se atribue lui Osiris și pe această

Typhon restabilește acum din nou autoritatea imperiului pelasg în Africa de nord și domnește peste Egipt, în curs de 29 ani, ca un rege legitim din dinastia divină. În acest timp, el construiește, lângă delta Nilului, în partea despre Arabia, una din cele mai vaste fortificațiuni ale Egiptului, numită în teologia egiptenă Abaris și Cetatea lui Typhon, cu o periferie de 10.000 jugere (1000? = 46 chlm.), după cum spunea Manetho ¹⁾. Această fortificațiune cu dimensiuni atât de gigantice era destinată pentru retragerea armatei și a populațiunii pelasge în cazul unui nou război cu indigenii africani.

Din Egipt, Typhon trece apoi cu cetele Giganților în Asia, ca să pedepsască aici pe clienții lui Osiris și elementele cele turbulente, care se aliașe cu glătele africane în contra domniei pelasge. El cucerește Palestina, înființează regatul Judeei și întemeiază capitala numită Ierusalim ²⁾.

Despre expedițiunea Giganților în Palestina amintesc și cărțile cele sfinte ale Ebreilor. Profeții Ieremia și Ezechiel ³⁾ amenință pe Ebrei cu invasiunea cea teribilă a unui popor ce vine din fundul mătănoptii, numit «prădătoriiu ginților» și «domni pământului». Regele acestora, Gog din țera Magog, va năvăli asupra Ebreilor cu oștea sa cea frumoasă de călăreți, înarmați cu arcuți, săbiți, coifuri, scuturi și paveze. Ei vor lua cu dănsii ca aliați pe popoarele Libiei și Ethiopiei; locuitorii orașelor și cetăților vor fugi de vuietul călăreților și al arcașilor; apoi vor cutiera pământul în triumf și vor duce pe Ebrei în captivitate.

Poetul Maniliu amintesc de războiul lui Typhon pe teritoriul Babiloniei ⁴⁾.

Din Babilonia, Typhon înaintează victorios peste Persia, străbate apoi în Bactria ⁵⁾ și devine atot puternic peste Asia. Regii cei noi se plăcă la picioarele sale. Typhon ajunge acum cu o mână la răzărît și cu alta la glorie a sa se întemeiează întreg sistemul religiunii osirice și mândria națională a Faraonilor egipteni. Mai notăm aici, că după Val. Flac (Argon. V. 418), Sesostriș a fost cel de întâiu, care a venit cu război asupra Geților, însă, înspăimântat de înfrângerea oștirii sale, el se întorse repede la Theba pe țărmuri Nilului, însoțit numai de puținii ai săi.

¹⁾ Josephus c. Apion. I. 26. — Numele acestei cetăți nu este egiptean. Un Abaris, de naționalitate Hyperboreu, ne este cunoscut ca un profet celebru al lui Apollo. Virgiliu (Aen. IX. 344) încă amintesc de un Abaris, ostaș în armata lui Turnus.

²⁾ Ast-fel trebuie să ne explicăm tradițiunea de la Plutarch (c. 31), că Typhon a născut pe Hierosolymos și Iudaioș.

³⁾ Cartea lui Ieremia, c. 4 și 6. Cartea lui Ezechiel, c. 38. 39.

⁴⁾ Manili Astron. IV. 580. — Ovidii Fast. II. v. 462.

⁵⁾ La această moscenire vechea cugetau și Romani. Propertii l. III, el. I. 15: Multi, Roma, tuas laudes annalibus addent. Qui finem imperii Bactra futura canant. — Cf. Statii Silv. l. IV. 1. 40.

apus, după cum scrie Apollodor. El cucerise din nou întreagă lumea vechiă.

Terórea ce o răspândise Typhon cu Giganții la popóarele, cari se plecase domniei ilegiteime a lui Osiris, a rămas legendară la Egipteni și Ebrei, la Persi ¹⁾ și la Greci.

El este inimicul cel mai înfricoșat al popórelor meridionale de rasă nepe-lasgă, un răsbunătoriu sever al tatălui său și al nobilimii celei vechi, a Titanilor.

După uciderea lui Osiris, se forméză în contra lui Typhon, o nouă coa-lițiune a popórelor meridionale. Isis, sora și nevasta lui Osiris, ajutată de fiul său Horus și de semințiile meridionale, inimice rasei pelasge, se ridică, ca să răsbune mórtea lui Osiris și să recâștige domnia imperiului ²⁾.

În acest răsboi, Horus a fost rănit de Typhon la un ochi ³⁾. După alte tradițiuni, el a fost ucis de Titanii (Giganții) ⁴⁾.

Despre Typhon, se spune, că a fost învins, prins și legat, însă Isis l'a pus éráși în libertate ⁵⁾. Se începe apoi un nou răsboi, în care Typhon a fost învins, alungat, orî ucis ⁶⁾.

Însă, cu totul altmintrelea ni se presintă faptele după monumentele vechi egiptene, și anume: că Horus nu a putut să detroneze pe Typhon, că după lupte multe și îndelungate s'a stabilit în urmă între Typhon și Horus o frățietate intimă, ast-fel, că dênșii împărțiră imperiul lumii vechi în două jumătăți, Set său Typhon domnind peste regiunile de nord, ér Horus peste cele de sud ⁷⁾.

II

Cu răsboiele lui Osiris și Horus în contra lui Typhon se începe în țările meridionale o revoluțiune generală în contra dominațiunii și civilizațiunii vechi pelasge.

¹⁾ În religiunea națională a Persiei și a Bactriei, întemeiată de Zoroastru, Typhon, sub numele de Ahriman, este înfățișat ca principiul răului și al întunecului, care se află în luptă continuă cu Oromazes, deul binelui și al luminei. El este reprezentat sub formă de bălaur, care a încercat să se măsure cu ceriul.

²⁾ Diodori I. I. 21.

³⁾ Plutarchi De Is. c. 55. — Pierret, Livre d. morts, p. 252, 281, 299. 338, 345.

⁴⁾ Diodori I. I. 25. 6.

⁵⁾ Lepsius, Über d. e. ägypt. Götterkreis, p. 55.

⁶⁾ Diodori I. I, 21, 3; 88, 4.

⁷⁾ Maspero, Études, II. 329: s'il y a un fait connu des Égyptologues... c'est le lien de fraternité étroite qui attachait Horus à Sît dans les temps fort anciens... Ils se partageaient le monde par moitiés... et les deux moitiés d'Horus et de Sît... constituaient le royaume entier du Pharaon, c'est-à-dire le monde entier.—Cf. Lepsius, p. 51. — Pierret, Le Panthéon égypt. 49.

În timpurile aceste, Egiptul, Fenicia, Palestina, Chaldea, Assyria și Media conțineau o imensă populațiune servilă, formată din rase subjugate și din elemente de origine obscură, adunate de prin nisipurile deșerturilor și din diferite ținuturi sălbaticе.

Aceste colonii de sclavi, particulari și publici, erau de regulă întrebuințate pentru desecarea lacurilor și a mlaștinilor ¹⁾, pentru canalizarea râurilor, deschiderea drumurilor, fortificarea orașelor, construirea palatelor, templelor, turnurilor, piramidelor ²⁾, și transportarea aparatelor de război, în fine pentru servicii păstorale și muncă agricole.

Vechia monarhia arimică, întocma ca și familia vechiă pelasgă, se caracteriza numai prin stăpân și sclavi.

În textele religioase egiptene, Osiris și Horus ne apar numai ca reprezentanții raselor subjugate din Egipt, din Libya, Ethiopia și Arabia. Ei voiau să libereze populațiunile indigene de opresiunea aristocrației pastorale pelasge.

Pe al doilea plan însă, Osiris și Horus voiau să smulgă din mâinile lui Typhon sceptrul dinastiei divine și se aducă la valoare supremația elementelor de sud asupra rasei celei superbe, luxoase și despotice din părțile de nord.

Acésta este cauza, pentru care Osiris trece din Egipt în Ethiopia, ér de aci în Arabia și în cele-lalte provincii meridionale ale Asiei, ca să revolteze mai întâiu ținuturile mai depărtate de centrul imperiului; apoi din Asia, el se întorce asupra Europei, urmat de o mulțime imensă de elemente străine, ca să ocupe scaunul cel vechiu și glorios al dinastiei divine ³⁾.

De o-dată cu domnia lui Osiris peste Egipt se începe aici și persecuțiunea divinităților, moravurilor și a claselor dominante pelasge.

În locul lui Uran (Montu) și a lui Saturn (Seb), Osiris se proclamă în Egipt ca suveran al tuturor țărilor. În locul religiunii celei vechi pelasge, preoții lui Osiris propagă și înalță religiunea primitivă a semințiilor indigene africane, o superstițiune stupidă, care adora divinitățile sub forme de animale ⁴⁾, care proclamase ca principiu, că după încetarea din viață a cor-

¹⁾ Herodot (II. 4. 99) scrie, că în timpul domniei lui Mena (Saturn), Egiptul, afară de districtul Thebei, era numai un lac.

²⁾ La piramida lui Cheops, după cum scrie Herodot (II. 124), lucrau pe fie-care trimestru câte 100.000 oameni.

³⁾ După «Cartea morților» (Pierret, p. 136), Osiris se luptase în contra lui Typhon (Apap) în alianță cu toți țăii sudului, nordului, apusului și răsăritului.

⁴⁾ Gibbon, Hist. d. decad. d. l. empire rom. (ed. 1835) I. 19: De toutes les religions, celle des Égyptiens était la plus vile et la plus méprisable. — Cf. Dion, I. 40. 53. — Val. Maxim. I. 3.

pului omenesc, sufletul intră în alte animale ce se nasc în momentele acelea, și numai după ce sufletul trece prin toate animalele terestre, marine și sburătoare, într'un lung period de 3000 ani, se întorce apoi de nou în corpul altui om ¹⁾).

Regele Amenophis, unul din faraonii cei mai vechi ai Egiptului, dede ordine să se distrugă toate icónele regilor din vechia dinastiă divină și să ștergă numele lor de pe toate monumentele publice ²⁾).

Acéstă persecuțiune era îndreptată mai cu sémă în contra numelui și icónelor lui Ammon (Uran, Tum).

În Theba, după cum scrie Plutarch, esista o columnă ce conținea blăsteme în contra regelui Minis (Saturn), care cel de întâi abătuse pe Egipteni de la o viață simplă și sobră ³⁾, pe când în tradițiunile vechi pelasge, Saturn este celebrat ca autorul unui mod mai bun de viață, «vitae melioris auctor».

Cu deosebire însă, au fost șterse de pe toate monumentele publice, numele și figura lui Set său Typhon ⁴⁾).

În locul și peste chipul lui Set au fost zugrăvite în mormintele regilor egipteni icónele lui Osiris și Horus, și acéstă persecuțiune a memoriei lui Set s'a continuat până în timpurile dinastiei a 21-a.

În teologia osirică, Typhon e înfățișat ca un distrugătoriu și pustiitoriu a tot puternic și neînvins ⁵⁾; el sguduie din fundament și ruinează toate; el distruge și nimicesce învățăturile cele sfinte ale lui Osiris; el este sórele său seceta ce usucă și arde; este spiritul cel rău, care a umplut pământul și marea de miserii; este întunecul și minciuna, un calumniator, care acuasase pe Osiris, că a fost născut din o căsătorie nelegitimă; în fine el este șerpele cel mare, care locuesce în apa primordială Nun (Oceanos, Istru) și e asemănat cu Python ⁶⁾, bălaurul, născut din Gaea său Terra, inimicul Țeilor, pe care l'a ucis Apollo.

La Fenicienii și Egipteni, Typhon mai era numit și Σμυ (Smu) ⁷⁾, un nume ce nu se poate esplica din limbile meridionale, dar care corespunde la forma românească «smeu» (demon uriaș ce aruncă foc, bălaur, lat. draco) ⁸⁾.

¹⁾ Herodoti lib. II. 123.

²⁾ Lepsius, *ibid.* p. 40—43.

³⁾ Plutarchi De Iside, c. 8.

⁴⁾ Lepsius, *ibid.* p. 52.

⁵⁾ Lepsius, *ibid.* p. 53.

⁶⁾ Pierret, *Panth. égypt.* p. 57. 98. — *Le livre d. morts*, p. 23. 46. 135—137.

⁷⁾ Plutarchus, De Isid. c. 62.

⁸⁾ În cântecele bătrânesci, eroii români sunt adese ori numiți smei (Alecsandri, *Poesii pop.* p. 153. 196).

Preoții egipteni mai atribuiseră lui Typhon și constelațiunea nordului său Ursa mare¹⁾. După concepțiunile geografice ale anticității, cele două «Urse» erau constelațiunile particulare ale Daciei, numite Ursa Getica, *Geticum plastrum*, *Geticus polus* (p. 960). Această regiune era astfel indicată în geografia preoților egipteni ca patria lui Typhon²⁾.

În fine, preoții egipteni mai consacraseră lui Typhon și unul din cometele cele mai teribile. Există, scrie Pliniu, un cometă fatal pentru popoarele Ethiopiei și Egiptului, cunoscut sub numele de Typhon, un rege din timpurile vechi. Acest cometă are o aparență de foc, o formă sucită în spirale și un aspect înfricoșat, astfel, că se poate considera mai mult ca un nod de foc decât ca o stea adevărată³⁾.

Typhon mai era numit de Egipteni și *Set nehes*, adică Set Negrul. Sub această numire, el era reprezentat în hieroglifele egiptene prin un corb cu urechile ridicate în sus și ciuntite la vârf. Corbul lui Set se mai întrebuința adesea ori ca cel de întâiul semn grafic spre a indica pe «Negri» și «țera Negrilor»⁴⁾.

Corbul, după cum știm, a fost un simbol religios al Hyperboreilor de la Carpați; el era însoțitorul lui Apollo Hyperboreul ca zeu al luminii⁵⁾.

Ca un simbol principal religios, corbul mai este figurat și pe tezaurul hyperboreu de la Petrosă, ce se conservă astăzi în Muzeul național din București⁶⁾.

În fine, corbul mai era consacrat în antichitate lui Saturn și lui Mithra.

Epitetul de *nehes*, «negru», ce-l întrebuințau Egiptenii pentru caracterizarea lui Typhon, era de fapt numai un vechi atribut etnografic al seminișilor arimice de la Dunărea de jos. Typhon, după poetul Quintus, era din *Γαλα μέλαινα*, *Terra nigra*⁷⁾. Corbul, simbolul cel sacru al lui Apollo Hyperboreul, încă ne prezintă numai un raport emblematic la «țera neagră» său «țera Negrilor» de la Dunărea de jos.

¹⁾ Plutarchus, De Is. c. 21, ed. Parthey, p. 36: Τὰς δὲ φοχὰς ἐν οὐρανῷ λάμπειν ἄστρα, καὶ καλεῖσθαι ... τὴν δὲ Τυφῶνος Ἄρκτον. — Cf. Dupuis, II. 357. — Maspero, Études, II. p. 49.

²⁾ După tradițiunile germane (Grimm, Heldens. p. 30, 80, 340), Oserich său Osiris a fost ucis de Vildifer (Wildebär, Ursul sălbatic). Fără îndoială, că acest nume ne indică pe Typhon.

³⁾ Plinii I. II. 23. 2. — Cf. Manethonis fragm. 84.

⁴⁾ Lepsius, ibid. p. 51. — Nergal, zeul destructor al vechilor Assyrien, se vede a fi unul și același cu Set Negrul.

⁵⁾ Eratosthenis Cataster. 41. — Herodoti I. IV. 15. 2.

⁶⁾ A se vedea Odobesco, Le trésor de Pétroussa. II. 33.

⁷⁾ Quinti Smyrnaei Posthom. V. 485.

În fine, lui Typhon i mai era consacrat și asinul ¹⁾, animalul caracteristic al păstorilor hyperborei de la Carpați.

Pindar, în una din odele sale, amintesc de ospetele cele făimóse ale Hyperboreilor, cari sacrificau lui Apollo hecatombe de asini, «λειτὰς ὄνων ἑκατόμβας ²⁾».

Pe un papir gnostic din Leiden, Set este înfățișat cu capul de asin, ținând în fie-care mână câte o lance, arma națională a Giganților. Pe piept e scris numele: CHΘ, ér de desubt ΓΕΡΒΗΤ și ΒΟΛΧΟΘ ³⁾.

Ultimele cuvinte sunt compuse: ΓΕΡ-BHT ΒΟΛΧΟ-CHΘ. Oieriū, în limba românească, însemnéză «stăpân de turme» și «păstoriū, de oi» (pastor). De altmintrelea scim din istoria lui Manetho, că Egipteniū numiaū pe regiū vechi pelasgi «păstori». În ce privesce însă partea a doua a acestui cuvânt, BHT, esplicațiunea este mai dificilă, ér ΒΟΛΧΟ-CHΘ este fără îndoieală: Seth Volchul său Valachul.

Figura capului de asin mai era întrebuițată în anticitate și ca emblema a Daciei.

Pe unele monete din timpul împératului Traian Deciu (a. 249), Dacia, personificată ca divinitate, este înfățișată ținând în mâna dréptă o lance său o sulică în vârful căreia se vede împlântat un cap de asin ⁴⁾.

O deosebită venerățiune i s'a arătat însă lui Set în timpurile dinastiei a 19-a. Mai mulți regi din acéstă dinastie primiră numele de Set. Adese-orî Set mai era onorat și cu numele de Suteχ ⁵⁾.

La Fenicienî, unul din vechii Titanî era numit Σοδδχ (var. Σοδὲχ), un cuvânt, care, după cum ne spune istoricul Philo, însemna δικαλός ⁶⁾, adecă «justus», mai corect însă judex, rom. «jude», «judec» și «judepū» ⁷⁾.

¹⁾ Lepsius, ibid. 53—54. — Despre crucifixul creștinilor cu cap de asin a se vedé Northcote et Brownlow, Rome souterraine, p. 334.—La Tertullian, Apol. c. 16: Deus Christianorum Ononychites. Capul de asin era în anticitate unul din simbolele inteligenței. Asinul era consacrat și lui Saturn (Dupuis, VII. 214). Secta gnosticilor înfățișă pe Sabaoth (Sabazius) cu cap de asin (Dupuis, III. 531).

²⁾ Pindari Pyth. X. v. 33. — Mai notăm aici, că sub figura simbolică a asinului, Egipteniū înțelegeau cu deosebire pe inimiciū din regiunile de nord (Lepsius, ibid. p. 54).

³⁾ Lepsius, ibid. p. 55.

⁴⁾ Mitth. d. k. k. Central-Commission z. Erforsch. d. Baudenkmale, VII. 225.

⁵⁾ Lepsius, ibid. p. 49. — Pierret, Le livre d. morts, p. 173.

⁶⁾ Philo, H. Phoen. fr. 2.

⁷⁾ O-dată a esistat și în limba română substantivul masculin judec (judex), după cum resultă din forma femenină «judecesă» (Tocilescu, Mater. folkl. p. 1019). — Cf. Barcianu, Grammatik (1858) p. 38. — Hasdeu, Cuvinte, I. 286.

În fine, mai avem o inscripțiune din timpurile lui Ramses II, în care se face amintire de reprezentanții mai multor orașe, numiți Suteχ¹⁾.

Termenul de Suteχ desemna așa dar în timpurile lui Typhon o demnitate superioară administrativă și judiciară²⁾, în tocmai după cum în cele de întâiul timpuri ale republicei romane, consuli mai erau numiți și judices³⁾.

III

Venim acum la versiunea grecască despre luptele cu Giganții, evenimente, pe cari popoarele, ce au fost o dată supuse Pelasgilor, le celebrase în curs de o lungă serie de secole, ca o răsbunare divină asupra acestor cuceritori și despoți ai lumii vechi.

După autorii grecescl, războiul cel mare cu Giganții i-l purtase Joe, ér nu Osiris. Învingătorii este Joe, ér Osiris, numit de Greci Dionysos, luptase numai sub ordinele lui Joe⁴⁾.

«Grecii», scrie Philo din Byblus (sec. II), «și-au atribuit lor însiși mai multe fapte istorice din această epocă, și fiind-că autorii lor voiau să desfeteze urechile și inimele ómenilor prin dulceta fabulelor, ast-fel dênșii au exagerat peste măsură lucrurile prin o mulțime de ficțiuni și înfrumusețări. Cu deosebire, Hesiod și poeții ciclici au inventat din propria lor fantasiă diferite fapte și lupte de ale Giganților și Titanilor și în modul acesta, ei au întunecat adevărul»⁵⁾.

Giganții erau, după Hesiod, un popor de origine divină, născuți din sângele (némul) lui Uran și din Gaea seú Terra. După patria seú mama lor, ei erau numiți γηγεγεῖς Τίγαντες⁶⁾, Terrae filii, filii Terras, Terrigenae⁷⁾.

¹⁾ Lepsius, ibid. p. 50.

²⁾ În colindele românescl din Dobrogea se mai aude și astă-zi refrenul: «Judeș mare, Leroiú Dómne»! (jud. Constanța, com. Saraiú).

³⁾ Livii Hist. rom. I. III. 55: iudicem enim consulem appellari. — Și fiind-că ne ocupăm în acest capitol cu termenul de Suteχ, Sudec (rom. judec) la Egipteni și Fenicienii, mai este de lipsă să notăm aici următoarele: Cuvântul Judea, după cum rezultă din datele istorice de mai sus, nu este ebraic, ci se pare mai mult a fi numele unei provincii, guvernate în timpul dominațiunii pelasge prin un Judex seú «Jude» superior. Acesta se confirmă și prin genealogia geografică: că Typhon a fost părintele lui Judaios și Hierosolymos.

⁴⁾ Apollodori Bibl. I. 6. — Diodor. Sic. IV. 5.

⁵⁾ Philo, H. Ph. fr. 2, fine. — Cf. Diodor. I. 23. 8.

⁶⁾ Homeri Batr. v. 7. — Diodori I. I. 21.

⁷⁾ Naevius De Bell. Pun. — Val. Flacci Argon. II. 18.

Giganții aveau o statură uriașă, mult mai înaltă de cât cele ordinare. Ei purtau plete lungi și barbă, ér în luptă întrebuițau arme lucitoare și lănci lungi ¹⁾.

Giganții, ne mai spun autorii grecesci, erau un popor superb și scelerat, nisce triburi sălbatică de munte, cari uriau pe ómenii de altă naționalitate ²⁾. Locuințele lor se aflau în părțile de nord ale râului Oceanos potamos (Istrului), lângă țera Arimilor, în apropiere de locurile, unde au fost bătuți Titani, lângă Tartaros, astă-dî, Tatul și Tătar, la frontiera de apus a Țerei românesce ³⁾.

La Hesiod, luptele cu Giganții sunt înfățișate numai prin războiul lui Typhon cu Joe. Typhon însuși este cel mai înfricoșat dintre Giganți ⁴⁾.

Reședința lui Typhon se afla în țera Arimilor, εἰν Ἀρίμοις ⁵⁾, seú după Quintus: în «Țera cea neagră», Γαῖα μέλαινα ⁶⁾.

La autorii grecesci, Typhon este o figură monstruoasă. El avea o natură mixtă de fēră sălbatică și de om. Prin mărimea corpului și prin tăria sa, el întrecea pe toți, pe câți i născuse până aci pământul. Cu o mână ajungea la apus, cu alta la răsărit. Pletele și barba i fâlfâiau în aer și focul strălucia din ochii săi ⁷⁾.

În primele lupte cu Joe, Giganții sunt învingători. Joe, vedënd că nu póte rezista la asaltul cel violent al lui Typhon, se grăbi să fugă cu aliații săi în Egipt, unde se schimbară cu toții în diferite forme de animale, ca Typhon, care i persecuta, să nu-i póta cunósce. Urmă apoi o nouă luptă la muntele Casiu, în care Joe a fost rănit și învins. Aci, Typhon prinse pe Joe, apoi luându-l pe umeri i-l trecu peste apă și-l închise în pescarea Coryciu din Cilicia ⁸⁾. Însă Joe scapă din închisóre cu ajutorul unei femeí, care-l pădia.

În urma acestei înfrângerí, Joe vedënd că nu póte învinge pe Giganți ceru ajutorul lui Hercule ⁹⁾. Războiul i-l conduce de aci înainte Hercule, ér nu Joe.

¹⁾ Diodor. IV. 21. 7. — Hesiod. Theog. v. 185 seqq. — Apollodor. Bibl. I. 6. — Apollon. Rh. III. 499.

²⁾ Homer. Odys. VII. 22. 206. Batrach. v. 285. — Macrob. Sat. I. 20. — Eustathii Comment. ad Dionys. v. 327.

³⁾ Hygini Fab. Principium. — Sunt așa numiții Giganți, cari în mare parte se disting și astă-dî de cei-lalți locuitori ai Carpaților prin o statură înaltă și robustă. — Veđi p. 718.

⁴⁾ Hesiodi Theog. v. 820. — Claudiani Gigant. v. 32. — Hygini Fab. Principium.

⁵⁾ Homeri Il. II. 783.

⁶⁾ Quinti, Posthom. V. 416.

⁷⁾ Apollodori Bibl. I. 6. 3.

⁸⁾ A se vede nota 4, pag. 988.

⁹⁾ Apollodori Bibl. I. 6. 1. 6.

Cele din urmă lupte cu Giganții, după cum ne spun autorii grecesci, se întemplantă în poena de la Phlegra, séu lângă délul, muntele, și satul Phlegra, πεδιον Φλέγρας ¹⁾, πεδιον Φλεγραίων από τοῦ λόφου ²⁾, Φλεγραία πλάξ ³⁾, Φλέγρα τόπος καὶ κόμη ⁴⁾, Phlegraea juga ⁵⁾.

Giganții, scrie Timeu, aflând despre venirea lui Hercule, i-și adunară toate puterile lor, se puseră în ordine de bătae și plecară înaintea lui Hercule. Se începe apoi între amândouă părțile o luptă înverșunată, după cum erau și puterile și îndârjirea Giganților ⁶⁾.

În urmă, Giganții se retraseră într'un loc bine întărit, la stânca și pescerea numită de autorii grecesci Aornos și Avernis ⁷⁾, de poezii romani Avernus. Hercule atacă aci în trei rânduri pe Giganți, însă fără succes. În urmă însă, el se retrase din cauza unor cutremure mari de pământ și a altor fenomene prodigiöse ⁸⁾.

După alte tradițiuni, Hercule învinse și distruse la Phlegra cu desăvârșire pe Giganți ⁹⁾.

Giganții se luptară în contra lui Joe și a aliaților săi cu bucăți de lemne aprinse, cu bolovanî enormi, cu lănci, săbii și reteveie (busdugane) de aramă; Joe întrebuintă în contra lor fulgerele și tunetele, ér Vulcan i lovi cu globuri de metal aprinse ¹⁰⁾. Câmpiile și pădurile, unde se întemplantase această luptă, s'au aprins și ars, din care cauză muntele acesta s'a numit Phlegra, adecă «Arsul», de la φλέγειν, a arde ¹¹⁾.

Giganții, ne spun legendele, mai aruncară asupra adversarilor și un bălaur înfricoșat, a cărui amintire se eternisă apoi prin constelațiunea, numită «Bălaurul», de lângă polul nordic ¹²⁾. Fără îndoieală, că aici e vorba de insemnele de război ale Giganților în formă de bălauri, pe cari le mai întrebuintă și Dacii în luptele lor cu Romanii.

¹⁾ Pindari Nem. I. 67. — Diodori I. IV. 21. 5.

²⁾ Timaei fr. 10, in Fragm. Hist. gr. I. p. 195.

³⁾ Aeschyl Eum. v. 295.

⁴⁾ Schol. lui Pindar (la Boeckhius II. 434).

⁵⁾ Propertii Eleg. III. 9. 48.

⁶⁾ Timaei fragm. 10. in Fragm. Hist. gr. I. 195.

⁷⁾ Ἀοερνίς la Dio Cassiu (XLVIII. 50).

⁸⁾ Arriani Indica, c. 5. — Strabonis I. XV. 1. 8. — Diodori I. XVII. 85. 2.

⁹⁾ Eustathii Comm. ad Dionys. v. 327. — Steph. Byz. v. Παλλήνη și Βέσβικος. — Ephori fragm. 70.

¹⁰⁾ Apollodori Bibl. I. 6.

¹¹⁾ Cf. Diodor, V. 71. 4. — Strabo, XIII. 4. 11. — Hesiod, Theog. v. 859.

¹²⁾ Dupuis, Origine de tous les cultes, II. 199.

Revenim acum în particular la situațiunea geografică a muntelui Phlegra.

Autorii greci și romani, din timpurile mai din urmă ale antichității, cercară să strămute teatrul luptelor cu Giganții în regiunile de lângă Marea mediterană, unii în Syria, Asia mică, Thracia, Thessalia, Epir și în insulele grecesci, ér alții în Campania Italiei.

Însă, după fântânelor cele mai vechi istorice, aceste evenimente se desfășură pe teritoriul Daciei vechi.

Muntele cel vestit Phlegra, care umpluse de gróză pe Joe și pe aliașii săi, se afla situat în părțile de nord ale Istrului, în regiunile locuite de Geți. Poetul Stațiu numesce această localitate Getica Phlegra ¹⁾.

Cu deosebire însă, poeții romani consideraű răsbóiele cu Daciű, ca o continuare istorică a luptelor cu Giganții.

Astfel poetul Horațiu celebréză pe împăratul August, care avuse un răsbóiu cu Daciű ²⁾, ca învingătoriű al Titanilor și al Giganților ³⁾.

Împăratul Domițian î-și propuse de asemenea să cucerésză Dacia. Acestă expedițiune însă se termină cu retragerea legiunilor romane de pe teritoriile, ce le stăpăniaű Daciű. Cu tóte aceste, amicii lui Domițian solemnizară învingerile sale presupuse ca un triumf asupra Giganților ⁴⁾.

Numele și însemnătatea istorică a muntelui Phlegra, unde s'aű petrecut cele din urmă lupte cu Giganții, s'aű păstrat încă până astă-űi în toponimia și în amintirile istorice de la Dunărea de jos.

Phlegra din legendele Giganților este muntele său délul, numit astă-űi Pregleda și Pregreda, situat lângă comuna Isvernea din județul Mehedinți. În acest munte se află și pescerea cea făimósă a antichității, numită de autorii grecesci Aornos și Avernis, de Romani Avernus. Numele său î-l mai păstréză și astă-űi comuna Isvernea ⁵⁾, sat compus din moșneni romani, situat lângă pólele muntelui Pregleda ⁶⁾.

¹⁾ Statii Theb. III. 595.—După Orpheu (Argon. 1125) lângă strimtorile munților Ríphei.

²⁾ Monum. Ancyr. c. 30.

³⁾ Horatii Od. III. 4.

⁴⁾ Martialis Epigr. VIII. 50 și 78.

⁵⁾ Cu tóte că în limba latină, nominativul era Avernus, însă poeții romani mai întrebuițau și pluralul neutru Avena (Virg. Aen. III. 442), întemeiându-se, de sigur pe o vechiă fântână geografică. — În antichitatea homerică, locul și pădurile unde se afla pescerea Avernus erau consecrate Persephonei (Proserpinei), reginei lumii celeilalte (Odys. X. 499. Diod. IV. 22), un nume, pe care-l mai păstréză până astă-űi comuna Preșna, vecină cu Isvernea, și unde hramul bisericeii este și astă-űi al «Adormirii Maicei Domnului».

⁶⁾ Nu numai Pregleda, dar aproape tóte înălțimile și culmile din regiunile superioare

Vechile tradițiuni grecesci mai spuneau, că fulgerele lui Joe au surpat aici munții și că o parte din Giganții au fost acoperiți la Phlegra cu pământ, cu trunchiuri de arbori și cu dărîmăturile stîncilor ¹⁾.

După alte tradițiuni însă, a fost Hercule, care astrucase aici pe Giganții învinși cu cantități enorme de pământ ²⁾.

Cuvîntul Phlegra, din punct de vedere limbistic, este numai o simplă numire grecisată. Încă în anticitatea greco-romană mai există pentru același munte și numele de Prochyta ³⁾, o formă, care se apropie și mai mult de numirea actuală «Pregleda» și «Pregreda» ⁴⁾.

Surpătura cea legendară de la Phlegra seîu Prochyta, cu care se termină luptele cele făimose cu Giganții, se mai vede până astăzi în délul seîu muntele Pregleda de lângă Isvernea. Este o dărîmătură gigantică și misterioasă, și care se pare a fi mai mult o lucrare executată de mîni omenesci, de cît o simplă ruină de stînci și de pământ, produsă de cutremure, ori de alte accidente naturale ⁵⁾.

ale Cernei ne mai prezintă și astăzi aspectul unui vast complex de munți, ce a fost odată pradă unui incendiu extraordinariu. Preoții egipteni, scrie Plato (ed. Didot. II. 200), se exprima ast-fel către Solon: ceea ce se vorbește la voi, că în timpul lui Phaeton s'au aprins și au ars cele ce erau pe suprafața pămîntului, cu tôte că s'ar păre a fi numai simple fabule, însă au fost lucruri adevărate. — «În timpul urieșilor», ne mai spune o tradițiune populară din județul Vlașca (c. Michăileni), «munții și câmpiile au ars trei ani, apoi urieșii (jidovii) au fost înecați de o plîie mare, care a ținut mult timp».

¹⁾ Lucili Aetna, v. 62.

²⁾ Sili Ital. lib. XII. 151: Tradunt Herculeo prostratos mole gigantas Tellurem injectam quater. — Val. Flacc Arg. II. 19: Quos (Gigantes) scopulis, trabibus, parens (Terra) miserata, jugisque Induit... — Strabonis Geogr. I. VI. 3. 5.

³⁾ Sili Ital. I. VIII. 542. — Statil Silv. II. 2. 76. — Virgili Aen. IX. 715. — Plin I. II. 89. 3: provolutis montibus extitisse Prochytem.

⁴⁾ Tot în regiunile aceste se află și muntele Casios, unde Joe a fost învins și prins (p. 985). Însă, adevăratul nume al acestui munte a fost Cos, nu Casios. După Apollodor, lupta lui Neptun cu gigantul Polybotes s'a întîmplat la insula, înțelege muntele, Cos. O altă tradițiune ne spune, că Hercule, după ce cucerise insula (muntele) Cos, s'a dus la Phlegra (Apoll. Bibl. I, 6, 2, 4; II, 7, 1—3. Pherecydis fr. 35). Este așa dar evident, că muntele Casios, ori mai bine dis Cos, din istoria Giganților, se afla în aceeași regiune orografică cu Phlegra. A se vede mai sus p. 143 seqq.

⁵⁾ După o tradițiune culésă de noi în Isvernea, escavațiunea din muntele Pregleda a făcut-o un novac (urias), care voia să abată apa Cernei pe valea Coșustei. Este aceeași tradițiune, pe care o aflăm și la autorii vechi — modificată însă în cât-va — că Hercule executase lângă Avernul din Campania unele lucrări de pământ, ca să scutască locurile de acolo de revărsările mării (Diod. IV. 22. I. — Strabo, V. 4. 6. Ibid. VI. 3. 5).

Una din grămețile cele enorme de pământ, provenită din această excavațiune, poartă astăzi numele de «Cósta Ranci!». Avem aici un nume personal, «Rancea», orî mai corect «Ramcea» ¹⁾, identic în tot cazul cu «Runcus», cum se cheama unul din cei mai distinși Giganți, care se luptase la Phlegra.

Despre Typhon, legendele vechi conțineau diferite versiuni: că el a fost acoperit cu surpăturile muntelui Prochyta (Pregleda) ²⁾, că a fost aruncat în Tartaros ³⁾, orî că a fugit în Italia ⁴⁾, după alții în Sicilia ⁵⁾.

În memoria acestui război, autorii grecesci atribuiau lui Joe epitetul de γιγαντολέτης sîu γιγαντολέτωρ, omorîtorul Giganților ⁶⁾.

IV

Între cei mai de frunte Giganți, cari luase parte la acest război, autorii vechi amintesc pe:

1. Porphyryon (Apollod. I. 6), la Neviu Purpureus. Se pare însă a fi identic cu Typhon, pe care Plutarch îl numește πορρὸς τῇ χροῖ, roscoban.

2. Runcus sîu Rhuncus (Naev.) Forma primitivă a fost însă Rumcus. O vechiă familie stinsă din Isvernea se numia Rancea.

3. Coemse (Hygin. Fab.) În onomastica română, Comșa este un nume familiar foarte usitat.

4. Alemone (Hygin. Fab.). Alăman este nume de familie la poporul român. Forma primitivă a fost Arăman.

5. Phorcus (Hygin. Fab.), un nume ce corespunde la forma rustică Porcus, ca porphyra = purpura.

6. Ienios (Hygin. Fab.) În onomastica Românilor de la Hațeg și din munții Cloșanilor Ianeș și Ene. După Tertullian, Janus era numit și Janes.

7. Enceladus (Hygin. Fab. și Apollod. I. 6), nume compus din Ence și Ladus.

8. Capeleus ⁷⁾, nume grecisat, ce corespunde la forma latină Capillatus. Despre Liguri, numiți «Capillati», amintesc Pliniu (III. 7. 1). Clasa de jos a Geților încă era numită κομῆται și «Capillati».

¹⁾ Ca princeps din primceps = primus capio.

²⁾ Silii Ital. VIII. 542.

³⁾ Hesiodi Theog. v. 868. — Pindari Pyth. I. 15.

⁴⁾ Pherecydis fr. 14. — Fragm. Hist. gr. I. 72.

⁵⁾ Apollod. Bibl. I. 6. 3. 32. — Val. Flacel Argon. II. 24.

⁶⁾ Luciani Philopat. 4. — Ibid. Tim. 4.

⁷⁾ Ersch u. Gruber, Allg. Encycl. d. Wissenschaften. 1. Sekt., 67. Th. p. 169.

9. Eurymedon, unul din regiî ceî vechî ai Giganţilor, părintele celei mai frumoase femei, numită Periboea (Odyss. VII. 58). Eurymedon, nume grecisat, este compus din εὐρύς lat, şi μέδων, domn, împărat. Încă din timpurile lui Homer, grecisarea numelor devenise o lege literară pentru autorii greceşti. În formă românească, Eurymedon ar însemna Lat seû Lat Domnul, ori Latin Domnul. Regele Telephus seû Latinus, care domnia peste regiunile din sudul Istrului (p. 820), are la Tzetzes (Antehom. 270) epitetul de εὐρυμέδων (late regnans), format, cum vedem, după numele etnic «Latinus».

10. Oromedon, gr. Ὀρομέδων (Propert. III. 9. 48), cu înţelesul de «Domn al munţilor», seû «Domn muntenesc». Se pare a fi o personalitate deosebită de Eurymedon.

11. Damysus ¹⁾.

12. Briareus (Hom. II. I. 404), gr. βριαρῆς, tare, puternic. În părţile muntoase ale judeţului Mehedinţi (c. Ponóre) există familia Briana.

13. Pallas (Hygin. Fab., Claud. Gig.). În formă rustică de sigur Ballas. La Români, Balea (din Bala) este un nume familiar destul de răspândit. Mai multe sate româneşti poartă numele de «Bala», «Băleni» şi «Bălesci».

14. Mimas (Hom. Od. III. 4. Sil. Ital. XII. 157). El a fost acoperit sub ruinele de la Prochyta. O familie de moşneni din Isvernea mai are şi astăzi numele Mimiş.

15. Foetus (Φοτος) pe o pictură de vas ²⁾. Se pare a corespunde la numele familiar românesc Fătu (Fētu).

16. Polybotes seû Poliboetes (Apollod. I. 6. Hygin Fab.), adică «cel cu cireţi multe de vite». În plasa Cloşani (jud. Mehedinţi), Boetiu e nume familiar.

17. Otus şi Ephialtes s. Ephialta (Odyss. X. 307. Apollod. Bibl. I. 6. Sidon. Apollin. Carm. II. 25). În părţile meridionale ale Carpaţilor, Otu a fost odată nume familiar, după cum rezultă din numirile satelor Otesci (jud. Olt şi Buzău). Al doilea nume, Ephialta, se vede a fi compus. Alta, în onomastica română, corespunde la «Aldea».

18. Alkyoneus, pe care Pindar (Istm. V. 30—31) îl numeşte gigantul «boariu» (βουβότης). Un sat ce formează comună cu Isvernea poartă numele Canicea.

19. Antlas Caeneus ³⁾. Probabil un locuitor de lângă muntele Atlas.

¹⁾ La Ptol. Hephaestion (Ersch u. Gruber, ibid. p. 169).

²⁾ Gerhard, Trinkschalen d. k. Museums z. Berlin. — Cf. Schol. lui Hesiod (Ersch u. Gruber, ibid. 169).

³⁾ Theog. lui I. Tzetzes (Ersch. u. Gruber, ibid. p. 169).

La războiul Giganților, scrie Nevius¹⁾, luase parte și magni Atlantes (Olteniî cei înalți).

20. Musaeus (Diod. V. 1. 3) este unul din Giganții de la Phlegra, care în mijlocul luptei î-și părăsise soții și trecuse în partea lui Joe.

21. Besbicus (Steph. Byz. v. Βεσβικός). Forma primitivă a fost în tot casul Bebiscus.

22. Gration (Apollod. I. 6), mai corect Kration (rom. Crăciun?).

23. Erylus = Erulus (Hygin. Fab.) corespunde la numele de familie Iaru (art. Iarul), ce-l aflăm și astăzi la boierii români din țera Făgărașului (după analogia «vara», lat. «ver»; «iarbă», lat. «herbă»).

XXXVIII. — MEMORIA LUI SATURN ÎN TRADIȚIUNILE ISTORICE ROMÂNE.

1. *Vécul de aur al lui Saturn în colindele religioase ale poporului român.*

În colindele și în legendele religioase ale poporului român, Saturn figurează sub numele de Crăciun, bătrânul Crăciun, Moș Crăciun și Moș Crăciun bătrânul.

Moș Crăciun, a fost, după cum ne spune o tradițiune poporală din regiunile muntoase ale Țerei românești, Dumnezeu poporului, care a locuit înainte de Români aici... și a cărui sărbătoare o țineau în același timp, în care creștinii serbeză Nascerea Domnului²⁾.

După alte tradițiuni poporale, Moș Crăciun a fost un rege păstoriu: un cioban foarte avut, căpetenia ciobanilor, stăpânul stăpânilor.

În timpurile domniei lui Saturn a fost, după tradițiunile vechi, epoca cea fericită a omenirii, etatea de aur pe pământ, când puterea de producțiune a pământului se caracteriza prin o fertilitate exuberantă, clima era mai dulce și primăverile mai lungi (ver aeternum, antiquum ver), când câmpiile produceau de sine tot felul de fructe, multe și în abundență, ér ómenii trăiau fără griji, fără necasuri, fără miserie și cu sufletul deplin linisnit³⁾.

În timpurile lui Saturn, scrie Plato, modul de guvernare și modul de viață al societății omenesci au fost din cele mai fericite, și faima despre această epocă fericită a omenirii a ajuns până la noi. Atunci, natura oferia

¹⁾ Naevius, De bello Punico: Titani, bicorporos Gigantes, magnique Atlantes, Rhuncus atque Purpureus filii terras.

²⁾ Com. Găleşesci, j. Argeș.

³⁾ Hesiodi Op. v. 109 seqq. — Ovidii Metam. I. 89. seqq. — Diodori I. V. 66.

de sine și în abundență toate cele necesare vieții. Adevărata cauză a acestei stări de lucruri, a fost, după cum se spune, următoria: Anume, Saturn înțelegând, că natura omenescă, dacă va fi lăsată a se administra de sine, după arbitriul său propriu, se va umple de insolențe și nedreptăți, și astfel cugetând asupra acestei stări de lucruri, dănsul a pus regi și guvernatori peste statele noastre, nu oameni de rând, ci genii dintr'un nēm mai superior și mai divin, după cum facem și noi astăzi cu turmele noastre domestice, că nu punem boi să conducă pe boi și nici capre ca să conducă caprele, ci peste aceste specii de animale domnim noi, un gen mai superior. În modul acesta, Saturn în iubirea sa pentru binele omenimii, a pus să ne guverneze un nēm de genii mult mai escelent, de cum suntem noi, și aceștia purtând o mare grijă pentru binele nostru au introdus la noi pacea, rușinea, ascultarea de legi și cea mai întinsă domnie a dreptății. În modul acesta dănsii au făcut, ca genul omenesc să fie fericit și scutit de revoluțiuni... de aceea este trebuință, ca și noi să imităm întru toate acest mod de viață, ce se spune că a fost în timpul domniei lui Saturn, și în cât există în noi un spirit nemuritoriū să urmărim în viața publică și în viața privată îndemnulurile acestui spirit și să administrăm astfel casele, orașele și statele noastre ¹⁾.

Memoria acestor timpuri depărtate și fericite, numite «vécul de aur al lui Saturn», mai răsună și astăzi în colindele tradiționale ale poporului român, ce se cântă cu ocasiunea sărbătorilor Crăciunului.

În aceste imne religioase populare se celebră perfecțiunea și sfințenia moravurilor vechi, fericirea casnică și fericirea publică a omenimii din aceste timpuri de prosperitate legendară, numite «vécul cel bun».

În ce privește etimologia cuvântului «Crăciun», unii din autorii moderni au crezut, că acest termen derivă de la adiectivul latin *crastinus* (dies), ziua de mâine, ori de la cuvintele *Christi-jejunium*, ajunul lui Christ ²⁾. Simple derivațiuni literare, lipsite de ori ce fundament istoric. În realitate însă, noi avem aici o personalitate istorică, ce reprezintă pe unul din cei mai iluștri strămoși ai popoarelor de rasă latină, considerat ca începătorul și propagatorul fericirii omenesci ³⁾.

¹⁾ Plato, *Leges*, IV (ed. Didot, II. 324). — Cf. *ibid.* *Politicus*, I. p. 585—6.

²⁾ Hasdeu, *Etym. m. Romaniae*, I. 615.

³⁾ Crăciun, ca nume propriu, se pare a fi existat și în antichitatea preistorică. Unul din Gigantii, care luptase la Phlegra, este numit de Apollodor (*Bibl. I. 6. 2*) Γρατίων, sėu după Pyl și Wieseler mai corect Κρατίων (*Stark, Gigantomachie*, 1'). În inscripțiunile romane ale Daciei aflăm pe un așa numit Chrestion, care ridică un monument votiv deului Mithra (Sol invictus, a cărui sărbătoare era în 25 Dec.). Un Crastuno ne apare și pe inscripțiunile romane ale Lusitaniei (*CIL. II. p. 387*).

În tradițiunile italice, această figură glorioasă a timpurilor vechi pelasge, ne apare sub numele de Saturnus, un cuvânt, al cărui înțeles și origine geografică au rămas până astăzi obscure.

Varro, unul din cei mai distinși literați romani, era de părere, că numele lui Saturn derivă de la *satus*, sămănătură ¹⁾. O simplă asemănare de forme, însă nici de cum o derivațiune istorică.

O altă etimologie o aflăm la Cicero, care reduce numele lui Saturn la verbul *saturare*. Interpretarea însă, pe care ne-o dă acest erudit autor, e forțată și greșită. Sub influența ideilor teologice grecesci, Cicero cercă să aducă numele lui Saturn (derivat de la «saturare») într'o legătură mai apropiată cu grecescul *Κρόνος* (= *χρόνος*, timp): Saturnus... est appellatus, quod saturetur annis, adică: s'a numit Saturn, fiind-că era sătul de ani ²⁾.

În părțile de sus ale Moldovei, precum și în regiunile de lângă delta Dunării, personalitatea cea legendară a lui Saturn se mai numesce și astăzi Crăciun sătulul și Crăciunul sătul, de ore-ce, cum ne spun aceste tradițiuni, Moș Crăciun vine încărcat cu tot felul de bunătăți; el aduce îndestulare și bucurie omenilor ³⁾. Cicero cunoscea așa dar, fie din tradițiunile vechi ale Italiei, fie din cărțile cele sfinte ale Romanilor, epitetul de *satur*, ce-l atribuiseră antichității preistorice acestui reprezentant al epocii legendare de fericire ⁴⁾, un epitet, care mai târziu a devenit în literatura religioasă a Romanilor un nume propriu, sub forma de Saturnus.

Resultă așa dar, că originea geografică și istorică a numelui «Saturn» se reduce la patria cea veche a dinastiei divine, la regiunea de la Carpați.

2. Numele și personalitatea lui Saturn în poemele tradiționale române.

I

În antichitatea greco-romană, Saturn avuse la diferite popoare diferite numiri. De Greci, el era numit *Κρόνος*, la Romani Saturnus, la Egipteni Seb, la Fenicieni El și la Daci Zalmoxis (Peul moș).

¹⁾ Varro, L. L. V. 64: ab satu est dictus Saturnus.

²⁾ Cicero, N. D. II. 25. — Ibid. N. D. III. 24: Saturnus, quia se saturat annis.

³⁾ Com. Cotușca și Șuhărău j. Dorohoiu; Dobreni j. Némțu; Turcokia, j. Tulcea. — Cf. Teodorescu, P. p. 31: «săturat'am toți flămânzii» etc. (Saturnalele).

⁴⁾ La Eschyl (Choeph. v. 375), vécul de aur al lumii vechi se numesce «fericirea hyperboreă». — Cf. Mela (Descr. orb. III, 5) și Pliniu (IV. 26. 11).

Sub numele de Κρόνος, Saturn mai avea în teogoniile grecesci și epitetul de νεώτατος (de la νέος), cu înțelesul de «cel mai tânăr» între fii lui Uran, ori «cel mai tânăr» între zei ¹⁾.

Sub această numire particulară, figurază Saturn și în poemele epice ale poporului român, a căror vechime se reduce la timpuri foarte depărtate. În aceste cântece tradiționale, Saturn este numit Novac, un cuvânt, care în limbile slave meridionale înseamnă tânăr. «Novac» corespunde ast-fel, după forma și înțelesul său, la grecescul νέος, de unde se formase în literatura grecescă epitetul de νεώτατος ²⁾.

În aceste poeme epice populare, el mai este numit Novac cel bătrân, «bătrânul Novac, ce trăește acum de un véc» și Novac, moș bătrân ³⁾, după cum în tradițiunile grecesci Κρόνος mai avea și epitetul de πρεσβύτερος și πρεσβύτατος ⁴⁾, la Romanī senex ⁵⁾.

Sub același nume de «Novac cel bătrân», Saturn era cunoscut și în literatura cea sacră a vechilor Egipteni. În imnele religioase egiptene, a căror vechime se reduce, cel puțin, la secolul al XV-lea a. C., Saturn mai este numit și «Tânărul bătrân», Jeune aîné (traducțiunea lui Maspero) ⁶⁾, o numire, a cărei origine nu se poate explica de cât prin forma tradițională românească de «Novac (tânărul) cel bătrân».

¹⁾ Apollod. Bibl. I. 1. 3: νεώτατον πάντων Κρόνον. — Diodor. I. 27. Κρόνος νεώτατος θεῶν πάντων.

²⁾ În ce privește poemele epice despre Novac, notăm aici următoarele colecțiuni: Mariescu, Balade. I. Pesta, 1850. — Corcea, Balade pop., Caransebeș, 1899. — Marian, Poesii pop. I. (1873) — Negoescu, Poesii pop. Balade. Bucuresci, 1896. — Toculescu, Materialuri folkl. Bucuresci, 1900. — Bibicescu, Poesii pop. din Transilvania. Bucuresci, 1893. — Sezătorrea (Fălticeni). An. I, II, III. — Alexici, Texte din lit. pop. rom. I. Budapesta, 1899. — Frâncu, Români din Munții apuseni. Bucuresci, 1888. — Hasdeu, Columna lui Traianu, a. 1882. — Cf. Hasdeu, Etym. magn. Rom. t. III. p. 2256 seqq. — Gerhard's Gesänge d. Serben, 2-te Aufl. Leipzig, 1877. — Colecțiunea noastră inedită.

³⁾ Cu același înțeles, el mai este numit și Baba Novac (Cf. Hasdeu, Etym. magn. Rom. III. 2264). În baladele sârbesci, Novac mai are și epitetul de starina (bătrân), care e sinonim cu «Baba».

⁴⁾ Aeschylī Eum. v. 638. — Luciani Sat. 5. — Diodori I. V. 66.

⁵⁾ Despre Saturn, scrie Albericus, De deor. imag.: Saturnus pingebatur, ut homo senex, canus, prolixa barba, curuus. — Aceeași figură o are Novac cel bătrân și în cântecele epice române. El este: înalt și cocoșat, de pept cam găvânat și cu barba albă până la brâu (com. Glâmbocata, j. Dâmbovița; Surdila Găisencă, j. Brăila; Bragadir, j. Teleorman).

⁶⁾ Maspero, Études d. myth. et d'arch. égypt. II. 449. — În alt imn (Maspero, Études, II. 457), aceste cuvinte sunt interpretate ast-fel: Enfant (Jeune) qui nais chaque jour, Veillard dans les bornes du temps.

Sub numele de Noachus și Noë, Saturn ne apare și în legende populare din părțile de apus ale Europei¹⁾.

În tradițiunile istorice ale Italiei, Saturn era considerat ca unul din cei mai vechi întemeietori ai Romei.

Acastă amintire istorică ne apare de nou în cursul evului de mijloc la diferiți autori și în diferite scrieri. În aceste tradițiuni medievale, descălecătorul cel vechi al Romei, fundătorul Capitolului, figurază, nu sub numele de Saturn, ci sub numele de Noachus și Noë²⁾. În tot cazul, noi avem aici o tradițiune populară, care nu este de origine creștină, care a trecut din antichitate în evul de mijloc și care ni se prezintă numai ca un simplu răsunet al unor legende vechi și cântece istorice populare. Substituirea lui Saturn prin Noe sau Noach, nu se poate considera ca o simplă ficțiune a autorilor creștini, după cum nu putem reduce la cărțile cele sfinte ale Ebreilor nici epitetul de «neotatos», ce-l avea Saturn în tradițiunile grecilor, nici numele său de «Jeune aîné» în imnele religioase egiptene.

În fine, sub numele de Noë, Saturn era adorat și în cultul religios al seminișilor pelasge de pe teritoriul Galliei vechi. Sărbătorea cea făimăasă a Saturnaliilor, care amintea vécul cel fericit, său de aur, din timpul domniei lui Saturn, se mai numesce și astăzi în diferitele regiuni ale Franciei Noël, cu deosebire însă la Bresson Noël, la Picardie Noué, ér la Vallon Noël³⁾,

¹⁾ Noe din legendele religioase ale Ebreilor este aceeași personalitate cu Saturn. După tradițiunile chaldee, diluviul biblic se întâmplase în timpurile lui Saturn (Fragm. Hist. gr. V. 280). — După Ioan Antiochenul, Saturn era un descendent al lui Noe. În limba veche ebreă, noah încă avea înțelesul de «nou» (tânăr).

²⁾ Graf, Roma nella memoria del medio evo. Vol. I, p. 81: Il più antico è la *Graphia aureae urbis Romae*. Quivi si narra come il patriarca Noè, dopo che la sua pervertita discendenza ebbe edificata la torre di Babele, entrò co' figliuoli in una nave e approdò in Italia. Non lunge dal luogo dove poi sorse Roma, costruì una città cui diede il suo nome. — Ibid. (Graf, Roma. Vol. I) pag. 86—87: In certe Cronache latine, le quali si stendono dal diluvio sino all' anno 625 dell' era volgare, contenute in un codice della Nazionale di Torino, segnato H, V, 37 si legge (f. 13 v., 14. r.)... Et iusta locum ubi nunc est Roma ipse Noe civitatem construxit quam ex suo nomine Noecam appellavit. — Ibid. p. 83: Theodoricus Engelhusius, Chronicon: Hoc tempore Noë, cum filii contra Dei et suam voluntatem turrim construere coepissent, ipse cum filio suo Jonico ratem ascendens, pervenit ad locum Europae ubi nunc est Roma, et ibi constructo palatio, juxta Albulam (Tiberim) resedit... ad Janiculum, a nomine filii sui Jano. — Nieupoort, Rituum... apud Romanos succincta explicatio (ed. 1783), p. 225: alii Noachum per eum (Saturnum) adumbratum putant. — Juvenal (Sat. VI. 11) numesce lumea din timpurile lui Saturn orbis novus, o alusiune, după cum se vede, la numele popular al lui Saturn.

³⁾ Littré, Dict. d. l. langue française, v. Noël.

o numire, ce nu se p^ote considera ca o simplă contracțiune din substantivul latin «natalis» (diua nascerii). Etimologia lui «Noël» se reduce fără îndoială la forma latină novellus, cu înțelesul de «t^în^îer»; ital. novello, giovine; friul. novèll, neonato, ultimonato ¹⁾; în dialectul de la Como, novêl, giovane ²⁾).

Resumăm așa dar: în cele mai vechi tradițiuni grecesci, Saturn are epitetul de neotatos, de la «neos», t^în^îer; la Egipteni, el este numit T^în^îerul bătrân (Jeune aîné); în tradițiunile medievale ale Italiei, el este Noachus și Noë; în cultul religios al seminiilor pelasge de pe teritoriul Galliei era adorat ca Noël, Noyé și Noié; ér în cântecele epice ale poporului român, el figur^îză ca Novac, cu aceeași numire tradițională ca cele precedente.

II

În ce privesce naționalitatea lui Novac, el ne apare în cântecele epice românesce ca un vit^îz din Lătâni^î cei bătrâni (Prisci Latini) ³⁾, ca un Român vit^îz, numit Novac Kara-Iflak (Novac Negrul Valach) ⁴⁾.

Ca personalitate istorică, el este un Domn român ⁵⁾, un fecior de împ^îrat ⁶⁾, și împ^îrat. În fine, mai este numit Deu-împ^îrat ⁷⁾; aparține prin urmare dinastiei divine, vechi pelasge.

Saturn, după cum ne spun tradițiunile vechi, avuse mai multe expedițiuni și călătorise prin totă lumea locuită. În cântecele epice române, Novac, care represintă tipul cel vechi al lui Saturn, se exprimă ast-fel către fiul său: «Nouă ț^îri am și umblat, Nouă ț^îri, tot românesce» ⁸⁾.

Numărul de 9 ț^îri pelasge său arimice era cunoscut și preoților egipteni din timpurile Faraonilor.

¹⁾ Pirona, Vocab. friulano. 1871. — ²⁾ Monti, Vocab. dei dialetti di Como. Milano, 1845.

³⁾ Corcea, Balade, p. 81:

Prin oraș, prin Tarigrad,
Prop^îrtă-se, umblă-se
Treî feciorași de Lătâni,

De Lătâni de cei bătrâni...

... ăi de bate 'n căruntețe

E bătrânul de Novac.

Paulus ex Fest. ed. Müll. 266: Prisci Latini proprie appellati sunt ii, qui prius quam conderetur Roma, fuerunt. — O tradițiune din com. Beilic (Constanța): «Înainte de Români, spuneau bătrânii, că prin locurile acele au trăit Latini. Cel fel de omeni erau, nu scim».

⁴⁾ Com. Rășvad, j. Dâmbovița.

⁵⁾ Corcea, Balade, p. 94: Ci-să bătrânul de Novac, Domn român și pe-al t^îeu v^îc.

⁶⁾ Hasden, Columna lui Traianu, An. 1882, p. 354.

⁷⁾ A se ved^î poemele epice ce le publicăm mai la vale. — O tradițiune populară din com. Măldar (Olt): Novac, se di^îce, că a fost împ^îratul urieșilor (omenilor mari).

⁸⁾ Hasden, Col. I. Traianu. 1882. 620.

În sistemul cel vechiu al hieroglifelor, popóarele barbare, inimice Egiptenilor, erau reprezentate prin 9 arcuři simbolice ¹⁾. Imperiul pelasg din timpurile lui Saturn conținea ast-fel 9 țări arimice.

Saturn a fost unul din cei mai rășboinici regi ai dinastiei divine. Aceeași tradițiune o avem în cantecele epice române despre Novac. El spune fiului său, că până a fost încă ténér: «șépte rășboie a spart, și la rășboiú când pleca, gróznic la dușmaní era» ²⁾.

În tradițiunile italice, Saturn este reprezentantul istoric al culturii câmpurilor. El introduse în peninsula italică cele de întâiú noțiunii agricole, cultura cerealelor și a arborilor fructiferi. În inscripțiunile romane ale Africeí, el este numit: *Deus frugum Saturnus frugifer Augustus* ³⁾.

De asemenea ne apare Novac, în cantecele epice române, ca începătoriul și patronul lucrărilor agricole. El este numit adese ori «Manea câmpiilor» și el consideră binefacerile agriculturii în mai mare onóre de cât arta și meseria rășboiului ⁴⁾.

III

După poemele epice românesce, genealogia familiei Novac se prezintă sub următoarea formă:

Iancul împérat, tatál lui Novac cel bătrán ⁵⁾.

Novac cel bătrán, fecior de împérat, împérat și ȃeu-impérat.

Trei fií ai lui Novac: unul Ioviță său Iova, altul Gruia, ér numele celui de al treilea nu-l cunóscem ⁶⁾.

Rusanda, fica lui Novac ⁷⁾.

Ioviță său Iova, fiú ilegítim al lui Novac.

Ioviță său Iova, nepot.

¹⁾ Plerret, *Le Panthéon égypt.* p. 29. — ²⁾ Cătană, p. 110. Bibicescu, p. 303.

³⁾ C. I. L. vol. VIII, nr. 4581. Cf. nr. 2666.

⁴⁾ Într'un cântec tradițional românesc, Novac sfătuesce ast-fel pe fiul său Gruia:

Lasă-te de pribegie	
Și te dă la plugărie,	
Dă-ți paloșul pe doi boi	
Și sabia pe alți doi,	

C'acasă mai avem doi,
Facem plug cu șesă boi
Și-om plugări améndoí.
(Gruia Vitézul. Gherla, 1894, p. 5).

Cf. Marienescu, *Balade* I. 69. — Bibicescu, *Poesii pop.* p. 290. 310. — Corcea *Balade*, p. 92.

⁵⁾ A se vedé mai la vale poema epică română despre Iancu împérat și Novac (p. 1002).

⁶⁾ Șezătoarea (Fálticeni) I. 45. — Cf. *Homeri* II. XV. 187. — *Philo*, Ph. H. fr. 2.

⁷⁾ În tradițiunea grecescă, Rusanda figuréză sub numele de Erythea și este mama lui Eurytion, care păȃia cireȃile lui Geryon (*Hellanic*, fr. 41).

Radivoiŭ, frate cu Novac ¹⁾. Unul și același cu Rhadamanth, fraatele lui Minos (Saturn) ²⁾.

Bălăban, alt frate al lui Novac, identic cu Belus, regele Chaldee și al Assyriei ³⁾.

50 de unchi bătrâni, «tot voinici néoși români» ⁴⁾; 50—70 de verișori, «făcuți din două surori»; 50—80 nepoți.

După cum vedem, în cântecele tradiționale române, se face amintire de trei Iovițe: unul este fiu legitim, altul fiu nelegitim și al treilea nepot al lui Novac.

Teologii din timpurile cele vechi, scrie Cicero, încă numărau trei Iovi ⁵⁾. Însă genealogia lor difere. Unul este unchiul lui Saturn, al doilea frate și al treilea fiu.

În poemele istorice române, dintre toți fiii lui Novac, Gruia a fost cel mai mic și cel mai iubit al părintelui său.

Ca personalitate istorică, Gruia este unul și același cu Typhon sau Set din tradițiunile grecesc și egiptene. El prădează țările meridionale în lung și în lat, și este numit «Gruia lui Novac, care bate țările». El se aruncă asupra adversarilor săi ca un vânt înviforat ⁶⁾. El vine, trece și se duce ca un diavol, cu capul ridicat în sus ⁷⁾, și inspiră inamicilor săi o teroare ne mai pomenită, din care cauză e numit și Român Grue Grozovanul ⁸⁾ și Gruia Grozavul ⁹⁾. El este acela, care a tăiat pe un împărat ¹⁰⁾ din țările meridionale (Osiris). Încă până a fost tânăr, el «s'a bătut cu 9 crai, pe toți 9 i-a bătut și a se bate ar fi mai vrut» ¹¹⁾.

¹⁾ Hasdeu, Columna lui Traianu. An. 1882, p. 622: Novac cu frate-so Radivoiŭ, Ōmenī de-I vechi amēndoi.

²⁾ Pindari Ol. II. 83. — Cf. Homeri Il. XIV. 322. Odyss. IV. 564.

³⁾ Philo, Ph. H. fr. 2.

⁴⁾ Marian, Poesii pop. (ed. 1873) p. 142.

⁵⁾ Cicero, N. D. III. 21: Principio Joves tres numerant ii qui theologi nominantur.

⁶⁾ Alecsandri, Poesii pop. (1866), p. 88. — Cf. Hesiod, Theog. v. 869.

⁷⁾ Marienescu, Balade, I. 71.

⁸⁾ Alecsandri, Poesii pop. (1866), p. 77. — Altă variantă din j. Olt (Col. noastră).

⁹⁾ După nume și genealogie, Gruia (la Teodorescu, p. 614: Gruia Gruian) mai este identic și cu Geryon din tradițiunile grecesc, numit de Hesiod Γερωνεύς τριάρητος (cu trei capete, fiind-că erau trei frați), ér pe o inscripțiune din Gallia (Orelli nr. 1993) Trigaranus, având ca simbole trei grue. În limba vechiă grecească γέρανος și în limbile neo-celtice garan înseamnă grue, lat. grus. La Hesiod, Geryon este fiul lui Chrysaor (= cel cu armele de aur). În cântecele epice române, Novac, tatăl lui Gruia, mai are și numele de Cres, din care s'a format apoi grecescul Chrysaor.

¹⁰⁾ Bibicescu, Poesii pop. d. Transilvania, p. 287.

¹¹⁾ Mariann, Poesii pop. I. p. 175.

Mesagerul lui Gruia și al tatălui său este corbul ¹⁾, același simbol, pe care-l avea și Typhon (Set) în hieroglificele vechi egiptene.

IV

În poemele epice românesce, patria lui Novac se numește în general: *Țeră românească* ²⁾, «*Țera cea română de la Dunărea bătrână*» ³⁾. Este aceeași numire geografică, pe care o aflăm la Homer și la Hesiod sub forma de *εἰν Ἀρμίως* (*Țera Arimilor*), unde era patria lui Typhon și a reginei Echidna, a mamei lui Agathyrus ⁴⁾.

Aceeași numire o aflăm și în cântecele epice ale Slavilor meridionali.

În poemele sârbesci, locuința lui Novac este pe muntele cel înalt Romania de lângă Seraievo ⁵⁾, un termin geografic, care, după cum vedem, e nedespărțit de numele lui Novac.

Reședința lui Novac se numește în cântecele epice românesce «*D'albă Curte*» ⁶⁾, și «*Cerdacul lui Novac*» ⁷⁾. Ea se afla situată în «*munții de Ardél*» ⁸⁾, numiți și *Staridél*, *Steridél* ⁹⁾, *Cearidél*, și *Cerdél* ¹⁰⁾, din care cauză, Novac și fiul său sunt adese ori numiți «*voinici ardelenesci*».

La Pindar, curțile lui Saturn sunt numite *τῶρος* ¹¹⁾. Ele aveau așa dar forma unui turn (castel) de zid său de lemn, construit pe un vârf de *dél*,

¹⁾ Alexici, Texte. I. p. 18:

(Novac) De când era Gruia mic,
Avea un corb, vorbea un pic:
«Corbule, pasere neagră,
Du-te sboră lumea 'ntrégă
Să-mi dai scire de ficior,
Că de doru lui mai mor!»
Corb din aripă fâlăia
Și din gură foc țipa,

Șapte țeri, el a sburat
Și de Gruia nu a dat,
Când era a șeptea (opta) țeră,
Ostenit era să moră,
Se puse să croncănescă,
Când și când să mai ciulască;
Gruia când a aușit...

Cf. Marienescu, Balade. I. 85.

²⁾ Cătană, Balade pop. p. 139. — Alexici, Texte d. lit. pop. rom. I. 12.

³⁾ Corcea, Balade, p. 94.

⁴⁾ Homeri II. 783. — Hesiodi Theog. V. 304. — Herodoti lib. IV. 9.

⁵⁾ Gerhard's Gesänge d. Serben (2-te Aufl.), p. 142.

⁶⁾ Sezătoarea (Fălticeni), IV. 7.

⁷⁾ Cerdac, casă mică și înaltă cu târnațiș, de pe care se poate vedea în depărtare.

⁸⁾ Tocilescu, Mat. folkl. 106. 173.

⁹⁾ Hasdeu, Columna I. Traianu, 1882. 619. — Corcea, Balade, 118. — Alexici, Texte, I. 29. — Tocilescu, Mat. folkl. 1238.

¹⁰⁾ Tocilescu, Mat. folkl. 107—108.

¹¹⁾ Pindari Ol. II. 77. — Cf. cuvântul *τῶρος*, rom. *têrș* (dumus, frutex).

orî munte, după sistemul arhitecturii tursenice și al triburilor pelasge, numite Mosyheci¹⁾.

«Cerdacul lui Novac» se afla în apropiere de Brașov²⁾, er după alte variante lângă frontiera de apus a Țerei românesce, orî pe délul Felécului, lângă Cluș în Transilvania etc.

3. Răsboiul lui Saturn cu Osiris în cântecele tradiționale române.

Primul război, ce-l avuse Saturn cu Osiris, a fost, după tradițiunile culese de Diodor Sicul, pentru posesiunile africane din regiunile Nilului, un război care s'a terminat cu înfrângerea lui Saturn și cucerirea Thebei, a reședinței regale din Egiptul de sus (p. 969).

La aceste evenimente depărtate se rapoartă una din cele mai importante poeme istorice române, și pe care o publicăm mai la vale.

În forma sa primitivă, această poemă tradițională mai avea tot-o-dată și un caracter cosmogonic. Ea aducea în combinațiune întemeierea lumii cu cea de întâiu generațiune de ómenî și cu începutul domniei dinastiei divine.

După ce s'a întemeiat pământul, ne spune acest cântec epic, Dumnezeu a dat putere lui Iancu și fiului său Novac: să fie înipărați puternici peste totă lumea. «Iancul împărat» întemeiază apoi în părțile meridionale o reședință regală, pe care o încunjură în mod miraculos cu un zid lat și puternic, într'o singură ȝi, și numai prin puterea cuvântului său.

Acastă făimosă reședință meridională a dinastiei divine se numesce în poema istorică română Țeligrad (Țărigrad). Este însă, din punct de vedere al situațiunii sale geografice, al cronologiei și al istoriei sale legendare cu totul diferită de Țeligradul medieval său de Cetatea lui Constantin cel Mare.

Țeligradul, întemeiat de Iancul împărat și de fiul său Novac, ne apare ca una din cele mai vechi cetăți ale lumii. Ea a fost construită îndată după formațiunea pământului și se afla situată pe un șes, în apropiere de regiunile locuite de Ethiopi și de triburile negre africane³⁾. Acest Țeligrad preistoric

¹⁾ Dionysii Halic. I. 26. — Strabonis I. XII. 3. 18.

²⁾ Tocilescu, Mater. folk. 1238:

Munții Sterii Délului,
La cerdacul lui Novac...
Frumosă masă-î întinsă,

De mulți boeri e cuprinsă...
Tot bunii Brașovului
Și tartorii tîrgului.

Cf. V. Flac (Argon. I. 827): Cardine sub nostro... Tartarei sedet aula patris.—Veđi mai sus capitulul despre «Columna ceriului» pe munții de lângă Brașov.

³⁾ Corcea, Balade, p. 106.— Cf. Tocilescu, Mat. folk. p. 1241.

corespunde ast-fel la Theba cea magnifică din Egiptul de sus, cetatea cea mai vechiă ¹⁾ și mai avută a lumii ²⁾, reședința meridională a dinastiei divine, despre care se spunea, că stăpânise pământul de la începutul său ³⁾.

Mai este aici de notat, că în poemele istorice române din ciclul lui Novac, se face amintire de două Țeligraduri; unul se afla în munții Ardélului, la cerdacul lui Novac ⁴⁾, ér alt Țeligrad, despre care ne vorbește poema ce o publicăm mai la vale, se afla situat în părțile meridionale, în apropiere de teritoriul Negrilor africani.

Despre două reședințe ale dinastiei divine se face amintire și în textele cele vechi religioase egiptene ⁵⁾. Una din aceste reședințe era Theba, cetatea cea făimósă pelasgă din regiunile de sus ale Egiptului ⁶⁾, ér alta, mult mai importantă, din punct de vedere dinastic și religios, se afla situată în regiunile de nord, sub constelațiunile Ursei.

Țeligradul meridional, după cum ne spune poema epică română, a fost cucerit încă în timpurile lui Iancu și Novac, de o mulțime imensă de Turci. Aici, sub numele de «Turci», avem o influență a geografiei și a etnografiei medievale. Poemele epice au un caracter narativ. Ele se ocupă

¹⁾ Diodori Siculi lib. I. 50.

²⁾ La Homer (Il. IX, 381): «Theba Egiptului, în care se află avuții fôrte mari și are o sută de porți». În cântecele epice române: «Țărigradu-i oraș mare, Multă bunătaie are» (Șezătoarea. IV. 8).

³⁾ Pierret, Le Panthéon égypt. p. 96.

⁴⁾ Într-o poemă populară din com. Slăvesci (Vâlcea): În munții lui Țeligrad, La căsuța lui Novac, Că-i căsuță cu umbrar. — Cf. Alexici, Texte de lit. pop. I. 7—8. Istoricul grecesc Zosim (sec. V.) amintescce lângă Eufrat, pe teritoriul Chaldeei vechi, un orașel numit Zaragardia, unde se afla un tron de pētră, pe care locuitorii de acolo i-l numiau tronul lui Traian, ceea ce ne pune în vedere faptul, că în general numele geografic de Țărigrad, ori Țeligrad, este anterior invasiunii slavice în peninsula balcanică. De altmintealea se pare, că și forma primitivă a slavicultui Țarigrad (cetate imperială) a fost Starigrad, «cetatea vechiă», după cum în unele poeme epice române, Ardélul e numit: Staridél, Cearidél și Cerdél. — Cf. la Virgiliu: antiqua urbs (Aen. XI. 540), Troja antiqua (ibid. I. 375).

⁵⁾ Grébaud, Hymne à Ammon-Ra, p. 5. 7. — Pierret, Livre d. morts, p. 445: Osiris dans sa demeure de la terre méridionale, Osiris dans sa demeure de la terre septentrionale.

⁶⁾ Theba Egiptului se mai numia la geografii greccsci și Cetatea lui Joe (Diospolis). Urmele acestei numiri le aflăm și în cântecele populare românesce:

Tu Marcule, fētul mieū...
Când de acasă ai eşit,
La tine că a venit

Iovu din Țeligrad
Și cetatea ți-o spart.

Rev. crit.-lit. II. 268.

Resultă așa dar, că Țeligradul preistoric era identic cu Theba, numită și «Cetatea lui Joe» (Diospolis).

cu acțiunile eroilor și cu evenimentele mai însemnate istorice din timpurile vechi. Din această cauză, cântăreții populari, ca să fie mai bine înțeleși, au schimbat adese ori numirile geografice și etnografice, substituindu-le cu altele mai noue și mai apropiate de timpurile, în care trăiau densi. În această privință ne prezintă un exemplu eloquent poemele istorice germane. Aici, vechii locuitori ai Daciei (Arimii, Titani, Giganții și Tursenii) sunt adese ori numiți Huni (Hünen, Huni)¹⁾, fiind-că Hunii ocupase Dacia pe la finele sec. IV-lea și ei devenise de asemenea celebri prin războiele lor.

Din această poemă istorică, în care se cântă întemeierea și căderea Țeligradului preistoric, noi avem numai o singură versiune, ce ni s'a comunicat din țera Hațegului²⁾.

Cântărețul, de la care a fost culesă această poemă, a recitat partea întâia numai în prosă, fiind-că nu o mai scia în versuri. E de mult, spunea densul, de când auzea acest cântec de la un moș al său. Ori cum însă, este o fericire pentru noi, că ne-au rămas și aceste două fragmente după o serie așa vastă de secole.

Reproducem acum acest cântec ast-fel după cum ni s'a comunicat.

Partea întâia.

Întemeierea Țeligradului (a Thebei din Egipt).

Iancu a avut fiu pe Novac și li s'a dat lor lumea, de s'a întemeiat pământul. Dumnezeu le-a dat putere să fie tari împărați. Până el a împărat, Țeligradul s'a făcut. Iancu împărat o poruncă mare a dat, ca un om pe cal călare să meargă într-o zi de vară cât o pută mere și să vină seara pe alt loc. El seara a tras îndărăt. Însă nu a mai putut mere înainte pe murg. N'a mai putut mere de un zid foarte mare și țepăn. Înaintea calului a fost un zid foarte mare, în urma calului venia zidul zidindu-se singur; era omu a grăit: eu, Dămnul unde am plecat... că eu am plecat pe drum drept și acum înaintea mea e zid foarte tare și mare, și în urma mea vine zidul zidindu-se singur, nevedând pe nime lucrând, nici zidind. Er Iancu împărat a grăit: Poșșorul (?) mieu... feri-te într-o parte, ca zidu să se întâlnească, precum am poruncit. Călărețul se feria și zidul se întâlnea, Țeligradul se făcea³⁾.

¹⁾ Grimm, D. Myth. (1854) p. 489: Niederdeutschland, vorzüglich Westfalen, gebraucht hüne gleichbedeutig mit riese.

²⁾ Prin învățătorul St. Țarină din com. Păcinesci.

³⁾ O tradițiune analogă era cunoscută și lui Lucrețiu (V. 1116). După întemeierea lumii, regii începură să construiască cetăți:

Condere coeperunt urbeis, arcemque locare
Praesidium reges ipsei sibi perfugiumque;
Et pecudes et agros divisere....

Partea a doua.

Căderea Țeligradului.

Dacă Țeligradu se făcea,
 Lor în cărți că le venia,
 Că Țeligradu se-l pérdă.
 Dar săracu de Novac,
 El nu bea, nici nu mânca,
 Nici voiă bună nu-și da.
 Iancu séma că-î băga
 Și din gură așa-î grăia:

«Puiul taichiî, Novace,
 Ce ți ție tot pe cap?
 De când Țeligradu am gătat,
 Tu n'ai bėut, n'ai m`ncat,
 Voia bună nu ți-ai dat». Sărac tiner¹⁾ de Novac,
 Tinerel și bun la cap,
 El din gură așa-mî grăia:

«Taică, taică Iancule,
 Voia bună să mi-o dau?
 Turciî Țeligradu-l ia-î!»
 Iancu din gură grăia:

«Puiul taichiî, Novace,
 Nu te teme tu nimic,
 De când e-î am 'mpărățit
 Pe min' nime nu m'o bătut».
 Da săracu de Novac,
 Tinerel și bun la cap,
 El din gură așa-mî grăia:

«Taică, taică Iancule,
 C'acum nu-î ca pân' acum,
 Las' se fi-î e-î împ`rat,
 Țeligradu se nu-l las.
 De cât fără Țeligrad,
 Mai binî, taică, fără cap».
 Iancu din gură grăia:

«Împărăția nu-î dau.
 Écă, e-î i-s-î moș bėtr`n,
 Și e-î cu ce o să m` țin».
 Da săracu de Novac,
 El din gură așa-mî grăia:

«Taică, taică Iancule,
 Noi cu împărăția ta,
 Noi vom perde Țeligradu».
 Iancu din gură grăia:

«Puiul taichiî, Novace,
 Nu te teme tu nimic».
 Da 'mp`ratul hăl turcesc,
 El un sol că trimetea:

«Țeligradu să mi-l dea,
 Orî la rėsboi-î să éșă».
 Solu turcesc cum venia,
 Novac paloșu trăgea,
 Turciî pe loc amuția,
 (Iancu din gură grăia):

«Novace, tu e-î afară!»
 Novac afară e-î,
 Turcul-î fire venia.
 Iancu, ca un om bėtr`n,
 Făcu scrisore la Turci,
 Că triî ómenî mai voinici
 Triî țile se taie 'n Turci,
 Ce-a udi²⁾ de la triî țile,
 Atât e-î se stăp`nescă.
 Și atăta Turc o venit,
 Că 'n triî țile or tot tăiat,
 Ce o fost tăi`nd,
 Alt-fel venind.
 Triî țile s'or deplinit
 Și Turci tot or mai udit,
 Și ca vorba să nu-și calce,
 El pe Turci, că i-o lăsat
 De 'n Țeligrad s'or băgat.

Da săracu de Novac,
 Tinerel și bun la cap,
 Așa rėu s'o sup`rat,
 Că de tată s'o lăsat
 Și 'napoi el s'o băgat
 Pe murgit în Țeligrad...
 Prinse Novac a tăia,

¹⁾ Epitet explicativ al numelui «Novac».

²⁾ Udire, v. a răm`ne.

Turcimea așa pica,
Cum pică buruiana,
Când o atingi cu cósă,
Ș'atâta o tot tăiat,
Până singur s'o mirat,
De asupra de Țeligrad,
Norii de ce s'or rușat.
Atunci Iancu o venit
Către Novac o grăit:

«Puiul taichiî, Novace,
Da aicea tu ce faci?»
Și săracu de Novac,
Tinerel și bun la cap,
El din gură așa-mi grăia:

«Taică, taică Iancule,
Pagubă, că e păcat,
Ș'a tău cap de ar fi tăiat,
De cât fără Țeligrad,

Maî binî eî fără de cap».
Iancu dacă-mi audia,
Pe Novac î-l mulcomia,
Turciî de a nu maî tăia.
Și Novac se nēcăja
Și cu paloșu trăgea
Tot în zidu Țeligrad,
Nime nu mi-l maî vedea¹⁾.
Novac din gură grăia:

«Fie cine o fi împărat
Să fie tot blăstemat...
La Novac să se gândescă»...

D'oîl seracu de Novac,
Când era el împărat,
Lumea atuncea nu muncia,
Nici banî nu cheltuia,
Bine lumea atunci trăia.

Saturn, scrie Diodor Sicul, după ce a fost învins de Dionysos-Osiris, a cercat peste nópte să dea foc orașului, și apoi a fugit.

Memoria acestuî episod ne apare și în poema istorică română.

După ce Turciî (Arabiî africanî) ocupă Țeligradul, Novac intră în cetate, în timpul sereî, începe din nou lupta și taiă o mulțime imensă de Turciî, în cât se miră și dēnsul, de ce s'aî roșit noriî de asupra Țeligraduluî. În fine intervine Iancul pentru pace, ér Novac supărat începe să dărâme zidurile cetățiî²⁾.

Iancul, care în poemă de maî sus ne apare ca tatăl luî Novac, este din punct de vedere istoric una și aceeași personalitate cu Ianus din tradițiunile anticitățiî, al căruî nume poporal a fost și la Romanî Iancus.

În unul din cântecele cele vechî saliare ale Romanilor aflăm refrenul:

¹⁾ Aceeași legendă, însă modificată după împrejurările geografice și etnografice, a existat cu privire la fortificațiunile de la Troia. După Homer, muriî cei puternici ai cetățiî Troia aî fost construiî de Neptun și Apollo, ér după ce Greciî cuceriră Troia și se întórseră cu corabiile în patriă, Neptun și Apollo distruseră cu un diluviu zidul cel mare, pe care-l construisese Greciî lângă Hellespont, și care a dispărut ast-fel cu totul (Hom. Il. VII, 454; XII, 17; XXI, 445).

²⁾ Urměză apoi în literatura poporală română o altă serie de cântece epice. Gruia, fiul maî mic al luî Novac (Typhon), începe de nou luptele la Țeligrad și despre dēnsul se spune, că a prădat de trei ori Țeligradul și țera Țeligraduluî în lung și în lat (Marienescu, Balade, I. p. 75. — Bibicescu, Poesiî pop. 299—303. — Frāncu, Românî din munțiî apusenî, p. 199—226. — Cătană, Balade, p. 130 — Șezătoarea (Fălticeni), I. 108.

Iancus Ianes duonus cerus es, dunus Ianus, adecă, «Iancu, Ianeș Dómnne, ceriul ești, Dómnne Ianu» ¹⁾).

În acest refren, după cum vedem, preoții saliarî întrebuințază trei forme ale aceluiăș nume: Iancus, Ianes (de care amintesc și Tertullian) și Ianus, fiind-că, după principiile teologiei romane, se considera ca o nepietate, ca o lipsă de respectul religios datorit divinității, dacă în rugăciunile ce i se adresaū, se omitea vre'unul din numele, sub care a fost adorată vre o-dată ²⁾).

Despre domnia lui Ianus peste țările din nordul Dunării de jos, mai avem o tradițiune, estrasă din cărțile cele sfinte ale Romanilor: că Ianus avuse o putere, séu domniă, stabilită în regiunile celor două Urse ³⁾, constelațiunî, carî la astronomii și geografii vechî mai purtaū și numele de «Ursa Gctica», «Geticum plaustrum» și «Geticus polus» (v. p. 960).

Ianus, ca rege al Scyției, ne apare și în alte tradițiuni istorice. Romuald II, arhiepiscopul din Salerno (1153—1181), pe basa unor fântâni mai vechî începe Cronica sa ast-fel: «Cea de întâiū etate a lumii este dela Adam până la diluviu... În acéstă etate se ridică regatul Scyțiilor, unde cel de întâiū rege a fost Ihannus» ⁴⁾).

¹⁾ Terențiu Varro, (L.L. VII. 26), citéză următoarele versuri dintr'un cântec saliar: Cozeulodori eso (var. Cozeulodoizeso). omina vero ad patula coemisse. Iancus Ianes duonus cerus es. dunus Ianus ve vet pom melios eum recum.

(Bergkiius, Commentatio de Carm. Saliar. reliquiis.—Nisard, Varron, I. VII. 26).

Versul al doilea este un simplu refren, ce conținea numele divinității Iancus-Ianus. în onórea căruia se cânta acest imn religios. Că duonus cerus are aici înțelesul de «Domnul ceriului» se constată și prin refrenul colindelor române: «Dómnne Ler, Domn din ceriū», séu «Leru-i Dómnne, Domn din ceriū», și prin cuvintele lui Macrobiu: «alii Janum coelum esse voluerunt» (Sat. I. 9). În timpurile lui August, cântecele saliare nu mai erau înțelese, nici chiar de preoți. Din acéstă cauză, s'aū mestecat în textele aceste nu numai cuvintele, dar și literele cuvintelor. Copiștii nepricepându-le le transcriaū greșit. Cuvintele nedivisate Cozeulodoizeso, prin care se începe cântecul saliar de mai sus, sunt a se rectifica în forma: Colo-ze(s)u-doi-zeso, și corespund ast-fel la primul vers din cele mai multe colinde române ale Transilvaniei: Colo 'n jos, mai din jos. În ce priveste cuvintele: omina vero ad patula coemisse... ve vet pom melios eum recum», ele ne prezintă o mare asemănare cu unele versuri din o colindă română: «Jos la umbra lor (a merilor), dușue, mișue d'un pat încheiat... vânt de vară c'a bătut prin pometul raiului» etc. (Teodorescu, P. p. 77).

²⁾ Forma «Iancus» ne apare și în numele orașului Janiculum.

³⁾ Lydi De mens. IV. 2: ὁ δὲ Πραυτέστατος ὁ ἱεροφάντης... δύναιμι αὐτὸν (Ἰανὸν) εἶναι τῆνα βοῦλεται ἐφ' ἐκατέρως ἄρκτου τετραγμένην.

⁴⁾ Chronicon Romualdi II Archiep. (Muratorii Rer. Ital. SS. VII. 8, ed. Mediol. 1725): Prima mundi aetas est ab Adam usque ad diluvium... Hac aetate Scitharum reg-

În fine, încă o cestiune din doctrinele cele vechi ale teologiei pelasge.

După textul poemei de mai sus, în fruntea dinastiei divine figurează Iancul său Ianus, considerat în cântecele saliarî și la Macrobiu ca o divinitate primordială, ca o personificare a ceriului, Cerus său Coelus, și ast-fel identic cu Uranos din cosmogonia grecă.

Aici, începutul domniei lui Iancu se aduce în legătură cu întemeierea lumii și cu cea de întâiu generațiune de omeni. Aceeași tradițiune teo- și cosmogonică o aflăm și la autorii români. După cum scrie Augustin (Civ. Dei, VI. 9): et ipse Varro commemorare et enumerare deos coepit a conceptione hominis, quorum numerum exorsus est a Jano.

4. Infrângerea și mórtea lui Osiris.

În unele poeme epice românesce se mai celebră și astă-zi memoria înfrângerii lui Osiris în țările de la Dunărea de jos și mórtea sa.

În aceste cântece tradiționale, Osiris este înfățișat ca un Negru african, fanatic și ambițios, numit Gol-Negru de Dârviș¹⁾, adecă călugăr mahomedan din rasa Negrilor, fără haine pe el²⁾.

După tradițiunile egiptene, Osiris a fost prins și tăiat în bucăți de Typhon, fiul lui Saturn. Însă, în cântecele istorice române, el este învins și tăiat de însuși Saturn, care figurează aici, ca și în alte poeme române, sub numele său tradițional de Novac.

Stilul, său forma poetică, a acestor cântece bătrânesce este în genul epic al anticității. Răsboiul lui Osiris cu Saturn este înfățișat numai prin lupta singulară a celor doi căpitani adversari, după cum în Iliada lui Homer, Achille se luptă cu Hector (Grecii în contra Troianilor), ér la Virgiliu, Enea cu Turnus (Troianii în contra Latinilor) etc.

num oritur, ubi primus regnavit I h a n n u s. — La Arrian din Nicomedia Ἰαννύσιος = Ἰάνυσιος, unde litera a patra (o) avuse probabil în manuscrisul vechi grecesc o formă triangulară, din care cauză a fost confundată cu delta.

¹⁾ Despre triburile africane ale Negrilor din părțile de sus ale Nilului scrie Brugsch Bey (Hist. d'Égypte, I, 2-e ed. p. 8): A la plus haute antiquité leurs tribus (les Negres) s'étendaient jusqu'à la frontière de l'Égypte; à une certaine époque de l'histoire d'Égypte... les Nègres appelés dans les textes Kar ou Kal, peut-être les ancêtres des Galla de nos jours, habitaient la contrée la plus méridionale du Soudan pharaonique.

²⁾ Osiris-Dionysos, scrie Diodor Sicul, a fost crescut în o pescere de la Nysa sub conducerea zeiței Minerva (care se destinase fecioriei perpetue) și unde densusul avuse ca magistru pe un așa numit Aristeu. Probabil, că această pescere a fost un fel de casă religioasă său mănăstire preistorică. Numai ast-fel ne putem explica fanatismul lui Osiris și numele său de călugăr, «Dârviș», ce i-l atribue poemele epice românesce.

Textul acestei poeme după o variantă din Bănat ¹⁾, este următorul:

Colea jos și mai din jos,
La cea rară de șușară,
La cea mică de ciupară,
Nu știu, Dómnne, ce s'aude?
Ce țipă și chiotesce
Și cu dinții tot scrășnesce,
Și de chiotele lui
Pică frunza codrului,

Cine, Dómnne, ți-mi țipa?
Țipă-mi Gol de Dârviș,
Tot țipă și chiotesce
Și cu dinții tot scrășnesce
Și din gură așa vorbește:
«Dar crep, Dómnne, și pocnesc,
Cu Novac se me 'ntălnesc,
Puterea se-mi ispitesc,
Dilele se-mi odihnesc!»

Nime 'n lume nu-l aude,
Făr' bătrânul de Novac
Din frumosul său cerdac.
El din gură așa dicea:
«Ei tu, Gruio, puil neichiș,
Ean, tu bine să te duci,
Colo 'n vale 'n codru verde,
Nu știu bine ce s'aude,
Că țipă și chiotesce
Și cu dinții tot scrășnesce
Și de chiotele lui
Pică frunza codrului».

Gruia cum ți-mi aușia,
Sus pe cal se arunca
Și prin codru ți-mi pleca,
Nici prea mult nu ți-mi umbra,
Dar cu cine se 'ntălnia?
Cu Gol-Negru de Dârviș,
Golu-î, Dómnne, 'n pelea gólă,
Pele négră ca de smólă ²⁾,
Pelea négră ți-mi plesnesce,

Sângele ți-mi podidesce,
Sabia 'nțemplată 'n șold,
Tot vorbia și-o tot mâna:
«Dar crep, Dómnne, și pocnesc,
Cu Novac să mă 'ntălnesc,
Puterea să-mi ispitesc,
Dilele se-mi odihnesc».

Când Gruia că mi-l vedea,
Gând de mórte ți-l prindea
Și-înapoi că se 'ntorcea,
La Novac că se ducea
Și așa din graiul grăia:
«Auș, taică, dragă taică,
Când pe mine m'ai făcut
Mai bin' capu se-mi fi rupt,
De cât eu să fi văduț
Pe Gol-Negru de Dârviș,
Că-î gol, taică, 'n pelea gólă,
Pele négră ca de smólă,
Pelea négră i plesnesce,
Sângele ți-î podidesce,
Și așa din gură vorbește:
«Dar crep, Dómnne, și pocnesc
Cu Novac să mă 'ntălnesc
Puterea să-mi ispitesc,
Dilele se-mi odihnesc».

Când Novac ți-mi aușia,
În chilie se băga,
Lapadă țole domnesci
Și-îmbracă călugăresci.
Călugăre se făcea,
Sus pe cal se arunca
Și prin codru ți-mi pleca.
Tot mergea, cătu-mi mergea,
La șușară ajungea,
Cu Dârviș se întălnia.

Când Dârviș că mi-l ochia,
Bună ziua că mi-î da

¹⁾ Corcea, Balade populare, Caransebeș, 1899, p. 95—100. — Alte variante la Marianu, Poesii pop. I. (1873) p. 73; Alexici, Texte, I. p. 1.

²⁾ Cea mai veche statuă a lui Osiris încă era de coloré négră. — Athenodori Tarsensis fr. 80: μελάντερον τὸ χρῶμα τοῦ ἀγάλματος (Frag. Hist. gr. III. 488). — Cf. Pierret (La Gr. Encycl. t. XXV, p. 639): Dans quelques anciens manuscrits, il (Osiris) est représenté avec un visage noir.

Și din gură așa striga:
 «Morții tăi, mări gurgă neagră,
 Să știi că te-omor, nu-ți șagă,
 Că de-acas' când am plecat
 Așa tare am jurat:
 Cine-o veni 'naintea mea
 La toți capul jos le-o stal»

Dar Novac așa-îi dicea:
 «Că eu nu sunt gurgă neagră,
 Ci sunt mic de covăcel,
 D'ales ferul din oțel.»
 Și Dârviș când auzia,
 Așa bine că-î părea
 Și din gură așa dicea:
 «Mări, tu mic de covăcel,
 D'ales ferul din oțel,
 Ean, na tu sabia mea,
 Multă blagă-am dat pe ea,
 Vești bună o fi de ceva».

Novac sabia lua,
 De nicovală mi-o da,
 De doi stânjinii se lungia,
 De trei palme se lăția,
 O-dată o fluștura
 Și din gură așa dicea:
 «Mări, Gol-Negru de Dârviș,
 Ea, se nu te mai căiescî,
 Cât pe lume mai trăiescî,
 Câți bani pe sabiă-ai dat;
 Ci tu bine te căiesce,
 Pe-a cui mână se găsesce,
 Că nu-să mic de covăcel
 D'ales ferul din oțel,
 Ci-să bătrânul de Novac,
 Ea, te uită, ce-o să-ți faci»
 Sabia de cic lua
 Și 'n două o îndupleca
 Ș'unde în Dârviș că i-mi da,
 Pe două locuri i-l tăia,
 În trei dărabe-l făcea.

Dârviș rău i-mi mai căuta
 Și din gură așa dicea:

În acest cântec tradițional, în care se comemorează războiul cel mare al lumii meridionale în contra lumii de nord, ne prezintă un deosebit interes elementele istorice ale religiunii osirice.

«Că nimic nu m'o strică!»

Dar Novac i răspundea:

«De nimic nu ți-o strica,

«Ean, clintește-te o firă!»

Când Dârviș mi se clintia,
 În trei dărabe pica...

Pleca Novac șuerând,
 Cu murguțul boestrând...

Ceva'n minte-și aducea

Și din gură așa grăia:

«Uite, bată-l Precesta,

Dar că bine l'am tăiat

Și 'n inimă n'am căutat,

Că ce inimă-o avut.

Patru-șeci de veri am avut

Pe toți, el mi-a pierdut».

Înapoi că se'ntorcea

Și pe loc i-l despica,

Inimă'n două tăia.

Din inimă ce eșia?

O năpărcă i-mi săria,

După Novac se lua,

Novac fugia,

Năpărca curea.

Unde Novac tăbăria,

Pe spate i-mi cădea,

Sabia lângă picior punea,

Când năpărca-l ajungea

Dintr' o-dată-l înghița,

Sabia 'n lături trăgea

Și năpărca-o despica.

Din năpărcă ce eșia?

Trei bårdăuni i-mi săria,

După Novac se lua,

Tot fugia, cătu-mi fugia,

La un plug se abătea,

Grapa de la plug lua,

Bårdăunii omora.

La cerdac că se ducea,

Cu Gruia se întâlnea,

Mare gostie făcea.

Principiul acestei transformări a individului, după moarte, era înfățișat prin figura simbolică a unui scarabeu (scărăbuș, bårdăun), insectul cel sacru al religiunii osirice ¹⁾, al cărui tip se mai găsește și astăzi în regiunile superioare ale Nilului (Ethiopia, Nubia).

În vechile morminte egiptene, se puneă în pieptul mumiei un scarabeu tăiat din pētra dură și ferecat cu aur ²⁾, simbol magic al acestei metamorfoze.

În fine, mai notăm aici, că în vechia religiune egiptenă, Osiris, ca divinitate a sōrelui, mai era indicat prin figura scarabeului și a unui șerpe urieș, după cum spunea preotul și istoricul Manetho ³⁾.

5. Rēșboiul lui Joe cu Saturn în poemele epice române.

În literatura populară română mai avem încă o serie de poeme epice, în cari se cāntă rēșboiul cel fāimos, al lui Joe în contra lui Saturn.

În aceste poeme, Saturn figurēază sub numele sēu tradițional de Novac, ēr Joe este numit Ioviță și Iova.

Acest Ioviță este un fiū natural al lui Novac. Mama sa, una din cele mai fāimōse femei de lume, este numită Litva, Lidva, Livda, Lida și Lița.

Litva era cunoscută și în tradițiunile grecesci. Ea este una din curtisanele celebre ale timpurilor antehomerice. Aventurile ei se vēd a fi fost fōrte multe.

La Cedren, ea figurēază sub numele de Lytva ⁴⁾ și este mama lui Teleph, supranumit Latinus, al cărui regat se afla în părțile meridionale ale Dunării ⁵⁾.

Sub numele de Leda ⁶⁾ și Lyda ⁷⁾, ea este una din ibovnicile cele mai distinse ale lui Joe și Hercule, ēr sub numele de Libya ⁸⁾, ea este o fică a Oceanului (Istrului), pe care o luase în cāsătorie Neptun.

¹⁾ Pierret, Le Panthēon égypt. p. 66.

²⁾ Pierrot, Le livre d. morts, p. 201: un scarabée de pierre dure, façonné, enduit d'or, sera placé dans la poitrine de Phomme.

³⁾ Manethonis fragm. in Fragm. Hist. gr. II. 614.

⁴⁾ Cedrenus, I. 245.

⁵⁾ Într'un cāntec bētrānesc din Mānesci (Dāmbovița), ea este numită: «O litvā cārî-mărită», adecă femeia latină.

⁶⁾ Homeri Hymn. 16, 3; 83, 2.—Apollon. Rh. Argon. I. 146.—Apollod. Bibl. III. 10. 5.

⁷⁾ Pausaniae Gr. Descr. II. 31. 3.

⁸⁾ Andronis Halle. fragm. 1 in Fragm. Hist. gr. II. 349. — Ioannis Antiocheni Chronica, fr. 15 in Fragm. Hist. gr. IV. 544.

În fine, se mai numiau în anticitate Lydae (Λύδαι) preutesele lui Bacchus ¹⁾, cari celebrau cultul acestui zeu în timpul nopții, când comiteau toate escesele, toate scandalurile și toate infamiile.

Istoricul Philo din Byblus ne spune de asemenea, că zeițele cele vechi au fost de regulă curtisane publice, cari-și vindeau pentru câștig iubirea și favoarea lor la toți, pe câți i întâlneau ²⁾.

Lupta lui Novac cu Ioviță se petrece, după poemele epice române, în aceeași regiune a Daciei, unde se întâmplase și lupta lui Saturn cu Joe, la Muntele sec ³⁾ de lângă Cerna, din care face parte și delul numit Pre-gleda, gr. Phlegra.

Scenele de război sunt înfățișate și aici numai prin luptele singulare ale căpitanilor.

Textul acestei poeme, după o variantă din Muntenia ⁴⁾, este următorul:

Sub seninul cerului,	Și lui frate-so spunea:
La aripa norului,	«Aleil frate Balabane,
La ceardacu lui Novac,	Nu mă vezi c'am măturit
Mare masă-mi este întinsă,	Ș'alt voinic nu m'a răbit.
Dar la masă cine-mi șade?	Colea la Muntele sec,
Șade bătrânul Novac,	Unde voinicii se 'ntrec,
Cu frate-său Balaban,	Tare strigă d'un voinic,
Vesel bea și ospăta,	Strigă noptea tot șoimesce,
Témă de nimeni n'avea.	Încă ziua voinicesce:
Când fuse cam la beție,	Cu cine se se lovescă
Colea 'n dalba veselie,	Inima se-și isbândescă».
Novac, mare, se scula,	Novac atunci ce-mi făcea?
Afară că-mi și eșia,	În celar că mi-și intra,
Cu urechia că trăgea.	Din cincî sute busdugane
Colea la Muntele sec,	Alegea unul mai mare,
Unde voinicii ⁵⁾ se 'ntrec,	La cântar că mi-l punea
Tare strigă d'un voinic,	Cincî sute oca trăgea,
Strigă noptea tot șoimesce	De genunche că-l trântia,
Și încă ziua voinicesce:	De rugină-l scutura,
Cu cine se se lovescă,	Ca laptele i-l făcea,
Inima se-și isbândescă?	Ca sórele strălucia,
In casă, Novac intra	În busunar că-l băga,

¹⁾ Athen. V. 198 (ap. Pauly, R.-Encycl. v. Lydae).

²⁾ Philonis Hist. Phoen. fragm 2, în Fragm. Hist. gr. IV. 566.

³⁾ Charta României meridionale (1856), Col. I. Ser. 4.

⁴⁾ Țara nouă, revistă. An. III (1887) p. 124. — Alte variante ale acestei poeme ni s'au comunicat din com. Găvănesci (Buzău), Glâmbocata și Mănesci (Dâmbovița), Bragadir și Tătăresci (Teleorman).

⁵⁾ În poezia eroică română, cuvântul «voinic» este sinonim cu «vitez». În varianta dela Mănesci (Dâmbovița): Tot la Muntele sec, | Und' vitejii se întrec.

De loc dosu că mi-șl da
 Și din guriță striga:
 «Alel! tu voinic sărac,
 Ce n'ai minte de leac,
 Ce tot strigi la viteaz bun,
 Cu care se te lovesci,
 Inimei se-ți isbândesci?
 Nu mă veți c'am măturit
 Și alt voinic nu m'a rășbit,
 De Novac n'ai auzit?»
 — «Dacă ești creșt tu Novac,
 Nu-ți bag sémă ca la un doivleac,
 O se-ți trag un busdugan
 Să mă ții minte un an!».

Dar Novac se nēcăjia,
 Busduganu că scotea,
 De codiță-l apuca
 Și 'n voinic l-l îndrepta,
 Mergea pe cer văpăind
 Ca Sfete-Petre trăsniind.

Dar voinicul sărac
 În călcăiū se rēsucia,
 Busduganu că-l prindea
 Și-îndērēt că-l trimitea;
 De tare ce l'a svērilit,
 Trei penițe i-aū sārīt,
 Pe Novac mi l'a lovit,
 L'a lovit, l'a mântuit,
 La trei dīle s'a tređit.
 Când el, frate, se tređia,
 Busduganu că-șl lua,
 După el că-mī și-l trăgea,
 La ceardac că ajungea
 Și din gură că-mī dicea:
 «Alel! frate Balabane,
 Nu mă veți c'am măturit
 Și alt voinic nu m'a rășbit?
 Dară asta ce se fie?»
 Balaban nu adăsta,
 În celar că mi-șl intra,
 Din opt sute busdugane
 Alegea pe cel mai mare,
 La cântar că mi-l punea,

Trăgea opt sute oca.
 De genunche mi-l trântia,
 Ca laptele l-l făcea,
 Ca sōrele strălucia,
 La Muntele sec alerga,
 Tare din gură striga:
 «Alel! tu voinic sărac,
 Care n'ai minte de leac,
 Ce strigi nōptea tot șoimesce,
 Țiua încă voinicesce,
 Mereu strigi la viteaz bun,
 Cu care se te lovesci,
 Inimei se-ți isbândesci?
 Nu mă veți c'am măturit
 Și alt voinic nu m'a rășbit,
 De Balaban n'ai auzit?»
 — «Mēl, frăție Balaban,
 Când ți-oī da un busdugan,
 O să mă ții minte un an!»
 Balaban se nēcăjia,
 Māna'n busunar băga,
 Busduganu că scotea
 În voinic că-l îndrepta,
 Mergea pe cer vījāind,
 Ca Sfete-Petre trāsniind¹⁾,
 Dar voinicul sărac
 În călcăiū se rēsucia,
 Busduganul că-l prindea
 Și-îndērēt l-l asvērilia,
 De tare ce l'a asvērilit,
 Cinci penițe i-aū sārīt.
 Pe Balaban l'a lovit,
 L'a lovit, l'a mântuit,
 Cēas de mōrte l'a gāsīt,
 Pulberea l'a acoperit,
 La opt dīle s'a tređit.
 Dacă el se descepta,
 Busduganul că-șl lua,
 De codiță că-l trăgea
 La ceardac că mi-șl mergea
 Și lui Novac că-l dicea:
 «Alel! frate creșt²⁾ Novace,
 Dar acēsta ce se fie?

¹⁾ O formă epică populară a legendei despre fulgerele, ce le aruncase Joe asupra Titanilor.

²⁾ Erōre, în loc de «Creșt Novace», cum este numit Novac și alte poeme tradiționale române.

Ha! frate, să-l întrebăm,
Cu de-adins să-l cercetăm,
C' orî ne-o fi vr'un verișor,
Orî frate, vr' un nepoțel,
Că prea este viteaz el¹⁾.

Acolo, el decî mergea
Și pe voinic întreba:
«Ale! tu voinic sărac,
Care n' ai minte de leac,
Am venit să te 'ntrebăm,
Cu din adins să cercetăm,
C' orî ni-l fi vr'un verișor
Orî frate, vr' un nepoțel,
Că-cî tu vești c' am măturit
Ș' alți voinici nu ne-au răsbit?»

Voinicul le răspundea,
Că Ioviță l-î chema,
Ș' apoi, mare, cuvînta:
«Ale! bătrâne Novace,
Și tu frate Balabane,
Maica mi-a fost veduviță,

La uliță,
La drumu Țarigradului,
La schelea împăratului.
Maică! că i-a nimerit,
Într'o ți că i-a sosit,
Doi delii împărătesci²⁾:
Unul nalt și subțirel,
Par' că-l tras printr'un inel;
Altul nalt și cocoșat
Și de piept mi-e găvânat,

De genunche apropiat,
Barba-l era cât grapa,
Sămăna cu Dumnia-ta,
Cu maica s'a măritat,
Din cel voinic sunt eu fapt».

Var. «(Și la Litva) au nimerit,
Au nimerit și poposit,
Tre! delii împărătesci:
Unul bătrânul Novac,
De care teme un împărat;
P' altul chema Bălăban,
De care teme un divan;
Altul Ioviță, făt frumos,
Care 'n lume n'a mai fost,
Au cerut vin nemăsurat...
Vin nemăsurat le-a dat...
Și de doi că s'a curat,
Da, de unul n'a scăpat,
De Săva! bătrân Novac,
Și-a dormit cu el în pat,
Dimineța s'a sculat,
I-a dat apă s'a spălat.
Ca unui Zeu bărbat.
(Ibid. Ca unui Zeu împă-
rat).

Și pe mine că m'a fapt³⁾.
Novac s'ema că-l lua,
Inelul că-l cunosea,
În brațe că mi-l lua,
În față l-î săruta,
Cu toți la ceardac mergea...

Așa în varianta din Glâmbocata: «C'ăla e Cres Novac, Cres Novac, Baba Novac». După Arrian din Nicomedia (fragm. 70), Κρής a fost un rege din Creta, care ascunsese pe Joe, fiul lui Saturn în muntele numit Dicte. Esista așa dar încă în antichitatea grecească o conexitate tradițională între Saturn, tatăl lui Joe, și regele numit Cres. Mai notăm, că Frigienii numiau pe Saturn Acrisias (v. Tocilescu, Dacia, p. 553).

¹⁾ În voturile, ce le făceau Frații Arvali pentru învingerile împăraților romani, se mai invoca și ajutorul lui Iovis victor, considerat ca divinitate deosebită de Iuppiter optimus maximus. A se vedea la Henzen voturile Fraților Arvali din a. 101, când Traian pleacă la războiul asupra Dacilor.

²⁾ Delia (turc.), ostaș călăreț, cu deosebire din garda imperială, croșu. — În alte variante românești, în loc de 2—3 «delii împărătesci», aflăm cuvintele: «Tre! voinici închi-verați, călări pe trei pui de haț».

³⁾ După varianta din Mănești (Dâmbovița) în colecțiunea noastră inedită.

În această poemă se mai face amintire de un episod particular din timpurile străvechi. După istoricul Thallus (sec. I), Belus, regele Chaldeen și Assyriei, dase ajutoriul lui Saturn în războiul ce-l avuse cu Ioc ¹⁾.

Acest Belus figurează în poema epică de mai sus sub numele de Balaban. El este frate cu Novac, după cum, la istoricul Philo, Belus este frate cu Saturn II.

Belus, sub numele de Baligân, ne apare și în poema istorică germană Biterolf ²⁾. Mama lui Belus a fost, după tradițiunile vechi, Libya, sica Oceanului ³⁾ sētu Istrului. În poema germană, Baligân este din Libia (Libya). Belus domnesce peste Chaldea și Assyria, Baligân peste Persia ⁴⁾, astfel că numele «Baligân» din poema germană ne indică, cât de vechiă și răspândită a fost o dată forma de «Balaban» în poezia populară eroică ⁵⁾.

În fine, mai este de remărcat caracterul epic arhaic al poemelor istorice române de mai sus. Armele eroilor sunt prodigioase; ele întrec armele ȋeilor și eroilor lui Homer; forme vechi de stil, destinate să înalțe și mai mult virtutea și gloria eroilor.

Cuvinte și expresiuni vechi, aflăm în textul acestor poeme: măturit = înăintat în etate, fapt = făcut, măritat = însurat, teme = se teme, s'a curat = a scăpat, zeu bărbat și zeu împărat.

6. Saturn sub numele de Cronos, Carnubutas și Vodă.

Grecii numiau pe Saturn Cronos, și teologia grecăscă a cercat mai târziu se identifice acest nume cu χρόνος, înfățișând pe Saturn ca un simbol al timpului.

Originea numelui însă nu este grecăscă. Forma primitivă a acestui cuvânt aparținea limbei populare barbare, sētu din părțile de nord ale Eladei.

Unul din regii cei mai vechi ai Geților a fost Carnubutas ⁶⁾, un nume, care la Sophocle ne apare numai cu forma de genitiv, Χαρναβύτης ⁷⁾.

¹⁾ Thallii fragm. 2 în Fragm. Hist. gr. III. 517.

²⁾ Grimm, Deutsche Heldensage, p. 149: und Baligân von Libia, der haet uz Persia | wol ahtzec tûsent heiden.

³⁾ Malalas, Chronogr. p. 30. — Fragm. Hist. gr. IV. 544. 15.

⁴⁾ Numele lui Belus străbătuse departe în Asia. După Cicero (N. D. III. 16), al 5-lea Hercule era numit în India Belus.

⁵⁾ De notat, că un fiu al lui Belus ne apare sub numele de Babylon (p. 966, notă 8).

⁶⁾ Hygini Astron. II. 14: ... Carnubutam Getarum regem ... qui eodem tempore regno est potitus, quo primum semina frugum mortalibus tradita existimantur.

⁷⁾ Sophocleis fragm. 339: Καί Χαρναβύτης, δε Γετών άρχης τών.

După Hygin, Carnubutas trăise în timpurile când s'a distribuit ómenilor cele de întâiú semênțe de cereale. Carnubutá a fost așa dar unul și același cu Saturn séú Cronos, numit în teologia romană: deus frugum Saturnus frugifer Augustus.

Sub forma de «Carnubutas», noi avem aici un nume compus.

În limba română, cárn (adiectiv) înseamnă strâmb ¹⁾, gârbovit, lat. *curvus*, gr. *κροῦνός*, germ. *krumm*, cuvânt ce se întrebuițeză adese-orî spre a indica diformitățile fizice ale corpului omenesc ²⁾.

Saturn, după cum scrie monachul Albericus, era înfățișat în picturile antice, ca un om bătrân, cărunt, cu barba lungă și gârbovit ³⁾.

Aceleași calități fizice le are și Saturn sub numele de Novac. În poemele epice române, el este: nalt, cocoșat, de genunchi apropiat, de piept cam găvănat și cu barba până la brâu ⁴⁾.

După cum vedem, terminul dn Cronos a fost la început numai un simplu epitet al lui Saturn, ce indica diformitățile sale fizice, ca «homo *curvus*» (*κροῦνός*, cocoșat, cárn), după cum un simplu epitet poporal a fost și numele de «Saturn» la Români. Aceeași părere o avuse în antichitate și scriitorul Olympiodor, că numele lui *Κρόνος* derivă dela *κροῦνός*, strâmb séú cárn ⁵⁾.

Venim acum la a doua parte a acestui nume compus: la Hygin butas, la Sophocle βῶντος, forme mai mult, séú mai puțin, alterate.

Aceste cuvinte corespund la un termen vechiú poporal, identic cu românescul «Vodă».

Pe o inscripțiune romană, descoperită la Sarmisegetusa, se face amintire de o divinitate assyriană Mana-vat (pag. 966), un nume ce ne apare și în cântecele epice române sub forma de Manea Vodă ⁶⁾.

¹⁾ Cf. Francu, *Românii din munții apuseni*, p. 274: Cárnă-lemne = Strâmbă-lemne.

²⁾ În limba slavă vechiă, *krānu*, *mutilus*, derivă cu totul din altă rădăcină, de la sanscr. *kr* = tăiere.

³⁾ Albericus, *De deor. imag. De Saturno*: Saturnus pingebatur ut homo senex, canus, proluxa barba, *curvus* etc.

⁴⁾ Cântec epic din com. Glâmbocata, j. Dâmboviță: Voiniciú sunt în trei chipuri / Unu-í nalt și cocoșat, / De genunchi apropiat / Și de piept cam găvănat. — Teodorescu, *Poesii*, pag. 582: Manea slutul și uritul, / Manea grosul și artăgosul.

⁵⁾ Henr. Stephanl *Thesaurus gr. linguae*, v. *Κρόνος*: *Κρόνος* a *κροῦνός* ductum esse opinabatur Olympiod.

⁶⁾ Fragment dintr'un cântec epic (com. Surdila-Găisénca, j. Brăila):

In Curtea lui Manea Vodă

Unul nalt și cocoșat,

Nemerit-au, poposit-au,

Ăla-í bătrânul Novac.

Din acest fragment rezultă, că numele de Manea séú Manea Vodă l-í mai avuse și un alt membru din familia lui Novac. — Cf. pag. 1016 la fine.

Originea cuvântului «Vodă», ca titlu de suveranitate, se reduce la timpuri foarte depărtate.

În religiunea cea vechiă a Germanilor, Wod, Wode, Woda, Wêda, Woatan, Wuodan și Wôdan ¹⁾, este numele divinității supreme, care guvernează lumea. Acest Wod sêu Wôdan are în legende vechi germane aceleași calități și aceleași caractere, fizice, istorice și mitologice ca și Saturn. El este numit senex, grandaevus și are barbă lungă. El face să crească și să rodască semănăturile câmpurilor; el înființează cele de întâiu sanctuare și temple; el poartă războiele; el dă virtute omului în contra inamicilor. În sculpturi, el era înfățișat armat, ăr poemele germane vorbesc despre călătoriile sale prin lume, cum vorbeau cei vechi despre călătoriile lui Saturn ²⁾.

În tot cazul nu putem presupune, că terminul de «Woda» sêu «Wuodan» ar fi trecut la Germanii de la Slavi. La Slavi nu aflăm nici o divinitate cu acest nume; ăr în limba slavă vechiă, ca și în limbile slave moderne, cuvântul «voda» însemnează «apă».

Grecii adorau pe un Ζεὺς στυγιῶν ³⁾, conducătorii al oștilor în războaie, Latini, Etrusci și Romani onorau încă din timpurile cele mai vechi pe un Vedius, Vediovis sêu Vejovis (forma primitivă Vedijovis). Acest Vediovis era o divinitate războinică și pacifică. Locul sêu de onoare era înaintea lui Iov ⁴⁾. Puterea sa sta în arme (fulgere și săgeți). Simulacrul sêu se afla în fortăreța cea vechiă de pe Capitoliu (în arce). În timpul războiului al doilea punic, pretorul L. Furiu invocă ajutorul lui Vedius în lupta, ce o avuse cu Galli la Cremona ⁵⁾. Resultă așa dar, că Vedius al Romanilor avea întru toate caracterele lui Woda sêu Wôdan al Germanilor ⁶⁾.

¹⁾ Grimm, D. Myth. (1854) p. 120 seqq.

²⁾ Că numele de «Woda» sêu «Wôdan» din tradițiunile germane era numai un simplu titlu de suveranitate resultă și din împrejurarea, că aceeași numire se mai atribuia lui Marte și lui Mercuriu (Grimm, D. M. p. 109).

³⁾ Cu acest nume pe monetele din Amastris (Combe, N. M. Brit. ap. Pauly, R.-E. IV. 622).

⁴⁾ Varro, L. L. V. 74: arae... Tati regis voto sunt Romae dicatae... Opi, Florae, Vedio, Iovi Saturnoque. — C. I. L. vol. I. nr. 807: (A)ra Ioege Albana dicata Vediovei patrei. Gentiles Juliei.

⁵⁾ Plinii H. N. XVI. 79. — Livii I. XXXI. 21. Mart. Capell. II. 40. — Pauly, R.-E., ad voc. Vejovis, p. 2427.

⁶⁾ Poetul Ovidiu (Fast. III 445) asimilează pe Vejovis cu Jupiter juvenis, ăr noi (la p. 279) am redus etimologia acestui nume la cuvintele vetus deus, cum este numit Saturn la Virgiliu (Aen. VII. 203) și în inscripțiunile romane ale Britaniei, unde a fost esilată o mare parte din populațiunea Daciei și a peninsulei balcanice (C. I. L. vol. VII, nr. 511 seqq.). Se pare însă, că formele de Vedius, Vediovis corespund mai mult la numirile de Woda, Wêda și Wod, ce le are Saturn în poemele române și germane.

În cărțile cele sfinte ale Indienilor, *Manu* al 7-lea are numele patronimic de *Vaivaswata*, ce înseamnă «fiul lui *Vivasvat*», adică al *Sórelui*¹⁾. Acest *Manu Vaivaswata*, identic cu *Manavat* de pe inscripțiunea de la *Sarmis-egetusa*, trăise după legendele vedice în timpurile ultimului diluviu, adică în epoca lui *Saturn*.

În fine sub numele de «*Vodă*», ne apare *Saturn* și în alt cântec tradițional român²⁾.

Putem ast-fel stabili, că partea a doua din «numele *Carnu-butas*» și «*Char-na-bontos*» ni se prezintă numai ca simple forme alterate ale cuvântului «*Vodă*» din cântecele epice vechi, relative la *Saturn*.

¹⁾ *Panthier*, *Les livres sacrés de l'Orient*. Paris, 1843, p. 337.

²⁾ *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 284 din 1906:

Pe drumu Brașovului
Merg carele Iovului.
— «Da zo, cine le mână?»
Pogănici de cei voinici,
La tot caru câte cinci». —
«Și de dus, pe cin' ducea?»
Da, pe fata Iovului,
Că pe ea mi-o mărita
După *Vodă* voinicu,
Voinicu, nemernicu;
Că zo, el cum mi-o ducea,
În casă mi-o închidea,
În zăvóre mi-o 'ncuia,
Zestrea totă i-o mânca
Și cu alta să iubia.
Fata Iovului ȳicea:
«Bărbate, dragă bărbate,
Grijă, că D-ȳeu te-a bate,
Că faci prea multe păcate,
Că pe min' mă zăvoresc,
Cu alta bine trăiesc
Și zestrea mi-o cheltuiesc;
Grijă, bărbate, blăstămate,

Când o fi în miez de nopțe,
Limbă străine or veni
Și de tot te-or robăli;
Limbă străine or intra
Și pe tine te-or lega
Și toate ți le-or lua». —
Dară *Vodă* voinicu,
Voinicu, nemernicu,
Nici s'o audă nu-mă vrea,
Făr' din nou, mi-o încuia
În grătele subțirele,
Să trălescă 'n dor și jele.
Frunză verde, nu mi-ȳ crede,
Da 'ntr'o nopțe i-mă vinia
Străinei înarmăȳel
Și pe *Vodă* mi-l prindea
Și pe *Vodă* mi-l lega
Și ce găsia, tot lua.
— Apoi cu el ce-mă făcea?»
— Da, pe el mi-l încuia
În loc la nevastă-sa,
Să vadă cum i așa.

Aici *Vodă* «nemernicul» este *Κρόνος ἀγκολομήτης* (*Saturnus astutus, versutus*), care aruncase pe fraȳi și surorile sale în închisori suterane; ȳr sub numele de *Iov* este a se înȳelege *Jovis*, fiul lui *Caelus*, fratele lui *Saturn* (*Cic. Nat. Deor. III. 16 și 21*). Limbile străine, carȳ vin asupra lui *Vodă*, carȳ l-l prind și închid, sunt oștirile lui *Osiris* și *Joc*, adunate de prin țȳrile meridionale.

În alte cântece epice, *Novac* (*Saturn*) este numit *Minea-Vodă* și *Mihnea-Vodă* (*Tocilescu, Mater. folkl. p. 110, 1236*).

XXXIX. — DECADENȚA IMPERIULUI PELASG.

1. *Domnia lui Hermes (Armis).*

I

După detronarea lui Saturn, marele imperiu pelasg începe a merge cu pași repezi spre declin.

Unitatea politică a diferitelor părți ale imperiului se sdruncină; epoca cea legendară de bunăstare și fericire a poporului pelasg încetează și monarhia cea mare a lumii vechi, se desființează încet cu încetul.

Acastă decadență a fost, în prima linie, efectul estensiunii celei enorme a acestor monarhii.

Tote ordinele sălbatic și vagabunde de pe la marginile imperiului se aliază cu popoarele subjugate și cu coloniile cele imense de sclavi în contra domniei și civilizațiunii pelasge, care reformase lumea veche prin legi, prin religii, prin științe și pusese ast-fel capăt barbariei, ignoranței și miseriei primitive a genului omenesc.

De altă parte, forțele cele vechi ale imperiului pelasg scăduse. Nobilimea cea puternică a «divinilor» Titanii, *genus antiquum terrae*, «puternicii timpului, ca stâlpii pământului» din cântecele epice române ¹⁾, se risipise. Triburile cele falnice ale Giganților munteni, care cutrierase o-dată cu Typhon, lumea cea veche în triumf, se rărise și slăbise.

Peste Egipt începe a se revărsa invasiunea cea enormă a triburilor africane din părțile de sus ale Nilului. Theba, capitala cea veche pelasgă a Egiptului, cu averile sale cele imense, este cucerită de ordinele lui Osiris și domnia peste câmpiile cele mănóse ale Nilului, pe care le canalisase și desecase Pelasgii, trece acum de la regii păstori la regii faraoni.

Cât-va timp, părțile de nord ale imperiului rămăseră încă supuse dinastiei vechi arimice. Însă, încet cu încetul se desființează și această unitate politică. Diferitele provincii ale Europei, guvernate în mare parte prin regi tributați, încep să formeze state independente, ori ajung, unele sub clientela altora.

II

Cu mórtea lui Typhon, linia cea veche a dinastiei divine se stinge, și domnia legitimă trece acum la linia a doua, în fruntea căreia figură Hermes ²⁾, numit în Dacia Armis și Sarmis, la Scythi Armes, la Fenicienii Taaut și la Egipteni Thot ³⁾.

¹⁾ Negoescu, Balade, p. 26. — ²⁾ Lepsius, Über den ersten ägypt. Götterkreis, p. 25.

³⁾ Philo Byblus, Phoen. Hist. fr. 1 (Fragm. Hist. gr. III. 563). — Cicero, N. D. III. 22.

După cele mai vechi liste egiptene, Hermes domnesce imediat după Horus și Set (Typhon) ¹⁾. După analele feniciene însă, Hermes a fost numit rege al Egiptului încă de Saturn ²⁾.

În timpul expedițiunii lui Osiris, Hermes este consiliariul reginei Isis, ér după mórtea lui Osiris, el figuréză ca mijlocitoriu de pace între Horus, fiul reginei Isis, și între Typhon ³⁾.

Pe cele mai vechi monete ale Daciei, Hermes ne apare cu numele de Armis și Sarmis (pag. 742), ér istoricul Xanthus din Lydia amintesce pe un așa numit Arimun, care domnise peste ținuturile, unde se luptase Typhon cu Joe ⁴⁾.

Hermes era originar din Dacia. După genealogiile vechi, el a fost născut din Maia, fica titanului Atlas.

Reședința lui Hermes, ca rege peste părțile de nord ale imperiului ⁵⁾, se afla sub constelațiunea celor două Urse ⁶⁾, în regiunea de sud-vest a Transilvaniei de astă-dî.

Numele de Sarmisegetusa, ce-l avea în geografia Romanilor capitala cea vechiă a Daciei, este un termin grecisat, compus din «Armis» séu «Sarmis» cu aspirațiune (v. p. 742) și din titlul grecesc al lui Armis: ἡγήτωρ séu ἡγήτης, duce al popórelor séu al oștirilor ⁷⁾; ér usa este o terminațiune toponimică, usitată la Greci și în diferite alte provincii pelasge ⁷⁾.

Numele de Sarmis-eget-usa (la Orelli, nr. 3527: Zermiegete) are ast-fel înțelesul de «Curtea» séu «reședința» lui (S)Armis egetes, a lui Sarmis ducele ⁸⁾.

Vechia Sarmisegetusa a Dacilor, nu era situată pe șesul de la Grădisce (Várhely), unde se mai véd și astă-dî unele resturi din ruinele Sarmisegetusei romane, întemeiate de Traian.

Σαρμισεγέθουσα βασιλειον din timpurile anteromane se afla la o depărtare de 17 chlm., spre nord-ost de Grădisce, acolo unde este astă-dî orașul

¹⁾ Papirul din Turin (Fragm. Hist. gr. II. 528).

²⁾ Philo Byblius, Phoen. Hist. fragm. 2. (Fragm. Hist. gr. III. 569).

³⁾ Pierret, Le Panthéon égypt. p. 49.

⁴⁾ Xanthi fragm. 4 (în Fragn. Hist. gr. I. p. 36). — ⁵⁾ Pierret, Le livre d. morts, p. 4.

⁶⁾ Homeri Hymn. II in Merc. v. 14. — În papirele egiptene, după Maspero (Études, II. 448): Aah-Thoth (= Ag-Thoth), en ton nom de «Marchant à la tête»!

⁷⁾ Cf. Steph. Byz. v. Argennusa și Syracusae. — În Tyrol mai multe localități de origine etruscă au terminațiunea în usa. Steub, Über die Urbewohner Rätien, p. 161 seqq. (ap. Hasdeu, Cuvente, III. 88).

⁸⁾ În codicele m-se ale lui Ptolemeu aflăm mai mult forma Sarmisegethusa de cât Sarmisegethusa. În inscripțiunile romane mai mult cu t neaspirat.

Hațeg, după care, întreg ținutul din partea de sud-vest a Transilvaniei, de la pasul Vulcanului până la Mureș, se numește și astăzi țera Hațegului.

La geograful Ravennas, numele cel vechi al Sarmisegetusei ne apare sub forma de Sarmazege = Sarm-azege, unde partea a doua a acestui termen ne indică numele orașului Ațeg, său cu aspirațiune Hațeg¹⁾.

Despre onorile, ce se atribuiseră aici lui Hermes, mai avem unele amintiri importante istorice.

În sec. al XVI-lea, au fost descoperite în bisericile de la Hațeg două inscripțiuni romane. Una din aceste ne indică pe Hermes ca o divinitate tutelară a acestui oraș²⁾. Era a doua inscripțiune conținea o dedicațiune lui Mercurius Augustus³⁾, său maiestății imperiale divine a lui Hermes.

Alte două inscripțiuni, cu privire la reședința cea veche a lui Hermes, le avem din Rheția. Una din aceste conține o dedicațiune făcută lui Mercurius Arcecius⁴⁾, unde ultimul cuvânt este numai un simplu epitet local, identic cu Sargetius.

După Dio Cassiu, riul, care curgea pe lângă vechea capitală a Daciei, era numit Sargetia⁵⁾, astăzi în limba poporului român «Apa Hațegului». Notăm, că în sec. XIII, țera Hațegului se mai numea și terra Harsoc⁶⁾, după cum are numele de țera Harțagului și în unele cântece epice române⁷⁾.

O a doua inscripțiune din Rheția face amintire de reședința lui Mercuriu (s. Hermes) prin cuvintele: «cuius sedes Atep (var. Atergo) sunt»⁸⁾; probabil, că noi avem aici o formă coruptă a numelui «Ațeg» său Hațeg⁹⁾.

În fine mai avem o reminiscență importantă istorică din evul de mijloc, că Hațegul a fost odată reședință regală.

Într-o carte de judecată din a. 1418, emanată din partea celor 12 chinezi jurați ai districtului Hațeg, se spune, că dășii întrunindu-se la ziua hotărâtă, au ținut tribunal «în palatul regal» de la Hațeg, «in domo regia, in

¹⁾ Forma de Ațeg, fără aspirațiune, vezi Hasdeu, Etym. m. Rom. II, v. Ațegan. — Marsilius, Danubius Pannonico-Mysicus, vol. II: districtus Azakiensis.

²⁾ Mercurio et Minervae dis tutelarr. s. (După Zamosius, Analecta lapidum vestustorum, Patavii 1593. De asemenea la Koeleseri, Auraria Romano-Dacica).

³⁾ C. I. L. vol. III. nr. 1434. — ⁴⁾ C. I. L. vol. III. nr. 5768. — ⁵⁾ Dionis H. R. lib. 68. 14.

⁶⁾ Theiner, Mon. hist. Hung. I. 208—211. — ⁷⁾ Pompiliu, Balade, p. 64.

⁸⁾ C. I. L. vol. III. nr. 5793.

⁹⁾ În codicele Nr. 1404 al Bibliotecii regale din Paris, numele Sarmisegetusei e scris ast-fel: Σαρμιττεγέθουσα (Sarmiategethusa). — Un vechi al libral, ce a fost atribuit orașului Hadria din Picenum, ne înfățișează pe avers capul lui Hermes-Janus, încins peste frunte cu o diademă de 3 stele, un simbol astronomic al Daciei (v. p. 751), și având pe margine inscripțiunea HAT, era pe revers figura unui câine culcat, atribut caracteristic al lui Hermes.

eadem Haachak (= Hacia) habita», și această amintire istorică se repetă din nou la finele documentului: «datum in predicta Hachak in domo regia» ¹⁾. La Ptolemeu, Sarmisegethusa cea veche încă este numită «reședință regală», τὸ βασιλειον (Regia).

Atât despre domnia lui Hermes în Dacia.

Regii din Thracia, după cum scrie Herodot, încă venerau pe Hermes ca strămoșul și începătorul dinastiei lor. La Scythii păstori, el era numit *Armes* ²⁾.

Hermes domnise și peste regiunile centrale ale Europei.

În tradițiunile istorice ale Germanilor, el figură sub numele de Hermon, Hermann ³⁾, Armen, Armeno și Armenon și era considerat ca fiu al lui Alanus, care a fost cel de întâiu «rege al Romanilor», înțelege al Arimilor: Primus rex Romanorum Alaneus (var. Alanus) fuit ⁴⁾.

Epitetul de Alaunius (fiul lui Alanus), l-1 avea Mercuriu său Hermes și în inscripțiunile romane de pe teritoriul Germaniei ⁵⁾, ér sub numele de «Alani», figură populațiunile getice de la Dunărea de jos încă în primul secol al erei creștine ⁶⁾.

III

În tradițiunile istorice ale antichității, Hermes era considerat ca întemeietorul tuturor științelor divine și umane. Lui i se atribuia invențiunea literelor și a astronomiei. El aduse în ordine cultul zeilor și sacrificiile; el introduse din ordinul divinității în diferite părți ale imperiului cele de întâiu legi morale și politice. În teologia și filosofia veche, Hermes era privit ca izvorul cugetării. El era logos-ul personificat. Despre dânsul se spunea, că a dat omenilor vocea și facultatea de a-și exprima gândirile ⁷⁾, și a pus nume la mai multe lucruri, ce până aci nu avuse nume ⁸⁾.

¹⁾ A Hunyadm. tört. Évk. II. 32. — ²⁾ Val. Flacc Argon. VI. 530.

³⁾ Gesner in Mithridates, Tur. 1555. p. 28: audio veteres Germanos Lunum quoque deum coluisse et appellasse hermon... quod... aliqui ad Hermann i. e. Mercurium transtulerunt (Grimm, D. Myth. 3 Ausg. p. 666). — Vechii Egipteni încă adorați pe un Hermes (Thot) Lunus. — Cf. Pierret, Le Panthéon égypt. p. 14. — Ibid. Le livre d. morts, p. 252.

⁴⁾ Tabula Merovingica, la Mommsen in Verzeichniss der röm. Provinzen, p. 532.

⁵⁾ C. J. L. XII. 1517.

⁶⁾ Val. Flacc Argon. VIII. 219. — Cf. Dionysii Per. v. 305. — Nicephorus Gregoras, Ann. M. 6791—6836.

⁷⁾ La Macrobiu (Sat. I. 17): sermonis auctor.

⁸⁾ Plato (ed. Didot), vol. I. 342. 733. — Cicero, N. D. III. 22. — Diodor. Sic., lib. I. 16.

În religiunea greco-romană, Hermes avea în multe privințe caracterele lui Janus. Amândoi învață pe omenii cele de întâiu rituri sacre. Amândoi erau considerați ca legislatori, ca intermediari între omenii și zei, ca mijlocitori de pace, întemeietori ai astronomiei și adese ori Hermes era înfățișat cu două fețe, ca Janus, o expresiune simbolică a domniei lor universale peste lumea de sud și lumea de nord.

Pe monetele cele vechi ale Daciei, Hermes mai are tot-o-dată și numele de Ion (pag. 748). Aici el este identic cu Janus. De asemenea este confundat cu Sf. Ion (s. Janus) și în colindele religioase române.

Lui Hermes, i atribuiau tradițiunile grecesci cea de întâiu măsurătoare a pământului, γεωμετρᾶν ¹⁾. Același rol, i-l are Thot sėu Hermes în papirele vechi egiptene. Aici, el ne apare ca «măsurătorii ceriului și al pământului» ²⁾, și este organizatorul celor două lumi, de sud și de nord ³⁾.

Hermes, sub numele de «Sf. Ion», figurează și în colindele religioase române ca «măsurătorii al ceriului și al pământului» ⁴⁾, și ca «aducătorii al legilor divine» ⁵⁾.

2. Domnia lui Marte.

După domnia lui Hermes, succesiunea la tronul imperiului pelasg trece la Marte, pe care Grecii i-l numiau Ares.

¹⁾ Apollodori fragm. 30 (in Fragm. Hist. gr. I. 433).

²⁾ Pierret, *Le Panthéon égypt.* p. 13: (Thot) «*Calculateur du ciel et de ses astres, de la terre, et de ce qu'elle contient, dieu mesureur de la terre.*» — Cf. *Ibid.* Livre d. morts, p. 382. — ³⁾ Maspero, *Études*, II. 448.

⁴⁾ Colindă din com. Brădeanu (Buzău):

Este (Ion) Sfântul Ion,
Trimis de la D-zeu,
Ca să măsore pământul,
Pământul cu umbletul

Și cerul cu fulgerul;
Și umblară, cât umblară,
Tot pământul măsurară.
(Colecț. noastră inedită).

Apolloniu Rhodiu în *Argonauticele sale* (IV. 279) ne spune, că în Aea, capitala Colchilor (care se afla pe teritoriul Daciei), se păstrau nise columnne strămosesci, pe care erau indicate toate drumurile și limitele extreme, pentru cei ce călătoriau în ori ce parte, pe mare și pe uscat.

⁵⁾ Teodorescu, *Poesii pop.* p. 40:

Ci sunt sfânt, sfântul Ion,
Și-să trimis de Dumnezeu
Cu trei legi peste pământ:
Una-i legea crucei sfinte,
Alta-i legea cununiei

Și alta a sfântului botez;
Dumnezeu că m'a trimes,
Pământul să i-l măsur,
Pământul cu umbletul
Și ceriul cu cugetul.

Acastă măsurare a pământului stă în legătură cu formarea primelor comune, cu introducerea agriculturii și împărțirea hotarelor. Cf. pag. 941: Când s'a pogorît | Domnul pe pământ, | Sate a resădit, | Hotare a împărțit. — Aceeași tradițiune la Lucrețiu, V. 1109: *Et pecudes et agros divisere.*

În cele mai vechi liste egiptene, pe cari le aflăm la Manetho, Marte ne apare, ca domnitoriul peste Egipt, imediat după Typhon și Horus ¹⁾.

În Arabia, Marte era adorat sub numele de Θεὸς Ἄρης ²⁾, la Tertulian Dysares = Dus Ares ³⁾; în Chaldea, el era una din cele 12 divinități mari, ér în Assyria era considerat ca un rege vechi al acestei țări, care domnise după Ninus, fiul lui Saturn ⁴⁾.

Marte domnise și peste Scythia. După Herodot, a fost singurul între zei, căruia Scythii i ridicau temple și altare ⁵⁾.

Autoritatea și cultul lui Marte se estinsese și peste țările de apus.

În Italia, Marte a fost venerat ca cea mai veche și mai populară divinitate a triburilor pelasge: ante omnes Martem coluere priores ⁶⁾.

Ca divinitate principală figurează Marte și la Germani ⁷⁾.

În deosebire însă, Marte a fost considerat ca un rege vechi național al Geților și Dacilor. El este numit Mars Geticus ⁸⁾, Mars Dahus ⁹⁾, și Arimanius ¹⁰⁾, seî din țara Arimilor. Pe ăia sa o cheama Ἀρμάνια (= Arimana, Armăna). Reședința lui Marte se afla în munții Geților ¹¹⁾. El este domnul și protectorul câmpiilor getice ¹²⁾.

După Ovidiu, Geții erau adoratorii lui Marte ¹³⁾, și întreaga făptură lor era expresiunea cea mai fidelă a figurei și a calităților lui Marte ¹⁴⁾.

Geții, scrie Iornande, au fost în vechime așa de renumiți, în cât se spunea, ca Marte, zeul războiului, se născuse la dănișii ¹⁵⁾.

La Homer, Marte este numit: «ducele omenilor celor mai drepți» ¹⁶⁾; ér

¹⁾ Manethonis Fragmenta în Fragm. Hist. gr. Vol. II. p. 531 seqq. — Cf. Herodot, II. 62. 64.

²⁾ Suidae Lex. ad. voc. Θεὸς Ἄρης.

³⁾ Apolog. 24.

⁴⁾ Ioann. Antiocheni Chron. fragm. 5. — Cedreni Hist. comp. (ed. Bonn.) Vol. I. 30.

⁵⁾ Herodoti I. IV. 59—62.

⁶⁾ Ovidii Fast. III. 79.

⁷⁾ Taciti Hist. IV. 64.

⁸⁾ Ausonii Epigr. I. 7. — La Statiu, Silv. I. 2. 54: Geticus maritus (Veneris).

⁹⁾ Revue arch. Ann. 1882. 2. p. 352. Inscriptiune romană descoperită la Gourdain în Haute-Garonne.

¹⁰⁾ Plutarch. Them. 28 fine.

¹¹⁾ Val. Flacci Argon. VI. 619: Geticis veniens Gradivus ab antris.

¹²⁾ Virgilii Aen. III. 35: Gradivum patrem, Geticis qui praesidet arvis.

¹³⁾ Ovidii Trist. V. 3. 22: Marticolam Geten.

¹⁴⁾ Ovidii Trist. V. 7. 11—17.

¹⁵⁾ Iornandis De Get. orig. c. 6: Adeo ergo fuere laudati Getae, ut dudum Martem... apud eos fuisse dicunt exortum.

¹⁶⁾ Homeri Hymn. VII. 1—5: Ἄρης... δικαιοτάτων ἄγχι πατῶν.

ómenii cei mai drepți ai anticității au fost, după cum șcim, Abii, Hyperboreii și Geții ¹⁾, popóre, cari în mare parte, locuiau în regiunile de nord ale Istrului de jos.

Despre Marte, mai spuneau cei vechi, că a fost cel de întâiu, care a învățat pe ómenii să fabrice arme de metal, care a înființat oști armate ²⁾, și le-a învățat cum să lupte în război, din apropiere și din depărtare, în rânduiri strînse, uni lângă alții ³⁾.

Memoria lui Marte mai este și astăzi în deosebită onóre la poporul român. În tradițiuni și în cîntecele naționale epice, el figurază sub numele de Marcu (art. Marcu), o formă vechiă populară a numelui latin Mars ⁴⁾. La Romani, erau numiți Marci aceia, cari se născuau în luna lui Marte ⁵⁾.

Urmele acestui nume le aflăm în Transilvania încă înainte de cucerirea Romanilor. Una din cetățile vechi ale Daciei, situată lângă Mureș în apropiere de Uióra (Salinae), poartă la Ptolemeu numele de Marcodava (cetatea lui Marcu).

În cîntecele și în tradițiunile populare române, numele său consacrat este Marcu Vitézul, după cum, el este numit în inscripțiunile romane Mars Victor, ér la Homer Νικης εὐπολέμοιο πατήρ ⁶⁾, părintele învingerii în războie. În deosebire, spun tradițiunile române, că el a fost «Vitézul păgânilor» ⁷⁾ și «voinicul voinicilor» (eroul eroilor).

Marcu Vitézul are «oștire, câtă frundă, câtă érbă» ⁸⁾; el îngrijesce de apărarea națională a Românilor ⁹⁾, o tradițiune, pe care o avuse ca o moștenire vechiă și Romanii. Comandanții legiunilor romane, înainte de a pleca în război, intrau în sanctuariul lui Marte; aici atingeau lancea și scuturile sale cele sfinte și pronunțau cuvintele solemne: «Mars vigila!», Marte îngrijesce de noi! ¹⁰⁾.

¹⁾ Homerî II. XIII. 6. — Melae I. III. 5: Hyperborei... cultores justissimi. — Herodotî lib. IV. 93.

²⁾ Diodorî lib. V. 74. — Statî Silv. V. 2. 128.

³⁾ Aeschylî Choeph. v. 160.

⁴⁾ Une ori, el este numit Mărcociu, la Romani Mavors, Mavortius.

⁵⁾ Auct. Epit. de nom. rat. (o scriere ce se atribuia lui Val. Maxim): Marci, Martio mense geniti (Forcellini Lex. v. Marcus) — Cf. Mommsen, C. I. L. vol. I. p. 10: praenomen Marcus a Marte.

⁶⁾ Homerî Hymn. VII. 4.

⁷⁾ Com. Urlesci (Covurlui).

⁸⁾ Tocilescu, Măt. folkl. p. 1228.

⁹⁾ Revista crit.-lit. IV. 29:

Marcule, Vitézule,
Tu... de oști nu mai grijesci,

Că vin Turci și vin păgâni
Și tot duce din Români.

¹⁰⁾ Servius, Virg. Aen. VIII. 3.

Marcul Vitézul mai are în poemele istorice române și epitetul de Bolunul ¹⁾, un cuvânt, ce corespunde la o formă vechiă latină, Bellonus, după cum sora, orî soția, lui Marte era numită de Romani Bellona.

«Marcul Bolunul» este aceeași personalitate legendară cu Mars Bellicus la Ovidiu ²⁾, πολεμικός θεός la Plato ³⁾, πολέμων θεός la Cedren ⁴⁾ și Mars Beladon în inscripțiunile romane ⁵⁾.

Cetatea și reședința lui Marcul Vitézul se afla în Transilvania, în țera Streiului ⁶⁾; din care cauză, el este numit adese orî «Marcul, cel din Ardel» ⁷⁾, ér în poemele germane Marcholt von Sibenbürgen ⁸⁾.

După unele tradițiuni, Marcul Vitézul a fost un «Crai» al țărilor romănesci de la Dunărea de jos ⁹⁾. El detronizează pe Iov, împăratul din Țeligrad, și ajunge stăpân peste imperiu ¹⁰⁾.

Marte mai avea în antichitatea grecească și epitetul de πλώριος, gigantul ¹¹⁾, după cum tot ast-fel e înfățișat Marcul Vitézul în poemele epice române:

Și când s'a încălecat,
Pământul s'a cutremurat,
Norii s'aū imprăsciat,
Apa 'n Prut s'a turburat ¹²⁾.

Marcul Vitézul, întocma ca și Marte, este tipul eroului just; el este apărătorul dreptății și răzbunătorul injuriilor ¹³⁾.

¹⁾ Revista crit.-lit. An. II. p. 378. — Cf. ibid. An. III. 94. 301. 335.

²⁾ Ovid. Fast. III. 1.

³⁾ Platonis Cratylus (ed. Didot. I. p. 300).

⁴⁾ Cedreni Hist. compend. Vol. I. (Ed. Bonn.) p. 30.

⁵⁾ C. I. L. vol. XII. 503.

⁶⁾ Marienescu, Balade. I. 40: Sus la țera Streiului, | In cetatea Marcului. — Točilescu, Mat. folkl. p. 1071.

⁷⁾ Bugnariu, Musa Someșana. Balade. I. (1892) p. 72. — Gazeta Trans. Nr. 234. din 1887.

⁸⁾ Grimm, D. Heldens. (Göttingen, 1829) p. 212.

⁹⁾ Com. Albeni (Gorj); Rahman (Constanța).—La Virgiliu, Marte este rex Gradivus și Gradivus pater, Geticis qui praesidet arvis (Aen. X, 542; III, 35).

¹⁰⁾ A se vedé cântecul tradițional, ce-l publicăm mai la vale.

¹¹⁾ Homerî Il. VII, 200; XXI, 407.

¹²⁾ Com. Vutcani (Fălciu).—Aceleași versuri populare le întrebuințează și poetul Quintus (Posthomer. I. 686 seqq.), când ne descrie sosirea lui Marte la Troia, ca să lupte în contra Grecilor: τοῦ δ' ὁπὸ ποσσίν | ἄγχεα κίνετο μακρὰ, βαθὺρῶνχοι τε χαράδραι, | καὶ ποταμοί, καὶ πάντες ἀπειρέσιοι πόδες ἴδης |, «sub picioarele lui se cutremură răile cele lungi ale muntelui Ida, adâncimile isvórelor, riurile și tóte temeliile cele vaste ale muntelui.

¹³⁾ La Cătană (Balade, p. 33—34), Marcul se exprimă ast-fel: Că de când sunt eu pe lume, | Nimenea nu póte spune, | Să-l fi făcut ceva rău.

La Scyfi, simbolul lui Marte era o sabie vechiă de fer, ἀχιδάης σιδίρεος ἀρχαῖος, cărcia, densesii i oferiau jertfe de animale și o parte din prizonierii de război¹⁾.

Ca simbol sfânt, era adorată sabia lui Marte și de Romani. După Juvenal, Romanii făceau jurăminte pe sabia lui Marte²⁾.

O lance sfântă a lui Marte se păstra în Roma, în palatul cel vechiu al regilor de lângă muntele Palatin³⁾.

Tradițiunile despre sabia cea vechiă a lui Marte au existat în țările de la Dunărea de jos și în cursul evului de mijloc.

Istoricul Priscus, trimis de Teodosiu cel Tăbăr în legațiune la Attila, care se afla în Dacia, ne spune, că în timpurile acele, un păstoriu aflase din întâmplare, sabia cea sfântă a lui Marte, îngropată în pământ, pe care ducând-o la Attila, acesta s'a bucurat foarte mult de darul ce i se făcuse, crezând, că acum densul e destinat să domnească peste lumea întreagă⁴⁾.

O altă tradițiune ne spune, că Ardélul începe de la «Sabia Vitezlului» încolo, ér de acolo încóce este țera Barsei⁵⁾ sétu districtul Braşovului.

În onórea lui Marte, anul cel vechiu al Romanilor începea cu luna a treia a cãlindariului de astă-đi⁶⁾.

În luna lui Marte se începea o-dată anul agricol și civil și la poporul român⁷⁾. Atunci se făceau solemnitățile pentru întórcerea primăverei, și se recitaú colindele cele frumoșe agrare pentru eșirea țeranilor cu plugurile la câmp; atunci se făceau urările de anul noú, cu ramuri de pomî înmuguriți, orî înfloriți — sorcove morcove⁸⁾ — ceremonii, cari se celebréză astă-đi într'un mod anormal, în timpul ernel, la începutul lunei lui Ianuarie.

¹⁾ Herodoti I. IV. 62.

²⁾ Juvenalis Sat. XIII. 79. — Arnobius, Adv. gentes, lib. VI:

³⁾ Gellii N. A. IV. 6. — Servius, Virg. Aen. VIII. 3.

⁴⁾ Jornandis De Get. orig. c. 35: effossumque (gladium, pastor) protinus ad Attilam defert. Quo ille munere gratulatus, ut erat magnanimus, arbitratu se totius mundi principem constitutum. — La poporul român mai există și astăđi tradițiunea, că regii păgânilor, cari locuise mai înainte în aceste țări, aveau ca moscenire sabia D-zeului, care purta răsbóiele (Răspunsuri la Cestionariul nostru istoric).

⁵⁾ Com. Drajna de sus (Prahova).

⁶⁾ Ovid. Fast. III. 75: A te (Marte) principium Romano ducimus anno. — Censorinus De die natali, c. 20. — Macrobi Sat. I. 12.

⁷⁾ În Moldova, până în timpul lui Alesandru cel Bun, anul oficial începea în luna lui Martie. Veđi, Onciul, Datele cronicelor moldovenesci, p. 6 (206).

⁸⁾ La Romani, prima đi a lunei lui Martie încă era onorată cu frunze verđi. Ovid. Fast. III. 138: frondes sunt in honore novae.

Marcu Vitézul după tradițiunile române a fost contemporan cu Iancu împărat și cu fiul său Novac ¹⁾. Soția sa a fost Ana ²⁾, identică cu Ennyo, deia răsbóielor la Greci și cu Anna Perenna a Romanilor, a cărei sərbătóre era în 15 Martie ³⁾.

Marte, părintele lui Romul și Rem, pe care Romanii îl adoraú cu atâta onóre, a fost așa dar originar din Dacia. El este unul din reprezentanții cei mai ilustri din linia a doua a dinastiei divine ⁴⁾.

3. Răsboiul lui Marcu Vitézul cu Iov împăratul.

În literatura populară română, Marcu Vitézul, întocma ca Novac, își are ciclul său epic particular, în care se celebră răsbóiele, luptele și învingerile sale.

Originea acestor cântece istorice e foarte vechiă. Ele aparțin timpurilor eroice. Ele au trecut din generațiuni în generațiuni până în zilele noastre, se înțelege, cu modificări, mai mult, ori mai puțin, esențiale, în conținut și limbă, însă fondul lor este arhaic.

Cele mai importante poeme din acest ciclu se rapórtă la lupta Marcu Vitézul cu Iov împăratul.

¹⁾ În poemele epice române, Marcu apare ca nănașul lui Novac. Alexici, Texte, I. p. 10. — De asemenea în cântecul, ce ni s'a trimis din țera Hațegului, despre întemeierea Teligradului.

²⁾ Revista crit.-lit. II. 334. — Cf. Hasdeu, Etym. m. Rom. II. 1149.

³⁾ Ovid. Fast. III. 576: venit Gradivus ad Annam.

⁴⁾ Marcu Vitézul (său Marte al anticității) este și astăzi eroul principal în poezia epică a Slavilor de sud, unde el figură sub numele de Marko Kraljević (Marcu, fiu de rege). Însă, cântăreții peninsulei balcanice au format din tipul lui Marte (din Marko Kraljević cel vechiu) un erou național slav, pe care apoi l'au confundat cu un așa numit Marko, fiul regelui Vucașin (1367—1395). Despre acest Marko din urmă, istoria ne vorbește foarte puțin. După ce a fost alungat de rivalii săi naționali din moscenirea părintească, el a intrat în serviciile armatei turcesci și s'a luptat ca vasal al Turcilor în contra creștinilor. El luase parte la răsboiul lui Baiazet în contra lui Mircea cel Mare și a căzut în lupta sângeroasă întâmplată în 10 Oct. 1394 la Rovine, în apropiere de Craiova, când se spune, că nori de săgeți, aruncate de ostașii lui Mircea, acoperise ceriul. Cu toate că în poemele sêrbesci, despre Marko Kraljević, s'au amestecat multe evenimente din timpurile mai nouă, ele însă mai conțin și astăzi unele elemente importante din legendele cele vechi despre Marte și din poemele epice ale poporului român. Chiar și epitetul de «Kraljević» (fiu de rege, Königssohn) este numai o simplă traducere slavică a cuvintelor românești «fior de împărat», un titlu, pe care unele poeme române îl atribue lui Novac și lui Iovan Iorgovan (Saturn și Hercule).

Saturn a fost detronat de Joe, după cum ne spun tradițiunile vechi. Însă domnia politică a lui Joe peste țărilor din nordul Istrului, n'a fost nici o-dată recunoscută ¹⁾. Imperiul său se estindea numai în părțile meridionale, peste Elada, Egipt și Fenicia.

În poemele române despre Marcul Vitezul, Joe figurează sub numele de Iov împăratul. Reședința sa este în Țeligradul preistoric, în Theba din Egiptul de sus, numită de autorii grecesci și *Diospolis*, adică Cetatea lui Joe.

Iov împăratul, ca se-și afirme drepturile sale de singur stăpânitoriu al lumii vechi, vine cu răsboiul asupra țărilor din nordul Dunării de jos, în timpul, pe când Marcul Vitezul se afla dus într'o expedițiune, în părțile de apus.

Iov dărâmă și pustiesce Cetatea Marcului din țera Streiului, robesce pe soția acestuia și plăcă înapoi la Țeligrad.

Marcul însă întorcându-se din răsboi și aflându-și Cetatea dărâmată, alérgă îndată la Țeligrad, ca se-și răsbune asupra lui Iov pentru injuriile și devastările, ce i le făcuse.

Acastă luptă a lui Marcu cu Iov este întâișată într'o poemă populară din Transilvania în modul următoriu. Mama sa i ȃice:

«Tu Marcule, fétul mieu,
Maî bine nu te-ași fi avut eû!
Când de-acasă ai eșit,
La tine că a venit
Iovu din Țeligrad
Și cetatea ți-o spart,
Nevasta ți-o luat
Și pe mine m'o călcat
Cu potcova calului
Pe fața obrazului».

Apoi Marcu așa ȃicea,
«Taci mamă, nu blăstema,
Că Dumneȃeu de mi-o ajuta,
Nici oiă bé, nici oiă mânca,
La Țeligrad oiă alerga

Și pe Iov l'oiă aședa!
Apoi pe cap se fărinoșă,
Peste haine vitejesă,
Lua negre călugăresă,
Murgul că și-l închina
Și pe el încăleca...
Nici prânzu că nu trecea,
În Țeligrad se opria,
În mijlocul piațului,
Chiar la curtea Iovului;
Și de afară că striga:
«Iovule, Măria ta,
M'ași ruga de Dumnia-ta,
Să mă ajutori cu ceva,
Că mi s'o spart mânăstirea,

¹⁾ Păstoriul cyclop din nordul Thraciei răspunde lui Ulysse, că ei nu au nici o frică de Joe, pe care i-l adorăȃ aceia, cari locuesc în ȃinuturi depărtate (Odys. IX. 275). Un alt gigant din regiunile Mării negre răspunde Argonauȃilor, că «Joe domnesce peste alte ȃinuturi» (Val. Flacc. Argon. IV. 219: *aliis rex Jupiter oris*). În religiunea cea vechiă a Germanilor, încă nu aflăm nici o urmă despre cultul lui Joe. Grimm, D. M. p. 108: Das auffallendste ist, dass Jupiter (als Gottheit im ältesten Deutschland) nicht vorkommt.

De nu mai pot sluji într'însa».

Iovu, dacă-l audia,
O feréstră deschidea
Și din gură așa dicea:
«Precum dîci, te-ași ajuta,
Da, mă tem că mi 'nșelă,
Că-mî pare că murgul tēu
L'am mai vîd(u)t unde-va eū».

Éră Marcu așa dicea:
«Póte că l'ai mai vîdut,
C'aséră l'am dobîndit,
Cînd pe Marcu l'am prohodit...
Dacă nu cređi, vino și veđi,
Ia pomana Marculuî,
Tocma de la capu luî,
Pomană din comandare,
O-am adus de arătare».

Iovu afară că eșia,
Pomana că o lua
Și din gură cuvînta:
«Te, căniî orașuluî,
Mîncăți pomana Marculuî!»
Pe Marcu 'n lontru-l băga,
Béuturî domnescî i da
Și mîncărî împărătescî.
Iovu afară mergea,
Și 'n oraș așa dicea:
«C'am ajuns acele ȓile,
C'o perit Marcu din lume;
Acum oiū trăi cum oiū vrea,
Că-î lumea pe mîna mea».

Iovu în lontru că intra,
Tare rău se supăra
Și din gură cuvînta:

«De treî ȓile și treî nopți,
Beî béuturî domnescî
Și mîncărî mîncărî împărătescî,
Orî să jocî, orî să plătescî».

Éră Marcu așa dicea:
«De-or juca călugărîi,
Or răgni ca bivoliî,
Că tu nici nu te gîndescî,
Că cu cine vorovescî».
Cătră ușă se 'ntorcea,
Numa-un pic se scutura,
ȓipă haine călugărescî,
Rēmân albe vitejescî.
Iovu că se 'nspăimînta
Și din gură așa dicea:
«Lasă-mă nevătămat,
Cum Dumneȓeu m'o lăsat,
Că io ție î-ți voiū da
Împărăția jumătate
Și averea a treia parte
Și poți fi craiū lângă mine
Și-î trăi bugat de bine».

Éră Marcu așa dicea:
«Sciū io bine că mi-aî da,
Da ție nu m'oiū ruga,
De io singur mi-oiū lua
Avuție cât oiū vrea;
Împărăția a fi a mea,
C'amu escî pe palma mea».
Paloșul că mi-l scotea,
Micî dăraburî i-l tăia
Pe feréstă-l arunca.
Marcu umbla prin ȓeligrad,
Gîndeaî, că el e împératl¹⁾.

Marcu Vitézul avuse mai multe răsbóie și cutrierase aprópe tóte țările lumîi vechî. În una din poemele epice române, el ȓice despre sine:

Cu câte oști aū fost pe pămînt,
Cu tóte, eū m'am bătut »).

¹⁾ Comunicat de Părintele Ion Pasca din com. Geaca, comitatul Solnoc-Dobăca în Transilvania.—Cf. Revista crit.-lit. An. II. 264.—Variante, la Tocilescu, Mat. folkl. p. 1071.—Jarnik și Barseanu, Doine, p. 485.

²⁾ Com. Mărgineniî de sus (Prahova).

Răsbóiele lui Marte (Marcul Vitézul) avuse de scop restabilirea autorității și integrității imperiului divin pelasg.

Memoria acestor lupte și învingerile a resonat mii de ani în cântecele și în tradițiunile tuturor popórelor.

4. *Domnia lui Hercule* ('Ηρακλῆς, *Hercules*, *Herclius*).

Cel mai vechi reg, care a domnit peste Egipt, nu era de origine africană. El aparținea populațiunii celei imense pastorale din nordul Thraciei, care în curs de mai multe secole se revărsase fără întrerupere peste țările de amădă-qi și de apus.

În aceste timpuri, valea Nilului său Egiptul constituia numai o simplă provincie a marelui imperiu pelasg, supus dinastiei Arimilor său Piromilor.

Noi vom urma ast-fel în acest studiu, seria regilor vechi, care a domnit peste părțile de sud și peste părțile de nord, la Nil și la Dunărea de jos, după cum ne-o prezintă anticitățile egiptene, ér de altă parte cântecele noastre epice, singurele fântâni indigene, ce ne-au rămas din aceste timpuri obscure despre viața și faptele acestor regi.

După Marte, domnia politică peste valea Nilului trece la Hercule; așa ne spun fragmentele, ce ne-au rămas din istoria preotului Manetho.

Hercule, contemporan cu Saturn și Atlas, cu Joe și Osiris, a avut un rol însemnat în istoria civilizațiunii pelasge.

În fântânile grecesci și în tradițiunile române însă, el ne apare mai mult ca un căpitan mare de oști în serviciul regilor meridionali, care aspira la tronul și la moscenirea lui Saturn.

În timpul expedițiunii lui Osiris, Hercule este însărcinat cu apărarea militară a Egiptului; ér în războiul cu Giganții, el este căpitanul suprem peste oștirile, ce le adunase Joe din părțile meridionale ale imperiului.

Mai târziu, el ne apare în serviciile regelui Eurysteu din Mycenă. Din ordinul acestuia, Hercule eșecută mai multe lucrări grele, numite de autorii latini aerumnas, și întreprinde mai multe expediții în regiunile din nordul Eladei.

El este cel de întâiu, care a intrat cu o flotă puternică de război în apele Dunării, ca să ocupe țera lui Geryon. Pentru această expediție grea, după cum scrie Diodor, el pregăti o flotă magnifică de război și strânse o mulțime mare de trupe alese, demne de această expediție, fiind-că se răspândise faima prin totă lumea, că Chrysaor (tatăl lui Geryon) își căpătase numele său de la averile sale cele imense, și că avea trei fi, renumiți

pentru virtutea lor fizică corporală și pentru vitejiile lor în războaie. Geryon, și cei doi frați ai săi, i-și împărțise forțele lor cele mari de război în trei corpuri, însă Hercule i învinse pe toți trei în lupte singulare, le cuceri țera și le luă cireșile cele făimose de boi ¹⁾.

În aceste timpuri, regiunile din părțile de apus ale muntelui Atlas (seu ale Carpaților meridionali) se numiau Hesperia ²⁾, «țera de la scapătat», la Virgiliu: *juxta solem cadentem*. Asupra acestei regiuni, care ajunsese celebră pentru avuțiile sale cele mari de aur și de turme, a fost îndreptată expedițiunea cea legendară a lui Hercule, pe care poeziile vechi ne-o înfățișează sub numele de «Răpirea merelor de aur de la Hesperide».

Sub o formă poetică, ni s'a păstrat și memoria unei alte expedițiuni a lui Hercule în Istria ³⁾, la Hyperborei, ori în Scytia, când Hercule urmăresce cerbóica cu cornele de aur, pe care o fică a regelui Atlas o consecrase Dianeî.

Probabil, că în aceste regiuni s'au petrecut și luptele sale cu Zetes și Calais, fii regelui Boreas, și războiul ce-l avuse dânsul cu Hippolyta, regina Amazónelor, o fică a lui Marte.

Despre Hercule se mai spunea, că a tăiat munții cei înalți ca să deschidă un drum către părțile de apus ⁴⁾, numit mai târziu «calea lui Hercule», că el a derivat riuri, a desecat lacuri și bălți și a ucis cele mai periculoase fere sălbatice ⁵⁾.

Lui Hercule i se mai atribuia și ridicarea celor două colonne grandioase de lângă Oceanos, seu din țera numită Atlantis; fie, că aceste colonne erau monumente ale expedițiunii sale în contra lui Geryon, fie, că ele erau destinate să indice stâncile și strămtorile cele periculoase ale riului Oceanos seu punctele extreme, până unde se putea naviga pe acest fluviu, atât de important în istoria lumii vechi.

Despre Hercule se mai spunea, că el cutrierase întrégă lumea vechiă până în India și până la Oceanul de apus; expedițiunii, al căror scop politic a fost, fără îndoieală, să readucă éráși vechile provincii ale imperiului pelasg sub o singură autoritate, sub o singură monarhiă.

La Homer, el are titlul de ἀναξ ⁶⁾; în inscripțiunile grecesci este numit βασιλεύς ⁷⁾, ér în cele romane mai are și epitetul de Augustus ⁸⁾.

¹⁾ Diodor. Sic. I. IV. 17 și 18.

²⁾ Ovidii Metam. IV. 628: *Constitit Hesperio, regnis Atlantis, in orbe*. — Ibid. (IV. 214), polul nordic al ceriul (Geticus polus) este numit Axis Hesperius.

³⁾ Pindari Ol. III. 45.

⁴⁾ În scrierea, atribuită lui Aristotele, Mirab. auscult. § 85. — Livii Hist. Rom. V. 34. 6. — Siliu Ital. III. 495. — ⁵⁾ Plato, Critias (Ed. Didot, v. II, 255. 45).

⁶⁾ Homerii Hymn. XIV. — ⁷⁾ C. I. Gr. nr. 5986. — ⁸⁾ C. I. L. vol. III. nr. 1025, 1339.

La Herodot, el figurează ca părintele lui Agathyrus, care domnise peste regiunile de lângă Mureș, al lui Scythes, cel de întâiu întemeietor al dinastiei naționale a Scyților și al lui Gelonus, primul rege al Gelonilor.

Hercule străbătuse și ținuturile cele vaste ale Scyției și Germaniei. La Scyți era venerat ca un deș 1) și era cântat la Germani ca cel de întâiu eroi al timpurilor vechi 2).

În Dacia 3), era adorat ca un geniu local al apelor calde, ce isvoresc din munții Mihadiei 4). Herodot amintesc, ca un fel de antichitate memorabilă, urmele sale lungi de două coși, imprimate în o stâncă de lângă riul Tyras (Nistru).

Hercule avuse o autoritate supremă în regiunile de la Carpați și Marea neagră. În această calitate, el se folosise ca un adevărat despot de puterea și prestigiul său. El detronizează și distribue regate, organizează viața publică, socială și religioasă a ținuturilor ocupate și pedepsește cu severitate pe cei împi și neascultători. Ne putem ast-fel explica, pentru ce el ne apare în istoria lui Manetho ca un rege al Egiptului, ér în inscripțiunile grecesci cu titlul de βασιλεύς.

Armele sale obicinuie erau cele din nordul Istrului de jos: arcu, paloșul (ἄρπη) și măciuca (busduganu). El învățase arta de a încorda și trage cu arcu de la un Scyt cu numele Teutarus și a fost considerat ca cel mai vestit arcaș al timpurilor preistorice.

După genealogiile grecesci, Hercule a fost fiul lui Joe, însă al lui Joe celui mai vechi 5), și era numit în inscripțiunile latine: Herclus Jovius și Hercules Jovius 6).

1) Herodot lib. IV. 59.

2) Tacit Germ. c. 2: Herculem memorant, primumque omnium virorum fortium ituri in praelia canunt. — 3) C. I. L. vol. III nr. 1566.

4) După tradițiunile populare din Bănat, Iovan Iorgovan (Hercule) petrecea în pescerea de lângă băile cele vechi ale Mihadiei, numită «Pescerea lui Iorgovan». Aici, la apele cele calde de lângă Cerna, este localizată și legenda despre uciderea leului (orî leilor) din pădurile Nemei.

El din pescere-mi pleca
Și la Cerna doboră...
Treî leî că se scâlda...
Pe tus-treî i omoria

Și pieile le lua,
Cu ele se îmbrăca
Și mai departe pleca.

(De la un cântăref popular din Pecineșca).

Stephan Byzantinul (v. Ἀπάρουρον) încă amintesc de o pescere din regiunile Giganților, în care petrecuse Hercule.

5) Cicero, N. D. III. 16: antiquissimum (Herculem), Jove natum, sed antiquissimo item Jove.

6) A se vedé mai sus p. 451.

În tradițiunile populare române, el figurează sub numele de «Iovan Iorgovan, braț de busdugan», «Iorgovan, cel tare și mare» ¹⁾ și este unul din eroii naționali cei mai iluștri ai țărilor de la Dunărea de jos.

Numele său de Iovan ne indică, că era fiul lui Iov (Jovis antiquissimi), ér conumele său de Iorgovan corespunde la forma grecă de Γεωργός (Agricola), fie, că el însuși a tras cele de întâi brasde cu plugul, fie, că era considerat ca fiu al lui Ζεύς Γεωργός ²⁾.

În cântecele epice române, el este numit «fior de Râmlean» ³⁾, Căpitan Râmlean ⁴⁾ și un «Român vitez» ⁵⁾, după cum ne apare și în inscripțiunile romane cu numele de Hercoles Romanillianus ⁶⁾.

Un fiu al său se numia Chromis (Χρόμις) ⁷⁾; la Siliu, cu formă de acusat, Chromin ⁸⁾.

Mama sa era numită de autorii grecescri Alcmene; formă coruptă din Al(c)mana = Armana, după cum însuși Hercule era numit Almannus de Germanii cei vechi ⁹⁾.

În fine, el este numit și «fiu» de împărat ¹⁰⁾.

După originea sa, Hercule era așa dar un fiu al patriei barbare din nordul Istrului de jos și de naționalitate Arim.

Îconă lui Hercule, ca emblema a vitejiei și a învingerii, se pare că a fost în us și în țările Daciei. Două steguri de război al lui Stefan cel Mare, cari se păstrează astăzi în mănăstirea Zographos din muntele Athos, ne înfățișează imaginea sfântului George (Hercule) cu hydra cea fabuloasă învinsă și cădută sub piciorurile sale. La a. 394, Theodosiu cel Mare, în lupta ce o avuse cu Eugeniu, care usurpase tronul lui Valentinian II, adresându-se către ostașii săi le dice: în fruntea oștirilor noastre este crucea, ér în fruntea glótelor inimice este imaginea lui Hercule ¹¹⁾.

¹⁾ Tocilescu, Mater. folk. p. 1271.

²⁾ C. I. Gr. nr. 523.

³⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 419.

⁴⁾ Alecsandri, Poesii pop. p. 14.

⁵⁾ Cătană, Balade, p. 49.—Alexici, Texte, I.—Ca Hercules Victor în Acta fr. Arv. (Henzen, p. CXLII).

⁶⁾ Fabretti Closs. ital. p. 584. (Orell, nr. 1607).

⁷⁾ Statii Theb. lib. VI. 346. — ⁸⁾ Sil. Ital. Pun. I. 442.

⁹⁾ Dupuis, Origine d. tous les cultes. Tome VI. 442: L'Hercule agenouillé... Chez les, anciens Germains, almannus.

¹⁰⁾ Cătană, Balade, p. 56.—Alexici, Texte, I, p. 109.—Gazeta Trans. Nr. 140. 1894.

¹¹⁾ Theodoret Ep. Cyri Eccl. Hist. lib. V. c. 24: Hunc enim exercitum crux; hostiles vero copias imago Herculis antecedit.

O cestiune mai dificilă ne prezintă numele său grecesc de Ἡρακλῆς; în limba latină Hercules, Hercoles și Hercles, ér în inscripțiunile etrusce Hercele, Herce și Ercle ¹⁾.

Forma acestui nume nu se poate explica, nici din limba egipteană, nici din ce-a grecescă.

În tot cazul însă, noi avem aici numai un simplu epitet, după cum sunt aproape toate numirile, ce le avuse deii anticiității.

Hercule, sub numele de Ἀρχαῖος, figurează și în listele egiptene ale regilor din dinastia păstorilor ²⁾, după cum, el este numit «fior de mocan» și în poesia populară română ³⁾. Fără îndoială, că Ἀρχαῖος este același nume cu Hercules la Romani și cu Ercle la Etrusci.

După Homer, Hercule a fost cel mai mare măiestru în lupta cu arcu ⁴⁾. El mai avea la Greci și epitetul de τοξοφόρος ⁵⁾, rom. arcaș.

Apollo, care avea de asemenea epitetul de τοξοφόρος ⁶⁾, mai era numit de Greci și Ἀρκας ⁷⁾, cu toate că, după origine, nu era din Arcadia.

Epitetul de «arcaș mare», îl are Hercule și într-o colindă religioasă din Bănat, unde însă numele său epic a fost înlocuit cu al sfântului «Petre» ⁸⁾.

Se pare ast-fel, că etimologia numelui Ἡρακλῆς, lat. Hercules, se reduce la un cuvânt vechi pelasg, format din aceeași rădăcină cu românescul «arcaș» ⁹⁾.

5. Domnia lui Apollo (Ἀπόλλων, Apulu, Aplus, Belis).

După Hercule, în listele lui Manetho figurează Apollo; ca rege al Egiptului ¹⁰⁾.

La Homer, Apollo are adese ori titlul de βασις (rex, imperator) și domnesce «peste toți muritorii» ¹¹⁾, ér în inscripțiunile grecesci este numit și βασιλεύς ¹²⁾.

¹⁾ Fabretti Gloss. Ital. p. 583.

²⁾ Manethonis Fragm. (in Fragm. Hist. gr. II. 568. 570).

³⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 415. — ⁴⁾ Homeri Odys. VIII. 225.

⁵⁾ Euripidis Troad. 802.

⁶⁾ Homeri Hymn. in Apoll. 13. 126.

⁷⁾ Fragm. Hist. gr. II. 133. — ⁸⁾ Alexici, Texte, I. p. 156.

⁹⁾ În limba grecescă, forma vechiă pelasgă «arcus» se pretacuse în ἔρκος (armele, cari încegeau ore-cum corpul). În limba populară română aflăm și forma de harc = arc.

¹⁰⁾ Fragm. Hist. gr. II. 531.

¹¹⁾ Homeri Hymn. I. Apoll. 29: πᾶσι θνητοῖσιν ἀνάσσεις. — Cf. ibid. 69.

¹²⁾ C. I. Gr. nr. 1946.

După origine, Apollo a fost Hyperboreu, său din regiunile de nord ale Istrului de jos ¹⁾. Mamă-sa, o fată hyperboreă ²⁾, era numită Latona, gr. Λήτω, Λατώ și Λάτων, adică femeia de origine latină.

Diana, sora lui Apollo, după cum ne spune poetul Pindar, încă petrecea în țera de la Istru ³⁾. Pe o inscripțiune romană de pe țărmurile Dunării de jos, ea este numită «Diana regina» ⁴⁾.

Templul cel renumit al lui Apollo Hyperboreul se afla în insula cea sfântă de la gurile Dunării ⁵⁾, numită în vechime Leuce (Alba), astă-dî «insula Șerpilor».

Apollo, scrie Maniliu, a fost adorat cu deosebită onoare în toate regiunile Pontului euxin ⁶⁾.

Inscripțiunile grecesci și cele romane amintesc de cultul său în orașele Istros, Calatis și Tomis.

Păstorii hyperborei din munții Riphei, i sacrificau în fie-care an ecatombe de asini ⁷⁾. Săgeța lui Apollo, cu care ucisese Cyclopii, cari fabricase fulgerile lui Joe, a fost îngropată în munții Hyperboreilor (Carpați), după cum spun legendele vechi ⁸⁾.

Apollo, ca divinitate a sorelui, este reprezentat adese ori pe monetele naționale ale Daciei sub numele de ΠΙΛΥC = Aplus și ΔΚΥ = L(u)cu ⁹⁾.

La Greci, el era numit și ΔικαιοC (justus, juris peritus) ¹⁰⁾, probabil avându-se în vedere originea sa din țările Daciei (Dicia la Ulpian), după cum la Homer, Abii din nordul Thraciei, ér la Herodot, Geții, erau numiți δικάϊστατοι ἀνθρώπων și δικάϊστατοι Θρηκων.

Apollo este înfățișat și pe patera cea frumoasă din tezaurul de la Petrosa, cu grifonul Hyperboreu odihnind lângă picioarele sale ¹¹⁾.

¹⁾ Ciceronis N. D. III. 23: tertius (Apollo) Jove tertio natus, et Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse. După poetul Antimach, Hyperboreii, erau același popor cu Arimaspii, adică Arimii (Suida, v. Αριμασποι și Τπερβόρειοι). — Diodori Sicul. II. 47.

²⁾ Herodoti lib. IV.

³⁾ Pindari Olymp. III. 26—27: γαίαν Ἰστροίαν

⁴⁾ C. I. L. vol. III. nr. 7423.

⁵⁾ Diodor. Sic. II. 47. — Cf. mai sus p. 77.

⁶⁾ Manili Astron. IV v. 753.

⁷⁾ Pindari Pyth. X. v. 33 seqq.

⁸⁾ Hygini Astron. II, v. Sagitta. Hanc autem sagittam in Hyperboreo monte Apollinem defodisse...

⁹⁾ Archiv d. Vereines f. siebenb. Lndkde. XIII. Taf. XIV. 1. 2. — Froehner, La Colonne Trajane, pag. VIII. — Veđi mai sus p. 127.

¹⁰⁾ Plinii lib. XXIV. 8. — Preller, Gr. Myth. I. 172.

¹¹⁾ A se vedé p. 613.

În orașul Apulum al Daciei, Apollo era ȳeul cel m i adorat după Jupiter optimus maximus. Aici el este invocat sub numele de Apollo; deus Apollo praestantissimus; Deus bonus puer posphorus Apollo Pythius; Bonus puer; Bonus deus puer posphorus¹⁾ Fără  ndoiel , că Apollo era ȳeul tulerar al orașului Apulum, numit la Ovidiu Apulus²⁾. Am putea chiar să presupunem, că reședința cea vechi  a lui Apollo se aflase la Apulus s u Apulum, cu atât m i mult, că grifonul Hyperboreilor ne indică munșii cei avuși de aur ai Daciei și cari sunt în nemijlocită apropiere de vechiul Apulum.

Numele său de Ἀπόλλων, nu este grecesc. Acest cuv nt aparține limb i pelasge, ce se vorbea în nordul Thraciei, și avuse la început înțelesul de Albus (rom. alb, art. albul,  r ca nume familiar Albul).

La Enniu, albu' este un epitet al S relui. Latinii, scrie Macrobiu, numiau pe Apollo «S rele»³⁾. Sabinii, ne spune Festus, ȳiceau alpus⁴⁾, în loc de «albus»,  r la Etrusci s u Turseni, Apollo era numit Apulu și Aplus⁵⁾, după cum ne apare și pe monetele naționale ale Daciei, putem ȳice, ale Agathyrsilor.

 n părșile de sus ale Italiei, Apollo m i era numit și Belis⁶⁾, un cuv nt, ce avea același înțeles cu albus, rom. «b l.»⁷⁾

 n vechia literatură grecesc , Apollo m i avea și epitetul de Λύκιος⁸⁾, un cuv nt, ce deriva de la λευκός, «alb», «luminos», după cum la Romani, Apollo era numit și deus lucoris⁹⁾,  r pe monetele naționale ale Daciei ΛKV = L(u)cu.

Atributele sale caracteristice erau: grifonul, simbol al domniei sale peste munșii de aur ai Hyperboreilor, corbul lui Novac (Saturn) și șoimul lui Montu (Uran)¹⁰⁾.

¹⁾ C. I. L. vol. III nr. 986. 989. 990. 991. 1130—1138.

²⁾ Ovidii Consol. ad Liv. v. 588:

Danubiusque rapax, et Dacius orbe remoto

Apulus...

³⁾ Macrobi. Sat. I. 17; latinitas eum... Solem vocavit. —  n legendele mitologice române: «Și Albul, ce domnesce pe două-ȳeci de raiuri» (Hasdeu, Etym. M. I. 762).

⁴⁾ Festus (ed. De Ponor, p. 3): album quod nos dicimus, Sabini tamen alpum dixerunt.

⁵⁾ Corssen, Sprache d. Etr. I. 817. — Preller-Jordan, R m. Myth. I (1881), 302.

⁶⁾ Herodiani Hist. Rom. VIII. 7.

⁷⁾ Vechiul Apulum (pe Tab. Peut. Apula) este numit în documentele medievale Alba,  r în graiul poporului român Bălgrad.

⁸⁾ Macrobi. Sat. I. 17. — ⁹⁾ Preller-Jordan, R m. Myth. I. (1881), 264.

¹⁰⁾ Homer  Odys. XV. 526. — Plerret, Le Panthéon  gypt. 43.

Apollo după cum ne spun tradițiunile grecesci, servise în tinerețele sale ca păstoriu la regele Admet din Thessalia și pădise cireșile de boi ale regelui Laomedon din Troia.

Acastă tradițiune o aflăm și în literatura populară română.

Într'un cântec epic bătrânesc ¹⁾, el figurează ca cioban său păstoriu de oi. În această poemă, ne spune dânsul, că în urma răsmirișilor, ce se întem-plase în această țară, a rămas fără părinți, ast-fel, că a trebuit să se facă cioban. În această calitate, dânsul a servit 9 ani la trei stăpâni; el este frate cu Tipocraiū (Typhon din tradițiunile grecesci) și amândoi sunt fiți «Dom-nului Mihnea Vodă», înțelege: Manea-Vodă (Novac cel bătrân, Saturn). Ca semn al descendenței sale din familia domnască, el avea scris pe spate un lucifer și alți doi pe umeri ²⁾.

În colindele populare române, resturi ale unor imne vechi religioase, Apollo este celebrat ca divinitate a sôrelui și a luminei, ca «Bunul Ddeu, cel mititel și înfășețel» ³⁾, numit Bonus deus puer în inscripțiunile Daciei și este invocat sub numele de: «Leer, Leer și-a nost Domn» ⁴⁾, «Ler Domn, Domn de al nostru» ⁵⁾, și «Leru-î, Dómne, tinerel» ⁶⁾.

Curțile, în cari se află dânsul, sunt domnesci, d'albe împărătesci, înalte împărății.

În aceste colinde, cuvântul Leer său Ler este numai un epitet arhaic al lui Apollo. Forma cea vechiă a cuvântului era în limba latină Liber, cu înțelesul de «prunc» său «copil mic» (parvulus).

După cum ne spune Cicero, Apollo mai era numit și Liber în ținuturile grecesci, adică în părțile de răsărit ale Europei ⁷⁾. Romanii însă îl confundară cu «Liber pater», un nume, pe care dânsii îl atribuiau lui Bacchus.

Sub numele de Liber, figurează Apollo și pe o inscripțiune romană din Dacia ⁸⁾ Sora lui Apollo, Diana, încă este numită Libera ⁹⁾.

¹⁾ Toellescu, Mater. folkl. p. 1236:

D'aveam d'un tată bătrân,

D'aveam și d'un frățior,

Î-l chiuma Domn Mihnea-Vodă;

Îl chiuma Domn Tipocraiū.

Ca fiu al lui Saturn, ne apare Apollo și în Analele feniciene. (Fragm. Hist. gr. III. 568. 2. — Cf. Diodor. I. 13).

²⁾ Plinii I. XXII, 2: maresque etiam apud Dacos et Sarmatos corpora sua inscribunt.

³⁾ Teodorescu, Poesii pop. — Sblera, Colinde. — Colecțiunea noastră inedită.

⁴⁾ Colindă din com. Ciubanca (Transilvania).

⁵⁾ Colinda din j. Vlașca (Col. noastră). — ⁶⁾ Daul, Colinți, p. 44.

⁷⁾ Cleero, Verr. IV. 5: Quid? ex aede Liberi simulacrum Aristaei non tuo imperio palam ablatum est?... Aristaeus, qui, ut Graeci ferunt, Liberi filius.

⁸⁾ C. I. L. vol. III. nr. 1680.

⁹⁾ C. I. L. vol. III. nr. 1095: Triformis Libera. — Cf. Virg. Aen. IV. 511.

Frigienii, după cum ne spune Macrobiu, celebrau la începutul primăverii, în ziua a 8-a a calendelor lui Aprile, o sărbătoare solară, sub numele de Hilaria¹⁾. Pe o inscripțiune romană de la Naissus, din Mesia de sus, Diana figurază sub numele de Hilara. O fică a lui Apollo are în Carminele cyprice numele de Hilaira²⁾. Se pare ast-fel, că aceste numiri, de «Hilaria», «Hilara» și «Hilaira», sunt numai simple forme literare ale unor invocațiuni populare, ce se adresa divinităților luminei, după cum în colindele române, Apollo («Liber» său «Ler Domnul») este invocat și sub formele de: «Ha! Leru-m! Dómnne», «Aler oiú Dómnne» și «Eler Dómnne»³⁾.

6. Alți regi din dinastia divină.

I. Vulcan (Ἡφαίστος, Ὀψας).

În vechile tradițiuni egiptene și feniciene se mai face amintire și de alți regi din dinastia divină, a căror ordine cronologică nu se poate fixa, însă ale căror nume mai resună și astăzi în cântecele epice române.

După Manetho, cel de întâiu rege, care a domnit peste valea Nilului, anterior chiar lui Montu său Uranos, a fost Vulcan⁴⁾, considerat de Egipteni ca zeu al focului, al sôrelui și al luminei.

Patria lui Vulcan a fost, după Homer, lângă Oceanos potamos, acolo unde se născuse toți deii. Un fiu al lui Vulcan se numise Ardalus⁵⁾, termin eponim, ce ne indică, că Ardélul, său Transilvania de astăzi, a fost patria originară a lui Vulcan și a fiului său.

Acest Ardalus, după cum ne spun tradițiunile grecesci, inventase fluera (αὐλόν), instrumentul cel mai vechiu de muzică al popoarelor de ginte latină, ale cărui sunete dulci și melodioase răsună departe⁶⁾.

¹⁾ Macrobii Sat. I. 21: celebratur laetitiae exordium a. d. octavum Kalendas Aprilis: quem diem Hilaria appellant, quo primum tempore sol diem longiorem nocte protendit. — Cf. Vopisc. Aur. c. 1. — ²⁾ C. I. L. v. III nr. 1680. — Cypria carmina. 7.

³⁾ Colecțiunea noastră inedită. — Cantemir, Hronicul, ed. 1901, p. 217: ni-a povestit un voinic, Preda Stambol, Român, din țera Muntenescă... precum în țera Românescă, aproape de Dunăre, pe malul Oltului se se fie vădend nisce temelii ca de Cetate, cărora țeranii de pre acolo... din bătrânii lor apucând le dăc curțile lui Ler împărat, precum și în colindele anului nou, și astăzi au luat de pomenesc Ler Aler Domnul. — O tradițiune populară din comuna Cióra-Doicesci (Brăila): se dăce, că Ler a fost un împărat, de la care au început colindele.

⁴⁾ Manethonis Fragmenta (in Fragm. Hist. gr. II. 527).

⁵⁾ Pausaniae Gr. Descr. II. 31. 3.

⁶⁾ Aceeași tradițiune și în colindele religioase române, cu deosebire, că «fluera de aur,

La Greci¹⁾, Vulcan era numit Hephaistos, ér la Egipteni Opas¹⁾; un nume ce aparține limbei populare pelasge din părțile de nord ale Istrului.

Grecii, după cum scrie Herodot, onorau sărbătorea lui Vulcan cu o ceremonie caracteristică. Cei ce luaș parte la această festivitate alergau pe strade cu lămpile aprinse²⁾.

În anticitate, Vulcan era venerat nu numai ca deș al faurilor, dar tot-o dată și ca deș al flacării, ca flamma lucens.

Sărbătorea lui Vulcan la Greci, numită λαμπαδηφορία, era așa dar o sărbătore a lămpilor.

În limba poporală de peste Carpaș, lampa tradițională a țeranului român, se numesce opaișiu și hopaișiu, de la «hopaiă» seș «văpaia»³⁾, lat. flamma.

Grecii și Egipteni împrumutase așa dar sărbătorea hopaișelor (λαμπαδηφορία) de la triburile păstorale ale Pelasgilor și ei aplicară divinitășii numele caracteristic al sărbătorii populare Ηφαίστος, dor. Ὀφαιστος⁴⁾, în limba egiptenă Opas.

În tradițiunile istorice ale Germanilor, Vulcan figurază sub numele de Wielant, Weland și Valland⁵⁾ și este nepot al regelui Vilkinus.

Wielant, după cum spun poemele medievale, a fost un duce din Hūnaland, din țera Hunilor lui Attila. Esilat din patria sa de către doi urieși, cari i ocupase țera, și apoi ajungând în miserie, el s'a dus la pitici, unde a învățat arta făurării și a devenit în urmă cel mai renumit faur de aur. După tradițiunile germane, el lucra în Kallova seș Ballova din muntele Caucas (Göikelsas, Gloggensachsen) și sculpta cu multă măiestrie păhare de beș «în urbe Sigeni»⁶⁾.

o făcuse faurul cel renumit în lucrarea aurului (Vulcan) și pe care dēnsul o dăruise fratelui seș. (Frāncu, Motil, p. 118).

¹⁾ Cicero, Nat. Deor. III 22: secundus (Vulcanus)... Opas, ut Aegyptii appellant, quem custodem esse Aegypti volunt.

²⁾ Herodot lib. VIII. 98.

³⁾ Cf. Tocilescu, Mater. folkl. p. 1576, 1602.

⁴⁾ C. I. Gr. nr. 1179.

⁵⁾ Aici Vulcan este confundat cu Valens, tatăl lui Mercuriu (Cicero, N. D. III. 22): Mercurius unus Caelo patre, Die matre natus... alter Valentis, et Phoronidis filius, is qui sub terris habetur.

⁶⁾ Grimm, Die d. Heldensage (Göttingen, 1829), p. 29. Die Vilk. S. erzählt, dass er in seiner Jugend... von den zwei Zwergen in die Lehre genommen, der kunstreichste Schmied geworden sey. — Ibid. 196: «Wielant — war auch ein schmid in dem berg zu gloggensachsen womit wohl der Koukesas gemeint ist. — Cf. ibid. p. 210. 288. 341.

Caucasul din legendele germane este Caucasul de la Istru. Sub numele de «Kallova» a existat până în secolele trecute un sat în munții Bănatului¹⁾, ér «urbs Sigeni» este fără îndoieală «Sibiul»²⁾

Aceeași tradițiune o aflăm și la Homer: că Vulcan, alungat de Joe din Olymp (înțelege din Olympul de pe muntele Atlas), a lucrat 9 ani într-o pescere de la Oceanos potamos (Istru), în jurul căreia, fluviul cel imens curgea murmurând și spumegând³⁾.

Tradițiunea poemelor germane, că Vulcan umblase prin țera piticilor este vechiă.

Herodot⁴⁾ scrie, că în templul ce-l magnific al lui Vulcan din orașul Memphis în Egipt, simulacrul acestui zeu era înfățișat sub figura unui πῆταικος, pigmeu⁵⁾.

În cântecele epice române, același Vulcan, pe care Egiptenii îl venerau ca pe un vechi rege și apărătoriu al lor (custodem Aegypti), ne apare numai ca un simplu Căpitan.

¹⁾ Pesty, A. Ször. Băns. II. 101.

²⁾ Fauri din Sibiu (Sighiu, Sibiniu, în doc. Scibinium) au fost o-dată renumiți ca măestrii în lucrarea ferului. Într-o colindă agrară din Moldova aflăm următoarele versuri: Și-a găsit un băetan | din țergu Sibiului, | din nêmul capcânului, | tipă feru 'n mâna lui. (Rev. crit.-lit. IV. 224).

³⁾ Homerl II. XVIII v. 402. — Într-o poemă epică română (Teodorescu, p. 551):

Jos în vale la cismea,
und' s'aude Dunărea,
la cisméua lui Bălan
șede muma lui Vêlcan.

⁴⁾ Herodoti I. III. 37.

⁵⁾ Existența unei rase pigmeice în timpurile preistorice, este astăzi afară de orice îndoieală. În regiunile Africei centrale, se în părțile de sud-vest ale Nilului s'au descoperit, în timpurile din urmă, resturile unei vechi populațiuni de pitici. Caracterele antropologice ale unei rase de pigmei, s'au constatat și în Franția de sud, în munții Elveției și pe teritoriul Rusiei europene de lângă Marea neagră. Se presupune că în timpurile preistorice emigrase din Africa către părțile de sud ale Europei un număr însemnat de pigmei (Corresp.-Blatt d. deutsch. Gesellsch. f. Anthropologie, 1894, p. 144). Într-o doină populară de la Vașcău, se face amintire de această invasiune a piticilor africani (Nicolae, dragul mieu, | vin piticii tot mereu, | ... că piticu-i nê de căne). În legendele germane, piticii figurează ca măiestrii în arta făuririi (Grimm, D. M. 416). După tradițiunile populare din Bănat, minele părăsite de acolo au fost lucrate în timpurile vechi de pitici. O coloniă de pitici se afla în timpurile homerice spre sud de gurile Dunării, lângă Marea neagră. Plinul I. IV. 18. 6: Totum eum tractum (ubi Ister amnis immergitur) Scythae Aroteres cognominati tenuere. Eorum oppida: Aphrodisias... Gerania, ubi Pygmaeorum gens fuisse proditur: Cattuzos Barbari vocant. (Cf. Hom. II. III. 6).

Despre dânsul, se exprimă ast-fel soții sîi de luptă din țările meridionale, carî venise sê-l caute la Dunărea de jos:

Am avut de Căpitan
pe vitézul de Vêlcan,
puîșor de ortoman,
om de trébă și chipos,
copt la minte, copt la os,
cu mustața 'n barbaric,
cum stă bine la voinic,
cu chica împletită 'n coddă,
cu barba, ce 'n brêu o înodă...
El nu scie ce e frica,

habar n'are de nimica,
că-î voinic, vitéz de frunte,
nalt ca bradul de la munte...
dar de când s'a hainit
și de când ne-a oropsit,
maî de tot am calicit...
Partea lui de nouă anî,
parte 'n vite, parte 'n banî,
am mâncat'o de săracî,
am plătit'o de haracî ¹⁾.

II. Mizraim (Mesrem, Misor, Misir).

Un alt rege, care a domnit peste valea Niluluî, a fost după fântânile egiptene și ebrei Mizraim ²⁾, numit și Mestraim ³⁾ sêu Mestraimus ⁴⁾ Mestrem ⁵⁾, Mesrem ⁶⁾, în limba asiriană Misir, în analele feniciene Misor ⁷⁾, și unde el figuréază ca tată al lui Taa ut sêu Hermes, ér pe fratele sêu î-l chiema Sydekk (Judec).

După numele sêu, Egiptul se numia în limba ebreă Mestrem ⁸⁾ și Mestrem ⁹⁾, un cuvênt, care nu e nici de origine egipténă, nici ebreă ¹⁰⁾.

În ce privesce cronologia sa, se spune, că el domnise peste Egipt înainte de Hermes ¹¹⁾.

¹⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 550. -- Un rêsunet despre pribegirea lui Vulcan prin pustietățile Africei se pare, că ne-a rêmas în următoarele versuri:

n'am dat ochii cu Vêlcan,
de-î maî bine de un an;

nu scim dusu-s'a 'n pustiă,
orî e dus în hăiducă.

Ibid. p. 541.

²⁾ Genesa, cap. 10.

³⁾ Syncellus, p. 53. — Alex. Polyhistor fragm. 3.

⁴⁾ Flavii Iosephi Ant. I. 6. 2.

⁵⁾ Ioann. Antiocheni Chron. fr. 1. 21 (în Fragm. Hist. gr. IV. 539. 21).

⁶⁾ Anonymi Chronologica, p. 21.

⁷⁾ Philo Byblius, fragm. 2. 8.

⁸⁾ Ioann. Antiocheni fragm. 1. 21.

⁹⁾ Flavii Iosephi Ant. I. 6. 2.

¹⁰⁾ Brugsch-Bey, Hist. d'Égypte, 2-e éd. (Leipzig, 1875) p. 11: Malgré tous les efforts qu'on a fait pour expliquer l'origine égyptienne des noms Mizraïm (d'où l'arabe Misr, au singulier) chez la Hébreux, Mușur... dans les cunéiformes... pour Égypte, aucun savant n'a réussi jusqu'à présent à en démontrer le prototype égyptien.

¹¹⁾ Anonymi Chronologica, p. 21.

În poemele tradiționale-române, regele Misraim, Misir seû Misor, figurază sub numele de Mezăr crai¹⁾, Domnul Mizil-crai²⁾ seû « Misil-crai³⁾ de dincolo de plai⁴⁾ »).

Aflăm în aceste cântece bătrânesce nu numai elemente istorice, dar și mitologice, ceea ce ne arată, că personalitatea lui Mezăr-Crai⁵⁾ aparținuse timpurilor vechi eroice.

Mezăr-crai⁶⁾ are două reședințe, una « dincolo de plai⁷⁾ » (în Transilvania), alta în Țera românească. Fetele sale sunt un fel de amazone. Ele se p⁸⁾rtă voinicesce, î-și lasă chica deliesce, încalecă pe cai cu arme vitejesci și plécă se facă servici⁹⁾ militare.

Faptul, că memoria acestui rege s'a păstrat în cântecele populare până astă-¹⁰⁾đi, și că o-dată Egiptul se numise « țera lui Mizraim », ne arată, că el a fost unul din regi¹¹⁾ cei iluștri ai dinastiei divine.

III. Neptun (Ποσειδών, Ποσειδάων).

Neptun, după cum ne spun tradițiunile grecesce, domnise la început peste regiunile dela muntele Atlas din țera Hyperboreilor seû din nordul Istrului de jos.

După detronarea lui Saturn, scrie Plato¹²⁾, imperiul cel mare al lumii vechi împărțindu-se, Neptun căpătase prin s¹³⁾orte teritoriul numit Atlantis (de la muntele Atlas în țera Hyperboreilor), care, din punct de vedere geografic, cuprindea ținuturile din partea meridională a Carpaților și în particular Oltenia de astă-¹⁴⁾đi.

Neptun avuse în anticitate o îndoită on¹⁵⁾re. El era considerat ca stăpânitoriul și țeul apelor mari (regnator Marum). Despre el se mai spunea, că a domesticit rasa cea nobilă a cailor, că a fost cel de ântăi¹⁶⁾u, care a introdus modul de calărit și prinderea cailor la care.

Încă din timpurile cele mai vechi, Neptun a fost confundat cu titanul Atlas, atât în ce privesce genealogia, cât și atribuțiunile sale. Ast-fel ne spune Odysea lui Homer, că Atlas, care susținea columnele cele înalte, ce despărțiau ceriul de pământ, mai cunoscea și t¹⁷⁾ôte fundurile mării¹⁸⁾.

Acastă confusiune între personalitatea preistorică a lui Neptun și a lui Atlas o aflăm și în cântecele epice române, al căror fond tradițional, este fără îndoie¹⁹⁾lă arhaic.

¹⁾ Alexici, Texte I. p. 56. — ²⁾ Negoescu, Balade, p. 7. — Tocilescu, Mater. folkl. 126. 128. — Teodorescu, Poesii populare, p. 686. — ³⁾ Platonis Critias (ed. Didot. II, p. 255).

⁴⁾ Homerl II. XV, 190; XXIII, 307. — Ibid. Hymn. 21. 5. — ⁵⁾ Homerl Odyss. I. 52.

În aceste cântece epice, Neptun figurază sub numele de Tanislav și Stanislav ¹⁾, după cum avea și la autorii grecesci epitetul de εὐπο-
σθενής ²⁾, «prea puternic», de sigur o simplă formațiune literară după numele
său epic popular.

În poemele române, — întocma ca în *Odysea* lui Homer — acest
Stanislav represintă figura titanului Atlas; el are însă tot-o-dată și caracterele
tradiționale ale lui Neptun, ca stăpânitoriu al apelor mari.

Stanislav este măiestrul cel mare în arta de înnotat și de vâslat.

El î-și petrece viața sa pe luciul Dunării. El se hodihtnesce și dorme
pe Dunăre, în caicul său, scris cu slove de argint și priponit cu un lăntuș
de argint. Despre el ne spun poemele românesce: că «Dunărea l'a crescut
și lat în spate l'a făcut», că «Dunărea îl cunósce, ea pe dânsul, el pe ea;
el înnótă ca un pesce, Dunărea în picióre o trece și se luptă în ea cât dece».
Prins și legat de inimiții săi cu o pétră de móră la gât, și aruncat apoi în
Dunăre, unde apa era mai adâncă și de unde se mai vedea numai ca o
«mare lată», el dorme trei zile pe fundul Dunării, legat cu pétra după cap,
ér după trei zile desceptându-se se ridică și înnótă pe suprafața apei alte
trei zile, tot cu pétra după cap.

Acéstă legendă era cunoscută și anticității. Cicero în tractatul său despre
natura divinităților, ne spune, că numele lui Neptun derivă de la nando,
«înnotând» ³⁾. Aceeași espresiune cu aceeași formă gramaticală, o aflăm
și în cântecele epice române: «Stanislav înnotând» ⁴⁾.

Neptun, cel mai vestit «înnotătoriu» al lumii vechi, mai era tot-o-dată
celebrat și ca măiestrul cel mare în arta de vâslat.

Sophocle i adreséză următoarele versuri: Tu, cu mânil tale, ai mánat co-
rabiile cu vâsle, cu atâta putere, în cât le făceaî să salte pe suprafața apei ⁵⁾.

Aceleași versuri le aflăm și într'o poemă epică română. Stanislav dice
câtre unul din prietiniî săi:

adă vâsla ta la mine,	la mal iute că-l ducea,
să-ți arăt cum se veslesce	peste mal că-l ridica
Dunării ce-î trebuiesce....	și caicul când sălta,
și când vâsla înfigea....	Stanislav se răsturna,
de trei pași caic mergea,	lung pe érbă că cădea ⁶⁾ .

La Greci, Neptun mai avea și epitetul de πετραίος, «cel cu pétra», orî

¹⁾ Revista «Țară nouă». An. II. p. 366. — Cătană, Balade pop. p. 22. — Teodorescu, Poesii pop. p. 688. — Colecțiunea noastră inedită. — ²⁾ Odyss. XIII. 140.

³⁾ Cicero, N. D. II. 26: ut Portunus a portu, sic Neptunus a nando.

⁴⁾ Teodorescu, P. p. 569. — ⁵⁾ Soph. Oed. Col. v. 715. — ⁶⁾ Teodorescu, ibid. p. 570.

«cel cu stânca» ¹⁾. În poemele epice române, «pétra» este un atribut caracteristic al lui Stanislav, în amândouă calitățile sale, atât când el ne înfățișează figura cea legendară a titanului Atlas, cât și în rolul lui Neptun, ca stăpânitoriu al apelor mari.

Despre Neptun, ca domnitoriu peste țera cea renumită Atlantis, spuneau tradițiunile vechi egiptene: că el a fost cel de întâi, care a organizat acest teritoriu din punct de vedere politic, militar și religios; că densus împărțise această țără în zece districte, fiind-că avuse zece fii; pe fiul său mai mare, Atlas, i-l făcuse rege peste țera întrégă, ér pe ceilalți fii i numise archonți său căpitanii districtuali; că Neptun dase legi acestei țări, cari au fost gravate pe o columnă de aramă galbenă, aședată în templul său. Sub domnia regilor din familia lui Neptun, țera numită Atlantis a ajuns, în curs de mai multe secole, la o stare înfloritoare de prosperitate economică și de putere politică ²⁾.

După o notiță geografică, ce o aflăm la Pliniu, teritoriul, care la Plato este numit Atlantis, purtase la început numele de Aetheria ³⁾, un cuvânt pelasg, alterat în literatura grecască, însă sinonim cu «Terra» său Γαῖα, la Apolloniu Rhodiu ἀτελπεία γαῖαν ⁴⁾.

Domnia politică a lui Neptun se estinsese și în afară de frontierele teritoriului Atlantis. La Eschyl, el este numit ποντομέδων ἀναξ, la Homer πόντιος, stăpânitoriu al Pontului (euxin).

Familia Stanislav domnise o-dată peste părțile de răsărit ale Țerei românesce.

În monumentele istorice ale Vaticanului se amintesc la a. 1247 Szeneslaus Woiauoda Olatorum ⁵⁾, stăpânind Țera românescă de dincóce de Olt, vecină cu teritoriul órdelor cumane de lângă Marea négră.

Numele de «Stanislav», orî «Szeneslaus», este patronimic și aparține timpurilor primitive. Homer, în Iliada sa, amintesc de un Troian cu numele Stenelaus, pe care-l ucide Patroclu, lovindu-l cu o pétră în cap ⁶⁾. Se pare, că Homer împrumutase atât numele, cât și idea, din o poemă poporală despre Stanislav, «cel cu pétra după cap».

¹⁾ Preller, Gr. Myth. I (1854) p. 356. 363.

²⁾ Platonis Critias, ed. Didot, vol. II, p. 255 seqq.

³⁾ Plinii l. IV. 25. 5: Universa vero gens Aetheria appellata est, deinde Atlantia.

⁴⁾ Apollonii Rh. Argon. II. 375.

⁵⁾ Theiner, Monumenta hist. Hung. t. I p. 208—211, a. 1247: a fluvio Olth et Alpibus Ultra-silvanis totam Cumaniam... excepta terra Szeneslai Woiauode Olatorum.

⁶⁾ Homer. II. XVI. 585.

Despre Neptun mai spuneau tradițiunile vechi, că el a fost cel de întâi, care a fabricat și a pus frânele în capul cailor; că el a introdus arta de călărit și prinderea cailor la care ¹⁾. În memoria acestei glorie, lui Neptun i erau consacrați caii și el avea epitetul de *ἵππιος*, equester, călărețul.

Cei mai renumiți cai ai lui Neptun au fost după poeziile grecescilor: Pegasus, «calul cu aripi», despre care se spunea, că purta fulgerele lui Joe ²⁾, Xanthus și Balius, «caili cei nemuritori», cari «sburau ca vântul», de cari se folosiseră Achille în războiul de la Troia.

Pegasus, scrie Hesiod, a fost născut lângă izvoarele râului Oceanos ³⁾ său Istru, cari în timpurile vechi se credeau a fi din sus de cataracte. El mai era numit și «Scythius» ⁴⁾, adică din Scythia.

Pegasus ne apare figurat și pe monetele naționale ale Daciei: pe una, cu cîma ridicată în sus în forma unei aripi, ȋr pe alta, avȃnd de asupra sa o linie lungă serpentină simbolisȃnd fulgerele cerului ⁵⁾. Numele de «Pegasos» nu derivă de la substantivul grecesc *πηγή*, «isvor», cum a cercat Hesiod sȃ ne explice etimologia acestui cuvȃnt, ci noi avem aici un termen vechiu pelasg, ce corespunde la forma romȃnescă din Moldova pag (bȃlȃt), în documentele istorice ale Ungariei peg ⁶⁾, în Transilvania peiȃ (de colorȃ palidă, gȃlbuiă), un termen ce se aplică cu deosebire la cai ⁷⁾.

Caili cei magnifici din timpurile troiane, Xanthus și Balius (Galben și Bȃlan), din cari unul scia sȃ vorbȃscă, au fost nȃscuȃi, cum scrie Homer, pe cȃmpiile de lȃngă Oceanos potamos ⁸⁾. Ei au fost domesticiȃi de Neptun, care i-a dȃruit regeluȃ Peleu.

Ȇn cȃntecele populare romȃne, Neptun, ca cel de ȃntȃi domolitoriu al caluluȃ crescut în libertate, figurȃzȃ sub numele de «Moș Stan din Bȃrȃgan» ⁹⁾. Acest «Moș Stan» este identic cu Stanislav, care reprezȃntȃ în cȃntecele epice romȃne figura cea legendară a lui Neptun, ca stȃpȃnitoriu al apelor mari.

¹⁾ Sophoclis Oed. Col. v. 711. — Homeri Il. XXIII. 307. — Ibid. Hymn. XXI. 4. — Pausaniae lib. VII. 21. 8. — ²⁾ Hesiodi Theog. v. 284. — ³⁾ Hesiodi Theog. v. 281.

⁴⁾ Dupuis, Orig. d. tous l. cultes, VI. 481. — Servius, Virg. Georg. I. 13.

⁵⁾ Archiv d. Ver. f. siebenb. Lnd. XIII. Taf. XIV. 4. — Froehner, La Colonne Trajane, p. VIII.

⁶⁾ Fejér, Cod. dipl. IX. 6. 133. 1364: equus coloris peg.

⁷⁾ Hasdeu, Etym. M. III, 3082. — Lesicon (Buda, 1825). — Laurianu și Massimu, Glos.

⁸⁾ Homeri Fl. XVI. 149. — La Macedo-romȃni: baliu, cal cu o stelucȃ albă în frunte (Hasdeu, Etym. m. III. p. 2937). — Apollodori Bibl. II. 13. 5. 5.

⁹⁾ Teodorescu, Poesii pop. 688. — Cȃtană, Balade p. 22. — Rev. Țara nouă, An. II. p. 366. — Tocilescu, Mater. folk. p. 124. 1250.

Cât ținea săptămâna, săptămâna și luna, Moș Stan, după cum ne spân poemele române, împleția numai la arcane, ca să prință caii cei minunați, ce veniau să se adape la o fântâna de pe câmpia cea pustiă a Bărăganului, ér după ce-l prindea și-l domolia, le punea frêne în cap, i lega cu arcanele, punea șeua pe unul din ei, încăleca, i repeția la fuga și apoi i-mi sălta și i-mi sbura peste pustiul cel întins și misterios al Bărăganului.

Tradițiunea despre caii cei divini ai lui Neptun, numiți Pegasus, Xanthus, și Balius (Pag, Galben și Bălan), o aflăm și în poemele populare române. Ei sunt: «cai tretiari (de câte 3 ani), de colóre gălbiori, cu dungă negre pe spinare, pintenogi de trei piciori, cu steluți de câte-o nare, unde-l vede moș Stan móre».

Unde le veți umbletuli,

Ți se perde cumpătul

Și ți-ai da și sufletul ¹⁾.

Acești cărlani fugeau peste câmp «ca gândul», ér când svăpăiau din piciori: «apele se turbura, liveți verzi se încurca, munții se cutremura» ²⁾. Mama lor, Șarga (de colóre galbenă închisă) era: «fruntea cailor, idoma nălucilor». La Homer, ea este numită Podarge, adecă «iute de piciori», ér la poetul Quintus *divina* ³⁾. Acești «tretiari gălbiori» au fost prinși cu arcanul pe câmpia Bărăganului, la o fântână numită puțul lui «Cioropină», după cum se spunea despre Pegasus, că a fost prins la fântână, numită «Pirină» ⁴⁾. În fond aceeași numire topică, însă sub altă formă.

După legendele grecesci, Neptun și Medusa au fost părinții calului cu aripi Pegasus ⁵⁾. În poemele române însă, Mătușa este mama lui Stanislav, a marelui măiestru în arta de notat și de vâslat, adecă a lui Neptun din timpurile preistorice ⁶⁾.

După cum vedem, tradițiunile grecesci despre Neptun au fost împrumutate din nordul Dunării de jos; însă, autorii grecesci au esagerat și au prefăcut în fabule ideile cele frumoase poetice ale cântecelor populare vechi, ca să descepte și mai mult curiozitatea și plăcerea cetitorilor. Una din aceste fabule este, că Neptun lovind pământul cu tridentul, a făcut să ăasă din pământ cel de întâi cal sburdalnic ⁷⁾. Aici, poezii grecesci au alterat cu

¹⁾ Hasdeu, Etym. magn. III. 2481. — Rev. Țara nouă, An. II. 749.

²⁾ Tocilescu, Mater. folk. p. 124.

³⁾ Quintus, Posthom. III. 750.

⁴⁾ Euripid. El. 475. — Pindar. Ol. XIII. 90.

⁵⁾ Ovidii Metam. IV. 797. — Apollod. Bibl. II. 4. 2. 12.

⁶⁾ Rev. «Țara nouă. An. II., p. 366. — Variantă din c. Mănesci (Colecț. noastră).

⁷⁾ Virgiliu Georg. I. 13.

totul înțelesul adevărat al unor versuri populare. Forma primitivă a acestei idei o mai aflăm și astăzi în cântecele epice române. Nu calul, ci furca fântânei, de care erau legate arcanele, a eșit din pământ ¹⁾.

Un așa numit Στάων figurează și în lista regilor păstorî ²⁾, cari au domnit în timpurile vechi peste Egipt și cari erau identici cu regii dinastiei divine, ce începe cu Montu său Uran.

Onorî imperiale i se atribue lui Moș Stan și în poemele epice române. El a fost înmormântat în «grădina împărătească» din Moldova ³⁾, un loc de răpaus și de fericire eternă, ce corespunde la «grădinele vieții de veci» din tradițiunile pelasge, grecesci și egiptene, cari la început au fost privilegiul exclusiv al unui număr mic de regi, de eroi și oameni nobili.

În literatura grecescă, Neptun este numit Ποσειδών și Ποσειδάων ⁴⁾; însă etimologia acestui nume a rămas până astăzi obscură.

În limba rusă de astăzi, cuvântul posaditi, înseamnă «a face pe cine-va să încalce» (faire monter quelqu'un à cheval), ér sub cuvântul posadka se înțelege ținuta, ori șederea unui călăreț pe cal (tenue, assiette d'un chevalier à cheval). Amândouă ⁵⁾ aceste cuvinte însă nu au de a face nimic cu verbul posaditi, «a plânta» (planter), fiind-că nu derivă din aceeași rădăcină.

În forma sa primitivă, cuvântul Ποσειδών, ori Ποσειδάων, se vede a fi compus din ἵππος, «cal» și din ἔδομαι, șed (ἔδος, scaun), după cum la Pindar, Diana are epitetul de ἵπποσάα, equorum agitatrix ⁶⁾. Ποσειδών are ast-fel înțelesul de «equo sedens» său «equo insidens», cel ce șede pe cal său călărețul, după cum acesta se confirmă și prin epitele de ἵππος și equester; aceeași numire, însă sub altă formă.

IV. Dardan (Dercunos, Draganos).

Un alt rege, care domnise în nordul Dunării de jos a fost Dardan, nepot al regelui Atlas din țera Hyperboreilor său dela munții Riphei (Carpați).

După Diodor Sicul, Dardan a fost un rege al Scyților (păstorî) și el i-și părăsise țera, fiind-că Joe ucisese pe un frate al său ⁷⁾.

¹⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 689: când din cap se scutura, furca din pământ eșia.

²⁾ Manethonis Fragmenta, în Fragm. hist. Gr. II. 567—568.

³⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 692. — ⁴⁾ C. I. Gr. nr. 1335. 2254.

⁵⁾ Makaroff, Dict. russe-français (1900), p. 679.

⁶⁾ Pindari Olymp. III, 27; Isthm. IV. 35.

⁷⁾ Diodori Sic. IV, 43: Δαρδάνου τοῦ Σκυθῶν βασιλέως. — Apollod. Bibl. III. 12. 1.

Emigrând din Scyția în insula Samothrace, ér de aci trecând în Asia mică, Dardan a întemeiat lângă țărmurii Hellespontului orașul Dardanum său Dardania, numit mai târziu Troia, și a devenit ast-fel primul părinte și fondatoriu al dinastiei troiane ¹⁾. Pe sora-sa o chemase 'Αρρὸνλα ²⁾, adecă Armana, Arimana (din țera Arimilor).

Dardan în tradițiunile grecescî, mai figuréză și sub numele Dercunus ³⁾, ér la poetul Avienus, el este numit Draganes, unde se spune tot o-dată, că descendenții săi se aflaū stabiliți în țările cele frigurose ale nordului ⁴⁾.

Acest Dardanus, Dercunus, orî Draganes,, nepot al titanului Atlas, este numit în poemele tradiționale române «Drăgan din Băragan, nepotul lui Moș Stan» ⁵⁾, al aceluiași Stan, care, după cum am vădut mai sus, reprezintă în cântecele epice române pe Atlas, și pe Neptun.

Drăgan din poemele populare române, întocma ca și moșul său Stan, se ocupă numai cu împletirea arcanelor și prinderea cailor liberi, ce rătăciaū pe campia Băraganului ⁶⁾.

Aceași vieță postorală o aveaū la început și descendenții lui Dardan de pe țărmurii Hellespontului. Homer ne spune, că fiul lui Dardan, Erichthoniu, avea 3000 epe, ce păseaū pe câmpiile cele palustre de lângă Hellespont, din carî 12 epe eraū din rasa cea nobilă Βορέας (de mędă-nópte); ele săltaū peste spicele semănăturilor fără să le atingă și treceaū în cursul lor cel repede peste valurile înfuriate ale mării celei vaste ⁷⁾.

Ast-fel, după tradițiunile istorice, vechii locuitori ai orașului Dardan din Asia mică, se vęd a fi fost numai o simplă coloniă a Scyților păstorî, a crescătorilor de cai de lângă Istrul de jos.

¹⁾ Virg. Aen. VIII. 134: Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor, | Electra... Atlantide cretus.

²⁾ Arianni Nicomed. fr. 65.—Diod. Sic. IV, 75; V, 48. — ³⁾ Apollod. Bibl. lib. II. 5. 10. 9.

⁴⁾ Avien. Ora mar. v. 196—198: pernix Ligus | Draganumque proles sub nivoso maxime septentrione collocaverant larem.

⁵⁾ Teodorescu, P. p. 688.—Rev. Țara nouă, An. II. p. 749.—Tocilescu, Mater. 1271.

⁶⁾ Rev. Țara nouă. An. II. p. 749:

Ér Drăgan din Băragan,
Nepoțelul lui moș Stan...
Numai la harcan pletea...

El la puț că mi-și venia...
Arcanele că 'ntindea
Și pe furcă-mi fășura.

⁷⁾ Homer. Il. XX. 215. — Cf. ibid. Il. XIV. 307. Ideă împrumutată din cantecele populare ale Pelasgilor de la Istru. Negoescu, Balade, p. 21:

Murgule, voinicule,
Haide 'n pas cu mult mai tare,
Să trec Dunărea ast' mare.

Murgul pasul că l'a dat,
Peste Dunăre a sburat.

Troianii, descendenții lui Dardan, au de asemenea la Homer epitetul de *ἵππόδαμοι*, equum-domitores ¹⁾).

V. Danaus (Armais).

În istoria timpurilor pelasge se face adese-orî amintire de un rege vechi, din familia Arimilor, numit Danaus, al cărui nume adevărat, după cum ne spune istoricul ebreu Flaviu Ioseph, a fost Armais ²⁾).

Danaus este un fiu al lui Belus, care în cântecele epice române e numit Balaban.

Despre acest Danaus se spunea, că el domnise în Libya și avuse 50 de fete din mai multe soții. Una din soțiile sale era numită Atlantia ³⁾), adică din regatul lui Atlas.

Persecutat de fratele său Aegyptus, pentru neînțelegerile ce le avuse în privința drepturilor de domnie, Danaus fuge cu fetele sale către părțile de nord ale imperiului. El vine în țera numită Argos, peste care domnia Pelasg, și cere de la acesta protecțiune și un loc pentru descălecare, spunându-i că după origine, dânsul încă este tot din nămul locuitorilor din Argos ⁴⁾). În urmă, Danaus ajunge Domn peste țera acésta.

Sub numele de Argos, autorii grecesci înțelegeau de regulă provincia Argolis din Pelopones. A existat însă un Argos și în Scythia și un alt Argos pe teritoriul Pheacilor, cari locuiau în apropiere de Cyclopi ⁵⁾), orî cu alte cuinte în nordul Thraciei.

«Argos», în limba grecescă, înseamnă «câmpie», «șes de arătură» și «teritoriu locuit de o populațiune agricolă».

Din punct de vedere istoric, Argosul din tradițiunile despre Danaus este unul și același cu teritoriul numit «Gaea» și «Terra» din nordul Thraciei, lângă Oceanos potamos. Așa spre exemplu, după Stephan Byzantinul, caii lui Neptun, păseau în Argos, ér după tradițiunile homerice și hesiodice lângă Oceanos potamos din nordul Thraciei. Țera numită «Argos», în care descălecă Danaus, are la Eschyl numele de Apia; la Herodot însă, Apia are același înțeles cu Γῆ σὺν Terra, teritoriul cel divinizat de la Oceanos potamos.

Istoria epică a lui Danaus se petrece pe pământul Elladei și în regiunile de la Dunărea de jos.

La Homer, Grecii sunt numiți adese orî Danaï, după numele lui Danaus, care domnise peste Ellada.

¹⁾ Homer. II. II. 230. — ²⁾ Flavius Ioseph. c. Ap. I. 15.

³⁾ Apollod. Bibl. lib. II. 1. 5. — ⁴⁾ Aeschyl Suppl. v. 12 seqq.

⁵⁾ Steph. Byz. v. Ἄργος.

În cântecele epice bulgăresc, acest Danaus ne apare sub numele de Dan ban, Dan voivodul, Dan voivodul român și Dan voivodul Valachiei, mai tot-de-una încălecând și gata să plece ¹⁾. El are mai multe stăpâniri, pe malul mării, pe malul Dunării și pe munți. Poemele bulgăresc mai vorbesc despre fetele sale și despre fuga sa în Țera românească. Ast-fel într-o colindă din fundul Bulgariei se dice: Se gândesc ore voivodul Dan să fugă în Țera românească, ori să facă pradă? Nevasta lui este adusă din «țără străină», de lângă Marea neagră; o alusiune, după cum se vede, la soția sa numită de autorii grecesci Atlantia.

Acest Dan figurează în cântecele bulgăresc mai mult de cât toți cei-lalți voievozi români la un loc. Amintirile sale epice sunt legate mai mult de teritoriul de dincolo de Dunăre, de Mesia vechiă, unde se vede că domnise la început. Tóte elementele, ce ni le presintă aceste poeme bulgăresc, sunt antice, ast-fel, că personalitatea istorică a lui «Dan ban» aparține unor timpuri foarte depărtate.

În istoria Țerei românești, familia Danilor este vechiă.

Un Dan-vodă domnise în Oltenia încă înainte de întemeierea statului românesc prin Negru Vodă.

Despre această familie scrie Archiepiscopul Strigonului, Nicolae Olahus următoarele: «Încă din timpurile strămoșilor noștri și până în zilele noastre au fost două familii în țera acesta (Valachia mare), formate la început din aceeași casă, una a Danilor de la Dan Voivodul și alta a Drăgulescilor de la Dragul Voivodul (seu a Basarabilor). Din aceste două familii se aleg voievozii legitimi ai acestei țări» ²⁾. «Cronica noastră cea vechiă», scrie Nicolae Olahus în alt loc, «ne spune, că teritoriul Daciei unguresc a fost o-dată locuit de Dania, însă înspăimântați de venirea Hunilor, ei au emigrat cu familiile și cu oamenii lor în ținuturile maritime de mătă-nopte, carl se numesc astă-zi Dania și Norvegia» ³⁾.

Tot ce putem culege din această tradițiune istorică este, că familia Dan ar fi domnit în Țera românească și în timpurile Hunilor.

¹⁾ Șezătoarea (Fălticeni). An. IV. p. 11. 15. — Hasdeu, Etym. magn. Tom. IV. Introducere, p. CLVI.

²⁾ Olahus, Hungaria et Atila (Vindob. 1763) p. 55: In hac provincia (Valachia magna) a maiorum nostrorum temporibus; ad nostram aetatem, duae fuerunt familiae, in initio ex eadem domo ortae; altera Dana a Dano Vaivoda, altera a Dragula, Dragulana... Ex his legitimi creantur Vaiuodae.

³⁾ Olahus, ibid. p. 12: Tradit vetus nostrum Chronicon, Daciae huius Hungariae regionem, olim Danos coluisse, hosque metu postea Hunnorum advenientium perculosos, ad ea maritima septentrionis loca, ubi nunc Dania est et Norvegia, cum suis migrasse.

XL. — DURATA MARELUI IMPERIU PELASG.

Încheiăm aici seria celor mai iluștri regi din dinastia divină a imperiului pelasg.

În timpurile preistorice, ginta pelasgă avuse o estensiune vastă geografică. Ea formase tot-o-dată și o mare unitate politică, un imperiu enorm.

Reședința principală a acestor regi se afla în nördul Dunării de jos, pe pământul Daciei vechi. Acesta o confirmă tradițiunile geografice, ce le aflăm la Homer și Hesiod, și acesta rezultă din istoria cea sacră a Egiptenilor, Fenicienilor, Assyrienilor și Perșilor.

Memoria acestor regi glorioși trăesce și astăzi în tradițiunile populare ale țărilor române de la Dunărea de jos.

În cântecele epice și religioase ale poporului român se vorbește despre puterea și virtutea lor cea mare, despre războaiele și faptele lor glorioase, cum și despre fericirea cea legendară a genului uman în timpurile aceste.

Ei sunt onorați cu titlul de împărați ¹⁾, de zei-împărați ²⁾, ficiori de împărați; ³⁾, crai ⁴⁾, Domni, viteji și căpitani ⁵⁾. Ei se luptă pentru onori împărătești ⁶⁾ și poartă insemne împărătești ⁷⁾. Cur-

¹⁾ Novac cel tînăr, și tatăl său Iancu, p. 1003:

Taică, taică Iancule...

Las' să fiu eu împărat...

Țeligradul să nu-l las...

Împărăția nu ți-o dau,

Ecă, io i-s moș bătrân

Și eu cu ce o să mă țin.

Iov împăratul către Marcul Vitézul (p. 1028):

Că io ție i-ți voi da

Împărăția jumătate

Și averea a treia parte.

Marcul răspunde:

Împărăția o fi a mea,

C'acum ești pe palma mea.

²⁾ A se vedé mai sus p. 1012. — ³⁾ Familia, An. 1886 p. 236. — Cf. p. 1032. — **Marinescu** (la Hasdeu, Etym. magn. III, 2261):

Plecat'a, Dómné, plecat,

Un fecior de împărat

Și de viță de vitéz,

Cel Novac etc.

⁴⁾ Toclescu, Mater. folk. 1067:

Ađi e Luní și mâne-í Marți,

Poimâne-í tîrg de împărați,

Dară craiul hăl mai mare

Ađi și mâne nunta are.

⁵⁾ Iovan Iorgovan (la Alecsandri, Poesii pop. p. 15) este numit: Căpitan Râmlean. — Teodorescu, Poesii pop. p. 552: Amavut de căpitan, | Pe vitézul de Vélcan.

⁶⁾ Toclescu, Mater. folkl. 149. Eroul Corbea:

Poftesc căftan de 'mpărăție

Și dugealic de Domnie.

⁷⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 532. Același erou:

zace-mi Corbea vinovat,

c'a poftit și c'a purtat

gugiumanul de domniă,

sabia de împărăție,

cuca împăratului

și căftanul Domnului.

țile lor sunt înalte împărătesci¹⁾. Ei cutrieră totă lumea și se luptă cu toate oștile de pe pământ²⁾. Ei sunt numiți Domni ai pământului, Domni ai tuturor și ai Românilor³⁾ și sunt înmormențați în grădina împărătească de la Dunărea de jos, ori din Moldova⁴⁾. Căntecele, în care celebrează memoria lor, sunt cântece împărătesci⁵⁾. Dăminele și fetele lor sunt împărătese, domnițe împărătițe și fete de împărat⁶⁾.

¹⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 30:

Icea Dămine 'n ceste curți,
'n ceste curți, ceste domni,
'n ceste 'nalte împărății.

Ibid. 81:

Icea, Dămine, colea Dămine,
'n ceste curți, ceste domni,
'n ceste dalbe împărății.

²⁾ Marcu Vităz (pag. 1028):

Cu câte oști sunt pe pământ,
Cu toate, eu m'am bătut.

³⁾ Teodorescu, Poesii pop. 12:

«Dămine», numele-i om pune,
dător de fapte bune,

Fiă stăpân cerului
și Domn al pământului

Ibid. p. 19: Domn al tuturor și-al Românilor.

⁴⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 443:

și la Dunăre i ducea
și în Dunăre-i spăla,
cosciuge că le făcea

și frumos i îngropa
în grădina împărătească.

Ibid. p. 692:

Er nea Stan din Persica
(var. Moș Stan din Bărăgan)
mai trăia, mare, trăia...
până de bătrân muria

și 'n Moldova-l îngropa
în grădina împărătească
vestea 'n lume se pornescă.

⁵⁾ Teodorescu, Poesii pop. 83:

Împărătesa d'aușia...
și din gură mi-i grăia:
taci... nu mai cânta,

că nu e de sēma ta,
cântecul nu-i mojicesc,
ci-i cântec împărătesc.

Ibid. p. 84.

Șede fata Radului,
Slujnica împăratului,

Tot horesce 'mpărătesce
și 'mpletesce brău șerpesc.

⁶⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 84:

draga mea, stăpâna mea,
înălțată împărătesă,
Dămnă mândră și alăsă.

Ibid. p. 82:

Taci Domniță 'mpărătiță,
nu te iaș robă sē-mi fi,
ci te iaș Dămnă sē fi.

Ibid. p. 422:

nu suntem lebede albe,
ci trei fete de 'mpărat
și tăicuța ne-a mână,

sē măsurăm pământul,
pământul cu umbletul
și 'ceriul cu cugetul.

După cum vedem, personalitățile acestor regi-împărați sunt istorice, nu simple imaginațiuni. Uran seû Montu, Saturn, Joe, Typhon, Marte etc., au fost ómenî; ei au avut o existență muritoare. Faptele lor, după cum le descriu tradițiunile istorice — dar nu fabulele grecesci — au un caracter real, uman.

Avea așa dar dreptate filosoful Euhemer din Mesena, care întemeiat pe inscripțiunile și documentele, ce le culesese în regiunile barbarilor, susținea, că deîi cei vechi ai lumii, Uran, Saturn, Joe etc. au fost ómenî superiori divinisați, cărora li s'au atribuit, după mórte, cult și onóri divine pentru binefacerile și faptele lor cele mari. Tot ast-fel i vorbea lui Solon și preoții din Egipt ¹⁾.

O cestiune importantă, însă dificilă, ni se presintă acum în ce privesce durata imperiului pelasg.

Ne aflăm aici pe terenul cronologiei preistorice cu diferite sisteme de anî. Datele positive ne lipsesc. Tot ce avem, sunt numai tradițiuni istorice. Vom cerca ast-fel pe basa acestor tradițiuni să stabilim aici, cel puțin cu aproximațiune, durata marelui imperiu pelasg. În această privință avem două fântâni cronologice, una egiptenă și alta romană; acesta din urmă probabil de origine scytică.

După istoria cea sacră a lui Manetho, dinastia divină, care a domnit peste Egipt, a fost compusă din trei serii succesive de regi:

Prima, a fost dinastia ȕeilor (ϑεων), numiți și «ȕeîi cei mari»;

A doua, dinastia semi-ȕeilor (ημιϑεων), eșiți din dinastia I-a; și

A treia, dinastia Manilor seû Moșilor (μενων), eșiți din dinastia a II-a ²⁾.

Dinastia ȕeilor — înțelege a ȕeilor de pe pămînt — domnise peste Egipt, după cum scrie Manetho, 13900 anî, ce, după Eusebiu, sunt a se considera ca anî lunari, de câte 30 ȕile.

Urméză apoi o altă generațiune, dinastia a doua seû a semi-ȕeilor, care domnise 5212 anî, pe cari noi, întocma ca Eusebiu, i vom considera tot ca anî lunari, de câte 30 ȕile.

Vom avé ast-fel:

$13900 + 5212 = 19112$ anî primitivi egipteni, cari corespund la

$19112 \times 30 : 365 = 1567$ anî solari usuali și 31 ȕile.

Resultă așa dar, că dinastia divină a ȕeilor și a semi-ȕeilor, care domnise peste părțile de sud și de nord ale lumii vechi, avuse o durată de 1567 anî solari usuali și 31 ȕile.

¹⁾ Plato, Timaeus (Ed. Didot. vol. II, p. 199 seqq). — Cf. Isidor. Orig. VIII. 11. 1.

²⁾ Manethonis Fragmenta, in Fragm. Hist. Gr. II, p. 526.

Acastă cifră despre durata imperiului pelasg, se mai confirmă și prin tradițiunea istorică, ce o aflăm în textul istoriei lui Trog Pompeiū.

Scyții din Europa, după cum scrie Herodot, domnise o-dată peste Asia întrégă¹⁾. Aceștia erau Scyții păstori dela Dunărea de jos (Aramaei, Arimi), cei mai civilizați, mai avuți și mai rășboinici, a căror memoriă o aflăm și în tradițiunile istorice ale Perșilor, Indienilor și Chinesilor²⁾.

Acastă domniă a Scyților din Europa peste continentul Asiei, avuse, după Trog Pompeiū, o durată de 1500 ani³⁾. Este aproape același număr de ani, pe care-l aflăm și în cronologia egiptenă.

O altă tradițiune istorică, ce merită să fie luată în considerațiune, o aflăm la poporul român.

Acastă tradițiune ne spune, că în țările de la Carpați și de la Dunărea de jos locuise mai înainte un popor vitéz și foarte rășboinic, un ném de ómenī înalți, cari venise «despre răsărit» și cari au stăpănit totă lumea. Acești ómenī, înalți de statură, au făcut movilele, au introdus plugăria și credeau, că sunt însiși Dumneđeī adevărați. Din némul acestor ómenī a fost Novac cel bătrân. Ei însă, nu au stat mult timp aici, ci s'au dus înainte către apusul pământului, ori, că au vețuit numai 300 de ani și Dumneđeū i-a înneecat cu potopul. În legendele și în tradițiunile române, această rasă vigurosă de ómenī poartă numele de urieși și tot-o-dată se mai spune, că țera acesta se numise în vechime țera urieșilor⁴⁾.

Aceștia sunt titani și giganti teogoniei grecesci. În cartea I-a a lui Moise, ei sunt «puterniciī cei din vechime, ómenī cu renume» (hominum potentissimi, gigantes, homines ab omni memoria celebres), ér în poemele epice române sunt numiți:

Puterniciī timpului,
Ca stâlpiī pământului⁵⁾.

¹⁾ Herodot. lib. I. 104: οἱ δὲ Σκύθαι τὴν Ἀσίην πᾶσαν ἐπέσχον.

²⁾ Gibbon, Hist. de la déc. de l'empire rom. I (1835) p. 616—618: Les annales de la Chine éclaircissent l'état et les révolutions des tribus pastorales, qu'on peut toujours distinguer sous la dénomination vague de Scythes ou de Tartares, successivement vassaux, ennemis et conquérans d'un grand empire... De l'embouchure du Danube à la mer du Japon, la longitude de la Scythie s'étend à peu près à cent dix degrés, qui comprennent dans cette direction plus de dix-sept cents lieues... Les tribus pastorales du Nord avaient fait deux fois la conquête de la Chine.

³⁾ Justin Hist. Philip. ex Trogo Pompeio, lib. II. 3: (Scythae) Imperium Asiae ter quacsivere... His igitur Asia per mille quingentos annos vectigalis fuit.

⁴⁾ Comunele Stroesci (Bucovina); Bogdănesci (Suceva); Hudescii mari, Bivolul mare (Dorohoiu); Timișesci (Némțu); Hoisesci (Iasi); Bănasa (Covurluiu); Haimanale (Prahova); Michăiesci (Muscel); Popesci (Vâlcea); Sâmburesci, (Olt). — ⁵⁾ Negoescu, Balade, p. 26.

Acest ném de ómení, care stăpânise lumea întregă, după cum ne spune tradițiunea română, nu aú stat mai mult de 300 aní în țările Daciei. E vorba aici, de prima dinastiă divină, care, după cum scrie Herodot, a fost compusă din 8 ȕei, numiți «ȕei cei mari», între cari figurează Montu (Uran), Saturn (Cronos, Seb) și Typhon (Seth)¹⁾.

Herodot stabilise ca lege cronologică: 3 domnii séú 3 generațiuni pe fie-care 100 de aní. Dacă aplicăm acum această lege pentru domnia celor 8 ȕei mari, noi vom avea un total de 266 aní și 8 luni.

Resultă așa dar, că durata marelui imperiu pelasg în timpul domniei dinastiiei I și II divine, a ȕeilor și a semi-ȕeilor, a fost de 1500—1567 aní, și că în particular, cei 8 ȕei mari, din familia titanilor, aú domnit numai 266—300 aní.

XLI. — LIMBA PELASGA.

1. *Limba Felasgilor după tradițiunile biblice și homerice.*

În cele mai vechi timpuri ale migrațiunii triburilor pastorale pelasge, limba națională a acestui popor era răspândită peste partea cea mai mare a Asiei de apus, a Europei și a Africei de nord.

După detronarea lui Saturn, însă, vechia limbă națională a Pelasgilor începe a se diferenția în mai multe dialecte. De o parte, estensiunea cea enormă a populațiunilor pastorale pelasge, ér de altă parte, amestecul lor cu elemente de alte rase, cu popóre supuse și tributare, avu de consecință formarea mai multor idiome pelasge.

După tradițiunile religiose ale Ebreilor, a existat, — până la întemeierea Babilonului — numai o singură limbă usuală peste întreg pământul.

«Și era peste tot pământul o singură limbă și vorbire» — ne spune cartea I a lui Moise. În timpurile aceste, o parte din generațiunile lui Noe plecând spre răsărit aflară o câmpie în pământul Șinar, și ȕiseră: haideți să zidim o cetate și un turn cu vârful până la ceriú și să ne facem nume. Atunci Iova (Iehova) se pogori ca să vadă cetatea și turnul. «Și Iova ȕise: éca un singur popor este și toți o limbă aú și ce începură a face... Veniți dar să le amestecăm acolo limba lor, ca ei să nu înțelegă unul limba celui lalt. Și ast-fel i împrăscii pe ei de acolo peste fața a tot pământul... că Iova acolo amestecă limba a tot pământul»²⁾.

¹⁾ Herodot. lib. II. 145.

²⁾ Biblia sacra ex interpretatione Sebastiani Castellionis (Lipsiae, 1778). Gen. c. 11:

Din punct de vedere istoric, Iehova din religiunea Ebreilor s'eu Iova în cele mai bune texte biblice, reprezintă pe Jupiter s'eu Iovis al dinastiei divine, pe Iova s'eu Iov împăratul din cântecele epice române.

Mestecarea limbelor coincide așa dar, după tradițiunea mosaică, cu de-tronarea lui Saturn, cu risipirea Titanilor și a Giganților și cu ridicarea elementelor meridionale în contra dominațiunii politice a Pelasgilor de nord.

Însă date mai positive istorice despre limba cea vechiă a Pelasgilor, începem să avem numai din timpurile lui Homer.

«În orașul cel mare al lui Priam», ne spune Iliada, «se afla mulți, cari venise în ajutorul Troianilor din diferite ținuturi depărtate, uni de o limbă, alții de altă limbă»...¹⁾. «În ăstea Troianilor nu era numai o singură strigare de război și un singur grai, ci limba era mestecată, fiind-că venise luptători chemați din multe ținuturi»²⁾.

Homer mai amintesc în particular de limba a două popore pelasge. Locuitorii din Caria, în Asia mică, ne spune d'nsul, vorbeau o limbă barbară (βαρβαρόφωνοι)³⁾, ér Pelasgii din Lemnos (Sintii) aveau o limbă sălbatică, rustică (ἀγριόφωνοι)⁴⁾, adică tot barbară.

2. Pelasgii, după Herodot, vorbeau o limbă barbară.

Alte notițe istorice despre limba cea vechiă a Pelasgilor le avem la Herodot.

«De ce limbă, s'au folosit Pelasgii» scrie d'nsul, «eu cu siguranță nu pot să afirm; dar dacă ne este permis să facem o concludiune după Pelasgii, ce mai există și astă-zi în orașul Crestonia de asupra Tursenilor (în partea orientală a Macedoniei, lângă mare) și cari locuiau o-dată în regiunea numită astă-zi Thessaliotis... de asemenea dacă vom ave în vedere limba Pelasgilor, cari au întemeiat orașele Placia și Scylace din Hellespont și cari locuise mai înainte la oaltă cu Athenienii, atunci vom putea face concludiunea, că Pelasgii s'au folosit de o limbă barbară... În

Quum autem universus orbis terrarum eodem sermone atque oratione vteretur... instituerunt urbem aedificare et turrim quae fastigio caelum attingeret... Ad illam urbem et turrim, quae ab hominum genere construebatur, visendam descendit Ioua. Sic enim dicebat, en populus vnus, qui eodem sermone cunctus vtitur, haec audet facere... Age iam, descendamus, et ibi eorum sermonem ita confundamus ut alii aliorum orationem non intelligant. Itaque eos illinc per omnes terras dissipavit.

¹⁾ Homeri Il. II. 803. — ²⁾ Homeri Il. IV. 436. — ³⁾ Homeri Il. II. 867. — ⁴⁾ Odyss. VIII. 294. — ⁵⁾ Herodoti lib. I. 57 și 58. — Cf. ibid. I. 173.

ce privesce însă n mul Hellenilor, aceștia încă de la începuturile lor s'au folosit tot-de-una de aceeași limbă, însă diferită de a n mului pelasg... Pelasgii însiși erau un popor de n m barbar¹⁾.

Herodot vorbește aici după cum vedem, numai de Pelasgii, cari locuise o-dată pe teritoriul Elladei și de coloniile acestor Pelasgi, stabilite pe  rmurii de nord al Mării egee.

Resultă aș  dar din noti ele, ce le aflăm la Homer și la Herodot, că limba barbară, ce o vorbeau Pelasgii de pe teritoriul Elladei, era o limbă esternă.

Masa cea mare a națiunii Barbarilor o formău popula iunile pelasge din nordul frontierei grecesci, cu deosebire însă cele din nordul Istrului de jos și al Mării negre.

Aceeași numire etnică și geografică o adoptase și Romanii.

 n primele timpuri ale imperiului roman se  ntelegea sub numele de Barbaria, Barbaricum, Barbaricum solum și terra Barbarorum teritoriul cel vast Europei din nordul Istrului până la Ocean și p n  la frontierele Asiei.

Traian, scrie Sextus Rufus, a cucerit Dacia, care era situată pe p m ntul Barbariei și a prefăcut-o în provincie²⁾.

 ntreg p m ntul cel vast al Scyției, cuprins între Dunărea de jos și Lacul meotic, se numia, după Isidor, terra barbarica³⁾.

P r ile de r sarit ale Mesiei sunt numite la Ovidiu barbariae loca și barbara terra⁴⁾. La Ammian, t te  r ile din nordul Pannoniei figu r z  sub numele de Barbarorum terrae, Barbaricum și Barbaria⁴⁾.

3. Caracterul etnic al limbei barbare vechi.

Venim acum la una din cele mai importante cestiuni cu privire la limba Pelasgilor, și anume: cari erau caracterele limbei barbare, după ideile celor vechi?

Autorii romani au început a face, încă din timpurile lui Cicero, o deosebire mai clar   ntre limba barbar  și limba peregrin .

¹⁾ *Sext. Ruf. Brev. c. 8: limes inter Romanos et Barbaros ab Augusto per Vindeliciam, per Noricum, Pannoniam ac Moesiam, est constitutus. Trajanus Dacos sub rege Decebalu vicit; et Daciam trans Danubium in solo barbarico provinciam fecit.*

²⁾ *Isidori Orig. XIV. 4. 3: Prima pars Europae regio Scythia inferior, quae a Maeotidis paludibus incipens, inter Danubium et Oceanum septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur, quae terra generaliter... barbarica dicitur.*

³⁾ *Ovid. Trist. V, 12, 55; III. 3. 46. — 4) Ammiani lib. XVII. 12.—B ckling, Notit. Dign. 91: Contra Bononiam in Barbarico. — Ibid. II, 96: contra Acinco in Barbarico.*

Espreșiunile de: *barbare loqui* și *peregrinitas*, ne apar în literatura clasică latină ca două concepțiuni cu totul diferite.

După Quintilian, caracterele modului de vorbire barbar erau următoarele: se adăugau la cuvintele latine, orî se lăsaŭ afară, unele litere seŭ silabe, orî în fine, se schimba o literă cu alta, seŭ se strămuta din locul seŭ ¹⁾).

După Isidor din Sevilla, se numia barbarism modul de vorbire al ginților barbare, carî nu sciaŭ se pronunțe cuvintele latine în totă întregimea lor. Eraŭ barbarisme cuvintele latine corupte, fie prin literele ce le conțineau, fie prin sunetul cu care se pronunțau ²⁾).

Cuvintele numite de autorîi romanî «barbare», erau așa dar cuvinte de origine latină, însă forma lor era mai lungă, orî mai scurtă; une orî literele erau dislocate, orî se pronunțau cu alte sunete.

Peste tot, autorîi romanî consideraŭ ca limbă barbară idiomele populațiunilor, de rasă pelasgă, din Africa, Hispania, Gallia, Germania de nord, Rheția, Dacia, Sarmatia meridională, Thracia, Macedonia, Mesia și Illyric, în care se mai cuprindea Pannonia, Noricul și Vindelicia.

Încă în timpurile lui Enniu (239—169 a. C.), limba națională a populațiunilor din peninsula iberică era considerată ca o limbă romană coruptă — *Hispane non Romane loqui* ³⁾ — cu tôte, că Romanîi de abia în timpurile aceste intrară pentru prima oră cu legiunile lor în peninsula pyreneică.

Ca barbarî, erau considerați și Galli ⁴⁾), ér limba lor, «*Gallicus sermo*», era privită ca o limbă rustică romană ⁵⁾).

De asemenea se vorbea în părțile de nord ale Germaniei o limbă barbară latină.

Drus, fiul adoptiv al lui August, ne spune Suetoniu, cutrierase cu legiunile romane apröpe întrégă Germania, și el nu încetă se urmărescă în con-

¹⁾ Quintilian Inst. I. 5: barbarismum pluribus modis accipimus. Unum, in gente, quale sit, si quis Afrum vel Hispanum Latinae orationi nomen inserat... Tertium est illud vitium barbarismi... ut verbo, cui libebit, adjiciat litteram syllabamve: vel detrahat; aut aliam pro alia, aut eadem alio, quam rectum est, loco ponat.

²⁾ Isidori Orig. I. 31. 1: Appellatur autem barbarismus a barbaris gentibus, dum orationis latinae integritatem nescirent. — Ibid. I. 31. 3: Barbarismus autem fit scripto et pronuntiatione. Scripto... si quis in verbo litteram vel syllabam adiciat, mutet, transmutet vel minuat. Pronuntiatione autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus etc.

³⁾ Enniu la Charisius, Inst. Gramm. II (Keil, Gr. Lat. I. 200).

⁴⁾ Justin. I. XLIII. 4.

⁵⁾ Hieronymi Epist. ad Rusticum: misit (infantem) Romam... ut ubertatem Gallici... sermonis gravitas Romana condiret.

tinuu pe Germani până în momentul, când ieși înaintea unei femei barbare, care vorbindu-i în limba latină i-l dojeni să nu îndrăznescă a merge mai departe ¹⁾).

Sarmații formați unul din popoarele cele mari «barbare».

Mesienii erau numiți «Barbari Barbarorum».

Bessii, pe care Florus i numește «Thracum maximus populus», aveau aceleași însemne militare și aceleași obiceiuri ca Romanii; erau însă priviți ca «Barbari» și «barbarus populus».

Totă aceste populațiuni, după cum vom vedea îndată, aveau o limba națională barbară latină.

Senatul roman, după cum ne spune Cicero ²⁾, însărcina adeseori pe augurii Barbarilor să cerceteze și să-și dea părerea, dacă auspiciile mai importante ale consulilor romani s-au făcut în conformitate cu prescripțiunile vechi religioase ³⁾.

¹⁾ Sueton. în Claud. 1: Drusus... Oceanum septemtrionalem primus Romanorum ducum navigavit... trans Rhenum... hostem etiam frequenter caesum... non prius destitit insequi quam species barbarae mulieris... victorem tendere ultra, sermone latino prohibuisset.

²⁾ Cicero, N. D. II. 4: An vos Tusci, ac Barbari, auspiciorum populi Romani jutenetis, et interpretes esse comitiorum potestis?

³⁾ Vechiul înțeles al cuvântului βάρβαρος nu se poate explica din limba grecească. Originea cuvântului trebuie căutată tot în limba barbară. La început, acest termen se vede a fi fost la Greci numai un simplu epitet caracteristic al triburilor pastorale din nordul Elladei. Cuvântul βάρβαρος, în forma cum ne-a transmis-o autorii grecesci, este din aceeași rădăcină cu latinul barbat, adică «om ce poartă barbă». Vechile triburi pelasge aveau un obicei național, ce se perde în noaptea timpurilor, să poarte bărbi netăiate și lăsate în jos, promissa, proluxa barba, ca un semn exterior al demnității și al valorii personale. Ei erau niște βάρβαροι, fiindcă purtau bărbi lungi, după cum alte triburi erau numite κομηται, Comati, Căpilati, cu plete lungi; πλοφόροι, cari purtau căciule; braccatae nationes, cari purtau pantaloni lungi și largi; Melanchleni, cu mantele negre etc. Barba barbarice demissa era o expresiune caracteristică în timpul imperiului (Capit. Ver. 10). Tradițiunile grecesci ne înfățișează pe Typhon și pe Giganți cu bărbi lungi și oribile, ce fluturau în aer. Saturn era reprezentat în icônele vechi cu barbă lungă lăsată în jos (barba proluxa). Jovem semper barbatus (Cic. N. D. I. 30). Același obicei de a purta barbe naturale i-l aveau și Romanii (Liv. V. 41. — Varro, R. R. II. 11. — Plin. VII. 59). Cicero amintea de bărbile oribile, ce se vedeau la statuete și icônele vechi, illa horrida (barba), quam in statu is antiquis et imaginibus videmus (Cael. 14). Barbatus, la Cicero, înseamnă «om cu barbă mare», după obiceiul antic; unum aliquem te ex barbatis illis, exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis (Cic. Sext. 8). Despre Geții, scrie Ovidiu, că ei nu-și taiă, nici părul, nici barba, non coma, non ulla barba resecta (Trist. V. 7). Pe Columna lui Traian, Geții și Dacii sunt reprezentați cu bărbi naturale, atât nobili, cât și clasa țăranilor. În poemele populare române, eroii

4. *Limba latină considerată ca limbă barbară.*

Aceleași idei despre caracterul latin al limbei barbare le aveaș și Grecii.

Ei numiaș pe Romanii barbari, nu pentru că erau inferiori Grecilor în civilizațiune, dar, fiind-că aparțineau, după origine și după limbă, la familia popórelor barbare.

«Grecii», scrie Pliniu, «ne numesc și pe noi barbari și ne insultă cu cuvinte mult mai spurcate de cum insultă pe Opici» ¹⁾.

De asemenea ne spune Papa Nicolae I într'o scrisóre adresată la a. 865 împératului byzantin Michail III, că Grecii numiaș limba latină o limbă barbară și scytă ²⁾.

În istoria lui Polybiu, Romanii figuréză sub numele de «barbari» ³⁾.

Dionysiu din Halicarnas numesce pe Sicilienii popor barbar, βάρβαροι Σικελοί ⁴⁾, ér după Diodor Sicul, limba Sicilienilor vechi, era o limbă «barbară» ⁵⁾.

Însă, nu numai Grecii, dar și autorii romani din timpurile clasice, consideraș limba latină poporală séu rustică, ca o limbă barbară.

Plaut (sec. II a. c.) numesce pe Neviu «poetam barbarum» ⁶⁾, și întrebuințéză cuvintele de: Barbaria pentru Italia și «barbaricae urbes» pentru Italieni.

Quintilian scrie: «adese ori teatrele și glótele din circ fac exclamațiuni în limba barbară ⁷⁾, adecă vulgară. Tot ast-fel și Cicero numesce barbaries domestica limba poporală, ce se vorbia în casele cetățenilor romani ⁸⁾.

vechi, pórtă adesea ori numele lor după barbile, ce le decoréză chipul: Voinicii sunt în trei chipuri, Barba albă colilie, Barba négră, minte întrégă (com. Glâmbocata, Dâmbovița). Despre Novac cel bătrân, ne spun poemele epice române, că: «barba-i bate brăiele și pėrul călcăiele», și că «barba cu brėu și-o încingea». În fine, mai notăm aici, că în limba latină medievală «barbaria» însemna «barbitonsoris officina (Du Cange).

¹⁾ Cato la Pliniu (XXIX. 1. 14): nos quoque dictitant (Graeci) barbaros, et spurcius nos quam alios Opicos appellatione foedant.

²⁾ Du Cange, Gloss. med. lat. (ad. v. Obsequiare): Hanc (latinam), quam barbaram et Scythicam linguam appellatis. — Jaffé, Regesta Pontif. rom. p. 247.

³⁾ Polybii Hist. lib. IX. 38. 5 și 7.

⁴⁾ Dionys. Halic. lib. II. 1.

⁵⁾ Diodor. Sic. lib. V. 6. 5.

⁶⁾ Plautus, Mil. glor. II. 258. — De asemenea scrie Plaut despre sine (Asin. prol. 11): Plautus vortit barbare.

⁷⁾ Quintil. Inst. I. 6: tota saepe theatra et omnem circi turbam exclamasse barbare scimus.

⁸⁾ Cicero, Brutus, s. 74.

Cetățenii din Brundisium, scrie Gellius, își aduseseră din Roma un profesor de limba latină; însă acesta citia pe Virgiliu într'un mod barbar și ignorant ¹⁾.

Limba barbară avea așa dar după autorii romani caracterele limbii latine vulgare sevă rustice.

Gellius constată de asemenea, că limba barbară era una și aceeași cu limba latină rustică. «Când ăicem astă-ăi», scrie ăensul, «că cineva vorbesce o limbă barbară, aceea nu este alt-ceva de cât limba rustică» ²⁾.

5. *Limba peregrină.*

Limba barbară era cu totul diferită de limba așa numită peregrină (peregrinitas).

După ideile autorilor romani, limba barbară era o limbă negramaticală, o limbă rustică, pe care o vorbeau populațiunile autochtone din cele-lalte provincii ale Europei, Africei și Asiei, de aceeași origine națională cu Romanii.

Limba peregrină însă era limba unui popor străin de naționalitatea romană.

Cicero caracterizează aceste două genuri de limbă prin cuvintele: «rustica asperitas» și «peregrina insolentia» ³⁾.

Grecii nu erau socotiți între Barbari. Ei erau peregrini și limba lor «peregrină».

Ast-fel Quintilian face deosebire între limba rustică și limba peregrină. Pe cea de ăntăiu o atribuie Barbarilor, ăr pe a doua Grecilor ⁴⁾. La Ovidiu ⁵⁾ aflăm aceeași separațiune: între Greci (Graii) și între Barbari (barbara turba).

Tot ast-fel scrie Plato: Grecii toți sunt din aceeași familie și înrudiți între sine, ără față de barbari, ei sunt străini și nu sunt de același ném, γένος ăθνεϊόν και ăλλότριον ⁶⁾.

¹⁾ Gellii Noct. Att. XVI. 6: Legebat barbare insciteque Virgillii septimum (librum). — Cicero, Tusc. II. 4: si grammaticum se professus quisquam barbare loquatur... hoc turpius sit, quod in eo ipso peccet, cuius proficitur scientiam.

²⁾ Gellii XIII. 6: Quod nunc autem barbare quem loqui dicimus, id vitium sermonis non barbarum esse, sed rusticum, et cum eo vitio loquentes rustice loqui dicitabant.

³⁾ Ciceronis De orat. III. 12: neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus.

⁴⁾ Quintilianii Inst. I. 5: verba aut latina, aut peregrina sunt. — Ibid. XI. 3. 30: (oratio) vitio carebit, si fuerit os facile... in quo nulla neque rusticitas neque peregrinitas resonet; non enim sine causa dicitur barbarum, Graecumve.

⁵⁾ Ovidii Trist. V. 10. 27. — ⁶⁾ Platonis Civitas, lib. V. p. 97 (Ed. Didot.)

De notat, că după Herodot, Pelasgiî nu făceaî parte din aceeaşî familiă etnică cu Greciî, şi el considera limba Pelasgilor cu totul deosebită de a Grecilor ¹⁾.

6. *Limba latină barbară numită şi «lingua prisca».*

Cea mai vechiă limbă latină, ne spune Isidor, a mai fost numită de unîi autori şi *lingua prisca*, adecă limbă bătrână.

«Limba priscă», scrie dînsul, «a fost aceea, de care s'aî folosit locuitoriî cei mai vechi ai Italiei în timpurile lui Ianus şi Saturn. Acéstă limbă însă nu avea forme regulate şi stabile, după cum se pôte vedea din carminele saliare» ²⁾.

De asemenea scrie Festus: «Prisci Latini aî fost aceia, carî aî esistat înainte de întemeierea Romei» ³⁾.

Limba priscă aşa dar, care se vorbise, după tradiţiunile vechî, în timpurile lui Ianus şi Saturn, nu se formase în Italia. Ea a fost limba triburilor pastorale, arimice şi latine, ce se vorbise în timpurile marelui imperiu pelasg, şi era ast-fel identică cu limba barbară vechiă.

Acéstă resultă şi din împrejurările, ce ni le comunică Cicero, că senatul roman însărcina la diferite ocasiuni pe auguriî Barbarilor se cerceteze şi se-şî dea părerea, dacă consuliî romanî aî făcut auspiciile lor după tôte formele prescise de vechia religiune ⁴⁾.

Însă, încet cu încetul, sub curentul ideilor grecesci, limba priscă fu considerată în Italia ca o limbă nenobilă, barbară, nedemnă de poporul roman, şi ast-fel eliminată din usul literar ⁵⁾. Ea rămase însă şi mai departe limba cântecelor religiöse vechî, fiind-că textele acestor cântece erau consacrate prin un us antic religios şi nu se mai puteau schimba ⁶⁾.

7. *Limba Geţilor şi a Dacilor.*

Pentru istoria ţerilor de la Dunărea de jos ne presintă o deosebită importanţă limba Geţilor şi a Dacilor înainte de cucerirea romană.

¹⁾ Hérodote lib. I. c. 58.

²⁾ Isidori Orig. I. IX. 1. 6: Latinas autem linguas quatuor esse quidam dixerunt, id est Priscam, Latinam, Romanam, Mixtam. Prisca est, qua vetustissimi Italiae sub Ian'o et Saturno sunt usi, incondita, ut se habent carmina Saliorum.

³⁾ Festus: Prisci Latini... qui prius quam conderetur Roma, fuerunt.

⁴⁾ Ciceronis N. D. II. 4. 10.

⁵⁾ Macrobi Sat. I. 5: mille denique verborum talium est, quae, cum in ore priscae auctoritatis crebro fuerint, exauctorata tamen a sequenti aetate repudiataque sunt.

⁶⁾ Quintilliani Inst. I. 6: Saliorum carmina, vix sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa

Cele mai multe notițe despre caracterul limbei barbare, ce se vorbea la Dunărea de jos, le aflăm în poemele lui Ovidiu, scrise în esiliul său de la Tomi.

În «Ponticele» și în «Tristele» sale, Ovidiu amintesc adese-orî de modul de vorbire al Geților și al Sarmaților, o limbă, pe care dînsul o învățase în timp de 6 ani așa de bine, încât adese orî î-și atribue chiar titlul de poet dac și sarmat.

«Și nici nu trebuie să te miri», dice dînsul către amicul său Carus, «dacă vei afla defecte în poeziile, ce le fac, și cari sunt aproape opera unui poet get. Și oh! mi-e rușine, am scris o poemă în limba getică, și am construit în metrele noastre cuvintele barbare; dar feliiteză-mă, poema le-a plăcut și am început să am un nume de poet între Geții aceștia neumanî. Póte, că mă vei întreba, ce subiect am tractat. Am cântat laudele împăratului August și bunul Dumneșeu mi-a ajutat și în această nouă încercare. Eu am arătat în versurile aceste, că corpul împăratului și părintelui August, a fost muritoriu, însă esența divină s'a dus în locașurile ceresci, și că fiul său (Tiberiu), care a luat în mâinile sale frînele imperiului, deși le-a refusat de mai multe orî, este asemenea tatălui său în virtuți... După ce am cetit Geților această poemă, scrisă, nu în limba patriei mele, și am ajuns la ultima pagină, toți î-și mișcară capetele, tolbele lor pline de săgeți răsuna și un murmur lung eși din gurile lor; ér unul dintre ei î-mi dîse: «Tu, fiind-că scrii lucrurile aceste despre împăratul, trebuie să te întorci tot în împărăția lui ¹⁾».

În altă elegiă, Ovidiu scrie: «Mi se pare, că eu însu-mi am uitat limba latină și am învățat să vorbesc ca Geții și Sarmații ²⁾».

În alt loc:

«Pentru ce ore să port eu atîta grijă, ca să netezesc versurile mele? Să mă tem eu ore, că nu le vor plăcea Geților? Se póte, că am o pretențiune prea mare, dar eu mă feliicit, că în ținutul de la Istru nu există un

mutari vetat religio, et consecratis utendum est.—Cf. Varro, L. L. VII. 1. 80.—Horat. Ep. 2. 1. 86. — Liv. I. 20. 4.

¹⁾ Ovidii Ex Ponto, l. IV. 13 v. 16—22:

Nec te mirari, si sint vitiosa, decebit
Carmina, quae faciam paene poeta
[Getes.
Ah pudet! et Getico scripsi sermone
[libellum,

Structaque sunt nostris barbara
[verba modis.
Et placui, gratare mihi, coepique poetae
Inter inhumanos nomen habere Getas.
Materiam quaeris? laudes de Caesare dixi.

²⁾ Ovidii Trist. V. 12. v. 57 seqq.:

Ipse mihi videor jam didicisse
[latine,

Jam didici getice sarmaticeque
[loqui.

geniu mai mare de cât mine. În ținutul acesta, unde am să-mi petrec zilele mele, este suficient, dacă pot să ajung a fi poet între Geții neuman¹⁾. «Eă însu-mi, poet român, sunt silit să vorbesc adese-oră în modul sarmatic. Și mi-e rușine să mărturisesc, că printr'o lungă desuetudine abia î-mi mai vin în minte cuvintele latine. Nu mă îndoiesc, că s'aă furișat și în această carte nu puține cuvinte barbare. Vina nu este a omului, ci a locului. Dar, ca să nu perd cu totul deprinderea în limba latină și pentru ca vocea mea să pótă pronunța sunetele limbei părințești, eă vorbesc cu mine însu-mi și repetez cuvintele, de cară mă desvêțasem²⁾.

Geții, după cum ne spune Ovidiu, aveau o mare putere de asimilare. Elementul grecesc din Tomi se contopise aproape cu totul în masa cea mare a poporului get.

In paucis remanent Graiae vestigia linguae:

Haec quoque jam Getico barbara facta sono³⁾.

«Dacă cine-va», ăice Ovidiu în o scrisóre a sa, «ar fi silit pe Homer să trăiescă în ăera acésta, vê asiguréz, că și el ar fi devenit Get⁴⁾.

După cum vedem, esista o mare asemênare între limba Geților și limba latină. Fondul ambelor limbe era comun.

Limba Geților era, după Ovidiu, o limbă barbară, însă o limbă barbară latină. Am vêđut mai sus, cum singur ne spune, că în Tristele și în Ponticele sale s'aă furișat multe cuvinte barbare, getice și sarmatice; că poemele sale latine, scrise lângă gurile Dunării, sunt aproape opera unui

¹⁾ Ovid. Pont. I. 5. 62 seqq.:

Cur ego sollicita poliam mea carmina cura?
An verear ne non adprobet illa Getes?
Forsitan audacter faciam, sed glorior
[Istrum

Ingenio nullum majus habere meo.
Hoc, ubi vivendum, satis est si consequor,
[aevo,
Inter inhumanos esse poeta Getas.

²⁾ Ovid. Trist. V. 7. 55.

Ille ego Romanus vates, ignoscite, Musae,
Sarmatico cogor plurima more loqui.
En pudet, et fateor; jam desuetudine longa,
Vix subeunt ipsi verbo Latina
[mihi.

Nec dubito, quin sint et in hoc non pauca
[libello
Barbara: non hominis culpa, sed ista loci

Ibid. Trist. III. 14. 47 seqq.:

Threicio Scythicoque fere circum-
[sonor ore,
Et videor Geticis scribere posse modis.

Crede mihi, timeo ne sint immista Latinis,
Inque meis scriptis Pontica verba legas.

³⁾ Ovid. Trist. V. 7. 51—52.

⁴⁾ Ovid. Pont. IV. 2. 21—22:

Si quis in hac ipsum posuisset Homerum,

Esset, crede mihi, factus et ille Getes.

poet get, că în timp de 6 an¹, el s'a deprins așa de mult cu limba acésta, încât acum i vin cu greu în minte cuvintele latine și în fine, că a compus chiar o poemă mai lungă (libellus) în limba Geșilor, și prin care și-a câștigat un nume de poet la denses.

Limba Dacilor avea un caracter latin și după Horațiu, contemporanul lui Ovidiu.

În una din odele sale, dedicate lui Mecena, densesul se exprimă ast-fel:

«Eă, care sunt un copil născut din părinți săraci, și pe care, tu Mecena, i-l onorezi cu iubirea ta, eă nu voiă muri... Peste puțin timp, și încă mai repede decât Icar, fiul lui Dedal, eă voiă vedé țermurii Bosporului, carl muges, și ca o pasere frumos cântătoare voiă sbura prin deșerturile cele nisipose ale Getulilor și prin câmpiile Hyperboreilor. Pe mine mă vor cunosce locuitorii din Colchis și Daci, carl se prefac, că nu se tem de armele nostre, precum și Geloni de la extremitățile Europei; pe mine mă vor învăța Iberii cei isteți și cei carl beaă apă din Rhodan¹).

Etă aici o listă de poporele barbare, carl mai vorbiaă și în timpurile lui August o limbă rustică latină: locuitorii din Bosporul cimeric, Getuli, Hyperborei, Colchi, Daci, Galli de lângă Rhodan și Iberii din peninsula de apus!

Câmpiile Hyperboreilor, de carl amintesc Horațiu în acésta odă, erau șesurile cele întinse de la Dunărea de jos. Poetul Marțial încă pune pe Hyperborei în Dacia. Colchi, asupra cărora venise cu răsboi Argonauții, locuiaă, după Ovidiu, în părțile de nord ale Dunării de jos, lângă patele Carpaților. Dincolo de Colchi, în Transilvania de astă-ă, Horațiu amintesc pe Daci. Daci, erau considerați așa dar, în timpurile lui August, ca un popor cu o limbă barbară latină.

O deosebită importanță pentru cestiunea ce ne ocupă aici, cu privire la limba Geșilor, ne presintă două baso-reliefuri de pe columna lui Traian.

Una din aceste icone ne înfățișază o deputațiune de țeranî Daci (Comați), carl vedându-se amenințați de legiunile puternicului imperiu roman, se presintă înaintea împăratului, ca să ceară pace. Cu gesturile agitate ale mânilor sale și în atitudinea unor ómenî, carl i-și espun nevinovăția lor, ei se adresează de-a dreptul împăratului, fără interpreți, și tot fără interpreți le răspunde și Traian²).

¹) Horatii Ode II. 20. v. 13 seqq.:

Jam Daedaleo ocior Icaro
Visam gementis litora Bospori,
Syrtisque Gaetulas canorus
Ales Hyperboreosque campos.

Me Colchus, et qui dissimulat metum
Marsae cohortis Dacus, et ultimi
Noscent Geloni; me peritus
Discet Iber, Rhodanique poter.

²) Froehner, La Colonne Trajane, pl. 52—53.

Un al doilea relief ne înfățișează momentul cel mai important din primul război. Trei regi ai Dacilor, urmași de o imensă deputațiune (pilofoți și comai) se prezintă înaintea împăratului spre a declara în formă solemnă supunerea lor. Toți depun armele lor jos pe pământ. Unul cad în genunchi, întinzând mâinile lor către tribunalul împăratului, rugându-l pentru pace, alții stau în picioare, cu mâinile împreunate înaintea, ori la spate, în modul, cum sunt reprezentați pe monumentele antice prizonierii de război. Și de astă dată, columna lui Traian ne înfățișează pe Daci adresându-se împăratului de-adreptul, fără mijlocirea vre-unui interpret *ore-care* ¹⁾.

Acastă scenă din urmă se ilustră în mod și mai clar prin următorul pasagiū din istoria lui Dio Cassiu. După terminarea primului război, scrie dēnsul, Traian trimise pe câțiva reprezentanți ai Dacilor la senat, ca să confirme pacea. «Ambasadorii lui Decebal fură introduși în senat, unde după ce depuseră armele, împreună mâinile lor după modul captivilor, rostiră *ore-carī* cuvinte, precum și rugarea ce o făceau, apoi consimțiră la pace și i-și ridicară armele de jos» ²⁾.

Deputațiunea dacă se rosti așa dar înaintea senatului roman în limba națională a țării, pe care de sigur că o pricepeau mulți dintre senatori, mai ales aceia, cari ocupase funcțiuni înalte în provinciile limitrofe și erau deprinși cu limba poporală. De altminterlea, nici nu se poate admite, din punct de vedere al dreptului public, ca senatul roman să fi considerat de valabile nisce promisiuni de supunere, rostite în o limbă pe care nu o pricepea.

Limba Geților se estinsese în timpurile mai vechi peste întreagă partea de răsărit a peninsulei până la marea egeă.

În Mesia, stratul fundamental al populațiunii i-l formaū Geții, și limba lor domina întreaga Mesia de jos ³⁾.

La Ovidiu, întreg țărmurile de apus al Mării negre, este numit *Geticum litus* ⁴⁾.

După Herodot, Thracii erau de aceeași naționalitate cu Geții ⁵⁾; ér dupa Strabo, limba Thracilor era identică cu a Geților ⁶⁾. Maximin cel bătrân,

¹⁾ Ibid. I. pl. 102--104.

²⁾ Dionis Cassii lib. LXVIII. c. 8 și 9.

³⁾ Ovidii Trist. III. 9. 3—4.

Huc quoque Mileto misi venere coloni,
Inque Getis Graias constituere domos.

Cf. Dionis Cassii lib. 41. 27.

⁴⁾ Ovid. Pont. IV. 4. 8. — Ibid. IV. 3. 61.

⁵⁾ Herodoti lib. IV. c.

⁶⁾ Strabonis Geogr. lib. VII. 3. 10.

născut într'un sat aprópe de Thracia și păstoriu de oi în copilăria sa, după cum scrie Capitolin, dorind să iee și densusul parte la jocurile militare, se adresase pentru scopul acesta împăratului Sever, vorbindu-î mai mult în o limbă thracă de cât latină ¹⁾).

8. *Limba sarmată.*

În poemele lui Ovidiu, Geții și Sarmății ne apar ca două popóre vecine și înrudite, având aceleași moravuri ²⁾ și aceeași limbă barbară latină.

«Mi se pare», ăice densusul, «că eă însu-mă am uitat limba latină și am început să vorbesc ca Geții și Sarmății» ³⁾. «Eă însu-mă poet roman, sunt silit să vorbesc limba Sarmăților» ⁴⁾. «Óre, scrierile mele le vor ceti Geții și Sarmății?» ⁵⁾. «Roma să nu mă numere între poetăi săi. Eă rămân un poet de geniu între Sarmății» ⁶⁾.

¹⁾ Capitol. Maximini duo, c. 1: Hic (Maximinus senior) de vico Thraciae vicino ... genitus ... vix adhuc Latinae linguae, prope Threcica imperatorem publice petiit.

²⁾ Ovidii Trist. II. 198—199:

Hactenus Euxini pars Romana sinistri:
Proxima Basternae Sauromataeque
[tenent.

Ibid. Trist. III. 3. 5—7:

Quid mihi nunc animum dira regione jacenti
Inter Sauromatas esse Getasque putas?

Ibid. Trist. III. 10. 4—5:

Me sciat in media vivere barbarie.
Sauromatae cingunt, ferra gens, Bessi-
[que Getaeque.

³⁾ Ovidii Trist. V. 12. 55 seqq.:

Omnia barbariae loca sunt, vocisque
[ferinae,
Omnia sunt Getici plena timore soni.

Ipse mihi videor jam dedidicisse la-
[tine,
Jam didici getice sarmaticeque
[loqui.

⁴⁾ Ibid. Trist. V. 7. 55 seqq.:

Sarmatico cogor plurima more loqui.
Eu pudet, et fateor: jam desuetudine longa
Vix subeunt ipsi verba Latina
[mihi.

Nec dubito, quin sint et in hoc non pauca
[libello
Barbara...

⁵⁾ Ovidii Trist. IV. 1. 94:

An mea Sauromatae scripta Getaeque legent?

⁶⁾ Ovidii Trist. V. 1. 74:

Nec me Roma suis debet conferre poetis
Inter Sauromatas ingeniosus ero.

Ovidiu scria aceste versuri pe la finele carierei sale. După șese ani de exiliu la Tomi, el cunoscuse foarte bine limba populațiilor barbare de la Dunărea de jos; acesta ne-o spune singur. Astfel, cuvintele sale, despre asemănarea ce exista între limba getă, sarmată și latină, merită totă încrederea și ne prezintă totă gravitatea, ce caracterizează scrierile acestui erudit poet.

În timpurile imperiului roman, sub numele de Sarmata se înțelegeau toate populațiile Scythiei europene. Dialectul sarmatic însă, de care ne vorbește Ovidiu, era numai cel de la țărmurile de apus și de nord al Mării negre. În celelalte părți ale Scythiei europene existau și alte idiome¹⁾, mai mult, ori mai puțin, depărtate de cel de la gurile Istrului.

O prețioasă notiță istorică despre limba, ce o vorbeau Scythii de lângă Pontul euxin, o aflăm în scrierile lui Lucian, născut pe la a. 120—135 d. C.

Un om din Barbarii de la Pontul euxin, dăcă dănsul, și care după nem se trăgea din o familie regală, venise la împăratul Nero pentru ore-cari afaceri; aici el, dimpreună cu alții, privea cu atâta pricepere pe acest săltătoriu când juca, în cât deși nu putea să prindă toate cuvintele, ce le cânta, înțelegea însă toate²⁾.

Stephan Byzantinul ne spune de asemenea, că Scythii erau un popor thracic, ἑθνος Θρακίων³⁾, adică vorbeau aceeași limbă cu Getii, pe cari Herodot i numește «cei mai viteji și mai drepti dintre toți Thracii».

Între popoarele sarmate, ce vorbeau o limbă barbară latină, Horațiu mai amintesc pe locuitorii din Bosporul cimeric (Crimea) și pe Gelonii de la extremitățile Europei.

Gelonii, după o tradițiune veche a Grecilor, erau din aceeași familie cu Agathyrsii de la riul Maris (Mureș). Ei emigrasera din țara Arimilor în timpurile lui Hercule și locuiau de asupra Lacului meotic, la o depărtare de 15 zile⁴⁾.

9. *Limba barbară în Macedonia și în provinciile Illyricului.*

Macedonenii erau de asemenea un popor pelasg⁵⁾. Limba lor însă nu era atât de latină, cum era dialectul Dacilor și al Sarmatilor, fiind-că nici Macedonenii, nici populațiile Illyricului nu figurează în lista popoarelor barbare latine, pe care o aflăm Horațiu. Cu toate acestea, avem următoarele date importante despre caracterul latin al limbei Macedonenilor.

¹⁾ Herodot lib. IV. 24. — ²⁾ Luciani Opera (ed. Biponti, 1790), vol. V. p. 158—159.

³⁾ Steph. Byz. v. Σκύθαι. — ⁴⁾ Herodot lib. IV. 10. 21. 108. 109. — ⁵⁾ Justin lib. VII. 1.

În a. 196 a. C., după ce Romanii învinseseră pe regele Filip al Macedoniei, se celebrară cu mare solemnitate jocurile așa numite isthmice, unde se adunase o mulțime imensă de locuitori din toate ținuturile, ce-au fost supuse regelui Filip din Macedonia. Cu această ocaziune, proconsulul Titu Quinctiu Flaminiu și comisarii romani ocupând locurile, ce le erau destinate la această festivitate, heroldul pășind în mijlocul arenei, rosti în limba latină aceste cuvinte: că Senatul roman și generalul Titu Quinctiu Flaminiu învingând pe regele Filip, ordonă să fie liberi, scutiți de toate dările și să trăiască după legile lor toți locuitorii din provinciile, ce au fost sub domnia regelui Filip. Auzind vocea heroldului, o bucurie extra-ordinară, cuprinse întreaga mulțimea. Ei nu puteau crede, dacă au înțeles bine cele ce li se spuneau și se priviau unii pe alții cu mirare, ca și cum toate acestea ar fi numai iluziunile unui vis deșert... și neputând crede urechilor sale proprii, ei întrebau pe cei mai de aproape. Heroldul fu din nou chemat, de ore-ce fie-care doria nu numai să audă, dar să și vadă pe cel ce le anunță libertatea; apoi heroldul pronunță de nou aceleași cuvinte. Atunci mulțimea în escesul său de bucurie începu să aplaude cu strigăte repetate, ce păreau că nu se mai termină, în cât era ușor de a pricepe, că pentru mulțime, cea mai scumpă din toate bunătățile este libertatea ¹⁾.

Tot în limba latină se făcu publicațiunea pentru noua organizare a Macedoniei și în a. 167 a. C. Consulul Emiliu Paul, după ce învinse pe regele Perseu al Macedoniei, convoca o adunare la Amphipolis. Aici, în mijlocul unei imense mulțimi de Macedonenii și fiind de față cei 10 comisarși trimiși din Roma ca să reguleze afacerile țării cucerite, consulul Emiliu Paul le espuse în limba latină voința senatului și decisiunile sale, ér pretorul Cn. Octaviu, care încă era present, repetă aceleași cuvinte, interpretându-le în limba greacă ²⁾. Ambele proclamațiuni așa dar, atât cea de la a. 196, cât și cea de la a. 167, se făcuse în limba latină, poporală, nu ca să impună celor liberați limba națională a învingătorului, dar fiind-că idiomele lor erau barbare latine.

O limbă barbară latină se vorbea și în provinciile Illyricului încă înainte de cucerirea Romanilor. Sub numele de Illyria, se înțelegeau în timpurile mai vechi toate ținuturile spre apus de Thessalia și Macedonia până la mare și până la Istria; ér în timpurile imperiului, făceau parte din Illyric Noricul, Pannonia, Dalmația, Mesia și cele două Dacii de peste Dunăre ³⁾.

¹⁾ Livii Hist. rom. I. XXXIII. 92. — ²⁾ Livii Hist. rom. I. XLV. 29.

³⁾ Sextus Rufus, Breviarium, c. VIII. — Cf. Böcking, Not. Dign. II 6.

Illyrii, după Suida, erau un popor de naționalitate thracică, ér Thracii, după Strabo, vorbeau aceeași limbă cu Geții ¹⁾.

Pannonia a fost cucerită numai în a. 9 al erei creștine; ér cu 21 ani după această cucerire, Velleiú Patercul scria următoarele:

«În toate Pannoniile, există nu numai obiceiuri și moravuri romane, dar și un fel de limbă romană și mulți se ocupă și cu literatura» ²⁾.

Limba romană așa dar, ce se vorbea de locuitorii Pannoniei în timpurile lui Patercul, era o limbă vechiă națională, nu impusă de civilizațiunea cuceritoriului. Ea rămase până în timpurile împăratului Iulian (361—363) o limbă paene barbara, după cum ne spune istoricul Aureliu Victor ³⁾.

10. *Elemente de limbă latină barbara.*

Ca să putem ave o lumină mai viă despre caracterele limbei vechi barbare, noi vom reproduce aici o serie de cuvinte de origine latină, ce aparținuse idiomei naționale a populațiunilor, cari formase substratul etnic în provinciile supuse dominațiunii romane, cuvinte, cari nu derivă, nici din limba grecescă, nici din limba italică.

Aceste resturi de limbă vechiă, ne-au fost transmise, unele de autorii grecesci și latini, ér altele ni s-au păstrat în papirele mortuare egiptene. Se înțelege însă, că aceste cuvinte trecute prin alt mod de pronunțare, supuse altor legi gramaticale și scrise cu un alfabet străin, nu puteau să ajungă la noi de cât în o formă, mai mult, orî mai puțin, alterată.

Ceea ce prezentăm aici este numai un specimen de limba latină barbară, în cât ne permit paginile acestei cărți. Un glosar însă mai general, care ar conține și cuvintele latine barbare, ce au trecut în limbile slave, în limba germană, gallică, britanică și hispanică ar fi pentru studiile filologice o adevărată lumină spre a cunoște fundamentele, pe cari s'a dezvoltat, de o parte limba rustică italică, ér de altă parte limbile romane ale provinciilor.

În cercetarea originii unei limbe, precum și în aprecierea elementelor și a formelor sale, nu se poate proceda de cât în mod istoric; orî ce altă sistemă, fiind lipsită de fundament, nu poate duce la adevăr.

¹⁾ Suida: Ἰλλυριοί, βάρβαροι Ὀρκενιοί.

²⁾ Vell. Paterculus, II. 110. 5: In omnibus autem Pannoniis non disciplinae tantummodo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam litterarum usus.— Cf. Vopiscus, Aurel. c. 24.

³⁾ Aur. Vict. De Caes. 37. 7. — Schuchardt, Der Vokalismus. d. Vulgärlat. III. 44: Dass in Pannonien und Illyricum das Latein wirklich Volkssprache gewesen und als solche sich ziemlich lange behauptet hat glaube ich etc.

Din exemplele, ce le reproducem mai la vale, se va vedé, că o mulțime de cuvinte românesce, considerate de unii ca provenite din limba slavonă, au fost de fapt proprietatea limbei pelasge, barbare, încă cu multe sute de ani, mai înainte de venirea Slavilor în Europa.

A.

Aapas în limba Oscilor, lat. *aquas*?, rom. apă, (Fabr. Gloss. 10). **Aphas**, riu în Epir (Plin. 4. 1. 3). **Ponte Abei**, localitate în Asturia (Rav.); sard. *abba apă*.

Aaru și **Anru**, câmp de semănături, *champ des moissons*, în regiunile de nord ale lumii vechi, unde, după legendele religioase egiptene, paiul grâului era de 7 coțî, ér spicul de 2 coțî. Il circule dans les champs d'Aarou, où lui sont donnés le blé et l'orge (Pierret, Le livre d. morts, p. 8. 225. 331. 335. 508). Cuvântul derivă din rădăcina *aro*, gr. ἀρώ, a ara, de unde ἀρουρα, loc de arătură.

ababa, mamă, în limba Thracilor. Maximinus senior de vico Thraciae vicino, barbaro etiam patre et matre genitus... Et patri quidem nomen Micea, matri Ababa fuisse dicitur (Capit. Maximini duo). Derivațiunea de la o formă vechiă *ab-ava* = *abavia*. v. *Baba*.

Ababus pe o inscripțiune latină în loc de *abavus* (Reines, Synt. Inscr. lat. I, 10, 6, 71).

Ἀββᾶ, tată, lat. *pater* (Suida). Cuvântul a existat și în limba vechiă pannonică. Rex Samuel (c. 1040), qui pro sua pietate Oba vocabatur (Anonym. Bel. reg. not. 32). v. **Ἀπα**.

Abbae, tată, în limba locuitorilor din Bogos în Ethiopia, întrebuițat însă numai în vocativ. Bogos este teritoriul cel frumos, situat la pôlele munților de nord ai Ethiopiei. După tradițiunile locale, locuitorii cei mai vechi din ținutul acesta au fost 4 frați, cari venise cu turmele lor și ocupase toate pășunile de aci. Unul din acești frați se numia *Lammachalli* (Rammașelli), altul *Beleqa* (Sitzungsber. XCIX B. 583). Amândouă aceste nume indică, că stăpânitorii cei mai vechi ai ținutului Bogos au fost Arimi și Belaci. În idioma locuitorilor din Bogos mai găsim și astăzi unele resturi din vechia limbă pelasgă, ér în cântecele lor naționale, ei mai celebrăză și acum pe Romii cei vechi «comme des vaillants guerriers si hardis qu'ils jetaient leur lance contre le ciel (Reclus, Geogr. X. 233). v. **Ἀββᾶ**, **Ἀπα** și **Ἀπα**.

Ἀβιοι (Abii), popor migratoriu de păstori, cari venind din Asia în Europa se divisa în două curente, unul înaintând spre apus pe lângă țărmurile Mării de nord, altul pe lângă Carpați și Dunăre. La Homer, Abii apar în nordul Thraciei, lângă Mys și Scyți (Il. XIII. 6). Forma numelui corespunde la *Albi* (Arimi albi). În dialectul ionic, *l* cădea adese ori. În limba istroromână *ab*, *abi* = alb, albi. *Abus*, fluviu în Britannia (Ptol. II. 3. 4). *Aba Decelia* = *Alba Decilia* (Rav.), *Alba Docilia* (Tab. Peut.), localitate în Liguria.

Ἀβος (Abus), o parte a muntelui Taurus din Armenia de nord, unde sunt isvoarele Euphratului (Ptol.).

Ἀβουλα (Abula), un oraș al Hispaniei în regiunea locuită de Bastitani (Ptol.).

Aoolon. După Avien (Or. mar. 683), Lacul Leman din Elveția se numise în vechime *Accion*: vetus mos Graeciae vocitavit Accion. Cuvântul era așa dar un termen general în părțile de răsărit ale Europei pentru lacurile mari. v. **Ἀκεανδός**.

Aker, ast-fel se numesce în papirele egiptene teritoriul cel fertil, regiunea divină, din părțile de nord ale imperiului pelasg. Roi de la contrée Aker; région Aker (Pierret, Livre d. m. 47. 19. 7, 570). Cuvântul corespunde la forma latină *ager*, germ. *Acker*, după cum rezultă din interpretarea acestui cuvânt în papirele egiptene. Sărbătorea cea mare agricolă, «La fête Haker», este numită și «grande fête du labourage» (Pierret, ibid. 84. 85). v. *Aaru*.

aoh și **aoha**, cuvinte vechi barbare, cu înțelesul de **aqua**, **apă**. În Rhetia și pe teritoriul Germaniei, unde locuiau o parte din Pelasgii arimi (Hermionii, Arminii, Alamanii), **ach** este cuvântul final din numele mai multor riuri, cum sunt Altach, Kronach etc. (Grimm, D. W., Jung, Römer). Același cuvânt ni se prezintă în limba germană și sub forma de Ache, Aache, și Oche.—Aucha fl. în Dacia, la locul numit Galtis, unde regele Goților Ostrogotha a învins pe regele Gepiților Fastida (Jornand. Get. 17). Aachen, vechiul oraș de încoronare a regilor germani, se numia în limba latină medievală Aquae și Urbs Aquensis. v. Ἀχαια și Ἀχαιὸς.

Ἀχαια (Achaia), în timpurile mai vechi, un termen general geografic pentru ținuturile situate lângă mare. La Homer, Achaia este uneori numele Elladei. În sens mai restrâns se numia Achaia o provincie din Pelopones, situată în nordul peninsulei, lângă golful Corinthului. O altă Achaiă era în Thessalia lângă Marea egeă, care, spre deosebire de cea de întâi, se numia Phthiotis și avea de capitală Larissa. Etim. de la **acha**, **aqua**, **apă**. v. **ach**.

Ἀχελῷος (Achelous), un riu al Thessaliei, ce curgea din Pind. Alte fluviu cu același nume în Phrygia, Arcadia, Achaia, Thessalia. La poezii, acest cuvânt se întrebuintează aproape pentru ori ce apă curgătoare. v. **ach**.

ἄκων, lance de aruncat (Hom.). În l. rom. **aconiū**, instrument de fer subțire și ascuțit.

Ἄδης și Ἄϊδης (Hom.), Orcus, Tartarus, rom. iad. Formă veche românească **adu** (Cod. Voroneț). În Predicile Mitrop. Varlaam din 1643: Diavoli legăți, **adu** desert (Buciumul rom. I). La poetul Virgiliu, Avernul este numit și **hiatus**. Spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu (Aen. VI. 237). Iada, o localitate din România (Fălciu), unde există o ripă mare (Dicț. geogr.).

aesar în limba Etruscorilor **deū**, lat. **deus**. Quod aesar... etrusca lingua deus vocatur (Suet. Oct. 97). La Hesychiu **aiōol**: **aiōol**, θεοὶ ἀπὸ τῶν Τόρρηγων. În limba Geților Anses, semițel. (Getae) **proceros suos**... non puros homines, sed semideos, id est Anses vocare (Jorn. c. 13). Anxur, conumele lui **Joe la Roman**, adorat ca Jupiter puer (Serv. Aen. 7. 799). Forme dialectale ale unui singur cuvânt. Rom. **ânger**; lat. **angelus**; fr. **ange** (= **anj**); bress. **anzo**; burguig. **ainge**; port. **anjo**.

ἄηρ, aer, atmosferă (Hom.).

Aeternitate(m) imperi(i), trăinicia imperiului (Henzen, Acta Fr. arv.) În vechia limbă rustică, cuvântul **aeternus** nu avea înțelesul de «sempiternus», ci însemna numai diu **vivere**, a trăi îndelungat. Ast-fel în panegiricul lui Pliniu către Traian (83): per aeternitatem tuam salutemque.

ἀγέλη, turmă, mulțime, lat. **grex**. La Homer cireșii de vite, **armentum**. În limba română **arghelii**, **argelă** (Marienscu), **hârgeliă** (Lex. Bud.), **hergeliă**, **ergheliă**, **equorum grex**, **equorum armentum**; **argelar**, pl. **argelari**, proprietarul său păditorul **erghelii** (Marienscu, Bal. I). În limba română, cuvântul derivă de la rădăcina «arg» (ἀργός), câmp nelucrat, destinat pentru pășunea cailor. La Homer: ἀπ' Ἀργείος ἱπποβότου, ex Argo equos-pascente (Il. II. 287).

ἄγων, loc de adunare, spațiul pentru jocurile de luptă, locus congregationis, locus certaminis (Hom., Herod.). Rom. **ogoiu**, **sphaeristerium**, spațiu pentru jocul cu pila.

ἄγος, dux exercitus, duce (Hom. Il. IV. 519). La Plato, **αἴτις** (Cratyl. 15). În Deuteronom: Og, împăratul (regele) Amoreilor, cel din urmă din nămul urieșilor. În cântecele epice române, cuvântul **agu** are înțelesul de **împărat**:

La Agu se ducea,
La ferăstră că bătea,
Iară Agu ce grăia?

(com. Bragadir, Teleorm.)

Var.

Fuga la împăratul da
Și pricina-i povesția,
Da împăratul ce dăcea?

În limba Săcuilor din Transilvania, cari au împrumutat foarte multe cuvinte de la Români, aflăm verbul **ágál**, jocă se face pe domnul, adică pe **agul**, de la inf. **ágálni** (Krizsa, Vadrózs. 493). Într'un vechi papir egiptean, Hermes (Ἡρμῆς) este numit **Aâh-**

Toth, unde titlul său de Aâh (= Ag) mai este explicat și prin cuvintele «Marchant à la tête» (Maspero, *Ét.* II. 448). La rădăcina agu (ἄγος), se pare, că se reduce și cuvântul latin Augustus (Agustus), ce-l adoptase Octavian ca titlu imperial. Acestă onoare se conferia de senat; însă împărații proclamați de oștire luau numai de cât titlul de «Augustus»; o probă, că acest termen avuse în limba poporală înțelesul de dux, imperator. Ovidiu și Festus sunt de părere, că «Augustus», era un cuvânt sinonim cu «sanctus»; în tot cazul însă, acesta era un înțeles mai depărtat.

ἄγρος, la Homer câmp și ținutul de la țără în opozițiune cu orașul. În limba latină: ager. În limba română: câmp în general, agru, câmp cultivat (Hasd.). În Bănat: agru, holdă, loc de arat. În România (Ialomiță): pământ de arătură. În limba macedoromână, câmp, unde se află semănate cereale (Hasd.) În *Lexiconul* lui Mardarie de la 1649: țarină. În Cod. Voronețian, agru are înțelesul de ogor: «celor ce au lucrat agrele vóstre». Tot ast-fel la Isidor: Ager Latine appellari dicitur, eo quod in eo agatur aliquid (Orig. 15. 13). v. ἄγρος.

αἶα, având același înțeles cu γαῖα, terra, tellus, pământ, țără (Hom.). În poesia populară din Dobrogea aienii, pământeni, autochtoni. «Iar aienii Chiustengii și boierii Dobrogi» (Burada, Dobrogea, p. 125).

αἰετός, vultur (Hom.) În l. rom. arete și erete, pasere din genul uliilor.

ἄλα, equus, cal, în limba Pelasgilor din Caria (St. Byz. v. Ἀλάβανδα). La Romani, ala era un corp de cavalerie, compus din 500 ómeni. La Românii din Basarabia: hăl = cal (Arbore, Basarabia, 189). Cuvântul a fost în vechime usitat și în părțile de nord ale Dunării de jos. De la «ala» derivă numele Alanilor de la Istrul de jos, pe cari Dionysiu Periegetul înnumește πολυπλοκοὶ Ἀλανοὶ, Alanii cei avuți de cal (Eustath. p. 305). La Isidor (XIX. 23): sine equis inertes existunt Alani. În timpurile lui Honoriu, Alanii erau considerați ca popor latin. În Latios ritus transistis Alani (Claudian. Cons. IV. Honor.). Mortem petendam Pro Latio docuit gentis praelatus Alanae (Claudian, Resb. cu Goții).

Ἀλβᾶ (Alba), numele cel vechi al riului Tibru (Diod.). v. *Albula*.

Alba, oraș în Hispania (Ptol.). **Alba Helvorum**, oraș în Gallia Narbonensă (Plin.). **Alba Deocilla** (Rav.), **Alba Docilia** (Tab. Peut), oraș în Liguria.

Alba (Vopisc. Prob.), la Tacit **Albis**, riul cel mare al Germaniei, care despărția pe Cherusci de Suevi, ați Elba. Albim, numele unui riu la Ruthenii din Żabie (Miklosich, Denkschr. t. XXX).

Ἀλβᾶκος (Albacus), un munte în Caria din Asia mică (Ptol. V. 2. 320). Albac, munte, riu și sat în Transilvania.

Ἀλβανὸν ὄρος (Albanus mons), un munte în Pannonia de sud (Ptol.)

albeum în loc de alveum, rom. albiă. Padus relicto albeo suo (Grom. vet. 50).

Ἀλβια ὄρη (Albii montes), era numele cel vechi al Alpilor (Strabo). v. *Alpes*.

Ἀλβιον ὄρος (Albius mons), un munte pe teritoriul Iapoșilor lângă Alpi (Strabo).

Albion, a fost numele Britanniei mari în timpurile mai vechi. Albion ipsi (Britanniae) nomen fuit (Plin.). În timpurile primitive, aceste insule au fost ocupate de Abii său Arimii albi.

Albocola, localitate în Lusitania. Metalla Albocolensia (C. I. L. vol. II). La Ptol. Albocella. Itin. prov. Albocela.

Albula, numele vechi al Tibrului. Tiberis antea Tybris appellatus est et prius Albula. (Plin.) Cf. Strabo. v. Ἀλβᾶ.

Album promontorium în Africa lângă strimțoarea Gaditană (Plin. III. Proem.)

Albus, Albanus, Albonus, Albious, Albiolanus, conume personale în Hispania (C. I. L. vol. II).

aloes, o specie de cerb în Germania, fr. élan. Cuvântul se pare a fi numai o formă diminutivă din ala, cal. Septentrio fert et equorum greges ferorum... praeterea alcem... jumento similem (Plin. VIII. 16. Cf. Caes. B. G. VI. 26). În dialectul Românilor din Meglena, Alcîa nume de cal, de coloré roșiatică (Papahagi, Megl.-Rom. II. 36). La Macedoromâni algié și algiu.

ἄλφος, lat. albus, rom. alb, în dialectul iguvin alfos (Huschke, Iguv. Taf.), retorom. alf.
 ἄλφος, pete albe pe piele, lat. vitiligo.
 ἄλλος, alius, altul (Hom.)

Alpes (sing. Alpīs), numele catenei celei înalte de munți din nordul peninsulei italiice. Cuvântul derivă din albus. După Strabo, numele cel vechiu al Alpilor a fost Ἀλβία ὄρη (Albii montes). Alpes a candore nivium dicti sunt (Fest.). Schimbarea lui *ō* în *p* ni se prezintă și în limba română: alpia în loc de «albia» (Marienescu, Bal., II. 15).

Ἀλπις (Alpis), numele unui riū în regiunile de asupra Umbrilor, al cărui curs era spre mēdă-nópte (Herod.). În epoca romană Alba, Albis, astă-đi Elba.

alpus în limba Sabinilor, lat. albus, rom. alb. Album quod nos dicimus, Sabini... alpum dixerunt (Fest.).

Altanus, numele unui vânt în limba rustică latină. Alios (ventos) quos vocant Altanos e terra consurgere (Plin. I. 44. 2). La Români din Bănat, vântul, care suflă de la munte, se numește vântul Oltului. În provincia Romagna din Italia, vântul, ce vine din partea Greciei, se numește Grech.

Ἀλτηναί (Altenae), un castel lângă Dunăre spre răsărit de Transmarisca (Procop. Aed.), în regiunile Olteniței de astă-đi.

alutatum (aurum), așa numiaū vechii lucrători de mine aurul, ce se găsea în straturile de la suprafața pământului, «in summo cespite» (Plin. 33. 4. 2).

alutia, mine de aur, în limba locuitorilor din Lusitania. Auraria metala, quae alutia vocant (Plin. 34. 47). În limba cumanică: altun, aur (Kuun, Cod. Cum.)

Alutum flumen, numele riului Olt, într'o inscripțiune romană din timpul lui Traian (Froehner, Col. Traj.) La Herodot Atlas, la Ptolemeu Aluta.

Ἀμαλία (Amaia), un nume al divinității Ceres (Suida). La Romanii Maia, Terra Mater.

amalusta, numele unei plante la Daci, pe care locuitorii din Campania o numiaū a malocia (Apul.)

ἀμάρακος, numele unei plante la locuitorii din Cyzic lângă Propontis (Diosc.), lat. amaracus. În limba română, ca formă similară mărăcină, crataegus oxyacantha. *L.*

ἀμέλγειν, lat. mulgere, rom. a mulge.

Ἀμνίας (Amnias), un riū în Paflagonia. În limba latină amnis, curs de apă, fluviu.

Ἀμνισός, (Amnisus), riū și port în Creta (Odys.).

ἀμνός, fem. ἀμνῆ, unius anni agnus (Istri fragm. 53). În limba română miel și mnel.

ἀμολγός, a amurgul serei, crepusculum. La Homer: νυκτὸς ἀμολγῶ, séra.

ἀμύνω, a respinge, a abate. Ξεῖρες ἀμύνειν εἰς καὶ ἡμῖν, «și noi avem mână de apărare» (Hom. II. XIII. 814). De notat, că la Homer, cuvântul este adus în legătură cu «mânile». Rom. a amâna, proferre, differe, procrastinare.

ἀναξούρις, întrebuințat numai în pl. ἀναξούριδες, ciorecii seū pantalonii cei lungi și largi ai Scytilor (Herod.), lat. braccæ. Cuvântul corespunde la românescul nădragi, pantalonii, cei largi țărănesci, ce se mai pōrtă și astă-đi în unele părți ale României (Vlașca, Teleorman).

ἀγκύλος, strâmb, curbat (Hom.), lat. angulus, rom. unghiū.

Ἀνεμώρεια (Anemoria), un oraș lângă Delphi pe o colină înaltă (Homer., Steph. Byz.) La Homer νέμος, lat. nemus, pădure cu pășune pentru vite. Varro (L. L. 5. 36): Graeci νομάς, nostri nemora.

Ἀνίγριδαι νύμφαι (Anigridae nymphae). În provincia Elis din Pelopones, după cum scrie Pausania, ómenii, cari aveaū pete negre, orī albe, pe corp, adresaū rugăciunile lor nimfelor numite Anigridae (Descr. Gr. 5. 5. 11). *v.* Ἀνίγρος.

Ἀνίγρος (Anigrus), fluviu în Triphylia din Pelopones (Strabo).

anti și **ankh**, în papirele mortuare ale Egiptenilor cu înțelesul de unguentum, oleum, butyrum. Je suis, oint de l'anti des membres divins et d'essence ankh (Livre d. m. 470). Cuvântul corespunde la forma rom. unt, lat. unctum. Codicele Voronețian, 134: ungând el cu untu.

Anxurus, conumele lui Joe, adorat ca Jupiter puer (Serv. Aen. 7. 799). Cuvântul apar-

ține limbei rustice, barbare, și corespunde la rom. ânger (după Luciu, istoricul dalmat, † 1684, rom. ansul), romaniol anzul (Mattioli, Diz.), lat. angelus.

Ἄπα, titlu al preoților egipteni. Ἄπα, est un mot copte, qui designe les prêtres; on le retrouve dans les plus anciennes inscriptions de la Thébaine (Bul. d. arch. crist. III. 59). v. Ἀββᾶ și Ἀπα.

Apammari, o localitate în Mesopotamia lângă Euphrat (Tab. Peut.). Cuvântul corespunde la forma românească de Apă mare. În limba persică, a p înseamnă de asemenea apă, lat. aqua (Kuun, Cod. Cum. 310). v. *Apo*.

ἀπαρχή, primae anni fruges. Rom. pârghie.

Aphas, un riū din Epir (Plin. 4. 1. 3). În limba latină aqua, rom. apă. v. *ach* și *acha*.

Aplu, numele lui Apollo la Etrusci. Pe monetele naționale ale Daciei Aplus.

Apo fl. (Tab. Peut.), un fluviu al Daciei, ce se vărsa în Dunăre lângă drumul roman, ce venia de la Viminaciu către Sarmizegethusa. La Ravennas Appion, la Guido apion. v. formele *Aapas*, *Apammari*, *Aphas*.

Ἀππα = πάππας, ἄπτα, tată la Calimach.

Ἀψορρός (Apsorrhys), un fluviu în Cappadocia (Ptol. 5. 6). Ἀψορος (Apsorus) un riū al Pontului (Scylax). În limba poporului român, apșoră și apușoră, forme diminutive din apă, lat. aqua, (Tocil. Mat. II. 85. — Colecț. noastră inedită). Apșoră, un pârâu în România lângă Muntele sec în Mehedinți (Spezialk. 1: 75.000. 26. XXVII).

Apulum și **Aplum**, numele unui oraș al Daciei în inscripțiunile romane. La Ptolemeu Ἀπουλον, pe Tab. Peut. Apula. Forma numelui corespunde la A(l)bulum, A(l)bula. În evul de mijloc Alba Transilvaniae.

arəsä în limba locuitorilor din Bogos (Ethiopia) arători, plugari, lat. arator, germ. Ackersmann (Sitzungsber. XCIX B).

arborria, numele unei plante la Daci; la Greci κισσός μέλας; ér la locuitori Italiei hederă nigra (Apul.).

ἀρκάλη și ἀρκάνη, lemnul, de care se legaū firele său sfőrele pentru a prinde ori trage ceva. Rom. arcan.

Ἀρκάς, pl. Ἀρκάδες (Arcas, Arcades), locuitorii din Arcadia. După Suida, Arcații aū fost cei mai răsboinici între toți Grecii. La început, ei duceau o viață militară (Strabo 5. 2. 4). La Athenieni esista o clasă de militari cu numele de Ἀργαδεῖς (Herod. 5. 66). Pausania amintescă și arcași între luptătorii Arcadie (4. 3). Fără îndoieală, că la început, Ἀρκας avuse același înțeles cu românescul arcaș, sagittarius, gr. τοξότης. În Maramureș: arcaș, vânător, ori soldat înarmat cu arcul (Țiplea, Poesil pop.)

Ἀργέταρες (Argetares), un castel fortificat de imp. Iustinian în regiunile Timocului (Procop. Aed.)

ἀργίλλα, subterraneum aedificium, locuință suterană în limba Cimmeriilor (din Crimea). Eph. fr. 85. — În limba română argea, lat. cella subterranea.

ἀργίλλος, șorece, în limba Thracilor, lat. mus. (Heraclides, fr. 42).

ἀργός, agru, câmp, pământ nelucrat, ținutul de la țără (Hom.). La vechii Macedoneni și Thessali, ἄργος = πεδίον (Strabo, VIII. 6. 9. — Paus. VIII. 7. 1). Cuvântul era cu deosebire în us la Pelasgi. Πελασγικὸν Ἄργος, câmpia Thessaliei (Hom. II. II. 681). Πεδίον Ἀργὸν seu πεδίον τοῦ Ἀργοῦ, un șes din Arcadia (Paus. VIII. 7 și 8). În limba română, argat, om plătit pentru lucrările agricole; gr. ἀργάτης, dor. ἐργάτης.

ἄριμα, cuvânt scytic, lat. unus, rom. unu (Herod.). Sub o formă apropiată, acest cuvânt s'a mai conservat în versurile populare, ce le recităză copii din ținuturile ungurești ale Pannoniei vechi, unde aflăm formele unoma (unoma, onoma) și dunuma, cu însemnarea de «unu», «doi» (Kiss Ár., Gyermekjáték-Gyűjt.), ér în versurile ce le recităză copii români: una mia, una-i mara (Teodor.), anaramă (Alexici, T. I.). Ἄριμα în limba scytică este un cuvânt rotacisat, ca la Istro-Români ur, unu.

Arius, fluviu lângă Ind, ce curgea pe lângă Alexandria, întemeiată de Alexandru cel Mare (Plin.). Mrom. ariu, Fluss (Weigand, Arom.).

ἀρώ, lat. arare, rom. a ara (Hom.)

ἀροτήρ, lat. arator, cel ce ară, plugari.

**Ἀροτος*, lat. *aratus*, rom. *arat*, *arătură* (Hom.). La Hesiod *ἀροτός*, tempus arationis, timpul aratului.

**ἄροτρον*, *aratrum*, plug. **Ἀρουρα* (Hom.), lat. *arvum*, *arata terra*, *ager*, *campus*; rom. *câmp de arătură*, *loc arat*.

**ἀρραβῶν*, pretium cautionis gratia datum ab emptoribus; rom. *arvună*. Dela Români, cuvântul a trecut în limba Ruthenilor sub forma de *ara wona* (Miklosich, Denkschr. Bd. 30).

**ἄρρην*, *mas*, *masculus*, *animal de sex masculin*. În limba latină *ares* și *aries*. Rom. *arete*, *ariete* și *ireu*, *berbece nejugănit* (Frâncu, Moșil, 101).

**Ἀρσα* (*Arsa*), un castel în Dardania în timpul lui Iustinian (Procop. Aed.).

**Ἀρσένα* (*Arsena*), un castel în regiunile Illyriei, restaurat în timpul lui Iustinian (Procop. Aed.). O formă analogă în descântecele române: *codrii Arsinilor* (Marian).

**Ἀρζος* (*Arzus*), un oraș și fluviu în Thracia, ce se vărsa în Propontis (Ptol.) **Ἀρζον*, castel în munții Rhodope (Procop. Aed.). În regiunile Carpaților *Ars* și *Arsul*, numele mai multor munți (M. Dict. geogr.).

**Ἀσaráκαι* (*Asaracae*), un popor din regiunea Getulilor în Libya (Ptol. IV. 6. 296). *Assaracus* n. pr. (Hom. II.). *Seraca* (var. *Sâraca*), localitate în Media (Ptol. VI. 2). — În l. rom. *sărac*, *pauper*, *infelix*.

**Ἀσaráθ* (*Asarath*), fluviu în Mauritania (Ptol.). *Ζάραθα* (*Zaratha*), localitate în Mauritania (Ptol.). *Σάλαθος* (*Salathus*), fluviu în Libya (Ptol.) Pe teritoriul român de la Carpați, mai multe păreie și localități *Sărata*.

**ἄσχυ* (*aschu*). După cum scrie Herodot, Orgiempiei (*Arimaspii*) din Scythia făceau din fructele arborelui «ponticon» un fel de must, ér din tărâțele fructelor un fel de pâine, pe cari le numia *ἄσχυ* (lib. IV. 23). Este același cuvânt cu latinul *esca*, nutriment alimentare. În l. cumanică *as*, *cibus* (Kuun, Cod. Cum.)

**Ἀσίλδα* (*Asilba*), un castel lângă Istru, restaurat în timpurile lui Iustinian (Procop. Aed.) O formă barbară a cuvântului *silva*, *pădure*.

**ἄτερος*, *alter*, *altul* (Suida).

**Ἀτλας* (*Atlas*), un riú, ce curgea în Istrul de jos (Herod.) În epoca romană *Alutum*, *Aluta*. În documentele medievale ale Ungariei *Olt* și *Olta*. În l. română *Olt*.

**ἄττα*, alocuțiune de respect a unui ténér către altul mai bătrân (Suida). În limba locuitorilor din Bithynia *ἄττις* avea înțelesul de *πάπας*, tată (Arrian. Nicomed. fr. 30). În limba rustică latină *atta*. *Attam* pro reverentia seni cuidam dicimus (Festus). Cuvântul a fost în us și în Dacia: C. Sex(tus) Atta pro salute filiorum (C. I. L. III. 1435). Aici *Atta* corespunde la *Tata* din inscripțiunea de la Palestrina, pusă pe mormântul unui copil de 3 ani, de *Primitiva Mat(er)* și *Arius Tata* (Torquati, Orig. d. l. ital. 304). În dialectul comasc din Italia *atta*, tată. La Elvețienți *átte*, la Românci *at*, în cuvântul *bis-at*, *strămoș* (Diez, W. 340). În limba Cumanilor, *ata*, *pater* (Kuun, Cod. Cum.)

**αὐλή*, lat. *aula*, curtea unei case. La Români din Bănat *avliă*, curte, ogradă; *avlia* curții = oborul curții, ocol (Mangiuca în «Familia», 1882. 468.—Hasdeu, Etym. M. Rom.)

**αὐρη*, ion. *αἶρα*, aer (Hom.). Lat. *aura*, suflarea ușoră a aerului. În dialectul Românilor din Meglena *aură*, răcore, lat. *refrigerium* (Papahagi, Mgl.-Rom. II).

**Austravia* (var. *Austrania*), numele unei insule din Marea suevică, renumită în timpurile vechi pentru succinul (*electrum*), ce se aducea de acolo (Plin. XXXVII. 12. 2). *Austravia* corespunde la *Ostravia*. Priscian, I, 52: *pro o au*, ut *austrum* pro *ostrum*, *ausculum* *osculum*: frequentissime hoc faciebant antiqui. Rom. *ostrov*, *insulă*.

**Ἀξενος* și **Ἀξεινος* (*Axenus* seú *Axinus*). Un nume vechi al Pontului euxin. O formă grecescă alterată a cuvântului *ocean(os)*. v. **Ἰκεανός*.

**Ἀξιός* (*Axius*), un riú al Mesiiei de jos (Aelian. 14. 25), ce curgea în Dunăre, lângă baltă numită *Ociú* de la Rașova. — **Ἀξιός*, riul cel mare al Macedoniei, afl. *Vardar* (Hom. Liv. Plin.) — **Ἀξιός*, fluviu în Syria, lângă care se afla orașul *Apamea* (Sozom.) — *Ἀξιὺς* fl. în Britannia (Rav.) — *Ἀξον*, riú în Caria de sud (Plin.) — *Ἀξονα*, fluviu în Gallia Belgica, la frontierele Remilor (Caes. B. G. II). Cuvinte, ce ni se prezintă și sub formele de: *Oaxes*, fluviu în Creta; *Oxus*, fluviul cel mai important al Asiei după *Ind*

și Gange; Accion, numele lacului Leman (Avien.), cari toate se reduc la aqua, aha, oche; rom. ociu. v. *ach* și *Ῥαῖον*.

AXBVCTE. Un grafit descoperit în basilica S. Alesandru din via Nomentană la Roma, a cărui vechime se reduce cel mult la sec. IV d. C., conține în prima sa parte literele alfabetului în următoarea ordine:

AXBVCTESDR

FQGPH.... M.

Încă învățatul archeolog Garrucci observase, că în această serie de litere, A este unit cu X și B cu V și tot ast-fel mai departe. Un alt grafit, ce a fost descoperit în termele dela Stabiae lângă Pompei, conține literele alfabetului aproape în aceeași ordine: AXBVCTDSER (Zangemeister în Bull. dell' Ist. 1865, p. 192). Alte exemple asemenea s'au descoperit pe pereții din Pompeii și Herculaneum, orașe înmormântate sub cenușa Vesuvului în a. 79 a. C. În fine, ilustrul numismat Eckhel a constatat și densul, că pe unele serii din denarii Republicei romane se văd imprimate notele AX, BV, CT, DS, ER, FQ, GP, HO, IN, KM (Doctr. num. V. 76). Archeologul Cavedoni a fost cel de întâiu, care a presupus, că această combinațiune curiosă de litere se reduce la un us vechi didactic, de a face pe copii să repeteze literele alfabetului nu numai în ordinea lor stabilită (A, B, C, D, E, F, G, H, I, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, V, X), dar și în modul de a sări de la litera de întâiu la cea din urmă, de la a doua la penultimă și așa mai departe (Bullelino di arch. crist. 3-a serie, VI, p. 132 seqq.) Ceea ce Cavedoni a fost presupus numai, se confirmă pe deplin prin următoarele cuvinte ale S. Hieronym: După cum noi citim alfabetul grecesc în ordinea sa obicinuită până la litera din urmă, tot ast-fel, ca să imprimăm în mintea copiilor și mai bine memoria literelor, noi avem obiceiul să intervertim ordinea cetirilor și să adăogăm la literele de la început pe cele din urmă, dicând alpha Ω, Beta Psi (în Ierem. XXV, 26). În grafitale și exemplele de mai sus, litera A este combinată cu X, care, după unii, a fost introdusă în alfabetul latin în timpurile lui Cicero, după alții, ale lui August. Însă înainte de împrumutarea lui X, dela Greci, cum se spunea, cea din urmă literă a alfabetului latin a fost Z (Cf. C. I. L. vol. VIII. 20. 21). Fără îndoieală, că a existat așa dar și o combinațiune a lui A cu Z, în forma AZBVCTDSERFQ. Prin us îndelungat, această ordine mixtă a literelor ajunse apoi se formeze un fel de grupe sevă cuvinte AZ, BUCTE, DSERFQ, cari s'au aplicat în urmă ca nume particulare pentru unele litere, după cum se constată din numirile ce le-au literele din alfabetul vechi românesc, numit din erore cirilic:

А = Az (AZ).

Б = Buchie (BVCT și BVCTE).

Ч (care corespunde la У = ce din epigrafa romană) numit cerfă (DSERFQ).

Episcopul Isidor din Sevilla încă ne spune, că numele literilor erau de origine barbară. Nomina autem literarum gentes a sono proprie dederunt (Orig. lib. I. 4. 17). Mai târziu, această combinațiune de litere, AZ—BVCTE, ajunse în graiul populațiilor barbare să fie numele alfabetului, ér literele, în general, au fost numite de Români și Slavi buchî (germ. Buchstabe). Grecii împrumutase literele alfabetului dela Barbarii său Pelasgii Europei, nr dela Fenicien. Acesta rezultă din asemănarea literelor vechi grecesci cu literele latine. Veteres graecas (litteras) fuisse eadem paene, quae nunc sunt latinae (Plin. VII. 58). Și această asemănare de forme făcuse pe Cesar să credă, că Helveții și Druidii se folosiau de literele grecesci (B. G. I, 29; VII, 14). Vechia terminologiă a artei grafice are de altmintearea un caracter barbar, pastoral și agricol. La Greci, modul vechi de scriere se numia boustrophedon (βοστροφεδόν), adică «după cum se întorc boii la arat» (Paus. 5. 18). Primul rând se scria dela stânga spre dreapta, al doilea dela dreapta spre stânga și fiecare linie următoare începea de unde se terminase cea precedentă. Pentru terminul de «a scrie», Grecii întrebuințau cuvântul γράφειν (în formă vechiă γράψιν), «a sgăria», «a grava», «a ascunde sub pământ», cuvânt identic cu rom. «a grăpa», «occare agrum». Tot ast-fel și Romanii diceau adese-ori exarare în loc de «scribere», adică, a imita modul de a ara. Grecii numiau mate-

rialul, pe care se scria, βῆλος, mai corect βόβλος = θυδῆρα (pellis rasa, pellis bubula) «piele lucrată», fiind-că barbarii, cum ne spune Herodot, scriau pe piei de animale. În ce privește acum numele primelor litere din alfabetul grecesc, Ἄλφα corespunde la adevtivul fem. umbric alfa; retorom. alf, alva; sab. alpa; lat. și rom. alba; ér Bῆτα este fără îndoială același cuvânt, din care derivă forma italus (bos, taurus), rom. vită, fr. bête și bête (Littre). De asemenea scrie Varro (L. L. VIII. 64): alpha etc. non esse vocabula nostra sed penitus barbara. Din limba Pelasgilor, și, pôte, prin mijlocirea Grecilor, numele acestor litere au trecut și la Ebrei sub formele de aleph și beth.

B.

Βάαλ (Baa1), un rege al Tyrienilor, care a domnit după Itobalus (Menandr. Eph. fr. 2). În limba semitică, cuvântul avea înțelesul de dominus (Pauly-Wissowa). În limba Pelasgilor din Frigia βαλῆν, rege. Sub forma de balus, cuvântul a fost întrebuințat și în limba oficială romană ca titlu pentru vitezul rege al Dacilor, care silise imperiul roman să-î plătească un tribut anual. Un manuscris al lui Dio explică numele Decebal prin cuvintele regele Dacilor. Δεκεβαλῶ, τῷ Δακῶν βασιλεῖ (Gross, Dion. Cass. 67. 6). Că «Decebal» nu era un nume propriu, rezultă și din scrisoarea lui Pliniu II către poetul Caniniu, că numele Dacilor sunt barbare și seltatice, și mai eu semnă, însuși numele regelui (barbara et fera nomina, in primis regis ipsius. Epist. 8. 4).

Βάαυ (Baaυ) în limba feniciană, nǒpte, gr. νόξ (Philo, fr. 2). În l. română, bau, espresiune de intimidare pentru copii, în timpul sereii, orî la întunec.

Baba, o personalitate din timpurile mitice (Seneca, Ep. XV). În poemele epice române, Baba cu înțelesul de bătrân: Baba-Novac = Novac cel bătrân. Gr. πάππος. La Varro, pappus este senex, la Ausoniu avus. It. babo, sard. babu, tată (Diez, Wb.). La Macedoromâni babă, tată (Dalametra, Dict.) La Retorom. báb, tată: Deús ilg Bab, Gott der Vater (Conradi, Roman. Gramm.). În limba română, băbac și băbacă, tată (Hasdeu, Dict. II. 2253). Cuvântul a esistat și în limba rustică din Italia. La Plaut aflăm exclamațiunea: Babae, Tatae, Papae!

Baba, divinitate egiptenă, pădătoriu palatului lui Osiris din regiunile de nord ale imperiului (Pierret, Livre d. m.)

Βάβας (Babas), un comandant al trupelor romane, originar din Thracia (Procop. B. G.)

Βαβύλη (Babule), oraș pe teritoriul Odrysilor din Thracia (Steph. Byz.) În limba română babă, mamă (Viciu, Glos.), bunică, femeie bătrână, lat. mater, avia, anus, vetula. Babă, pl. Babe, colțuri de stânci în diferite regiuni ale Carpaților și cari ne presintă din depărtare o asemănare, mai mult, orî mai puțin, apropiată cu figura unei femei bătrâne.

Βάβα (Baba), oraș în Mauritania (Ptol.), numit în timpul lui August Colonia Campestris Julia Babba. **Baba**, localitate în Mesopotamia (Tab. Peut.).

Βέβια ὄρη (Bebii montes), o parte din munții Pannoniei de sus (Ptol.). Numele corespunde la forma românescă: Munții Babei.

Βάβας (Babas), castel în Macedonia, restaurat în timpul lui Iustinian (Procop. Aed.).

Baku, gr. Βάκχος (Bacchus), numele thracic al lui Dionysus, la Egipteni Osiris. În papirele egiptene, Baku este un titlu al lui Osiris (Maspero, Études, I. 41). În inscripțiunile grecesci, Βάκχος și Βάκχιος este un epitet al lui Dionysus-Osiris (C. I. Gr.) La Macrobiu, Bacchus, după unele fântâni istorice, este identic cu Osiris (Somn. Scip. I. 12). Cuvânt barbar cu înțelesul de taur. În Actele Fraților arvali aflăm forma feminină, bacca seú baccha = vacca (Henzen, Acta Fr. arv.). În limba latină populară a esistat și forma masculină boca seú boaca. Bocas dicunt esse boves marinos (un fel de pesce) quasi boacas (Isid.). În papirele egiptene, Osiris (Dionysus, Bacchus) este numit taureau d'Amenti; taureau au sein d'Égypte (Pierret, Livre d. m.). La Sophocle, Bacchus are epitetul de βοοκέρως, «cu corne de bou» și ταυροφάγος, «care mănâncă tauri» (Fragm. 363. 364). În limba română, bic, bică, taur.

βαιτύλια (Baetulia), animati lapides, petre cu spirit, despre cari spuneau cei vechi, că au fost inventate de Uran (Philo); probabil un fel de explosive întrebuințate la război. Cuvânt barbar, ce derivă de la battuo, a bate. Batualia, quae volgo battalia dicuntur, exercitationes militum vel gladiatorum significant (Adamant. la Cassiodor). It. battaglia, fr. bataille, rom. bătaia și bătaia.

Βαίτυλος (Baetulus), un fiu al lui Uran, frate cu Saturn (Philo). În unele cântece epice române, Ioviță, fiul ilegitim al lui Novac cel bătrân (Saturn), figurează numai cu numele de Băiatul (Dâmbovița, Mănești). «Baetulus» este o numire tradițională barbară, după cum rezultă și din cuvintele gramaticului Priscian (Inst. V. 19): lapis ille, quem Saturnus vorasse traditur pro ioue, quem Graeci βαίτυλον vocant; unde cuvântul βαίτυλον se raporta în textele mai vechi la «ioue» (Iovis), nu însă la «lapis».

Βάλαν (Balān) în formă de acusat. După Procopiu (B. G.), Barbarii numiau Βάλαν, calul negru și cu fruntea albă, cum a fost calul lui Belisariu în războiul cu Goții din Italia. Rom. cal bălan, sêu simplu bălan, cal alb.

βαλὴν în limba Frigienilor, rege. Βαλὴν ἀρχαῖος, βαλὴν ἴδι, o rex, antique rex, vade (Aeschyl. Pers. 657). v. Βάαλ și Banus.

Βαλῖος (Balius), unul din caii, de cari se folosise Achille în războiul de la Troia (Hom.). La Români, cal bălan și cal băl. La Macedoromâni, cal baliu, cu o steluță albă în frunte (Hasd. Dicț. II, 2937). În dialectul din Meglena, baliu = bălan (Papahagi, Mgl. R. II).

βάλλε, ultimul cuvânt în numele compus Μαυρόβαλλε, castel restaurat de Iustinian în regiunile thraco-illyrice (Procop. Aed.). Rom. vale, lat. vallis.

Balthutha și Balduota, în limba latină medievală din regiunile Genevei lac pressum (Du Cange, Gloss.). Cuvântul aparține limbei latine barbare. Rom. lapte bătut, lat. lac batutum.

Baltia, o insulă vastă în marea nord, probabil Suedia. A littore Scytharum tridui navigatione, insulam esse immensae magnitudinis, Baltiam (Plin. IV. 27). La Pytheas, A balus. Numele «Baltia» provine fără îndoială dela numele barbar al mării. Gr. βάλτη, lat. palus, rom. și mrom. baltă (lac). Cuvântul a existat și în limba autochtonilor din Pannonia, după cum rezultă din numele lacului Balaton, ce presupune o formă poporală băltoniū = baltă mare.

balucem (acus. de la balux), prav de aur, în limba poporală din Hispania. Idem Hispani, aurum quod minutum est balucem vocant (Plin. XXXIII. 21. 11). În Cod. Theodos. balluca. Rom. beuță, petricică rotundă albă, ce se găsește în albia râurilor (Frâncu, Moșii, 98). La Macedoromâni bal și bel (Laur.-Mass. și Dalametra).

βάνανσος, cel ce lucrează la cuptoriū sêu camin; qui caminum accendit, ad conficienda sua opera; qui igne ad conficienda sua opera utitur; qui ad fornacem opus facit (Cf. Suida). Rom. băniaș sêu băiaș, mineriū. v. βάνος.

βάνδα în limba barbară a Pelasgilor din Caria, învingere, lat. victoria (Steph. Byz. v. Ἀλάβανδα). Rom. isbândă, sinonim cu «învingere» (Cogălniceanu, Cron. III, 70. — Mag. ist. I. 235).

Baniana, oraș în Hispania Baetica (Ptol.). **Banienses**, municipiu în Lusitania (C. I. L. II). Hispania a fost în antichitate renumită pentru minele sale de aur. Numirile topice, «Baniana» și «Banienses», ca și cuvintele românesce baniă sêu baiă, lat. metallifodina, se reduc la aceeași rădăcină cu gr. βάνος, fornax, caminus, de unde βανασος, cel ce lucră la cuptoriū, la camin. Arenas coquant in fornacibus (Plin. 34. 47). În regiunile thraco-illyrice Βάνες (Banes), un castel restaurat de împ. Iustinian (Procop. Aed.).

Βάννας, după cum scrie Hesychiu, însemna la locuitorii din părțile de jos ale Italiei, «rege» sêu demnitatea politică și militară cea mai înaltă. Βάννας, βασιλεὺς παρὰ Ἱταλιώταις, ὁ δὲ μέγιστος ἄρχων. În părțile de răsărit ale Europei, cuvântul, sub forma de ban, este foarte vechi. v. banus și Băv.

banus. Un rege al Alanilor de lângă Istru este numit la Jornande Sangibanus. Partea din urmă a acestui nume, banus, ne indică o demnitate națională politică ca și rix în «Boiorix». Alanii erau vecini cu Dacii. La Români, ban este titlul cel

vechiu al Domnilor din țera Ardélului (Transilvania). «Petru a Banului din țera Ardélului» (Pompil. Bal). Bani Ardélului sunt amintiți și în poesia epică a Sêrbilor... bana Hrdeliîca, Hrdeliškoga bana (Bogisić, Narod. pjesm. 93). Bani, se numia și Domni cei vechi din țera Severinului. În poesia tradițională română, Banul mai avé și titlul suveran de Domn. «Iar la stânga Domnului, | Domnului și Banului, | Șed Buzescii și Căplescii (Teodor. P. p. 475). În poesia epică bulgară, ban este sinonim cu «crai». Do tri Bana, do tri Kralia», rom. «vre-o trei bani, vre-o trei crai»; «Kraliovitza Banovitza», rom. «Craiesă Bănesă» (Miladinovtzi, p. 246. 258, ap. Hasd. Dicț. III. 2412). Miklosich scrie: ban kroat., serb.; bulg. nur im Liede, Aus der geringen Verbreitung ergibt sich mir der nicht slavische Ursprung des Wortes (Die slav. El. im Magy.) v. Βάννας.

βαρβιτον (barbitum), instrument vechiu de muzică, de care se folosise poetesa hyperboreă Sapho (Euphorion. fr. 8).

βασκάνων la Barbari, remediul pentru fermecare. Tertullian (De vel. virg.): Nam est aliquid etiam apud ethnicos timendum, quod fascinum vocant. Rom. boscóna.

βάθρον, pl. βάθρα, scală, sedes, scamnum, subsellium (Plato, Protag. 7. 8). Rom. vatră, locul, unde arde focul; lat. focus.

batooura. Un grafit descoperit pe păreții unui lupanar din Aquincum (Pannonia), conține câte-va rânduri în limba latină, scrise de un anonim la adresa lui Gratus, despre care se spune, că are relațiuni de amor cu o Grecică, servitoarea lui Lupus, ér altul notéză alătura cuvântul Batocura (Rómer, Kiadatl. r. felir.) Rom. batjocură, lat. derisus, ludibrium, contumelia.

βάττος (battus), rege, rex, în limba locuitorilor din Libya. Δίβοες γάρ βασιλεῖα βάττον καλεῖται (Herod.) În timpurile lui August, doi căpitani de război ai populațiilor din Pannonia pórta numele de Bato și Batto. Belli summa et caput Bato (Ovid. Pont. II. 1. 46). Duobus Battonibus ducibus (Vel. Paterc. II. 110). În chronica lui Turoczi (II, 39): Primus autem inter Hungaros, nomine Vatha, de castro Belus, dedicavit se Demonii (c. 1050). În limba română din codicele Voronețian (72—73) aflăm vătahul (neart. vătah) cu înțelesul de împărat și august.

βάτραχος, lat. rana, batrachus; rom. broască, brotac.

βαῦνος, fornax, caminus, cuptoriu pentru topirea metalelor. În limba română baniă séu baie, locul, unde se estrag și se purifică metalele, lat. metallifodina.

βέκκος în limba frigiană, lat. panis, rom. pâne (Herod. II. 2). Se pare a fi același cuvânt cu lat. victus (etim. de la «vivo»), alimente, nutremânt, fr. vivres.

βέδου (bedu), aer, în limba religioasă a vechilor Macedoneni (Neantes Cyz. fr. 27). Rom. vėzduh, atmosferă, însă în Codicele Voronețian, vėzduh cu înțelesul de «aer».

βέδου (bedu), aqua, apă, în limba Frigienilor (Didym. la Clem. Alex. Strom. V). Viada, var. Viadus, fluviu în Germania (Ptol.), considerat ca identic cu Odera. Viada fl. în Hibernia (Ptol.). Βάδο (Badu), numele unui rlu în provincia Elis din Peloponnes (Paus. 5. 32). Cuvântul a existat și în țările Daciei. Vede, art. Vede, un riu ce isvoresce în j. Argeș și se varsă în Dunăre, lângă Petroșani. Sêrb. voda, apă.

bela, óie, lat. ovis (Fabretti, Gloss. 245). Rom. belă, numire ce se dă oilor în general, și în particular oilor bălane. (Laur.-Mass.) În forma diminutivă, cuvântul a trecut și în limba ungară a Secuilor din Transilvania: belicze, miel cu totul alb. (Kriza, Vadrózs.).

Βήλος (Belus), regele Chaldee și Assyriei, contemporan cu Saturn. În cântecele epice române Balaban. Rom. și mrom. bəl (băl), alb, bălan; lat. bellus. Belu, Bela și Belutu, nume și conume personale române.

berbeoes în Actele Fraților arvali în loc de «verveces» (Henzen). Berbicem (Lex Sal. 286), berbecibus (Baluz. Capit. t. 83). Rom. berbece, pl. berbeci. În latina gallică, berbiz și berbis (Chevalet, L. fr. I). Cuvântul a existat, sub forma acésta, și în Pannonia. În dialectul unguresc din comitatul Vasvár: berbecz și berbets, căciulă din piele de miel (Tájszó).

βηρούνος, lat. vir unus. Suida ad v.: Noricorum agrum ingentis magnitudinis

aper... aliquando vastabat, donec vir quidam aprum prostratum in humeros sustulit... Norici igitur sua lingua exclamarunt βηροόνας, i. e. vir unus. Este același cuvânt cu fr. v. ber, hisp. baro, robust, puternic, lat. fortis, gael. bar, erou. Macedorom. bură, Mann, Held (Weigand). În l. română vechiă: biruire, domniă; biruitoriū, vitéz (Mardarie, Lex. a. 1649, p. 89).

Bescera, o localitate în Numidia. În registrele episcopilor din a. 482: Berceritanum episcopum; la a. 411: episcopus Vesceritanus (C. I. L. VIII. 276. 278). Rom. pescere, lat. specus, caverna, antrum.

betisare. Imp. August, după cum ne spune Suetoniu, scria betisare în loc de «languere». Rom. a se betegi, aegresco; betég, lat. aegrotus, morbidus. Ca substantiv, împrumutat de la Români, cuvântul s'a păstrat în limba Secuilor din Transilvania: bétia, nagynyavalya = epilepsiă (Krizs, Vadrózs.).

βέβλος, mai corect βόβλος, materialul pe care se scria în vechime, numit de Ionienii διφθέρα, piele lucrată (pellis rasa), fiind-că Ionienii, după cum ne spune Herodot (II. 58), scriau pe piei de capră și de oie, cum scriau tot ast-fel mulți barbari și în timpurile sale. Cuvântul βέβλος, din care s'a format apoi βέβλιον, carte, era ast-fel de origine barbară și corespunde la adiectivul latin bubulus (corium bubulum, pellis bubula).

Blandus, conume în Pannonia (C. I. L. III). Blandiana, localitate în Dacia între Germizera și Apula (Tab. Peut.) Rom. blând, lat. blandus, mitis, clemens.

blastema, în loc de «blasphema». În Analele archeologice ale Provinciiei rhenane (Jahrb. d. Ver. von Alterthumsforsch. im Rheinlande, 63. Taf. IV) se ved reproducute diferite picturi pe sticlă din timpurile creștine mai vechi. Între alții, este figurat aici și Iov, zăcând pe gunoii, căruia femeia sa i adresează cuvintele: IOB BLASTEMA. Sunt cuvintele din Cartea lui Iov, c. 2, când femeia sa i dice: «Blastemă pe D-zeu și mori».

βλεχί, balatus ovium, sberatul oilor (Hom.). Rom. blehăi, lat. balare și belarc.

βλής (bles), numele unei plante la Daci, la Romani blitum (Dioscor.). Cuvântul corespunde la rom. v reș (vrej), ramură de plantă despărțită de trupină. Sêrb. vriež, gr. βρίτζ, Lattich, Salat (Tomaschek).

bodinous, în limba Ligurilor din Italia însemna «fără fund». Ligurum lingua... ipsum Padum Bodincum vocari, quod significat fundo carentem (Pliniu, după Metrodor Scepsius, H. N. III. 10). Rom. adânc, lat. profundus.

βοητός, strigare (Hom.). Rom. vuet, lat. strepitus, clamor, tumultus.

βόλας, durerile nascerii (Procop. B. G.). Rom. bôlă, lat. morbus.

βολεοί (sing. βολεός), lectorum lapidum strues, grămeți de petre adunate (Paus. II. 36. 3). Rom. bolovan, pétra mare brută, lat. rudis lapis, saxum ingens, bolus.

βορέας și βορράς, aquilo, vântul cel rece și violent de mēdă-nôpte. Rom. bură. negură, ai cărei aburi inghiață când cad pe pământ; lat. pruina, nebula. La Macedoromâni bôră, furtună, plôie mare și cu vânt (Dalamatra). În dialectul Românilor din Meglena, boari, vânt. (Papahagi, Mgl.-R.).

Boxa(ani) vicanl, o comunitate de locuitori lângă țărmuri Rhodanului, aprópe de Alpí (C. I. L. XII. 1783). Rom. bocșă, cărbunăria; lat. fornax, carbonaria. Bocșani, o localitate din Bănat cu mine vechi.

βράβυλον, numele unei plante la locuitorii din Rhodus și Sicilia; la Greci κοκκόμηλον, mărul cucului (Clearch. Sol.). Forma numelui corespunde la rom. baraboiu, chaerophyllum bulbosum.

braca (pl. bracae și bracciae), gr. ἀναβριδές, ciórecii sêu nădragii cei lungi și largi. ce erau în us la populațiunile barbare, cu deosebire la Scyți și Galli (Plin. II. 5). Ciceró numesce pe barbari braccatae nationes (Fam. 10. 15). Gallia de sud era numită de Romani și Gallia braccata, din cauza vestmintelor barbare, ce le purtau locuitorii sêi (Plin. III. 4). De Sarmaticis bracis amintesce Val. Flac. (Arg. V. 425). De braccata turba Getarum Ovidiu (Tr. IV. 6. 47). În limba română, avem din aceeași rădăcină formele: brăcire, cingulum; brăcinariū, cingulum braccarum; a îmbrăca, induere, vestire; a desbrăca, exuere.

braoile lat. med., rom. braciore. Cingulum, quod vulgo braciore dicitur (Bolland. Act. SS. Febr. III. 265).

brancoa, ghiară. La Gromaticii romanii: branca lupi și branca ursi, semne pe pietrele de hotare (Lachmann, Grom. vet.) In limba română: brâncă, mână; ér la animalele răpitoare, brâncă, pl. brânci, picioarele dinainte; brâncă ursului, o plantă, Heracleum spondilium. In limba prov. și retorom. branca, ghiară, germ. Kralle.

brandonum (Dominica) se numia în limba medievală Dumineca înainte de începerea Paresimilor séu a Postului mare (Potthast, Wegweiser, Suppl. 449), ér brandones era prima săptămână a acestui post. Brandones appellabant nostri primam quadragesimalis Jejunii hebdomaden (Du Cange). In latina medievală, cuvântul brando avea înțelesul de fax, taeda, rom. faciă, bucată de lemn aprinsă. In aceste zile, de la începutul postului mare, se aprindeau focuri mari și tinerii jucau în jurul lor. La poporul român, Dominica brandonum se numește Dumineca lăsatului de brândă. Brânda, lat. caseus friatus. După cum vedem, Dominica brandonum și Dumineca lăsatului de brândă se caracterizează prin aceeași numire, însă cu înțelesuri diferite. In tot cazul, sensul primitiv al numirii a fost cel pastoral, românesc.

Βραθύ (Brathy = Brathu), un munte în Fenicia (Philo). Βάρδητον ὄρος, var. Βάρδητος (Bardetus mons) în Ethiopia (Ptol. 4. 8). In limba română: brad, abies, pinus, larix; brădet, pinetum, silva pinea. In dialectul Românilor din Meglena bardet, pădure de brădi (Papahagi, Mgl.-R. II).

bratus, o specie de arbore în părțile meridionale ale Assyriei. asemenea cypresului, cu ramurile întinse și desfăcute. Petunt igitur (Arabes) in Elymaeos arborem bratum cypresso fusae similem (Plin. 12. 39). In altă notiță, împrumutată de la Metrodor Scep-sius, Pliniu ne spune, că Galli, numiau Padi, arborii ce conțineau rășină. Arbor picea, qualis Gallice vocatur Padi (H. N. 3. 20. 8). In limba română brad, lat. abies, pinus, larix.

βραχίον, brachium, rom. braț (Hom.)

βρέω, lat. fremo, murmuro; rom. a mugi, a murmura (despre valurile mării), a produce sunete confuze și prelungite, a vijai, a urla (despre vânt și vifore). Ζεός ὀψι-βρεμέτης, Joe, care tună puternic (Hom.). Rom. vreme, timp rău cu plöie, ninsörc și vânt, lat. tempestas; vreme tare, tempestas tonitruialis (Gewitter, Donnerwetter). Ca vb. impers. vremuesce, tempestas pluvia, tempestas nivalis.

Bruda (pe Tab. Peut. din eröre Brucla), o localitate în Dacia între Apula și Salinac, care, după distanțe, corespunde la locul de trecere peste Mureș, numit de poporul român brudă și brudină, pod umblătoriu, lat. pons mobilis. Ital. proda (p. sponda, riva), fr. bord. Esemple de confusiunea lui *d* cu *c*, ca în Brucla = Bruda, aflăm și în manuscrisele Itinerariului lui Antonin: «Cobucula» și «Cobuda», Semunçla» și «Semunda» etc.

βρωώνη și βρωονία, o plantă din familia curcubetoselor (Plin. XII. XXIII). Rom. bu-ruiană, herba inutilis. In dialectul din Calabria burrajena, lingua di bove (Pel-legrini, Dial. greco-calabro); ital. borranö. Mrom. burane (sing.) urdici ferte.

Brundulus, un port de la gurile riului Pad, în Italia de sus (Plin. III. 20. 7). Rom. prund, lat. vadosum vel arenosum littus.

βούας, un gen de păsări nocturne (Suida). Rom. buhă, lat. bubo, noctua.

βουβών, inflătura lângă genitale. Rom. buboni și buboiu, lat., ulcus, tumor.

βουκάνη, lat. buccina, rom. bucium.

Βουκάτια (bucatia), se numia în antichitatea grecăscă banchetul séu sacrificiul, ce se da la Delphi în onörea lui Ζεός πατρώος. (Bull. Corresp. hellén. XIX, 1895. 11. 33. 63). Aci se afla și oraculul cel renumit al lui Apollo, întemeiat de Hyperborci. In limba română, bucată, pl. bucate, cibis. Cuvântul a trecut și în limba ungurăscă. La Secuii din Transilvania, bukáta însemnează «traistă», și fel-bukátázni, «a pune în traistă alimente pentru drum» (Tájszót.)

βουκόλος, păstoriu de vite. In limba română, cuvântul s'a păstrat numai ca nume personal, Bucur, în us mai cu sémă la locuitorii munteni, cari se ocupă cu economia

de vite. Ca toți terminii pastoralii, cuvântul nu e de origine grecă. Nu există în limba greacă nici un verb, de la care ar pute să derive finalul $\kappa\acute{o}\lambda o s$, care se reduce la forma latină *curo* și *colo*, a îngriji.

$\beta o u \delta \acute{\alpha} \lambda \lambda \alpha$, numele unei plante la Daci, la Romani lingua boum (Diosc.) Cuvânt compus, dacă nu este cum-va un cuvânt corupt din bubula (La Cato, R. R. c. 40: lingua bubula). Prima parte ne arată, că există în limba Dacilor cuvântul $\beta o u$ = bou, 2^a parte a doua $\delta \acute{\alpha} \lambda \lambda \alpha$, dela, ori dula (ca în numele altor plante la Daci, diodela, propedula) corespunde la gr. $\theta \acute{\alpha} \lambda o s$ de la $\theta \acute{\alpha} \lambda \lambda o$ a înflori; $\theta \alpha \lambda \iota \alpha$, floare, germ. Blüthe, după cum planta $\mu o r i \acute{o} \phi o \lambda \lambda o s$ la Greci, millefolium la Itali (Diosc.), este numită în dialectul kymric milddail, brit. mildelyen și milfler, fr. millefleur (Cf. Diefenb. Orig. 253).

$B o u \nu o s$ (Bunus), $B o u n a \iota \alpha$ (Bunaea). În Corint se afla un templu dedicat Junonei Bunaea, întemeiat, cum scrie Pausania, de Bunus, fiul lui Hermes (Descr. Gr. 2. 4).

$\beta o \upsilon s$, și $\beta o \acute{o} s$, pl. $\beta \acute{o} e s$ (Hom.), bou, lat. bos. În cuvintele compuse se întrebuițea numai forma de $\beta o u$: $\beta o u \beta \acute{o} t \eta s$, $\beta o u \kappa \acute{o} \lambda o s$, păstoriu de vite. După Varro, praefixul $\beta o u$ (bu) exprima în cuvintele compuse grecesci ideea de «mare», «enorm». Graeci assueti magnis et amplis rebus praepone $\beta o u$, a magnitudine scilicet bovis (R. R. 2. 5. 4).

butyrum, unt de vacă. Butyrum barbararum gentium lautissimus cibus. Plurimum e bubulo, et inde nomen (Plin. 28. 35). Cuvânt compus: $\beta o \acute{o} s$ fem. vacă și $\tau \acute{o} p o s$, caș la Homer.

C. K. Ch.

caballus, cal, lat. equus, în deosebire calul întrebuițat la economia agricolă (Lucil. in Non., Horat., Juven.). La Petronius cavallus. Si quis caballum caballicaverit (Baluz. Capit. I. 296). Forma «caballus» a fost întrebuițată și în Dacia. La Secuiei din Transilvania: kabala, epă bătrână (Tájszó).

$\kappa \acute{\alpha} \kappa i s$, un fel de pâine la Egipteni (Strabo, 17. 2. 5). Rom. cōcā, lat. libum, placenta, pasta.

$\kappa \acute{\alpha} \delta o s$, amfora (Philoct.). Lat. cadus, rom. cadă.

$\kappa \alpha \lambda \alpha \sigma \iota \rho i e s$, o clasă de ostași în Egipt, cărora pentru subsistență li se da o anumită porțiune de pământ (Herod.). Instituțiune militară pelasgă. Câte o miă de ostași din această clasă avea să facă pe fiecare an servicii militare în garda regelui. Cuvântul se pare a avea același înțeles cu lat. Celeres (equites). v. *Celeres*.

calatores (sing. *calator*), servitori la colegiul Fraților arvali și la auguri, însărcinați mai cu seamă să aducă ori să ducă la destinațiune lucrurile ce li se încredințau. Fruges libantes cum calatoribus et publicis ad aram retulerunt, deinde tuscanicas (ollas), contigerunt, quas per kalatores domus suas miserunt (Henzen, Acta Fr. arv.). Pontifices sacrificaturi praemittere calatores suos solent etc. (Serv. Georg. I. 268). Cuvântul este identic cu «viator» (Plin. 18. 4). $\kappa \alpha \lambda \acute{\eta} \tau \omega \rho$, numele unui Troian și al unui Grec la Homer. Rom. călătoriu, viator; a călători, iter facere.

$\kappa \alpha \lambda \acute{o} \beta \alpha$ și $\kappa \alpha \lambda \acute{o} \beta \eta$, colibă, lat. tugurium (Paus.). $\kappa \acute{\alpha} \lambda \acute{o} \beta \eta$ (Calybe), o localitate în Thracia și alta $\Gamma \alpha \lambda \acute{o} \beta \eta$ (Galybe) în Libya (Ptol.).

Camara (Camara), oraș în insula Creta (Steph. Byz.). La autori greci $\kappa \alpha \mu \acute{\alpha} \rho \alpha$, cameră boltită, lat. camera și camera. Cuvânt barbar. În regiunile Pontului euxin se numiau $\kappa \alpha \mu \acute{\alpha} \rho \alpha$, corăbiile mai mici și ușoare, construite din bărne fără legături de metal; 2^a când valurile mării se agitău, se puneau scânduri de amândouă laturile până se închideau în forma unui coperiș (Tacit. Hist. 3. 47. Strabo, 11, 2. 12). Rom. cămară, odaie, în care se păstrează vestimente și alte lucruri necesare. Cămară, diferite cătune mici în România.

campana, în limba populară din Hispania și Italia, instrument pentru măsurarea greutateilor; statera unius lancis (Isid. 16. 24). Rom. cumpănă.

κάμπτω, a modula vocea în cântece, a cânta cu tonuri variate; în cantandis carminibus vocem varie inflectere, cantica modulare (Suida). Cuvânt împrumutat din limba barbară. Rom. a cânta, lat. canto.

camus, un fel de frâu tare. Camus, genus asperi freni est, quo caballi superbi coerceri solent, dictus a curvitate, χαμδν enim Graeci curvum dicunt (Isid.) În limba grecescă κημός, dor. καμός, genus freni vel capistrum, frâu, căpăstru (Suida). Rom. h a m. Se pare însă, că în limba barbară era în us numai forma h a m, de ôre-ce Isidor derivă pe «camus» de la χαμός (curvus), nu de la κημός, dor. καμός (frenum).

cana (κανᾶ), coș pentru pâne, fructe și flori. Cana dicunt Graeci, nos canistra et per diminutionem canistella (Fest.). Rom. cană, urceor, lat. urceus.

κάνναβις în limba Scytilor și a Thracilor, cânepă, lat. cannabis (Herod.)

κανθήλιος ὄνος (Plato), asin mai mare, întrebuițat la transporturi. Cuvânt barbar, trecut și în limba latină sub forma de cantherius și canterius, cal jugănit (Plaut., Lucil., Cic., Seneca). Rom. catâr (mulus).

Καπόμαλβα (Capomalva), castel în Dardania (Procop. Aed.). O numire cu formă latină barbară.

Capua și **Capye**, oraș în Etruria; înțelesul fiind campestris ager (Liviū, IV. 36). Capua a campo dicta (Plin. III. 5. 39). Rom. câmpie.

κάραβος, carabus la Pliniu, hisp. caraba, barcă mică. În limba lat. med. curabii și garabi (lîntres celeresque galeae). Murat. SS. VI. 113. — Rom. corabiă, în Codicele Voronețian, curabiă, lat. navis.

καροπθλά, numele unei plante la Daci. La Romani herba philicla (Diosc.). Pare a fi dianthus caryophyllus, rom. garófă, garofiță, cech. karafilat.

Καρπάτης ὄρος (Carpates mons), punctul cel mai înalt al catenei de munți din părțile de nord ale Daciei (Ptol.) La Homer, o insulă situată între Creta și Rhodus se numește Κράπαθος. După forma întrebuițată de Homer, numele muntelui «Carpates» corespunde la participiul românesc crepat, lat. crepatus, cu r dislocat, ca în κάρτος și κράτος. În limba română populară, se numesc crepaturî, sing. crepatură, munții stîncoși și prăpastioși. Acelasi înțeles i-l aflăm și la Avienus; Carpathus (Crapathus), hic rupes attolitur (Descr. Orb. 671).

κασσίτερος, plumb alb, lat. stannum, cassiterus, rom. cositoriū. După Herodot, plumbul și electrul veniau din părțile extreme barbare, ἐξ ἑσχάρης. Vechia terminologie metalurgică este de origine barbară. Κασσίτερος pare a proveni de la verbul a cöse (consuere), a lega, a împreuna; s. cusătoriū.

Κασήρα (Caseera), un castel în munții Rhodope, restaurat de împ. Iustinian (Procop. Aed.) Rom. cășăria, locul său stabilimentul, unde se prepară, ori se vinde, cașul; mrom. cășari, stână; lat. casearia officina, sp. quesera, port. queijeria. Pe teritoriul României, mai multe locuri poartă numele Cășărie (FrunDESCU, Dict.).

Cattuzi, așa numiaū Barbarii pe piticii, ce locuiaū spre sud de gurile Dunării, lângă mare. Pliniu: (Pigmaeos) Cattuzos Barbari vocant. Cotuțū, conume personal în părțile de apus ale României (Oltenia).

καυχα și καυχος, pateră, lat. caucus și caucius, ansatus calix ad hauriendam aquam fontibus (Bolland. A. SS. II. Mart. 272). Rom. cauc, vas de scos apă pentru băt.

Caucaslandensis regio, o regiune muntosă în Dacia (Ammian.). Cocala, în cântecele epice române, numele unei păduri în munții de lângă Olt (Teod.)

cavo și **cavus** avuse în limba barbară vechiă înțelesul de caballus, cavallus, cal. Cavallus antea cavo dictus. Cavallus antea a cavo dictus (Isidor. Orig. Codicele din Wolfenbüttel, ed. Otto, p. 377). De unde în limba română covaciū, potcovariū, qui ferreas soleas fabricatur. Mrom. căvala, călare, cal di căvala, cal de încălecat.

Cebanus caseus, un fel de caș, ce se aducea din Liguria la Roma (Plin. 11. 9. 71). Cebenna mons, lângă Rhodan (Riese, Geogr. lat. min.). Xuban, o divinitate în regiunile pyreneice (Desjard. Geogr. hist. d. l. Gaule II. 394). În limba română, cioban, ovium pastor. Cioban, nume de deluri și văi în România.

Celeres (sing. celer, gr. κελγς și κελγρ), equites. În timpurile mai vechi corpul de

cavaleriă al Romanilor, era compus din cei mai avuți cetățeni și purta numele de Celeres,  r comandantul cavaleriei se numia magister Celerum. Cuv ntul se reduce la r d cin  cal (equus)  i corespunde la un termen vechiu militar din limba română, c lariu (Cod. Voron. 56).  n poemele epice române, Mai mare al călărilor (Teodor.) este aceea i numire cu Magister Celerum.  n limba grece c  vechi , κ λης însemna cal de călărit (Odys. 5. 371. Paus. 6. 12. 1). Κ λης (Suida), la Eolii κ ληρ, mai avea  i înţelesul de c l re . Rom. călări  i c l ra i.

κ λευθος, cale, lat. via, iter. Cuv nt de origine barbară. Rom. călăuz, călăuză, dux itineris. Etim. de la cale, lat. callis.

κ λητι ζειν, equo singulari vehi, a călări (Homer, Suida).

Kepra, Khepra  i Khopri, la Egipteni un conume al lui Tum Harmakhis s u Uran (Pierret, Livre d. m. — Ibid. Panthéon  gypt. — Maspero,  tudes, I).  n ce priveste sensul cuv ntului, papirele egiptene amintesc de «c rnele lui Kepra» (Masp. I. 27. II. 429; Pierret, Livre 285. 286). Fără  ndoiel , că numele derivă de la cuv ntul barbar, capră. După Martirologiul roman (2 Martie), capul de capră (caput caprae) a fost adorat  i de Longobar i.  n p r ile de sus ale Moldovei, tinerii neinsura i umblă pe la case «cu capra» în ziua de anul nou (s rb to e, consacrată în datinele populare române lui Toma cel bogat, numit Tum la Egipteni).

ceres (acus. cererem) panem appellant Sabini (Serv. Georg. 1. 7). Rom. cir, ciris, lat. farrea maza.

Ceret, ora  vechiu din Hispania Baetica (C. I. L. II. n. 1986). — Κ ρατα, τ , (C rata), două mun i ce desp rtiau Attica de Megaris (Strabo). Rom. ceret, pădure de cer, lat. silva cerrea.

ceria, băutura de cereale în Hispania (Plin. XXII. 82). v. *ceres*.

Cerus = Coelus, ceriul personificat în c ntecele saliare: Iancus Ianes, cerus duonus es.  n colindele române: «Domn din ceriu». La Festus, Cerus manus.

κητοφ γος (cetophagus). Sibylla Erythre  ne spune în unele versuri ale sale, că tatăl d nsel a fost κητοφ γος, în traducere latină «cetophagus», adecă m nc tor de mon tri marină (Paus. 10. 12). Sibylla Erythre  scrisese în limba barbară. Ea nici nu putea spune, că părintele său a fost m nc tor de balene său de mon trii marină. Prima parte a cuv ntului are cu totul alt înţeles.  n limba grece c  medievală, π τα  i π τα însemnă «turtă», «pogace» (Du Cange). Π τα este acela i cuv nt cu rom. pită  i chit , lat. panis. Cuv ntul a existat  i în limba popula iunilor dintre Tisa  i Dunăre.  n comitatul G m r, mai aflăm  i astă- i  ic to ea: « ta pita, hogy a szita», « sa-  pita, cum e sita», (Kis, Gyermekját, 128, 151);  r «pitar»  nsemn z  că m ra, în care se  in obiectele trebuincio e pentru facerea p nei  i dulapurile cu diferite alimente (Tud. Gyujt. 1835. II. 32).

χαλκός, aramă, lat. aes; μετα λλον χαλκο , aeraria metalla (Strabo).  n limba latină, Vulcanus s u Volcanus este acela i cuv nt cu gr. χαλκ ς, faber aerarius (Hom.). Despre Vulcan se spunea, că d nsul a fost cel de  nt iu, care a aflat modul de a lucra arama etc. (Diod. V. 74). Urmele vechi ale acestui cuv nt, de origine barbară, le mai aflăm  i astă- i în limba română. Vulcan, munte,  i V lc u, sate, în regiunile metalifere ale Transilvaniei. V lced ad.  i v lcedel  s. exprimă vin  la rămasă pe corp în urma loviturii, de unde a v lced i, lat. suggilare, livere.

Χ λυβες (Chalybes), gens Scythiae, ubi ferrum nascitur (Suida).  n deoseb  se numiau «Chalybes» lucrătorii de metale din nordul Thraciei. Cuv ntul e barbar  i derivă probabil de la κ λ βη, colibă, lat. tugurium, de unde coliba , în tugurio habitans. Pentru etimologie  compară germ. H ttenarbeiter.

χ λιν , vestm nt, ce se purta pe deasupra (Hom.)  n limba latină laena. Laena. quod de lana multa, duarum etiam togarum instar (Varro, L. L.). Rom. haină, vestimentum.

Khons, Khonsu, Khunsu, unul din regi i cei vechi ai Thebei din Egipt, despre care se spunea, că a distrus pe to i adversarii săi (Maspero;  tud.; Pierret, Panthéon) La Roman , Consus era o divinitate adorată încă în timpurile lui Romul (Liv. I. 9. Ovid. Fast. IV. 190. Varro, L. L. VI. 20). La Cedren, Ianus are  i numele de Con-

sacus. Probabil, «Khons», «Khonsu» era numai un titlu, seû demnitate politică, ca la Romani «Consul».

χορός, horă, joc în cerc al mai multor persoane (Hom.); mrom. cor; lat. chorea. Hyperboreii, scrie Diodor (2. 47), aveau obiceiul să cânte cu cobzele și să facă hore (κίθαρίζειν καὶ χορεύειν) în tot timpul sărbătorilor celor mari ale lui Apollo Hyperboreul. Ceî vechi, scrie Suida, numiau χορσα dânsul cu cântece.

κινουβολά, numele unei plante la Daci (Diosc.) La Apuleii cinubula (var. dinupula). La Greci κινεῖος λευκή, la Germani Hunds-Kürbiss. Cuvântul dac este compus din κινου căne (gr. κόων) și bula s. pula; rom. pulă, membru viril, lat. veretrum, penis, un cuvânt, ce se aplică și la denumirea plantelor.

Κλεισοῦρα (Clisura), castel în regiunile thraco-illyrice (Procop. Aed.). Cuvântul este de origine barbară din părțile de răsărit ale Europei și a fost întrebuințat și în limba romană militară. Romani, scrie Suida, numiau fortificațiunile munților κλεισοῦραι = claustra. Etim. de la claudere, rom. închidere = inclidere, part. închis, mrom. inclis.

κόκκωρα, plăcintă cu smochine și nucî, ce o pregăteau pentru sacrificii locuitorii din Delos (Fragm. H. Gr. IV. 493. 3). Rom. cocoradă, plăcintă coptă în cuptoriu, lat. placenta farta (Laur.-Mass.; Frâncu, Moșii).

κόκκυξ, cuc (Hesych.). În limba populară din Hispania cucus în loc de «cuculus» (Isidor, XVII. 7).

Cocosates, o populațiune în Gallia Aquitanică (Plin. IV. 19. p. 62). Rom. cocoșat (pl. cocosai), gibbus, gibbosus. În poezia eroică: Unul nalt și cocoșat, | Âla-î bêtânul Novac (com. Surdila-Gaisénca).

κοίρανος la Homer, domn, principe, comandant general în război, căpetenia ôstei, lat. dominus, princeps, imperator; de unde derivă și Κορίνος, Quirinus, cum a fost numit Ianus (Macrobian. Sat. I. 9) și Romul. Ovidiu explică pe Quirinus cu Bellicus Deus (Fast. II. 476), la Macrobiu: Quirinum quasi bellorum potentem (Sat. I. 9), cum ne apare κοίρανος la Homer. Alte forme ale aceluiași cuvânt erau la Romani Curiatius (Lyd. De mens. IV. 1) și curator. Bocch, regele Mauritaniiei, dîce către Sulla, care purta război în Africa «respublica vestra, cuius curator, huc missus es (Salust. Jugurth. c. 110). Tot ast-fel exista în limba vechiă română cuvântul curatul cu înțelesul de împărat, αἰσατός. «Întru sciutu curatului» (Cod. Voron. 70), ér în Biblia de la 1648, aceleași cuvinte ni se prezintă sub forma: «La judecata împăratului».

κολώνη, collis, altitudo (Hom.). Κυλλήνη (Cullene), cel mai înalt munte în Arcadia (Hom.). Κυλλήνη (Cullene), sat și promontoriu în provincia Elis (Strabo, Ptol.) Lat. collina (Grom. vet.), rom. colnic.

κόλυβα, frumentum coctum (Suida). Rom. colivă, grâu fert, ce se împărțesce ca pomană în memoria celor răposați.

κομή, capillus, părul capului (Hom.). Lat. coma, rom. cômă.

κοπή, genus placentae (Suida, v. Ἀμαξίς). La Martial, copta, o specie de plăcintă. Cuvântul corespunde la ad. rom. coptă (cocta); s. cocatură.

Corbus, nume personal în Noric (C. I. L. III). Rom. corb, lat. corvus.

Κότυλος (Cotylos = Cotulus), un dél din muntele Ida, de unde isvorăia râul Scamandru (Strabo). Cot, art. cotul, lat. flexus, sinus, angulus, este un cuvânt foarte mult usitat în numirile topice române: Cotul bălții, Cotul apei, Cotul gârlei, Cotul văii, Cotul podului. Într'un răspuns dat de oraculul din Dodona Pelasgilor, cari emigrase în Italia, Κοτύλη (Cotule) este un loc lângă apă (Macr. Sat. I. 7).

κοτιάτα, numele unei plante la Daci. La Greci ἄηρωσις, la Romani gramen. În limba rustică din Africa ie bal (Diosc.) După sinonimele sale, κοτιάτα se vede a fi identică cu ierba de câmp, germ. Feldgras, rom. costreiu. Mrom. coțală, rămășiță de paie, pléva (Dalametra).

κόξα, posterior genu pars. Lat. coxa; rom. cósă.

Cozeulodoizeso (var. Cozeulodorieso), primele cuvinte dintr'un cântec saliar roman (Varro, L. L. VII. 26). În colindele populare române, aceleași cuvinte ni se prezintă sub forma de: Colo 'n jos, mai din jos. Cf. p. 1005.

Κράγος (Cragus), cel mai mare munte al Lyciei, cu două ramuri: unul Cragus, unde se aflau pescerile Țeilor barbari (Frag. Hist. Gr. III. 235) și altul Anticragus. În limba română crac, înseamnă «crus», «pes», «ramus». Crac, art. Cracul, numiri generale pentru ramificațiunile munților, pe teritoriul Țerilor române.

κρήδεμνον, vëlul său propoda, ce se da unei fete când se mărita (Hom.). Cuvântul se pare a fi în legătură cu terminul românesc credință și incredințare, lat. sponsalia. La poporul român e datina, ca pețitorul să dea fetei un inel, numit «inelul de credință», său simplu credință, ér fata i dă o naframă de busnar, numită «năframa de credință», orî simplu credință (Marian, Nunta, 184).

κρείων, rex, princeps, late imperans; **κρείων Ἀγαμέμνων**; f. **κρείουσα** (Hom.) La Pindar **κρείων** (Nem. III. 10). Rom. craiū, f. crăiésă.

Κριβιτζοί (Cribitzi), un popor scytic, ce locuia la isvórele rîurilor Volga, Duna și Nipru (Const. Porphy. Adm. imp. c. 9. Cf. Mullerus, Ptol. Geogr. I. 426). În l. rom. crivěțū, vântul cel rece și violent de mēdă-nópte, lat. aquilo. În cantecele epice române, Crivěțū, personalitate mitică, Domnul regiunilor de mēză-nópte, avēnd locuința sa în «Fântâna Gerului». Comp. gr. κρός, frig, ger (Hes.).

κρουστάνη, numele unei plante la Daci. La Greci **χελιδόνιον μέγα**, la Romanii fabium (Diosc.) Aceeași plantă se numește de Litvani kreždyne (kregžde = **χελιδων**, hirundo). În limba română cărstinésă, creštenésă, cristinésă (gratiola offic.) o buruiénă lecuitóre și ajutátóre (Hasdeu, Dict. II. 2174).

κυκωλίδα, var. **κοικολίδα**, numele unei plante la Daci; la Romanii vesicalis (Diosc.). Apuleiū: Daci colida. În dialectul lombard, coccola este Uva ursi (Annali di agricult. vol. 60, p. 16). În Sicilia, colutia este aceeași plantă cu «erba vesicaria», lat. colutea hirsuta (Ibid. 31). La Greci **κολυτία** (Theophr.), berberis, Linn. În limba Secuilor din Transilvania kokolyza este planta numită afină, pl. afine (germ. Heidelbeere), cuvânt împrumutat de la Români, diminutiv din coccola în dialectul lombard. În limba vechiă hispană cocolubis, o specie de struguri (Colum. III. 2. 19).

κυλλήστης, un fel de mâncare la Egipteni, făcută din făină de pâne (Herod.). În limba română coleșă, și culesă, mâncare fértă, grósă, făcută din făină de grâu ca o ciulama (Viciu, Glos.). La Macedoromâni culeas, terciu, făină fértă cu apă (Dalamatra).

κύμινδις (cymindis = cumindis), numele poporal al unei pasări de munte și care, după Homer, se numia în limba Țeilor **χαλκίς**. La Pliniu, cymindis este nocturnus accipiter (10. 10. 1). Rom. șoim, o pasere sêlbatecă, pe care o domesticiau vênătorii români și o întrebuințau spre a prinde cu ea alte păsări, lat. falco, sp. halcon (Diez, Wb.). Numele poporal grecesc, pare a corespunde la cuvântul românesc cuminte, lat. intelligens.

κύνας, (acc. pl.) câni. După Plato, cuvânt împrumutat de Greci de la barbari (Ed. Didot, I. 302). Cel vechi, scrie Varro, ȡiceau canes, în loc de canis (L. L. 7. 32).

κύπελλον, păhar (Hom.). Forma diminutivă de la lat. cupa, rom. cupă.

κura, riū, apă curgátóre, lat. rivulus, în limba locuitorilor din Bogos în Ethiopia (Sitz.-Ber. XCIX. 670). Etim. de la curro, rom. a cure, a curge. Courug, numele unui riu pe teritoriul Ungariei în evul de mijloc (Anon. B. r. not.).

curio. Cele mai vechi triburi, din cari era compusă populațiunea Romei, erau împărțite în câte 10 curii, în fruntea cărora se afla câte un curio; cuvânt, ce derivă din aceeași rădăcină cu gr. κύριος, domn, curatorul unei averi. Cuvântul a existat și în limba poporală a Pannoniei sub forma de curia, domn. Kurja, uram kurja (Kiss Áron, Gyermekját. 8. 406); póte, că mai avea și sensul de primar al unei comune rurale (villicus), după cum se pare a rezulta din versurile ungurești.

δάβα, **δαύα** și **δέβα**, cuvânt dacic, ce ni se prezintă ca termin final în numele mai multor orașe și localități din Dacia, din Mesia de jos, Thracia, Illyria și Germania (Ptol., Procop.) Sensul primitiv al cuvântului se pare a fi fost identic cu taba, dél, munte stâncă (v. *taba*). În vechime, Dacii mai erau numiți Dai și Davi (Strabo, Plaut., Terent. Horat.) și erau considerați ca un popor de munteni. Montes et saltus Daci (te-

nent) la Pliniu, IV. 25. 1. — Daci montibus inhaerent (Flor. 4. 12). Ast-fel, că Davi nu însemna alt-ceva de cât Muntenî, în opozițiune cu poporul de la țără, numit de Greci Γῆται, Γαῖται, adecă «țărani» de la γῆ seú γαῖα, terra; rom. pământ, țără. Mai târdiu cuvântul δάβα seú δαβα ni se presentă cu înțelesul de: «loc împrejmuit», «fortificat», «cetate», după cum rezultă din numirile localităților: Δοκίδαβα, Πετρόδαβα, Μαρκόδαβα, Παμίδαβα, Προβορίδαβα. Urmele acestui cuvânt le mai aflăm și astă-qi pe teritoriul țărilor locuite de Români. Deva, castru în Transilvania (Fej. XI. 462. 1269); Deva, ruine de cetate pe un munte din comitatul Bihor (Schmidl, 195). Devin, civitas Moraviae (Boczek, Cod. dipl. I. 113. 1003). Castrum Dyuen seú Déven în comitatul Poșon (Wenzel, Cod. Arp. cont. IV. 311. 1288). În limba română duba, temniță, lat. carcer (Gaz. Tr. nr. 54 — 1888). În unele codice ale lui Ptolemeu, dava seú daba este înlocuit cu δαβα, ca în Patridana, Petrodana, Marcodana etc., ori cu dabna, ca în Rami-dabna (Ptol., ed. Didot), unde «dana» corespunde la dunum = dubnum, rom. dâmb.

δάκρυ (Hom.), lat. lacrima; forma arhaică dacrima la Liv. Andronic, rom. lacrimă. Schimbarea lui / în d' era o particularitate a dialectului arimic. În dialectul armerin din Sicilia ddarma = lacrimă (Roccella, Vocab.).

δαῖς, δαῖδος (Hom.), facliă din lemn de brad. Δάδες, faces (Suida). Rom. zadă, ascia de lemn reșinos, servind ca facliă; mrom. dzadă, ascia de brad.

δαμάω și δαμνάω, lat. domare, rom. a domoli animalele, a înfrâna, a învinge, a supune. Cuvântul domare a existat și în limba populațiunilor din Dacia, după cum se constată din forma domar, păstrată în limba Huțulilor din Bucovina, cu înțelesul de a «preda vitele sale în pađa cui-va» (Miklosich, Denkschr. 30. B. 14).

δάμνα, partea din urmă a cuvântului Πολυδάμνα, cum se numia soția lui Thon seú Thumis, a celui mai vechi rege egiptean (Odys.; Fragm. H. Gr. IV. 485). O formă grecisată a cuvântului dómna = domina.

Damnaustra și **Dunnaustra**, o divinitate poporală invocată în unele descânțece antice (Cato, R. R., 160). Cuvânt compus, ce corespunde la forma românească: Dómnă nóstră.

Δαμνῶ (Damno). Agenor, fiul lui Neptun, regele Fenicie, luase în căsătorie pe Damno, fca lui Belus, după cum scrie Pherecyde (fr. 40). Același cuvânt cu Dómnă.

Δαμωνῶ, var. Δαμίανω (Damonno, Damano), soția regelui Cadus din Lydia (Fragm. H. Gr. III. 360). Tóte aceste forme diferite: Damna, Damno, Damonno și Damano, ne arată, că exista încă în anticitatea pelasgă titlul onorific de «Dómnă» pentru soțiile regilor.

Damnus, var. **Dimnos**, unul din regii cei vechi ai Homeriziilor din Arabia, care trăise, după cum se crede, în timpul persecuțiunii creștinilor (Drouin, Listes roy. éthiop. 33). Avem aici numai un titlu tradițional de suveranitate.

δαναοί, lat. mortui, cuvânt barbar (Etym. M. 247. 41. Fragm. H. Gr. II. 97. 3). Feriae denicales seú denecales se numiau la Români ceremoniile religioase; când, se purifica casa unui decedat. Rom. denie, serviciu divin nocturn în săptămâna patimilor. lat. pervigilium.

δασπληγίς, un epitet al Erinniilor seú Furiilor cu înțelesul de infiorotoriă. Θεά δασπληγίς Ἐριννος (Odys. 15. 234). Ca și Gorgónele, Furiile erau reprezentate cu șerpî mici în părul lor. Epitetul este de origine barbară. Înțelesul primitiv al cuvântului δασπληγίς a fost despletit, «crinibus passis». În descânțecelc române sunt amintite ca spirite rele: Fetele despletite (Familia, 1891, 543), ori Fata displetită (Marian, Desc. 107). «Tu, mama pădurii, spăimântóso, despletito!» (Tocil. Mat. folkl. 1604).

Δῆλος (Delos), o insulă a Mării egee, locuită în timpurile primitive de o coloniă de Pelasgi hyperborei. Pe délul Cynthus din Delos se afla templul cel renumit al lui Apollo, întemeiat tot de Hyperborei. Rom. dél, lat. collis.

desolidentes (carmen), o espresiune vechiă în Actele Fraților arvali, înlocuită mai târdiu prin cuvintele carmen dicentes (Henzen, p. CCIV, CCVIII). Descin-

dentes este un cuvânt barbar, ce corespunde la românescul a descânta, a recita versuri magice spre a însănătoșa pe cei bolnavi.

Δία (Dia), dies, în limba Pelasgilor din Creta. Cretenses Δία τὴν ἡμέραν vocant (Macr. Sat. I. 15). La Istrorom. dia = zi.

Dia (Dea Dia), o vechiă divinitate barbară în Latium, protectora vieții pastorale și agricole, însă ignorată cu totul de autorii romani. Templul Deei Dia se afla în via Campana în apropiere de Roma și era administrat de Colegiul Fraților arvali. Dea Dia reprezenta divinitatea zilei (Dia la Cretenii). În onoarea ei se făceau ceremoniile religioase «prima luce», «sub divo», sub diu» său «sub dio». Ca sacrificii i se aduceau: «vacca alba», «purcilia alba», lapte și miere. Insemnele preoților erau «infula alba». Ei îndeplineau ceremoniile religioase «toralibus albis» și consumau sacrificiul în «cocratoria alba» (Henzen, Acta Fr. arv.). Dea Dia era o divinitate primordială ca și Ἥμερη la Hesiod. Locul său de onoare era înaintea tuturor Țeilor celor mari, și ei i se făcea cel de întâiu sacrificiu. Ca magistri ai Colegiului Fraților arvali aflăm pe un Valeriu Trebicu Decianus, pe un C. Vitorius Hosidius Geta, pe un Q. Tillius Sassus, pe un Val. Homullus etc.

διέλια, numele unei plante la Daci; la Romani insana și Apollinaris (herba); la Galli βελινουντία (Diosc.). Aceleași nume la Apuleiu: Galli belinuntia, Daci dielia. După sinonimele din limba latină și gallică, această plantă se pare a fi identică cu bolundarița, datura stramonium, belend în l. slavă vechiă. După nume, dielia se vede a fi una din ierburile leucitore, numite de poporul roman ierburi din Iele, cari se întrebuințează pentru vindecarea celor pociti de Iele său de Dănscele (Hasdeu, Etym. magn. II. 2180). Avem aici un cuvânt compus: δι-ελια = de iele, foarte important pentru formele limbii dace.

δεῖλη, timpul zilei la amăzi (Hom. II. 21. 111), ori timpul din tot cursul zilei: δεῖλη πρῶτα, timpul înainte de amăzi său de dimineață, δεῖλη ὀψία, timpul de după amăzi, despre sera (Herod. Thucyd.). Înțelesul cuvântului a fost zi. La δεῖλη, amăzi în limba lui Homer, corespunde în limba macedoromână forma dzua prandzului = namăda mare (Dalametra). Cuvântul a fost în us în Pannonia. Ung. dél este timpul zilei de la amăzi.

δοχή (Iiom.), vas său măsură pentru liquide. Cat. doga, rom. dōgă, pl. dōge, scândurile laterale a unui vas de lemn.

δοῖς în loc de δύο, rom. doi (Suida).

Domnus și Domna, title maiestatice ale vechilor regi pelasgi; mai târziu, title tradiționale onorifice ale divinităților mari. «Iancus Ianes duonus, dunus Ianus» în Carminele Saliari (p. 1005), unde «duonus» corespunde la forma spaniolă și provincială «don». Domno Saturno (C. I. L. vol. VIII), Iovi Domno (C. I. L. II. nr. 4442). Domno et Domnae pe o inscripțiune din Dacia (C. I. L. 7833). Domna Artemix (Verhandl. d. k. sächs. Gesellsch. 1855 p. 108), Δομνα Σωτηρα, numele Proserpinei pe un ban al orașului Cyzic (Eckhel, VII. 197). În tradițiunile populațiilor pelasge, «Domnus» și «Domna», ca title maiestatice, avuse rădăcini adânci. Poporul roman — ne spune Isidor — ceruse, ca August să primască și titlul de Dominus. Pronunciatum esset illi a populo ut vocaretur et Dominus (Orig. IX. 3. 17). Însă cu începere din timpurile lui Sept. Sever (a. 194/7), împărații romani adoptară și titlul Dominus, care în puterea tradițiilor vechi se punea înainte de «Augustus» și «Imperator»: Dominus noster Augustus Imperator (C. I. L. vol. III).

Domna, Domnoa, nume personale feminine în Pannonia (C. I. L. III).

Domnaedius și dominaedius, cuvânt întrebuințat și în epigrafia păgână (Rossi, Roma sotterr. III. 431). În timpurile creștine, titlu respectuos al maiestății divine. Lat. m. Dominus deus; în «Formola di confessione» de la a. 1040—95 dominideu (Bibl. Vallicell. Cod. B. 63), rom. Dumneșeu și Dumniziu (Hasdeu, Cuv. I. 174), ital. domeneddio, pr. domedieu, fr. v. dombre-dieu (Diez, Wb.).

δῶρον (δῶρα δῶν)-la Homer, dar destinat divinităților, lat. donum, rom. dar.

droolla, numele unei plante la Daci. Apuleiu: Galli pompedulon, Daci propedula, alii

drocila, Itali quinquifolium. In limba română, drăcilă seü drăciă este numele unei plante spinöse (Dicț. din 1600—1603. Hasdeu, Cuv. I. 276). In terminologia botanică: berberis vulgaris, spina acida, Essig-Dorn. Nimirî analoge: artemisia dragunculus. In Hispania dragoncilla, in Italia dragoncello.

δρομος, loc de alergare. La Isidor: δρόμος, cursus, velocitas; rom. drum, via, iter.

Druides seü **Druidae**, erau vechii preoți, învățători și judecători ai Gallilor (Caes. B. G. VI. 13); ér femeile druide erau numite Druis și Druis. Druidii formaü o clasă socială, numită genus la Cesar. Cuvéntul avuse la început același înțeles cu «Fratres», cum se numiaü la Romani preoții din colegiul Arvalilor. In limba grecescă *φράτωρ* (*φρατήρ*) era membrul unei *φρατρία*, al unei clase, trib seü ném (Aeschyl. Eum. 626). In limba italiană drudo, druda, fr. drut, druda, amic, amicã (Cf. Diez, Wb.), slav. drug, soțü, fãrtat (Hasdeu, Cuv. I. 280). In monumentele medievale ale Francei, druchte, cu înțelesul de «fată încredințată» seü «logodită», lat. sponsata. Quae druchte ducitur ad maritum (Baluz. Capit. I. 292). In limba română din Moldova, drusce (sing. druscă) sunt sororile de mirésă, fetele ce însoțesc pe mire seü pe mirésă la nuntă (Marian, Nunta, 232).

δοῦκα seü δούκας la scriitorii byzantini, lat. dux. Cuvéntul aparține limbei vechi barbare ca și riga, rigas. Sub forma de duca, cuvéntul ni se presintă și pe teritoriul țărilor locuite de Români. Comes castri (Hung)... qui lingua eorum duca vocabatur (Anonym. B. R. not. c. 13).

Dumnorix, un principe al Eduilor din Gallia. Dumnorigi Aeduo... qui eo tempore principatum in civitate obtinebat (Caes. B. G. I. 3). Nume compus din «Dumno» (Domnus) și «rix» duce, rege.

Δυναμις (Dunamis), o regină din Pontul bosporan (Dio, LIV. 24. 4). Cuvéntul se reduce la forma vechiă domina = domna, cele două silabe din urmă fiind strămutate. Δυναμένη (Dunamene), una din ficele lui Nereu (Negru), o nepótă a Oceanului (Hesiod.).

dunum. In geografia romană, cuvéntul din urmă în numele mai multor orașe din Italia de nord, Elveția, Hispania, Gallia, Britannia, Germania, Pannonia, Dacia și peninsula Hemului (Cf. Jubainville, Les pr. habit. II. 257). In Dacia Noviodunum, in Gallia Augustodunum, Lugdunum etc. După estensiunea sa geografică, cuvéntul aparținuse limbei barbare seü pelasge. La scriitorii din sec. IX, «dunum» este esplicat prin mons (Dief. Orig.; Diez, Wb.). La Dufresne, dunum = collis. Mai târziu avea înțelesul de: loc întărit, locus munitus, arx, castrum. In unele codice ale lui Ptolemeiü, d a v a seü d a b a din numirile orașelor dace este înlocuit cu d a n a și d a b n a, același cuvânt cu dunum, rom. dâmb. Cf. Cod. dipl. Andeg. IV. 288: dumb pervius monticulus.

Δουρβουλίνη (Durbulie), un castel în Dardania, restaurat în timpul împ. Iustinian (Procop. Aed.), probabil după numele unei ape. In l. rom. turbure, lat. turbidus, turbulentus.

Δούσμανες (Dusmanes), un castel în regiunile thraco-illyrice, restaurat de împ. Iustinian (Procop. Aed.). Rom. dușman, pl. dușmanî, lat. inimicus, hostis.

δυσμένεια, inimicitiae (Suida). Rom. dușmăniă.

δυσμενώς adv., rom. dușmănos.

Dzu, Dzul, Dhu și **Du**, un titlu ce se da principilor homeriti din Arabia. Dzou, Dhou, Dou est la particule arabe qui est spéciale aux princes himyarites; elle paraît avoir le sens de «maître», «possesseur de» (Drouin, Listes r. éthiop. p. 33). La numele regilor ethiopeni se adăoga înainte cuvéntul Za (Ibid. p. 15). Sensul acestor particule, Dzu și Za, este ȕeu. Ethiopenii, scrie Strabo, adoraü pe regi ȕa pe ȕei. La Macedoromâni dza însemna odată «ȕeu», după cum rezultă din cuvéntul de astă-ȕi Dumnidza = Dumneȕeu (Dalametra).

E.

ἐαρ, lat. ver, rom. primăvara (Suida, v. ἦρ).

ἐμβρυον, embryo, germinale încă nedesvoltat; fructul, ce începe a se forma în pân-tecele mamei. În l. rom. cuvântul se întrebuintează numai pentru plante, sub forma de sêmbure, lat. nucleus, semen, cu s aspirat ca în ἔλς, lat. sal, rom. sare.

ἐνιαυτός, anul același. Τρεῖς γὰρ τίεται μῆλα τελεσφόρον εἰς ἐνιαυτόν, «de trei ori nasc oile în același an împlinit» (Odys. IV. 86). v. ἥνις.

ἥνις, bos anniculus, annotinus (Suida). Rom. notin, de un an.

ἐπηετανός, cât durează anul (Odys. IV. 89). Un cuvânt compus. Ultima parte corespunde la annus, ca în forma românească ăstan, mrom. estan.

Epona, divinitatea protectoară a cailor (C. I. L. vol. II. Cf. Juven. VIII. 157. Tertull. Apol. 161). Formă analogă cu Bubona, divinitatea protectoară a vitelor cornute. Cuvântul aparținuse provinciilor barbare. În limba populară vechiă, după cum vedem, a existat și forma de epa pentru equa, rom. iepă. v. *Eporedias*.

Eporedias. Eporedias, Galli bonos equorum domitores vocant (Plin. III. 21). Cuvânt compus epo-redias, în care partea din urmă corespunde la rom. rânduș, rânduș de cai, fr. valet d'écurie.

ἥρ, ver, rom. vara. Tempus secundum ver... quod Iones dicunt ἥρ (Varro, L. L. VI. 9).

ergastulum, casă de corecțiune și de lucru pentru sclavi. Cuvânt une ori sinonim cu stabulum. Rom. grădiu, construcțiune pentru ținerea câilor, lat. equile.

esoa, burete de éscă în limba populară din Hispania. Esca vulgo dicitur (fungus), quod sit fomes ignis (Isid.).

ἐσχάρα, vatră, lat. focus (Hom.). Rom. sfară, aburul și fumul gros din bucătărie.

Ἐξαμπαῖος (Exampaeus). Cuvânt scytic cu înțelesul de Ἱραὶ ὁδοί, sacrae viae (Herod.). Cuvânt compus din ἔξαμ (rom. sâm = sanctus) și παῖος = πατα, în limba latină via, vea și bia. Rustici etiam nunc quoque viam veam appellant (Varro, R. R. I. 2. 14). În Dacia și în Pannonia în loc de viae se mai dicea și biae. Quadri-biae = Quadriviae (C. I. L. vol. III. 1140. 1144. 4441). Bia lata (Bull. di. arch. crist. 2, S. V. 51). Căile sacre au fost o vechiă instituțiune pelasgă.

explaius mons, munte cu un teren plan de asupra. Lachmann, Gromatici veteres, p. 312: casa (habens) super se montem, qui explaius est. Ibid. p. 317: casa super se montem habet, montem qui planus est. Rom. munte plaiu, (Uricarul, IV. 93): am conăcit sub un munte plaiu.

F. Ph.

φάντανα, partea din urmă în cuvântul Λουποφάντανα, numele unui castel în regiunile thraco-illyrice (Procop. Aed.). La Gromaticii latinii fontana în loc de fons (Lachmann).

φαταί, **Fata** și **Fatae**. La Hesiod, Gorgónele au epitetul de οὐ φαταί, cu înțelesul de «ineffabiles», înfrorătoare, ce nu se pot descrie. În inscripțiunile latine, Fata și Fatae, sunt ființe mitologice, identice une ori cu Parcele (C. I. L. vol. II. 3727. 89). Sora seú soția lui Faun are la autorii romani numele de Fatua (Macrob. Sat. I. 12. Justin, XLIII. 1); la Dionysiu însă, ca este numită κόρη, adică fată. Proserpina avea la Greci și numele de Φερσίφατα (Plato, Cratyl. 298); în Beotia însă, ea era numită κόρη, fată (Paus. VIII. 37. 9). La Ausoniu, Gratiile ne apar și cu numele de Fata. Tres Charites, tria Fata. În inscripțiunile latine se mai întrebuintează și sing. Fata pentru Parce (Diez, Gramm. I. 13). În descântecelor populare române se face amintire de «Fete curate», cari fac bine și de «Fete necurate», cari fac rău (Marian, Desc. 78). Resultă ast-fel, că numirile de Fata și Fatae, atribuite în timpurile vechi unor divinități feminine, auuse la început înțelesul de κόρη, rom. fată, pl. fete. (Cf. Diez, Gramm. I. 13).

φάτρια, collegium; φήτηρ, cognatio (Suida), φράτρα, φρήτηρ, φρατρία (Hom., Aristot., Dicaearch. Mess.), trib, compus din ómenī ce aparțineau la aceeași rudeniă, frăție, seú ném. Etimologiă de la frater, rom. frate.

φηγός, fag (Hom.).

φήρ, δ, în dialectul eolic în loc de θήρ (Hom.), animal selbatec seú monstruos. Rom. fêră, animal feroce, lat. fera.

Flora n. f. în Dalmația, Noric și Pannonia (C. I. L. III). Rom. Flórea.

Φλωρία, var. **Φλωρότα** (Floria, Floruia), localitate în Mauritania (Ptol.).
foacoius, în limba rustică din Hispania plăcintă coptă în cenușă, lat. cinere coctus (Isid. XX. 2). Rom. pogace, panis subcinericius.

φῶρ, lat. fur, rom. fur. **Ἀργεῖοι φῶρες**, Argivi fures (Suida).

forda, în limba latină veche, vacca praegnans, vacă cu vițel în pânțec (Varro, R. R. II. 5). Cuvântul a existat și în limba barbară din Pannonia. În unele dialecte ungurești, horda înseamnă «vacă cu vițel» (Tud. Gyűjt. 1838. IX. 391). Mai notăm, că femeile române din Transilvania (Hațeg) dic către vaci, când nu stau bine la muls, **fórtó!**

φορμός, un vestiment întrebuițat de marinari (Paus.). Cuvântul nu aparține limbii grecesci. Etim. lat. forma, rom. formă, ca adiect. formosus, rom. frumos.

framea, pl. **frameae**, se numiau la Germani lăncile (hastele) cu fer subțire și scurt (Tacit. G. 6.), pe cari le întrebuițau și Armoricii din Gallia. La Juvenal, framea este sabia de fer a lui Marte (**ἀκινάκης σιδήρεος**, acinaces ferreus, la Herodot.). Etimologia se reduce la ferrum, ferramen. Framea se vede a fi fost identică cu hasta ferrata a Romanilor (Liv. I. 32).

Φρατερία (Phrateria), o localitate în Dacia (Ptol.).

φρική, horror, rom. frică (Herod. Plato).

φθόγς și **φθοῖς** (phthois), nomen placenta, quam cum intestinis offerebant diis (Suida); în us cu deosebire la oracul din Delphi (Plut.). Cuvântul corespunde la rom. pitoiū (de la pită), pâne mare. (Teod. P. pop. 194).

φυγή, lat. fuga, rom. fugă; **φυγαδικός**, fugariu (Hom.), ca aquaticus de la «aqua»; **φυγίνδα**, adv., a se juca fugind. Ca verb, **φεύγω**, a fugi. În limba română există și forma feigă p. fugă (Frâncu, Moșii, 78).

G.

Γαβρέτα βλγ (Gabreta silva), o pădure vastă în regiunile de răsărit ale Germaniei (Strabo), situată din jos de munții Sudeți (Ptol.). O formă coruptă a numelui **Καρπάτης ὄρος**.

Gadir în limba locuitorilor de lângă Cartagena, gard. Gadir lingua Punica se-pem semnificative (Plin. IV. 22. Cf. Avienus, Or. mar. 268—269).

Γαίνας (Gainas), general roman în serviciile lui Arcadiu (395—400), de origine din părțile de nord ale Istrului (Zosim.). Rom. găină, lat. gallina. Conume Găină.

Γαίται, **Γέται**, sing. **Γαίτης**, și **Γέτης** (Gaetae, Getae, sing. Geta și Getes), numiau autorii grecesci pe locuitorii din părțile meridionale ale Daciei (Cf. Dio. 67. 6). În Dacia însă, «Getae» nu a fost o numire etnică națională. Nu aflăm nici o urmă despre acest cuvânt în nomenclatura topică a țărilor de la Dunăre și Carpați. În Actele Sf. Filip, care a pățimit în timpurile lui Dioclețian (a. 304), se face amintire de un sat lângă Adrianopol, cu sămănături și vii frumoase, numit Getistyrum, în traducere latină «locus possessorum» (A. SS. Oct. X. 551). Aici «Geti» are înțelesul de «possessores», **ér-styrum** = sturum este tradus cu «locus». În limba grecească **γῆτης** seu **γῆτης** înseamnă «agricola», «rusticus». La Hesychiu, **Γαίται**, sunt **γεωργοί**, lucrători de pământ, țăranii. Ast-fel, că numele de **Γαίται** și **Γέται**, sub care figurează la autorii grecesci populațiunile din părțile meridionale ale Daciei avea înțelesul de Țeranii, după cum se mai numesc și astăzi Țeranii locuitorii din părțile de sud ale Carpaților, adică din Țeră seu din Țera românească. Numele de «Țeranii» pentru Geții a existat și în antichitate. Un fragment, ce ne-a rămas de la istoricul grecesc Theopomp, amintesc de o populațiune din Thracia, cu numele de Zeranii. **Ζηράνιοι**, ἔθνος **Θράκης** (Steph. Byz.). De notat, că în timpurile mai vechi, sub numele geografic de Thracia se înțelegeau și regiunile din nordul Istrului de jos. Scyții însiși erau considerați ca un popor thracic, ἔθνος **Θράκιον** (Steph. Byz.).

galena, sulfură de plumb, în limba lucrătorilor de la minele Hispaniei (Plin. XXXIV. 47). Rom. galiță, oxid de fer (Frâncu, Moșii, 47).

Γαλήνη, o nimfă, nepoța riului Oceanos (Hes.).

galgulus, mierlă auriă (Plin. X. 50. 1). La Bithyni, Thraci și Lydieni γαγύλη (Du Çange). În limba panonică gurgula în versurile, ce le recităză copii din Ungaria, (Kis Áron, Gyermekját.). Rom. grangure.

gaquá, apă, în limba locuitorilor din Bogos (Sitz-Ber. XCIX. 699).

Garganus, munte în Apulia, lângă Marea adriatică (Virg.). Γάργαρον ὄρος vârful cel mai înalt al muntelui Ida, lângă Troia (Hom.). În l. rom. gorgan, tumult, movilă. Gorgan mai multe numiri de munți și sate în România și Galiția (Dicț. geogr.; în Ethiopia (Ptol.). **Gaura mons** în Alpi (Itin. Hier.). În l. rom. gaură, cavernă, gropă.

gaya, uliū, în limba locuitorilor din Bogos în Ethiopia (Sitz-Ber. XCIX, 708). Rom. gaiă, germ. Hühnergeier.

γέλας în limba Carilor din Asia mică, rege (St. Byz. v. Σοάγελα). Cuvântul era răspândit în vechime în toate regiunile de lângă Marea neagră. După scriitorul arab Ibn Dasta (sec. IX), Principele Ungurilor, pe când aceștia se aflau cu locuințele lor în părțile de jos ale râurilor Nipru și Bug, se numia Dschille (Gille). Iar Const. Porphyrogenitul, vorbind despre Unguri, după ce ocupară Pannonia, ne spune, că în hierarchia politică a Ungurilor, afară de Principele cel mare, ὁ μέγας ἄρχων, mai existau încă două funcțiuni înalte, una Gylas și alta Carchas, cari nu erau nume proprii, ci demnități, însă pozițiunea lui Gylas era mai înaltă ca a lui Carchas (Hunfalv. Ethnogr. 131. 141). Numele de Gylas sêu Gelas în istoria Ungarici ne apare însă numai pe teritoriul Transilvaniei. Cronicariul anonim al regelui Bela ne spune, că în timpul, pe când Ungurii ocupară pentru prima dată Transilvania, domnia peste țera acéstă un așa numit Gelou. Gelou quidam blacus dominium (terrae ultra siluane) tenebat. Un alt Domn al Transilvaniei, din timpurile regelui Stefan cel sfânt, poartă în cronicile unguresci numele de gyla, gula și gyula (Chron. pict. Vindob.), un simplu titlu al demnității sale politice. Cuvântul era întrebuințat și de Cumanii. Vechile cronicе unguresci fac amintire de Oslu sêu Osul, un comandant al ducelui cuman Gyula. Urmele acestei numiri ni se presintă în regiunea de la Istru și în anticitatea grecască. Herodot ne comunică o tradițiune, după care un fiu al lui Hercule, născut cu Echidna (din țera Arimilor), frate cu Agathysus, se numise Gelonus, care în urmă, fiind silit se emigreze a devenit rege al Gelonilor de lângă Lacul meotic. Cuvântul se pare a fi existat și la Troianii. Ascan, fiul lui Enea, primul rege din Alba Longa, mai avea și conumele de Julus, la Virgiliu Iulo (Aen. I. 267); un titlu sêu o demnitate politică.

Γεμελλομοῦντες (Gemellomuntes), un castel lângă Istru, restaurat de împ. Iustinian (Procop. Aed.). Pliniu amintesc înălțimele Gemelli colles din Sicilia (III. 143). Pe teritoriul României: Gemena și Géménul, munți, deluri și păduri.

Γέμενος (Gemenus), un castel din Epir, restaurat de împ. Iustinian (Procop. Aed.).

Γέρρος ποταμός, (Gerrhus fl.), un râu de pe teritoriul Scythilor între Borysthene și Tanais (Herod. IV. 19. 47; Ptol. III. 5. 417). În poemele epice române se face amintire de Fântâna Gerului, unde era reședința regelui de nord, numit Crivățu. În l. rom. ger, lat. gelus. Ger, până în România, jud. Covurlui. Ger fl. în Ethiopia (Rav.).

Gescliton, numele unui loc și pesceri din părțile de nord ale Thraciei, de unde eșia vântul cel puternic de mătă-nópte. Haud procul ab aquilonis exortu specuque ejus dicto, quem locum Gescliton appellant, produntur Arimaspi (Plin. VII. 2. 2). Cuvântul derivă, probabil, de la o formă populară a verbului discludo, loc deschis, după cum a existat și în limba grecască cuvântul «λῆθρον, zăvor, lăcat, germ. Riegel, Schloss, dele «λαίω, a închide. De notat, că Pliniu ne dă cuvântul «exortus» ca un fel de sinonim cu Gesclitos, ceea ce pare a confirma înțelesul de loc «deschis», mrom. dișcliat și dișclis.

glesum, se numia în limba barbară succinul, ce se culegea pe țărmurile meridional al Mării baltice (Tacit. G. 45. Plin. IV. 30. XXXVII. 12. 2). Rom. glașă (glajă), lat. vitrum.

γλῶσσα, limba ómenilor și animalelor, vorbire (Hom.). Rom. glas, voce, strigare, fr. glas. Nos anciens auteurs ont appelé glas toutes sortes de bruits que se faisaient par son ou par cri (Bescherelle, Dict. nat.). Comp. gr. κλάζω, a suha, a striga seú a cânta tare (Hom.).

γνώμη și γνώμη, părere, propunere, svat, adunare seú întrunire legală, lat. opinio, propositum, consilium, deliberatio, concio (Cf. Suida). In l. rom. a gomon i, a se înțelege între sine, a vorbi, a glăsui (Viciu, Glos.; Frâncu, Moșii, 101; Gaz. Trans. a. 1887. nr. 265). In colindele române: «gomon (adunare) de sânti și de ingeri»; gomóna (glăsuirea) sfinților» (Daul, Col. 36. 64).

Γνωρός (Gnurus = Niurus), tatăl lui Anacharsis, al marelui filosof al Scyților (Herod. IV. 76), un cuvânt, care în dialectul vechiú barbar al Scyților păstori însemna negru (v. p. 873).

γονεύω, a nasce, a produce; γονή, γονεῖα, nascere, producere. Rom. a goni, lat. salire, inire, vorbind de animale.

γονολήτα, numele unei plante la Daci, la Romani columba (Diosc.). După formă și înțeles, gonoleta este un diminutiv din «columba». In colindele române din munții apuseni, goloni însemnează porumbi (Frâncu, Moșii). Gonoleta corespunde astfel la o formă vechiă dialectală golom(b)eta, în care consonantele / și m = n au fost dislocate.

Gradus, se numia în limba poporală din Roma, locul unde a fost palatul lui Rem. Qua Gradibus domus ista Remi se sustulit (Propert. IV. 1). Gradus se mai numiau în timpul lui Valentinian (a. 364—9) anumite edificii din Roma, construite pe locuri nalte și închise, unde se păstra grâul și pânea, destinate a se distribui poporului. Panis gradilis in alium gradum translatio inhibetur (Cod. Theod. ed. 1665. V. 239. 243). Fuere enim gradus septa loca (Gothofr. Comment. ibid.). Gradus Massilianorum, un castel pentru depozitele comercianților din Massilia, lângă gurile Rhodanului (Itin. Ant.). Gradus și Gradense castrum se mai numia o insulă mică din portul Aquileei, unde se afla castelul și locuința patriarhului (Mon. Germ. SS. r. Long. 394. 4). Γρανδέτον (Grandetum), un castel restaurat de imp. Iustinian în regiunile thracillyrice (Procop. Aed.). Cuvintele grad, grădisce și grădețu, foarte răspândite în părțile de răsărit ale Europei, aparțin limbei barbare pelasge.

Γρύνιον (Grunium) la Strabo; Grynium = Grunium la Pliniu; Γρόνεια (Grunia) la Herodot, un oraș în Asia mică lângă Marea egeă, spre nord de teritoriul Blachiei lui Aristotele. Rom. gruniú și gruiú, înălțime de pământ, tumul funerar, movilă, dâmb, dél. Lat. grumus.

Γυράλ (Gurae), o strimțóre de mare lângă Eubea, cu un curent puternic (Hom.). Rom. gură, lat. gula, os, orificium. Ca numiri topografice: Gură, trecătoare peste munte în Transilvania; Gura plaiului, munte; Gura văii, mai multe sate (FrunDESCU, Dicț. top.)

gustare, în Actele Fraților arvali; ex sacrificio gustare, a gusta, a îmbuca, a lua un prânșor din carnea și sângele victimelor sacrificate divinităților. Dicitur enim gustare de leviores cibatione facta (Henzen). In cântecele epice române gostiă, lat. gustatio, (v. p. 1008).

H.

Hakahakahar. In papirele egiptene, numele «vacei sfinte», consacrate divinității Isis. Je suis la vache sacrée. Ton nom est dans ma bouche. Je te l'énonce Hakahakahar est ton nom (Pierret, Livre, 554). Cuvânt compus: Haka-hakahar = vacca vaccar(um), vaca vacilor. La vechii Egipteni se presintă același fenomen limbic ca la Romani. Vocalele lungi se gemenau adese-ori și atunci intra între ele un h. D. e. la Romani Ma(h)arcus = Marcus (Eph. epigr. I. 287), la Egipteni: Haka-haka(h)ar = haka-hakar.

Ἑδερα (hedera), numele unei plante la Daci, la Greci κισσός (Diosc.). Rom. iederă lat. hedera.

ἡδύπνους, agnus recens natus. Cuvânt compus, întrebuințat în oraculele lui Apollo de la Delphi (Polem. Iliens.). Corespunde la cuvintele românești iedu nou (hoedus novus), adică ténér.

Ἡφαίστος și Ἄφαιστος (C. I. Gr. 1179), numele lui Vulcan la Greci, onorat în deosebi ca zeu al focului. La Egipteni, el era numit Opas (p. 1038). În realitate, «Hephaisitos» și «Opas» sunt numele populare barbare ale sărbătorii consacrate lui Vulcan, numite la Greci λαμπαδηφορία (Herod. VIII. 98), când se făceau alergări pe strade cu lămpile sevă făclile aprinse. Aceeași festivitate tradițională mai există și astăzi la poporul român, cu numele de Opaite și Opațiiu. Se serbează la începutul păresimilor, Sâmbătă, înainte de lăsatul secului de brânză, sevă în ziua următoare, Duminecă, când se fac focuri mari în mai multe locuri, unde tinerii, cântă, joacă și strigă (Marian, Serb. I. 271). În l. rom. hopațiiu și opațiiu însemnează lămpă țărănească, lat. lucerna, ce constă dintr'un hârb de pământ, în care se pune ulei sevă unsore și un muc, care se aprinde și luminează ca o candelă.

Ἑλίκη (Helixoea), o insulă din regiunile Hyperboreilor (Steph. Byz.; Diodor), identică din punct de vedere geografic cu insula Leuce de la gurile Istrului, numită și Macaron, insula Fericiților (Plin.), și care pe Tab. Peut. ne apare cu numele Ins. Helix...

Ἰππη, rom. iepă, lat. equa.

Ἥστος și Ἰστος (Ἰστρος) se numia în antichitate cursul de jos al Dunării de la cataracte până la mare. Sub forma aceasta, cuvântul era de origine getică. Danubius lingua Bessorum Hister vocatur (Jorn. Get. 12).

Ὠδωρ, apă. După Plato (Ed. Didot, I. 302) un cuvânt barbar și pe care îl aflăm răspândit până în părțile estreme de apus. Ὠέδρα (Vedra) fl. în Britannia; Ὀδίδρος (Vidrus) fl. în Germania (Ptol.). Pe teritoriul locuit de Români Vidra, numele mai multor râuri; Vidros, o apă mare în poemele epice române: «Că Vidrosul e adânc, cât din cer până în pământ» (Tocil. Mater. p. 50). Etim. de la udo, rom. a uda.

I.

ἶναι, lat. ire (Suida). În dialectul Românilor din Istria «i» (inf.), a merge.

Ἰέρνη (Ierne), la Strabo și la Claudian, insula cea mare situată spre asup de Britannia, numită de Cesar Hibernia. În limba latină, hibernus adiect, rom. «de iernă», ast-fel, că Hibernia ne apare numai ca o simplă traducere a cuvântului barbar Ierne. Rom. iernă.

Ἰσβουρος (Isburos), un râu al Siciliei (Ptol.). Alt râu al Siciliei, Hipparis, ne apare într'un codice al lui Ptolemeu de asemenea cu numele de Ἰσπουρος (ed. Wilberg, p. 194). Limba Sicilienilor era barbară, ne spun autorii grecesci. Rom. isvor, lat. fons.

Ἰταλός, în limba populațiilor barbare din regiunile grecesci, având înțelesul de vitulus. Vitulus, quod graece antiquitus ἰταλός (Varro, L. L.). Graecia enim antiqua (ut scribit Timaeus) tauros vocabat ἰταλός (Varro, R. R. II. 5). Turseni, scrie Apollodor, numiau taurul ἰταλός (Bibl. II. 5. 10). Italia dicta, quod magnos italos, hoc est boves habeat (Festus). Rom. vițel, dim. din vită (pecus); lat. vitulus și vitellus.

L.

λάβρος, ov, violent, puternic, monstruos (Hom.). În l. rom. numai în descântecele populare: șerpe laur, bălaur.

λάχκος, adâncime, lac; lat. lacus. Λαγκουρίς (Lacuris), oraș în Hispania (Ptol.), Lacura, localitate în Pannonia (Rav.). În o diplomă a episcopiei din Rimini, a. 1015: «due lacure... que sunt în padule»; în alt papir din sec. X: (fundum) «Vincoraria cum lacora sua» (Marini, Pap. dipl. p. 193. 294). Avem aici un plural barbar în *uri ura, ure, ora*, ca rom. lac, pl. lacuri.

λάχνη (Hom.), lat. lana, rom. lână.

lanoea, rom. lance, cuvânt barbar, întrebuițat în părțile de răsărit și de apus ale Europei. Lancea a Graece dicta, quam illi λόγχην vocant (Festus). Gellii, N. A.: (Varro) lanceam quoque dixit non Latinum sed Hispanicum verbum esse.

lanqi, lat. lingua, rom. limbă, în idioma locuitorilor din Bogos în Ethiopia. (Sitz.-Ber. XCIX. 668).

Lar, pl. **Lares**. În limba Tursenilor din Italia, domn. Lar-Tolumnius rex Veientium (Cic. Phil. 9). Lars Porsena Clusinus rex (Liv. 2. 9). La Romanî, Lariî (Lares) erau divinități vechi protectoare ale casei și familiei. În poesia populară română lariî (sing. lariu) sunt păstori eroi. «Sus în plaiul muntelui | sunt trei lari păcurari (colindă, Ciubanca, Trans.). Frații Arvali sacrificau Larilor berbeci și Mamei Larilor oi. Ei erau reprezentați cu un câne culcat înaintea piciorului (Ovid. Fast. 5. 134).

λάτρις, cel ce face serviciu pe plată. Lat. latro, rom. lotru (tălharu).

λεβερίδες, iepuri de casă (cuniculi) în limba Turditanilor din Hispania (Strabo).

Λεχτόν (Lectum), unul din virfurile muntelui Ida lângă Troia, unde venise «Somnul», chemat de Junona, ca să adormă pe Joe (Hom.). Lat. lectum, rom. pat.

ληκυθίζω, a unge. Rom. a le cui, lat. curo, medeor. Etim. de la léc, medicamentum.

legaria în limba Gallilor, legume. Ceteraque, quae alii legumina, alii (ut Gallicani quidam) legaria appellant (Varro, R. R. I. 32).

λέπος, în limba Grecilor din Sicilia (Varro, L. L. V. 101), lat. lepus, rom. iepure, mrom. iepuri.

lessum (numai în formă de acusat.), cuvânt întrebuițat în cele XII tabule. Mulieres neve... lessum funeris ergo habento. Rom. leșin, deliquim, animi defectio.

Liber, cu înțelesul de puer, parvulus. Un nume atribuit lui Apollo. În colindele populare române: «Leer, Ler, Leru-î Dóme mititel», unde Ler are înțelesul de «prunc de curând născut».

λίμνη, dor. λίμνα, apă esundată și rămasă stagnantă. Rom. aliman, apă afundă din țermuri în țermuri (Viciu, Glos.).

λίνον (Hom.), lat. linum, rom. in.

Losna = Luna, ca divinitate. Inscriptiune pe o oglindă etruscă (Preller-Jordan, R. M. 1881. 327). Rom. losniță (dimin. din losnă), strigăie (Frâncu, Moșii, 102). Luna, sub numele de Hecate, era considerată la cei vechi ca divinitatea farmecelor.

λόχη, lumină, lucire, fori de diaă. Prisci Graecorum primam lucem, quae praecedat solis exortus, λόχην appellaverunt (Macrob. Sat. I. 17).

lumemulia, cuvânt neînțeles în Actele Fraților arvali. Ibi omnes lumemulia cum rapinis acceperunt et deas unguentaverunt (Henzen, p. CCIV). Cuvânt compus, reproduc în mod tradițional din alte acte mai vechi. În textul de mai sus, acest termen obscur este precedat, ori mai bine zis, explicat, prin adiectivul omnes. Întrebuițarea de două sinonime ni se prezintă în Actele Fraților arvali și în alte locuri: «în igne, în foculo»; «lucus locusque»; «carmen descendentes». După formă și după înțeles, lumemulia corespunde la cuvântul românesc lume multă = ómenî mulți, ér cuvintele următoare: «cum rapinis (acceperunt)» sunt numai o simplă eroré a lapidariului în loc de «coronas (acceperunt)», după cum acéstă formă ni se prezintă și în actele din anul următor, 219 d. C.

λούω, a spăla, a scălda (Hom.). lat. luo, lavo; rom. lau (inf. a la), adiect. part. lăut.

Λουποφάντανα (Lupofantana), castel în regiunile Remesianeî din Mesia de sus (Procop. Aed.). Rom. Fântâna lupului.

Lupus, **Lupulus**, **Lupa** și **Lupula** nume personale în Dacia, Pannonia, Noric și Dalmația (C. I. L. III).

M.

Mă, mamă, ast-fel se numia Rhea (Gaea) la Lydienî (Steph. Byz. v. Μάτωρα). **Mă!** (voc.), mamă! invocațiune la Eschyl (Suppl. 890): **Mă Γă!** (Mater Terra!). **Mă**, titlu onorific al divinității Isis, ce reprezenta pe Rhea la Egipteni (Pierret, Livre, 449; ibid. Panth. 104).

Μαγούρα, un oraș în Ethiopia (Ptol.). Rom. măgură; lat. collis, tumulus.

Maia. În vechia teologie a Romanilor, sub numele de Maia era adorata Terra Mator (Macrob. Sat. I. 12). La Suida, Μαῖα, ἡ μάμμη, avia. În suburbele Bucureștilor maia, mrom. male, bunică (avia).

maios, pl. **maiores**, în loc de maior, maiores (Fest.), cu înțelesul de moș, lat. avus. Din «maios» s'aă format în limba poporală vechiă diferite nuanțe dialectale: μας, μος, cu înțelesul de moș (avus); și mos = disciplina maiorum, instituțiunii stră-mosesci cu privire la cult și la ceremoniile religioase (Macr. Sat. III. 8). v. Μαῖουμας.

Μαῖουμας (Maiumas), ne spune Suida, era o vechiă festivitate a Romei, când frun-tașii orașului se duceau la Ostia, unde petreceau în tot felul de desfrănări, aruncându-se unii pe alții în apa mării. Avem aici un cuvânt compus: Μαῖου-μας, ce corespunde la forma românescă Moși de Maiu. Aceeași datină, de a se împroua, seă uda cu apă, și a se arunca unii pe alții în riu se mai observă și astă-zi la poporul român în unele părți ale Transilvaniei cu ocasiunea sărbătorii Sf. George (23 Aprilie). O altă formă a cu-vântului μας era μάσων (Hom.), cu înțelesul de mai mare, lat. maior (Odys. VIII. 203. Aesch. Pers. 440. 708). Esista așa dar și în limba priscă cuvântul mas cu înțelesul de «moș», v. *Majus*.

Majus, un conume al lui Iupiter în vechia teologie a Romanilor (Macrob. Sat.), cu înțelesul de moș, după cum rezultă din versurile lui Ovidiu, că luna lui Maiu era luna Moșilor: Hinc sua majores posuisse vocabula Maio (Fast. V. 72). În limba vechiă barbară, Μαῖα, bunică (Suida). Cuvintele «moș Dumneșeu» le aflăm și în ver-surile, ce le recităză copii români când serbeză «Caloianul».

Malalus, conume din Noric (C. I. L. III). Rom. mălaiu, pâne făcută din făină de meiū (milium), seă porumb (zea mayis). Mălaiu, conume personal (Transilv.). Cuvên-tul a existat și în Pannonia. În limba ungurească de lângă Balaton, málé, mălaiu (Tájsz.).

Malum (A d), o localitate din Mesia de jos, situată pe țărmurile meridional al Du-nării spre apus de Ratiaria (Tab. Peut.) Rom. mal, lat. ripa, littus. Cuvântul a fost fôrte răspândit în Dacia. Una din cele trei provincii ale Daciei se numia Dacia Maluensis, a cărei capitală era Colonia Maluense (C. I. L. vol. III). În toponimia medievală a Transilvaniei și Ungariei aflăm adese-orî cuvântul mal, cu înțelesul de «mons», «mon-ticulus», «promontorium», «vinea». D. e. Kusklyamal, Borzamal (Arch. d. Ver. VII. 69. Cf. Hasdeu, Cuv. I. 288).

μάμμη și **μάμμη**, mamă, bunică; lat. pop. mamma, mamă. Mammās atque tatas habet Afra (Mart. I. 101). Mama, conume fem în inscripțiunile romane ale Daciei (C. I. L. v. III. 1263).

μαμμή, mater, mamă la Attici (Suida).

manducare pentru «edere» (Plaut., Suet.). Rom. a mânca, it. mangiare. În limba vorbită de locuitorii din Bogos în Ethiopia manká, lingură; manqá, óla, în care se ferbe carnea (Sitz-Ber. XCIX. 668).

μανία în anticitatea grecescă, lat. furor. (Isid.); lat. mania, rom. mânia.

Manicelus și **Mannicelus**, munte în Liguria (C. I. L. V. 7749). Rom. muncel, lat. monticellus.

μάρμα în limba Gallilor, cal, equus (Paus. X. 19. 17), kymrobit. march (Diefen-bach, Orig.). Rom. marhă, vită cornută; mărcuș, berbecu cu lăna jumătate albă, jumătate neără (Teleorman). Marcu boilor, sărbătore poporală (15 Apr.) pentru pro-sperarea vitelor cornute (Marian, Sărb. III. 286).

marga, se numia în Gallia și în Britannia un fel de pământ argilos și gras (Plin.). Rom. margă, fr. marne.

marisca, cuvântul final în numele localității Transmarisca, situată de pe țărmurile meridional ale Istrului, unde se află astă-zi Turtucaia (Tab. Peut., Not. Dign.). În l. olandesă marasch; fr. v. maresqs, marescat; lat. med. marescagium; fr. marécage (Diez, Wb., Diefenb. Orig. 380). Derivațiunea de la mare: omnis congregatio aquarum... maria nuncupantur (Isid.). În l. med. mara, palus. Rom. mlaștină; lat. palus, locus palustris.

μάρτυρος (Hom.). în dialectul eolic **μάρτυρ**, lat. testis; **μαρτυρή**, testimonium. Cuvânt neîntrebuințat de autorii romani. În literatura eclesiastică martyr și marturus, martir. În limba română martur s. marture și mărturiă, cu înțelesul primitiv.

Matra mons. Unul din cei trei munți principali ai Ungariei (Cod. Arp. cont. XI. 146. 1216). După nume se vede a fi fost consacrat divinității Mamei mari, Mater magna, **Μήτηρ ὁρεῖα**. Matrona, munte în Alpi: inde ascendis Matronam (Itin. Hieros.). Matrica, var. Matrinca și Matri, o localitate în Pannonia (Itin. Ant.).

Μέδουσα (Medusa), una din cele trei Gorgóne, ale căror locuințe, se aflau, după Hesiod, lângă termurele de nord al râului Oceanos potamos (Istru). **Εὐρυμέδουσα** (Eury-medusa), o femeie bătrână, sclavă la curtea regelui Pheacilor (Hom.). Medusa din poemele grecesci corespunde la cuvântul românesc mătușa, femeie bătrână, lat. amita, matertera, anus.

μέλι (Hom.), lat. mel, rom. miere.

μήλον, pl. **μήλα**, lat. ovis, rom. oie (Hom.). În limba română, cuvântul miel, lat. agnus, pl. miei, încă avea uneori înțelesul de oi tinere (Alecs. P. p.).

μέσος adiect. (Hom.), lat. medius.

μέδω, mustum, vinum (Hom.). După fragmentele lui Priscus, cuvântul **μέδος** a fost utilizat în Dacia și după retragerea legiunilor romane. Lat. medus, rom. mied.

Μίολα (pagus), un sat în Dacia (C. I. L. v. III). Cuvântul derivă de la rădăcina mic; la Homer **μικρός**, la Suida **μίκκος**, rom. mic. În l. lat. mica, o bucată mică. La Gromaticii latini: **micidiores**, hoc est minores (Lachmann).

Μίον, conume în Pannonia (C. I. L. vol. III).

μίνθα, lat. menta și mintă, o plantă cu miros plăcut. Rom. mintă.

Μίνθη (Minthe), un munte în Peloponés (Strabo, Ptol.). Rom. munte, lat. mons. **μίνυνθα**, adv., puțin, pe timp scurt; **μινυνθάδιος**, de scurtă durată (Hom.). Rom. minteni, mintenaș, mintenata (Gaz. 262/87), lat. mox.

μῶλυ (molu) se numia în «limba țărilor» o plantă medicinală cu rădăcina neagră și flórea albă ca laptele, foarte greu de săpat (Hom.). La Suida **μῶλο**, peganion agrion, ruta agrestis. La Macedonenii **molycines** (Apul.). După nume și după colórea florii, molu său **molv** corespunde la rom. nalbă, lat. malva.

μορφή (Hom.), lat. forma, rom. formă.

Μοριμαρῦσα, în limba Cimbrilor mare mórta. Philemon **Marimarus** am a Cimbris vocari, hoc est, mortuum mare (Plin.). Astă-đi se numesce **Maramureș** regiunea din părțile superioare ale Tisei, în documentele ist. ale Ungariei **Marmarisium**. **Maramors**, **Maramarus**, **Maramaros**, **Maramorusius**, **Maramórisium**, **μορμύρω**, a murmura (Hom.).

Μοσσηνοί la Ptolemeu, **Μοσσηνοί** la Tacit., oraș în Lydia. **Μασσηνοί**, popor lângă columnele lui Hercule (Hecat.). La Polybiu, **Μασσηνοί**, popor muntean din Hispania. Rom. **Moscenii** și **Moșnenii** (sing. moscean, moșnean), o clasă de țărani liberi (mai ales munteni), cari stăpâneau moșii (averi imobiliare părințesci) după regulile stabilite de strămoși (heredes avitarum possessionum).

Μόσυλον ἄκρον (Mosulum promontorium) în Ethiopia (Ptol.). Cuvânt barbar. Rom. moș, art. moșul, lat. avus. De la Românii, cuvântul a trecut la Rutenii din Bucovina, tot în formă articulată, moșul, Grossvater (Miklosich, Denkschr. 30 B. 59).

μόσυν, **μόςυν**, pl. **τὰ μόσυνα**, ac. **μόςυνας**, case înalte său turnuri de lemn, în cari locuiau **Μοσῖνοι** (**Μοσσῖνοι**), numiți și **Μοσσῖνοικοι** (**Mossynoeci**), o populațiune munteană de lângă Colchiile asiaticii, după alte fântâni geografice, lângă Colchiile din Dacia, și vecinii cu Heptacomeții, «cei din Sapte-sate» (Hesych., Schol. Apoll. Rh., Dionys. Halic., Hecat., Herod., Scyl., Scymn., Strabo). Cuvântul este barbar și derivă de la **μάσ** (= **μός**), lat. avus. Înțelesul primitiv a fost patrimonium, heredium, bona paterna et avita; rom. moșia. Forma moșină în loc de «moșia» a existat și în limba română, după cum rezultă din cuvintele moșinaș și moșinencă (Uricar. II, 75; V, 371).

μοῦσις, partea finală din cuvântul compus **Ζάμωσις**, numele divinității supreme la

Geți (Herod., Diod.) și care corespunde la cuvântul românesc *Peul-moș*, «Jupiter avus» al Troianilor și Ζεύς Πατριός al Scytilor. Prima parte Ζαλ este același cuvânt cu macedo-românul dza în Dumnidza (Dumnețeu), gen. art. Dumnidzălui, voc. Dumnidzale (Dalametra, Dict. mrom.).

μύλη (Hom.), lat. mola, rom. mără.

μόρμιξ (Suida), lat. formica, rom. furnică.

μούσταξ, rom. mustață.

N.

ναύλον, nablum, instrument vechi de muzică, a cărui formă nu se cunoște încă bine. Cuvântul mai există și astăzi în limba română sub forma de națu, instrument de muzică, identic cu fluiera pastorală atribuită lui Pan (ὄριγέ, arundo, fistula), compusă din mai multe țevi de trestie de lungime neegală, așezate unele lângă altele.

νέννος și νάννας, unchiu; νέννα, matusă (Hesych.). Rom. nene, alocuțiunea unui tiner către altul mai bătrân; nană, matusă, soră mai mare.

Nep și **Nap**, abreviațiuni în calendarele vechi romane. În Fastele Prenestine, zilele 13 și 15 Ianuarie sunt însemnate cu nota N, ce se interpretează prin cuvântul «nefasti» (C. I. L. I. p. 312). După Festus: Nep nota distincti (dies) eorum hilariores sunt, quoniam a malo omne liberati sunt; adică: zilele însemnate în calendare cu nota Nep, erau zilele de bucurie, în care a scăpat cineva de o calamitate óre-care, ce i se anunțase. În Fastele Iuliane Nap. Kalendae Augustae (NAP)... quod eo die imperator Caesar rempublicam tristissimo periculo liberavit (Henzen, Act. Fr. arv. CCXXXV). Rom. năpastă (năpastă), calamitas, afflictio. În limba moravă, năpast, praesagium, terror (Abh. d. böhm. Gesell. VII. 2. B. 47).

Nerae (Aquae), localitate în Gallia Aquitanică (Tab. Peut.), cu înțelesul de Ape negre. La Retoromani neer, negru. În cântecele epice române, riul Cerna e numit Nera și apă neagră (Alecs., Teodor.).

Nigris, un fluviu, ce izvorește în Ethiopia, după care, locuitorii acestei regiuni au fost numiți Negri. Aethiopiae gentes Nigritae a quo dictum est flumine (Plin. V. 8. 1). Cuvântul aparținuse limbei Getulilor, vecin cu acest riu. Tota Gaetulia ad flumen Nigrin, qui Africa ab Aethiopia dirimit (Plin. V. 4. 5).

Νίσιβις (Nisibis, var. Nesibis și Nasibiș), oraș în partea orientală a Mesopotamiei. În limba feniciană, cuvântul însemna: «grămadă de petre» (Steph. Byz.). **Nisibes**, o populațiune din Libya (Ptol.). **Nisibis** o localitate la frontiera dintre India și Bactria (Ptol.). Rom. năsip și nisip, lat. arena. Sate românesce: Nisip, Nisipî, Nisipenî, Nisipurî, Nisipósa (Dict. geogr.).

νύξ, nominativul și acusativul dual de la νύξ, cu înțelesul de noi amândoi (Hom.). νύμφη, lat. nympha (Hom.). În ținuturile de lângă muntele Atlas (la Hyperborei), după cum ne spune Diodor (III. 60), femeile măritate, γυναικαί, se numiau νύμφαι. Cuvântul este de origine barbară și corespunde la nupta, femeia măritată. La Suida, νύμφη, nova nupta.

O.

Ὠκεανός ποταμός și ῥόος Ὠκεανото (Oceanus flumen, fluentum Oceani), riul cel mare și divin din nordul peninsulei thracice, unde se născuse regii divinizați ai anticității preistorice. Ὠκεανός ποταμός, alt riu în Lydia (Paus.). Cuvintele grecesci terminate în -νός aparțin, ori limbei pelasge, ori limbei latine. Originea cuvântului se reduce la o formă vechiă populară ocea, gr. ὄχε = ὄχη = acha = aqua. De aici și numirile Oaxes, riu în Creta; Oxus, fluviul cel mai mare al Asiei după Ind și Gange; Ochus fl. în Bactriana, care se vărsa în Oxus; Ocelum, fl. în Gallia cisalpină. În limba cumană achus, flumen (Kuun, Cod. Cum.). Pe teritoriul României Ocea și Ocîu, numiri vechi de ape și bălți (Dict. geogr.).

Ὠχῆσις, unul din fruntașii Etolilor de lângă Thessalia (Hom.). Rom. ócheș, lat. oculus, magnoculus. Ocheș, conume personal.

ὄχετεῦει, cuvânt citat la Suida, cu înțelesul de aquas derivat; ὄχετος, canalis, aqueductus, rivus (Suida). Rădăcina, ὄχη (aqua).

Ὀκολον (Ocolum), castel în insula Eubea (St. Byz.). Rom. ocol, lat. septum aulae, caula, bovine. Etimologia de la accolere, a locui în apropiere. Pastor, accola eius loci (Liv.). Vicine Apollo, qui aedibus propinquus nostris accolis (Plaut. Bacch.).

ΟΕΡΒΗΤ ΒΟΛΧΟΘΗ (Oerbet Volchoseth), numele lui Typhon la Egipteni, într'un papir gnostic din Leyden (Lepsius, Aegypt. Götterkr. 54). Typhon a fost unul din regiți pastori, care a domnit peste Egipt. Oerbet se pare a avea același sens, de rege-păstoriu. Rom. oieriū, păstoriu de oi. Βάτος, rege, în limba Libyenilor.

ὄλαι, pelles ovillae, piei de oie (Suida).

ὄνος, lat. vinum (Hom.). Rom. vin, în formă dialectală lln.

ὀλόρπατα. Scythii, scrie Herodot (IV. 110), numiau Amazonele ὀλόρπατα; și cuvântul avea înțelesul de viricidae, femei, cari i-șiucid bărbații, de la ὀλόρ în limba scytică bărbat, l. vir, și πατα a ucide (κτείνειν). În tot cazul însă, «pata» nu însemna «a ucide» ci «a bate», lat. batuo. Sub aceeași formă, cuvântul s'a păstrat și în limba ungurească din regiunile de sus ale Tisei (com. Zemplin), unde aflăm expresiunea apropiată românească csitepate (cin'te bate) cu înțelesul de «veszekedés», certy (Tájszót.)

ὄις în limba grecească veche, oie. Ovis, quod ὄις, ita enim antiqui dicebant, non ut nunc πρόβατον (Varro, L. L.; Hom. II.).

Ὀλβία (Olbia), oraș în Scythia lângă gurile râului Borysthene (Ptol.), numit și Olbiopolis. Ὀλβία, un port în Bithynia (Scyl., Plin.). Olbia, oraș în Gallia Narbonensă (Mela). Olbia, alt oraș în Sardinia (Cic.). Cuvânt răspândit în toate ținuturile locuite de Pelasgi. Etim. de la albus.

ὄλμα, numele unei plante la Daci. La Romani ebulum (Diosc.); la Apuleii olma. Cuvântul are o formă latină. În dialectul venețian: ulmus campestris și ulmus montana se numesc olma (Annali d. Minist. d. agric. vol. 60).

Ὀλυμπος (Olympus), muntele cel sfânt al teologiei pelasge și grecesci, situat, după Homer, Hesiod, Eschyl, Eurypide și Pindar, în nordul peninsulei tracice lângă Oceanos potamos; mai târziu însă, considerat ca un munte dintre Thessalia și Macedonia. În l. română, holump, ca nume de munte (Arch-epigr. Mitth. XVII. 11), tumul, movilă funerară; același cuvânt cu holm, holmu și holym, lat. mons, monticulus, în documentele medievale ale Ungariei.

Οπας. Egiptenii, după cum scrie Cicero, numiau pe Vulcan Opas (N. D. II. 22). La Greci, el este Hephaistos și Haphaistos. Însă amândouă numirile sunt de origine pelasgă, având aceeași însemnare cu românescul opaițiū său. hopaițiū, lat. lucerna. v. Ἡφαίστος.

ὄψ, ochiū, față (Hom.). Etim. ochiū, oculus.

Orbus, nume personal în Pannonia (C. I. L. vol. III). Rom. orb, lat. caecus.

Ὀρφεύς (Orpheus), poet și cântăreț thrac său get, anterior lui Homer. Numele său derivă de la ὀρρός, lat. orbus, luminibus orbus, ca și ἄλφος, Ἀλφεύς de la «albus». În timpurile mai vechi, cântăreții poporali au fost de regulă orbi, cum au fost Thamyris, Demodocus și Homer (Paus. II. 33. Diod. III. 67).

Ὀστάσος (Ostasus), n. pr. un fiu al lui Uran și al Gaei (St. Byz. v. Ἀδανα). În l. rom. ostaș, lat. miles. Cuvântul derivă din aceeași rădăcină cu lat. hastatus. Lampridius (Al. Sev. 32) amintesc de «militēs quos ostensionales vocant»; însă aici «ostensionales» este numai o formațiune literară pe baza unui termen din limba militară poporală. La Români din Maramureș Oszás n. pr. (Hunyadiak kora. XI. 119).

ὄστις și ὄστης, cel care lovesce; de unde verbul ὄστιζω, ferire, percutere. La Suida ὀστός, telum, sagitta. Rom. ostie, furculiță de fer, înțepenită în vârful unei sule de lemn, cu care se prind pescii.

P.

palaorae și palacranae la Hispani, aur nativ în bucăți mai mari. Palacras (auri

massas) Hispani (Plin. 33. 21. 11). Rom. părăcluire, a sparge petrite; paraclău, ciocanul pentru spargerea petrilor (Frâncu, Moșii).

Pallia și **Parilia**, o serbătoare veche a păstorilor romani, ce se celebra pe la începutul primăverii (21 Aprilie), când se făceau focuri mari de paie, peste cari săriau tinerii păstori (Ovid. Fast. IV. 721). La poporul român, aceeași datină cu aceleași ceremonii în ajunul Sf. George, 22 Aprilie (Marian, Sêrb. III. 226). În limba română, pălălae, foc cu flacări mari (Sezăt., III. 84). În Cod. Voron.: a păli, a aprinde, a arde, lat. accendere.

παμμήτηρ, παμμήτηρ. La poeții grecesci, un epitet al divinității Gaea (Terra), cu înțelesul de «Mama tuturor». Γαίαν παμμήτηραν ἀείσομαι, Terram omnium matrem canam (Hom. Hymn. 30). Παμμήτηρ γῆ! Omnium mater, Terra! (Eschyl, Prom.). Formațiune literară după un termin poporal barbar, ce corespunde la cuvântul românesc pământ = terra.

Πάν și **Πάνος** (Pan, Panus), un ȋeu vechi al păstorilor, despre care se spunea, că a fost născut în Arcadia (înțelege însă Ardia, astăzi Ardél); După Homer (H. 18. 1. 28. 49), Pan a fost fiul lui Hermes (Armis din Dacia), ȋr după Theocrit, fiul lui Uran. La început, cuvântul Πάν exprima numai o demnitate politică și militară. Osiris avuse și densul titlul de Πάν (Diod. I. 25). După Steph. Byz., Arcadia se numise și Πανία, după numele lui Pan. În istoria Dacilor, acest cuvânt ne apare sub forma de banus în numele regelui Sangibanus. În Italia de jos, Βάννας însemna «rege», ori «duce suprem». În limbile slavice panŭ este «dominus» (Miklos. Slav. Ortsn. 72) v. Βάννας și banus.

Πάνδαρος (Pandaros), unul din arcașii cei mai distinși ai Troianilor, originar de la muntele Ida, căruia Apollo i dăruise un arc (Hom.). La Romani, dea Panda, o divinitate a drumurilor, numită ast-fel, fiind-că sta în puterea sa: viam pandere et aperire (Arnob. 4. 128). Rom. pândariŭ, custos, vigilator.

panioum, o specie de meiŭ în Gallia și în regiunile Pontului. În l. rom. parinc.

Pannonia, provincia romană, situată între Dacia, Noric și Illyria. Numele său derivă fără îndoială de la cuvântul Ban (Banus), gr. Πάν, un titlu al domnilor vechi naționali din această provincie, după cum au fost guvernate de Bani în evul de mijloc mai multe ȋnșuturi ale Ungariei său Pannoniei vechi, cari purtau numele de Bani Slavoniae, Bani Croatiae et Dalmatiae și Bani Machovienses, ȋr teritoriile administrate, de acești Bani se numiau Banatus. Etimologia numelui Pannonia de la Pan (banus) rezultă și din numele orașului pannonic Bononia, azi Băn-Monostor. Dio Cassiu încă derivă numele Pannoniei de la pannus; însă, densul înțelege sub acest cuvânt o stofă de lână, din care își făceau vestmintele locuitorii din Pannonia (I. 49. 36). Monetele usuale ale Ungariei, denarii, se mai numiau și în sec. XIII și XIV banales antiqui, banales regales, denarii banales, denarii banales antiqui (Orbán, Székfd. I. 20; Cod. d. And. II. 60, 393; Fejér, IV, 3. 529; Mon. Hung. h. Dipl. XXII, 1288) după cum în limba românescă monetele se numesc în general bani.

Παπαῖος (Papaeus) numiau Scyții suprema lor divinitate (Herod.). Diferite vȋrfuri de munți de pe culmea meridională a Carpaților au numele de Popău. În unele locuri lângă «Popău», un alt munte are numele «Păpuș». v. πάπας.

πάπας, tată, în limba locuitorilor din Bithynia (Arrian; Eust. Hom. II. v. 408). La Varro pappus este senex, bătrân, la Ausoniu avus, moș. La Macedoromâni pap, tată bătrân, moș (Weigand, Arom. II. 244). Cuvântul a existat și în Pannonia. În l. ung. din com. Baranya, papo înseamnă «tată bătrân» (Tájszót.).

Parolissum și **Porolissum** (Ptol., C. I. L. vol. III), un castru roman, situat în părțile de nord ale Daciei, pe delurile de la Moigrad, unde curge riul numit astăzi Părăul ursȋiei (Sp.-Karte, Bl. 17. XXVIII), Parolissum este numai o formă alterată a geografilor grecesci. Cuvântul este compus. Prima parte, Parol său Porol are înțelesul de părău. Πόρος, meatus vel fluvius, vel aquarum inflationes (Suida). În forma thracică pápa, pápon și póro în numirile topice compuse: Bessapara (It. Ant.), Drusipara (Ptol.), pe Tab. Peut. Drysiporo, Ὀβροόπαρον (Vesuparon) la Procopiu (Aed.). Bulg. poro și poroŭ, părău, torent. Pesty (Krassó, III, a. 1363, p. 55): ad finem cuiusdam patak Tiudarbara vocatum.

Parthi, o populațiune emigrată din Scythia, care la început se stabilise în părțile de sud ale Hyrcaniei, în apropiere de Marea caspică. După autorii grecești și romani, cuvântul era de origine scytică și însemna «esilați» sēū «fugari». Scythico sermone, Parthi exules dicuntur (Justin, 41. 1). Hodieque lingua scythica fugaces, quod est Parthi dicuntur (Jornand. Get. 6). Cf. Eustath. in Dionys. Isidor., Steph. Byz. Rom. a departă; lat. amovere, deportare, având și înțelesul de «exilare»; ital. partire; a pleca la drum, după forma latină se partiri, a se despărți, a se duce.

πατά, cuvânt scytic după Herodot, cu înțelesul de κτείνω, occidere, a ucide. Sensul primitiv însă a fost «a bate», lat. batuo. v. οἶσπατα.

πάταικος la Fenicienii, lat. pygmaeus (Herod. 3. 37). Rom. pitic.

παύσις, încetare, terminare, lat. pausa; rom. repaus; mrom. pafsi.

pecunia. În timpurile mai vechi, averea particulară consista de regulă în animale domestice, lat. pecus. Pecus: a quo pecunia universa, quod in pecore pecunia tum consistebat pastoribus (Varro, L. L. 5. 19). Rom. pecuină, oile, carl dau lapte (Gaz. Trans. nr. 261—1897). La Macedoromâni băcur, Kupfermünze (Weigand, Arom.), picuniu și piculiu, bani mulți strânși la un loc (Dalametra). Cf. Isidor (18. 5): Nam prius aerea pecunia in usu fuit.

Πήγασος (Pegasus), în legende vechi numele calului divin, care purta fulgerele lui Ioe. În l. rom. cal pag, cal bălțat. În documentele istorice ale Ungariei, equus coloris peg (Fej. Cod. IX. 6. 133. 1364).

περγίνα, numele unei plante în limba Dacilor, la Greci ἄμπλος μέλαινα (viță neagră); la Romani oblamenta (Diosc.); la Isidor plantă identică cu la brusca, rom. «lauruscă», vița sêlhatică. Forma corectă în limba Dacilor se vede a fi fost νεργίνα.

πέλωρ, monstru, cu deosebire în sens rău. Șerpele Python, pe care I-I ucisese Apollo lângă Delphi, este numit de Homer πέλωρ (H. Apoll. 374). În poezia tradițională română, bălaur este un epitet al șerpilor de mărime prodigioasă. «Șerpe bălaur» (Tocil. Mat. 672. 687), lat. draco.

πελτή, scut rotund, acoperit cu piei de capră (Hesych., Suida). Etim. dela pellis, rom. piele, adiect pellitus, acoperit cu piele.

πέλτον, scutum Thracicum (Suida), cuvânt de aceeași origine ca πελτή.

περφερέες. Hyperboreii, ne spune Herodot (4. 33), aveau obiceiul să trimită daruri din recoltele lor la templul lui Apollo din Delos, pe cari le duceau 2 fete hyperboree, însoțite de 5 cetățeni, numiți περφερέες (comites deductores). Cuvântul este hyperboreu sēū dacic. În l. lat. perferro, a duce ceva până la destinațiunea sa.

πέτρα și πέτρη, stâncă, bolovan, pētră mare (Hom.).

Petris, o localitate din Dacia, situată între Sarmizegetusa și Apulum (Tab. Peut.), Πετριζην (Petrizen), un castel în Dardania, restaurat de împ. Iustinian (Procop. Aed.). Πετρόδauα, oraș în Dacia (Ptol.). Cuvânt compus din πέτρα s. πέτρη, pētră, stâncă și δαυα, cetățuiă.

Πετροσάνα, localitate în Arcadia (Paus. 8. 12). Πετρόσανα altă localitate în Arabia (St. Byz.). Înțelesul se pare a fi pētră sēcă, după cum în numirile topografice române avem și Muntele sec.

Πέτροσσα, (Petrosa), o insulă a Ciliciei, în fața de insula Cypru (Steph. Byz.). Petrosa, mai multe sate în România.

πικέριον în limba frigiană urt, lat. butyrus (Arist. Hypomn. 6). Cuvântul derivă de la pecus, oie, după cum la Macedoromâni se dice pikurar în loc de pēcurar (Weigand, Ar.).

piperi, gr. πίπερι, cuvânt barbar. Herodianus «gummi» quoque ut «piperi» barbare dicit esse (Priscian. Inst. VI. 11—14). Rom. piperiū. În limba ungurască de pe teritoriul Pannoniei (comit. Baranya) biber, paprika, rom. ardeiū (Tájszót.).

πίστρα, după Suida de la ποτίστρα (potum praebens) cu înțelesul de «canalis, ex quo pecudes aquam bibunt», rom. sghiab, vălău sēū conduct, din care beaū vitele apă (Cf. Eust. in Dionys. v. 409). Pe teritoriul locuit de Români. Bistria, Bistrița, Bistriciôra, Bistrețul, numele mai multor riuri, păreie și bălți. În limba moravă, bi-

stryna, fluentum, torrens (Abh. d. böhm. Ges. d. Wiss. VII. F. 2. B. 59). La Macedoromâni bistri, germ. hell, rom. limpede (Weigand, Arom.; Papahagi, Megl.-R. II).

πλακόνεπτα (ac.), plăcintă; πλακόνεπτα πίονα τροφώρον, plăcinta grasă cu brânză (Suida). Cuvântul a fost usitat și în Pannonia. În dialectul ung. de lângă lacul Balaton palacsinta, un fel de mâncare uscată (Tájszót).

ποδῆγός, viae dux (Suida). Rom. potecă și potec, cale de picioare prin munți și păduri.

ποπα, se numia la Romani preotul, care avea să îngrijască de foc, de tămâie, apă, vin, sare, vase și conducea victima la altariu. Rom. popă, preot. Etimologia dela πάπας, tată, părinte, cuvânt usitat la barbari. În satirele lui Persiu (VI. 74) aflăm și expresiunea ironică de popa venter, «burtă de popă». Laurian (Glos.): «burtă de popă... în care incape multă mâncare și băutură».

popanum (πόπανον), plăcintă făcută pentru sacrificiu (Juv. Sat. VI. 540). Cuvântul se pare a fi în raport mai mult cu «popa», preotul, care îndeplinea ceremoniile religioase ale sacrificiului, de cât cu «papă», mâncare, în limba copiilor.

por și porus, un cuvânt, pe care-l întrebuițau Romanii ca adaos la numele proprii, având înțelesul de puer (Quint. Inst. I. 4). Cuvântul a fost usitat și în Dacia. Pieporus, rex Coistobocensis și nepotul său Natoporus (C. I. L. vol. VI. 1801). În Thracia eques Mucaporus (Eph. epigr. V. 654). În forma grecisată «poris»: Rhescuporis, adică «fiul lui Rhescu». De la «por» derivă cuvântul românesc porodită, lat. progenies, proles, generatio. În limba moravă, poradka, progenies. Sub forma femenină de poria la Hesiod în numele nimfei Pontoporia, o nepotă a Pontului.

πόρκος, porc, cuvânt întrebuițat în cărțile vechi religioase ale Athenienilor (Varro, L. L. 5. 98).

πόθος, aviditas, cupido, libido, appetitus. Rom. poftă.

πρασίη și πρασία la Homer, leguminum area. Rom. a prăsi, lat. procreare, producere, terram fodere, colere.

προβάλλω, lat. projicere, Rom. a prăvăli, lat. provolvere.

προδιόρνα, var. προδιάρνα, numele unei plante la Daci; la Greci ἑλλέβορος μέλας, la Romani veratrum nigrum (Diosc.). În Franția, aceeași plantă, ce înflorește iernă, se numește «rose de Noël, ital. rosa di Natale, germ. Weinachterose. Cuvântul dacic, cum ni-l comunică Dioscoride, este compus. Partea finală διόρνα sau διάρνα corespunde la forma românească «de iernă».

πυάνιον, un fel de pâine, făcută din grâu curățit și din fructe leguminoase (Hellod. Ath. fr. 3; Sosibii fr. 20). Etim. de la panis, rom. pâine și pâine.

πῦρ, ignis. După Plato, cuvântul este de origine barbară, de ore-ce Frigienii numiau πῦρ, focul ce arde (Ed. Didot. I. 302). Rom. para focului, flacără, lat. flamma; a pirui, a prăji, lat. frigare, comburare, torrere. Mrom. pira, flacără (Dalametra).

πυρός grâu la Homer. Rom. pir, gramen caninum, triticum repens.

πυρρίας, servitoriū, sclav, lat. servus (Suida). Cuvântul se vede a fi fost împrumutat de la Barbari. Rom. biriș, ung. béres, slugă la boi, Ackerknecht, Ochsenknecht.

πυρρίχη (purriche), genus saltationis (Suida); dans armat, considerat ca jocul cel vechi al Cureților și care consta din mișcări repezi ale corpului. După Aristotele, Achille ar fi fost cel de întâiu, care a executat acest joc cu ocaziunea ceremoniilor funebre în onorea lui Patroclu. În timpurile lui Cesar, scrie Suetoniu (Caes. 39), jocul numit pyrrhica (sing.) a fost executat în Roma de către fii principilor din Asia și Bithynia. Acest dans a mai fost în us în Dacia și Pannonia. În Cristurul de pe Mureș în Transilvania mai există astăzi un joc de copii numit pureca (ung. bolha, lat. pulex, rom. purece), și care se execută cu băte (Kis Ár., Gyermekját.). În comitatele Comarom și Vespem de pe teritoriul Pannoniei vechi, un dans popular este numit pilika și pilike (Ibid.). Este numai o simplă fabulă, că Pyrrhus, regele Epirului, ar fi introdus acest joc.

πυτεον în dialectul eolic, puț, fântână (Varro, L. L. 5. 25).

πυτλήν, vas, quod nos vocamus φλασκίον (Suida). Rom. puțină, vas de lemn pentru apă, brânză, unt, vază etc.

Q.

qánbar, vas pentru lapte, ciubăr (Milchgefäß), în limba locuitorilor din Bogos în Ethiopia (Sitz.-Ber. XCIX, p. 672).

R.

Ra, titlu de suveranitate a celui de întâi rege pelasg, care a domnit peste Egiptet (Uranus, Tum). Ra père des dieux (Pierret, Livre 25). Aceași personalitate a timpurilor preistorice figurează în cântecele tradiționale române sub numele de « Raiu împărat » (Teod. 362). « Raiu » în limba vechiă a Pelasgilor însemna rege. În colindele românești se amintesc de « cununa raiului și domnului » (Teod. 90), ér în altă variantă « cununa rugului » (Marian, Nunta, 440), unde « rug » este cuvânt dialectal dispărut cu înțelesul de « rege, gr. ῥόγᾱ, rex, v. ῥηγᾱς. Forma feminină a fost la Egipteni Raît; în teologia grăcă și romană 'Ρέα (Rhea) = regină, cum se numia soția lui Saturn (Cf. Diod. III. 59) și Rhea Sylvia, fica regelui Numitor din Alba Longa, mama lui Romul și Rem, alungată din domniă de fratele său mai tânăr Amuliu. În l. franceză vechiă și în dialectul bressan de lângă Jura ray, prov. roi, rey (Littre), rege. În idioma Țiganilor din Transilvania și România, în care aflăm multe elemente din limba vechiă egiptenă și română, rai și ray, « Fürst » « Herr » (Kogalnitschan, Wisloki).

ῥάχῑς, dorsum, tergum, rom. cărcă.

ῥάδαμνος, arboris ramus foliis vestitus (Suida). Rom. ram.

ῥαντός, rom. rupt, cărpit, petecit: lat. sutus, consutus, lacer.

'Ρέκας (Rhecas), un duce al Laconilor stabiliți în Bosporul cimmeric (Strabo, XI. 12. Eust. com: in Dionys. v. 680). Recis pe monetele vechi ale Romei. Regis pe denarii lui M. Lepidus (Egger, Lat. serm. vet. rel. 361). Este același cuvânt cu ῥηγᾱς, rex.

ῥηγᾱς, rex (Theop., Ducas). În istoria lui Apolloniu din Tyr mai aflăm și formele ῥήγᾱ, ῥόγᾱ și ῥίγᾱ.

ῥητίνη, rășină, lat. resina (Arist.).

ῥίγος, frig, răcelă lat. frigus. (Hom.).

'Ρίπατα ὄρη (Rhipaei montes), catena cea înaltă de munți, din părțile de nord ale Thraciei (Carpații). La scriitorii cei mai vechi 'Ρίπατ. La St. Byz. 'Ρίπατα, ὄρος 'Τραπεζορείον. La Orpheu 'Ρίπατον ὄρος, munții de lângă Oceanos potamos. Geții locuiau lângă munții Rhipaei (Val. Flacc. Arg. V. 603). La Avien, Rhipaei lângă Istru (Descr. Orb. 455). În limba latină rupes (Isid. rupa), stâncă, ripă, țermure. Rom. ripa și hrîpa, surpătură de deluri și munți, stâncă, prăpastie, mal.

ῥιπή, sburare, lat. volatus. Rom. aripă, lat. ala.

rix, duce, rege, în limba populațiilor vechi pelasge din Pannonia, Noric, Germania și Gallia. Pe monetele vechi ale Pannoniei Ainorix și Evoiurix (Arch. d. Ver. XIV); Deudorix și Baetorix, duci ai Sigambrilor din Germania. Theophane amintesc pe un Ἀσκήλ ῥήξ Ἑρμυχιόνων (Hermionilor din Germania).

'Ρόδη, **Rhoda**, oraș în Tarraconia din Hispania (Liv., Steph. Byz.). **Rhode**, oraș dispărut lângă fl. Rhodan în Gallia (Plin.). 'Ροδαί s. Rudiae, oraș vechiu din Calabria (Steph. Byz., Mel.). Pe teritoriul țărilor locuite de Români, diferite localități, de unde s'aū estras, ori se estrag, metalele, poartă numele de Ruda. În l. lat. rodus (rudus) și raudus, bucată de metal, mai cu sémă de aramă. Rodus vel raudus significat rem rudem et imperfectam. Nam saxum quoque raudus appellant poetae... Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere imperfecto; sed etiam pro signato... Apud aedem Apollinis aes conflatum jacuit, id ad rudus appellabant (Festus). În l. slavă, vechiă ruda, metallum (Miklos. Lex pal.-slov.). În România se numiau Rudari (sing. Rudariū) sclavi domnesci, cari se ocupaū cu spălarea aurului din nisipurile râurilor. În l. sərb. rudar, lucrătorii la mine. O insulă mai mică de lângă Rhodus, se numia în vechime Chalce, «cu mine de aramă» (Plin. 5. 36), de unde provine numele «Rhodus».

Ῥόδονη (Rhodope), cel mai mare munte al Thraciei, după Hem. Rom. *vértop*, pl. *vértópe*, cu diferite însemnări: *dél* (Uric. 16. 376. 379), crepături de stânci, locuri prăpastioase, grăpă mare naturală, lac, mlaştină, lat. *collis*, *rupes*, *praecipitium*, *specus*, *spelunca*, *vertex*, *gurges*, *locus paluster*.

Roidemna, localitate în Gallia de sud, între Aquis calidis şi Foro Segustanorum (Tab. Peut.) Cuvânt compus, cu înţelesul de Rîul Dómnnei. Numiri identice în Ungaria Rîvulus Dominarum, în România Rîul Dómnnei. În limba franceză vechiă, ru şi rui, rlu.

Ῥόος, curs de apă. La Homer **Ῥόος Ὠκεανοίο**, fluentum Oceani.

Rhoas, fluviu în Frigia (Plin.). **Ῥᾶ** (Rha), fluviul cel mare al Sarmatiei asiatice astăzi Volga. Rom. rîu, fr. v. ru şi rui, prov. riu, romaniol *ré*, lat. *rivus*.

Roskalt, la Egiptenii vechi, un epitet al zeiţei Isis, numită şi «dăcse en sen» şi «grande flamme» (Pierret Livre, 449. 564). Sub formă masculină, ibid. 291: Je suis appelé le Rouge par les devots du Seb. Rom. *roscat*, lat. *rufatus*.

Rosta şi Rostau, în papirele mortuare egiptene: muraille de fer, enceinte de fer (Pierret, Livr. d. m. 197. 326). În l. ital. *rosta*, *Hemmung*, *Sperrung* (Diez, Wb. 429). În l. rom. *rosteiū*, grilagiū la uşi şi la porţi. Novac la Gruia mergea... | Pune mîna pe rosteiū | Da aşă i-) scutura, | totă temniţa crepa (Gaz. Trans. nr. 46. 1889).

Ῥύται (Rhypae = Rhupae), oraş în Achaia (St. Byz.). **Ῥίπη** (Rhipe) oraş în Arcadia (Hom.). Acelaşi cuvânt cu lat. *rupes*, rom. *ripă*, *sarpătură de deluri* şi *munţi*. *Rîpe*, mai multe sate în România şi Transilvania.

Ῥύπος, necurăţenia pe pielea corpului, *sordes corporis* (Hom.). Rom. *râp*.

S.

σάκκος, lat. *saccus*, rom. *sac*.

saourem (acus.), *săcure*, într'o inscripţiune din Gallia meridională. *D(onum) d(at)* Quartus Mar(ti) *sacurem* (C. I. L. v. XII. 1063).

σαγάρης, *secure* de răboi, cuvânt întrebuinţat la Masageti şi Scyţi (Herod., Strabo). **sagum**, un vestmînt militar de lână, ce era în uz la populaţiunile barbare, cu deosebire la Daci şi Scyţi. *Praecinctique sagis semper pictis Agathyrsi* (Avien. Orb. Descr. 347). Imp. Claudiu scrie lui Regillian, originar din Dacia: *Arcus sarmaticos et duo saga ad me vellim mittas* (Pollio, XXX tyr.). Rom. *zeche* sîu *zeghe*.

samolus, numele unei plante la Galli. *Idem* (Druidae) *samolium herbam nominavere*... et hanc sinistra manu legi a jejunis contra morbos suum boumque (Plin. XXIV. 11. 62—3). În l. rom. *samulastra* şi *samurastra*, numele unei plante, care, după sufixul *astra* se vede a fi o specie mai sălbatică a plantei «samolus».

σάμος, pl. **σάμυς**, înălţime, lat. *celsitudo* (Strabo; Eustath. in Dionys. 533). Romanii întrebuinţau cuvîntul *summus* şi *summum* pentru culmile şi vîrfurile cele mai înalte de munţi; *summus mons*, *summum jugum*, *Summum Penninum*, *Summum Pyrenaeum* (It. Ant.). În limba populară din Dalmaţia (sec. XIII) se numiau *Sumet* munţii din apropiere de Ragusa (Wenzel, Cod. d. Arp. cont. II. 368. 1253).

σάμψραι (pl.), *spathae barbaricae* (Suida). Rom. *sămcea* pl. *sămcele*, cuţitaş mic cu prăsele de lemn, lat. *cultellus*. Cuvîntul presupune o formă vechiă: *samcella*, pl. *samcellae*.

Santi şi Shenti-t, în limba religioasă vechiă a Egiptenilor, un epitet al zeiţei Isis, numită şi *Mă* (Pierret, Livre d. m. 449. 461). Terminaţiunea în *t* sîu *it* ne indică forma feminină. La Romanii, *Mater magna* avea şi epitetul de *sancta* si *sanctissima* (C. I. L. vol. VIII).

Σάρακκα (Saraca), o localitate a Arabiei (Ptol., Steph. Byz.). O altă **Σάρακκα**, în Media (Ptol.). Rom. *sărac*, lat. *pauper*, *egens*, *infelix*.

Σαρπηδών (Sarpedon), o insulă în Oceanos, unde locuia Gorgónele (Carm. Cypr.) al căror atribut erau şerpii. Înţelesul cuvîntului se pare a fi «insula şerpilor».

σαύνιον, pl. **σαύνια**, un fel de lance. Samnitibus nomen factum propter genus hastae quod **σανία** appellant Graeci (Fest.). Cuvântul corespunde la rom. **sabiă**, ensis, gladius. Cf. Schuchardt, Vocal. III. 94: Samnium = Sabnium, somnus = sobnus, scamnum = scabnum **σκαπάνη** (dela **σκάπτειν**), instrument pentru săpat. In l. latină medievală **zappare** In quodam campo ad zappandum (Bolland. Act. SS. April. II. 828). La Du Cange **sapa**, muri fundamentorum effossio. Rom. **sapă**, sarculum, rastrum, ligo.

scardia, numele unei plante la Daci. Itali malum terrae. Daci **absynthium rusticum**, alii **scardian**. O formă analogă o aflăm și în terminologia botanică italiană: **scardicione** di câmpi, **scardicione** silvatica, germ. **Eseldistel** (San Georgio, Cat. polygl. di piante)

Σκεπτέκασας (Scepte-casas), un castel în regiunile thraco-illyrice, restaurat de imp. Iustinian (Procop. Aed.). Rom. **Șapte case**.

σκιάρη, numele unei plante la Daci. La Romani **labrum Veneris** și **carduus Veneris** (Diosc.). In limba română **scaiū**.

σκωρία, lat. **sooria**, părțile cele rele ale metalelor, ce se elimină prin foc. **Sudoris** quae qui camino iactatur spurcicia in omni metallo, **scoria** appellatur (Plin. XXXIII. 21. 4). Rom. **sgură**. In Transilvania și Bănat diferite localități, din regiunile metalifere, poartă numele de **Scorobaniă**, **Scorobăi**. Un oraș vechi din Pannonia se numea **Scarabantia** (Plin.).

σκύλαξ, câine, lat. **canis**. In l. rom., cuvântul a **schilăi** se întrebuințează numai pentru câni, lat. **clamare**, vagire, ejulare.

Σκυθαί (Scythae) numiau Grecii toate populațiunile din nordul Mării negre și al Thraciei vechi. Însă numele național al Scyților a fost **Aramaei** (Plin.), adică **Aramani**. Originea cuvântului se reduce la **scutum** (gr. **σάκος**, pielea de animale, cu care se acoperiau scuturile). Înțelesul primitiv al numelui **Σκῦθης** a fost **scutaș**, om înarmat cu scut, lat. **scutatus**, pl. **scutati** (Liv. 28. 2). Persii, ne spune Herodot, numiau pe Scyți **Σάκοι** (I. VII. 64), **ér sákos** în limba grecescă însemna **scut**.

Sekkti, **Sekhti**, **Sekti**, **Sekt**, **Saktit**, în papirele egiptene este numele bărcii sfinte, cu care călătoria sôrele în timpul Țilei pe Oceanul divin, până ce dispărea sêra prin strimtorile munților în ceea laltă lume (Pierret, Livre d. m.; Maspero, Étud.). Rom. **șeică**, și **șaică**, luntre mănătită cu lopeți pe Dunăre (Teodor. 309). Cuvântul era întrebuințat și în Pannonia. Cum una navi quae saicia dicitur (Fej. IV. 2. 101. 1251). In l. ital. **saica**, bastimento greco o turco di basso bordo (Scarpa, Vocab. merc.).

σεῖρ, sol (Suida). Rom. **sôre**.

Σελλασία (Sellasia), oraș în Laconia (Theop.). **Sallasi**, **Salassii**, populațiune ligură în Alpi (Ptol., Plin.). Rom. **sălaş**, pl. **sălaşe**, habitacula pastorum. Cuvânt trecut dela Români la Rutheni și la Poloni (Miklosich, Denkschr. 30 B.). In latina medievală **selaci**. Casale (sat mic) quod vocatur selaci (Marini, Papiri dipl. 31. a. 905).

σημα, rom. **semn**, lat. **signum** (Hom.).

Ser (La Porte). In papirele mortuare egiptene se face adese ori amintire de munții cei înalți din regiunea divină a imperiului vechi, situată lângă râul cel mare Nun, numit de Greci **Oceanos potamos**, «părintele Țeilor». La strimtorile de apus ale acestor munți se afla după geografia sacra egiptenă **Porta numită Ser** (Pierret, Livre, 57, 58), identică cu **αἰθήρ:αι πόλαι**, **Porțile de fer**, la Homer.

σητάνιος ἄρτος, pâine de făină cernută cu sita de la v. **σητώ**, a cerne (Suida). Rom. **șită**, lat. **cribrum**. Cuvântul a fost în us și în regiunile Pannoniei. «Ita pita, hogy a szita», «așa-i pita, cum e sita», versuri ce le recităză copii ungurești (Kis Áron, Gyermekját.).

Sethlan, numele lui Vulcan la Etrusci (Orell, n. 1384). Saytân, der Teufel, în limba locuitorilor din Bogos în Ethiopia (Sitz.-Ber. XCIX. 675). Saytan, satanas, în limba cumană (Kuun, Cod. Cum. 292). In descântececele românesce, **Șoitân**, ființă mitologică, ce varsă flacări din gură. Și-a vădut pe **Șoitân** viind... | Din copite scântei dând, | Din gură hopaie lăsând (Tocil., Mater. 1602). In dialectul romaniol **sa éta**, fulger în formă de flacăra sburătoare (Mattioli).

σφεδανός, violent (Hom.). In lat. med. **faida**, gravis et aperta inimicitia, Rom. **sfa dă**, certă, lat. **altercatio**, **rixa**.

Σφίγξ (Sphinx), un cuvânt, care sub forma acesta, ni s'a transmis numai de autorii grecești. Sfînxi erau simulacre ale principiilor religioase mistice din timpurile cele mai vechi. La Egipteni, sfînxi, considerați ca spirite protectoare ale templelor și mormintelor, erau reprezentați cu cap de om, de berbec, ori de șoim și cu corpul de leu. Originea acestor simulacre nu era egiptenă. Apollodor face amintire de Sfînzul de la Theba în Beoția, născut din Typhon și Echidna (III, 5. 8.), adevă în nordul Thraciei. În orașul Borysthene din Scythia încă se afla un templu încunjurat cu sfînxi de marmure (Herod. IV. 79). Numele «Sphinx» nu se poate explica, nici din limba egiptenă, nici din cea grecească. Cuvântul era de origine barbară. În ziua de 9 Martie, poporul român serbează cu mare religioasă memoria Moșilor, numiți Sfînți, Sămți și Sânti. În onoarea acestora, se împărțesc, ca pomană, un fel de colaci de formă lungăreță și cu cap de om, numiți Sfînți și Sfînțișori (Marian, Serb. II. 145. 161), ceea ce ne indică originea numelui, și destinațiunea religioasă ce o avuse la început simulacrele, de formă lungăreță și cu cap de om, numite «Sphinx», ce se puneau pe mormintele egiptene.

Sharsharokket, Shapuarka. După legende egiptene, Horus, fiul lui Osiris, fiind rănit în războiul ce-l avuse cu Typhon, își perduse un ochi, care mai târziu a fost găsit. În papirile mortuare egiptene se face adese ori amintire de ochii lui Horus și Osiris, asemănați cu două vipere. Les deux vipères... ces sont ses deux yeux (Pierret, Panth. 57). Un ochi este numit Sharsharokket (Pierret, Livre, 559), și acest cuvânt pare a se referi la ochiul sărit și pierdut al lui Horus. În limba populară română exista expresiunea de blestem: «să-î sară ochii din cap» (Marian, Desc. 178). Al doilea ochi-viperă era numit Shapuarka, un cuvânt ce corespunde la forma românească de «șerpică».

Σμυ (Smu), un nume ce-l avea Typhon la Fenicien și Egipteni (Manetho, fragm. 77). Rom. smeu, bălaur, lat. draco.

Σπάρτη (Sparta) se numește la Homer capitala Lacedemoniei. În poemele epice române se ține despre cetățile cucerite și distruse, că au fost sparte (p. 1027). Capitala Lacedemoniei, după numele ce-l are, se vede că a fost distrusă în timpurile mai vechi, fie prin război, fie prin cutremur de pământ, și în urmă reedificată (Cf. Thucyd. I, 101).

σπαθη, era la Greci lemnul cel lat, ce se întrebuița la război, pentru a bate țesătura. Ca termin militar sabiă lată, lat. gladius. Rom. spată, o parte a stativelor de la război. La Romani spatha era arma trupelor auxiliare.

σπλήν, Rom. splină, una dintre intestine, lat. splen, lien.

σποδος, cenușă caldă, cinis cendicans (Hom.). Rom. spuță.

σποσ, în limba scytică ochi (Herod.). Din aceeași rădăcină cu lat. specto (în forma veche specio), a privi.

Σταυανός (Stavani) o populațiune scytică din Sarmatia europeană cu locuințele în apropiere de Cistoboci (Ptol.). Rom. stavă, armentum equorum, equitium; stăvari, pastor equitii.

Stenae, două localități în Macedonia (Rav., Tab. Peut.). Στένες, un castel în regiunile Remesiane din Mesia de sus (Procop. Aed.). **Caput Stenarum** (Rav.) sau **Stenarum** (Tab. Peut.), o altă localitate în Carpați Dacie lângă Olt, unde se mai află și astăzi o mulțime de deluri numite stani, sing. stană, tugiurum opilionis, septum ovile.

Στοβόρρον ἄκρον (Stoborum promontorium) în Libya (Ptol.). Rom. stobor, marginile de bărne și de scânduri ale unui vestibul, portic, ori târnațiu, stavilă; lat. latus exterius, obex, obstaculum.

στραβός, întors la o parte, lat. strabus. Rom. strămb, curvus, obliquus, flexus.

Στράμβα, un oraș al Thraciei (St. Byz.). În țările locuite de Romani mai multe sate cu numele de Strâmba și Strâmb.

στραγγάλη, stréng; lat. restis, funis.

strava, pomana, ce o făceau barbarii din Dacia la mormintele răposaților (Jorn. c. 49). Cuvântul era în uz și în limba italică. La Lactanțiu strava seu straba. La Umbrii strebula, partes carniū sacrificatarum (Fest.).

Στρώγγες (Stronges), un castel pe teritoriul Remesian din Mesia de sus (Procop.

Aed.) Rom. strungă, loc împrejmuit cu gard, având o deschidătură, prin care se mână oile la muls; strimțore de munți; lat. septum ovile, montium fauces, angustiae.

Sutex, un titlu al lui Typhon la Fenicienii și Egiptenii. **Sutex** se mai numia în timpurile lui Ramses II și guvernatorii mai multor orașe străine (Lepsius, Aegypt. Götterkr. 49. 50). După Philo din Byblus, cuvântul Σούτοκος, Σούτεκ, Σούτοκ, însemna δικαίος, justus (Fragm. H. Gr. III. 568.). «**Sutex**» era în anticitate un titlu, o demnitate și cuvântul corespunde la rom. judec (Hasd., Cuv. I. 286) și județ = judex. În lexiconul lui Mardarie din 1649, județ, mai marele locului. Consulii romani încă erau numiți uneori judices. Judicem enim consulem appellari (Liv. III. 55). Pe o inscripțiune latină din Dobrogea zudeci (dat.). C. I. L. III. 7481.

T. Θ.

Tabae, un oraș în Lydia. După Apolloniu din Aphrodisia, τάβα în limba Lydienilor însemna πίτρα, stâncă (Steph. Byz.). Cuvântul era răspândit prin toate ținuturile locuite de Pelasgi. O localitate din părțile de sud-vest ale Daciei era numită Τάβα: (Dio Cass.). La Jornande Tabae, un pas al Daciei. În Britannia Taba, în Chersones Tabana, nume de localități (Ptol.). Cuvântul se vede a fi avut în vechime aceeași însemnare cu δάβα la Daci. În limba română din secolul trecut tabie, bastă, redută, (Kogălniceanu, Cron., I. 281), sp. topia, sard. topiu, mur de pământ și de paie.

tallatura, rom. tăiătură. Cissuram hoc est taliaturam... montem cissum, id est taliatum (Grom. vet.). În Lex Longobardorum, tit. 96: arborem ubi theclatura est. **Tallatis**, o stațiune în munții de la Porțile de fer (Ravenn.). La Megleno-Români tăliat = circumcis (Papahagi, I. 89).

Τάρταρος (Tartarus), o adâncime, prăpastie sau pescere întunecată, în care Joe a închis pe Titani și pe Saturn. După notițele geografice ale celor vechi, locul numit «Tartarus» se afla în părțile extreme, lângă Oceanos potamos, în apropiere de οὐδὴ-ρεται πόλαι (Porțile de fer), în aceeași regiune unde este astăzi muntele numit Tatul. Tartaros este un cuvânt barbar, rotacisat, format din tătân, în Cod. Vornețian tătânru, și tătăru. La Val. Flac, Saturn este numit Tartarus pater (Argon. 4. 258), unde «pater» este numai o simplă explicațiune sau repetare a cuvântului «Tartarus», căzut în desuetudine.

Tat și **Tatu** în religiunea osirică, un munte sau loc, Olympul sau paradisul egiptean, situat în părțile de nord ale lumii vechi. Osiris maître de Tat; seigneur de That; le résident de Tatou (Pierret, Livre, p. 448. 146. 365. 444. 62.). În timpurile dominațiunii pelasge, se introdusese la Egiptenii, ca și la Grecii, misteriele și doctrinele religioase ale Hyperboreilor despre locurile fericirii eterne, care se aflau în părțile de nord ale riului Oceanos, numit de Egiptenii Nun. Tat sau Tatu, este reședința lui Osiris după încetarea sa din viață, un loc identic cu Tartaros, unde petrece Saturn după detronarea sa. v. **Τάρταρος**.

tata = pater în limba familiară romană sau rustică (Varro în Non. 81. 5; Mart. I. 101); rom. tată.

Tata, Tattus, Tatuos, Tatuoa, Tatoia, nume și conume personale în Noric și Dalmația (C. I. L. vol. III).

Tatur mons și **Tatur montes** în documentele medievale, astăzi Tatra, vârful cel mai înalt al Carpaților, în părțile de nord ale Ungariei (Fej. IV, 3. 516; IV. 4. 12; Anon. B. R. not.). O simplă formă rotacisată din tatul.

ταῦρος (ταῦρος βοῦς. Hom.), lat. taurus, rom. taur.

Ταῦρος (Taurus), catena de munți, ce despărțea Lycia de Pamphilia. Cuvântul este barbar, pelasg. În l. macedoromână, taur înseamnă «munte înalt» (Weigand, Ar. II. 332). Taurus, se mai numea în vechime și un deal din părțile de răsărit ale Siciliei (Diod. 16. 17). Tauri, anumite promontorii de lângă sinul arabic (Diod. III. 41). Taurici montes în Chersonesul tauric (Mela). **Taurisoi**, un popor mestecat cu Thracii, cu Bastarnii și Scythii; alți **Taurisoi** în Noric (Strabo). **Taurisoi**, un trib din părțile de nord ale Daciei

(Ptol.). **Taurini**, popor ce locuia sub Alpi (Plin.). Înțelesul cuvântului este Munteni. τῆ, lat. accipe, rom. ține, na. Κόκλωψ, τῆ, πίε οἶνον. Cyclops, accipe, bibe vinum (Hom. Cf. Suida). Rom. té cu același înțeles. v. p. 1028.

Θῆβη, Θῆβαι (Thebe, Thebae), numele mai multor orașe vechi în ținuturile locuite de Pelasgi, între cari, cele mai celebre au fost: Thebe din Beoția (Hom.), Thebe de sub muntele Placos, lângă Troia și Thebae din Egipt, orașul cel mai vechi și mai mare de pe pământ (Hom.). În limba vechiă latină, și în limba Beoților, Teba însemna «dél», Lingua prisca et in Graecia Aeoleis Boeotii sine afflato vocant collis Tebas: et in Sabinis... etiam nunc ita dicunt (Varro, R.R. III. 1.).

Temarinda, mai corect **Temarunda**, numele scytic al Lacului meotic. Pliniu (6. 7): Moetin (Scythae) Temarinda (vocant). Cuvântul nu este compus din Mater-unda, cum credea Müllenhoff (p. 556). Numele adevărat a fost Marinda, ori Marunda, din «mar» (mare), ca în limba latină Larunda, Mama Larilor, de la «Lar», ér te ori ta este numai un simplu articol feminin întrebuințat de unele triburi scytice ca în Ta-βeῖ (Vesta). În limba litvană de ađi, tas, fem. ta, este aprópe un articol și corespunde la germ. der, die (Schleicher, Lit. Gramm. 1856).

testes și **teshtesh** în papirele egiptene o stofă fină de haine. Vétu d'étoffe testes (Pierret, Livre, p. 5. 468). Lat. textum, stofă țesută.

τέττα, expresiune de onóre, cu care se adresa cel mai ténér către cel mai bătrân (Hom.). Rom. tete.

θάρασος, τó, audacia, temeritas (Hom.). Rom. dárz, lat. audax, pertinax.

Θείαινα, deiță (Hom.). Rom. đina, lat. diva, dea.

θήκη, técă, lat. theca.

θεμέλιον, θεμήλιον (Hom. θεμελίον); rom. temeiú; temelîă; lat. fundamentum.

θεός, lat. deus, Cuvânt barbar. După Herodot, Pelasgií, numiaú pe đei θεοίς. În limba Geților: δίο(ς), ζίο(ς) zeu(s) și ζάλ, în numele đeilor: Σαβά-ζιος, Σαβά-διος, Medu-zeus și Ζάλ-μοξ-ις (Đeul moș). Doric διός, laconic σιός. Pe o inscripțiune din Mauritania; Dieus (C. I. L. v. VIII. 9181). În limba română medievală: zeu (Cod. Voron.).

θύρσος, lat. thyrsus; rom. têrș, ramură de arbori, ori de plante, cu frunze.

Tiberis, **Tibris**, numele râului, ce despărția pe Etrusci de Umbrii, de Sabinii și de Latini. Tiberis, scrie Pliniu, se numise mai înainte Tybris (= Tubris), ér în vechime Albula. În realitate, apa acestui riu este tulbure și numele său derivă de la un cuvânt popular de aceeași formă și înțeles cu rom. tulbure, lat. turbidus. Un riu din Mauritania se numia Turbulenta. Turburea, riu în Prahova (Rom.). După Varro, etimologia numelui Tiberis nu era latină: Tiberis... nihil ad ετομολόγον latinum (V. 29).

Tierna (Tab. Peut.), La Ulpian **Zernensium colonia**, la Ptolemeu Δίερνα; în inscripțiunile latine **Statio Tsiernensis**, o localitate în Dacia, lângă Porțile de fer. La Steph. Byz. Θέρνη, un oraș al Thraciei, unde θ ține locul unui Z, ca în Θομβραίος = Ζομβραίος. Vechiul oraș Tierna a fost situat pe locul unde se varsă ađi în Dunăre riuul numit Cerna = apă neagră.

Τιτάνες (sing. Τίτάν), la Homer și Hesiod Τιτῆνες, generațiunea lui Uran, clasa cea mai vechiă și mai nobilă a societății pelasge. Cuvânt barbar. Τιτάν se reduce la τέττα, părinte. În l. română tătân = pater. Sub dominațiunea pelasgă, cuvântul a trecut și în limba religioasă a Egiptenilor. La dênșii, Tātunen, cu înțelesul de «Tatăl», era divinitatea primordială: «père des pères», «père des dieux et de tous les êtres» (Pierret, Panth. égypt. 5.).

τιθοί, τιθοί, ubera, mammarum papillae (Suida). Rom. tiță, pl. tițe.

tonus, **tonitrus**. Antiqui aut tonitrum dixerunt aut tonum (Sen. Qu. nat. 2. 56). Rom. a tuna, lat. tonare; tunet, lat. tonitrus. Le Retorom. ilg tun, der Donner. (Conradi, 87).

τόρνα, τόρνα φράτρε, cuvinte rostite de un ostaș român de peste Dunăre în limba părintescă său în limba ținutului, τῆ πατρὸς φωνῇ; ἐπιχωρίῳ τῇ γλώττῃ. (Teofan; la Teofilact: βετόρνα), Rom. înturna, mrom. torna, a întórce, lat. vertere, redire.

τόρνος, un instrument al tēmplarilor spre a desemna un cerc ori semicerc, lat. tornus. Rom. a înturna, a întórce; lat. intorquere.

Τόνζου (Tonzu), un riū al Thraciei ce isvorăia din muntele Hem și se vărsa în Hebru (Mărița) lângă Adrianopole (Ptol), astăzi Tungea. Numele derivă de la un déi, ori vârf de munte, «Tonzus», rom. tuns, adică cu pădurea tăiată. În toponimia română: Tunzăriș m. (Suceva), Tunzesci, moșiș și pădure (Tutova). În Galiția, trei munți poartă numele românesc de Tusul, adică Tunsul, (Miklosich, Denkschr. 30 B. p. 59. 62).

Τρεδεντιλίους (Tredetilius), un castel în regiunile Timocului, restaurat de împ. Iustinian (Procop. Aed.). Numele este popular. «Tredeti» corespunde la rom. treizeci, (triginta), serb. trideset, iar nu la «treisprezece» lat. tredecim.

Τρωάς, ἡ Τρωάς γῆ (Troas), ținutul locuit de Troianii, în particular șesul cel întins dintre fluviile Scamandru și Simois, numit de Homer πεδῖον τὸ Τρωϊκόν (Il. 10. 11; Strabo 13. 1. 24 și 34). În l. română, troaș înseamnă luncă, lat. vallis, convallis, pascuum (Viciu, Glos.), ori loc plan ca o livadă, închis cu gard. (Frâncu, Rot. 63). În Lexiconul de la Buda troaș, pratum fenile septum. Cuvântul Τρωάς avuse astfel în limba vechiă înțelesul de «luncă», «loc plan ca o livadă», după cum șesul Troiei (Τρωάς) este numit și la Homer πεδῖον τὸ Τρωϊκόν.

τροφή, luxus (Suida). Rom. trufiă, lat. superbia, arrogantia. În l. latină medievală truffa, jocus; truffare, jocum facere.

τρούγη, fructele, ce se culeg toamna, cereale, pome, struguri. La Homer (H. Apoll. 55) τρογή, culesul viilor. Rom. strugure, lat. uva, botrus. La Suida τρογητός, tempus vindemiae, culesul viilor.

τροῦξ, vinul nou și nefert, must (Hesych.) Rom. strugure, uva.

tubraous, pl. tubraoi, un cuvânt usitat în limba populară (barbară) a Hispaniei; după Isidor, compus din «tibia» (fluerul piciorilor) și «braccae», pantalonii cei largi ai barbarilor. Tubraci, quod a braccis ad tibias usque perveniant (Isid. Orig.). Rom. turéc, scapus cothurni.

Tuisto, divinitatea supremă a Germanilor vechi (Tacit.); cuvânt, ce corespunde la «D-deu Tatăl = Deus pater (Cod. Voron.). În limba română: tuțiu are același înțeles cu «tată», probabil abreviațiune din «tătuțiu».

τουλβηλά, numele unei plante la Daci; la Greci κενταύριον, la Romani febrifugium (Diosc.). În limba ungurească turbulya (Tájszót.), un rest din limba pannonică; rom. turbare, laur, ciunăfaie; Datura stramonium (Hasd. Traian, 1882. 46.).

τούρα, numele unei plante la Daci, pe care Romanii o numiau de asemenea tura, ér Grecii ἀναγallis (Diosc.). Rom. turiță, galium aparine, Linn.; turiță mare, agri-monia eupatorium, Linn.

Τούρικλα (Turicla), un castel în regiunile thraco-illyrice (Proc. Aed.); formă populară din turricula, rom. turnișor.

τυρός, caseus, rom. caș (Hom.). Același cuvânt cu rom. urdă, caseus secundarius, în care litera t = d a fost dislocată. Despre originea barbară a cuvântului v. βούρωρον.

Τουροῦς (Turus), castel în regiunile thraco-illyrice (Proc. Aed.), lat. turris, rom. turn. Aceeași formă a fost întrebuintată și în regiunile barbarilor de lângă Pannonia. «Castrum Turul», ađi Turocz, (Fej. V. 2. 217. 1274).

U. Ođ.

Οδλμῖτων, castel în regiunile Scythiei mici de la Dunăre (Procop. Aed.). Rom. ulmet, multe de ulmi, lat. ulmetum.

Οὐρανός (Uranus), cel mai vechi rege al ginții pelasge; în religiunea vechiă Ceriul (Coelus) personificat, ér după colindele române «pogorit din ceriū». Înțelesul primitiv al cuvântului a fost Muntean (Montanus), după cum rezultă din numele de Montu seu Mont, ce-l avuse Uran la Egipteni. Etimologia se reduce la cuvântul vechi barbar ur, munte, gr. ὄρος, ion. οὐρος. Din aceeași rădăcină derivă și cuvântul românesc uriaș, gigant, la început «locuitori de la munte». Pe o inscripțiune romană din Gallia VRIAXE, nume propriu fem. (Desjard., Geogr. h. d. l. Gaule, II. 390). De la ur (munte) derivă și numele boulii sēlbatic urus, rom. bo-ur.

Urma giganti, seü numai simplu **Urma**, o localitate în Mesopotamia (Itin. Ant. 84). Rom. urmă, ital. orma, lat. vestigium. **Urma bouluï**, munte în România.

Οὐρσών, numele unui oraş anteroman în Hispania Betică (Ptol.); pe monetele vechi **Ursone** (Eckhel). În inscripţiuni: Respublica Ursonensium (C. I. L. v. II. 1415). În limba română ursoniă (Haţeg), lat. ursă.

Ursus, Ursulus, Ursa, nume personale în Noric, Pannonia şi Dalmaţia (C. I. L. III). **urus** (pl. uri), boul sălbatic din pădurile Hercinie (Caes. B. G. VI. 28). Rom. bo-ur. Serviu (Virg. Georg. II. 374): dicti uri ἀπὸ τῶν ὀρέων, i. e. a montibus.

οὖς, urechiă, αὐτή (Hom.); lat. auris, auditus.

οὐθαρ ἀρούρης, partea cea mai fertilă a unui câmp de sămănătură (Hom. II. 9. 141. 283). Rom. hotar, câmp de arătură, teritoriul unei comune, ori linia de demarcare, lat. ager, territorium, limes. Cuvântul derivă de la **h at** (rom.), semn de mezuină (Frâncu, Motil, 101); locul gol, de unde scôte plugul brasda (Viciu). De la aceeaşi rădăcină, germ. Hattert.

V. Oö.

Οὐάλλε (Valle), localitate în Macedonia (Ptol.). **Μαυρόβαλλε**, un castel în regiunile thraco-illyrice (Procop. Aed.). Valle Cariniana în Pannonia (Itin. Ant.). Rom. vale, lat. vallis.

Vesonna şi **Vesunna**, localitate în Gallia Aquitanică (Ptol. II. 6; Itin. Ant.; Grutter). Rom. vesuniă, latibulum, fovea. **Vesuinus**, vin din muntele Vesuviu (C. I. L. IV. nr. 2557).

Vior, fluviu în Mauritania (Plin.). Rom. apă viora cu înţelesul de «apă viă», limpede (Hasd. Etym. magn. Rom.).

Z.

Ζάλμοξις (Zalmoxis), divinitatea supremă a Geţilor (Herod., Diod.). Cuvânt compus din **za**, art. zal (deu) şi **mox** (moş). La Macedoromânii Dumni-dza, gen. art. Dumni-dzălu (Dalamatra).

Ζάραθα (Zaratha), localitate în Mauritania (Ptol.). v. Sarata.

Ζάρμανος χήγαν (Zarmanus Chegan), numele unui Indian din Bargosa, trimis în legătuire la împ. August şi decedat în drum la Athena. În inscripţiunea grecescă, ce i s'a pus pe mormânt, el este numit **Ζάρμανος χήγαν** (Strabo). Aici ultimul cuvânt ne apare întrebuintat în mod satiric. Este un simplu epitet etnic, identic în formă şi înţeles cu rom. ȕigan (cf. p. 531 şi 818).

ζέμα, lucruri ferte, germ. das Gesottene. **Ζομός**, rom. zamă, sorbitură. Cuvântul «zema» există în limba populară din Hispania (Isid. Orig. XX. I. 21).

ζήνα, numele unei plante la Daci. La Romani cicută (Diosc.). Rom. zernă (solanum nigrum. Linn.).

Ζεύς (Zeus), divinitatea supremă în religiunea Pelasgilor şi a Grecilor. În dialectul eolic şi beotic Δεός şi Εδεός. Etimologia de la deus, rom. deü, gr. θεός.

Ζιζιμала. În comitatul Albei (Pannonia vechiă), copii ungureşti recităză următoarele versuri tradiţionale: Ziczimala zeccz, | ziczimala barbariczka, | ziczimala zeccz (Kis Áron, Gyermekját. 37). Resturi din limba română, ce se vorbea o-dată pe teritoriul Pannoniei. «Ziczimala barbariczka» este deci uela, ce o plătia barbarii de pe teritoriul Germaniei pentru pământurile arendate de la Romani (agri decumates).

ζωή, viaţă, mod de viaţă, cu deosebire despre animale şi vegetale. Rom. soiü lat. stirps, genus, species.

ζόμβρος, la Thraci boul sălbatic, bourul, lat. urus (Hesych.) Rom. zimbru.

ζυγόν şi **ζυγός** (Hom.), lat. jugum, rom. jug.

Ζούρμεντον, var. **Ζοόρμαντον** (Zurmentum, Zurmantum), localitate în Libya (Ptol.). Rom. jurământ, lat. jusjurandum, juramentum.

P. S. La **Baku**, gr. Βάχχος: în dialectul român din Istria băc, taur (Popovici, Dial. rom. d. Istria, 92).

După cum vedem, anticitatea acestor forme de limbă barbară latină este foarte mare.

Unele sunt numiri de popoare, de ținuturi, de munți, râuri și orașe din timpuri extrem de depărtate, ér altele sunt cuvinte usuale, trecute din graiul viu al Barbarilor în limba grecă și peste Ellada în limba egiptenă, încă înainte de timpurile homerice.

Ceea ce însă presintă o deosebită importanță pentru istoria limbilor romane, este tipul acestei limbe latine barbare, care este unul și același, începând din munții cei mai depărtați ai Asiei centrale și până la Oceanul de apus.

Tradițiunile biblice spuneau, după cum am văzut mai sus, că în timpurile primitive a existat pe întregă suprafața pământului o singură limbă usuală. Tot ast-fel au constatat și studiile filologice moderne, că în toate provinciile imperiului roman a existat numai una și aceeași limbă latină rustică.

Regele Psametic din Egipt, ne spune Herodot (II. 2), făcuse diferite experiențe, ca să afle, care a fost cel mai vechi popor pe pământ și ce limbă vorbia; că în fine, dânsul ajunsese la convingerea, că limba cea mai veche a fost a Frigienilor, adică a Pelasgilor din Asia mică, și că prin urmare, aceștia sunt poporul antiquissim al lumii întregi.

Diferitele cuvinte și forme, ce ne-au rămas din limba veche barbară, cum sunt: «Anxurus, anger; Apsorrhys, apsoră; Arius, râu; Asarath, sărat; Baba și ababa, babă; Baku, taur; brathu, brad; celeres, călăraș; cerus, ceriu; copte, coptă; dominus și domina; daspletis, despletit; Delos, del; dia, di; Medusa, matusă; Minthe, munte; Mossulos, moș, art. moșul; mossun, pl. mossuna, moșină, moșie; mox(is) moș; nep(astus) și nap(astus dies), năpastă; noi, noi; ocolon, ocol; Oer, oieriu; oia, piei de oi; Opas și Hephaistos, opaițu și ho-paițu; Ostasos, ostaș; Rosta, rosteiu; Ser, fer; sehkti, șică; Sphinx, sfinț; sir, sora; Smu, smeiu; Sparte, sparta; Sudek și Suteh, judec, județ; Zaratha, sărată; Zeranii, țeran etc., — ne arată, că limba veche romană (arimică, rustică), nu cea latină, trecuse peste periodul său de transformare încă cu mil și cu sute de ani înainte de era creștină.

11. *Cântecul saliare (Carmina Saliaria).*

Am reprodus în capitolul de mai sus o serie de cuvinte barbare din diferite regiuni ale lumii vechi, cari, după formele și înțelesul lor, aparțineau unei idiome latine preistorice.

Însă, cuvintele isolate constituie numai elementele anatomice, ale unei limbe și ele nu pot să ne înfățișeze aspectul viu, ce-l are o limbă în mișcarea sa reală. Adevărata fisionomie a unei limbe se poate cunoaște numai din țesătura cuvintelor, din construcțiunea gramaticală și sintactică a elementelor sale.

Cele mai vechi texte, ce ne-au rămas din idiomele latine preistorice, se reduc numai la câte-va mici fragmente din cântecele saliare, la 2—3 descântece populare, la cântecul Fraților arvali, și la inscripțiunea sepulcrală pelasgă, descoperită în insula Lemnos, anterioră a. 500 a. C.

Cu aceste puține texte de limbă latină barbară, vom începe a ne ocupa aici.

Cântecele saliare sunt cele mai vechi rămășițe ale poeziei religioase latine.

În cursul timpurilor însă, preoții și literații romani au încercat să introducă forme latine și în versurile saliare. În modul acesta, densii au întunecat și mai mult înțelesul adevărat al acestor cântece, ast-fel, că în timpurile lui Quintilian (sec. I d. C.) nici chiar preoții Salilor nu le mai puteau înțelege ¹⁾.

Cel mai important fragment din aceste cântece saliare, pe care ni-l comunică Varro, este următorul:

Cozeulodoizeso; omnia vero ad patula coemisse,

Iancus Ianes duonus cerus es, dunus Ianus;

Ve vet pom melios eum recum ²⁾.

După forma și destinațiunea lor, cântecele saliare erau un fel de colinde populare tradiționale, eșite din aceeași sorginte literară, preoțască, din care derivă și vechile colinde populare românesce; ast-fel, că adevăratul înțeles al cuvintelor din aceste fragmente îl vom pute cunoaște numai cu ajutorul colindelor populare române, din cari nu au dispărut cu totul caracterele specifice ale anticității.

Întru adevăr, dacă vom face o asemănare între textul ce ni-l presintă fragmentul lui Varro și între textul colindelor populare române, ne vom convinge fără multă greutate, că amândouă aceste forme de cântece tradiționale constituie în fond numai unul și același gen al poeziei religioase preistorice.

Reproducem aici următoarele versuri din colindele populare române:

Colo'n jos, mai din jos,

Domn din ceriū,

¹⁾ Quintilian Inst. I. 6.

²⁾ Varro, L. L. VII. 26.—Egger, Latini sermonis vet. reliquiae, p. 75.—Bergkhus, Commentatio de Carminum Saliarium reliquiis Marburg, 1848.

Crescutu-mi-aũ doi merişori înalţi...
 Jos la umbra lor, duşue, mişue d'un pat încheiat...
 vânt de vară c'a bătut
 prin pometul raiuluî...¹⁾.

În cântecul saliar, Cozeulodoizeso este o simplă grupă de cuvinte alterate, ce corespund la primul vers, cu care încep de regulă cele mai multe colinde populare române din Transilvania: «Colo'n jos, mai din jos»,

Cuvintele: omnia vero ad patula coemisse ne apar numai ca o formă coruptă latinisată din versurile, ce le aflăm în colindele românesce: «Jos la umbra lor, duşuie, mişuie d'un pat încheiat». Important este, că în cântecul saliar a existat o-dată şi un cuvânt sinonim cu «încheiat», care însă a dispărut cu totul din fragmentul lui Varro.

Poetul Ovidiu descriind sărbătorile naţionale ale Romanilor, după «cărţile cele vechi ale preoţilor», ne înfăţişază pe Ianus rostind următoarele cuvinte:

Omnia sunt nostra clausa patentque manu²⁾.

«Clausă patentque» sunt fără îndoială cuvinte împrumutate din cântecele saliar, pe cari teologii români nepricepându-le le aũ comentat în sens dogmatic, dându-le cu totul alt înţeles de cum î-l avuse în textul primitiv.

Iancus Ianes, duonus cerus es, dunus Ianus este un simplu refren cu numele lui Ianus-Iancus-Ianes, ca în colindele române «Leru-î Dómne», «Domn din ceriũ» (v. p. 1004) Într'un fragment liturgic dela Măhaciũ (sec. XVI), donul = domnul³⁾.

Următoarele cuvinte: ve vet pom melios eum recum, presintă o deosebită asemănare cu versurile din colinda de mai sus: vânt de vară c'a bătut prin pometul raiuluî, orî prin pomi merilor, de cari se face amintire în aceeaşi colindă.

După cum vedem, fragmentul lui Varro este defectuos în multe privinţe. Cântecul saliar era în tot casul mai lung, ér versurile nu sunt estrase în o ordine regulată.

Un al doilea fragment din cântecele saliare, pe care ni-l comunică Varro are forma următoare:

Divum empta cante, divum deo supplicante.

«Cante», ăice Varro, este în loc de «canite» (cantaţi). Însă, ceea ce face, ca versul acesta să fie neînţeles, este cuvântul empta. Bergkius presupune, că în textul original a fost templa (cantaţi templele ăeilor). Însă, forma vechiă a fost fără îndoială FEPTA=facta, rom. fapte (cantaţi faptele ăeilor)⁴⁾.

¹⁾ Teodorescu, Poesii pop. p. 77. — ²⁾ Ovidii Fast. I. 117. — ³⁾ Cf. Statii Silv. I. 6: Saturnalia Principis sonantes; Et dulci Dominum favore clamant. — ⁴⁾ La Cicero: factum divinum; în fond aceleaşi cuvinte cu «Divum facta» (Phil. II. 44).

12. *Descânțece barbare.*

Cato cel bătrân, născut la Tusculum în a. 234 a. C., ne comunică, în tractatul său de «Economie rurală», următoarele două variante dintr'un descântec de scrintitură, după cum scrie dânsul:

Var. 1. Huat, hauat, huat, ista pista sista, dannabo Damnaustra.

Var. 2. Huat, haut, haut, ista sistar sis ardannabon Dunnaustra (Dannaustra) ¹⁾.

Românii atribuiaŭ în general o deosebită putere magică descântecele de origine barbară, «externa verba et effabilia» său rostite în o limbă latină coruptă, «latina inopinata» ²⁾.

Însă literaŭii romanŭi aŭ cercat să introducă forme latine și în descântecele barbare, fără să pricépă sensul adevărat al cuvintelor.

Ast-fel cuvintele ista sista, din descântecul lui Cato, nu aŭ de a face nimic cu pronumele fem. «ista» și nici cu verbul «sistere».

Primele două versuri ale acestui descântec «Huat, hauat, huat, ista sista», sunt numaŭ simple fragmente dintr'un descântec popular de dragoste, în care se invocă ajutorul stelelor. În formă românescă:

Uhu, uhu, stea, steal

Tôte stelele să steal ³⁾.

În ce privește a doua parte din textul acestui descântec: dannabo, orŭ sis ardannabon Damnaustra, cuvintele aŭ fost rău separate și rău scrise. Forma mai corectă ar fi: si s'ar da bonna Damn(a) naustra. Rom. și de ar da bună Dómnă nóstră.

Un al doilea descântec, pe care-l aflăm la Cato, este:

Var. 1. Motas vaeta, daries dardaries astataries dissunapiter.

Var. 2. Moetas vaeta, daries dardaries asiadarides una petes ⁴⁾.

Separățiunea corectă a acestor cuvinte ar fi: Mo tas vaeta. Daries dar daries asia daries (asta taries), Diss una piter.

«Daries» este o formă barbară, pers 2-a sing. din prezentul optativ; rom. dare-așŭ, — aŭ, — ar; — am, — aŭŭ, — ar.

Același optativ, însă cu verbul auxiliar pus înainte, îl avem și în primul descântec: «si s'ar da bon(na) Dunnaustra».

¹⁾ Cato, R. R. c. 160. — Helm, Incantamenta magica, p. 534.

²⁾ Plinii H. N. XXVIII. 4. 6. — ³⁾ Tocilescu, Mater. folkl. p. 685. — La Virg. (Aen. IV. 489), vrăjitoarea de la m. Atlas scia să întorcă stelele înapoi, vertere sidera retro.

⁴⁾ Cato. R. R. c. 160. — Helm, Incant. mag. p. 533.

Cronicariul frances Aimoin povesteste, că în timpul lui Iustinian, un rege barbar fiind făcut prizonier, împăratul i oferi loc să ședă lângă dânsul și-l invită să restituie provinciile ocupate. Non dabo (= nu dau), zise el, ér împăratul replică: Daras, o formă barbară de la verbul «dare» ¹⁾, mrom. «să dareși», să fie să dai.

Ultimele cuvinte: «Diss una piter» sunt un vocativ dela nominativul «Deus unus pater». După cum se scie, Jupiter era numit și Dis și Dies piter.

Aceleași cuvinte le aflăm în descântecele și în versurile populare române, sub formele:

«Nu te văieta» ²⁾. «Tacî, nu te văieta» ³⁾. «Dare-ar Dumneșu». «Dare-ar Domnul Dumneșu». «De ar da Dumneșu, de ar da» ⁴⁾.

Înțelesul întreg al acestui descântec barbar ar fi ast-fel următorul:

Ne (Non te) vagita. Uti des, utinam des, ast utinam des (salutem),

Dis une pater!

Rom.: Nu te văieta. Dare-ai, de ai da, așa de ai da sănătate, Dómné, unule părinte!

Repetarea versurilor, orî a cuvintelor, de câte 3 și 5 orî era, după credințele vechi ale Romanilor, o condițiune esențială pentru ca rugăciunea sêu descântecul să aibă efect, «să prindă».

În cântecul Fraților arvali, cele de întâi cinci versuri se repetă de 3 orî, ultimul cuvânt de 5 orî. Pliniu scrie: «Cesar», după cum se spune, «răsturnându-se o-dată cu trăsura, ca să nu i se mai întempe și în viitorii vre-un accident în călătorie, repeta de 3 orî o anumită formulă (carmine ter repetito), de câte orî se urca în trăsură, ceea ce după cum scim, o fac și alți mulți în zilele noastre» ⁵⁾.

Diferite descântece de origine barbară ni s'au păstrat în trăctatul de medicină al lui Marcellus Empiricus din sec. IV, care trăise la curtea, împăratului Theodosiu I.

Unul din aceste descântece este următorul: «Dacă cuiva i-a rămas ceva în gât, să se frece pe grumași și să dică:

«Xi exucrone xu criglionalsus scrisu miovelor exugri conexu grilau» ⁶⁾.

¹⁾ Cantu, Hist. univ. VII. 461. — ²⁾ Marian, Descântece, p. 102. — ³⁾ Țiplea, Poesii pop. p. 101.

⁴⁾ Toculescu, Mater. folk. 319. 324. 1009. — Hasden, Cuv. II. 4.

⁵⁾ Plinii H. N. XXVIII. 4. 6.

⁶⁾ Marcell. De medicam. XV. 105, 106, ap. Heim, Încantamenta magica, p. 532.

Cuvintele sunt barbare, însă extrem de corupte și vor trebui separate astfel:

(E)xi e xucrio nexu criglio nalsus, scrisu miove... lor e xugrico
nexu grilau (= criglio).

Sub această formă, descântecul lui Marcellus corespunde la următoarele versuri din descântecele românesce:

«Ești... din creierii capului, din sgârciu nasului, din mедуva
óselor» ¹⁾.

Aici, criglio și grilau au același înțeles cu rom. «creierii»; xucrio, scrisu și xugrico = sgârciu, nalsus = nasului, și miove... lor = «mедуva óselor».

În alte descântece vechi, ce ni s'a păstrat într'un codice al mănăstirii din St. Gal (sec. IX), cuvintele populare «mедуva óselor» sunt traduse în limba latină cu «move de ossa» și «a medullis ad ossa» ²⁾.

De notat, că limba barbară din acest descântec se caracterizează prin articolul postpus *lor* (miovelor = mедуva [óse]lor) și un *l* dislocat în nalsus = nasului.

13. *Cântecul Fraților arvali (Carmen Fratrum arvalium).*

Încă din timpuri imemorabile exista în Roma un colegiu de preoți, numiți *Fratres arvales* (Frați de moșii), cari făceau sacrificii și ceremonii religioase publice în onoarea divinității arhaice *Dea Dia* (*Điua*), pentru rodirea câmpurilor, pentru bună starea și înmulțirea turmelor (v. p. 1088).

Templul și pădurea cea sfântă a zeiței se aflau în *Via Campana*, la o depărtare de 5 miliarde de Roma.

Aici în fie-care an, pe la mijlocul, ori pe la finele lunii lui Maiu, se celebra festivitatea cea mare și publică a zeiței *Dea Dia*, cu rugăciuni, sacrificii și jocuri, cari țineau trei zile.

În ziua a doua a acestei sărbători solemne țărănesce, preoții arvali, după ce îndeplineau ceremoniile și sacrificiile obicnuite, se retrăgeau în interiorul templului, închideau ușile și luând în mână cărțile cele sfinte recitau un cântec religios tradițional, *Carmen Fratrum arvalium*, săltând și tro-potind în jurul mesei destinate pentru sacrificii.

Textul acestui vechiu cântec religios ne este cunoscut numai după transcrierea, ce s'a făcut în actele Fraților arvali din a. 218 d. C., în timpul împ. Heliogabal.

Pe tablele de marmură ale acestei inscripțiuni, cuvintele sunt de regulă

¹⁾ Tocilescu, *Mater. folkl.* 616, 620, 638, 655, 582. — Teodorescu, *Poesii pop.* 367.

²⁾ Helm, *Incant. mag.* p. 564. 558.

împreunate unele cu altele, iar separațiunea cuvintelor, așa cum s'a făcut în edițiunile de până acum, este în multe privințe eronată.

Noi vom reproduce aici textul acestui monument eprigrafic, așa cum s'a publicat de Henzen în «Acta Fratrum arvalium» și în «Corpus Inscriptio-num latinarum»; iar la urmă vom examina, din punct de vedere lingvistic, părțile rămase încă neînțelese din această rugăciune veche religioasă.

1. Enos Lases iuvate.

Neve luaerve Marma (Marmar) sins (sers) incurrere in pleores
(pleoris).

3. Satur furere (fufere) Mars limen sali sta berber
Semunis (simunis) alternei aduocapit conctos.

5. Enos Marmar (Mamor) iuvato.

Triumpe, triumpe, triumpe, triumpe, triumpe ¹⁾.

Versurile 1—5 se repetă de câte 3 ori, 6 esclamațiunea din urmă de 5 ori.

Unele cuvinte sunt scrise în diferite forme. Variantele mai importante le-am reprodus în parantese.

Traducerile făcute până astăzi, de pe acest monument important al limbii romane religioase, divergă așa de mult unele de altele, în cât putem dice, că afară de primul și de ultimele două versuri, toate celelalte au rămas neînțelese. Din aceste traduceri reproducem aici următoarele:

Hermann:

Nos, Lares, iuvate, neve luem Mamuri, siris incurrere in plures: satur fueris, Mars, limen i. e. postremum, sali, sta, vervex: Semones alterni, jam duo capit cunctus. Nos, Mamuri, iuvato. Triumphe ²⁾.

Grotefend:

En! nos, Lares, iuvate. Neve luem, Mars, sinas incurrere in flores. Satur furere Mavors, lumen solis sta (siste) fervere! Semones alterni advocate conctos! En! nos, Mars, iuvato! Triumphe ³⁾.

Klausen:

Age, nos, Lares, iuvate. Neve luem, Mars, sinas incurrere in plures: Satur furere, Mars, pede pulsa limen, sta verbere: Semones alterni advocabite cunctos: Age, nos, Mars, iuvato. Triumphe etc. ⁴⁾.

Mommsen:

Nos, Lares, iuvate! Ne luem ruem (s. ruinam), Mamers, sinas incurrere in plures! (In

¹⁾ Henzen, Acta Fratrum arvalium, p. CCIV. — C. I. L. vol. VI. nr. 2104.

²⁾ Egger, Latini sermonis vet. reliquiae, p. 1843. p. 70. — ³⁾ Egger, ibid.

⁴⁾ Klausen, De Carmine Fratr. arv. p. 23.

ed. germ. 1856: Ne malam lucm). Satur esto, fere Mars! In limen insili! Sta! verbera (limen?). (In ed. germ. 1856: Desiste verberare [limen]). Semones alterni advocate conctos! Nos, Mamers, iuvato. Tripudia! ¹⁾.

După cum vedem, noi avem aici traduceri, cari, în mare parte, nu au de a face nimic cu formele stilului vechiului religioz.

Textul cântecului arval, alterat în cursul timpurilor în multe privințe, mai conține încă unele forme arhaice din limba latină barbară.

Cu aceste forme ne vom ocupa aici. Ele ne prezintă un deosebit interes pentru istoria limbilor romanice.

Enos nu este En! nos, ci E nos. Aici particula *e* de la început corespunde la *e* din cărțile bisericești vechi române, unde are înțelesul de vero, autem, enim ²⁾.

Luaerve este un cuvânt compus din lua, lat. levare, rom. lua și erve, lat. herba (erba, C. I. L. III. p. 1187), it. pop. erva, rom. ierbă.

Frații arvali invocă mai întâi ajutorul Larilor (al Țeilor pastori), apoi adresă lui Marte prima lor cerere, ca să nu-l lipsescă de ierburi sêu pășuni, una din necesitățile cele mari ale vieții antice, când turmele constituiau aproape singurul mijloc de subsistență al întregii omenimii.

Aceeași rugare o aflăm și în versurile populare române, ce se adresă lui Caloian, în luna lui Maiu: «să resară verdețele» «să crească fânățele», «și toate ierburile» ³⁾; precum și în rugăciunea către Marte, pe care o aflăm la Cato: Utique tu ... virgulta.. grandire, beneque evenire sinas.

Neve (nos) ... sins incurrere in pleores sêu pleoris. Aici ultimele cuvinte au înțelesul de incurrere in periculis, o expresiune ce se repetă adese-ori în actele Fraților arvali sub forma: eosque servaveris ex periculis ⁴⁾, iar sensul cuvintelor este: «și nu ne lăsa să cădem în primejdii». În rugăciunea de la Cato: pastores pecuaque salva servassis.

Satur furere, sunt cuvinte corupte, al căror înțeles este sacru(m) fecere. În același proces-verbal, aceleași cuvinte ne apar sub formele de sacrum fecisse și sacrum fecerunt. Probabil, că în cărțile cele sfinte ale Fraților arvali a fost scris FVKERE (fecere) în loc de FVRERE. În tim-

¹⁾ Mommsen, Hist. rom. I (ed. 1863), p. 298. Traducerea lui Mommsen: Lares, venez à notre aide, Mars, Mars, ne laisse pas tomber la morte et la ruine sur la foule! Sois rassasié, féroce Mars! Saute sur le seuil! Debout! frappe (le seuil). Vous d'abord, vous ensuite, invoquez, tous les Semones! (Dieux Lares). Tois, Mars, Mars, sois nous en aide! Sautez, Sautez, Sautez! Mommsen adaugă: Die Übersetzung ist vielfach unsicher, besonders die dritte und fünfte Zeile (Ed. germ. I. 1856, p. 205).

²⁾ Sblera, Codicele Voronețian. — ³⁾ Teodorescu, Poesii pop. 211. 212.

⁴⁾ Henzen, Acta Fr. arv. p. XLI, CVIII, CXIV, CXXV.

purile mai vechi, litera C era reprezentată prin K. Lapidariul însă, a prefăcut, din eror, pe K în R, după cum rezultă din mai multe exemple, ce le aflăm în inscripțiunile arvale, ca mai jos BERBER în loc de BERBEK. Litera *u* din «furere» (fukere) ține locul unei vocale întunecate, ca în limba română «făcură». Un exemplu analog l-î avem în cuvântul «semunis» (= seminis), rom. semênțe.

Limen sali sta. Adevărat întuneric, scrie Lucian Müller. Cuvintele au fost rău despărțite, în loc de «li mensa li sta». Fără îndoieală, aici este vorba de masa cea sfântă, pe care se făcea sacrificiul, «mensa sancta» = ara sacra ¹⁾. Cuvântul sta, este o simplă prescurtare, sêu forma dialectală, în loc de sancta, ca în dialectul macedoromân «Stămariă» = Sfântă Mariă ²⁾. O singură dificultate ne presintă aici particula *li* înainte de «mensa» și de «s(anc)ta». În tot cazul, acest *li* corespunde la lat. *in*. În același proces verbal al Fraților arvali aflăm și espresiunea: *in mensa sacrum fecerunt* ³⁾. La Neviu (Bell. Poen.): *sacra in mensa Penatum... ponuntur*. Probabil că în limba vechiă barbară *li* avea același înțeles cu rom. *la* (apud).

Cuvintele Berber semunis alternei advocapit conctos vor trebui separate: «berber semunis alternia duo capite onctos. Aici, BERBER cu litera R la fine este o simplă eror a lapidariului în loc de BERBEK(es); «semunis alternei» orî «alternea» = seminis altilanei, adecă berbeci din sêmênța, orî rasa, oilor cu lâna mare. Cuvintele «duo capite onctos», iar nu «(a)dvocapit conctos» se raportă la victimele destinate sacrificiului. După ritul arhaic, Frații arvali sacrificău lui Joe și lui Marte doi berbeci cu lâna mare: *Jovi verveces II (duos) altilaneos*; *Marti arietes altilaneos II (duos)* ⁴⁾. «Capite onctos», unși pe capete, adecă purificați. Espresiuni analoge în actele Fraților arvali: «*deas unquentaverunt*»; «*signisque unctis*»; «*boves feminas auro iunctas*» = unctas ⁵⁾. Triumpe, o simplă exclamațiune de bucuriă în jocurile, ce se făceau cu ocasiunea festivităților religioase. Înțelesul se explică în actele Arvalilor prin verbul «tripodare», a tropoti. Acest cuvânt se mai aude și astă-zi în versurile ce se recităză la ceremoniile nunților românesci:

Noi jucăm și tropăim

Și sărim în hop și 'n trop,

Că e ziua de uncrop.

Tropoțel pe lângă masă.

De trei orî pe lângă masă ⁶⁾.

¹⁾ Henzen, ibid. p. 29, CCXIV. — ²⁾ Papahagi, Megl.-Rom. II. 118.

³⁾ Henzen, ibid. p. CLXXXVI.

⁴⁾ Henzen, ibid. p. CCIV, CLXXXI, CCXIV, CCXXV.

⁵⁾ Marlan, Nunta, p. 718, 557, 686.

Am examinat aici părțile obscure din acest cântec religios; și am căutat să stabilim formele adevărate ale unor cuvinte alterate, având cu deosebire în vedere expresiunile întrebuițate în actele Fraților arvali.

Traducerea noastră ar fi ast-fel următoarea:

Nos, vero, Lares juvate. Neve adimas herbas (i. e. pasqua) Marmar, (neve nos) sinas incurrere in periculis. Sacrum fecere Marti, in mensa; in sancta, berbeces seminis altilanei duos, capite unctos etc.

14. Inscriptiunea pelasgă din insula Lemnos.

Un alt monument important al limbei barbare pelasge este inscripțiunea descoperită în insula Lemnos pe la a. 1884—5.

Acastă insulă, situată în părțile de nord ale Mării egee, spre sud-ost de muntele Athos, era locuită în timpurile preistorice de o populațiune de rasă pelasgă, numită Sinties și Sinti, din același néem cu Thraci și Geții. După Homer, Sintii vorbeau o limbă barbară, sëlbatcă, adecă nordică. *Σίντιες ἀγριόφωνοι* ¹⁾.

Maî târziu, în timpurile istorice, locuitorii acestei insule ne apar sub numele de «Pelasgi» la Herodot și «Pelasgi-Turseni» la Thucydide ²⁾.

Pelasgi-Turseni din insula Lemnos, după cum scrie Thucydide, aveau aceeași limbă cu Pelasgi din Placia și Scylace (Hellespont), cu locuitorii din insulele vecine Samothrace și Imbros și cu cei din peninsula muntelui Athos.

Pe la anii 499—496 a. C., insula Lemnos a fost ocupată de Athenienii. Vechii locuitori fiind espulsați, se risipiră prin diferite ținuturi; o parte din ei se aședară în Pelopones, ér alții, după cum spuneau tradițiunile, trecură în Italia sub conducerea lui Tyrrhen (Tursan) ³⁾.

În această insulă s'a descoperit pe la a. 1885, în satul Kaminia, un basorelief de formă rectangulară, având două inscripțiuni gravate. Prima inscripțiune este pe fața principală și incunjură capul unui ostaș robust, care ține în mână o lance, ér a doua inscripțiune, ce ne presintă unele litere cu forme diferite de cele din prima inscripțiune, este gravată pe fața laterală din drépta.

Amëndoué aceste inscripțiuni sunt anterióre a. 500 a. C., însă nu din același timp. Literele au forma vechiă pelasgă, ér modul de scriere este

¹⁾ Homeri II. I. 594. — Odyss. VIII. 294. — Strabo, VII, fr. 45.

²⁾ Herodot VI. 140. — Thucyd. IV, 109; VII, 57.

³⁾ Herodot. VIII. 73. — Strabo, V, 2. 4.

bustrophedon, de la dreapta spre stânga și de la stânga spre dreapta. Cuvintele sunt adese-orî legate unele cu altele, ér interpuncțiunile figuréză mai mult ca decorurî și nu se întemeiază pe nici o regulă gramaticală.

Facsimilul acestei inscripțiunii, după cum s'a publicat în «Bulletin de Correspondance hellénique», este următorul :

Er transcrierea cu litere grecescî, făcută de Bréal, este următoarea:

Ηολαιε : ζ : ναφοθ

ζιαζι :

μαραζ : μαF

σιαλχFει [:] ζ : αFi : ζ

εFισθο : ζερωναιθ [:]

ζιFαι

Fαμαλασιαλ : ζερωναι : μοριναιλ

απερ : ταφ [:] αρζιο

Ho[λ]αιF(ζ)ι : φοκισιαλε : ζεροζαιθ : εφισθο τοFερο[μ]α-

ρομ : Ηαραλιο : ζιFαι : επ(τ)εζιο : αραι : τιζ : φοκε :

ζιFαι : αFiζ : σιαλχFiζ : : μαραΙμ : αFiζ : αομαι ¹⁾

Ne întrebăm acum, care este în general caracterul linguistic al acestor două inscripțiuni și care este, în particular, înțelesul acestor cuvinte?

Vom începe cu prima inscripțiune.

Ηολαιεζ = Eolai ez. «Eolai», în formă grecescă Ἰόλαος, este un nume propriu barbar (Diod. IV, 30; V, 15). În onomastica română din țera Făgărașului Iole a. După «Eolai», urmăză în prima inscripțiune cuvântul «ez», în a doua «fzi» seû «fi» (?) = fiul. «Ez» corespunde prin urmare la cuvântul mrom. auş, bătrân. Sensul fiind: Eolaie bătrânul, Eolaus senex, ναφοθ ζιαζι = na foth ziazi. În dialectul macedo-român «an» și «na», ca în dialectul umbric «an» sunt prepozițiuni cu înțelesul de «in»; «foth» este același cuvânt cu lat. hocce; ziazi = rom. zace, lat. jacet. «Na foth ziazi» are ast-fel înțelesul de: in hocce (tumulo) jacet; în acest (mormânt) zace. Este aceeași espresiune, pe care o aflăm și pe monumentele epigrafice din Dacia și Pannonia: in hoc tumulo jacet; hoc jacet in lapide ²⁾.

μαραζ μαF σιαλχFειζ αFiζ = maraz mav sialhveiz afiz. În limba grecescă, μαρασμός însemna: slăbirea puterilor, înbolnăvire, consumarea corpului; în dialectul mrom. «maraze» (turc. maraz), durere constantă ³⁾; μαF (mav) corespunde la particula grecescă μα cu sens negativ, orî μή, nu; mrom. ma', nici o-dată ⁴⁾, rom. ba; «sialhveiz» = salvus (sospes); iar «afiz», care se repetă adese-orî în aceste inscripțiuni, ne presintă o formă verbală, rom. fuse, de la «a fi» (esse). Înțelesul acestei frase fiind: aegrotus nun-

¹⁾ Bulletin de Corresp. hellénique, 1886. X. I. 1—3.

²⁾ C. I. L. vol. III. 2341. 3397.— ³⁾ Papahagi, Basme arom. 635.

⁴⁾ Obdenaru, Texte macedo-române, p. 360.

quam, salvus (sospes) fuit; bolnav nicîo-dată, sănătos fuse. În inscripțiunile funerare romane, încă se amintea câte o dată starea sănătății celui decedat: florente aetate; menses quinque et annum cum aegrotaverit ¹⁾.

επισθο ζερωναῖθ = e fistho zeronaiθ. «E fistho» corespunde la cuvintele românesce «a fost», în limba mai veche «au fusto» ²⁾, lat. fuit. Însă lit. ε de la început nu ține locul lui α, ci al lui ε (este), după cum ȋice Macedoromânii: «este fugit» în loc de «a fugit», «este venit» = a venit ³⁾. În dialectul umbric «fust» = fuerit, în francesă veche «fuist» = a fost. Cuvântul următoriu, «zeronaiθ», este după forma sa, un participiu trecut, ca în dialectul armerin din Sicilia: «stait» = stat, «mangiait» = mâncat ⁴⁾, cu i adaus între cele două litere din urmă. Acest participiu derivă de la un verb «zerona», fr. enterrer, lat. in terra ponere, seî cum am ȋice românesce «a înțarina», «a pune sub țerină». În dialectul mrom. țară, «pământ», «țară di mortu» = pământ de pe mormânt ⁵⁾. Grecii cei vechi reprezintă uneori sunetul f al Barbarilor cu z: Ζηράνιοι (Zeranii), popor din Thracia, rom. țeranî; Ζήγαν (Zegan) rom. țigan. E fistho zeronaiθ are ast-fel înțelesul de: fuit in terra positus.

ζιFαι = zivai. Litera F, este un digama eolic, care corespunde în alfabetul latin la V și F. ⁶⁾ În dialectul Românilor din Istria «jivi» = a trăi; lat. vivere. La Litvanî «gyvata», germ. leben. Înțelesul fiind: «a trăit» (vixit).

Φαμαλασιαλ ζερωναῖ = Famala sia l zeronai. «Famala» este mrom. «fumeale», art. «fumealea» = familia; «sia», lat. sua, rom. sa; l este acuzativul scurtat al pronumelui personal de a treia persoană sing.; zeronai = puse sub țerină. Înțelesul: familia sua illum in terra posuit; familia sa l-l puse sub țerină. Cicero scrie, că la Romanî, era o lege veche strămoșească, ca «familia» să pună sub țerină pe cei decedați ⁷⁾.

μοριναιλ αερ = morin ail a cer. Aici «morin» este participiul prezent de la un verb «mori», fără α final, ca în dialectul armerin din Sicilia «mangiann», ital. «mangiando». «Ail» este o formă verbală, a 3-a persoană a

¹⁾ C. I. L. vol. III. 2197.

²⁾ Hasdeu, Cuv. I. 152.

³⁾ Hasdeu, Dict. l. rom. I. 11.

⁴⁾ Roccella, Vocab. della l. parl. in Piazza armerina, p. 29.

⁵⁾ Papahagi, Basme aromâne, p. 721.

⁶⁾ Sunetul f, reprezentat prin fv și hv, îl aflăm și în textele vechi românesce: Ast-fel în manuscrisele de la Mahaciu: fvost, hvost = fost, fvecior = fecior, hvie = fie (Hasdeu, cuvente, II. 243).

⁷⁾ Cicero, Leges, II. 22.

presentului indicativ; fr. aller, burg. aġ (aġr), a se duce. În dialectul istriian se mai aude și aġi «ala» = haġ, vină. «A cer» (ker) = în ceriū, ca în dialectul Romancilor din Elveția «ilg ir a tschell» ¹⁾). Înțelesul cuvintelor fiind: moriendo abit in coelum, murind se duce în ceriū. Avem aici urmele credinței vechi pelasge despre nemurirea sufletului. Cf. Dionys. Hol. II, 556.

ταφ αρζιο = taf arzio. «Taf» este același cuvânt cu gr. ταφή și τάφος, înmormântare, mormânt, lat. sepulchrum; «arzio» înseamnă «ars», etimologia dela «ardeo». În Thracia Arzus (= Ars) era numele unui oraș. Sensul cuvintelor de mai sus fiind: sepulchro (mortali corpore) cremato; rămășițele pământesci s'au ars. La Cicero (Leg. II. 22): crematum est corpus.

Venim acum la a doua inscripțiune.

«După Ηολαι urmăzează particula Fi (său Fzi) = fiul (lui Iolaie). Același cuvânt sub forma de φιε și φη, l-am găsit pe două inscripțiuni din Lycia: Ἀρτέμων... τοῦ Μεγισδότου φιε; Μάσου φη; Ἑρμολόκος Ἰππολίου φη ²⁾), cuvinte, ce nu pot avea alt înțeles de cât «fiul», ca la Homer: Εὐρύπολος Εὐαίμονο υἱός, Ποδάρκης Ἰφίκλου υἱός.

φοκισιαλε = focia siale. În prima inscripțiune φοθ ζιαζι. «Focia» este același cuvânt cu lat. hocce, rom. aóce și aócia, mrom. aófe = aici; ér σιαλε este a 3-a pers. pres. ind. de la un verb ce corespunde la rom. să-lășlui, lat. habitare, demorare, sedere. Din aceeași rădăcină derivă it. sala, fr. salle, germ. Saal, rom. sălaș, și saiea, adăpost pentru vite. Sensul cuvintelor de mai sus fiind: hic habitat, quiescit, pausat; aici sălășluiesce.

ζεροζαιθ (în loc de ζερωναθ) επισθο = zeronath e fistho, cuvinte identice cu «e fistho zeronath» din prima inscripțiune.

τοφ ερομαρομ Ηαραλιο = tof Eromarom Earalio. «Eromarom» este un gen. pl. de la «Eromi» = Aromi, după cum Romulus a fost numit în evul de mijloc și «Heromulus» ³⁾).

Pelasgii din Lemnos aparțineau la familia Arimilor. Numele de «Lemnos», era în realitate numai o formă dialectală în loc de Remnos.

Un vechi rege, pelasg, care domnise peste Lemnos, poartă la autorii gre-

¹⁾ Conradt, Deutsch-romanische Grammatik. 1820, p. 85. Expresiuni analoge găsim în vechile legi romane. Cicero (De Leg. II. c. 8): et illos quos endo coelo merita locauerunt (colunto)... ast olla, propter quae datur homini adscensus in coelum.

²⁾ Bull. d. Corresp. hell. 1886, I. p. 40—43.

³⁾ Graf, Roma, vol. I. 223.

cesci numele de Ἑρμων (Hermon)¹⁾. «Earialio» este numele unei localități. Înțelesul frazei din cestiune fiind: in terra positus fuit ad sepulchra Eromorum Earialio; a fost înțerinat la mormintele Arimilor din Earialia».

ζιFαι επ(τ)εζιο αραι = zivai eptezio arai; lat. vixit septemdecim annos; rom. a trait septe spre de ce anî. «Arai» este o formă feminină din lat. annus, ca la Francesi «année», însă cu *η* rotacisat.

τι̂ φοκε ζιFαι αFιζ σιαλχFιζ = tin foke zivai afiz sialhviz. Litera ↑ din primul cuvânt reprezintă un sunet nasal, ca în alfabetul vechi românesc ⱥ²⁾ = n; «tin», mrom. pin, rom. până; «foce», lat. hocce, rom. aóce = aici; «afiz», ce se repetă adese-orî în textul acestor inscripțiuni corespunde la rom. fuse (fuit). Êr sensul frazei este: dum hocce vixit, fuit salvus (sospes). rom. până aóce trăi, fuse sănătos³⁾.

μαραμ αFιζ αομαι(θ) = maranm afiz aomai(th). Aici μαραμ, după forma și locul ce-l ocupă, este numai o variantă de pronunțare a cuvântului μoρiν din prima inscripțiune. Sensul cuvintelor: moriendo fuit hūmatus. rom. murind fuse înhumat. Cicero (Leg. II, 22): ut hūmati dicantur... quos humus injecta contegeret.

Despre latinitatea limbei barbare, ce se vorbea în regiunile de nord-est ale mării egee, mai avem o mărturie importantă.

Dionysiu din Halicarnas scrie: «Limba, de care se folosesc Romanii, nu este nici cu totul barbară, dar nici absolut grecescă, ci este o amestecătură din amândouă aceste, însă partea cea mai mare este din idioma Eolilor»⁴⁾.

Eoliî, locuiau pe litoralul Asiei mici în fața de insulele Lemnos și Lesbos. La teritoriul lor aparținuse o-dată și regiunile Troiei. În timpurile lui Dionysiu (sec. I a. C.), acești Eoliî, mai vorbeau așa dar, o limbă semilatină.

¹⁾ Sulda, Ἑρμώνιος χόρις.

²⁾ Că litera ⱥ corespunde la *n* rezultă și din împrejurarea, că la Umbrii ⱥ și ⱦ se întrebuințau ca semne pentru cifra 50, în locul căreia Grecii puneau pe *v* (Huschke, Iguv. Taf. p. 529).

³⁾ În poezia populară (macedo-română încă aflăm versurile: Bun și sănătos pin fui, Ma di cându lăngidiî (Obed. Texte, 201).

⁴⁾ Dionys. Halicarn. I. 90.

Repetăm acum încă o dată textul și traducerea verbală a acestor două inscripțiuni:

Transcriere.

Traducere verbală.

1 Eolai ez na foth ziazi, maraz mav, sialhveiz afiz; e fistho zeronai th, zivai Famala sia l zeronai, mo- rin ail 6 a ker, taf arzio.	Iolaus senex in hocce (tu- mulo) jacet, aegrotus nunquam, salvus (sospes) fuit; fuit in terra positus, vixit Familia sua illum in terra posuit, moriendo abit in coelum, sepulchro (mor- tali corpore) cremato.	Iolaie bătrânul în acesta zace, bolnav nici o dată, sănătos fuse; a fost înțérinat, trăi Familia sa i-l înțérină, mu- rind merge în ceriū, mormântul i-a fost ars.
---	---	---

1 Eolai f(z)i focia siale, ze- ro(n)ait e fistho tof E- romo — rum Earalio: zivai ep(t)ezio arai; tîn foce	Iolaus filius hocce habitat (quiescit), in terra posi- tus fuit ad sepulchra E- roma — rum Earalio; vixit septem- decim annos; dum hocce	Iolaie fiul aocea salașlu- esce, înțérinat a fost la mormintele Aromi — lor din Earalia, trăi septe- spredece ani; până aocea
3 zivai afiz sialhviz, maraîm afiz aomai(th)	vixit, fuit salvus (sospes) moriendo fuit humatus.	trăi fuse sănătos, murind fuse înhumat.

Ca o particularitate demnă de notat este lipsa literei *u* (gr. *u*, *ou*) din textul acestor două inscripțiuni. Această literă se vede a fi înlocuită cu *ei* și *i* în cuvintele: sialhveiz, sialhviz, afiz, fistho, sia.

În fine, Pelasgii din Lemnos mai întrebuițau în vorbire și articolul postpus *lu(s)*, după cum rezultă din cuvântul *Μόσυλος* (rom. Moșul), numele vechi al unui munte din această insulă.

15. Cele două dialecte pelasge, latin și arimic.

I

Încă din timpuri preistorice foarte depărtate, limba barbară a Pelasgilor se afla divizată în două dialecte principale, unul latin, séu prisc latin, și altul arimic, adecă prisc roman, după cum era împărțit și poporul pelasg în două familii mari și estinse, una a Latinilor bătrâni și alta a Arimilor.

Aceste două popóre pelasge, eșite din același trunchiū național, trăise în timpurile preistorice în condițiuni geografice și sociale cu totul diferite.

Ambele popóre se deosebiau unul de altul prin temperamentul lor fisic și prin caracterul lor moral. Chiar și formele limbei, diferiaū unele de altele în multe privințe.

În fântânile geografice vechi, Latinii bătrâni séu barbari figurează sub numele de Abarimon(es), Abii, Leucoarimanii, și Barbari albi. Și

ei ne apar în general ca o populațiune din părțile de nord ale lumii vechi.

În migrațiunile lor din Asia spre Europa, o parte din acești Latini barbari, după ce petrecură mai mult timp în regiunile de nord ale munților Urali, înaintază spre apus pe lângă țărmurile Mării baltice.

La acest curent aparținea Litvani, Samogiții (vechii locuitori ai Prusiei orientale), apoi masele cele mari de Leti, răspândiți prin diferite regiuni ale Germaniei și Galliei¹⁾, Litavi din Armorica²⁾ și Albionii din insulele britannice³⁾.

Despre limba latină barbară, ce se vorbea în părțile de nord ale Europei, amintesc Suetoniu⁴⁾ și Dlugos⁵⁾.

O a doua grupă din familia Latinilor bătrâni trece peste părțile meridionale ale Scythiei, ocupă cât-va timp câmpiile și munții Galitiei, Silesiei, Moraviei și Bohemiei, apoi i-și continuă drumul său de înaintare către părțile de apus. De la acești Latini barbari derivă numele Lechilor (Polonilor), precum și diferite numiri topice de origine etnică, ce le aflăm răspândite prin ținuturile acestea, sub formele de Latten, Leiten, Lety, Liten, Ladzin, Letow, Litow, etc.

În fine, un al treilea ram din curentul cel mare de migrațiune al Latinilor barbari, trece peste părțile de răsărit ale Daciei către peninsula balcanică, ocupă cât-va timp regiunile de la Dunărea de jos, în deosebi părțile de nord ale Mesiei de jos și de sus.

¹⁾ Du Cange, v. *Laeti sive Leti*: *Populi septentrionales, qui cum Francis, aliisque nationibus barbaris, in Gallias et Germaniam irumpentes, ibi tandem imperatorum concessione consederunt, acceptis ad excolendum agris.* Du Cange, *ibid.* v. *Latini*: *Latini appellati Indigenae seu veteres incolae, vel coloni, in iis regionibus, quae a barbaris gentibus pervasae sunt.* — Böcking, *Notitia Dign.* II. p. 1050*: in lege Salica est scriptum *lidus, ledus, litus, letus, laetus*, in versione latina *Speculi Saxonum Latinus*. — Cf. *ibid.* II. p. 1059*, 1060*.

²⁾ Du Cange v. *Leti*.

³⁾ *Plin.* IV. 30. 1: *Albion ipsi (Britanniae) nomen fuit.* — Diefenbach, *Orig. europ.* p. 147: *Bei diesen (Schotten) aber, bei den «albanischen» Gaidelen Hochschottlands ist noch heute Albainn (Alban) oder Alba Schottland und Gaidheal Albannach der Hochschotte gegenüber dem stammverwandten Gaidheal Eirionnach (Arim) in Irland.*

⁴⁾ Suetonii Claudius, c. 1: *Is Drusus... nans Rhenum... hostem... on prius destitit insequi, quam species barbarae mulieris, humana amplior, victorem tendere ultra sermone latino, prohibuisset.*

⁵⁾ Dlugossi *Hist. Pol.* Ed. 1711. I. l. 10. 113 seqq.: *Lithuanos et Samogithas Latini generis esse... Sermo his (Lithuanis) latinus modica varietate.* — Cf. *ibid.* p. 118. — Cromer, *De orig. et reb. gest. Polon.* I. III. p. 42.

Ultimul lor rege național în timpurile aceste a fost, după cum ne spun tradițiunile grecesci, Telephus, supranumit Latinus ¹⁾.

Acești Latinii din nordul Thraciei poartă, la Homer, numele de Abii, ér în tradițiunile poporului român, ei figuréză ca Latinii de cei bătrâni ²⁾, la Sêrbi și la Bulgarî numai ca simplu Latinii ³⁾.

După un timp óre-care, o parte din acești Latinii barbari de la Dunărea de jos i-și continuă drumul lor de migrațiune spre apus. Causele sunt necunoscute. Unele triburi trec peste Alpi ⁴⁾ în peninsula italică, unde după lupte îndelungate cu diferite seminiți arimice, cari ocupase părțile de sus ale Italiei, se stabilesc definitiv în Lațiu (prisci Latini, Latini veteres, Albenses populi).

Acești Latinii bătrâni figuréză în poemele epice române ca un popor nordic de la «marginea mărilor». Ei sunt înfățișați cu forme corporale gigantice, cu cap mare, cu fruntea și pieptul lat, ochii mari, mâni și picidore lungi și gróse ⁵⁾, ér în tradițiunile populațiunilor din peninsula balcanică ca o generațiune de uriași. Tot ast-fel ne înfățișéză și Virgiliu pe Latinii din Lațiu cel vechi. Ei aveau o statură mai mare de cât alți ómenî, «immani corpore», ér tinerimea lor se caracteriza prin o barbă blondă ⁶⁾.

Dialectul acestor Latinii barbari rămăsese mai aprópe de originea sa, atât în ce privesce sistema consonantelor cât și forma terminațiunilor. Idioma Latinilor bătrâni era mai dulce, mai armoniósă, însă nu avea aceeași mișcare repede în circulațiune și aceeași precisiune în exprimarea gândirilor, pe care o avea dialectul arimic.

După cum rezultă din urmele, ce ne-au rămas până astă-đi în limba națională a Litvanilor, Latinii barbari aveau terminațiunî masculine în *as* și *us* și întrebuintău adese-orî pe *s* în loc de *r*.

Ca exemple, vom cita aici următoarele cuvinte din limba litvană: alejus, oleum; angelos, angelus; ausis, auris; ausza, aurora; devas, deus;

¹⁾ După Dio Chrysostomul (Jornand. c. 9). — Suidia, v. Λατινοί. — Alte tradițiunî române: Com. Bellic (Constanța): Înainte de Românî, spuneau bătrânii, că prin locurile aceste au trăit Latinii; ce fel de ómenî erau, nu știu. Com. Mărgăritesci (Romanai): Țerile românesci, de cari vorbesc bătrânii, sunt: Țera românescă, Moldova și Dobrogenescă, peste care domnia Letin bogat, cel de lege lăpădat. Com. Casapchioi (Tulcea). Com. Voivoda (Teleorman): Locuitorii din această localitate nu vorbesc, de cât despre Latinii, că ar fi locuit aceste ținuturi înainte de venirea lor.

²⁾ Corcea, Balade, h. 81.

³⁾ Kanitz, Reise in Süd-Serbien und Nord-Bulgarien, p. 33.

⁴⁾ La acest curent de migrațiune aparțin Latinii din Elveția.

⁵⁾ Hașden, Col. I. Traianu, 1882, p. 620.

⁶⁾ Virgil. Aen. X. 312, 324; VIII, 330.

drasus, trux; grazus, pulcher; jaunas, juvenis; laukas, campus, locus; macnus, potens, fortis; medus, mel; midus, medus; muras, murus; pirmas, primus; senas, senex; vynas, vinum; vyras, vir¹⁾.

II

Al doilea dialect al limbii pelasge a fost cel arimic, pe care noi îl numim prisc roman.

La familia Arimilor aparțineau locuitorii din nordul Istrului din jos, "Αριμοι, cum i numesce Homer și Hesiod; Scyții, numiți mai înainte Aramaei; locuitorii cei vechi ai Germaniei barbare Hermiones și Alamanni; Aremorici din Aremorica său Aquitania, și din colțul de nord-vest al Galiei; Volcae Arecomici dintre Pyrenei și Rhodan; populațiunile mai vechi ale Italiei, în fine Turditanii, Tarraconii și Lusitanii din Hispania.

Arimii se deosebiau de Latini prin tipul lor fisic și prin temperamentul lor mai viu. Arimii aveau părul și coloritul feței mai închis și nu erau așa înalți de statură ca Latini. Erau mai energici în acțiunile lor, mai deprinși în arme și cu idei politice mai înaintate.

Separarea gîtii pelasge în două familii mari etnice a fost cunoscută și celor vechi.

După Hesiod²⁾, genealogia Latinilor și Arimilor era următoarea: Circe, sora regelui Aiete din Colchis, avuse cu Ulysse doi fiș; pe Agrius (Rusticus. Țăranul), numit de Plutarch Romanus³⁾ și pe Latinus. Doue nume, ce reprezintă două familii mari și două dialecte principale ale aceluiași popor.

Particularitățile caracteristice ale dialectului arimic erau mai cu seamă următoarele:

Se adauge un *A* la începutul mai multor cuvinte, cu deosebire la cele cari începeau cu litera *R*.

Se scurtau terminațiunile cuvintelor, lăsându-se afară consonantele finale *m* și *s*, une ori și vocala precedentă *u*.

Se elimină silaba finală *re* dela infinitivele verbelor.

În fine, Arimii făceau o mare întrebuițare de litera *R* în cuvintele lor.

Despre adăugerea vocalei *A* la începutul cuvintelor avem următoarele exemple.

¹⁾ Schleicher, Litauische Grammatik, 1856.

²⁾ Hesiod. Theog. v. 1011 seqq.

³⁾ Plutarch. Asmulus.

În numirile etnice: Arimi la Homer și Hesiod, Aramaei (Scythi), Alamanni sîu Aramani, o parte din locuitorii cei vechi ai Germaniei barbare, numiți în părțile de sus ale Italiei Arimani și Aremani, în Gallia Aremori sîu Aremorici; Archemorium, și Archemonium numele unei suburbii din Roma, Ariminum un vechiu oraș al Umbriei, azi Rimini; Orchomenos (= Archomenos), două orașe vechi, unul în Beoția, altul în Arcadia; Ariman (Ahriman), conumele lui Typhon; Arimanius, un epitet al lui Mithra (Prometeu) și al lui Marte, Aremulus, un rege vechiu din Alba, la Liviu Romulus Silvius.

Ca numiri geografice: Anigrus fl. în Polopones; Asilba, castel în Thracia; Amurgos și Murgos, o insulă lângă Helespont; Asarath fl. în Africa, Arius, regiunile Indiei.

Același *A* protetic l-l aflăm și în limba Aromânilor de astăzi, descendenți din vechii locuitori ai Thesaliei, ai Epirului și Macedoniei.

Ca exemple aducem următoarele cuvinte: afiresc, feresc; agonesc, gonesc; alichesc, lipesc; alătrat, lătrat; alăudat, lăudat; arău, răutate, nenorocire; aricóri, frig, răcore; aris, ris; arlu, rlu; Aromân. Român; aroș, roșu; arug, rug; aspart, spart; aumbră, umbră; avēnat, vēnat. La cari mai adaugem și cuvântul thracic ababa, babă, din timpurile lui Maximin.

Același *A* prepus s'a mai păstrat și în unele cuvinte române dela Carpați și Dunărea de jos: abiruire, învingere; abóre, bóre; abubă, bubă, achindie, chindie; acióie, cióie; acufund, cufund; alătrat, lătrat; alăută, lăută¹⁾, Armancă, Româncă²⁾.

În dialectul romaniol din Italia: aglion, it. leon; alor, lauro; amsure, misurare; aramse, ramassare; arcade, ricadere; arfat, rifatlo; arpos, riposo; arvena, ruina³⁾.

O altă particularitate a dialectului barbar arimic era scurtarea terminațiilor, în deosebire suprimarea consonantelor finale *m* și *s*.

Consonanta *m* dela finele cuvintelor, după cum ne spune Quintilian, era și în limba latină o literă, «care se exprima foarte puțin»⁴⁾, adică un sunet mut.

În ce privește pe *s* final, Cicero scrie: «În timpurile vechi se consi-

¹⁾ Hasdeu, Etym. magn. Romaniae. T. I. II.

²⁾ Vasiliu, Căntece, p. 31.

³⁾ Mattioli, Vocab. romagnolo-italiano. Imola, 1879. — Cf. Torquati, Origine della l. ital. p. 34. 45, 48.

⁴⁾ Quintil. Inst. IX. 4: Atqui cadem illa littera (*M*) ... etiam si scribitur, tamen parum exprimitur. — Ibid. XII. 10.

dera ca un mod elegant de vorbire de a lăsa afară pe *s* din silaba finală, astă-*đi* însă, pentru noi, o ast-fel de vorbire este țărănească, ordinară¹⁾.

Adese ori însă, se lasă afară întreaga silabă finală a cuvintelor. La acest mod de vorbire se rapoartă cuvintele lui Quintilian: *curabit magister ne extremae syllabae intercidant*²⁾.

În dialectul romaniol din Italia, în care s'a păstrat până astă-*đi* foarte multe particularități din dialectul vechi arimic, nu există nici *o* nici *u* final.

Ca exemple: *an*, it. *anno*; *anzel*, it. *angelo*; *bon*, it. *buono*; *braz*, it. *braccio*; *camp*, it. *campo*; *car*, it. *caro*; *corv*, it. *corvo*; *fer*, it. *ferro*; *fiol*, it. *figlio*; *fom*, it. *fumo*; *fus*, it. *fuso*; *mort*, it. *morto*; *om*, it. *uomo*; *ont*, it. *unto*; *orb*, it. *orbo*; *oss*, it. *osso*; *ors*, it. *orso*; *prez*, it. *prezzo*³⁾;

Aceeași scurtare a terminațiunilor ni se presintă și limba română, în dialectul armerin, precum și în diferite cuvinte ce aparținuse limbei populare «romane» din Gallia. Rom. *an*, mrom. *an*, arm. *an*, prov. *an*, fr. *an*, rom. braț, mrom. braț, istr. braț, arm. *brazz*; rom. câmp, picard și prov. *camp*.

Venim acum la suprimarea silabei finale *re* dela infinitivele verbelor.

În limba română, infinitivele au două forme, una cu *re* și alta fără *re*: a cântare și a cânta, a vedea și a vedea, etc.

Pe teritoriul Italiei de astă-*đi*, forma infinitivului scurtat (fără *re*) o aflăm în dialectul piemontes, friulan, romaniol și armerin.

Piemontes, cu trei conjugățiuni: *amé*, it. *amare*; *vede*, it. *vedere*; *cusi*, it. *cucire* *a*). Friulan: *amâ*; *temê* it. *temere*; *sintî*, it. *sentire* *b*). Romaniol: *amê*, *vde*, *cusi* *c*). Armerin: *aré*, rom. *ara*. De altminterlea a existat pe teritoriul Italiei până târziu un us general de a elimina pe *re* dela infinitivele verbelor un fenomen important limbistic, pe care l'a constatat distinsul literat G. Torquati pe baza poeziei populare italiene⁴⁾.

¹⁾ Cicero, Orat. c. 48: *Quin etiam quod jam subrusticum, olim autem politius eorum verborum (in us) postremam literam detrahebant, nisi vocalis insequeretur.*

²⁾ Quintil. Inst. XI. 3: *Dilucida vero erit pronuntiatio primum, si verba tota exierint, quorum pars devorari, pars destitui solet, plerisque extremas syllabas non perferentibus.* — Cicero, Orat. c. 12: *sed aperte et palam elaboratur ... ut ... extrema (verborum) terminentur.*

³⁾ Mattioli, Voc. romagnolo-italiano. (Imola), 1879.

a) Ponza, Vocab. piemontese-italiano. (Torino), 1846, p. 43.

b) Mattioli, Vocab. romagnolo-italiano.

c) Pirrona, Vocab. friulano. (Venezia), 1871, p. XXXI—XXXII.

⁴⁾ Torquati, Origine d. lingua italiana, p. 25: *io non sapeva trovar la ragione, ondei Volgo divora il Re finale dele voci dell' Infinito dicendo: Bisogna fà, bisogna di, va a mangia, va a zappa, in vecc di dire: Bisogna fare, bisogna dire, va*

Acastă formă trunchiată a infinitivelor a trebuit să existe, fără îndoieală, și în limba vulgară sevă arimică a Italiei vechi.

Quintilian scrie: Preceptorul să aibă grijă, ca elevii, pe cari i instruesce, să pronunțe și ultimele silabe ale cuvintelor. «Curabit magister ne exte-mae syllabae intercidant»¹⁾.

Acest mod de vorbire era de origine barbar. «Barbarii» scrie Isidor, «nu pronunță cuvintele latine în întregimea lor»²⁾.

O altă particularitate caracteristică a dialectului vechi arimic era usul frequent, ce-l făcea de litera sonoră *r*.

Acastă literă se punea adese ori în locul consonantelor *d*, *l*, *n* și *s*.

În studiul de față însă, noi ne vom ocupa numai cu rotacismul lui *n*, care a avut o dată un rol foarte însemnat nu numai în limba vorbită, dar și în limba literară bisericească a poporului român.

Despre trecerea lui *n* în *r* în dialectul arimic al Pelasgilor avem unele exemple încă din timpurile homerice.

Gargaros se numește în Iliadă vârful cel mai înalt al muntelui Ida. Însă forma originală era Gargan-us.

Cuvântul Tartaros în timpurile teogoniei avuse înțelesul de «pater» (Titan), rom. tatăl, în cărțile bisericești tătaru și tătaru.

Din aceeași formă derivă Teutarus, numele unui Scyt, contemporan cu Hercule.

Cu deosebire, Geții dela Dunărea de jos făceau o mare întrebuintare de litera *r* în vorbire.

Poetul Ovidiu numește limba Geților: vox fera, vox ferina, Geticus murmur, barbara verba, cuvinte rotacisate, prin cari densul caracterizează în mod indirect dialectul cel aspru și sonor al Geților.

Schimbarea lui *n* în *r* în limba națională a Geților ni se prezintă cu deosebire în numirile de localități de la Dunăre, precum și din părțile de răsărit și de meză-noapte ale Daciei, cum sunt: Laedenata și Laederata lângă

a mangiare, va a zappare ecc. Io vedeva bene che questa foggia di stroncature aveva la sua radice nell'uso di pronunziare del Volgo ... nelle diverse raccolte de' canti popolari della nostra Italia si ha una vena fresca e copiosa di cossiffatte stroncature ... il vezo di divorare il RE finale delle voci dell'Infinito, non è già un vezzo nel solo Volgo romano (de pe teritoriul Romei); ma generalmente del Volgo italiano.

¹⁾ Quintilliani, Inst. XI, 3.

²⁾ Isidori, Orig. I. 31: barbarismus a barbaris gentibus, dum latinae orationis integritatem nescirent. Despre scurtarea infinitivelor în dialectul loren, arden etc., din Francia, vezi Schnakenburg, Idiomes populaires ou patois de la France, Paris, 1840, p. 65.

Viminațiu în Mesia de jos (Not.); Ratiaria și Ratiarna (Ptol.); Durostorum și Durostorum (Ptol.), la Iornande Durostona (Siliștria); Dinigothia și Dirigothia lângă gurile Siretului (Not., Tab.); Noviodunum și Noviodurum, Isaccea (Itin.), Carodunum și Carodurum (Ptol.), Ermerium și Urgum, două localități din părțile de nord ale Daciei, nume, ce corespund la formele Armerium (Armenium) și Ung, astăzi oraș și comitat lângă Maramureș.

Pe teritoriul Scytilor: Achani și Acharni, nume de popor (Steph. Byz.). Arima, în limba Scytilor, însemna «unul», un cuvânt, în care *r* reprezintă sunetul original *n*.

În Pannonia, aceeași oscilațiune între sunetele *n* și *r* în numele mai multor localități: Vindomana și Vindomara (Itin. Not.); Bononia și Bonoria; Carnunto și Carunto (Itin.); Acimincum și Acimirum (Not.); Tauruno și Taururo (Not., Ptol.).

În Dalmația: *u t pureremu* în loc de «*puneremus*». ¹⁾

În Germania: *Varduli* în loc de *Vanduli*, *Veredi* în loc de *Venedi* ²⁾.

În Gallia: *Verodunum* și *Veroduro*, *Augustodunum* și *Augustodurum* (Itin., Tab.); *Cenomani* și *Ceromanī* (Not.); *Menapii* și *Merapes*, *Ursanienses* și *Ursarienses* (Not.). *Aremonica* = *Aremonica*, *Gaura mors*, în loc de *mons* (Itin. Hier.) ³⁾.

În Britannia: *Cohors quarta Lergorum* în loc de *Lingonum* (Not.); *Celunno* și *Cilurno* (Rav., Not.); *Brittonum* și *Brittorum*; *Vindogladia* și *Virdocladia* (Itin.).

În Hispania: *Urgi* și *Unci* (Itin.).

În provincia Argos din Polopones, *Lyncea* și *Lyrcea*, numele unui sat (Paus.).

În Asia mică, în ținuturile locuite de Pelasgi: *Comagena* și *Comagera*, *Dardaxina* și *Dardaxira*, *Marandana* și *Marandara* (Itin.).

În limba frigiană *χλουρός*, gr. *χλουρός*, o specie de aur (Hesych.).

Peste tot litera *r* era un sunet caracteristic al limbei arimice pelasge ⁴⁾.

¹⁾ Isidori Orig. I. 31.

²⁾ Arch.-ep. Mitth. IX. 8.

³⁾ Pe teritoriul Daciei încă a existat o dată forma de *mort* în loc de *mont*, *munte*. Petrus de Ruffomonte (1456), său Petrus de Veresmart (1466) și de Veresmort (1460—1467).

⁴⁾ Henr. Steph. v. Βαρβαρόφωνος: Propter frequentem literae *p* usum, Eretrienses βαρβαρόφωνος dictos tradit Eustath. II, p. 279.

În peninsula italică, întocma ca și în celealte provincii locuite de Pelasgi, dialectul arimic a fost cel mai răspândit¹⁾.

Acest dialect, începând dela Alpi și până în Sicilia, forma idioma națională usuală, pe care literații romani o numiau: *lingua quotidiana seu usualis, romana lingua, vox romani generis*²⁾ *rustica romana lingua, rustica vox et agrestis*³⁾, *rustica asperitas*⁴⁾, *rusticus sermo, plebeius sermo, sermo vulgaris, usualis sermo, quotidianus sermo* (quo cum amicis, conjugibus, liberis, servis loquamur), *vetus lingua, sermo antiquus*⁵⁾, *barbarus sermo, latina pessima*.

În ce privește dialectul pur latin în Italia, acesta a fost tot-de-una restrîns numai la provincia Latium.

Trecerea lui *n* în *r* o putem urmări în limba populară a Italiei până în cele mai vechi timpuri ale statului roman.

Următoarele exemple vor pune această cestiune în deplină evidență.

Remoria, după Festus, se numia locul de pe Aventin, unde Rem voia, ca să fie edificată cetatea Romei; la Plutarch Remonia; la Enniu Remona.

Remores, după Aur. Victor, se numiau omenii, cari aveau aceleași calități ca Rem. O formă rotacisată în loc de Remones.

Remuria, în cultul roman, era sărbătoarea când se aduceau ofrande strămoșilor. Cuvânt format din «Remores».

Remurina, o vechiă divinitate română, probabil personificarea sărbătorii «Remuria».

Archemorium și Archemonium o vechiă suburbă a Romei.

Crustumerium și Crustumini, oraș și popor sabin.

Perpenna și Perpenna, n. pr.

În limba latină clasică, carmen derivă din canimen = car(i)men de la vb. cano, a cânta.

După Varro, cuvântul moerus, mur, deriva din moenus.

¹⁾ Quintilian Inst. I. 5: Pollio deprehendit in Livio Patavinatatem, licet omnia Italica pro Romanis habeam. — În timpurile lui Enniu, idioma vorbită și scrisă se numia «romana», nu «latina». Romane loqui (Charisius, Inst. Gramm. II, ap. Keil, Gramm. Lat. I. 200).

²⁾ Cicero, De orat. III. 12. 44.

³⁾ Cicero, De orat. III. 12.

⁴⁾ Sueton. Gramm. c. 24.

⁵⁾ Cicero, De orat. III. 11. 42.

Assir, în limba vechiă latină, însemna «sanguen», sânge ¹⁾. Cuvântul nu este latin, ci arimic, cu *a* prepus și cu *n* prefăcut în *r*, ca în limba spaniolă sangre din sanguinem = sanguinem.

Cei vechi mai diceau femur și femen, groma în loc de gnoma, aeneus și aereus, siris, sirit în loc de sinas, sinat ²⁾, de asemenea sers = sinas în cântecul Fraților arvali.

Populonia și Populoria era un oraș maritim al Etruriei (Itin. Ant.). Egina, și Egira numele unei insule dintre Italia și Sicilia (Itin. Hier.) ³⁾;

Litera *ρ*, după cum scrie Plato, indică mișcarea și asprimea. Din această cauză autorii grecesci numiau σκληρότης, asperitas, întrebuintarea acestei litere în vorbire ⁴⁾.

De sigur, că tot din aceleași motive caracterisează și Cicero dialectul popular al Italiei prin cuvintele: rustica asperitas.

În poemele lui Virgiliu aflăm mai multe exemple, prin care dânsul imităză idioma țărănească, repetând litera *r*:

Agricola, incurvo terram molitus aratro...

Ergo aegre rastris terram rimantur ⁵⁾.

Aurunci, Rutulique serunt et vomere duos

Exercent collis atque horum asperrima pascunt ⁶⁾.

«Ast-fel erau cuvintele omienilor, după cum le-a fost și viața» scrie Seneca ⁷⁾

Acest dialect rotacisat se păstrase mult timp în casele nobilimii romane.

Poetul Persiu ne spune, că la ușile familiilor vechi romane mai răsună și în timpurile sale litera cânescă *r* ⁸⁾.

Literații romani elevi ai unei școle severe latine-grecesci, au avut totde-una o deosebită aversiune în contra sunetului *r*; din care cauză această consonantă a și fost suprimată din mai multe cuvinte latine. Ex. pejero = perjuro, crebesco = crebresco. La Terențiu Varro; *R* exclusum propter levitatem ⁹⁾, adică, litera *r* a fost esclusă pentru ușurarea pronunțării. «Reor», dice Quintilian, este un cuvânt oribil ¹⁰⁾; ér în alt loc, dânsul scrie: în locul

¹⁾ Festus, v. Assiratum.

²⁾ Livii, libr. I. 32.

³⁾ Livii lib. I. 32.

⁴⁾ Plato, Cratylus, c. 41.

⁵⁾ Virgil. Georg. I, 494; III, 534.

⁶⁾ Virgil. Aen. XI. 318.

⁷⁾ Seneca, Epist ad Lucill. 114.

⁸⁾ Persii Sat. I. 109.

⁹⁾ Varro, L. L. V. 133.

¹⁰⁾ Quintilian. Inst. VIII. 3.

literei *p*, cu care Demosthene a avut se lupte așa de mult, a urmat litera *λ* (la Greci), cari sunt litere puternice și la noi ¹⁾.

În limba română, trecerea lui *n* în *r* ni se prezintă în totă puterea sa în textele vechi ale literaturii religioase.

Vom reproduce aici câte-va exemple din Codicele Voronețian, scris pe la începutul sec. XVI-lea: adura, aduna; ariră, arină; bătrării, bătrăni; cunteri, conteni; curură, cunună; dumerecă, duminică; gerure, genune; giure, giună; iremă, inimă: iremire, inemile; lumiră, lumină (în mierurata lui lumiră); Lurî, Lunî; menciuri, minciuni; neșirut, neșinut; ómerî, ómenî; rugiră, rugină; rusul = nusul, însul; spureșî, spuneșî; supureșî, supuneșî; striiriî, străiniî; turerecu, întunerec; urul, unul, etc.

Acastă limbă literară bisericească era numită în sec. XVIII «pe rumâniă», adică, rustică română séu arimică.

Din acest mod de vorbire, cu *n* trecut în *r*, s'aî păstrat până astăzi în limba română unele urme vechi cum sunt: arin, anin; irimă, irmă, inimă; mărunț, lat. minutum; mușuroiă, musunoiă, rață și nață; re-runchi și renunchi, rêncheza, necheza, lat. hinnire; rëndurea, rëndu-neă, lat. hirundo; serin; senin, verin, venin.

Cu deosebire, ne apare acest fenomen fonetic ca o particularitate caracteristică a dialectului român din Istria; o probă evidentă, că în timpul când grupele române din Istria au emigrat de la Dunărea de jos (p. 554), dialectul rotacisat era aproape general la poporul român de la Dunărea de jos.

Originea acestei idiome pe pământul Daciei este anterioară cuceririi romane.

Trecerea lui *n* în *r* ni se prezintă, după cum am văzut mai sus, în limba barbară a Pelasgilor încă în timpurile homerice (p. 1126 și următoarele); ér în peninsula italică încă în timpurile legendare ale statului roman.

Substituirea lui *n* intervocalic cu *r* nu este așa dar un rotacism specific românesc, séu al limbei române din evul de mijloc, cum credea literatul Hasdeu, ci este o particularitate fonetică moscenită din vechiul dialect al Arimilor ²⁾.

Însă încet cu încetul, rotacismul lui *n* a dispărut aproape cu totul, nu numai în părțile de apus ale Europei, dar și pe teritoriul Daciei.

Ne întrebăm acum: care este esplanarea acestui fenomen limbistic din

¹⁾ Quintilian. Inst. I. 11.

²⁾ Hasdeu, Cuv. II 781. Rotacismul a existat și la Romanii din Moravia, de mult slavizați, judecând după putyro = pubina Mikl. Über die Wand. der Rum. p. 24. Același cuvânt tot cu *n* în loc de *r* a străbătut la Ruteni și Poloni; Ibid. 18.22. La Ruteni jirp = e juniperus (ibid 11).

punct de vedere istoric? Fiind-că în viața omenimii nimic nu se petrece fără o cauză ore care determinată.

Răspunsul nostru este: că dialectul arimic, său rotacisat, a trebuit într'un timp ore care, să aibă un amestec puternic cu dialectul nerotacisat său latin barbar.

Acastă restabilire a sunetului primitiv *n* aparține, nu unei reînvieri spontanee a lui *n*, cum o credea Hasdeu, ci influenței invasiunii celei mari a Leuco-Arimanilor său Abiilor, cari se revărsară peste Europa în urma curentului arimic.

16. *Corumperea dialectului latin și arimic în Italia.*

În Italia, cele două dialecte principale, latin vechi și arimic, trecură repede prin o transformare radicală.

Coloniile comerciale grecesci, stabilite în partea meridională a Italiei, numită Grecia mare, ἡ μεγάλη Ἑλλάς, avură o influență desastroasă asupra limbei naționale a peninsulei.

Acești comercianți greci, răspândindu-se prin toate orașele Italiei, importară, de o dată cu produsele industriale ale Orientului, limba și obiceiurile lor naționale.

Limba orașelor din Italia adoptă repede un mare număr de cuvinte și forme grecesci, apoi la rândul său, această limbă a orașelor contribui în măsură mare la descompunerea și alterarea limbei naționale de la țară.

Încă înainte de timpurile lui Liviu Andronic, ale lui Enniu și Nevii (sec. III), limba grecescă ajunsese să fie considerată ca organul cel mai ilustru al civilizațiunii, ér limba vechiă poporală (arimică și latină) rămase desprețuită și persecutată.

Literații romanii începură să imiteze pe Greci: în gramatică, în poezie, în filosofie, în istorie și chiar în geografie. Ei adoptară același mod de cugetare și aceleași vederi ca Grecii, idei nouă, cuvinte nouă și stil nou. Geniul popoarelor italice începe a se schimba.

În contra acestui curent nenațional în moravuri, în știință și în literatură, se ridicase cu multă energie Cato cel bătrân, un bărbat de mare autoritate, acela care cerea neconținut distrugerea Carthaginei. Pliniu ne comunică o scrisoare a lui Cato către fiul său, în care dânsul se exprimă astfel: «Marcule fiule, Despre Grecii aceștia îți voi vorbi la timpul și la locul său. Ei sunt o rasă de oameni stricați și cari nu se mai pot îndrepta. Cugetă, că prin cuvintele aceste îți vorbește un oracol. Ori de câte ori oamenii aceștia vor veni cu scrierile lor să ști, că ei toate le corump¹⁾».

¹⁾ Plinii l. XXIX. 6 și 7.

Însă, sfaturile cele înțelepte ale lui Cato în contra invasiunii moravurilor și ideilor grecesci și în contra cosmopolitismului roman nu au fost urmate.

Pe la a. 100 a. C. scrie Cicero, Italia era plină de ómenî, cari se ocupau cu studiile și cu artele grecesci și aceste studii erau cultivate atunci în Lațiu cu mai mare zel ca în țările noastre¹⁾.

Cu 200 ani mai târziu, Pliniu constată de asemenea influența distrugătoare a Grecilor asupra vieții morale a poporului roman. «Grecii», scrie dînsul, «sunt părinții tuturor corupțiunilor». Graeci vitiorum omnium genitores²⁾.

Quintilian, renumitul, orator roman vorbind de limba, de care se foloseau Romanii în timpurile sale, ne spune, că partea cea mai mare a limbii romane este formată din cea grecescă³⁾.

De asemenea scrie Dionysiu din Halicarnas (sec. I a. C.): «Romanii se folosesc de o limbă, care nu este nici cu totul barbară, dar nici absolut grecescă, ci este o amestecătură din amîndouă aceste»⁴⁾.

Despre corumperea limbii vechi latine aflăm la Festus următorul pasagiu. «Espresiunea de a vorbi latinesce, derivă dela Lațiu, însă acest mod de vorbire este astăzi așa de corupt, în cât de abia mai cunoșcem ceva din limba acesta»⁵⁾.

Deosebirea între limba latină vechiă și limba, pe care o vorbesc astăzi Romanii, ȋice Polybiu (sec. II a. C.), este așa de mare, în cât și cei mai învețați, de abia mai pot înțelege unele cuvinte de cari se împiedecă⁶⁾. «Totus prope mutatus est sermo», aprópe întrégă limba s'a schimbat, ne spune Quintilian în alt loc al tractatului său despre principiile artei oratorice⁷⁾.

Pe când în Italia, dialectul vechiu latin, și dialectul arimic, se corump și se modificară, în provinciile din contră, limba romană vulgară său arimică ră-mase mai puțin alterată.

Acéstă limbă romană barbară, ce se vorbea în timpurile republicei și ale imperiului prin diferitele provincii ale Europei și Africei, nu-și trăgea originea sa din limba vulgară a Italiei, ci era numai o continuare a dialectelor barbare pelasge, pe basa cărora s'au format și s'au dezvoltat mai târziu limbile romanice moderne.

¹⁾ Cicero pro Archia, c. 3.

²⁾ Plinii l. XV, c. 1.

³⁾ Quintil. Inst. I. 5; Sed haec mea divisio ad Graecum praecipue sermonem pertinet, nam et maxima ex parte Romanus inde conversus est.

⁴⁾ Dionys. Hal., I. 90.

⁵⁾ Festus, p. 204: Latine loqui a Latio dictum est: quae locutio adeo est versa, ut vix ulla pars eius maneat in notitia.

⁶⁾ Polybii lib. III. 22.

⁷⁾ Quintil. Inst. orat. VIII. 3.

Aceeași părere o exprimă și învățatul Pirona din Udine, că: «limbele romanice, ast-fel cum ne apar în monumentele scrise din evul de mijloc, nu derivă din limba latină, nici pe calea filiațiunii, nici pe calea corupțiunii, ci ele ni se prezintă numai ca o redescoperire a dialectelor vulgare, ce se vorbeau încă înainte de ce limba latină ajunsese a se constitui într-o limbă nobilă. Aceste dialecte vulgare au rămas obscure în tot timpul, cât limba latină a fost întrebuințată în scris și ca limbă de instrucțiune în școle. Indată ce însă, școlele au încetat și limba nobilă s'a pierdut în mijlocul barbariei, dialectele vulgare, cari până aci nu se puteau mișca, fură gata să iee locul limbei latine și din momentele acestea începe o nouă civilizațiune în lumea romană ¹⁾).

Acesta este originea limbelor neolatine sêu romanice.

17. Originea articolului definit postpositiv *lu, le, și a*.

I

Originea articolului post pus *lu (l), le, m. și a (la)* fem. în limba română este mult mai vechiă de cum s'a crezut până astă-dî.

«Modul nostru de vorbire, *noster sermo*», scrie Quintilian, «n'are trebuință de articol» ²⁾. Sub aceste cuvinte, oratorul roman înțelegea limba latină literară, (*noster sermo*), ér nici de cum limba poporală rustică, în care de almintrelea aflăm urme numeroase și importante de întrebuințarea articolului postpositiv *lus, la, lum* sing., *li, lae (le), la* pl.

Pe teritoriul Italiei formele cele mai arhaice cu articolul post pus ni se prezintă în numele proprii familiare și locale.

Cităm aici următoarele exemple:

Nume personale: *Forculus*, o vechiă divinitate a Romei; *Aremulus*, un rege din Alba; *Romulus*, primul rege al Romei; *Proculus*, *Faustulus*, *Ceculus*, *Venulus* (la Etruscă *Venu*), *Tremulus*, *Catulus* și *Catus*, *Lentulus* și *Lentus*, *Romanulus*, *Brutulus*, *Paculus*, la Samniți *Paakul*, Σάβυλλος (*Sabullus*) în Sicilia, *Ursulus*, *Ursolus* și *Ursus* ³⁾.

În diferite numiri de orașe, castele și munți: *Asculum*, *Batulum*, *Brundulus*, *Corniculum*, *Cuculum*, *Cingulum*, *Hetriculum*, *Ianiculus* și *Ianiculum*, *Capitulum* (rom. *Capetul*), *Larolum*,

¹⁾ *Pirona*, Vocab. friulono. Venezia 1871, p. LXXXIII.

²⁾ *Quintilian*, Inst. I. 4: *Noster sermo articulos non desiderat*.

³⁾ C. I. L. vol. I. — *Livii*. Rer. Rom. libri. — *Varro*, De l. lat. — *Virgili* Aencis. *Fabretti*, Corpus Inscr. ital.

Nerulum, Ocriculum, Tusculum, Trossulum, Vesulus m. în Aquilia, un alt Vesulus în Alpî, la isvórele rîului Pad.

Pliniu amintesc mai multe popóre şi triburi, ce dispárase din Laţiu cu mai multe secole înainte de timpurile sale. Între carî erau: Aesulani, Longulani, Olliculani, Octuloni, Querquetulani, Venetulani; nume ce sereduc lanisce forme topice vechî: Aesulum, Longulum, etc.¹⁾.

În inscripţiunile etrusce aflăm numele personale: Cemul Mlescul Sranxcl (Stanciul?), Tunchul²⁾. Jupetrule pure = Jupiter puer, probabil un vocativ. Vulcan, ca deş, este numit Sethlan³⁾, fără *n* în silaba din urmă, ca în «Sranxcl» şi în dialectul mrom. ficior-lu, picurar-lu.

Alte cuvinte latine, în carî ne apare articolul postpus *lus*, sunt: cuculus, la Hispanî cucus, rom. cuc, art. cucul; ullus, unul, o formă contrasă din unulus = unlus = ullus, la Enniu ninculus, nicî unul; focus şi foculus în actele Fraţilor arvalî.

În tonitrus şi tonitrum, precum şi în alte cuvinte cu asemenea terminaţiuni, *l* din articolul postpositiv a trecut în *r*. Formă originală nu putea să fie de cât tonitus, ca în strepitus, fremitus, sonitus.

În limba română ni se presintă de asemenea trecerea lui *l* în *r* în formele articolului postpositiv: Dumnezeu = Dumnezeul⁴⁾, înremire = iremile = inemile⁵⁾, trupureror = trupurelor⁶⁾, tuturor = tutulor.

Pe teritoriul Italiei, cuvintele terminate în *lus*, *la*, *lum* ne apar cu deosebire în limba rustică.

Cato cel bătrân, născut pe la 234 a. C. în Tusculum, care-şi cultiva singur moşia sa de pe teritoriul Sabinilor, care lucra de dimineţă până seara în rînd cu ţeranii şi cu sclavii săi, întrebuijză în tractatul său de «Economia rurală» mai multe forme curioase de cuvinte terminate în *lus*, *la*, *lum*, de regulă numiri de instrumente agricole şi alte cuvinte din limba ţărănească, cum sunt: asserculus, corbula, craticula, clavulus, coculum, convolvulus, coliculus, foculus, funiculus, foeniculum, felicula, falcula, incerniculum, modiolus, orcula, porculus, ramulus, rutabulum, sarculum, situlus, sirpicula, sucula, scopula, surculus, scutula, serputum⁷⁾.

Gramaticii latinî au considerat aceste forme ca diminutive: Însă în limba

¹⁾ Plinii lib. III. 9. 16.

²⁾ Inscripţiune din Perugia, reproducă de Ottfr. Müller, Etrusk, p. 61.

³⁾ Theil în Gr. Dict. de la l. latine, par Freund, I. p. XI. Orell, nr. 1384.

⁴⁾ Puscarlu, Doc. p. limbă, p. 14.

⁵⁾ Sbiera, Cod. Voron. p. 104, 14; 129, 2.

⁶⁾ Hasden, Cuv. II, 215.

⁷⁾ Cato, De re rustica; passim.

rustică cuvintele terminate în *lu* (s), *la*, *lu* (m) nu erau diminutive, ci substantive ordinare.

Numirile instrumentelor agricole, cu terminațiunile în *lus*, *la*, *lum*, nu exprimau ideia, că aceleași instrumente și obiecte, de cari se foloseau țeranii lui Cato, erau mici, slabe, grațioase, orî delicate.

Țeranul din timpurile lui Cato, ca și țeranul de astăzi, nu a avut trebuința să-și îndulcească greutățile muncii cu forme diminutive și să spună, că instrumentele, cu cari dînsul se trudia săptămîni, luni, și ani întregi, erau mici, puțin solide, orî simple jucării.

Intrebuițarea articolului postpositiv *lu*, *la* în numirile personale și locale ale Italiei a ramas în us până tîrziu în sec. XI-lea.

Ca probă reproducem aici următoarele exemple din papirele diplomatice publicate de învățatul archeolog italian Marini.

An. 906, p. 262—263: Volo liberum esse Petrum, Amola... et habeat baccam unam praegnantem cum betellu annicu. Volo liberum esse Lupolo porcaru.

An. 945 p. 232—233: Et fundu casa lupuli... Perheredes Sclauculu... De sex uncie fundi Cecci per Bassulu... Per hd Vibulo... Per Romanulo... Per heredes Clauculo... Per hd. Cauculo... de fundu Cupressuli... et fundum Caselle... et fundum Capolu... et fundum Caniclu de fund. q. voc. Facile... fundi casa Majuli de... fund. Gimelle... Per Bastulu parvulus... Per Surulu miles... Per Sindulus miles... Per Prandulo... Per Graciculu mil... Per Calbulus.

An. 962 p. 48: ab uno latere Caselle et a secundo latere Fluvium decurente.

An. 978 p. 229: fundum Quintiliolum... et Pertesulo... fundum Ianule... fundum Gimelle... fundum Cufulo... terra posita in Grip-tule... fundum qui vocatur Zetulo... a quarto latere rivo puzzulo... fundum Circulo, fundum Circulanum fundum Finistelle... fundum Casalupuli... territorio Afile.

An. 1018, p. 66: de monte qui vocatur Zunul... in campo qui vocatur Merul.

An. 1025, p. 79: fundus qui vocatur Mons Grunduli... vallis de Grutul... juxta ipsam viam Castangetul... Casa... Savinuli, qui et Sanbuculus vocatur.

An. 1027 p. 74: fundum qui appellatur Mons Grundul... fundus Crip-tul et Bibariol.

II.

Am vorbit până aici asupra articolului postpositio în peninsula italică.

Pe teritoriul Elladei și al Asiei mici, putem urmări acest fenomen până departe, în timpurile homerice.

În nume personale: Itulus și Itus, gr. Ἴτυλος, Ἴτυς (Pher., Apollod.). Litera gr. u corespunde în limba latină la *u*. Axulus (Hom.), Oxulus (Apollod.), Dasculus (Herod.), Baetulus (Philo), Sipulus (Hom.), Asbolus centaur (Hes.).

În nume de localități: Octulus, Sipulus (Hom.), Cotulus, vârful m. Ida (Strabo). Homolus m. în Thessalia (Ephor).

În Thracia și Illyria, nume de localități: Araplus (Scylax). Este aceeași formă cu mrom. Araplu = Arabul (Arabs), Tunarullo (Itin. Hier.), Terpullus (Ptol.), Morullus (Ptol.), Tzurulus (Procop.), Sburulus vicus (L. I. L. VI; Ptol.), Cusculus, castel în Rhodope (Proc.) Lutrolo în Illyria (Proc.), Nantianulus (Itin. Ant.).

În cele două provincii ale Mesiei, nume personale: Ursulus, Masclus (Bessus), precum și forma Zal-Deul, în «Zal-mox(is)». La Macedo-român Dumnidra Dumnezeu, art. Dumnizălu, gen. a Dumnizalui, voc. Dumnizale ¹⁾.

Pe teritoriul Daciei, în numele de localități: Apulum și Aplum (A[l]bulum), Tripbulum, statio Resculi.

În Pannonia, Novic și Dalmația. Nume personale: Aiatullus, Berullus, Comatullus, Comatulus și Comatus, Ciutul (Ius), Dias-tullus, Deculus, Ittu, Itulus și Itul(us), Lupus și Lupulus, Mosculus Ituli f. filius, Tattus și Tatulo, Ursus, Ursulus și Ursolus ²⁾.

În Gallia: Antullus, Antulla, Aviulus, Berullus, Comula Catus și Cattulus, Certus și Certulus, Ciutulus, Firmula, Fedula, Lucinulus, Lucullus, Lupus, Lupulus și Lupula, Homullus, Paculus, Parvolus, Pede și Pedulus, Primus și Primulus, Quortus și Quortulus, Vitus, Vitulus și Vitlus, Ursus, Ursulus și Ursolus ³⁾.

În limba franceză soleil, prov. soleil, nu se poate explica de cât din o formă vechiă cu articolul postpus *le*, solele, rom. sórele ⁴⁾.

¹⁾ Dalametra, Dict. macedo-român. — Papahagi, Basme aromâne, p. 588.

²⁾ C. I. L. vol. III.

³⁾ C. I. L. vol. XII.

⁴⁾ Theil în Freund, Gr. Dict. d. l. langue lat. I. p. XII.

— In Hispania, ca nume personale: Anttulus, Antulla, Albula, Berullus, Berulla, Badiolus, Catullus, Catlus, Cormutonulus, Homullus, Homulla, Omul(la), Lupus, Lupulus, Primus, Primulus, Ursus, Ursulus¹⁾.

— In Africa romană, nume de localități: Tubus și Tubul, Siagu și Siagul, Cuicul, Tremulus, Tugulus, Albula, Tramaricio și Tramaricido (Itin. Ant.) Mosulon pron. în Ethiopia²⁾.

— In părțile de apus ale peninsulei balcanice, articolul post positio ni se prezintă și în documentele evului de mijloc.

— In comunele personale: Ursul, Hraiul (dela Raiul, Raiu), Daiul, Doiul, Négul, Stanul, Staiul, Vladul, Roșul, Draju'l, Gradul³⁾.

— In Istria: Liczul, Musul, Burul⁴⁾.

— In documentele Transilvaniei din țera Hațegului, sec. XV-lea: Tatul, Dadul, Danciul, Matul Stanchul (Stanciul), Valcul, Balol, Litol, Bathul, Iarol, Lihul, Ladul, Vladul, Vladol (ant. Lado), Bobul, Volcul, Sorbul⁵⁾.

— In documentele istorice ale Țerei românesce: Radul, Lungul, Tărăceanul, Micul, Stanciul, Barbul; Tatul, Ursul, Guiul, Sandul, Tiful, Lupul, Albul⁶⁾.

Dativul sing. cu articolul final *lui* ne apare într-o inscripțiune din epoca romană: Deo Marti Cicollui⁷⁾. Că «Cicollui» este forma unui dativ dela nom. Cicollus, rezultă din alte exemple analoge în limba latină: Deo Marti Latobio, Leno Marti Arte ... io⁸⁾.

Vocativul sing. *le* i-l aveam într-o inscripțiune etruscă: Inpetruple pure = Jupiter puer.

Substantivele masculine articulate se termină în *lus* formau nominativul plural în *li*.

Astfel avem în Hispania numele de popore: Turduli, Bastuli, Varduli. In Alpi: Medulli. In Africa: Gaetuli Massuli, ca nume personal Masul. In Ethiopia Abulli (Ἀβύλλοι) un popor ce avea locuințele sale

¹⁾ C. I. L. vol. II.

²⁾ Itin. Ant. — Tab. Peut. — Ephem. epigr. III. — Ptolemaei Geographia.

³⁾ Donațiunea imp. sârb. Dușan din a. 1348, la Hașdeu, Arch. ist. III. p. 100 sqq.

⁴⁾ Plă.

⁵⁾ A Hunyadm. tört. társ., Évkönyve, II (1884) p. 24, 31, a. 1412, 1424. — Densușianu, Documente priv. la ist. Rom. vol. II. 2. p. 21. a. 1453.

⁶⁾ Hasdeu, Cuvente din bătrâni. vol. I, passim.

⁷⁾ Revue celtique, XVI p. 100.

⁸⁾ Revue celtique XIII p. 315.

în apropiere de Nil (Steph. Byz.). Turduli forma veche Turti = Turdi.

Însă, pe lângă forma articulată a nominativului plural în *(u)li* a mai existat în limba barbară pelasgă și o formă nearticulată în *i*.

Ca exemplu avem cuvântul Sphinx ce corespunde la saneti, rom. sfinți, termen primit în limba grecască ca singular și apoi trecut dela Greci în limba populară egiptenă.

Acelaș cuvânt cu două forme deosebite în plural, sancti și sanctuli ni se prezintă în textul confesiunii de la 1040—1095 ¹⁾.

Alte forme vechi ale nominativului pl. în *li* mai sunt: Pe teritoriul Elladei: Dauli(s), o localitate lângă Delphi (Hom.). Etimologia de la Davus gr. Δάως, în limba română Daul.

În Arcadia, Pausania amintesc un munte cu numele Cotili-on, și un alt loc Cotilos, tot acolo ²⁾. La Strabo, Cotulus (Κότυλος), era un vârf al muntelui Ida de lângă Troia. Din «Cotili», Pausania a format un substantiv singular, adăugând sufixul grecesc *on*. Acelaș cuvânt se prezintă adese ori în toponimia română: Cot (angulus), art. Cotul, pl. Coturi.

În Sarmăția europeană, Tacit amintesc pe Osi, un popor ce vorbea limba pannonică, sevă romană barbară. La Ptolemeu Osili, și Osuli (Osyli), erau vecini cu Roxolani.

III.

Venim acum la genul feminin al articolului postpositiv.

În sing. forma articulată a nominativului feminin era în *(u)la* sevă *(o)la*.

Pe teritoriul Italiei avem: Albula, numele vechi al Tibrului. Cuvântul nu este diminutiv. Tibrul a fost în vechime, cum este și astăzi, o apă mare navigabilă.

În tratatul de economie rurală al lui Cato aflăm mai multe substantive terminate în *ula* cum sunt: corbula, falcula, scopula, fossula, sucula, scutula, numiri de instrumente agricole și alte cuvinte din limba țărănească, cari în tot cazul nu erau diminutive.

O simplă imitațiune a idiomei populare cu articolul postpus *lu* sunt ver-surile ce le făcuse împăratul Adrian pe patul său de moarte:

Animula, vogula, blondula ...

Quae nunc abibit in loca

Pallidula, rigida, nudula, etc. ³⁾.

¹⁾ Monaci, Facsimili di antichi manoscritti, Roma, Martini, 1880. (Publ. Arch. glotolog. VII, p. 121 seqq.): Me acuso de li mei sanctuli ... ke promiseru pro me et noll' observai ... Pregonde la sua sancta misericordia e la intercessione de li soi sancti, etc.

²⁾ Pausaniae Descr. Gr. VII. 41.

³⁾ Spartiani Adrianus imp. c. 23.

În Hispania, numiri de orașe: Abula = Albula (Itin. Prov. Alba), Callicula și Callicua, Obucola, Obucula și Obucula 1).

În Dacia, Pannonia Noric și Dalmația ca nume feminine barbare: Attula (m. Attu și Attus), Litulla (m. Litu), Primula Primi f. Lupula, Ursula 2).

În idioma, ce se vorbea pe tritoniul Thraciei, substantivele feminine articulate formau genitivul sing. în *lae*, ce corespunde la forma românească *lei*.

Ca exemplu avem numele unui ostaș din peninsula Hemuluș: C. Iulius Dizaloe, domo Heraclea Sentica. Aici Dizaloe este forma unui genitiv articulat. Nominativul nearticulat era Diza. Astfel aflăm pe un Aur. Diza din Mesia de jos, pe un Aur. Diza originar dela Filipopole și pe un Manta Dizae fil(ius) de la Salonic 3).

O altă formă a genitivului sing. cu articolul *al*, pus înaintea numelui propriu, ni se prezintă în inscripțiunile latine ale Numidiei (Getulilor).

Aici aflăm pe un Masul Masacisf (ilius) și pe un Mosac. Alurusae f. = Alu Rusae filius 4) întocma ca în limba populară română: «alu Drusa» și în dialectul mrom. «al Andreiu».

Același *al* ține locul lui *il* în dialectul italian din jurul Bolognei, în toate cuvintele masculine cari încep în consonantă 5).

Acest *al* ne apare în limba etruscă ca articol post pozitiv, adaus la numele patronime și metronimice: Aruth și Aruthal, Larth și Larthal, Ceina și Ceicnal. De asemenea în vechile numiri de locuri trecute din limba etruscă în limba romana vulgară: Quirinal, Viminal, Fagutal (de la fagnes). 6) Substantivele feminine, ca și cele de genul masculin aveau la plural două forme, una nearticulată cu nominativul în *e* sau *i* și alta articulată cu *le* și *li*.

Forma nearticulată ne apare în Gauri(s) numele unei insule de lângă Pamphilia 7) și în Gauri(on) numele unui castel și insula din Cyclade 8). În sing. nominativul era Gaura (caverna, specus, antrum). În itinerariul lui Antomi, Gaura mons în Alpi.

Același cuvânt în forma articulată avea nominativul plural Gaurele,

1) Ptolemael Geogr. II. 4.

2) C. I. L. vol. III.

3) C. I. L. vol. VI. 2645, 2933, 2799; vol. III. 7330.

4) Ephem. epigr. VII. p. 14.

5) Bertl, Vocab. Bolognese-italino I (1874), p. XXII.

6) Theil în Freund, Gr. Dict. d. l. langue latine, p. XI.

7) Aristot. Probl.

8) Diod. Sic. XIII 69.

după cum resulta din numele, insular și orașului Gaurele-on. la Liviu¹⁾ ear la Diodor Sicul în forma ne articulată Gauri(on).

În Hispania aflăm aceleși forme. Orașul Bilbi(s), renumit pentru minele sale de aur și de fer se mai numesc în codicile lui Ptolemeu și Bilbili²⁾. Numele orașului derivă, după cum ne spune Justin, de la fluviul Bilbilis³⁾. Același nume ne apare și pe teritoriul României. Bulbă se numesce râul, ce curge pe la Baia de aramă. Înțelesul cuvântului este: apa ce face bulbuci, aqua bulliens.

În Hispania mai aflăm ca substantive ordinare: striges și strigiles strânsuri de aur nativ. Hispania strigiles vocat auri parvas mostas...

Quod in ramento capitur⁴⁾. Cuvântul derivă de la verbul «stringo» rom-a aduna, a strânge. La Columela striga, grămești mici de tîn⁵⁾.

În Africa romană: Abile, numele unui munte în Mauritania⁶⁾. În forma românească Albele (Pietrele albe). Ad Albulas, o stațiune în Mauritania Caesariensis⁷⁾. Nouis și Nouli, localitate pe teritoriul Cartaginei⁸⁾.

În peninsula muntelui Hem: Syrascellae, Siracellae și Sirogellae, o localitate, în părțile de sud ale Traciei, pe drumul cel mare către Constantinopol. În toponimia română Saragea și Saragele, sate și cătune. Babyle, un oraș pe teritoriul Odrisilor în Thracia⁹⁾ dela Baba. În Mauritania Baba Iulia Campestris. Pe teritoriul țărilor române Babe și Babele, diferite locuri. κοβέγκιλες (Cobenciles), castel pe teritoriul Dardaniei în timpurile imp. Iustinian¹⁰⁾. Rom. Cobana, bordei, germ. Koben, colibă. Venim acum la Italia. Pluralul feminin în *b* (llae. ller) ni se prezintă aici cu deosebire în limba rustică sau populară. Furcillae, instrument agricol, cu care se mestecă ierba cosită sevă fânul¹¹⁾ și Furcilles, quibus homines suspenduntur¹²⁾. El este același cuvânt cu

¹⁾ Livii libr. XXXI. 45.

²⁾ Ptolemaei lib. II. 6.

³⁾ Justinii lib. XLIV. 3.

⁴⁾ Plinii lib. XXXIII. 19. Diefenbach, Orig. p. 423.

⁵⁾ Plinii lib. II. Proem.

⁶⁾ Itiner. Prov. p. 15.

⁷⁾ Itiner. Prov. p. 19.

⁸⁾ Tab. Peut. — Itin. Ant. 159. 332. 333. — Tomaschek, Haemus Sitzungsab 113 B., p. 334.

⁹⁾ Steph. Byz. ad. voc.

¹⁰⁾ Procopii De aedif. (ed. Bonn.) p. 280.

¹¹⁾ Isidor. Orig. XX. 14. 11. Varro, R. R. I. 49.

¹²⁾ Furciles, quibus homines suspenduntur (Test.).

aceleași forme ca în limba română furcă, pl. neart. furci, art. furcile. Novensiles Dii era numele unei clase de divinități împrumutate de la Barbari, dar pe cari autorii romani nu le mai putuă preciza ¹⁾

În cultul public însă a existat până târziu sărbătorea numită Novendiale sacrum și Novendiales feriae, adică sărbătorii de 9 zile (feriae per novem dies). În cuvintele de mai sus siles corespunde la dies, rom. zile nom. pl. art. În unele părți ale Italiei litera *d* urmată de *i* se schimbase de mult în *s*. Astfel Sabinii dădău *Clausus* în loc de *Claudius*. Într-o inscripțiune de la Mabilon aflăm *Zebus* = *diebos* ²⁾.

Romanii numiau *Vergiliae* și *Virgiliae* constelațiunea Pleiadelor sau Găinușa. Vergiliile după legende vechi, reprezintă pe cele 7 fete ale titanului Atlas născute cu nimfa Pleione o fiică a Oceanului.

Avem aici o numire vechiă populară. Cuvântul *Vergiliae* sau *Virgiliae* este un plural articulat de la *virgo*, fată tânăra inocentă, fr. v. *virge* prov. *verge*, rom. v. *virgă* ³⁾, de unde pl. art. *virgele*.

Se prezintă acum o cestiune foarte importantă în ce privește limba religioasă a poporului pelasg.

Vechile sărbători ale Romanilor au de regulă terminațiunile în plural cu *ilia* și *alia*: *Palilia*, *Ancilia*, *Agonalia*, *Pacalia*, *Parcutalia*, *Feralia*, *Matronalia*, *Cerealia*, *Vinalia*, *Floralia*, *Rosallia*, *Malralia*, *Apalia*, *Ramalia*, *Fontinalia*.

Originea acestor forme este obscură.

Numele sărbătorilor terminate în *ilia* aparținău limbei populare romane sau rustice, ér cele terminate în *alia* erau de origină etruscă. Avem aici un articol postpus *al* cu pluralul în *alia*.

Romanii împrumută-se de la Etrusci diferite forme ale cultului, terminii religioși și nume de sărbători ⁴⁾

Originea populară a formelor în *ilia* și *alia* o aflăm în limba religioasă română.

La poporul român, sărbătorile au de regulă numele în plural, și mai

¹⁾ Arnob. III. 38.

²⁾ Röntsch, Itala, p. 458.

³⁾ În versurile, ce le recitează copii din Țera Hațegului: Lună, lună virgă-lună.

⁴⁾ Theil, Preface, în: Grand Dictionnaire de la langue latine, 1882, I. p. XI: Pour ce qu'est de la désinence *alis*, on serait bien près de conclure que, comme à Rome la plus grande partie de ce qui tient à la religion et au culte est emprunté à l'Étrurie, cette terminaison, appartient aussi originairement à la langue étrusque, d'où elle aurait passé, avec beaucoup d'autres dénominations d'objets religieux, dans la langue du peuple romain; ... les substantifs en *al* étant en très-grande partie des termes religieux, etc.

mult în formă articulată. Refenelele, Hopaițele, Babele, Floriile, Joimarele, Pascile, Todorusale, Rusalele, Sonzienele, Ponteliile, Pârliile, Opârliile, Fulgerătorele, etc. Palilia, din limba religioasă a Romanilor, este același cuvânt și aceeași formă cu Paliile Românilor. Floralia și Rosalia sunt aceleși sărbători cu Floriile și Rusalele Românilor.

În resumat, numele sărbătorilor vechi romane terminate în *ilia* și *alia* ne prezintă numele unui vechi plural feminin cu articolul post pozitiv.

Ca o formă vechiă a pluralului feminin trebuie să considerăm și substantivele din limba pastorală sau rustică, cu terminațiunea în *ile*, adăusă la numele animalelor: ovile, caprile, bovinele, bubile, equile, cuvinte ce desemnau locul, unde se țineau oile, caprele, boii-vaciile, caii-iepele.

La această clasă de cuvinte mai aparțin și unele substantive populare în *ile*, cu sens colectiv: sedile, băncile sau lavițele din locurile publice, *cubile* locul unde se puteau culca mai multe persoane ori animale.

De notat, că pluralul feminin în *le* s'a conservat pe teritoriul Italiei până târziu, în evul de mijloc, în diferite numiri de locuri și moșii.

Astfel aflăm în papirile publicate de Marini: fundam Caselle, dela «casa», edificiu economic țărănesc ¹⁾. La gramaticii latini: multa casalia fundum constituent; casales multos; multas casilias ²⁾. Scomnile în loc de «Scomna» ³⁾. În toponimia română scaunele de la nom. scaun. Fundum, Quod vocatur Facile ⁴⁾ în loc de «Facies». În limba română Față și Fețele, costele delurilor și ale munților. La Virgiliu: în montis faciem ⁵⁾ La Marțial ⁶⁾: veteres Ficelias o parte a muntelui Quirinal. Staphile lapideum ⁷⁾. Rom. stafiă pl. art. stafiile (spectrum, simulacrum). Mesalle; în cosmografia lui Aethicus (sec. VI-VII): praedium (quod) mesalle appellatur ⁸⁾, un loc lângă Tibru aproape de Ostia. Pe Tab. Peut. Ad Mensulas, o stațiune lângă fl. Umbro. Pe teritoriul țărilor române Masă ca nume de locuri (pl. art. mesele), Kemperele o localitate în districtul Cenomanilor din Gallia, după regeștele Papei Clemente VI ⁹⁾. Rom. câmp pl. art. câmpu-

¹⁾ Marini, I papiri dipl. p. 48, a. 962.

²⁾ Lachmann, Grammatici veteres, p. 315. 329.

³⁾ Marini, I papiri dipl. p. 267 a. 564.

⁴⁾ Marini, ibid. p. 234.

⁵⁾ Virg. Georg. IV. 361.

⁶⁾ Martialis Epigr. VI. 27.

⁷⁾ Marini, ibid. p. 255 a. 990.

⁸⁾ Riese, Geogr. lat. min. p. 83.

⁹⁾ Regest. Clementis VI. Tom. 161, fol. 28 (Arch. Vatic.).

rile. Substantivele feminine articulate aveau genitivul plural în *lor*. Ex. scrisu miovelor într'un descântec de la Marcellus Empiricus (sec. IV).

După cum am văzut din cele espuse mai sus, articolul sufix *lu(s)*, *la*, a fost odată comun tuturor dialectelor arimice, începând din regiunile Arameilor (Chaldea și Assyria) și până la Oceanul de apus.

Originea acestui articol sufix este preistorică.

El ne apare în poemele epice ale lui Homer, în limba religioasă a poporului pelasg, precum și în numirile vechi, topice și etnice.

Mai târziu însă, acest articol definit a fost strămutat înaintea substantivelor sub forma de *olle* sau *ollus*, *olla*, *ollum* ori *ille*, *illa*, *illua* în limba latină, *lo*, *lu*, *il* și *la* în limba italiană, *le* la franceza, *el* și *la* spaniola.

Acastă schimbare a pozițiunii articolului definit începuse în peninsula italică încă în timpuri foarte vechi.

Mulțimea cea mare de colonii grecesci stabilite în părțile meridionale ale Italiei, și răspândite de aci prin toate orașele peninsulei a avut o influență puternică nu numai asupra moravurilor, a ideilor și instituțiilor, dar și asupra idiomelor pelasge ce se vorbeau în diferitele ținuturi ale Italiei.

În cursul timpurilor aceste colonii se contopiră cu populațiunea indigenă și prin acest amestec de familii și de rase elenismul pătrunse încet, încet, în toate straturile societății italice.

Timp îndelungat limba poporală a Italiei fu considerată ca o limbă vulgară nedemnă de o persoană literată.

Sclavii și libertinii greci ajunseră să fie preceptorii și gramaticii tinerimii italice. Ei inventară teoria, pe care începură să o creadă și cei mai mulți literați romani, că limba latină derivă din cea grecescă, ca Roma a fost la început o cetate grecescă, ca originea Romanilor se reduce la Evandru din Arcadia și la Enea de la Troea.

Aceste tradițiuni grecesci fură susținute de Liviu Andronic de Nevii și Conuni, iar Virgiliu în poema sa epică numai cântă pe Romul cel născut din Marte, zeul național al Geților barbari, ci pe Enea Troeanul, un erou care avea o civilizațiune grecescă.

Sub această influență disolvantă a limbei și a ideilor grecesci s'a schimbat în multe privințe vechia formă a cuvintelor italice, și s'a alterat pozițiunea naturală a articolului definit, care a început a se pune înaintea substantivelor ca în limba grecescă *ὁ ἦ το*.

Urmele întrebuițării pronomelui demonstrativ ille ca articol definit le aflăm și în literatura clasică a Romanilor.

Limba latină literară, așa cum o formase școala lui Liviu Andronic, Enniu, Nevii, etc., suferia de un defect capital. Ne având un articol definit, care să poată preciza înțelesul substantivelor în anumite împrejurări ea devenise foarte adese ori dificilă la înțeles, și acesta mai ales din cauza transpunerii de cuvinte, ce o făceau autorii latini.

Pentru a evita această lipsă de claritate în cuvinte și în expresiuni autorii romani erau adese ori nevoiați să înlocuiască lipsa articolului definit prin pronumele demonstrativ ille, pe care-l puneau ca un fel de atribut determinativ acum înaintea acum în urma substantivelor.

Astfel Cicero, maistrul cel mare al eloquenței, ca să dea mai multă precisiune și forță cuvintelor sale, face o mare întrebuințare de pronumele demonstrativ ille, dându-î tot-o dată și funcțiunea de articol.

Cităm aici următoarele exemple din scrierile sale: Antipater ille Sidonius (De Orat. III. 50); Xenophon Socraticus ille (De Orat. 2, 14); ille... Gravissimus auctor et magister Plato (Orat. 3); ille Graecus (Brut. 16); Ambitus ille verborum (Brut. 44); Auditor Panaetii illius (De Orat. 1, 11); post Connensem illam calomnitatem (Brut. 3); Catulus erat ille quidem minime indoctus (Brut. 74); His autem de rebus solme ille admonuit ut brevem assem (De Orat. 3. 55); utinam extavut illa carmina, quae multis seculis in epulis esse cantitata (Brut. 19).

Întrebuințarea pronumelui ille ca articol definit este și mai frecventă în literatura bisericească latină.

În cea mai vechiă traducere latină a Bibliei, numită Italia (sec. II), și care se caracterisează prin cuvinte și expresiuni barbare și rustice, substantivele sunt adese ori urmate de ille, pe când în alte traduceri posterioare cu un secol, ori două, acest ille este omis.

Italia.

Codex aureus.

Luc. 15.22: proferte mihi stolam illam primam.	proferte stolam primam.
Luc. 15.23: adducite vitulum illum saginatum.	adducite vitulum saginatum.
Luc. 15.27: occidit pater tuus vitulum illum saginatum.	occidit pater tuus vitulum saginatum.
Io. 6.67: dixit illis discipulis duodecim.	dixit ergo Iehus ad duodecim discipulis.
Io. 21.24 hic est discipulus ille qui testimonium perhibet.	hic est discipulus qui testimonium perhibet.

După cum vedem, a existat încă în timpurile lui Cicero usul literar de a întrebuința pe ille ca un fel de articol definit.

Din peninsula italică, acest mod corupt de vorbire și de scriere se estinse apoi și asupra celor două provincii romane de apus, în Gallia și în Hispania.

La această introducere a lui ille, ca articol în limbele populare din Gallia și Hispania, a contribuit în mare parte comerțul cel estins al Italiei cu provinciile de apus în tot cursul dominațiunii romane, precum și influența cea mare a limbii administrative latine, ér de altă parte învățământul public și privat, cu tot felul de pedagogi, preceptori, gramatici și magistrii de eloquență aduși din Italia.

În fine a mai contribuit la această înlocuire a articolului post pozitiv cu pronumele separat *ollus*, *ullu*, *ille* și amestecul cel mare al populațiilor romane din provinciile de apus cu seminții barbare de rasă germană.

Invasiunea cea mare de la 406 aruncă asupra Italiei, a Galliei și Hispaniei, o mulțime de triburi germane: Heruli, Ostrogoți, Longobarzi, Vestgoți, Suevi, Vandali, Franci, Salici și Burgunzi.

Tóte aceste seminții se contopiră cu populațiunea indigenă. Se formază nouă popóre și pe ruinele provinciilor romane un nou edificiu social politic. Barbarii cari distruseră imperiul roman, contribuiră în mare parte și la distrugerea limbii provinciale.

Limba vulgară romană ce se vorbea în părțile de apus ale imperiului se corupe, se descompune și se modifică, și din acest amestec de diferite graiuri se nasc cele cinci limbi neolatine: italiană, spaniolă, portugeză, provencială și francesă, cu articolul definit *il*, *el*, *le* pus înaintea substantivelor ca în limba grecă *ὁ ἡ τὸ* și în limba germană *der, die, das*.

Despre întrebuintarea lui ille ca articol definit cităm aici următoarele exemple din Lex Alamanorum de la a. 630: et ille praesumptor, qui contradixit, illam multam, qua in charta continet persolvat. Si autem illa azxerit quam ille homo fecit, tunc liceat illi heredi (Baluzii Capit. I. 57, 58).

Cu totul altmintrelea se presintă lucrurile la Carpați și la Dunărea de jos. Pe teritoriul Daciei, nu a existat nici o dată colonii comerciale grecesci în număr așa de mare, ca să întemeieze aici orașe, republice și regate, cari să pótă supune pe locuitorii vecini și să estindă prin școli, prin științe și arte dominațiunea și influența limbii grecesci.

De altă parte, nu a existat pe teritoriul Daciei nici un amestec de rase, cu popóre barbare de origine gotică. Invasiunea semințiilor germane la Carpați și Dunărea de jos a fost numai trecătoare. Goții n'au avut în părțile acestea nici locuințe statornice, nici dominațiune politică durabilă, ast-fel, că această invasiune a triburilor germane n'a avut absolut nici o influență asupra limbii naționale a locuitorilor de pe teritoriul Daciei vechi.

Goții de abia au apărut pe pământul Daciei și au fost alungați de Huni

iar domnia Gepișilor s'a estins numai peste părșile de mēdă-șii ale Ungariei și numai până la frontierele Daciei ¹⁾).

Din acēștă caušă, materialul de limbă al poporului român este cu deșăvșire lipsit de elemente gotice ²⁾).

De aici urmēză tot-o-dată că elementele constitutive și formele gramaticale ale limbei române se presintă cu totul sub alte condișii istorice, de cum sunt condișiiunile, sub care s'a format limbile romanice din părșile de apus ale Europei.

În Italia, în Gallia și în Hispania avem grupe nouē de popore și grupe limbi mestecate, formate în cursul evului de mijloc. La Carpați și la Dunărea de jos însă avem un popor romanic mult mai aprōpe de originea sa, o limbă romană (arimică) mai arhaică și mai puțin mestecată ³⁾ de cum sunt cele de apus.

De altă parte unitatea limbei române identică pe întreg teritoriul celor două Dacii romane, și care începând de la Balcani și până în șesurile Galiciiei și de la Crimeea până în șesurile Ungariei nu are nici un dialect particular, ne atestă de asemenea, că acēștă limbă nu este o idiomă coruptă și formată în cursul evului de mijloc, că din contră, originea formașii sale se reduce la timpuri fōrte vechi.

¹⁾ Aul. Gell. Noct. XIX. c. 10.

²⁾ Cauer, Die rōm. Aeneassage. Leipzig. Teubner, 1886

³⁾ Duruy, Hist. d. Rom. I (1870) p. 64: Les Pélasges d la Lucanie et du Bruttium montrèrent autant de facilité que ceux de la Grèce à se laisser absorber par les Hellènes, à prendre leur langue et leurs coutumes, par les mêmes raisons, la communauté d'origine, ou du moins la proche parenté. Cette influence des Hellènes fut si forte que, malgré les colonies ramaines postérieures, la Calabre, comme la Sicile, resta longtemps un pays grec. Ce ne fut même qu'au commencement du quatorzième siècle que la langue grecque commença à s'y perdre, aujourd'hui encore la langue des Calabres laisse reconnaître des traces nombreuses de grec ancien. — Niebuhr, Rōm. Gesch. I (1883) p. 170: Sie aber (die Griechen) verbreiteten ihre Künste und ihre Litteratur weit über die Länder ihrer unmittelbaren Grenznachbarn hinaus in die Halbinsel: selbst bürgerlich haben Opiker den Gebrauch ihrer Sprache angenommen.

